Digitized by Google

PATROLOGIÆ

CURSUS COMPLETUS,

[Patrologia]

SEU BIBLIOTHECA UNIVERSALIS, INTEGRA, UNIFORMIS, COMMODA, OECONOMICA,

OMNIUM SS. PATRUM, DOCTORUM SCRIPTORUMQUE ECCLESIASTICORUM,

SIVE LATINORUM, SIVE GRÆCORUM,

QUI AB ÆVO APOSTOLICO AD ÆTATEM INNOCENTII III (ANN. 1216) PRO LATINIS, ET AD CONCILII FLORENTINI TEMPORA (ANN. 1439) PRO GRÆCIS FLORUERUNT:

RECUSIO CHRONOLOGICA

OMNIUM QUÆ EXSTITERE MONUMENTORUM CATHOLICÆ TRADITIONIS PER QUINDECIM PRIORA ECCLESIÆ SÆCULA,

JUXTA EDITIONES ACCURATISSIMAS, INTER SE CUMQUE NONNULLIS CODICIBUS MANUSCRIPTIS COLLATAS, PERQUAM DILIGENTER CASTIGATA; DISSERTATIONIBUS, COMMENTARIIS VARIISQUE LECTIONIBUS CONTINENTER ILLUSTRATA; OMNIBUS OPERIBUS POST AMPLISSIMAS EDITIONES QUÆ TRIBUS NOVISSIMIS SÆCULIS DEBENTUR ABSOLUTAS, DETECTIS AUCTA; INDICIBUS ORDINARIIS VEL ETIAM ANALYTICIS, SINGULOS SIVE TOMOS, SIVE AUCTORES ALICUJUS MOMENTI SUBSEQUENTIBUS, DONATA; CAPITULIS INTRA IPSUM TEXTUM RITE DISPOSITIS, NECNON ET TITULIS SINGULARUM PAGINARUM MARGINEM SUPERIOREM DISTINGUENTIBUS SUBJECTAMQUE MATERIAM SIGNIFICANTIBUS, ADORNATA; OPERIBUS CUM DUBIIS, TUM APOCRYPHIS, ALIQUA VERO AUCTORITATE IN ORDINE AD TRADITIONEM ECCLESIASTICAM POLLENTIBUS, AMPLIFICATA;

DUCENTIS ET QUADRAGINTA INDICIBUS SUB OMNI RESPECTU, SCILICET, ALPHABETICO, CHRONOLOGICO, ANALYTICO, ANALOGICO, STATISTICO, SYNTHETICO, ETC., OPERA, RES ET AUCTORES EXHIBENTIBUS, ITA UT NON SOLUM STUDIOSO, SED NEGOTIIS IMPLICATO, ET SI FORTE SINT, PIGRIS ETIAM ET IMPERITIS PATEANT OMNES SS. PATRES, LOCUPLETATA; SED PRÆSERTIM DUOBUS IMMENSIS ET GENERALIBUS INDICIBUS, ALTERO SCILICET RERUM, QUO CONSULTO, QUIDQUID NON SOLUM TALIS TALISVE PATER, VERUM ETIAM UNUSQUISQUE PATRUM, ABSQUE ULLA EXCEPTIONE, IN QUODLIBET THEMA SCRIPSERIT, UNO INTUITU CONSPICIATUR; ALTERO SCRIPTURÆ SACRÆ, EX QUO LECTORI COMPERIRE SIT OBVIUM QUINAM PATRES ET IN QUIBUS OPERUM SUORUM LOCIS SINGULOS SINGULORUM LIBRORUM SCRIPTURÆ VERSUS, A PRIMO GENESEOS USQUE AD NOVISSIMUM APOCALYPSIS, COMMENTATI SINT:

EDITIO ACCURATISSIMA, CÆTERISQUE OMNIBUS FACILE ANTEPONENDA, SI PERPENDANTUR CHARACTERUM NITIDITAS, CHARTÆ QUALITAS, INTEGRITAS TEXTUS, CORRECTIONIS PERFECTIO, OPERUM RECUSORUM TUM VARIETAS TUM NUMERUS, FORMA VOLUMINUM PERQUAM COMMODA SIBIQUE IN TOTO PATROLOGIÆ DECURSU CONSTANTER SIMILIS, PRETII EXIGUITAS, PRÆSERTIMQUE ISTA COLLECTIO UNA, METHODICA ET CHRONOLOGICA, SEXCENTORUM FRAGMENTORUM OPUSCULORUMQUE HACTENUS HIC ILLIC SPARSORUM, VEL ETIAM INEDITORUM, PRIMUM AUTEM IN NOSTRA BIBLIOTHECA, EX OPERIBUS ET MSS. AD OMNES ÆTATES, LOCOS, LINGUAS FORMASQUE PERTINENTIBUS, COADUNATORUM, ET EX INNUMERIS OPERIBUS TRADITIONEM CATHOLICAM CONFLANTIBUS, OPUS UNICUM MIRABILITER EFFICIENTIUM.

SERIES GRÆCA POSTERIOR

IN QUA PRODEUNT PATRES, DOCTORES SCRIPTORESQUE ECCLESIÆ GRÆCÆ AB ÆVO PHOTIANO AD CONCILII USQUE FLORENTINI TEMPORA, ET AMPLIUS, NEMPE MORTEM CARDINALIS BESSARIONIS.

ACCURANTE J.-P. MIGNE,

Bibliothecæ cleri universæ,

SIVE CURSUUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

PATROLOGIA, AD INSTAR IPSIUS ECCLESIÆ, IN DUAS PARTES DIVIDITUR, ALIAM NEMPE LATINAM, ALIAM GRÆCO-LATINAM. AMBÆ PARTES JAM INTEGRE EXARATÆ SUNT. LATINA, 222 VOLUMINIBUS MOLE SUA STANS, 1110 FRANCIS VENIT: GRÆCA DUPLICI EDITIONE TYPIS MANDATA EST. PRIOR GRÆCUM TEXTUM UNA CUM VERSIONE LATINA LATERALI COMPLECTITUR, ET 104 VOLUMINA IN 109 TOMIS, PRO PRIMA SERIE, NON EXCEDIT. POSTERIOR VERSIONEM LATINAM TANTUM EXHIBET, IDEOQUE INTRA 55 VOLUMINA RETINETUR. SECUNDA SERIES GRÆCO-LATINA AD 58 VOLUMINA TANTUM ATTINGIT; DUM HUJUS VERSIO MERE LATINA 29 VOLUMINIBUS EST ABSOLUTA. UNUMQUODQUE VOLUMEN GRÆCO-LATINUM 8, UNUMQUODQUE MERE LATINUM 5 FRANCIS SOLUMMODO EMITUR: UTROBIQUE VERO, UT PRETII HUJUS BENEFICIO FRUATUR EMPTOR, COLLECTIONEM INTEGRAM, SIVE LATINAM, SIVE GRÆCAM COMPARET NECESSE ERIT; SECUS ENIM CUJUSQUE VOLUMINIS AMPLITUDINEM NECNON ET DIFFICULTATES VARIA PRETIA ÆQUABUNT. IDEO, SI QUIS TANTUM EMAT LICET INTEGRE, SED SEORSIM, COLLECTIONEM GRÆCO-LATINAM, VEL EAMDEM EX GRÆCO LATINE VERSAM, TUM QUODQUE VOLUMEN PRO 9 VEL PRO 6 FRANCIS SOLUM OBTINEBIT. ISTÆ CONDITIONES POSTERIORI PATROLOGIÆ LATINÆ SERIEI, PATRES AB INNOCENTIO III AD CONCILIUM TRIDENTINUM EXHIBENTI, APPLICABUNTUR. PATROLOGIA QUÆ MANUSCRIPTIS IN BIBLIOTHECIS ORBIS UNIVERSI QUIESCENTIBUS CONSTABIT, NECNON PATROLOGIA ORIENTALIS, CONDITIONIBUS SPECIALIBUS SUBJICIENTUR, ET IN TEMPORE SUO ANNUNTIABUNTUR, SI TEMPUS EAS TYPIS MANDANDI NOBIS NON DEFUERIT.

Series Graeca Posterior 159 Laonicus Chalcocondyla etc.

PATROLOGIÆ GRÆCÆ TOMUS CLIX.

LAONICUS CHALCOCONDYLA. JOSEPHUS METHONENSIS. ALII.

EXCUDEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE, EDITOREM,
IN VIA DICTA *THIBAUD*, OLIM *D'AMBOISE*, PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO *D'ENFER* NOMINATAM, SEU *PETIT-MONTROUGE*, NUNC VERO INTRA MŒNIA PARISINA.

1866

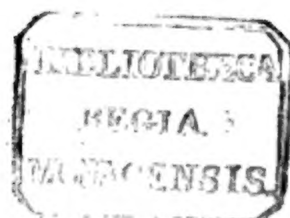

TRADITIO CATHOLICA.

SÆCULUM XV. ANNI 1439-1462.

ΛΑΟΝΙΚΟΥ ΧΑΛΚΟΚΟΝΔΥΛΟΥ

ΑΠΟΔΕΙΞΙΣ ΙΣΤΟΡΙΩΝ ΔΕΚΑ.

LAONICI CHALCOCONDYLÆ

HISTORIARUM LIBRI DECEM.

ACCEDUNT

JOSEPHI METHONENSIS EPISCOPI

SEU

JOANNIS PLUSIADENI

SCRIPTA QUÆ EXSTANT.

PRÆMITTUNTUR

LEONARDI CHIENSIS, MITYLENÆI ARCHIEPISCOPI; ISIDORI, S. R. E. CARDINALIS, RUTHENORUM ARCHIEPISCOPI,

EPISTOLÆ HISTORICÆ;

ACCURANTE ET DENUO RECOGNOSCENTE J.-P. MIGNE,

BIBLIOTHECÆ CLERI UNIVERSÆ,

SIVE

CURSUUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

TOMUS UNICUS.

VENIT 10 FRANCIS GALLICIS.

EXCUDEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
IN VIA DICTA *THIBAUD*, OLIM *D'AMBOISE*, PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO *D'ENFER* NOMINATAM, SEU *PETIT-MONTROUGE*, NUNC VERO INTRA MŒNIA PARISINA.

1866

multa menda in eam irrepsisse. Hinc lacunæ plures, quas ex Regiis codicibus supplevimus : hinc pleraque corrupte edita, quæ fidem meliorum codicum secuti, quantum potuit emendavimus. Varias etiam lectiones e duobus manu scriptis codicibus excerptas in ora exhibemus, quibus interdum quæ in priore editione ascriptæ erant, confirmantur. Et utique tamen laudanda eorum opera, qui primi Græca ex veteribus codicibus palatinis in lucem protulerunt, quæ interpres non ediderat. Joannes Balthasar Baumbachius Græcæ et Hebrææ linguæ professor Heidelbergensis studium et operam suam impenderat, ut emendate Laonicus ederetur. Sed id librorum fatum esse videtur, ut in vitiosos codices fere incidant, qui primi Græcum vel Latinum auctorem publicant. Et qui postea meliores nacti sunt codices, feliciores quidem sunt, minime autem ad rem litterariam juvandam proniores. De nomine vero auctoris non convenit : nam alii Chalcondylem alii Chalcocondylem appellant. Regia exemplaria Χαλκοκανδύλην *habent tam in libri epigraphe, quam pag.* CLXXXI; d*ut quo nomine censeri debeat certo definiri non possit propter codicum varietatem. Utro autem nomine eum indigitemus, multum laborandum non est.*

Præterea nova quædam Græco-barbara occurrunt apud Laonicum et Ducam, quem e tenebris eruit eruditissimus vir Ismael Bullialdus. Ea nos Glossario adhibito explicuimus, non hinc inde auctorum locis emendicatis, sed fere ex libris hactenus ineditis prolatis : semper enim curæ nobis fuit, ut e penu mere nostra depromeremus quod auctori, quem illustrandum suscepimus, inserviret : et certum est, si quando prodierit Lexicon Byzantinum, in quo vocabula, difficiliora ac Græco-Barbara, quæ in omnibus Historiæ Byzantinæ Scriptoribus occurrunt explicabuntur, posse nos accessione nova congeriem illam locupletare. Ea de re tamen penes eos, quorum opera Lexicon illud in lucem exibit, per me arbitrium esto. Verum quidem est, ex quo Historiæ Byzantinæ editioni præesse cœpi, de Lexico Byzantino edendo cogitasse : sed nolo viris doctissimis occasionem hanc de republica litteraria benemerendi præripere. Glossarium hoc nostrum mox sequetur alterum in Constantini Manassis Annales. in quo conscribendo eadem diligentia usus sum, qua in cæteris componendis. Interim hoc utere si tanti est, et vale.

gia Paris. 1650, fol., in qua editione præter varias lectiones e duobus codicibus Regiis, e quibus Græca passim emendata, et glossarium Caroli Annibalis Fabrotti JCti in Chalcocondylam et Ducam, adjuncti sunt Annales sultanorum Othmanidarum, ab a. C. 1289 ad 1550, quos e Turcica lingua Germanice verterat ediderat que Joannes Gaudier dictus Spiegel, Latine vero transtulit et Francof. 1596 fol.; vulgavit J. Leunclavius nobilis Angrivarius, qui et supplementum ab a. 1550 ad 1588, Osmanidarumque genealogiam et pandectem Historiæ Turcicæ sive explicationem et descriptionem variarum rerum nominumque ad illustrandos Annales adjecit. Laonici Historiam tribus in codicibus Bavaricæ bibliothecæ manu exaratam exstare Græce, testatur Gretserus. Locum quo Germaniæ descriptio continetur ex libro secundo, p. 36, Græce et Latine cum notis exhibet Freherus inter scriptores rerum Germanicarum.

« *Gallice* hic scriptor cum commentario prodiit Blasio Vigenerio interprete Paris. 1577, 1584, 4 ; et cum Thomæ Arti continuatione ad a. C. 1612, ibid. 1612, 1620, 1650 ; et Mezenei, usque ad a. C. 1661, ibid. 1663, fol. *Recherche sur l'Histoire de Chalcondile. et illustrations de la même Histoire.*

« Ipse Laonicus, » inquit Bellarminus, *De scriptoribus Eccles.* « non caret narrationibus falsis, quas temere credidit rerum nostrarum ignarus. »

« Nonnulla Laonici Chalcocondylæ loca reprehendit Jacobus Gaddius in *Elogio historico* et t. I. *De scriptoribus non ecclesiasticis*, p. 119, sq. atque Casp. Barthius ad Claudian. p. 338. Cæterum fallitur Henricus Warthonus V. C. qui in appendice ad Hist. litterariam doctissimi Cavei scribit Chalcocondylam prodiisse Latine ex Clauseri versione Paris. 1550. Præter rem quoque in catalogo librorum a Joanne Oporino excusorum, qui Vitæ ejus subjicitur, memorari videas Laonici libros Græce et Latine in fol. editos ; nam Latine tantum illos Oporinus vulgavit, conquestus etiam in præf. ad edit. posteriorem anni 1562, Græcum codicem sibi defuisse. Hunc Laonicum propinquitate attigit Demetrius Chalcocondylas circa a. C. 1510, octogenario major defunctus Mediolani, de quo in Grammaticis dicere me memini. » FABRIC.

(1) Hæc unicuique libro præmisimus.

ΛΑΟΝΙΚΟΥ ΧΑΛΚΟΚΟΝΔΥΛΟΥ
ΑΘΗΝΑΙΟΥ
ΑΠΟΔΕΙΞΙΣ ΙΣΤΟΡΙΩΝ ΠΡΩΤΗ.*

LAONICI CHALCOCONDYLÆ
ATHENIENSIS
HISTORIARUM
DE ORIGINE AC REBUS GESTIS TURCORUM
LIBER PRIMUS.

Auctoris intentio et fides. Turcarum origo, familiæ ac duces præcipui septem, qui post Tartaros languescentes, Asiam Minorem inter se partiti sunt. Ottomanni, et filii Orchanis, qui Nicæam Bithyniæ cepit, et Amurathis I, qui Thraciæ partem occupavit, res gestæ.

A Λαονίκῳ Ἀθηναίῳ τῶν κατὰ τὸν βίον οἱ ἐς ἐπὶ θέαν τε καὶ ἀκοὴν ἀφιγμένων ἐς ἱστορίαν ξυγγέγραπται τάδε · ὥστε δὴ τοῦτο χρέως ἐκτινύναι [1] τῇ φύσει ἅμα οἰόμενος, καὶ μηδὲν αὐτῶν ἀκλεῶς ἔχειν ἐς τοὺς ἐπιγιγνομένους, ξυνενεχθέντων, ὡς ἐμοὶ δοκεῖ, οὐδαμῇ ἐλασσόνων τῶν κατὰ τὴν οἰκουμένην ποτὲ γενομένων μνήμης ἀξίων · τῆς τε Ἑλλήνων φημὶ τελευτῆς τὰ ἐς τὴν ἀρχὴν αὐτῶν ἐπισυμβεβηκότα, καὶ Τούρκων ἐπὶ μέγα δυνάμεως, καὶ ἐπὶ μέγιστον τῶν πώποτε ἤδη ἀφικομένων. Ἀφ' ὧν δὴ τὴν τοῦδε τοῦ βίου εὐδαιμονίαν ἐπὶ τἀναντία φερομένην ἐπιλεγόμενος, ἴσχειν αὐτῇ καὶ ἄλλοτε ἄλλως θέμις ἡγοῦμαι εἶναι, περὶ ἀμφοῖν τούτοιν μνήμην ποιεῖσθαι οὐκ ἀεικῆ, ξυγγραφὴν δὲ τήνδε ἀποδεικνύμενοι, ἐπιμνησόμεθα καὶ περὶ ἄλλων, τῶν κατὰ τὴν οἰκουμένην γενομένων, οὐκ ἀμφὶ τόνδε τὸν ἐπ' ἐμοῦ B χρόνον, οἷς τε αὐτὸς παρεγενόμην θεασάμενος, καὶ τἄλλα ἀπό τε τοῦ εἰκότος, μάλιστα δὲ συμβαλλόμενος, καὶ ὡς ἔτι παρὰ τῶν τὰ ἀμείνω φρονούντων ἐδόκουν πυθέσθαι περὶ αὐτῶν, ἀλλ' ᾗ ἂν εἰς μάλιστα [2] ἔχοι ὡς ἀσφαλέστατα ἐπὶ τὸ ἄμεινον ἀληθείας εἰρῆσθαι, μηδὲ ἐκεῖνό γε πάνυ ἐκφαύλως ἔχειν [3] ἡμῖν, ὡς Ἑλληνικῇ φωνῇ ταῦτα διέξιμεν. Ἐπεὶ ἥ γε τῶν Ἑλλήνων φωνὴ πολλαχῇ ἀνὰ τὴν οἰκουμένην διέσπαρται, καὶ συχναῖς ἐγκαταμέμικται · καὶ κλέος

A Laonicus Atheniensis, quæ visu quæque auditu percepit, cum adhuc in vivis foret, litterarum monumentis mandare statuit : partim quidem ut naturæ gratiam debitam referret, partim vero quod putaret nihil non illorum memorabile visum iri posteris. Complectitur enim hoc opus (ut mea fert opinio) res gestas fama nequaquam minores illis, quæ unquam in universo isto terrarum orbe contigisse memorantur. Duo autem continet : Græcorum regni interitum, et quæ mala in ipsum redundarunt; nec non Turcos, qui brevi in tantas creverunt opes, ut opibus et potentia mortales omnes qui unquam fuere, longo intervallo infra se relinquant. Qui, quamvis nunc rerum potiantur, et præsentis 2 vitæ felicitatem conturbent, et in B diversum abripiant : tamen censeo fore (ut et meum calculum adjiciam) tempus quo res ipsorum in contrarium vergant. De utrisque tamen, Græcis pariter et Turcis, historiam contexere, non arbitror injucundum fore. Historiam autem istam conscribentes, faciemus mentionem et aliorum quæ in orbe acciderunt; nec tamen meo tempore, ut quibus interfuerim oculatus testis. Cætera vero non secutus verisimiles conjecturas, nec ut acceperim ab his qui magis sapere videbantur tra-

Notulæ marginales.

* ΛΑΟΝΙΚΟΥ ΧΑΛΚΟΚΑΝΔΥΛΟΥ ΙΣΤΟΡΙΑΙ ΤΩΝ ΑΓΑΡΗΝΩΝ ΒΑΣΙΛΕΩΝ, ΗΓΟΥΝ ΤΩΝ ΟΤΟΥΜΑΝΩΝ. Sic in uno.

[1] ἐκτιννύναι R. ut in cont. [2] ἂν μάλιστα. [3] ἔχον.

dam : verum, ut historiæ series tuto feratur, ea adducam, quæ quam proxime ad veritatem accesserint. Nec nobis vitio vertatur, quod Græca lingua operi isti adhibetur. Si quidem ea hodie per totum quasi orbem est dispersa, et nationibus omnibus fere immista conspicitur : cujus gloria cum sit excellens, excellentior tamen accedet, quando regno alicubi haud contemnendo præfuerit rex Græcus, et qui ex eo nascentur, reges, aut quando Græcorum filii in unum collecti, patrio more respublicas sibi quam jucundissime administraverint, reliquis vero quam potentissime imperaverint.

A μὲν αὐτῇ μέγα τὸ παραυτίκα, μεῖζον δὲ καὶ ἐς αὖθις, ὁπότε δὴ ἀνὰ βασιλείαν οὐ φαύλην Ἕλλην τε αὐτὸς βασιλεὺς, καὶ ἐξ αὐτοῦ ἐσόμενοι βασιλεῖς, ἢ δὴ καὶ οἱ τῶν Ἑλλήνων παῖδες ξυλλεγόμενοι, κατὰ σφῶν αὐτῶν ἔθιμα ὡς ἥδιστα μὲν σφίσιν αὐτοῖς, τοῖς δὲ ἄλλοις ὡς κράτιστα πολιτεύοιντο.

Græci quidem, præclaris facinoribus editis, quo pacto ingentem sibi pepererint gloriam, et quemadmodum inter cætera etiam in Europam Libyamque venerint, Gangen Oceanumque adierint, cum ad ista loca processerint alii plurimi, quos inter Hercules, et ante hunc Bacchus Semeles filius, præterea Lacedæmonii et Athenienses, postea Macedonum rex, ejusque successores, et quo ordine singula hæc gesta sunt, plurimi annalibus condiderunt. Græci autem præcipue hunc laborem sibi delegerunt, quia præ cæteris tempore longiore durarunt, fortunamque virtute vacuam, nunquam tamen moderatam plurimis generationibus obtinuerunt. His præterea per totum orbem prospero rerum successu utentibus, comperio Assyrios, gentem antiquissimam, memoriam sui facientes longissimam, Asiæ imperium occupasse. Dein Medos ad Asiæ imperium subvectos, duce Sarbare (quem Justinus Arbactum et Arbacen vocat) Sardanapalum Assyriorum regem regno deturbantes. Sed Asiæ monarchiam tandem amiserunt, victi a Cyro Persarum rege. At hinc Persarum reges adeo in immensum aucti sunt, ut etiam in Europam trajecerint. Deinde, haud multis sæculis post, Alexander Macedonum rex, erepta Persis Asiæ monarchia, Indis devictis, Europæ Asiæque parte haud pœnitenda debellata, suis reliquit imperium. Exinde Romani cum essent nacti imperium in orbe longe lateque maximum, tenentes fortunam virtuti **3** æquilibrem, commiserunt Romam Pontifici maximo. Ipsi vero ductu Cæsaris transierunt in Thraciam (1) ; et in ea regione ubi Asiæ proxima est, Byzantium urbem Græcam (quæ nunc Constantinopolis est), Thraciæ metropolim constituentes, cum Persis, a quibus gravissime affligebantur, plurima prœlia fecerunt. Græci autem ex eo tempore Romanis commisti, cum his aliquanto plures numero essent, linguam suam patriosque mores ad finem usque constanter retinuerunt ; nec tamen patrium nomen ipsis remansit, verum mutatum est. Nam Byzantii reges non amplius istud nomen gestaverunt, sed magna cum veneratione seipsos Romanos imperatores, et Cæsares, nec Græcorum reges, nuncupaverunt. Ro-

Ἕλληνες μὲν οὖν ὅσα ἀποδεικνύμενοι ἔργα μεγάλα τε καὶ περιφανῆ, ἐπὶ μέγα ἀφίκοντο κλέος κατά τε ἄλλα καὶ Εὐρώπην, καὶ δὴ καὶ Λιβύην, ἐπὶ Γάγγην τε καὶ Ὠκεανὸν, καὶ ἐπὶ Καύκασον ἔτι ἐλαύνοντες· ἐπὶ ταῦτα δὲ προεληλυθότων ἄλλων
B τε πολλῶν καὶ δὴ καὶ Ἡρακλέους, καὶ ἔτι πρότερον τοῦ Διονύσου τοῦ Σεμέλης υἱέος, καὶ πρός γε ἔτι Λακεδαιμονίων καὶ Ἀθηναίων, μετὰ δὲ ταῦτα Μακεδόνων τοῦ βασιλέως, καὶ τὴν τούτου ὕστερον ἡγεμονίαν ἐχόντων, πολλοὶ πολλαχῇ ἕκαστα ὡς ἐγένοντο, ἄλλοι ἐπιμνησάμενοι καὶ συνεγράψαντο. Ἕλληνες μὲν οὖν ταῦτα διεπράττοντο, ἐπὶ πολὺ ὡς μάλιστα τοῦ χρόνου διαγενόμενοι καὶ ἐπὶ συχνὰς γενεὰς τύχην ἀρετῆς ἐνδεᾶ σχόντες ἁπανταχοῦ, ξύμμετρον δὲ οὐδαμοῦ. Ἐπὶ τούτων τε γὰρ πολλαχῇ ἀνὰ τὴν οἰκουμένην εὐδαιμονούντων, Ἀσσυρίους μὲν τὸ παλαιότατον ἐπυθόμεθα ἀκοῆς ἐπὶ τὸ μνήμης μακρότατον ἀφικομένους, ἐπὶ τὴν τῆς Ἀσίας ἀρχὴν προεληλυθέναι· μετὰ δὲ ταῦτα Μήδους ἐς
C τοῦτο καθισταμένους ἡγησαμένου Σαρβάρεω τοῦ Σαρδαναπάλου, Ἀσσυρίων βασιλέως, τὴν ἡγεμονίαν ἀφελομένου, ὕστερον ὑπὸ Περσῶν τὴν βασιλείαν ἀποβαλεῖν, ἡγουμένου Κύρου τοῦ Καμβύσεω. καὶ Πέρσας τὸ ἀπὸ τοῦδε ἐπὶ μέγα χωρῆσαι δυνάμεως, τά τε ἄλλα καὶ ἐς Εὐρώπην διαβάντες. Μετὰ δὲ ταῦτα ὕστερον οὐ πολλαῖς γενεαῖς Ἀλέξανδρον τὸν Φιλίππου Μακεδόνων βασιλέα, Πέρσας ἀφελόμενον τὴν ἡγεμονίαν, καὶ Ἰνδοὺς καταστρεψάμενον. καὶ Λιβύης μοῖραν οὐκ ὀλίγην, πρὸς δὲ καὶ Εὐρώπης, τοῖς μεθ' ἑαυτὸν βασιλείαν ᵃ καταλιπεῖν. Ἐς ὃ δὴ Ῥωμαίους ἐπὶ τὴν τῆς οἰκουμένης μεγίστην ἀρχὴν ἀφικομένους, ἰσοτάλαντον ἔχοντας τύχην τῇ ἀρετῇ, ἐπιτρέψαντας Ῥώμην τῷ μεγίστῳ αὐτῶν ἀρχιερεῖ, καὶ διαβάντας ἐς Θρᾴκην ὑφηγουμένου ἐπὶ τάδε τοῦ
D βασιλέως, καὶ Θρᾴκης ἐπὶ χώραν, ἥτις ἐς τὴν Ἀσίαν ἐγγυτάτω οἰκεῖται, Βυζάντιον Ἑλληνίδα πόλιν, μητρόπολιν σφῶν ἀποδεικνύντας πρὸς Πέρσας, ὑφ' ὧν ἀνήκεστα ἐπεπόνθεσαν, τὸν ἀγῶνα ποιεῖσθαι, Ἕλληνάς τε τὸ ἀπὸ τοῦδε Ῥωμαίοις αὐτοῦ ἐπιμιγνύντας, γλῶτταν μὲν καὶ ἤθη τὰ ἑαυτῶν, τῷ πολλῷ πλέονας Ῥωμαίων Ἕλληνας αὐτοῦ ἐπικρατεῖν, διὰ τέλους φυλάξαι· τοὔνομα μέντοι μηκέτι κατὰ τὸ πάτριον καλουμένους ἀλλάξασθαι· καὶ τούς γε βασιλεῖς Βυζαντίου ἐπὶ τὸ σφᾶς αὐτοὺς Ῥω-

Notulæ marginales.

(1) Constantinus imperium ad Græcos transfert ann. 335.

ᵃ τὴν βασιλ.

μαίων βασιλεῖς τε καὶ αὐτοκράτορας σεμνύνεσθαι A ἀποκαλεῖν· Ἑλλήνων δὲ βασιλεῖς οὐκέτι οὐδαμῇ ἀξιοῦν. Τοὺς μέντοι Ῥωμαίους ἐπυθόμεθα καὶ αὐτῶν ἀρχιερέα τὸν μέγιστον, οὐκ ὀλίγα ἄττα κατὰ τὴν θρησκείαν ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν διενεχθέντας, διακεχρίσθαι τά τε ἄλλα ἀφ' Ἑλλήνων, καὶ δὴ καὶ βασιλέα ἐπιψηφιζομένους, ὁτὲ μὲν ἀπὸ Γαλατῶν, ὁτὲ δὲ ἀπὸ Γερμανῶν, ἐς τόνδε ἀεὶ τὸν χρόνον ἀποδεικνύναι. Διαπρεσβεύεσθαι δὲ ἀεὶ πρὸς τοὺς Ἕλληνας οὐκ ἔστιν ὅτε διαλείποντας, ὥστε τὰ ἐς θρησκείαν σφίσι ξύμφωνά τε καὶ ξυνῳδὰ καταστῆσαι ἀλλήλοις, κατὰ ταυτὸ ξυνιόντας. Καὶ μέντοι Ἕλληνας μὴ ἐθελῆσαι Ῥωμαίοις διὰ χρόνου συμφερομένοις τὰ πάτρια σφίσι καθεστῶτα συγχέαι. Καὶ ἀπὸ ταύτης δὴ τῆς διαφορᾶς συχνούς τε τῶν Ἑσπερίων, καὶ δὴ καὶ Ἐνετοὺς, ἐνάγοντος ἐπὶ τάδε τοῦ B Ῥωμαίων ἀρχιερέως στόλῳ στρατεύεσθαι μεγάλῳ ἐπὶ τοὺς Ἕλληνας, καὶ ἐπιόντας ἐς τὸ Βυζάντιον ἀφικέσθαι, καὶ Βυζαντίου τὴν πόλιν κατὰ κράτος ἑλεῖν· βασιλέα τε Βυζαντίου καὶ Ἑλλήνων τοὺς ἀρίστους οἴχεσθαι διαβάντας ἐς τὴν Ἀσίαν. Ἀφικομένους δὲ ἀποδεικνύναι σφίσι Νίκαιαν τὴν Ἑλληνίδα πόλιν, τὰ βασίλεια ἐν αὐτῇ ποιουμένους. Μετὰ δὲ ταῦτα οὐ πολλοῖς ἔτεσιν ὕστερον, ἀπολαβεῖν τε αὖθις Βυζάντιον, κρύφα εἰσεληλυθότας ἐς τὴν πόλιν. Καὶ ἐς τὴν Εὐρώπην αὖ διαβάντας διαγενέσθαι ἐν αὐτῇ βασιλεύοντας. Βασιλέα δὲ Ἑλλήνων μετὰ ταῦτα Ἰωάννην ἐπὶ ξυροῦ ἀκμῆς ἤδη αἰσθόμενον τὰ Ἑλλήνων πράγματα, λαβόντα τε τοὺς Βυζαντίου ἀρχιερεῖς, καὶ Ἑλλήνων τοὺς ἐλλογίμους, διαπλεῦσαι ἀπιόντα ἐς Ἰταλίαν, ἔς γε τὸν ἀπὸ Τούρκων ἐπηρτημένον οἱ κίνδυνον ἐπικουρίαν οἰόμενος οἴσεσθαι, C ἢν ἐκείνοις τὰ κατὰ τὴν θρησκείαν ξυμβῇ. Γενόμενον δὲ ἐν Ἰταλίᾳ, καὶ κοινωνησάμενον τῷ Ῥωμαίων ἀρχιερεῖ τὴν περὶ τὴν θρησκείαν διαφορὰν, εἰς διάλεξιν μέντοι καταστῆναι πολυπραγμονοῦντας, τελευτῶντα δὲ ξυμβῆναι αὐτῷ ἅμα τοῖς Ἕλλησι τὰ κατὰ τὴν διαφορὰν σφίσιν ξυνῳδὰ ἀποδεικνυμένους, καὶ τὴν διαφορὰν σφίσι διαλυομένους. Ἐπικουρίας δὲ τυχόντα ἐν μέρει, ἀποκομίζεσθαι αὖθις ἐπὶ Βυζαντίου. Τοὺς μέντοι Ἕλληνας ἐπ' οἴκου γενομένους μὴ ἐμμεῖναι τοῖς ἐν Ἰταλίᾳ καὶ ἐν συνόδοις πεπραγμένοις, ἀξιοῦντας σφίσι μηδαμῇ εὐαγὲς εἶναι Ῥωμαίοις, ὡς δὴ μὴ αἴσια δυσχυριζομένοις, συντίθεσθαι τὸ παράπαν. Καὶ οὕτω διάφορα διὰ [a] D τέλους γενέσθαι Ἕλλησι τὰ πρὸς Ῥωμαίους. Ταῦτα μὲν ἐς τοσοῦτόν μοι ἀποχρώντως ἔχοντα ἐπιδεδείχθω περί τε τῆς Ἑλλήνων βασιλείας, καὶ τῆς ἐς Ῥωμαίους ἐχούσης διαφορᾶς. Ὡς δὴ οὐκ ὀρθῶς τά γε ἐς βασιλείαν, καὶ ἐς τοὔνομα αὐτῷ προσηγορεύετο τούτοις. Παραγενόμενος μὲν οὖν αὐτὸς ἔγωγε ἐπὶ τόνδε τὸν βίον, κατέλαβον Ἕλληνάς τε καὶ Ἑλλήνων βασιλέα, ὑπό τε τῶν ἐν Θράκῃ γενῶν πρῶτα, μετὰ δὲ ταῦτα καὶ ὑπ' αὐτῶν γε τῶν Βαρ-

A manos quidem accepimus, et ipsorum pontificem maximum, cum longo tempore concertassent cum Græcis, in Christianæ religionis quibusdam articulis, tandem a Græcis defecisse. Romanum autem Cæsarem nunc e Gallis, nunc e Germanis eligentes, legatos, nullam prorsus occasionem omittentes, miserunt ad Græcos, ut convenientes in unum, conciliumque concelebrantes, concordiam, quantum ad Christianam religionem attinet, inter sese conglutinarent. At Græci noluerunt (2), cum plurimis annis adversus Romanos contentiones movissent, patrium religionis suæ cultum perturbari. Hac dissidii causa permoti Occidentalium plurimi, adjunctis etiam Venetis, pontifice maximo sic instigante, decreverunt classe maxime ma- B gna proficisci adversus Græcos. Appellentes igitur Byzantium urbem, eam vi ceperunt. Rex autem Byzantius cum Græcorum optimatibus fugam iniens, contulit se in Asiam. Quo cum venissent, elegere Nicæam urbem Græcam, eamque regni sedem declararunt. Cum anni intercessissent pauci, Byzantium recuperarunt, cum quam maxime occulte in eam se recepissent (3). Reversi igitur Byzantium, relicta Asia, regni gubernacula diu tenuerunt. Tandem Græcorum rex Joannes, intelligens Græcorum res in summo periculo, quasi inter malleum et incudem, versari, assumptis Byzantii episcopis, necnon Græcorum doctis, conscendit navem, et in Italiam profectus est (4); existimans, si convenissent cum Romanis in ne- C gotio religionis, se hos auxiliares habiturum ad bellum jam haud dubie a Turcis imminens. Cum autem ad colloquium venisset cum pontifice Romano Eugenio tum quarto, super religionis controversia, disputatio cum magna altercatione utrinque exorta est. Postremo eo res deducta est, ut Græci pariter et Romani in religionis 4 negotio consentirent, discordiaque omnis quam longissime submoveretur. Rex igitur Græcorum auxilii a Romanis aliquantulum nactus, domum rediit. Græci reversi Byzantium, acta edocent eos, qui domi manserant; qui quidem noluerunt stare his quæ acta erant in Italiæ synodis, putantes, sibi neutiquam fas esse, consensum præstare Romanis D nefaria asserentibus. Hinc perpetuo discordiam fovisse Græcos in negotio religionis adversus Romanos constat. Hæc quidem hactenus, quantum præsenti historiæ conducere videtur, de Græcorum regno, et continua horum dissensione adversus Romanos, dixisse sufficiat. Itaque tum ipsorum regnum, tum nomen non recte appellatum est. Ego igitur cum attigissem hæc tempora, animadverti Græcos, horumque regnum primo sub Thracibus exstitisse; postea reliquo regno a Bar-

Notulæ marginales.

(2) Schisma Latinorum et Græcorum, 870.

(3) Latini occupant imperium Constantinopolitanum 1200; Græci recuperant 1285.

(4) Anno 1438.

[a] καὶ οὕτω δὲ διαφ. διὰ τὸ τ.

baris exutos, parvum quoddam regnum gubernasse, videlicet Byzantinum : Byzantiique maritimam regionem inferiorem, Heracleam urbem usque, et juxta Euxinum Pontum maritimam regionem superiorem, usque ad urbem Mesembriam; præterea Peloponnesum omnem, extra tres aut quatuor Venetorum urbes, adhæc Lemnum et Imbrum, insulasque ibi in mari Ægæo sitas. Ut autem singula hæc contigerint, ut Græcorum res paulatim interierint a Turcis accisæ, ut Turcorum res usque incrementum sumpserint, ut iidem ad maximam pervenerint felicitatem usque ad præsens tempus, singula hæc explicabimus, quam exactissime et verissime audivimus.

Turcos ego nescio quodnam antiquitus nomen tenuisse dicam, ne a vero aberrare videar. Quidam putant eos a Scythis, quos Tartaros nominant, originem trahere : non malam secuti conjecturam, videlicet quod moribus haud multum inter se differant, linguaque utantur etiamnum nec multum dissimili. Aiunt enim, Scythas septenis vicibus a Tanai progressos, Asiam superiorem devastasse, Parthis ea tempestate rerum summa potientibus : necnon Persarum, Medorum, Assyriorumque regiones tenentibus. Hinc peragrata quoque inferiore Asia, Phrygiam, Lydiam, et Cappadociam suo imperio adjecisse. Etiam nunc videre est, ut fertur, plurimos istius generis homines ubique per Asiam dispersos, moribus et victus ratione referentes Scythas Nomades (quos pastores sive armentarios non absurde dicas) nullibi in Asia certas et fixas habentes sedes. Illi et alia conjectura ducuntur, qua confirmare nituntur, Turcos Scytharum esse progeniem, quod inferioris Asiæ regionem gentes 5 Turcorum barbaræ incolant, Lydiam, Cariam, Phrygiam et Cappadociam, qui lingua et reliquo quotidianæ vitæ usu nihil discriminis habere cognoscuntur a Scythis agentibus in ea regione, quæ inter Tanaim et Sarmatiam excurrit. Sunt qui existimant, Turcos e Parthorum progenie descendere. Hos enim, cum persecutionem hostilem a Scythis vagis, qui Nomades dicuntur a permutandis pabulis, paterentur, in inferioris Asiæ regionem contendisse constat. Cumque et ipsi vagi incertis sedibus mapalia sua plaustris circumferentes, eo loci versarentur, per eas urbes esse disseminatos tandem, apparet. Exinde istud hominum genus contigit Turcos, quasi Nomades, vocitari. Alii ex Turca, Persarum urbe magna et opulenta, hoc hominum genus progressum esse, tradunt : et hinc profectos, Asiæ inferioris regionem tandem in suam ditionem redegisse totam perhibent. Sunt quibus magis placet, Turcos ex Cœlesyria et Arabia, vel ex Scythia, in istam regionem, habentes secum legislatorem Homarem sive Omarem, delatos esse, Asiæ

A βάρων τῆς ἄλλης ἀρχῆς ἀπεληλαμένους, ἀρχὴν τὴνδε βραχεῖάν τινα περιέπειν, Βυζάντιον, καὶ Βυζαντίου τὴν κάτω παραλίαν ἄχρις Ἡρακλείας πόλεως, κατὰ δὲ Εὔξεινον πόντον τὴν ἄνω παραλίαν ἄχρι Μεσημβρίας πόλεως· Πελοπόννησόν τε αὖ ξύμπασαν, πλὴν ἢ τριῶν ἢ τεττάρων πόλεων τῶν Ἐνετῶν· ὡσαύτως Λῆμνον, Ἴμβρον καὶ νήσους τὰς αὐτοῦ ταύτῃ ἐν τῷ Αἰγαίῳ ᾠκημένας. Ὡς οὖν ἕκαστα ταῦτα ξυνέβη γενέσθαι, ὡς τὰ τῶν Ἑλλήνων πράγματα κατὰ βραχὺ ἀπώλετο, φθειρόμενα ὑπὸ Τούρκων, καὶ ὡς τὰ ἐκείνων μεγάλα ἐγένετο, ἐς μέγα ἀεὶ ἐς τόνδε τὸν χρόνον ἰόντα εὐδαιμονίας, ἐπιμνησόμεθα ἐπεξιόντες, ἐφ' ὅσον δὴ ἐς τὸ ἀκριβέστερον ἐπυθόμεθα.

B Τούρκους δὴ οὖν ἔγωγε οὐκ οἶδ' ὅ τι ἂν καλέσαιμι κατὰ τὸ παλαιὸν, ὥστε τἀληθοῦς μὴ διαμαρτεῖν· οἱ μὲν γὰρ Σκυθῶν ἀπογόνους τοὺς Τούρκους οἴονται εἶναι, ὀρθότερον δὴ συμβαλλόμενοι περὶ αὐτῶν, διὰ τὸ ἐς ἤθη οὐ πολὺ διεστηκότα καθισταμένους, γλώττῃ σύνεγγυς μάλα διαχρῆσθαι ἔτι καὶ νῦν τῇ αὐτῇ. Σκύθας τε γάρ φασι τὸ ἕβδομον ἤδη ἀπὸ Τανάϊδος ὡρμημένους, καταστρέφεσθαι τὴν ἄνω Ἀσίαν, Πάρθων τὴν ἡγεμονίαν ἐχόντων, τήν τε Περσῶν χώραν καὶ Μήδων, καὶ Ἀσσυρίων. Μετὰ δὲ ταῦτα ἐπικαταβάντας ἐς τὴν κάτω Ἀσίαν, ἐπὶ Φρυγίαν, Λυδίαν τε καὶ Καππαδοκίαν, τὰ ἐς τήνδε τὴν χώραν ὑποχείρια σφίσι ποιήσασθαι. Καὶ νῦν ἔστιν ἰδεῖν ᾗ λέγουσι πολλὰ τοῦ γένους τούτου πολλαχῇ τῆς Ἀσίας ἐπινεμόμενα, πρὸς Σκυθῶν τῶν Νομάδων ἤθη τε καὶ C δίαιταν τετραμμένην, οὐδαμῇ τῆς Ἀσίας ἔχον καταφανῆ τὴν διατριβήν. * Κἀκείνῃ δὲ ἔτι συμβάλλονται ὡς Ἀσίας τὴν κάτω χώραν ἐνοικοῦντα βάρβαρα ἔθνη Τούρκων, Λυδίαν, Καρίαν, Φρυγίαν τε καὶ Καππαδοκίαν, Σκύθαις τὴν ἀπὸ Τανάϊδος ἐπὶ Σαρματίαν χώραν ἐπινεμομένους ὁμόγλωττά τέ ἐστι καὶ ὁμόσκευα. Ἔνιοι δὲ Πάρθων ἀπογόνους Τούρκους φασὶν εἶναι. Τούτους γὰρ ὑπὸ Σκυθῶν τῶν Νομάδων διωκομένους, ἐς τὴν κάτω Ἀσίαν ἐπικαταβῆναι, καὶ ἐς τὸ Νομαδικώτερον ἀποκλίναντας σκεδασθῆναι ταύτῃ ἀνὰ τὰς πόλεις· καὶ ἀπὸ τούτου ὡς δὴ Νομάδας Τούρκους τὸ γένος τοῦτο καλεῖσθαι. Ἄλλοι δὲ φασὶν ἀπὸ Τούρκης τῶν Περσῶν πόλεως μεγάλης τε καὶ εὐδαίμονος προελθεῖν τε τὸ γένος D διισχυρίζονται, καὶ εἰς τὴν κάτω χώραν τῆς Ἀσίας ἀπαλλαττομένους σκεδασθῆναι ταύτῃ ἀνὰ τὴν Ἀσίαν ἐπικατασχόντας τὴν χώραν. Εἰσὶ δὲ οἳ βούλονται Τούρκους ἀπὸ Συρίας μᾶλλον τῆς Κοίλης καὶ Ἀραβίας ἢ ἀπὸ Σκυθῶν, ἐπὶ τήνδε τὴν χώραν ἀφικομένους μετὰ Ὀμάρεω τοῦ τὴν νομοθεσίαν διαδεξαμένου, ἐπὶ τὴν τῆς Ἀσίας ἀρχὴν προεληλυθέναι· καὶ ταύτῃ αὐτοῦ καταλειφθέντας, ἐς τὸ Νομαδικώτερον ἀποκλῖναι. Ὡς μὲν οὖν τούτων ἕκαστα ἔχει ἀληθείας, καὶ ἐφ' ἃ δέῃ τούτων χωροῦντας πυθέσθαι ἄμεινον, οὐκ ἔχω ξυμβαλέσθαι ὡς ἀσφαλέστατα· τοσόνδε μέντοι εἰρήσεται, ὡς τοῖς ἀπὸ Σκυθῶν γενέσθαι τὴν ἀρχὴν τούτοις διισχυριζομένοις ἔχοι ἂν

Notulæ marginales.

* κἀκεῖνοι δὲ ἔτι συμβάλλοντες. R. ut in cont.

τις συμφέρεσθαι ἄμεινον, διὰ τὸ Σκύθας τοὺς ἐν τῇ Εὐρώπῃ πρὸς ἕω ἔτι καὶ νῦν διαγενομένους κατὰ τὴν ἀγορὰν καλουμένην τῶν ἐν τῇ Ἀσίᾳ Τούρκων ἐπαΐειν οὐ χαλεπῶς· διαίτῃ τε καὶ σκευῇ ἔτι καὶ νῦν τῇ αὐτῇ ἄμφω τὼ γένεε διαχρωμένους, διὰ τὸ Σκύθας ἐπικρατῆσαι ἁπανταχῇ τῆς Ἀσίας. Δηλοῖ δὲ καὶ τοὔνομα αὐτό, τὴν Νομαδικὴν δίαιταν προῃρημένον, καὶ τὸν ταύτῃ τοῦ βίου πλέον αὐτῷ ποιούμενον. Τὸ δὴ γένος τοῦτο τοὺς Τούρκους μέγα τε ὂν καὶ ἐπὶ πολὺ διῆκον, ἐς μοίρας ἐπίσταμαι διακεκρίσθαι τινάς, ἄλλας τε δὴ καὶ Ὀγουζίων τὴν μοῖραν, γένος οὐ φαῦλον οὐδὲ ἀγεννές. Ἀπὸ τούτων δὲ τῶν Ὀγουζίων γενέσθαι Ἰουδούζαλπα ἄνδρα ἐπιεικῆ τε, καὶ τῆς τῶν Ὀγουζίων μοίρας ἡγησάμενον. Τοῦτον δὲ ἐπ' ἀρετῇ εὐφημούμενον ἀπομνημονεύουσι, δικαιότατόν τε ἅμα γεγονέναι, καὶ τοῖς Ὀγουζίοις διαιτητὴν καταστάντα, ἑλομένοις δικάσαι σφίσιν αὐτοῖς δίκην ἡντινοῦν, ὁπότε ἐπιδικάσοιτο τοῖς προσιοῦσιν αὐτῷ ἀπαλλάττεσθαι ἀγαπῶντας ἑκατέρους, οἷς ἂν ἐπιδικάσαιτο. Καὶ τοῦτό φασιν ἐνιδόντας αὐτῷ τοὺς Ὀγουζίους διαπραξαμένους πρὸς τὸν τῆς χώρας βασιλεύοντα, ἐπιστῆσαι σφίσιν αὐτοῖς τὸν Ἰουδουσάλπην δικαστήν. Μετὰ δὲ ταῦτα ἐπιτρέψαι σφᾶς αὐτῷ διαθεῖναι, ᾗ ἂν αὐτῷ δοκοίη ἐπὶ τὸ ἄμεινον. Μετὰ δὲ ταῦτα τὸν τούτου παῖδα Ὀγουζάλπην διαδεξάμενον τὴν ἀρχὴν τῆς Ὀγουζίων μοίρας, ἐπὶ τὸ τυραννικώτερον ἐξηγήσασθαι, πρός τε τοὺς Ἕλληνας πολεμοῦντα κατὰ τὴν Ἀσίαν μέγα εὐδοκιμῆσαι. Ὀρθογρούλην δὲ Ὀγουζάλπεω παῖδα δραστήριόν τε ἐς τὰ πάντα γενόμενον, καὶ ἐπὶ πολέμους ἡγησάμενον, ἄλλῃ τε πολλαχῇ εὐδοκιμῆσαι, καὶ δὴ καὶ πλοῖα ναυπηγησάμενον ἐπιληστεύειν νήσους, ἐπιπλέοντας ἐν τῷ Αἰγαίῳ, τῇ τε Ἀσίᾳ καὶ Εὐρώπῃ ἐπικειμένας, καὶ τήν τε Εὐρώπην πορθοῦντα, τά τε ἄλλα καὶ ἐς Ταίναρον ἐμβάντα ποταμὸν τὸν κατὰ τὴν Αἶνον, ἐπὶ πολὺ τοῦ ποταμοῦ σὺν ταῖς ναυσὶ προελθεῖν. Λέγεται δὲ αὐτὸν καὶ ἄλλῃ τε πολλαχῇ τῆς Εὐρώπης ἀποβάσεις ποιήσασθαι· καὶ ἐπὶ Πελοπόννησον ἀφικόμενον, καὶ ἐπὶ Εὔβοιαν καὶ Ἀττικήν, τήν τε χώραν δῃῶσαι, καὶ ἀνδράποδα ὡς πλεῖστα ἀπενεγκάμενον, μεγάλα κερδᾶναι. Ὀρθογρούλην δὲ τοῦτον μετὰ ταῦτα ἐν τῇ Ἀσίᾳ τραπόμενον φασὶν ἐπὶ διαρπαγῇ τῆς περιοικίδος χώρας, ἐπεξιέναι τε καὶ ἀπὸ τούτου ὁρμώμενον, ξυναγεῖραί τε στράτευμα, καὶ ἐπιόντα, καταστρέφεσθαι τούς τε ὁμόρους Ἕλληνας, καὶ τοὺς ταύτῃ σφίσιν αὐτῶν περιοίκους, καὶ τὸ ἀπὸ τοῦδε ληϊζόμενον· τοὺς δὲ ἐπισπομένους αὐτῷ ἐν βραχεῖ δὴ ὀλβίους ἀποδεικνύναι, καὶ οὕτω δὴ συχνοὺς τῶν Νομάδων ἐπιγενομένους αὐτῷ, συμπολεμῆσαί τε αὐτῷ ἅμα, καὶ συνδιενέγκαι τὸν πόλεμον ἐπὶ τοὺς ὁμόρους, καὶ ταχὺ δὲ οὕτως ἐπὶ ἀρχὴν παρεληλυθέναι οὐ φαύλην· διὰ δὴ ταῦτα καὶ παρὰ Ἀλαδίνῃ μέγα εὐδοκιμῆσαι. Ἔνιοι δέ φασιν, Ὀγουζίων τὴν μοῖραν ἡγουμένου Ὀρθογρούλεω, χωρία ἐρυμνὰ περὶ τὸν Ταῦρον κατα-

A que imperium tandem obtinuisse, viventes instar Nomadum. An autem commemoratæ sententiæ singulæ veritatem complectantur, aut cui earum quis accedere tuto ausit, nequeo quam tutissime et verissime pronuntiare. Mihi tamen probabilius videtur, assensum præstare illis qui Turcorum originem in Scythas referunt, cum manifestum sit, Scythis qui adhuc hodie in Europa Orientem versus ætatem agunt, optime convenire cum Turcis in foro, emporiis, et commerciis. Victus et reliquus vitæ usus etiamnum utrisque par est, quia Scythæ universæ imperitaverunt Asiæ. Idem etiam insinuat nomen Turcorum; significat enim hominem qui agrestiorem victus rationem sequitur instar Nomadum, et maximam vitæ partem in eo consumit. B Genus hoc Turcorum cum esset magnum, et in immensum auctum, compertum habeo in partes sive tribus quasdam esse divisum: inter quas fuisse tribum Oguziorum, (5) hominum genus nec malum, nec imbelle. Ex his natus est Duzalpes, (6) vir æqui justique studiosissimus, Oguziorum dux. Hunc accipio ob fortitudinem suam plurimum esse laudatum, tantæque fuisse justitiæ (Oguziis namque jus dicebat) ut litigantes ipsum eligerent arbitrum in re qualibet: sententiamque quam ferebat utraque pars læta accipiebat. Hanc viri æquitatem deprehendentes Oguzii, impetrarunt, precibus fatigantes regionis istius regem (qui tum erat Aladines nomine), ut C eum acciperent sibi judicem. Quod ubi contigit, semetipsos tradiderunt Duzalpi, ut 6 secum ageret, secundum quod existimaret res Oguziorum optime habituras. Deinde cum filius hujus nomine Oguzalpes (qui et Aguzalpes), imperium Oguziorum tribus sibi vindicasset, ad tyrannidem aspiravit: armaque infesta Græcis inferendo, brevi in Asia ad maximam claritatem accessit. Præterea Orthogules (7) Oguzalpis filius, cum manu esset promptissimus, armis multos populos lacessens, gloriam magnam ubique adeptus est: classem quoque paravit, qua fretus hostili animo navigavit ad insulas in Ægæo e regione Asiæ Europæque sitas. Etiam Europam populatus est. Hinc navibus in flumen Tænarum juxta Ænum urbem deductis (8), D ad multam fluminis partem processit. Ferunt hunc et in aliis locis irrupisse in Europam. Tandem ingressus Peloponnesum, Eubœam, et Atticam, fecit cladem maximam, regionibus devastatis, reversusque domum, præda, mancipiisque oneratus, maximas hinc sibi conflavit opes. Aiunt, Orthugullem hunc in Asia morantem, prædas ex finitimis gentibus egisse: rebusque pulchre succedentibus, exercitum conscripsisse. Exercitu igitur satis valido munitus, finitimos Græcos domuit: reliquos deprædatus est; et cum alii metu perculsi impe-

Notulæ marginales.

(5) *Al.* Agutiorum.
(6) *Al.* Judizalpes.
(7) *Al.* Orthogrules, qui apud Jovium *Zich* vocatur.
(8) 1298.

rium acciperent, brevi suis maximarum opum auctor fuit. Deinde cum quotidie Nomades plurimi ad ipsum confluerent, et in belli societatem adversus finitimos admitterentur, tandem mirum in modum imperii sui pomœria promoverunt. Propter res fortiter gestas etiam Aladinæ charus acceptusque erat. Sunt qui litterarum monumentis scriptum reliquere, Ogusiorum tribum auspiciis ductuque Orthogulis loca juxta Taurum munita occupasse, et hinc armis instructos procurrentes, finitimam regionem subjugasse : Græcos ejus regionis accolas devicisse, suoque imperio maxima adjecisse incrementa. Quæ autem horum ab initio fuerit conditio, adhæc, verane sint an falsa quæ de ipsis modo exposuimus, non facile affirmare ausim : quamvis plurimi scriptores ea commemorarint ; proinde cum ea hactenus ab origine repetierim, nunc amplius de his verba facere supersedeo. Quantum vero attinet ad Otomanidas, ex familia Oguziorum ortos, ut ad clarissimum hoc imperium evaserint, nunc explanare instituo.

A λαβόντα, ἐπὶ τῆς ταύτῃ ὁμόρου χώρας καταστροφῇ ἐντεῦθεν ὡρμῆσθαι, καὶ τούς γε Ἑλλήνων περιοίκους ἄγειν, καὶ ἐπὶ μέγα χωρῆσαι δυνάμεως. Ὡς μὲν οὖν ἀρχὴν ἔσχε τούτοις τὰ πράγματα, καὶ ὡς ταύτῃ ἢ ἄλλῃ ἐγένετο, οὐκ ἂν οὕτω ῥᾳδίως εἰπεῖν ἔχοιμι, ὑπὸ πολλῶν μέντοι λεγόμενα. Ταῦτα δὲ ἐς τοσοῦτον ἐπιμνησάμενος παρίημι. Ὡς δὲ Ὀτουμανίδας τῆς Ὀγουζίων μοίρας ἐπὶ τήνδε ἀφίκοντο τὴν ἀρχήν, ὧδε γενέσθαι ἐπυθόμην.

Vicus est juxta Mysiam, quem Sogutam incolæ vocant, ubi est et fluvius ejusdem nominis. Vicus ille rerum omnium affluentia pollet, remotus a mari Euxino ducentis quinquaginta stadiis. Potest idem locus Iteæ vicus nominari. In hanc regionem cum Oguzii penetrassent, ibi aliquanto tempore habitarunt. 7 Ottomanus autem (9), Orthogulis filius, initio non admodum secundis agebatur fortunæ flatibus. Proinde cum esset animo liberali et forti præditus, animos eorum qui in vico agebant, opibus sibi conciliat, brevique sibi devotissimos habuit. Hinc cum odiis certarent continuis adversus Græcos, omnium assensu imperator declaratus est. Bello itaque adortus Græcos, qui in ea regione habitabant, non prius prœlio excessit, quam cum omnes aut cecidisset, aut fugasset. Hinc prospere succedentibus rebus, victorias plurimas Græcis extorsit.

B Ἔστι Σογούτη παρὰ Μυσίαν κώμη οὕτω καλουμένη εὐδαίμων, καὶ ποταμὸς παρ' αὐτῇ οὕτω καλούμενος. Διέχει δὲ ἀπὸ θαλάττης τῆς τοῦ Εὐξείνου πόντου σταδίους ὡσεὶ πεντήκοντα καὶ διακοσίους· καλοῖτο δ' ἂν αὕτη Ἰταίας κώμη. Ἐς ταύτην δὲ τὴν χώραν ἀφικομένους τοὺς Ὀγουζίους ἐνοικῆσαι ἐπί τινα χρόνον. Ὀτουμάνου δὲ τὸν Ὀρθογρούλεω παῖδα, οὐ πάνυ τοι εὖ πράττοντα τὴν ἀρχὴν γενέσθαι τήν τε ψυχὴν ἐλευθεριώτατον, καὶ τοὺς ἐν τῇ κώμῃ φιλοφρονούμενον ἐκ τῶν προσόντων ὡς οἷόν τ' ἦν μάλιστα αὐτῷ τούς τε ἐν τῇ κώμῃ ἀνακτήσασθαι. Ὥστε διαφορᾶς σφίσι πρὸς τοὺς Ἑλλήνων αὐτῶν περιοίκους γενομένης, ἡγεῖσθαι κελεύειν τοὺς ἐν τῇ πόλει Ὀτουμάνον τὸν Ὀρθογρούλεω· καὶ μαχεσάμενον, τρέψασθαί τε τοὺς ταύτῃ Ἕλληνας.

Cum autem fama nominis sui regiones plurimas implevisset, etiam apud Aladinam maxima gloria viguit, creatus ab ipso dux, cum undique præclaris editis facinoribus res fortiter gessisset. Defuncto rege Aladina, discordia inter regni optimates exorta est. Orthogulus adhibitus in colloquium, cum multum temporis deliberando esset absumptum, tandem icto fœdere promisit, se ipsis et socium auxiliarem fore, quocunque in militiam proficiscantur : hac tamen conditione, ut quascunque regiones, conjunctis copiis, suo imperio adjunxerint, eas inter sese partiri velint. Cum igitur, ut fœdere tenebatur, communi consensu viribusque communibus bella aggrederentur, tanta ipsius inter omnes virtus emicuit, ut brevi plurimas opes acquireret, regnumque sibi pararet haud aspernandum. Hi autem cum forent duces numero septem, initio regionem, quam tum armis subjecerant, inter sese diviserunt : postea partitionem sorti committentes, Caramano obtigisse mediterraneam Phrygiæ, Ciliciam usque, et Philadelphiam. Sarchani sors addixit maritimam Ioniæ regionem, qua Smyrnam usque patet. Lydia usque ad Mysiam obvenit Calami, et filio suo Carasi. Bithyniam au-

C Καὶ ἀπὸ τούτου ὁρμωμένους ἐπιπολὺ, ἐπεξελθεῖν τε τοὺς Ἕλληνας, καὶ παρὰ Ἀλαδίνῃ εὖ μάλα εὐφημούμενον μέγα εὐδοκιμῆσαι, ἐπὶ στρατηγίας τε καθιστάμενον, καὶ ἔργα ἀποδεικνύμενον ἄξια λόγου. Τελευτήσαντος δὲ Ἀλαδίνεω βασιλέως, καὶ τῶν ἀρίστων αὐτοῦ ἐς διαφορὰν σφίσιν ἀφικνουμένων, λέγεται ἀφικέσθαι ἐς λόγους αὐτοῖς, καὶ ἐκείνοις ἀλλήλοις, ξυμμαχίαν τε καὶ ὁμαιχμίαν ἐκείνοις συνθέμενον, ξυμβῆναι αὐτοῖς ὅρκια ποιησάμενον, ἐφ' ᾧ ὁμοῦ πάντας κοινῇ συνδιαφέρειν τὸν πόλεμον, καὶ καταστρέφεσθαι τὴν χώραν, ὅσην δ' ἂν δύνωνται, ὅσην δ' ἂν ὑπάγωνται, ἐπιελέσθαι, σφίσι κατὰ τὰ κοινῇ σφίσιν αὐτοῖς δεδογμένα· καὶ οὕτω δὴ ἅμα ἐκείνοις ἐλαύνοντα καταστρέψασθαι χώραν οὐκ ὀλίγην, καὶ ἔργα ἀποδεικνύμενον μεγάλα, καὶ χρήματα D συχνὰ ἐπικτώμενον· ὥστε ἐν βραχεῖ ἐπὶ ἀρχὴν παρεληλυθέναι οὐ φαύλην. Τούτους δὲ ἡγεμόνας ἑπτὰ γενομένους, ὅσην ὑπηγάγοντο ἀρχὴν διανενεμῆσθαι μετὰ ταῦτα σφίσιν αὐτοῖς· λαχεῖν δὴ Καραμάνον τὴν μεσόγαιαν τῆς Φρυγίας ἄχρι Κιλικίας καὶ Φιλαδελφίας· Σαρχάνην δὲ ἐντεῦθεν τὴν παράλιον τῆς Ἰωνίας χώραν, ἔστε ἐπὶ Σμύρνην ἐλθεῖν· τὰ δὲ Λυδίας ἔστε ἐπὶ Μυσίαν Καλάμην σὺν τῷ παιδὶ αὐτοῦ Καρασῇ. Τὰ πρὸς Ὄλυμπόν τε καὶ Βιθυνίαν

Notulæ marginales.

(9) Circiter ann. 1300.

Ὀτουμάνον λαχεῖν μετὰ Τεκίεω· τὰ δὲ πρὸς τὸν A Εὔξεινον πόντον καὶ Παφλαγονίαν λαχεῖν τοὺς Ἀμουρίεω παῖδας. Τὸν δὲ Κερμιανὸν οὐ τῶν ἑπτὰ τούτων γεγονέναι φασίν· ἀλλὰ βασιλέα πρόσθεν γενόμενον Κωνίου τῆς Καρίας πόλεως, ἐν ᾗ τὰ βασίλεια ἐπὶ συχνόν τινα χρόνον διεγένετο. Τούτοις ἀπεληλαμένον ἐντεῦθεν ἐπὶ Ἰωνίαν ἀπάρας, κἀκεῖ ἰδιωτεύοντα ἡσυχίαν ἄγειν. Εἰ μέντοι ἑπτὰ ἐτύγχανον ὄντες οἱ σύμπασαν τήνδε κοινῇ ὑπαγόμενοι σφίσι τὴν χώραν, ἢ χωρὶς ὡς ἕκαστος, καὶ ᾗ ἄλλῳ ἄλλῃ ξυνέβαινεν ἐπὶ τὴν αὐτοῦ ἀρχὴν παρεγένετο ἕκαστος, οὐκ ἂν δὴ οὕτω ἐν δέοντι πολυπραγμονοίην. Σογούτην μέντοι ἐπίσταμαι κώμην, ὡς οἱ ἀπ᾽ ἐκείνης γενόμενοι Ὀτουμανίδων βασιλεῖς ἐτίμων τε ἐπὶ πλεῖστον ἐπιφοιτῶντες ταύτῃ τῇ κώμῃ, καὶ τοῖς ἐνοικοῦσιν αὐτὴν ἀποδιδόασι γέρα τὰ B νομιζόμενα. Ἀπὸ ταύτης δὲ ἐπίσταμαι ἀκοῇ γενέσθαι Ὀτουμάνον τὸν Ὀρθογρούλεω παῖδα πρῶτον δὴ τοῦ γένους τούτου, ἄλλας τέ οἱ πόλεις ὑπαγόμενον ἐν τῇ Ἀσίᾳ, ἐν δὲ δὴ καὶ Προῦσαν τὴν ἐν Μυσίᾳ πόλιν, καὶ τότε εὐδαίμονα παραστησάμενον, ὑπὸ λιμοῦ ἐκπολιορκῆσαι ἑλόντα τὴν πόλιν, καὶ ἐν αὐτῇ τὰ βασίλεια ποιησάμενον, καὶ ἀπὸ ταύτης ὁρμώμενον ἔργα μεγάλα τε καὶ περιφανῆ ἀποδειξάμενον, παῖδάς τε καὶ ἀρχὴν οὐ φαύλην καταλιπόντα, τελευτῆσαι ἐν Προύσῃ. Τοῦτον δὲ ἴσμεν ἡμεῖς τοῦ γένους τοῦδε τά τε ἄλλα ὡς οἷόν τε ἄριστα καθιστάντα, καὶ τὴν ἀρχὴν ἐς τὸ ἐπιτηδειότατον αὐτῷ καταστησάμενον, τάξιν τε ἀρίστην ἀποδείξασθαι ἀμφ᾽ αὐτὸν, ἣν Θύρας βασιλέως καλοῦσι, καὶ ταύτῃ C γε τῇ δυνάμει τὸ ἀπὸ τοῦδε δεδιττόμενον δέει τῷ ἀμφ᾽ αὐτὸν, κατέχειν τοὺς ὑπὸ τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ ξύμπαντας ἐν τάχει παραγενομένους, ὅπῃ ἂν αὐτῷ δοκοίη, καὶ ἐπιτελοῦντας ἅτ᾽ ἂν ἐπιτάττοι ὁ βασιλεὺς, καὶ ἐπὶ τὰ παραγγελλόμενα ὑπὸ τῶν βασιλέως θυρῶν κατὰ τάχος ἰόντας. Τοῦτον δὴ οὖν ἐπυθόμεθα γενναιότατόν τε ἐς τὰ πάντα γενόμενον, ταύτῃ τε ὡς ἐπὶ πλεῖστον νομισθῆναι δαιμόνιον καταλιπεῖν τε ἀπὸ τούτου τὴν ἐπωνυμίαν τοῖς ἀπ᾽ ἐκείνου γενομένοις, Ὀτουμάνου παῖδας ἔτι καὶ νῦν καλεῖσθαι. Ἐπὶ τούτου βασιλεύοντος ὀκτακισχίλιοι Τούρκων ἐς τὴν Εὐρώπην διαβάντες περὶ Ἑλλήσποντον, καὶ ἐν Χεῤῥονήσῳ κατασχόντες φρούριον Ἑλληνικὸν, καὶ ἀπὸ τούτου ὁρμώμενοι, τὴν τε Θρᾴκην ἐς Ἴστρον ἐλαύνοντες, ἐληΐζοντο τὴν χώραν ἐπιδραμόντες, D τά τε πολλὰ διήρπαζον, καὶ ἀνδράποδα ὡς πλεῖστα ἑλόμενοι, ἐς τὴν Ἀσίαν διεβίβαζον, τούς τε Ἕλληνας καὶ Τριβαλλοὺς ἦγον καὶ ἔφερον. Ἐν τούτῳ δὴ Σκυθῶν μοῖρα οὐκ ὀλίγη, ἀπὸ Σαρματίας ἐπὶ τὸν Ἴστρον ἐλάσαντες, καὶ τόν γε Ἴστρον διαβάντες, τούς τε Τούρκους ἐν τῇ Θρᾴκῃ κατέλαβον, καὶ μαχεσάμενοι ἐτρέψαντο, καὶ πλὴν ὀλίγων τινῶν, διεχρήσαντο σύμπαντας ἀφειδέστατα. Ὅσοι δὲ οὐκ ἐφθάρησαν, διασωθέντες ἐς τὴν Χεῤῥόνησον, ἐς τὴν Ἀσίαν αὖθις διαβάντες, οὐκέτι πάλιν ἀφίκοντο.

Τότε οὖν τὰ Ἑλλήνων πράγματα ἐταλαντεύετο ἐπ᾽ ἀμφότερα, διαφερομένων σφίσι κατὰ τὴν Βυ-

tem cum his regionibus quæ Olympum respiciunt, nactus est Otomanus cum Tecie. Paphlagoniam cum his regionibus quæ vergunt ad Euxinum pontum, acceperunt Amuræ filii, sic sorte partitionem regente. Cermianum dicunt non fuisse de numero septem illorum ducum, verum imperasse Conio (10) Cariæ urbi, in qua regia erat : tandem suo deturbatum regno, abiisse in Ioniam, sectatusque ibi vitam privatam, quietem amplexus est. An septem illi duces adjunctis copiis, aut singuli per se, regiones istas subjecerint : præterea ut alius in alterius successerit opes et regnum, non referre arbitror curiosius describere. Illud autem certum est, reges Otomanidarum Soguthan vicum multum honorasse, cum eo frequenter accederent, reddentes vici incolis solemnia munera. Accepi 8 præterea, Otomanum Orthogulis filium primum generis hujus ex isto vico oriundum exstitisse : qui inde profectus, urbes Asiæ cepit : et Prusam Mysiæ urbem opibus florentem, fame expugnatam, regni sedem constituit. Postremo operibus multis fortiter et splendide peractis, relinquens liberos et regnum illustre, naturæ debitum exsolvit Prusæ. Hic primus istius generis optime quæ ad regni salutem attinent, disposuit. Et ut regnum sibi faceret quam maxime firmum et opportunum, satellites alegit, quos regis (11) Januas sive portas nuncupavit. Et cum jam omnibus propter istam potentiam formidini esset, subditos facile in imperio continuit, cum omnes ad nutum, quando vocarentur, præsto essent : et impigre ea quæ Januæ regis imperarent, obirent. Commemorant, Orthogulem istum virum per omnia exstitisse generosissimum : et cum propter res suas præclare administratas augustior homine, et quasi divinus reputaretur, posteris reliquit insigne cognomentum, ut Otomanidæ sive Otomani filii vocentur. Hoc regnante Turcorum octo millia trajecerunt in Europam per Hellespontum, captoque Græcorum præsidio Chersoneso imposito, perrexerunt in Thraciam, et ad Istrum : incursionibusque plurimis factis, regionem istam vastarunt, et maximam hinc reportarunt prædam. Mancipia, quæ erant plurima, jure belli capta, transmiserunt in Asiam. Græcorum Triballorumque (qui nunc Bulgari dicuntur) res agebantur ferebanturque. Ea tempestate Scythæ parva manu a Sarmatia prodeuntes, festinabant ad Istrum. Quo transmisso, Turcos, quos eo loci deprehenderant, atroci prælio inito fuderunt : et propemodum omnes, demptis paucis, necaverunt. Qui autem integri ex eo prælio abierant fuga, in Chersonesum delati, et hinc in Asiam transvecti, tandem ab Europa abstinuerunt.

Eodem tempore Græcorum res ancipiti fruebantur fortuna, cum intestinis discordiis agitarentur

Notulæ marginales.

(10) *Iconium olim, nunc Congium.*

(11) Regis Januæ, custodes corporis, Janizari.

propter Byzantii regnum, reges ambo, avus et nepos Andronici, ex familia Palæologorum orti. Cum autem seditionibus jactarentur, quidam hunc, pars illum sequebantur. Ex quo effectum est, ut planissime res ipsorum interierint. Priori enim Andronico natus est filius, cui nomen inditum Michael, qui fato functus est, antequam ad regnum promoveri posset. Post hujus mortem Andronicus filius, cum avus senio confectus foret, ad regiæ dignitatis culmen conscendere gestiens, inimicitias ex aperto cum avo suscepit. Cum autem esset impudentior et præfractior, quam ut meliora consulenti pareret, Græcos in gravissima discrimina adduxit. Accersit enim Triballos, Græcorumque optimates in regni curam adhibitos sibi concilians, effecit ut nemo amplius Græcorum Europæ accessu Turcos prohiberet. Tunc temporis capta est Prusa (12), quam fame domitam in ditionem redegit Otomanus. In potestatem venerunt et alia Asiæ oppida (13), unde maxima Turcis per universam Asiam accessit potentia : transgressique in Europam, Thraciam gravissime afflixerunt. Chalites (14) autem, qui a Græcis in præsidium, quod Chersonesum tutabatur, erat compulsus, vocavit Turcos ex Asia, et Græcos accedentes fortiter sustinuit ; nec non ad multam Thraciæ regionem progressus, prædas agebat. Adductis vero duce Triballorum, et iis qui modo ab Italia advenerant, præsidium Chersonesi terra marique oppugnari cœptum est. At Turci cum viribus nequaquam pugnarent paribus, nocte intempesta profugerunt in Asiam insciis hostibus. Verumtamen Græci parum benigne tractarunt transfugas Turcorum duces et Azatinam, quo sibi majore benevolentia devincerent eos quos ab Italia et Taracone asciverant, ut suppetias ferrent contra Turcorum regem Orchanem, qui exercitum Philadelphiæ admoverat. Præterea ad occupandum Calliopolis (quæ et Callipolis) præsidium in Chersoneso, Taraconenses et Itali, additis Azatina et cæteris Turcorum transfugis, urbem aggredi nitebantur (15). Ut autem inceptum eorum patefactum est oppidanis (nam a quodam Græcis, qui in ea urbe erant, significatum est) per Thraciam, ab urbe digressi, ibant. Profecti præter Rhodopen, venerunt Cassandriam, antiquitus Pydnam dictam. Turci, qui comitabantur Azatinam, venerunt ad Triballorum regem. At hi qui confugerant in Asiam, bellum redintegrare volentes, et itinere pedestri in Chersoneson reversi, cogitabant quoquo modo possent redire in Asiam. Etiam quibusdam in locis fœdera cum Græcis conglutinarunt. Cum autem Græci iis insidias tenderent, volentes eos capere, fuga evaserunt in præsidium Chersonesi, et denuo Græcis plurima inferebant damna.

A ζαντίου βασιλείαν, ἀμφοῖν βασιλέοιν τοῖν Ἀνδρονίκοιν, τοῦ τε πάππου καὶ υἱδοῦ τῶν Παλαιολόγων. Ἐφ' ὧν δὲ ἐς διαφορὰν σφίσιν ἀφικομένων, οἵ τε Ἕλληνες πρὸς ἑκατέρους διέστησαν, καὶ αὐτοῖς τὰ πράγματα ἤδη πάμπαν ἐφθείρετο. Τῷ γὰρ πρώτῳ Ἀνδρονίκῳ ἐγεγόνει παῖς Μιχαῆλος ὃς ἐτελεύτησε πρὶν ἢ ἐς τὴν βασιλείαν ἐλθεῖν. Μετὰ δὲ τὴν ἐκείνου τελευτὴν Ἀνδρόνικος ὁ παῖς αὐτοῦ, γεγηρακότι ἤδη τῷ πάππῳ ἀξιῶν αὐτὸς ἔχειν τὴν βασιλείαν καθίστατο ἐς διαφορὰν, αὐθαδέστερος ὢν, ἢ ὥστε πείθεσθαι, καὶ πράγματα παρεῖχεν ἀνήνυτα. Τούς τε Τριβαλλοὺς ἐπαγόμενος, καὶ Ἑλλήνων τοὺς ἀρίστους οἱ προσεταιριζόμενος ἐς τὴν βασιλείαν, ὡς διὰ ταῦτα μηδὲ ἐξεῖναι αὐτοῖς τοπαράπαν τοὺς Τούρκους ἐς τὴν Εὐρώπην διαβάντας ἀμύνεσθαι.

B Καθ' ὃν δὴ χρόνον ἥ τε Προῦσα ἐξεπολιορκήθη λιμῷ ἁλοῦσα ὑπὸ Ὀτουμάνου, καὶ ἄλλαι κατὰ τὴν Ἀσίαν πόλεις οὐκ ὀλίγαι ἑάλωσαν. Ὅθεν οἵ τε Τοῦρκοι ἐπὶ μέγα ἐχώρουν δυνάμεως κατὰ τὴν Ἀσίαν, καὶ ἐς τὴν Εὐρώπην διαβάντες, κακῶς ἐποίουν τὴν Θρᾴκην· ἄλλοι τε οὐκ ὀλίγοι, καὶ δὴ καὶ Χαλίλης ὃς δὴ ἐς τὸ κατὰ τὴν Χεῤῥόνησον φρούριον ὑπὸ Ἑλλήνων συνελαθεὶς μετεπέμπετο Τούρκους ἀπὸ τῆς Ἀσίας, καὶ τόν τε βασιλέα ἐπιόντα ἠμύνατο, καὶ ἐπὶ πολὺ ἐξελαύνων τῆς Θρᾴκης ἐληΐζετο. Ὁπότε δὴ ἐπαγόμενος τόν τε Τριβαλλῶν ἡγεμόνα, καὶ τοὺς ἀπὸ Ἰταλίας, τό τε φρούριον ἐξεπολιόρκησε κατ' ἤπειρον καὶ κατὰ θάλατταν. Οἱ μὲν οὖν Τοῦρκοι ἔλαθον δρασμῷ ἐπιχειρήσαντες ἐς τὴν Ἀσίαν νυκτὸς δια-

C βάντες. ἀνωμάλως μὲν ἔς τε τὰ ἄλλα σφίσιν ἔχοντες οὗτοι οἱ βασιλεῖς, καὶ αὐτομόλοις Τούρκων ἡγεμόσι, τῷ τε Ἀζατίνῃ καὶ ἄλλοις, οὐ καλῶς ἐχρήσαντο. Ὥστε ἐπιτηδείως ἔχειν σφίσιν τούς τε ἀπὸ Ταρακῶνος καὶ Ἰταλίας, οὓς δὲ μετεπέμπετο ἐπὶ τῶν Τούρκων βασιλέα Ὀρχάνην, ὃς Φιλαδέλφειαν ἐπολιόρκει, καὶ ἐς τὴν ἐπὶ τῇ Χεῤῥονήσῳ φυλακὴν τῆς Καλλιουπόλεως. Οὗτοι μὲν οὖν οἱ Ταρακῶνες, καὶ οἱ ἀπὸ Ἰταλίας ἐς τὴν Καλλιουπόλεως φυλακὴν τεταγμένοι τοῖς μετὰ Ἀζατίνεω αὐτομόλοις χρησάμενοι Τούρκοις, συνεστήσαντο ἀλλήλοις, ὡς τῇ πόλει ἐπιθησόμενοι, καὶ ἐπειδὴ ἔγνωσαν κατάδηλοι ὄντες, ἐμηνύθη γὰρ ὑπ' αὐτῶν τινος τοῖς Ἕλλησι, διὰ τῆς Θρᾴκης ἵεντο· καὶ τὴν Ῥοδόπην διαβάντες, ἀφίκοντο ἐς Κασσάνδρειαν, Πύδναν [1] τὸ πάλαι καλου-

D μένην. Ἐντεῦθεν δὲ τῶν μὲν Ἀζατίνεω Τούρκων ὅσοι παρῆσαν, ἀφίκοντο ἐς τῶν Τριβαλλῶν βασιλέα, οἱ δὲ ἀπὸ τῆς Ἀσίας τὸ ἔμπαλιν γενόμενοι ἵεντο πεζοὶ ἐπὶ τὴν Χεῤῥόνησον, αὖθις ἐν νῷ ἔχοντες ὅτῳ ἂν δύναιντο τρόπῳ ἐς τὴν Ἀσίαν διαβῆναι. Καί πῃ καὶ σπονδὰς τοῖς Ἕλλησι ποιησάμενοι, ὡς ἐπεβούλευον αὐτοὺς οἱ Ἕλληνες ἑλεῖν βουλόμενοι, ἔς τι φρούριον τὸ κατὰ τὴν Χεῤῥόνησον διεσώζοντο. Καὶ οὗτοι αὖθις κακῶς ἐποίουν τοὺς Ἕλληνας.

Notulæ marginales.

(12) Prusa capta 1303.
(13) 1317.
(14) *Al. Chaliles : Chalela* habet Gregoras ; a nostris *Hali* dicitur.
(15) Vide Gregoram, lib. VII.

[1] *Οἶμαι* Ποτίδαιαν. *Et sic legendum monet Theophil. Frid. Tafel in « Thessalonica, » p. 57 (Berol. 1839).*

Οἱ μέντοι ἀπὸ Ἑσπέρας τε καὶ Ἰταλίας ἄνδρες, A διὰ Μακεδονίας τε καὶ Θετταλίας ἐς Βοιωτίαν ἀφικόμενοι, κατέσχον αὐτήν, καὶ τὰς Θήβας ἠνδραποδίσαντο ἀφροσύνῃ τοῦ ἡγεμόνος, ὃς δεδιώς τε αὐτούς, καὶ ὑπολογιζόμενος, ἐπῄει ὡς ἀναρπασόμενος. Οὗτοι μὲν οὖν ταφρεύσαντες τὸ χωρίον, καὶ ὕδωρ ἐς αὐτὸ ἐμβαλόντες, ἐπὶ πολὺ ἄβατον τοῖς ἱππεῦσιν ἐποιήσαντο τὸ χωρίον. Οἱ μὲν οὖν ἱππεῖς οἱ μετὰ τοῦ ἡγεμόνος ἔθεον δρόμῳ ἐπὶ τοὺς Ἑσπερίους ὡς ἀναρπασόμενοι· ἐμβάντες δὲ ἐς τὸ χωρίον, χαλεπῶς ἐχρήσαντο σφίσιν αὐτοῖς· οἱ δὲ Ταρακῶνες καταπέλταις τε καὶ τόξοις βάλλοντες καὶ ἀκοντίοις, τοὺς πολλοὺς τῶν Βοιωτῶν αὐτοῦ ταύτῃ διεχρήσαντο. Ὕστερον δὲ ἐπὶ τὴν πόλιν ἐλθόντες αὐτοβοεί τε τὴν πόλιν εἷλον, καὶ ἠνδραποδίσαντο. Οὗτοι B μὲν οὖν ὕστερον ἐς Ἰταλίαν περαιούμενοι, ἐπ' οἴκου ἐτράποντο ἕκαστος· Ἕλληνες δὲ μετὰ Ἀνδρονίκου τοῦ βασιλέως, καὶ τοῖς ἀπὸ Τούρκων αὐτομόλοις, καὶ τοῖς ἀπὸ Ἰταλίας κακῶς χρησάμενοι, οὐχ ὅπως οὐδὲν εὕραντο ἐπιτήδειον, ἀλλὰ καὶ πολεμίους σφίσιν ἔχοντες τούτους, ἐπὶ τὸ τοὺς σφῶν εὐγενεῖς θεραπεύειν μόνον τραπόμενοι, τῆς τε ἀρχῆς εἰσόδους κατανήλισκον, καὶ οὔτε στράτευμα συνέλεγον, οὔτε ξένους μισθωσάμενοι, καὶ τοὺς πολεμίους ἐπιόντας σφίσι τιμωρεῖν ἠβούλοντο. Ἐπάνειμι δὲ ἐπ' ἐκεῖνο τοῦ λόγου, ὅθεν μοι ἐξέλιπε.

Itali et Hispani (16), lustrata Macedonia et Thessalia, cum ingressi essent fines Bœotiæ, eam regionem occuparunt. Thebas quoque diripuerunt, cujus direptionis causa exstitit ducis imprudentia, qui cum timidos et imbelles crederet hos, quasi omnes in suam potestatem redacturus, ferox eos adoriebatur. At Itali et Hesperii, locum illum fodientes, et aquam multam in fossas admittentes, effecerunt ut locus ille equestri pugnæ minus **10** esset opportunus. Dux igitur, magno equitatu in illos irrumpens, quasi primo impetu hostes devicturus, in maximum periculum cum suis præcipitatus est, cum equi solo cohærerent instabili. Taraconenses sive Hispani ingerentes tragulas et sagittas, torquentesque missilia, plurimos Bœotorum eo loci neci dederunt : hinc adversus urbem profecti, captam deprædati sunt : qui tandem redeuntes in Italiam, domos remearunt. Græci cum rege suo Andronico, cum parum dextre Turcos transfugas, nec non eos qui ab Italia ferendi auxilii gratia advenerant, fovissent, præter opinionem etiam hos sibi inimicos ex amicis et auxiliaribus fecere. Græcorum autem nobiles cum profusioribus largitionibus in se converterent reguli, regni reditus universos exhauserunt, nullo interim exercitu comparato, nec peregrinis militibus conductis, cum etiam negligerent hostes suis finibus arcere. Nunc unde digressus sum, revertior.

Ὀτουμάνος μὲν οὖν Ὀρθογρούλεω, τὰ πλέω τῆς τὴν Ἀσίαν Ἑλλήνων χώρας καταστρεψάμενος, ἐς Νίκαιάν τε ἐσέβαλε, καὶ ἐς Φιλαδέλφειαν. Οὐ μέντοι C γε εἷλε τὸ ἄστυ. Καὶ πρὸς Τούρκους τοὺς μετὰ Ὀμούρεω διενεχθεὶς ἐπολέμησεν. Ἄρξας δὲ ἐν Προύσῃ, ἐν ᾗ τὰ βασίλεια ἐπεποίητό οἱ, ἐτελεύτησε, καταλιπὼν παῖδας καὶ χώραν οὐ φαύλην, καὶ στρατὸν οὐκ ἀγεννῆ.

Ottomanus, Orthogulis filius, subacta Græcorum Asiam incolentium regione pene universa, irruit in Nicæam et Philadelphiam, quam haud tamen suæ ditioni admovit. Turcos quoque qui Homurem sequebantur, inimicitiis permotus bello petiit. Regnans autem Prusæ, quæ regni sedes erat, exspiravit, relictis liberis, et regione amplissima et exercitu forti.

Τελευτήσαντος δὲ Ὀτουμάνου ὁ νεώτερος τῶν παίδων αὐτοῦ γενόμενος, τοὺς ὅτι ἐγγύτατα παρὰ τῷ πατρὶ διαιτωμένους, ὡς οἷόν τ' ἦν αὐτῷ ἀνακτώμενος, ἐπιτηδείους τε αὐτῷ εἶχε, καὶ ἐς τὰ μάλιστα συνήθεις. Ἀπὸ τούτων δή, ἐπεί τε τάχιστα ἐπύθετο τελευτῆσαι Ὀτουμάνον ὄντα ἤδη ᾗ φασιν ἐπὶ γήραος οὐδῷ, ἀποφυγεῖν μὲν αὐτίκα τοὺς ἀδελφοὺς ἐκποδὼν γενόμενον ἐπὶ Ὄλυμπον τῆς Μυσίας ὄρος· διαπορευόμενον δὲ κατὰ τὴν ὁδόν, περιτυχεῖν ἵππων φορβῇ ταύτῃ που τῆς χώρας ἐπινεμομένῃ, D καὶ διανεῖμαι ταύτην ἀνδράσι τοῖς ἀπὸ τοῦ ὄρους ἐπ' αὐτὸν συλλεγομένοις, καὶ ἐπικαταβαίνοντα ἐς τὸ πεδίον, ἐπιτρέπειν αὐτοῖς διαρπάζειν ὅσα γ' ἂν τούτοις προσχωροίη· ὁρμώμενον δὲ ταύτῃ ἀπὸ τοῦ ὄρους, ἄγειν καὶ φέρειν τὴν πόλιν. Τῶν δὲ ἀδελφῶν αὐτοῦ σφίσιν ἀλλήλοις διαπολεμούντων τε, καὶ ἀμφὶ τοὺς οἰκείους ἐχόντων πολέμους, ἐς ὃ δὴ καὶ οὐκ ὀλίγων τῶν ἀπὸ τῆς πόλεως, καὶ ἀμφοῖν τὼ ἀδελφὼ ἐπιγενομένω αὐτῷ, ἐπικαταβῆναί τε ἐς τὸ πεδίον, καὶ ἐς πόλεμον καθιστάμενον, τοῖς ἀδελφοῖς οὖσι διῃ-

Defuncto Ottomano (17), filius ejus natu minimus ex tribus, Orchanes nomine, præoccupatis animis eorum qui in arctissimam patris admittebantur amicitiam, eos sibi familiares et quam maxime opportunos tenuit. Ex quibus quamprimum accepit, Ottomanum jam (ut ferunt) in senectutis limine constitutum, obiisse mortem, fratres illico fugiens, proripuit se ad Olympum Mysiæ montem. Cum iter faceret, incidit in multa equorum armenta, quæ partitur in viros, qui ad se in montem concurrerant. Descendentes autem de monte in loca subjecta, potestatem ipsis rapiendi dedit quæcunque nacti fuissent. Etiam urbem, cum adhuc versaretur in Olympo, expugnatam diripuit. Fratribus autem suis intestino bello ardentibus, et utrumque maxima parte hominum frequentante, cum accepisset eos longo intervallo a se divisos castra posuisse, cum suis de monte discedens, singulos seorsim aggreditur, interemptisque victisque ambobus fratribus suis, ipsius ad

Notulæ marginales.

(16) Itali Catalani, 1302.

(17) Anno 1330.

regiam dignitatem emersit. Ego autem experimentis cognovi, Turcos non in hunc modum sentire de fratribus istis : verum ita evenisse ferunt sub Oguziorum ducibus. Orchanes ubi regni administrationem suscepit, universam Lydiam imperio suo addidit, **11** Græcisque in Asia morantibus bellum indixit, plurimaque Græcorum oppida in ditionem accepit eo tempore, quo Byzantii reges et Triballi in Thracia, et Mysii maximo flagrabant inter sese bello. Posthæc in Cappadociam bellum transtulit : subactisque oppidulis quibusdam, exercitus ad Nicæam Bithyniæ urbem movit, eamque oppugnare cœpit. Ut vero nuntiatum est Græcorum regi, Nicæam obsideri, et oppidanos, nisi propere auxilium mittatur, ad barbarum defecturos : conscribit exercitum, et regni curæ se immiscens, videbatur non neglecturus Nicæam, verum fortier defensurus, non tam barbari odio stimulatus, quam sollicitus ne tantam urbem amitteret. Hic igitur, quemadmodum et alii multi fecerunt, regiam dignitatem aspernatus est, quamvis Nicæam de manu hostium sese vindicaturum affirmaret : verum Græcos adversus avum incitans, rerum novarum avidus, Michaelem Mysiorum ducem in belli societatem recipiens, cum ipso affinitatem junxit, in matrimonium ei collocans suam sororem, cum jam ante duxisset sororem Triballorum regis.

A ρημένοις, καὶ ἀνὰ μέρος ἑκατέρῳ στρατοπεδευομένῳ μαχέσασθαι καὶ περιγενόμενον ἀνελεῖν ἄμφω τὼ ἀδελφὼ, καὶ οὕτω τὴν βασιλείαν παραλαβεῖν. Τοῦτο δὲ ἔγωγε ἀναπυνθανόμενος, εὗρον, οὐ γνώμῃ ταύτῃ περὶ τῶν ἀδελφῶν χρῆσθαι, σφίσιν αὐτοὺς ὡς πολεμίους ἀποφηναμένου, νομίζεσθαι παρ' αὐτοῖς ἔτι καὶ ἐς τόνδε τὸν χρόνον· ἀλλ' ὑπὸ τῶν τοῖς Ὀγουζίοις ἡγεμόνων καθισταμένων καὶ πρόσθεν γενόμενον διεπυθόμην. Ὀρχάνης μὲν οὖν ἐπεί τε εἰς τὴν βασιλείαν παρῄει, σύμπασάν τε τὴν Λυδίαν κατεστρέφετο, καὶ τοῖς ἐν τῇ Ἀσίᾳ Ἕλλησι καθίστατο ἐς πόλεμον, καὶ συχνὰ τῶν ταύτῃ Ἑλληνίδων πόλεων πολιορκίᾳ παραστησάμενος, ὑπηγάγετό οἱ, τῶν γε Βυζαντίου βασιλέων πρὸς τοὺς ἐν τῇ Θρᾴκῃ Τριβαλλούς τε ἅμα καὶ Μυσοὺς κατὰ τοῦτο τοῦ χρόνου B ἐπικειμένων σφίσιν ἐς τὰ μάλιστα τὸν πόλεμον διαφερόντων. Μετὰ δὲ ταῦτα ἐπὶ Καππαδοκίαν ἐλαύνων, ἔστιν ἃ τῶν πολισμάτων ὑφ' αὐτῷ ποιησάμενος, ἐπὶ Νίκαιαν τὴν ἐν Βιθυνίᾳ πόλιν ἐστρατεύετο· ἐπολιόρκει μὲν οὖν τὴν πόλιν. Ἐνταῦθα ὡς ἡ ἀγγελία ἦλθεν ἐς τὸν Ἑλλήνων βασιλέα, τήν τε Νίκαιαν πολιορκεῖσθαι, καὶ τοὺς ἐν τῇ πόλει, εἰ μή τις ἐπαμύνοι σφίσι, προσχωρῆσαι τῷ βαρβάρῳ, στράτευμά τε συνελέγετο ἐς τὴν βασιλείαν ἤδη παριὼν, οὐ περιοψόμενος τὴν Νίκαιαν, ὡς τιμωρήσειν παρεσκευάζετο διαμαχούμενος οὐδὲν ἧττον πρὸς Ὀρχάνην τὸν Ὀτουμάνεω ἢ ἀνασησόμενος [1] ἀπὸ τῆς Νικαίας. Οὗτος μὲν δὴ ὡς τῶν ἄλλων πολλαχῇ ἐπιχειρησάντων οὐ προεχώρησεν ἐπὶ τὴν βασιλείαν, τούς τε Ἕλληνας συνιστῶν ἐπὶ τὸν πάππον, καὶ νεώτερα πράσσων πράγματα, Μιχαῆλον τὸν Μυσῶν ἡγεμόνα ἐπηγάγετό οἱ ἐς συμμαχίαν, ἐπιγαμίαν ποιησάμενος, τὴν ἀδελφὴν αὐτοῦ ἐς γάμον ἐκδοὺς, γήμαντι πρόσθεν τὴν τοῦ βασιλέως Τριβαλλῶν ἀδελφήν.

Hunc ira percitus Triballus, arma arripit, habens secum Michaelis consobrinum Alexandrum. Victo igitura Michaele, ne sineret contumeliam sibi a Michaele factam abire inultam, Alexandrum Michaelis consobrinum regno præficit. Cum autem et in Græcos ejus contumeliæ culpam transferret, etiam hos bello vexavit: oppidulisque aliquot captis, exercitum domum abduxit. Tandem fœdera pepigerunt, quibus tenebatur, ut inter se et amici et hospites in posterum essent. Post hæc ad regem Græcorum fama perlatum est satis constanti, Orchanem incursionem fecisse in Bithyniæ regionem : captisque mancipiis plurimis, obsidione Nicæam cinxisse, murumque ejus hostili animo quatere. Rex itaque Græcorum comparato exercitu in Asiam transvectus, obsidione circumventis auxiliares porrigere nitebatur manus. Quod ut primum rumore ad Orchanem perlatum est, instructo agmine Græcis obviam procedit. Cum autem venisset Philocrinam, offendit regem Græcorum ibi castris fixis morantem. Nec mora, prœlium committitur : in quo, rex accepto in pedem vulnere, reliquique Græci non pauci vulneribus confecti, statuerunt intrare Philocrinam, ut vulnerati lassique paululum reficerentur. Nec tamen citra pugnam eo venire

C Ὅθεν ὁ Τριβαλλῶν ἡγεμὼν ἐπ' αὐτόν τε ὥρμητο στρατεύεσθαι, ἔχων μεθ' ἑαυτοῦ τὸν Μιχαήλου ἀδελφιδοῦν Ἀλέξανδρον· τόν τε Μιχαῆλον μάχῃ ἐκράτησε, καὶ Ἀλέξανδρον τὸν ἀδελφιδοῦν αὐτοῦ ἐς τὴν βασιλείαν καταστησάμενος, τῆς ἐς αὐτὸν ὕβρεως. Αἰτιασάμενος οὖν τοὺς Ἕλληνας, ἐστρατεύετο ἐπ' αὐτοὺς, καὶ πολίσματα ἄττα ἐξελὼν [2], ἀπεχώρησεν ἐπ' οἴκου. Ὕστερον μέντοι σπονδὰς ἐποιήσαντο, ἐφ' ᾧ ξένοι καὶ φίλοι εἶναι ἀλλήλοις. Ἐνταῦθα ἐπυνθάνετο Ὀρχάνην ἐπιδραμόντα τὰ κατὰ τὴν Βιθυνίαν χωρία, καὶ ἀνδραποδισάμενον, πολιορκεῖν τε τὴν Νίκαιαν, καὶ οὐκ ἀνιέναι προσβάλλοντα τῷ τείχει, στράτευμά τε ξυναγεῖραι, καὶ ἐς τὴν Ἀσίαν διαβὰς ἤλαυνεν ἐπὶ Νίκαιαν, ἀμύνειν βουλόμενος τοῖς ἐν τῇ πόλει. Ὀρχάνης μὲν ἐπειδὴ ἠγγέλθη ἐπιέναι ἐπ' D αὐτὸν στράτευμα Ἑλληνικὸν, συνταξάμενος ἀντεπῄει, τό τε στράτευμα ἔχων ἐν τάξει, ὡς μαχούμενος τὸν στρατὸν ἀντεπήγαγε, καὶ ἐν Φιλοκρίνῃ γενόμενος εὗρε στρατοπεδευόμενον τὸν Βυζαντίου βασιλέα. Οὐ πολὺ δὲ ὕστερον μάχης ἰσοῤῥόπου γενομένης, αὐτός τε ὁ βασιλεὺς ἐτρώθη εἰς τὸν πόδα, καὶ Ἑλλήνων οὐκ ὀλίγοι τραυματίαι γενόμενοι, ἔγνωσαν δεῖν ἐς Φιλοκρίνην εἰσελθεῖν, ὥστε ἀναλαβεῖν σφᾶς αὐτοὺς καὶ ἀναμαχέσασθαι ἐνταῦθα. Ὡς ἐπὶ τὴν πόλιν ἐτράποντο, κατὰ νώτου γενόμενοι οἱ Βάρ-

Notulæ marginales.

[1] *Hæc vox videtur esse corrupta, sed omnia exemplaria manusc. sic habent.* Ἀναστησ. *in uno.* [2] ἑλών.

A 6αροι, καὶ ἐπικείμενοι, συχνούς τε τῶν Ἑλλήνων διέφθειρον, καὶ τούς γε λοιποὺς ἐς τὴν πόλιν συνελάσαντες ἐπολιόρκουν. Ἐπεὶ δὲ παράλιος ἦν αὕτη ἡ πόλις, ὡς οὐδὲν προεχώρει τῷ Ὀρχάνῃ, αὖθις ἐπὶ Νίκαιαν ἐλθὼν, ἐπολιόρκει τε ἐπί τινα χρόνον. Καὶ εἷλέ τε οὐ πολλῷ ὕστερον ὁμολογίᾳ παραστησάμενος. Οὕτω Νίκαια ἐπὶ Ὀρχάνῃ ἐγένετο. Εἰσέβαλε δὲ καὶ εἰς Φιλαδέλφειαν· ἀλλ' οὐκ ἠδυνήθη παραστήσασθαι πολιορκῶν διὰ τὸ πλῆθος τῶν ἐπικούρων. Μετὰ δὲ ταῦτα διενεχθεὶς, ὥς φασι, πρὸς τοὺς ἐν τῇ Ἀσίᾳ βαρβάρων ἡγεμόνας, τούτων ἐνίους συμμάχους οἱ προσλαβόμενος, τοῖς ἄλλοις πολεμῶν οὐκ ἀνίει· ὕστερον μέντοι χρόνου συχνοῦ διελθόντος, Καντακουζηνοῦ τοῦ βασιλέως Ἑλλήνων ἄρτι γενομένου ἔγημε θυγατέρα· καὶ ἐπιγαμίαν ποιησάμενος B ταύτην, εἰρήνην τε τοῖς Ἕλλησιν ἐποιήσατο, καὶ τοῦ λοιποῦ πρὸς τοὺς ἐν τῇ Φρυγίᾳ βαρβάρων ἡγεμόνας διενεχθεὶς ἐπολέμει. Ὡς τελευτήσαντος γὰρ Ἀνδρονίκου τοῦ βασιλέως, κατελείφθη τε αὐτῷ παῖς ἀμφὶ τὰ δυοκαίδεκα ἔτη γεγονὼς, καὶ τόν γε Καντακουζηνὸν κατέλιπεν, ἄνδρα εὐδαίμονα καὶ μέγα δυνάμενον, τόν τε παῖδα ἐπιτροπεύειν, ἄχρι δ' ἂν ἐπὶ τὸ τῆς ἡλικίας ἀφίκηται ἐντελὲς, καὶ τὴν βασιλείαν περιέπειν, μέγα τε ὄλβιον, καὶ ἀρεσκόμενος τούτῳ ἐπέτρεψε τὰ ἀμφὶ τὴν βασιλείαν τε καὶ τὸν παῖδα, ἐμπεδώσας ὅρκοις ἦ μὴν ἀδόλως ἐπιτροπεύσειν τῆς τε βασιλείας ἅμα καὶ τοῦ παιδὸς (καὶ ἀβλαβῆ * τὸν παῖδα ἐς τὴν βασιλείαν καταστήσειν). Ὡς δὲ ἐτελεύτησε βασιλεὺς, χρόνου οὐ πολλοῦ διελθόντος Ἑλλήνων τέ τινων ἐναγόντων ἐς τοῦτο καὶ C συνεπιλαβομένων, τήν τε βασιλείαν κατέσχε καὶ τὸν παῖδα κακὸν μὲν οὐδέν τι εἰργάσατο, κηδεστὴν τέ οἱ ποιησάμενος, ὀλιγώρως τὰ τοῦ παιδὸς εἶχε, καὶ ἑαυτῷ ᾤετο τοὺς Ἕλληνας μᾶλλόν τι ἀνακτήσασθαι. Ὁ μὲν οὖν Καντακουζηνὸς τὴν βασιλείαν ἀφελόμενος τὸν παῖδα, πρὸς Ὀρχάνην τὴν ἐπιγαμίαν ποιησάμενος, ἑαυτῷ ξένον τε καὶ φίλον ἐκτήσατο ἐς τὰ μάλιστα.

Ὀρχάνης μὲν δὴ βασιλεύσας (9) ἔτη ἐτελεύτησε παῖδας καταλιπὼν Σουλαιμάνην τε καὶ Ἀμουράτην. Σουλαιμάνης μὲν οὖν ὁ Ὀρχάνεω τὴν βασιλείαν παραλαβὼν τοῖς τε Ἕλλησιν ἐπιὼν, ἐπολέμει αὐτίκα, καὶ ἀνδράποδα ἀπὸ τῆς ἐς τὴν Ἀσίαν Ἑλλήνων χώρας ὡς πλεῖστα ἀγόμενος, καὶ ἐς Εὐρώπην διαβὰς D τῶν μετὰ Χαλίλεω πρότερον κατὰ τὴν Χεῤῥόνησον πρὸς Ἕλληνας διενεχθέντων, ἐναγόντων τε καὶ ἐξηγουμένων αὐτῶν τὴν διάβασιν, ὡς ἡ Εὐρώπη εἴη τε χώρα περικαλλὴς, καὶ εὐχερὴς χειρώσασθαι ὑπὸ Σουλαιμάνεω βασιλέως. Ἐντεῦθεν διαβιβάσας στρατὸν οὐ πολὺν, τήν τε Χεῤῥόνησον ληΐζεσθαι, καὶ τὸ πρότερον ἔτι φρούριον· καὶ Μάδυτον κατασχόντες καὶ ἄλλ' ἄττα πολίσματα κατὰ τὴν Χεῤῥόνησον, ἐπέδραμόν τε τὴν Θρᾴκην, ἔς τε ἐπὶ Ταίναρον τὸν ποταμὸν, καὶ τά τε ἀνδράποδα ἐς τὴν Ἀσίαν διεβίβαζον. Καὶ οἱ ἐν τῇ Ἀσίᾳ Τούρκων, ὅσοι ἐπυνθάνοντο

quiverunt. Barbari enim eos circumventos a tergo adorti, acerrime instantes magna clade affecerunt: reliquos in urbem fugatos, obsidione premebant. Urbs ergo illa cum foret maritima, et obsidione non posset in [12] potestatem hostium redigi, Orchanes ab ea discedens, copias suas Nicæam reduxit. Quam cum obsidione aliquandiu afflixisset, tandem pactionibus in deditionem accipit. In hunc modum Orchanes Nicæa potitus est. Bellum deinde Philadelphiam vertit, quam acerrime ab auxiliaribus defensam sui juris facere nequivit. Sub idem tempus cum iratus esset quibusdam in Asia degentibus satrapis, quosdam eorum sibi associans, reliquos debellavit. Tempore deinde multo interjecto, Cantacuzeni Græcorum regis filiam uxorem ducit. Quæ affinitas ubi intercessit, pax inter Græcos et Turcos facta est: belloque Phrygiæ satrapas, cum discordia intervenisset, persequebantur. Andronicus Græcorum rex cum moreretur, reliquit filium natum annos duodecim, tutoremque ei assignavit Cantacuzenum, virum opulentum, magnaque potentia subnixum, ut puerum tutaretur, et curaret ad eam usque ætatem, quæ regno gubernando habilis foret. Hujus in fidem puerum regnumque tradidit, jurejurandoque eum obstrinxit, ut sine dolo in administratione regni, educationeque pueri versaretur, quo ipsum nihil injuriarum a se expertum, tandem regno Græcorum præficeret. Ut autem rex excessit e vivis, non multo post urgentibus et opitulantibus Græcis, tutor ad regni curam allectus est, puerum tamen nulla injuria affecit. Verum cum eum affinem sibi fecisset, ut imbellem contemptui habuit, spem omnem in Græcis, quantum ad regnum retinendum attinebat, ponendo. At Cantacuzenus cum pupillum regno privasset, Orchanemque data in uxorem filia affinem ascivisset, eum et amicissimum et familiarissimum in posterum expertus est.

Orchanes cum regnasset annos circiter viginti duo, mortem obiit, relictis filiis Sulaimane et Amurata. Sulaimanes, inito regno, arma contra Græcos cepit. Captis igitur mancipiis quamplurimis ex ea Græcorum regione quam in Asia possidebant, etiam in Europam trajecit, hortantibus et instigantibus iis Turcis qui ante cum Charite in Europam transierant. Hi edocebant profectionem, qua commodissime in Europam veniretur. Præterea narrabant Europæ regionem esse amœnissimam, captuque facilem. Transmisso itaque exercitu haud magno, Chersoneson populati sunt: devictisque oppidulis quibusdam, præsidioque Chersonesi Madytoque dominitis, irruerunt in Thraciam, progressi usque ad flumen Tænarum, mancipiis plurimis in Asiam trajectis, quæ belli jure obvenerant. Turci, qui in Asia remanserant, cum hæc audissent, illico in

Notulæ marginales.

* *Hæc verba in duobus manuscriptis non exstant, sed in tertio qui Ludovici electoris nomen in fronte habet: sunt in R.* [12] *Numerus annorum in tribus manuscriptis Palatinis desideratur, interpretatio Latina habet* XII *annos; non est in R.*

13 Europam contenderunt ad Sulaimanem, et maxima brevi hominum multitudo in Chersoneson ad ipsum confluebat undique ex Asia : et eo loci agriculturæ operam dabant, agris suis in Asia parcentes.

Deinde rex Græcorum, legatis missis, cum Sulaimane Orchanis filio pacem fecit, amicosque et hospites in futurum se mutuo fore testati sunt : et conjunctis copiis bellum in Triballos (qui et Bulgari) transtulerunt. Quidam perhibent, adhuc superstite Orchane, Sulaimanem filium transisse in Europam, accersitum adversus Triballos ab Græcorum rege. Triballi autem eo quem trademus modo, ad Europæ imperium devenerunt. Stephanus (quem Stepanum alii) Triballorum rex profectus ab ea regione quæ versus Ionium patet, igne incendiisque plurimis Epidamni regionem devastans, etiam Epidamnum (quod et Dyrrhachium) subegit : et hinc in Macedoniam exercitus duxit, Scopiorumque urbem regni sedem declaravit. Fuerunt autem isti, quantum conjicere licet ex profectione eorum qua delati sunt ad Europæ imperium, genus Illyriorum, qui progressi ab Occidentali versus Ionium regione, venerunt ad Scopiorum urbem, lingua etiamnum non dissimili utentes. Istud Illyricorum genus, cum longe lateque teneret mare Ionium, etiam Venetos attigit. Reliqui ab iis segregati, per Europam dispersi sunt, etiam hodie non multum lingua moribusque et victus ratione abhorrentes. Constat itaque eorum sententiam haud veritate, niti, qui pronuntiant Illyrios esse eos quos Albanos nominamus. Nec vero principium ejus sermonis admitto, qui astruere conatur, Albanos esse Illyrici generis. Quod autem et Albani ab Epidamno prodeuntes, in Europæ regionem maritimam, quæ orientem respicit, venerint : Ætoliaque Acarnania, nec non magna Macedonum regionis parte subacta, ibi habitarint, etiam ipse novi, multis conjecturis eo deductus, multisque super ea re auditis. An vero ab Iapygia iter facientes (ut quidam censent) in Epidamnum transierint, et hinc in eam regionem, quam tandem subjecere, pervenerint, sive cum essent finitimi Illyricis Epidamnum colentibus, accedentes paulatim regionem Epidamni, qua in orientem patet, occupaverint, nescio qua ratione quam verissime assequar. At nos explanavimus ut utraque hæc hominum genera, Triballi et Albani, egressi ab ea regione quæ spectat Ionium, transierint per regionem Europæ quæ in orientem vergit, ibique habitaverint, nec modicas regiones suo
14 imperio adjecerint, versus occidentem iter instituentes : cum etiam propemodum ad Euxinum mare accesserint, Istrum et Thessaliam adierint. Quæ omnia in hunc modum evenerunt.

Rex horum digrediens ab urbe Scopiorum, munitus viris rei militaris peritissimis, et validissimo

A ταῦτα, αὐτίκα ἐς τὴν Εὐρώπην παρὰ Σουλαιμάνην διέβαινον, καὶ συνελέγοντο εἰς τὴν Χεῤῥόνησον οὐκ ὀλίγοι.

Ἔνθα δὴ καὶ ἐπὶ γεωργίαν τῶν ἀπὸ τῆς Ἀσίας φειδοῖ τῆς ἑαυτῶν χώρας ἐτράποντο. Ὕστερον μέντοι ὁ Ἑλλήνων βασιλεὺς διαπρεσβευσάμενος, σπονδάς τε ἐποιήσατο πρὸς Σουλαιμάνην τὸν Ὀρχάνεω, καὶ ἐνῆγεν ἐπὶ τοὺς Τριβαλλοὺς, ἐφ' ᾧ τε αὐτοὺς ξένους τε καὶ φίλους εἶναι ἀλλήλοις, καὶ τὸν πρὸς τοὺς Τριβαλλοὺς πόλεμον συνδιαφέρειν ἅμα ἀμφοτέρους. Ἔνιοι μὲν οὖν φασὶν ὡς ἔτι περιόντος Ὀρχάνεω ἐν τῇ Ἀσίᾳ τὸν παῖδα αὐτοῦ Σουλαιμάνην τὴν Εὐρώπην διαβῆναι μεταπεμπομένου ἐπὶ τοὺς Τριβαλλοὺς τοῦ τῶν Ἑλλήνων βασιλέως. Τοὺς μέντοι Τριβαλλῶν ἡγεμόνας ὧδε ἐλθεῖν ἐπὶ τὰ τῆς Εὐ- B ρώπης πράγματα ἐπυθόμεθα. Στέπανος ἐγένετο βασιλεὺς Τριβαλλῶν, ὃς ὁρμώμενος ἦν ἀπὸ τῆς ἐς τὸν Ἰόνιον χώρας, τὸ πυρὶ Ἐπίδαμνον καταστρεψάμενος, καὶ ἐς τὴν Μακεδονίαν ἐλάσατο, καὶ ἐς τὴν τῶν Σκοπίων τὰ βασίλεια ἐποιήσατο. Εἶεν δ' ἂν οὗτοι ὅσα γε ἔξεστι τεκμαίρεσθαι ὅθεν προαγαγεῖν [11] Εὐρώπης ἡγεμονίαν ἀφίκοντο Ἰλλυριῶν γένους [12], ἀπὸ τῆς πρὸς ἑσπέραν τῆς ἐς τὸν Ἰόνιον χώρας, προελθόντες ἐπὶ τὴν τῶν Σκοπίων πόλιν, τῇ τε φωνῇ παραπλησίᾳ χρωμένων ἐκείνοις, καὶ γένος δὲ ἐκεῖνο τῶν Ἰλλυριῶν, μέγα τε καὶ ἐπὶ πλεῖστον διῆκον τοῦ Ἰονίου πελάγους, ἔστε ἐπὶ Ἐνετοὺς ὡς ἂν ἔχειν, οὐ χαλεπῶς τεκμαίρεσθαι. Ἀπ' ἐκείνων δὲ τότε ἀνὰ τὴν Εὐρώπην σκεδασθέντας ἀχθῆναι. Φωνῇ τε γὰρ C ἀμφότεροι τῇ αὐτῇ χρῶνται ἔτι καὶ νῦν, καὶ ἤθεσι τοῖς αὐτοῖς καὶ διαίτῃ, ὥστε οὐκ ὀρθῶς ἂν λέγοιεν οἱ γνώμην ἀποδεικνύμενοι περὶ Ἰλλυριῶν, ὡς εἴησαν οἱ νῦν Ἀλβανοί. Ἀρχὴν δὲ ἐγὼ οὐδὲ προσίεμαι τὸν λόγον, ὡς εἴησαν Ἰλλυριῶν γένος οἱ Ἀλβανοί. Ὡς μὲν οὖν ἀπ' Ἐπιδάμνου καὶ οὗτοι ὥρμηντο, ἐς τὴν πρὸς ἕω χώραν τῆς Εὐρώπης, ἐπὶ Θετταλίαν τε ἀφικόμενοι, καὶ ἐπὶ Αἰτωλίαν, καὶ Ἀκαρνανίαν, οὐκ ὀλίγα ἄττα τῆς Μακεδονίας χώρας ὑφ' αὑτοῖς πεποιημένοι, ᾤκουν, οἶδά τε αὐτὸς ἐπιστάμενος ἀπὸ πολλῶν τεκμαιρόμενος, καὶ πολλῶν δὴ ἀκήκοα. Εἴτε μὲν οὖν ἀπὸ Ἰαπυγίας, ὡς ἔνιοί φασιν, ἐς Ἐπίδαμνον διαβάντες, ἐπὶ τὴν χώραν ἣν ὑπηγάγοντο σφίσιν ἄλλος ἄλλῃ ἀφίκοντο, εἴτε αὐτοῦ περὶ Ἐπίδαμνον τὴν ἀρχὴν Ἰλλυριῶν ὅμοροι προϊόντες καταβραχὺ D κατέσχον τὴν πρὸς ἕω τῆς Ἐπιδάμνου χώραν, οὐκ ἔχω ὅπῃ συμβάλωμαι ἀσφαλῶς. Ὦ μὲν ἄμφω τῷ γένεε τούτω, Τριβαλλοί τε καὶ Ἀλβανοί, ἀπὸ τῆς ἐς τὸ Ἰόνιον χώρας ὡρμημένω, τὸ μὲν πρὸς ἕω τῆς Εὐρώπης ἰόντες, τὴν ταύτῃ χώραν ᾤκησαν, καὶ οὐκ ὀλίγα σφίσιν ἐς τὴν ἀρχὴν ὑπηγάγοντο· τὸ δὲ πρὸς ἑσπέραν ὡρμημένον σχεδὸν ἔς τε Εὔξεινον πόντον ἀφίκοντο, καὶ ἐπὶ Ἴστρον, ἄχρι Θετταλίας ἐλάσαντες, ὧδέ μοι εἰρήσεται.

Ὁ βασιλεὺς, ἀπὸ τῆς τῶν Σκοπίων πόλεως ὡρμημένος ἔχων μεθ' ἑαυτοῦ ἄνδρας τε τὰ ἐς πόλεμον

Notulæ marginales.

[11] ἐπὶ τὴν τῆς [12] *al. man.* γένος, *et R.*

ἀγαθοὺς, καὶ στρατιὰν οὐ φαύλην, πρῶτα μὲν τὰ περὶ Καστορίαν κατεστρέψατο χωρία. καὶ ἐπὶ Μακεδονίαν ἐλάσας πλὴν Θέρμης, τὰ ἄλλα ὑφ' αὑτῷ ποιησάμενος, ἐπὶ Σάβαν τε προελαύνων, καὶ ἐπὶ τὰ κατὰ τὸν Ἴστρον χωρία, μεγάλα ἀπεδείκνυτο ἔργα, καὶ τήν τε χώραν ταύτῃ σύμπασαν καταστρεψάμενος εἶχε. Τάξας δὲ ἀνὰ τὴν Εὐρώπην τῶν ὑποχειρίων ἄλλους ἄλλῃ, ἐπὶ μέγα τε ἐχώρει δυνάμεως, καὶ ἐπὶ Ἕλληνας ἤλαυνε τὴν ἀρχὴν ἀφαιρησόμενος, καὶ πολλαχῇ ἐπὶ τὰ τὸ Βυζάντιον [13] χωρία στρατὸν ἐπαφεὶς, ἐπέδραμέ τε καὶ ἀνεχώρει, καὶ ἦν ἐπὶ τούτου τὰ Ἑλλήνων πράγματα προσδόκιμα ἐπὶ τὸν ἔσχατον ἀφίξεσθαι κίνδυνον, ὑπὸ σφῶν τε αὐτῶν περιτρεπόμενα κατὰ τὴν τῆς βασιλείας ῥᾳστώνην, ἐπὶ τὸ ἀκόλαστον καὶ ἀνειμένον τῆς διαίτης Ἀνδρονίκου τοῦ πρεσβυτέρου βασιλέως, φημὶ, τετραμμένου ταύτῃ. Ἐς μάχην μὲν οὖν τὸ Ἑλληνικὸν γένος ἐπελθεῖν, καὶ διαπειρᾶσθαι, γνώμην οὐκ ἐποιεῖτο· σώζειν μέντοι τὰ τείχη τρόπῳ ὅτῳ ἂν δύναιντο ἀσφαλεστάτῳ. Ἤλασε μὲν οὖν καὶ ἐπὶ Αἰτωλίαν, καὶ Ἰωαννίων τὴν πόλιν εἷλε. Καὶ τὰ μὲν κατὰ τὴν Μακεδονίαν περὶ Ἀξιὸν ποταμὸν Ζάρκῳ ἐπέτρεψεν, ἀνδρὶ ἐς τὰ πρῶτα τιμῆς ἀνήκοντι παρ' ἑαυτῷ· τὰ δὲ ἀπὸ Φεῤῥῶν ἔστε ἐπὶ Ἀξιὸν Πογδάνῳ [14] ἀνδρὶ ἀγαθῷ, καὶ τὰ ἐς πόλεμον οὐκ ἀδοκίμῳ· τὰ δὲ ἀπὸ Φεῤῥῶν ἔστε ἐπὶ Ἴστρον, Κράλῃ τε καὶ Οὐγγλέσῃ τοῖν ἀδελφοῖν, ὧν θάτερος μὲν οἰνοχόος ἦν τοῦ βασιλέως, ὁ δὲ ἕτερος ἱπποκόμος. Τὰ μέντοι περὶ τὸν Ἴστρον Βούλκῳ τῷ Ἐλεαζάρῳ τοῦ Πράγκου ἐπέτρεψε, καὶ τὰ ἀμφὶ τὴν Τρίκην καὶ Καστορίαν Νικολάῳ τῷ Ζουπάνῳ, καὶ τὰ περὶ Αἰτωλίαν Πριαλούπῃ. Τὰ δὲ περὶ Ὀχρίδα τε καὶ Πριλιαπαῖον χώραν οὕτω καλουμένην ἐπέτρεψε Πλακίδῃ [15] εὐθύνειν ἀνδρὶ οὐκ ἀγεννεῖ. Τούτοις μὲν δὴ ἐπυθόμεθα ἐπιτετράφθαι τὰ κατὰ τὴν Εὐρώπην ὑπὸ Στεπάνεω τοῦ βασιλέως· ἐπεὶ δὲ ἐτελεύτησε βασιλεὺς, ἕκαστος ἣν κατεῖχε χώραν ἐπιτετραμμένος, ἦρχόν τε καὶ ἀλλήλοις εἰρήνην εἶχον [16] συνθέμενοι, σφῶν μὲν αὐτῶν τοι ἀπείχοντο· τοῖς δὲ Ἕλλησιν, ὡς ἑκάστῳ προεχώρει, ἐπετίθεντό τε καὶ ἐπολέμουν. Μιχαῆλον μέντοι τὸν Μυσῶν ἡγεμόνα, ἀπὸ τὰ κάτω τοῦ Ἴστρου ἐπινεμόμενον ἐπὶ Εὔξεινον πόντον, καὶ τὰ βασίλεια ἐν Τρινάβῳ ποιησάμενον, παλαιότερον γενόμενον Στεπάνεω, ἀναπυνθανόμενος εὑρίσκω. Ὡς ταύτῃ Οὐλγάρους μὲν τούτους, οὕς γε Μυσοὺς ὀνομάζομεν, Σέρβους δὲ ἐκείνους καὶ Τριβαλλοὺς διακεκρίσθαι ἀπ' ἀλλήλων ἐς τοὔνομα ξυνηνέχθη ἀπὸ τούτου. Τούτω δὲ ἄμφω τὼ γένεε ὡς παντάπασιν ἑτέρω ὄντε ἀλλήλων, καὶ διεστηκότε νομίζεσθαι. Ὡς μὲν ἕκαστος τούτων τήν τε ἀρχὴν ἀφῄρηντο ὑπὸ Βαρβάρων, καὶ αὐτοί τε ἀπώλοντο, ἐς τὸ πρόσω τοῦ λόγου ἰόντι εἰρήσεταί μοι.

A exercitu, loca Castoriæ finitima in ditionem redegit. Motis deinde castris, in Macedoniam, præter Thermam omnia subjugans, bellum ad Savum usque promovit, et in Istria res præclare gerens universa ea potiebatur regione. Dispositis dein per Europam viris, ubi necesse erat, fidissimis, in magnam adolevit potentiam. Etiam Græcos bello aggressus, ut ipsorum regnum destrueret. Emisso itaque equitatu in loca Byzantio propinqua, cum ea graviter afflixisset, abibat. Græci ab hoc sibi extrema timebant, cum regnum per incuriam periret, Andronicusque senior rex dissolutiori victui se mancipasset: Græci nullum contra illum pugnandi inibant consilium, verum omnis salutis spes in mœnibus defensandis sita erat. Iter dehinc intendens B in Ætoliam, Joanniam, sive Joanninam, olim Cassiopen dictam, urbem suo imperio adjunxit. Macedoniam, qua finitima est Axio flumini, commisit Zarco, viro apud ipsum dignitate primario. Eam regionis partem quæ a Pherrhis tendit usque ad Axium flumen, Pogdano tribuit, viro bono, et rei militaris peritissimo. Regionem quæ a Pherrhis excurrit ad Istrum, Crali et Unglesi fratribus concessit, quorum alter regius pocillator, alter equorum regiorum curator erat. Regionem Istro adjacentem nactus est, contribuente rege, Buleus Eleazarus, Pranci filius. Trica et Castoria obvenere Nicolao Zupano. Ætolia decreta est Prialupi. Ochridem et regionem Priliapæam dictam Pladicæ viro haud C ignobili regendam dedit. Commemoratos modo viros accepimus Europæ regionibus præfectos esse a rege Stepano: qui ubi exhalavit animam, singuli suas regiones, quas a vivo gubernandas acceperant, retinuere, fœderibusque inter sese ictis, a se mutuo bello abstinuerunt. Græcis vero, ut cuique opportunum erat, admodum bellicis armis molesti erant. Michaelem Mysiorum ducem, qui imperavit locis Istro subjectis, et regni sui sedem Trinabi constituit, Stepano antiquiorem exstitisse audivi: præterea Bulgaros, quos Mysios vocamus, ibi sedes tenuisse accepi: Servios autem sive Sorabios et Triballos a se discretos, tandem ad istud nomen emersisse. Utraque ista genera **15** hominum cum diversa sint, non ad unum referenda sunt. Ut D autem singuli isti populi regno suo a Barbaris sint exacti, ipsique prorsus interciderint, in sequentibus exponetur.

Σουλαιμάνης μὲν οὖν ἐπεί τε τὰ κατὰ τὴν Χεῤῥόνησον πολίσματα, πλὴν Καλλιουπόλεως, κατέσχε τε καὶ ἐνηυλίζετο, ὥστε ἔχειν ὁρμώμενος ἀπὸ τούτων τὰ ἐπὶ τῆς Θρᾴκης χωρία ἐλαύνων καταστρέφεσθαι, ὡς τοῖς Ἕλλησιν εἰρήνην ἐποιήσατο, ἐστράτευεν ἐπὶ Κράλην τε καὶ Οὐγγλεσιν τοὺς Τριβαλλῶν ἡγε-

Sulaimanes cum Chersonesi urbes, præter Callipolim, subegisset omnes, profectus est cum exercitu adversus Thraciam, ut et hanc suam faceret. Cum autem pacem fecisset cum Græcis expeditionem suscepit contra Cralem et Unglesem Triballorum duces, qui Græcis admodum intolerandi erant,

Notulæ marginales.

[13] τῶν Βυζαντίων. *R.* κατὰ τὸ Βυζάντιον. [14] *al. man.* Μπογδάνῳ *R. ut in cont.* [15] Πλαδίκῃ. [16] *deest.*

feroces et bellicosi. Qui ubi resciverunt Sulaimanem processisse in Europam, regionem ipsorum in Græcia sitam vastare, prædasque nemini parcentem confertim agere, copias et ipsi suas adversus Turcos duxerunt: consertisque manibus, victores prœlio abierunt, plurimis prima coitione interfectis. Deinde certiores redditi, Turcorum res usque augeri, sibique tandem intolerabiles fore, cum plurimi Turci usque ex Asia ad Sulaimanem concurrant, Europæasque urbes obsidione urgeant, his exciti, uterque in mediterranea Thraciæ pergit, et copias parat. Ungleses a Pherrhis, ubi regia erat, in Turcos progreditur. Crales autem, prædicti frater, copiis plurimis contractis, ad fratrem per mediterranea Thraciæ commeat, communi consilio junctisque viribus bellum Turcis illaturi. Sub idem tempus Sulaimanes oppidum oppugnabat ad Tænarum fluvium situm, distans a Callipoli (18) stadiis circiter septuaginta, plurimis tentoriis, quæ eo advexerat, per circuitum fixis, in quibus Scythæ Turcique, quotquot pastoralem vitam sequuntur, quam suavissime degunt: assidensque urbi, intentus oppugnationi insistebat: et studio expugnandæ urbis astrictus, accipit hostium adventum. Deligit igitur ex suis octingentos, nocturnisque itineribus prima aurora ad hostium castra pervenit. Eos deprehendit nec solitas vigilias obeuntes, laxatisque custodiis affusos Tænaro fluvio præbenti aquam potu quidem optimam eamdem et saluberrimam. Æstatis tempus erat, quo nec arma nec equos perinde curabant, putantes se planissime ab hostium incursionibus securos et tutos. Hos nec opinantes, et in Cermiani regione in luxuriam effusos, altaque quiete sopitos, Sulaimanes stipatus octingentis militibus delectis adoritur: cædemque maximam, impigre obvios mactando, hostium fecit. Multi in flumen fuga præpropera delati, dubii quonam se verterent, ibi inter cunctandi moras occubuerunt. In hoc prœlio desideratus est Ungleses: etiam Crales occisus est. Ut autem hic interierit, ignoratur. **16** Hunc ejus propinqui qui eum sanguine contingebant, aliquandiu post prœlium istud vixisse credidere. Sulaimanes, victoria illa insigni et illustri clarus, facile tandem etiam oppidulum, quod obsederat, suo imperio adjicit. Exercitus quoque Orestiadi, quam Hadrianopolim appellant, admovit. Circumsedit et Peridmetum infestis exercitibus, aggressusque murum, cœptis non succedebat. Cum autem ibi hæreret intentus obsidioni urbis Sulaimanes, ferunt adolescentem quemdam clam solitum egredi urbe per rimam quamdam muri, ad demetendum frumentum, deinde frumento onustus, per eumdem locum in urbem remeabat. Cumque hoc frequenter faceret, tandem visus est a milite quodam Turco, ibi stipendia faciente. Turcus autem animadvertens,

A μάνας, οἳ δὴ τοῖς Ἕλλησιν ἐπετίθεντο, καὶ χαλεποὶ ἦσαν, διὰ τὸ μηδέποτε ἡσυχίαν ἄγειν, ἀλλ' ἀεὶ κακῶς ποιεῖν πολεμοῦντας τοῖς Ἕλλησιν. Οὗτοι μὲν οὖν ὡς ἐπύθοντο Σουλαιμάνη διαβάντα ἐς τὴν Εὐρώπην, δῃοῦν τε ἐπὶ τῇ Ἑλληνικῇ τὴν σφετέραν αὐτῶν χώραν, καὶ διαρπάζειν μηδενὸς φειδόμενον, ἐστρατεύοντο ἐπὶ τοὺς Τούρκους, καὶ συμβαλόντες μάχῃ τε ἐκράτησαν, καὶ διέφθειρον οὐκ ὀλίγους ἐν τῇ ἐπιδρομῇ. Μετὰ δὲ ταῦτα ὡς ᾔσθοντο ἤδη τὰ Τούρκων πράγματα ταχὺ ἐπὶ μέγα προχωροῦντα δυνάμεως, καὶ τοὺς ἀπὸ Ἀσίας Τούρκους ἀεὶ διαβαίνοντας προσγίνεσθαι αὐτῷ, ὥστε καὶ ἐς πολιορκίαν τῶν κατὰ τὴν Εὐρώπην πόλεων καθίστασθαι, καὶ προϊόντας ἐπὶ τὴν μεσόγαιον τῆς Θρᾴκης, συνελέγοντό τε στράτευμα ἀμφότεροι. Οὔγγλεσης μὲν B οὖν ὥρμητο ἀπὸ Φερρῶν ἐπὶ τοὺς Τούρκους, ἐν αἷς τὰ βασίλεια ἦν αὐτῷ· Κράλης τε ἅμα αὐτῷ ὁ ἀδελφὸς στράτευμα ἔχων ἀπὸ τῆς μεσογαίου τῆς Θρᾴκης συνῄει τῷ ἀδελφῷ ὡς στρατευσόμενοι ἅμα τοὺς Τούρκους. Ὁ μὲν οὖν Σουλαιμάνης ἔτυχε πολιορκῶν πόλισμα τὸ παρὰ Ταίαρον ποταμόν, διέχον ἀπὸ Ἀδριανουπόλεως σταδίους ὡσεὶ ἑβδομήκοντα· καὶ σκηνὰς μὲν αὐτοῦ οὐκ ὀλίγας ἀπὸ πίλων ἄγων [17], ἐπήξατο, ἐν αἷς δὴ οἱ κατὰ τὴν Ἀσίαν Σκύθαι τε οἱ Νομάδες καὶ Τούρκων οἱ πρὸς τόνδε τὸν βίον τετραμμένοι δῃοῦν εἰώθασι· καὶ ἐπολιόρκει τὸ χωρίον ἐντεταμένως· διατρίβοντα δὲ αὐτὸν λέγεται, ὡς τάχιστα ἐπύθετο ἐπιόντας οἱ τοὺς πολεμίους, λαβεῖν τε ἐπιλεξάμενον ἄνδρας ἐς ὀκτακοσίους τῶν ἀμφ' αὐ- C τὸν ἀρίστων, καὶ νυκτὸς ἐπελάσαντα ἐς τὸ πολεμίων στρατόπεδον καταδῃούμενον, ὡς ἤδη ἡ ἠὼς ὑπέφαινε, καὶ οὔτε φυλακὰς ἔχοντας τοὺς πολεμίους εὑρεῖν αὐτούς τε τὰ πολλὰ παρὰ Ταίναρον ποταμόν, ὃς ὕδωρ κάλλιστόν τε παρέχεται πιεῖν, καὶ ὑγιεινότατον. Θέρους δὲ ἦν ὥρα, ὀλιγώρως τε τῶν ὅπλων σφίσιν αὐτοῖς καὶ τῶν ἵππων ἔχοντας, οἷα τοὺς πολεμίους ἐν οὐδενὶ λόγῳ ποιουμένους, ἐπὶ ῥᾳστώνην τετραμμένους, κατὰ Κερμιανὸν χῶρον ἐπεισπεσεῖν τε ἀφνω σὺν τοῖς ὀκτακοσίοις, καὶ διαφθεῖραι σύμπαντα τὸν στρατὸν κτείνοντας ἀφειδέστατα· ὥστε τοὺς πλείονας αὐτῶν πεσεῖν ἐς τὸν ποταμόν, καὶ ἐν ἀπορίᾳ εἴχον ὅποι τρέπωνται γενόμενοι, καὶ ταύτῃ διαφθαρῆναι· ἔνθα ὅ τε Οὔγγλεσης ἀπώλετο, καὶ ὁ Κράλης, ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ ἐν ταύτῃ τῇ μάχῃ. Ὅτῳ δ' ἂν D τρόπῳ διεφθάρη, οὐκ ᾔδει οὐδείς, ὥστε οἴεσθαι τοὺς προσήκοντας αὐτῷ περιεῖναι ἔτι αὐτὸν ἐπὶ πολύν τινα χρόνον. Ὡς οὖν ταύτην τὴν νίκην εὐκλεῆ καὶ περιφανῆ ἀνείλετο Σουλαιμάνης, τό τε πόλισμα ὃ ἐπολιόρκει πρότερον παραστήσατο, καὶ Ὀρεστιάδα τὴν Ἀδριανούπολιν καλουμένην ἐλαύνων ἐπολιόρκει. Ἔτυχε δὲ τήν τε τὴν πόλιν Περιδμητὸν πολιορκῶν, καὶ προβάλλων τῷ τείχει θαμὰ οὐκ ἀνίει. Ἐν τούτῳ δὲ ὄντος Σουλαιμάνεω, τυχεῖν νεανίαν λέγουσι τῶν ἐν τῇ πόλει, κατὰ ὀπήν τινα ἀπὸ τῆς πόλεως φέρουσαν ἔξω, λάθρα τε ἐξιόντα νυκτὸς ἀμῶντα πυροὺς

Notulæ marginales.

(18) Al. *Hadrianopoli.*

[17] πίνων. Ἀπὸ πίλων αἰγῶν *R.*

κατὰ τὴν ὀπὴν ταύτην διαφορεῖν ἐς τὴν πόλιν, καὶ A τοῦτο συνεχῶς ποιοῦντα ὀφθῆναι ὑπό τινος τῶν ἐν τῷ στρατοπέδῳ. Ἰδόντα δὲ τὸν Τοῦρκον, ᾗ εἰσῄει ὁ νεανίας, ἐφεπόμενον κατόπιν γενέσθαι, κατὰ τὴν ὀπὴν πειραθῆναί τε αὐτῆς, καὶ εἰσιόντα ἐς τὴν πόλιν, αὖθις ἐς τὸ στρατόπεδον γενέσθαι· καὶ ἀφικόμενον παρὰ Σουλαιμάνη, ἐξειπεῖν τε τὴν εἴσοδον, καὶ αὐτὸν αὐτίκα ἐξηγεῖσθαι. Πειραθέντα δὲ τῆς εἰσόδου τὸν ἡγεμόνα, καταλαβεῖν τε τὴν πόλιν ταύτῃ, καὶ ὑφ' αὑτῷ ποιήσασθαι. Μετὰ δὲ ταῦτα εἰς Φιλιππόπολιν ἐλαύνοντα, ἑλεῖν τε καὶ ταύτην τὴν πόλιν, καὶ παραστήσασθαι ὁμολογίᾳ. Λέγεται δὲ γενέσθαι τούτῳ τῷ βασιλεῖ ἄνδρα ἐπὶ στρατηγίας ἐπιστημότατόν τε καὶ ἐξηγεῖσθαι δεινότατον ἐπὶ πόλεμόν τε καὶ ἐπιδρομάς. Καὶ οἱ μὲν λέγουσιν αὐτὸν τὰ πλείω ἀποδεικνύμενον πάμπολυ ταχύ τε καὶ παραχρῆμα ἐπιδεδωκέναι. B Νοσήσαντος δὲ Σουλαιμάνεω, καὶ ἐπὶ Ἀσίαν ἐπειγομένου, τὴν νόσον οἱ χαλεπωτέραν γενομένην, ἀπενέγκαι ἐκ τοῦ βίου αὐτόν. Τελευτῶντα δὲ ἐπιτεῖλαι τοῖς ἀμφ' αὐτὸν, θάψαι τε τὸ σῶμα αὐτοῦ ταύτῃ, κατὰ τὸν τῆς Χεῤῥονήσου ἰσθμόν. Ἧ δὲ καὶ συνέβη πρότερον τελευτήσαντα τὸν παῖδα αὐτοῦ, θάψαι τε μεγαλοπρεπῶς, καὶ ἐξήνεγκε· καὶ τῷ σήματι ταξάμενος φόρους, ὥστε παννυχίᾳ χρῆσθαι τοὺς ἱερεῖς αὐτῶν ἐπὶ τῷ μνήματι, αὐτόν τε ἐκέλευσεν αὐτοῦ θάψαι ἅμα τῷ παιδὶ αὐτοῦ.

Ἔπειτα δὲ αὐτοῦ ἐτελεύτησεν Ἀμουράτης ὁ Ὀρχάνεω παῖς, Σουλαιμάνεω δὲ ἀδελφὸς, ὡς ἐπύθετό οἱ αὐτὸν τελευτήσαντα, το[illegible] τε [18] νεήλυδας, καὶ ἄλλους τοὺς τῶν θυρῶν ὄντας λαβὼν, καὶ ἐς τὴν Εὐρώπην διαβὰς, παρέλαβε τὸ στράτευμα αὐτοῦ ἅπαν, καὶ ἐπὶ Ἀδριανούπολιν ἐλάσας, τὰ βασίλειά οἱ αὐτοῦ C ἐποιήσατο. Καὶ ἐντεῦθεν ὁρμώμενος, ἐληΐζετο τὴν τῆς Μακεδονίας μεσόγαιον χώραν, καὶ ἀνδράποδα συχνὰ ἀγόμενος, ἐπλούτιζε τοὺς μεθ' ἑαυτοῦ στρατιώτας, καὶ Τούρκων ὅσοι ἐπ' ἐλπίδι τοῦ κερδᾶναι ὁτιοῦν εἵποντο αὐτῷ, ἐδωρεῖτο ἀνδραπόδοις τε καὶ ὑποζυγίοις, ἃ ἡλίσκετο ἀπὸ Μυσῶν τε καὶ Ἑλλήνων. Λέγεται μέντοι καὶ τόδε, ὡς Σουλαιμάνης ἐπεὶ ᾔσθετο τῆς Τριβαλλῶν καὶ Μυσῶν δυνάμεως ἐπ' αὐτὸν ἀθροιζομένης, καὶ ἔπραττεν ὥστε δοθῆναί οἱ ἑξάκις μυρίας δραχμὰς, ὥστε ἀποδοῦναι αὐτοῖς ὅσα τῶν πολισμάτων προσηγάγετό οἱ, καὶ αὐτὸν οἴχεσθαι ἀπαλλαττόμενον εἰς τὴν Ἀσίαν ἀποχωρήσειν, τηνικαῦτα πολιορκοῦντα τὰ ἐν τῇ Θρᾴκῃ πολίσματα Ἑλλήνων. Ὡς οὖν πυθόμενοι οἱ Ἕλληνες ἀπεδέχοντό τε, καὶ ἕτοιμοι ἦσαν ἐπὶ τούτοις σπένδεσθαι, ξυνηνεχθῆναι D σεισμόν τε μέγαν, καὶ τὰ τείχη τῶν πόλεων διαῤῥαγῆναι, ὥστε αὐτοὺς ἑλεῖν ἀπὸ τούτου τὰ πλέω οἷς ἐπήλαυνον πολιορκοῦντες. Καὶ ἑλόντας παρὰ τῶν Ἑλλήνων τὰ πολίσματα, ἔχεσθαι τοῦ λοιποῦ τῆς Εὐρώπης, μηδέν τι τοιοῦτον ἔτι προσιεμένους. Μετὰ δὲ ταῦτα ἤλαυνεν ἐπὶ Μυσοὺς καὶ ἐπὶ Τριβαλλούς. Τὸ δὲ γένος τοῦτο παλαιότατόν τε καὶ μέγιστον τῶν κατὰ τὴν οἰκουμένην ἐθνῶν· εἴτε ἀπὸ Ἰλλυριῶν μοίρας ἀπεσχισμένον ταύτην ᾤκησε τὴν χώραν, εἴτε, ὡς ἔνιοι, ἀπὸ τῆς πέραν τοῦ Ἴστρου

A qua muri parte intrare solitus erat, a tergo eum secutus est, tentaturus si per eam rimam in urbem sibi pateret aditus. Urbem itaque ingressus est. Quo facto, rediit in castra ad Sulaimanem, actaque edocet. Sulaimanes igitur eductis in aciem copiis, ad urbem accessit. In quam cum irrepsisset, duce Turco, qui rimam invenerat muri, illico ejus dominium nactus est. Postea promotis castris Philippopolim obsidet: quæ tandem pactionibus in ejus fidem traditur. Ferunt, hunc regem habuisse virum rei militaris perquam gnarum, quo nullus fuerit superior incursionibus faciendis bellisque gerendis. Præterea aiunt ad tantam potentiam eum hac ex causa venisse, quod summa celeritate in rebus gerendis uteretur. Sulaimanes morbo implicatus est. B Hinc festinabat in Asiam. Morbo tandem ingravescente, moritur. Moriens præcepit suis ut corpus sepelirent in Chersonesi isthmo, ubi antea contigerat filium suum fato fungi: et magnificæ sepulturæ tradi ordinavit, et reditus sacerdotibus qui eo loci erant, ut celebrarent nocturnos ludos ad sepulcrum, seque filii sepulturæ jungi voluit.

Cum jam animam efflasset, Orchanis filius Amurata (19), Sulaimanis frater, re cognita, peregrinos et reliquos Januarum milites assumens in Europam trajecit: exercitusque omnes qui ibi erant, accepit. Hinc contendens Adrianopolim, eam sibi regni sedem designavit. Rebus ita compositis, incur- C sionem in Macedoniæ mediterraneam regionem fecit: brevique captis mancipiis plurimis et alia præda, milites suos admodum opulentos reddidit. Turcos, qui cum lucrandi animo comitabantur, mancipiis et jumentis Græcorum et Mysiorum, quæ belli jure obvenerant, liberalissime donat. Ferunt
17 Sulaimanem, postquam nuntiatum erat Triballorum et Mysiorum copias adversum se pergere, collocutum cum Græcis, si numerarentur sibi sexaginta millia drachmarum, velle se restituere Græcis quæcunque in Thracia ipsorum cepisset oppida et relicta Europa discessurum in Asiam. Hunc cum Græci audissent suas in Thracia obsidere urbes, promptissimis quidem animis prædi- D ctam conditionem accepissent: at cum maximus terræmotus accidisset, oppidorumque muri procidissent, Turci accedentes armati, urbes plurimas, etiam Græcorum, in ditionem suam redegere: nec amplius tales obtulere conditiones Græcis, verum Europam obtinuerunt. Post hæc bellum avertit in Mysios et Triballos. Triballos autem gentem esse totius orbis antiquissimam et maximam, compertum habeo. Appulerunt in hanc regionem, sive (variant enim auctores) divisi ab Illyriis, sive, ut quorumdam sententia est, ab ea regione quæ ultra

Notulæ marginales.

(19) Amurates I, quartus rex, anno 1360.

[18] In ora Ἰαννιτζάρους.

Istrum in extrema Europa est, et a Croatia Prussiisque septentrionale mare accolentibus: necnon a Sarmatia, quam hodie Russiam vocant, propter suæ regionis frigus invictum profecti, Istrumque transgressi, in regionem Ionio affusam penetrarunt, ubi quoque habitarunt, cum armis eam regionem quæ Venetos spectat subegissent. Si autem quis contrariam sequatur sententiam, quasi e regione versus Ionium vergente digressi, Istroque superato, in illam accesserint, unde eos antea prodiisse diximus regionem, haud quidem contendero: nec tamen eam tuto arripere audeo. Attamen scio, quamvis populi isti nominibus sint discreti, non tamen moribus quidquam inter se differunt: idem linguæ usus iisdem etiam hodie est. Dispersi hinc inde, domicilia per totam habuero Europam, incolentibus quibusdam de illo grege Peloponnesi regionem Laonicam, qua patet ad montem Taugetum, et ad Tænarum. Ubi etiam habitavit a Dacia ad Pindum usque montem, in Thessaliam se projicientem, alius quidam populus: utrisque nomen fuit Bacchi (20). Nec tamen scio, utrum in Epiros commigrasse asseverem. Haud me fugit, Triballos, Mysios, (21) Illyrios, Polonos, et Sarmatas eadem inter sese lingua uti. Si igitur hinc conjecturam facere licet, existimo omnes istos unum hominum esse genus, nec diversum. Ut autem tandem in diversos abierint mores, et in alias concesserint regiones, a nullo accepi, ut certum quid de iis præsenti historiæ inserere ausim. Ultra citraque Istrum colunt, longe lateque regnantes.
18 Itaque, mea quidem sententia, magis verisimile videtur hoc hominum genus variis fortunæ procellis jactatum, Ionii regionem insedisse, trajectoque Istro, ibi sedes fixisse: ibidemque potius habitasse, quam inde discedentes, adierint ad eum orbis terrarum tractum, qui propemodum inhabitabilis sit hominibus. Illi itaque sive necessitate, sive voluntate tracti, ad sui defensionem seorsim a reliquis segregati habitare instituerunt, ut videre est magis conjectanti, quam veritatem rei pronuntianti. At hic sitam esse superiorem et inferiorem Mysiam, non eam regionem recte dici, quæ supra Istrum, verum quæ ultra Istrum colitur: nec etiam inferior Mysia nuncupatur regio, quæ Istro subjecta est. Ad istam regionem Istri, quæ ad Italiam usque se porrigit, Bulgaros, quos inferioris Mysiæ incolas perhibent, et Græcam linguam callere aiunt, scio pervenisse a Bydena urbe usque ad Euxinum Pontum, Trinabum urbem regni sui sedem decernentes. Hos quidem Alexander, quem Serviæ Triballorumque dux Crales regno præfecit, imperio rexit, donec moreretur, superstite filio Susmano, qui in paternum successit regnum.

A ἐπ' ἐσχάτων τῆς Εὐρώπης, ἀπό τε Κροατίας καὶ Προυσίων τῶν ἐς τὸν ἀρκτῷον ὠκεανὸν, καὶ Σαρματίας, τῆς νῦν οὕτω Ῥωσίας καλουμένης, ἔστε ἐπὶ χώραν τὴν διὰ τὸ ψῦχος ἀοίκητον [19] κἀκεῖθεν ὡρμημένοι, καὶ τόν τε Ἴστρον διαβάντες, ἐπὶ τὴν ἐς τὸν Ἰόνιον χώραν ἀφίκοντο. Καὶ ταύτῃ ἐπὶ πολὺ ἐπὶ Ἐνετοὺς διήκουσαν, καταστρεψάμενοι, ᾤκησαν· εἴτε δὴ τοὐναντίον μᾶλλον εἰπεῖν ἄμεινον, ὡς ἐντεῦθεν ἀπὸ τῆς ἐς τὸν Ἰόνιον χώρας ὡρμημένοι, καὶ Ἴστρον διαβάντες, ἐπέκεινα ἐγένοντο τῆς οἰκουμένης, οὐκ ἂν δὴ λεγόμενον, ἀσφαλῶς λέγοιτο ὑφ' ἡμῶν. Τοσόνδε μέντοι ἐπίσταμαι ὡς τοῖς ὀνόμασι ταῦτα δὴ τὰ γένη διεστηκότα ἀλλήλων ἤθεσι μὲν οὐκέτι, γλώττῃ δὲ καὶ φωνῇ τῇ αὐτῇ χρώμενοι, κατάδηλοί εἰσιν ἔτι καὶ νῦν. Ὡς μέντοι διέσπαρται
B ἀνὰ τὴν Εὐρώπην, πολλαχῇ ᾤκησαν, ἄλλῃ τε δὴ, καὶ ἔν τινι τῆς Πελοποννήσου χώρας τε τῆς Λακωνικῆς ἐς τὸ Ταΰγετον ὄρος, καὶ ἐς τὸ Ταίναρον ᾠκημένον. Οὗ δὴ καὶ ἀπὸ Δακίας ἐπὶ Πίνδον τὸ ἐς Θετταλίαν καθῆκον ἐνοικῆσαν ἔθνος. Βράχοι [20] δὲ ἀμφότεροι ὀνομάζονται· καὶ οὐκ ἂν δὴ ἔχω διεξιέναι, ὁποτέρους ἂν τούτων λέγοιμι, ἐπὶ τοὺς ἑτέρους ἀφικέσθαι. Οὕτω δὴ κἀνταῦθα τούς τε Τριβαλλοὺς καὶ Μυσοὺς, καὶ Ἰλλυριοὺς, καὶ Κροατίους, καὶ Πολανίους, καὶ Σαρμάτας, τὴν αὐτὴν ἐπίσταμαι ἱέντας φωνήν. Εἰ δέοι ταύτῃ τεκμαιρόμενον λέγειν, εἴη ἂν τοῦτο τὸ γένος ταυτό τε καὶ ἓν καὶ ὁμόφυλον ἑαυτῷ. Ὑπὸ δὲ τοῦ καιροῦ ἐς ἤθη τε διενηνεγμένα ἀλλήλων, καὶ ἐπὶ χώραν ἄλλην ἀφικόμενοι [21] ᾤκησαν. Οὐκοῦν δὴ λέγεται πρὸς οὐδένων ὥστε σαφές τι περὶ αὐτῶν
C ἔχειν ἡμᾶς ἐς ἱστορίαν ἀποδείκνυσθαι. Βασίλεια μὲν ἔστιν αὐτοῖς κἀνταῦθα τοῦ Ἴστρου, καὶ πέραν τε τότε γένος τοῦτο πολὺ μεῖζον, καὶ ἐπὶ πολὺ μᾶλλον διῆκον. Ὥστ' ἂν μᾶλλον ἐκεῖθεν φάναι κάλλιον παρέχον, ἐπὶ τάδε ἀφικέσθαι τὸ γένος τοῦτο, καὶ οἰκῆσαι πρὸς τῇ κατὰ τὸ Ἰόνιον χώρᾳ, καὶ παρὰ τὸν Ἴστρον διαβῆναι, καὶ αὐτοῦ μᾶλλον οἰκῆσαι, ἢ ἐντεῦθεν ὡρμημένον, ἐπὶ τὰ ἐκεῖ τῆς οἰκουμένης σχεδόν τοι ἀοίκητα ἀφικέσθαι. Εἴτε μὲν οὖν ἀνάγκῃ τινὶ προηγμένον, εἴτε καὶ ἑκούσιον ἀπέμειναν [22] στελλόμενον χωρὶς οὕτω ἀπ' ἀλλήλων ἀπῳκισμένον ἔτυχεν, ὡς ἔστιν ἰδεῖν τεκμαίρεσθαι μᾶλλόν τι, ἢ διισχυρίζεσθαι δέοι ἄν. Ἐντεῦθεν μὲν οὖν καὶ τήν τε ἄνω Μυσίαν καὶ κάτω Μυσίαν φάναι καλῶς ἔχειν οἴονται ἔνιοι, ὡς τὴν ἄνω Μυσίαν οὐ τὴν ἐς τὰ
D ἄνω τοῦ Ἴστρου, ἀλλὰ τὴν ἐς τὸ πέραν τοῦ Ἴστρου ᾠκημένην χώραν, τὴν δὲ κάτω Μυσίαν οὐ τὴν ἐς τὰ κάτω τοῦ Ἴστρου, τὴν ἐπὶ τοῦτο τοῦ Ἴστρου χώραν, ἔστε ἐπὶ Ἰταλίαν καθήκουσαν. Τοὺς μέντοι Ἰουργάρους [23], οὓς κάτω Μυσίαν καλοῦσιν οἱ ἄμεινον Ἑλληνικῆς ἐπαΐοντες φωνῆς, ἐπίσταμαι καθήκειν ἐπὶ τὸν Ἴστρον, ἀπὸ τῆς Βιδίνης πόλεως ἔστε ἐπὶ Εὔξεινον πόντον, ἐν Τρινάβῳ πόλει τὰ βασίλεια σφίσιν ἀποδεικνυμένους. Τούτους [24] μὲν οὖν, ὁπότε Ἀλέξανδρον ὁ τῆς Σερβίας Κράλης ὁ τῶν Τριβαλ-

Notulæ marginales.

(20) Valachi.

(21) Alii addunt Croatios.

[19] ἀνίκητον. *In ora*, ἀοίκητον. [20] *In ora*, Βλάχοι. [21] ἀφικόμεναι *R. ut in cont.* [22] ἐπέν *In uno ut in cont.; in al. in ora*, ἀποίκεσαν εἶμαι. [23] Ἰουργάνους. *R.* Ἰουργάρους. [24] τούτοις. *Sic ms.*

λῶν ἡγεμὼν, ἐς τὴν βασιλείαν κατέστησαν, ἐβασίλευέ τε οὕτως, ἐς ὃ δὴ τελευτήσας κατέλιπε βασιλέα τοῦ γένους τὴν παῖδα αὐτοῦ Σούσμανον, ἐφ' ὃν δὴ ἐστρατεύετο Ἀμουράτης ὁ Ὀρχάνεω. Ἐπεὶ ἐς Τριβαλλοὺς ἐσέβαλε, καὶ μάχῃ κρατήσας αὐτῶν Φερράς τε ὑπηγάγετο πόλιν εὐδαίμονα, καὶ τὰ ἐς τὴν Ῥοδόπην χωρία καταστρεψάμενος, μεγάλα ὑπεδείκνυτο ἔργα. Σαΐνῃ τε τὴν Φερρῶν ἐπιτρέψας πόλιν ἀνδρὶ ἀγαθῷ, ἐστρατεύετο ἐπὶ Σούσμανον, τὸν Μυσίας βασιλέα, καὶ συμβαλὼν αὐτοῦ ταύτῃ ἐτρέψατό τε τοὺς Μυσοὺς, καὶ διέφθειρεν οὐ πολλοὺς, διασωθέντας ἐπὶ τὰ ἐς τὸν Ἴστρον χωρία. Διαπρεσβευσάμενος δὲ πρὸς Ἀμουράτην Σούσμανος ὁ Ἀλεξάνδρου, σπονδάς τε ἐποιήσατο καὶ συμμαχίαν, ὥστε τὸν αὐτὸν ἐχθρόν τε καὶ φίλον νομίζειν, καὶ ἐπιγαμίαν ποιησάμενος, B θυγατέρα αὐτοῦ, κάλλει τε ὑπερφέρουσαν, καὶ ἀπὸ Ἑβραΐδος, ἣν ἠγάγετο τρωθεὶς, γεννηθεῖσαν, τῷ Ἀμουράτῃ· ἐξέδοτο μέντοι καὶ ἑτέραν τῷ Ἑλλήνων βασιλεῖ. Ὃς τηνικαῦτα τῶν Ἑλλήνων τὸν Καντακουζηνὸν ἀφελόμενος τὴν ἀρχὴν, ἐβασίλευε γένους τοῦ Ἑλληνικοῦ. Ὁ μέντοι Καντακουζηνὸς, ἐπεί τε ἐβασίλευε παῖδας δύο ἔχων, τὸν μὲν νεώτερον Μανουῆλον, ἔπεμψεν ἐς Πελοπόννησον ἡγεμόνα, τοῦ Μιζίθρα [15], τὸν δὲ πρεσβύτερον καθίστησι βασιλέα τοῖς Ἕλλησιν. Ἰωάννης δὲ ὁ τοῦ Ἀνδρονίκου παῖς, ὡς ἐπὶ τὸ ἱκανὸν τῆς ἡλικίας ἀφίκετο, συνίστατό τε τοῖς Ἕλλησι, καὶ συνετίθετο αὐτοῖς, ὡς ἐπὶ τὴν βασιλείαν ἀφιξόμενος. Ἔτυχε δὲ διαίτας ἔχων ἐν τῇ Μακεδονίᾳ. Οἱ δὲ Ἕλληνες ἀχθόμενοι τῇ διαίτῃ καὶ ὕβρει τοῦ βασιλέως, ὡς ἕκαστος εἶχεν αἰτίας αὐτῷ, C ἐπαγόμενοι ἀπὸ Μακεδονίας τὸν νεανίαν, ἐς τὴν βασιλείαν κατεστήσαντο. Ὡς δὲ ἐς τὴν βασιλείαν κατέστη, τὸν μέντοι Καντακουζηνὸν Ναζηραῖον ἐποιήσατο, Ματθαῖον τοὔνομα. Ὁ τούτου δὲ πρεσβύτερος παῖς, ὃν ἀπέδειξε βασιλέα τοῖς Ἕλλησιν, ἀφίκετο μὲν τὰ πρῶτα ἐς Ῥόδον, παρὰ τὸν ταύτῃ αὐτοῦ ἀρχιερέα, δεόμενος ἐπικουρίας τυχεῖν, καὶ ἐδεῖτο κατάγειν αὐτὸν ἐς τὴν βασιλείαν, καὶ πολλὰ προϊσχόμενος, ὥστε οἱ γενέσθαι τιμωρίαν τινά· ὡς οὐδὲν εὕρατο ἐπιτήδειον παρῆν [16] αὐτίκα, μετὰ ταῦτα, ἐς Πελοπόννησον παρὰ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Ἐμμανουῆλ, τὸν ἡγεμόνα τῆς Σπάρτης, καὶ παρ' αὐτοῦ τὴν δίαιταν ἐποιεῖτο. Ἰωάννης μὲν οὖν τῷ τε Ἀμουράτῃ νεωστὶ ἐς τὴν Εὐρώπην διαβάντι ξυμμαχίαν ἐποιήσατο, καὶ τὴν τοῦ Μυσῶν [17] θυγατέρα D ἠγάγετο ἐπὶ τῷ παιδὶ αὐτοῦ Ἀνδρονίκῳ, ἀφ' ἧς ἐγένοντο αὐτῷ παῖδες, πρεσβύτερος μὲν Ἀνδρόνικος, Δημήτριος δὲ καὶ Ἐμμανουῆλ οἱ νεώτεροι, καὶ Θεόδωρος. Καὶ Θεόδωρος εἵπετο τῷ Ἀμουράτῃ, ὅποι ἂν στρατεύηται, καὶ φόρου τε ὑποτελεῖς ἅμα ὄντες τῷ Ἀμουράτῃ, ἑπισπόμενοι ὅποι ἂν στρατεύοιτο. Μετὰ δὲ ταῦτα ἐπὶ Δράγασυν τὸν Ζάρκου ἡγεμόνα, τὴν ἐν τῷ Ἀξιῷ ποταμῷ χώραν στρατευσάμενος κατεστρέψατο, ἐς φόρου τε ἅμα ἐπαγωγὴν, καὶ αὐτόν οἱ στρατευόμενον ἕπεσθαι ἐπὶ τοὺς πολεμίους, ἐς τοσούτους τὸν ἀριθμὸν ἔχοντα ἱππέας.

A Hunc bello aggressus est Amurates, Orchanis soboles. Postquam autem castra in Triballos movit, eos prælio vicit, Pherasque urbem opulentam in potestatem redegit, et loca Rhodopen spectantia in ditionem accepit, maximaque virtutis militaris patrabat opera. Saini viro optimo cum commisisset Pheras urbem, adversus Susmanum Mysiæ regem arma cepit. Tandem cum Mysiis manus conseruit, quorum interfecit paucos, cum fuga evasissent inviolati ad loca Istro proxima. Susmanus inde legatis missis ad Amuratem, qui pacem orarent, fœdere icto in societatem acceptus est, ut deinceps hospes et amicus Amurati foret. Hinc et affinis Amurati factus est, data in uxorem filia sua forma excellente, ex Braide, quam uxorem vulneratus B duxerat, prognatam: alteram connubio junxerat Græcorum regi, Andronico Joannis filio. Joannes enim regno jam expulerat Cantacuzenum, qui puerum ipsum gubernarat: cum arrepto Græcorum regno, filiorum quos habebat, alterum Emmanuelem natu minorem misit in Peloponnesum, ut esset dux Mizithræ, quæ olim Sparta: natu vero majorem, Græcorum regem esse jubet. Joannes autem, Andronici filius, cum jam eam attigisset ætatem, quæ rebus gerendis idonea erat, conspiratione facta cum Græcis, rogavit ut regno 19 præficeretur. Eodem autem tempore rex in Macedonia agebat, luxuriosiore victu et intemperantiore dissolutus. Græci indignantes propter victus C rationem dissolutiorem, et convicia regi facientes, ut quisque habebat quod crimini verteret, Joannem Andronici filium in Macedoniam abductum communi assensu applausuque regem designant. Inito regno, Cantacuzenum in Nazaræorum sive monachorum ordinem transtulit, quem mutato nomine Matthæum appellavit. Hujus senior filius, quem pater Græcis regem destinarat, in Rhodum navigat, petiturus a sacerdote summo, quem Magnum magistrum vocant, qui insulam regebat, auxilium, quo adjutus recuperaret amissum regnum. Multis autem nequidquam pertentatis, quibus in suas partes sacerdotem pelliceret, ut spem auxilii affulgere vidit nullam, ad fratrem suum juniorem Emmanuelem in Peloponnesum D Spartæ ducem iter flectit: apud quem vitæ consuetudinem et necessaria habuit. Joannes autem cum Amurate in Europam transgresso societatem contraxit, filioque suo Andronico Mysiorum regis filiam uxorem dat: ex qua sustulit filios: Andronicus quidem natu maximus, Demetrius vero et Emmanuel et Theodorus natu minores erant. Theodorus autem sequebatur Amuratem, quocunque bellum avertisset. Reliqui, quos modo diximus, vectigales et stipendiarii erant Amuratis, ipsumque comitari cogebantur, contra quoscunque expeditionem suscepisset. His ita compositis, exer-

Notulæ marginales.

[15] ἡγεμόνα τῆς Σπάρτης. *In ora*, ἤτοι Μιζίθρα. [16] παρεῖναι *R*. παρῆν. [17] βασιλέως. *Sic R.*

citum contra Dragasem Zarci ducem movit, regionemque juxta flumen Axium domuit, sibique tributariam bellique sociam effecit. Ducem quoque in potestatem accepit, quem sub se stipendia facere jussit, equitum impetrata manu non modica. His præclare gestis, etiam Pogdanum eo loci regnantem debellavit: quem sub se merere cum exercitu, quem habuerat, voluit. Amurates autem per omnia imitatus æquitatem Cyri Cambysis filii, maxima modestia et liberalitate tractabat duces Triballorum, et Mysiorum Græcorumque, qui in suam potestatem concesserant. Cum moratus esset longo tempore in Europa bello astrictus, nuntiatur, suos in Asia præfectos conjuratione facta Asianos sollicitare ad defectionem, plurimamque regionem jam ab Amurate avertisse, conscriptisque exercitibus, Asiæ statum quam maxime conturbare, oppida quædam capientes, quædam vero oppugnantes non cessare. Quamprimum hæc certo accepit, transitum **20** in Asiam parat, suosque ita instruit, ut hostes quam potentissime contundere et profligare posset. Cum hos deprehendisset in Mysia castra collocasse, copiis in aciem eductis, tale excogitavit, ut qui esset summa rei militaris scientia præditus, stratagema. Dicitur enim, cum æstatis esset tempus fervidissimum, etesias ventos ab occidente spirare. Ibi autem suorum ordines ita disposuit, ut ventum a tergo haberent prælianles. Hinc princeps prælium inibat, ubi hostium acies erat confertissima, irruens, et quam fortissime pugnans. Cum autem prælium utrinque æquo Marte ferveret, ipse in editiorem tumulum conscendens, voce quam potuit maxima suos in hunc modum allocutus est: O commilitones mei, filii dilectissimi, non subit animos, quanta pericula in Europa multorum annorum durissima militia perpessi sitis? Quid ceditis? an nescitis omnia in vestra fore potestate, illis superatis? Agite igitur, promptis animis me sequimini. Quod si cunctati fueritis, hostes nos vincent. Hæc locutus, admisit equum in hostem, et in confertissimos hostium cuneos se conjecit, acerrime prælians: confestimque, ut prædixerat, ventus exortus est, et in hostium faciem se fudit. Hinc cum mutua hortatione adversum hostes procederent, maximoque impetu eos adorirentur, primum eos in fugam conjecerunt, et insequentes plurimas trucidarunt. Fertur, maximam exercitus sui partem ibi intercidisse. Hostes autem fuga sibi consulentes, singuli ad sua dispersi sunt. Hinc cum legatos misissent ad Amuratem, petitum pacem, haud passi sunt repulsam. Hac tamen conditione pax data est, ut se, quocunque exercitus movisset, impigre sequerentur.

A Μετὰ ταῦτα Πόγδανον τὸν ταύτῃ ἡγεμόνα ὑπαγόμενον, ὥστε οἱ ἕπεσθαι σὺν τῇ αὐτοῦ στρατιᾷ, μεγάλα ἀπεδείξατο ἔργα, ἐπιείκειαν μὲν κατὰ τὴν Κύρου τοῦ Καμβύσεω ἐπιδεικνύμενος, καὶ ὡς μετριώτατά τε καὶ ἐλευθεριώτατα προσφερόμενος τοῖς ὑπ' αὐτὸν γενομένοις, ἡγεμόσι Τριβαλλῶν, καὶ Μυσῶν, καὶ δὴ Ἑλλήνων. Κατὰ μὲν οὖν τὴν Εὐρώπην διατρίβοντα συχνόν τινα χρόνον, καὶ πρὸς τούτους ἔτι διαπολεμοῦντα, ἀφίκετο ἀγγελία, τοὺς ἐν τῇ Ἀσίᾳ βαρβάρων ἡγεμόνας ἀλλήλοις συνθεμένους, ἀποστῆσαί τε ἀπὸ Ἀμουράτεω χώραν οὐκ ὀλίγην αὐτοῦ, καὶ αὐτοὺς στρατιὰν συλλέξαντας ὅσην ἠδύναντο μάλιστα, ταράξαι τε τὰ ἐν τῇ Ἀσίᾳ πράγματα αὐτοῦ, καὶ χώρας τῆς ἑαυτοῦ τὰ μὲν καταστρεφομένους, τὰ δὲ καὶ πολιορκοῦντας οὐκ ἀνιέναι. Ἐπεί τε δὴ τάχιστα B ἐπύθετο, διαβὰς ἵετο ἐπὶ τοὺς ἡγεμόνας παρασκευασάμενος [28], καὶ ἐς τὰ ἔσχατα πειρασόμενος, ᾗ ἐδύνατο κράτιστα ὡς διαμαχούμενος. Εὑρὼν δὲ τούτους ἐν Μυσίᾳ στρατοπεδευομένους, παρετάξατο ἐς μάχην. Οἷα δὲ μάχης ἐμπείρῳ πολλαχῇ γενομένῳ ἐμεμηχάνητο τοιόνδε. Λέγεται γὰρ ὡς ἐπεὶ θέρους ἦν ὥρα, καὶ ἠπίστατο μεσημβρίας ἐπιγιγνομένης, ἐπιπνεύσειν ἐτησίαν ἄνεμον ἀπὸ ἑσπέρας. Ταύτῃ δὲ παρεγγυῶν τῇ στρατιᾷ, τὸ μέρος ἐκεῖνο κατὰ νώτου λαβεῖν, ἐς μάχην τε καθίστατο περὶ πλήθουσαν ἀγορὰν, καὶ συμμίξας τοῖς πολεμίοις, ἐμάχετο ἰσχυρῶς. Μάχης δὲ ἀμφοῖν ἰσοῤῥόπου γενομένης, ἐπὶ λόφον τινὰ αὐτοῦ που λέγεται ἀναβῆναι, καὶ φωνῆσαι μέγα τοῖς ἑαυτοῦ τάδε· Παῖδες ἐμοὶ στρατιῶται, μέμνησθε ἡμῶν αὐτῶν ὅσα ἐπεπόνθειτε ἐν τῇ Εὐρώπῃ C τοσαῦτα ἔτη [29] διαπολεμοῦντες; Τί δὴ ὑποχωρεῖτε; Οὐκ ἴστε ὡς τὰ πάντα ἐφ' ἡμῖν ἔσται, τούτων περιγενομένοις; Ἄγετε δὴ ἐμοὶ ἕπεσθε, ὡς ἢν μὴ ἀρτίως ἕπησθε [30], ταχὺ περιεσομένων τῶν πολεμίων ἡμᾶς. Ταῦτα εἰπόντα τὸν βασιλέα, ἐλαύνειν ὁμόσε τῷ ἵππῳ ἐπὶ τοὺς πολεμίους, ἐς τὸ μέσον στῖφος ἐμβάλλοντα· καὶ αὐτίκα ἐπιπνέοντα τὸν ἄνεμον ἀπὸ νώτου τῇ στρατιᾷ, ἐνοχλεῖν ἐπὶ πρόσωπον τοὺς ἐναντίους. Καὶ οὕτως ἅμα ἀλλήλοις διακελευσαμένους, καὶ ἐς τὸ πρόσθεν ἰόντας, καὶ βιαζομένους, τέλος δὴ τρέψασθαί τε καὶ ἐπιδιώκειν ἀνακράτος ἀπολύντας τοὺς πολεμίους. Καὶ διαφθαρῆναι μὲν λέγεται τὰ πλείω τοῦ στρατεύματος αὐτοῦ· διαφυγόντας δὲ τοὺς πολεμίους, οἴχεσθαι ἀπαλλαττόμενον ἕκαστον D ἐπὶ τὰ ἑαυτοῦ. Ἐνταῦθα διαπρεσβευσαμένους, σπονδάς τε αἰτεῖσθαι, καὶ συμβῆναι αὐτῷ ἐφ' ᾧ ἕπεσθαι τούτους ᾗ ἂν ἐξηγεῖτο τοῦ λοιποῦ στρατευόμενον.

Ut autem pax cum Turcis in Asia facta est, etiam res in Europa interturbatæ sunt. Sauzes, natu maximus filiorum Amuratis, in Europa relictus est, ut eam defenderet: et si qua seditio coorta esset, aut periculi quid ingrueret, curaret ut Europæ res in tuto collocarentur. Hic

Ἐν ᾧ δὴ κατὰ τὴν Ἀσίαν διέτριβε, περιῄει, καὶ τὰ ἐν τῇ Ἀσίᾳ καθίστη πράγματα, καὶ τοῖς Τούρκων ἡγεμόσι σπονδὰς ἐποιεῖτο. Σαουζῆς ὁ πρεσβύτερος τῶν παίδων αὐτοῦ ἐν τῇ Εὐρώπῃ καταλειφθεὶς ὥστε ἐφορᾷν τε τὴν ἀρχὴν, καὶ ἤν τι ἐπῄει δεινὸν ἢ χαλεπὸν κατὰ τὴν ἀρχὴν, ἐπὶ τὸ δοῦναι αὐτῷ ἀσφα-

Notulæ marginales.

[28] Παρασκευασμένος R. [29] ἔθνη πολ. [30] ἕπεσθε R. ut in C. ἕπησθε R. ut in cont.

λῶς ἔχειν, καταστησάμενος. Οὗτος δὲ συνίστη τε καὶ τοὺς κατὰ τὴν Εὐρώπην ἀριστέας ὡς ἠδύνατο, μάλιστα εὖ ποιῶν τε καὶ ἀνακτώμενος, καὶ τοῦ Ἑλλήνων βασιλέως τῷ πρεσβυτέρῳ παιδὶ Ἀνδρονίκῳ, ὡς οἰχομένου τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Ἀμουράτῃ τῷ Ὀρχάνεω, ἐς τὴν [31] κατὰ τὴν Ἀσίαν, πρός τε ἡγεμόνας αὐτοῦ πολεμῶν, ἐγκατελείφθη ἐν τῷ Βυζαντίῳ, καὶ ἐπετέτραπτο τὴν βασιλείαν τούτῳ, ἀφικόμενος ἐς λόγους, ἐπειδή τε ἀφίστασθαι ἀπὸ τῶν πατρῴων, καὶ ἄμφω κατασχεῖν τὴν πατρῴαν ἀρχήν, τὸν αὐτὸν σφίσιν ἐχθρόν τε καὶ φίλον ἡγουμένους, καὶ ἤν τις ἐπίῃ πόλεμος ἀμύνοντας παραγίνεσθαι ἀλλήλοις κατὰ τὸ δυνατὸν πάσῃ δυνάμει. Ταῦτα ὡς αὐτοῖς ἐδόκει ποιητέα, ἔσπενδε τό τε [32] καὶ ὅρκια ἐποιοῦντο, ἐμπεδῶντες ὡς μάλιστα τὰ τοιαῦτα σφίσιν αὐτοῖς, ᾗ ἀσφαλέστατα ἐδόκει ἀμφοῖν ἔσεσθαι.

A seditionem excitavit, concilians Græcorum nobilium in Europa animos. Cum venisset colloquendi gratia ad Græcorum regis filium seniorem Andronicum, cui Byzantium regnique curam mandarat pater, cum proficisceretur cum Amurate in Asiam adversus duces isthic seditiosos, tandem eo deducti sunt, ut uterque a patre deficeret suo, paternumque regnum teneret, eumdemque et hostem et amicum ducerent, quem alter jussisset : præterea si quid ingrueret, alter alteri auxilio esse ne cunctaretur. **21** Hæc cum ipsis visa essent, quo majoribus animis observarentur, majoreque fide colerentur, jurisjurandi religio utrinque interposita est : quibus expeditis, quam commodissime ex aperto præparabantur obsistere Amurati, si in B Europam transire conaretur.

Ὡς δὴ ταῦτα ποιησάμενοι δῆλα ἐποιοῦντο, καὶ ἠσφαλίζοντο σφᾶς παρασκευαζόμενοι, ἣν ἐπίῃ ἐς τὴν Εὐρώπην Ἀμουράτης, ὡς ἀμύνασθαι.

Ταῦτα ὡς ἐπύθοντο τάχιστα γενόμενα κατὰ τὴν Εὐρώπην, καλέσας Ἰωάννην βασιλέα Βυζαντίου, ἔλεγε τοιάδε· Βασιλεῦ Ἑλλήνων, ἐμοί τε νεωστὶ παρὰ τῶν ἐν τῇ Εὐρώπῃ πιστοτάτων ἀγγελία ἀφίκετο, ὡς Σαουζῆς ὁ ἐμὸς παῖς, ὑπὸ τοῦ σοῦ παιδὸς ἀναγκασθεὶς, ἀνήκεστά μοι βουλεύονται πράγματα. Πῶς οὖν ἔχει μηδέν τοι ἐπισταμένου σοῦ τούτων πέρι ἐς τοσοῦτον ἀφικέσθαι ἀφροσύνης, ὥστε μὴ μόνον ἐπιχειρῆσαι τὸν ἐμὸν παῖδα, ἀλλὰ καὶ σὸν παῖδα συνέπαινον γενέσθαι ἐς ταῦτα; Πῶς δ' ἄνευ σῆς γνώμης τὰ τοιαῦτα γενέσθαι ἐξείη λογίζεσθαι; Ἀλλ' εἰ μὲν δίκην ἐπιθήσων τῷ σῷ παιδὶ ἥντινα ἂν ἐπιτάττοιμεν μηδοτιοῦν ὑπολογιῇ, εἴσομαι τότε σαφῶς, ὡς ἄκοντος σοῦ ταῦτα ἐγένετο· ἣν δὲ ἄλλῃ λογιζόμενος ἀλλοῖον ἢ ἐμοὶ δόξει περὶ τοῦ ἐμοῦ παιδὸς μὴ τιμησάμενος μὴ βούλοιο τίθεσθαι, ἴσθι δὴ σαυτὸν ἐν αἰτίᾳ ἕξων ἐς ὕστερον. Βασιλεὺς δὲ Ἑλλήνων ἀμείβετο τοῖσδε· Ὦ βασιλεῦ, οὐκ ἂν δή ποτε τοῦ λοιποῦ ταύτην ἔμοιγε τὴν αἰτίαν αἰτιώμενος ἐπιθείης σὺν δίκῃ· ἢ γὰρ κἀμοὶ γενήσεται ὁ παῖς οὗτος ὃν σὺ ἔφησθα ἐπὶ ταῦτα ὡρμῆσθαι, οὐδέν τοι ἧττον ἐμοῦ συνειδότος, ἤδη δὴ τότε σαφέστατα, ὡς ἔχοι μὲν εὐνοίας τε καὶ φιλοφροσύνης περὶ σέ τε καὶ τὴν σὴν δυναστείαν. Ἣν δ' ἂν ἐπιτάττοις δίκην ἐκείνῳ ἐπιθεῖναί με, μὴ ἂν οὕτω μεμηνέναι δόξαιμι, ὥστε τῷ ἐμοί τε καὶ σοὶ ἐχθίστῳ τε καὶ πολεμιωτάτῳ διατεθειμένῳ χαρίζεσθαι, ὁτιοῦν ἐνδιδόντα τῆς δίκης. Ταῦτα εἰπόντι τῷ βασιλεῖ, ἐδέδοκτο Ἀμουράτῃ τὴν αὐτὴν ἀμφοῖν ἐπιθεῖναι τὴν δίκην. Κατὰ ταῦτα ἄμφω τὼ πατέρε ἐπαιτιωμένω τοῖς παισὶν, ἐξορύσαι τὼ ὀφθαλμὼ ἑκατέρῳ ἐκείνοις. Ὡς δὲ ταῦτα ἐδέδοκτο, ἤλαυνεν ἐπὶ τὴν Εὐρώπην, στράτευμα ἀγόμενος ᾗ ἐδύνατο πλεῖστον. Καὶ διαβὰς ἐπὶ τὴν Εὐρώπην, ἵετο ὁμόσε ἐπὶ τὸν παῖδα, ὅπῃ δὴ ἐπυνθάνετο αὐτὸν ἐνστρατοπεδευόμενον σὺν τῷ Ἑλλήνων βασιλέως παιδί. Οἳ δὴ τὸ Εὐρώπης στράτευμα συλλέξαντες ἐστρατοπεδεύοντο ἐν χώρῳ τινὶ Βυζαντίου Ἀπικριδίου καλουμένῳ. Οἳ δὴ τοὺς

Ubi de istis certior factus est Amurates, advocato Joanne rege Byzantii, hujuscemodi exorsus est orationem : Rex Græcorum, mihi nuper a fide dignissimis in Europa nuntiatum est, Sauzem filium meum a filio tuo coactum, instituere ad extremam me devolvere miseriam : qua ratione igitur fieri posset, ut inconsciis vobis ad tantam devenerint dementiam, ut non solum meus filius tam impia aggrediatur, verum tuus accedat auxiliator et adjutor? Absque tuo concilio hæc parari, quo pacto cogitare possum? Verum si pœnas exegeris de filio tuo, quas ego dictavero, certo sciam, te C inscio et invito ista contigisse. Sin autem alia tibi quam mihi placuerit puniendi filii sententia, scito harum turbarum culpam omnem me in te translaturum. Cui Græcorum rex respondet : Nequaquam, o rex, hanc culpam vere in me rejicies. Nam si nunc mihi daretur filius ille meus, quem ais adeo impia in te patrare : sane cogniturus esses liquido, quam ardentissimis studiis te tuumque regnum complecterer. Sin autem mihi animadvertendi in filium negotium injunxeris, ne me adeo dementem fore existimes, ut quidquam gratia repressus, de pœnæ severitate remittam : præsertim cum is puniendus sit, qui tibique mihique inimicissimus et infestissimus est. Rex dicendi cum finem fecisset, placuit ut uterque parens suum filium simili pœna, cum D crimen utriusque simile foret, feriret. Pœna autem erat constituta, videlicet ut utriusque oculi eruerentur. Hæc ubi sunt decreta, copiis quam potuit maximis succinctus, festinavit in Europam. Quibus transvectis in Europam, summo studio contendit adversus filium in eum locum ubi eum cum Græcorum regis filio castra communivisse acceperat. Qui quidem coacto in Europa exercitu, castrametati sunt in Byzantii quodam loco, Apicridium dicto : quo sane congregatos esse constabat Græcos, et optimos quosque ex Europa. Ibidem juxta

Notulæ marginales.

[31] τῆς et R. [32] ἐσπένδοντό τε.

torrentem quemdam, quo quasi vallo muniebatur, castra locavit Sauzes Amuratis filius, patris adventum exspectaturus. Amurates cum exploratum haberet, filium suum, additis Græcis, in prædicto loco castra posuisse, composito agmine accedit, præliaturus cum hoste. Cum autem prælium prohiberet torrens, etiam **22** ipse torrenti castra imposuit. Fama est, Græcorum quosdam congressos cum Amuratis militibus, eos fudisse. Deinde cum cognovisset locum istum ad prælium committendum minus esse opportunum, noctu profectus e regione castrorum hostilium, ad oram torrentis quam proxime ad hostium castra accedit. Hinc cum facile exaudiri posset, sublata voce singulos nominatim inclamavit: quorum egregia facta locis temporibusque notata, oratione secunda extollebat. Deinde cum singulos satis collaudasset, equo transiit torrentem, et talem orationem habuisse fertur: Viri heroes, quo fugitis, relicto me, patre vestro? Quare præceptoris vestri disciplinam abjicientes, ad filium meum convertimini desertorem? Qui ubi primum captus in meas venerit manus, tergo suo pœnas pendet. Nam flagellis cædetur, si modo id per vos mihi licuerit: nec quidquam mali aliud adolescentis perpetietur corpus. Sin autem spreta hac sententia mecum volueritis decernere ferro, pro certo habetote vos ad summam abituros miseriam, nec meam bonitatem unquam experturos. Agite ergo, ad nos transite, nihil mali suspicantes. Nec ob nostræ virtutis reverentiam, nec etiam propter filii flagellationem, ad me confluere erubueritis. Juro per eum, cujus ope ad istud insigne imperium conscendi, me nihil mali cuiquam vestrum illaturum. Fama est, Sauzis milites his auditis nonnihil confusos voce regis, quæ erat clarissima, sibique timuisse male, virtutem ejus et fortunam optime callentes. Attamen persuasi auctoritate dicentis, cum inter se multum essent collocuti, nocte ea quæ insequebatur, castra deserunt: et quo cuique opportunum videbatur, eo dirigebat gressum. Plurimi cum Amuratis castra intrassent, deprecati sunt culpam, factum excusantes, se non sponte, verum necessitate circumdatos, castra Sauzis esse secutos. Sauzes ubi intellexit milites suos e castris aufugisse, nec non illos quos sibi fidissimos et deditissimos judicabat, abiisse, concessit Didimotychum. Secuti sunt eum Græcorum filii: quorum auxilio subnixus, res quam animosissime gerebat. Amurates comperto filii discessu, e vestigio insecutus est, urbemque obsidione circumdedit. Illi qui erant cum Sauze, fame oppugnati, cum antea nullum frumentum in arcem congessissent, semet fidei Amuratis sive pactionibus tradidere. Amurates itaque cum urbem fame enectam accepisset, etiam Sauzem filium cepit: quem oculis privari jussit. Græcos autem reliquos

A τε Ἕλληνας ἅμα καὶ τοὺς ἀρίστους ἀπ' Εὐρώπης συλλέγεσθαί οἱ ὡς μάλιστα ἐλογίζοντο. Ἐνταῦθα δὴ ἐπὶ χαράδρᾳ τινὶ ὡς ἐπὶ χάρακι ἐστρατοπεδεύετο Σαούζης Ἀμουράτεω παῖς, τὸν πατέρα ἐπιόντα οἱ ἐπιδεχόμενος. Ἀμουράτης δὲ ὡς ἐνταῦθα κατέλαβε τὸν παῖδα αὐτοῦ, καὶ τοὺς Ἕλληνας στρατοπεδευομένους, συνταξάμενος ἐπῄει ὡς συμμίξων αὐτίκα τοῖς ἐναντίοις. Ὡς δὲ ὑπὸ τῆς χαράδρας διεκωλύετο, ἐστρατοπεδεύσατο καὶ αὐτός. Συνέβαλλον ᾗ ἐνεχώρει, Ἑλλήνων τινὲς τοῖς τοῦ Ἀμουράτεω στρατιώταις, καὶ ἐτρέψαντο τούτους ὡς λέγεται. Ὡς δὲ ἐφαίνετο χαλεπῶς ἔχειν τὸν χῶρον ἐκεῖνον μάχῃ συνάψαι τοῖς πολεμίοις, νυκτὸς ἐλάσας ἐναντίον τοῦ στρατοπέδου, ἐπὶ τὸ χεῖλος τῆς χαράδρας, ὡς ἐγγυτάτω γενόμενος τοῦ στρατοπέδου τῶν
B πολεμίων ὡς ῥᾷστα ἐπακούοιτο, φωνῇ τε μεγάλῃ ἐπικαλούμενος ὀνομαστὶ ἄνδρα ἕκαστον, ὡς εὐκλείζων ἅμα τῶν πεπραγμένων ἑκάστῳ, εἴ τῳ φιλότιμον πώποτε ἢ ἀγαθὸν ξυνηνέχθη γενέσθαι. Μετὰ δὲ εὐφημίζοντα ἕκαστον παρὰ τὸ χεῖλος διιππεύοντα, λέγεται ἐπειπεῖν τοιάδε· Ἄνδρες ἥρωες, ποῖ δὴ οἴχεσθε, ἀπολιπόντες ἐμὲ τὸν πατέρα ὑμῶν; Ποῦ τοῦ διδασκάλου τῆς διδασκαλίας ὑμῶν ἀφέμενοι, ἐπὶ παῖδα ἐτράπεσθε ἔτι ἀπαλλάττοντα, ὃν ἐπειδὰν ἐς χεῖρα ἐμὴν ἀφίκηται, συλλαβὼν μαστιγώσω, οὐδέν τοι ἄλλο λυμηνάμενος τὸν νεανίαν, ἂν μέντοι μόνον ὑμῖν βουλομένοις ἐξῇ ἐκείνου [33] τοιαῦτα ποιῆσαι· ἢν δὲ ἄλλοι πειρώμενοι τῆς γνώμης ἐμοῦ, ἐθέλητε διὰ μάχης ἰέναι, ἴστε δὴ ὡς ὑμῶν οὐδὲν
C ὑγιὲς ἔσεῖτο [34] τοῦ λοιποῦ. Δεῦρο δὴ οὖν ἰόντες παρ' ἡμᾶς μηδοτιοῦν ὑπολογίζεσθε αἰδοῖ τῆς ἡμετέρας [35] ἀρετῆς, καὶ ὑπὸ παιδὸς μαστιγίᾳ αἰσχύνεσθε τοιαῦτα ἐπιτηδεύοντες, καὶ ἐπόμνυμι τὸν τὴν ἀρχὴν τήνδε ἐμοὶ ἐπιτρέψαντα, μηδένα μηδὲν ἔτι ἀνήκεστόν τι ἐργάσασθαι. Ταῦτα ἀκούσαντας τοῦ Σαούζεω στρατιώτας αἰδεσθῆναί τε λέγεται τὴν βασιλέως φωνήν· φωνεῖν τε γὰρ διάτορον μάλιστα δὴ ἀνθρώπων, καὶ περὶ σφῶν αὐτῶν δεδιέναι τὴν τύχην αὐτοῦ καὶ ἀρετὴν ἐξεπισταμένους, καὶ οὕτω πεισθέντας, ὡς ἐδίδοσαν σφίσιν αὐτοῖς λόγον ἐπὶ τῷ γεγονότι, νυκτὸς ἐκείνης ἀπηλλάσσοντο ἐκ τοῦ στρατοπέδου, ἀπιόντες ᾗ ἑκάστῳ προεχώρει· τοὺς δὲ πλείους ἀφικομένους παρὰ [36] τοῦ Ἀμουράτεω στρατόπεδον, παραιτεῖσθαι ὡς ἀνάγκῃ προηνεγμένοι, συνελέγησαν ἐς τὸ Σαού-
D ζεω στρατόπεδον. Αἰσθόμενος δὲ ὁ Σαούζης ἀποδιδράσκοντας τοῦ στρατοπέδου τοὺς στρατιώτας αὐτοῦ σὺν τοῖς ἀρίστοις, οἷς ἑώρα εὐνουστάτοις αὐτῷ, ᾤχετο ἐπὶ τὸ Διδυμότυχον, συνεπισπωμένων καὶ τῶν παίδων. Ὅσοι ἐς τόνδε οἱ συνεπιλαβομένων τὸν πόλεμον, ὡς προθυμότατα καὶ συμπροθυμούμενος ἐδόκει τούτων ἀντιλαβέσθαι ᾗ ἐδόκει ἐρρωμενέστατα. Πυθόμενος δὲ Ἀμουράτης ἤλαυνε κατὰ πόδας, καὶ ἐπολιόρκει τὴν πόλιν. Οἱ δὲ σὺν τῷ Σαούζῃ λιμῷ πιεζόμενοι, ἅτε σίτου οὐκ εἰσενεχθέντος ἐς τὴν ἀκρόπολιν πρότερον, καὶ ἐν βραχεῖ ἐπιλελοιπότος, παρεδίδοσαν σφᾶς αὐτοὺς χρῆσθαι, ὡς ἂν μάλιστα

Notulæ marginales.

[33] ἐκείνου *R. al. ut in cont.* [34] ἔσεῖται *R. ut in cont.* [35] ὑμετέρας ἀρ. *Al. ut in c.* [36] ἐπί. *Sic R.*

αὐτῷ δοκοίη. Ἀμουράτης δὲ τὴν πόλιν λιμῷ παραστησάμενος, εἷλε τὸν παῖδα αὐτοῦ Σαούζην, καὶ λαβὼν ἐξέκοψε τὼ ὀφθαλμὼ αὐτοῦ. Τοὺς δὲ ἄλλους κελεῦσαι αὐτὸν δεδεμένους, ἐπὶ κεφαλὴν κατὰ κρημνὸν κατενεχθῆναι ἀπὸ τῆς πόλεως ἐς τὸν ποταμόν. Τὸν δὲ ἐσκηνωμένον παρὰ τὸν ποταμὸν καὶ θεώμενον ἐπιφερομένους τούς τε ἀρίστους ἐπὶ κρημνόν, σὺν δύο τε ἅμα καὶ σὺν τρεῖς ἀνακαγχάζειν, οἷς ἐπισπεύδοντα κυσὶ λαγὼ ἐπιδιώκουσι, παῖδας τῶν παρ' ἑαυτῷ ἀρίστων, σὺν τῷ Σαούζῃ ἀπιόντας, ἐκέλευσε τοὺς πατέρας αὐτῶν αὐτοχειρὶ διαχρήσασθαι. Δύο δὲ τούτων λέγεται μὴ ἐθελήσαντας τοὺς παῖδας αὐτῶν ἀποκτεῖναι, αὐτούς τε ἅμα ἀνελεῖν, καὶ τοὺς παῖδας αὐτῶν κελεῦσαι ἀνελεῖν. Γνώμη δὲ ἔφασκε τῶν πατέρων ἀφικέσθαι τοὺς παῖδας ἐπὶ τὸν Σαούζην, καὶ ἀφικέσθαι ταλαντευομένων αὐτῶν ἐπ' ἀμφότερα. Ταῦτα δὲ ποιησάμενον, ἐπιτεῖλαι πέμψαντα ἄγγελον τῷ Ἑλλήνων βασιλεῖ, τὸν παῖδα τὰ αὐτὰ τούτῳ ποιῆσαι, ᾗ συνέθετο αὐτῷ τὴν ἀρχήν. Κἀκεῖνον δέ φασι λαβόντα τὸν παῖδα αὐτοῦ ὄξει ζέοντι [32] κατενέγκαι τὼ ὀφθαλμώ.

A ex urbe vinctos, **23** præcipites in flumen subjectum dejici imperavit. Castris autem juxta flumen fixis, spectabat optimates Græcorum ut præcipitarentur ex urbe, nunc bini, deinde et terni. Studio deinde spectandi addictus, cum intervenisset ex improviso lepus a canibus agitatus, fertur cachinum sustulisse. Posthæc parentibus eorum qui se junxerant Sauzi seditionem concitanti, præcepit ut filios necarent suis manibus. Patres duo fuere, qui noluere tam crudele exsequi imperium. Hinc et ipsi trucidati sunt simul cum filiis. Nam dicere solebat, nequaquam istos citra consilia parentum defecisse ad Sauzem. Nunc autem cum fortuna utantur dubia, eos nutare in utramque partem. His ita expeditis, nuntium mittit ad Græcorum B regem, ut filium suum plecteret, sicuti initio convenerat : qui infundens oculis ejus acetum fervidum, visum ei ademit.

Τότε μὲν οὖν οὕτως ἐτελεύτα ἀμφὶ τόνδε τὸν πόλεμον. Μετὰ δὲ ταῦτα, ὡς Ἐμμανουῆλος ὁ τοῦ Ἑλλήνων βασιλέως παῖς, Θέρμην, τὴν ἐν Μακεδονίᾳ Θεσσαλονίκην ἐπικαλουμένην, ἐπιτροπεύων διίθυνε. Καί τινος λαβόμενος ἐπιστάτου ἀμφὶ τήνδε τὴν χώραν τῇ Φερρῶν πόλει ἐπιβουλεύων ἑάλω, πρὸς δὲ καὶ νεώτερα πράττων πρὸς Ἀμουράτην, ἐπιπέμψας ἄνδρα [Χαρατίνην] μὲν μέγα δυνάμενον, διὰ σύνεσιν δὲ τὰ ἐς πόλεμον, οὐδενὸς τῶν παρ' ἑαυτῷ λειπόμενον, ἐπέτελλε τὴν Θέρμην αὐτῷ παραστησάμενον ἥκειν, ἄγοντα τὸν τοῦ βασιλέως Ἰωάννου παῖδα. Χαρατίνης μὲν δὴ ἐν τούτοις ἦν· Ἐμμανουῆλος δὲ αἰρήσεσθαι τὴν πόλιν οἰόμενος ταχὺ ὑπὸ Χαρατίνεω, ἅτε τῶν πραγμάτων τῶν ἐν τῇ πόλει πονηρῶς ἐχόντων, καὶ ἐπ' οὐδενὶ ἀγαθῷ οἱ ἀποβεβηκότων, αὐθαδέστερόν τε γὰρ αὐτῷ, ἀχθόμενοι, ἐχρῶντο οἱ τῆς πόλεως, ἢ ὡς ἐχρῆν, ὡς εἶχε, τάχιστα ἀπηλλάττετο διὰ θαλάσσης ἐπὶ τὸν πατέρα αὐτοῦ, ἐν νῷ ἔχων ἀπιέναι. Ὡς δὲ ἐπιπέμπων αὐτῷ ὁ πατὴρ προηγόρευεν ἄλλῃ πῃ ἀπιόντα ἀπαλλάττεσθαι, ὡς οὐκ ἔτι αὐτῷ ἐνὸν δέχεσθαι διὰ δέος τοῦ Ἀμουράτεω, ἔγνω δεῖν ἐς αὐτὸν ἵεσθαι δὴ τὸν Ἀμουράτην παραιτησόμενον, εἴ τι μὴ ἐν δέοντι διαπραξαμένῳ αὖθις αὐτῷ μεμελέτηκεν. Ἀμουράτης δέ, πυνθανόμενος τὸν βασιλέως παῖδα ἐπ' αὐτὸν ἀφικνεῖσθαι, ἠγάσθη τε αὐτὸν τῆς γενναιότητος [33], καὶ ἀπαντήσας ᾗ πρότερον εἰώθει ποιεῖν αὐτῷ ἐπελαύνοντι, ἔπειτα προσεῖπε, καὶ ἐπισχόντι βραχὺ οὕτω διηλέγχθη. Μετὰ δὲ ταῦτα προσγελάσας αὐτῷ, ἔλεγε τοιάδε· Ὦ παῖ βασιλέως, ὡς μὲν σὺν δίκῃ τῇ ἐμῇ χώρᾳ νῦν, πρότερον δὲ ἡμετέρᾳ οὔσῃ ἐπιβουλεύων ἑάλως, καὶ ταῦτα ὅσα διεπράξω, σὺν δίκῃ διαπεπραγμένος εἴης, ἐπισταμένῳ μοι ταῦτά ἐστι, καὶ ἤδη συγγνώμην σοι παρεχόμενος ἐν τῷ παρόντι, ὅρα μὴ εἰσαῦθις ἄλλως, τοιοῦτον ἐς ἐμὲ καὶ τὴν ἐμὴν ἀρχὴν διαπραττόμενος εἴης. Ἐμέ τε γὰρ καὶ θεὸν ἅμα τὸν

Talem finem isti bello imposuit. Postea cum Emmanuel, regis Græcorum filius, Macedoniæ Thermam, quam Thessalonicam nominant, regens et auxilium nactus, deprehensus esset Pheris urbi insidias struere, resque novas contra Amuratem moliri : misso Charatine potentissimo viro, et militari scientia nulli postponendo, ei præcepit ut Thermam occuparet : nec reverteretur, nisi adducens filium Joannis regis vinctum. His quidem C Charatines efficiendis præcipue intentus erat. Emmanuel cum præsentiret urbem non posse sustinere Charatinis vires, cum alioqui urbis res essent comminutæ, nec quidquam boni præ se ferrent (nam contumeliosius illum tractabant, quam fieri par erat, viro maxime infensi), quapropter animo agitabat quam ocissime mari contendere ad patrem. Pater autem misso nuntio cum edixisset ut alio quam ad se diverteret, quasi eum non amplius excipere auderet Amuratis metu : statuit ire ad Amuratem, huncque suppliciis fatigare, ut sibi admissorum impunitatem concedat. Amurates cognito filium regis ad se venire, ejus admodum gavisus est generosa indole. Cui cum processisset, ut antea consueverat, obviam, primo eum D allocutus est. Deinde paulisper silentium tenentem cum eum reprehendisset, renidenti ore sic locutum esse accepimus : O fili regis, jure quidem convinceris, quod regioni nostræ, antea vestræ, insidiatus sis : et quæcunque feceris, juste te fecisse compertum habeo. Nunc autem cum tibi præteritorum veniam impertiar, cave deinceps talia adversus **24** me meumque regnum coneris. Mihi enim et hujus rei curatori Deo satis declarasti, te pessimum esse factum. Itaque ubi melior nunc factus fueris, etiam res Europæ sub vobis melius sunt habituræ. At ego, inquit ille, sciens Deum

Notulæ marginales.

[32] ζέον R. ut in cont. [33] νεότητος R. ut in cont.

omnia quam optime agere, ad te veni tot criminibus irretitus, rogaturus veniam eorum quæ in te regnumque impie commisi. His dictis, veniam dedit Amurates : et ad patrem suum eum remittens, jussit ut filium cum bona gratia susciperet. Qui imperata faciens, filium illico admittebat Byzantium.

A τοῦδε κηδόμενον, ἀποδεδειχὼς ἤδη φαυλότατά σε δὴ διαγενόμενον· ὡς ταύτῃ ἄμεινον ἔχει γενόμενος, ἐφ' ὑμῖν τὰ τῆς Εὐρώπης πράγματα. Ἀλλ' ἐγὼ, ἔφη ἐκεῖνος, καὶ Θεὸν αὐτὸν παρὰ σοῦ ἢ ἔχει ὡς ἄριστα διανύνοντα αἰσθόμενος ἧκα, ἔπειτα τοσαύτῃ αἰτίᾳ γενόμενος, ὡς ἄν μοι ἐπιτηδείως σχοίης, ἐφ' οἷς πεπλημμέληταί μοι ἐπὶ σὲ καὶ τὴν σὴν βασιλείαν. Οὕτω δὲ καὶ Ἀμουράτῃ συνέγνω τε αὐτῷ τὴν ἁμαρτίαν, καὶ τῷ πατρὶ αὐτοῦ ἐπιπέμπων, ἐκέλευε τὸν παῖδα αὐτοῦ δέχεσθαι· ὁ δὲ ἐποίει τε οἷα ἐνετέλλετο, καὶ τὸν παῖδα αὐτίκα προσίετο ἐς Βυζάντιον.

Charatines occupata Therma, et defectoribus in servitutem redactis, plurimum gloriæ invenit apud Amuratem, cum antea multum, nunc plurimum apud eum polleret. Exstant enim hujus Charatinis plurima memoratu digna, ut qui Amurati optima suggesserit consilia ; et pleraque egregia opera in Asia Europaque facta hujus ex industria provenere. Exstant viri hujus sermones quidam memoratu dignissimi, quos cum rege habuisse fertur, contendens cum eo super illis quæ ad prudentiam reique militaris scientiam attinent. Nam cum interrogationem instituentem, dixisse memorant : Rex Amurates, quo pacto res bellicæ administrandæ sunt, ut eo, quod desideras tuis copiis effici potiare ? Regem aiunt respondisse : Si singulis occasionibus, ne aufugiant, diligenter fuero intentus : præterea, si plurimis beneficiis militum animos mihi devinxero. Charatinem subjecisse audio : At qua ratione occasiones non omiseris, prætcrea scopum tuæ militiæ attigeris ? Regem intulisse : Si animo diligenter verisimilia quæ ad scopum spectant, pensitaverim : et in istis quæ ad scopum faciunt, non aberravero. Hinc tradunt, Charatinem in maximum effusum cachinnum, dixisse : Rex Amurates, plurima sapientia te instructum esse cerno. At quo pacto verisimilia diligenter animo expendas, nisi præsens utraque experimentis cognoveris, quæ fieri, quæque non fieri oporteat ? hæc in consultatione ut respuas, illa ut maxima cura deligas. Ista ubi præcesserint, significat etiam requiri celeritatem, quæ plurimum momenti ad res præclare gerendas habet, ut nihil magis ducem quam celeritatem et indefessam curam in agendo et consultando sectari oporteat. Præsens esse ne negligat, ubicunque sua præsentia opus fuerit. Talia cum inter se conferrent sermocinantes, pronuntiarunt sententias, quantum pertinere videtur ad res gerendas, nequaquam inutiles. Amurates quocunque movisset exercitus, **25** statim metus adversariis oboriebatur. Hincque accurate loca sua muniebant. Usus est opera Charatinis viri optimi, qui in omnibus quæcunque rex facere aggrediebatur, operam suam locavit indefessam, regique maxima necessitudine devinctus fuit. Adjutus ab isto viro, non modica fecit, quæ tendebant ad subjugandum sibi Europæ imperium. Tot

Χαρατίνης δὲ, τήνδε Θέρμην παραλαβὼν, καὶ τοὺς ξυναφεστῶτας δουλωσάμενος, μέγα εὐδοκίμει παρ' Ἀμουράτῃ, καὶ πρόσθεν μέγας ὢν παρ' αὐτῷ καὶ B μέγιστον δυνάμενος, λέγεται μὲν περὶ Χαρατίνεω πολλὰ ἄξια λόγου, ὡς ὑποτιθεμένου Ἀμουράτῃ τὰ δέοντα, καὶ τὰ πλείω ὑπηρετοῦντος διαπράττεσθαι μεγάλα ἄττα κατά τε Ἀσίαν καὶ Εὐρώπην. Καὶ λόγοι δὲ αὐτοῦ πρὸς Ἀμουράτην ἀπομνημονεύονται, ἐρίζοντος αὐτῷ περὶ συνέσεως καὶ στρατηγίας. Ἐρομένου γὰρ αὐτοῦ λέγεται· Ἀμουράτη, ὦ βασιλεῦ, πῶς ἂν δὴ μάλιστα στρατηγῇ, ἕως ἂν βούλοιτό οἱ γενέσθαι τούτων ῥᾳδίως ἐπιτυγχάνοι; Τὸν δὲ φάναι λέγεται, Εὖ τε στοχαζόμενος, καὶ τοὺς στρατιώτας ὡς οἷόν τε μάλιστα εὐεργετῶν. Τὸν δὲ ἐπανέρεσθαι, Καὶ πῶς ἂν δὴ εἰπόντα στοχάζοιτο ὀρθῶς; Τὸν δὲ φάναι, Εἰ μετρῶν τὰ εἰκότα, μὴ σφάλλεται περὶ τὰ μέτρα. Ἐνταῦθα καγχάσαι [33] λέγεται Χαρατίνην C πάνυ μέγα, καὶ ἐπειπεῖν Ἀμουράτῃ, Ὦ βασιλεῦ, σωφρονεῖν ἄριστ' ἂν δοκοίης· πῶς δ' ἂν μετροίη ἂν μὴ παρὼν ἑκάτερα θεωρῇ τά τε δέοντα, καὶ τἀναντία τούτων, τῶν μὲν ἀπέχοιτο, τὰ δὲ αὐτῷ μεταδιώκοι ἑλόμενος, φθάνων τε τὸν τούτων καιρὸν τὰ δέοντα; Διὰ ταῦτα δὲ, ταχύτητα αἰνιττόμενος προφέρειν μέγα τῶν ἄλλων ἀγαθῶν, ἐς τὸ μεγάλα κατεργάζεσθαι, ὡς οὐδὲν ἄλλο πρὸ ταχυτῆτός τε καὶ σπουδῆς τόν γε στρατηγὸν χρῆναι ἐπιτηδεύειν, καὶ πανταχοῦ παραγενόμενον ὅποι ἂν δέοι πῃ παρεῖναι. Ταῦτα μὲν οὖν διειλεγμένους ἀλλήλοις ἀποδείκνυσθαι γνώμας οὐ τοῦ δέοντος ἐλλειπεῖς. Ἀμουράτης μὲν οὖν δι' ἰὼν ἁπανταχῇ ὡς τάχιστα, δέους τε ἐπλήρου ἅπαντα καὶ φυλακῆς, Χαρατίνῃ χρώμενος ὑπηρέτῃ τῷ πάντα ἀρίστῳ, καὶ ἐς τὸ συλλαμβάνειν αὐτῷ καὶ ὁτιοῦν D ξυνεπιλαβέσθαι, καὶ ἐπιτηδείως ἔχοντι ἐς τὰ μάλιστα, καὶ οὐκ ὀλίγα ἐς τὴν ἀρχὴν αὐτῷ ποιησαμένῳ κατὰ τὴν Εὐρώπην. Ὑπηγάγετο μὲν οὖν τοσάδε ἔθνη καὶ ἡγεμόνας τοὺς ἐν τῇ Εὐρώπῃ· καὶ συνεπομένους αὐτῷ ὅποι ἂν στρατεύοιντο Ἑλλήνων βασιλεῖς εἶχέ οἱ στρατευομένους. Ἐμμανουήλῳ δὲ ἠρέσκετο, μάλιστα δὲ ξυμπάντων Ἑλλήνων. Εἶχε δὲ καὶ τῶν Μυσῶν βασιλέα, πρὸς δὲ καὶ Δράγασην τὸν Ζάρκου παῖδα καὶ Μπόγδανον τὸν τὴν Ῥοδόπην κατέχοντα, καὶ ἄλλους τοὺς ἐν τῇ Εὐρώπῃ ἡγεμόνας, καὶ Τριβαλλῶν, καὶ Ἑλλήνων, καὶ Ἀλβανῶν. Τούτων δὲ ἁπάντων κατεστραμμένων, καὶ τῶν ἐν τῇ Ἀσίᾳ ἡγεμόνων αὐτῷ συνεπομένων ἐς τοὺς πολέμους ἤλαυνε δὲ τελευτῶν. Ὡς μὲν οὖν Ἕλληνες

Notulæ marginales.

[33] καγχαλάσαι R. *ut in cont.*

κατεστραμμένοι ἐδεδούλωντο Ἀμουράτῃ τῷ Ὀρχάνεω, καὶ πρότερόν μοι δεδήλωται, καὶ νῦν δὲ τοσάδε ἂν λέγοιτο ἐς ὑπόμνησιν ἱκανῶς.

A sibi subegit gentes, tot in Europa duces stipendium pendentes : præterea Græcorum gentes, quæ cogebantur, quocunque terrarum dixisset, Amuratem militantem subsequi. Emmanuele præ omnibus Græcis plurimum delectabatur. In Amuratis potestatem devenit rex Mysiorum Drageses, Zarci filius : nec non Pogdanus, qui Rhodopen imperio tenebat. Accessere etiam in ditionem et alii Europæi duces, Triballorum videlicet, Græcorum et Albanorum. His omnibus imperio suo admotis etiam Asianis ducibus stipatus, deinceps quoslibet bello lacessere statuit. Græci quo pacto ex regno in servitutem ceciderint, jam ante explanavimus. Prædicta nunc breviter in memoriam revocare juvat.

Ἰωάννης γὰρ ἐπεί τε κατέσχε τὴν βασιλείαν, συνελάσας [40] Καντακουζηνὸν τὸν πρόσθεν βασιλεύοντα Ἑλλήνων, ἐς τὴν Ναζηραίων δίαιταν, ἐνεώρα γε τὰ Τούρκων πράγματα ἐπὶ μέγα χωροῦντα B δυνάμεως, ἀπέπλευσεν ἐς Ἰταλίαν. Καὶ πρῶτα μὲν ἐπὶ Ἐνετοὺς τραπόμενος, ἐπικουρίας μὲν οὐδέν τοι ἀξίας λόγου τυχὼν, ἐδανείσατο χρήματα, ἐν ᾧ [41] ἔχων ἐπὶ τὸν Γαλατίας [42] βασιλέα ἀπιέναι. Ἀφίκετο μὲν οὖν καὶ ἐπὶ [43] τοὺς λοιποὺς τῶν πρὸς ἑσπέραν ἡγεμόνας, δεόμενός τε ἐπικουρίας, καὶ ἀποπειρώμενος ὡς οἷόν τε μάλιστα αὐτῷ. Παριὼν [44] τε ἐπὶ τῶν Κελτῶν βασιλέα, κατέλαβε μὲν τὰ οἴκοι αὐτῷ διεφθορότα, καὶ πάνυ δὲ ἔχοντα μοχθηρῶς, τυχεῖν οὐδενὸς, ὧν ἕνεκα ἀφίκετο ἐπὶ Ἰταλίας. Ἐπανιὼν δὲ ἐπ' οἴκου, ὡς ἐγένετο, κατὰ τοὺς Ἐνετοὺς, καὶ τὸ δάνειον οὐκ εἶχεν ἀπαιτούμενος ἀποδιδόναι, ὃ ἐδανείσατο, ἀπιὼν ἐπὶ Γαλατίαν [45], κατεσχέθη τε αὐτοῦ ὑπὸ Ἐνετῶν οὐ μεθιεμένων αὐτὸν ἀποπλεῖν οἴκαδε, ἄχρις ἂν μὴ ἐκτίσῃ τὸ χρέος τοῖς δανεισταῖς. C Ὁ δὲ ἐν ἀπορίᾳ γενόμενος, ἐπιπέμπων ἐς Βυζάντιον παρὰ Ἀνδρόνικον τὸν παῖδα αὐτοῦ ἐπιτετραμμένον τὴν βασιλείαν, ἠξίου χρήματα ἐξευρόντα ἀπό τε τῶν ἱερῶν κειμηλίων, καὶ ἄλλων τῶν κατὰ τὴν ἀρχὴν, πέμψαι οἱ ἱκανὰ, ἀπολῦσαι αὐτὸν, καὶ μὴ περιιδεῖν αὐτὸν ἐν φυλακῇ ὄντα, πάνυ πολὺν διατρίβειν χρόνον. Ὁ μὲν οὖν Ἀνδρόνικος ἐν ὀλιγωρίᾳ ἐποιεῖτο τὰ ἐπεσταλμένα αὐτῷ, οἷα περὶ τὴν βασιλείαν μαλακιζόμενος, καὶ τῷ πατρὶ οὐ πάνυ τοι ἀρεσκόμενος, ἐπιστέλλων ἔφασκε, μήτε τοὺς Ἕλληνας ἐπιτρέπειν αὐτῷ χρῆσθαι τοῖς ἱεροῖς, μήτε αὐτὸν ἄλλωθέν ποθεν οἷόν τ' εἶναι χρήματα ἐξευρεῖν, ἐκέλευέ τε ἄλλῃ τραπόμενον, μὴ διαμέλλειν κήδεσθαι ἑαυτοῦ, ὅπως ἂν ἀπολύοιτο τοῦ χρέους. D Ἐμμανουῆλος δὲ ὁ νεώτερος βασιλέως παῖς, πυνθανόμενος οἵας ἀνάγκης ἀφίκετο ὁ πατὴρ αὐτοῦ βασιλεὺς ὑπὸ Ἐνετῶν, εὑρὼν χρήματα, καὶ πορισάμενος ὅσα ἠδύνατο, ὅτι τάχιστα ἐπέβη νηὸς, καὶ διαπλέων, ἐς τὴν Ἐνετῶν πόλιν ἀφίκετο, τά τε χρήματα φέρων, ἀπέδωκε τῷ πατρὶ ὅσα ἐπορίσατο κατὰ τὴν Θέρμην, ἥντινα ἐπετέτραπτο, καὶ καταλέλειπτο ἐπιτροπεύειν, καὶ ἑαυτὸν δὲ ἄγων παρείχετο χρῆσθαι τῷ πατρὶ, ὅ τι ἂν βούλοιτο, καὶ τὸ ἀπὸ τοῦδε ᾠκειῶσθαι Ἐμμανουῆλον τῷ πατρὶ ἐς τὰ μάλιστα

Joannes ad regni gubernacula evectus, Cantacuzenum, antecessorem suum, Nazareum sive monachum fieri compulit. Deinde cum animadverteret res Turcorum incredibili augeri successu, navigavit in Italiam. Primo adiit Venetos, oraturus auxilium. Ubi cum parum auxilii esset consecutus, accepta a feneratoribus magna pecuniæ vi, decrevit ad Galliæ abire regem. Nec omisit reliquos Occidentis principes, quos omnes quam maxime sollicitabat ad auxilium ferendum. Cum venisset ad Gallorum regem (22), etiam hujus res bello et seditione agitari cernit, et admodum adversa uti fortuna. Nec interim quidquam auxilii in Italia tulit. Reditum maturans, cum venisset Venetias, non potuit usuras ejus sortis exsolvere, quam a feneratoribus mutuo acceperat. Profecturus inde in Galatiam, retentus est a Venetis, non sinentibus eum pedem usquam ferre, donec satisfecisset creditoribus. His rebus anxius, misit Byzantium ad Andronicum filium, cui regnum commiserat, rogans ut pecuniam compararet, tam ex ecclesiasticis quam ex reliquis regni thesauris : quam deinde ad se mitteret, ut se a creditoribus redimere possit : nec se negligeret, jam longo tempore in carcere agentem. Andronicus his cognitis parum animum intendebat, cum nimis regno gauderet patremque despiceret. Attamen ei nuntiari jubet Græcos nolle concedere, ut sacros thesauros diripiat : nec se aliunde tantam pecuniæ vim **26** corradere posse. Proinde si seipsum negligere nolit, alio se vertat ad pecuniam parandam, quo se liberare nexu possit. Emmanuel filius regis junior, cum audivisset in quantam necessitatem pater suus rex a Venetis esset adactus, collecta et exacta quam maxima pecuniæ vi, navem conscendit : summaque celeritate usus, venit Venetias. Pecuniam omnem, quam exegerat Thermæ, cui urbi regendæ præfectus erat, patri obtulit. Præterea seipsum quoque patri tradidit, ut se pro arbitrio uteretur. Hoc factum Emmanuelem patri et charissimum et familiarissimum reddidit : at alterum filium, nempe Andronicum, incitatissimo exinde odio persequebatur ; quod cum hinc originem sumpsisset, pertinacius inhæsit

Notulæ marginales.

(22) Is erat Carolus VI, anno Christi 1411.

[40] ἐξελάσας *in ed. ut in c.* [41] νῷ. *R. ut cont.* [42] Γαλλίας. [43] μέντοι καὶ ἐ. [44] παριὼν τε καὶ *R. Al. ut in cont.* [45] Γαλλίαν. *Al. ut in cont.*

utrisque, dum inter se dissiderent, inter cætera etiam propter regnum. Rex Græcorum ea pecunia quam Emmanuel advexerat, creditoribus Venetis satisfecit. Reversusque Byzantium misit legationem ad regem Amuratem; præterea filium suum in Januis regis stipendia facere jussit. Amurates imperavit Joanni, ut se quam maxima fide coleret, nec suam militiam, quocunque bellum verteret, detrectaret. Joannes diligenter animum intendit, ne deinceps quid delinqueret, quo incurreret in offensam regis. Postea filium suum Theodorum misit in Peloponnesum, defunctis Cantacuzeni filiis; qui mansit apud Emmanuelem fratrem suum, Thermæ præfectum. Cui cum in colloquium venisset Macedoniæ et Thessaliæ dux, defectionem consiliis habitis moliebantur ab rege Amurate. Alter filius rediit Byzantium, accersitus a patre ad regnum. Ipse autem ingressus Peloponnesum ejus loca defendit quam optime: quæ omnia ita munivit, ut sibi videbantur quam maxime tuta futura. Hæc quæ modo recensuimus, evenere, priusquam Andronicus una cum Sauzo deficerent ab Amurate, amboque contra patres suos arma caperent. Postmodum comperit Amurates, etiam Emmanuelem novarum rerum cupidum defectionem animo agitare; quem tandem Therma oppido suaque dignitate spoliavit Charatines. Deinde cum pater edixisset, ne Emmanuel suam intraret regionem, maturata fuga venit in Lesbum. Cujus adventus cum terrorem maximum injecisset duci insulam gubernanti, sua regione Emmanuelem excedere jussit. Qui cum incidisset in triremem solventem Trojam, transvectus est in Asiam. Ibi conductis mercede equis, profectus est Prusam ad regem Amuratem. Tandem Amurates bellum intulit Triballis; ipsorumque duci **27** Eleazaro, qui ad Pannonios se contulerat, eosque incitabat, ut contra Amuratem arma arriperent. Eleazarus, ut rescivit Amuratem adversum sese cum exercitu pergere, contraxit copias quam potuit maximas ut resisteret hosti adeunti quam acerrime. Eleazarus cum haberet filias, una Susmanno Odrysiorum sive Moldavorum regi in matrimonium collocata, cum sibi generum paravit, alteram connubio junxit Bulco Branci, qui fuit Pladicæ filius, regenti Castoriam et Ochridem Macedoniæ regionem, quam antea Nicolaus Zopani filius tenuerat. Mortuis autem ducibus Unglese et Crale, Pristinum et Nisteam, sic dictam regionem, subigens, usque ad flumen quod Savum nominant, progressus est. Adversus hunc, cum exercitum ductaret Amurates, missis exploratoribus, cognovit eum insedisse cum exercitu campum, cui Cosobo (25) nomen erat. Ibidem Amuratis

A συνήθη ὄντα· Ἀνδρόνικον δὲ ἀπεχθάνεσθαι τὸ ἐντεῦθεν μεγάλως· καὶ τὸ μέγα δὲ ἔχθος ὀρξάμενον ἀπὸ τούτου ξυμβῆναι ἀλλήλοις, τά τε ἄλλα σφίσι καὶ ἐς τὴν βασιλείαν διαφερομένους. Ὁ μὲν οὖν βασιλεὺς Ἑλλήνων οἷς ἧκε φέρων χρήμασιν Ἐμμανουῆλος, τὰ χρέα τε ἀπελύετο πρὸς τοὺς Ἐνετούς, καὶ ἐπὶ Βυζάντιον ἐπανιών, διεπρεσβεύετο πρὸς βασιλέα Ἀμουράτην, πέμπων τόνδε τὸν παῖδα αὐτὸν νεώτερον ἐπὶ τὰς θύρας αὐτοῦ. Ἠξίου τε αὐτὸν ὡς οἷόν τε μάλιστα θεραπεύειν καὶ συστρατεύεσθαι ὅποι ἂν κελεύοι, καὶ προσεῖχόν ** τε αὐτῷ τὴν γνώμην, ὥστε φυλάττεσθαι ἐπιεικῶς, μηδοτιοῦν τὸν βασιλέα τοῦ λοιποῦ ἐξαμαρτεῖν. Ὕστερον μέντοι Θεόδωρον τὸν παῖδα αὐτοῦ ἐπιπέμπων ἐς Πελοπόννησον τελευτησάντων τῶν τοῦ Καντακουζηνοῦ παίδων ἐν
B τῇ Σπάρτῃ, ἐγένετο ἐν τῇ Θέρμῃ σὺν τῷ ἀδελφῷ Ἐμμανουήλῳ. Καὶ αὐτόν τε τῆς Μακεδονίας καὶ Θετταλίας ἡγεμόνα, ἀφικόμενοι ἐς λόγους, ἀπόστασιν ἐδουλεύοντο ἀπὸ Ἀμουράτεω βασιλέως. Τὸν μὲν οἴχεσθαι ἐπιόντα ἐπὶ Βυζαντίου μεταπεμπομένου αὐτὸν τοῦ πατρὸς ἐπὶ τὴν βασιλείαν· τὸν δὲ εἰσελθεῖν ἐς τὴν Πελοπόννησον, καὶ ἐπιτροπεύειν τὰ κατ' αὐτήν, ᾗ ἐδύνατο κράτιστα, καὶ ᾗ ἐδόκει αὐτῷ ἕξειν ὡς ἀσφαλέστατα. Ταῦτα μὲν οὖν ξυνηνέχθη πρινὴ Ἀνδρόνικον τὸν παῖδα βασιλέως ἀφιστάμενον σὺν τῷ Ἀμουράτεω παιδὶ τῷ Σαούζῃ ἐξενέγκαι πόλεμον ἄμφω τῷ Ἀμουράτῃ κατὰ ταῦτα. Ὕστερον μέντοι καὶ τὰ ὑπὸ Ἐμμανουήλου ἐς νεωτερισμὸν πρασσόμενα ἀνάπυστα ἐγένετο βασιλεῖ, καὶ τὴν
C Θέρμην καὶ τὰ ταύτης χωρία Χαρατίνης ἀφείλετο αὐτόν. Καὶ ὕστερον ἀπαγορεύοντος τοῦ πατρὸς μὴ ἐπιβῆναι τῆς χώρας αὐτοῦ, καὶ δὴ καὶ ἐπὶ Λέσβον ἀφικόμενον, περιδεῆ γενόμενον τὸν Λέσβου ἡγεμόνα, προσαγορεύειν ἀπαλλάττεσθαι ἐκ τῆς χώρας αὐτοῦ, κατασχεῖν τριήρη ἐς Τροίαν διαβάντα ἐς τὴν Ἀσίαν, καὶ μισθωσάμενον ἵππους, ἀφικέσθαι ἐς Προῦσαν παρὰ βασιλέα Ἀμουράτην. Μετὰ δὲ ταῦτα ἐστρατεύετο ἐπὶ Τριβαλλούς, καὶ ἐπὶ Ἐλεάζαρον, τὸν Τριβαλλῶν ἡγεμόνα, πρός τε τοὺς Παίονας τετραμμένον, καὶ ἐξοτρύνοντα ἐκείνους στρατεύεσθαι ἐπ' αὐτόν. Ὁ μὲν οὖν Ἐλεάζαρος, ὡς ἐπύθετο Ἀμουράτην ἐπιέναι ἐπ' αὐτὸν, παρεσκευάζετο στρατιὰν συνεγείρων ᾗ ἐδύνατο μεγίστην, καὶ ᾗ ἐδύνατο κράτιστα ἀμυνόμενος· Ἐλεάζαρος δὲ θυγατέρας
D ἔχων, ἐπὶ μὲν τῇ μιᾷ τούτων Σούσμανον τῶν Ὀδρυσῶν βασιλέα κηδεστὴν ἐποίησατο· ἐπὶ δὲ τῇ ἑτέρᾳ Βοῦλκον τὸν τοῦ Βράγγου τοῦ Πραδίκεω υἱὸν, Καστορίας τε καὶ Ὀχρίδος τῆς ἐν Μακεδονίᾳ ἡγεμόνος. Ἐπικτησάμενος δὲ μετὰ ταῦτα τὴν ἐν Μακεδονίᾳ χώραν Νικόλεω τοῦ Ζουπάνου, ἐπὶ τῇ τελευτῇ Οὐγγλεσῆ τε καὶ Κράλεω τῶν ἡγεμόνων, τό τε Πρίστινον καὶ Νήστεαν οὕτω καλουμένην χώραν ὑπαγόμενον ἄχρι ποταμοῦ Ἰλλυριῶν, Σάβα δὲ τὰ

Notulæ marginales.

(25) Campus merulæ, *Amselfeld*.

** προσεῖχεν *R. ut in cont.*

νῦν καλουμένου, προσεληλυθέναι. Ἐπὶ τούτων ὡς A ἐστρατεύετο Ἀμουράτης ὁ Ὀρχάνεω, κατέλαβε στρατοπεδευόμενον ἐν πεδίῳ Κοσόβῳ οὕτω καλουμένῳ τῆς Πριστίνου χώρας. Καὶ ὡς ἐνταῦθα παρῆν, ἐς πόλεμον παρετάσσετο, ἔχων μεθ' ἑαυτοῦ καὶ τὼ παῖδε ἀμφοτέρω Παιαζήτην τε καὶ Ἰαγούπην. Τὸ δὲ ἐντεῦθεν Τοῦρκοι μὲν οὖν φασιν Ἀμουράτην μαχεσάμενόν γε καὶ τρεψάμενον, τοὺς περὶ Ἐλεάζαρον διώκειν ἀνὰ κράτος· διώκοντα δὲ καταλαβεῖν ἄνδρα Τριβαλλὸν, καὶ ἐπικαταβάντα· τὸν δὲ ἐπιστρέψαντα πεζῇ ἀκοντίσαι κατὰ τοῦ στήθους, καὶ οὕτω ἀνελεῖν βασιλέα Ἀμουράτην. Ἕλληνες δὲ οὔ φασι μαχεσάμενον καὶ ἐπεξελθόντα, ὡς ἐτρέψατο τοὺς ἐναντίους ἀποθανεῖν, ἀλλ' ἐν τῇ παρατάξει ἔτι μένοντος αὐτοῦ, λέγουσιν ἄνδρα γενναιότατον ἐθελῆσαι ἑκόντα ὑποστῆναι ἀγῶνα κάλλιστον δὴ τῶν πώποτε γενομένων. B Τοὔνομα δὲ εἶναι τἀνδρὶ τῷδε Μήλοην. Τοῦτον δὴ τὸν Μήλοην φασιν αἰτησάμενον ὅσα ἐβούλετό οἱ γενέσθαι ὑπὸ Ἐλεαζάρου τοῦ ἡγεμόνος ὡπλισμένον ἐλαύνειν σὺν τῷ ἵππῳ ἐπὶ τῷ Ἀμουράτεω στρατόπεδον, ὡς ἂν αὐτομολοῦντα ἀπὸ τῶν ἐναντίων. Ἀμουράτην δὲ λέγουσιν ἐλπίζοντα αὐτομολεῖν παρ' ἑαυτὸν τὸν ἄνδρα, κελεύειν ὑποχωρεῖν αὐτῷ ἐπιτρέπειν, ὥστε ἐλθόντα ἐπειπεῖν ὅ τι ἂν βούλοιτο. Γενομένου δὲ ἀγχοῦ τῶν θυρῶν βασιλέως ᾗ ἔμενε, παραταξάμενος ἄρασθαι τὸ δόρυ, καὶ ἐπιόντα ὁρμήσασθαι ὁρμὴν πασῶν δὴ καλλίστην ὧν ἡμεῖς ἴσμεν, καὶ ἀνελόντα βασιλέα Ἀμουράτην, αὐτόν τε ἅμα αὐτοῦ ἀποθανεῖν γενναιότατα. Ἕλληνες μὲν οὖν οὕτω λέγουσι γενέσθαι· Τοῦρκοι δὲ, ἐπεξερχόμενον μετὰ τὴν νίκην, ἀποθανεῖν ὑπ' ἀνδρὸς Τριβαλλοῦ.

contubernio militabant filii duo, Pajazites et Jagupes. Turci ferunt, Amuratem ibi prælianteni Eleazarum fugam facere coegisse, quem cum insequeretur quam velocissime, incidit in virum Triballum, in quem arma vertit. Hic, cum foret pedes conversus, jaculo transfixit Amuratis præcordia: quo vulnere mortuus est. At Græci a Turcis, quantum ad Amuratis mortem attinet, dissentiunt. Aiunt enim eum non præliantem, nec hostes fugatos persequentem, intercidisse: verum cum adhuc staret in acie, virum quemdam generosissimum, nomine Miloen (24), voluisse certamen omnium quæ unquam fuere pulcherrimum subire. Hic, si sibi Eleazarus potestatem faceret eorum quæ petiisset, pollicebatur se armatum profecturum ad Amuratem, ut transfugam (25). Amurates, cum illum ut transfugam ad se adventare crederet, jussit viro confestim cederent, quo, quid vellet, tuto eloqueretur. Cum penetrasset quam proxime ad regis Januas, offendit regem stantem in acie, ad prælium accinctum. Hastam igitur accipiens, aggreditur longe pulcherrimum, quod scimus, facinus. Amuratem enim regem interficit; nec non ipse ibidem fortiter inter hostes prælians, occubuit. Hæc est Græcorum de obitu Amuratis sententia. At Turci aliter sentiunt, videlicet, eum persequentem hostes, parta jam victoria, a viro Triballo esse peremptum.

Ἐτελεύτησε δὲ Ἀμουράτης ἐνταῦθα ἐν Κοσόβῳ. C Καὶ τὸ μὲν σῶμα αὐτοῦ ἀπήγαγον ἐς Προῦσην, ἐν ᾗ οἱ τὰ πρώην φοιτῶν Ὀτουμανίδων, πλὴν Σουλαϊμάνεω, ἀποκεκλήρωνται. Τὰ δὲ ἐντόσθια Ἀμουράτεω ἐν πεδίῳ τῷ Κοσόβῳ κείμενα ἐν τάφῳ αὐτοῦ βασιλικῷ. Ἐτελεύτησε δὲ βασιλεύσας ἔτη ἑπτὰ καὶ πεντήκοντα ὑπ' ἀνδρὸς Τριβαλλοῦ, τελευτὴν οὐ κατὰ βασιλέα. Τοσαῦτα δὲ ἔτη διαπολεμοῦντα καὶ ἔργα μεγάλα ἀποδειξάμενον, ὃς τοὺς μεγάλους ἐν τῇ Ἀσίᾳ πολέμους καὶ ἐν τῇ Εὐρώπῃ διαπολεμήσας, ἓξ καὶ τριάκοντα, ἐς τοσοῦτον αὐτῷ μετῆν τύχης τε ἅμα καὶ ἀρετῆς, ὥστε μηδέποτε ἡττηθῆναι ἐν μάχῃ. Δύναμιν δὲ καὶ χώραν ἀξιόχρεων ὑπαγόμενος, κατ' ἄμφω δὲ τὼ ἠπείρω, ἐς γῆρας ἤδη βαθὺ ἀφικόμενος, μὴ μεθίεσθαι τῶν πολεμίων μάχης, ἀλλ' ἀεὶ λυττῶντι ἐοικέναι ἐπὶ τὴν μάχην, ἄπληστον δὲ αἱμάτων γενόμενον ἁπανταχῇ. D Ἦν δὲ αὐτῷ παῦλα τῶν πολεμίων ἡ τῶν κυνηγεσίων ἄγρα, μελέτη τε ἅμα καὶ τριβή. Καθῆστο δὲ οὐδαμῇ οὐδέποτε· ἀλλ' ὁπότε μὴ μάχοιτο, κυνηγῶν διετέλει. Πλεῖστα δὲ ἐς τοῦτο τῶν πρὸ αὐτοῦ βασιλέων δόξαντος αὐτοῦ ἐνευδοκιμεῖν, σπουδήν τε ἅμα καὶ ταχυτῆτα ἐνδεικνύμενος οὐδαμῇ ἐλάσσονα ἐπὶ γήρως ἢ ἐπὶ νεότητος. Ἦν δὲ πρὸ πολλῶν ἐπιφανῶν ἡγεμόνων τε καὶ βα-

Amurates quidem mortem obiit, ut explanavimus, in Cosobo campo. Hujus corpus abduxerunt Prusam, qui sepultura erat omnium regum Otomanidarum, præterquam Sulaimanis. Intestina autem regio more sepeliverunt **28** in Cosobo campo. Mortuus est, cum regno præfuisset annis quinquaginta septem, vitæque exitum habuit, interfectus a Triballo, non qui regem decebat talem, qui tot annis bella gessisset, multaque et præclara opera fecisset; præterea qui magna bella in Europa Asiaque numero triginta septem confecisset, tali usus et virtute fortunaque, ut in nullo victus succubuisset. Adhæc magnam potentiam regionemque plurimam in utraque continente sibi paravit, cum ad multam jam processisset ætatem. Nunquam cupidine rerum, sed rabie trahebatur ad prælium, nec unquam cruore saturari potuit. Quando otium ab hoste erat, venationi indulgebat. Studiis et tranquillitati se nunquam dabat; verum cum nullus foret hostis, venationi incumbebat, cujus peritia antecessores suos longe excellebat. Diligentiam et celeritatem in rebus gerendis non minorem senex, quam juvenis, ostendebat. Promptitudine et alacritate in-

Notulæ marginales.

(24) *Vel Meloen, vel Michaelem*, quem Barletius *Milossum Coblichium* appellat, alii *Milosch Khabijouitz*.

(25) Ann. 1451. Benedict. Curipeschitz in suo Itinerario.

defessa plurimos illustres duces et reges in rebus gerendis anteibat. Omnia sic aggrediebatur, ut nihil eorum quæ necessaria forent, negligentibus omitteret. Majorem hominum cædem fecit, quam omnes sui antecessores. Subditos maxima regebat sermonum æquitate et comitate. Ducum filiis conversabatur quam moderatissime. Expeditissimus fuit ad honorandum et compellandum virum quemlibet. Maxima vi præditus fuit ad cohortandos militum animos, si prælium ineundum fuerat; maxima erat ejus in rebus gerendis vehementia, adeo ut semper, quando manus consererentur, ubique præstoesset. Aspectu non torvus, verum mitis erat, sermoneque blandissimus. Peccanti nullam delictorum concedebat impunitatem; verum eum meritis subjiciebat pœnis. Sermonis erat parcissimus. Confirmasse fertur præ reliquis generis sui regibus jusjurandum. Hinc cum plurimi contra ipsum audacissime insurgerent, existimasse nihil periculi accepturos; quod tamen cognita ejus potentia secus accidit. Eum qui se magnifice efferebat et ob id contumacius resisteret, præterea eum qui aliquid in ipsum deliquisset, nequaquam lætitia ebrium dimisit. Cum foret suis vel maxime metuendus, attamen certum est eum plus favoris quam reliquos duces omnes apud suos obtinuisse. Ne quis igitur persuadeat, quod hic vir, si armis appetitus fuisset a Temire (26), pessime istud bellum administrasset. Pugnasset etenim fortiter, et si non victor, nec tamen victus isto ex prælio excessisset. Pugnæ enim **29** locum elegisset opportunum, in quo non facile vinci potuisset. Temiris autem exercitum hostiliter accedentem, ut ferro, ubicunque occasio se dedisset, decerneret, gravissima clade affecisset. Defuncto Amurate, Orchanis filio, regii satrapæ, qui Januis præerant, Pajaziten, Amuratis filium juniorem, in imperio magno consensu collocant.

A σιλέων, καὶ πάντη ἀοκνότατός τε καὶ σπουδαιότατος ἐς πάντα. Πάντων δὲ ἐφαπτόμενος οὐδοτιοῦν παρίει ὑπόλοιπον τῶν πράττεσθαι δεομένων· καὶ ἐπὶ φόνον ἐλάσαι μέγιστον δὴ τῶν πρὸ αὐτοῦ βασιλέων ἀκοῇ παρειλήφαμεν. Λόγου μέντοι ἐπιεικείᾳ χρώμενον ἐς τὰ μάλιστα προσφέρεσθαι τοῖς τε ὑπὸ χεῖρα αὐτοῦ, καὶ τοῖς ἡγεμόνων παισὶν ὡς μετριώτατα. Καὶ τιμῆσαι δὲ ἄνδρα ἕκαστον, καὶ προσειπεῖν ἑτοιμότατος, καὶ τοὺς μεθ' ἑαυτοῦ ἐξοτρῦναι εἰς μάχην δεινότατος· χρῆσθαι τοῖς τε πράγμασι δεινὸν ἁπανταχῇ γενόμενος ἦν ᾗ φασὶν, ὁπότε ἴοιτο ἐπὶ μάχην· χαρίεις τε ἰδεῖν καὶ ἐπιεικέστατος εἰς τὸ διαλέγεσθαι. Καὶ τὸν μὲν ὁτιοῦν ἐξαμαρτόντα ἐτιμωρεῖτο ἀφειδέστατα, καὶ προσδιαλέγεσθαι μετριώτατος. Ἐμπεδοῦν λέγεται τὸν ὅρκον αὐτοῦ, μάλιστα δὲ τῶν τοῦ B γένους τούτου βασιλέων. Καὶ πολλοὺς διὰ ταῦτα αὐτίκα ἵεσθαι ἐς αὐτὸν θαῤῥοῦντας, μηδοτιοῦν οἰομένους πείσεσθαι χαλεπὸν, πρινὴ ἐς χεῖρας αὐτοῦ ἐλθόντας, διαπειρᾶσθαι τῆς δυνάμεως αὐτοῦ. Καὶ τόν γε μεγαφρονοῦντα καὶ αὐθαδέστερον αὐτῷ προσφερόμενον, τόν γε ἐς αὐτὸν ὁτιοῦν πεπλημμεληκότα, μηκέτι χαίροντα ἀπαλλάττεσθαι. Φοβερώτατον δὲ γενόμενον τοῖς ὑφ' αὐτῷ φιλεῖσθαι, μάλιστα δὲ ἡγεμόνων ἐπυθόμεθα αὐτόν. Ὥστε μηδὲ κακῶς οἴεσθαι ὡς ἦν ἐπὶ τόνδε τὸν ἄνδρα ἐστρατεύετο Τεμήρης ὁ βασιλεὺς, μὴ ἂν οὕτω φαυλότατα θέσθαι τὸν πόλεμον· ἀλλ' ἢ μαχεσάμενον περιφανῶς μὴ περιγενόμενον τοῦ Τεμήρεω, μὴ μέντοι μηδὲ ἡττηθῆναι ἑλομένῳ χώραν ἐς τὸ διαμαχέσασθαι, καθ' ἣν ἂν μὴ ἡττῷντο ῥᾳδίως, ἢ μὴ μαχεσάμενον μεγάλα ἂν C βλάψαι τὸν Τεμήρεω βασιλέως στρατὸν ἐπιιέμενον αὐτῷ, καὶ ἐπιτιθέμενον, ᾗ αὐτῷ προχωροίη. Ὡς μὲν οὖν ἐτελεύτησεν Ἀμουράτης ὁ Ὀρχάνεω, αὐτίκα οἱ ἐν ταῖς Θύραις ὄντες τοῦ Ἀμουράτεω ἁρμοσταὶ Παιαζήτην τὸν νεώτερον αὐτοῦ παῖδα κατεστήσαντο βασιλέα.

Notulæ marginales.

(26) *Al. Tamerlane.*

ΛΑΟΝΙΚΟΥ ΧΑΛΚΟΚΟΝΔΥΛΟΥ

ΑΘΗΝΑΙΟΥ

ΑΠΟΔΕΙΞΙΣ ΙΣΤΟΡΙΩΝ ΔΕΥΤΕΡΑ.

—

LAONICI CHALCOCONDYLÆ

ATHENIENSIS

HISTORIARUM

DE ORIGINE AC REBUS GESTIS TURCORUM

LIBER SECUNDUS.

—

Historia Bajazetis, qui anno Christi 1373 Türcis imperare cœpit, postea Sigismundum imp. ad Nicopolim vicit, Byzantium octo annos obsedit. Emmanuel in Italiam et Galliam auxilii petendi causa proficiscitur.

A Ἐπειδὴ δὲ ἐτελεύτησεν Ἀμουράτης ὁ Ὀρχάνεω ὑπ' ἀνδρὸς Τριβαλλοῦ, αὐτίκα οἱ ἐν ταῖς Θύραις ὄντες τοῦ Ἀμουράτεω ἁρμοσταὶ Παιαζήτην τὸν νεώτερον αὐτοῦ παῖδα ἐστήσαντο βασιλέα. Ὁ δὲ αὐτίκα, ὡς ἔσχε τὴν βασιλείαν μετάπεμπτον [47] Ἰαγούπην τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ ἐποιήσατο, ὡς ὑπὸ τοῦ πατρὸς καλούμενον τοῦ Ἀμουράτεω, ἐπὶ τὰς βασιλείους Θύρας φοιτῶντα καὶ πρόσθεν ὁπότε καλεῖτο. Οὐδοτιοῦν δὲ τῶν πραχθέντων ἐπιστάμενος, ἀφίκετο καλούμενος ὑπ' αὐτοῦ. Καὶ ὡς ἐγένετο παρ' αὐτῶν, συνελήφθη καὶ ἐτελεύτησε. Καὶ ἐχρήσατο ᾗ νομίζεται τοῖς τοῦ γένους τοῦδε βασιλεῦσιν ἐς τοὺς ἀδελφοὺς ποιεῖν, ὡς ἀγχόνῃ δέοι τελευτᾷν τὸν βίον ὑπ' αὐτοῦ, καὶ οὐ σιδήρῳ νενόμισται. Ὡς μὲν οὖν τῷ βασιλεῖ τῷδε ἐξείργαστο τὰ ἐς τὸν ἀδελφὸν, καὶ ἐβασίλευε, παρετάξατό τε αὐτίκα ἐς μάχην, καὶ συμ- B βαλὼν, ἐτρέψατό τε τοὺς Τριβαλλούς. Καὶ ἐν τῇδε τῇ μάχῃ πολλά τε ἀπεγένετο τοῦ στρατεύματος. Ὡς γὰρ οἱ Τοῦρκοι ἐτρέψαντο, ἐπεξῆλθον διώκοντες ἀνὰ κράτος, καὶ διέφθειρον τοὺς Τριβαλλοὺς, ἱππεύειν τε ὄντες ἐκείνων ἀμείνους, καὶ ἵππους πολὺ βελτίους ἔχοντες, ὥστε καταλαμβάνειν τοὺς φεύγοντας. Ἡ μὲν οὖν ὑφ' Ἑλλήνων λέγεται ταύτῃ ἐγένετο· ὡς δὲ αὐτοὶ Τοῦρκοί φασιν, οὐ Παιαζήτεω γενέσθαι τὴν νίκην τήνδε, ἀλλ' ἀπὸ Ἀμουράτεω τὴν

30 Postquam mortem obiit Amurates, Orchanis filius, peremptus a viro Triballo, statim satrapæ qui regebant Januas regis, Pajaziten Amuratis filium juniorem pronuntiant regem (27). Hic ubi primum in regno est positus, accersivit Jagupen (nostri Soleimannum vocant) fratrem, quasi vocaretur a patre Amurate : ad quem, quocunque tempore vocabatur, promptissime ad Januas (sic aulam Turci vocant) accedere consueverat. Rerum itaque omnium quæ parabantur ignarus in Januas vocatus venire haud supersedit. Venienti Pajazites manus violentas injici atque necari jubet fratrem. At interfectus est secundum eum morem, quem Turcorum **31** reges in trucidandis fratribus observare solent. Haud enim ferro obtruncatus, verum laqueo præfocatus est, quemadmodum tenet regum illorum consuetudo. Rex cum in hunc modum fratrem perdidisset, regnumque sibi stabilivisset, illico copias in aciem eduxit, commissoque prælio, Triballos in fugam conjecit. Isto in prælio quam longissime ab exercitu in hostes evectus est. Turci enim fugatis hostibus insecuti sunt fortissime, Triballosque, quos equitandi peritia antecedebant, neci dederunt. Nam equi Turcorum multo præstantiores erant equis Triballo-

Notulæ marginales.

(27) Pajazites prior, quintus rex, ann. 1373.

[47] μεταπέμπων R. ut in c.

rum : proinde fugientes facile indipiscebantur. Si Græcis fides habenda est, dicemus ea quæ modo tradidimus, isto pacto contigisse. Turcorum autem alia super his est sententia. Nam perhibent, istam victoriam non ascribendam esse Pajaziti, verum Amurati, cujus ductu prælium istud sit factum ; eademque victoria evenerit (28), cum ipse Eleazarum Triballorum ducem in ea pugna trucidaverit. Turci in hunc modum, quantum ad istud prælium attinet, sentiunt. At ego conjecturam facere nequeo, quomodo in acie, brevi admodum tempore interjecto, fratrem necaverit, et deinde in prælium illico redierit. Præterea dubito, quomodo Triballus arripuerit hastam, regemque nisus sit perdere, nullo prohibente. Verum cuilibet suum sit hac de re liberum judicium. Postquam Pajazites regni gubernacula suscepit, victoriamque illustrem devictis hostibus est adeptus, nec paucis interim suorum amissis insuper Triballorum ducem in acie peremit, non socordiæ se corrumpendum dedit, verum prædabundus universam peragravit Triballorum regionem. Captisque mancipiis plurimis, regno suo eam formam induxit, quæ sibi optima et commodissima videbatur. Græcos sibi fœdere junxit. Pace cum Macedoniæ ducibus inita, in Scopiorum urbem coloniam duxit, deductis eo plurimis ab Europa Asiaque Turcis, cum uxoribus et liberis. Hoc autem ideo facere aggressus est, ut hinc profectus, res Illyricorum agere et ferre tuto posset. Incursionem fecit in Illyriorum regionem, captaque oppidula penitus diripuit. Exercitum misit in Albanorum regionem maritimam, versus Ionium, et Epidamno finitimam, prædasque ex ea egit. Græci sequebantur armati, quocunque exercitum ipse movisset ; excepto Emmanuele, Joannis Græcorum regis filio, necnon Joanne senioris Andronici filio. His enim cum ferventi aceto eorum oculos ussisset, domi victum præbuit Byzantius rex.

A τε μάχην γενέσθαι, καὶ νίκην ἐκείνου, καὶ Ἐλεάζαρον τὸν ἡγεμόνα ἐκείνου ὑπ' ἐκείνῳ στρατηγοῦντα ἀποθανεῖν ἐν τῇ μάχῃ. Τοῦρκοι μὲν δὴ οὕτω λέγουσι γενέσθαι· οὐκ ἔχω δὲ συμβαλέσθαι, ὡς ἐν τῇ παρατάξει ἐν βραχεῖ τινι χρόνῳ, τόν τε ἀδελφὸν ἀνεῖλε, καὶ ἐς μάχην καθίστατο αὐτίκα. Ἀλλ' οὐδὲ ὡς ἀράμενος τὸ δόρυ, ἕλοι τε ἐπὶ τὸν βασιλέα, καὶ ἐξῆει διαχρήσασθαι μηδενὸς αὐτῷ ἐμποδὼν γενομένῳ. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἤτω, ὅπῃ ἑκάστῳ προσφιλὲς ἡγεῖσθαι περὶ αὐτῶν. Ἐπεὶ δὲ Παιαζήτης παρέλαβε τὴν βασιλείαν, καὶ τῇ ἐς τοὺς ἐναντίους νίκῃ ἐχρήσατο περιφανεῖ, πολλῶν τε καὶ αὐτοῦ ἀποθανόντων ἐν τῇ μάχῃ, καὶ τελευτήσαντος τοῦ ἡγεμόνος, ἐπέδραμέ τε σύμπασαν τὴν Τριβαλλῶν χώραν, καὶ ἀνδράποδα ὡς πλεῖστα ὑφ' αὐτῷ ποιησάμενος, καθίστησι τὰ B ἐν τῇ ἀρχῇ αὐτῷ, ᾗ ᾤετο ξυνοίδεσθαι[48] ἐπὶ τὸ ἄμεινον. Καὶ Ἕλλησι σπονδὰς ἐποιήσατο· καὶ τοῖς περὶ Μακεδονίαν ἡγεμόσιν εἰρήνην ποιησάμενος, τὴν Σκοπίων ᾤκισε πόλιν, παμπόλλους τῶν Τούρκων ἀπό τε τῆς Εὐρώπης καὶ ἀπὸ τῆς Ἀσίας ἀγαγὼν σὺν γυναιξί τε ἅμα καὶ παισί. Ταῦτα δὲ ἐποίει, ὡς ἔχοι ἀπὸ ταύτης ὁρμώμενος, ἄγειν καὶ φέρειν τὰ Ἰλλυριῶν πράγματα. Ἀπέδραμε μὲν οὖν καὶ τὴν Ἰλλυριῶν χώραν, καὶ πολίσματα ἄττα ἑλὼν ἠνδραποδίσατο, καὶ τήν τε Ἀλβανῶν χώραν, ἐπιπέμψας στράτευμα, ἐλῄζετο ἔστε ἐπὶ τὴν ἐς τὸ Ἰόνιον παράλιον χώραν, καὶ τὴν περὶ Ἐπίδαμνον. Καὶ Ἕλληνες μὲν αὐτῷ ἐφείποντο στρατευόμενοι ἅμα ὅπῃ ἂν ἐλαύνοι, ὅ τε Ἰωάννου τοῦ βασιλέως Ἑλλή-C νων παῖς Ἐμμανουῆλος, καὶ Ἀνδρονίκου τοῦ πρεσβυτέρου παῖς Ἰωάννης. Τούτους γὰρ ὡς τὼ ὀφθαλμὼ ὄξει ζέοντι περιέχει, παρείχετο αὐτοῖς τὴν δίαιταν ἀμφοῖν.

32 Qui cum cognovissent tandem oculos melius habere, colloquentes inter sese, et cum uxore adjutantibus et aliis suaviter, aufugerunt in Galatiæ urbem, quæ Pera dicitur, e regione Byzantii sitam. Hinc perrexerunt ad regem Pajazitem, orantes auxilium, quo muniti in suam possent redire urbem, avitumque recuperare regnum. At cum in conspectum regis venisset, ferunt eum talem exorsum esse orationem : Me quidem, o rex, tam gravi calamitate perculsum cum meliori fortunæ Deoque, qui omnia videt, commendarim, melius nunc quam fortunæ meæ patiantur, habeo. Præterea Deus gratiam mihi retulit haud injucundam. Nam cum visum mihi totum pene ademerit, reliquit tamen ut parum cernam ; pollicereturque regnum, fasque est ut regnum quod jure ad me pertinet, mihi restituatur. Hoc autem regnum nostrum, si me audieris, in posterum experiere ad omnia tibi obse-

Οὗτοι δ' ὡς ἔγνωσαν, ἐρῶντες ἐπὶ σφίσιν αὐτοῖς, καὶ ὅτι τῶν ὀφθαλμῶν ἐπὶ τὸ ἄμεινον διακέοιτο, χρόνου ἐπιγενομένου σφίσι, τῇ τε γυναικὶ καὶ ἀλλήλοις ἐς λόγους ἀφικόμενοι, καί τινων ἄλλων ἐς τὴν ἐξήγησιν ταύτην ἐξηγουμένων καὶ συνεπιλαβομένων, ἀπέδρασαν ἐς τὴν καταντικρὺ Βυζαντίου πόλιν Γαλατᾶ τῶν Ἰανουΐων. Ἐντεῦθεν δὲ ἀφίκοντο παρὰ βασιλέα Παιαζήτην, καὶ ἀφικόμενοι ἠξίουν σφίσιν ἐπικουρίαν δοθῆναι, ὡς ἐπὶ τὴν ἑαυτῶν πόλιν ἐλαύνειν, καὶ ἐδέοντο κατάγειν σφᾶς. Ἔλεγε δ' ἐς D ὄψιν τῷ βασιλεῖ ἀφικόμενος τοιάδε· Ἐμοὶ μὲν οὖν, βασιλεῦ, συμφορᾷ πεπληγμένῳ τοιᾷδε, τύχῃ τῇ ἀμείνονι ἐπιτρέψας ἐμαυτὸν, καὶ Θεῷ τῷ πάντα ἐφορῶντι, βέλτιον ἔχω ἐμαυτοῦ, καί μοι χάριν ὁ δαίμων κατέθετο οὐκ ἀηδῆ· ὁρᾶν γὰρ ἤδη ἐμοὶ καταλέλοιπε βραχὺ, πάμπαν τῆς ὄψεως ἀφελόμενος, τήν τε βασιλείαν ὑπισχνεῖται, καὶ τὴν βασιλείαν ἀνήκουσαν ἐμοὶ θέμις ἀποδιδόναι. Ταύτην δὲ τὴν βα-

Notulæ marginales.

(28) Ann. 1376.

[48] ξυνοίσεσθαι. R. ut in c.

σιλείαν ἡμῶν, ἣν ἐμοὶ πείθῃ, ἕξεις τοῦ λοιποῦ χρῆσθαι ὅπως ἂν σοι δοκοίη, ἣν ἐμοὶ ταύτην ἀποδεδωκὼς ἔσῃ· ἢν ἱππέας τετρακισχιλίους μάλιστα παρεχόμενος, ἕπεσθαί μοι ἐπὶ μῆνας δύο κελεύῃς. Εἰσὶ δὲ παρ' ἡμῖν σχεδὸν οἱ τοῦ ἄστεος, γένει τε καὶ πλούτῳ προφέροντες. Καὶ τούτων οὐκ ὀλίγοι εἵποντο ἄν μοι ἐνθένδε, εἰ μὴ εἰδείην ἐν τῷ ἄστει ἐμοὶ τυγχάνειν ὄντας· καὶ ἐμοὶ τιμωροῦντας ἐφ' ὅ τι ἂν γνοίην ἡμῖν ἐπιτήδειον ἔσεσθαι. Φόρον δὲ τῷ σῷ οἴκῳ πολλαπλάσιον ὑπισχνοῦμαι ἀπάγειν ἔτους ἑκάστου, καὶ ἁρμοστὴν ἔχειν ἐν τῇ πόλει. Βασιλεὺς δὲ ἀμείβετο τοῖσδε· Ἐμοί τε οὖν ἐπεί τε ἐπυθόμην, ὡς ὁρᾷν ἤδη σοι καταλέλειπται, ἡδομένῳ τέ μοι ὁ λόγος ἐγένετο, καὶ χάριν οἶδα τῷ θνητῶν τε καὶ ἀθανάτων δημιουργῷ, τήνδε σοι τὴν χάριν καταθεμένῳ. Ἥκεις δὲ ἐπὶ ἄνδρας σοὶ προσφιλεῖς, καὶ ἀμυνοῦντας σοὶ εἰς ὅσον ἂν ἐξῇ διαπράξασθαι, ἐφ' ὅ τι περ ἦσθα ἀγωνιζόμενος. Τίσομαι δὲ βασιλέα τὸν σὸν πατέρα οὕτως, ὥστε μηδέποτε ἐσαῦθις βουλεύεσθαι περὶ ἐμὲ νεώτερα πράγματα. Ἴθι δὲ τούτους λαβὼν οὓς σὺ ἔφησθα· χώρει δὲ ἐπὶ τὴν πόλιν πράσσων ὅπως ὡς βέλτιστα ἔσοιτό σοι καταγομένῳ ἐπὶ τὴν πατρίδα. Ὁ μὲν ταῦτα εἰπὼν ἑτοίμους παρείχετο τοὺς ἱππέας· Ἀνδρόνικος δὲ τούτους λαβὼν, ἤλαυνεν ἐπὶ Βυζάντιον. Ἰωάννης δὲ καὶ Ἐμμανουῆλος ὁ παῖς αὐτοῦ, ὡς ἐπύθοντο τάχιστα Ἀνδρόνικον σὺν τῷ παιδὶ αὐτοῦ ἐλαύνοντα ἐπὶ σφᾶς, ἐσῆλθόν τε ἐς τὴν τῆς Χρυσέας οὕτω καλουμένην ἀκρόπολιν, καὶ παρεσκευάζοντο ὡς πολιορκησόμενοι. Ἀνδρόνικος μὲν οὖν ἐλάσας ἐπολιόρκει· μετὰ δὲ ταῦτα, ὁμολογίᾳ χρησάμενος, εἷλε τὴν ἀκρόπολιν, εἴς τι κλωβίον ἐμβαλλόμενον μετέωρον [79], καὶ καθεῖρξεν ἄμφω ἐς πύργον τε καὶ εἱρκτὴν βραχεῖαν συνελάσας ξυλίνην πεποιημένην ἐντὸς τοῦ πύργου, καὶ τήν τε βασιλείαν κατέσχε, τόν τε πατέρα καὶ ἀδελφὸν ἔχων ἐν φυλακῇ. Βασιλεύσας δὲ ἀπέδειξε καὶ τὸν παῖδα αὐτοῦ Ἰωάννην βασιλέα τοῖς Ἕλλησι. Κατεῖχε μὲν οὖν ἐπὶ ἔτη τρία ἐς τὴν εἱρκτὴν τήνδε, καὶ ἀνελεῖν οὐκ ἤθελε παροινοῦντος ἐς τοῦτο αὐτῷ συνεχῶς Παιαζήτεω. Τῷ δὲ τετάρτῳ ἔτει ἀναπείσαντες ὑπηρέτην, ὃς αὐτοῖς τε προσῄει, καὶ τὰ ἀμφὶ τὴν τροφὴν ἐκόμιζεν ἐς τὴν εἱρκτὴν, ἐπιδοῦναι σφίσι σίδηρον· καὶ καταβραχὺ καταλῦσαί τε αὐτοὺς λέγεται τὴν εἱρκτὴν, καὶ ἀποδράντας ἀφικέσθαι παρὰ βασιλέα Παιαζήτην. Ὑπισχνουμένους δὲ φόρον ἀπάγειν, καὶ στρατιὰν ὅσην ἂν ἐπιτάττοιτο αὐτοῖς, ἐπιπέμψας ἄγγελον ἐς τὸ Βυζάντιον, ἐπήρετο τοὺς Βυζαντίους, καὶ τὴν γνώμην αὐτῶν τίνα βούλοιντο σφίσιν βασιλέα γενέσθαι, Ἐμμανουῆλον, ἢ βασιλέα Παιαζήτην. Διεπειρᾶτο γὰρ ταύτῃ καὶ περὶ ἑαυτοῦ τῆς γνώμης τῶν Βυζαντίων. Οἱ δὲ Βυζάντιοι αἱροῦντο [80] Ἐμμανουῆλον, ἅτε ἀχθόμενοι ἤδη τῇ Ἀνδρονίκου ἀρχῇ. Ἐνταῦθα ἐρίζοντε ἄμφω τῶν Ἑλλήνων βασιλέε περὶ τῆς Βυζαντίου βασιλείας,

A quentissimum, si tua ope adjutus id recepero. Id eveniet, si mihi dederis equites quater mille, eosque me sequi jusseris mensibus duobus. Stant autem a partibus nostris ii qui in urbe genere et divitiis præstant. Horum non pauci me comitarentur, nisi scirem eos in urbe mea negotia procurare, meque tandem adjuturos, in quacunque re ipsorum auxilio opus habuero. Promitto etiam me tibi quotannis daturum tributum maximum; habebo praeterea in urbe judicem sive præfectum Turcum. Rex, his auditis, respondit: Mihi quidem, ut accepi tibi adhuc vim visivam superesse, sermo tuus fuit multo gratissimus. Gratiasque ago mortalium et immortalium conditori, qui istud tibi beneficium præstitit. B Venisti autem ad viros tibi amicos et auxiliares, qui se tibi dabunt promptissime, quodcunque occeperis bellum. Ulciscar tamen regem patrem tuum ut deinceps nunquam contra me res novas moliatur. Tu igitur his quos petiisti, assumptis, flecte iter ad urbem; eaque agito, quæ judicaveris tibi vel in primis utilia fore, ut in patriam reducaris. Rex, his dictis confestim, quos flagitaverat, equites instructos dedit; quibus acceptis, Andronicus se contulit Byzantium. Joannes et filius Emmanuel, cum esset nuntiatum, Andronicum cum filio suo magna manu adventare, ingressi sunt Aureæ (sic appellatam) arcem, ibique obsidionem tolerare parabant. Andronicus adveniens, urbem obsidione circumdat. Postea arcem C pactionibus in deditionem accepit; ambosque inclusit in carcere ligneo et angusto, quem intra turrim ædificarat; regnumque occupavit, habens patrem 33 et fratrem in carcere. Cum autem administraret regnum, filium suum Joannem Græcis regem destinavit. Illos vero annis tribus in carcere tenuit, nec tamen obtruncare voluit, quamvis ad id incitaretur a Pajazite. Anno autem quarto persuaserunt carceris præfecto, qui alimenta ipsis ministrabat, ut subjiceret ferrum. Quo facto, dissolverunt carcerem, et aufugientes festinarunt ad regem Pajazitem, promittentes se tributum maximum pensuros, daturosque milites quotquot imperasset. Misso nuntio Byzantium explorabat Byzantiorum animos, quemnam sibi regem dari, D Emmanuelem an Pajazitem, vellent. Hac ratione pulchre expiscabatur, ut Byzantii etiam erga se animati forent. At Byzantii elegerunt Emmanuelem (29), jam fastidientes Andronici imperium. Exorta est igitur contentio inter ambos reges super Byzantii regno. Emmanuel promittebat se tributum quod contineret tres myriades aureorum, numeraturum quotannis: addebatque, se profecturum cum illo in militiam quocunque exercitus duxisset. His conditionibus, quas modo commemoravimus, Byzantii regnum a

Notulæ marginales.

(29) Emmanuel imper., ann. 1389.

[79] ἐμβαλλομένου μετεώρου. [80] ᾑροῦντο, *R. ut in c.*

Pajazite accepit, videlicet ut in Januas profectus, tributum, quod imperasset solveret; militesque semper quot jussisset, vere appetente adduceret Andronicus, et filius ejus Joannes morantes in Januis, victum apud regem habuere. Emmanuel regno præfuit.

ἐτάξατο φόρον ἀπάγειν ὁ Ἐμμανουῆλος ἐς τρισμυρίους χρυσίνους, καὶ ἑαυτὸν ἄγοντα ἐπὶ στρατιὰν ἕπεσθαι συστρατευόμενον. Καὶ οὕτω δὲ παραλαβεῖν ὑπὸ Παιαζήτεω τὴν Βυζαντίου βασιλείαν, καὶ ἐς θύρας φοιτῶντα, τόν τε φόρον οἱ ἐτάξατο, καὶ τὸν στρατὸν ἀπάγειν ἑκάστου ἔτους, ὡς ἔαρ ὑπέφαινεν. Ἀνδρόνικος μὲν οὖν, καὶ Ἰωάννης ὁ παῖς αὐτοῦ, ἐν ταῖς θύραις διατρίβοντες, δίαιταν εἶχον παρὰ βασιλέως. Ἐμμανουῆλος δὲ ἐβασίλευε.

Pajazites Amuratis filius habens secum Græcorum reges, qui ad id eum usque incitabant, arma contra Philadelphiam urbem Græcam vibravit. Contendentibus namque inter se Byzantii regibus, petebat rex Pajazites sibi dari Philadelphiam. Qui se id facturos promiserunt. Cum autem Emmanuel misisset præconem, qui nuntiaret Philadelphiæ civibus, ut se urbemque dederent Pajaziti, acciperentque eum judicem, tum præfectum Turcum: responderunt, se neutiquam paratos esse, ut semetipsos proderent barbaro. Quo responso irritatus Pajazites, urbem exercitibus circumsedit, ducens secum ad id bellum Græcorum reges, qui ibidem virtutis præmia sunt consecuti. Primi etenim conscendentes murum urbem cepere. Et in hunc modum capta est Philadelphia, urbs Lydiæ Græca, legibus optimis quæ fuit fundata. Postea bellum intulit Pajazites Scenderi (30) Armeniorum regi. Præterea Ertzicam Armeniorum regni sedem, et Lamacham, sic appellatum oppidulum, bello petiit. Scenderem hunc tradunt Barbarorum Asiam incolentium fuisse multo fortissimum, nec ullo mortalium exstitisse rei militaris **34** scientia corporisque robore et audacia inferiorem. Itaque cum quondam ab Assyriis bello lacesseretur, plerumque præclara militaris virtutis facinora perpetravit, hostesque semper pauca manu fudit. Hunc Scenderem cum filio uxor, quam odio prosequebatur, comprehendens, interemit, ipsaque ad regni gubernacula evasit. Contra Scenderem igitur Pajazites arma movens, Ertzicam expugnavit, filiumque Scenderis vinctum in custodiam dedit. Postea cum Tzapnidas domuisset, qui Colchidis loca usque ad Amastrum urbem tenent, bellum contra Carailucem et Leucamnam, Samachiæ ducem, vertit; quem obviam procedentem cum exercitu, prælio vicit, Samachiamque urbem oppugnare cœpit. Urbis autem istius oppugnatio cum parum succederet, abductis copiis, domum reversus est. Hinc bellum indixit reliquis qui in Asia erant ducibus, Ædini, Sarchani, Mendesiæ, Tecoi et Metini: imperioque eos expulit, expulsorumque regnum occupavit. Hi cum forent suis sedibus pulsi, iter instituerunt Susam ad regem Temirem. Ut autem, præter Caramanum, cognomine Alosurium, et Turgetum Phrygiæ ducem,

Παιαζήτης δὲ ὁ Ἀμουράτεω, ἔχων μεθ' ἑαυτοῦ τοὺς Ἑλλήνων βασιλεῖς, ἐνάγοντας ἐς τοῦτο, ἐστρατεύετο ἐπὶ Φιλαδέλφειαν πόλιν Ἑλληνίδα. Ἐριζόντων γὰρ τῶν βασιλέων Βυζαντίου ᾐτεῖτο αὐτοὺς καὶ Φιλαδέλφειαν. Οἱ δὲ ἔφασαν ἀποδοῦναι. Ὡς δὲ ἄγγελον ἐπιπέμποντος τοῦ βασιλέως Ἐμμανουήλου, ὅπως τοῦ λοιποῦ παραδόντες σφᾶς τῷ Παιαζήτῃ δέχοιντο ἄρχοντα καὶ ἁρμοστὴν Τοῦρκον, οὐκ ἔφασαν ἑκόντας εἶναι καταπροδοῦναι σφᾶς τῷ βαρβάρῳ. Καὶ τὸ ἐντεῦθεν ἐπολιόρκει Φιλαδέλφειαν Παιαζήτης, ἔχων καὶ τοὺς Ἑλλήνων βασιλεῖς. Οἱ δὲ ἀριστεῦσαί τε αὐτοῦ λέγονται, καὶ ἀναβάντες οὗτοι πρῶτον εἷλον τὴν πόλιν. Οὕτω μὲν οὖν ἑάλω Φιλαδέλφεια ἡ τῆς Λυδίας πόλις εὐνομουμένη Ἑλληνίς. Μετὰ δὲ ταῦτα Παιαζήτης ἤλαυνεν ἐπὶ Σκενδέρεα τὸν τῶν Ἀρμενίων βασιλέα, καὶ ἐπὶ Ἐρτζικὰν πόλιν, τὰ τῶν Ἀρμενίων βασίλεια, καὶ ἐπὶ Λάμαχαν πολίχνιον λεγομένην. Λέγεται δὲ οὗτος ὁ Σκενδέρης τῶν βαρβάρων πολλῷ τῶν κατὰ τὴν Ἀσίαν ἀνδρειότατος, καὶ τὰ ἐς πόλεμον τόλμῃ τε καὶ ῥώμῃ σώματος, γενέσθαι οὐδενὸς δεύτερον. Ὡς ἐπιόντων ποτὲ αὐτῷ τῶν Ἀσσυρίων, πολλάκις ἔργα ἀποδείξασθαι ἄξια λόγου, τρεψάμενος τοὺς ἐναντίους, σὺν ὀλίγοις τοῖς ἀμφ' αὐτόν. Τοῦτον δὲ τὸν Σκενδέρεα, ὡς ἀπήχθετο τῇ ἑαυτοῦ γυναικὶ, συλλαβοῦσα αὐτὸν σὺν τῷ παιδὶ διαχρήσασθαι, καὶ τὴν βασιλείαν κατέχειν. Ἐπὶ τοῦτον δὴ Παιαζήτης ἐλάσας, τήν τε Ἐρτζικὰν πόλιν πολιορκῶν παρεστήσατο, καὶ τὸν παῖδα Σκενδέρεω εἶχεν ἐν φυλακῇ. Μετὰ δὲ ταῦτα τούς τε Τζαπνίδας καταστρεψάμενος, οἳ κατέχουσι τὰ τῆς Κολχίδος, ἐπὶ Ἄμαστριν πόλιν καθήκοντα, ἤλαυνεν ἐπὶ Καραϊλούκην τὸν Λεύκαμνα [81] Σαμαχιὴλ ἡγεμόνα, καὶ ἐπεξελθόντα σὺν τῇ ἑαυτοῦ στρατιᾷ, μάχῃ ἐκράτησε καὶ ἐπολιόρκει Σαμαχίην πόλιν. Καὶ ὡς οὐδὲν προσεχώρει ἡ τῆς πόλεως αἵρεσις, ἀπεχώρησεν ἀπαγαγὼν τὸν στρατὸν, καὶ ἐπανέστησεν ἐπ' οἴκου. Μετὰ δὲ ταῦτα ἐλαύνων ἐπὶ τοὺς ἐν τῇ Ἀσίᾳ λοιποὺς ἡγεμόνας, τόν τε Αἰδήνην, Σαρχάνην, Μενδεσίαν, Τεκόην καὶ Μετίνην, τήν τε ἀρχὴν αὐτῶν ἀφείλετο, καὶ ἐκβαλὼν αὐτοὺς, τὴν χώραν ὑφ' αὑτῷ ποιησάμενος, εἶχεν. Οὗτοι δὲ ὡς ἀπελήλαντο τῆς σφῶν χώρας, ἀνέβησαν παρὰ βασιλέα Τεμήρην, ἐς Σοῦσαν. Ὡς μὲν οὖν ἀναβάντες οὗτοι ἐς ὄψιν ἦλθον τῷ βασιλεῖ, ὕστερόν μοι δεδήλωται. Πλὴν γὰρ Καραμάνου τοῦ Ἀλοσουρίου ἐπίκλην, καὶ Τουργούτεω τοῦ τῆς Φρυγίας ἄρχοντος, οἳ καὶ ἐπιγαμίας

Notulæ marginales.

(30) Qui et Alexander.

[81] Λεύκανα *R. ut c.*

αὐτῷ ποιησάμενοι, εἰρήνην ἦγον· οἱ δὲ λοιποὶ τῶν A ἡγεμόνων ἐστερημένοι τῆς ἀρχῆς, ἀνέβησαν ἐς Σαμαρχάνδην τὰ βασίλεια Τεμήρεω. Σαρχάνην μὲν τὴν πάραλον τῆς Ἰωνίας ἐπιτροπεύοντα, καὶ Μενδεσίαν τοῦ Καλάμεω ἀπόγονον, καὶ Τεκόην τὴν Μαδίαν κατέχοντα, τῶν ἑπτὰ ἡγεμόνων ἀπογόνους γεγονέναι φαμὲν, τῶν τοῦ Ὀτουμάνεω, τὴν τῆς Ἀσίας ἀρχὴν κοινῇ συγκατεργασαμένων· οἳ καὶ Ἀλαδίνεω τοῦ βασιλέως γενέσθαι θεράποντες λέγονται. Μετίνην δὲ καὶ Αἰδήνην, ὅθεν τὴν ἀρχὴν ἐκτήσαντο, οὐκ ἔχω διασημῆναι. Τὸν δὲ Αἰδίνην λέγεται μόνον, τῆς ἀπὸ Κολοφῶνος ἔστε ἐπὶ Καρίαν ἦρχε χώρας. Τούρκων μέντοι γένος τούς τε ὑπὸ Τουργαταρίων τελοῦντ' ἂν, καὶ ὑπὸ Καραμάνεω, καὶ Μετίνῃ, καὶ Αἰδίνῃ, ἐπίσταμαι σαφῶς εἶναί τε καὶ ὀνομάζεσθαι. Καὶ ἐν B Καππαδοκίᾳ ὑπαγόμενος, τοῦτο μὲν τὴν ὑπὸ Καραϊσούφῃ χώραν, τοῦτο δὲ τὴν ὑπὸ τοῖς Ὁμούρεω παισὶ, καὶ τὰ πλέω τῆς Φρυγίας καταστρεψάμενος, ἤλαυνεν ἐπὶ Ἐρτζικὰν, τὰ τῶν Ἀρμενίων βασίλεια, καὶ ἐπὶ τὸν Σκενδέρεω παῖδα, ὃς ταύτης ἡγεῖτο τῆς χώρας, ἔστε ἐπὶ Εὐφράτην, καὶ τῆς τε Κολχίδος μοῖραν οὐκ ὀλίγην ὑφ' αὑτῷ ποιησάμενος, ἦρχε. Ταῦτα μὲν οὖν γενόμενος ἐν τῇ Ἀσίᾳ, καὶ μεγάλα ἀπεδείκνυτο ἔργα· μετὰ δὲ ὡς [32] τὴν Εὐρώπην διαβὰς, στρατεύματα ἐπιπέμπων, ἔστε Μακεδονίαν, τὴν Ἰουνᾶ [33] τοὺς ταύτης Ἀλβανοὺς καὶ τὴν χώραν ἐδῄου, καὶ πολίσματα ἄττα εὑρὼν τῆς Ἀλβανῶν χώρας, ἐπὶ Ἰλλυρίους ἤλαυνέ τε καὶ ἐδῄου τὴν χώραν, λείαν τὰ ἐκείνων ποιούμενος. Μετὰ δὲ ταῦτα ἐστρατεύετο ἐπὶ Πελοπόννησον, τῷ μὲν λόγῳ, ὡς C ἐπὶ Φώκαιαν καὶ ἐπὶ Θετταλίαν ἐλαύνων, καταστησόμενος τὰ ἐν τῇ Θετταλίᾳ, ὥστε ἐπιτηδείως ἔχειν αὐτῷ· τοῦ δὲ Φωκαίων ἀρχιερέως ἐπαγομένου σφίσιν ἐπὶ χώραν κυνηγῆσαί τε κρατίστην, καὶ λειμῶνας, γεράνους παρεχομένους πλῆθος ἄπλετον, καὶ πεδία ἐνιππεῦσαι τὰ κάλλιστα· τῷ δὲ ἔργῳ ἐπὶ Θετταλίαν τε καὶ τοὺς ταύτῃ ἡγεμόνας Ἐπικερναίους τοὔνομα, καὶ ἐπὶ γυναῖκα τοῦ Δελουῆ ἡγεμόνος Τουντεδουλᾶ. Μετὰ δὲ ταῦτα, καὶ ὡς Πελοπόννησον ἐμβαλὼν, ἔχων δὴ καὶ τὸν βασιλέως Ἰωάννου παῖδα, Θεωδῶρον, ἡγεμόνα ἐστρατεύετο. Ἀφικόμενος δὲ ἐς Θετταλίαν, τήν τε Δομακίην παρέλαβεν, ἐκλιπόντος τοῦ ἐν αὐτῇ ἡγεμόνος Ἐπικέρνεω, καὶ δὴ καὶ Φαρσάλων πόλιν, καὶ ταύτην ὑπὸ Ἐπικερναίων ἐπικρατουμένην, ὑφ' αὑτῷ ἐποιήσατο. Προέλαυνε δὲ ἐς τὸ D πρόσω, τό τε Ζητοῦνιν τὸ ἐν Θερμοπύλαις, καὶ Πάτρας, τὰς ἐν τῷ πεδίῳ πρὸς τῇ ὑπωρείᾳ τοῦ Λοκρῶν ὄρους, κατεστρέψατο, καὶ αὐτῷ προσεχώρησε· καὶ ἄλλα δὲ τῶν ταύτῃ πολισμάτων οὐκ ὀλίγα προσεχώρησεν αὐτῷ καθομολογίῃ. Μετὰ δὲ ταῦτα ἡ Δελουῆ τοῦ ἡγεμόνος γυνὴ, ἔχουσα θυγατέρα γάμου τε ὡραίαν καὶ ἐγγυημένην ἀνδρὶ, ὡς ἐπύθετο βασιλέα ἐπιόντα, ἡγεῖσθαι δὲ αὐτῷ ἐπὶ τάδε τῶν Σαλο-

venerint in conspectum regis, infra dicetur. Illi namque affinitatem jungentes cum Pajazite, pacem consecuti sunt. Reliqui, exceptis istis duobus, duces regnis suis exacti ascenderunt Samarchandam, quæ Temiris regia exstitit. Sarchanem qui tutabatur maritimam Joniæ regionem et Mendesiam, Calamis nepotes, Tecoenque, qui regebat Madian, affirmamus fuisse nepotes et posteros septem illorum ducum Ottomani, qui conjunctis viribus communibusque consiliis Asiæ imperium acquisiverunt : quos Aladinæ regis ministros quoque fuisse constat. Metines autem et Ædines unde regnum nacti sint, explorare nequeo. Ædinem attamen solum memorant a Colophone usque ad Cariam regioni se extendenti imperitasse. Turcos quidem genere et esse et dici, certo scio, quotquot sub Turgaturiis, sub Caramano, sub Matine et Ædino degunt. Subacta ea Cappadocæ regione, quæ est sub Caraisuphe, nec non illa quam Homuris filii regebant, præterea in ditionem accepta maxima Phrygiæ parte, bellum promovit contra Ertzicam, Armeniorum regiam et contra Scenderem, qui ea loca longe lateque usque ad Euphratem tenebat : addita non modica Colchidis parte, quam bello in ditionem redegerat. Hæc quidem effecit, cum foret in Asia, magnaque virtutis in conspectum daret 35 opera. Postea transiens in Europam, exercitibus immissis in Macedoniam et quæ spectat Ioniunt, Albanorum accolarum regionem populabatur. Captis quibusdam Albanorum oppidulis, contra Illyrios arma tulit : vastataque Illyriorum regione, opes eorum diripuit, et in suum emolumentum convertit. His peractis expeditionem suscepit contra Peloponnesum, rumore prius sparso, quasi bello esset petiturus Phocidem, et Thessaliam subacturus, ut sibi ad res gerendas foret idonea. Episcopus autem Phocensium invitabat eum, ostentans regionem venationibus commodissimam, habentem prata quæ præberent infinitam gruum multitudinem, præterea campos ad equitatum natura quam pulcherrime instructos. Ista quidem expeditio verbis in hunc modum parabatur, revera tamen bellum indicebatur Thessaliæ ducibusque, qui ibi agebant, nomine Cernæis (31), et uxori Delvis, Delphorum ducis (32), Trudeludæ (33). Post hæc quasi in Peloponnesum irrupturus, cum elegisset belli ducem Theodorum, Joannis filium, bellum strenue gerebat. Profectus in Thessaliam, sui juris fecit Domaciam, cum eam deseruisset, qui in ea erat, dux Cernæus (34). Hinc Pharsalicorum urbem in ditionem accepit, quæ et ipsa a Cernæis regebatur. Deinde, cum longius proces-

Notulæ marginales.

(31) *Al. Epicernæis.*
(32) Turditani.
(33) *Al. Ceruellis*, et uxori Dom Alous de Daulos, Delphorum ducis, Trudeludæ.
(34) Cervelius et mox *Cervelio.*

[32] ἐς. [33] τὴν πρὸς Ἰονοῦνα, *in ora*, γρ. Ἰόνιον.

sisset, Zetunim urbem Thermopylarum, et Patras sitas in planitie quæ est in radicibus montis Locrensium, in potestatem redegit. Præterea alia oppidula non pauca istius regionis, pactionibus in fidem recepit. Delvis, Delphorum ducis uxor, habens filiam jam nubilem, viroque desponsatam, ut intellexit adversum sese cum exercitu pergere regem, cum illa muneribusque quam potuit acceptis maximis regi obviam processit : qui filiam lubens assumpsit, eamque simul cum matre suis moribus ritibusque vivere permisit : regioni autem, quæ in ditionem concesserat, ducem præfecit. Fama est, istam mulierem amavisse sacerdotem quemdam nomine Stratem : et ad majorem impudentiam progressam, imperium sacerdoti commisisse, plurimosque Delphorum incolas obtruncasse. Hinc delata est episcopo Delphorum apud regem, quasi ipsa sola regat tantam regionem, intolerandisque injuriis afficiat cives, interim adulterio a sacerdote polluta. His excitatus rex, bellum iis intulit. Feruntur et alia quædam de isto sacerdote, qui stupri consuetudinem cum illa muliere habuit, videlicet quod etiam cum aliis deliquerit non paucis mulieribus, dum eas ad concubitum dæmoniacis quibusdam incantationibus pelliceret.
36 Delves autem mulieris maritus antea morbo implicitus exspiraverat. Hic ortus erat de genere Taraconensium regum. Qui cum venisset ex Italia in Peloponnesum, obtinuit Atticam et Bœotiam simul cum Peloponneso. Nactus est et Phocidem Patrasque urbem extra Thermopylas sitam. Reges isti, interjecto tandem tempore non parvo, principatum amiserunt. Quidam eorum reversi sunt in Italiam : nonnullique ibi manserunt, donec mortui sunt. Ex horum genere natus est Delves ille Delphorum princeps, cui uxorem et filiam auferens Pajazites, Amuratis filius, domum reversus est. Tandem et in Peloponnesum irruit. Verum Spartanorum regionis dux, ut in Thessaliam irrupit, urbesque communivit, qua sibi videbantur tutissimæ fore, noctu fugiens profectus est in Peloponnesum, fortiter propulsaturus hostem, si accederet. Proinde non parum ei curæ fuit, exercitus Peloponneso admovere. Interim autem nuntiatum est Pajaziti, Pannones, duce Sigismundo Romanorum Cæsare et imperatore, et Gallos Germanosque non paucos, in unum collectos, bellum ipsi inferre decrevisse, jamque Istrum transire parare, allectis et Dacis, hominum genere non ignobili, qui viæ sint duces, exercitumque ducant in hostilem regionem. Sigismundus ille qui copias adversus Pajazitem ductavit, primo Germanorum fuit imperator, et plerumque moratus est Viennæ (35-36), imperitans ibi Germanorum regioni haudquaquam malæ. Postea allectis Pannonibus, horum rex Germanorumque regionis dux creatus est.

Germania incipit a monte Pyrenæo (37), inde

A νῶν ἀρχιερέα, λαβοῦσά τε τὴν θυγατέρα καὶ δῶρα ὅσα ἠδύνατο, ὑπήντα τῷ βασιλεῖ. Ὁ δὲ τήν τε θυγατέρα ἐδέξατο, καὶ αὐτὴν ἅμα τῇ θυγατρὶ ἐς τὰ ἑαυτοῦ ἤθη ἀπέπεμπε· τὴν δὲ χώραν παραλαβὼν, ταύτῃ ἐπέστησεν ἄρχοντα. Λέγεται δὲ περὶ ταύτης τῆς γυναικὸς, ὡς ἱερέως τινὸς Στράτεω ἐπικαλουμένου ἐρασθεῖσα· καὶ ἐς τὸ πρόσω ἀναιδείας ἐλαύνων τήν τε ἀρχὴν ἐπέτρεψε τῷ ἱερεῖ, καὶ ἀναιρεῖ πολλοὺς τοὺς τὴν Δελφῶν πόλιν ἐνοικοῦντας ἐργασαμένη. Διὰ ταῦτα ὑπὸ ἀρχιερέως ἐς βασιλέα διεβλήθησαν, ὡς οὐκ ἀνῆκον γυναῖκα χώρας τοσαύτης ἡγουμένην, ὑπὸ ἱερέως μοιχευομένην, ἀνήκεστα κακὰ ποιεῖν τοὺς πολίτας, καὶ διὰ ταῦτα ἀπᾶραι βασιλέα ἐπιόντα στρατεύεσθαι ἐπ' αὐτούς. Λέγεται μέντοι περὶ τοῦ ἱερέως τούτου τοῦ τὴν γυ-
B ναῖκα ταύτην συγγενομένου, καὶ ἄλλα οὐκ ὀλίγα ἔς τε γυναῖκας πλημμελῆσαι, κατεργαζόμενον δαιμονίῳ τρόπῳ, ὥστε ταύτας ἐφέλκεσθαι ἀπαγόμενον ἐπὶ συνουσίας. Δελουῆς δὲ ὁ τῆς γυναικὸς ἀνὴρ πρόσθεν ἐτετελευτήκει νόσῳ. Ἦν δὲ οὗτος γένος τῶν Ταρακωνησίων βασιλέων. Καὶ ὁπότε οὗτος ἀπὸ Ἰταλίας ἀφικόμενος ἐπὶ Πελοπόννησον, κατέσχε τὴν Ἀττικὴν ἅμα καὶ Βοιωτίαν πρὸς τῇ Πελοποννήσῳ· καὶ δὴ καὶ Φώκαιαν καὶ Πάτρας τὰς ἐκτὸς Θερμοπυλῶν. Οὗτοι ** μὲν οὖν ὕστερον χρόνῳ οὐ πολλῷ διελθόντι τήν τε ἡγεμονίαν ἀπέβαλον. Καὶ οἱ μὲν ἀπενόστησαν ἐπὶ Ἰταλίας, οἱ δὲ αὐτοῦ ἐνέμειναν, ἐς ὃ ἐτελεύτησαν. Τούτων δ' ἦν καὶ οὗτος ὁ Δελουῆς, ᾧ τὴν γυναῖκα ἀφελόμενος Παιαζήτης ὁ Ἀμουρά-
C τεω, καὶ τὴν θυγατέρα ἔχων, ἀπεχώρει, καὶ ἐς Πελοπόννησον ἐπέβαλεν. Ὁ μὲν οὖν τῆς Σπάρτης ἡγεμὼν ὡς τὴν Θετταλίαν ἐσέβαλε, τάς τε πόλεις ἐπὶ τὸ ἀσφαλὲς καταστησάμενος, ἀποδρὰς νυκτὸς ᾤχετο ἐς Πελοπόννησον, ὡς, ἢν ἐπίῃ, ἀμυνόμενος. Ἠδύνατο τὰ κράτιστα, καὶ ἐμέλησε μὲν οὐχ ἥκιστα διὰ τοῦτο εἰσβαλεῖν ἐς τὴν Πελοπόννησον. Ἀγγελία δὲ ἀφίκετο αὐτῷ, ὡς οἱ Παίονες ἡγουμένου Σιγισμούνδου Ῥωμαίων βασιλέως τε καὶ αὐτοκράτορος, καὶ Κελτοὶ καὶ Γερμανῶν οὐκ ὀλίγοι συνελέγησαν, ὡς ἐπ' αὐτὸν ἐπιόντες, καὶ τόν τε Ἴστρον παρεσκευάζοντο διαβῆναι, καὶ Δάκας δὲ γένος οὐκ ἀγεννὲς ἔχοιεν μετ' αὐτῶν, τῆς τε ὁδοῦ ἡγουμένους, τὴν ἐσήγησιν τοῦ στρατοῦ ποιουμένους. Σιγισμοῦνδος δὲ οὗτος ὁ ἐπὶ Παιαζήτην στρατευόμενος, ἡγεμών τε Γερμα-
D νῶν τὴν ἀρχὴν ἐτύγχανεν ὤν, περὶ Βιέννην τὴν πόλιν τὰ πολλὰ διατρίβων, καὶ χώρας τῶν ταύτῃ Γερμανῶν ἄρχων οὐ φαύλης. Παιόνων μετὰ ταῦτα προσαγομένων σφίσιν, αὐτός τε βασιλεὺς ἅμα καθιστήκει Παιόνων, καὶ τῆς Γερμανῶν χώρας ἡγεμών.

Ἡ δὲ Γερμανία (a) ἄρχεται μὲν ἀπὸ τοῦ Πυρη-

Notulæ marginales.

(35-36) Forte *Budæ*, *Znoymæ*.

(37) Forsitan *ab Alpibus*.

** οὗτος. *R. ut in cont.*

(a) Hunc locum notis illustravit Freherus in *Scriptoribus rerum Germanicarum* ; eas infra recudimus. Edit

A ναίου ὄρους, ὅθεν καὶ ὁ Ταρτησὸς ῥέων ἐπὶ τὸν πρὸς ἑσπέραν ὠκεανόν. Καὶ ἔστι μὲν ἡ ἄνω Γερμανία, ἐφ' ὅσον δὲ προϊόντα, καθήκει ἔς τε Κολωνίαν καὶ Ἀργεντύνην, πόλεις οὕτω καλουμένας. Τὸ δὲ ἐντεῦθεν καθήκει ἐπὶ Ὠκεανὸν τὸν περὶ Κελτικήν τε ἐπὶ δεξιά, καὶ Πυριδαστείαν [35] ἐπ' ἀριστερά, ὡς ἐπὶ τὰς Βρετανικὰς νήσους. Ἔστι δὲ καὶ ἀπὸ Ἴστρου Γερμανία, ἀπὸ Βιέννης πόλεως, ἐπ' αὐτὸν δὲ ἐς Ταρτησὸν προϊοῦσα χώρα, καὶ ἐπὶ Βράγαν τοὺς πολεμίους· εἴη δ' ἂν ἀπὸ Βιέννης ἐς ὠκεανὸν ἀνδρὶ εὐζώνῳ, πέντε καὶ εἴκοσιν ἡμερῶν ἀνύσαι κατὰ μῆκος. Κατὰ δὲ πλάτος εἴη ἂν καὶ πλέων τούτων βραχὺ ἀπὸ τῆς Κελτικῆς ἰόντι ἐπὶ τὴν Δανίαν [36] χώραν. Εὐνομεῖται δὲ ἡ χώρα αὕτη μάλιστα δὴ τῶν πρός τε ἄρκτον τε καὶ ἑσπέραν, πασῶν τῶν ταύτῃ χωρῶν ἅμα B καὶ ἐθνῶν, ἔς τε πόλεις περιφανεῖς, καὶ εὐδαίμονας, καὶ ὑπὸ σφῶν αὐτῶν, ἐς τὸ ἰσοδίαιτον εὐθυνομένας, διῃρημένους [37] καὶ ἐς τυραννίδας, καὶ ὑπὸ ἀρχιερεῦσι ταττομένας, τοῖς ὑπὸ τοῦ Ῥωμαίων μεγάλου ἀρχιερέως καθισταμένους. Καὶ πόλεις μὲν ἐς τὸ ἰσοδίαιτον εὐνομούμεναι εἴησαν αὗται· ἔν τε τῇ ἄνω καὶ τῇ κάτω Γερμανίᾳ, Νορέμβεργον πόλις εὐδαίμων, καὶ Ἀργεντύνη, καὶ Ἀμπέργον. Καὶ αἱ εἰς ἀρχιερεῖς ταττόμεναι Κολωνία, Βιέννη ἡ ἐς τὴν κάτω Γερμανίαν ἰοῦσα, καὶ ἄλλαι μὲν οὐκ ὀλίγαι πόλεις, ἀποδέουσαι τούτων ὀλίγῳ τινί, ἀμφὶ τὰς διακοσίας. Ἐς δὲ τυραννίδας τρεῖς μάλιστά πῃ διέλοι τις τῆς Γερμανίας ἡγεμόνας· τῆς τε Ἀκιλίης πόλεως, καὶ Αὐστρίας, καὶ Βλένης, τῆς ἄνω Γερμανίας γενομένης. Ἔστι δὲ γένος τοῦτο μέγα καὶ C ἐπὶ πολὺ διῆκον τῶν κατὰ τὴν οἰκουμένην, μετά γε Σκυθῶν τῶν Νομάδων δεύτερον, ὡς εἰ ταυτὸ φρονοίη, καὶ ὑφ' ἑνὶ ἄρχοντι ἡγεμόνι, ἀμάχητόν τε ἂν εἴη καὶ πολλῷ κράτιστον. Ὑγιεινότατον δὲ ὄν, ἅτε ὑπὸ τὴν ἀρκτῴαν μοῖραν τεταγμένον, καὶ περὶ τὴν ταύτῃ μάλιστά πῃ μεσόγαιον, θαλάττῃ οὐ πάνυ τοι προσχωμένους, εὐνομεῖται μάλιστα δὴ ἐθνῶν, ὧν ἡμεῖς ἴσμεν, οὔτε λοιμοῦ, ὃς δὴ ὑπὸ τῆς τοῦ ἀέρος σήψεως ἐπιγενομένης, μάλιστα ἐπιφοιτῶν τοῖς ἑῴοις ἀπόλλυσι πολύ τι μέρος τῶν ταύτῃ ὠκίμων, οὔτε ἄλλων δὴ νόσων τῶν ἐς ἡμᾶς πάνυ τοι εἰωθότων, θέρους δὲ καὶ φθινοπώρου ἐπιφοιτᾷν τῶν χωριζόντων αὐτοῖς θαμά, ὥστε καὶ ἱκανόν τι ἀπογίνεσθαι τοῦ γένους τούτου, οὔτε σείει ὅ τι καὶ ἄξιον λόγου. D Ὕει δὲ θέρους μάλιστα δὴ ἐν ταύτῃ τῇ χώρᾳ. Πολιτεύεται δὲ κατὰ ταυτὰ Ῥωμαίοις, ἔς τε δίαιταν καὶ ἤθη τετραμμένον, συμφερόμενον τὰ ἄλλα Ῥωμαίοις, καὶ ἐς τὴν θρησκείαν Ῥωμαίων. Μάλιστα δὲ τῶν πρὸς ἑσπέραν δεισιδαιμονεῖν. Νομίζεται δὲ παρὰ τούτοις καὶ μονομαχία, μάλιστα δὲ τῶν ἄλλων ἐθνῶν, ὥστε γῆθεν, οὐδ' ἐφ' ἵππων ἀλλήλοις μονομαχεῖν. Τὸ δὲ γένος τοῦτο δεξιώτατον ἔς τε μηχανὰς ὄν, καὶ ἐς τὰ πολεμικὰ ἔργα, καὶ ἐς πάσας τὰς

Tertesus (38) fluvius fluit in Oceanum, versus occidentem. Et Germaniæ pars, qua itur versus Coloniam et Argentinam, urbes sic dictas, superior Germania nuncupatur. Hinc pertingit ad Oceanum Gallicum, versus dextram; at versus sinistram, patet Pyridastiam (39) usque ad Britannicas insulas. Dicitur quoque Germania ea regio, quæ ab Istro procurrit, procedens a Vienna usque ad Tartesum flumen, et ad Pragam Boemorum. Longitudo a Vienna Oceanum usque, tantum spatii complectitur, quantum vir agilis itinere viginti quinque dierum conficere potest. Latitudo est major, etiam si quis ingrediatur iter brevissimum a Gallia Celtica versus Dasliam regionem. Ista natio gubernatur melioribus legibus, quam nulla earum vel regionum vel gentium quæ respiciunt vel septentrionem vel occidentem. Discreta est in urbes præclaras et florentes, quæ **37** propriis legibus et quam proxime ad æquitatem accedentibus reguntur. Dividitur et in principatus, subjectaque est sacerdotibus et episcopis adhærentibus Romano Pontifici. Urbes quam maxime ad æquitatem constitutæ in superiore et inferiore Germania, sunt Noreberga, urbs opulenta, Argentina et Ampergum (40), quæ reguntur ab episcopis, Coloniaque, a Vienna in inferiorem Germaniam recedens. Sunt et aliæ urbes non paucæ, propemodum ducentæ, quæ in paucis quibusdam a prædictis differunt. In tres principatus quis dividere posset universos totius Germaniæ ducatus, videlicet Atziliæ urbes (41), et Austriæ, et Blenæ (42), quæ in superiore Germania sita est. Genus hoc hominum magnum est, longe lateque per universum orbem imperat, magnitudineque secundum post Scythas Nomades habetur. Itaque si concordiæ studiosi essent, et sub uno degerent principe, plane essent invicti, mortaliumque fortissimi. Sunt, quantum ad corpora attinet, perquam sani, ut qui sub septentrionali ætatem agant plaga, et circa mediterraneum isthic mare, nullius rei indigentes. Nec est gens, quod sciam, quæ melioribus regatur legibus. Nec ibi sævit pestis, quæ ex corrupto nascitur aere, maximeque infestat Orientales, plurimosque ibi habitantes perdit. Neque alii morbi, qui æstivo autumnalique tempore reliquis mortalibus graves sunt, Germaniæ incolas lædunt. Terræmotus rari memoratu digni eam regionem quatiunt. Pluvia præ cæteris regionibus æstivo tempore in ista regione uberrima conspicitur. Victu moribusque Romanos imitantur, nec cætera quidquam ab his differunt. Nec est ulla gens, quæ superstitiosius Romanorum religionem colat, maxime qua Occidenti propinqua est. Monomachia apud

Notulæ marginales.

(38) Forte *Rhenus*.

(39) Phrysiam.

(40) Forte *Hamburgum*, vel *Bamberga*.

(41) Augusta Aciliæ, id est Straubingæ, pro Augusta Vindelica; quam tamen auctor videtur pro Suevia posuisse. Alii Aquileiam ponunt: sed quomodo non video.

(42) Al. *Bavariæ*.

[35] Περιδαστίαν. *In R. ut in cont.* [36] *al.* Δακίαν, *sic R. et* Δασίαν. [37] διῃρημένας, *R. ut in cont.*

eos vel maxime celebris est. Congrediuntur autem non equis insidentes, verum terræ insistentes. Nec facile invenias gentem ad machinas reliquaque opera bellica magis idoneam. In artibus omnibus prærogativa maxima gaudent. Quidam credunt, tormenta bellica et bombardarios ab ista gente initio demonstratos, et hinc totum pervasisse orbem, ut paucæ gentes bombardis nunc careant. Reliquorum fructuum, præterquam olei et ficuum, regio ista feracissima perhibetur. Pannonia (quæ et Ungaria) incipit a Vienna Germanorum oppido, et versus orientem, secundum Istrum procedens, attingit Dacos et Triballos. Versus septentrionem excurrit ad Boemos, quos Cephios (43) nuncupant. Habet Pannonia et principes : **38** verum singuli patrias regunt regiones, subjecti tamen regi suo certis quibusdam legibus et conditionibus. Regem de suo corpore admodum raro constituunt ; verum plerumque accersitur ex Boemorum regia familia, aut petitur a Germanis, aut Polonis, aut ab aliis gentibus finitimis. Romanos moribus armorumque cultu referunt : cæterum sequuntur victus rationem intemperantiorem, quemadmodum Germani et Galli. Religionem sectantur Romanorum. Hoc hominum genus eximiæ fortitudinis est, mirumque dictu quanta audacia et animositate bella gerant. Creant de sua gente quemdam de numero principum, qui reliquorum primus in regiam ascenderit, eumque gubernatorem sive procuratorem, aut administratorem, nec principem, nominant. Lingua utuntur quasi peculiari, quæ nihil commercii cum lingua Germanorum et Boemorum Pomanorumque (44) habere deprehenditur. Quidam tradunt, eos antiquitus Getas exstitisse sedesque habuisse, quas insederint, sub monte Hæmo. Tandemque pulsos a Scythis, concessisse in eam regionem quam nunc tenent. Quidam putant eos quondam Dacos fuisse. Ego autem, quænam ipsorum origo sit, dicere non possum. Præterea cum sibi dederint istud nomen, ut Pannones vocentur, sicque appellentur ab Italis, non decorum fore ratus sum, si aliud iis imposuero nomen. Regia eorum est Buda, urbs florentissima, Istro adjacens. Sigismundum autem Germanorum imperatorem (45) agentem Viennæ vocantes Pannones, declaraverunt regem, eique tradiderunt regnum universum, et quæ ad regni curam pertinent, ut omnia sic ordinaret, quemadmodum putaret ea fore commodissima. Hic, ut primum regium honorem iniit, legatos misit ad Romanum Pontificem, jam ante sibi familiarem, et necessitudine devinctum, rogans ut suum consensum præstaret, quo Romanorum declararetur imperator. Imperatoriam dignitatem Romani Pontifices primo contribuere

τέχνας πολύ τι εὐδοκιμεῖ. Φέρει δὲ ἡ χώρα αὕτη, πλὴν ἐλαίου καὶ ἰσχάδων, τἄλλα πάντα οὐκ ἐλάσσω τῶν ἐς τὴν ἄλλην χώραν φερομένων. Οἴονται δέ τινες καὶ τηλεβόλους καὶ τηλεβολίσκους ὑπὸ Γερμανῶν ἀρχὴν ἀποδεδειγμένους ἐς ἀλλήλους, προελθεῖν καὶ ἐς τὴν ἄλλην οἰκουμένην. Παιονία δὲ ἄρχεται ἀπὸ Βιέννης τῆς Γερμανῶν πόλεως· καὶ ἐπὶ μὲν ἕω τῷ Ἴστρῳ συμπροϊοῦσα, καθήκει ἐπὶ Δακοὺς τε καὶ Τριβαλλούς· ἐπὶ δὲ ἄρκτον ἐπὶ Βοέμους, τοὺς Κεχίους καλουμένους, καθήκει. Ἔνεισι δὲ ἄρχοντες ταύτῃ τῇ χώρᾳ· ἄρχων δὲ ἕκαστος τῆς πατρῴας χώρας, καὶ ὑποτασσόμενος τῷ βασιλεῖ αὐτῶν, ἐς ὅσον νομίζεται σφίσι. νομίζεται ἐπὶ ῥητοῖς. Καὶ ἐπιχωρίῳ μὲν βασιλεῖ οὐ πάνυ τοι χρῶνται, ἐπάγονται δὲ ἢ ἀπὸ Βοέμων τοῦ βασιλείου οἴκου, ἢ ἀπὸ Γερμανῶν, ἢ Πολωνίων, ἢ καὶ ἄλλων τῶν ταύτῃ ἐθνῶν· συμφέρονται δὲ Γερμανοῖς τά τε ὅπλα, καὶ τὴν ἐς τὰ ἤθη αὐτῶν δίαιταν, ἐς τὸ ἁβροδίαιτον ἀποκλίνοντες, ᾗ φασι Κελτούς τε καὶ Γερμανούς, νομίζει κατὰ ταυτὸ [58] Ῥωμαίοις τὰ ἐς θρησκείαν. Γένος δὲ τοῦτο ἄλκιμον, καὶ ἐς μάχας τόλμῃ προσχρώμενον ἐπιεικεῖ. Ποιοῦνται δὲ καὶ ἐπιχώριόν τινα τῶν ἀρχόντων τὰ πρῶτα, ἐς τὴν βασιλείαν ἀνήκοντα· καὶ οἰκονόμον δὲ ὄντα, καὶ μηδὲ ἄρχοντα ὀνομάζουσι· φωνῇ δὲ χρῶνται οὐδαμῇ παραπλησίᾳ ἑτέρῳ τινὶ τῶν γενῶν, ἀλλὰ ἄλλῃ τῷ παράπαν διενεγκούσῃ τε τῆς Γερμανῶν τε καὶ Βοέμων, καὶ Πολάνων. Οἴονται δέ τινες τούτους, οἱ μὲν Γέτας γενέσθαι τὸ παλαιὸν, καὶ ὑπὸ [59] τὸν Αἷμον οἰκοῦντας, ὑπὸ Σκυθῶν κακουμένους, ἀναχωρῆσαι ἐς τήνδε τὴν χώραν, ἣν καὶ νῦν οἰκοῦσιν· οἱ δέ φασι Δάκας γενέσθαι. Ἐγὼ δὲ ὁποῖον ἄν τι εἴη τὸ γένος τοῦτο ἦν ἀρχὴν [60] οὐκ ἂν ῥᾳδίως εἰπεῖν ἔχοιμι. Τοὔνομα μέντοι τοῦτο ἀπό τε σφῶν αὐτῶν καὶ ὑπὸ Ἰταλῶν καλουμένους, οὐ πάνυ τοι καλῶς ἔχοιμι ἑτέρῳ τινὶ ὀνόματι καλεῖν τούτους. Ἔστι δὲ αὐτοῖς βασίλεια ἐν Πούδῃ πόλει εὐδαίμονι παρὰ τὸν Ἴστρον. Σιγισμοῦνδον δὲ τὸν Βιέννης τῆς Γερμανῶν πόλεως ἡγεμόνα ἐπαγόμενον, οὗτοι δὲ οἱ Παίονες βασιλέα τε σφίσιν αὐτοῖς καθίστασαν, καὶ κατὰ τὴν ἀρχὴν ἐπέτρεψαν αὐτῷ διαθεῖναι, ὡς ἔχοι ἐπὶ τὸ ἀσφαλέστερον. Οὗτος μὲν οὖν ἐπεί τε τὴν Παιόνων παρέλαβε βασιλείαν, διεπρεσβεύετο πρὸς τὸν Ῥωμαίων ἀρχιερέα, συνήθη τε ὄντα αὐτῷ, καὶ ἐπιτήδειον ἐς τὰ μάλιστα, ὥστε ἐπιψηφισθῆναι αὐτῷ αὐτοκράτορι Ῥωμαίων γενέσθαι. Τοῦτο μὲν οἱ τῆς Ῥώμης ἀρχιερεῖς τοῖς Κελτῶν βασιλεῦσι τὸ πρῶτον ἐπεδίδοσαν διὰ τοὺς πολεμίους, οὓς θαμά τε καὶ ἀνδρειότατα πρὸς τοὺς ἀπὸ Λιβύης διαβάντας ἐπὶ Ἰβηρίαν βαρβάρους, καὶ τὰ πολλὰ τῆς Ἰβηρίας καταστρεψαμένους αὐτούς [61]. Μετὰ δὲ ταῦτα ἐπὶ τοὺς Γερμανῶν ἡγεμόνας μετενήνεκται ἡ ψῆφος τοῦ Ῥωμαίων ἀρχιερέως. Σιγισμοῦνδον ὡς ὑπισχνεῖτο ὁ ἀρχιερεὺς, τήν τε ἀξίαν ταύτην ἐπιτιθέναι, καὶ δὴ μετε-

Notulæ marginales.

(43) Tzechios.

(44) Forte *Polonorum*.

(45) De Sigismundo imper. non satis recte.

[58] ταυτά. *R. ut in c.* [59] ἐπί. *R. ut in c.* [60] τούτου τὴν ἀρχήν. *R. ut c.* [61] καταστρεψαμένοις αὐτοῖς. *R.* καταστρεψαμένους αὐτοῖς.

πέμπετο ἐπὶ τούτῳ, ὥρμητο μὲν ἐπὶ Ἰταλίαν διὰ τῆς Ἐνετῶν χώρας. Οὗτοι μὲν οὖν ὡς ἐπύθοντο Σιγισμοῦνδον διὰ τῆς χώρας αὐτῶν τὴν πορείαν ποιούμενον, ἔπεμψαν ἄγγελον, προαγορεύοντες αὐτῷ, μὴ διιέναι διὰ τῆς χώρας αὐτῶν. Ὁ δὲ οὐκ ἔφη πείσεσθαι, ἂν μὴ γνῷ αὐτοὺς πειρωμένους ἔργῳ διακωλῦσαι διαπορευόμενον. Παρεσκευάζοντο μὲν οὖν οἱ Ἐνετοὶ στρατὸν, καὶ διεκώλυον. Ὡς δὲ ᾔσθετο κωλυόμενος, παρετάξατο ἐς μάχην, καὶ συνέβαλε τῷ Ἐνετῷ στρατῷ, καὶ ἀπεγένετο αὐτῷ οὐκ ὀλίγα τοῦ στρατεύματος, τραπομένῳ τε ἐς φυγὴν, καὶ μόλις διαφυγόντι τοὺς ἐναντίους. Οὗτος μὲν δὴ ἐπεί τε ἀπέγνω τὴν δι' Ἐνετῶν πορείαν, ἀπῄει διὰ τῆς ἄνω Γερμανίας, ἐς τὸν Λιγυρίας τύραννον ἀφικόμενος. Ἐντεῦθεν δὲ ἐς Ῥώμην παρεγένετο. Καὶ βασιλεύς τε καθειστήκει ὑπὸ τοῦ μεγάλου ἀρχιερέως ἐς τοῦτο ἀποδειχθείς. Μετὰ δὲ ταῦτα ἐδεῖτό τε τοῦ ἀρχιερέως συμβαλέσθαι ἐς τὴν ἐπὶ τὸν βάρβαρον αὐτῷ ἐκστρατείαν γινομένην. Ἠτεῖτο δὲ αὐτὸν χρήματά τε καὶ ἄνδρας. Ὁ δὲ πρός τε τὸν Κελτῶν βασιλέα διαπρεσβευσάμενος, καὶ πρὸς τὸν Βουργουνδίας τύραννον, διεπράξατο δοθῆναι ἐς ὀκτακισχιλίους, καὶ στρατηγὸν τὸν Βουργουνδίας ἡγεμόνος ἀδελφόν. Παρεσκευάσατο μὲν οὖν καὶ αὐτὸς συλλέξας στράτευμα ἀπὸ Γερμανῶν, ὅσον ἠδύνατο μισθωσάμενος. Ὡς ἤδη αὐτῷ τε τὰ εἰς τὸν πόλεμον παρεσκεύαστο, ἐξήλαυνε λαβὼν τούς τε Παίονας καὶ Δάκας τῆς ὁδοῦ ἡγεμόνας εὐθὺ τοῦ Ἴστρου ἐπὶ Παιαζήτην. Διεπρεσβεύσατο δὲ καὶ πρὸς τοὺς Ἰταλῶν καὶ Ἰβήρων ἡγεμόνας, χρηματίζοντος δὲ τοῦτο [44] αὐτῷ τοῦ ἀρχιερέως, αἰτούμενος χρήματα καὶ ἄνδρας. Καὶ χρήματα μὲν ἐπεπόμφει αὐτῷ ἱκανὰ ὁ ἀρχιερεὺς ἄνδρας τε.

A Galliarum regibus, propter hostes ex Libya in Iberiam transvectos fortiter cæsos, et ob Iberiam a barbaricis incursionibus liberatam. Postmodum eligendi Romanum imperatorem potestas translata est a pontifice ad Germanos. Sigismundus, cum eam dignitatem se daturum respondisset pontifex, accersitus et vocatus est a pontifice, ut imperatoriam dignitatem acciperet. Sigismundus Romam proficiscens, iter faciebat per Venetorum regionem. Hi, ut primum nuntiatum est Sigismundum per **39** ipsorum regionem transitum facere, miserunt nuntium, qui moneret ut ipsorum regione excederet. Hic nuntio Venetorum parere neglexit, nisi cerneret eos reipsa transitum prohibituros. Veneti igitur, congregato exercitu, vim facere B parabant Sigismundo, nisi confestim sua discessisset regione. Ut cognovit Venetos id moliri, copias in aciem eduxit, et cum Venetorum exercitu prælium commisit. Amisit autem in eo prælio non modicam exercitus partem, ipseque in fugam compulsus, ægre, quominus caperetur, fuga evasit. Cum jam planissime desperaret se posse per Venetorum regionem adire Romam, iter flectit in superiorem Germaniam, pervenitque ad Liguriæ sive Mediolani principem. Hinc iter Romam instituit; quo cum venisset, imperator a Pontifice maximo consalutatus est. Postea rogavit pontificem maximum auxilium, quo adjutus expeditionem contra Barbaros susceptam conficere posset. Flagitabat autem pecuniam virosque. Pontifex legatione C missa ad Gallorum regem Burgundiæque ducem, effecit ut sibi darentur octo millia militum; belli autem ducem accepit Burgundiæ ducis fratrem. Sigismundus quoque se ad bellum parabat, conscribens exercitum ex Germanis, quoscunque potuit mercede conducens. Cum jam ad bellum satis foret instructus, assumptisque Pannonibus et Dacis (qui et Valachi) qui itinera monstrarent, recta per Istrum contra Pajazitem copias duxit. Legatos quoque misit, consulente id Pontifice maximo, ad Hispanorum Italorumque principes, petens ad istam expeditionem milites et pecuniam. Pontifex quoque milites misit, et pecuniam suppeditavit.

Ὁ μὲν οὖν Παιαζήτης, ὡς ἐπύθετο ἐπιόντα οἱ Σιγισμοῦνδον τὸν Ῥωμαίων αὐτοκράτορα, σὺν πολλῷ στρατεύματι ἐλαύνοντα, παραλαβὼν τὸν τῆς Εὐρώπης τε καὶ Ἀσίας στρατὸν ἅπαντα ἀντεπῄει ἐπὶ Ἴστρον ᾗ ἐδύνατο τάχιστα πορευόμενος. Στρατοπεδευσαμένου δὲ αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ Ἴστρου ἐπὶ σταδίους τεσσαράκοντα, οἱ Κελτοὶ αὐθάδεις τε ὄντες, καὶ ἀγνώμονες ὡς τὰ πολλὰ, ἀξιοῦντες σφῶν αὐτῶν μόνων τὴν νίκην γενέσθαι, ὁπλισάμενοι ἐπῄεσαν πρότεροι, ὡς ἀναρπασόμενοι τοὺς Βαρβάρους. Μάχης δὲ καρτερᾶς γενομένης, τρέπονται οἱ Κελτοὶ, καὶ φεύγοντες ἀνὰ κράτος, καὶ οὐδενὶ κόσμῳ, ἐπιπίπτουσι τῷ σφετέρῳ στρατεύματι, ἑπισπομένων τῶν Τούρκων ἐνταῦθα ἀναμὶξ γενομένων αὐτῶν. Ὡς ἐπέκειντο οἱ βάρβαροι, τρέπονται ἅμα τούτοις οἵ τε Παίονες καὶ οἱ Γερμανοί. Ἐπειγομένων δὲ εἰς

Pajazites, quamprimum didicit Sigismundum Romanorum imperatorem, magnis copiis stipatum, adversum se pergere, accepto Europæ Asiæque exercitu, summa celeritate obviam profectus est hosti usque ad Istrum, castraque communivit ab Istro, stadiis quasi quadraginta. Galli autem, ut sunt audaces, plerumque vero imprudentes, cum D cuperent victoriam suam facere, arma capiunt, Barbarosque aggrediuntur quasi eo primo impetu domituri. Tandem cum prælium utrinque maxima virtute ferveret, Galli fugam ineunt: incitatissimoque cursu cum agerentur ad suos, insequentibus Turcis, et Sigismundi militibus admistis, atrox prælium coortum est (46). Cum acriter instarent Turci, etiam Pannones et Germani fugæ Gallorum se sociant. Festinantibus autem iis Istrum transire, ma-

Notulæ marginales.

(46) Christianorum clades 1396.

[44] τούτῳ. R. ut in cont.

xima **40** pars exercitus flumine absumpta est. Facta est cædes magna Gallorum et Pannonum pereuntium. Dux Burgundionum, qui totius belli imperator electus erat, ab hostibus captus est: capti sunt et alii Pannones Gallique plurimi. At Sigismundus in maximum vitæ discrimen adductus, vixque hostis manus, quominus caperetur, effugiens, triremem, quæ in flumine erat, conscendit, Byzantiumque ad Græcorum regem navigavit. Cum plurima cum isto rege disseruisset, et quæ volebat expedivisset, domum reversus est. Pajazites, Amuratis filius, Gallis Pannonibusque fusis atque fugatis, regionem eorum jam majore securitate populabatur. Quin etiam contra hos exercitus ductabat, mancipiaque plurima capiebat. Proficiscens autem hostili animo contra Budam, Pannonum regni sedem, podagra laboravit: nec tamen admodum eo morbo afflictus est. Haud tamen assequi queo, quid ei impedimento fore potuisset, cum festinaret adversus Budam, quominus eam urbem suæ ditionis faceret, regionemque universam subjiceret. Verum peropportune podagra tum laborans, reversus est domum; etiam copias in suam regionem abduxit. Postea missis exercitibus, Pannoniam vastabat. Tempore autem aliquantulo interposito, bellum Myrxæ (nostri Marcum vocant) Daciæ duci intulit, crimini ei dans, quod prior adjungens se Pannonibus, contra se bellum gesserit. Dacorum (sive Valachorum, in quibus et Moldavi) gens bello præstantissima est, nec tamen admodum bonis gubernatur legibus. Vicos plerumque incolunt, sequentes pascua. Extenditur horum regio (47) ab Pannonum Ardelio, a Pannonum Dacia (quæ et Transsylvania) initium sumens, usque ad pontum Euxinum. A dextra, qua vergit ad mare, Istro fluvio alluitur: a sinistra regionem Bagdaniam appellatam habet. Distinguit eorum regionem mons longe se porrigens cui Prasobo (qui olim Hæmus) nomen incolæ dixerunt. Huic regioni adjacent quidam, de Scytharum genere non pauci, qui opibus plurimum possunt, subjecti Cazemiro Polonorum regi. Istum regem comitantur Scythæ Nomades, quocunque bellum verterit. Virtus autem ejus in omni bello præclara habita est. Iis finitimi sunt, qua se in septentrionem pandunt, Poloni: qua vero respicit orientem, Sarmatæ. Dacorum lingua similis est Italorum linguæ: adeo tamen corrupta et differens ut difficulter Itali queant intelligere, quæ istorum verbis pronuntiantur. Unde autem **41** lingua moribusque Romanis usi, in istam regionem accesserint, ibique sedes fixerint, a nullo mortalium accepi, nec aliquem audivi, qui ista liquido commemoraret. Dicuntur tamen homines undique confluentes in istam regionem penetrasse: haud interim ex-

A τὴν τοῦ Ἴστρου διάβασιν ἀπώλετο πολλὰ τοῦ στρατεύματος κατὰ τὸν ποταμόν. Ἐγένετο δὲ φόνος πολὺς, ὀλλυμένων τῶν Κελτῶν καὶ Παιόνων, ὑπὸ τῶν ἐναντίων, καὶ ὁ Βουργουντίων στρατηγὸς ἑάλω, καὶ ἄλλοι οὐκ ὀλίγοι Παιόνων τε καὶ Κελτῶν. Ὁ μὲν δὴ Σιγισμοῦνδος διακινδυνεύσας τὰ ἔσχατα, καὶ παραβραχὺ ἁλῶναι διαφυγὼν [63], ἐμβὰς ἐς τριήρη, κατὰ τὸν ποταμὸν ἔπλει ἐς Βυζάντιον παρὰ βασιλέα Ἑλλήνων. Ἐς λόγους δὲ ἀφικόμενος τῷ Βυζαντίου βασιλεῖ, καὶ χρηματίσας αὐτῷ ὅσα ἠβούλετο, ᾤχετο ἀποπλέων ἐπ' οἴκου. Παιαζήτης δὲ ὁ Ἀμουράτεω, ὡς τούς τε Παίονας ἐτρέψατο καὶ Κελτοὺς, ἐληΐζετο τὴν χώραν αὐτῶν, ἀδεέστερον ἤδη χωρῶν ἐπ' αὐτοὺς, καὶ ἀνδράποδα πάμπολλα ἀγόμενος, καὶ δὴ ἐπελαύνων ἐπὶ Πούδην [64] τὰ Παιόνων βασίλεια,
B ἔκαμνεν ὑπὸ τῆς νόσου, ποδαλγίαν γὰρ ἐνόσει. Μὴ [65] μέντοι ἠνωχλεῖτο ὑπὸ τῆς νόσου, οὐκ ἔχω λογίζεσθαι, ὅ τί περ ἂν γένοιτο αὐτῷ ἐμποδὼν, ἐπὶ Πούδην τε ἐλάσαι, καὶ παραστήσασθαι Πούδην, τὰ Παιόνων βασίλεια, καὶ καταστρέψασθαι τὴν χώραν αὐτῶν· νῦν δὲ κάμνων ὑπὸ τῆς νόσου, ἐπιεικῶς πάνυ ἀπενόστησέ τε αὐτὸς, καὶ τὸν στρατὸν ἀπήγαγεν ὡς τὴν χώραν αὐτοῦ. Ὕστερον μέντοι ἐπιπέμπων στρατεύματα ἐπὶ Παιονίαν, καὶ Παννοδακίαν [66], ἐδῄου τὴν χώραν. Χρόνου δὲ ἐπιγενομένου, ἐπὶ Δᾶκας, καὶ ἐπὶ Μύρξαν, τὸν Δακίας ἡγεμόνα ἐστρατεύετο, αἰτιασάμενος αὐτὸν, ὡς ὑπάρξαντά τε πόλεμον καὶ σὺν τοῖς Παίοσιν ἐπ' αὐτὸν στρατευόμενον. Ἔστι δὲ γένος τοῦτο (Δᾶκες) ἄλκιμόν τε τὰ
C ἐς τὸν πόλεμον, καὶ οὐ πάνυ τοι εὐνομούμενον, κατὰ κώμας οἰκοῦν, πρὸς τὸ νομαδικώτερον τετραμμένον. Διήκει δ' αὐτῶν ἡ χώρα, ἀπὸ Ἀρδελίου τῆς Παιόνων Δακίας ἀρχομένη, ἔστε ἐπὶ Εὔξεινον πόντον. Ἔχει δὲ ἐπὶ δεξιᾷ μὲν καθήκουσα ἐπὶ θάλασσαν, τὸν Ἴστρον ποταμὸν, ἐπ' ἀριστερᾷ δὲ Βογδανίαν χώραν οὕτω καλουμένην. Διείργει δὲ αὐτοὺς ἐπὶ Παιονοδακίας ὄρος, ἐπὶ πολὺ διῆκον, Πρασοβὸς [67] καλούμενον. Ἔχει δ' ὁμόρους ἡ χώρα αὕτη, καὶ Σκυθῶν τῶν Νομάδων μοῖραν οὐκ ὀλίγην, γένος πολύ τι καὶ ὄλβιον, ὑπὸ Καζημοίρεω τῷ βασιλεῖ ταττόμενον· ὑφ' ᾧ δὴ καὶ Σκύθαι οἱ Νομάδες ταττόμενοι, στρατεύονται, ᾗ ἂν ἐξηγῶνται, αὐτός τε ἀρετὴν παρεχόμενος ἐς πόλεμον ἀξιόλογον. Τούτων δὲ ἔχονται Πολάνοι μὲν πρὸς ἄρκτον, Σαρμάται δὲ πρὸς ἕω.
D Δᾶκες δὲ χρῶνται φωνῇ παραπλησίᾳ τῇ Ἰταλῶν, διεφθαρμένῃ δὲ ἐς τοσοῦτον καὶ διενεγκούσῃ, ὥστε χαλεπῶς ἐπαΐειν τοὺς Ἰταλοὺς, ὁτιοῦν ὅτι μὴ τὰς λέξεις διασημειουμένων ἐπιγινώσκειν, ὅ τι ἂν λέγοιτο. Ὅθεν μὲν οὖν τῇ αὐτῇ φωνῇ διαχρώμενοι ἤθεσι Ῥωμαίων, ἐπὶ ταύτην ἀφίκοντο τὴν χώραν, καὶ αὐτοῦ τῇδε ᾤκησαν, οὔτε ἄλλου ἀκήκοα περὶ τούτου διασημαίνοντος σαφῶς ὁτιοῦν, οὔτε αὐτὸς ἔχω συμβαλέσθαι, ὡς αὐτοῦ ταύτῃ ᾠκίσθη. Λέγεται μὲν πολλαχῇ ἐλθὸν τὸ γένος τοῦτο ἐνοικῆσαι αὐτοῦ. Οὐ μὴν ὅ τι καὶ

Notulæ marginales.

(47) A monte Orbalo ac Peucinis initium sumens.

[63] ἀλ. ἐλθὼν δ. *al. ut in c.* [64] ἤτοι μποῦδα, *in ora* [65] καὶ εἰ μὴ μ. *Al. ut in c.* [66] *In ora*, Παιονοξακίαν, *ut infra.* [67] Προσοβὸς, *R. ut cont.*

ἄξιον ἐς ἱστορίαν ὁτιοῦν παρεχόμενον τεκμήριον. Συμφέρεται δὲ Ἰταλοῖς τά τε ἄλλα, καὶ τῇ ἐς δίαιταν καταστάσει, καὶ ὅπλοις τοῖς αὐτοῖς, καὶ σκευῇ ἔτι νῦν τῇ αὐτῇ Ῥωμαίων διαχρώμενοι. Ἐς δύο μέντοι διῃρημένον ἀρχὰς, ἔς τε τὴν Βογδανίαν, καὶ αὐτὴν παρ' Ἴστρον χώραν, οὐ πάνυ τοι εὐνομεῖται. Νομίζουσι δὲ ἡγεμόσιν οὐ τοῖς αὐτοῖς διαμένοντες, ἀλλ' ἐπὶ τὸ ἀεὶ σφίσι πρόσφορον συμμεταβάλλοντες, καθιστᾶσιν ἄλλοτε ἄλλους σφίσι τυράννους. Μύρξαν μέντοι τοῦτον ἄρχοντα τοῦ γένους τοῦδε τὸ παλαιὸν γενόμενον, ἐπικαλεσάμενοι τύραννον σφίσι κατεστήσαντο, συνανελόντες Δᾶνον τὸν πρόσθεν τυραννεύοντα αὐτῶν. Μύρξας μὲν οὖν οὗτος, παλλακίδι συγγενόμενος οὐκ ὀλιγάκις, καὶ νόθους ἀπὸ τούτου σχὼν παῖδας ἀνὰ τὴν Δακίαν οὐκ ὀλίγους, ὕστερον προϊόντι τῷ χρόνῳ, καὶ τελευτήσαντος Μύρξεω, ἀνεφύοντο τῇ Δακίᾳ θαμὰ ἡγεμόνες ἄλλοτε ἄλλοι, ἔστε ἐπὶ τόνδε χρόνον καθιστάμενοι ἐς τὴν ἀρχήν. Ἐπὶ τοῦτον δὴ τὸν Μύρξαν ὑπάρξαντα πρότερον πολέμου, ἐς τοὺς Βαρβάρους συστρατευόμενον τῷ Σιγισμούνδῳ Ῥωμαίων αὐτοκράτορι, αἰτιασάμενος Παιαζήτης ὁ Ἀμουράτεω, ἐστρατεύετο· καὶ τόν τε Ἴστρον διαβὰς, ἤλαυνεν ἐς τὸ πρόσω, τήν τε χώραν ἀνδραποδιζόμενος. Μύρξας δὲ συλλέξας στράτευμα ἀπὸ τῆς χώρας, ἐπεξελθεῖν μὲν καὶ διαμάχεσθαι οὐκ ἐποιεῖτο βουλήν· τὰς δὲ γυναῖκας καὶ παῖδας ἐς τὸ ὄρος τὸ Πρασοβὸν κατεστήσατο περιποιούμενος. Ἐφείπετο δὲ ὕστερον καὶ αὐτὸς τῷ Παιαζήτεω στρατεύματι διὰ τῶν δρυμώνων τῆς χώρας, οἳ δὴ πολλοί τε ἐνυπάρχουσι, καὶ ἁπανταχῇ περιθέουσι τὴν χώραν μὴ βάσιμον εἶναι τοῖς ἐναντίοις, μηδὲ εὐπετῆ χειρωθῆναι. Ἐφεπόμενος δὲ ἀπεδείκνυτο ἔργα ἄξια λόγου, μαχόμενός τε εἴ τι διασπασθέντων τῶν πολεμίων, ἐπισιτούμενόν πη τῆς χώρας τράποιτο, ἢ ἐπὶ ὑποζύγια ληϊζόμενον, καὶ οὕτω τόλμῃ μεγίστῃ ἐφεπόμενος τῷ στρατεύματι· περιφανῶς δὲ ἐφεπόμενον, αὐτῷ διαμάχεσθαι. Καὶ δὴ λέγεται διαπορευομένῳ τῷ στρατεύματι ἐπέκειτο ἐν λύπῃ πάνυ χαλεπῶς, καὶ ἐξετίθει, καὶ διαφθείρων οὐκ ἀνίει. Ἔνθα Βρενέζεω θεράποντος γνώμην ἀποδεικνυμένου, ὥστε ἐνστρατοπεδεύσασθαι τὸν στρατὸν αὐτοῦ, καὶ ἀπαλλαγὴν εὕρασθαι. Ἀπὸ τούτου μέγα τὸ ἀπὸ τοῦδε εὐδοκιμεῖν παρὰ βασιλεῖ, καὶ ἐς στρατηγίας χρηματίζοντα ὑπὸ βασιλέως, ἐπὶ μέγα χωρῆσαι δυνάμεως. Τότε μὲν οὖν αὐτοῦ Παιαζήτης ἐνηυλίσατο, ἐπισχὼν τὴν ἡμέραν ἐκείνην· τῇ δ' ὑστεραίᾳ διεπόρθμευσεν ᾗ ἐδύνατο ἀσφαλέστατα τὸν στρατὸν διὰ τοῦ Ἴστρου. Οὕτω μὲν οὖν αὐτῷ ὁ ἐπὶ Δακίᾳ στρατὸς ἐπεπήγει.

A stante aliquo memorabili istius gentis exemplo, quod operæ pretium sit ut præsenti historiæ intexatur. Nihil differunt ab Italis cætera etiam victus ratione, armorumque et supellectilis apparatu etiamnum eodem utentes. Quamvis ea gens in duos discreta sit principatus, in Bogdianam videlicet (quæ et Moldavia) et Istriam regionem : haud tamen æquo inter se jure vivunt. Consueverunt non semper eosdem habere duces : verum prout ipsis videtur commodum, principes mutant, nunc hunc, nunc illum sibi principem ordinantes. Myrxam istum, qui avito istorum ducum genere erat ortus, accitum sibi ducem constituerunt, occiso Dano (48) qui antea rerum potiebatur. Myrxas hic concumbens sæpius cum pellice, filios spurios ex ea
B tulit non paucos in Dacia. Hinc mortuo Myrxa, nascebantur frequenter alii Dacorum duces, qui usque ad hoc tempus in regno durarunt. Contra istum Myrxam Pajazites, crimini dans quod prior incipiens bellum, socia arma junxisset Sigismundo Romanorum imperatori, cum exercitu profectus est. Trajecto Istro porro progressus, prædam mancipiorum multam ex ista regione rapiebat. Myrxas, collecta manu non modica suorum, quomodo obviam procedere hosti, præliique potestatem facere posset, nullo modo consultabat. Uxores et liberos deponens in montem Prasobum, sequebatur Pajazitis exercitum, per glandiferas istius regionis silvas ; quæ cum plurimæ ibi sint, regionem ambiunt, adeo
C ut eam difficilem accessu hostibus præstent, captuque haud facilem. Myrxas, sequens Pajazitis exercitum, insignia virtutis opera faciebat, impigre cum hostibus manus conserens, sicubi avulsi erant ab reliquo exercitu, aut sicubi frumentatum, aut ad prædas pecoris agendas se convertissent. Et in hunc modum sequens hostilem exercitum, magna audacia fretus, ex aperto cum hoste conflixit. Aiunt Myrxam transeunti exercitui graviter institisse : cumque foret in loco admodum difficili, hostilis exercitus eum adortus est ; nec cessavit hostem fortiter mactare. Ibi Brenezes regius minister, cum bonum dedisset consilium, videlicet ut castra eo loci communirent, mali liberationem invenerunt.
D Ex hoc tempore longe gratissimus **42** fuit regi Brenezes : electusque ab eo dux, tandem maximam nactus est potentiam. Pajazites, sicuti consuluerat Brenezes, eo loci castrametatus est, et quiete per eum diem exercitum recreavit. Postero autem die exercitum, quam potuit tutissime transmisso Istro, in suam regionem reduxit. In hunc modum exercitus, quem contra Dacos duxerat, domum reversus est.

Μετὰ δὲ ταῦτα ἐλαύνων, ἐπολιόρκει Βυζάντιον, ἀπ' αἰτίας τοιᾶσδε. Οἱ γὰρ δὴ Ἑλλήνων βασιλεῖς, ὡς αὐτῷ παραγενόμενοι, ἐς τὰς θύρας παρῆσαν, καὶ συνεστρατεύοντο ἑκάστου ἔτους. Καί ποτε ὄντος

His peractis, bellum movit contra Byzantium, urbemque tali de causa obsidione cinxit. Græcorum reges concesserant in potestatem Pajazitis : proinde in januis degebant quotannis militantes

Notulæ marginales.

(48) Dani Bonfin.io.

sub Pajazite, quocunque vim belli vertisset. Pajazites, cum quondam foret Pherris Macedoniæ, ibique moras traheret, Græcorum rex, Spartæ dux, Constantinus Nazarci filius, Stephanusque Eleazari filius, profecti sunt in januas. Ibi tum ad regem Pajazitem venit Mamonas ab Peloponneso, qui quondam imperio rexerat Epidaurum: accusabatque Græcorum regis fratrem, ut qui sibi Epidaurum eripuisset, et injuriis plurimis se obruisset. Pajazites indignatione inflammabatur contra Græcorum regem. Indignationem hanc regis augebat instigando Joannes Andronici regis filius, qui præsto erat, et victum apud Pajazitem habebat. Ferunt, quod rex conatus sit eum interficere, cum colloqueretur secum. Verum cunctatus est. Nec tamen multo post illum interemit Halies Charatinis filius, qui ei admodum familiaris erat, multisque opibus ab eo donatus. Convenientes igitur in unum duces illi, cum ea tempestate in januis agerent, consilium inibant non amplius redeundi in januas. Constantinus Zarci filius Dragasisque frater, scientia militari facile omnes excellebat, nec ulli prudentia credebatur tum temporis secundus. Is bello adortus Albanos et Triballos hostes, in ditionem accepit regionem haud pœnitendam. Quo mortuo, Constantinus frater regionem obtinuit, januasque frequentare coactus est. Hic promittit Græcorum regi filiam se desponsurum, si rata manserint ea quæ super defectione convenerint. Duxerat iste Emmanuel jam ante regis Colchorum (qui et Trapezuntis imperator) filiam viduam, quæ fuerat Zetinis Turcorum cujusdam ducis uxor, forma supra modum venusta. Quam cum Byzantium a Colchide adduxisset, videns eam pater forma præditam excellenti, necnon aliis excellere quæ in muliere dicuntur bona, non dubitavit eam auferre filio, sibique connubio jungere. Erat autem is adeo afflictus podagra, **43** ut ne quidem erectus stare potuerit. Ferunt hunc insanientem amore muliebri, plurima indecora commisisse: delectatumque psalteriis, harumque consuetudine delinitum, curam decenter administrandi regni negligenter omisisse. Postquam nuptiæ, ut convenerat, intercessissent, duces ad defectionem aspirant, cum singuli, quantum possent, ad suam regionem dilaberentur. Rex Græcorum fugiens Turcorum regem, quarto die a Pherris Byzantium (ut perhibent) pervenit. Theodorus hujus frater venit in Peloponnesum. Reliqui quoque, impetrato a rege commeatu, ad sua redierunt. Appetente deinde æstate, Byzantii rex cum se non conferret in januas, nuntiareturque Pajaziti, ipsum nunquam deinceps in januas affuturum, decrevit mittere Byzantium Haliem Charatinis filium, cui plurimum fidebat. Huic præcepit, ut juberet Græcorum regem venire in januas: si renueret, renuen-

A βασιλέως ἐν Φεῤῥαῖς τῆς Μακεδονίας χώρας, καὶ διατρίβοντος, καὶ τοῦ Ἑλλήνων βασιλέως φοιτῶντος ἐνταῦθα ἐπὶ τὰς θύρας, καὶ τοῦ τῆς Σπάρτης ἡγεμόνος, καὶ Κωνσταντίνου τοῦ Ζάρκου παιδὸς, καὶ Στεφάνεω τοῦ Ἐλεαζάρου, ἀφικνεῖται ἀπὸ Πελοποννήσου ὁ τῆς Ἐπιδαύρου τὸ παλαιὸν γενόμενος ἄρχων, τοὔνομα Μαμωνᾶς. Ὃς ἀφικόμενος παρὰ βασιλέως Παιαζήτη, ἐνεκάλει τῷ τῶν Ἑλλήνων βασιλέως ἀδελφῷ, ὡς ἀφελομένῳ τήν τε Ἐπίδαυρον, καὶ ποιήσαντι αὐτὸν κακά. Ἤχθετό τε τῷ Ἑλλήνων βασιλεῖ Παιαζήτης. Ἐνῆγε δὲ ἐς τοῦτο καὶ Ἰωάννης ὁ Ἀνδρονίκου τοῦ βασιλέως παῖς, ὡς παρὼν αὐτοῦ τὴν δίαιταν εἶχεν ἀπὸ Παιαζήτεω. Καὶ δὴ λέγεται καὶ ἀνελεῖν ὡρμημένον περὶ ὁμιλίας ἔχοντα. Μετέμελεν αὖθις οὐ πολλῷ ὕστερον. Ἐπῆμυνε δὲ
B αὐτῷ τὸν ὄλεθρον Ἀλίης ὁ Χαρατίνεω παῖς, ὃς συνήθης αὐτῷ ἐτύγχανεν ὢν, καὶ χρήμασιν ὡς τὰ μάλιστα ἐθεραπεύετο ὑπ' αὐτοῦ. Συνιόντες δὴ οὖν ἐς ταυτὸ οὗτοι οἱ ἡγεμόνες ἐν τῷ τότε χρόνῳ, περὶ τὰς θύρας τοῦ βασιλέως διατρίβοντες, ἐδίδοσαν σφίσι λόγους, ὡς μηκέτι τοῦ λοιποῦ ἀφίξεσθαι ἐπὶ τὰς θύρας. Ἐνταῦθα μὲν οὖν ἐγγυᾶται Κωνσταντῖνος ὁ Ζάρκου, Δραγάσεω δὲ ἀδελφὸς, ὃς ἐκείνου τελευτήσαντος τοῦ Ζάρκου, ἦν ἀνδρῶν ἄριστος τὰ ἐς σύνεσίν τε καὶ πόλεμον, οὐδενὸς λειπόμενος τῶν ἐς ἐκεῖνον τὸν χρόνον. Καὶ πρός τε Ἀλβανοὺς καὶ Τριβαλλοὺς πολεμίους διαπολεμῶν, χώραν τε αὐτῷ ὑπηγάγετο οὐ φαύλην, καὶ ἐπὶ τῇ τελευτῇ αὐτοῦ Κωνσταντῖνος ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ κατέσχε τὴν χώραν,
C καὶ ἐφοίτα ἐς τὰς βασιλέως θύρας. Οὗτος ἐγγυᾶται τὴν θυγατέρα τῶν Ἑλλήνων βασιλεῖ, ὥστε ἐμπεδοῦναι σφίσιν αὐτοῖς, ὅσα συνέθεντο ἐς τὴν ἀπόστασιν. Ἠγάγετο μέντοι οὗτος Ἐμμανουῆλος καὶ πρότερον τὴν τοῦ βασιλέως Κολχίδος θυγατέρα χηρεύουσάν τε, Ζετίνεω δέ τινος Τούρκων ἡγεμόνος γυναῖκα γενομένην, κάλλει τε διαφέρουσαν. Ταύτην γὰρ ὡς ἠγάγετο ἀπὸ Κολχίδος ἐς Βυζάντιον, θεασάμενος ὁ πατὴρ αὐτοῦ τότε βασιλεύων, ὡς ἐδόκει αὐτῷ κάλλει τε γυναικῶν πολλῶν εἶναι καλλίστη, καὶ τοῖς ἄλλοις ᾗ ἐλέγετο [44] ὑπερφέρουσα, ἑαυτῷ τε ταύτην ἠγάγετο, ἀφελόμενος τοῦ παιδός. Ἦν δὲ καὶ ἐν νόσῳ τῇ ποδαλγίᾳ διεφθαρμένος, ὥστε μὴ διορθούμενον στῆναι οἷόν τ' εἶναι. Λέγεται δὲ οὗτος ταῖς γυναιξὶν ἐπιμαινόμενος, κατὰ πολὺ ἄττα ἀπρεπῆ ἐξενεχθῆ-
D ναι, ἡδόμενος ταῖς τε ψαλτρίαις, καὶ συγγενόμενος, ἀποθέσθαι τὴν ἐργασίαν τῆς βασιλείας ἐν ὀλιγωρίᾳ πεποιημένος, γαννυμῶν τε περὶ τὰ τοιαῦτα. Οἱ μὲν οὖν ἡγεμόνες ἐν ταῖς θύραις ὄντες τοῦ Παιαζήτεω, συνετίθεντο ἀλλήλοις ὡς ἀποστησόμενοι, γενομένης τῆς ἐπιγαμίας. Μετὰ δὲ ταῦτα, ὡς εἶχεν ἕκαστος, ἀπηλλάττετο ἐπὶ τὴν ἑαυτοῦ χώραν. Καὶ βασιλεὺς μὲν Ἑλλήνων, διαφυγὼν βασιλέα Τούρκων, ἀφικνεῖται ἀπὸ Φεῤῥῶν ἐς Βυζάντιον τεταρταῖος ᾗ λέγεται· Θεόδωρος δὲ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ ἀφίκετο ἐπὶ Πελοπόννησον. Καὶ οἱ λοιποὶ δὲ ὡς ἕκαστος ἀπήλαυνεν ἐπὶ τὰ ἑαυτοῦ, ἐπιτραπέντες ἰέναι ὑπὸ βασιλέως ἐπὶ τὰ

Notulæ marginales.

44 ἐγένετο. *R. ut in cont.*

ἑαυτῶν ἤθη ἕκαστος. Ὕστερον μέντοι, ὡς τοῦ ἐπιγιγνομένου θέρους, ὡς οὐ παρεγένετο Βυζαντίου βασιλεὺς ἐπὶ τὰς θύρας, καὶ ἠγγέλλετο τῷ Παιαζήτῃ, μηδὲ ἐλθεῖν τοῦ λοιποῦ ἔτι διανοούμενος, ἐπιπέμψας Ἀλίην τὸν Χαρατίνεω, ἄνδρα δὴ τῶν παρ' ἑαυτῷ δυνάμενον, ἐπέτελλε παρεῖναι αὐτὸν, ἐς τὰς θύρας παραγενόμενον· εἰ δὲ μὴ, πόλεμον προαγορεύειν αὐτῷ βασιλεῖ. Ἐλθὼν μέντοι οὗτος ὁ Ἀλίης ἐς τὸ Βυζάντιον, δημοσίᾳ μὲν ἔλεγε τὰ ἐπεσταλμένα αὐτῷ ὑπὸ βασιλέως, ἐχρημάτιζε δὲ αὐτῷ, ὡς ἔνιοι λέγουσιν, ἰδίᾳ συγγενόμενον, μηδαμῶς ἐλθεῖν ἐπὶ τὰς βασιλέως θύρας. Ἐμμανουῆλος μὲν ἀπεκρίνατο, ὡς πείθεσθαί τε ἕτοιμος εἴη, καὶ βασιλεῖ μὴ θαῤῥῶν, οὐκέτι βιωτὸν τὸν βίον αὐτῷ ἡγήσατο, ἀλλ' ὡς ἐν βραχεῖ παρεσόμενον ἑαυτὸν ὑποδέχοιτο τῷ βασιλεῖ, ᾗ ἂν παραγγέλλοι. Ὕστερον μέντοι ἀπιόντος Ἀλίεω, ὡς Παιαζήτῃ δῆλα καθεστήκει, μηδὲ διανοεῖσθαι αὐτὸν ἰέναι ἐπὶ τὰς θύρας, ἐπήλαυνέ τε καὶ ἐπολιόρκει Βυζάντιον. Ἐπελαύνων δὲ, τήν τε γῆν ἔκειρε, καὶ τὴν χώραν ἑκάστην ἐδῄου, καὶ κώμας ἀνδραποδισάμενος τὰς προαστείους, ὡς οὐδὲν προεχώρει ἡ τοῦ ἄστεος αἵρεσις, ἀπεχώρησεν αὐτὸς ἐπ' οἴκου. Ἐπιπέμπων δὲ στράτευμα πανταχῇ ἀνὰ πᾶν ἔτος, ἐπολιόρκει τὴν μακρὰν γενομένην πολιορκίαν ἐπὶ δέκα ἔτη· ἐν οἷς πολλά τε τῆς πόλεως ταύτης ἀπεγένετο ὑπὸ λιμοῦ διαφθαρέντα, καὶ ἐπὶ τὸν βάρβαρον ἀπιόντα. Τὴν μὲν οὖν Συλληβρίαν αὐτὸς κατεῖχε Παιαζήτης, ἐπετρόπευε δὲ ταύτης Ἰωάννης ὁ Ἀνδρονίκου παῖς, ὃς διαφυγὼν ἀπὸ Βυζαντίου τὸν πατρῳὸν, ὡς οὐχ ἠδύνατο, παρεῖχεν αὐτὸν ἐς ὅ τι περ ἂν αὐτῷ χρήσαιτο ὁ πατρῳὸς, Βυζαντίου τότε βασιλεύων. Ὁ δὲ, πέμπων αὐτὸν ἐς Ἰταλίαν, διαπραξάμενον αὐτὸν ὅσα γε δὴ ὑπετίθετο, ἔπεμπε παρὰ Ἰανυΐους, ἐπικουρίας δεησόμενον δῆθεν· κρύφα δὲ πέμπων τοῖς Ἰανυΐοις, ἐπέτελλεν ἐν φυλακῇ τε ἔχειν μηδαμῇ μεθιέντας. Ὁ δὲ, χρόνου ἐγγινομένου, διαφυγὼν τοὺς Ἰανυΐους, καὶ ἀπὸ Ἰταλίας, ἀνέβη παρὰ βασιλέα Παιαζήτην. Ὃς πολιορκῶν Βυζάντιον καὶ ἄγων αὐτὸν, τήν τε Συλληβρίαν παρεστήσατο ὁμολογίᾳ, καὶ ἐπέστησεν ἄρχοντα. Μετὰ δὲ ταῦτα ἐλαύνων ἐπὶ Βυζάντιον, ὡς οὐ προεχώρει αὐτῷ ἡ Βυζαντίου αἵρεσις προσβαλόντι, λιμῷ ἐξεπολιόρκει, καὶ εἷλεν ἂν τὴν πόλιν, εἰ μὴ ὁ Τεμήρης ἐλαύνων μεγάλῃ χειρὶ ἠγγέλλετο ἐπ' αὐτὸν, ὅτε δὴ καὶ αὐτὸς ἑάλω ὑπὸ Τεμήρεω, καὶ τὰ πολλὰ τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ ἀπώλετο τῆς ἐν τῇ Ἀσίᾳ. Ὡς μὲν οὖν τὸ Βυζάντιον Παιαζήτης πολιορκῶν οὐκ ἀνίει, καὶ ἔγνω βασιλεὺς Ἑλλήνων, τόν τε λεὼν τετρῦσθαι ἐς τὸ χαλεπώτατον, καὶ οὐκ εἶχεν ὅπως τοῦ κακοῦ ἐξαπαλλαγῇ, ἐπέτρεψέ τε τὸ Βυζάντιον τῷ ἀδελφιδῷ Ἰωάννῃ, τῷ Ἀνδρονίκου παιδί. Ὡς γάρ οἱ ἤχθετο Παιαζήτης, ὅτι δι' αὐτὸν οὐ προεχώρει ἡ Βυζαντίου αἵρεσις, καὶ ἐν ὑπόπτῳ καθειστήκει ἀποφυγὼν βασιλέα, ἐσῄει ἐς Βυζάντιον, καὶ αὐτὸν ἄσμενός τε ἐδέξατο ὁ πατρῳὸς βασιλεὺς Βυζαντίου, καὶ τὴν πόλιν ἐπιτρέψας, ᾤχετο ἀποπλέων ἐπὶ Ἰταλίαν,

A ti illico bellum indiceret. Halies autem, cum appulisset Byzantium, publice quæ habebat mandata, regi exponit · privatim vero regi consuluit in colloquium admissus, ne januas adiret. Emmanuel respondit, se impetrata promptissime facturum : sibi vitam non amplius suavem fore, dicere, si offendisset regem : se brevi in januas, juxta præceptum regis, adventurum. Deinde abeunte Halie, cum jam constaret, eum nequaquam reversurum in januas, arma adversus eum arripuit, Byzantiumque oppugnavit. Cum eo cum exercitu pergeret, terram eorum singulasque regiones gravissima vastitate afflixit ; suburbanaque omnia diripuit. Urbis oppugnatio cum ei non succederet, reversus est domum : singulisque annis mittebat B exercitus, peragebatque longam illam obsidionem, quæ decennio duravit. Hæc obsidio plurimum damni Byzantiis invexit. Plurimi namque fame necati sunt, plurimi quoque desciverunt ad barbarum. Syllebria (49) in potestatem Pajazitis venit. Hujus moderator erat Joannes Andronici filius, qui fugiens Byzantio, ne incideret in patrui iras Byzantium regentis, cum fuga neutiquam sibi consulere posset, semetipsum patruo tradidit, ut eo ad suum uteretur arbitrium. Patruus eum misit in Italiam : ubi cum imperata executus esset, legatus ire jussus est ad Genuenses, auxilium oraturus : quibus tamen occulte nuntium miserat, ut Joannem advenientem in vincula conjicerent, nec quoquam C eum abire paterentur. Hic tandem interjecto tempore, cum diu in carcere latuisset, erupit : carcereque **44** liberatus, relicta Italia, contendit ad regem Pajazitem, ea tempestate Byzantium oppugnantem : a quo amice susceptus est, et exercitu armato, Syllebriam pactionibus in ditionem accepit, Joannemque eidem rectorem dedit. Reversus Byzantium, cum eam urbem vi expugnare non posset, fame eos debellandos esse statuit. Urbem eam certe cepisset, nisi Temires (50) nuntiatus esset magna manu adversus ipsum adventare. Quod quidem eo tempore accidit, quando a Temire Pajazites captus, pleraque Asiani imperii amisit. Pajazites cum nihilominus a Byzantii oppugnatione cessaret, sciretque Græcorum rex suas copias in D arctum coactas, nec posset invenire huic urgenti malo remedium, Byzantium patrueli suo Andronici filio Joanni commisit. Nam Joanni huic graviter iratus erat Pajazites, quasi ipse in causa esset, quominus Byzantium in ditionem veniret : laborans igitur sinistra apud regem Pajazitem suspicione, ne ejus iram experiretur, fuga se Byzantium recepit. Hujus adventus patruo Byzantii regi perquam gratus exstitit, qui urbem patruelis fidei commendans, navigavit in Italiam, petiturus auxilium contra longam illam obsidionem, ne videlicet urbem istam insignem pereuntem neglige-

Notæ marginales.

(49) Selymbria.

(50) Tamerlanes.

ret. Cum venisset in Peloponnesum, uxorem suam deposuit apud fratrem : ipseque conscensa navi iter Italiam maturavit. Cum adiisset Venetos, iisque quæ vellet explanasset, iter ad Liguriæ principem Mediolanique ducem instituit : a quo comiter exceptus, pecunia, equis, viæque ductoribus oblatis, missus est ad Galliarum regem. Cum processisset in conspectum Gallorum regis, rogavit ne Byzantium, urbem Græcorum regiam, genere Galliarum regibus junctam, in summum discrimen deductam, despiceret. Regem autem Gallorum invenit furiosum et diligenti custodia ab optimatibus asservatum, donec morbus curaretur, rexque sanitatem reciperet : longo igitur tempore ibi hæsit.

A ἐπικουρίας δεησόμενος, ἐς τὴν ὑπὸ τῶν πολεμίων πολιορκίαν μακρὰν καθεστηκυῖαν, μὴ περιιδεῖν τὴν πόλιν ἀπολλυμένην. Ὡς δὲ κατὰ τὴν Πελοπόννησον ἐγένετο, κατέθετο μὲν αὐτοῦ ἐν Πελοποννήσῳ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ παρὰ τῷ ἀδελφῷ· αὐτὸς δὲ ἀπέπλει ἐς Ἰταλίαν. Τραπόμενος δὲ ἐπὶ Οὐενετῶν καὶ χρηματίσας αὐτοῖς ὅσα ἠβούλετο, ᾤχετο ἐπὶ τὸν Λιγυρίας τύραννον, Μεδιολάνου δὲ ἡγεμόνα. Ὁ δὲ φιλοφρονησάμενός τε αὐτὸν τὰ εἰκότα, καὶ χρήματα παρεχόμενος, ἀπέπεμψεν ἐπὶ τῶν Κελτῶν βασιλέα, ἵππους τε αὐτῷ παρεχόμενος, καὶ τῆς ὁδοῦ ἡγεμόνας. Ὡς δὲ ἐγένετο ἐπὶ τὸν Γαλατίας βασιλέα, ἐδεῖτο αὐτοῦ μὴ προέσθαι πόλιν βασιλίδα Ἑλλήνων ὑπὸ Βαρβάρων πολιορκουμένην, προσήκουσαν ἀγχοτάτω τῷ βασιλέων Γαλατίας οἴκῳ. Τοῦτον οὖν μεμηνότα εὑρὼν, καὶ ἐν φυλακῇ ὑπὸ τῶν ἀρίστων κατεχόμενον, ὥστε θεραπεύεσθαι τὴν νόσον αὐτοῦ διέτριβεν αὐτοῦ ἐπὶ συχνόν τινα χρόνον.

Gens Gallorum est admodum antiqua opulentaque. Proinde cum nimium sibi tribuat, eo quod superet reliquas Occidentis gentes, etiam Romani imperii moderamen sibi vindicant. Horum regionis terminus orientalis est Ligurum regio : meridionalis, Hispania : septentrionalis, Germania : versus occidentem Oceano Britannicisque clauditur insulis. Longitudo ejus colligitur ab Alpibus quæ sunt extra Italiam, usque ad Oceanum et Germanos, itinere maxime decem et septem dierum, ab Italia usque ad Oceanum : ab Hispania usque in Germaniam **45** se extendit itinere maxime decem et novem dierum. Lutetia, ubi regni sedes, divitiis opibusque, et reliqua felicitate excellit. Sunt quoque in ista regione urbes non paucæ regi subjectæ, quæ propriis reguntur legibus. Ducatus et duces istius regionis ditissimi et opulentissimi, qui regi parent, semper in aulam ejus accedentes. Horum de grege est Burgundiæ dux, imperitans regioni magnæ, nec non urbibus plurimis : inter quas etiam recensetur Brugensium urbs, et Cloziorum (51) maritimorum : nec non Gantyna (52), urbs magna et florens opibus. Est autem Brugensium urbs maritima, Oceano adjacens e regione Angliæ, insulæ sic appellatæ : ad quam et naves a nostro mari, et ab urbibus in Oceanum vergentibus, ab Germania, Hispania, Anglia, Daciaque, et a reliquis regionibus appellunt. Distat hæc urbs ab Anglia stadiis centum et quinquaginta. Flandria isti regioni nomen est. Exstant autem Burgundiæ ducum egregia facinora, edita adversus Galliam Galliæque regem, præterea adversus Anglos. Postea dux continentis Britannicæ finitimus est, prodiens ex ea terra quæ pertinet ad regionem regis. Ultra hos conterminus est dux * * * His regionibus adnexa est Sabaudia, regio amplissima et pulcherrima, ad Liguriam usque excurrens. Quantum autem spectat ad maritimam Galliæ regionem, in hunc modum

B Κελτῶν δὲ τὸ γένος τοῦτο μέγα τε ὂν, καὶ ὄλβιον, καὶ παλαιόν τε, καὶ ἐφ' ἑαυτῷ μέγα φρονῶν, ὑπερέχειν τε τῶν ἄλλων, τῶν πρὸς ἑσπέραν ἐθνῶν, ἀξιοῦν ἑαυτῷ μετεῖναι τῆς ἡγεμονίας τε καὶ Ῥωμαίων βασιλείας. Ἔστι δ' ἡ χώρα αὐτῶν πρὸς ἕω μὲν τῇ Λιγύρων χώρᾳ, πρὸς μεσημβρίαν δὲ τῇ Ἰβηρίᾳ, καὶ πρὸς ἄρκτον τῇ Γερμανίᾳ, καὶ πρὸς ἑσπέραν τῷ Ὠκεανῷ, καὶ ταῖς Βρεταννικαῖς νήσοις. Διήκει δὲ ἀπὸ Ἄλπεων τῶν ἐκτὸς [69] Ἰταλίας ἔστε ἐπὶ ὠκεανὸν, καὶ ἐπὶ Γερμανοὺς ὁδὸν ἡμερῶν μάλιστα ἑπτακαίδεκα, ἀπὸ Ἰταλίας ἐς Ὠκεανὸν, ἀπὸ δὲ Ἰβηρίας ἐπὶ Γερμανίαν, ὁδὸν μάλιστά πη ἐννεακαίδεκα. Ἔστι δὲ Παρίσιον πόλις ἐν ᾗ τὰ Κελτῶν βασίλεια, εὐδαιμονίᾳ τε καὶ ὄλβῳ προφέρουσα. Καὶ πόλεις C οὐκ ὀλίγαι τῆς Γαλατίας, ὑπ' αὐτῷ δὴ τῷ βασιλεῖ ταττόμεναι, ἐς τὴν σφῶν διοίκησιν. Εἰσὶ δὲ ἡγεμονίαι τε καὶ ἡγεμόνες, δυνάμει τε προὔχοντες καὶ ὀλβιώτατοι, ὑπ' αὐτῷ δὲ τῷ βασιλεῖ ταττόμενοι καὶ ἐς τὰ βασίλεια παραγενόμενοι αὐτῷ. Ὅ τε τῆς Βουργουντίας ἡγεμὼν χώρας πολλῆς τε καὶ μεγάλης, καὶ πόλεων ἄλλων τε, καὶ τῆς Βρουγίων πόλεως, καὶ Κλοζίων παραλίων, καὶ Γαντύνης [70] πόλεως εὐδαίμονός τε καὶ μεγάλης, καὶ μεσογαίου. Ἔστι δ' αὐτῷ ἡ Βρουγίων πόλις, πάραλος παρὰ τὸν Ὠκεανὸν, ἀντικρὺ τῆς Βρεταννικῆς Ἀγγλίας οὕτω καλουμένης νήσου. Ἐς ἣν ὁρμίζονται νῆες ἀπό τε τῆς ἡμετέρας τῆσδε θαλάσσης, καὶ ἀπὸ τῶν ἐς τὸν Ὠκεανὸν πόλεων, τῆς τε Γερμανίας, Ἰβηρίας, Ἀγγλίας, Δατίας, καὶ τῶν λοιπῶν δυναστειῶν. Διέ-D χει δὲ αὕτη ἡ πόλις ἀπὸ Ἀγγλίας σταδίους πεντήκοντα καὶ ἑκατόν. Ἡ δὲ χώρα αὕτη καλεῖται Φλανδρία. Καὶ εἰσὶ τούτοις τοῖς ἡγεμόσι Βουργουντίας, ἔργα ἀποδεδειγμένα ἄξια λόγου ἐς τὴν Κελτικὴν χώραν πρός τε αὐτὸν βασιλέα τῆς Γαλατίας, καὶ πρὸς τοὺς Βρεταννούς. Μετὰ δὲ ταῦτα ἡγεμὼν ἐπὶ τῆς ἠπείρου Βρεταννίας ἔχεται ἐκ τῆς γῆς τῆς τοῦ βασιλέως χώρας. Ἐπὶ δὲ τούτοις ἡγεμὼν τῆς τούτων [71] δὲ ἔχεται χωρῶν ἡγεμόνος Σαβωΐας χώρα,

Notulæ marginales.

(51) Sclusorum. (52) Gandavum.

[69] ἐντός. [70] In ora ἤτοι Γανδάνου.

μεγάλη τε καὶ ὑπερκαλλής [72], ἐπὶ Λιγυρίαν καθήκουσα, πρὸς δὲ τὴν πάραλον χώραν τῆς Γαλατίας. Ὧδε ἂν μοι διακέοιτο πρὸς ἱστορίαν. Ἡ μέντοι Ἰανύη, πύλη τις οὖσα τῆς Γαλατίας, ἐπέχει χώραν, ἐπὶ τὴν Προβεντζίαν καθήκουσα, ἧς ἄρχει ὁ τοῦ οἴκου τοῦ βασιλέως τῆς Γαλατίας, Ῥογέριος βασιλεύς. Ἦν μητρόπολις ἡ Νίτια Προβεντζίας. Πόλεις δὲ ἔχονται, ἥ τε Ἀβινιῶν πόλις, καθ' ἣν γέφυρα ἐπέστη μεγάλη δὴ τῶν κατὰ τὴν οἰκουμένην, ἔστε ἐπὶ Βαρκινώνην χώραν ἐλθεῖν. Αὕτη μὲν οὖν ἡ χώρα τῆς Γαλατίας, ὡς συνελόντι διεξιέναι.

Τὸ δὲ γένος τοῦτο Κελτῶν λέγεται παλαιόν τε καὶ ἔργα πρὸς τοὺς ἀπὸ Λιβύης βαρβάρους ἀποδεδειγμένον λαμπρά, καθ' ὃν δήτα χρόνον βασιλεῖς Ῥωμαίων καὶ αὐτοκράτορες ἀπεδεικνύοντο οἱ τῶν Κελτῶν βασιλεῖς. Κάρουλον δὲ μάλιστα δὴ τῶν βασιλέων τούτων, τὸν πρὸς τοὺς Λίβυας πόλεμον ἀνελόμενον, συνεπιλαμβανομένου τοῦ τε ἀδελφιδοῦ αὐτοῦ Ὀρλανδίου, ἀνδρὸς τόλμῃ τε καὶ ἀρετῇ τὰ ἐς στρατὸν ἐπισήμου γενομένου, καὶ Ῥινάλδου, καὶ Ὀλιβερίου, καὶ ἄλλων τῶν ταύτῃ ἡγεμόνων, Παλατίνων καλουμένων, συνδιαφερόντων αὐτῷ τὸν πόλεμον, καὶ πολλαχῇ κατὰ τὴν Γαλατίαν μὲν πρῶτα, μετὰ δὲ ταῦτα, κατὰ Ἰβηρίαν τρεψάμενον τοὺς ἐναντίους, νίκας ἀνελέσθαι περιφανεῖς. Καὶ κλέος αὐτῶν ἀνὰ Ἰταλίαν, καὶ Ἰβηρίαν, καὶ δὴ καὶ Γαλατίαν, μέγα ἐς τόνδε ἀεὶ εὐφημούμενον ᾄδεται ὑπὸ πάντων. Λίβυες γὰρ διαβάντες τὸν πρὸς Ἡρακλείους στήλας πορθμὸν, κατέσχον τε κατὰ βραχὺ προϊόντες τὴν Ἰβηρίαν, μετὰ δὲ ταῦτα Ναβάρην τε χειρωσάμενοι, καὶ Πορτουγαλίαν χώραν, ἔστε ἐπὶ Ταρακῶνα ἐλαύνοντες, τὰ ἐς τήνδε αὖ τὴν χώραν καταστρεψάμενοι, ἐσέβαλον ἐς τὴν Κελτικήν. Κάρουλος μὲν οὖν, καὶ οἱ σὺν αὐτῷ πόλεμον ἐξενεγκόντες πρὸς τούσδε τοὺς Λίβυας, μεγάλα ἀπεδείκνυντο ἔργα, ἄνδρες γενόμενοι ἀγαθοὶ, καὶ τῆς τε Κελτιβήρων, καὶ Κελτικῆς χώρας ἐξελάσαντες ἐς τὴν Γρανάτην πόλιν ὀχυρωτάτην, ἐπὶ τοῦ ὄρους τοῦ ἐς Ὠκεανὸν καθήκοντος. Παρ' αὐτὸν δὲ τὸν πορθμὸν κατὰ βραχὺ προϊόντες, τήν τε Ἰβηρίας χώραν πολλὴν κατασχόντες ᾤκουν, καὶ συνελαύνοντες ἐπολιόρκουν. Καὶ τήν τε χώραν ἀπεδίδοσαν τοῖς ἑαυτοῦ προσήκουσι, τὴν Ἰβηρίαν, καὶ Ναβάρην καὶ Ταρακῶνα, καὶ τοὺς σφῶν αὐτῶν προσήκοντας, ὑπὸ Βαρβάρων πολιορκουμένους, ἀπέλυόν τε τῆς πολιορκίας, καὶ τὴν χώραν ἐπιδιελόμενοι σφίσιν, ᾤκουν ἀπολαβόντες ἕκαστος τὸ ἀνῆκον αὐτῷ μέρος. Καὶ οὗτοι μὲν ταύτῃ κάλλιστα θέμενοι τὸν πόλεμον, ἐς τόδε ἀεὶ ὑμνοῦνται, ὡς ἄνδρες γενόμενοι ἀγαθοί. Καὶ Ὀρμᾶνδον [73] μὲν τόν γε στρατηγὸν ὑπὸ δίψους ἐκπολιορκηθέντα ἀποθανεῖν· Ῥιμαῖον δὲ διαδεξάμενον τὸν πόλεμον, καταλιπεῖν τοῖς Ἰβηρίας βασιλεῦσιν. Οἱ δὲ, διαδεξάμενοι τόνδε τὸν πόλεμον, ἐς ἔτι καὶ νῦν τοὺς Λίβυας τούτους ἄγειν καὶ φέρειν νομίζουσι. Τὸ δὲ γένος

mihi ad præsentem historiam adhibita sit. At Janua quæ est quasi porta Galliæ, amplectitur regionem quæ versus Provinciam vergit, quam imperii habenis temperat Rogerius rex, ortus ex inclyta Galliæ regum prosapia. Nicia metropolis est Provinciæ. Hinc sequuntur et aliæ urbes, inter quas commemoratur. Tabiniorum (53) urbs, quæ pontem habet maximum eorum qui in orbe sunt, qua patet aditus ad Barcenonem regionem.

In hunc modum, quantum breviter potui, descripta sit Gallia. Vetustate dicunt gentem hanc plurimum excellere, præterea sæpius magna cum gloria fudisse barbaros ex Libya profectos, præsertim eo tempore quo Gallorum reges et Cæsares imperiique Romani reges eligebantur. Carolum autem ferunt præ reliquis regibus strenue rem gessisse adversus Pœnos (qui et Saraceni) : cui auxilio venere Orlandus, vir eximia fortitudine scientiaque militari illustris, et Rhinaldus Oliberiusque, nec non alii duces palatini nuncupati. Qui ubique, cum in Gallia, tum in Hiberia fugantes hostes, plurimas insignes nacti sunt victorias. Eorum gloria adhuc hodie laudibus **46** apud Italos, Gallos Hispanosque celebratur. Pœni enim ea trajicientes, ubi Herculis columnæ visuntur, incursionem fecerunt in Iberiam, quam summa celeritate occuparunt. Hinc Navarram capientes, Portugalliæque regionem qua patet usque ad Tarraconem, et quæ ad hanc pertinent, subigentes, devenerunt et in Galliam. Carolus cum suis obviam his egressus egregia facinora patravit. Nam Carolus principesque quos supra nominavimus, expulerunt eos Celtiberorum et Gallorum regione. Qui fugientes receperunt se in Granatam urbem munitissimam, sitam in monte qui in Oceanum se projicit. Ab isto portu paululum progressi, Hispaniam bello adorti sunt : multamque nacti regionem, ibi habitarunt. At Carolus principesque sui hostiliter eos persecuti sunt. Regionem autem bello partam genere propinquis dederunt, Iberiam videlicet, Navarrum et Tarraconem. Propinquos a Barbaris obsessos obsidione liberarunt. Tandem regionem inter sese distribuentes, singuli partem ad se pertinentem acceperunt. Qui cum in hunc modum bellum confecissent, ab omnibus etiam hodie canuntur, ut qui fuerint viri spectatæ virtutis. Hormindus (54) dux siti debellatus occubuit. Rhimæus (55) succedens in bellum cœptum, tandem id Hispaniæ regibus reliquit. Qui suscepto bello etiamnum res Pœnorum agere et ferre putantur. Gens ista Libyca linguam Arabicam in usu habet : moribus et religione imitantur Mechmetem : vestitu utuntur

Notulæ marginales.

(53) Avenionensium.
(54) Orlandus.
(55) Rinaldus.

[71] τῆς τούτων. *Hic lacuna est.* [72] περικαλλής. *Al. ut in c.* [73] Ὀρμῖνδον.

partim barbarico, partim Hispanico. Galli rebus praeclare longe lateque gestis superbientes, se nobilitate et claritate reliquas Occidentis gentes longe antecedere putant. Victus horum paulo quam Italorum delicatior, in supellectili nullam invenias differentiam. Lingua Gallorum differt a lingua Italorum: nec tamen adeo ab ea recedit, ut eam aliam ab Italorum lingua dixeris. Primas semper ferre volunt, quascunque Occidentis accesserint gentes. Verum aliquantulum de ista inscitia remiserunt, postquam Angli, genus hominum Britanniam incolens, illam gentem debellaverunt, regionemque et ipsos suæ ditioni junxerunt. Cum eos regno spoliassent, exercitum Lutetiam adduxerunt, eamque urbem obsidione circumdedere. Discordia autem inter Gallos Anglosque exorta hujusmodi principium habuit.

Urbs est, Caledam (56) nomine vocant, sita in maritima Celticæ Galliæ regione, juxta Oceanum. Claritate non admodum celebris habetur: verum locus ubi ædificata est, natura censetur munitissimus. Commodissime **47** hinc ex Gallia in Britanniam navigatur. Tanta quoque portus commoditas est, ut præbeat viam facilem irruendi in Galliam. Rex Britannorum, proditionem paciscens cum oppidanis, istam urbem per insidias in potestatem accepit: captam suo imperio rexit. Gallorum regi oranti ut sibi restituatur ea urbs, respondit: nunc non esse sibi in animo ut reddat urbem. Præsidio quoque eam firmarunt Angli, trajicientes eo ab insula. At ubi Gallus copias urbi admovit, eam longo tempore obsidione pressit. Postea cum oppugnatio parum procederet, exercitum reduxit domum. Transeuntes itaque Britanni cum suo rege, denuo Gallorum regionem populabantur: et accurrentes cum Gallorum manu non modica prælium commisere, ac maximam horum partem penitus deleverunt. In hunc modum ista clades accepta est. Angli cum ad regionis prædam essent conversi, quidquid rapuissent, portabant retro, ut in sua ea deportarent. Galli, ubi deprehendissent eos in hunc modum agere, insequi statuere. Priusquam tamen in conspectum hostium venissent, Angli Caledam in locum munitissimum sese receperunt. Verum Galli deinceps cinxerunt eos suis copiis, constitutos in colle quodam. Angli in ancipiti versantes discrimine, et quo se verterent nescii, dicere jubent Celtis se prædam reddituros, armaque tradituros, si incolumes in suam regionem redire permittantur. Galli responderunt: se non prius eos dimissuros quam pœnas injuriarum vastatæque regionis dederint. Hinc sentientes Britanni in extremo

A τοῦτο Λιβύων γλώττη μὲν διαχρῆται τῇ Ἀραβικῇ, καὶ ἤθεσι δὲ καὶ θρησκείᾳ τῇ Μεχμέτεω· ἐσθῆτι δὲ τοῦτο μὲν βαρβαρικῇ, τοῦτο δ' αὖ καὶ Ἰβηρικῇ. Οἱ μὲν οὖν Κελτοὶ ἐς τοῦτο παραγενόμενοι, μέγα φρονοῦσιν ἐπὶ τούτοις, καὶ γένος οἴονται τὸ ἑαυτῶν εὐγενές τε καὶ διαπρέπων, διὰ πάντων δὴ τῶν πρὸς ἑσπέραν γενῶν. Διαίτῃ δὲ χρῶνται οἱ Κελτοὶ ἁβροτέρᾳ τῆς Ἰταλῶν διαίτης, καὶ σκευῇ τῇ ἐκείνων παραπλησίᾳ. Φωνὴν δὲ προΐενται διενέγκουσαν μὲν τῆς Ἰταλῶν φωνῆς, οὐ μέντοι τοσοῦτον, ὥστε δόξαι ἑτέραν εἶναι τῆς Ἰταλῶν φωνῆς τὴν γλῶτταν ἐκείνων. Ἀξιοῦσι δὲ πρωτεύειν ὅποι ἂν παραγένωνται τῶν ἐς τὴν ἑσπέραν γενῶν. Ὑφίεντο μέντοι τῆς ἀγνωμοσύνης, ἐπεί τε ὑπὸ Ἄγγλων τῶν τὴν Βρεταννίαν οἰκούντων ἔθνος διαπολεμῆσον, τήν τε χώ- B ραν αὐτῶν κατεστρέψαντο, καὶ αὐτούς, καὶ τὴν ἡγεμονίαν ἀφελόμενοι, ἐπὶ τὴν μητρόπολιν αὐτῶν Παρίσιον συνελάσαντες, ἐπολιόρκουν. Τὴν δὲ αἰτίαν αὐτῶν τῆς διαφορᾶς φασι γενέσθαι ὧδε.

Ἔστι πόλις Καλίδη [74], οὕτω καλουμένη ἐν τῇ παραλίῳ χώρᾳ τῆς Κελτικῆς, παρὰ τὸν Ὠκεανόν, οὐ πάνυ τοι ἐπίσημος, ἐν ἐχυρῷ δὲ ᾠκημένη, ἔς γε τὸν ἀπὸ Γαλατίας ἀπόπλουν ἐς τὴν Βρεταννικὴν ἐπιτηδείως ἔχουσα, καὶ ἐν καλῷ τοῦ πορθμοῦ ᾠκημένη, παρέχεται ἐντεῦθεν ὁρμωμένοις ἐς τὴν Κελτικὴν ἐσβαλεῖν. Ταύτην τὴν πόλιν ὁ τῶν Βρεταννῶν βασιλεὺς τῆς ἐν τῇ πόλει προδοσίας συνθέμενος εἷλεν ἐπιβουλῇ, καὶ κατασχὼν ἐτυράννευε ταύτης. Ἀπαιτοῦντι δὲ τὴν πόλιν ταύτην τῷ Γαλατίας βασιλεῖ οὐκ C ἔφη ἑκὼν εἶναι ἀποδιδόναι, καὶ φρουρὰν ἔφαινον διαπορθμεύοντες ἀπὸ τῆς νήσου ἐπὶ τὴν πόλιν. Τὴν μέντοι πόλιν ἐπελαύνων ἐπολιόρκει ἐπὶ συχνὸν χρόνον. Μετὰ δὲ ὡς οὐ προεχώρει αὐτῷ οὐδὲν πολιορκοῦντι, ἀπήγαγε τὸν στρατὸν ἐπ' οἴκου ἀναχωρῶν. Ὕστερον δὲ ὁ Βρεταννῶν πολύ τι στράτευμα ἀθροίσας, καὶ διαβάντες ἐς Γαλατίαν τὴν χώραν ἐδῄουν. Καί πη συμμίξαντες τῇ Κελτῶν μοίρᾳ οὐκ ὀλίγῃ, καὶ μαχεσάμενοι, διέφθειρον τὸ πλέον τῆς Κελτικῆς· ἐγένετο δὲ ὧδε. Ὡς ἐπὶ διαρπαγὴν τῆς χώρας ἐτράποντο οἱ Ἄγγλοι, ἐπήλαυνον ὀπίσω ἀπάγοντες λείαν· καταλαβόντες δὲ αὐτοὺς οἱ Κελτοὶ πρινὴ ὀφθῆναι διασωθέντας ἐς τὴν Καλίδην [75] περιστῆσαί τε αὐτοὺς κυκλωσαμένους ἔν τινι λόφῳ. Ὡς δὲ ἐν ἀπόρῳ τε εἴχοντο οἱ Βρεταννοί, μὴ οὐκ ἔχοντες ὅποι τρά- D πωνται γενόμενοι, διεμηνύοντο ὥστε τὴν λείαν ἀποδοῦναι καὶ τὰ ὅπλα, ἐφ' ᾧ ἐπιτραπῆναι σφίσιν ἀσινέσιν ἀπιέναι ἐς τὴν ἑαυτῶν. Οἱ δὲ οὐκ ἔφασαν ἐπιτρέπειν ἀπιέναι, εἰ μὴ δώσουσι δίκην, ὧν εἰς τοὺς Κελτοὺς ἐξυβρίσαντες, τὴν χώραν αὐτῶν διαρπάζουσιν. Ἐνταῦθ' ὡς ἔγνωσαν οἱ Βρεταννοί, ἐς τὸ ἔσχατον τοῦ κακοῦ ἀφικόμενοι, μαχόμενοι τοῖς Κελτοῖς, ὀλίγοι πρὸς πολλοὺς ἄνδρες γενόμενοι ἀγαθοί· τρεψάμενοι δὲ τοὺς ἐναντίους, ἐδίωκον φεύγοντας, καὶ διέφθειρον αὐτοῦ ταύτῃ πολλούς. Κελτοὺς δὲ

Notulæ marginales.

(56) Intelligit *Cales*, sive *Caletum*.

[74] *In ora*, γρ. Κάλετες. [75] Κάλετες. *In al.* ut *c.*

A φασί τινες, φεύγειν αὐτοὺς ἐν ταῖς μάχαις οὐ θέμις νομίζεται, ἀλλὰ μαχομένους αὐτοῦ τελευτῆσαι. Καὶ ἀπὸ τούτου Κελτοὶ σφᾶς ἀξιοῦσι προέχειν τῶν ἄλλων γενναιότητι, καὶ ἐπισημοτάτους εἶναι ἁπάντων. Τοὺς μέντοι Βρεταννοὺς ἀπὸ τοῦδε ἀδεέστερον ἤδη χωρεῖν ἐπὶ τὰς πόλεις τῶν Κελτῶν πολιορκοῦντας, καὶ κατὰ βραχὺ προϊόντας, μαχέσασθαί τε τὴν μάχην ἐν τῷ Λύπης πεδίῳ οὕτω καλουμένῳ· ἐν ᾧ οὐδὲν πλέον ἔχοντες οἱ Ἄγγλοι, τῇ προτεραίᾳ ἐνηυλίσαντο, καὶ μετὰ ταῦτα τῇ ὑστεραίᾳ μαχεσάμενοι, ἐφόνευον τοὺς Κελτοὺς μαχομένους, φύρδην τε καὶ ἀναμίξ, καὶ χωρὶς ὡς ἕκαστον ἐπιχωροῦντα, ὥστε ἀποθανεῖν. Τὴν μέντοι χώραν σχεδόν τοι σύμπασαν ὑπαγόμενοι οἱ Βρεταννοὶ, ἐχώρουν ἐπὶ τὰ βασίλεια τὴν πόλιν αὐτὴν τοῦ Παρισίου. Καὶ ἦσαν δὲ τὰ Κελτῶν B πράγματα προσδόκιμα ἐπὶ τὸν ἔσχατον ἤδη ἀφίξεσθαι κίνδυνον. Δεισιδαιμονοῦσι τοῖς Κελτοῖς, ὡς τοιαύτῃ κατείχοντο συμφορᾷ, καθ' ὃν δὴ χρόνον ἄνθρωποι μάλιστα εἰώθασιν ὡς τὰ πολλὰ ἐπὶ δεισιδαιμονίαν τρέπεσθαι, γυνή τις τὸ εἶδος οὐ φαύλη, φαμένη ἑαυτῇ χρηματίζειν τὸν Θεὸν, ἡγεῖτό τε τῶν Κελτῶν, ἑπισπομένων αὐτῇ καὶ πειθομένων. Ἐξηγεῖσθαί τε τὴν γυναῖκα, ᾗ δὴ ἔφασκε σημαίνεσθαι ἑαυτῇ ὑπὸ τοῦ Θείου, προελθεῖν τε συλλεγομένους τοὺς Βρεταννοὺς, καὶ ἀναμαχομένους, οὐδὲν πλέον ἐχόντων τῶν Ἄγγλων. Ἐπηυλίσαντό τε αὐτοῦ, καὶ τῇ ὑστεραίᾳ αὖθις ἤδη θαῤῥοῦντες τῇ γυναικὶ ἐξηγουμένῃ, ἐπὶ τὴν μάχην ἐπῄεσαν, καὶ μαχεσάμενοι ἐτρέψαντό τε τοὺς πολεμίους, καὶ ἐπεξῆλθον διώκοντες. Μετὰ δὲ ταῦτα ἥ τε γυνὴ ἀπέθανεν ἐν τῷ πο- C λέμῳ τούτῳ. Καὶ οἱ Κελτοὶ ἀνέλαβόν τε σφᾶς, καὶ ἐῤῥωμενέστεροι ἐγένοντο πρὸς τοὺς Βρεταννοὺς μαχόμενοι, καὶ τὰς πόλεις σφῶν ἀπολαμβάνοντες, διεσώζοντο αὖθις τὴν βασιλείαν αὐτῶν. Ἄχρις οὗ πολλάκις διαβάντων ἐς τὴν Γαλατίαν στρατῶν πολλῶν καὶ μεγάλων ἀπὸ Βρεταννίας, μαχεσαμένους τοὺς Κελτοὺς, φέρονται πλέον τῶν Βρεταννῶν, ἐς ὃ δὴ συνελαύνοντες αὐτοὺς ἐς τὴν Καλέδην, ἐξελάσαι αὐτοὺς ἐκ τῆς χώρας.

Βρεταννικαὶ νῆσοι, καταντικρὺ τῆς Φλανδρίας τρεῖς οὖσαι, ἐπὶ μήκιστον δὲ Ὠκεανοῦ καθήκουσαι, ὅτὲ μὲν μία νῆσος τυγχάνει οὖσα, ὁπότε πλημμυρία, ὅτὲ δ' αὖθις τρεῖς, ὁπότε τὰ ὕδατα ἐς ἄμπωτιν γιγνόμενα ἀναστρέφοιτο. D Δικαιοτέρα δ' ἂν λέγοιτο μία αὕτη ἡ νῆσος, ἐπεὶ καὶ μία τε οὖσα, καὶ κατ' αὐτὸ διήκουσα πολιτεύεται· φρονοῦσά τε κατὰ ταυτὸ, καὶ ὑφ' ἑνὸς ἀρχομένη, τὰ ξύμφορα ἑαυτῇ ἐπισκοπεῖ. Ἔστι δ' ἡ περίοδος τῆσδε τῆς νήσου ἐς πεντακισχιλίους μάλιστα σταδίους. Γένος δὲ ἐνοικεῖ τὴν νῆσον πολύ τε καὶ ἄλκιμον, πόλεις τε ἔνεισιν αὐτοῦ μεγάλαι τε καὶ ὄλβιαι, καὶ κῶμαι ὅτι πλεῖσται. Ἔστι δ' αὐτοῖς βασιλεὺς, καὶ μητρόπολις αὐτῶν, ἐν ᾗ καὶ βασίλεια, Λούνδρας [76], τοῦ βασιλέως ὑπ' αὐτὸν δὲ ἡγεμονίαι ἐν τῇ νήσῳ ταύτῃ οὐκ ὀλίγαι, κατὰ ταῦτα τοῖς Κελτοῖς διατιθέμεναι τῷ σφετέρῳ βασι-

A se versari periculo, manus conserentes cum Gallis, pauci cum multis, viros fortissimos se exhibuere. Hostes fugam inire compellunt: fugientes persequuntur, plurimosque eo loci trucidant. Verum quidam docent, nequaquam fas esse Gallis fugere: proinde nec fuga sibi consuluisse, sed fortiter prœliantes ibi occubuisse. Hinc existimant Galli, se fortitudine gloriæque splendore anteire reliquas gentes. At Britanni cum victoria essent potiti, minore jam cum metu arma movere contra Gallorum urbes, quas obsederunt: paulatimque progressi, tandem prælium fecerunt in campo Lypæ (mœroris) sic dicto. Verum cum eo die victoriam non essent assecuti, castris positis, quieverunt. At die postero prælium redintegrantes, Gallos consti- B patos et confertos, separatos quoque, ut quemque nacti erant, neci dant. Hinc regionem Galliæ propemodum universam subjicientes Britanni profecti sunt contra Lutetiam, regni sedem. Jam periculum gravissimum Gallis **48** impendebat: proinde ad superstitiones, ut in hujuscemodi fortunis fieri solet, convertuntur. Erat mulier forma haud illiberali (57), quæ dicebat sibi cum Deo esse colloquium. Hæc ducebat Gallos, qui ipsam sequebantur. Mulier autem cum foret militiæ dux, indicabat Numinis indicio se scire, Britannos cum exercitu accedere. Commissa tandem pugna, cum victoriam Angli non essent adepti, in castra se receperunt. Posterio die freti virtute mulieris, quæ exercitum ductabat, prælii potestatem faciunt. Eo in prælio C hostes fugarunt, fugientes persecuti sunt. Mulier illa in eo prælio desiderata est. At Galli cum recepissent animos, jamque fortitudinis collegissent famam, fortiter contra Britannos dimicantes, urbes suas recuperarunt, regnumque tutati sunt: quamvis plurimi et maximi exercitus a Britannia in Galliam transirent, tamen Galli semper victoriam pugnantes invenere. Hostes fugere coegerunt Caledam, tandemque penitus eos e Gallia pepulerunt.

Britannia et insulæ tres sunt e regione Flandriæ, longe lateque Oceanum occupantes. Una sita est eo loci ubi maris inundatio sive æstuarium conspicitur. Reliquæ tres sunt, ubi aquæ in gurgitem D conversæ revertuntur. Rectius quis dixerit, istas insulas unam esse: quoniam una existens, et ad eamdem sese extendens, iisdem legibus et moribus iisdem gubernatur, et uni subjecta magistratui, quæ sibi utilia sunt prospicit. Insulæ hujus ambitus continet quinque maxime millia stadiorum. Eam tenet gens populosa et fortis. Habet urbes magnas et opibus florentes, nec non vicos quamplurimos. Rex eam gentem imperio temperat. Londras regni metropolis et sedes habetur. Sunt in ista regione principatus non pauci, qui obtemperant regi non secus ac in Gallia fieri supra memoravi

Notulæ marginales.

(57) Anna sive Joanna Franca puella, quam vivam esse combustam tradunt 1431.

[76] Λουδίνη, *in ora*, ἤτοι Λούνδρας.

mus. Nec quisquam rex facile his principatum eripuerit : nec etiam præter suas consuetudines statutaque regi obsequi tenentur. Ea insula plurimas calamitates experta est, gerens inimicitias cum multis principibus, cum rege quoque inimicitias suscipiens et intestinis seditionibus interdum laborans. Profert regio ista vinum nullibi : nec etiam reliquorum fructuum admodum fertilis est. Frumenti autem et hordei et mellis, lanæque plurima est affluentia, adeo ut his longe reliquis regionibus uberior sit : plurimas itaque vestes contexunt. Lingua utuntur propemodum peculiari, qua nec Germanos, nec Gallos, nec alios finitimos populos referunt. Quotidiano vitæ usu, moribus quoque et victu
49 nihil a Gallis discrepant : parva ipsis uxorum liberorumque cura est. Itaque per universam insulam hic mos servatur, quando quis amici domum vocatus ingreditur, ut primum cum amici uxore concumbat, ut deinde benigne hospitio excipiatur. In peregrinationibus quoque mutuis utuntur uxoribus amici. Eadem consuetudo observatur in Phrantalorum (58) regione ibi maritima, usque ad Germaniam Nec probrosum ducunt, uxores et filias in hunc modum impregnari. Metropolis ejus insulæ, viris, opibus, potentia reliquas urbes antecedit : divitiis quoque et reliqua felicitate omnes urbes Occidentem spectantes facile superat. Fortitudine et virtute bellica ea gens melior finitimis, et aliis plurimis Occidentis populis censetur. Quantum ad armorum habitum attinet, scuta Italica et gladios Græcos gestant. Missilibus utuntur oblongis, adeo ut plerumque ea stantes in terram defigant. Flumen Themesis nomine istam urbem alluit, magnum et rapidum, quod in Gallicum mare effunditur ab urbe stadiis decem et ducentis : ibique restagnat adeo, ut facile navibus hinc ad urbem accedere liceat. Et sane aqua refluit ægre in fluvium ascendens propter urbis objectum, fluens per gurgitem, qui est in regione maritima Gegeutiæ. Ubi autem aqua in insula se receperit in gurgitem, naves in sicco destitui constat, exspectantes donec inundatio solita redeat. Inundatio aquæ excrescit, ubi plurimum, ad cubitos regios quindecim : ubi vero minimum, ad undecim cubitorum mensuram augescit. Nocte igitur et die recedentes, postea remeant aquæ, inque bis in spatio viginti quatuor horarum. Luna cum fuerit in medio cœlo horizontis nostri, et ejus qui subter terram est, in contrarium motum aquæ discedunt. Verum ut causas hujus reciprocationis investigemus, in hunc modum nos inquisitionem facere oportet. Lunæ sidus a Deo ordinatum est, ut aquarum naturam administret. Hinc credimus lunæ naturam et temperaturam, quam initio a Deo magno rege accepit, non abhorrere ab aquarum natura. Nam cum suo motu se in altum recipiat,

A λεῖ. Οὔτε γὰρ ἂν ῥᾳδίως ἀφέλοιτο βασιλεὺς τούτων τινὰ τὴν ἡγεμονίαν, οὔτε παρὰ τὰ σφῶν ἔθιμα ἀξιοῦσιν ὑπακούειν τῷ βασιλεῖ. Ἐγένοντο δὲ τῇ νήσῳ ταύτῃ συμφοραὶ οὐκ ὀλίγαι, παραπλεούσῃ αὐτῇ, ἐς διαφορὰν ἀφικνουμένων τῶν ἡγεμόνων πρός τε τὸν βασιλέα καὶ πρὸς ἀλλήλους. Ἄλλα τε καὶ δὴ φέρει ἡ νῆσος αὕτη, οἶνον δὲ οὐδαμῇ, οὐδὲ ὀπώρας πάνυ τοι. Σῖτον δὲ καὶ κριθὰς, καὶ μέλι, καὶ ἔρια ἔστιν αὐτοῖς οἷα κάλλιστα τῶν ἐν ταῖς ἄλλαις χώραις. Ὥστε καὶ ὑφαίνεσθαι αὐτοῖς πάμπολύ τι πλῆθος ἱματίων. Νομίζουσι δὲ γλώσσῃ ἰδίᾳ πάμπαν, καὶ οὐδενὶ συμφέρεται ἐς τὴν φωνὴν, οὔτε Γερμανοῖς, οὔτε Κελτοῖς, οὐδὲ ἄλλῳ οὐδενὶ τῶν περιοίκων. Σκευῇ τε τῇ αὐτῇ χρώμενοι τοῖς Κελτοῖς, καὶ ἤθεσί τε τοῖς αὐτοῖς καὶ διαίτῃ. Νομίζεται δὲ τούτοις τά B τ' ἀμφὶ τὰς γυναῖκάς τε καὶ τοὺς παῖδας ἁπλοϊκωτέρα ὥστε ἀνὰ πᾶσαν τὴν νῆσον, ἐπειδὰν τις ἐς τὴν τοῦ ἐπιτηδείου αὐτῷ οἰκίαν ἐσῄει καλούμενος, κύσαντα τὴν γυναῖκα, οὕτω ξενίζεσθαι αὐτόν. Καὶ ἐν ταῖς ὁδοῖς δὲ ἁπανταχῇ παρέχονται τὰς ἑαυτῶν γυναῖκας ἐν τοῖς ἐπιτηδείοις. Νομίζεται δὲ τοῦτο καὶ ἐς τὴν Φραντάλων χώραν, τὴν ταύτῃ πάραλον, ἄχρι Γερμανίας. Καὶ οὐδὲ αἰσχύνην τοῦτο φέρει ἑαυτοῖς, κύεσθαι τάς τε γυναῖκας αὐτῶν καὶ τὰς θυγατέρας. Ἀνδρῶν δὲ ἡ πόλις δυνάμει τε προέχουσα τῶν ἐν τῇ νήσῳ ταύτῃ πασῶν πόλεων, ὄλβῳ τε καὶ τῇ ἄλλῃ εὐδαιμονίᾳ οὐδεμιᾶς τῶν πρὸς ἑσπέραν λειπομένη. Ἀνδρίᾳ τε καὶ τῇ ἐς τοὺς πολεμίους ἀρετῇ ἀμείνων τῶν περιοικούντων, καὶ πολλῶν ἄλλων τῶν πρὸς ἥλιον δύνοντα· ὅπλοις δὲ C χρῶνται θυρεοῖς μὲν Ἰταλικοῖς, καὶ ξίφεσιν Ἑλληνικοῖς, τόξοις δὲ μακροῖς, ὥστε καὶ ἱστῶντας ἐς τὴν γῆν αὐτοὺς τοξεύειν. Ποταμὸς δὲ παρ' αὐτήν γε τὴν πόλιν ῥέων, σφοδρός τε καὶ μέγας, ἐς τὸν πρὸς Γαλατίαν [11] ὠκεανὸν ἐκδιδοῖ, ἀπὸ τῆς πόλεως ἐς σταδίους δέκα τε καὶ διακοσίους ἐπὶ θάλασσαν, καὶ πλημμυρεῖ ἀναβαίνειν τὰς ναῦς εὐπετῶς πάνυ ἐπὶ τὴν πόλιν. Καὶ μέντοι ἐπιστρέφει τὰ ὕδατα τὰ ἔμπαλιν γινόμενα, χαλεπῶς ἐπὶ τὰ ῥεύματα ἀνιόντα, ἀντικόπτειν ἐπὶ τὴν πόλιν ἰόντα. Κατὰ μέντοι ἄμπωτιν, ἔν τε τῇ παραλίῳ χώρᾳ τῆς Γαγευτίας, καὶ ἐν αὐτῇ τῇ νήσῳ ἐς ἄμπωτιν γινομένων τῶν ὑδάτων, τὰς ναῦς ἐπὶ ξηρὰν γίνεσθαι περιμενούσας ἐς ὃ ἀναπλημμυρίζει αὖθις τὰ ὕδατα. Πλημμυ- D ρεῖ δὲ ἐς τὸ μέγιστον, ἐπὶ πήχεις βασιλικοὺς πεντεκαίδεκα· τοὐλάχιστον δὲ ἐπὶ ἕνδεκα. Νυκτὸς μὲν οὖν καὶ ἡμέρας ἀποῤῥέοντα, πλημμυρεῖ αὖθις ἐπανιόντα. Σελήνης δὲ κατὰ μέσον οὐρανὸν γιγνομένης, ἔς τε τὸν καθ' ἡμᾶς καὶ ἐς τὸν ὑπὸ τὴν γῆν ὁρίζοντα, τρέπεσθαι ἐπὶ τὴν ἐναντίαν τὰ ὕδατα κίνησιν. Χρὴ οὖν διασκοπεῖσθαι περὶ τῆς κινήσεως ταύτης τῶν ὑδάτων, τῇδ' ἐπισκεπτομένους. Τὴν γὰρ σελήνην ἐπιτροπεύειν τε τὴν τῶν ὑδάτων φύσιν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τετάχθαι οἰόμεθα. Οὐκ ἂν δὴ ἀσυμφώνως ἔχειν πρός τε τὴν φύσιν τε αὐτῆς καὶ τὴν κρᾶσιν ἣν

Notulæ marginales.

(58) Al. *Vandalorum.*

[11] *superscr.* Φλανδρίαν *in uno.*

εἴληχε τὴν ἀρχὴν ὑπὸ Θεοῦ τοῦ μεγίστου βασιλέως, πρὸς μὲν τὴν κίνησιν αὐτῆς μετεωρίζουσαν ἐφέλκεσθαί τε, ἐφ' ᾧ τὰ ὕδατα ἐς ὃ ἐπὶ τὴν μεγίστην ἀνάβασιν γένηται τοῦ οὐρανοῦ. Κἀντεῦθεν αὖθις κατιοῦσαν ἐπανιέναι τὰ ὕδατα, μηκέτι συνανιόντα αὐτῇ ἐς τὴν ἄνοδον. Ἐπειδὰν δὲ αὖθις ἐς τὴν κάθοδον γινομένη ἄρξηται γίνεσθαι ἐς τὸ ἄναντες, τὸ ἐντεῦθεν αὖθις ἐπανιόντα πλημμυρεῖν. Συμβαίνει μέντοι καὶ ὑπὸ πνευμάτων, ἐς τοῦτο συμβαλλομένων, κινεῖν ἔτι μᾶλλον τὰ ὕδατα, ὅθεν ἂν δεχόμενα ᾖ τὴν ἀρχὴν τῆς κινήσεως. Φέροιτο δ' ἂν ταῦτα κινούμενα διττὴν τήνδε τὴν κίνησιν, ἐπὶ τὴν τοῦ παντὸς τοῦδε τοῦ οὐρανοῦ κίνησιν, τήν τε αὐθαίρετον καὶ δὴ βίαιον γενομένην, ὡς ἂν μὴ ἐς σύμφωνόν τινα ἁρμονίαν γινομένης τῆς κινήσεως, πολυειδῆ τε καὶ ὡς μάλιστα ᾖ ἂν τὸ ἥδιστον ἐπί τε τῇ θεωρίᾳ, καὶ ὄψει, καὶ ἀκοῇ, καὶ ἐς ὅρον τινὰ σύμφωνον τῇ τοῦ παντὸς τοῦδε ψυχῇ, ὡς ἂν αἰσθομένῃ μᾶλλόν τι ἐνεγκουσῶν τῶν κινήσεων, καὶ ἀλλήλαις συμφερομένων ἔς τινα ὁμοειδῆ συμφωνίαν ἔχοντι ἄλλην τὸ ἥδεσθαι. Ἐντεῦθεν τήν τε ψυχῆς κίνησιν τὴν ἀρχὴν ἐκεῖθεν λαμβάνουσαν, ἐπὶ τὸ διττὴν ἐκείνην φορὰν κινεῖν αὖθις τὰ σώματα, αὔξοντά τε δὴ καὶ φθίνοντα. Καὶ μὲν δὴ καὶ ἐπὶ κίνησιν τήνδε τὴν ὁρμὴν ἐπιδέχεται [78] τῷ παντὶ τῷδε συμφερομένην ἡ ἡμετέρα ψυχή· τῇ μὲν αὐθαιρέτῳ τήν τε γένεσιν καὶ αὔξησιν ἕπεσθαι ἀνάγκῃ, τῇ δ' αὖ βιαίῳ καὶ ἀκουσίῳ κινήσει· τήν τε φθίσιν αὖ καὶ τελευτὴν ἐπισπομένην συμβαίνειν τοῖς τῇδε οὖσι. Ταῦτα μὲν ἔς τε τὴν τοῦ Ὠκεανοῦ κίνησιν, καὶ τὴν τῇδε αὖ διττὴν ζώων ἐμψύχων κίνησιν, ὅσα τε ψυχὴν ἴσχει, ἐνταῦθα καὶ κίνησιν κινεῖται ἡντιναοῦν. Τὰ μέντοι ἐς τήνδε τὴν θάλασσαν ὕδατα οὐ τὴν αὐτὴν ἐκείνην ἀνάγκῃ κινεῖσθαι κίνησιν, ἀλλ' ὡς ἔχει τε ἕκαστα πνευμάτων τε καὶ τόπων ἐς τὴν κίνησιν, βιαζομένων αὐτά, ἢ φύσεως ἔχοι ἂν καὶ ῥοπῆς, πρὸς ἣν ἂν κινοῖτο δὴ ταῦτα κίνησιν. Ταῦτα μὲν οὖν ἐς τὴν τῶν ὑδάτων τοῦ Ὠκεανοῦ κίνησιν, καὶ ἐπὶ πλεῖστον δὲ τῆσδε τῆς θαλάσσης, ἐς τοσοῦτον ἀπερρίφθω. Ἐπάνειμι δὲ ἐπ' ἐκεῖνα τῆς ἀφηγήσεως, ὅθεν ταύτῃ ἀπετραπόμεθα.

attrahit aquas sub se existentes, donec ad maximum sui motus ascensum pervenerit. Deinde ipsa descendente aquæ refluunt, non amplius quam donec fuerit in descensu, ipsam sequentes. Ubi autem ad ima sui cursus descenderit, et in altum iterum assurgere inceperit, aquæ redeuntes inundant. Verum si accesserint venti, accidit ut aquæ magis moveantur. Undecunque tamen motus principium aquæ susceperunt, constat **50** eas duplici motu moveri, imitantes hujus universi cœli motum, qui partim naturalis, partim violentus censetur. Itaque nisi in harmoniam anni a parte sibi consona motus iste recesserit, plurimæ et variæ motus species exoriuntur. Et sane in primis suave speculationi, jucundumque visui et auditui spectaculum fuerit, si in debitam mensuram quamdam hujus universi anima contracta fuerit, quasi sentiat suos motus et inter se commisceat, debitamque harmoniam, quæ plurimum delectationis contineat, pulchre constituat. Ab hoc motu duplici etiam anima nostra motum duplicem accipit, et dupliciter corpora movet, partim quidem ut crescant, partim vero ut decrescant. Nam dum hujus universi motum anima nostra comitatur, necessitas exigit ut motus naturalis generationem et augmentum, violentus vero corruptionem et interitum naturalium corporum gignat. Hæc quidem, quantum attinet ad oceanum, et ad duplicem eorum quæ animam habent, motum, quocunque tandem motu impellatur, dixisse sufficiat. At humorem qui in nostro est mari, non necesse est isto agitari motu: verum pro natura ventorum et locorum, quibus opportunus est, motus ciere solet humor. Ista commemoravimus hactenus, quia spectare visa sunt præcipue ad Oceani reliquorumque marium plerumque motum. Nunc unde digressi sumus, redeundum est.

Βασιλεὺς γὰρ δὴ Ἑλλήνων, ὡς ἐπὶ τὸν βασιλέα Κελτῶν ἀφίκετο, φρενίτῃ τε ὄντα δὴ κατέλαβεν, οὐκ ἐξεγένετό οἱ ὁτῳοῦν ἄλλῳ τῶν κατὰ τὴν Γαλατίαν ἡγεμόνων ἕνεκα ἀφίκετο χρηματίσαι· καὶ διὰ ταῦτα συμβουλευόντων τῶν αὐτοῦ ταύτῃ ἀρίστων, ἐπέμενε θεραπευθῆναι τὸν βασιλέα, συχνόν τινα διατρίβων αὐτοῦ χρόνον. Ὡς δὲ ἐπετείνετο ἐπὶ μακρότερον τοῦ νοσήματος, οὐχ οἷός τε ἦν ἔτι ἐπιμένειν αὐτῷ, ὑπέστρεψε διὰ Γερμανίας τε καὶ Πανονίας. Παιαζήτης δὲ τότε Βυζάντιον ἐπολιόρκει, προσέχων ἐντεταμένως, καὶ ἐπὶ Πελοπόννησον πέμψας στρατόν, ἀποχρούων μυριάδας πέντε, καὶ Ἰαγούπην, τὸν τότε αὐτῷ Εὐρώπης στρατηγόν, αὐτὸς εἶχεν ἀμφὶ τῇ ἑαυτοῦ ἀρχῇ τῇ περὶ τὸ Βυζάντιον. Ἰαγούπης μὲν σὺν τῷ Βρενέζῃ, τότε δὴ ἀρξαμένῳ εὐδοκιμεῖν, ἐσέβαλον ἐς τὴν Πελοπόννησον. Καὶ Βρενέζης μὲν πολλάκις ἐσβαλών, καὶ τότε, καὶ μετὰ ταῦτα ἐδῄου τὴν

Rex Græcorum cum in Galliam venisset, regem Gallorum phrenesi laborantem offendit: nec potuit a quoquam Galliæ ducum impetrare ea, propter quæ iter in Galliam intenderat. Quapropter consulentibus id optimatibus, qui ibi erant, moras trahere statuit, donec rex curaretur. Cum autem morbus in longum protraheretur, manere diutius non fuit ausus; proinde transita Germania et Pannonia, domum rediit. Pajazites ea tempestate oppugnationi urbis Byzantiæ intentus erat. Misit quoque in Peloponnesum exercitum, qui complectebatur quinque myriades hominum. His præfecit Jagupen, eo tempore Europæ ducem. Ipse autem incumbebat Byzantii oppugnationi, ut et id regnum sibi subjiceret. Jagupes et Brenezes, qui tum clarescere incipiebat, rebus fortiter gestis, incursionem fecere in Peloponnesum. Et quidem Brenezes, cum

Notulæ marginales.

[78] ὑποδ.

sæpius Peloponnesum tentasset, tandem ad populationes animum convertit, devastans Peloponnesum et alia Coronæ Methonæque finitima loca. Jagupes Europæ dux cum exercitu accedens, Argos urbem oppugnare aggressus est: eamque eo tempore **51** obtinuit. At Theodorus Spartæ dux hanc urbem vendiderat, cum Græci jam desperarent de Byzantii Peloponnesique salute, ipsorumque res in gravissima pericula adductæ essent. Tunc igitur, cum Græcorum res in ancipiti hærerent periculo, Argos urbem Nauplio Græcorum oppido finitimam vendidit haud magno pretio. Spartam tamen, cum in colloquium venisset cum Rhodi Nazaræis, iis magna pecuniæ vi vendidit. Spartani cognito se traditos esse a suo duce, qui eo tempore aberat, Rhodi, admoniti a suo episcopo, qui id indicium fecerat, in comitium evocantur. Ibi multis ultro citroque jactatis, conjurationem faciunt, et unanimiter conspirant, se nulli Nazaræorum (59) aditum ad se concessuros: imo quidvis potius mali subituros, quam Latinorum Nazaræis parere velint. Quo res ista majore auctoritate gereretur, episcopum ducem creant. Venientibus Nazaræis edicunt, ut continuo suis finibus discederent: sin minus, se eos pro hostibus habituros. Hi igitur cum conatus omnes caderent irriti, abiere, quasi profecturi ad ducem Theodorum Theodorus ubi rescivit rem longe aliter quam agitasset animo, evenisse, legatos ad Spartanos misit, tentaturus eorum animos, si redeuntem denuo suscipere vellent. Ut autem tentantis admiserunt orationes, regressus est in urbem, fidem dans, interposita jurisjurandi religione, se nihil hujusmodi amplius in animum inducturum. Ea tempestate Veneti præsidio arcem firmarunt, eamque obtinuere. Contra Argos urbem, ut eam oppugnaret, summa vi Jagupes copias duxit: aggressusque murum sæpius, nihil proficiebat. Nec multo post cum urbem duobus in locis simul adortus esset, eam capere summa ope nitebatur. Oppidanis autem qui in sinistra urbis parte resistebant, panicus terror, spectro viso, injicitur. Putabant enim se vidisse virum quemdam indigenam dicentem, urbem in dextra parte qua oppugnabatur, captam esse. Relicto itaque loco isto, citato agmine contenderunt ad dextram urbis partem. Hinc hostes sumptis animis muros superarunt, urbemque illam gloria et vetustate præstantem vi occupavere, penitusque diripuere. Inde collegerunt Turci mancipiorum tres myriades: quæ omnia in Asiam deportarunt, ibique habitare jusserunt: nec tamen potui invenire, ut credam id verum esse: nec præterea cognoscere potui, quis locus, ut eum incolerent, ipsis in Asia a rege Pajazite ascriptus sit. Jagupes, direpta Argo urbe antiquissima, exerci-

A Πελοπόννησον, ἀλλὰ καὶ τὰ περὶ Κορώνην τε καὶ Μεθώνην χωρία· Ἰαγούπης δὲ ὁ τῆς Εὐρώπης ἡγεμὼν, ἀφικόμενος ἐς τὸ Ἄργος ἐπολιόρκει. Τὸ δὲ Ἄργος τοῦτον τὸν χρόνον κατεῖχον. Ἀπέδοτο δὲ Θεόδωρος, ὁ τῆς Σπάρτης ἡγεμὼν, ὡς ἀπέγνω τοῖς Ἕλλησι τὴν σωτηρίαν τῷ τε Βυζαντίῳ, πρὸς δὲ καὶ τῇ Πελοποννήσῳ, καὶ ἐπὶ ξηροῦ ἀκμῆς ἤδη ἑστηκότα τὰ τῶν Ἑλλήνων πράγματα, τότε Ἄργος ὅμορον ὂν Ναυπλίῳ, πόλει τῶν Ἑλληνικῶν, ἀπέδοτο οὐ πολλοῦ. Καὶ Σπάρτην δὲ τοῖς ἀπὸ Ῥόδου Ναζηραίοις ἐς λόγους ἀφικόμενος ἀπέδοτο πολλοῦ τινος. Οἱ μὲν Σπαρτιᾶται ὡς ᾔσθοντο προδεδομένοι, ὑπὸ τοῦ σφῶν αὐτῶν ἡγεμόνος, ἀπῆν γὰρ τότε ἐνάγοντος [79] τοῦ Σπάρτης ἀρχιερέως, κοινῇ τε συνιέντες σφίσι λόγον ἐδίδοσαν, καὶ συνίσταντο ἀλλήλοις, καὶ
B συνετίθεντο, ὡς οὐδενὶ ἐπιτρέψοντες εἰσελθεῖν ἐς τὴν πόλιν τῶν Ναζηραίων· πᾶν δὲ ὅ τι ἂν δέοι χαλεπὸν πεισομένους, πρὸ τοῦ Ναζηραίοις τοῖς Λατίνων πείθεσθαι. Ἐστήσαντο δὲ σφίσι καὶ τόν γε ἀρχιερέα ἄρχοντα ἐπὶ τούτῳ· καὶ ἐλθόντων τῶν Ναζηραίων, προηγορεύοντο ἀπαλλάσσεσθαι τὴν ταχίστην· εἰ δὲ μὴ, περιόψεσθαι ὡς πολεμίους. Οὗτοι μὲν οὖν ᾤχοντο ἀπαλλασσόμενοι ὡς ἐπὶ τὸν ἡγεμόνα, ὡς οὐδὲν ἐς τοῦτο σφίσι προεχώρει. Θεόδωρος δὲ ὁ τῆς Σπάρτης ἡγεμὼν, ὡς ᾔσθετο τὸ πρᾶγμα, ὡς τοὐναντίον ἢ ἐβούλετο περιέστη αὐτῷ, λόγους τε ἔπεμπεν αὖθις παρὰ τοὺς Σπαρτιάτας, ἀποπειρώμενος εἰ δέξαιντο ἔτι αὐτὸν αὖθις ἐπανιόντα. Ὡς δὲ διαπειρωμένου, προσίεντο τοὺς λόγους, ἐσῄει δὲ
C τὴν πόλιν, ὅρκια ποιησάμενος μηκέτι τοῦ λοιποῦ ἐπὶ νοῦν βαλέσθαι τοιοῦτον. Τότε οἱ Οὐενετοὶ φρουρὰν ἐς τὴν ἀκρόπολιν ἀποφηνάμενοι κατεῖχον. Ἐπὶ τοῦτο δὲ τὸ Ἄργος Ἰαγούπης ὁ Παιαζήτεω βασιλέως στρατηγὸς ὡς ἐστρατεύετο, ἐπολιόρκει τε ἀνὰ κράτος, καὶ προσβάλλων τῷ τείχει θαμὰ οὐκ ἀνίει. Μετὰ δὲ οὐ πολὺν χρόνον, ὡς ἀπὸ δυοῖν ἅμα τόποιν προσβάλλων, ἐπειρᾶτο τοῦ χωρίου, γίνεταί τι δεῖμα τοῖς ἐν τῇ πόλει πάνοικον, τοῖς ἐπὶ τῷ εὐωνύμῳ τῆς πόλεως μέρει ἀμυνομένοις, ὡς δόξαν αὐτοῖς ἄνθρωπόν τινα τῶν ἐπιχωρίων φήσαντα εἰπεῖν, ὡς ἑάλω ἡ πόλις ἀπὸ τοῦ δεξιοῦ. Καὶ ἐκλιπόντας τὸ χωρίον τοῦτο, ἰέναι δρόμῳ ἐπὶ τὸ δεξιόν. Ἐνταῦθα δὲ ἀναβεβηκότας τὸ τεῖχος τοὺς πολεμίους, ταύτῃ ἑλεῖν τε κατὰ κράτος τὴν πόλιν, καὶ ἀνδραποδίσα-
D σθαι πόλιν περιφανῆ τε καὶ παλαιάν. Ἀνδράποδα δὲ λέγεται γενέσθαι ἐντεῦθεν τοῖς Τούρκοις ὡς τρισμύρια. Κατοικῆσαι μὲν τούτους λέγεται βασιλεὺς ἐς τὴν Ἀσίαν· οὐκ ἔχω δὲ τοῦτο συμβαλέσθαι ὡς εἴη ἀληθὲς, οὐ δυνάμενος ἐξευρεῖν διαπυνθανομένῳ, ὅποι τῆς Ἀσίας οὗτοι κατῴκηνται ὑπὸ Παιαζήτεω βασιλέως. Ἰαγούπης μὲν οὖν ὡς τὸ Ἄργος ἠνδραποδίσατο, ἀπήγαγε τὸν στρατόν· μετὰ δὲ ταῦτα Βρενέζης τε αὐτίκα ἐπὶ μέγα ἐχώρει δυνάμεως, συμβάλλων τε ἐς τὴν Πελοπόννησον, καὶ ἐς τὴν πα-

Notulæ marginales.

(59) Rhodii Equites intellige.

[79] ἀνάγοντες. *R. ut c.*

ράλιον Μακεδονίαν, ἐπὶ τοὺς Ἀλβανοὺς, μεγάλα καὶ A ἐπίσημα ἔργα ἀποδεικνύμενος τῷ τοῦ βασιλέως οἴκῳ· στρατηγὸς μὲν οὐκέτι ἀποδειχθεὶς ὑπὸ βασιλέως, τῶν δὲ Τούρκων ἑπομένων αὐτῷ, ὅποι ἂν ἐξηγοῖτο, ὡς εὐτυχεῖ τε γενομένῳ τὰ ἐς πόλεμον, καὶ πλουτίζοντι τὰ στρατεύματα, ὅποι ἂν ἐπίῃ στρατευόμενος. Τοὺς γὰρ δὴ ἱπποδρόμους καλουμένους τοῦ γένους τοῦδε, μήτε μισθὸν, μήτε ἀρχὴν ἔχοντας ὑπὸ τοῦ βασιλέως, ἐπὶ διαρπαγήν τε καὶ λείαν ἀεὶ διωσθέντας, ἕπεσθαι ὅποι ἄν τις ἐξηγῆται αὐτοῖς ἐπὶ τοὺς πολεμίους, αὐτίκα ἕκαστον ἱππεύοντά τε καὶ ἕτερον ἀγόμενον ἵππον ἐς τὸν ἱππόδρομον τῆς λείας. Ἐπεὶ δὲ ἐν τῇ πολεμίᾳ γένωνται, σύνθημα λαμβάνοντες ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ, ἀναβάντες οὓς περιάγουσιν ἵππους, θεῖν ἀνὰ κράτος, μηδέν τι ἐπέχοντας, καὶ σκεδαννυμένους σὺν τρεῖς διαρπάζειν B ἀνδράποδα, καὶ ὅ τι ἐς ἄλλο προχωροίη. Ταύτῃ ἐπίσταμαι τούς τε μετὰ Ἀμουράτεω τοῦ Ὀρχάνεω, καὶ τοὺς τότε δὴ ἐπὶ Παιαζήτεω, διαβάντας ἐς τὴν Εὐρώπην, ὠθῆσαί τε καὶ ταύτῃ ἑλομένους σφίσι βιοτεύειν, καὶ ἐπιδόντας παραχρῆμα ἐνίους μέγα ὀλβίους ἐν βραχεῖ γίνεσθαι, ἁπανταχῇ τε τῆς Εὐρώπης οἰκήσαντας, ἀπὸ τῆς τῶν Σκοπίων πόλεως ἐπὶ τὴν Τριβαλλῶν χώραν καὶ Μυσῶν, καὶ κατὰ τὴν Μακεδονίαν. Μετὰ δὲ ταῦτα περὶ Θετταλίαν οἰκῆσαι πολλούς.

tum adduxit inde. Postea 52 etiam Brenezes brevi magnam potentiam nactus est, cum intrasset infesto agmine Peloponnesum et maritimam Macedoniam, contra Albanos fortiter dimicans, nec amplius electus est dux regiæ domus: verum Turci cum sequebantur promptissime, quocunque exercitum duxisset: quia ubique felici rerum utebatur successu exercitusque ditabat, quocunque militatum abiisset. Equites enim Turcorum quidam, qui proprio nomine notantur, nec mercedem, nec quoque magistratus honorem a rege accipiunt: semper sequuntur, quocunque qui eos eduxerit, conversi ad prædam et spolia diripienda. Horum singuli binos equos habent: uni insident, alterum desultorium abducunt secum, cujus opera in prædis agendis utuntur. B Quando autem venerint in terram hostilem, accepto signo a duce, conscendunt equos, quos ad id expeditos circumducunt: currunt citissime, nihil morantes, et dispersi rapiunt mancipia et quæcunque casus obtulerit. Eo modo novi illos, qui cum Orchanis filio Amurate et cum Pajazite ea tempestate in Europam transierant, ad prædas se convertisse, et id vivendi genus sibi elegisse: incredibilique incremento brevi sumpto, maximas acquisivisse opes, habitantes undique per Europam, ab Scopiorum urbe usque ad Triballorum Mysiorumque regionem, etiam per Macedoniam dispersos. Deinde circa Thessaliam plurimos quoque ætatem egisse constat.

Ἐπὶ μὲν οὖν Παιαζήτεω λέγεται μοῖραν οὐκ ὀλίγην Σκυθῶν ἐπὶ Δακίαν ἐλθοῦσαν, πρεσβεύσασθαι πρὸς Παιαζήτην, αἰτεῖσθαι αὐτῶν τοὺς ἡγεμόνας C χρήματά τε καὶ ἀρχὴν, ἐφ' ᾧ διαβάντας τὸν Ἴστρον, συνδιαφέρειν αὐτῷ τοὺς ἐπὶ τῇ Εὐρώπῃ ἐναντίους πολέμους. Τὸν δὲ ἡδόμενον τῷ λόγῳ προσίεσθαι τὴν αἴτησιν αὐτῶν καὶ ὑπισχνεῖσθαι μεγάλα. Διαβάντων δὲ ἐκείνων κατοικῆσαι αὐτοὺς ἀνὰ τὴν Εὐρώπην, θεραπεύοντας τοὺς ἡγεμόνας αὐτῶν ἀνὰ μέρος ἕκαστον, καὶ σκεδασθέντας οὕτω, αὐτοὺς χρησίμους γενέσθαι ἔς τε ἱπποδρόμους καὶ ἐς πόλεμον. Ὕστερον μέντοι Παιαζήτης ὀῤῥωδῶν μή τι νεωτερίσωσιν οἱ ἡγεμόνες αὐτῶν συνιόντες σφίσι, συλλαβὼν τούτους ἀπέκτεινε. Τῶν δὲ Σκυθῶν καὶ νῦν ἔτι ἀνὰ τὴν Εὐρώπην πολύ τι πλῆθος πολλαχῇ σκεδασθέντων ἔστιν ἰδεῖν. Καὶ ὑπὸ Ἀμουράτεω μέντοι ἐν τῇ Μακεδονίᾳ, ἡ περὶ Θέρμην, καὶ ἐν τῇ παρὰ Ἀξιὸν ποταμὸν χώρᾳ κατῴκισται, ἀγαγόντος μέγα τι πλῆ- D θος Τούρκων τε ἐς τοῦτον τὸν χῶρον, καὶ κατοικίσαντος. Καὶ τὸ τῆς Ζαγωρᾶς πέδον οὕτω καλούμενον ὑπὸ Ἀμουράτεω κατῳκίσθη, καὶ ἡ Φιλιππουπόλεως χώρα. Ἡ μέντοι Χεῤῥόνησος ἡ ἐν τῷ Ἑλλησπόντῳ καὶ πρότερον ὑπὸ Σουλαιμάνεω κατῳκίσθη τοῦ ἀδελφοῦ. Θετταλία δὲ καὶ ἡ περὶ τὰ Σκοπία χώρα, καὶ ἡ Τριβαλλῶν ἀπὸ Φιλιππουπόλεως ἔστε ἐπὶ τὸν Αἶμον, καὶ τὴν Σοφίαν οὕτω καλουμένην κώμην, Παιαζήτης ὁ Ἀμουράτεω κατοικίσας,

Imperante Pajazite, fama est non modicam Scytharum manum venisse in Daciam, et hinc legatos misisse ad Pajazitem, qui peterent pecuniam et C regionem: quibus freti, transituri essent Istrum cum Pajazite et bella Europæ gesturi. Pajazites plurimum delectatus illorum sermone, munera magna promisit, si trajicerent, quemadmodum essent polliciti, Istrum: dicens, se ipsis assignaturum Europæ agros, ut singuli ibi viventes suos duces sectarentur. Qui in hunc modum per Europam dispersi, equites facti sunt optimi, reique militaris peritissimi. Deinceps Pajazites timens ut duces illi Scytharum Europæ statui aliquam innovationem inducerent, omnes comprehensos, cum in unum convenissent, obtruncavit. Etiam hodie Scytharum magnam copiam undique per Europam morantium videre est, quos sedes capere in Macedonia D Thermæ et Axio flumini finitima Amurates jussit. Qui quoque plurimos Turcos in istam regionem induxit, ut eam incolerent. Campus Zagoræ nuncupatus (60), jubente Amurate, habitari cœptus est. Etiam Philippopolis 53 regio ab Amurate colonos accepit. At Chersonesus Hellesponti jam ante ab Sulaimano fratre colonos sortita est. Thessalia et Scopiorum nec non Triballorum regio, qua a Philippopoli usque in Hæmum et Sophiam isthoc nomine vicum patet, ab Amuratis filio Pa-

Notulæ marginales.

(60) Zagorensis ager sub Theophilo et Theodoro imper. Postquam ad fidem Christi conversi fuissent, Bulgari acceperunt, circa annum Domini 308.

jazite colonos nacta est: qui deinde Illyriorum et Triballorum regionem vastabat. Hæc loca omnia admodum opportuna fuere ad domandos hostes. Postea et alii plurimi in hanc regionem confluxerunt, cum accepissent eam admodum esse idoneam recipiendis mancipiis, et aliis quæ hosti extortissent, seque ibi tutissimos fore certo scientes Pajazites in Asiam transvectus, Ertzicam urbem oppugnavit, et oppugnatam suæ ditionis fecit. Hinc progressus, Melitinen urbem Euphrati impositam omni machinarum genere arietare aggressus est: at machinis aliquantulum fortiter restitit. Cum autem oppugnatione uti nullo modo intermitteret Pajazites, pactionibus in fidem recepta est.

Eo tempore quo arietes Melitinæ admovebantur, nuntiatum est Pajaziti eam in deditionem acceptam esse. Tunc accedentes Asianorum Turcorum duces, precibus fatigarunt regem Temirem, ut singuli ab ipso in suam reducerentur regionem. Quoque magis moverent, religionem communem et generis propinquitatem, qua ipsum contingerent, prætendebant: addentes se ipsum suæ regionis et patrem et patronum elegisse. His adjiciebant, ut cogitaret se propterea Asiæ esse regem, ut nullo modo sineret sui generis homines, cum nullas facerent injurias, a quoquam contumeliis et injuriis affici. Arbitrio autem ejus permittebant, pœnas daturi quascunque jussisset, si contra fœdera quid in Pajazitem commisisse deprehenderentur. Temires Pajaziti non indignabatur, qui hactenus strenue res gessisset contra hostes Turcicæ religionis. Universi enim orbis nobis noti religio potissimum in duas dividitur partes. Partim enim Mechmetanæ, partim vero Christianæ religioni adhærent. Reliquæ autem religiones, ut inutiles, nec in regnum admittuntur, nec etiam aliquam dignitatem merentur. Pajaziti autem nihil succensebat Temires, propterea quod fortiter pugnaret pro herois Mechmetis religione: imo censebat ab omnibus ei plurimas gratias habendas. Hæc ejus ab initio erat sententia. Ubi autem a plurimis ad se venientibus cognovit, eum neutiquam æquitatis esse studiosum, nec contentum Asiæ regno fore: verum cum esset vehementioris ingenii, ut facile turbini assimilaretur, expeditionem **54** contra Syriam, et Ægyptum, et contra Memphiticum regem, cum moliri, his persuasus, legatos ad Pajazitem misit, ut eum, si aliquo modo posset, reconciliaret ducibus. Misit per manus legatorum etiam vestem, ut moris est regum Asiæ imperium tenentium, munus Pajaziti. Legati ubi ad Pajazitem venerunt, hujuscemodi orationem habuerunt: Nobis Temires legationis onus imposuit, mittens tibi vestem hanc, munus: dicens se tibi gratias agere ingentes, quod herois nostri hostes magno animo debellas, et amicos semper acriter dimicando ad majorem felicitatem producis, religionisque nostræ negotium augustius constituis. Decet te profecto ho-

A τήν τε Ἰλλυριῶν καὶ Τριβαλλῶν ἐληΐζετο χώραν Ἐπιδιδόασι μὲν οὗτοι οἱ χῶροι πρός γε πολεμίων, καὶ ὕστερον μετὰ ταῦτα ἑτέρων ἐκ τῶν ταύτῃ ἐπιῤῥεόντων αὐτοῦ, ὥνπερ ἂν ἐπυνθάνοντο, ἐπιτηδείως σφίσιν ἔχειν τὴν χώραν πρός τε ἀνδράποδα καὶ ἐς τὴν ἄλλην οὐσίαν, τὴν ἀπὸ τῶν πολεμίων, καὶ ὅπῃ ἂν μάλιστα μὴ ἀντικόπτῃ ὑπὸ τῶν πολεμίων. Παιαζήτης δὲ ὡς ἐς τὴν Ἀσίαν διαβὰς, ἐπὶ Ἐρτζικὰν πολιορκῶν παρεστήσατο, προϊὼν Μελιτηνὴν τὴν ἐπὶ τῷ Εὐφράτῃ ἐπολιόρκει τε καὶ προσέβαλε μηχανὰς παντοίας προσάγων τῷ τείχει. Καὶ ἐπὶ χρόνον μὲν ἀντεῖχε· μετὰ δὲ ταῦτα προσεχώρησε καθ' ὁμολογίαν.

Ἐν ᾧ δὲ ἥ τε Μελιτηνὴ ἐπολιορκεῖτο ὑπὸ Παιαζήτεω, καὶ ἠγγέλλετο τῷ βασιλεῖ, ὡς ἑάλω Μελιτηνὴ, B παρόντες καὶ τότε οἱ Τούρκων τῆς Ἀσίας ἡγεμόνες, ἔπραττον ὅπως κατάγοιντο ὑπὸ Τεμήρεω βασιλέως ἐς τὴν ἑαυτῶν ἕκαστος χώραν, προϊσχόμενοι τήν τε ξυγγένειαν, ὑπὸ παλαιοῦ σφίσιν οὖσαν, πρός τό τε Τεμήρεω γένος, καὶ τὴν θρησκείαν, ἐς ἣν τελοῦντες αὐτὸν πατέρα τε καὶ κηδεμόνα ἐπεποίηντο τῆς ἑαυτῶν χώρας. Ἔλεγον δὲ αὐτῷ, ὡς διὰ ταῦτα εἴη τε τῆς Ἀσίας βασιλεὺς, ὥστε μηδενὶ ἐπιτρέπειν ἐξυβρίζειν ἐς τοὺς ὁμοφύλους, μὴ ὑπάρξαντα ἀδικίας πρότερον. Ὅτι δὲ μὴ ἠδίκουν Παιαζήτην μηδὲ παρὰ τὰς συνθήκας ὅ τι πεπλημμεληκότες εἶεν, ἐπετράποντο αὐτῷ διαιτητῇ, ὥστε δίκας ὑπέχειν, ἥν τι παρὰ τὰς σπονδὰς αὐτῶν κακὸν Παιαζήτην C εἰργασμένοι εἶεν. Τεμήρης δὲ, τέως μὲν Παιαζήτῃ πρὸς τοὺς πολεμίους σφῶν διαπολεμοῦντι, καὶ ἀγωνιζομένῳ ὑπὲρ τῆς Μεχμέτεω θρησκείας, διακεκρίσθαι γὰρ ἐς δύο σύμπασαν θρησκείαν, τήν γε ἐγνωσμένην ἡμῖν οἰκουμένην, τήν τε τοῦ Ἰησοῦ, καὶ τὴν σφῶν αὐτῶν θρησκείαν, ἐναντίαν ταύτῃ πολιτευομένην, τὰς γὰρ λοιπὰς τῶν θρησκειῶν οὔτε ἐς βασιλείαν, οὔτε ἀρχὴν ἡντιναοῦν καταστῆναι Παιαζήτῃ τε πολεμοῦντι, ἔφασκε πρὸς τοὺς τοῦ ἥρωος πολεμίους, οὐχ ὅπως ἄχθεσθαι διὰ ταῦτα, ἀλλὰ καὶ χάριν εἰδέναι ξύμπαντας τοὺς τῆς Μεχμέτεω μοίρας. Ταύτην μὲν οὖν τὴν ἀρχὴν ἀπεδείκνυτο γνώμην Τεμήρης· μετὰ δὲ ταῦτα, ὡς ὑπὸ πολλῶν ἤδη παρ' ἑαυτὸν ἀναβεβηκότων ἐπυνθάνετο τήν τε φύσιν αὐτοῦ μήτε ἐπιεικῆ, ὥστε τῇ καθεστηκυίᾳ ἐθέλειν D ἐμμένειν κατὰ τὴν Ἀσίαν ἀρχῇ, ἀλλὰ τήν τε ὁρμὴν αὐτοῦ διεξιόντες, ὡς λαίλαπι παραβάλλοιεν αὐτὸν, καὶ ὡς ἐπὶ Συρίαν καὶ Αἴγυπτον, καὶ ἐπὶ Μέμφιος βασιλέα, ἐν νῷ ἔχει στρατεύεσθαι, ἀναπεισθεὶς ὑπὸ τούτων, ἔπεμψε πρεσβείαν ἐς Παιαζήτην, ὡς διαλλάξουσαν, ἣν δύνηται, αὐτὸν τοῖς ἡγεμόσι, καὶ ἐπιπέμπων ἐσθῆτα, ᾗ δὴ ᾤετο χαριεῖσθαι τῷ Παιαζήτῃ, ᾗ δὴ νομίζεται τὴν ἡγεμονίαν τῆς Ἀσίας κατέχουσιν. Οἱ δὲ πρέσβεις ἀφικόμενοι ἔλεγον τοιάδε· Ἡμᾶς ἔπεμψε βασιλεὺς Τεμήρης, δῶρά τε τήνδε τὴν ἐσθῆτα φέροντάς σοι, καὶ χάριν εἰδέναι σοι ἔφη, ὅτι τοῖς τοῦ ἥρωος πολεμίοις μαχόμενος, τούς τε ἐπὶ μέγα τε ἡμετέρους φίλους αἰκίζεις ⁸⁹ ἀγωνιζό-

Notulæ marginales.

⁸⁹ αἰάζει; R. ut in c.

μενος, καὶ τὴν ἡμετέραν θρησκείαν ἐπὶ τὸ ἄμεινον A καθιστᾷς. Ὡς δὲ ταύτῃ σοι ἔχει καλῶς τοὺς ἡμετέρους ἀμύνεσθαι πολεμίους, τούς γε φίλους τε καὶ ἐπιτηδείους, καὶ ἐς τὰ μάλιστα καθημένους [81], ἡμῖν πολεμίους ποιεῖσθαι, μηδὲ ἀδικεῖν, ἀλλ' ἐς τούτους μὲν μηδοτιοῦν ἐκφέρεσθαι κακὸν κἀκείνους. Ἢν δὲ μὴ ἐς τοὺς ὁμοφύλους ἐπιτηδείως ἔχῃς, πῶς ἂν τοῖς πολεμίοις προσφέροις; Διὰ ταῦτα δὴ κελεύει, τήν τε ἀρχὴν τοῖς ἐν τῇ Ἀσίᾳ ἡγεμόσιν, ἣν ἀφελόμενος ἔχεις, ἀποδοῦναι, μηδοτιοῦν παραβαίνοντας τῶν σφίσι πρὸς τὴν σὴν ἀρχὴν ἐσπεισμένων. Καὶ ταῦτα ποιῶν, ἐκείνῳ τε χαριῇ, καὶ τὸ ἐν τῇ Ἀσίᾳ γένος, καὶ ἐν τῇ Εὐρώπῃ, χάριν εἰσομένου σοι διὰ τοῦτο. Εἰ δέ τι παρὰ τὰς συνθήκας πεποιημένοι εἶεν, ἐπετράποντο διαίτῃ τῷ βασιλεῖ Τεμήρῃ, ἐς ὅ B τι ἂν λέγοις ὑπ' αὐτῶν ἠδικῆσθαι. Τὸν μὲν οὖν Παιαζήτην διακηκοότα λέγεται τῶν πρέσβεων τὰ μὲν ἄλλα οὐ χαλεπῶς, ἀχθεσθῆναι δὲ μάλα ἐπιεικῶς διὰ τὴν ἐσθῆτα, καὶ μὴ ἀνασχόμενον, εἰπεῖν ἐς τοὺς πρέσβεις· Ἀπαγγείλατε τοίνυν τῷ ὑμετέρῳ βασιλεῖ, ὡς ἔμοιγε ἀγωνιζομένῳ ὑπέρ τε τοῦ ἥρωος πρὸς τοὺς ὑμῖν πολεμιωτάτους χάριν ἂν εἰδείης σύ τε καὶ οἱ ἐν τῇ Ἀσίᾳ, πρὸς τὴν ἡμετέραν τετραμμένοι θρησκείαν. Καὶ σέ τε ἀντὶ τοῦ ὁτιοῦν ἡμῖν συλλαμβάνειν ἐς τὸν ἡμέτερον τοῦτον ἀγῶνα, στράτευμά τε καὶ χρήματα ἐπιπέμποντα, οὐκ ἂν δέοιτο δὴ τοιαῦτα ἡμῖν ἐξηγούμενον συμβουλεύεσθαι· ἀφαιρεῖσθαι δὲ πειρώμενον χώραν, ἣν, καταστρεψάμενος τοὺς ἐμοὶ ἐπιβουλεύοντας, ἔχω, πῶς ἂν εἰδείης χάριν ἐμοί, ᾗ ἔφησθα εἰδέναι; Ἐσθῆτα τοῦ C λοιποῦ ἀπαγγείλατε τῷ βασιλεῖ τῷ ὑμετέρῳ μὴ ἐπιπέμπειν, ἀντὶ ἑαυτοῦ τὸ γένος καὶ τὴν τύχην ἀμείνονι.

Ταῦτα ὡς ἀνηνέχθη παρὰ βασιλέα Τεμήρην ἐς Σεμαρχάνδην, τεθυμωμένον μεγάλως τῇ ἐσθῆτος ὕβρει, ἄγγελον λέγεται ἐπιπέμψαι, προαγορεύοντα τήν τε ἀρχὴν ἐς τοὺς ἡγεμόνας ὀπίσω ἀποδοῦναι, καὶ μὴ τὴν ταχίστην διαμέλλειν· εἰ δὲ μή, περιόψεσθαι ὡς πολέμιον. Ταύτην δὲ τὴν δίκην ἔφασαν αὐτὸν βασιλέα Τεμήρην ἐπιδικάσαι, ὡς ἠδικημένοι τε εἶεν οἱ Τοῦρκοι ἡγεμόνες ὑπ' αὐτοῦ δὴ τοῦ Παιαζήτεω, καὶ μὴ περιιδεῖν αὐτούς, ἐστερημένους τῆς σφῶν ἀρχῆς, περινοστεῖν κατὰ τὴν Ἀσίαν, Τεμήρεω ἔτι περιόντος. D Τὸν δὲ Παιαζήτην ὑπολαβόντα ἐς τὸν ἄγγελον φάναι· Εἰ τοίνυν μὴ ἐπίῃ μαχούμενος ἡμῖν, ἐς τρὶς τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα ἐχέτω ἀπολαβών. Τοῦτο δὴ οὖν ἐς ὕβριν φέρει τῷ γένει τούτῳ, Μεχμέτῃ ἐξορκῶσαι, ἐς τρὶς ἤδη ἀπολαβεῖν τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα, ἂν μὴ πείθηται. Τοῦτο δέ ἐστιν, ὅτι νόμος ἐστὶ τούτοις, ἀποπεμπόμενον τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα, ἕκαστον ἀπαγορεύειν, τοῦ λοιποῦ αὖθις ἄγεσθαι ἐς τὰ οἰκεῖα· ὡς οὐ θεμιτὸν ὄν, ἐπειδὰν ἐς τρεῖς ἔφησε σπλῆνας διαστήσαιτο τὸν γάμον αὐτῷ ὁ ἀνήρ, ἀρνησάμενον ἔτι ἐπὶ τὸν αὐτὸν γάμον ἐλθεῖν, εἰ μή τις τρὶς σπληνὸς ἐς μέσον ἐμβαλόντος,

stes nostros severiter vindicare, at amicos et socios nobis conjunctissimos nequaquam inimicos et hostes facere: nec etiam injuriis obruere, verum beneficiis eos tibi obnoxios reddere annitaris. Si enim parum dextre erga tuos affectus fueris, quomodo hostes cum gloria domabis ? Quapropter edicit rex Temires, Asiæ imperium ducibus ademptum restituas, cum nihil secundum ea quæ pactis convenerant, in regnum tuum deliquerint. Si obtemperaveris, feceris mihi rem gratissimam, nec non Asiam Europamque incolentibus, qui tibi gratias agent immortales. Sin autem quid contra fœdera eos fecisse putas, regi Temiræ ejus rei judicium mandarunt, subituri pœnas injuriarum, si quæ illorum in te exstant, quascunque imperaverit. Pajazitem memorant cætera non iniquo animo, quæ ab legatis afferebantur, auscultasse, verum graviter offensum esse munere vestis, quam Temires miserat. Hinc irritatus, in hunc modum respondisse fertur : Renuntiate regi vestro, quod mihi Temires, nec non reliqui qui in Asia degunt, gratias agunt, dum me incunctanter, ut religionem nostram tuear, hostibus impigre opponam, me admodum mirari . In primis autem admirationem mihi infert, dum pecuniam et milites reliquaque ad ista certamina necessaria offert : nec tamen in hujuscemodi negotio a partibus nostris stare deprehenditur, verum in me hostilia meditatur, adimendo regionem, quam meo marte, devictis adversariis et insidiatoribus meis, in potestatem meam redegi et possideo. Quomodo igitur mihi gratias habes atque agis, quemadmodum modo verbis declarasti ? Porro quod ad vestem attinet, regi vestro nuntiate, ne posthac et genere opibusque præstantiori hujusmodi munera mittere in animum inducat.

Hæc ut relata sunt ad regem Temirem Semarchandam, ira graviter **55** accensum ferunt vestitus contumelia, et statim misit præconem qui imperaret, ne quamprimum ducibus imperium restituere dubitet : se enim sic decrevisse. Sin parere recusarit, se ipsum pro hoste habiturum. Causam illam disceptavit rex Temires, atque talem sententiam dedit : Turcorum duces injuriis a Pajazite esse affectos. Proinde se ipsos, dum vita fruatur, haud neglecturum vagos oberrare per Asiam, exutos regno suo. Pajazites nuntium cum hujusmodi responso dimisit : Nisi cum exercitu adversum nos procedat, precor ut uxorem suam ter repudiatam tandem iterum assumat. Hoc quidem vergit in contumeliam Turcorum, videlicet ter uxorem suam recipere, nisi persuadeatur. Quia legem habent Turci, qua cavetur, ut is qui uxorem dimittit, edicat se non amplius ipsam in sua admissurum. Quasi id factitare haud fas sit, postquam sibi ad tres splenes matrimonium dissidisse dixerit maritus, recusans ad idem matrimonium redire : nisi quis ter splene in medium procedente, denuo ducat ab alio

Notulæ marginales.

[81] καθισταμένους.

adulterio pollutam. Hæc ubi nuntius accepit, iter ad regem Temirem maturavit. Aiunt, Temiris uxorem admodum in rebus maximis superstisiosam exstitisse, nec permississe Temiri, ut infesta arma inferret Pajaziti, viro laude digno, qui magna cum gloria pro Mechmetis religione contra Christi fidem dimicarit. Verum monuisse regem ut virum tantum quiescere patiatur, nec ei negotia facessat, qui non commeruerit ut aliquid mali ab ejusdem religionis consortibus accipiat. Ut nuntius Temiri mandata explanavit, uxorem suam vocavit, nuntiumque eadem, ipsa audiente, recensere jussit. Qui cum dicto paruisset, et Pajazitis mandata exposuisset, aiunt Temirem interrogasse uxorem suam an adhuc justum esse censeat Pajazitem injuriis certantem missum facere, et sinere tales impune ferre ? Et sane manifestus erat, etiamsi ad priorem inclinasset uxor sententiam, bellum inferre Pajaziti. Sic enim se legibus uxori conjunctum esse dicebat, ut testaretur se illius injurias vindicaturum, quidquid tamen patiendum foret. Uxor autem eo tempore tale responsum dedisse dicitur : Verum, o rex, quod ille vir furit, talique morbo implicitus, non amplius ratione recte fruitur, notum est cum aliis tum mihi, quæ modo ejus audivi responsum. Profecto si istum virum jure ultus fueris, prudenter fecisse videberis : eique hoc modo ostendes, qualis ipse exsistens, quali viro adeo fœda nuntiet. Hoc quidem tibi perspectum esse volo, quod **56** contra eum virum, qui pro nostro heroe bella gerit contra Græcos et contra alias Epiri gentes, bellum suscipere haudquaquam fas esse duxero : sin autem mihi stulte illudit, non arbitror justum esse ut eas contumelias inultas abire sinamus. Proinde bellum viro illi indicito, nec tamen ipse pugnaturus ; verum si ejus urbem Sebastiam dirueris, satis eum ultus fueris propter urbem Melitinem Euphrati impositam et propter duces, qui apud nos ætatem agunt.

His in istum modum peractis, arma cepit bellum gesturus cum Pajazite, quem sua sponte ad bellum provocabat. Quidam perhibent Temirem, transita Melitine, venisse Sebastiam, et postquam eam urbem subegisset, legatos misisse ad Pajazitem, petitum ut ducibus regionem restitueret. Iisdem quoque mandavit, ut butyrum et tentoria flagitarent. Postulabatur butyri tantum, quantum dua millia camelorum ferre possent. Præterea petebantur tentoriorum pileatorum, cujusmodi utuntur pastores, duo millia. Ad hæc volebat, ut per omnia templa, quæ essent in regione Pajazitis, rex publice pronuntiaretur. Filium Pajazitis in suis januis morari cupiebat. His addebat, ut in regionem suam Temiris numisma admitteret, eoque solo uteretur. Septem istas petitiones, Sebastia capta, Pajaziti

A αὖθις ἄγοιτο ὑπὸ ἑτέρου μοιχευομένην. Ταῦτα μὲν οὖν ὡς ἤκουσεν ὁ ἄγγελος, ἤλαυνεν ὀπίσω τὴν ταχίστην παρὰ βασιλέα Τεμήρην. Λέγουσι δὲ τὴν γυναῖκα Τεμήρεω δεισιδαίμονά τινα ἐς τὰ μέγιστα γεγονέναι, καὶ μὴ ἐᾷν Τεμήρην οὕτω προσφέρεσθαι, ἐπαχθῆ ὄντα Παιαζήτῃ, ἀνδρί τε ἐπαίνου ἀξίῳ ἐς τὴν κατ' αὐτοὺς θρησκείαν, ἀγωνιζομένῳ πρὸς τὴν τοῦ Ἰησοῦ μοῖραν, ἀλλ' ἐᾷν αὐτὸν ἡσυχίαν ἄγειν, καὶ μὴ πράγματα παρέχειν οὐ δικαιῶν ὑφίστασθαι ὁτιοῦν ἀνήκεστον ὑπ' αὐτῶν. Ὡς δὲ τὰ ὑπ' ἀγγέλου ἐλέχθη, λέγεται ἐπικαλεσάμενον τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, κελεῦσαι ἐναντίον αὐτῆς τὰ παρὰ τοῦ Παιαζήτεω λεχθέντα ὑπ' αὐτῷ ἀπαγγεῖλαι. Τοῦ δὲ ἀπαγγείλαντος τὰ ὑπὸ Παιαζήτεω ἐπεσταλμένα, ἐρέσθαι τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, εἰ ἔτι δικαιοῖ Παιαζήτην ἐᾷν, οὕτω ἐξυβρίζοντα. B Καὶ ἀνεδήλου, ὡς εἰ ἐπὶ θάτερα δικαιοῖ Παιαζήτην, οὐκ ἔτι δέοι αὐτῷ ἐκείνην συνοικεῖν τοῦ λοιποῦ. Εἰ δὲ ἐπὶ θάτερα γένοιτο ἡ γνώμη, ὥστε ἀμύνεσθαι τὸν πόλεμον, οὕτω δὴ νομίζεσθαι αὐτὴν οἱ γυναῖκα, καὶ μεταδιώκειν, ὅ τι ἂν αὐτῷ γενέσθαι ἀναγκάζοι. Τὴν δὲ γυναῖκα τότε δὴ ὑπολαβοῦσαν, φάναι λέγεται· Ἀλλ' ὅτι μὲν, ὦ βασιλεῦ, ὑπὸ ἀφροσύνης κατεχόμενος, συμφορᾷ χρώμενος τοιᾷδε, οὐκέτι ἔμπεδον ἔχει τὸν λογισμὸν ἐκεῖνος ἀνὴρ, δῆλά ἐστι, καὶ ἔμοιγε ταύτῃ καταφαίνεται εἶναι, καὶ ἠπιστάμην ὡς ἐκεῖνον σὺν δίκῃ τισάμενος, σωφρονεῖς τε ὡς μάλιστα, καὶ ἐνδείξῃ αὐτῷ, οἵῳ ὄντι σοι, οἷος ὢν ἐκεῖνος, τοιαῦτα ἐπιπέμπει. Ἐκεῖνο μέντοι σαφῶς ἐπίστασο, ὡς οὔτ' C ἂν ὑπὲρ τοῦ ἡμετέρου ἥρωος ἀγωνιζομένῳ, ἔς τε τοὺς Ἕλληνας, καὶ ἐς τὰ ἄλλα, τὰ ἐς τὴν ἄλλην ἤπειρον ἔθνη, ὑπάρξαι πόλεμον ἐς ἐκεῖνον, οὔτε θέμις ἡγησάμην ἔγωγε εἶναι. Ἣν δέ τι ἐκεῖνος ἀφροσύνῃ μὴ διασκοποῖτο [88], οὐ δίκαιόν ἐστιν ἐπιτρέπειν ὑβριστῇ τοιούτῳ μέγα φρονεῖν. Ἀλλ' ἴθι δὴ ἐπὶ τὸν πόλεμον, μήτε αὐτὸς μαχεσάμενος, ἀλλὰ πόλιν αὐτοῦ Σεβάστειαν ἢν καθέλῃς, ἱκανῶς τετιμωρημένος ἔσῃ ὑπέρ τε τῆς ἐν τῷ Εὐφράτῃ πόλεως Μελιτηνῆς, καὶ ὑπὲρ τῶν ἡγεμόνων, τῶν παρ' ἡμῖν διατριβόντων.

Οὕτω μὲν οὖν ἤλαυνε Τεμήρης ὁ βασιλεὺς ἐπὶ Παιαζήτην, προκαλεσάμενος αὐτὸν ἑκὼν εἰς τὸν πόλεμον. Φασὶ μὲν οὖν τινες, ὡς Τεμήρης, διὰ μὲν τὴν Μελιτηνὴν καταβὰς ἐπὶ Σεβάστειαν, καὶ ἐπεί D τε καθεῖλε τὴν πόλιν ταύτην, τότε δὴ πρεσβεύεσθαι πρὸς Παιαζήτην περί τε τῶν ἡγεμόνων, ὥστε τὴν χώραν αὐτοῖς ἀποδιδόναι, καὶ τὴν τοῦ βουτύρου αἴτησιν καὶ σκηνῶν. Ἠτεῖτο γὰρ αὐτὸν, ᾗ λέγεται, βουτύρου μὲν καμήλους δισχιλίους, σκηνὰς δὲ πιλίνους, αἷς χρῶνται οἱ Νομάδες, δισχιλίας· καὶ αὐτὸν ἐν τοῖς ναοῖς αὐτοῦ διαμνημονεύειν, ὡς βασιλέα, καὶ τὸν παῖδα αὐτοῦ ἐπὶ τὰς Τεμήρεω θύρας ἰέναι, καὶ νομίσματα δὲ αὐτοῦ ἐς τὴν χώραν αὐτοῦ νομίζεσθαι. Ταῦτα δὲ τὰ ἑπτὰ αἰτήματα γενέσθαι αὐτῷ, αἰτούμενον Τεμήρην, φασὶ, μετὰ τὴν τῆς Σεβαστείας ἅλωσιν. Καὶ τότε δὴ καὶ τὸν Παιαζήτην θυ-

Notulæ marginales.

[88] διασκοπῇ. *R. ut in c.*

μωθέντα μεγάλως, ἐπιστεῖλαι ἐκείνῳ τὰ περὶ τὴν γυναῖκα. Τεμήρης μέντοι ὥρμητο ἐπὶ Παιαζήτην, ὡς τήν τε χώραν αὐτοῦ ἐν τῇ Ἀσίᾳ καταστρεψόμενος, καὶ ἐς τὴν Εὐρώπην διαβησόμενος, μὴ ἐπισχεῖν πρότερον ἀναχωροῦντα, πρινὴ ἐπὶ τοῖς τέρμασιν αὐτῆς γένηται, ἔστε ἐπ' ὠκεανὸν ἐλαύνοντα, τὸν περὶ τὰς Ἡρακλείους στήλας, ἔνθα ἐπύθετο πορθμὸν, ὡς βραχύτατον, διείργειν τήν τε Εὐρώπην καὶ Λιβύην. Ὅθεν εἰς τὴν Λιβύην περαιουμένῳ, καὶ ταύτην τῆς οἰκουμένης χώραν [83] οἱ ὑπαγομένῳ, ἐπ' οἴκου ἐντεῦθεν κομίζεσθαι. Ταῦτα μέντοι Τεμήρης ἐπενόει τε μεγάλα, καὶ ἐς τύχην μᾶλλόν τοι ὑπὸ Θεοῦ δεδομένην ἀφορῶντα. Παιαζήτης δὲ ἄρα ἐλογίζετο ἐπιόντα ἀμύνεσθαι, ἀπό τε τῶν παλαιῶν συμβαλλόμενος, ὡς οὐδέποτε τῆς γε Εὐρώπης οἱ τῆς Ἀσίας βασιλεῖς ἐν τοῖς πρόσθεν χρόνοις περιγένοιντο πώποτε, ἀλλὰ καὶ ὡρμημένους ἐπὶ τὴν Ἀσίαν, τῷ τε βασιλεῖ ἀφῃρῆσθαι τοὺς τῆς Ἀσίας ἡγουμένους. Ταῦτα διασκοπούμενος, μέγα τε ἐφρόνει, καὶ ᾤετο ἐν βραχεῖ πολέμῳ ἅμα καθαιρήσειν τὴν Τεμήρεω βασιλείαν.

Ἐνταῦθα δὲ γενομένῳ μοι, καὶ τὴν ἐπὶ Παιαζήτην πρώτην τε καὶ δευτέραν ἔλασιν Τεμήρεω βασιλέως, κατὰ τοῦτον τὸν χρόνον γενομένην, διασκοπουμένῳ, ἐπῄει λογίζεσθαι, ὡς ἐπὶ μέγα ἀφίκοιτο δυνάμεως τὰ τῶν Τούρκων πράγματα, παρέχοιτ' ἂν εἰς τὴν ἑσπέραν ἀναστρέφεσθαι, μὴ οὕτω παραχρῆμα ἐπιδιδόντος, ἀνεκόπτετο ὑπὸ Τεμήρεω βασιλέως. Οὔτε γὰρ ἂν δίχα γενομένης τῆς βασιλείας Ὀτουμανίδων, καὶ ἐπὶ διαφορὰν σφίσι καθισταμένων, ἐφθείρετο ὑπ' ἀλλήλων τὰ πράγματα αὐτῶν, ὄλεθρον μέγιστον δὴ τῶν μνήμῃ πώποτε ἐπενεγκόντα, ὡς μετὰ τὴν τελευτὴν τοῦ Παιαζήτεω, συνηνέχθη γενέσθαι ἐς τοὺς παῖδας, ἀλλήλοις διαφερομένους, καὶ τὴν χώραν ὑπ' ἀλλήλων δῃουμένην, ξυμφορὰν τῷ γένει ἐπινεμεῦσαι [84], ὅσην δὴ βαρυτάτην καὶ χαλεπωτάτην. Νῦν δὲ ἐς ὑπερφυᾶ δύναμιν ἀφικόμενος ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ἐγένετο Παιαζήτῃ σωφρονισθῆναι, ὥστε ἐπὶ τὴν βασιλείαν μεγάλα φρονεῖν. Ὅθεν βασιλεὺς Τεμήρης ὁρμώμενος, ἐπὶ τὰ τῆς Ἀσίας ἀφίκετο πράγματα, καὶ ἐπὶ τὴν τῆς Σεμαρχάνδης βασιλείαν κατέστη, τῇδε ἄν μοι διεξιόντι ἐπίδηλα γένοιτο. Λέγεται μὲν πολλαχῇ τοῦτον ἀπ' ἐλαχίστου ὁρμώμενον κατὰ τὴν Ἀσίαν, ἐπὶ μέγα χωρῆσαι δυνάμεως.

A obtulit. Pajazites his graviter accensus, jussit Temiri quæ antea de uxore ejus recensuimus, explicari. Temires itaque, arreptis armis contra Pajazitem, animo agitabat ejus regionem in Asia sui juris facere, et exinde in Europam transgredi. Nec prius redeundi erat animus, quam limites ejus attigisset, progrediendo usque ad Oceanum, qui est prope Herculis columnas. Ibi enim esse trajectum maris angustissimum acceperat, distinguentem Europam a Libya. Hinc igitur in Africam transmittere decreverat. Qua in ditionem recepta, domum tum demum remeare statuerat. Hæc quidem Temires animo volvebat : verum postulabant majorem fortunam, quam Temiri a Deo concessa foret. Pajazites vero in spem erectus erat, se facile victurum Temi- B rem, hostili animo accedentem. Spem istam faciebat conjectura, quam ab antiquis ducebat temporibus, quæ confirmabat, Asianos reges nunquam quivisse devincere Europam : verum Europæ homines in Asiam progressos, regem suis principatibus spoliasse. Hæc animo secum versans, ingentes concipiebat spiritus, tanquam brevissimo bello etiam Temiris regnum disjecturus.

Cum huc usque sermonis serie sim tractus, cogitemque primam et secundam **57** Temiris regis expeditionem, nec non mala quæ istis temporibus contigere, cogitatio subit, Turcorum res incredibile incrementum assumere potuisse, si versus Occidentem ire cupientes, non inhibiti fuissent a rege C Temire. Nec enim, si seditione regnum Otomanidarum arsisset, et mutuis discordiis ipsi inter se concertassent, in adeo grave exitium res vergere potuissent, ut contigisse constat defuncto Pajazite, cum ejus filii fœde inter se contenderent, regionemque invicem vastarent : unde maximam et gravissimam Turcorum genti calamitatem invexere. Nunc autem cum ad augustissimam dignitatem a Deo Pajazites fuerit evectus, contigit ut aliquantulum molestiarum experiretur, quo magis tandem modestiæ memor esset. Propterea enim ad Asiæ regnum emersit rex Temires, et Semarchandæ regno potitus est. Quæ singula ut evenerunt, me commemorante accipietis. Fama est, hunc virum ab minimis et D perobscuris principiis profectum, magnam sibi potentiam in Asia peperisse.

Notulæ marginales.

[83] μοῖραν. [84] ἐπινεῦσαι. *R. ut in c.*

ΛΑΟΝΙΚΟΥ ΧΑΛΚΟΚΟΝΔΥΛΟΥ

ΑΘΗΝΑΙΟΥ

ΑΠΟΔΕΙΞΙΣ ΙΣΤΟΡΙΩΝ ΤΟ ΤΡΙΤΟΝ.

LAONICI CHALCOCONDYLÆ

ATHENIENSIS

HISTORIARUM

DE ORIGINE AC REBUS GESTIS TURCORUM

LIBER TERTIUS.

Tamerlanis Scythæ origo, incrementa et expeditio adversus Bajazetem.

Temiris expeditio prima adversus Sebastiam, Cappadociæ urbem opulentam, suscepta est. Nam cum accepisset Pajazitem parum pacato esse animo erga duces Asiæ, Turcorum genere natos, nec voluisse cum his in gratiam redire, postquam eos omnes suis fortunis expulisset; præterea cum, sæpius legatis missis, nihil æqui impetrare posset, verum audiret istum usque contumelias sonare; haud cunctandum ratus, bello Sebastiam adortus est. Primordia autem regni hæc erant, videlicet ut bellum gerens Pajazitem domaret, reliquos vero metu perculsos in ditionem redigeret; nec prius bello abstineret, quam totius Asiæ dominium acquisivisset; quæ quidem **59** omnia accidisse cognovimus.

A Τεμήρεω μέντοι ἡ πρώτη ἔλασις ἐγίνετο ἐπὶ Σεβάστειαν, πόλιν τῆς Καππαδοκίας εὐδαίμονα. Ὡς γὰρ ἠγγέλλετο, οὐδὲν ὑγιὲς Παιαζήτεω εἶναι, ἐς τε ἐπὶ τῶν τῆς Ἀσίας ἡγεμόνων Τούρκων, καὶ ἐς τὴν πρὸς τοὺς ἡγεμόνας διαλλαγὴν, οὓς τὴν χώραν σύμπασαν ἀφελόμενος ἐξήλασεν· ὡς γὰρ δὴ ἐπιπέμποντι οὐδὲν ἐπὶ πλέον προὐχώρει, ὧν ἐπέστελλεν αὐτῷ, ἀλλ' ἑώρα τε ἐς πολλά τε ἄλλα καὶ βλάσφημα ἐξενηνεγμένον, παρεσκευάζετο ἐλαύνειν ἐπὶ Σεβάστειαν. Ἀρχὴ δὲ αὐτῷ ἥ τε ἐπὶ τὴν ἀρχὴν πάροδος, καὶ ὡς τὸν μὲν πολεμῶν, τὰ δὲ καὶ σπενδόμενος δέει τὸ ἀμφ' αὐτὸν, ξύμπασαν ὑπηγάγετο ἑαυτῷ τὴν Ἀσίαν, ὧδε αὐτῷ ξυμβῆναι ἐπυθόμεθα.

Hic Temires fuit filius Sangalis, viri privatam vitam agentis; cui, ubi duxit uxorem, tale quid accidisse comperimus. Temires cum esset adultus, jamque per ætatem isti officio idoneus foret, deferentibus oppidanis, oppidanorum equorum curam nactus est. Tandem in colloquium veniens cum reliquis istius regionis pastoribus, effecit ut inter se conjurarent, se velle furtis colligere opes, et deinde ad aliam confugere regionem. Temires cum furandi foret peritissimus, plurimos equos et jumentorum oviumque multitudinem immensam nactus est; neque quidquam integri aut satis sani in isto homine erat. Ferunt eum quondam, ut pecoris stabulum intrare posset, conscendisse mu-

B Οὗτος μὲν δὴ ὁ Τεμήρης ἐγένετο πατρὶ Σαγγάλεω, ἀνδρὸς ἰδιώτου· ὃς ἐπεί τε ἠγάγετο τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, λέγεται ξυμβῆναι αὐτῷ τοιόνδε. Ὡς ἐγένετο [88] Τεμήρης, τήν τε τῆς πόλεως φορβὴν ἐπιτετραμμένος, ἱπποφορβός τε ἦν, καὶ τοῖς τε περὶ αὐτὰ δὴ τὰ χωρία τὰς φορβὰς ἐπινεμομένοις συνιών τε καὶ διαλεγόμενος, συνέθετο αὐτοῖς, ὡς ἀπὸ κλοπῆς σφίσιν, ἣν δύνωνται, χρημάτων κτῆσιν ποιησόμενοι, ἐπ' ἄλλην ἴωσι χώραν· καὶ δεινὸς κλέπτειν γενόμενος ἵππους τε καὶ ὑποζύγια, καὶ προβάτων πλῆθος ἐδηδοκέναι, οὐδὲν ὑγιὲς ἦν αὐτοῦ τὸ παράπαν. Καί ποτε ἐπὶ μάνδραν λέγεται ἀναβῆναι, καὶ ὀφθέντα ὑπὸ τῶν δεσποτῶν τοῦ οἴκου, ἅλλεσθαι δὴ ἅλμα μέγιστον, ἀπὸ τοῦ τείχους τῆς

Notulæ marginales.

[88] γάρ. *in uno* ἐξ, *in al. ut in c.*

μάνδρας ἐς τὴν γῆν. Τά τε γὰρ ὑποζύγια καὶ κτήνη ἐν τῇδε τῇ χώρᾳ περιβάλλεται τείχει, ὡς μέγιστα εἶναι, καὶ μὴ ἀναβῆται εὐπετῆ. Ὡς δὲ ἥλατο, ἐπιτριβῆναί τε αὐτῷ τὸν πόδα, καὶ χωλὸν γενέσθαι τὸ ἀπὸ τοῦδε. Λέγεται μὲν οὖν, ὡς μαχόμενον πληγῆναί τε τὸν πόδα, καὶ χωλεύοντα διαγενέσθαι τὸ ἐντεῦθεν. Μάχης δὲ γενομένης πρὸς τοὺς περιοίκους, ἐλαύνοντα αὐτόν τε ἅμα, καὶ οἳ συνέθεντο τὴν ἀρχὴν τὴν ἵππων φορβὴν, οἴχεσθαι ἐπὶ τοὺς πολεμίους. Ἐντεῦθεν προσλαβόμενον, ὅτῳ ἂν περιτύχοι, καὶ ἀναπείθοντα κατασχεῖν χώραν τε τὴν ἐρυμνὴν, καὶ ὡς ἐν ἐπιτηδείῳ ἔχοιεν πρὸς λῃστείαν· ἐντεῦθεν δὲ ὁρμώμενον, λῃστεύειν τοὺς διιόντας, καὶ κατακρίνειν ἀφειδῶς. Καὶ χρήματα ἐπικτησάμενον, ἑτέρους τε προσκτήσασθαι αὐτῷ ἄλλους τε δὴ, καὶ ἄνδρε δύω, Χαϊδάρην τε καὶ δὴ Μυρξίην. Τὸ γένος ᾗ δὴ λέγεται γενέσθαι τούτοιν, Μασαγέται. Τούτοιν δὲ ἑκατέρῳ προσχρώμενον, περιτυχεῖν τε τοῖς πολεμίοις, ληϊζομένοις τὴν χώραν, καὶ τρεψάμενον, ἐπεξελθεῖν διαφθείραντα τοὺς ἱπποδρόμους τῶν ἐναντίων. Τῆς δὲ φήμης ἐπὶ τὴν πόλιν ἐλθούσης, ἐπιτρέψαι τε αὐτῷ στρατιωτῶν μοῖραν οὐκ ὀλίγην, καὶ χρήματα, ὥστε θεραπεύειν τοὺς στρατιώτας, καὶ δὴ τὸ ἀπὸ τοῦδε ἐπεγείραντα τὴν σὺν αὐτῷ στρατιὰν, καὶ ἐξοτρύνοντα, ἀμφὶ τῇ πολεμίων ἔχειν χώρᾳ, ἀνδράποδά τε καὶ ὑποζύγια ὡς πλεῖστα ἐπάγοντα ἐς τὴν πόλιν. Τὸν δὲ βασιλέα Μασαγετῶν ἐνιδόντα τοῦτο ἐς τὸν Τεμήρην, ἀξιοῦντα παρ' ἑαυτῷ τιμῆς τῆς μεγίστης, καὶ στρατηγὸν ἀποδεδειχέναι ξυμπάσης ἤδη τῆς ὑπ' αὐτὸν στρατιᾶς. Καὶ ἐντεῦθεν δὴ δρόμους τε ἀνῦσαι μεγίστους τῶν πώποτε γενομένων σὺν τῇ στρατιᾷ. Ὥστε καταλαμβάνειν τοὺς πολεμίους, ἄφνω ἐπιπίπτοντα αὐτοῖς, καὶ διαφθείραντα τὸν ἐκείνων στρατόν. Καὶ δὴ καὶ ἐς χεῖρας ἐλθόντα τοῖς ἐναντίοις, φασὶν αὐτὸν μαχεσάμενον τρέψασθαι, καὶ ἐπιδιώκοντα, ἐλάσαι τε ἐς Βαβυλῶνα, τὸ Πογδάτιν οὕτω καλούμενον, καὶ πολιορκοῦντα, μεταπέμψασθαι τὸν ἑαυτοῦ δεσπότην βασιλέα. Μετὰ δὲ ταῦτα, οὐ πολὺν χρόνον, τελευτήσαντος τοῦ βασιλέως, γῆμαί τε τὴν γυναῖκα τοῦ δεσπότου αὐτοῦ, καὶ ἐς τὴν βασιλείαν καταστῆναι. Ὡς δὲ ἐς τὴν βασιλείαν ἀφίκετο, ἐπιὼν τό τε Πογδάτι, καὶ τὸ Σαμαρχάνδι, ἐπολιόρκει. Καὶ οὐ πολὺ ὕστερον, ὡς ἔξοδον ποιησάμενοι οἱ τῆς πόλεως, οὐδὲν πλέον ἔσχον, ἀλλ' ἡττημένοι ἐσῆλθον ἐς τὴν πόλιν καὶ ἐπολιορκοῦντο, προσεχώρησαν αὐτῷ καθ' ὁμολογίαν, ὡς ἐπὶ τὴν τῆς Σεμαρχάνδης ἀρχὴν παρεγένετο, προδοσίαν συνθέμενον τοῖς ἐν τῇ Βαβυλῶνι, αὐτὸν Χαϊδαρῇ ἐς τοῦτο χρησάμενον ὑπηρέτῃ. Τὸν μέντοι Μυρξίην, ἄνδρα ἐπιεικῆ τε ἅμα, καὶ συγχιρνῶντα τὸν Τεμήρεω, θυμοῦ κατέχειν ἐμφερόμενον ἐφ' ὅ τι ἂν ἡγήσαιτο, μὴ προσήκειν αὐτῷ τὴν ἀρχὴν ἐξηγεῖσθαί τε αὐτῷ τὴν ἐς τὰ Συσσιτήρια Τεμήρεω ἐσήγησιν. Τήν τε γὰρ στρατιὰν αὐτῶν ξύμπασαν Μύρξεω ὑποτιθεμένου ἐπιδιελόμενος ὁ Τεμήρης ἔς τε δεκάρχας καὶ λοχαγοὺς, καὶ δὴ καὶ ἐνωμοτίας, τὸν δεκάρχην παρηγγύα δίαιταν παρεχόμενον τοῖς μεθ' ἑαυτοῦ στρατιώταις, παρεῖναι αὐτίκα τῷ λοχαγῷ, τὴν ταχίστην παρε-

A rum; animadvertentemque se esse visum a patrefamilias, desiliisse in terram (solent enim homines in ista regione jumenta et pecora muris circumdare altissimis, quæ difficulter ascendi possint), quo casu fregisse crus, et hinc claudicationem contraxisse. Nec desunt qui perhibent, eum fortiter pugnam cientem, vulnere in pedem accepto, claudicare cœpisse. Prælio autem facto cum finitimis, profecti sunt pastores, qui ab initio convenerant, duce Temire, contra hostes, rapientes quæcunque casus obtulisset. Consilium dedit ut caperent locum latrociniis et furtis commodum, in quem quasi in munimentum tutissimum sese reciperent. Hinc profectus, latrocinando crudeliter grassatus est in prætereuntes, nulli parcere B statuens. Corradens autem magnam pecuniæ vim ex istiusmodi latrociniis, alios viros duos in societatem pellexit, Chaidarem et Myrxiem, quos Massagetas fuisse accipimus. Quibus Temires adjutus, irruit in hostes regionem deprædantes, eos fugavit, hostium equitatum universum perimens. Fama hujus ut in urbem delata est, cives non modicam manum ei tradiderunt, addentes etiam pecuniam, qua militum animos conciliare posset. Deinde in hunc modum instructus, suos confirmans et incitans, in hostium regione versatus est, mancipia et jumenta plurima mittens in urbem, quæ hosti extorserat. Rex Massagetarum, explorata viri virtute, eum in maximo honore habuit. Nam imperaC torem declaravit, universosque suos exercitus ei commisit, qui, acceptis copiis regis, mirabili celeritate usus est in devincendis hostibus, subito in eos incidens, atque temporis momento omnes perdens. Temires, ubi ad manus ventum erat, hostes terga vertere coegit; ipseque fugientes insecutus, compulit in Babylonem 60 Pogdatim nuncupatam, quam obsidione cingens, dominum suum regem accersivit. Dehinc tempore modico interjecto, rex mortuus est: ejusque uxorem viduam connubio sibi junxit Temires, regnique regimen sortitus est. Cum autem jam pro rege se gereret, Pogdatim et Semarchandam oppugnavit. Nec multo post cum oppidani in militum stationes excurrerent, nec vincerent, verum vincerentur, reversi in urbem D gravissima obsidione affligebantur. Quam cum tolerare amplius non possent, pactionibus intercedentibus se Temiri dediderunt. Cum in potestatem venisset Semarchanda, proditionis consilia iniit cum iis qui erant in Babylone, usus ad eam rem ministro Chaidare. Myrxies vir exstitit æqui studiosissimus, adhortabaturque Temirem ut iram supprimeret, nec ad rem conferre pararet quæ ipsa dictaret. Non ipsi convenire imperium Babylonis. Hinc etiam Temirem edocuit Syssitiorum rationem. Nam universum suum exercitum secernens Temires in decumas et manipulos et cohortes, jubebat decurionem præbentem suis alimenta, continuo, quandocunque usus postularet, præsto esse cum suis militibus, eosque manipulorum duci

tradere. Hos præterea volebat, ubi additi fuissent manipulorum duci, suo parere singulos ductori. Cum venissent in Syssitia, nullus erat cui non esset locus designatus. Cibum mercari jussit in reliquum exercitum, juxta ea quæ communi consensu decreta fuerant. Imperavit ut singuli duces minores frequenter, sicut præciperent majores duces, suos monerent, ne eos otio torpescere sinerent. Hinc contigit ut nullus explorator, vel peregrinus aliquis, clam in Temiris castra penetrare, et in iisdem morari posset. Ordinavit virum, cui hoc negotii imposuit, ut peregrinos, si qua re indigerent, advenientes hospitio exciperet. Quapropter hæc diligens disciplina effecit ut universus iste exercitus ad nutum et arbitrium regis, quocunque vellet, facile moveretur; eoque ducente exciti, uno signo confestim advolarent, parati se regi utendos dare quacunque in re voluisset. Vespera appetente, accipientes signum a duce suo magno, singuli maturant iter ad tentoria et ad contubernales suos. Ubi autem milites in tentoria sua se receperunt, vigiles ad hoc creati in castris oberrant, si quem inveniant extra tentoria morari. Si talis occurrerit, eum capientes, supplicio capitali subdunt. Si autem quis explorator accesserit in castra, is, ut cui nullus sit ascriptus locus, extra tentoria cubare cogitur: proinde rerum **61** omnium ignarus, dubiusque quo se vertat, continuo a vigilibus in vincula ducitur. Hic modus et hæc est forma Syssitiorum regis. Chaidares, regis amicus laborumque socius, ei admodum diligenter in necessariis ministrare novit. Regem quoque incitare nunquam destitit, ut bella aggrederetur plurima, ne otio et quiete corrumperetur. Aiunt Myrxiem, antequam Temires ad Semarchandæ regnum evasisset, tale quippiam fecisse. Cum Temires cum suis oberraret, latrociniis gaudens, accidit ut familiares Myrxiis de felice rerum Temiris successu dissererent, eoque tandem venirent, ut dicerent, eum brevi etiam Semarchandæ regnum consecuturum. At Myrxies respondit: Regnum Semarchandæ firmius est quam ut occupari possit a latrone et privato homine. Sin autem aliquando contigerit, ut Semarchandæ regno iste potiatur, precor non amplius superstes maneam, sed confestim ut mendax obtruncer. Hæc quidem serio, non joco locutus est. Nec tamen satis prosperum sermo ille habuit eventum. Deinde tempore interposito, cum urbis regimen Temires esset adeptus, honores majores Myrxies quam Chaidares apud regem invenit. Hinc commotus Chaidares, dixisse fertur: Tempus jam esse, ut sermo ille quem locutus fuerat Myrxies, ad rem conferatur; exstare enim ejus sermonis testes plurimos. Ut igitur sermo ille effectum sortiretur, Myrxiem capitali supplicio

A χόμενον τοὺς στρατιώτας, ἐπειδὰν παραγγέλλῃ. τοὺς δ' αὖ παραγενομένους τῷ σφετέρῳ, γενομένους δὲ ἐς τὰ Συσσίτια, οὐδένα λείπεσθαι, ὅτῳ μὴ εἴη χῶρος αὐτῷ ἀποδεδειγμένος. καὶ τήν τε ἀγορὰν σιτίζεσθαι ἐκέλευε, κατὰ τὰ δεδογμένα, ἐπὶ τοῦ λοιποῦ στρατεύματος. Κινεῖν δὲ τούς τε ἄρχοντας αὐτῶν ἑκάστους θαμὰ ἐπὶ τὰ ὑπὸ τῶν μεγάλων στρατηγῶν παραγγελλόμενα, ὥστε ξυμβαίνειν κατάσκοπον εἰσιόντα ἐς τὸ Τεμήρεω στρατόπεδον λεληθέναι πώποτε, οὔτε ξένον, ὃς ἂν παρὼν τυγχάνῃ ἐν τῷ στρατοπέδῳ. Τούτους δὲ αὖ ἀνδρὶ ἑτέρῳ ἐπιτετράφθαι, καταλύειν παρ' ἑαυτῷ τοὺς ξένους, εἰ τυγχάνοιεν παραγενόμενοι ἐς τὸ στρατόπεδον, σίτου δεόμενοι. Ὥστε νεύματι τοῦ μεγάλου βασιλέως κινεῖσθαι πάντα δὴ τὸν στρατὸν, ἐφ' ὅ τι ἂν γένοιτο, καὶ B ἐκείνου δὴ ἄγοντος τὰ πάντα, ἐφ' ἑνὶ συνθήματι ἰέναι αὐτίκα ἐν τάχει παραγενόμενον, ἐπὶ τὴν χρείαν καθίστασθαι αὐτίκα μάλα ἰόντα. Ἑσπέρας δὲ γενομένης, ὁπότε τὸ σύνθημα λαμβάνοιεν οἱ στρατιῶται ὑπὸ τοῦ μεγάλου ἡγεμόνος, θεῖν δρόμῳ αὐτόν τινα ἕκαστον ἐπὶ τὴν ἑαυτοῦ σκηνὴν, ἐς τοὺς συσκήνους ἰόντα. Γενομένων δὲ ταῖς σκηναῖς τῶν στρατιωτῶν, τὰς φυλακὰς περινοστεῖν τε τὸ στρατόπεδον, εἴ τινα τόπον ἴδοιεν ἐκτὸς τῶν σκηνῶν γενόμενον, τοῦτον λαβόντες ἐτιμωροῦντο. Εἰ δέ τις κατάσκοπος παρὼν τύχῃ ἐν τῷ στρατοπέδῳ, οὐκ ἔχων ὅποι τράποιτο, λείπεσθαι ἐκτὸς τῶν σκηνῶν, καὶ οὕτως αὐτίκα ἁλίσκεσθαι. Ταύτῃ μὲν δὴ λέγεται γίνεσθαι τὰ Τεμήρεω Συσσίτια. C Χαϊδάρην δὲ τόν γε ἑταῖρον αὐτῷ, ὀξύν τε ἐς τὸ ὑπηρετεῖν αὐτῷ τὰ δέοντα γεγονέναι, ἐποτρύνειν τε αὐτὸν βασιλέα ἐπὶ τοὺς πολέμους, μηδαμῇ ἐς ῥᾳστώνην τρεπόμενον [88]. Λέγουσι δὲ Μυρξίην, ἐπεί τε παρέλαβε τὴν Σεμαρχάνδης βασιλείαν, διαχρήσασθαι τρόπῳ τοιῷδε. Ἐπεί τε σὺν τούτοις ἅμα περιιὼν Τεμήρης, λῃστής τε καθειστήκει, καὶ ἐχρηματίζετο διαλεγομένων ἐπ' εὐτυχήματι τῶν ἑταίρων, καὶ εὐφημιζόντων Τεμήρην, ὡς ἐν βραχεῖ ἤδη ἐς τὰ Σεμαρχάνδης βασίλεια παρεσομένου, ὑπολαβὼν ὁ Μυρξίης, Ἀλλ' ὦ τᾶν, ἔφη, τοιαῦτά ἐστι τὰ Σεμαρχάνδης βασίλεια, ὥστε οὐκ εὐπετῆ χειρωθῆναι ὑπὸ Τεμήρεω, ἀνδρὸς λῃστοῦ καὶ ἰδιώτου. Εἰ δ' εἴη ποτὲ τοῦτο αὐτὸ γενέσθαι, ὥστε ἐπὶ τὴν Σεμαρχάνδης ἀρχὴν παριέναι, μὴ ἔτι D περιὼν διαγενοίμην, ἀλλὰ τεθναίην αὐτίκα ἐψευσμένος. Ταῦτα μὲν σπουδῇ ἐῴκει ὑποδείκνυσθαι, συντυχίᾳ δέ τινι οὐκ ἀγαθῇ χρήσασθαι ἐς τὸ ἀπόφθεγμα. Χρόνου δὲ ἐπιγινομένου, ὡς ἐς τὴν ἀρχὴν παρεγένετο τῆς πόλεως, τιμῆσαι μὲν ἀρετῆς ἕνεκα ὑπὲρ τὸν Χαϊδάρην· φάσκοντα δὲ αὐτῷ, ὡς ἐκεῖνο δὴ τὸ ἔπος ἐπὶ μαρτύρων ἄλλων εἰρημένον αὐτῷ δέοι μεταδιώκειν. Ὅπερ διισχυριζόμενος, ὑπέλαβεν ἑαυτὸν θανάτῳ, ἀναμιμνήσκων ὡς εἴπερ τὰ Σεμαρχάνδης βασίλεια παραγένοιτο, ψευσθείη τε αὐτὸς τῆς γνώμης, ἔνοχος εἴη τοῦ θανάτου ὑπὸ Τεμήρεω. Διηπόρει τε ὅπως ἂν αὐτῷ θεραπεύοιτο τὴν δεξιὰν

Notulæ marginales.

[88] τραπόμενον. R. ut in c.

παρασχόντι τῷ βασιλεῖ, ἰδιώτῃ τότε ὄντι, μὴ παραβῆναι τὴν συνθήκην. Ἔλεγε δὲ πρὸς Μυρξίην τοιάδε· Οἴεσθαι οἶμαι, ὦ Μυρξίη, δύο τε, καὶ σύμπαντες οἱ ἄλλοι, ὅσον ἐπὶ τήνδε τὴν ἀρχὴν τὰ πράγματα προηγάγομεν. Δύο τούτω ὡς μάλιστα ἡμῖν ἐπιβεβαιωσάμενοι, ἐπὶ τὴν βασιλείαν παρείημεν, σπουδήν τε ἅμα, ὡς οἷόν τε, μεταδιώκοντες, καὶ ἐμπεδοῦντες ἡμῖν, ὅ τι ἂν συνθέμενοι τοῖς τε ἐπιτηδείοις, καὶ ἐναντίοις, οὐχ ὅπως δὴ ὅρκῳ, ἀλλὰ καὶ λόγῳ ἐψηφισμένοι ὦμεν αὐτοῖς, ὡς οὐδὲν ἔτι οὐδαμοῦ ὂν ἀσφαλέστερον, οὐδὲ ἐχυρώτερον, ἐρυμάτων τε καὶ ὅπλων, ἐς τὸν βίον τόνδε, ἀνθρώπῳ συμφώνῳ τε εἶναι ἐς τὰ πάντα, καὶ μὴ διαφωνοῦντι φρονεῖν ἄλλοτε ἄλλως· ἐπειδὴ πολλάκις ἔφαμεν τούτῳ μόνῳ ἴσχειν ὁμοιότητα τῷ Θεῷ. Ὅτου δ' ἂν τῶν ἀνθρώπων μηδὲν ὑγιὲς εἶναι λέγοντος, πῶς ἂν δὴ πράττοντος εὖ γένοιτ' ἄν πώποτε αὐτῷ; Μέμνησο δὲ ὡς ἐμοῦ τῆς δεξιᾶς λαβόμενος, ἔφησθα τεθνάναι ἕτοιμος εἶναι, εἰ ἐπὶ τὰ βασίλεια πάρειμεν. Καὶ ἐπὶ μαρτύρων δὲ τοῦτό σοι εἰρημένον συνθέσθαι. Ὥρα οὖν σοι τά τε λεχθέντα ἐπιτελέσαι, καὶ τὴν δεξιὰν τὴν ἡμετέραν ἀπολύσασθαι τῆς συνθήκης. Μυρξίης δὲ ἀμείβετο τοῖσδε· Ἀλλ' ὅπως μὲν, ὦ βασιλεῦ, ἐπὶ τήνδε τὴν ἀρχὴν, ὅπως σοι γένοιτο, καὶ σὺ οἶσθα, καὶ πάντες οὗτοι οἱ συμπαρόντες συνήσουσι, καὶ ὡς πάντα τὰ ἔσχατα ὑποδυόμενος, ὥστε σοὶ εὖ γενέσθαι ὁτιοῦν, καὶ τραύματα δὲ ἔστιν ἰδεῖν ὅσα λαβὼν, οὐδὲ πώποτε ὑπελογιζόμην δεινὸν πρὸ τοῦ χαρίζεσθαι· εἰ δὲ ἐστιν ὁτιοῦν ἡμῖν εἰρημένον οὐκ ἀγαθῇ τύχῃ, δέοι ἂν μὴ χαρίζεσθαι τοῖς ἐπιτηδείοις, ὑφ' ὧν μεγάλα εὖ πεπονθὼς εἴης. Ἐκεῖνο δὴ, βασιλεῦ, ἰδιωτέρῳ μὲν ὄντι τἀνθρώπῳ οὐ πάνυ τοι ἐμπεδοῦντο καὶ ἑαυτοῦ βίον. Ἐπειδὰν δέ σοι τὸ ἄρχειν ἑτέρως ἀφίκηται, τότε δὴ οὐ θεμιτὸν ᾖ παραβῆναι εἴ τι συνέθετο. Καὶ ἡμῖν ὁ Θεὸς πολλὰ ἀγαθὰ παρέχεται, διὰ τὸ συγγνώμην ἴσχειν τοῖς ἐξαμαρτάνουσιν ἐς ἡμᾶς ὁτιοῦν. Ἢν δ ἐμοὶ καὶ ταύτην παραιτουμένῳ χαρίσαιο τὴν ἁμαρτίαν, καὶ πλείω τούτων σοι γένοιτο ἀγαθά. Ταῦτα λέγων, οὐκ ἔπειθε, φάσκοντα δεῖν συγγνώμην ἴσχειν, οἷς ἂν μὴ ἑκούσια ᾖ τὰ ἁμαρτήματα. Πῶς δ' ἂν σώζοιτο αὐτῷ ἡ τύχη, μὴ τὸν ἀντίπαλον διωσαμένη; Ταῦτα εἰπὼν, τόν τε Μυρξίην διεχρήσατο, καὶ ἐπένθει αὐτὸν δημοσίᾳ ἐπὶ συχνόν τινα χρόνον, θάψας βασιλικῶς. Μετὰ δὲ ταῦτα ἐπὶ Ὑρκανοὺς ἐστρατεύετο, καὶ τὴν ταύτης θάλασσαν, καὶ ἔθνη τε οὐκ ὀλίγα ἐς τὴν θάλασσαν. Τὴν δὲ Ὑρκανίαν ἐνοικοῦντα παράλια κατεστρέφετο. Λέγεται δὲ αὕτη καὶ Κασπία, ἐς τὴν τοῦ ἔθνους τούτου ἐπωνυμίαν· διήκει δὲ κατὰ μεσημβρίαν, Σάκας δὲ ἔχων καὶ Καδδουσίους, ἐπὶ σταδίους τρισμυρίους, πρὸς ἕω δὲ καὶ βοῤῥᾶν, Μασαγέτας, γένος ἄλκιμόν τε καὶ ἐν πολέμοις εὐδοκιμοῦν, ἐπὶ σταδίους δισμυρίους μάλιστα. Τοῦτο δὲ τὸ γένος ἐλαύνων ἐπὶ τὴν Περσῶν χώραν, λέγεται καταστρεψάμενον πολίσματα κατασχεῖν. Ἔστιν ἃ καὶ Τεμήρην τοῦ γένους τούτου γενόμενον σὺν τοῖς Μασαγέταις, ὁρμᾶσθαι ἐπὶ τὴν Σεμαρχάνδης ἀρχὴν, καὶ Ἀσσυρίων τὴν χώραν κα-

A subdi jussit Temires; in memoriam redigens se nactum esse Semarchandæ regnum, ipsumque falsum esse animo, proinde mortis reum teneri. Dubitabat autem quo pacto eum mori cogeret, qui olim regi privato adhuc dextram societatis dedisset, ne pactis contravenire videretur. Orationem igitur ejusmodi cum Myrxie habuit : Haud arbitror latere eos, o Myrxies, vosque duo, et reliqui omnes, quibus artibus imperium auxerimus. Duo illa semper summa diligentia sectati sumus, dum nobis regnum amplissimum pararemus, nempe studium vehemens in rebus gerendis, et ut bona fide coleremus pacta, quæ cum amicis hostibusque fecissemus. Nec solum juramento, verum et sermone declaravimus, nos concordiam cum iis
B agitare, quasi nihil ubique terrarum et tutius armisque omnibus firmius in vita humana inveniri possit, quam concordiam amplecti, nec ab amicis dissentire, nunc hoc, nunc aliud sequi consilium proponentes; siquidem sæpe commemoravimus, nos illo solo Dei imaginem repræsentare. Si autem quis mortalium nihil sani unquam dixerit, quomodo **62** si quid facere aggrediatur, ei bona obvenient? Meministine, meam cum prehenderes manum, te dicere : Si Semarchandæ nanciscerer regnum, paratum te esse oppetere mortem? Hæc igitur, cum sub multis testibus ea pronuntiaris, tempus est ut conficias, nostramque dextram isto pacto liberes. Myrxies, ut dicendi finem fecit
C rex, talem exorsus est orationem : Verum enimvero, o rex, ad hoc imperium ut deveneris, et tu nosti, et omnes quotquot præsto sunt. Nec etiam horrui summa vitæ adire discrimina, ut istam tibi parares felicitatem. Vulnera videre est, quæ accepi dum tibi inservire et gratificari cupio. At enim si quid temere diximus, an non id æquum est mihi adversa fortuna utenti, et amicis, a quibus beneficiis affectus fueris, condonare? Illud autem, o rex, privato homini non admodum impedimento fuerit. Ubi autem alia regni affulserit forma, tum non fas est, si quid pactus fueris, irritum facere et transgredi. Etiam Deus plurima nobis bona largitur, si in nos delinquentibus veniam dederimus. Si igitur mihi peccati impunitatem
D concesseris, majora a Deo tibi obvenient tandem bona. His dictis, non persuasit Temiri, qui respondebat : Venia danda est erroribus eorum qui quid præter voluntatem admiserint. Quo pacto autem fortunam retinere potero propitiam, si hostem meum non necavero? Hæc ubi locutus est, Myrxiem peremit. Peremptum regaliter sepelivit, longoque tempore luxit. Posthæc bellum sumpsit adversus Hyrcanos et contra gentes quæ mare Hyrcanum accolunt : quas omnes perdomuit. Idem mare et Caspium dicitur, versus meridiem Saccas habens accolas et Caddusios : triginta millibus stadiorum versus orientem et septentrionem accolas habens Massagetas, genus hominum bellicosum. Longum est viginti millibus stadiorum. Massagetæ

dicuntur profecti esse in Persiam, ibique multas occupasse urbes. Ferunt etiam Temirem, ex isto hominum genere ortum, cum Massagetis festinasse contra Semarchandæ regnum, et debellata Assyriorum monarchia, id obtinuisse. Mare autem istud cum sit receptaculum multorum et magnorum fluminum, maximum Cyrum nomine esse cognovimus : et ad plurima stadia excurrit, nullibi in exterius mare, quemadmodum dicitur, se fundens. Attamen ego fossam audivi ex isto mari progredi (61), qua in Indicum mare effunditur. Accolunt mare istud gentes plurimæ et bellicosæ. Etiam pisces suppeditat plurimos et bonos. Largitur et ostreas, quæ margaritas habent. Supra **63** hoc mare Indicum mare visitur. Naves onerariæ plurimæ navigant vicissim nunc hoc, nun illud mare. Mare istud versus Orientem, maxime B ea parte qua Asia est, vergit. In hoc se effundunt Araxes fluvius maximus, et Choaspes versus Orientem fluens, et alii fluvii plurimi. Gentes quidem illas quæ mari huic adjacent, a Caddusiis regnari, et tributa quotannis in Caddusiorum urbem inferre aiunt. Hos bello appetere instituit Temires, ubi devicerat Hyrcanos, horumque regem e mortalium numero subtraxerat. At Caddusii contrahebant copias quam potuere maximas, fortiter repugnaturi accedenti Temiri. Temires, ut didicit Caddusios in armis esse, quamprimum Chaidarem mittit oppugnatum ipsorum urbem, et ut eam subito caperet. Ipse autem expectabat rei eventum, quam proxime Caddusiis castra sua locans. Caddusii ut intellexere hostem in ipsorum urbem contendere, palantes nullo ornatu et ipsi in suam C urbem iter instituere. Temires venientes ex insidiis adoritur : acieque instructa eos aggressus fudit, fusosque insequens ad urbem usque tractus, eam cum aliquanto tempore oppugnasset, tandem cepit. His ita peractis, Arabiam bello petere statuit. Arabes genus hominum opulentum magnum et antiquum, nulli, quantum ad felicitatem attinet, cedens, esse certo constat : multamque Asiæ partem occupat, utens mari quod Rubrum nominamus. Est autem Arabum regio latissima, et ad habitandum omnium Asiæ regionum pulcherrima. Viri justissimi et quantum ad religionem pertinet sapientissimi eam tenent. Creantes regem, non tyrannum, sed virum D æquitatis amantissimum et maxime æqualitatem respicientem, eligunt. Arabici regni sedes est urbs juxta mare sita, quam (62) vocant, magna opibusque vigens. Finitima est ea gens Ægypto, et Persarum Assyriorumque regionem attingit. Nam a Colchide et Pharus regione ad mare quod porrigitur in Cœlesyriam, usque ad urbem Laodiceam dictam, fuerit iter dierum (quindecim) viro expedito pedestri itinere regionem transeunti. Hinc inferioris Asiæ istam

A τασπρεψάμενον ἔχειν. Τὴν μέντοι θάλασσαν ταύτην ὑπὸ ποταμῶν ἐς αὐτὴν οὐκ ὀλίγων ἐκδιδόντων μεγίστην τε γίνεσθαι, καὶ ἐπὶ πολλοὺς σταδίους διήκειν, οὐδαμῆ ἐκδιδοῦσαν, ᾗ λέγεται, εἰς τὴν ἐκτὸς θάλασσαν. Διώρυχα μέντοι ἐπυθόμην ἔγωγε ἀπὸ ταύτης διήκειν, καὶ ἐς τὴν Ἰνδικὴν θάλασσαν ἐκδιδοῦν. Ἐνοικοῦσι δὲ τὴν θάλασσαν τήνδε ἔθνη πολλά τε καὶ ἄλκιμα. Καὶ ἰχθύας μὲν φέρει αὕτη ἡ θάλασσα, πολλούς τε καὶ ἀγαθούς· φέρει δὲ καὶ ὄστρεα, μαργαρίτας ἔχοντα, ἧπερ δὴ καὶ ἡ Ἰνδικὴ θάλασσα. Καὶ πλοῖα πολλὰ πλεῖ τὴν θάλασσαν ταύτην, παρὰ ἀλλήλους ἐπιπλέοντα, φορτίων πλέα. Ἔστι δὲ αὕτη ἡ θάλασσα πρὸς ἕω μάλιστα τῆς Ἀσίας, ἐς ἣν ἐκδιδοῖ ὅ τε Ἀράξης ποταμὸς μέγιστος, καὶ Χοάσπης πρὸς ἕω ῥέων, καὶ ποταμοὶ B δὲ ἄλλοι οὐκ ὀλίγοι. Τὰ μέντοι ἐς τήνδε τὴν θάλασσαν ἔθνη ὑπὸ Καδδουσίων τε ἄρχεσθαι πρόσθεν ἔφαμεν, καὶ τούς γε φόρους αὐτῶν ἐς τὴν Καδδουσίων πόλιν ἔτους ἑκάστου ἐπάγειν ἐπὶ τούτους. Ὡς τοὺς Ὑρκανίους ὑπηγάγετο Τεμήρης, καὶ τὸν βασιλέα τούτων ἀνεῖλεν, ἐστρατεύετο ἐπὶ Καδδουσίους. Καὶ οὗτοι μὲν συλλέξαντες στρατιὰν μεγίστην, παρεσκευάζοντο ὡς ἀμυνούμενοι, ἣν ἐπίῃ Τεμήρης. Τεμήρης δὲ ὡς ᾔσθετο τούτους στρατευομένους, πέμπει Χαϊδάρην ἐπὶ τὴν πόλιν αὐτῶν, ὡς ἑλόντα [87] τὴν ταχίστην, καὶ πολιορκήσαντα. Αὐτὸς δὲ ἐπέμενεν ἐστρατοπεδευμένος παρεγγυτάτω τοῖς Καδδουσίοις. Ἐνταῦθα δὲ ὡς ἐπύθοντο οἱ Καδδούσιοι τοὺς πολεμίους ἐς τὴν πόλιν αὐτῶν ἰόντας, τὰ C ἔμπαλιν γενόμενοι, ἵεντο οὐδενὶ κόσμῳ ἐς τὴν πόλιν. Ἐνταῦθα ἐπιτίθεται αὐτοῖς ἰοῦσιν ἐπὶ τὴν πόλιν Τεμήρης σὺν τῷ ἑαυτοῦ στρατῷ· καὶ τεταραγμένοις ἐμβαλὼν, ἐτρέψατο, καὶ διώκων ἐπὶ τὴν πόλιν ἤλαυνε, καὶ πολιορκήσας ἐπὶ χρόνον τινὰ, παρεστήσατο. Μετὰ δὲ ταῦτα ἐστρατεύετο ἐπὶ Ἀραβίαν. Γένος δὲ Ἄραβες μέγα τε καὶ ὄλβιον, καὶ ἀνὰ τὴν Ἀσίαν οὐδενὸς τὰ εἰς εὐδαιμονίαν λειπόμενον, παλαιόν τε ὂν, καὶ ἐπὶ πολὺ τῆς Ἀσίας διῆκον, προσχρώμενόν τε τῇ θαλάσσῃ τῇ Ἐρυθρᾷ καλουμένῃ. Ἔστι δὲ ἡ χώρα αὕτη μεγίστη τε καὶ καλλίστη οἰκῆσαι τῶν κατὰ τὴν Ἀσίαν χωρῶν. Οἰκεῖται δὲ ὑπὸ ἀνδρῶν δικαιοτάτων, καὶ τὰ ἐς θρησκείαν αὐτῶν σοφωτάτων. Καὶ βασιλέα νομίζουσιν οὐ τύραννον, ἀλλ᾽ ἐς τὸ ἰσοδίαιτον μᾶλλον, D καὶ ἰσόνομον καθιστάμενον σφίσιν. Ἔστι δ᾽ αὐτοῖς βασίλεια ἐν τῇ πόλει τῇ παρὰ τὴν θάλασσαν, καλουμένη μεγάλη [88] τε καὶ πλούτῳ προφέρουσα. Ὁμορεῖ δὲ τῇ τε Αἰγύπτῳ, καὶ Περσῶν χώρᾳ καὶ Ἀσσυρίων. Ἀπὸ γὰρ Κολχίδος, καὶ Φάρους χώρας ἐς τὴν θάλασσαν, τὴν ἐς τὴν Κοίλην Συρίαν, ἐς τὴν Λαοδίκειαν καλουμένην πόλιν, εἴη δ᾽ ἂν ὁδὸς ἡμερῶν ἀνδρὶ εὐζώνῳ, πεζῇ διαπορευομένῳ τὴν χώραν, καὶ τὸ ἐντεῦθεν τῆς κάτω Ἀσίας ὡσεὶ Χεῤῥόνησον γεγενῆσθαι, καὶ τήν τε Ἀραβίαν ἐκτὸς

Notulæ marginales.

(61) Ita Pomponius Mela.

(62) Forte Adem, vel Zidem.

[87] ἑλῶντα. *R. ut in c.* [88] *In uno hic lacuna est.*

γίνεσθαι τῆς Ἀσίας. Ἔστι δὲ ἡ χώρα αὕτη ἐπί- A φορος, καὶ δένδρων τε καὶ φοινίκων πεπληρωμένη, καὶ ἐν μέσῳ δυοῖν ποταμοῖν περίῤῥυτος γενομένη. Καρπούς τε ἐκφέρει ὑπερφυεῖς τῷ μεγέθει καὶ πολλαπλασίους, ὥστε Εὐδαίμονα ὑπὸ τῶν παλαιοτέρων κεκλῆσθαι ἀνδρῶν. Διὰ ταῦτα ἐπὶ ταύτην τὴν Ἀραβίαν, ὅτι Καδδουσίοις, ὑπ' αὐτοῦ πολεμουμένοις, συνεμάχει, αἰτιασάμενος, ἐστρατεύετο. Καὶ δὶς μὲν ἐμαχέσατο τῷ Ἀράβων στρατεύματι. Καὶ οὐδ' ὡς ἠδυνήθη τρέψασθαι, μετὰ δὲ διαπρεσβευσάμενος, ὥστε στρατιὰν δοῦναι, καὶ φόρον ἀπάγειν τοῦ ἔτους, ὅσον ἂν σφίσιν ἐπιτάττοι, σπονδάς τε ἐποιήσατο [89], καὶ τὸ ἐπ' αὐτὸν Ἀράβων πρέσβεις. Οἱ καὶ ἀφικόμενοι, προΐσχοντό τε τὴν χώραν τοῦ ἥρωος μὴ ληλατεῖν, καὶ ἐδέοντο σφᾶς, ἅτε γένος B τε ὄντας τοῦ νομοθέτου, καὶ πατέρας εἶναι τῶν ἐς τήνδε τοῦ ἥρωος τελούντων θρησκείαν. Νομίζεται δὲ τοῦτο τὸ γένος εὐαγές τε καὶ ἅγιον, ὅτι τε προῆλθεν ἐκ τῆς χώρας αὐτῶν Μεχμέτης ὁ νομοθέτης, καὶ σὺν τῷ Ὁμούρῃ τὴν νομοθεσίαν δεξαμένῳ, ἐπὶ τὴν τῆς Ἀσίας ἀρχὴν προεληλύθεσαν, μεγάλα ἀποδειξάμενοι ἔργα. Ὁ μέντοι νομοθέτης τούτων ὁ Μεχμέτης παῖς λέγεται γενέσθαι Ἀλίεω ἀπὸ Ἀραβίας τῆς Εὐδαίμονος. Ἐκθέμενον δὲ τὴν νομοθεσίαν αὐτοῦ, ἀρχὴν μέν τοι μηδὲν βιάζεσθαι, ἀναπείθοντά τε τοὺς Ἄραβας, καὶ Σύρους μετὰ ταῦτα· μετὰ δὲ ταῦτα προσλαβόμενον τοῦ Ἀλίεω δυνάστου τε τῆς χώρας, καὶ ἐπιτηδείου αὐτῷ, ὡς μάλιστα ἐπιόντα, προσάγεσθαι αὐτῷ ἐς τὴν νομοθεσίαν, ὅποι ἂν ἐπίῃ τοὺς τὴν χώραν οἰκοῦντας, C ἀνίει τε τὴν νομοθεσίαν, ἔς τε τὴν ῥᾳστώνην καὶ τὴν τοῦ Θείου βακχείαν μέντοι, συνεχῆ δὲ ὡς μάλιστα μελέτην. Νομίζεται γὰρ αὐτῷ τετράκις τῆς ἡμέρας προσεύχεσθαι τῷ Θεῷ, ὑπ' οὐδενὸς κωλυόμενον εἰς τοῦτο, ὥστε μὴ προσεύξασθαι. Τῇ δὲ τῆς Ἀφροδίτης ἡμέρᾳ κοινῇ τε ἅπαντας ἐς τοὺς ναοὺς ἰόντας προσεύχεσθαι. Νομίζεται μηδοτιοῦν, μήτε ἄγαλμα, μήτε ἄλλο τι τῶν γεγραμμένων, προσλαβόμενον σφίσιν ἐς τὴν προσευχὴν ἐν τοῖς ναοῖς. Ἱερεῖς τε σφίσιν καθιστῶντες, ὥστε πρὸ τοῦ ναοῦ, ἐς περιωπήν τινα πύργον πεποιημένον ἀναβαίνοντα, προσεύχεσθαι τῷ Θεῷ μεγάλῃ φωνῇ, καὶ ἀεὶ τὰς νομιζομένας εὐχὰς ποιεῖσθαι κεκραγότα γεγωνότερον. Ἐς μὲν οὖν τὴν προσευχὴν αὐτοῦ, γένος δὲ τοῦτο ἴσμεν ἐς τὰ μάλιστα ἐντεταμένον, μηδοτιοῦν D ἀνιέναι προσδεχομένους· ἐς δὲ τὰ ἄλλα, τά τε ἐς δίαιταν, καὶ ἐς τὸν βίον αὐτοῖς, οὔτε κεκολασμένα νομίζεται· ὥστε μὴ ἐς τὸ τοῦ βίου ἡδὺ πολιτεύεσθαι, οὕτω τὴν φύσιν μηδαμῆ βιάζεται. Γυναῖκας μὲν γὰρ ἄγεσθαι, παλλακίδας μέντοι ἀπὸ ἀνδραπόδων, ὅσας ἂν ἕκαστος οἷός τε εἴη τροφὴν παρέχεσθαι ἐς τὸν βίον· γυναῖκας δὲ κουριδίας ἄγεσθαι ἐς τὰς πέντε. Καὶ τούς τε ἀπὸ ἀνδραπόδων παῖδας νομίζεσθαι σφίσιν οὐ νόθους. Ἂν δὲ ἀπὸ παλλακίδων ἐλευθέρων γένωνται σφίσι παῖδες, νόθοι τε αὐτοῖς νομίζονται, καὶ οὐκ εἰς τὴν πατρῴαν οὐσίαν εἰσέρ-

A partem scimus in Chersonesi formam redigi, Arabiamque extra Asiam relinqui. Est autem Arabia plurimis arboribus, palmisque consita, et in medio duorum fluminum sita, ab utroque undique alluitur. Fructus profert supra modum tum magnos, tum multiplices. Hinc veteres occasionem sumentes, eam Felicem appellavere. Hanc regionem armis infestis aggressus est Temires, incolis crimini dans operam strenue navatam **64** Caddusiis, cum eos bello statuisset domare. Bis conflixit cum Arabum exercitu. Cumque eos victos dare non posset, legatos mittens, militibus tributoque, quod quotannis penderent, imperatis, pacem cum eis fecit. Ea tempestate, priusquam in fœdus coiretur, Arabum legati ad Temirem accessere, poscentes ne regionem B herois, qui et ipsi de genere legislatoris essent, vastare pergerent. Huic orationi adjiciebant, ut velint esse patres eorum qui herois religionem sectentur. Gens illa non profana, verum sacra sanctaque creditur, quia edidit Mechmetem legislatorem. Aiunt, legislatorem Mechmetem fuisse filium Haliis, Arabiam Felicem incolentis. Initio legislationis suæ nihil vi egit, sed persuasione primum Arabes, deinde Syros cepit. Postea in suam sententiam traduxit Haliem regionis administratorem, qui cum ipsi foret intima familiaritate conjunctus, facile omnes terræ suæ incolas Mechmetis leges suscipere coegit. Leges enim istæ nihil aliud quam quietem, et Numinis quemdam furorem, perpetuamC que meditationem continebant. Nam inter cætera lex est ut quater diurno tempore Deum adorent, nec sinant, quæcunque tamen inciderint, ab ista lege se avocari. Veneris die omnes uno consensu frequentes in templa commeant, orationibus operam dantes. Legem habent, quæ edicit, ut nullam imaginem, neque aliam picturam in templa admittant, precationem ad Deum transmittentes. Eligunt sacerdotes, de quorum grege unus extra templum in turris pinnaculum ad id comparatum ascendit, magnaque voce Deum adorat. Preces solemnes semper majore voce peragere solent. Hoc modo Turci preces suas concelebrant, atque tanta utuntur diligentia in iis perficiendis, ut interim nihil vel laboris, vel alterius rei suscipiant, quo minus ipsæ interrumD pantur. Quantum ad cætera, videlicet ad victus rationem et ad reliquum vitæ modum attinet, constat eos nullis inhiberi pœnis : adeo feruntur, quo minus voluptariam sectentur vitam, affectibus nunquam non obtemperantes. Uxores enim ducunt, pellicesque ex mancipiorum grege numero tot diligunt, quotquot quilibet alere potest : uxores autem virgines accipiunt nemine prohibente, donec quinque sibi copulaverint. Liberos ex mulieribus captivis natos non spuriorum numero habent. Sin autem ex pellicibus liberos ferant, eos spurios **65** censent, nec paternæ hæreditatis participes

Notulæ marginales.

[89] *Lacuna.*

fiunt. Mercantur virgines, quando quis suam vult elocare filiam. Faces ipsis præferuntur quando nuptiale festum celebrant. Maritus si parum dextre erga uxorem fuerit affectus, ei edicit, se a tribus splenibus ab ipsa avellendum. Si ad istum modum uxor repudiata fuerit a viro, turpissimum esse creditur, eam quam repudiaverit, recipere. Nec etiam recipere eamdem nisi ab alio adulterio inquinatam, licet. Vino uti nefas ducunt Turci. Nec audet aliquis de isto genere, nisi lotus, frequentare orationes. Etiam decimas quasdam quotannis seponunt Deo. Jejunium Mechmetes imperavit isti hominum generi, quod durat triginta diebus, aut etiam amplius. Diebus istis omnibus nihil vel esculenti, vel poculenti admittunt. Vespere demum ubi jam coruscarint astra, ad cibum capiendum congregantur. Nulli autem licet, vel in primis isto tempore, vinum gustare prorsus. Mentulam totam circumcidere solent. Confitentur Turci, Jesum Dei esse apostolum. Deum etenim ex angelo Gabriele et Maria virgine, quæ nullum cognoverat virum, Jesum genuisse, heroa quemdam homine majorem sive augustiorem. In novissimo die, quando universale judicium peragetur, aiunt Jesum mundi judicem sive arbitrum fore. Suem attingere Turci haud fas arbitrantur. Reliqua animalia edunt, si mactata fuerint. Deum universi esse moderatorem haud ambigunt, dicentes eum uti ministris mentibus (ut vocant) igneis. Existimant autem Mechmetem venisse missum a Deo, ut ea replerentur, in quibus defectum patiebantur prisci a Deo prodeuntes legislatores. Circumcisionem judicant esse purgationem omnium præcipuam; proinde circumcisionis tempore nuptias contrahunt. Solet istud hominum genus sepulcra juxta vias collocare, nec in ullo alio loco sepelire licet. Sepulturæ autem mandant cadavera lota, et omni a parte rasa. Est et alia lex quæ jubet parere legislatori; non obtemperantem gladio ultore ferit. Ex Armenis solis, quamvis ab ipsis in religionis negotio dissentiant, mancipia non rapiunt, quia Armenus quidam vaticinatus est gloriam Mechmetis per universum orbem propagandam. Estque hæc unica causa, viri honori id tribuentes, quod nulla ab Armenis mancipia abducunt. Hæc quidem ubi Mechmetes legibus sanxisset, plurimam orbis partem occupavit. In Asia, Libya, et Europæ regione non modica, quæ se extendit ad Scythas, et ad eos qui hodie sunt, Turcos, usque ad Iberiam non parva **66** Mechmetis exstitit auctoritas. Mortuus esse traditur filio suo Aliæ (63) Arabiam regente. Hunc enim legislatorem ubi promptis animis assumpsissent, ei obedierunt in omnibus, quocunque tandem ipsos eduxisset. Etiam rerum suarum summam isti commiserunt ut ipsis pro suo arbitrio uteretur. Hinc copias contraxit plurimas, quas contra Ægyptum duxit, et

A γονται. Ὠνοῦνται δὲ καὶ τὰς κουριδίας, ὅσον ἄν τις βούλοιτο ἐκδοῦναι τὴν ἑαυτοῦ θυγατέρα. Λαμπάδων δὲ προενηνεγμένων σφίσιν ἐς τοὺς γάμους, ἄγονται τὰς γυναῖκας. Ἂν δὲ ἀχθεσθείη τῇ γυναικὶ ὁ ἀνὴρ, ἐπείπῃ τοῦ λοιποῦ ἀπὸ τριῶν σπληνῶν ἀποσχέσθαι αὐτῆς, ἤδη ἠλλοτρίωται τῷ λόγῳ ἡ γυνὴ τοῦ ἀνδρός. Νομίζεται δὲ αἴσχιστον, ἣν ἄν τις ἀποπέμψηται, αὖθις αὐτὴν ἀγαγέσθαι. Ἂν δὲ μὴ ὑπὸ ἑτέρου μοιχευθῇ, οὐκ ἔξεστιν ἀγαγεῖν. Οἴνῳ δὲ χρῆσθαι ἀθέμιτον. Ἀπαγορεύει τῷ γένει τούτῳ, καὶ μὴ λουσάμενον, μὴ ἐξεῖναι αὐτῷ ἐς τὴν προσευχὴν ἰέναι. Δεκατίαν δέ τινα ἐξελόμενος τῷ Θεῷ τοῦ ἔτους, ἐς νηστείαν αὐτοὺς προάγεται ἐς τριάκοντα καὶ ἐπέκεινα ἡμέρας. Τῆς μέντοι ἡμέρας ὅλης μηδοτιοῦν προσίεσθαι, μήτε τροφῆς, μήτε πόσεως, B ἑσπέρας δὲ ὅταν ἄστρα φαίνηται, σιτίζεσθαι. Πάντων δὲ μάλιστα τὸν χρόνον τοῦτον μὴ ἐξεῖναι οἴνου πίεσθαι τὸ παράπαν. Περιτέμνεσθαι δὲ τὸ αἰδοῖον χρῆναι παντάπασιν. Ἰησοῦν δὲ Θεοῦ τε ἀπόστολον γενέσθαι νομίζει, καὶ ἐξ ἀγγέλου τοῦ Γαβριὴλ, καὶ ἐκ τῆς Μαρίας, παρθένου τε οὔσης καὶ μηδενὶ ἀνδρὶ συγγενομένης, γεννῆσαι Ἰησοῦν, ἡρωά τινα μείζω ἢ κατὰ ἄνθρωπον· καὶ ἐς τὴν τελευτὴν τοῦδε τοῦ κόσμου, ἐπειδὰν ἐς κρίσιν τῶν σφίσι βεβιωμένων καθιστῶνται οἱ ἄνθρωποι, τόν γε Ἰησοῦν φασιν ἄγεσθαι διαιτητὴν τοῦ κόσμου. Συὸς δὲ μὴ ἅπτεσθαι θέμις εἶναι. Καὶ τά γε ζῶα πάντα ἐσθίουσιν, ἂν μέντοι ἐπὶ σφαγὴν γένωνται. Θεὸν μὲν οὖν ἕνα ἐφιστῶσι τῷδε τῷ παντὶ, ὑπηρέταις δὲ C χρώμενον τοῖς πυρίνοις ἤ φασι νόοις. Πεπομφέναι δὲ Μεχμέτην ἐς τὰ ἐλλιπῆ τοῖς πρότερον ἐπιπεμφθεῖσιν ὑπὸ Θεοῦ ἐς τὴν οἰκουμένην νομοθέταις. Κάθαρσιν δὲ ἡγοῦνται τήν τε περιτομὴν σφίσι, πάντων δὴ μάλιστα, ἐν ᾗ καὶ γάμους ποιοῦνται. Ταφὰς δὲ αὐτοῖς παρὰ τὰς ὁδοὺς νομίζεται γίνεσθαι, καὶ μηδὲν ἄλλο ἐξεῖναι θάπτειν. Θάπτουσι δὲ λούσαντες, καὶ ξυρῷ ἅμα τῷ σῶμα. Νομίζεται δέ τι καὶ τόδε, ὃς ἂν μὴ πείθηται τῷ νόμῳ, τελευτᾶν τῷ σιδήρῳ. Ἀρμενίους δὲ μόνους τῶν ἄλλων ἐθνῶν διαφερομένων σφίσιν ἐς τὴν θρησκείαν οὐκ ἀνδραποδίζεσθαι, ὡς Ἀρμενίων τινὶ προειρηκότι· τὸ γὰρ κλέος αὐτοῦ ἐς τὴν οἰκουμένην ἐσόμενον. Διὰ τοῦτο μὴ ἐπιτρέπειν, ἀνδραποδίζεσθαι Ἀρμενίους. Ταῦτα μέντοι ἐς τὴν νομοθεσίαν ἀποδεδειγμένους D αὐτῷ, ὡς πλεῖστον τῆς οἰκουμένης κατέχειν μέρος. Καὶ ἐπὶ μέγα ἐλθεῖν ἔς τε τὴν Ἀσίαν, καὶ ἐς τὴν Λιβύην, καὶ ἐς μοῖραν τῆς Εὐρώπης οὐκ ὀλίγην, τὴν ἐς Σκύθας τε καὶ τοὺς νῦν Τούρκους, καὶ ἐς τὴν Ἰβηρίαν τούς γε Λίβυας. Λέγεται δὲ τελευτῆσαι ἐπὶ παιδὶ Ἀλῇ βασιλεύοντι Ἀραβίας· ἐκεῖνόν τε γὰρ ὡς νομοθέτην προσιέμενοί τε καὶ πειθόμενοι αὐτῷ, ἐφ᾽ ὅ τι γε ἂν ἐξηγοῖτο, ἐπιτρεψάν τε αὐτῷ τὰ πράγματα, καὶ σφᾶς αὐτοὺς χρῆσθαι ὅπως ἂν βούλοιτο. Μετὰ δὲ ταῦτα στρατιάν τε συναγείρας ὡς πλεῖστον, ἐπῄει τῆς τε Αἰγύπτου καὶ τῆς ἄλλης Ἀραβίας ἔστιν ἃ καταστρεψόμενος, καὶ τὴν ψάμμον

Notulæ marginales.

(63) Hali.

διαβὰς τῆς Ἀραβίας, τὰ τῇδε αὐτοῦ ἔθνη ὑπηγάγετο, βασιλεύσας ἔτη [10]. Ἐτελεύτησε δὲ ἐν χωρίῳ τινὶ Μεκὲ, οὑτωσὶ καλουμένῳ. Καὶ ὅ τε στρατὸς, καὶ οἱ τὴν χώραν οἰκοῦντες, ἔθαψαν αὐτὸν μεγαλοπρεπῶς, καὶ ἐπένθησαν μεγάλως. Καὶ τελετὰς αὐτῷ ποιοῦνται οἱ Ἄραβες ἀνὰ πᾶν ἔτος, ὡς ἥρωΐ τε καὶ ὑπὸ Θεοῦ τάχα ἐς τὴν νομοθεσίαν σφίσιν ἀνδρὶ εὐαγεῖ ἀποδεδειγμένῳ, τά τε ἐς τὴν νομοθεσίαν ἐπιεικεῖ τε καὶ οὐ τυράννῳ γενομένῳ οὕτως γεγενῆσθαι. Ἐπεὶ δὲ ἐτελεύτησε, Ὁμούρης ὁ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ δοκιμώτατος, ὑπὸ τοῦ παιδὸς αὐτοῦ τὴν ἀρχὴν παραδεξάμενος, καὶ τὸν στρατὸν ἅμα ἀγόμενος, πρῶτον μὲν ἐπὶ Συρίαν ἐλαύνων, τήν τε χώραν ὑπηγάγετο, τὰ μὲν πολεμῶν, τὰ δὲ ἀναπείθων τε σπενδόμενος ἐπὶ ῥητοῖς. Μετὰ δὲ ταῦτα Κίλικάς τε ἐχειρώσατο, καὶ Φρύγας, καὶ Μήδους τε καὶ Ἴωνας. Πρὸς δὲ καὶ τὰ ἄνω τῆς Ἀσίας ἐπιὼν κατεστρέφετο, τήν τε νομοθεσίαν ἐπιβεβαιούμενος τοῖς ἀνὰ τὴν Ἀσίαν ἔθνεσι τῶν βαρβάρων, καὶ τῶν ξυμμαθητῶν αὐτοῦ, ἐς τινας ἄλλους ἄλλῃ διαπέμπων, πείθειν τε πειρώμενος. Καὶ τάφον τῷ Μεχμέτῃ πολυτελῆ κατασκευασάμενος, αὐτοῦ ὑπερεγίνετο. Τελετάς τε ἐπετέλει αὐτῷ μεγάλας τε ἀνὰ πᾶν ἔτος, καὶ τοὺς ἄλλους ἔπειθεν, αὐτῷ τε προσεύχεσθαι, καὶ ἐς τὸν τάφον αὐτοῦ φοιτῶντας, δικαίους γίνεσθαι· καὶ νῦν ἀπό τε τῆς Ἀσίας, καὶ τῆς Λιβύης, καὶ ἀπὸ τῆς Εὐρώπης δὴ οὐκ ὀλίγοι, ἰόντες ἐς τὸ μνῆμα τοῦ Μεχμέτεω, μέγα τε σφίσιν οἴονται ἐς εὐδαιμονίαν αὐτοῖς φέρειν τὸ τοιοῦτον. Πορεύονται δ' οἱ μὲν αὐτοὶ, οἱ δὲ ἀργυρίου τελοῦσι τοῖς ὑπὲρ σφῶν αὐτῶν βουλομένοις ἰέναι. Ἔστι δὲ ὁδὸς χαλεπωτάτη ἰέναι διὰ τὴν ψάμμον, ἐπὶ καμήλων δὲ τὴν τροφὴν φερουσῶν, καὶ τὸ ὕδωρ. Ἀφθόνως γὰρ οὐκ ἔχουσι χρῆσθαι αὐτῷ τὸ παράπαν. Καὶ οὕτω δὴ τὰ ἐπιτήδεια συσκευασάμενοι σφίσιν, ἀναβαίνουσί τε ἐπὶ τὰς καμήλους, σημείοις διαχρώμενοι ἐς τὴν πορείαν ταῖς τοῦ μαγνήτου ἀποδείξεσιν, ᾗ δὴ ἀπὸ τῆς ἄρκτου ἐπιλεγόμενοι, ὅποι τῆς οἰκουμένης ἴεσθαι δεῖ αὐτούς. Τούτῳ τεκμαιρόμενοι, τὴν ὁδὸν διαπορεύονται. Ἐπειδὰν δὲ ἀφίκωνται ἐς χώρας αὖθις τινας, ἐν οἷς ἔνεστιν ὕδωρ, ὑδρευσάμενοι αὖ, ἐντεῦθεν ἀπιοῦσι, καὶ ἀφικνοῦνται ἡμέραις τεσσαράκοντα τὴν ψάμμον διαβάντες ἐς τὸ σῆμα τοῦ Μεχμέτεω. Λέγεται δὲ τὸ σῆμα τοῦτο ὑπὸ λίθων πολυτελεστάτων κατασκευασθῆναι, καὶ ἐν μέσῳ τοῦ ναοῦ τὸ σῆμα μετεωριζόμενον ἀπεωρεῖσθαι [[11] ὅπερ ἀπίθανόν μοι δοκεῖ]. Διέχει δὲ ἀπὸ τοῦ χώρου τούτου, ἐν ᾧ τὸ σῆμα αὐτοῦ, ἐπὶ τοὺς ὡσεὶ σταδίους ἐνενήκοντα. Καὶ ἐξιόντες ἐντεῦθεν, ἵενται ἐπὶ τὸν χῶρον τοῦτον. Τούς τε νόμους αὐτοῦ, καὶ τὰ Ἀλκωρὰ ἐκτέθειται, τῇ τε ἀθανασίᾳ τιθέμενοι τῇ ψυχῇ, ἀγνωμοσύνης οὐδέν τοι πάνυ οἴονται μετεῖναι τῷ θείῳ. Ταῦτα μὲν οὖν τὴν τοῦ Μεχμέτεω νομοθεσίαν ἐς τοσοῦτον ἀναγεγράφθω ἡμῖν. Τεμήρης δ' ὡς τὴν χώραν ταύτην ληϊσάμενος, καὶ πόλεις ἑλὼν ἐνίας, ὑπεκομίζετο ἐπὶ Σε-

reliquæ Arabiæ quædam subegit. Transiens autem loca arenosa Arabiæ, gentes ibi morantes suo imperio adjunxit. Cum regnasset annis...., defunctus est in loco quodam cui nomen est Mecha. Milites regionisque incolæ magnifice exsequias duxerunt, et graviter eum luxere. Quotannis in ejus honorem sacra faciunt Arabes. Heroa etenim quemdam eum esse putant, eumdemque ut virum sanctum a Deo ordinatum, ut ipsis leges ferret, quem in dandis legibus non tyrannum, at virum quemdam æquitatis vel in primis amantem judicarunt. Mortuo Mechmete, Homures discipulorum spectatissimus, a filio ejus regni moderamen accepit, assumptoque exercitu, contra Syriam profectus est: regionemque plurimam partim vi, partim persuasione fœderibusque in ditionem acquisivit. Hinc in ditionem venere Cilices, Phryges, Medi et Iones. Ad hæc suo imperio admovit quasdam superioris Asiæ regiones. In religione sua gentes Asiæ barbaras confirmavit, et quosdam discipulorum suorum in alias regiones dimisit, cupiens easdem in suam religionem recipere suadela. Sepulcrum quoque pretiosum in honorem Mechmetis adornans, ibi manebat. Sacra quoque magna quotannis in honorem Mechmetis fieri procuravit, et persuasit aliis plurimis, ut Mechmetem adorarent. Eos quoque justos fieri asseverabat, qui ipsius sepulcrum inviserent. Etiam hodie non pauci ab Asia et Libya Europaque, Mechmetis sepulcrum adeunt, putantes se hinc maximam colligere religionem et probiores fieri. Quidam ex ipsis istam peregrinationem ingrediuntur: quidam argentum numerant iis qui pro ipsis peregrinationem suscipiunt. Via autem quæ ad sepulcrum ducit, est asperrima et difficillima. Eundum enim est per arenam, non citra camelorum alimenta portantium opem. Nec etiam aqua, qua utantur, ad manum prompta est sufficiens omnino. In hunc igitur modum necessaria præparantes, camelos conscendunt, utentes signis quæ viam commonstrent, magnetis demonstrationibus. Colligentes igitur ab septentrionali plaga, qua orbis parte eundum sit, eo viam conjectantes pergunt. Ubi autem accesserint 67 loca in quibus aquarum fuerint scaturigines, aquantes inde abeunt: transitaque arena, intra quadraginta dies ad Mechmetis corpus perveniunt. Sepulcrum ejus compertum habeo exstructum esse ex lapidibus pretiosissimis, et sublime pendere in medio templo. Intervallum autem ejus loci ubi sepulcrum conspicitur, usque ad hunc locum stadia continet circiter nonaginta. Inde egressi, ad eum locum contendunt. Ibi siquidem leges et Alcoræ explicantur. Animæ quoque immortalitatem astruunt. Nec Numini ignorantiam ascribunt. Hæc quidem hactenus, quantum ad Mechmetis religionem attinet, adnotavimus. Temires autem cum regionem populationibus afflixisset,

Notulæ marginales.

[10] *Numerus in omnibus manuscr. deerat.* [11] *Desunt inclusa.*

urbesque aliquot occupasset, Semarchandam se contulit. Scythas acceperat, profectos a Tanai, in regionem suam impetum fecisse, prædasque egisse non modicas: quam quidem rem gravissime tulit. Hinc recta iter instituit contra Chataidas, iis pestem minitans. Hi antiquitus Massagetæ exstitisse creduntur: et trajicientes Araxem, regionis partem flumini adjacentem non modicam occuparunt: in qua et sedes suas fixerunt. Hos domare parabat Temires. Proinde comparans exercitum, qui complectebatur octuaginta myriades hominum, bello eos aggrediebatur. Collatis tandem signis, prælio vicit Chataidas. Dehinc arma contra emporium regnique eorum sedem ferens, pactionibus eam in deditionem accepit. Conductis quoque inde mercede plurimis et optimis militibus victor discedebat. Etiam obsidibus acceptis, imperatoque tributo annuo, domum reversus est. Chataia urbs est Hyrcaniæ, versus Orientem, magna et opulenta: multitudine hominum, et divitiarum copia, reliquaque felicitate superat reliquas, præter Semarchandam et Memphim, Asiæ urbes. Optimis legibus eam fundavere jam olim Massagetæ. Mercede itaque sibi paravit Temires Persarum plurimos, ut qui essent gnari rerum Scytharum, quia plerumque cum his conversarentur, nec amplius forent in victus ratione delicatuli. His munitus, animo agitabat vim belli vertere omnem in emporium eorum, quod Urdam nominant. Audiens autem, eam gentem omnium quas orbis habet, esse antiquissimam, nec ullum qui præcesserant regum domare eam quivisse, quamvis magna damna dedissent Europæ Asiæque suis incursionibus, et hinc plurimas corrasissent opes, eo magis ad eam expeditionem accendebatur. Præterea animo versans, etiam Darium Hystaspis filium regem **68** electum, et arma isti genti inferentem, nihil effecisse: ipsi sibi hoc decus eximium petere statuit. Ut istam vero rem ad optatum duceret finem, optimum esse ratus, ut quam proxime ad ipsos accederet, in Cheriam urbem coloniam ducere decrevit, transferens eo milites aliosque homines plurimos ex Semarchanda. Huc, ut regis sententiam intellexere, convenerunt et alii plurimi proceres regni. Cum autem ipse in eadem urbe versaretur, optimates Asiæque milites optimi ad ipsum quotidie confluebant. Hinc urbs illa brevi incredibiliter aucta est. Etiam bonis et saluberrimis legibus gubernabatur, superstite adhuc Temire. In qua autem Asiæ parte urbs ea sita sit, an in Syriorum, an in Medorum regione, assequi nequeo. Sunt quidam qui tradunt, Ninum antiquitus Cheriam exstitisse, et in Assyriorum regione locatam esse, conjecturam facientes a Pagdatina Babylone. Temires ut urbem Cheriam habitatoribus replevit, et in ea regni sui sedem paravit, in animum induxit bellum inferre Ægypto, Scythis, et horum Agoræ, quam Urdam nuncupant. Conscripto igitur exercitu maximo, et assumptis Chataidis, recta ad Tanaim contendit. Scythæ, ut

A μαρχάνδης. Σκύθας δὲ ὡρμημένους ἐπυνθάνετο ἀπὸ Ταναΐδος τήν τε χώραν αὐτοῦ ἐπιδραμεῖν, καὶ ληΐσασθαι οὐκ ὀλίγα· χαλεπῶς δὲ ἔφερεν. Ἐντεῦθεν δὲ αὐτίκα ἵετο ὁμόσε ἐπὶ τοὺς Χαταΐδας. Λέγονται δὲ οὗτοι εἶναι Μασαγέται τὸ παλαιὸν, καὶ διαβάντες τὸν Ἀράξην, τῆς ἐπὶ τάδε τοῦ ποταμοῦ χώρας, ἐπὶ πολὺ διεξελθεῖν, καὶ ὑφ' αὑτοῖς ποιησαμένους, ἐνοικῆσαι. Τούτους παρεσκευάζετο ὡς ἑλών. Καὶ στράτευμα ποιησάμενος ἐς ὀγδοήκοντα μυριάδας, ἐστρατεύετο ἐπ' αὐτούς. Καὶ συμβαλὼν, μάχῃ τε ἐκράτησε τοὺς Χαταΐδας, καὶ ἐπὶ τὴν ἀγορὰν αὐτῶν τούτων, καὶ ἐπὶ τὰ βασίλεια ἐλαύνων, ὁμολογίᾳ τε παρεστήσατο. Καὶ μισθωσάμενος παμπόλλους αὐτῶν, τούς γε κρατίσους τὰ ἐς πόλεμον γενομένους, ᾤχετο ἄγων. B Ὁμήρους δὲ λαβὼν, καὶ τῶν ἀρίστων τοὺς παῖδας, καὶ φόρον ταξάμενος τούτοις ἀπάγειν τοῦ ἐνιαυτοῦ, ἀπήλαυνε. Τὰ δὲ Χαταΐα πόλις ἐστὶ πρὸς ἕω τῆς Ὑρκανίας, μεγάλη τε καὶ εὐδαίμων, πλήθει τε ἀνθρώπων, καὶ ὄλβῳ, καὶ τῇ ἄλλῃ εὐδαιμονίᾳ προφέρουσα τῶν ἐν τῇ Ἀσίᾳ πόλεων, πλὴν Σεμαρχάνδης καὶ Μέμφιος· εὐνομουμένη δὲ τὸ παλαιὸν ὑπὸ Μασαγετῶν. Τῶν μέντοι Περσῶν τοὺς πλείστους μισθωσάμενος τούτους, οἷα τῶν τε Σκυθῶν ἐμπείρους ὡς τὰ πολλὰ γενομένους, καὶ τὰ ἐς τὴν δίαιταν οὐκέτι ἁβροὺς ὄντας, ἐν νῷ ἔχων ἐπὶ Σκύθας στρατεύεσθαι, ἐπὶ τὴν ἀγορὰν αὐτῶν τὴν Οὐρδὰν καλουμένην. Καὶ πυνθανόμενος, ὡς εἴη τε τὸ γένος τοῦτο παλαιότατόν τε τῶν κατὰ τὴν οἰκουμένην ἐθνῶν, καὶ οὐδένα ἔτι πρὸ αὐτοῦ βασι- C λέων χειρώσασθαι τοῦτο τὸ γένος, κακὰ δὲ ὡς πλεῖστα ἐργασάμενον ποιῆσαι τήν τε Ἀσίαν καὶ Εὐρώπην, ἐπιδρομῇ τὰ πλείω ταμιευόμενον τῇ χώρᾳ· ταῦτα δὲ ἐπὶ νοῦν τιθέμενον, καὶ ὡς Δαρείῳ τῷ Ὑστάσπεω βασιλεῖ γενομένῳ Περσῶν, καὶ ἐπιστρατεύσαντι αὐτοὺς, οὐδέν τι προὐχώρησεν, ὥρμητο αὐτὸς ἐπὶ τοῦτο τὸ κλέος ἰέναι. Ὥστε δὲ αὐτῷ ἔχεσθαί τε τοῦ ἔργου, ἐγγυτέρω τούτων γενομένου, ἐς τὴν χώραν Χερίην πόλιν κατοικίσας, ἀπό τε τῆς Σεμαρχάνδης καὶ στρατιωτῶν καὶ τῶν ἀρίστων αὐτῷ στελλομένων ἐς τὴν ἀποικίαν, ᾤκισε πόλιν Χερίην οὕτω καλουμένην, μεγάλην τε καὶ εὐδαίμονα ἅτε τοῦ βασιλέως ἐν αὐτῇ διατρίβοντος, καὶ τῶν ἀρίστων αὐτοῦ, τῶν τε τῆς Ἀσίας στρατῶν ἐς αὐτὴν συνιόντων, μεγάλη τε ἐν βραχεῖ ἐγέ- D νετο ἡ Χερίη, καὶ εὐνομήθη μέντοι καὶ ὕστερον, οὐχ ἥκιστα δὲ βασιλέως Τεμήρεω περιόντος. Ὅποι μὲν οὖν τῆς Ἀσίας ᾤκισται ἡ πόλις αὕτη, καὶ εἴτε ἐν τῇ Ἀσσυρίᾳ χώρᾳ, εἴτε καὶ ἐν τῇ Μήδων, οὐκ ἔχω τεκμήρασθαι. Λέγουσι μέν τινες Νῖνον τὴν Χερίην γενέσθαι τὸ παλαιὸν, καὶ ἐς τὴν Ἀσσυρίων χώραν τετάχθαι· τεκμαιρόμενοι τοῦτο ἀπὸ τῆς Παγδατίνης Βαβυλῶνος. Οἰκίσας δὲ Χερίην πόλιν, καὶ τὰ βασίλεια ἐν αὐτῇ ποιησάμενος, ἐπενόει ἐπὶ Αἴγυπτόν τε καὶ ἐπὶ Σκύθας στρατεύεσθαι, καὶ τὴν τούτων ἀγορὰν Οὐρδὰν καλουμένην, καὶ στρατὸν μέγαν συναγείρας, καὶ τοὺς Χαταΐδας συμπαραλαβὼν, ἤλαυνεν εὐθὺ Ταναΐδος. Ἐνταῦθα πυθόμενοι Σκύθαι Τεμήρην βασιλέα ἐπὶ σφᾶς ἐπιόντα μεγάλῃ παρασκευῇ, τήν τε εἴσοδον ἔπεμπον στράτευμα

προκαταληψομένους τῶν ὀρέων ᾗ ἔμελλε Τεμήρης σὺν τῷ στρατῷ αὐτοῦ διιέναι. Σκύθαι μὲν οὗτοι τὸ πάλαι, ἐς μοίρας τινὰς διῃρημένοι, ἐνέμοντο τὴν χώραν ἀπὸ Ἴστρου ἔστε ἐπὶ τοὺς ὑπὸ τὸν Καύκασον. Νῦν δὲ γένος μέντοι τούτων, ἐς τὴν Ἀσίαν γενόμενον, τὰ πρὸς ἕω αὐτοῦ τε ἐνοικῆσαν τὴν ἐπὶ τάδε τῆς Ἀσίας χώραν, καὶ ἐπὶ πολλὰ τετραμμένον, Σαχαταῖοι ἐκλήθησαν, ὑπὲρ τὴν τῶν Περσῶν χώραν, ἐς τοὺς Σάκκας τε καὶ Καδδαίους. Ἀφ' ὧν δὲ καὶ Τεμήρην αὐτὸν οἴονται γεγονέναι τινές. Ἔστι δὲ τοῦτο γένος ἄλκιμόν τε τῶν κατὰ τὴν Ἀσίαν, καὶ πολεμικώτατον, καὶ σὺν τούτοις λέγεται Τεμήρης τὴν ἡγεμονίαν τῶν ἐντῇ Ἀσίᾳ παραλαβεῖν, πλὴν Ἰνδῶν. Οἱ δὲ λοιποὶ Σκύθαι κατὰ ταυτὸ φρονοῦσί τε καὶ ὑφ' ἑνὶ ἄρχοντι βασιλεῖ, κατὰ Οὐρδὰν τὴν καλουμένην ἀγορὰν τὰ βασίλεια ποιούμενοι· ἀποδεικνύμενοι σφίσι βασιλέα γένους τε ὄντα τοῦ βασιλείου τὸ παλαιότατον. Καὶ ἔστι δὴ καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Εὐρώπης ἐς τὸν Βόσπορον μοῖρα τούτων οὐκ ὀλίγη ἀνὰ τὴν χώραν ταύτην διασκεδασμένη, ὑπὸ βασιλεῖ ταττόμενον, οἴκου τῶν βασιλέων, ὄνομα δὲ τούτῳ Ἀτζικερίης [11]. Οὗτοι μὲν οὖν ὡς ἐκετράποντο σφᾶς τούτῳ τῷ βασιλεῖ, ἐς τήνδε ἀφικόμενοι τὴν χώραν, ἐπελάσαντες ἐς τὸν Ἴστρον καὶ δὴ καὶ τὸν Ἴστρον διαβάντες, μοῖρά τις οὐκ ὀλίγη τῆς Θρᾴκης ληλατοῦντες ἐπέδραμον, καὶ ἀνεχώρουν ἀπὸ Σαρματίας, ἐπὶ τὸν Τάναϊν ἰόντες. Καὶ πολλὰ μὲν τοῦ γένους τούτου αὐτοῦ παρὰ τὸν Ἴστρον ἐνέμειναν. Ὧν τὸ πλέον ἐπὶ Παιαζήτεω διαβὰν τὸν Ἴστρον, ἐνέμειναν. Ὠκίσθη χωρὶς ἕκαστον μέρος τοῦ γένους τούτου γενόμενον. Τὸ δὲ ὑπολειφθὲν μέρος αὐτοῦ πέραν τοῦ Ἴστρου, Καζιμήρῳ τῷ βασιλεῖ Λιτουάνων, τὴν δίαιταν ἔχουσι, τὴν γῆν νεμόμενοι ἐς ἔτι καὶ νῦν, ἔς τε τὸν πρὸς τοὺς περιοίκους αὐτῷ πόλεμον συμβαλλόμενοι τὰ κράτιστα. Ὅποι γὰρ ἂν τὸ γένος τοῦτο τυγχάνωσιν ὄντες, δοκοῦσί τε τὰ ἐς πόλεμον, καὶ εἰσὶ κράτιστοι. Οἱ δὲ περὶ τὸν Βόσπορον, καὶ τὴν Ταυρικὴν νῆσον καλουμένην διείργουσαν λίμνην τε τὴν Μαιώτιδα, καὶ τόν γε Εὔξεινον πόντον, ὑπὸ τῷ βασιλεῖ Ἀτζικερίῃ, τά τε ἔθνη τὰ ἐς γῆν ληϊζόμενοι, κατεστρέψαντο ἐς φόρου ἀπαγωγήν. Τούς τε Γότθους καλουμένους, καὶ Ἰανύους τοὺς τὴν τοῦ Καφᾶ πόλιν ἐνοικοῦντας, καὶ Σαρματίας μέρος τι ἀπάγει τούτῳ τῷ βασιλεῖ φόρον. Σαρμάται μὲν οὖν οἱ πρὸς Εὔξεινον Πόντον, καὶ οἱ πρὸς Ὠκεανὸν, τῷ μεγάλῳ Σκυθῶν βασιλεῖ τῶν ἐν τῇ Ἀγορᾷ φόρον ἀπάγουσιν, ἐξότου τὴν Σαρματίαν ἐπιδραμόντες, τὰ μὲν ἠνδραποδίσαντο, τὰ δὲ ληϊσάμενοι, κατέσχον ἐπὶ συχνόν τινα χρόνον, καὶ ταύτῃ τὸ ἀπὸ τοῦδε φόρον τε ἐτάξαντο τῷ βασιλεῖ τῷ μεγάλῳ, καὶ ἔτους ἑκάστου ἀπάγουσι. Σαρματία μὲν οὖν διήκει ἀπὸ Σκυθῶν τῶν Νομάδων ἐπὶ Δᾶκάς τε καὶ Λιτουάνους, γένος τῶν Ἰλλυριῶν φωνῇ τὰ πολλὰ διαχρώμενον· καὶ διαίτῃ τε καὶ ἤθεσι, τοῦ Ἰησοῦ νόμοις, ἔποικοι ἐπὶ τοὺς Ἕλληνας μᾶλλον τετραμμένοι, οὐ πάνυ συμφέρονται τῷ Ῥωμαίων ἀρχιερεῖ, Ἑλληνικῷ δὲ ἀρχιερεῖ χρῶνται, καὶ τούτῳ πειθο-

A acceperunt Temirem cum copiis accedere, ut montium angustias, qua Temires exercitum traducere cogitabat, præoccuparent, miserunt et ipsi exercitum hosti obviam. Scythæ quidem jam olim in tribus quasdam discreti, tenebant regionem ab Istro excurrentem usque ad Caucasi accolas. Nunc autem genus quoddam illorum hominum in Asiam advenit, et ibi ea loca quæ Orientem spectant inhabitavit, et hinc ad reliquam Asiæ penetravit regionem. Istud hominum genus Sachatæos vocant. Supra Persarum regionem usque ad Saccas et Caddæos domicilia habent. Quidam ex his originem ducere Temirem asserunt. Gens ista fortitudine et bellicarum rerum gloria vincit reliquas omnes Asiæ gentes. His auxiliaribus Scythis Temires, ut quidam

B docent, ad Asiæ imperium evasit, devictis omnibus præterquam Indis. Reliqui Scythæ a prædictis nihil differunt, regem unum habent. Regni sedem Urdam constituere creaveruntque regem, qui ex vetustissima descenderet prosapia. Exstat et alia pars eorum non exigua per Europam usque ad Bosphorum Thracium habitans per eam regionem dispersa: quibus et ipsis rex est qui ex antiquissima regum gente processit. Atziceries ei nomen est. Hi itaque ut se commiserunt regi, in hanc venere regionem, progressi usque ad Istrum. Hinc manus

69 quædam horum non modica Istrum transvecta Thraciam vastavit, plurimas incursiones faciendo. Relicta Sarmatia, Tanaim versus iter ingresssi sunt, et pleraque gentis hujus pars in regione Istro adja-

C cente mansit. Eorum quoque non pauci transvecti Istrum, sub rege Pajazite ætatem egerunt. Scytharum genera singula habitant, separata ab reliquis. Pars quædam ejus gentis relicta cis Istrum, sub Cazimiro Lituanorum rege degit. Eamdem regionem etiamnum tenent, strenue operam navantes suo regi in bellis quæ cum finitimis gerit. Genus enim istud hominum quocunque accesserit, primas in rebus bellicis tenet, fortitudinisque gloria emicat. Qui ante Bosphorum et Tauricam insulam, quæ dirimit Mæotim paludem et Euxinum Pontum, accolunt, imperio Atziceriis reguntur. Subegerunt Gothos et Januenses urbem Capham inhabitantes, ut cogerentur tributum pendere. Etiam Sar-

D matiæ quædam pars huic regi tributaria est. Sarmatæ qui incolunt regionem versus Euxinum Pontum et Oceanum, magno Scytharum regi, qui in Agora regni sedem habet, tributum pendunt, jam inde ex illo tempore quo in Sarmatiam populabundi cursitantes, partim hominum, partimque aliarum rerum prædas egerunt: eamque diu obtinuere, imposito tributo quod singulis annis magno Scytharum regi tribuerent. Sarmatia a Scythis pastoribus usque ad Dacos et Lituanos se fundit. Sarmatæ Illyriorum linguam in usu habent plerumque. Victu moribusque et Christiana religione

Notulæ marginales.

[11] Ἀκικερίης, *sic infra. In al. ut c.*

magis Græcos sequuntur : nec perinde ipsis cum pontifice Romano convenit. Habent Græcum episcopum, cui in religionis ritibus auscultant. Vivendi rationem moresque Græcorum imitantur. Supellectilis apparatu repræsentant Scythas. Sarmatæ, qui loca versus Euxinum pontum ab Leucopolichna urbe tenent, plerumque non regibus, verum ducibus utuntur. Moscoviorum, Kionensium, Tofariensium et Chorobiorum urbes a tyrannis reguntur, tributumque solvere coguntur Nigræ, sic appellatæ, Sarmatiæ. Ea autem Sarmatia, quæ sub Septentrione colitur, alba Sarmatia appellatur. Versus Oceanum urbs est Ucratis (64) nomine : hanc optimates administrant, divitiasque plurimas suppeditat. Opibus facile vincit omnes tum nigræ tum albæ Sarmatiæ urbes. Ea regio extenditur usque ad Oceanum, Euphraste sive Inflaste nuncupata. Huc appellunt a Dacia et Germania naves, merces Gallicas et Anglicas in eam regionem advehentes. Ab Tanai usque ad Oceanum Britannicum fuerit iter, ubi longissimum, **70** per eam regionem, quæ habitatur secundum longitudinem, dierum triginta quinque. Latitudo supra Tanaim amplectitur regionem maximam a Sarmatia usque ad Assyrios, quam Scythæ colunt. Est quidem, ut mihi videtur, ea regio, quæ ultra Tanaim habitatur, longe lateque amplissima. Permii versus Boream supra Sarmatas morantur. Sarmatis finitimi sunt ejus linguæ commercio utentes. Permios ferunt gentem esse antiquissimam : venationibusque vivunt, et plurimam vitæ partem eo in studio consumunt, et ... Sarmatia versus Oceanum excurrens, ad regionem Prussiam dictam se extendit. Finitima est Nazaræis qui ibi sunt candido amictu gaudentibus, et eorum monasterio quod in ea regione situm est. Isti homines Germani esse creduntur, quia eorum victum moresque, necnon et linguam sectantur. Incolunt urbes pulcherrimas et legibus optimis instructas. Est his monasterium (65), quemadmodum Iberis sive Hispanis (66) et Rhodiis quod Nazaræi inhabitant. Nam tria ista monasteria Jesu religionem amplecti in primis per totum orbem, et contra Barbaros ordinata esse, omnibus manifestum esse reor. Monasterium namque quod Iberia habet, arbitror Afris ea trajicientibus oppositum esse. Idem Pruthenum monasterium opponitur Samogetis, necnon Scythis pastoribus, qui et Tartari, ibi in propinquo jam ab antiquo sedes habentibus. Rhodios constat ibi morari, ut resistant Ægyptiis et Palæstinis, propter Jesu sepulcrum : etiam ut obsistant Asiæ Barbaris Rhodi ætatem agunt. Prussios attingunt Samogetæ, gens robusta, victus ratione et lingua nulli finitimarum similis. Deos venerantur Apollinem et Dianam. Victus rationem sequuntur, quam Græ-

A ται τὰ ἐς θρησκείαν τε καὶ δίαιταν σφίσι, καὶ ἤθεσι τοῖς αὐτοῖς Ἑλλήνων διαχρώμενοι, σκευῇ τῇ Σκυθῶν παραπλησίᾳ προσχρῶνται. Τὰ μέντοι πρὸς Εὔξεινον Πόντον Σαρμάτων γένη, ἀπὸ Λευκοπολίχνης καλουμένης, ἡγεμονίαι τε διαλαγχάνουσι τὰ πολλά, τό τε Μοσχόβιόν τε, καὶ Κίεβος, καὶ τὸ Φάρι, καὶ Χωρόβιον, πόλεις ὑπὸ τυράννους εὐθυνόμεναι, ἐς τὴν μέλαιναν οὕτω ὑπὸ σφῶν αὐτῶν καλουμένην Σαρματίαν τελοῦσι. Τὰ δὲ πρὸς Ὠκεανὸν ὑπὸ τὴν ἄρκτον ᾠκημένα γένη λευκὴν Σαρματίαν καλοῦσι. Πρὸς μέντοι Ὠκεανὸν πόλις Οὐγκράτης καλουμένη, ἐς ἀριστοκρατίαν τετραμμένη, ὄλβον τε παρέχεται, καὶ αὐτὴν εὐδαιμονίᾳ ὑπερφέρουσαν τῶν ἄλλων τῆς Σαρματίας πόλεων, τῆς τε λευκῆς, καὶ μελαίνης οὑτωσὶ καλουμένης. Καὶ διήκει ἐπ' Ὠκεανὸν αὕτη ἡ χώρα, B Ἰνφλάστη καλουμένη. Ἔνθα δὴ ὁρμίζονται καὶ ἀπὸ Δακίας νῆες καὶ Γερμανίας, φορτία φέρουσαι Βρεταννικά τε ἅμα καὶ Κελτικὰ ἐς τήνδε τὴν χώραν. Ἀπὸ μὲν οὖν Ταναΐδος ἐς Ὠκεανὸν τὸν Βρεταννικὸν, καὶ ἐπὶ τὴν Κελτῶν χώραν, εἴη ἂν ὁδὸς τὸ μακρότατον ἡμερῶν πέντε καὶ τριάκοντα τὸ οἰκούμενον ἐπὶ μῆκος. Ἐπὶ πλάτος δὲ τὸ μὲν ὑπὲρ τὸν Τάναϊν, χώραν εἶναι μεγίστην, ἀπὸ Σαρματίας, ἔστε ἐπὶ τὴν Ἀσσυρίων χώραν Σκύθαι νέμονται τήνδε. Ἔστι μὲν οὖν, ὡς ἔμοιγε καταφαίνεται, τὰ ὑπὲρ τὸν Τάναϊν χώρα μεγίστη δὴ τῶν τῇ Εὐρώπῃ κατ' ἄμφω, μῆκός τε δὴ, καὶ πλάτος, ἐπιμήκιστον διήκουσα. Πέρμιοι δὲ οἰκοῦσι τὸ πρὸς βοῤῥᾶν ὑπὲρ τοὺς Σαρμάτας. Ὅμοροι δέ εἰσι Σαρματῶν, καὶ φωνὴν τὴν αὐτὴν ἵενται οἱ Σαρμάται τοῖς Περμίοις. Λέγεται δὲ C περὶ Περμίων τάδε· ὡς ἔστι γένος ἀπὸ ἄγρας τὸ πλέον τοῦ βίου σφίσι ποιουμενον[93]. Καὶ ἡ μέντοι πρὸς Ὠκεανὸν διήκουσα Σαρματία ἐπὶ Προυσίαν καλουμένην χώραν διήκει, καὶ ἐπὶ τοὺς ταύτην λευκοφόρους Ναζηραίους, καὶ ἱερὸν τὸ ἐς τῇδε τῇ χώρᾳ[94]. Δοκοῦσι δὲ γένος τοῦτο εἶναι Γερμανοὶ, καὶ φωνῇ τῇ αὐτῶν ἐκείνων προσχρώμενοι, καὶ διαίτῃ. Οἰκοῦσι δὲ πόλεις περικαλλεῖς καὶ εὐνομουμένας ἐς τὸ κράτιστον. Ἔστι δὲ τούτοις ἱερὸν ἧδε, καὶ τὸ ἐν Ἰβηρίᾳ ἱερὸν νομίζεται, καὶ ἐν τῇ Ῥόδῳ ἐνοικοῦν Ναζηραίων γένος. Ταῦτα γὰρ δὴ τὰ τρία ἱερὰ ἀνὰ τὴν οἰκουμένην ἐς τὴν τοῦ Ἰησοῦ θρησκείαν ἐπὶ τοὺς βαρβάρους ᾠκημένα δὴ καταφανῆ ἐστι· τό τε ἐν Ἰβηρίᾳ πρὸς τοὺς ταύτῃ τῶν Λιβύων διαβάντας· D καὶ Προυσίων πρός τε τοὺς Σαμώτας, καὶ Σκυθῶν τοὺς Νομάδας, αὐτοῦ ταύτῃ ἀγχοῦ τὸ παλαιὸν ᾠκημένους. Καὶ Ῥοδίους δὲ πρὸς τοὺς ἐν τῇ Αἰγύπτῳ τε καὶ Παλαιστίνῃ διὰ τὸν τοῦ Ἰησοῦ τάφον, καὶ πρὸς τοὺς ἐν τῇ Ἀσίᾳ βαρβάρους. Προυσίων δὲ ἔχονται Σαμῶται, γένος ἄλκιμόν τε καὶ οὐδενὶ τῶν περιοίκων ἐμφερές... ἐμοδίαιτον, οὐδὲ ὁμόγλωσσον. Νομίζει δὲ τοῦτο τὸ γένος θεοὺς Ἀπόλλω τε καὶ Ἄρτεμιν. Διαίτῃ δὲ χρῶνται τῇ πάλαι Ἑλληνικῇ καὶ ἤθεσι· σκευῇ δὲ τῇ Προυσίων παραπλησίᾳ. Τούτων δὲ ἔχον-

Notulæ marginales.

(64) Forte *Novigradum* vel *Uvigradium*.
(65) Teutonicorum ordo.
(66) Calatravenses intelligit.

[93] *Hic lacuna est in Gr.* [94] ἐς τήνδε τὴν χώραν. *In al. ut in cont.*

ται Βοέμοι, τῇ τε Σαμωτῶν δόξῃ τιθέμενοι, καὶ τῇ τῶν Γερμανῶν οἱ ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ ἐνοικοῦντες, σκευῇ τῇ τῶν Παιόνων παραπλησίᾳ ἐσκευασμένοι. Ἔνεστι δὲ αὐτοῖς μητρόπολις, πόλις εὐδαίμων τε καὶ πολυάνθρωπος Βράγα, οὑτωσὶ καλουμένη. Καὶ πολλοὶ τῆς πόλεως ταύτης, οὐ πολὺς χρόνος, ἐπεὶ ἐπαύσαντο τῷ πυρὶ καὶ τῷ ἡλίῳ θρησκεύειν. Μόνον δὲ ἔθνος τοῦτο τῶν ἐν τῇ Εὐρώπῃ ἐκτὸς γενόμενον ταῖς ἐγνωσμέναις ἡμῖν ἐν τῷ παρόντι θρησκείαις, τῆς τε τοῦ Ἰησοῦ φημι, καὶ τῆς τοῦ Μεχμέτεω, καὶ Μωσέως. Ταύτας γάρ τοι σχεδόν τι ἴσμεν διακατέχειν τήν τε ἀγνωμοσύνην ὡς τὰ πολλὰ ἡμῖν οἰκουμένην. Ἔστι μέντοι ᾗ πυνθάνομαι, καὶ τὰ ὑπὲρ τὴν Κασπίαν θάλασσαν, καὶ τοὺς Μασσαγέτας ἔθνος Ἰνδικὸν, ἐς ταύτην τετραμμένον τὴν θρησκείαν τοῦ Ἀπόλλωνος. Νομίζει δὲ ἐκεῖνο τὸ γένος καὶ θεοὺς ἔτι ἄλλους, Δία τε καὶ Ἥραν, ὡς προϊόντι πρόσω τοῦ λόγου δηλωθήσεται. Καὶ περὶ μὲν τούτων ταύτῃ ἐπὶ τοσοῦτον εἰρήσθω. Πολάνοι δὲ ἔχονται Σαρμάτων, καὶ τῇ φωνῇ τούτων νομίζουσι, καὶ ἤθεσι δὲ καὶ διαίτῃ τῇ Ῥωμαίων παραπλησίᾳ. Πολάνων δὲ ἔχονται Λιτουάνοι, ἐπὶ Εὔξεινον πόντον, καὶ ἐπὶ Σαρματίαν καθήκοντες. Καὶ οὗτοι μὲν ἡ μέλαινα Πογδανία, ἡ ἐν τῇ Λευκοπολίχνῃ καλουμένῃ τὰ βασίλεια ἔχουσα, ἀπὸ Δακῶν τῶν παρὰ τὸν Ἴστρον, ἐπὶ Λιτουάνων καὶ Σαρμάτας διήκει. Γένος δὲ ἐστι τοῦτο δόκιμον, ᾗ ἄν τις τεκμαίροιτο, τήν τε φωνὴν τὴν αὐτὴν ἱέμενον, καὶ ἀπὸ παλαιοῦ διεσχισμένον διχῇ τὸ γένος, ἐς τυραννίδας καὶ ἡγεμονίας δύο κατέστη. Λιτουάνους δὲ οὔτε Σαρμάταις εἰσὶν ὁμόγλωττοι, οὔτε Παίοσιν, οὔτε μὴν Γερμανοῖς, οὐ μὴν οὐδὲ Δαξίν. Ἰδίᾳ δὲ τὸ παράπαν νομίζουσι φωνῇ. Ἔστι δὲ αὐτοῖς βασίλεια πόλις μεγάλη τε καὶ πολυάνθρωπος καὶ εὐδαίμων. Καὶ δοκεῖ τοῦτο τὸ γένος εἶναί τε μέγα τῶν ἀμφὶ τήνδε τὴν χώραν ἐθνῶν καὶ ἀνδρειότατον· καὶ πρός τε τοὺς Προυσίους, καὶ Γερμανοὺς, καὶ Πολάνους διαπολεμοῦν, περί τε ὅρων τῶν ἐς τὴν χώραν. Ἔστι δὲ καὶ τοῦτο τὸ γένος πρὸς τὰ τῶν Ῥωμαίων ἔθη καὶ δίαιταν τετραμμένον. Σκευῇ δὲ τῇ Σαρμάτων παραπλησίᾳ χρωμένους, καὶ τῇ μελαίνῃ Πογδανίᾳ ὅμορος τὰ πολλὰ οὖσα, πρὸς τούτους ἀγωνίζεται. Σαρμάται δὲ φωνῇ διαχρῶνται παραπλησίᾳ τῇ Ἰλλυριῶν, τῶν ἐς τὸν Ἰόνιον παροικούντων ἐς τοὺς Ἐνετούς. Ὁπότεροι μὲν τούτων παλαιότεροι, καὶ τὴν ἑτέρων ὁπότεροι τούτων χώραν ἐπινέμονται, ἢ Ἰλλυριοὶ, ἐπέκεινα τῆς Εὐρώπης διαβάντες, Πολανίαν τε καὶ Σαρματίαν ᾤκησαν, ἢ Σαρμάται δὴ ἐπὶ τάδε τοῦ Ἴστρου γενόμενοι, τήν τε Μυσίαν, καὶ Τριβαλλῶν χώραν, καὶ δὴ καὶ Ἰλλυριῶν, τῶν πρὸς τὸν Ἰόνιον ἄχρι δὴ Ἐνετῶν ᾤκησαν, οὔτε ἄλλου τινὸς ἐπυθόμην τῶν παλαιοτέρων διεξιόντος, οὔτ' ἂν ἔχοιμι, πάντῃ ὡς ἀληθῆ διασημήνασθαι. Ἐπάνειμι δὲ ἐπὶ Σκύθας τοὺς Νομάδας, ὃ δὴ γένος μέγιστόν τε καὶ ἰσχυρὸν καὶ γενναιότα-

A ei vetusti tenuere; eosdem et moribus repræsentant. Supellectilis apparatu imitantur Prussios. Iis confines sunt Boemi, sequentes superstitionem Samogetarum, necnon Germanorum, qui ibi colunt. Supellectilis apparatu nihil differunt a Pannoniis. Metropolim ea gens habet opulentam et populosam, quam Pragam appellant. Nec multum temporis intercessit, ex quo ea urbs cessavit colere ignem et solem. Sola hæc gens earum quæ intra extraque Europam sunt, quas novimus, adhærescit Jesu, Mosis Mechmetisque religioni. Nam omnes has religiones (67), quamvis nos in ignorantiæ tenebris plerumque versemur, gentem istam tenere compertum est. Est quidem, quemadmodum audio, ultra Caspium mare et Massagetas, gens quædam Indica, **71** dedita Apollinis cultui. Colit et alios deos B gens eadem, videlicet Jovem et Junonem, ut infra fusius dicetur. Hæc quidem hactenus. Poloni contermini sunt Sarmatis, quorum et linguam in usu habent. Victus ratione moribusque nihil discrepant ab Romanis. Polonis annexi sunt Lituani, qui et ipsi usque ad Euxinum pontum Sarmatiamque pertingunt. Et quidem Pogdania (68) nigra, quæ regni sedem habet Leucopolichnam (69), a Dacis Istrum incolentibus, ad Lituanos et Sarmatas se projicit. Gentem autem istam satis esse probatam, vel hinc quis conjiciat, quod linguam suam retinuere. Jam olim ea gens, in duas partes divisa, partim quidem a principibus, partim vero a ducibus regitur. Lituanis, quantum ad linguam attinet, nihil convenit cum Sarmatis, cum Pannonis, cum Germanis, nec C etiam cum Dacis. Nam quasi peculiarem linguæ usum tenent. Urbs quam regni sedem constituerunt, magna et opulenta populosaque est. Apparet facile, istam gentem esse maximam omnium quæ in hac regione versantur. Fortitudine nulli postponenda creditur, strenue prælians adversus Prussios, Germanos et Polonos, gentes finitimas, ut suos tutetur fines. Sequitur mores et victus rationem Romanorum: supellectilis apparatu nihil a Sarmatis differunt. Cum autem fere undique nigram Pogdaniam attingant, plerumque adversus ejus regionis incolas pugnas ciere solent. Sarmatarum lingua similis est Illyriorum, Jonium ad Venetos usque accolentium. Utri autem horum vetu- D statis prærogativa gaudeant, et utri alterorum regionem teneant, an videlicet Illyrii in istam Europæ partem recedentes, Poloniam et Sarmatiam incoluerint, aut an Sarmatæ, ad hæc Istri loca adeuntes, Mysiam et Triballorum Illyriorumque regionem, qua versus Jonium patet usque ad Venetos, inhabitarint, neque quemquam audivi veterum commemorantem, nec ipse possum ea quam verissime explicare. Redeo nunc ad Scythas Nomades: quæ gens numero, fortitudine, necnon generositate, si

Notulæ marginales.

(67) Jesu religionem pro Pontificis ritibus ponit: Mosis vero, quod multi Judæi apud eos habitant: quod autem hæreseos insimulantur propter Hussitas, Machumetis etiam religioni deditos inquit.

(68) Podolia.

(69) Leopolim.

comparationem facere libuerit, facile omnibus per orbem gentibus superior est : nisi quod per Asiam et Europam dispersa, et nunc in alia regione a regno remota habitet, ut quæ incursionibus faciendis invigilet, et in ea regione morari, quæ forte arriserit, in animum inducat. Si ea gens concordiam inter se celebraret, unamque regionem regemque amplecterentur, non arbitror aliquam gentem in toto orbe adeo ferocem esse viribus, quæ Scythis bellum indicere auderet. **72** Nunc autem cum undique per Asiam et Europam, necnon per Thraciam usque ad Bosphorum dissipati habitent, quam longissime a sua regia submoti cernuntur. Qui regionem, quæ se ad Bosphorum pandit, tenent, finitimis Tzarcasis, et Minereliis, Sarmatisque multa negotia facessunt prædis agendis. Abducentes igitur inde mancipia plurima, pergunt ad Bosphorum, et ad urbem Caream (70). Postea agentes mancipia ad Mæotim paludem, ea parvo ære vendunt Venetorum et Jannensium mercatoribus. Hunc vitæ modum tenent. At Scythæ, qui morantur in Agora, plaustris et jumentis vehuntur. Lacte plerumque, etiam equina carne victitant. Nec frumenti, nec hordei usus apud hos, quod sciam, frequentatur : verum utuntur panico et ficis. Chlænis sive lineis vestibus vestiuntur. Quantum ad margaritas lapidesque pretiosos pertinet, felicissimi et ditissimi censentur. Sagittæ eorum necnon gladii barbariem redolent. Scuta habent qualia gestant Daci. Pileis autem plerumque utuntur, neque.... qua attingunt Sarmatiam : neque vestitus ipsis est ex filis contextus, verum ovium vellera induunt. Agora Scytharum magnique eorum regis, patet itinere quindecim dierum. Itaque regione fruuntur, qua ipsis commodissimum visum fuerit. Quidam numero pauci, dispersi ab utroque latere unum habentes ducem, Agoramque faciunt longissimam, et regionem depascunt, jumentis larga præbentes pabula. Reliqui in eum ordinem rediguntur, qui penes ipsos optimus esse creditur. Nam regem solum, regnique proceres circulo circumdant : munimentaque facientes, regiam sedem regi præbent ex ligneis compagibus præparatam. Deinde partientes Agoram hanc universam in quasdam partes, singulis magistratus seu duces præficiunt : et quando imperaverit rex, confestim omnes advolant imperata facturi. Ea igitur tempestate cum Temires ductaret Asiæ exercitum, Scythæque intelligerent eum adversum se hostiliter proficisci : rex universa Agora in exercitum allecta, imponens onera plaustris, propriis viribus hosti obviam procedebat. Exercitus partem præmisit ad præoccupandas angustias montium, qua traducturus exercitum Temires erat. Hos jussit fortiter resistere hostibus eos aditu

A τόν ἐστιν οἷον οὐδενὶ τῶν κατὰ τὴν οἰκουμένην ἐθνῶν παραβάλλειν, ἂν μὴ πολλαχῇ ἀνὰ τὴν οἰκουμένην, κατά τε Ἀσίαν καὶ Εὐρώπην ἐσκεδασμένων, ἄλλη τε τῆς αὐτῶν βασιλείας ᾠκίσθη, ὡς τῇ ἐπιδρομῇ τὰ πολλὰ χρησάμενον, ᾗ δὴ χώρᾳ ἠρέσκετο ταύτῃ τὸ ἐναπολειφθὲν ᾤκισεν. Εἰ μὲν οὖν εὐφρόνει κατὰ τάδε, τὴν αὐτὴν ἐνοικοῦν χώραν, καὶ ὑφ' ἑνὶ γένοιτο βασιλεῖ, οὐδένες οἱ τῶν ἐν τῇ οἰκουμένῃ ἐνίσταντο ἄν, ὥστε μὴ συνομολογεῖν αὐτῷ · νῦν δὲ ἁπανταχῇ τῆς Ἀσίας ἐπινεμόμενον, καὶ ἐν τῇ Εὐρώπῃ, ἐπὶ τῇ Θρᾴκῃ τε καὶ ἐπὶ τὸν Βόσπορον ἐνοικοῦν, ἀπῴκισται τῆς σφῶν αὐτῶν βασιλείας τῆς ἐς τὸ Ὀρδάν. Οἱ μὲν οὖν ἐς τὸν Βόσπορον τὴν ταύτῃ χώραν ἐπινεμόμενοι, καὶ τὴν ὅμορον ληλατοῦντες, τήν τε Τζαρκάσων, καὶ Μιγκρελίων, καὶ Σαρμάτων,
B καὶ ἀνδράποδα ὡς πλεῖστα ἀγόμενοι, ἐπὶ τὸν Βόσπορον ἐπὶ Καφίαν πόλιν, καὶ ἐς τὴν Μαιῶτιδα καλουμένην λίμνην ἀπάγοντες ὀλίγου τε αὐτὰ ἀποδόμενοι τοῖς τε Ἐνετῶν, καὶ Ἰανύων ἐμπόροις, οὕτω δὴ βιοτεύουσι · Σκύθαι δὲ οἱ ἐν τῇ Ἀγορᾷ, ἐπὶ ἁμαξῶν τε καὶ ὑποζυγίων τὸν βίον ποιούμενοι, γάλακτι τὰ πολλά, ἵππων τε καὶ τὰ κρέα διαχρώμενοι, οὔτε σίτῳ οὔτε κριθῇ καταφανεῖς εἰσι διαχρώμενοι · μελίνῃ δὲ τὸ πλέον, καὶ συκάλῃ, λινάς τε ἐσθῆτας φοροῦντες, ἐς τὸν τῶν λίθων ὄλβον εὐδαιμονέστατοι καὶ πλουσιώτατοι νομίζονται. Τόξοις δὲ χρῶνται τοσύμπαν εἰπεῖν καὶ ξίφεσι βαρβαρικοῖς, καὶ θυρεοῖς, τοῖς τῶν Δακῶν παραπλησίοις. Πίλοις δὲ τὰ πολλὰ χρώμενοι, οὔτε [88] ᾗ περὶ Σαρματίαν οἰκοῦντες,
C οὔτε ἱματίοις ἀπὸ ἐρίων, ὅτι μὴ λινοῖς νομίζουσι. Διήκει δὲ ἡ Ἀγορὰ τούτων τῶν Σκυθῶν, καὶ τοῦ μεγάλου βασιλέως, ἐπὶ ὁδὸν πεντεκαίδεκα ἡμερῶν, ὥστε ἐπινέμεσθαι τὴν χώραν ἐς τὸ ἐπιτηδειότατον σφίσι καταστάντες, καὶ κατ' ὀλίγους διεσκεδασμένοι, ἀφ' ἑκατέρου πλαγίου καθιστάμενοι ἐφ' ἑνός · τήν τε Ἀγορὰν ποιοῦνται ἐπὶ μήκιστον, καὶ διανέμονται τὴν χώραν τοῖς ὑποζυγίοις ἄφθονον παρεχόμενοι, καὶ αὐτοί τε ἐς τάξιν τὴν ἀρίστην ὑπὸ σφῶν νομιζομένην, καθιστάμενοι. Κατ' αὐτὸν δὲ μόνον τὸν βασιλέα καὶ τοὺς ταύτῃ ἀρίστους ἐπὶ κύκλους καταστάντες, καὶ περιόδους ποιούμενοι, βασίλειά τε παρέχουσι τῷ βασιλεῖ, ἀπὸ ξύλων κατεσκευασμένα. Ἐπιδιελόμενοι δὲ εἰς μοίρας ταύτην σύμπασαν τὴν Ἀγοράν, ἄρχοντάς τε ἐφιστᾶσι τούτων.
D Καὶ ἐπειδὰν παραγγέλλῃ βασιλεύς, χωροῦσιν ἐφ' ὅ τι ἂν γένηται χρεία. Τότε μὲν οὖν ὡς ἐστρατεύετο Τεμήρης, ἐλαύνων τὸν τῆς Ἀσίας στρατόν, καὶ ἐπύθοντο ἐπὶ σφᾶς στρατευόμενον, βασιλεὺς μέντοι τήν τε Ἀγορὰν σύμπασαν ἐς στρατὸν ποιησάμενος, ἐστρατοπεδεύετο ἐπὶ πολλοὺς τὸ βάρος ποιησάμενος. Καὶ αὐτὸς μὲν ταύτῃ ταξάμενος, ἵετο ὁμόσε ἐπὶ τοὺς πολεμίους · μοῖραν δὲ προέπεμψε τὴν πάροδον καταληψομένους, ᾗ ἔμελλε διαπορεύεσθαι Τεμήρης ὁ βασιλεὺς καὶ διακωλῦσαι ἐκέλευεν ὅποι δύναιτο ὡς

Notulæ marginales.

(70) Capham.

[88] *Hic lacuna est.*

κράτιστα μαχόμενος τῷ Τεμήρῃ. Οὗτος μὲν δὴ παραλαβὼν τὴν μεθ' ἑαυτοῦ μοῖραν· Τεμήρης δὲ ὡς ἐπῄει τὸν στρατὸν, εὐθὺ Ταναΐδος ἐπορεύετο, ἐν δεξιᾷ ἔχων τὸν Καύκασον. Ἐπεὶ δὲ εἰσέβαλεν ἐς τὴν Σκυθικὴν, εὗρε τοὺς Σκύθας ἐστρατοπεδευμένους. Καὶ ὡς ᾔσθοντο ἐπιόντα, παρετάσσοντο ὡς ἐς μάχην· καὶ αὐτός τε ἀντιπαρετάσσετο. Καὶ μάχην μέν τινα ἐποιήσαντο ἐν τῇ παρόδῳ, καὶ οὐδὲν πλέον ἔσχε Τεμήρης ἐν τῇ μάχῃ ταύτῃ.

Μετὰ δὲ ὡς ἐπηυλίσατο, τῇ ὑστεραίᾳ αὖθις παρετάσσετο, καὶ ἐμαχέσαντο καὶ ἐξεκρούσαντο αὐτὸν, ὥστε μηδ' ὁπωστοῦν ἐξεῖναι αὐτὸν παριέναι εἴσω, καὶ ἐσβάλλειν ἐς τὴν χώραν. Καὶ αὐτοῦ τε διέφθειρε τοῦ στρατεύματος αὐτοῦ οὐκ ὀλίγους ὑπὸ τῶν Σκυθῶν. Μετὰ δὲ, ὡς οὐχ οἷός τε ἐγένετο εἴσω παρελθεῖν διακωλυόμενος, ἀπήγαγε τὸν στρατὸν, καὶ ἀνεχώρει ἐπ' οἴκου. Τοῦ δὲ ἐπιγινομένου θέρους, στρατιὰν ὡς μεγίστην συλλέξας, καὶ ἐπὶ Αἴγυπτον ἐν νῷ ἔχων στρατεύεσθαι. Μετὰ δὲ συστρέψας, ἤλαυνεν αὖθις ἐπὶ Σκύθας, σταθμοὺς ἐλαύνων ὡς μεγίστους. Καὶ ἔφθη τε δὴ ἐσβαλὼν ἐς τὴν Σκυθικὴν, καὶ συνέμιξε μοίρᾳ τινὶ αὐτοῦ ἐπὶ τὴν ἔφοδον ἐπειγομένους, καὶ συμβαλὼν ἐτρέψατο. Οὐ μέντοι γε ἀπεγένετο, ὅ τι καὶ ἄξιον λόγου, ἐν ταύτῃ τῇ συμβολῇ. Οἱ γὰρ δὴ Σκύθαι μέγιστον δὴ τοῦτο ἔχουσιν ἀγαθὸν, ἐν τῇ τροπῇ συστρεφόμενοι, αὖθις ἐλαύνουσιν ἐπὶ τοὺς πολεμίους, οὐδέν τι κατὰ τὴν τροπὴν χαλεπὸν ὑφιστάμενοι. Μετὰ δὲ ὡς ἐπὶ τὸν βασιλέα Σκυθῶν ἤλασε, παρετάξατό τε εἰς μάχην, καὶ οἱ Σκύθαι νυκτὸς ἀπεχώρουν ὡσεὶ σταδίους εἴκοσι καὶ ἑκατόν. Ὡς δὲ ἐπῄει Τεμήρης διημερεύων ἐπήλαυνε νυκτὸς, αὖθις ἀπεχώρουν οἱ Σκύθαι. Ὥστε δὴ ταῦτα ποιούμενος, ἔκαμνε τῷ Τεμήρῃ ὁ στρατὸς, καὶ προεκαλεῖτο ἐς μάχην τῶν Σκυθῶν βασιλέα. Μετὰ δὲ ταῦτα στρατοπεδευσάμενος ἐς τὴν ὑστεραίαν, παρετάξατο κατὰ Ἴλας. Τεμήρης δὲ παρετάσσετο ἐπὶ πολὺ τὸ βάθος, ἔχων ἐπὶ τὸ δεξιὸν Χαιδάρην σὺν τοῖς Μασαγέταις, ἐπὶ δὲ τὸ εὐώνυμον τὸν παῖδα αὐτοῦ Σαχροῦχον σὺν τοῖς Πέρσαις τε καὶ Ἀσσυρίοις, καὶ Χαταγίων [26], ὅσοι εἵποντο. Ἐπεὶ δὲ συνέμισγον ἀλλήλοις τὰ στρατεύματα, καὶ ἐμάχοντο. Μάχης δὲ καρτερᾶς γενομένης, οὐδέν τι πλέον ἔσχον οἱ Σκύθαι. Μετὰ δὲ ὡς ὠσάμενοι εἴχοντο τοῦ ἔργου ἐντονώτερον οἱ Σκύθαι, οὐδ' ὡς ἐτρέψαντο τὸν Τεμήρεω στρατὸν, ἀπετράποντο, καὶ ἀπέβαλον ἐν ταύτῃ τῇ μάχῃ οὐκ ὀλίγους. Καὶ ἔπεσον ἀπὸ τοῦ στρατοῦ τῶν Περσῶν οὐκ ὀλίγοι. Ὕστερον μέντοι, ὡς οὐδὲν ἔπρασσον Σκύθαι μαχόμενοι τῷ Τεμήρεω στρατῷ, ἤλαυνον ἐς τὸ πρόσω ἐγόμενοι, ὡς ἐντὸς τῆς χώρας τοὺς πολεμίους ἀπολῃψόμενοι. Ὁ μέντοι Τεμήρης συστραφεὶς ἤλαυνέ τε αὐτὸς τὰ ἔμπαλιν γενόμενος, καὶ οὕτως ἔφθη ἐς τὸν]Τάναϊν ἀφικόμενος. Μετὰ δὲ ταῦτα ἐς τὴν Ἰδηρίαν τὴν ἐν τῇ Ἀσίᾳ ἀφικόμενος, ἀπεχώρει διὰ τῆς Κολχίδος, τὸν Φᾶσιν αὐτοῦ διαβὰς ποταμὸν, τὸν ἀπὸ Καυκάσου ῥέοντα ἐπὶ Εὔξεινον πόντον. Ἐσβαλὼν δὲ ἐς τὴν Ἀρμενίων

prohibentes. Qui dicto audientes fuere. Temires accedens, exercitum recta versus Tanaim movebat, a dextra habens montem Caucasum. Ubi autem irruit in Scythiam deprehendit Scythas castrametatos esse. **73** Qui ut acceperunt adventum Temiris, aciem instruunt, prælii copiam facturi. Ipse quoque Temires suos in aciem ducebat.

Tandem in angustiis commisere prælium : non tamen vicit Scythas Temires, verum propemodum æquo marte est pugnatum. Dehinc cum receptui cecinissent, die postero iterum ad prælium accingebantur. Adeo autem fortiter dimicarunt Scythæ, ut pellerent Temirem, planeque ut desperaret se in ipsorum regionem intrare posse. Clades maxima ibi Temiris exercitui illata est a Scythis. Deinde cum non posset superare angustias, exercitum abduxit et domum reversus est. Æstate autem insequenti conscribens exercitum quam potuit maximum, bello petere Ægyptum statuit. Postea inito consilio, transversis itineribus peragens cursus quam maximos, omnem belli tempestatem in Scythas denuo vertit. Et quidem sua celeritate Scythas præveniens, Scythiam ingressus est : et dimicans cum iis qui ad angustias tutandas properabant, eos vertere coegit : neque id flagitium militiæ ducitur. Ita habent mores. Scythæ namque maximam istam commoditatem habent, ut in fugam se convertere possint, præliumque cum hoste redintegrare, nihil interim periculi in fuga sustinentes. Deinde cum Scytharum regem infesto animo peteret, longius progressus est, et ad prælium suos instruebat. Scythæ eludentes Temiris consilium, nocturno itinere profecti sunt a castris ejus stadiis circiter centum et viginti. Horum vestigia toto die secutus Temires, tandem eos assecutus est. Quemadmodum igitur antea, sic et nunc noctu discedunt Scythæ. Itaque insequendi studio graviter affligebatur Temiris exercitus. Hinc motus Temires, Scytharum regem ad prælium provocat. Scythæ castra locantes eo die qui sequebatur, ordines explicant, aciemque contra Temirem dirigunt, in turmas collecti. Temires et ipse suos in aciem educit : aciem mediam occupat ipse. In dextro cornu Chaidarem cum Massagetis ponit. In sinistro cornu filium suum Saruchum curare jubet. Hinc additi sunt Persæ, Assyrii et Chatagli, quotquot militantem Temirem sequebantur. Cum jam utrinque satis instructi exercitus concurrissent, tandem vehementi prælio commisso, Scythæ nequaquam victoria potiti sunt. Proinde quasi vi propulsaturi hostem, coeriuntur in Temiris exercitum. Cum autem nec sic quidem cœpta succederent, fugam ineunt, plurimis in eo prælio desideratis. Ceci-

Notulæ marginales.

[26] Χαταίων, *al. ut c*

derunt quoque non pauci Persæ. Postea cum prœliando nihil efficerent contra Temiris exercitum, circumducere parant hostes, ut eos intra regionem **74** concludant. Verum Temires, cognitis Scytharum insidiis, sententiam mutavit, atque ex infesta regione copias ducere instituit, priorque ad Tanaim pervenit. Postea in Iberiam Asiæ delatus, iter per Colchiden intendit, transito fluvio Phasido : qui ex Caucaso monte fluens, vadit in Euxinum pontum. Tandem cum attigisset Armeniam, maturato itinere Cheriam venit. Exercitus vero quem armatum in Scythas moverat, graviter afflictus est. Anno abhinc tertio Scythæ ad arma convolant, et ulturi temeritatem Temiris, impetum dederunt in regionem quæ supra Assyrios colitur. Temires rei acerbitate coactus, legatos misit qui peterent pacem. Promittebat rex Temires, si pax daretur, et in fœdus reciperetur, se affinitatem juncturum cum rege Odieo, et cum universa Scytharum Agora. Fœdus ergo ictum est, quo jubebantur esse amici hospitesque inter se. Compositis rebus in hunc modum Scythicis, Cœlesyriam subigere aggressus est. Adortus est Damascum, eamque urbem obsidione arctavit. Admovens deinde muro machinas bellicas, captam vi fœde diripuit, cum fuisset urbs maxima et felicissima opibus. Hinc abduxit octo millia camelorum. Raptis opibus plurimis ex ea urbe, præda multa et diviti oneratus, domum remeavit : legatos quoque dimisit ad Soldanum regem Memphis, cum hujusmodi mandatis : regem Temirem postulare ut sibi tradat Cœlesyriam. Quod si fecerit, bellum pace se mutaturum. Ut ista legatio irrita fuit, armata manu cepit et diripuit Damascum, urbem opibus vigentem. Tandem discessit ea de causa quam infra tradémus. Rex Memphiticus regioni imperat amplissimæ : ab Arabibus incipiens, Cœlesyriam, Palæstinam, nec tamen universam, et Ægyptum suo imperio moderatur. Ascendit autem ad hoc insigne decus Memphitici regni, tali ex causa. Quotusquisque de mancipiorum grege in ista regione virtuti adhæret, a rege in militum ordinem transfertur. Hi deinde regis satellites habentur, numero bis mille, et Mamalukides nominantur. Ex illorum numero quotquot peregrini sunt, ad regis officia perficienda ordinantur. Hi paulatim etiam ad magistratus dignitatem ascendentes, meliorem tandem assequuntur fortunam : et a rege in maximo honore habiti, præficiuntur iis qui Melicamaridæ nuncupantur : ex quorum regione illico perveniunt ad regionem regis, et ad Memphiticum regnum, et ad imperium Ægypti Asiæque, necnon ad alios magistratus, qui sub isto rege **75** sunt. Melicamaridæ sunt principes viri, qui a rege creati præficiuntur insignioribus oppidis. Urbs Memphis (quæ et Alcairum) magnitudine hominumque multitudine totius orbis urbes facile exsuperat. Urbis ejus ambitus amplecti ur sep-

A χώραν, ἀπήλαυνεν ἐπὶ Χερίης. Ἀπεπράγη δὲ οὕτω αὐτοῦ τὰ στρατεύματα ἐς τὴν ἐπὶ Σκύθαις ταύτης ἔλασιν. Τῷ δὲ τρίτῳ ἔτει παρασκευασάμενοι οἱ Σκύθαι, ὡς ἀμυνούμενοι βασιλέα Τεμήρην, ἤλασάν τε καὶ ἐπέδραμον χώραν τὴν ὑπὲρ τοὺς Ἀσσυρίους. Ἐπρεσβεύετο μὲν οὖν ὕστερον περὶ σπονδῶν πρός τε τὸν βασιλέα Τούοδίεω, καὶ πρὸς σύμπασαν τὴν Ἀγοράν, ἐπιγαμίαν τε ὑπισχνούμενος, καὶ σπονδάς τε ἐποιήσαντο, ἐφ' ὧν ξένους τε καὶ φίλους εἶναι ἀλλήλοις. Ὡς δὲ τὰ πρὸς τοὺς Σκύθας καθίστη, ἤλαυνεν ἐπὶ Συρίαν Κοίλην. Ἐλάσας δὲ ἐπὶ Δαμασκὸν, τήν τε πόλιν ἐπολιόρκει, καὶ μηχανὰς προσφέρων τῷ τείχει, εἷλέ τε κατὰ κράτος τὴν πόλιν, καὶ ἠνδραποδίσατο, πόλιν μεγίστην δὴ τότε οὖσαν καὶ εὐδαιμονεστάτην. Καμήλους τε ἐντεῦθεν ἀπήγαγεν ἐς
B ὀκτακισχιλίους τὰς πάσας. Ὄλβον δὴ μέγιστον ἐν ταύτῃ τῇ πόλει ληϊσάμενος, ἀπήλαυνεν ὀπίσω ἐπ' οἴκου, λείαν τε πολλὴν καὶ εὐδαίμονα ἀγόμενος. Ἐπρεσβεύετο μέντοι καὶ πρὸς τὸν τῆς Μέμφιος βασιλέα, Σουλδάνον οὕτω δὴ ἐξόχως καλούμενον, καὶ ἠξίου Κοίλης Συρίας ὑποχωρῆσαί οἱ, ὥστε ἐς σπονδάς τε ἰέναι αὐτῷ, καὶ εἰρήνην ἐπὶ τούτῳ ποιεῖσθαι. Ὡς δὲ προπέμποντι οὐ προεχώρει, ἤδη παρασκευασάμενος, ἑλών τε καὶ ἀνδραποδισάμενος τὴν Δαμασκὸν πόλιν εὐδαίμονα, ἀπεχώρει δι' αἰτίαν ἥντινα ἐς τὸ πρόσω τοῦ λόγου ἰὼν σημανῶ. Ὁ δὲ τῆς Μέμφιος βασιλεὺς χώρας τε ἄρχει οὐκ ὀλίγης, καὶ εὐδαίμονος, ἀπὸ Ἀράβων ἀρξάμενος, Συρίαν τε Κοίλην καὶ Παλαιστίνην, καὶ σύμπασαν δὴ Αἴγυ-
C πτον ὑφ' αὑτῷ ἔχει. Βασιλεὺς δὲ καθίσταται τῆς Μέμφιος καὶ τῆς ἀρχῆς τῆσδε τρόπῳ τοιῷδε. Ὅσοι τῶν ἀνδραπόδων ἀρετῆς τι μεταποιοῦνται, ἐν ταύτῃ τῇ χώρᾳ ὑπὸ βασιλέως καθίστανται ἐς τοὺς στρατιώτας. Εἰσὶ δὲ οὗτοι δορυφοροῦντες βασιλέα ἀμφὶ τοὺς δισμυρίους, Μαμαλούκιδες καλούμενοι. Ἀπὸ τούτων δὲ ὅσοι ἐπίσημοι, ἐπὶ τὸ κατεργάζεσθαι ὁτιοῦν τῶν ὑπὸ βασιλέως τεταγμένων, οὗτοι ἐς τὰς ἀρχὰς καταβραχὺ καθιστάμενοι, ἐπὶ μεῖζον χωροῦσι τύχης ἅμα κἀπὶ βασιλέως, καὶ ἐς τὰ πρῶτα τιμῆς ἀξιούμενοι, ἐπὶ τοὺς καλουμένους Μελιχαμηράδας καθίστανται, ἀφ' ὧν δὴ τῆς χώρας ἐπ' αὐτὴν ἤδη χωροῦσι τὴν βασιλέως χώραν, καὶ ἐπὶ τὴν τῆς Μέμφιος ἀρχὴν, καὶ συμπάσης τῆς τε Αἰγύπτου, Ἀραβίας τε καὶ Παλαιστίνης, καὶ τῶν ἄλλων
D ἀρχῶν, ὅσαι ὑπὸ τούτῳ τῷ βασιλεῖ τάττονται. Μελιχαμηράδες εἰσὶν ἀρχαὶ ἐς τὰς πόλεις, τὰς ὑπὸ τήνδε τὴν βασιλείαν ἐπισήμους, ἄρχοντες καθιστάμενοι ὑπὸ βασιλέως. Τὴν δὲ πόλιν ταύτην τῆς Μέμφιος μεγίστην δὴ πασῶν τῶν κατὰ τὴν οἰκουμένην πόλεων ἔς τε τὴν ἄλλην εὐδαιμονίαν, καὶ τὸ πλῆθος τῶν ἀνθρώπων. Ὅ τε γὰρ περίβολος ταύτης τῆς χώρας ἐς ἑπτακοσίους μάλιστα σταδίους διήκων. Εὐνομεῖται δὲ κάλλιστα πασῶν δὴ ὧν ἡμεῖς ἴσμεν πόλεων. Οἰκίας δὲ ἔχειν καλλίστας λέγεται ἐς τὰς πεντήκοντα μυριάδας. Ῥεῖ δὲ διὰ μέσης τῆς πόλεως Νεῖλος ποταμὸς, κράτιστον ὕδωρ παρεχόμενος, ῥέων ἀπὸ Ἀργυροῦ ὄρους. Αἴγυπτον δὲ σύμπασαν ἀρδεύει ἐς τὰ κάλλιστα κατὰ τὰς διώρυχας ὑπὸ τῶν ἑκασταχῇ γεω-

ρῶν κατεσκευασμένων, ὥστε τὴν χώραν ἀρδεύειν ἐπιτηδείως ἔχειν. Οἰκοῦσι δὲ ταύτην τὴν χώραν Μονοθελῆται, καὶ Ἰακωβῖται, ἔθνη τε οὐκ ὀλίγα, καὶ τῶν ἐς τὴν τοῦ Ἰησοῦ τοῦ Θεοῦ θρησκείαν, τελούντων τε καὶ φρονούντων ἄλλων ἄλλῃ· οὔτε κατὰ τοὺς Ῥωμαίους, οὔτε κατὰ τὰ Ἕλλησι δεδογμένα ἐς τὴν θρησκείαν φρονοῦντες· ἀλλ' ὅσοι μὲν εἰσιν Ἀρμένιοι πλεῖστοι ἀνὰ τὴν χώραν ταύτην, Μονοθελῆται δὴ καὶ Ἰακωβῖται καὶ Μανιχαῖοι πάμπολλοι. Διήκει δὲ ἡ χώρα τοῦ τῆς Μέμφιος βασιλέως ἀπὸ Λιβύης ἔς τε πόλιν Χαλεπίην οὕτω καλουμένην κατὰ τὴν Ἀσίαν. Νομίζεται δ' οὗτος ὁ βασιλεὺς, ὑπό τε τῶν ἐν τῇ Ἀσίᾳ ἐθνῶν, καὶ ὑπὸ τῶν τῆς Λιβύης, καὶ δὴ καὶ ὑπὸ τῶν ἐν τῇ Εὐρώπῃ, ἀρχιερεύς τε τὰ ἐς τὴν θρησκείαν αὐτῶν, καὶ τὰ ἐς τοὺς νόμους τοῦ Μεχμέτεω, παμπόλλων αὐτοῦ ταύτῃ διδασκομένων τοὺς τῆς θρησκείας αὐτονόμους, καὶ ὡς ἀπὸ τῶν παλαιοτέρων ἀρχιερεύς τε ἐνομίσθη, καὶ γράμμασι τοῖς τούτων ἀποδείκνυσθαι ἀκριβέστατα δὴ τὸν τοῦ Μεχμέτεω νόμον. Τὸν δὲ τάφον Ἰησοῦ κατὰ τὴν Παλαιστίνην κατέχοντες, μέγα τε ἀποφέρονται κέρδος, καὶ ἄρχοντες μέγιστοι δὴ τοῦ βασιλέως οἴκου ἐς φυλακὴν τοῦ σήματος καθίστανται. Διήκει δὲ Αἴγυπτος ἀπὸ Τύρου τῆς Ἀλεξανδρείας ἔς τε Ἠτουρέαν χώραν ἐπὶ σταδίους μάλιστα πη' [97]. Ὁ δὲ Νεῖλος, ὁ τῆς Αἰγύπτου ποταμὸς, ἐκδιδοῖ ἐς θάλασσαν πρὸς βορρᾶν ἄνεμον κατὰ Ἀλεξάνδρειαν τῆς Αἰγύπτου. Ἐντεῦθεν ἄρχεται ἡ Παλαιστίνη διήκουσα ἔς τε ἐπὶ Κοίλην Συρίαν. Ἐν ταύτῃ δέ ἐστι τὸ τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ σῆμα κατὰ τὴν Ἱεροσολύμων πόλιν, ἣ δὴ κατέσκαπται. Καὶ αὗται μὲν παράλιαι χῶραι· Κοίλη δὲ Συρία διήκει ἐπὶ Ἀραβίαν ἐπὶ τὴν ἐρυθρὰν θάλασσαν τῷ πρὸς Ἕω ἰόντι. Διαβάντι δὲ τὴν θάλασσαν, ψάμμος τε δέχεται αὐτοῦ ταύτῃ διαπορευομένων ἐπὶ τὸ σῆμα τοῦ Μεχμέτεω. Αὕτη δὲ ἡ χώρα βασιλέως τῆς Μέμφιος οὖσα· πρὸς δὲ καὶ ἡ Φοινίκη. Δύναμις δὲ ἐστι τῷ βασιλεῖ τῷδε κατὰ θάλασσαν ἀξιόχρεως, ἔνθα δὴ ἐφίσταται Σάμος πλοῖά τε καὶ τριήρεις. [Ἐκ ταύτης κατασκευάζει] [98] Κύπρον τε ὑπηγάγετο, καὶ ἐπὶ Ῥόδον καὶ Κύπρον πέμψαι τά τε πλοῖα καὶ στρατὸν σὺν αὐτοῖς. Διαπλεύσας δὲ τήν τε πόλιν ἐπολιόρκει, καὶ τὴν νῆσον ληϊσάμενος, προσέβαλέ τε τῷ τείχει ἐπὶ ἡμέρας ἱκανάς· καὶ ὡς οὐδὲν προὐχώρει ἡ τῆς πόλεως αἵρεσις, ἀπεχώρησεν ἐπ' οἴκου. Τὴν μέντοι Κύπρον ὑπηγάγετο, καὶ τόν τε βασιλέα Κύπρου ἄγοντα, ᾤχετο. Ἀφ' οὗ δῆτα χρόνου φόρον τε ἐπάγει ἡ Κύπρος τῷδε τῷ βασιλεῖ. Δοκεῖ δὲ ἡ νῆσος αὕτη ὑπὸ τόνδε γενέσθαι τὸν βασιλέα τὸ παλαιόν. Κελτοὶ δὲ ὡς ἀφίκοντο ἐπὶ τὸ τοῦ Ἰησοῦ τοῦ Θεοῦ σῆμα, δουλωσάμενοι τήν τε νῆσον ταύτην, ὑπηγάγοντο σφίσι, στόλον ἐπαγόμενοι καὶ δύναμιν ἀξιόχρεων. Ἧ καὶ Ἐνετοὶ Ἀμαρίτην πόλιν εὐδαίμονα χειρωσάμενοι, ἐπὶ συχνὸν

tingenta stadia. Nec novi urbem quæ melioribus gubernetur legibus. Quinquaginta myriades pulcherrimarum domorum habet. Urbem mediam intersecat Nilus fluvius, aquam optimam et saluberrimam ministrans, ex monte Argyro scaturiens. Universam Ægypti regionem pulcherrime rigat, fossis, quæ singulis locis fluunt, admissus. Hinc terra ea ubique commodis ime humectari potest. Religionem istam tenent Monothelitæ et Jacobitæ, gentes haud exiguæ. Regionem quidem Jesu Filii Dei se tenere dicunt : at plurimum ipsi inter sese dissentiunt, nec consensum præstant in religionis negotio vel Græcis, vel Romanis. Plurimi Armeni in regione ista, etiam Monothelitæ et Jacobitæ, necnon plurimi Manichæi habitant. Extenditur autem Memphitici regis regio a Libya usque ad Chalepiam (71) urbem Asiæ. Plurimæ in Asia et Africa Europaque gentes venerantur istum regem ut sacerdotem, in iis quæ ad religionem et Mechmetis legem spectant : plurimi namque isthic hærent qui operam dant Mechmetis legibus discendis. Etiam ab antiquis sacerdos habitus est, ut qui ejus gentis litteris Mechmetis leges acutissime explanare posset. Sepulcrum Jesu sub potestate istius regis in Palæstina situm est, unde plurimum lucri ei accedit. Custodiæ hujus sepulcri viri de familia regis illustrissimi destinantur. Extendit se Ægyptus ab Alexandria et Tyro usque in Ituream regionem stadiis maxime 88. Nilus autem fluvius Ægypti exhauritur in mare versus Boream ventum, juxta Alexandriam Ægypti. Hinc incipit Palæstina, tendens usque ad Cœlesyriam. In hac regione Jesu celebratur sepulcrum, situm in urbe Jerusalem, quæ devastata est cum maritimis regionibus. Cœlesyria panditur in Arabiam usque ad mare Rubrum, versus Orientem iter facienti. Transeuntem id mare excipit arenæ vastitas, quæ superanda est petentibus sepulcrum Mechmetis. Hæc est regio Memphitici regis, cui additur et Phœnicia. Est huic regi quoque in mari maxima potentia. Samus ei suppeditat naves et triremes. Cyprum subegit. Naves mittens cum militibus adversus Rhodum et Cyprum, urbem obsidione afflixit. Actis autem prædis ex insula plurimis, 76 aliquot diebus oppugnationi intentus fuit : quæ cum parum succederet, abducto exercitu domum reversus est. Cyprum quidem suo imperio adjunxit, capto ejus rege : et ex eo tempore Cyprus Memphitico regi tributum solvit. Quin jam olim quoque istam insulam huic regi paruisse arbitror. Verum Galli ut accesserunt ad Jesu Dei sepulcrum, insulam cum in servitutem redactam cepere, classem parantes magnam, viresque haud contemnendas. Eo modo et Veneti Amariam

Notulæ marginales.

(71) Alepium.

[97] *Hic forte numerus stadiorum in tribus mss. desideratur. In R. ut in c.* [98] *in cl. in lusa desunt.*

(72) urbem opulentam occupantes, diu eam tenuere, ut portum ad Ægyptiacas merces commodissimum. Hinc successione longa reges Gallorum isti insulæ præfuere. Etiam Arabes hujus insulæ partem tenent, necnon Phamagustam urbem opibus florentem. Et sane Memphitico et Ægyptiaco regi bellum est adversus Arabes et Afros, propter regionis limites usque dissidentes, et inter cætera etiam manus consereutes. Et quidem Chalepia urbs ejus in Asia magna, et dives opum, merces præbens Asiæ et Arabiæ. Equos ista regio producit perquam generosos. Etiam Ægyptus, necnon ea regio quæ versus Libyam excurrit, gignit equos generosos, et camelos. Chalepiam urbem suo dominio adjecit Temires, cum arma inferret Damasco : et subacta Cœlesyriæ non modica regione, discessit hujusmodi causa motus. Nam Chatagiæ rex, unus de numero novem ducum, etiam Indiæ imperitabat. Hic Araxem trajecit, Temirisque regionem vastans, mancipiis captis plurimis, domum rediit. Fama est, eum in armis habuisse circiter quadraginta et centum myriades hominum. Temires autem regione excedens et muro loca Chatagiorum regioni finitima firmans, quam celerrime hostem insecutus est : nec eum vel in Persarum, vel in Candiorum regno indipisci valuit. Hinc legatione missa, bellum pace mutatum est, cum in animo agitaret, Pajaziti Amuratis filio arma inferre hostilia. Pax autem hac conditione composita est, ut tributum magnum quotannis penderet pro Massagetarum regione, quam armis subegerat. Bellum hoc ut intercedente fœdere fuit sopitum, accidit ut causam ducum inferioris Asiæ susciperet. Venerant enim numero circiter centum, et Melitinem urbem auspiciis Pajazitis obsidione circumdederant. Comparato itaque quam potuit exercitu maximo, hostili animo profectus est contra Sebastiam, Cappadociæ urbem opibus vigentem : quæ quondam, ut apparet, regis Turcorum sedes regia exstitit. Ex hac enim antea prodeuntes Turci, subegere **77** regionem Asiæ non modicam usque ad Hellespontum : et jam magna manu advenientes, incursionem fecere in regionem quæ ex adverso Byzantii sita conspicitur.

Temires itaque ut advenit, urbem exercitibus circumsedit. Pajazites forte tum aberat, quia expeditionem susceperat contra Lebadiam Bœotiæ, et contra Peloponnesum Thessaliamque. Reliquit tamen Sebastiæ Orthobulem filium cum exercitu. Quæ omnia cum in eum modum disposuisset, ipse contra Peloponnesum copias duxit. At ut accepit,

A τινα χρόνον διακατεῖχον, ὁρμητήριον τῆς πρὸς Αἴγυπτον ἐμπορίας αὐτῶν. Καὶ τὸ ἐντεῦθεν ἀπὸ Κελτῶν βασιλεῖς διαγενόμενοι βασιλεύουσιν ἐν ταύτῃ τῇ νήσῳ. Νέμονται μέντοι καὶ οἱ Ἄραβες μέρος τι τῆς νήσου ταύτης, καὶ πόλιν Φαμαγοῦστην καλουμένην [99]. Τῷ μὲν οὖν βασιλεῖ Μέμφιδός τε καὶ Αἰγύπτου πόλεμός τέ ἐστι πρὸς τοὺς ἐν τῇ Ἀραβίᾳ, καὶ πρὸς τοὺς ἀπὸ τῆς Λιβύης, διαφερομένους περὶ γῆς ὅρων, μαχεσαμένῳ τά τε ἄλλα. Καὶ δὴ [1] Χαλέπιον δὲ πόλις αὐτῷ ἐν τῇ Ἀσίᾳ μεγάλη τε καὶ εὐδαίμων, καὶ ἐμπορίαν παρεχομένη τῆς τε Ἀσίας, καὶ Αἰγύπτου, καὶ Ἀραβίας· ἵππους δὲ ἐκφέρει ἡ χώρα αὕτη γενναίους. Δοκεῖ δὲ καὶ ἥ τε Αἴγυπτος καὶ ἡ πρὸς Λιβύην χώρα φέρειν ἵππους τε ἀγαθοὺς καὶ B καμήλους. Τὴν μέντοι Χαλεπίην πόλιν Τεμήρης, ὅτε δὴ καὶ ἐπὶ Δαμασκὸν ἐστρατεύετο, ὑπηγάγετο· καὶ Κοίλης Συρίας οὐκ ὀλίγην χώραν καταστρεψάμενος ἀπεχώρει δι' αἰτίαν τήνδε. Ὁ γὰρ δὴ τῆς Καταγίης βασιλεὺς τῶν ἐννέα καλούμενος, οὗτος δ' ἂν καὶ ὁ τῆς Ἰνδίας βασιλεὺς, διαβὰς τὸν Ἀράξην, τήν τε χώραν ἐπέδραμε τοῦ Τεμήρεω, καὶ ἀνδράποδα ὡς πλεῖστα ἀπάγων, ᾤχετο αὖθις ἐπ' οἴκου ἀποχωρῶν. Ἤγαγε δὲ στρατὸν, ᾗ λέγεται, ἐς τεσσαράκοντα καὶ ἑκατὸν μυριάδας. Τεμήρης δὲ ὡς ἤλαυνε τὴν ταχίστην, τῆς μὲν χώρας ὑφιέμενος, τῷ δὲ τείχει ἐπειγόμενος διαφυλάξαι ὅσα τε ἦν αὐτῷ ὁμοροῦντα τὴν Χαταΐων χώραν, καὶ ἐν τῇ Περσῶν αὖθις καὶ Καμδίων [2] ἀρχῇ οὐκ ἔφθη καταλαβὼν τὸν βασιλέα. Ἐντεῦθεν διαπρεσβευσάμενος C σπονδάς τε ἐποιήσατο, ἐν νῷ ἔχων ἐπὶ Παιαζήτῃ τὸν Ἀμουράτεω στρατεύεσθαι. Ἐποιήσατο οὖν σπονδὰς ἐφ' ᾧ ἀπάγειν φόρον ἱκανὸν ὑπὲρ τῆς τῶν Μασαγετῶν χώρας, ἣν καταστρεψάμενος εἶχεν. Ὡς δὲ πρὸς τοῦτον σπονδάς τε ἐποιήσατο, καὶ εἰρήνην ξυνηνέχθη αὐτῷ τὰ ἐς τοὺς ἀπὸ τῆς κάτω Ἀσίας Τούρκων ἡγεμόνας ἀφῖχθαί τε παρ' ἑκατὸν, καὶ τὰ περὶ τὴν Μελιτήνην ἐπολιορκήσαντο ταύτην τῷ Παιαζήτῃ. Παρασκευασάμενος δὲ στρατὸν μέγιστον, ἤλαυνεν ἐπὶ Σεβάστειαν, πόλιν τῆς Καππαδοκίας εὐδαίμονα. Δοκεῖ δὲ αὕτη ἡ πόλις βασίλεια γενέσθαι τοῦ πρότερον βασιλέως Τούρκων, καὶ ἀπὸ ταύτης ὁρμωμένους τοὺς Τούρκους τοπαλαιὸν χώρας, ὑπαγουμένους [3] τῆς τε Ἀσίας οὐκ ὀλίγην, εἰς τὸν Ἑλλήσποντόν τε καὶ ἀντικρὺ Βυζαν- D τίου χώραν τὴν ἐς τὴν Ἀσίαν ἐπιδραμεῖν χειρὶ πολλῇ ἀφικομένους.

Τεμήρης μὲν οὖν ὡς ἀφίκετο, ἐπολιόρκει τὴν πόλιν. Παιαζήτης δὲ ἀπῆν τότε ἐπὶ Λεβαδίαν τῆς Βοιωτίας, καὶ ἐπὶ Πελοπόννησον καὶ Θετταλίαν στρατευόμενος. Κατέλιπε δὲ ἐν τῇ Σεβαστείᾳ στρατόν τε τὸν τῆς Ἀσίας, καὶ παῖδα Ὀρθογρούλην, καὶ ταύτῃ [4] καταστησάμενος, αὐτὸς μὲν ἐπὶ Πελοπόννησον ἐστρατεύετο. Ἔνθα δὴ πυθομένῳ, ὡς

Notulæ marginales.

(72) Amathunta, quæ nunc *Limisso.*

[99] καλουμένην Ἀμμεχώστην. *R. ut in c.* [1] *Hic forte aliquid deest; in R. est lac.* [2] *In uno* Καδμίων. [3] ἐπαγομένους. *R. ut in cont.* [4] *in R.* ταύτην.

A Τεμήρης ἐλάσας πολιορκοίη Σεβάστειαν, ἤλαυνέ τε[5] ἔμπαλιν γενόμενος. Καὶ οὐκ ἐξεγένετο αὐτῷ ἐσβαλεῖν ἐς τὴν Πελοπόννησον. Ἐπειγομένῳ δὲ τὴν ἐπὶ τὴν Ἀσίαν πορείαν, ἐπύθετο ἁλῶναί τε τὴν πόλιν, καὶ ἀνδραποδισάμενον, οἴχεσθαι αὖθις ἐπιόντα ἐπὶ Χερίης. Ὡς γὰρ δὴ προσέβαλεν ἐπὶ ἡμερικέναι[6], οἱ ἀπὸ τῆς πόλεως ἐξεκρούσαντο τὸν Τεμήρεω στρατόν, ἐνταῦθα ἔχων μεθ' ἑαυτοῦ ὀρυκτὰς ἐς ὀκτακισχιλίους τὸν ἀριθμόν, ὑπώρυσσον ὑπὸ τὴν γῆν ὀρύγματα φέροντα ἐς τὸ τεῖχος τῆς πόλεως ἁπανταχῇ. Καὶ ἔνια μὲν οἱ τῆς πόλεως ᾔσθοντό τε, καὶ ἀντορύσσοντες καὶ αὐτοί, ἐξεκρούσαντο· τὰ δὲ πλέω ἠνύετο αὐτῷ ἅτε πολυχειρίᾳ ἐργαζομένων. Ὡς δὲ ἤδη τὰ τείχη ὀρώρυκτο, καὶ ἐπὶ ξύλων ἤδη ἦν μετέωρα, πῦρ ἐνιέντες κατεβλήθη τε τὰ τείχη αὐτόματα. B Καὶ ἐπιπεσόντες ἐνταῦθα οἱ τοῦ Τεμήρεω στρατιῶται, εἰσέπιπτον ἐς τὴν πόλιν, καὶ οὕτω κατέσχον αὐτήν. Καὶ τοὺς μὲν ἄνδρας, παρεγγυήσαντος τοῦ βασιλέως, αὐτίκα ἑλόντες τὴν πόλιν, διεχρήσαντο· παῖδας δὲ καὶ γυναῖκας τῆς πόλεως ἐς ἕνα χῶρον ἀγαγών, τήν τε ἵππον ἐπαφεὶς κατεχρήσατο· ὥστε μηδένα τῶν τῆς πόλεως, μήτε ἄνδρα, μήτε γυναῖκα, μήτε παῖδα, περιγενέσθαι· οἰκτρότατα δὲ ξυμπάντων τῶν ἐν τῇ πόλει θανόντων. Λέγεται δὲ γενέσθαι ἀνθρώπους ἀμφὶ τὰς δώδεκα μυριάδας. Πρὸς δὲ καὶ ἐλεφαντιώντων[7] ἐν ταύτῃ τῇ πόλει πλῆθος εὑράμενον, λέγεται κελεῦσαι ἀνελεῖν. Τούτοις μὲν οὖν ὅπη ᾔσθετο περιόντας, οὐκ ἔτι οἷα ζῶντας περινοστεῖν·[8] ἀλλ' ὡς ᾔσθετο τοῦ ζῆν ἀπήλλαττεν· οὐ θέμις εἶναι φάσκων, εἰς C τοιαύτην γενομένους τύχην, περιιέναι τούς τε λοιποὺς τῶν ἀνθρώπων διαφθείροντας, καὶ αὐτοὺς ὡς τὰ πολλὰ παραπαίοντας. Λέγεται δὲ ταύτης τῆς πόλεως τὴν συμφορὰν ὑπερβαλέσθαι τὰς πώποτε γενομένας τῶν πόλεων ξυμφοράς. Ὀρθογρούλη δὲ τὸν παῖδα Παιζήτεω συλλαβὼν ζῶντα ἐπὶ ἡμέρας περιῆγε· μετὰ δὲ ταῦτα ἀνελεῖν ἐκέλευσε. Παιαζήτης δὲ ὡς ἐπύθετο ἕκαστα μετ' οὐ πολύ, ἅτε δὴ ἡ πόλις ἁλοῦσα διεφθάρη, καὶ ὁ παῖς αὐτοῦ μετ' οὐ πολὺ ἠγγέλτο τελευτῆσαι ὑπὸ βασιλέως Τεμήρεω, ξυμφορᾷ τε ἐχρῆτο ὡς μάλιστα, καὶ ἐν πένθει ἦν. Διαβάς τε γὰρ δὴ ἐς τὴν Ἀσίαν, ὡς βοσκόν τινα ἑωράκει αὐλοῦντα, λέγεται δὴ εἰπεῖν ἐπιδηλώσαντα τὸ πάθος αὐτῷ οἷον ἦν· Αὔλει δὲ ᾠδήν, Οὔτε Σεβάστειαν ἀπώλεσεν, οὔτε παῖδα Ὀρθογρούλην. D Ἦν γὰρ δή, ὡς λέγεται, Ὀρθογρούλης τῶν ἡλίκων τὰ πάντα κράτιστος, καὶ ἐξηγήσασθαι ἐπὶ πόλεμον ἱκανός· διὰ δὴ τοῦτο καὶ ἐν τῇ Ἀσίᾳ κατέλιπεν αὐτόν, ἐπιτρέψας τὴν ἀρχὴν αὐτῷ, ᾗ δοκοίη αὐτῷ ἐς τὸ ἐπιτηδειότατον καθιστάναι. Κατὰ μὲν οὖν τὴν ἐς τὴν Σεβάστειαν ἔλασιν Τεμήρεω τοσαῦτα ἐγένετο. Μετ' οὐ πολὺ δὲ καὶ ἡ πρεσβεία ἀφίκετο παρὰ τὸν Λαίλαπα Παιαζήτην. Καὶ ἐκέλευσεν αὐτὸν ἀποδοῦναί τε τὴν χώραν τοῖς ἡγεμόσι, καὶ τὰς

A Sebastiam a Temire oppugnari, mutato consilio reversus est nec potuit irrumpere in Peloponnesum. Cum maturaret iter in Asiam, audivit Sebastiam esse captam, Temiremque mancipiis collectis plurimis abiisse Cheriam. Ut enim Temires impetum in murum dedit diebus aliquot, oppidani vim hostilem fortiter propulsarunt. Cum autem haberet octo milia fossorum in castris, iis negotium dedit, ut cuniculos haberent subterraneos, per quos ubique possent emergere in urbem. Et quidem oppidani senserant id parari. Proinde et ipsi fodiendo hostibus occurrebant, verum pellebantur. Amplius enim efficiebat Temires, ut qui fossorum numero excelleret. Muri cum jam undique essent suffossi, hostesque starent in aggere excelso et B ligneo, ignem injecerunt, murique sua sponte corruerunt. Deinde per loca ruinis patentia irruentes Temiris milites in urbem, eam in hunc modum occuparunt. Oppidanos, sic imperante Temire, capta jam urbe, illico occiderunt. Liberos et mulieres ejus urbis, in unum locum agens, immisso equitatu omnes trucidavit. Urbis istius adeo miserabilis clades fuit, ut nec vir, nec mulier, neque etiam puer aliquis potuerit exitium subterfugere. Homines in ista urbe fuerunt plurimi, adeo ut pene superarent numero duodecim myriades hominum. Præterea reperta magna leprosorum multitudine, omnes interfici curavit. Hos enim ubicunque adeptus foret, incolumes abire C haud sinebat: nequaquam fas esse dicens, ut hi superstites sint, reliquosque homines inficiant, ipsi plerumque miserrime viventes. Fama exiit, excidium urbis istius miserrimum superasse calamitates omnes, quæ in ullas unquam redundarunt urbes. Orthobulem Pajazitis filium, cum vivus in manus venisset, aliquot diebus secum circumduxit: postea cuidam negotium dedit, ut eum interficeret. Pajazitem, ut urbis excidium miserabile filiique interitum accepit, calamitas luctusque apprehendit maximus. Transiens enim in **78** Asiam, ut vidit pastorem quemdam tibia canentem, fertur dixisse, mœrorem suum indicans quam acerbus esset: Cane cantilenam, cujus argumentum sit: Neque Sebastiam amittas, nec D etiam filium Orthobulem. Erat enim Orthobules æqualium suorum optimus, etiam belli dux haud contemnendus. Quapropter non ab re relictus est a patre in Asia, ut regnum administraret eo modo, quo sibi putaret commodissime habere. Expeditio Temiris contra Sebastiam hunc finem sortita est. Nec multo post legatio missa est ad Pajazitem Lælapa (73), quæ jussit ut ducibus restitueret regionem. Daret tantum butyri, quantum ferunt duo millia camelorum. His adderet duo millia

Notulæ marginales.

(73) *Lælaps* vulgo dicebatur, id est procella sive turbo, Turcica lingua *Hyldrin*.

[5] τὸ. [6] ἐπιημερικέναι ol. [7] ἐλεφαντίων. *R. ut in cont.* [8] ὅπῃ *R. ut ut cont.*

tentoriorum, cujusmodi in usu habent pastores A per Asiam. Postulabatur quoque, ut per universum Pajazitis regnum Temires pronuntiaretur rex. Volebat quoque, ut Pajazites in suam regionem Temiris numisma reciperet, et suum irritum faceret. Postremo imperabatur, ut unus de numero filiorum Pajazitis militaret in januis Temiris. Quod si Pajazites hæc faceret, fore eum amicum et necessarium regis Temiris: sin autem has petitiones aversaretur, sciret Temirem ipsum pro hoste habiturum. His auditis, ferunt Pajazitem ira commotum, illud responsum dedisse, quod supra declaravimus, videlicet: Si non veniat quemadmodum minitatur, precor uxorem suam ter repudiatam recipiat. Quod quidem dictum magnam infamiam importat ei, in quem dicitur. Cum igitur B eum tali responso legatos dimisisset, Temires expeditionem suam, quam animo versabat, non amplius differt contra Pajazitem. Sed confestim contractis copiis quam potuit plurimis, Scytharum et Tzachaidarum, qui præsto erant, delectu habito, conscripsit exercitum, qui complectebatur octuaginta myriades hominum: et profectus est contra Pajazitem, per Phrygiam Lydiamque iter faciens. Pajazites ut hosti obviam procederet instructus, comparavit et ipse quam potuit exercitum maximum, assumptis etiam Triballis satellitibus suis, qui numero erant quasi decem mille. In his spem maximam habebat Pajazites, ut qui fortitudinis essent semper memores quocunque venissent. Quos cohortabatur, dicens: Alexander Philippi C Macedones (74) habens, transgressus est in Asiam, crimini dans Dario Xerxis in Græcos expeditionem, pauca suorum manu pergens in hostem, Darium devicit, et Asiam subegit, pervenitque usque ad Phain (75) Asiæ. In spem erigor et ipse, me facile nostro exercitu destructurum **79** Temiris regnum, et deinde accessurum ad Indos usque. Assumens itaque Europæum Asianumque exercitum, qui complectebatur quasi duodecim myriades hominum, recta iter instituit adversus Temirem, cupiens eum prævertere, et in ipsius regione castra locare juxta Euphratem, animo agitans ibi dimicare cum Temire. Temires quidem exercitum per Phrygiam ductabat: at Pajazites citato agmine D ferebatur per Cappadociam, præoccupare volens Euphratem per Armeniam. Ut autem, cum foret in Armenia, accepit Temirem jam in suam accessisse regionem, iter per Phrygiam facientem, mutato consilio recta in Phrygiam contendit: ubi obviam progredi Temirem intellexerat. Cum autem accelerarct iter, accidit ut exercitus longo itinere graviter vexatus, Pajaziti indignaretur, quod ipsorum opera, etiam sua audacia, cum nulla

τε δισχιλίας καμήλους βουτύρου, καὶ σκηνὰς δὴ δισχιλίας, αἷς εἰώθασιν οἱ Νομάδες ἀνὰ τὴν Ἀσίαν χρῆσθαι. Καὶ ἐν τοῖς ναοῖς, τοῖς ὑπὸ τὴν Παιαζήτεω ἀρχὴν, μνημονεύεσθαι αὐτὸν ὡς βασιλέα, καὶ νομίσματα [9] δὲ χρῆσθαι τῷ βασιλέως Τεμήρης, ἐς σύμπασαν τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ, καθελόντα τὸ ἑαυτοῦ νόμισμα. Πρὸς δὲ καὶ τῶν παίδων αὐτοῦ ἕνα ἠξιοῦντο παραγίνεσθαι ἐς τὰς Τεμήρεω θύρας. Καὶ ἢν ταῦτα ποιῇ, φίλον τε καὶ ἐπιτήδειον ἔσεσθαι Τεμήρεω βασιλέως· ἢν δὲ μὴ ποιήσῃ, χρῆσθαι αὐτῷ ὡς πολεμίῳ βασιλέα Τεμήρην. Ἡ δὲ δὴ λέγεται θυμωθέντα τὸν Παιαζήτην, ἐκεῖνο δὴ τὸ ἔπος εἰπεῖν, ὃ καὶ πρότερόν μοι δεδήλωται, ὡς ἢν μὴ ἐπικαταβὰς ἀφίκοιτο ἐπ' αὐτὸν, τὴν γυναῖκα αὐτοῦ ἐς τρὶς ἀποπεμψάμενον ἀπολαβεῖν αὖθις· ὃ δὴ αἰσχύνην φέρει μεγάλην εἰρῆσθαι ὁτῳοῦν τὸ ἔπος τοῦτο. Προθέμενος μὲν οὖν τὰ παρὰ τῆς πρεσβείας αὐτοῦ τὸ Παιαζήτεω ἔπος ὁ Τεμήρης, οὐκέτι ἐς ἀναβολὴν ἐποιεῖτο τὴν ἔλασιν. Καὶ αὐτίκα παρασκευασάμενος στρατὸν, τόν τε παρ' ἑαυτῷ Σκυθῶν τῶν Νομάδων, καὶ Τζαχαϊτίδων, ἐς ὀγδοήκοντα, ὡς λέγεται, μυριάδας, ἤλαυνεν ἐπὶ Παιαζήτη διὰ Φρυγίας τε καὶ Λυδίας τὴν πορείαν ποιούμενος. Παιαζήτης δὲ ὡς ἐξορκώσας [10] Τεμήρην, ἢν μὴ ὡς ἠδύνατο κράτιστα παρεσκευασμένος ἐπῄει, συναγείρας στρατὸν, ὡς ἠδύνατο μέγιστον, συμπαραλαβὼν καὶ τοὺς Τριβαλλοὺς αὐτοῦ δορυφόρους, ἐς μυρίους μάλιστά που γενομένους τούτους· ἐφ' οἷς δὲ μέγα ἐφρόνει, ὡς ὅποι παρατυγχάνοιεν ἀνδρῶν ἀγαθῶν γενομένων. Καὶ προθέμενος, ὡς Ἀλέξανδρος ὁ Φιλίππου τοὺς Μακεδόνας ἔχων μεθ' ἑαυτοῦ, καὶ ἐς τὴν Ἀσίαν διαβὰς, Δαρεῖον αἰτιασάμενος τῆς ἐς τοὺς Ἕλληνας Ξέρξεω ἐλάσεως, τῷ ἑαυτοῦ ἐλάσσονι δὴ στρατῷ ἐπιὼν, κατεστρέψατο, καὶ τὴν Ἀσίαν ὑφ' αὐτῷ ἐποιήσατο, ἔς τε ἐπὶ Ἔυφαιν τῆς Ἀσίας [11] ἐληλάκει· ἐπίστευε δὲ καὶ αὐτὸς τῷ ἑαυτοῦ στρατεύματι ἐπιὼν, καθαιρήσειν ταχὺ πάνυ τὴν Τεμήρεω βασιλείαν, καὶ ἐπὶ Ἰνδοὺς ἀφικέσθαι. Παραλαβὼν δὴ οὖν τότε Εὐρώπης καὶ Ἀσίας στράτευμα, ἐς δώδεκα μυριάδας, ἵετο ὁμόσε ἐπὶ τὸν Τεμήρην, φθῆναι αὐτὸν βουλόμενος ἐν τῇ χώρᾳ ἐστρατοπεδευμένον πρὸς τῷ Εὐφράτῃ, ἐν νῷ ἔχων βασιλεῖ Τεμήρῃ μαχέσασθαι. Τεμήρης δὲ ἐπῄει διὰ Φρυγίας ἐλαύνων. Παιαζήτης δὲ διὰ τῆς Καππαδοκίας ἐπείγετο, φθῆναι αὐτὸς πρὸς τῷ Εὐφράτῃ κατὰ τὴν Ἀρμενίων χώραν βουλόμενος. Ὡς δὲ ἐν τῇ Ἀρμενίων γενόμενος χώρᾳ, ἐπύθετο τὸν Τεμήρη ἤδη ἐν τῇ ἑαυτοῦ ἀναστρέφεσθαι χώρᾳ, διὰ Φρυγίας ἐλάσαντα, τὰ ἔμπαλιν γενόμενος ἐπορεύετο εὐθὺ Φρυγίας, ὡς [12] δὴ καὶ Τεμήρη αὐτὸν ἵεσθαι ἐπυνθάνετο. Ταχὺ δὲ ἐπειγομένων, ἠνύετο ὁ δρόμος ὥστε καὶ τὰ στρατεύματα αὐτοῦ πολλὴν διανύσαντα πορείαν, δι' ὀλίγου ἔκαμνέ τε χαλεπῶς φέροντα, καὶ ἤχθετο αὐτῷ, ὅτι μὴ ἐν δέοντι ἐχρήσατο τῇ ἑαυτοῦ τόλμῃ.

Notulæ marginales.

(74) Numerum non habet exemplar Græcum.

(75) Al. *Euphain*. Al. *Hyphasin*.

[9] νομίσματι. *Sic etiam in uno. In al. ut in c.* [10] ἐξορμώσας. [11] *in uno*, ἐ. Ἔνφ. τῆς Ἰνδίας, *et in ora*, Ὕφασιν. [12] ὅς. *Unus ut in cont.*, *al.* οὗ.

Ξυνέβαινε δὲ καὶ τὸ μηδενὶ ἐπιτρέπειν τοῦ στρατοῦ ἐπὶ πυροὺς καὶ κριθὰς ἐπὶ Προύσης, ὥρα ἦν παραβάλλειν τὴν ἵππον, χαλεπαίνειν τε τὰ αὐτῷ στρατεύματα, καὶ ἀπαγορεύειν. Ἀπείρηται γὰρ μηδενὶ ἐξεῖναι εἰς πυροὺς εἰσιέναι. Ὅντινα δ' ἂν λάβοι εἰσελθόντα, ἐτιμωρεῖτο. Λέγεται δὲ αὐτῷ ἐστρατοπεδευμένῳ περὶ Καππαδοκίαν πνεῦμα βιαιότατον ἐπιπνεῦσαν [13] τῷ στρατεύματι αὐτοῦ, τάς τε σκηνὰς ἀπενεγκάμενον, ἐπὶ πολὺ ἀποσπᾶσθαι, καὶ μετεώρους ποιησάμενον καταβαλεῖν· καὶ τοῦτο κατ' αὐτοῦ γενέσθαι οἰωνὸν εἰς τὰ στρατεύματα. Μετὰ δὲ ταῦτα ὡς ἐπελαύνοντι [14] ἐπὶ τὴν Φρυγίαν ἐσκήνωτο, τήν τε σκηνὴν αὐτοῦ ἐς τρεῖς συστησαμένους τοὺς ἀμφ' αὐτὸν παῖδας, αὐτόματον πεσοῦσαν, εἴτε τῆς γῆς μὴ δυναμένης κατέχειν τὰ σχοινία τῆς σκηνῆς, εἴτε καὶ ἄλλῃ πῃ ξυνέβη τοῦτο· τῆς τε γῆς ἀπειρῆσθαι αὐτῷ, μὴ ἐπιβαίνειν τῆς Φρυγίας. Ἑλλήνων τέ τινες αὐτοῦ παραγενόμενοι, ἢ Τριβαλλῶν οἰωνίζοντο. Λέγεται μὲν οὖν καὶ πρινὴ ἐπὶ τὴν Ἀσίαν διαβῆναι, Ἀλίην τὸν Χαρατίνεω παῖδα, ἄνδρα δὴ τῶν παρ' ἑαυτῷ τὰ ἐς σύνεσιν οὐδενὸς λειπόμενον, χρηματίσαι αὐτῷ μὴ στρατεύεσθαι ἐπὶ Τεμήρην· τρόπῳ δὲ ὅτῳ δύναιτο ἀσφαλεστάτῳ, διαλύεσθαι αὐτῷ τὴν πρὸς Τεμήρην διαφοράν. Ἐκέλευε δὲ αὐτὸν πέμπειν, καὶ ὑπισχνεῖτο διαλλάξαι τε αὐτῷ βασιλέα Τεμήρην, ᾗ ἂν αὐτὸς βούλοιτο. Τὸν δὲ ὑπολαβόντα φάναι, ὡς οὐ τῇ ἐκείνου συνέσει πιστεύων, ἀφίκοιτο ἐπὶ μέγα εὐδαιμονίας, ἡγεμόνας τοσούτους καταστρεψάμενον, ἀλλὰ τῇ ἑαυτοῦ ὁρμῇ τε καὶ γενναιότητι, τύχῃ δὲ εἰπεῖν, καὶ τόλμῃ ἐπιτραπομένους τῶν βασιλέων πολλούς, καὶ δίχα συνέσεως μεγάλης, ἐπιδείξασθαι ἔργα· συνέσει δὲ τὸ πᾶν ἐπιτρέψαντας, αἴσχιστα ἀπολέσθαι. Μετὰ δὲ ταῦτα, ὡς ἐν τῇ Ἀρμενίων ἐγένετο, ἐπὶ Τεμέρῃ στρατευόμενος, ἐβουλεύετο, ὡς δὴ κράτιστα τὴν μάχην ποιήσαιτο. Μεταπεμψάμενος δὲ τοὺς ἀρίστους, ἐς βουλὴν καθίστατο. Καί τινων γενομένων ἐπ' ἀμφότερα ταῖς γνώμαις, λέγεται Πραΐμην τὸν Ἀλίεω, μέγιστον δὴ παρὰ τῷ Παιαζήτῃ δυνάμενον, βουλεύοντα λέξαι τοιάδε· Ὦ βασιλεῦ, ἐπ' ἄνδρας παρασκευάζῃ στρατεύεσθαι τά τε πολέμια λεγομένους εἶναι ἀγαθοὺς ὑπὸ πάντων, ὅσοι [15] δὴ τῆς τε γνώμης αὐτῶν καὶ ἀρετῆς ἐπειράσαντο. Τούτοις ἐγὼ εἰς λόγους, ὡς τὰ πολλὰ ἀφικόμην, ἐπυθόμην τήν τε ἀρετὴν εἶναι παντὸς λόγου ἀξίαν. Καὶ πλῆθος δὴ πολλαπλάσιον τοῦ ἡμετέρου στρατεύματος ἀγγέλλεται ἡμῖν εἶναι τὸ Τεμήρεω στράτευμα. Ὥστε κατ' ἄμφω δὴ τούτῳ ὅτ' [16] ἂν συμβουλεύσαιμι θαῤῥοῦν τῷ ἡμετέρῳ στρατῷ ἰέναι ὁμόσε ἐς τὸ Τεμήρεω στρατόπεδον. Ἀλλ' οὐδ' ἂν εἰ μαχεσάμενοι περιγενοίμεθα, εἴη ἂν ἡμῖν ὄφελος ὁτῳοῦν. Εἰ μὲν γὰρ ἐς τὴν ἐκείνων ἐσβάλλοντες ἐμαχόμεθα, ἦν ἂν ὁμοῦ ξύμπαντα ἀγαθά, περί τε τῆς ἀρχῆς ἐκείνου ἀγωνίζεσθαι, καὶ περὶ

A necessitas moneret, abuteretur. Præterea contigit ut exercitus affligeretur maxima frumenti et hordei inopia, propter Prusam. Hinc equitatus graviter periclitabatur. Exercitus rem istam iniquo animo ferebat, et jam detrectabat militiam. Severiter enim interdictum erat, ne quis manus admoliretur frumento, addens, se acerbius vindicaturum eum, qui fraudem huic suo edicto fecisset. Fama est, cum castrametatus esset in Cappadocia, venti turbinem violentissimum incubuisse exercitui, adeo ut tentoria disjecta et in sublime tracta destrueret planissime : quod quidem exercitus pro omine parum fausto accepit. Postea cum in Phrygiam movens castra communivisset, tentorium suum in tres pueros, qui ibi aderant, B sua sponte ceciderat : sive quod terra nequiverit sustinere retinacula, sive alia est causa in quam casus ille reduci poterit. Quidam Græci et Triballi qui præsto erant, omen id esse dicebant, ne ascenderet in Phrygiam. Ferunt tamen priusquam transiret in Asiam, Aliem Charatinis filium, virum eorum qui cum Pajazite erant, prudentia primarium consuluisse, ne exercitum contra Temirem duceret, verum adniteretur ut ista controversia quam tutissimis rationibus dissolveretur et componeretur. Se legatum fore in hac re promittebat, et juxta animi ipsius sententiam Temirem reconciliaturum. Pajazites respondit : Nunquam tantum felicitatis conscendissem fasti- C gium, nec etiam tot duces imperium accipere coegissem, si tuæ prudentiæ me commisissem. Impetu vehementi, meaque generositate ductus, tanta opera designavi. Præterea quidam reges fortunam et audaciam secuti, neglecta prudentia,
80 eximia fecere opera : cum reliqui interim, qui in omnibus prætulerunt prudentiam, turpissime perierint. Cum in Armenia foret, animus erat, universis copiis in aciem eductis, summa vi certare cum hoste. Adhibitis igitur in consilium optimatibus ut prælium faciendum esset, deliberabat. Cum essent quorum sententiæ in utramque partem inclinarent, fama est Praimen Aleis (76) filium, qui plurimum pollebat apud Pajazitem, sic locutum esse : O rex, contra viros adornas D prælium, qui peritia rerum bellicarum feruntur esse primi ab iis qui eorum animos et virtutem sunt experti. Cum his ego quoque sæpius in colloquium veni, audivique virtutem eorum miris modis celebrari. Præterea annuntiatur, Temiris copias multis modis numero superare nostras. Itaque ut modo utrorumque intellexi sententias, si et meum dandum est consilium, consuluero, nostro exercitui fidens, irruere in castra Temiris. Verumtamen etsi prælii aleam jecerimus, præ-

Notulæ marginales.

(76) Charambeus Halies F. Al. Hali.

[13] ἐπιπνεῦσαι. *R. ut in cont.* [14] ἀπελαύνοντι. *R. ut in cont.* [15] ὅσον, *aliud manusc.* ὅτῳ. *R. ut in cont.*
[16] *al.* οὔτ'.

liumque nos victores declaraverit, nescio si quæ inde nobis sit futura utilitas. Sed si hostium regionem fuerimus ingressi, ibique prælii fortunam fuerimus experti, commoda plurima feremus, pugnaturi videlicet pro regno et potentia Temiris acquirendis. Nunc autem si summam rei certamini commiserimus, ea nequaquam evenient. Sin autem, absit omen, in contrarium res ceciderit, vide quæ damna passurus sis, amittens potentiam tantam, regnumque tantum. Apparet igitur, quod tu et ille non ex æquo pugnetis. Arbitror autem nec Temirem, si modo sapit, cum universo exercitu prælium initurum : verum copias suas distribuet in turmas magnas et multas, et in hunc modum nos tentabit. Et si resistentes fortiter turmam unam vicerimus, alteram et recentem nobis opponet tandiu, donec laborantes deficiamus, illis strenue pugnantibus. Haud enim sic Temeris copiæ sunt comparatæ, ut ubi ad prælium ventum fuerit, statim in fugam abeant : verum etiam in fuga nobis meliores sunt, et facilius in unum colliguntur dispersi, magna virtutis edentes opera. Censeo itaque non obviam eundum esse Temiris exercitui : verum melius et utilius mihi videtur, ut eum subsequamur, per montes quam proxime semper instantes, ejusque exercitum lædentes, ubicunque occasio se dederit. Hinc apparebit a populationibus eum cohibitum iri, dum nos ei usque incubuerimus, nullibi submoti longius. Nec etiam satis frumenti acquirere poterit : proinde commeatus sufficiens deerit. Ubi autem in hostilem venerimus **81** regionem, secuti Temiris exercitum, ibi demum manus conseremus cum hoste, cupiente red re domum.

Hæc cum peregisset Praimes, reliqui duces pedibus in hanc sententiam ibant. At Pajazites talem exorsus est orationem : Multitudo hostilis exercitus, quantum intelligo, vobis terrorem infert. Verum et vos nostis, multitudinem inconditam nihil sani vel momenti habere, si virtus ei opponatur. Scitis Xerxem Darii filium, regem Persarum, copias quantas in Europam transiens secum adduxerit, et propemodum peremptus abierit, nisi Mardonius periculum substitisset, et indicasset ei mortem imminere, nisi confestim rediret Susa. Etiam haud vos fugit, ut Alexander devicto regi Dario regnum ademerit, ipsumque interfecerit. Plurimos audivisse reor, paucam Turcorum manum sæpe strenue rem gessisse, magnaque fortitudinis opera patrasse. Et nos frequenter in Europa præliantes, Gallos et Pannones, gentes earum quas orbis habet generosissimas, in fugam conjecimus. Quapropter ne nos contempseris, et ne pejores contemptioresque, quantum ad fortitudinem attinet, nos Scythis et Tzachatæis ostenderis : qui nunquam gladiis rem

A τῆς δυνάμεως Νῦν δὲ καὶ ἢν εἰς μάχην καθιστάμενοι μαχεσώμεθα, οὐδὲ διὰ τοῦτο ἡμῖν ἔσται. Ἢν δὲ, ὅπερ ἀπεύχομαι, ἐς τοὐναντίον ἡμῖν τὰ πράγματα περιστῇ, σκόπει δὴ, ὦ βασιλεῦ, ὁποῖον ἀποβήσεταί σοι ἀπὸ τούτου, τήν τε δύναμιν ἅμα καὶ βασιλείαν ἀποβαλόντι ξυμβαίνειν. Δεῖ οὖν σοι μὴ ἀπὸ τοῦ ἴσου ἀγωνίζεσθαί σοι κἀκείνῳ. Πείθομαι δὲ μηδὲ σύμπαντι τῷ στρατεύματι Τεμήρην βασιλέα, εἰ σωφρονεῖ, τὴν μάχην ποιήσασθαι. ἀλλ' ἐς μοίρας ἱκανὰς διελόμενος αὐτοῦ τὰ στρατεύματα, διαπειρᾶσθαι ἡμῶν. Καὶ εἰ μὲν τῇ μιᾷ μοίρᾳ ἐναντία ἰόντες περιγενοίμεθα, τῇ ἑτέρᾳ αὖθις μετ' οὐ πολὺ χρησάμενος, ἐς ὃ δὴ ἀπαγορεύειν [17] ἡμᾶς καμοῦντας μαχομένοις ἐκείνοις· οὐ γὰρ τοιοῦτόν ἐστιν τὸ ἐκείνου στράτευμα, οἷον ἐπειδὰν ἐς χεῖρας B ἀφίκηται, αὐτίκα ἐς φυγὴν τραπόμενον οἴχεσθαι· ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ τροπῇ βέλτιον ἡμῶν, ἀναλαμβάνειν τε σφᾶς συνιόντας πυνθάνομαι, καὶ ἀναμαχομένους, μεγάλα ἀποδείκνυσθαι ἔργα. Δοκεῖ οὖν μοι ὁμόσε μέντοι μὴ ἴεσθαι ἐπὶ τὸ Τεμήρεω στράτευμα, διὰ δὲ τῶν ὀρέων πορευομένους, ἐφέπεσθαι, ὅτι ἐγγύτατα γενομένους, καὶ ὅποι τε προχωροίη, κακοῦντας ἐν μέρει τὸ ἐκείνου στράτευμα. Δῆλα δ' ἂν γένοιτο ταύτῃ, ὡς οὔτε ἐπιδρομῇ χρήσαιτ' ἂν ἔτι τοῦ λοιποῦ ἐφισταμένων ἡμῶν, καὶ ἐπισπομένων ἐγγύτατα, σιτίζεσθαί τε οὐκ ἂν ἔτι τοῦ λοιποῦ δύναιτο ἱκανῶς, ὥς τε ἀποχρῶντα εἶναι αὐτῷ τὰ ἐπιτήδεια. Ἐπειδὰν δ' ἐν τῇ ἐκείνου γενώμεθα ἐπισπόμενοι τῷ Τεμήρη στρατεύματι, τηνικαῦτα δὴ C ὁρμωμένῳ οἴκαδε τῷ στρατεύματι, καὶ ἐχομένῳ τῆς οἴκαδε ὁδοῦ, ἐπέχοιμέν τε ἄν, καὶ ἀμυνόμενοι μαχεσαίμεθα.

Ταῦτα εἰπόντος τοῦ Πραΐμεω, ταύτῃ ἐτράποντο καὶ οἱ λοιποὶ τὴν ψῆφον τιθέμενοι. Βασιλεὺς δὲ Παιαζήτης λέγεται εἰπεῖν [18] τοιάδε· Τὸ πλῆθος ἔοικεν, ὦ ἄνδρες, ᾗ ἐγὼ τεκμαίρομαι, ὑμᾶς δεδίττεσθαι. Ἀλλ' ἐκεῖνο δὴ καὶ ὑμεῖς ἴστε, ὡς πλήθους οὐδὲν ὑγιές ἐστιν, ὅπου ἂν ἀρετὴ παραγένηται. Ἴστε δὴ καὶ Ξέρξην τὸν Δαρείου, βασιλέα Περσῶν, πλήθη ὁπόσα ἀγόμενος, καὶ ἐς τὴν Εὐρώπην διαβὰς, παραβραχὺ ἐπίῃ [19] ἀποθανούμενος, εἰ μὴ Μαρδόνιος ὑποστὰς, ἐμήνυεν αὐτῷ τὸν ὄλεθρον D ἐπανιόντας ἐς Σοῦσα. Καὶ Ἀλέξανδρον ἴστε, ὡς Δαρείῳ μαχεσάμενος, τήν τε βασιλείαν ἀφείλετο, καὶ αὐτὸν ἀπέκτεινε. Καὶ πολλοὺς δὲ πυθέσθαι οἶμαι τῶν ἡμετέρων Τούρκων, ὀλίγῃ χειρὶ μεγάλα ἀποδείξασθαι ἔργα. Καὶ ἡμεῖς δ' ἐν τῇ Εὐρώπῃ θ' ἅμα δὴ ἐπὶ τὰς μάχας ἰόντες, γένη τε ἐτρεψάμεθα, γενναιότατα δὴ γενόμενα τῶν ἐς τὴν οἰκουμένην ἐθνῶν, Κελτούς τε καὶ Παίονας. Καὶ διὰ ταῦτα μὴ οὕτω φαυλίζων ἡμᾶς ἐς γενναιότητα, κακίους τε καὶ φαυλοτέρους ἀποφαίνου Σκυθῶν τε Τζαχαταίων· οἳ ξίφει οὐδεπώποτε [20] οὐδαμῇ ἐχρή-

Notulæ marginales.

[17] ἀπαγορεύει. in uno, ut In cont. [18] τάδε. R ut in cont. [19] ἐπῄει. Sic etiam R. [20] οὐδέποτε. R. ut in cont.

σαντο, ἀλλ' ἢ τόξῳ μόνῳ καὶ οἰστοῖς βάλλοντες, ἐς χεῖρας ἰέναι οὐ πάνυ τοι ἐθέλουσι. Ταῦτα εἰπόντος τοῦ βασιλέως, λέγεται τὸν Elενὲ ἄρχοντα [21] ἐπειπεῖν τοιάδε· Ἐπεὶ τοίνυν δοκεῖ σοι, ὦ βασιλεῦ, ἐπὶ τοὺς πολεμίους ἡμᾶς ὁμόσε ἰέναι, ἴθι δὴ πειθόμενος ἐμοὶ, τούς τε θησαυροὺς ἀνεῳγὼς, δίδου τῷ στρατεύματι πονήσαντι καὶ κεκμηκότι, ὡς ἐφ' ὅ τι ἂν γένοιτο τὰ πράγματα ἰόντα. Τούτων δὲ τῶν σῶν θησαυρῶν οὕτω διδομένων τοῖς στρατιώταις, ἐν κέρδει ἐσομένων ἡμῖν, καὶ οὐκ ἀπολουμένων, ἤν τε ἐφ' ἡμῖν γένηται, πολλαπλάσια ἕξομεν κερδανοῦντες· ἤν τε ἐπὶ τῷ Πέρσῃ, ἄμεινον ἐν [22] ταύτῃ γενόμενον. Ταῦτα λέγων, οὐκ ἔπειθε Παιαζήτην. Ἔνθα γνώμην ἀποφηνάμενος, ὡς τῇ Τεμήρεω σφραγῖδι ἐσφράγισται ἄρα τὰ Παιαζήτεω χρήματα, καὶ διὰ ταῦτα οὐ τολμῴη αὐτὰ διανεῖμαι τοῖς στρατιώταις. Ταῦτα μὲν οὖν ἐς τοσοῦτον ἐβουλεύετο Παιαζήτῃ. Μετὰ δὲ ταῦτα, ὡς ἐλαύνων οὐκ ἀνίη [23], ἀφίκετο ἐπὶ Οὔγκραν τῆς Φρυγίας πόλιν. Ἔνθα δὴ καὶ Τεμήρης ἐστρατοπεδεύετο ἐπὶ Μυσίαν, ἐν νῷ ἔχων καὶ ἐπὶ Προῦσαν, τὰ βασίλεια Παιαζήτεω, στρατεύεσθαι. Ὡς δὲ ἀγχοῦ ἐγένετο τοῦ Τεμήρεω στρατεύματος, ἐστρατοπεδεύσατο καὶ αὐτὸς ἐπὶ σταδίους πεντεκαίδεκα, ἀπὸ τοῦ Τεμήρεω στρατοπέδου. Ἔνθα δὴ λέγεται τῷ Τεμήρῃ, ὡς ἐπιόντα στρατοπεδεύεσθαι ἐπύθετο, θαυμάσαι τε τὴν τόλμαν αὐτοῦ, καὶ ὡς ἀπὸ Ἀρμενίων ταχὺ παρεγένετο ἐπ' αὐτὸν, καὶ ὡς οὕτω ἐκ τοῦ ἐμφανοῦς καθίστατο αὐτῷ ἐς μάχην, οὕτω δὴ ἐν τάχει σὺν τῷ στρατεύματι ἐλαύνων. Καὶ ἐφ' ἵππου δὴ λέγεται ἀναβάντα, ἐλάσαι τε ὅτι ἐγγυτάτω τοῦ στρατοπέδου Παιαζήτεω, καὶ τὰς φυλακὰς θεασάμενον, καὶ τὸ στρατόπεδον, ὡς ἐσκήνωτο, ἀνακαγχάσαι τε καὶ εἰπεῖν· Ἄξιος ἡμῖν οὗτος λαίλαπι παραβάλλεσθαι τῆς τόλμης αὐτοῦ. Οὐ μέντοι γε ἀρετῆς ἕνεκα χαίρων γε ἀπαλλάξεται. Ἔοικεν ὑπὸ δαίμονος πολεμίου ἐλαύνεσθαι οὕτω πάνυ· μελαγχολᾷ γὰρ δὴ ὁ κακοδαίμων, καὶ οὐκέτι σωφρονεῖ. Ταῦτα εἰπόντα, ἐλάσαι τε ἐπὶ τὸ ἑαυτοῦ στρατόπεδον, καὶ τῇ ὑστεραίᾳ αὐτὸν, σὺν τοῖς ἀρίστοις αὐτοῦ ἔχοντα ἀμφὶ τῇ [24] ἐπιπέμψαι Σαχροῦχον [25] τὸν παῖδα αὐτοῦ ἐπὶ Παιαζήτῃ. Ἐνταῦθα ὡς ᾔσθετο ἐπιὸν τὸ Τεμήρεω στράτευμα, κατ' αὐτοῦ παρετάξατο καὶ αὐτὸς ἐπὶ λόφου τινὸς, ὡς μαχούμενος. Καὶ τὸ εὐώνυμον αὐτοῦ μέρος τοῦ κέρατος εἶχεν ὁ τῆς ἕω στρατηγός. Τὸ δὲ δεξιὸν εἶχεν ὁ τῆς Εὐρώπης ἡγεμών· ἐν μέσῳ δὲ ἐπὶ τοῦ λόφου ἵδρυτο ὁ Παιαζήτης σὺν τοῖς νεήλυσι καὶ τοῖς ἀμφ' αὐτόν. Σαχροῦχος δὲ ἔχων τοὺς Τζαχατάϊδας [26], καὶ τῶν Περσῶν τοὺς ἀρίστους, ἐπῄει συντεταγμένῳ τῷ στρατεύματι ἐπὶ Παιαζήτην. Οὐ μέντοι γε ἐκυκλοῦτο, ἀλλὰ ἐδίδου χώραν ἀπιέναι, εἰ βούλοιντο, ὡς

A gerunt, sed sagittas et jacula emittentes, nunquam libenti animo ad pugnam accedunt. Ut dicendi finem fecit rex, unus de numero novem ducum hujusmodi sermonem habuit : Quoniam igitur, o rex, certum est, et animo tuo jam fixum, ut in hostem pergamus, age thesauros tuos reclude, et dispartire eos per exercitum laborantem. Utcunque inde belli ceciderit alea, si in eum modum thesauros militibus distribueris, nobis hi lucro erunt. Si victoriæ casum invenerimus, immensa bonorum aderit copia. Si Persa vicerit, non pœnitebit, quemadmodum consulo, cum thesauris egisse. Pajaziti tamen persuadere nequivit. Hinc fertur dux dixisse : Ergo Temiris signum Pajazitis numisma tenet. B Quare permotus, non audet id distribuere per milites. Hæc quidem hactenus deliberabat Pajazites. Postea proficiscens, cum nihil perficeret, pervenit Uncram (77) Phrygiæ urbem. Ibi cum exercitu erat, et Temires bellum promovens contra Mysiam, animo agitans bello petere Prusam, regiam Pajazitis sedem. Cum autem appropinquasset Temiris exercitui, etiam ipse castra posuit, spatio inter utrorumque castra relicto stadiorum quindecim. Fama est, Temirem, ut accepit in propinquo esse cum exercitu Pajazitem, viri audaciam admodum esse miratum, videlicet quod tanta celeritate ex Armenia **82** venisset, et jam ex aperto secum bellum gereret. Conscenso igitur equo, profectus est, et quam proxime potuit ad Pajazitis castra ac- C cessit. Ut autem custodias et vigilias, necnon situm castrorum est speculatus, cum risu fertur dixisse : Dignus profecto vir ille est, ut turbini conferatur (78), non propter suam virtutem, verum magis propter insignem audaciam. Attamen præclare secum actum esse putabit, si poterit incolumis effugere. Genio suo parum dextro instigatur, adeo planissime insanit vir ille, nec rationis amplius compos est infelix. His dictis ut finem statuit, celeriter in castra sua reversus est. Postero die cum delecta manu militum numero circiter (79) misit Sachruchum filium contra Pajazitem. Qui, ut accepit adversum se properare hostem, aciem instruit in colle quodam, quasi pugnæ copiam facturus. D Sinistrum cornu tenebat dux ab Oriente, dextrum regebat dux Europæ : in medio autem curabat Pajazites cum peregrinis et satellitibus suis. Sachruchus habens Tzachataidas et Persarum optimates, pergebat agmine composito contra Pajazitem : nec tamen eos circumvenire statuebat, concedens ipsis abeundi, si vellent, locum : ne scilicet circumventi ab omni parte ex desperatione, quasi inclusi, animos sumerent, et acrius pro salute deinde-

Notulæ marginales.

(77) Olim Ancyra, nunc Angori.

(78) Dictus enim est Pajazites *Lælaps*.

(79) Numerus non est in exemplari Græco. Sed Schilt Perger, qui interfuit, ponit sedecies centum millia virorum, et mille camelos. Pajazitæ vero attribuit quaterdecies centum millia virorum.

[21] Εἰνὲ ἀ. [22] ὄν. [23] ἀνίει. *R. ut in c.* [24] ἀμφὶ τῇ... ἐπ. Σαχρ. [25] Σαιχροῦχον [26] Καχαταΐδας *et infra. Al. ut in c.*

certantes victoriam invenirent, primo agressus est Europæ exercitum. Ut autem pugna ad multum diei est extracta, neque quietem a pugnando Pajazitis milites haberent, ibi Triballi pristinæ suæ virtutis memores, prælium ciebant magna cum fortitudine et gloria : impetumque dantes in Tzachataidas, hastas infregerunt, magna cum vehementia prælio incumbentes. Pajazites ut conspicatus est Europæum exercitum longius a se evectum cupidine pugnæ, illico ducem Europæi exercitus revocat, timens, ne si ejus exercitus esset longius a monte submotus, ipse ab hostibus circumduceretur, et in periculum vitæ veniret. Jubebat igitur eum regredi in eum locum, ubi ab initio collocatus erat. At dux primo nequaquam dicto audiens fuit, veritus rem quæ parabatur. Deinde cum rex violentius sæviret, nec conviciis abstineret, paruit, aciesque revocata est. Ibi tum Tzachataides acriter instantes, occidebant Turcos plurimos, donec terga darent. Qui cum fugerent persequentibus hostibus, etiam exercitus Asianus haud stetit, verum continuo fugam arripuit (80). Pajazites, videns in quo statu res suæ essent, conscendit equam, totisque viribus fugit. Temires, cum prius præconium dimisisset **83** per castra, ne quem de Pajazitis exercitu caperent, et ad mancipiorum conditionem miseram deducerent, curavit ut spoliatis abire liceret. Non enim fas esse ducebat, ut gentiles suos ad mancipiorum formam redigerent. At Pajazites contrarium, antequam prælium iniretur, per castra voce præconis nuntiari jusserat, nempe ut quemcunque de Temiris militibus fuerint nacti, eum illico obtruncarent. Sachruchus igitur ut in fugam verterat hostem, jam Temiris copiæ, quæ in castris exspectarant, junctæ pugnantibus impetu ferebantur, volentes prævertere Pajazitis exercitum. Conversi itaque ad populationes, maximam vastitatem fecere in Jonia et Hellesponto. Vici occupati sunt plurimi : oppidula in desolationem migrarunt plurima, ubique equitibus Temiris in Pajazitis regione grassantibus. Interim autem hæc accidere Pajaziti fugienti. Cum fugeret pernicissimo cursu, fugientem insequebantur Tzachataides, affectantes eum capere. Jam multum itineris fugiendo confecerat, ut qui velocissima veheretur equa. Postea cum forte venisset ad flumen, equa intoleranda siti stimulata bibere cupiebat. Pajazites autem chiragra et podagra gravissime laborabat. Proinde equam a potandi cupidine inhibere haud poterat. Equa igitur ut bibit, parum dissoluta, nonnihil de cursus pernicitate remisit, adeo ut milites Temiris Pajazite potirentur, captumque ad suum regem traherent. In hoc prælio captus est Moses : capti sunt reliqui pene omnes Pajazitis duces. Nec tamen quidquam periculi passi sunt, nisi quod vestibus sunt spoliati. Etenim Moses videbatur reliquis præstantior ro-

A ἂν μὴ κυκλούμενοι, σφῶν ἀμείνονες γένοιντο, περὶ ψυχῆς ἀγωνιζόμενοι, συνέβαλέ τε κατὰ τὸ τῆς Εὐρώπης στράτευμα, καὶ ἐμάχετο· ὡς ἐπὶ πολὺ μὲν τῆς ἡμέρας ἐμάχοντο, ὥστε μηδ' ἀναπαύεσθαι ἔχειν τὸ Παιαζήτου στράτευμα. Τριβαλλοὶ δὲ ἐνταῦθα ἄνδρες γενόμενοι ἀγαθοὶ, ἐμάχοντο ἀξίως λόγου, καὶ ἐμβαλόντες ἐς τοὺς Τζαχαταΐδας, τά τε δόρατα κατέαξαν, καὶ διηγωνίζοντο ἐντεταμένως ἐχόμενοι τοῦ ἔργου. Παιαζήτης δὲ, ὡς ἑώρα τὸ τῆς Εὐρώπης αὐτῷ στράτευμα κινηθὲν ἐς πρόσω, καὶ μαχόμενον, ἀνεκαλεῖτο μὲν ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς Εὐρώπης τὸν στρατηγὸν, ὀρρωδῶν μὴ παρασυρεὶς κυκλωθείη, καὶ κινδυνεύσῃ διαφθαρῆναι, μετεπέμπετο ἐς τὸν χῶρον, ἐς ὃν ἵδρυτο τὴν ἀρχήν. Καὶ πρῶτα μὲν οὐχ ὑπήκουσε, δεδιὼς τὸ πρᾶγμα· μετὰ δὲ ὡς ἐπιφε-
B ρομένου αὐτῷ τοῦ βασιλέως, καὶ βλασφημοῦντος, ἀνεκαλεῖτο τὴν σύνταξιν. Ἐνταῦθα οἱ Τζαχαταΐδες ἐπεισπεσόντες τοῖς Τούρκοις, ἐπέκειντο πάνυ φονεύοντες, ἐς ὃ δὴ ἐς φυγὴν κατέστησαν αὐτοὺς τραπῆναι. Ἐνταῦθα ὡς ὥρμηντο ἐς φυγὴν, ἐπικειμένων τῶν πολεμίων, καὶ τὸ ἀπὸ τῆς Ἀσίας στράτευμα αὐτίκα ἐς φυγὴν ὥρμητο. Καὶ αὐτίκα ὁ Παιαζήτης ἰδὼν ταῦτα, οὐκέτι ἐνέμεινεν, ἀλλ' ἐπὶ ἵππον θήλειαν ἀναβὰς, ἔφευγε κατὰ κράτος. Ἐνταῦθα ὡς πρότερον κήρυγμα πεποιημένου Τεμήρεω βασιλέως, μηδένα καταβαίνειν [31] τῶν τοῦ Παιαζήτου, μόνον δὲ ἀπεκδυόμενοι τούτους, ἠφίεσαν. Οὐ γὰρ ἐξῆν ὁμοφύλους ὄντας ἀνδραποδίζεσθαι. Παιαζήτης δὲ τἀναντία τούτων κηρύξας ἐς τὸ στρατό-
C πεδον, ὡς ὃν ἂν λάβοιεν τοῦ Τεμήρεω στρατοῦ, πάντας κατακτείνειν. Σαχροῦχος μὲν οὖν, ὡς ἐτρέψατο Παιαζήτην, ἤδη τὰ στρατεύματα Τεμήρεω, καὶ ὅσα ἐμάχοντο, καὶ ὅσα ἐπὶ τοῦ στρατοπέδου ἐτύγχανεν ὄντα, ὥρμητο ἐπὶ τὸν Παιαζήτεω στρατὸν φθῆναι βουλόμενος, καὶ ἐπὶ τὴν χώραν ἐτράποντο ἐπὶ διαρπαγὴν, ἐπιδρομῇ χρησάμενοι, ἔς τε τὴν Ἰωνίαν, καὶ ἐς τὸν Ἑλλήσποντον· ἔνθα δὴ πολλαὶ μὲν κῶμαι ἐλήφθησαν· πολίσματα δὲ ἠρημώθη ὅτι πλεῖστα, τῶν ἱπποδρόμων τοῦ Τεμήρεω ἀνὰ τὴν χώραν τοῦ Παιαζήτεω διαθεόντων ἀπανταχῇ. Περὶ δὲ τὸν Παιαζήτην τοιόνδε ξυνηνέχθη γενέσθαι. Ὡς γὰρ ἔθει ἀνὰ κράτος οὗτος, ἐπέκειντό τε καὶ ἀπεδίωκον οἱ Τζαχαταΐδες, ἁμιλλώμενοι ἑλεῖν αὐτόν. Καὶ πολὺ μὲν προήλαυνεν, ἅτε
D ἐπὶ ἵππῳ ταχυτάτῳ ἐπιφερόμενος· μετὰ δὲ ὡς ἐπὶ τὸν ποταμὸν ἀφίκετο, τὴν ἵππον λέγουσι διψήσασαν καρτερῶς, ἐθελῆσαι τοῦ ὕδατος. Παιαζήτης γὰρ ἐνόσει τὼ χεῖρε καὶ τὼ πόδε ὑπὸ ποδάγρας, καὶ κατασχεῖν οὐχ οἷός τε ἐγένετο. Ἐνταῦθα δὴ ὑποχαλάσαι τὴν ἵππον ὑπὸ τοῦ ὕδατος, καὶ λειφθῆναι τοῦ δρόμου, ὥστε τοὺς στρατιώτας Τεμήρη συλλαβεῖν τε Παιαζήτην, καὶ ἀγαγεῖν παρὰ βασιλέα Τεμήρην. Ἑάλωσαν μὲν οὖν ἐν ταύτῃ τῇ μάχῃ καὶ Μωσῆς, καὶ πάντες σχεδὸν οἱ τοῦ Παιαζήτεω ἄρχοντες. Οὐ μὴν χαλεπὸν ἔπαθον ὁτιοῦν, πλὴν τῶν ἱματίων. Καὶ γὰρ Μωσῆς ἐδόκει τε τῶν ἄλλων

Notulæ marginales.

(89) Tamerlani victoria circa annum Christi 1397.

[31] *In uno superscriptum,* κατακτείνειν, *ut mox.*

κράτιστος γεγονέναι· καὶ διὰ τοῦτο περιῆγεν ἔχων A ἐν τῷ στρατοπέδῳ, καὶ δίαιταν παρεχόμενος. Ἑάλω δὲ καὶ ἡ γυνὴ τοῦ Παιαζήτεω ἐν Προύσῃ. Ὡς γὰρ τήν τε Προῦσαν ἐπέδραμον, καὶ τὰς γυναικωνίτιδας ἀφείλοντο. Πρός δὲ καὶ τὴν Ἐλεαζάρου θυγατέρα, Παιαζήτεω δὲ γυναῖκα, ἁλόντες ἀπήγαγον παρὰ βασιλέα. Μουσουλμάνης μὲν οὖν, καὶ Ἰησοῦς, καὶ Μεχμέτης, καὶ οἱ λοιποὶ τῶν Παιαζήτεω παίδων κατελήφθησαν. Καὶ οἱ μὲν ἐν τῇ Εὐρώπῃ, οἱ δὲ ἐν τῇ Ἀσίᾳ ὄντες, διεσώζοντο ὅποι ἑκάστῳ προυχώρει. Τῷ μέντοι Παιαζήτῃ, ὡς ἤχθη ἐναντίον βασιλέως, λέγεται εἰπεῖν αὐτῷ τοιάδε· Ὦ κακόδαιμον, τί δὲ οὕτω πάνυ τὸν σαυτοῦ δαίμονα ἐβιάσω, προκαλούμενος ἡμᾶς ἐπὶ μάχην; Ἢ οὐκ ἐπύθου, ὡς τῷ ἐμῷ τῷδε στρατεύματι δυστήνων παῖδες ἀντέστησαν; B Παιαζήτης δὲ ὑπολαβὼν, ἠμείβετο, ᾗ δὴ λέγεται, ὡς Οὐκ ἂν δὴ ἐς τοῦτο τύχης ἀφικοίμην, ἂν μὴ αὐτῷ παρείχετο πράγματα ἐκεῖνος, τά τε ἄλλα καὶ ἀπὸ ἐθνῶν τῷ Μεχμέτῃ τῷ ἥρωϊ πολεμίῳ θαμὰ ἀνακαλούμενος. Ἀλλ' ἢν μὴ ἐτετύφωσο, ἔφη Τεμήρης, οὕτω μέγα πάνυ φρονῶν, οὐκ ἂν δὴ ἐς τοῦτο συμφορᾶς, οἶμαι, ἀφίκου. Οὕτω γὰρ εἴωθε τὸ θεῖον τὰ πάνυ μέγα φρονοῦντα καὶ πεφυσημένα, μειοῦν ὡς τὰ πολλὰ καὶ σμικρύνειν. Ἐνταῦθα δὴ ἐπιπέμψασθαι [17] αὐτῷ λέγεται βασιλέα Τεμήρην, τὴν ἐπὶ τοὺς κύνας τε καὶ ἱέρακας φιλοτιμίαν, ὡς ἀνδρὶ κυνηγῷ ἐῴκει τὴν τέχνην, καὶ οὐκ ἄρχοντι ἄγοντι ἐς πολέμους. Λέγεται γὰρ Παιαζήτης ἐς τοὺς ἑπτακισχιλίους κτήσασθαι ἱερακοφόρους, καὶ κύνας ἀμφὶ τοὺς ἑξακισχιλίους. Ἐνταῦθα τόν τε C Παιαζήτην, φάναι, ὑπολαβόντα· Ἀλλὰ σοὶ μὲν τῷ Σκύθῃ, λῃστῇ ἔτι ὄντι, καὶ ταύτην ἐπιτηδεύοντι τὴν τέχνην, οὐ πάνυ τοι ἂν προσήκει ἄγρας οὐδὲ κυνηγεσίων. Ἐμοὶ δὲ ἐς τοῦτό τε γεννηθέντι καὶ τραφέντι, καὶ τεθραμμένῳ τῷ Ἀμουράτεω, τοῦ Ὀρχάνεω βασιλέων παιδὶ, μετῆν καὶ κυνῶν καὶ ἱεράκων φιλοτιμίας. Ἐνταῦθα δὴ ἀχθεσθέντα τὸν βασιλέα, περιαχθῆναι ἐς τὸ στρατόπεδον ἐκέλευσεν ἐπὶ ἡμιόνου, καὶ συριττόμενον ὑπὸ τοῦ στρατοπέδου, περιαγαγεῖν [18]. Ὡς δὲ περιαχθέντα ἤγαγον, ἔρεσθαι αὐτὸν λέγεται, εἰ τοῦ γένους ἐκεῖνα τυγχάνει ἐπιτηδεύματα, ὡς τὰ τῶν ἱεράκων τε καὶ κυνῶν. Μετὰ δὲ ταῦτα ἐν φυλακῇ ἐποιήσατο, καὶ ἄρας σὺν τῷ στρατεύματι, ἤλαυνεν ἐπὶ Ἰωνίαν καὶ τὴν ταύτῃ πάραλον χώραν, ἐν νῷ ἔχων αὐτοῦ τε διαχειμάσαι, D καὶ ἦρος ἐπιφαινομένου ἐς τὴν Εὐρώπην διαβῆναι. Ἐπενόει γὰρ, ὡς καὶ πρότερόν μοι δεδήλωται, ἐς τὴν Εὐρώπην διαβὰς, πᾶσάν τε ὑφ' αὑτῷ ποιήσασθαι, ἐς ὃ δὴ ἐπὶ τὰς Ἡρακλείους ἀφίκηται στήλας, ἐντεῦθεν δὲ αὖθις ἐς Λιβύην διαβῆναι, καὶ διὰ τῆς Λιβύης ἐπανιέναι ἐς τὴν ἑαυτοῦ χώραν, ξύμπασαν ὑπαγόμενος τὴν ταύτῃ ἤπειρον τῆς οἰκουμένης. Ἐπρεσβεύετο μὲν οὖν καὶ πρὸς τὸν Βυζαντίου βασιλέα, τήν τε διάβασιν αἰτούμενος αὐτὸν, πλοῖά τε καὶ τριήρεις. Λέγεται δὲ καὶ τόδε βασιλεὺς Τεμήρης ἐς Παιαζήτη [19]. Ὡς γὰρ ἀπή-

A bore: proinde eum circumductum secum in castris habuit, victum ministrans. Pajazitis uxor in hostium manus venit Prusæ. Nam incursionem etiam in Prusam fecerunt, et gynæceum inde rapuerunt. Eleazari filiam, Pajazitis uxorem, rapientes abduxerunt ad regem. Musulmanes, Jesus, Mechmetes, et reliqui Pajazitis filii, in hostium potestatem venere. Qui in Europa et Asia erant, ut poterant salvabantur. Pajazitem, cum adductus esset in conspectum regis, sic Temires allocutus est: O infelix, quid adeo malum tuum coegisti genium, ut nos bello lacesseres? An non audivisti, quod meo exercitui miserorum filii resistunt? Pajazites respondens, inquit: Nequaquam ad tantam infelicitatem venissem, ni tu mihi negotia fecisses, cætera quoque B provocatus a gentibus Heroi nostro infestis. Verum, ait Temires, si non adeo sublati tibi essent animi, nunquam **84** ad istam præcipitatus esses miseriam. Sic namque solet Numen plerumque fastuosos deprimere et ad humilem fortunam dejicere. Deinde misit Temires Pajaziti accipitres et canes, et reliquum hujusmodi apparatum, ut qui venatori potius, quam imperatori in hostes ducenti comparandus esset. Aiunt Pajazitem habuisse septem millia virorum, qui accipitres curarent: præterea aluisse canes sexies mille. Respondens itaque Temiri Pajazites, inquit: Verum, o Temires, qui es Scytha et latro, latrocinandique artem usque exerces, satis scio parum tibi convenire cum C canum accipitrumque studio. Mihi vero, qui sum natus et educatus ab Amurate Orchanis filio, qui ambo reges exstitere, congruit canum et accipitrum studium. Rex Temires hoc responso graviter offensus impositum mulo per castra agi jubet, propinans eum militibus deridendum. Ut autem jam omnibus satis ridiculo fuit, reductum ad se interrogavit, an etiam sui generis et ista studia sint quemadmodum accipitrum et canum? Deinde Pajazitem in vincula conjecit. Motis postea castris, iter in Joniam et finitimam ejus regionem intendit, in animo habens ibi hibernare. Vere appetente in Europam profectionem parabat, quemadmodum supra docui, ut in eam transvectus, universam in ditionem acciperet, usque ad Herculis columnas D progrediens. Inde in Libyam iter avertere, et ex Libya in suam regionem redire in animum inducebat, universa ista orbis continente imperio suo juncta. Misit legatos ad Byzantii regem petens liberum transitum, et naves triremesque, quibus copias suas transmittere posset. Etiam istam injuriam Temires Pajaziti fecit. Ut enim Eleazari filia, Pajazitis uxor, quam præ cæteris ardentissimo amore complectebatur, et secum in castris semper habebat, captiva abducta est ad Temirem, jussa est in conspectu mariti sui vinum infundere. Hinc Pajazites ira accensus, in hæc verba prorupit: Neque

Notulæ marginales.

[17] *Sic habent tria manuscr. Puto legendum* ἐπιμέμψασθαι. *In uno suprascriptum* ἐπιμ., *in al. leg. ut in cont.* [18] Περὶ αὐτὸν ἀγαγεῖν. *Sic etiam R.* [19] Παιαζήτην. *R. ut in cont.*

paterno, neque materno tuo genere digna facis. Cum enim natus sis ex parentibus idiotis et ingloriis pauperibusque, haud tibi decorum est adeo turpiter insultare regum liberis et uxoribus. Hoc modo etiam eos qui tibi natura sunt domini, probris oneras. Hæc dicens, ingentem risum movebat Temiri, qui hominem pro ludibrio habebat, ut qui nihil sani nec diceret, nec saperet. Pajazitis duces cum in colloquium venissent Temiris fossoribus, eos promissis accendebant, daturi immensam argenti vim si cuniculo acto in eam castrorum partem, ubi vinctus asservabatur Pajazites **85** emersissent, eumque inde eripuissent.

A χθη ἡ γυνὴ αὐτοῦ Ἐλεαζάρου θυγάτηρ, ἧς δὴ μάλιστα τῶν ἄλλων ἐραστὴς ἐτύγχανε Παιαζήτης, καὶ περιῆγε μεθ' ἑαυτοῦ ἔχων ἐν τῷ στρατοπέδῳ, ἐπιστῆσαί οἱ ἐναντίον τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς, οἰνοχοῆσαί οἱ. Τὸν δὲ εὖ μάλα ἀχθεσθέντα, εἰπεῖν λέγεται, Ἀλλ' οὔτ' ἂν συμφώνως τῷ σῷ πατρὶ καὶ μητρὶ ἐργάζοιο [31]. Ἰδιωτῶν γὰρ τούτων, καὶ πενήτων γενόμενος, δίκαιος ἂν εἴης, ὥστ' ἂν ἐπικερτομῆσαι βασιλέων παισί τε καὶ γυναιξὶ, καὶ ἐξυβρίζεις ἐς τοὺς σοὺς τῇ φύσει δεσπότας. Τούτῳ μὲν τοιαῦτα λέγοντι γελωτά τε ἐποίει τοὺς λόγους, καὶ ἐπιχλευάζων ἐπέσκωπτεν, οἷα οὐδὲν ὑγιὲς οὔτε φρονοῦντι, οὔτε λέγοντι. Οἱ μέντοι Παιαζήτεω ἄρχοντες, ἐς λόγους ἀφικόμενοι τοῖς Τεμήρεω ὀρυκταῖς, ᾗ φασιν ὑπέσχοντο ἀργύριον τελέσαι πάμπολυ, εἰ ὑφέλοιντο Παιαζήτην ὑπορύξαντες.

Fodientes itaque versus castra et tentorium ubi in vinculis erat Pajazites tandemque prorepentes, visi sunt custodibus et capti. Non enim intra tentorium ubi Pajazites erat, sed extra ex cuniculo prodierunt, ubi viri erant quibus Pajazitis custodia a Temire erat mandata. Ea igitur parte ex cuniculo fossores egressos et captos rex jussit obtruncari. Veniens autem Smyrnam, eam urbem rotis cepit. Præterea arcem in littore sitam, in qua erat Romanorum præsidium, suffodiens penitus subvertit. Hanc occupavit, etiam a reliquis jus belli non abstinuit : verum accedens oppida, qua sibi videbatur aptissimum, aggrediebatur. Ut autem ver jam appetierat, ... rotis urbes capiebat Temires. Hæ erant circuli, et intra scalas habebant quibus ascendebatur in muros. Et quando in fossam dirigebantur, recipiebant viros ducentos separatim positos, donec singuli rotas intrarent. Postea veniebant in alteram quæ ex adverso erat fossæ partem, satis muniti et tecti a rotis. Quo cum venissent, scalas conscendebant, et eo modo capiebant urbes. Deinde reliqui, qui erant in castris, urbem vallo cingebant, aggeresque fundebant, qui facile murum superarent : ex quibus deinde muro facile potiebatur. Præterea fossores habuit Temires circiter decem mille, qui suffossum murum sustentabant excelsis lignis, quæ deinde accendebant : quibus concrematis, muri nemine impellente procidebant : per nudata inde muro loca milites ruebant in urbem. His tribus modis Temires in oppugnatione urbium utebatur. Ver ut jam illuxit, legati veniunt, qui referebant Indorum regem cum magna manu advenisse, urbemque Cheriam intolerandis malis affecisse : etiam ad thesauros regios procedentem, tributo anni adempto, domum abiisse. Minæ quoque ferebantur, Indorum regem nolle amplius fœderatum esse Temiri. Hæc ut Temires intellexit, terror ingens injectus est, ne, si rediisset legatio ad regem Indorum, ipse exercitum armaret, regionemque hostiliter accedens occuparet, se interim externis

B Ἔνθα δὴ ὀρύγματα ποιησάμενοι ἐν τῷ στρατοπέδῳ, καὶ εἰς τὴν σκηνὴν ἐν ᾗ ἐσκήνου Παιαζήτης ἐν φυλακῇ ὤν, ἐξιόντες ὤφθησαν ὑπὸ τῶν ταύτῃ φυλάκων, καὶ ἑάλωσαν. Οὐ γὰρ ἐντὸς ἐγένοντο τῆς σκηνῆς, ἀλλ' ἐκτὸς, ᾗ ἐφύλασσον πέριξ γενόμενοι ἄνδρες ὑπὸ Τεμήρεω ταχθέντες. Ταύτῃ ὡς ἐξῄεσαν καὶ ἑάλωσαν, ἀπετάμοντο τὰς κεφαλὰς ὑπὸ βασιλέως. Ἐπὶ Σμύρνης μὲν οὖν ἀφικόμενος, τήν τε Σμύρνην εἷλε τροχίσκοις, καὶ τὴν ἐν τῷ αἰγιαλῷ ἄκραν, ὑπὸ Ῥωμαίων ταύτῃ κατεχομένην, ὑπορύξας, κατέλαβέ τε. Καὶ ταύτην ἑλὼν, πολίσματά τε ἄλλα, τῆς χώρας ταύτης ἐπελαύνων, ᾕρει, ὡς οἱ προὐχώρει προσβάλλονται [32] ἐφ' ἕκαστον. Ὡς δὲ ἔαρ ἦν τε καὶ ὑπέφαινε· τριχῇ γὰρ λέγεται διῄρει τὰς πόλεις Τεμήρης, τοῖς τε τροχοῖς· κύκλοι δὲ ὄντες C οὗτοι, καὶ κλίμακας ἔχοντες ἐντὸς, ὥστε ἀναβαίνειν ἐπὶ τὸ τεῖχος, ἐς τὴν τάφρον ἄγοντες, ἐπετίθεσαν ἄνδρες διακόσιοι ἕκαστον τεταγμένοι, διὰ τοῦ τροχοῦ εἰσιὼν ἕκαστος· ἐς τὸ πέραν τε ἐγίγνετο τῆς τάφρου, στεγαζόμενοι ὑπὸ τοῦ τροχοῦ. Ὡς δὲ πέραν γίγνοιντο, ἀνέβαινον τὰς κλίμακας, καὶ οὕτω ᾕρουν τὴν πόλιν. Μετὰ δὲ πολλοὶ ὄντες αὐτῷ ἐν τῷ στρατοπέδῳ, ἔχουν τὴν πόλιν, ὥστε ἐπὶ τὸ τεῖχος τὰ χώματα ἀναβαίνειν, καὶ ἄνω διὰ τῶν χωμάτων ἡλίσκετο αὐτῷ τὸ τεῖχος. Εἶχε δὲ καὶ ὀρυκτὰς ἐς μυρίους, καὶ ὀρύσσοντες τὰ τείχη, ἐπὶ μετεώρων ξύλων καθειστήκεσαν. Μετὰ δὲ ταῦτα πῦρ ἐνιεὶς τὰ ξύλα, καὶ ὡς ἐκαίετο τὰ ξύλα, τὰ τείχη εὐπετῶς ἔπιπτον, καὶ ταύτῃ ἐσέπιπτον ἐς τὴν πόλιν. Οὕτω μὲν οὖν ᾕρει D Τεμήρης τὰς πόλεις. Ὡς δὲ ἤδη ἔαρ ὑπέφαινεν, ἀφίκετο παρ' αὐτὸν ἀγγελία, ὡς τοῦ Ἰνδῶν βασιλέως πρεσβεία ἀφικομένη ἐπὶ Χερίην, μεγάλῃ χειρὶ δεινά τε τὴν πόλιν ἐργάσοιτο, καὶ ἐπὶ τοὺς θησαυροὺς παριὼν τοῦ βασιλέως, τόν τε φόρον λαβὼν οἴχοιτο· καὶ ἀπειλείη, ὡς οὐκέτι ἐμμένοι ταῖς σπονδαῖς ὁ Ἰνδῶν βασιλεύς. Ταῦτα μὲν ὡς ἐπύθετο, περιδεὴς γενόμενος, μὴ ἐπειδὴ ἀφίκοιτο ἡ πρεσβεία παρὰ βασιλέα τῶν Ἰνδῶν, ἐπιὼν καταστρέφοιτο τὴν ἑαυτοῦ χώραν, σχόντος αὐτοῦ ἀμφὶ τοὺς ἐπήλυδας πολέμους καὶ ἅμα ἐσῄει αὐτὸν, καὶ τὰ ἀνθρώπεια ἐν οὐδενὶ ἑστηκότα ἀσφαλεῖ, καὶ δεινὰ ποιησάμενος,

Notulæ marginales.

[31] ἐργάτοις. *R. ut in c.* [32] *Sic tria manusc. habent. Puto legendum* προσβάλλοντα. *Sic in uno; al. ut c.*

A τοὺς Ἰνδοὺς πρέσβεις ἐξυβρίσαι ἐς αὐτὸν οὕτως ἀναίδην, ἤλαυνεν ὡς εἶχε τάχιστα ἐπὶ Χερίην. Τόν τε Παιαζήτην ἔχων μεθ' ἑαυτοῦ, καὶ τὸν παῖδα αὐτοῦ, καὶ οὐδένα λόγον ἐποιεῖτο αὐτοῦ Τεμήρης. ἀπέδρα ἐπὶ τὴν πατρῴαν χώραν. Παιαζήτην δὲ ὑπὸ λύπης νοσήσαντα, τελευτῆσαι τὸν βίον ἔφασαν. Οὕτω μὲν οὖν ἐτελεύτησε Παιαζήτης, ὁ Ἀμουράτεω, ἀνὴρ ὁρμήν τε καὶ τόλμαν ἐπιδειξάμενος, ὅποι ἂν παραγένοιτο, ἀξίαν λόγου. Καὶ τόλμῃ μεγάλῃ [33] ἀποδειξάμενος ἔργα, κατά τε Ἀσίαν καὶ Εὐρώπην, βασιλεύσας ἔτη πέντε καὶ εἴκοσιν. Ἦν δὲ οὕτως αὐθάδης, ὥστε μηδενὶ πείθεσθαι ὡς ἑαυτῷ θαῤῥούντως χωρεῖν ἐπὶ τοὺς πολεμίους. Ἐτελεύτησε δὲ ἐν τῇ Ἰωνίᾳ, διαχειμάζοντος αὐτοῦ Τεμήρεω τὸν στρατόν. Ὁ δὲ Ἰνδῶν βασιλεὺς οὗτός ἐστιν, ὁ τῶν ἐννέα βασιλέων B τοὔνομα ἔχων, Τζαχατάης βασιλεύς. Τῶν ἐννέα δὲ βασιλέων βασιλέα γενόμενον τοῦτον, τὸν διὰ τοὺς Μασαγέτας, στρατὸν μέγαν ἐπὶ Τεμήρην ἐπιπέμψαντα λέγεται. Τόν τε Ἀράξην ἐπιόντα διαβῆναι, καὶ τὰ πλέω ταύτης τῆς χώρας καταστρεψάμενον, ἐπ' οἴκου αὖθις ἀποχωρῆσαι. Συήνης [34] τε βασιλεύει, καὶ Ἰνδίας, καὶ Ξυπρίσης [35], καὶ διήκει αὐτῷ ἡ χώρα ἐπὶ Ταπροβάνην νῆσον, ἐς Ἰνδικὴν θάλασσαν, ἐς ἣν οἱ μέγιστοι τῆς Ἰνδικῆς [36] χώρας ποταμοὶ ἐκδιδοῦσιν, ὅ τε Γάγγης, Ἰνδὸς, Ἀνυθίνης, Ὑδάσπης [37], Ὑδραότης, Ὕφασις, μέγιστοι δὴ οὗτοι ὄντες τῆς χώρας. Φέρει δ' ἡ Ἰνδικὴ χώρα ἀγαθὰ μὲν πολλὰ, καὶ ὄλβον πολὺν, καὶ ὅ τε βασιλεὺς ξυμπάσης τῆς χώρας ὑπ' αὐτὸν γενομένης. Ὁρμώμενος C δὲ οὗτος ἀπὸ τῆς ὑπὲρ Γάγγην χώρας, καὶ τῆς παραλίου Ἰνδικῆς, καὶ Ταπροβάνης, ἐλθεῖν ἐπὶ τὸν βασιλέα Ἀχαταγίης [38], τῆς χώρας τῆς ἐντὸς Γάγγου καὶ Ἰνδοῦ, καὶ καταστρεψάμενον τὴν ταύτῃ [39] χώραν, τὰ βασίλεια ἐν ταύτῃ δὴ τῇ πόλει ποιήσασθαι· ξυμβῆναι δὲ τότε γενέσθαι ὑφ' ἑνὶ βασιλεῖ ξύμπασαν τὴν Ἰνδικὴν χώραν. Νομίζουσι δὲ οὗτοι θεοὺς, οἵ τε τὴν Χαταγίην χώραν οἰκοῦντες, Ἀπόλλω τε καὶ Ἄρτεμιν, καὶ δὴ καὶ Ἥραν. Φωνὴν δ' οὐ τὴν αὐτὴν σφίσιν ἵενται, ἀλλ' ἐς ἔθνη τε πολλὰ διῃρημένα, εὐνομεῖται ἐπὶ πλείστων δὴ ἀνθρώπων, κατά τε πόλεις καὶ κώμας. Θυσίας δὲ ἀνάγουσιν, ἵππους μὲν τῷ Ἀπόλλωνι, βοῦς δὲ τῇ Ἥρᾳ, τῇ δὲ Ἀρτέμιδι θύουσι παῖδας ἀρτίως ἡβάσκοντας, ἀνὰ πᾶν ἔτος. Φέρει δ' ἡ χώρα αὕτη πυροὺς μὲν ἐπὶ πεντεκαίδεκα πήχεις, D ὡς λέγεται [40], βασιλικούς· καὶ κριθὰς δὲ τὸν αὐτὸν τρόπον, καὶ μελίνην, ἐς τὸ αὐτὸ μέγεθος. Καλαμίνοις δὲ πλοίοις χρώμενοι διαπορθμεύουσι τὸν ποταμόν. Φέρει δὲ ἡ Ἰνδικὴ, ὡς λέγουσι, τοσοῦτον μέγεθος, ὥστε ὑπ' αὐτοῦ τὸ ναυπηγεῖσθαι πλοῖα μεδίμνων τεσσαράκοντα Ἑλληνικῶν. Τὸ μὲν γένος τοῦτο, οὐ πάνυ γνωστὸν ἡμῖν γενόμενον, πολλὰς ἀπιστίας παρέχει, μὴ πείθεσθαι περὶ αὐτῶν ὅσα πυνθάνομαι. Ἥ τε γὰρ χώρα αὕτη, πρόσω ἐκποδὼν γενομένη, οὐ πάνυ ἐπιτήδειος [41] εἴσω οἰκεῖταί τε καὶ ὅποι ἔχει ἠθῶν τε καὶ διαίτης. Γένος μέντοι ἰσχυρότατον γε-

A occupato bellis. Simul etiam rerum humanarum conditio mentem tangebat, quæ nullo in loco satis firmas tutasque res consistere patitur. Deinde graviter ferens, Indorum legatos adeo impudenter sibi contumeliam fecisse, citato agmine Cheriam properavit, Pajazitem et filium ejus secum vehens, cujus parvum respectum egit. Proinde in patriam fuga evasit regionem. Pajazitem autem tradunt præ nimia ægritudine **86** ægrotantem, fato functum esse. Hunc vitæ exitum habuit Pajazites, mirabilem tum impetum audaciamque ostendens, quocunque pervenisset. Annis regnavit viginti quinque, res præclaras in Asia Europaque gerens. Adeo autem præfractus et temerarius erat, ut neminem monentem sequeretur, sed sibi soli con- B fideret, quando eundum erat in hostes. Exspiravit in Ionia, cum eo in hiberna movisset Temires. At Indorum rex, de quo nunc verba facimus, unus est de numero novem regum et Tzachataæ rex appellatur. Constat eum fuisse de grege novem illorum regum, qui per Massagetas exercitum magnum contra Temirem misit. Qui transito Araxe, et pleraque regionis parte quæ subjecta est Temiri, subacta, domum reversus est. Suo imperio parent Syena, India et Chyprisa. Hujus regio patet ultra Taprobanen insulam, usque in Indicum mare, in quod deferuntur Ganges, Indus, Anythines, Hydaspes, Hydraotes, Hyphasis, fluvii regionis istius maximi. Indiæ autem regio multa suppeditat bona, C magnamque fundit felicitatem : sed totius Indiæ imperium penes hunc regem est, qui profectus ab ea regione quæ supra Gangem est, et a maritima Indiæ regione, necnon a Taprobane insula, venit ad regem Achatagiæ, quæ intra Gangem et Indum est sita. Qua deinde suæ ditioni adjecta, urbem ejus regionis regni sui sedem declaravit. Exinde unius imperio universa gubernatur India. Rex iste, et qui Chatagiam regionem incolunt, deos esse censent, quos colunt, Apollinem, Dianam Junonemque. Diversa inter se utuntur lingua : haud enim omnibus eadem est. Siquidem in plurimas discreti gentes reguntur, abundante hominum numero tam in vicis, quam in urbibus. Victimas immolant equos Apollini, boves Junoni, Dianæ pueros jam pubescentes. Hæc D sacrificia frequentantur quotannis. Regio ista producit, ut fama est, frumentum, cujus altitudo excedit quindecim cubitos regios : ea lem etiam hordeo altitudo est, similiter et panico. Arundineis autem navibus utentes, flumen trajiciunt. Fert regio illa, sic enim fama habet, arundinem tantæ magnitudinis, ut ex ea ædificentur naves, quæ capiunt medimnos Græcos quadraginta. At genus istud hominum, cum nobis parum sit cognitum, fit ut plurima quæ de illis feruntur, nullam apud nos fidem inveniant. Nam cum India a nobis quam longissime

Notulæ marginales.

[33] μεγάλα. *R. ut in cont.* [34] Σιήνης. [35] Ξυμπρ. [36] *al.* Ἰνδίας. [37] Ὑδρώτης *R.* Ὑδράσπης, Ὑδραώτης. [38] Χαταγ. [39] ταύτην. *R. ut in cont.* [40] λέγουσι, *al. ut in c.* [41] ἐπιτηδείας. *R. ut in c.*

submota habitetur, ignoratur quibus moribus et qua victus ratione Indi utantur. Hoc hominum genus cum robore plurimum **87** præstaret antiquitus, Persarum et Assyriorum reges qui Asiam imperio temperabant coluisse fama tenet. Semiramis et Cyrus Cambysis filius Araxem transeuntes, quondam magnam belli molem eo verterunt. Nam Semiramis Assyriorum regina, arma contra Indorum regem maximo apparatu movens, ubi flumen superavit, clade suorum maxima accepta, occubuit. Præterea Cyrus filius Cambysis Persarum rex, trajecto fluvio cum Massagetis congressus, in gravissimum præcipitatus est periculum, ibi peremptus a muliere Mæra Massagetarum regina. Temires, ut allatum est quæ fecisset regis Indorum legatio, maxima celeritate Cheriam se recepit. Pajazites, ut supra diximus, in itinere præ ægritudine naturæ debitum solvit. Moses, Pajazitis filius, dimissus a Temire, in patriam profectus est regionem. Rex Temires ut pervenit in suam regiam, quæ ad regni curam attinebant, summa diligentia exsecutus est. Deinde hostili animo sumpto, bellum cum Indorum rege ex professo gerebat. Haud multo post pax inter utrumque convenit. Temiri nati sunt filii, Sachruchus, Pajangures et Abdulatuphes. Sachruchum filium natu maximum regno præfecit. Ipse autem amori operam dans, totumque huic rei curiosius se mancipans, mortem tandem obiit. Aiunt, Temirem libidine reliquos mortales longe superasse. Nam adolescentes in conspectu suo mulieres constuprare jubebat, sic provocans naturam, ut ipse deinde coire posset. Quando autem relictis amoribus ad bellum protrudebatur, bello confecto ad solitam redibat libidinem, nullo modo quietiorem vitam sectatus. Etiam naturæ suæ vim facere non erubuit, luxuriosiorem secutus victus rationem, quo magis rei venereæ indulgere posset. Temire defuncto, Sachruchus vir cætera æquitatis studiosus, et plerumque cum finitimis fœdera jungens, tranquillitatisque amator, regni gubernacula tenuit. Haud tamen multo post, excedente e vivis Sachrucho, Pajangures Temiris filius natu minimus, regno potitus est. Unde ei non admodum bene cum fratribus convenit: verum inimicitiæ inter ipsos exarserunt. Ulies enim Caddusiorum regionem et Hyrcaniam retinens, inimicitias suscipiens adversus fratrem Abdulatuphem, cum eo bellum gerebat. Pajangures adveniens, regionem ei adimebat, et ipsum captum in carcerem misit. Mortuo deinde Pajangure, ad regni moderamen evasit Tzokies. Cum hoc affinitatem jungens Pæampures, unus de numero novem regum, et conversus regnum **88** occupavit. Oppressis enim et occupatis Semarchandæ rebus, contractis etiam Indorum auxiliis, bello petiit Tzokiem Pajanguris filium.

A νόμενον τοπαλαιόν, τούς τε Περσῶν βασιλεῖς, καὶ Ἀσσυρίων, ἡγουμένους τῆς Ἀσίας, θεραπεύειν μὲν τοὺς Ἰνδῶν βασιλεῖς· ἐπεί τε Σεμίραμις καὶ Κῦρος, ὁ τοῦ Καμβύσου τὸν Ἀράξην διαβάντες, μεγάλῳ τῷ πολέμῳ ἐχρήσαντο [62]. Ἥ τε γὰρ Σεμίραμις τῶν Ἀσσυρίων βασίλισσα [63], ἐπὶ τῶν Ἰνδῶν βασιλέα ἐλαύνουσα μεγάλῃ παρασκευῇ, ἐπεί τε τὸν ποταμὸν διέβη, ἐπεπράγει τε χαλεπώτατα, καὶ αὐτοῦ ταύτῃ ἐτελεύτησε. Μετὰ δὲ ταῦτα Κῦρος ὁ Καμβύσεω Περσῶν βασιλεὺς λέγεται δὴ τόν τε Ἀράξην διαβάς, καὶ διαγωνισάμενος πρὸς Μασσαγέτας, ἔπραξέ τε τὰ χαλεπώτατα, καὶ αὐτοῦ ὑπὸ γυναικὸς Μοίρας τῆς Μασσαγετῶν βασιλευούσης ἀποθανεῖν. Τεμήρης μὲν οὖν, ὡς ὑπὸ τοῦ ἀγγέλου ἐπύθετο τὰ περὶ τὴν πρεσβείαν, τοῦ Καταγίης [64] βασιλέως, ἀπήλαυνεν ὡς
B εἶχε τάχους ἐπὶ Χερίην. Παιαζήτης δὲ, ὡς εἴρηται, κατὰ τὴν ὁδὸν ἐτελεύτησεν, ὑπενεχθεὶς ἐς τὴν μέλαιναν ὑπὸ λύπης. Μωϋσῆς δὲ ὁ παῖς αὐτοῦ, ἀφεθεὶς ὑπὸ βασιλέως Τεμήρη, ἐπὶ τὴν πατρῴαν χώραν ἀφίκετο. Βασιλεὺς δὲ Τεμήρης, ὡς ἐγένετο ἐς τὰ βασίλεια τὰ ἑαυτοῦ, τά τε ἐν τῇ ἀρχῇ αὐτοῦ καθίστη ᾗ ἐδόκει κάλλιστα ἔχειν αὐτῷ, καὶ πρὸς τὴν Ἰνδῶν βασιλέα διενεχθεὶς, ἐπολέμει. Μετὰ δὲ ταῦτα εἰρήνην τε ἐποιήσατο, ἐφ' ᾧ τε ξένοι τε καὶ φίλοι εἶναι ἀλλήλοις. Τούτῳ ἐγένοντο παῖδες, Σαχροῦχός τε καὶ Παιαγγούρης, καὶ Ἀβδυλατούφης. Σαχροῦχον τὸν πρεσβύτερον παῖδα αὐτοῦ κατέλιπε, βασιλέα ἀποδειξάμενος. Αὐτὸς δὲ περὶ ἔρωτας ἔχων, καὶ ἐνταῦθα πολυπραγμονῶν, ἐτελεύτησε. Λέγεται γὰρ δὴ Τεμή-
C ρης μάλιστα δὴ ἀνθρώπων ἐς τοῦτο ὑπὸ φύσεως ἀχθῆναι, ὥστε νεανίσκους ἐναντίον αὐτοῦ γυναιξὶ κελεύειν μίσγεσθαι, ὥστε καὶ τὴν φύσιν ἐρεθίζειν αὐτοῦ ἐπὶ τούτῳ [65]. Ὡς δὲ ἀπὸ ἐρώτων γένοιτο, ἐπὶ πολεμίους αὐτίκα δὴ τρέπεσθαι, μηδέποτε ἡσυχίαν ἄγοντα. Καὶ ἐξυβρίσαι δὴ λέγεται τὴν φύσιν αὐτοῦ, ἐς τὴν δίαιταν περὶ ἀφροδίσια γενόμενον. Τούτου μὲν δὴ τελευτήσαντος, ἔσχε τὴν βασιλείαν Σαχροῦχος, ἀνὴρ τά τε ἄλλα ἐπιεικὴς, καὶ τοῖς περιοίκοις ταπολλὰ σπενδόμενός τε καὶ ἡσυχίαν ἄγων διετέλει. Μετ' οὐ πολὺ, τελευτήσαντος Σαχρούχου τοῦ Τεμήρεω, Παιαγγούρης ὁ νεώτερος παῖς ἔσχε τὴν βασιλείαν, πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς αὐτοῦ διενεχθείς. Οὐλίης μὲν γὰρ, τήν τε Καδδουσίων χώραν καὶ τὴν Ὑρκανίαν κατέχων, πρὸς Ἀβδυλατούφην τὸν ἀδελφὸν διε-
D νεχθεὶς, ἐπολέμει. Καὶ ὡς Παιαγγούρης [66] ἐπαγόμενος, τήν τε χώραν ἀφείλετο, καὶ αὐτὸν ζωγρήσας, εἶχεν ἐν φυλακῇ. Μετὰ δὲ ταῦτα τελευτήσαντος Παιαγγούρεω, Τζοχίης [67] ἔσχε τὴν βασιλείαν. Πρὸς τοῦτον Παϊμπούρης, τῶν ἐννέα βασιλέων, ἐπιγαμίαν ποιησάμενος, καὶ ἐπιστραφεὶς [68] ἔσχε τὴν βασιλείαν· καὶ τὰ Σεμαρχάνδης πράγματα κατασχὼν, καὶ Ἰνδῶν συμμαχίαν ἐπαγόμενος, πρός τε τὸν Τζοχίην Παιαγγούρεω ἐπολέμει παῖδα. Τζοχίης μὲν οὖν, τούς τε Σκύθας ἐπαγόμενος, καὶ τῆς Ἀσσυρίων χώρας βασιλεύων, ἐπὶ Παιαγγούρην τὸν ἀδελφὸν τόν τε πέ-

Notulæ marginales.

[62] μεγάλως τῷ πολέμῳ εὐδοκίμησαν. *Superscriptum*, ἐσφάλλοντο. [63] βασιλίς, *R. ut in cont.* [64] Χαταΐης. *Al. ut in c.* [65] τοῦτο. *Sic etiam in uno, in al. ut in c.* [66] Παιαγγούρη. [67] Κιοχίης, *et infra. Al. ut in c.* [68] ἐπιτραφθείς.

λεμον διέφερε, καὶ στρατευσάμενος, μάχῃ τε ἐκράτησε, καὶ Σεμαρχάνδην παρεστήσατο. Οὐ πολὺ δὲ ὕστερον, τῶν ἐννέα βασιλεῖ συμμάχῳ χρησάμενος, καὶ ἐν τῷ Ταβρέζῃ πόλει εὐδαίμονι Ἀσσυρίων, τὰ βασίλεια ποιησάμενος, πρός τε τὸν Λευκαρίας πολεμῶν διετέλει, καὶ Σαμαχίην πόλιν ἐπολιόρκει, τὰ τοῦ Καραϊλούκεω βασίλεια. Ταβρέζη δὲ πόλις εἶναι μεγάλη τε καὶ εὐδαίμων, καὶ τῶν ἐν τῇ Ἀσίᾳ, μετά γε Σεμαρχάνδην, χρημάτων τε προσόδῳ, καὶ τῇ ἄλλῃ εὐδαιμονίᾳ προέχουσα· σῆράς τε τρέφει ἡ χώρα αὕτη μέταξάν τε καλλίστην ποιουμένη, καὶ τὴν Σαμαχίης ἀμείνω. Φέρει δὲ καὶ Κριμίζιν σηρὰν οὕτω καλούμενον πορφυρᾶν, περὶ τὰ ἱμάτια, τά τε ἀπὸ ἐρίων καὶ σηρῶν, βαφὴν ἐνδεικνύμενα ἀξίαν λόγου. Ἔστι δὲ πλέα τὰ ἐν τῇδε τῇ χώρᾳ, Περσῶν τῶν Ἀτζαμίων καλουμένων. Ὅσοι γὰρ ἐς τὴν Ἀτζαμίων [79] φωνὴν προΐενται, Πέρσαι τε οὗτοι σύμπαντες, καὶ τῇ Περσῶν φωνῇ διαλέγονται. Οἰκοῦσί τε Ταβρέζῃ τε καὶ Καγινὸν, καὶ Νιγετίην, πόλεις εὐδαίμονας τῆς Μήδων καὶ Ἀσσυρίων χώρας. Σαμαχίη δὲ πρὸς τῇ Ἀρμενίων χώρᾳ ᾠκημένη, πόλις εὐδαίμων τε καὶ πολυάνθρωπος, ἀπὸ δὲ τῆς θυγατρὸς Τζοκίεω [80], Καραϊσούφεω δὲ γυναικὸς, ἐγένετο Τζανισᾶς [81] παῖς Καραϊσούφεω, Τζοκίεω δὲ ἀπόγονος. Οὗτός τε Παγδατίης τῆς Βαβυλῶνος ἐπῆρξε, καὶ Ἀσσυρίων τὴν χώραν καταστρεψάμενος, Ταβρέζῃ τε ἑαυτῷ ὑπηγάγετο, καὶ πρὸς τὸν Μπαϊμπούρεω παῖδα διεπολέμει. Ἐπελάσας δὲ πρὸς Ἀτζιγγαύιν [82] ἐπολιόρκει παραστησάμενος, καὶ τὴν Ἀρμενίων ἐντὸς Εὐφράτου χώραν ἐτύγχανεν οὖσαν, ὑπηγάγετο. Μετὰ δὲ τοῦ Τζοκίεω παιδὸς ὡρμημένου ἀπὸ Σεμαρχάνδης, τήν τε Βαβυλῶνα ἐπολιόρκει. Καὶ αὐτὸν ἐπιόντα οἱ, μάχῃ ἐπεκράτησε. Καὶ τὴν Βαβυλῶνα ἑλὼν, ἐπὶ Ταβρέζῃ ἐλαύνων, ἐς τόνδε συνδιαφέρει τὸν πόλεμον. Χασάνης μέντοι ὁ μακρὸς Σκενδέρεω τοῦ τὸ Ἀρτζιγγαύιν διακατέχοντος ἀπόγονος ὢν, καὶ τῆς Καραϊλούκεω μοίρας, ἐπὶ τὴν ἀρχὴν παρεγένετο τὴν Ἀρμενίων, συνελαυνομένων αὐτῷ [83] τῶν τε Καραϊλούκεω παίδων. Οὗτοι γὰρ ὡς ὑπὸ τοῦ βασιλέως Τζανισᾶ Καραϊσούφεω παιδὸς, ἐν Σαμαχίῃ πολιορκούμενοι, ἐν ἀπόρῳ εἴχοντο, προσεδέοντο τοῦ Μπαϊμπούρεω ἐσβαλεῖν ἐς τὴν Μηδικήν. Ὃς πεισθείς τε ἐσέβαλε. Καὶ ἀπανέστη τε ὁ Τζανισᾶς ἀποχωρῶν πρὸς τὸν Μπαϊμπούρην, τὰ μὲν συμβάλλων, τὰ δὲ ληϊζόμενος τὴν χώραν ἐκείνου. Οἱ μέντοι ἡγεμόνες, ὅ τε Μενδεσίας, Αἰδίνης, καὶ Σαρχάνης, Ἀλόντες [84] Παιαζήτεω, τήν τε χώραν κατέλαβον, ἐπικελεύοντος Τεμήρεω, καὶ ἐς τὴν ἑαυτοῦ χώραν καθίστατο ἕκαστος. Ὁρῶν δὲ Χασάνης συμβαλλομένην αὐτῷ δύναμιν ἀξιόχρεων, τήν τε Ἀρμενίων χώραν ὑπηγάγετο, καὶ τοὺς Κιαπνίδας [85], καὶ πρὸς τοὺς Κολχίδος βασιλεῖς ἐπιγαμίαν ποιησάμενος, εἰρήνην ἐποιήσατο.

A Tzokies adducens Scythas, Assyriorumque regioni imperans, contra fratrem Pajangurem bellum movit. In hoc bello victor exstitit, et Semarchandam in ditionem accepit. Nec multo post in belli societatem adhibito uno de numero novem regum, et regia sede in Tabreze Assyriorum urbe opulenta constituta, bello lacessebat Leucariæ ducem : etiam Samachiam urbem, Carailucis regiam, oppugnabat. Tabreze autem fertur urbs esse magna et opibus florentissima : etiam omnes Asiæ urbes, extra Semarchandam, opum accessu et reliqua felicitate antecedere noscitur. Vermiculos alit ea regio ex quibus sericum producitur pulcherrimum, quod longe præstat ei serico quod Samachia suppeditat. Fert quoque Crinizin (81) isto nomine vermiculum, qui purpureum colorem admiratione dignum tribuit vestibus ex filis e B serico contextis. Abundat autem regio Persis quos Atzamias vocant. Quotquot enim Atzamiorum Persarum lingua utuntur, omnes hi Persæ sunt, et Persarum linguam in usu habent. Incolunt Tabrezen, Caginum et Nigetiam, urbes opulentas, in Assyriorum et Medorum regione sitas. Samachia autem, cujus situs est versus Armeniam, urbs perhibetur opulenta et populosa. Ex filia Tzokiis, quæ matrimonio juncta fuit Charaisuphi, natus est Tzanisas Tzokiis nepos, et Caraisuphis filius. Is Pagdatiam Babylonem rexit, et Assyriorum regionem jure belli possidens, Tabrezen suo imperio addidit. Arma idem Paimpuris filio intulit, profectus contra Artzinganim C urbem, eam oppugnatione cepit : Armeniam, quæ jacet intra Euphratem, in suam ditionem redegit. Hinc Tzokiis filio profecto a Semarchanda Babylonem oppugnabat. Ipsum adeuntem prælio vicit. Exinde Babylonem capiens, et contra Tabrezem exercitum ducens, cum illo bellum gessit. Chasanes quidem Longus Scenderis, qui Artzinganim tenebat, nepos exsistens, et ex familia Carailucis, regnum Armeniæ adeptus erat, adjutus ab Carailucis filiis, qui una cum illo eo profecti erant. Hi cum a rege Tzanisa Caraisuphis filio Samachiæ gravissima obsidione premerentur, resque eorum admodum lubricæ essent, precibus aggressi sunt Paimpurem ut irrueret in Mediæ regionem. Qui facile quod petivere impetrarunt : nam in Mediam irrupit. D Qui rumor ut perlatus est ad Tzanisam, obsidione urbem abscedens solvit, iterque **89** flexit adversus Paimpurem, partim quidem regionem ejus in ditionem accipiens, partim vero vastans. Mendesis, Ædines, Sarchanes, et Allontes, Pajazitis regionem occuparunt jussu Temiris, et in suam singuli redibant regionem. Chasanes cernens sibi potentiam esse maximam, Armeniam et Tzapnidas subegit, et pacem intercedente affinitate cum Colchidis rege fecit.

Notulæ marginales.

(81) Nostri Chermesinum sive coccum vocant.

[79] Ἀτζαμίδων ἀγχιαμίων καλ. ὅσοι γὰρ ἐς τὴν ἀγχιαμίων. *in al. ut in c.* [80] Κιοχίεω, *et inf. Al., ut in c.* [81] Κιχνισᾶς, *al. ut in c.* [82] Ἀρχιγγάνιν, *et inf. al. ut in c.* [83] αὐτῶν. *R. ut in c.* [84] ἀλόντος. *et R.* [85] *al.* τζαπν.

ΛΑΟΝΙΚΟΥ ΧΑΛΚΟΚΟΝΔΥΛΟΥ
ΑΘΗΝΑΙΟΥ
ΑΠΟΔΕΙΞΙΣ ΙΣΤΟΡΙΩΝ ΤΟ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

LAONICI CHALCOCONDYLÆ
ATHENIENSIS
HISTORIARUM
DE ORIGINE AC REBUS GESTIS TURCORUM,
LIBER QUARTUS.

Filiorum Bajazetis Josuæ, Moysis et Mahometis I successio, et filiorum Emmanuelis Byzantini imp. nomina : Rainerii item et Antonii, ducum Atticorum, historia.

90 Post Temiris in Cheriam profectionem, Jesus A (qui et Josua) filiorum Pajazitis natu maximus (82), conciliatis sibi proceribus regni qui in patris Januis meruerant, accitis etiam quotquot potuit peregrinis, regnum occupavit. Nam Pajaziti nati sunt filii, Jesus, Mulsumanes (qui et Musulmanes), Moses, Mechmetes, Jesus minor et Mustaphas. Jesus igitur ubi primum in Asiam venerat, post Temiris discessum in Cheriam ducens secum peregrinorum cohortes, et optimos quosque, qui Temiris evaserant manus, Prusam regni sedem invasit et eam obtinuit. Asiam universam, quæ in potestatem venerat magistratus, muniis firmavit, et in Europam transgressus, **91** brevi cum Græcorum regno etiam Europæ imperium nactus est. Europæ vero ducem dedit, qui sibi ad eam rem videbatur aptissimus. B Mulsumanes cum exercitu egressus Byzantio, bellum indicit Jesu, sive Josuæ. Cum autem Mulsumanes bellicarum rerum peritissimus longe haberetur, et ad ipsum advolarent ex Europa optimi quique et peregrini, qui ibi sedes habebant, proficiscebatur per Europam universam peragrans, et in ditionem accipiens, Jesu absente et moras in Asia nectente. His ita gestis, transvectus in Asiam munitus exercitu quem in Europa conscripserat, hostili animo pergit contra fratrem suum Jesum, sub idem tempus in Cappadocia agentem, quia Si-

Μετὰ μὲν οὖν τὴν Τεμήρεω ἀναχώρησιν ἐπὶ Χερίην Ἰησοῦς ὁ πρεσβύτερος τῶν Παιαζήτεω παίδων, τήν τε βασιλείαν κατέσχε, συλλέξας τούς τε ἀρίστους τῶν θυρῶν τοῦ πατρὸς, καὶ νεήλυδας προσαγόμενος ὅσους δὴ ἠδύνατο. Τῷ γὰρ δὴ Παιαζήτῃ ἐγένοντο παῖδες οἵδε, Ἰησοῦς τε καὶ Μουσουλμάνης, καὶ Μωσῆς, καὶ Μεχμέτης, καὶ Ἰησοῦς ὁ νεώτερος, καὶ Μουσταφᾶς. Ἰησοῦς μὲν αὐτίκα μετὰ τὴν Τεμήρεω ἀναχώρησιν, ἐν τῇ Ἀσίᾳ γενόμενος, ἔχων τούς τε νεήλυδας μετ' αὐτοῦ, καὶ τῶν ἀρίστων ὅσοι διέφυγον βασιλέα Τεμήρην, τά τε Προύσης βασίλεια ἔσχε, καὶ τὴν ἄλλην τῆς Ἀσίας ἀρχὴν ἑαυτῷ ὑπαγόμενος, τάς τε ἀρχὰς διένειμε, καὶ ἐς τὴν Εὐρώπην διαβὰς, τήν τε βασιλείαν κατέσχεν Ἑλλήνων, ἐπὶ τὰ Εὐρώπης βασίλεια ὄντων. Καὶ ἄρχοντα δὲ ἐφίστησιν ἐν τῇ Εὐρώπῃ, ᾗ δὴ αὐτῷ ἐπιτηδείως ἔχειν ἐφαίνετο. Μουσουλμάνης μὲν οὖν ὁρμώμενος ἀπὸ Βυζαντίου, συνίστατο ἐπὶ τὸν Ἰησοῦν, καὶ τὰ πολέμια γενόμενος ἀνὴρ ἀγαθὸς, καὶ ἐπ' αὐτὸν προσγενομένων τῶν τῆς Εὐρώπης ἀρίστων, καὶ νεηλύδων, ὅσοι τε αὐτοῦ ἐνῴκουν, ἐπῄει τε διὰ τῆς Εὐρώπης ἐπεξελθών. Καὶ ὑπαγόμενος ταύτην ἑαυτῷ, ἀπόντος τοῦ Ἰησοῦ ἐς τὴν Ἀσίαν καὶ διατρίβοντος. Μετὰ δὲ ταῦτα ἐς τὴν Ἀσίαν διαβὰς, ἔχων τὸ ἀπὸ τῆς Εὐρώπης στράτευμα ἐστρατεύετο ἐπὶ Ἰησοῦν τὸν ἀδελφὸν, διατρίβοντα περὶ Καππαδοκίαν, ἐπεὶ συνεμάχουν οἱ

Notulæ marginales.

(82) Josue sextus Turcorum rex, 1398, *al.* 1409.

τοῦ Σινωπίου ἡγεμόνες αὐτῷ, καὶ οἱ τῆς συμμαχίας A λοιποὶ τῶν τυράννων. Συμβαλὼν δὲ αὐτοῦ ταύτῃ τῷ ἀδελφῷ, καὶ τρεψάμενος, πολλά τε τοῦ στρατεύματος αὐτοῦ ἐν τῇ μάχῃ διέφθειρε, καὶ δὴ Ἰησοῦν ζωγρήσας, διεχρήσατο, βασιλεύσαντα ἔτη τέσσαρα. Οὗτος μὲν δὴ οὕτω καθαιρεθεὶς ὑπὸ Μουσουλμάνεω, ἐτελεύτησεν. Ὡς δὲ Μουσουλμάνης, ἐς τὴν βασιλείαν κατέστη, καὶ ἐβασίλευε, Μωσῆς μεμαθυμένος [86], καὶ ἀφεθεὶς ὑπὸ Τεμήρεω βασιλέως, ἐκομίζετο ἐπὶ τὴν πατρῴαν χώραν, καὶ ἐπὶ θαλάττης. Ἀφικόμενος δὲ ἐπὶ τοὺς Ὁμούρεω παῖδας, τοὺς Μουσουλμάνεω πολεμίους, διὰ τὴν πρὸς τὸν Ἰησοῦν αὐτῶν συμμαχίαν, ἐπὶ Σινώπην τε καὶ Καστάμονα, καὶ ἐντεῦθεν ἐπὶ Δακίαν, διαβὰς διὰ τοῦ Εὐξείνου πόντου, καὶ ἐπὶ Μύρξαν τὸν Δακίας ἡγεμόνα, αὐτῷ B τε διελέχθη τά τε ἄλλα, καὶ ὡς ἢν ἐπὶ τὴν βασιλείαν συνεπιλάβηται, δοῦναι αὐτῷ πρόσοδον ἐν τῇ Εὐρώπῃ, καὶ χώραν οὐκ ὀλίγην. Πρός τε γὰρ Ἕλληνας πολέμια ἦν αὐτῷ. ἐπί τε Μύρξεω παῖδα αὐτοῦ ἐν Βυζαντίῳ ὑπεδέξαντο, καὶ ὑπέχοντο τὴν ἀρχὴν αὐτῷ μετὰ Μουσουλμάνεω [87] ἐπιτηδείου σύγκατεργάσεσθαι. Οὗτος μὲν οὖν τόν τε Μωϋσῆν ὑπεδέξατο ἄσμενος, καὶ αὐτῷ παρείχετο τήν τε δίαιταν καὶ τὰ ἐπιτήδεια· καὶ τὸν στρατὸν δὲ αὐτῷ ἐδίδου. Ἐντεῦθεν δὲ ὡς ἐς τὴν Ἀσίαν Μουσουλμάνης ἀπῆν, ἐπιῤῥεόντων αὐτῷ τῶν ἀπὸ τῆς Εὐρώπης, ὅσοι ἤχθοντο Μουσουλμάνῃ, οὐκ εὖ φερόμενοι παρ' αὐτῷ, καὶ ὁρμώμενος, λαβών τε τούτους, καὶ ἀπὸ Δακῶν στρατὸν ἱκανὸν, ἐπισπομένου αὐτῷ καὶ Τάνου [88] τοῦ Δακῶν ἡγεμόνος, τήν τε Εὐρώπην C κατέσχεν, καὶ ἐπὶ τὰ βασίλεια τῆς Ἀδριανοῦ πόλεως παριὼν καθειστήκει τε βασιλεὺς, καὶ ἐπὶ τὸν ἀδελφὸν ἐς τὴν Ἀσίαν παρεσκευάζετο στρατεύεσθαι. Μουσουλμάνης δὲ ὑπήγετο καὶ αὐτὸς φθῆναι, πρότερος ἐς τὴν Ἀσίαν διαβάς. Διέγνω γὰρ καὶ ἀμφοῖν ἄμεινον, καὶ πρὸς τοῦ ἑτέρου εἶναι, ὁπότερος ἂν ἐπὶ τὴν τοῦ ἑτέρου ἀρχὴν διαβὰς, τὴν μάχην ποιήσαιτο αὐτοῦ, καὶ μὴ ἐπιμείνῃ τὸν ἀδελφὸν ἐπιόντα. Διαβάς τε ἐπὶ τὸ Βυζάντιον, ὥστε αὐτῷ φιλία εἶναι πρὸς τὸν Βυζαντίου βασιλέα, ἄγεται τὴν βασιλέως υἱιδοῦν Ἰαννύου [89] Τουντόρια θυγατέρα, υἱιδοῦν δὲ τοῦ βασιλέως Ἑλλήνων, ἀγόμενος Μουσουλμάνης ὁ Παιαζήτεω παῖς. Καὶ ἐς Βυζάντιον διαβὰς, ἐστρατεύετο ἐπὶ τὸν ἀδελφόν. Μωσῆς δὲ, ὡς τάχιστα ἐπύθετο παρὰ βασιλέως Ἑλλήνων κατα- D λύειν ἐν Βυζαντίῳ, αὐτίκα ἐπήλαυνε. Καὶ ἀπολαβὼν ἐν Βυζαντίῳ, οὐκ εἴα ἐς τὴν Εὐρώπην ἐξελθόντα ἀναστρέφεσθαι. Μουσουλμάνης μὲν οὖν, στρατὸν ὡς ἠδύνατο μέγιστον, ἀπὸ τῆς Ἀσίας διαπορθμεύσας, ἐπὶ τὴν Βυζαντίου χώραν αὐτοῦ

nopenses principes auxiliabantur ei, et reliqui principum socii subsidio veniebant. Collatis autem eo loci signis, pugnans cum fratre, et eum in fugam conjiciens, maximam exercitus partem in prælio statuit. Jesus vero vivus in manus venit. Quem, cum regno præfuisset annis quatuor, trucidavit (83). Is igitur a Mulsumane peremptus, in hunc modum mortem obiit. Ut primum Mulsumanes (84) regnare cœpit, Moses qui dimissus erat a rege Temire, mari advehebatur ad patriam regionem. Adveniens autem ad Homiris filios, Mulsumanis hostes, quia socia arma contulerant cum Jesu, accedens quoque Sinopen et Castamonem, et hinc in Daciam transmisso Euxino ponto perveniens, ad colloquium cum Myrxa (85) Daciæ (quæ et Servia) præfecto venit. Inter cætera vero talis erat Mosis petitio : si ejus auxilio adjutus rex crearetur, se daturum ei reditus magnos in Europa, et assignaturum regionem non modicam. Erat enim Græcorum hostis. Præterea Byzantii filium Myrxæ susceperunt, promiseruntque se huic et Musulmani regnum tradituros. Myrzas quidem Mosen benigne libentique animo excipiebat, eique victum et necessaria promptissime suppeditabat eidem quoque exercitum dedit. Cum autem undique ad hunc confluerent ex Europa quotquot infensi erant Mulsumani (aberat enim in Asia agens), quia non satis digne ab ipso tractarentur, expeditionem sumpsit contra fratrem, assumptis quotquot convenerant. Habuit et Dacorum exercitum magnum cum prius (86) Tainum eorum ducem sibi conciliasset. His copiis instructus, Europam subegit : et Adrianopolim, quæ regni sedes est, profectus, ibi rex declaratus est. Huic animus erat etiam contra fratrem in Asiam exercitus movere. Mulsumanes haud interim socordiæ obnoxius erat, verum festinabat et ipse, ut fratrem præveniret, trajiciendo **92** copias in Asiam (87). Hoc unum videbatur utrique consultissimum, quasi alterius esset victor, qui prior in alterius regionem venisset, et prælium commisisset, nec exspectaret donec frater accederet. Trajiciens itaque Byzantium venit. Cum autem ei familiaritas intercessisset cum rege qui ea tempestate Byzantium tenebat, uxorem ducit regis neptem (88), Jannii Tuntoriæ filiam, cum antea matrimonium contraxisset cum nepte regis Græcorum Musulmanes Pajazitis filius (89). Transgressus autem Byzantium, bellum fratri inferebat. At Moses ubi accepit a rege Græcorum, Musulmanem Byzantium advenisse, continuo accessit : quem ut ibi deprehendit, exire Byzanto, et in Europa versari non permisit.

Notulæ marginales.

(83) Anno 1402.
(84) Septimus Turcorum rex.
(85) Myrxias sive Marcus Serviæ despotes, Dacorum dux.
(86) alii etiam *Danum* vocant, et *Daam*, Valachi principem.
(87) Al. *Europam*.
(88) Joannis, Theodori filiam.
(89) Mulsumani pater Pajazites rex.

[86] μεμεθυμένος. [87] *In uno semper*, Μουλσευμάνεω. [88] Ὑτάνου, *R. ut in c.* [89] Ἰαννύου δι' αὐρίου, *al.* Ἰαννίου T.

sit. Mulsumanes itaque copias quam potuit maximas traduxit ex Asia in Byzantiorum regionem: castrisque positis, fratrem accedentem exspectavit. Deinde cum acies utrinque instructæ stetissent, prælium atrox exoritur. Moses habebat Dacos, Triballos et Stephanum Eleazari filium. His in acie jungebantur Turci, qui ex Europa venerant. Legationem autem misit ad Stephanum Byzantius rex, suadens ut instructa acie eat ad regem meliorem et æquiorem Mose. Moses enim cætera molestus et intolerandus sociis, et in iram præceps erat. Stephanus exercitu in ordines explicato, ut pactus erat cum Græcorum rege et Musulmane, turpiter transfugit Byzantium. Moses cum occiperet prælium adversus fratrem, Asianum exercitum in fugam compulit, fugientemque persecutus est. Mulsumanes se victum simulans, retro ferebat gradum, Byzantium festinans. Cum autem venisset ad urbem, consilium cepit multo generosissimum. Nam habens secum viros circiter quingentos, concurrentibus etiam aliis quibusdam, urbis fossam ingressus est. Fratre autem occupato persecutione et cæde hostium, in ejus castra irruere statuit, quod et fecit, castrisque potitus est. Eos qui prælio non interfuerant, aut fuga in castra se receperant, occidit omnes. Deinde cum a persecutione hostiumque cæde reversus Moses procederet ad castra, cognovit ea capta esse. Illico igitur fuga sibi consuluit, exercitumque deseruit. Alius autem alio, ubi se tutissimum fore judicabat, sedulo diffugiebat. Quidam continuo ad ipsum properabant Musulmanem, eumque ut regem adorabant, et quocunque pergeret, sequebantur.

In hunc modum se res Musulmanis habebant in continente, cum fortissime omnium, quos sciam, adversus fratrem suum dimicasset. Profectus hinc Adrianopolim **93** regni sedem, regnum imperiumque ordinavit, qua tutissimum et firmissimum sibi fore confidebat. Moses venit in regionem Istro adjacentem, et conversatus cum Myrdano (90) Daciæ rectore, cum quo antea intervenerat familiaritas, moratus est juxta Hæmum, alium ex alio subinde locum mutans. Musulmanes se ignaviæ et ebrietati corrumpendum dabat. Proinde res fortiter gestæ usque minuebantur. Duces quoque ei indignabantur, ut qui nihil sani nec sibi nec aliis consuleret. Nec admodum ei curæ erat, quo Turcorum exercitus paulatim ad fratrem dilaberetur. Ubi primum regni gubernacula accepit, Græcis Thermam (91), Zetunum et universam Asiæ maritimam regionem restituit. Spem de se præbebat, ut qui paratus esset iis donare quæcunque voluissent, quasi id præstare jam posset. Legati Græco-

A ἐστρατοπεδεύετο, καὶ τόν γε ἀδελφὸν ἐπιόντα ἐπέμεινεν. Ἐνταῦθα, ὡς ἄμφω ἐς μάχην παρετάξαντο, συνέβαλον καὶ ἐμάχοντο. Μωσῆς μὲν τούς τε Δᾶκας, καὶ Τριβαλλοὺς ἔχων μεθ' ἑαυτοῦ, καὶ Στέπανον τὸν Ἐλεαζάρου παῖδα, καὶ τὸ ἀπὸ τῆς Εὐρώπης στράτευμα Τούρκων παρετάσσετο. Βασιλεὺς μὲν δὴ πρὸς τοῦτον λόγους πέμψας, συνεβουλεύετο αὐτῷ, ἐν τῇ παρατάξει θαῤῥοῦντα [60] ἰέναι ἐπὶ τὸ Βυζάντιον παρὰ βασιλέα Μωσέα, πολὺ ἀμεινόν τε καὶ ἐπιεικέστερον. Ἦν γὰρ δὴ Μωσῆς τά τε ἄλλα ἐπαχθὴς ἐς τοὺς συμμάχους, καὶ ἐς ὀργὴν ταχύς. Στέπανος μὲν οὖν ἐν τῇ παρατάξει, ὡς τῷ Ἑλλήνων συνέθετο βασιλεῖ τε καὶ Μουσουλμάνῃ, αὐτομολήσαντες, ἀφίκοντο ἐπὶ Βυζάντιον· Μωσῆς δὲ ὡς ἐμάχετο, συμμίξας τῷ ἀδελφῷ, τούς τε ἀπὸ τῆς B Ἀσίας ἐτρέψατο, καὶ ἐπεξελθὼν ἐδίωκε. Μουσουλμάνης δὲ, ὡς ἡττηθεὶς, ἀνεχώρει ἐπὶ Βυζάντιον. Ὡς ἐγένετο παρὰ τῇ πόλει, ἐπιλεξάμενος βουλὴν γενναιοτάτην, καὶ ἔχων μεθ' ἑαυτοῦ ὡσεὶ πεντακοσίους ἄνδρας, ἐπιῤῥεόντων καὶ ἄλλων τινῶν, ὑποδυόμενος τὴν τῆς πόλεως τάφρον, ἔχοντος τοῦ ἀδελφοῦ Μωσέως ἀμφὶ τὴν δίωξιν, καὶ διαφθείροντος σὺν τοῖς ἑαυτοῦ, ὡς ὑπεξέρχοιτο τοὺς πολεμίους, ἐπὶ τὸ στρατόπεδον αὐτοῦ ἀφικόμενος, τό τε στρατόπεδον κατελήφθη, καὶ τοὺς ἐπιγινομένους ἀπὸ τῆς μάχης, οἳ καταφεύγουσί τε καὶ ἐπανῄεσαν, διέφθειρε. Καὶ ὡς ἐπανῄκει τε αὐτὸς Μωσῆς ἐλαύνων ἐπὶ τὸ στρατόπεδον ἀπὸ τῆς μάχης, καὶ ἔγνω δὴ κατειλημμένον τὸ στρατόπεδον, αὐτίκα ἐς φυγήν τε αὐτὸς ἐτράπετο, καὶ τοῦ στρατεύματος διέφυγε· C καὶ ἄλλῃ ἄλλος ᾗ ἑκάστῳ προσεχώρει. Οἱ μέν τινες καὶ ἐπ' αὐτὸν αὐτίκα ἰόντες τὸν Μουσουλμάνην, ὡς βασιλέα προσεκύνουν, καὶ ἐξελαύνοντι ἐφείποντο.

Μουσουλμάνης μὲν δὴ οὕτω τὰ πράγματα ἔσχεν ἀμφὶ ταῖν ἠπείροιν, γενναιότατα δὲ πάντων ὧν ἡμεῖς ἴσμεν, πρὸς τὸν ἀδελφὸν διαγωνισάμενος. Ἐπελάσας μὲν οὖν ἐς τὴν Ἀδριανούπολιν τὰ βασίλεια, τήν τε βασιλείαν καὶ τὴν ἀρχὴν καθίστη αὐτῷ, ᾗ ἐδόκει κράτιστα ἔχειν. Μωσῆς μὲν οὖν, ἐς τὴν παρίστριον χώραν ἀφικόμενος, καὶ συγγενόμενος Μυρδάνῳ τῷ Δακίας ἡγεμόνι, καὶ πρότερον ὄντι συνήθει αὐτῷ, διέτριβε παρὰ τῷ Αἷμῳ, παραμείβων ἄλλην ἐξ ἄλλης χώραν. Μουσουλμάνου δὲ ῥᾳθυμοῦντός τε καὶ περὶ ὁμιλίαν ἔχοντος, τά τε D πράγματα οἰδίνετο· οἵ τε γὰρ ἄρχοντες αὐτῷ τε ἤχθοντο, ὡς οὐδὲν ὑγιὲς ὂν αὐτῷ καὶ τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ, προσγενομένων κατὰ βραχὺ τῶν Τούρκων, οὐδένα λόγον ἐποιεῖτο. Ὡς μὲν οὖν ἐπὶ τὴν βασιλείαν ἀφίκετο, τήν τε Θέρμην τοῖς Ἕλλησιν ἀπέδωκε, καὶ Ζητοῦνιν, καὶ τὴν παράλιον τῆς Ἀσίας χώραν, καὶ ἐπιτήδειος ὢν, ἐχαρίζατο αὐτοῖς, εἴ του δέοιντο, ὡς δυνατὸν ἦν αὐτῷ. Ἐπρεσβεύοντο μὲν οὖν αὐτῷ καὶ οἱ Ἕλληνες, βουλευόμενοι, μὴ ἀνεῖ-

Notulæ marginales.

(90) *Dano* vel *Danao*, *Taino*, Myrxis filio.

(91) Therma, quæ et Thessalonica.

[60] al. θαῤῥοῦντι.

A ναι αὐτὸν ἐς τὴν ὁμιλίαν οὕτω πάνυ, ὡς ἐπισφαλές τε ὂν αὐτῷ, καὶ οὐδαμῇ ἐμπεδοῦν αὐτῷ τὴν βασιλείαν πρὸς τὸν ἀδελφὸν, τούτων μὲν οὐδένα λόγον ποιούμενος, ἕωθεν δὲ καὶ ἑσπέραν περὶ τὴν ἀκρατοποσίαν διετέλει προπίνων τοῖς ἀρίστοις, καὶ ὡς ἀναπαύοιτο, ἐπεγειρόμενος αὖθις ἐς ὁμιλίαν καθίστατο. Λέγεται δὲ ὡς ἔχοντος ἐν ταῖς χερσὶ τὴν φιάλην, ἔλαφος ἐπὶ τὸ στρατόπεδον περιϊὼν διῄει, καὶ ἐπιθορυβούντων αὐτῶν τῶν στρατιωτῶν, ὡς ἡ ἔλαφος ἐπιπαρῇ, ἀγχοῦ γενόμενος, ἐπειρᾶτο, εἰ φιάλην ἐπὶ τοῦ κέρατος φέροι, ὡς ταύτην [61] ἀνακτησόμενος ἀπὸ τῆς ὁμιλίας. Ἦν μέντοι ἄλλως ὁ Μουσουλμάνης ἐπιεικὴς, καὶ τὸ σῶμα ῥωμαλέος, καὶ ὁρμὴν ἐς τὸ μάχεσθαι κράτιστος. Μωσῆς δὲ τοὐναντίον θυμοῦν [62] τε ἀκρατέστερος ὡς ἐπίπαν, καὶ ταB χὺς δὲ μάλιστα ἐς ὀργὴν, καὶ ἕπεσθαι τῷ δυσμενεῖ μηδὲν ἀνιέντα. Ἐπεί τε οὖν ἐπιγενομένων αὐτῷ οὐκ ὀλίγων ἐς τὸ πεδίον κατέβη, καὶ ἐπὶ Μουσουλμάνην ἤλαυνε, Χασάνης τε ὁ τῶν νεηλύδων ἄρχων, καὶ Βρενέζης ἔχων ἱπποδρόμους τῆς Εὐρώπης, ηὐτομόλησαν αὐτίκα παρὰ Μωσέα. Ὁ δὲ ὡς ᾔσθετο τοὺς νεήλυδας ἀφεστηκότας ἰέναι ἐπὶ τὸν ἀδελφὸν, ἤλαυνεν εὐθὺ Βυζαντίου ἐπὶ τοῖς Ἕλλησι καὶ τὴν Βυζαντίου βασιλείαν, ἐν νῷ ἔχων συμμῖξαι, ὡς ἐντεῦθεν αὖ ἐπὶ τὴν Ἀσίαν διαβὰς, ἐπεχείρει τὰ ἐν τῇ Ἀσίᾳ πράγματα. Καὶ ὡς ἔχων, τοῖς Τούρκοις ἐπίδηλος ἦν κατὰ τὴν ὁδὸν, τὴν ἐς τὸ Βυζάντιον φέρουσαν. Ἐνταῦθα συλλεγέντες οἱ τήνδε τὴν χώραν οἰκοῦντες Τοῦρκοι, τόν τε Μουσουλμάνην ἐζώγρησαν, καὶ ἀπήγαγον παρὰ Μωσέα, χαριζόμενοι βασιλεῖ. C Ὁ μέντοι Μωσῆς τόν τε ἀδελφὸν διεχρήσατο, καὶ τούς γε Τούρκους πανοικὶ οἳ συλλαβόντες ἦκον ἄγοντες, πυρὶ σὺν γυναιξί τε ἅμα καὶ παισὶν, ἐνέπρησε, φάμενος ἀθέμιτα ἐργασαμένους, καὶ βασιλέα σφῶν αὐτῶν συλλαβόντες, ταύτην τὴν δίκην ὑπέχοιεν. Αὐτὸς δὴ ἐπέλαβε τὴν βασιλείαν, καὶ ἐς τὴν Ἀσίαν διαβὰς, κατεστήσατο τὰ ἐκείνου πράγματα, καὶ ἐδόκει αὐτῷ ἀσφαλέστατα ἕξειν. Καὶ ἐπήλαυνεν ἐν νῷ ἔχων πολιορκήσειν Βυζάντιον, καὶ τῇ τε Θέρμῃ πόλεμον ἐπήνεγκε, καὶ τῷ Τριβαλλῶν ἡγεμόνι πολεμῶν διεγένετο, τήν τε χώραν αὐτοῦ θ' ἅμα ληϊζόμενος, καὶ Σπενδερόβην τὴν μητρόπολιν αὐτοῦ πολιορκῶν. Στέπανος μὲν οὖν οὗτος Ἐλεαζάρου Πλαδίκεω τῆς γυναικὸς ἀδελφὸς, Βοῦλκος δὲ D τοὔνομα ἔχων, ὡς Ἐλεάζαρος ἐτελεύτησε, τήν τε ἡγεμονίαν παρέλαβε, καὶ ἐτυράννευε, τῷ τε Παιαζήτῃ συστρατευόμενος ᾗ ἂν παραγγέλλῃ. Καὶ τότε δὴ ἐν τῇ πρὸς Μουσουλμάνην γενομένῃ μάχῃ πρὸς τῷ Βυζαντίῳ, μετέστη τε ἀπὸ Μωσέως ἐπὶ τὸν ἀδελφὸν, καὶ ηὐτομόλησε. Δι' ἃ δὴ πόλεμον ἐπιφέρων, τήν τε πόλιν αὐτοῦ ἐπολιόρκει, καὶ τὴν χώραν ἐδῄου. Ὡς δὲ ἐπελαύνων ἐπολιόρκει Βυζάντιον, ἐξηρτύετό τε ἅμα, ἐπιφέρων τε καὶ ἐπάγων ὅσα τῆς χώρας ἠδύνατο καὶ τριήρεις, καὶ πλοῖα ὡς ἠδύνατο πλεῖ-

rum ad eum mittebantur, consulentes, ne se totum luxuriæ et voluptati dedat, quasi jam sit plane securus, et in portu naviget : quasi nihil periculi amplius, quantum ad regnum attinet, a fratre sit metuendum. At surdo narrabant fabulam. Matutinum et vespertinum tempus jungebat potando, præbibens optimatibus suis. Revolutus in somnum, ubi primum erat experrectus, solitam potandi consuetudinem iterabat. Fertur quodam tempore cum phialam manibus teneret, et cervus in castra penetrasset, in iisque obambularet, tumultuantibus militibus propter cervi in castra adventum, interrogationem fecisse, num phialam in cornibus gestet : quod si est, hac redimam. Quando ebrietati et crapulæ non operam dabat Musulmanes, erat quidem benignus et æquus, corpore firmus, pugnandique in hostes impetu nulli postponendus. Moses vice versa iræ imperare nequibat, verum præceps in eam agebatur : quidquid ea dictasset, facere non cunctans. Cum igitur comparasset copias haud contemnendas, descendit in campum, prælio aggressurus Musulmanem. Chasanes peregrinorum dux, et Brenezes qui præerat Europæis equitibus, continuo desciverunt ad Mosem transfugientes. Musulmanes ut cognovit peregrinos defecisse, et confugisse ad hostilem exercitum, recta Byzantium fugiens contendit : animo agitans, Græcis Byzantii regnum tradere, ut hinc in Asiam transgressus, Asiæ res commodius adoriretur. Cum autem hujusmodi animo volveret sententiam, cognitus est a Turcis in via quæ Byzantium fert. Turci itaque, qui ibi habitabant, collecti in unum, ceperunt Musulmanem vivum, captumque abduxere ad Mosem, isto
94 munere eum honorare affectantes. Moses vero fratrem illico necavit. Turcos autem qui fratrem comprehenderant, comprehensumque ad se adduxerant, omnes cum liberis et uxoribus, adeoque cum universa familia igne cremavit, dicens eos impia commisisse. Merito igitur, cum regi suo violentas intulerint manus, has pœnas sceleris luisse commissi. Ipse ergo recepit regnum (92), et in Asiam transiens, eam formam Asiæ rebus induxit, quæ videbatur Asiæ regnum firmissimum et tutissimum effectura. Deinde abiit, Asia relicta, statuens obsidione cingere Byzantium. Thermæ hostiles exercitus admovit. Triballorum duci bellum intulit, ex regione ejus frequenter prædas agens, et Spenderobem (93) metropolim obsidione premens. Is erat Stepanus, Eleazari Pladicis uxoris frater, cui Bulco nomen erat. Ut Eleazarus vitam finiit, principatum ipse arripuit, et pro principe se gessit, Pajaziti strenue operam navans, quandocunque ejus auxilium implorasset. Stephanus cum foret in eo prælio quod propter Byzantium committebatur,

Notulæ marginales.

(92) Moses Turcor. rex octavus. Ann. 1412 circiter hæc gesta.

(93) Al. *Senderoviam.*

[61] ταύτῃ. *Sic etiam R.* [62] θυμοῦ. *Sic etiam R.*

defecit a Mose, et ad fratrem ejus transfugit. Hac rei indignitate irritatus Moses, urbem Stephani exercitu circumsedit, regionemque graviter populationibus vastavit. Ut autem oppugnatum ivit Byzantium, multum juvabatur agens ferensque quæcunque ex regione potuisset. Fabricans naves et triremes terra marique iter faciebat. Græci implentes naves et triremes, quæ in promptu erant, navalibus copiis prælium navale commiserunt, duce Emmanuele, notho regis Joannis filio, cum hostibus : et ex eo prælio Græci excessere victores. Hic Emmanuel regis filius cum prudentia et militari scientia facile omnes anteiret, tùm temporis Græcos ista victoria contentos esse jubet; ipseque plurima præfulgebat gloria. Hanc ejus gloriam cum haud æquo animo ferret regis frater, Emmanuelem in carcerem duci jussit : qui annis adhuc vixit septem et decem cum liberis suis. Moses, cum parum prospere successisset navale prælium, accedens per continentem, Byzantii regioni populando molestus erat : graviter quoque Thermam, quam obsidione cinxerat, affligebat, etiam cum Triballis bellum gerens. Pax autem intercesserat cum Turcorum in Asia ducibus ; proinde non hostilia patiebantur a Mose, plerumque in Europa ætatem agebat. Græci, cum fato functus esset Musulmanes, filium ejus Orchanem accersentes, opposuerunt Mosi hostem. Postea miserunt Thermam ad Pogdanum et alios Turcos, qui ibi stipendia faciebant, rogantes ut auxilio 95 essent Orchani procedenti in Europam, ut eam occuparet. Puer quidem Orchanis viro Turco ex Asia oriundo committebatur, cætera non ignobili, parum tamen fido, Palapanum (94) eum nominant. Orchanes venit Thermam : inde transita Macedonia, Berrhoen venit, et in regionem finitimam. Cum autem ad ipsum accurrerent Turci, qui ea loca tenebant, profectus est in Thessaliam. Moses ut accepit, Musulmanis filium Orchanem regnum sibi parare, et in Thessaliam pergere, proditionem puero per Palapanum subornat. Palapanum enim jubebat Moses, ut sibi significaret ubi puer cum suis versaretur, et deinde accedenti eum traderet. Palapanus quidem Orchanis itinera et loca in quibus morabatur, semper indicabat. Monebat qua adire deberet, ut puerum per proditionem caperet. Orchanes vero cum suis manebat in monte, qui Thessaliæ imminet. Eo cum accessisset Moses, ut indicatum erat a Palapano, puerum vivum capit, exercitumque trucidavit. Postea in Pogdam regionem profectus, eam suæ ditionis fecit ; et cum Græcis intentus in omnes occasiones, summa vi bellum gerebat. At Græci bello abstinebant prorsus. Jesus autem sive Josue, qui natu minimus erat filiorum Pajazitis, ad Græcos se recipiens, Christianam religionem assumpsit, nec multo post ad superos migravit.

A στα ναυπηγησάμενος, ἐπῄει διά τε τῆς ἠπείρου, καὶ διὰ θαλάσσης. Ἐνταῦθα πληρώσαντες οἱ Ἕλληνες πλοῖα ὅσα ἐπῆν αὐτοῖς, καὶ δὴ καὶ τριήρεις, ἡγουμένου Ἐμμανουήλου τοῦ Νόθου, Ἰωάννου τοῦ βασιλέως παιδὸς, ἀντανήγοντό τε καὶ ἐναυμάχησαν, καὶ ἐνίκησαν οἱ Ἕλληνες. Οὗτος δὲ ὁ Ἐμμανουῆλος, ὁ τοῦ βασιλέως παῖς, τὰ ἐς γνῶσιν καὶ φρόνησιν οὐδενὸς λειπόμενος, ἐπὶ τὸ ἐξηγεῖσθαι ἐς πόλεμον ἱκανά τε ἐδόκει ἐν τῷ τότε παρόντι, καὶ ηὐδοκίμει. Δι' ἃ δὴ εὐδοκιμῶν, ἑάλω τε ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ βασιλέως, καὶ ἐσπεσὼν ἐς εἱρκτὴν, διεγένετο ἐπὶ ἔτη ἑπτακαίδεκα σὺν τοῖς παισὶν αὐτοῦ. Μωσῆς μὲν οὖν ὡς ἔσφαλε τὴν κατὰ θάλασσαν [43], δύναμιν, ἐπιὼν διὰ τῆς ἠπείρου, ἐδῄου τε τὴν Βυζαντίου χώραν, καὶ Θέρμην ἣν ἐπολιόρκει, καὶ Τριβαλλοῖς ἐπολέμει. Πρὸς μὲν οὖν B τοὺς ἐν τῇ Ἀσίᾳ Τούρκων ἡγεμόνας, σπονδὰς ποιησάμενος, εἰρήνην ἦγε, καὶ ἐν τῇ Εὐρώπῃ τὰ πολλὰ διατρίβων ἐτύγχανεν. Ἕλληνες μὲν οὖν, ὡς ἐτελεύτησε Μουσυλμάνης, ἐπαγόμενοι τὸν παῖδα αὐτοῦ, τοὔνομα Ὀρχάνην, συνέστησαν ἐπὶ Μωσεῖ. Μετὰ δὲ ταῦτα ἔπεμψαν ἐς τὴν Θέρμην, ὡς ἐντεῦθεν τῷ τε Πογδάνῳ, καὶ τοῖς ἄλλοις τοῖς ταύτῃ Τούρκων, διὰ χρημάτων ἐπικούροις ὁρμῶντες ἐπὶ τὴν Εὐρώπην ἐπελαύνοι, καὶ τὴν χώραν κατάσχῃ. Ὁ μέντοι παῖς ἐπετέτραπτο ἀνδρὶ Τούρκῳ ἀπὸ Ἀσίας Παλαπάνῳ τοὔνομα, τὰ μὲν ἄλλα οὐκ ἀγεννεῖ, πιστῷ δὲ οὐ πάνυ, καὶ ἐς τὴν Θέρμην ἀφίκετο. Ἐξιὼν δ' ἐντεῦθεν ᾔει διὰ τῆς Μακεδονίας, ἐπὶ Βέῤῥοιάν τε καὶ τὴν ταύτῃ χώραν, καὶ προσχωρούντων αὐτῷ τῶν ταύτῃ ἐπι- C νεμομένων Τούρκων, ἤλαυνεν ἐπὶ Θετταλίαν. Μωσῆς δὲ ὡς ἐπύθετο τὸν Μουσουλμάνεω παῖδα τήν τε χώραν ὑπαγόμενον, καὶ ἐλαύνοντα ἐπὶ Θετταλίαν, συντίθεται προδοσίαν τῷ Παλαπάνῳ, ὥστε παραδοῦναι αὐτῷ τὸν παῖδα ἐπιόντι, καὶ διασημῆναι ἑκάστοτε ὅποι ἐλαύνοιεν περιιόντες. Οὗτος μὲν οὖν ὡς ἑκασταχοῦ ποι τῆς χώρας ἐπίοι, διεσήμαινέ τε τῷ Μωσῇ καὶ ἐδήλου ᾗ ἐπιὼν σφίσιν τε περιτύχοι, καὶ τὸν παῖδα παραδοίη αὐτῷ. Ἐγένοντο μὲν οὖν οἱ ἀμφὶ τὸν παῖδα ἐπὶ τὸ ἐς Θετταλίαν καθῆκον ὄρος τῆς Μακεδονίας, καὶ ἐνταῦθα ὡς ὑπεσημήνατο ὑπὸ Παλαπάνεω τῷ Μωσῇ ἐπιὼν, τόν τε παῖδα ἐζώγρησε, καὶ τὸν στρατὸν διέφθειρε. Μετὰ δὲ ταῦτα ἐπὶ τὴν Βογδάνου χώραν ἀφικόμενος, τήν τε χώραν αὐτῷ ταύτῃ ὑπηγάγετο, καὶ τοῖς Ἕλλησι διαπολεμῶν, D προσεῖχεν ἐκτεταμένως. Ἕλληνες μὲν οὖν οὔτε ἐπολέμουν, οὔτε ἐπολεμοῦντο· καὶ Ἰησοῦς ὁ νεώτερος τῶν Παιαζήτεω παίδων, ἐπὶ Ἕλληνας ἀφικόμενος, ἔς τε τὴν τοῦ Ἰησοῦ θρησκείαν μετέβαλε, καὶ οὐ πολλῷ ὕστερον ἐτελεύτησε.

Mechmetes Mosis frater, quem quoque genuerat Pajazites, ubi primum eam ætatem attigit quæ rebus gerendis idonea fuit, cum exercitu ex Cara-

Μεχμέτης μὲν οὖν, καὶ οὗτος Μωσέως μὲν ἀδελφὸς, παῖς δὲ Παιαζήτεω, ἀπὸ τῆς Καραμάνου χώρας ὁρμώμενος, ἐπειδὴ ἐν ἱκανῷ ἡλικίας ἦν, τούς τε συγ-

Notulæ marginales.

(94) Al. *Salapanum*.

[43] θάλατταν, *et R.*

γενεῖς τῶν Τούρκων μετῄει οἷς ἐπὶ τὴν ἀρχὴν ἐπιπαριών. Καὶ διαπρεσβευομένων, καὶ τῶν Ἑλλήνων ὑποδεχομένων καὶ αὐτῶν κατὰ δύναμιν ἐς τὴν βασιλείαν αὐτῷ συλλήψεσθαι, τήν τε Ἀσίαν ὑπηγάγετο, ἀχθομένων τῶν τῆς Ἀσίας ἀρίστων τῆς Μωσέως ἐν ἀρχῇ τυραννίδος, καὶ προσχωρούντων τῷ Μεχμέτῃ, τῆς τε Ἀσίας ὑπῆρξε, καὶ ἐπὶ τὴν Εὐρώπην ὑπηγάγετο. Οὗτος μὲν δὴ ὡς Μουσουλμάνης τε ἐβασίλευε, καὶ Μωσῆς καὶ Ἰησοῦς, πρότερον οἱ τὸ παιδίον ἐπιτετραμμένοι, μὴ κατάδηλον, ὅποι τυγχάνει ὂν τὸ παιδίον γενόμενον τοῖς ἀδελφοῖς, δεδοικότες μὴ συλληφθείη τε καὶ ἀπόλοιτο, χορδοποιοῦ τινος, ἐν Προύσῃ παρεκατέθεντο, ὡς ἂν τὴν τέχνην ἐκμανθάνοι, ὅποι τυγχάνει ὄν. Καὶ μετὰ ταῦτα, ὡς ἐνταῦθα τῆς ἡλικίας ἦν, ὅπῃ ἀντιλαβέσθαι τῶν πραγμάτων αὐτῶν [*] οἷός τ' ἦν, ἐχώρει ἐπὶ Καραμᾶνον τὸν Ἀλοῦριν. Καὶ ἐντεῦθεν δὴ, ὡς πρόσθεν μοι ἐδηλοῦτο, ὁρμώμενος, τῆς τε Ἀσίας εὐπετῶς ἦρξε, συνεπιλαβομένου τοῦ Καραμάνου, καί τινων ἄλλων ἡγεμόνων τῶν ἐν τῇ Ἀσίᾳ. Καὶ ἐπὶ Βυζάντιον διαβὰς, τῷ τε Ἑλλήνων βασιλεῖ ἐς λόγους ἀφίκετο, καὶ ὅρκια ποιησάμενοι ᾗ ἐδόκει αὐτοῖς ἐπιτηδείως ἔχειν, ἤλαυνεν ἐπὶ τῶν Τριβαλλῶν ἡγεμόνα, ἐπὶ τῆς Θρᾴκης, ὡς συμμίξων τε ἐκείνῳ, καὶ προσλαβὼν τὴν ἐκείνου δύναμιν, ἐπίῃ μαχούμενος τῷ ἀδελφῷ. Μωσῆς μέντοι ἐπεὶ ἐπύθετο τάχιστα διαβαίνοντα ἐπὶ τῆς Ἀσίας, ἐπήλαυνε σὺν πολλῷ τῷ στρατεύματι ἐπ' αὐτὸν, καί ποι τῆς χώρας διελαύνοντι κατὰ Χωριούπολιν [*], προσέμιξε τῷ ἀδελφῷ, καὶ ἐς μάχην καθίστατο. Συνταξάμενος δὲ ἐπῄει· καὶ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Μεχμέτης ἀντεπῄει συντεταγμένῳ τῷ στρατεύματι. Καὶ ὡς ἐγένοντο τἀδελφοῦ τὰ στρατεύματα, τὸ μὲν τῆς Ἀσίας διαβὰν σὺν τῷ Μεχμέτῃ, τὸ δὲ ἀπὸ τῆς Εὐρώπης συνέμισγον καὶ ἐμάχοντο. Μετ' οὐ πολὺ δὲ ἐτράπετο ἀπὸ τῆς Ἀσίας στράτευμα, καὶ ὥρμητο ἐς φυγήν. Μεχμέτης μὲν δὴ ὁ Χορδίνης ἐπὶ Ἀλῆν [*] Παιαζήτεω παῖδα ἐς Βυζάντιον διεσώζετο καὶ τὰ στρατεύματα διεσώζοντο. Ἐντεῦθεν αὖθις ἐπὶ τὴν Ἀσίαν διαβάντα ἐπεῤῥώννυντό τε αὖ, καὶ ἀνελαμβάνοντο σφᾶς, ὡς αὖθις ἐπιόντες, καὶ ἀναμαχούμενοι τῷ Μωσεῖ περὶ τῶν ἄλλων πραγμάτων. Χρόνου δὲ οὐ πολλοῦ διελθόντος, συναγείρας τὸ τῆς Ἀσίας στράτευμα, διεπορθμεύετο ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἐς τὴν Εὐρώπην. Ἐς μὲν οὖν τὴν Ἀσίαν διαβῆναι τὸν Μωσέα διεκώλυον Ἕλληνες, ἐπεὶ ἐπεκράτουν τὴν τῆς θαλάττης διάβασιν, καὶ τόν τε Ἑλλήσποντον ἐπετήρουν, καὶ τὸ ἐν Προποντίδι ἱερόν. Μεχμέτης μὲν οὖν, ὡς ἐς τὴν Ἀσίαν διέβη αὐτῷ τὰ στρατεύματα, ἵετο εὐθὺ Τριβαλλῶν, ὡς τὴν δύναμιν ἐκείνου προσληψόμενος, ἀξιόχρεων οὖσαν. Ὡς δὲ ἠπείγετο συμμίξαι Μωσῆς, ὡς ἐγένετο ἐν Πανίου χώρᾳ οὕτω καλουμένῃ τῇ ὑπὲρ τὸν Αἷμον χώρᾳ, ἐνταῦθα καταλαμβάνει ἐπίπροσθεν γενόμενος διὰ τοῦ ὄρους ὁ Μωσῆς τὸν ἀδελφὸν, καὶ ὡς ᾔσθετο

A mania profectus, Turcos sollicitabat, ut sibi subsidio venirent in acquirendo regno. Cum igitur ultro citroque legati ablegarentur, necnon Græci auxilium pollicerentur ad regnum capiendum, Asiæ imperium nactus est, cum optimus quisque indignaretur propter Mosis violentiam et tyrannidem, et adjungerentur Mechmeti advenienti. Atque in hunc modum Asiæ imperio potitus, etiam in Europam expeditionem parabat. Hunc quidem, regnante Musulmane, Moses et Jesus, quibus educandi pueri negotium datum erat, ne rescirent fratres ubinam puer aleretur, anxii ut caperetur et necaretur, artifici cuidam chordarum faciendarum tradiderunt Prusæ, ut artificium id addisceret. Postmodum cum jam per ætatem res ipsas tractare

B posset, abiit ad Caramanum Alurim. Hinc profectus, ut antea significavimus, Asiæ imperio facile potitus est, adjutantibus Caramano et aliis Asiæ quibusdam ducibus. Transgressus Byzantium, in colloquium cum Græcorum rege venit. Deinde cum utrinque se juramenti religione, quantum **96** satis erat, devinxissent, profectionem instituit ad Triballorum Thraciæque principem, ut ad hunc in colloquium adhibitus, copias ab eo acciperet, quibus subnixus, fratri bellum inferret. Ut rumore allatum est ad Mosem, fratrem quam ocissime in Asiam (95) trajecisse, obviam processit, magno instructus exercitu. Et cum alicubi regionem quamdam transiret, juxta ejus regionis oppidum in

C fratrem incidit. Accingebatur itaque ad pugnam, ordinesque explicabat, et instructo agmine Mechmetes contra fratrem ibat. Cum autem in conspectum venisset uterque exercitus, hic quidem per Asiam iter metiens, alter ex Europa adveniens, collatis signis prælium inibant. Exercitus Asianus haud diu stetit, verum terga dans, fugiebat: unde et Mechmet palam se proripit. Fidium vero opifex, instructor et magister ejus, Halim Pajazitis quoque filium Byzantium incolumem deduxerat: ad quem Mechmet fugiens, ibi quoque cum exercitu ab cæde servatus est. Hinc receptis animis, denuo in Asiam (96) trajicere decernunt, pugnaturi cum Mose propter alias res. Nec multo tempore interjecto, conscriptum Asianum exercitum Græci in

D Europam transportabant. Mosem in Asiam transgredi haud sinebant Græci, qui occupaverant trajectum. Præsidio etiam tenebant Hellespontum, et templum (97) in Propontide situm. Mechmetes, ut copias suas traduxit in Asiam (98), recta ad Triballos iter maturavit, ut inde exercitum compararet, quem præsenti negotio in primis commodum judicabat, et cum fratre prælii aleam experiretur. Moses prælii cupidus, venit in regionem quæ supra Hæmum est, Panium dictam: in qua, quia

Notulæ marginales.

(95) Europam
(96) Ex Asia.
(97) Hieron.
(98) Ex Asia.

[*] αὐτῷ, et R. [*] al. Χαρ. [*] Ἀνῆν, R. Ἀλίην, al. Ἀλῆν.

præcesserat montem, invenit fratrem. Ut sensit fratrem accedere, et jam in proximo esse, aciem instruit et prælium capessit : moxque in fugam agitur, qui fugiens properabat ad Triballorum ducem. Cum autem ibi versaretur, misit legationem ad optimates Turcorum, et ad Chasanem, Brenezem (99) Amuratemque, ut sollicitaret eorum animos ad defectionem. At hi defectionis sermonem primo abnuebant : verum tandem ipsi inter sese defectionis consilia capiunt. Hinc Brenezes sua sponte transfugiebat ad Mechmetem, trahens secum Turcorum proceres et filios, necnon Chasanem cum optimis quibusque de peregrinorum cohorte. Cum jam accessissent copiæ Mechmeti haud pœnitendæ, quibus fretus prælii fortunam cum fratre facile tentare posset, assumpto Triballorum principe, contra fratrem pergere, et prælii potestatem facere **97** instituit. Moses igitur, ut Mechmetis consilium impediret, ne facile in Europam transire eamque sui juris facere posset, ducens secum universum Europæ exercitum, et januæ milites, exceptis his qui ad Mechmetem concesserant in Erysorum (1) regione consedit. Ibi Mechmetes in expeditionem egressus, castra locavit. Ut autem appropinquavit Mosis castris, copias in aciem eduxit. Sinistrum cornu tenebat Triballorum dux; dextro præerat Brenezes cum filiis suis. Secum enim in castris habebat filios, qui ipsi nati erant : Agathen, Baramum, Haliem, Beicen, et Jesum. Postquam autem et Moses aciem suam instruxit, accedens omnia explorabat, et ubi sibi opportunissimum videbatur, stetit : et ubique suis præsens erat. Ibi tum Chasanes peregrinorum dux, qui desciverat a Mose, equo vectus ad Mosis exercitum, voce quam potuit maxima exclamavit, peregrinos appellans : O filii, quid cunctamini, aut quid differtis continuo abire ad regem vestrum, virum ex genere Otomanidarum ortum, et justissimum et æquissimum, quique omnes sui generis principes virtute antecedit? Verum miseri manetis, contumeliis affecti a viro qui nec sibi nec amicis quidquam salutare prospicere potest? Hæc quidem clamantem, et ad aciem festinantem audivit rex. Quidam autem respondens, inquit : O rex, non aspicis Chasanem peregrinorum ducem, quem in maximo penes te honore habuisti, incitare peregrinos ad defectionem? Quæ ubi advertit Moses parari, non amplius suos continuit : verum immittens eos, ipseque equo calcaria subdens, ferebatur in Chasanem, ut eum occideret, currebatque plenis et effusis habenis. Chasanes ut accepit, Mosem contra se summa celeritate niti, et ipse adhibita festinatione summa aufugit. Moses acerrime inse-

A ἐπιόντα τὸν ἀδελφὸν ἐγγυτάτω οἱ γενέσθαι, παρετάξατό τε καὶ εἰς μάχην καθίστη. Μετ' οὐ πολὺ δὲ ἐτράπετο, καὶ φεύγων ᾤχετο ἐπὶ τῶν Τριβαλλῶν ἡγεμόνα. Καὶ ἐπειδὴ διέτριβεν αὐτοῦ, ἔπεμπε λόγους παρὰ τῶν Τούρκων τοὺς ἀρίστους περὶ ἀποστάσεως πρός τε Χασάνην τῶν ἐπηλύδων ἄρχοντα, καὶ ἐπὶ Βρενέζεα, καὶ Ἀμουράτην [67]. Οἱ δὲ τούς τε λόγους προΐεντο, καὶ σφίσι λόγον ἐδίδοσαν περὶ ἀποστάσεως. Ἐντεῦθεν Βρενέζης αὐτός τε αὐτομολεῖ παρὰ Μεχμέτη, ἔχων παρ' ἑαυτῷ Τούρκους τε ὡς πλείστους, καὶ δὴ καὶ τοὺς παῖδας, Χασάνην σὺν τοῖς νεηλύδων τοῖς ἀρίστοις. Ἐντεῦθεν ὡς τῷ Μεχμέτῃ προσεγένετο δύναμις, ὥστε διαπειρᾶσθαι ἱκανὸς εἶναι τοῦ ἀδελφοῦ, λαβὼν καὶ τὸν Τριβαλ- B λῶν ἡγεμόνα μεθ' ἑαυτοῦ, ἤλαυνεν ἐπὶ τὸν ἀδελφὸν ὡς μαχούμενος. Μωσῆς μὲν οὖν διανοούμενος ἐμποδὼν γενέσθαι τῷ ἀδελφῷ, ὥστε μὴ ἐξελαύνειν εἰς τὴν Εὐρώπην, καὶ προσάγεσθαι αὐτῷ τὴν χώραν, ἔχων τάς τε θύρας, καὶ τὸ τῆς Εὐρώπης στράτευμα ἅπαν, πλὴν τῶν παρὰ Μεχμέτη αὐτομολησάντων, διέτριβε κατὰ τὴν τῶν Ἐρυσῶν χώραν. Ἐνταῦθα ἐξελθὼν ὁ Μεχμέτης ἐστρατοπεδεύετο. Ὡς δὲ ἀγχοῦ γενόμενος τῷ στρατεύματι Μωσέως, παρετάξατο εἰς μάχην. Καὶ εἶχε μὲν τὸ εὐώνυμον αὐτοῦ κέρας ὁ τῶν Τριβαλλῶν ἡγεμών, τὸ δεξιὸν δὲ Βρενέζης σὺν τοῖς παισὶν αὐτοῦ. Παρῆσαν γὰρ αὐτῷ παῖδες γενόμενοι Ἀγαθοὶ [68], Βαράμος τε καὶ Ἀλίης [69], καὶ Βείχης καὶ Ἰησοῦς. Ἐπειδὴ δὲ καὶ Μωσῆς παραταξάμενος, εἶχεν ἐν τάξει τὰ στρατεύματα αὐτοῦ, C καὶ παριὼν ἐπεσκόπει, καὶ καθίστη, ὡς αὐτῷ ἐδόκει, παρελαύνων ἁπανταχῇ, ἐνταῦθα Χασάνης ὁ τῶν νεηλύδων ἄρχων αὐτομολήσας, τότε δὴ προσελάσας τῷ ἵππῳ ἐπὶ τὸ Μωσέως στράτευμα, ἐφώνει πρὸς τοὺς νεήλυδας· Ὦ παῖδες, τί διαμέλλετε, καὶ οὐκ ἐξέρχεσθε [70] ὅτι τάχιστα ἐπὶ τὸν βασιλέα ὑμῶν, ἄνδρα τε τῶν τοῦ γένους Ὀτουμανίδων δικαιότατόν τε καὶ ἐπιεικέστατον, καὶ πάντας δὴ τοῦ γένους αὐτοῦ ὑπερβαλλόμενον ἀρετῇ; Ἀλλὰ ἀνέχεσθε [71] ὑβριζόμενοι, καὶ κακῶς πράττοντες ὑπ' ἀνδρὸς ὑβριστοῦ τῇ φύσει, καὶ ἀλαζόνος, καὶ ἑαυτῷ καὶ τοῖς ἐπιτηδείοις αὐτοῦ οὐδὲν ὑγιὲς ἔχοντος; Ταῦτα λέγοντος τοῦ Χασαλέω, ὥσπερ ἐλαύνων ἐπὶ τὰς συντάξεις, ἤκουεν ὅ τι λέγοι ὁ ἀνὴρ οὗτος. Ὑπολαβὼν D δέ τις ἔφασκεν· Ἀλλ', ὦ βασιλεῦ, οὐχ ὁρᾷς, Χασάνην τὸν νεηλύδων ἄρχοντα, μέγα τιμηθέντα ὑπὸ σοῦ, ὡς ἐξυβρίζει, τοὺς νεήλυδας ἐπικαλούμενος ἐπὶ ἀπόστασιν; Ἐνταῦθα, ὡς ἤκουσε ταῦτα Μωσῆς, οὐκέτι ἐπέσχεν αὐτοὺς [72], ἀλλὰ ἐπαφεὶς τὸν ἵππον ἐκέντει ἐπὶ τὸν Χασάνην, ὡς ἀναιρήσων, καὶ ἔθεε ἀνὰ κράτος. Χασάνης μὲν οὖν ἐπεί τε τάχιστα ᾔσθετο Μωσέα ἀνὰ κράτος ἐλαύνοντα ἐπ' αὐτὸν, ἔφευγέ τε αὐτὸς κατὰ δύναμιν· Μωσῆς δὲ ἐφείπετο διώκων. Ἐνταῦθα καταλαβὼν φεύγοντα καταίρει [73]

Notulæ marginales.

(99) Hrouezem.

(1) Mysorum.

[67] Ἀμούρην. [68] f. Ἀγάθης. [69] Ἀλιῆς. *R. ut in c.* [70] ἐξέρχεσθαι. *R. ut in c.* [71] ἀνέχεσθαι. *R. ut in c.* [72] αὐτόν. *R. ut in c.* [73] καθαιρεῖ. *R. ut in c.*

τῷ ξίφει τὸν ἄνδρα ἄνωθεν καθεὶς τὸ ξίφος. Θεράπων A δὲ τοῦ Χασάνεω, ὡς ἐπεῖδε τὸν δεσπότην αὐτοῦ ἀναιρεθέντα, καὶ ὡς τὸ δεύτερον Μωσῆς ἐπανατεινόμενος τὸ ξίφος παίσων αὖθις, κατῄρει ὁ Χασάνεω θεράπων, καὶ τὴν χεῖρα ἐπανατεινόμενος, τὴν χεῖρα ἀφεῖλε τῷ ξίφει. Ὁ δὲ ὡς ᾔσθετο τῆς χειρὸς αὐτοῦ πεσούσης, ἤλαυνε μέντοι ἐπὶ τὸ στρατόπεδον. Καὶ ὡς ᾔσθοντο αὐτὸν τὰ στρατεύματα λελωβημένον, φεύγοντες ᾤχοντο πρὸς τὸν ἀδελφόν. Ἐνταῦθα δὴ καὶ αὐτὸς οὐδὲν ἐπέχων, δρόμῳ ᾤχετο φεύγων ἐπὶ τὴν Δακίας χώραν. Μεχμέτης μὲν οὖν αὐτίκα, ὡς τὰ στρατεύματα ἴει ἐπ' αὐτὸν, καὶ τὰ πράγματα αὐτῷ ἐγένετο, αὐτίκα ἐδόκει τὸν ἀδελφὸν ἐπιδιώκειν. Καὶ κάμνοντα αὐτὸν, καὶ σὺν τῇ μιᾷ χειρὶ ἐλαύνοντα, καὶ ἔς τι ἕλος ἐμβαλόντα, συλλαμβάνουσι. Καὶ ἄγοντες παρὰ τῷ ἀδελφῷ, B κατεχρήσατο αὐτίκα ἀγχόνῃ τὸν λαιμὸν βιασάμενος. Ἐνταῦθα Μεχμέτης ὁ Παιαζήτεω τὴν βασιλείαν παραλαβὼν, τούς τε Ἕλληνας ἐπιτηδείους ὄντας αὐτῷ, τῷ Τριβαλλῶν ἡγεμόνι χώραν ἐδωρήσατο, ἱκανὴν τῇ παροίκῳ αὐτοῦ. Μετὰ δὲ ταῦτα στράτευμα [74] ἐπιπέμψας ἐπὶ τὴν Δακίας χώραν, ταύτην τε ἐδῄου. Ἐς ὃν δὴ πρέσβεις πέμψας ὁ τῶν Δακῶν ἡγεμὼν, σπονδάς τε ἐποιήσατο, ἐφ' ᾧ ἀπάγειν φόρον ὅντινα ἐτάξατο αὐτῷ Μεχμέτης βασιλεύς. Ἕλλησι μέντοι φιλία ἦν αὐτῷ διὰ τέλους. Διὸ καὶ Ἐμμανουὴλ ὁ Βυζαντίου βασιλεὺς ἐπὶ Πελοπόννησον ἀφικόμενος, τόν τε Ἰσθμὸν ἐτείχισε, καὶ τοὺς Πελοποννησίους αὐτοῦ μεταπεμψάμενος, ἐπειδὴ ἐτείχισε τὸν Ἰσθμόν. Ὁ δὲ Ἰσθμὸς οὗτος ξύμπασαν τὴν Πελοπόννησον, ὥστε C νῆσος γενέσθαι, διείργει ἐς δύο καὶ τεσσαράκοντα σταδίους ἀπὸ θαλάττης εἰς θάλατταν καθήκων, καθ' ὃν δὴ χῶρον καὶ Ἴσθμια ἐτελεῖτο τοῖς Ἕλλησι. Διήκει δὲ ἀπὸ Κορίνθου πόλεως σταδίους πέντε καὶ εἴκοσι. Τοῦτον τὸν Ἰσθμὸν, ἐλαύνοντος Ξέρξεω τοῦ Δαρείου ἐπὶ τὰς Ἀθήνας, ἐτειχίσαντο Πελοποννήσιοι, διακωλύειν βουλόμενοι, μὴ παριέναι εἴσω τῆς Πελοποννήσου τὸν βάρβαρον. Μετὰ δὲ ταῦτα Ἰουστινιανὸς ὁ Ῥωμαίων βασιλεὺς τὸ δεύτερον ἐτείχισε. Καὶ οὗτος δὴ ὡς εἰρηναῖα αὐτῷ πρὸς Μεχμέτην τὸν Παιαζήτεω, ἐς Πελοπόννησον ἀφικόμενος, τόν τε ἀδελφὸν αὐτοῦ καθίστη ἐπὶ τὴν ἀρχὴν τῆς Πελοποννήσου, καὶ τὸν Ἰσθμὸν ἐτείχισεν, ὥστε αὐτῷ τελέσαι τοὺς Πελοποννησίους ἐπὶ τὴν τοῦ Ἰσθμοῦ φυλακὴν χρήματα. Προηγόρευε μὲν οὖν ἐς D τὸν Ἰσθμὸν συλλέγεσθαι· οἱ δὲ ἐπύθοντο, καὶ συλλεχθέντες, ἐτείχιζον, συμβαλλόμενον ἕκαστον τὴν ἑαυτοῦ δύναμιν. Ἐπεί τε δὴ ἐς τέλος ἤγαγε τὸ τείχισμα, ἐνταῦθα συλλαμβάνει τοὺς Πελοποννησίων ἄρχοντας· οἳ πολὺν κατέχοντες χρόνον τὴν χώραν, οὐδέν τοι πάνυ πείθεσθαι τοῖς Ἑλλήνων ἡγεμόσι βούλοιντο, ὅ τι μὴ σφίσιν αὐτοῖς δοκοῦν ἔστι τι ὠφελεῖν αὐτούς. Τότε μὲν δὴ συλλαβὼν τούτους ἐκομίζετο ἐπὶ Βυζάντιον, ἔχων καὶ τοὺς Πε-

A cutus, ut fugientem est indeptus, gladio eum peremit, e supernis ictum inferens. Minister autem Chasanis, ut dominum suum vidit necatum, jamque Mosem iterum librare ictum in Chasanem, Chasane subtracto, librantis ictum manum abscidit gladio. Qui, ut cognovit manum sibi præcisam, propere in castra rediit. Ut milites viderunt eum esse mutilatum, ibant ad Mechmetem. Moses autem copiis jam omnibus nudatus, cum nihil efficere posset, celeri fuga in Daciæ regionem abire festinabat. Mechmetes autem ubi primum ad ipsum exercitus convolarant, rebusque jam potitus esset, statuit continuo fratrem fuga sibi consulentem persequi. Eum itaque ægrum una manu fugientem, et in palustri **98** loco se condentem deprehenderunt. B Deprehensum adduxerunt ad fratrem, qui illico eum necavit, guttur ejus laqueo frangens. Mechmetes igitur (2) cum jam regnum esset nactus, et ad id parandum sibi in primis utilem fuisse Græcorum operam cognovisset, regionem amplam suæ finitimam Triballorum duci donavit. Postea exercitibus missis, Daciam evastabat. Ad quem pacem petitum legatos misit Daciæ princeps, promittens se tributum regi pensurum, quantumcunque imperasset. Pax ea conditione data est. Cum Græcis Mechmeti perpetua amicitia fuit. Quapropter Emmanuel Byzantii rex cum in Peloponnesum venisset, Isthmum muro cinxit: et Peloponnesios, ubi Isthmum muro circumdedisset, accersivit. C Isthmus universam Peloponnesum, ut in insulæ formam redigatur, concludit, extendens se a mari in mare, quo spatio colligit quadraginta duo stadia. Eo loci Isthmia celebrare Græci consueverunt. Extendit se ab urbe Corintho ad stadia viginti quinque. Isthmum autem accedente cum hostilibus copiis Xerxe Darii filio contra Athenienses, muro complexi sunt Peloponnesii, arcere volentes barbarum Peloponnesi accessu. Postea etiam Justinianus Romanorum imperator muro Peloponnesum inclusit. Emmanuel igitur cum pax intercessisset cum Mechmete Pajazitis filio, in Peloponnesum veniens, fratrem Peloponneso præfecit, Isthmumque muro firmavit undiquaque, et tributum imperavit Peloponnesiis, quo D Isthmum defendere posset. Edixitque ut omnes in Isthmo convenirent: qui edicto parentes, convenere, congregatique murum exstruxere, cum quilibet pro se sedulo suum opus exsequeretur. Ubi autem ad finem deductum est ædificium illud, Peloponnesi duces capit: qui longo tempore regionem tenentes, parere recusabant Græcorum ducibus, nisi quando et ipsorum ibi quoque verteretur utilitas. Captos secum Byzantium ducebat, interim diligenti custodia Peloponnesios circumdans. Ca-

Notulæ marginales.

(2) Nonus Turcorum rex.

[74] στρατεύματα. *Sic etiam R.*

pios quidem duces secum trahens, abibat Peloponneso. Mechmetes ubi ad regnum promotus est, succedente tempore expeditionem sumpsit contra Ismaelem Sinopæ principem. Amicus enim et socius fuit Mosis, cujus opera enixe Moses adjutus est in bello, quod gessit cum fratre Mechmete. Mittens itaque Ismael legatos, quibus mandarat, ut dicerent, se paratum esse æris redditus omnes Mechmeti nomine tributi assignare, si secum pacem fecisset. Hæc enim regio Asiæ sola, quod sciam, æs profert. Cum igitur æris redditus tradidisset **99** Mechmeti, bellum pace commutatum est. Tandem discordia inter ipsum et Venetos exarsit, qua impulsus (3), Venetis bellum indicit, propter regionem quæ Ionium spectat : cui missis exercitibus vastitatem maximam inducebat. Veneti legatis missis, ut nihil æqui impetrare potuerunt, animos quoque in id bellum summa vi intenderunt.

A λοποννησίους ἐν φυλακῇ. Τούτους μὲν ᾤχετο ἄγων. Μεχμέτης δὲ ὡς ἐβασίλευε, χρόνου ἐπιγινομένου, ἐστρατεύετο ἐπὶ τὸν Ἰσμαήλην Σινώπης ἡγεμόνα, ὅτι τῷ Μωσεῖ φίλος τε ἐδόκει καὶ ἐπιτήδειος, ὡς συμβαλέσθαι ἐς τὸν καθ' ἑαυτὸν [75] πόλεμον· πρεσβείαν δὲ πέμψας, καὶ ταξάμενος ἀπάγειν φόρον, τὴν τοῦ χαλκοῦ πρόσοδον· δοκεῖ γὰρ τοῦτο τὸ χωρίον τῶν κατὰ τὴν Ἀσίαν φέρειν μόνον, ὧν ἡμεῖς ἴσμεν τὸν χαλκόν. Τούτου δὲ τὴν πρόσοδον παραδοὺς τῷ βασιλεῖ Μεχμέτῃ, σπονδάς τε ἐποιήσατο, καὶ τὸν πόλεμον κατελύσατο. Πρὸς μέντοι τοὺς Οὐενετοὺς διενεχθεὶς, ἐπολέμησε, διά τε τὴν πρὸς Ἰόνιον χώραν τῶν Οὐενετῶν, ἐς ἣν ἐπιπέμψας στρατεύματα, ἐδῄου. Ἔνθα δὴ διαπρεσβευσάμενοι, ὡς οὐδὲν εὕραντο ἐπιτήδειον, ἐπολέμουν αὐτῷ.

Apparet gentem istam admodum esse vetustam, et nobiles Iones fortitudine et generoso spiritu longo intervallo post se reliquisse. Habitaverunt antiquitus regionem vergentem ad sinum Ionicum, et ab Illyrico in Italiam excurrentem. Antiqui eos Enetos nuncupabant :postmodum Veneti dicti sunt. Profecti autem ex continenti, partim voluntate, partim necessitate subacti, ut quorum regio vastata esset ab Attila rege, ut in majore securitate essent in posterum, insulam quamdam parvam et palustrem, distantem ab continente quindecim stadiis, ædificiis occupare statuerunt. Initium ædificandi factum est a paucis Venetis in unum collectis. Deinde accessere quoque finitimi continenti, bellis graviter divexati. Urbs autem illa usque incrementum sumebat ædificiis et legibus, cum accolæ plurimi non cessarent eo confluere. Crescebat quidem ea civitas mirum in modum disciplinæ sanctitate, cum eo accurrerent plurimi bonis legibus enutriti, et plurimi virorum continentis illustres eo advolarent. Præterea si quis patria fortunisque omnibus pulsus vi hostili erat, huc gressus dirigebat. Urbs illa, incredibile dictu est, quam brevi opibus creverit et disciplina. Multi Græci et Romani, necnon alii viri clarissimo genere exorti, in patria usi haud satis prospera fortuna, aut a civibus pulsi, aut ab hostibus exacti, in hanc urbem congregabantur, filii existentes virorum illustrium, qui regebant regionem haud infrugiferam. Ili quidem partim in Ioniam et Græciam, partim vero in Italiam pulsi, in istam civitatem se recipientes, securius habitabant. Cum autem ea sit urbs emporium celebre, animum adjcere ad mercaturam necessario. Quia continentem non attingunt, nec eorum fructuum, quos continens profert, ipsis copia futura erat. Proinde merito mercaturæ operam dederunt, ut necessaria mari subveherentur. Cumque quilibet sedulo mercibus permutandis incumberet, brevi incredibilem

B Δοκεῖ δὲ τοῦτο τὸ γένος παλαιόν τε γενέσθαι, καὶ τῶν κατὰ τὸν Ἰόνιον εὐγενῶν κράτιστόν τε εἶναι καὶ γενναιότατον. Ὤικουν δὲ τὸ πρῶτον χώραν τὴν πρὸς τῷ μυχῷ τοῦ Ἰονίου, ἀπὸ Ἰλλυριῶν καθήκουσαν ἐπὶ Ἰταλίαν καὶ Ἐνετοὶ μὲν τοπαλαιὸν ὠνομάζοντο· μετὰ δὲ ταῦτα Οὐενετοὶ ἐκλήθησαν. Ὁρμώμενοι δὲ ἀπὸ τῆς ἠπείρου τὰ μὲν προαιρέσει, τὰ δὲ καὶ ἀνάγκῃ, δῃουμένης τῆς χώρας αὐτῶν, ὥστε ἐν ἀσφαλεῖ μᾶλλον οἰκεῖσθαι, ἐπὶ νῆσόν τινα βραχεῖαν καὶ τεναγώδη ἀπὸ τῆς ἠπείρου ἐς πεντεκαίδεκα σταδίους ᾤκησαν. Ἀπὸ σμικροῦ δέ τινος ὁρμώμενοι, συλλεγομένων ἐς αὐτοὺς καὶ τῶν ἀπὸ τῆς ἠπείρου περιοίκων, ὑπὸ τῶν πολεμίων ὅτι μάλιστα κακουμένων, καὶ προσγινομένων ἀεὶ ἀπὸ τῆς ἠπείρου, ᾠκίσθη τε ὁ χῶρος οὗτος, καὶ εὐνο- C μήθη ἐς μέγα δυνάμεως. Ἐχώρει δὲ ἡ πόλις αὕτη, εὐνομουμένων τε τῶν ἐς αὐτὴν συνεληλυθότων ἀπό τε τῆς ἠπείρου ἐπισήμων ἀνδρῶν, εἴ τινα τήν τε χώραν ἀφελόμενοι οἱ πολέμιοι ἐπιδιώκοιεν, ἐνταῦθα γενόμενος ᾤκει. Μεγάλης δὲ τῆς πόλεως ἐν βραχεῖ γενομένης, πολλοί τε Ἑλλήνων τε καὶ Ῥωμαίων, καὶ ἄλλων συχνῶν γενῶν ἄνδρες, γένους ὄντες περιφανοῦς, ἤν τις ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ μὴ εὖ φέροιτο, εἴτε ὑπὸ τῶν ἀντιστασιωτῶν διωκόμενοι, εἴτε ὑπὸ τῶν πολεμίων ἐξελαυνόμενοι, ἐς ταύτην δὴ τὴν πόλιν συνελέγοντο, ἄνδρες ἐπίσημοί τε καὶ ἀγαθοὶ, καὶ παῖδες ἀνδρῶν τε ὄντες ἐπιφανῶν, καὶ χώρας ἀρχόντων οὐ φαύλης. Τοῦτο μὲν, ἐς τὴν κατὰ τὸν Ἰόνιον χώραν καὶ τὴν Ἑλλάδα, τοῦτο δὲ, D καὶ ἐς τὴν Ἰταλίαν ἐξελαυνόμενοι καὶ ἐνταῦθα ἀφικόμενοι, ᾤκουν δὴ ἀσφαλέστερον. Ἐχούσης δὲ τῆς πόλεως ἐμπορίαν, ὅτι μάλιστα ἀνάγκης ἀποδεικνυμένης ἐς τοῦτο τὸ τρέπεσθαι ἕνα ἕκαστον, διὰ τὸ μηδαμῇ τῆς ἠπείρου τοὺς ἐποίκους ἀντέχεσθαι, μηδὲ ὅσα φέρει ἡ ἤπειρος, ἐργαζομένων τὰ ἐπιτήδεια ἐς τὴν πόλιν, χρήματα μεγάλα ἐργασάμενοι ἀπὸ τούτου, τήν τε δύναμιν ἀξιόχρεω ἀπεδείκνυντο ἁπανταχῇ, καὶ τὴν πόλιν διῴκουν [76], οἰκημάτων τε

Notulæ marginales.

(3) Anno 1408.

[75] ἑαυτοῦ. *Sic etiam R.* [76] *al.* ἐδιοίκουν.

τῷ πολυτελεῖ, καὶ μεγαλοπρεπείᾳ οἰκιῶν καὶ ναῶν. Τριήρεις δὲ ναυπηγησάμενοι οὐκ ὀλίγας, καὶ δυνάμεις περιβαλόμενοι ἰσχυράς, πρός τε τοὺς ἐν τῇ θαλάττῃ δυνατοὺς δοκοῦντας γενέσθαι προενηνεγμένοι, φθόνῳ διεπολέμουν, ἀεὶ ἐπ' αὐτοὺς τὸν πόλεμον ἐπιφερόντων, τῷ δοκεῖν ἐπὶ μέγα ἤδη χωρῆσαι δυνάμεως. Τήν τε πρὸς τὸν Ἰόνιον χώραν ἐκπλέοντι ἐπ' ἀριστερά, ἐπ' αὐτοῦ δὴ τοῦ μυχοῦ, χώραν τε οὖσαν οὐ φαύλην, καὶ πόλεις εὐδαίμονας ὑπηγάγοντο, ἐπὶ τὸ Αἰγαῖον πέλαγος ἀφικέσθαι· τούς τε παράπλους αὐτοῦ ταύτῃ καταστρεψάμενοι, Κέρκυράν τε ἐχειρώσαντο σύμπασαν, καὶ Εὔβοιάν τε καὶ Κρήτην, καὶ Πελοποννήσου τὰς πόλεις. Καὶ ἐπὶ Συρίαν δὲ ἀφικόμενοι στόλῳ, καὶ Κυρήνην πόλιν ὑφ' αὑτοῖς ποιησάμενοι, μεγάλα ὑπεδείκνυντο ἔργα, πρός τε τοὺς βαρβάρους ταύτῃ πολλαχῇ διαναυμαχήσαντες, καὶ τῆς θαλάσσης τῆς ἐντὸς Ἡρακλείων στηλῶν ἐπικρατήσαντες, κατά τε Εὐρώπην, πρὸς τοὺς ἐν τῇ θαλάττῃ δοκοῦντας δύνασθαι ὁτιοῦν διεπολέμουν. Καὶ Ἰταλίας μέντοι τῆς παράπλου οὐδὲν ὅ τι καὶ ἄξιον λόγου ὑπηγάγοντο σφίσιν, ὅτι μὴ Ῥαβέννην πόλιν εὐδαίμονα, τελευτήσαντος τοῦ ἐν αὐτῇ ἡγεμόνος, διὰ τὸ μὴ ἐς τὸ ὁμόφυλον ἰέναι πολέμῳ, ἀλλ' ἐπὶ τοὺς ἀλλοφύλους διαναυμαχεῖν. Ἐπολέμησαν δὲ οὗτοι πρός τε τοὺς Ἕλληνας, καὶ ναυμαχίας περιγενόμενοι, τήν τε μητρόπολιν ἐχειρώσαντο, ἐπισπομένων σφίσι καὶ ἑσπερίων συχνῶν. Ἐξηγουμένων δ' αὐτῶν ἐπὶ τοὺς Ἕλληνας, καὶ ὡς τῆς ἠπείρου ἀντέχεσθαι ἤρξαντο, ἐν βραχεῖ δὲ χώραν τῆς ἠπείρου ἐκτήσαντο ἀγαθήν, καὶ ὀχυρὰν τὴν πόλιν αὐτῶν παρείχοντο, κατ' ἄμφω τὼ δυνάμεε ἐπὶ μέγα αὔξοντες. Πρός τε τοὺς τῆς ἠπείρου ἡγεμόνας διενεχθέντες, ἐπολέμησαν ἐπὶ πολλὰς γενεὰς τὸν πόλεμον, καὶ διέφερον χρημάτων προσόδῳ, τὴν πόλιν μεγάλην ἑαυτοῖς παρασκευασάμενοι. Μετὰ δὲ ταῦτα καὶ ὑπὸ Βαρβάρων βασιλέως, τῆς Ἰταλίας πρὸς ἑσπέραν χώρας, πρὸς τὸν Ῥώμης ἀρχιερέα, ἐκπεσόντα τε τῆς ἀρχῆς, καὶ τῆς Ῥωμαίων πόλεως κατήγαγόν τε τὸν ἀρχιερέα καὶ πρὸς τὸν βασιλέα πολεμήσαντες, ὥστε ἐμπεδῶσαι τῷ ἀρχιερεῖ τὴν ἀρχήν, ναυμαχίᾳ τε ἐπεκράτησαν, καὶ κατήγαγον. Καὶ πρός τε τοὺς Ἰανυΐους, δοκοῦντας τῆς κατὰ χωρία ἐκεῖσε, καὶ τὴν πάραλον τῆς Ἰταλίας ἐπικρατεῖν, πόλεμον ἐξενεγκόντες, μεγάλα ἀποδείξασθαι ἔργα, πολλαχῇ διαναυμαχήσαντες καὶ περιγενόμενοι. Οὗτοι τοιγαροῦν τὸν πρὸς τοὺς Οὐενετοὺς πόλεμον ἀναιρούμενοι, ὀλίγου δεῖν τὴν πόλιν αὐτὴν ἐχειρώσαντο, ἐπιπλεύσαντες τριήρεσι καὶ ναυσὶν ἐπὶ τῶν Οὐενετῶν λιμένα, καὶ εἰσελθόντες κατὰ τὸ ἐπὶ Κλιζόην [77]. Πόλις δὲ αὐτῶν οἰκεῖται, ὅπῃ δὴ ὁ λιμὴν μέγας τε ὤν, καὶ πενταкοσίους σταδίους διήκων, λήγει ἐς τὴν κατὰ τὸν Ἠριδανὸν χώραν. Ταύτῃ γὰρ Ἠριδανὸς μέγας τε τῶν κατὰ τὴν Ἰταλίαν ποτα-

A potentiam sibi peperere. Urbem basilicarum et domorum, necnon templorum magnificentia condecorarunt. Triremes exstruxere non modicas, et munimentis se communiere firmissimis. Deinde ambitione moti, navalia **100** prælia committebant cum iis qui longe lateque navali gloria coruscare videbantur. Etiam hi quorum potentia mari maxima erat, metuebant Venetorum lacessere arma : adeo magna his accesserat potentia. Regionem autem haud infrugiferam, quæ naviganti a sinu versus Ionium a sinistra est, et urbes opulentas subegerunt usque ad mare Ægæum. Hujus portus omnes in potestatem redigentes, Corcyram universam in ditionem acceperunt. Ceperunt Eubœam, et Cretam, Peloponnesique urbes. Cum classe venerunt

B in Syriam: subigentesque Cyrenen urbem, magna militaris virtutis facta designabant, ubique cum Barbaris prælia navalia facientes, et mare universum, quod est intra Herculis columnas, perdomantes. Etiam pugnabant fortiter contra eos qui erant in Europa, et sibi admodum potentes videbantur : nec oratione dignum puto, quod non adnavigarunt Italiæ, nec sibi subjecerunt Ravennam, urbem opulentam, principe hujus defuncto. Quia nempe non solebant contra ejusdem gentis et corporis homines bellum movere, sed contra alienigenas arma ferebant. Arma etiam arripuerunt contra Græcos, quos navali prælio vicerunt, eorumque metropolim (4) subegerunt, cum plurimi Occidenta-

C les ipsis adjungerentur. Copias tamen cum ducerent adversus Græcos, continente non abstinuere, verum regionem ejus non modicam et optimam suæ ditioni junxere. Urbem quoque suam munitissimam præstitere, cum eam et navali pedestrique potentia auxissent. Discordiæ ipsis intercesserant cum Epiri ducibus. Proinde id bellum longius duravit. Opibus excellentes, civitatem suam magnam reddiderunt opum accessu. Præterea pontificem maximum Romanum Italia Romaque pulsum ab rege barbaro (5), ad pontificatum et imperium reduxerunt, victo Barbaro navali prælio. Etiam adversus Januenses, qui regiones quasdam isthic et maritimam Italiæ oram tenere videbantur, bello petentes, plurima militaris virtutis facta edebant, plerumque pugnis na-

D valibus victoriam obtinentes. At Januenses bellum adversus Venetos sumentes, propemodum horum urbem in deditionem acceperunt, navibus et triremibus adnavigantes, et eorum portum occupantes, ingressi eo loci ubi Clizoe sive Clodia (6) fossa est. Urbs Venetorum sita eo loci, ubi lacus sive portus magnus visitur, qui longus stadiis quingentis regionem Eridano finitimam attingit. Eridanus enim (qui et Padus) Italiæ fluvius magnus est, et naves ibi in mare exponit. Hac igitur Januensium **101** na-

Notulæ marginales.

(4) Constantinopolim.

(5) Alexandri pontif. cum Friderico Barbarossa dissidium : ann. 1380, Sabell. Enn. 9, lib ix.

(6) Nunc *Chiozza*.

[77] ἐπὶ τὴν Κλωδίαν. *al.* Κλιζόην.

ves ingressæ in portum, Clizoen occuparunt et diripuerunt. Quo facto, legatos in urbem ire jusserunt. Cives autem cum in ancipiti hærerent discrimine, nec satis quid facerent scirent, responderunt se paratos esse facere quæ imperassent Januenses : et eam reipublicæ formam amplexuros, quam ipsi præscripsissent. Jusserunt quoque Januenses petere quæ vellent, quasi ea promptissime daturi. Januenses ut intellexerunt Venetorum responsum, magis in spem potiundæ urbis erigebantur. Proinde immoderate, nulla urbis verecundia inhibiti, respondent, se petere, ut liceat urbem tres dies continuos diripere. Legati in urbem reversi, petitionem Januensium exponunt. Senatus populusque ira percitus propter tam insolentem et immoderatam petitionem, naves, quotquot potuerunt, continuo militibus implent : navesque solventes, in lacum feruntur. His obviam pergunt Januenses, confestimque in lacu navale prælium commiserunt, in quo penes Venetos victoria fuit. Hinc cum hostes terga darent, celerique fuga festinarent in Clizoen, continuo Veneti adducentes unam de numero suarum navium maximam, eam demerserunt, ubi portus angustissimus erat : et suos portus obstruentes, fame Januenses in Clizoe constitutos expugnare nitebantur. Tentabant obsessi fossam (7) qua ex Eridano in portum venitur, conantes perfodere eum locum, si quo modo possent naves in Eridanum impellere: sed opus istud haud absolvere potuerunt. Patavii dux Carrarius Venetis infestus, Januenses in isto prælio adjuvit. Fame igitur domiti, dedidere se Januenses Venetis, ut secum pro arbitrio suo agerent. Et quidem hic turpissime perierunt, nec nunc satis digne tractati, ut in posterum modestiæ memores essent. His in hunc modum peractis, vim belli contra Januensium urbem vertere. Cum autem ubique victoriis navalibus clarescerent, et mirabilem sibi ubique potentiam pararent, et etiam alios mari, quod eam regionem alluit, prohiberent, accidit ut Januensium urbs in maximam devolveretur calamitatem, ut quæ navalibus præliis nihil amplius efficere posset : postea etiam Patavii principem ulti sunt, urbem ejus obsidione prementes. Deinde adducti in continentem, eam constantius sibi subjicere moliebantur, ut sibi confirmarent continentis imperium. Et cum antea imperium quoddam (8) in regione continentis essent nacti, et Tervisium urbem opibus florentem suo dominio adjicientes, regionem prætergressi sunt, cum odio incolæ **102** urbis incitarentur adversus suos principes. Cum Patavium in potestatem venisset, etiam Carrariorum e familia dux contra eos insurrexit : contra quem hostili animo procedentes,

A μίων, καὶ ναυσὶ πλόϊμος, πρὸς ταύτῃ δὴ ἐκδιδοῖ ἐς τὴν θάλασσαν. Ταύτῃ [78] δὴ οὖν εἰσελθοῦσαι αἱ νῆες τῶν Ἰανυΐων ἐπὶ τὸν Οὐενετῶν λιμένα, τήν τε Κλιζόην [79] κατέσχον, καὶ ἠνδραποδίσαντο. Μετὰ δὲ ταῦτα πρὸς τὴν πόλιν διεπρεσβεύοντο, καὶ ἐν ἀπόρῳ δὲ ὄντες οἱ ἐν τῇ πόλει, καὶ οὐκ ἔχοντες ὅ τι γένωνται, ὑπακοῦσαί τε τοῖς Ἰανυΐοις ἔφασαν ἑτοῖμοι εἶναι, καὶ ὡς ἂν δοκοίη αὐτοῖς ξύμφορον εἶναι καὶ ἐπιτήδειον, πολιτεύεσθαι, καὶ αἰτεῖσθαι σφᾶς ἐκέλευον ὅ τι βούλονται, ὡς παρεχομένων ἑτοίμως αὐτοῖς ταῦτα. Οἱ δὲ ὡς τὰ παρὰ τῆς πόλεως ἤκουσαν, οἰόμενοι τὴν πόλιν καταλήψεσθαι, αὐθαδέστερόν τε ἀπεκρίναντο τῇ πρεσβείᾳ, φάμενοι, αἰτεῖσθαι αὐτοὺς ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας ἐξεῖναι σφίσι διαρπάζειν B τὴν πόλιν. Οἱ μέντοι πρέσβεις ὡς ἀπεχώρησαν, καὶ τὰ ἐπεσταλμένα τῇ πόλει παρήγγελλον [80], ἥ τε σύγκλητος καὶ ὁ δῆμος ὑπεραχθεσθεὶς τῇ τῶν πολεμίων αὐθαδείᾳ τε καὶ ἀκολασίᾳ, ναῦς τε αὐτίκα ἐπλήρωσαν, ὅσας ἠδύναντο, καὶ αὐτοὶ ἐς τὰς ναῦς ἐμβάντες, ἀνήγοντο ἐς τὸν λιμένα. Οἵ τε Ἰανυΐοι ἀντανήγοντο, καὶ αὐτίκα ἐν τῷ λιμένι ἐναυμάχησαν, καὶ οὐδὲν πλέον ἔσχον οἱ πολέμιοι. Ἐνταῦθα ὡς ἐπετράποντο ἡττημένοι εἰς Κλιζόην [81], αὐτίκα οἱ Οὐενετοὶ ναῦν φέροντες, μεγίστην τῶν παρὰ σφίσι νεῶν, ἐς τὸ τοῦ λιμένος στόμα, ᾗ δὴ εἰσῄεσαν οἱ πολέμιοι, κατέδυσαν αὐτοῦ ταύτῃ· ἔστι γὰρ τοῦτο στενώτατον, καὶ τὸ στόμα ἐπικλείσαντες, λιμῷ τοὺς Ἰανυΐους ἐν τῇ Κλιζόῃ [82] ἐξεπολιόρκησαν. Ἀπεπειρῶντο μὲν οὖν καὶ τῆς διώρυχος, ᾗ ἐκ τοῦ Ἠρι- C δανοῦ ἐς τὴν λιμένα ἀφικνεῖται, διορύσσοντες, ὥστε ἐκπλόϊμοι γενέσθαι ταῖς ἑαυτῶν ναυσὶν ἐπὶ τὸν Ἠριδανόν. Ἀλλ' οὐχ οἷοί τε ἐγένοντο ἀνῦσαι τοὔργον. Ἐδόκει δὲ καὶ ὁ Παταβίου ἡγεμὼν συμβαλέσθαι αὐτοῖς ἐς τόν τε πόλεμον, διάφορος ὢν τοῖς Οὐενετοῖς. Οὗτοι μὲν λιμῷ ἐκπολιορκηθέντες ὑπὸ τῆς Οὐενετῶν πόλεως, παρέδοσαν σφᾶς χρῆσθαι σφίσιν, ὅ τι βούλονται, καὶ ταύτῃ αἴσχιστα ἀπώλοντο, οὐκ ἔτι παρὰ τὸ δέον σωφρονισθέντες. Οἱ δὲ Οὐενετοὶ τὸ ἀπὸ τοῦδε στρατευόμενοι ἐπὶ τὴν Ἰανυΐων πόλιν, πολλαχῇ τε ἐναυμάχησαν, καὶ ἐπεκράτησαν, δύναμίν τε περιποιούμενοι τὸ ἀπὸ τοῦδε, καὶ τῆς θαλάττης εἴργοντες, τῆς κατ' ἐκείνην τὴν χώραν. Ἔνθα δὴ ξυμφορᾷ περιέπεσεν ἡ πόλις αὕτη, οὐ τῇ ἐπιτυχούσῃ, διὰ τὰς ναυμαχίας ταύτας. Ὕστερον D μέντοι, τόν τε τοῦ Παταβίου ἡγεμόνα τισάμενοι, τήν τε πόλιν ἐπολιόρκησαν, καὶ ὑπαγόμενοι τῆς ἠπείρου, ἀντείχοντο βεβαιότερον ἐς σφᾶς. ἐχυροῦντες ἐς τὴν ἀρχὴν τῆς ἠπείρου. Καὶ πρότερον μέντοι ἀρχήν τινα ἐς τὴν κατὰ τὴν ἤπειρον κτησάμενοι, καὶ Τερβύζιον πόλιν εὐδαίμονα ἐπικτησάμενοι, προήγαγον τὴν χώραν αὐτῶν, ἐπαγομένων τῷ τῆς πόλεως ἔχθει τῷ σφετέρῳ πρὸς τοὺς σφῶν ἡγεμόνας, καὶ ὑστερούμενοι, ὡς τὸ Παταβιον ἐχειρώσαντο

Notulæ marginales.

(7) Brundulum vocant.

(8) Forojulium.

[78] ταύτην. *R. ut in cont.* [79] Κλωδίαν. *al. ut in c.* [80] ἀπήγγελλ. *al. ut in c.* [81] Κλωδίαν. *al. ut in c.* [82] Κλωδία. *al. ut in c.*

τοῦ ἡγεμόνος Καραρίων τῆς οἰκίας, πρὸς τούτους διενεχθέντες, ὁρμώμενοι ἀπὸ τούτου, πόλεις τε ἄλλας οὐκ ὀλίγας κατεστρέψαντο, τῶν κατὰ τὴν Ἰταλίαν χώραν ἐς τὴν Λιγυρίαν, ἄλλας τε δὴ καὶ Οὐηρώνην [83] πόλιν εὐδαίμονα, ἐξελάσαντες τοὺς ἡγεμόνας αὐτῆς. Κλιμακίων τῆς οἰκίας οὕτω καλουμένους, καὶ Οὐϊκενετίαν, καὶ Βρήξιαν, ὀλβίας τε πόλεις, καὶ ἐπισήμους τῶν νῦν κατὰ τὴν Ἰταλίαν.

Μετὰ δὲ ταῦτα πρὸς τὸν Λιγυρίας τύραννον διενεχθέντες ἐπολέμουν ἐπὶ συχνὰ ἔτη. Ἔστι δὲ ὁ ἡγεμὼν οὗτος οἰκίας τῶν Μαριαγγελῶν, ἄρχων δὲ Μεδιολάνου πόλεως. Ἦν δὲ ἐπιτηδεύμασί τε ὀλβιωτάτη, καὶ τῇ ἄλλῃ εὐδαιμονίᾳ προέχει τῶν ἐν τῇ Ἰταλίᾳ πόλεων, καὶ πολυάνθρωπος οὖσα, παλαιοτάτη τε δοκεῖ γενέσθαι, καὶ αἰεί τε ἐξ ὅτου ᾠκίσθη εὐδαιμονῆσαι τοῖς τε ἐπιτηδεύμασι τοῖς πολεμικοῖς, καὶ ὅπλων κατασκευῇ. Μεσόγαιος δ' οὖσα ἡ πόλις αὕτη, διέχει ἀπὸ θαλάσσης τῆς Ἰανυίων σταδίους ἀμφὶ τοὺς ἑξακοσίους, ἀγχοῦ δὲ ᾤκεῖται τῆς Γαλατίας, ἥτις καὶ Σαβοΐα χώρα κέκληται. Ῥεῖ δὲ ποταμὸς διὰ τῆς πόλεως, καὶ ἐκδιδοῖ οὗτος ἐς Τεσίνην ποταμὸν πρὸς Παπίαν [84] πόλιν. Τεσίνης δ' αὖ ἐπιρρεῖ ἐς τὸν Ἠριδανὸν, πρὸς Πλακεντίῃ [85] πόλει μεγάλῃ τῆς Λιγυρίας. Οὗτος μὲν ᾗ ἐκδιδοῖ, πρότερόν μοι δεδήλωται. Λέγονται δ' οἱ τῆς οἰκίας ταύτης ἐς τὴν Μεδιολάνου καὶ τῆς ἄλλης Λιγυρίας ἀρχὴν καταστῆναι τρόπῳ τοιῷδε. Δράκων ἀπὸ ὄρεος φοιτῶν ἐς τὴν πόλιν, ἀνθρώπους διαφθείρων οὐκ ἐπαύσατο, τούς τε ἐπὶ τὰ ἔργα ἀπιόντας, καὶ ἐπὶ τοὺς ἀγρούς. Γυναῖκα μὲν, ᾗ λέγεται, οὐδέν τι ποιούμενος, καὶ τούς γε ἄνδρας ἐπὶ συχνὸν χρόνον διελυμαίνετο· καὶ πολλοὶ δὴ ἐπ' αὐτὸν ἐπελθόντες, πολλά τε καὶ ἀνήκεστα πρὸς τοῦ θηρὸς ἐπεπόνθεσαν, ἤνυον δὲ οὐδέν. Οὗτος δὴ ὁ Μαριάγγελος [86], πρῶτος τῆς οἰκίας ταύτης, Βρετανὸς δὲ τὸ γένος, θεράποντα ἐξοπλίσας πανοπλίᾳ, καὶ αὐτὸς ἐνεδύσατο πανοπλίαν. Μετὰ δὲ ὡς ἴσαν ἐπὶ τὸν θῆρα [87], τὸν μέντοι θεράποντα χανὼν, κατὰ μέσον ἐσεφόρει ἐς τὸν λαιμὸν αὐτοῦ. Ὡς δ' ἤδη χανὼν, οὔτε ἐντὸς λαβεῖν οἷός τε ἐγένετο, οὔτε ἐς τοὐπίσω ἐξορμῆσαι, πελέκει τὴν κεφαλὴν τοῦ δράκοντος καταίρων διέτεμε. Καὶ ὁ μέντοι δράκων ταύτῃ ἔπεσε, καὶ ἡ πόλις ἠλευθέρωτο τοῦ θηρὸς πολεμοῦντος αὐτῇ. Καὶ οὕτω δὴ στρατηγόν τε σφίσιν οἱ τὸ Μεδιόλανον ἐνοικοῦντες ἐστήσαντο, καὶ ἡγεῖσθαι ἐκέλευον ἐπὶ τοὺς πολεμίους, ὡς ἄνδρα ἀγαθὸν γενόμενον. Μετ' οὐ πολὺν δὲ χρόνον ἡγεμών τε κατέστη, δορυφόρους ἔχων ἀμφ' αὐτὸν, καὶ τοὺς ἐν τῇ πόλει πείθεσθαι ἀναγκάζων. Οὕτω δὴ ἄρξαντος ταύτης τῆς χώρας ἐπὶ τέσσαρας γενεὰς, ἐς τὸν Φίλιππον ἡ ἀρχὴ περιῆλθε, πρὸς ὃν δὴ οἱ Οὐενετοὶ ἐπολέμουν διενεχθέντες τά τε ἄλλα καὶ στρατηγοὺς ἑλόμενοι σφίσιν

urbes non paucas Italiæ et Liguriæ subegere. Veronam quoque in ditionem redegerunt, urbem opulentam, expulsa Scalariorum (9) principum familia. Captæ sunt Vincentia, Brixia, urbes opibus et claritate reliquis Italiæ oppidis haud inferiores.

Post hæc bellum ipsis fuit cum Liguriæ (10) principe, quod quidem ad multos extractum est annos. Is autem princeps originem trahit ex familia Mariangelorum, et Mediolano præfuit. Urbs hæc studiis belli et reliqua felicitate Italiæ urbes longe exsuperabat : et cum sit populosa, antiquissima esse creditur, nec unquam adversa fortuna esse usa, ex quo condita est : verum semper studiis belli et armorum præparatione excelluisse constat. Cum autem sit mediterranea, distat a mari Januensium stadiis sexcentis. Sita est prope Galliam, quæ Sabaudia nominatur. Fluvius urbem dirimit, qui in Tesinem sive Ticinum effunditur juxta Papiam urbem. Tesines redit in Eridanum prope Placentiam, urbem magnam. Quo autem Eridanus fluat, jam ante indicavimus. Familiæ Mariangelorum proceres tali ex causa in principatum Mediolanensem et in reliquam Liguriam allecti sunt. Draco ex monte in urbem vadens, magnam stragem hominum, qui ad operas et ad agros pergebant, facere non cessabat : mulierem tamen nullam, ut aiunt, lædebat. Viris tamen longo tempore infestus erat vastando. Plurimi quoque bestiam illam ut interficerent, contra eam ibant : verum nihil proficientes, extrema quæque patiebantur. Tandem Mariangelus, Mariangelorum familiæ princeps, natione Britannus sive Anglus, ministrum suum et semetipsum armatura, quæ totum corpus tegeret, armans, obviam belluæ processit (11). Ministrum igitur cum bellua voraret, et medium in rictu portaret, nec eum in ilia demittere vel evomere posset, securi belluæ caput amputavit. Draco in hunc modum periit : civitasque liberata ab ista bestia, a qua subinde oppugnabatur, Mariangelum ducem elegit, et contra hostes ire jussit, ut qui virum bonum et fortem se exhibuisset. Nec multo post, ut sibi Mediolanensem principatum constabiliret, et cives obedirent, satellites, quos corporis sui custodes esse voluit, delegit. Quo regnante, generatione demum quarta post principatus in Philippum devenit, cum quo Veneti bellum gerebant, creantes ad id duces viros bonos, et magnam **103** regionem gubernantes. Primo quidem Carminiolam

Notulæ marginales.

(9) Scaligerorum.

(10) Insubriæ.

(11) Mediolanensium insigne. Hic Otho vicecomes fuit ex comitibus Angleriæ, qui barbarum quemdam, viperam in armis gestantem stravisse dicitur, 1095. Joannis autem postea Galeacii vicecomitis F. Philippus Maria, Angleriæ comitatu donatus, suis Marianglorum nomen reliquit, circa annum 1400.

[83] Βερῶνα. [84] Παπίαν πόλιν. *al.* Παβίῃ. [85] *al.* Πλαζ. [86] *al.* Μαριάγγλος. [87] ᾗ εἴη ἐ. *al.* ὡς ἐπίῃ ἐ.

ducem fecerunt, quem opposuerunt principi Mediolanensi. Ubi autem intellexerunt, eum regionem prodere, et colludere cum Mediolani duce, captum interfecerunt. Et vocantes Franciscum cognomine Sfortiam, ducem in locum occisi subrogarunt. Magnis quoque honoribus eum affecerunt, cum etiam antea gloria multa præfulgeret, et non modicas Liguriæ urbes subjiceret. Imperium continentis ad magnam potentiam produxit. Ut autem Italia in partes abierit, quidam Venetos, quidam Ligures secuti in sequentibus ut omnia contigerint, enarrabo. Redeo nunc ad Venetorum urbem, quæ utramque fortunam experta est. Veneti igitur elegerunt ad id bellum gerendum duces rei militaris peritia insignes, ut supra docui, inter quos Carminiolam impensius faventem rebus ducis Mediolani, captum necarunt, quia eum sibi insidias struere cognitum habebant. Sfortiam accitum in locum interfecti ducem substituere.

A ἐς τὸν πόλεμον, ἄνδρας τε ἀγαθοὺς, καὶ χώρας ἄρχοντας οὐκ ὀλίγης. Πρῶτον μέντοι Καραμινιόλαν στρατηγὸν εἵλοντο ἐπὶ τὴν Λιγυρίας ἄρχοντα. Καὶ ὡς αὐτοῦ συνίεσαν καταπροδιδόντος τὴν χώραν καὶ συντιθεμένου τῷ Μεδιολάνου ἡγεμόνι, συλλαβόντες, ἀνεῖλον, καὶ Φραντζῖσκον τὸν Φορτίαν ἐπίκλην μεταπεμπόμενοι, ἡγεῖσθαί τε αὐτὸν ἐκέλευον, καὶ ἐτίμων μεγάλως, τά τε ἄλλα εὐδοκιμοῦντα, καὶ πόλεις τῆς Λιγυρίων χώρας οὐκ ὀλίγας παραστησάμενον, τήν τε ἀρχὴν τῆς ἠπείρου ἐπὶ μέγα προήγαγε δυνάμεως. Ὡς μὲν οὖν πρὸς τούτους πολεμοῦντας ἀλλήλοις, ξύμπασα ἡ Ἰταλία διέστη πρὸς ἑκατέρους, καὶ ὡς ἐπολέμησαν, ἐς τὸ πρόσω ἰόντι τοῦ λόγου δηλοῦταί μοι ὡς ἐγένετο. Ἐπάνειμι δὴ ἐπὶ τὴν Οὐενετῶν πόλιν, ὡς ταύτῃ τῇ πόλει ἐγένετο B τύχη ἐπ᾽ ἀμφοτέρα τῇ πόλει, ἐναλλὰξ συμβάν. Καὶ αὕτη ἐς τόνδε τὸν πόλεμον ἑλομένη ἑαυτῇ στρατηγοὺς τὰ πολέμια ἀγαθούς. Ἐν δὲ δὴ καὶ οὓς ἐσήμηνα Καραμινιόλαν κηδεστὴν γενόμενον τοῦ Λιγύρων τυράννου. Τοῦτον μέντοι ὡς ἐπιβουλεύοντα σφίσι λαβόντες, ἀνέκτειναν. Φορτίαν δὲ μεταπεμψάμενοι, ἐστήσαντο σφίσι στρατηγὸν ἑλόμενοι.

Manifestum arbitror esse omnibus, Venetos præclaris facinoribus ubique editis, mille annis usos prospero rerum successu, plurimum gloriæ per universam Italiam apud omnes tenuisse. Quod autem civitatem suam ita regnaverint, ut inviolata et intacta a seditionibus fuerit semper, decens totius urbis administratio, quam brevibus nunc describam, in causa fuit. Olim democratia istam civitatem gubernabat, populusque simul cum his qui in magistratu positi erant, qua sibi consultissimum videbatur, civitatem moderabantur. Postea cum ad opera populares singuli avocarentur, nec otium amplius, quando ita res monuisset, in unum conveniendi et consultandi superesset, optimos quosque isti curæ præfecerunt, vel sorti vel suffragio electionem committentes. In hunc modum reipublicæ forma ex democratia in aristocratiam mutata est. Ex eo inde tempore civitas illa pulchre administrata, maximam sibi potentiam peperit. Habent senatum, quem magnum vocant, in quo singulis octo diebus consultant. Hic senatus oppidis suffragio intercedente principes statuit. Etiam urbis magistratus idem senatus decernit. Lege autem sancitur, in hunc senatum licere ei ingredi qui natus sit annos viginti quatuor, et senator is sive patricius sit, nec aliqua causa exstet, quæ ab senatu eum excludat. Sunt autem viri bis mille, qui calculos ferunt, et universi imperii magistratus eligunt. Ducem sive principem sibi eum constituunt, qui apud eos ex omni numero optimus habetur. Hic duos 104 ponit calculos, quos cuicunque voluerit parti addere potest. Princeps ille manet in primis a senatoribus honoratus. Is in regali aula habitans, victum habet: sumptus, quos facit, ab his qui universæ civitati præsident, capit. Adsunt ei viri

Ὡς μὲν οὖν ἔργα ἀποδεικνυμένους μεγάλα τε καὶ ἄξια λόγου, ἐπὶ χίλια ἔτη εὐδαίμονας διαγενομένους, ἄλλοις πολλαχῇ κατὰ τὴν Ἰταλίαν ἐνευδοκιμῆσαι, κατάδηλόν ἐστι, καὶ ἐμπεδῶσαι αὐτῇ τὰ κατὰ τὴν ἀρχήν, ὡς ἐλάχιστα ἐσφάλετο ὑπὸ τῶν πολιτῶν, τῇδέ πῃ ἂν κατάδηλος γένοιτο ἡ τῆς πόλεως διοίκησις, ὡς ἐν βραχεῖ διασημῆναι· ἦν γὰρ αὕτη ἡ πόλις τὸ C παλαιὸν δημοκρατία, καὶ ὑπὸ δήμοις τε ἅμα ἐν ταῖς ἀρχαῖς αὐτῶν, ἃς ᾑρεῖτο τὴν πόλιν, ᾗ ἐδόκει καλῶς ἔχειν σφίσι, διῴκουν· μετὰ δὲ ταῦτα, ὡς ἐπὶ τὰ ἔργα σφῶν οἱ δημόται ἐτρέποντο, καὶ οὐκέτι σχολὴν ἦγον, ὥστε ἐπὶ τὴν διοίκησιν λόγον ποιεῖσθαι, ὡς ἑκάστοτε ἀναγκάζοι βουλεύεσθαι ὁ χρόνος, ἐπιλεξάμενοι τοὺς ἀρίστους, εἴτε τύχῃ τινί, εἴτε δὴ καὶ ψήφῳ ἑλόμενοι· οὕτω περὶ τούτου ἐς ἀριστοκρατίαν τὸ παράπαν ἐτράπη, καὶ τὸ ἀπὸ τοῦδε εἰσέτι καὶ νῦν ἀσφαλῶς διῳκημένη, ἐπὶ μέγα δυνάμεως ἐχώρησε. Διοικεῖται δὲ κατὰ τάδε. Ἔστιν ἡ μεγάλη βουλὴ καλουμένη αὐτοῖς, ἐν ᾗ ἐπὶ ἡμέρας ὀκτὼ σχολὴν ἄγουσιν. Ἐν ταύτῃ δὴ τῇ βουλῇ τάς τε ἀρχὰς τῶν πόλεων αἱροῦνται, ψήφους τιθέμενοι, καὶ τὰς ἐν τῇ πόλει αὐτῇ ἀρχάς, ὅπῃ ἂν καθιστῶνται. Νομίζεται δὲ D ἐξεῖναι ὡς ἐς ἔτη τέσσαρα καὶ εἴκοσι γεγονὼς εἴη, εἰσιέναι ἐς ταύτην τὴν βουλήν, ἣν αὐτῷ τὴν ἀρχὴν συνεχωρήθη γε εἰσιέναι, κἂν συγκλητικὸς ᾖ. Εἴησαν δ᾽ ἂν οὗτοι ἀμφὶ τοὺς δισχιλίους, οἱ τάς τε ψήφους τιθέμενοι, καὶ τὰς ἀρχὰς ξυμπάσης ἤδη τῆς ἀρχῆς αἱρούμενοι. Ἡγεμὼν δὲ τούτων ἐστὶν ὃν ἂν ἕλωνται, τὸν παρ᾽ αὐτοῖς κράτιστον δοκοῦντα γενέσθαι. Φέρει δὲ οὗτος δύο ψήφους, τιθέμενος ᾗ ἂν βούλοιτο προστίθεσθαι. Μένει δ᾽ οὗτος ἡγεμὼν, τιμώμενός τε τὰ πρῶτα ὑπὸ τῶν συγκλητικῶν, καὶ ἐν τοῖς βασιλείοις ἐπιμένων, ἔχων τήν τε δαπάνην ὑπὸ τῶν τῆς πόλεως προεστηκότων. Πάρεισι δ᾽ αὐτῷ βουληφόροι ἄνδρες, ἓξ τὸν ἀριθμόν, ἕτεροί τε αὐτῷ ὄντες, καὶ τὴν τιμὴν τῆς ἡγεμονίας συγκατεργαζόμενοι, ἐπὶ

μῆνας ἓξ ἀπαλλαττόμενοι τῆς σφῶν οὗτοι ἀρχῆς. Μετὰ δὲ τὴν μεγάλην βουλὴν, ἔστιν ἡ βουλὴ [88] γερουσία κλητῶν καλουμένη, ἀμφὶ τοὺς τριακοσίους. Αἱροῦνται δὴ τούτους ἤδη καὶ τὰς λοιπὰς ἀρχὰς ἐν τῇ μεγάλῃ βουλῇ, ἐπιλεξάμενοι τοὺς τάμεινω φρονοῦντας. Κἂν ταύτῃ δὴ τῇ τῶν κλητῶν ἐπονομαζομένῃ βουλῇ, περί τε πολέμων, καὶ εἰρήνης βουλεύονται καὶ πρεσβειῶν, ὅ τι ἂν ᾖ δεδομένον [89] τούτοις, πείθεσθαι αὐτίκα τὴν πόλιν, καὶ ἐς ὅ τι ἂν δόξῃ ταύτῃ τῇ βουλῇ, ξύμπασαν τὴν πόλιν ἰέναι. Ἐπὶ δὲ τοῖς τῶν ὅλων ἐγκλήμασιν ἐφεστᾶσιν ἄρχοντες δέκα, οἵτινες τά τε ἐγκλήματα, καὶ τὰς ποινὰς ἐπιφέρουσιν ἑνὶ ἑκάστῳ. Ἔξεστι δὲ τούτοις τόν τε ἡγεμόνα λαβόντας θάνατον ἀπάγεσθαι, ὑπὸ μηδεμιᾶς τῶν ἀρχῶν ἀπαιτουμένους τὴν αἰτίαν τῆς δίκης· B διαιτεῖται γὰρ οὕτως· καὶ καθίστανται ἤδη ξυμπάσης τῆς πόλεως ἐς τὰς εὐθύνας τῶν ὁτιοῦν περί τινα ἐξαμαρτόντων, ἢ περὶ τὴν πόλιν, ἢ ἐς ἀλλήλους. Ἄγονται δὲ θανάτου, ὅντινα ἂν ὑπόδικον εὕρωσι. Καθίστανται δὲ καὶ ἐς τὰς ἄλλας δίκας δικασταὶ, τῶν τε ἐπιχωρίων ἄλλοι, καὶ ἐς τοὺς ξένους ἄλλοι. Ἐπὶ τούτοις ἐφιστᾶσιν ἄρχοντας τεσσαράκοντα, ἐς οὓς ἐπειδὰν αἱ δίκαι ἀνενεχθῶσιν, εὐθύνουσι τὰς ψήφους, ἐς τὸ σφίσιν ἐπὶ τὸ ὡς κράτιστα ἔχειν δοκοῦν. Ἢν δὲ μὴ συμφέρωνται ἐς τὴν δίκην, ἐπὶ τὴν τῶν κλητῶν βουλὴν ἀναφέρεται, κἀκεῖ πολυπραγμονεῖται, καὶ τὴν ἀπόβασιν ἴσχει. Εἰσὶ μὲν οὖν καὶ ἄλλαι ἀρχαὶ οὐκ ὀλίγαι τῆς πόλεως, φυλακῆς τε πέρι καθήκεσαν, καὶ ἐς τοὺς νυκτὸς ἀστασίαν τινὰ ἐς τὴν πόλιν πράσσοντας. Καὶ ἀγορανόμοι ἕτεροι καθί- C στανται, τοὺς φόρους τῶν ἐπί τινι πραγμάτων, καὶ ἐς τὰς προσόδους τῆς πόλεως ἀπαιτήσεις, οἱ δὴ τὰς προσόδους πράττοντες καθιστάμενοι, ἐφ' οὓς δὴ τὰ τῆς ξυμπάσης πόλεως χρήματα, καὶ οἱ φόροι [90] ἀναφέρονται. Ἄρχοντες δὲ οἱ γεραιότεροί τε, καὶ ἀξιώματι προέχειν δοκοῦντες, καθίστανται διὰ βίου· ὡς ἐργῶδες ὂν κατ' ἐνιαυτὸν λογίζεσθαι τὰς προσόδους τε καὶ ἐξόδους τῆς πόλεως, ὅ τι ἂν ἀπογένοιτό τε καὶ περιγένοιτο αὐτῶν τῶν χρημάτων. Ἀπὸ μὲν οὖν τούτων αἱροῦνται σφίσιν ἡγεμόνα, ἐπειδὰν σφίσι τελευτήσῃ, ἐς τὰ πρῶτα τιμῆς ἀνήκουσιν ἐς ταύτην τὴν πολιτείαν. Τούς τε γὰρ θησαυροὺς καὶ τὰς προσόδους ἐφορῶσιν οὗτοι, καὶ ἐπιτροπεύουσι. Χρηματίζουσι δὲ σφίσιν ἐς τὴν ἀρχὴν αὐτῶν, σὺν τῷ ἡγεμόνι παραγενόμενοι ἔς τε ἀκρόασιν πρέσβεων, καὶ D τῶν μεγάλων, εἴτε βασιλέων, εἴτε καὶ ἡγεμόνων ἀναφοράς. Καὶ ἄνδρες οὗτοι ἡ τῆς πόλεως ὅλη ἐξουσία· ὀνομάζεται δὲ καὶ ἡγεμονία. Προέχει δὲ αὕτη ἡ πόλις δυοῖν τῶν ἐν τῇ Ἰταλίᾳ πόλεων οἰκιῶν τε εὐπρεπείᾳ, καὶ κατασκευῇ ἐπὶ τῶν τῆς θαλάσσης οἰκοδομημάτων, ὡς τὸ ἐπίπαν τῆς πόλεως, καὶ πλούτῳ τῶν ἐν τῇ πόλει ἐνοικούντων, ἅτε τῆς πόλεως ἐπὶ ἐμπορίαν ἐπιτηδείως ἐχούσης ὡς μάλιστα, καὶ χρήματα εὐπετῶς ποριζομένης. Κεκόσμηται δὲ

A consiliarii sex (12), socii ejus exsistentes, et in partem curarum principatus adhibentur: qui mensibus senis evolutis, dignitatem deponunt. Post senatum magnum alius senatus est, qui Evocatorum (13) dicitur, qui viris constat trecentis. Hunc senatum creant in magno senatu, allegentes qui prudentia præstare videntur. Senatus autem vocatorum de bello et pace legationibusque consultat. Et ei, quodcunque visum fuerit isti senatui, civitas tota paret, et in sententiam, quam dederit, manibus pedibusque universa civitas vadit. Criminibus capitalibus viros præfecere decem (14), qui accusent et puniant. His licet manus principi injicere et ad necem trahere: nec est qui ausit ejus causam inquirere; sic enim ordinatum est; B et creantur ut delinquentes feriant. Sive in civitatem, sive in privatum quis quid commiserit, decem viri si cognoverint, de eo supplicium sumunt. Sunt et alii judices, qui in reliquis jus dicunt, quidam urbani, quidam peregrini. His præposuerunt magistratum quadraginta virorum (15), ad quos sententias super puniendis sontibus transmittant, ut dispiciant, num et ipsis sententiæ optime habere videantur. Si sententiæ displicuerint, et ipsi inter se dissenserint, negotium totum ad Evocatorum senatum refertur. His sententiæ multa diligentia excutiuntur, et tandem ad finem ducuntur. Sunt et alii magistratus plurimi in custodiam urbis comparati. Sunt quibus C negotium civitatis commissum est in eos qui defectionem aliquam sive tumultum noctu concitant. Sunt et rerum venalium, atque adeo totius fori præsides. Alii præsident vectigalibus rerum, alii sunt tributorum et civitatis redituum exactores. Quidam præpositi sunt vectigalibus et reditibus, ad quos universæ civitatis opes adhibitis observatoribus deferuntur. Magistratus hic constat viris ætate et honoribus gravissimis, qui per universam vitam istum magistratum retinent, quia difficile videtur accepta et expensa civitatis, quid expendatur et quid supersit, quotannis computare, et singula in rationes referre. Ex his sibi ducem capiunt, quando is qui rerum potitur, mortuus fuerit. Qui ad primum dignitatis locum evecti D fuerint, ad istum tandem honorem promoventur. Thesauros atque totius urbis opes et reditus inspiciunt et tutantur. Eorum officium **105** est, ubi magistratum hunc inierint, consultationibus cum principe vacare, et cum eodem legationes principum regumque relationes audire. Potestas totius civitatis penes hos est: et revera principatum gubernant. Civitas ista duobus omnes Italiæ urbes antecedit: videlicet domorum magnificentia, et ædificiorum quæ in mari ædificata sunt apparatu.

Notulæ marginales.

(12) Sextertia.
(13) Avogatori.
(14) Capo di Dieci.
(15) Quarantiæ.

[88] *In ora*, πρεγάδοι. [89] δεδογμένων. *R. ut in c.* [90] *In uno*, ἔφοροι, *ut in pr. ed.*

Excellit et opulentia, quæ penes cives est; nam cum sit mercaturæ et negotiationibus idonea, fit ut incolæ plurimas hinc colligant opes. Exornata est eadem urbs pulchra navium statione quæ intra urbem sita est, pulcherrima et amœnissima visu, instructa triremibus, navibusque aliis plurimis. Copiosus ibi est apparatus in promptu armamentorum, et aliorum quæ naves postulant. Spatium occupat quinque stadiorum. Viri complures quotidie huc commeant, operantes sedulo, ut quæ ad naves pertinent, non desint. Quotannis viros duos eligunt primarios, qui stationi illi præficiuntur, ut ea quæ ad ipsam spectant, sedulo procurent. Equorum nullus in ista urbe usus. Pedestri itinere utuntur in congressibus mutuis. Navigiorum usus apud eos frequens est, cum mare transeat per domos. Præterea urbs tota tegulis integitur, nec ullis mœnibus cingitur. Magistratus, quos urbibus in Italiæ continente et in maritima ipsorum regione sitis decernunt, plerumque ex iis qui in magistratu sunt constituunt. Ubi hi reversi fuerint, pœnas dant eorum quæ inique in magistratu collocati egerunt. Ducem, quem exercitibus continentis proponunt, non indigenam aut civem creant, veriti ut conciliatis militum animis, innovationem aliquam moliretur contra principatum, rerumque summa in periculum veniret. Navalibus copiis cum non possint dare imperatorem peregrinum, unum de suo corpore deligunt, qui navalia prælia capessat, cum ad belligerandum prodeunt. Separatim quotannis decem triremes mittunt in Ionium et Ægæum mare, propter naves quæ in Ægyptum et in Libyam mercium gratia proficiscuntur per Oceanum et Euxinum mare. Mare hoc repurgant a piratis, quos arcentes ubicunque in eos inciderint, foris morantur per integrum annum, exspectantes donec decem aliæ submittantur. Quæ si venerint, liberatæ priores maris custodia, domum remeant. Civitas ista mittit triremes, quas cives emunt, petitum merces, in Alexandriam, Syriam, Tanaim, Britannicas insulas, et in Africam. Hæ sunt numero viginti duæ, quæ magnitudine differunt a reliquis, ut quæ ad merces capiendas exstructæ sint. Solent **106** autem, ita enim consuetudo tenet, cum singulis navibus patriciorum filii ad merces comparandas proficisci mercede conducti. Magnam pecuniæ vim Veneti confecerunt, cum bellum gererent adversus Mediolani ducem, bonorum, quæ cives possidebant, introducta decimatione. Propter hanc civibus annuum, quasi debiti persolutionem, ordinarunt reditum: promittentes quæcunque contulissent cives in usum belli, eorum tertiam partem singulis annis cives singulos recepturos. Hic reditus ad liberos et nepotes redit. Quidam hos reditus parvo

A ἡ πόλις αὕτη τά τε ἄλλα, καὶ ἐπινείῳ ἐντὸς τῆς πόλεως ᾠκοδομημένῳ, κάλλιστά τε ἰδεῖν, καὶ εὐπρεπεστάτῳ, ταῖς τριήρεσιν ἐξηρτημένῳ ὡς πλείσταις, καὶ πλοίοις ἄλλοις παμπόλλοις, καὶ τῇ σκευῇ τούτων ἀφθόνως τε ἐχούσῃ αὐτοῦ, ἀπό τε [91] ὅπλων καὶ ἄλλων ὅσα ἐς χρείαν φέρει ταῖς ναυσί. Διήκει δὲ ἐπὶ πέντε σταδίους, καὶ ἄνδρες ὡς πλεῖστοι ἐργαζόμενοι αὐτοῦ καθ' ἑκάστην ἐς τὰς ναῦς. Ἄρχοντας δὲ αἱροῦνται τοῦ ἐνιαυτοῦ δύο ἐς τὸ ἐπίνειον τοῦτο, καὶ ἐς ξύμπασαν τὴν κατασκευήν. Ἵπποις δὲ οὐδέν τοι χρῆται ἡ πόλις αὕτη, ἀλλὰ πεζῇ τε ἐπ' ἀλλήλους φοιτῶσι, καὶ πλοιαρίοις, τῇ μὲν τῆς θαλάσσης διὰ τῶν οἰκιῶν διήκουσα, τῇ δὲ καὶ αὐτῶν κατεστρωμένων πλίνθοις ἁπανταχῇ τῆς πόλεως. Τείχει δὲ οὐδὲν περιβέβληται ἡ πόλις. Τὰς μέντοι ἀρχὰς τῶν σφε- B τέρων πόλεων ἐς τε τὴν ἤπειρον τῆς Ἰταλίας, καὶ ἐς τὴν παράλιον χώραν αὐτῶν, διὰ τέλος δὲ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ αἱροῦνται. Ἐπειδὰν δὲ ἐπανίωσιν ἐς τὴν πόλιν, ἤν τι μὴ ὀρθῶς πεπραγμένον ᾖ αὐτῷ, τάς τε εὐθύνας δίδωσι καὶ δίκην ἐφ' οἷς μὴ καλῶς πεπολιτευμένα τυγχάνει αὐτῷ. Καὶ αἱροῦνται μὲν οὗτοι στρατηγὸν σφίσιν οὐκ ἐπιχώριον ἐς τὰ στρατεύματα τῆς ἠπείρου, δεδιότες μὴ προσαγόμενοι τοὺς στρατιώτας, περὶ τὴν ἀρχὴν νεωτερίσωσι, καὶ κινδυνεύσῃ αὐτοῖς διαφθαρῆναι τὰ πράγματα. Ἐς μέντοι τὴν ἀρχὴν τῆς θαλάσσης, οὐκ ἔχοντες ὅπως ἐπάγωνται ἀλλοτρίους, καθιστᾶσί τε ἐκ τῶν ἐπιχωρίων αὐτοκράτορας, ἐπειδὰν πολεμεῖν ἐξέρχωνται. Καὶ ἰδίᾳ κατ' ἐνιαυτὸν τὰς δέκα τριήρεις, ἃς ἐπι- C πέμπουσιν ἔτους ἑκάστου, ἔς τε τὸν Ἰόνιον, καὶ ἐς τὸ Αἰγαῖον, τῶν νεῶν αὐτῶν αἳ ἐπὶ ἐμπορίαν ἀφικνοῦνται ἐπὶ Αἴγυπτον καὶ Λιβύην, καὶ Ὠκεανὸν, καὶ Εὔξεινον πόντον. Καὶ καθαιροῦντες τὸ ληστρικὸν, ὅποι ἂν περιτύχωσιν αἱ δέκα αὗται τριήρεις, διατρίβουσιν ὅλον ἐνιαυτὸν, ἐς ὅπερ αἱ δέκα ἀφικνούμεναι, ἀπαλλάττουσι ταύτας τῆς φυλακῆς. Ἐπιπέμπουσι δὲ καὶ τριήρεις ἐπὶ ἐμπορίαν ἡ πόλις, ἐξωνουμένων τῶν πολιτῶν ταύτας, ἔς τε Ἀλεξάνδρειαν καὶ Συρίαν, καὶ Τάναϊν, καὶ ἐς τὰς Βρεταννικὰς νήσους, καὶ ἐς τὴν Λιβύην. Εἴησαν δ' ἂν αἱ τριήρεις αὗται δύο καὶ εἴκοσι μείζους τῶν ἄλλων τριήρεων, ἅτε ἐπὶ ἐμπορίαν κατεσκευασμέναι. Νομίζεται δ' αὐτοῖς ἐφ' ἑκάστης νεὼς καὶ παῖδας συγκλητικῶν ἀνδρῶν ἐπὶ τὴν ἐμπορίαν ἀφικνεῖσθαι, D μεμισθωμένους καὶ τούτους σὺν τῇ νηῒ ἐπὶ τὴν ἐμπορίαν. Ἐξεύρηται μὲν οὖν τούτοις τοῖς Οὐενετοῖς, πρὸς τὸν Λιγυρίας τύραννον διαπολεμοῦσι, χρήματα τῇ τε ἄλλῃ, καὶ δὴ τῶν πολιτῶν ἑκάστου τῆς οὐσίας ὁ δεκατισμός. Πρὸς οὓς δὴ τάττει ἡ πόλις ἐτήσιον πρόσοδον, οἷα τοῦ χρέους ἀπόδοσιν· καὶ ἅττα δ' ἂν ἐπαγγέλλῃ λαμβάνειν τοὺς πολίτας, τρία δὴ ἕκαστον ἐπαγγέλλει ἀποδιδόναι ἔτους ἑκάστου. Οὐκ ἔστιν ὅτε ἐπὶ τοὺς παῖδάς τε καὶ ἐγγόνους οὐκ ἀφικνεῖται ἡ τοιαύτη πρόσοδος. Ἐξωνοῦνται μὲν ἔνιοι ταύτας ὀλίγου τινὸς [92], παρὰ τῶν ἐνδεῶς τοῦ βίου σφίσιν ἐχόντων, καὶ εὐδαιμονοῦσι. Δοκεῖ δὲ ἡ

Notulæ marginales.

[91] *In ora*, ἤτοι ἀρσενά τε νῦν οὕτως ὀνομαζόμενον. Ἴσ. ἀρσενάλ... [92] *Duo mss. habent*, οὐκ ὀλίγου τινός. *R. ut in cont.*

πόλις αὕτη ἀπὸ Οὐενετῶν ἀπὸ παλαιοῦ εὐνομουμένη A μηδένα φθῆναι ἐπὶ νεωτερισμὸν ἀφικέσθαι, πλὴν δὴ Βαϊμοῦνδον νεανίαν, ὀλβιώτατον δοκοῦντα γενέσθαι, ἀνακτώμενον τὸ πλῆθος ἐπὶ τοῦτο ὡρμῆσθαι. Ἀπὸ οἰκίας δέ τινος βληθέντα ὑπὸ γυναικὸς ἄνωθεν, ἐν τῇ ὁδῷ προϊόντα ἐπὶ τὰ βασίλεια, ἐπισπομένου αὐτῷ τοῦ πλήθους, καὶ δεσπότην σφῶν, καὶ τῆς πόλεως ἀποδεικνυμένου, καὶ ταύτῃ βληθέντα λίθῳ, ἀποθανεῖν. Ὕστερον μέντοι, οὐδένες ὅ τι καὶ ἄξιον λόγου ἐς νεωτερισμὸν περὶ τὴν πόλιν ταύτην ἐξηνέχθησαν, δεινῶς τοῦτο φυλαττομένης τῆς πόλεως, μὴ συμβῆναι αὐτῇ.

pretio redimunt, ab iis qui pauperem apud ipsos vitam agunt. Civitas ista plane felix est. Hæc cum jam a primordio bonis legibus esset fundata, evenit ut nullus repertus sit, qui seditionem aliquam, novarum rerum cupidus, in ea excitare conatus sit, præter Baimundum adolescentem opulentissimum, qui pretio alliciens multitudinem, reipublicæ statum innovare parabat (16). In quem prodeuntem ad regiam, stipatum turba hominum maxima, qui eum dominum suum et urbis declarabant, mulier de tecto quodam lapidem jaciens, eum trucidavit, atque eo loci seditiosus vitam finiit. Deinceps nullus alius, qui idem moliretur, inventus est : cum civitas summa ope, ne id mali contingat, præcavere soleat.

Ὡς μὲν οὖν τῇ πόλει ταύτῃ πόλεμον ἐπαγγείλας B Μεχμέτης ὁ Παιαζήτεω παῖς, καὶ τριήρεις ἐπλήρωσαν ἐπὶ ταῖς προφυλακαῖς ἄλλας ἀεὶ, καὶ δύο γενομένας, ἔπλεον αὗται εὐθὺ Ἑλλησπόντου, ἡγουμένου Πέτρου τοῦ Λαυρεδάνων οἰκίας, ἐς ὕστερον, καὶ τὴν ἐπὶ τοὺς Ἰανυΐους στρατηγίαν, καὶ στρατηγικῶς εὐδοκίμησεν. Οὗτος δὴ οὖν σὺν ταῖς ναυσὶν ἀφικόμενος ἐς τὸν Ἑλλήσποντον, ἐπὶ τῆς Καλλιουπόλεως ἀνεκώχευε μετεώρους τὰς ναῦς ἐν τῷ πελάγει, ἑκὼν μὲν οὐκ ἐπάρχων πολέμου, ἐδόκει τε γὰρ εἰρήνη [93] τε εἶναι, καὶ τὰς σπονδὰς μὴ λελῦσθαι· καὶ ἀμύνειν μέντοι ἐπηγγέλλετο αὐτῷ ὑπάρξαι δὲ πολέμου μηκέτι. Ἐδόκει τε γὰρ καὶ μὴ πολεμεῖν, τῶν πόλεων σφίσι ἐν τῇ τοῦ Μεχμέτεω χώρᾳ ὑπὸ Τούρκων μὴ κακῶς πάσχειν, ἔν τε τῇ πρὸς τὸν Ἰόνιον, καὶ ἐν τῷ Αἰγαίῳ πελάγει. Τούτῳ μὲν οὖν C οὕτω ἐπιτέτακται ὑπὸ τῆς συγκλήτου, ἀμυνόμενον μὲν διαναυμαχῆσαι, ἑκόντα δὲ εἶναι μὴ ὑπάρξαι πολέμου. Ὡς δὲ ἀφίκετο ἐς τὸν Ἑλλήσποντον, καὶ ἀπὸ τῆς Ἀσίας ἡδρεύοντο αἱ τριήρεις, ὁ τῆς Καλλιουπόλεως ὕπαρχος οὐκέτι ἀνασχετὸν ἐποιεῖτο, τοὺς Οὐενετοὺς οὕτω περιφανῶς ὑβρίζειν, ὅτι μὴ τὸν παῖδα τοῦ ἡγεμόνος τοῦ Φουσκαρέων οἰκίας, φασὶ, νεωτερίζοντα, ἑαλωκέναι ὑπὸ τῶν τῆς πόλεως ἀστυχῶν, καὶ ἐς ἀνάγκας ἀφικόμενον μεγάλας, μηδοτιοῦν εὑρίσκειν ἐν ἑαυτῷ. Καὶ τὸν μὲν νεανίαν ἐκπεπτωκέναι, διά τήν τε ἑαυτῷ ἐπενεχθεῖσαν αἰτίαν· ὅθεν καὶ εὐφροσύνην εὐπορισάμενοι κατελθεῖν, καὶ αὖθις ἁλῶναι, διαφθείραντα τὸν ἄνδρα ἐκεῖνον, ὡς ἀπῆγεν αὐτὸν προδοσίας, ἐς D ἀνάγκας ἰόντα τὸν οὕτως ἐκπεπτωκότα διατρίβειν ἐν Κρήτῃ. Ἐπιφερομένης δὲ αὐτὸν αὖθις αἰτίας, ἐπὶ τοῦτο μεταπεμψαμένους τοὺς δέκα τῆς πόλεως, πολυπραγμονεῖν, καὶ οὐχ εὑρόντας, ἀποπέμψαι τε αὖθις ἐς Κρήτην, καὶ μετ' οὐ πολὺ αὐτοῦ τελευτῆσαι. Ἐς τὴν βασιλέως χώραν [94], καὶ ἐς αὐτὸ [95] τὸ ἐπίνειον αὐτοῦ, καὶ ὡς ἐπλήρου δὲ τὰς ναῦς, ἀντανήγετο καὶ οὗτος, ἔχων τριήρεις πέντε καὶ εἴκοσι, νῆας δὲ ἄλλας ἀμφὶ τὰς ὀγδοήκοντα, ὡς δεδιττόμε-

Mechmetes igitur Pajazitis filius cum bellum Venetis indiceret, triremes, quæ semper binæ in propugnaculis erant, impleverunt, et recta navigarunt in Hellespontum, duce Petro (17) familiæ Lauredanorum, qui in expeditione contra Januenses admirabilem claritatem rebus fortiter gestis sibi paraverat. Hic ubi cum navibus in Hellespontum advenisset, e regione Callipolis vela expandens prælium haud volenti animo inire in animum induxerat. Pax enim adhuc vigorem suum obtinere, necdum fœdera violata esse videbantur. Erat præterea a senatu illi imperatum ut defenderet potius, nec prior prælium exordiretur. Visum enim est Venetis non hostilia facere, ne urbes ipsorum in Mechmetis regione quas habebant, aliquid mali a Turcis paterentur. Hæ autem sitæ erant in regione quæ Ionium spectat, et in Ægeo mari. Senatus igitur Venetorum mandatum hujusmodi suo duci dederat, ut non prior arma inferret : nec lacessens, verum lacessitus prælium occiperet. Ut venit in Hellespontum, nec multum ab Asia naves starent, Calliopolis dux non amplius ferendos esse dicebat qui ex aperto contumeliis et injuriis certarent. Quod filius ducis e familia Phoscarorum ab decemviris captus 107 in gravissimam necessitatem venisset, quasi seditionis auctor, et novarum rerum appetens : verum quæstione habita nullum invenire crimen potuisse. Adolescentem quidem evasisse illatum crimen. Ex qua re non mediocris lætitia oborta est : ipseque domum rediit. Deinde iterum captus est, cum interfecisset virum, qui crimen proditionis ei impegerat. Unde in Creta morari coactus est. Tandem cum denuo proditionis reus fieret, decemviri civitatis eum accersentes, cum omnia tentarent, nec ullo modo crimen pateret, remissus est in Cretam : nec multo post ibidem vita decessit. Dux igitur Callipolis veniens in regis regionem, et in navale ejus, naves militibus implevit, et ducens triremes

Notulæ marginales.

(16) Baimundi Teupuli conjuratio, circa annum 1297.

(17) Al. *Aloisio*. Petrus Lauredanus.

[93] εἰρήνην. *R. ut in cont.* [94] *Hic locus videtur esse mutilus, et talia vel similia vocabula desiderantur,* Ὁ μὲν οὖν ἡγεμὼν, ἐλθὼν ἐς τὴν, *etc. In R. nulla est lacuna.* [95] *In uno*, καὶ αὐτό.

viginti quinque, aliasque naves circiter octuaginta, regia classe Venetis, quos contra procedebat, terrorem injicere nitebatur. Hi quidem, sublatis navium armamentis, progressi sunt Proconnesum, nihil metuentes hostem. Navis Peloponnesiaca relinquebatur a tergo, quia postremo adducenda erat: quæ, cum regia triremis appropinquasset, accersebatur. Dux autem Venetorum sublato signo eam sequi, nec priorem in hostem incursionem facere jubebat. Peloponnesiacæ triremis dux, cum putaret se jussum irruere in hostem, et propter eamdem rem signum esse datum, impetum in regis navem fecit, eamque demergit. Reliquæ Barbarorum naves cum adverterent, a parte adversa occeptum prælium, et ipsæ ad prælium se convertebant: festinantque impetum in Peloponnesiacam navem dantes resistere fortiter. Veneti viderunt, quod parabatur, videlicet classem hostilem incursare in Peloponnesiacam triremem, ipsi quoque ad navale certamen accingebantur. Interim dum ferveret prælium, navigabant per omnes hostium naves, quasdam remis ad littus agentes. Veneti in hunc modum victoria potiti sunt, capientes naves barbaricas tredecim, plerasque tamen vacuas. Nam Turci, ubi senserant naves, in quibus erant, jam capiendas, in mare se abjiciebant, et in terram enatabant. Eodem tempore cum armis urgerent Veneti Mechmetem, Lampsacum obsidendo in ditionem acceperunt: ibique præsidio relicto, domum reversi sunt. Veneti ducem illum qui prælia secunda contra Barbaros fecerat, reversum capitis accusabant. Crimini dabatur, quod prior præter jus et æquum, et præter magistratus imperium, prælium iniisset, fœderaque fregisset. Cum in hunc modum capitis anquireretur, crimine absolutus est, ut qui prælium
103 haud prior incepisset. Nec tempore multo interposito legationes ultro citroque missæ, inter utrosque pacem icto fœdere sanxerunt.

A νος τοὺς Οὐενετοὺς, τῷ βασιλέως ναυτικῷ. Οὗτοι μὲν προῆεσαν ἐπὶ Προικόννησον, μετεώρους ἔχοντες τὰς ναῦς αὐτοῖς. Ἡ δὲ Πελοποννησία ὑπολέλειπτο, ὡς ὕστερον ἀναγομένη. Ἐνταῦθα ὡς ἀγχοῦ ἐγένετο τριήρης μία τοῦ βασιλέως, μετεπέμπετο ὁ ἡγεμὼν τῶν Οὐενετῶν, σημεῖον ἐπάρας, κελεύων ἕπεσθαι, καὶ μὴ ἐμβάλλειν. Οἰόμενος δ' ὁ τῆς τριήρους ἄρχων τῆς Πελοποννησίας, ὡς κελεύοι ἐμβάλλειν, τὸ σύνθημα οἰόμενός οἱ γενέσθαι ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ, ἐμβάλλει τε τῇ τοῦ βασιλέως νηῒ, καὶ καταδύει. Αἱ δὲ λοιπαὶ τῶν βαρβαρικῶν νεων ἰδοῦσαι, ὡς ὑπῆρκτο πολέμου, καὶ ἐς μάχην καθίστανται, ἐπείγονται ἐπαμύνειν βουλόμεναι ἐπὶ τὴν Πελοποννησίαν ναῦν. Ἐνταῦθα δὴ τῶν [96] Οὐενετῶν τριήρεις κατιδοῦσαι τὸ γεγονὸς, ὡς ἐπὶ τὴν σφετέραν αἱ βαρβαρικαὶ νῆες
B ἐπείγονται, ἀντανήγοντο καὶ αὗται ἐπὶ ναυμαχίαν, καὶ ὡς ἐναυμάχουν, διέκπλουν τε ἐποιήσαντο, καὶ καταδύσαντες ναῦς τέ τινας, καὶ ζωγρήσαντες τὰς λοιπὰς, ἐς τὴν γῆν ἐτρέψαντο. Καὶ ἐνίκησαν Οὐενετοὶ, ναῦς λαβόντες τῶν Βαρβάρων τρισκαίδεκα, κενὰς δὲ τὰς πλείους. Οἱ γὰρ Τοῦρκοι, ὡς ἁλίσκοιτο ἡ ναῦς, ἐς τὴν θάλατταν ἔπιπτον, καὶ ἐξένεον ἐπὶ τὴν γῆν. Ἐνταῦθα ὡς ἤδη πόλεμον τοῖς Οὐενετοῖς ἀνελομένοις πρὸς βασιλέα Μεχμέτην, τήν τε Λάμψακον πολιορκίᾳ παρεστήσαντο, καὶ φυλακὴν ἐγκατέλιπον, καὶ αὐτοὶ ᾤχοντο ἐπ' οἴκου ἀποπλέοντες. Ἐνταῦθα μέντοι οἵ τε Οὐενετοὶ τοῦτον τὸν στρατηγὸν, ὃς περιεγένετο τοῦ τῶν Βαρβάρων στόλου, ἦγοντο θανάτου, ὡς πρότερον ὑπάρξαντα ἀδικίας, καὶ λελυ-
C κότα τὰς σπονδὰς παρὰ τὰ ἐπεσταλμένα αὐτῷ. Καὶ ἐν δίκῃ γενόμενος παρὰ δικασταῖς, ἀπελύθη, μὴ αὐτὸς πρότερος ὑπάρξαι τοῦ πρὸς βάρβαρον πολέμου. Μετ' οὐ πολὺν δὲ χρόνον διεπρεσβεύσαντο, καὶ σπονδὰς ἐποιήσαντο.

Mechmetes quidem, quemadmodum accepimus modo, erga Venetos affectus erat. Græcis vero erat perquam familiaris, eosque colere cupiebat in omnibus quæcunque petiissent haud gravatim largiendo. Familiaritatis autem ejus causa, quam nunc dabimus, erat. Mustaphas unus e numero filiorum Pajazitis, imitatus Mosem fratrem, ad Sinopium ducem, qui hostis erat Mechmetis, perveniens, juramenti religione interposita se invicem amicos et hospites in posterum fore confirmabant. Deinde cum legatos misisset ad Daciæ ducem, et amice ab eo foret acceptus, pollicereturque se ipsi suppetias laturum in regno quod averet acquirendo, in Asiam (18) abire decrevit. Cum in Asia longo tempore moratus esset, habens secum viros trecentos, haud cessabat ambire Turcorum optimum quemque, et ad defectionem pellicere. Cum res

Ἐς τούτους μὲν οὖν οὕτως ἔσχε τῷ βασιλεῖ Μεχμέτῃ. Τοῖς δὲ Ἕλλησιν ἐπιτήδειός τε καὶ συνήθης, ἠξίου θεραπεύειν ὅτου ἂν δεήσαιντο παρ' ἑαυτῷ δι' αἰτίαν τήνδε. Μουσταφᾶς γάρ τοι ὁ τῶν Παιαζήτεω παίδων, μιμησάμενος Μωσέα τὸν ἀδελφὸν, καὶ πρὸς τὸν Σινώπης ἄρχοντα πολέμιον ὄντα τῷ ἀδελφῷ Μεχμέτῃ ἀφικόμενος καὶ ὅρκια ποιησάμενος, ὥστε
D ξένους εἶναί τε καὶ φίλους ἀλλήλοις, καὶ πρὸς τὸν Δακίας ἡγεμόνα διαπρεσβευσάμενος, ὡς αὐτὸν ἄσμενος ὑπεδέχετο, καὶ τἄλλα ὑπισχνεῖτο συγκατεργάζεσθαι τὰ ἐς τὴν βασιλείαν, διέβη τε εἰς τὴν Δακίαν Μουσταφᾶς, καὶ χρόνον αὐτόθι διατρίψας συχνὸν, ἔχων ἄνδρας τριακοσίους, ἔπρασσε πρὸς τοὺς Τούρκων ἀρίστους, μετιὼν ἕκαστον. Ὡς δ' οὐδὲν προεχώρει [97], ἦν γὰρ Μεχμέτης τά τε ἄλλα ἐπιεικὴς, καὶ ἐς τὸ θεραπεύειν τοὺς ἀρίστους τῶν Τούρκων οὐκ ἀδόκιμος, τρόπου τε ἡσυχίου, ψευδῆ τε

Notulæ marginales.

(18) Al. *Europam*, al. *Daciam*.

[96] *In uno*, αἱ λοιπαὶ τ. [97] *Ex Latina versione patet desiderari hæc verba*, ἤχθετο μάλιστα, *vel similia. In R. nulla est lacuna.*

παῖδα ἐνίφηνεν εἶναι τοῦ Παιαζήτεω τὸν Μουσταφᾶν, καὶ ὡς οὐδαμῆ καταφανῆ σχόντες τὴν διατριβὴν αὐτῷ. Τὸν δὲ παῖδα τούτου τελευτῆσαι παρ' ἀνδρὶ ἐπιτηδείῳ, καὶ τὸν τρόπον δικαιοτάτῳ, ὅς ἀφῖκτο παρ' ἑαυτὸν τὸν θάνατον τοῦ παιδὸς διασημῆναι. Ἐνταῦθα Μουσταφᾶς, ὡς οὐδὲν αὐτῷ κατὰ νοῦν ἐπέβαινεν ἀπὸ Δακίας, καὶ οἰόμενος ἑαυτῷ ἄμεινον ἐξεῖναι, ἢν ἐπὶ τοὺς Ἕλληνας ἀφίκηται, ἐν μέσῳ τῆς ἀρχῆς Μεχμέτεω ἱδρυμένος, ἐλαύνει ἀπὸ Δακίας διαμανὴς τῆς Θράκης ἐπὶ τὴν Θέρμην, πόλιν Ἑλληνίδα, καὶ ἐς λόγους ἀφικόμενος τῷ Ἑλλήνων ἄρχοντι, εἰσῄει τε εἰς τὴν πόλιν, καὶ κατελήφθη. Μεχμέτης δὲ, ὡς ἐπύθετο τάχιστα ἐς τὴν Θέρμην ἀφικέσθαι τὸν ἀδελφὸν, αὐτίκα οὐδὲν ἐπισχὼν, δρομαῖος ἐπῄει ἐπὶ τὴν Θέρμην, παραλαβὼν στρατὸν, καὶ

B ἐζήτει τὸν ἀδελφὸν τοὺς Ἕλληνας. Ὁ μέντοι τῆς Θέρμης ἄρχων, ἄγγελον πέμψας ἐπὶ τὸν Βυζαντίου βασιλέα, ἐδήλου τε, ὡς ἔχει αὐτῷ περὶ τοῦ παιδὸς Παιαζήτεω Μουσταφᾶ, καὶ ὡς Μεχμέτης ἐπελαύνων, ἐξῃτεῖτο τὸν ἀδελφὸν, οἷα ψευδῆ ὄντα, καὶ διαφθείροντα τὸ γένος αὐτοῦ. Βασιλεὺς δὲ πρέσβυν τε ἔπεμψε πρὸς Μεχμέτην, καὶ συνέθετο αὐτῷ τὸν Μουσταφᾶν ἐς φυλακήν τε ποιήσασθαι, καὶ μηδαμῆ μεθιέναι τε ἀπιόντα. Καὶ ἐπὶ τούτῳ ὅρκιά τε ἐποιήσαντο, καὶ Μουσταφᾶν ἐν Ἐπιδαύρῳ τῆς Πελοποννήσου, καὶ ἐν τῇ ἄκρᾳ τῆς πόλεως καθείρξαντες, αὐτόν τε τὸν Μουσταφᾶν, καὶ τὸν Σμύρνης ἄρχοντα Ζουναΐτην, ἅμα αὐτῷ ἀπὸ Δακίας ἐπὶ τὴν Θέρμην ἀφικόμενον, καὶ συνεπιλαβόμενον τοῦ πρὸς Μεχμέτην πολέμου. Τούτους μὲν οὖν Ἕλληνες εἶχον ἐν

C φυλακῇ ἐπὶ συχνόν τινα χρόνον. Μετὰ δὲ ταῦτα ἤγαγον ἐς τὴν Λῆμνον, καὶ ἐς τὴν Ἴμβρον, καὶ αὐτοῦ εἶχον ἐν φυλακῇ, ἐς ὃ δὴ ἐτελεύτησε Μεχμέτης ὁ Παιαζήτεω. Τότε μὲν δὴ χαριζόμενοι τῷ βασιλεῖ οἱ Ἕλληνες, καὶ τὴν ὁμοίαν ἀνταποδιδόντες, κατέθεντο τούτους ἐν Ἐπιδαύρῳ τῆς Πελοποννήσου. Καὶ οὐκ ἔστιν ὅπου ἀποτύχοιεν διὰ ταῦτα παρὰ βασιλεῖ Μεχμέτῃ. Τότε μὲν οὖν παρέσχον σφίσιν ἐν βελτίονί τε τῆς πρόσθεν, ἐπὶ πολὺν χρόνον ἀεὶ καταστάσει ἐτύγχανον ὄντες εὖ πράττοντες, καὶ τήν τε Πελοπόννησον καθίστασαν ἐπὶ τὸ σφίσι δοκοῦν ἕξειν ὡς συμφορώτατα.

D Ἐμμανουήλῳ μέντοι ἐγένοντο παῖδες, ὅ τε Ἰωάννης ὁ πρεσβύτερος, ὃν δὴ τοῖς Ἕλλησιν ἀπεδείξατο βασιλέα, καὶ Ἀνδρόνικος, καὶ Θεόδωρος μετὰ τοῦτον, καὶ Κωνσταντῖνος, καὶ Δημήτριος, καὶ Θωμᾶς. Τῷ μέντοι Ἰωάννῃ τῷ πρεσβυτέρῳ, πάντων τῶν ἄλλων κρατίστῳ δοκοῦντι γενέσθαι, τήν τε βασιλείαν ἐπέτρεψε, καὶ ἀπὸ Ἰταλίας ἀγόμενος αὐτῷ γυναῖκα τοῦ Μονφερρατίας [98] ἡγεμόνος θυγατέρα, ἐπιεικῆ μὲν τὸν τρόπον, ἀηδῆ δὲ τὴν ὄψιν, διαδήματι ταινιώσας, ἀρχιερέα τε καὶ βασιλέα ἐστήσατο τοῖς Ἕλλησι. Ταύτην μὲν οὖν, ὡς οὔτε συνῴκει, οὔτε συνεγένετο, ἐς ἔχθος ἀφικόμενος, καὶ ἀηδῶς ἔχων αὐτῇ

A parum succederet, angebatur maxime. Nam Mechmetes æquitatis amantissimus erat, et egregie optimates Turcorum colere norat, moribusque erat tranquillus et placidus. Hic dicebat, Mustapham haud legitimum, verum supposititium esse Pajazitis filium, ut qui nullo, vel parvo indicio patrem et fratres repræsentaret. Filium Pajazitis Mustapham excessisse e vivis, seque Mustaphæ veri filii Pajazitis mortem accepisse a viro integerrimo et justissimo, qui sibi eam pro certo nuntiarit. Mustaphas, cum cœptis parum succederet, abiit ex Dacia: et res suas meliore statu fore credebat, si se contulisset ad Græcos, sic in medio Mechmetis regno constitutus. Iracundo itaque animo, relicta Dacia, per Thraciam contendebat

B Thermam, quæ urbs est Græcorum. Ibi veniens in colloquium cum Græcorum duce, et urbem ingressus, captus est. Mechmetes ubi rescivit fratrem suum pervenisse Thermam, confestim omni mora posita, Thermam summa celeritate adhibita profectus est: assumptoque exercitu, fratrem quærebat apud Græcos. Dux Græcorum, qui Thermam regebat, nuntium ad Byzantii regem ire jubet, ut dicat quid egerit cum Mustapha: narraret quoque advenisse Mechmetem, et postulare sibi dediti Mustapham, ut fratrem supposititium, et sui generis maculam. Rex misso legato, pactum iniit cum Mechmete quod jubebatur Mustapham in vincula dare, nec quoque inde abire ipsum pateretur:

C pactum hoc jurisjurandi religione **109** formarunt. Mustapham igitur una cum Smyrnæ duce Zunaite, qui cum eo Thermam advenerat, accesseratque belli contra Mechmetem adjutor, in arce Epidauri in carcerem dedere vinctos. Græci tempore longo eos in vinculis asservarunt. Postea ducti sunt in Imbrum et Lemnum, ubi quoque in carcere captivi delituere usque ad Mechmetis obitum. Cum igitur Græci hac in re morem gessissent Mechmeti, et quasi gratiam retulissent, in carcere condentes Mustapham, accidit ut in posterum quæcunque vellent, facile apud regem Mechmetem impetrarent. Tunc quidem cum experirentur regis favorem Græci, longo tempore admodum feliciter rebus sunt usi. Peloponneso eam induxere formam, quam commodissimam fore judicabant.

D Emmanuel habuit filios, Joannem seniorem, quem Græcis regem dedit: Andronicum et Theodorum, præterea Constantinum, Demetrium et Thomam. Joanni seniori, qui reliquis vir melior esse apparebat, regnum commisit. Eidem uxorem dedit ex Italia Montferrariæ principis filiam, moribus quidem præditam optimis, cæterum forma illiberali. Diademate igitur caput filii cingens, eum regem et pontificem Græcorum esse jussit. Uxorem, quam ex Italia petierat, non perinde ob formæ turpitudinem amabat. Proinde nec cohabitabat, nec etiam Veneris fœdus cum ea inibat;

Notulæ marginales.

[98] Μονφεράτου, *in al. ut in c.*

tantum mulieris obrepserat fastidium. Mulier, A advertens se marito esse invisam admodum, navem conscendit, et ad genere propinquos se recepit. Ipse interim matrimonio sibi junxit Sarmatiæ (quæ et Russia) principis filiam. Hic quidem in istum modum affectus regno præfuit. Andronico autem imperio regendam concessit Thermam, qui virtute post Joannem secundus inter filios regios erat. Cum aliquanto tempore supervixisset, in elephantiasim incidit. Thermam quoque, ut quæ non amplius retineri posset, propter res civitatis admodum accisas, Venetis vendidit. Cum igitur judicarent eam venditionem tum sibi tum urbi expedire, parvo pretio accepto, eam Venetis tradidit. Andronicus autem profectus ad fratrem in Peloponnesum, B victum in Mantinea Laconiæ habuit. Morbus cum indies invalesceret, tandem vita functus est. Theodorum, qui defuncti quoque filius erat, misit ad fratrem Theodorum Porphyrogenitum, ut eum Peloponnesi successorem relinqueret. Quem suscepit, et ut fratris et necessarii filium apud se detinuit; quo mortuo, quemadmodum convenerat, successit in Peloponnesi administrationem. **110** Hic ubi imperio potitus est, uxorem accepit ex Italia, filiam Malatestæ ducis Marchiæ, quæ formæ venustate et reliquis mulierum dotibus admodum præstabat. Postea cum odium, dehinc discordiæ id matrimonium invasissent, odio, quo uxorem prosequebatur, permotus, ad Nazaræorum schema migrare statuit. Cum autem jam C animo fixum est, Nazaræorum suscipere habitum, accersivit fratrem, ut ei regnum tribueret, opesque. Verum haud multo post voluntatem mutavit, cum eum optimi quique ab isto instituto dehortarentur, nec eum ad hanc vitæ formam transire sinerent. Senior Theodorus non tulerat filios ex Rhainerii filia; verum nati sunt ei filii nothi; nam duxit uxorem Athenarum principis filiam, quæ omnes sui sæculi formosas anteire dicebatur. Rhainerius (19) hic Corinthi et Athenarum princeps exstitit: Bœotiæ quoque imperavit, et usque in Thessaliam processit. Imperium hoc modo nactus est. Cum contra Græcos, sic instigante Romano pontifice, expeditionem sumerent Galli et Veneti, tum etiam Neapolitanus rex, necnon Tyr- D rhenorum et Januensium viri potentissimi profecti sunt, ut Peloponnesum et reliquam Græciam subigerent. Et Peloponnesum quidem cæteri in ditionem redegere. At Januenses qui erant de familia Zachariarum (20), ceperunt Achaiam et Elidis partem maximam; occuparunt et Pylum, necnon Messanæ regionem haud parvam, ut etiam in Laconiam irrumperent. Mediterraneam regionem Peloponnesi obtinuere Græci Peloponnesiaci. Universam maritimam Peloponnesi oram capientes tenuerunt Celtiberi occidentales, necnon Januenses

A ἐπί τινα χρόνον. Καὶ ἥ τε γυνὴ τοῦ βασιλέως ἐγεώρα ἐς αὐτὴν τὸν ἄνδρα ἀηδῶς ἔχοντα, καὶ αὐτὴν ἀπεχθάνεσθαι τῷ ἀνδρὶ ἐς τὰ μάλιστα, ἐπιβᾶσα νεώς, ᾤχετο ἀποπλέουσα ἐπὶ Ἰταλίας παρὰ τοὺς προσήκοντας. Ἠγάγετο δὲ γυναῖκα, τὴν ἀπὸ Σαρματίας, τοῦ Σαρματῶν ἡγεμόνος θυγατέρα. Οὗτος μὲν οὖν οὕτω διατεθεὶς ἐβασίλευεν, Ἀνδρονίκῳ μὲν τήν τε Θέρμην ἐπέτρεψεν οἰκεῖν, ἀνδρὶ οὐκ ἀγεννεῖ, μετά γε Ἰωάννην τὸν βασιλέα, καὶ ἐπί τινα χρόνον διαγενόμενος, ἐς νόσον περιῆλθεν ἐλεφαντίασιν. Καὶ τὴν Θέρμην ἀπέδοτο τοῖς Οὐενετοῖς, ὡς τῆς τε πόλεως οὐκ ἔτι ἐπιτηδείως ἐχούσης ἐς φυλακὴν αὐτῆς καὶ σφίσι τὰ πράγματα πονήρως ἤδη ἔχοντα. Καὶ ὡς ἐδέδοκτο ἤδη αὐτοῖς, ταύτῃ σφίσι τε αὐτοῖς, καὶ τῇ πόλει ἄμεινον ἔσεσθαι, ἀπέδοτο ταύτην τοῖς Οὐε- B νετοῖς οὐ πολλοῦ τινος. Ἀνδρόνικος μέντοι ἐς Πελοπόννησον παρὰ τὸν ἀδελφὸν ἀφικόμενος, τήν τε δίαιταν εἶχεν ἐν Μαντινείᾳ τῆς Λακωνικῆς, ἐς ὃ δὴ ἐπικρατοῦντος τοῦ νοσήματος ἤδη τελέως ἐτελεύτησε. Τὸν δὲ Θεόδωρον τούτου παῖδα ὄντα βασιλεὺς Ἐμμανουῆλος ἐπεπόμφει παρὰ ἀδελφὸν αὐτοῦ Θεόδωρον τὸν Πορφυρογέννητον, ἐφ' ᾧ διάδοχόν τε τὸν παῖδα καταλιπεῖν ἐπὶ τῇ Πελοποννήσῳ. Καὶ ὡς ἐδέξατο τοῦτον, ἀδελφοῦ τε παῖδα, καὶ ἐπιτηδείου, εἶχέ τε παρ' αὐτῷ, καὶ ὡς ἐτελεύτα, κατέλιπε τὴν ἀρχὴν αὐτῷ. Οὗτος δὲ ὡς ἐς τὴν ἡγεμονίαν κατέστη, ἔγημέ τε γυναῖκα ἀπὸ Ἰταλίας, θυγατέρα Μαλατέστα, τοῦ Μάρκης ἡγεμόνος, τῷ τε κάλλει διαπρέπουσαν, καὶ τῇ ἄλλῃ κοσμιότητι. Ὕστερον μέντοι, ὡς ἐς μῖ- C σός τε ἀφίκετο τῇ γυναικὶ, καὶ ἐς ἔχθος ἀφικόμενος, ἐς διαφορὰν κατέστη, ἐς τὴν Ναζηραίων δίαιταν ὥρμητο γενέσθαι, καὶ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ μετεπέμπετο ἐπὶ τὴν ἀρχήν. Ὡς ἐπεί οἱ ἐδόκει ἰέναι ἐς τὸ Ναζηραίων σχῆμα, τήν τε ἀρχὴν ἐπιτρέψων αὐτῷ, καὶ τὴν οὐσίαν. Οὗτος μέντοι οὐκ εἰς μακρὰν αὖθις μετέβαλλεν, ἀποτρεπομένων τῶν ἀρίστων αὐτοῦ ἀπὸ τούτου, καὶ οὐκ ἐπιτρεπόντων ἰέναι αὐτῷ, εἰς ὃ ὥρμητο. Τῷ μὲν οὖν πρεσβυτέρῳ Θεοδώρῳ τῷ πατρῴῳ παῖς οὐκ ἐγένετο ἀπὸ τῆς Ῥαινερίου θυγατρός. νόθοι δὲ ἐγένοντο. Ἠγάγετο γὰρ οὗτος τὴν τοῦ Ἀθηνῶν τυράννου θυγατέρα, πασῶν δὲ λεγομένην εἶναι καλλίστην τῶν εἰς ἐκεῖνον τὸν χρόνον κάλλει διενεγκουσῶν. Ῥαινέριος δὲ οὗτος Κορίνθου τε ἐτυράννευε, καὶ Ἀθηνῶν, τῆς τε Βοιωτίας ἐπῆρξεν, ἔστε D ἐπὶ Θετταλίαν χωρῆσαι. Ἐπῆρξε δὲ τρόπῳ τοιῷδε. Ὁπότε ἐπὶ τοὺς Ἕλληνας ἐνάγοντος τοῦ Ῥωμαίων ἀρχιερέως ἐστρατεύοντο οἱ ἀπὸ τῆς ἑσπέρας Κελτοί τε ἅμα, καὶ Οὐενετοὶ, τότε δὴ καὶ οἱ ἀπὸ Νεαπόλεως τοῦ βασιλέως, καὶ ἀπὸ Τυῤῥηνῶν ὥρμηντο ἄνδρες Ἰανυΐων μέγα δυνάμενοι ἐπὶ τὴν τῆς Πελοποννήσου τε ἅμα καὶ τῆς ἄλλης Ἑλλάδος καταστροφήν. Καὶ τὴν μέντοι Πελοπόννησον κατεστρέψαντο ἄλλοι τε, καὶ ἀπὸ τῆς Ἰανυΐων μοίρας, τοῦ οἴκου Ζαχαρίων, τήν τε Ἀχαΐαν καὶ Ἤλιδος τὰ πλείω, καὶ δὴ καὶ Πύλον, καὶ Μεσήνης χώραν οὐκ ὀλίγην, ἔστε ἐπὶ Λακωνικὴν ἐλάσαι. Τὴν μέντοι μεσόγαιον τῆς

Notulæ marginales.

(19) Gregoras et Facellus hunc Rogerium de Empuriis faciunt.

(20) Giachariorum.

Πελοποννήσου κατεῖχον αὐτοί τε Πελοποννήσιοι Ἕλληνες. Ξύμπασαν δὲ τὴν παράλιον τῆς Πελοποννήσου οἱ ἀπὸ τῆς ἑσπέρας καταστρεψάμενοι εἶχον, Κελτοί τε δὴ καὶ Κελτίβηρες, καὶ τῶν Ἰανυΐων καὶ Τυῤῥηνῶν ἄλλοι τε, καὶ δὴ καὶ Ῥαινέριος ἀπὸ Φλωρεντίας ἀφικόμενος ἐπὶ τῇ γε στρατιᾷ ταύτῃ τοῦ οἴκου τῶν Ἀζαϊόλων, τήν τε Ἀττικὴν κατέσχε, καὶ Βοιωτίαν, καὶ πρότερόν μοι δεδήλωται, καὶ Φωκαΐδος χώρας τὰ πλείω. Λίγυρες μέντοι τὴν Εὔβοιαν πολλῷ ἔτι παλαιότερον κατέσχον· ἀφ᾽ ὧν ἐπιτραπέντες οἱ Οὐενετοὶ, ἐπὶ ῥητῷ τῆς νήσου ἐπέβησαν. Μετὰ δὲ ταῦτα κατὰ βραχὺ προϊόντες, ξύμπασάν τε τὴν Εὔβοιαν κατέσχον, ἐς διαφορὰν σφίσι τῶν Λιγύρων ἀφικνουμένων, καὶ τήν τε χώραν καὶ προσόδους αὐτῶν, ὅσοι τοῖς Οὐενετοῖς ἐπιτήδειοι ἐτύγχανον ὄντες, εἰσέτι καὶ νῦν διατελοῦσιν ἔχοντες, καὶ κατὰ ταῦτα ἐμμένοντες. Ἐφ᾽ οἷς σπενδόμενοι αὐτοῖς ξυνέβησαν κατὰ τὴν νῆσον οἱ Οὐενετοί. Ὁ μέντοι Ῥαινέριος, καὶ οἱ Κελτίβηρες, καὶ Κελτῶν ὅσοι ἐπὶ τὴν τῆς Ἑλλάδος καταστροφὴν ἐγένοντο, πολλῷ ὕστερον τούτων φαίνονται ἀφικόμενοι ἐπὶ τὸν χῶρον τοῦτον. Ῥαινέριος δὲ καὶ πολλῷ ἔτι νέηλυς ὢν, ἐπιγαμίαν τε πρὸς τοὺς ἐν τῇ Εὐβοίᾳ Λιγύρων ποιησάμενος, καὶ Προθυμοῦ τινος θυγατέρα ἔγημε, καὶ τήν τε χώραν κατασχὼν, Κόρινθόν τε ἐχειρώσατο, καὶ τὴν Πελοπόννησον ἐπενόει ὅτι τάχιστα ὑφ᾽ αὐτῷ ποιήσασθαι. Ὕστερον μέντοι ἀφικομένου τοῦ Ἑλλήνων βασιλέως ἀδελφοῦ, ἐπιγαμίαν πρὸς τοῦτον ἐπεποίητο, καὶ θυγατέρα ἡρμόσατο τούτῳ τῷ ἡγεμόνι Θεοδώρῳ, κάλλει, ὡς ἔφην, πασῶν τῶν τότε διαφέρουσαν, καὶ τήν τε Κόρινθον ἐπὶ τῇ ἑαυτοῦ τελευτῇ κατέλιπεν. Ὑπέσχετο γὰρ ὁπότε αὐτῷ τὴν θυγατέρα ἡρμόσατο ἐς φερνὴν αὐτῷ ταύτῃ, ἐπειδὰν τελευτήσῃ· ἡρμόσατο δὲ καὶ ἑτέραν αὐτοῦ θυγατέρα Καρούλῳ τῷ Ἀκαρνανίας τε καὶ Αἰτωλίας ἡγεμόνι. Οὗτος γὰρ, ὡς οἱ τῆς χώρας ταύτης ἄρχοντες πρότερον προσήκοντές τε ἦσαν τοῦ Παρθενόπης τῆς Νεαπόλεως καλουμένης βασιλέως· καὶ ὡς ὑπό τε τῶν περιοίκων καὶ τῶν ταύτῃ ἐθνῶν ἀπηλαύνοντο ἐκ τῆς χώρας ἄρχοντος ἀπαλλαττόμενοι ἐπὶ Ἰταλίας, Κεφαλληνία δὲ καὶ Ζάκυνθος, καὶ αἱ Ἐχινάδες νῆσοι, ὅσαι ταύτῃ ᾠκημέναι ἐτύγχανον, ἐς τουτονὶ τὸν βασιλέα τετραμμέναι, ἁρμοστήν τε ἐδέχοντο, καὶ ἄρχοντα τοῦ βασιλέως Παρθενόπης. Ἀφίκοντο μὲν δὴ καὶ ἄλλοι πρόσθεν ἁρμοσταὶ εἰς τὰς νήσους ταύτας, ἐν δὲ δὴ καὶ Κάρουλος οὑτοσὶν, ὁ τῆς οἰκίας Τόκων καλούμενος, ἔχων ἑταίρους μεθ᾽ ἑαυτοῦ ἄνδρας ἀγαθοὺς, τόν τε Ῥῶσον, καὶ Γυΐδον, καὶ Μυλεϊαρέσην. Καὶ ὡς ἐν τῇ Κεφαλληνίᾳ διατρίβοντες, προσέσχον τε τῇ Ἠπείρῳ, ἐπαγομένων τῶν Ἠπειρωτῶν, τήν τε χώραν ἐκτήσαντο σφίσιν ὑπήκοον· καὶ κατὰ βραχὺ τήν τε Ἀκαρνανίαν.

Ἀλβανοὶ δὲ ὡρμημένοι ἀπὸ Ἐπιδάμνου, καὶ τὸ πρὸς ἕω βαδίζοντες Θετταλίαν τε ὑπηγάγοντο σφίσι, καὶ τῆς μεσογαίου Μακεδονίας τὰ πλέω, Ἀργυροπολίχνην τε, καὶ Καστορίαν. Ἀφικόμενοι δὲ ἐπὶ Θετταλίαν, τήν τε χώραν σφίσιν ὑποχείριον ποιησάμενοι, καὶ τὰς πόλεις ἐπιδιελόμενοι, κατὰ σφᾶς ἐνέ-

A et Tyrrheni. Rhainerius cum ab Florentia veniret in expeditionem hanc (erat enim ortus ex familia Azeolorum sive Acciojolorum), Atticam et Bœotiam, ut ante dixi, in ditionem accepit. Nactus est et Phocensium regionis pleraque. Ligures Euboiam longis temporibus retro ceperant: qui permiserunt Venetis, certis conditionibus et pactis in insulam ascendere. Posthæc paulatim progressi, Euboiam universam occuparunt, cum intercessissent discordiæ inter Venetos et Ligures (21). Regionem istam et redditus, quia placebant, Veneti adhuc habent conditionibus et pactis iisdem, quibus in eam insulam pervenerunt; quæ quidem bona fide coluerunt. Rhainerius, Celtiberi Gallique, quotquot bello Græcos lacessebant, longo tempore demum B post Venetos et Ligures in istam regionem appulisse videntur. Rhainerius quoque **111** advena exsistens, affinitate juncta cum Liguribus quia Euboiam tenebant, Prothymi (22) cujusdam filiam uxorem sibi associavit. Hinc regionem eam occupans, etiam Corinthum subegit. Peloponnesum quoque subjicere animo agitabat. Postea cum ad ipsum veniret frater Græcorum regis Theodorus, inter se affinitatem fecerunt; nam uxorem dedit Theodoro duci filiam suam, quæ formæ elegantia omnes antecedebat; Corinthumque, ubi mortuus esset, ei concessit. Promiserat enim Rhainerius, ut dotis nomine, ubi primum ipse defunctus fuerit, Corinthum accipiat. Filiam suam alteram deC spondit Carolo Acarnaniæ et Ætoliæ principi (23). Duces regionis illius priores pertinebant ad regem Parthenopes, quæ nunc Neapolis vocatur. Cum a finitimis et vicinis gentibus expellerentur suis sedibus, duce destitutæ, Cephallenia, Zacinthus et Echinades insulæ, ad istum regem conversæ, præfectum et principem ab eo acceperunt. Venerant jam olim et alii præfecti et principes in insulas istas. Ibi tum Carolus ille de familia Tocorum habuit secum viros spectatæ virtutis, Rhosum (24), Gidium sive Guidonem, Myleiaresem. Et cum Cephalleniæ moras traherent, animum in Epirum intenderunt; adjunctisque Epirotis, regionem quam habebant subjectam, in ditionem acceperunt; paulatimque etiam Acarnania in ditionem venit.

D Albani ruentes ab Epidamno, et ad orientem properantes, Thessaliam, et Mediterraneæ Macedoniæ pleraque, Argyropolichnam et Castoriam dominio suo addiderunt. Advenientes deinde in Thessaliam, urbes inter se sunt partiti, regionemque, ut qui pastores essent, nec ullo in loco fixas

Notulæ marginales.

(21) Ann. 1301.
(22) Philippi de Oria. 1251.
(23) E familia Tochiorum sive Topiorum Beneventana.
(24) Jacobus de Rozza, Dominicus Gilius, Gotfridus Mili.

sedes haberent, depascebantur. Postquam autem in Acarnaniam pervenere, Acarnaniæ principe id permittente, etiam eam regionem pecoribus depascendam objecere. Postea convenit inter ipsos, ut insidias tenderent Græcis, utcunque tamen res cecidisset. Et sane duci Isaaco (25), qui venatum profectus erat, Albani venientes insidias struunt duce Spata (26). Qui cum foret vir impiger, et ad omnia audax, plurimum suis eo tempore audacia et fortitudine profuit. Ducem Isaacium eo loci confecerunt. Hinc continuo incursionem in regionem ejus facientes, eam subegere, virosque quoscunque in agris deprehenderunt, cepere vivos. Postea obsidentes Arten (quæ olim Ambracia) Acarnaniæ urbem, haud cessarunt priusquam eam occupassent. Hanc regionem subigentes, haud abstinebant ab occidentalium regione, quam 112
miris modis evastabant, nunquam quieti se tradentes. His moti principes Neapolitani, ab Corcyra insula (27) pergentes (insulam enim istam ea tempestate Parthenopes reges tenebant) et copias contrahentes proficiscebantur contra Acarnaniam, ut Albanos ex sua regione deturbarent, et Arten Acarnaniæ urbem captam recuperarent. Qui advenientes, Arten obsederunt, bellicasque machinas muro admoverunt, ut urbem vi caperent. Spatas Albanorum dux haud intra mœnia se continebat, sed extra urbem obambulans consulebat Albanis, quos in unum collegerat, ut se prompte sequerentur ad præsens periculum. Quo impigre facto, opprimunt subito Italorum exercitum oppugnationi intentum, quos in fugam compellunt, plurimis partim necatis, partim captis. Socius et auxiliaris aderat in eo prælio Prialupas Ætoliæ princeps Triballus affinis Spatæ duci Artæ. In hunc modum Spatæi Acarnaniam occuparunt. Postea Carolus cum proficisceretur ab insulis cum suis sociis, necnon aliis quibusdam qui in societatem belli venerant, offensi Albanorum tyrannide, regionem Acarnaniæ subegerunt. Præterea eripuerunt Ætoliam Izaulo (28) regenti Dromænorum urbem et Ætoliam. Imperium Ætoliæ antea penes Thomam Prialupæ Triballi filium fuit, et hoc pacto in Izaulum pervenit. Cum adjuvaret Prialupas Spatan, et Albanos in bello quod gestum est cum Italis, Arten metropolim Acarnaniæ obsidentibus, evenit ut in eo prælio captivi complures, qui generis claritate excellebant admodum, in manus venirent. Inter captivos hos exstitit et Izaulus e grege optimatum: qui adolescens regis Parthenopes nuncupabatur. Forma erat liberali, et quantum ad mores attinet, æquus et placidus. Hunc cum plurimis aliis captivum trahens Prialu-

A μοντο τὴν χώραν. Νομάδες τε ὄντες, καὶ οὐδαμῇ ἔτι βέβαιον σφῶν αὐτῶν τὴν οἴκησιν ποιούμενοι. Ἐπεὶ δὲ καὶ ἐς Ἀκαρνανίαν ἀφικόμενοι, γνώμῃ τοῦ ἡγεμόνος Ἀκαρνανίας, ἐφιέμενον [90] αὐτοῖς τῆς χώρας, ἐνέμοντό τε τήνδε τὴν χώραν. Μετὰ δὲ ταῦτα συνίσταντο ἀλλήλοις, ὡς τοῖς Ἕλλησιν ἐπιθησόμενοι, ὅπως ἂν αὐτοῖς προχωροίη· καὶ δήποτε τοῦ ἡγεμόνος, Ἰσαάκιος δ' ἦν τοὔνομα, ἐπὶ ἄγραν φοιτῶντος ἀφικνουμένου, ἐπέθεντό τε αὐτῷ οἱ Ἀλβανοὶ, ἡγουμένου αὐτοῦ [1] Σπάτα, ἀνδρὸς ὁρμήν τε καὶ τόλμον ἐπιδεικνυμένου σφίσιν ἐν τῷ τότε παρόντι, ξύμφορον ἐς τὰ παρόντα αὐτοῖς, καὶ οὐκ ἀδόκιμον. Καὶ τὸν μὲν ἡγεμόνα αὐτοῦ ταύτῃ ἀνεῖλον· τὴν δὲ χώραν αὐτίκα ὑπελαύνοντες κατέσχον τε καὶ ἐζώγρησαν τοὺς ἐν τοῖς ἀγροῖς συλλαμβάνοντες, ᾧ ἂν περιB τύχοιεν. Μετὰ δὲ ταῦτα πολιορκοῦντές τε Ἄρτην τῆς Ἀκαρνανίας πόλιν, παρεστήσαντο. Καὶ τὴν χώραν ταύτην ὑφ' αὐτοῖς ποιησάμενοι, τὴν τῶν Ἑσπερίων χώραν ἐδῄουν, οὐδὲν ἔτι ἐς ἡσυχίαν ἐνδιδόντες. Μετὰ δὲ ταῦτα οἱ τῆς Νεαπόλεως ἄρχοντες, ἀπὸ Κερκύρας τῆς νήσου ὁρμώμενοι (εἶχον δὲ τότε τὴν νῆσον οἱ Παρθενόπης βασιλεῖς), καὶ παρασκευασάμενοι στρατὸν, ἵεντο ἐπὶ τὴν Ἀκαρνανίαν, ὡς τούς τε Ἀλβανοὺς τὴν χώραν ἀφαιρησόμενοι, καὶ Ἄρτην τῆς Ἀκαρνανίας καταστρεψόμενοι λαβόντες. Ἀφικόμενοι δὲ ἐς Ἄρτην, τήν τε πόλιν ἐπολιόρκουν, καὶ μηχανὰς προσέφερον τῷ τείχει, ὡς αἱρήσοντες [2]. Σπάτας δὲ ὁ τῶν Ἀλβανῶν ἡγεμὼν, οὐ γὰρ εἰσῄει ἐς τὴν πόλιν, ἀλλ' ἐκτὸς περιῄει τὴν χώραν, τούς τε C Ἀλβανοὺς συλλέξας ἐς ταυτὸ, καὶ βουλευσάμενος, ὡς αὐτῷ εἵποντο ἑτοίμως εἰς τὸν κίνδυνον, ἄφνω ἐπεισπίπτουσι τῷ Ἰταλῶν στρατεύματι, ὃ ἐπολιόρκει τὴν πόλιν, καὶ τρεψάμενοι ἐς φυγὴν, πολλοὺς μὲν διέφθειραν, τοὺς δὲ πλείους ἐζώγρησαν. Συνεπελάβετο δὲ αὐτοῖς ἐς τόνδε τὸν πόλεμον καὶ Πριάλουπας ὁ τῆς Αἰτωλίας ἡγεμὼν, ἀνὴρ Τριβαλλὸς, ὃς ἐπιγαμίαν πρὸς τὸν Σπάταν, τῆς Ἄρτης ἡγεμόνα, ἐπεποίητο. Οὕτω μὲν οὖν κατέσχον οἱ Σπαταῖοι τὴν χώραν τῆς Ἀκαρνανίας. Μετὰ δὲ ταῦτα ὡρμημένου τοῦ Καρούλου ἀπὸ τῶν νήσων σὺν τοῖς ἑταίροις αὐτοῦ, καὶ τινων τῶν τῆς χώρας, ἅτε δὴ ἀχθομένων τῇ Ἀλβανῶν τυραννίδι, τήν τε χώραν κατεστρέψαντο τῆς Ἀκαρνανίας· πρὸς δὲ καὶ τὴν Αἰτωλίαν, ἀφελόμενοι Ἰζάουλον τὸν τότε ἡγεμονεύοντα Δρο-D μαίνων τε τῆς πόλεως, καὶ χώρας τε τῆς Αἰτωλίας ἤδη. Ἡ δὲ ἀρχὴ τῆς Αἰτωλίας οὖσα τὸ πρότερον Θωμᾶ τοῦ Πριαλούπων Τριβαλλοῦ, περιῆλθεν ἐς τοῦτον δὴ τὸν Ἰζάουλον τρόπῳ τοιῷδε. Ὡς συνεπελάβετο ὁ Πριάλουπας τῷ τε Σπάτᾳ καὶ τοῖς Ἀλβανοῖς ἐς τὸν πρὸς Ἰταλοὺς πόλεμον, πολιορκοῦντας Ἄρτην μητρόπολιν τῆς Ἀκαρνανίας χώρας, ἑάλωσαν δὴ ἐν τῇ μάχῃ ταύτῃ ἄλλοι τε πολλοὶ τῶν παρὰ σφίσιν εὐδοκιμούντων τῷ γένει, καὶ δὴ καὶ Ἰζάου-

Notulæ marginales.

(25) Qui et Musachius.
(26) Spatafora.
(27) Corcyra a Rogerio capta, circa ann. 1150.
(28) Inico de Daulos. *Al. Isaulo.*

[90] ἐφιέμενον, *R. ut in c.* [1] αὐτοῖς. *Sic etiam* R. [2] αἱρήσαντες *R. ut in c.*

λος, εἷς τῶν ἀρίστων λεγόμενος γενέσθαι τοῦ Παρθενόπης βασιλέως νεανίας, τὸ μὲν εἶδος οὐκ ἀηδής, ἐπιεικὴς δὲ τὸν τρόπον καὶ ἡσύχιος. Τοῦτον σὺν πολλοῖς ἄλλοις ἀγόμενος ὁ Πριάλουπας εἰς τὰ οἰκεῖα, ὡς ἀνδράποδά τε περιεῖπε, καὶ εἶχεν ἐν φυλακῇ, ἐς τὰ βασίλεια διατρίβων, κατεῖχεν ὡς χρημάτων ἐς τοὺς προσήκοντας ἐσαῦθις ἀποδιδόμενος, ἢν αἰτοῖντο αὐτούς. Ἡ δὲ γυνὴ τούτου, ὡς ἑώρα τὸν νεανίαν, ἠράσθη τε αὐτοῦ· ἦν γὰρ καὶ ἐς ἄλλους πρότερον φοιτῶσα εἰς ἄνδρας, καὶ ἀκόλαστος. Συγγινομένη τοίνυν τῷ νεανίᾳ, καὶ ἐπιμαινομένη αὐτῷ ἐς τὸν ἔρωτα, συντίθεται αὐτῷ ἐπὶ τῷ ἀνδρὶ ἐπιβουλήν, καὶ ἐξηγουμένης τῆς γυναικὸς ἐς τὴν κοίτην, ὡς ἀνεπαύετο Πριάλουπας ὁ ἡγεμών, ἀνεῖλέ τε αὐτὸν ἅμα σὺν τῇ γυναικί, καὶ ἅμα συγκατίσχει τὴν ἡγεμονίαν αὐτῷ. Ἐπειδὴ ἐτυράννευεν, οὐδενὶ τῶν ἐν τῇ πόλει, ἀλλ' ἐν τῇ γυναικὶ ἀρεσκόμενος. Ἡ μέντοι δίκη τὸν Πριαλούπην οὐκ εἰς μακρὰν κατέλαβε τὸν παῖδα αὐτοῦ ἀπὸ ταύτης δὴ τῆς γυναικὸς γενόμενον αὐτῷ. Τοῦτον γάρ τοι, ὡς ἐφοίτα παρὰ βασιλέα Μωσεῖ, αἰτούμενος συμμαχίαν τε καὶ ἐπικουρίαν ἐπὶ Κάρουλον, τὸν τότε δὴ Ἀκαρνανίας τύραννον, συλλαβών, ὥστε τὴν χώραν αὐτοῦ κατασχεῖν, ἐξέκοψε τὼ ὀφθαλμώ. Τὴν μέντοι χώραν οὐδεὶς κατεστρέψατο τῆς Ἰωαννίνων πόλεως. Ἐπαγομένη τοῦτον δὴ τὸν Κάρουλον ἐπὶ σφίσιν ἄρχοντα, καὶ ἐπιτετραμμένου αὐτῷ διέπειν τὰ τῆς πόλεως πράγματα, καὶ ἀντεχομένου ἐς τὸν πόλεμον κράτιστα. Ἡ μέντοι ἀρχὴ αὕτη Τριβαλλῶν οὖσα τὸ παλαιόν, οὕτω ἔς τε Ἰζάουλον, καὶ ἐπὶ Κάρουλον τὸν ἡγεμόνα περιῆλθεν. Οὕτω δὲ ἄμφω τὼ χεῖρε κατασχὼν οὗτος, καὶ τὴν πρὸς τῷ Ἀρχελῴῳ χώραν, τό τε Αἰετὸν καλούμενον, καὶ Ἀγγελοπολίχνην, ἔς τε ἐπὶ Ναύπακτον, τὸν καταντικρὺ Ἀχαΐας, ἐπεκράτει τῆς χώρας καὶ ἐτυράννευεν ἐπὶ μέγα χωρήσας δυνάμεως, ἀνὴρ τά τε ἐς ἀρχὴν, καὶ ἐς τὸν πόλεμον δοκῶν γενέσθαι οὐδενὸς τῶν τότε ἡγουμένων λειπόμενος. Καὶ ἐν πολέμοις πρὸς τοὺς περιοίκους μέγα εὐδοκιμῶν, ἠγάγετο, ὡς πρότερόν μοι ἐλέγετο, τοῦ Ἀθηνῶν τε καὶ Κορίνθου ἡγεμόνος θυγατέρα ἐς γάμον. Τούτῳ τῷ ἡγεμόνι παῖς ἐγένετο νόθος· ἀπὸ γὰρ τῆς Εὐβοΐδος αὐτῷ γυναικὸς ἄρρενος οὐκ ἔτυχε γόνου. Νόθῳ δὲ τῷ παιδὶ ἦν ὄνομα Ἀντώνιος. Τούτῳ τῷ Ἀντωνίῳ τήν τε Βοιωτίαν κατέλιπε καὶ τὴν Θηβῶν πόλιν· τὴν γὰρ Κόρινθον κατέλιπε τῷ κηδεστῇ αὐτοῦ Θεοδώρῳ τῷ βασιλέως ἀδελφῷ. Τὴν δὲ Ἀθηνῶν πόλιν, ἀφελόμενος ταύτην τὸ πρόσθεν τοὺς Κελτίβηρας ἀπὸ Ναβάρης [3], εἶχον γὰρ δὴ καὶ ταύτην οἱ Ἴβηρες καταστρεψάμενοι, κατέλιπε τοῖς Οὐενετοῖς. Ὁ μέντοι παῖς αὐτοῦ Ἀντώνιος οὗτος, ὡς παρὰ τοῦ πατρὸς παρεδέξατο τὴν τῆς Βοιωτίας ἀρχήν· τὴν γὰρ δὴ Φωκαΐδα χώραν ἄλλην, καὶ Λεβαδίαν ὑπηγάγετο Παιαζήτης ὁ Ἀμουράτεω, προσθέμενος τῇ ἑαυτοῦ ἀρχῇ, ὡς πρότερόν μοι δεδήλωται· οὗτος δὴ οὖν ἐπὶ τοὺς Οὐενετοὺς ἐξήνεγκε πόλεμον, καὶ τὰς Ἀθήνας

A pas domum, ut mancipium tractavit; eosque in custodia asservavit, moratus in regia, volens eos propinquis restituere, accepta pecunia, si venirent suos redemptum. Uxor Prialupæ adolescentem visum amare cœpit. Erat enim istius mulieris ingenium, ut priusquam peteretur, peteret viros, præ intemperantia cui obnoxia erat. Cum igitur stupri consuetudinem cum adolescente habuisset, amore ardens et furens, cum adolescente insidias marito subornat. Mulier adolescentem ducit in cubiculum, in quo quiescere solitus erat Prialupas dux: ibique, adjuvans adolescentem mulier, Prialupas occisus est, et ipse ad imperii gubernacula ascendit. Cum autem sibi tyrannidem ad eum modum parasset, nemini nisi mulieri soli placebat. B At ultio haud multo post secuta **113** est. Prialupas enim, qui filius ejus erat, patris nomen gerens, natus ex ista uxore, cum properaret ad regem Mosem, petens auxilium et præsidium contra Carolum (29) Acarnaniæ principem, ut eam regionem in potestatem redigeret, captus est, oculique ejus eruti sunt. Regionem urbis Joanniorum nemo subegit. Petiit enim Carolum sibi ducem: cui ubi primum urbis administratio est commissa, bellum fortiter admodum sustinuit. Regnum hoc, cum prius Triballorum foret, ad Izaulum et Carolum ducem in hunc modum descendit. Cum utraque teneret finitimam Archeloi regionem, quæ ea tempestate Aetus vocabatur, et Argyropolichnam C usque Naupactum, quæ est e regione Achaiæ, suo imperio admovit. Qui principatum administravit cum usque res suæ incrementa sumerent, pace belloque nulli ducum cederet; tandem cum bellis, quæ adversus finitimos gessit, plurimum gloriæ sibi peperisset, duxit, ut supra docuimus, Raineriì Athenarum et Corinthi principis filiam. Huic duci natus est filius nothus; nam ex Euboide uxore stirps virilis haud nata est. Nomen filii nothi erat Antonius. Huic testamento reliquit Bœotiam, et Thebas urbem; nam Corinthus cesserat genero Theodoro, regis fratri. Urbem Athenas, quæ prius Celtiberorum erat (nam et hanc tenuere Iberi) sibi subjiciens, tandem Venetis reliquit. Filius Antonius a patre accepit Bœotiæ regnum; D nam reliqua Phocensium regio et Lebadia venerant in potestatem Pajazitis, quas suo dominio adjunxit, ut supra memoravimus. Antonius contra Venetos bellum movit, et Athenas summa diligentia exercitibus circumsedit. Veneti ægre ferebant urbem suam obsidione premi: parant igitur eam obsidione solvere. Et cum statuissent hostili animo proficisci contra Thebas, exercitum ex Euboia quantum potuere compararunt, necnon reliqua quæ ad instruendum exercitum attinent, collegerunt. Et ab Euboia recta movent in Bœotiam, et

Notulæ marginales.

29) Daulum.

[3] Ναβάρας *R. ut in c.*

contra urbem. Antonius ut accepit Venetos contra se cum exercitu pergere, suos in duas turmas partitur, quas locat in via per quam Venetos et Eubœenses iter facturos compertum habebat. Unam posuit in fronte, alteram ut a tergo esset iter ingressis. Deinde exspectavit donec hostes ex improviso in medium venirent.

A ἐπολιόρκει, προσέχων ἐντεταμένως. Οἱ μέντοι Οὐενετοὶ δεινὸν ποιησάμενοι πολιορκεῖσθαι τὴν πόλιν αὐτῶν, καὶ ἀμύνειν βουλόμενοι, καὶ ἐπὶ τὴν Θηβῶν διανοούμενοι πόλιν ἰέναι, στρατόν τε τὸν ἀπὸ τῆς Εὐβοίας, ὅσον ἠδύναντο συλλέξαντες καὶ ὁπλισάμενοι, ἀπὸ τῆς Εὐβοίας ἐχώρουν ἐπὶ τὴν Βοιωτίαν, καὶ ἐπὶ τὴν πόλιν. Ἀντώνιος δὲ πυθόμενος τοὺς Οὐενετοὺς στρατευομένους ἐπ' αὐτὸν, λόχους ποιησάμενος διττοὺς κατὰ τὴν ὁδὸν, ᾗ ἐπύθετο μέλλοντας διαπορεύεσθαι τούς τε Εὐβοέας ἅμα καὶ Οὐενετοὺς, τὸν μὲν ἐνεδρεύσας ἐς τὸ πρόσω τῆς ὁδοῦ, τὸν δὲ ἐς τὸ ὄπισθεν, ἐπέμενεν ἐμβαλεῖν ἐς τὸ μέσον τοὺς πολεμίους.

Veneti progrediebantur ad urbem Thebas, quæ aberat ab Euboia stadiis centum quinquaginta. Numerus autem eorum qui arma Thebis inferre parabant, complectebatur sex millia militum. Antonius, cum in insidias 114 hostes præcipitati essent, in hos undique coortus, habens in singulis turmis non ultra ter centenos, simul utrisque apparens, hostes fugam arripere coegit, plurimis cæsis et captis. Etiam principes qui eorum regionem gubernabant, cepit vivos. Hinc cedens reversus est, unde digressus erat, ad obsidionem Athenarum. Ad hanc urbem copias habuit, donec quidam Athenienses pacto intercedente per proditionem urbem hosti traderent. Deinde paucis diebus post et arcem quam obsidione urgebat, occupavit, princepsque Atticæ et Bœotiæ declaratus est. Cum autem venisset jam ante in Januas Pajazitis, superstite adhuc patre, deinde quoque accessit Januas Mosis, Musulmanis, et Mechmetis : Januæ milites muneribus sibi conciliavit, et in regione sua admodum suaviter et tranquille in reliquum regnavit. Dicunt hunc virum cætera illustrem exstitisse. Deinde cum in ditionem redegisset Athenas, ferunt eum tum demum abiisse ad Januas regis, quas sibi familiaritate et arctissima necessitudine devinxit. Tyrannidem autem exercuit, ducta privati cujusdam Thebani uxore. Cum enim nuptiale sacrum peragentes in nuptiis cujusdam Thebani choreas ducerent, aderat et sacerdotis cujusdam filia, maritum habens forma quidem luculenta, moribusque venustis et modestis præditum. Hanc in ipsa chorea adamavit. Amore autem amens, haud multo tempore post eam sibi matrimonio junxit. Feliciterque vitam egit, cum principatum ad eum modum instituisset, quo sibi suisque et aliis maxime opportune habere videbatur. Alcoti (30) filium Æginæ principem, qui corporis fortitudine præstabat, generum ascivit, data ei quam adoptaverat, in uxorem, filia. Habuit et aliam filiam adoptivam, qua sibi generum paravit juvenem quemdam ab Euboia oriundum, claro loco natum. Postremo cum bellum inter ipsum et Venetos pace diremptum foret, pacatam amplexus est vitam. Alcoti filium Æginæ ducem, virum maxime sibi commodum, quando

Ἐνταῦθα οὖν ὡς οἱ Οὐενετοὶ ἐπορεύοντο ἐπὶ τὴν Θηβῶν πόλιν, διέχει δ' ἡ πόλις αὕτη ἀπὸ Εὐβοίας σταδίους ὡσεὶ ρν', καὶ ᾖεσαν ἐξωπλισμένοι τε ἅμα, καὶ πολλοὶ ὄντες ἐπὶ τὰς Θήβας, ἦσαν δὲ ἀμφὶ τοὺς B ἑξακισχιλίους, ἐπιπεσὼν τούτοις ἄφνω ὁ Ἀντώνιος, ἔχων κατὰ τοὺς λόχους οὐ πλείους τῶν τριακοσίων, καὶ ἐπ' ἀμφοῖν ἅμα ἐπιφανεὶς τοῖς Οὐενετοῖς, ἐς φυγήν τε ἐτρέψατο, καὶ πολλούς τε αὐτῶν διέφθειρε, τοὺς δὲ ἐζώγρησε. Καὶ τοὺς τότε ἡγεμόνας τῆς χώρας αὐτῶν ἐζώγρησε, καὶ ἀπιὼν αὖθις ἐς τοὐπίσω, ἐπολιόρκει τὴν Ἀθηνῶν πόλιν, ἐς ὃ δὴ προδοσίαν συνθεμένων αὐτῷ τῶν Ἀθηναίων, τήν τε πόλιν κατέσχε, καὶ οὐ πολλῷ ὕστερον πολιορκῶν τὴν ἀκρόπολιν παρεστήσατο, καὶ ἐτυράννευε τῆς τε Ἀττικῆς ἅμα καὶ Βοιωτίας. Καὶ ἀφικόμενος ἐς τὰς Παιαζήτεω μὲν πρῶτα θύρας, τοῦ πατρὸς αὐτοῦ ἔτι περιόντος, μετὰ δὲ ταῦτα ἐς τὰς Μωσέως τε καὶ Μουσουλμάνεω, καὶ δὴ καὶ Μεχμέτεω θύρας, ἐθεράπευέ τε χρήμασι τὰς βασιλέως θύρας. Καὶ κατὰ τὴν χώραν C ἄρχων ἀδεῶς τοῦ λοιποῦ διῃτᾶτο. Λέγεται μὲν δὴ καὶ οὗτος, καὶ δοκεῖ γενέσθαι ἀνὴρ τά τε ἄλλα εὐδοκιμῶν, καὶ ἐπεί τε παρέλαβε τὴν Ἀθηνῶν πόλιν, ἐπί τε τὰς βασιλέως θύρας οὐδέν τοι πολλῷ ἀφικόμενος, ἐπιτηδείους τε αὐτῷ σχεῖν, καὶ συνήθεις τοὺς ἀμφὶ τὸν βασιλέα. Ἐτυράννευε δὲ γήμας γυναῖκα ἀνδρὸς ἰδιώτου ἀπὸ Θηβῶν. Ὡς γὰρ ἀνῆγον οἱ Θηβαῖοι χοροὺς ἐπὶ γάμῳ τινὶ, καὶ ἦν ἱερέως θυγάτηρ ὑπ' ἀνδρὶ γεγενημένη, οὐκ ἀηδὴς μέντοι, τὸν δὲ τρόπον ἐπιεικής τε ἅμα καὶ σώφρων, ἠράσθη τε αὐτῆς ἐν τῷ χορῷ ἅμα, καὶ ἐρασθεὶς ἀπάγεται ταύτην. Ἐπιμανεὶς δὲ τῷ ἔρωτι, οὐ πολλῷ ὕστερον ἔγημέ τε αὐτὴν, καὶ εὐδαιμόνως βιοτεύων ἐτύγχανεν, ἐξοικονομῶν τε τὴν ἀρχὴν ἐπὶ τὸ ὡς κάλλιστα ἔχειν δοκοῦν ἅμα τοῖς τε ἐν τῇ χώρᾳ καὶ τοῖς ἄλλοις. D Οὗτος μὲν οὖν καὶ πρὸς τὸν ἐν τῇ Αἰγίνῃ ἄρχοντα Γαλεώτου * παῖδα, τοῦ ἐπὶ ῥώμῃ σώματος ἐπισήμου ὄντος, ἐπιγαμίαν ποιησάμενος ἐπὶ θετῇ αὐτοῦ θυγατρὶ, καὶ ἀπὸ Εὐβοίας νεανίαν τῆς γεωργίου οἰκίας, κηδεστὴν ἐπὶ ἑτέρᾳ αὐτοῦ θετῇ ποιησάμενος, πρός τε τοὺς Οὐενετοὺς σπονδάς τε ποιησάμενος, ἡσυχίαν ἦγε. Καὶ Γαλεώτου τὸν παῖδα, Αἰγίνης δὲ ἄρχοντα, ἐπιτήδειον ἔχων, παρ' αὐτὸν φοιτῶντα ἐθεράπευε, καὶ σωφρονῶν ἐπὶ πολὺ δὴ τοῦ χρόνου διεγένετο, εὐδαιμονῶν ἀπό τε τῆς κατὰ τὴν ἀρχὴν οἰκονομίας,

Notulæ marginales.

(30) Galeoti.

* Ἀλεότου, *ut infra.*

πλοῦτον ἑαυτῷ περιποιούμενος, καὶ τὴν πόλιν ὡς οἷόν τε μάλιστα κοσμῶν. Τούτων μὲν οὖν πέρι ἐς τοσοῦτον ἐπιμνησάμενος, ἐπάνειμι δὴ ἐπὶ Θεόδωρον, τὸν βασιλέως παῖδα, ἡγεμόνα Σπάρτης τε καὶ ἄλλης Πελοποννήσου, ὡς ὑπὸ Θεοδώρου τοῦ πατρωοῦ ἐξετρέφετο ἅμα καὶ ἐπαιδεύθη. Μετὰ δὲ ταῦτα κατελήφθη ἐς τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ ἡγεμών. Ἐς τοῦτο δὲ ἀφικόμενος, ὁ πατὴρ αὐτοῦ Ἐμμανουὴλ ὁ Βυζαντίου βασιλεὺς, τόν τε παῖδα καθίστη ἐς τὴν ἀρχὴν, καὶ ἐπὶ τῷ ἀδελφῷ ἤδη τετελευτηκότι λόγον ἐπιτήδειον ἐξετραγῴδει, διεξιὼν ἐπὶ τῷ τάφῳ αὐτοῦ, ἀπολοφυρόμενός τε ἅμα τὸν ἐπιτήδειον ἀδελφόν. Καὶ μετὰ ταῦτα μεταπεμπόμενος τοὺς Πελοποννησίους ἐς Ἰσθμὸν, τόν τε Ἰσθμὸν ἐτείχισε, καὶ φυλακὴν καταστησάμενος αὐτοῦ, ἀπῄει ἀποπλέων ἐπὶ Βυζαντίου, ἔχων μεθ' ἑαυτοῦ καὶ τοὺς Πελοποννησίων ἄρχοντας ἐν φυλακῇ.

Ταῦτα μὲν οὖν κατὰ τοὺς τῶν Ἑλλήνων βασιλεῖς συνηνέχθη ἐς ἐκεῖνον τὸν χρόνον. Ἐπὶ δὲ Μεχμέτεω ἄμεινον σφίσιν ἔχοντες ἔς τε τὴν ἀρχὴν, καὶ ἐς τὴν ἄλλην αὐτῶν βιοτὴν, ἐπεὶ ἠσφαλίζοντο τὴν πρὸς βασιλέα Μεχμέτην εἰρήνην τε, καὶ σπονδὰς ἐμπεδοῦντες, ὡς οἷόν τε μάλιστα αὐτοῖς, δι' ἃ δὴ καὶ ὁ βασιλεὺς Μεχμέτης ἐνεργεῖ, ὡς περὶ πλείστου ποιοῖντο τὴν ἑαυτοῦ εἰρήνην, καὶ πᾶν ὁτιοῦν μᾶλλον πεισομένους, ὥστε τὴν ξενίην σφίσι μὴ διαλύεσθαι, ἐχαρίζετό τε αὐτοῖς ὅ τι ᾤετο ἐν χάριτι ποιεῖσθαι αὐτοῖς, τά τε ἄλλα καὶ ἐπὶ τῷ παιδὶ αὐτοῦ Ἀμουράτῃ. Ἤστην γὰρ αὐτῷ δύω παῖδε, Ἀμουράτης μὲν ὁ πρεσβύτερος, Μουσταφᾶς δὲ ὁ νεώτερος, καὶ ἔτι παῖς ὤν. Τούτοιν τὸν μὲν Ἀμουράτην ἐς τὴν Εὐρώπην διενοεῖτο καταλιπεῖν, τὸν δὲ ἕτερον ἐς τὴν Ἀσίαν βασιλέα. Καὶ ἐπιδιελόμενος τούτοις τὴν ἀρχὴν, ἐγκατέλιπεν, ὥστε παῖδας ἐμμένειν οἷς ἐπέτρεψε, τῷ Βυζαντίου βασιλεῖ, κατὰ ταῦτα συλλαμβάνειν ἤν τις ἀδικῇ, μὴ ἐπιτρέπειν, ἀλλὰ τῷ ἀδικουμένῳ τιμωρεῖν κατὰ δύναμιν. Ἐς τὴν μέντοι Δακίαν στρατεύματα ἐπιπέμψας, τήν τε χώραν ἐληΐζετο, καὶ Παιονοδακίαν, Βρενέζεω τοῦ Χότζα Θερίζεω θεράποντος ἡγουμένου τε καὶ ἔργα μεγάλα ἀποδεικνυμένου· πρὸς δὲ καὶ Μιχαήλεω τοῦ τῆς Εὐρώπης αὐτῷ στρατηγοῦ, στρατιάν τε ἄγοντος ἐπὶ τοὺς Παίονας, καὶ Παιονοδακίαν, καὶ δὴ καὶ Ἰλλυριούς· Βρενέζῃ μέντοι ἔργα ἀποδεδειγμένα ἄξια λόγου κατὰ τὴν Εὐρώπην, ἄλλα τε καὶ ἐπὶ Ἰλλυριοὺς καὶ Παίονας, καὶ ἐπὶ Πελοπόννησον στρατευσαμένῳ· πλεῖστα δὲ τοῦ γένους τούτου ἐπὶ στρατηγίας καθισταμένου, σὺν τοῖς Εὐρώπης ἱπποδρόμοις, ὥστε αὐτῷ αὐτίκα ἑπομένους, ὅποι ἂν ἐξηγοῖτο ἀποφέρεσθαι κέρδη ὡς μέγιστα. Καὶ ἐπὶ τῶν Ἐνετῶν χώραν ἀφικόμενον, καὶ ἀνδραποδισάμενον τὴν χώραν, ἀνδράποδα ἀπαγαγόμενον, πλουτίσαι τοὺς ἑπομένους Τούρκων, καὶ μέγα ὀλβίους ἀποδεικνύναι ὡς ἐν βραχεῖ. Ἔστι δὲ καὶ ᾠκοδομημένα ἀνὰ τὴν Εὐρώπην ἁπανταχῇ οὐκ ὀλίγα Βρενέζῃ πεποιημένα, ὥστε ὡς μνημόσυνα ἐς τοὺς ἐπιγιγνομένους καταλιπεῖν. Ὕστερον μέντοι

A ad se venisset, magnifice venerabatur. Vitam vero suam cum temperanter instituisset, ad multam senectam pervenit, feliciter vivens. Et quia imperium pulchre et decenter ordinarat, multas comportavit inde divitias. Urbem quoque, quam potuit maxime, ædificiis et reliquo apparatu exornavit. Horum cum hucusque mentionem fecerim, tempus est ut redeam ad Theodorum regis filium Spartæ et reliquæ Peloponnesi principem, qui educatus et disciplinis institutus a Theodoro patruo, **115** postea ab eodem mortuo principatum accepit. Ad hunc cum venisset pater ejus Emmanuel Byzantii rex, principatum firmiorem et stabiliorem Theodoro fecit. Sermonem quoque funebrem habuit, et maximo mœrore affectus volutabatur super filii sepulcro. Postea B advocans Peloponnesios in Isthmum, muro eum includere aggressus est. Cui cum imposuisset præsidium, Byzantium repetiit, habens secum in vinculis Peloponnesiorum duces.

Hæc quidem sunt quæ ea tempestate regibus Græcorum evenerunt. Imperante Mechmete, bene se res Græcorum habebant, tum quantum ad regnum, tum quantum ad reliquum vivendi pertinet modum. Postquam in fœdus et pacem coierant cum Mechmete, nihil antiquius Mechmetes ducebat, quam summa ope niti ut Græci quamplurimi istam pacem facerent. Proinde quidvis potius malebat quam ut peregrini cum his in colloquium congrederentur. Nec cessabat in eos dona conferre, quæcunque iis grata fore arbitrabatur. Reliqua etiam C faciebat propter filium suum Amuratem. Erant enim ei duo filii, Amurates, qui natu erat maximus, et Mustaphas annis junior, et adhuc puerilem agens ætatem. Europæ imperium illi, huic Asiæ testamento relinquere parabat. Cumque ita filiis quæ ad regnum attinere visa sunt disposuisset, jussit ut extremam suam voluntatem servarent; Byzantioque regi subsidio venirent, quandocunque ab hostibus vim pateretur, et fortiter virum defenderent ab his qui ei injuriam facerent. Cum copias misisset in Daciam, eam diripiebat. Nec a Pannodacia manus abstinuit, Choiza Therozis ministro exercitum ducante contra Pannones et Pannodaciam, Illyricosque. Brenezis, qui arma inferebat Illyricis et Pan- D nonibus et Peloponneso, exstant in Europa designata opera plurima memoratu digna: plurima quoque egregia facta Turcorum, cum Europæ equitibus adjuncti stipendia facerent, maxime celebrantur. Cum enim expediti sequerentur quodcunque dux duxisset, commoda plurima reportabant. Et cum eodem duce incursionem fecissent in Venetorum regionem Turci, magna præda hominum aliarumque rerum abacta, admodum opulenti facti sunt. Itaque haud modica ædificia a Breneze in Europa sunt excitata, ut posteris monumentum forent. Postea autem cum relicto Mose ad fratrem ejus transiisset, imperatoriam dignitatem filiis concessit. Hinc cum Brenezis filii Jesus, (31) Baraucus

Notulæ marginales.

(31) Josue.

et Halies provincia ducendi in hostes fungerentur, brevi ad maximam claritatem 116 pervenere. Brenezes inhabitavit Janitzam urbem, quam a rege, ut ibi domicilium haberet, dono acceperat. Filiis autem præceptum erat, ut quandocunque necessitas postularet, haud cunctarentur ministrare et inservire regi. Janitza urbs sita est prope flumen Axium : nec pauci juxta eam coluntur Brenezis vici. Sub Mechmete post Brenezem Turachanes (quem hodie Vardari vocant) eximius dux erat, qui præerat equitibus, qui undique ad ipsum concurrebant. Ususque prospero rerum successu, prædas agebat plurimas ex hostili regione. Imperavit Bydinæ, cum huic a rege Mechmete esset præfectus : transiensque in Pannoniam, multum gloriæ per universam Europam obtinuit.

A ἐπὶ Μωσέως τοῦ Παιαζήτεω συνέβη τε αὐτὸν μεταστησάμενον ἐπὶ Μεχμέτην τὸν ἀδελφὸν τοῖς γε παισὶν αὐτοῦ ὑφέσθαι τῆς στρατηγίας. Καὶ τὸ ἐντεῦθεν ἡγουμένους τοὺς Βρενέζεω παῖδας, Ἰησοῦν καὶ Βαράγκον, καὶ δὴ καὶ Ἀλίην ἐπὶ μέγα δόξης ἀφίκοντο ἀνὰ τ ν Εὐρώπην. Ὤκει δὲ Βρενέζης τὰ Ἰανιτζὰ [5] πόλιν, ἣν δὴ αὐτὸς οἰκῆσαι παρὰ βασιλέως ἐδωρήθη, ἑαυτῷ τε καὶ τοῖς παισὶν ἀνοικεῖν [6] τὴν πόλιν, αἰεὶ ὁτιοῦν ἂν δέοιτο ὑπηρετοῦντας τῷ βασιλεῖ. Τὰ δὲ Ἰανιτζὰ πόλις ἐστὶ παρὰ τῷ Ἀξιῷ ποταμῷ, καὶ κῶμαι παρ' αὐτὴν τὴν πόλιν Βρενέζεω οὐκ ὀλίγαι. Ἐπὶ μέντοι Μεχμέτεω μετὰ δὲ Βρενέζην Τουραχάνης, παρὰ Τούρκοις εὐδοκιμῶν, ἐπὶ στρατηγίας τε ἐξῄει, ἑπισπομένων αὐτῷ τῶν ἱπποδρομίων. Καὶ τύχῃ χρώμενος ἀγαθῇ, τὴν πολεμίων ἐληΐζετο χώ- B ραν. Εἶχε δὲ Βυδίνην τότε ὑπὸ Μεχμέτεω ἐπιτετραμμένος ἄρχειν, καὶ ἐς Παιονίαν διαβαίνων [7], μέγα εὐδοκιμῶν τῇ Εὐρώπῃ.

Notulæ marginales.

[5] Ἰανίκια. *Sic inf.; in al. ut in c.* [6] ἀνῆκειν. *Sic etiam R.* [7] διαβάντα. *R. ut in c.*

ΛΑΟΝΙΚΟΥ ΧΑΛΚΟΚΟΝΔΥΛΟΥ

ΑΘΗΝΑΙΟΥ

ΑΠΟΔΕΙΞΙΣ ΙΣΤΟΡΙΩΝ Η ΠΕΜΠΤΗ.

—

LAONICI CHALCOCONDYLÆ

ATHENIENSIS

HISTORIARUM

DE ORIGINE AC REBUS GESTIS TURCORUM

LIBER QUINTUS.

—

Amuratis II initia, ordo politiæ et militiæ Turcicæ. Thessalonica a Græco imp. Venetis vendita, a Turcis occupata. Bella cum Caramano, et Huniade, Genuensium item intestina seditio.

117 Mortuo Mechmete, qui Pajazitis fuit filius, regni sui anno duodecimo, imperii moderamen Mechmetis filius Amurates (32), qui cæteros ætate anteibat, nactus est. Ea tempestate versabatur Prusæ, quæ Asiæ urbs est, quæque ad regni curam attinere visa sunt constituebat. Græci Mechmetis

C Ἐπεὶ δὲ ἐτελεύτησεν ὁ Παιαζήτεω Μεχμέτης, βασιλεύσας ἔτη δυοκαίδεκα, διεδέξατο τὴν βασιλείαν Ἀμουράτης ὁ Μεχμέτεω παῖς αὐτοῦ πρεσβύτερος γενόμενος. Ἐτύγχανε δὲ ὢν ἐν Προύσῃ κατὰ τὴν Ἀσίαν, καὶ καθίστη τὰ ἐν τῇ ἀρχῇ. Ἕλληνες δὲ ὡς ἐπύθοντο τελευτήσαντα Μεχμέτην, καὶ Ἀμου-

Notulæ marginales.

(32) Amurates II, Turcorum decimus imper., 1412 vel 1419.

ρίτην ἐς τὴν βασιλείαν καταστῆναι, μετεπέμποντο ἀπὸ Λήμνου Μουσταφᾶν, τὸν Παιαζήτεω λεγόμενον παῖδα γενέσθαι. Ἔτυχε δὲ διατρίβων ἐν Λήμνῳ, ὑπὸ Ἑλλήνων ὡς μετριώτατα φυλαττόμενος. Ἐπεὶ δὲ μεταπεμπόμενοι τοῦτον, διεκωλύοντο ὑπὸ πνευμάτων, ἐν τῷ τότε δὴ παρόντι βιαζομένων τὴν ἐπὶ Ἑλλήσποντον ἀπὸ Λήμνου ἄνοδον, καὶ ἔδει ἐν τῇ Εὐρώπῃ αὐτοὺς καθιστάναι βασιλέα. Τριήρεσι γὰρ διεκώλυον τὴν διάβασιν Ἀμουράτεω ἐπὶ τὴν Εὐρώπην, καὶ τήν γε Προποντίδα τε καὶ Ἑλλήσποντον εἴργοντες ἐς τὴν διάβασιν. κατέπλευσαν ἐπὶ Καλλιούπολιν τῆς Χεῤῥονήσου, πόλιν εὐδαίμονα, ὡς ἐνταῦθα τῷ τε Μουσταφᾷ ἐσπλέοντι συγγένοιντο, καὶ ἀποδεικνύμενοι αὐτὸν βασιλέα Εὐρώπης, τήν τε Καλλιούπολιν σφίσιν ἀποδοῦναι πείσαιεν Μουσταφᾶν. Ἐνταῦθα μὲν οὖν Ἕλληνες ἀπὸ ἀφροσύνης σφᾶς τε αὐτοὺς, καὶ τὰ πράγματα ἴεντο διαφθεροῦντες ὡς τὸ ἐπίπαν, καὶ παραβραχὺ δὲ τὴν πόλιν αὐτῶν ὑπὸ Ἀμουράτεω ἀνδραποδισθῆναι. Ὡς γὰρ δὴ οἱ τοῦ Ἀμουράτεω ἄρχοντες καταλειφθέντες ἐν τῇ Εὐρώπῃ ὑπὸ Μεχμέτεω τοῦ πατρὸς, ὥστε αὐτῷ πείθεσθαι διαδεχομένῳ τὴν βασιλείαν, ἀφίκοντο ἐπὶ Βυζαντίου βασιλέα, πρεσβευόμενοι ἐς τὰ παρόντα σφίσι, μὴ ἀξυμφώνους γενέσθαι τοὺς Ἕλληνας, καὶ περὶ σφᾶς νεωτερίσαι, παρ' ἃ καὶ ἐπηγγελμένοι εἶεν τῷ βασιλεῖ Μεχμέτῃ· ἦν δὲ Παιαζήτης τῶν ἀρίστων τοῦ βασιλέως πρύτανίς τε καὶ στρατηγὸς τῆς Εὐρώπης γενόμενος· οὗτος οὖν ἀγχοῦ ἐλάσας τῷ Βυζαντίου βασιλεῖ, διεπρεσβεύετο ἐπὶ τὰς σπονδὰς παρακαλῶν, ὥστε σφίσιν [a] αὐτὸν ἐπιτήδειον εἶναι, ἐδίδου ὁμήρους τῶν ἀρίστων παῖδας δυοκαίδεκα, χρυσοῦ δὲ μυριάδας εἴκοσι, καὶ χώραν πολλὴν Καλλιουπόλεως, ὅσην ἂν ἕλωνται παρὰ σφίσι. Ταῦτα δὲ ὑπισχνεῖτό τε καὶ ἐδίδου, ὥστε αὐτὸν Μουσταφᾶν μὲν ἐᾶν χαίρειν, μηδετέροις δ' ἐπιβοηθεῖν, ἀλλ' ἐᾷν αὐτοὺς μαχομένους, ὁπότεροι ἂν περιγένωνται, τὴν βασιλείαν περιέπειν. Ταῦτα μὲν οὖν διεκηρυκεύετο πρὸς τὸν τότε βασιλέα Ἑλλήνων Ἰωάννην, νέον τε ἔτι ὄντα, καὶ οὐδὲν μικρὸν ἐπινοοῦντα αὐτῷ ἐς τὴν ἀρχήν· ἐδόκει τε γὰρ αὐτῷ ἄμεινον ἔχειν ἐς σφᾶς αὐτοὺς περιπίπτοντας, καὶ δίχα γενομένης τῆς ἀρχῆς τὰ πράγματα αὐτῷ βελτίω τε ἔσοιτο τοῦ καθεστηκότος, καὶ ἐπὶ μεῖζον ἀφίξοιτο εὐδαιμονίας, δεομένων ἀμφοῖν, καὶ τῆς γε ἀρχῆς ἐπ' ἀμφότερα γινομένης, πλέον περιγενέσθαι ἀπ' ἀμφοῖν, ὥστε μηδετέρῳ δὴ ταλαντεύεσθαι. Τοῦτο δ' εἶναι, ἐπειδὰν τὴν ἀρχὴν ἄμφω ἐπιδιελόμενοι σφίσι βασιλεύωσιν. Ὕστερον μέντοι οὐδὲ τοῦτο ταύτῃ προὐτίθετο, ἀλλ' ἐπὶ τὸν Μουσταφᾶν δῆλος ἦν τῷ παντὶ γινόμενος ὁ βασιλεὺς οὑτοσί. Βασιλεύων δὲ ὁ πατὴρ αὐτοῦ, τἀναντία τούτων φρονῶν, ἠξίου μὴ παραβαίνειν τὰς σπονδὰς, ὡς οὐδενὶ ὅτῳ παραβαίνοντι τὰς σπονδὰς ἔσοιτ' ἂν ὑγιὲς ὁτιοῦν ἢ ἔμπεδον, ὥστε μὴ σφαλλομένῳ ἐπιτρίβεσθαι. Καὶ τοῦτ' ἔφασκε λογίζεσθαι δεῖν, ὁποτέρῳ γε δέει προστίθεσθαι, ἔνθα τά τε χρήματα τῆς βασιλείας, καὶ νεήλυ-

A morte et Amuratis in regnum successione accepta, accersebant e Lemno Mustapham, qui Pajazitis ferebatur esse filius, et tum temporis in Lemno agebat mediocri custodia a Græcis asservatus. Cum autem hi qui Mustapham vocatum ierant, prohiberentur ventis adversis, qui transitum a Lemno in Hellespontum violenter eo tempore auferebant, regemque in Europa **118** constitui oporteret, triremibus intercipiebant Amuratis in Europam trajectum, Propontidem et Hellespontum intercludentes, ne posset trajicere. Ipsi vero navigaverunt Callipolim, quæ est urbs Chersonesi, rerum omnium abundantia affluentem, ut ibi in colloquium cum adveniente Mustapha venirent. Quem ubi imposuerunt regem Europæ, petentes ut sibi restitueret Callipolim, facile impetrarunt. Hic quidem B Græci semetipsos resque suas planissime perditum ivere præ nimia imprudentia: urbsque eorum parum abfuit quin capta et direpta ab Amurate fuisset. Nam duces Amuratis relicti in Europa ab Mechmete patre, ut filio in regnum succedenti obtemperarent, accessere ad Byzantium regem, petentes ne in præsentiarum Græci dissentire velint: neve ipse quid contra ea quæ promisisset regi Mechmeti, novarum rerum cupidine moliretur. Pajazites, unus de numero optimatum regis, declaratus judex et dux Europæ, legatus ibat ad regem Byzantium, adhortans eum ad fœdus faciendum, quo juberetur auxiliaris esse, C si quando usus postularet. Et quo magis regis animum commoveret, offerebat obsides duodecim nobilium filios. His addebat aureorum myriades viginti, necnon regionem plurimam Callipoli adjacentem, quamcunque eo loci Græci petiissent. Hæc quidem pollicebatur et dabat, ut Mustapham rex Byzantius missum faceret, neutrisque suppetias ferret: sed ipsos potius sineret concurrere infestis armis: cumque quem belli eventus regem declarasset, regno præesse paterentur. Hæc præconis voce ad Joannem tum Græcorum regem juvenem, nec quidquam moderati, ut sibi pararet regnum, cogitantem, referebantur. Arbitrabatur namque res suas melius habituras, si illi inimicitias inter se gererent hostiles: seque feliciore rerum successu usurum D quam hactenus, si inter se discordias fovissent. Etiam hinc magnam sibi pollicebatur felicitatem fore, si ambo sua opera indiguissent. Præterea hæc cogitatio ejus subibat animum, quod si inter se diviserint regnum, et id super utroque recubuerit, fore ut facile superare possit utrumque: cum neutri, quantum ad regni magnitudinem spectat, tum sit conferendus. Id autem commodissime eveniro putabat, si regnum inter se distribuerent, et ambo regnarent, post longe aliam tenebat sententiam. Totus namque stetit a partibus Mustaphæ. Pater autem Joannis, qui regnum administrabat, diver-

Notulæ marginales.

[a] αὐτῷ ἐπιτήδειος. *R. ut in c.*

sum a filio sentiebat. Nam censebat fœderum religionem nec temerandam, nec violandam esse : et qui id fecisset, **119** nihil boni ei unquam eventurum : nec quidquam prohibere, quominus cum errato suo pereat penitus. Verum hæc in deliberationem proponenda esse ei, qui deliberet utri parti sit adhærendum : ab hac parte locentur opes regni et peregrinorum militum robur ; ab altera, quæ modo diximus, ponantur. Illa quidem dubiam faciunt electionem.

A δες πάρεισι. Καὶ τοῦτο μέντοι ἀναμφιλόγως ἔχον[9], ἐμπεδοῦν ἔφασκε τὴν αἵρεσιν, ἥντινα ἂν ἕλοιτο. Ἐκεῖνα δ' αὖ ἐνδοιασμὸν παρεχόμενα, ὅποι τε καὶ ᾗ ἐπὶ τὴν βασιλείαν ἀφίκοιτο, κίνδυνον σφίσι τὸν μέγιστον παρέχεσθαι.

Hæc etiam ambiguitatem inferunt, dum cogitaret qua et quomodo regnum sibi subjiceret, et interim Græcorum res in summum adduceret discrimen. In hunc modum ad utramque partem Græcorum animi propendebant. Vicit tamen sententia, quæ jubebat regem juvenem, qui rerum tum potiebatur, sequi quocunque duxisset. Proinde adjungebantur Mustaphæ (33), eumque regem pronuntiarunt : hac tamen conditione, ut Callipolim amissam reciperent. His ita decretis, copiis navalibus implevere naves, quibus instructus rex venit Callipolim. Cum autem nondum eo advenisset Mustaphas e Lemno, volens ipse interim aliquid agere quod pertineret ad regnum Europæ, Callipolim obsidere statuit. Aderat et Zunaites Smyrnæ princeps, Mustaphæ familiaritate junctus. Porro dicebant Turcis, qui convenerant, Mustapham brevi affuturum. Oppugnabant arcem Callipolis : nec multo post dedidit se advenienti Mustaphæ Chersonesus : et illico eum regem consalutavit, et quocunque duxisset, promptissime sequebantur. Callipolim sibi tradi postulabat Græcorum rex. Mustaphas paratus erat eam dare, nec abnuere. Turci rem istam iniquis patiebantur animis, cum parum honestum sibi fore arbitrarentur, regno nondum satis firmato, urbem talem Græcis donare. Præterea in dubio adhuc esse, cum regnum nondum satis sit munitum, quonam res erupturæ sint, pollicebatur. Itaque Græcis rex, cum in regnum venisset, se ipsis traditurum Callipolim : præterea si aliquid aliud, quod sibi utile fore putarent, postulaverint, eos porro haud repulsam passuros.

Ταῦτα μέντοι τοῖς Ἕλλησιν ἐπ' ἀμφότερα γινομένοις ταῖς γνώμαις, ἅτε τοῦ νέου βασιλέως τὸ κράτος ἔχοντος, τότε τῶν Ἑλλήνων ταύτῃ τῇ γνώμῃ ἐπίθεντο· καὶ αἱρούμενοι τὰ πράγματα, ᾗ ἐξηγεῖτο, ἐπὶ τὴν Μουσταφᾶ ἐτράποντο τύχην, ὥστε καθιστάναι αὐτὸν βασιλέα, καὶ τὴν Καλλιούπολιν σφίσιν ἀποδίδοσθαι, ὥστε ταῦτα ἐδέδοκτο, καὶ ἐπλήρουν B τὰς ναῦς. Ἀφίκετο οὖν ὁ βασιλεὺς ἐπὶ τὴν Καλλιούπολιν, καὶ ὡς οὐδὲν παρεγένετο ἀπὸ Λήμνου ὁ Μουσταφᾶς, προαγόμενος πράσσειν τι ἐς τὴν ἀρχὴν τῆς Εὐρώπης, καὶ πολιορκεῖν τὴν Καλλιούπολιν Ζουναΐτην τὸν τῆς Σμύρνης ἄρχοντα, παρόντα δὴ τότε σφίσιν, ἅτε ἑταῖρον ὄντα τοῦ Μουσταφᾶ, ὡς παρεσομένου δὴ αὐτίκα κἀκείνου, ἐξεπιδεικνύντες τοῖς Τούρκοις, ἐπολιόρκουν τὴν ἄκραν τῆς Καλλιουπόλεως. Μετ' οὐ πολὺν δὲ χρόνον παρεγένετό τε καὶ αὐτὸς Μουσταφᾶς, καὶ τά τε ἄκρα τῆς πόλεως προσεχώρησεν αὐτῷ. Καὶ ἡ Χερρόνησος αὐτίκα ἐδέξατο βασιλέα, καὶ εἵπετο ὅπου ἐξηγεῖτο. Τὴν μέντοι Καλλιούπολιν ὁ Ἑλλήνων βασιλεὺς ἠξίου ἀποδίδοσθαι. Ὁ δὲ, ἕτοιμος μὲν εἶναι ἀποδώσειν, καὶ μὴ C ἀντιτείνειν, τοὺς μέντοι Τούρκους χαλεπῶς τε οἴσειν, καὶ σφίσι μὴ ἐν καλῷ, οὔπω ἔτι κατειργασμένης τῆς ἀρχῆς, ἀποβαίνειν τὰ πράγματα. Ὑπίσχετο μέντοι ἐπειδὰν ἐς τὴν ἀρχὴν παραγένηται, τήν τε πόλιν ἀποδιδόναι, καὶ εἴ τι ἄλλο ἐπιτήδειον αὐτοῖς οἴονται[10-11] ἔσεσθαι, μήτε τοῦ λοιποῦ ἂν στερῆσαι αὐτούς ποτε.

Græcis in hunc modum persuasis, recta in Europam contendit : quem advenientem omnes ut regem et Pajazitis filium excipiebant, ejusque imperio se submittebant. Cum Pajazites compertum haberet Mustapham Adrianopolim pergere (urbem enim istam regebat jussu Mechmetis, qui moriens id ei mandarat) exercitu ex Europa congregato, obviam processit Mustaphæ quam proxime Adrianopolim, quasi pugnaturus : nec permissurus, si tantæ vires fuissent, eum in regni sedem procedere. Cum Mustaphas agmine composito accederet, Turci confestim **120** omnes ad Mustapham transitionem faciunt, eumque ut regem adorant. Præterea Pajazites provolutus ad genua Mustaphæ, eum ut regem adoravit : resque eidem tradidit, ut pro suo arbitrio ageret. Hunc continuo necari

Πείσας μὲν οὖν τότε τοὺς Ἕλληνας, ἤλαυνεν ἐς τὸ πρόσω τῆς Εὐρώπης, καὶ προσεχώρει τε αὐτῷ ξύμπαντα, ὡς βασιλεῖ τε ὄντι σφῶν, καὶ Παιαζήτεω παιδὶ γενομένῳ. Ἐπεὶ δὲ Παιαζήτης ᾔσθετο ἐπιόντα ἐπὶ Ἀδριανούπολιν, ἐπετρόπευε δὲ τῆς πόλεως, καταλειφθεὶς ὑπὸ Μεχμέτεω βασιλέως ἐπὶ τῇ τελευτῇ αὐτοῦ, συνήγειρέ τε τὸ ἀπὸ τῆς Εὐρώπης D στράτευμα, καὶ ὑπήντα τῷ Μουσταφᾷ ἀγχοῦ τῆς Ἀδριανουπόλεως, ὡς διὰ μάχης ἐλευσόμενος, καὶ ἐπιτρέπων, ἣν δύναιτο, ἐπὶ τὰ μὴ βασίλεια πορεύεσθαι. Ὡς μέντοι συνταξάμενος ἐπῄει, οἱ Τοῦρκοι οὖν αὐτίκα ᾖεσαν ἅμα πάντες ἐπὶ τὸν Μουσταφᾶν, καὶ προσεκύνουν ὡς βασιλέα. Καὶ αὐτός τε Παιαζήτης προσεκύνησε, καὶ τὰ πράγματα παρεδίδου τῷ Μουσταφᾷ, χρῆσθαι αὐτοῖς ὅ τι ἂν βούλοιτο. Τοῦτον μὲν οὖν λαβὼν, αὐτίκα αὐτοῦ διεχρήσατο,

Notulæ marginales.

(33) Mustaphæ adjunguntur Græci, fitque rex undecimus.

[9] εἶχων. *R. ut in c.* [10-11] *Al.* οἴοιτο. *Sic etiam R.*

A καὶ ἀπελαύνων, τήν τε πόλιν ἔσχε, καὶ ἐπὶ τὰ βασίλεια παρεγένετο. Μετὰ δὲ ταῦτα συστραφεὶς, ἵετο ἐπὶ τὴν Ἀσίαν, ὥστε καὶ τὴν τῆς Ἀσίας βασιλείαν ἑαυτῷ προσκτησόμενος. Διαβὰς δ' ἐς τὴν Ἀσίαν, ἔχων τό τε Εὐρώπης στράτευμα, καὶ Ἀζάπιδας τοὺς Τούρκων πεζοὺς, οὕτω καλουμένους, καὶ ἐς τὴν Ἀσίαν διεπόρθμευσεν. Ἔχων μεθ' ἑαυτοῦ καὶ τὸν Ζουναΐτην Σμύρνης ἄρχοντα, ἐπὶ Ἀμουράτην ἤλαυνε τὸν Μεχμέτεω. Τὸν μέντοι βασιλέα Ἑλλήνων πέμπειν πρέσβεις ἠξίου, μηδὲν ἐς τὴν ξενίαν αὐτοῦ νεωτερίζειν, ὡς τὴν Καλλιούπολιν αὐτίκα ἀποδώσοντος, ἐπειδὰν τὴν Ἀσίαν αὐτῷ ὑπάγηται, καταστρεψάμενος τὸν ἀδελφιδοῦν. Παρῆσαν δὲ καὶ Ἀμουράτεω, παρὰ βασιλέα Βυζαντίου ἀφικόμενοι, χρηματίζοντες καὶ οὗτοι, ἐπὶ σφίσι γενέσθαι B βασιλέα, καὶ ὑπισχνούμενοι δώσειν, ὅ τι ἂν βούλοιντο. Οἱ μὲν οὖν Ἕλληνες ἀνεβάλλοντο μὲν ἐπὶ χρόνον τὰς πρεσβείας, τέλος καὶ τὴν μὲν Ἀμουράτεω ἀπεπέμψαντο πρεσβείαν. Τὰ δὲ Μουσταφᾶ ἑλόμενοι πράγματα, προσίεντό τε καὶ ἐπέσχον, ὥστε αὐτοῖς σπένδεσθαι κατὰ πᾶν δεδογμένον αὐτοῖς. Ἡ μὲν οὖν Ἀμουράτεω πρεσβεία ἀφικομένη παρὰ τὸν στρατὸν τοῦ Ἀμουράτεω, διεφήμισεν, ὡς τοὺς Ἕλληνας σφίσι προσκτήσαιντο συμμάχους. Ἐτύγχανον δ' ἐν Λοπαδίῳ τῇ λίμνῃ ἐστρατοπεδευμένοι, καὶ τήν τε χώραν διέλυσαν τοῦ Μιχαλικίου αὐτοῦ, ᾗ ἐς τὴν θάλασσαν ἐξιοῦσα ἡ λίμνη, διὰ στενοῦ ἐπὶ πολὺ προϊοῦσα ἐκδιδοῖ, γέφυρα δέ ἐστι. Μουσταφᾶς δὲ καὶ αὐτὸς ἐλάσας ἀγχοῦ, ἐστρατοπεδεύετο παρὰ τὸ C χεῖλος τοῦ ποταμοῦ τῆς λίμνης. Ἐνταῦθα ὡς ἀφίκοντο οἱ πρέσβεις Ἀμουράτου, τύχῃ τινὶ ἀγαθῇ χρησάμενοι, διεφήμιζον, ὡς συμμαχομένους σφίσι τοὺς Ἕλληνας ἔχοντες ἥκοιεν [11], καὶ ἐπὶ τὸ στρατόπεδον τοῦ Μουσταφᾶ ἐφώνουν ἐπαπειλοῦντες, ὡς ἀπειλημμένῳ ἐν τῇ Ἀσίᾳ. Ἐνταῦθα φήμης παρὰ τὸ στρατόπεδον τοῦ Μουσταφᾶ γενομένης, ὡς σφίσιν οὐ παρῆσαν οἱ πρέσβεις, καὶ δεδοικότες μὴ οἱ Ἕλληνες τὸν Ἑλλήσποντον κατασχόντες, τοῦ λοιποῦ μὴ ἐπιτρέπωσι διαβαίνειν,] καὶ αὐτοῦ ταύτῃ ἀπόλοιντο, λόγον τε σφίσιν ἐδίδοσαν. Καὶ νυκτὸς ἐπιγενομένης, αὐτὸς ὁ Ζουναΐτης, ὁ τῆς Σμύρνης ἡγεμὼν, ἀπέδρα ἐπὶ τὴν πατρῴαν ἀρχήν· καὶ οἱ λοιποὶ τῶν ἀρχόντων ἀπεδίδρασκον, οὐδ' ὁπωσοῦν ἐπισχόντες, τύχῃ τοῦ Μουσταφᾶ οὐκ ἔτι ἀγαθῇ πιστεύοντες. D Ὡς δὲ Μουσταφᾶς διιδὼν τὰ στρατεύματα αὐτῷ ἀποδιδράσκοντα, περὶ αὐτῷ δεδιὼς, ἀπέδρα καὶ αὐτὸς ἐπὶ θάλασσαν. Ἕλληνες μέντοι ὡς ἑλόμενοι Μουσταφᾶν σφίσι σύμμαχον εἶναι, ἐπλήρωσαν τὰς ναῦς, καὶ ἐπέπλεον ἐπὶ Ἑλλήσποντον. Βασιλεὺς δὲ αὐτὸς Βυζαντίου ἐν Προικοννήσῳ γενόμενος, ἐσχόλαζέ τε περὶ γυναικὸς ἔρωτα, ἧς ἐρῶν· ἐτύγχανε γὰρ ἱερέως θυγάτηρ, καὶ οὐκ ἐν δέοντι παρεγένετο, ὥστε διακωλῦσαι Ἀμουράτην ἐς τὴν Εὐρώπην ἀφικέσθαι. Ἀμουράτης μὲν δὴ, ὡς τάχιστα ἡμέρα ἐγεγόνει, καὶ κατεῖδε τὸ στρατόπεδον τῶν πολεμίων κενὸν, καὶ ὑπὸ τὴν οἰχομένην νύκτα ἀποδρᾶν τε,

A jussit : ducensque exercitus Adrianopolim, eam urbem cepit, et in regni sedem progressus est. His peractis conversus, proficiscebatur contra Asiam, volens et Asiæ regnum subigere. Trajecit autem in Asiam, habens secum Europæ exercitum, et Turcorum pedites, quos Azapidas vocant. Adhibuit et Smyrnæ principem Zunaitem. His copiis in Asiam transportatis, aggressus est Amuratem Mechmetis filium. Legatos misit ad regem Græcorum, qui orarent, ne quid, quia peregre abesset, innovarent : se, ubi primum Asiam subegerit, et Amuratem devicerit, ipsis redditurum Callipolim. Adveniebant quoque ad regem Byzantium legati ab Amurate, dicentes, si arma Amuratis sequantur, fore ut quidquid peterent ab Amurate, conse- B querentur. Græci legationes differebant aliquandiu : postremo Amuratis legatos dimiserunt. Græci autem secuti sunt partes Mustaphæ : cui persuaserunt, ut secum fœdus faceret conditionibus quas ipsi præscripsissent. Legati Amuratis cum rediissent in castra, rumorem sparserunt, se Græcos sibi auxiliares parasse. Eo tempore castrametati sunt prope Lopadium lacum, et regionem Michalicii eo loci evastaverunt, ubi lacus multis ambagibus per angustias in mare effunditur, et pons est. Mustaphas igitur accedens, castra locavit juxta fluvii ostium, qui ex lacu promanat : eo cum advenissent Amuratis legati, commodum sane vulgarunt rumorem, quasi sua legatione effecissent ut C Græci sibi auxilio venirent. Minitantes igitur vociferabantur contra Mustaphæ exercitum, quasi periturus sit in Asia interclusus. Hæc fama cum volaret in castris Mustaphæ, et necdum legati præsto essent, quos ipse miserat, veriti ne Græci occupantes Hellespontum, nec transitum in Europam darent, et milites Mustaphæ in Asia intercluderent, inter se collocuti sunt varia. Postea, ea nocte quæ insecuta est, Zunaites Smyrnæ princeps, Mustapha relicto, ad paternum profugit principatum. Aufugerunt et reliqui duces, parum fidentes Mustaphæ fortunæ. Ut animadvertit Mustaphas suos exercitus dilabi, sibi quoque tandem timens, fuga præpropera ad mare se proripuit. Græci qui elegerant Mustapham, cumque sibi so- D cium paraverant, navibus imposuere milites, et navigarunt in Hellespontum. Rex autem Byzantii cum **121** foret in Prœconneso, amori importuno mulieris, quam amabat, operam dabat. Hæc autem sacerdotis cujusdam filia erat. Nec sane admodum opportune ibi vivebat : transitu enim in Europam Amurates arcendus erat. Amurates, ut primum dies illuxit, castra hostium vacua et deserta deprehendit. Azapides autem manus supplices tendebant, rogantes ne in se a suis equitibus fœde desertos et proditos sævire statueret. Ponte igitur Amurates lacum cum jungens, quam celerrime

Notulæ marginales.

[11] ἴκοιεν. *R. ut in c.*

ad hostium castra transiit, et Azapides omnes occidit.

A καὶ τούς τε Ἀζάπιδας χεῖρας ὀρέγοντας, ὅτι ὑπὸ τῶν σφετέρων προδεδομένοι εἶεν ἱππέων, τόν τε ῥοῦν τῆς λίμνης ἔζευξε, καὶ διέβη, ὡς εἶχε τάχους, καὶ τούς τε Ἀζάπιδας διεχρήσατο ἅπαντας αὐτοῦ.

Hinc persequi statuit Mustapham per omnes urbes, quascunque adiisset. Mustaphas autem præverterat Amuratem, transfretando Callipolim. Amurates vero nactus navim Jannensium maximam, quæ forte appulerat, paciscitur cum gubernatore, ut se cum peregrinis et Januæ militibus, necnon cum reliquis copiis in Europam traduceret. Mercedem gubernatori solvit maximam pecuniam, quantam petiisset, impigre numerando. Et in hunc modum cum copiis suis universis in Europam transvectus est. Mustaphas ubi comperit Amuratis in Europam transitum, jamque minus minusque tutus foret, ubique fratre imminente, circumspiciens locum ubi exitium evitaret, fuga se contulit in montem, quem incolæ Toganum nominant. Eo secutus est Amurates, nec desinebat omnia indagare ut potiretur Mustapha. Cum autem quasi verriculo lustrasset, et indagine circumdedisset locum in quo eum se occultare suspicabatur, sub arbusto latitantem offendit. Cujus, ubi vivus in manus venerat, guttur laqueo fregit. Interfectus est itaque Mustaphas, cum regnasset in Europa annis tribus.

Μετὰ δὲ ταῦτα ἐδίωκε κατὰ πόλεις τὸν Μουσταφᾶν. Μουσταφᾶς μὲν οὖν ἔφθη διαβὰς ἐς Καλλιούπολιν. Ἀμουράτης δὲ ἐντυχὼν νηῒ μεγίστῃ τῶν Ἰανυΐων αὐτοῦ ταύτῃ ὁρμιζομένῃ, συντίθεται τῷ νεὼς δεσπότῃ διαπορθμεῦσαι αὐτόν τε ἅμα, καὶ τοὺς νεήλυδας, καὶ τοὺς τῶν θυρῶν αὐτοῦ, καὶ ἅπαν τὸ στράτευμα, ἐς τὴν Εὐρώπην. Καὶ ἐτέλεσεν αὐτῷ ἀργύριον ἱκανὸν, ὅσον δὴ ᾐτήσατο. Καὶ διεπόρθμευσεν αὐτῷ τε ἅμα, καὶ τῷ στρατῷ ἅπαντι. Ὁ μὲν οὖν Μουσταφᾶς, ὡς ἐπύθετο διαβεβηκότα Ἀμουράτην ἐς τὴν Εὐρώπην, καὶ ᾗ ὅποι σώζοιτο ἀνεώρα ἐπισφαλὲς
B ἂν ἤδη ἁπανταχῇ, ἅτε Ἀμουράτεω καταλαβόντος αὐτὸν, ἐσώζετο ἐπὶ τὸ ὄρος Τουγάνου, οὕτω καλούμενον. Ὁ δὲ ὡς ἐδίωκε, καὶ ἐπισχὼν, πάντα ζητῶν οὐκ ἀνίει, σαγηνεύσας τε τὸν χῶρον αὐτοῦ ᾗ ἐδόκει, καὶ ἤδη ὑποψίαν παρεῖχεν ἐνταυθοῖ κρύπτεσθαι, εὗρεν αὐτὸν ὑπὸ θάμνῳ τινὶ κεκρυμμένον, καὶ ζωγρήσας ἀγχόνῃ τε τὸν λαιμὸν αὐτοῦ ἐχρήσατο. Ἐτελεύτησε δὲ Μουσταφᾶς, βασιλεύσας ἐν τῇ Εὐρώπῃ ἔτη τρία.

Amurates, ubi utramque continentem in potestatem redegit, rex creatus est. Nec multo post expeditionem sumpsit adversus Byzantium et Græcos. Præmisit ducem Michaloglen, qui judicis et ducis partes in Europa gerebat. Hic assumptis Europæ exercitibus, incursionem fecit in Byzantii regionem, et postea ibi castrametatus est. Hunc illico secutus est Amurates Mechmetis filius, ducens secum peregrinos et Januæ milites, necnon reliquos omnes qui belli tempore regem comitari assolent. Adduxit secum et Asianum exercitum, castraque posuit, quæ ab una parte maris initium sumentia, excurrebant usque in alteram partem maris. Januæ autem sic se habent: pedites adsunt apud regem semper sex mille, interdum decem mille. Ex his præsidiarios milites eligit, quos arcibus defensandis imponit, et in eorum locum subrogat alios. **122** Ad hunc autem modum Januæ milites ad regem conveniunt. Pueros quoscunque potest acquirere, ubicunque terrarum captivos abductos, Turcis in Asia in disciplinam tradit, ut Turcicam linguam addiscant: penes quos si manserint duobus aut tribus annis, linguam apprehendunt Turcicam. Ubi linguam didicerunt quantum satis est, ex eorum numero quos in disciplinam dedit, bis mille, aut ter mille eligit, quos Callipolim perducit, navibusque præficit, ut artem nauticam discant, transvehentes homines qui in Asiam ex Europa iter instituunt. Quotannis singuli tunicam et gladium instar vernum accipiunt. Haud multo tempore

Ἀμουράτης δὲ, ὡς ἔσχε τὴν ἀρχὴν ἀμφοῖν ταῖν ἠπείροιν, ἐς τὴν βασιλείαν κατέστη. Οὐ πολλῷ δὲ ὕστερον, ἐστρατεύετο ἐπὶ Βυζάντιον, καὶ ἐπὶ τοὺς Ἕλληνας. Προέπεμψε δὲ Μιχάλογλην, πρυτανέα τε
C ἅμα καὶ στρατηγὸν τῆς Εὐρώπης. Καὶ λαβὼν οὗτος τὸ ἀπὸ τῆς Εὐρώπης στράτευμα ἅπαν, ἐπέδραμέ τε τὴν Βυζαντίου χώραν. Μετὰ δὲ ταῦτα ἐστρατοπεδεύετο, καὶ αὐτίκα ἀπήλαυνεν Ἀμουράτης ὁ Μεχμέτεω, τούς τε νεήλυδας ἔχων, καὶ τὴν θύραν ἅμα, ὅσοι βασιλεῖ ἕπονται, ὅποι ἂν στρατεύηται. Καὶ τὰ Ἀσίας στρατεύματα ἔχων παρεγένετο, καὶ ἐστρατοπεδεύετο ἀπὸ θαλάττης εἰς θάλατταν. Αἱ μὲν οὖν θύραι ὧδέ πῃ ἔχουσαι· πεζοὶ πάρεισι τῷ βασιλεῖ ἀμφὶ τοὺς ἑξακισχιλίους, καὶ ἐνίοτε ἀμφὶ τοὺς μυρίους. Ἀπὸ γὰρ τούτων φρουράν τε φαίνει [14] ἐν ταῖς ἀκροπόλεσι. καὶ αὖθις ἑτέραν ἐς τὴν χώραν ἐκείνων καθίστησι. Παρεγένοντο δ' αὐτῷ τῇδε· Παῖδας λαβὼν αἰχμαλώτους ὅσους ἂν τύχῃ ἀνδραποδισά-
D μενος, κατατίθεται ἐς τὴν Ἀσίαν παρὰ τοῖς Τούρκοις, ὥστε τὴν φωνὴν ἐκμαθεῖν ἕνα ἕκαστον. Καὶ ἐπὶ δύο ἢ καὶ τρία ἔτη διαγενόμενοι, τήν τε γλῶσσαν ἐκμανθάνουσι, καὶ συνιέντες τῆς φωνῆς, ὅσα ἂν δυνηθῶσιν, αὖθις συλλέγει ἀφ' ὧν κατέθετο, ἐς δισχιλίους καὶ πλείους τούτων. Ἄγει δ' αὐτοὺς ξύμπαντας ἐς τὴν Καλλιούπολιν, καὶ καθίστησιν αὐτοὺς ἐς τὰ πλοῖα, ναυτίζεσθαί τε καὶ διαπορθμεύειν ἐς τὴν Ἀσίαν, ἀπὸ τῆς Εὐρώπης τοὺς βουλομένους διαβαίνειν. Ὀβολὸν [15] δ' ἔχει ἕκαστος ἐνταῦθα, καὶ χιτῶνα τοῦ ἐνιαυτοῦ. Μετ' οὐ πολὺν δὲ χρόνον μετάπεμπονται ἐς τὰς θύρας αὐτοῦ, παρέχων τε μι-

Notulæ marginales.

[14] φαίνειν. *R. ut in c.* [15] ὀβελὸν

σθὸν, ὅσης ἂν ἱκανὴ εἴη ἐς τὸ ἀποζῆν αὐτοὺς ἐνίοις· ἄλλοις δὲ πλείω παρέχεται, καὶ ἐς δεκαδάρχας τε καὶ πεντηκοντάρχας, καὶ ἐνωμοτίας, καὶ λόχους τεταγμένοι τε καὶ διακεκριμένοι, στρατεύονται κατὰ τὰ συσσίτιά τε καὶ τῷ δὶς μῆνας εἶναι σὺν τῷ δεκαδάρχῃ ἐς τὴν σκηνήν. Σκηνοῦσι δὲ οὗτοι ἀμφὶ τὸν βασιλέα, ἐς τὸν ἑαυτοῦ χῶρον ἕκαστος ἐχόμενος τοῦ ἑτέρου. Ἐντὸς μέντοι τούτων οὐδενὶ ἔξεστι σκηνοῦν, πλὴν τῶν τοῦ βασιλέως παίδων, καὶ τῶν θησαυρῶν τοῦ βασιλέως, καὶ τοῦ κοιτῶνος. Σκηνὴ δὲ ἐρυθρὰ αὐτῷ, ὁτὲ μὲν δύο, ὁτὲ δὲ καὶ τρεῖς ἵδρυνται αὐτῷ τῷ βασιλεῖ, ἀπὸ πηλοῦ ἐρυθροῦ χρυσόπαστοι, καὶ σκηναὶ ἕτεραι ἀμφὶ τὰς πεντεκαίδεκα, πᾶσαι ἐντὸς τῶν νεηλύδων. Ἐκτὸς δὲ σκηνοῦσιν οἱ λοιποὶ τῶν θυρῶν ἄνδρες, οἵ τε Ἀμουραχόριοι, καὶ οἰνοχόοι, οἱ λεγόμενοι παρ' αὐτῶν Σαραπτάριοι, καὶ σημειοφόροι [16], οἱ λεγόμενοι Ἐμουραλάμιοι. Καὶ οἱ τῶν θυρῶν πρυτάνεις, βιζόριδες οὕτω καλούμενοι, τοῦ βασιλέως ἀγγελιαφόροι. Οὗτοι μὲν οὖν μεγάλοι τε ὄντες, καὶ ὡς πλείους ἐπαγόμενοι θεράποντας, πλῆθὺν παρέχονται ἄπλετον. Μετὰ δὲ Συλικτάριδες ἔνεισι τῶν βασιλέως θυρῶν ἀμφὶ τῶν τριακοσίων, οἳ ἱππεῖς ὄντες, ἀπὸ τῶν νεηλύδων ἐπὶ ταύτην παραγίνονται τὴν χώραν. Μετὰ δὲ τούτους Καρίπιδες, οἱ ἐπήλυδες καλούμενοι, ἀπό τε Ἀσίας καὶ Αἰγύπτου, καὶ δὴ καὶ Λιβύης, αὐτῷ ἐς τὰς θύρας παραγενόμενοι, καὶ ἀρετῆς ἀντιποιούμενοι ἐναντι βασιλέως, μεμισθωμένοι αὐτῷ, ὁ μὲν πλείονος, ὁ δὲ ἐλάττονος. Τούτων δὲ ἔχονται Ἀλοφατζίδες [17], οἱ μισθωτοὶ καλούμενοι, ἀμφὶ τοὺς ὀκτακοσίους. Τούτων δὲ αὖθις ἔχονται οἱ Σπαχίδες καλούμενοι ἀμφὶ τοὺς διακοσίους. Οὗτοι δ' εἰσὶν οἱ τῶν ἀρχόντων παῖδες, ὧν τοὺς μὲν ἀπὸ τοῦ κοιτῶνος ἐκβαλὼν, ἐς ταύτην αὐτοὺς καθίστησι τὴν χώραν· τοὺς δὲ, ἐπιλεξάμενος, ἐνταῦθα ἔχει, ὡς ἀνδρῶν παῖδας ἀγαθῶν γενομένους. Καὶ αἱ μὲν θύραι, ὡς ξυνελόντι μοι φάναι, οὕτω τετάχαται. Δύο δὲ ὑπὸ βασιλέως ἐς ξύμπασαν αὐτῷ τὴν ἀρχὴν καθίστανται στρατηγοὶ, ὁ μὲν τῆς Εὐρώπης, ὁ δὲ τῆς Ἀσίας. Καὶ τούτων ἑκατέρῳ ἕπονται τά τε στρατεύματα, καὶ οἱ ἄρχοντες, ὅποι ἂν ἐξηγῶνται, ἐπειδὰν ἐπαγγείλῃ αὐτοῖς ὁ βασιλεύς. Ἕπονται δὲ αὐτοῖς καὶ οἱ ὕπαρχοι παρ' αὐτοῖς σημειοφόροι [17*] καλούμενοι. Ἐπειδὰν γὰρ ἐς τὴν ἀρχὴν ταύτην ὑπὸ βασιλέως καθίστηται, σημεῖά [18] τε δωρεῖται αὐτὸν ὁ βασιλεὺς, ὡς στρατηγῷ γενομένῳ, καὶ πολλῶν ἄρχοντι πόλεων. Τούτῳ δ' αὐτῷ ὑπάρχῳ ἕπονται οἱ τῶν πόλεων ἄρχοντες ὅποι στρατεύοιτο. Χωροῦσι δὲ ἅπαντες κατὰ ταῦτα ἑπόμενοι τοῖς σφετέροις αὐτῶν ἄρχουσί τε καὶ στρατηγοῖς, ἐπειδὰν ἐς τὸ βασιλέως παραγένωνται στρατόπεδον. Αὕτη σχεδὸν ἡ τῶν στρατευμάτων αὐτῷ διάταξις. Οἱ μέντοι ἱπποδρόμοι, τάττονται καὶ οὗτοι ἐς τοὺς σφῶν αὐτῶν ὑπάρχους. Οἱ δὲ Ἀζάπιδες, ὑφ' ἑνὶ ἄρχοντι ἑπόμενοι, ἐς ταυτὸ γιγνόμενοι στρατεύονται.

Ἀμουράτης μὲν οὖν ὡς ἐπέλασε, καὶ ἐπολιόρκει Βυζάντιον ἀπὸ θαλάττης εἰς θάλατταν, τηλεβόλοις

A post citantur in regis Januas, quibus rex suppeditat mercedem sufficientem, ut hinc vivere possint: aliisque ampliorem tribuit mercedem. Qui sub decurionibus et quinquagenariis constituti, et in cohortes cuneosque discreti, stipendia faciunt, manentque mensibus duobus in tentorio decurionis. Hi tentoria sua figunt, ut se mutuo contingant quam proxime apud regem. Intra hos nulli tendere tentorium licet, præterquam filiis regis. Inter hos sunt thesauri regii, cubiculumque regium. Tentorium rubrum, quandoque duo, et aliquando tria regi ponuntur, quæ fiunt ex argilla rubea, et inaurantur. Sunt et alia tentoria regis intra peregrinos numero ferme quindecim. Extra tendunt reliqui
B Januæ milites, Amurachorii et pocillatores, quos Saraptarios vocant: signiferi, quos Emuralamios nominant: Januarum judices, quos bizorides appellant, et regis tabellarii. Hi omnes cum numero sint plurimi, numerus tamen eorum augetur, cum accedunt ministri et famuli, quos habent complures. Illos quos modo diximus, ordine sequuntur in Januis regis, Sylictorides circiter trecenti, qui sunt equites ex peregrinis in istum ordinem allecti. Hos attingunt Caripedes peregrini, isto nomine notati, quod ab Asia, Ægypto et Africa in Januas veniant: et exercentes fortitudinem mirabilem, mercede a rege conducuntur, alius quidem majore, alius vero minore. His ordine proximi sunt Alophatzides, qui mercenarii dicuntur, qui numero
C sunt octingenti. Ab his tendunt Spachides, quorum cohors ducentos complectitur. Hi sunt ducum et principum filii, quos de suo cubiculo rex ejiciens, in istum militiæ ordinem mittit, et alios in ejectorum locum substituit. In hoc grege eos retinet, qui virorum bonorum et illustrium filii censentur. Hic est, ut paucis dicam, Januarum ordo. Universæ suæ monarchiæ rex duos præponit imperatores: **123** unus Europæ, quem Bassam Romani appellant: alter Asiæ (Bassa Anatoliæ sive Natoliæ dictus) imperator nuncupatur. Hos sequuntur copiæ universæ et duces reliqui, quocunque molem avertunt, jussu regis. Comites se iis jungunt et præsides, quos signiferos nominant. Ubi enim in istum ordinem fuerint allecti a rege, donantur
D signis, ut qui duces et præsides sint multarum urbium. Hunc præsidem comitantur urbium principes et magistratus, quocunque cum exercitu proficiscitur, cum universi sequantur suos magistratus et duces. Ubi ventum fuerit in castra regis, hic ferme ordo servatur. Equites secernuntur in suos tribunos. Azapides sub uno duce collecti stipendia faciunt.

Amurates cum venisset Byzantium, urbemque eam obsedisset, mœnia tormentis quatiebat. Ten-

Notulæ marginales.

[16] *Al.* σημαιοφ. [17*] Ἀλοφαντζίδες. *R. ut in cont.* [17] *Al.* σημαιοφόροι. [18] *Al.* σημαῖα.

tabat quidem murum sternere, at cœpta parum succedebant. Globi quos bombardæ torquebant, ponderis erant maximi. Murus autem cum foret firmus et admodum munitus, tormentis nihil cessit. Bombardam ego arbitror non esse inventum antiquum, ut quis credat a veteribus esse repertam. Unde autem originem sumpserint, aut qui mortales primi bombardas in usu habuerint, haud certo tradere possum. Quidam Germanos putant bombardis esse usos : iisdemque bombardarum inventum acceptum ferunt. Reliqui autem bombardarii ex Germania progressi, in universum paulatim pervenere orbem. Unde autem originem ceperint bombardæ, certo assignare non possum. Impetus vero bombardarum et mirabilis vis cognoscitur inde, quod corporibus, vel iis quæ resistendi vim habent, damnum infert maximum. Pulvis autem impetum illum violentum, quo fertur ministrat. Nitrum enim, ex quo pulvis conficitur, addito carbone et sulphure, vim istam tenet. Orbis judicat bombardas arma et munimenta esse optima. Quapropter etiam minus virtutis bombardæ habent, quamvis earum impetus pene sit divinus. Primam bombardam existimo fuisse ferream. Postea demum opinor fusionem æris et stanni esse excogitatam, quæ per conflationem fit. Quæ quidem materia juxta censetur esse firmissima, et optima : eoque conferre plurimum, ut globus in mirandam emittatur longitudinem. Formam autem bombardarum describere, cum ubique hominum oculis objectæ sint, supervacaneum fore judicavi. Bombarda oblonga est : et quanto longior est, tanto longius ejaculatur globum. Accepimus enim bombardam fuisse, cujus globus impetu emissus, superaverit septuaginta **124** stadia, cum finitima terra quæ interjacebat, utrobique moveretur. Potentia autem ignis, ut apparet, tonitru procurat, necnon violentam lationem lapidis. Nam si ignis inclusus cogatur, magna quædam, et quæ nostrum plane captum excedunt, efficere novit. Etiam fulmen nascitur, si ventus in ignem mutatur. Hinc igitur et tronitru et latio fit : sive quod concedatur non esse vacuum in rerum natura, sive quod ignis efficacia accedat : qua si violenter urgeatur, et materiam apprehendat sibi accommodam, utraque ista præstare possit. Omnis autem ista potentia in ignem, ut causam, referenda est. Huc additur et pulvis, qui nactus est ignis potentiam, intercedente igne, movere. Quibus omnibus conjunctis, fit ut lapis, sive globus, in tantam longitudinem jaciatur.

τε ἔτυπτε τὸ τεῖχος, καὶ ἐπειρᾶτο. Οὐ μέντοι κατέβαλέ γε. Εἶλκον [19] δὲ οἱ λίθοι τῶν τηλεβόλων, σταθμὸν τρία ἡμιτάλαντα. Ὥστε ἀντεῖχε τὸ τεῖχος, ὀχυρόν τε ὄν, πρός τε τούτους τοὺς τηλεβόλους, καὶ οὐδαμῇ ὑπεῖκον. Δοκεῖ μὲν οὖν ὁ τηλέβολος οὐ πάνυ παλαιὸς εἶναι, ὥστε συνιέναι ἡμᾶς ἐπὶ νοῦν ἐληλυθέναι τοῖς παλαιοῖς τὸ τοιοῦτον. Ὅθεν μέντοι ἀρχὴν ἐγένετο, καὶ τίνες ἀνθρώπων ἐς τὴν τοῦ τηλεβόλου ἀφίκοντο πεῖραν, οὐκ ἔχω διασημῆναι ἀσφαλῶς. Οἴονται μέντοι ἀπὸ Γερμανῶν γενέσθαι τε τούτους, καὶ τούτοις ἐπὶ νῦν ἀφῖχθαι ταύτην τὴν μηχανήν. Ἀλλ' οἱ μὲν τηλεβολίσκοι ἀπὸ Γερμανῶν καὶ ἐς τὴν ἄλλην κατὰ βραχὺ ἀφίκοντο οἰκουμένην· οἱ δὲ τηλέβολοι οὐκ ἂν εἰδείην σαφῶς ἰσχυρίζεσθαι ὅθεν ἐγένοντο τὴν ἀρχήν. Τὴν δὲ ἰσχύν τε καὶ φορὰν τὴν ἀμήχανον, ᾗ ἐπιφερόμενος ὁ λίθος, ὅποι ἂν γένοιτο, μεγίστην τοῖς σώμασιν ἐπιφέρεται βλάβην· ἥ τε κόνις παρέχεται τῷ παντὶ, καὶ ἀπὸ ταύτης ἐνήνεκται. Τῆς δὲ κόνεως τὸ νίτρον ἔχειν τὴν δύναμιν, ἄνθρακί τε καὶ θείῳ ἐπιμιγνυμένη. Οὕτω δὲ ὡς ἄμεινον ἔχει τὰ τῆς οἰκουμένης ἐς τὰ ὅπλα. Διὸ καὶ ἀρετῆς ἔλαττον ἴσχει αὐτῇ, τὴν δαιμονίαν ἐκείνην φοράν. Δοκεῖ δὲ γενέσθαι σιδηροῦς μὲν τὸ πρῶτον· μετὰ δὲ ταῦτα τὴν τοῦ χύματος καλουμένου ἐπιφράσασθαι πεῖραν, τοῦ χαλκοῦ σὺν τῷ κασσιτέρῳ μεμιγμένου, εὐδοκιμεῖν ἐς τὸ ἀφιέναι τὸν λίθον ἀμεινόν τε καὶ βεβαιότερον. Τὸ μέντοι σχῆμα διεξιέναι οἷόν ἐστι, περίεργον μέντ' ἂν εἴη, πᾶσι καθορῶσιν ἁπανταχῆ. Ἐπίμηκες δ' ὄν, ὅσον δ' ἂν εἴη ἐπιμηκέστερον, τοσούτῳ ἐπὶ μήκιστον ἀφίησι τὸν λίθον· ὥστ' ἂν γενέσθαι τηλέβολον ᾗ ἐπυθόμεθα, ἀφιέντα τὸν λίθον ἐπὶ ἑβδομήκοντα σταδίους, πέριξ σειομένην τὴν γῆν κατ' ἄμφω τὼ διαστήματε. Δοκεῖ δ' ἡ τοῦ πυρὸς αὕτη δύναμις τόν τε ψόφον ἀπεργάζεσθαι, καὶ τὴν φορὰν, ᾗ ὁ λίθος φέρεται. Βιαζόμενον γὰρ τὸ στοιχεῖον τοῦτο, πάμμεγα καὶ δαιμόνιόν τι δύνασθαι δοκεῖ, ᾗ δὴ καὶ τὸν σκηπτὸν ἀπεργάζεται τὸ πνεῦμα, εἰς τὸ πῦρ μεταβάλλον. Εἴτε μὲν οὖν τὸ μὴ κενὸν συγχωρεῖσθαι, τόν τε ψόφον γίνεσθαι καὶ τὴν φορὰν, εἴτε ταύτῃ τοῦ πυρὸς τιθεμένου τῇ δυνάμει, ἐπειδὰν προσβιαζόμενον ὕλης ἐπιλάβηται, ἀνάγκη ταῦτα ἀπεργαζόμενον ἴσχειν ἄμφω ταῦτα. Δοκεῖ δὲ τοῦ πυρὸς τὴν δύναμιν εἶναι ταύτην ξύμπασαν, καὶ τὴν κόνιν ὀξεῖαν πεφυκυῖαν, τὴν τοῦ πυρὸς δύναμιν, διὰ τοῦ πυρὸς κινεῖν τε ἀμήχανον, καὶ βάλλειν μακρότατα.

Amurates igitur Mechmetis filius, aggressus murum, ubique admotis bombardis et aliis machinis, eum capere nitebatur. At Græci mœnia fortiter defendebant, de scalis deturbantes peregrinos regis. Quidam amputatis capitibus devolvebantur ad suos. Amurates cum nihil efficeret, licet omnia tentaret quæ ad urbem capiendam pertinerent, tristitia affectus est : et animi anxius, usque putabat se

Τότε μὲν οὖν Ἀμουράτης ὁ Μεχμέτεω, τηλεβόλοις καὶ ἄλλαις μηχαναῖς πειρασάμενος τοῦ τείχους, περὶ ἡμέρας ἱκανὰς, προσέβαλε τῷ τείχει ἁπανταχῆ, καὶ ἑλεῖν ἐπειρᾶτο. Ἐξεκρούσαντο δὲ αὐτὸν ἀπό τε τῶν κλιμάκων καταβαλόντες οἱ Ἕλληνες, τοὺς βασιλέως νεήλυδας. Καὶ ἐνίων ἀποτεμόμενοι τὰς κεφαλὰς, ὀπηνέγκαντο. Ἀμουράτης δ' ὡς οὐδὲν προεχώρει ἡ τοῦ ἄστεως αἵρεσις, ἤσχαλλέ τε καὶ

Notulæ marginales.

[19] *Sic puto legendum, non εἶχον. R. ut in c.*

ἠθύμει · ᾤετο δὲ αἱρήσειν τὴν πόλιν. Διατρίβοντι A δὲ αὐτῷ ἐπεκηρυκεύοντό τε οἱ Ἕλληνες, ἀλλ' οὐδ' ὡς ἤθελεν αὐτοῖς σπένδεσθαι. Μετ' οὐ δὲ πολλὰς ἡμέρας ἀπεχώρει ἐπ' οἴκου, καὶ τὰ στρατεύματα αὐτῷ διῆκεν. Οἱ μὲν οὖν Ἕλληνες πρέσβεις τε ἔπεμπον παρὰ Ἀμουράτην καὶ ἐδέοντο · ὁ δὲ ἀπεπέμπετο, καὶ οὐ προσίετο τὴν ἀξίωσιν. Μετὰ δὲ ταῦτα, ὡς πειρωμένοις τοῖς Ἕλλησι τῶν σπονδῶν οὐδὲν προεχώρει, τρέπονται ἐπὶ τὸν Μουσταφᾶν, τὸν Μεχμέτεω παῖδα. Ἔτυχε δὲ διατρίβων παρὰ τῷ Καραμάνῳ τὴν δίαιταν ποιούμενος. Πρέσβεις δὲ πέμψαντες, μεταπέμποντο ἐπὶ Βυζάντιον τὸν παῖδα, γεγονότα ἀμφὶ τὰ τρισκαίδεκα ἔτη. Ἐπεὶ δὲ ἀφίκετο ἐς Βυζάντιον ὁ παῖς, ἔπεμπε λόγους παρὰ τοὺς Τούρκους, μεγάλα τε ὑπισχνούμενος, καὶ μετιὼν ἕκαστον, ἐπηγγέλλετο διπλασίῳ πάντων, ὧν εἶχεν ὑπὸ B Ἀμουράτεω. Καὶ ηὐτομόλησαν μέν τινες Τοῦρκοι παρὰ τὸν παῖδα, οὐ πολλοὶ δέ. Ὁ μέντοι παῖς, ἐς τὴν Ἀσίαν διαβὰς, συνεπιλαβομένου καὶ τοῦ Ἑλλήνων βασιλέως, τό τε Ἱερὸν καλούμενον ἐξεπολιόρκησε. Καὶ προσελαύνοντι αὐτῷ διὰ τῆς Ἀσίας προσεχώρουν τε οἱ ἀπὸ τῆς Ἀσίας Τοῦρκοι, ἅτε βασιλέως παιδὶ ὄντι. Ἐνταῦθα Ἀλιάζης ὁ οἰνοχόος ἐπίκλην, τοῦτον τὸν παῖδα ἐπιτετραμμένος ὑπὸ Μεχμέτεω, συντίθεται προδοσίαν τῷ Ἀμουράτῃ, ὥστε καταπροδοῦναι αὐτῷ τὸ παιδίον. Καὶ ὡς συνέθετο αὐτῷ, ἔπρασσεν ὥστε τὸν παῖδα αὐτῷ παραδοίη. Διεσήμαινέ τε πέμπων ἄγγελον, ὅποι διατρίβων τυγχάνοι ὁ παῖς. Ὡς μὲν οὖν ἐς Νίκαιαν ἀφίκετο ὁ παῖς, τήν τε Νίκαιαν ὑπηγάγετο, καὶ ἐνταῦθα διατρίβων ὁ C παῖς, μετῄει τοὺς κατὰ τὴν Ἀσίαν ἀρίστους. Καὶ ὡς ἤδη χειμὼν ἦν, διεκωλύετο ἐς τὸ πρόσω τῆς Ἀσίας ἰέναι. Ἐνταῦθα πυθόμενος Ἀμουράτης παρὰ Ἀλιάζεω τοῦ Σαραπτάρη τήν τε διατριβὴν τοῦ παιδὸς ἐν τῇ πόλει, λαβὼν ἀμφὶ τοὺς ἑξακισχιλίους τῶν θυρῶν, ὡς εἶχε τάχους, ἀφικόμενος ἐπὶ τὸν Ἑλλήσποντον καὶ διαβὰς, ἤλαυνεν εὐθὺ Βιθυνίας. Ἐπιπεσὼν δὲ ἄφνω ἐς τὴν πόλιν, συλλαμβάνει τε τὸν παῖδα αὐτοῦ ταύτῃ, παραδιδόντος αὐτῷ τοῦ Ἀλιάζεω. Ὁ μὲν γὰρ παῖς, ἅτε τοῦτο πυθόμενος, κατέφυγεν ἐπ' αὐτὸν, ὡς ἐπὶ σωτηρίαν σφίσι τράπωνται · ὁ δὲ κελεύων μὴ δεδοικέναι τὸν παῖδα, ἐπέμενε τὸν ἀδελφὸν τοῦ παιδὸς, καὶ ἐλθόντι ἐς τὰ βασίλεια τῆς πόλεως, ἐνεχείρισε τὸν παῖδα αὐτῷ. Τοῦτον μέντοι ὁ Ἀμουράτης λαβὼν, ἀγχόνῃ ἀνεῖλεν, ᾗ νομίζεται D παρ' αὐτοῖς. Λέγεται δὲ Τεζητίνη ἄνδρα γένους τοῦ βασιλείου τοῦ Ἐρτζιγάνης βασιλέως, ἀφικόμενον τῷ παιδὶ σύμμαχον, ὡς ἐπύθετο τοὺς πολεμίους ἐπὶ τὴν πόλιν ἀφῖχθαι, ἐλάσαντα ἐς μέσους τοὺς πολεμίους, τόν τε Μιχαλίην τὸν τῆς Εὐρώπης στρατηγὸν καὶ πρυτανέα ἀνελεῖν, πολέμιον αὐτῷ ὄντα καὶ συχνοὺς ἄλλους ἀνελόντα, καὶ αὐτὸν τελευτῶντα, ἀποθανεῖν.

Τότε μὲν δὴ Ἕλληνες οὕτω ἐπεπράγεσαν, ἑλόμενοι αἵρεσιν ἐναντίαν τῷ Ἀμουράτῃ. Τὴν μέντοι Θέρμην τῆς Μακεδονίας ἀπέδοντο Ἐνετοῖς, ἀδύνατα

urbem occupaturum. Moras igitur cum nectere' nec ab urbis obsidione discederet, Græcorum legati veniunt, pacem et fœdus petentes. At ipse Græcos in fœdus suscipere aspernabatur : nec multis diebus post re infecta domum reversus est. Copiæ vero ejus omnes dilabebantur ad sua. Græci legatos ire jusserunt ad Amuratem, oratum pacem : quos dimisit Amurates, ipsorum petitionem aversatus. Cum igitur Græci affectarent summis votis pacem, nec tamen eam impetrarent, ad Mustapham convertuntur, Mechmetis filium. Ea tempestate is apud Caramanum agebat, victum et necessaria ab eo capiens. Missis igitur legatis, Græci Mustapham Mechmetis filium, cum natus esset annos tredecim, accersunt. Puer ubi Byzantium venit, sermones sparsit per Turcos, magnis promissis eos accendens, prehensabat singulos, quibus promittebat duplum eorum quæ sub Amurate habuissent accepturos. Et quidam Turci, at pauci, ad puerum istum transfugiunt. Puer autem transgressus in Asiam, auxilio Græcorum regis instructus, locum qui (34) Templum nominatur, expugnavit. Iter facienti per Asiam, Turci qui ibi erant adjungebantur, ut qui esset regis filius. Ibi tum Aliazes cognomento Saraptares, sive pocillator, cui ab Mechmete puer ille commissus erat, per proditionem Amurati puerum **125** tradere paciscitur. Pactis autem satis firmatis, conclusum est, ut puer Amurati proderetur. Misso itaque nuntio siginficavit Amurati, ubinam terrarum puer ageret. Cum puer Nicæam venisset, urbem eam cepit : et cum ubi moraretur, optimates Turcorum conciliabat. Hiems erat, qua prohibebatur puer longius procedere. Amurates cum intellexisset puerum Nicææ versari, nuntiante id Aliaze Saraptare, assumptis sexies mille januarum militibus, venit quam ocissime in Hellespontum : et transiens, recta abiit in Bithyniam. Et cum inopinatus et improvisus irruisset in urbem, puerum ab Aliaze proditum comprehendit. Puer enim, excitus tumultu, confugerat ad Aliazem, cui obediebat, ut se defenderet ab imminenti periculo. Aliazes puerum metum omittere, et bono animo esse jubet, et sic ejus fratrem exspectat. Cui ubi in regiam urbis sedem processerat, puerum in manus tradidit : quem acceptum laqueo, ut moris est regum illorum, præfocavit. Aiunt Tezetinem, virum regio sanguine ortum Erziganis regis, auxilio venisse puero, ut audiverat hostes in urbem penetrasse : et conjecisse se in medios hostes : ubi et Michalinem Europæ et ducem et judicem hostem suum confecit. Tandem cum plurimos alios neci dedisset, et ipse occubuit.

Græcorum res tum sic habuerunt, cum secuti essent partem Mechmeti adversam. Thermam (35) Macedoniæ Venetis vendidere, impossibile existi-

Notulæ marginales.

(34) Hieron.

(35) Thessalonicam.

mantes, ut sperarent urbem sibi hanc ab Amurate dari in posterum. His peractis, bellum convertit Amurates contra Thermam: quam, ad omnia intentus, summa ope oppugnabat. Machinas etiam mœnibus admovit; nec tamen cœptis respondebat eventus. Tandem proditionem paciscitur cum oppidanis, quibus imperatum erat ut ab domibus suis cuniculos subterraneos agerent, qui extra ferrent. At fossores comprehensi a Venetis, quidam fugerunt in Amuratis castra, descendentes de muro. Postmodum ab arce, quam aggressi erant, expugnarunt urbem, expugnatamque diripuere. Accepi peregrinos impigre scandentes et superantes mœnia, urbem cepisse, reliquis deinde accedentibus; quam postmodum diripuere. Nec quisquam eorum qui in oppido erant evadere potuit manus hostium. Hinc reor Amuratem urbem istam per proditionem suo dominio junxisse. Urbs autem hæc erat maxima, nec ulla quæ modo Græcis parerent, inferior. Cives ejus urbis passim per Europam Asiamque captivi trahebantur. Præsidium Venetorum, quod **126** in urbe erat, ut rumore allatum est, urbem in potestatem venisse hostium, citato agmine ad mare et naves contendunt; et conscensis navibus quæ forte ibi aderant, inde citi solvebant. Urbs ista magna opibusque florens ab Amurate occupata est. Cum autem eam habitandam assignasset finitimis, qui circa colebant, domum profectus est. Caratziam Europæ ducem arma contra Joanninam (36) urbem Ætoliæ ferre jussit, dato ad eam expeditionem Europæ exercitu. Hic adveniens, incursionem fecit in Ætoliæ regionem; et quæcunque occurrebant, diripiebat et spoliabat. Postea exercitus ad urbem duxit obsidendam. Carolus urbis princeps jam ante obierat mortem. Et cum haud tulisset liberos ex uxore sua Rhainerii filia, superessent vero filii nothi, Memnon, Turnus et Herculius, natu majores, his distribuit Acarnaniam, quæ sita est inter Acheloi regionem. Fratris autem sui Leonardi filium reliquit totius regni successorem. Carolo vero, fratris sui filio, Artem Ampraciæ metropolim, et Ætoliam urbemque concessit. Nothi filii haud diu pugnantes, relati sunt in numerum Januarum regis. Memnon autem, qui videbatur reliquis prudentia et auctoritate prior, accessit ad regem, quem rogabat ut se ad patriam reduceret regionem. Quapropter cum Europæ exercitu hostiliter eam regionem ingressus est. Europæ exercitus Joanniorum urbem obsidione circumvenit; et incumbens aliquanto tempore obsidioni, cum nihil proficeret, tandem oppidani et regionis princeps, qui obsessus tenebatur, hostium imperatorem sive bassam ad colloquium evocarunt; in quo princeps sibi dari postulabat a rege reliquam

A εἶναι νομίζοντες σφίσι παραδοῦναι τὴν πόλιν, ἐς τὸν περιόντα τότε Ἀμουράτεω. Ἀμουράτης μὲν δὴ ἐπὶ Θέρμην μετὰ ταῦτα ἐστρατεύετο, καὶ ἐπολιόρκει τὴν πόλιν, προσέχων ἐντεταμένως, καὶ προσῆγε τῷ τείχει μηχανάς. Καὶ οὐδὲν προὐχώρει αὐτῷ ἡ τῆς πόλεως αἵρεσις. Ἐνταῦθα, ὡς λέγεται, συντίθεται τοῖς ἐν τῇ πόλει προδοσίαν, ᾧ, λέγεται, ὑπορύσσοντες ἀπὸ τῶν οἰκιῶν, ὀρύγματα ἐκτὸς φέροντα, καὶ ἑάλωσαν ἀπὸ Οὐενετῶν ᾗ λέγεται. Καὶ οἱ ὀρύσσοντες ἀπέδρασαν ἐς τὸ τοῦ Ἀμουράτεω στρατόπεδον, καταβάντες ἀπὸ τοῦ τείχους. Ὕστερον μέντοι ἀπὸ τῆς ἄκρας ὡς προσέβαλεν, εἷλέ τε κατὰ κράτος τὴν πόλιν, καὶ ἠνδραποδίσατο. Τοὺς μέντοι νεήλυδας πυνθάνομαι, ἀναβάντας ἐς τὸ τεῖχος, ἑλεῖν τε τὴν πόλιν, καὶ ἐπισπομένων τῶν ἄλλων, ἁλῶναί τε τὴν B πόλιν, καὶ ἐπὶ ἀνδραποδισμῷ πρὸς τοῦ βασιλέως γενέσθαι. Ἀνδραποδισάμενον μέντοι τὴν πόλιν ταύτην, οὐδένα ἐξέλευσθον [20] τοῦ ἀνδραποδισμοῦ, ἐπυθόμεθα Ἀμουράτη. Ὥστε λογίζεσθαι ἡμᾶς ἔχειν, διὰ τὴν προδοσίαν ἐξείλετο αὐτούς. Ἐγένετο μὲν οὖν αὕτη μεγίστη δὴ τοῖς Ἕλλησι συμφορὰ, καὶ οὐδεμιᾶς τῶν πρόσθεν γενομένων αὐτοῖς συμφορῶν λειπομένη. Οἵ τε ἄνδρες τῆς πόλεως ἀνὰ τὴν Ἀσίαν τε καὶ Εὐρώπην, αἰχμάλωτοι γενόμενοι, περιήγοντο ἀνδραποδισθέντες. Ἡ μέντοι Οὐενετῶν φυλακὴ ἐν τῇ πόλει οὖσα, ὡς ᾔσθετο ἁλῶναι ἤδη τὴν πόλιν, ὥρμητο φυγεῖν ἐπὶ τὴν θάλατταν καὶ ἐπὶ τὰς ναῦς, καὶ ἐμβάντες εἰς ταύτας, ὅσαι σφίσι παροῦσαι ἐτύγχανον, ᾤχοντο ἀποπλέοντες. Ἡ μέντοι πόλις C αὕτη Ἑλληνὶς, μεγάλη τε οὖσα καὶ εὐδαίμων, ἑάλω ὑπὸ Ἀμουράτεω. Τὴν μέντοι πόλιν ἐπέτρεπε τοῖς αὐτοῦ ταύτῃ τῶν περιοίκων ἐνοικῆσαι. Αὐτὸς δὲ οἴκαδε ἐπανιὼν, ἔπεμψε τὸν τῆς Εὐρώπης στρατηγὸν Καρατζίαν [21] ἐπὶ Ἰωάννινα πόλιν τῆς Αἰτωλίας, τὸ τῆς Εὐρώπης στράτευμα αὐτῷ παραδούς. Ὁ δὲ ὡς ἀφίκετο ἐπὶ τὴν Αἰτωλίαν, τήν τε χώραν ἐπέδραμε καὶ ἐληΐσατο, ὅσα ἔφθη καταλαβεῖν ἄφνω. Μετὰ δὲ ταῦτα ἐλάσας, ἐπολιόρκει τὴν πόλιν. Κάρουλος μέντοι ὁ ἡγεμὼν τῆς πόλεως ἤδη ἐτελεύτησε. Καὶ ἐπειδὴ παῖς αὐτῷ ἐκ τῆς γυναικὸς αὐτοῦ τῆς Ῥαινερίου θυγατρὸς οὐκ ἐγένετο, νόθοι δὲ ἐγένοντο παῖδες, ὅ τε Μέμνων, καὶ Τύρνος, καὶ Ἑρκούλιος, οἱ πρεσβύτεροι, διένειμε τούτοις μὲν τὴν ἐντὸς τοῦ Ἀχελῴου χώραν Ἀκαρνανίας ἐπινέμεσθαι· τὸν δὲ D ἀδελφιδοῦν αὐτοῦ τὸν Λεονάρδου παῖδα κατέλιπε διάδοχον ξυμπάσης ἤδη τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ. Καὶ τήν τε Ἄρτην τῆς Ἀμπρακίας [22] μητρόπολιν, καὶ Αἰτωλίαν τε καὶ τὴν πόλιν, κατέλιπε Καρούλῳ τῷ ἀδελφιδῷ. Οἱ μέντοι νόθοι παῖδες αὐτῷ, οὐκ εἰς μακρὰν διενεχθέντες, ἀφίκοντο ἐπὶ τὰς βασιλέως θύρας. Μέμνων δ' αὖ ἀφικόμενος, ὃς ἐδόκει τε τῶν ἄλλων συνέσει τε καὶ ἀξιώσει προέχειν· οὗτος δὲ ἀφικόμενος παρὰ τὸν βασιλέα, προὐκαλεῖτό τε καὶ ἠξίου ἐπὶ τὴν χώραν σφᾶς τὴν πατρῴαν κατάγειν. Διὸ δὴ ἐλάσας σὺν τῷ τῆς Εὐρώπης στρατεύματι

Notulæ marginales.

(36) Olim Cassiope.

[20] *Sic tria manuscr. habent; forte legendum* ἐξελεῦσαι. *R. ut in c.* [21] Καραχίαν, *ut in c.* [22] Ἀμϐ. *Al. ut c.*

εἰσῄει. Ὁ δὲ τῆς Εὐρώπης στρατηγὸς τὴν τῶν Ἰωαννίνων πόλιν ἐπολιόρκει, καὶ χρόνον ἐνδιατρίβων τῇ πολιορκίᾳ, ὡς οὐδὲν ἀνίει πολιορκῶν, ὁρῶντες οἱ τῆς πόλεως, καὶ ὁ τῆς χώρας ἡγεμὼν, ἐντὸς ἀπειλημμένος, καὶ πολιορκούμενος, προὐκαλεῖτο τὸν στρατηγὸν ἐπὶ ξύμβασιν [33], καὶ ᾐτεῖτο αὐτὸν δοθῆναι αὐτῷ, τήν τε ἄλλην χώραν τῆς Ἀκαρνανίας, καὶ τῆς Ἠπείρου παρὰ βασιλέως, καὶ σπονδὰς αὐτῷ ἐπὶ τούτῳ γενέσθαι, καὶ οὕτω παραδιδόναι τὴν πόλιν. Τούτου δὴ γενομένου, τήν τε πόλιν παρέλαβε τὸ τοῦ βασιλέως στράτευμα, καὶ αὐτῷ συνεχώρει τὴν Ἀκαρνανίαν καὶ τὴν ἄλλην Ἤπειρον ἐπινέμεσθαι, φόρον ἀπάγοντα τῷ βασιλεῖ τοῦ ἐνιαυτοῦ, καὶ αὐτὸν φοιτῶντα ἐς τὰς βασιλέως θύρας. Ὕστερον δὲ ἀφικόμενοι οἱ τοῦ Καρούλου ἡγεμόνος παῖδες, ὅ τε Ἑρκούλιος καὶ Μέμνων, καὶ οὐκ ὀλίγα κατασχόντες τῆς χώρας, ἐπαγομένων τῶν ἐποίκων αὐτοὺς, πράγματά τε παρεῖχον τῷ ἀνεψιῷ αὐτῶν, καὶ ἦγον καὶ ἔφερον τὴν χώραν, καὶ ἐπολέμουν. Ὁ μέντοι Κάρουλος, καὶ ἀπὸ τῶν θυρῶν τοῦ βασιλέως στράτευμα ἐπαγόμενος ἐπὶ τούτους, καὶ ἀπὸ Ἰταλίας, ὡς οὐδὲν ἤνυεν, ἐσπένδετό τε αὐτοῖς, καὶ καθυφίετο τῆς χώρας ἧς ἦρχον, ἐφ' ᾧ μηκέτι αὐτῷ τοῦ λοιποῦ παρέχειν πράγματα.

A Acarnaniæ regionem, et Epiri, quæ sibi fœdere interposito confirmari volebat. Quod si impetrasset, se regi urbem traditurum. Fœdere icto, urbem accepit regius exercitus, et Acarnania reliquaque Epirus cessit principi, ut quotannis tributum ferret; et in januas regis, quandocunque moneretur adventaret. Postea venientes Caroli ducis filii, Herculius et Memnon, nec modicam regionis partem occupantes, congregatis finitimis, qui confluebant molesti erant admodum patrueli suo, cujus regionem agebant et ferebant, bellum gerentes. Contra quos Carolus **127** exercitum, quem ex januis regis contraxerat, necnon alterum quem ab Italia exciverat, ducens, cum nihil promoveret, pacem cum iis composuit; qua tenebatur, ut ipse B cederet ea regione, cui illi præfuissent, hi vero deinceps nullas molestias Carolo facerent.

Αἰτωλία μὲν δὴ οὕτω ἐγένετο ὑπὸ βασιλεῖ Ἀμουράτῃ. Μετὰ δὲ ταῦτα, ὡς Ἕλληνες ἰόντες ἐς τὰς θύρας, ἠξίουν σφίσι σπένδεσθαι, εἰρήνην μέντοι ἐποιήσαντο, ἐφ' ᾧ τόν τε Ἰσθμὸν καθελεῖν, καὶ μηδὲν ἔτι νεωτερίζειν τοῦ λοιποῦ. Τὸν μέντοι Τουραχάνην ἐπὶ Πελοπόννησον πέμψας, τήν τε Οὐενετῶν χώραν ἐδῄου, καὶ τὸν Ἰσθμὸν καθεῖλε, καὶ πολίσματα ἄττα ἑλὼν τῶν Οὐενετῶν ἠνδραποδίσατο. Ἐνταῦθα μὲν οὖν ἐξιόντι ἀπὸ Πελοποννήσου, συνελέγοντο οἱ τῆς Πελοποννήσου Ἀλβανοὶ περὶ τὴν μεσόγαιον, Δαβίην καλουμένην χώραν, καὶ σφίσι στρατηγὸν ἐστήσαντο, καὶ ἀπόστασιν ἐβουλεύοντο ἀπὸ Ἑλλήνων, ὡς τὸ Τουραχάνεω στράτευμα διαφθείρωσι. Τουραχάνης μέντοι, ὡς ἐπύθετο τοὺς Ἀλβανοὺς ἐπ' αὐτὸν ὁμόσε ἰόντας [34] ὡς διὰ μάχης, ὡς οὐχ ἠδύνατο διαφυγεῖν, παρετάξατό τε εἰς μάχην. Καὶ οἱ Ἀλβανοὶ συνταξάμενοι καὶ αὐτοὶ, ἐπῄεσαν, καὶ ἐς χεῖρας ἐλθόντες, οὐδὲ ἐδέξαντο τοὺς Τούρκους, ἀλλ' ἐτράποντο ἐς φυγήν. Ἐνταῦθα ἐπεξελθὼν ὁ Τουραχάνης ἐπιδιώκων, πολλούς τε ἀνεῖλεν ἐν τῇ διώξει. Καὶ οὓς ἐζώγρησεν ἀμφὶ τοὺς ὀκτακοσίους αὐτοῦ ἅπαντας διεχρήσατο. Καὶ ταῖς κεφαλαῖς αὐτῶν πυργία ἐποικοδομησάμενος, ἀπῄει ἐξελαύνων. Τούτῳ μὲν οὖν τἀνδρὶ ἔστι καὶ ἄλλα ἀποδεδειγμένα ἔργα ἐς ἀφήγησιν οὐκ ἀχρεῖα, δι' ἃ δὴ εὐδοκιμῶν παρὰ βασιλεῖ, ἐπὶ τὴν τοῦ Βρενέζεω χώραν ἐχώρει· καὶ ἐπὶ Δακίαν οὐ πολλῷ ὕστερον πεμφθεὶς ὑπὸ Ἀμουράτεω, τήν τε χώραν ἐδῄωσε, καὶ στρατὸν αὐτοῦ συλλεχθέντα οὐ σμικρὸν ἐτρέψατο, καὶ νίκην ἀνείλετο περιφανῆ, ἀνδράποδά τε καὶ λείαν πολλήν. Τοῖς μὲν οὖν Ἕλλησι θαμὰ ἰοῦσιν ἐπὶ τὰς θύρας αὐτοῦ, καὶ ἄνδρας τοὺς παρὰ σφίσι πρωτεύοντας, ἄλλους τε δὴ καὶ Νοταρᾶν τὸν κυρίου Λουκᾶν [35] ὄλβῳ ἐπιπέμψας, σπονδὰς ἐποιήσατο.

Hoc modo Ætolia in Amuratis ditionem devenit. Græci postea in januas regis proficiscuntur, petitum pacem. Quibus ea data est his conditionibus ut Isthmum destruerent et nihil in posterum quemadmodum hactenus, rerum novarum molirentur. Turachanem misit in Peloponnesum, qui Venetorum regionem populabatur, et Isthmum diruit. Venetorum autem oppidula quæ subegerat, diripuit. Cum autem egrederetur Peloponneso, Albani C in Peloponneso habitantes, colligebantur in mediterranea regione, quæ Dabia nuncupatur: eligentesque ducem, defectionem a Græcis parabant, et Turachanis exercitum penitus delere volebant. Turachanes ut accepit, contra se Albanos prælii cupidos pergere, cum non posset effugere ipsorum impetum, in aciem copias eduxit. Etiam Albani in aciem descenderunt, et hostes aggressi sunt. Cum autem Turcorum impetum sustinere non possent, in fugam vertuntur: quorum cædem maximam, Turachanes insecutus, in fuga fecit. Capti sunt octingenti, quos omnes eo loci obtruncavit: ex quorum capitibus cum turriculas exstruxisset, abscessit. Vir ille et alia memoratu digna D facta designavit: propter quæ cum in maximo honore penes regem foret, etiam in regionem Brenezis et in Daciam iter intendit. Nec multo post jussus ire ab rege cum exercitibus regionem evastavit, et conscriptum ibi exercitum haud parvum in fugam compulit: ex quo prælio redibat victoria memorabili illustris, plurimam tum mancipiorum, tum aliarum rerum vehens prædam. Cum Græcis igitur Amurates cum frequenter venirent in januas, mittentes viros primarios, opibus reliquaque felicitate claros, inter quos et Notaram, et Carolucam, tandem pacem composuit.

Notulæ marginales.

[33] συμβίβασιν. *B, ut in c.* [34] χωροῦντας *Al. ut in c.* [35] τὸν Λουκᾶν, *al.* Κυρουλουκᾶν.

Græcorum rex, ubi primum pax convenisset, navigavit in Peloponnesum accersito fratre Theodoro, qui Spartam regebat. Rex propter odium, ut antea significavimus, quo prosequebatur uxorem, quam ab Italia duxerat, statuerat Nazaræorum assumere habitum. Cum autem in Peloponnesum venisset Byzantii rex, adducens secum fratrem Constantinum, ut in eum transferret regnum, confestim eum cœpti pœnituit, nec amplius se regno cessurum dicebat: regni enim proceres ab isto vitæ proposito regem **128** dehortabantur. Dehinc etiam uxori, cui implacabilis erat, propter formæ turpitudinem, reconciliatus, suaviter in posterum cum illa vitam exegit. Rex Græcorum bellum intulit Carolo Epiri principi, et exercitibus Clarentiam (57) Elidis metropolim circumsedit. Nec multo post cum urbis oppugnatio irrita caderet, Caroli consobrinam, Leonardi ducis filiam, fratri Constantino uxorem dedit, hac tamen conditione, ut dotis nomine Constantino urbs ista traderetur. Postea duxit exercitus contra Patras Achaiæ urbem, quam obsidione circumdedit. Deinde relicto fratre Constantino, cui urbis oppugnationem mandarat, navem conscendit, et Byzantium proficiscitur. Cum multum jam temporis mœnibus urbis assedisset, nec tamen urbs in manus venisset, proditionis consilia oppidani cum Constantino agitabant. Aberat enim urbis episcopus, profectus in Italiam, auxilii petendi gratia: et longas ibi agebat moras, ut a pontifice id acciperet. Hanc Achaiæ urbem Italici principes, qui Peloponnesum regebant, ex familia Malatestarum orti, occupantes, unum quidem dederunt urbi principem: alterum elegerunt, qui eam administraret, et semper apud Romanum pontificem moraretur. Urbs ista ubi concesserat in jus et potestatem Romani pontificis, accepit episcopum, quem misisset pontifex, ut urbem eam gubernaret. Eo tempore episcopus, qui rempublicam ejus urbis curabat, missus a Romano pontifice, natus erat ex familia Malatestarum. Hanc urbem ubi dominio suo junxit Constantinus, etiam arcem expugnare aggressus est: cui expugnationi integrum annum insumpsit, et tandem voti compos factus est. Elidis metropolim subegere Romani pontificis triremes. Postquam enim fama allatum erat, Achaiæ urbem a Græcis esse occupatam, misit pontifex triremes decem, quibus annitebatur, si posset amissam recuperare urbem. Hæ quidem haud venere in Achaiam. Venientes autem Clarentiam, absente urbis duce, nec præsidio in ea existente, clam ingressi milites urbem cepere, et diripuerunt. Deinde eam vendentes regis fratri quinquies mille aureis, in Italiam navigarunt. Aliæ quoque fortunæ miserabiles urbi isti acciderunt.

A Ὁ μὲν οὖν Ἑλλήνων βασιλεὺς, ὡς εἰρήνη ἐγένετο, ἔπλει ἐπὶ Πελοπόννησον, μεταπεμπομένου τοῦ ἀδελφοῦ Θεοδώρου τοῦ Σπάρτης ἡγεμόνος, ὡς καὶ πρότερον λέξεως [26], διὰ τὸ πρὸς τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, τὴν ἀπὸ Ἰταλίας, ἔχθος αὐτῷ γενόμενον, ὥρμητο ἐπὶ τὴν Ναζηραίων ἰέναι δίαιταν. Ὡς μέντοι ἐς ἐπὶ Πελοπόννησον ἀφίκετο ὁ Βυζαντίου βασιλεὺς, τόν τε ἀδελφὸν αὐτοῦ Κωνσταντῖνον ἐπαγόμενος, ὡς διαδεξόμενον τὴν ἀρχὴν, μετημέλησέ τε αὐτίκα, καὶ οὐκ ἔφασκεν ἰέναι ἔτι, μὴ ἐπιτρεπόντων τῶν τῆς χώρας ἀρίστων. Διηλλάγη μέντοι καὶ τῇ γυναικὶ μετὰ ταῦτα, καὶ ἐβίου ἡδέως, συνὼν αὐτῇ τοῦ λοιποῦ. Ὁ μέντοι Ἑλλήνων βασιλεὺς πρός τε τὸν τῆς Ἠπείρου ἡγεμόνα τὸν Κάρουλον πόλεμον ἐξήνεγκε. Καὶ Κλαρεντίαν τῆς Ἤλιδος μητρόπολιν ἐπολιόρ- B κει. Μετ' οὐ πολὺν δὲ χρόνον, ὡς οὐδὲν αὐτῷ προεχώρει πολιορκοῦντι, ἡρμόσατο τὴν ἀδελφιδῆν ἡγεμόνος, Λεονάρδου δὲ θυγατέρα, ἐπὶ τῷ ἀδελφῷ Κωνσταντίνῳ, ὥστε καὶ ἡ πόλις αὕτη ἐδόθη αὐτῷ ἐς φερνήν. Καὶ βασιλεὺς Ἑλλήνων ἐπολιόρκει Πάτρας τῆς Ἀχαΐας. Μετὰ δὲ ταῦτα καταλιπὼν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Κωνσταντῖνον, ᾤχετο ἀποπλέων ἐπὶ Βυζαντίου. Τῷ μέντοι ἀδελφῷ αὐτοῦ Κωνσταντίνῳ, ὡς τὰ περὶ τὴν πόλιν προσεχώρησε, καὶ πολιορκῶν, οὐκ ἀνίει τὴν πόλιν, συντίθενται οἱ τῆς πόλεως ἄνδρες προδοσίαν αὐτῷ, καὶ ἐπαγόμενοι τὴν πόλιν παρεδίδοσαν, ἀπόντος τοῦ ἀρχιερέως αὐτῆς ἐν Ἰταλίᾳ, ὅσον [27] διατρίβοντος χρόνον, ἐπικουρίας δεόμενον παρὰ τοῦ Ῥωμαίων ἀρχιερέως. Ταύτην μὲν C οὖν τὴν πόλιν τῆς Ἀχαΐας οἱ ἀπὸ Ἰταλίας Πελοποννήσου ἡγεμόνες τοῦ Ζαχαρίου οἴκου διιόντες, ὁ μὲν ἄρχων τε καὶ ἡγεμὼν κατελήφθη τῆς χώρας· τῷ δὲ ἑτέρῳ διατρίβοντι παρὰ τῷ Ῥωμαίων ἀρχιερεῖ ταύτην ἐπέδωκε τὴν πόλιν ἀρχιερεῖ γενομένῳ ἐπιτροπεύειν. Ἡ μέντοι πόλις παρελθοῦσα ἐς τὸν Ῥωμαίων ἀρχιερέα, ἐλάμβανεν ἀρχιερέα, ὃν ἂν ἐπιπέμψειε σφᾶς τοῦ ἐπιτροπεύειν τὴν πόλιν. Καὶ τότε δὴ Μαλαστηκίων τοῦ οἴκου ἐπεπόμφει τοῖς ἐν τῇ πόλει ἀρχιερέα. Ταύτην μὲν οὖν τὴν πόλιν ἐκεῖ τε παρέλαβε Κωνσταντῖνος, τήν τε ἀκρόπολιν ἐπολιόρκει ἐπ' ἐνιαυτόν. Μετὰ δὲ ταῦτα προσεχώρησεν αὐτῷ. Τὴν μέντοι Ἤλιδος μητρόπολιν εἷλον αἱ τοῦ ἀρχιερέως τριήρεις. Ἐπείτε γὰρ ἐπύθετο τὴν πόλιν τῆς Ἀχαΐας ἁλῶναι ὑπὸ Ἑλλήνων, ἔπεμψε D τριήρεις δέκα, εἰ δύναιντο τὴν πόλιν αὐτῷ παραστήσασθαι. Αὗται μὲν οὖν ἐπὶ Ἀχαΐαν οὐκ ἔτι ἀφίκοντο. Ἐπὶ δὲ τὴν Κλαρεντίαν ἀφικόμεναι, ἀπόντος αὐτῇ τοῦ ἄρχοντος, καὶ φρουρᾶς οὐκ ἐνούσης ἐν τῇ πόλει, εἰσελθόντες λάθρα, τὴν πόλιν κατέσχον καὶ ἠνδραποδίσαντο. Ὕστερον δὲ ἀποδιδόμενοι ταύτην τῷ βασιλέως ἀδελφῷ πεντακισχιλίων χρυσίνων, ἀπέπλευσαν ἐπὶ Ἰταλίας. Ξυνέβησαν δὲ τῇ πόλει ταύτῃ καὶ τύχαι ἄλλαι πρότερον γενόμεναι. Ὀλιβέριος γὰρ δὴ ἀπὸ Ἰταλίας ὁρμώμενος, ἔχοντος ταύτην τοῦ τῆς Ἀχαΐας ἡγεμόνος, ἐπεισελ-

Notulæ marginales.

(57) Olim Cyllene.

[26] *Aliud manuscr.* ἔγε λέξων, *puto legendum* ἔλεξα. *Sic etiam R. Al.* ἦγε λέξων. [27] *In R. C. est lacuna.*

A θὼν τε ἄφνω, καὶ καταλαδὼν τὴν πόλιν, ἠνδραποδίσατο, καὶ τὴν θυγατέρα ἡγεμόνος ἐς γυναῖκα αὐτῷ ἠγάγετο. Καὶ ταύτην μέντοι οὗτος ἀποδόμενος τῷ τῆς Ἠπείρου ἡγεμόνι, ᾤχετο ἐς Ἰταλίαν. Καὶ τότε μὲν δὴ ἁλοῦσαν ὑπὸ τῶν ἀρχιερέως τριηρῶν, αὖθις ἐξωνησάμενος ἀπέλαβε. Διέφερον μὲν οὖν καὶ πρὸς τὸν τῆς Ἀχαΐας ἡγεμόνα, Ἰταλικὸν Κεντηρίωνα, οἱ Ἕλληνες τὸν πόλεμον ἐπὶ συχνόν τινα χρόνον. Μετὰ δὲ ταῦτα ἐπιγαμίαν ποιησάμενοι ἐπὶ τῷ βασιλέως παιδὶ τῷ νεωτέρῳ Θωμᾷ, ἁρμοσάμενοι τὴν θυγατέρα τοῦ ἡγεμόνος, καὶ τήν τε χώραν ἐς φερνὴν αὐτοῦ ἐπέδωκαν, τῆς Μεσήνης τε καὶ Ἰθώμης, πλὴν τῆς παραλίου Ἀρκαδίας, σπονδάς τε ἐποιήσαντο. Καὶ ταύτην μὲν οὖν ἐπεί τε ἐτελεύτησε, παρέλαβε Θωμᾶς ὁ τοῦ βασιλέως ἀδελφὸς, καὶ B τήν τε γυναῖκα τοῦ Κεντηρίωνος εἶχεν ἐν φυλακῇ, ἐς ἣν δὴ καὶ ἐτελεύτησε. Οὕτω μὲν οὖν ἡ Πελοπόννησος ἀπὸ Ἰταλῶν ἐς τοὺς Ἕλληνας περιῆλθεν. Ἕλλησι μὲν οὖν οὕτω προσέφερε τὰ πράγματα, ὑπαγομένοις σφίσι τὴν Πελοπόννησον.

Ἀμουράτης δὲ ὁ Μεχμέτεω ἐστρατεύετο ἐπὶ τὴν Τριβαλλῶν χώραν. Καὶ πρότερον μὲν ἐπεί τε ἐξήνεγκε πόλεμον, στρατεύματα ἐπιπέμψας, ἐδῄου τὴν χώραν. Καὶ τότε δὴ οὖν ὡς ἐπύθετο ὁ τῶν Τριβαλλῶν ἡγεμὼν ἐπιέναι ἐπ' αὐτὸν βασιλέα, πρέσβεις τε ἐπεπόμφει, καὶ ἠξίου σπονδὰς ποιεῖσθαι, ἐφ' ᾧ ἂν ἀπάγειν [18] φόρον ὃν ἂν τάξηται αὐτῷ βασιλεὺς, καὶ πείσεσθαι, ὅ τι ἂν κελεύοι αὐτῷ. Ἐνταῦθα Ἀμουράτης ἄγεται τὴν θυγατέρα τοῦ Τριβαλλῶν ἡγεμόνος· ἐπιπέμψας δὲ Σαραξίην τὸν τῶν θυρῶν C ἡγεμόνα, ἠγάγετό τε τὴν γυναῖκα τοῦ Χαλίλεω ἀνάγοντος, παρ' αὐτῷ μέγα εὐδοκιμοῦντος, καὶ τὰ βασίλεια αὐτοῦ. Μετὰ δὲ ταῦτα ἤλαυνεν ἐπὶ Καραμᾶνον τὸν Ἀλιδέριον ἡγεμόνα τῆς Καρίας, τά τε ἄλλα αἰτιασάμενος, καὶ ὅτι τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ τὸν νεώτερον ἔχων παρ' ἑαυτῷ, ἔπεμψεν ἐπὶ τοὺς Ἕλληνας. Ἐπιὼν δὲ σὺν στρατεύματι πολλῷ, τὴν χώραν ἐδῄου, ἐκλελοιπότος αὐτὴν τοῦ Καραμάνου, καὶ τὰ ἄκρα κατέχοντος τῶν ὀρέων. Ἐστὸν δὲ αὐτῷ δύο πόλεε, ἡ μὲν Λάρανδα λεγομένη, ἡ δὲ Τοχόνειον πόλις μεγάλη τε οὖσα τὸ παλαιὸν καὶ εὐδαίμων, ἐν ᾗ καὶ βασιλὶς ἦν τῶν πρόσθεν βασιλέων τοῦ γένους τούτου. Ἅτε γὰρ τῶν ὀρέων τῆς χώρας ἰσχυρῶν ὄντων, καὶ οὐκ εὐπετῶν ὄντων ἐπιβῆναι, ὁρμώμενοι, τὴν ταύτῃ χώραν περίοικον ἦγον καὶ ἔφερον. D Καὶ κατὰ βραχὺ προϊόντες κατεστρέφοντο. Ἔστι δ' ἡ πόλις αὕτη εὐνομουμένη ἀπὸ τοῦ πάνυ παλαιοῦ. Λάρανδα δὲ ἡ πόλις οἰκεῖται μὲν αὕτη ὑπὸ τὴν ὑπώρειαν τῶν ταύτῃ ὀρέων, καὶ οὐ πάνυ ἄλλῳ τινὶ ὀχυρώματι· ἡ δὲ χώρα, ἐπιόντος τοῦ Ἀμουράτεω, ὑπέμενέ τε καὶ οὐκ ἐξέλιπεν. Οὐ γὰρ δὴ νομίζεται Τούρκους γε ὄντας αὐτοὺς, ἀνδραποδίζεσθαι ἐς τὰ αὐτά τε ἅμα ἤθη, καὶ ἐς τὴν αὐτὴν δίαιταν καθισταμένους. Ὁ μέντοι Καραμᾶνος οὗτος

Oliberius enim ab Italia progressus, tenente Clarentiam Achaiæ principe, inopinato adveniens eam oppressit, et diripuit, ducta in uxorem principis filia. Tandem pretio accepto, Epiri duci eam vendens, in Italiam reversus est. Etenim captam a pontificis triremibus denuo emptam recepit. Græci longo tempore bellum gessere **129** cum Centerione, qui Achaiæ imperabat, generis Italici. Postmodum affinitatem jungentes, filia hujus ducis in matrimonium data regis filio juniori Thomæ, conclusum est ut dotem acciperet Messenæ et Ithomæ regionem, præter maritimam Arcadiæ. Fœdus quoque ictum, bellum diremit. Hanc quidem, ubi mortuus est princeps, accepit Thomas regis frater et Centerionis uxorem donec mortua est, in carcere condidit. Hoc modo Peloponnesus ab Italis ad Græcos translata est. Græcorum res, cum subigerent Peloponnesum, hoc modo se habuere.

Amurates bellum indicit Triballis. Primo itaque missis exercitibus Triballorum regionem populabatur. Ut nuntiatum est Triballorum principi, regem hostiliter accedere, legatos ire jubet ad Amuratem, oratum pacem: paratum se esse, si pax coiret, tributum quantumcunque imperasset, pendere, nec recusaturum facere quæcunque jussisset. Amurates hujus principis filiam sibi in uxorem sociavit, quam petiit sibi uxorem dari, misso Saraziæ januarum imperatore: quam postmodum in regiam adduxit Chaliles, qui plurimum apud regem pollebat. His ita peractis, petiit bello Caramanum Aliderium, Cariæ ducem, crimini ei inter cætera vertens, quod fratrem suum juniorem, cui alimenta præbuerat, ad Græcos misisset. Veniens itaque cum magno exercitu, regionem graviter affligebat populationibus quam Caramanus deseruerat, cum se recepisset in montium cacumina. Regio ita urbes habet duas: una Laranda vocatur, alteri nomen est Toconcium (38). Toconcium urbs magnitudine et opibus præstat, in qua antiquitus reginæ morabantur. Cum montes regionis illius essent firmissimi, et admodum muniti, nec facile scandi possent, omnem belli molem verterunt in finitimam regionem: quam agentes et ferentes, paulatim progressi subigebant. Urbs ista optimis legibus fundata est jam inde ab antiquo. Laranda sita est in radicibus montium, qui in ista regione visuntur, nec aliquibus munimentis adversus vim hostium firmata est. Incolæ regionis Amuratis adventum exspectarunt, nec sibi fuga consuluerunt. Putabant enim cum et ipsi Turci forent, et iisdem moribus reliquaque vitæ consuetudine uterentur, se nihil hostile passuros. Caramanus ille finitimus est Pisida-

Notulæ marginales.

(38) Concium Cariæ, olim *Iconium*, vulgo *Congium*.

[18] ἀπαγαγεῖν, *al. ut in cont.*

rum regioni et Turgutæ. Pisidæ, qui etiam Barsacides vocantur, pastores sunt, et Turcorum linguam in usu habent: latrociniis magis intenti vivunt, prædasque ex Syria et ex finitima regione agunt. Nec abstinent a regione **130** Caramani, cum quo ipsis continuum bellum est duces eligunt, quorum ductu prædatum proficiscuntur. Duces prædam superfluam capiunt, et inde partem haud contemnendam iis largiuntur qui domi apud uxores remanserint. Turgutes Phrygiæ imperat; et Armeniam Cappadociamque regio ejus attingit. Genus Turgutæ videtur recenter admodum fuisse sub Amythaone; et cum in Phrygiam inde descendisset, regionem istam ex eo tempore obtinuisse. Quod cum durasset ad hæc tempora contra filios et Caramanum arma tulit. Bellum etiam gessit jam olim genus istud adversus Leucarnas, Carælucis filios. Candylorum urbs Cariæ in potestate viri, qui nuncupatur . . . Regionem itaque populationibus divexans Amurates Mechmetis filius, Ducis filium in gynæceum suum transtulit: filium regionis principem reliquit Cermianum et Cedinem, Sarchanemque principes cum proficisceretur contra Caramanum, regionibus ipsorum expulit: accedensque, regias eorum spoliavit. Ædines excessit e vivis, carens liberis. Sarchanes et Mendesias in regiones finitimas fugientes, servati sunt, ne quid mali ab Amurate paterentur. Mendesias Rhodum contendit, ibique moratus est. Postea præconio excitus, accessit ad regem, flagitans ut aliquid boni ab eo impetraret. Qui etiamnum apud regem ætatem agit, victum et necessaria a januis accipiens. Caramanus cupidus recipiendi Toconeium et regionem suam, legatos ad Amuratem mittit, promittens se suam filiam ei daturum uxorem, et filium quem haberet, missurum ut in januis mereret. Amurates in fœdus, juramenti religione interveniente, Caramanum suscepit, et in Europam iter intendit. Postea cum aliquantulum temporis intercessisset, arma contra Ismaelem Sinopes et Castamonæ principem arripuit, nescio ob quam offensam. Qui ut accepit Amuratem contra se ut hostem properare, legatos obviam regi mittit, qui dicerent, si pacem petenti daret, se quotannis æris redditum quantuscumque esset, regi pensurum. Præterea pollicebatur, se filium suum in regis januas missurum. Filium autem Turgutis, quem jam ante in regis januas abiisse constabat, regioni pristinæ restituit: eique cum eo agere pro suo arbitrio permisit.

ὅμορός ἐστι τῇ Πεισιδῶν χώρᾳ, καὶ τῇ Τουργούτεω· Οἱ δὲ Πεισιδῖται οὗτοι, καὶ Βαρσάκιδες καλούμενοι, νομάδες μέν εἰσι, καὶ γλώττῃ τῇ Τούρκων διαχρώμενοι· ληστρικώτερον δὲ βιωτεύουσι, τήν τε Συρίαν ληϊζόμενοι καὶ τὴν ἄλλην σφίσιν χώραν· καὶ δὴ τὴν Καραμάνου διαπολεμοῦντες, ληΐζονται. Ἄρχοντες δὲ σφίσιν ἐφεστῶτες, καὶ ληϊζόμενοι, τῆς τε λείας τὸ ἐπιβάλλον [29] μέρος αὐτοί τε διαλαγχάνουσι, καὶ τοῖς οἴκοι ἐπὶ ταῖς γυναιξὶν ἐπιμένουσιν ἐπιδιελόμενοι διδόασι τὸ ἄλκιμον μέρος. Τουργούτης δὲ τῆς Φρυγίας χώρας ἐπῆρχε τε, καὶ ἐπὶ Ἀρμενίαν ἥκει [30] καὶ Καππάδοκας ἡ χώρα αὐτοῦ. Τὸ δὲ Τουργούτεω γένος δοκεῖ νεώτερον γεγονέναι ὑπὸ Ἀμυθάονι, καὶ ἐπικαταβὰν ἐς τὴν ταύτῃ τῆς Φρυγίας χώραν, ἐπικρατῆσαί τε τὸ ἀπὸ τοῦδε τῆς χώρας, καὶ ἐς δεῦρο διαγενόμενον, πρός τε τοὺς παῖδάς τε καὶ Καραμᾶνον διαπολεμεῖν. Διεπολέμησε μὲν οὖν τὸ παλαιὸν, καὶ πρὸς τοὺς Λευκάρνας Καραϊλούκεω παῖδας. Τὸ μέντοι Κανδυλόρον ἡ πόλις τῆς Καρίας, ὑπὸ ἀνδρὶ τοὔνομα [31] ..... καὶ τὴν χώραν καταστρεψάμενος Ἀμουράτης ὁ Μεχμέτεω, τήν τε θυγατέρα αὐτοῦ ἔσχεν ἐς τὴν γυναικωνῖτιν, καὶ τὸν παῖδα αὐτοῦ κατέλιπεν ἄρχειν τῆς χώρας. Τοὺς μέντοι ἡγεμόνας, τόν τε Κερμιανὸν καὶ Αἰδήνην ἐλαύνων ἐπὶ Καραμᾶνον, καὶ τόν τε Σαρχάνην, τῆς τε χώρας ἐξήλασε, καὶ ἐπιὼν τὰ βασίλεια αὐτῶν, ἠνδραποδίσατο. Ὁ μέντοι Αἰδήνης ἐτελεύτησεν ἄπαις ὤν. Σαρχάνης δὲ καὶ Μενδησίας ἐπὶ τὰς ὁμόρους αὐτῶν χώρας διεσώζοντο, ἀποφυγόντες Ἀμουράτη ἐπιόντα. Μενδησίας μέντοι ἐς Ῥόδον ἀφικόμενος, διέτριβε· μετὰ δὲ ταῦτα κυρυκευσάμενος, ἀφίκετο παρὰ βασιλέα, δεόμενος τυχεῖν ἀγαθοῦ τινος πρὸς τοῦ βασιλέως, καὶ ἐς δεῦρο ἔτι διατρίβων, τὴν δαπάνην ἔχει ὑπὸ τῶν θυρῶν. Ὁ μέντοι Καραμᾶνος, ὡς τό τε τὸ κόνιον [32] κατειλήφει, καὶ τὴν χώραν αὐτοῦ κατέχων διέτριβεν, ἔπεμπε πρέσβεις παρ' Ἀμουράτη, ὑπισχνούμενος τήν τε θυγατέρα δοῦναι αὐτῷ εἰς γυναῖκα, καὶ τὸν παῖδα αὐτοῦ ἐπιπέμπειν συστρατευόμενον ἐπὶ τὰς Ἀμουράτεω θύρας. Ὁ μὲν δὴ Ἀμουράτης ἐπείθετο, τὰς σπονδὰς καὶ ὅρκια ποιησάμενος, ἀπήλαυνεν ἐπὶ τῆς Εὐρώπης. Μετὰ δὲ ταῦτα χρόνου ἐπιγιγνομένου, αἰτιασάμενος Ἰσμαΐλην τὸν Σινώπης καὶ Κασταμωνίας ἡγεμόνα, ἐστρατεύετο ἐπ' αὐτόν. Οὗτος μὲν οὖν ἐπύθετο ἐπ' αὐτὸν ἐπιέναι Ἀμουράτην, πρέσβεις ἔπεμψε, καὶ τὴν μὲν τοῦ χαλκοῦ πρόσοδον ὑπέσχετο ἀποφέρειν τοῦ ἐνιαυτοῦ, ὅση ἂν αὐτῷ τυγχάνοι οὖσα, καὶ τόν γε παῖδα ὑπισχνεῖτο ἐπιπέμπειν καὶ οὗτος ἐς τὰς βασιλέως θύρας. Τὸν μέντοι Τουργούτεω παῖδα καὶ πρότερον ἔτι παραγενόμενον ἐπὶ τὰς βασιλέως θύρας, ἐπυθόμεθα ἐπαγαγέσθαι βασιλέα, καὶ ἐπιτρέπειν τὴν χώραν αὐτῷ διαθεῖναι, ᾗ ἂν αὐτῷ δοκοίη.

Hæc quidem fortiter ab Amurate facta, incredibile dictu est quanta gloria Asiæ regnum illustrarint. Bellum quoque tempore longo inter ipsum et Leucarnas arsit. Expeditionem suscepit Amurates

Ταῦτα μὲν αὐτῷ ἐς τὴν Ἀσίαν ἐπέπρακτο, λαμπρὰ ἀποδεδειγμένα ἐς τὴν ἀρχὴν αὐτῷ. Καὶ πρός τε τοὺς Λευκάνας [33] ἐπολέμει συχνόν τινα χρόνον. Ἐγένετο δὲ ἐκ τοῦ Ἀμουράτεω ἔλευσις ἐπὶ Τριβαλ

Notulæ marginales.

[29] ἀποβάλλον *R. ut in c.* [30] *R.* διήκει. [31] *Eadem lacuna in R.* [32] ὡς τότε κόν. [33] *In uno,* Λευκάρνας.

λῶν ἡγεμόνα, καὶ ἐπὶ τὸν ἡγεμόνα Γεώργιον τὸν κηδεστὴν αὐτοῦ, δι' αἰτίαν τήνδε [34]. Στέφανον γὰρ τὸν νεώτερον παῖδα ἔχων παρ' ἑαυτῷ διατρίβοντα, ὡς μέν τοι ἐπήλαυνεν ἐπιὼν ἐπὶ Σπενδέροβον ἐν ᾗ τὰ βασίλεια ἦν αὐτοῖς. Ὁ μέντοι ἡγεμὼν καταλιπὼν τὸν παῖδα αὐτοῦ Γούργουρον, ἐπιτροπεύειν τε τὴν πόλιν, καὶ φυλάττειν τὰ τείχη, ἢν ἐπίωσιν οἱ πολέμιοι, αὐτὸς ἐπὶ Παιονίας ἀπῄει ἐπικουρίας δεησόμενος. Ὑπῆν γὰρ αὐτῷ καὶ ἐν τῇ Παιονίᾳ χώρα τε οὐ φαύλη, καὶ πόλεις πολλαὶ καὶ ἀγαθαί, ἃς ἠλλάξατο [35] Ἐλεάζαρος πρὸς τὸν Παιόνων βασιλέα Σιγισμοῦνδον ἀντὶ τῆς Μπελογράδος πόλεως, ἧς ἐδεδόκει τῷ βασιλεῖ ὥστε τῷ πορθμῷ καλῶς ἔχοντος τοῦ χωρίου. Ὁ μὲν οὖν παῖς αὐτοῦ καταλέλειπτο ἐπιτροπεύων τὴν πόλιν, καὶ παρεσκευάζετο, ὡς πολιορκησόμενος. Ὡς δὲ ἐπιὼν ὁ Ἀμουράτης, ἐπέδραμέ τε τὴν χώραν, καὶ ἐπολιόρκει τὴν πόλιν, ἐπειρᾶτο, μηχανὰς παντοίας προσάγων τῷ τείχει, ἑλεῖν τὴν πόλιν. Ὡς δ' οὐδὲν αὐτῷ ἠνύετο, ἐδεδίττου τὴν πόλιν τηλεβόλοις μεγίστοις δὴ τοῖς εἰς ἐκεῖνον τὸν χρόνον γενομένοις. Καὶ τά γε τείχη τύπτων οὐκ ἀνίει. Ἐνταῦθα ὁ τοῦ ἡγεμόνος παῖς Γούργουρος, δεδιὼς μὴ ἁλῷ ἡ πόλις ὑπὸ τῶν τηλεβόλων, ἐδέχετο λόγους παρὰ βασιλέως περὶ συνθηκῶν, καὶ ἐσπένδετο, ἐφ' ᾧ παραδιδόναι τε τὴν πόλιν τῷ βασιλεῖ, καὶ αὐτοὺς ἐς τὰς θύρας αὐτῷ φοιτῶντας τυγχάνειν, ὧν ἂν δικαιοῖ αὐτὸς βασιλεὺς ἀποφέρεσθαι. Οὗτος μὲν οὖν τὴν πόλιν παρέδωκε, καὶ ἐς τὸ στρατόπεδον ἐξελθών, διέτριβε παρὰ βασιλέα σὺν τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ Στεφάνῳ. Μετ' οὐ πολὺν δὲ χρόνον, ὡς ἐπύθετο τὸν πατέρα αὐτῶν ἐπαγόμενον ἐπὶ Ἀμουράτην, καὶ τούς γε παῖδας, παρὰ τοῦ πατρὸς λόγους τε δεχομένους, καὶ κρύφα διακηρυκευομένους περὶ ἀποστάσεως, λαβὼν ἄμφω τὼ παῖδε, ἐξώρυξε τὼ ὀφθαλμὼ ἑκατέρων. Ὡς μὲν οὖν Σπενδέροβον τὰ Τριβαλλῶν βασίλεια παρεστήσατο, καὶ φρουρὰν ἐγκατέλιπε τῇ πόλει ἱκανήν, αὐτίκα ἐπιὼν [36] ἤλαυνεν ἐπὶ Μπελογράδην τὴν Παιόνων πόλιν. Ἔστι δ' αὕτη ἡ πόλις ἀμφοῖν τοῖν ποταμοῖν περίῤῥυτος γινομένη· ἀφ' ἑνὸς μὲν μέρους τοῦ Ἴστρου ῥέοντος· ἀφ' ἑτέρου δὲ τοῦ Σάββα, ὃς ἐς τὸν Ἴστρον αὐτοῦ παρὰ τῇ πόλει ταύτῃ ἐκδιδοῖ. Ἡ μὲν οὖν Σπενδέροβος, καὶ αὕτη [37]... Ὡς δὲ ἐς Μπελογράδην ἐπελάσας, ἐπολιόρκει τὴν πόλιν Ἀμουράτης ὁ Μεχμέτεω, ἔτυπτε μὲν τὸ τεῖχος τηλεβόλοις, καὶ κατέβαλε μέρος οὐκ ὀλίγον, ἐπεπόνθει δὲ τὰ στρατεύματα πρὸς τῆς πόλεως ἀνήκεστα [38] ὑπό τε τελεβόλων καὶ τηλεβολίσκων παμπόλλων, ἐς τὸ βασιλέως στρατόπεδον ἀφιεμένων ἐπὶ τοὺς ἄνδρας, καὶ μυρία ὅσα βέλη ἀφικνουμένων ἐπὶ τὸ στρατόπεδον. Ἐνταῦθα Ἀλίης ὁ τοῦ Βρενέζεω ἤκουσεν ἄριστα ἐν τῷ στρατοπέδῳ, ἀνήρ τε γενόμενος τὰ ἐς τειχομαχίαν σὺν τοῖς ἑαυτοῦ πρῶτος. Καὶ τάφρον ὀρύξας ὡς ἐγγυτάτω τῆς πόλεως, ἐσκήνου σὺν τῷ στρατεύματι αὐτοῦ. Ὡς μὲν οὖν τὸ τεῖχος κατε-

A contra Triballorum principem (39) et hujus affinem Georgium. **131** Expeditionis hujus istam causam tradunt. Stepanum enim juniorem filium habebat secum morantem, cum proficisceretur Spenderoviam, ubi ipsorum regia erat. Princeps, relicto filio Gurguro (qui et Georgius et Gregorius) ut tutaretur urbem, et defenderet mœnia, si adventaret hostis, ipse abibat in Pannoniam auxilium oraturus. Erat enim huic etiam in Pannonia regio haud contemnenda : præterea urbes multæ et opulentæ, quas permutatione facta cum Sigismundo, pro Belgrado, Eleazarus acceperat. Hæc enim urbs mire placebat regi, quasi regio admodum esset opportuna propter portus commoditatem. Filius quidem prædicti principis relictus erat ut tueretur urbem, et se B parabat, nihil cessurus hosti urbem obsidere instituenti. Tandem accedens Amurates incursionem in agros fecit, et postea urbem obsidione cingit, machinas varias mœnibus admovens, si quo modo urbe potiri posset. Cum nihil proficeret, bombardas, quæ ea tempestate habebantur maximæ, produci jubet, iisque mœnia pulsare haud cessabat. Nec sic aliqua capiendæ urbis spes affulsit. Veritus autem Gurgurus, ut urbs tandem veniret in manus hostium, cum bombardarum impetum amplius sustinere non possent, admittebat verba regis, quibus pax offerebatur. Fœdus ictum est, quo tenebatur, ut urbs regi traderetur : ipsi autem cum eo in januas proficiscerentur, consecuturi ea quæ rex statuisset. Gurgurus regi urbem tradidit : et in castra egressus C conversatus est apud regem una cum fratre suo Stephano. Nec multo post, ut nuntiatum est Amurati, patrem horum contra se hostili animo pergere, filiosque patrem clam adjutare, et ad defectionem inclinare, ambos adductos filios oculis orbavit. Spenderovia, Triballorumque regione occupata, oppido præsidium validum imposuit, et continuo copias contra Belgradum Pannoniæ urbem movit. Urbs ista duobus circumfluitur fluviis : ab uno Ister, ab altero latere Savus fluit, qui in Istrum eo loci juxta urbem eam effunditur. Spenderobus et hæc . . . Ut accessit Mechmetis filius Amurates, urbem obsedit, bombardasque expediens, urbis partem haud parvam stravit. At exercitus Amuratis interim intoleranda D patiebatur ad oppidanis, qui bombardis, balistis, aliisque machinis bellicis gravissime affligebant hostes urbi assidentes. Sagittis aliisque jaculis pene obruebantur tum viri, cum castra. Ibi tum Halies Brenezis filius, cujus fama per castra erat celebris, primus cum suis succedit muro oppugnando : qui fossa **132** juxta urbem facta, et communita, ibi tentoria sua tetendit. Ubi murus dejectus est, per loca patentia ruinis peregrini irruunt, et urbis partem maximam capiunt. Colliguntur in

Notulæ marginales.

(39) An. 1340.

[34] τοιάνδε. [35] παρηλλ. *Al. ut in c.* [36] ἐπιλ. *Al. ut in c.* [37] *Eadem lac. in R.* [38] ἀνήκεστά τε *in uno*, ἀνήκεστα ὑπό τε. *Al. ut in c.*

unum oppidani, et manus cum peregrinis fortiter conserunt : quos impulsos magna vi in fugam vertunt, et de mœnibus deturbant exactos urbe. Hac igitur spe capiendæ urbis frustrati, quia peregrini fortiter expulsi erant, Amurates cum exercitibus abscessit, et domum ire contendit. Scopiorum vero et Illyricorum regioni præfectum dedit virum primarium suumque sororium : cui tradidit pedestres et equestres copias, ut incursionem in Illyricum facere posset. Illyricorum rex Bossina regionis illius nomen est : quæ cum sit aspera et montana, porrigitur usque ad Illyricos, qui incolunt maritimam Ionii regionem. Est et urbs regiaque sedes Gaitia sive Jaitza, et fluvius qui eam alluit (quem Wkrinam vocant, is in Savum exit) qui deinde in Istrum exhauritur. Hic Illyricorum rex sua regione ab Isamo vastata exercitum comparavit. Veritus autem cum Amuratis confligere exercitu, legatos misit, qui dicerent, se paratum esse, si pacem impetraret, quotannis viginti quinque millia aureorum tributi nomine conferre. Rex Amurates hac conditione pacem dedit.

A βέβλητο, εἰσεχέοντο δὲ εἰς τὴν πόλιν οἱ νεήλυδες, καὶ τῆς μὲν πόλεως πολὺ μέρος κατεκράτησαν· μετὰ δὲ ταῦτα τῶν ἐν τῇ πόλει ἀθροιζομένων, ἐς χεῖρά τε τοῖς νεήλυσιν ἀφίκοντο, καὶ ὠσάμενοι, ἐξεώσαντο καταλαβόντες ἀπὸ τοῦ τείχους. Καὶ ὡς ἐξεκρούσθη τὰ στρατεύματα, καὶ οὐ προσεχώρει αὐτῷ ἡ τῆς πόλεως αἵρεσις, ἀπήγαγε τὸν στρατὸν, καὶ ἀπήλαυνεν ἐπ' οἴκου. Ὕπαρχον δὲ ἐπιστήσας τῇ Σκοπίων τε καὶ Ἰλλυριῶν χώρᾳ, ἄνδρα τῶν παρ' αὐτῷ μεγέθει δυνάμενον, καὶ αὐτῷ ἐπὶ τῇ ἀδελφῇ γαμβρὸν γενόμενον, καὶ στρατόν τε ἐπιτρέψας, πεζόν τε ἅμα καὶ ἱππικὸν, ὥστε ἐς τὴν Ἰλλυριῶν ἐσβαλεῖν χώραν, διῆκεν ἐνταῦθα τὰ στρατεύματα. Ὁ μὲν οὖν Ἰλλυριῶν βασιλεὺς Πόσθνη [59] δὲ ἡ χώρα αὕτη καλεῖται, καὶ ἔστιν ἡ χώρα αὕτη τραχεῖά τε καὶ B ὀρεινὴ πάνυ. Διήκει δὲ ἐπὶ Ἰλλυριοὺς, τοὺς πρὸς τὸν Ἰόνιον ᾠκισμένους παρὰ τὴν θάλασσαν. Ἔστι δὲ αὐτῷ βασίλεια, καὶ πόλις Γαῖτια καλουμένη, καὶ ποταμὸς παρ' αὐτῇ ῥέων ἐκδιδοῖ ἐς Ἴστρον. Οὗτος μὲν δὴ ὁ τῶν Ἰλλυριῶν βασιλεὺς, ὡς δῃουμένης αὐτῷ ὑπὸ Ἰσάμου τῆς χώρας, ὡς στρατόν τε συναγαγὼν, ἤνυεν οὐδὲν, οὐδὲ ἐς χεῖρας ἐλθεῖν ἠνέσχετο τῷ βασιλέως στρατῷ, πρέσβεις τε ἔπεμψε παρὰ βασιλέα, καὶ ἐτάξατο φόρον ἀπάγειν τοῦ ἐνιαυτοῦ, μυριάδας δύο χρυσοῦ καὶ πεντακισχιλίους. Βασιλεὺς δὲ προσίετο, καὶ σπονδὰς ἐποιεῖτο αὐτῷ.

Huic regioni adjacet Stephani Sandalis filii regio, quam gens Illyrica tenet : et se extendit ad Ionium... Hæc natio cum Illyrica sit, jam olim a reliquis separata est Illyricis. Incolæ autem moribus et victus ratione nihil discrepant ab Illyricis, verum alias sequuntur leges, Cuduergi nuncupantur omnes qui degunt in Sandalis regione. Inter hanc et Epirum sitæ sunt quædam Venetorum urbes, ubi et Ibanis regio habitatur Castriotis. Huic annexa est Comneni regio, pleraque maritima exsistens, versus mediterraneam regionem brevi intervallo extenditur ad loca Argyropoli finitima : ubi præfectus Amuratis castra habens, Ibanis et Comnenorum regionem evastabat. Interea Ibanes victus, ibat in januas regis, cumque sequebatur, quocumque cum copiis militatum abiisset. Postea Arianites privatus paterno principatu, in regis januas abiit, a rege victum et necessaria capiens. Deinde mortuo Castriote Ibane, filium ejus accipiens in patrium principatum subrogavit Amurates. Arianites, qui et ipse suo principatu dejectus erat a rege, supplicabat Januis, ut boni aliquid a rege consequeretur. Deinde missis quibusdam **133** ad eos qui in sua adhuc, unde pulsus erat vi hostili, regione versabantur, dicebat se eo cum copiis venturum. Qui cum promitterent, si armatus advenisset, se a rege defecturos, fuga relictis januis, in suam regionem se recepit. Reversus igitur ad paternam regionem, cum optimatibus conjurationem facit. Qui cum lubenti animo suscipientes, ab rege defecerunt, interfectisque Turcis, incursionem fecerunt in

Τούτου δὲ τῆς χώρας ἔχεται ἡ τοῦ Στεφάνου τοῦ Σανδάλεω [60] χώρα, Ἰλλυριῶν τὸ γένος, καθήκουσα ἐπὶ θάλασσαν ἐς τὸν Ἰόνιον παρὰ [61]... καλουμένη. Τὸ μὲν δὴ γένος τοῦτο Ἰλλυρικὸν ὂν, ὑπὸ παλαιοῦ διέσχισται ἀπὸ τοῦ λοιποῦ τῶν Ἰλλυριῶν [62] γένους. Ἤθεσι C μὲν γὰρ καὶ διαίτῃ τῇ αὐτῇ διαχρῶνται, νόμοις δὲ οὐ τοῖς αὐτοῖς. Κουδούγροι δ' ὀνομάζονται σύμπαντες οἱ ἐς τὴν Σανδάλεω χώραν τελοῦντες [63]. Μεταξὺ μέντοι τῆς Ἠπείρου καὶ αὐτοῦ τῆς χώρας πόλεις τε ἔνεισιν αὐτῶν τε τῶν Οὐενετῶν, καὶ ἡ τοῦ Ἰβάνεω χώρα τοῦ Καστριώτου. Μετὰ δὲ ταύτην ἡ τοῦ Κομνηνοῦ χώρα, τὰ πολλὰ παράλιος οὖσα. Ἐπὶ μεσόγαιον μέντοι ἐς βραχύ τι παρατείνει ἐπὶ τὴν περίοικον τῆς Ἀργυροπολίχνης, αὐτοῦ ταύτῃ ᾠκισμένης, ἐν ᾗ ὁ τῆς χώρας ὕπαρχος διατρίβων, τήν τε Ἰβάνεω χώραν καὶ Κομνηναίων ἐληΐζετο. Τούτων μέντοι ὅ τε Ἰβάνης ἐπὶ τὰς θύρας ἰὼν τοῦ βασιλέως ἐστρατεύετο σὺν τῷ βασιλεῖ ᾗ ἂν ὑφηγοῖτο τὰ βασιλέως στρατεύματα, καὶ Ἀριανίτης δὲ ὁ Κομνηνὸς, ὡς ἀπῆν καὶ αὐτῷ ἡ πατρῴα ἀρχὴ ὑπὸ βασιλέως, D ἀφικόμενος ἐς τὰς θύρας, τὴν δίαιταν εἶχε παρὰ βασιλέως. Ὕστερον δὲ τελευτήσαντος Ἰβάνεω τοῦ Καστριώτου, τόν τε παῖδα αὐτοῦ λαβὼν ἐς τὰ βασίλεια, καὶ τὴν χώραν ὑφ' αὑτῷ ποιησάμενος εἶχε. Μετὰ δὲ ταῦτα οὐ πολὺν χρόνον, ὡς διατρίβων Ἀριανίτης ἱκέτης ἐγένετο ἀπὸ τῶν θυρῶν, τυχεῖν ἀγαθοῦ τινος πρὸς τοῦ βασιλέως. Λόγους τε δοὺς, ἐπιπέμψαι ἐπὶ τοὺς τῆς χώρας αὐτοῦ, καὶ ὑπισχνουμένων αὐτῷ ἀπόστασιν, ἣν ἀφίκηται ἐπ' αὐτοὺς, ἀποδιδράσκει τε ἀπὸ τῶν θυρῶν, καὶ κατιὼν ἐπὶ τὴν πατρῴαν ἀρχὴν, συντίθεται τοῖς βελτίοσι τῆς χώρας, καὶ ὑποδεχομένων ἀσμένως, ἀπέστησαν ἀπὸ

Notulæ marginales.

[59] *Lac. in R. et in ora*, Μπόσινο. [60] Σανδάμεω. *R. ut in c.* [61] *Eadem lac. in R.* [62] Ἰλλυριῶν. *R. ut in c.* [63] οἰκοῦντες. *R. in al. ut in c.*

βασιλέως. Καὶ τούς γε ἄρχοντας τῆς χώρας Τούρ- A κους ἀνελόντες, ἐπέδραμον τὴν βασιλέως χώραν, καὶ ἦγον καὶ ἔφερον. Χώραν τε ἐρυμνὴν κατέχοντες αὐτοὶ, καὶ ὀρεινὴν τὴν σύμπασαν καὶ τραχεῖαν. Ὡς μὲν οὖν ταῦτα ἠγγέλλετο βασιλεῖ, ἔπεμπεν Ἀλίην τὸν Βρενέζεω, στρατηγὸν ἀποδείξας, καὶ παραδοὺς αὐτῷ στράτευμα, ὅσον τε παρὰ Ἀξιὸν ποταμὸν καὶ τῆς Ἀργυροπολίχνης, καὶ ἱπποδρόμους, ὅσοι τήνδε τὴν χώραν ἐνοικοῦσιν, ἐκέλευεν ἐπιόντα, τήν τε χώραν αὐτῷ τὴν Ἀλβανῶν καταστρέψασθαι, καὶ ἀνδραποδισάμενον, ἥκειν αὐτῷ ἄγοντα τὸν Κομνηνοῦ παῖδα. Οὗτος μὲν οὖν λαβὼν τὸν στρατὸν ἅπαντα, ἐσέβαλεν ἐς τὴν χώραν, καὶ πεζὸν ἅμα εὑράμενος οὐκ ὀλίγον. Ὡς δὲ ἐσέβαλον, ἐδῄουν τε τὴν χώραν, καὶ ἐνεπίμπρων οἰκίας τε καὶ ἀγροὺς, οὐδενὸς φειδόμενοι. B Ὁ μέντοι Ἀριανίτης συναγαγὼν τοὺς τῆς χώρας ἱππέας τε καὶ πεζοὺς, καὶ ἀφικόμενος, καταλαμβάνει τὰ ἄκρα, ᾗ ἔμελλεν ἀναζεύξας Ἀλίης ὁ τοῦ Βρενέζεω ἐξελαύνειν. Καὶ ὡς ἐπειρῶντο μετὰ ταῦτα οἱ τοῦ Ἀλίεω διελθεῖν, οὐκ ἠδύναντο, ἐνισταμένων τῶν ταύτῃ μετὰ Ἀριανίτου, καὶ οὐκ ἐπιτρεπόντων διεξιέναι. Ἐνταῦθα οἱ Τοῦρκοι, ἄλλοι μὲν, ὡς ἀπελείφθησαν ἐν τῇ χώρᾳ, ἄλλοι δὲ κατὰ τὴν χώραν ἐτράποντο, ὅποι ἑκάστῳ προὐχώρει διασώζεσθαι. Τούτων οἱ πλεῖστοι διεφθάρησαν ὑπὸ τῶν Ἀλβανῶν· οἱ δὲ ἄλλοι ἑάλωσαν παριόντες. Οἱ δὲ σὺν τῷ Ἀλίῃ ἀποτραπόμενοι, ταύτην τὴν πορείαν πεδινοτέραν ἐποιήσαντο καὶ ἐπιμήκη. Καὶ ἐξελθόντες ἐς τὴν Ἤπειρον, τὴν κατὰ Κέρκυραν ᾠκημένην, ἐκ πολλῶν ἀπενόστησαν διαφυ- C γόντες μὴ ἀπόλλυσθαι. Ἐνταῦθα δὴ ἀνείλετο δόξαν περιφανῆ Ἀριανίτης ὁ Κομνηνοῦ, ἀποδειξάμενος ἔργα λόγου ἄξια, καὶ τὸ ἐντεῦθεν εὐδοκιμῶν. Οὕτω μὲν δὴ Ἀλίῃ τῷ Βρενέζεω, ὡς εἰσεβάλλοντο ἐς τὴν πρὸς Ἰόνιον χώραν, ὁ στρατὸς χαλεπώτατα ἐπεπλάγη. Οἱ μέντοι λοιποὶ τῶν πρὸς τὴν Ἄργους πολίχνην [44], οἰκούντων Ἀλβανῶν, ὡς εἶδον Ἀριανίτην νεωτερίσαντα περὶ τὴν βασιλέως ἀρχὴν, ἔργον λαμπρὸν σφίσι κατεργασάμενον, ἐβουλεύοντο καὶ αὐτοὶ ἀπόστασιν ἀπὸ βασιλέως Ἀμουράτη· καὶ ἐπεκαλοῦντο μὲν δήπου τὸν ἡγεμόνα αὐτῶν. Τούτου γὰρ δὴ τὸν πατέρα ἐξελάσας ἐκ τῆς χώρας Παιαζήτης ὁ Ἀμουράτεω, καὶ Μύρξαν τῶν Κανίνων ἡγεμόνα, καὶ συχνοὺς ἄλλους ἄρχοντας τῆς τῇδε χώρας, τήν τε χώραν κατέσχε, καὶ ἑαυτῷ καταπρούστήσατο. D Τὸν δὴ οὖν Δέπαν τοῦτον περιιόντα, καὶ περινοστοῦντα, ἄλλο τε ἄλλην τῆς Ἰταλίας, καὶ ἐν Κερκύρᾳ τῇ Ἐνετῶν νήσῳ τὰ πολλὰ διατρίβοντα, ἐπεκαλοῦντο οἱ περὶ τὴν Ἀργυροπολίχνην οἰκοῦντες, καὶ σφίσι βασιλέα τε ἐστήσαντο. Καὶ στρατὸν ποιησάμενοι, ἐπήλαυνον ἐπὶ τὴν Ἀργυροπολίχνην, τὴν βασιλέως τότε δὴ πόλιν, ἀνήκουσαν δὲ προὔθεντο τουτῳὶ τῷ Δέπᾳ, καὶ ἐπολιόρκουν τὴν πόλιν μηχαναῖς τε τῷ τείχει προσφέροντες. Ἦσαν δὲ αὐτοῦ ἐν τῇ πόλει νεήλυδές τε τοῦ βασιλέως φρουρᾷ, καὶ τινες ἄλλοι οὐ πολλοὶ τῶν Τούρκων, διαφυγόντες

Amuratis regionem, quam egerunt et tulerunt. Et quidem res pulchre succedebat, cum ipsi regionem asperam et montanam, in quam se recipiebant, incolerent. Ut rumor ad regem ista pertulit, Aliem ducem constituens, cui exercitus, quos habuit juxta Axium flumen et Argyropolim, tradidit, addito equitatu universo, qui in ea regione morabatur, jussitque ut Albanorum regionem subigeret : et mancipiorum præda onustus, captum adducens etiam Arianitem Comneni filium, rediret. Hic accepto exercitu universo, impetum dedit in hostilem regionem, cum ibidem invenisset copias pedestres haud aspernandas. Regionem populabantur, vicos villasque incendebant, nemini parcebant. Arianites, congregatis suæ regionis equitibus et peditibus, adveniens occupabat montium cacumina et angustias : qua reditum maturans, transiturus erat cum copiis. Aliis milites cum conarentur transire, non potuerunt, cum fortiter ab Arianite transitu prohiberentur. Turci reliqui, cum ab Alio essent in ea regione relicti, fuga sibi consulere parabant : eo festinantes, ubi incolumes vitæ discrimen imminens evitare possent. Horum plerique ab Albanis interempti, partim capti sunt. Reliqui, qui se fugæ Alii comites junxerant, profectionem campestrem at longiorem, ingressi sunt. Et egredientes in continentem quæ juxta Corcyram habitatur, ex multis pauci fuga sibi consulentes, domos ire pergunt. Ea in expeditione magnam gloriam invenit Arianites Comneni filius, operibusque memorabilibus gestis admodum celebratus est. In hunc modum Alii exercitus, cum in regionem quæ Ionium spectat irruisset, afflictus est. Cæteri Albani, qui incolunt urbem quæ Argos respicit, ut cognoverunt Arianitem res novas instituisse adversus Amuratem, quæ felicem sortitæ sint eventum, etiam ipsi defectionis ab rege consilia agitarunt : et deficientes, Depan evocatum sibi ducem et principem elegerunt. Hujus enim patrem cum ejecisset e sua regione Pajazites Amuratis filius, exactis quoque Myrxa et Caninorum principe, necnon aliis ducibus plurimis, ista regione **134** potitus est. Depan igitur illum incertis vagantem sedibus per Italiam, et plerumque morantem in Corcyra Venetorum insula, Albani, qui juxta Argyropolim versabantur, accersentes, regem sibi crearunt, contractisque copiis, Argyropolim, quæ tum temporis regis erat, bello petierunt. Urbem oppugnabant variis admotis machinis. In urbe erat præsidium regis peregrinorum : aderant et Turci plurimi, qui confugerant eo, urbemque fortiter et strenue ab hostibus defensabant. Albani cum ista inciperent, urbemque summa vi obsiderent, admodum oppugnationi intenti, regioni regis, qui tum aberat in Asia bellum gerens cum Caramano

Notulæ marginales.

[44] *In uno emendatum*, Ἀργυροπολίχνην.

Ciliciæ et Cariæ principe, incursionibus et populationibus vastitatem induxere maximam. Turachanes Triballorum et Thessaliæ præfectus, accepta Albanorum defectione, et metropolis adeo claræ obsidione, conscribens exercitum quam potuit maximum, assumens etiam Turcos quotquot in Thessalia invenire potuit, citato itinere properans per nivem (hiems enim tum erat), secundo die postquam iter ingressus erat, prope urbem Albanos deprehendit: in quos præter exspectatum irruens, plurimos occidit: Depan ducem vivum cepit, urbemque obsidione solvit. Aiunt Turachanem ex improviso accedentem, plures quam mille interfecisse: et in hunc modum servitutis jugum recipere denuo coacti sunt Albani. Nobiles ejus regionis, quotquot non evaserunt Turachanis manus, ab regiis præfectis crudelissime occisi sunt, cum alius isto, alius alio mortis genere miserabiliter interiret.

ἐς τὴν πόλιν, καὶ ἠμύνοντο τὸν στρατόν. Ὥστε δὴ ταῦτα πράσσοντες οἱ Ἀλβανοὶ, τήν τε πόλιν ἐπολιόρκουν, μηδενὶ ἀνιόντες ἐς τὴν πολιορκίαν, καὶ τὴν χώραν τὴν περίοικον τοῦ βασιλέως ἐπέδραμον, βασιλέως ἔχοντος καὶ ἀπόντος ἐς τὴν Ἀσίαν, καὶ πολεμοῦντος Καραμάνῳ, τῆς Κιλικίας τε καὶ Καρίας ἡγεμόνι. Ἐνταῦθα ὡς ἐπύθετο Τουραχάνης, ὁ τῶν Τριβαλλῶν[63], καὶ Θετταλίας ὕπαρχος τότε δὴ ὤν, τούς τε Ἀλβανοὺς ἀφεστηκότας ἀπὸ βασιλέως, καὶ τὴν μητρόπολιν πολιορκοῦντας, συλλέξας στράτευμα ὡς ἠδύνατο μέγιστον, συμπαραλαβὼν καὶ τοὺς τῆς παραθαλασσίου χώρας τῶν Τούρκων, ὅσους ἠδύνατο, ἐλαύνων διὰ τῆς χιόνος, χειμὼν τε γὰρ ἦν μέγας, δευτεραῖος ἀφικνεῖται ἐπὶ τὴν χώραν, καὶ καταλαμβάνει ἐπιστρατευομένους ἐν τῇ πόλει τοὺς Ἀλβανούς. Καὶ ἐπεισπεσὼν ἄφνω, τοὺς πλείστους τε αὐτῶν διέφθειρε, καὶ τόν τε Δέπαν τὸν ἡγεμόνα ζωγρήσας, ἀνεῖλε, καὶ τὴν πόλιν τῆς πολιορκίας ἠλευθέρωσε. Λέγεται δὲ ἐν ταύτῃ τῇ Τουραχάνεω ἐφόδῳ πλείους τῶν χιλίων διαφθαρῆναι· καὶ οὕτω αὖθις καταδεδούλωντο οἱ Ἀλβανοὶ, ἀφεστηκότες ἀπὸ βασιλέως. Οἱ μὲν τῆς χώρας εὖ γεγονότες, ὅσοι μὴ διέφυγον, τότε ἐπιόντος Τουραχάνεω, ἄλλος ἄλλῃ ἀπώλετο, ὀλέθρῳ τῷ κακίστῳ παραδοθέντες ὑπὸ τῶν βασιλέως ὑπάρχων.

Amurates reversus ab expeditione, quam contra Caramanum sumpserat, e regia sua Mezetem, quem Europæ ducem declararat, accipere jussit copias equitum et peditum quantas vellet, et proficisci contra Pannodaciam, ut eam suo imperio jungeret. Qui accipiens Europæum exercitum, et Europæ Azapides, equitatumque regis omnem, qui in Europa agebat, pervenit ad Istrum: quo trajecto, ingressus est Pannodaciæ regionem quæ Ardelium (40) nominatur. Ardelium a Prasobo monte in Pannoniam usque excurrit. Regio ista cingitur quercetis glandiferis, urbesque habet non paucas. Metropolis Tosibinium (41) vocatur. Lingua utuntur partim Dacorum, (42) et partim Pannonum. Victu et moribus Pannones imitantur. Hæc regio subjecta est Pannonum regi, a quo ducem accipit **135** de Pannonum genere. Urbes habet liberas, quæ proprio jure propriisque legibus ab metropoli Tosibinio reguntur. Jussi proficisci in militiam, regi parent, tributum ferentes quandocunque is imperaverit: solummodo petentes, ut sibi proprio jure suisque legibus rempublicam administrare liceat. Contra hanc igitur metropolim ubi Istrum transierat, Mezetes universam belli molem vertit, et cum quam proxime ad eam accessisset, ibi castra communivit. Hic cum urbis oppugnationi summa ope incumberet, ictus bombarda occubuit. Postea cum exercitus hostilis maturaret abitum, et festinaret ad Istrum trajiciendum, congregati regionis viri, cum prævenire hostes in sua regione possent, plurimos eorum clade maxima straverunt. Reliquos in fugam effusos usque ad Istrum insecuti sunt. Mezetes pro-

Ἀμουράτης δὲ, ὡς ἐγένετο ἐπανιὼν ἀπὸ Καραμάνου ἐς τὰ βασίλεια, Μεζέτην τὸν τῆς Εὐρώπης αὐτῷ στρατηγὸν ἐκέλευε, λαβόντα στρατὸν, ὅσον ἂν βούληται, καὶ πεζὸν ἅμα καὶ ἱππικὸν ἀγαγέσθαι τε καὶ ἐλαύνειν ἐπὶ Παιονοδακίαν, ὡς καταστρεψόμενον αὐτῷ τὴν χώραν. Ὁ δὲ λαβὼν τό τε Εὐρώπης στράτευμα, καὶ Ἀζάπιδας τῆς Εὐρώπης, καὶ ἱπποδρόμους τοῦ βασιλέως, ὅσοι ἐν τῇ Εὐρώπῃ ἐγένοντο, ἀφίκετο ἐπὶ τὸν Ἴστρον· διαβὰς δὲ τὸν Ἴστρον ἐπὶ Παιονοδακίαν τὴν Ἀρδέλιον χώραν καλουμένην. Τὸ δὲ Ἀρδέλιον τοῦτο ἀπὸ Πρασοβοῦ τοῦ ὄρους ἐπὶ Παιονίαν διήκει ἐντὸς δρυμῶνος γενομένη ἅπασα ἡ χώρα· καὶ πόλεις ἔνεισιν ἐν ταύτῃ τῇ χώρᾳ οὐκ ὀλίγαι. Μητρόπολις δὲ αὐτῶν τὸ Σιβίνιον καλούμενον. Γλώττῃ δὲ χρῶνται οὗτοι τὰ μὲν τῇ Παιόνων, τὰ δὲ καὶ Δακῶν· διαίτῃ τε καὶ ἤθεσι τοῖς Παιόνων, καὶ ὑπὸ τῷ Παιόνων βασιλεῖ οὖσα ἡ χώρα αὕτη ἄρχοντά τε δέχεται, ὃν ἂν αὐτοῖς ἐφιστῴη ὁ βασιλεὺς Παίονα. Αὐτόνομοι δὲ αἱ πόλεις οὖσαι, καὶ ὑπὸ τὴν μητρόπολιν τὸ Σιβίνιον εὐθυνόμεναι. Παρὰ δὲ τῷ ἄρχοντι σφῶν, ὅποι ἂν κελεύοι ἐπὶ ἐκστρατείαν, καὶ τὰς προσόδους ἀποδιδόντες, ἀξιοῦσι πολιτεύεσθαι σφίσιν αὐτοῦ ἐς τὸ ἐπιχώριον πάτριον ἔθος. Ἐπὶ ταύτην οὖν δὴ τὴν πόλιν τὸν Ἴστρον διαβὰς ὁ Μεζέτης, ἤλαυνεν ὡς πολιορκήσων, καὶ ἀγχοῦ ἐπὶ τῇ πόλει γενόμενος, ἐστρατοπεδεύετο. Ἐνταῦθα δὲ ὡς ἐπολιόρκει τὴν πόλιν, τηλεβόλῳ βληθεὶς ὁ τοῦ στρατοῦ ἡγεμὼν, ἐτελεύτησε. Μετὰ δὲ ταῦτα, ὡς ἀπεχώρει ἐντεῦθεν ὁ στρατὸς ἐπειγόμενος ἐπὶ τὴν διάβασιν τοῦ Ἴστρου, συλλεχθέντες οἱ τοῦ Ἀρδελίου ἄνδρες, ὡς ἠδύναντο φθῆναι τὸν στρατὸν ἔτι ἐν τῇ χώρᾳ διατρίβοντα, πολλούς τε κατέβαλλον τοῦ στρα-

Notulæ marginales.

(40) Erdelia *alias* Transsylvania, *sive* Septem castrensis regio.

(41) Sibinium, *nunc* Hermanstadt.

(42) Germanorum.

[63] Τρικάλλων. *Sic etiam R.*

τεύματος, καὶ τρεψάμενοι, ἐδίωκον [66] φεύγοντας ἐπὶ A τὸν Ἴστρον. Μεζέτης μὲν οὖν ἀφικόμενος ἐπὶ Ἀρδέλιον, οὕτως ἐτελεύτησε, καὶ ἀπεγένετο οὐκ ὀλίγον τοῦ στρατεύματος. Βασιλεὺς δὲ ὡς ἐπύθετο τὸν Μεζέτου θάνατον, συμφοράν τε ἐποιεῖτο, καὶ παρεσκευάζετό τε αὐτὸς, ἐπὶ Παιονοδακίαν στρατευσάμενος [67], καὶ κήρυκας πέμπων, περιαγγέλλοντας τὴν ἐξέλευσιν αὐτοῦ, ἅμα ἦρι ἐδόκει ἐξελαύνειν. Μετὰ δὲ συμβουλεύσαντος Σαβατίνεω εὐνούχου [68], ἀνδρὸς τὰ ἐς πόλεμον αὐτοῦ πολλαχῇ γενομένου, ἐπέτρεψέ τε τὸν στρατὸν αὐτοῦ, καὶ ἐκέλευσε λαβόντα, ἐξηγήσασθαι ἐπὶ Παιονοδακίαν, καὶ μὴ ἀνιέναι, πρίν ἢ καταστρεψάμενον ἀπελαύνειν. Οὗτος μὲν δὴ παραλαβὼν τὸν βασιλέως στρατὸν, καὶ νεήλυδας τῶν θυρῶν ἀμφὶ τοὺς τετρακισχιλίους, τόν τε B Ἴστρον διέβαινε, καὶ τὸν στρατὸν αὐτοῦ σύμπαντα, διεπορεύετο ἐς τὴν Ἀρδελίου χώραν. Ἤλαυνε δὲ διὰ τῆς Παιόνων χώρας ἡμέρας τινάς. Ἰάγγος [69] δὲ ὁ Χωνιάτης, ἀνὴρ τότε δὴ εὐδοκιμῶν παρὰ τοῖς Παίοσι, καὶ τότε Ἀρδέλιον ἐπιτετραμμένος ὑπὸ τῆς Παιόνων βουλῆς, συνήγαγέ τε στρατὸν ὡς μέγιστον ὡς ἠδύνατο ἀπὸ Ἀρδελίου, καὶ Παιόνων συμπαραλαβὼν ἐπῄει, ἑπόμενος τῷ Σαβατίνῃ κατὰ τὸ ὄρος. Σαβατίνης μὲν δὴ, ὡς ἐντὸς τῆς χώρας ἤδη ἄλλος γενόμενος, ἐνόμιζε καλῶς ἔχειν αὐτῷ τὴν χώραν ἐπιδραμεῖν. Ἐπαφεὶς τοίνυν τοὺς ἱπποδρόμους, καὶ τοῦ στρατοῦ πολύ τι μέρος ἐπὶ διαρπαγὴν τῆς χώρας, ὡς ἀφαρπάσαιντό τε τὴν χώραν αὐτοῦ σύμπασαν, καὶ κερδᾶναι μέγιστα, κατελείφθη ὀλίγοις τοῖς ἀμφ' αὐτὸν ἐν τῷ στρατοπέδῳ. Ἐν- C ταῦθα ὡς ᾔσθετο Ἰάγγος τό τε στρατόπεδον ἔρημον ἀνδρῶν καταλειφθῆναι [80], καὶ οἱ καλῶς ἔχειν ἡγούμενος ἐπεισπεσεῖν ἐς τὸ στρατόπεδον τῶν πολεμίων, ἐπικαταβὰς ἀπὸ τοῦ ὄρους, ἐμβάλλει τε ἐς τὸ στρατόπεδον τοῦ Σαβατίνεω. Καὶ ὁ μὲν Σαβατίνης ἐπεξελθεῖν μέντοι οὐκ εἶχεν, ὅ τι καὶ ἄξιον λόγου μαχέσασθαι, φυλάξαι δὲ τὸ στρατόπεδον πειρώμενος, καὶ οὐκ ἠδύνατο, βιασαμένων τῶν μετὰ τοῦ Ἰάγγου Παιόνων, ἐς φυγήν τε ἐτράπη, καὶ ἐπὶ τὸν Ἴστρον ἐπείγετο φθῆναι, ὡς διαβησόμενος. Ἰάγγος δὲ τὸ στρατόπεδον παραλαβὼν, καὶ λόχους ὑποθέσας αὐτοῦ ταύτῃ, ὥστε τοὺς ἐπανιόντας σὺν τοῖς ἀνδραπόδοις συμπαρελάμβανε διαφθείρων ἅπαντας. Καὶ οὕτω δὴ τὰ πλείω τοῦ στρατεύματος D αὐτοῦ ταύτῃ κάκιστα διεφθάρη. Καὶ νίκην νικᾷ ἀρίστην ἐκ τῶν πρὸ αὐτοῦ Ἰάγγος ὁ Χωνιάτης [81].

Οὗτος γένους ὢν οὐ πάνυ τοι φαύλου, ἀπὸ Χωνιάτης πόλεως Ἀρδελίου ὡρμημένος, ἐπὶ τὸν Τριβαλλῶν ἀφίκετο ἡγεμόνα. Μεμισθωμένος δὲ αὐτοῦ διέτριβε συχνόν τινα χρόνον, τόλμαν τε ἐπιδεικνύμενος ἀξίαν λόγου καὶ σπουδήν. Ὡς [82] ὅ τι ἂν ἐπιπεμφθείη ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος, καὶ δὴ λέγεται καὶ τέλει ὡς ἐξήλαυνεν ἐπὶ ἄγραν ὁ τῶν Τριβαλλῶν

fectus in Ardelii regionem, amissis non paucis de suo exercitu, hujusmodi vitæ exitum habuit. Rex maximam suam esse calamitatem duxit, mortem Mezetis. Parabat igitur ipse expeditionem suscipere contra Pannodacos: missisque per suum regnum præconibus, edicebat ut primo vere adessent omnes. Postea mutata voluntate, Sabatini eunucho, viro rei militaris peritissimo, belli istius curam omnem mandavit, cum eunuchus id consilium regi et optimum et tutissimum fore censeret. Jussit quoque rex ut non prius bello desisteret, quam devicisset Pannodacos sive Transsylvanos. Hic igitur accipiens regis exercitum, et peregrinorum de januis regis quasi quatuor millia, Istrum transivit, et copias omnes in Ardelii regionem induxit. Dehinc aliquot diebus iter fecit per Pannoniæ regionem. Jangus autem Choniates, quem Joannem Huniadem vocant, vir ea tempestate inter Pannones excellens, cui Ardelii regio commissa erat ad Pannonum concilio exercitum quam potuit maximum comparavit ab Ardelio et Pannonia. Hoc instructus, sequebatur per montium saltus Sabatinem. Sabatines cum jam in hostili regione foret, putabat res suas præclare habituras, si hostium agros evastaret. Emittens itaque equitatum omnem et maximam exercitus partem in hostium regionem, prædas agere volebat, quasi hinc plurimum suis opibus accedere posset: paucissimi vero manebant cum Sabatine in castris. Jangus ut comperit castra hostium pene esse deserta, præclarum facinus putabat, si accedens inopi natus castra opprimeret. Descendens itaque cum suis ex monte, impetu invadit Sabatinis castra defensoribus vacua. Sabatines exire castris, ut prælii potestatem 136 faceret, non poterat. Proinde ad castra defendenda convertitur: quæ tamen retinere nequivit, cum violenter Jangus cum Pannonibus irrumperet. Ad fugam itaque inclinat animo toto, festinabatque maxima usus celeritate, transire Istrum, antequam transitu ab hostibus intercluderetur. Jangus captis castris quosdam in insidias locat, quibus exciperet hostes advenientes, mancipiorum aliarumque rerum præda onustos, omnesque conficeret. Et in hunc modum maxima hostilis exercitus pars miserabiliter interiit: Jangusque victoriam sibi peperit celebriorem, quam ullam unquam ejus antecessores invenerint.

Jangus genere natus erat non admodum obscuro. Patria fuit Choniatæ sive Huniadi Ardelii oppidum, unde profectus venit ad Triballorum ducem. Mercede autem conductus, longo admodum tempore apud hunc ducem versatus est, ubique, quocunque mitteretur, fortitudinem et diligentiam memorabilem ostendens. Quondam cum venatum abiisset

Notulæ marginales.

[66] ἀνὰ κράτος *in al. desunt.* [67] στρατευσόμενος. *Sic etiam R.* [68] εὐνοῦχον *R. ut in cont.* [69] Ἰάγχος *et infra; al. ut in c.* [80] καταλελεῖφθαι. *In al. ut in c.* [81] *In uno* Χωνιάτιος. [82] ἐς.

Triballorum dux, eique appareret lupus, confestim Jangum vocat, ut lupum caperet. Qui ut accessit, ducisque voluntatem intellexit, continuo lupum insectatus est pernicissime. Lupus ingreditur flumen quod obviam erat, et natare incipiebat, si præsens periculum subterfugere posset. Nec tamen Jangus a persecutione cessavit, verum insidens equo, flumen tranavit. Ubi natando flumen superatum est, lupi vestigiis haud abscessit. Postremo lupum assecutus est, et confecit, pellemque diripuit, tranatoque fluvio, iterum ad ducem reversus est. prætendensque manibus lupi pellem, exclamat: O domine, factum est ut imperasti: lupum peremi, pellem cape: ea, ut voles, utere. Hoc facinore dux admodum delectatus, in hæc verba linguam solvit: Certe non potest fieri, quin non aliquando vir ille ad maximam promoveatur potentiam. Hæc tum temporis locutus, virum deinceps pecunia opibusque coluit. Cum tempore multo apud ducem istum moras traxisset, tandem ad Pannones rediit. Sunt qui tradunt Jangum antequam pervenerit ad Triballorum ducem, fuisse famulum Aliis Brenezis filii, eique mercede serviisse, cum fungeretur equorum curatoris partibus. Nescio autem unde conjecturam facere possim ut id verum esse credam; nam linguam Turcicam eo modo didicisset. Reversus autem ad Pannones, assumptis aliquot aliis, procedebat in regiam, dicens: se advenire ut sibi suisque mercedem accipiat: nec repulsam passus est. Cum autem bellum arderet **137** inter Germanos et Pannones, magna militaria edebat opera, præsens semper exsistens; ubicumque ejus opera desiderabatur, statim approperans, fortissime præliabatur. Postea congregatis ad eum aliis plurimis, ubique illustris apparebat. Quapropter Ardelii regionis principatus concilio Pannonum ei decretus est; cui regioni cum imperaret, Sabatinem interfecit, ejusque exercitum in fugam conjecit, victoriam suis nuntians longe pulcherrimam. Hæc victoria Pannonum res erexit in pristinum statum. Ex quo enim tempore Pajazitis auspiciis ductuque Turci regem Sigismundum in fugam verterunt, haud cessarunt Turci in Pannoniam incursiones facere, plurimaque inde abduxerunt mancipia, quibus Asiam et Europam replevere. Ubi autem Jangus advenit in Ardelii regionem, princeps declaratus communi Pannonum concilio, Sabatinem et Turcos terga dare coegit. Hinc animis resumptis, Pannones præclaris operibus editis, Turcos ubique vincebant. Nam Istrum sæpius transgressi, interfecerunt pauci plurimos Turcos: qui antequam ad manus ventum foret, non sustinentes impetum Pannonum, fugam præcipites inibant. Ea tempestate ad maximam potentiam promotus est Jangus. Deinde creatus dux consensu unanimi totius Pannonum con-

A ἡγεμὼν, καὶ λύκου ἐπιφανέντος τῷ ἡγεμόνι, ἐπεκάλει τὸν Ἰάγγον, ὡς ἐπὶ τῷ λύκῳ γένοιτο. Ὁ δ' ὡς παρεληλύθει, τὸν θῆρα ἤλαυνεν ἀνὰ κράτος. Πεσόντος δὲ τοῦ θηρὸς ἐς τὸν ποταμὸν, καὶ νηχομένου, ἐπεισπεσεῖν τε ἅμα ἐς τὸν ποταμὸν καὶ αὐτόν· καὶ διανηχομένου τοῦ ἵππου διαβῆναι· διαβάντα δὲ ἐπιδιώκειν, οὐδαμῆ ἀνιέντα· τελευτῶντα δὲ καταλαβεῖν τε τὸν λύκον καὶ ἀνελεῖν. Μετὰ δὲ ἀφελόμενον τὸ δέρμα τοῦ θηρὸς, ἐλαύνειν ὀπίσω ἐπὶ τὸν ἡγεμόνα. Διαβάντα δὲ αὖθις τὸν ποταμὸν, καὶ προσεχόμενον τοῦ λύκου τὸ δέρμα, εἰπεῖν· Ὦ δέσποτα, ἐγένετο ᾗ ἐπέταξας, καὶ τόν τε λύκον ἀνεῖλον, καὶ τὸ δέρμα ὡδέ σοι παρέστη ὑπουργεῖν, ὅ τι ἂν δέοι χρῆσθαι. Τότε μὲν δὴ τὸ θαῦμα ἀγασθέντα τὸν Τριβαλλῶν ἡγεμόνα, εἰπεῖν λέγεται, ὡς B οὐκ ἔστιν ὅπως ὁ ἀνὴρ οὗτος, ἐπὶ μέγα δυνάμεως οὐκ ἀφίξεται. Τότε μὲν δὴ οὗτος εἰπὼν, τὸ ἐντεῦθεν χρήμασί τε ἐθεράπευε, καὶ διατρίψας αὐτοῦ χρόνον συχνὸν, ἀφίκετο ἐπὶ τοὺς Παίονας. Λέγεται μὲν δὴ καὶ πρὶν ἢ ἐπὶ τὸν Τριβαλλῶν ἡγεμόνα ἐλθεῖν, Ἀλίεω τοῦ Βρενέζεω γενέσθαι θεράποντα, καὶ θητεῦσαι παρ' αὐτῷ ἱπποκόμον γενόμενον. Οὐκ ἔχω δὲ, ὅπη τοῦτο ἀληθὲς εἶναι συμβάλωμαι· τήν τε γὰρ ἂν φωνὴν ἐξέμαθε τὴν Τούρκων. Ὡς μὲν οὖν ἐτράπετο ἐπὶ τοὺς Παίονας, καὶ συμπαραλαβών τινας μεθ' ἑαυτοῦ, παρῄει ἐπὶ τὰ βασίλεια, μισθὸν φάσκων ἥκειν αὐτοῖς σὺν τοῖς ἀμφ' αὐτὸν ληψόμενος, ἐλάμβανέ τε τὸν μισθόν. Καὶ ἐς διαφορὰν καθισταμένων τῶν Παιόνων πρὸς τοὺς Γερμανοὺς, μεγάλα ἀπεδείC κνυτο ἔργα, ὁπότε ἔδει αὐτίκα παρόντα ἐν τάχει τε παραγενόμενος, καὶ μαχόμενος ἀξίως λόγου. Μετὰ δὲ ταῦτα, ἑπισπομένων αὐτῷ καὶ πολλῶν ἄλλων, εὐδοκιμῶν ἐφαίνετο πανταχῆ· δι' ἃ δὴ καὶ ἐπετέτραπτο τὴν τῆς Ἀρδελίου χώρας ἀρχὴν ὑπὸ τῆς Παιόνων βουλῆς. Καὶ ἄρχων ταύτης τῆς χώρας τόν τε Σαβατίνην καὶ εὐνοῦχον τοῦ βασιλέως στρατηγὸν καθεῖλέ τε καὶ ἐτρέψατο, νίκην ἀγγελλόμενος εὐδοξοτάτην, ἀφ' ἧς δὴ τὰ Παιόνων πράγματα ἐπανῆκεν ἐπὶ τὴν πρότερον σφῶν κατάστασιν γενόμενοι. Ἀφ' οὗ κατὰ χρόνον, Παιαζήτεω τὸν βασιλέα Παιόνων, ἐς Σιγισμοῦνδον τρεψαμένου, τήν τε χώραν ἐπελαύνοντος, ἐδῄουν θαμὰ ληϊζόμενοι οἱ Τοῦρκοι, καὶ ἀνδράποδα ὡς πλεῖστα ἀγόμενοι, ἐνέπλησαν τήν τε Ἀσίαν καὶ Εὐρώπην ἀνδραπόδων Παιονικῶν. Ἐπεί D τε Ἰάγγος ἀφικόμενος ἐπὶ τὴν Ἀρδελίου χώραν, τόν τε εὐνοῦχον ἐτρέψατο, καὶ τοὺς περὶ αὐτὸν ἐτρέψατο Τούρκους, τόλμῃ τε ἐχρήσαντο οἱ Παίονες ἀπὸ τοῦδε, καὶ ἔργα ἀπεδείκνυντο ἐς τοὺς Τούρκους ἄξια λόγου. Τόν τε γὰρ Ἴστρον διαβάντες πολλάκις διέφθειρον. Καὶ ὅποι περιτύχοιεν ὀλίγοι πολλοῖς οὖσι τοῖς Τούρκοις, εὐπετῶς τε περιεγένοντο, καὶ οὐδὲ εἰς χεῖρας ἀφικομένους σφίσιν ἐτράποντο. Τότε μὲν δὴ περιγενόμενος, ἐπὶ μέγα ἐχώρει δυνάμεως. Καὶ στρατηγὸς δὲ μετὰ ταῦτα ἀποδειχθεὶς ὑπὸ τῆς Παιόνων βουλῆς, πρὸς τοὺς Τούρκους τε καὶ Γερμανοὺς τὸν πόλεμον διέφθειρε [33], γενναιότατα διαγωνι-

Notulæ marginales.

[33] *Forte legendum*, διέφερε. *Sic in uno; in al. ut in c*…

ζόμενοι. Οἱ μέντοι Παίονες, πρός τε τοὺς Γερμανοὺς διενεχθέντες τε, ἐπολέμουν ἀπὸ αἰτίας τῆσδε ἐς διαφορὰν ἀλλήλοις ἀφικόμενοι. Μετὰ δὲ ταῦτα καὶ πρὸς Τζέχους[84], καὶ Βοεμίους καλουμένους, ἐπὶ συχνόν τινα χρόνον τὸν πόλεμον διαφέροντες, μεγάλα κακὰ ἐποίουν ἀλλήλους. Τρέπονται δὴ οὖν διὰ ταύτην αὐτῶν τὴν διαφορὰν ἐπὶ τοὺς Πολανίους. Καὶ ἐπαγόμενοι τὸν βασιλέως ἀδελφιδοῦν παῖδα, βασιλέα τε σφίσιν ἐστήσαντο. Καὶ τοῖς Πολανίοις χρησάμενοι συμμάχοις, τοῖς τε Γερμανοῖς καὶ Βοεμίοις, ἐπέκειντο χαλεπῶς, καὶ ἐδῄουν τὴν χώραν· καὶ πόλεις αὐτῶν ἐπιόντες, ἐνεπίμπρων οὐκ ὀλίγας· καὶ δὴ καὶ ἐς μάχην καταστάντες, ἐμάχοντο· καὶ ὁτὲ μὲν περιεγένοντο οἱ Παίονες, ὁτὲ δὲ καὶ ἡττῶντο, καὶ ἐπὶ βραχὺ αὖθις ἀναλαμβάνοντες σφᾶς, ἀνεμάχοντο. Τήν τε γὰρ μάχην ποιοῦνται τάδε τὰ γένη κατὰ τὸ καρτερὸν οὐδενὸς φειδόμενοι· ἀλλὰ δόρασί τε ἐπιόντες, καὶ τηλεβόλοις, καὶ σιδηρίοις καταπέλταις ἱππικοῖς, καὶ ἑτέροις βέλεσι διαμαχόμενοι, καταβαίνουσί τε ἀλλήλοις[85]. Ἐπειδὰν δὲ ἐς φυγὴν γένωνται, οὐκέτι ἀνήκεστον συμβαίνει σφίσιν ἐς τὴν φυγήν. Ἀλλ' ἢν παραδιδῷ τις ἑαυτὸν, καὶ ὁμολογίᾳ χρῷτο ὡς ἡττημένος, ἀφίησιν αὐτὸν ἀπιέναι, ἐφ' ᾧ τοῦ λοιποῦ μὴ διαμάχεσθαι αὐτῷ, ἐπειδὰν συνίωσι τὰ στρατεύματα ἀλλήλοις καθιστάμενα ἐς τὴν μάχην. Ταύτῃ μὲν δὴ ἐς ἀλλήλους κατὰ τὰς μάχας χρῶνται καταστάσει· ὥστε ἐπειδὰν τρέποιτο ἐς φυγὴν τὰ στρατεύματα, οὐ πολύ τι μέρος αὐτῶν τὸ ἐντεῦθεν ἀπογίνεσθαι. Τὴν μέντοι Δακίαν αὐτοὶ οἱ Παίονες ἐπελθόντες, ἡγουμένου τοῦ Χωνιάτου, καθίσταταν Δάνον ἡγεμόνα αὐτοῖς, καὶ πείθεσθαι αὐτὸν ἐκέλευον. Οὗτος μὲν οὖν ἐξελαυνομένου τοῦ Δρακούλεω ἡγεμόνος αὐτῶν, καὶ ἐπὶ τὰς βασιλέως θύρας ἰόντος, τήν τε χώραν κατέσχεν ὁ Δάνος, καὶ τοὺς ἐπιτηδείους Δρακούλεω τοῦ ἡγεμόνος διειργάζετο, ὅποι πυνθάνοιτο αὐτῶν τινα περιεῖναι. Οὗτοι μὲν δὴ παῖδες λέγονται γενέσθαι τοῦ Μύρξεω νόθοι, καὶ τούτων ἐνίους πλαττομένους ὑπὸ τῶν τῆς χώρας γένει τε καὶ πλούτῳ εὐδοκιμούντων, καθίστασθαι ἐς τὴν τῆς Δακίας ἡγεμονίαν· ὡς ξύμφορά τε ἅμα καὶ λυσιτελῆ ἔσοιτο σφίσιν ἐς τὴν ἀρχὴν καθισταμένων. Ὧν δὴ ἕνα τε καὶ δύο ἀναπυνθανόμενοι εὗρον, καὶ ἐξέμαθον τό τε γένος αὐτῶν καὶ τοὺς πατέρας· ἀλλ' οὐκ ἐξοίσω ἐς τοὺς πολλοὺς τοὔνομα διασημήνας.

Δάνος μὲν οὖν τότε ὑπὸ Παιόνων κατήχθη ἐς τὴν Παιόνων ἀρχὴν, καὶ ἔσχε τὴν χώραν, θεραπεύων τε ἀπὸ τοῦδε διετέλει τοὺς Παίονας. Καὶ ὡς ἐπέκειντο τὴν χώραν διαβαίνοντες κρύφα οἱ τοῦ βασιλέως αὐτοῦ παρὰ τὸν Ἴστρον καθεστῶτες ὕπαρχοι, πρέσβεις τε ἔπεμπεν ὡς βασιλέα, καὶ εἰρήνην αἰτούμενος, ἔπρασσεν ὅπως αὐτῷ γένοιτο ἀπαιτηθεὶς ἀπάγειν ἐς τρισχίλια τόξα καὶ θυρεοὺς τετρακισχιλίους τοῦ ἐνιαυτοῦ, σπονδάς τε ἐποιήσατο. Καὶ οὕτω δὴ ἐπὶ κατάστασιν εὖ ἔχουσαν ἑαυτῷ ἀφικόμενος, ἡγε-

A filii, bellum contra Turcos et Germanos suscepit fortissime semper rem gerens. Pannones gerebant bellum cum Germanis, cujus hæc causa perhibetur. Postea bellum indixere Tzechis, qui Boemi dicuntur. Id bellum diu duravit, plurimis ultro citroque cladibus illatis. Pannones isto bello permoti accedunt Polonos; et inde adducentes regis patruelem, eum sibi ducem crearunt (43). Cum igitur Poloni socia Pannonibus jungerent arma, contigit ut Pannones, Germanos et Boemos graviter affligerent; agros enim horum evastarunt, urbesque non paucas incenderunt. Præterea interdum ex acie dimicarunt, collatis signis. Verum incerto marte nunc victores, nunc victi, præliis excedebant. Deinde ubi paululum respirassent, et col-
B legissent vires, bellum instaurabant: nam populi isti vi omnia agunt, et in præliis nemini parcunt. Hastis impetunt hostes, bombardis utuntur, ferreas habent equites balistas, necnon aliis telis rem gerunt inter se pugnantes. Quando autem fuga initur, in fugientes nec cæde, nec persecutione admodum sævitur. Verum si quis seipsum dedat, et victum semel confiteatur, abit intactus et inviolatus: hac tamen conditione, ne se postmodum prælio committat, contra victores præliaturus 138
Hunc morem belli tempore servant; proinde in fuga non multi cadunt. Pannones duce Choniate profecti sunt in Daciam, et ducem Danum nomine regioni præfecerunt, Dacosque ei obtemperare
C jusserunt. Danus igitur expulso duce Dracule, qui ad januas regis confugerat, Daciam obtinuit, omnesque Draculis propinquos et necessarios, ubicunque aliquem superstitem accipiebat, peremit. Hi duces traduntur fuisse filii nothi, qui Myrxæ nati sunt; et quosdam horum, cum putarentur esse Myrxæ filii, ab regionis incolis genere opibusque plurimum pollentibus in Daciæ ducatum subvectos esse; quasi Dacis plurimum conduceret, si isti in ea regione præessent, rerumque summa potirentur. Quorum unum atque alterum percunctando, cognovi genus et parentes; verum nomina eorum non omnibus significabo.

D Danus ea tempestate a Pannonibus in Dacorum principatum collocatus, Daciam tenuit, et deinceps Pannones arctissime coluit. Cum autem inquietaretur subinde ab regis ducibus prope Istrum colloratis, qui clam ipsius regionem populationibus divexabant, missis legatis ad regem, pacem oravit quam haud gravatim consecutus est; hac tamen conditione, ut quotannis regi tributi nomine daret tria millia sagittarum, et clypeorum quatuor millia. Daciæ res ita ordinans quemadmodum

Notulæ marginales.

(43) Waladislaus ex Polonia ad regnum Ungariæ accersitus.

[84] *In uno*, Κιέχους. *In al. ut in c.* [85] ἀλλήλους. *Sic etiam R.*

sibi commodissime fore rebatur, eam pulchre imperio rexit. Legatum ire jussit ad Pogdaniæ (44) nigræ principem, cum quo pacem fecit; cui etiam affinitas juncta est, qua excitus eum enixe adjuvit in bello quod cum Dracule gessit. Daciæ principatu in hunc modum ab novo principe reformatus et instructus est. Amurates postea in Colchida imperiumque Trapezuntinum triremes misit, regionemque Colchidis vastans, etiam urbem diripere, et inde plurima mancipia auferre annitebatur. Triremes illæ etiam in Gothiam cursum flexerunt, eamque regionem populati sunt. Triremes igitur istæ in Colchida properarunt; et ad Gothos appellentes, regionem haud modicam vastabant, plurimis inde mancipiis abductis. Reditum autem cum maturaret classis, tempestas sæva exorta est. Nam ventus qui Aparctias dicitur, exsurgens, classem disjecit, et in Asiam juxta Heracleam Ponti detulit. Interim naves quædam tempestate quassatæ interciderunt, in hujusmodi calamitatem præcipitatæ. Cum Januensibus ei intercessit amicitia diutina, et quasi pax perpetua. Januenses autem eo tempore seditione agitati, res suas pene contudere, cum seditiosi admitterent **139** Philippum Ligurum ducem, eique urbem committerent, promptissime sequentes quocunque eos eduxisset. Hoc eis accidit, cum etiam populus eligeret istum ducem propter odium implacabile, quo ferebantur in Venetos. Norant enim, Mediolani ducem (45). Venetis admodum esse infestum, et acerrime cum his bellum gerere.

Janua urbs sita est in extrema Italia, qua Galliam respicit; Tyrrhenos attingit versus orientem. Mare Tyrrhenum spectat, qua urbis situs orientem versus excurrit. Versus occidentem egressos Januensium regione excipit Provincia, quæ Gallia est; et ejus incolæ degunt sub rege Gallorum. Quapropter porta sive janua Italiæ vocatur, quasi hinc in Italiam procedatur. Januæ respublica ita administratur, ut neque omnino in democratiam, neque in aristocratiam propendeat. Verum ex utrisque ea respublica juxta partim in democratiam, et partim in aristocratiam inclinat, maxime in iis quæ ad principis electionem pertinere videntur. Sunt enim in urbe ista familiæ duæ, quæ ab antiquo eam gubernarunt, et principatum in ea obtinent, adeo ut populi studia in utrasque quasi æqua lance conferantur; una, de Auria sive Doria nominatur, et altera, Spinula. In has familias studia populi divisa cum sint, accidit plerumque ut pars Doriam, pars Spinulam eligant. Hi igitur regentes populum, de suo corpore duces constituere non audent, nec etiam populus permittit. Sed exstant aliæ familiæ duæ, quæ de populi corpore habentur:

A μόνευέ τε τῆς Δακίας, καὶ πρὸς τὸν Πογδανίας τῆς μελαίνης ἡγεμόνα, ἄγγελον πέμψας, εἰρήνην τε ἐποιήσατο· καὶ ἐπιγαμίαν αὐτῷ ποιησάμενος, συνεβάλλετο αὐτῷ ἐς τὸν πρὸς τὸν Δρακούλην μετὰ ταῦτα πόλεμον. Ταῦτα μὲν δὴ ἐς τὴν ἀρχὴν οὕτως ἔσχεν αὐτῷ τὰ πράγματα. Ἀμουράτης δὲ μετὰ ταῦτα ἐπὶ Κολχίδα γῆν τριήρεις ἔπεμψε, τήν τε χώραν δηῶσαι, καὶ ἀνδραποδίσασθαι τὴν πόλιν, ἣν δύνωνται, καὶ ἐπὶ Γοτθίαν ἐπιπλεῦσαί τε καὶ ὅποι παρήκοι, τὴν χώραν ληΐσασθαι ἀποβάντας. Καὶ ἐπιπλέουσαι μὲν αἱ τριήρεις, προσέσχον ἐς γῆν τε τὴν Κολχίδα. Καὶ ἐπὶ τοὺς Γότθους ἀφικόμενοι, ἐλεηλάτουν τὴν χώραν, ἀνδραποδισάμενοι οὐκ ὀλίγην. Ἐπανιόντι δὲ τῷ στόλῳ, χειμὼν ἐγένετο ἰσχυρὸς, καὶ ἄνεμος ἀπαρκτίας ἐπιβαλὼν, ἐξήνεγκεν ἐς τὴν B Ἀσίαν κατὰ τὴν Ποντοηράκλειαν. Καὶ φερόμεναι αὐτοῦ ἔνιαι τῶν τριηρῶν, διεφθείροντο, καὶ ἐν ξυμφορᾷ ἔσχοντο τοιαύτῃ. Πρὸς Ἰανυΐους μέντοι αὐτῷ φιλία ἦν διὰ τέλους, καὶ εἰρηναῖα. Ἰανυΐοι μὲν δὴ τότε πρός τε σφᾶς αὐτοὺς περιπεσόντες, μεγάλως τε ἐσφάλλοντο περὶ τὴν πόλιν αὐτῶν, καὶ δὴ καὶ τῶν στασιωτῶν ἐπαγομένων Φίλιππον τὸν Λιγύρων ἡγεμόνα, τήν τε πόλιν ἐπέτρεψαν, καὶ οὗ [86] ἂν ἐξηγοῖτο, εἵποντο τῷ ἡγεμόνι. Πυνθάνομαι γενέσθαι δὴ τοῦτο αὐτοῖς, καὶ τὸν δῆμον ἑλόμενον ἐπαγαγέσθαι τοῦτον σφίσι τύραννον καταστησαμένους, διὰ τὸ πρὸς τοὺς Οὐενετοὺς ἔχθος, καὶ τὴν πρὸς ἐκείνους αὐτῶν διαφοράν· καὶ ὅτι καὶ τὸν Μεδιολάνου τοῦτον ἡγεμόνα ᾔσθοντο πολεμοῦντα τοῖς Οὐενετοῖς C κατὰ τὸ καρτερὸν, καὶ διαφέροντα τὸν πόλεμον ἐκτεταμένως.

Ἔστι δ' ἡ πόλις αὕτη πρὸς τὸ ἄκρον τῆς Ἰταλίας κατὰ τὴν Γαλατίαν· Τυῤῥηνῶν δὲ τῆς χώρας ἔχεται τὸ πρὸς ἕω ἰόντι, καὶ Τυῤῥηνικοῦ πελάγους ἅπτεται, ταύτῃ τετραμμένη τὸ πρὸς ἀνίσχοντος ἡλίου ἡ πόλις. Πρὸς δὲ ἑσπέραν, ἀπαλλαττομένης τῆς χώρας Ἰανυΐων, ἐπιβαίνειν ἔστι τῆς Προβεντίας, ἥτις Γαλατία ἐστὶ, καὶ ὑπὸ τῷ τῶν Κελτῶν βασιλεῖ τεταγμένοι διατελοῦσιν. Ὀνομάζεται δὲ διὰ ταύτης πύλη Ἰταλίας, ὡς αὐτίκα ἀπὸ τούτων ἐμβάλλει ἐς Γαλατίαν. Πολιτεύεται δὲ οὔτε ἐς δημοκρατίαν τοπαράπαν τετραμμένη ἡ πόλις, οὔτε ἐς ἀριστοκρατίαν· ἐπιμεμιγμένη δὲ ἀμφοῖν ταῖς καταστάσεσι, τοῦτο μὲν ἐς δημοκρατίαν δοκεῖ ἀποκλί- D νειν, τοῦτο δ' αὖ ὑπὸ ἀρίστων τινῶν διιθύνεσθαι, τὰ ἐς τὴν ἀρχὴν αὐτῇ διατιθεμένη. Ἔστι γὰρ δύο γένη ἐν τῇ πόλει ταύτῃ, ἀπὸ παλαιοῦ προεστῶτες τῆς πόλεως, καὶ πρωτεύοντες οὕτως, ὥστε ξύμπαντα τὸν δῆμον ἐπὶ τούτους τετράφθαι, τῷ παντὶ θάτερα ταλαντευόμενον. Τὸ μὲν δὴ τοῖν γένοιν [87] καλεῖται Ντόρια, τὸ δὲ ἕτερον Σπίνουρα. Ἐπὶ τούτους ὁ δῆμος διῃρημένος αὐτοῦ, αἱρεῖται τὴν Σπινούρα αἵρεσιν, τὸ δὲ αὐτοῦ Ντόρια. Ἄγοντες δὲ οὗτοι τὸν δῆμον, καθιστάναι μὲν ἀπὸ σφῶν αὐτῶν ἡγεμόνας

Notulæ marginales.

(44) Podoliæ.

(45) Philippum.

[86] ὃν ἄν. [87] τούτοιν κ. δ' Αὔρια. *Sic inf.; in al. desunt.*

τῇ πόλει οὐκ ἔξεστιν, οὐδὲ ἐπιτρέπει ὁ δῆμος· ἀλλ' A ἑστὸν δύο ἑτέρω γένεε, δημόται ὄντες. Καὶ τὸ μὲν τῶν γενῶν τούτων πρὸς τὸ γένος τῶν ἀρίστων τετραμμένον ἐστὶ καὶ ἐπιτήδειον, τὸ δ' αὖ πρὸς τὸ ἕτερον. Καλεῖται δὲ τούτων τὸ μὲν Ἀδόρνοι, τὸ δὲ Φρεγούσιοι. Ἀπὸ δὲ τούτων τῶν οἰκιῶν νομίζεται αὐτοῖς ὁποία δὴ τῶν ἀρίστων μοῖρα ἐπικρατοίη, ἐγκαθιστάναι τῇ πόλει ἄρχοντα. Καὶ τὸ μὲν Ἀδόρνων ὁ οἶκος ᾠκείωται τῷ Σπινούρᾳ γένει· τὸ δὲ Φρεγουσίων, τῷ Ντόρια ἐπιτήδειόν τέ ἐστι, καὶ ἐγκαθιστάμενον ὑπ' αὐτοῦ ἐς τὴν ἀρχήν. Τῷ δὲ ἡγεμόνι τούτῳ, ἐπειδὰν ἐς τὴν ἡγεμονίαν κατασταίη, ἐπιτέτραπται κατὰ τοὺς νόμους, ἐπιλαβομένῳ καὶ τῶν ἀρίστων τινῶν, τρέπειν ὡς ξυμφερώτατα. Περὶ μὲν οὖν τῶν προσόδων τῆς πόλεως τούτους νομίζεται ἐπιτροπεύειν, διαθεῖναι ᾗ ἂν αὐτοῖς δοκοίη· περὶ B πολέμου δὲ καὶ εἰρήνης νομίζεται τὸν δῆμον παρελθόντα ἐς μέσον, αἱρεῖσθαι ὅ τι ἂν αὐτῷ δοκοίη, ἑλόμενον δὲ ἐπιτρέπειν τῷ ἡγεμόνι πράσσειν, ὡς λυσιτελέστατα. Ἐς δὲ τὰς δίκας τῆς πόλεως ἐγκαθίστανται δικασταὶ ὑπὸ τοῦ ἐπικρατοῦντος γένους, καὶ δικάζουσι κατὰ τὰ σφῶν αὐτῶν. Τῆς δὲ δίκης ἔφεσίς ἐστιν ἐπὶ τὸν δῆμον, ἐπειδάν τις αὐτῶν μὴ κατὰ τοὺς νόμους δικάσηται. Διενεχθέντε δὲ τὼ γένεε τούτω, Ντόριά τε καὶ Σπίνουρα, καὶ ἐς διαφορὰν σφίσι καθισταμένω, μεγάλα τε τὴν πόλιν κακὰ εἰργάσαντο, τυράννους τε ἐς τὴν πόλιν ἐγκαθιστάντες, καὶ ἐπαγόμενοι ἀθέμιτα ἐπὶ τὴν πόλιν πράγματα. Τῶν δὲ γενῶν τούτων τὸ μὲν πρὸς τοὺς Λιγύρας τε καὶ Ἰταλίαν τετραμμένον αἱρεῖται ἑαυτῷ C τοὺς Ἰταλούς, [58] καὶ συμμάχους ἐπάγεται, τοῦ [59] Κελτῶν βασιλέως ἐπὶ τὴν πόλιν. Ξυμφοραῖς μὲν οὖν πολλαχῇ περιέπεσεν ἡ πόλις αὕτη, ἐς ἀνήκεστα τὰ [60] κακὰ προαγομένων τῶν τῆς πόλεως γενῶν ἐπ' ἀλλήλους, καὶ τοὺς σφῶν αὐτῶν πολεμιωτάτους ἐπαγομένων ἐπ' ἀλλήλους. Ἐπειδὴ μέντοι ἀνάγκῃ περιπίπτοντες ἀνηκέστῳ, παρὰ τὰ σφῶν ἔθιμα ἀναγκάζοιντο πολιτεύεσθαι ὑπὸ τῶν τυράννων, δαιμονίως ὁμοφρονοῦντες ἀλλήλοις κατὰ τὸ ἰσχυρὸν, ἐξελαύνουσί τε αὐτίκα, ὃς ἂν τύχοι ἐν τῇ πόλει διαιτητὴς οὐκ ἀγαθός. Ἐπαγόμενοί τε γὰρ πολλάκις τῶν Κελτῶν βασιλέα, [61] ἐπιτρέψαντες τὴν πόλιν, αὖθις ἐξήλασαν ὁμοφρονοῦντες ἀλλήλοις, ὥστε μὴ πάνυ ἐνδιατρίβειν ἐῶντες παρὰ σφίσι τὴν τυραννίδα. Ὁ δῆμος ἐπὶ τὴν ἐλευθερίαν ἐπανίασι, D τὰ παρόντα σφίσι καινοτομοῦντες, καὶ ἐξελαύνοντες, αὖθις καθιστᾶσι τῶν ἀστῶν ἡγεμόνας [62], καὶ κατὰ τὰ πάτρια πολιτεύονται. Διάφοροι δέ εἰσι μάλιστα τοῖς ἀπὸ Ταρακῶνος, καὶ τοῖς Ταρακωνησίοις τὸ παλαιόν· καὶ πολέμου διέφερον ἐπὶ πολλαῖς γενεαῖς ἐς τούτους τε καὶ τὴν χώραν αὐτῶν, καὶ ἰδίᾳ τε καὶ δημοσίᾳ, ὅποι ἀλλήλοις περιτύχωσιν, εἰς μάχην αὐτοὺς καθίστανται, ὥστε ἀνελεῖν ἀλλήλους, ἣν δύνωνται. Ταρακωνησίοις μὲν οὖν ἐς διαφορὰν καθε-

una ad optimates, altera ad populum studiis inclinat. Uni nomen Adorni est, alteri Phregosii (46) appellantur. Ex his familiis dux civitati, ab ea parte optimatum quæ vincit, datur. Adorni familiaritate juncti sunt Spinulis; at familia Phregosiorum necessitudinis jure devincta est Doriis, et ab his in principatum provehitur. Duci, ubi primum creatus est, permittitur, in consilium adhibitis optimatibus quibusdam, agere secundum leges, quæ maxime reipublicæ conducere censuerit. Vectigalia et urbis reddltus ordinat ad eum modum, quo judicaverit plurimum opibus urbis accessurum. De bello et pace populus in medium procedens consultat, et ex sua sententia ista procurat. Si autem bellum adversus aliquem hostem decreverint suscipiendum, duci belli administrationem concedunt, ut sedulo caveat ne quam calamitatem sive damnum respublica capiat. Quantum attinet ad urbanam jurisdictionem, judices constituuntur, qui petuntur a prædominante familia, et per se judicant. Si autem non secundum leges 140 judicarint, provocatio ad populum est. Cum autem intestinis discordiis duæ illæ familiæ, Spinula et Doria, arderent, urbem in maxima præcipitarunt pericula; tyrannos enim introduxerunt in rempublicam, et alia nefanda in eam commiserunt. Familia quæ Ligures et Italos studiis prosequebatur, eligebat Italos, eosque in belli societatem adducebat. Altera familia Gallorum regis auxilium implorabat, quem sibi socium faciebant. Contigit ergo, ut civitas illa in gravissima devolveretur pericula, dum utraque factio adduceret in urbem eos qui summo urbis odio laborabant. Postmodum respublica in acerbam necessitatem redacta est, quia legibus patriis amplius non regebatur. Tandem igitur malis victi animi, cum iterum coalescerent mutua concordia, eos judices sive principes qui minus idonei videbantur, vi ejiciunt. Præterea cum sæpius gallorum regem advocassent, eique urbis regimen commisissent, tandem conjuratione facta eum sæpius vi expulerunt, haud æquis animis tyrannidem tolerantes. Populus enim libertatis cupidus, novis rebus inhiabat; ejectisque tyrannis, duces de corpore suo creabant, et patrio more legibusque rempublicam porro gubernabant. Sunt autem januenses jam ab antiquo Tarraconnensibus admodum infesti, bellumque multis generationibus contra eos gessere. Publice privatimque discordias et inimicitias hostiles exercuere, adeo ut si alicubi alius alii occurreret, in mutuas cædes ruerent. Inimicitiæ cum Tarraconensibus implacabiles perpetuæ fuerunt Januensibus. Etiam Venetos jam olim odio prosequebantur, propter Lesbum et Chium insulas in Ægæo mari sitas : necnon propter Ligu-

Notulæ marginales.

(46) Fregosi.

[58] *Hic deest* τὸ δέ. *R. ut in cont.* [59] τὸν Κελτῶν βασιλέα. *Sic in uno; in al.* τῶν Κελτῶν βασιλεῖ. [60] *In uno deest* τά. [61] καί. *Sic etiam R.* [62] ἡγεμόνα. *R. ut in c.*

rum ducem, quem sibi principem præfecerant. Cum autem intestina seditione laborarent, aliis quibusdam urbis gubernacula mandarunt; ipsi vero bellum cum Venetis et Tarraconensium rege gerere auspicabantur. Naves militibus, contra Venetos quas ducant, complent. Urbes versus Ionium adnavigantes, graviter affligebant; nec abstinebant ab iis quæ in Ægæo mari habitantur. Hæc autem magno animo peragebant, ut Venetos ulciscerentur propter Ligurum tyrannum nomine Philippum. Præterea ignem injicientes in Corcyram, suburbana incenderunt, quæ cremata sunt, et latius sæviisset incendium, si res ut animo agitarant, evenisset. Postea prælium commisere, cum inimicitiæ hostiles intervenissent cum Alphonso Tarraconensium rege, ad Gaeten sive Caietam Italiæ urbem. Huc enim regis Alphonsi naves **141** appulerant maximæ. Quod ubi cognoverunt Januenses, videlicet regis classem eo collectam stare comparatam adversum sese, cives armatos naves maximas, quas huc mercium gratia venisse comperimus, conscendere jubent; solventesque ab urbe, cursum contra Tarraconenses dirigebant. Cum autem Tarraconensium regem assecuti essent in portu Gaetes (47) tempore longo certarunt. Rex eo tempore intra mœnia exsistens, prælium spectabat; et admodum dolebat, quod sui, qui plures numero erant, hostes superare non possent. Ingressus igitur ipse naves, suos cohortando ad prælium accendere nitebatur. Commisso itaque prælio magno, capta navis est, quæ vehebat regem Tarraconensium. Rex simul quoque in potestatem venit. Scriba autem Doriæ navem cepit, qui in prælio isto navali Januensium dux erat. Qui cum victores prælio excessissent, regem captivum vehentes domum reversi sunt. Naves igitur cum appropinquassent Januæ, priusquam urbem iniret dux, navigavit ad Ligurum ducis regionem, ut ei captivum Alphonsum traderet, sperans se inde haud parum commodi accepturum. Ingressus itaque Ligurum ducis regionem regem captivum ad eum perduxit. Dux Mediolani honorifice et magnifice regem excepit, et tandem incolumem suo regno restituit. At Januenses rei indignitate permoti, ab illo defecerunt, et ducem expulerunt. Deinde pergentes contra arcem, eam pactionibus in potestatem acceperunt; et deinceps ritu patrio urbem administrarunt, promoventes ad principatus honorem juxta antiquas suas leges aliquem de civium numero.

A στῶτες, αἰεί τε πολέμιοί εἰσιν ἐξ ὅτου ἐγένοντο. Πρὸς δὲ τοὺς Οὐενετοὺς διηνέχθησαν μὲν καὶ πάλαι διὰ τὰς ἐν τῷ Αἰγαίῳ πελάγει νήσους Χίον τε καὶ Λέσβον, οὐχ ἥκιστα δὲ καὶ διὰ τὸν Λιγύρων ἡγεμόνα, ὃν σφίσιν ἐπαγόμενοι, τύραννον ἐγκατέστησαν. Καὶ ἐν στάσει γενόμενοι, τὴν πόλιν ἐπέτρεψαν ἐπιτροπεύειν τε καὶ Οὐενετοῖς ἐπολέμουν, καὶ τῷ Ταρακονησίων βασιλεῖ. Καὶ ναῦς μὲν ἐπλήρουν ἐς τὸν πρὸς Οὐενετοὺς πόλεμον, καὶ ἐπιπλέοντες, τάς τε ἐς τὸν Ἰόνιον πόλεις ἐκάκουν, καὶ τὰς ἐπὶ τῷ Ἀγγαίῳ. Ταῦτα δὲ ἔπρασσον τοὺς Οὐενετούς, τιμωροῦντές τε τῷ Λιγύρων τυράννῳ τῷ Φιλίππῳ. Καὶ τήν τε Κέρκυραν πῦρ ἐνιέντες ἐς τὰ προάστεια κατέκαυσαν, καὶ ἔβλαπτον εἴ τι προχωροίη αὐτοῖς. Ὕστερον μέντοι, ὡς πρὸς τὸν Ταρακόνων βασιλέα B ᾧ ὄνομα Ἀλφόνσον, διενεχθέντες, ἐμάχοντο Γαέτην [65.65] πόλιν τῆς Ἰταλίας· ἐνταῦθά τε γὰρ καθορμιζομένων τῶν τοῦ βασιλέως Ἀλφόνσου νεῶν μεγίστων. Καὶ ὡς ἐπύθοντο οἱ Ἰανυῖοι τόν τε στόλον αὐτοῦ ἐνταῦθα, ὡς ἐπ' αὐτοὺς παρασκευαζόμενον τὸν βασιλέα, πληρώσαντες ναῦς μεγίστας δή, ὧν ἡμεῖς ἴσμεν, τῶν ἐπὶ τὴν ἐμπορίαν ἀφικνουμένων, καὶ ἐξοπλισάμενοι ἀπὸ τῆς πόλεως, ἀνήγοντο ἐπὶ τοὺς Ταρακωνησίους. Καταλαβόντες δὲ αὐτὸν [66] ἐν τῷ Γαέτης λιμένι, διεναυμάχουν ταῖς τοῦ βασιλέως ναυσὶν ἐπὶ πολὺν χρόνον. Ἔτυχε δὲ αὐτοῦ τότε παρὼν ἐν τῇ πόλει ὁ βασιλεύς, καὶ τὴν μάχην θεώμενος, ἤσχαλλέ τε καὶ ἠθύμει, ὅτι πλειόνων ἐν ταῖς ἑαυτοῦ ναυσὶν ὄντων ἀνδρῶν, οὐχ οἷαί τε ἐνῆν C ὑπερβάλλεσθαι τὰς τῶν πολεμίων ναῦς. Καὶ δὴ καὶ ἐμβὰς αὐτὸς ἐς τὰς ναῦς, ὥστε ἐποτρῦναι αὐτοὺς ἐπὶ τὸν πόλεμον. Μάχης οὖν καρτερᾶς γενομένης, ἥ τε ναῦς ἑάλω, καὶ σὺν αὐτῇ τε ἅμα ἑάλω καὶ ὁ Ταρακόνων βασιλεύς. Εἷλε δὲ καὶ τὴν ναῦν γραμματιστὴς τοῦ Ντόρια, ναυαρχοῦντος τότε τοῖς Ἰανυΐοις. Ὃς ἐπεί τε περιεγένοντο, καὶ αὐτὸν εἷλον τὸν βασιλέα, ἀπέπλεον ἐπ' οἴκου. Ὡς δὲ ἀγχοῦ τῆς πόλεως ἐγένοντο, πρὶν ἢ ἐς τὴν πόλιν αὐτὸν καθορμίσασθαι, ἀποστρέψας ἔπλει ἐπὶ τὴν τοῦ Λιγύρων ἡγεμόνος χώραν, ὡς αὐτόν τε ἐκείνῳ ἄξων αἰχμάλωτον τὸν βασιλέα Ἀλφόνσον, καὶ οἰόμενος μέγα τι ἀποίσεσθαι αὐτῷ κέρδος ἀπὸ τοῦ ἡγεμόνος. Ἐπιβὰς δὲ τῆς χώρας αὐτοῦ, ἧκεν ἄγων τὸν βασιλέα αἰχμάλωτον παρὰ τὸν Λιγυρίας τύραννον. Ἐνταῦθα D ὁ Μεδιολάνου ἡγεμὼν οὗτος τόν τε βασιλέα ὑπεδέξατο ἐν τιμῇ, καὶ μεγάλως τιμήσας αὐτὸν ἀπέπεμψεν ἐπὶ τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ. Καὶ τὸ ἀπὸ τοῦδε οἵ τε Ἰανυΐων ἄνδρες, γνώμῃ διενεχθέντες πρὸς τοῦτον, οὐ πολλῷ ὕστερον ἀπέστησαν, καὶ τὸν ἄρχοντα ἐξήλασαν, καὶ τοὺς ἐς τὴν τῆς πόλεως ἀκρόπολιν καταφυγόντες, ὁμολογίᾳ παραστησάμενοι, καὶ αὐτοὶ ἐς τὰ πατρῷα σφίσι τοῦ λοιποῦ τὴν πόλιν διῴκουν· ἐγκαθιστάντες δὲ ἡγεμόνας τῶν ἀστῶν ἐπὶ τῇ ἡγεμονίᾳ, ᾗ καὶ πρότερον αὐτοῖς ἐνομίζετο.

Alphonsus dimissus ad suos a Mediolani duce, beneficii memor hunc semper coluit: nec ei gra-

Ὁ μέντοι Ἀλφόνσος ἀπολυθεὶς ὑπὸ τοῦ Μεδιολάνου ἡγεμόνος εὔνως τε αὐτῷ εἶχε καὶ ἐπιτηδείως

Notulæ marginales.

(47) Caietæ.

[65.65] Γαΐέτην. *In v.* Καϊέτην, *et infra; in al. ut c.* [66] αὐτῷ.

A ὑπουργῶν ἅττ' ἂν αὐτῷ πρὸς χάριν ἡγήσαιτο ἥδεσθαι, οὐκ ἐπαύσατο διαπαντὸς, ἐς ὃ δὴ ὁ τοῦ Μεδιολάνου ἡγεμὼν ἐτελεύτησεν. Οὗτος δὲ ὁ Ταρακονησίων βασιλεὺς, τῆς τε Βαλεντίας βασιλεύων, καὶ Ταρακῶνος, καὶ τῆς τε Σαρδόνος νήσου, καὶ Κύρνου, καὶ ἐπάρχων τῆς Βαρκενώνης πόλεως εὐδαίμονος κατὰ τὴν Ἰβηρίαν, ἀφίκετο ἐς Σικελίαν μὲν πρῶτον, μετὰ δὲ ταῦτα ἐς Ἰταλίαν, καὶ ἐπὶ Παρθενόπην, καὶ τὴν βασιλείαν κατέσχε τρόπῳ τοιῷδε· τὴν γὰρ Νεάπολιν ταύτην τῆς Ἰταλίας, προελθοῦσαν τὸ παλαιὸν ἐς τὸν Κελτῶν βασιλέα, ἀπεδείκνυτο ἀπὸ οἴκου τοῦ βασιλέως ἐς τήνδε τὴν χώραν τῆς Ἰταλίας, βασιλέα καὶ ἄρχοντα. Ἡ δὲ βασιλεία ἄρχεται μὲν ἀπὸ Ἰαπυγίας ἄκρας, καὶ Μεσαπείας, καὶ ἐπὶ πολὺ προϊοῦσα κατὰ τὸν Ἰόνιον κόλπον ἐπ' ἀριστερὰ εἰσπλέοντι, ἀμείβει τε τὴν χώραν τῆς Βάρης οὕτω καλουμένης. B Καί γε τὴν βασιλικωτάτην ἐπέχει λόγου ἀξίαν οὕτω χώραν. Μετὰ δὲ τὴν Γήπονον καλουμένην διήκει ἐπὶ Γαέτην, καὶ ἐπὶ Δεδίην, πόλιν ὁμοροῦσαν τὸ πρὸς ἑσπέραν τῇ Ῥωμαίων χώρᾳ, τὸ δὲ πρὸς ἕω τῷ Γωνίῳ [47]. Ἔχει δὲ τὴν πρὸς Σικελίαν τετραμμένην χώραν, Ἑλλάδα τὸ παλαιὸν καλουμένην, τὰ νῦν δὲ Καλαβρίαν. Ὡς δὴ οὖν ἐπὶ τῶν Κελτῶν βασιλέα περιελήλυθεν ἡ τῆς Νεαπόλεως βασιλεία, ἐπέστησαν αὐτῇ βασιλέα τῶν προσηκόντων αὐτοῦ ἕνα οἴκου τοῦ βασιλέως. Ὡς δὲ ἀφικόμενος ἐς τὴν Νεάπολιν, Λαντίλαος δ' ἦν ὄνομα αὐτῷ, ἐβασίλευέ τε τῆς χώρας· καὶ ἐπὶ μέγα δυνάμεως τῶν κατὰ τὴν Ἰταλίαν, ἐπί τε τὴν Τυῤῥηνῶν ἀρχὴν ἐστρατεύετο, καὶ ἐπὶ τὴν λοιπὴν Ἰταλίαν, μεγάλα C ἀποδεικνύμενος ἔργα. Καὶ δὴ καὶ ἐπὶ τὴν τῶν Τυῤῥηνῶν μητρόπολιν Φλωρεντίαν στρατὸν ἐπαγόμενος, καὶ προσκαθεζόμενος, ἐπολιόρκει. Ὡς δὲ χρονιωτέρα ἐγένετο ἡ πολιορκία, λέγεται, ὡς ἐς τὸ ἔσχατον κακοῦ ἀφικόμενοι οἱ τῆς πόλεως, λόγους προσέφερον ἐπὶ εἰρήνης, φάσκοντες σπείσεσθαι αὐτοὺς, ὅ τι ἂν κελεύοι, καὶ ἐπὶ τούτοις διαλύεσθαι. Τὸν δὲ ξυμβαίνοντα αἰτεῖσθαι τῶν ἀστῶν τινος θυγατέρα, εὐπρεπῆ τε οὖσαν καὶ πασῶν δὴ τῶν ἐν τῇ πόλει λεγομένων εἶναι καλλίω. Ταύτην ὡς ἐπύθετο κάλλει διενεγκεῖν τῶν ἐν τῇ πόλει λεγομένων [48] εἶναι (φέρει δὲ αὕτη ἡ πόλις μάλιστα δὴ γυναῖκας κάλλει διαφερούσας τῶν ἐν Ἰταλίᾳ μετ' αὐτήν γε παρθένους)· ταύτην δὲ ἀναπυνθανόμενος οὕτως ἔχειν ἐς κάλλος· ἦν δὲ ἄλλως ὁ βασιλεὺς οὗτος καὶ ἐς D γυναῖκας ἐπιμανὴς καὶ ἀκόλαστος· αἰτούμενος ταύτην αὐτῷ δοθῆναι τὴν γυναῖκα, ἐπὶ τῇ ξυμβάσει αὐτὸν συναινέσαι τοὺς Τυῤῥηνοὺς, καὶ κελεῦσαι τὸν πατέρα, σκευασάμενον τὴν θυγατέρα αὐτοῦ τῷ καλλίστῳ δὴ κόσμῳ, ἐκδοῦναι τῷ βασιλεῖ. Τυχεῖν δὲ ἰατρὸν τὸν τῆς παιδὸς ταύτης πατέρα, ἥκοντά τε ἐς τὰ πρῶτα τῆς τέχνης, καὶ ἐπὶ πεῖραν πολλῶν

A tificari quibuscunque in rebus potuit, cunctatus est, quandiu dux superstes mansit. Hic Tarraconensium rex imperio temperans Valentiam, Tarraconem, Sardiniam insulam, Cyrnum et Barcenona Iberiæ urbem opulentam, primum in Siciliam appulit, postea venit in Italiam et Parthenopen, quæ et Neapolis, regnumque in hunc modum occupavit. Neapolis quondam Italiæ subjecta, translata est ad Gallorum regem, qui de sua familia semper regem et principem huic præficiebat. Regnum autem hoc incipit ab Japygia summa et Mesapia : et in longum progrediens versus Ionicum sinum, dextra ambit regionem Vares sive Barum dictam. Regio ista plane regalissima, et regio nomine digna est. B Post Gepanum (sive Brutios, Terram Laboris) sic nominatim extendit se usque **142** Gaeten et Diam (48), urbem Romanorum regioni finitimam. Et hic quidem terminus est occidentalis. Versus orientem attingit Gonium (49). Qua autem spectat Siciliam, regionem habet antiquitus Græciam, nunc vero Calabriam nuncupatam. Ubi primum in ditionem regis Gallorum istud regnum concessit, accepit regem propinquum genere regi Gallorum. Qui ut pervenit in regnum (nomen ejus erat Lantilaus [50]), regioni isti universæ imperavit. Cum jam opibus reliquaque potentia plurimum polleret, arma cepit adversus Tyrrhenorum regnum, atque adeo contra reliquam Italiam, ubique præclara facinora designans. Et quidem movens exercitum contra C Tyrrhenorum urbem Florentiam, eamque obsidens expugnare nitebatur (51). Cum autem in longum urbis obsidio extraheretur tempus, et obsessi jam ad extremam venissent necessitatem, ferunt eos in colloquium venisse cum rege, petentes pacem : promittentes interim se promptos et paratos esse facere quæcunque imperasset, saltem pacem daret petentibus. Quorum precibus victus, postulavit civis cujusdam filiam forma excellentem omnes quæ tum in ea urbe formosæ habebantur. Hanc cum accepisset formæ elegantia omnes superare (fert enim urbs ista mulieres in primis forma præstantes virginesque venustissimas), eam petiit sibi uxorem dari, cum in colloquium cum Tyrrhenis super pace D jungenda venisset. Erat enim rex ille cætera intemperans et libidinosissimus, et tantum non insaniebat amore mulierum. Jusserunt itaque Tyrrheni, ut pater virginis eam quam pulcherrime exornatam regi traderet. Aiunt, puellæ patrem fuisse medicum insignem, adeo ut facile omnes ea facultate superaret. Cum igitur multa tentaret, nec tamen posset ulla ratione sibi consulere, quin filiam regi daret, commiscuit cicutam quam potuit efficacissi-

Notulæ marginales.

(48) Caietam et Agnaniam.

(49) Sive Rhegium vel Dauniam.

(50) Ladislaus Neapolitanus rex, Caroli filius, non e Gallis, sed ex Ungariæ regibus originem habuit. Bonf. dec. 3. lib. II; *Boh. Hist.* lib. XXV. Sab. Enn. 9, lib. IX. Idque actum 1417.

(51) Idem Bonf. lib. II, dec. 3.

[47] Ἰωνίῳ. *Al. ut in c.* [48] *In alio desunt.*

mam. In ista namque Italiæ urbe cicutam commiscere solent efficaciorem quam in reliquis urbibus. Accepit et pannum, quem cicutæ immersit, ut venenum imbiberet. Quo facto, pannum veneno imbutum filiæ dedit: monens, ut ubi rex cum ea concubuisset, ipsa panno isto mentulam ejus quam decentissime abstergeret. Hunc igitur cum accepisset pannum auro exornatum, spectaculoque dignum, eum diligenter custodivit, ut regi, sicuti pater præceperat, post concubitum inservire posset. Ducentes igitur virginem istam, obtulerunt eam regi, qui ea visa, formæ pulchritudine captus, obstupuit, amoreque ardens, cum ea Veneris fœdus iniit. Puella autem jussa patris faciens, multis blandimentis adhibitis, panno regis mentulam abstersit. Quo cum esset tactus rex in humorem nonnihil
143 resolutus, in febrim incidit acutissimam, et continuo exspiravit. Etiam puellam esse mortuam tradunt, cum etiam ipsam cicuta per humorem diffusa contagio infecisset. Regis exercitus, ubi primum ipse mortem obiit, dilapsus domum rediit: et Florentia obsidione liberata est. Quidam Itali perhibent, non patrem pannum infectum veneno puellæ tribuisse, verum senatum urbis eam exornasse quam pulcherrimo ornatu, ut formosissima regi appareret: eumdem etiam senatum pannum dedisse. Hinc ad coitum mire alliciebatur rex. Sed hæc hactenus, quia turpia sunt, dixisse sufficiat.

A ἀφικόμενον. Ὡς δ' οὐ μὴ δύναιτο διαφυγεῖν, ὥστε μὴ ἐκδοῦναι τὴν θυγατέρα, ἐγκερασάμενον κώνειον ὡς ἠδύνατο ἰσχυρότατον, ἐν δὴ ταύτῃ τῇ πόλει μάλιστα δὴ τῶν ἐν Ἰταλίᾳ πόλεων ἐγκρινῶνται τὸ κώνειον ἄμεινον τῶν ἐν ταῖς ἄλλαις πόλεσι, καὶ ἐμβάψαντα τὸ λέντιον ἐς τὸ κώνειον, φέροντα δοῦναι τῇ θυγατρὶ, ὡς ἐπειδὰν αὐτῇ ἐπιμίσγοιτο ὁ βασιλεὺς, μετὰ τὴν συνουσίαν ἐκμάσσειν τὸ αἰδοῖον τῷ λεντίῳ ὡς εὐπρεπέστατα. Ταύτην δὲ λαβοῦσαν τὸ λέντιον, θέας τε ἄξιον ὄν, καὶ χρυσῷ κεκοσμημένον, φυλάττειν, ὥστε ὑπουργεῖν τῷ βασιλεῖ μετά γε τὴν συνουσίαν, ᾗ ἐνετέλλετο αὐτῇ ὁ πατήρ. Ἐπεὶ δὲ ἄγοντες τὴν γυναῖκα ἐνεχείρισαν τῷ βασιλεῖ, θεασάμενον ἐκπλαγῆναι τῷ κάλλει αὐτῆς, καὶ ἐρασθέντα συγγενέσθαι πειθομένην τὴν παῖδα τῷ πα-
B τρὶ, κατὰ τὰ ἐντεταλμένα, τῷ τε λεντίῳ αὐτίκα φιλοφρονουμένην, ἐκμάσσειν τὸ αἰδοῖον. Καὶ ὡς ἥψατο ἐν ὑγρότητι γενομένου, αὐτίκα πυρέξαι τὸν βασιλέα, καὶ μετ' οὐ πολὺ ἀποθανεῖν. Τελευτῆσαι μὲν δὴ καὶ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, ὡς ἐπ' αὐτὴν ἐπελήλυθε τὸ κώνειον, διανεμηθὲν ἐγένετο, δι' ὑγροῦ τὸ κώνειον [69] ἀψαμένους τοῦ λεντίου. Τελευτήσαντος μὲν οὖν οὕτω τοῦ βασιλέως, τόν τε στρατὸν διαλυθῆναι, ἀποχωρήσαντα ἐπ' οἴκου, καὶ τὴν πόλιν ἐλευθέραν γενέσθαι τῆς πολιορκίας. Λέγουσι δὲ Ἰταλῶν τινες, ὡς οὐχ ὁ πατὴρ εἴη ὁ τὸ λέντιον δεδωκὼς τῇ γυναικὶ, καὶ ἐγκερασάμενος, ἀλλ' ἡ βουλὴ τῆς πόλεως αὐτὴν συσκευάσασα τῷ καλλίστῳ κόσμῳ, ὡς εὐπρεπεστέραν φανῆναι τῷ βασιλεῖ, καὶ τὸ λέντιον δοῦναι [70]. Τούτῳ δὴ φιλοφρονεῖ [71] βασιλεὺς ἐς τὴν συνουσίαν. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν, ἐς τοσοῦτον λεγόμενα, παρίεμεν οὐκ εὐπρεπῆ ὄντα.

Post obitum regis Lantilai, cum uxor ejus admodum inquietaretur propter regnum ab Italis, necnon regionis duces ipsi plurima negotia facesserent, nupsit Rhainerio (52) Provinciæ regi, Gallorum regis patrueli, eique regnum Neapolitanum tradidit. Accepimus autem hanc fuisse filiam Tarenti et Japygiæ ducis (53), qui ortus ex familia Ursinorum, sive (ut Græce dicam) Arctiorum, quique plurimum pollebat opibus et potentia in regione Parthenopes. Rhainerius annis regnavit duodecim. Interea Alphonsus natus de familia Medinorum, rex Tarraconnensium, Sardiniæ et Valentiæ classem adornabat maximam. Qua instructus, cum Sicellotæ remiges strenuam operam locarent, in Siciliam delatus est: quam subegit, et postmodum imperio rexit. Hinc deinde profectus, Parthenopes arcem mediterraneam occupavit. Parthenope arces habebat maritimas duas, et unam mediterraneam. Adducens igitur Alphonsus copias, urbem eam oppugnabat, et admovens machinas muro omnigenas, eam sui juris facere conabatur. Ibi tum Alphonsi frater bombardæ globo

C Μετὰ δὲ τὴν τελευτὴν τοῦ βασιλέως Λαντιλάου [72] τὴν γυναῖκα αὐτοῦ ἐνοχλουμένην εἰς τὴν βασιλείαν ὑπό τε τῶν Ἰταλῶν καὶ ὑπὸ τῶν τῆς χώρας ἀρχόντων, πράγματα παρεχόντων αὐτῇ γημαμένῃ Ῥαινερίῳ τῷ Προβεντίας βασιλεῖ, ἀνεψιῷ δ' ὄντι τοῦ Κελτῶν βασιλέως, παραδοῦναί τε τὴν βασιλείαν τῆς Παρθενόπης. Ταύτην δ' εἶναι θυγατέρα ἐπυθόμεθα τοῦ Τάραντος τε καὶ τῆς Ἰαπυγίας ἡγεμόνος, τοῦ Οὐρσίνων οἴκου, ἤτοι Ἀρκίων, ὡς ἂν ταύτῃ Ἑλληνιστὶ λέγοιτο, ἀνδρὸς τὰ μέγιστα δυναμένου ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ τῆς Νεαπόλεως. Τὸν μὲν οὖν Ῥαινέριον παραλαβόντα τὴν βασιλείαν διαγενέσθαι βασιλεύοντα ἔτη δυοκαίδεκα. Ἐν τούτῳ δὲ Ἀλφόνσον τὸν Ταρακόνων βασιλέα, καὶ Σαρδόνος, καὶ Βαλεντίας, οἴκου ὄντα τῶν Μεδίνων, στόλον ναυπη-
D γησάμενον μέγιστον, ἀπαγομένων αὐτὸν τῶν ἐν Σικελίᾳ Πανορμέων, ἀφικέσθαι τε ἐς Σικελίαν, καὶ ὑφ' αὑτῷ σύμπασαν ποιησάμενον, ἔχειν. Μετὰ δὲ ταῦτα, ἀπὸ ταύτης τῆς νήσου ὁρμώμενον, κατασχεῖν τὴν ἐν τῇ Παρθενόπῃ ἀκρόπολιν τὴν μεσόγαιον. Εἰσὶ γὰρ τῇ πόλει ταύτῃ δύο παράλιοι ἀκροπόλεις, καὶ μία μεσόγαιος. Στρατὸν δ' ἐπαγόμενος, ἐπο-

Notulæ marginales.

(52) Renato Andegavensi.

(53) Hic error est ex nomine Joannæ; nam prima ejus nominis fuit Roberti Calabriæ ducis filia. Secunda vero, quæ Renato nupsit et Alphonsum adoptavit, fuit filia Caroli Ludovici Pannoniæ regis filii.

[69] ἀψαμένου. R. ut in c. [70] ἐπιδ. [71] φιλοφρονεῖσθαι βασιλέα. [72] Λαντισλάου

λιόρκει τε τὴν πόλιν, καὶ μηχανὰς προσφέρων, ἐπειρᾶτο ἑλεῖν. Ἔνθα καὶ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ βληθεὶς τηλεβόλῳ, ἐτελεύτησε. Μετ' οὐ πολὺ δὲ παραστησάμενος εἷλέ τε καὶ κατέσχε τὴν πόλιν. Μετὰ ταῦτα τήν τε ἀκρόπολιν ἐπολιόρκει, τήν τε παράλιον καὶ τὴν μεσόγαιον. Τὴν μέντοι μεσόγαιον παραστησάμενος, λιμῷ ἐξεπολιόρκησε· τὴν δὲ παράλιον, παραδιδόντων αὐτῷ τῶν φυλάκων, κατέσχε· καὶ φρουρὰν ἐγκαθίστησιν. Ἡ δὲ τοῦ βασιλέως γυνὴ ἐπολιορκεῖτο μὲν ἐν τῇ πρὸς τῷ τῆς πόλεως λιμένι ἀκροπόλει. Καὶ ὅ τε ἀνὴρ αὐτῆς ὑπεξῆλθεν ἀπελαυνόμενος, καὶ ἀπέπλει ἐπὶ Προβεντίας, ὡς στρατόν τε ἐπάξων ὅτι τάχιστα, καὶ τιμωρήσων τῇ γυναικί. Ἐν [72] τε βασίλεια, Φορτίαν τὸν τῆς Μάρκης ἡγεμόνα μεταπεμψάμενος [74], καὶ τό τε δὴ ἐν Ἰταλίᾳ μέγα δυνάμενον τὰ ἐς στρατηγίαν, τόν τε Ἀλφόνσον ἐξήλασε τῆς πόλεως· ἐκβαλοῦσα ἐκεῖνον, ἔσχει τὴν πόλιν, συνεπιλαβομένου τοῦ Φορτία αὐτῇ. Ὡς δὲ ἐπ' αὐτῇ τὰ πράγματα ἐγένετο, τήν τε ἀκρόπολιν ἐπολιόρκει τὴν πρὸς τῷ ὄρει μεσόγαιον· καὶ ὡς οὐκ ἠδύνατο ἑλεῖν προκαθεζομένη, λιμῷ ἐπολιόρκει. Μετὰ δὲ ταῦτα, χρόνου οὐ πολλοῦ διελθόντος, τοῦ Φορτίας [75] διατρίβοντος ἐν Ἰταλίᾳ, καὶ ἔχοντος ἀμφὶ τοὺς οἰκείους πολέμους, ὡρμημένος ἀπὸ Σικελίας ὁ Ταρακῶνος βασιλεὺς Ἀλφόνσος, τήν τε Καλαβρίαν ὑπηγάγετο μὲν πρῶτα, μετὰ δὲ ταῦτα, στράτευμα συλλέξας, ἐπήλασέ τε δεύτερον, καὶ κατέσχε τὴν πόλιν. Καὶ ἥ τε βασίλεια Ῥαινερίου ὑπεξέσχε ἐκ τῆς ἀκροπόλεως, ἐπὶ τὸν παῖδα αὐτῆς ἡγεμόνα Ταράντου, καὶ Ἰαπυγίας. Τὸν γὰρ δὴ ἡγεμόνα τῆς Ἰαπυγίας ἐγήματο μετὰ τὴν τελευτὴν Λαντισλάου, ἀφ' ἧς ἔσχε παῖδας [76] τοῦτον τὸν Ἰαπυγίας ἡγεμόνα. Ὡς μέντοι Ἀλφόνσος κατέσχε τὴν πόλιν, καὶ χώραν τὴν Γήπονον καλουμένην, ἐπολέμει πρὸς τὸν Ἰαπυγίας ἡγεμόνα, παῖδά τε τῆς Μαρίας βασιλίδος, καὶ ἐπιὼν κατεστρέφετο τὴν χώραν. Χρόνου δὲ ἐπιγινομένου πρέσβεις τε πέμπων παρ' αὐτὸν ὁ τῆς Ἰαπυγίας ἡγεμὼν, ἠξίου τε αὐτῷ σπένδεσθαι. Ἐφ' ᾧ καὶ ἐπιγαμίαν ποιησάμενος· ἡρμόσατο γὰρ δὴ ὁ βασιλεὺς ἐπὶ τῷ παιδὶ αὐτοῦ νόθῳ Ἰνφεράνδῳ τὴν ἀδελφιδοῦν τοῦ Ἰαπυγίας ἄρχοντος, θυγατέρα δὲ τοῦ Βενόζης ἡγεμόνος· καὶ σπονδὰς ποιησάμενοι, ἐφ' ᾧ ξένους τε καὶ ὑπηκόους εἶναι τῷ βασιλεῖ Ἀλφόνσῳ, μετεπέμπετο ἐπὶ τὴν Νεάπολιν. Ἔνθα δὴ ἀφικόμενος, ἐς δέος καθίστατο μὴ ἁλῷ ὑπὸ τοῦ βασιλέως. Καὶ διὰ τόδε τὸ δέος ἔδοξε παθεῖν τὰ ἐς φρένας. Οὕτω μὲν ἐς Ἰταλίαν ἐπὶ τὴν βασιλείαν τῆς τε Σικελίας καὶ Παρθενόπης ἀφίκετο Ἀλφόνσος ἀπὸ Ταρακῶνος. Ἐλθὼν δὲ ἐς Ἰταλίαν, διέτριβεν αὐτοῦ, τὰ μὲν πρὸς τοὺς Τυῤῥηνοὺς, τὰ δὲ πρὸς τοὺς Οὐενετοὺς πολεμῶν, τὰ δὲ καὶ σπενδόμενος διετέλει. Ἰανυΐους μὲν ἐπῆγε στόλῳ μεγάλῳ Ῥαινέριος βασιλεὺς ἐπὶ τὴν πόλιν, καὶ ἐπειρῶντο ἀποβῆναι. Καὶ ὡς οὐχ οἷοί τε ἐγένοντο, ἀπέπλεον ἐπ' οἴκου.

A ictus occubuit. Nec multo post urbs in manus venit. Hinc copias ad maritimam et mediterraneam movit. Mediterraneam fame expugnavit, maritimam cepit, cum eam dederent milites qui in ea erant: cui et præsidium imposuit. Uxor autem regis obsidione urgebatur in arce, quæ sita est in portu prope urbem. Maritus vero clam egressus, navigabat in Provinciam, inde adducturus exercitum, quo munitus uxori obsessæ suppetias ferret. Interea regina, cum obsidione premeretur, accersens Sfortiam Marchiæ principem, qui ea tempestate dux belli peritissimus habebatur, Alphonsum expulit, urbemque adjuta ab Sfortia recuperavit. Cum autem regina jam rerum summa poliretur, arcem mediterraneam in monte sitam B obsidione circumdat: quam cum vi capere non posset, fame **144** expugnavit. Postea non longo tempore interjecto, cum Sfortia domesticis distineretur bellis, Alphonsus Tarraconnensium rex ex Sicilia profectus, Calabriam primo subegit: postmodum comparato exercitu, iterum Parthenopen accessit, eamque occupavit. Regina autem Rhainerii ex arce clam effugiens, contendit ad filium suum, Tarenti et Japygiæ principem. Nam nupserat post Lantilai mortem Japygiæ principi: ex qua filium hunc Japygiæ principem tulit. Alphonsus, urbe capta, et regione quæ Gepanum nominatur subacta, bello persequi aggressus est Japygiæ principem, Mariæ reginæ filium. Accedens C igitur copiis quamplurimis instructus, regionem subjiciebat. Princeps igitur Japygiæ necessitate motus, legatos misit qui pacem orarent: quam consecutus est. Paci autem junxerunt affinitatem. Nam rex filio suo notho, cujus nomen erat Imphernandus (54), in matrimonium collocavit consobrinam principis Japygiæ, filiam vero principis qui Venozam (55) rexerat. Peracto fœdere, in quo tenebatur, ut in posterum et hospites regique obedientes essent, Japygiæ princeps Parthenopen vocabatur. Eo cum venisset admodum metuebatur ut caperetur ab rege. Propter hunc metum, qui adeo magnus erat, phrenesi laborare creditus est. Hoc modo in Italiam ab Tarracone profectus Alphonsus, Sicilia et Neapolitano regno potitus est. D Cum venisset in Italiam, ibi moratus est, nunc cum Venetis, nunc cum Tyrrhenis bella gerens et fœdera pangens. Rex Rhainerius (56) Januensium classe magna ad urbem accessit. Cum autem conarentur milites e navibus urbem invadere, nec cœpta succederent, re infecta domos rediere.

Notulæ marginales.

(54) Ferdinandus, Dom Fernandus.
(55) Venusiam.
(56) Ludovicus Andegavensis.

[72] ἔνθα. R. ἔν τε βασιλεῖ. [74] μεταπεμψαμένη. R. ut in c. [75] Φορτίου. [76] *In uno*, παῖδα. *R. ut in cont. Al.* παῖδα.

A Alphonsus Ligurum et Tarraconis regionem fratri suo regi Nabaris (57) commisit. Hunc enim Nabaris regionis incolæ petentes ab Tarracone, quod regis filiam uxorem duxisset, sibi regem juxta patriam consuetudinem ordinarunt. Nam maxima pars occidentalium tributa quidem pendun', nec tamen licet cuiquam urbibus eorum principes dare et præsidium imponere; verum indigenæ magistratus creant, et suis præsidiis, non externis regionem defendunt. Nec etiam regi licet eos cogere, ut præter patriæ suæ morem respublicas administrent. Ea quidem tempestate, cum cives earum urbium quas Nabares regio complectitur, sibi constituissent regem fratrem Alphonsi, contigit ut ei nasceretur filius ex uxore. Qui educatus, B attigit annum duodecimum. Hunc igitur assumentes regionis incolæ, regem dimiserunt, dicentes, non amplius ei concedi, cum filium habeat, regnum **145** tractare: sed filio regni administrationem nunc competere. Hæc quidem haud multo post acciderunt. Alphonsus cum in Italiam pervenisset, fratri regionem suam mandavit. Hæc autem initium sumit ab Valentiæ regione. Valentia urbs magna est et opulenta: Valentiæque rex eam regni sui sedem tenet. Sita est ea urbs ex adverso Sardiniæ, recedens ab Herculis columnarum trajectu septingentis stadiis. Huic succedit regio, quam Tarraconnensem appellant, quæ porrigitur usque Barcenonem. Huic contermina est Tarraconis regio, et patet usque C ad Barcenonem versus Provinciam Galliæ. Verum dicere nos oportet regionis limites. Versus orientem, Provincia Galliæ: versus occidentem, terminatur Iberia sive Hispania. Septentrionalis limes est Navarræ regio. Barcenone urbs occidentem spectans divitiis potentiaque excellit. Administratur plerumque in aristocratiam conversa. Permittitur ei ab Tarraconnensium rege, suo jure vivere. E regione hujus urbis sita est Cyrnus (quæ et Corsica), insula opulenta et populosa: cujus ambitus complectitur duo millia stadiorum. Nec procul abest alia insula quæ Majorica (seu Minorica potius) dicitur, quæ et ipsa subjectà est Tarraconnensium regi, et ab eodem principem accipit. D Sardinia, quæ insula maxima exsistit, cujus ambitus continet quinque millia stadiorum, Tarraconnensium quoque regi obtemperat, et sub ejus ditione agit. Sunt in hâc insula urbes duæ opibus florentes Orestilia et Sagera (58): quarum una versus orientem, altera versus meridiem insulæ sita est. Piscatores hujus insulæ plurimum lucri ex eo mari ferunt, atque hinc in alium orbem pervenitur. Iberia, qua initium sumit ab Gal-

A Ἀλφόνσος μὲν οὖν τὴν Λιγύων χώραν καὶ Ταραχῶνος ἐπέτρεψε τῷ ἀδελφῷ βασιλεῖ γενομένῳ Ναβάρης. Τοῦτον γὰρ ἀπὸ Ταραχῶνος ἐπαγόμενοι οἱ τῆς Ναβάρης χώραν ἐνοικοῦντες, ὅτι γυναῖκα ἐγεγαμήκει τοῦ βασιλέως θυγατέρα, καὶ σφίσιν ἐστήσαντο βασιλέα κατὰ τὰ σφῶν αὐτῶν ἔθιμα. Οἱ γὰρ πρὸς ἑσπέραν οἱ πλείους σχεδόν τοι ἀποφέρονται μὲν καὶ τὰς τῶν πόλεων προσόδους· ἀρχὰς δὲ οὐ πάνυ τοι αὐτοῖς ἔξεστιν ἐγκαθιστάναι ἐς τὰς πόλεις, ἢ φυλακάς· ἀλλ' αὐτοί τε οἱ ἐπιχώριοι τάς τε ἀρχὰς μετίασι, καὶ φυλακὰς καταστησάμενοι, τὴν χώραν ἐπιτροπεύουσι. Καὶ τὰ πάτρια σφίσι βιάζεσθαι οὐκ ἔξεστι τοὺς ἐπιχωρίους τὸν βασιλέα, παρὰ τὰ σφῶν αὐτῶν ἔθιμα. Τότε μὲν οὖν ὡς ἐπαγόμενον σφίσι βασιλέα τῶν Ναβάρης ἀστῶν, ἐπὶ B τὴν χώραν τὸν [77] Ἀλφόνσου ἀδελφὸν, ἐγένετο αὐτῷ ἀπὸ τῆς γυναικὸς αὐτοῦ παῖς, καὶ ἐτράφη, ἀμφὶ τὰ δώδεκα ἔτη γεγονὼς, τὸν μὲν παῖδα κατέσχον αὐτοῦ· τὸν δὲ βασιλέα ἀπεπέμψαντο, φάμενοι, ὡς ἐπεί τε ἐγένετο παῖς, οὐ μετεῖναι αὐτῷ τῆς βασιλείας ἔτι τοῦ λοιποῦ, ἀλλ' εἰς τὸν παῖδα ἀνήκειν. Ταῦτα μὲν ὕστερον οὐ πολλῷ ἐγένετο. Ὅτε δὲ ἐπὶ Ἰταλίαν ἀφίκετο Ἀλφόνσος, τόν τε ἀδελφὸν κατέλιπεν ἐπιτροπεύειν τὴν χώραν αὐτοῦ. Ἄρχεται δὲ αὕτη ἀπὸ Βαλεντίας τῆς χώρας. Καὶ [78] ἡ Βαλεντία πόλις ἐστὶ μεγάλη τε καὶ εὐδαίμων· καὶ βασίλειά ἐστιν ἐν αὐτῇ βασιλέως Βαλεντίας. Οἰκεῖται δὲ αὕτη ἡ πόλις ἀπὸ τοῦ πορθμοῦ τῶν Ἡρακλείων στηλῶν, διέχουσα σταδίους ἀμφὶ τοὺς ἑπτακοσίους, C ἀντικρὺ Σαρδόνος τῆς νήσου. Μετὰ δὲ ἡ Ταραχὼν καλουμένη χώρα διήκει ἔστε ἐπὶ Βαρχενώνην. Ταύτης δ' ὡς ἔχεται τῆς Ταραχῶνος χώρας ἐπὶ Προβεντίαν τὴν Γαλατίαν. Ὥστε δεῖ λέγειν τοὺς ὅρους τῆσδε τῆς βασιλέως χώρας. Τὸ μὲν πρὸς ἕω ὁρίζοιτο ἂν τῇ Γαλατίᾳ τῆς Προβεντίας, τὸ δὲ πρὸς ἑσπέραν τῇ Ἰβηρίᾳ, τὸ δὲ πρὸς ἄρκτον τῇ Ναβάρῃ. Βαρχενὼν δέ ἐστι πόλις τῶν πρὸς ἑσπέραν πλούτῳ τε καὶ δυνάμει ὑπερφέρουσα. Διοικεῖται δὲ ἐς ἀριστοκρατίαν τετραμμένη τὸ πλέον, καὶ ὑπὸ βασιλεῖ Ταραχῶνος ἀξιοῖ πολιτεύεσθαι ἐς τὰ πάτρια. Ἀντικρὺ δὲ ταύτης Κῦρνός ἐστι νῆσος, εὐδαίμων τε καὶ πολυάνθρωπος· καὶ ἡ περίοδος τῆς νήσου λέγεται ἀμφὶ τοὺς δισχιλίους σταδίους. Ἔστι δὲ παρ' αὐτῇ καὶ νῆσος ἑτέρα, ἡ Μείων καλουμένη D αὕτη καὶ ἐν τῇ ὑπὸ τῷ Ταραχώνων βασιλεῖ ταττομένη, ἄρχοντα λαμβάνει. Σαρδὼ μέντοι ἡ νῆσος, μεγίστη τε οὖσα, καὶ ἀμφὶ τοὺς πεντακισχιλίους σταδίους ἔχουσα, τὴν περίοδον ὑπὸ τῷ βασιλεῖ τούτῳ διατελεῖ. Δύο δὲ πόλεις εἰσὶν ἐν αὐτῇ εὐδαίμονες, Ὀρτύγιά [79] τε καὶ Σαγέρη· ἡ μὲν πρὸς ἕω τῆς νήσου, ἡ δὲ πρὸς μεσημβρίαν ἔχουσα οἰκεῖται. Κουρέλιον [80] δ' ἐν ταύτῃ τῇ νήσῳ οἱ ἁλιεῖς δρέπονται ἀπὸ θαλάσσης τῆς νήσου, καὶ ἐντεῦθεν εἰς τὴν

Notulæ marginales.

(57) Navarræ.

(58) Orestangi et Calloris.

[77] τοῦ. *R. ut in c.* [78] *Al.* ἡ δέ. [79] Ὀρεστῆλια. [80] *In ora* Κοράλιον. *Conjectura ducor locum hunc sic vertendum esse. « Coralium in hac insula piscatores e mari colligunt, quod eam alluit, atque illinc in reliquas orbis regiones pervenit. »*

ἄλλην ἀφικνεῖται οἰκουμένην. Ἰβηρία δὲ ὡς ἔχει, A ἀρξαμένη ἀπὸ Γαλατίας, ἀφ' ἧς χώρας Κελτίβηρες διαδέχονται, καὶ Γασκώνη χώρα, ὑπὸ τῷ Κελτῶν βασιλεῖ διατελοῦσα. Μετὰ δὲ τὸ πρὸς ἕω Πεσκαίων [81] χώρα διαδέχεται, ἐπὶ Ἰβηρίαν διατείνουσα. Ἰβηρία δὲ μεγίστη οὖσα τῶν πρὸς ἑσπέραν χώρα μετά γε τὴν Κελτικὴν, διήκει ἐπὶ ὠκεανὸν τὸ πρὸς ἑσπέραν, τὸ δὲ πρὸς ἕω Ναβάρῃ τε καὶ Γαλατίᾳ, καὶ τὸ πρὸς μεσημβρίαν τῇ Πορτουγαλλίᾳ, ἥτις παράλιος οὖσα χώρα ἐπὶ τοῦ ὠκεανοῦ, ἐπὶ πολὺ διήκει, καὶ τῇ τῶν Λιβύων τῆς Γρανάτης χώρᾳ. Ἐντὸς δέ ἐστι τὸ τοῦ Ἰακώβου ἱερόν. Πορτουγαλλία δεχομένη τῆς Ἰβηρίας, διήκει ἐπὶ τὴν ἐντὸς θάλασσαν, τοῦ πορθμοῦ ἐπὶ τὴν τῆς Γρανάτης χώραν. Τῆς δὲ Ἰβηρίας χώρας, μεγίστης τε οὔσης B καὶ εὐδαίμονος, πόλεις εἰσὶν, ἐν αἷς τὰ βασίλεια, ἥ τε Διβίληνα καλουμένη, μεγάλη τε καὶ πολυάνθρωπος, καὶ Κορδύβη, Μορσίκη, καὶ τὸ λεγόμενον [82] τὸ Λέδον, καὶ Σαλαμάγκη. Καὶ ἱερὸν δὲ τοῦ Ἰακώβου ἐν ταύτῃ τῇ χώρᾳ ἐστὶ παρὰ τὸν ὠκεανὸν καὶ τὴν ἐντὸς θάλασσαν. Διήκει δὲ καὶ πρὸς τὴν ἐντὸς θάλασσαν ἡ τοῦ Ἰβήρων βασιλέως χώρα. Πορτουγαλλία δὲ οἰκεῖται πρὸς τῷ πορθμῷ, ἀπὸ Γρανάτης ἀρξαμένη ἐπί τε τὸν πορθμὸν καὶ τὴν ἐκτὸς θάλασσαν [83] ἄχρις Ἰβηρίας. Γρανάτη δὲ ἡ χώρα, μεσόγαιος οὖσα, ἐπὶ τὴν Ἰβηρίαν καὶ Γαλατίαν διατείνουσα, οὐ πάνυ τοι οὔτε τῇ ἐντὸς θαλάττῃ, οὔτε τῷ ὠκεανῷ προσχρῆται. Ὁ μέντοι Ἰβηρίας βασιλεὺς μέγιστον δύναται τῶνδε τῶν χωρῶν· καὶ οἴκου ὢν τοῦ Ἀλμηνίου τῆς Γαλατίας, τῶν Λιβύων, τὴν τῆς C Γρανάτης χώραν ἄγων καὶ φέρων, οὐ παύεται διαπολεμῶν. Καὶ φόρον μὲν ἀπάγει ὁ τῆς Γρανάτης Λιβύων βασιλεὺς τῷ Ἰβήρων βασιλεῖ, ὁπότε σπένδοιτο. Πολλάκις δὲ ἐπελαύνων, πολιορκεῖ τε τὴν πόλιν, καὶ τὴν χώραν αὐτοῦ ληΐζεται. Ὀρεινὴ δέ ἐστιν ἐπ' ὄρους, ὃ ἀπὸ τῆς ἐντὸς θαλάσσης ἀρξάμενον, κατατείνει ἐπὶ τὸν ὠκεανὸν, ἐπὶ τὴν Πορτουγαλλίαν χώραν. Οὗτοι μὲν οὖν οἱ βασιλεῖς, πρός τε ἀλλήλους διενεχθέντες τε, ἐπολέμησαν πολλαχῇ, καὶ κοινῇ πρὸς τὸν βάρβαρον· τά τε ἄλλα καὶ πρὸς τὸν Ἰβηρίας τοῦτον βασιλέα, Ἀλφόνσος ὁ Ταρακῶνος βασιλεὺς, πρινὴ ἐς Ἰταλίαν ἀφικέσθαι. Ἐπολέμησε [84] δὲ ἀπὸ αἰτίας τοιᾶσδε. Καὶ αὐτός τε ἑάλω ὑπὸ στρατηγοῦ τοῦ Ἰβήρων βασιλέως, Ἀλβάρω τοὔνομα [85]. D Ἔχειν δὲ καὶ τραύματα ξυνέβη ἀμφοῖν. Ὡς δὴ συλλέξας στράτευμα, καὶ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Ναβάρης βασιλέα παραλαβὼν, ἐστρατεύετο ἐπὶ τὸν Ἰβηρίας βασιλέα, ἐσέβαλεν ἐς τὴν Ἰβηρίαν, ἐπαγομένων αὐτὸν ἐπὶ τὴν χώραν τῶν ἐν τῇ χώρᾳ εὐδοκιμούντων ἐνίων διὰ τὸ πρὸς τὸν Ἄλβαρον μῖσός τε καὶ ἔχθος αὐτῶν. Τοῦτον γὰρ ἰδιώτην ὄντα ἀπὸ Ταρακῶνος, καὶ ἀπὸ μικροῦ πάνυ ὡρμημένον, καὶ ἐπὶ ἀρετῇ

A lia, habet finitimos Celtiberos, quibus annexa est Gasconia regio, sub Gallorum rege degens. Postea succedit Pescainorum (59) regio, versus orientem in Iberiam tendens. Iberia, quæ post Galliam maxima regio inter occidentales est, versus occidentem in Oceanum excurrit. Ab oriente Navarram et Galliam habet; versus meridiem panditur in Turtugannam (60), quæ maritima regio est, et ad Oceanum se extendit: etiam regione Granata, quæ sub Pœnorum sive Maurorum imperio est, terminatur. Intra hanc Jacobi sepulcrum visitur. Hinc Portugalia regio Hispaniæ subit, quæ se extendit ad mare, quod intra trajectum est, quo venitur ad Granatam regionem. Iberia cum regio sit maxima et B ditissima, urbes habet regias, Dibitinam urbem magnam et populosam, Cordubam, Morsicam, necnon Ludum et Salamancam. Etiam sepulcrum Jacobi in ea regione, juxta Oceanum et mare externum, celebre est. Ad mare vero internum
146 Iberorum quoque regis terra porrigitur. Portugalia sita est juxta trajectum, a Granata incipiens, usque ad trajectum et internum mare excurrens, vergit in Iberiam. Granata, quæ regio mediterranea est, in Iberiam et Galliam procurrit, nec multum vel interno vel externo Oceano utitur. Iberorum rex in istis duabus regionibus plurimum potest: qui cum sit ortus de familia Almenii (61) Galliæ, Granatæ regionem, quæ Pœ- C norum est, ferens atque agens, haud cessat bellum gerere. Rex Pœnorum, Granatam qui regit, ubi pax composita fuerit, Iberorum regi tributum pendit, qui interdum accurrens urbem obsidet, et regionem populatur. Ea autem regio montana est, et a monte qui a mari interno initium sumit, panditur in Oceanum et ad Portugaliæ regionem. Hi reges sæpius inter se dissidentes, bella gesserunt. Interdum copiis conjunctis molem belli omnem in barbarum averterunt. Inter cætera etiam bello lacessivit Alphonsus Tarraconnensium rex regem Iberorum (62), priusquam in Italiam venisset. Belli autem ejus hæc assignatur causa. Ipse quidem captus est ab Iberorum regis duce, quem Albarum (63) appellabant. D Uterque tamen vulnera accepit. Itaque contractis copiis, et assumpto fratre Nabaris rege, bellum movit contra Iberorum regem, cum adjuvaretur opera quorumdam Iberorum nobilium, qui Albarum incitatissimo odio prosequebantur. Hunc enim, cum humili genere in Tarraconnensium regione foret natus, et privatam sequeretur vitam, tandem virtute nobilitatum, et ab omnibus pluri-

Notulæ marginales.

(59) Biscaiorum.
(60) Al. *Turritaniam*, al. *Portugaliam* sive Mauritaniam ac fretum Gaditanum.
(61) Alencorii.
(62) Joannem.
(63) Alvarum a Luna, Castiliæ præfectum.

[81] Οὐεσκαίων in al. ut c. [82] *In al. ut cont.* [83] ἐντός. *R. ut in c.* [84] *In uno*, ἀφικέσθαι διεπολέμησεν δὲ. [85] Ἀλβάρου. *in al. manusc.* Ἀλβάνω. *in uno* Ἀλβάρου. *In al. ut in c.*

mum honoratum declaravit regionis suæ imperatorem. Qui imperator creatus, quocunque bellum vertisset, semper gloria coruscans et re bene gesta redibat. Itaque cum ab Iberorum rege contra Alphonsum esset missus, haud socordiæ locum fore ratus Alphonsus cum exercitu Albaro in regione occurrit, quasi prælii potestatem facturus. Postea Alphonsus adhibito in auxilium fratre, in Iberiam ingressus est, ut contra regem decertaret. Obviam autem procedens Albarus, misso præcone jussit eum excedere, si sapiat, quam celerrime ex sua regione. Cum autem Alphonsus responderet se non accedere ut patris ejus asinos in pascua duceret, sed se adesse ut acie dimicet, copias in aciem deduxit : et cum utroque fratre confligens, victoria potitus est. Cum autem prælium committeretur atrox, Albarus Tarraconnenses terga vertere coegit : et fugientes persecutus, fratres ambos comprehendit, magnaque Tarraconnensium strages facta est. Ut reges ambo ad Iberorum regem sunt adducti, nihil mali sunt passi. Verum juramenti religione **147** fides accepta est, ne quid postea novi in sua regione molirentur ; et impune dimissi sunt ad sua. Postea Alphonsus, ut supra ostendimus, in Italiam et in Siciliam venit : qui ab iisdem captus, ad Mediolani ducem, ut antea docuimus, ductus, ab eodem inviolatus et incolumis ad sua remissus est. Uxorem suam Alphonsus in Tarracone reliquit, nec multis annis interjectis, eo reversus est, ut eam viseret. Nam in Italia et Sicilia versabatur, plerumque aut amori aut rei militari operam dans. Quomodo ei in Italia res successerint, deinceps dicetur. Regi Iberorum, de quo supra verba feci, bellum fuit cum Granatæ rege Pœno. Pœni jam olim trajicientes, Marciam (64) Europæ urbem, quæ distabat a Libya stadiis ducentis quinquaginta, occuparunt (65). Hinc progressi, Iberiam suo imperio junxerunt : postea, cum memorabilia ubique facta ederent, etiam contra Galliam bellum promoverunt, mirum in modum res suas augentes. Nec etiam ab Tarracone et Valentia abstinuere. Galli igitur adjuncti Iberiæ regibus, contra Pœnos bellum susceperunt, eosque in urbem munitam se recipere compulerunt : urbem vero postea expugnarunt. Adhuc hodie ad urbem hanc accedunt, hostiliter incursionem facientes, et exercitum interdum adducentes.

Et sane Iberorum rex dominus Joannes, ut antea significavimus, contra eos profectus est, præmisso Albaro duce, qui regem ad delendos Pœnos in-

A ἐπίσημον γενόμενον, ὡς παραχρῆμα ἐπιδίδου μέγα, ὑπὸ πάντων δι' ἀρετὴν τιμώμενον, στρατηγόν τε ἀπέδειξε κατὰ τὴν χώραν αὐτοῦ. Καὶ ἐπὶ στρατηγίας καθιστάμενος, μέγα ἁπανταχοῦ εὐδοκίμει. Τότε δὴ ὡς παρὰ τῷ Ἰβήρων βασιλεῖ, ἐπὶ Ἀλφόνσον πεμφθεὶς σὺν τῷ στρατεύματι, ὑπήντα αὐτῷ κατὰ τὴν χώραν, ὡς ἐναντιωσόμενος[66]. Ἐπεὶ δὲ ἐπιὼν ὁ Ἀλφόνσος, συμπαραλαβὼν καὶ τὸν ἀδελφὸν, ἐν τῇ Ἰβηρίᾳ ἐγένετο, καὶ ἐπήλαυνεν. Ἐνταῦθα αὐτῷ ὑπαντιάσας ὁ Ἄλβαρος, ἐστρατοπεδεύετο, καὶ κήρυκα ἐπιπέμπων, προηγόρευεν ἀπαλλάττεσθαι, ἢν σωφρονῇ, ὡς ἔχει τάχιστα ἐκ τῆς χώρας. Καὶ ἀποκριναμένου, ὡς οὐκ ἐπὶ τοὺς ὄνους τοῦ πατρὸς αὐτοῦ ἄπεισιν ἐς νομὴν αὐτοὺς ἄξων, ἀλλὰ στρατηγήσων αὐτῷ πάρεστιν, ἐς μάχην ἐτάσσετο· καὶ συμβαλὼν, B ἐμάχετο ἀμφοῖν τοῖν ἀδελφοῖν. Μάχης δὲ καρτερᾶς γενομένης, ὡς οἱ περὶ Ἄλβαρον ἐτρέψαντο τοὺς Ταρακῶνας, ἐπεδίωκον ἀνὰ κράτος, καὶ ἄμφω τὼ ἀδελφὼ συλλαμβάνουσι, καὶ πολλοὺς τῶν Ταρακώνων κατέβαλον ἐν τῇ διώξει. Ὡς δὲ ἀπήχθησαν παρὰ τὸν Ἰβήρων βασιλέα ἄμφω τὼ βασιλέε, κακῷ[67] μὲν οὐδὲν εἰργάσατο αὐτοὺς, ὅρκοις δὲ καὶ πίστεσι καταλαβὼν, τοῦ λοιποῦ μηδὲν πλέον νεωτερίζειν περὶ τὴν ἑαυτοῦ χώραν, ἀφῆκεν ἀσινεῖς ἀπιέναι. Μετὰ δὲ ταῦτα Ἀλφόνσος ἀφίκετό τε ἐς Ἰταλίαν, ὡς πρότερόν μοι δεδήλωται, καὶ ἐπὶ τὴν Σικελίαν. Καὶ κατασχὼν τὴν Νεαπόλεως βασιλείαν, πρός τε τοὺς Ἰανυΐους ἐπολέμει· ἔνθα δὴ καὶ ἑάλω ὑπὸ τούτων, ὡς ἐν τῷ ἔμπροσθεν[68] ἐπεξῆλθον λόγῳ. Καὶ ἀχθεὶς παρὰ τὸν Μεδιολάνου ἡγεμόνα, αὖθις ἀπελύθη. C Τὴν μέντοι γυναῖκα αὐτοῦ καταλιπὼν ἐν Ταρακῶνι, οὐκέτι πάλιν ἀφίκετο ὀψόμενος πολλῶν ἐτῶν. Αὐτοῦ δὲ ἐς ἔρωτας τὰ πολλὰ διατρίβων, διεγένετο χρηματίζων τε ἔρωτι καὶ τοῖς ὅπλοις. Ἧ μὲν αὐτῷ τὰ κατὰ τὴν Ἰταλίαν ἀπέβαινεν, ὕστερόν μοι δηλοῦνται[69] προϊόντι τῷ λόγῳ ἐς ἀφήγησιν· τῷ δὲ βασιλεῖ Ἰβηρίας, περὶ οὗ μοι ἐλέγετο, συνῆπται πόλεμος πρὸς τὸν βασιλέα Λιβύων τὸν ἐν Γρανάτῃ· οἳ δὴ ἀπὸ Λιβύης τὸ παλαιὸν διαβάντες, καὶ Μαρῖλιαν πόλιν παράλιον τῆς Εὐρώπης κατασχόντες, διέχουσαν ἀπὸ Λιβύης ὡσεὶ σταδίους πεντήκοντα καὶ διακοσίους· καὶ ἐντεῦθεν ὁρμώμενοι, τήν τε Ἰβηρίαν σφίσιν ὑπηγάγοντο, καὶ ἔργα λαμπρὰ ἀποδεικνύμενοι, ἐπὶ Κελτικὴν τὴν χώραν αὐτῶν ἐπὶ μέγα αὔξοντες, προηγάγοντο καὶ ἐπὶ Ταρακῶνα καὶ Βαλεντίαν. D Πρὸς τούτους δὴ ἀπὸ τῶν Κελτῶν κατιόντες οἱ τῶν Ἰβήρων βασιλεῖς, διεδέξαντο τὸν πρὸς Λίβυας τούτους πόλεμον, ἐς πόλιν ἐχυρὰν συνελάσαντες. Μετὰ δὲ ταῦτα ἐπολιόρκουν, καὶ ἐς δεῦρο ἔτι τελοῦσι, τῇ πόλει τε ἐπελαύνοντες αἰεί τε καὶ στρατὸν ἐπάγοντες.

Καὶ δὴ ὁ τῶν Ἰβήρων βασιλεὺς δόμνος Ἰωάννης, ὃς πρότερόν μοι ἐλέγετο, ἐπελαύνων, προάγοντός τε τοῦ Ἀλβάρου, καὶ ἐποτρύνοντος βασιλέα, ἐξελεῖν

Notulæ marginales.

(64) Gibelterram.
(65) Saracenorum in Europam irruptio contigit anno 712.

[66] ἐναντιωσόμενος. R. ut in c. [67] κακοῦ. R. κακόν. [68] In uno πρόσθεν. [69] δηλοῦνται § c etiam R.

τοὺς Λίβυας, ὡς δὴ καταστρεψάμενος ἐπῆγε τὸν A στρατὸν ἐπὶ τὴν πόλιν. Ἐνταῦθα ὡς οἱ Λίβυες ἐπολιορκοῦντο δεινῶς, καὶ ἐς τὸ ἔσχατον λιμοῦ ἀφικόμενοι[90] ἐς ἀπορίαν ἀπελαθέντες, μηχανῶνται τοιόνδε. Ἡμιόνους δυοκαίδεκα ἰσχάδων φορτία συσκευασάμενοι, ἤλαυνον ἐπὶ τὸ στρατόπεδον. Τὰς δὲ ἰσχάδας, ὡς κατὰ μίαν ἑκάστην διασχίζοντες ἐνέβαλον ἐντὸς χρύσινον ἕνα, καὶ συνετέθηντο[91] αὖθις. Τὸ δὲ νόμισμα τῆς Ἰβηρίας χρυσοῦν δύναται χρυσίνους Οὐενετῶν δύο ἕκαστον. Ταύτας δὲ τὰς ἰσχάδας, ὡς ἐσκευάσαντο οὕτω, καὶ ἐπὶ τοὺς ἡμιόνους ἀνετίθεσαν[92], ὥστε δύνασθαι φέρειν ἕνα ἕκαστον, ἤλαυνον ἐπὶ τὴν τοῦ Ἀλβάρου σκηνήν. Τὸν δὲ, ὡς ἐπέγνω τὸ ἐν ταῖς ἰσχάσι χρυσίον, ἐρέσθαι τὸν φέροντα, ὅ τι βούλοιτο αὐτοῖς τὸ χρυσίον ἐν ταῖς ἰσχάσιν. Ὁ δὲ τοὺς ἡμιόνους B ἐλαύνων ἀπεκρίνατο, ὡς τὸ χρυσίον τῆς πόλεως συναγαγὼν ὁ βασιλεὺς ἐπιπέμπει λέγων, ὡς Ἤν τε ἕλῃς τὴν πόλιν, ἤν τε μὴ ἕλῃς, πλέον τούτου χρυσὸς οὐκ ἄν ποτε γένοιτό σοι ἀπὸ τῆς πόλεως. Καὶ ἢν ἐξέλῃς τὴν πόλιν, ἀποβαλεῖς ἐσαῦθις ἀπὸ Λιβύης πολλαπλάσιον ἐσόμενον σοί τε καὶ ἡμῖν. Ἢν δὲ μὴ ἐξέλῃς τὴν πόλιν, ἕξεις καὶ τοῦ λοιποῦ, ὅσα ἂν ἀπὸ Λιβύης ἐς ἡμᾶς νομίζεται[93], ταμιεύεσθαι. Ταῦτα πυθόμενον, λέγεται, καὶ Ἄλβαρον φέροντα τὰς ἰσχάδας, ἀφικέσθαι ἐς ὄψιν τῷ βασιλεῖ, καὶ διασχίσαντα τὰς ἰσχάδας, τῷ βασιλεῖ[94] εἰπεῖν· Ὦ βασιλεῦ, τὸ δένδρον ἐκεῖνο, ὃ φέρει τοιοῦτον ἡμῖν καρπὸν, οὐ καλῶς ἔχει ἡμῖν ἐκκοπῆναι· τοιούτῳ γάρ τοι καρπῷ οὐκ ἔχοιμεν ἂν ἔτι τοῦ λοιποῦ χρῆσθαι· καὶ ἡμεῖς οὐκ ἔτ' ἂν ἐν δέοντι χρησαίμεθα τῇ εὐδαιμονίᾳ, κατα- C κόρως αὐτῇ ἐμφορούμενοι ἐν τῷ παρόντι. Ὁρᾷς ὡς τὰς ἀμπέλους ἀφαιροῦνται ὅσον ἱκανῶς ἔχει αὖθις ἀποδιδόναι καρπόν. Ἢν δὲ βιάσηταί τις αὐτὴν, οὐκ ἔχει χρῆσθαι αὐτῇ ἐς τὸ δέον. Ταῦτα ἀκούσαντα τὸν βασιλέα, ὡς ἔδοξέν οἱ προσφυῆ λέγειν, ἀπαγαγεῖν τὸν στρατόν. Τούτον[95] μὲν οὖν ἀγαγόντι τὴν βασιλέως Πορτουγαλλίας θυγατέρα ἐγένετο παῖς, Κήρικος τοὔνομα, ἀνὴρ τὰ πολέμια ἀγαθός. Ὃς ἐπεί τε ἠγάγετο τοῦ Γρανάτης βασιλέως θυγατέρα, καὶ οὐκ ἐγένετο αὐτῷ συγγενέσθαι, ἀπεπέμψατο, καὶ δευτέραν ἐπηγάγετο[96] γυναῖκα, ἀνεψιὰν αὐτοῦ, θυγατέρα τοῦ Πορτουγάλλων βασιλέως, εἶδος λεγομένην πασῶν τῶν εἰς ἐκεῖνα τὰ χωρία εἶναι καλλίστην· ὑποτιθεμένων αὐτῷ τῶν ἀρίστων, ὡς ἢν ἄλλην ἐσαγάγοιτο D γυναῖκα, οἷός τε ἔσοιτο συγγενέσθαι. Τὴν μέντοι θυγατέρα τοῦ Ναβάρης βασιλέως ἠνάγκασε ἐς τὸ τῶν Ναζηραίων σχῆμα ἰέναι, καὶ ἀπέδωκεν αὐτῇ χρήματα. Ὁ δὲ Πορτουγαλλίας βασιλεὺς οἰκίας ἐστὶ τῶν Γαλατίας βασιλέων. Συμβάλλομαι δὲ τήνδε τὴν χώραν ἀπὸ παλαιοῦ πρὸς τοὺς Λίβυας διενεχθέντας τοὺς Κελτῶν βασιλεῖς καταστρεψαμένους, ὑφ' αὐτοῖς ποιήσασθαι, καὶ παραδοῦναι τοῖς ἐξ αὐτῶν γινομένοις. Ὡς δὲ καὶ τὴν Ναβάρης βασιλείαν ἀνήκειν ἐς

nominabat, et copias urbi admovit. Cum autem gravissima obsidione premerentur Pœni, famesque intoleranda foret, dubii quid agerent, hujusmodi quid excogitarunt. Mulis duodecim ficorum onera imponunt. Ficis onusti ad hostium castra feruntur. Ficos autem dividentes, singulis aureum nummum injecerunt, divisosque deinde iterum conjunxerunt. Nummus vero aureus Hispanorum duobus aureis Venetorum valet. Hos igitur ficos cum imposuissent mulis, profecti sunt ad Albari tentorium. Qui viso auro, quod ficis conditum erat, agasonem interrogavit: Quid sibi vult aurum ficis inclusum? Agaso respondit: Rex aurum quod in urbe est collegit omne, dicens, Sive ceperis, sive non ceperis urbem, plus auri quam allatum est, haud invenies. Et si urbem captam destruxeris, multum auri, quod ex Libya tibi et nobis afferetur, amittes; sin autem urbem non dirueris, poteris in posterum quæcunque ex Libya ad nos devenerunt, quasi thesaurum huc collecta acquirere. Hæc cum accepisset Albarus, acceptos ficos detulit in **148** conspectum regis, quos diducens et aperiens, inquit: Arborem istam, quæ hunc producit fructum, non censeo exscindendam esse, nam deinceps non amplius fructu isto possemus frui: et nunc saturati in posterum non amplius ista felicitate uti possemus. Nam cernis vinitores vineas putare, amputantes tantum inutilia et superflua, ut fructum tandem uberiorem reddant: quod si eas penitus eruerint, nequeunt earum fructu, cum necesse fuerit, amplius recreari. His auditis rex, quia probabilia dicere videbatur Albarus, jussit eum abducere exercitum. Huic, cum duxisset regis Portugaliæ filiam in uxorem, natus est filius nomine Ciricus (66), vir rei militaris peritissimus. Qui matrimonium contraxit cum Granatæ regis filia: quam, quia non poterat cum ea concumbere, repudiatam dimisit. Uxorem alteram assumpsit consobrinam regis Portugaliæ, quæ formæ venustate omnes, quotquot in istis regionibus agebant, anteibat. Hanc sibi associavit consilio optimatum, qui consulebant fore, si aliam uxorem duxisset, quod posset cum ea concumbere, sicuti matrimonium postulat. Filiam regis Navarræ coegit habitum Nazaræarum sive monacharum assumere, eique opes ad istud vitæ institutum assignavit. Rex Portugaliæ ortus est ex familia Galliæ regum (67). Arbitror autem Gallorum reges belligerantes adversus Pœnos quondam regionem istam subegisse, et ad posteros suos transmisisse. Itaque Navarræ regnum putatur pertinere ad familiam regum Galliæ, nec nisi ex ista familia nato licere regnum istud suscipere. Nam Carolus imperator, et qui-

Notulæ marginales.

(66) Chericus, Henricus.

(67) Lutzelburgica.

[90] ἀφίκοντο. *Sic etiam* R. [91] συνετέθ υν. [92] ἀντεπετίθεσαν. *Al. ut c.* [93] κομίζηται. [94] *Duo manusc. tantum habent*, εἶπεν. R. τῷ β. εἶπεν. *Al. ut in c.* [95] τούτῳ. R. *ut in c.* [96] ἐσηγ.

successerunt reges, existimantur regionem illam subjecisse et nepotibus suis reliquisse. Alphonsi autem fratrem tali conditione in regnum admiserunt, ut si ei natus esset filius ex uxore, quam duxerat propinquam genere Galliæ regibus, ipse deberet regno excedere, et filium sibi relinquere regem. Quod si nullum filium ex uxore sua tulisset, regnum pateretur recidere post obitum suum ad Galliarum regem. Qui hac conditione Navarræ regnum accepit, et cum nactus esset ex uxore filium, patrem dimiserunt, filiumque'' regem communi consensu declararunt, quia descendebat ex familia, quantum ad maternum genus attinet, regum Galliæ. Hæc quidem adnotata sint mihi, sequenti totius historiæ propositum. Nunc unde digressus hucusque sermonem traxi revertor.

A τὴν οἰκίαν τῶν Γαλατίας βασιλέων νομίζεται, καὶ μηδενὶ ἑτέρῳ ἐξεῖναι παρελθεῖν ἐς τήνδε τὴν βασιλείαν. Καὶ γὰρ καὶ τήνδε Κάρουλος ὁ αὐτοκράτωρ, καὶ οἱ μετ' ἐκεῖνον βασιλεῖς, φαίνονται τήνδε αὐτοῖς καταστρεψάμενοι τὴν χώραν, ἀπολιπεῖν τοῖς ἀπὸ τῆς οἰκίας αὐτῶν ἐσομένοις. Τὸν μέντοι ἀδελφὸν Ἀλφόνσου ἐπηγάγοντο ἐπὶ τῷδε τῷ λόγῳ, ὡς ἐπεὶ ἔγημε γυναῖκα τοῦ οἴκου τῆς Γαλατίας, ἣν μὲν γένηται αὐτῷ παῖς, τόνδε μηκέτι τοῦ λοιποῦ διατρίβειν ἐν τῇ χώρᾳ, ἀλλὰ τὸν παῖδα καταλιπόντα σφίσι βασιλέα, αὐτὸν οἴχεσθαι ἀπαλλαττόμενον. Ἢν δὲ μὴ γένηται αὐτῷ παῖς, μετὰ τὴν τελευτὴν αὐτοῦ, ἀποδοῦναι τὴν ἀρχὴν ἐπὶ τὸν Γαλατίας ἡγεμόνα. Καὶ τόνδε δεξάμενον τοὺς λόγους, ἐπὶ τούτῳ παρελθεῖν ἐς τὸν Ναβάρης βασιλέα. Καὶ γεννηθέντος αὐτῷ B παιδὸς, αὐτόν τε ἀπεπέμψαντο, καὶ τὸν παῖδα σφίσιν ἀπέδειξαν βασιλέα, τὰ πρὸς μητρόθεν'' ὄντα τοῦ οἴκου τῶν Γαλατίας βασιλέων. Ταῦτα μὲν οὖν ἐς τοσοῦτον ἐχομένῳ τῆς τοῦ λόγου συμπάσης ὑποθέσεως ἀναγέγραπται ἐς ἀπόδειξιν· ἐπάνειμι δέ, ὅθεν τὴν ἐκβολὴν τοῦ λόγου ἐποιησάμην, ἄχρι τοσοῦτον διενεχθείς.

Notulæ marginales.

'' *In uno*, μητρός.

ΛΑΟΝΙΚΟΥ ΧΑΛΚΟΚΟΝΔΥΛΟΥ

ΑΘΗΝΑΙΟΥ

ΑΠΟΔΕΙΞΙΣ ΙΣΤΟΡΙΩΝ Η ΕΚΤΗ.

LAONICI CHALCOCONDYLÆ

ATHENIENSIS

HISTORIARUM

DE ORIGINE AC REBUS GESTIS TURCORUM

LIBER SEXTUS.

Synodus Ferrariensis, cui Joannes Palæologus interfuit. Wladislai Ungariæ et Nerii Athenarum ducis initia.

149 Amurates Mechmetis filius post expeditionem quam contra Caramanum sumpserat, bellum Dacis intulit, volens Draculis filium suo restituere principatui. Egressus autem regia copiis instructus, accepit Caramanum novarum rerum cupidum defectione animo agitare, ad idque negotium adhibere ducem Candylori, et alios Asiæ principes; cumque

C Ἀμουράτης δὲ ὁ Μεχμέτεω μετὰ τὴν ἐπὶ Καραμᾶνον ἔλασιν ἐστρατεύετο ἐπὶ Δακοὺς, ὡς τὸν τοῦ Δρακούλεω παῖδα κατάξων ἐπὶ τὴν ἀρχήν. Καὶ ὡς ἐπέλαυνεν ἤδη ἀπὸ τῶν βασιλείων παρασκευασάμενος, ἐπυνθάνετο Καραμᾶνον νεωτερίζοντα περὶ τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ, βουλεύεσθαι ἀπόστασιν, συμπαραλαμβάνοντα καὶ τὸν τοῦ Κανδελόρου ἡγεμόνα,

καί τινας ἄλλους τῶν τῆς Ἀσίας, ἐλπίζουσα [88] Παίονας ὡς ἐν βραχεῖ παρεσομένους ἐπ' αὐτὸν στρατῷ πολλῷ ἐπιόντας [89], καὶ τούς τε λοιποὺς τῶν τῆς Ἀσίας τυράννων παρεκάλει ἐπὶ ἀπόστασιν. Ἐπὶ τοῦτον δὴ ἀναζεύξας Ἀμουράτης ὁ Μεχμέτεω ἐστρατεύετο, καὶ Τυραχάνη τὸν Θετταλίας ὕπαρχον ἐπέστελλεν ἐλαύνειν ἐπὶ τὸν Πελοποννήσου Ἰσθμὸν, καὶ καθελεῖν τε τὸν Ἰσθμὸν, καὶ ἐπιδραμόντα τὴν Πελοποννήσου χώραν, ὅση ὑπὸ τοῖς Ἑλλήνων ἡγεμόσι τυγχάνει οὖσα, ἀπελαύνειν. Ὁ μὲν οὖν λαβὼν στράτευμα τὸ τῆς Θετταλίας, καὶ Περαιβίας τῆς λίμνης, ἀφίκετο ἐπὶ τὸν Ἰσθμὸν, καὶ καταλαβὼν αὐτὸν ἔρημον, καθεῖλέ τε αὐτὸν καὶ ἐσβαλὼν ἐς τὴν Πελοπόννησον, ἐδῄου [1] τε αὐτὴν τὴν χώραν. Καὶ ἐπὶ Σπάρτην ἀφικόμενος, τήν τε Λακωνικὴν ἐπέδραμε καὶ ἀπήλαυνε. Βασιλεὺς δ' B εἰς τὴν Ἀσίαν διαβὰς, ἐπὶ Καραμᾶνον ἤλαυνε τὸ δεύτερον, καὶ τήν τε χώραν ἐδῄου καὶ ἐπεκράτει. Ἐν ᾧ δὲ ταῦτα ἐγένετο, Γεώργιος ὁ Τριβαλλῶν ἡγεμὼν, ἐς λόγους τῷ τε Ἰάγγῳ [2], καὶ τῷ Παιόνων βασιλεῖ ἀφικόμενος, καὶ τῶν ἀρίστων τῆς Παιονίας μετιὼν ἕκαστον, ἐνῆγεν ἐπὶ Ἀμουράτη στρατεύεσθαι, καὶ χρήματα ἐς τὴν ἐκστρατείαν ταύτην ὑπέσχετο ἱκανὰ δοῦναι τοῖς Παίοσιν, ἃ δὴ καὶ εἰσενήνοχε αὐτοῦ. Ταῦτα δὲ αὐτῷ συγκατειργάζετο καὶ Ἰάγγος [3], τοῖς μὲν Ἕλλησι φίλιος ἦν, αὐτῷ φίλος τε ὢν ἐτύγχανε. Ἰωάννης δ' αὖ [4] ὁ τοῦ Βυζαντίου βασιλεὺς ἐπολέμει πρὸς τοὺς Ἰανυΐους, διενεχθεὶς ἀπὸ αἰτίας τοιᾶσδε, τῆς ἀπὸ κουμερκιῶν τοῦ Γαλάτου ἕνεκα. Ἐνταῦθα οἱ Ἰανύϊοι ναῦς C πληρώσαντες μεγίστας δὴ τῶν παρ' αὐτοῖς, καὶ τριήρεις τρισκαίδεκα, καὶ ἐμβιβάσαντες ἐς τὰς ναῦς ὁπλίτας αὐτῶν ἀμφὶ τοὺς ὀκτακισχιλίους, ἐπέπλεον ἐπὶ Βυζάντιον, ἐξελεῖν βουλόμενοι. Καὶ ἐπὶ τοὺς Σκύθας τοὺς περὶ Βόσπορον ἐστρατεύοντο. Τὴν γὰρ πόλιν αὐτῶν Καφᾶν καλουμένην, ἐπὶ τῷ Βοσπόρῳ οἱ Σκύθαι πρὸς τοὺς ἐν τῇ πόλει ταύτῃ διαφερόμενοι, ἦγόν τε καὶ ἔφερον. Δι' ἃ δὴ καὶ πρὸς τὸν βασιλέα τῶν τῇδε αὐτοῦ Σκυθῶν Ἀτζικαρέην [5] πρέσβεις πέμψαντες, ὡς ξυμβαίνειν ἐπὶ τοῖς διαφόροις. Ὡς οὐδὲν σφίσι τῶν δεόντων ἀπέβαινεν, ἀνήνεγκαν τὴν πόλιν ἐπὶ τὴν Ἰταλίαν, ὡς οἱ Ἰανύϊοι δεινοῦ [6] τι ποιούμενοι, τοὺς Σκύθας λυμαίνεσθαι τῇ πόλει αὐτῶν ἀνήκεστον. Ἐτύγχανε D δὲ κατὰ ταυτὸ καὶ ἡ πρὸς τοὺς Ἕλληνας αὐτῶν διαφορά. Παρεσκευάζοντο καὶ ἐπ' ἀμφοτέρους στρατεύεσθαι ὡς ἐξελοῦντες. Ἀφικόμενοι δὲ ἐς Βυζάντιον, καὶ πόλεμον τῇ Κωνσταντίνου πόλει προαγορεύοντες, ἐπιπλεύσαντες δὴ ἐς τὸν Εὔξεινον πόντον, παρῆσαν ἐς τὴν Καφᾶν. Ἐνταῦθα δὴ τῆς Χεῤῥονήσου ἀποβάντες, ἵεντο εὐθὺς ὁμόσε ἐπὶ τοὺς Σκύθας. Ἐξιόντες δὲ ἀπὸ τῆς πόλεως, ἐπῄεσαν. Ἐνταῦθα οἱ Σκύθαι, ὡς ἑώρων τοὺς Ἰανυΐους οὕτω

A speraret Pannones brevi magna manu subsidio venturos, spe externi auxilii illectus, Asiæ principes ad defectionem sollicitabat. Amurates igitur Mechmetis filius, ubi id parari animadvertit, mutato consilio cœptam expeditionem omisit, et bellum omne in Caramanum avertit. Turachanem 150 Thessaliæ præfectum jussit exercitum contra Peloponnesi Isthmum ducere eumque in potestatem redigere : deinde regionem Peloponnesi, quæ sub Græcis est, incursionibus vexare. Quibus peractis, cum inde abire jusserat. Turachanes quoque accepto Thessaliæ et Peresbiæ (68), quæ stagno adjacet, exercitu, ad Isthmum perrexit, quem desertum ab hostibus inveniens, occupavit : et hinc incursionem faciens in Peloponnesi regionem, vastitatem B maximam reddidit. Etiam Spartam adiit, Laconiæque regionem populatus est. Quibus omnibus, quemadmodum præceperat rex, expeditis, abiit. Rex Amurates in Asiam transvectus, contra Caramanum exercitum ductabat, et secundo ejus regionem evastatam subigebat. Ea tempestate, qua hæc agebantur, Georgius Tryballorum princeps in colloquium venit cum Iango (69) et cum Pannonum rege : prehensansque singulos Pannoniæ proceres, persuasit ut contra Amuratem arma caperent. Opes autem plurimas immensamque pecuniæ vim Pannonibus ad eam expeditionem pollicebatur. Nec solum promisit, verum pecuniam Pannonibus, ut eos experiretur auxiliares, tradidit. Usus est pluC rimum opera ad eam rem Iangi, qui Græcis familiariter junctus erat. Joanni Byzantii regi bellum cum Januensibus erat propter commercia Galli cujusdam. Januenses implebant naves quas habebant maximas, necnon triremes tredecim : quibus imposuerunt suorum octo millia armatorum, et properabant contra Byzantium, volentes urbem eam capere. Eodem tempore etiam Scythis (qui et Tatari) bellum inferebant Januenses. Scythæ namque qui circa Bosporum colunt, inimicitiis moti, quam cum Caphensibus gerebant, Capham (70) urbem egerunt et tulerunt. Propter quæ miserant legatos ad regem Scytharum Atzikarem, petitum pacem : hac tamen conditione, ut sua reciperent. Cum nihil eorum quæ petiissent impetrare potuisD sent Caphenses, urbem ad Italiam reduxere, cum Januenses iniquis animis paterentur urbem suam ab Scythis adeo graviter divexari. Eodem tempore iis discordia cum Græcis fuit. Parabant itaque contra utrosque simul rem gerere, et utrosque armis domare. Appulerunt itaque Byzantium, indicentes Byzantiis bellum : et inde legentes Euxinum pontum venere Capham. Ibi igitur egressi navibus in Chersonesum, recta pergebant contra Scythas,

Notulæ marginales.

(68) Perrœbiæ.

(69) Joanne Huniade, qui et Corvinus, et Choniates, et Candidus.

(70) *Cembalum* habet Justinianus.

[88] ἐλπίζων. *In uno.* ἐλπίζοντα. *Al. ut c.* [89] *In uno,* ἐπιόντα. [1] *In uno,* ἐδ. τὴν χ. [2] Ἰάγχω. *al. ut c.* [3] Ἰάγχος. *al. ut c.* [4] *Al.* ἦν. [5] Ἀκικαρέην. *Al. ut c.* [6] δεινόν τι. *Sic etiam in uno. In al. ut c.*

non multum in urbe morati. Scythæ audientes hostes A accedere sine ordine palantes, plenos contemptu, et ipsi arma arripiunt. **151** Nam præterita die affusi fluvio cuidam, in ea regione castra posuerant, nec solitas ordinarant vigilias. Putabant enim Scythas nunquam eo audaciæ progressuros, ut secum ex acie dimicare sustinerent. Ibi igitur cum primi non exspectassent eos qui agminis postremi erant, ut in unum et in justam aciem collecti, prælium inirent, verum pedetentim et palantes incedentes pergebant contra hostes, extenuato maxime agmine. Scythæ igitur, ubi compererunt hostes appropinquare, confestim eis obviam progrediuntur, agminisque incompositi primos aggressi fuderunt et in fugam conjecerunt. Fugientes acerrime persecuti sunt. B Januenses fuga ad suos delati, etiam eos fugæ socios traxerunt. Tandem prælium ad extremos venit, quos terga dare cogentes, ceciderunt impigre, nulli quemcunque nacti erant parcentes. Pauci quidam fuga evasere incolumes in urbem. Liberati igitur bello quod gessere parum feliciter cum Scythis in Bosporo habitantibus, navigarunt versus Byzantium, veneruntque Galatiam (quæ et Pera) urbem, quæ sita est e regione Byzantii in Europa. Ibi consultarunt communiter, quomodo Byzantium occupare possent. Militibus naves complent, et reliqua armamenta expediunt, navesque ad murum juxta portum appellunt, quasi navibus urbem expugnaturi. At Byzantii resistebant fortiter et ex muro in hostem pugna- C bant magna gloria. Januenses cum conarentur ex navibus ascendere in mœnia, nihil efficiebant: Byzantii enim hostes magna fortitudine repellebant. Cum igitur cœpta parum succederent, omnesque conatus irriti caderent, in dissensionem adducti, rediere in Italiam. Verum Galatia Januensium urbs longo tempore bellum gessit cum Byzantiis, cum utrinque tam Byzantii quam Galatæ bombardis rem gererent. At Leontares Joannes magno impetu in Galatiæ mœnia irruens, eam undique quasi indagine cinctam omni commeatu reliquisque necessariis interclusit: plurimos quoque Januenses cepit, cum feliciter et fortiter in eorum naves irrumperet. Hos vinctos adduxit ad regem Joannem, qui ea tempestate agebat in Xyllæ domicilio. Fue- D runt autem captivi numero trecenti, quos omnes in Galatiæ vallo nactus erat. Postea legatos ultro citroque mittentes super commerciis et vineis, quæ extra Galatiam erant, Januenses grato animo excipiebant quæcunque statuisset de illis rex. Cogebantur quoque numerare regi aureos mille propter turrim regiam, quam tempore obsidionis bombardis disjecerant, **152** necnon propter officinas

A κόσμῳ οὐδενὶ ταξαμένους ἐπιέναι αὐτοῖς, λόγον οὐδένα σφῶν ποιουμένους. Τραπόμενοι γὰρ τῇ προτεραίᾳ ἐπὶ ποταμόν τινα, αὐτοῦ ταύτῃ τῆς χώρας ηὐλίζοντο, οὔτε φυλακὰς καταστησάμενοι ἐς τὸ στρατόπεδον, οἰόμενοι δὴ οὐδέποτ' ἂν τοὺς Σκύθας ἐς τοσοῦτον τόλμης ἀφικομένους, ἐθελῆσαι ἀνακινδυνεύειν συμβάλλοντας. Ἐνταῦθα ὡς οἱ πρῶτοι αὐτῶν τοῦ στρατεύματος οὐκ ἀνέμενον τοὺς οὐραγοὺς, ὥστε ἐπὶ μέτωπον γενέσθαι τὸ στράτευμα, ἀλλ' ἐπὶ βάθος πορευομένους [7], βάδην ἐποιοῦντο, ἐπῆγον ἐπὶ τοὺς πολεμίους. Σκύθαι δὲ ἐνταῦθα ἐπέκειντο τοῖς πρώτοις αὐτῶν, ὡς τούτοις μαχόμενοι. ἐτρέψαντο αὐτίκα ἐπιτιθέμενοι, καὶ ἐδίωκον, ὡς ποδῶν εἶχεν ἕκαστος. Ἐνταῦθα ἐπέπιπτον ἐς τοὺς σφετέρους αὐτῶν, καὶ ἔτρεπον καὶ B τούτους ἐς φυγὴν, καὶ οὕτως ἄχρι τῶν οὐραγῶν ἐγένοντο [8]. Τρεψάμενοι δὲ ἅπαν τὸ στράτευμα ἐς φυγὴν, ἐφόνευον, οὐδενὸς φειδόμενοι, πάντα ὃν ἐπικαταλαμβάνοιεν καταβαίνοντες [9], ἐς ὃ δὴ ἐς τὴν πόλιν διεσώζοντο, ὥστε μὴ ἀπολέσθαι. Οὕτω δὴ ἀπαλλαχθέντες τοῦ πρὸς Σκύθας, τοὺς ἐν τῷ Βοσπόρῳ νομάδας, κατέπλεον ἐς Βυζάντιον, ἀφικόμενοι ἐς Γαλατίην πόλιν τὴν καταντικρὺ Βυζαντίου ἐν τῇ Εὐρώπῃ. Καὶ κοινῇ βουλευσάμενοι ὃν τρόπον τὴν πόλιν μαχόμενοι ἐξέλωσι, τάς τε ναῦς ἐπλήρωσαν, καὶ ἐξοπλισάμενοι κατὰ τὸν Βυζαντίου λιμένα, προσέφερον τὰς ναῦς ἐπὶ τὸ τεῖχος, ὡς ἀπὸ τῶν νεῶν τὴν πόλιν αἱρήσοντες. Οἱ μὲν οὖν Βυζάντιοι παρεσκευάζοντο ἀμυνούμενοι, καὶ ἀπὸ τοῦ C τείχους ἐμάχοντο πρὸς τοὺς Ἰανυΐους ἀξίως λόγου. Καὶ ὡς προσέβαλον τῷ τείχει ἀπὸ τῶν νεῶν, καὶ ἐπειρῶντο ἑλεῖν, οὐκ ἠδύναντο ἐπιβῆναι τοῦ τείχους, ἀμυνομένων τῶν Ἑλλήνων κατὰ τὸ καρτερόν· ἐνταῦθα, ὡς οὐδὲν αὐτοῖς προεχώρει, διέστησάν τε καὶ ἀπέπλεον ἐπὶ Ἰταλίας. Ἡ μέντοι πόλις τῶν Ἰανυΐων ἡ Γαλατίη ἐπολέμει ἐπὶ συχνόν τινα χρόνον τῷ Βυζαντίῳ, καὶ τηλεβόλους ἐξ ἀλλήλων οἵ τε Ἕλληνες καὶ οἱ ἐκ τοῦ [10] Γαλάτου ἐνέβαλον. Ὁπότε καὶ ὁ Λεοντάρης Ἰωάννης, τῷ τείχει τῆς [11] Γαλατίας σφοδρῶς ἐπεισπεσὼν, ἀπέκλεισε ταύτην, στερηθεῖσαν παντὸς τροφίμου καὶ τῶν ἄλλων, καὶ πολλοὺς τῶν ἀπὸ τῶν νηῶν τῶν Ἰανυΐων ἐπιδραμὼν οὗτος, κατέσχε, καὶ μεθ' ἁλύσεων τῷ βασιλεῖ Ἰωάννῃ ὄντι ἐν τῷ οἰκήματι τοῦ Ξυλλᾶ [12], προσεκό- D μισεν ὡσεὶ τριακοσίους, προσευρὼν τούτους ἐν τῷ χάρακι τοῦ [13] Γαλάτου. Μετὰ ταῦτα διαπρεσβευσάμενοι πρὸς ἀλλήλους, περί τε τῶν ἔξω ἀμπέλων [14] τοῦ Γαλάτου, καὶ περὶ τῶν κουμερκίων αὐτῶν, ὅπως συγκατατεθῇ ὁ βασιλεὺς, συγκατένευσαν οἱ Ἰανυΐοι, ἀποχαρίσαντες καὶ μᾶλλον τῷ βασιλεῖ χρυσίνους [15] χιλίους φθορᾶς ἕνεκα τοῦ ἐν τῇ βασιλίκου [16] πύργου, εἰς ὃν οἱ Ἰανυΐοι τηλεβόλους ἐχρήσαντο, καὶ τῶν ἐργαστηρίων, τῶν ἐν τῇ μέσῃ,

Notulæ marginales.

[7] *In uno* πορευόμενοι βάδην ἐπ. [8] *ul.* ἐγένετο. [9] *forte legendum,* καταχαίνοντες. *R. ut in cont.* [10] τῶν F. *sic etiam in uno, in al. ut c.* [11] τοῦ Γαλάτου *al. ut c.* [12] *In uno* Ξυλλᾶ. [13] τῶν Γ. [14] *In uno* ἀμπελίων. [15] Φλωρία χίλια. [16] βασιλικὸ π.

ἐξ ὧν ἐχαλάσθησαν, καὶ τὴν σημαίαν αἱρεῖν τοῦ βασιλέως Ἑλλήνων. Ταῦτα μὲν ἐς τοσοῦτον τοῖς Ἕλλησι προσενήνεκται [17] ἐς τοὺς Ἰανυΐους.

Ἰωάννης μέντοι ὁ τῶν Ἑλλήνων βασιλεὺς, ἐνταῦθα διαπρεσβευόμενος πρὸς τὸν Ῥωμαίων ἀρχιερέα Εὐγένειον τοὔνομα ἔχοντα, ὥστε ἐς ταυτὸ συνιέναι, καὶ τὴν ἐπὶ τῆς θρησκείας διαφορὰν συνεξελεῖν, ἐπειρᾶτο τῆς τῶν ἑσπερίων γνώμης, εἰ περὶ πολλοῦ Ῥωμαῖοι ποιοῖντο, ξυμβῆναι τοῖς Ἕλλησιν. Ὡς δὲ καὶ ἐπὶ τοὺς Γερμανοὺς ἀφίκετο αὐτῷ ἡ πρεσβεία, ἐτύγχανον δὲ τότε οἱ Γερμανοὶ περὶ Βασιλῆαν πόλιν, διενεχθέντες γνώμῃ πρὸς τὸν Εὐγένειον ἀρχιερέα, καὶ ἀποδοκιμάζοντες αὐτὸν, καθίστασαν αὐτοὶ ἀρχιερέα Φελίκιον τοὔνομα, ἄνδρα τῶν παρ' αὐτοῖς δοκίμων, ξύνοδόν τε ποιησάμενοι κοινῇ, κἀποδεδειγμένοι. Οὗτοι μὲν οὖν ἄμφω πληρώσαντες τριήρεις, μετεπέμποντο ἑκάτεροι ἐπ' αὐτοὺς Ἰωάννην τὸν Βυζαντίου βασιλέα, τήν τε ξύνοδον ἐπὶ σφίσι ποιήσασθαι ἑκάτεροι ἀξιοῦντες, καὶ συνεξελεῖν σφίσι τὰ διάφορα ξυνφιδὰ ὑποδεικνυμένους. Ὡς δὲ ἀφίκοντο ἀπὸ τῶν ἀρχιερέων ἀμφοῖν τριήρεις, τὴν μέντοι ξύνοδον τὸν τῆς Βασιλῆας πλοῦν ἀπεπέμψατο ἠπίως, φάμενος ἐπὶ τοὺς Ῥωμαίους αὐτὸν ἐνδεδέσθαι πρότερον, καὶ τούς τε Οὐενετοὺς, καὶ τὴν ἄλλην Ἰταλίαν, ἐνταῦθα αὐτὸν ἰέναι κελεύοντας· παραλαβὼν δὲ τούς τε Βυζαντίου ἀρχιερεῖς, καὶ Ἑλλήνων τοὺς ἐλλογίμους, ᾤχετο ἀποπλέων ἐπὶ Ἰταλίαν. Καὶ ἐς τοὺς Οὐενετοὺς ἀφικόμενος, ἐκομίζετο ἐπὶ Φεῤῥαρίας ᾗ διατρίβειν τὸν ἀρχιερέα Εὐγένειον ἐπυνθάνετο· ἐκομίζετο δὲ διὰ τοῦ Ἠριδανοῦ. Διέχει δ' αὕτη πόλις ἀπὸ τῶν Οὐενετῶν σταδίους περὶ τοὺς τριακοσίους. Ἄρχοντας δὲ ἔχει ἄνδρας, οἰκίας τῶν Ἐστησίων καλουμένους. Ἔστι δ' ἡ πόλις αὕτη εὐδαίμων τε καὶ πολυάνθρωπος, καὶ περὶ αὐτὴν ῥέει ποταμὸς τοὔνομα Πάδος. Οἰκεῖται δὲ ἡ πόλις ἐς τὴν Ῥωμαίων μοῖραν ἀποτεταγμένη. Ἐγένοντο δ' οὗτοι, οὓς ἐσήμαναν ἄρχοντας τῆς πόλεως ὧδε. Ἀνὴρ δὲ οὗτος, ὁ τότε τῆς πόλεως ἄρχων, ἐπιεικής τε καὶ οὐκ ἀσύνετος. Ξυμφορὰ δὲ συνεβεβήκει αὐτῷ τοιάδε. Γυνὴ ἦν αὐτῷ, θυγάτηρ τοῦ Μονφεῤῥαρίας [18] ἡγεμόνος, τό τε εἶδος ἀρίστη, καὶ τὸν τρόπον τὸ ἔμπροσθεν οὐκ ἀγενής. Αὕτη ἠράσθη νόθου υἱέος τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς. Ὃς ἐπεί τε ἐφοίτα παρ' αὐτὴν ὄψιμος, ᾗ νομίζεται, ἁπλοϊκώτερον μᾶλλον τοῖς κατὰ τὴν Ἰταλίαν οἰκοῦσι, προὐκαλεῖτο, ἐν παιδιᾷ γενομένη σὺν τῷ νεανίᾳ ἐπὶ τὸν ἔρωτα. Καὶ ὡς ᾔσθετο δὴ ἐρωμένην αὐτοῦ, ἐσῄει τε αὐτὸν ὁ τῆς γυναικὸς ἔρως. Καὶ ἐπὶ χρόνον ἐπεμαίνετο τῇ γυναικὶ, μητρυιᾷ οὔσῃ ἑαυτοῦ. Τῶν δὲ θεραπαινίδων τις, ὡς ᾔσθετο τούτων οὕτως ἀλλήλων ἐρώντων, καὶ συγγενομένων, καταγορεύει τῷ ἑαυτῆς ἐραστῇ, ᾧ δὴ

A quæ in medio positæ erant, destructas, ut potiri possent imagine sive signo regis Græcorum. Bellum inter Byzantios et Januenses hujusmodi exitum habuit.

Bello isto finito, Joannes, Græcorum rex, legatos ire jubet ad Romanum pontificem Eugenium nomine, petentes ut concilium celebraretur, quo inter utrosque religionis contentionem decenter componerent. Tentabat eo modo Occidentalium animos, num plurimi facerent concordiam constabiliri cum Græcis in religionis controversia. Legati in Germaniam venere. Ea tempestate Germani Basileæ erant congregati, dissidentes sententiis contra Eugenium pontificem : quem reprobantes, B crearunt pontificem nomine Felicem, virum inter ipsos in primis spectatæ probitatis. Hunc concilii consensu pontificem declararunt. Ambo igitur pontifices triremes instruunt, et Joannem Byzantii regem accersebant. Uterque enim sub se concilium agitari, et religionis controversiam, quæ cum Græcis intercesserat, finiri volebat. Cum ab utroque venissent triremes, rex quidem benignis verbis et placide concilii Basileensis legationem dimittebat, dicens, se cum Romanis et Venetis et cum reliqua Italia jam ante collocutum, qui omnes se Romam proficisci jubeant. Assumens itaque Byzantii sacerdotes, et Græcorum sapientissimos et doctissimos, navigabat in Italiam. Cum venisset ad Venetos, inde solvens ferebatur Ferrariam, C ubi morari pontificem Eugenium acceperat. Hæc urbs distat Venetiis stadiis fere trecentis. Duces et principes habet qui sunt de familia Estensium; opibus hominumque multitudine excellit. Pado fluvio alluitur. Subjecta est Romano pontifici. Duces seu principes, quos modo diximus, accipit. Vir ille (71) qui tum temporis in urbe rerum summa potiebatur, æquitatis studiosus nec cætera imprudens erat. Hujusmodi autem ei accidit calamitas. Uxorem habebat filiam ducis Monferrariæ (72), pulchritudine formæque elegantia præstantem. Mores mulieris, antequam id contigisset, modestia insigni coruscabant. Hæc insaniebat amore privigni, qui filius ducis erat no- D thus (73). Qui cum serius ad eam veniret, quam moris est eorum qui in Italia lautius vivunt, juvenem inter ludendum ad amorem provocat. Hic intelligens se a muliere amari, et ipse mulieris amore exarsit, et aliquanto tempore stupri consuetudinem cum noverca sua habuit. Ancilla autem quædam ut cognovit amorem illorum, amatori suo rem omnem enarrat. Is vero duci admodum charus erat, et ab eo **153** honorifice admodum tractabatur. Is igitur ubi rem cognovit

Notulæ marginales.

(71) Borsius.
(72) Montisferrati.
(73) Accidit facinus hoc circa annum 1400, sub Nicolao pontif. Uxor ea fuit Ziliola, Franci Carrariensis filia.

[17] προσν. [18] Μονφεῤῥάτου. *In al. ut c.*

indicio ancillæ, necnon ipse eamdem explorasset, accedit dominum, inquiens: O domine, mihi contingat magis terræ hiatu contegi, quam ut diutius cernam in ædibus tuis adeo nefanda scelera committi. Nam uxorem tuam rem habere cum filio tuo notho, impiissima perpetrantes, vidi. Proinde da operam ab ista muliere libereris, nec amplius cum ipsa converseris. Filium quoque fac aliquo ableges. His auditis, dux obstupuit. Deinde percunctatus est, quomodo rem istam cognovisset. Dixit quoque, se velle eam rem explorare, et præsentem rei illius fore spectatorem. Faciens itaque supra lectum foramen haud perinde magnum, ne deprehenderetur ab amantibus, per id spectabat filium suum nothum concumbere cum uxore in lecto. Descendens igitur ambos opprimit inopinato, et uxorem in hunc modum alloquitur: O mulier, quis dæmon eo dementiæ te adegit, ut commiscceris turpiter filio meo, impiissima omnium quas novimus? Qua ratione id nostro matrimonio honestum fore arbitrata es? Quæ respondens ait: Quod talia fecerim, domine, matrimonii fidem violans, non eo inficias, verum culpam agnosco, ejusque rei impiæ ego sola caput et origo sum. Ego scelerata opera animo concipiens, vi majore coacta, nescio quo modo ad istam impietatem concesserim, et adolescentem invitum in istud nefarium opus traxerim. Merito igitur ego pœnas pendo. Rogo tamen, in adolescentem, cujus nulla culpa est, ne sævire velis. Deinde filium vocavit, interrogans, an justa hæc sint, quæ fecerit in ipso opere deprehensus. Adolescens attonitus cum negare non posset, ad petendam veniam convertebatur. Secutus est vir amoris istius nefandi conscius, qui utrisque operam, ut cupitis potirentur, locaverat indefessam. Erat autem mimus (74), qui ab initio adolescentem in istum amorem impulerat. Et hunc accersens interrogabat dominus: Quid causæ fuit, quare adeo impium in me patraris facinus? Hic respondit: Quia tu rapuisti amicam filii tui, et cum ea concubuisti, quapropter merito ista contigere tuo. Nam ducis filius amabat mulierem ejus urbis, necdum tamen cum ea coierat. Pater igitur cum intellexisset eam esse forma præditam supra modum venusta, vi eam opprimens, Veneris gaudium ei abstulit. Mimus igitur hujus amoris causam omnem in istud facinus rejiciebat. Hæc sigillatim cum audisset, adolescentem, deinde mulierem, postremo mimum capite truncari **154** jussit. Hæc est calamitas, quæ Ferrariæ principem ea tempestate oppresserat. Nec multo post Ligurum principis (75) filiam uxorem duxit, et missis seriis, plerumque jocis se tradens, fortunam adversam levabat.

A πάντων ἠρέσκετο ὁ ἡγεμὼν τῆς πόλεως, καὶ ἐτίμα μεγάλως. Ἐπεί τε ἐξέμαθε καὶ αὐτὸς αἰσθόμενος, ἐξαγορεύει τῷ δεσπότῃ αὐτοῦ· Ὦ [19] δέσποτα, ἐμοὶ μέντοι κατὰ γῆς εἴθε ἂν γένοιτο, καταδῦναι μᾶλλον, ἢ ὁρᾷν τοιαῦτα, ἐν τῷ σῷ οἴκῳ ἀθέμιτα γινόμενα πράγματα. Τὴν γάρ τοι δέσποιναν ἐμοὶ ἐθεασάμην σὺν τῷ παιδὶ νόθῳ μίσγεσθαι ἐν φιλότητι, ἄθεσμα ἐργαζομένους. Ποίει τε ὅπως ἐξαπαλλαγῇς ταύτης τῆς γυναικὸς, μηκέτι αὐτῇ συνοικοίης, ἀλλ' ἀπόπεμψον καὶ τὸν νεανίαν. Ὁ δὲ ὡς ἐπύθετο, ἐν θαύματι μὲν εἴχετο ἐπὶ τῷ γεγονότι. Ἱμείρετο δὲ ὅτῳ τρόπῳ ἐξαγορεύει τὸ γεγονὸς, καὶ αὐτὸς ἔφη ἐθέλειν θεάσασθαι, καὶ αὐτόπτης γενέσθαι. Ἐνταῦθα ἐπὶ τὴν κοίτην ἄνωθεν ὀπὴν ποιησάμενος βραχεῖαν, ὥστε μὴ αἰσθάνεσθαι ἐκείνους τῆς ὀπῆς, B ἐθεᾶτο ἄνωθεν τὴν γυναῖκα αὐτοῦ μισγομένην τῷ παιδὶ αὐτοῦ ἐν τῇ κοίτῃ. Ὡς δὲ κατεῖδέ τε καὶ ἐξέμαθε τὸ γεγονὸς, μεταπέμπεται πρῶτα μὲν τὴν γυναῖκα· ἐπεὶ δὲ παρῆν, ἔλεγε τοιάδε· Ὦ γύναι, ποῖός σε δαίμων ἐς τοῦτο μανίας συνελάσας [20], ὥστε παιδὶ τῷ ἐμῷ συγγενέσθαι, ἀνοσιώτατα πασῶν δὴ γυναικῶν ὧν ἴσμεν ἡμεῖς, καὶ πῶς οἴει τοῦτο καλῶς ἔχειν ἐμοί τε καὶ σοὶ ἐς τὸν γάμον; Ἡ δὲ ὑπολαβοῦσα ἔφη· Ἀλλ' ὅπως, ὦ δέσποτα, τοιαῦτα εἰργασάμην τὸν σὸν γάμον, οὐκέτι εἰμὶ ἔξαρνος, ἀλλ' εἶναι ἀληθῆ ταῦτα ὁμολογῶ. Μόνη δὲ τούτου ἐγὼ αἰτία κατέστην, αὐτή τε ἀνοσιώτατα ἔργα ἐς νοῦν τιθεμένη, ὑπὸ ἀνάγκης μείζονος προαχθεῖσα, οὐκ οἶδ' ὅπως ἐς τοῦτο γενομένη, καὶ τὸν νεανίαν C ἄκοντα ἐφελκομένη ἐς τὸν ἀνοσιώτατον ἔρωτα. Καὶ αὐτὴ μὲν δικαίως ἂν τὴν δίκην ὑπέχοιμι. Δέομαι δέ σου, μὴ περὶ τὸν νεανίαν ἀνήκεστα βουλεύσασθαι, οὐδαμῇ τούτου αἴτιον ὄντα. Ἐνταῦθα τὸν παῖδα μετὰ ταῦτα αὐτίκα μεταπεμψάμενος, ἐπήρετο εἰ δίκαιά ἐστιν ἅττα ἐπ' αὐτοφόρῳ ἑάλω ποιῶν. Καὶ ὡς οὐκ εἶχεν ἀρνεῖσθαι ἐκπλαγέντα, συγγνώμην ζητῶν ἐπετράπετο. Εἵπετο δὲ τῷ νεανίᾳ καὶ ἄνθρωπος, ὃς συνῄδει τε αὐτοῖς τὸν ἔρωτα καὶ συνηπίστατο, καὶ ὑπουργῶν διετέλει ἀμφοῖν· μῖμος δ' ἦν. Ὃς τήν τε ἀρχὴν τῷ νεανίᾳ ὤτρυνεν ἐπὶ τὸν ἔρωτα. Καὶ τοῦτον καλέσας ἤρετο ὁ δεσπότης, πόθεν τοσοῦτον ἔργον ἑαυτὸν πεποιηκὼς εἴη ἀνοσιώτατον. Ὁ δὲ ἔλεγεν, ὅτι Τὴν ἐρωμένην τοῦ σοῦ παιδὸς D ἑλόμενος συνεγένου. Διὰ ταῦτα σὺν δίκῃ ἐποίησέ τε τοιαῦτα. Ὁ γάρ τοι παῖς αὐτοῦ ἤρα γυναικὸς ἐν τῇ πόλει, οὐ μέντοι συνεγένετο τῇ γυναικὶ ταύτῃ. Καὶ ἐπεί τε ἐπυνθάνετο καλλίστην εἶναι ὁ πατὴρ, ὕστερον ἐβιάσατό τε καὶ συνεγένετο. Τὴν αἰτίαν ὁ μῖμος τόν τε νεανίαν ἐπὶ τὸν ἔρωτα τῆς γυναικὸς ἐκείνης προετρέψατο. Ταῦτα μὲν οὖν ὡς ἕκαστα ἐπύθετο, ἐκέλευσε [21] τὴν κεφαλὴν τοῦ παιδὸς ἀποταμομένους, μετὰ ταῦτα αὐτίκα καὶ τῆς γυναικὸς ἀποταμεῖν, καὶ ὕστερον τοῦ μίμου. Τοιαύτῃ μὲν τύχῃ ὁ τῆς πόλεως ἄρχων περιπεσὼν, συμφορᾷ τε

Notulæ marginales.

(74) Parasitus.

(75) Rizardam, marchionis Salutiarum filiam.

[19] λέγων, *in al. deest.* [20] ἐλάσας. *In uno*, συνήλασεν. [21] ἐκέλευε *R. ut in c. In uno*, ἀποτεμ.

ἐχρῆτο, καὶ οὐ πολλῷ ὕστερον ἔγημε θυγατέρα τοῦ Λιγύρων [22] τυράννου, καὶ παιδιᾷ ἀνεὶς ἑαυτὸν τὰ πολλὰ, παρεμυθεῖτο τὴν τύχην.

Ὁ μέντοι Ἑλλήνων βασιλεὺς, ὡς παρῆν ἐν Φεῤῥαρίᾳ παρὰ τὸν Ῥώμης ἀρχιερέα, ὡς αὐτοῦ τότε διατρίβων ἐτύγχανεν, ἀπὸ Ῥώμης ἀφικόμενος· Οὐενετὸς γὰρ ἦν καὶ τῆς πατρίδος, ἐδεῖτο τιμωρεῖν αὐτῷ ἐς τὴν πρὸς Γερμανοὺς διαφοράν. Ἐς διάλεξίν τε κατέστησαν πολυπραγμονοῦντες τὴν διαφορὰν, ὅποι ἔχει ἄμεινον κεῖσθαι αὐτοῖς ἀμφοῖν. Ἐντεῦθεν δὲ ἀπαλλαττόμενοι, ἀφίκοντο ἐς Φλωρεντίαν τὴν Τυῤῥηνῶν μητρόπολιν, πόλιν μεγάλην τε καὶ εὐδαίμονα, καὶ καλλίστην τῶν ἐν Ἰταλίᾳ πόλεων. Ἡ δὲ Τυῤῥηνία ἄρχεται μὲν ἀπὸ Περώζης πόλεως, καὶ ἀπείργουσα ἐν δεξιᾷ πόλιν εὐδαίμονα Βονωνίαν, διήκει ἐπὶ τὴν Λούκην. Ἔστι δὲ ἥ τε Λούκη, καὶ τὸ Περούζιον, πόλεις αὐτόνομοι, ἐς δημοκρατίαν ἀποκλίνουσαι. Ἡ δὲ Φλωρεντία πόλις ἐστὶν ὀλβιωτάτη μετά γε τὴν Οὐενετῶν πόλιν, ἐπὶ ἐμπορίαν ἅμα καὶ γεωργοὺς παρεχομένη τοὺς ἀστούς. Συνέσει δὲ τῶν ἄλλων δοκοῦσιν οὗτοι προέχειν, καὶ διαπράττεσθαι ἄμεινον, ἐς ὅ τι ἂν γένοιτο οἱ τῆσδε τῆς πόλεως ἄνδρες. Εὐθύνονται [23] δὲ κατὰ τάδε. Βουλή ἐστιν αὐτοῖς ἐς πεντακοσίους, περὶ τῶν τῆς πόλεως πραγμάτων τὴν ψῆφον τιθεμένη, καὶ περὶ πολέμου καὶ εἰρήνης καὶ πρεσβειῶν χρηματίζουσα σφίσι. Καὶ ἄνδρες δύο πάρεστον αὐτοῖς ἐπήλυδες, οὓς μεταπέμπεται ἡ πολιτεία, τιμῶντες. Τὸν μὲν δικαστὴν ἐφιστᾶσιν αὐτῇ τῶν ἐγκλημάτων τῆς πόλεως· τὸν δὲ ἐς τὸ τὰς ἄλλας δίκας δικάζειν τῆς πόλεως αὐτὸν ἀμφὶ τὴν τῆς πόλεως ἄλλην διοίκησιν ἔχουσιν. Ἐπήλυδας δὲ οὕτως ἐπάγονται τοὺς ἄνδρας αὐτοὺς, ὡς ἂν μὴ πολῖται, οἵ τε δικάζοντες δίκην τινὰ, ἐπὶ θάτερα ταλαντεύοιντο. Αἱροῦνται δὲ ἄρχοντας τῶν πραγμάτων τῆς πόλεως, καὶ σημαιοφόρον παρ' αὐτοῖς καλούμενον, τριμηνιαίους τὴν ἀρχὴν, ἐς οὓς τὰ πράγματα τῆς πόλεως, τά τε χρήματα καὶ ἡ πρόσοδος ἀναφέρεται. Καὶ ἐπειδάν τινες πόλεμον φέροντες ἢ εἰρήνην ἀνηνέχθη ἐς αὐτοὺς, οὗτοι αὖ ἐπὶ τὴν πεντακοσίων βουλήν. Τοὺς δὲ ἄρχοντας αἱροῦνται ἀπὸ τοῦ δήμου, δημότας τε ὄντας, καὶ τεχνῶν τινων ἐπιστάτας. Ἔξεστι δὲ καὶ ὁτῳοῦν ξένῳ ἐν ταύτῃ τῇ πόλει γενέσθαι πολίτῃ, ξυνεισφέροντι ἐς τὴν πόλιν, καθὰ νομίζεται αὐτοῖς. Ἡ μέντοι βουλὴ, ἐπειδάν τινι ψήφῳ προσκέοιτο, τοῖς τε ἄρχουσιν ἐπιτρέπει διαπράττεσθαι ὡς κάλλιστά τε καὶ ἄριστα. Ἐς ταυτὸ δὴ τὸ τῆς πολιτείας εἶδος τετραμμέναι εἰσὶ σχεδόν τοι σύμπασαι αἱ τῆς Τυῤῥηνίας πόλεις, τό τε Περούσιον, ἡ Λούκη, καὶ τὸ Ἀρέτιον, καὶ αἱ Σῆναι, πόλεις. Ἐνταῦθα δὴ ἀφιγμένοι οἱ Ἕλληνες σὺν τῷ ἀρχιερεῖ, πολυπραγμονοῦντες μὲν ἐπί τινα χρόνον τὴν τῆς θρησκείας διαφορὰν, ὅποι τε ἔχει ἄμεινον εἰρῆσθαι αὐτοῖς, καὶ τελευτῶντες ξυνέβησαν ἐς τὸ αὐτὸ, ξυνιφθὰ ἀποφηνάμενοι ἀμφότεροι σφίσι τὰ διάφορα, ὡς τῇ γνώμῃ

A Rex Græcorum cum venisset Ferrariam, ad Romanum pontificem Eugenium quartum, qui ibi versabatur, cum eo ab urbe Roma esset profectus (erat enim Venetus), precibus fatigatur a pontifice, ut se juvaret in contentione, quæ intervenisset sibi cum Germanis. Et cum in colloquium venissent, plurima de contentione illa disseruerunt, rationem ineuntes qua utrique res pulchrius et felicius succederent. Hinc profecti, venere Florentiam Tyrrhenorum (sive Hetruriæ) metropolim, urbem magnam et opulentam, quæ pulchritudine omnes Italiæ urbes exsuperat. Tyrrhenia (quæ et Hetruria) incipit ab urbe Perusio, et dextra tenens Bononiam urbem opulentam, pertingit usque Lucam. Luca autem et Perusium sunt civitates li-B beræ, et in democratiam versæ reguntur. Florentia, extra Venetorum urbem, Italiæ urbs opulentissima est, civesque ad agriculturam et mercaturam extrudit. Hi intelligentia reliquos excellere videntur, optimeque efficitur quidquid viri isti fuerint aggressi. Respublica hoc modo administratur. Est in ea consilium quingentorum virorum, qui de civitatis rebus consultant, de bello, de pace, de legatis sententiam ferentes. Habent viros duos peregrinos (76), quos accersentes plurimum venerantur. Unum criminum capitalium judicem constituunt, alterum reliquas urbis controversias judicare jubent. Cives autem reliqua reipublicæ munia obeunt. Peregrinos autem propterea C asciscunt, ne cives favore aut odio adducti, in alterutram partem jus dicentes abducantur. Ducem seu principem reipublicæ creant, quem signiferum nuncupant: qui trimestre tempus magistratum gerit, ad quem universæ civitatis reditus et tributa referuntur. Si qui hunc adeunt, pacem aut bellum afferentes, statim deducuntur ad quingentorum consilium. Magistratus legunt de populo populares, et quorumdam artificiorum præsides. Licet cuilibet ejus urbis fieri civi, si statutum pretium intulerit: consilium illud si quid decreverit, id ut executionem sortiatur, ducibus mandant. Hæc reipublicæ forma pene omnium Tyrrheniæ urbium est. Nam juxta hanc gubernantur Perusium, Luca, Aretium et Senæ. Huc cum per-D venissent Græci, multa diu egere cum pontifice in religionis negotio, volentes id ad optimum deducere finem. Postremo **155** eo ventum est, ut inter se consentirent et concordiam inter se conglutinarent. Itaque in hanc sententiam euntes, decreverunt in posterum nihil in religionis negotio innovare. Et ut ista rata manerent, scriptis et sanctorum obtestatione sanxerunt, se deinceps

Notulæ marginales.

(76) Eos prætores sive potestates vocant.

[22] *In ora*, οἶμαι ὁ δοῦκας Μπόρσος ἦν. [23] εὐθύνεται. *Sic etiam R.*

unanimes in religionis negotio fore. Hinc Romanus pontifex allegit in cardinalium ordinem (qui primus apud pontificem est) viros duos Græcorum nobilissimos, eosque sibi familiaritate junxit. Vocantur enim cardinales, quasi religionis duces et antistites. Hos enim honore sibi proximos triginta elegit pontifex, iisque sociis et consiliariis utitur. Suppeditat his reditus sufficientes, assignans iisdem regiones, unde opes sufficientes accipiant. Hic quidem minores, alius majores acquirit opes, secundum regiones quas singuli sortiuntur. In horum igitur album retulit pontifex viros duos Græcorum, Bessarionem Trapezuntium, Nicææ episcopum, et Isidorum Sarmatiæ (quæ et Russia) episcopum. Nam horum opera plurimum adjutus est in concordia cum Græcis ineunda. De Bessarione quæ accepi, diligenter adnotabo. Bessarion tanto erat instructus a natura intellectu, ut præstantissimos Græcorum non dico æquaret, verum superaret. Judicio in re qualibet plurimum pollebat. Græcarum Latinarumque litterarum tanta peritia huic viro inerat, ut facile eruditionis palmam inter omnes caperet. Nicolaus, qui Eugenio successit, virum hunc coluit plurimum. Quapropter Bononiæ urbi opulentæ eum præfecit, ut eam tutaretur. Cum autem ea urbs usque seditionum procellis jactaretur, et seditiosi usque inter se contendere non cessarent, plane inter istos tumultus vir ille divinus apparuit. Urbs ista opibus et reliqua felicitate nihil cedit vel præcipuis Italiæ oppidis : litterarum studio præstantissimis Italiæ urbibus connumeratur. Isidorum virum prudentem patriæque amantem, cum Byzantii pro patria pugnaret, a Barbaris captum esse constat. Pontifex Eugenius hunc virum, cum ejus auctoritas maxima apud Græcos haberetur, elegit, putans eum rebus suis plurimum momenti allaturum in concordia cum Græcis jungenda, quod et evenit. Rex Græcorum cum præsidium ad retinendum Byzantium peteret, pontifex respondit promittens, sibi in posterum et regnum illud Græcosque curæ fore; præterea se non cessaturum Pannones et Germanos incitare, ut arma contra Turcos capiant, quatenus Græcis et aliis bonum videatur. His ita compositis, rex Byzantium proficiscitur.

A ἐς ταυτὸ ἄμφω τῷ γένει ἰόντες, μηδεμίαν βούλεσθαι σφίσι καινοτομίαν αὐτοῖς. Καὶ ἐξέφερον τοῦτο γράμμασι, καὶ ἐς τοὺς ἁγίους ἐπιμαρτυρούμενοι μηδέτερον νεωτερίζειν πρὸς τὴν θρησκείαν. Ἐντεῦθεν ἐπιλεξάμενος ὁ τῶν Ῥωμαίων ἀρχιερεὺς ἄνδρε δύο, τῶν Ἑλλήνων εὐδοκιμωτάτω, ᾠκειώσατό οἱ, ἀνακτώμενος [24] τὰ μάλιστα ἀξίως τε τῆς παρ' ἑαυτῷ τιμῆς τῆς μεγίστης, καρδινάλεις τε ἀπέδειξεν, οἷα τῆς θρησκείας ἡγεμόνε [25]. Τούτους γὰρ δὴ ἐς τὴν παρ' ἑαυτῷ χώραν ἱδρυμένους, ἀμφὶ τοὺς τριάκοντα, ἑταίρους τε αὐτῷ ἐπάγεται καὶ συμβούλους, παρεχόμενός τε πρόσοδον ἱκανὴν, καὶ χώραν ἀφ' ἧς ἂν αὐτοῖς προσίοι χρήματα, τῷ μὲν πλέω, τῷ δὲ ἐλάττω, ἀξιῶν ὡς ἔχει τε ἑκάστῳ καὶ χώρας. Ἐς τούτους δὴ ἀπολεξάμενος ἄνδρας δύο τῶν Ἑλ-B λήνων, Βησσαρίωνα τὸν ἀπὸ Τραπεζοῦντος, Νικαίας ἀρχιερέα, καὶ Ἰσίδωρον τὸν Σαρματίας ἀρχιερέα, ὑπουργώ τε ἔσχεν αὐτῷ καὶ συνεργὼ ἐς τὴν πρὸς τοὺς Ἕλληνας διάλυσιν τῆς διαφορᾶς. Περὶ μὲν οὖν Βησσαρίωνος τοσόνδε ἐπιστάμενος μνήμην ποιήσομαι· ὡς ξυνέσει τῇ ἀπὸ φύσεως, πολλῶν δὴ τῶν ἐς τοῦτο εὐδοκιμούντων Ἑλλήνων, μακρῷ γενόμενος, καὶ κρίνειν τε ἐφ' ὅ τι ἂν γένοιτο, κράτιστος δοκεῖν γενέσθαι, τὰ δὲ ἐς σοφίαν τὴν Ἑλλήνων τε καὶ Ῥωμαίων οὐδενὸς δεύτερος. Τοῦτον δὴ ἀγασθέντα τὸν Ῥώμης ἀρχιερέα Νικόλαον [26], τὸν μετὰ ταῦτα, ἐπιτρέψαι τῆς Βονωνίας πόλιν εὐδαίμονα ἐπιτροπεύειν αὐτῷ. Ἐν ταύτῃ τε τῆς πόλεως ἐνστάσει ὡς τὰ πολλὰ γενομένης, καὶ τῶν C στασιωτῶν ἐπὶ διαφορὰν σφίσιν ἀφικνουμένων, δαιμόνιόν τινα τῶν ἐν τῇ πόλει, ταύτῃ ἐπιφανῆναι. Ἔστι δ' ἡ πόλις αὕτη ἐν ταῖς κατὰ τὴν Ἰταλίαν πόλεσιν εὐδαιμονίας οὐ πολλῷ τῶν πρώτων λειπομένη πόλεων. Κεκόσμηται δὲ καὶ ἐς τὴν τῶν λόγων ἄσκησιν ἐς τὰ πρῶτα ἀνήκουσαν [27] Ἰταλίας. Τὸν δὲ Ἰσίδωρον, ἐλλόγιμόν τε ὄντα, καὶ φιλόπατριν, ἁλόντα τε ὕστερον ἐν Βυζαντίῳ ὑπὸ βαρβάρων, ἐπαμύνοντα τῇ πατρίδι. Τούτῳ δὲ ὡς ἀξιώσει τε παρὰ τοῖς Ἕλλησι δοκοῦντι προέχειν, καὶ συμπράξειν αὐτῷ τὰ πρὸς τοὺς Ἕλληνας, ἐπιλεξάμενος ὁ τότε Εὐγένειος ἀρχιερεὺς, ξυνέβη ἐς ταυτὸ τοῖς Ἕλλησι· καὶ ἐπικουρίας τε δεομένῳ τῷ Ἑλλήνων βασιλεῖ, ὅσα ἐς φυλακὴν τῆς πόλεως παρεχόμενον, ὑπέσχετο τοῦ λοιποῦ μελήσειν αὐτῷ ἱκανῶς τῆς D βασιλείας αὐτοῦ καὶ τῶν Ἑλλήνων, καὶ τοὺς Παίονας καὶ Γερμανοὺς ἐπὶ Τούρκους ἀναγνώσονται στρατεύεσθαι, μὴ ἀνεῖναί ποτε ἐποτρύνοντα ἐς τοῦτο αὐτοῖς, ὥστε ἀγαθὸν ἥδεσθαι τοῖς τε Ἕλλησι καὶ τοῖς ἄλλοις. Ταῦτα ὑποδεξαμένου τοῦ ἀρχιερέως, ἐκομίζετο ἐπὶ τὴν [28] βασιλείαν Βυζαντίου μετὰ ταῦτα ὁ τῶν Ἑλλήνων βασιλεύς.

Græci **156** domum reversi, non amplius his quæ convenerant in Italia, stare voluerunt : verum apprehendentes sententiam diversam, noluerunt amplius in religionis negotio adhærere Romanis. Hinc motus pontifex Romanus, viros quosdam doctos Byzantium ad Græcos misit, ut cum his in colloquium venirent : qui quidem synodum et con-

Οἱ μὲν οὖν Ἕλληνες, ὡς ἐπ' οἴκου ἐγένοντο, οὐκέτι ἔφασαν ἐμμένειν τοῖς ὡμολογημένοις, ἀλλὰ τοὐναντίον κατέστη, μηκέτι βουλομένοις συντίθεσθαι τοῖς Ῥωμαίοις. Ὁ μέντοι ἀρχιερεὺς καὶ σοφῶν τινας ἐπεπόμφει ἐπὶ τὸ Βυζάντιον παρὰ τοὺς Ἕλληνας, ἐς διάλεξιν ἀφιξομένους τοῖς τῶν Ἑλλήνων σοφοῖς, οἳ οὐ προσίεντο τὴν γενομένην σφίσι

Notulæ marginales.

[24] ἀνακτώμενοι. *R. ut in r.* [25] ἡγεμόνες. *R. ut in c.* [26] Νικόλεων. *sic etiam R.* [27] ἀνήκουσα. *Sic etiam R.* [28] *In uno deest.*

ξύνοδον κατά τὴν Ἰταλίαν, Μάρκῳ τε τῷ Ἐφέσου ἀρχιερεῖ, οὐδὲ τὴν ἀρχὴν τιθεμένῳ τῷ τῶν Λατίνων δόγματι τὸ παράπαν, καὶ Σχολαρίῳ, τῷ τότε παρ' Ἕλλησι τὰ ἐς σοφίαν εὐδοκιμοῦντι. Οὐ μέντοι ἠνύετο αὐτοῖς οὐδὲν ἐς λόγων ἅμιλλαν ἀφικνουμένοις, ἀλλ' ἀπεχώρουν ἄπρακτοι ἐπὶ Ἰταλίας. Ὁ δὲ Εὐγένειος οὐ πολλῷ ὕστερον ἀφίκετο ἐς Ῥώμην, συμβαλλομένων αὐτῷ τῶν Οὐενετῶν, φερομένων τότε τῷ πολέμῳ ἄμεινον πρὸς τὸν Λιγυρίας τύραννον. Οἱ γὰρ Οὐενετοὶ ἐπαγόμενοι στρατηγὸν σφίσιν, ἄνδρα Λίγυρα, Καρμανιόλαν [29] τοὔνομα, κηδεστὴν γενόμενον τοῦ Λιγύρων τυράννου, τότε στράτευμα ἐπέτρεψαν αὐτῷ. Καὶ ὃς παραλαβὼν τό τε στράτευμα καὶ τὰς ναῦς ὅσας ἠξίου πληρῶσαι αὐτῷ τοὺς Οὐενετούς, ἐστρατεύετο πεζῇ τε, καὶ διὰ τοῦ Ἠριδανοῦ, ἔχων ναῦς ἐξωπλισμένας ἐς τὰς ἐπάλξεις ξυλίνας ἀμφὶ τὰς ἑβδομήκοντα, ἐπὶ τὸν Μεδιολάνου ἡγεμόνα τὸν Φίλιππον. Ὑπῆν δὲ ἐκείνῳ στρατηγὸς Νικόλεως ὁ Βραχὺς ἐπίκλην, ἀνὴρ τὰ πολέμια ἀγαθός, καὶ ἐς τὰ πρῶτα ἀνήκων τοῦ πολέμου. Καὶ πρῶτα μὲν ἐφέροντο οἱ Οὐενετοὶ ἐς τὸν πόλεμον ἐπὶ πολὺν χρόνον τινά, ἔς τε τὴν λίμνην [30] τῆς φυλακῆς διαπολεμοῦντες ἀλλήλοις. Καὶ ἐπὶ Βρίξιαν πόλιν ἐλθόντος Νικόλεω τοῦ Βραχέως, καὶ πολιορκοῦντος τὴν πόλιν ὡς ἐξαιρήσοντος, ἀντέστησαν ἐπὶ συχνόν τινα χρόνον, καὶ ἐς τοῦτο ἀνάγκης ἐληλυθέναι, ὥστε καὶ μυίας καὶ γαλᾶς ἐδηδοκέναι, καὶ δεινὰ ὑπενεγκεῖν μὴ ἐνδιδόντας τὸ παράπαν τοὺς Λίγυας· Γουέλφων δὲ μοῖραν οὖσαν ἐν τῇ πόλει, ἀντιστῆναι ἐπὶ τοσοῦτον. Τὴν γάρ τοι Ἰταλίαν σύμπασαν ἐς δύο μοίρας διακεκρίσθαι ἐπυθόμεθα, τήν τε Γουέλφων καὶ Γιβελλίνων. Ὅτῳ μὲν οὖν τρόπῳ καὶ γένος καὶ πόλεις τῶν κατὰ τὴν Ἰταλίαν ἁπανταχῇ ἐς δύο τούτω μοίρας διέστη, ὥστε ἀλλήλους [31] πολεμίας εἶναι, διενεχθεῖσαι τῇ γνώμῃ διαπαντός, καὶ ὅθεν τὴν ἀρχὴν ἔσχε τῆς διαφορᾶς οὔτε τινὸς ἐπυθόμην, ὥστε ἀληθές τι περὶ αὐτῶν ἐπισημῆναι, οὔτ' αὐτὸς συμβαλλόμενος ἔχοιμ' ἂν λέγειν τι ἀσφαλὲς περὶ αὐτῶν. Ἡ μέν τοι Λιγύρων χώρα, καὶ ἡ τῶν Ἰανυΐων, ες τὴν Γιβελλίνων ἀποκέκριται μοῖραν· οἱ δὲ τῶν Οὐενετῶν, καὶ τῶν Ῥωμαίων, καὶ ἡ Μάρχη, ἐς τὴν Γουέλφων διέστη διαφοράν. Τυῤῥηνοὶ μέντοι καὶ ἡ χώρα τῆς Βασιλείας [32], ἐπὶ Ἰαπυγίαν μακρὰν διατείνουσα, ἐπ' ἀμφότερα ταλαντεύονται. Οἱ μὲν γὰρ τούτων ἐς τὴν Γουέλφων, οἱ δὲ ἐς τὴν Γιβελλίνων ἀποκέκρινται μοῖραν. Καὶ ἐν μιᾷ τε καὶ τῇ αὐτῇ πόλει ἔστιν ἰδεῖν ἄμφω τὼ μοίρα διεστηκυία τε καὶ μαχομένα ἀλλήλαις. Δι' ἃ δὴ καὶ ὡς τὰ πλέω τὰς στάσεις λογίζομαι συμβαίνειν τοῖς κατὰ τὴν Ἰταλίαν γίνεσθαι. Συνέβη δὲ ἐν τούτῳ καὶ τοὺς ἐν Παταβίῳ ἐπαγομένους τοὺς σφῶν ἡγεμόνας, Μαρσίλιόν τοὔνομα οἴκου τῶν Καῤῥαρίων, συντίθεσθαι αὐτῷ παραδοῦναι τὴν πόλιν. Ἔστι δὲ αὕτη ἡ πόλις

A cordiam in Italia factam non admittebant. Nam Marcus Ephesi episcopus, et Scholarius Græcorum doctissimus, ne quidem ab initio Latinorum dogmati consensum præstare voluerunt. Ubi ad colloquium et ad disputationem ventum est, Romani nihil efficere potuerunt, verum re infecta domum reversi sunt. Eugenius haud multo post Romam rediit, adjutus a Venetis, qui ea tempestate admodum feliciter bellum gerebant cum Ligurum tyranno. Nam Veneti belli ducem crearunt virum patria Ligurem, qui antea fuerat amicus et affinis Ligurum tyranni. Nomen ducis Carminiola fuit, eique exercitum commiserunt. Qui ut exercitum accepit, et naves tot quot militibus implere Venetos jusserat, B itinere pedestri et per Eridanum proficiscebatur, habens naves ligneis propugnaculis et turribus pulchre instructas, quæ numero erant septuaginta. His copiis munitus pergebat contra Mediolani tyrannum nomine Philippum. Carminiolæ legatus erat Nicolaus cognomento Brachius (77), vir militaris rei peritissimus, qui ad summam bellicarum rerum gloriam evaserat. Veneti in eo bello victores tempore longo fuere. Præliabantur diu, cum præsidio ad lacus custodiam posito. Nicolaus Brachius Brixiam cum exercitu venit, eamque capere nitebatur. Verum oppidani obsidionem longo tolerarunt tempore eoque necessitatis ventum est, ut mures felesque ederent, et durissima quæque sustinerent potius, quam ut C hosti cederent : factio Guelphorum, quæ in urbe erat, adeo fortiter repugnavit. Universa Italia in duas factiones divisa est, in Guelphorum scilicet et Gibellinorum. Quomodo autem urbes totius Italiæ in has factiones abierint, et inter se semper dissidentes animis pugnent, et unde dissidendi initium exortum sit, ex nemine unquam audivi quidquam, ut veri aliquid de iis determinare possim : nec ipse conjecturam faciens, possim quid certi de iis tradere. Ligurum et Januensium regio Gibellinorum factionem sectatur. Veneti et Romani, necnon Marchia, Guelphis adhærent. Tyrrheni et Reginæ regio quæ ad Japygiam in longitudinem patet, utrisque favet. Quidam enim horum in Guelphorum, quidam in Gibellinorum fa- D ctionem **157** discreti sunt. Etiam in una eademque urbe utrasque istas factiones inter se dissidentes et pugnantes cernere est. Hinc plerumque seditiones Italiam colentibus accidere puto. Accidit interea ut etiam Patavini adducerent suos duces, inter quos erat et Marsilius, natus ex familia Caratiorum, qui parabat Carminiolæ prodere urbem. Est autem ea urbs magna et opulenta, in ambitu continens stadia septuaginta, fluvius nomine Brenta eam secat : quo cum undique alluatur,

Notulæ marginales.

(77) Picininus.

[29] *In uno* Καρμανιόλον. [30] *In ora*, λέγω δὲ τάρδα. [31] ἀλλήλας. *Sic etiam R.* [32] βασιλείας. *In uno*, τῆς [illegible]. *In al. ut in cont.*

munitissima redditur. Hunc igitur Marsilium cum adduxissent, constituerunt diem, ad quem proditio perageretur. Verum eo die maxima ingruit tempestas, qua inhibitus nequivit ad præstitutum comparere diem. Quidam proditionis conscius, anxius admodum ne aliquis præveniret et proditionem patefaceret, adveniens ipse proditionis consilia aperit. Qui ut rem cognovere, urbem firmaverunt custodiis : subornarunt quoque insidias Marsilio, qua volebat exire ad hostes. Accedentem igitur ceperunt una cum centum civibus, quos una cum uxoribus necarunt, trucidato etiam Marsilio. Hæc cum sub idem bellum acciderent Venetis, effectum est ut duci Carminiolæ imperium prorogaretur. At postmodum cum proditionis argueretur Carminiola, et in ipso opere esset deprehensus, insidias urbi struens, interfectus est. Dicitur autem, cum duceretur ad supplicium, in eum locum ubi capite truncandus erat, velato et obstructo ore incessisse, ne posset compellare et obtestari eos qui ad spectandum supplicium convenerant. Post hujus viri obitum vocaverunt Franciscum Sfortiam cognomine, quem ducem pronuntiantes, ei commiserunt bellum quod gereret cum Liguriæ principe. Tandem eo res venit, cum impigre adjuvaretur ab Venetis, ut non multo tempore interjecto, dux Mediolani eligeretur. Cum autem Venetorum esset imperator, plurimumque ob eam rem commendaretur, Lodiam usque, quæ Mediolano proxima est, accessit, Pergami regionem, et alia quædam oppidula Liguriæ ultra Adam (78) flumen subigens. Deinde cum bellum inter Venetos et Ligures esset compositum, paceque sopitum, filiam ducis illegitimam uxorem duxit, et cum quasi medius esset inter utrosque, cessavit Nicolaum bello persequi. Is, cum pax convenisset, venit Parthenopen sive Neapolim ad Tarraconnensium regem, volens eum adjuvare, si opera sua indigeret, in bello quod parabat inferre Tyrrhenis.
158 Cum autem nihil isthic invenisset suis rebus accommodum, ad Mediolani ducem reversus est. Nec multo post exspiravit Nicolaus, cum fuisset belli dux optimus, ducendi exercitus pugnandique peritissimus. Cum autem longo tempore renum dolore fuisset excruciatus, tandem mortuus est, relinquens sui per universam Italiam memoriam honestissimam ; fuit porro genere Perusinus.

μεγάλη τε καὶ εὐδαίμων ἔχουσα περίβολον ἀμφὶ τοὺς ἑβδομήκοντα σταδίους. Ῥεῖ δὲ διὰ τῆς πόλεως ποταμὸς Βρέντας τοὔνομα [33], καὶ τούτῳ περιιόντι γενομένη ὠχύρωται ἐς τὰ μάλιστα. Τοῦτον ὡς ἐπήγοντο τὸν Μαρσίλιον συνθέμενοι, ἡμέρᾳ ᾗ αὐτὸν δέοι παρεῖναι ἐς τοὔργον, ἐπιγενέσθαι τε χειμῶνα μέγιστον, καὶ διακωλῦσαι τὸν ἄνδρα παρεῖναι, ἐς ἣν συνέθετο ἡμέραν. Ἕνα δὲ τῶν συνειδότων τὴν προδοσίαν, δεδοικότα περὶ αὑτῷ, μὴ φθάσας ἕτερος καταμηνύσῃ τὴν προδοσίαν, ἀφικόμενος αὐτὸς ἀναγορεύει τὴν προδοσίαν. Οἱ δὲ ὡς ᾔσθοντο, τήν τε πόλιν ὠχυρώσαντο φυλακαῖς, ὡς οἷόν τ' ἦν μάλιστα αὐτοῖς. Καὶ τὸν Μαρσίλιον λοχίσαντες ᾗ ἔμελλε διεξιέναι ἐπιόντα τῇ πόλει, ἑλεῖν τε καὶ τοὺς ἐν τῇ πόλει ἄνδρας, ὡς ἑκατόν που τὸν ἀριθμὸν, σὺν γυναιξί τε ἅμα ἀνελεῖν, καὶ αὐτὸν Μαρσίλιον διαχρήσασθαι. Ταῦτα δὲ ἐς τὸν πόλεμον τοῦτον ξυμβαίνοντα Οὐενετοῖς ἐπέῤῥωσέ τε μᾶλλον, καὶ ἐς τὰς στρατηγίας Καρμανιόλου, τὰ πρῶτα μὲν ἐπὶ πολὺ ἐφέροντο ἄμεινον ἐς τὸν πόλεμον τοῦ Λιγύρων ἡγεμόνος· μετὰ δὲ ταῦτα προδιδόντος τούτου, ὡς ἐμηνύθη αὐτοῖς, ᾗ λέγεται, ἑάλω τε ἐπ' αὐτοφώρῳ ἐπιβουλεύων τῇ πόλει, καὶ ἀπέθανε, τοσόνδε μέντοι λέγεται, ὡς μέλλοντος αὐτοῦ ἐς τὸν χῶρον, ἐς ὃν ἔδει τελευτῆσαι, ἀποβαλόντα τὴν κεφαλὴν, ἐπεσφαλισμένῳ τῷ στόματι ἀφικέσθαι, ὡς ἂν μὴ διαμαρτύρασθαι ἔχοι ἐς τοὺς παρόντας αὐτῷ τελευτῶντι. Μετὰ μὲν οὖν τὴν τελευτὴν τούτου μετεπέμποντο Φραγκίσκον τὸν Σφορτίαν ἐπίκλην, καὶ στρατηγὸν ἀποδειξάμενοι, ἐνεχείρισαν αὐτῷ τὰ πράγματα ἐς τὸν πόλεμον. Τούτῳ μὲν συνήνεγκε χρηματισαμένῳ ἀπὸ Οὐενετῶν αὐτῷ ὕστερον οὐ πολλῷ χρόνῳ ἐς τὴν Μεδιολάνου ἡγεμονίαν ἐλθεῖν· χρηματίζων δὲ αὐτοῖς ἐς τὰς στρατηγίας, καὶ μέγα εὐδοκιμῶν, ἄχρι Λοδίης πόλεως τῆς ἐγγυτάτω Μεδιολάνου ἀφίκετο, καταστρεφόμενος τήν τε Πέργαμον [34] καλουμένην χώραν, καὶ ἄλλα ἅττα τῆς Λιγυρίας πολίσματα, τὰ ἐπέκεινα τοῦ Ἄδα ποταμοῦ. Μετὰ δὲ ταῦτα σπονδῶν γενομένων ἀμφοῖν, τοῖς τε Οὐενετοῖς καὶ τῷ Μεδιολάνου ἡγεμόνι, ἠγάγετο θυγατέρα νόθον τοῦ ἡγεμόνος ἐς γυναῖκα αὐτῷ. Καὶ ἐκ μέσου ἀμφοῖν γενόμενος διετέλει ἡσυχίαν ἄγων πρός τε τὸν Νικόλεων πόλεμον [35]. Οὗτος μὲν οὖν, ὡς αἱ σπονδαὶ ἐγένοντο καὶ εἰρήνη ἦν, ἀφίκετο ἐπὶ τὴν Παρθενόπην παρὰ τὸν Ταῤῥακωνησίων βασιλέα, ὡς συστησόμενός τε ἑαυτὸν τῷ βασιλεῖ, καὶ ὑπουργήσων αὐτῷ, εἴ του δέοιτο ἐς τὸν πρὸς τοὺς Τυῤῥηνοὺς πόλεμον. Ὡς μέντοι αὐτῷ οὐδὲν εὕρατο ἐπιτήδειον, ἐπανήει παρὰ τὸν Μεδιολάνου ἡγεμόνα. Καὶ ὃς οὐ πολὺν χρόνον μετὰ ταῦτα ἐτελεύτησεν, ἀνὴρ τὰ ἐς στρατηγίαν κράτιστος γενόμενος, ἄγειν τε στρατὸν καὶ διαμάχεσθαι. Διαβήτην δὲ ἔχων νόσον ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἐτελεύτησε, καταλιπὼν ἑαυτοῦ μνείαν τῆς Ἰταλίας ἁπανταχῇ, τὸ γένος γενόμενος Περούσιος.

Franciscus non multo post, cum defunctus esset Mediolani dux, cum Venetis inimicitias suscepit, animum in Mediolani tyrannidem intendens. Nam

Φράγγισκος μὲν οὖν, ὡς οὐ πολλῷ ὕστερον ὁ Μεδιολάνου ἡγεμὼν ἐτελεύτησε νόσῳ, τὸν βίον καταλιπὼν, κατέστη δὴ ἐς διαφορὰν αὐτίκα τοῖς

Notulæ marginales.

(78) Abduam.

[33] *In ora*, ὁ πάλαι Μεδόακος. [34] Περγάμου *Sic etiam R.* [35] πολεμῶν *Sic etiam R.*

Οὐενετοῖς, ὡρμημένος ἐπὶ τὴν τυραννίδα Μεδιολάνου. Οἱ γάρ τοι Οὐενετοί, ὡς ἐτελεύτησεν ὁ Φίλιππος, τοῖς τε Μεδιολάνου συνετίθεντο, ἐπὶ ἀριστοκρατίαν παρακαλοῦντες τὴν πόλιν, καὶ τιμωροῦντες αὐτῇ ἐς τὴν τῆς πολιτείας κατάστασιν. Καί πη καὶ ἐπὶ χρόνον τινὰ διῳκεῖτο ἡ πόλις, αἱρουμένη ἀρχὰς τὰς τῶν ἀρίστων σφίσιν ἐνόντων τῇ πόλει. Καὶ ἐστενομάχει αὐτή, ὡς ἐπὶ τὴν ἰσονομίαν τετραμμένη, στρατόν τε ἐπιπέμπουσα. Ἡ μὲν οὖν πόλις ἐστίν, ἣ ἐχώλευεν ἐπὶ τυραννίδα διώκουσα, καὶ ἐπεκαλοῦντο σφίσιν ἡγεμόνα τὸν Φράγγισκον· οἱ δὲ ἄλλοι ἐναντιοῦντο αὐτοῖς. Οὗτος μὲν οὖν στρατὸν συναγείρας, ἦγε σπουδὴν ἐπὶ τοὺς Οὐενετούς, ἧ ἐπυνθάνετο αὐτοὺς στρατοπεδευομένους. Ἐπιὼν δὲ σὺν τῷ στρατῷ ἀγχοῦ τῆς πόλεως, ὡσεὶ σταδίους ἑκατόν, ἐπολιόρκει τὴν πόλιν· πραγμάτων τε τὰ πρὸς τὴν τυραννίδα ἐπιλαβόμενος, τοὺς ἐπιτηδείους αὐτῷ συγκατεργάζεσθαι. Καὶ οὐκ ἐπιτρέπων τῶν ἐπιτηδείων ὁτιοῦν εἰσιέναι εἰς τὴν πόλιν, ὥστε πιεζομένους ἐς ὁμολογίαν αὐτῷ καταστῆναι. Ἐλάσαι μὲν οὖν εὐθὺ [36] τῆς πόλεως, οὐκ ἐποιεῖτο βουλήν, δεδοικὼς τὸν δῆμον τῆς πόλεως, μέγιστον δὴ ὄντα τῶν κατὰ τὴν Ἰταλίαν καὶ πολλαπλάσιον τοῦ ἑαυτοῦ στρατοῦ, πρὸς δὲ καὶ ἄριστον τὰ πολεμικά, τοῦ στρατοῦ ἀξιόχρεων, καὶ τοῦ ἀπὸ Οὐενετῶν στρατοῦ προσδοκίμου αὐτοῖς παρέσεσθαι ἐπὶ τὸν πόλεμον τόνδε. Οὗτος μὲν οὖν αὐτοῦ πράσσων τὰ πρὸς τὴν πόλιν τὴν μονὴν ἐποιεῖτο· ὡς δὲ ἐπιβοηθοῦντα στρατόν, τὸν ἀπὸ Οὐενετῶν, ἐπυνθάνετο παρεῖναι ἤδη ἀγχοῦ προεξαναστάμενος, ἀπήντα ὡς εἶχε τάχους μακρὰν ἀπὸ τῆς πόλεως, ἐς πεντακοσίους μάλιστά πη σταδίους, καὶ ἐστρατοπεδεύετο. Ἐνταῦθα ἀντεστρατοπεδεύετο καὶ ὁ Οὐενετῶν στρατηγός, Κουδουνίδας δ' ἦν ὄνομα αὐτῷ, καὶ περιταφρευσάμενος, ἀνέμενε καὶ τὸ ἀπὸ τοῦ Μεδιολάνου στράτευμα, ἐπιβοηθῆσον αὐτῷ, καὶ τότε τὴν συμβουλὴν ποιήσασθαι. Ἔνθα δὴ ὁ Φράγγισκος, διὰ τῶν κατασκόπων ὡς ἐπύθετο ἀπὸ τῆς πόλεως ἐξελαύνειν τὸν στρατόν, ἐπιβοηθήσοντα τοῖς Οὐενετοῖς, νυκτὸς πυρὰ πολλὰ ἀψάμενος ἐν τῷ στρατοπέδῳ, ὥστε μηδὲν τοιοῦτον ὑπολογίζεσθαι τοὺς πολεμίους, καὶ ἐξοπλισάμενος νυκτός, ἐλαύνει ὅτι τάχιστα σπουδῇ ἐπὶ τὸν Μεδιολάνου στρατόν, καὶ ἐνταῦθα μάχην ποιησάμενος, καὶ διαφθείρας τὸ πλέον τοῦ στρατοῦ, καὶ περιγενόμενος αὐτοῦ, ὥστε μηδοτιοῦν ὑπολειφθῆναι, ὅ τι καὶ ἄξιον λόγου, αὐτίκα ἀπελαύνει ὀπίσω ἐπὶ τὸ στρατόπεδον. Καὶ ξυμβαλὼν τῷ Οὐενετῶν στρατηγῷ, οὐ πολλῷ ὕστερον μάχην τε ἐμαχέσαντο ἰσχυράν, καὶ ἐς φυγὴν τρεψάμενος, εἷλέ τε ἱππέας ἀμφὶ τοὺς ἑξακισχιλίους, καὶ νίκην ἀνείλετο περιφανῆ. Οὐ πολλῷ δὲ ὕστερον ἐπελαύνων ἐπὶ τὴν πόλιν, ᾗ καὶ τὸ πρότερον διέτριβε, καὶ πράττων διεπράξατο. Καὶ εἰσῄει οὐ πολλῷ ὕστερον, εἰρήνην τε ἐποιήσατο, Ναζηραίου τινὸς ἐς τοῦτο παρακινήσαντος. Καὶ τὸν παῖδα αὐτοῦ ἔπεμψεν ἐς τοὺς Οὐενετούς, καὶ εὔνοιαν ἐνδεικνύμενος διετέλει. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ὕστερον οὐ πολλῷ ἐγένετο.

Τότε [37] δὲ ὡς Ἕλληνες ἐπ' οἴκου ἐγένοντο, Εὐγένειος

A Veneti Philippo mortuo, adjungebantur Mediolanensibus, hortantes et adjuvantes eos, ut aristocratiam reciperent. Equidem urbs illa aliquandiu aristocratiam sectabatur, magistratus creans ex optimatibus urbis. Verum cum ad æqualitatem respiceret, admodum tenuiter res gerebat, si quando exercitus aliquo misisset. Quapropter ad tyrannidem civitas inclinavit. Vocant igitur cives ducem Franciscum. Quidam reluctabantur. Franciscus igitur, conscripto exercitu, quam celerrime profectus est contra Venetos, in eum locum in quem castra sua ponere jam antea animis destinarunt. Accedens igitur, castra ponit stadiis ab urbe centum, eamque obsidet. Cum itaque inhiaret tyrannidi, ut eam sibi pararet, viros elegit idoneos. B Etiam necessariis suis permittebat ingredi in urbem, ut oppidanos obsidione pressos ad pacem et ad fœdera incitarent. Nolebat tamen quam proxime ad urbem copias ducere, timens urbis populum, qui maximus est omnium Italiæ urbium: etiam numero suum exercitum superabat. Potuisset quoque exercitum validissimum sternere. Exspectabatur quoque Venetorum exercitus, qui urbi auxilio veniret. Verum Franciscus in iis castris, quæ ab initio communierat, mansit: sedulo caagens, ne inde posset depelli. Ubi allatum est, exercitum Venetorum appropinquare, ut urbi suppetias ferret, prior exoriens, occurrit Venetis quam celerrime, et castra locavit stadiis ab Mediolano quinquaginta. C Ex adverso castrametatus erat Venetorum dux nomine Guduuidas (79), qui castra admodum diligenter emuniebat, volens exspectare ibi exercitum Mediolanensem, ut conjunctis copiis prælium inirent. Franciscus ut ex speculatoribus cognovit, Mediolanenses urbe egressos, pergere ad Venetos, nocte ignes plurimos in castris faciebat, ut nihil eorum quæ instituebat, hostis suspicaretur: armansque suos, citato agmine contendit obviam Mediolanensibus. Quos aggressus, prælio graviter afflixit, interfectis **159** plurimis, ut pauci ex Mediolanensium exercitu superessent. Victoria igitur illustri potitus, in castra reversus est: nec mora, manus conserit cum Venetis, quos prælio atroci commisso in fugam egit, captis sexies mille equitibus, victoriamque consecutus est insignem. D Tandem rediit in castra, quæ non multum ab urbe locaverat. Nec multo post ingressus urbem, pacem pangit, quam suadebat quidam Nazaræus sive monachus. Deinde filium suum mittens ad Venetos, is deinceps placidum se exhibuit. At hæc haud multo post contigere.

Cum Græci domos suas essent reversi; pontifex

Notulæ marginales.

(79) Al. *Colleo*. Sigismundus Malatesta. Barptol. *Coleo*. Bergomas. Sabell. Enn. I, lib. v.

[36] *Al.* ἰθύ. [37] Δή. *sic etiam R.*

Eugenius nihil auxilii satis digni, quemadmodum A promiserat, Græcis misit. Proinde a pontifice avertebantur, eosque pœnitebat concordiæ quam cum eo fecissent. Verum pontifex nihil auxilii Græcis tali de causa misit. Nam erat ei bellum in Italia contra Tyrrhenos propter regionis dissensionem. Habens autem exercitum et sumptus ad id bellum, necnon genere sibi propinquum ducem, qui patriarchæ partes agebat, virum prudentem, non cessabat rem gerere nunc quidem cum Tyrrhenis, nunc vero cum Urbini duce. Ea enim tempestate Tyrrhenorum metropolis videbatur stare a partibus Philippi Ligurum principis, pro quo fortiter pugnabant. Quapropter resistebant etiam pontifici, qui Venetus erat, exortus ex familia Condelmariorum, quam petente pontifice senatoria dignitate hono- B rarunt, videlicet ut ea familia quoque in senatum allegeretur. Cum autem bellum inter Venetos Mediolanique ducem Philippum arderet, quædam Italiæ pars huic, quædam Venetis adhæsit. Illi autem principatus sive tyrannides per Italiam dispersæ sunt : tyrannis Ferrariæ, quæ est de familia Estensium, Arimino Marchiæque præsunt Malatestæ. Huc adde tyrannos Urbini, Mantuæ, Mediolani, Romæ, Neapolis et Japygiæ. Ut autem Ferrariæ, Mediolani et Japygiæ principes se gerant, necnon de Mantua dictum est satis, quantum facit ad præsentem historiam. De Urbini tyrannis hæc scio. Tyranni sive principes Urbini ex antiquissimo genere descendere videntur, et Malatestæ dicuntur. Multis C annis Marchiæ imperarunt regentes Ariminum, et alias isthic urbes insignes. Hinc progressi duces eorum facti sunt, qui in Italia rem judiciariam tractabant. Etiam Veneti hos sibi duces constituerunt. Postea Tyrrheni eos quoque sibi duces petierunt, et inde ad Mantuæ ducatum emersere. Nunc revertar unde digressus sum, ut scribam de Romano

160 pontifice.

Ubi primum pontifex aliquis mortuus fuerit, in domum quamdam congregantur cardinales, ac calculos ferentes eligunt de familia Coloniorum (80) et Ursinorum, quos huic muneri idoneos putarint. Sunt autem hæ familiæ longe reliquarum familiarum Romæ et maximæ et potentissimæ. Nunc quidem favor ad hos, nunc ad illos inclinat. Ple- D rumque autem cum sententiæ haud congruunt, peregrinos neutro propendentes favore pontifices designant. Ubi autem suffragia collegerunt, et pontifex fuerit declaratus, domi eum continent, explorantes num et reliquis placeat electio. Pontificem pronuntiatum insidere jubent sedili foramen habenti, ut testes ex eo propendentes, aliquis, cui hoc muneris injunctum est, tangat, qui appareat pontificem virum esse. Nam constat mulierem quondam in pontificatum esse subvectam, quia

A ὁ ἀρχιερεὺς οὐδὲν λόγου ἄξιον ἔπεμπε παρὰ τοὺς Ἕλληνας, τὸ ἐς ἐπικουρίαν φέρον. Αὐτίκα οἱ Ἕλληνες ἐτράποντο, καὶ μετέμελεν αὐτοῖς καταλυσαμένοις πρὸς τὸν ἀρχιερέα. Οὐκ ἔπεμπε δὲ δι' αἰτίαν τήνδε. Πόλεμός τε γὰρ συνῆπτο αὐτῷ κατὰ τὴν Ἰταλίαν ἐπὶ τοὺς Τυῤῥηνοὺς ἐπὶ χώρας διαφορᾷ, καὶ στρατόν τε ἔχων καὶ δαπάνην, καὶ στρατηγὸν ἐπ' αὐτῷ προσήκοντα ἐς γένος, ἄνδρα ἐλλόγιμον πατριάρχην, πολεμῶν ὁτὲ μὲν τοῖς Τυῤῥηνοῖς, ὁτὲ δὲ καὶ τῷ Οὐρβίνῳ τῷ μετὰ ταῦτα ἡγεμόνι, οὐκ ἐπαύετο [28]· ἐδόκει τε γὰρ ἡ Τυῤῥηνῶν μητρόπολις τότε φρονεῖν τὰ τοῦ Λιγύρων ἡγεμόνος Φιλίππου, καὶ συμμαχεῖν ἐκείνῳ κατὰ τὸ ἰσχυρόν. Δι' ἃ δὴ καὶ πρὸς τὸν ἀρχιερέα Οὐενετὸν ὄντα, τοῦ οἴκου Κονδουλμαρίων, ὅντινα δὴ οἶκον, ἀξιοῦντος τοῦ ἀρ- B χιερέως, τῆς συγκλήτου ἐποιήσαντο ἀπὸ τοῦδε, καὶ ἔξεστι μετασχεῖν αὐτοῖς. Καὶ διαπολεμούντων γὰρ ἀλλήλους [29] τῶν τε Οὐενετῶν καὶ τοῦ Μεδιολάνου ἡγεμόνος Φιλίππου, ξύμπασά τε ἡ Ἰταλία διίστη πρὸς ἑκατέρους. Εἰσὶ δὲ τυραννίδες ἀνὰ τὴν Ἰταλίαν αἵδε ἡ τῆς Φεῤῥαρίας, οἴκου τῶν Ἐστενσίων [30], καὶ οἱ τοῦ Ἀριμίνου, καὶ οἱ τῆς Μάρχης Μαλατεσταῖοι, καὶ Οὐρβίνου τύραννος, καὶ Μαντούης, καὶ Μεδιολάνου, καὶ Ῥώμης, καὶ Νεαπόλεως, Ἰαπυγίας. Τούτων οἱ τῆς Φεῤῥαρίας ὡς ἔχουσιν ἡγεμόνες, καὶ Μεδιολάνου, καὶ Ἰαπυγίας, καὶ Μαντούης, ἐλέχθη, ὡς ἱκανῶς γοῦν ἔχειν, ἐς μνείαν αὐτῶν τὸν λόγον ποιουμένους. Περὶ δὲ τῶν Οὐρβίνου τυράννων τοσάδε ἐπίσταμαι. Δοκοῦσι δὲ οἱ Μαλατεσταῖοι γένος C τε εἶναι παλαιότατον, καὶ ἐς τὴν Μάρχης ἀρχὴν ἐπὶ πολλὰ ἔτη διαγενέσθαι, ἡγεμονεύοντες τοῦ τε Ἀριμίνου καὶ ἄλλων ταύτῃ πόλεων ἐπιφανῶν· ὅθεν δὴ καὶ ὡρμημένους, καὶ ἐς στρατηγίας καταστῆναι τῶν ἀμφὶ τὴν Ἰταλίαν πρυτανευόντων. Γενέσθαι δὲ Οὐενετοῖς στρατηγοὺς ἐντεῦθεν, καὶ Τυῤῥηνοῖς, καὶ ἐπὶ τὴν τῆς Μαντούης ἀρχὴν παρεληλυθέναι. Περὶ δὲ τοῦ Ῥώμης ἀρχιερέως ἔρχομαι ἐρῶν.

Ὡς ἐπειδὰν τελευτήσῃ ὁ ἀρχιερεὺς, συλλέγονται οἱ καρδινάλιοι ἐς οἶκόν τινα, καὶ τάς τε ψήφους διαφερόμενοι, τίθενταί τε καὶ αἱροῦνται, ὃν ἂν οἵ τε τῆς Κολονίου καὶ Οὐρσινίου καρδινάλιοι, καὶ ἐκλέγονται σφίσιν ἐς αἵρεσιν τοὺς ἐπιτηδείους. Εἰσὶ δὲ αὗται αἱ οἰκίαι μέγισται δὴ τῶν ἐν Ῥώμῃ καὶ D μέγιστον δυνάμεναι. Καὶ ἐπὶ τούτους ὁτὲ μὲν τούτους, ὁτὲ δὲ ἐκείνους ταλαντεύεσθαι. Συμφέρονται δὲ ὡς τὰ πολλὰ καὶ ἐπήλυδας, μηδὲ ἑτέρωσε ἀποκλίνοντας, ποιοῦνται ἀρχιερεῖς. Ἐπειδὰν δὲ τὰς ψήφους ἐπιλέγωνται, καὶ ἀποδειχθῇ, ἀρχιερέα ἀναγορεύουσί τε αὐτὸν, οἴκοι κατέχοντες, ἐς ὃ ἂν τοῖς λοιποῖς συνδόξῃ ἡ αἵρεσις. Καθίζουσι δὲ ἐπὶ σκίμποδος ὀπὴν ἔχοντος, ὥστε καὶ τῶν ὄρχεων αὐτοῦ ἐπικρεμαμένων ἅπτεσθαί τινα τῶν προσαχθέντων, ὥστε καταφανῆ εἶναι ἄνδρα εἶναι τοῦτον. Δοκοῦσι γὰρ τὸ παλαιὸν γυναῖκα ἐπὶ τὴν Ῥώμης ἀρχιερα-

Notulæ marginales.

(80) Columnensium.

[28] Ἐπαύσατο. *R. ut in c.* [29] Ἀλλήλοις. *R. ut in c.* [30] *In uno*, Ἐστεσ.

A τείαν ἀφικέσθαι· οὐ γὰρ ἐπίδηλος ἦν, ὅτι καὶ οἱ ἄῤῥενες σχεδόν τοι τῆς Ἰταλίας καὶ ξυμπάσης τε τῆς πρὸς ἑσπέραν χώρας ἐπιεικῶς ξυρῶνται τὸ γένειον. Ἔγκυον δὲ γενομένην, ὡς εἰς τὴν θυσίαν ἀφίκετο, γεννῆσαί τε τὸ παιδίον κατὰ τὴν θυσίαν, καὶ ὀφθῆναι ὑπὸ τοῦ λαοῦ. Δι' ἃ δὴ ὥστε ἐπιγνῶναι, καὶ μὴ πάνυ τοι ἐνδοιάζειν, ἅπτονται. Καὶ ἀξάμενος ἐπιφωνεῖ· Ἄῤῥην ἡμῖν ὁ δεσπότης. Τὰ μέντοι ὀνόματα μεταβάλλουσιν, οἷα θειότεροι σφῶν αὐτῶν γινόμενοι, καὶ ἐς πᾶν μεταβολῆς ἀφικόμενοι. Αἱροῦνται δὲ καὶ ὀνομασίας τὰς ψήφους, ἐντιθέμενοι τὰ τῶν ἀρχιερέων ὀνόματα. Σέβονται δὲ μέγα αὐτὸν οἵ τε τῆς Ἰταλίας ἡγεμόνες καὶ οἱ πρὸς τὴν λοιπὴν ἑσπέραν. Καρδινάλιοι δέ εἰσιν ἀμφὶ τοὺς πεντήκοντα. Οἱ γάρ τοι Ἰταλίας ἡγεμόνες,
B σχεδόν τοι ἐς τὰ δύο ἐπιδιελόμενοι τὰς ἀρχὰς, ἐπειδὰν παῖδε δύο γένωνται, τὸ μὲν τῷ παιδὶ ἐς τὴν ἡγεμονίαν ἐκδιδόασι, τὸ δὲ αὖ ἑτέρῳ παιδὶ, ὥστε μὴ διαφορὰν αὐτοῖς ἐγγίνεσθαι, ἐς ἱερωσύνην καταλείπεσθαι. Καὶ τὸ ἀπὸ τοῦδε μεγάλην ἔχειν αὐτοῖς τὴν ἀξίαν τῆς Ῥώμης ἀρχιερέα, τά τε ἄλλα καὶ ἐπιτηδείως ἔχειν αὐτῷ σύμπαντας. Καὶ περὶ μὲν τούτων οὕτως. Ἰωακεὶμ δέ τις ἐλλόγιμος τῶν κατὰ τὴν Ἰταλίαν σοφῶν γενομένων, καὶ ἐπὶ μαντικὴν ἀφικόμενος, τούς τε ἐσομένους ἀρχιερεῖς προεσήμαινε τρόπῳ ᾧ ἂν ἕκαστος τούτων παριὼν ἐπὶ τὴν ἡγεμονίαν, βουώσοιτο [41] δὲ γίγνεσθαι· ἐπειδὰν ἐς τὰ ἔργα καταστῇ τὰ μαντεύματα αὐτῷ. Καὶ λέγεται μὲν περὶ τοῦ ἀνδρὸς τούτου καὶ ἕτερ' ἄττα θαύματος ἄξια. Ἰδιώτην γὰρ ὄντα, καὶ οὐδοτιοῦν ἐπαΐοντα
C ἢ μικρὸν ἢ μέγα σοφίας, πυλωρὸν δὲ ὄντα κατά τινα μονὴν τῶν ἐν Ἰταλίᾳ ὄντων Ναζηραίων, τυχεῖν ἐλθόντα ἐς κῆπον. Τῷ δὲ πορευομένῳ ἐπιφανῆναι ἄνδρα αὐτῷ τὸ εἶδος κάλλιστος [42]. Καὶ ἐπιστάντα οἱ εἰπεῖν, κατέχοντα ἐν ταῖς χερσὶν ὑδρεῖον· Ὦ Ἰωακεὶμ, λάβε, πίε τοῦ οἴνου τούτου, κάλλιστος γάρ ἐστι. Τὸν δὲ λαβόντα ἐπιπιεῖν τε τοῦ οἴνου ἱκανῶς καὶ ἐμφορηθῆναι. Ὡς δὲ ἱκανῶς ἔχειν αὐτῷ εἴρηται πρὸς τὸν ἄνθρωπον, ἐπειπεῖν αὐτῷ τὸν ἄνδρα· Ὦ Ἰωακεὶμ, εἰ τὸ πᾶν ἔπιες τοῦ οἴνου, τὸ πᾶν ᾔδεις ἀκριβῶς. Ἐντεῦθεν τοῖς σοφωτάτοις καταστῆναι τὰ ἐς διάλεξιν, καὶ δαιμόνιόν τινα τὴν σοφίαν ἐπιφαίνεσθαι. Ἐντεῦθεν δὲ ὡρμημένον ἐπὶ τὴν τῆς ἀρχιερατείας ἡγεμονίαν, προσημᾶναι μεγάλ' ἄττα ἐσό-
D μενα ὁτῳοῦν ἀποσημειωσάμενος, ὥστε καταφανῆ γίνεσθαι, ἐπειδὰν ἐς ἔργον ἐκβῇ. Οἷα μέντοι προσήμαινεν, ἔξεστιν ἁπανταχῇ περιιόντων τῶν σημείων αὐτοῦ. Περὶ δὲ τῶν κατὰ τὴν Ἰταλίαν τυράννων, οὐ πάνυ τοι μεγάλων ὄντων, καὶ ὑπ' αὐτὸν ταττομένων τὸν Μεδιολάνου ἡγεμόνα, ᾗ δὴ καὶ οἱ τῆς Σικελίας καὶ Καλαβρίας, καὶ Ἰαπυγίας, καὶ τῆς ἄλλης χώρας τῆς κατὰ τήνδε τὴν χώραν, ὑπὸ τῷ Παρθενόπης βασιλεῖ τάττονται, οὐδὲν δέον ἐπιμνησθῆναι περὶ αὐτῶν, παρήσω. Πολιτεῖαι δὲ ἐς τὴν Ἰταλίαν

sexus ignorabatur. Nam Italiæ occidentales pene omnes barbas radunt. Cum autem illa mulier gravida esset facta, et ad festum sive sacrificium prodiisset, peperit infantem inter sacrificium, in conspectu universi populi. Quapropter ne decipiantur iterum, sed rem cognoscant neque ambigant, pontificis creati virilia tangunt. Et is qui tangit, acclamat : Mas nobis dominus est. Nomina autem post electionem illico commutant, quasi jam divinioris quam antea sint naturæ, et planissime mutati. Calculi autem, quos ponunt, nomina pontificum inscripta tenent. Pontificem plurimum honorant Italiæ principes et reliqui occidentales populi. Cardinales sunt numero circiter quinquaginta. Nam Italiæ principes plerumque dividentes principatus suos in partes duas, si habuerint filios, partem unam filio uni, alteram vero filio alteri attribuunt ad sacerdotium, ne discordiæ et controversiæ inter ipsos super hæreditate exoriantur. Hinc plurimum honoris consequuntur apud Romanum pontificem : etiam pontificem omnes charum habent plurimumque venerantur. De pontificibus quidem Joachim abbas, vir vaticinandi peritus, inter doctos Italiæ connumeratus, prædixit multa, quomodo singuli ad pontificatum essent perventuri, et in eo victuri. Et quemadmodum vaticinatus est, ita accidit. Etiam alia miraculo digna de hoc viro commemorantur. Nam cum esset idiota, nec vel modicum eruditionis haberet, janitor in quodam Italiæ monasterio (81) Nazaræorum sive monachorum fuit ; et quondam in hortum egresso apparuit vir forma pulcherrimus, qui assistens ad Joachim, manuque amphoram tenens, inquit : Joachim, cape, 161
bibe vinum hoc : est enim optimum. Qui dicto audiens, bibit ad satietatem usque, amphoramque reddidit, inquiens se satis bibisse. Cui vir respondit : O Joachim, si totum hausisses vinum, nulla te scientia fugisset. Deinde in colloquium et disputationem veniens cum viris ea tempestate doctissimis, plane divinus quantum ad scientiam attinet, apparuit. Hinc factus abbas etiam de pontificatus dignitate magna quædam vaticinatus est futura : quæ omnia tandem eventus confirmavit. Nam quæcunque prædixit, evenisse constat, licet ubique miracula ejus per Italiam obvia sint. De Italiæ principibus non admodum magnis exsistentibus et pontifici subjectis, simul cum Mediolani duce, necnon de regionis principibus, qui subditi sunt Parthenopes regi, disserere, quoniam non est operæ pretium, omittam. Politiæ autem quæ ad Italiam spectant, sunt : Venetorum urbs, Bononia, et omnes Taraconneuses urbes, quæ Florentiam sequuntur, et eamdem cum ipsa reipublicæ

Notulæ marginales.

(81) Floriaci.

[41] *Lacuna in R.* [42] Κάλλιστον. *Sic etiam R.*

formam tenent. Huc adde et Jannensium urbem. Sed de his supra commemoravimus. Hi sunt totius Italiæ, quos habet, principatus, interdum Venetis, interdum vero Mediolani principi auxilium ferentes. Revertor nunc eo, unde digressus sum.

Græci in patriam suam reversi, mittentes legatos ad regem Amuratem, orabant pacem, volentes cum ipso fœdus pangere. Nec multo post Constantinus proficiscitur in Peloponnesum, fratremque ad regni successionem hortatur : atque inde navigare instituit Byzantium. Cum autem appulisset in Lemnum, Lesbi ducis filiam uxorem duxit. Eo tempore Mechmetis classis advenit, Constantinumque Gotzini (82), quæ Lemni urbs est, obsedit. Mechmetes autem exponens copias navales in terram, insulam magna populatione ingressus est, regisque fratrem obsidione viginti septem dierum pressit. Sternens autem murum bombardis, non potuit suos impellere, ut in urbem vellent irrumpere. Cum ea urbe potiri non posset, classem abducens, domum reversus est. Constantinus cum venisset Byzantium, et rex sententiam suam declararet, jussus est redire in Peloponnesum. Ipsum autem et fratrem Theodorum oportebat relinquentes Peloponnesum, abire Byzantium. De his quidem hactenus. Frater horum junior, nomine Demetrius, inimicitias suscepit cum fratre imperatore Græcorum, a quo maxima regionis spoliabatur parte. Cum multis ultro citroque actis nihil æqui impetrare posset, legatos, odio fraterno impulsus, ad Amuratem misit : a quo accipiens exercitum,
162 profectus est Byzantium, urbemque obsidione circumdedit. Nec multo post sibi conciliavit Asanem generum suum, cujus auctoritas et potentia Byzantii maxima erat. Is Demetrium adjuvare videbatur, si quo modo regnum acquirere posset. Tandem cum obsidendo nihil efficeret, exercitum dimisit. Deinde haud multo tempore interjecto, cum legationem ire jussisset ad fratrem regem, Byzantium venit : nec admodum multo post captus est a rege Joanne una cum uxoris suæ fratre. Cum autem separatus ab uxoris fratre in carcere asservaretur, suadente Asane, noctu e carcere profugit Galatiam, urbem e regione Byzantii sitam. Postea legatis missis pacem assecutus est, et rediit ad Euxini maris principatum. Etiam uxoris frater vinculis ab rege exemptus est.

Rex fœdere inito cum Amurate Mechmetis filio, haud cessabat consilia agere cum Eugenio Romano pontifice, mittens ad hunc legationem : necnon

A τελοῦσαί εἰσιν ἥ τε Οὐενετῶν πόλις, καὶ ἡ Βονωνία, καὶ αἱ Ταρακονικαὶ [63] πόλεις, ὅσαι τέ εἰσι, καὶ πρότερόν μοι δεδήλωται, ἑπόμεναι τῇ Φλωρεντίᾳ, καὶ κατὰ ταυτὰ διοικούμεναι, καὶ ἡ τῶν Ἰανυΐων πόλις. Αὗται μὲν οὖν σχεδὸν αἱ τῆς Ἰταλίας ἡγεμονίαι, ὁτὲ μὲν πρὸς τοὺς Οὐενετούς, ὁτὲ δὲ καὶ πρὸς τὸν Μεδιολάνου τύραννον, τὴν συμμαχίαν ποιούμεναι. Ἐπάνειμι δὲ ἐπὶ τὸν πρότερον λόγον.

Ἕλληνες μὲν, ὡς ἐπ' οἴκου ἐκομίζοντο, τῷ τε βασιλεῖ Ἀμουράτῃ πρέσβεις πέμποντες, ἠξίουν τε αὐτῷ εἰρήνην ποιεῖσθαι, καὶ ἐμπεδῶσαι αὐτῷ τὰς σπονδάς. Ξυνέβη δὲ οὐ πολλῷ ὕστερον τὸν μέν τοι Κωνσταντῖνον τοῦ βασιλέως ἀδελφὸν ἐπὶ Πελοπόννησον ἀφικόμενον, παρακαλεῖν τὸν ἀδελφὸν ἐπὶ τὴν τῆς βασιλείας διαδοχὴν, καὶ ἀπεσπασμένου ὡρμῆσθαι μὲν αὐτὸν ἐπὶ Βυζάντιον πλέοντα· γενόμενον δὲ ἐν Λήμνῳ, ὡς ἔγημε τοῦ Λέσβου ἡγεμόνος θυγα-
B τέρα, ἐπιπλεῦσαί τε αὐτῷ τοῦ βασιλέως [64] στόλῳ Μεχμέτην, καὶ πολιορκῆσαι αὐτὸν ἐν Κοτζίνῳ [65] τῆς Λήμνου πόλει σὺν τοῖς ἀμφ' αὐτόν· τὸν δὲ Ἀχμάτον [66], ἀποβάντα ἐς τὴν νῆσον, καὶ ἐπιδραμόντα πολιορκεῖν τὸν βασιλέως ἀδελφὸν ἐπὶ ἡμέρας ἑπτὰ καὶ εἴκοσι, καὶ καταβαλόντα τὸ τεῖχος τηλεβόλοις, οὐχ ἠδυνήθη βιάσασθαι, ὥστε εἰσελθεῖν ἐς τὴν πόλιν. Μετὰ δὲ, ὡς οὐχ ἠδύνατο ἐξελεῖν, ἀπέπλει ἐπ' οἴκου. Ὁ μέντοι Κωνσταντῖνος γενόμενος ἐπὶ Βυζάντιον, καὶ γνώμην ἀποδεικνυμένου τοῦ βασιλέως, ὥστε ἀφικέσθαι αὐτῷ τὸν ἀδελφὸν, αὖθις ἐπὶ Πελοπόννησον ἐλθεῖν τε αὐτὸν, καὶ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Θεόδωρον οἴχεσθαι, καταλιπόντα [67] τε τὴν Πελοπόννησον, καὶ ἀπιόντα ἐς Βυζάντιον. Τούτοις μὲν ἐς
C τοσοῦτον ἐγένετο. Ὁ δὲ νεώτερος τούτων ἀδελφὸς Δημήτριος, ἐς διαφορὰν τῷ βασιλεῖ ἀφικόμενος, ἀφελομένῳ αὐτοῦ τὰ πλείω τῆς [68] χώρας, ὡς οὐδὲν αὐτῷ τῶν δεόντων προσεχώρει πρὸς τοῦ ἀδελφοῦ διαπρεσβευσάμενος πρὸς βασιλέα Ἀμουράτην, καὶ ξυμπαραλαβὼν παρ' αὐτοῦ στράτευμα, ἐπέλασέ τε καὶ ἐπολιόρκει Βυζάντιον. Μετ' οὐ πολὺ δὲ τοῦ Ἀσάνεω θυγατρὸς ἀνδρὸς μέγα δυναμένου ἐν Βυζαντίῳ, καὶ δοκοῦντος συμπράξειν [69] αὐτῷ, τὰ πρὸς τὴν βασιλείαν, ὡς οὐδὲν ἠνύετο αὐτῷ, ἀπεχώρει. Μετ' οὐ πολὺ δὲ διαπρεσβευσάμενος πρὸς τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ βασιλέα ἧκέ τε ἐς Βυζάντιον, καὶ οὐ πολλῷ ὕστερον ἑάλω αὐτός τε καὶ ὁ τῆς γυναικὸς ἀδελφὸς ὑπὸ βασιλέως Ἑλλήνων Ἰωάννου. Καὶ
D ἐν φυλακῇ χωρὶς ἀπ' ἀλλήλων ὄντε τούτων ὑποτιθεμένου τοῦ Ἀσάνεω, ἀπέδρα τε νυκτὸς ἐς τὴν καταντικρὺ πόλιν τὴν Γαλατίην. Καὶ διαπρεσβευσάμενος, ἔτυχέ τε εἰρήνης, καὶ ἐς τὴν ἀρχὴν αὖθις τὴν ἐπὶ τοῦ Εὐξείνου πόντου ἀφίκετο, καὶ ὁ γυναικάδελφος αὐτοῦ ἀπελύθη ὑπὸ βασιλέως.

Ὁ μέντοι βασιλεὺς τάς τε σπονδὰς ἐμπεδώσας, πρὸς Ἀμουράτην τὸν Μεχμέτεω οὐδὲν μέντοι ἧττον ἔπρασσε πρὸς τὸν Εὐγένειον τὸν Ῥώμης ἀρχιερέα

Notulæ marginales.

(82) Gortynæ.

[63] *Superscriptum in uno*, Τυῤῥηνικαί. [64] Μεχμέτεω. *R.* στόλον Μεχμέτεω. [65] Κοχίνῳ. *In al. ut c.* [66] Μεχμέτην. *R.* Ἀχμάτην. [67] *In uno*, καταλιπόντα, *et* ἀπιόντας. *In al. ut c.* [68] *In ora*, *R.* τῆς ἀρχῆς. [69] Συμπρᾶξαι. *R. ut in c.*

διαπρεσβευσάμενος [80], καὶ πρὸς τὸν βασιλέα Παιόνων Λαδισλάον, νεωστὶ ἐπὶ τὴν βασιλείαν καταστάντα. Ἐνῆγε δὲ αὐτὸν ὅτι μάλιστα Γεώργιος Βοῦκος, ἐστερημένος τῆς ἀρχῆς, καὶ χρήματα μεγάλα ἐς τὴν ἐκστρατείαν ταύτην ξυμβαλλόμενος. Δοκεῖ μέντοι καὶ Ἰωάννης ὁ Χωνιάτης τότε μέγα δυνάμενος, καὶ δόξαν ὑποφερόμενος, ἐς τὰς κατὰ Τούρκων στρατηγίας αὐτῷ ἀναγνῶναι εὖ μάλα βασιλέα Παιόνων, ἐπὶ Ἀμουράτην τὸν Μεχμέτεω στρατεύεσθαι. Ἐνταῦθα συλλέξας στρατὸν μέγιστον, συμπαραλαβὼν καὶ Δρακούλην τῶν Δακῶν ἡγεμόνα, Γεώργιον δ' αὖ τῶν Τριβαλλῶν, ἡγεμόνα τῆς ὁδοῦ γενόμενον. Ἐπεὶ δὲ τὸν Ἴστρον διαβάντες, ἐς τὴν τοῦ βασιλέως χώραν ἐγένοντο, ἐνταῦθα πᾶν ὅ τι ἂν ἐμποδὼν γένοιτο αὐτοῖς, δουλούμενοι ἐπορεύοντο. Καὶ τάς τε κώμας, καὶ Σοφίαν πόλιν εὐδαίμονα, ἐμπιπρῶντες ἐδῄουν. Ἀμουράτης μέντοι ὡς ἐπυνθάνετο τοὺς Παίονας ἐπιέναι μεγάλῃ χειρὶ, σύμπαντας τοὺς τῆς Ἀσίας τε καὶ Εὐρώπης στρατοὺς συναγείρας, ἐπῄει τε αὐτὸς ἅμα, ὡς συμβολὴν ποιησόμενος. Ἐπεί τε δὴ ἐς Βασιλίτζαν [81] καλουμένην χώραν κατέλαβεν αὐτοὺς τοὺς Παίονας στρατοπεδευομένους, καὶ Ἀμουράτης μὲν καὶ πρότερον στράτευμα ἐπιπέμψας, ἐκέλευεν, ὥστε φυλάττειν τὸν Παιόνων στρατὸν, ὅποι γένοιτο, διασημῆναι αὐτῷ, καὶ τά τε στενὰ τοῦ ὄρους τῆς βασιλικῆς, δένδροις φραξαμένους, διακωλύσειν πειρᾶσθαι. Οἱ μὲν οὕτω ἐποίουν, καὶ φραξάμενοι ἐπειρῶντο κωλύειν. Καί πη καὶ ἐπειρῶντο οἱ Παίονες παριέναι εἴσω ἐπὶ τὴν Θρᾴκην Ἀμουράτης δὲ ἐς τὸ ὄρος τὸ καθήμενον ἐπὶ τὰ στενὰ τῆς ὁδοῦ ἐστρατοπεδεύετο, ἐνταῦθα συλλέξας τοὺς ἀρίστους αὐτοῦ, καὶ μάλιστα τοὺς δοκοῦντας ἐν στρατηγίαις γενέσθαι περιφήμους. Ἦσαν δ' οὗτοι· Ἰεσέ τε ὁ τοῦ Βρενέζεω, Τουραχάνης ὁ Θετταλίας ὕπαρχος, Κουμουλίης, Χασίμης, ὁ τῆς Εὐρώπης στρατηγὸς, καὶ Ἰσαάκης, ὁ τῶν Σκοπίων ὕπαρχος. Ἀφικομένων δὲ αὐτῶν καὶ παρακαθημένων, ἔλεγε τοιάδε· Ἄνδρες Μουσουλμάνοι [82], ὑμεῖς ὁρᾶτε οἷα ἀνάγκης ἀφίκετο τὰ πράγματα ἡμῶν. Παίονες γὰρ οἵδε ἐκστρατευόμενοι, καὶ τοὺς Δακοὺς καὶ Τριβαλλῶν ἡγεμόνας παραλαβόντες, στρατεύονται καθ' ἡμῶν. Νῦν ὥρα ἐστὶν, εἴ τι ἀγαθόν τις ἐπινοεῖ, ὅπως κρατήσει τόνδε τὸν πόλεμον, τιθέμενοι [83] εὖ γένοιτο ἡμῖν φράζειν ἐν τῷ παρόντι. Ἐμοὶ γὰρ πολεμητέα τε εἶναι ἡμῖν, καὶ μάχην ὅτι τάχιστα ποιεῖσθαι, συμβάλλοντας τοῖς πολεμίοις. Αἱρήσειν γὰρ οἶμαι ἡμᾶς τούσδε, ὀλίγους τε ὄντας ἐς τὸν ἀριθμόν. Νῦν δὲ δοκεῖ μοι ὁμόσε ἰόντας τὴν μάχην ποιεῖσθαι, καὶ μὴ διαμέλλειν. Ταῦτα εἰπόντος τοῦ Ἀμουράτεω, Χασίμης ὁ τῆς Εὐρώπης στρατηγὸς, ἐποτρύνων ἐς μάχην, ἔλεξε τοιάδε· Ὦ βασιλεῦ, οὐκ ἔστιν ὅστις οὐκ ἐπαινέσεται τόνδε τὸν λόγον, ὡς βασιλεῖ τε προσήκων μεγάλῳ, καὶ Ὀθουμανίδῃ, ὃς τοῖς πολεμίοις οὐδὲν ἐφιέμενος, ἀνδράσι τε ὀλίγου ἀξίοις, καὶ τὴν

A ad Pannonum regem Vladislaum, qui nuper admodum ad regni gubernacula accesserat. Incitabat eum vel in primis ad ista consilia Georgius Bucus, qui regno sive principatu suo deturbatus, magnam pecuniæ vim in eam expeditionem conferebat. Videtur etiam Joannes Choniates sive Huniades ea tempestate plurimum potentia pollens, et militari gloria excellens, quia feliciter adversus Turcos præliari consueverat, instigasse Pannonum regem ut arma contra Amuratem Mechmetis filium caperet. Comparavit itaque quam potuit exercitum maximum: et in belli societatem adhibuit Draculem Dacorum principem et Triballorum principem Georgium, qui itineris dux erat. Postquam autem trajecto Istro, in
B regis regionem ventum est, quocunque se vertissent, omnia in ditionem acceperunt. vicos incendebant, etiam Sophiæ (83) urbi ignem injicientes, omnia fœde diripiebant. Amurates ut accepit Pannones magna manu accedere populabundos, universos Asiæ et Europæ exercitus contrahens, obviam, ut qui ex acie esset dimicaturus, hosti procedebat. Amurates ut venit in regionem quæ Basiliza (84) vocatur, Pannones in ea castra posuisse deprehendit. Præmisit quoque suorum manum haud exiguam, quos jussit observare Pannonum exercitum, et explorare ubi se teneat, et deinde explorata ad se referre. Iisdem præcepit ut montis angustias, quæ in regis regione sunt, præoccuparent, et arboribus cæsis eas obstruerent, quominus hostes eas supe-
C rare possent. Qui jussa facientes, strenue hostem aditu prohibebant. **163** Et sane Pannones conabantur irrumpere per Thraciam. Verum Amurates castra locaverat in montem qui pertingit usque ad prædictas angustias, et congregavit optimates suos, quorum gloria in re militari erat maxima, Thezeten [*al.* Jessen] Brenezis filium, Turachanem Thessaliæ præfectum, Cumulien, Chasanem Europæ ducem (qui et Bassa Europæus, et Romaniæ Bassa) et Scopiorum principem Isaac. Hos, cum exciti voce præconis venissent et consedissent, in hunc modum allocutus est: Viri Musulmani, videtis in quam necessitatem res nostræ devenerint. Pannones enim hi, adhibitis Dacis et Triballis, contra nos bellum movent.
D Nunc tempus est, si quis quid novit quod belli victoriam largiatur, expromere, nec id nos in præsentiarum celare. Mihi enim, ut sententiam meam proferam, pugnandum esse videtur: et omni mora posita, quam celerrime prælium inire. Nam facile nos victoria potituros arbitror, cum hostes nobis numero sint pauciores. Sic igitur agendum censeo: videlicet ut continuo arma arripiamus, manusque cum hoste conserere nihil cunctemur. Cum rex dicendi in hunc modum finem fecisset, Chasanes Europæ dux, quo magis regem ad capessendum

Notulæ marginales.

(83) Quæ nunc *Scopia*. Vide Bonfin. Dec. 3.

(84) Ad flumen Slatitzam, Bonfin.

[80] Διαπρεσβευόμενος. [81] *R.* Βασιλικίαν *Al. ut c.* [82] *In ora*, ἤτοι ὀρθόδοξοι. [83] Τιθεμένοις. *Sic etiam R.*

prælium accenderet, hujuscemodi orationem habuit: O rex, non est, qui non laudibus vehat orationem tuam, quam modo in medium adduxisti. Est enim rege magno et Otomanide digna, qui hostibus vilissimis nihil sit cessurus, verum regionem suam servare summa ope conetur. Nisi enim pugnare instituerimus, fortitudo nostra peribit, impedita timore regis: hostibus vero fortitudo crescet, eorumque res usque incrementa sument. Ex mora vereor ut nihil utilitatis, verum plurimum periculi capiamus. Etiam proxima pugnæ mora, quæ mihi admodum displicuit, cum decerneretur ut montis angustiæ arboribus cæsis clauderentur, nonnihil incommodi nobis attulit, dum nos timore perculsos prælio abstinere hostes crederent. Talis fama nequaquam per nostrum exercitum est spargenda: nec volo ut timiditatis ullo modo ab hoste argui possimus: verum censeo confestim prælium esse occipiendum, et præliando regionem defendendam: hostine cedamus quæso? etiam ipse prælium capesse, si hostium populationes ulcisci velis. Sin autem ipse discrimen subire nolueris, tu hic sede: ego eos victos dabo, et sic affligam, ut nec Pannones, nec Occidentales alii in posterum te bello lacessere ausint. Hæc dixit Chasanes Mazalis filius. Tacentibus autem reliquis, ut qui **164** non auderent contrariam regi sententiam proferre, metu subacti, Turachanes Thessaliæ dux in hunc modum locutus est: Oportet quidem, o rex, singulos quid sentiant nihil tuam sententiam reveritos dicere: et tanto magis, quanto majora pericula ostentare res videntur. Multo igitur magis æquum est, ut nos quæ sapimus, in præsenti exponamus domino nostro, in primis, cum etiam nos idem periculum attingat. Ego sane tua volucri similia esse assevero. Si volucri alam unam ademeris, haud poteris ea ad quamcunque aliam rem commode uti, si quando necessitas postularet: sin et alteram abstuleris, corpus solum relinquis, nec amplius volare, verum tantum incedere noverit. Quid igitur faciet avis, si ad victum quærendum, aut ad aliud quidpiam convertitur? Huic similitudini res tuas confero. Januas corpus esse autumo, et in his refugium et receptaculum relinqui nobis tutissimum. Asiæ exercitum alæ assimilo, similiter et Europæ exercitum. Si prælium auspicati fuerimus, neuter exercitus ad prælii finem stabit. Asianus enim exercitus refugiet dimicare cum armatis et hastatis. Europæ exercitus quidem prælium non detrectabit: verum si viderit abire Asianum exercitum, nec ipse ad prælii finem manebit, sed sibi fuga consulet. Reliqui igitur tibi soli erunt januæ milites et peregrini. Nequeo itaque conjicere quo pacto præsentibus commode utaris, cum præliando nihil efficere possis. Sed enim meum consilium depromam. Censeo pugnandum

τε χώραν ἀνασώζειν πειρᾷ. Ἢν δὲ μὴ μαχώμεθα, ἡμῖν τε τὰ φρονήματα ἀπόλλυται, ἐγκαθιστάμενα ὑπὸ δέους τοῦ βασιλέως, καὶ τοῖς πολεμίοις ἐῤῥωμενέστερα γίνεται. Καὶ δέδοικα, μὴ ἐς τοὐναντίον ᾖ δοκεῖ ἡμῖν ὠφέλεια ἔσεσθαι, περιστῇ ἡ ἐς τὴν μάχην ἀναβολή. Καὶ ἐμοί τε οὐκ ἀνασχετόν [84] μοι τὴν ἀρχὴν ἐδόκει, τήν τε εἴσοδον φράττεσθαι, ὡς δεδιότων ἡμῶν, καὶ ταύτην ἡμῶν τῷ στρατῷ τὴν ἔννοιαν ἐμβαλεῖν. Ἀλλ' εὐθὺ ἐχρῆν ἰόντας εὐθὺς ἀνακινδυνεύειν συμβάλλοντας, καὶ ταύτῃ πειρωμένους σώζειν τὴν χώραν, μηδὲν ὑφίεσθαι τοῖς πολεμίοις. Εἰ βούλει αὐτὸς, ὦ βασιλεῦ, τούσδε τοὺς τὴν σὴν χώραν δῃώσαντας τιμωρεῖσθαι· εἰ δὲ μὴ, αὐτὸς κάθησο ἐνταῦθα· ἐγὼ δέ τε αὐτὸς τούσδε σοι παραστήσω· ὥστε μήτε αὐτοὺς, μήτε τοὺς λοιποὺς τοὺς πρὸς ἑσπέραν, ἐθελῆσαί ποτε ἐναντία σοι ἐπιέναι. Ταῦτα μὲν Χασίμης ὁ Μαζάνεω παῖς ἔλεγε· σιωπώντων δὲ τῶν ἄλλων, καὶ οὐ τολμώντων ἐναντίαν γνώμην τοῦ βασιλέως ἀποδείκνυσθαι, Τουραχάνης ὁ Θετταλίας ὕπαρχος ἔλεξε τοιάδε· Χρὴ μὲν, ὦ βασιλεῦ, ὅ τι φρονῶν τυγχάνει ἕκαστος, τὰ σὰ μηδέν τι ὑπολογιζόμενος λέγειν, καὶ ὅσῳ δὴ καὶ μείζω τὸν κίνδυνον παρέχεται τὰ ἐνεστῶτα. Καὶ ἐπιτήδειος ἦν τυγχάνῃ ὤν, ἀνάγκη ἐπειδάν τις αὐτῷ κίνδυνος ἐπιστῇ, φράζειν, ὅ τι φρονεῖ ἕκαστος. Πολλῷ δ' ἂν ἔτι μᾶλλον καὶ δεσπότῃ χρεὼν ἀποδείκνυσθαι, ὅ τι ἂν ἡμῶν ἕκαστος γινώσκῃ ἐς τὰ παρόντα, ὅσῳ τε καὶ κοινὸς ἐφ' ἡμᾶς ἀφικνεῖται ὁ κίνδυνος. Ἐγὼ γὰρ, ὦ βασιλεῦ, διοικήμ' [85], ἂν τὰ πράγματα ἦν. Ἢν δὲ τῶν πτερύγων μίαν ἀφέλῃς, κακῶς μὲν δυνήσεται χρῆσθαι αὐτῇ ἐς ὅ τι ἂν γένοιτο χρεία. Ἢν δὲ καὶ τὴν ἑτέραν ἀφελόμενος, καταλίπῃς τὸ σῶμα αὐτῆς μόνον, ἵπτασθαι μέν τοι οὐκ ἂν ἔτι ἔχοι, πορεύεσθαι δὲ μόνον καταλίποιτ' ἂν αὐτῇ. Πῶς δ' ἂν αὐτὴ δὲ χρήσαιτο ἔτι τοῦ λοιποῦ ἤν τε ἐπὶ τροφὴν ἐθελήσῃ ἰέναι, ἤν τε ἄλλο τι χρῆσθαί οἱ ἐς τὰ παρόντα αὐτῇ; Τοῦτο δ' ἂν λέγοιμι καὶ ἐπὶ σοῦ. Τάς τε γὰρ θύρας σῶμά φημι εἶναι, καὶ βεβαιοτάτην ἡμῖν ὑπολείπεσθαι ὑποδοχὴν ἐνταῦθα· τὸ δὲ Ἀσίας στράτευμα πτέρυγί τε εἰκάζω· ὡσαύτως καὶ τὸ Εὐρώπης. Μαχομένοις μὲν οὖν οὐδ' ἕτερα ὑποστῆναι ἐς τέλος τὸν ἀγῶνα ἐθελήσουσιν. Ἀλλ' ἡ μὲν Ἀσία οὐδὲ εἰς χεῖρας ἀφίξεται τούτοις, δορυφόροις τε οὖσι καὶ ὡπλισμένοις αὐτοῖς τε· τὸ δὲ τῆς Εὐρώπης μάχεσθαι μὲν ἐθελήσει, ἀπιόντος δὲ τοῦ Ἀσιανοῦ, μόνον ὑπολειπόμενον, οὐκ ἔτι ἐπιμενεῖ τέλεον, ἀλλὰ φευξεῖται καὶ αὐτὸ ὅποι ἂν δύναιτο σώζεσθαι. Ὑπολείπονται δέ σοι αἱ θύραι καὶ οἱ νεήλυδες, καὶ οὐκ ἔχω συμβαλέσθαι, ὅπως ἂν σώσῃ σαυτῷ ἐπιτηδείως χρῆσθαι ἐς τὰ παρόντα, ἢ ἀμύνεσθαι μόνον, οὐδέν τοι διαπραττόμενον. Ἀλλὰ δοκεῖ μὲν ἐμοὶ συμβολὴν μὲν μὴ ποιεῖσθαι, ἀλλ' ἀναχωροῦντας ἐς τοὐπίσω ἴεσθαι ἐπὶ ὅ τι ἂν ἡμῖν ἐμποδὼν γίγνηται [86]. Καὶ τοῦτο ποιεῖν ἐς ὃ ἂν αὐτοὶ λιμῷ πιεζόμεναι τὰ μάλιστα τὰ ἔμπαλιν γένωνται, καὶ οὕτω χαλεπῶς

Notulæ marginales.

[84] Ἀνάσχοι τοῦ τὴν ἀ. *Al. ut c.* [85] *Locus corruptus; sic etiam in uno, in al. lacuna est.* [86] Γίγνεσθαι. *R. ut in c.*

ἔχουσιν ἐπιτίθεσθαι κατὰ δύναμιν. Καὶ ἔσται δὴ τότε χρῆσθαι τούτοις ὅ τι ἂν βουλοίμεθα. Ταύτῃ τῇ γνώμῃ, ὡς ἐδόκει τε ἀμείνων τῆς προτέρας εἶναι, ἐτίθεντο καὶ οἱ λοιποὶ παρόντες τότε ἐς τὴν βουλήν.

Ἰεσὲ δὲ ὁ Βρενέζεω ἔλεξε τοιάδε· Ἐμοὶ δοκεῖ, ὦ βασιλεῦ, μηδὲν ὂν ἡμῖν ἐπιτήδειον. Ἤν τε γὰρ περιγένοιο πολεμίων, οὐκ ἐνορῶ, ὅ τι ἂν γένοιτό σοι ὄφελος ἀπὸ τούτου. Καὶ γάρ τοι Παιαζήτης ὁ Λαίλαψ σὸς πάππος ἐτρέψατο μέν τοι τοὺς Κελτούς τε Παίονας· οὐ μέντοι γε ὄφελος αὐτῷ ξυνέβη γε ἀπὸ τούτου. Ἀλλ' ἐς τὴν χώραν ἀποχωροῦντες τὴν σφετέραν, σφᾶς τε αὐτοὺς ἔσωσαν αὐτίκα ἰόντες καὶ τὴν χώραν διέσωσαν. Ἢν δὲ τοὐναντίον συμβῇ, ἀπαίσιον λέγειν, οἷς ξυμβήσεται χαλεπὰ ἀπὸ τούτου. Ἄμεινον δὲ πάντα αἱρεῖσθαι τὰ ἀσφαλῆ αὐτῶν τινα ἕκαστον, ἀφ' ὧν ἀποβήσεται αὐτῷ, μηδέν τι διασφαλέντι, ἡττηθῆναι μὲν μηδαμῶς, περιγενέσθαι δὲ τῷ ἐναντίῳ, ἢν μὴ παρὰ γνώμην ἐξίοι αὐτῷ τὰ ἔργα. Δύο δὴ αἱρέσεων, τῆς τε ἐπισφαλοῦς οὔσης ἡμῖν, περὶ ἧς δεδιότες βουλευόμεθα, καὶ τῆς ἀσφαλεστέρας, πολλῷ ταύτης αἱρεῖσθαι χρὴ τὴν ἀσφαλῆ μᾶλλον· καὶ ᾗ ὁ νοῦς ἔχοι, ταύτῃ μᾶλλον ἢ ἄλλῃ σοι λογίζεσθαι. Ἐμοὶ δὲ ὑποχωρῆσαι μὲν τοῖς ἐναντίοις οὔτε σοί, ὦ βασιλεῦ, πρέπον ἐστίν, οὔτ' ἂν αὐτὸς συμβουλεύσαιμι· φεύγειν γὰρ ἂν δόξαιμεν, καὶ ἐκείνοις μὲν ἐς τὸ βέλτιον παρίσταται· ἡμῖν δὲ ἐς τοὐναντίον, οὐδ' ἂν ἐπισχεῖν ἔτι, οἶμαι, δυναίμεθα τούς τε Ἀσιανούς, καὶ τὸν πεζὸν ὃν ἔχομεν, ἀλλὰ μάχεσθαι μὲν μηκέτι, φραξαμένους ἔτι βέλτιον ἐπιμένειν, ἄχρις οὗ ἐς ἀνάγκην ἀφίκωνται ὑποχωρεῖν[37]· ἀποχωροῦσι δὲ ἐπιτίθεσθαι αὐτίκα σὺν τοῖς ἱππεῦσιν ἑπομένους, καὶ βλάπτειν ὅ τι ἂν δυναίμεθα. Ταύτῃ τῇ γνώμῃ ἐπεὶ τῆς προτέρας ἀμείνονι συντίθεσθαι ἔφασαν καὶ οἱ λοιποὶ τῶν τότε παρόντων, ἐνταῦθα ἐδόκει, μήτε συμβολὴν ποιεῖσθαι, μήτε ἀποχωρεῖν, τρίβειν δὲ τὸν χρόνον αὐτοῦ ἐπιμένοντας, καὶ ἀποχωροῦσι τοῖς πολεμίοις ἐπιτίθεσθαι τὸ τῆς Εὐρώπης στράτευμα ἐπιπέμποντας, καὶ τήν τε εἴσοδον φυλάττειν, ὡς δεδύνηται τα μάλιστα ἀμυνομένους ἐδέδοκτο. Τήν τε εἴσοδον ἐφύλαττον ᾗ ἐδύναντο, ὡς κράτιστα ἀμυνόμενοι. Καὶ ἐπειρῶντο μὲν παριέναι οἱ Παίονες καὶ βιάζεσθαι τοὺς Τούρκους, οὐ μέντοι ἐδύναντο· ὡς γὰρ ἐπιπίπτοντες ἐβιάζοντο ἰσχυρῶς, ἐνταῦθα οἱ λοιποὶ τῶν Τούρκων ἐπεβοήθουν, καὶ ὠθισμὸς ἐγένετο ἀμφοτέρων. Τέλος δὲ ὠσάμενοι τοὺς Παίονας οἱ τοῦ βασιλέως ἵσταντο ἐμποδών. Χρόνου δὲ ἐπιγενομένου, ὡς οὐδὲν ἤνυον οἱ Παίονες, καὶ λιμῷ ἐπιέζοντο, ἐνταῦθα ἀπεχώρουν τὰ ἔμπαλιν γενόμενοι. Νυκτὸς δὲ συσκευασάμενοι ἐπορεύοντο. Ὡς δὲ ἠὼς ὑπέφαινε, καὶ τὸ τῶν πολεμίων στρατόπεδον ἑώρων οἱ Τοῦρκοι οἰχόμενον, ὑπὸ τὴν νύκτα ἔμενον. Ἐνταῦθα ἐπιλε-

esse : verum ut paulatim retrocedamus, domantes omne quidquid obstiterit. Nec volo, ut desinamus retrocedere tam diu, donec et ipsi fame pressi persequi desierint, et retro unde venerunt, ire perrexerint. Cedentes deinde persequemur, et in angustiis constitutos adoriemur totis viribus. In hunc modum cum hostibus juxta animi sententiam agere poterimus. Huic sententiæ, quæ prædicta melior et tutior erat, etiam reliqui qui præsto erant, calculum addidere.

Jesse autem Brenezis filius hujuscemodi orationem exorsus est : Ego quidem, o rex, existimo parum utilitatis nos capturos, imo nihil, etiam si devicerimus hostes. Nam nullum emolumentum inde affulgere video. Etenim Pajazites Lælaps (85), avus tuus, quondam Gallos, Burgundiones et Pannones fudit, verum nihil commodi inde percepit. Nam in suam regionem contendentes, semetipsos et regionem servarunt. Verum si contrarium, absit omen, accidat, et vincamur, quibus pericula immineant, omnibus perspectum esse arbitror. Satius **165** autem esse reor, semper eligere tutiora consilia, ne in terrorem aliquem incidamus, et vincamur : verum ut victoriam hostibus extorqueamus, nisi res non ex animi sententia succedet. Cum igitur duplex electio sit proposita, una periculosa et altera magis tuta, arripiendam tutiorem quis ambigit? Quis sanæ mentis compos non tutiora magis sequeretur consilia? Proinde retro pergere, et cedere hosti, nec te decet, rex, nec etiam suaserim. Fugere enim videremur, animique hostibus crescerent, nobis vero minuerentur : nec etiam amplius Asianos et pedestrem exercitum retinere possemus. Sed nec pugnæ summam rerum committendam consulo. Verum consultius existimo, ut angustias diligenter præcludamus ; et tam diu sedeamus, hic tempus terentes, donec hosti retrocedendi necessitas injiciatur. Deinde cedentibus instandum esse judico, universum equitatum in eos immittentes, eosque quam maxime possumus affligentes. Huic sententiæ, quia præcedente tutior et melior erat, etiam reliqui qui aderant consensum præstare haud sunt cunctati. Decretum igitur est, neque pugnare, neque cedere velle : magis placebat, tempus cunctando trahere, deinde hostibus abeuntibus inhærere. Europæ itaque exercitum miserunt, ut aditu hostes quam acerrime prohiberet. Hæc ubi visa sunt, summa vi angustias defenderunt, ne intrare posset. Conabantur sæpius Pannones irrumpere, et Turcos ex custodia deturbare, verum nihil promovebant ; nam eo loci ubi perrumpere nitebantur, fortiter resistebant Turci, et utrinque pellebantur ; verum Turci, pulsis Pannonibus, quam fortissime obsistebant. Cum multum temporis tandem intercessisset, nec quidquam Pannones efficerent, fame coacti, necessario retro qua venerant, pedem ferre compellebantur. Nocte igitur collectis impedimentis, ex

Notulæ marginales.

(85) Turbo.

[37] In uno, ἀποχ.

castris proficiscuntur. Ut aurora illuxit, hostes abscessisse noctu cognoscentes Turci, paulisper substiterunt. Rex deinde eligens de suo exercitu omnes quotquot manserant et ad prælium instructi erant, eos Europæ duci tradidit, ut persequeretur hostes. Turachanem vero subsequi jussit cum Thessaliæ exercitu. Ille igitur assumptis iis quos rex dederat, citatissimo cursu hostes insequitur. Joannes autem Huniades cum prænovisset Turcos cedentibus inhæsuros, delegit et ipse Pannonum robustissimos, quos in insidias locavit, quasi repugnaturus fortissime venientibus Turcis. Europæ dux cum per patentes campos iter acceleraret, insequens hostes, Turachanes **166** ejus frater occurrens, fratrem sic compellat: Tune per patentes campos proficisceris, ducens tantum exercitum? Scito tuam profectionem haud satis tutam esse. Nam Pannones non ferent suos a nostris persecutionem pati. Nec sane a prælio abstinebunt, fuga sibi consulentes, cum tanto tempore nos provocaverint, ut cum ipsis prælium iniremus. Et quidem, ut apparet, pugnæ sunt cupidissimi. Et jamdudum, ut opinor, frendebant, quod nolebamus in planitiem descendere et decernere ferro. Suadeo igitur, ut per radices montis hujus hostes, quantum satis est, persequamur: et sic, quæ opportuna visa fuerint, iis dare poterimus. Hæc dicens, Chasani non persuasit. Ipse autem cum Thessaliæ exercitu avertebatur, instructoque agmine per montis radicem profectionem faciebat. Chasanes cum exercitu Europæ per campum festinabat, et Pannones qui fugam simulabant persequebatur. Cum autem tractus esset ad locum insidiarum, et Choniates tempus esse ratus incurrere in hostem, ex insidiis Turcos invadit cum suis: Barbaros multos necarunt, et multos vivos ceperunt. Plurimi Turci in hoc prælio desiderati sunt, Chalitis (86) frater Carambes Priami filius a Pannonibus captus est. Reliqui Turci in fuga capiebantur, Chasanes confugit in regis castra, paucos de suo exercitu secum habens. Veniens autem in conspectum regis, talia dixisse fertur: O rex, qualia perpessi sumus a viro quem novimus esse sceleratissimum, qui tuos hosti prodidit planissime, nam vere proditor est. Hosti nostra consilia enuntiavit, et acie instructus ire mecum noluit. Georgio autem Buco amico suo singula indicavit, quomodo essemus ipsos oppressuri. In hunc sane modum res tuæ periere, et pauci incolumes fuga evasimus. Ibi tum Chalites filius Priami (87) infestus viro propter fratrem, regem exasperavit contra Turachanem (88). Rex cum grave esse judicaret, Turachanem non esse profectum cum Europæ duce, verum aversum aliud iter in-

A ξάμενος τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ ὅσοι ἔμενον, καὶ παρεσκευασμένοι ἦσαν, ἐπιτρέπει Χασίμῃ, τῷ Εὐρώπης στρατηγῷ, διώκειν τοὺς πολεμίους, καὶ τόν γε Τουραχάνην ἐκέλευεν ἕπεσθαι ἔχοντα τὸ τῆς Θετταλίας στράτευμα. Οὗτος μὲν οὖν λαβὼν τούτους, ὡς εἶχε ποδῶν, ἤλαυνεν ἐπιδιώκων τοὺς πολεμίους. Ἐπεὶ δὲ Ἰωάννης προῄδει τοὺς Τούρκους σφίσιν ἀποχωροῦσιν ἐπιτεθησομένους, ἐπιλεξάμενος καὶ οὗτος τῶν Παιόνων τινὰς τοὺς ἀρίστους, καθίστατο ἐς ἐνέδρας, ὡς ἐπιοῦσι τοῖς Τούρκοις, καὶ διώκουσι τὸ ἑαυτῶν στράτευμα, ἐπιθησόμενος ἐπ' ἀμφοτέρους. Ἐνταῦθα ἐλαύνοντος τοῦ Χασίμεω διὰ τοῦ πεδίου κατὰ πόδας, καὶ διώκοντος τοὺς Παίονας, προσελάσας δὲ καὶ ὁ ἀδελφὸς Τουραχάνης ἔλεγε τῷ ἀδελφῷ τοιαῦτα· Χασίμη, σὺ μὲν ἐλαύνεις διὰ τοῦ
B πεδίου, στρατὸν ἔχων τοσοῦτον; Ἴσθι μὲν οὖν οὐκ ἀσφαλῆ ταύτην πορευόμενος τὴν πορείαν. Οἱ γὰρ Παίονες οὔτε ἀνέξονται διωκόντων ἡμῶν αὐτούς, οὔτε ἡσυχίαν ἄγοντες, ἐς τοὐπίσω φεύξονται ἄσμενοι. Οἵτινες μάχεσθαι μὲν ἐς τὸ ἐμφανὲς τοσοῦτον χρόνον προὐκαλοῦντο ἡμᾶς, καὶ ἄσμενοι ᾗ ἐμοὶ δοκεῖ ἐμάχοντο, καὶ πολλοῦ, ὡς οἴομαι, πρίαιντο, ὥστε αὐτοῖς ἐς τὸ πεδίον καταβάντας ὁμόσε ἰέναι. Ἀλλὰ ταύτην τὴν ὑπώρειαν πορευόμενοι, ἐκείνους τε ἐπιδιώξωμεν, ὅσοις ἱκανῶς ἔχει, καὶ ἡμῖν ἔσται ἐκείνων ταμιεύεσθαι, ὅσοις ἂν ἐπιτηδείως ἔχωμεν. Ταῦτα λέγων, ὡς οὐκ ἔπειθε τὸν Χασίμην, ἔχων αὐτὸς Θετταλίας στράτευμα, ἐτράπετο διὰ τῆς ὑπωρείας συντεταγμένῳ τῷ στρατεύματι. Πορευομένῳ
C δὲ διὰ τοῦ πεδίου τῷ Χασίμῃ σὺν τῷ Εὐρώπης στρατῷ, ὡς ἐν καιρῷ [58] τῷ Χωνιάτῃ, ἐνεδρεύσαντι τὸ στράτευμα, οἵ τε ἀμφὶ βασιλέα φεύγοντες, ἐπιφανέντος ἐκ τῆς ἐνέδρας τοῦ Ἰωάννου, ἐπελαύνουσι τοῖς βαρβάροις, καὶ τρεψάμενος ἐς φυγὴν ὁ Χωνιάτης τούτους, τοὺς μὲν ἔφθειρε, τοὺς δὲ καὶ ἐζώγρησεν. Ἐνταῦθα πολλοί τε ἔπεσον τοῦ βασιλέως, καὶ ὁ τοῦ Χαλίλεω ἀδελφὸς, Πριάμεω [59] παῖς, ἑάλω ὑπὸ Παιόνων. Καὶ [60] ἄλλοι τῶν Τούρκων ἡλίσκοντο φεύγοντες, αὐτός τε ὁ Χασίμης ἔφευγεν ἐπὶ τὸ βασιλέως στρατόπεδον, ὀλίγους ἔχων ἀμφ' αὐτὸν τοῦ στρατοῦ. Ἀφικόμενος δὲ ἐς ὄψιν τῷ βασιλεῖ, ἔλεξε τοιάδε· Ὦ βασιλεῦ, οἷα πεπόνθαμεν ὑπὸ ἀνδρὸς ὃν ἡμεῖς ἴσμεν φαυλοτάτου, καὶ τὰ σὰ πράγματα καταπροδιδόντος τοῖς πολεμίοις! οὔτω γὰρ ἐποίησεν
D ᾗ ἐπηγγείλατο, οὔτω κατὰ ταυτὸ ἰέναι ἠθέλησε. Γεωργίῳ δὲ τῷ Βούχῳ [61] ἐπιτηδείῳ τε ὄντι αὐτῷ, ὑποσημῆναι ἕκαστον ᾗ ἐμέλλομεν ἐπιέναι, ἐφθείροντο τὰ σὰ πράγματα, καὶ τὸ ἐκείνου μέρος οἰχόμεθα. Ἐνταῦθα Χαλίλης ὁ Πραΐμεω ἀχθεσθεὶς διὰ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, ἐξέπεινε [62] καὶ αὐτὸς βασιλέα κατὰ τοῦ Τουραχάνεω. Βασιλεὺς δὲ δεινοποιησάμενος, μὴ ἰέναι κατὰ ταυτὸ τῷ Εὐρώπης στρατηγῷ, ἀλλαχόσε γενόμενον ἄλλην πορεύεσθαι, καταπροδι-

Notulæ marginales.

(86) Chaliles frater Carambi, qui et Carambejus, filius, a Pan.

(87) Chaliles filius Imbraimi.

(88) Vide Bonfin. dec. 3. lib. vi, qui Chaliten etiam *Halibegum* vocat, alias etiam *Haliobussa*.

[58] Ἐγένετο. *Sic etiam R.* [59] *R.* Πραΐμεω, *ut infra.* [60] *In uno,* καὶ ὅλοι, *ut infra.* [61] *In uno,* Βούλκῳ, *ut infra.* [62] *R.* ἐξέμηνε. *Al. ut in cont.*

δόντα τὸ ἑαυτοῦ στράτευμα, προσέλαβέ τε Τουραχάνην, καὶ ἐς φυλακὴν ποιησάμενος, ἔπεμπεν ἐς τὴν Ἀσίαν, ἐς Τοχάτην πόλιν ἰσχυρὰν, δέσμιόν τε γενόμενον, καὶ ἐς φυλακὴν ἀπαγόμενον. Καὶ Χαλίλης γάρ τοι ὑπετίθετο βασιλεῖ ἀναμιμνήσκων, ὡς ἐκεῖνος ἐν μεγάλῃ Βιδινίδι [63] διατρίβων, καὶ ὕπαρχος ὢν τῆς παρ' Ἴστρον χώρας, Βούκῳ τῷ Τριβαλλῶν ἡγεμόνι ἐπιτηδείῳ τε ἐχρῆτο καὶ συνήθει, καὶ διὰ τοῦτο ὑποσημαίνοι αὐτοῖν [64], ᾗ δέει ἀλλήλους ὠφελεῖν ἐς τὰ παρόντα. Καὶ δῶρα δεχόμενον παρὰ τοῦ Βούκου συμβαλέσθαι αὐτῷ ἐς ὅ τι ἂν ἡγήσαιτο συνοίσειν ἐκείνῳ. Καὶ ἐντεῦθεν ἀναπεισθεὶς βασιλεὺς, καθεῖρξέ τε αὐτὸν Τουραχάνην, ἐς τὴν Ἀσίαν ἐπιπέμψας, καὶ τὴν ἀρχὴν τῆς Θετταλίας ἑτέρῳ ἀνδρὶ ἐπέτρεπε διοικεῖν. Καὶ Τουραχάνης μὲν οὕτω ἐς τὴν εἱρκτὴν ἐγένετο· Γεώργιος δὲ ὁ τῶν Τριβαλλῶν ἡγεμὼν, ὡς οὐδὲν ἠνύετο αὐτῷ ὑπὸ τῶν Παιόνων, ἐς τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ πέμπων ἄγγελον ἐπὶ τὰς θύρας, ἐπειρᾶτο τῆς τοῦ βασιλέως γνώμης, εἰ ἀποδοίη αὐτῷ τὴν ἀρχὴν, ὥστε ἐπάγειν αὐτῷ φόρον, καὶ ἡμίσειαν τῆς χώρας αὐτοῦ πρόσοδον, καὶ αὐτός τε ἔφασκε σπένδεσθαι ἐπὶ τούτοις, καὶ τοὺς Παίονας ἅμα αὐτῷ πείσειν, ὑπεδέχετο [65], ἐς τὰς σπονδὰς ποιεῖσθαι. Ἐνταῦθα ὡς ἤκουσε τοῦ ἀγγέλου τοιαῦτα προϊσχομένου, τά τε ἄλλα ὑπέσχετο αὐτῷ, καὶ τῷ [66] παιδὶ αὐτῷ ἀποδοῦναι, καὶ ἔσεσθαι βασιλέως ἐπιτηδείους τὸ ἀπὸ τοῦδε. Ἐνταῦθα ὁ Βοῦλκος μετιὼν τῶν Παιόνων ἕκαστον, καὶ τόν γε βασιλέα Λαδίσλαον, ἔπειθε σπένδεσθαι Ἀμουράτῃ, λέγων τοιάδε· Ὦ βασιλεῦ, σὲ βασιλεὺς Ἀμουράτης παρακαλεῖ ἐπὶ τὰς σπονδὰς, οὐ μὴν τὴν χώραν ἀποδιδόναι. Ἢν οὖν ἐμοὶ πείθῃ, σπονδὰς ἐν τῷ τοιῷδε ποιούμενος, ἄμεινον παρασκευάσῃ ἐς τὸν πόλεμον. Καὶ ἐπιὼν τάδε πάντα οὐκ ἔτι τὸ δεύτερον ὑπέμενε. Ταῦτα λέγων τε ἔπειθε, καὶ ὡς ὑπέσχετο ποιήσειν, ᾗ ὑπετίθετο [67] αὐτῷ ὁ Τριβαλλὸς, αὐτίκα ἔπεμπεν ἄγγελον παρὰ τὰς θύρας, μεταπεμπόμενος πρέσβεις, ὡς τῶν Παιόνων ποιησομένων τὴν εἰρήνην, καὶ αὐτὸς ἀποληψόμενος τὴν ἀρχήν. Ἐνταῦθα Ἀμουράτης ἔπεμψε πρέσβεις, καὶ τὰς σπονδὰς ἐποιοῦντο, ἐφ' ᾧ τόν τε Γεώργιον ἔχειν τὴν χώραν αὐτοῦ, καὶ τὴν ἡμίσειαν πρόσοδον ἀποδιδόναι τῷ βασιλεῖ. Καὶ ὅρκιά τε ἅμα ἐποιοῦντο, ἐφ' ᾧ μήτε τοὺς Παίονας ληΐζεσθαι τὴν βασιλέως χώραν, μήτε αὖ Τούρκους διαβῆναι τὸν Ἴστρον ἐπὶ μηδεμιᾷ βλάβῃ, μηδεμιᾷ μηχανῇ, ἐφ' ᾧ τε παρὰ πάντα τὸν βίον αὐτῶν ξένους τε καὶ φίλους εἶναι ἄνευ τε δόλου καὶ ἀπάτης. Τοὺς δὲ Δακοὺς ὑποφόρους τε εἶναι τῷ βασιλεῖ, ἃ καὶ συνέθεντο ἐν ταῖς βασιλέως σπονδαῖς πρὸς αὐτοὺς πρότερον γενομέναις, καὶ ἐς τοὺς Παίονας τελεῖν, ᾗ τὸ πρόσθεν ἔχοντες διετέλουν. Ταῦτα ὡς ἐγένετο, αὐτίκα Ἀμουράτης ἐστρατεύετο ἐπὶ Καραμᾶνον. Οὗτος γὰρ ὡς ἐπύθετο ἐπιέναι τοὺς Παίονας ἐπὶ βασιλέα Ἀμουράτην, καταβάντας τὸν Ἴστρον, ἐπὶ τὴν χώραν τοῦ βασιλέως ἐλαύνειν ἐν καιρῷ αὐτῷ ἔσεσθαι οἰόμενος,

A gressum, prodeuntem Europæ exercitum, cum cepit, et vinctum in Asiam, ut asservaretur in vinculis in urbe Tochata, misit. Chalites non cessabat iram regis augere, in memoriam redigens, Turachanem, cum ageret in magna Bidina, princeps exsistens regionis finitimæ Istro, usum esse Buco Triballorum duce, et amico et familiari. Hac amicitia motum aiebat Turachanem, voluisse illum, quacunque in re posset, juvare. Nam acceptis a Buco muneribus, promiserat se ei operam suam locaturum indefessam, quacunque in re voluisset. His fidem **167** dans dictis rex, Turachani vincula injecit, et in Asiam vinctum deduci jussit, ut ibi in carcerem conjiceretur. Thessaliam alii administrandam commisit. Hoc modo carcere conditus est B Turachanes. Georgius Triballorum dux, cum parum auxilii sentiret ab Pannonibus in recuperando principatu, legatum misit in januas regis, ut ejus animum exploraret, num sibi restituere vellet principatum. Quod si faceret, promittebat se ipsi tributarium fore et dimidium tributi, quod regio penderet, ipsi quotannis numeraturum. His conditionibus se fœdus accipere velle memorabat. Quin et Pannonibus se persuasurum pollicebatur, ut cum ipso fœdus, si modo vellet, ferirent. Hæc cum legatus audiente rege recensuisset, promisit se ei et filio redditurum principatum; verum ut deinceps in fide maneant, amicitiamque suam bona fide colant. Ibi tum Bulcus (89) Pannonum animos sibi concilians, C etiam regem Vladislaum eo adduxit, ut fœdus cum Amurate faceret. At Vladislaum in hunc modum allocutus est: O rex, rex Amurates te ad fœdus hortatur: nec hoc solum, verum regionem restituere pollicetur. Si igitur me audias, fœdus panges. Nam hoc pacto res tuæ ad bellum melius erunt instructæ: et si deinde secundo accesseris hostiliter, facile vinces. Hæc ubi esset elocutus, statim in sententiam suam perduxit regem. Qui deinde ex sententia Bulci, aut quemadmodum Bulco promiserat, nuntium misit in januas regis advocans regios legatos, quasi his præsentibus fœdus percussurus et regionem recepturus. Amurates igitur legatos ire jubet, quorum auctoritate fœdera fiebant, quibus cavebatur, ut Georgius regio- D nem suam teneret, et ejus regionis tributi partem dimidiam regi quotannis solveret. Jusjurandum quoque exigebatur, ne Pannones deinceps popularentur regis regionem, neve Turci transirent ad Istrum ad vastandam Pannonum regionem: verum fides jurejurando utrinque accepta est, ut ex eo tempore sint inter se hospites et amici: quod tamen absque dolo fraudeque utrorumque fiat. Dacis imperatur, ut sint regis tributarii, quemadmodum regio fœdere, quod jam ante intercesserat, continebatur. Præterea ut pertinerent, quemadmodum hactenus, ad Pannones. His ita compositis, Amurates con-

Notulæ marginales.

(89) Bucus.

[63] Βινιδ:. In uno, Βυδυνίδι, in al. Βυδίνῃ. [64] Αὐτόν. R. ut in c. [65] Ὑπέσχετο. [66] R. τῷ παιδί. [67] Ἐπ. Al. ut c.

tinuo expeditionem contra Caramanum sumpsit. Nam hic, ubi primum cognoverat Pannones bellum inferre Amurati, trajectoque Istro regis regionem evastare, haud incommodum sibi fore suisque rebus ratus, si regis in Asia regionem subigeret, **168** cum impetu in eam irruebat, omnia subjiciens, et in servitutem redigens, quocunque se vertisset. Caramanus namque cum audisset Pannones petere bello Amuratem, et ipse hostili animo contra ipsum profectus est. Itaque cum ab utraque regione hostis accederet, Amuratis exercitus distrahebatur et infirmior reddebatur. Cum igitur maximum impenderet Amurati bellum, sibi utile fore ratus, fœdus cum Pannonibus pepigit: omnemque belli tempestatem in Caramanum avertit. Caramanus ne vim regis experiretur, misit legatos petitum pacem: quibus mandarat ut dicerent, se paratum esse servire Amurati, quandocunque sua opera indiguisset. Sin promissis parum fidei haberet, se obsidibus et cæteris, ne quid dubitaret, cauturum.

A ἣν ἐπιὼν καταστρέψοιτο τὴν κατὰ τὴν Ἀσίαν βασιλέως χώραν, ἐξήλαυνέ τε καὶ ἐπῄει καταδουλούμενος, ὅ τι ἂν αὐτῷ προχωροίη. Πρόσθεν γὰρ ὅτε οἱ Παίονες ἔμελλον στρατεύεσθαι ἐπὶ Ἀμουράτην τε γνώμῃ παραπλησίᾳ ὥρμηντο ἐπ' αὐτόν. Ὥστε ἀπ' ἀμφοῖν ταῖν χώραιν ἐπιόντων στρατῶν, διασχίζοιτο αὐτῷ τὰ στρατεύματα, καὶ οὕτω ἀσθενῆ ξυμβαίνει γίνεσθαι. Ἀμουράτης μὲν οὖν ἐπὶ τὸν μείζονα πόλεμον ἀφικόμενος, καὶ τοῦτον αὐτῷ ἐπὶ τὸ βέλτιον θέμενος, ἐστρατεύετο αὐτίκα ἐπὶ Καραμᾶνον. Ὁ δὲ πρέσβεις τε πέμπων, ἠξίου τά τε ἄλλα αὐτῷ ὑπουργεῖν, ὧν ἂν δέοιτο αὐτοῦ, καὶ ὁμήρους, καὶ πιστὰ παρέχεσθαι ἐπὶ τούτοις.

Hæc quidem Amurati in Asia acciderunt. In Europa vero a Peloponnesiacis principibus quid in regione ejus gestum sit, nunc dicetur. Ut enim Theodorus, qui postea rex electus est, venit Byzantium in regnum suum, Constantinus cognomento Dragosis in Peloponnesum adveniens, et assumens fratris regionem, inter cætera et Spartam quæ vergit ad montem Taygetum, et propemodum universam Peloponnesum, præter Thomæ, qui frater erat regis, regionem obtinuit. Etiam Isthmum muro includere parabat: nec cessabat regis regionem, quæ extra Peloponnesum est, ad defectionem sollicitare: Bœotiam et Thebanorum urbem, universamque Bœotiam in ditionem redegit. Atticæ tyrannus sive princeps (90) nolebat cum eo pugnare: verum tributum se quotannis ipsi pensurum promittebat. Hinc fœdere icto, in amicitia receptus est. Pindum (91) quoque occupavit. Hunc montem Blaci (92) incolunt, quibus eadem cum Dacis est lingua: nec quidquam ab Dacis, qui Istrum accolunt, differre cognoscuntur. Advenientes igitur ad istum ducem, semetipsos ei dediderunt, et deinceps bellum gerebant cum Turcis in Thessalia habitantibus, accipientes ducem ab Peloponnesiaco principe. Leodoricium oppidulum in Locrensium regione situm, et Pindo adhærens versus Phandrium urbem, principem a rege accipit. Hunc montem, qua se in Achaiam porrigit, inhabitant Arabæi viri Albani, quibus permissum est ab rege patriam suam regere regionem. Hi quoque ad Græcos deficiebant. Contrahens igitur universam Peloponnesum in Isthmum, muro eum cingere instituit. Opus autem istud maturavit accersito fratre, qui et ipse regionem sub se habebat. Universos igitur **169** huc congregans, murum divisit, et singulis tantam, quantam brevi exstruere possent, partem assignavit. Murus Isthmi cum jam esset absolutus, exercitum

B Ταῦτα μέντοι αὐτῷ κατὰ τὴν Ἀσίαν ξυνεβεβήκει. Κατὰ δὲ τὴν Εὐρώπην ὑπὸ μέντοι τῶν Πελοποννησίων ἡγεμόνων ἐς τὴν χώραν αὐτοῦ τοιάδε ἐγένετο. Ὡς γὰρ Θεόδωρος ὁ μετ' αὐτὸν βασιλεὺς Ἑλλήνων γενόμενος, ᾤχετο οἰχόμενος παρῆν ἐς Βυζάντιον ἐπὶ τὴν βασιλείαν, Κωνσταντῖνος ὁ ἐπίκλην Δράγασις, ἀφικόμενος ἐς Πελοπόννησον, καὶ παραλαβὼν τὴν τοῦ ἀδελφοῦ χώραν, τά τε ἄλλα, καὶ Σπάρτην τὴν πρὸς τὸ Ταΰγετον ὄρος, καὶ σχεδὸν ξύμπασαν τὴν ἄλλην Πελοπόννησον· πλὴν γὰρ τῆς τοῦ Θωμᾶ τοῦ βασιλέως ἀδελφοῦ χώρας, τὴν ἄλλην ὑφ' αὐτῷ εἶχε παραλαβών· ἐνταῦθα ὡς ἀφίκετο, τό [68] τε ἐν τῷ Ἰσθμῷ τειχίζειν παρεσκευάζετο, καὶ τὴν ἐκτὸς Πελοποννήσου χώραν ἀφίστη ἀπὸ βασιλέως, τήν τε Βοιωτίαν κατέσχε, καὶ τὴν Θηβῶν πόλιν ὑφ' αὐτῷ ποιησάμενος, καὶ ξύμπασαν τὴν Βοιωτίαν κατέσχε.

C Καὶ ὁ τῆς Ἀττικῆς τύραννος, φόρον τε ἀπάγειν αὐτῷ ὑπισχνούμενος, σπονδὰς ἐποιήσατο, καὶ τό γε Πίνδον ὄρος. Βλάχοι δ' ἐνοικοῦσιν, αὐτοὶ τῶν Δακῶν ὁμόγλωττοι· τοῖς παρὰ τὸν Ἴστρον Δαξὶν ὡμοίωντο. Ἀφικόμενοι παρὰ τοῦτον τὸν ἡγεμόνα, παραδιδόντες σφίσιν, ἐπολέμουν τοῖς τὴν Θετταλίαν οἰκοῦσι Τούρκοις, λαμβάνοντες ἄρχοντα παρὰ τοῦ Πελοποννησίων ἡγεμόνος. Λεωδορίκιόν τε τὸ κατὰ τὴν Λοκρῶν χώραν ᾠκημένον πολίχνιον, Πίνδου μέντοι τὸ κατὰ τὴν Φανδρίου [69] πόλιν ᾠκημένον, ἄρχοντα λαμβάνει ἀπὸ βασιλέως· τὸ δ' αὖ κατὰ τὴν Ἀχαΐαν καθῆκον Ἀραβαῖοι ᾤκουν ἄνδρες Ἀλβανοί, ὑπὸ βασιλέως συγχωρηθέντες ἄρχειν τῆς πατρῴας αὐτῶν χώρας. Καὶ οὗτοι ἀφίκοντο ἐς τοὺς Ἕλληνας.

D Συναγαγὼν δὲ καὶ ξύμπασαν τὴν Πελοπόννησον ἐς τὸν Ἰσθμόν, ἐτείχισεν αὐτόν, ὡς ἠδύνατο τάχιστα. Συγκαλέσας αὐτοῦ καὶ τὸν ἀδελφόν, καὶ ὡς αὐτὸς ἦρχε χώρας, ξύμπαντας ἐνταῦθα μεταπεμψάμενος ἐληλάκει τὸ τεῖχος, παραδοὺς ἑνὶ ἑκάστῳ ὅσον ἐν τοσῷδε χρόνῳ παρέχοιτο ᾠκοδομημένον. Ὡς δὲ τὸ τεῖχος τοῦ Ἰσθμοῦ αὐτῷ παρεσκεύαστο, στρατόν τε

Notulæ marginales.

(90) Nerius Acciolus.

(91) Quem hodie *Mezzono* appellant.

(92) Valachi.

[68] *In uno*, τό τε Ἰσθμῷ τ. *Al. ut. c.* [69] *In uno*, Φαναρίου.

ἔπεμπεν ἐπὶ τὴν βασιλέως χώραν, καὶ ἐδῄου τε τὴν χώραν, καὶ πολεμῶν διεγένετο. Μετὰ δὲ ταῦτα οὐ πολὺν χρόνον Ὀμάρης ὁ Τουραχάνεω παῖς, παραλαβὼν τὸ Θετταλίας στράτευμα, ἐπήλασέ τε ἐπὶ τὰς Θήβας, καὶ τὴν Ἀττικὴν, καὶ ληϊσάμενος ἐπέλαυνε λείαν ἀπάγων ἱκανήν. Ἔνθα δὴ Νέριος ὁ Ἀθηνῶν τύραννος, ὡς ἑώρα τὰ Τούρκων πράγματα αὖθις ἐπανιόντα ἐς τὸ πρότερον καθεστηκὸς, ἐπρεσβεύετο ἐς τὰς θύρας, καὶ ἠξίου αὐτῷ σπένδεσθαι βασιλεῖ, ἐφ' ᾧ ἀπάγειν φόρον ὃν ἂν αὐτῷ τάξαιτο. Βασιλεὺς μὲν οὖν Ἀμουράτης ἐπείθετό τε καὶ ἔσπενδεν αὐτῷ, ἐφ' ᾧ καὶ πρότερον ἀπέφερε, φόρον ἀπάγειν καὶ τοῦ λοιποῦ. Ὁ δὲ Νέριος οὗτος ἀφίκετο ἀπὸ Φλωρεντίας, τῆς Τυῤῥηνῶν μητροπόλεως ὤν, ἐπὶ τὴν Ἀθηνῶν τυραννίδα τρόπῳ τοιῷδε. Ἀντώνιος ὁ Ῥαινερίου παῖς, τοῦτόν τε ἅμα καὶ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, μεταπεμψάμενος ἀπὸ Φλωρεντίας, προσήκοντάς τε αὐτῷ καὶ ξυγγενεῖς, εἶχε παρ' ἑαυτῷ τὴν δίαιταν παρεχόμενος. Ἐπεὶ δὲ ἐτελεύτησεν Ἀντώνιος, ὑπὸ εὐεξίας [10] ἀποπνιγεὶς κατὰ τὸν ὕπνον, ἥ τε γυνὴ αὐτοῦ ἔπεμπεν ἐς βασιλέα, τὴν ἀρχὴν ἐπιτραπῆναι αὐτῇ τε, καὶ τῷ τῆς πόλεως ἀμείνονι, ἑαυτῆς δὲ προσήκοντι, πατρὶ δὲ ἡμετέρῳ. Τοῦτον ὡς ἔπεμπε πειρασόμενον παρὰ βασιλεῖ, καὶ χρήματα διδοῦσα μεγάλα, ὥστε διαπράττεσθαι σφίσι τὴν ἀρχὴν, τῆς τε Ἀττικῆς ἅμα καὶ Βοιωτίας· ὡς ἐξελαύνων ἐκ τῆς πόλεως, ἐπορεύετο παρὰ βασιλέα, οἱ προεστήσαν τοῦ δήμου, κατὰ τὸ πρὸς αὐτὸν Χαλκοκονδύλην [11] ἔχθος, τήν τε γυναῖκα τοῦ Ἀντωνίου ἀπάτῃ παρήγαγον ἐκ τῆς ἀκροπόλεως, καὶ τοὺς προσήκοντας Ἀντωνίου καθίστασαν τυράννους, καὶ τὸ γένος ἐξελάσαντες, αὐτοὶ ἔσχουσι τὴν πόλιν. Ἐπιγαμίαν δὲ ποιησάμενοι πρὸς τὴν γυναῖκα τοῦ Ἀντωνίου ἐπὶ θετῷ αὐτῆς παιδὶ ἀγαθῷ, κατὰ τὴν ἀκρόπολιν παρῆσαν. Καὶ οὐ πολλῷ ὕστερον, ἐκβάλλοντες τὴν [12] ἀκρόπολιν, καὶ τὸ γένος ἡμῶν ἐξελαύνοντες, τὰ τῆς πόλεως πράγματα ἔσχον. Ὁ μὲν δὴ Χαλκοκονδύλης, ἀφικόμενος παρὰ βασιλέα, ἐς φυλακὴν μέν τοι περὶ αὐτὸν ἐγένετο, ὑπὸ βασιλέως κελευόμενος παραδοῦναι τὴν χώραν· ὡς δὲ ὑποσχόμενος ἐς τρεῖς μυριάδας χρυσίου, οὐδέν τι ἔπρασσε, στρατὸν δὲ ἐπύθετο πεπομφέναι βασιλέα ἐπὶ Βοιωτίαν, ὡς τὴν Θηβῶν πόλιν παραστησόμενον, διεπράξατό τε καὶ ἀπέδρα ἐπὶ Βυζάντιον, καταλιπὼν τούς τε θεράποντας, καὶ σκηνὰς ἅμα καὶ ὑποζύγια. Ἐπιβὰς δὲ νεὼς ἀπὸ Βυζαντίου, ἔπλει ἐπὶ τὴν Πελοπόννησον. Καὶ ἐνταῦθα νῆες αὐτοῦ περιπλέουσαι τῶν τυράννων τῆς Ἀττικῆς, συλλαμβάνουσί τε τὸ πλοῖον, καὶ αὐτὸν ἑλόντες Χαλκοκονδύλην, ἀνήγαγον παρὰ βασιλέα δέσμιον. Βασιλεὺς μὲν οὖν αὐτῷ ἀφῆκε τὴν αἰτίαν, καὶ συνέγνω, μηδὲν ἐπὶ τούτῳ αἰτιασάμενος. Αὐτὸς μέντοι τὰς τρεῖς μυριάδας ἀπαιτούμενος, οὐκ ἔχειν ἀποδιδόναι ἔφασαν [13]. Ἐντεῦθεν ἡ χώρα ἐλεηλατεῖτο μεγάλως ὑπὸ

A misit, qui regis regionem popularetur, et ex professo cum rege bellum gerebat. Nec multo post Amures (93) Turachanis filius, assumpto Thessaliæ exercitu, impetum in Thebas et Atticam dedit. Quibus vastatis, reversus est magna præda onustus. Nerius Atheniensium princeps, ut vidit Turcorum res denuo exoriri, et pristinam felicitatis formam recipere, legatos misit in januas, petitum pacem, ut qui velit cum eo fœdus inire, et tributum, quemadmodum antea, quotannis solvere. Rex Amurates legationem benigne audivit, fœdusque et pacem dedit, hac conditione, ut quotannis, quemadmodum antea, sibi tributum ferret. Nerius iste a Florentia, quæ Tyrrhenorum est metropolis, ad B Atticæ principatum hoc modo processit. Antonius namque Rainerii filius, hunc simul et fratrem accersens a Florentia, propinquos et cognatos suos, secum eos habuit, victum eis et necessaria ministrans. Postquam autem Antonius apoplexia in somno ictus exspiravit, uxor ejus misit legationem ad regem Amuratem, ut sibi et ei qui in ea civitate erat optimus, principatum committeret. Is erat mulieri propinquus genere, et meus pater (94) : quem misit ad regem cum immensa pecuniæ vi, ut sibi principatum Atticæ regionis et Bœotiæ traderet. Ut autem egressus urbe iter ad regem ingrediebatur, qui in urbe erant potentissimi, odio Chalcocondylis moti, uxorem Antonii dolo deduxerunt ex arce, et Antonii propin- C quos in principatum promoverunt : uxorisque genus urbe expellentes, ipsi civitatem tenuere. Affinitatem vero jungentes cum uxore Antonii in filio adoptivo, viro haud improbo, in arcem redierunt. Nec tamen multo post expellentes mulierem, acropolim occuparunt, et rempublicam obtinuere, expulsa nostra familia. Chalcocondyles ut venit ad regem, captus et in carcerem conjectus est, jussus reddere regionem. Cum autem polliceretur triginta millia aureorum, nec sic quidem efficere quidquam potuit. Acceperat interea, regem exercitum misisse contra Bœotiam, ut Thebas urbem occuparet. Ipse interim haud cessabat sedulo agere, sicubi fugæ daretur occasio, ut aufugeret Byzantium. Quæ ubi primum oblata est, relicto tabernaculo et ju- D mentis, profugit Byzantium : ibique conscendens navim, solvit in Peloponnesum. Naves igitur Atticæ regionis principum per mare oberrantes, navem fugientis capiunt, **170** et ipsum Chalcocondylen vinctum perduxerunt ad regem. Rex ei delictorum veniam dedit, nihil eum propter delicta culpans. Cum autem ipsi poscerentur triginta mille aureos, responderunt se eos nequaquam posse solvere. Hinc regio eorum populationibus graviter divexata est ab Turcis, qui in Thessalia morabantur. Nerius

Notulæ marginales.

(93) Homares.

(94) Nota Laonici Chalcocondylæ patriam et genus.

[10] *In ora*, οἶμαι ἀποπληξίας ἀποπληγείς. [11] *R.* Χαλκοκανδύλην. *In ora*, οἶμαι ὁ συγγράψας ταῦτά ἐστιν ὁ Χαλκοκανδύλης. [12] *In uno*, ἐς τὴν . . . τὴν ἀκρ. [13] *In uno*, ἔφασκεν. *In al. ut c.*

autem princeps cum jam ab initio foret imbellis et effeminatior, per insidias a fratre Antonio principatu deturbatus est. Mortuo tandem Antonio, Nerius Florentiam veniens, in principatum restitutus est. Ea tempestate, quia socia arma junxerat Nerius Græcis, ipsius regio ab Thessaliæ duce evastabatur. Cum autem gravissime populationibus urgeretur, tandem necessitate subigente pacem cum rege fecit. Græci audientes pacem inter Atticæ principem et regem convenisse, continuo arma contra Athenienses capiunt. Princeps nuntio misso indicavit regi in quanto periculo hæreret, videlicet Græcos urbem obsidere, eamque summa vi, ut capiant, niti. Turachanes igitur Thessaliæ præfectus mittens nuntios ad regem, eum hortabatur ut bello Peloponnesum lacesseret. Sed hæc longo tempore demum contigere. Verum ea tempestate ab duce Peloponnesi regis fratre, quemadmodum diximus, in servitutem redactus est.

Inter Græcos et in Peloponneso hæc acta sunt. Quid vero egerit rex Constantinopolitanus, in sequentibus declarabitur. Nam hic ut accepit Pannones abiisse, et fœdera, impulsu Georgii, cum Amurate sanxisse, legatos misit ad Romanum pontificem, consulentes, quod si triremes et naves adventarent in Hellespontum, quibus præcluderetur Amurati in Europam transitus, Amuratem facile debellari posse. Si enim Europæ exercitus solus apud Amuratem relictus fuerit, haud pugnare adversus Pannones volet. Legati ire jussi sunt ad Gallos et Burgundiæ ducem, in memoriam revocantes cladem, quam perpessi sunt sub Pajazite imprudentia Sigismundi : eam cladem, si modo velint, Turcis reddi posse. Adiverunt itaque Romanum pontificem, et triremes impleverunt decem, quas in Hellespontum misere. Etiam pontifex decem triremes instruxit, et militibus complevit, et ad regem Joannem misit, quasi facturus quæ rex imperasset. Venientes igitur in Hellespontum, prohibuerunt Europæ accessu Amuratem. Hæc autem acciderunt juxta maritimam Macedoniæ regionem, versus Ionium. Cum fama volaret, Pannones in armis esse et advenire in Europam, ut inde ejicerent Turcos et Amuratem, **171** jamque omnes bellum exspectarent haud dubie imminens, quia longe lateque rumor increbrescebat, Pannones exercitum conscribere, et Hellespontum jam ab Occidentalibus esse occupatum : singuli animum intendebant ad recuperandam patriam regionem, quasi eam nacturi, utcunque tamen alea belli cecidisset. Zenempisas igitur ab Macedonia proficiscens, assumptis qui isthic habitabant Albanis, pergebat per Argyropolichnem, et planitiem eam Castoriam usque subegit. Therizes BerrhϾ princeps colligens Azatinis Scythas, necnon Turcos regis, attractis etiam plurimis ex Therma et Limna Perrhæorum (95) : quibus fretus, Zenempisæ obviam

τοῦ βασιλέως ἐν τῇ Θετταλίᾳ χώρᾳ. Νέριος δὲ τύραννος ὤν, τὴν ἀρχὴν καὶ θηλυδρίας ὢν καὶ μαλακώτερος, ὑπὸ ἀδελφοῦ Ἀντωνίου ἀφῄρητο τὴν ἀρχὴν ἐπιβουλευθείς. Μετὰ δὲ ὡς ἐτελεύτησεν Ἀντώνιος, ἐς τὴν ἀρχὴν αὖθις κατέστη Νέριος ὁ Ἀντωνίου ἀδελφὸς, ἀπὸ Φλωρεντίας ἀφικόμενος. Τότε δὲ διὰ τὴν εἰς τοὺς Ἕλληνας αὐτοῦ συμμαχίαν, ἐδῄου τὴν χώραν ὁ τῆς Θετταλίας ὕπαρχος. Πράγματα δὲ ἔχων, εἰρήνην ἐποιεῖτο πρὸς βασιλέα. Καὶ οἱ Ἕλληνες πυθόμενοι, ἐστρατεύοντο ἐπὶ τὰς Ἀθήνας. Ἐνταῦθα ἀγγελίαν τε ἔπεμπε πρὸς τὸν βασιλέα, ὡς κακῶς ποιοῖεν αὐτὸν οἱ Ἕλληνες, καὶ πολιορκοῖεν τὴν πόλιν, πειρώμενοι ἐξελεῖν. Καὶ Τουραχάνης δὲ ὁ τῆς Θετταλίας ὕπαρχος, τῷ τε βασιλεῖ πέμπων ἀγγέλους, ἐπῆρεν ἐπὶ Πελοπόννησον στρατεύεσθαι. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ὕστερον χρόνῳ πολλῷ ἐγένετο· τότε δὲ ὑπὸ Πελοποννήσου ἡγεμόνι, βασιλέως δὲ ἀδελφῷ ἐδεδούλωτο, τρόπῳ ᾧ πρότερόν μοι δεδήλωται.

Ἀλλὰ κατὰ μὲν τοὺς Ἕλληνας καὶ τὴν Πελοπόννησον τοιαῦτα ἐγένετο· κατὰ δὲ τὸν Βυζαντίου βασιλέα τάδε ξυνεβεβήκει. Τούς τε γὰρ Παίονας ὡς ᾔσθετο ἀπελάσαντας καταλύσασθαι τῷ Ἀμουράτῃ, Γεωργίου ἐς τοῦτο παρακαλέσαντος, ἔπεμπον πρέσβεις παρὰ τὸν Ῥώμης ἀρχιερέα, ὑποτιθέμενοι, ὡς τριήρων καὶ νεῶν παραγενομένων σφίσιν ἐς τὸν Ἑλλήσποντον, ὥστε ἀπόντι αὐτῷ ἐς τὴν Ἀσίαν μὴ ἐπιτρέψαι διαβῆναι ἐς τὴν Εὐρώπην, εὐπετῆ ἂν γένοιτο ταῦτα χειρωθῆναι τὰ πράγματα αὐτοῦ. Εἴ τε τὸ τῆς Εὐρώπης στράτευμα σὺν τῷ Ἀμουράτῃ ἀπομονωθήσεται, οὐκ ἔτι εἰς χεῖρας τοῖς Παίοσιν ἰέναι ἐθελήσει. Ἔπεμπον δὲ καὶ ἐς τοὺς Κελτοὺς καὶ τὸν Βουργουντίας ἡγεμόνα, ἀναμιμνήσκοντες ὡς δίκαιοι εἶεν δίκην πράττεσθαι τῶν ἐν τῷ πολέμῳ Παιαζήτεω ἀποθανόντων Κελτῶν διὰ τὴν τοῦ Σιγισμούνδου ἀγνωμοσύνην. Συνεπελάβοντο μὲν οὖν σὺν τῷ ἀρχιερεῖ Ῥωμαίων, καὶ τριήρεις ἐπλήρωσαν δέκα, ἐπὶ Ἑλλήσποντον πέμποντες. Καὶ ἀρχιερεὺς δὲ δέκα ἄλλας πληρώσας, ὑπέστελλεν ἐπὶ βασιλέα Ἰωάννην, ὡς ποιησομένους ἃ ὑποθοῖτο αὐτοῖς βασιλεύς. Οὗτοι μὲν οὖν ἀφικόμενοι ἐς τὸν Ἑλλήσποντον, διεκώλυον Ἀμουράτην τοῦ ἐς τὴν Εὐρώπην διαβῆναι. Κατὰ δὲ τὴν παράλιον τῆς Μακεδονίας ἐς τὸν Ἰόνιον συνέβαινε τοιάδε. Ὡς γὰρ προσδόκιμοι ἦσαν οἱ Παίονες ἀφίξεσθαι αὖθις ἐς τὴν Εὐρώπην, ὡς ἐξελόντες Τούρκους τε καὶ Ἀμουράτην ἐκ τῆς Εὐρώπης, προϊδόντες ὅτι ἔσοιτο αὖθις ὁ πόλεμος· προηγγέλλετο γὰρ ἁπανταχῆ τῇ Εὐρώπῃ, ὡς συλλέγοιντό τε αὖθις στρατευσόμενοι οἱ Παίονες, καὶ ὁ Ἑλλήσποντος ὑπὸ τῶν Ἑσπερίων κατέχοιτο· ὥρμητο καὶ αὐτός τις ἕκαστος ἐπὶ τὴν πατρῴαν αὐτοῦ ἀρχὴν, ὡς σχήσων τε καὶ καταληψόμενος, ὅ τι ἂν αὐτῷ προχωρήσειεν. Ἔνθα δὴ καὶ Ζενεμπίσας, ἀπὸ Μακεδονίας τῆς πρὸς τὸν Ἰόνιον παραλίου ὡρμημένος, συμπαραλαμβάνων τοὺς ταύτῃ Ἀλβανούς, οἳ ἐνῆσαν αὐτῷ, προῄει διὰ τῆς Ἀργυροπολίχνης, καὶ τήν τε πεδιάδα, ὅσην ᾤκει ἐνταῦθα

Notulæ marginales.

(95) Perrhæborum.

μέχρι Καστορίας ἐπηγάγετο [74]. Ἐνταῦθα δὴ Θερίζης ὁ Βεῤῥοίας ὕπαρχος, ξυναγαγὼν τοὺς παρὰ Ἀλζίνη Σκύθας τε ἅμα, καὶ Τούρκους τοὺς βασιλέως, ἐπισπομένων αὐτῷ καὶ συχνῶν τῶν ἀπὸ τῆς Θέρμης τε καὶ Λίμνης τῆς Περῤαιβῶν, ἐπέλασέ τε ἄφνω, καὶ ἀπαρασκεύοις ἐπιπεσὼν, ἐσκηνωμένοις αὐτοῦ ταύτῃ που περὶ τὴν τῆς Καστορίας χώραν, τούς πλείστους τε αὐτῶν Ἀλβανῶν διέφθειρε, καὶ αὐτὸν Ζενεμπίσαν τὸν ἡγεμόνα ἀνελὼν, ἐπὶ πολὺ ἤλασε φόνου, ἐνταῦθα τοὺς ἄλλους καταβαίνων. Ταύτῃ μέντοι ἀνὰ τὴν Εὐρώπην ἐγένετο, καὶ ἐς θόρυβον καθίσταντο, ὡς ἕκαστοι ἐπὶ τὰ σφέτερα αὐτῶν ὡρμημένοι πράγματα, καὶ οἱ Τοῦρκοι ἐς φόβον τε ἐγένοντο μέγαν, οἰόμενοι αὐτίκα ἀπόλλυσθαι ὑπὸ τῶν Παιόνων, καὶ τῶν παροίκων ἐθνῶν ἀλλοφύλων αὐτοῖς. Καὶ ὅπῃ τύχοιεν, τὰ τείχη ἐκράτυνον, καραδοκοῦντες, ᾗ ἀποβήσεται ἕκαστα ἐς τὸ [75] τοιόνδε. Παίονες δὲ ὡς πρέσβυς ἀφίκετο παρ' αὐτοῦ τοῦ Ῥωμαίων ἀρχιερέως, Ἰουλιανὸς καρδινάλιος, ἀνὴρ τά τε ἄλλα ἐπιεικὴς καὶ ἐς τὴν Ῥωμαίων σοφίαν εὐδόκιμος, παρεκάλει τε ἐπὶ τὸν πόλεμον, τόν τε ὅρκον, ὃς μέγιστος ἦν αὐτοῖς ἐν ταῖς σπονδαῖς, ἐλύσατο ἐπιτροπῇ τοῦ ἀρχιερέως, ἀνέγνω δὲ τὰ αὐτόθι. Καὶ ὥρμηντο στρατεύεσθαι ἐπὶ τὴν Εὐρώπην, οἰόμενοι καταλήψεσθαι αὐτὴν ἔρημον, ἀπόντος τοῦ Ἀμουράτεω κατὰ τὴν Ἀσίαν, καὶ διατρίβοντος, καὶ τῶν νεῶν τοῦ ἀρχιερέως αὐτοῦ ἐν τῷ Ἑλλησπόντῳ διαπλεουσῶν, ὡς μὴ ἐπιτρέπειν διαβῆναι· καὶ ὑπὸ τοῦ Ἑλλήνων βασιλέως ὑποσημαίνοντος σφίσι ταῦτα, ὡς οὐκ ἄν ποτε διαβαίη ἐς τὴν Εὐρώπην. Τούς τε Βοέμους ἐν σπονδαῖς σφίσι ποιησάμενοι κατὰ τὴν διαφορὰν, δι' ἣ μοι δοκεῖ καὶ τὰς Ἀμουράτεω σπονδὰς ποιήσασθαι, πράγματα σφίσι παρεχόντων, καὶ ὡς παρεσομένου αὐτοῖς ἀπὸ τῶν Βοέμων χώρας πολέμου, ἐδέξαντο τὴν βασιλέως Ἀμουράτεω εἰρήνην. Τότε δὴ συνθέμενοι ἐκείνοις, ὡς παρεῖχεν αὐτοὺς ἐν καλῷ ἡσυχίαν ἄγειν, ὥρμηντο στρατεύεσθαι ἐπὶ τὴν Εὐρώπην, ξυμπαραλαμβάνοντες [76] Δᾶκάς τε καὶ Δρακούλην, τὸν Μύρξεω παῖδα, ὃς παρών τε ἐς τὸν πόλεμον, συμπροθυμοῖτό τε καὶ συνεπιλάβοιτο, παρέχων ἱππέας ἀμφὶ τοὺς μυρίους. Γεώργιον δὲ τὸν Τριβαλλῶν ἡγεμόνα παρεκάλουν μὲν ἐς τὸν πόλεμον τοῦτον συνδιαφέρειν τε αὐτὸν ἅμα ἐκείνοις· ἀλλ' οὐκ ἐπείθετο, φάμενος ἀθέμιτα ἐργάζεσθαι αὐτοὺς, τάς τε σπονδὰς λύοντας, καὶ ἀδικίας ἐπάρχοντας [77], χρήμασί τε ἐνόμισε [78] διαλύσειν αὐτῷ τὴν αἰτίαν, ὅτι οὐ στρατεύοιτο τῷ Παιόνων βασιλεῖ. Προηγόρευε δὲ τό [79] τε βασιλεῖ μὴ στρατεύεσθαι, ὡς Τούρκων μέγα δυναμένων, καὶ οὐκ εὐπετῶς ῥᾴδιον οὕτω χειρωθῆναι ὑπὸ Παιόνων. Ἑώρα γὰρ τὴν παρασκευὴν οὐχ ἱκανὴν εἶναι, ὥστε τὴν Εὐρώπην κατασχεῖν, παμπόλλων ἐν αὐτῇ ὄντων Τούρκων, καὶ ἐν πολέμοις πολλὰ πειραθέντων,

A progressus est. Festinans autem, imparatos hostes, cum adhuc in Castoriæ regione versarentur, oppressit. Albanorum plurimos necavit : Zenempisam ducem peremit, et alios complures. Hæc quidem in Europa evenerunt. Et ubique tumultus erat, cum singuli ad sua recipienda properarent. Turcos magna incesserat formido, putantes se perituros Pannonum et finitimarum gentium marte. Ubicunque igitur poterant, mœnia et muros firmabant, exspectantes quemnam præsens tumultus exitum esset habiturus. Legatus, qui venerat a pontifice Romano, Julianus nomine, cæterum cardinalis et vir bonus, et Romanæ eruditionis admodum peritus, Pannones ad bellum suscipiendum adversus Turcos cohortabatur : et jusjurandum, quod maxi-
B mum erat in fœdere, ex pontificis mandato solvebat, quod et coram omnibus legebatur. Deinde impetu quodam ferebantur adversus Europam, putantes se ipsam destitutam auxilio, Amurate absente et in Asia moras nectente, occupaturos. Pontificis namque triremes in Hellesponto erant, nec sinebant Amuratem in Europam transire. Præterea Græcorum rex nuntiabat, Amuratem non posse trajicere in Europam, etiamsi omnia conaretur omnemque lapidem moveret. Pannones etiam pacem fecere cum Boemis, propter eam dissensionem qua moti fœdus cum Amurate inierant. Boemi igitur et ipsi accingebantur ad præsens bellum. Nam propterea pax convenerat, quia pulchrum videba-
C tur, ut in præsentiarum discordias ponerent, et simul junctis copiis bellum Europæ inferrent. Adhibuerunt in belli societatem Dacos et Draculem, Myrxis sive Marci filium, qui ipse aderat promptus et auxiliaris ad id bellum, offerens decem millia equitum. **172** Georgium Triballorum ducem ad belli societatem incitabant ; verum monitionibus non acquievit, dicens eos impia et nefanda patrare, fœderum religionem violantes, et priores injuriari incipientes. Sperabat se satisfacturum regi Pannonum, quod non in belli societatem venisset, pecuniaria multa. Indicavit tamen regi, eumque diligenter monuit, ne bellum moveret contra Turcos, quorum magna potentia esset : eos haud facile a Pannonibus subigi posse. Cernebat namque Geor-
D gius, non eum esse belli apparatum, ut Europam obtinere possent. Plurimi namque (96) in ea agebant Turci, in castris tantum non educati, quique plerumque non aliunde quam ex bellis victum pararent. Genus autem hoc hominum, cum ad desperationem adactum fuerit, virtutem memorabilem ubique ostendere solet. Præterea ostendit Vladislao, Turcos plurimum rebus bellicis reliquas gentes excellere. Vladislaus his nihil persuasus, ab Ardelio (97) sive Transylvania profectus, Istrum

Notulæ marginales.

(96) Bonfin. 4000 dicit.

(97) Erdelio.

[74] In uno, ὑπηγ. [75] Τόν. R. ut in c. [76] In uno, συμπ. [77] In uno, ὑπ. [78] In uno, ἐνόμιζε. [79] In uno, τῷ β. in al. τῷ τε.

trajecit, et copias omnes transportavit in regis regionem, et ibi castrametatus est juxta Euxini maritimam Dobrodiciam, Bulgarorum regionem. Hinc castra moventes, Calliacren et Barnem sive Varnam (98) urbes obsidere et oppugnare aggressi sunt. Barne pactionibus in ditionem accepta est. Calliacre vero vi capta est, Pannonibus ascendentibus impigre murum, et impetu in eam irruentibus. Hanc ubi occupassent et diruissent, necnon fœde diripuissent, plurimis abductis mancipiis, profecti sunt recta ad Byzantii et Orestiadis regionem.

A καὶ τὸ πλέον τοῦ βίου σφίσιν ἐντεῦθεν ποιουμένων Ἀρετήν τε τὸ γένος τοῦτο, ἐς ἀπόγνωσιν ἀφικέσθαι, ἀξίαν λόγου ἐνδεικνύμενον ἁπανταχοῦ, καὶ ἀναλαμβάνειν τε σφᾶς τὸ γένος τοῦτο, ὑπεμίμνησκε δαιμονίως παρὰ τὰ ἄλλα γένη. Λαδίσλαος μὲν οὖν ὁ τῶν Παιόνων βασιλεὺς, ἀπὸ τοῦ Ἐρδελίου [80] διαβὰς τὸν Ἴστρον, καὶ τὸν στρατὸν διαπορθμεύσας, ἀφίκετο ἐς τὴν βασιλέως χώραν, καὶ αὐτοῦ ἐστρατοπεδεύετο κατὰ τὴν τοῦ Εὐξείνου παραλίαν, Δοβριτίκεω τοῦ Μισοῦ [81] χώραν, ἐπὶ Καλλιάκρην τε καὶ ἐπὶ Βάρνην. Καὶ ἐλθόντες ἐνταῦθα, τάς τε πόλεις ἐπολιόρκουν. Καὶ ἡ μὲν Βάρνη, ὡς ἐπολιορκεῖτο, προσεχώρησε καθ' ὁμολογίαν· ἡ δὲ Καλλιάκρη ἑάλω τε προσβαλόντων τῶν Παιόνων καὶ ἀναβάντων ἐπὶ τὸ τεῖχος. Ἐξελόντες δὴ καὶ ἐξανδραποδισάμενοι, ἤλαυνον εὐθὺ τῆς Βυζαντίου χώρας καὶ Ὀρεστιάδος.

Hæc quidem egerunt Pannones. Amurates Mechmetis filius bello petens Caramanum, ejus regionem populatus est: et jumentorum pecorisque prædas agens, Conii arcem obsidione pressit. Caramanus ad montes regionis confugiens, ibi morabatur, volens si hostis accederet, eum fortiter repellere. Tandem legationem misit ad Amuratem, promittens obsides, necnon filium suum, quem in januas regis mittere vellet. Addebat, se duplo majus, quam hactenus, regi tributum quotannis persoluturum. Caramanus cum his conditionibus pacem peteret, forte advenit ad regem nuntius ab Triballorum duce missus, referens Pannones transgressos esse Istrum. Hoc igitur nuntio nonnihil territus, petitionem Caramani admisit, et cum eo fœdus iniit: acceptisque obsidibus et filio, exercitum abduxit. Cum intelligeret Hellespontum teneri ab navibus Italorum et Occidentalium, anxius animi erat, cum haud satis constaret quo pacto in præsentiarum in Europam **173** transvehi posset. Nec tamen exercitum, summa celeritate adhibita, ad Hellespontum ducere omisit, ut naves hostium, si adnavigarent, bombardis et reliquis tormentis abigeret. Est autem iste locus Propontidis angustissimus: et turris isti est in Asiam recedens, quæ Sacra nominatur: ut neutro sic coeat, ut ab continente submoveatur. Cum igitur huc venisset, in animo agitans Europæ et Asiæ exercitum Europam transmittere, triremes non amplius invenit. Nam ventus, qui coortus erat admodum validus, haud sinebat naves in Propontida navigare. Is ventus multis regnavit diebus, nec naves ullo modo contra ipsum niti poterant. Amurates igitur cum hostium triremes non amplius adessent, per otium ipse simul cum universis copiis in Europam transportatus est. Cum transvectus esset cum copiis suis, ad Byzantii regem nuntium misit, qui diceret se salvum et incolumem cum universo exercitu transvectum esse in Europam, et pergere contra hostes. Proinde ne cunctetur quam celerrime conscripto exercitu subsidio venire.

B Καὶ οἱ μὲν ἀμφὶ ταῦτα εἶχον. Ἀμουράτης δὲ ὁ Μεχμέτεω, ἐλάσας ἐπὶ Καραμᾶνον, τήν τε χώραν ἐδῄου, καὶ τὰ ὑποζύγια ληϊσάμενος, ἐπολιόρκει τὴν τοῦ Κονείου ἀκρόπολιν. Καραμᾶνος μὲν οὖν ἐπὶ τὰ ἄκρα τῆς χώρας ἀποφυγὼν, διέτριβεν αὐτοῦ, ὡς ἤν τις ἐπ' αὐτὸν ἀπὸ τῶν ἄκρων ἀμυνούμενος, διεκαρτέρει. Καὶ ἐπρεσβεύετο πρὸς τὸν Ἀμουράτην, ὑποσχόμενος διδόναι τε ὁμήρους, καὶ τὸν παῖδα ἐς τὰς θύρας αὐτοῦ ἐπιπέμπειν, καὶ φόρον ἀπάγειν τοῦ ἔτους διπλάσιον, οὗ ἀπέφερε πρότερον. Ταῦτα δὴ οὖν προτείνοντος τοῦ Καραμάνου, καὶ δεομένου σπένδεσθαι αὐτοῦ τῷ βασιλεῖ, ἐνταῦθα ἀφίκετο ἀγγελία παρὰ τοῦ Τριβαλλῶν ἡγεμόνος [82]. Καὶ οἱ Παίονες ἐπελαύνοντες διαβαίνουσι τὸν Ἴστρον. C Καὶ τότε δὴ τοὺς λόγους ἐδέχετο τοῦ Καραμάνου, καὶ σπονδὰς ἐποιεῖτο. Λαβὼν δὲ ὁμήρους καὶ τὸν παῖδα αὐτοῦ, ἀπήγαγε τὸν στρατόν. Τὸν μὲν οὖν Ἑλλήσποντον ἐπυνθάνετο κατέχεσθαι ὑπὸ τῶν νεῶν τῶν Ἰταλικῶν καὶ ἑσπερίων. Ἐνταῦθα ἐν ἀπόρῳ ἐχόμενος, ὅ τι χρήσαιτο τῷ παρόντι ἐς διάβασιν, τὸν στρατὸν ὅμως ἦγε σπουδῇ ἐπὶ τὸν Ἑλλήσποντον, καὶ [83] τάς τε τριήρεις, ἢν ἐπιπλέουσαι διακωλύωσι, τοῖς τηλεβόλοις ἀπελασόμενος. Ἔστι γὰρ τοῦτο τῆς Προποντίδος στενώτατον ἐπιεικῶς, καὶ πύργος ἔνεστιν ἐν τῇ Ἀσίᾳ Ἱερὸν καλούμενος, ὥστε μηδαμοῦ ἑτέρωθι ἐς τοσοῦτον βραχὺ ξυνιέναι τῇ ἠπείρῳ διαστῆσαι. Ἐνταῦθα, ὡς ἐπῆγε τὸν στρατὸν διαβησόμενος, τὸν τῆς Εὐρώπης τε καὶ Ἀσιανὸν, τὰς μὲν τριήρεις οὐκέτι κατέλαβεν ἐνταῦθα. D Ἄνεμοι γὰρ ἰσχυροὶ πάνυ οὐκ εἴων τὰς τριήρεις ἐς τὴν Προποντίδα εἰσπλέειν, καὶ πνεῦμά τε ἰσχυρὸν κατῄει ἐπὶ συχνὰς ἡμέρας, βιαζόμενον τὰς ναῦς μηδαμῇ ἀναπλεῦσαι [84] ἐναντία τοῦ πνεύματος. Ἀμουράτης δὲ ὡς αἱ τριήρεις οὐκ ἔτι παρῆσαν αὐτοῦ, καθ' ἡσυχίαν διέβαινεν αὐτός τε καὶ ὁ στρατὸς ἅπας. Ἐπεὶ δὲ διεβεβήκει, ἄγγελον ἔπεμψε [85] παρὰ τὸν Βυζαντίου βασιλέα, ἐροῦντα αὐτῷ, ὡς διαβαίνοι [86] σῶς, καὶ ἐπὶ τὸν ἐχθρὸν αὐτοῦ ἰθὺ ἐλαύνοι, καὶ εὔχεσθαι [87] παραγγέλλει, ὡς κάλλιστα αὐτῷ τὰ ἐς τοὺς πολέμους.

Notulæ marginales.

(98) Olim Dionysiopolim.

[80] *In uno*, Ἀρδ. [81] Μυσοῦ. *Sic etiam in uno R. in al. ut c.* [82] *Hic locus, ut ex versione patet mutilus est. In uno ut in cont. In al.* ὡς οἱ Π. [83] *In uno*, ὡς τάς τε. [84] *In Reg.* ἀναπνεῦσαι. [85] *In uno*, ἔπεμπε. [86] *In uno*, διαβαίοι. [87] *Forte legendum*, ἔρχεσθαι παραγγέλλειν. *R. ut in c.*

ΛΑΟΝΙΚΟΥ ΧΑΛΚΟΚΟΝΔΥΛΟΥ

ΑΘΗΝΑΙΟΥ

ΑΠΟΔΕΙΞΙΣ ΙΣΤΟΡΙΩΝ Η ΕΒΔΟΜΗ.

LAONICI CHALCOCONDYLÆ

ATHENIENSIS

HISTORIARUM

DE ORIGINE AC REBUS GESTIS TURCORUM

LIBER SEPTIMUS.

Prælium Amuratis et Wladislai ad Varnam; expeditiones in Peloponnesum adversus Scanderbegum et Huniadem. Moritur Amurates anno Christi 1450.

A Βασιλεὺς δὲ Ἑλλήνων, ὡς ἐπύθετο τὰ παρὰ τοῦ ἀγγέλου, ἤχθετο μὲν οἷα εἰκὸς, διαβεβηκότος οὕτω ὥστε μὴ διακωλῦσαι τὴν διάβασιν ἀμαχητὶ, ἀλλ' ἡσυχῇ διαβάντα, τόν τε στρατὸν αὐτοῦ ἅμα διαπορθμεῦσαι. Καὶ ἔφερε μὲν χαλεπῶς, ἐβούλετο ** δὲ ὅπως τῷ παρόντι χρήσαιτο, καὶ εἴτε πόλεμον ἀπαγγέλλοι τῷ Ἀμουράτῃ, εἴτε εἰρήνην. Εἰ μὲν γὰρ εἰρήνη αὐτῷ εἴη πρὸς Ἀμουράτην, ἐχρῆν ἐλαύνοντι διὰ τοῦ Πόντου τὴν χώραν αὐτοῦ ἀγοράν τε ἅμα παρέχειν καὶ τὰ ἐπιτήδεια. Καὶ τοῦτο ἐδόκει δεινὸν αὐτῷ ἔσεσθαι πρὸς τῶν Παιόνων, ἐπειδὰν περιγένωνται τοῦ Ἀμουράτεω, καὶ ἀχθησομένους αὐτῷ διὰ τοῦτο τοὺς Παίονας. Ἐδόκει τε οὖν ἐπὶ τὴν τῶν Παιόνων μοῖραν τραπομένους, ἑλέσθαι τε τὰ ἐκείνων, καὶ πόλεμον ἀπαγγέλλειν τῷ Ἀμουράτῃ. Ὡς μὲν οὖν ἡ γραφὴ ἐδήλου, οὐ πάνυ τοι διεσάφησε B Χαλίλης ὁ Πραΐμεω, ἐπιτήδειος ὢν ἐν τῷ τότε τοῖς Ἕλλησι, καὶ βουλόμενος ὡς ἥκιστα αὐτοὺς πολεμεῖν ἐκ τοῦ ἐμφανοῦς βασιλεῖ, πρινὴ καραδοκῆσαι οἷ χωρήσει ὁ πόλεμος. Ἀμουράτης μὲν δὴ, εὐθὺ τῶν πολεμίων ἐλαυνόντων, ἐστρατεύετο παρασκευασάμενος, καὶ τὸ ἄλλο τῆς Εὐρώπης στράτευμα κατέλαβεν ἠθροισμένον αὐτῷ, καὶ προσιὼν ἑκάστοτέ οἱ ἐπὶ τὸν πόλεμον. Οὗτος δὲ κατόπιν ἐλαύνων τοῦ Παιόνων στρατοῦ, ἐστρατοπεδεύετο νυκτὸς,

174 Græcorum rex, ut audivit quæ afferebat nuntius Amuratis, dolebat animo, quemadmodum verisimile est, quod eum transitu prohibere nequivisset, verum absque prælio transiisset, et per otium copias traduxisset omnes. Hæc quidem molesto ferebat animo. Deliberabat quid in præsenti rerum statu potissimum ageret, bellumne sive pacem Amurati nuntiaret. Nam si pacem cum Amurate retinere instituisset, fore ut ei per Ponti regionem exercitus ductanti, cogeretur commeatum et necessaria præstare: qua re se maxime offensurum Pannones judicabat, et hinc maximum sibi imminere periculum a Pannonibus, si Amuratem devicissent.
175 Videbatur igitur eo tempore consultissimum fore, sequi Pannonum partes et bellum Amurati inferre (99). Chalites Priami filius Amuratem non omnium, quemadmodum ejus litteræ indicant, certiorem reddidisse videtur. Amicus etiamnum ea tempestate erat Græcis, et volebat hos quam minime ex aperto bellum gerere cum rege, priusquam satis explorassent, quonam bellum esset erupturum. Amurates igitur, cum contra ipsum recta pergerent hostes, arma bene instructus capiebat: et exercitum Europæ universum congregatum accipiens, singulos ad bellum fortiter suscipiendum cohortabatur (1).

Notulæ marginales.

(99) Chaliles Imbraimi filius, *al.* Carambi.
(1) Pugnatum est ad Varnam decimo Novemb. 1444.

** Ἐβουλεύετο. *R. ut in c.*

Secutus igitur Pannonum exercitum, noctu eo loci castra muniebat, ubi hostes præterita die castra posuerant. Similiter cum dies illuxisset, haud longe ab Pannonum castris et sua locabat. Hoc faciebat per dies quatuor, ut posset contemplari hostium multitudinem, necnon quis eorum esset ad id bellum animorum habitus: an essent formidolosi, et proinde cito omissuri eam expeditionem: an audacia freti, nihil metuentes, profectionem facerent: præterea an omnia in castris eorum ordine gererentur: abundarentne commeatuum copia, vel secus. Hæc omnia quis facile explorare potest, si subinde hostilem sequatur exercitum. Exactissime etiam cognoscat hoc modo, audacesne an timidi sint: præterea an inter se consentiant, si agmen sit iter ingressurum aut ingrediatur. Hæc quidem per quadriduum explorare haud cessabat Amurates. Quinto autem die Joannes Choniates ut sensit subsequi regis exercitum, deliberat, adhibito in consilium et Pannonum rege, num ibi velint prælii aleam experiri, et sic ulterius proficisci: aut prælium detrectantes, ulterius progredi, hostilem regionem occupantes. Decreto igitur facto, pugnandum esse, hostium adventum exspectarunt. Amurates igitur adveniens, castra in eodem communit campo. Peregrinos primo locavit, qui per circuitum ferramenta magna defigebant: et in hunc modum ab januis quasi circulo ambiebatur rex. Ferramenta illa, quocunque cum exercitu proficiscitur rex, portant cameli, necnon peregrinorum arma. Si prælium capiendum est, arma inter milites distribuit. Post hos scuta collocavit, et ante scuta camelos suos constituit. Hic ordo januarum est. In medio autem consistunt ipse rex et aulæ ejus duces, necnon quotquot sibi de januis in exercitu præsto sunt. In proximo statuitur Europæ exercitus: cui præest dux insignis nomine Carazies. Is autem exercitus distribuebatur per manipulos, qui **176** parvis interstitiis dirimebantur. Asiæ quoque exercitus in aciem educebatur, et a fronte locabatur in manipulos segregatus, ut se mutuo adjuvare possint, si quid periculi ab hoste ingruisset. Nam equestres copiæ non nisi in turma separatæ, hosti opponi possunt, cum interim pedestres pulchre in cornua aptari possint, equites vero minime. Pannones interim haud otio torpebant: verum et ipsi aciem exornabant per turmas et tribus suas. Pannones in dextro, Daci in sinistro curabant cornu. Joannes Choniates habens Phazen, id est eos qui Bitaxides vocantur, proficiscebatur contra Asiæ ducem. Plurimi Asiani haud sustinentes Pannonum impetum, antequam ad manus ventum esset, fugam arripiebant. Fugientes persequebantur Pannones: tandemque dispersi fugientibus inhærentes, Asiæ

A ἔνθα τῇ προτεραίᾳ ἐπηυλίζοντο οἱ Παίονες. Καὶ ἡμέρᾳ αὖ ἤλαυνε, καὶ ἐστρατοπεδεύετο ἐς τὸν σταθμὸν τῶν Παιόνων ᾗ ἐστρατοπεδεύοντο. Τοῦτο δὲ ἐποίει ἐπὶ ἡμέρας τέσσαρας, καθορῶν τε τὸ πλῆθος τῶν πολεμίων, καὶ ὡς ἔχουσι διαθέσεως ἐς αὐτὸν, εἴτε περιδεεῖς ἐπὶ πᾶσιν, ὥστε ἐπὶ βραχύν τινα χρόνον συστέλλεσθαι, εἴτε καὶ τόλμῃ χωροῦντες, μηδὲν δεδιότες, στρατεύονται· καὶ ὡς ἔχουσί τε ἐπιτηδείων ἐν τῷ στρατοπέδῳ. . .[89] Ταῦτα γὰρ ἅμα συνειδείη ἄν τις ἑπόμενος τῷ πολεμίων στρατοπέδῳ, καὶ ἐπιλογίσαιτο σαφέστατα, ὡς ἔχουσί τε δέους κ[αὶ] τόλμης, καὶ ὡς ἔχουσιν ἐπιτηδείων, καὶ πλήθους, ὁδός τε εἴη ὁ στρατὸς, ἢ ἐγγὺς τούτου. Ταῦτα μὲν οὖν Ἀμουράτης ἐλαύνων κατόπιν ἐλογίζετο ἐπὶ τέσσαρας ἡμέρας· τῇ δὲ πέμπτῃ Ἰωάννης ὁ Χωνιάτης, ὡς ᾔσθετο κατὰ πόδας ἐλαύνειν τὸν B βασιλέως στρατὸν, ἐς βουλήν τε καθίστατο σὺν τῷ Παιόνων βασιλεῖ, καὶ ἐβουλεύοντο[90], εἰ τὴν μάχην αὐτοῦ ποιήσαιντο, καὶ μαχεσάμενοι οὕτω, τοῦ πρόσω ἔχοιντο, ἢ ἀμαχεὶ προΐοιεν, καταλαμβάνοντες τὴν χώραν. Ἐνταῦθα ἔδοξε βουλευομένοις τὴν μάχην ποιεῖσθαι, ὡς ἂν μὴ ἐπισπώμενοι ἐνοχλοῖεν καὶ πράγματα ἔχοιεν, ὥστε κωλύεσθαι, ἤν τι ἐπιχειροῖεν ἐς τὴν χώραν αὐτοῦ. Ὡς οὖν ἐδέδοκτο, καὶ ἐπέμενον, ἐνταῦθα Ἀμουράτης ἀφικόμενος ἐστρατοπεδεύετο ἐν τῷ πεδίῳ. Καὶ πρῶτα μὲν τοὺς νεήλυδας παραταξάμενος ἐκυκλοῦτο ὑπὸ τῶν θυρεῶν, εὐμεγέθεις πηξάμενος[91] σιδηρίους ἐς τὴν γῆν. Φέρει δὲ τούτους αἰεὶ, ὅπῃ ἂν στρατεύηται βασιλεὺς ἐπὶ τῶν καμήλων· καὶ πρός γε τὰ ὅπλα τῶν νεη- C λύδων ἐπὶ τῶν καμήλων φέρει. Καὶ ὅποι ἂν ἔσοιτο αὐτῷ[92] ἐν τῇ μάχῃ, διανειμάμενος τὰ ὅπλα, ἐς μάχην καθίσταται. Μετὰ[93] δὲ τούτους τοὺς θυρεοὺς, ἄγων καὶ τὰς καμήλους αὐτοῦ ταύτῃ ἔμπροσθεν τῶν θυρεῶν ἔστησε, καὶ οὕτω παρετάσσετο ἐς τὰς θύρας. Ἐν μέσῳ δ' αὐτός τε καὶ οἱ τοῦ οἴκου ἡγεμόνες, καὶ οἱ τῶν θυρῶν, ὅσοι πάρεισιν αὐτῷ ἐς τὸ στρατόπεδον. Τὸ δὲ Εὐρώπης στράτευμα παρετάσσετο αὐτῷ, ἔχοντι[94] στρατηγὸν Καραζίην, ἄνδρα εὐδόκιμον. Ἐτάσσετο δὲ κατὰ ἴλας χωρὶς ἀπ' ἀλλήλων διεστηκυίας οὐ πολλῇ χώρᾳ. Καὶ τὸ Ἀσίας στράτευμα ἐτάσσετο κατὰ ἴλας ἐπὶ μέτωπον ἱσταμένας[95] ξυμπάσας, ὥστε ἀλλήλαις ἐπιβοηθεῖν, ἐπειδάν τι τούτων ὑπὸ τῶν πολεμίων πονῇ. Τὰ γὰρ ἱππικὰ D στρατεύματα οὐκ ἔχειν τάσσεσθαι ἄλλῃ ποι[96] ἢ κατὰ ἴλας, ἐπεὶ τὰ πεζικὰ ἔχει καλῶς παρατάσσεσθαι ἐπὶ κέρα. Οὐ μέντοι γε οἱ ἱππεῖς. Παίονες δὲ παρετάσσοντο καὶ οὗτοι κατὰ λόχους καὶ φρήτρας[97]. Καὶ οἱ Παίονες εἶχον τὸ δεξιὸν, οἱ δὲ Δᾶκες τὸ εὐώνυμον. Καὶ Ἰωάννης μὲν ὁ Χωνιάτης ἔχων τὴν Φακζῆν τοὺς Βιτάξιδας καλουμένους, ἐπῄει ἐπὶ τὸν τῆς Ἀσίας στρατηγόν. Καὶ οἱ πολλοὶ μὲν αὐτῶν οὐδὲ ἐς χεῖρας ἐλθόντες[98] ἐδέξαντο τοὺς Παίονας, ἀλλὰ ἔφευγον ἐκ πολλοῦ, παρείχοντό τε τοῖς ποσὶν

Notulæ marginales.

[89] *Nulla est lacuna in R.* [90] Ἐβουλεύοντο. *Sic etiam R.* [91] Πηξαμένους. *R. ut in c.* [92] *In uno* αὐ. μάχη, δ. [93] *In uno* μ. δὲ τ. θυρ. ἀγ. τὰς καμ. [94] *In uno*, ἔχον. [95] ἱσταμένους. *R. ut in c.* [96] *In uno* πη. [97] φήτρας. *Sic in v. In al. ut in c.* [98] *In uno*, ἐλθόντας.

ἐπιδιώκειν, ἔνθα γενόμενοι [99] διεσπάρησαν, καὶ τὸν δεύτερον τῆς Ἀσίας στρατὸν οὕτω δὴ τρεψάμενος, ἐδίωκεν. Ὑπελείπετο δὲ αὐτῷ τὸ τῆς Εὐρώπης στράτευμα, ἑστηκός τε καὶ οὐδαμῇ χωρῆσαν, ἀλλ' ἐπιμένον τοὺς πολεμίους. Δῆλα γὰρ ὡς βασιλέως ἑστηκότος τὰ στρατεύματα ταῦτα τῆς Εὐρώπης ἕστηκε. Καὶ ἦν τε μὴ δεξάμενα τοὺς πολεμίους ἐς φυγὴν γένοιτο, αὖθις ἐπάνεισιν ἐπὶ τὸ βασιλέως στρατόπεδον. Εἰώθει γὰρ γένος μετά γε Σκύθας τοὺς νομάδας, πάντων δὴ μάλιστα, ὧν ἡμεῖς ἴσμεν, φεῦγον αὖθις ξυνίστασθαί τε αὐτῷ, καὶ ἐπανιέναι ῥᾳδίως καὶ αὖθις ἐς τὴν μάχην, καὶ τρεπόμενον εὐπετῶς, ὅποι ἂν αὐτῷ λυσιτελοίη. Οἱ μέντοι Δᾶκες ἐν τῷ θορύβῳ τούτῳ τῆς μάχης, ὡς ἑώρων τοὺς Ἀλβανοὺς [1] ἐς φυγὴν τρεπομένους, οὐκέτι δὴ ἐνταῦθ' ἐπέσχον, ἀλλ' ἐς τοὺς βασιλέως θησαυροὺς τραπόμενοι, διήρπαζόν τά τε χρήματα, καὶ τὸν βασιλέως κοιτῶνα, καὶ τὰς καμήλους ἐφόνευον, ἀλλήλοις διακελευόμενοι. Ὡς δὲ ἔργου εἴχοντο, καὶ ἱκανῶς εἶχον τῆς διαρπαγῆς, οὐκ ἔτι ἰόντες ἐς μάχην παρετάσσοντο ἐν οὐδενί, ἀλλ' ἐπὶ τὸ ἑαυτῶν στρατόπεδον ἤλαυνον. Ἰωάννης μὲν οὖν, ὡς ἐτρέψατο τῆς Ἀσίας στράτευμα, ἀφίκετο ἐπὶ Λαδίσλαον βασιλέα, παραινῶν αὐτῷ ἵστασθαι καὶ ἱδρύσθαι κατὰ χώραν, μηδὲ προϊέναι ποι συμβαλοῦντα τοῖς πολεμίοις· ὡς ἂν ἐπανιόντι κατὰ τοῦ βασιλέως χαλεπὸν ἀποβαίη, καταφυγὴ ἐκ τῆς μάχης γένοιτο. Καὶ παρηγγύα μηδενὶ τῶν ἀμφ' αὐτὸν ἐπιτρέπειν ἄλλῃ ποι [2] ἀπιέναι, ἀλλ' αὐτοῦ μένοντας ἐπιμένειν, ἐς ὃ ἂν μαχεσάμενος, καὶ [3] τὸ τῆς Εὐρώπης στράτευμα τρεψάμενος, ὑποστρέψηται, καὶ τότε ἐπὶ τὰς θύρας ἅμα, ὑπολειπομένου τοῦ ἀγῶνος τούτου, ἁλῶσι μετὰ ταῦτα, καὶ ἐξεργάσωνται καὶ τοῦτον τελευταῖον ἀγῶνα. Ὁ μὲν ταῦτα εἰπών, ἀπῄει συνταξάμενος ἐπὶ τὸ τῆς Εὐρώπης στράτευμα, ὃ ἐπὶ τὸ εὐώνυμον τοῦ βασιλέως παρετάσσετο μέρος. Καὶ συμβαλὼν ἐμάχετο ἐπὶ χρόνον τινά. Ἐγένετο δὲ ἡ μάχη οὕτως. Ὡς συμβάλλοιεν οἱ Παίονες ἐς χεῖρας ἐλθόντες, τρεψάμενοι τοὺς Τούρκους ἐδίωκον, ἕως οὗ ἐγένοντο ἀγχοῦ τοῦ στρατοπέδου αὐτοῦ. Μετὰ δὲ εὐθὺς συστρέψαντες οἱ Τοῦρκοι, ἐδίωκον τοὺς Παίονας χρόνον ἱκανόν, ἄχρις οὗ γένοιντο καὶ οὗτοι ἐν τῷ στρατοπέδῳ αὐτῶν. Καὶ ὁπότε μὲν βιασάμενοι οἱ Παίονες τοὺς Τούρκους, ἐπικέοιντο διώκοντες, ἐνταῦθα συχνοὶ τῶν Τούρκων ἔπιπτον καταπατούμενοι ὑπὸ τῶν Παιόνων. Καὶ μὲν δὴ καὶ Παίονες ἐν τῇ ἀποχωρήσει πολλοὶ παρεγένετο [4], ὁπότε δὴ αἰδοῖ ἀποχωροῦντες. Ἐν τούτῳ πίπτει Καραζίης τῆς Εὐρώπης στρατηγός, ξίφει Παιονικῷ βληθεὶς κατὰ τὸ στῆθος, δορατίῳ τραύματι. Τὰ γὰρ Παιονικὰ ξίφη, σχεδόν τοι δή, καὶ τὰ τῆς Γερμανίας ἁπάσης, ἐληλαμένα τυγχάνει ἐπὶ μήκιστον καὶ ὀξέα· οὐ μέντοι τοιαῦτα, οἷα καταίροντας κόπτειν, ὅ τι καὶ ἄξιον λόγου, ὡς τὰ βαρβαρικὰ ἢ καὶ Ἰταλικά. Τὰ μὲν βαρβαρικὰ τοιαῦτα· Τούρκων δέ ἐστι ταῦτα, βάρος

A exercitum terga dare coegerunt. Regi relinquebatur Europæus exercitus, qui adhuc stabat nec quoquam fugerat, exspectans hostem. Manifestum enim esse reor, quantisper manserit rex, tantisper etiam Europæ exercitum consistere. Qui etsi hostibus non restiterit, verum in fugam abierit, attamen in regia castra revertitur. Nam istud hominum genus novimus post Scythas pastores maxime fugere, seque in fuga facillime colligere, et prælium redintegrare. In fugam vero versi facile servantur. Daci inter pugnæ tumultum cum cernerent Albanos in fugam effusos, nec sibi temperarunt, verum in regios thesauros conversi, eos et regni opes diripuerunt, necnon regium cubiculum, interfectis camelis, cum sese mutuo ad istam rem usque co-

B hortarentur. Occupati isto opere cum forent, prædandique jam obrepsisset satietas, haud in prælium redibant, nec ulli parere volebant, sed in castra sua revertebantur. Joannes cum fugasset Asianum exercitum, accedebat ad regem Vladislaum, eumque diligenter monebat, ut eo loci cum suis militibus subsisteret, nec eos quoquam abire pateretur, ut sibi redeunti in pugnam contra Amuratem, si quid periculosius ingruisset, refugium tutissimum, quo se reciperet, esset. Præcepit quoque Vladislao ut obtestaretur milites qui secum erant, ne se loco moverent, verum in iisdem vestigiis hærentes exspectarent, donec fuso, fugato victoque Europæ exercitu, victor reverteretur:

C et donec prælium, quod nunc solumcum januis reliquum sit, conficiat. Hæc cum dixisset, confestim accingebatur, ut prælium committeret cum Europæ exercitu, qui ad sinistram regis instructus stabat, et manus conserens, aliquandiu pugnabat. Pugnæ

177 autem hæc facies erat. Cum ventum esset ad manus, Pannones Turcos fugabant, eosque usque ad castra persequebantur. Turci conversi, deinde Pannones insequebantur: nec a persecutione cessarunt prius, quam et eosdem ad castra compulissent. Si quando Pannones victoria fruebantur, Turcos persequebantur acerrime, plurimique cadebant, obtriti a Pannonibus. Etiam Pannones aliquando, quamvis plurimi forent, cum rubore retro gradum ferebant. Cecidit ibidem Carazies Europæ dux, Pannonico gladio transfixus.

D Solent enim Pannonici gladii vulnera dare, quæ nihil differunt ab istis quæ facere consueverunt hastæ. Gladii namque Pannonum et Germanorum longi sunt et acuti, nec librato ictu feriunt, quemadmodum barbarici et Italici. Barbarici gladii (et ejusmodi utuntur Turci) ponderosi sunt admodum, unaque tantum parte scindunt. Nec scio gladios quorum acies altius in corpora penetret. His comparantur gladii Italici, qui quondam Græcis in usu fuere. Germanici et Pannonici gladii longi et rotundi, necnon interdum quadrati sunt: aciem

Notulæ marginales.

[99] *R.* γιν. [1] *In ora* Ἀσιανούς, *in al.* Ἀλανούς. [2] *In v.* πη. [3] *In uno*, καὶ τὸ Ε. ἅμα στ. [4] *In uno*, ἀπεγίνοντο.

habent acutam, et in mucronem oblongum desinunt. Vulnera infligunt, si quis iis utatur insidens equo, talia, qualia hasta dari solet. Pannonico gladio transfossus exspiravit Carazies. Nunc quid penes Vladislaum regem Pannonum acciderit, dicetur. Erant apud hunc regem viri complures, qui invidebant Joanni Huniadi, ejusque virtutem ægris ferebant animis. Videntes igitur eum pulchre et decenter bellum administrare, et in fugam egisse Asiæ exercitum universum, necnon generosissime dimicare contra Europæ exercitum, cujus ducem Caraziem nomine peremerat, sic allocuti sunt regem : O rex, quid hic consistimus et exspectamus Joannem, eique quasi solus vir sit, permittimus hostes vincere et reliqua omnia perficere ? Infamiam maximam nobis importat, dum hic otiosi tempus terimus : servum vero tuum sinimus festinare et pugnare contra hostes. Oportebat sane regem nobis adjunctum militaria facta edere, quæ plurimum laudis merentur apud uxores nostras, et apud eos qui urbes nostras inhabitant, necnon apud Turcos. Verum ille in fugam vertens tantam hominum multitudinem, gloria potitur immortali : tibi autem hic stanti, et singula spectanti, ignominia relinquitur, quam etiam ad posteros transmittes. Nec enim est ut verearе, januarum milites nos accedentes fortiter suscepturos, cum ab Joanne adeo facile Asianus exercitus fugatus sit : verum fugam, ne dubites, inibunt. Age igitur, contra januas regis pergamus. **178** Cum enim sis rex, ut cum rege congrediaris honestum est. Hæc cum audivisset rex adolescens (magna enim ista oratio pelliciebatur), quam citatissimo agmine contendit ad januas, ubi Amurates stabat paratus ad prælium : et fossa munitus exspectabat, quis prælii eventus esset futurus. Pannones adorti sunt peregrinorum coronam, qui et ipsi fortiter inter castra prælium pro Amurate ciebant. Ibi equus, quo vehebatur Pannonum rex, securi feritur, et pedes vulneratus corruit una cum sessore. At qui proxime steterant (tantus prælii tumultus erat) non senserunt casum regis. Peregrini victoria potiuntur, caputque Pannonum regis retulerunt ad Amuratem. Nomen autem peregrini, qui id facinus memorabile ediderat, erat Therizes, qui insigne virtutis præmium apud regem consecutus est, eumque in maximo honore habuit. Ferunt Amuratem, cum Pannones irruerent et fortiter dimicarent, fugam inire statuisse. Antequam fugam arriperet, visum esse a viro id moliri regem : qui regem conviciis lacerans, ut qui nequaquam honeste ageret, si fuga sibi consuleret, eum retinuit. Nec multo post caput regis Pannonum abscissum, allatum est in castra ad regem Musulmanorum. Pannones cum cederent, regem suum quæritabant. Cum autem comperissent eum in acie cecidisse et obtruncatum esse,

A ἴσχοντα παμμεγα, καὶ ἐφ' ἑνὶ ἔχοντα τὴν τομὴν, καταβαίνουσί γε μάλιστα δὴ πάντων τῶν ξιφῶν, ὧν ἡμεῖς ἴσμεν. Δεύτερα δὲ τούτων τὰ Ἰταλικὰ, Ἑλληνικά ποτε γενόμενα. Τὰ δὲ Γερμανικὰ καὶ Παιονικὰ μακρὰ μέν εἰσι καὶ στρογγύλα, τετράγωνα, τὴν τομὴν ὀξέα, ἐς ὀξὺ δὲ πάνυ λήγοντα, δόρατος ἐπιφέρουσι τομὴν, τοῦ ἐφ' ἵππου κατεπερείδοντος αὐτὸ, ὡς ἐς τὸ τοῦ δόρατος σχῆμα. Καραζίης μὲν οὖν οὕτως ἐτελεύτησε. Περὶ δὲ Λαδίσλαον τὸν Παιόνων βασιλέα ἐγένετο τοιάδε. Ἦσαν γὰρ παρ' αὐτῷ ἄνδρες φθονοῦντες, καὶ ἀχθόμενοι τῷ Ἰωάννῃ διὰ τὴν ἀρετήν. Ὡς ἑώρων αὐτὸν καλῶς διέποντα τὰ ἀμφὶ τὸν πόλεμον, καὶ τρεψάμενον μὲν τὸ τῆς Ἀσίας στράτευμα ἅπαν, μαχόμενον δὲ καὶ πρὸς τὸ τῆς Εὐρώπης γενναιότατα, καὶ ἀνε- B λόντα στρατηγὸν αὐτοῦ Καραζίην, ἔλεγον πρὸς βασιλέα τοιάδε· Ὦ βασιλεῦ, τί ἑστηκότες ἐνθάδε ἀναμένομεν Ἰωάννην τάδε πάντα διαπράττεσθαι, ὡς μόνῳ ἀνδρὶ ὄντι, ἐπιτρέποντες αὐτῷ τοὺς πολεμίους δῃώσασθαι; Ἡμῖν γὰρ ἐς αἰσχύνην ἐπιεικῆ τινα φέρει πάνυ τοῦτο, ἡμᾶς μὲν ὧδε ἑστηκότας, ὁρμᾷν τὸν σὸν δοῦλον, μαχόμενον τούτοις τοῖς Τούρκοις. Ἐχρῆν γὰρ δὴ βασιλέα ὄντα ἡμῶν σὺν ἡμῖν τοῖς ἀμφὶ αὐτὸν οὖσιν ἀποδείκνυσθαι ἔργα, οἷα ἐπαινέσαιντο καὶ αἱ γυναῖκες ἡμῶν, καὶ οἱ ἐν ταῖς πόλεσιν ἡμῶν τὴν μάχην πυνθανόμενοι ὡς ἐγένετο, καὶ οἱ πολέμιοι. Ἀλλ' οὗτος μὲν τρεψάμενος τοσοῦτον στῖφος ἀνθρώπων, ἀποφέρεται δόξαν ἀθάνατον· σοὶ δὲ ἑστηκότι μόνον ἐνταῦθα, καὶ ἐφορῶνθ' ἕκαστα, ὄνειδος καταλείπεται ἐς τοὺς ἐπιγι- C νομένους. Μηδὲ γὰρ οἴου, ὡς ἐπειδὰν τρέψηται τὰ στρατεύματα, αἱ τοῦ βασιλέως θύραι ἐπιμενοῦσιν ἡμᾶς ἐπιόντας, ἀλλὰ φεύξονται τοπαραυτίκα ὅποι προχωρήσαιεν. Ἴθι [a] οὖν ἐπὶ τὰς θύρας ἴωμεν τοῦ Ἀμουράτεω. Βασιλεὺς γὰρ ὢν, προσφέρεσθαι βασιλεῖ δίκαιος ἂν εἴης. Ταῦτα ἀκούσαντα τὸν νεανίαν, ἐπειδή τε ὁ λόγος ἔργων οἷα μεγάλων ὀρεγόμενος, καὶ ὡς εἶχε τάχους, ἐλαύνει ἐπὶ τὰς βασιλέως θύρας, ᾗ ἑστήκει συντεταγμένος ὡς ἐς μάχην. Καὶ τάφρον πέριξ τε ὀρυξάμενος, ἐν τῷ στρατοπέδῳ ἐπέμενεν ἰδεῖν ᾗ χωρήσει ἡ μάχη. Ὡς δὲ ἐνέβαλεν ἐς τοὺς νεήλυδας, καὶ ἐμάχοντο κυκλωσάμενοι ἐντὸς οἱ νεήλυδες, καὶ ἀπολαβόντες, ἐμάχοντο ἀξίως λόγου. Ἐνταῦθα πελέκει ὁ ἵππος τοῦ βασιλέως D Παιόνων τιτρώσκεται τοὺς πόδας, καὶ πίπτει. Πεσόντος δὲ οὔτε ᾔσθοντο οἱ ἀμφ' αὐτὸν, οὔτε ἑωράκεισαν ὑπὸ τοῦ θορύβου τοῦ ἀμφ' αὐτοὺς γενομένου. Ἐνταῦθα ἀφελόμενοι τὸ κράνος οἱ νεήλυδες, καὶ ἀποτεμόμενοι τὴν κεφαλὴν, ἀπήγαγον ἐς βασιλέα. Θερίζης δὲ ἦν τοὔνομα ὁ νέηλυς, ᾧ διὰ τοῦτο ἀνδρεῖόν τι νέον ἐπέτρεψε βασιλεὺς Ἀμουράτης ἔχειν, καὶ μεγάλα ἐτίμα. Ἀμουράτης μὲν οὖν ἐνταῦθα λέγεται, ὡς ἑώρα ἐμβαλόντας τοὺς Παίονας, καὶ μαχομένους ἀξίως λόγου, ὥρμητο ἐς φυγήν. Πρὶν δὲ αὐτὸν ἐς φυγὴν τραπῆναι, τίς ἰδὼν αὐτὸν ἐβλασφήμησε, δεινὸν λογισάμενος, εἰ ἐκφύγοιεν, κατέ-

Notulæ marginales.

[a] Ἴθι. *Sic in uno ; in al. ut in c.*

A σχε τε αὐτόν. Καὶ μετ' οὐ πολὺ τὴν κεφαλὴν τοῦ βασιλέως Παιόνων ἐς βασιλέα Μουσουλμάνων [6] ἀπήγαγον. Οἱ μὲν ἀμφὶ τὸν βασιλέα Παίονες, ὡς ἀπήλαυνον, ἐζήτουν τὸν βασιλέα. Μετὰ δὲ ταῦτα, ὡς ᾔσθοντο ἐνταῦθα πεσόντος καὶ ἀποθανόντος, ἐνέβαλον μὲν αὐτίκα, πειρώμενοι ἀνελέσθαι τὸν νεκρόν· οὐ μέντοι περιεγένοντο· ἐπύρωσε γὰρ τοὔργον τοὺς νεήλυδας, καὶ ἐμάχοντο μεγάλως. Μετὰ δὲ ὡς οὐκ ἠδύναντο ἀνελέσθαι τὸν νεκρὸν, ἀπήλαυνον ἐπὶ τὸ στρατόπεδον. Καὶ αὐτίκα ἡ φήμη ἀφικομένη ἐπὶ τὸν Χωνιάτην, καὶ ἐς τοὺς ἄλλους τοὺς ἐν ταῖς συντάξεσιν, ἔπαυσέ τε μάχης, καὶ ἀποχωροῦντος καὶ ἰόντος ἐν οὐδενὶ κόσμῳ, ἐπυνθάνετο ἕκαστα. Οὐκ ἔτι ἤλαυνεν ἐπὶ τὸ στρατόπεδον, ἀλλ' εὐθὺ τοῦ Ἴστρου ἐπορεύετο αὐτός τε καὶ οἱ Δᾶκες, καὶ ὡς εἶχον σπουδῆς, B ἔφευγον ἐν οὐδενὶ κόσμῳ, καὶ οἱ ἀμφὶ τὸν βασιλέα Παιόνων. Ἐν ταύτῃ τῇ ἀποχωρήσει ἐτελεύτησεν ὑπὸ Τούρκων Ἰουλιανὸς καρδινάλιος, ἀνὴρ τὰ πάντα γενόμενος ἄριστος. Καὶ ἄλλοι τε ἔπεσον ἐν τῇ ἀποχωρήσει ἄνδρες ἀγαθοὶ οὐκ ὀλίγοι Δακῶν. Ἰωάννης δὴ, ὡς ἐπὶ τὸν Ἴστρον ἀφίκετο, καὶ τά τε στρατεύματα διαβάντα διεσπάρη, ἐνταῦθα, ὡς ἐπορεύετο ὀλίγοις τοῖς ἀμφ' αὐτὸν, ἑάλω ὑπὸ Δρακούλεω, τοῦ Δακῶν ἡγεμόνος πολεμίου τε ὄντος. Καὶ πρότερον δὲ Ἰωάννης ἠναντιοῦτο αὐτῷ ἐν τοῖς Παίοσι, παρὰ βασιλεῖ Λαδισλάῳ, ὅτε τὴν ἔλασιν ἐποιοῦντο ἀπὸ τῆς Δακίας, τὸν Ἴστρον διαβαίνοντες, τάς τε κώμας αὐτοῦ ληϊζόμενος, καὶ διέβαλε πρὸς βασιλέα Παιόνων, ὡς φρονοίη τε τὰ τῶν Τούρκων C καὶ Ἀμουράτεω, καὶ ὑποσημαίνοι ἐκείνοις ἅττα τυγχάνοιεν πράττοντες ἑκάστοτε. Καὶ συνέβαλλε μὲν, ὡς ἀπολέσων, μετὰ δὲ διεπράξατο χρήμασι, καὶ ἀπελύθη διὰ ταῦτα. Πορευόμενον δὲ διὰ τῆς Δακίας, εἷλέ τε αὐτὸν, τίσασθαι ἐννοούμενος, καὶ καθείρξας, εἶχεν ἐν φυλακῇ. Οἱ μὲν οὖν Παίονες, ὡς οἴκοι ἐγένοντο, πυνθανόμενοι συλληφθέντα τὸν Ἰωάννην, δεινόν τε ἐποιοῦντο καὶ ἀφόρητον ὑπὸ Δρακούλεω συλληφθῆναι ἄνδρα Παίονα, καὶ ἐν ἀξιώματι ὄντα. Ἔπεμπον δὲ κελεύοντες ἀφιέναι τὸν Ἰωάννην· εἰ δὲ μὴ, περιόψεσθαι ὡς πολέμιον ἐπιόντα ἐπ' αὐτὸν πανστρατιᾷ. Ταύτῃ ὡς ἐπηγγέλλετο αὐτῷ ὑπὸ Παιόνων, δείσας περὶ τοῖς αὐτοῦ πράγμασι, μὴ νεώτερόν τι βουληθέντες περὶ τὸν ἄνδρα ἐξέλωσιν αὐτὸν ἐπιόντες οἱ Παίονες, ἀπέλυσέ τε αὐτὸν, καὶ φιλοφρονησά- D μενος, προέπεμψεν ἐς τοὺς Παίονας διὰ τοῦ Πρασοβοῦ ἐς τὸ Ἀρδέλιον. Τοῦτον μὲν οὖν οὐ πολλῷ ὕστερον, Χωνιάτης κατάγων Δᾶνον ἡγεμόνα τῆς Δακίας ἐκπεπτωκότα, ἐπεξῆλθε διαφθείρας αὐτόν τε ἅμα καὶ τὸν παῖδα αὐτοῦ. Ὡς γὰρ στράτευμα συναγείρας, κατήγαγεν ἐς Δακίαν τὸν Δᾶνον [7], τὸν Μασαραμπᾶ [8] παῖδα Ἐκτεπίου καὶ Ἀμύρξεω. Οὗτος παῖς σὺν τῷ παιδὶ αὐτοῦ καὶ παρετάσσετο ὡς ἐς μάχην. Παρατασσομένων δ' ἀμφοῖν, καὶ μελλόντων ἤδη συμβαλεῖν [9], οἱ Δᾶκες ἀπολελοιπότες ἐν τῇ παρατάξει τὸν Μύρξεω παῖδα, ηὐτομόλουν παρὰ Δᾶνον. Ὁρῶν δὲ

A in prælium redeunt, volentes mortui corpus tollere; nec tamen Turcos vincere quiverunt. Hic rumor ut devenit ad reliquos qui hunc comitabantur, excesserunt prælio. Cum autem retro cederent, et palantes nullo ornatu iter facerent, omnia exacte expiscabantur. Rebus omnibus cognitis, non ad castra properabant, verum recta ad Istrum contendebant Choniates et Daci. Etiam Pannones qui regem secuti fuerant, fugam arripuere, cedentes nullo ordine. In hoc discessu interfectus est ab Turcis Julianus cardinalis, vir optimus. Ceciderunt ibidem et alii boni viri complures. Daci etiam aliquot desiderati sunt. Joannes Huniades cum ad Istrum venisset, exercitusque traduxisset, dispersi sunt milites. Cum ipse stipatus paucis incederet, captus B est ab suo hoste Dracule Dacorum principe. Nam Choniates antea huic inter Pannones adversatus erat, in conspectu regis Vladislai: et iter faciens ex Dacia, et Istrum transiens cum copiis, urbes ejus diripiebat. Præterea detulit eum apud regem Vladislaum, quasi faveret Turcis et res Amuratis sedulo adjuvaret, subinde Pannonum consilia iis significando. Verum Dracules in eum **179** irruit ira percitus, quasi eum interfecturus. Sed pecunia tantum effecit ut incolumis dimitteretur et inviolatus. Cum autem iret per Daciam, captus est ab Dracule, a quo in carcerem conjectus est, eum ulcisci in animum cum induxisset. Pannones in patriam reversi, cum accepissent Joannem esse ca- C ptum, id grave et intolerandum judicabant. Haud enim ferendum censebatur, ut vir Pannonius et in dignitate collocatus, ab Dracule caperetur. Quapropter miserunt legatos, qui juberent, ut dimitteret Joannem. Sin minus, sciat nos eum pro hoste habituros, et cum universis copiis nostris contra ipsum profecturos. Hæc cum nuntiarentur a Pannonibus, sibi suisque metuens Dracules, ne quid furiosius consultarent, et hostiliter accedentes virum vi eriperent, Choniatem dimittere decrevit. Benigneque eum tractans, haud cessavit eum comitari per Prasobum, Ardelium usque ad Pannones. Draculem autem haud multo post Choniates, cum expeditionem pro Dano Daciæ principe suscepit, una cum filio peremit. Nam conscripto exercitu, Da- D num Masarempis filium in Daciam reducere parabat. At Dracules una cum filio repugnare hostibus statuebat, et præparabantur ambo ad prælium. Et jam ille descenderat in aciem. Cumque acies utrinque instructæ constitissent et poscerent prælium, Daci relicto Myrxæ filio, ad Danum ex acie transfugerunt. Qui ubi vidit, se relicto, Dacos transire ad Danum, fugam inibat: quem fuga sibi consulentem Danus quam fortissime persecutus est, comprehendensque Draculem una cum filio, utrumque trucidavit. In hunc modum rebus gestis, redibat

Notulæ marginales.

[6] *In uno* Τούρκων· *in al. ut in c.* [7] Δάνου. [8] τοῦ Σαραμπᾶ. *Locus suspectus, et Latina quoque versio aliquantum discrepat. In uno,* τοῦ Δάνου τοῦ Μασ., *in al. ut c.* [9] *In uno,* συμβάλλειν.

demum. Nec multo post eum ducem et rerum gubernatorem crearunt, cum bello peterentur a Germanis et Boemis, eique res administrare pro suo arbitrio permisere. Comparans igitur exercitum, profectus est contra Boemos, et longo tempore cum his bellum gessit. Tandem collatis signis pugnans cum Iscra (2), viro in re militari conspicuo, victus est. Verum cum denuo cum isto congrederetur, victoriam recepit. Amurates caput regis Vladislai hastæ præfixum cum hinc inde misisset et exercitibus suis ostentasset, collectis omnibus domum reversus est. In eo prælio Turcorum, quemadmodum ab his accepimus, ceciderunt sex millia. Verum Pannones aliquanto cæsi sunt plures. In discessu etiam plurimi Daci amissi sunt.

A ἐνταῦθα τοὺς Δάκας ὡρμημένους ἰέναι ξύμπαντας ἐς τὸν Δᾶνον, ὥρμητο ἐς φυγήν. Καὶ ὁ μὲν ἔφευγε, Δᾶνος δὲ ἐδίωκεν ἀνὰ κράτος, καὶ συλλαβὼν, ἄμφω ἀνεῖλεν αὐτίκα. Οὗτος μὲν οὖν ἐκομίζετο ἐπ' οἴκου. Καὶ οὐ πολλῷ ὕστερον στρατηγόν τε εἵλοντο αὐτὸν, καὶ ἐπιστάτην τῶν πραγμάτων σφίσιν, ἤδη ὑπό τε Γερμανῶν καὶ Βοέμων πολεμουμένους, καὶ ἐπέτρεψαν αὐτῷ τὰ πράγματα διαθεῖναι, ᾗ ἂν αὐτῷ φαίνοιτο. Καὶ στρατόν τε συλλέξας, ἐστρατεύετο ἐπὶ Βοέμους, καὶ ἐπολέμει δὴ τούτοις συχνόν τινα χρόνον. Καὶ πρὸς Ἴσκραν δὲ, ἄνδρα εὐδαιμονοῦντα ἐν στρατηγίαις, ἁπανταχῇ ἐπολέμει, καὶ συμβαλὼν ἡττήθη. Καὶ ὕστερον αὖθις ἐπῄει τε συμβαλὼν, καὶ περιεγένετο. Ἀμουράτης δὲ, ὡς τοῦ βασιλέως Λαδισλάου τὴν κεφαλὴν ἀποτεμόμενος [10], ἐπὶ δόρατος περιέπεμπέ τε, καὶ ἐπεδείκνυ ἐς τὰ στρατεύματα, συσκευασάμενος ἐντεῦθεν, ἐκομίζετο ἐπ' οἴκου. Ἔπεσον δὲ ἐν ταύτῃ τῇ μάχῃ Τούρκων μὲν, ὡς αὐτοὶ λέγουσιν, ἀμφὶ τοὺς ἑξακισχιλίους, Παιόνων δὲ καὶ πλείους τούτων. Ἀπώλοντο δ' οἱ πλείους ἐν τῇ ἀποχωρήσει ὑπὸ Δακῶν [11].

Hunc finem Turcica expeditio sortita est. Rerum summa rediit ad Amuratem, cum eos qui in Europa erant, cœptorum admodum puderet. 180 Therizen, qui Vladislaum obtruncaverat, ejusque caput in castra attulerat, Amurates regionibus et opibus plurimis donavit, eumque præfectum constituit. Corpus Caraizis ferens Adrianopolim, magnifice sepeliri curavit, ipseque exsequias honorifice duxit. In hujus locum substituit Scuram virum Albanum, ut Asiæ dux esset, quem captum abduxit ex Albanorum regione, eumque in sua domo educavit. Primum declaravit eum præfectum, postea eum Asiæ ducem designavit. Phatumam vero honore sive dignitate sua privans (erat enim regiæ domus judex), Saraxiem virum Græcum genere, in ejus locum subrogavit. Potentiam autem maximam tenebat Chatites Priami filius, quo in januis regis vir prudentior non erat. Nec multo post Amurates Phatumam comprehendi jussit, opesque omnes ei ademit, quarum numerus complectebatur circiter quinquaginta centum myriades auri: argenti autem circiter quadraginta millia librarum. Græcorum rex in fœdus rediit cum Amurate, idque nec amplius violatum est. Nam quietem amplexus est, regemque Amuratem muneribus coluit, ut nihil mali contra ipsum amplius moliri institueret. Fœda autem contentio erat inter regem Græcorum et fratrem Theodorum coorta, qui Byzantium venerat, ut regnum a fratre susciperet. Is se pro rege gerebat, fratrique resistebat. Postremo ex aperto inter se hostiles inimicitias gessere. Nam expeditionem sumpsit adversus Byzantii regem Theodorus frater, cui Selybria et regio finitima commissa erat. Cum enim peteret reditus sufficientes, quibus vitam suam commode sustinere posset, repulsam passus est. Hinc bellum inter ipsum et fratrem est

B Ταῦτα μὲν οὖν οὕτως ἐγένετο. Καὶ τὰ πράγματα ἐπανῆκεν αὖθις τῷ Ἀμουράτῃ, εἰς ἐνδοιασμὸν τοῖς ἀνὰ τὴν Εὐρώπην ἀφικομένοις οὐκ ὀλίγον. Θερίζην μέντοι τὸν τὴν κεφαλὴν τοῦ βασιλέως ἀπενεγκάμενον χρήμασί τε πολλοῖς ἐδωρήσατο, καὶ χώραις τε ὕπαρχον ἀπέδειξε. Τὸ μέντοι Καραΐζεω σῶμα ἐνεγκάμενος, ἐς Ἀδριανούπολιν ἐξήνεγκέ τε αὐτὸς βασιλεὺς μεγάλως, καὶ ἔθαψεν ἀξίως λόγου. Καὶ Σκούραν ἀντ' αὐτοῦ ἐστήσατο στρατηγὸν τῆς Ἀσίας, ἄνδρα Ἀλβανὸν τὸ γένος, ὃν ἀνδραποδισάμενος ἀπὸ τῆς Ἀλβανῶν χώρας, ἐξέτρεψέ τε αὐτὸς βασιλεὺς ἐν τῷ οἴκῳ οἱ. Καὶ ἀπέδειξε πρῶτα μὲν ὕπαρχον, μετὰ δὲ στρατηγὸν τῆς Ἀσίας. Φατουμᾶν δὲ ἐκβαλὼν ἐκ τῆς τιμῆς, πρυτανεὺς γὰρ ἦν αὐτῷ οἴκου τοῦ βασιλέως, Σαραζέην παῖδα τὸ γένος Ἕλληνα ἐς τὴν ἐκείνου C ἱδρύσατο χώραν. Τὸ κράτος δ' εἶχε Χαλίλης ὁ Πραΐμεω, ἀνὴρ τὰ ἐς σύνεσιν τὰ πρῶτα φερόμενος ταῖς τοῦ βασιλέως θύραις. Τὸν μὲν οὖν Φατουμᾶν οὐ πολλῷ ὕστερον συλλαβὼν, τὴν οὐσίαν αὐτοῦ ἀφείλετο ἐς πεντήκοντα καὶ ἑκατὸν μυριάδας, ἀργύρια δ' ἐς τετράκις [12] τάλαντα. Τῷ μέντοι Ἑλλήνων βασιλεῖ σπονδαί τε ἦσαν ὑπὸ βασιλέως, καὶ οὐκ ἔτι ἐλέλυντο· εἶχέ τε ἥσυχος ἐν τῷ παρόντι, καὶ ἐθεράπευε τὸν βασιλέα δώροις, ὥστε μηδὲν αὐτῷ χαλεπὸν ἐπὶ νοῦν βαλέσθαι τὸν βασιλέα Ἀμουράτην. Ἦν γὰρ δὴ αὐτῷ διαφορὰ πρὸς τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Θεόδωρον τὸν νεωστὶ ἀφιγμένον ἐπὶ Βυζάντιον, διαδεξόμενον τὴν ἀρχὴν παρὰ τοῦ ἀδελφοῦ. Καὶ ἔπραττεν οὗτος τὰ πρὸς βασιλέα ἐναντιούμενος τῷ ἀδελφῷ. Καὶ D ὕστερόν τε ἐξηνέχθη αὐτῷ ἐς εὐφανῆ διαφορὰν, καὶ ἐστρατεύετο ἐπὶ Βυζαντίου βασιλέα Θεόδωρος ὁ ἀδελφὸς, τήν τε Σηλυβρίαν ἐπιτετραμμένος καὶ τὴν περίοικον ταύτης. Αἰτούμενος γὰρ ἱκανὴν πρόσοδον αὐτῷ ἐς τὸ ἀποζῆν, οὐκ ἐτύγχανεν. Ὅθεν ἐς πόλεμόν τε καθίστατο τῷ ἀδελφῷ, καὶ ἐστρατεύετο. Ὕστερον μέντοι πρινὴ ὁτιοῦν διαπράξασθαι αὐτῷ, ἐτελεύτησε νόσῳ λοιμώδει τὸν βίον ἀπολιπών. Κωνσταντῖ-

Notulæ marginales.

(2) Giscra Boem, qui alias Joannes de Braudis. Bonfin. 3 dec. lib. v.

[10] ἀποταμόμενος. *Sic etiam in uno; in al. ut c.* [11] *In ora* Τούρκων. [12] τετρακισχίλια· *in al. ut c.*

νος μὲν δὴ, ὁ τῆς Πελοποννήσου ἡγεμὼν, τήν τε χώ- A ραν τοῦ βασιλέως καταστρεψάμενος, Πίνδον τε καὶ Βοιωτίαν, καὶ τοὺς Λοκροὺς, τοὺς Ὀζόλας καλουμένους, καὶ τήν τε χώραν ἐδῄου, καὶ πολεμῶν οὐκ ἀνίει, ἀλλ' ἐπὶ τὴν Ἀττικὴν ἐστρατεύετο, ὡς καὶ πρότερόν μοι δεδήλωται. Ἐνταῦθα πυθόμενος ἕκαστα ὁ βασιλεὺς, οὐκ ἠνέσχετο, ἀλλὰ περιαγγέλλων τὸν στρατὸν αὐτῷ παρεῖναι ἐς τὰς Φεῤῥὰς τῆς τε Ἀσίας καὶ Εὐρώπης ἐξήλαυνεν ἀπὸ Ἀδριανουπόλεως. Ἀνέγνω δ' αὐτὸν στρατεύεσθαι ἐπὶ Πελοπόννησον καὶ Νέρης ὁ τῶν Ἀθηνῶν τύραννος, οὐχ ἥκιστα δὲ Τουραχάνης ὁ Θετταλίας ὕπαρχος. Ὁ μέντοι Κωνσταντῖνος, ὡς ἐτείχισε τὸν Ἰσθμὸν, ἐνταῦθα ἐκάθητο, φυλακὰς ἔχων ᾗ ἐγκαθιστὰς εἰς τὸν Ἰσθμὸν, καὶ αὐτὸς αὐτοῦ τὰ πολλὰ διατρίβων ἐτύγχανεν. Ἐπεί τε δὴ ἐπύθετο Ἀμουράτην στρατεύεσθαι ἐπ' B αὐτὸν, μετεπέμπετο αὐτοῦ σύμπαντας τοὺς ἐν τῇ Πελοποννήσῳ, καὶ τόν τε ἀδελφὸν αὐτοῦ ἅμα, ὃς ἐτύγχανε γάμον ἔχων τῆς παιδὸς αὐτοῦ. Ἡρμόσατο γὰρ ἤδη τῷ Τριβαλλῶν ἡγεμόνι παιδὶ Ἐλεαζάρῳ. Οὗτοι μὲν οὖν ἐς τὸν Ἰσθμὸν ᾗ ἐπηγγέλλοντο παρῆσαν, καὶ τὸ τεῖχος ἐκράτυνον, ᾗ ἐδόκει αὐτοῖς ἰσχυρῶς ἕξειν ἀμυνομένους. Ἀμουράτης δὲ ἐπελαύνων, συμπαραλαμβάνων καὶ τὰ στρατεύματα τῆς χώρας ὅποι γένοιτο, παρῆν ἐς τὰς Θήβας, ὅτε καὶ ὁ Νέρης αὐτῷ παρεγένετο, στρατὸν ἀγόμενος ἀπὸ Ἀθηνῶν. Ἐλθὼν δὲ ἐπὶ τὰς Μιγγίας, ἐστρατοπεδεύετο, καὶ τηλεβόλους τε καὶ πλοκάδια παρασκευαζόμενος ἐπὶ ἡμέρας τινάς. Μετὰ δὲ ταῦτα ἐπικαταβὰς εἰς τὸν Ἰσθμὸν, ἐστρατοπεδεύετο ἀπὸ θαλάττης εἰς θάλατ- C ταν, καθήκοντος τοῦ στρατοπέδου καὶ τῶν σκευῶν.

Ἐνταῦθα κατάσκοπος τῶν Πελοποννησίων, ὡς ὑποστρέψας, ἀπήγγειλε τό τε πλῆθος τοῦ βασιλέως, καὶ ὑποζύγια καὶ καμήλους, καὶ οὐκ ἠνέσχετο σιγῇ παρελθεῖν, ἀλλ' ἐπὶ τὸν ἡγεμόνα ἔλεξε τοιάδε· Ὦ δέσποτα, οἷα δὴ κακὰ εἰργάσω τὴν Πελοπόννησον πόλεμον τοιούτῳ βασιλεῖ ἀνελόμενος; ὃς τήν τε Ἀσίαν σύμπασαν καὶ Εὐρώπην ἄγων, οὐδ' ὅποι στήσεται ἕξει, οὐδ' εἰ διπλοῦν σοι τεῖχος ἐς τὸν Ἰσθμὸν ἐληλαμένον εἴη. Ἀλλὰ πρὸς Θεοῦ πρέσβεις τε πέμπε ὅτι τάχιστα, καὶ ἐς διαλλαγὴν προκαλοῦ τὸν βασιλέα τοῦτον, ὡς ἂν μὴ ἡμᾶς κακοὺς κακῶς ἐπιτρίψῃ τὸ παράπαν. Ταῦτα εἰπόντος αὐτοῦ, θυμωθῆναί τε τὸν ἡγεμόνα, καὶ θυμωθέντα, κελεῦσαι ἐς εἱρκτὴν ἀγα- D γεῖν τὸν ἄνθρωπον, ὡς ἂν ταῦτα πύθοιτο, οἷα ἀποβαίνοι. Ἔτυχε δ' αὐτῷ πρέσβυς ἀπεσταλμένος παρὰ βασιλέα· οὐ μέντοι μέτρια ἐζήτει γενέσθαι αὐτῷ. Ἠξίου τε γὰρ τόν τε Ἰσθμὸν ἑστηκέναι αὐτῷ, καὶ τὴν ἐκτὸς χώραν τοῦ βασιλέως, ὅσην ὑπηγάγετο, ἔχειν αὐτῶν. Καὶ αὐτὸς μὲν διὰ ταῦτα τὴν δίκην ὑπέσχεν ὑπὸ βασιλέως· τόν τε πρέσβυν καθείρξας ἐν Φεῤῥαῖς εἶχεν ἐν φυλακῇ. Αὐτὸς δὲ ἤλαυνεν ἐπὶ Πελοπόννησον μέσον χειμῶνος. Ἦν δ' ὁ πρέσβυς Χαλκοκονδύλης Ἀθηναῖος. Τοῦτον ἐν Φεῤῥαῖς καθείρξας, αὐτόν τε καὶ τοὺς θεράποντας, ἐπήλαυνε. Δοκεῖ δέ μοι Ἀμουράτης, ὡς ἐν Μιγγίαις ἐστρατοπεδεύετο, καὶ τοὺς ἀρίστους παραλαβὼν τοῦ στρατοῦ, εἴησαν δὲ οὗτοι ἀμφὶ τοὺς ἑξακισχιλίους, περιιὼν τὸν Ἰσθμὸν,

exortum. Prius tamen quam quidquam bellando profecisset, vitam suam ærumnosam relinquens mortuus est. Duce interim Peloponnesi incursionem faciente in regionem regis, suæque ditioni Pindum, Bœotiam, Locros, qui Ozolæ dicuntur jungente, neque ab Attica etiam abstinente. Ea ubi accepit Amurates, haud diutius cunctandum sibi ratus, præcepit ut Asianus et Europæus exercitus ad se Pherras, relicta Adrianopoli, venirent. Incitavit autem eum Nerius Athenarum princeps, necnon Turachanes Thessaliæ præfectus, ut exercitum recta ad Peloponnesum ductaret. Constantinus Isthmum muro includens, eumdem etiam præsidiis emuniens, plerumque ibi versabatur. Ubi intellexit Amuratem hostiliter cum exercitu accedere, omnes quotquot in Peloponneso erant, accersivit, **181** necnon fratrem suum, qui eo tempore nuptias filiæ suæ concelebrabat. Nam eam elocaverat Triballorum principis filio Eleazari. Hi igitur accersiti in Isthmum adveniunt, murumque firmant, ut esset propugnaculum munitissimum ad propulsandos hostes. Amurates accedebat, et non cessabat copias suas augere, assumens ex omnibus regionibus, quas permeabat, milites. Venit igitur Thebas, quo venerat cum exercitu Nerius Atheniensis, ut juvaret eum adversus Peloponnesiacos. Cum itaque pervenisset Mingias, castrametatus est, ibique aliquot diebus moratus est, ut bombardas et funes ad præsens bellum pararet. Deinde movit in Isthmum, ubi et castra communivit, quæ utrinque mare, tanta eorum magnitudo erat, attingebant.

Speculator Peloponnesiacus cum rediisset ad suos, regis copias, jumenta et camelos annuntiavit. Nec silentium tenere potuit, verum sic allocutus est principem: O domine, quantum periculi concivisti Peloponneso bellum suscipiens cum tanto rege, qui Asiam universamque Europam contra nos ducens, non satis spatii ad exercitus locandos invenire potest? Neque hostem sustinere poteris, etiam si duplici muro Isthmum amplexus esses. Sed quæso te per Deum immortalem, legatos mitte quamprimum: et ad pacem pangendam regem hortare, ne infestus accedens, nos malos prorsus male comminuat. His auditis, princeps ira exarsit: iraque incensus speculatorem in carcerem duci jubet, ut tandem quid eventurum esset audiret. Misit quoque legatum ad regem, qui nequaquam nomine principis satis moderata petebat. Volebat namque princeps sibi tradi Isthmum, et regis regionem quæ extra Isthmum erat, quam armis subegerat, universam habere avebat. Verum propterea pœnas regi dedit, legatumque capiens Pherris in vinculis habuit: ipseque, cum medium hiemis foret, contra Peloponnesum copias duxit. Legatus ille Chalcocondyles Atheniensis fuit, quem cum in vincula una cum ministris dedisset, Pherris contra Peloponnesum perrexit. Amurates cum in Mingiis castra posuisset, optimates

exercitus, qui numero erant sex mille, assumpsit; et Isthmum circuivit, ut videret murum, nunquid præsidii in eo situm esset ad resistendum. Et quidem graviter succensebat Turachani, quia cum ipse censuisset æstate bellum inferendum esse, is hieme rem incipiendam suasisset: quasi Peloponnesiaci non essent vim hostilem exspectaturi, verum continuo fugam ingressuri, ubi primum accepissent Amuratem **182** hostiliter accedere. Diebus etiam aliquot ea gratia cunctatus est Amurates, quasi princeps Peloponnesi illico deditionem esset facturus. Verum cum hæc spes fefellisset, descendens castra ad murum transtulit. Die deinde postero princeps exercitum bombardis longis petivit. Sequenti die eos qui murum defensabant, tentarunt machinas muro admoventes. Quarto die tempore vespertino singuli juxta tabernacula sua ignes fecerunt quam potuere maximos. Nam Turcorum est consuetudo, ut ignes plurimos parent, biduo ante ejus diei in quem pugna collata est. Hymnum quemdam canunt in honorem Dei et herois, significantes quod tertio abhinc die prælium committere velint. Tunc igitur ignes excitantes quam potuere plurimos, accingebantur ad oppugnationem muri. Quarto autem die Sarachorides (3), qui inter cæteros inutilis sunt turba, funibus machinas ad murum traxerunt. Nam præter exercitum qui regem sequuntur, adsunt et alii complures, qui frumentum a finitimis in castra subvehunt. Sunt in castris et alii ex Asia oriundi pedites, qui Agiades nominantur, quorum opera rex utitur ad itinera purganda, et ad castra communienda, necnon ad alia quibus in castris opus est. Arbitror autem castra hujus regis pulcherrime omnium, quæ nos vidimus et audivimus, instrui, quantum attinet ad copiam frumenti, necnon ad situm tabernaculorum. Nam primum omnium mercatores plurimi comitantur regem istum, qui frumentum, equos mancipiaque emunt, necnon reliqua quibus indiget exercitus. Hinc rerum omnium exercitui dives copia est. Præterea magnates qui comitantur regem, singuli plurima in expeditionem adducunt jumenta. Quidam adducunt camelos, qui arma, frumentum et hordeum, ut pabulum sit jumentis sufficiens, portant. Quidam equos, quidam mulos, quidam tam equos quam mulos in expeditionem agunt. Horum autem tantus est numerus, ut duplo jumentorum numerus hominum numerum exsuperet. Comitantur regem alii plurimi ab sua regione, quorum usus in frumentationem maximus est. Si necessitas aliqua ingruerit exercitui, alimenta in optimates distribuit, et sic proficiscitur. Tentoriorum quis cernat in castris regis plerumque de-

A ἐθεᾶτο ὡς ἔχει τε φυλακῆς τὸ τεῖχος καὶ παρασκευῆς ἐς τὸν πόλεμον. Καὶ ἤχθετο μὲν τῷ Τουραχάνῃ, ὅτι θέρους στρατεύεσθαι πρὸς τὴν [13] ἐν αὐτῷ λέγων, ὡς οὐχ ὑπομενοῦσιν ἐπιόντα αὐτὸν, ἀλλ' οἰχήσονται φεύγοντες, ἐπειδὰν τὸ πρῶτον πύθωνται ἀφικέσθαι [14] αὐτὸν ἐπὶ τὸν Ἰσθμὸν, καὶ ἐπέμενέ τε ἡμέρας συχνὰς, ὡς ἐνδώσοντος διὰ ταῦτα τοῦ Πελοποννησίων ἡγεμόνος. Καὶ ἐπεί τε παρεληλύθασιν ἡμέραι, ἐπικαταβὰς ἐς τὸ τεῖχος ἐστρατοπεδεύετο. Τῇ μὲν ὑστεραίᾳ τηλεβόλοις μακροῖς ἔτυπτε τὸ στρατόπεδον τοῦ ἡγεμόνος· τῇ δ' ἐπιούσῃ ἀπεπειρῶντο τῶν ἐν τῷ τείχει, καὶ προσέφερον τὰς μηχανάς. Τῇ δὲ τετάρτῃ ἑσπέρας, πυρὰν [15] ἀψάμενοι κατὰ τὸ στρατόπεδον, ὡς πλεῖστα ἕκαστος πρὸς τὴν ἑαυτοῦ σκευὴν [15']. Εἰώθασι γὰρ οὕτω τὸ γένος τοῦτο τῶν B Τούρκων, ἐπειδὰν ἐς μάχην μέλλωσιν ἰέναι πρότριτα ἤδη τῆς ἡμέρας, ᾗ ἐς τὴν μάχην καθίστανται, πυρά τε καίουσιν ἀνὰ τὸ στρατόπεδον ὅτι πλεῖστα ἕκαστος, καὶ ὕμνον τινὰ ἀναφαίνουσι τῷ Θεῷ καὶ τῷ ἥρωϊ, δῆλον ποιούμενοι, ὡς ἂν μάχην τῇ ὑστεραίᾳ τῆς ἐπιούσης καθιστῶνται. Καὶ τότε δὴ πυρὰν ποιησάμενοι, παρεσκευάζοντο ἐς τειχομαχίαν. Τῇ δὲ πέμπτῃ ἡμέρᾳ ἑσπέρας τάς τε μηχανὰς προσέφερον, καὶ ὑπὸ πλόκου [16], οἱ Σαραχόριδες καλούμενοι, ὁ ἀχρεῖος λοιπὸς ὅμιλος τοῦ λαοῦ. Παρὲξ γὰρ τοῦ στρατοῦ ὃς ἑπόμενος τῷ βασιλεῖ τούτῳ στρατεύεται, ἐπάγονται ὅμιλον, τά τε σιτία φέρονται ἀπὸ τῶν περιοίκων καὶ τῆς ἄλλης τοῦ βασιλέως χώρας. Ἕτεροι ἄλλοι δ' αὖ οἱ Ἀσιανοὶ Ἀγιάδες καλούμενοι, πεζός τε ὅμιλος ἐπί τε τὰς χρείας τοῦ στρατοῦ χρώ- C μενος διατελεῖ, καὶ ἐς τὴν τῶν ὁδῶν κάθαρσιν ἄγεται τούτους, καὶ ἐς τὰ στρατόπεδα. Δοκεῖ δὲ τὸ τοῦ βασιλέως τοῦτο στρατόπεδον κάλλιστα πάντων δὴ στρατοπέδων, ὧν ἡμεῖς ἐθεασάμεθα καὶ ἀκοῇ ἐπυθόμεθα, τά τε περὶ τὰς σκηνὰς καὶ ἐς τὴν τῶν σιτίων ἀφθονίαν κράτιστα μηχανήσασθαι. Πρῶτον μὲν γὰρ δὴ ἀγορασίαι ἕπονται τῷ βασιλεῖ μεγάλαι ἔς τε τὰ σιτία, καὶ τοὺς ἵππους, καὶ ἐς τὰ ἀνδράποδα, καὶ ἐς τὴν τοῦ στρατοῦ χρείαν, ὅτου δ' ἄν τι ἐπιδέοιτο, ἐνταῦθα ἀφθόνως τε πολλῷ ἐς τοῦτο παραγινομένων. Μετὰ δὲ ταῦτα οἱ τῶν μεγάλων ὅσοι ἕπονται τῷ βασιλεῖ, ὑποζύγιά τε πάμπολλα [17] ἕκαστος περιάγει ἐς τὴν ἐξέλασιν· οἱ μέν τε καμήλους σιτίων καὶ ὅπλων, καὶ κριθῆς τῆς ὑποζυγίων τροφῆς ἱκανὰς D ἔχοντες, οἱ δὲ ἡμιόνους, οἱ δὲ συναμφότερα, οἱ δὲ καὶ ἵππους, ὥστε διπλάσια γίνεσθαι τὰ ὑποζύγια τοῦ στρατοῦ. Παρὲξ δὲ τούτων περιάγει ὅμιλον ἀπὸ τῆς χώρας αὐτοῦ σιτίων τε ἕνεκα, καὶ ἐπειδὰν ἐς ἀνάγκην καταστῇ τὸ στρατόπεδον, ἐπιδιελόμενος τοῖς ἀρίστοις τὴν τροφὴν, οὕτω συγχωρεῖ [18], ἐφ' ὅ τι ἂν γένοιτο. Σκηνὰς δὲ ἔτι ἐν τῷ στρατοπέδῳ τοῦ βασιλέως ἴδοι ἄν τις ἐς μυρίας, καὶ πλείους καὶ ἐλάσσους τούτων, ὡς τυγχάνει στρατευόμενος. Τότε μὲν δὴ, ὡς ἐτάχθησαν Σαραχόριδες ἐς τοὺς Ἕλληνας,

Notulæ marginales.

(3) Sarachoridæ lixæ.

[13] *In ora* λείπει. [14] *In uno*, ἀφικνεῖσθαι. [15] πυρᾶς. *R. ut in c.* [15'] σκηνήν. *Sic etiam in uno; in al.* ai *in c.* [16] *Lacuna in R.* [17] *In uno*, πάνυ πολλά· *in al. ut c.* [18] *In uno* χωρεῖ.

A ἐπειρῶντό τε αὐτῶν, καὶ ἐμάχοντο ὡς τῆς [19] ἐρεθίζοντες ἐπὶ μάχην, καὶ ἐπαγρυπνοῦντες. Ὡς δὲ ἠὼς τε ἤδη ὑπέφαινε, κύμβαλά τε καὶ αὐλικὰ, καὶ σάλπιγγες τοῦ βασιλέως, καταφανεῖς δέ εἰσι τῷ μεγέθει τῶν ἠχῶν, ἀναδηλῶν ὡς μάχη τε ἤδη γίνεται. Καὶ ἕκαστοι παρασκευασάμενοι, ἐπῄεσαν ἐς τὸ τεῖχος, αὐτίκα τειχομαχοῦντες κατὰ τὸ ἰσχυρόν· βασιλεύς τε αὐτὸς, καὶ οἱ νεήλυδες, κατὰ τὸ μέσον τοῦ Ἰσθμοῦ, ἧπερ ἐσκήνουν, καθίσταντο ἐς μάχην, καὶ κλίμακάς τε προσέφερον, καὶ διορύσσοντες τὸ τεῖχος, ἠγωνίζοντο ὡς ἐξαιρήσοντες. Καὶ τούς τε τηλεβολίσκους ταύτῃ ταξάμενος, οὐκ εἴα τοὺς Πελοποννησίους προκύπτειν. Δεινὸν γάρ τοι ὁ τηλεβολίσκος, καὶ οὐδὲν τῶν ὅπλων ἀντέχει, ὥστε μὴ διαχωρεῖν διὰ πάντων καθικνούμενος. Δοκεῖ δὲ κἀπειδάν τι αὐτῷ ἀντέχῃ [20], B τότε δὴ μάλιστα καθικέσθαι ἐπὶ πλέον, ἐπεὶ ἔς τε βάμβακα [21] καὶ κρόκην, καὶ τὸ ἔριον, οὐκ ἂν οὕτω καθίενε' [22] ἂν ἐπιπολύ. Ἐπεὶ δ' ἐν ἀδείᾳ τε ἐγένοντο οἱ νεήλυδες, καὶ τάς τε κλίμακας ἐς τὸ τεῖχος ἐνεγκάμενοι ἀνέβαινον, καὶ ὑπερέβησαν ταύτῃ, ᾗ ἐθεᾶτο ἑστὼς ὁ βασιλεὺς, ἀνέβη ἐπὶ τὸ τεῖχος νέηλυς Χιτήρης, Τριβαλλὸς τὸ γένος, καὶ εἷλέ τε τὸ τεῖχος, καὶ τοὺς ταύτῃ δῃωσάμενος ἐς φυγὴν ἐτρέψατο. Οἱ δὲ, ὡς ἀπολιπόντες τὴν τάξιν, κατέβαινον ἐνταῦθα, καὶ πλησίον ἐς δέος τε ὑπὸ Θεοῦ καθίσταντο, καὶ ἀπειρίας, καὶ οὕτω ἐποίουν. Φεύγοντες γὰρ ᾤχοντο [23]· καὶ οἱ παρὰ τούτους αὖθις τεταγμένοι, οὐκ εἰδότες ὅ τι ξυμβαίνει χαλεπὸν ᾤχοντο [23*] φεύγοντες, καὶ οὕτω πάντες ἀπολιπόντες τὸ τεῖχος, ἔφευγον οὐδενὶ κόσμῳ. C Οὗτοι δ' οἱ Τοῦρκοι ἐπεισπεσόντες ταύτῃ τε ᾗ ἑάλω ὑπὸ τοῦ νεήλυδος, καὶ τῇ ἄλλῃ ᾗ κατέβαλλον διορύσσοντες, καὶ διὰ τῶν πυλῶν εἰσεχέοντο καὶ ἔτρεχον.

Καὶ οἱ μὲν, ἐπὶ τὸ στρατόπεδον τῶν Ἑλλήνων τραπόμενοι, διήρπαζον τὰ τῶν Ἑλλήνων ἔπιπλα, ἐσθῆτάς τε καὶ τὴν ἄλλην εὐδαιμονίαν· οἱ δὲ, ἐπὶ τοὺς ἄνδρας τραπόμενοι, τοὺς μὲν αὐτῶν ἔφθειρον, τοὺς δὲ καὶ ἐζώγρουν, ἐς ἀνδραπόδων μοῖραν τιθέμενοι. Καὶ φόνος τε ἦν πολὺς τῶν φευγόντων. Περὶ δὲ τοὺς τῶν Ἑλλήνων ἡγεμόνας τοιάδε ἐγένετο. Ὡς γὰρ ἑώρων φεύγοντας τοὺς Ἕλληνας ἀνὰ κράτος καὶ οὐδενὶ κόσμῳ, ἐπειρῶντο μὲν [24] πρώτιστα κατέχειν· ὡς δ' οὐκ ἠδύναντο, καὶ αὐτοὶ φεύγοντες D ᾤχοντο ἐπὶ μὲν Κόρινθον οὐκ ἔτι· ᾔδεσαν γὰρ ὡς πολιορκησόμενοι ἁλώσοιντο ἐνταῦθα, τῆς τε τροφῆς ἱκανῆς οὐκ οὔσης ἐν αὐτῇ καὶ ἄλλης παρασκευῆς· ἐπὶ δὲ τὴν μεσόγαιον ἐπειγενόμενοι [25], ἔφθασαν [26] γενόμενοι ἐπὶ τὴν ἄκραν Λακωνικὴν τῆς Πελοποννήσου, καραδοκήσαντες ᾗ μέλλει χωρήσειν ὁ βασιλεύς. Αὐτοί τε γὰρ ἐς τὴν θάλασσαν διενοοῦντο [27] ἐς τὸ πρόσω πίπτειν, ὡς ἦν [28] ἐπιελαύνων, ἐς τὴν θάλασσαν ἀφιξόμενοι, καὶ ὑπεκστησόμενοι τῆς χώρας

A cem millia, plus minusve respectu expeditionis. Eo quidem tempore Sarachorides oppositi Græcis eos pugnando tentabant. . . (4) totamque noctem ducebant insomnem, ut ad prælium Græcos incitarent. Ut aurora illuxit, signa canere jubet rex : cymbala, **183** cornua tubæque, pugnam jam fore, maximo sono significabant. Turci instructi occipiebant murum oppugnare quam fortissime. Rex et peregrini armati in acie instructa stabant in medio Isthmi, ubi castra posuerant. Scalas expediebant, murum suffodiebant, fortiterque præliabantur, ut murum occuparent. Huc etiam bombardarios consistere jusserat, qui bombardis prospectum Peloponnesiacis adimebant. Bombarda namque res est admodum violenta, nec arma resistere B bombardæ impetui possunt, verum omnia penetrat : tum etiam magis permeat, quando corpus aliquod resistens fuerit nacta, siquidem crocum lanamque non pervadit. Cum peregrini jam tuti ab periculo starent, scalasque muro addidissent, murum scandebant eo loci ubi spectator oppugnationis aderat rex. Primus itaque in murum evasit, eumque cepit peregrinorum de numero Chiteres (5), Triballus genere : eosque qui resistebant, in fugam conjecit. Hi autem ordine relicto abibant, cum metus maximus ab Deo et imperitia ipsis incuteretur. Nam formidine agitati, in fugam effundebantur. Præterea illi qui his proxime steterant, nescii quid mali suis accidisset, C fugientes abibant. Tandem omnes deserentes murum, sine ordine fugerunt. Turci irruentes, qua murus ab Chitere superatus erat, et alii qua murum suffodientes straverant, necnon per portas irrumpebant

Quidam ad castra Græcorum ferebantur, Græcorumque supellectilem et reliquam felicitatem diripiebant. Quidam versi in hostes, quosdam necarunt, quosdam vivos ceperunt, et ad mancipiorum conditionem redegere. Cædes fugientium edebatur maxima. Verum quid Græcorum ducibus contigerit, audiamus. Illi ubi conspicati sunt Græcos fugam arripere, primo eos retinere conabantur. Cum autem in fugam effusos inhibere non possent, D aufugerunt et ipsi, non tamen Corinthum. Certi enim erant, si obsiderentur Corinthi, se facile expugnatum iri, cum haud sufficiens eo comportatus esset commeatus, nec alius etiam belli apparatus. Celeri autem fuga contenderunt ad mediterraneam regionem : jamque prævenerant hostes, et in summa Laconia Peloponnesi exspectabant quonam profecturus esset rex. Decreverant namque in mare profugere et regione cedere, si Amurates cum exercitu adventaret. Noverant namque Pelo-

Notulæ marginales.

(4) Deest aliquid.

(5) Georgius.

[19] *Hic aliquid deest, ut ex uno manuscripto patet; in cod. lacuna est.* [20] ἀντέχει. *R. ut in c.* [21] *In uno*, βόμπακα. [22] *In uno*, καθίκοιτ'. [23] *In uno*, οἴχοντο. [23*] *In uno*, οἴχοντο. [24] *In uno*, πρῶτα. [25] *R.* ἐπειγόμενοι. [26] *In uno*, ἔφθησ. [27] *In uno*, διενόουν. [28] *In uno*, ἐπίῃ ἐλαύνων.

ponnesiacorum res ab rege planissime contusas
esse. Nec arma, nec viri, nec quidquam amplius
memoratu dignum vel in urbibus, vel in arcibus
reliqui erat. Nec sperabant in posterum 134
Peloponnesi principatum sub se futurum, sed augurabantur se Peloponnesi res omnes amissuros.
Amurates ut Isthmum occupavit et in Peloponnesum venit, primum quidem circiter trecentos captivos, qui nocturna fuga in montem supra Cenchreas situm, quem Oxy vocant, evaserant, quasi indagine circumdari jussit. Omnes capti sunt, doloque in unum locum abducti, crudeliter occisi sunt. Postea Amurates emit mancipia numero sexcenta, quæ ad sacrificium duxit in honorem patris sui, volens eum expiare cædem virorum occisorum. His ita peractis, exercitum divisit. Partem exercitus Turachani Thessaliæ præfecto tradidit, qui rei militaris habebatur peritissimus, et plurimum conversatus erat cum Turcis Peloponnesi. Dedit eidem de numero peregrinorum mille milites, ut his instructus, profectionem per mediterraneam regionem faceret. Ipse quidem rex per Sicyonem iter faciens, recta in Achaiam contendit. Urbem eo die, quo Isthmus in potestatem venit, regius exercitus aggressus est, captamque diripuit universam. Aberant enim oppidani, profecti in Isthmum. Nec admodum in munito loco urbs sita erat. Quapropter eam continuo diripuere: et maximam Peloponnesi partem peragrantes, persecuti sunt bello duces et reliquos Græcos. Cum autem hostium alius alio, ubi se tutum putabat, palantes dilaberentur, urbem defensoribus vacuam in potestatem redigit, obsidioneque arcem premere statuit. Erant in ea arce Mulgerius (6) Græcus, et alii quidam Græci non multi cum liberis et uxoribus. Turci igitur suffodientes arcem, cum Mulgerius nullam salutis spem affulgere cerneret, semetipsum et arcem Amurati tradidit. Hos quidem cum liberis et uxoribus misit Angium, urbem opulentam; ipse vero ædificia urbis captæ incendit. Quo facto, ulterius proficiscens, venit Patras Achaiæ urbem opibus florentem. Oppidani urbem istam deseruerant, abeuntes in continentem Venetorum, quæ ex opposito erat. Remansere tamen quidam in arce et in regia: stulti quidem, cum reliqui sibi fuga consulerent, ipsi semetipsos in grave discrimen præcipitarunt. Erant autem numero quater mille. Viros igitur et mulieres quæ in regia erant, pactionibus Amurates in fidem accepit, omnesque in mancipiorum album retulit. Hinc arcis oppugnationem auspicatus est, peregrinosque misit, ut eam subito caperent. Hi summa vi impetum in murum dantes, cumque suffodientes, in arcem
irrupere. Græci resinam et picem incensam 135

A αὐτῷ. Ἤδεσαν γὰρ ὡς τῷ Ἰσθμῷ τὰ Πελοποννήσου πράγματα διεφθάρη ὑπὸ τοῦ βασιλέως, καὶ ὅπλα, καὶ ἄνδρες, καὶ οὐδὲν ὅ τι ἄξιον λόγου, ὑπελείφθη ἐν ταῖς πόλεσιν ἢ ἀκροπόλεσι. Καὶ οὐκ ἔτι ἤλπιζον περιέσεσθαι σφίσι τὴν ἀρχὴν τοῦ λοιποῦ, ἀλλ' οἴχεσθαι σφίσι τὰ πράγματα ἀπολλύμενα. Ἀμουράτης δὲ, ὡς κατέσχε τὸν Ἰσθμὸν, καὶ ἐπεὶ ἐγένετο ἐντὸς τῆς Πελοποννήσου, πρῶτα μὲν ἐς τριακοσίους τῶν αἰχμαλώτων, οὓς ἀποφυγόντας τῆς νυκτὸς ταύτης, ἐς τὸ ὄρος, τὸ ὑπὲρ τὰς Κεγχρεὰς, Ὀξὺ δὲ καλούμενον, κυκλωσάμενοι, εἷλον ἀπάτῃ πάντας, εἰς ἕνα χῶρον ἀπαγαγὼν, κατέσφαξε· μετὰ δὲ ὠνησάμενος ἀνδράποδα ἐς ἑξακόσια θυσίαν ἀνῆγε τῷ ἑαυτοῦ πατρὶ, ἐξιλεούμενος τῷ φόνῳ τῶν ἀνδρῶν τούτων. Ἐν-
B τεῦθεν δὲ ἐπιδιελόμενος τὸ στράτευμα, καὶ τὸ μὲν παραδοὺς Τουραχάνῃ, τῷ Θετταλίας ὑπάρχῳ, ὡς ἐμπείρῳ τε ὄντι καὶ μάλιστα δὴ Τούρκων ὡμιληκότι τῇ Πελοποννήσῳ, καὶ τῶν νεηλύδων ἀμφὶ τοὺς χιλίους, ὡς διὰ τὴν μεσόγαιον ἐλαύνειν· αὐτὸς δὲ διὰ τῆς Σικυῶνος ἤλαυνεν εὐθὺ τῆς Ἀχαΐας. Ἀφικόμενος δὲ ἐς Σικυῶνα, τὴν μὲν πόλιν, ἐν ᾗ ἡμέρᾳ ὁ Ἰσθμὸς ἑάλω, ἐπέδραμέ τε ὁ στρατὸς τοῦ βασιλέως, καὶ ἠνδραποδίσατο σύμπασαν ἄρδην τὴν πόλιν· ἀπόντων δὲ τῶν ἀνδρῶν ἐς τὸν Ἰσθμὸν, καὶ οὐδὲ ἐν ὀχυρῷ ᾠκημένης τῆς πόλεως, ταύτην μὲν [28] εὐθὺς τότε ἠνδραποδίσαντο, καὶ ἐπὶ πλεῖστον ἤλασαν τῆς Πελοποννήσου, τούς τε ἡγεμόνας διώκοντες, καὶ τοὺς ἄλλους Ἕλληνας, ὡς ἄλλος ἄλλῃ ᾤχετο φεύγων, τὴν μὲν
C πόλιν κενήν τε κατέλαβε, καὶ τὴν ἀκρόπολιν ἐπολιόρκει. Ἐνῆσαν δ' αὐτόθι Μουλγέριός τε Ἕλλην, καὶ ἄλλοι μετ' αὐτοῦ τινες Ἑλλήνων, οὐ πολλοὶ, σὺν γυναιξί τε ἅμα καὶ παισίν. Ἐπεὶ δ' ὑπορύξας ἔθει τὴν ἀκρόπολιν, ἐνταῦθ' ἐς ὁμολογίαν ἀφικόμενος ὁ τῆς ἀκροπόλεως φύλαξ, παρέδωκέ τε αὐτὸν καὶ τὴν ἄκραν. Τούτους μὲν δὴ, καὶ γυναῖκας, καὶ παῖδας ἐς Ἄγγιον, πόλιν εὐδαίμονα, ἀπέστελλε, τῆς δὲ πόλεως ἐνεπίμπρα τε τὰς οἰκίας, καὶ τοῦ πρόσω ἐχόμενος, ἀφίκετο ἐπὶ Πάτρας τῆς Ἀχαΐας πόλιν εὐδαίμονα. Ταύτην μὲν οὖν ἐξέλιπον οἱ ἄνδρες ἐς τὴν καταντικρὺ ἤπειρον τῶν Οὐενετῶν· καὶ πλὴν τῶν ἐν τῇ ἀκροτάτῃ [29], καὶ ἐν τοῖς βασιλείοις οἳ ἐναπελείφθησαν ἀφροσύνῃ χρησάμενοι, οἱ δ' ἄλλοι πάντες
D ᾤχοντο φεύγοντες. Ἦσαν δ' οἱ ἐναπολειφθέντες ἐς τετρακισχιλίους. Τοὺς μὲν οὖν τῶν βασιλείων ἄνδρας τε καὶ γυναῖκας παρεστήσατο ὁμολογίᾳ, καὶ ἐς ἀνδράποδα διελόμενος, τήν τε ἀκρόπολιν ἐπολιόρκει, καὶ τούς τε νεήλυδας ἔπεμψεν, ὡς ἑλοῦντας. Καὶ οὗτοι προσέβαλλόν τε τῷ τείχει, καὶ ὑπορυξάμενοι εἰσέπιπτον. Οἱ δὲ Ἕλληνες ῥυτίνην καὶ πίσσαν πυρὶ ἁψάμενοι κατ' ὀπὴν, τούς τε νεήλυδας ἐξεκρούσαντο ἀμυνόμενοι, καὶ ἐκράτυνον τὴν ἀκρόπολιν. Ἀμουράτης μὲν δὴ, ὡς Τουραχάνης ἐντεῦθεν ἀφικόμενος, καὶ ἀνδράποδα ὡς πλεῖστα ἀγόμενος, παρεγένετο.

Notulæ marginales.

(6) Calagerius.

[28] R. ἦν. [29] ἀκροπόλει. In al. ut c

αὐτῷ, ἐνταῦθ' ἐπαναζεύξας, ἀπήλαυνε. Μετὰ δὲ ταῦτα οὐ πολλῷ ὕστερον σπονδάς τε ἐποιήσατο, καὶ ὑπόφορον ἔσχον τὴν Πελοπόννησον τὸ ἀπὸ τοῦδε οἱ Ἕλληνες μέχρι τούτου, τὸ πρὶν ἐλευθέραν οὖσαν. Τὴν μὲν οὖν πόλιν τῶν Θηβῶν πειρώμενον ἐπιέναι βασιλέα ἐπὶ Πελοπόννησον ἐξέλιπόν τε, καὶ τοὺς ἄνδρας ἐξαναστάντες, ᾤκησαν ἐν τῷ Ἰσθμῷ, οἵτινες δὴ καὶ ἑάλωσαν ὑπὸ Τούρκων. Ἡ δὲ ἐκτὸς χώρα τοῦ βασιλέως αὐτίκα μετὰ τὴν τοῦ Ἰσθμοῦ ἅλωσιν προσεχώρησε τῷ βασιλεῖ, τό τε Πίνδον καὶ ἡ ἄλλη χώρα τοῦ βασιλέως. Ταῦτα μὲν οὖν ἐν τῇ Πελοποννήσῳ ἐς τοσοῦτον ἐγένετο. Καὶ βασιλεὺς τοῦ ἐπιγινομένου θέρους ἐστρατεύετο ἐπὶ Σκεντέρην [31] τὸν Ἰβάνεω παῖδα, ὃς παῖς ὢν, ἐς τὰς θύρας ἀφικόμενος τοῦ βασιλέως, καὶ παιδικὰ αὐτοῦ γενόμενος, ἀπέδρα ἐς τὴν πατρῴαν αὐτοῦ χώραν, καὶ ἀγόμενος γυναῖκα, θυγατέρα τοῦ Ἀριανήτου, ἐκ τοῦ ἐμφανοῦς ἐπολέμουν τῷ βασιλεῖ. Καὶ οὔτε φόρον ἐπῆγαγον τῷ βασιλεῖ, οὔτε αὐτοὶ ἐς τὰς θύρας ἵεντο, οὔτε πείθεσθαι ἤθελον. Διὰ ταῦτα συναγείρας ἅπαντα τόν τε Ἀσίας καὶ Εὐρώπης αὐτῷ στρατὸν ἤλαυνεν ἐπὶ τὴν Ἰβάνεω χώραν· καὶ ἐπεί τε ἐσέβαλεν ἐς τὴν χώραν, ἐδῄου τε τὰ στρατεύματα, διαπέμπων ὅποι παρήκοι, καὶ ἐνεπίμπρα τάς τε κώμας καὶ τοὺς ἀγρούς. Καὶ τὰ λήϊα ἐκαίοντο ὑπὸ τοῦ στρατοῦ, καὶ περιεφθείροντο τὰ ἐκεῖσε πάντα. Σκενδέρης μὲν οὖν ἐπὶ τὴν ἐς τὸν Ἰόνιον παράλιον χώραν τῶν Οὐενετῶν ὑπεξέθετο, αὐτός τε καὶ οἱ Ἀλβανῶν [32], τάς τε γυναῖκας καὶ παῖδας. Αὐτοὶ δὲ περιιόντες ἄλλο τε ἄλλῃ τῆς χώρας διήρχοντο, εἴ του δέοιντο αἱ πόλεις αὐτῶν. Καὶ οὗτοι μὲν ἀνὰ τὸ ὄρος, τὸ ὑπὲρ τὴν χώραν αὐτῶν, ἄχρι τοῦ Ἰονίου διατεῖνον, διέτριβον, καραδοκοῦντες, ὅποι σφίσι τὰ πράγματα ἀποβήσεται· Ἀμουράτης δὲ ἐπελαύνων, πρῶτα μὲν τὴν Σφετίαν πόλιν ἐπολιόρκει, καὶ λόγον μὲν προσέφερεν, ὡς παραδοῖέν τε αὐτήν, καὶ αὐτοὶ ἀπίοιεν ἐπὶ τὰ ἑαυτοῦ ἕκαστος· οἱ δὲ οὐκ ἐπείθοντο. Μετὰ δὲ ταῦτα προσέβαλε σὺν τοῖς νεήλυσι, καὶ εἷλε τὴν πόλιν κατὰ κράτος, καὶ ἐξηνδραποδίσατο, τούς τε ἄνδρας σύμπαντας διεχρήσατο. Μετὰ δὲ ἐπιὼν ἐπὶ τὴν Γετίην, ὁμολογίᾳ τε παραστήσατο, καὶ τοὺς ἐν τῇ πόλει ἀνδραποδισάμενος, ἐπῆγε τὸν στρατὸν ἐπὶ τὴν Κρούην πόλιν προέχουσαν τῶν ἐν τῇ Ἀλβανῶν χώρᾳ. Οἰκεῖται δὲ ἐν ὀχυρῷ πάνυ. Ταύτην μὲν οὖν προσκαθεζόμενος, ἐπολιόρκει, καὶ τηλεβόλοις τε ἔτυπτε τὸ τεῖχος, καὶ κατέβαλε μέρος οὐκ ὀλίγον. Μετὰ δὲ ταῦτα προσέβαλε σὺν τοῖς νεήλυσιν, ὡς ἐξαιρήσων τὴν πόλιν. Καὶ ὡς οὐκ ἠδυνήθη ἑλεῖν, ἀπήγαγε τὸν στρατόν· ἤδη γὰρ ὀψὲ ἦν τοῦ ἐνιαυτοῦ, καὶ χειμὼν ἐπιγενόμενος, ἐπίεζε τὸν στρατόν. Τὸν οὖν παῖδα αὐτοῦ ἄρτι ἡβάσκοντα Μεχμέτην περιῆγεν ἐν τῷ στρατῷ, ἐξότου ἀφείλετο αὐτὸν τὴν βασιλείαν. Ἐγένετο δὲ οὕτως. Ὡς ἐμάχετο τοῖς Παίοσιν ἐν τῇ Βάρνῃ, καὶ τὰ στρατεύματα αὐτοῦ ἑώρα ἐν φυγῇ γενόμενα, ἐς δέος τε καθεστή-

per foramina jaculantes, peregrinos expulerunt acerrime repugnantes, arcemque et murum reficientes et optime munientes. Amurates, ubi advenit Turachanes, vehens maximam hominum aliarumque rerum prædam, cum exercitu discessit, nec multo post pacem cum Græcis fecit. Ex eo inde tempore Peloponnesus, quæ prius libera erat, tributaria facta est. Thebas Thebani, cum hostiliter accederet rex, deseruere: et in Isthmum se contulere, quasi ibi habitaturi, qui tamen ab Turcis capti sunt. Exterior autem regio, Pindus videlicet et reliqua regio, quamprimum Isthmus captus est, in regis potestatem devenit.

Appetente jam æstate, Amurates bellum movit contra Scenderem Ibanis filium (Alexandrum sive Scanderbegum appellatum), qui puer venit in januas regis, ejusque concubinus factus est: tandem effugit in patriam suam regionem. Ducta deinde uxore Arianetis filia (7), ex professo bellum cum rege gerebat. Nam tributum haud amplius regi pendebant, nec in januas ibant, parere quoque regi detrectabant. Quapropter Amurates convocans Asiæ Europæque exercitus universos, Ibanis regionem bello petere statuebat. Veniens igitur in regionem, vastabat universam, vicos agrosque incendebat; frumentum omnemque commeatum comburebat. Omnia quæ in ea regione erant, populationibus dissipabantur. Scenderes igitur ipse necnon Albani omnes, in maritimam versus Ionium Venetorum regionem, uxores et liberos, quo ab impendenti periculo tuti forent, exposuerunt: ipsi autem undique per regionem obambulantes, sedulo dispiciebant, sicubi urbes ipsorum auxilio indigerent. Castra habuerunt in monte qui regioni eorum impendet, et in Ionium usque porrigitur: et ibi exspectaverunt belli eventum. Amurates Sphetiam (8) urbem exercitibus circumsedit, oppidanisque nuntiare jussit, si deditionem facerent, se singulos ad sua abire permissurum. At hi conditionem istam non admiserunt. Quapropter cum peregrinorum cohorte murum subit, et cum impetu in urbem irrumpens, ea potitur, prædæque totam exponit. Viros omnes trucidari jussit. Deinde copias duxit contra Getiam, quam pactionibus in ditionem accepit. Captis autem oppidanis, exercitum Cruam (9) urbem Albanorum primariam movit. Urbs hæc sita est in loco munitissimo. Hanc obsidione cinxit, murumque bombardis concussit, ejusque non modicam partem stravit. Deinde per loca ruinis patentia cum peregrinis irrumpere quærebat, quasi vi **186** eam capturus. Cœpta autem omnia cum irrita caderent, exercitum abduxit omnem, quia æstatis jam extremum erat, et frigus hibernum graviter exercitum affligebat. Filium suum Me-

Notulæ marginales.

(7) Donicar.
(8) Sphetisgradum.
(9) Groiam.

[31] *In uno*, Σκενδέρην. [32] Ἀλβανοί. *Sic etiam in uno; in al.* οἱ Ἀλβανῶν πρῶτοι.

chmetem jam pubescentem per castra circumduxit, regnoque præfecit. Sic autem ista evenere. Cum pugnaret adversus Pannones Varnæ, et exercitus suos ad fugam inclinare cerneret, valde timuit putans se mox cum suis periturum. In hac gravissima necessitate constitutus, vovit, si incolumis evaderet præsens periculum et victoria potiretur, se cessurum regno, et id commissurum filio, et abiturum in Asiam, ut ibi vitam traducat, admistus sacerdotibus et Nazaræis: et culturum frequenter heroem, eique immolaturum. Cum igitur Pannonibus victoriam extorsisset, rege eorum perempto, domum rediit, filiumque juniorem accersivit ad regni gubernacula. Nam filius ejus Aladines natu maximus haud amplius superstes erat, sed naturæ debitum exsolverat, præcipitatus ex equo in venatione, cum persequeretur cervum. Is quidem in hunc modum occubuit. Mechmetem autem juniorem ad regni moderamen vocavit. Cum autem venisset vocatus, regnum et januas, necnon peregrinos pater ejus fidei committens, ipse profectus est Prusam, ubi Asiæ sedes regia est. Abdicato igitur regno, cum Zichidis, qui Turcorum Nazaræi sive monachi sunt, et cum Seitidis, necnon cum reliquis doctis conversatus est. Nec multo post pœnituit virum, quod regno relicto, nunc privatam sequeretur vitam. Cum autem præsentem vitæ conditionem haud ferre posset, consilia agitavit, qua ratione citra tumultum regiam dignitatem reciperet. Sedulo enim præcavebat, ne si filius sentiret quid ipse moliretur, bellum exoriretur, cujus ipse auctor ab Turcis haberetur. Quæ quidem facere instituit, ad finem deduxit, videlicet ut rediret ad regnum opera et industria Chatitis filii Priami, quo familiariter utebatur, et cum quo ei artissima intercesserat necessitudo. Chatites ergo ubi sententiam Amuratis satis intellexit, puerum Mechmetem venatum ire jubet, ut se quam pulcherrime ex equo exerceret. Qui dicto audiens, venatum abiit. Interea Chatites nuntium mittit ad patrem, quem subito dicta die nihil veritum in urbis regiam venire, et jus dicere ut regem civibus jubet. Amurates quemadmodum jussus erat, filio venatione occupato, ad præstitutam diem advenit. Adveniens regnum invasit: civibus januisque ut decet, jus dixit. Filius, ut accepit patrem mutata voluntate **187** regnum recepisse, nesciens quid ageret in præsenti negotio, tamen accessit, patremque regem adoravit: eumque secutus est, quocunque militatum abiisset. Nec latuit Mechmetem, opera Chatitis patrem quam maxime adjutum ista egisse. Et quamvis Chatiti merito irasceretur, iram tamen ostendere noluit, veritus viri potentiam, qua plurimum pollebat apud patrem Amuratem. In hunc modum eo tempore, propter patris in regnum reditum, filius affectus erat.

καὶ μέγα πάνυ, οἰόμενος αὐτίκα πάντη [33] ἀπολεῖσθαι. Ὡς ἤδη ἀφίκετο ξυμφορᾶς, ηὔχετό τε, ὡς ἢν αὐτῷ τὰ πράγματα μὴ διαφθαρῇ, τότε ἐν τῷ θορύβῳ ἐκείνῳ ἀπολιπεῖν τε τὴν ἀρχὴν, καὶ τῷ παιδὶ ἐπιτρέψαντα, αὐτὸν οἴχεσθαι ἐς τὴν Ἀσίαν, διατρίψοντα σὺν τοῖς ἱερεῦσι, καὶ τοῖς παρ' αὐτοῖς καλουμένοις Ναζηραίοις, προσευχόμενον τῷ ἥρωι, καὶ ἀνάγοντα [34] θαμὰ τὴν θυσίαν. Ὡς δὲ περιεγένετό τε Παιόνων, καὶ τὸν Παιόνων βασιλέα ἐξελὼν, ἐκομίζετο ἐπ' οἴκου, τόν τε παῖδα αὐτοῦ τὸν νεώτερον Μεχμέτην μετεπέμπετο ἐπὶ τὴν ἀρχήν. Ὁ γὰρ πρεσβύτερος αὐτοῦ Ἀλαδίνης οὐκ ἔτι περιῆν, ἀλλ' ἐτετελευτήκει ὑπὸ ἵππου ἐκτραχηλισθεὶς, κυνηγετοῦντος αὐτοῦ καὶ ἐπιθέοντος ἀνὰ κράτος ἐπὶ τὴν ἔλαφον. Οὗτος μὲν οὖν οὕτως ἐτελεύτησε. Μεχμέτην δὲ τὸν νεώτερον παῖδα περιιόντα, ὡς ἐλέγετό μοι, τότε ἐπὶ τὴν ἀρχὴν μετεπέμπετο. Ὡς δὲ ἀφίκετο, ἐπιτρέψας αὐτῷ τὴν ἀρχὴν, καὶ τὰς θύρας, καὶ τοὺς νεήλυδας, αὐτὸς ᾤχετο διαβὰς ἐπὶ τὴν Ἀσίαν, ἐς Προῦσαν, ᾗ τὰ τῆς Ἀσίας βασίλεια ἦν. Τὴν μὲν οὖν ἀρχὴν ἀποθέμενος, μετὰ Ζιχίδων [35], τῶν παρ' αὐτῶν Ναζηραίων, καὶ Σειτίδων, καὶ τῶν τοῦ γένους σοφῶν, πολλὰ διέτριβεν. Οὐ πολλῷ δὲ ὕστερον μετέμελέ τε αὐτῷ, ἀπιόντι ἐκ τῆς ἀρχῆς, καὶ ἰδιωτεύοντι. Ὡς δὲ οὐκ ἠνέσχετο, ἔπρασσεν ὅπως ἐπανιὼν τὴν ἀρχὴν κατάσχοι καθ' ἡσυχίαν· ὡς δὲ μὴ ἐς διαφορὰν ἀφικνουμένου αὐτοῦ τοῦ παιδὸς, κινδυνευομένῳ αὐτῷ τὰ πράγματα, καὶ αἰτίαν ἔχοι πρὸς τοῦ γένους οἷα ποιεῖ. Ἔπρασσε δὲ ὅπως ἐπανέλθοι μετὰ Χαλίλεω τοῦ Πραΐμεω, ἀνδρὸς συνήθους αὐτῷ ἐς τὰ μάλιστα, καὶ οἱ ἐπιτηδείως ἔχοντος αἰεί. Αὐτὸς μὲν οὖν ἔπεισε τὸν παῖδα ἐς ἄγρας φοιτῶντα, γυμνάζεσθαι ὡς κάλλιστα ἐφ' ἵππου. Καὶ ἐπειδὴ ἔπειθε, κρύφα ἔπεμπε τῷ πατρὶ αὐτοῦ, μηδὲν δεδιότα, ἄφνω ἐς τὴν ῥητὴν αὐτῷ ἡμέραν, ἀφικόμενον ἐς τὰ βασίλεια τῆς πόλεως, χρηματίζειν τοῖς ἐν τῇ πόλει ὡς βασιλέα. Ὁ μὲν οὖν ὡς ὑπετίθετο, ἐς ἣν αὐτῷ συνέθετο ἡμέραν, παρεγένετό τε ἀπόντος αὐτῷ τοῦ παιδὸς ἐς τὴν ἄγραν, καὶ κυνηγετοῦντος· παραγενόμενός τε κατέσχε τὴν βασιλείαν, χρηματίζων τοῖς ἐν τῇ πόλει τῶν θυρῶν ὡς βασιλεύς. Ὁ μέντοι παῖς αὐτῷ, ὡς ᾔσθετο ἐπανιόντος τοῦ πατρὸς αὐτῷ ἄφνω, οὐκ ἔχων ὅ τι χρήσαιτο πράγματι, προσῄει τε καὶ προσεκύνησε· καὶ τὸ ἀπὸ τοῦδε παρῆγεν αὐτῷ ἐς ἣν ἂν στρατεύηται χώραν. Τὸν μέντοι παῖδα οὐκ ἐλάνθανεν, ὡς αὐτῷ ταῦτα εἴη διαπεπραγμένος Χαλίλης ὁ Πραΐμεω, καὶ ἤχθετό τε ἀξίως. Οὐ μέντοι γε ἀνεδήλου αὐτῷ τὴν ὀργήν. Ἤδει γὰρ μέγα δυνάμενον παρὰ τῷ πατρί. Τότε μὲν οὖν ἐς τὴν Ἀμουράτεω ἐπάνοδον ἐπὶ τὴν βασιλείαν οὕτως ἐγένετο.

Postquam autem exercitum abduxit ab Macedonia, quæ versus Ionium patet, quæ Albanorum

Ἐπεὶ δὲ ἀπήγαγε τὸν στρατὸν ἀπὸ τῆς πρὸς τὸν Ἰόνιον Μακεδονίας, τῆς τῶν Ἀλβανῶν χώρας, τοῦτο

Notulæ marginales.

[33] *In uno*, πάνυ. [34] ἀναγαγόντα. *Sic etiam R.* [35] *R.* Ζυ.

μὲν τὸ ἔτος διέτριβεν ἐν τοῖς Εὐρώπης βασιλείοις A
ἡσυχίαν ἄγων· τῷ δ' ἐπιόντι ἐνιαυτῷ αὖθις ἐπεὶ πε-
ριαγγέλλει τῷ στρατεύματι ἕπεσθαι, ἐστρατεύετο
αὖθις ἐπὶ Σχενδέρην τὸν Ἰβάνεω, καὶ ἐπὶ τὴν ταύτῃ
κατὰ τὸν Ἰόνιον Ἀλβανῶν χώραν, καὶ ἐπῄει πολλῷ
θυμῷ, ὡς ἐξελών τε τὴν Κρούην, καὶ αὐτὸν Σχεν-
δέρην, ἐξαιτησόμενος τοὺς Οὐενετοὺς, καὶ ἣν μὴ
ἀποδοῖεν αὐτὸν, ὡς πολιορκήσων τὴν πόλιν, ἐς ἣν
αὐτὸς καταφυγὼν ἐσῄει. Ἐπεὶ δὲ εἰσέβαλεν, ἐπο-
ρεύετο ἰθὺ ἐπὶ τὴν Κρούην, καὶ τήν τε χώραν, ὅση
ὑπελείπετο τὴν ἀρχὴν αὐτῷ ἀσινὴς, ἐπέδραμέ τε
αὐτοῦ τὰ στρατεύματα, καὶ ἐπέκαον πῦρ ἐνιέντες,
ὅτῳ ἂν αὐτοῖς περιτύχοιεν· ἐπέδραμε δὲ καὶ ἄχρι
τοῦ ποταμοῦ τοῦ [36] τὰ στρατεύματα. Τὴν δὲ ἐπέκεινα
τοῦ ποταμοῦ χώραν οὐχ οἷά τε ἦν ληΐζεσθαι, διὰ τὸ B
ἄβατον εἶναι πάντῃ τοῖς βασιλέως ἱπποδρόμοις.
Καὶ οὗτοι μὲν τάς τε γυναῖκας καὶ παῖδας ὑπεκθέ-
μενοι ἐς τὰ ἐχυρὰ τῶν Οὐενετῶν, συνελέγοντο ἐς τὸ
ὄρος, τὸ ὑπὲρ τὴν Κρούην πόλιν αὐτῶν. Ἐνταῦθα
δὲ ὑπεξαγαγὼν τὰς γυναῖκας καὶ τὰ παιδία, κατέ-
θετο ἐς τὰς τῶν Οὐενετῶν πόλεις. Τοὺς δὲ ἄνδρας
κατέλιπεν ἐν τῇ πόλει ἀμυνουμένους, καὶ τὰ τείχη
φυλάξοντας· καὶ τούτους ἐπιλεξάμενος τοὺς ἐθέλον-
τας αὐτοὺς ὑποστῆναι τὸν ἀγῶνα [37]. Ἀμουράτης
μὲν οὖν τάς τε τηλεβόλους παρεσκευάζετο καθεζό-
μενος, ὡς τὸ τεῖχος καθαιρήσων, καὶ παραμένων [38]
ἅμα σὺν τοῖς νεήλυσιν ἐς τὴν πόλιν. Ἐπεὶ δὲ αὐτῷ
τὰ πάντα παρεσκεύαστο, ἔτυπτε τὸ τεῖχος τηλεβό-
λοις, καὶ κατέβαλε μέρος πολύ. Σχενδέρης δὲ ἀπὸ
τοῦ ὄρους πυρά τε ἔκαυσεν, ἐπιδεικνύμενος τοῖς ἐν C
τῇ πόλει, καὶ ἐπειδὰν χρεία ᾖ παρεσόμενος καὶ αὐ-
τὸς ἐπιβοηθήσων, καί τινων τῶν τοῦ βασιλέως ἀνα-
βάντων ἐπὶ τὸ ὄρος, προσέβαλέ τε καὶ ἐμάχετο, ἔργα
ἀποδεικνύμενος ἄξια λόγου. Ἐπεὶ δὲ τῷ βασιλεῖ
ἤδη ἱκανῶς καταβέβλητο τὸ τεῖχος, ἐς μάχην καθῆ-
στο πανστρατιᾷ, καὶ ἐπειρῶντο οἱ νεήλυδες ἑλεῖν
ταύτῃ ᾗ ἔκειτο τὸ τεῖχος ἐπὶ γῆς. Οὐ μέντοι ὑπερε-
βάλοντο τοὺς ἐν τῇ πόλει, παρ' ἐλπίδα ἀγωνισα-
μένους. Ἐνταῦθ' ὡς ἐπενόει λιμῷ ἐκπολιορκήσειν,
καὶ αὖθις τὸ δεύτερον προσβαλὼν κατὰ τὸ καρτερὸν,
ἀφικνεῖται ἀγγελίη παρὰ Γεωργίου τοῦ Τριβαλλῶν
ἡγεμόνος, ὡς Ἰωάννης συναθροίσας τοὺς Παίονας,
τόν τε Ἴστρον διαβαίνει, καὶ συμπαραλαβὼν στρα-
τεύοιτο ἐπ' αὐτόν. Ταῦτα ὡς ἐπύθετο, τὴν ταχίστην D
συσκευασάμενος, ἀπῄει ἐνταῦθα, ᾗ ἐπιόντα ἐπυνθά-
νετο, καὶ κήρυκα ἔπεμπε πρὸς τὴν Εὐρώπην, πε-
ριαγγέλλοντα παρεῖναι αὐτῷ ὡς ξύμπαντας τῶν
Τούρκων. Οὗτοι μὲν οὖν παρεγένοντο αὐτῷ, ὡς ἔτυ-
χεν ἕκαστος ἐκποδὼν γενόμενος, ὡς ἐν ὥρᾳ παρα-
γένοιτο ἕκαστος καθιστὰς [39] αὐτῷ ἐς μάχην. Ἐλαύ-
νων δὲ παντὶ τῷ στρατῷ πρός τινος τῆς Μυσίας
αὐτοῦ χώρας κατὰ τὴν Τριβαλλῶν αὐτῶν χώραν.
Ἔστι δὲ αὕτη ἡ χώρα παρ' ἣν ἀμείβει Μοράβας
ποταμὸς, καὶ ἐκδιδοῖ ἐς τὸν Ἴστρον. Παρήκει δὲ ἡ
χώρα τοῦ βασιλέως ἐντεῦθεν ἐπὶ σταδίους ὀκτακο-

regio est, per eum annum in Europæ regia quietem agens mansit. Ineunte deinde anno iterum expeditionem sumpsit contra Scenderem Ibanis filium, et contra eam quæ isthic sita est Albanorum regionem, cum jussisset universos exercitus instructos et paratos præsto esse. Plenus igitur irarum proficiscebatur versus Cruam, quasi eam vi expugnaturus. Præterea in animo habebat expostulare cum Venetis, ut Scenderem traderent. Quod si facere omitterent, se obsessurum urbem quamcunque Scenderes fugiens intrasset. Ut regionem hostilem est ingressus, recta contra Cruam properabat, et in eam regionis partem, quam antea intactam et inviolatam ab populationibus reliquerat, suos milites incursionem facere jubet. Qui dicto audientes, incendiis omnia, ignem injicientes, miscuere. Et hanc regionem misere vastarunt usque ad flumen (10). Verum regionem ultra flumen sitam populari nequivere, quia regiis equitibus haud erat pervia. Albani autem uxores et liberos in munita Venetorum loca ablegantes, colligebantur in montem, qui Cruæ urbi imminet. Hinc Scenderes educens uxores et liberos, deponebat eos in urbes Venetorum. Viri vero relinquebantur in urbe, ut resisterent hosti, mœniaque defensarent : et hi potissimum huic negotio destinabantur, qui volentes, non coacti, prælium subire cupiebant. Amurates bombardas expediebat, assidens ut murum disjiceret : et deinde cum peregrinis irrumpens, urbem sui juris faceret. Omnibus autem, quemadmodum oppugnatio requirebat, comparatis, murum bombardis feriebat, ejusque partem destruxit maximam. Scenderes ignes in monte fecit, eosque suis, qui intra urbem erant, ostendit, ut scirent, quandocunque necessitas postularet, se adfuturum auxiliarem. Cum regii quidam ascenderent montem, Scenderes eos aggressus est, præliaburque, opera memorabilia edens. Cum autem regi videretur murum satis esse stratum, universis copiis oppugnationem occipit. **188** Peregrini eo loci urbem capere parabant, ubi murus disjectus erat. Nec tamen superare potuerunt oppidanos, qui præter spem fortissime pugnabant, cum desperatio animos fecisset. Deinde cum fame urbem perdomare statuisset, denuo copias universas contra urbem in aciem eduxit. Interea nuntius venit ab Georgio Triballorum duce, qui nuntiabat Joannem Choniatem, congregatis Pannonibus plurimis, trajicere Istrum, et contra ipsum hostili animo pergere. His auditis, Amurates continuo omnibus impedimentis et sarcinis collectis, urbe quam obsidebat digressus est, obviamque hosti processit, qua eum venturum cognoverat. Misit quoque Amurates præconem in Europam, qui ediceret ut Turci omnes ad regem convenirent. Qui ubi primum

Notulæ marginales.

(10) Deest aliquid.

[36] *Deest hic aliquid, etiam in R.* [37] *In uno,* ἐς τ. α. [38] *R.* προσμένων. [39] *In uno,* καθιστα.

regis voluntatem intellexere, citissime advenerunt, cum singuli conarentur in tempore adesse, ut pro rege certarent. Hinc cum universo exercitu profectus est in quamdam Mysiæ regionem, per regionem Triballorum. Ea autem regio est, quam alluit Morabas (11) fluvius, et in Istrum effunditur. Hinc se fundit regis regio ad octingenta stadia, usque ad Nesium (12) urbem regis : ad dexteram procedenti Nobopyrum sive Bopyrum usque ad montem magnum Triballorum principis colitur. Huc cum venisset Amurates, invenit Joannem Choniatem cum Pannorum exercitu hostili animo adversum se pergere. In castris Choniatis erant quadraginta millia peditum, tam ab Pannonibus quam ab Dacis allecti. Septem millia equitum erant, et curribus vehebantur alii, quorum numerus erat bis mille. In his arma et necessaria ad expeditionem subvehebantur. In singulis duo viri stabant, scutifer et bombardarius. In iisdem vehebantur bombardæ plurimæ, quas Zarobotanas nominant. In hunc modum armati et instructi, Istrum transgressi sunt. At Triballorum dux cernens Pannonum exercitum non adeo esse validum, ut copias regis vincere posset, magisque metuens Amuratem, quam Pannones alienigenas, a quibus multa mala esset perpessus : et quamvis esset admodum cupidus ulciscendi Amuratem, qui filios ejus oculis privarat : attamen haud volenti animo istam expeditionem adjunctus Pannonibus subibat, imo eam prorsus recusabat. Haud enim Pannones satis firmi videbantur ad debellandas copias regis. Hæc cum Pannonibus respondisset, Joannes eo responso irritatus, graves minas in Triballorum ducem jactavit. Nec tamen omittens cœptam expeditionem, copias in regis regionem infestas induxit : **189** progressusque Aristinum usque, castra in Cosobo (13) campo communivit, ubi olim Amurates Orchanis filius, cum Eleazaro Serviæ despota manus consereus, eumque interficiens, ipse quoque occubuit, interfectus a viro Triballo. Causa quæ Joannem ad istud bellum traxerat, hæc erat. Cum vidisset in eo certamine, quod Varnæ commissum erat, Turcos, ubi primum ad manus venissent, cessisse et fugam arripuisse : putavit Turcos facile vinci potuisse, ni obstitisset Vladislai regis imprudentia. Nec nunc quidem difficile et laboriosum dicebat Turcos bello domare. Animo igitur agitabat, majorem comparare exercitum, ut Amuratem copiis perterritum vinceret. Hæc adeo proclivia et facilia factu putabat, ut ne quidem dubitaret, quin, quemadmodum animo concepisset,

A σίους ἔστε ἐπὶ Νήσιον, πόλιν τοῦ βασιλέως· ἐπὶ δεξιᾷ ἰόντι, ἐς τὸ πρόσω Νοβόπυρον [10] πόλιν, ἐπὶ ὄρους μεγάλου τοῦ Τριβαλλῶν ἡγεμόνος, οἰκεῖται. Ἐνταῦθα ἀφικόμενος Ἀμουράτης εὗρεν ἐπεξελαύνοντα Ἰωάννην τὸν Χωνιάτην σὺν τῷ Παιόνων στρατῷ. Ἦσαν δὲ Παίονες καὶ Δακοὶ συναμφότεροι ἐς τετρακισμυρίους καὶ ἑπτακισχιλίους ἱππέας, καὶ ἁμάξαις ἐφέροντο, ἐν αἷς ἦν αὐτοῖς τὰ ἐπιτήδεια καὶ τὰ ὅπλα, ἀμφὶ τὰς δισχιλίας. Ἐφ' ἑκάστης δὲ ἁμάξης δύο ἥστην ἄνδρε πεζὼ, πελταστής τε ἅμα καὶ τηλεβολιστής. Ἐφέροντο δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἁμαξῶν τελεβόλους Ζαροβοτάνας καλουμένας, πολὺ τὸ πλῆθος. Οὗτοι μὲν οὖν παρασκευασάμενοι, ἐς τὸν Ἴστρον διέβησαν. Προὐκαλοῦντο δὲ σφίσι καὶ τὸν Τριβαλλῶν ἡγεμόνα ἐς τὸν πόλεμον. Ὁ δὲ [11]
B (ἔφησεν) οὐχ ὁρᾷν [12] ἀξίαν τὴν παρασκευὴν, τῆς [13] κατὰ Ἀμουράτεω στρατιᾶς, ὥστε περιγενέσθαι αὐτοὺς τῆς βασιλέως δυνάμεως Ἀμουράτεω, καὶ δεδιέναι μᾶλλον ἐκεῖνον ἢ τοὺς Παίονας, οὓς ἀλλοφύλους τε ὄντας, καὶ μέγιστα κακῶν ἐργασαμένους αὐτὸν, καὶ ἱμείρεσθαι μὲν τίσασθαι Ἀμουράτην, τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ ἐκτυφλώσαντα, ἀδύνατα δὲ ὁρῶντα τῇ παρούσῃ παρασκευῇ ὑπερβαλέσθαι τῆς τῶν πολεμίων δυνάμεως οὐκ ἄν ποτε ἑκόντα εἶναι χωρήσειν ἐς τόνδε τὸν πόλεμον. Ταῦτα ἀποκριναμένου, ἐπαπειλήσαντα τὸν Ἰωάννην, ἐλαύνειν ἐς τὸ πρόσω· ἐσβαλόντα δὲ ἐς τὴν βασιλέως χώραν ἄχρις Ἀριστίνου ἀφικόμενον, στρατοπεδεύεσθαι αὐτοῦ ἐν Κοσόβῳ πεδίῳ, ἐν ᾧ Ἀμουράτης ὁ Ὀρχάνεω μαχεσά-
C μενος πρὸς Ἐλεάζαρον μάχην, αὐτός τε αὐτοῦ ταύτῃ ἐτελεύτησεν ὑπὸ Τριβαλλοῦ, καὶ τόν γε Ἐλεάζαρον ἀνεῖλεν ἐν τῇ μάχῃ. Ἐπεὶ δὲ ὥρμητο Ἰωάννης στρατεύεσθαι ἐπὶ Ἀμουράτην δι' αἰτίαν τήνδε. Ὡς γὰρ ἐν τῇ Βάρνῃ μάχῃ ἑώρα τοὺς Τούρκους φεύγοντας, καὶ ἑαυτῷ ἐς χεῖρας ἐλθόντας, καὶ [14] ἐνδιδόντας, αὐτίκα ἐνόμισεν εὐπετῆ μὲν καὶ τότε ὄντα τὰ πράγματα αὐτῷ χειρωθῆναι, εἰ μὴ διὰ τὴν βασιλέως Λαδισλάου ἀφροσύνην, καὶ ἐσαῦθις δὲ χαλεπὰ οὐκ ἔτι ἔσεσθαι κατεργάσασθαι. Ἔφερε δὲ αὐτοῦ ἡ γνώμη, καὶ πλείονα στρατὸν συναγείραντα ἐξελαύνειν, ὥστε καὶ τῷ πλείονι καταπληττομένων [15], αἱρήσειν τῷ Ἀμουράτῃ· οὕτω δή τοι εὐπετῶς, ὥστε μηδ' ὁπωσοῦν ἐνδοιάζειν. Πρεσβευσάμενος δὲ ἐπὶ Σκενδέρη τε καὶ Ἀριανίτην, ἐν νῷ ἔχων αὐτοὺς προσιόντας [16]
D ἐς τὸ πρόσω τῆς Εὐρώπης συμμίξαι· οὕτω γὰρ προείρητο καὶ τοῖσδε. Ἐπεὶ δὲ ἐς Κόσοβον τὸ πεδίον Ἀμουράτης ὁ Μεχμέτεω ἀφίκετο, ὡς εὗρε τοὺς πολεμίους ἐλαύνοντας, ἐστρατοπεδεύετο. Λέγεται δὲ γενέσθαι αὐτῷ τὸν στρατὸν ἐς πεντεκαίδεκα μυριάδας. Καὶ τῇ ὑστεραίᾳ αὐτίκα παρετάσσετο ὡς ἐς μάχην. Παρετάσσετο δὲ καὶ τὰ τάγματα [17]. Καὶ ἐς

Notulæ marginales.

(11) Moravus, qui et Schitniza.
(12) Nyssum.
(13) Ambsfeld.

[10] Νοβόπυρδον. [11] *Hoc verbum videtur redundare : deest enim in manusc., in duobus reliquis ponitur. Vel ita erit legendum, ut unum ms. habet,* ὁ δὲ ἔφησεν, οὐχ ὁρᾷν, *etc.; quod posterius magis mihi probatur. In uno ut in c ; in al. lacuna est.* [12] ὁρῶν. *R. ut in c.* [13] *Sic in un ; in al. ut in c.* [14] *In uno,* ἀλλ' ἐνδ. [15] καταπληττομένῳ. *R. in c.* [16] *In uno,* προϊόντας. [17] *R.* πράγματα.

μὲν τὸ δεξιὸν αὐτοῦ κέρας τὸ τῆς Ἀσίας ἐτάσσετο στράτευμα, στρατηγὸν ἔχων Σκοῦραν· ἐς δὲ τὸ εὐώνυμον ὁ τῆς Εὐρώπης στρατηγὸς Καραζίης, ἔχων τὸ τῆς Εὐρώπης στράτευμα. Τοὺς μέντοι ἱπποδρόμους ἕκαστος τῶν ὑπάρχων ἔχων, παρετάσσετο. Ἐν μέσῳ δὲ τούτοις ἵδρυτο αὐτὸς βασιλεύς, ἔνθα [48] αὐτῷ νομίζεται στρατοπεδεύεσθαι, χάρακα προβαλλόμενον. Μετὰ δὲ ταῦτα τὰς καμήλους στησάμενον αὐτοῦ ταύτῃ, μετὰ δὲ ταῦτα τοὺς θυρεοὺς πηξάμενον ἐπὶ τούτοις τοὺς νεήλυδας ἐτάξατο σὺν τοῖς τηλεβόλοις τε ἅμα, καὶ τηλεβολίσκοις, καὶ τοῖς ἄλλοις. Ἐπεὶ δὲ ἐτάξατο, ἀντεπῄει καὶ Ἰωάννης ὁ Χωνιάτης, συνταξάμενος ὧδε· τὸ μὲν δεξιὸν αὐτοῦ εἶχον οἱ Παιόνων ἄρχοντες καὶ ἀδελφιδοῦς αὐτοῦ· Σεκούλης δὲ ἦν τοὔνομα αὐτῷ, καὶ Ἐλλόκης, καὶ Μεγαλούσης. Ἐν μέσῳ δ' αὐτὸς ἐτάσσετο Χωνιάτης, ἔχων τούς τε Βιτέζιδας καλουμένους, καὶ τὸν Ἀρδελίου στρατόν. Τὸ δὲ εὐώνυμον Δᾶνος εἶχεν αὐτῷ ἐπιτήδειος ὤν, ὃν καταγαγὼν ἐς τὴν Δακίαν χώραν, διὰ τὸ πρὸς τὸν Δρακούλη αὐτοῦ ἔχθος, ἐκεῖνόν τε τῆς ἀρχῆς ἐξήλασε, καὶ τὴν χώραν ὑφ' αὑτῷ ποιησάμενος, τόν γε Δᾶνον ἐπέστησεν ἄρχειν αὐτῆς. Ἦσαν δ' αὐτῷ Δᾶκες ἀμφὶ τοὺς ὀκτακισχιλίους, παραγενόμενοι ἐς τόνδε τὸν πόλεμον.

omnia essent eventura. Missis legatis ad Scenderem et Arianitem, utrumque in Europam progredi et sibi conjungi jubebat. His sic præceptum est. Amurates ut in campum Cosobum venit, ibi castrametatos esse cognovit Pannones. Proinde et ipse castra munit. Amurates autem in armis dicitur habuisse quindecim mille myriades hominum. Postero die confestim accingebatur ad prælium. Juxta eum instruebatur acies. In dextrum cornu aptabatur exercitus Asianus, cui præerat dux nomine Scura. Sinistrum cornu tenebat exercitus ab Europa conscriptus, quem regebat dux Carazies. Juxta utrosque ponebantur equites cum suis ducibus. Mediam aciem occupabat rex. Quando autem Amurates castrametatur, primo castra vallo firmat, deinde camelos locat, dein scuta defigit, deinceps peregrinos cum bombardariis necnon reliquis collocat. Rex ubi aciem exornaverat, etiam Choniates suos in aciem educit, eamque hoc pacto instruit. Dextrum cornu tenuere Pannonum præfecti, necnon patrueles Choniatis, Secules (14), et Eiloces, Megalusesque. Mediam aciem curabat Choniates cum Bitezidis militibus, et Ardelii (15) exercitu. Sinistro cornu præfuit Danus Choniatis amicus, quem in Daciæ principatum produxit odio Draculis : quem Daciæ principatu deturbavit, et in ejus locum substituit Danum, cui Dacos parere jussit. Hunc in id bellum secuta erant octo millia Dacorum.

Ἐπεὶ δὲ ἄμφω συνταξάμενοι, προῄεσαν ὡς συμβολὴν ποιησάμενοι, ἐνταῦθα Βιτέζης, τῶν τοῦ Χωνιάτου στρατιωτῶν εἷς, ἐν μέσῳ ἀμφοῖν [49] προσελαύνων τῷ ἵππῳ, προὐκαλεῖτο αὐτοῦ τὸν ἀπὸ τῶν Τούρκων μονομαχήσοντά τινα, πρινὴ τὰ στρατεύματα συνιέναι ἐς ταυτό. Ὡς δὲ ἔγνωσαν οἱ Τοῦρκοι αὐτὸν μονομαχήσοντά τινι προεληλυθέναι, ἐστήκεσαν καὶ αὐτοί. Καὶ ἐνταῦθα ἐξελαύνει ἀπὸ τοῦ στρατοῦ τοῦ ἑτέρου Ἐλιέζης ὁ Βαρησάταγα παῖς, τῶν ἐν τῇ Ἀσίᾳ ὑπάρχων ἑνὸς ἀνδρὸς ἀγαθοῦ γενόμενος τὰ πολέμια, καὶ πρότερον τῶν νεηλύδων ἄρχοντος ἐν ταῖς βασιλέως θύραις. Οὗτος δὴ ἐπεὶ ἐς τὸ μέσον προῄει, ὁμόσε τῷ Παίονι ἵετο, καὶ τοῖς δόρασιν αὐτίκα ἐπιόντες ἀλλήλοις, τά τε δόρατα κατέαξαν. Καὶ ὁ μὲν Βιτέζης ἔπεσεν αὐτοῦ σὺν τῷ ἵππῳ ἐς τὴν γῆν· Ἐλιέζης δὲ ἐκκοπέντος τοῦ ἐπιστήθου, καὶ ζώνης σὺν τῷ ἐφιππίῳ, ἐπὶ τοῖς ἐσχάτοις τοῦ ἵππου ἐγεγόνει ἱππεύων. Ὁ γὰρ ἵππος ἀμείνων τούτου πολλῷ ἦν, καὶ οὐκ εἶχε μὲν ὅπως τὸν Παίονα διαχρήσαιτο, πεσόντα σὺν τῷ ἵππῳ, ἅτε καὶ αὐτὸς χαλεπῶς καὶ μόγις [50] ἱππεύων· πεσόντος μέν τοι τοῦ Παίονος, ἀλάλαξαν μέγα τὸ τῶν Τούρκων στράτευμα [51], οἰωνὸν ποιησάμενοι. Ἐπεὶ δ' ἀμφότεροι ἤλασαν ἐς τὸ ἑαυτῶν ἑκάτερος στρατόπεδον, ἐνταῦθα Ἀμουράτης ὁ βασιλεύς, μεταπεμψάμενος Ἐλιέζην εἰς ὄψιν τὴν

Cum autem utrinque acies instructæ stetissent, jamque prælium poscere videntur, ibi Bitezes (16), unus e numero Choniatis militum, in medium procursans, et equo insidens, provocabat ad singulare certamen **190** unum e Turcis, antequam acies concurrerent. Turci ubi explorarunt virum istum processisse, ut certamen singulare committeretur, constitere et ipsi. Hinc continuo ab Turcorum exercitu proficiscebatur Eliezes filius Barizæ (17), de numero præfectorum Asiæ viri illustris, et in re militari excellentis, qui quondam dux exstiterat peregrinorum in januis regis. Hic, ubi in medium processit, obviam pergebat Pannoni. Et cum hastis infestis concurrerent, hastæ fractæ sunt. Et Bitezes una cum equo in terram corruit. Eliezes conscisso pectorali, et zona cum ephippio soluta, postremæ equi parti insidens vehebatur. Hujus enim equus longe melior erat altero, nec tamen lapsum Pannonem perimere quivit, quia ipse quoque ægre et difficulter equo portabatur. Pannone in terram ex equo effuso, clamorem maximum sustulit Amuratis exercitus, cum bonum id quasi omen rei gerendæ ducerent. Cum uterque ad suum exercitum esset digressus, ibi tum Amurates Eliezem ad se vocatum in hunc modum allocutus est : O puer, ex quibus initiis tantam rei

Notulæ marginales.

(14) Zecules.
(15) Erdelii, Transsylvani, *Siebenbürger*.
(16) Bitezidæ, quos Hussarones appellamus.
(17) Al. Barisatagæ.

[48] ἐνταῦθα. *R. ut in c.* [49] *In uno*, βοῦν. [50] *R.* μόλις. *In al. ut c.* [51] ὡς οἱ ποιησάμενος.

militaris nactus es scientiam, cum certo constet te antehac nulla fecisse stipendia? Nunc autem rerum bellicarum imperitus cum huc accesseris, ita pugnasti in hostem, quasi fastigium rei militaris attigeris. Ibi tum adolescens respondit : O rex, lepus me hanc docuit fortitudinem. Rex rei novitate ictus, interrogavit : Et quo tandem, quæso, pacto, o adolescens, quis ab lepore fortitudinem discat? Adolescens respondit : Ego quidem in Asia eram, et in ea regione morabar, cui patrem meum præfectum præposueras, ibamque venatum. Forte in nido suo leporem reperi : putabam igitur satis esse, ne lepus manus meas evaderet, cum sagitta trajectum interficere. Lepores enim Atalia habet cursu celerrimos, verum Europa optimos. Hæc mihi cogitanti, in promptu erat pharetra quadraginta sagittis onusta. Primam itaque sagittam mittens, aberravi. Secundam vero sagittam expedivi, quam similiter in leporem jaculatus sum. Et hæc errore abducta, leporem nihil læsit : verum adhuc maxime stertebat. Iniquo igitur ferens animo, quod leporem non vulnerassem, illico sagittas omnes in leporem torqueo. Cum autem nulla amplius superesset, lepus ex somno experrectus, ut primum sensit tumultum, aufugit. Canes modicum fugientem persecuti, eum assequi non potuere. Experientia igitur didici, cum tot sagittæ irritæ cecidissent, quod fatum vitam lepori prorogasset. Et exinde **191** ea sententia in animo fixa mansit, o rex, ut censerem neque gladium, neque hastam, neque sagittas amplius mihi formidandas esse, quasi fato sit ordinatum ut diutius vivam, hasta mihi vitam eripere non possit. Quapropter pectore forti, nihil trepidans, contra Pannonem istum processi, sciens si fato sit decretum ut diutius vivam, nihil periculi posse mihi ab eo ingruere. Hæc audiens, mirum in modum rex delectatus est, et adolescentem propter ratiocinationem istam plurimum dilexit, eumque donavit veste Syrio opere auro illito contexta : præterea patriæ regionis eum principem declaravit. Pater namque adolescentis mortuus erat, aliusque regionem eam administrabat ex imperio regis. Turci quidem et omnes quotquot Turcicæ superstitioni inhærent, plurimum admodum fato tribuunt. Atque hæc in ea monarchia contigere. Cum vero regii exercitus in campo collocati, signis collatis præliarentur, Asianus exercitus quietem duxit. Rex enim verebatur, si Asiani primam coitionem fecissent, ut in fugam verterentur, eorumque fuga etiam cæteros traheret. Quapropter maluit exercitum Asianum otiosum et spectatorem potius prælii assistere. Exercitum Europæum in cohortes distribuit : et cum Pannones prælii cupidos accedere conspicaretur, nec ipse prælium recusavit. In hunc modum congressi,

A ἑαυτοῦ ἔλεγε τοιάδε· Ὦ παῖ, πόθεν δὴ οὕτω ἐγένου ἀγαθὸς τὰ πολέμια, οὔπω πρότερον ἄλλη πη μαχεσάμενος, οὕτω παραγενόμενος στρατῷ μαχομένῳ, ὥστε ἐκμαθεῖν, πῶς δέοι συμβαλεῖν; Τοῦ δὲ εἰπόντος, Ὦ βασιλεῦ, ἀπὸ λαγὼ ταύτην ἔμαθον τὴν ἀνδραγαθίαν. Ἐν θαύματι ποιησάμενος τὸν βασιλέα, ἐρέσθαι αὐτὸν λέγεται· Καὶ πῶς ἂν δή, ὦ νεανίσκε, ἀπὸ λαγὼ γένοιτο ἄν τις ἀγαθὸς τὰ πολέμια; Τὸν δὲ φάναι· Ἐγὼ τοίνυν, ὦ βασιλεῦ, ἐν τῇ Ἀσίᾳ διατρίβων, καθ' ἣν ἡμᾶς ἐπέστησας χώραν, καὶ τόν γε πατέρα ἐμὸν ὕπαρχον ἀπέδειξας [52], ἐφοίτων ἐς ἄγραν, καί ποτε λαγὼν ἐν κοίτῃ εὑράμενος, ᾠήθην ἀσφαλέστερον εἶναί μοι, ὥστε τὸν λαγὼν μὴ διαφυγεῖν, ὀϊστῷ βαλόντα ἀνελέσθαι. Κράτιστοι γὰρ πάντων, ὧν ἡμεῖς ἴσμεν, λαγωῶν
B οἱ ἐν τῇ Ἀτταλείᾳ θεῖν εἰσι, καὶ οἱ κράτιστοι τῆς Εὐρώπης αἱροῖεν. Ἐπῆν δέ μοι ταῦτα ἐπιλεγομένῳ φαρέτρη καὶ ὀϊστοὶ τετταράκοντα [52*]. Ὡς δὲ ἐπιβάλλων τῷ τόξῳ τὸν ὀϊστὸν οὐκ ἐτύγχανον, δεύτερον ἐπὶ τοῦτον ἐτόξευον. Ὡς δὲ καὶ οὕτω, λαγὼς μὲν ἐκάθευδε, καὶ δεινὸν ἐποιούμην, εἰ οὐκ ἐπιτυγχάνοιμι. Ἐνταῦθα δὲ πάντας τοὺς ὀϊστοὺς ἐξετόξευον. Ἐπεὶ δὲ τὰ βέλη πάντα ἠφίετο, καὶ λοιπὸν ἦν βέλος ἐμοὶ οὐδὲν, αὐτίκα ἐπεγειρόμενος ἀφ' ὕπνου ὁ λαγὼς, ᾤχετο φεύγων [53], ὡς ᾔσθετο τοῦ θορύβου. Καὶ οἱ κύνες μὲν ἐς βραχὺ ἐπεδίωξαν, οὐ μέντοι εἷλον. Τότε δὴ ἐπέγνων, ὡς τὰ βέλη μοι κενὰ ἐγεγόνει, ὅτι εἱμαρμένον ἔτι ἦν τῷ λαγῷ ἐκείνῳ ἐπιζῆσαι. Καὶ τὸ ἐντεῦθεν ἐπιλεξάμενος ψῆφον ἐμαυτῷ, ὦ βασιλεῦ,
C ἐθέμην, μήτε ξίφος, μήτ' αὖ δόρυ, μήτε ὀϊστὸν δεδιέναι, ὡς ἦν ἐμοὶ πεπρωμένον εἴη ἐπιζῆσαι, οὐδ' ἂν τὸ δόρυ ἀφέλοιτο τὴν ζωήν. Διὰ τοῦτο δὴ ᾔα θαρρῶν, ὦ βασιλεῦ, ἐπὶ τὸν Παίονα, ἐπιστάμενος, ὡς εἰ πεπρωμένον [54] μοι εἴη ἐπιβιῶναι, οὐδέν μοι χαλεπὸν ἔσοιτο ὑπὸ τοῦ Παίονος. Ἀκούσαντα δὲ τὸν βασιλέα, καὶ ἀγασθέντα τὸν νεανίαν τοῦ λογισμοῦ, ἐσθῆτα μὲν αὐτίκα τότε ἐδωρήσατο Συρικῷ χρυσοπάστῳ· μετὰ δὲ ταῦτα ἐπιστῆσαι ἄρχοντα τῆς πατρῴας αὐτοῦ χώρας. Ἐπεὶ τελευτῆσαι [55] γὰρ ἤδη ὁ πατὴρ αὐτοῦ, καὶ τὴν χώραν ἄλλος ἐπετρόπευεν ὑπὸ βασιλέως ταχθείς. Δαιμονίως δὲ τὸ γένος τοῦτο τίθεσθαι [56] τῇ δόξῃ τῆς εἱμαρμένης, σχεδὸν καὶ οἱ ἄλλοι, ὅσοι πρὸς τὴν τοῦ Μεχμέτεω θρησκείαν εἰσὶ τετραμμένοι. Ταῦτα μὲν οὖν ἐς τὴν μονομα-
D χίαν ἐγένετο. Ἐπεὶ δὲ τοῦ βασιλέως ἱδρυμένου κατὰ χώραν τὰ στρατεύματα συνιόντα ἐμάχοντο [57], τὸ μὲν Ἀσιανὸν στράτευμα ἡσυχίαν ἦγε, δεδιότος τοῦ βασιλέως, μὴ πρῶτα συμβολὴν ποιησαμένου ἐς τροπὴν γένοιτο, καὶ κινδυνεύσῃ αὐτῷ τὰ στρατεύματα διαφθαρῆναι αὐτίκα, καὶ ὑπερδειλιάσαντα οἴχεται. Ἀλλὰ τὸ μὲν Ἀσιανὸν στράτευμα εἱστήκει, τὸ δὲ Εὐρώπης διελόμενος ἐς μοίρας, ὅσα δὴ ἑώρα τοὺς Παίονας παραταξαμένους ἐλαύνειν, καθίστατο ἐς τὴν μάχην. Καὶ οὕτω δὴ συμβάλλοντα τὰ τῆς Εὐρώπης στρατεύματα, ἐμάχετο. Πολὺ δὲ

Notulæ marginales.

[52] *R.* ἀποδείξας. [52*] *Al.* τεσσαρ. [53] *R.* θέων. [54] πεπρωμένη μοῖρα εἴη μοι. [55] *In uno*, ἐπιτελευτῆσαι. [56] *R.* τίθεται. [57] ἐμάχετο, *est in ms. Sic etiam R.*

παρ' ἐλπίδα ἀγωνισάμενοι ἐμάχοντο ἀξίως λόγου. A Γενόμενοι γὰρ κατ' ὀλίγα ὡς οἱ Παίονες ἐπελαύνειν, ἔφευγον ἀνὰ κράτος, ὡς τοὺς Παιόνων ἵππους ἐπιδιώκοντες κάμνειν τε ἰσχυρῶς καὶ ἀπαγορεύειν. Καὶ ἐνταῦθα δὴ ὡς οἱ Τοῦρκοι αὐτάρκως ἔχοιεν τῆς φυγῆς διαστάντες, τούς τε ἵππους ἐτόξευον, καὶ ὄπισθεν ἐπιόντες κατέκαιον [58] τοὺς Παίονας· ἅτε γὰρ οἱ πλείους, καὶ ἐφ' ἵππων πολὺ βελτιόνων φερόμενοι, καὶ τέχνῃ τὰ πολλὰ τὴν μάχην συνδιαχειρίζοντες, ἄμεινον ἐφέροντο τῶν Παιόνων. Καὶ τὴν μὲν πρώτην ἡμέραν πολλοὶ μὲν Παιόνων ἔπιπτον ἐν τῇ μάχῃ, πολλοὶ δὲ Τούρκων ἀπώλλυντο ὑπὸ Παιόνων. Καὶ ταύτην μὲν τὴν ἡμέραν ὅλην ἐμαχέσαντο ἀμφότεροι, καὶ ἰσοπαλεῖς ἐγένοντο· ἐπεὶ δὲ ὀψὲ ἦν, διέστησάν τε ἀπ' ἀλλήλων, καὶ ἐπὶ τῶν στρατοπέδων ἀναχωρήσαντες [59] ἑκάτεροι, ἀνεπαύοντο. B Παίονες μὲν οὖν οἰόμενοι τοὺς Τούρκους νυκτὸς οἰχήσεσθαι ἀπιόντας, καὶ οὐ μενοῦντας ἐν τῇ τάξει. Καὶ ἱπποδρόμων μὲν οὐκ ὀλίγοι ἀπῄεσαν· ἐπεὶ δὲ τοὺς Τριβαλλοὺς εὕρισκον ἐν τοῖς στενοῖς ἐπιμένοντας, αὖθις ἐπανῄεσαν ἐπὶ τὸ στρατόπεδον. Καὶ Παίονες μὲν οὕτω ἐνόμιζον τῇ ὑστεραίᾳ βραχεῖ τινι μορίῳ τοῦ στρατοῦ ἀντιτάξασθαι, ὡς τῶν ἄλλων οἰχησομένων, καὶ οὐ μενούντων, καὶ οὕτω δὴ περιγενομένους, αἱρήσειν αὐτίκα τὰς βασιλέως θύρας. Βασιλεὺς δὲ καὶ οἱ Τοῦρκοι ἀναθαρσήσαντες, οὐκ ἐν ὁμοίῳ ἔτι δέει ἐγίνοντο ἀμφὶ τοὺς Παίονας, θαρσαλεώτεροι [60] δ' ὄντες, παρεσκευάζοντο, ὡς ἐς τὴν ὑστεραίαν μαχόμενοι, τρέψασθαι τοὺς Παίονας.

A Europæ exercitus in cohortes secretus, præter spem egregie et memorabiliter pugnabat. Proinde cum Pannones Turcis appropinquare non auderent, summa vi fugiebant. Turci Pannonum equos persequebantur, et graviter admodum ea in persecutione laborabant. Lassi igitur tandem et fatigati insequendo, hostium equos sagittis feriunt, Pannonesque a tergo adorientes graviter urgebant; nam Turci numero et equorum generositate superabant. Præterea plerumque non impetu, verum arte in præliis utuntur. Quapropter ea tempestate Turcorum res meliore statu, quam Pannonum, erant. Et quidem primo die multi Pannones in pugna cadebant, necnon plurimi Turci trucidabantur a Pannonibus. Per totum istum diem æquo B utrinque marte pugnatum est. Vespera autem appetente, relinquentes prælium, uterque exercitus in sua castra colligebatur, quietique se dabant. Pannones putabant Turcos noctu abituros nec amplius in castris mansuros. Et equites quidem non pauci jam discesserant. Ubi autem Triballos invenere exspectantes in angustiis hostem abeuntem, in castra redierunt. Pannones quidem arbitrabantur se die crastino cum parva hostilis 192 exercitus manu congressuros, quasi cæteri diffugissent, non exspectantes hostem: et sic victoria facile potituros, regisque januas debellaturos. Rex vero Amurates et Turci seipsos confirmantes, haud amplius metuebant Pannones. Animis igitur receptis, et plurimum exhilarati, accingebantur ad prælium, quasi eo die qui sequeretur, præliaturi cum hostibus, eosque in fugam conjecturi.

Τὴν μὲν οὖν ἡμέραν ταύτην ἐς τοσοῦτον ἐγένετο. C Τῇ δὲ νυκτὶ ταύτῃ Παίονες βουλευόμενοι, ὅπως τῇ ὑστεραίᾳ τὴν μάχην ποιήσωνται, γνώμην ἀπεφαίνετο ἕκαστος, ὡς ἐδόκει αὐτῷ τὴν μάχην ποιεῖσθαι. Καὶ λόγος ἐγίγνετο πολύς. Ἐνταῦθα βουλευομένων αὐτῶν, Ταούτης ὁ Σαούζεω, υἱιδοῦς τοῦ Ἀμουράτεω, γένος ὢν τῶν Ὀτουμανίδων, παρελθὼν ἐς μέσον ἔλεξε τοιάδε· Ἡμῖν μὲν ἱκανὰ συμβέβληται ἐς τε τὴν Ἀσίαν καὶ ἐς τὴν Εὐρώπην, οὐδὲ δὴ ταῦτα προσέχοντας ἐς τὰ Ἀμουράτεω πράγματα τὴν μάχην ποιεῖσθαι, ἀνήνυτα [61] ἐργαζομένους. Οὐ γὰρ ἂν παρεχομένων σφᾶς κτείνειν τῶν ἀνδρῶν τούτων δυναίμεθ' ἂν οὕτω γε εὐπετῶς χειρώσασθαι. Ἀλλ' ἐμοὶ δοκεῖ ὁ μαχόμενος τῷ πολέμῳ, ἢν μὲν βάλῃ καιρίαν πληγὴν, κατέβαλέ τε τὸν πολέμιον, καὶ ἔχει καλῶς χρῆσθαι τῷ στρατεύματι [62]· ποῦ δ' ἂν D βάλοι καιριωτέραν ἢ ἐν τῇ κεφαλῇ; τό τε γὰρ σῶμα ἄγει πᾶν, καὶ ἐν τούτῳ ἡ πόλις [63]· ἢν δὲ μὴ καιρίαν βάλῃ, ἐπίπονα ἔσται καὶ χαλεπὰ κατεργασθῆναι τὰ τῶν πολεμίων. Καὶ νῦν δὲ οὕτω δοκεῖ. Ὁρᾶτε γὰρ, ὡς αἱ θύραι τοῦ βασιλέως ἑστήκεισαν οὐδαμῇ ὡρμημέναι ἐπὶ τὴν μάχην, οὔτε ἀνακινδυνεύειν ἐθέλουσιν, ὡς τὸ πᾶν φέρουσαι αὐτὰ τοῦ

Eo die quæ modo memoravimus contigere. Istam noctem Pannones deliberando consumpsere: et cum consultarent, singuli suam sententiam, quemadmodum sibi consultum videretur auspicari prælium, in medium adducebant. Varii multique habebantur sermones. Ibi tum consultantibus Pannonibus, Tautes Sauzis filius, natus ex genere Otomanidarum, qui tum castra Ungarorum sequebatur, Amuratis primi ex Sauze filio nepos, progressus in medium, hujusmodi orationem exorsus est: Nobis jam satis superque in Asia et Europa pugnatum est. Necdum etiam animum advertimus, ut pugnandum sit contra Amuratem, ut res ejus contundamus. Nisi enim peremerimus viros istos, non facile poterimus D Amuratem vincere. At mihi videtur, si quis certamen subeat cum hoste, eique infligat lethalem ictum, hostem dejecit, et reliquo exercitu pro arbitrio uti poterit. Ubi autem magis lethale infligat vulnus, quam si caput feriat? Tum enim corpus totum dolet. In capite enim quasi urbs et regimen totius humani corporis situm est. Sin autem haud dederis lethale vulnus, difficile admodum et

Notulæ marginales.

[58] *Forte* κατέκαινον, *R. In al.* κατέκαιον, *superscripto* ν, *ut legatur*, κατέκαινον. [59] ἀποχωρήσαντες *R ut hic.* [60] *In uno*, καὶ θαρσ. ὄντες. [61] ἀνύνητα. *Al. ut in c.* [62] *In uno*, πράγματι. [63] *In uno*, ἀκρόπολις.

laboriosum erit superare hostem. Et ut meam sententiam capiatis, sic audite. Vidistis ut januæ regis steterint neutro inclinatæ ad pugnam. Nec etiam periclitari volunt, quasi salus regis atque adeo totius exercitus in ipsis sita sit : nec prius quam necessitas postularit, pugnam capessunt. Agite igitur, hunc regis exercitum invadamus : qui si in fugam abierit, nullus nos exspectare sustinebit. Censeo autem, ut regem aggrediamur cum universo exercitu, cum curribus quoque, in quibus bombardæ et bombardarii sunt : et ut pergamus adhuc hac nocte confestim contra januas, nec cunctemur. Et accedentes, bombardarum globis sagittisque petamus januæ milites, iisque terrorem maximum inferamus. Satis certo scio, eos non mansuros usque dum illucescat dies : sed hac adhuc nocte lubenti et cupido animo fugam arripient. Quod si fuerit factum, facile nos rerum potiemur. His dictis, omnes consensum præstitere, et uno ore sic faciendum esse pronuntiarunt. Continuo igitur curribus **193** in regis exercitum invecti sunt, sub prima adhuc noctis vigilia. Cum appropinquassent januæ militibus, terrorem fecere maximum, bombardarum globis et jaculis ferientes peregrinos. Et quidem vim faciebant castris Amuratis. Verum peregrini ubi rem cognorunt, magno animo Pannonibus restitere. Nam bombardas expediebant, bombardariosque evocabant, et non cessabant jaculari Pannones : plurimi in ea nocte utrinque cadebant, icti bombardarum globis. Postquam dies advenit, et Pannones videbant regis castra in ea regione locata fortiter pugnare, consilium cepere redeundi, unde egressi erant, in castra : nec exspectandum esse, donec circumducerentur ab regis militibus stantes prope januas. Hæc sententia ubi placuisset, cedebant festinantes in eum locum ubi castrametati erant. Die exorto iterum ad prælium præparabatur Choniates, periculum facturus, si felicem rerum sortiretur eventum. Pugnans itaque impetum dabat in Asianum exercitum, et fortiter congrediebatur cum hostibus. Europæ dux cum accepisset Pannones congressos esse cum Asiano exercitu, Turachanem Thessaliæ præfectum mittit cum suo exercitu, ut a tergo adoriretur Pannones, et quam fortissime contra eos præliaretur. Turachanes imperata impigre faciens, Pannonum plurimos, cum in terga eorum irruisset, in eo prælio stravit. Quidam enim persequebantur Albanos, a quorum vestigiis, quamvis celerrime fugerant, nusquam abstitere. Ministri tamen præfectorum qui ex Europa venerant, haud fugam inierant. Cum autem a suis essent destituti, qui fuga sibi consulebant, pugnabant haud secus ac Turci contra Pannones. Præterea contra eos acerrime prælium inibant, qui erant ex Europa,

A βασιλέως ὑγιῆ τε εἶναι, καὶ ἐς ἀνάγκην ἐπειδὰν περιστῇ, μάχεσθαι. Φέρε οὖν, ταύτην κινήσωμεν τὴν βασιλέως σύνταξιν, καὶ οἰχομένης ταύτης, ἡμῖν οὐδεὶς τῶν ἄλλων μένειν ἐθέλει. Δοκεῖ οὖν ἐμοὶ, κινῆσαι τὸ στρατόπεδον ἡμῖν ἅπαν, καὶ ταῖς ἁμάξαις, ἐφ' αἷς οἱ τηλεβόλοι καὶ τηλεβολίσκοι ἡμῖν τυγχάνουσιν ὄντες, ὑπὸ ταύτην τὴν νύκτα ἰέναι ὁμόσε ἐπὶ τὰς θύρας αὐτίκα, καὶ μὴ διαμέλλειν. Καὶ ἢν ἐπίωμεν, τηλεβόλοις τε καὶ τοῖς ἄλλοις βέλεσι βάλλοντες τὰς βασιλέως θύρας, καὶ δεδιττόμενοι, οἴομαι μὴ ἐπιμένειν ἕως ἡμέρας, ἀλλ' ὡς ἔχει ἡ νὺξ, οὕτως αὐτοὺς ἰόντας, ἀπαλλάττεσθαι ἀσμένως. Καὶ τούτων ἀπωσάμενοι τὰ πράγματα, ἔχοιμεν τὰ ἐκείνων. Ταῦτα λέγων ὁ Ταούτης, ἔπειθέ
B τε, καὶ ἐπίουν οὕτω. Καὶ αὐτίκα σὺν ταῖς ἁμάξαις ἐπῄεσαν ἐς τὸ βασιλέως στρατόπεδον περὶ πρώτην φυλακὴν τῆς νυκτός. Ὡς δὲ ἀγχοῦ ἐγένοντο τῶν βασιλέως θυρῶν, ἐνταῦθα ἐδεδίττοντο τηλεβόλοις τε καὶ τηλεβολίσκοις τοὺς [64] νεήλυδας, καὶ ἔβαλον τὸ τοῦ βασιλέως στρατόπεδον· καὶ ἐμάχοντο μεγάλως πρὸς τὸ μέρος, ὥστε διέφαινεν. Οἵ τε γὰρ νεήλυδες τούς τε τηλεβόλους παρασκευασάμενοι καὶ τηλεβολίσκους, ὑφίεσαν ἐπὶ τοὺς Παίονας· καὶ ἔπιπτον ἀμφοτέρων οὐκ ὀλίγοι τῇ νυκτὶ ταύτῃ, ὑπὸ τηλεβόλων τὰ πλείω φθειρόμενοι. Ἐπεὶ δὲ ἡμέρα ἀγχοῦ ἐγένετο, καὶ ἑώρων τὸ βασιλέως στρατόπεδον ἱδρυμένον κατὰ χώραν ἀγωνίζεσθαι ἀξίως λόγου, ἐδόκει ἀναζεύξαντας ἀπελαύνειν ἐς τὸν χῶρον ἐκεῖνον, ἐν ᾧ ἐστρατοπεδεύοντο, καὶ μὴ ἀναμένειν
C συλλεγομένους κυκλοῦσθαι σφᾶς, ἐγγὺς τῶν θυρῶν γενομένους. Ὡς δὲ ἐδόκει, καὶ ἐποίουν ταῦτα· ἀνεχώρουν ἐς τὴν χώραν αὐτῶν, καθ' ἣν ἵδρυντο πρότερον. Ἐπεὶ δὲ ἡμέρα ἐγένετο, παρετάσσετο δεύτερα ἐς τὴν μάχην, πειρασόμενος ᾗ ἂν ἀποβαίη αὐτῷ τὰ πράγματα. Καθιστὰς δὲ ἐν μάχῃ, ἐμβαλὼν ἐς τὸ τῆς Ἀσίας στράτευμα, συμβολὴν ἐποιεῖτο ἐνταῦθα ὡς συνέβαλε, πέμπει ὁ τῆς Εὐρώπης στρατηγὸς Τουραχάνην τὸν Θετταλίας ὕπαρχον σὺν τῷ αὐτοῦ στρατεύματι, κατὰ νώτου γενόμενον, τοῖς Παίοσι συμβαλεῖν ὡς δύναιτο ἰσχυρότατα. Ἐνταῦθα Τουραχάνης κατὰ νώτου γενόμενος τοῖς Παίοσι, πολλοὺς αὐτῶν κατέβαλεν ἐν τῇ μάχῃ ταύτῃ. Οἱ μὲν γὰρ ἐδίωκον τοὺς Ἀλβανοὺς [64-65], καὶ
D ὡς ἐπικέοιντο διώκοντες, οἱ μὲν ἔφευγον ἀνὰ κράτος. Πλὴν δὴ τῶν ὑπάρχων θεράποντες Εὐρωπαῖοι ὄντες, καὶ διαστάντες ὡς φεύγοιεν, ἐμάχοντο οἷα τοῖς Τούρκοις νομίζεται πρὸς τοὺς Παίονας. Πρὸς δὲ τοὺς ἀπὸ τῆς Εὐρώπης, κατὰ νώτου σφίσιν ἐπικειμένους, συστραφέντες συστάδην ἐμάχοντο, ἄλλοτε ἄλλῃ τοῦ πεδίου ὡς περιτύχοιεν ἑκάτεροι ἀλλήλοις ἐπικείμενοι. Δᾶκες δὲ ὡς ἑώρων τοὺς Τούρκους πολὺ παρ' ἐλπίδα ἀγωνιζομένους, καὶ σφίσι καὶ χαλεπώτατα ἐπηρτῆσθαι, ἀπαλλαγὴν δὲ μόλις ἔσεσθαι τοῦ κακοῦ, καὶ ἣν σῶες ἀφίκοιντο, ἐπὶ ὅρκου μηδεμίαν εἶναι μηχανήν, μὴ οὐ δίδοσθαι

Notulæ marginales.

[64-65] τὸ στράτευμα καὶ. *In al. ut c.*

αὐτοὺς δίκας τῷ βασιλεῖ, ὧν εἰργάσαντο αὐτῷ πολεμοῦντες, καὶ ὅτι τοῖς Παίοσι συνεμάχουν· ἐδόκει αὐτοῖς ἐν τῷ μεγάλῳ τούτῳ θορύβῳ, ἄγγελον πέμψαντας παρὰ βασιλέα Ἀμουράτην διαλλάττεσθαι, καὶ τὰ ὅπλα παραδιδόντας, ξένους τε καὶ φίλους εἶναι τῷ βασιλεῖ. Ὡς δὲ ἐδόκει, καὶ ἐποίουν ταῦτα. Ὁ δὲ ἄγγελος ἀφικόμενος ἐπὶ τὰς θύρας ἔλεγε τοιάδε· Ὦ βασιλεῦ, ἐμὲ Δᾶκες ἔπεμψαν, ἐς ὄψιν ἀφικέσθαι τὴν σὴν, καὶ σπονδὰς αἰτεῖσθαι αὐτοῖς συγγνώμην παραιτουμένοις, ἐφ' οἷς πεπλημμελημένα ἐστὶν ἐς τὴν σὴν ἀρχὴν καὶ ἐς τὰ σὰ πράγματα. Καὶ διαμαρτυροῦνται σφᾶς ἀφ' ἑαυτῶν μηδὲν νεώτερον βουλεῦσαι περὶ τὰ σὰ πράγματα, ἂν μὴ οἱ Παίονες ἀνάγκην ἐπιθέντες, κελεύοντες σφίσιν ἅπτεσθαι προσβιάζοιντο ἡμᾶς. Νῦν οὖν δέονταί σε πείθεσθαι, καὶ αὐτοῖς σπονδὰς ποιεῖσθαι, B καὶ αὐτόν σοι τὸν πόλεμον παραστήσασθαι τοῦ λοιποῦ, ὥστε σοι ἐπιτήδειον εἶναι. Ταῦτα εἰπόντος τοῦ ἀγγέλου, Χαλίλης ὁ πρύτανις τοῦ οἴκου τοῦ βασιλέως ὑπολαβὼν, ἔλεγε τοιάδε· Ἀλλ' ὑμεῖς, ὦ ἄνδρες Δᾶκες, ἐπίστασθέ που, ὡς βασιλεὺς ἐπιτήδειός τε ἦν δυνάμει, καὶ πρόξενος ἐξ ἀρχῆς· καὶ νῦν ἐπεὶ ἐν δέοντι παραγίγνεσθε, σπονδάς τε ποιεῖτε ὑμεῖς ἄνευ τε δόλου καὶ ἀπάτης, φίλοι τε εἶναι ὑμεῖς τοῦ λοιποῦ. Καὶ ἤν τι, ὧν ὑμεῖς λέγετε, ἐξειργασμένον τῷ βασιλεῖ χάριν θείητε, ἴστε ὡς οὐχ ὑπερβαλούμενοι αὐτὸν εὐεργετοῦντες. Τὰ μέντοι ὅπλα ἴτε δεῦρο ὅτι τάχιστα παραδώσοντες. Ταῦτα Χαλίλης ὁ Πραΐμεω, φάμενος γνώμῃ τοῦ βασιλέως λέγειν, ἀπέπεμψε. Καὶ οἱ Δᾶκες, ὡς ἐπανῆκεν αὐτοῖς ὁ ἄγγελος, λέγων ἃ ἐνετέλλετο αὐτῷ Χαλίλης C ὁ Πραΐμεω γνώμῃ τοῦ βασιλέως, αὐτίκα διέστησάν τε ἀπὸ Παιόνων χωρὶς γενόμενοι, καὶ προϊόντες, ἀφίκοντο ἀγχοῦ τῶν θυρῶν τοῦ βασιλέως, καὶ ταύτῃ ἑστηκότες, ἐνόμιζον αὐτῷ τοιάνδε χάριν καταθέσθαι τῷ βασιλεῖ, ὑπουργοῦντες αὐτῷ ἐς τὴν παροῦσαν ἀνάγκην, οἴσεσθαι δῶρά τε καὶ ἐσθῆτας πρὸς τοῦ βασιλέως. Βασιλεὺς δὲ ὡς παρ' αὐτῷ εἱστήκεισαν, νομίσας μή τινι δόλῳ ταῦτα συνθέμενοι, προϊσχόμενοι αὐτῷ κακόν τι διανοοῖντο ἐργάζεσθαι, συνθέμενοι τοῖς Παίοσι, μεταπέμπεται τὸν τῆς Εὐρώπης στρατηγὸν, ἔχοντα ἀμφὶ τοὺς δισμυρίους. Καὶ ὡς παρῆν αὐτῷ ᾗ ἐνετέλλετο, ἐκέλευε περιστάντα τοὺς Δᾶκας, κατακαίνειν ἅπαντας, μηδενὸς φειδόμενον. Καὶ οὕτω πρὸς ἀλκὴν ἐτράποντο D τὰ ὅπλα ἔχοντες. Οὐ γὰρ ἠξίου ὁ βασιλεὺς, παραδόντας τὰ ὅπλα κατακαίνειν, ἀλλὰ ταῦτα ἔχοντας δίκην διδόναι, ὧν ἐποίουν ἐς αὐτόν. Καὶ οὕτω μὲν δὴ ταύτῃ ἐν οὐδενὶ λόγῳ ἀπώλοντο. Παίονες μὲν δὴ πρῶτα τοὺς Δᾶκας διισταμένους ἰδόντες, ἐθαύμαζον ὅ τι βούλοιντο· ὡς δὲ ἔγνωσαν διαλλαττομένους τῷ βασιλεῖ, ἐχαλέπαινόν τε αὐτοῖς, καὶ ἤχθοντο καταπροδεδωκόσι τοὺς φίλους. Ἐπεὶ δ' ὀλίγον ὕστερον κατεῖδον αὐτοὺς ξύμπαντας πρὸς τοῦ βασιλέως οὐδενὶ λόγῳ ἀπολλυμένους, ἐν θαύματι εἴχοντο, τήν τε γνώμην ἐννοοῦντες τοῦ βασιλέως, ὡς οὐδέν τοι συμμάχων τοιούτων ἐδεῖτο, μέγα τε ἐποιοῦντο, ἀπαλλάττεσθαι τὴν ταχίστην.

A et a tergo vim faciebant. Nam conversi collato pede nunc hic, nunc alibi, ubi alteri alteros indipiscebantur, in eo campo manus conserebant. Daci cum vidissent Turcos impigre præter spem rem gerere, et sibi hinc plurimum periculi imminere, hujusmodi consilium ceperunt. Nam nullam mali liberationem cernebant, etiam si incolumes ex eo prælio evasissent. Nec etiam in jurisjurandi religione spem aliquam ponebant, quo minus regi pœnas luerent injuriarum quibus ipsum affecissent, quod in ea expeditione socia arma junxissent Pannonibus. Videbatur igitur in præsenti tumultu consultissimum fore, nuntium mittere ad regem Amuratem, et cum eo in gratiam redire. Traditis namque armis, testabantur B se in posterum regi hospites et amicos fore. In 194 hanc sententiam cum omnes concessissent, nuntius ad regem missus est. Hic cum venisset ad januas, hujuscemodi orationem habuit: O rex, Daci miserunt me in conspectum tuum, ut pacem veniamque delictorum, quæ in te et in regnum tuum commisere, orem. Testantur quoque se nunquam quid novarum rerum sua sponte molitos fuisse in te et regnum tuum, nisi Pannones eam necessitatem injecissent, jubentes, imo cogentes, ut conjunctis copiis expeditionem istam susciperent. Nunc igitur supplices petunt, velis eos exaudire et pacem dare. Promittunt se tibi bellum præsens ex animi tui sententia C confecturos, et profecturos tecum in militiam deinceps, ubicunque tibi usui esse poterunt. Hæc cum exposuisset nuntius, Chaliles regiæ domus princeps in hunc modum respondit: Sed vos, o Daci, scitis profecto quanta sit fueritque jam ab initio potentia regis: et quoniam nunc in necessitatis articulo adestis, fœdusque nobiscum initis citra dolum et fraudem, amici eritis in posterum. Si quid eorum quæ promittitis, feceritis, gratiam referentes regi, scitote quod eum beneficiis nunquam vincere poteritis. Arma autem, ite, et confestim huc tradite. Chaliles hæc locutus est, dicens se ea dicere ex sententia regis, eumque dimisit. Daci, cum reversus esset nuntius, et quæ mandata accepisset a Chalile ex mandato regis, D enarrasset, continuo defecerunt a Pannonibus, et ab iis separati venerunt quam proxime ad januas regis. Hic cum otiosi starent, putabant se gratiam hanc referre regi, quod eum in præsenti necessitate adjuvarent. Sperabant quoque se munera et vestes ab rege accepturos propter id beneficium. Rex autem, cum in proximo consisterent Daci, putans ne id facerent ex composito, pacti prius cum Pannonibus ut sibi aliquid mali inferrent, accersit Europæ ducem (quem Bassam Romaniæ vocant) habentem milites circiter viginti mille. Qui ut advenit quemadmodum præceptum erat, jussus est circumdare corona Dacos, omnesque trucidare, nulli parcens. Daci quoque arma tenentes ad resistendum accingebantur. Nolebat enim rex ut traditis armis inermes interfice-

rentur: verum armatos pœnas delictorum dare eos volebat. In hunc modum miserabiliter, ut quorum nulla ratio haberetur, peribant. Pannones cum conspicati essent Dacorum transitionem, primo mirabantur quid hæc sibi vellent. Ut compererunt Dacos in hunc modum reconciliatos esse regi, graviter succensuere, quod turpiter admodum destituissent amicos suos. **195** Verum haud multo post, ubi animadverterunt universos, nullo eorum respectu habito, crudeliter interire, admiratione figebantur, cogitantes regis sententiam, videlicet quod non desideraret hujusmodi socios et auxiliares. Proinde plurimi faciebant, si quamprimum abscedere possent.

Joannes igitur excedens prælio, pergebat ad currus, et colloquebatur cum ducibus, qui ibi erant, dicens, se venire cum suis ab ea hostium turma in qua steterit rex. Itaque ubi in januas B irruperit, et id per nuntium significarit, ut uno impetu omnes adveniant, atque in januas irruant. Hæc cum dixisset Choniates, circa extremam noctis vigiliam elegit eos qui optime ad bellum erant instructi, et quos sibi familiarissimos ducebat: et illis qui curribus vehebantur, imperat, ut ubi primum signum dederit, summa vi in januas ferantur. Ipse vero mutata voluntate, ad Istrum instructo agmine quam celerrime properabat. Cum autem dies illuxisset, non amplius apparebat iis Pannonibus, qui relicti erant cum curribus, non procul ab rege submoti. Turci videntes castra hostium esse vacua, et paucos admodum cum curribus esse relictos, admirabantur quid hoc sibi vellet. Deinde quidam occurrebat, nuntians Pan- C nones circa decimam noctis vigiliam fugisse trans Istrum (18). His auditis, peregrini arma capiunt, et cursu ferebantur contra Pannones ad currus relictos. Hi, cum cernerent se a suis desertos et proditos, fortiter præliabantur, cum desperatio virtutem accenderet adversus peregrinos. Nec multo post peregrini currus conscendunt, et per Pannones vecti omnes trucidarunt. At Pannones per totum diem in conferta hostium turba pugnantes, cum forent viri optimi et fortissimi, tandem occubuere. Regem quidem ad persequendos Pannones adhortabantur duces: verum is eorum consilia repulit, in animo secum reputans, quænam passus esset a Choniate Chasines filius Mazara- D cis (19), cum persequeretur Pannones. Volebat itaque præsenti fortuna melius uti. Cæsi sunt in isto prælio, ut accepi (utrinque enim occisi a Triballorum duce postea dinumerati sunt), Pannonum et Dacorum decem et septem millia, Turcorum quatuor millia (20). Nam facile dignoscuntur a reliquis Turci, cum omnes sint circumcisi. Præterea Pannones admodum decenter capillos nutriunt. Turci vero raduntur, relictis quibusdam

Ἰωάννης μὲν οὖν ὡς ἀπὸ τῆς μάχης ἐγένετο ἐπὶ τῶν ἁμαξῶν, διελέγετο τοῖς ἡγεμόσιν, ὡς αὐτὸς μὲν σὺν τοῖς ἀμφ' αὐτὸν ἥει ἀπὸ τοῦ λόχου [66], ᾗ ἑστήκει αὐτὸς βασιλεὺς, ὡς ἐς τὰς θύρας ἐμβαλών, αὐτὸς [67] δὲ, ἐπειδὰν ἄγγελον πέμψας διασημήνῃ, ἐλαύνειν ὁμοῦ πάντας ὁμόσε ἐπὶ τὰς θύρας. Καὶ ταῦτα λέγων, ἦν δὲ ἀμφὶ τὴν ἐσχάτην φυλακὴν, ἐπιλεξάμενος τούς τε ἄμεινον ἐς τὸν πόλεμον παρεσκευασμένους, καὶ οὓς ὡς ἐπιτηδείως ἔχοντας ἠπίστατο. Τοῖς δὲ ἐν ταῖς ἁμάξαις παραγγείλας, ἐπειδὰν σημήνῃ, κατὰ ταῦτα προϊέναι ἐπὶ τὰς θύρας. Αὐτός τε μὲν ἵετο συντεταγμένῳ τῷ στρατεύματι τὰ ἔμπαλιν γενόμενος ἐπὶ τὸν Ἴστρον, καὶ ἐλαύνων· ὡς δὲ ἡμέρα τάχιστα ἐγεγόνει, οὗτος μὲν οὐκ ἔτι ἑωρᾶτο οὔτε πρὸς τῶν ἐναπολειφθέντων ἐν ταῖς ἁμάξαις Παιόνων, οὔτε πρὸς τοῦ βασιλέως. Ὡς δὲ οἱ ἀμφὶ βασιλέα ὁρῶντες τὸ στρατόπεδον τῶν Παιόνων κενόν τε εἶναι, καὶ ὀλίγους ἐντὸς τῶν ἁμαξῶν ἐναπολειφθῆναι, ἐν θαύματι μὲν ἐποιοῦντο· ἀγγέλλει δέ τις αὐτῷ δρόμῳ ἀφικόμενος, ὡς Παίονες πεφευγότες εἶεν ἐπὶ τὸν Ἴστρον ἀμφὶ τὴν δεκάτην φυλακήν. Ἐνταῦθα οἱ νεήλυδες ἀναλαβόντες τὰ ὅπλα, δρόμῳ ἔθεον ἐπὶ τοὺς ἐν ταῖς ἁμάξαις Παίονας. Οὗτοι μὲν οὖν, ὡς ᾔσθοντο ὑπὸ τῶν σφετέρων προδεδομένοι, ἐμάχοντο πρὸς τοὺς νεήλυδας ἀξίως λόγου. Μετ' οὐ πολὺ δ' οἱ νεήλυδες ἀνέβησαν ἐπὶ τὰς ἁμάξας, ὑπερέβησαν δὲ τοὺς Παίονας πάντας ὁμοῦ κατακαίνοντες [68]. Οὗτοι ἕωθεν δὲ μαχόμενοι περὶ πλήθουσαν ἀγορὰν, ἄνδρες γενόμενοι ἀγαθοὶ, ἐτελεύτησαν· βασιλεὺς δὲ ὥρμητο μὲν διώκειν τοὺς Παίονας, προσφερόντων αὐτῷ λόγους τῶν στρατηγῶν· οὐ μέντοι προσίετο τοὺς λόγους, ἀναμιμνησκόμενος οἷα ἐπεπόνθει πρὸς τοῦ Χωνιάτου Χασίμης [69] ὁ Μαζαράκεω ἐν τῇ διώξει, ἠγάπα τε τῇ παρούσῃ τύχῃ αὐτῷ ἐς τὸ βέλτιον καταστῆσαι. Ἀπέθανον δὲ ἐν τῇ μάχῃ ταύτῃ, ὡς ἐπυθόμην, ἠριθμήθη γὰρ ὕστερον ἀμφοτέρων ὑπὸ τοῦ Τριβαλλῶν ἡγεμόνος, Παιόνων μὲν καὶ Δακῶν συναμφοτέρων ἑπτακισχίλιοι καὶ μύριοι, Τούρκων δὲ ἐς τοὺς τετρακισχιλίους. Τὴν γὰρ διάγνωσιν ῥᾳδίως ποιοῦνται [70], καὶ τὰ αἰτήματα αὐτῶν, ἀπό τε τῶν αἰδοίων περιτεμνομένων τῶν Τούρκων, καὶ

Notulæ marginales.

(18) Hæc sub annum 1448, festo die Lucæ, acta feruntur, ut refert Bonfin., sed aliquantum ab hoc diversus.

(19) Mazaalis.

(20) Alii quadraginta millia Turcorum cecidisse tradunt, alii 34000.

[66] *In uno*, λόφου. [67] αὐτοὺς δή. *Sic etiam R.* [68] *In uno*, κατακαίοντ. [69] *In uno*, Χωνιάτου. Χασίμης δὲ ὁ. [70] *Sic hæc verba erant in omnibus mss. quæ suspecta. Sic etiam in R.*

τὸ μὲν τοὺς Παίονας κομᾶν ἐπιεικῶς πάνυ· οἱ δὲ A Τοῦρκοι ξυρῶνται τὰς κεφαλὰς σὺν τρίχαις τισὶ τῶν ἐν τοῖς κροτάφοις. Βασιλεὺς δὲ, ὡς ἀπὸ τῆς μάχης ἐγένετο, τά τε σώματα ἀνελόμενος, ἐκέλευε θάπτειν τοὺς Τούρκους, ἐς τὸν ποταμὸν τὸν Μοράβαν καλούμενον παρὰ τὸ χεῖλος, καὶ αὐτὸς συσκευασάμενος ἀπήλαυνεν ἐπ' οἴκου.

circa tempora capillis. Rex cum excessisset prælio, tollere jussit cadavera occisorum. Turcos sepulturæ mandari curavit juxta flumen Morabam prope ripam.

Ὁ δὲ Ἰωάννης, ὡς φεύγων ἀπεχώρει ἐπὶ τὸν Ἴστρον, καὶ ἑσπέρα ἦν ἀφικομένῳ ἐπὶ τὸ Σβετζάνιον [71] τοῦ βασιλέως πόλιν, διηπόρει ὡς ἀσφαλέστερον κομιζόμενος, πρός τε τῶν Μυσῶν μὴ κατάδηλος γένοιτο, καὶ κινδυνεύσῃ πρὸς τοῦ Τριβαλλῶν ἡγεμόνος ἁλῶναι. Εἶδε γὰρ τὸν Γεώργιον, ὡς περιποιήσαιτο ἑλεῖν αὐτὸν πολέμιον ὄντα, καὶ διάφορον ἐς τὰ μάλιστα. Ἐπεὶ δὲ διασκοπούμενος ἐλογίζετο, ἐδόκει αὐτῷ, χωρισθέντα τοῦ στρατοῦ, ἐλαύνειν σὺν ὀλίγοις τοῖς περὶ αὐτὸν εὐθὺ ἐπὶ Βελογράδην [72]. B Ὡς δὲ ἐδόκει αὐτῷ περὶ δευτέραν φυλακὴν τῆς νυκτὸς, ἐπιλεξάμενος τοὺς ἰδίους αὐτῷ, ἐπορεύετο ἄλλην ὁδόν. Πορευομένῳ δὲ, αὖθις ἐδόκει οἱ καὶ ταύτῃ ἔτι μᾶλλον κατάδηλος ἔσεσθαι. Πρὶν δὴ [73] ἡμέραν γενέσθαι νόῳ λαβὼν, ὡς μόνος αὐτῶν ἄμεινον σώζοιτο ἐς τὸν Ἴστρον, χωρὶς γενόμενος περὶ αὐτὸν ἰδίᾳ, ἐπορεύετο αὐτὸς πορείαν. Ὡς δὲ ἡμέρα ἐγένετο, καταβαίνει τε ἀπὸ τοῦ ἵππου, καὶ πεζῇ πορευόμενος, ἀφικνεῖται ἐπὶ λόφον τινά. Καὶ θεασάμενος Τοῦρκον ταύτῃ που ἐξελαύνοντα, καταφεύγει ἐπὶ τὸ ἕλος, ὕδατος πλῆρες, καὶ ἐπὶ πολὺ διῆκον. Ἐπεὶ δὲ προῆλθεν, ἀφικνεῖται πρὸς τὴν τοῦ Γεωργίου χώραν, καὶ περιτυχὼν Τριβαλλοῖς, ἐζήτει γενέσθαι οἱ τῆς ὁδοῦ ὁδηγοὺς, καὶ μισθὸν αὐτοῖς τῆς ὁδοῦ παρέχεσθαι. Οἱ δὲ, ὡς ὑπέσχοντο C ἐξηγεῖσθαι αὐτῷ τὴν ὁδὸν, ἐπεβούλευον ἀνελεῖν. Ἐνταῦθα, ὡς ἐδόκει αὐτοῖς, συλλαμβάνουσί τε αὐτὸν, ὡς ἀποκτενοῦντες. Ὁ δὲ, ὡς ᾔσθετο, σπασάμενος τὸ ξίφος τοῦ Τριβαλλοῦ, ὥς οἱ ἐν καιρῷ ἦν, παίει μὲν τὸν ἕνα κατὰ τὸν ὦμον, καὶ καταβάλλει· ὁ δὲ ἕτερος φεύγων ᾤχετο. Ἐν δὲ τούτῳ πυνθανόμενος ὁ Τριβαλλῶν ἡγεμὼν, ὡς ὁ Χωνιάτης ἡττηθεὶς πρὸς τοῦ βασιλέως ἀπελαύνει, ἔπεμπε κήρυκα περιαγγέλλοντα τοῖς ἑαυτοῦ, ὡς μηδενὶ Παιόνων ἐπιτρέποιεν διαβαίνειν τὴν χώραν, πρὶν δὴ πυνθάνοιτο, καὶ ἐς ὄψιν ἄγειν αὐτὸν, καὶ ὅστις τε εἴη, καὶ ποῖ πορεύοιτο· καὶ τοὺς μὲν ἄλλους ἐᾶν διιέναι, τὸν δὲ Χωνιάτην συλλαβόντας ἄγειν παρ' ἑαυτόν. Οὗτος μὲν ταῦτα περιήγγελλεν· οἱ δὲ D ἄρχοντες τοῖς ἐν τῇ χώρᾳ προαγορεύοντες, ὅντινα ἂν λάβοιεν τῶν Παιόνων ἄγειν παρ' ἑαυτοὺς ἐπιδεικνύντας. Καὶ ὅστις ἄλλῃ [74] ποιῶν ἁλώσοιτο, ὡς κακίστῳ θανάτῳ ἀπολούμενος. Ἐνταῦθα ὁ Χωνιάτης, ὡς ὑπὸ λιμοῦ ἀπαγορεύων, διηπόρει ὅποι τραπόμενος γένοιτο, ἀφικνεῖται ἐπί τινα χώραν [75] τῶν Τριβαλλῶν. Καὶ ἐνταῦθα ὡς ἑωράκει Τριβαλλοὺς τὴν γῆν ἐργαζομένους, ᾔειν ἐπὶ τούτους, δεησό-

Joannes **196** autem fugiens festinabat ad Istrum. Vesperi advenit Sbetzanium (21) urbem regis. In ambiguo autem erat quomodo tutius profectionem facere posset, ne cognosceretur a Mysis, et in periculum deinde veniret, ut caperetur a Triballorum duce. Haud enim Choniatem fugiebat, Georgium, cum quo sibi inimicitiæ erant gravissimæ, id parare, ut ipsum caperet. Secum autem omnia diligentius reputanti et expendenti visum est, ut segregatus ab reliquo exercitu cum paucis recta pergeret Belgradum. Hoc cum statuisset Choniates, secunda noctis vigilia amicissimos suos et familiarissimos assumens, alia gradiebatur via. Cum in hunc modum profectionem facerent, putabat se magis cognosci posse. Antequam igitur dies adveniret, omnia secum in animo volvens deliberabat. Tandem decrevit consultissimum esse, si incolumis præsens discrimen evitare velit, ut solus a suis separatus iter ingrederetur. Exorto jam die cum solus iter faceret, ex equo descendens, pedes pervenit ad collem quemdam. Videns autem Turcum hostiliter oberrantem, confugit in paludem aqua plenam, quæ in longum extendebatur. Deinde cum ex palude processisset, pervenit in Georgii regionem. Incidens autem in Triballos quosdam, eos sibi itineris duces parare volebat, promittens se ipsis mercedem daturum. Illi autem, quemadmodum promiserat Choniates, itineris duces facti, eum in itinere per insidias truncare nitebantur. Eum igitur quasi interfecturi comprehendunt. Qui, ut rem sensit, stringens gladium, Triballum illico stravit, cum eum in humerum vulnerasset. Alter autem fuga sibi consulens evasit. Interea Triballorum princeps, cum comperisset Choniatem ab Amurate victum fugam arripuisse, misit præconem, qui suis nuntiaret, ut nulli Pannoni regionem transire concederent prius, quam interrogassent quisnam esset et quo abiret. Reliquos quidem paterentur incolumes et inviolatos abire. Verum si invenissent Choniatem, eum capere et ad se adducere jubebantur. Principes itaque regionis suis edicunt, quemcunque Pannonem nacti fuerint, ad magistratus perducant, ut videant quisnam sit. Qui aliter fecerit et huic edicto non paruerit, eum ignominiosissima morte periturum. Choniates igitur fame deficiens, quonam se verteret nesciebat. Venit igitur in quemdam Tribal-

Notulæ marginales.

(21) Sphetzanium.

[71] *R.* Σφενιάνιον. *In al. ut c.* [72] *In uno,* Μπελ. [73] δὲ, *R. ut in c.* [74] *In uno,* ἄλλῃ ποι ἰὼν ἁλ. [75] *In uno,* χῶρον.

lorum locum. Ibi cum videret quosdam Triballos terram colere, ad eos iter flectebat, petens sibi panem dari. Ut conspicati sunt agricolæ virum Pannonem adesse et panem quærere, **197** dixerunt : At, o hospes, panis quidem tibi in promptu est; verum necessitas postulat, ut te perducamus ad magistratum urbis, qui quis sis excutiat. Magistratus ubi te viderit, continuo ad regionem tuam te abire sinet, nec quidquam mali ab eo patieris. Nam (opinor) Choniatem quærunt. Reliquos Pannones qui huc pergunt, dimittunt, nullum eorum respectum agentes. Agricolæ cum hæc dicerent, eum haud dimittebant. Verum cum fortius comprehendentes, efficiunt ut confiteretur seniori, necessitate subactus, se esse Joannem Choniatem. Pollicebaturque magna hospitalitatis munera, opesque et agros se daturum dicebat, si ductus fuisset inviolatus, et ab nullo Triballo visus, Belgradum. Senior quidem virum agnovit, eumque suscepit traducendum in regionem suam illæsum. Fratribus autem suis quisnam esset vir ille indicavit, præcipiens ne quoquam abirent, et quis vir ille esset enuntiarent. Vespere facto virum deduxerunt in eam domum, in qua paleas et jumenta asservabant, et diem crastinum exspectabant, ut Choniatem omnibus apparatis abducerent Belgradum. Eo autem die dissensio exorta est inter fratres. Hinc unus de numero fratrum commotus, indicavit urbis magistratui, ubinam esset Choniates. Assumptis itaque ministris, pergebant ad domum, in qua erat Choniates latitans in palearum receptaculis, eumque capientes adduxerunt ad urbis magistratum. Magistratus autem eum vinctum deduci curavit ad præsidem, significavitque eum esse deprehensum latitantem in fœno. Præses, cum adductus esset Choniates, eum in carcerem conjectum ad tempus aliquod in arce detinuit. At Choniates persuasit principi arcis et custodibus, ut simul cum ipso insurgant hostiliter contra præsidem, et urbem occupent. Cum quidam rei, quæ parabatur, conscius insidias patefecisset, etiam quid custodes sive præsidiarii milites molirentur, cognitum est. Verum hi occisi sunt omnes. Joannes autem affinitatem jungens cum illo (22), filiam suam filio ejus (23) in matrimonium collocando, remissus est Budam in regnum suum. Et quidem hæc contigere in expeditione quam Pannones sumpserunt adversus Turcos, duce Choniate : eaque expeditio quem diximus finem consecuta est. Amurates reversus in regni sui sedem, non multo post bellum Byzantio inferebat.

A μενος ἐπιδοθῆναί οἱ ἄρτον. Ὡς δὲ εἶδον ἄνδρα Παίονα ἐπιστάντα σφίσι ζητεῖν ἄρτον, ἔφασαν· Ἀλλ', ὦ ξένε, ἄρτος μέν τοι ὅδε σοι ἕτοιμος· χρεὼν δέ ἐστιν ἐπὶ τὸν τῆς πόλεως ἄρχοντα ἄγοντας δὴ ἡμᾶς ἐπιδεικνύναι, καὶ ἐπειδὰν θεάσηται, ἀποπέμψει δὴ πάλιν αὐτὸς ἐπὶ τὴν σαυτοῦ χώραν. Οὐ γὰρ κακόν τι πρὸς αὐτοῦ πείσῃ ἂν οὐδοτιοῦν. Ἀλλὰ Ἰωάννην τὸν τοῦ Χωνιάτου ζήτησις, οἶμαι, γίγνεται. Τοὺς δ' ἄλλους τῶν Παιόνων ὅσοι διεξελαύνουσιν ἐντεῦθεν, ἐν οὐδενὶ λόγῳ ποιοῦνται. Ταῦτα λέγοντες, ὡς οὐ μεθίεντο αὐτοῦ, ἀλλ' ἰσχυρῶς τε ἥπτοντο, ἀναγκάζεται τῷ πρεσβυτέρῳ μηνῦσαί τε ἑαυτὸν, ὡς εἴη ὁ Χωνιάτης. Καὶ ἐπηγγέλλετο μεγάλα δοῦναι αὐτῷ ξένιά τε καὶ χρήματα, καὶ χώραν, εἰ ἐπὶ Βελογράδην[16] ἀγάγοι σῶον, ὑπὸ μη- B δενὸς τῶν Τριβαλλῶν ὀφθέντα. Ὁ μὲν οὖν πρεσβύτερος ὡς ἔγνω τε αὐτὸν, ὑπεδέξατο ἀσινῆ ἐς τὴν χώραν ἀπάξειν, τοῖς τε ἀδελφοῖς αὐτοῦ ἐξειπὼν ὅστις εἴη, προηγόρευε μηδαμῇ ἰόντας ὁμολογῆσαι τὸν ἄνδρα. Ἑσπέρας δὲ γενομένης, ἀπήγαγον ἐς τὸ οἴκημα, ἐν ᾧ ἄχυρά τε ἦν σφίσι καὶ ὑποζύγια, καὶ ἀνέμενον τῇ ὑστεραίᾳ συσκευασάμενοι ἀπάγειν ἐπὶ Μπελογράδην. Τῇ δὲ ἡμέρᾳ ταύτῃ, ἐν διαφορᾷ γενομένων τῶν ἀδελφῶν, ἐξαγορεύει τις τούτων τῷ τῆς πόλεως ἄρχοντι, καὶ λαβὼν τοὺς θεράποντας, ἄγει ἐπὶ τὸ οἴκημα, ἐν ᾧ ἦν ὁ Χωνιάτης, ἐν τοῖς τῶν ἀχύρων οἰκήμασι. Καὶ λαβόντες ἀπήγαγον παρὰ τὸν τῆς πόλεως ἄρχοντα. Ὁ δὲ ἔπεμπε δέσμιον ἀγόμενον παρὰ τὸν ἡγεμόνα, καὶ ἤγγειλεν, ὡς ἑάλω C ἐν χόρτῳ κεκρυμμένος. Ὁ μὲν οὖν ἡγεμὼν, ὡς ἤχθη παρ' ἑαυτὸν ὁ Ἰωάννης, εἰς φυλακὴν ποιησάμενος, ἀντεῖχεν ἐπί τινα χρόνον ἐν τῇ ἀκροπόλει. Ὁ δὲ πείθει τόν τε ἄρχοντα τῆς ἀκροπόλεως καὶ τὴν φρουρὰν, ἐπιθέσθαι ἅμα αὐτῷ τῷ ἡγεμόνι, καὶ καταλαβεῖν τὴν πόλιν. Ἐξενεγκόντος δέ τινος τῶν συνειδότων τὴν ἐπιβουλὴν, καταφανῆ ἐγένετο τὰ τῶν ἐν τῇ φρουρᾷ. Καὶ οἱ μὲν ἀπώλοντο· Ἰωάννης δὲ ἐπιγαμίαν αὐτῷ ποιησάμενος, καὶ ἁρμοσάμενος τὸν παῖδα αὐτοῦ, ἀπέπεμψεν ἐπὶ τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ ἐς Βούδην. Καὶ περὶ μὲν τὴν τῶν Παιόνων ἐκστρατείαν ἡγουμένου τοῦ Χωνιάτου τοσαῦτα ἐγένετο, καὶ ἐν τέλει τούτῳ ἔσχετο· Ἀμουράτης δὲ, ὡς ἐπανῆκεν ἐς τὰ βασίλεια, οὐ πολλῷ ὕστερον ὥρμητο μὲν ἐπὶ Βυζάντιον στρατεύεσθαι.

Græcorum rege Joanne defuncto, in Constantinum, defuncti fratrem, regni successio devenit. Nam Joanne mortuo, frater ejus Demetrius in regni successionem festinabat. Verum prohibitus est ab oppidanis, matre, arbitris, **198** et ab Cantacuzeno Notaraque, qui arbitrorum partibus fungebantur. Timebant enim, si is assequeretur re-

D Τελευτήσαντος δὲ τοῦ Ἑλλήνων βασιλέως Ἰωάννου, καὶ ἐπὶ Κωνσταντῖνον τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ ὡς ἐχώρησεν ἡ βασιλεία· ἐπεί τε γὰρ ἐτελεύτησεν, ὥρμητο μὲν ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Δημήτριος ἐπὶ τὴν βασιλείαν· διεκωλύθη δὲ ὑπὸ τῶν ἐν τῇ πόλει, καὶ τῆς μητρὸς, καὶ μεσιτῶν, καὶ τοῦ δήμου, καὶ τῶν μεσαζόντων, Κανταχουζηνοῦ τε καὶ Νοταρᾶ, δε-

Notulæ marginales.

(22) Despota.

(23) Mathiæ.

[16] Μπελ.

διότων μὴ ἀφικομένου ἐπὶ τὴν βασιλείαν τούτου, A ἐπαγάγῃ [77] ὁ Κωνσταντῖνος στρατὸν ἐπήλυδα, καὶ σφίσιν ἀπόλοιτο ἡ ἀρχή τε τὰ πράγματα· ἀνέμενον δὴ διὰ ταῦτα ἐλθεῖν τὸν Κωνσταντῖνον, καὶ οὐκ ἐπέτρεπον τῷ Δημητρίῳ. περιιέναι [77*] ἐς τὴν βασιλείαν. Ἔτυχε δὲ τότε προπαραγενόμενος ἐς Βυζάντιον καὶ Θωμᾶς ὁ νεώτερος ἀδελφὸς περιιόντα ἔτι οἰόμενος καταλήψεσθαι τὸν βασιλέα, καὶ χρηματίσων περὶ ἐνίων ὧν προσεδεῖτο τοῦ βασιλέως. Οὕτως μὲν οὖν ἐτελεύτα, καὶ οὐκ ἔτι ζῶντα κατέλαβεν. Εὗρε δὲ τὰ πράγματα καταστάντα ἐς διαφορὰν Δημητρίῳ [78] τῷ ἀδελφῷ περὶ τῆς βασιλείας. Ἀφικομένου δὲ αὐτοῦ ἐς Βυζάντιον οὐ πολλῷ ὕστερον τοῦ Κωνσταντίνου, διείλοντο σφίσι τὴν Πελοπόννησον, καὶ ὅρκια ἐπὶ τῇ νομῇ ταύτῃ πρὸς ἀλλήλους B ποιησάμενοι [79], ἐτάμοντο, ἐμπεδοῦντες τὴν διανομήν. Ὁ μέντοι νεώτερος ἀδελφὸς πρότερος ἀφικόμενος νηῒ ἐπὶ Πελοπόννησον, ἀφίστα τε τὰς ἐν Πελοποννήσῳ πόλεις πρὸς ἑαυτὸν παρὰ τοὺς ὅρκους, καὶ προσλαβόμενος τοὺς Πελοποννησίους τοὺς συναφεστῶτας, ἐπολέμει πρὸς Δημήτριον τὸν ἀδελφόν. Ὁ δὲ ἐπαγόμενος τοῦ βασιλέως στρατὸν, ἐπιδιαπραξαμένου τοῦ τῆς γυναικὸς ἀδελφοῦ Ἀσάνεω, τόν τε ἀδελφὸν ἠνάγκασεν ἐς ὁμολογίαν αὐτῷ γενέσθαι, καὶ ἐπετράποντο διαιτητῇ σφῶν τῷ ἀδελφῷ Βυζαντίου βασιλεῖ, περί τε τῆς χώρας ὁμήρους δόντες ἀλλήλοις καὶ πιστά.

Ἐν ᾧ δὴ ταῦτα ἐγένετο, Ἀμουράτης ὁ Μεχμέτεω παῖς τελευτᾷ ἐν συμποσίῳ, ὑπὸ οἴνου γενόμενος ἀπόπληκτος. Ἐβασίλευε δὲ ἔτη δύο καὶ τριάκοντα. C Κατέλιπε δὲ βασιλέα Μεχμέτην τὸν παῖδα αὐτοῦ, καὶ παῖδα ἕτερον ἐκ τῆς γυναικὸς αὐτοῦ, τῆς Σπενδέρεω θυγατρὸς, ἀνὴρ ἐπιεικής τε γενόμενος, καὶ τὴν τύχην οὐκ ἀδόκιμος. Ἀμυνόμενος δὲ ἐπολέμει, οὐχ ὑπάρχων ἀδικίας, ἀλλ' ἐς τὸν ὑπάρξαντα αὐτίκα ἐπιὼν ἐστρατεύετο, καὶ ὁπότε μήτις αὐτὸν προὐκαλεῖτο ἐπὶ πόλεμον, οὐ πάνυ τοι προὐθυμεῖτο στρατεύεσθαι, οὐκ ἐς τοῦτο ὄκνου ἥκων, ἀλλ' ἀμυνόμενος μὲν ἐδικαίου καὶ χειμῶνος, καὶ ἐς τὰ χαλεπώτατα προϊέναι, καὶ μηδένα ὑπολογίζεσθαι μήτε πόνον, μήτε αὖ κίνδυνον. Ἐπεὶ δὲ ἐτελεύτησε, κατέστη ἐς τὴν βασιλείαν Μεχμέτης. Καὶ αὐτίκα μὲν ἐν τῇ Ἀμουράτεω τελευτῇ, οἱ ἐν τῇ Ἀδριανοῦ πόλει νεήλυδες συνίσταντο ἀλλήλοις, ὡς τῇ πόλει D ἐπιθησόμενοι. Καὶ ἐκτός τε τῆς πόλεως συναθροισθέντες, ἐβουλεύοντο ὅποι τῆς πόλεως ἐπιθοῖντο, καὶ σφίσι χρήματα πορίσαιντο ἀπὸ τούτου. Ἐνταῦθα δὴ Χαλίλης ὁ Πραΐμεω, τῶν θυρῶν τοὺς λοιποὺς ἐξοπλισάμενος, καὶ ἀπειλήσας, ἂν μὴ τὰ ὅπλα κατάθοιντο, μέγα τι κακὸν αὐτοῖς ἔσεσθαι ἀπὸ τούτου. Ἐπειδὴ δὲ κατέθεντο τὰ ὅπλα, καὶ διέλυσε

gnant, fore ut Constantinus exercitum peregrinum adducat, et sic regnum regnique res interituras. Exspectarunt itaque Constantini adventum, nec permiserunt Demetrio ut regnum susciperet. Ea tempestate Byzantium venerat et Thomas frater junior, putans se regem adhuc superstitem inventurum. Volebat enim quædam cum eo, in quibus ejus opera indigebat, colloqui. Verum rex mortuus erat, nec eum adhuc viventem invenire potuit : reperit tamen maximam discordiam, quæ exorta erat propter Demetrium, regnum Byzantinum affectantem. Constantino haud multo post Byzantium adveniente, Peloponnesum inter se diviserunt, et jurisjurandi religio interposita est ne postmodum divisionem illam violarent. Verum frater junior prior navi in Peloponnesum vectus, urbes Peloponnesiacas contra divisionis jusjurandum ad defectionem sollicitabat, et adhibitis Peloponnesiacis, qui ad ipsum confluxerant, bellum gerebat cum fratre suo Demetrio. Qui adducens exercitum regis Turcorum, cum ad eam rem operam suam locaret uxoris frater Asanes, fratrem coegit secum pacem pangere, cum utrinque rem totam permitterent arbitrio fratris regis Constantinopolitani transigendam, obsides fidemque invicem propter regionem dantes.

Sub idem tempus quo hæc gesta sunt, Amurates Mechmetis filius mortem obiit (24), in convivio ictus apoplexia, quam nimia vini conciverat copia. Regnavit autem annis triginta duobus. Regni successorem reliquit Mechmetem filium suum. Habuit et alterum filium (25), quem tulit ex uxore sua Spenderæ filia (26) Amurates, vir justi æquique eximius cultor. Usus est fortunæ aura non admodum adversa : provocatus, ut se defenderet, bella occipiebat. Lacessitus, confestim in armis erat : non autem injuriis irritatus, bellum ægre suscipiebat. Nec id ignaviæ ascripseris; nam si vis hostilis propulsanda erat, nec etiam hieme cunctabatur per loca asperrima incedere, nec pensi quidquam facere vel labores vel pericula. Hoc autem defuncto, regni moderamen nactus est Mechmetes (27). At quamprimum mortem Amuratis acceperunt peregrini (28) qui Adrianopoli erant, inter se conjurarunt, ut urbem eam caperent. In unum autem locum extra urbem collecti deliberabant, ubi vel quomodo urbem aggrederentur, ut hinc opes plurimas colligerent. Verum Chalites, Priami (29-30) filius, reliquos januarum milites arma capere jubet : et illis minatur, ni continuo arma

Notulæ marginales.

(24) Anno 1450.

(25) Calapinum, qui Christo initiatus Calixtus Othomanus dictus est.

(26) *Al.* Sponderbei, *vel* Sphenderbei filia.

(27) Duodecimus Turcorum rex 1449.

(28) Nempe Janizari.

(29-30) Carambi.

[77] ἐπάγῃ. *Sic etiam in uno, in al. ut c.* [77*] *In uno,* παριέναι. [78] *In uno,* περὶ τῆς βασιλείας; καὶ αὐτός τε κατέστη ἐς διαφορὰν Δημητ. τῷ ἀδ. [79] *deest in uno.*

ponerent, exitium. Cum autem arma **199** deposuissent, concionem dimisit, dicens eos nequaquam ex bona causa istud moliri. Nec multo post ex Asia adveniens Mechmetes Amuratis filius ad regni gubernacula, rebus eam formam induxit, quam in præsentiarum utilissimam fore rebatur. Cum Græcis fœdera sanxit, iisque maritimam Asiæ regionem concessit. Etiam cum Triballorum principe pacem fecit, cui filiam, Amuratis uxorem, ipsius vero novercam remisit, putans se ei rem gratam facere. Regionem eidem quantam antea contribuit. Fratrem suum, cum regni moderamen suscepisset, peremit, cum aqua infusa spiritum ejus interclusisset. Hunc autem interfecit regis pincerna nomine Saraptares, qui haud multo post fato functus est. Fratrem suum in hunc modum e medio sustulit. Amuratis alteram uxorem Spenderæ filiam in matrimonium collocavit viro in januis potentissimo, quem Isaacum nominabant. Hunc plurimum diligebat, eumque Asiæ ducem declaravit. Fœdus percussit quoque cum legatis, qui ab Peloponneso advenerant. Mortuo Amurate, Caramanus Halisurius, qui jam antea non cessabat Asianos incitare ut deficerent ab Turcis, et contra Otomanidas quoque bellum susciperent, sperans eo modo se maximam potentiam nacturum, etiam eo tempore Asianos plurimum ad defectionem accendebat. Ingressus itaque cum exercitu regis, regionem eam populabatur, et jumentorum prædas agebat. Mechmetes, ut audivit Caramanum suam vastare regionem, rei indignitatem non ferens, illico arma cepit. Et relinquens Saraziem januarum principem, cum quo sibi artissima intervenerat familiaritas, transgessus est in Asiam, bellumque Caramano indixit, ejusque regionem vastavit. Caramanus regionem deserens, in montium cacumina, quemadmodum antea consueverat, se recepit. Verum postea legatos misit ad regem, suadente Chalile filio Priami (31), dicens, si pacem daret, se, ubicunque usui esse possit, ipsi ministraturum. Præterea se paratum esse confitebatur, restituere Candelorum. Quæ ubi intellexit rex, eum in fœdus admisit. Reversus deinde, cum venisset Calliopolim, peregrinorum numerum, qui in eam expeditionem non venerant, inquirebat. Ducem autem eorum, cui nomen erat Hagiapases, flagris cædens, munere suo abire jussit: eunuchos autem, et eos qui decem, quique quinquaginta militibus præerant quorum peregrini aberant, prius verberibus cæsos munere suo removit. Pœnas autem istas propterea dederunt, quod regi contra Caramanum pergenti non indicassent, quinam adessent, quive abessent. Septem **200** millia virorum erant, qui curabant accipitres regios, quos

A τὸν σύλλογον, ἐπ' οὐδενὶ ἀγαθῷ φάμενος ταῦτα ποιεῖν τούτους. Μετ' οὐ πολὺ δὲ ἀφικόμενος ἀπὸ τῆς Ἀσίας Μεχμέτης ὁ Ἀμουράτεω, ἐπὶ τὴν βασιλείαν καθίστη τε τὰ ἐν τῇ ἀρχῇ ᾗ αὐτῷ ἐδόκει πρὸς τὰ παρόντα ξύμφορα ἔσεσθαι, καὶ τοῖς τε Ἕλλησι σπονδὰς ἐποιεῖτο, καὶ δέδωκε τὴν τῆς Ἀσίας παράλιον. Καὶ δὴ καὶ τῷ Τριβαλλῶν ἡγεμόνι εἰρήνην ἐποιεῖτο [80]· καὶ τὴν θυγατέρα αὐτοῦ γυναῖκα τοῦ Ἀμουράτεω, μητρυιὰν δὲ αὐτοῦ, αὐτίκα ἔπεμπε τῷ πατρὶ χαριζόμενος. Καὶ χώραν ἐπεδίδου ὅσην ἐκτήσατο [81]. Τὸν δὲ ἀδελφὸν αὐτοῦ, ἐπὶ τὴν βασιλείαν παριὼν, ἀνεῖλεν, ὕδατι ἐπιστομώσας αὐτοῦ τὴν ἐμπνοήν. Ἀνεῖλε δὲ τοῦτον Σαραπτάρης οἰνοχόος αὐτοῦ, ὄνομα ἦν τούτῳ, ὃς οὐ πολλῷ ὕστερον ἐτελεύτησε. Τοῦτον μὲν οὖν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ
B ταύτῃ διεχρήσατο. Τὴν δὲ ἑτέραν τοῦ Ἀμουράτεω γυναῖκα, Σπενδέρεω θυγατέρα, ἡρμόσατο ἀνδρὶ μέγιστον δυναμένῳ ἐν ταῖς θύραις, τοὔνομα Ἰσάκῳ. Ὃν στρατηγὸν ἀπέδειξε τῆς Ἀσίας, καὶ ἐφιλοφρονεῖτο αὐτὸν ἐς τὰ μάλιστα. Καὶ τοῖς τε ἀπὸ Πελοποννήσου πρέσβεσι σπονδὰς ἐποιήσατο. Τελευτήσαντος δὲ δὴ Ἀμουράτεω, Καραμᾶνος ὁ Ἀλιζούριος καὶ πρότερον μὲν εἴη ταράσσων, ὅπως τὰ ἐν τῇ Ἀσίᾳ ἀφιστάμενα συσταίη τε ἐπὶ τοὺς Ὀτουμανίδας, καὶ αὐτὸς διὰ τοῦτο ἐπὶ μέγα χωρήσει δυνάμεως, ἐταράσσετο μεγάλως τὰ ἐν τῇ Ἀσίᾳ πράγματα. Καὶ στρατὸν ἀγόμενος ἐπὶ τὴν βασιλέως χώραν, ἐληΐζετο τὴν χώραν καὶ ὑποζύγια. Μεχμέτης δὲ ὡς ἐπύθετο Καραμᾶνον ληΐζεσθαι τὴν χώραν αὐτοῦ,
C οὐκ ἠνέσχετο, καὶ εὐθὺς ἐστρατεύετο. Καταλιπὼν δὲ Σαραζίην, τῶν θυρῶν πρυτανέα, ἐπιτήδειόν τε αὐτῷ ὄντα, καὶ ἐς τὴν Ἀσίαν διαβὰς, ἤλαυνεν ἐπὶ Καραμᾶνον καὶ ἐπὶ τὴν χώραν αὐτοῦ. Ὁ δὲ ἐξέλιπε μὲν τὴν χώραν ἐπὶ τὰ ἄκρα τῶν ὀρέων, ὡς καὶ πρότερον εἰώθει ἀπιέναι. Ἐπρεσβεύσατο δὲ συμβουλεύσαντος Χαλίλεω τοῦ Πραΐμεω, καὶ ἐς ὁμολογίαν ἀφικόμενος, ὑπουργεῖν αὐτῷ, ὧν ἂν δέοιτο, καὶ τὸ Κανδελόρον ἀποδιδόναι ἔφη ἕτοιμος εἶναι. Ὁ δὲ ἐπύθετό τε καὶ ἐποιεῖτο τὰς σπονδάς. Καὶ ὑποστρέφων, ὡς ἐν τῇ Καλλιουπόλει ἐγένετο, ἀριθμὸν ἐπεζήτει [82] τῶν νεηλύδων, ὅσοι ἀπῇσαν, καὶ οὐ παρεγένοντο ἐς τὴν ἐξέλευσιν ταύτην. Καὶ τὸν μὲν ἄρχοντα αὐτῶν Ἁγιάπασαν καλούμενον,
D λυμηνάμενος μάστιξιν, ἐξέλαβεν ἐκ τῆς τιμῆς, τοὺς δὲ δεκαδάρχας καὶ εὐνούχους, καὶ πεντηκοντάρχας ὧν ἀπῆσαν οἱ νεήλυδες, πρῶτον μὲν μαστιγώσας, ἐξέβαλεν ἐκ τῆς τιμῆς. Ταῦτα δὲ ἐποίει, ὅτι αὐτῷ οὐκ ἐδήλωσαν στρατευομένῳ ἐπὶ τοὺς πολεμίους, ὅστις τε παρείη, καὶ ὅστις τε ἀπὼν τυγχάνει. Ἱερακοφόρους μὲν τοῦ πατρὸς ἑπτακισχιλίους ἔπαυσεν αὐτοὺς ἐκ τῆς τάξεως, καὶ προσετίθει ἐς τὸν στρατὸν παραγίγνεσθαι αὐτῷ ἐξελαύνοντι. Καὶ τούς τε αὖ κυνῶν ἐπιστάτας, καὶ τούτους ἐξήλασεν ἐκ τῆς τάξεως, φάμενος πλὴν ἑκατὸν τοιούτων, καὶ

Notulæ marginales.

(31) Carambei.

[80] ἐποιήσατο, *in al. ut c.* [81] *In uno*, ἠτήσατο. [82] *In uno*, τε ἐζήτει.

A ἱερακοφόρων πεντακοσίων μὴ προσδεῖσθαι αὐτὸν ἐπὶ πλέον, οὐδὲ ἐς τοῦτο ἀφροσύνης ἥκειν, ὥστε ἀργοὺς τούτους τρέφειν ἐπὶ ματαίῳ καὶ καινοπρεπεῖ πράγματι. Τῷ μὲν οὖν Πελοποννησίων ἡγεμόνι τῷ Δημητρίῳ συνεμάχει πρὸς τὸν ἀδελφὸν ἔτι διαφερόμενον, καὶ οὐκ ἐπέτρεπε τὴν χώραν τῷ ἀδελφῷ. Καὶ τόν γε Τουραχάνην ἔπεμπε συμμαχοῦντά τε αὐτῷ, καὶ τὸν Ἰσθμὸν τέλεον καθαιρήσοντα. Θωμᾶς μὲν οὖν ξυνέβη τῷ ἀδελφῷ, ἐφ' ᾧ τοῦ λοιποῦ ξένους τε καὶ φίλους εἶναι ἀλλήλους, καὶ Καλαμάταν πόλιν παρεχόμενος ἀντὶ τῆς τῶν Σκορτῶν [83] χώρας, ἣν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ ἀφελόμενος εἶχε. Ταῦτα μὲν ἐς τοσοῦτον ἐγένετο καὶ Τζαγνισᾶ [84] τῷ Καραισούφεω παιδὶ, πρεσβείαν ἐς αὐτὸν πέμψαντι, καὶ αἰτουμένῳ, ὥστε μὴ τὴν περὶ Σεβάστειαν χώραν ληΐζεσθαι. B ... Βουτύρου [85] τε χιλίας καμήλους, καὶ ἐμέλησε μὲν πόλεμον αὐτῷ προειπόντα ἐλαύνειν. Τζαγνισᾶς δὲ οὗτος, ὡς καὶ πρότερόν μοι ἐδηλοῦτο, τελῶν ἐς τοὺς μέλανας Μαυροπροβατάντας οὕτω καλουμένους, τοὺς Καραισούφεω παῖδας, τήν τε Δαβριζίην [86] ἀφελόμενος, συνήλασέ τε αὐτοὺς ἐπὶ Σαματίην πόλιν. Ὥρμητο δὲ ἀπὸ Παγδατίης τῆς Βαβυλῶνος, καὶ ἐπολιόρκει, καὶ τὴν Ἀρμενίων χώραν ὑφ' ἑαυτῷ ποιησάμενος, ἐς τὴν Ἐρζηγανὴν τὰ τῶν Ἀρμενίων βασίλεια, ἐπελαύνων παρεστήσατο, ἔχων στρατὸν ἀμφὶ τὰς ὀκτὼ μυριάδας ἱππέας. Καὶ ἐπελαύνων οὗτος ἐς τὴν κατὰ τὴν Ἀσίαν χώραν τοῦ Μεχμέτεω ἐληΐζετο. Οἱ μὲν οὖν περὶ Σεβάστειαν, ὥστε σφῶν τὴν χώραν μὴ φέρειν αὐτὸν, βουτύρου τε ἱκανὰ φορτία ἐφέροντο, καὶ ἀσινῆ C τὴν χώραν ἐνέμοντο. Ὑπὸ τούτου μὲν οὖν τὴν χώραν τοῦ Καραισούφεω παιδὸς, Τζοκίης [87] τῶν Τεμήρεω ἀπογόνων, ὡρμημένος ἀπὸ Σεμαρχάνδης κατεστρέφετο, καὶ τήν τε Παγδατίην πόλιν τῆς Βαβυλῶνος ἐπολιόρκει, ὡς ἐν τοῖς ἔμπροσθέν μοι ἐλέγετο. Καὶ Χασάνην τὸν Μακρὸν καλούμενον ἐς τὴν κάτω Ἀσίαν καὶ ἐπὶ Ἀρμενίαν πέμπων, τὰ ἐς τήνδε τὴν χώραν ὑποχείρια ἐποιεῖτο. Ταῦτα μὲν οὖν ἐς τοσοῦτον ἐγένετο.

A isto ex ordine deturbavit, et milites esse jussit. Etiam canum curatores ab isto officio movit, inquiens sibi sufficere centum viros, qui canes, et quingentos, qui accipitres curent. Nec se eo stultitiæ processurum, ut velit alere hominum tantam multitudinem propter rem quamdam vanam et novam. Adjuvit Demetrium Peloponnesiacum principem in eo bello quod cum fratre gessit, cui regione cedere recusabat. Misit ei auxilio Turachanem, ut Isthmum penitus destrueret. Thomas quidem in gratiam rediit cum fratre, ut in posterum inter se amici et hospites forent. Urbem Calamatam ei dedit pro Scortorum regione, quam fratri ademptam possidebat. Hæc quidem hactenus. B Tzanises, Cariasuphis filius, legationem misit ad regem, petens ne regionem Sebastiæ finitimam popularetur. (32) ..... butyri, et mille camelos. Cæterum omisit bello eum petere, quamvis prior bellum indixisset hostis. Tzanises autem ille pertinet, ut supra memoravimus, ad nigros Mauroprobatantes dictos, qui Cariasuphis filiis privatis Dabriza (33), compulit eos in Samatiam urbem; quos profectus a Pagdatia Babylone, obsidione premebat. Deinde subjugans Armeniam, exercitum movit contra Erzeganam (34) Armenorum regiam sedem, eamque occupavit, habens in suo exercitu circiter octo myriades hominum. Hinc movens, ingressus est in Asiam, et Mechmetis regionem vastare aggressus est. Qui circa Seba- C stiam colebant, ne ipsorum regio vastaretur, butyri magna onera portabant, et suam regionem a populationibus illæsam retinebant. Tzokies unus de numero Temiris nepotum, profectus ad Semarchanda, eam Cariasuphis filii regionem subegit. Præterea Pagdatiam Babylonis urbem, ut supra edocuimus, obsidione cinxit. Chasanem cognomento Longum in inferiorem Asiam et Armeniam mittens, omnia quæ ad istam regionem pertinebant, in potestatem accepit. Hæc quidem hactenus.

Notulæ marginales.

(32) Deest aliquid.
(33) Brizia.
(34) Erzinga.

[83] *In uno*, Σκιρτ. [84] Ζαγνισᾶ. *In al. ut c.* [85] *Desideratur hic aliquid, etiam in R.* [86] τὴν Πεδαβρ. *Al. ut in c.* [87] Κιομίης. *In al. ut c.*

ΛΑΟΝΙΚΟΥ ΧΑΛΚΟΚΟΝΔΥΛΟΥ

ΑΘΗΝΑΙΟΥ

ΑΠΟΔΕΙΞΙΣ ΙΣΤΟΡΙΩΝ ΟΓΔΟΗ.

—

LAONICI CHALCOCONDYLÆ

ATHENIENSIS

HISTORIARUM

DE ORIGINE AC REBUS GESTIS TURCORUM

LIBER OCTAVUS.

—

Mahometes II Constantinopolim expugnat, Chalcedonem deditione capit, Belgraaum obsidet, Scanderbegum oppugnat. Reditus regni.

201 Appetente jam æstate, Mechmetes Amuratis A filius præparans in Asia plurimum calcis, condere instituebat in Europa, juxta Propontidem in Bosphoro, qua via ad transfretandum ex Asia artissima est, urbem Læmocopiam (35) nuncupatam. Universos qui in Europa et Asia erant, ad id opus percipiendum evocabat. Qui cum impigre advenissent. ædificare auspicati sunt, cum prius in singulos duces et præfectos opus universum fuisset distributum. Causa, quæ regem ad eam urbem exstruendam impulerat, hæc erat: videlicet ut transitus in Asiam sibi facilis esset, et ne occidentales venirent, navibusque trajectum impedirent, novasque res in Asia molirentur. **202** Eam urbem plurimum quoque conferre judicabat ad Byzantii oppugnationem. Turres etiam tres, quas maximas novimus, posuit. B Duas exstruxit juxta continentem, ut ab his progressi, irruere possent in naves quæ mare legerent. Harum alteram fecit maximam. Turres præterea plumbo intexit. Latitudo muri erat pedum viginti duorum: at turrium latitudo erat major, continens triginta pedes. Cum muri jam starent, quos operæ intra tres menses absolverant, impetum dedit in Byzantii regionem, ex professo cum Byzantiis bellum gerens. Hieme jam instante Turachanem in Peloponnesum misit, ut

A Τοῦ δὲ ἐπιγινόμενου θέρους, Μεχμέτης ὁ Ἀμουράτεω, παρασκευασάμενος ἄσβεστον ἐν τῇ Ἀσίᾳ ὡς πλεῖστον, ᾠκοδόμει τὴν ἐν τῇ Εὐρώπῃ κατὰ τὴν Προποντίδα ἐν τῷ Βοσπόρῳ, ᾗ στενώτατόν ἐστι, διαβῆναι ἀπὸ Ἀσίας, πολίχνην Λαιμοκοπίην καλουμένην. Καὶ σύμπαντας μὲν συνήθροιζεν ἐνταῦθα, τούς τε ἐν τῇ Ἀσίᾳ καὶ ἐν τῇ Εὐρώπῃ, καὶ ἐπιδιελόμενος ἐς μοίρας τὴν πολίχνην ταύτην τοῖς τε στρατηγοῖς καὶ ὑπάρχοις, ᾠκοδόμει. Τοῦτο δὲ ἐποίει, ὥστε ἀσφαλῆ αὐτῷ εἶναι τὴν ἐς τὴν Ἀσίαν διάβασιν, καὶ μὴ τοὺς Ἑσπερίους δύνασθαι ἀπιόντας [88], τριήρεσι διακωλύειν αὐτῷ τὴν διάβασιν, καὶ καινοτομεῖσθαι τὰ ἐν τῇ Ἀσίᾳ αὐτῷ πράγματα. Μέγα δὲ προφέρειν αὐτῷ ἔμελλε καὶ ἐς τὴν Βυζαντίου πολιορκίαν. B Ὠκοδόμει δὲ πύργους τρεῖς μεγίστους πάντων ὧν ἴσμεν· δύο μὲν κατὰ τὴν ἤπειρον, ὥστε ὡρμημένοι [89] ἀπὸ τούτων, ἀμύνειν τῷ ἐπὶ τῇ θαλάττῃ ἐρχομένῳ. Τοῦτον δὲ μέγιστον ἐπῳκοδόμει, καὶ μολίβδῳ τοὺς πύργους ἐστέγετο· τὸ δὲ πλάτος τοῦ τείχους πόδας δύο καὶ εἴκοσι· τῶν δὲ πύργων καὶ πλέον τούτων τριάκοντα. Ὡς δὲ ἐπιτετείχιστο ἐς τρεῖς μῆνας, ἐπέδραμέ τε αὐτίκα τὴν Βυζαντίου χώραν, πόλεμον αὐτῷ ἐξενεγκών. Τοῦ δ' ἐπιγινομένου χειμῶνος, Τουραχάνην [90] ἔπεμπεν ἐπὶ Πελοπόννησον, πολεμῶν ἅμα καὶ τοῖς βασιλέως Ἑλλήνων ἀδελφοῖς. Οὗτος μὲν οὖν λαβὼν τὸ Θετταλίας τε καὶ

Notulæ marginales.

(35) Læmocopia arx juxta Sestum, nunc Bogazasan, quasi juguli incisuram sive puncturam dicas, *der todstich*, oder *kragab*, vocatur.

[88] ἐπιόντα. *R.* ἐπιόντας. [89] ὡρμημένῳ ἀπὸ τούτους. [90] Τουραχάνης. *In al.* Τουραχάνη.

Εὐρώπης στράτευμα, ὅσον ἐστὶ Φερρῶν ἐς τὴν τοῦ A Εὐρώπης στρατηγοῦ τάττεσθαι μοῖραν, ἐστρατεύετο ἐπὶ Πελοπόννησον, τούς τε παῖδας αὐτοῦ ἅμα ἀγόμενος, καὶ ἄρχοντας τῶν Θετταλίας καὶ Μακεδονίας πόλεων. Καὶ ἐσβαλὼν, ἐπορεύετο τὴν μεσόγαιον, Ἀρκαδίαν τὸ παλαιὸν καλουμένην, καὶ διὰ Τεγέης καὶ Μαντινείας ἐλαύνων, κατῄει ἐπὶ τὴν Ἰθώμην καὶ Μεσηνίαν χώραν. Καὶ ληϊσάμενος ἐπὶ ἡμέρας συχνὰς τὰ τῇδε ὑποζύγια, Νεοπολίχνην παρεστήσατο, καὶ Σιδηροπολίχνην πολιορκῶν, ὡς οὐκ ἠδύνατο ἑλεῖν, ἀπήγαγε τὸν στρατὸν, ἐξελαύνων διὰ τῆς ὁδοῦ. Ἐνταῦθα ἐξελαύνοντος αὐτοῦ, ὁ νεώτερος Ἀχμάτης ἑάλω ὑπὸ Ἀσάνεω τοῦ ἡγεμόνος γυναικὸς ἀδελφοῦ, ἐνεδρεύσαντος ταύτῃ περὶ Μυκήνης χώρας, ᾗ ἔμελλεν ἐξελαύνων [διὰ[91] τῆς ὁδοῦ διεξιέναι]. Τοῦτον μὲν οὖν ἀπαγαγόντες ἐς Σπάρτην, παρὰ τὸν B ἡγεμόνα, εἶχον ἐν φυλακῇ, ἐς ὃ δὴ ἀπέδωκαν.

ibi bello lacesseret Græcorum regis fratres. Hic assumpto Thessaliæ et Europæ exercitu, quantus Pherris erat et Europæo duci parebat, profectus est contra Peloponnesum, adhibitis etiam suis filiis. Additi sunt huic et Thessaliæ Macedoniæque urbium principes. Omnibus igitur paratis, per mediterraneam, quam olim Arcadiam dixere, et per Tegeam Mantineamque exercitum ducens, venit in Ithomæ et Mesenæ regionem. Cum autem diebus multis jumentorum prædas ex ea egisset, tandem etiam Neopolichnem cepit. Obsidione deinde Sideropolichnem circumvenit: quam cum suæ ditionis facere non posset, exercitum abduxit. Cum autem cum exercitu proficisceretur, Achmates junior Turachanis filius captus est ab Asane, qui erat frater uxoris quam duxerat Peloponnesi princeps. Hic enim ei insidias struxit circa Mycenarum regionem qua erat iter facturus hostis. Achmatem captum deduxerunt in Spartam ad principem eumque donec suis restitueretur, in vinculis habuere.

Τοῦ δὲ ἐπιγινομένου θέρους ἅμα ἦρι εὐθὺς καθισταμένῳ ἐστρατεύετο ὁ Μεχμέτης ὁ Ἀμουράτεω ἐπὶ τὴν Βυζαντίου πόλιν· καὶ πρότερον μὲν εὐθὺς διανοούμενος, ἐπεί τε ἐτετείχιστο αὐτῷ, τὴν ἐν τῇ Προποντίδι Λαιμοκοπίην καλουμένην πόλιν· καὶ χειμῶνος τὸ τῇδε εὐθὺς ἔτι ἐπηρτημένου, περιαγγέλλων ἁπανταχῇ τῆς τε Ἀσίας καὶ Εὐρώπης ἐς τὴν πάραλον ναυπηγεῖσθαι, πλοῖά τε καὶ τριήρεις παρεσκευάζετο, τηλεβόλους ποιούμενος μεγίστους δὴ ὧν ἡμεῖς ἐς ἐκεῖνον ἴσμεν τὸν χρόνον ἄλλῃ ποι γεγονέναι. Ὡς δὲ ἐδόκει αὐτῷ ἤδη ὥρα εἶναι ἐξελαύνειν, ἔπεμπε μὲν πρῶτα τὸν τῆς Εὐρώπης στρατηγὸν Σαρατζίαν C παραλαβόντα τε τὸν τῆς Εὐρώπης στρατὸν, τούς τε τηλεβόλους ἄγειν ἐς Βυζάντιον, ἄλλας τε μηχανὰς, καὶ δὴ καὶ τηλεβόλον μέγαν. Εἶναι δὲ τοῦτον τὸν τηλεβόλον, ὡς ζεύγη βοῶν ἕλκειν ἑβδομήκοντα, καὶ ἄνδρας ἐς δισχιλίους. Ἀφικόμενος μὲν οὖν οὗτος, καὶ πρότερον τοὺς ἐν τῇ Βυζαντίου χώρᾳ πύργους, ἐς οὓς διεσώζοντο οἱ περὶ τὰ ἔργα ἀγροῖκοι ἄνδρες, τοὺς μὲν ἐξεπολιόρκησε λιμῷ· τοὺς δὲ καὶ ἑλὼν κατὰ κράτος τοὺς ἄνδρας ἀπαγαγὼν κατέσφαξε. Καὶ τότε δὴ ὡς ἀφίκετο ἐπιὼν, ἐπέδραμε τὴν Βυζαντίου χώραν. Οὐ πολλῷ δὲ ὕστερον ἐπελαύνων καὶ αὐτὸς βασιλεὺς, ἐστρατοπεδεύετο ἀπὸ θαλάττης εἰς θάλατταν, καὶ τὸν μὲν ἐπὶ δεξιᾷ χῶρον τοῦ βασιλέως, ἐς τὰς Χρυσέας καλουμένας πύλας, ἐστρατοπεδεύετο τὸ τῆς Ἀσίας ἅπαν στράτευμα· ἐς δὲ τὸ εὐώνυμον χωρίον, κατὰ D τὴν Ξυλίνην καλουμένην πύλην, ὁ τῆς Εὐρώπης στρατός· ἐν μέσῳ δ' αὐτῆς ἵδρυτο βασιλεὺς, ἔχων τε τοὺς νεήλυδας, καὶ τῶν θυρῶν ὅσοι εἰώθασι περὶ βασιλέα σκηνοῦν. Ζάγανος δὲ ὁ τοῦ βασιλέως κηδεστὴς ἐστρατοπεδεύετο ἐς τὸν καταντικρὺ χῶρον ὑπὲρ τὴν Γαλατίην πόλιν. Λέγεται δὲ γενέσθαι ξύμπαντα τὸν στρατὸν ἀμφὶ τὰς τεσσαράκοντα μυριάδας. Τῶν δὲ ὑποζυγίων διαπλασίω ἂν τούτων ἀριθμὸν ξυμβαίνει γενέσθαι ἐς τὸ τοῦ βασιλέως στρατόπεδον. Ὑποζύγια γὰρ νομίζεται ἐς τὸ στρατόπεδον

Æstate deinde sequente, ubi primo ver apparuit, Mechmetes Amuratis filius expeditionem contra Byzantium sumebat. Jam antea istam expeditionem mente conceperat, verum prius in Propontide urbem Læmocopiam ædificare volebat. Cum autem hiems adhuc sæviret, edicit ut omnes qui in Asia quique in Europa agerent, ad maritima loca convenirent ad classem fabricandam. Naves et triremes fabricabantur. Bombardas fieri curavit maximas, quantas novimus ea tempestate nunquam exstitisse. Cum jam tempus postulare videret, ut ipse bello se immisceret, Europæ ducem Saratziam jubet cum exercitu Europæ præcedere: bombardas et reliquas belli machinas, necnon bombardam maximam Byzantium subvehere. Tanta hujus bombardæ magnitudo exstitit, ut a septuaginta jugis boum et a viris bis mille trahenda fuerit. Saratzias ubi advenit Byzantium, **203** turres, in quas agricolæ se recipiebant fugientes hostem, quasdam fame expugnavit, quasdam vi cepit: viros inde abductos necavit. Etiam Byzantii regionem gravissime populationibus afflixit. Nec multo post secutus est rex ipse, et castra posuit quæ ab una maris parte in alteram porrigebantur. In eo loco qui a dextris regi erat, usque ad eum locum qui Aureæ portæ dicitur, castrametatus est Asianus exercitus. In sinistra parte juxta locum qui Lignea porta appellatur, Europæ exercitus tendebat; in medio regia castra sita erant cum peregrinis et januæ militibus, qui castra circa regem ponere consuevere. Zaganus regis affinis e regione supra Galatiam urbem castra communierat. Quadraginta myriades hominum dicuntur tum temporis in exercitu regis fuisse. Numerum autem jumentorum apud omnes constat duplo majorem fieri, ut satis alimenti pabulique equis hominibusque sit. Soli etenim Turci quod sciam, sibi necessaria semper apportant, quocun-

Notulæ marginales.

[91] *Incl. in al. des.*

que tandem bellandi gratia proficiscantur. Præterea ut commeatuum copia abundent, camelos et mulos quamplurimos, ut in necessariis serviant, secum ducunt. Mulos quidem habent propter aliam ipsorum felicitatem. Singuli vero equos, camelos mulosque pulchriores ostentandi gratia adducunt. Rex cum venisset Byzantium, haud multo post secuta est classis regia, in qua erant triremes triginta, naves minores ducentæ. Græci ubi intellexere adversum se adventare classem regiam, catenas ferreas ab urbe quæ ex adverso erat, extenderunt in Byzantii murum prope arcem. Naves præterea quotquot aderant, quarum quædam auxilii ferendi gratia, quædam mercium appulerant, intra catenas sistunt, ut aditu regiam classem excluderent, ne intra portum veniret. Is enim ad urbem patet stadiis octuaginta, et in continentem se porrigit stadiis centum et quinquaginta. Urbis quidem illius mœnia haud admodum firma sunt, nec admodum magna flumina habet, ut naves advenientes periclitentur. Qua vero urbs spectat continentem, muros habet duos firmissimos. Unus magnus et memorabilis est: alter extra situs est, verum præcedenti minor, fossam subjectam habens latitudine jugeri, lapidibus exstructam.

A περιάγεσθαι πολλαπλάσια τῶν ἀνθρώπων, ὥστε σιτία ἐπιφέρεσθαι ἱκανὰ σφίσι τε αὐτοῖς καὶ τοῖς ἄλλοις ἵπποις τε καὶ ἀνδράσι. Μόνοι δὲ οὗτοι ἀνθρώπων, ὧν ἡμεῖς ἴσμεν, ἀσφαλιζόμενοι σφίσι τὰ ἐπιτήδεια, ὅποι ἂν στρατεύωνται, ὥστε αὐτάρκη εἶναι αὐτοῖς, καὶ καμήλους, καὶ ἡμιόνους ὡς πλείστας περιάγονται ἐς τὰ ἐπιτήδεια, καὶ ἡμιόνους ἐς τὴν ἄλλην αὐτῶν εὐδαιμονίαν, αὐτός τις ἕκαστος, ἵππους τε καὶ καμήλους καὶ ἡμιόνους τοὺς καλλίους ἑαυτῷ ἐπειγόμενος ἐνδείκνυσθαι. Παραγενομένῳ δὲ βασιλεῖ οὐ πολλῷ ὕστερον παρῆν καὶ ὁ στόλος αὐτῷ διὰ θαλάσσης, τριήρεις μὲν ὡς τριάκοντα, πλοῖα δὲ μικρὰ ἀμφὶ τὰ διακόσια. Ἕλληνες μὲν οὖν ὡς ἐπύθοντο ἐπιέναι σφίσι τὸν βασιλέως στόλον, διὰ θαλάσσης πέδας σιδηροῦς διατείνοντες ἀπὸ τῆς καταντι- B κρὺ πόλεως ἐς τὸ τεῖχος τοῦ Βυζαντίου παρὰ τὴν ἀκρόπολιν καλουμένην, καὶ τάς τε ναῦς, ὅσαι ἔτυχον παραγενόμεναι αὐτοῦ, αἱ μὲν μετὰ ξυμμαχιῶν, αἱ δὲ καὶ ἐμπορίας χάριν, φέροντες καθίστασαν ἐς τὰς πέδας. Καὶ οὕτω διενοοῦντο διακωλύειν τὸν βασιλέως στόλον μὴ παριέναι εἴσω ἐς τὸν Βυζαντίου λιμένα. Διήκει γὰρ ἐντὸς ἐπὶ σταδίους κατὰ μὲν τὴν πόλιν ὀγδοήκοντα, ἐπὶ δὲ τὴν ἄλλην ἤπειρον τῆς χώρας ἐπὶ ἑκατὸν καὶ πεντήκοντα. Τὸ μὲν οὖν τεῖχος ταύτης τῆς πόλεως οὐ πάνυ τοι ὀχυρὸν ὄν, οὔτε ῥεύματα ἔχει μεγάλα, ὥστε τὰ πλοῖα παραπλέοντα πράγματα ἔχειν. Κατ' ἤπειρον δὲ ἐστὸν δύω τείχεε τῆς πόλεως, τὸ μὲν μέγα τε καὶ ἄξιον λόγου, τὸ δὲ ἔλαττον, ἐκτὸς ἐς τὴν τάφρον ὑπερκείμενον. Τάφρος δὲ ἔπεστιν ᾠκοδομημένη λίθοις, τὸ εὖρος πλεθριαία.

Rex cum Græcis deliberabat, ubinam resistendum esset hosti. Tandem visum est, ut irent in exteriorem murum, qui fossa munitus erat, et repugnarent hosti, quemadmodum fecerant cum **204** Amurates Byzantium oppugnaverat. Rex Mechmetes continuo machinas plurimas urbi admovit. Bombardas duas expediebat, quibus mœnia sterneret. Unam opposuerat regali Græcorum palatio: alteram direxerat in Romani nominatam portam, ad quam regis castra erant. Erant autem bombardæ per castra undique dispersæ, quæ globulos in Græcos jactabant. Bombardæ quas rex habebat, duæ maximæ, emittebant lapidem qui appendebat talenta duo (36), aut amplius. Lapides hi nigri erant, et apportabantur ab Euxino Ponto per eos quibus rex id negotii dederat. Bombardarius regis nomine Orbanus genere Dacus erat, et antea conversatus erat cum Græcis. Deinde relinquens Græcos inopia rei familiaris, accesserat januas regis. Hic ab rege conductus, magno pretio bombardas parabat. Ea autem tempestate, qua Byzantium oppugnabatur, bombardæ duæ, quæ stabant ab utroque latere majoris bombardæ, incendebantur. Hæ emittebant lapidem cujus pondus erat dimidium talentum (37). Hæ itaque cum globos suos torquerent, muri lapides perfringebant. Eos deinde sequebatur bombarda maxima, quæ torquebat globum cujus pondus continebat tria circiter talenta, et magnam

C Τῷ μὲν οὖν βασιλεῖ καὶ τοῖς Ἕλλησι βουλευομένοις ἐδέδοκτο παραταξομένοις ἐς τὸ ἐκτὸς τεῖχος ἀμύνεσθαι, οἷα τῇ τάφρῳ ὑπερκείμενον, κατὰ τὰ πρὶν δεδογμένα σφίσιν ἐπὶ Ἀμουράτεω, ὅτε ἐπολιόρκει τὴν πόλιν. Βασιλεὺς μὲν οὖν αὐτίκα τάς τε μηχανὰς καὶ ἄλλας ἄλλῃ τῆς πόλεως προσέφερε, καὶ τούς τε τηλεβόλους δύο ἱδρυσάμενος, ἔτυπτε τὸ τεῖχος. Ἵδρυτο δὲ ὁ μὲν τῶν τηλεβόλων κατὰ τὰ ἐκείνων βασίλεια, ὁ δὲ κατὰ τὴν τοῦ Ῥωμανοῦ καλουμένην πύλην, ᾗ δὴ καὶ αὐτὸς ἐστρατοπεδεύετο βασιλεύς. Ἵδρυντο μὲν καὶ ἄλλῃ πολλαχῇ τοῦ στρατοπέδου τηλέβολοι, βάλλοντες ἐς τοὺς Ἕλληνας. Οὗτοι δὲ δύο μέγιστοι λίθον ἕκαστος ἠφίεσαν διτάλαντον καὶ ἐπέκεινα. Τοὺς δὲ λίθους μέλανας ὄντας λέγεται ἐνεγκεῖν, οἷς D ἐπετέτακτο, ἀπὸ Εὐξείνου πόντου ἐς τὸ βασιλέως στρατόπεδον. Τηλεβολιστὴς δ' ἦν τοῦ βασιλέως τοὔνομα Ὀρβανὸς, Δὰξ τὸ γένος, καὶ πρότερον παρ' Ἕλλησι διατρίβων, καὶ τούς τε Ἕλληνας ἀπολιπὼν, δεόμενος βίου, ἀφίκετο παρὰ τὰς θύρας τοῦ βασιλέως. Ὃς τότε δὴ μεμισθωμένος πολλοῦ, παρεσκευάσατο τοὺς τηλεβόλους. Ἠφίεντο δὲ οὕτω· πρῶτα μὲν ἐλάττους τηλεβόλους δύο παρὰ τὰ πλάγια τοῦ μεγάλου ὄντες ἠφίεντο, λίθον ἐπαφιέντες ἡμιτάλαντον. Καὶ οὗτοι μὲν οἱ δύο λίθοι φερόμενοι ἐδῄουν [33] τοὺς λίθους· μετὰ δὲ τοὺς δύο λίθους ἠφίετο καὶ ὁ μέγας λίθος, τρία τάλαντα

Notulæ marginales.

(36) Ultra centum libras.

(37) Quinquaginta libræ.

[33] ἐδῄουν τὸ τεῖχος.

A ἐν σταθμῷ ἔχων, καὶ μέγα μέρος κατεβάλλετο τοῦ τείχους. Ὁ γὰρ λίθος, δαιμονίᾳ φερόμενος ῥύμῃ καὶ φορᾷ ὑπερφυεῖ, ἐλυμαίνετο ἀνηκέστως. Λέγεται δὲ τὸν ψόφον αὐτοῦ ἀμήχανόν τινα ὄντα, ἐπέχειν τὴν γῆν πέριξ ἐπὶ σταδίους τεσσαράκοντα σειομένην. Κατεβάλλετο μὲν τὸ ἐκτὸς τεῖχος καὶ οἱ πύργοι ὑπὸ τῶν τηλεβόλων, καὶ τὸ ἐντὸς ἅμα ἐτύπτετο. Ἠφίει δὲ τῆς ἡμέρας ὁ τηλέβολος λίθους ἑπτά, καὶ ἕτερον τῆς νυκτός, κομισάμενος τῆς ἡμέρας τὸ σημεῖον, ᾗ ἔδει αὐτὸν ἀφιέναι. Καὶ οὕτω τὴν ἀρχὴν ἔκπληξίς τε ἅμα καὶ δέος ἔσχε τοὺς Ἕλληνας. Οἱ δὲ νεήλυδες, καὶ ὁ ἄλλος στρατός, ἀπὸ τοῦ στρατοπέδου στεγάσματα πίλοις λευκοῖς τε καὶ ἐρυθροῖς παρασκευασάμενοι, ἀπὸ τοῦ στρατοπέδου ἐς τὸ τεῖχος φέροντες, καὶ ἐς τὴν B τάφρον τῆς πόλεως, καὶ τὸ ἐκτὸς τῆς τάφρου κατορύσσοντες, καὶ ὀπὰς ποιησάμενοι, ἔβαλλον τοὺς Ἕλληνας τηλεβόλοις, καὶ ἐτόξευον, οὔτε ὁρώμενοι, οὔτε ἄλλο ἀνήκεστον πάσχοντες ὁποιονοῦν πρὸς τῶν Ἑλλήνων. Οὐ γὰρ οἷά τε ἦν. Ὠρύσσετο μέντοι καὶ ὀρύγματα τῷ βασιλεῖ ὑπὸ γῆν φέροντα ἐς τὸ τεῖχος. Καὶ οἵ τε ὀρυκταὶ τοῦ βασιλέως πύργους καθίστασαν ἐπὶ ξύλων μετεώρους τέσσαρας, καὶ ἐπιπύργια, ὡς αὐτίκα πῦρ ἐνήσοντες ᾗ αὐτά. Οὐ μέντοι γε προεχώρησε τὰ ὀρύγματα. Οἱ γὰρ Ἕλληνες ὡς ᾔσθοντο τοὺς πολεμίους ὀρύσσοντας, ἔνθεν ὤρυσσον καὶ αὐτοί, καὶ προϊόντες εὗρον τοὺς βασιλέως ὀρυκτάς, καὶ ἐξέωσαν, πῦρ ἐνιέντες, καὶ ἐπεκράτησαν τῶν ὀρυγμάτων. Ἐπεποίητο μὲν καὶ πύργος ξύλινος ἐπιμήκης, καὶ κλίμακες ἐν αὐτῷ ὡς πλεῖ- C στοι ἐς τὸ ἄνω τοῦ πύργου, ὡς διὰ τούτων πειρασομένων τοῦ τείχους καὶ ὑπερβαλλομένων.

Ταῦτα μὲν οὖν κατ' ἤπειρον παρεσκεύαστο τῷ βασιλεῖ ἐς τὴν πολιορκίαν. Κατὰ δὲ τὴν θάλατταν, ὡς οὐκ ἠδύνατο παριέναι εἴσω ἐς τὸν λιμένα, ὥστε πανταχῇ τῇ πόλει προσβάλλειν, ἐδόκει αὐτῷ ἄνω κατὰ τοῦ Ζαγάνου στρατόπεδον ἀνελκύσαντα, ὑπερείδειν τὰ πλοῖα ἐς τὸν λιμένα. Καὶ ταύτῃ μὲν ἄνω διὰ τοῦ ὄρους διέζευξε τὰ πλοῖα, παρεσκευασμένα ἱστίοις τε καὶ κώποις, ἑλκόμενα ἐς τὸν αἰγιαλὸν τοῦ λιμένος. Διεβίβαζε δὲ πλοῖα ἐς τὰ ἑβδομήκοντα, πεντηκοντόρους τε καὶ τριηκοντόρους, καὶ οὕτω παρεσκευάζετο, ὡς τῇ ὑστεραίᾳ ἐπιπλευσούμενα ἐς τὸν λιμένα. Καὶ ταύτῃ κατὰ τὸν αἰγιαλὸν οἱ τοῦ βασιλέως παρασκευασάμενοι τηλεβόλοις διενοοῦντο D ἀμύνεσθαι, ἤν τις ἐπίῃ διακωλύσων τὰ πλοῖα καθέλκειν ἐς τὴν θάλασσαν. Ἕλληνες γάρ, ὡς ἑώρων τὰ πλοῖα ἕτοιμα κατὰ τὸν αἰγιαλὸν τοῦ λιμένος, πληρώσαντες πλοῖα ὅσα ἐπῆν αὐτοῖς, καὶ ἐπιόντες, κατακαῦσαι, ἢν δύνωνται, τὰ πλοῖα. Καὶ ἐπεί τε ἔδοξεν, ἐποίουν οὕτω, καὶ πληρώσαντες πλοῖα, καὶ ἐξοπλισάμενοι, ἐπῄεσαν ὡς κατακαύσοντες, ὥσπερ ἔχουσιν ἀνειλκυσμένα τὰ πλοῖα. Οἱ μέντοι Τοῦρκοι αἰσθανόμενοι αὐτοὺς ἐπιόντας, καὶ ἀφιέντες τοὺς τηλεβόλους, διέφθειραν τῶν πλοίων δύο τριηκοντόρους. Καὶ τὰ μὲν πλοῖα εὐθὺς κατεδύετο· οἱ δὲ ἄνδρες, ὅσοι μὴ ἠπίσταντο νήχοντες, εὐθὺς ἀπώλοντο. Τούτων δ' αὖ, ὅσοι ἐξένευσαν ἐς τὸν αἰγιαλόν, παρὰ τοὺς Τούρκους ἑάλωσαν. Καὶ οἱ Τοῦρκοι, ὡς ἡμέρα

A muri partem sternebat. Nam is globus mirum in modum magno impetu latus graviter omnia dissipabat. Bombardæ hujus tonitru tantum esse traditum est, ut finitima regio usque ad quadraginta stadia concuteretur. Murus externus, necnon turres bombardis disjiciebantur. Etiam internus murus bombardis arietabatur. Bombarda maxima interdiu septem ejaculabatur globos, noctu unum, qui diei signum erat: et indicabat ubinam eo ille globos torqueri oporteret. Et quidem primo terror injiciebatur Græcis maximus. At peregrini et reliquus exercitus parantes tegmenta et pluteos ex luto rubro et albo pro castris, subibant murum, et ingrediebantur fossam urbis, satis muniti et tecti iis tegmentis. Præterea perfodientes eum locum qui extra fossam erat, faciebant fora- B mina, ex quibus bombardarum globulis et sagittis graviter afflixere Græcos, cum interim ipsi nihil mali ab his paterentur, nec quoque videri possent. Nam ne nocere quidem Turcis Græci, etsi maxime voluissent, poterant. Rex quoque curavit effodi cuniculos, qui in urbem ferrent. Fossores, qui cuniculos agebant, excitarunt turres quatuor excelsas, quæ insistebant machinis ligneis, et alia propugnacula, ex quibus illico ignem jacularentur in hostem. Cuniculi tamen haud prosperum invenere

205 eventum. Nam Græci, ut sensere hostem cuniculos agere, fodiendo Turcis occurrerunt: eosque injecto igne expulere cuniculis, cuniculosque obtinuere. Turci parabant turrim ligneam C excelsam admodum. In suprema ejus parte ponebantur scalæ plurimæ, quasi isto propugnaculo freti, murum tentare et superare vellent.

Hæc quidem in continenti fiebant, si quo modo tandem urbis oppugnatio procederet. Quo pacto autem urbs illa mari oppugnari cœpta sit, nunc exponam. Cum non posset naves a mari appellere intra portum, ut urbs simul terra marique oppugnationem sustineret, statuit supra, juxta Zagani castra, navigia reflectere, ibique ea quasi munimentum contra portum collocare. Et hic quidem in superiore parte per montem navigia transportavit, quæ velis remisque instructa, in littus portus egit. In hunc modum naves transmisit septuaginta, nec non alias naves, quæ tribus et quæ quinque D impelluntur remis. Omnia sic erant ordinata, quasi in crastinum intra portum navigare vellent. In littore stabant milites parati propulsare hostes bombardis, si accederent, prohibituri deducere naves. Græci ubi animadverunt naves hostiles in littore portus stare, naves quotquot ad manus erant, militibus impleverunt, conantes accedere et regis naves incendere. Græci, ubi primum hæc sententia recepta est, id facere aggressi sunt. Implentes itaque navigia armatis profecti sunt, ut comburerent naves regis in portu stantes. Turci ut intellexerunt Græcos accedere, bombardas arripientes, naves Græcorum duas corruperunt, quæ continuo mergebantur. Viri qui natare nesciebant, a Turcis capti sunt. Turci ubi primum dies apparuit captivos ad urbis portas

adductos, in Græcorum conspectu mactarunt. Erant et apud Græcos quidam Turci, qui in vinculis asservabantur. Græci igitur hos in pinnas muri rapientes, e regione hostilium castrorum interemerunt. Et in hunc modum captivorum cædes compensata est. Naves regiæ, cum nemo esset qui eas prohiberet, navigarunt ad urbem. Quo cum appulissent, rex illico pontem fecit e regione continentis, quæ Ceramariorum appellatur. Is in urbem ferebat, et exstructus erat ex doliis, quorum semper duo conjungebantur et fortiter connectebantur. Per eum ex Zagani castris ad urbem iter erat. Et quidem in hunc modum contigit, ut urbs omni a parte obsidione artaretur. Copiæ quoque Græcorum subinde infirmiores reddebantur, cujus causa erat amplitudo. Ambitus enim hujus **206** urbis maximus est earum quæ apud nos sunt urbium. Continet enim in circuitu centum et undecim stadia. Cum autem milites undique per urbem distribuerentur, accidit ut minus munita foret, cum exercitus in hunc modum distraheretur. Jam quadraginta diebus murus bombardis fortiter quassatus erat. Ceciderant turres quatuor, necnon alia propugnacula, murique pars magna. Corruerant præterea turres majoris muri bombardis ictæ. Græci quidem primo et ipsi bombardas suas expediebant, easque in hostem dirigebant. Græcorum bombardæ emittebant globum, cujus pondus erat talentum cum dimidio. Harum unam opponebant Mechmetis bombardæ maximæ. Verum quando globum ejaculabatur, tantus edebatur sonus, ut mœnia moverentur, Græcisque plus detrimenti quam Turcis inferret. Quapropter parum efficiebant. Bombarda enim, quam habebant, maxima, ubi primum incensa est, dissiluit. Hinc irati contra bombardarium insurrexerunt, quasi muneribus ab Mechmete corruptum, eumque capitis anquirebant. Cum autem nullum satis manifestum signum quo crimen comprobaretur invenirent, crimine eum absolverunt, atque impunitum dimisere. Mœnia, quæ Turci bombardis straverant, noctu scalis quibusdam et doliis obstruentes, reficiebant summa celeritate. Interea cum hæc fierent, nuntiatur Mechmeti, duas naves onerarias ex Ægæo navigare Byzantium: una quidem, et quæ magnitudine præstabat, Januensium erat: altera vero erat regis Græcorum, commeatum apportans. Hæc ubi accepit rex, continuo triremes et alias naves militibus compleri jubet, quas misit contra hostiles naves, in propinquo existentes: quia satis secundo vento ferebantur in urbem. Regiæ naves et triremes pergunt quo jussæ erant. Primoque Græcam adoriuntur navem, quæ propemodum capta fuisset, ni Januensium navis reversa laboranti navi subsidio venisset: nam maximo impetu ruebat in regias triremes. Rex ex littore inclamabat suos, eosque jubendo et adhor-

A τάχιστα ἐγεγόνει, ἀπαγαγόντες τούτους ἐς τὰς πύλας τῆς πόλεως διέφθειραν. Ἕλληνες δὲ, ἦσαν δὴ παρ' αὐτοῖς Τούρκων τινὲς, οἳ ἑάλωσαν δέσμιοι, ἀπαγαγόντες καὶ οὗτοι τούτους, ἐς τὰς ἐπάλξεις ἐναντίον τοῦ στρατοπέδου, κατεχρήσαντο, ἴσα πρὸς ἴσα σφίσι διαχειριζόμενοι γίνεσθαι περὶ τοὺς αἰχμαλώτους. Τὰ μέντοι πλοῖα τοῦ βασιλέως, ὡς οὐδεὶς ἔτι διεκώλυε καθειλκυσμένα, ἀπέπλει ἐς τὴν πόλιν. Καὶ ἐνταῦθα αὐτίκα βασιλεὺς γέφυραν ἐποιεῖτο ἀπὸ τῆς καταντικρὺ ἠπείρου τῶν Κεραμαρείων καλουμένης χώρας ἐς τὴν πόλιν φέρουσαν, δυοῖν πίθοιν ξυλίνοιν ξυνηρμοσμένοιν καὶ ξυνδεδεμένοιν ἀλλήλοις ἰσχυρῶς, ὥστε διαβαίνειν τὰ στρατεύματα ἀπὸ τοῦ Ζαγάνου στρατοπέδου ἐπὶ τὴν πόλιν. Καὶ συνέβαινεν οὕτω ἁπανταχῇ πολιορκεῖσθαι τὴν πόλιν, καὶ τὰ
B τῆς πόλεως ταύτῃ πράγματα, καὶ Ἑλλήνων, ἀσθενῆ γίγνεσθαι, ἅτε γὰρ τῆς πόλεως ἐπὶ πολὺ διηκούσης. Ἡ γὰρ περίοδος τῆς πόλεως μεγίστη αὕτη τῶν ἐφ' ἡμῶν, καὶ ἐπὶ ἑκατὸν ἕνδεκά πη σταδίους γενομένη. διανεμομένων τῶν ἀνδρῶν τῆς πόλεως ἁπανταχῇ, οὐ πάνυ τοι ὀχυρὰ ἐγένετο. Καὶ ἐπὶ τεσσαράκοντα ἡμέρας τοῖς τηλεβόλοις ἔτυπτε τὸ τεῖχος ἰσχυρῶς, καὶ κατέβαλε μέγα μέρος πύργους τέσσαρας καὶ ἐπιπύργια, ὡσαύτως καὶ ἐς τὸ μέγα τεῖχος τούς τε πύργους κατέβαλεν. Οἱ δὲ Ἕλληνες τὴν ἀρχὴν μὲν καὶ οὗτοι, τους παρὰ σφίσι τηλεβόλους ἱδρυσάμενοι κατὰ τὸ τεῖχος, ἠφίεσαν, καὶ οὗτοι λίθον ἕλκοντα τρία ἡμιτάλαντα σταθμὸν, καὶ ἔβαλον ἐς τὸν τοῦ βασιλέως τηλέβολον. Ἀλλ' ἐσείετο μὲν τὰ τείχη, καὶ
C ἐβλάπτετο σφίσιν, οὐ μέντοι ἤνυον οὐδέν. Καὶ ὁ μὲν μείζων τηλέβολος διεῤῥήγνυτο αὐτίκα, ὅτε πρῶτον ἠφίετο. Καὶ τὸν τηλεβολιστὴν ἐναντίως εἶχον, ὡς διεφθαρμένον ὑπὸ βασιλέως, καὶ ἀπῆγον θανάτου. Οὐ μέντοι γε φανερὸν εἶχον σημεῖον ὡς κολάζειν, καὶ ἀπέλυσαν. Ἐς δὲ τὸ τεῖχος ὃ κατεβάλετο ὑπὸ τῶν βασιλέως τηλεβόλων, κλίμασί τισι καὶ πίθοις ξυλίνοις φραξάμενοι, ἠμύνοντο νυκτὸς ἐπιτελοῦντες ταῦτα διὰ σπουδῆς αὐτοί. Ἐν δὲ τῷ μεταξὺ χρόνῳ, ἐν ᾧ ταῦτα ἐγένετο, ἠγγέλλετο [**] τῷ βασιλεῖ, ὡς νῆες ἐπιπλέουσιν ἀπὸ τοῦ Αἰγαίου ἐπὶ τὸ Βυζάντιον, δύο φορτίδες, μία μὲν μείζων τῶν Ἰανυίων, ἡ δὲ ἑτέρα τοῦ Ἑλλήνων βασιλέως, σῖτον ἐπιφέρουσαι. Τοῦτο μὲν ὡς ἐπύθετο, τάχιστα ἐπλήρου τάς τε τριήρεις καὶ πλοῖα, καὶ ἔπεμπεν ἐπὶ τὰς ναῦς
D ἤδη ἐγγὺς οὔσας, καὶ ἐπιφερομένας πνεύματι ἱκανῷ ἐς τὴν πόλιν. Τὰ μὲν οὖν πλοῖα καὶ αἱ τριήρεις ἀνήγοντο ἐς τὰς ναῦς, καὶ ἐμβάλλουσι μὲν τῇ Ἑλληνικῇ νηῒ τὰ πρῶτα, καὶ παρὰ βραχὺ ἑάλω, εἰ μὴ ἡ Ἰανυίων ναῦς ἐπιστραφεῖσα ἤμυνεν αὐτῇ. Φέρουσα γὰρ ἐνέβαλεν ἐς τὰς τριήρεις. Καὶ ὁ βασιλεὺς ἀπὸ τοῦ αἰγιαλοῦ ἐπεβόα διακελευόμενος τοῖς ἑαυτοῦ, ἐσβαίνων ἐς τὴν θάλασσαν σὺν τῷ ἵππῳ. Αἱ μέντοι νῆες οὕτω διαφυγοῦσαι, κατέπλεον ἐς τὸν λιμένα. Ἐνταῦθα τιτρώσκεται ὁ τοῦ βασιλέως ναύαρχος Παντόγλης τὸν ὀφθαλμὸν ὑπὸ τῶν σφετέρων, ὡς αὐτὸς διεμαρτύρατο ἐς τὸν βασιλέα, καὶ εἰ μὴ

Notulæ marginales.

[**] *al.* ἐγίνετο, ἀγγέλλεται.

ἐτρώθη, εἷλεν ἂν τὰς ναῦς διισχυριζόμενος. Οὕτω μέντοι διέφυγεν, ὥστε κακόν τι μὴ παθεῖν ὑπὸ βασιλέως. Καὶ οὓς ἐν ὑποψίᾳ ἔσχε συλλαβὼν ὁ βασιλεὺς, καθεῖρξεν ὡς ἀπολέσων.

A tando quo magis accenderet, interdum equo ingrediebatur mare. Verum Græcorum naves inviolatæ optatum contigere portum. At in eo certamine vulneratur oculus regii navarchi, cui nomen erat Pantogles, a suis, ut ipse testatus est coram rege: et manifesto asseverabat, ni vulnere fuisset impeditus, se facile naves in ditionem potuisse accipere. Cum sic factum excusaret, supplicium quod minitabatur rex, evasit. Eos autem, quos suspectos habebat rex, capi et in vincula duci jubet, quasi expetiturus pœnas.

Ὡς μὲν οὖν ἱκανῶς ἤδη αὐτῷ τὸ τεῖχος κατεβέβλητο, ὥστε εἰσπεσόντας τοὺς νεήλυδας εἰσελθεῖν ἐς τὴν πόλιν, ἐκέλευσεν ἀνὰ τὸ στρατόπεδον ἁπανταχῆ πυρὰ καίειν τὰ νενομισμένα, καὶ τἄλλα ποιούμενος, ὡς τῇ ἐπιούσῃ τῆς ὑστεραίας τὴν προσβολὴν ποιησόμενος, καὶ τήν τε διαρπαγὴν, καὶ ἐξανδραποδισμὸν, ἀνεκήρυττεν ἐς τὰ στρατόπεδα. Λέγεται μὲν οὖν καὶ τόδε· ὡς τὸ τεῖχος ἐπεπτώκει ὑπὸ τῶν τηλεβόλων, ὁ Σκενδέρεω τοῦ Σινώπης ἄρχοντος παῖς, Ἰσμαήλης τοὔνομα, προσέφερε λόγους τοῖς Ἕλλησι περὶ σπονδῶν, λέγων τοιάδε· Ἄνδρες Ἕλληνες, ἐπὶ ξυροῦ ἀκμῆς ὑμῖν, ὡς ὁρᾶτε, τὰ πράγματα ἕστηκε. Τί οὐ πρέσβυν πέμπετε ὡς βασιλέα περὶ εἰρήνης; Ἢν γὰρ ἐμοὶ ἐθέλησε ἐπιτρέψαι, διαπράξομαι ὑμῖν σπονδὰς γενέσθαι παρὰ βασιλέως. Καὶ τὴν χάριν οὖν εὖ οἶδ' ὅτι καταθήσεσθε τῷ διαπραξαμένῳ ὑμῖν. Ἢν δὲ μὴ τοῦτο γένηται ὑμῖν, ἡ πόλις ἐξανδραποδεῖται, καὶ ἡμᾶς πασσυδεὶ βασιλεὺς διαφθερεῖ, καὶ γυναῖκας καὶ παῖδας ὑμῶν ἐξανδραποδιούμεθα, καὶ συμφορᾷ κατασχεθήσεσθε ἀνηκέστῳ. Ἀλλὰ πέμπετε ὡς τάχιστα ἄνδρα πιστὸν, ὡς ἂν ἐπὶ τὰς βασιλέως θύρας ἀγαγὼν, ἐγὼ διαπράξομαι ὑμῖν τὴν εἰρήνην. Ταῦτα ἔλεγε τοῖς Ἕλλησι βουλευομένοις. Ἐδόκει δὲ πεμπτέα εἶναι ἄγγελον, ὅστις ἂν πύθηται τῆς βασιλέως γνώμης περὶ σφᾶς ἧς ἐστι, καὶ οὕτω βουλεύσονται περὶ τοῦ συνοίσοντος σφίσιν, ὅτι εἴη ἄμεινον πειρωμένοις. Ἔπεμπον δὲ ἄνδρα οὐκ ἐπίσημον, ὡς ἀποπειρασόμενον τῆς βασιλέως γνώμης. Ἐπεὶ δὲ ἀφίκετο ἐς τὰς θύρας οὗτος, ἡγουμένου Ἰσμαήλεω, ἐκέλευε βασιλεὺς δέκα τελεῖν αὐτῷ μυριάδας τοῦ ἐνιαυτοῦ. Εἰ δὲ μὴ τοῦτο οἷοί τε ὦσι ποιεῖσθαι [1], οἴχεσθαι ἀπολιπόντας τὴν πόλιν, ἀποφερομένους τὰ σφέτερα αὐτῶν, ἕκαστος ὅποι ἂν βούλοιτο ἀπελθεῖν. Ταῦτα ὡς ἀνηνέχθη ἐς τοὺς Ἕλληνας, ἐβουλεύοντο μὲν, καὶ ἐδόκει ἀμύνεσθαι, ἀνακινδυνεύοντας μᾶλλον, ἢ οὕτω ἀμαχητὶ ἐκλιπόντας τὴν πόλιν, οἴχεσθαι ἀποπλέοντας. Ἐμοὶ μὲν οὖν δοκεῖ βασιλέα ταῦτα προτεῖναι, ἀποπειρώμενον τῆς Ἑλλήνων γνώμης. Καὶ τὰ ὀρύγματα μᾶλλον αὐτῶν ἄπρακτα γενόμενα, ἐπῆρε διαπειρᾶσθαι, ὅ τι γινώσκοιεν περὶ σφῶν οἱ Ἕλληνες, εἴτε ἐχυρὰ εἴη αὐτοῖς τὰ πράγματα. Οἱ μὲν οὖν Ἕλληνες ἐς τοσοῦτον ἐξεφέροντο, ἐς ὅσον μοι δεδήλωται,

Murus cum jam satis esset disjectus, peregrinique **207** facile penetrarent in urbem, jussit ignes solitos undique per castra fieri. Cætera quoque ita instruebat, quasi qui tertio ab eo die vi irrupturus esset in urbem. Misso itaque præcone in castris pronuntiat se urbis prædam et mancipia militibus concessurum. Interea cum hæc parabantur, et murus bombardarum impetu jam dirutus esset, Scenderis, qui Sinopem regebat, filius, nomine
B Ismael, ad Græcos abiit, et cum eis in hunc modum orationem habuit (conabatur enim Græcos ad fœdera sancienda cum rege perpellere): Res vestræ, viri Græci, in summo discrimine nunc versantur. Quare non mittitis legatum ad regem petitum pacem? Si mihi vultis negotium istud committere, facile eo inclinabo regis animum ut vobiscum fœdus feriat. Nam non dubito, quin gratiam maximam sitis relaturi ei qui illud effecerit. Et ni quamprimum fœdus intervenerit, urbs vestra fœdissime diripietur, et vos ad internecionem omnes miserabilem in modum peribitis. Uxores et liberi vestri in mancipiorum numerum referentur, et in calamitatem devolvemini intolerandam. Mittite igitur, mora omnis absit, legatum
C ad regem, et pacem vobis conficiam. Hæc locutus est Ismael Græcis. Deinde consilia in unum conferentibus, visum est ut legatus abiret ad Mechmetem, tentaturus sententiam regis, quam super Græcis jam mente concepisset. Is autem qui ad regem legatus ire jussus erat, haud erat vir admodum illustris et claro genere natus. Quem, cum venisset ad januas regis, opera Ismaelis, rex jussit renuntiare Græcis, ut tributi nomine quotannis decem myriades aureorum numerent. Sin autem conditio hæc ipsis impossibilis visa fuerit, abeant relinquentes urbem singuli cum bonis suis quocumque voluerint. Sententia Mechmetis ut proposita est Græcis, ad consultationem vertuntur.
D Tandem multis ultro citroque dictis, ea sententia vicit, cujus tenor erat: magis repugnandum esse hosti, quamvis ingens discrimen se ostenderet, quam ignaviam imbellem sequi et nullo commisso prælio abnavigare, deserentes urbem. Ego existimo legatum Græcorum cum hujusmodi responso ab Mechmete ad Græcos dimissum, ut eorum animos tentaret. Nam cum fossas eorum cerneret usque fieri ad repugnandum inhabiles, conabatur explorare, quænam Græcorum in præsenti discrimine esset sententia: præterea num res eorum adhuc aliquid roboris sive firmitatis haberent. At Græci in hunc modum quem diximus, se gerebant.

Βασιλεὺς δὲ, ὡς αὐτῷ τὰ ἐς τὴν προσβολὴν παρ-

Rex, cum omnia ad oppugnationem satis in-

Notulæ marginales.

[1] *In ora*, ποιῆσαι.

structa et parata forent, convocans peregrinos, eos sic allocutus est : Viri peregrini, meique **208** filii, qui semper rem præclare geritis, quocunque belli tempestatem vertero, in vobis certo situm est, ut urbs illa occupetur. Scitis, cum sententiam vos interrogarem, quod respondistis urbem captu esse facilem, si saltem muri sternerentur. Circumductos igitur vos interrogavi, si satis jam muri dissipati videantur. Tantum igitur muri, quantum satis apparebat vobis, bombardarum impetu corruerat. Nunc itaque cum tempus postulet, ut oppugnationem urbis occipiamus, hæc vobis proponere volui. Vos qui ubique cum apud me, tum apud majores nostros semper plurimum laudis et gloriæ rebus fortiter gestis invenistis, rogo Græcorum regnum parare velitis. Haud vos præterit, quot nobis in Europa Asiaque præfecturæ sint. Harum et pulcherrimam et optimam ei dabo, qui primus in supremum murum evaserit, eumdemque pro dignitate honorare non cessabo. Hanc autem ei gratiam referam, ut a me accipiat principatum opulentum : et sedulo annitar, ut plurimum ab nostri generis hominibus honoretur et celebretur. Porro si rescivero, dum oppugnatio fervet, aliquem in tentoriis manere et muri oppugnationem refugere, is profecto, etsi instar volucris alas haberet, nunquam nostras, quominus supplicium det, effugiet manus. Ite igitur, pugnam istam et pulcherrimam et opulentissimam capessite. Nam manent vos, quorum potiemini, in urbe ista mancipia plurima et pretiosa, mulieres et liberi, divitiæque plurimæ. Hæc dicentem decuriones et manipulorum ductores, qui ascensum muri, qua parte irrupturi erant, dejici bombardis jusserant, regem bono animo esse jubent, ut qui in urbem citra omnem tergiversationem sint procursuri. Petebant autem ut rex ipsis hanc gratiam rependeret. In vincula duci præceperat rex viros, quos suspicabatur victoriæ navalis impediendæ gratia gubernatoris oculum vulnerasse. Hos vinculis eximi et impunitos dimitti flagitabant. Rex peregrinorum preces haud est aversatus ; verum ut iis rem gratam faceret, captivos carcere emisit. Interea cum jam tempus, quo oppugnationem auspicaturus erat, instaret, per castra edici jubet, se in crastinum matutino tempore oppugnaturum urbem. Pronuntiat munera et dona ei qui in ista oppugnatione se optime gesserit ; illi autem qui se prælio subtraxerit, capitale supplicium præmium fore edicit. Zichides in castra progressi, in memoriam redigebant Turcis gloriam, qui hactenus claruissent. Præterea dicebant, heroa iis qui in præliis occumberent, sempiternam polliceri beatitudinem. Commemorabant et alia, ut genus illa assolet. Græci virum **209** Januensem (38), qui

A εσκεύαστο, συγκαλέσας τοὺς νεήλυδας, ἔλεγε τοιάδε· Ἄνδρες νεήλυδες, καὶ ἐμοὶ παῖδες, τὰ κάλλιστα ἀεὶ ὅποι ἂν στρατεύωμαι ἀριστεύοντες, ἐφ' ὑμῖν ἤδη ἐστὶν ἁλῶναι τήνδε τὴν πόλιν· ἴστε δὲ καὶ τόδε· ὁπότε ἐπηρόμην ὑμᾶς, ἐφάσκετε ἁλώσιμον εἶναι τὴν πόλιν, εἰ μόνον τὰ τείχη ὑμῖν καταβάλοιμι. Περιάγων δὲ ὑμᾶς, ἐπηρόμην, εἰ ἱκανῶς καταβέβληται ἤδη τοῦ τείχους. καὶ ἐς ὅσον ὑμῖν ἱκανῶς ἔχειν ἔδοξε, κατεβάλλετο. Νῦν δὲ ἐπειδὴ ὥρα ἐστὶ τὴν προσβολὴν ποιεῖσθαι, τάδε προτίθεμαι. Ὑμεῖς ἁπανταχῇ δόξαν παρὰ τοῖς προγόνοις, καὶ ἐμοὶ εὔκλεῆ ἀνελόμενοι, συγκατεργάζεσθε τὴν βασιλείαν ἐμοί. Ἴστε δὴ οὖν ὅσα ὑπάρχια [95], ἔν τε τῇ Ἀσίᾳ B καὶ ἐν τῇ Εὐρώπῃ τυγχάνουσιν ὄντα, τούτων τὴν βελτίω δώσω τῷ πρώτῳ ἀναβάντι ἐπὶ τὸ διάφραγμα. Τιμήσω δὲ τούτων οἷα εἰκὸς, καὶ ἀμείψομαι, ἀρχὴν παρεχόμενος εὐδαίμονα, καὶ ἀποδείξω μακαριζόμενον ὑπὸ τῶν τοῦ ἡμετέρου γένους ἀνθρώπων. Ὃν δ' ἂν αἴσθωμαι ἐν σκηναῖς ἀναστρεφόμενον, καὶ μὴ μαχόμενον ἐς τὸ τεῖχος, οὐδ' ἂν εἰ πετόμενος κατὰ τὰ πτηνὰ ἀποδραίη, ἱκανῶς ἔσται αὐτῷ ἀποφυγεῖν, μὴ τὰ ἔσχατα παθόντι ἀποθανεῖν. Ἴτε δὴ οὖν ἐπὶ τὸν ἀγῶνα τοῦτον, κάλλιστόν τε καὶ ὀλβιώτατον. Ἀνδράποδά τε γὰρ ἔσται ὑμῖν πολλοῦ ἄξια καὶ γυναῖκες, καὶ παῖδες, καὶ πλοῦτος ἐν τῇ πόλει πολύς. Ταῦτα εἰπόντι τῷ βασιλεῖ, οἱ δεκαδάρχαι καὶ λοχαγοὶ οἱ καὶ πρότερον, ὡς ἐπεδείκνυτο τὸ τεῖχος αὐτοῖς ὁ βασιλεὺς περιάγων, εἰ ἱκανῶς ἔχει εἰσπεσεῖσθαι [96] C ἔσω ἐς τὴν πόλιν, καὶ ἐκέλευον καταβάλλειν, ἐς ὃ ἐδόκει αὐτοῖς ἱκανῶς ἔχειν. Καὶ τότε δὴ θαῤῥεῖν τε αὐτὸν ἐκέλευον, ὡς ἐς τὴν πόλιν ἀμεταστρεπτὶ ἐσπεσοῦνται. Ἠτοῦντο δ' αὐτὸν χάριν θέσθαι σφίσι τοὺς ἄνδρας οὓς συνέλαβε διὰ τὸν ναύαρχον, ὅτι ἐν ὑπόπτῳ ἦσαν, ὡς ἔτρωσαν αὐτὸν ἐς τὸν ὀφθαλμὸν, χαρίσαιτο αὐτοῖς. Ὁ δὲ ἐπύθετο, καὶ ἀπέλυσε τοὺς ἄνδρας, χαρισάμενος τοῖς νεήλυσι. Μετὰ δὲ ταῦτα, ὡς ἐδόκει αὐτῷ προσβαλεῖν [97], ἔπεμπεν ἐς τὸ στρατόπεδον, περιαγγέλλων, ὡς ἕωθεν ἔσοιτο ἡ προσβολὴ, καὶ προηγόρευε δῶρα τῷ ἀριστεύοντι, τῷ μὴ μαχομένῳ δὲ θάνατος ἐπέκειτο ζημία. Καὶ Ζύχιδες δὴ ἐς τὰ στρατόπεδα περιιόντες, ὑπεμίμνησκον τὴν νενομισμένην σφίσιν ἐπὶ τῇ D τελευτῇ δόξαν, ὡς τοῖς τε μαχομένοις ὁ ἥρως ἐπαγγέλλεται εὐδαιμονίαν τοῖς τετελευτηκόσι, καὶ ἄλλα οἷα δὴ νομίζεται παρ' αὐτοῖς. Οἱ μὲν οὖν Ἕλληνες, ἄνδρα Ἰανύϊον ἀφικόμενον ἐς τιμωρίαν σφίσι σὺν νηΐ τε μεγίστῃ, καὶ ὁπλίταις ὡς τριακοσίοις, ἐκέλευον ταύτῃ ἑστηκότα, ᾗ βασιλεὺς καὶ οἱ νεήλυδες ἔμελλον ἐπεισπεσόντες βιάζεσθαι, ὡς ἐνταῦθα σὺν τοῖς ὁπλίταις αὐτοῦ παρασκευάζοιτο ἀμύνεσθαι. Καὶ αὐτὸς τε ἅμα βασιλεὺς Ἑλλήνων οὐ πολλῷ διίστατο σὺν τοῖς ἀμφ' αὐτὸν, ὥστε ἐπαμύνειν. Καὶ καρδινάλιος ὁ Ἰσίδωρος Σαρματίας, οὗ πρότερον ἐμνήσθην, παρὼν τότε τοῖς Ἕλλησιν ἐτιμώρει πολεμουμένοις. Παρεγένετο γὰρ ὡς ξύνοδόν τε ποιη-

Notulæ marginales.

(38) Joannem Justinianum Longum.

[95] ὑπάρχεια. *R. ut in c.* [96] *In uno*, ἐσπεσεῖσθαι. [97] *In uno*, προσβάλλειν.

σόμενος, καὶ διαλλάξων τοὺς Ἕλληνας τῷ Ῥωμαίων ἀρχιερεῖ. Ταῦτα μὲν οὖν ὀλίγῳ πρότερον αὐτῷ ἐπεποίητο, καὶ οἱ Ἕλληνες ὀψὲ γοῦν ἐς διαλλαγὴν ἀφίκοντο τοῖς Ῥωμαίοις.

A auxilio venerat cum nave maxima et trecentis armatis, eo loci cum suis consistere jubent, ubi rex et peregrini irruptionem facturi erant. Ibi stantem cum suis armatis vim hostilem amoliri volebant. Haud procul aberat rex Græcorum cum suis ut quam fortissime hostes propulsaret. Etiam cardinalis Isidorus, Sarmatarum antistes, cujus ante meminimus, Græcis, penes quos ea tempestate erat, auxilio fuit. Aderat enim ut synodum congregaret, et Romano pontifici Græcos reconciliaret. Hæc quidem paulo ante confecerat. At Græcis illa cum Romanis reconciliatio nimis sera exstitit.

Βασιλεὺς δὲ, ὡς ἐδόκει ὥρα εἶναι προσβάλλειν ἕωθεν, Ἄρεος δ' ἦν ἡμέρα, τά τε κύμβαλα ἐσημαίνετο, καὶ οἱ αὐληταὶ καὶ οἱ σαλπιγκταὶ ἐσήμαινον, ἕωθεν προσέβαλε, καὶ ἁπανταχῇ τῆς πόλεως καθίσταντο ἐς μάχην οἱ βάρβαροι, καὶ προσβαλόντες ἐμάχοντο ἰσχυρῶς. Κατὰ μὲν τὸ ἐς λιμένα τεῖχος ἠμύνοντο οἱ Ἕλληνες κράτιστα, καὶ ἐξεώσαντο τοὺς Τούρκους, καί ποι κατὰ τὰς κλίμακας ἀναβάντων, κεφαλὰς ἀπηνέγκαντο κρατύνοντες τὰ τείχη· ᾗ δ' αὐτὸς προσέβαλε βασιλεὺς, οἱ νεήλυδες ἐπεισπεσόντες, ἐβιάζοντο τοὺς ὁπλίτας τῶν Ἰανυΐων, καὶ ὁ Λόγγος αὐτὸς τιτρώσκεται τηλεβολίσκῳ ἐς τὴν χεῖρα, καί τινες ἄλλοι τῶν ὁπλιτῶν ἐπετιτρώσκοντο [**], καὶ ἐκλιπόντες τὴν χώραν ᾗ ἐστήκεσαν, αὐτίκα βιαζόμενοι εἰσέπιπτον, καὶ τούς τε ὁπλίτας τῶν Ἰανυΐων ἐτρέψαντο, καὶ ἐπικείμενοι, ἐφόνευον. Ὁ μὲν οὖν Λόγγος ἀπεχώρει, εἵποντο αὐτῷ οἱ ὁπλῖται, ἐπιόντων σφίσι τῶν νεηλύδων. Καὶ ὁ βασιλεὺς Ἑλλήνων, ὡς ᾔσθετο ἐκλιπόντας τὴν χώραν αὐτοὺς καὶ ἐκδιδόντας, ἀνέδραμε μὲν αὐτίκα, καὶ ἤρετο τὸν Λόγγον εἴ ποι πορεύοιτο; τοῦ δ' αὖ φαμένου, ὡς ταύτῃ Θεὸς ὑφηγεῖται τοῖς Τούρκοις, αὐτὸς δ' ὁ βασιλεὺς πρὸς Κανταχουζηνὸν καί τινας ὀλίγους ἀμφ' αὐτὸν ὄντας τραπόμενος ἔλεγεν· Ἴωμεν, ἄνδρες, ἐπὶ τοὺς βαρβάρους τούσδε. Αὐτός τε ὁ Κανταχουζηνὸς ἀνὴρ γενόμενος ἀγαθὸς ἐτελεύτησε. Καὶ αὐτὸς ἐτράπετο, καὶ ἐπιόντες, καὶ διώκοντες, ἔτρωσαν βασιλέα Κωνσταντῖνον ἐς τὸν ὦμον, καὶ ἐτελεύτησεν. Οἱ δὲ ἄλλοι Ἑλλήνων, ὡς εἶδον τοὺς νεήλυδας ἐπὶ τὸ μέγα τεῖχος δραμόντας, καὶ ἄνωθεν βάλλοντας τοξεύμασί τε καὶ λίθοις, καὶ τοὺς ἀμφὶ τὸν Λόγγον φεύγοντας, ἐπικειμένων τῶν νεηλύδων ἐτράποντο ἐς φυγὴν, ἐκτός [**] τις ἕκαστος προσκαταβάλλειν βουλόμενος ὥστε σώζεσθαι. Ὡς δὲ ἐς τὴν πύλην ἀφίκοντο τὴν τοῦ Ῥωμανοῦ καλουμένην, κατασχεθέντες ὑπ' ἀλλήλων αὐτοῦ ταύτῃ ἔκειντο, καὶ ἐπιόντες αὖθις, ἔπιπτον ἐς αὐτοὺς καὶ οὕτως ἐπαναβαίνοντες, σπουδῇ ἐπειγομένους διαβαίνειν, σωρὸν μέγιστον ζῶντες κατὰ τὴν πύλην ἐπεποίηντο, ὥστε μηδενὶ βάσιμα εἶναι ἐντεῦθεν. Καὶ οὗτοι μὲν οὕτως ὡς πλεῖστοι ἐν οὐδενὶ λόγῳ ἀπώλοντο, ἐπειγόμενοι φθῆναι ἐς ἀλλήλους, ἔπιπτον ἐς ἐκεῖνο τὸ θέαμα, καὶ τὰς πύλας κεκλεῖσθαι σώμασι περιιόντων ἐπὶ τῶν Ἑλλήνων· οἱ δὲ νεήλυδες ὑπερβάντες τὸ μέγα τεῖχος (κατέῤῥιπτον γάρ τοι καὶ αὐτοῦ μέγα μέρος ὑπὸ τοῦ τηλεβόλου) εἰσεχέοντο ταύτῃ ἐς τὴν πόλιν,

Rex Mechmetes, cum tempus jam advenisset (erat autem Martis (59) dies) ut oppugnationem universis copiis aggrederetur, cymbala, cornua tubasque canere jubet, signumque occipiendæ oppugnationis dedit; et urbem summo mane fortiter oppugnabant, irruentesque in urbem præliabantur magna virtute. B In eo muro qui portum spectat, Græci fortissime resistebant, Turcosque magnanimiter expellebant. Etiam capita quorumdam, qui scalis admotis murum superare conabantur, amputata de muro devolvebantur, cum Græci summa vi mœnia defensarent. Ea parte qua rex cum peregrinorum manu irruptionem fecit, Januenses armati vi submoti sunt. Longus horum dux vulneratus est manum, ictus bombardæ globulo. Reliqui armati haud mansere a vulneribus intacti. Deserentes igitur locum quem occupaverant, Januenses in fugam vertuntur, quos fugientes cædebant Turci. Longus dux cedebat: cum sequebantur armati, quos hostili animo insequebantur Turci. Rex Græcorum ut accepit Januenses cessisse loco, quem C defendendum susceperant, et fugam inire, accurrens citato gradu, Longum percunctatur, quonam abiret? Cui Longus respondit, ea qua Turcis Deus ipse iter aperit. Verum rex Græcorum ad Cantacuzenum et alios paucos conversus, dixit: Eamus, o viri, forti animo contra Barbaros istos. Cantacuzenus, cum fuisset vir optimus, in eo prælio mortem oppetiit. At rex Græcorum Constantinus in fugam conjectus est, hostesque continuo insequentes ejus humerum vulnerarunt: atque mortuus est. Reliqui Græci ubi conspicati sunt peregrinos ad magnum murum cursitare, missilia et sagittas et lapides de supernis torquere, præterea Longum cum suis armatis in fugam D effundi, et insequi fortiter peregrinos, nec ipsi dubitarunt fugam arripere, cum singuli extra murum se jactare cuperent, ut evaderent hostium manus. Cum fuga **210** celeri essent delati ad Romani nuncupatam portam, impediti affluente undique hominum turba, humi cadebant. Deinde alii accedentes per jacentes incedebant. In hunc modum ascendentes in eos qui ceciderant, studio transeundi magnum fecerunt acervum hominum, adeo ut nullus ea elabi posset. At sic nullo respectu habito, periere plurimi, cum alius alium fuga

Notulæ marginales.

(59) Quarto Kalend. Julii 1453, die Martis, capta Constantinopolis, quinquagesimo quarto die obsidionis. Aliter Sabell. lib. vi, Enn. 10, qui factum ait 1452.

[**] ἐπιτρ. [**] αὐτός.

prævenire festinaret, et in miserabile hoc venie bant spectaculum. Portæ quoque claudebantur oppletæ corporibus Græcorum, cum per eas exitum quærerent vadentes. Peregrini muro magno superato (nam et hujus partem bombarda maxima diruerat), ea ruebant in urbem, quam diripiebant, euntes qua cuique liberum erat, nemine prohibente. Græci autem, ubi primum fama captam esse urbem volabat, fuga ferebantur in portum ad Venetorum et Januensium naves. Plurimi naves cum summa celeritate ingressi intercidebant, navibus alto mersis. Eaque contingere videbantur quæ contingere solent in ejusmodi turbis, cum omnes nullo ornatu nulloque ordine susque deque currerent, ut semetipsos servarent tutos ab imminenti periculo. Et hi quidem Turcorum manus evitarunt. At urbis janitores ignorantia et inscitia infelice usi, cum cernerent Græcos conversos in fugam, ad naves properare, et impetu in eos qui salutem consequerentur ruere, putabant, si eos clauderent intra urbem, fore ut cogerentur redire et redintegrare prælium cum hoste: id consilii suggerebat oraculum quoddam in urbe decantatum, fore videlicet ut cum hostes venissent usque ad civitatis locum Tauri dictum, et oppidanos persequerentur, oppidanos tum conversos, necessitate sic urgente, hostem expulsuros, urbemque fortiter retenturos. Huic oraculo arbitror fidem accommodantes janitores, claves de muro extra urbem jactasse. Cum autem turba magna virorum et mulierum huc confluеret, tandem contendebant ad maximum urbis templum Sanctæ Sophiæ dictum. Huc congregabantur viri pariter et mulieres liberique. Nec multo post capti sunt a Turcis citra prælium, plurimique viri intra templum a Turcis trucidati sunt. Reliqui Græci per urbem fuga dissipati, quo se verterent, ut effugerent præsens discrimen, nesciebant. Haud multo post quidam eorum pecorum more trucidati, quidam capti sunt. Plurimi Græci cum forent viri boni, fortiter ciebant prælium, eligentes potius pro patria mori quam videre uxores et liberos prædam fore hostium. Theophilus exortus Palæologorum genere fortiter dimicans in **211** ea pugna occubuit. Palæologorum socii pater et filii ejus, manus conserentes magno animo, cæsi sunt in eo prælio. Complures Græci alii, qui latera regis stipabant, occisi sunt, nequaquam sustinentes videre patriam in servitutem hostium redactam: per universam urbem plena omnia erant cædentibus et cæsis, fugientibus et persequentibus. Notaræ regis præfecto et Orchani Musulmanis nepoti, ut ipsi Græci indicarunt, hæc acciderunt. Cum audivissent captam esse urbem, accurrerunt ad turrim quamdam urbis, quasi hic deliberaturi, an omnes fuga sibi consulere deberent. Cum in hanc turrim advenissent, Orchanes obsitus pannis

A καὶ διήρπαζον τὴν πόλιν τραπόμενοι ὅποι ἑκάστῳ
προχωροίη. Οἱ δὲ Ἕλληνες πρῶτον μὲν, ὡς ἡ φήμη
διέδραμεν, ὡς ἑάλω ἡ πόλις, οἱ μὲν φυγῇ ὥρμηντο
ἐπὶ τὸν λιμένα ἐς τὰς ναῦς τῶν Οὐενετῶν καὶ Ἰα-
νυΐων, καὶ πολλοὶ ἐς τὰ πλοιάρια ἐσβάλλοντες
σπουδῇ καὶ ἀκόσμως ἀπώλοντο, καταδυομένων τῶν
πλοιαρίων. Καὶ ἐγίγνετο οἷα δὴ γίγνεσθαι εἰώθει ἐν
τοῖς τοιούτοις θορύβοις, ἀτάκτως χωρούντων ἑκά-
στων ἐς τὸ διασώζεσθαι ἐν οὐδενὶ κόσμῳ. Καὶ οὗτοι
μὲν ἔφθησαν ἀποφυγόντες τοὺς Τούρκους· οἱ δὲ
πυλωροὶ τῆς πόλεως, ἀγνωμοσύνῃ κακοδαίμονι χρη-
σάμενοι, ὡς ἑώρων τοὺς Ἕλληνας ἐπὶ τὰς ναῦς
τραπομένους, φυγῇ ὡρμημένους σώζεσθαι ἐς τὰς
ναῦς, οἰόμενοι, ὡς εἰ ἐπικλείσαιεν ἐς τὰς θύρας,
ἀναγκασθοῖεν οἱ Ἕλληνες ἐπιστρέφοντες [1] ἀμύνε-
B σθαι, καὶ κατά τινα χρησμὸν ᾀδόμενον ἐν τῇ πόλει,
ὡς τοὺς πολεμίους ἄχρι τοῦ Ταύρου χώρου τῆς πό-
λεως ἐπιγενομένων καὶ ἐπικειμένων, τοὺς ἐν τῇ
πόλει συστραφέντας ἀνάγκῃ, ἀμυνομένους, ἐκβα-
λεῖν τοὺς πολεμίους, καὶ αὐτοὺς ἴσχειν τὴν πόλιν.
Ἐν ταύτῃ οἶμαι τιθέμενοι τῇ δόξῃ, τὰς κλεῖς ἄνω
ἀπὸ τοῦ τείχους ἔξω ἀπέῤῥιψαν. Οἱ δὲ ἄνδρες τε
καὶ γυναῖκες, πλῆθος πολὺ γενόμενοι, ἐνταῦθα ἐπιῤ-
ῥεόντων αἰεὶ συχνῶν, ἐτράποντο ἐπὶ τοῦ μεγίστου
νεὼ τῆς πόλεως, τῆς ἁγίας Σοφίας καλουμένης,
καὶ ἐνταῦθα συνελέγοντο καὶ ἄνδρες, καὶ γυναῖκες,
καὶ παῖδες. Οὐ πολλῷ μέντοι ὕστερον ἑάλωσαν ὑπὸ
τῶν Τούρκων ἀμαχητὶ, καὶ ἀνδρῶν οὐκ ὀλίγων [2]
ἐντὸς τοῦ νεὼ διεφθάρησαν ὑπὸ Τούρκων. Ἄλλοι δ'
C αὖ τῶν Ἑλλήνων ἄλλῃ τῆς πόλεως τραπόμενοι,
ἐν ἀπορίᾳ τε εἴχοντο, καὶ οὐ πολλῷ ὕστερον οἱ μὲν
ἀπώλοντο, οἱ δὲ καὶ ἡλίσκοντο. Καὶ πολλοὶ τῶν
Ἑλλήνων ἄνδρες γενόμενοι ἀγαθοὶ, ἐμαχέσαντο καὶ
ἀπέθανον πρὸς τῆς πατρίδος, ὥστε μὴ ἐπιδεῖν τὰς
γυναῖκας αὐτῶν, καὶ τοὺς παῖδας [3], εἰς ἀνδραπο-
δισμὸν γινομένας. Ὅ τε καὶ Θεόφιλος τοῦ Παλαιο-
λόγων γένους ταύτῃ ἐτελεύτησεν, ἀνδρικῶς ἀγωνι-
σάμενος θανάτου ἕνεκα, καὶ τῶν Παλαιολόγων οἱ
μετοχιταῖοι, ὅ τε πατὴρ καὶ οἱ παῖδες αὐτοῦ μαχό-
μενοι, ἀπώλοντο. Καὶ συχνοὶ τῶν ἀμφὶ βασιλέα Ἑλ-
λήνων εὖ γεγονότες ἀπέθανον, μὴ ἀνεχόμενοι ἐπι-
δεῖν σφίσι τὴν πατρίδα δεδουλωμένην. Ἦν τε τὰ
τῆς πόλεως ἁπανταχῇ πλέω ἀπολλύντων καὶ ἀπολ-
λυμένων, καὶ διωκόντων τε καὶ φευγόντων. Καὶ
D ἀμφὶ τὸν Νοταρᾶν τοῦ βασιλέως ἁρμοστὴν, καὶ Ὀρ-
χάνην τὸν Μουσουλμάνεω υἱιδοῦν, ὡς αὐτοὶ ἔλεγον
Ἕλληνες, τοιόνδε ἐγένετο. Ὡς γὰρ ἐπυθάνοντο ἑα-
λωκέναι τὴν πόλιν, ἐπέδρασαν ἐπὶ πύργον τινὰ τῆς
πόλεως, ὡς ἐνταῦθα βουλευσόμενοι, ὅτι ἅπαν σφᾶς
δέοι τραπέσθαι. Καὶ ἐνταῦθα γενόμενοι, Ὀρχάνης
μὲν ῥάκια ἀμφιεσάμενος Ναζηραίου τινὸς, ἔβαλεν
ἑαυτὸν κατὰ τοῦ πύργου, καὶ ἀπέθανεν· οἱ δὲ ἀμφὶ
τὸν Νοταρᾶν πολιορκηθέντες ἑάλωσαν περὶ πλήθου-
σαν ἀγορὰν, αὐτός τε ἅμα καὶ οἱ παῖδες αὐτοῦ. Οἱ
μὲν οὖν νεήλυδες, αὐτίκα τὸ στρατόπεδον τοῦ βασι-
λέως ἐνέπλησαν καὶ γυναικῶν τε ἅμα, καὶ παίδων

Notulæ marginales.

[1] ἐπιστραφέντες. *R. ut in c.* [2] ὀλίγοι. [3] τὰ τέκνα. *R. ut in c.*

A τῶν περιφανεστάτων Ἑλλήνων, καὶ ὄλβον πολὺν ἐπιφερόμενοι [4] μέγα εὐδαίμονες ἐγένοντο [5]. Καὶ ἦν ἰδεῖν τὸ στρατόπεδον ἁπανταχῇ πλέον ἀνδρῶν τε καὶ γυναικῶν, ἀλλήλους ἐπιβοωμένων, καὶ παίδων ἐκπεπληγμένων ταύτῃ τῇ συμφορᾷ. Καὶ χρυσὸς μὲν πολὺς, καὶ ἄργυρος ἐφορεῖτο τῆς πόλεως ἐς τὸ στρατόπεδον. Καὶ λίθων εὐπορία ἦν, καὶ ἐσθήτων παντοδαπῶν πλέως ἡ χώρα. Ὥστε μιᾷ ἡμέρᾳ μέγα δὴ ὄλβιον γενέσθαι τοῦτο τὸ στρατόπεδον ἀπό τε ἀνδρῶν περιφανῶν, καὶ πλούτου καὶ τῆς ἄλλης εὐδαιμονίας, ὥστε πολλοὺς μὲν οὐκ ἔχειν ὅ τι χρήσαιντο τῶν νεηλύδων τῇ παρούσῃ εὐδαιμονίᾳ. Καὶ λίθους μὲν ἐξωνησάμενοι ὀλίγης τιμῆς, ἅτε μὴ εἰδότων τῶν νεηλύδων, ὁπόσου αὐτὰ δέοι ἀποδόσθαι [6], μέγα ὄλβιοι ἐγένοντο. Καὶ χρυσὸν ἔστιν ᾗ ἀντὶ χαλκοῦ φαίνονται ἀποδόμενοι [7] οἱ νεήλυδες. B Ἐνταῦθα ἑάλω καὶ Ἰσίδωρος καρδινάλις Σαβοίων [8], καὶ ὡς ἤχθη ἐς Γαλατίαν [9] ἀπεδόθη, καὶ ἐσβὰς ἐς ναῦν, ἀπέδρα ἐπὶ τὴν Πελοπόννησον. Εἰ μὲν οὖν αὐτὸν ἔγνω βασιλεὺς, ὡς εἴη καρδινάλιος Ἰσίδωρος, ἀνεῖλέ τε αὐτὸν, καὶ οὐκ ἀνίει διαφυγεῖν· νῦν δὲ οἰόμενος αὐτὸν τεθνάναι, οὐκ ἐποιεῖτο λόγον οὐδένα. Τοῦ μέντοι βασιλέως Ἑλλήνων τὴν κεφαλὴν τῶν νεηλύδων τις μετὰ ταῦτα παρὰ βασιλέα ἐνεγκάμενος, δῶρά τε ἔλαβε, καὶ ἀρχῇ ἐδωρήθη [10]. Ὅτῳ δὲ τρόπῳ ἀποθάνοι, οὐδεὶς ᾔσθετο τῶν νεηλύδων φράσαι. Κατὰ γὰρ τὴν πόλιν σὺν πολλοῖς ἄλλοις αὐτοῦ ὡς ὁ τυχὼν ἐτελεύτησε, βασιλεύσας ἔτη τρία καὶ μῆνας τρεῖς. Ἑάλωσαν δὲ καὶ Οὐενετῶν ἄνδρες ἐπιφανεῖς, οἳ αὐτοῦ τε παρῆσαν μετιόντες C ἐμπορίαν, καὶ ἄλλοι συχνοὶ, οἳ σὺν ταῖς τριήρεσιν ἔτυχον ὁρμισάμενοι. Κατέσχον δ' αὐτοὺς οἱ Ἕλληνες κατὰ τὸ ξυμμαχικὸν, ὥστε ἀμῦναι σφίσιν ἐς τὴν παροῦσαν ἀνάγκην. Καὶ ὁ μὲν πρύτανις τῶν Οὐενετῶν, ὡς ἤχθη ἐς [11] βασιλέα, ἀπέθανεν· οἱ δ' ἄλλοι ἀπελύοντο μετὰ ταῦτα. Ἐν ᾧ γὰρ ταῦτα ἐγένετο, καὶ πάντες σχεδὸν ἐγένοντο τετραμμένοι ἐπὶ διαρπαγὴν, καὶ οἱ τοῦ στόλου τοῦ βασιλέως. Αἱ δὲ τῶν Οὐενετῶν τριήρεις λύσασαι, ἐκομίζοντο διὰ τοῦ Ἑλλησπόντου, καὶ τριταῖοι ἀφικνοῦνται ἐς Εὔβοιαν κεναὶ ἀνθρώπων. Τοὺς γὰρ πλείους ἀποβιβάσαντες οἱ Ἕλληνες, ἐτάξαντο ἐς τὴν τῆς πόλεως φυλακὴν πρὸς τὰς ἐπάλξεις, καὶ ἑάλωσαν, οἱ δὲ καὶ ἀπέθανον. Αἱ μὲν οὖν τριήρεις ἀφικόμεναι, ἀγγέλλουσί τε τὴν Βυζαντίου συμφορὰν, καὶ πάντες οὐδὲ D ᾔδεσαν ποῦ τράπωνται γενόμενοι· αὐτίκα γὰρ ἥξειν ἐς αὐτοὺς τὸ δεινὸν ἐνόμιζον. Καὶ αἱ νῆσοι αἱ ἐν τῷ Αἰγαίῳ σχεδόν τοι ξύμπασαι ὥρμηντο ἐς φυγήν. Καὶ οἱ ἡγεμόνες τῶν Ἑλλήνων, καὶ οἱ περὶ Πελοπόννησον, συμφορᾷ πεπληγμένοι, ὥρμηντο ἐπὶ τὴν

A cujusdam Nazaræi (40), seipsum præcipitem ex turri dedit, eoque casu mortuus est. Notares (41) obsidione circumdatus, tandem in conferta hominum turba simul cum liberis in hostium potestatem venit. Peregrini continuo regis castra mulieribus et pueris, qui erant Græcorum illustrium liberi, repleverunt: magnasque inde opes ferentes, admodum opulenti facti sunt. Videre erat regia castra plena viris et mulieribus se invicem vocantibus, necnon liberis ista calamitate admodum attonitis et perculsis. Multum auri argentique ex urbe in castra portabatur: lapidum pretiosorum copia erat maxima (42). Locus castrorum omnigenis vestibus repletus erat, adeo ut uno die ditarentur ista castra admodum insignium virorum B divitiarum et cæteræ felicitatis abundantia, ut dubitarent Turci quo pacto ea rerum omnium copia frui possent. Vendebantur lapides pretiosissimi parvo pretio: quia peregrini eorum pretium ignorabant. Interdum aurum pro aurichalco peregrini vendebant. In hac rerum turba miserabili captus est cardinalis Isidorus Sarmatarum antistes: qui ductus in Galatiam urbem, venditus est, et conscensa navi profugit in Peloponnesum. Si rex Turcorum virum hunc novisset, videlicet quod cardinalis esset, certe eum interfecisset, nec eum fuga elabi permisisset. Verum cum eum quoque inter cæteros occisum esse putaret, nullam ejus rationem habebat. Post hæc quidam caput regis C Græcorum ad regem attulit, et ab eo munera magna, necnon principatum accepit. Quomodo autem Græcorum rex interierit, peregrinorum nullus explicare potuit. Creditur tamen in porta, sicut et reliqui, exspirasse: cum regnasset annis tribus, et mensibus tribus. Venere in hostium manus viri Veneti illustres, qui mercium gratia Byzantium appulerant: necnon alii plurimi, quos eadem necessitas cum triremibus eo pertraxerat. Græci igitur eos **212** haud abire sinebant: verum in præsenti rerum discrimine eos auxiliares adesse volebant. Venetorum judex (43) qui præstare videbatur, ad regem deductus cum esset, interfectus est. Reliqui deinde dimittebantur. Omnes hinc, etiam qui erant de classe regis, accingebantur ad D prædam. Venetorum triremes solutæ ferebantur hominibus vacuæ per Hellespontum, et die tertio Eviam (44) appellunt. Nam plurimos eorum Græci ex navibus deducentes, disposuerant ad custodiam urbis, per muri pinnas eos collocantes. Verum capti sunt: quidam eorum interempti sunt. Trire-

Notulæ marginales.

(40) Monachi.
(41) Leontares, qui et Chir Lucas, captus.
(42) Præda ex urbe capta, quibusdam quater millies millibus ducatis æstimata. Veneti damnum passi sunt 50000, Genuenses 20000, Florent. 2000, Anconitani 15000 ducatorum.
(43) Bajulus.
(44) Æginam.

[4] ἀποφ. [5] *al.* ἐγίγν. [6] *In uno*, ἀποδίδοσθαι. *In al. ut c.* [7] *In uno*, ἀποδίδ. *in al. ut c.* [8] *In uno*, Σαβίνων. [9] *In uno*, Γαλατίην. [10] ἐδόθη. [11] παρά.

nes advenientes, Byzantii calamitatem nuntiant. Omnes quo abirent, parum sciebant. Existimabant enim eamdem calamitatem quamprimum ad ipsos perventuram. Pene omnes quotquot Ægæi maris insulas incolebant, fugam arripiebant. Græcorum duces, et omnes qui in Peloponneso erant, ista calamitate territi, festinabant ad mare. Quapropter postea accidit, ut Albani, qui in ea erant, ad defectionem properarent.

Rex quidem occupato Byzantio, Zaganum affinem suum naves adaptare jussit, et pergere in urbem Galatiam e regione sitam : et imperare, ne ad naves pergant. Præterea edici jubet iis qui intra urbem erant, ut singuli in suo loco quieti manerent, nec paterentur quemquam conscendere naves : princeps enim hujus civitatis ubi comperit Byzantium in potestatem venisse hostium, timens ne simile exitium se suosque raperet, accipiens urbis claves, veniensque ad regem, seque urbemque et cives ejus fidei commisit : promisitque in posterum se suosque fideliter et obedienter sub ipso fore. Quapropter rex misit Zaganum ut urbem in fidem acciperet, et nulli concederet intrare naves. Verum ejus urbis cives, ubi vidissent triremes regias accedere, omnes uno impetu et confertim cœperunt irruere in naves. At Turci retinebant eos, et ut cæteris metum injicerent, quosdam trucidarunt. Zaganus cum advenisset, urbem ingressus est : et rempublicam ordinans, regium præfectum urbi præfecit. Uno itaque die duarum urbium potitus est: alteram fœde diripuit, alteram in fidem suscepit ; ejusque incolas muros qui continentem spectant, diruere jussit. Id autem ea gratia imperabatur, ne si naves ab Italia advenirent, ad defectionem propenderent ; quam muri destructi vetabant : præterea ut ea urbs, si denuo ingrueret bellum, regi advenienti pateret. Græci, quotquot exitium evaserant, abducebantur Galatiam, et libertatem recipiebant. Hi erant viri præ cæteris maxime **213** illustres. Notaram regis Græcorum primarium judicem cum uxore et liberis redemit Turcorum rex ; et cum eo collocutus, permisit ei ut ubi vellet, cum suis habitaret. Hic autem exspectabat auxilium ab Italia, quod brevi affuturum arbitrabatur. Interim tamen Byzantii cum rege mansit. Quidam Græci qui erant libertatem consecuti, et præsenti exitio subtracti, iterum colligebantur Byzantium, propinquos et amicos eorum in libertatem antiquam asserentes. Verum haud multo post regis jussu omnes interiere; quod quidem sic evenisse compertum est. Ubi est rumore allatum ad regem, Notaræ esse filium natum annos circiter duodecim, unum de suis pincernis misit petitum puerum. Notaras postquam accepit ex pincerna regis voluntatem, graviter ira succensus est, sibique eam petitionem admodum periculosam et intolerandam fore judicabat, et sic compellavit pincernam regium : O pincerna, haud ferendum est, regem mihi liberos

A θάλασσαν. Δι' ἃ δὴ ξυνέβη ὕστερον γενέσθαι τὴν ἀπόστασιν τῶν ἐνοικούντων αὐτὴν Ἀλβανῶν.

Βασιλεὺς μὲν δὴ, ὡς ἑάλω Βυζάντιον, αὐτίκα ἐκέλευε Ζάγανον τὸν κηδεστὴν αὐτοῦ τριήρεις πληρώσαντα, ἰέναι τε ἐπὶ τὴν καταντικρὺ Βυζαντίου Γαλατίην πόλιν, καὶ διακωλύειν μὴ πλέειν [12] ἐπὶ τὰς ναῦς, παραγγέλλειν τε τοῖς ἐν τῇ πόλει, ἱδρύσθαι τε ἕκαστον ἐν τῇ χώρᾳ, καὶ μηδενὶ ἐπιτρέπειν εἰσβαίνειν [13] ἐς τὰς ναῦς. Ὁ γὰρ τῆς πόλεως ταύτης προεστὼς, ὡς ᾔσθετο τὸ Βυζάντιον ἑαλωκέναι ὑπὸ βασιλέως, περιδεὴς γενόμενος, μὴ καὶ ἐς σφᾶς ὁρμώμενος ἐξανδραποδίσαιτο τὴν πόλιν, οἷα καὶ B Βυζάντιον ἔδρασε, λαβὼν τὰς τῆς πόλεως κλεῖς, καὶ ἀφικόμενος ἐς βασιλέα, παρεδίδου τὴν πόλιν, ὡς αὐτῷ τε ἐπιτρέπουσι σφᾶς, ἀξιοῦντες πείθεσθαι τοῦ λοιποῦ αὐτῷ, ὅ τι ἂν κελεύοι. Τότε μὲν οὖν τὸν Ζάγανον ἔπεμπε παραληψόμενόν τε τὴν πόλιν, καὶ μηδενὶ ἐπιτρέψοντα ἐσβαίνειν ἐς τὰς ναῦς. Οἱ μὲν οὖν Γαλατιανοὶ, ὡς εἶδον τὰς τριήρεις ἐπὶ τὴν πόλιν σφῶν ὡρμημένας, ἐνταῦθα δὴ ἅπαντες πασσυδὶ ὥρμηντο ἐπὶ τὰς ναῦς. Οἱ δὲ Τοῦρκοι ἐπεῖχον αὐτοὺς, καί τινας αὐτῶν διεχρήσαντο δεδιττόμενοι. Ἐπεὶ δὲ ἀφίκετο Ζάγανος, εἰσιὼν ἐς τὴν πόλιν, καθίστα τε τὰ ἐν τῇ πόλει, καὶ ἄρχοντα ἐπέστησε τοῦ βασιλέως. Ὥστε μιᾷ ἡμέρᾳ δυεῖν πόλεων κύριος γενόμενος, τὴν μὲν ἠνδραποδίσατο, τὴν δ' αὖ παραC λαβὼν, τὰ κατὰ τὴν ἤπειρον τείχη καθαιρεῖν τοὺς ἐνοικοῦντας [14] προσέταξεν. Ἐποίει δὲ τοῦτο, ὡς ἂν μὴ νεῶν ἀπὸ Ἰταλίας ἀφικνουμένων, ἀπόστασίν τε βουλεύοιντο, καθῃρημένων τῶν τειχῶν τῆς ἠπείρου, καὶ τῷ βασιλεῖ ἐσαῦθις ἦν ἐπίῃ πόλεμος, κατάσχῃ ἐσιὼν ἐς τὴν πόλιν. Ἑλλήνων μὲν οὖν, ὅσοι μὴ ἀπώλοντο, τούτους ἀπαγαγόντες ἐς τὴν Γαλατίην, τοὺς ἐπιφανεῖς μάλιστα αὐτῶν, καὶ ἄλλοι μὲν οὕτως ἠλευθεροῦντο. Νοταρᾶν δὲ τὸν βασιλέως Ἑλλήνων πρύτανιν, αὐτός τε ὁ βασιλεὺς ἐξωνησάμενος, καὶ γυναῖκα καὶ παῖδας, καὶ χρηματίσας αὐτῷ ἅττα [15] ἠβούλητο συνιέναι τῶν ἑαυτοῦ, καὶ τὰ τῆς Ἰταλίας ὅσα ᾔδει προσδόκιμα, ἐτίμα τε καὶ συνεγένετο χρόνον τινά. Καὶ Ἑλλήνων ὅσοι ἠλευθέρωντο, D συνελέγοντο αὖθις ἐς τὴν Βυζαντίου πόλιν, τούς τε προσήκοντας αὐτῶν ἐλευθεροῦντες καὶ ἐπιτηδείους. καὶ οὐ πολλῷ ὕστερον ὑπὸ βασιλέως ἀπώλοντο. Ἐγένετο δὲ ὧδε. Ὡς ἀνηνέχθη ἐς βασιλέα παῖδα εἶναι τοῦ Νοταρᾶ νήπιον δωδεκαετῆ, ἔπεμψε τῶν οἰνοχόων αὐτοῦ ἕνα, αἰτούμενος τὸν παῖδα. Ὁ δὲ ὡς ἐπύθετο τὰ παρὰ τοῦ οἰνοχόου, χαλεπῶς τε ἔφερε, καὶ ἐποιεῖτο δεινὸν, λέγων· Ὦ οἰνοχόε, ταῦτα οὐκ ἀνάσχετά ἐστι, βασιλέα ἀφαιρεῖσθαι τοὺς παῖδας ἡμῶν, οὐδὲν ἔχων ὅ τι ἂν ὑμῖν ἐν τῷ παρόντι ἐπιμέμψασθαι, ἐπεί τε συνέγνω ἡμῖν τὴν ἁμαρτίαν ἐξωνησάμενος. Εἰ δὲ ταῦτα οὕτω ἡμᾶς ποιοίη, τί

Notulæ marginales.

[12] ἐπιπλέειν τὰς ν. [13] *al.* ἐσβ. [14] ἐκέλευεν. [15] ἠβούλετο. *sic R.*

A οὐ κελεύει ἡμᾶς αὐτοὺς κακίστῳ ὀλέθρῳ [16] παραδοῦναι; Ταῦτά τε ἔλεγε, καὶ οὐκ ἔφη ἑκὼν εἶναί ποτε τὸν παῖδα, ἀναίτιος ὢν, ἐκδώσειν. Ἐπιπλήττοντι δὲ τῷ οἰνοχόῳ καὶ παραινοῦντι, μήτε λέγειν, μήτε ποιεῖν οὕτω ἐς βασιλέα, ὡς αὐτίκα ἀπολούμενον, οὐκ ἔπειθεν. Ἐπεὶ δὲ ὑποστρέφων ἀπήγγειλε τῷ βασιλεῖ τὰ παρὰ τῶν Ἑλλήνων, αὐτίκα ἐκέλευσεν αὐτόν τε ἅμα καὶ τοὺς παῖδας, καὶ ὅσοι αὐτῷ συμπαρῆσαν ἀπαγαγόντας κατασφάξαι. Οἱ μὲν οὖν, ὡς ἀφίκοντο ἐς αὐτὸν οἱ ἐπὶ τοῦτο ταχθέντες, ἐδεῖτο αὐτῶν, τοὺς παῖδας ἐναντίον αὐτοῦ ἀνελεῖν τὰ πρῶτα, μετὰ δὲ ταῦτα ἑαυτὸν καταχρήσασθαι. Καὶ οἱ μὲν παῖδες αὐτοῦ καταδείσαντες τὸν θάνατον, ἐδέοντο τοῦ πατρὸς, καὶ ὅσα ἐνῆν σφίσι χρήματα ἐν τῇ Ἰταλίᾳ, παραδόντας, περιποιῆσαι [17] ὥστε μὴ ἀποθανεῖν· ὁ δὲ οὐκ εἴα, ἀλλ' ἐκέλευε θαῤῥοῦντας B ἰέναι ἐπὶ τὸν θάνατον. Καὶ τούτους μὲν πρῶτα ἀνεῖλον, μετὰ δὲ ἑαυτὸν παρείχετο [18] διαχρήσασθαι. Ὡς δὲ τοῦτόν τε καὶ τοὺς περὶ αὐτὸν ἀνεῖλεν ὁ βασιλεὺς, αὐτίκα ἐκέλευσε καὶ τῶν Ἑλλήνων τοὺς ἄλλους, ὅσοι παρῆσαν ἐν Βυζαντίῳ ἠλευθερωμένοι, ἀπαγαγόντες καὶ τούτους, ἀπέσφαξαν. Καὶ οὕτω μὲν οὗτοι ἐν οὐδενὶ λόγῳ ἀπώλοντο· βασιλεὺς δὲ ἐπὶ τοῦτον τὸν φόνον ἐλάσας, ἐνάγων τῶν Ἑλλήνων τῶν ἐπιδήμων ἑνὸς, οὗ τὴν θυγατέρα βασιλεὺς συγγενόμενος, ἥρα τε ἐπιμαινόμενος τῇ γυναικὶ, τούς τε προσήκοντας [19] αὐτῇ ἐφιλοφρονεῖτο, ὑπὸ ἔρωτος ὡς μάλιστα φερόμενος, καὶ τούτῳ φασὶ πειθόμενον, διαχρήσασθαι τοὺς Ἕλληνας. Περὶ μὲν τοὺς τοῦ Βυζαντίου Ἕλληνας τοσαῦτα ἐγένετο. Δοκεῖ δὲ ἡ ξυμφορὰ αὕτη μεγίστη, C τῶν κατὰ τὴν οἰκουμένην γενομένων ὑπερβαλέσθαι τῷ πάθει, καὶ τῇ τῶν Ἰλίου παραπλησίαν γεγονέναι, δίκην γενέσθαι τοῦ Ἰλίου ὑπὸ τῶν βαρβάρων, τοῖς Ἕλλησι πασσυδὶ ἀπολουμένοις· καὶ οὕτω τοὺς Ῥωμαίους οἴεσθαι ξυμβῆναι τὴν τίσιν ἀφῖχθαι τοῖς Ἕλλησι τῆς πάλαι ποτὲ γενομένης Ἰλίου ξυμφορᾶς.

velle eripere, cum nihil sit quod crimini det, cum semel errorem remiserit. Sin autem id fixum ratumque sedet in animo regis, quare non imperat, ut nos turpissimæ morti liberos nostros tradamus? Hæc locutus, addidit, se nequaquam filium regi petenti daturum, cum nullam in ipsum commiserit culpam. Pincernæ autem objurganti et monenti, ne talia et diceret, et faceret in regem, quasi illico periturus, non obtemperavit. Pincerna igitur reversus ad regem, responsum quod ab Notara acceperat, exprompsit. Rex iratus, præcepit ut Notaram cum liberis, quos secum haberet continuo abducerent, et neci darent. Hos, quibus id negotii injunctum erat, cum advenissent, rogavit Notaras ut primo liberos in conspectu suo occiderent, et postremo in se hostili ferro ruerent. At filii timentes mortem, precibus fatigabant patrem, ut interfectoribus opes universas quas in Italia haberet, pernumeraret, ne ipsi perimerentur. Verum pater liberorum preces aversatus, jussit ut forti animo ad imminentem mortem irent. Illi quidem primo interfecti sunt. Postea se necandum et ipse interfectoribus præbuit. His ita peractis, nec reliquis Græcis pepercit rex, verum omnes quotquot liberati aderant Byzantii, ad supplicium extremum rapi jussit. Illi quidem pecorum modo percussi, nulla eorum ratione habita, periere. Regem autem in Græcorum cædem concitavit advena quidam, cujus filiam ardentissimo amore prosequebatur rex; et congressus cum ea, amore amens, propinquis mulieris, quæcunque petiissent, gratificatur. 214 Hujus itaque patri obtemperans rex, Græcos mactari jussit. Apparet Byzantii exitium miserabile superasse omnia, quæ per universum orbem contigisse scimus excidia. Nec dissimile est Ilii excidio. Ultionem Ilii, diruti Byzantii calamitatem quidam credunt, Græcis Barbarorum vi pereuntibus. Romani quidem constanter asseverant ultionem apprehendisse Græcos, propter ea quæ barbaris fecerunt in Ilii destructione.

[20] Ταῦτα μὲν ἐς τοσοῦτον ἐγένετο. Χαλίλην δὲ ἐνταῦθα, τὸν Μπραΐμεω παῖδα, τὸν τοῦ οἴκου αὐτῷ ἡγεμόνα συλλαμβάνει, βουληθεὶς μὲν καὶ πρότερον ἀπολέσαι αὐτὸν, καταστάντων δὲ οὐκ ἔτι αὐτῷ τῶν πραγμάτων βεβαίως, δεδοικὼς, οὐκ ἐποιεῖτο τὴν σύλληψιν. Καὶ αὐτὸν μὲν ἐν πέδαις ἔχων, ἀπέπεμψεν ἐπὶ ἁμάξης ἐπὶ Ἀδριανούπολιν καθεῖρξαι. Καὶ D οὐ πολλῷ ὕστερον τήν τε οὐσίαν ἀφείλετο, χρυσόν τε καὶ ἄργυρον, ὅσος ἐνῆν αὐτῷ. Ἰσχυρότατα δὲ χρημάτων κτῆσιν ποιησάμενον τοῦτον τὸν ἄνδρα, καὶ μέγα ὄλβιον, ἐν τῷ τῶν βασιλέων τῶνδε οἴκῳ συμπάντων γενομένων. Ταῦτα δὲ ἐγένετο ἐπικρατοῦντος τότε καὶ τὸ κράτος ἔχοντος παρὰ βασιλεῖ Ζαγάνου τοῦ κηδεστοῦ βασιλέως, οὗ τὴν θυγατέρα ἐγγυημένην Μαχουμέτῃ τῷ Μιχαήλου παιδὶ, ὡς ὀψόμενος εἴη

Hæc quidem hactenus. Rex Chalilem Priami (45) filium comprehendi jubet, cum jam antea eum interficere animo destinasset. Verum cum res suæ necdum satis firmæ forent, metu inhibitus, eum non cepit. Cum eum comprehendisset, vinctum currui imposuit, et Adrianopolim venire jussit, ut ibi in vinculis asservaretur. Nec multo post bonis omnibus, auro et argento, quantum possidebat, eum exuit. Nam vir ille opibus cumulandis admodum inhiaverat, divitiisque omnes, quotquot in regia erant, longe antecedebat. Hæc contigere, cum plurimum polleret apud regem Zaganus regius affinis: cujus filiam desponsam Machumeti Michaelis filio, cum iret una cum rege visum, amore perculsus, ut eam vidit, uxorem duxit. Al-

Notulæ marginales.

(45) Carambei.

[16] *In uno*, παραδιδόναι [17] περιποιῆσθαι σφᾶς, *in al.* περιποιῆσαι σ. [18] *In uno*, διαχρῆσθαι. [19] *In uno*, αὐτῆς. [20] *In uno*, ταύτῃ μὲν οὖν. *In al.* ταῦτα μὲν οὖν.

teram vero Mechmeti despondit Zaganus. Et quidem tum statim Chatitem necavit, ministrosque ejus captos Jagupem et Mechmetem spoliavit opibus; aureorum autem erant duodecim myriades. Ministri Chatitis, quorum complures erant, pullati obambulare volebant, ut lugerent eum, quasi vir bonus fuisset. Verum ubi rex id comperit, continuo per præconem edici jubet: Si quis in crastinum diem atro amictu usus fuerit, is continuo in januas regis accedat. Cæterum nullus contra edictum regis pullatus apparuit. Rex jam antea indicia haud obscura præbuerat, se virum istum odisse. Idem loquebatur fama, quæ plerumque divinatio esse consuevit. Cum quondam vulpes ligata esset in januis, rex dixisse fertur: O misera, quare non opibus Chatitem nostrum præfectum corrupisti, ut effugeres, verum adeo miserabiliter hic agis? Fama nonnihil et Chatitem perterruit. Profectus est ergo peregre, ut Mechmetis sepulcrum viseret, sperans fore ut interim regis furor frangeretur. Rex autem astu virum circumvenit, haud cessans eum opibus colere. Quondam cum rex cerneret Chatitem fama vulgi perturbatum, pecuniam ei misit multam, dicens: Bono sis animo, nec facile audias illos qui nescio quæ horrenda tibi augurantur. Fac bono animo sis. Chatites in hunc modum deceptus, nuntium ad regem **215** misit, dicens: O rex, in te situm est ut doleamus, et gaudeamus. Si igitur dolere jubes, necessitas urget ut id faciamus: sin autem gaudium imperaveris, gaudio maxime indulgendum est, ac læto nos animo esse oportet. Verum Chatites, quemadmodum exposuimus, mortuus est.

Rex capto Byzantio, gloria insolescens et superbiens, ubique magna efficiebat, et regnum suum usque promovebat, plurimis regionibus in ditionem acceptis. Miror autem si qui fuerint qui Sibyllinis oraculis fidem non habuerint, cum Byzancenæ regionis regum catalogus ab Leone (ut aiunt) Sapiente rege conscriptus, in hunc regem, et in patriarcham Florentiæ Tyrrhenorum mortuum, exeat. Nam nec Constantinum regem, ut qui a Barbaris esset peremptus, nec in regia defunctus, nec Gregorium in Italiam abeuntem, tabula illa accipiebat. Loca autem regum in ista tabula, qui suo tempore fuerunt, necnon patriarcharum, sive paucorum, sive complurium, qui ad urbis ejus patriarchatum pervenere, intercisa sunt usque ad istum regem, et ad istum patriarcham. Exstant et alia regis hujus opera memorabilia, ut qui physices et astronomiæ fuerit peritissimus, earumque potentias exacte tenuerit. Sunt autem duo aut tria, quorum ut recordemur, operæ pretium est. Verum in sequentibus memorabuntur. Cum Peloponnesiaci duces pararent fugere in Italiam,

A παρ' αὐτὸν ἅμα τῷ βασιλεῖ, καὶ ἐρασθεὶς ὡς ἐθεάσατο τὴν γυναῖκα, ἠγάγετο μὲν αὐτὸς ταύτην, τὴν δὲ ἑτέραν ἐγγυήσατο αὐτῷ Μαχουμέτῃ ὁ Ζάγανος. Τὸν μὲν οὖν Χαλίλην εὐθὺς τότε κατεχρήσατο, καὶ τοὺς θεράποντας αὐτοῦ, Ἰαγούπην καὶ Μεχμέτην, καὶ συλλαβὼν, τὰ χρήματα ἀφείλετο ὑπὲρ τὰς ιβ' [21] μυριάδας χρυσοῦ. Ἐνταῦθα μὲν ὥρμηντο τῶν θεραπόντων αὐτοῦ οἱ πλεῖστοι μελανοφορεῖν, καὶ τῶν ἐπιτηδείων, ἅτε ἀνδρὸς ἀρίστου γενομένου. Καὶ ὡς τοῦτο ἀνήχθη ἐς βασιλέα, κήρυγμα ἐποιεῖτο, ὃς ἂν ἐσθῆτα μέλαιναν φοροίη ἐς τὴν ὑστεραίαν παρεῖναι ἐς τὰς βασιλέως θύρας. Καὶ οὐδεὶς ἐφάνη οὕτως ἔχων ἀνὰ τὴν πόλιν. Ἀνεδήλου μὲν τῷ ἀνδρὶ τῷδε καὶ πρότερον βασιλεὺς, ὡς ἄχθοιτο μὲν αὐτῷ ἐπιεικῶς πάνυ δυσμενεῖ περὶ ἑαυτόν, [22] καὶ ἡ φήμη οὕ-B τως εἶχε θειοτέρα οὖσα ὡς τὰ πολλά. Καί ποτε ἀλώπεκος δεδεμένης ἐν ταῖς βασιλέως θύραις, αὐτὸς βασιλεὺς [23] ἤρετο, Ὦ ταλαίπωρε, τί οὐ χρήμασι διεπράξω παρὰ Χαλίλῃ τῷ ἡμετέρῳ πρυτάνει διαφυγεῖν, ἀλλ' οὕτω κακῶς πράττεις; [24] Ἔδραξε μέντοι καὶ αὐτὸν Χαλίλην ἡ φήμη, καὶ ὥρμητο ὡς εἰς τὸν Μεχμέτεω τάφον, πορείαν ἔκδημον ποιησόμενος, ὥστε ἀνεῖναι τοῦ θυμοῦ τὸν βασιλέα αὐτόν. Ἀλλ' ἐξηπάτει αὐτὸν χρήμασι θεραπεύων. Καί ποτε ὡς εἶδε τεταραγμένον τῇ φήμῃ, χρήματα ἐπιπέμψας, ἐκέλευε θαῤῥεῖν, καὶ μὴ πείθεσθαι τοῖς χαλεπόν τι ὑποτιθεμένοις αὐτῷ, ἥδεσθαί τε ἐκέλευε. Καὶ οὕτω ἐξαπατώμενος, ἔπεμπε λέγων τῷ βασιλεῖ· Ὦ βασιλεῦ, καὶ ἀχθεσθῆναι ἡμᾶς, καὶ ἥδεσθαι ἐπὶ σοί ἐστιν. Ἢν οὖν κελεύῃς ἄχθεσθαι ἡμᾶς, ἀνάγκη οὕτω ἔχειν C ἡμᾶς· εἰ δὲ καὶ αὖ ἥδεσθαι ἐπιτάττεις, καθησόμεθα πάνυ θαῤῥοῦντες. Οὗτος μὲν οὖν οὕτως ἐτελεύτησεν.

Βασιλεὺς δὲ, εἰ εἵπετο μετὰ τὴν Βυζαντίου αἵρεσιν τῇ ἀμφ' αὐτὸν δόξῃ, ἐπιὼν ἁπανταχῇ, μέγα ἂν κατειργάζετο, ἑαυτῷ χώραν προανακτώμενος. Μετὰ δὲ τὴν Βυζαντίου αἵρεσιν, σπονδὰς μὲν ἐποιεῖτο τοῖς βασιλέως Βυζαντίου ἀδελφοῖς. Θαυμάζω δὲ εἰ μὴ τοὺς χρησμοὺς τῆς Σιβύλλης οὐκ ᾤοντο [25] ἀληθεῖς γεγονέναι, ὁπότε τὴν ἐν Βυζαντίῳ χώραν τὴν τῶν βασιλέων γραφὴν, ὑπὸ Λέοντος τοῦ Σοφοῦ, ὥς φασι, βασιλέως, ἐς τοῦτον τὸν βασιλέα ἐτελεύτα ἡ γραφὴ, καὶ ἐς τὸν ἀρχιερέα τὸν ἐν Φλωρεντίᾳ τῇ Τυῤῥηνῶν τελευτήσαντα. Τὸν γὰρ δὴ Κωνσταντῖνον D βασιλέα, ἅτε ἀπολλύμενον ὑπὸ τῶν βαρβάρων, καὶ οὐ τελευτῶντα ἐν τῇ βασιλείᾳ, οὔτε τὸν Γρηγόριον [26], τὸν ἐπὶ Ἰταλίας οἰχόμενον, ἐχώρει ὁ πίναξ ἐκεῖνος. Χῶροι δὲ ἐνετέτμηντο ἐν τῷ βιβλίῳ τῶν καθ' ἑαυτὸν βασιλέων ἐς τὴν τελευτὴν τοῦδε τοῦ βασιλέως, καὶ τοῦ ἀρχιερέως αὖ, εἴτε πλειόνων, εἴτε δὴ καὶ ἐλαττόνων, ὅσοι ἐχώρησαν ἐπὶ τὴν ἀρχιερωσύνην τῆς πόλεως. Λέγεται μὲν καὶ πολλὰ τοῦ βασιλέως τοῦδε ἔργα θαύματος ἄξια, ἅτε δὴ ἀστέρων καὶ φυχῶν ἐμπείρου γενομένου, καὶ ὡμιληκότος τῇ ἐκείνων δυνάμει· δύο δὲ καὶ τρία, ὧν

Notulæ marginales.

[21] *In uno*, δέκα. [22] φανέντα, *in al.* γενομένῳ. [23] ἔφη ταύτῃ, ὦ. [24] ἔθραξε. *Sic etiam in uno, ut in ora.* [25] οἴονταί τινες ἀλ. [26] *In ora*, ἔτ. τὸν Ἰώσηφον.

ἄξιον ἐπιμνησθῆναι. Μέτειμι δὲ, ἐφ' οὗ ᾖα λέξων ἐφεξῆς λόγου· ὡς οἱ ἀπὸ Πελοποννήσου ἡγεμόνες ὥρμηντο μὲν φεύγειν ἐπὶ Ἰταλίας, καὶ Ἑλλήνων ὅσοι ἐνῴκουν τὴν νῆσον οἱ ἐπιφανέστεροι· ὡς δὲ σφίσι σπονδὰς ὁ βασιλεὺς ἐποιήσατο, οὐκ ἔτι διενοοῦντο ἀπιέναι, ἀλλ' ἐμμένοντες, περιέπεσον ξυμφορᾷ οὐ σμικρᾷ τινι, οὐδὲ ἐπιτυχούσῃ. Ὡς γὰρ ἑώρων αὐτοὺς οἱ Ἀλβανοὶ παρασκευαζομένους ἀπαίρειν, οὐκ ἔτι ἤθελον πείθεσθαι, ἀλλὰ συνίσταντο μὲν πρὸς ἀλλήλους, καὶ συνώμνυντο [27], ὡς ἐπιθησόμενοι τῇ Πελοποννήσῳ. Ἔπραττον δὲ ταῦτα, ἐνάγοντος Πέτρου τοῦ Χωλοῦ, ἀνδρὸς τὸν τρόπον οὐκ ἀγαθοῦ, δεξιοῦ δὲ ἄλλως, καὶ καθηγουμένου τοῖς Ἀλβανοῖς τὴν ἐσήγησιν ταύτης τῆς ἀποστάσεως. Ἐνῆγε δὲ ἐπικείμενος, ὥστε ἀφίστασθαι ἀπὸ Ἑλλήνων, καὶ σφίσιν ἡγεμόνα ἑλέσθαι, ὃν ἂν αὐτοὶ ἕλωνται. Καὶ ὥρμηντο μὲν ὡς ξυμβήσοντες τοῖς ἡγεμόσι, μετὰ δὲ διεκωλύθησαν, καὶ ἐπεκαλοῦντο μὲν καὶ Ἑλλήνων ἄλλων ἐς τὴν ἐσήγησιν ταύτην, ἐπιστάτην ἀξιοῦντες γενέσθαι· τελευτῶντες δὲ ἐστήσαντο Ἐμμανουῆλον τῶν Καντακουζηναίων γένους ἡγεμόνα τε σφίσι, καὶ τὰ τῶν Ἑλλήνων ἦγον καὶ ἔφερον· καὶ ὑποζύγια μὲν καὶ ζῶα ὅσα εἶχον οἱ Ἕλληνες, ἐληΐζοντο στρατευόμενοι. Εἰσὶ τὸ γένος τοῦτο νομάδες ἅπαντες, καὶ οὐδαμῆ σφίσι χρονίαν τὴν διατριβὴν ποιούμενοι. Ταύτῃ δὴ ὁρμώμενοι, τῶν πόλεών τε ἑστίας ὑπηγάγοντο, καὶ ἐπελαύνοντες, τὰς μὲν ἐπολιόρκουν, τὰς δὲ καὶ ἐδῄ υν. Καὶ τούς τε Ἕλληνας ἐν ἀνδραπόδων λόγῳ ποιούμενοι, ἔπρασσον ἐς τὰς θύρας τοῦ βασιλέως, ἐπιτραπῆναι σφίσι τὴν Πελοπόννησον. Καὶ ἐπηγγέλλοντο καὶ στρατὸν καὶ πόλεις αὐτοῦ ἐν τῇ Πελοποννήσῳ, καὶ φόρον ἐπέτεινον πολὺν ἀπάγειν τῷ βασιλεῖ. Καὶ ξυνεβάλλοντο δὴ αὐτοῖς καὶ Κεντηρίων Ζαχαρίας, ὁ τῆς γυναικὸς ἀδελφὸς τοῦ βασιλέως ἀδελφοῦ, καὶ Λουκάνης. Οὓς καθείρξας εἰς πόλιν καλουμένην Χλουμετίην [28] ἐν τῇ ἀκροπόλει, εἰς φυλακὴν ἐποιεῖτο, καὶ ἐν πέδαις συνετήρει. Τὸν γὰρ τῆς πόλεως ἄρχοντα πείσαντες συναφεστάναι τε σφίσι, καὶ ἀγαγέσθαι τοῦ Κεντηρίωνος θυγατέρα, ἀπέστη τε, καὶ τούς τε ἄνδρας ἠλευθέρου, καὶ ἐπολέμουν τοῖς Ἕλλησι. Καὶ ηὔξετο μὲν τοῖς Ἀλβανοῖς τὰ πράγματα, καὶ ἐς μέγα ἐχώρει. Τὸν μὲν οὖν Κεντηρίωνα Θωμᾶς ὁ βασιλέως ἀδελφὸς, ὧδε αἰτιασάμενος, συνέλαβεν, ὅτε Ἀμουράτης ὁ Μεχμέτεω τὸν Ἰσθμὸν καθελὼν, ἤλαυνεν ἐντὸς Πελοποννήσου εὐθὺ Ἀχαΐας. Ὥρμηντο δὲ αὐτός τε ἅμα καὶ Μπόχαλης ὁ Λεοντάρης [29] ἄρχων ἀφίστασθαι. Καὶ ὁ μὲν Μπόχαλης ἀπέστη τε ἐκ τοῦ φανεροῦ, καὶ ἐπολέμει, καὶ συμβαλὼν στρατηγῷ Ῥαοὺλ τοῦ ἡγεμόνος, ἑάλω, καὶ ἐξεκόπη τὼ ὀφθαλμὼ τοῦ ἡγεμόνος. Τούτους μὲν οὕτω αἰτιασάμενος, ἀπελαύνοντα [30] Ἀμουράτεω, Λουκαύνην [31] δὲ καὶ νεωτερίζοντά τε περὶ τὰ αὐτοῦ [32] πράγματα, καὶ ξυνιστάμενον τοῖς τῶν Ἑλλήνων καινοτομεῖν βουλομένοις, συνέλαβέ τε καὶ

A adhibitis et Græcorum clarissimis, rex Mechmetes cum iis fœdera sanxit. Quo facto, cœptam fugam omisere. Manentes itaque, in grandem provoluti sunt calamitatem. Nam Albani cum cernerent eos paratos ad fugam, naves abs terra moliri et solvere, dicto amplius audientes esse recusabant, et inter sese conspirant, quasi Peloponnesum suæ ditionis facturi. Ejus consilii auctor et instigator erat Petrus Claudus, vir improbus, et parum dextris moribus præditus. Is non intermittebat ad defectionem impellere Albanos. Instabat usque, ut a Græcis desciscerent, sibique quem elegissent, principem crearent. Primo quidem Albani rem audiebant, quasi qui vellent suis principibus obtemperare : postea vero animos mutarunt, cum B etiam alii quidam Græci ad eamdem rem capessendam Albanos incitarent, ducemque creari vellent. Tandem Emmanuelem natum ex genere Cantacuzenorum, ducem constituunt, resque Græcorum agunt feruntque : et bellum occipientes, jumenta pecoraque quæ Græci habebant, diripere haud abstiterunt. Albani autem omnes pastores sunt, et nullibi certis sedibus morantur. Hinc itaque profecti, **216** urbium domos occupabant ; et accurrentes, quasdam obsidebant, quasdam expugnantes diripiebant. Cum Græcos mancipiorum loco ducerent, et planissime contemnerent, scripserunt ad januas regis, promittentes urbes et exercitus Peloponnesiacos in regis poteC state fore, si ipsis Peloponnesum tradidisset. Pollicebantur se quotannis tributum magnum regi pensuros. Albanos adjutabant Centerion Zacharias, frater mulieris ejus quam duxerat regis frater, et Lucanes. Hos adductos in urbem Chlumetiam, in carcerem, qui in arce erat, vinctos conjecit. Albani civitatis præfectum promissis accendentes, persuaserunt ut in ipsorum partes abiret, et deficeret, Centerionisque filiam duceret, virosque captos vinculis eximeret ; et propalam bellum cum Græcis gerebant. Centerionem quidem regis frater Thomas ideo in vincula duci jusserat, quod cum Amurates Mechmetis Isthmum destrueret, ipse recta ex Peloponneso in Achaiam se recepisset. Ad defectionem inclinabat ipse, necnon Bochales D Leontares princeps. Et quidem Bochales aperte defecit, et propalam bellum gerebat : et conserens manus cum Raule principis duce, captus est ; captoque oculi eruti sunt. Hos quidem in hunc modum accusans, in carcerem conjecit ; Centerionem videlicet, quod deseruisset Peloponnesum, Amurate Isthmum diruente, Lucanem autem, quod res novas moliretur, et conspirationem faceret cum his Græcis qui Peloponnesi statum, novarum rerum cupidi, conturbarent. Concitaverat vir iste

Notulæ marginales.

[27] συνώρμηντο, *R. ut in c.* [28] *In uno* Χλουμουτίη. [29] *In ora*, Λεοντάρη ἡ ποτὲ Μεγαλόπολις. [30] *Locus mutilus : hæc, vel similia verba desiderantur :* Κεντηρίωνα μὲν καταλείποντα τὴν Πελοπόννησον ἐπελαύνοντος. *Locus etiam mutilus in Regio C.* [31] Λουκάνην. [32] *In uno*, ἑαυτοῦ. *Al. ut c.*

ad res vestras, fieri velim; hoc autem nunc adjicere placuit: si concordes fueritis, res vestræ in tranquillo et felice requiescent statu: at si discordes fueritis, et dissensiones moveritis, contrarium eorum quæ in medium **219** adduxi, eveniet. In primis operam date, ne subditi vestro imperio convitiis vos proscindant, dum alta fruimini pace: verum impensius contumeliarum et injuriarum auctores punire ne cessaveritis. Mali enim principium, quamvis pessimum sit, attamen continuo ad magnas procedit contumelias: quæ ubi auctæ fuerint, seipsas haud amplius sustinere possunt. Itaque ne quis id bonum censuerit. Solet enim id cujus quis amore rapitur, usque crescere, et incrementa sumere, quidquid tamen ingruat. Hæc locutus, Peloponnesi ducibus dexteram porrigit; quo facto, abiit. Cæterum longe alia quam hic præceperat, secuti sunt studia. Nam dum uterque ad suos colendos et beneficiis devinciendos esset pronior, usque discordias inter sese foverunt, dum uterque suos majores indulgentia habere niteretur, quo eos sibi magis fidos pararet. Itaque toti ad gratificandum propendebant duces. Quidam apud hos viri primarii reliquos ad seditionem et conjurationem instigabant; quod quidem ideo fiebat, ut discordia exoriretur, et illorum concordiam inhiberent. Interim duces his, quasi malo dæmone incitati, res suas miseri corrumpendas commisere. Lucanes Peloponnesiacus adducens quosdam Byzantios, Albanos et Peloponnesios ad conspirationem impulit, ut pro suo arbitrio, non ducum, respublicas suas administrarent. Hac conjuratione freti, pergebant ad Asanem, cujus auctoritas in Peloponneso erat maxima, ut qui Corinthum, necnon modicam Peloponnesi partem regebat. Hic eos nequaquam admittebat, neque quidquam iis concedebat. Exinde cum Albani et Peloponnesiaci tributum, quod imperatum erat, pernumerare abnuerent, nec Asanes id ad regem perferre potuit. Tributum autem annuum pendebant duodecim millia aureorum staterum. Quapropter in hunc modum mutuis discordiis attriti Græci, paulatim peribant. Nam propalam jactabant Albani et Peloponnesii se tributum non exsoluturos, nisi inter ipsos regio universa æqualiter divisa fuisset. Oportebat sane hæc, cum parum propitia fieret fortuna, ipsis exitium afferre, et planissime ad nihilum redigere.

A νῶν τυγχάνω περὶ τὰ ὑμέτερα πράγματα· καὶ νῦν δὲ τοσόνδε ἂν λέγοιτο, ὡς ὁμονοοῦσι μὲν πρῶτα ὑμῖν ἔσται ἄφθονα τἀγαθά· διενεχθεῖσι δὲ καὶ δίχα γενομένοις τἀναντία τούτων· ἔπειτα δὲ καὶ μὴ ἐπιτρέπουσι καθ' ἡσυχίαν ἐξυβρίζειν τοὺς ὑπηκόους ἐς ὑμᾶς, ἀλλὰ ἀφειδέστερον κολάζειν μηδέποτε ἡσυχίαν ἄγειν. Ὡς κακοῦ μὲν ἡ ἀρχὴ, καὶ ἣν φαυλοτάτη οὖσα τυγχάνῃ προσοῦσα, ἐπὶ μέγα χωρεῖ αὐτίκα ὕβρεως, καὶ πολλαπλασίων γιγνομένη, αὐτὴ ἑαυτῆς οὐκ ἔτι κατασχετὴ γίγνεται. Ὡς δὲ μὴ ἀγαθά· φίλα γὰρ, ἐφ' ὅ τι ἂν τρέποιτό τις κινούμενος, τοῦτο ὡς τὰ πολλὰ αὔξειν καὶ μέγα ἀποδείκνυσθαι, τί ἂν ἐπιτηδεῦον τυγχάνῃ. Ταῦτα εἰπὼν, καὶ δεξιωσάμενος τοὺς ἡγεμόνας ἀπήλαυνε. Καὶ τούτοις μὲν ὡς τοὐναντίον κατέστη ἅπαντα· εἰς γὰρ τὸ θερα-
B πεύειν τετραμμένοι ἑκάτεροι, πρὸς ἀλλήλους τε γνώμῃ τὰ σφέτερα αὐτῶν διενεχθέντες, ἐρίζοντες ἀλλήλοις ἐτύγχανον, ὁπότερος ἂν μάλιστα εὖ ποιῶν φαίνοιτο, ὥς τε δοκεῖν αὐτοὺς χαρίζεσθαι. Καί τινες τῶν παρ' αὐτοῖς τὰ πρῶτα φερομένων, ἐναγόντων τε καὶ ἐπὶ ξυνωμοσίαν προκαλουμένων τοὺς ἄλλους, ὥστε ὁμοφρονεῖν οὕτω κωλύειν διενοοῦντο. Αὐτοί τε σφίσι κακοδαιμονοῦντες, ἐπέτρεπον τὰ πράγματα σφίσιν αὐτοῖς φθείρεσθαι. Λουκάνης τε ὁ Πελοποννήσιος, καί τινας τῶν Βυζαντίου ἐπαγόμενος, συνίστα τε τοὺς Πελοποννησίους τε ἅμα καὶ Ἀλβανοὺς ἐφ' ᾧ σφίσι τε αὐτοῖς ὧν ἔχειν ἐπιτηδείους, καλῶς πολιτεύεσθαι, καὶ ὥρμηντο μὲν ἐπὶ Ἀσάνην, μέγα δυνάμενόν τε ἐν Πελοποννήσῳ, καὶ Κόρινθον, καὶ
C μοῖραν οὐκ ἐλαχίστην τῆς Πελοποννήσου ἐπιτροπεύοντα. Καὶ οὐ προσίετο μὲν οὗτος, οὐδὲ συγχωρῶν. Ἔνθα δὴ, οὔτε ὃν ἐτάξαντο φόρον ξυμφερομένων, οὔτε τῶν Πελοποννησίων, οὔτε τῶν Ἀλβανῶν, οὐκ εἶχεν ἀπάγειν τῷ βασιλεῖ. Ἦν δὲ αὐτοῖς ὁ ἐπέτειος φόρος μύριοι καὶ δισχίλιοι χρυσίου στατῆρες. Οἱ μὲν Ἕλληνες οὕτω ἐν οὐδενὶ λόγῳ ὑπὸ σφῶν αὐτῶν ἐπιτριβόμενοι, κατὰ βραχὺ ἀπώλλυντο. Τόν τε γὰρ φόρον αὐτοί τε οἱ Ἀλβανοὶ καὶ οἱ Πελοποννήσιοι οὐκ ἔφασαν ἀποδιδόναι, ἂν μή τις αὐτοῖς ἐπιδιελόμενος τὴν χάριν, ἐπὶ τοῖς ἴσοις τε καὶ ὁμοίοις ξυμβαίη. Ἀλλ' ἐχρῆν μὲν ταῦτα τύχην οὐκ ἀγαθὴν φερόμενα, ταῦτ' ἄρα ἰσχὺν σφίσι τὴν τελευτὴν, καὶ οὕτω ἀποβήσεσθαι ἐς τὸ μηδὲν εἶναι γενόμενα.

Rex quidem Mechmetes secundam capto Byzantio expeditionem contra Triballos et Novopyrgum urbem sumpsit. Hæc intra regis regionem sita est prope flumen Morabam (46), qui fluens a Pristino regis regione, et huc veniens in Istrum exhauritur. Exercitus regius universus grassabatur per Triballorum regionem universam: equitatus quoque in hanc emissus, prædas rerum **220** omnium confertim agebat. Ipse autem circumsederat parte

D Βασιλεὺς ** μὲν ὁ Μεχμέτης τὴν δευτέραν ἔτι μετὰ τὴν Βυζαντίου αἵρεσιν ἐστρατεύετο ἐπὶ Τριβαλλοὺς, καὶ Νοβόπυργον πόλιν ἐντὸς τοῦ βασιλέως χώρας, παρὰ ποταμὸν Μοράβαν καλούμενον, ὡς καὶ πρότερόν μοι δεδήλωται, ῥέων ἀπὸ τῆς Πριστίνου τῆς βασιλέως χώρας, καὶ ἐκδιδοῖ ἐς τὸν Ἴστρον. Ἐνταῦθα γενόμενος, τὰ στρατεύματα μὲν αὐτῷ ξύμπαντα ἐπέδραμον τὴν Τριβαλλῶν χώραν, καὶ ἀφιππάσαντες τὴν χώραν ληϊσάμενοι· αὐτὸς δὲ ἐπολιόρκει τὴν πό-

Notulæ marginales.

(46) Moravum.

** δὲ. R. ut in c.

λιν, τηλεβόλοις ὑπτίοις βάλλων τὰ ἐντὸς τῆς πόλεως. A Ἐξεύρητο δὲ τῷ βασιλεῖ τούτῳ αὕτη ἡ τῶν τηλεβόλων ὑπτίων κατασκευή. Καὶ ἐπαφιᾶσι μὲν ἄνω ἐς τὸν ἀέρα τὸν λίθον, καταβαίνων δὲ βάλλει, ἐς ὅ τι ἂν ἰθύνοι αὐτὸν ὁ τηλεβολιστής, σημεῖον κομιζόμενος, καὶ δαιμονίως τυγχάνει τοῦ σκοποῦ, ἐς τὸν μετεωρισμὸν τοῦ λίθου. Οὕτω μὲν οὖν τὴν πόλιν τύπτων, ἐπὶ ἡμέρας ἱκανὰς, ἠνάγκασε τοὺς ἐνοικοῦντας προσχωρῆσαι αὐτῷ. Ἐπεί τε δὴ προσεχώρησαν, τὰ ἔπιπλα καὶ τὰ πλείστου ἄξια ἀφελόμενος, καὶ μοῖράν τινα ἐπαγαγὼν ἐς ἀνδραποδισμὸν, τοὺς ἄλλους ᾤκισεν, αὐτοῦ καταλιπὼν, διὰ τὴν μετάλλου ἐργασίαν, ἣν μάλιστα δὴ τῶν ταύτῃ χωρίων ἐπιστάμενοι ἐτύγχανον. Πρόσοδος δὲ αὕτη οὐκ ἐλαχίστη τοῦ βασιλέως ἀπὸ τῶν ἐνταῦθα αὐτοῦ μετάλλων τῆς B πόλεως ταύτης. Ὁ δὲ Τριβαλλῶν ἡγεμὼν, ὡς ᾔσθετο ἐπ' αὐτὸν ἐπιόντα βασιλέα Μεχμέτην, ᾤχετο μὲν διαβὰς ἐπὶ Παιονίας, καὶ ἐπὶ Χωνιάτην, δεδιὼς μὴ ἐς τὴν Σπενδερόβην ἀφικόμενος [16], πολιορκοῖτο καταστάς· καὶ ἐδεῖτο μὲν αὐτοῦ ἐπαμύνειν, προσήκοντί τε καὶ ξυγγενεῖ ὄντι, καὶ ἐδόκει μὲν κἀκείνῳ τιμωρεῖν· ἐπὶ δὲ Σπενδερόβην [17] ἔπρασσε πρὸς βασιλέα γενέσθαι οἱ εἰρήνην, οὗτος μὲν ἐπεβίω, οὐ πολλῷ ὕστερον, καὶ ἀπέθανεν. Ἐχώρει δὲ ἡ ἀρχὴ πρὸς Ἐλεάζαρον, τὸν νεώτερον αὐτοῦ παῖδα. Οἱ δὲ τυφλοὶ αὐτίκα ἐπὶ τῇ τελευτῇ τοῦ ἡγεμόνος, χρήματα ὑφελόμενοι ὅσα ἐνεχώρει, ἀφίκοντο παρὰ βασιλέα, καὶ χώραν παρεχομένου τοῦ βασιλέως ἱκανὴν, τὴν δίαιταν ἐποιοῦντο. Βασιλεὺς μὲν οὖν τούτῳ ἀπάγοντι φόρον ἱκανὸν ἐς δισμυρίους χρυσίου στατῆρας, σπον- C δάς τε ἐποιήσατο.

copiarum urbem, et supino bombardarum jactu gravissime, quæ intra eam erant, affligebat. Bombardas autem erectas, supino jactu lapides in altum torquentes, primus rex ille invenit. Nam bombardæ illæ erectæ, sive mortaria, in aerem globum sublimem jaculantur. Qui deinde delapsus id penitus ad quod a bombardario fuerit directus, sternit et comminuit. Tanta autem globi certitudo est, ut nullo modo aberret a scopo, quem bombardarius animo destinarit, quamvis globus in altum ejectus fuerit. Diebus igitur plurimis Mechmetes oppidanos in hunc modum lædens, tandem eos deditionem facere coegit. Ubi semetipsos suaque fidei regis tradidere, ipse supellectilem et pretiosissima quæque accipiens, et partem quamdam hominum in mancipiorum conditionem transferens, reliquos ibi habitare passus est : maxime propter metalli opus, cujus in primis istius regionis incolæ periti censentur. Nec contemnendus regi reditus est ex metallis quæ sunt juxta istam urbem. Triballorum princeps Georgius cognito contra se Mechmetem hostili animo pergere, abiit transiens in Pannoniam ad Choniatem : veritus si Sendereviam venisset, ut obsideretur a rege. Rogabat itaque Choniatem, ne se amicum et propinquum desereret, verum acerrime a vi Turcorum assereret. Ubi autem Georgius tantum effecit apud regem ut pax fieret, non multo post exspiravit. Successio principatus devolvebatur ad Eleazarum filium juniorem. At cæci Stephanus et Georgius continuo surripientes pecunias quotquot poterant, venere ad regem : qui cum his regionem assignaret, factum est ut victum nanciscerentur sufficientem. Pax autem cum eo convenerat, ut quotannis tributum maximum ferret, videlicet viginti millia staterum auri.

Καὶ ἐς τὸ ἐπιὸν ἔτος ἐστρατεύετο ἐπὶ Μπελογράδην τὴν πόλιν Παιόνων. Αὕτη δὲ ἡ πόλις ᾤκεῖτο, ὡς πρότερόν μοι δεδήλωται, ἐπὶ Ἀμουράτεω παρὰ τὸν Ἴστρον ἀφ' ἑνὸς πλαγίου· ἀπὸ δὲ ἑτέρου ἐπιρρέοντος Σάββα [18] τοῦ ποταμοῦ, καὶ ἐκδιδόντος ἐς τὸν Ἴστρον ἀμφίρρυτος γίνεται ἡ πόλις ἀμφοῖν τοῖν ποταμοῖν παραρρεόντων. Ἐπὶ ταύτην δὲ τὴν Μπελογράδην ἐστρατεύετο Μεχμέτης ὁ Ἀμουράτεω, καὶ πρότερον ἐπὶ Ἰλλυριοὺς στρατεύματα ἐπιπέμψας, ἡγουμένου Θερίζεω, καὶ Ἀλίεω τοῦ Μιχάλεω. Πρὸς δὲ καὶ ἐν τῇ Ἀσίᾳ συνῆπτο αὐτῷ πόλεμος πρὸς βα- D σιλέα Κολχίδος τῆς Τραπεζοῦντος. Καὶ τριήρεις ἐπιπέμψας, ἐδῄου τε τὴν Κολχίδα, καὶ ἤπειρον, κατὰ θάλατταν, ἡγουμένου τοῦ Χητύρεω [19] τοῦ τῆς Ἀμασίας ὑπάρχου. Ὡς μὲν οὖν κήρυκα ἔπεμπε, περιαγγέλονται παρεῖναι αὐτῷ τὰ στρατεύματα ἐς Ἀδριανούπολιν, ἐξελαύνει αὐτὸς, ἔχων τάς τε θύρας, καὶ τοὺς νεήλυδας, καὶ χαλκὸν μὲν παρὰ τοὺς τηλεβόλους ἔμπλεον φερόμενος διά τε νηῶν αὐτῷ καὶ καμήλων, ἤλαυνε διὰ τῆς Τριβαλλῶν χώρας. Καὶ ἐξένιζε μὲν ὁ τῆς Σπενδερόβης ἡγεμὼν τόν τε βασιλέα, καὶ τοὺς ἡγεμόνας, δῶρα πέμπων ὡς μέγιστα·

Eo anno qui sequebatur, expeditionem contra Belgradum urbem Pannoniæ suscepit. Urbs hæc, quemadmodum docuimus cum scriberemus de Amurate, ab uno latere juxta Istrum sita est, ab latere altero alluitur Savo, qui se in Istrum effundit : ab utroque circumfluitur ea urbs, si quidem ambo præter eam labuntur. Contra hanc exercitum duxit Mechmetes Amuratis filius; prius tamen cum parte copiarum contra Illyrios ire jussit Therizem, et Haliem Michaelis filium. Præterea eodem tempore bellum ei erat cum Colchidis rege, qui præerat Trapezunti. Mittens igitur triremes, quarum dux erat Chetyres Amasiæ præfectus, Colchidem, et maritimam Colchidis regionem evastabat. 221
Ubi igitur voce præconis, quem per universum regnum miserat, exercitus suos Adrianopolim excivit, in militiam profectus est ipse, ducens januæ milites et peregrinos : et navibus subvehebat, camelisque portabat æris plurimum ad bombardas fundendas, iterque fecit per Triballorum regionem. Triballorum dux hospitaliter et benigne regem et duces tractavit, mittendo iis munera maxima. Nam ducem Tribal-

Notulæ marginales.

[16] *In uno*, ἐπαρχ. [17] Σπενδεροπύρδην. [18] Σάου. *In al. ut c.* [19] *In uno*, Τυχήρεω.

jam antea ad conjurationem faciendam Græcos insigniores, necnon Albanos potentissimos, adeo ut jam vires conjurationis essent haud pœnitendæ. Hunc cum esset ortus genere non malo, sed maxime obscuro, cum videretur optima esse indole præditus, et cætera non imprudens, Theodorus junior Spartæ princeps in eorum album retulit, qui primi apud ipsum habebantur; opibusque eum colere haud cessavit. Ab hac igitur principis munificentia progressus, Græcos illustres in seditionem præcipitavit, et Peloponnesi res in ipsum, captando auram popularem, convertit. Simulabat autem se dissidere a sententia Græcorum Byzantiorum, et timere plurimum ipsis regionique. Dicebat se et Turcos timere. Nam si obtinuissent Peloponnesi res, fore ut dejicerentur ex præsenti rerum felicitate, et plurimum momenti in eo situm putabat, ut cum aliquo, quocunque tandem, conspirasset principe. Res autem Peloponnesiacæ nihil sani præ se ferebant. Exercitum itaque ducentes contra **217** Clinam, recedebant victi admodum turpiter. Deinde expeditionem sumebant adversus Patras Achaiæ, et ducem juniorem. Nechon in hac expeditione adversis fortunæ procellis jactati sunt, plurimis de suis amissis. Et profecto parum abfuerat, quin res Peloponnesi translatæ essent ad Albanos, ni Asanes profectus in januas regis ab eo exercitum impetrasset. Advenit autem regius exercitus, cui præerat Turachanes. Hic ut venit cum exercitu in Peloponnesum, collocutus est cum principibus, ut consultarent, quomodo bellum administrandum esset, et hujuscemodi orationem exorsus est: O Græcorum regis filii, oportet quidem vestrum quosdam hic adesse in bello. Nam ubi vos viderint hostes, citius ad vos pergent, scientes se nihil mali a vobis passuros. Nos enim, qui hostes eorum sumus, ubi conspicati fuerint, accedere ad nos recusabunt formidine occupati. Huic meo consilio si parueritis, rebus in præsentia ex animi sententia utemini. Hoc autem diligenter moneo, et hortor etiam, ne deinceps vestros subditos, quemadmodum hactenus tractare velitis. Verum bonis benefacere ne cessaveritis, malos vero pœnis subdere ne omiseritis, et utrinque maxima cura et indefesso studio hoc agite. Nam si boni vos adjuverint (juvabunt autem, si beneficia vestra senserint) haud difficile erit punire malos. Si igitur malis haud permiseritis quidquam impune facere, quid inopinati vobis poterit contingere? Manifestum enim est, si improbi in bonorum ordinem redacti fuerint, facile omnes eo convertentur qui improbi in vos fuerint. Et in hunc modum oppressi et imminuti pessime peribitis. Oportet autem a præteritis conjecturam facere, ut id quod in præsentia utile sit, statuatur. Verum vestri erga vos sic sunt

A καθείρξας εἶχεν ἐν τῇ ἀκροπόλει. Ἐνῆγε μὲν οὗτος καὶ πρότερον ἐπὶ ξυνωμοσίᾳ, δύναμιν ἀξιόχρεων περιποιούμενος, τούς τε Ἑλλήνων περιφανεῖς, καὶ μετὰ ταῦτα Ἀλβανῶν τοὺς δυνατωτάτους. Τοῦτον δὴ γένους ὄντα οὐ φλαύρου, πρὸς δὲ μάλιστα ἀφανοῦς[33], Θεόδωρος ὁ νεώτερος τῆς Σπάρτης ἡγεμὼν, φύσεως εὖ ἔχειν δοκοῦντα, καὶ ἐς τὰ ἄλλα οὐκ ἀξύνετον, ἐς τοὺς παρ' ἑαυτῷ πρωτεύοντας ταξάμενος, χρήμασί τε ἐθεράπευσεν. Ὁρμώμενος δὲ ἀπὸ ταύτης τῆς τοῦ ἡγεμόνος εὐεργεσίας ἐρίζων πρὸς τοὺς τῶν Ἑλλήνων ἐπιφανεῖς, ἔπρασσε τὰ Πελοποννησίων πρὸς τὸν ἡγεμόνα δημαγωγῶν. Ἐτράπετο δὲ ἐπὶ τούτους, ὡς διενεχθέντα μὲν τῇ γνώμῃ πρὸς τοὺς Βυζαντίου Ἕλληνας, καὶ δεδιότα περὶ σφίσι τε αὐτοῖς, καὶ τῇ B χώρᾳ, καὶ νόμους[34], ὡς ἢν ἐπικρατήσωσι τῶν ἐν Πελοποννήσῳ πραγμάτων, οὐκ ἐπιτρέψουσι σφίσι τῇ παρούσῃ ἐμμένειν εὐδαιμονίᾳ. Καὶ ἐδόκει μὲν τὸ μέγα δύνασθαι αὐτίκα παρ' ὅτῳ συσταθείη τῶν ἡγεμόνων· ὑγιὲς δὲ αὐτοῦ οὐδὲν ἔτι ἦν ἐν τοῖς πράγμασι. Τούτων μὲν οὖν τῶν ἀνδρῶν αὕτη ἡ ἀπαλλαγὴ ἐγένετο ἀπὸ τῆς εἱρκτῆς. Στρατὸν δὲ ἐπάγοντες, τῇ τε Κλίνῃ, αἴσχιστα ἀπηλλάττοντο ἡττηθέντες, καὶ ἐς Πάτρας τῆς Ἀχαΐας στρατευσάμενοι, καὶ ἐς τὸν ἡγεμόνα τὸν νεώτερον, κακῶς ἔπραξαν, πολλοὺς ἀποβαλόντες τῶν σφετέρων ἐνταῦθα. Καὶ ἐδόκει μὲν οὖν ὡς τὰ Πελοποννήσου πράγματα χωρῆσαι ἐπὶ τοὺς Ἀλβανοὺς, εἰ μὴ διαπραξαμένου τοῦ Ἀσάνεω ἐν ταῖς βασιλέως θύραις, ὥστε στρατὸν σφίσιν ἐπιδοθῆναι, στρατόν τε ἐπηγάγοντο[35] τοῦ βασιλέως, C ἡγουμένου τοῦ Τουραχάνεω. Ὃς ἀφικόμενος ἐν[36] τῷ στρατῷ ἐπὶ τὴν Πελοπόννησον, καὶ συγγενόμενος τοῖς ἡγεμόσιν, ἐφ' ᾧ βουλεύσασθαι ὅπως ποιήσωνται τὸν πόλεμον, πρὸς αὐτοὺς ἐλέγετο[37] τάδε· Ὦ βασιλέως Ἑλλήνων παῖδες, ἀνάγκη μέν τοι καὶ ὑμῶν τινα αὐτοῦ παρεῖναι ἐς τὸν πόλεμον. Καὶ γὰρ ἂν ὁρῶντες ἡμᾶς οἱ πολέμιοι θᾶττον ἂν προσχωροῖεν ἰδόντες οὐδέν τοι σφίσιν ἀνήκεστον ἐσόμενον ὑφ' ὑμῶν. Ἡμῶν δὲ διαφόρων τε ὄντων, καὶ δεδιότας, οὐκ ἂν πάνυ τοι ῥᾳδίως ἐθέλοιεν [πάνυ τοι][38] προσχωρεῖν, οἷα δειμαίνοντες. Καὶ οὕτω ῥᾳδίως ἂν κατορθοῖτο ὑμῖν τὰ πράγματα ἐς τὸ παρόν. Τόδε μέντοι παραινῶ ὑμῖν, ὡς μηκέτι τοῦ λοιποῦ διαίτῃ διαχρῆσθαι τῇ αὐτῇ ἐς τοὺς ὑπηκόους ὑμῶν· ἀλλὰ τοὺς ἀγαθοὺς μέν τοι ἀμείβεσθαι κατὰ τὸ δυνατὸν, D τοὺς δὲ κακοὺς τιμωρεῖσθαι κατὰ δύναμιν. Ὡς σὺν τοῖς ἀγαθοῖς, εὖ ἴστε, εὐπετῶς δυνήσεσθε κολάζειν τοὺς φαύλους. Καὶ μηδὲ ἀνὰ ἐπιτρέποντας[39] τὸ πᾶν ἐθέλητε συγχωρεῖν, τί ἂν αὐτόματον ἀποβαίη· δῆλα γὰρ ὡς τοῦ κακοῦ ἐς τὴν βελτίονα[40] μοῖραν ἱδρυμένου, καὶ ταύτῃ ῥᾳδίως ἂν τρέποιντο ἅπαντες, κακοὶ περὶ ὑμᾶς γενόμενοι, καὶ οὕτω ἐπιτριβόμενοι κάκιστα ἂν ἀπόλοισθε. Χρὴ δὲ καὶ ἐκ τῶν παρῳχημένων τεκμαίρεσθαι τὸ μέλλον ἔσεσθαι ὑμῖν ἐπιτήδειον. Ὑμῖν γὰρ οὕτως ἔχουσι, καὶ θεραπεύουσι τοὺς μὴ ὑγιῶς ὑμῖν διακειμένους, εἰς τοὐναντίον

Notulæ marginales.

[33] *sic in u. in al.* ἐπιφ. [34] Τούρκους. *R. ut in c.* [35] *In uno*, ὑπ. [36] σὺν τῷ. *al. ut c.* [37] ἔλεγε τοιάδε. *sic etiam R.* [38] *Inclusa desunt in uno.* [39] *Lacuna in R. C.* [40] *In uno*, βελτίω.

ἕκαστα περιέστη. Καὶ εἰ μὴ ὁ βασιλεὺς νῦν εὐποιῶν[41] A ὑμᾶς τὴν χώραν αὖθις ἀποδώσοι γε, εὖ οἶδ' ὅτι οἴχοιτ' ἂν ὑμῖν τὰ πράγματα διαφθειρόμενα. Ὡς οὖν ταύτῃ οὐκ ἐπιτηδείως πολιτευομένων, δέοι ἂν ὑμᾶς ἐπὶ τὴν ἐναντίαν τραπέσθαι[42]. Κἀκεῖνο δὲ αὖ παραινῶ ὑμῖν, μὴ οἴκοι διατρίβοντας ἐᾶν ὑμῖν φέρεσθαι τὰ πράγματα, ὅποι χωροίη ὑμῖν, ἀλλ' ἐπιόντας αὐτοὺς, ἥν τινα αἰσθάνησθε, τιμωρεῖσθαι αὐτίκα, μηδὲν μαλακὸν ἐνδιδόντας. Δύο γὰρ ταῦτα καὶ Τούρκους ἐποίησε μεγάλα[43] δύνασθαι, σπουδῇ τε ἅμα τὸ παρεῖναι ἁπανταχῇ καταλαμβάνοντας ὅτου ἂν δέοιντο, καὶ τοὺς ἀγαθοὺς ἀμείβεσθαι ἐς τὰ μάλιστα. Καὶ ἤν τι ἐς τὸ παρὸν μὴ ἐπιτρέπῃ, τιμωρεῖσθαι τοὺς φαύλους, εἴκειν μὲν συγχωροῦντας ὅτου ἂν δέοι· αὐτίκα δὲ ἐπειδὰν καταστταίη τὰ πράγ- B ματα, μηκέτι ἐπιτρέπειν αὐτῷ κακῷ ὄντι ἐξυβρίζειν, ἀλλ' εὐθὺ ἐπιόντα ἀμύνεσθαι. Ταῦτά τε ἔλεγε, καὶ ἐπὶ τοὺς Ἀλβανοὺς παρεκάλει τὸν ὕστερον αὐτῷ ἕπεσθαι. Καὶ πρῶτα μὲν Δημήτριος ἐλαύνων ἅμα τοῖς Τούρκοις ἐπὶ Βορβοτιάνην[44] χώραν ἐρυμνὴν, ἐς ἣν καταθέμενοι παῖδάς τε καὶ γυναῖκας οἱ Ἀλβανοὶ, ἐπὶ τῷ στόματι τεῖχός τε ἐπῳκοδόμησαν καὶ πυργίον. Ἐνταῦθα ἀφικόμενοι, ἐπολιόρκουν ἅμα ἄμφω τὼ ἡγεμόνε, καὶ Ἕλληνές τε ἅμα καὶ Τοῦρκοι προσέβαλλον ὑπορύσσοντες, καὶ ἐπειρῶντο ἑλεῖν. Ἡ μέντοι νὺξ ἐπιγενομένη, διεκώλυσεν αὐτοὺς οὕτω ἑλεῖν. Ὑπὸ δὲ τὴν νύκτα διὰ φάρος ἐς ἣν καθίκοι τὸ ὄρος, ὥρμηντο ἐς φυγήν. Οἱ μὲν οὖν Τοῦρκοι αἰσθόμενοι ὡρμημένους ἐς φυγὴν, αὐτίκα ἐπεισπεσόντες, ἠνδραποδίσαντο ἄνδρας τε καὶ γυναῖκας ἀμφὶ τοὺς μυρί- C ους γενομένους. Μετὰ δὲ ταῦτα ἐξελαύνοντες, ἀφίκοντο ἐς τὴν Ἰθώμην, ἐναλλὰξ ἑπομένου τοῦ Θωμᾶ νεωτέρου ἀδελφοῦ τῷ στρατῷ, καὶ ἐπὶ πολίχνην Ἀετὸν καλουμένην προσχωρήσασαν Κεντηρίωνι ὀλίγῳ πρόσθεν· καὶ παρεστήσαντο μέντοι τὴν πόλιν, ἐφ' ᾧ χίλια ἀνδράποδα τῷ στρατεύματι, καὶ τὰ ὅπλα καὶ ὑποζύγια παραδιδόναι. Προσεχώρησαν μὲν οὖν αὐτίκα καὶ οἱ λοιποὶ τῶν Ἀλβανῶν τοῖς ἡγεμόσι, διαπρεσβευόμενοι ἐφ' ᾧ ἔχειν αὐτοὺς, ἅττα δὴ ὑπηγάγοντο, καὶ ἵππους καὶ ὑποζύγια ὅσα ἐληΐσαντο, μὴ ἀποδιδόναι. Ξυνέβησαν μὲν ἐπὶ τούτοις τῷ ἡγεμόνι αὐτοῦ ἕκαστος.

affecti, ut amore complectantur eos qui vos oderunt et contrarium semper sequantur. Et ni rex vestram vicem dolens, vobis subsidio veniret, et regionem propemodum amissam redderet, bene scio, de vobis rebusque vestris actum esset. Cum igitur rerum experientia doceat, vos haud recte hactenus rempublicam et principatum administrasse, videtur necessitas monere, imo postulare, ut porro aliter subditos imperio temperare in animum inducatis. Et illud iterum sedulus moneo, ne sinere velitis, dum domi agitis, res vestras seditione dissipari; sed infestis animis ite contra eos qui seditiones excitare nituntur, neque quidquam his ita delinquentibus mollius remiseritis. Duo enim illa Turcos ad maximam evexere potentiam, videlicet diligenter **218** malos conquirere ubicunque necessitas exegisset, et meritis subdere pœnis, deinde in bonos non cessare conferre beneficia. Et si quando instantia prohibuissent sontes pœnis ferire, dare veniam peccantibus haud cunctabantur. Verum ubi jam omnia essent in tuto, nec quidquam periculi immineret, pœnas iis qui sic commeruerant, infligebant, nec eos injuriis certare sinebant, verum injuriarum ultionem constanter expetebant. His dictis, postremo eos hortabatur, ut se sequerentur in Albanos. Et primo quidem Demetrius adjunctis Turcis proficiscebatur contra Borbotanem regionem munitam, in quam Albani custodiæ causa liberos et uxores deposuerant, in aditu murum et turrim exædificantes. Eo cum venissent ambo duces, locum obsidione premere occipiunt. Græci Turcique pariter murum subruentes, vi in eam regionem irruebant, si quo modo eam occupare possent. At nox superveniens impedimento fuit, quominus is locus in ditionem hostium veniret. Instante autem nocte, per vallem, in quam mons desinit, fuga dilabuntur Albani. Verum Turci ubi allatum est, hostes fugam capessere, continuo signa inferentes, cepere viros et mulieres circiter decem mille. His ita gestis, exercitum moverunt Ithomam, Thoma fratre juniore exercitum usque mutatis vicibus subsequente. Hinc exercitus ducitur contra urbem Actum sive Aquilam dictam, quæ non multo ante Centerionis partes secuta fuerat; quam in fidem hac conditione receperunt, scilicet ut exercitui mille mancipia, arma et jumenta traderent. Postea et cæteri Albani in ditionem venire haud abnuebant, cum mitterent legatos ad duces, qui dicerent, Albanos paratos esse imperata facere, si paterentur ipsos habere loca quæ subegissent; nec cogerentur equos et jumenta, quæ prædando acquisivissent, restituere. Conditiones hæ, quemadmodum duces singuli id significarunt, sunt acceptæ, et ex eo singuli suis ducibus reconciliati sunt.

Τουραχάνης μὲν ἐβούλετο ἀσθενῆ ποιεῖν τὰ τῶν D Ἀλβανῶν πράγματα, ὥστε τοῦ λοιποῦ χρῆσθαι αὐτοῖς ἐπιτηδείως σφίσιν ἐπὶ τὸ ξυνοίσειν αὐτοῖς δοκοῦν. Ἐπεί τε δὴ ἔμελλεν ἀπελαύνειν ἀφικόμενος αὖθις ἐς λόγους ἀμφοτέροις τοῖς ἡγεμόσιν, ἔλεγε τοιάδε· Ὦ βασιλεῖς Ἑλλήνων, ἐμοὶ μὲν καὶ πρότερον τῇδε συγγενομένῳ εἴρηται ἱκανῶς ἐς ὑμᾶς, ἃ φρο-

Turachanes autem id quærebat, ut res Albanorum infirmiores efficeret, ut in posterum principes iis uterentur commodioribus. Hic vir, cum jam adornaret abitum, denuo cum Græcis in colloquium venit, et in hunc modum disseruit: O reges Græcorum, cum nuper apud vos sermonem haberem, satis opinor declaravi, quid, quantum attinet

Notulæ marginales.

[41] *In uno*, οὐ π. [42] *In uno*, τρέπ. [43] μέγα. [44] Βορβοτίαν χ. *In al. ut c.*

ad res vestras, fieri velim; hoc autem nunc adjicere placuit: si concordes fueritis, res vestræ in tranquillo et felice requiescent statu: at si discordes fueritis, et dissensiones moveritis, contrarium eorum quæ in medium **219** adduxi, eveniet. In primis operam date, ne subditi vestro imperio convitiis vos proscindant, dum alta fruimini pace: verum impensius contumeliarum et injuriarum auctores punire ne cessaveritis. Mali enim principium, quamvis pessimum sit, attamen continuo ad magnas procedit contumelias: quæ ubi auctæ fuerint, seipsas haud amplius sustinere possunt. Itaque ne quis id bonum censuerit. Solet enim id cujus quis amore rapitur, usque crescere, et incrementa sumere, quidquid tamen ingruat. Hæc locutus, Peloponnesi ducibus dexteram porrigit; quo facto, abiit. Cæterum longe alia quam hic præceperat, secuti sunt studia. Nam dum uterque ad suos colendos et beneficiis devinciendos esset pronior, usque discordias inter sese foverunt, dum uterque suos majores indulgentia habere niteretur, quo eos sibi magis fidos pararet. Itaque toti ad gratificandum propendebant duces. Quidam apud hos viri primarii reliquos ad seditionem et conjurationem instigabant; quod quidem ideo fiebat, ut discordia exoriretur, et illorum concordiam inhiberent. Interim duces his, quasi malo dæmone incitati, res suas miseri corrumpendas commisere. Lucanes Peloponnesiacus adducens quosdam Byzantios, Albanos et Peloponnesios ad conspirationem impulit, ut pro suo arbitrio, non ducum, respublicas suas administrarent. Hac conjuratione freti, pergebant ad Asanem, cujus auctoritas in Peloponneso erat maxima, ut qui Corinthum, necnon modicam Peloponnesi partem regebat. Hic eos nequaquam admittebat, neque quidquam iis concedebat. Exinde cum Albani et Peloponnesiaci tributum, quod imperatum erat, pernumerare abnuerent, nec Asanes id ad regem perferre potuit. Tributum autem annuum pendebant duodecim millia aureorum staterum. Quapropter in hunc modum mutuis discordiis attriti Græci, paulatim peribant. Nam propalam jactabant Albani et Peloponnesii se tributum non exsoluturos, nisi inter ipsos regio universa æqualiter divisa fuisset. Oportebat sane hæc, cum parum propitia fieret fortuna, ipsis exitium afferre, et planissime ad nihilum redigere.

A νῶν τυγχάνω περὶ τὰ ὑμέτερα πράγματα· καὶ νῦν δὲ τοσόνδε ἂν λέγοιτο, ὡς ὁμονοοῦσι μὲν πρῶτα ὑμῖν ἔσται ἄφθονα τἀγαθά· διενεχθεῖσι δὲ καὶ δίχα γενομένοις τἀναντία τούτων· ἔπειτα δὲ καὶ μὴ ἐπιτρέπουσι καθ' ἡσυχίαν ἐξυβρίζειν τοὺς ὑπηκόους ἐς ὑμᾶς, ἀλλὰ ἀφειδέστερον κολάζειν μηδέποτε ἡσυχίαν ἄγειν. Ὡς κακοῦ μὲν ἡ ἀρχὴ, καὶ ἣν φαυλοτάτη οὖσα τυγχάνῃ προσοῦσα, ἐπὶ μέγα χωρεῖ αὐτίκα ὕβρεως, καὶ πολλαπλασίων γιγνομένη, αὐτὴ ἑαυτῆς οὐκ ἔτι κατασχετὴ γίγνεται. Ὡς δὲ μὴ ἀγαθὰ· φίλα γὰρ, ἐφ' ὅ τι ἂν τρέποιτό τις κινούμενος, τοῦτο ὡς τὰ πολλὰ αὔξειν καὶ μέγα ἀποδείκνυσθαι, τί ἂν ἐπιτηδεῦον τυγχάνῃ. Ταῦτα εἰπὼν, καὶ δεξιωσάμενος τοὺς ἡγεμόνας ἀπήλαυνε. Καὶ τούτοις μὲν ὡς τοὐναντίον κατέστη ἅπαντα· εἰς γὰρ τὸ θεραπεύειν B τετραμμένοι ἑκάτεροι, πρὸς ἀλλήλους τε γνώμῃ τὰ σφέτερα αὐτῶν διενεχθέντες, ἐρίζοντες ἀλλήλοις ἐτύγχανον, ὁπότερος ἂν μάλιστα εὖ ποιῶν φαίνοιτο, ὥς τε δοκεῖν αὐτοὺς χαρίζεσθαι. Καί τινες τῶν παρ' αὐτοῖς τὰ πρῶτα φερομένων, ἐναγόντων τε καὶ ἐπὶ ξυνωμοσίαν προκαλουμένων τοὺς ἄλλους, ὥστε ὁμοφρονεῖν οὕτω κωλύειν διενοοῦντο. Αὐτοί τε σφίσι κακοδαιμονοῦντες, ἐπέτρεπον τὰ πράγματα σφίσιν αὐτοῖς φθείρεσθαι. Λουκάνης τε ὁ Πελοποννήσιος, καί τινας τῶν Βυζαντίου ἐπαγόμενος, συνίστα τε τοὺς Πελοποννησίους τε ἅμα καὶ Ἀλβανοὺς ἐφ' ᾧ σφίσι τε αὐτοῖς ὧν ἔχειν ἐπιτηδείους, καλῶς πολιτεύεσθαι, καὶ ὥρμηντο μὲν ἐπὶ Ἀσάνην, μέγα δυνάμενόν τε ἐν Πελοποννήσῳ, καὶ Κόρινθον, καὶ C μοῖραν οὐκ ἐλαχίστην τῆς Πελοποννήσου ἐπιτροπεύοντα. Καὶ οὐ προσίετο μὲν οὗτος, οὐδὲ συγχωρῶν. Ἔνθα δὴ, οὔτε ὃν ἐτάξαντο φόρον ξυμφερομένων, οὔτε τῶν Πελοποννησίων, οὔτε τῶν Ἀλβανῶν, οὐκ εἶχεν ἀπάγειν τῷ βασιλεῖ. Ἦν δὲ αὐτοῖς ὁ ἐπέτειος φόρος μύριοι καὶ δισχίλιοι χρυσίου στατῆρες. Οἱ μὲν Ἕλληνες οὕτω ἐν οὐδενὶ λόγῳ ὑπὸ σφῶν αὐτῶν ἐπιτριβόμενοι, κατὰ βραχὺ ἀπώλλυντο. Τόν τε γὰρ φόρον αὐτοί τε οἱ Ἀλβανοὶ καὶ οἱ Πελοποννήσιοι οὐκ ἔφασαν ἀποδιδόναι, ἂν μή τις αὐτοῖς ἐπιδιελόμενος τὴν χώραν, ἐπὶ τοῖς ἴσοις τε καὶ ὁμοίοις ξυμβαίη. Ἀλλ' ἐχρῆν μὲν ταῦτα τύχην οὐκ ἀγαθὴν φερόμενα, ταῦτ' ἄρα ἰσχὺν σφίσι τὴν τελευτὴν, καὶ οὕτω ἀποβήσεσθαι ἐς τὸ μηδὲν εἶναι γενόμενα.

Rex quidem Mechmetes secundam capto Byzantio expeditionem contra Triballos et Novopyrgum urbem sumpsit. Hæc intra regis regionem sita est prope flumen Morabam (46), qui fluens a Pristino regis regione, et huc veniens in Istrum exhauritur. Exercitus regius universus grassabatur per Triballorum regionem universam: equitatus quoque in hanc emissus, prædas rerum **220** omnium confertim agebat. Ipse autem circumsederat parte

D Βασιλεὺς[44] μὲν ὁ Μεχμέτης τὴν δευτέραν ἔτι μετὰ τὴν Βυζαντίου αἵρεσιν ἐστρατεύετο ἐπὶ Τριβαλλοὺς, καὶ Νοβόπυργον πόλιν ἐντὸς τοῦ βασιλέως χώρας, παρὰ ποταμὸν Μοράβαν καλούμενον, ὡς καὶ πρότερόν μοι δεδήλωται, ῥέων ἀπὸ τῆς Πριστίνου τῆς βασιλέως χώρας, καὶ ἐκδιδοῖ ἐς τὸν Ἴστρον. Ἐνταῦθα γενόμενος, τὰ στρατεύματα μὲν αὐτῷ ξύμπαντα ἐπέδραμον τὴν Τριβαλλῶν χώραν, καὶ ἀφιππάσαντες τὴν χώραν ληϊζάμενοι· αὐτὸς δὲ ἐπολιόρκει τὴν πό-

Notulæ marginales.

(46) Moravum.

[44] δὲ. R. ut in c.

λιν, τηλεβόλοις ὑπτίοις βάλλων τὰ ἐντὸς τῆς πόλεως. A Ἐξεύρητο δὲ τῷ βασιλεῖ τούτῳ αὕτη ἡ τῶν τηλεβόλων ὑπτίων κατασκευή. Καὶ ἐπαφιᾶσι μὲν ἄνω ἐς τὸν ἀέρα τὸν λίθον, καταβαίνων δὲ βάλλει, ἐς ὅ τι ἂν ἰθύνοι αὐτὸν ὁ τηλεβολιστής, σημεῖον κομιζόμενος, καὶ δαιμονίως τυγχάνει τοῦ σκοποῦ, ἐς τὸν μετεωρισμὸν τοῦ λίθου. Οὕτω μὲν οὖν τὴν πόλιν τύπτων, ἐπὶ ἡμέρας ἱκανὰς, ἠνάγκασε τοὺς ἐνοικοῦντας προσχωρῆσαι αὐτῷ. Ἐπεί τε δὴ προσεχώρησαν, τὰ ἔπιπλα καὶ τὰ πλείστου ἄξια ἀφελόμενος, καὶ μοῖράν τινα ἐπαγαγὼν ἐς ἀνδραποδισμὸν, τοὺς ἄλλους ᾤκισεν, αὐτοῦ καταλιπὼν, διὰ τὴν μετάλλου ἐργασίαν, ἣν μάλιστα δὴ τῶν ταύτῃ χωρίων ἐπιστάμενοι ἐτύγχανον. Πρόσοδος δὲ αὕτη οὐκ ἐλαχίστη τοῦ βασιλέως ἀπὸ τῶν ἐνταῦθα αὐτοῦ μετάλλων τῆς πόλεως ταύτης. B Ὁ δὲ Τριβαλλῶν ἡγεμὼν, ὡς ᾔσθετο ἐπ' αὐτὸν ἐπιόντα βασιλέα Μεχμέτην, ᾤχετο μὲν διαβὰς ἐπὶ Παιονίας, καὶ ἐπὶ Χωνιάτην, δεδιὼς μὴ ἐς τὴν Σπενδερόβην ἀφικόμενος [46], πολιορκοῖτο καταστάς· καὶ ἐδεῖτο μὲν αὐτοῦ ἐπαμύνειν, προσήκοντί τε καὶ ξυγγενεῖ ὄντι, καὶ ἐδόκει μὲν κἀκείνῳ τιμωρεῖν· ἐπὶ δὲ Σπεμδερόβην [47] ἔπρασσε πρὸς βασιλέα γενέσθαι οἱ εἰρήνην, οὗτος μὲν ἐπεβίω, οὐ πολλῷ ὕστερον, καὶ ἀπέθανεν. Ἐχώρει δὲ ἡ ἀρχὴ πρὸς Ἐλεάζαρον, τὸν νεώτερον αὐτοῦ παῖδα. Οἱ δὲ τυφλοὶ αὐτίκα ἐπὶ τῇ τελευτῇ τοῦ ἡγεμόνος, χρήματα ὑφελόμενοι ὅσα ἐνεχώρει, ἀφίκοντο παρὰ βασιλέα, καὶ χώραν παρεχομένου τοῦ βασιλέως ἱκανὴν, τὴν δίαιταν ἐποιοῦντο. Βασιλεὺς μὲν οὖν τούτῳ ἀπάγοντι φόρον ἱκανὸν ἐς δισμυρίους χρυσίου στατῆρας, σπον- C δάς τε ἐποιήσατο.

Καὶ ἐς τὸ ἐπιὸν ἔτος ἐστρατεύετο ἐπὶ Μπελογράδην τὴν πόλιν Παιόνων. Αὕτη δὲ ἡ πόλις ᾤκεῖτο, ὡς πρότερόν μοι δεδήλωται, ἐπὶ Ἀμουράτεω παρὰ τὸν Ἴστρον ἀφ' ἑνὸς πλαγίου· ἀπὸ δὲ ἑτέρου ἐπιῤῥέοντος Σάββα [48] τοῦ ποταμοῦ, καὶ ἐκδιδόντος ἐς τὸν Ἴστρον ἀμφίῤῥυτος γίνεται ἡ πόλις ἀμφοῖν τοῖν ποταμοῖν παραῤῥεόντων. Ἐπὶ ταύτην δὲ τὴν Μπελογράδην ἐστρατεύετο Μεχμέτης ὁ Ἀμουράτεω, καὶ πρότερον ἐπὶ Ἰλλυριοὺς στρατεύματα ἐπιπέμψας, ἡγουμένου Θερίζεω, καὶ Ἀλίεω τοῦ Μιχάλεω. Πρὸς D δὲ καὶ ἐν τῇ Ἀσίᾳ συνῆπτο αὐτῷ πόλεμος πρὸς βασιλέα Κολχίδος τῆς Τραπεζοῦντος. Καὶ τριήρεις ἐπιπέμψας, ἐδῄου τε τὴν Κολχίδα, καὶ ἤπειρον, κατὰ θάλατταν, ἡγουμένου τοῦ Χητύρεω [49] τοῦ τῆς Ἀμασίας ὑπάρχου. Ὡς μὲν οὖν κήρυκα ἔπεμπε, περιαγγέλονται παρεῖναι αὐτῷ τὰ στρατεύματα ἐς Ἀδριανούπολιν, ἐξελαύνει αὐτὸς, ἔχων τάς τε θύρας, καὶ τοὺς νεήλυδας, καὶ χαλκὸν μὲν παρὰ τοὺς τηλεβόλους ἔμπλεον φερόμενος διά τε νηῶν αὐτῷ καὶ καμήλων, ἤλαυνε διὰ τῆς Τριβαλλῶν χώρας. Καὶ ἐξένιζε μὲν ὁ τῆς Σπενδερόβης ἡγεμὼν τόν τε βασιλέα, καὶ τοὺς ἡγεμόνας, δῶρα πέμπων ὡς μέγιστα·

copiarum urbem, et supino bombardarum jactu gravissime, quæ intra eam erant, affligebat. Bombardas autem erectas, supino jactu lapides in altum torquentes, primus rex ille invenit. Nam bombardæ illæ erectæ, sive mortaria, in aerem globum sublimem jaculantur. Qui deinde delapsus id penitus ad quod a bombardario fuerit directus, sternit et comminuit. Tanta autem globi certitudo est, ut nullo modo aberret a scopo, quem bombardarius animo destinarit, quamvis globus in altum ejectus fuerit. Diebus igitur plurimis Mechmetes oppidanos in hunc modum lædens, tandem eos deditionem facere coegit. Ubi semetipsos suaque fidei regis tradidere, ipse supellectilem et pretiosissima quæque accipiens, et partem quamdam hominum in mancipiorum conditionem transferens, reliquos ibi habitare passus est : maxime propter metalli opus, cujus in primis istius regionis incolæ periti censentur. Nec contemnendus regi redditus est ex metallis quæ sunt juxta istam urbem. Triballorum princeps Georgius cognito contra se Mechmetem hostili animo pergere, abiit transiens in Pannoniam ad Choniatem : veritus si Sendereviam venisset, ut obsideretur a rege. Rogabat itaque Choniatem, ne se amicum et propinquum desereret, verum acerrime a vi Turcorum assereret. Ubi autem Georgius tantum effecit apud regem ut pax fieret, non multo post exspiravit. Successio principatus devolvebatur ad Eleazarum filium juniorem. At cæci Stephanus et Georgius continuo surripientes pecunias quotquot poterant, venere ad regem : qui cum his regionem assignaret, factum est ut victum nanciscerentur sufficientem. Pax autem cum eo convenerat, ut quotannis tributum maximum ferret, videlicet viginti millia staterum auri.

Eo anno qui sequebatur, expeditionem contra Belgradum urbem Pannoniæ suscepit. Urbs hæc, quemadmodum docuimus cum scriberemus de Amurate, ab uno latere juxta Istrum sita est, ab latere altero alluitur Savo, qui se in Istrum effundit : ab utroque circumfluitur ea urbs, si quidem ambo præter eam labuntur. Contra hanc exercitum duxit Mechmetes Amuratis filius; prius tamen cum parte copiarum contra Illyrios ire jussit Therizem, et Hallem Michaelis filium. Præterea eodem tempore bellum ei erat cum Colchidis rege, qui præerat Trapezunti. Mittens igitur triremes, quarum dux erat Chetyres Amasiæ præfectus, Colchidem, et maritimam Colchidis regionem evastabat. 221 Ubi igitur voce præconis, quem per universum regnum miserat, exercitus suos Adrianopolim excivit, in militiam profectus est ipse, ducens januæ milites et peregrinos : et navibus subvehebat, camelisque portabat æris plurimum ad bombardas fundendas, iterque fecit per Triballorum regionem. Triballorum dux hospitaliter et benigne regem et duces tractavit, mittendo iis munera maxima. Nam ducem Tribal-

Notulæ marginales.

[46] *In uno*, ἐπαφ.κ. [47] Σπενδεροπύργην. [48] Σάου. *In al. ut c.* [49] *In uno*, Τυχήρεω.

lorum haud fallebat, se continuo armis Mechmetis debellandum, ubi primum in Turcorum ditionem Belgradum concessisset. Rex igitur hostilia spirans, exercitibus eam urbem circumsedit. Est autem in medio utrorumque fluminum Isthmus, latitudine maxime septem stadiorum. Eum locum castris permuniendis delegit, idemque urbem oppugnabat (47), haud cessans murum bombardarum globis quassare. Præterea peregrini cum pluteis præparatis muniti, cum proxime ad murum subiissent, sagittis Pannones petere haud intermittebant. Castra regis maxima erant. Rex autem cogitabat, si flumen solus obtineret, et Pannones prohiberet, ne ex altera fluminis ripa ipsis aditus in urbem pateret, se facilius resistere hostibus, et tandem urbe potiri posse: proinde copiis navalibus, quæ erant per regionem Istro affusam dispersæ, naves quæ præsto erant, implevit. Naves autem numero erant ducentæ. His fretus, enitebatur obtinere flumen, et inhibere Pannones, ne possent in urbem transgredi. Præterea cum in hunc modum a reliquis intercepisset, et quasi inclusisset oppidanos, ad urbis oppugnationem, quam facilem sic fore putabat, totis viribus accingebatur. Naves in flumen deducebant ab urbe Bidina et aliquot diebus flumen, quod eam regionem præterlabitur, fortiter obtinebant. At Pannonum rex, qui cum magnis copiis castra posuerat in regione quæ ex opposito erat, milite complet naves optimas quas Budæ habebat. Et secundo flumine pergit contra Turcum, ut qui cum eo navale prælium esset commissurus. Regiæ naves contra flumen enisæ ascenderant ad maximam Pannoniæ partem vastando, urendo et prædando quæcunque casus obtulisset. Verum haud multo post obviam procedit Pannonum classis hosti: et impetu invadentes regias naves, quasdam demersere, et cepere naves circiter viginti. Pannones interfectis viris qui in navibus fuerant, ædiculas in naves viris vacuas ponunt, et classem universam in ordines explicantes, secundo flumine ad hostilia castra contendebant. Turci quidem in hunc modum necati interierant. **222** Cæterum naves reliquæ quæ non venerant in Pannonum manus, celeri fuga ad regia castra properant, et naves in portum ubi regia castra erant, impingentes, et navibus egredientes, intra castra se recepere. Has quidem naves illico rex incendi curavit, ne in Pannonum potestatem redigerentur. Pannones ex eo tempore flumine potiebantur, et ex continente, quæ e regione erat, ferebantur in urbem, ut eam defenderent ab hostibus. In hanc ingrediebatur stipatus suis Choniates: præterea Capistranus Nazaræus (48) sive monachus, cujus auctoritas in religionis negotio maxima habe-

παρεσκευάζετο μέντοι καὶ αὐτὸς ἦν ἐν Μπελογράδη ἁλώσοιτο, αὐτίκα καὶ αὐτὸς πολιορκησόμενος. Ἐπελάσας δὲ ἐπολιόρκει τὴν πόλιν. Ἔκειτο διὰ μέσου τοῖν ποταμοῖν ἰσθμός, ἑπτὰ στάδια μάλιστα τὸ εὖρος. Ἔνθα δὴ καθιστὰς καὶ στρατοπεδευσάμενος, ἐπολιόρκει τὸ ἄστυ. Καὶ ἔπαιε μὲν τηλεβόλοις τὸ τεῖχος. Καὶ οἱ [30] τε καὶ οἱ νεήλυδες, τοῖς στεγάσμασιν ἀγχοῦ γενόμενοι τοῦ τείχους, ἐτόξευόν τε τοὺς Παίονας. Στρατόπεδον δὲ καὶ τοῦτο μέγα βασιλέως ἐγένετο. Ἐννοούμενος δὲ ὁ βασιλεύς, ὡς ἢν ἐπικρατήσῃ τοῦ ποταμοῦ, καὶ μὴ δυνατοὶ ὦσιν ἔτι τοῦ λοιποῦ διαβαίνειν οἱ Παίονες ἐς τὴν πόλιν, ἀπὸ τῆς ἀντιπέραν τοῦ ποταμοῦ, ἐπαμύνειν ῥᾷον αὐτῷ προσχωρῆσαι τὴν πόλιν, ἁλώσεσθαι οἱ τὴν πόλιν, ἐπλήρου ναυτικὸν πολύ, κατὰ [31] τὴν παρίστριον χώραν αὐτοῦ ἐξηρτύετο, καὶ παρεσκευάζετο ἀμφὶ τὰ διακόσια πλοῖα. Ταῦτα πληρώσας, τόν τε ποταμὸν κατασχήσων, διακωλύειν τὴν Παιόνων δύναμιν διαβαίνειν ἐς τὴν πόλιν, καὶ τούς γε ἐν τῇ πόλει ἀπολαβὼν ἐντὸς ταύτῃ, ἐμπολιορκήσειν. Τὰ μὲν οὖν πλοῖα ἀνήγετο ἐς τὸν ποταμὸν ἀπὸ Βιδίνης τῆς πόλεως, καὶ ἡμέρας τινὰς ἐκράτει τοῦτο κατὰ ταῦτα τὰ χωρία τοῦ ποταμοῦ. Ὁ δὲ Παιόνων βασιλεύς, ἐστρατοπεδεύετο γὰρ καὶ αὐτὸς ἐς τὴν καταντικρὺ χώραν τοῦ Μπελογράδη στρατεύματι πολλῷ, πληρώσας καὶ αὐτὸς πλοῖα τὰ κράτιστα, ὅσα ἐπῆν αὐτῷ ἐν τῇ Βούδῃ, κατέβη [32] διὰ τοῦ ποταμοῦ, ὡς ναυμαχίαν ποιησόμενα μετὰ τῶν τοῦ βασιλέως πλοίων. Ἀνῄει μὲν καὶ τὰ βασιλέως πλοῖα ἐπὶ πολὺ τοῦ ποταμοῦ, κατὰ τὴν τῶν Παιόνων χώραν, καὶ δῃοῦντες ἔκαιον καὶ ἐληΐζοντο. Μετ' οὐ πολὺ δὲ καὶ ὁ τῶν Παιόνων στόλος κατῄει, καὶ ἐμβαλόντα τοῖς πλοίοις τοῦ βασιλέως, κατέδυσε μὲν ἔστιν ἃ, εἷλε δὲ καὶ ἀμφὶ τὰς εἴκοσι ναῦς, καὶ οἱ Παίονες διαχρησάμενοι τοὺς ἄνδρας, καὶ ἐς τὰς ναῦς κενὰς οὔσας τὰ δώματα [33] καταθέμενοι τῶν φαρμάκων, φορμηδὸν αὐτὰ ταξάμενοι, ἐνῆκαν φέρεσθαι ὑπὸ τοῦ ῥοῦ ἐς τὸ βασιλέως στρατόπεδον. Καὶ οὗτοι μὲν οὕτω ἀπώλοντο· αἱ δὲ λοιπαὶ ἔφυγον σπουδῇ ἐπὶ τὸ τοῦ βασιλέως στρατόπεδον. Καὶ ἐποκείλαντες τὰ πλοῖα ἐς τὸ στρατόπεδον, ἀπέβησαν. Ταῦτα μέντοι αὐτίκα ὁ βασιλεὺς ἐνέπρησεν, ὡς ἂν μὴ ἐπιπλέοντες αὐτὰ οἱ Παίονες ἕλωσι. Τοῦ μὲν οὖν ποταμοῦ τὸ ἀπὸ τοῦδε ἐπεκράτουν οἱ Παίονες, καὶ ἐκομίζοντο ἐκ τῆς καταντιπέραν ἠπείρου ἐς τὴν πόλιν, ἐς φυλακὴν τοῦ ἄστεος, ἄλλοι τε, καὶ δὴ καὶ Χωνιάτης σὺν τοῖς περὶ αὐτόν· καὶ Καπιστράνος ὁ Ναζηραῖος, σοφός τε καὶ ἐς τὴν θρησκείαν ἀνὴρ παρὰ τοῖς πρὸς ἑσπέραν ἔθνεσι μέγα εὐδοκιμῶν. Δι' ἃ δὴ ἐπὶ τοὺς ἐν Βράγῃ τῇ μεγάλῃ τῶν Βοέμων πόλει ἐς τὴν τοῦ Ἀπόλλωνος τετραμμένους θρησκείαν ἐπεπόμφει αὐτὸν ὁ ἀρχιερεὺς δεινόν τε ὄντα λέγειν ἐπὶ τὴν τοῦ Ἰησοῦ θρησκείαν. Καὶ πολλοὺς μὲν αὐτοῦ ἐς τὴν τοῦ Ἰησοῦ

Notulæ marginales.

(47) Belgradum a Turcis obsessum 1456, Idib. Junii.

(48) Joannes Huniades, et Joannes Capistranes Franciscanus, contra Hussitas missi a Pontifice.

[30] ὅτε. *Sic etiam in uno, in al.* καὶ οἱ νε. [31] ἁλώσεσθαί οἱ τὴν πόλιν, ἐπλήρου ν. π. ὁ κατὰ. *In al. ut in c.* [32] *In uno,* κατῄει. [33] *In uno superscriptum,* σώμ.

μετέστησε δόξαν· πολλοὺς δὲ καλῶν ἐπὶ τοὺς βαρβάρους, πολεμίους ὄντας τῶν Ἰησοῦ, Γερμανῶν τε καὶ Παιόνων, καὶ Βοέμων. Ἐπειδὰν [34] οἱ ἐς τὸν πόλεμον τοῦτον φίλους δέοντας τοὺς πλείστους ἦγε μεθ' ἑαυτοῦ. Οὗτοι μὲν οὖν, ὡς ἠγγέλλετο, τὸ τεῖχος τοῦ ἄστεως ἐῤῥίφθαι ἤδη πρὸς τῶν τηλεβόλων, καὶ κινδυνεύειν τὴν πόλιν ἁλῶναι· οὗτοι μὲν οὖν, ὡς ἐπεκράτουν τοῦ πόρου, καθ' ἡσυχίαν πολλὴν ἐκομίζοντο ἐς τὴν πόλιν οὐ πάνυ καταφρονεῖν γιγνόμενοι τῷ βασιλέως στρατῷ. Βασιλεὺς δὲ ὡς ἱκανῶς τὰ τείχη τοῦ ἄστεως καταβέβλητο, καὶ ἤδη βάσιμα ἦν, παρεσκευάζετο ὡς προσβολὴν ποιησόμενος ἐπὶ ἀνδραποδισμῷ, καὶ τά τε πυρὰ τὰ νομιζόμενα ποιησάμενος [35], τῇ ὑστεραίᾳ παρεσκευάζοντο, τάς τε μηχανὰς προσφέροντες, καὶ στεγάσματα, ὡς ἐξελοῦντες τὴν πόλιν. B Ἐνταῦθα ὁ τῆς Εὐρώπης στρατηγὸς Καραζίης, ἀνὴρ γενόμενος ἄριστος τῶν ἐν ταῖς βασιλέως θύραις, τελευτῶν ἀπὸ τῆς πόλεως τηλεβόλων. Καὶ ὁ βασιλεὺς ξυμφορὰν ἐποιεῖτο τὴν Καραζίεω τελευτήν, καὶ ἐπένθει μεγάλως. Ἐπεὶ δὲ ἐδόκει προσβάλλειν, ἕωθεν σημήνας τὴν προσβολήν, ταῖς τε σάλπιγξι, καὶ κυμβάλοις, καὶ αὐλοῖς, καὶ ἀγόμενος τοὺς νεήλυδας, προσέβαλλε τῷ τείχει. Καὶ αὐτίκα μὲν ὑπερέβησαν οἱ νεήλυδες, καὶ ἀποβάντες τοῦ τείχους, εἰσεχέοντο ἐς τὴν πόλιν, καὶ εἰσπεσόντες, ἐνόμιζον ἤδη κατειληφέναι τὴν πόλιν· οἱ δὲ ἐν τῇ πόλει, καὶ οἱ περὶ Χωνιάτην ὧδε παρασκευασάμενοι, ἐπέμενον ὥστε εἰσελθεῖν τοὺς νεήλυδας. Οἱ μὲν γὰρ ἐν τῇ ἀκροπόλει ἑστῶτες ξύνθημα ἔσχον, ἐπειδὰν ἡ σάλπιγξ σημήνῃ, ἰέναι ὁμόσε ἐπὶ τοὺς C νεήλυδας. Οἱ περὶ τὰς ἐπάλξεις καὶ τοῦ τείχους ὑποχωρήσαντες, ἐπηγγέλλετο γὰρ σφίσιν οὕτω ὑπὸ τοῦ Χωνιάτου, ὥστε ἐν ἀδείᾳ τοὺς νεήλυδας εἰσιέναι ἐπὶ τὴν πόλιν, καὶ ὁπόταν σημήνῃ ὁ σαλπιγκτὴς τῇ σάλπιγγι, καὶ αὐτοὺς ἰόντας δρόμῳ, καταλαμβάνειν τὴν ἑαυτοῦ χώραν ἕκαστος, καὶ ἀπειλημμένοις χρῆσθαι τοῖς νεήλυσιν ὅ τι ἂν βούλωνται.

A tur apud Occidentales. Nam quia insignis pietate vir erat, missus est auctoritate Pontificis ad Boemos Pragam urbem magnam inhabitantes, qui colebant Apollinem, ut eos abnegata ista impietate in religionem Jesu transferret. Hanc enim mira persuasione docere noverat, ut qui esset dicendi peritissimus. Quapropter plurimos Boemos docendo compulit Christi religionem assumere. Præterea plurimos Pannones et Boemos ad inferenda arma barbaris Christi hostibus permovit. Et in hunc modum plurimos secum in hanc expeditionem quasi velites, ut eorum opera in velitaribus prælils usui esset, duxit. Nam hi, ubi compertum erat urbis murum bombardis esse stratum, et in periculo esse ut ab hoste impio caperetur, cum obtinuissent fluminis trajectum, per otium colligebantur in urbem: quorum vires neutiquam contemnendæ erant hostili exercitui. Rex Turcorum, cum jam murus dissipatus bombardis aditum præstaret, parabat se quasi incursionem facturus ad mancipiorum prædam agendam; et ignes, quemadmodum mos gentis est, facientes, præparabant se ut in diem posterum urbem adorirentur. Machinas et vineas, quibus tuti ad murum succederent, expediebant. Europæ dux Carazies, qui gloria et virtute excellebat omnes qui in januis regis stipendia faciebant, ab oppidanis bombardæ globo ictus occubuit. Rex quidem mortem hujus viri, maximam calamitatem suis rebus invecturam augurabatur, et multum eum lugebat. Cum autem visum esset mane urbem aggredi, tubas, cymbala et cornua canere jubet, et peregrinos in murum ductabat. Hi murum continuo scandendo superarunt: et qua cuique liberum erat, in urbem fundebantur: qui cum in urbem intrassent, se eam cepisse existimabant. At Choniates cum suis instructi et armati, exspectabant occulte, donec perigrini omnes in urbe intrassent. Nam qui in arce consistebant, tesseram acceperunt, ut ubi primum tuba sonum dedisset, peregrinos confestim adorirentur. Præterea qui antea per murum erant **223** dispositi, jussu Choniatis a muro decesserunt. Nam his id ideo præceptum erat, ut peregrini majore securitate in urbem penetrarent. Jussi tamen sunt ut ubi primum tuba cecinerit, ad murum singuli, et ad ea loca quæ defendenda suscepissent, cursu se proriperent ut peregrinis, quos ab reliquis intercepissent, pro arbitrio uti possent.

Οἱ μέντοι νεήλυδες, ἕωθεν ὡς προσέβαλον, αὐτίκα ἐπεισπεσόντες, οὐδενὸς σφίσιν ἐμποδὼν ὄντος, ὑπεξεχωρήκεσαν ἤδη οἱ Παίονες, ὡς τὸ σύνθημα, καὶ D νομίσαντες πεφευγέναι, εἰσεχέοντο, ὡς ἐδηλοῦτό μοι ἐς τὴν πόλιν, καὶ τραπόμενοι ἄλλος ἄλλῃ, διήρπαζον τὴν πόλιν· ἐπεὶ δὲ τὸ σύνθημα ἐδίδοτο, καὶ ἡ σάλπιγξ ἐσήμαινεν, οἱ μὲν περὶ τὰ τείχη πρότερον ὄντες αὖθις ἔθεον ἐς τὰς ἐπάλξεις, καὶ ἀπελάμβανον εἴσω τοὺς νεήλυδας· οἱ δὲ περὶ Χωνιάτην ἵεντο ὁμόσε ἐπὶ τοὺς νεήλυδας. Οὗτοι μὲν οὖν ὡς κατεῖδον τοὺς ἀπὸ τῆς ἀκροπόλεως Παίονας σφίσιν ἐπιόντας, ἀνεχώρουν ἐπὶ τὸ τεῖχος· ἀναχωροῦσι δὲ αὐτοῖς οἱ Παίονες, καὶ ἐπέκειντο χαλεπῶς, καὶ διέφθειρον πολύ τι πλῆθος αὐτῶν. Οἱ δὲ ἄλλοι, ὡς

Verum peregrini ubi primum oppugnationem sunt auspicati, urbem, nemine resistente et prohibente, ingressi sunt. Pannones enim, quemadmodum moniti erant, retrocesserunt, et se occultabant. Peregrini autem, cum crederent Pannones fuga esse dilapsos, raptim in urbem procursantes, alius alio ad prædam convertebantur. Cum autem, quemadmodum convenerat, tuba sonuisset, qui prius murum defensarant celeri cursu se singuli ad sua loca contulere, et peregrinos incluserunt intra urbem. Choniates instructa acie contra peregrinos ibat. Illi videntes Pannones ex arce prodeuntes adversum se pergere, ad murum retro ire instituunt. Cedentibus peregrinis, acriter institere Pannones, et plurimos

Notulæ marginales.

[34] ἐπειδή. *Sic etiam R.* [35] ποιησάμενοι. *R. ut in c.*

leto dederunt. Cæteri, qui ad murum properabant, cum viderent Pannones per murum in solitis stationibus armatos dispositos, vi eos aggrediebantur, et contra ipsos cursu lati ferebantur in fossam. In hunc modum eo tempore Pannones ejecere peregrinos, et Barbaros vincebant. Postea conjunctis copiis Capistranus et Pannones egressi sunt ut prælium committerent cum eis qui regias bombardas curabant. Inito itaque prælio, bombardarios in fugam conjecere, et bombardas obtinuere. Rex cernens suas bombardas a Pannonibus captas, multum animo discruciabatur : proinde et ipse ibi consistens, fortiter prælium capessere haud neglexit. Cum autem Pannones non posset a bombardis submovere, tandem et ipse fugam arripit. Pannones eo loci continuo receptui canebant, et dirigentes bombardas in castra regis, ea graviter afflixere. Cum jam meridies adesset, et fuga, reliquaque quæ evenerant, nuntiata essent Pannonibus qui e regione morabantur, advehuntur non pauci, nec tamen in urbem, verum in castra iter maturant : hi qui in urbe relicti erant, in castra egrediuntur, et undique regia castra summa vi oppugnant. Tentoria in regis castris disjecerunt plurima. Azapides (quos Hussarones nostri vocant) diripuerunt forum. Rex clamabat, ut oculos eorum eruerent. Ipse quoque prælium cum suis occipiens; Pannones in fugam vertebat. Eo loci peremit virum Pannonium rex, verum vulneratur femur : nec tamen vulneratus **224** in fugam effunditur. Deinde cum ad bombardas recipiendas egrederetur, Pannones conversi Barbaris acriter instabant, et eos simul cum rege usque ad castra persequuntur. Et cum tertio hoc esset factum, rex graviter animo dolebat, non adesse peregrinos, et suppetias ferre in eo prælio : verum esse profectos ad colligendum pabulum, et necessaria. Vocans autem in isto tumultu Chasanem peregrinorum ducem, hujusmodi orationem habuit : O pessime hominum, quo nobis peregrini abeunt ? Quo modo te duce ingressi sunt prælium ? Nescis ex humili fortuna quam ad magnam dignitatem te provexerim, ut sis videlicet dux ? Sed scito, nisi prælium me absumpserit, pœnas mihi dabis, quas omnes justissimas esse pronuntiarint. Chasanes respondens, inquit : O rex, peregrinorum plurimi saucii sunt. Reliqui qui integri sunt, dicto nolunt esse audientes. Ego autem, ut opera mea utaris fideli et forti, quamvis mihi indigneris, in medios me conferam Pannones, ibique fortiter dimicans, pro rebus tuis occumbam. His dictis, in medios se confert hostes, et in conspectu regis a Pannonibus trucidatur. Fuit autem vir optimus. Etiam ministri quidam ejus ibidem interfecti sunt. Cum Pannones in castris fortiter inhærerent Turcis, eosque fugam capere compellerent, ex improviso adveniunt sex millia equitum regis,

A ἐς τὸ τεῖχος ὥρμηντο, καὶ ἑώρων ἐνταῦθα τοὺς Παίονας ἐς τὰς ἐπάλξεις, ἐβιάζοντό τε τοὺς Παίονας, καὶ ὑπερθέοντες, ᾔγοντο ἐς τὴν τάφρον. Οὕτω μὲν οὖν τότε οἱ Παίονες ἐξεώσαντο τοὺς νεήλυδας, καὶ ὑπερεβαίνοντο τοὺς βαρβάρους· μετὰ δὲ ἔξοδον κοινὴν [56] ποιησάμενοι οἱ περὶ Καπιστρᾶνον, καὶ οἱ ἄλλοι Παίονες, πρὸς τοὺς ἐν τοῖς τηλεβόλοις τοῦ βασιλέως, μαχεσάμενοι ἐτρέψαντο αὐτοὺς, καὶ ἐπεκράτουν τῶν τηλεβόλων. Βασιλεὺς δὲ ὡς ἑώρα ὑπὸ τῶν Παιόνων ἐχομένους τοὺς τηλεβόλους, δεινὸν ποιησάμενος, συνέβαλλε μὲν ταύτῃ καὶ ἐμάχετο [57] ἰσχυρῶς. Καὶ οὐδ' ὡς ἠδυνήθη ἐξώσασθαι ἀπὸ τῶν τηλεβόλων τοὺς Παίονας, ἀλλ' ἀπετράπετο. Οἱ μὲν δὴ Παίονες ἐνταῦθα ἤδη ἐπηυλίζοντο, καὶ τούς τε B τηλεβόλους τρεψάμενοι, ἐς τὸν βασιλέως στρατόπεδον ἐπαφίεσαν. Ἐπεὶ δὲ μεσημβρία ἦν τῆς ἡμέρας· καὶ τοὺς γιγνομένους τρόπους, καὶ τὰ γιγνόμενα ἐπηγγέλλετο αὐτοῖς τοῖς καταντικρὺ Παίοσιν, ἐκομίζοντο ἤδη ἐνταῦθα ναῦται οὐκ ὀλίγοι αὐτῶν εἰς τὴν πόλιν μὲν οὐκ ἔτι, ἀλλ' ἐς τὸ στρατόπεδον. Καὶ ἐπεξῆλθον μέντοι καὶ οἱ τοῦ ἄστεως, καὶ ἑκατέρωθεν βάλλοντες μετὰ ἐπάρσεως ἐς τὸ τοῦ βασιλέως στρατόπεδον, καὶ ἐμάχοντο, καὶ σκηνὰς ἔστιν ἃς κατέβαλλον τοῦ στρατοπέδου συχνὰς, καὶ διήρπαζον οἱ Ἀζάπιδες τὴν ἀγοράν. Καὶ βασιλεὺς μέν τοι ἐβόα, ὡς ὑπεξέλοιντο τὰς κόρας αὐτῶν· αὐτὸς καὶ σὺν τοῖς περὶ αὐτὸν συνέβαλε μὲν, καὶ ἐτρέψατο τοὺς Παίονας. Καὶ αὐτός τε ἄνδρα Παίονα ἀνελὼν τιτρώσκεται ἐς τὸν μηρὸν, οὐ μέν τοι γε ἐτράπετο· C μετὰ δὲ ὡς ἐς τοὺς τηλεβόλους ἐπεξιὼν γένοιτο, αὖθις οἱ Παίονες συστραφέντες, ἐπέκειντο τοῖς βαρβάροις, καὶ ἐτράποντο τοὺς ἀμφὶ βασιλέως ἄχρι τοῦ στρατοπέδου. Καὶ τούτου ἐς τρὶς γενομένου, δεινὸν ἐποιεῖτο ὁ βασιλεὺς, οὔτε νεηλύδων παρόντων αὐτοῖς [58] ἐς τὴν μάχην, καὶ τῶν ἄλλων τοῦ στρατοπέδου, ἐπὶ τὰς νομὰς, καὶ τὰ ἐπιτήδεια ἀφικομένων. Καλέσας δὲ ἐν τῷ θορύβῳ τούτῳ τὸν ἄρχοντα τῶν νεηλύδων, Χασάνην τοὔνομα ἔχοντα, ἔλεγε τοιάδε· Ὦ κάκιστε ἀνθρώπων, ποῦ δὴ ἡμῖν οἴχονται οἱ νεήλυδες; Πῶς δέ σοι παρεγένοντο ἐς τὴν μάχην ; Ἢ οὐκ οἶσθα οἷον ὄντα, οἷον ἄρχοντα ἐποιησάμην ; Ἀλλ' ἴσθι, ὡς εἰ μὴ ἀποθάνοιμι, εἰσόμενος τὴν δίκην ἐπιθήσω, ἣν ἂν φαῖεν ἅπαντες δικαιοτάτην γενέσθαι. Χασάνης D δὲ ὑπολαβὼν ἔλεξεν· Ὦ βασιλεῦ, νεήλυδες εἰσὶ μὲν τετρωμένοι οἱ πολλοὶ αὐτῶν, οἱ δὲ ἄλλοι οὐκ ἐθέλουσιν ὑπακούειν. Ἐγὼ δὲ τοὐμὸν παρεχόμενός σοι, ἀνθ' ὧν ἄχθῃ μοι, ὄψει με ἐν μέσῳ τῶν Παιόνων μαχόμενον τελευτήσαντα ὑπὲρ τῶν σῶν πραγμάτων. Ταῦτ' εἰπὼν, καὶ ἐμβαλὼν ἐς μέσους τοὺς Παίονας, ἀνήρ τε ἀγαθὸς γενόμενος ἐναντίον τοῦ βασιλέως, ὑπὸ Παιόνων ἀπέθανε. Καί τινες τῶν θεραπόντων αὐτοῦ ἐτελεύτησαν ἐνταῦθα. Ὡς ἐν τῷ στρατοπέδῳ τρεψάμενοι τοὺς Τούρκους, ἐπέκειντο οἱ Παίονες, πλέον ἔχοντες ἐν τῇ μάχῃ, παραγίνονται ἱππόδρομοι τοῦ βασιλέως, εἰς ἑξακισχιλίους, οὓς πρότερον ἐπεπόμφει ἐπὶ φυλακὴν τῆς παριστρίου [59] αὐτοῦ χώ-

Notulæ marginales.

[56] *In uno,* κοινῇ. [57] *In uno,* ἐμαχέσατο. [58] αὐτῷ. *Sic etiam R.* [59] παριστρίας. *R. ut in c.*

ρας, φυλάξοντές τε οἰχήσουσι σὺν ταῖς ναυσὶν οἱ Παίονες, καὶ διακωλύειν τε αὐτοὺς, ὥστε μὴ ἐπιβαίνειν [60]. Παραγενόμενοι δὲ οὗτοι ἐς τὸν θόρυβον τοῦτον, καὶ ἐς τὴν μάχην, ἐν μέσῳ τε ἐποιήσαντο τοὺς Παίονας, καὶ συχνοὺς αὐτῶν ἐνταῦθα διέφθειραν. Μετὰ δὲ τρεψάμενοι ἐξεώσαντο τοὺς Παίονας ἀπὸ τοῦ στρατοπέδου ἐς τοὺς τηλεβόλους. Καὶ οὕτω ἐνταῦθα ἡ μάχη ἐτελεύτα πρὸς ἑσπέραν ἤδη. Βασιλεὺς δὲ ὡς αὐτῷ τὰ πράγματα ἤδη πονήρως ἔχοντα, τούς τε νεήλυδας τετρωμένους καὶ ἐς φόβον καθισταμένους, τὰ στρατεύματα αὐτῷ δρασμῷ τε ἐπεχείρει. Νυκτὸς δὲ γενομένης, παραγγείλας ἐς τὰ στρατόπεδα συσκευάζεσθαι, καὶ προϊέναι, ᾗ ἂν αὐτὸς ἐξηγοῖτο, ἀπεχώρει ὑπὸ τὴν νύκτα, καὶ ἐξελαύνων ἐδεδίει μὴ οἱ Παίονες τῷ λοιπῷ στρατεύματι διαβάντες ἐπικέοιντο, καὶ σφίσι χαλεπὴ γένοιτο ἡ ἀπαλλαγὴ, καὶ ἡ ἐπ' οἴκου αὐτῶν κομιδή. Καὶ δοκεῖ ἄν μοι καὶ τοὺς Παίονας κατὰ νῶτον γενέσθαι τῷ βασιλέως στρατῷ, εἰ μὴ ὁ Χωνιάτης ὑποτρεπόμενος, οὐκ εἴα ἐπιδιώκειν ἐπιστάμενος τοὺς Τούρκους, ἐπειδὰν σφίσι κίνδυνος ἐπιστῇ, τότε πολλῷ τῷ [61] μέσῳ σφῶν αὐτῶν γίνεσθαι ἀμείνους ἀεὶ, καὶ ἀνεχομένους [62] γίνεσθαι. Δοκεῖ δὲ καὶ ὑπὸ τοῦ λοιμοῦ ὃς ἐπεγένετο τοῖς Παίοσιν ἐς τὸ στρατόπεδον, καὶ ἐπίεζεν αὐτοὺς πάνυ, ὥστε μὴ διαπνεῦσαι [63] ἐπὶ συχνόν τινα χρόνον.

quos miserat jam ante ad custodiendam regionem suam Istro adjacentem: præterea ut obsisterent Pannonum navibus advenientibus ne in terram exire possent. Equites hi advenientes, cum jam ferveret prælium, Pannones in medium agunt, et plurimos ibidem interimunt. Deinde cum verterent Pannones in fugam, eos ex castris pepulerunt, et ad bombardas se recipere coegerunt. Et in hunc modum finis præliandi, cum jam instaret vesper, factus est. Rex cum cerneret res suas propemodum accisas esse, fuga una cum exercitu suo evadere enititur. Nam peregrini plerique saucii et timidi erant. Adveniente igitur nocte, jubet ut impedimenta omnia colligant, seque ad profectionem præparent, quo parati et instructi sequantur quocunque eos ducere instituerit. Et tandem noctu fuga sibi consulens abibat (49), cum interim male metueret ne Pannones cum reliquo exercitu transgressi ipsum persequi statuerent, atque in hunc modum discessus, et in patriam reditus sibi suisque difficilis redderetur. Et sane Pannones persequendi fugientem hostem admodum cupidi erant: et id fecissent, ni Choniates eos a persecutione inhibuisset, sciens Turcos, quando discrimen anceps impenderit, 225 duplo quam sint alias, fieri fortiores, et omnia perpeti. Huc accedebat et pestis, quæ sævissima Pannonum invaserat castra, ut nequiverint longo tempore post vix ab illo contagio respirare.

Ἰωάννης δὲ αὐτός τε ἐτρώθη ἐνταῦθα, καὶ οὐ πολλῷ ὕστερον ἀπέθανε. Δοκεῖ δέ μοι καὶ τοῦτο μάλιστα αἴτιον γενέσθαι τοῖς Παίοσι τοῦ μὴ ἐπιδιῶξαι τὸν βασιλέως στρατόν. Ἰωάννης μὲν ἀπελαύνοντος βασιλέως, ἐπιβιοὺς οὐ πολύν τινα χρόνον, μετὰ ταῦτα ἐτελεύτησεν, ἀνὴρ γενόμενος ἄριστος ἐς τὰ πάντα, καὶ ἀπὸ μικροῦ τινος ἐς μέγα δυνάμεως, μεγάλα τε ἀποδειξάμενος ἔργα, πρός τε τοὺς Γερμανοὺς καὶ Βοέμους, καὶ ἐπὶ τὰ Παιόνων πράγματα ἀφικόμενος, μέγα εὐδοκιμῶν διεγένετο· πρὸς δὲ καὶ ἐς τοὺς Τούρκους οὐκ ὀλίγα ἀποδειξάμενος ἔργα, εἰ μὴ διὰ τὸ πλῆθός τε καὶ ἀρετὴν αὐτῶν, οὐκ ἐδόκει ἄν ποτε περιγενέσθαι τῆς βασιλέως δυνάμεως. Καὶ αὐτός τε Ἕω ἅμα ἐχειρώσατο τὰ τῶν Παιόνων στρατεύματα. Ἀχθομένων δὲ αὐτῷ τῶν λοιπῶν τῆς Παιονίας δυνατῶν, καὶ οὐκ ἀξιούντων ὑπ' αὐτοῦ ἄρχεσθαι, ὅμως ἐπεκράτει τε τῶν πραγμάτων, ξυνομολογούντων ἤδη κἀκείνων, καὶ οὐκ ἐχόντων ὅπως μὴ συγχωρῶσιν ἀνδρὶ εὐδοκιμοῦντί τε ἁπανταχῇ, καὶ τήν τε ἀρχὴν ἐπὶ τὸ κράτιστόν τε καὶ ἀφανέστερον [64] διέποντι. Δοκεῖ δὲ οὗτος ἀνὴρ σπουδῇ τὰ πάντα κατεργάζεσθαι, καὶ ἐν δέοντι χρῆσθαι τοῖς πράγμασιν αὐτίκα, ὅποι ἂν δέοι παραγενόμενον. Λέγεται δὲ καὶ ὑπὸ λοιμοῦ ἀπενεχθέντα ἀποθανεῖν. Περὶ δὲ Καπιστράνου τοσόνδε ἐπιστάμενος, μνήμην ποιήσομαι· ὡς Βερναρδίνου τοῦ Κανιλίου γενόμενος ὀπαδὸς, μεγάλα ἐς

Joannes quidem eo in prælio vulnus accepit, ex quo haud multo post mortuus est (50). Hæc quidem mihi præcipua causa exstitisse videtur, quod Pannones a persecutione hostium abstinuerint. Joannes non diu post fugam regis vivens, defunctus est, cum exstitisset vir optimus, qui ex humili loco ad maximam conscendit potentiam, memorabilia designans facinora contra Germanos et Boemos: et in regnum Pannonum succedens, maxima florebat gloria. Præterea præclare rem gessit adversus Turcos, quos putabat, nisi copiis maximis suorum et virtute, superari haud posse. Pannonum regnum, necnon exercitus eorum ipse quoque suscepit. Cum autem ei inviderent reliqui Pannoniæ principes, nec ejus imperia capesserent: tamen brevi effectum est, ut regnum retineret, cum etiam illi invidi confiterentur, regnum esse isti viro committendum, quod non cessaret firmissimum et tutissimum præstare. Apparet autem, virum hunc, quæcunque aggressus est, effecisse, usum et diligentia singulari et celeritate præterea, quod ubicunque occasio affulsisset, continuo præsto fuerit. Sunt qui tradunt, hunc virum peste infectum mortem obiisse. De Capistrano nunc quantum scimus, referemus. Capistranus sectator fuit Bernardini Canilii, qui plurima et magna, quæ pertinent ad religionem Jesu docens, magnam ad gloriam et cla-

Notulæ marginales.

(49) Mechmet victus, obsidione soluta discedit octavo Idus Augusti, 1456, quadragesimo sexto die a cœpta obsidione.

(50) IV Idib. Septemb. 1456.

[60] ἀποβ. [61] τῷ. R. ut in c. [62] In uno, ἀνασχομ. In al. ἀναμαχομένους. [63] ἀναπν. [64] ἀσφαλέστερον.

ritatem emersit. Nam facile princeps, quantum ad eruditionem et contemplationem attinet, per universum Occidentem apparuit. Itali in honorem Bernardini demortui festa celebrant, et templa exædificant, ceu heroi. Nec paucæ statuæ per Italiam visuntur, quæ consecratæ in honorem hujus viri positæ sunt, quasi exstiterit vir quidam sanctus et divinus. Commemorantur et miracula, quæ vir ille fecerit. Hujus sectator cum foret Capistranus, quemadmodum antea explanavimus, et ad plurimas regiones accedens, publice doceret, etiam devenit ad Boemos, qui ea secta videbantur infecti, ut ignem colerent, nec vellent inde recedere, et veram religionem apprehendere. Qui pertinaces cum nollent censentire cum reliquis per universam Boemiam, adveniente Capistrano, continuo cum aliis in eamdem religionem commigrarunt. Cum autem sapientia et intellectu plurimum valeret, regi Pannonum familiariter junctus est. Familiaritate ista permotus, regem, **226** ut supra meminimus, in Turcica expeditione enixe juvit.

Regem tunc ab Germania accersiverunt Pannones, Ladislaum nomine : erat enim nepos regis Sigismundi ex filia. Nam eum petiverunt, cum adhuc foret puer, post obitum Vladislai in Varnensi prælio, missis legatis ad Albertum Sigismundi fratrem (51), qui tutor erat pueri, et in Italiam abductum secum habuit. Siquidem et Albertus iste, cum esset Germanorum rex, et venisset ad Romanum pontificem, imperator ab Nicolao pontifice declaratus est. Suscepta imperatoria dignitate, in animo habebat bellum inferre Turcis : hunc igitur opibus præpotentem (erat enim imperator) Itali suscepere, eique honores maximos habuere. Puerum, qui Viennæ apud eum morabatur, petiere Pannones. Verum imperator Pannonibus puerum tradere cunctatus est (erat enim adhuc puellus) quod ne quid discriminis ei ingrueret, anxius metuebat. Pannones itaque unanimi consensu bellum longo tempore cum Alberto gessere. Prætcrea legatos ire jusserunt ad Romanum pontificem, petentes sibi regem restitui. Quod si facere abnueret, profitebantur se non prius posituros bellum, quam regionem ejus omnem misere pervastatam universam in ditionem accepissent. Verum imperator postea Pannonibus cedebat, et puerum ad regnum capiendum misit. Qui ubi venit Budam, et copias Turcorum regis Belgrado ductu Choniatis submovit, haud diu supervixit ; perhibent enim eum veneno sublatum esse a quodam Laurentio Chedrachabare (52). Et cum duxisset uxorem regis Gallorum filiam, veneno interemptus est, priusquam

A τὴν τοῦ κυρίου Ἰησοῦ θρησκείαν διδάξαντος, καὶ αὐτὸς ἐπὶ μέγα δόξης τε καὶ κλέους ἐχώρησεν ἀνὰ πᾶσαν σχεδόν τοι τὴν ἑσπέραν, ἐς τὰ πρῶτα ἀνήκων σοφίας τε ἅμα καὶ θεωρίας. Καὶ τῷ μὲν δὴ Βερναρδίνῳ τελευτήσαντι οἱ περὶ τὴν Ἰταλίαν ἀνάγουσί τε τιμὰς ὡς ἥρωϊ, καὶ ναοὺς ἀνοικοδομοῦσι, καὶ ἱερωμένα ἐστὶν αὐτῷ οὐκ ὀλίγα ἀνὰ τὴν Ἰταλίαν ἀγάλματα, ὡς ἀνδρὶ εὐαγεῖ τε καὶ δαιμονίῳ γενομένῳ. Λέγεται δὲ καὶ θαύματος ἄξια τοῦ ἀνδρὸς τοῦδε ἀποδεδειγμένα. Τούτου δὲ ὁ Καπιστρᾶνος Ἰωάννης γενόμενος ὀπαδὸς, ὡς εἴρηται, καὶ πολλὴν χώραν ἐπεληλυθὼς, περιῄει δημοσίᾳ διδάσκων τῇ τε ἄλλῃ, ἀφίκετο δὴ καὶ ἐς Βοέμους, δοκοῦντας αἵρεσιν τὴν τοῦ πυρὸς θρησκείαν τε ἐς τὰ μάλιστα, καὶ μηδαμοῦ ἔτι συντίθεσθαι τῇ τῶν λοιB πῶν ταύτῃ θρησκείᾳ, ἀλλ' ὅμως φρονοῦντάς τε καὶ μὴ πειθομένους τοῖς λοιποῖς ἀνὰ τὴν Βοεμίαν ἀδραῆ. Ἐπὶ τούτους ἀφικόμενος ὁ Καπιστρᾶνος, ἐς τὸ τῶν λοιπῶν Βοέμων δόγμα κατέστησε. Καὶ μέγα εὐδοκιμῶν ἐπὶ σοφίᾳ τε καὶ συνέσει, ἐπιτηδείως τε ἔσχε τῶν Παιόνων βασιλέα. Καὶ διὰ τοῦτο συνεπελάβετο καὶ τοῦ πρὸς Τούρκους πολέμου, ὡς δὴ πρότερόν μοι δεδήλωται.

Βασιλέα δὴ τοῦτον οἱ Παίονες ἐπηγάγοντο ἀπὸ Γερμανίας [63], ἀδελφιδοῦν γενόμενον τοῦ Σιγισμούνδου βασιλέως. Τοῦτον γὰρ παῖδα ἔτι ὄντα, κατὰ τὴν ἐν Βάρνῃ τελευτὴν τοῦ βασιλέως τοῦ Λαδισλάου, ἐπρεσβεύοντο πρὸς Ἄλβερτον τὸν Σιγισμούνδου τοῦ βασιλέως ἀδελφὸν, ὃς ἐπετρόπευε τοῦ παιδὸς, καὶ C περιάγων ἐς τὴν Ἰταλίαν, εἶχε μεθ' ἑαυτοῦ. Καὶ γάρ τοι καὶ ὁ Ἄλβερτος οὗτος, βασιλεὺς τῆς Γερμανίας, ἀφικόμενος ἐπὶ τὸν Ῥωμαίων ἀρχιερέα, αὐτοκράτωρ τε ἀπεδείχθη ὑπὸ Νικόλεω τοῦ ἀρχιερέως. Καὶ ἀπιὼν ἐπὶ τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ, ὥρμητο ἐπὶ Τούρκους στρατεύεσθαι. Οὗτος δὲ μέγα ὄλβιος ὢν, ἅτε αὐτοκράτορα Ῥωμαίων γενόμενον, ὑπεδέξαντο οἱ ἐν τῇ Ἰταλίᾳ, καὶ μεγάλως ἐτίμησαν. Παρὰ τούτῳ ἐν τῷ βασιλεῖ Βιέννης διατρίβοντα τὸν παῖδα ᾐτοῦντο οἱ Παίονες. Καὶ ὡς ἔτι παῖδά τε ὄντα, καὶ δειμαίνων περὶ αὐτῷ, οὐκ ἐδίδου ὁ βασιλεύς. Καὶ καταστάντες ἐπολέμουν αὐτῷ οἱ Παίονες ἐπὶ συχνόν τινα χρόνον. Καὶ δὴ καὶ πρέσβεις ἐπὶ τὸν Ῥώμης ἀρχιερέα πέμποντες, ἠξίουν σφίσι τὸν βασιλέα ἀποδίδοσθαι· εἰ δὲ μὴ, ἐπιόντες, μὴ ἀνεῖναι D πολεμοῦντάς τε καὶ δῃοῦντας τὴν χώραν, ἐς ὃ ἂν ὑπάγωνται σφίσιν ὑποχείριον. Ἐνεδίδου μέντοι ὕστερον, καὶ τόν τε παῖδα ἀπέπεμψεν ἐπὶ τὴν βασιλείαν. Ὃς ἀφικόμενος ἐς Βούδην, καὶ ἀπὸ Μπελογράδης τὸν βασιλέως στρατὸν ἀπωσάμενος διὰ τοῦ Χωνιάτου, μετὰ ταῦτα οὐ πολύν τινα χρόνον βιοὺς, ἐτελεύτησε. Λέγεται μέντοι καὶ ὑπό τινος Λαυρεντίου Χεδραχαβάρεω τοῦ Ἀντεσπάρνου κώνειον ἐμπιόντα ἀποθανεῖν. Ἀγόμενος δὲ τοῦ Κελτῶν βασιλέως θυγατέρα, οὐκ ἔφθη τὸν γάμον

Notulæ marginales.

(51) Generum.
(52) Pragæ mortuus est Ladislaus an. 1456, Cal. Decemb. Sed hic fil. fuit postumus Alberti, et tutor ejus Fridericus Imp.

[63] *Hæc vel similia verba in ms. desiderari patet ex versione*, Λαδίσλαον καλούμενον. *In R. ut in c.*

ποιήσασθαι· ἐτελεύτησε γάρ, πρινὴ ἀφικέσθαι τὴν γυναῖκα αὐτῷ ἐς τὰ βασίλεια. Τελευτήσαντος μὲν οὖν τούτου, διηνέχθησαν οἱ Παιόνων πρῶτοι ἐς ἀλλήλους, καὶ ἐς διαφορὰν ἀφικομένων αὐτῶν, ἐπεκράτησαν οἱ τοῦ Χωνιάτου παῖδες. Ὄρλιχον γὰρ ἡγεμόνα τῆς Παιόνων χώρας οὐ φαύλης, καὶ ἔχοντα ἀνωμάλως πρὸς τὸν Χωνιάτην ἔτι περιόντα, ὡς ἐτελεύτησεν, ἠξίου ὡς ἀνδρὶ γενομένῳ σφίσιν αἰτίῳ μεγάλων συμφορῶν ἐς τοὺς Τούρκους, μήτε τοὺς παῖδας διὰ τιμῆς κεκτῆσθαι ἐν τῇ συγκλήτῳ, ἐκείνων [66] ἀνοσιώτατον ἡγουμένων τοὺς παῖδας ἐξελαύνειν ἐκ τῆς ἀρχῆς. Ἐνταῦθα τοὺς Χωνιάτου παῖδας ἐν τῇ συγκλήτῳ ἐπηδήσαντας [67] τῷ Ὀρλίχῳ καὶ ἀποταμόντας τὴν κεφαλὴν αὐτῷ, οἴχεσθαι. Τοῦτο χαλεπώτατα μὲν δὴ ἐνεγκόντες οἱ Παίονες, τόν τε B παῖδα τοῦ Χωνιάτου καθεῖρξαν ἐς τὴν Μπελογράδην· μετ' οὐ πολὺ δὲ αὖθις διεπράξατο, καὶ ἐξελθών, κατέστη ἐς τὴν βασιλείαν Παιόνων. Βασιλεὺς δὲ ἀπεδείχθη, συναιρουμένων αὐτῷ τῶν τοῦ πατρὸς ἐπιτηδείων. Δοκεῖ δὲ καὶ χρήμασι πολλοῖς διαπραξάμενος, καὶ ἀνακτώμενος, στρατόν τε ὡς μέγιστον τῶν κατὰ τὴν Παιόνων χώραν τρέφων, ἐπὶ τὴν βασιλείαν τῶν Παιόνων χωρῆσαι. Ἰλόκης μὲν καὶ πρῶτα Χωνιάτῃ διαφερόμενος, καὶ ὕστερον τῷ παιδὶ αὐτοῦ ἐς τὴν βασιλείαν παρεληλυθότι, διενεχθεὶς, οὐκ ἐσακούειν, οὐδὲ πείθεσθαι ἤθελε. Μετὰ ταῦτα δὲ συνέβη αὐτῷ ἐπὶ ῥητοῖς, καὶ ἐπείθετο. Οὕτω δὴ ὁ ἐπὶ τοῦ Χωνιάτου παῖς, ἐς τὸν νεώτερον περιελήλυθεν ἡ Παιόνων ἡγεμονεία. Καὶ πρὸς βασιλέα Ῥωμαίων Ἄλβερτον ἐπολέμει, μεγάλα ἀποδεικνύ- C μενος ἔργα, καὶ Πράγαν τε καὶ Βοέμους ὑπηγάγετο, ὥστε οἱ ἄμφω τὰς ἡγεμονίας ὑπηκόους γενέσθαι.

Ὥρμητο δὴ οὖν, ὡς καὶ πρότερόν μοι δεδήλωται, ὁ αὐτοκράτωρ οὗτος Ἄλβερτος ἐπὶ Τούρκους καὶ Μεχμέτην στρατεύεσθαι. Καὶ παρασκευασάμενος στρατὸν, ἐπρεσβεύετο πρὸς τοὺς Παίονας, ὥστε δοθῆναί οἱ δίοδον διὰ τῆς χώρας αὐτῶν, καὶ ἀγορὰν παρέχεσθαι αὐτῷ τοὺς Παίονας προαγορεύων. Οἱ δὲ ἐπιλεγόμενοι ἐν σφίσιν αὐτοῖς, ὡς ἢν ἐπικρατήσωσι τῆς Θρᾴκης, καὶ ἐπὶ μέγα χωρήσῃ δυνάμεως, ἐπανιὼν καταστρέψεται σφᾶς, οὐκ ἔφθασαν διδόναι αὐτῷ ἑκόντες εἶναι διεξιέναι διὰ τῆς χώρας. D Οἱ μὲν δὴ οὕτω λέγουσι γενέσθαι· οἱ δὲ αὖ λέγουσι τοὺς Παίονας ἀποκρίνασθαι τῇ μὲν πρεσβείᾳ λόγους ἐπιεικεῖς· ὑποστρεφόντων δὲ τῶν πρέσβεων ὑποίσαντες [67*] ἄνδρας κατὰ τὴν ὁδὸν, ᾗ ἔμελλον διεξιέναι, ἀνελεῖν αὐτοὺς ἅπαντας. Καὶ οὕτω τραπομένου τοῦ αὐτοκράτορος Ῥωμαίων ἐς τὴν τῶν πρέσβεων ἔρευναν, αὖθις ἐς πόλεμον καταστάντας, φέρειν ἀλλήλους. Ταῦτα μὲν δὴ οὕτω γενέσθαι λέγεται ἀπὸ τῶν Παιόνων ἐς τοὺς Γερμανούς τε,

A nuptias celebrare quivisset; nam mortuus est antequam uxor in regnum ejus veniret. Hoc e numero viventium subtracto, dissensio inter Pannoniæ proceres exorta est. At in ea discordia victores evasere filii Choniatis. Orlichus enim princeps regionis in Pannonia haud pœnitendæ, cui intercesserant inimicitiæ cum Choniate adhuc superstite, censebat filios Choniatis non in senatoria dignitate collocandos: ut quorum pater maximarum ipsis contra Turcos dimicantibus auctor calamitatum exstiterit. Pannones contra, impium ducebant Choniatis filios regno et magistratu expelli. Filii igitur Choniatis insurgentes contra Orlichum (53), in curia caput ejus amputarunt, et abierunt. Factum hoc Pannones indignissime ferebant, et Choniatis filium(54) B in vincula conjecerunt, et quo majore custodia asservaretur, vinctum Belgradum deportarunt(55). Verum is haud **227** multo post effecit, ut vinculis exemptus, in regiam dignitatem subveheretur. Nam rex creatus est, adjutus fideli opera paternorum amicorum. Etiam plurimum ad regnum parandum contulit, quod opibus exercitum sibi conciliavit, eumque in Pannonum regione aluit. Et in hunc modum insigne regiæ dignitatis decus acquisivit. Hoces (56) cum jam antea discordiam fovisset adversus Choniatem, et deinde inimicitias suscepisset cum filio ejus qui regno potitus erat, recusabat novo regi obedire. Verum non multo post cum intercessisset pactum, regis imperium admit- C tebat. In hunc modum regnum delatum est ad Choniatis filium juniorem. Hic bellum gerebat cum Alberto (57) Romanorum imperatore, magna edens ubique militaris virtutis opera. Pragam et Boemiam subegit, ut jam utraque regna ei parerent.

Albertus Romanorum imperator in animo habebat, armis petere Mechmetem Turcorum regem. Contractis igitur copiis, legationem mittebat ad Pannones, petens ut se sinerent suas copias per ipsorum regionem ducere, et commeatum præberent. Pannones autem comitiis habitis inter se collocuti erant, si domuisset Thraciam, et magnam potentiam sibi peperisset, fore ut reversus etiam Pannoniam subigere conaretur. Quapropter respon- D derunt, se nequaquam voluntarios transitum per suam regionem præstare. Quidam perhibent, Pannones sic decrevisse. Verum sunt qui tradant, Pannones benigne respondisse legatis. Cæterum legatis revertentibus ad regem, a quo missi erant, subornarunt viros qui eos in via qua profecti erant, ex insidiis adorirentur, et necarent. Quod quidem contigit. Imperator cum ad inquisitionem legatorum converteretur, effecit ut iterum bellum inter ipsos exoriretur, et graviter se mutuo affligerent.

Notulæ marginales.

(53) Udalrichum.
(54) Mathiam.
(55) Viennam adduxerunt.
(56) Hoes, qui et Nicolaus Vilachius.
(57) Al. *Friderico*.

[66] ἐκεῖνό τε ἀνοσιώτατον ἡγουμένους. [67] ἐπιπηδήσαντας. *Sic etiam R.* [67*] ὑποίσαντας. *Sic in uno, in al. ut c.*

At hæc quidem a Pannonibus contra Germanos et Albertum imperatorem facta esse traduntur: quæ profecto paucis annis intercedentibus contigere. Propter istam discordiam ferunt Romanum pontificem Pium II Mantuæ egisse, vocantem Iberorum et Gallorum reges, et duces magistratusque per Italiam, præterea duces Germanorum et Pannonum. Egressus Roma Mantuam, quo concilium indixerat, id ibidem concelebrabat. Huc conveniebant Occidentalium regum et principum legati, et consultabatur quomodo Turcorum rex Mechmetes foret debellandus. Singulos legatos regum et principum, quorum auctoritate missi erant, sententiam expromere jubebat. Quidam pecuniam, quidam milites se in eam expeditionem **228** collaturos pollicebantur. Decretum est, ut decima redditaum omnium, et quinquagesima pars eorum quæ ad clerum redirent, in istam expeditionem contribuerentur. Ordinatum est, ut pecunia quæ hinc colligeretur, reconderetur, necnon viri huic negotio destinati sunt. Secundum hæc conclusum est, ut Germani cum Pannonibus in gratiam redirent. Miserunt ad concordiam istam constabiliendam Bessarionem cardinalem Trapezuntium, qui princeps ejus legationis facile omnes excellebat. Missi sunt utrinque legati, quorum opera concordia inter ipsos componeretur et discordia pelleretur. Legati quidem alii alio ire jussi sunt, ut reliquos cohortarentur ad capessendum bellum contra Turcos. Hæc quidem sub Pio Pontifice contigerunt, cum eniteretur nequaquam antecessoribus suis esse inferior. Etenim capta Constantinopoli, concilium agitabat Nicolaus V et longa oratione habita Occidentales principes hortabatur, ut bellum barbaro inferrent. Verum haud multo post obiit mortem, cum ea adhortatio haud dum ad rem esset collata. Eusebius autem sive Pius, ubi pontificatum suscepit, semetipsum gravissimo jurejurando illigavit, et litteris significavit, ut classis Neapoli pararetur ad Turcicam expeditionem: nam Alphonsus creatus erat dux contra Barbaros. Litteras has ubi accepit Parthenopes rex, triremes decem in Barbarorum regionem misit, initium faciens Turcici belli. Hæ quidem solæ, nec plures, appulere Rhodum. Unde solventes, ferebantur contra regionem regis Asiæ maritimam. Aliquantulum damni invexere Barbari regioni; nam accedentes subjecerunt Lemnum, quam ea tempestate rex tenebat. Postea in ditionem acceperunt Imbrum, et reliquas Ægæi maris insulas. Scyrum enim et Scopelum, necnon reliquas insulas, Byzantio capto ad Venetos transiisse constat, qui eas tenuere. Cum autem per integrum annum triremes illæ hinc inde oberrassent, nihil sane memorabile fecerunt. Præterea cum triremes aliæ nullæ ab Italia submitterentur, et ipsæ in Italiam

A καὶ [68] αὐτὸν βασιλέα Ἄλβερτον. Ταῦτα μὲν ἐν ἔτεσι πάνυ ὀλίγοις ἐγένετο. Διὰ δὴ ταύτην τὴν διαφορὰν, γενέσθαι τὴν ἐν Μαντύῃ τοῦ Ῥωμαίων ἀρχιερέως δίαιταν [69]. Προσκαλεσάμενον [70] τούς τε Ἰβήρων, καὶ Κελτῶν βασιλέων, καὶ ἡγεμόνων, καὶ Γερμανῶν, καὶ Παιόνων, καὶ τῶν κατὰ τὴν Ἰταλίαν ἡγεμονειῶν καὶ πολιτειῶν, καὶ ἐπεξελθὼν ἀπὸ τῆς Ῥώμης ἐς Μαντύην, τὴν σύνοδον ἐποιεῖτο, ἡ δὴ συνελέγοντο ἅπαντες οἱ τῶν ἑσπερίων βασιλέων τε καὶ ἡγεμόνων πρέσβεις, προέθετο περὶ τῆς Μεχμέτεω βασιλέως Τούρκων καθαιρέσεως, καὶ ἐκέλευε γνώμην ἀποφαίνεσθαι ἕνα ἕκαστον τῶν παρόντων πρέσβεων, ὑπὸ τῶν σφετέρων βασιλέων τε καὶ ἡγεμόνων. Καὶ ὑπέσχοντο δὴ ἐνταῦθα οἱ μὲν αὐτῶν χρήματα, οἱ δὲ καὶ ἄνδρας συμβαλέσθαι ἐς τὸν B πόλεμον τόνδε. Ἔνθα δὴ τὴν δεκάτην τῶν προσόδων ἐδέδοκτο [71], καὶ μὴ ἐξελέσθαι πάντων τῶν εἰς τὴν ἱερατείαν τελούντων. Καὶ ἅττα δ' ἂν τῶν χρημάτων συναθροισθῇ, ἐς τὸν πόλεμον τοῦτον ἀποτάττεσθαι, καὶ οὕτω ἄνδρας ἐς τὰ τοιαῦτα ἐτάξαντο. Μετὰ δὲ ἐδόκει τοὺς Γερμανοὺς τοῖς Παίοσι διαλλάξαι. Καὶ ἐπιπέμποντες ἄνδρα τῶν παρὰ σφίσιν ἐλλογίμων, τὰ πρῶτα φερόμενον, Βησσαρίωνα, καρδινάλιον, τὸν ἀπὸ Τραπεζοῦντος, ἐπρεσβεύοντο παρ' ἀμφοτέρους, ὥστε διαλλάξαι τούτους ἀλλήλοις, καὶ τὰς διαφορὰς καταλύειν. Καὶ ἄλλους ἄλλῃ διέπεμπον ἐπὶ τοῖς παροῦσι πράγμασι, παρακαλοῦντες συμβαλέσθαι ἐς τὸν ἐπὶ τοὺς βαρβάρους πόλεμον. Ταῦτα μέντοι τῷ Πίῳ ἀρχιερεῖ ἐπεποίητο, C ἁμιλλωμένῳ ἐς τοὺς προτέρους αὐτοῦ ἀρχιερεῖς. Καὶ γάρ τοι καὶ ὁ Νικόλεως, ἁλούσης τῆς Βυζαντίου πόλεως, σύνοδον ἐποιεῖτο, προτρεπόμενος τοὺς πρὸς ἑσπέραν ἡγεμόνας ἐπὶ τὸν βάρβαρον, καὶ λόγον συχνὸν ποιούμενος παρεκάλει. Οὐ πολλῷ δὲ ὕστερον ἐτελεύτησεν, ἀτελῆ καταλιπὼν ταύτην αὐτῷ τὴν ἀπόδειξιν. Τοῦ δὲ Εὐσεβίου ἀρχιερέως μετὰ Νικόλεω τὴν ἡγεμονίαν παραλαβόντος, ὅρκον ποιήσασθαι [72] ἰσχυρότατον, καὶ ἐν γραφῇ παραδιδόντα, ἀρτύεσθαι μὲν ναυτικὸν ἀπὸ Νεαπόλεως. Τὸν γάρ τοι Ἀλφόνσον στρατηγὸν ἑλέσθαι ἐς τὸν ἐπὶ τοὺς βαρβάρους πόλεμον. Καὶ ταύτην ἀνελομένου τῶν Παρθενόπης βασιλέως, ἐκπέμψαι τριήρεις δέκα ἐπὶ τὴν τῶν βαρβάρων χώραν, ὥστε ἀρχὴν ποιούμενος τῆς ἐξόδου. Ταύτας μέντοι τὰς ναῦς καὶ C οὐδὲν ὕστερον πλείους ξυνέβη ἀφικέσθαι ἐς Ῥόδον, καὶ ταύτῃ ὁρμισαμένας, ἐντεῦθεν ὡρμῆσθαι ἐπὶ τὴν βασιλέως χώραν, καὶ τῆς Ἀσίας παράλιον· καὶ δρᾶσαι μὲν [73] ὀλίγα ἅττα τῆς βασιλέως χώρας, ἐπιπλέοντας δὲ καταστρέψασθαι τὴν Λῆμνον, ἔχοντος ταύτην τοῦ βασιλέως. Μετὰ δὲ ταῦτα Ἴμβρον, καὶ τὰς λοιπὰς τῶν ταύτῃ νήσων ἐν τῷ Αἰγαίῳ. Τὴν γάρ τοι Σκῦρον καὶ Σκόπελον, καὶ τὰς ἄλλας, ὡς ἑάλω Βυζάντιον ὑπὸ βασιλέως, ἐπὶ Οὐενετοὺς ἐτράποντο, καὶ ἔσχον ταύτας. Ἐνιαυτὸν δὲ περιπλέοντες τὸ Αἰγαῖον αὗται αἱ τριήρεις, οὐδέν τοι

Notulæ marginales.

[68] αὐτὴν. *R. ut in c.* [69] μετὰ, *in uno ut c. In al.* μὴ προσκ. [70] τῶν τε *R. ut c.* [71] *R.* κοινῇ ἐξ.
[72] *In uno.* ὀχυρ. [73] *In uno,* δῃῶσαι.

ἄξιον λόγου ὑπεδείκνυντο. Καὶ ὡς οὐδὲν ἔτι ἐπέπλει ἀπὸ Ἰταλίας, αὖθις ἐπέπλεον ἐπὶ Ἰταλίας, σκεδασθέντες ταύτῃ ἀνὰ τὰς πόλεις. Καὶ Εὐσεβίῳ μὲν [74] τῷ ἀρχιερεῖ ἐς τόδε ἐτελεύτα ἡ παρασκευή· μετὰ δὲ Πίος ὁ ἀρχιερεὺς, ὡς ἐπὶ τὴν ἡγεμονίαν ἀφίκετο, τὴν ἐν Μαντύῃ δίαιταν ἐποιήσατο, ἅτε δὴ κατάστασίν τε καὶ σύλλογον περὶ τῶν καθηκόντων αὐτῷ πραγμάτων ἐς τὸν ἐπὶ βασιλέα Μεχμέτην πόλεμον. Βησαρίων μὲν δὴ ἐπὶ Παίονας ἀφικόμενος καὶ ἐς Γερμανοὺς, τά τε ἄλλα διελέχθη, καὶ τὴν πρὸς ἀλλήλους διαφορὰν καταλύειν πειρώμενος, οὐχ' οἷός τε ἐγένετο, ἐς ταυτὸ ἄμφω ξυναγαγὼν, διαλλάξαι. Ἀλλὰ ἄπρακτος μὲν ἀπεχώρει· ἐδόκει δ' αὐτοῖς ἀπὸ Ἰταλίας ὡρμημένοις τόνδε σφᾶς ἄρασθαι τὸν πόλεμον ἀπὸ τῆς ἠπείρου. Ταῦτα μὲν ἐς τοσοῦτον ἐγένετο κατὰ τὴν ἐν Μαντύῃ δίαιταν. Εἶμι δὲ ἐπ' ἐκεῖνο τοῦ λόγου, ὅθεν ἐπὶ τοσοῦτον ἐτραπόμην, ἐς τοσοῦτον διεξιὼν τὸν λόγον.

A redierc: et navales milites, qui in illis erant, per Italiæ urbes dispersi sunt. Hunc finem habuit Eusebii sive Pii apparatus bellicus. Deinde etiam Pius pontifex, ubi primum pontificatum sus. cepitconcilium Mantuæ celebravit: in quo nihil aliud actum, quam quomodo Mechmetes Turcorum imperator esset domandus. Bessarion cum ad Pannones et Germanos venisset, mandata quæ acceperat, iis enarravit. Cum instituerct discordiam, qua inter se laborabant, dissolvere, **229** et concordiam indulcere, nihil efficere quivit, quamvis in unum locum eos contraxisset. Verum re infecta discedebat. Tandem visum est, ut ex Italia profecti Turcum terra aggrederentur. Hæc quidem hactenus Mantuæ in concilio gesta sunt. Nunc tempus est ut redeam ad B illum sermonem unde ad hunc digressus sum.

Τοῦ γάρ τοι ἐπιγινομένου θέρους ἀπέχρη μὲν τῷ βασιλεῖ Μεχμέτῃ κακῶς πράξαντι ἐς τὴν ἐπὶ Παίονας ἔλευσιν ἡσυχίαν ἄγειν· στρατεύματα δὲ ἔπεμπεν ἄλλῃ τε καὶ ἐπὶ Σκενδέρην τὸν Ἰβάνεω παῖδα. Ἐφ' ὃν δὴ καὶ ὁ πατὴρ στρατευσάμενος, καταστρέψασθαι οὐχ οἷός τε ἐγένετο. Ἰησοῦν δὲ τὸν Βρενέζεω παῖδα ἀπέδειξε [75] στρατηγὸν, παραδοὺς τό τε ὑπὸ Φερρῶν στράτευμα, καὶ τὸ παρὰ Ἀξιὸν, καὶ τὸ ἀπὸ Θετταλίας. Ἡγουμένου δὲ Ἰησοῦ τοῦ Βρενέζεω, ἐσέβαλλε πρὸς τὸν Ἰόνιον τῆς Μακεδονίας χῶρον, καὶ ἐδῄου τὰ πολλὰ αὐτῆς. Σκενδέρης δὲ οὗτος διαπρεσβευσάμενος πρὸς τὸν Ῥώμης τε ἀρχιερέα, καὶ πρὸς βασιλέα Ἀλφόνσον τὸν Παρθενόπης, ἐπιτηδείως τε ἔσχε καὶ συνήθως τῷ βασιλεῖ τούτῳ, δι' ἃ δὴ καὶ τὴν πρὸς βασιλέα πόλεμον τήν τε Κρούην παρέδωκε τούτῳ τῷ βασιλεῖ, καὶ ἠξίου αὐτῷ ὑπήκοον εἶναι. Ἔνθα δὴ καὶ στρατὸν πεζὸν ἱκανὸν διαπορθμεύσας ὁ Παρθενόπης οὗτος βασιλεὺς ἀπὸ Ἰαπυγίας ἐς Ἐπίδαμνον, καὶ ἄρχοντα τῶν παρ' ἑαυτῷ ἐλλογίμων ἕνα στρατηγὸν, ἐπὶ τὴν βασιλέως ἐληΐζοντο χώραν. Μετὰ δὲ καταστάντες ἐπολιόρκουν πολίχνην Σφετόην καλουμένην, ἐξελεῖν βουλόμενοι. Ἐνταῦθα πυθόμενος παρὰ τῶν σφετέρων Ἰησοῦς ὁ Βρενέζεω, καὶ παραλαβὼν τοὺς ἐς τὸν Ἀξιὸν ἱπποδρόμους, καὶ Παραβοΐων στρατὸν, καὶ τὴν ταχίστην ἐπειγόμενος ἄλλην ἢ αὐτοὶ ἐφύλαττον οἱ Ἰταλοὶ, καὶ ἐπεισπεσὼν ἄφνω, διέφθειρε σύμπαντας τοὺς Ἰταλούς. Σκενδέρης μέντοι, ἔτυχε γὰρ ἀπὼν τότε, οὐδοτιοῦν παθὼν δεινόν. Ὕστερον μέντοι οὐ πολλῷ Σκενδέρης διαβὰς ἐς Ἰταλίαν, ἀφίκετο ἐς τὸν Παρθενόπης βασιλέα. Καὶ αὐτὸν ὑποδεξάμενος, τά τε ἄλλα ἐτίμησε, καὶ ἐς τὸν Ῥώμης ἀρχιερέα ἀπέπεμψε φιλοφρονησάμενος. Μετὰ δὲ ταῦτα χρήματα ἱκανὰ παρεχόμενος αὐτῷ, ἀπέπεμπεν ἐπὶ τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ. Οὗτος μέντοι ἐπανιὼν, ἐπὶ τῆς χώρας αὐτοῦ ἐπέμενεν ἐπιόντα τὸν βασιλέως στρατὸν, καὶ ἐρυμνὴν οὖσαν τὴν χώ-

Ea æstate quæ insequebatur, præclare secum actum putabat Mechmetes, qui inauspicato rem gesserat cum Pannonibus, quod quietem agere posset. Misit igitur partem exercitus contra Scenderem Ibanis filium, quem pater, quamvis sæpius eum debellare occepisset, vincere nequivit. Josuen (58) filium Brenezis constituit ad id bellum ducem, cui tradidit exercitum, qui Pherrhis erat, et eum qui erat apud Axium flumen, necnon Thessaliæ exercitum. Duce autem Josue incursionem faciebat versus Ionium Macedoniæ, et C pleraque istius depopulatus est. Scenderes legationem misit ad Romanum pontificem, et ad regem Parthenopes Alphonsum, nam regi huic admodum charus et familiaris erat, quia propter bellum Turcorum imminens isti regi Crojam assignarat, eamque huic subditam esse volebat. Transportavit igitur ibi rex Parthenopes Alphonsus ab Japygia pedestrem exercitum magnum in Epidamnum, cui præfecit ducem de suis virum prudentem: et regis regionem evastabant. Postea conjunctis copiis obsidebant urbem Sphetoam (59) nominatam, volentes eam expugnare. Josue Brenezis filius cum intellexisset in quam necessitatem venissent Sphetoenses (60), accipiens equites qui erant in Axio, et Peresbiorum exercitum, citato agmine profici- D scens, alia via, non ea in qua Itali excubias agebant, subito adveniens, Italos omnes ad internecionem occidit. Scenderes vero, ut qui abfuisset, mali nihil passus est. Nec multo post Scenderes iste venit in Italiam ad Parthenopes regem Alphonsum. Qui excepit eum honorifice et benigne tractavit; eumque ad Romanum pontificem misit, ut et ab ipso aliquid honoris consequeretur. Postea cum ei opes dedisset maximas, eum ad principatum suum remisit. Hic igitur reversus ad principatum suum, exspectabat regis exercitum hostiliter ad-

Notulæ marginales.

(58) *Sinam* alii vocant, alii *Æneam*.
(59) Sphetgradum.
(60) Sphetgradenses.

[74] *In uno*, μέντοι. [75] *In al.* ὑπ.

euntem. Verum se in loco tenebat munitissimo. Habens autem secum exercitum, quem de sua regione conscripserat, iter per montes faciebat. Uxores et liberos in loca munitissima deponens, ipse hinc inde cum exercitu vagabatur, ut defenderet regionem: semperque præsens erat ubicunque ejus opera desiderabatur. Et quidem copiæ pedestres et equestres in Scenderis **230** regionem incursionem faciebant, prædas pecorum et aliarum rerum agere haud cessabant. Et diu in ea morantes, omnia corrumpebant, cum non cunctarentur ædificia et villas incendere. Tandem cum satis evastata esset regio, exercitum abduxit, cum nihil sane memorabile designasset. Scenderes quidem arcem juxta Epidamnum, quæ spectat Ionium, exædificavit. Est autem eo loci Chersonesus et Isthmus brevis, complectens tria stadia: hunc muro cum undiquaque esset amplexus, non paucos Albanos in eam regionem transtulit, ut ibi habitarent. Præterea urbem admodum communivit, ut si quid novi ingrueret ab regis exercitibus, ibi potius quam alibi obsideretur. Nam si non posset resistere, aut par esse copiis regis, superesset tutissimum effugium, videlicet ut inde se proriperet in mare, et quo vellet adnavigaret. Exercitus igitur regis cum accessisset ad istam regionem, nec urbem quam oppugnabat, capere posset, domum reversus est.

A ραν κατεῖχεν ἔχων τε στρατὸν μεθ' ἑαυτοῦ τὸν ἀπὸ τῆς χώρας, διῄει διὰ τῶν ὀρέων περιιὼν τῷ στρατῷ. Καὶ τάς τε γυναῖκας καὶ παῖδας ἐς τὰ ἐρυμνὰ εἰσενεγκάμενος, αὐτὸς περιῄει, ἔχων περὶ τὴν φυλακὴν τῆς χώρας, ὅποι δέοι παραγενόμενος. Καὶ ὁ μὲν στρατὸς καὶ οἱ ἱπποδρόμοι ἐπέδραμον τὴν χώραν, καὶ ὑποζύγια ληϊσάμενος, καὶ χρόνον τινὰ συχνὸν διατρίψας, ἐπῄει πᾶσαν τὴν χώραν ἐμπιπρῶν καὶ διαφθείρων. Ὡς δὲ ἱκανῶς εἶχεν αὐτῷ ἐς τὴν τῆς χώρας διαφθορὰν, ὁ στρατὸς ἀπήλαυνεν, οὐδέν τοι πλέον διαπραξάμενος. Ὁ μὲν οὖν Σκενδέρης οὗτος ἄκραν τὴν ἐς τὸν Ἰόνιον περὶ Ἐπίδαμνον ᾠκοδόμει. Χεῤῥόνησος δ' ἐστὶ, καὶ ἰσθμὸς βραχὺς ἀμφὶ τρία στάδια· τοῦτον τειχίσας, ἐσῴκιζεν ἐς τὴν χώραν ταύτην οὐκ ὀλίγους τῶν Ἀλβανῶν, καὶ B ἐκράτυνε τὴν πόλιν ὡς ἄν τι νεώτερον καταλαμβάνῃ αὐτὸν ἀπὸ τῶν βασιλέως στρατιῶν ὡς ἐπιὼν, πολιορκοῖτο ἐν ταύτῃ τῇ χώρᾳ· ἐπειδὰν δὲ μὴ ἀντέχειν οἷός τ' ᾖ, ἐμβησόμενος [76] ἐς τὴν θάλασσαν, καὶ ἀποπλευσούμενος ᾗ δὴ προχωροίη. Ὁ μὲν οὖν στρατὸς ἀφικόμενος ἐς τὸν χῶρον τοῦτον, καὶ πειρασάμενος, ὡς οὐδὲν σφίσι προεχώρει ἡ τῆς πόλεως αἵρεσις, ἀπήλαυνεν ἐπ' οἴκου. Καὶ τῷ ἔτει τούτῳ οὐδέν τοι πλέον ἐγένετο βασιλέα Μεχμέτην ἐς ἐκστρατείαν φέρον.

Isto anno quo in militiam profectus erat contra Scenderem Mechmetes, nihil aliud actum est. Appetente autem æstate, viros de januis suis primarios misit ad principes et reges tributarios, quos evocabat ad liberorum suorum circumcisionem, quam purgationem vocant. Accersivit et regni sui principes, urbium præfectos, satrapas ducesque, et milites quotquot mercede conducti penes hunc regem stipendia faciebant. Cum ad eum convenissent exercitus Adrianopolim, circumcisionem, quam ipsi purgationem putant, liberorum suorum peragebat. Munera capiebat magnifica ab magistratibus et satrapis. Conventus ille frequentabatur extra urbem in campo juxta insulam: omnes sub divo agebant, præter regem et principes. Nuptiæ hæ (sic enim appellant quoque circumcisionem) creduntur ipsis optimæ eorum omnium quæ ad vitam pertinent. Quilibet contendit in iis nuptiis aliquod proponere ludicrum. Nec pauca ludicra in circumcisione regiorum liberorum exhibentur: viri erecti, insistentes equis, nulla externa ope se tenentes, manent immoti, equis in cursum effusis. Omitto commemorare funambulos: nam in ista arte Turci reliquos mortales longe superant. Saltantes etenim incedunt per funes suspensos, et per eos currere possunt quam citissime. Innumera quædam alia admiratione digna faciunt, euntes super his per gladios strictos, et redeuntes. Hæc quis quotidie cernat in foro quod Tactalem nominant, ubi et funambuli ludicra sua

Τοῦ δ' ἐπιγενομένου θέρους ἐπιπέμψει μὲν καὶ τῶν θυρῶν αὐτοῦ ἄνδρας ἐπιλέκτους ἐπὶ τοὺς ὑποτελεῖς C αὐτοῦ ἡγεμόνας τε καὶ βασιλεῖς, ἐπικαλούμενος ἐς τὴν τῶν παίδων αὐτοῦ κάθαρσιν· μετεπέμπετο δὲ καὶ τοὺς τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ ἄρχοντας τῶν πόλεων καὶ ὑπάρχους, καὶ τούς τε στρατηγοὺς, καὶ στρατιώτας, ὅσοι ἐπὶ μισθῷ στρατεύονται ἅμα τῷ βασιλεῖ. Ὡς δὲ παρῆν αὐτῷ τὰ στρατεύματα ἐς Ἀδριανούπολιν, τήν τε περιτομὴν, ἣν δὴ νομίζουσι κάθαρσιν, ἐποιεῖτο τῶν παίδων αὐτοῦ, καὶ δῶρα προσῄει αὐτῷ μεγάλα ὑπό τε τῶν ἀρχόντων καὶ τῶν ἡγεμόνων. Ὁ μέντοι σύλλογος ἐγεγόνει ἐκτὸς τῆς πόλεως ἐν τῷ πεδίῳ κατὰ τὴν νῆσον. Ὑπαίθριον δὲ διετέλουν πλὴν βασιλέως τε καὶ ἡγεμόνων. Ὁ δὲ γάμος οὗτος νομίζεται μὲν κράτιστος τῶν ἐς τὸν βίον σφίσι περιοικόντων [77]. Καὶ παιδιὰν καθιστᾶσιν ἐν τούτῳ κατὰ δύναμιν ἕκαστος. Καθίσταντο δὲ καὶ D ἐς τὴν τῶν βασιλέως παίδων περιτομὴν καὶ γάμον τόνδε, παιδιάν· ἄλλα τε οὐκ ὀλίγα, καὶ δὴ καὶ ἄνδρες ὀρθοὶ ἐπὶ ἵππων ἀνὰ κράτος ἐλαύνοντες ἐς τὸν δρόμον τοὺς ἵππους, καὶ οὐδαμῶς ἐπισχόντες, ἐπειδὰν θέωσιν. Ἐκεῖνο μέν τοι παρήσω τῶν σχοινοβατῶν, ὡς ὑπὲρ τὰ ἄλλα γένη Τοῦρκοι δεινοί εἰσι τὴν τέχνην ταύτην, ὥστε καὶ πεπεδημένους πορεύεσθαι ἐπὶ τῶν σχοινίων, καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑποθεῖν ἐπὶ τούτων ὡς ἂν δύνωνται ἰσχυρότατα, καὶ ἐπὶ τούτων μυρία ἐργαζομένους θαύματος ἄξια, ἐπὶ ξιφῶν διιόντας τε καὶ ὑποστρεφομένους. Ταῦτα μέντοι καθ' ἑκάστην ἐς τὴν Ταχταλῆ ἀγορὰν καλουμένην ἴδοι ἄν τις γιγνόμενα, καὶ τοὺς σχοινοβά-

Notulæ marginales.

[76] ἐσβησόμενος. *Sic etiam R.* [77] προσηκόντων. *In u.* περιηκ. *in al. ut c.*

A τας. Γένος δὲ ἐστι τοῦτο παρ' αὐτοῖς καλούμενον Τάμπεζιν, μετιόντας [78] τὴν τέχνην ταύτην, καὶ παραπλήσια τούτους ἴδοι ἄν τις καὶ ἀλλήλους ἐργαζομένους ἐς ταύτην τὴν ἀγορὰν, ἔνθα τὰ γυμνάσιά νομίζεται ταύτης τῆς πόλεως. Τὸ δὲ ὑπὸ γῆν θάπτειν τὸν παῖδα, ἐκ τοῦ κἀκεῖθεν διαλεγομένους συνιέναι τε ἄν, ὅ τι ἔροιτο αὐτὸν, καὶ ἀποκρίνασθαι, πῶς οὐκ ἐν θαύματι ποιοῖτο ἄν τις τοιαῦτα καθορῶν; Ἀλλὰ τὰ μὲν ἄλλα ὑπὸ δυνάμεώς τινος μείζονος ἀποτελούμενα ἐλάσσω ἐστὶ τῶν διιόντων δρόμῳ ἐπὶ τῶν σχοινίων. Ἐγένοντο ἄλλαι [79] παιδιαὶ κατὰ τὴν περιτομὴν ταύτην, ἐν ᾗ Μεχμούτης, ὁ τοῦ οἴκου ἡγεμὼν, καὶ ἅμα τῆς Εὐρώπης στρατηγὸς, τοῖς δώροις ὑπερβάλλεσθαι πάντας, τούς τε βασιλεῖς ἅμα καὶ ἡγεμόνας τῶν θυρῶν. Οὗτος δὲ ὁ Μεχμούτης [80], παῖς Μιχαήλου γενόμενος, Τριβαλλὸς μὲν B ἐστι τὰ μητρόθεν, Ἕλλην δὲ τὰ πατρόθεν, καὶ παῖδα ἔτι ὄντα, σὺν τῇ μητρὶ ἰόντα, ἀπὸ Νεβροπρίδου [81] ἐς Σπενδερόβην, οἱ ἱπποδρόμοι τοῦ βασιλέως καταλαβόντες ἐν τῇ ὁδῷ [81*] ἡγουμένου, ἀπήγαγον πανοικὶ τούτους παρὰ βασιλέα. Λαβὼν δὲ τὸν παῖδα ἐς τὸν κοιτῶνα αὐτοῦ βασιλεὺς, μέγαν τε ἀπέδειξεν ἐν ἀκαρεῖ, καὶ ἱπποκόμον ἐν βραχεῖ ποιησάμενος, μετὰ ταῦτα ἡγεμόνα τῶν θυρῶν ἀπέδειξεν. Ἔπειτα μὲν οὖν Ζάγανον τὸν ἑαυτοῦ κηδεστὴν ἐξήλασεν ἐκ τῆς τιμῆς. Τὰ πάντα οὗτος ἐγένετο. Ἐγεγόνει δὲ οἷος οὐδείς πω πρότερον ἐς τόνδε τῶν ἐπὶ ταῖς Ὀτουμανίδων θύραις ἡγεμόνων, μεγάλων λεγομένων γενέσθαι.

C Λέγεται μὲν γὰρ καὶ Χαραϊτήνην, καὶ Ἀλίην τὸν παῖδα μεγάλους γενέσθαι, ἔν τε ταῖς Ἀμουράτεω τοῦ Ὀρχάνεω, Παιαζήτεω τοῦ παιδὸς αὐτοῦ θύραις, ἀλλ' οὐδείς πω ἐς τήνδε τὴν δύναμιν καὶ τὴν χώραν τούτου ἀφίκετο. Οὗτος μὲν οὖν τὰ πρῶτα τῶν ἡγεμόνων φερόμενος ἐς τὰς βασιλέως θύρας, στρατόν τε οἰκεῖον τρέφειν ἱκανώτατος, καὶ θεράποντας ἔχειν ἐπὶ μέγα δυνάμεως ἥκοντας. Ἑλληνικοὶ μὲν παῖδες ἀπὸ Βυζαντίου ἔχειν [82] παρ' ἑαυτῷ βασιλεῖ [83], ἐς μέγα ἐχώρησαν δυνάμεως. Τούτων δὲ Μουράτης, τοῦ Παλαιολόγων γένους τῶν Ἑλλήνων περιφανοῦς, καὶ Μεχμέτης ὁ Μανδρομηνοῦ παῖς, μετά γε τοῦτον, ὃς ὕπαρχος πρῶτα μὲν Ἀγκύρας τῆς Πισιδίας ἀπεδείχθη. Βούλεται δὲ Μουράτης ἐπιθυμίαν, Ἀλίης δὲ τὸν Ἠλίαν Ἑλλη- D νιστὶ λέγοιτ' ἄν, καὶ Ἑσὲς τὸν Ἰησοῦν, καὶ Ἐμπρεΐμης τὸν Ἀβραὰμ, καὶ Σουλαιμάνης τὸν Σολομῶντα, καὶ Ἰαγούπης τὸν Ἰωσὴφ, Σκενδέρην δὲ Ἀλέξανδρον βούλονται λέγειν. Καὶ ταῦτα μὲν δὴ Ἑλληνικῶς λέγοιτ' ἂν οὕτω. Οὕτως καὶ Ἐλεέζην τὸν Δημήτριον, καὶ Χιτήρην τὸν Γεώργιον λέγουσι. Τὰ δὲ λοιπὰ τῶν ὀνομάτων ἀπό τε τῶν ὀρνέων, καὶ Σκυθῶν, τὰ τέσσαρα ταῦτα φαίνονται εἶναι, οἷον Παιαζήτης, Ὀρχάνης, Ὀρθογρούλης, καὶ Τζυμι-

faciunt. Hoc hominum **231** genus penes ipsos Tampezim appellant, propter eos qui artem hanc addiscunt. His similia alia plura quis videat in isto fieri foro. Gymnica certamina in ista urbe quoque frequentantur. Præterea quis non ceu miraculum quoddam admiretur, puerum sub terram defodi, et eum audire respondentem ad ea quæ interrogatus fuerit? Verum alia quæ majore quadam virtute et potentia fiunt, minora sunt his quæ per funambulos fiunt. Etiam alia ludicra in ista circumcisione proposita sunt. Mechumetes regii palatii præfectus, et Europæ simul dux, muneribus quæ in regem contulit (61) omnes vicisse videtur, reges videlicet et januarum duces. Hic Mechumetes filius fuit Michaelis: materno genere Triballus, paterno Græcus erat. Hunc puerum adhuc exsistentem, et euntem una cum matre a Neboprido (62) Senderoviam, equites regii comprehensum in itinere, adduxerunt cum universa familia ad regem. Rex autem accipiens puerum in suum cubiculum, magnum eum brevi declaravit virum. Primo equorum regiorum curatorem eum designavit, postea ducem constituit januæ militum. Nam Zaganum affinem suum ex isto dignitatis gradu detraxerat. Is tandem summus erat. Brevi autem eo potentiæ progressus est, ut facile omnes qui unquam inter januarum duces præclari exstitere, antecesserit.

Ferunt Charaitinem et Halien filium maxima auctoritate polluisse inter januæ milites tempore Amuratis et Pajazitis: neuter tamen tantam et potentiam et regionem nactus est, quantam is acquisivit. Nam hic cum primas inter omnes duces januarum ferret, exercitum proprium alere potuit. Habuit et ministros plurimos, qui et ipsi ad magnam potentiam pervenerunt. Nam Græci pueri qui Byzantio abducti erant, et cum rege morabantur, magnam sibi peperere potentiam opesque magnas. Inter hos erat Murates, ortus genere Palæologorum apud Græcos perquam celebri. Post hunc Mechmetes (63) Mandromæi filius, plurimum dignitate et opibus vigebat: qui primo præfectus Ancyræ Pisidiæ declaratus est. Si quis autem velit nomina ista in Græcam vertere linguam, significabit quidem Murates cupiditatem, Halies Heliam, Eses Jesum, Empreimes Abrahamum, Sulaimanes Solomonem, Jagupus Josephum, Scenderes Alexandrum. Et quidem hæc Græce. Pari ratione Eleezen Demetrium, Chetirem Georgium vocant. Quatuor autem ista nomina reliqua: Pajazites, Orchanes, Orthogules, Tzymisses, et his **232** similia, originem trahunt ab avibus et Scythis. Etiam

Notulæ marginales.

(61) Aureorum 50900 ut libertatem emeret: sed plages eum recepisse aiunt.

(62) Novobardo.

(63) Ejus qui in tyrannum cojuverat filius, sed in ipso ictu corpore proprio objecto illum servarat.

[78] ἐς μετ. *superscriptum* οὺς. [79] μέντοι καί. *In uno*, μὲν οὖν καί. [80] *In uno*, Μαχμ. [81] Νεβοπρίδου. *Sic etiam R.* [81*] *Hic aliquid deest, etiam in R.* [82] *Locus mutilus, etiam in R.* [83] *In uno*, βασιλεύς.

hoc in nominibus observant, ut quandoque dimi nutivis, quandoque vero angustioribus utantur nominibus, ut Mustapham Musplachasitem, Cheterem Charaitinen. Eadem in reliquis observatur ratio. Europa habet, quos a rege accipit, præfectos numero triginta sex. Horum qui præcipui fuerunt, capiunt stipendii nomine a rege duas myriades aureorum staterum, præfecti autem minores accipiunt myriadem aureorum staterum, plus minusve. Asiam autem distribuit in Semeas, sive signa. Singulæ Semeæ sive signa continent præfectos quadragenos. Præter hos etiam urbes magnæ, ut Therma, Scopiorum urbs, Philippopolis, et aliæ, principes habent qui connumerantur signis. Hi principes ad Semeas sive signa pertinent, et obediunt Europæ duci summo: quemadmodum Asiani principes Asiæ duci summo parent. Præfecti et duces, quocunque duxerint, eo sequuntur Europæ et Asiæ principes. Quando autem satrapes ad bellum aliquod proficiscitur, urbium principes ex præscripto satrapæ sequuntur auxiliares. Summa potestas penes regios duces summos est, quibus etiam ab rege stipendium numeratur maximum. Et in hunc modum brevi plurimas opes congregant, quas ab satrapis et urbium principibus accipiunt. Inter januæ milites maximam potestatem duces obtinent, qui legati sunt, et plerumque assessores sunt regis, et consiliarii earum rerum quæ ad regni curam spectant. Ad hos enim pertinet redditunm et tributorum administratio. Rationes et thesauros regios proprio sigillo signant et confirmant. His ordine et dignitate proximus est scriba, ad quem rationes referunt redituum, vectigalium, et aliarum rerum, quibus id negotii injunctum est. Hic rationes omnium diligenter conficit, quas deinde regi et ducibus proponit. Reliqui scribæ expediunt ea quæ ad scripturas cæteras et regia programmata pertinent. Tributum quod rex ex Europa capit, complectitur nonaginta myriades staterum aureorum. Tributum hoc non ab Turcis, verum ab alienigenis exigitur. Nec enim fas ducunt, ut Turci tributum inferant: verum horum officium est, ut equis armisque instructi una cum rege in militiam proficiscantur. Nec etiam operum decimas antecessores regis hujus ab Turcis exegerunt: verum hoc exactionis genere usi sunt erga alienigenas. Cæterum hic rex decimas exposcit, et subditos, quo vult, educit in expeditionem. Decimas quoque **233** præter tributum, quod Boscinam vocant, solvunt urbium principes, præfecti militesque. Is autem reditus januæ militibus assignatur. Etiam ovium greges, qui tributi nomine dantur, in januas abduci oportet. Hæc quidem in hunc modum, quantum attinet ad principum regisque reditus. Præter tributum etiam vectigalia non modica per Asiam et Europam habet rex, quæ capit ab equis, camelis, mulis, et bobus. Hic reditus continet circiter tri-

A σῆς [64], καὶ τὰ παραπλήσια. Ἔχουσι μὲν καὶ τόδε, ὡς τοῖς ὀνόμασι χρῶνται ποῖ μὲν ἐλάττοσι, ποῖ δὲ καὶ τιμιωτέροις, ὡς τὸν Μουσταφᾶν Μουσπλαχασίτην, Χιτήρην Χαροϊτήνην. Παραπλησίως δ' ἂν λέγοιτο καὶ τὰ λοιπὰ τῶν ὀνομάτων ἐς τοῦτον τὸν τρόπον. Ὕπαρχοι δὲ τυγχάνουσιν ὄντες κατὰ μὲν τὴν Εὐρώπην τριάκοντα καὶ ἕξ· τούτων δ' οἱ μείζους ἔχουσι πρόσοδον ὑπὸ τοῦ βασιλέως, χρυσίου στατῆρας ἐς δυσμυρίους· οἱ δ' ἐλάττους τούτων ἐς μυρίους, ἐπὶ μεῖζόν τε τούτων καὶ ἐπ' ἔλαττον. Ἀνὰ δὲ τὴν Ἀσίαν σημαῖαί τε αὐτῷ τυγχάνουσιν οὖσαι, καὶ ὕπαρχοι ἐφ' ἑκάστης τεσσαράκοντα. Παρὰ τούτους δὲ εἰσι τῶν πόλεων ἄρχοντες μεγάλων, οἷα ἡ Θέρμη, ἡ τῶν Σκοπίων πόλις, ἡ Φιλιππούπολις, καὶ αἱ παραπλήσιαι. Οὗτοι ἐς σημαίας τελοῦσιν B οἱ ἄρχοντες, ἐς τὸν τῆς Εὐρώπης στρατηγὸν τὸν μέγαν, ὡς οἱ τῆς Ἀσίας πρὸς τὸν τῆς Ἀσίας στρατηγὸν ὑποτετάχαται. Ἄρχοντές τε καὶ ἡγεμόνες, καὶ ᾗ ἂν ὑφηγῶνται οὗτοι, ἕπονται οἱ τῆς Εὐρώπης τε καὶ Ἀσίας ὕπαρχοι. Ὑπάρχῳ δ' ἑκάστῳ προάγοντι καὶ ἐξηγουμένῳ ἐπί τινα πόλεμον οἱ τῶν πόλεων ἄρχοντες ἕπονται κατὰ τὰ ἐπεσταλμένα σφίσιν ὑπὸ τοῦ ἱππάρχου. Τὸ δὲ κράτος ἔχουσι πᾶν οἱ μέγιστοι στρατηγοὶ τοῦ βασιλέως. Ἔστι δὲ πρόσοδος τούτων ὑπὸ βασιλέως μεγίστη, καὶ ταχὺ μέγα ὄλβιοι γενόμενοι ὑπό τε τῶν ὑπάρχων καὶ τῶν ἀρχόντων τῶν ἐπὶ ταῖς πόλεσιν. Ἐπὶ δὲ τῶν θυρῶν οἱ ἡγεμόνες ἔχουσι τὸ κράτος, ἀγγελιαφόροι τε ὄντες, καὶ ἐφεστῶτες τῷ βασιλεῖ, καὶ σύμβουλοι C ἐς τὰ πράγματα τῆς ἀρχῆς. Ἐς τούτους γὰρ ἡ διοίκησις τῶν προσόδων. Καὶ λογισμούς γε καὶ τοὺς θησαυροὺς τοῦ βασιλέως σφραγῖδι τῇ οἰκείᾳ ἐπισκέπτονται. Μετὰ τούτους μέντοι ἐστὶν ὁ γραμματεὺς, ἀγχιτάτω ἱδρυμένος ἐς τούτους, καὶ τοὺς λογισμοὺς ὑποδεχόμενος ὑπὸ τῶν ἐς τὰς προσόδους καὶ εἰσπράξεις τεταγμένων, καὶ τοῦ φόρου. Καὶ οὗτος μὲν ἀπολογίζεταί τε προσόδους, καὶ ἐς τοὺς ἡγεμόνας τε καὶ αὐτὸν βασιλέα ἀναφέρει· ἄλλοι δὲ γραμματεῖς ἐς τὰς γραφάς τε καὶ ἐπιτάγματα τοῦ βασιλέως. Ἔστι δ' ὁ φόρος αὐτῷ προσιὼν ἀπὸ μὲν τῆς Εὐρώπης ἐς ἐννενήκοντα μυριάδας στατήρων. Τὸν δὲ φόρον τοῦτον εἰσπράττεται μὲν οὐκ ἀπὸ τοῦ γένους τῶν Τούρκων, ἀλλ' ἀπὸ τῶν ἀλλοφύλων σφίσιν. Οὐ γὰρ νομίζεται τοὺς ὁμοφύλους χρήματα D εἰσπράσσειν, ἀλλ' αὐτοὺς σὺν τῷ βασιλεῖ παρὰ σφίσι νομίζεται στρατεύεσθαι ἐς τοὺς πολέμους, σὺν τοῖς ὅπλοις τε καὶ ἵπποις αὐτῶν ἑσομένους ἐς τοὺς πολέμους. Τὴν δεκάτην δὲ τῶν ἔργων οἱ μὲν πρὸ τοῦ βασιλέως τοῦδε οὐδέν τοι εἰσέπραξαν Τούρκους, ὅτι μὴ τοὺς ἀλλοφύλους· οὗτος δ' ὁ βασιλεὺς τὴν δεκάτην τε εἰσπράττει, καὶ ἄγει, ὅποι ἂν στρατεύηται. Τὴν μὲν οὖν δεκάτην καὶ παρὰ τὸν φόρον, Βοστίναν οὕτω καλουμένην, ἀποφέροντες οἱ τῶν πόλεων ἄρχοντές τε καὶ ὕπαρχοι, καὶ στρατιῶται, τόνδε φόρον ἐς τὰς θύρας. Νομίζεται καὶ προβάτων τὴν νομὴν ὅσην ἀποδίδονται, ἐς τὰς βασιλέως θύρας ἀπάγεσθαι. Ταῦτα μέντοι ταύτῃ

Notulæ marginales.

[64] *In uno*, Τζυμίσκης.

τέτακται ἐς τὰς προσόδους τῶν τε ἀρχόντων καὶ A τοῦ βασιλέως. Παρὰ δὲ τὸν φόρον δασμοί εἰσιν ἀνὰ τὴν Εὐρώπην τε καὶ Ἀσίαν ἀποτεταγμένοι τῷ βασιλεῖ οὐκ ὀλίγοι ἀπό τε τῶν ἱππέων, καὶ καμήλων, καὶ ἡμιόνων, καὶ βοῶν. Καὶ ἔστιν αὕτη πρόσοδος ἀμφὶ τὰς τριάκοντα μυριάδας. Ἐπὶ τούτοις δὲ ἡ τῶν ἐνοίκων πρόσοδος μεγάλη τυγχάνει οὖσα τῷ βασιλεῖ ἐν πέντε καὶ εἴκοσι μυριάσιν. Ἀπὸ δὲ τῶν τοῦ βασιλέως φορβῶν τε καὶ καμήλων, καὶ ἡμιόνων, ἁπανταχῇ τῆς χώρας ἐπινεμομένων αὐτοῖς, εἰσὶν ἀμφὶ τὰς πέντε μυριάδας. Ἀπό τε τῆς τῶν ἄλλων προσόδων, προσίοι ἂν αὐτῷ ἐς εἴκοσι μυριάδας. Καὶ ἀπὸ τῶν ἐμπορίων, καὶ τοῦ πορθμοῦ, καὶ μετάλλων, καὶ ὀρύζης, καὶ χαλκοῦ, καὶ στυπτηριῶν, καὶ πενταμοιρίας τῶν ἀνδραπόδων, μεγίστη ἂν λογιζομένοις εὑρίσκοιτο ἡ πρόσοδος. Ἀπὸ B μέντοι τοῦ πορθμοῦ καὶ ἀπὸ Φάρου [88] ἐς εἴκοσι μυριάδας εὑρίσκω ἀναπυνθανόμενος. Τῶν δὲ μετάλλων οὐκ ὀλίγη αὐτῷ ἐπιγίνεται πρόσοδος, ἐς δέκα μυριάδας. Ἀπὸ δὲ ὀρύζης καὶ τῶν ἄλλων τῶν ἐς τὰς θύρας τεταγμένων προσόδων τοῦ βασιλέως, ἃς δὴ Χάσια ποιοῦνται οἱ τῶν θυρῶν, ἐς εἴκοσι μυριάδας λογιζόμενος, οὐκ ἀποτυγχάνοιμ' ἂν τοῦ εἰκότος. Χάσια γὰρ ἀνὰ τὴν Ἀσίαν τε καὶ Εὐρώπην αὐτῷ ὡς πλεῖστά τε καὶ ἄριστα. Τούτοις δ' ἔπεστιν αὐτῷ ὁ τῶν ἡγεμόνων τε καὶ βασιλέων φόρος, τῶν τε ὁμοφύλων καὶ ἀλλοφύλων σφίσιν ἐπιγενόμενος ἐς δέκα μυριάδας. Οὕτω δὲ γένοιτ' ἂν ἡ πρόσοδος τῷ βασιλεῖ, ὅση παραγίνεται αὐτῷ ἐς τὰς θύρας, καὶ ἐς τὸν Χασνὰν καλούμενον τοῦ C βασιλέως, ἀμφὶ τὰς τετρακοσίας μυριάδας χρυσίου στατήρων. Ἔστι δὲ παρὰ ταύτας πρόσοδος ἄλλη βασιλέως ἀπὸ τῶν ἀρχόντων, ἔαρος ἐπιγινομένου, ἐπειδὰν ἐξελαύνῃ βασιλεὺς στρατηλατῶν, ὑπό τε τῶν ὑπάρχων τε καὶ στρατηγῶν, καὶ ἡγεμόνων, καὶ ἀρχόντων δῶρα νομιζόμενα, κατὰ τὴν ἑκάστου πρόσοδον τῷ βασιλεῖ ἐς τὴν ἐξέλασιν. Καὶ ἔστι μέντοι τοιαύτη πρόσοδος οὐ τεταγμένη, ἀλλὰ στοχαζομένοις ἐς εἴκοσι μυριάδας γένοιτ' ἂν αὐτῷ χρήματα. Ταῦτα μέντοι ἐς τὸν Χασνὰν τὰ βασιλέως χρήματα παραγίνεται, ἀφ' ὧν μισθοῦται τούς τε νεήλυδας, καὶ τοὺς τῶν θυρῶν Καρίπιδας, Σιλικτάριδας, Ἀλλοφατζίδας τε καὶ Σπαχίδας καλουμένους, καὶ ἐς τοὺς λοιπούς, ὅσοι τῶν θυρῶν ὄντες, τριμηναῖον λαμβάνουσι τὸν μισθόν. Ἄνευ δὲ ταύτης τοῦ D βασιλέως προσόδου οἱ ἀνὰ τὴν ἀρχὴν ὕπαρχοί τε καὶ ἄρχοντες καὶ στρατηγοί, καὶ Τιμαράτοι καλούμενοι, μεγίστην ἀποφέρουσι τὴν πρόσοδον ἀπὸ τῆς βασιλέως χώρας. Καὶ λογίζεσθαι μὲν οὐ πάνυ ῥᾴδιον πλὴν τῶν τοῦ βασιλέως γραμματιστῶν. Ἢ δὴ ἐπυθόμην, γένοιτο δ' ἂν σύμπασα αὕτη ἡ πρόσοδος τῶν ἀνδρῶν, ὅσοι μισθὸν λαμβάνουσιν ἀπὸ τῆς τοῦ βασιλέως χώρας, ἐς ἐνακοσίας μυριάδας χρυσίου. Ἑνουμένη δὲ αὕτη ἡ πρόσοδος τῇ προτέρᾳ, ἥτις ἐς τὰς βασιλέως παραγίνεται θύρας, γένοιτ' ἂν σύμπασα ἡ τῆς βασιλέως χώρας πρόσοδος, ὅση ἐς τοὺς ἄρχοντας αὐτοῦ ἀφικνεῖται, καὶ ὅση ἐς τὰς θύρας, ἐς χιλίας τε καὶ τετρακοσίας μυριάδας χρυσίου στατῆρας τῶν Οὐενετῶν. Αὕτη μὲν πρόσοδος, ὅσα γε ἐς ἡμᾶς εἰδέναι, παραγίνεται τῷ βασιλεῖ, καὶ τοῖς ὑπηκόοις αὐτοῦ.

ginta myriades aureorum. Huc accedit reditus, quem inquilini solvunt, qui admodum magnus est, et viginti quinque myriades complectitur. Ab armentis equarum, camelorum, et mulorum, quæ regis sunt, et undique per regionem pascuntur, reditus accedit, cujus summa est circiter quinque myriades. A reliquis autem reditibus accipit circiter viginti myriades. Quin etiam maximus reditus venit ab emporiis, trajectu, metallis, oryza, ære, alumine, et quinta parte mancipiorum. Non dubium est quin is maximus sit, si quis eum ad calculos revocet. Trajectum et Pharum circiter viginti myriades suppeditare comperi. Reditus metallorum qui nec ipse modicus est, attingit decem myriades. Ab oryza et reliquis vectigalibus, quæ januæ milites exigunt, et in Chasia secernunt, reditus colligitur, si quis rationem ineat, qui tenet viginti myriades : plurima enim Chasia et optima per Europam et Asiam habentur. Huc accedit tributum principum et regum, quod pendunt tam indigenæ quam alienigenæ ; id habet circiter decem myriades. Summa itaque universorum redituum, quos modo memoravimus, et ad regem et ad januæ milites referuntur, et ad ejus Chasnam (64) sic dictam, complectitur circiter quadringentas myriades aureorum staterum. Est præter enarratos reditus et alius, quem ferunt tempore veris : quando in militiam proficiscitur rex, præsides, duces, præfecti, solemnia munera pro singularum facultatum modo afferentes ; is reditus expeditioni inservit. Nec tamen hic reditus in certum numerum redigitur : verum si quis rem sedulo excutiat, inveniet istum reditum continere circiter viginti myriades. Hæ quidem regis pecuniæ comportantur ad Chasnam, ex quibus deinde stipendium accipiunt peregrini et januæ milites, Caripides, Silictarides, Allophatzides, Spachides, et reliqui qui ad januas pertinent, et trimestre stipendium accipiunt. Superest et alius reditus, quem uberrimum capiunt per universum regnum principes, et duces, et hi qui Timarati vocantur. **234** Is redit ex regione regis, nec facile a quovis (sic enim accepi) quam a regiis scribis computari potest. Summa autem redituum quos viri accipiunt, quibus merces ordinata est ab regis regione, excurrit usque ad noningentas myriades auri. Hic reditus si addatur illi qui ad januæ milites defertur, universorum redituum qui ad januæ milites et ad principes redeunt, summa excrescit usque ad myriades mille et quadringentas aureorum staterum Venetorum. Tantus quidem reditus ad regem et subditos ejus refunditur.

Notulæ marginales.

(64) *Chasna*, sive *Chasia*, nam in Græco variat.

[88] ῥόδου. *In utroque Cod.*

ΛΑΟΝΙΚΟΥ ΧΑΛΚΟΚΟΝΔΥΛΟΥ

ΑΘΗΝΑΙΟΥ

ΑΠΟΔΕΙΞΙΣ ΙΣΤΟΡΙΩΝ Η ΕΝΑΤΗ.

LAONICI CHALCOCONDYLÆ

ATHENIENSIS

HISTORIARUM

DE ORIGINE AC REBUS GESTIS TURCORUM

LIBER NONUS.

Peloponnesum, Athenas, Amestrim, Synopen in Ponto et Trapezuntem, Mahometes occupat.

235 Mechmetes Amuratis filius, misit viros quosdam de januis in Peloponnesum, petitum tributum. Verum regii, ubi in Peloponnesum venerunt, nihil sani inter Græcos reperiunt. Proinde nec Albanis, nec Peloponnesiacis, imperant ut tributum solvant. Cum autem cerneret rex duces Peloponnesi privatis certare odiis, malo genio impulsos, ut tandem se resque perditum irent, tertium remisit tributum : saltem id quærens, ut in præsentia pacem, quæ convenisset, bona fide servarent. Ut vero id facere neglexere, nescio qua imprudentia et iniquitate usi, Peloponneso arma inferre decrevit. * Machmutem Michaelis filium, quem **236** Januarum principem et Europæ ducem designarat, ad Istrum præmisit, ut si quid rerum novarum molirentur Pannones, eos criminando a cœptis deterreret. Si in hunc modum parum proficeret, accedentes non sineret evastare regionem ejus. Is, assumpto Europæ exercitu, qui complectebatur circiter octo myriades militum, profectus est contra Triballos, qui habitant juxta regionem Istro affusam (65). Cum autem deprehenderet Pannones nihil innovare, verum quietem amplecti, Illyrium subigere aggressus est : et oppidula, quæ vi ceperat, diripuit. Postquam in Illyrium copias duxit, ibi castra prope Istrum communivit, ut urbes regis ibi sitas custodiret,

A Ὡς δὲ ἐπὶ Πελοπόννησον πέμπων ἄνδρας τῶν Θυρῶν Μεχμέτης ὁ Ἀμουράτεω, ἠξίου τὸν φόρον οἱ ἀποδίδοσθαι. Φοιτῶντες δὲ τοῦ βασιλέως ἄνδρες, οὐδὲν ὑγιὲς εὕρισκον τῶν Ἑλλήνων, καὶ οὔτε τοὺς Ἀλβανοὺς κελεύοντας εἰσφέρεσθαι ἐς τὸν φόρον, οὔτε τοὺς Πελοποννησίους. Καὶ αὐτοὺς δὲ ἰδίᾳ τοὺς ἡγεμόνας διαφερομένους σφίσιν, ἐς τὰ πράγματα κακοδαιμονιᾷν, συνεχώρει μὲν τὸν ἐπίτριτον φόρον ἀπάγοντας, ἴσχειν αὐτῷ εἰρήνην. Ὡς δὲ καὶ ἠμέλουν ** ἀγνωμοσύνῃ χρώμενοι, καὶ σκαιότητι, ὥρμητο ἐπὶ Πελοπόννησον στρατεύεσθαι. Καὶ Μαχμούτην μὲν τὸν Μιχαήλου παῖδα ἡγεμόνα τε ἅμα τῶν Θυρῶν, καὶ στρατηγὸν τῆς Εὐρώπης, ἔπεμψεν ἐπὶ τὸν Ἴστρον, ὡς ἄν, εἴ τι νεώτερον ἀπὸ Παιόνων καταλαμβάνῃ, ὑποσταίη τε αἰτιασόμενος, καὶ διακωλύῃ τούτους τὴν χώραν βλάπτειν τὴν ἑαυτοῦ
B ἐπιόντας. Οὗτος μὲν παραλαβὼν τὸ τῆς Εὐρώπης στράτευμα ἐς ὀκτὼ μυριάδας, ἤλαυνεν ἐπὶ Τριβαλλούς, τοὺς παρὰ τὸν Ἴστρον χώραν νεμομένους. Ὁρμώμενος δὲ ἐντεῦθεν, ὡς οὐδὲν ἐπυνθάνετο νεώτερον ἀπὸ Παιόνων, κατεστρέφετο τὴν Ἰλλυριῶν χώραν, καὶ πολίσματα μὲν ἔστιν ἃ ἑλὼν κατὰ κράτος, ἠνδραποδίσατο· μετὰ δὲ ὡς ἐπέδραμε τὴν Ἰλλυριῶν χώραν, διέτριβεν αὐτοῦ ταύτῃ παρὰ τὸν Ἴστρον ἔχων ἀμφοῖν τῇ φυλακῇ τῶν πόλεων. Οὗτος μὲν οὖν ἀμφὶ ταῦτα ἔχων διεγένετο. Βασιλεὺς δὲ παραλαβὼν τό τε Ἀσιανὸν στράτευμα, καὶ Εὐρον,

Notulæ marginales.

(65) Servios.

** *In uno*, διημέλουν.

καὶ Εὐρώπης, τὸ ἀπὸ Θετταλίας τε καὶ Μακεδονίας, καὶ ἔχων καὶ τὰς θύρας, ἐστρατεύετο ἐπὶ Πελοπόννησον. Ὡς δὲ εἰσέβαλε, καὶ ἐντὸς τοῦ Ἰσθμοῦ ἐγένετο, ἀπελαύνων αὐτίκα, τὴν Κόρινθον ἐπολιόρκει. Περιιὼν δὲ ἐπεσκόπει, ὡς ἂν τὸ τεῖχος καθελὼν τηλεβόλοις, ἐσπεσεῖται ἐς τὴν πόλιν ἅμα τῷ στρατῷ. Καὶ τηλεβόλους μὲν αὐτοῦ ποιεῖσθαι κατέλιπε, καὶ τὸν Ἑῷον στρατὸν περικαθήμενον τὴν πόλιν πολιορκεῖν· ἐδόκει γὰρ αὐτῷ τοὺς τηλεβόλους αὐτῷ ἐνταῦθα ποιεῖσθαι, καὶ τὴν πόλιν ἅμα ἐκπολιορκηθήσεσθαι λιμῷ· αὐτὸς δὲ ἐντὸς τῆς Πελοποννήσου γενόμενος, διὰ Φλιοῦντος ἐπορεύετο. Ἐς δὲ τὴν Κόρινθον οἱ Ἕλληνες οὔτε ἐσεκομίσαντο τὸν σῖτον, ὅτι μὴ ὀλίγον, Λουκάνης γὰρ ἦν ἁρμοστὴς ὁ Λακεδαιμόνιος, ἀπόντος τοῦ Ἀσάνεω, οὔτε ἐς τὴν φυλακὴν τῆς πόλεως διέθεντο ἱκανῶς, ὥστε ἀντέχειν ἐπὶ χρόνον τῷ βασιλέως στρατῷ. Ἀσάνης μὲν οὖν οὐ πολλῷ ὕστερον, ὡς ἐπυνθάνετο τὴν πόλιν πολιορκεῖσθαι ὑπὸ τοῦ Ἀσιανοῦ στρατοπέδου, ἔχων περὶ αὐτὸν ἄνδρας ἱκανούς, ὁρμώμενος ἀπὸ Ναυπλίου [67] τῆς Οὐενετῶν πόλεως, καὶ διὰ θαλάσσης ἐπὶ τὸν Κεγχρεῶν λιμένα ἀφικόμενος νυκτός, λαθὼν τὸν στρατὸν τοῦ βασιλέως, ἐσῆλθεν ἐς τὴν πόλιν αὐτός τε καὶ οἱ ἀμφ' αὐτὸν, καί τινα βραχὺν σῖτον εἰσεκομίσαντο. Βασιλεὺς μὲν οὖν ἐς Φλιοῦντα ἀφικόμενος, Ταρσόν τε τὴν πολίχνην ἐπολιόρκει. Δοξίης δὲ ὁ τῆς Φλιοῦντος τῶν Ἀλβανῶν προεστώς, τούς τε ὑπ' αὐτῷ ὄντας, καὶ τοὺς τῆς Φλιοῦντος ἄνδρας εἰσενεγκάμενος ἔς τι ἐρυμνὸν ἐς τὰ μάλιστα χωρίον, παρεσκευάζετο ὡς ἀμυνούμενος. Τὸν γάρ τοι Ταρσὸν ὁ βασιλεὺς παρεστήσατο ὁμολογίᾳ, καὶ παῖδας λαβὼν ὡς τριακοσίους, καὶ ἄρχοντα ἐπιστήσας τοῖς ἐν τῇ πόλει προῄει διὰ τῆς μεσογαίου. Πορευόμενος δὲ, τρέπεται ἐπὶ τὴν πόλιν, ἣ κεῖται ἐπὶ ὄρους ὑψηλοῦ τε καὶ ἐρυμνοῦ, ἐς ἣν πολλοί τε τῶν Ἑλλήνων ἅμα καὶ Ἀλβανῶν συλλεγόμενοι, παρεσκευάζοντο ὡς πολιορκησόμενοι. Καὶ ὕδατι μὲν οὐκ ἐχρῆτο ἀφθόνῳ ἡ πόλις, ὅτι μὴ ἐκτὸς τῆς πόλεως, ἀφ' οὗ ὑδρεύεσθαι ᾤοντο, καὶ μὴ ἀφαιρεθήσεσθαι ὑπὸ τῶν πολεμίων, συμβαλλομένου τοῦ χωρίου ἐς τὸ ἀμύνασθαι ἰσχυρότατα ἐντεῦθεν. Ὁ μὲν οὖν βασιλεὺς ἀπελάσας σὺν τοῖς νεήλυσι, τοῦ τε ὕδατος ἐπεκράτησε, καὶ ἐξεπολιόρκει τὴν πόλιν. Λέγεται δὲ ἐνταῦθα τοὺς ἐν τῇ πόλει κτείνοντας τὰ ὑποζύγια τῷ αἵματι φύρειν τε τὰ ἄλφιτα, καὶ ἕψειν τὸν ἄρτον. Ὡς δὲ δίψει συσχεθέντες ἐν ἀπόρῳ ἐγίγνοντο, ἐτράποντο μὲν ἐπὶ ὁμολογίαν. Ἐνταῦθα [68] ὀλιγωρούντων τῶν ἐν τῇ πόλει περὶ τῶν φυλακῶν τῆς πόλεως διὰ τοὺς πρέσβεις, κελεύοντες οἱ νεήλυδες εἰσέπεσον, καὶ εἰσεχέοντο ἐς τὴν πόλιν, καὶ κατέσχον, καὶ τήν τε πόλιν κατὰ κράτος ἑλόντες, ἐξηνδραποδίσαντο. Μετὰ δὲ ταῦτα ἀφικόμενοι ἐπὶ Ἀχριβὴν πόλιν, καὶ ταύτην [69] ὑποστάντων τῶν ἐν τῇ πόλει, καὶ οὐκ ἐκλιπόντων, ἐπελθόντες οἱ νεή-

A et ab hostili incursione defenderet. Hic quidem, quemadmodum indicavi, hoc negotii sibi desumpsit. Rex, accepto Asiano et Orientis exercitu, necnon Europæo, quem ab Thessalia et Macedonia conscripserat, et januarum robore, contra Peloponnesum profectus est. Ut in Peloponnesum et intra Isthmum pervenit, continuo obsidione circumdedit Corinthum. Circumiens autem spectabat, qua parte murum bombardis prorueret: ut eo disjecto, simul cum suis in urbem irrumperet per loca ruinis patentia. Et quidem eo loci bombardas fundere omisit. Verum jussit, ut exercitus Orientalis omni a parte urbem circumsederet, eamque tandem fame expugnaret. Nam urbe ea occupata sperabat se maximum B bellicarum machinarum seu bombardarum apparatum acquisiturum. Ipse cum intra Peloponnesum accessisset, recta per Phliuntem iter faciebat. Græci autem ne vel tantillum frumenti Corinthum congesserant. Nam Lucanes, præfectus Spartanus, absente Asane eam regebat. Præterea nec urbem satis præsidiis et propugnaculis munierant, ut vel brevi tempore resistere possent regio exercitui. Asanes quidem haud multo post cum accepisset urbem obsidione premi ab Asiano exercitu, ducens secum viros plurimos, profectus Nauplio Venetorum urbe, et mari in Cenchreensem portum advectus, noctu ingressus est urbem, apportato commeatu sane C exiguo, inscio exercitu regis. Rex cum venisset Phliuntem, Tarsum urbem oppugnabat. Doxies (66) autem, qui jussu Albanorum Phliuntis erat præfectus, eos quos imperio regebat, necnon Phliuntis cives, in locum quemdam munitissimum contraxit, et statuebat regi resistere. Tarsum rex in ditionem acceperat: et sumens inde pueros circiter trecentos, et civibus præfectum constituens, recta per mediterraneam regionem incedebat. Incedens **237** autem cum agmine, belli molem avertit in urbem, quæ sita est in monte excelso et munito, in quam Græci pariter et Albani plurimi convenerant; obsidionem regis ibi toleraturi. Maxima urbis hujus erat aquæ penuria. D Nam extra urbem fons erat, quo aquatum ire solebant. Ne aquandi facultatem adimeret hostis, eum locum admodum communierant. Rex accedens ad hanc urbem cum peregrinis militibus, aqua potitur, et urbem obsidione cingit. Ferunt oppidanos, cum aqua deficeret, interfecisse jumenta, et jumentorum sanguine subegisse farinam, et hinc coxisse panes. Cum autem sævissima premerentur siti, dubii quid agerent, ad deditionem cœperunt animi inclinare. Miserunt itaque legatos ad regem, qui orarent ut in dedi-

Notulæ marginales.

(66) Tochii, sive Thopiæ, ut Barletius.

[67] *In uno*, Ναυπλοίου. [68] *In uno additur*, καὶ πρέσβεις ἔπεμπον ἐπὶ ὁμολογίᾳ. [69] ταύτῃ. *Sic etiam R.*

tionem acciperentur. Hic, cum negligentius oppidani propter missos legatos stationes solitas obirent, peregrini advenientes irruerunt in urbem, eamque obtinuere, et diripuerunt. Postea venientes ad urbem Acribam, cum oppidani eam fortiter tutarentur, nec eam deserere vellent, peregrini conscenderunt murum, cumque occuparunt: quæ militum prædæ cessit. Hinc ducens exercitum, venit Rupelam Phliasiæ urbem. In hac servabantur Albani, et Græci qui eo confugerant cum uxoribus. Hanc rex biduo oppugnavit: et cum ea potiri non posset, quamvis pauci de suo exercitu cecidissent, cæterum plurimi vulnerati essent, abduxit exercitum quasi abiturus. Cum jam accinctus esset ad iter, superveniunt legati petentes pacem, dicentes se paratos esse ipsi tradere urbem. Rex urbem in deditionem, quemadmodum petebatur, suscepit: nec eam diripuit vel quidquam damni ei inflixit. Cæterum eos cum uxoribus et liberis Byzantium, ut ibi habitarent, transmisit. Albani vero qui semetipsos Tarsi dediderant, et denuo aufugerant, usi sunt fortuna non admodum secunda. Nam rex eos cepit, manus pedesque eorum crudeliter fregit. Huic turpissimæ et crudelissimæ morti Albanos circiter viginti adjudicavit. Hinc profectus, per Mantineæ regionem venit ad urbem Pazenicam. In hanc misit Cantacuzenum: quem quondam ducem creantes Albani, bello lacessiverunt Græcos. Is ea tempestate aderat in castris, accersitus ab rege, ut ejus opera uteretur adversus Albanos qui in Peloponneso erant. Volebat enim ut eos adiret, et ad proditionem quosdam clandestinis sermonibus permoveret. Hic cum missus foret ad eos qui urbem istam tenebant, jussus est dicere ut se urbemque regi dederent. Apud hunc aderant etiam quidam
238 regii, qui criminabantur eum apud regem, quasi illi consilio et nutu Cantacuzeni urbem non tradidissent. Hinc ira percitus rex, cum continuo ex castris excedere jussit: et ipse contra urbem perrexit. Cum autem frustra aggrederetur vallum (nam, relinquentes urbem, vallum occuparant munitissimum, urbique proximum, et eo se tenebant satis tuti), impedimentis omnibus collectis discedebat: et secundo ab eo die Tegeatam regionem ingressus est, ibidemque castra firmavit. Maxima proposita erat consultatio ductandi in Laconiam, et in Epidaurum: magna enim cupido cum incesserat videndæ Epidauri(67), et capiendæ urbis, quam scimus esse munitissimam omnium quas novimus urbium. In hanc confugerat alter e ducibus, et alter se cum uxore receperat in Mantineam Laconiæ, mari finitimam. Rex cum intelligeret eam regionem esse asperam, et transitu difficilem, abstinuit latius progredi.

A λυδες, ἐπέβησάν τε τοῦ τείχους καὶ εἷλον. Ἑλόντες δὲ ἠνδραποδίσαντο καὶ ταύτην. Μετὰ δὲ ταῦτα ἐλαύνων, ἀφίκετο ἐς Ῥουπέλην τῆς Φλιασίας πολίχνην, ἐς ἣν Ἀλβανοί τε καὶ Ἕλληνες καταφυγόντες, διεσώζοντο αὐτοί τε ἅμα καὶ αἱ γυναῖκες. Προσέβαλλε μὲν ἐνταῦθα καὶ τῇ προτεραίᾳ καὶ τῇ ὑστεραίᾳ, καὶ ὡς οὐκ ἠδύνατο ἑλεῖν, πεσόντων ἐνταῦθα οὐκ ὀλίγων τῶν βασιλέως, καὶ συχνῶν τῶν τοῦ στρατοπέδου τετρωμένων, ἀπήγαγε τὸν στρατὸν ὡς ἀπιών. Ἐπεὶ δὲ συσκευάζετο ὡς ἀπιών, ἐνταῦθα προσέφερον λόγους τῷ βασιλεῖ, ξυμβῆναί τε ἐθέλοντες, καὶ παραδιδόναι τὴν πόλιν. Ὁ δὲ ὡς παρέλαβε τὴν πολίχνην, οὔτε ἀνδραποδισάμενος, οὔτε ἄλλο ἀεικὲς ἐργασάμενος, σὺν γυναιξί τε ἅμα καὶ παισὶν ἐς Βυζάντιον κατέπεμψε κατοικήσοντας.
B Τῶν τε Ἀλβανῶν τῶν ἐν τῷ Ταρσῷ παραδεδωκότων σφᾶς, καὶ ἐνταῦθα [90] δεύτερον αὖθις ἀποφυγόντων, ξυντυχίᾳ τινὶ χρησαμένων οὐκ ἀγαθῇ, λαβὼν τούτους, τούς τε πόδας καὶ χεῖρας ἔκλασε. Καὶ οὕτω ἀνεῖλε κακίστῳ ὀλέθρῳ παραδοὺς ἀμφὶ τοὺς εἴκοσιν. Ἐντεῦθεν ἐλαύνων διὰ Μαντινείας χώρας, ἀφίκετο ἐπὶ Παζενίκην πόλιν, καὶ ἔπεμπε Κανταχουζηνὸν, ὅν ποτε οἱ Ἀλβανοὶ ἡγεμόνα ἑλόμενοι, ἐστρατεύοντο ἐπὶ τοὺς Ἕλληνας. Παρῆν γὰρ τότε ἐν τῷ στρατοπέδῳ, μετάπεμπτος ὑπὸ βασιλέως, ὥστε ἐπιλαβέσθαι αὐτῷ ἐς τοὺς ἐν τῇ Πελοποννήσῳ Ἀλβανούς· μετιόντα τε καὶ λόγους ἐπιπέμποντα περὶ προδοσίας. Ὡς δὲ ἐνταῦθα πέμπων ἐκέλευε προσφέρειν τοῖς ἐν τῇ πόλει, ὥστε προσχωρῆσαι· παρῆσαν δὲ
C ἅμα αὐτῷ καὶ νῆες [91] τοῦ βασιλέως, αἰτιασάμενοι παρὰ βασιλεῖ· ὡς δὲ ἐκεῖνον σφίσι νεύματι χρησάμενον, οὐ παρέδωκε σφᾶς. Ἀχθεσθῆναί τε συνέβη τὸν βασιλέα, καὶ προϊὼν ἀπιέναι ὅτι τάχιστα, ἐκ τοῦ στρατοπέδου ἐξήλασεν. Ὡς δὲ ἀδύνατα προσβαλεῖν τῷ ἐρύματι (ἐκλελοιπότες γὰρ οἱ ἐν τῇ πόλει ἔρυμα αὐτοῦ ταύτῃ, ὅτι ἐγγυτάτω ὄν, κατέλαβόν τε καὶ διεσώζοντο), συσκευασάμενος ἀπῄει ἐντεῦθεν. Καὶ τῇ ὑστεραίᾳ ἐτέλεσεν ἐς τὸν Τεγεάτην χῶρον, καὶ ἐπηυλίσατο. Ἐνταῦθα ἐβουλεύετο ἐπ' ἀμφότερα, εἴτε ἐς Σπάρτην ἐλαύνοι, καὶ Ἐπίδαυρον. Δεινὸς γὰρ αὐτὸν ἐσῄει πόθος, ἰδεῖν τε Ἐπίδαυρον, καὶ παραστήσασθαι πόλιν ἐρυμνὴν πασῶν δὴ πόλεων ὧν ἡμεῖς ἴσμεν. Ἐς ταύτην καταφυγὼν ὁ ἕτερος τῶν ἡγεμόνων, τοῦ ἑτέρου ἐς τὴν Μαντίνειαν τῆς
D Λακωνικῆς πρὸς τῇ θαλάττῃ οὖσαν καταφυγόντος σὺν τῇ γυναικὶ, καὶ πυνθανόμενος τὴν χώραν τραχεῖάν τε οὖσαν, καὶ χαλεπὴν διαπορεύεσθαι, ἐπέσχε μὲν ταύτην πορεύεσθαι· συστραφεὶς δὲ ἐτράπετο ἐπὶ Μουχλὴν τῆς Τεγαίης πόλιν. Προειστήκει δὲ αὐτῆς Ἀσάνης ὁ Δημήτριος. Ἐνταῦθα στρατοπεδευόμενος ἐν χώρῳ χαλεπῷ τε καὶ δυσβάτῳ, ἀνέχει γὰρ ἡ πόλις ἐπὶ ὀχυροῦ τε ὄρους καὶ ἐρυμνοῦ ᾠκημένη, παρεσκευάζετο μηχανάς τε καὶ κλίμακας, ὡς τῇ πόλει προσοισόμενος· καὶ αὐτίκα μὲν τοῦ ὕδατος ἐπεκράτησεν, ὃ ἐκτὸς ἦν τῆς πό-

Notulæ marginales.

(67) Epidaurus, nunc Ragusium, sive etiam Malvasia.

[90] *In uno*, ἐνταυθοῖ. [91] καί τινες. *R. ut in c.*

λεως ἐπὶ χωρίου ἐρυμνοῦ πάνυ. Καὶ ὡς οὐκ εἶχον οἱ τῆς πόλεως ὑδρεύσασθαι, χαλεπῶς ἤδη ἔφερον τὴν πολιορκίαν, μὴ ἀπὸ φρεάτων, καὶ τῶν ἐν τῇ πόλει οὐκ ἐξεγένετο, τῷ σφίσιν ἀφθόνῳ τῷ ὕδατι χρῆσθαι, διὰ τὸ πλῆθος τῶν τε ἀνθρώπων ἅμα καὶ ὑποζυγίων. Ἐπεὶ δὲ ἐπέλιπεν αὐτοὺς ἤδη τὸ ὕδωρ, καὶ πρινὴ προσβάλλειν τῷ τείχει, ἐπεκηρυκεύετο ὁ τῆς πόλεως ἄρχων, καὶ ξυνέβαινεν, ἐφ' ᾧ παραδιδόναι τὴν πόλιν καὶ αὐτοὺς παθεῖν· βασιλεὺς μὲν ἐδωρήσατο Λεοδωρίκην τὸν παῖδα αὐτοῦ, καὶ ἐξελὼν αὐτὸν ἀπὸ τῆς πόλεως, ἤλαυνεν ἐπὶ Κόρινθον, καὶ ἐπὶ τὸ Ἀσιανὸν στρατόπεδον. Ἤδη γὰρ τὰ ἐς τοὺς τηλεβόλους αὐτῷ παρεσκεύαστο, καὶ λίθους τε ἀπὸ τῆς παλαιᾶς πόλεως τῆς Κορίνθου εὑράμενοι οἱ τοῦ βασιλέως, ἐνετάμνοντο ἱκανούς.

A Verum reversus, exercitum movebat contra Muchlam Tegeæ urbem. Huic præerat Asanes Demetrius. Castra igitur hic posuit in loco aspero et invio. Urbs autem prominet, sita in monte firmo et munito. Nec mora, expediunt scalas et machinas bellicas, urbemque oppugnant : etiam aquam, quæ erat extra urbem in loco munito, obtinuit, ut oppidani non possent amplius eo aquatum accedere. Cum enim urbis obsessæ incolæ aquandi copiam non haberent, puteique ac fontes sicci essent, extrema ab obsidentibus mala experiebantur ob hominum atque jumentorum multitudinem. Cum igitur aqua desset, præfectus urbis redditionis conditiones per præconem promulgavit. Et rex quidem Leodoricen filium suum ex urbe eductum Corinthum misit ut in Asiana castra se conferret. Jam enim tela in promptu erant et regii milites lapidum quos in veteri Corintho repererant, jactu magnam stragem ediderunt.

Ὡς δὲ ἐπελάσας ἐστρατοπεδεύετο, προσέφερε μὲν B αὐτίκα λόγους τῷ Ἀσάνῃ ὁ βασιλεὺς, καὶ πέμψας Ἰησοῦν τὸν τοῦ Βρενέζεω παῖδα, ἐλλόγιμον ὄντα ἐν τῷ στρατοπέδῳ, καὶ ἑρμηνέα τε ἅμα αὐτῷ, ἐκέλευε παραδοῦναι τὴν πόλιν. Ἰησοῦς μὲν ἀφικόμενος, ἔλεγε τοιάδε· Ἀσάνη καὶ οἱ παρόντες Ἕλληνες, βασιλεὺς τάδε πέμπων ἡμᾶς [22] λέγει, ὡς σὺ ἐς τοὺς Ἕλληνας ἥκεις ἐς τὰ πρῶτα συνέσεως, καὶ Ἑλλήνων μάλιστα δὲ ἔμπειρος εἶ τῶν βασιλέως θυρῶν. Οἶσθα δὲ καὶ σὺ μᾶλλον τῶν ἄλλων, οἷος ὢν ὁ βασιλεὺς οὗτος, καὶ τοῦ Ὀτουμανίδων γένους, καὶ ᾗ ἂν ἀφίκηται, οὐκ ἀπανίσταται, πρὶν ἂν ἐκπορθήσῃ τὴν πόλιν. Παρέχει οὖν σοι ἐν τῷ τοιῷδε κάλλιστα καταλυσαμένῳ πρὸς βασιλέα τήν τε πόλιν τήνδε παραδιδόναι, καὶ χώραν ἣν ἂν ὑμεῖς ἕλοισθε λαβεῖν C παρὰ βασιλέως, ἀλλαξαμένους. Καὶ ἢν τοῦτο ποιήσῃς, ἐπιτήδειόν τε δὴ νομιεῖ βασιλεὺς, καὶ ξένον ποιεῖται δὴ, ὥστε ὕστερον καταθέσθαι χάριν αὐτῷ, σοί τε καὶ τοῖς παισίν. Ἢν δὲ μὴ παραδῷς, οἶσθα μὲν αὐτὸς, νὴ τὴν βασιλέως ψυχὴν, ὡς τήν τε πόλιν ἐξανδραποδιεῖται, καὶ δὴ τοὺς πέριξ κακίστῳ παραδώσει ὀλέθρῳ. Ταῦτα μὲν Ἰησοῦς ἔλεγε δι' ἑρμηνέως· Ἀσάνης δὲ ὑπολαβὼν ἔφη· Ὦ παῖ Βρενέζεω, ἀπάγγειλον δὴ τῷ βασιλεῖ, ὡς τήν τε ψυχὴν αὐτοῦ ἴσμεν που γενναιοτάτην οὖσαν πάντων τῶν πρότερον γενομένων ἀπὸ τῶν Ὀτουμάνων βασιλέων, καὶ τὴν τε δύναμιν μεγίστην τε οὖσαν τῶν ἐν τῇ οἰκουμένῃ· παντί που τῶν εὖ εἰδότων τὰ βασιλέως πράγματα κατάδηλον· καὶ ταῦτα μὲν ξυνομολογοῦμέν τε αὐτοὶ τῷ βασιλεῖ, ὡς μέγιστά τε εἶναι. Καὶ D ταύτην μὲν οὖν τὴν πόλιν ὁρᾶτε δήπου ὡς ἐν ὀχυρῷ που οἰκεῖται πασῶν δὴ μάλιστα πόλεων, ὧν ἡμεῖς ἴσμεν. Καὶ αὐτοὶ οἱ ἀπὸ τοῦ Ὀτουμάνου βασιλεῖς, καὶ αὐτὸς δὲ βασιλεὺς, ἐξ ὅτου γε ἐς τὴν βασιλείαν κατέστη, τοιάνδε πόλιν οὔτε πολιορκεῖν ἐξεῖλε κατὰ κράτος, ἀλλ' οὔτε ἐξεγένετο ἐπὶ τοιάνδε πόλιν ἐλαύνειν. Ὁρᾶτε γὰρ, ὡς κύκλῳ ἡ πόλις ἐρυμνή τε οὖσα ἐς τὰ μάλιστα, ταύτῃ μόνον ποιεῖται τὴν εἴσοδον τετειχισμένην τρισί τε ἅμα τείχεσιν ὀχυρωτάτοις,

B Cum autem advenisset rex ad urbem, et castrametatus esset, confestim legationem ad Asanem misit. Nam ire jussit ad Asanem Josuam Brenezis filium, virum prudentem, ex omni suorum numero cum interprete : eique præcepit ut ageret cum Asane, qui urbem traderet. Josue igitur ubi venit ad Asanem, hujuscemodi orationem exorsus est ; Asanes, et Græci omnes, quotquot præsto estis, rex misso legato hæc vobis exprомi jubet : Tu, qui prudentissimus es Græcorum etiam in iis quæ ad Græcos pertinent, expertus januæ milites, scis, et magis quam reliqui, qualis quantusque sit rex ille Otomanidarum. Quocunque tempestatem belli verterit, haud prius bellum ponit, quam urbes expugnarit, et victoria potitus fuerit. C Cujusmodi autem conditionem vobis proponat, audite. Si pacem feceritis cum rege, eidemque urbem vestram permiseritis, regionem aliam, quamcunque elegeritis, a rege accipietis. Si in hoc morem gesseris regi amico et hospite, te ad modum familiariter utetur gratiamque 239 tibi et vobis omnibus referet cumulatissimam. Si autem parere regi recusaris, nec urbem tradideris, scito, animam regis tibi juro, eam brevi et capiet et fœde diripiet : eos qui hic assistunt, crudelissimæ morti subjiciet. Hæc quidem locutus est per interpretem. Asanes autem respondens, in hunc modum verba fecit : O fili Brenezis, renuntia regi, haud nobis occultum esse, animum ejus generositate excellere omnes reges, D quotquot ab Otomanidis originem traxere. Potentiam ejus esse in orbe maximam, norunt omnes, quotquot rerum ejus periti sunt : etiam nos et agnoscimus et confitemur potentiam ejus esse maximam. Verum enimvero cernitis urbis hujus situm, quam natura, et arte sit munitus, ut non facile invenire sit urbem æque munitam. Reges Otomanidæ, nec etiam ipse rex, ex quo in regnum hoc processit, talem urbem neque oppugnarunt, neque ceperunt, nec bello petiverunt. Videtis enim

Notulæ marginales.

[22] λέγειν. *R. ut in c.*

urbem undique quam maxime munitam. Aditum hic unum habe : cæterum cinctum muris tribus firmissimis, tribusque portis. Si igitur unam dirueritis bombardis, alteram quomodo superabitis ? et si alteram occupaveritis, relinquetur tertia cæteris multo validior. Quapropter hæc cogitantes, et scientes nos sic instructos, fortiter bellum quod ab rege infertur sustinebimus, etiamsi moriendum sit. Nuntiate itaque regi vestro, frustra ad urbem hanc defendendam accessissemus, si pericula veriti, urbem tradere voluissemus. Asanes hæc locutus est. Josue reversus ad regem, quid responsi acceperit, exponit. Rex igitur bombardas continuo portis opposuit : et qua aditus urbis erat angustissimus ingredi parabat. In eo urbis aditu muri sunt tres, non longo a se invicem intervallo dissiti. Murum primum, qui erat infirmus, nec admodum communitus, occupavit Asanes, quasi bellum mora extracturus, et bombardarum ictus elusurus. Haud enim ignorabat, muros non posse sustinere bombardarum impetum : et sciebat eos tandem collapsuros. At id faciebat hac spe, quasi sic posset oppugnationem ad tempus aliquod tolerare. Bombardæ ubi ferire cœperunt, intra paucos dies exterior murus prorutus est. Græci interea egredientes, pugnabant cum Turcis, et aliquot etiam confecerunt. Relinquentes igitur murum primum, abiere ad secundum, qui firmus erat, et saxis magnis communitus. Hunc ubi insedere, regis impetum diebus aliquot fortiter propulsarunt. Murum istum arietabant bombardæ regiæ diebus plurimis, partemque ejus diruerunt non modicam. Interea cum bombardis murus quassaretur, globus unus **240** aberravit, et in pistrinum delatus est : quod et comminuit penitus. Hinc in altum sublatus, cecidit forte in hominem quemdam, cujus carnes et ossa in mille particulas minutissimas contrivit, adeo ut alis aviculæ compararetur. Tantus scilicet est globi impetus, ubi semel emissus fuerit, et mirabilia multa operari consuevit. Nam cum non attigisset murum, in altum evectus, urbemque transvolans, cecidit in navale Corinthiorum, cum peregisset cursum quatuordecim stadiorum. Globi pondus erat septem talentorum (68). In hunc modum feriebat urbem diebus plurimis. Oppidani deficientibus alimentis indignabantur, et inter se colloquia serebant, euntes ad urbis episcopum. Asanes quidem plebem sustinuit, ut præsentia fortiter tolerarent. Episcopus autem urbis civem ad regem misit, qui alimentorum inopiam quæ gravissima erat, indicaret, eumque hortaretur, ne cœptam oppugnationem omitteret, verum fortiter pergeret. Hæc ubi comperit rex, misit ad oppida-

καὶ τρισὶ πύλαις. Ἢν μὲν οὖν τὴν μίαν ἐξέλητε τηλεβόλοις, τήν τε ἑτέραν πῶς ἂν ὑπερβάλλοισθε ; ἢν δὲ καὶ ταύτην ὑπερβάλλησθε, ὑπολείπεται αὖθις ἡ ἰσχυροτέρα τούτων. Ὡς οὖν ταύτῃ διανοουμένων καὶ παρασκευαζομένων, εἰ δέοι ἀπολεῖσθαι, ὥστε ἀμύνεσθαι, οὕτω ἀπαγγείλατε τῷ βασιλεῖ, ὡς μάτην ἂν εἴημεν ὧδε ἐλθόντες ἐς φυλακὴν τῆς πόλεως, εἰ μηδοτιοῦν χαλεπὸν ἐπιδόντες τὴν πόλιν παραδοίημεν. Ταῦτα εἰπόντος τοῦ Ἀσάνεω, ὡς ὑποστρέψας Ἰησοῦς ἀπήγγειλε τῷ βασιλεῖ, αὐτίκα κατεβίβασε τοὺς τηλεβόλους ἐς τὰς πύλας τῆς πόλεως, ᾗ δὴ ἡ ἐς τὴν πόλιν εἴσοδος στενωτάτη γινομένη, πρὸς αὐτήν τε ποιεῖται τὴν εἴσοδον, καὶ τείχη τρία ἀλλήλων οὐ πολὺ διεστηκότα ἐς τὴν εἴσοδον ταύτῃ παρέχεται. Καὶ τὸ μὲν τελευταῖον τεῖχος, ἀσθενὲς ὄν, καὶ οὐ πάνυ ἐχυρὸν, κατέσχεν Ἀσάνης, ὥστε τρίβειν τε τὸν τῆς πολιορκίας χρόνον, καὶ τοὺς τηλεβόλους· ᾔδει μέντοι ὡς τέλεον ἐνταῦθα οὐχ ὑπομενεῖ τὰ τείχη ὑπὸ τῶν τηλεβόλων, ἀλλὰ πεσεῖται αὐτίκα μάλα. Ἐποίει δὲ ὡς τρίβειν τὸν πόλεμον. Ἐπεὶ δὲ παίοντες οἱ τηλέβολοι, κατέβαλλον ἐπὶ ἡμέρας τινὰς τὸ ἐκτὸς τεῖχος, ἐν αἷς ἐξιόντες οἱ Ἕλληνες ἐμάχοντο τοῖς Τούρκοις, καί τινας αὐτοῦ ταύτῃ διέφθειραν, ἀπολιπόντες, τὸ δεύτερον τεῖχος κατέχοντες, ἐχυρόν τε ὂν λίθοις μεγάλοις, ἐκράτουν τὸ τεῖχος ἐπὶ ἡμέρας ἱκανὰς ἀμυνόμενοι. Οἱ μέντοι τηλέβολοι καὶ τοῦτο τὸ τεῖχος ἐπὶ ἡμέρας ἱκανὰς ἔπαιον, καὶ κατέβαλλον μέρος οὐκ ὀλίγον. Ἔνθα δὴ ἀποτυχὼν τοῦ τείχους ὁ λίθος φερόμενος ἔπεσεν ἐς τὸ ἀρτοκοπεῖον, καὶ συνέτριψε. Μεταπεσὼν δὲ ὁ λίθος ἐντεῦθεν, καὶ εὑράμενος ἄνθρωπόν τινα ἀπενέγκατο, μετεωρίσας τὴν σάρκα τε καὶ τὰ ὀστᾶ· συνέτριψέ τε εἰς ἐλάχιστα μέρη μυρία, καὶ οἷα πτεροῖς ὄρνιθος εἰκάσαι, οὐδ' αὐτὴν ἐπιγνῶναι τὴν σάρκα παρείχετο. Τοιαύτη γὰρ ἡ φορὰ τοῦ λίθου καὶ δαιμονία τις οὖσα, θαῦμα παρέχεται· ἐπεὶ καὶ ἀποτυχὼν τοῦ τείχους, καὶ μετεωρισθεὶς, καὶ διεξιὼν τὴν πόλιν, ἐς τὸ ἐπίνειον τῆς Κορίνθου ἐνεχθεὶς, ἔπεσε, σταδίους μάλιστά που ἐς τεσσαρεσκαίδεκα παραμειψάμενος. Εἷλκε δὲ ὁ λίθος ἑπτὰ τάλαντα. Οὕτω μὲν οὖν τὴν πόλιν ἔτυπτεν ἐπὶ συχνὰς ἡμέρας. Καὶ οἱ ἐν τῇ πόλει ἐπιλείποντος τοῦ σίτου, χαλεπῶς ἔφερον, καὶ λόγους ἐδίδοσαν ἀλλήλους [13], ἀφικόμενοι ἐς τὸν τῆς πόλεως ἀρχιερέα. Ἀσάνης μὲν οὖν κατεῖχε τὸ πλῆθος, ὥστε ἀνέχεσθαι. Ἀρχιερεὺς δὲ τῆς πόλεως, ἄνδρα τῶν τῆς πόλεως ἀποστείλας ὡς βασιλέα, ἐσήμαινέ τε αὐτῷ τὴν ἔνδειαν, καὶ ὡς σιτία πάνυ ὀλίγα ἀπολείποιτο, ὥστε ἀντέχειν. Ταῦτα πυθόμενος ὁ βασιλεὺς, λόγους αὖθις προσέφερε, λέγων τοιάδε· Ἐμοὶ παρὰ τῶν ἐν τῇ πόλει εὐνοούντων ἀπαγγέλλεται, ὀλίγων πάνυ ἡμερῶν ὑπολείπεσθαι ὑμῖν τὰ σιτία· τί οὖν κακοδαιμονᾶτε, καὶ οὐ παραδίδοτε τὴν πόλιν; Ἐνταῦθα, ὡς πυνθανομένου Ἀσάνεω, ἔλεγον οἱ τοῦ βασιλέως τὰ καθήκοντα, ἐβου-

Notulæ marginales.

(68) Talentum apud Suidam 1259 librarum pondus.

[13] ἀλλήλοις. *Sic etiam R.*

λεύοντο κοινῇ, εἴτε παραδώσειεν τὴν πόλιν, εἴτε A ἀνεχόμενοι ἀμύνοιντο. Ὡς δὲ ἀπεστραμμένους ἑώρα τοὺς ἐν τῇ πόλει, καὶ χαλεπῶς φέροντας, ὑπόσπονδοί τε ἐξῆλθον αὐτός τε Ἀσάνης, καὶ ὁ Λακεδαιμόνιος Λουχάνης. Ἀφικομένων δὲ ἐς λόγους τῷ βασιλεῖ, σπονδάς τε ἐφ' ᾧ αἰτουμένων, ἔλεγεν αὐτοῖς τάδε· Ἀπαγγείλατε τῷ ἡμετέρῳ ἡγεμόνι, ὡς σπονδὰς ποιεῖσθαι ἕτοιμός εἰμι, ἐφ' ᾧ τὴν χώραν ὅσην ὁ στρατὸς παρεξῄει, ἐμήν τε εἶναι, καὶ φόρον ἀπάγειν διὰ τὴν λοιπὴν χώραν, πενταχοσίους στατῆρας· τῷ δὲ ἡγεμόνι, ἐφ' ᾧ τό τε Αἴγειον, καὶ Πάτρας, καὶ τὴν περίοικον παραδιδόναι ἡμῖν· εἰ δὲ μὴ, αὐτίκα ἅμα ἐπιόντα με γινωσκόντων. Ταῦτα ὡς ἐνετέλλετο αὐτοῖς, καὶ ἐς τοὺς ἡγεμόνας ἀφίκοντο, περὶ τὸ Ταΰγετον τῆς Λακωνικῆς διατρίβοντες, ἀπήγγελλόν B τε τὰ παρὰ βασιλέως, καὶ αὐτίκα ἐδόκει, ὥστε μὴ στέρεσθαι ἤδη ξυμπάσης τῆς χώρας, πρέσβεις τε πέμπειν, καὶ ἐμπεδοῦν σφίσι τὰς σπονδάς, ἐφ' οἷς προετείνετο βασιλεύς. Πέμψαντες δὲ πρέσβεις, τάς τε σπονδὰς ἐποιήσαντο, καὶ τὴν χώραν ἀπέδωκε τῷ βασιλέως ὑπάρχῳ Ὀμάρῃ, τῆς Θετταλίας ὕπαρχος [93*] ἦν, τό τε Αἴγειον, Καλαβρίτης, Πάτρας, καὶ τὴν περίοικον ταύτῃ τῆς Ἀχαΐας χώρας. Ὡς δὲ παρέλαβε τὰς πόλεις, καὶ νεήλυδας καθίστη ἐν ταῖς πόλεσι, τὰ μὲν στρατεύματα αὐτῷ διῆκεν ἐπ' οἴκου νομίζεσθαι· αὐτὸς δὲ τραπόμενος ἐπὶ τῆς Ἀττικῆς, καὶ ἐπὶ τῆς Ἀθηνῶν πόλεως, περιῄει σκοπῶν τόν τε Πειραιᾶ, καὶ τοὺς λιμένας, ἐπεδέξατό τε [94] τὴν Ὀμάρεω ἀνδραγαθίαν. Τήν τε πόλιν ταύτην, καὶ ἀκρόπολιν, πυνθάνομαι, βασιλεῖ μάλιστα ἐκ τῶν ἐν C τῇ χώρᾳ αὐτοῦ πόλεων ἐν γνώμῃ γενέσθαι, καὶ τήν τε παλαιὰν τῆς πόλεως μεγαλοπρέπειαν, καὶ κατασκευὴν ἀγασθῆναι ἐπειπόντα· Πόση δὴ χάρις ὀφείλεται ἐν τῷ ἡμετέρῳ νόμῳ Ὀμάρῃ τῷ Τουραχάνεω! Τὴν γὰρ πόλιν ταύτην καὶ ἀκρόπολιν παρεστήσατο Ὀμάρης οὗτος τρόπῳ τοιῷδε·

A nos qui sic loquerentur : Nuntiatum est mihi ab amicis et benevolis, quos in urbe habeo, paucorum dierum admodum vobis superesse alimenta. Quid igitur insani et miseri urbem non traditis ? Cum nuntii regis quæ mandata essent coram Asane exponerent, publice deliberabant dederentne urbem, an extrema potius perpetientes resisterent regi. Cum autem cernerent oppidanos graviter præsentem necessitatem ferre, et mali quærere liberationem, fide publica interposita, egressi sunt ad regem Asanes et Spartanus Lucanes. Venientes autem super fœdere pangendo in colloquium cum rege, sic allocutus est : Vestro principi dicite, me paratum esse fœdus percutere, et pacem dare : sed hac conditione, ut ea regio quam exercitus meus peragravit, mea sit. Ab reliqua regione tributi nomine peto quingentos stateres. Duci autem, qui adhuc tenet Ægeum, Patras et finitimam regionem, dicite, ut ea nobis tradat : sin minus, confestim accedam, et armis subjiciam. Hæc ubi cognovissent, ut præceptum erat, proficiscuntur ad principes, qui ea tempestate circa Taygetum Laconiæ se tenebant, iisque quæ data erant ab rege mandata explicant. Quibus auditis, visum est ne et universa spoliarentur regione, legatos ad regem mittere, et fœdus conglutinare his conditionibus quas rex præscripsisset. Mittentes itaque, quemadmodum decretum erat, legatos, pax composita est. Regio, quam postulaverat rex, restituta C est regio præfecto. Omares Thessaliæ præfectus Ægeum, Calabrites, Patras et finitimam regionem 241 Achaiæ recepit. Rex ubi urbes suscepit, præsidiis peregrinorum eas firmavit, et peregrinos iis præfecit. In hunc modum confecto bello copias omnes domos dimisit. Ipse autem conversus est contra Atticam et urbem Athenas. Obambulabat contemplans Pyræcum, et portuum commoditatem. Omaris virtute civitatem istam una cum arce in ditionem accepit. Fuit autem hæc urbs semper regi, ut audio, benevola, et munificentiam ejus antiquam et apparatum urbium semper plurimum amplexus est. Dixit igitur : Quanta gratia debetur lege nostra Omari Turachanis filio ! Quo pacto Omares urbem istam una cum arce occuparit, jam dicetur :

Ὡς γὰρ Νέριος ἐτελεύτησε, κατέσχε τὴν τυραννίδα ἡ γυνὴ αὐτοῦ, παῖδα ἔχουσα νήπιον, καὶ διαπρεσβευομένη ἐς βασιλέα, χρήμασί τε ἐθεράπευε τὰς βασιλέως θύρας, καὶ αὐτὴ διέτριβε περὶ τὴν D ἀρχήν. Χρόνῳ δὲ οὐ πολλῷ ὕστερον, νεανίου τινὸς τῶν Οὐενετῶν, ἐμπορίας ἕνεκα Ἀθήναζε ἀφικομένου, τῆς συγκλήτου δὲ ἀνδρὸς, ἠρᾶσθαι. Καὶ ἐρασθεῖσα, ἐς λόγους τε ἀφίεται τῷ νεανίᾳ, ὡς ἐν παιδιαῖς τὰ πολλὰ συνδιατρίβων τῷ νεανίᾳ, ὡς αὐτῷ εἰς γυναῖκα χωρῆσαι, ἅμα τῇ ἀρχῇ ἐπιτρέψαι τῆς πόλεως ἕτοιμος εἴη. Ταῦτα δὲ εἶναι αὐτῷ, ἢν ἀποπεμψάμενος τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, τρόπῳ οἵῳ δύνηται, ἐπανέλθῃ Ἀθήναζε. Ἦν δὲ ὁ νεανίας Πριάμου παῖς, τοῦ Ναύπλιον ἐπιτετραμμένου παρὰ Οὐενετῶν. Ἀπιὼν δὲ ὁ νεανίας, καὶ κατασχεθεὶς τῷ ἔρωτι,

Mortuo Nerio, uxor ejus Athenarum tyrannidem obtinuit, habens ex marito filium superstitem adhuc puerulum. Mittens igitur legatos ad januarum milites, quos largitionibus sibi conciliarat, D facile principatum retinuit Athenarum. Nec tamen multo post amore exarsit in adolescentem Venetum senatoris filium, qui mercium gratia Athenas appulerat. Amore itaque amens in colloquium cum adolescente venit. Cum plerumque autem plurimis blanditiis animum adolescentis pelliceret, et magna cum voluptate cum illo conversaretur, promisit se velle ipsi nubere et Athenarum principatum simul tradere. Hæc autem tum fore, si prius suam uxorem quocunque modo repudiasset : et ea repudiata, deinde rediret Athenas. Adolescens illo

Notulæ marginales.

[93*] *In uno, superscriptum* ὑπάρχῳ. [94] καὶ ἀπεδέξατό τε.

filius erat Priami (69), cui a Venetis Nauplium urbs commissa erat. Adolescens igitur reversus Venetias, et amore ardens, speransque se Athenarum principatum occupaturum, uxorem suam necavit, quæ et ipsa senatoris et patricii erat filia. Hac, quemadmodum dixi, e numero mortalium sublata, Athenas rediit, Neriique uxorem duxit. Cum autem evasisset ad urbis regimen, delatus est ab Atheniensibus apud januas regis. Tandem cum invidia Atheniensium premeretur, ut eam aliquo modo leniret, dicebat se pueri tutorem esse. Nec multo post assumens puerum, una cum eo ad regem venit. Nam Francus Nerii patruelis (70), consobrinus vero pueri, morabatur in januis regis, sperans tempus fore quo ipse Atheniensium principatu potiretur. Rex autem ubi comperit amentiam mulieris, Franco Antonii filio urbem commisit, eique parcere et benigne eum suscipere jussit Athenienses. Hi quidem benignis animis, quemadmodum imperatum erat, virum excepere. Qui ubi urbis præfecturam nactus est, mulierem illam cepit, et Megaris in carcerem condidit : nec multo
242 post eamdem interfecit, propter scelestas illas nuptias, quas cum juvene Veneto contraxerat. Quomodo autem istam mulierem necaverit, non constat. Quapropter cum postea juvenis Francum ejus injuriæ in januis regis accusaret, rex, rei indignitate commotus, misit Omarem Turachanis filium cum Thessaliæ exercitu, quem jussit... Omares Turachanis filius, accepto Thessaliæ exercitu, et ad urbem accedens, eam continuo subegit. Arcem tamen tempore longo obsedit, sperans se eam capturum opera virorum qui in arce erant, quibus utebatur familiariter. Cum autem nihil eorum quæ animo conceperat, succederet, Francum in hunc modum allocutus est : O fili Antonii, haud dubie nosti familiam regis, qui urbem hanc tempore longo tibi regendam concessit. Quoniam autem rex nunc imperat ut eam restituas, nescio quo jure eam invito rege teneas. Ne dubites, haud diu, si sic facere perrexeris, principatus istius urbis penes te manebit. Nunc tibi, si vis cum eo in gratiam redire, Bœotiam et Thebas pollicetur, ut hinc decedas ferens divitias arcis, tuasque. Saltem arcem regi relinque. Hæc cum audisset juvenis, petebat sibi fidem dari : qua data, crederet Bœotiam sibi a rege tradi. Omares rem ad januas retulit et ut fidem facerent juveni promissa rata fore, facile impetravit. Fide igitur accepta, egressus est juvenis arce libenter, cum ab rege acciperet Thebas cum reliqua Bœotia. In hunc modum Athenæ ductu et auspiciis Omaris in potestate regis concessere. Tunc quidem rex Athenas peragrans, et arcem contemplans, mirabatur urbis arcisque magnificentiam. Hinc obambulans per Atticam, spectabat portus, sicuti supra annotavimus.

A καὶ ἐλπίσας τὴν τῆς πόλεως ἀρχὴν κατασχεῖν, διαφθείρας δὲ καὶ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, γένους οὖσαν καὶ αὐτὴν συγκλητικοῦ· διαφθείρας δὲ ταύτην, ὡς εἴρηται, ἐπανῆκεν Ἀθήναζε, καὶ τὴν Νερίου γυναῖκα ἤγαγεν. Ἀφικόμενος δὲ ἐς τὴν τῆς πόλεως ἀρχὴν, διεβλήθη ὑπὸ Ἀθηναίων ἐν ταῖς θύραις τοῦ βασιλέως. Ὕστερον μέντοι, ὡς ἤχθοντο αὐτῷ οἱ Ἀθηναῖοι, ἐπιτροπεύειν τε τοῦ παιδὸς ἔφασκε. Καὶ οὐ πολλῷ ὕστερον λαβὼν τὸν παῖδα ἀφίκετο παρὰ βασιλέα. Ὁ γάρ τοι Φράγκος Νερίου ἀδελφιδοῦς, ἀνεψιὸς δὲ τοῦ παιδὸς, διατρίβων ἐν ταῖς βασιλέως θύραις, ἐπέμενε καιρὸν αὐτῷ παρὰ βασιλέως ἀφίξεσθαι ἐς τὴν τῶν Ἀθηνῶν πόλιν. Βασιλεὺς δὲ ὡς ἐπυνθάνετο τὰ ἀμφὶ τὸν ἔρωτα τῆς γυναικὸς, ἐπέτρεψε Φράγκῳ, τῷ Ἀντωνίου παιδὶ, τὴν πόλιν, καὶ
B πέμπων ἐκέλευε δέχεσθαι αὐτὸν τοὺς Ἀθηναίους. Οἱ δὲ ἕτοιμοι ὄντες ἐδέξαντο. Ὁ δ' ὡς τυραννίδα ἀφίκετο τῆς πόλεως, τὴν μέν τοι γυναῖκα συλλαβὼν, καθεῖρξεν ἐν Μεγάροις, καὶ οὐ πολλῷ ὕστερον, διὰ τὸν γάμον τοῦ νεανίου, διέφθειρεν, ὅτῳ μὲν τρόπῳ, οὐδεὶς ᾔσθετο. Δι' ἃ δὴ ἐγκαλοῦντος ἐν ταῖς τοῦ βασιλέως θύραις τοῦ νεανίου, δεινόν τε ἐποιεῖτο τὴν ὕβριν τοῦ Φράγκου ὁ βασιλεὺς, καὶ πέμπων Ὀμάρην τὸν Τουραχάνεω παῖδα σὺν στρατεύματι τῆς Θετταλίας ἐκέλευε... Παραλαβὼν δὲ τὸν τῆς Θετταλίας στρατὸν Ὀμάρης ὁ Τουραχάνεω, καὶ ἐπελάσας, ἴσχει μὲν αὐτίκα τὴν Ἀθηνῶν πόλιν· μετὰ δὲ τήν τε ἀκρόπολιν ἐπολιόρκει ἐπὶ συχνὸν χρόνον προκαθεζόμενος. Καὶ ἐπειρᾶτο μὲν διὰ τῶν προσηκόντων
C τῶν ἐν τῇ ἀκροπόλει ἀνδρῶν· ὡς δ' οὐδὲν αὐτῷ προεχώρει, λόγους προσέφερε τοιούσδε· Ὦ παῖ Ἀντωνίου, σὺ οἶσθα τὸν βασιλέως οἶκον, ὡς τήνδε τὴν πόλιν ἐπέτρεψεν ἐπὶ ἱκανὸν χρόνον. Καὶ ἐπεὶ βασιλεὺς αὖθις παρακελεύει παραδιδόναι αὐτῷ τὴν πόλιν, οὐκ οἶδα, ὅπως ἂν ταύτην ἄκοντος βασιλέως κατέχοις [85]· οὐδὲ γὰρ πάνυ πολὺν διαμεῖναι. Νῦν οὖν παρέχει σοι βασιλεὺς, μάλιστα διηλλαγμένῳ οἱ χώραν τε τὴν Βοιωτίαν ἔχειν, καὶ τὴν Θηβῶν πόλιν. Ἀποφερόμενον δὲ τὸν τῆς ἀκροπόλεως ὄλβον καὶ τὰ σαυτοῦ, ἀπιέναι καταλιπόντα τῷ βασιλεῖ τὴν ἀκρόπολιν. Ταῦτα ἀκούσας ὁ νεανίας, ᾐτεῖτό τε πίστιν, ἐφ' ᾧ ἐμπεδῶσαι αὐτῷ παρὰ βασιλέως τὴν Βοιωτίαν. Διαπραξαμένου δὲ ἐν ταῖς θύραις τοῦ Ὀμάρεω, οὕτω
D δὴ φρασάμενος ὑπεξῆλθε τῆς ἀκροπόλεως, καὶ τὴν Θηβῶν πόλιν σὺν τῇ λοιπῇ Βοιωτίᾳ κατασχήσοντος αὐτῷ βασιλέως. Οὕτω μὲν δὴ Ἀθῆναι ὑπὸ βασιλεῖ ἐγένοντο, παραστησαμένου Ὀμάρεω. Τότε δὴ περιιὼν ὁ βασιλεὺς, καὶ τήν τε ἀκρόπολιν θεώμενος, ἐν θαύματι ἐποιεῖτο, καὶ τὴν Ἀττικὴν περιιὼν, ἐσκόπει [86] τε τοὺς λιμένας, ὡς εἴρηται.

Notulæ marginales.

(69) Petri Palmerii.

(70) Francus Acciaiolus.

[85] *Al.* κατέχῃ. [86] *In uno*, ἐπεσκ.

Τοὺς μέντοι ὅρκους, ἔπεμπε ἄνδρα τῶν θυρῶν αὐτοῦ, παραληψόμενον τῶν τῆς Πελοποννήσου ἡγεμόνων· αἰτούμενος δὲ καὶ τὴν θυγατέρα τοῦ τῆς Σπάρτης ἡγεμόνος. Τοὺς μέντοι ὅρκους ἐπεποίηντο οἱ ἡγεμόνες. Θωμᾷ δὲ τῷ νεωτέρῳ ἀδελφῷ μετέμελλε, καὶ ἀπόστασίν τε αὐτίκα ἐβουλεύετο ἀπὸ βασιλέως. Καὶ πρέσβυν μὲν ἔπεμπεν ἐς τὰς βασιλέως θύρας, ἀπαιτῶν[27]... Ὅντινα δὴ ἁλῶναι συνέβη ἐν Πάτραις καὶ ἐς τὴν ἀκρόπολιν, ἣν κατέχουσιν οἱ τοῦ βασιλέως νεήλυδες, καὶ ἄλλοι περιφανεῖς τῶν Τούρκων. Καὶ αὐτοὶ μετὰ ταῦτα ἐπολιορκοῦντο ὑπὸ τῶν τοῦ Θωμᾶ στρατιωτῶν. Τὴν μέντοι ἀπόστασιν ἐβουλεύετο, πειθόμενος ἅμα τῷ Λακεδαιμονίῳ Λουκάνῃ, φαμένῳ, ὡς ξυνθέμενος προδοσίαν τοῖς ἐν Κορίνθῳ, ἔχειν ἐλπίδα, παραστήσεσθαί τε αὐτῷ τὴν πόλιν, καὶ τἄλλα διαπράξασθαι ὡς βέλτιστα οὗτος τὴν λοιπὴν χώραν. Ἐπεὶ δὲ ἀπέστη τε ἐκ τοῦ φανεροῦ, καὶ ἐπολέμει ταῖς βασιλέως ἀκροπόλεσι, πειρώμενος ἑλεῖν κατὰ κράτος, προσεχώρει μὲν οὐδὲν αὐτῷ ὧν ἐπενόει· συναφίστη μέντοι καὶ τοὺς λοιποὺς αὐτῶν Πελοποννησίους, Ἀλβανῶν τε ἅμα καὶ Ἑλλήνων, καὶ ἐπολέμει τε ἅμα τῷ ἀδελφῷ, παρακαλῶν ἐπὶ τὸν πόλεμον, καὶ ἐπολιόρκει μὲν καί τινα τῶν τοῦ ἀδελφοῦ πολισμάτων. Ταύτην μὲν δὴ τὴν ἀπόστασιν Ὀμάρεω φασί τινες διαπράξασθαι. Ἐπεί τε τάχιστα ἐπύθετο βασιλεύς, πέμψας ἐς Πελοπόννησον ἄρχοντα ὕπαρχον, παυσάμενον Ὀμάρην τῆς ἀρχῆς, καὶ αὐτὸν παραληψόμενον τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ. Καὶ διὰ ταύτην τὴν αἰτίαν ἀφελέσθαι βασιλέα Ὀμάρην τὴν Θετταλίας ἀρχήν. Βασιλεὺς δὲ ἐπὶ τὴν Σκοπίων ἀφικόμενος πόλιν διέτριβεν, ἤν τι νεώτερον ἀπὸ Παιόνων ἐπιγένηται. Παίονες γάρ, μετὰ τὴν Μαχουμέτεω διατριβὴν συλλεχθέντες, καὶ τὸν Ἴστρον διαβάντες, ἤλασαν ἐπὶ τὴν τοῦ Μαχουμέτεω φυλακήν. Καὶ συμβαλόντες, ἐτρέψαντο, καὶ ἔφθειραν οὐ πολλούς. Ἑάλωσαν δέ τινες αὐτῶν, καὶ ἀπήχθησαν παρὰ βασιλέα. Βασιλεὺς μέντοι, ὡς ἐπύθετο Θωμᾶν τὸν νεώτερον ἀδελφὸν παραβάντα τοὺς ὅρκους, πολιορκεῖν ἐπιόντας τοὺς ἐν ταῖς ἀκροπόλεσι βασιλέως νεήλυδας, ἔπεμπε στράτευμα ἐπὶ Πελοπόννησον, τό τε Θετταλίας, καὶ Αἰτωλίας. Καὶ στρατηγὸν ἀπέδειξε Χαμουσᾶν τὸν Ἱερακοφόρον ἐπίκλην. Καὶ ὃς συλλαβὼν[28] Ἀχμάτην τὸν τῆς Πελοποννήσου ὕπαρχον, καὶ Ὀμάρην τὸν Τουραχάνεω, καὶ γαμβρὸν γενόμενόν οἱ ἐπὶ τῇ θυγατρί, τούτους λαβὼν ἐσέβαλεν ἐς τὴν Πελοπόννησον· καὶ ἐς Πάτρας μέντοι τῆς Ἀχαΐας ἀφίκετο, καὶ τὴν ἀκρόπολιν ἠλευθέρωσεν. Οἱ γὰρ Ἕλληνες, ὡς ᾔσθοντο τοῦ βασιλέως στρατὸν ἐπιόντα, ἐπανέστησάν τε ἐκ τῆς πολιορκίας, καὶ ἐς τὴν Μεγαλόπολιν, τὸ [νῦν λεγόμενον][29] Λεοντάριον, συνελέγοντο ἐπὶ τὴν ἡγεμόνα, ὡς τὴν μάχην ποιησόμενοι. Ὁ μὲν οὖν στρατὸς διῄει διὰ τῆς Ἤλιδος χώραν τὴν παραλίαν, καὶ ἐπὶ τὴν Ἰθώμην ἀφικόμενος, ἀνῄει ἐς Λεοντάριον. Ἐνταῦθα Θωμᾶς συναθροίσας τούς τε Ἀλβανούς, καὶ Ἕλληνας τοὺς

A Misit deinde rex virum de suis januis, qui jusjurandum exigeret ab Peloponnesi principibus. Eumdem etiam petere jussit sibi in uxorem principis Spartani filiam. Principes, quemadmodum præceperat rex, in regis verba jurarunt, atque jurejurando fides accepta est. Verum haud multo post jurisjurandi dati pœnituit Thomam fratrem juniorem, et consilia, quomodo deficeret a rege, tractare haud cessabat. Præterea legatum ire jussit in januas regis, petens... Et hunc quidem capi contigit Patris, et duci in arcem, quam tenebant peregrini regis, et alii Turci insignes, qui et ipsi tandem obsidebantur ab Thomæ militibus. Defectionis autem consilia agitabat magis impulsu Lucanis Lacedæmonii, qui dicebat se proditionem

B subornasse cum his qui sunt Corinthi : in maxima se esse spe **243** capiundæ urbis. Quod si eveniat, et reliquam regionem se exinde optime disposituros. Jam aperte desciverat ab rege, et arces regias oppugnabat, easque vi capere nitebatur : nihil tamen eorum quæ mente agitabat, prospere succedebat. Ad defectionem igitur sollicitat reliquos Peloponnesi, Albanos pariter et Græcos. Etiam cum fratre bellum gerebat, armis cum lacessens : præterea oppidula quædam fratris oppugnabat. Defectionem hujus quidam Omarem auctorem fuisse perhibent. Quod ubi comperit rex, misit principem præfectum illico, qui cogeret Omarem se abdicare principatu : ipse vero in ejus

C dignitatem succederet. Hanc eamdem ob causam etiam Thessaliæ principatum Omari ademit. Rex profectus est in Scopiorum urbem, et ibi moratus est, ut audiret si quid novarum rerum instituerent Pannones. Nam Pannones, ubi accepere Mechumetem paratum esse, ut regis regionem defenderet, ne quid mali ab ipsis acciperet, in unum collecti, transmisso Istro contendere ad eum locum ubi Mechumetes cum regio præsidio manebat. Commisso autem prælio, in fugam versi sunt, paucis eo prælio amissis. Quidam capti ad regem abducti sunt. Rex, ubi allatum est Thomam fratrem juniorem abrupta jurisjurandi religione defecisse, obsidere suos peregrinos, quos veluti præsidium arcibus imposuerat, exercitum Thessaliæ

D et Ætoliæ contra Peloponnesum ire jubet. Ducem belli declarat Chamuzam cognomine Hieracophorum (71). Hic, captis Achmate Peloponnesi præfecto, et Omare Turachanis filio, quem generum asciverat, ingressus est Peloponnesum : et Patras Achaiæ veniens, arcem obsidione solvit. Græci enim cum cognovissent regis exercitum accedere, omittentes obsidionem, Leontarium in magnam urbem ad principem colligebantur, quasi congressuri acie cum regis exercitu. Exercitus quidem iter faciebat per regionem Elidis maritimam : et Ithomam perveniens

Notulæ marginales.

(71) Accipitriferum.

[27] *Hic quædam desiderantur. R. ut in c.* [28] *In uno,* λαβών. [29] *Inclusa desunt in uno.*

ascendebat Leontarium (72). Ibi congregans Thomas Albanos et Græcos qui simul defecerant, aciem instruebat, quasi aleam prælii experturus. Turci cum huc venissent, videntes Græcorum aciem exornatam consistere in urbis collibus, deliberabant, castrane communirent, an recta, quemadmodum instituissent, contenderent Muchlam Tegeæ. Jonuzes equitum dux, conspicans aciem Græcorum in longitudinem se extendere, exclamavit : O chari Turci, Græci victi sunt. Haud enim possibile est pugnare eos posse, cum in hunc modum acies in ordinem **244** explicata sit. Nam omnes illico cedent, ubi postremi in fugam versi fuerint. Non enim in aciem dispositi erant ut se mutuo adjuvare possent. Verum acie quam maxime extenuata dimicare cum hoste parabant. Jonuzes exclamans, quemadmodum dixi, cum turma equitum irruebat in hostem, postremi excipiebant primos : et cum plures usque supervenirent Turci, in fugam effundebantur. Postremi Græcorum fugientes incidebant in suos : quos deinde fugæ socios trahebant. In hunc modum acies Græcorum universa in fugam abibat, postremis loco pulsis. Græci totis viribus fugiebant in urbem. Turci instantes clamore et mutua cohortatione, occiderunt circiter ducentos : et accedentes urbem, etiam principem obsidione circumdedere. Exercitus fame et peste premebatur propter mancipia (quæ adduxerat ex Achaia, et deinde Muchlam abduxerat. Jonuzem reliquerunt cum Demetrio principe. Thomas iterum, cum decessisset exercitus regius, regis peregrinos qui arces tuebantur, obsidione circumvenit.

Rex ea tempestate bellum movit contra Senderoviam, et Triballorum regionem. Hujus belli ista causa traditur. Mortuo Eleazaro Bulci filio, relicta est uxor ejus una cum filia in principatu, arcemque Senderoviæ tenebat. Elocans autem filiam Illyriorum regis filio (is erat Stephanus Bosniæ rex) principatum retinere cogitabat urbis. Verum Triballi confluebant ad Machmetis fratrem Michaelem, qui apud Triballorum principem egerat : eumque ducem creantes, jusserunt urbis negotia curare. Mulier hunc advenientem in arcem quasi hospitem invitavit, continuoque ei vincula injicit, vinctumque ad Pannones mittit. Quem Pannones accipientes, in carcerem conjecere. Triballi igitur (qui et Servii) iterum recidebant ad regem Pannonum ; et accersiti una cum principis defuncti uxore, deditionem urbis fecere. At rex, cognito quonam res suæ redactæ forent, arma capit, et copias contra Senderoviam ducit , quasi vi eam recuperaturus. Oppidani cum audirent adversum se hostiliter

A συναφεστῶτας, παρετάσσετο ὡς εἰς μάχην. Ἔνθα δὴ οἱ Τοῦρκοι ἐπελαύνοντες, ὡς εἶδον τὸ τῶν Ἑλλήνων στράτευμα παρατασσόμενον ἐπὶ τοῖς λόφοις τῆς πόλεως, ἐβουλεύοντο μὲν, εἴτε στρατοπεδεύσωνται, εἴτε καὶ διελαύνωσιν ἅπαντες [1] ὡς ἔχουσιν ἰθὺ τῆς Τεγαίης ἐπὶ Μουχλήν. Ἰονούζης δὲ τῶν ἱπποδρόμων ἄρχων, ἰδὼν τοὺς Ἕλληνας τὰς τάξεις ἐς βάθος πεποιημένους, ἀνέκραγεν· Ὦ φίλοι Τοῦρκοι, ἥττηνται οἱ Ἕλληνες. Οὐ γὰρ οἷοί τε, ὡς συνετάξαντο μαχέσασθαι αὐτοὺς, ἀλλὰ δώσειν αὐτίκα ἅμα πάντας, τῶν ὑστάτων ἐς φυγὴν τρεπομένων. Οὐ γὰρ κατὰ τοὺς δακτύλους ἀλλήλοις ἐπιβοηθοῦντας παρετάξαντο, ἀλλ' ἐς βάθος τὰς τάξεις ποιησάμενοι παρεσκευάζοντο ἀμύνεσθαι. Ταῦτά τε ἀνεβόησεν ὁ Ἰονούζης, καὶ λαβὼν τοὺς ἱπποδρόμους, ἔθει ἐπὶ τοὺς B Ἕλληνας. Οἱ δὲ ὕστατοι ἐδέξαντο μὲν τοὺς πρώτους· μετὰ δὲ ὡς ἐπιγινομένων τῶν Τούρκων ἀεὶ πλειόνων, ἐς φυγὴν ὥρμηντο. Οἱ τελευταῖοι δὲ Ἑλλήνων φεύγοντες, ἐς τοὺς σφετέρους ἀνέπιπτον, καὶ τούτους ἅμα ἐς φυγὴν κατέστησαν· καὶ οὕτω αἱ τάξεις μιᾷ ῥοπῇ καιροῦ ἐτράποντο ἐς φυγὴν, τῆς τελευταίας βιαζομένης. Ἀνάγκη γὰρ ἦν ἡττημένας αὐτίκα μάλα καὶ τὰς ἄλλας τοῦτο πείσεσθαι τάξεις, ἀλλήλαις συμπιπτούσας. Ἕλληνες μὲν οὖν ἀνὰ κράτος ἔφευγον [2] ἐς τὴν πόλιν· οἱ δὲ Τοῦρκοι ἐπιόντες κραυγῇ τε καὶ διακελευσμῷ, διέφθειρον ἐς διακοσίους, καὶ ἐπελάσαντες ἐπολιόρκουν τόν τε ἡγεμόνα καὶ τὴν πόλιν ἐπὶ λιμῷ καὶ λοιμῷ· ἐπιέζετο γὰρ ὁ στρατὸς, ἐπεὶ ἐγένετο αὐτῷ ἀπὸ τῶν ἀνδραπόδων τῶν ἀπὸ τῆς Ἀχαΐας, καὶ ἀπήλαυνεν αὐτὰ C ἐντεῦθεν ἐπὶ Μουχλήν. Τὸν μέντοι Ἰονούζην κατέλιπον σὺν Δημητρίῳ τῷ ἡγεμόνι. Ὁ μὲν οὖν Θωμᾶς αὖθις, ὡς ἀπῄει ὁ στρατὸς ἐπελαύνων, ἐπολιόρκει τοὺς τοῦ βασιλέως νεήλυδας ἐν ταῖς ἀκροπόλεσι.

Βασιλεὺς δὲ ἤλαυνε τὸ θέρος τοῦτο ἐπὶ Σπενδερόβην, καὶ τὴν τῶν Τριβαλλῶν χώραν. Τὴν δὲ ἔλασιν ἐποιεῖτο δι' αἰτίαν τήνδε. Ὡν γὰρ ἐτελεύτησεν Ἐλεάζαρος ὁ τοῦ Βούλκου παῖς, κατελέλειπτο ἡ γυνὴ αὐτοῦ ἐπὶ θυγατρὶ ἐς τὴν ἀρχήν. Καὶ τὴν μὲν ἀκρόπολιν τῆς Σπενδερόβης κατεῖχεν αὕτη, καὶ ἐπιγαμίαν ποιουμένη ἐπὶ τὸν Ἰλλυριῶν βασιλέως παῖδα ἐπὶ τῇ θυγατρὶ, διενοεῖτο τὴν ἀρχὴν αὐτὴ σχήσειν τῆς πόλεως. Οἱ μὲν οὖν Τριβαλλοὶ ὥρμηντο ἐπὶ τὸν Μαχουμέτεω ἀδελφὸν τὸν Μιχαῆλον, ὃς D παρὰ τῷ Τριβαλλῶν ἡγεμόνι διέτριβε, καὶ σφίσιν ἡγεμόνα ἑλόμενοι, καθιστάντα [3] τε αὐτὸν, καὶ ἐπιτρέποντα τῆς πόλεως πράγματα. Ἥ τε γυνὴ μεταπεμπομένη τοῦτον ἐς τὴν ἀκρόπολιν ἐπὶ ξενίσει, συνέλαβέ τε αὐτὸν, καὶ συνδήσας, ἀπέπεμψεν ἐς τοὺς Παίονας. Τὸν μέντοι Μιχαῆλον οἱ Παίονες λαβόντες, καθεῖρξαν. Καὶ οἱ Τριβαλλοὶ ὥρμηντο αὖθις ἐπὶ βασιλέα, καὶ μεταπεμπόμενοι ἅμα τῇ τοῦ ἡγεμόνος γυναικὶ, ἔπρασσον τὴν τῆς πόλεως παράδοσιν. Ὁ μὲν οὖν βασιλεὺς, οὔπω καταστάντων ἐς

Notulæ marginales.

(72) Megalopolim.

[1] *In uno*, ἀπιόντες. [2] *In uno*, ἔφυγον. [3] *In uno*, καθιστασάν τε αὐτόν.

τόδε αὐτῷ τῶν πραγμάτων, παρασκευασάμενος, ἤλαυνεν ἐπὶ Σπενδερόβην, ὡς ἐξελῶν κατὰ κράτος· οἱ δ' ἐν τῇ πόλει Σπενδερόβῃ, πυνθανόμενοι βασιλέα ἐπιόντα σφίσιν, ὑπήντων αὐτῷ τὰς κλεῖς φέροντες κατὰ τὴν ὁδόν. Βασιλεὺς μὲν δὴ τοὺς Τριβαλλοὺς ἐθεράπευσε, χώραις δωρησάμενος, καὶ χρήμασι τοὺς πολλούς, καὶ τὴν τοῦ Ἐλεαζάρου γυναῖκα ὑπόσπονδον ἀφῆκεν ἀποφέρεσθαι τὸν πλοῦτον αὐτῆς, οἰχομένην, καὶ τήν τε φρουρὰν σὺν αὐτῷ παρέλαβε. Καὶ ὡς αὐτῷ προσεχώρησεν ἡ πόλις, ὥρμητο μὲν ἐς Πελοπόννησον στρατεύεσθαι· μετὰ δὲ ἀφικόμενος ἐς Βυζάντιον, καὶ ἐς τὴν Ἀσίαν διαβάς, ἤλαυνεν ἐπὶ Ἄμαστρον, τὴν Ἰανυΐων πόλιν, ἐπὶ τῷ Εὐξείνῳ πόντῳ. Οἱ γὰρ Ἰανυΐοι πρέσβεις πέμψαντες, ᾐτοῦντο τὴν Γαλατίην πόλιν οὖσαν σφῶν, οὐδὲν ἠδικηκότες, καὶ σπονδὰς ἐχόντων αὐτῷ. Καὶ εἰ προσεχώρησε δὲ κατὰ τὴν Βυζαντίου ἅλωσιν, ἠξίουν αὖθις σφίσιν ἀποδοθῆναι. Βασιλεὺς μὲν οὖν ἀπεκρίνατο, ὡς οὔτε αὐτὸς ἀδικοίη, οὔτε ἐλάσας ἕλοι τὴν πόλιν. Ἀλλ' οἱ τῆς πόλεως ἄρχοντες, ἀφικόμενοι ὡς αὐτόν, παρέδωκάν τε σφᾶς, ἀξιοῦντες εὖ πάσχειν ὑπὸ βασιλέως. Καὶ ταύτῃ παραλαβὼν τὴν πόλιν, οὐδένα ἠδικηκὼς εἴη. Διὰ ταῦτα δὴ τὸν πόλεμον ἀπαγγελλόντων τῶν Ἰανυΐων τότε, ἤλαυνεν ἐπὶ Ἄμαστριν[5] πόλιν ἐπὶ τῷ Εὐξείνῳ πόντῳ. Ἐλαύνων δέ, ἐφέρετο μὲν χαλκὸν ἄπλετον ἐπὶ τῶν καμήλων καὶ ὑποζυγίων· ἦγετο δὲ καὶ τὸν ἀπὸ τῆς Ἀσίας στρατόν. Ὡς δὲ ἀφικόμενος ἐπολιόρκει τὴν πόλιν, προσεχώρησέν ἡ πόλις αὐτῷ καθ' ὁμολογίαν. Παραλαβὼν δὲ τὴν πόλιν, τὸ μὲν τρίτον μέρος αὐτοῦ καταλιπὼν ἐν τῇ πόλει, τὰς δύο μοίρας ἀγαγὼν τῆς πόλεως, ἐς Βυζάντιον κατῴκισε. Καί τινας τῶν παίδων αὐτοῦ τῆς πόλεως ἐξελόμενος ἑαυτῷ, ἐκομίζετο ἐπ' οἴκου. Ἔνθα δὴ αὐτῷ ἠγγέλλετο τὰ Χασάνεω πράγματα χωρεῖν ἐπὶ μέσης[6] δυνάμεως καὶ Ἐρζιγάνην, τὰ Ἀρμενίων βασίλεια. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ὕστερον τῷ ἔτει τούτῳ ἐγένετο.

Βασιλεῖ μέντοι ἐξελαύνοντι ἀπὸ Πελοποννήσου, ἐς τὰς θύρας ἀφίκετο ὁ βασιλέως ἀδελφὸς Τραπεζοῦντος Δαβίδ, τόν τε φόρον ἐπέχων[6], καὶ τὰς σπονδὰς ἐμπεδῶν. Οἱ γὰρ Κολχίδος βασιλεῖς λέγονται μὲν γενέσθαι πρότερον Βυζαντίου βασιλεῖς, τῆς Κομνηνῶν οἰκίας· τούτους δ' ὡς ἐκπεσεῖν τῆς βασιλείας, Ἰσαάκιον τὸν παῖδα τοῦ βασιλέως διαφυγόντα, τελευτήσαντος ὑπὸ δήμου τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, διὰ τὸ ἔχθος τὸ πρὸς αὐτόν, οἴχεσθαι ἐπὶ τὴν Κολχίδα χώραν, καὶ ἐπὶ τὴν Τραπεζοῦντα. Ἀφικομένου δὲ ἐνταῦθα, καταστῆναι ἀπὸ τῶν ἐπιχωρίων ἐπὶ τὴν τῆς Κολχίδος ἡγεμονίαν, καὶ τὴν βασιλείαν μετενεγκεῖν ἐπὶ τὴν Τραπεζοῦντα τῆς Κολχίδος. Καὶ ἀπὸ τοῦδε βασιλεύειν ἐνταῦθα ἔστε ἐφ' ἡμᾶς διαγενομένους, Ἕλληνάς τε ὄντας τὸ γένος, καὶ τὰ ἤθη τε ἅμα, καὶ τὴν φωνὴν προϊεμένους Ἑλληνικήν. Καὶ ἐπιγαμίας μὲν ποιεῖσθαι πρός τε τοὺς ὁμόρους Βαρβά-

A pergere regem, obviam ex urbe procedunt, regique in itinere claves tradunt. At rex munera magna in hos Triballos contulit, quosdam opibus, quosdam vero regionibus donans. Uxorem Eleazari in fœdus receptam passus est abire auferentem opes suas impune. Præsidium autem una cum urbe cepit. Occupata ista urbe, animo **245** volvebat exercitum contra Peloponnesum ducere. Veniens autem Byzantium, et hinc solvens in Asiam, exercitibus circumsedit Amastrum urbem Januensium, sitam in mari Euxino. Nam Januenses miserant legatos ad regem, petitum urbem Galatiam (quæ et Pera) quæ ipsorum esset, quam possideret, quamvis fœdera intervenissent, nec aliqua injuria eum affecissent, fœderum religionem abrumpentes.
B Quamvis autem ejus partes Byzantio capto sit secuta, tamen eam sibi restitui orabant. Rex legatis respondit, se nullam fraudem Galatiæ fecisse, nec exercitus contra eam movisse, nec etiam eam vi expugnasse : verum urbis præfecti advenientes, semetipsos et urbem mihi tradidere, ut quid boni potius, quam mali, a me paterentur. In hunc modum urbe ista potitus sum, nec cuiquam injuriam intuli. Januenses autem cum regi propter istam urbem bellum indicerent, ipse profectus est contra urbem Amastrim, ad mare Euxinum sitam. In hanc expeditionem plurimum æris vehebat camelis et jumentis. Contra istam urbem etiam Asianum exercitum ductavit. Ubi ad urbem advenit, eamque expugnare instituit, confestim deditionem fecit conditionibus quibusdam. Rex urbem istam
C in deditionem suscipiens, partem hominum tertiam in ea reliquit, reliquas duas partes Byzantium, ut ibi habitarent, transportavit. Deinde eligens quosdam civitatis hujus pueros, cum iis domum profectus est. Interea nuntiatur Chasanis (73) res maxima sumere incrementa eumque pergere Erzigaam (74), Armenorum regni sedem. Verum hæc quidem sequenti anno contigere.

Cum rex ab Peloponneso in illam expeditionem iret, ad januas venit regis frater Trapezuntis David, tributum ferens, et fœdera faciens. Nam Colchidis reges feruntur reges olim Byzantii fuisse, nati e familia Comnenorum. Hi autem cum exciderunt regno Constantinopolitano, Isaacium regis filium fugientem
D patre interempto a populo, propter odium quo in ipsum ferebantur, abiisse in Colchida et Trapezuntem. Hunc advenientem Colchidis incolæ ducem pronuntiarunt, et exinde regnum Colchidis Trapezuntem contraxit. Ex eo inde tempore hic regnantes, ad nostra usque tempora durarunt, exsistentes Græci, mores linguamque Græcorum retinentes. Affinitatem junxerunt cum Barbaris finitimis, quos Albos Probatantes nominant. Etiam cum Temiris nepotibus, qui nati erant ab Tzokiis et Caraisuphis liberis, affinitas intercessit, ne regio illorum ab his

Notulæ marginales.

(73) Quem *Usancassan* vocant.

(74) Al. *Alsengam*.

[5] *In uno*, Ἄμαστρον, *in al. ut c.* [6] μεγάλης, *in uno, superscriptum* μεγάλαις. [6] *In uno*, ἐπάγων.

evastaretur. Fecere et affinitatem cum Græcis, qui Byzantii **246** morabantur : inter cætera cum etiam filiam suam elocasset Alexius rex Comnenus Joanni Byzantio regi. Hujusmodi autem quid postea accidit. Suspectus factus est regi Joanni propter matrem, quæ Cantacuzena erat, quasi protovestiarius cum ea concumberet. Ira igitur accensus, protovestiarium necavit : patrem matremque in cubiculo conclusit, ut eos interficeret. Verum cives supplices flebant Joanni ne hoc faceret : et eum compescentes, dimiserunt in partes Iberiæ. Verum propter injustitiam Joannis rex Alexius filium suum nomine Scantarim (75) regem iterum declaravit. Eidem uxorem dedit filiam Galiusis (76), qui Mitylenis erat, eo missus ab rege. Joannes abiens in Iberiam, uxorem habuit regis Alexandri filiam. Postea hinc profectus, abiit Capham, quærens aliquem, cui esset navis, qua veheretur Trapezuntem, gesturus bellum cum patre suo Alexio. Invenit autem isthic virum Januensem, cui navicula satis magna erat, quæ arma omnis generis ferebat. Hunc primum belli ducem constituit. Apparantes igitur navem, quemadmodum necessitas monere videbatur, profecti sunt Trapezuntem, bellumque ipse patri suo intulit. Egressus in terram templum Sancti Phocæ excepit, et in ejus sacello tentoria fixerunt, cum jam ante occulte sibi parassent auxiliatores Cabazitanas, qui regem prodiderunt. Ili enim agentes custodiam regis in Achante suburbio, quo ipse tentoria sua contulerat, cum curribus et belli machinis, oppositi erant Joanni, qui concedentes hosti tutum ad Alexium iter, effecere ut Joannis principes eum circa noctis medium, nihil tale suspicantem, vi interficerent. Cæterum Joannes suis mandarat, ne patrem necarent : verum operam darent, ut captum ad se adducerent vivum. Ili regis mandata parum curantes, existimabant se rem multo gratiorem ipsi facturos, si patrem interimerent : proinde eum peremerunt. Verum deinceps Joannes quosdam ex illorum numero oculis privavit : quorumdam etiam manus præcidit, ut testaretur se nolle patrem esse interfectum : verum magis affectasse ut vivus in suam potestatem venisset. Joannes cum in hunc modum paternum adeptus esset regnum, patri magnifice justa fecit, sepeliens eum in venerabili templo : quamvis eum postea in metropolim transtulerit.

A ρους τοὺς Λευκοὺς Ἀσπροβατάντας καλουμένους· καὶ δὴ καὶ πρὸς Τεμήρεω υἱδοῦς, τοὺς ἀπὸ Τζοκίης, καὶ Καραϊσούφεω παῖδας, ὥστε μὴ πράγματα ἔχειν δῃουμένης τῆς χώρας ὑπὸ τούτων. Καὶ πρός τε τοὺς Ἕλληνας Βυζαντίου ἐπιγαμίας ποιεῖσθαι, τά τε ἄλλα, καὶ τὴν θυγατέρα ἐκδεδωκότος Ἀλεξίου βασιλέως Κομνηνοῦ Ἰωάννῃ τῷ βασιλεῖ Βυζαντίου [7]. Μετὰ δὲ ταῦτα γεγονέναι τι καὶ τοιοῦτον. Ὡς γὰρ ἐν ὑποψίᾳ γενομένῳ τῷ βασιλεῖ Ἰωάννῃ περὶ τῆς μητρὸς αὐτοῦ, ὡς τοῦ πρωτοβεστιαρίου συγγενομένου τῇ μητρὶ αὐτοῦ τῇ Κανταχουζηνῇ, καὶ πάσχοντι κατὰ θυμὸν τούτου ἕνεκα, ἀπέκτεινέ τε τὸν πρωτοβεστιάριον, καὶ τὸν πατέρα αὐτοῦ καὶ μητέρα ἀπέκλεισεν ἄμφω ἐν τῷ αὐτῷ κοιτῶνι, βουλόμενος ἀνελεῖν καὶ τὴν μητέρα. Οἱ δὲ ἐν τῇ πόλει B ἄρχοντες, ἱκετεύοντες τῷ Ἰωάννῃ, ἵνα μὴ τοῦτο γένηται, ἀπέπεμψαν τοῦτο εἰς τὰ μέρη τῆς Ἰβηρίας, δυσωπήσαντες αὐτόν. Τῇ κακίᾳ δὲ τοῦ Ἰωάννου πεποίηκεν ὁ βασιλεὺς Ἀλέξιος τὸν υἱὸν αὐτοῦ τὸν δεύτερον βασιλέα τὸν Σκαντάριον λεγόμενον, καὶ ὑπάνδρευσεν αὐτὸν μετὰ τὴν θυγατέρα Μυτιλήνης, Γαλατιούτου [8], ὃν ἀπέπεμψεν αὐτοῦ ἐν τῇ Μυτιλήνῃ. Ὁ δὲ βασιλεὺς Ἰωάννης ἀπελθὼν ἐν Ἰβηρίᾳ, ἔσχε γυναῖκα τὴν τοῦ βασιλέως Ἀλεξάνδρου θυγατέρα. Μετὰ δὲ ταῦτα ἀπῆλθεν ἐν τῷ Καφᾷ ἀναζητῶν ἐκεῖσε τινὰ τὸν ἔχοντα καράβιον, καὶ ἐλθεῖν ἐν τῷ Τραπεζοῦντι πολεμικῶς κατὰ τοῦ ἰδίου πατρὸς Ἀλεξίου. Εὗρε δὲ ἐκεῖσε Ἰανουΐτην ἄνθρωπον ἔχοντα καράβιον μέγα, ὅπλα παντοῖα φέρον, τὸ λεγόμενον ὃν [9] καὶ ἐχειροτονήσατο πρωτοστράτορα. C Ἁρματώσαντες οὖν τὸ καράβιον καλῶς τε, καὶ ὡς ἐχρῆν, ἦλθον ἐν Τραπεζοῦντι κατὰ βασιλέως Ἀλεξίου τοῦ πατρὸς αὐτοῦ. Ἐξελθόντες οὖν ἔξω ἐν τῇ ξηρᾷ, ἐν τῇ τοποθεσίᾳ τοῦ ἁγίου Φωκᾶ, καὶ ἐν τῇ μονῇ αὐτοῦ ἐσκηνώσαντο αὐτόθι, σχόντες διὰ μέσου καὶ βοηθοὺς κρυφίως πως τοὺς Καβασιτάνας [10], οἵτινες αὐτὸν προδεδώκασιν. Ἔχοντες γὰρ οὗτοι τὴν φυλακὴν τοῦ βασιλέως, ἐς τοῦ Ἀχαντοῦ προαστείου, τοῦ βασιλέως Ἀλεξίου ἐκεῖσε καὶ αὐτοῦ σκηνώσαντος μετὰ ἁρμάτων τε καὶ πολεμικῶν, κατὰ τοῦ Ἰωάννου συγκατέθεντο, παραχωρήσαντες τὴν κατὰ Ἀλεξίου ἔλευσιν, ὃν καὶ εὑρόντες οἱ τοῦ Ἰωάννου ἄρχοντες, ἐν τῇ σκηνῇ ἀνυπόπτως, καὶ μετὰ βίας ἀπέκτειναν αὐτὸν ἐν ὥρᾳ μεσονυκτίου. Ὁ γὰρ βα- D σιλεὺς Ἰωάννης οὐκ εἶπεν ὅλως κτεῖναι τὸν πατέρα, ἀλλὰ μόνον ζωγρῆσαι, καὶ εἰς αὐτὸν ἀγαγεῖν. Ἐκεῖνοι τοῦτο μὴ φυλάξαντες, ἀλλ' ἀποκτείναντες, μᾶλλον τῷ βασιλεῖ Ἰωάννῃ τὰ πρὸς χάριν πεποιήκασι δοκοῦντες ἴσως. Οὓς ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ὕστερον, τὸν μὲν ἐτύφλωσε, τὸν δὲ [11] ἐχειροκόπησε, μὴ θέλων τοῦτο οὕτω ποιῆσαι, ἀλλὰ πρὸς αὐτὸν μόνον ἀγαγεῖν. Ὁ Ἰωάννης τοίνυν καὶ ἀνεδέξατο τὴν βασιλείαν, τιμήσας τὸν πατέρα αὐτοῦ ταῖς προσηκούσαις τιμαῖς, τῇ ταφῇ, ὃν καὶ κατέθετο ἐν τῇ τε Θεοσκεπάστου μονῇ, εἰ καὶ ὕστερον ἔφερε τοῦτον ἐν τῇ μητροπόλει.

Notulæ marginales.

(75) Alexandrum, qui et Scenderis.

(76) Catulisii.

[7] *Hoc in loco annotata sunt in ms. (etiam R.) hæc verba :* Ἑτέρου τινός, καὶ οὐ Λαονίκου, ὡς δοκεῖ, τὸ παρόν. « Ista quæ secuntur alterius cujusdam auctoris sunt, non vero Laonici » *Sed quousque hæc quæ alterius narratio esse putatur, sese extendat, inferius demonstratur. Hæc non sunt in R.* [8] *In uno* Γατελιούσου. *Hæc verba in uno manusc. in margine erant posita :* Ὅτι κοινῶς ἐρρέθη τουτὶ τὸ χωρίον καὶ οὐ κατεσκευάσθη ἐς τὴν παρομοίαν τὴν ὁμοίαν φράσιν. [9] *Hic aliquid desideratur, etiam in R.* [10] *In uno,* Καβασιτάντας. [11] *In uno,* τὸν δ' ἕτερον ἐ.

Μετὰ δέ τινας χρόνους ἐστράτευσε καί τις Ζύχης A ὀνόματι Ἀρταβίλης κατὰ Τραπεζοῦντος, συνάξας ἀπανταχοῦ, ἀπό τε Σαμίου, καὶ ἐξ ἄλλων τινῶν πόλεων, καὶ ἦλθε κατ' αὐτῆς [12] βουλόμενος ἑλεῖν καὶ πορθῆσαι ταύτην. Ὁ δὲ βασιλεὺς Ἰωάννης, συνάξας καὶ αὐτὸς στρατὸν διά τε ξηρᾶς καὶ διὰ θαλάσσης, ἅμα τῷ πανσεβάστῳ καὶ τοῖς αὐτοῦ ἦλθεν ἕως τοῦ ἁγίου Φωκᾶ τῇ μονῇ, τῇ λεγομένῃ Κορδύλῃ. Συνάξας τοίνυν ὁ πανσέβαστος τούς τε ἰδίους, καὶ τοῦ βασιλέως, διήρχετο ἅμα τῇ τοῦ στρατοῦ βουλόμενος θαλάσσῃ εἰσβαλεῖν κατὰ τοῦ Ζύχη ὅποι ἂν εὕρηται τοῦτον· ὁ γὰρ Ζύχης Ἀρταβίλης κατέσχε τὴν τοῦ Μελιάρη λεγομένην τοποθεσίαν, προλαβόμενος τὴν κλυσοῦραν ταύτην τοῦ Μελιάρη, τὸ Καπάνιον λεγόμενον. Ἐλθόντες τοίνυν οἱ τοῦ πανσεβάστου, καὶ αὐτοὶ [13], εὗρον τὸν Ζύχην προκατ- B έχοντα [14] τὴν κλυσοῦραν τοῦ Καπανίου. οἳ καὶ ὁρμήσαντες κατὰ τοῦ Ζύχη, ἐπ' ἐλπίδι τοῦ ναυτικοῦ στρατοῦ ἅμα, ἐπειδὴ καὶ οὗτος ὁ ναυτικὸς στόλος ἦν παρεσκευασμένος μετὰ τοῦ πανσεβάστου δώσειν τῷ Ζύχῃ, οὐκ ἔσχον καιρὸν ἔγκαιρον, ἀλλ' ἀνέμου βιαίου πνεύσαντος ἐν τῇ θαλάσσῃ, οὐκ ἐξῆλθον ἔξω οἱ ναυτικοὶ εἰς βοήθειαν τοῦ στρατοῦ, ἀλλ' ἀλλοθέν ποθεν σκληρίας γενομένης, ἔσχον κώλυμα τοῦ ἐξελθεῖν τὸν ναυτικὸν στρατὸν τὰ πλοῖα γενόμενα. Καὶ τότε δὴ ὁρμήσαντες οἱ τοῦ Ζύχη κατὰ τοῦ πανσεβάστου, καὶ τοῦ στρατοῦ, διέφθειράν τε αὐτὸν πανσέβαστον, καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ, καὶ ἑτέρους ὡσεὶ τριάκοντα. Καὶ οἱ ἕτεροι πεφευγότες ἦλθον πρὸς τὸν βασιλέα Ἰωάννην, ὃς φυγὰς καὶ αὐτὸς γενόμενος μετὰ πλοίου, ἦλθεν ἐν Τραπεζοῦντι, C σύναμα καὶ τοῖς ἑτέροις, οἱ μὲν διὰ ξηρᾶς, οἱ δὲ διὰ θαλάσσης πεφευγότες, κατασκηνώσαντος τοῦ Ζύχη ἐν τῇ μονῇ τοῦ ἁγίου Φωκᾶ, εἰς ἣν ἦν κατεσκηνωμένος ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης. Ἐζώγρησε δὲ καὶ πολλοὺς ὁ Ζύχης, οὕστινας φονεύσας ἐξ αὐτῶν, ἔχων καὶ τὸν Μαυροκόσταν λεγόμενον ζῶντα, κελιώτην ὄντα καὶ ἐξοδιαστὴν τοῦ βασιλέως, ὃν καὶ ἀπέκτεινεν ὁ Ζύχης ἔμπροσθεν τῆς πόλεως. Εἶτα ποιήσας ἐκεῖσε ἡμέρας τρεῖς, ἀπῆλθεν ὡς πολεμήσων ἐν τῷ Μεσοχαλδίῳ, ὡς τοῦ πανσεβάστου τοῦτο ἔχοντος. Συνέβη δέ τι καὶ τοιοῦτον ἐν Τραπεζοῦντι ἀκμὴν ὄντος τοῦ Ζύχη ἐν τῇ μονῇ τοῦ Κορδύλη. Ἐν τῇ νυκτὶ ἐκείνῃ ἦλθεν ὁ Ζύχης. Ἐν αὐτῇ γυνή τις τῶν Ἀρμενίων φοβηθεῖσα, μήποτε ὁ Ζύ- D χης ἐπιλάβηται τὸ ἐξώκαστρον, μετῆρε τὸν βίον αὐτῆς ἐς τὸ μέγα κάστρον τῆς Τραπεζοῦντος, ὡς φυλάξασα ἐκεῖσε. Τοίνυν ὁπόταν ἐλάμβανε τὸν βίον αὐτῆς, καὶ ἐκόμιζε τοῦτον ἐν τῷ κάστρῳ νυκτὸς οὔσης, λεληθότως ἀνῆψατο πῦρ ἐν τοῖς χροκίοις αὐτῆς. Αὕτη δ' ἦν ἐν τῷ μεγάλῳ κάστρῳ, μὴ εἰδυῖα τὸ σύμπτωμα, ἀνῆψαί [15] τε μέγα ἐν τῷ ταύτης οἰκήματι καὶ ἐξ ἐκείνου καὶ τὰ σύνεγγυς πάντα, ἐν

Nec multo tempore interposito, Zyches (77) nomine Artabiles bellum contra Trapezuntem movit, conscribens **247** undique exercitus ab Oriente, ab Meridie, et a Samo, necnon ab aliis quibusdam oppidis. His copiis instructus accessit Trapezuntem, volens eam urbem capere, et destruere. Etiam rex Joannes comparans exercitum, terra marique venit usque ad Sancti Phocæ templum, quod Cordyla nuncupatur, una cum imperatore Græco, et suis. Congregans igitur imperator Græcus suos et regis milites, pergebat simul cum exercitu suo per mare, copiam prælii facturus, ubicunque Zychem indeptus foret. Nam Zyches Artabiles insederat locum, qui Meliare dicitur, præoccupatus Meliaris faucibus quæ Capanium nominantur. Venientes itaque imperatoris Græci milites, et ipse, invenerunt Zychem præoccupasse angustias sive fauces Capanii. Properanter igitur contra illum profecti, sperabant navalis prælii hostem copiam facturum: siquidem classis ibi parata erat, ut impetum daret in Zychis exercitum. Verum tempus haud satis prælio opportunum, pugnam inhibuit. Nam cum venti procella pertinacius mari incumberet, navales copiæ non egressæ sunt, ut subsidium ferrent classi. Verum cum hic et alibi hinc inde anchoris firmatæ hærerent, impeditæ sunt naves, quo minus cum navalibus copiis pergerent in hostem, ad quem usum comparatæ erant. Zychis milites hanc occasionem non omittentes, irruerunt in imperatorem, et ejus exercitum, confeceruntque et ipsum et filium ejus, et alios quoque circiter triginta. Cæteri in fugam effusi, venerunt ad regem Joannem, qui et ipse navi fugit, et una cum aliis Trapezuntem pervenit: quorum alii mari, alii vero terra fugientes, exitium evasere. Zyches castra sua locavit in monasterio Phocæ, ubi castra sua antea Joannes habuerat. Plurimos quoque cepit vivos, quorum de numero aliquos occidit. Nactus est virum cum cui nomen erat Maurocostas, qui equorum regiorum curator, seu domitor, et veredarius regis erat. Hunc in urbis conspectu leto dedit Zyches. Postea, cum triduum ibi mansisset, abiit, quasi dimicaturus in Mesochaldio, ceu id teneret Græcus imperator. Accidit autem Zychi hoc ea nocte, qua primum in monasterium Cordyla venerat. Mulier quædam Armena, timens ne forte Zyches exterius castrum caperet, cum lanificio suo, ex quo se alebat, profecta est in magnum castrum Trapezuntis, quasi ibi tutius actura. Hæc accipiens ea quibus quotidianum victum suum tolerabat, noctu portavit in castrum magnum. Et forte, quia nox erat, incendit fila et lanificium suum. Ipsa vero **248** manebat in magno castro, ignara quidnam accidisset. Factum

Notulæ marginales.

(77) Orthobulis filius, Pajazitis nepos.

[12] Αὐτοῦς. *R. ut in cont.* [13] Αὐτός. *in uno, in al. ut c.* [14] *In uno,* προκατασχόντα. [15] *In uno,* ἀνῆψε.

igitur est incendium magnum in ejus domo: et non ea domo se tenuit incendium, sed in vicina omnia evagatum est. Noctis autem erat medium, cum incendium illud sæviret. Qui erant in urbe, putabant proditionem esse, quam subornassent illi qui gratificandum censebant Zychi. Proinde omnes magistratus, necnon subditi, continuo fugam ingressi sunt, relicto Joanne solo cum quibusdam circiter quinquaginta. Rex igitur tota ea nocte obibat diligenter vigilias, et considerabat portas. Mane venit Zyches ut urbem illico in suam ditionem redigeret. Verum re infecta abiit, pergens in Mesochaldium. Fuga igitur sibi consuluerunt omnes magistratus urbis, quidam mari, quidam vero terra, ut venirent in Iberiam ad Caspios montes sitam. Qui cum reverterentur tandem Trapezuntem, abeunte Zyche, opprobriis replebantur ab rege, qui eos identidem vocabat muliebres, molles, imbelles, et patriæ suæ proditores. Hæc quidem facta sunt Trapezunte. At Amasiæ præfectus, Chiteres nomine, expeditionem ingressus, subito Trapezuntem oppressit: et eos qui in foro et urbis vicis erant, circiter bis mille, comprehendit. Cum autem urbs jam esset propemodum deserta, cujus causa erat sævissima pestilentia, jamque exspectarent, si modo hostis accederet, se captum iri: rex urbis Joannes opibus effecit, ut rex Mechmetes urbem eam tributariam acciperet et captivos, quos Chiterempes (78) abduxerat, redderet. Joannes vero promittebat se deinceps nullum initurum bellum, verum bona fide quotannis duo millia aureorum tributi nomine pensurum. Joannes rex fratrem suum Davidem despotam ad regem misit, ut fœdus prædictis conditionibus pangerent. Quod et factum est, verum ut Joannes annuatim tributi nomine solveret tria millia aureorum.

A ὥρᾳ μεσονυκτίου. Οἱ δὲ ἐν τῇ πόλει, νομίσαντες εἶναι προδοσίαν ἀπὸ τῶν ἐντὸς, τὰ πρὸς χάριν τοῦ Ζύχη, ἔφυγον [16] ἀπαξάπαντες, ἄρχοντές τε ὁμοῦ καὶ ἀρχόμενοι, ἐγκαταλειφθέντος μόνου τοῦ βασιλέως Ἰωάννου μετὰ καί τινων μερικῶν, ὡσεὶ πεντήκοντα. Διήρχετο γοῦν ὁ βασιλεὺς διὰ πάσης τῆς νυκτὸς τὰ τείχη τῆς πόλεως, καὶ τὰς πύλας αὐτῆς. Ἦλθε τοίνυν ἐν τῷ πρωῒ καὶ ὁ Ζύχης, ὡς εἴρηται, εἰς τὸ τάχα ἐπιλήψεσθαι τὴν Τραπεζοῦντα, ὃς καὶ ἀπῆλθεν ἄπρακτος, διερχόμενος ἐν τοῖς Μεσοχαλδίοις. Ἔφυγον γοῦν ἀπαξάπαντες ἄρχοντες, οἱ μὲν διὰ πλοίων, οἱ δὲ διὰ ξηρᾶς, ἐπ' ἐλεύσει τῆς Ἰβηρίας, οἳ καὶ ἐλθόντες ὕστερον, διαβάντες τοῦ Ζύχη, ἐν Τραπεζοῦντι, ὠνειδίζοντο παρὰ τοῦ βασιλέως, γυναικωτοὺς ἀποκαλῶν αὐτοὺς, καὶ ἀνάνδρους, καὶ B προδότας τῆς πατρίδος αὐτῶν. Καὶ ταῦτα μὲν γέγονεν ἐν Τραπεζοῦντι. Ὁ δὲ τῆς Ἀμασίας ὕπαρχος Χιτήρης ὀνόματι, στρατευσάμενος, καὶ ἄφνω ἐπεισπεσὼν ἐν Τραπεζοῦντι, τούς τε ἐν τῇ ἀγορᾷ, καὶ ἐν χώραις, τοὺς ἐν τῇ πόλει οὐκ ὀλίγους συνέλαβεν, ἐς δισχιλίους τοὺς πάντας γενομένους. Καὶ ἐρήμου ἤδη οὔσης τῆς πόλεως τῇ τοῦ λοιμοῦ βίᾳ, καὶ προσδοκίμου ἁλώσεσθαι, διαπραξάμενος χρήμασιν ὁ τῆς πόλεως βασιλεὺς Ἰωάννης, ὥστε ὑπόφορον ἔχειν τὴν πόλιν Μεχμέτη τῷ βασιλεῖ τοῦ λοιποῦ, τούς τε αἰχμαλώτους, οὓς ἔλαβε Χιτιρμπέης, ἀποδοθῆναί οἱ, καὶ αὐτὸν ἡσυχίαν ἄγειν, ἀπάγοντα τῷ βασιλεῖ φόρον, δισχιλίους χρυσίνους. Ὕστερον μέντοι καὶ ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ἀπέστειλε τὸν αὐτοῦ ἀδελφὸν C Δαβὶδ δεσπότην ὡς τὸν βασιλέα, καὶ ἠξίου τε τοῦτον ἐμπεδοῦν τὰς σπονδάς· ὃ καὶ γέγονεν ἐπὶ φόρον χρυσίνους τρισχιλίους [17].

Iberia finitima est Colchidis regioni, ejusque reges haud sunt instrenui et ingenerosi. Porrigitur autem ab eo loco qui Bathy dicitur, et ab Phaside fluvio usque Chaltzichi, quæ pertinet ad ditionem Gurguri, Corii, Cachetii, et Typhlisii. Urbes hæ propinquæ sunt Samachio, quam urbem tenent et incolunt Turci: sub quorum potestate degunt separatim infra Chacherum urbem in regione maritima, Sebastopolis Minceliorum (79) et Dadiani metropolis, Mamia, Semantaula, Gulil, et aliæ urbes maritimæ. Nam urbibus superioris Iberiæ contermini sunt Alani, Hunni, et Embi. Verum Alani (80) ad Caucasum usque se extendunt, qui præ reliquis habentur viri fortissimi et bellicarum rerum peritissimi. **249** Hi conficiunt loricas optimas. Sequuntur religionem Domini nostri Jesu Christi. Lingua utuntur peculiari. Arma habent quæ ex ære parant, et Alanica nominantur. Quin et ipsi Iberi sunt. Unde autem in istam regionem

Ἡ δὲ Ἰβηρία προσεχής ἐστι τῇ τῆς Κολχίδος χώρᾳ, καὶ οἱ βασιλεῖς τούτων οὐκ ἀγενεῖς. Διήκει δὲ ἡ χώρα ἀπὸ τοῦ Βαθὺ λεγομένου, καὶ ἀπὸ Φάσιδος ποταμοῦ ἕως Χαλτζιχὶ, ἡ τοῦ Γοργούρου αὐθεντεία, καὶ Κορίου, καὶ Καχετίου, καὶ Τυφλισίου, σύνεγγυς οὖσαι αἱ πόλεις αὗται τοῦ Σαμαχίου, Τούρκων οἰκούντων ἐν αὐτῷ καὶ ἐχόντων, χωρὶς κάτωθεν τοῦ Καχετίου πόλεως, τοῦ ἐν παραθαλασσίᾳ καὶ τῆς Σεβαστοπόλεως Μιγκελίων τοῦ Δαδιάν- D νου [18] αὐθεντείᾳ, καὶ Μαμία, καὶ Σαμανταύλα, καὶ Γουρίας, καὶ τῶν ἄλλων τῶν παραθαλασσίων πόλεων. Ἀπὸ γὰρ τῶν πόλεων τῆς ἄνωθεν Ἰβηρίας εἰσὶ καὶ οἱ Ἀλανοὶ ὅμοροι, καὶ Οὖνοι, καὶ Ἐμβοί. Οἱ δὲ Ἀλανοὶ δοκοῦσιν εἶναι ὑπὸ τὸν Καύκασον παρατείνοντες οὗτοι, καὶ ἐς τὰ μάλιστα ἄνδρες νομιζόμενοι τὰ πολέμια κράτιστοι, ποιοῦντες λωρίκια ἐξαίρετα. Πολιτεύονται δὲ οὗτοι ἐς τὴν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ θρησκείαν. Διαχρῶνται δὲ φωνῇ ἰδίᾳ τὸ παράπαν, καὶ ὅπλα ἐπιτηδεύουσιν ἀπὸ

Notulæ marginales.

(78) Chiterbegus.
(79) Mengreliorum.
(80) Alani, qui et Albani, et Georgiani, Iberis proximi.

[16] *In uno*, ἔφυγον. [17] Ἕως ὧδε ἑτέρου δοκεῖ καὶ οὐ Λαονίκου. *Hucusque alterius cujusdam esse videtur, non Laonici.* [18] *In uno*, Χαλτζιχέ. [19] Δαδιάνου.

χαλκοῦ, τὰ Ἀλανικὰ καλούμενα. Ἴβηρες δὲ καὶ αὐτοί, ὅθεν μὲν ἐπὶ τὴν χώραν τήνδε ἀφίκοντο εἴτε ἀπὸ Ἰβήρων τῶν πρὸς ἑσπέραν, οὐκ ἔχω διασημῆναι· δοκοῦσι δὲ αὐτοὶ ἐπὶ μέγα χωρῆσαι δυνάμεως, καὶ ὄλβον κτησάμενοι, καὶ πίστιν ἐκ Κωνσταντίου πόλεως παρὰ μιᾶς γυναικὸς, ἐκεῖσε διαφοιτώσης πίστεως εὐσεβοῦς ἕνεκα, τῆς εὐσεβεστάτης· ἥτις καὶ θαυματουργίας τοὺς Ἴβηρας μετηλλάξατο τῆς ἀσεβοῦς αὐτῶν πίστεως, καὶ Χριστιανοὺς ἀπεφήνατο τῇ ὁμολογίᾳ αὐτῶν. Μετὰ δὲ χρόνους πολλοὺς οἱ Σκύθαι οἱ ὅμοροι αὐτῶν πόλεμον ἤραντο κατ' αὐτῶν, καὶ τὰς χώρας τῶν Ἰβήρων διερχόμενοι, ἐδῄουν, καὶ παντελῶς ἠφάνιζον, καὶ ἀνδραποδισάμενοι, κατέσχον αὐτοὺς, καταφυγόντων τῶν βασιλέων ἐς τὰ ἄκρα τῶν ὀρέων· ὕστερον δ' οἰχομένων τῶν Σκυθῶν ἐπὶ τὰς σφετέρας διατριβὰς, B ἐπικαταβῆναί τε ἐς τὴν χώραν, καὶ δασμὸν φέροντας τῷ βασιλεῖ Σκυθῶν, γενέσθαι ἐν αὐτῇ βασιλεύοντας· μετὰ δὲ ταῦτα οὐ πολλῷ ὕστερον, πρός τε τοὺς Ἀλανοὺς μαχεσάμενοι, Οὔνους καὶ Σάσους. Τοσόνδε ἐπιστάμενος ἐπιμνήσομαι περὶ αὐτῶν.

Ὡς μὲν οὖν ἀφικομένου Ἀσάνεω παρὰ βασιλέως, ἐπυνθάνετο τὰ κατὰ τὴν Πελοπόννησον, ἐπυνθάνετο δὲ καὶ παρ' Ἀχμάτεω τοῦ τῆς Πελοποννήσου ὑπάρχου ἑκόντως [20] τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ κατὰ χώραν μένειν, πολεμούμενον καὶ αὐτὸν ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ, ἐδωρήσατο μὲν αὐτίκα αὐτὸν ταῖς ἐν τῷ Αἰγαίῳ νήσοις, Λήμνῳ τε καὶ Ἴμβρῳ καὶ Θάσσῳ, καὶ Σαμοθράκῃ. Ταύτας μέντοι πρότερον μετὰ τὴν Βυζαντίου αἵρεσιν C παρείχετο τῆς Λέσβου τὰ ἡγεμονικὰ, Λῆμνον καὶ Αἶνον· τῷ Παλαμήδῃ δὲ τυράννῳ Ἴμβρον. Ὡς δὲ εἷλέ τε τὴν Αἶνον, ἀποθανόντος τοῦ Παλαμήδου, καὶ τοῦ παιδὸς αὐτοῦ Ντορίου τὴν πόλιν παραλαβόντος, ἐπελάσας ὁ βασιλεὺς, εἷλέ τε τὴν Αἶνον, προσχωρησάντων αὐτῷ τῶν ἐν τῇ πόλει αὐτίκα. Ἔπεμπέ τε Ἰονούζην τὸν τῆς Καλλιουπόλεως ὕπαρχον, παραληψόμενος τὰς νήσους. Ἡ μὲν Ἴμβρος αὐτίκα προσεχώρησε καὶ ἡ Λῆμνος, καὶ φρουρὰ βασιλέως ἀφίκετο ἐς τὰς νήσους. Μετὰ δὲ πυθόμενοι οἱ Τοῦρκοι τὸν ἀπὸ τῆς Ἰταλίας στόλον, ἅμα τῷ Καρδινάλῃ ἀφικόμενον, προσδόκιμον δὲ καὶ ἄλλον ἀφίξεσθαι ἀπὸ Ἰταλίας, ἡ μὲν φρουρὰ ἀνεχώρησε· Τοῦρκοι δὲ [21] ἐπετρόπευον τὰς νήσους. Λῆμνος μὲν, ὡς ἐπέπλευσε σφίσιν ὁ στόλος, προσεχώρησε, καὶ ἡ D Ἴμβρος ἐποίει παραπλησίως, καὶ ἡ Θάσσος ἔτι, καὶ Σαμοθράκη. Οὐ πολλῷ δὲ ὕστερον, οἰχομένου τοῦ στόλου ἐς Ῥόδον, Ἰσμαήλης ὕπαρχος καταστὰς ὑπὸ βασιλέως ἄρτι, ἐπιπλεύσας τήν τε Ἴμβρον καὶ Λῆμνον παρεστήσατο. Καὶ τοὺς ἐν αὐτῇ ἄνδρας τῶν Ἰταλῶν συλλαβὼν, ἀπέπεμψεν ὡς βασιλέα. Οὗτοι μὲν οὖν ὡς ἀπήχθησαν, διεχρήσατο πάντας βασιλεὺς, διατρίβων ἐν Φιλιππουπόλει. Ὑπεξεχώρει γὰρ ἐκ τῶν βασιλείων διὰ τὸν λοιμὸν τότε ἐπιγινόμενον

A profecti venerint, an ab Iberis Occidentalibus, aut aliunde, conjectando assequi non possum. Magnam brevi sibi pararunt potentiam : etiam opes plurimas nacti sunt. Fidem vero Christianam ex Constantinopoli hauserunt (81). Nam mulier quæ eo proficisci consuerat, ut veram fidem et sacrosanctam addisceret, etiam Iberos, abnegata sua superstitione, ad sanctissimam et miraculorum effectricem fidem adduxit: eosque Christianos declaravit, cum se Christianos esse confiterentur. Temporibus multis post Scythæ finitimi his bellum intulere: et ingressi regionem Iberiæ, eam planissime corrumpebant, et evastabant. Viros qui præsto erant, captos in mancipiorum numerum retulerunt. Iberorum vero reges confugerant in montes, ut in iis servarentur. Postea cum Scythæ B ex regione excessissent, reversi ad sua, etiam Iberi ex montibus ad sua descenderunt, et regi deinceps Scytharum quotannis tributum ferentes in regno suo manserunt. Brevi autem tempore interjecto, postquam pugnavit Scytharum rex contra Alanos, etiam Hunnos et Sasos bello petiit : de quibus quatenus comperi, eatenus memorabo.

Asanes ubi ad regem accessit, quid in Peloponneso evenisset, enarravit. Percunctabatur quoque de Achmata Peloponnesi principe, quia ejus frater decreverat manere in ea regione, quamvis hostilibus armis a fratre peteretur. Continuo eum donavit insulis in Ægeo mari sitis, Lemno, Imbro, Thasso, et Samothrace. Has quidem donavit ante C captum Byzantium. Capto autem Byzantio, Lesbi principatum, Lemnum et Ænum, defuncto Palamede, filius ejus Dorius urbem occupavit. Rex autem accedens hostili animo, Ænum continuo in deditionem accepit, dedentibus se illico iis qui in urbe erant. Missus est et Jonuzes Callipolis præfectus, ut insulas reciperet. Imbrus et Lemnus continuo deditionem fecerunt. Qua facta, continuo regis præsidia insulis imponebantur. Postea cum audirent Turci classem, cujus dux foret cardinalis (82), ab Italia advenire, et etiam alia ab Italia exspectaretur classis, præsidia ex insulis decedebant. Turci vero eas tutabantur. Lemnus, quamprimum classis ad eam appulisset, in deditionem venit. Similiter Imbrus, Thassus et Samothrace D in deditionem acceptæ sunt. Nec multo post cum ea classis attigisset Rhodum, 250 Ismael præfectus regius adnavigans Imbrum et Lemnum recuperavit. Viros Italos qui in hac erant, captos ad regem transmisit: quos omnes, cum in conspectum regis adducti essent, interfecit. Ea tempestate rex Philippopoli versabatur. Nam regni sedem reliquerat propter pestem quæ in ea crudeliter grassabatur. Thassus autem et Samothrace se non dediderunt. Nam cum haud multo post Zaganus abegisset Ismaelem, et decla-

Notulæ marginales.

(81) Vide Philipp. Bergomens. lib. 9. Supplement. Chron. et Niceph. lib. 8, cap. 34.
(82) Ludovicus patriarcha Aquileinsis.

[20] *In uno*, ἐν Κορίνθῳ διατρίβοντος, Δημήτριον τὸν ἡγεμόνα ἀφεστηκότα τοῦ ἀδ. [21] Ἄνδρες. *Sic etiam R.*

ratus esset præfectus Callipolis, navibus adveniens Samothracen et Thassum in ditionem redegit easque penitus diripuit. Incolas earum Byzantium, ut ibi habitarent, traduxit. Insulas vero et quotquot confugerant in montes, ne captivi abducerentur.... Asanes cum copiis ingressus est Peloponnesum, et Thomam juxta Leontarium in fugam egit. Ipse vero fugientem insecutus, parumper eum obsedit. Cum autem premeretur ab adversariis, discessit, et ad regem reversus est, petiturus auxilium. Fuit huic acris contentio cum Omare Thessaliæ præfecto. Cum autem studiis inter se graviter dissentirent, ipse ea dissensione motus, ad regem profectus est. Nec multo post rex Omarem se principatu abdicare coegit. Eum autem principatum commisit Zagano, qui eo tempore Callipolis erat præfectus. Zaganus iste brevi ad maximam claritatem evasit, inter cætera, quod etiam Morezniam (85) qui potentissimus in mari nostro erat pirata, cepit. Hinc non modica viro illi accessit gloria. Hic igitur Thessaliæ principatu inito, et Peloponneso ab rege accepta, cum exercitu Achaiam hostiliter ingressus est. Græcorum autem exercitus, accedente Zagano, et arcem oppugnante, diffugit. Itali, quos accersiri jusserat Thomas, jam aderant eo loci, ut suppetias ferrent Græcis, profecti Mediolano ut subsidio venirent Græcis. Græci paraverant bombardam, qua urbem feriebant, verum parum proficiebant : haud enim peritum habebant bombardarium. Nec etiam alius machinarum apparatus sufficiebat ad istam expugnationem. Græci igitur moventes ab ista urbe, profecti sunt Naupactum, atque, hic se tenuere. Thomas cum exercitu superveniens, Laconiam subigebat, et Calamatam Messenæ urbem. Mantineam quoque obsidione circumvenit. Nec tamen quidquam ea obsidio succedebat, ut urbe potiretur. Interea misit Thomas legationem ad regem, ut ejus animum tentaret, an vellet secum pacem componere. Rex, cum eo tempore nuntiatum esset, quid in Asia moliretur Chasanes Longus, pacem dare **251** haud abnuit, ut posset liberius arma inferre Chasani, et Ismaeli Sinopes principi, cui familiaritas cum Chasane intercesserat. Cæterum rex his conditionibus pacem convenire posse respondit, si exercitus abduceret ab regis arcibus, si restitueret oppida quæ ademisset, si illico tributi nomine numeraret tria millia staterum aureorum. Adesse autem deberet intra dies viginti Corinthi, donec eo veniret regius legatus. Hæc ubi nuntiata sunt principi pacis conditiones oblatas haud aspernatus est. Cum autem admodum imprudenter in transversum agerentur principis subditi, factum est, ut non posset regi pendere quemadmodum imperaverat tributum. Hinc ira exardens rex, expeditionem adversus Thomam sumpsit, et bellum contra Chasanem rejecit in

A μέγαν. Θάσσος δὲ καὶ Σαμοθράκη οὐ προσεχώρησαν, ἀγνωμοσύνῃ χρησάμεναι. Καὶ ὡς οὐ πολλῷ ὕστερον Ζάγανος ἀπήλλαξέ τε Ἰσμαήλην, καὶ κατέστη ἐς τὴν Καλλιούπολιν ἀρχὴν ἐπιπλεύσας, Σαμοθράκην τε καὶ Θάσσον ἐξελὼν ἠνδραποδίσατο. Καὶ τούτους μὲν κατῴκισε βασιλεὺς ἐς τὸ Βυζάντιον· τὰς δὲ νήσους, καὶ ὅσοι ἐς τὰ ἄκρα τῶν ὀρέων διέφυγον μὴ ἀνδραποδισθῶσι [22]... Ἀσάνης δὲ λαβὼν τὸν στρατὸν, ὡς ἐσέβαλλεν ἐς τὴν Πελοπόννησον, καὶ Θωμᾶν περὶ Λεοντάριον ἐτρέψατό τε ὁ στρατὸς, καὶ συνελάσας, ἐπολιόρκησε μὲν ἐπὶ βραχὺ, πιεζόμενος δὲ ἀνεχώρει, αὖθις ἀνῄει παρὰ βασιλέα, ἐπικουρίας δεόμενος. Ξυνηνέχθη δὲ καὶ μετὰ Ὁμάρεω τοῦ Θετταλίας ὑπάρχου στασιάσαντος διὰ διαφορὰν, ἀφικόμενον ἀναβῆναί τε παρὰ βασιλέα, καὶ οὐ πολλὰς ὕστερον ἡμέρας Ὁμάρην βασιλέα, ἀφελόμενον B τὴν ἀρχὴν, ἐπιτρέψαι Ζαγάνῳ, τῷ τότε Καλλιουπόλεως ὑπάρχῳ. Ζαγάνῳ δὲ τούτῳ ἀνδρὶ εὐδοκιμήσαντι ἔν τε ἄλλοις, καὶ Μορεζίνην, τὸν ἐς τὴν καθ' ἡμᾶς θάλασσαν τὰ πρῶτα τῶν λῃστῶν φερόμενον, ἑλόντι αὐτόν τε, καὶ τὴν τριήρη, ἐγένετο αὐτῷ οὐχ ἥκιστά τε ἐν [23] τούτῳ ἐν τῷδε εὐδοκιμῆσαι. Οὗτος μὲν οὖν ὡς παρέλαβε τὴν Θετταλίαν, καὶ Πελοπόννησον ὑπὸ βασιλέως, εἰσέβαλεν ἐς τὴν Ἀχαΐαν, καὶ ἀπανίστατο τὸ Ἑλληνικὸν στράτευμα, ἐπιόντος τοῦ Ζαγάνου, ὡς [24] ἐπολιόρκει τὴν ἀκρόπολιν. Καὶ Ἰταλῶν δὲ οὓς μετεπέμψατο Θωμᾶς, παρῆσαν αὐτοῦ τιμωροῦντες τοῖς Ἕλλησιν, ἀπὸ Μεδιολάνου παραγενόμενοι ἐς συμμαχίαν τοῖς Ἕλλησιν. Οἱ μὲν οὖν C Ἕλληνες παρασκευάσαντες τηλέβολον, ἔπαιον τὴν ἀκρόπολιν. Οὐδὲν μέντοι διεπράττοντο, οὔτε τηλεβολιστοῦ παρόντος σφίσιν ἀγαθοῦ, οὔτε παρασκευῆς ἐς τὴν πολιορκίαν. Οἱ μὲν οὖν Ἀχαιοὶ ἄραντες ἀπὸ τῆς πόλεως ἐς Ναύπακτον, ἐνταῦθα διέτριβον. Θωμᾶς δ' ὁ ἡγεμὼν, ἐπιὼν τὴν Λακωνικὴν, κατεστρέφετο καὶ Καλαμάτην πόλιν τὴν ἐν Μεσήνῃ. Μαντίνειαν ἐπολιόρκει, καὶ οὐδὲν αὐτῷ προεχώρει ἐς τὴν τῆς πόλεως αἵρεσιν. Πρεσβείαν δὲ πέμπων ὡς βασιλέα, ἐπειρᾶτο τῆς βασιλέως γνώμης, εἰ εἰρήνην αὐτῷ ποιήσαιτο. Ἔνθα δὴ βασιλεὺς, ὡς ἀγγελία ἀφικνεῖτο αὐτῷ ἀπὸ τῆς Ἀσίας περὶ Χασάνεω τοῦ Μακροῦ, ὥρμητο μὲν ἐς σπονδὰς τῷ ἡγεμόνι τούτῳ, ὥστε ἐπὶ Χασάνην στρατεύεσθαι, καὶ ἐπὶ Ἰσμαήλην τὸν Σινώπης ἡγεμόνα, D ἐπιτηδείως ἔχοντα πρὸς Χασάνην τὸν Μακρόν· ἐπηγγέλλετο δὲ σπονδὰς, ἐφ' ᾧ ἀπάγειν τὸν στρατὸν ἀπὸ τῶν βασιλέως ἀκροπόλεων, καὶ ἀποδοῦναί οἱ ὅσα ἀφείλετο τῶν πολισμάτων· φόρον δὲ ἀπάγειν αὐτίκα ἐς τρισχιλίους στατῆρας· παρεῖναι δὲ ἐντὸς ἡμερῶν εἴκοσιν, ἐπὰν ἐς Κόρινθον παραγένηται τοῦ βασιλέως ὁ πρέσβυς. Ταῦτα ὡς ἠγγέλθη τῷ ἡγεμόνι, παρεσκευάζετο ἰέναι ἐς τὰ παραγγελλόμενα ὑπὸ βασιλέως. Ἐπειδὴ δὲ ἀγνωμοσύνῃ χρησαμένων τῶν ὑπηκόων, οὐκ εἶχε τοὺς χρυσίνους ἀπαγαγεῖν, ἦν τε ἐνταῦθα ὁ βασιλεὺς μεγάλως τεθυμωμένος. Τὴν μέντοι ἐς Ἀσίαν ἔλασιν ἐπὶ

Notulæ marginales.

(85) Moresinum *sive* Motezinum.

[22] *Hic aliquid desideratur, etiam in R.* [23] *In uno,* τοῦτο ἐν τ. [24] *In uno,* ὅς.

Χασόνην ἀνεβάλλετο ἐς τὸ ἐπιὸν ἔτος. Αὐτὸς δὲ ἐστέλλετο ἐπὶ Πελοπόννησον. Ἐπεὶ δὲ ἐς Κόρινθον παρεγένετο ἐσβαλὼν, παρῆν Ἀσάνης ἀπὸ Δημητρίου τοῦ ἡγεμόνος, ἐπὶ τοὺς πολεμίους ἀπάξων τὸν βασιλέως στρατόν. Ὡς δὲ ἐς Τέγεαν ἀφίκετο, ἐνταῦθα τὸν μὲν Ἀσάνην ἐς φυλακὴν ἐποιήσατο, καὶ τοὺς τῶν Ἑλλήνων θεράποντας, καὶ ὅσοι αὐτῷ εἵποντο, δεσμίους ἔχοντες, ἀπήλαυνον ἐπὶ Σπάρτην. Πρῶτα μὲν Μαχουμούτης ἔχων τούς τε ἱπποδρόμους μεθ' ἑαυτοῦ, καὶ τὸ τῆς Εὐρώπης στράτευμα, ἤλαυνε κατὰ κράτος ἐπὶ τὴν Σπάρτην. Ἐνταῦθα ἀφικόμενος, τήν τε πόλιν αὐτίκα ποιησάμενος, ὑπέλαβεν ἐντὸς τὸν ἡγεμόνα. Ὁ μὲν οὖν ἡγεμὼν ἀπὸ τῆς ἐς βασιλέα ἐλπίδος καταβληθεὶς, ἐπολιορκεῖτο. Καὶ ὥρμητο μὲν, ὡς διὰ τὴν τῆς πόλεως ἀκρόπολιν ἀναβησόμενος· μετὰ δὲ ὡς ἐπύθετο ἐν φυλακῇ ὄντα τὸν γυναικὸς ἀδελφὸν Ἀσάνην ὑπὸ βασιλέως, ὑπεχώρει τῆς πόλεως, καὶ ἐς τὸ στρατόπεδον ἀφικόμενος, ἐς ὄψιν ἀφίκετο τῷ βασιλεῖ. Καὶ αὐτόν τε μεγάλως ἐτίμησε βασιλεὺς, καὶ παρεμυθεῖτο, ὡς οὐδὲν ἀηδὲς ἐσαῦθις ἔσοιτο διὰ ταῦτα. Ἄλλην δὲ χώραν ἱκανὴν εὐδαίμονα ὑπέσχετο δώσειν αὐτῷ ἀντὶ τῆς Σπάρτης. Οὐδὲν μέντοι ἧττον εἶχεν αὐτόν· ἐν φυλακῇ ἐποιήσατο. Ἐπί τε μὲν οὖν τὴν Σπάρτην, ἐς τὴν ὑπώρειαν τοῦ Ταϋγέτου, οἰκεῖται πόλις Ἑλληνικὴ εὐδαίμων. Διέχει δὲ ἀπὸ τῆς Παλαιᾶς πόλεως, καὶ τοῦ Εὐρώτα, σταδίους ὡσεὶ ὀκτωκαίδεκα. Ταύτην μὲν οὖν ὁ βασιλεὺς προσπαρειλήφει, φρουράν τε ἔφαινεν ἐν τῇ μητροπόλει, καὶ ἄρχοντα ἐπέστησε Χαζάνην τὸν Ζενεβίσαν Μαχουμούτεω θεράποντα. Αὐτὸς δὲ ἐλαύνων ἐπὶ Καστρίην πόλιν, διέχουσαν ἀμφὶ τὰ ὀγδοήκοντα στάδια ἀπὸ τῆς νῦν πόλεως, ἐπολιόρκει ταύτην. Οἱ γὰρ ἄνδρες τε καὶ γυναῖκες φραξάμενοι ἐν ὀχυρῷ πάνυ, καὶ θαῤῥοῦντες τῇ χαλεπότητι τοῦ χωρίου, παρεσκευάζοντο ἀμύνεσθαι τοὺς ἐπιόντας σφίσι πολεμεῖν, τὸν βασιλέως στρατόν. Οἱ μὲν οὖν νεήλυδες, ὡς ἐσημαίνετο αὐτοῖς ἡ προσβολὴ, προσέβαλλόν τε αὐτίκα, καὶ τὸ ἐκτὸς τεῖχος ὑπερεβάλλοντο, καὶ τούς τε ἄνδρας καὶ γυναῖκας ἠνδραποδίσαντο, ἐξελόντες τὸ χωρίον τοῦτο. Ἑλόντες δὲ τὴν πόλιν, ἀνῄεσαν ἐπὶ τὴν ἀκρόπολιν, μετέωρόν τε οὖσαν, καὶ ἀνέχουσαν ἐς ὕψος ὡσεὶ σταδίους τέσσαρας. Ἡ δὲ ἄνοδος στενή τε ἦν, καὶ χαλεπὴ ἀναβῆναι, τῇ τε δυσχωρίᾳ καὶ προσάντης καὶ ἀνώμαλος ἐς τὰ μάλιστα. Καὶ διακωλυόντων τῶν ἀνδρῶν, χαλεπὰ ἦν ὑπερβῆναι, καὶ ἐς τὴν ἀκρόπολιν ἀφικέσθαι. Ἐνταῦθα ἐβίαζον τὴν ἄνοδον, ἀλλήλους ὑπερβαίνοντες. Πολλοὶ δὲ ἐς τὴν ἄνοδον ταύτην φορᾷ ὑποφερόμενοι ὑπ' ἀλλήλων, βίᾳ ἐς τὸν κρημνὸν ἐγένοντο, καὶ ἀπώλοντο τῶν νεηλύδων ὡς πλεῖστοι. Οἱ δὲ ἄλλοι ὑπερέβησαν, καὶ ἐγένοντο ἐν τῇ ἀκροπόλει, καὶ προσέβαλλον. Οἱ δὲ Ἕλληνες χρόνον ἤδη πολὺν μαχόμενοι, οὐκ ἠδύναντό οἱ [33] ἀμύνεσθαι πρὸς ἀλλήλους, καὶ ἄλλους τῶν βασιλέως. Ἀπεῖπον δὴ, προσεχώρησαν δὲ ἐς ὁμολογίαν τῷ βασιλεῖ. Τούτους μὲν οὖν ὡς τὴν ἀκρόπολιν παρέλαβε, πάντας ἀπα-

A futuram æstatem, et contra Peloponnesum accingebatur. Cum venisset Corinthum, aderat Asanes ab Demetrio principe, ducturus contra hostes regis exercitum. Ubi pervenit Tegæam, Asanem in carcerem conjecit : etiam fautores qui eum secuti fuerant, vinctos detinens, profectus est contra Spartam. Primo quidem Machumetes habens equites, et Europæum exercitum, summis viribus contra Spartam contendit. Huc cum jam accessisset, et urbem oppugnare occœpisset, sensit principem in ea esse. Princeps autem spe, quam sibi in rege sitam putabat, dejectus, obsidebatur, et conabatur per urbis arcem ascendens evadere. Ubi vero intellexit in carcere teneri uxoris suæ fratrem Asanem, et in eam
B necessitatem ab rege esse detrusum, excessit urbe : et veniens in castra, prodiit in regis conspectum. Rex advenientem magnifice tractavit, et plurimum honoravit. Præterea eum consolatus est, ut bonum animum gereret : se nolle delictorum pœnas exigere. Promittebat se ei daturum opulentam regionem aliam, nullius rei egentem, pro Sparta. Attamen eum in custodia asservans, detinuit. Supra Spartam in radice Taygeti sita est urbs Græca, opibus florens. Distat a Palæopoli et ab Eurota, stadiis ferme decem et octo. Hanc rex in ditionem accepit, et præsidium metropoli imposuit, eique principem dedit Chazanem Zenebizam Machumetis ministrum. Hinc profectus est Castriam urbem, quæ remota est a prædicta urbe stadiis octoginta,
C eamque oppugnabat. Nam viri pariter et mulieres cum essent inclusi in loco munitissimo, confidentes locorum difficultati, parabant sese, ut resisterent exercitui regis adeunti. At peregrini, ubi signum irruptioni datum est, confestim aggressi sunt
252 urbem : et superantes murum exteriorem, viros pariter et mulieres ceperunt : locumque in quo fuerant, destruxerunt. Urbe capta, perrexerunt contra arcem, quæ admodum excelsa erat. Nam altitudo ejus complectebatur circiter quatuor stadia. Ascensus autem erat arduus, et superatu difficilis. Ad loci difficultatem accedebat acclivitas et inæqualitas. Præterea in arcem ascendere difficile erat, propter eos qui aditu advenientes prohibebant.
D Verum regii milites violenter aggrediebantur iter, cum alius alium prævenire cuperet. Plurimi in isto ascensu, cum alii in alios incederent, per præceps volvebantur, et peregrini complures ibi cadebant. Reliqui tamen victa itineris difficultate, subierant ad arcem, et in eam impetum dedere. Græci, quod tempore longo pugnassent, non amplius regiis militibus, cum novi et recentes usque succederent, resistere potuerunt. Fatigati igitur, dedidere se regi. Hos omnes, ubi primum arcem occupavit, in unum locum contractos occidit. Numero autem erant trecenti. Ducem horum die postero in duas secuit partes. Hinc profectionem instituit per Leontarium (84) : et castris positis, cum accepisset

Notulæ marginales.

(84) Olim Megalopolim.

[33] *In uno*, ἤδη.

quod uxores et liberos collocassent in urbem A quamdam munitam nomine Cardiceam, confestim eo pergens, ibi castrametatus est. Die postero urbem oppugnare statuebat ab arce, murumque una cum peregrinis proruere volebat. Azapides jussit irruptionem facere eo loci ubi palatium regium est et inde in hostem descendere. Azapides confestim, ut imperatum erat, irrumpentes, Græcos vicerunt, et in fugam abire compulerunt. Interim reliqui una cum prædictis ingrediebantur in urbem : et trucidabant, nemini parcentes, viros, mulieres, jumenta, et pecora. Etiam hi qui arcem tenebant, continuo deditionem fecerunt. Bochales autem cum suis propinquis urbem istam regebat. Rex illico per præconem in castris edici jubet, si quis mancipium B abduxerit, si non illico accedat, id secum adducens, mancipium dominum interficiat : postea interficiatur et mancipium. Hoc edicto promulgato, nihil rarius erat in castris, quam mancipia urbis istius. Abducta erant inde mancipia mille et trecenta. Hæc jussit in unum locum congregari, et omnia necari. Atque adeo in mancipia sævitum est, ut nullus Leontarii civis relictus sit, neque vir, neque mulier. Audivi postmodum ex finitimis, cadavera hominum fuisse circiter sex mille, et jumenta plurima. Cum ceteræ Peloponnesi urbes hoc crudele regis factum accepissent, confestim metu 253 in potestatem regis concessere, mittentes legatos ad regem. Inter cætera Salvarium Arcadiæ, navale ejus regionis, ex adverso Pyli situm, urbs muni- C tissima, regi se tradidit. Urbem hanc ubi suscepit rex, viros et mulieres civitatis in carcerem misit. Hi congregati, seu in unam summam collecti, erant decem mille, quos se interfecturum rex simulabat. Tandem eos transportavit in Byzantii regionem, ut in Byzantii suburbanis degerent. Ducem sive principem Demetrium circumduxit vinctum, donec eum iterum ad colloquium admitteret. Eodem principe monente, misit rex Josuen Isaaci filium, ut reciperet Epidaurum, et principis uxorem et filiam, quam rex se uxorem ducturum dicebat, secum inde adduceret. Græcorum princeps de suis ducem misit, qui persuaderet Epidauri incolis ut urbem traderent regi, et paterentur principis tum uxorem, tum filiam D inde abduci. Josue cum Græcorum robore profectus est Epidaurum. Cum venisset ad urbem, civitatis judex, suadentibus id et aliis civibus, deficit a principe : nec in se esse situm respondit, ut urbem regi traderet. Verum Græcorum principis cum uxorem, tum filiam passus est exire urbe. Has, ubi egressæ erant, accipientes, rediere in castra.

A γαγὼν εἰς ἕνα χῶρον, κατέσφαξε, γενομένους τοὺς σύμπαντας ἐς τριακοσίους, καὶ τὸν ἄρχοντα αὐτῶν τῇ ὑστεραίᾳ χωρὶς ἔτεμε τὸ σῶμα ποιησόμενον. Ἐντεῦθεν ἤλαυνε διὰ Λεονταρίου τῆς πόλεως, καὶ στρατοπεδευσάμενος, ὡς ἐπυνθάνετο, πάντας εἰσενεγκαμένους γυναῖκάς τε καὶ παῖδας, καὶ αὐτοὺς, ἐρυμνήν τινα πόλιν Καρδικίην καλουμένην, αὐτίκα ἐπεισπεσὼν ἐστρατοπεδεύετο. Καὶ τῇ ὑστεραίᾳ προσέβαλλε μὲν ἀπὸ τῆς ἀκροπόλεως, καὶ ἐτειχομάχει σὺν τοῖς νεήλυσι· τοὺς δὲ Ἀζάπιδας ἐκέλευε κατὰ τοῦτο τῆς πόλεως προσβάλλειν, ᾗ βάσιμα ἦν αὐτοῖς ὑπερβῆναι. Καὶ οἱ μὲν Ἀζάπιδες εἰσπεσόντες αὐτίκα, ὑπερέβησαν τοὺς Ἕλληνας, καὶ ἐτρέψαντο. Φερόμενοι δὲ ἅμα αὐτοῖς, εἰσέβαλλον ἐς B τὴν πόλιν, καὶ ἐφόνευον ἀφειδέστατα, παραγγείλαντος, καὶ ἄνδρας, καὶ γυναῖκας, καὶ ὑποζύγια, καὶ κτήνη, οὐδενὸς φειδόμενοι. Αὐτίκα καὶ οἱ ἐν τῇ ἀκροπόλει παρέδωκαν σφᾶς, ἐς ὁμολογίαν χωρήσαντες. Μποχάλης δ' ἦν ὁ τῆς πόλεως ἄρχων, καὶ οἱ προσήκοντες αὐτῷ. Ἐνταῦθα κήρυγμα ποιησάμενος ὁ βασιλεὺς ἐς τὸ στρατόπεδον, ἀνδράποδον [26] ὅστις ἀπήγετο, ἂν μὴ αὐτίκα ἥκῃ ἄγων, τὸ μὲν ἀνδράποδον κελεύσει ἀνελεῖν τὸν δεσπότην, μετὰ δὲ ἀναιρήσει καὶ τὸ ἀνδράποδον. Μετὰ δὲ ταῦτα οὐδὲν σπανιώτερον ἦν ἐν τῷ στρατοπέδῳ ἀνδραπόδων τῶν τῆς πόλεως ταύτης. Συναπήχθησαν γὰρ ἐς χιλίους μάλιστα καὶ διακοσίους. Τούτους δὲ σύμπαντας ἀπάγων ἐς ἕνα χῶρον αὐτοῦ ταύτῃ διεχρήσατο. Ὥστε μηδένα τῶν τῆς πόλεως Λεονταρίου C προσόντων λειφθῆναι, μήτε ἄνδρα, μήτε γυναῖκα. Ἐπυθόμην δὲ μετὰ ταῦτα τῶν περιοίκων γενέσθαι τὰ σώματα ἀμφὶ τὰ ἑξακισχίλια, ὑποζύγια δὲ πολλαπλάσια. Ταῦτα γενόμενα ὑπὸ βασιλέως ὡς ἐπυνθάνετο καὶ τὰ λοιπὰ τῆς Πελοποννήσου αὐτίκα προσεχώρησεν ὑπὸ δέους, πρέσβεις πέμποντα ὡς βασιλέα, ἄλλα τε καὶ Σαλβάριον καὶ Ἀρκαδία, ἐπίνειον τῆς ταύτῃ χώρας, πρὸς τῇ Πύλῳ ᾠκημένη, πόλις ἐχυρωτάτη. Τούτους μὲν ὡς παρέλαβε βασιλεὺς τοῖν πολέοιν, τοὺς ἄνδρας τε καὶ γυναῖκας ἐς φυλακὴν ἐποιήσατο σύμπαντας, ἐς μυρίους μάλιστα συναθροισθέντας. Καὶ ὥρμητο μὲν ὡς ἀποκτενῶν, μετὰ δὲ ἔπεμπεν ἐς τὴν Βυζάντιον [27] χώραν ἐς τὰ προάστεια, ὡς οἰκήσοντας. Τὸν δὲ ἡγεμόνα Δημήτριον περιῆγεν ἐνταῦθα, ἄχρι προσόδου D περιελαύνων. Ἔπεμπε δὲ συναινοῦντος καὶ αὐτοῦ τοῦ ἡγεμόνος Ἰησοῦν τὸν Ἰσαακίου, παραληψόμενόν τε τὴν Ἐπίδαυρον, καὶ ἄξοντα τήν τε ἡγεμόνος γυναῖκα καὶ θυγατέρα, ἣν ἔφασκεν ἀγαγέσθαι ἐς γυναῖκα ἑαυτῷ βασιλεύς. Ἔπεμπέ τε καὶ ἄρχοντα τῶν ἑαυτοῦ ὁ ἡγεμὼν τῶν Ἑλλήνων, πείσοντα μὲν τοὺς ἐν τῇ Ἐπιδαύρῳ παραδιδόναι τὴν πόλιν, καὶ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ ἀπάξοντα, καὶ τὴν θυγατέρα. Ἰησοῦς μὲν παραλαβὼν τοὺς Ἕλληνας, ἤλαυνεν ἐς Ἐπίδαυρον· ὡς δὲ ἀφίκετο ἐπὶ τὴν πόλιν, ἐνταῦθα ὁ τῆς πόλεως ἄρχων, ἐναγόντων ἅμα καὶ τῶν ἐν τῇ πόλει, ἀφίστη ἀπὸ τοῦ ἡγεμόνος, καὶ οὐκ ἔφη παρ' αὐτῷ διδόναι τὴν πόλιν. Τὴν μέντοι ἡγεμόνος Ἑλλήνων γυναῖκά τε ἅμα καὶ

Notulæ marginales.

[26] Ἀνδράποδα. R. ut in c. [27] Βυζαντίου. R. ut in c.

θυγατέρα ἐπέτρεψεν ἐξιέναι. Καὶ ταύτας μέντοι, ὡς ἐξῆλθον τῆς πόλεως, παραλαβόντες, ἤλαυνον ἐς τὸ στρατόπεδον.

Βασιλεὺς δὲ πυθόμενος, ὡς ἕκαστα ἐγένετο τὰ περὶ Ἐπίδαυρον, τὴν μὲν γυναῖκα τοῦ ἡγεμόνος, καὶ θυγατέρα, ἐκ τῆς Πελοποννήσου εὐθὺ Βοιωτίας ὑπάγειν ἐκέλευσεν, ἐπιστήσας εὐνοῦχον τῇ θυγατρὶ τοῦ ἡγεμόνος· μετὰ δὲ ταῦτα οὐ πολλῷ ὕστερον καὶ αὐτὸν τὸν ἡγεμόνα ὑπάγειν ἔξω Πελοποννήσου ἐπέταξε παρὰ τὴν γυναῖκα. Αὐτὸς δὲ ἤλαυνε μὲν αὐτίκα μετὰ τὴν Γαρδικίης αἵρεσιν ἐπὶ τὰς Οὐενετῶν πόλεις, καὶ Κορώνην ἀφίκετο ὀψόμενος. Καὶ ὁ μὲν ἀμφὶ ταῦτα εἶχε· Ζάγανος δὲ ὁ τῆς Πελοποννήσου ὕπαρχος, ὡς τήν τε Ἀχαΐαν ἐπετέτραπτο καταστρέψεσθαι, καὶ Ἤλιδος τὴν πλείονα χώραν, καὶ τὴν ταύτην μεσόγαιον, παραλαβὼν τὸ Θετταλίας στράτευμα, καὶ ἱπποδρόμους τοῦ βασιλέως, τήν τε Καλαβρίτων πόλιν ὑπηγάγετο, παραδόντος Δόξα ἄρχοντος τῶν ἐν τοῖς Ἀλβανοῖς ἐπιφανῶν τὰ πρῶτα φερομένου. Καὶ αὐτὸς μὲν αὐτίκα προσεχώρησε, καὶ οἱ προσήκοντες [28], τῷ Ζαγάνῳ παραδόντες τὴν πόλιν, οὓς ξύμπαντας τούτους ὕστερον, βασιλέως ἐπιτάξαντος, διεχρήσατο· ἐλαύνων δὲ ἐπὶ Γρεβενὸν, ὀχυρὰν πόλιν, ταύτην μὲν προσέβαλλέ τε, καὶ ἐξεκρούσθη τῇ χαλεπότητι τοῦ χωρίου. Ἀπόπειραν δὲ ποιούμενος τῶν ἄλλων χωρίων, Σανταμέριον πόλιν, ἐς ἣν ὡς πλεῖστοι τῶν ταύτῃ περιοίκων ὄλβιοι κατέθεντο τὸν πλοῦτον, καὶ τὴν ἄλλην εὐδαιμονίαν, ὡς αὐτὸν ἐνταῦθα ἀφικόμενοι διεσώζοντο, προσφέροντες λόγους τῷ Ζαγάνῳ, περὶ ξυμβιβάσεως, σπονδάς τε ἐποιοῦντο, καὶ τὴν ἀκρόπολιν παρεδίδοσαν. Ταύτην δὲ ὡς παρέλαβε, δόλῳ ἐξαπατήσας, τῇ ὑστεραίᾳ μενόντων τῶν ἐν τῇ πόλει κατὰ χώραν, ἐπαφεὶς τὸν στρατὸν, ἠνδραποδίσατο, καὶ πολλοὺς αὐτοῦ ταύτῃ διέφθειρε. Ταῦτα ὡς ἠγγέλλετο καὶ ἐς τὰς ἄλλας πόλεις, ὡς οὐδὲν σφίσιν ἔτι ἔμπεδον εἴη τῶν πρὸς βασιλέα [29] πραγμάτων, ὥρμηντο ἀμύνεσθαι ὡς ἕκαστα ἐν ταῖς ἑαυτῶν πόλεσι, καὶ οὐδὲν ἔτι τῶν πολισμάτων ἤθελε προσχωρεῖν. Καὶ ὁ μὲν Ζάγανος οὕτω πράξας, τὰ μὲν τοῦ [30] Σανταμερίου ἐδυστύχησεν οὐ πολλῷ ὕστερον, καὶ ἀπέβαλε τὴν ἀρχήν. Βασιλεὺς μὲν δὴ ἀπὸ Κορώνης ἐς Πύλον ἀφικόμενος, ἐνταῦθα ἐστρατοπεδεύετο, ᾗπερ καὶ ὁ Θωμᾶς σὺν τῇ νηΐ· ἐς ἣν ἐμβὰς καὶ ἀναγόμενος, ἐκαραδόκει, ᾗ χωρήσει τὰ Πελοποννήσου πράγματα. Τούτῳ μὲν ἐπιπλέουσαι νῆες τῶν Οὐενετῶν προηγόρευον ἐντεῦθεν ἀπαλλάττεσθαι, μηδὲν ἐναντίον βασιλέως ἀνέχειν ἐπὶ τοῦ σφετέρου λιμένος. Οὗτος μὲν, ὡς βασιλεὺς ἐστρατοπεδεύετο, ἀπηλλάττετο ἀναγόμενος ἐς τὸ πέλαγος· οἱ δὲ Οὐενετῶν πρέσβεις ἀφικόμενοι ἐνταῦθα παρὰ βασιλέα, τάς τε σπονδὰς ἐπεκύρουν σφίσι, καὶ τὴν ξενίαν τε καὶ εὔνοιαν ἐνεδείκνυντο βασιλεῖ. Οἱ μὲν οὖν ἱπποδρόμοι ὅμως ἐς τὴν Πύλον ἐπιδραμόντες, τινὰς οὐκ ὀλίγους ἐνταῦθα τῶν ταύτῃ Ἀλβανῶν

Rex ubi intellexit ut singula circa Epidaurum accidissent, principis uxorem et filiam ex Peloponneso recta in Bœotiam subduci jussit, addito in custodiam virginis eunucho. Nec multo post etiam principem ab Peloponneso ad uxorem pergere jubet. Rex illico capta Cardicea, profectus est contra Venetorum urbes. Venitque visurus Coronam Zaganus Peloponnesi præfectus, cui mandatum erat, ut in deditionem regis redigeret Achaiam et Elidis regionem plurimam, necnon mediterranea Elidis. Accipiens Thessaliæ exercitum, et regium equitatum, subjugavit Calauritam urbem, quam tradebat Doxas (85), qui inter Albanos facile primas ferebat. Ipse cum necessariis suis continuo in ditionem regis concessit, Zagano urbem dedens. Omnes tamen hos deinceps, cum sic imperaret rex, trucidavit. Postea profectus est contra Grebenum urbem munitissimam, et hanc oppugnare instituit: verum loci difficultate impeditus, eam expugnare nequivit. Tentabat deinde et reliquas Albanorum urbes, inter quas et Santamariam (86): in quam urbem plurimi regionis ejus opulenti divitias et opes contulerant, et ibi servabantur. Evocantes autem Zaganum ad colloquium, fœdus **254** pepigerunt, et eidem arcem dediderunt. Hac accepta, dolo circumvenit omnes. Nam immisso exercitu, omnes cepit, et in mancipiorum conditionem traduxit: plurimos eorum etiam occidit. Hæc ubi fama pertulit ad cæteras Albanorum urbes, nullam amplius spem salutis sibi in rege cernebant. Quapropter singuli in suis urbibus hosti resistere parabant, nec ullum amplius oppidulum deditionem facere volebat. Et Zaganus quidem cum talia faceret, maximam calamitatem Santamariæ invexit. Cæterum non multo post, et ipse suo officio excidit. Rex interea corona relicta, profectus est Pylum, et ibi castra ponebat. Aderat ibidem et Thomas cum navi: quam conscendens, solvebat, exspectaturus quonam res Peloponnesi essent evasuræ. Huc cum appulissent naves Venetorum, edixerunt ut hinc decederet, nec in ipsorum portu resistere regi institueret. Illic quidem, ubi castrametatum esse audierat regem, abibat, committens pelago navem. Venetorum autem legati accedentes huc ad regem, fœdera inita confirmarunt, et hospitalitatem, benevolentiamque maximam regi exhibebant. Nihilominus tamen regii equites incursionem in Pylum facientes, haud paucos Albanos, qui in ea regione agebant, ceperunt, et finitimos necaverunt. Equitatus regis deinde pergebat Methonam, ut videret, quinam

Notulæ marginales.

(85) Tochins sive Topius.

(86) Santamaria. Forte quæ Sancta Maura hodie dicitur: quidam Leucada, alii Nerytum insulam esse putant.

[28] *In uno*, καὶ οἱ προσήκοντες προσεχώρησαν. [29] *In uno*, βασιλέως. [30] *In C. R. est lacuna.*

urbe essent egressi, ut semetipsos dederent regi. Verum quidam ab equitibus perempti sunt. Rex collectis omnibus, Pylo decedens, Græcorum principem Demetrium recta in Bœotiam procedere jussit, ut in ditionem redigeret mediterraneam, quæ ibi est, regionem, sicuti supra docuimus. Ipse vero cum hæreret in Achaiæ regione, et loca quæ ibi erant, in ditionem accipiens, dedentibus sese principibus, venit in Achaiam, vehens secum Asanem, uxoris quam princeps habebat, fratrem. Huc veniens, accepit miserabilem calamitatem, quæ contigisset Santamariæ. Graviter, ea audita, succensuit Zagano; nam merito indignabatur. Siquidem propter errorem sive crudelitatem Zagani in Græcos, reliquæ urbes cunctabantur ad deditionem spectare. Jussit igitur rex per præconem in castris edici, ut mancipia Santamariæ conquirerentur : omnia quæ in castris reperiebantur, libertatem pristinam recipiebant. Plurima, antequam id fieret, transcenderant ab Achaia in Ætoliam. Zaganus quoque plurimos captivos in mancipiorum numerum relatos, domum transmiserat. Urbem dehinc Grebenum, misso Josue Scopiorum præside, cepit : et tertiam hominum, qui in **255** ea urbe erant, partem ad mancipiorum miserabilem fortunam deduxit. Hinc ipse eligens pulcherrimum quodque mancipium, ea auferebat. Etiam antequam hæc evenirent, Patrarum præfectus nomine Isocales oppidula quædam finitima subegerat. Nam Græci ubi intellexerunt regem populari mediterraneam regionem, et necare plurimos, ibi tum singulæ civitates contendebant summis studiis, ut se traderent regi, priusquam ipse adveniens urbes dirueret : quasdam in mancipiorum numerum redigeret, et alios letho daret. Turci igitur urbes susceperunt, et eligentes pulcherrima mancipia, quæ in iis erant, et vocantur Aprici, sibi conservabant. Urbes quidem minores fœde diripiebant, at majores in ditionem accipiebant, eligentes sibi ea quæ in urbibus erant pulcherrima. Quemadmodum in oves a pastoribus desertas irruunt lupi, nec cæde unquam satiantur, verum misere luporum sævitia oves pereunt ; sic ea tempestate (87) Peloponnesus crudelissime interibat, vastata et corrupta ab regiis militibus, cum alii hic, alii alibi miserandum in modum occumberent.

A τῶν περιοίκων ἑλόντες, διέφθειρον. Ἐλάσαντος δὲ ἵππῳ τοῦ βασιλέως ἐπὶ Μεθώνην, καὶ θεασαμένου, τινὲς τῶν τῆς πόλεως ἐπεξῆλθον ὡς ἐπὶ σπονδαῖς, καί τινες αὐτῶν διεφθάρησαν ὑπὸ τῶν βασιλέως. Βασιλεὺς δὲ ἀπὸ Πύλου συσκευασάμενος, τὸν μέν τοι Ἑλλήνων ἡγεμόνα ἐκέλευε τὴν μεσόγαιον ὑπάγοντα εὐθὺ Βοιωτίας ἐλαύνειν, ὡς πρότερόν μοι δεδήλωται· αὐτὸς δὲ ἐπὶ Ἀχαΐδος γενόμενος, καὶ τὰ ταύτῃ χωρία παραλαβών, παραδόντων τῶν ἀρχόντων, παρεγένετο ἐς Ἀχαΐαν, περιάγων καὶ Ἀσάνην, τὸν τοῦ ἡγεμόνος γυναικὸς ἀδελφόν. Ἐνταῦθα δὲ ἀφικόμενος, ὡς ἐπύθετο τὰ περὶ Σανταμέριον γενόμενα, ἐχαλέπαινε τῷ Ζαγάνῳ, καὶ ἤχθετο, ὅτι διὰ τὴν ἐκείνου παράβασιν ἐς τοὺς Ἕλληνας χαλεπῶς ἂν αὐτῷ προσχωρήσειε τὰ λοιπὰ τῶν πολισμάτων. B Κήρυκα δὲ ἐποιεῖτο ἀνὰ τὸ στρατόπεδον, ὥστε ἀφιέναι τὰ ἀπὸ Σανταμερίου ἀνδράποδα. Ἐνταῦθα ὅσα ἦν ἠλευθεροῦντο. Τὰ μέντοι πλείω ἔφθησαν διαβάντα ἐς τὴν Αἰτωλίαν ἀπὸ τῆς Ἀχαΐας. Ζάγανος δὲ τὰ πλείω διεβίβασεν ἀπαγόμενος[30] οἴκαδε. Τὴν μὲν οὖν Γρεβενοῦ πόλιν, πέμψας Ἰησοῦν τῶν Σκοπίων ὕπαρχον, παρεστήσατο· καὶ τούτων τὴν τρίτην μοῖραν ἀνδραποδισάμενος, καὶ ἐπιλεξάμενος, εἴ τι καλὸν ἦν ἀνδράποδον ἐν τῇ πόλει, ἀφῃρεῖτο. Καὶ πρότερον μὲν ὁ τῆς Πατρῶν πόλεως ἄρχων Ἰσακάλης τοὔνομα παρεστήσατο ἔνια τῶν περιοίκων αὐτοῦ πολισμάτων. Οἱ γὰρ Ἕλληνες, ὡς ᾔσθοντο βασιλέα καταστρεψάμενον τὴν μεσόγαιον, καὶ διαφθείραντα ἄνδρας ὡς πλείστους C τῶν πόλεων, ὥρμηντο μὲν αὐτός τις ἕκαστος φθῆναι βουλόμενος παραδοῦναι σφᾶς, πρινὴ ἀφικόμενον τὸν βασιλέα ἐξελεῖν σφᾶς, τὰ μὲν ἀνδραποδισάμενον, τὰ δὲ καὶ ἐπισφάξαντα[31]. Οἱ δὲ Τοῦρκοι ἀπελάμβανον[32] μὲν τὰς πόλεις, Ἀπρικοὶ[33] μὲν οὖν, ἐπιλεγόμενοι δὲ τὰ κάλλιστα τῶν πόλεων ἀνδράποδα, ἀφῃροῦντο. Καὶ τὰ μὲν αὐτοὶ ἠνδραποδίζοντο, τὰ μικρὰ τῶν πολισμάτων, τὰ δὲ μεγάλα παρελάμβανον, ἐπιλεγόμενοι τὰ κάλλιστα τῶν πόλεων σφίσιν. Ὡς δὲ λύκοι ἐπὶ πρόβατα νομέων ἔρημα ἐσβαλόντες, αὐτάρκως οὐδέποτε κορέννυνται τοῦ φόνου, ἐλεεινῶς δὲ πάσχουσιν ἀπὸ τῶν θηρίων τούτων τῶν λύκων· οὕτω δὴ καὶ ἡ Πελοπόννησος ἐν τῷ τοιῷδε κάκιστα ἀπώλλυτο, διαφθειρομένη ὑπὸ τῶν βασιλέως ἀνδρῶν, οἰκτρότατα ἄλλων ἄλλῃ D ἀπολλυμένων.

Rex cum advenisset Patras Achaiæ, castra communivit, et Castrimenum urbem in deditionem accepit. Misit quoque præconem ad Salmenicam, qui juberet eos urbem dedere. Verum hi responderunt, se nondum satis paratos esse ut deditionem facerent. Scire enim se, si deditionem facerent, se idem quod accidisset reliquis Græcis passuros. Hæc ut

Βασιλεὺς μὲν οὖν ἀφικόμενος ἐς Πάτρας τῆς Ἀχαΐας, ἐστρατοπεδεύετο, τό τε Καστριμένον πόλισμα προσεχώρησεν αὐτῷ. Καὶ πρὸς Σαλμενίκην πέμπων κήρυκα, ἐκέλευεν αὐτοὺς παραδοῦναι τὴν πόλιν. Οἱ δὲ οὐκ ἔφασαν ἑκόντες εἶναι σφᾶς παραδοῦναι, εἰδότες ὡς ὅμοια πείσονται τοῖς ἄλλοις Ἕλλησι. Ταῦτα μὲν ὡς ἀνήχθη ἐς βασιλέα, συσκευασά-

Notulæ marginales.

(87) Anno 1458.

[30] *In uno*, ἀπαγόμενα. [31] Ἐπισφάξοντα. *Sic etiam R.* [32] Παρελ. [33] *In uno*, Ἀπροικοί.

μενος τῇ ὑστεραίᾳ, ἀφίκετο ἐπὶ τὴν [34] Σαλμενίκην. A Ἔστι δὲ ἡ πόλις αὕτη, ἐν ἀκμῇ [35], καθήκουσα ἀπὸ ὀρέων ὑψηλοτάτων, ἐρυμνὴ μὲν ἐς τὰ μάλιστα, ἀκρόπολις δ' ἀνέχει ἐπὶ πολὺ τοῦ κρημνοῦ ἀνατείνουσα. Ἐς ταύτην τῶν περιοίκων, Ἑλλήνων τε καὶ Ἀλβανῶν, οἱ πλεῖστοι διασώζοντες αὐτοί τε, καὶ αἱ γυναῖκες, καὶ τὰ παιδία. Βασιλεὺς οὖν ὡς ἐπέλασεν, ἐπολιόρκει τὴν πόλιν, τηλεβόλοις τε παίων τὸ τεῖχος τῆς πόλεως, ἐρυμνὸν ὂν καὶ αὐτὸ πάνυ. Καὶ οἱ νεήλυδες προσέβαλλον μὲν ἐγγύτατα τοῦ τείχους, καὶ ἐπειρῶντο καὶ ἄλλῃ ᾗ προσχωρεῖ. Οὐ μέντοι προσεχώρει αὐτοῖς οὔτε ἡ τῆς πόλεως αἵρεσις, οὔτε τἆλλα ἀξίως τῆς παρασκευῆς. Τηλεβολίσκοις μέντοι ἐτίτρωσκον οὐκ ὀλίγους τῶν ἐν τῇ πόλει. Ἡμέρας δὲ ἑπτὰ πολιορκῶν, καὶ τὸ ὕδωρ τοῦ ποταμοῦ κατα- B σχόντων τῶν νεηλύδων, οὐ πολλῷ ὕστερον οἱ ἐν τῇ πόλει, ἐν ἀπόρῳ καθεστηκότες, ὡς δίψει συνείχοντο ἀπαύστῳ, παρέδωκαν σφᾶς τῷ βασιλεῖ. Τούτους μὲν ἀμφὶ τοὺς ἑξακισχιλίους ὄντας ἐς ἀνδράποδα διελόμενος τοῖς ἀρίστοις κατὰ τὸ στρατόπεδον, ἐπιλεξάμενος παῖδας ὡσεὶ ἐνακοσίους εἰς τοὺς νεήλυδας, τοὺς ἄλλους ἀπέδοτο ἐν τῇ ἀγορᾷ. Ὁ μέντοι ἐν τῇ ἀκροπόλει τῶν Ἑλλήνων, Παλαιολόγος ἦν τοὔνομα, λόγους τε ἐποιεῖτο, ἐφ' ᾧ παραδοίη τὴν ἀκρόπολιν, ἂν μέντοι συσκευασάμενος σταθμὸν ἕνα, ἀπιὼν στρατοπεδεύοιτο. Βασιλεὺς δὲ προσίετό τε τοὺς λόγους, καὶ ὁμήρους λαβών, ἐπανέστη ἐντεῦθεν· κατιὼν δὲ ἐς τὸ Αἴγιον, ἐστρατοπεδεύετο, καταλιπὼν αὐτοῦ Χαμουζᾶν, τὸν Πελοποννήσου τε καὶ Θετταλίας ὕπαρχον. Τοῦτον γοῦν [36] ἐπιστήσας, ἀφείλετο τὴν C ἀρχὴν Ζαγάνου διὰ τὴν Σανταμαρίου [37] ἀποτυχίαν. Οὗτος μέντοι ὡς κατελέλειπτο αὐτοῦ, ἐφ' ᾧ παραλαβεῖν τὴν πόλιν, διέτριβε τῇ ὑστεραίᾳ. Καὶ οἱ μὲν Ἕλληνες ἀπόπειραν ποιούμενοι, ἐξέλιπόν τινας τῶν ἐν τῇ ἀκροπόλει, ὥστε ἀπιέναι ἀποφερομένους τὰ ἔπιπλα σφῶν ἐς τὴν ἀντιπέραν τῆς Πελοποννήσου ἤπειρον, οἳ διενοοῦντο διαβῆναι ἐπὶ τοὺς Οὐενετούς. Ἐς τοῦτο γὰρ σφίσιν ἐπεποίηντο αἱ σπονδαί. Τούτους μέντοι ἐξιόντας ἐκ τῆς πόλεως καὶ παρασκευαζομένους ἀπιέναι συλλαμβάνει ὁ Χαμουζᾶς, καὶ εἰς ἀνδραπόδων λόγον ποιησάμενος, ἐπέσχε τοὺς ἐν τῇ ἀκροπόλει παραδιδόναι τὴν ἀκρόπολιν. Γράμματα δὲ πέμποντες ὡς βασιλέα, ἀπήγγελλον τὴν τοῦ ὑπάρχου ἀγνωμοσύνην, καὶ ὡς αὐτίκα παραβαίη D τὰς βασιλέως σπονδάς. Πυνθανόμενος δὲ ἕκαστα, τὸν μέν τοι Χαμουζᾶν ἐξέλασεν ἀπὸ τῆς ἀρχῆς, Ζάγανον δὲ αὖθις ἀπέδειξε Θετταλίας τε ἅμα καὶ Πελοποννήσου ἄρχοντά τε καὶ ὕπαρχον. Ἐπιτρέψας δὲ αὐτῷ ἄμφω τὼ χώρα, αὐτὸς ἤλαυνε διὰ τοῦ Φεναῶ. Ἐνταῦθα οὖν ἀφικόμενος, ἔπεμπε κήρυκα ἐς τὰ πολίσματα, ὡς βασιλεὺς αὐτοῖς τῶν παρεληλυθότων συγγνώμην τε ἴσχοι, καὶ κελεύοι κατιόντας ἀπὸ τῶν πολισμάτων, ἀγορὰν παρέχειν τῷ βασιλέως στρατῷ. Οἱ μὲν οὖν τινὲς αὐτῶν ἐπείθοντο, καὶ κατιόντες ἐς τὸ στρατόπεδον, συνέμισγον τοῖς Τούρκοις· βασιλεὺς δὲ συναγαγὼν τούς τε τῶν θυρῶν

relata sunt ad regem, postero die omnibus collectis venit Salmenicam. Urbs hæc sita est in cacumine montium excelsorum, locique natura est munitissima. Arx præterea urbis exædificata est in præcipitio montis, erigens se supra urbem. In hac servabantur, putantes se tutos fore ab imminenti discrimine finitimorum Græcorum et Albanorum plurimi cum uxoribus et liberis. Rex ubi ad eam urbem accessit, bombardas expediri jussit, quibus murum, qui firmissimus erat, nec bombardis cedebat, quassavit. Tandem in aliis locis periculum fecit, si quid promovere posset. Quamvis tamen omnia tentaret, urbem capere nequibat, nec quidquam tanto apparatu dignum efficiebat. Bombardarii interim haud paucos oppidanos vulnerabant globulis. Cum autem urbem diebus septem obsidione urgeret, et peregrini milites aquam fluminis, unde obsessi aquam hauriebant, obtinuissent, nec multo post siti expugnati oppidani, semetipsos regi dediderunt. Hos igitur ad miserandam mancipiorum fortunam redactos, rex in omnes exercitus sui proceres partitur. **256** Inde quoque elegit pueros circiter nongentos, quos in peregrinorum ordinem transtulit. Reliquum vulgus vænit in publico foro. Is autem qui arci præerat, erat dux Græcorum, nomine Palæologus. Indicabat regi se arcem traditurum, si ipse hinc profectus milliare unum castra posuisset. Rex conditionem hanc haud abnuit : acceptisque in rei fidem obsidibus, inde digressus est : et veniens Ægium castra locavit, relicto illic Chamuze Peloponnesi et Thessaliæ præfecto. Hunc Peloponneso et Thessaliæ præfecerat rex, cum ex ea dignitate expulisset Zaganum propter Santamariæ calamitatem. Ille autem jussus manere, ut arcem in deditionem caperet, postero die moratus est, nihil faciens. Græci autem periculum facturi, num satis omnia tuta sint, quosdam eorum qui in arce fuerant, dimiserunt, ut abirent portantes suam supellectilem in continentem, quæ ex adverso Peloponnesi erat. Nam inde cogitabant transire ad Venetos ; hac enim conditione fœdus ictum erat. Hos igitur egressos urbe, et ad abitum instructos comprehendit Chamuzes et ad mancipiorum conditionem eos trahens, auctor fuit iis qui in arce erant non tradendæ arcis. Litteris enim missis significarunt regi ducis imprudentiam et inscitiam, quod illico fœdera regis violaverit. Rex quid actum esset, ubi rescivit, Chamuzam officio suo ejecit : Zaganum vero iterum præfectum Peloponnesi, et ducem Thessaliæ constituit. Cum huic regiones istas commisisset, iter fecit per Phæanum. Huc cum venisset, præconem dimisit per oppidula finitima, qui diceret : regem præteritorum veniam dare, et jubere, ut descendentes in castra, suis militibus commeatum vendant. Quidam igitur dicto audientes fuere, et venientes in castra, admiscebantur

Notulæ marginales.

[34] *In uno*, ἐς τ. [35] Ἐς ἀκμῇ. [36] *In uno*, γάρ. [37] *In uno*, Σανταμαρίου.

Turcis. Rex congregans Januarum milites, quotquot præsto erant, et equites, eos emisit in Albanos, quasi omnes rapturus. Quotquot præconis voci paruerant, in hunc modum occumbebant, et jumenta pecoraque, hac occasione usi, abigentes advenere Corinthum. Pari fraude usus, etiam in Phliuntis regionem incursionem fecit. Nam Albani incolentes loca ista munitissima, Græcorum res agebant et ferebant. Reliqui Albani, qui habitabant in inferiore Peloponnesi regione, accedebant prædictis Albanis auxiliares, et sequebantur quocunque bellum avertissent. Itaque rex decrevit loca ista reddere infirma. Albanos præterea hinc digressos noluit amplius quid in sua regione rex innovare. Nam plerumque Albanos, quemadmodum modo diximus, **257** defectionem fecisse aiunt, et reliquos defectionis socios traxisse. In hunc modum in ditionem regis rediit Peloponnesus.

Rex autem veniens Athenas, obambulans hinc inde, veterem illam urbem et portus spectabat. Interea quidam peregrini, qui in arce erant, exponunt regi quosdam Athenienses conjurationem fecisse, ut proderent urbem Franco Bœotiæ principi, qui antea princeps Atheniensium exstiterat. Sic urbs et Athenienses in magnum discrimen venere. Nam rex huic indicio fidem dans, capit cives decem opulentissimos: eosque inde abducens, deportavit Byzantium ut ibi habitarent. Rediens autem domum, præcones misit, jubens Demetrium ducem præcedere cum uxore; ipse vero per otium sequebatur. Duci quidem tradidit urbem Ænum, et vectigal quod ab salinis istius urbis solvebatur. Prætorea a Januis regis accipiebat circiter sexaginta myriades librarum argenti. Francum Antonii filium quo per amorem abusus fuerat (ut fertur) eique crediderat Atheniensium arcem, eum, inquam, misit ad Zaganum Peloponnesi præfectum, quem occidi jussit. Zaganus invitans istum in tentorium suum, cum eo collocutus est usque ad noctem. Postea autem cum abiret Francus pergens ad suum tentorium, ibi interfectus est a Zagano, cum ut ibi necaretur, precibus impetrasset. Franci mors talis fuit. Rex autem per otium revertebatur domum. Cum advenisset Pherrhas, diem ibi moratus est. Nam fama erat, Pannones cum exercitu accedere ad Istrum. Ubi autem cognitum est, famam hanc esse falsam, non multo post Adrianopolim pervenit, ducens secum Græcorum regis fratrem Demetrium cum uxore. Ubi processit in regiam sedem, misso nuntio eunuchum abduxit a custodia filiæ ducis. Zaganus qui relictus fuerat in Peloponneso, habens sub se Thessaliæ exercitum, equitibus exceptis res Peloponnesi circumiens componebat. Plurimum lucri tum huic, necnon Peloponnesi ducibus accedebat ab mancipiis, quæ clam ferentes transmisesant Thessaliam. Peloponnesiaci quoque plurima

A καὶ ἱπποδρόμων ὅσοι παρῆσαν, ἠφίει ἐπὶ τοὺς Ἀλβανοὺς, ὡς ἀναρπασομένους. Οὗτοι μὲν οὖν ὅσοι ἐπείθοντο τῷ λόγῳ, ἐξαπατηθέντες οὕτω ἀπώλοντο, καὶ τά τε ὑποζύγια καὶ κτήνη τῆς χώρας ἐξελαύνοντες, ἐκομίζοντο ἐπὶ Κόρινθον. Ἐπὶ λόγῳ τοιῷδε ἐπέδραμε τὰ Φλιοῦντος χωρία. Οἱ γὰρ ἐν τούτοις κατῳκημένοι τῶν Ἀλβανῶν, ἅτε ἐν ὀχυρῷ πάνυ ᾠκημένοι, ἦγον καὶ ἔφερον τὰ Ἑλλήνων πράγματα, καὶ τοὺς λοιποὺς τούσδε ἐς τὰ κάτω χωρία τῆς Πελοποννήσου εἶχον, ἑπομένους σφίσιν, ᾗ ἂν οὗτοι ὑφηγήσαιντο ἐπὶ τὸν πόλεμον. Ὥστε ἀσθενῆ ἔγνω ποιῆσαι δεῖν τὰ χωρία ταῦτα, καὶ ὡρμημένους ἐντεῦθεν τοὺς Ἀλβανοὺς [38] νεωτερίζειν ἐς τὴν βασιλέως χώραν. Καὶ τό γε πλέον τῆς ἀποβάσεως οὕτως ἐλέγοντο ποιεῖσθαι, καὶ ἄγειν τοὺς λοιποὺς, ὅποι ἂν ἐξηγήσαιντο. B Ταῦτα μὲν ἐς τὴν Πελοποννήσου ἅλωσιν ἐς τοσοῦτον ἐγένετο.

Βασιλεὺς δὲ Ἀθήναζε ἀφικόμενος, περιιὼν, ἐπεσκόπει τήν τε παλαιὰν πόλιν, καὶ τοὺς λιμένας. Ἐξηγουμένων δέ οἱ τῶν ἐν τῇ ἀκροπόλει νεηλύδων, ὡς Ἀθηναίων τινὲς συνθέμενοι προδοσίαν Φράγκῳ τῆς Βοιωτίας ἄρχοντι πρότερον γενομένῳ Ἀθηναίων τυράννῳ, ἐς κίνδυνον ἀφίκοντο αὐτοί τε καὶ ἡ πόλις. Ἐνταῦθα ἀναπεισθεὶς βασιλεὺς, συλλαμβάνει δέκα τῶν ἀστῶν, ἄνδρας τοὺς ὀλβιωτέρους, καὶ ἀπαγαγὼν τούτους, κατῴκισεν ἐς Βυζάντιον. Κομιζόμενος μέντοι ἐπ' οἴκου, καὶ πέμπων κήρυκας, ἐκέλευε τὸν ἡγεμόνα Δημήτριον ὑπάγειν πρόσθεν σὺν τῇ γυναικὶ, C καὶ αὐτὸς σχολῇ ἐπορεύετο. Τῷ μέντοι ἡγεμόνι ἐπέτρεψεν Αἶνον πόλιν, καὶ πρόσοδον ἀπὸ τῆς αὐτοῦ ταύτῃ ἁλικῆς, καὶ ἀπὸ τῶν θυρῶν, ἐς ἑξήκοντα μυριάδας ἀργυρίου. Τὸν μὲν οὖν Φράγκον τοῦ Ἀντωνίου παῖδα, παιδικά τε αὐτοῦ γενόμενον, ὡς λέγεται, καὶ παραδόντα τὴν Ἀθηναίων ἀκρόπολιν, πέμπων Ζαγάνῳ τῷ τῆς Πελοποννήσου ὑπάρχῳ, ἐκέλευεν ἀνελεῖν. Ζάγανος δὲ ἐς τὴν σκηνὴν συγκαλέσας αὐτὸν, ἐς ὁμιλίαν καθίστατο ἄχρι νυκτός. Μετὰ δὲ ὡς ἀπιὼν ὥρμητο ἐπὶ τὴν ἑαυτοῦ σκηνὴν, κελεύσαντος δὲ αὐτοῦ, ταύτῃ ἀπέκτεινεν. Τούτου μὲν ἡ τελευτὴ οὕτως ἔσχε. Βασιλεὺς δὲ κομιζόμενος ἐπ' οἴκου σχολῇ ἐπορεύετο. Καὶ ἐπὶ Φερρὰς ἀφικόμενος, ἡμέρας τε διέτριψεν αὐτοῦ. Ἠγγέλλετο γὰρ ἀπὸ Παιόνων στρατὸν ἐλαύνειν, ἐπιόντα ἐπὶ τὸν Ἴστρον. D Ὡς δὲ κατάδηλα ἐγένετο, οὐδὲν ὄντα, παρῆν ἐς Ἀδριανούπολιν οὐ πολλῷ ὕστερον ἅμα ἄγων καὶ τῶν [39] Ἑλλήνων βασιλέως ἀδελφὸν Δημήτριον, καὶ γυναῖκα. Ἐς μὲν οὖν τὰ βασίλεια ἀφικόμενος, πέμψας τόν τε εὐνοῦχον, ἀπήγαγεν ἀπὸ τῆς τοῦ ἡγεμόνος θυγατρός. Ζάγανος δὲ καταλειφθεὶς ἐν Πελοποννήσῳ, ἔχων μεθ' ἑαυτοῦ καὶ τὸ τῆς Θετταλίας στράτευμα ἄνευ τῶν ἱπποδρόμων, καθίστη περιιὼν τὰ τῆς Πελοποννήσου πράγματα, καὶ μεγάλα ἀπέφερε κέρδη, αὐτός τε καὶ οἱ τῆς Πελοποννήσου ἄρχοντες, ἀπό τε ἀνδραπόδων, ἃ κρύφα ἀποφερόμενοι, διεβίβαζον ἐς Θετταλίαν, καὶ δῶρα εἰσπραττόμενος τοὺς ἐν τῇ

Notulæ marginales.

[38] Μη. *In R. deest.* [39] Τῶν. *Sic etiam R.*

Πελοποννήσῳ. Καὶ Σαλμενίκην ἐπελαύνων ἐπολιόρκει, λόγους τε προσφέρων ἐπιεικεῖς εἰς τὴν παράδοσιν. Οὗτοι μὲν οὐκ ἐπείθοντο· συνέβη δὲ ὕστερον ἀσινῆ ὑπεξελθεῖν ἐκ τῆς ἀκροπόλεως ταύτης Ἑλλήνων ἄρχοντα, ἐνιαυτὸν ἐπιμείναντα, γενναιότατα ὑποστάντα τὸν πρὸς βασιλέα πόλεμον. Ὥστε Μαχουμούτην τὸν τοῦ βασιλέως οἴκου ἡγεμόνα, φάναι ἐπὶ τούτῳ τἀνδρὶ, ὡς ἐς Πελοπόννησον τοσαύτην χώραν ἀφικόμενος, ἀνδράποδα μὲν πολλὰ εὕροιτο, ἄνδρα δὲ μηδένα ὅτι μὴ τοιοῦτον. Βασιλεὺς μὲν τότε ἀμφὶ τοῖς βασιλείοις ἦν· Θωμᾶς δὲ ἐκ τῆς Πελοποννήσου, καὶ Ἐπίδαυρον παραλαβὼν, ἀφίκετο ἐπὶ Κέρκυραν, καὶ ἐκβαλὼν γυναῖκάς τε καὶ παῖδας, ἔπλει ἐπὶ Ἰταλίαν παρὰ τὸν τῶν Ῥωμαίων ἀρχιερέα. Καὶ πρέσβυν ἀπὸ Κερκύρας ὡς βασιλέα ἔπεμπε πειρώμενος, εἰ καὶ αὐτῷ χώραν ἐπιδῷ ὁποιανοῦν τῆς Εὐρώπης παράλιον, ὥστε τὴν Ἐπίδαυρον παραδοῦναι τῷ βασιλεῖ. Τὸν μὲν οὖν πρέσβυν συλλαβὼν, ἐν πέδαις τε ἐποιήσατο, καὶ οὐ πολλῷ ὕστερον ἀφῆκεν ἀβλαβῆ ἀπιέναι. Ἀφικόμενος δὲ Θωμᾶς ὁ ἡγεμὼν παρὰ τὸν ἀρχιερέα, τὴν δίαιταν εἶχεν ἐκ τούτου, ἑξακισχιλίους χρυσίου τοῦ ἔτους στατῆρας.

Τοῦ δὲ ἐπιγινομένου θέρους, ὡς τὸ ἔαρ ἐπεγένετο, ἐστρατεύετο Μεχμέτης ἐπὶ τὸν Κασταμόνης τε καὶ Σινώπης ἡγεμόνα, αἰτιασάμενος ὅτι Χασάνῃ τῷ Μακρῷ ἐπιτήδειός τε ἦν, καὶ ἐδόκει ἂν μεταστῆναι μετ' αὐτοῦ ἐπὶ τὴν Μεχμέτεω χώραν, ἐπιόντα ἅμα ἐκείνῳ στρατεύεσθαι. Λέγεται μὲν δὴ καὶ ἄλλα, ὡς ὁ Ἀμάρλεω ἀδελφὸς, διατρίβων ἐν ταῖς βασιλέως θύραις, συνεβούλευε βασιλεῖ στρατεύεσθαι ἐπὶ τὸν ἀδελφόν. Πληρώσας δὲ ναῦς πλοῖά τε καὶ τριήρεις ἀμφὶ τὰ πεντήκοντα καὶ ἑκατὸν κατὰ θάλασσαν, καὶ αὐτὸς διαβὰς ἐς τὴν Ἀσίαν, ἐκομίζετο πεζῇ διὰ τῆς ἠπείρου· καὶ ὁ στόλος αὐτῷ διὰ θαλάσσης ἐν χρῷ παραλαβὼν τὴν Ἀσίαν, ἐς ὃ ἀφίκετο ἐπὶ Σινώπην. Καὶ ὁ βασιλεὺς στρατευσάμενος διὰ τῆς Κασταμονίης πόλεως, διελαύνων, ἀφίκετο ἐπὶ Σινώπην. Ἔστι δ' ἡ πόλις αὕτη προκειμένη περὶ τὸν Εὔξεινον πόντον. Διατείνει δὲ Χεῤῥόνησος οὖσα ἐς τὴν θάλασσαν, ἐπὶ σταδίους εἴκοσι καὶ ἑπτὰ, καὶ παρὰ τῷ Ἰσθμῷ οἰκεῖται ἡ πόλις, ἐφ' ἑκάτερα ἔχουσα τὴν θάλασσαν, καὶ λιμένα αὐτοφυῆ. Ἡ δὲ ἐπέκεινα τῆς πόλεως, ἔσω διατείνουσα Χεῤῥόνησος, διήκει ἐπὶ σταδίους εἴκοσιν. Ἔμπλεως δέ ἐστι παραδείσων τε καὶ δένδρων παντοδαπῶν, ἡμέρων τε καὶ ἀγρίων, Πόρδαπας [90] ὀνομαζομένη, ἔχουσά τε ἐντὸς δορκάδας [91], λαγωούς τε, καὶ ἄλλ' ἅττα κυνηγέσιμα. Ἡ δὲ πόλις ἐρυμνὴ μὲν ἔστι ἐφ' ἑκάτερα τῆς θαλάσσης ἐς τὰ μάλιστα, περικαλλεστάτη τε καὶ ὡραία, ἀπὸ δὲ τῆς ἠπείρου ἀνέχει μὲν ἡ πόλις ἐπὶ ἀκτήν τινα· ἡ δὲ ἀπὸ τῆς Χεῤῥονήσου χώρα τῆς πόλεως πεδεινή τε, καὶ οἵα προσβάλλειν τῷ τείχει ὡς ῥᾷστα. Μαχου-

A munera in istum virum congerebant. Salmenicam quoque exercitu circumsedit : et æquas conditiones, quibus oppidani urbem dederent, obtulit. Cæterum oppidani eas conditiones respuere, nec iis obtemperare voluerunt. Contigit autem postmodum, ut impune et illæsus exiret ab arce ista Græcorum dux, qui per annum ibi manserat, quam fortissime et generosissime sustinens bellum quod ab rege inferebatur. Nam Machumetes regiæ domus princeps de isto 258
viro talem sententim protulit : Veni in Peloponnesum, quæ admodum magna regio est, et mancipia reperi plurima : nullum vero virum præter istum. Rex ea tempestate in regia sede versabatur. Thomas ab Peloponneso profectus, et Epidaurum assumens, accessit ad Corcyram : et ejectis inde mulieribus
B et liberis, navigabat in Italiam ad Romanum pontificem. Misit quoque legatum ad regem, periculum facturus num reddere sibi vellet pro Epidauro, quam tradere volebat, regionem omnem Europæ maritimam. Rex legatum istum comprehendi, et in vincula duci jubet. Nec tamen multo post eum inviolatum et illæsum dimisit. Thomas veniens ad Romanum pontificem, apud eum victum habuit, et quotannis sex mille stateres argenti (88).

Insequenti æstate, ubi apparuit ver, expeditionem sumpsit Mechmetes contra Castamonæ et Sinopæ principem. Huic dabat crimini amicitiam, quam fecerat cum Chasane Longo ; præterea quod parabat, Chasani adjunctus, incursionem facere in suam re-
C gionem, una cum eo hostiliter accedens. Feruntur et alia : videlicet Amarles frater agens in januis regis, regi non cessavit suadere, ut fratri suo bellum indiceret. Implens igitur rex naves et triremes circiter quinquaginta et centum, eam classem mari profectionem facere jussit. Ipse vero transiens in Asiam itinere pedestri, per continentem incedebat. Classis regia Asiæ oram tenebat, donec veniret Sinopam. At rex iter faciens per Castamonam urbem cum exercitu, tandem pervenit Sinopam. Urbs hæc præjacet Euxino Ponto, extendit se, cum sit Chersonesus, in mare stadiis viginti septem : et in Isthmo sita est. Hortis et arboribus abundat. Plantas et arbores producit omnigenas tam mansuetas, quam silvestres. Nomen ejus est Pordapas. Sunt ibi da-
D mularum et leporum vivaria. Nec desunt aliæ feræ, quas venari solemus. Urbs admodum munita est ; nam utrinque mari cingitur, cum sit speciosa et pulchra. Ab continente vergit urbs ea in locum arenosum. Ea vero regio quæ in Chersonesum panditur, campestris est : et hinc facile urbis mœnia aggredi licet. Machumetes profectus ad urbem istam, ante adventum regis in Turcorum castra, hujusmodi orationem cum Ismaele habuisse fertur : O fili Scenderis, tu quidem ex illustri Tyriorum (89)

Notulæ marginales.

(88) *Al.* Auri.

(89) Turcorum.

[90] Πρόδαπας, *in R. ut in c.* [91] Ζορκάδια *in utroq.*

genere natus es. Præterea nec te fugit, etiam regem ex isto genere prodiisse, et contra Mechmetæ hostes haud cessare bellum gerere. Quid igitur non pacem et tranquillitatem amplecteris, et fratri tuo dimidium principatum concedens, alteri dimidio
259 principatui imperare non vis? Sed spolias fratrem dimidia principatus parte, et totum gubernas, nec interim abstines injuriis adversum te provocare regem. Nunc igitur disce quomodo res tuæ meliore sint loco: nempe egressus ad regem, teipsum et principatum ei tradas. Nec ingratum experiere regem. Proinde ne cuncteris hujusmodi beneficio tibi regem devincire. Nam satis scio, aliam accipies ab rege regionem tua nequaquam minorem, et beate secureque vives: nec ulla tibi interveniet tristitia. Nec negotia tibi erunt deinceps aut cum nostris, aut cum tuis hostibus. Etiam ab fratre tuo tutus eris, nec erit hostis qui principatui tuo insidietur. Ipse igitur profer, quem tibi ab rege in Europa principatum dari velis, eumque tibi apud regem impetrabo. Hæc quidem locutus est Machumetes dux, filius Michaelis. At Ismael respondens, inquit: Verum oportebat, o Machumeta, regem bello lacessere Mechmetæ herois hostes: nec nos bello affligere qui ejusdem et nationis et fidei sumus. Haud enim fas censetur, ut bellum moveat contra virum ejusdem nationis, et in fœdus susceptum, præterea qui non prior injurias fecerit, et eum e medio tollere statuat. Nos quidem injuria nulla affecimus regem, nec fœdera violavimus. Sin autem rex nobis succenset, quod Chasanem coluerim, age, in hunc belli molem avertat. Ergo si hanc regionem rex sibi tradi postulat, pro ea nobis tribuat Philippopolim: at ita, ne eam tributariam, verum immunitate recepta, possideam. Quod si fecerit, ad regem pergemus, ejus æquitati fidem habentes. Videtisne, quam egregie urbs munita sit loci natura, et armis instructa? Bombardæ in circuitu positæ sunt quadringentæ. Bombardarii jaculatores adsunt circiter bis mille. Habet supra decem millia virorum hæc urbs. Hinc datur nobis quam tutissime resistere, et hostes gravissime lædere. His auditis, Machumetes plurimum delectatus est Ismaelis oratione: et processit ad regem, ut ei persuaderet, qui urbem istam in ditionem acciperet. Rex ubi singula quæ commemorasset Ismael intellexit, paratus erat pacem componere his conditionibus quas obtulisset Ismael. Proinde Philippopolim ei præbuit. Ismael universas suas opes ferens, excedebat urbe, et proficiscebatur in eam Europæ regionem quam ei rex assignaverat. Rex cum in ditionem accepisset urbem, et Ismaelem in Europam ablegasset, etiam reliqua quæ ad istum principatum pertinebant, in regis ditionem devenere.

A μούτης μὲν οὖν, ἐλάσας ἐπὶ τὴν πόλιν, πρινὴ βασιλέα ἀφικέσθαι ἐς τὸ στρατόπεδον, προσέφερε [52] λόγους τῷ Ἰσμαήλῃ, λέγων τοιάδε· Ὦ παῖ Σκενδέρεω, σὺ μὲν γένους εἶ τῶν Τούρκων ἐπιφανοῦς, καὶ τόν γε βασιλέα οἶσθα, ὡς τοῦ γένους τούτου ὤν, πρός τε τοὺς πολεμίους τοῦ Μεχμέτεω ἥρωος οὐ παύεται διαπολεμῶν. Τί οὖν οὐχ ἡσυχίαν ἄγων, καὶ τἀδελφῷ τῷ σῷ τὴν ἡμίσειαν ἀρχὴν ἐπιτρέπων, ἐς τὸ ἥμισυ βασιλεύειν ἐθέλεις, ἀλλ' ἀφελόμενος τὸν ἀδελφὸν τὸν σὸν, σύμπασαν ἤδη τὴν ἀρχὴν διέπεις ἐναντία βασιλέως φερόμενος; Νῦν οὖν ὅπως ταῦτα [53] ἐπὶ τὸ βέλτιον καταστῇ, ἴσθι· ἐξιὼν, ἐλθὲ ὡς βασιλέα, σαυτὸν ἐπιτρέψων τε ἅμα καὶ τὴν ἡγεμονίαν. Καὶ οὕτω σαφῶς ἴσθι, ὡς οὐδὲν ἄχαρι πεισόμενος πρὸς βασιλέως, οὐδὲ τὸ ὑπερβαλεῖν χάριν τοιάνδε
B αὐτῷ καταθέμενος. Καὶ ἔσται σοι χώρα οὐκ ἐλάττων τῆσδε τῆς σῆς χώρας, καὶ ἅμα ἐν ἀσφαλείᾳ βιοτεύων, εὐδαιμονίαν μὲν ἄλυπον ἕξεις, πράγματα δὲ οὔτε πρὸς τῶν πολεμίων ἡμῖν τε καὶ σοὶ ἔσται τοῦ λοιποῦ, οὔτε πρὸς τοῦ ἀδελφοῦ ἐπιτιθεμένου σοὶ ἀεὶ, καὶ ἐς τὴν ἀρχὴν ἐπιβουλεύοντος. Ἴθι οὖν, αὐτὸς ἐξηγοῦ ὁποίαν σοὶ ἐν τῇ Εὐρώπῃ ἀρχὴν ζητεῖς παρὰ βασιλέως, ὡς ἂν διαπράξωμαι περὶ αὐτῆς ἐς τὸν βασιλέα. Ταῦτα μὲν Μαχουμούτης ὁ Μιχαήλου ἡγεμὼν ἔλεγεν· Ἰσμαήλης δ' ὑπολαβὼν ἔλεγεν· Ἀλλ' ἐχρῆν μὲν, ὦ Μαχουμούτη, ἐς τοὺς ἥρωος πολεμίους στρατευόμενον τὸν βασιλέα ἐλαύνειν, καὶ οὐκ ἐπὶ τοὺς ὁμοφύλους, καὶ ὁμοπίστους. Οὐ γὰρ θέμις ἄνδρα ὁμόφυλον καὶ ὑπόσπονδον μὴ ὑπάρξαν-
C τα ἀδικίας πρότερον καταλύειν ἐλθόντα. Ἡμεῖς δὲ οὔτε ἀδικόν τι ἐς βασιλέα ἐπράξαμεν, οὔτε τὰς σπονδὰς παραβαίνομεν. Εἰ δὲ ταῦτα μὲν οὖν καὶ αὐτὸς ἐκτεθύμηται βασιλεὺς, πρὸς δὲ Χασάνην τὸν πόλεμον, ταύτην οἱ τὴν χώραν ἐθέλει γενέσθαι, φέρε ἐπιδότω ἡμῖν Φιλιππούπολιν ἀντὶ τῆσδε τῆς χώρας, ὥστε μὴ ὑπόφορον ἔχειν, ἀλλ' ἀτελῆ, καὶ χωρήσομεν ὡς βασιλέα, πιστεύοντες αὐτοῦ τῇ ἐπιεικείᾳ. Ὁρᾶτε οὖν τὴν πόλιν, ὡς ἐν ὀχυρῷ πάνυ ᾠκημένη, καὶ κεκοσμημένη ὅπλοις. Τετρακοσίους [54] μὲν τηλεβόλους, τηλεβολίσκους δὲ ἀμφὶ τοὺς δισχιλίους, καὶ ἀνδράσιν ὑπὲρ τοὺς μυρίους παρέχει, ὡς ἀσφαλέστατα μὲν ἡμῖν τε αὐτοῖς ἀμύνεσθαι, καὶ τοῖς πολεμίοις ὡς ἐπὶ ζημίαν [55]. Ταῦτα ἀκούσας ὁ Μαχουμούτης, καὶ ἡσθεὶς πάνυ τοῖς Ἰσμαήλεω λόγοις,
D προήλαυνεν ἐπὶ βασιλέα, ὡς ἐπὶ τῇ ξυμβάσει τῆς πόλεως συνησθησόμενος βασιλεῖ. Βασιλεὺς μὲν ὡς ἐπύθετο ἕκαστα τὰ ἀπὸ Ἰσμαήλεω, ἕτοιμος ἦν σπένδεσθαι ἐφ' οἷς προΐσχετο Ἰσμαήλης αἰτῶν, καὶ τήν τε Φιλιππούπολιν παρείχετο. Καὶ Ἰσμαήλης ξύμπαντα τὸν ὄλβον ἀποφερόμενος, ὑπεξεχώρει ἐκ τῆς πόλεως, ἐς τὴν Εὐρώπην διακομιζόμενος ἐπὶ τὴν χώραν, ἣν αὐτῷ παρέσχε βασιλεύς. Ἐνταῦθα ὡς παρέλαβέ τε τὴν πόλιν ὁ βασιλεὺς, καὶ Ἰσμαήλην τε ἔπεμπεν ἐς τὴν Εὐρώπην, τά τε ἄλλα ὅσα ἐς τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ διετέλει, προσεχώρησεν αὐτίκα τῷ βασιλεῖ.

Notulæ marginales.

[52] *In uno*, προέφερε. [53] Τάδε. [54] *In uno*, τετρακοσίοις μ. τηλεβόλοις, τηλεβολίσκοις δὲ ἀμφὶ τοῖς δισχιλίοις. [55] *In uno*, ἐπιζήμια.

Καὶ δὴ καὶ Κασταμώνη πόλις εὐδαίμων ἐρυμνή A τε ἐς τὰ μάλιστα. Ἐς ἣν γυναῖκά τε καὶ παῖδας ὑπεξέθετο. Καὶ αὐτὸς παρεσκευάζετο ἐν Σινώπῃ πολιορκησόμενος. Ἡ δὲ χώρα αὕτη τοῦ Ἰσμαήλεω ἄρχεται μὲν ἀπὸ τῆς ἐς τὸν Πόντον Ἡρακλείας πόλεως τοῦ βασιλέως, διατείνει δὲ διὰ τοῦ Πόντου ἐς τὴν Παφλαγόνων χώραν, καὶ ἐπὶ τὴν Τουργούτεω χώραν. Ὀλβιωτάτη δὲ οὖσα, πρόσοδον ἔχει ἐς τὰς εἴκοσι μυριάδας χρυσίους τοῦ ἔτους στατῆρας· Χαλκὸν δὲ, ὡς καὶ ἄλλοθί μοι τοῦ λόγου, φέρει ἡ χώρα αὕτη μόνη τῶν ἐν τῇ Ἀσίᾳ· χαλκὸν δὲ κάλλιστον μετά γε τὸν Ἰβηρίας χαλκὸν, ἀφ' οὗ δὴ προσάγει τῷ βασιλεῖ ἐπέτειος φόρος χρυσίου πέντε μυριάδες στατήρων. Πλοῖα δὲ ἐπῆν ἐν τῷ λιμένι τῆς Σινώπης ἄλλα τε, καὶ ναῦς στρογγύλη, ἣν B ἐναυπηγήσατο Ἰσμαήλης ἐνακοσίων πίθων [46]. Ταύτην μὲν οὖν ἐς Βυζάντιον ... ᾗ δὴ καὶ βασιλεὺς ἐναυπηγεῖτο ναῦν μεγίστην δὴ τῶν πώποτε γενομένων νεῶν μετά γε τὴν Οὐενετῶν, καὶ βασιλέως τοῦ Ταρακωνησίων Ἀλφόνσου. Ἀλφόνσος γὰρ δὴ πρῶτος ναῦν ἐναυπηγήσατο πίθων ὡς τετρακισχιλίων, καὶ ὕστερόν τε ἡ Οὐενετῶν πόλις, ἐπεί τε εἰρήνη ἐγένετο σφίσι πρὸς τὸν Λιγυρίας τύραννον, καὶ Ταρακώνων, ἐναυπηγήσαντο καὶ αὐτοὶ ναῦς δύο, μεγίστας δὴ ἁπασῶν τῶν γενομένων νεῶν. Αἱ μὲν δὴ τοῦ Ταρακώνων βασιλέως νῆες, ὑπὸ μεγέθους σφίσιν αὐταῖς ἐμπεσοῦσαι, διεφθάρησαν ἐν τῷ λιμένι, καὶ οὐκ ἔφθησαν ἐκπλεῦσαί ποι, ἐς πέλαγος γενόμεναι. Βασιλεὺς δὲ καὶ αὐτὸς πυνθανόμενος ταῦτα, ἐναυπηγεῖτο ναῦν ὡς τρισχιλίων πίθων. C Καὶ οὐ πολλῷ ὕστερον ὑπὸ μεγέθους τοῦ ἱστοῦ ἀπώλετο· ὅτε καθότι ἐς τὴν ναῦν ἠνεώχθη, καὶ ἄντλον [47] ποιουμένη πολὺν ἐπὶ συχνόν τινα χρόνον, ὡς ἐξέχυτο ὑπὸ τετρακοσίων τεταγμένων ἐς τοῦτο, μετὰ ταῦτα κατέδυ αὐτὴ ἐν τῷ λιμένι, καὶ ἠφανίσθη ὑπὸ θαλάσσης. Καὶ ὁ ναύκληρος τῆς νηὸς ἀπέδρα, δείσας βασιλέα Μεχμέτην. Ἀλλὰ τοῦτο μὲν ὕστερον ἐγένετο.

Τότε δὲ βασιλεὺς παραλαβὼν τὴν Ἰσμαήλεω τοῦ Σκενδέρεω χώραν, ἵετο ὁμόσε ἐπὶ Χασάνην τὸν Μακρὸν, καὶ ἐπὶ Κολχίδα, ὡς καθαιρήσων βασιλέα τῆς Τραπεζοῦντος, ὃς ἐπιτηδείως ἔχων τὸν Χασάνην, καὶ συνήθης γενόμενος, καὶ μᾶλλον ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ βασιλεὺς Ἰωάννης, καὶ αὐτὸς βασιλεὺς Δα- D βὶδ, ἐξέδοτο ἐς γάμον θυγατέρα Ἰωάννου, καὶ Δαβὶδ ἀνεψιὰν, Χασάνῃ τῷ Μακρῷ. Καὶ προσεδεῖτο βασιλεὺς Δαβὶδ τὸν Χασάνην, διαπράξασθαι τὸν Χασάνην ἐς τὸν βασιλέα Μεχμέτην, τοῦ λοιποῦ μὴ ἀπάγειν τὸν φόρον τῆς Τραπεζοῦντος πρὸς αὐτὸν, ἀλλὰ ζητῶν μᾶλλον ἀποχαρίσασθαι τῷ Χασάνῃ βασιλεὺς Μεχμέτης. Οἱ μὲν οὖν Χασάνεω πρέσβεις ἐς βασιλέα ἀφικόμενοι, διελέγοντο μὲν καὶ ἄλλα ὑπερηφανῆ, ἐν δὲ τῇ καὶ τόδε ἠξίουν σφίσιν ἀφεθῆναι, τὸν τῆς Κολχίδος χώρας φόρον. Τούτους μὲν

Et sane Castamona urbs erat opulenta, et in primis munita. **260** In hanc princeps collocaverat uxorem et liberos. Ipse vero obsidionem Sinopæ tolerare volebat. Regio autem Ismaelis incipit ab urbe Ponti Heraclea, quæ regis est; porrigit se per Pontum usque ad Paphlagoniam, et ad Turgutis regionem. Cum autem opibus per se sit florentissima, attamen reditum habet annuum, qui præbet circiter viginti myriades staterum argenteorum (90-91). Sola ista Asiæ regio æs fert, ut alibi adnotavimus. Æs autem hoc secundum Iberiæ æs optimum perhibetur. Ex eo quotannis tributi nomine accipit rex quinque myriades staterum auri. Naves plurimæ stabant in portu Sinopensi, inter quas erat rotunda, quam exstruxerat Ismael. Ea capiebat dolia noningenta. Hanc Byzantium abduxit. Etiam rex paraverat navem quæ ea tempestate, exceptis Venetorum navibus, et Alphonsi Tarraconensium regis navi, maxima erat. Alphonsus etenim primus fabricavit navem capacem doliorum quatuor millium. Venetorum urbs deinde, ubi pax cum Liguriæ tyranno intervenit, naves ædificavit. Etiam Tarraconensium rex composuit naves duas, quæ magnitudine antecessere naves omnes quæ unquam fuere. At Tarraconensium regis naves, in sese incidentes, præ magnitudine in portu confractæ sunt, nec in mare deduci potuere. Rex Turcorum hæc audiens, et ipse fabricavit navem doliorum trium millium capacem. Nec multo post interiit ea propter mali magnitudinem. Nam postquam in navem adaptatus est, et quidam eam haurirent tempore longo, tandem ubi exhausta est a quadringentis quibus id negotii datum erat, in ipso portu submersa et mari obtecta est. Navis autem gubernator aufugit, timens regem Mechmetem. Sed hæc quidem succedenti tempore acciderunt.

Rex igitur sub idem tempus occupans regionem Ismaelis, qui Scendere patre natus erat, recta profectus est contra Chasanem Longum et contra Colchida, ut debellaret regem Trapezuntis, qui erat amicus et familiaris Chasanis. In primis autem eo familiariter utebatur frater ejus Joannes. Ipse quoque rex David suam consobrinam (92), quæ erat Joannis filia, Chasani Longo in matrimonium collocavit. Rex David rogavit Chasanem, ut sibi efficeret apud regem, ne in posterum tributum ferre cogeretur ad ipsum Trapezuntis, sed magis quærebat gratificari Chasani rex Mechmetes. Cæterum Chasanis legati cum venissent ad regem, inter cætera loquebantur fastuosa: postulabant quoque sibi remitti et Colchidis tributum. Rex hos dimittens minitando: **261** Haud multo, inquit, post vestro pe-

Notulæ marginales.

(90-91) *Al.* aureorum,

(92) Despinam.

[46] *Deest forte* ἀπήγαγε, *aut tale quid. In R. etiam lacuna est.* [47] Ἄντλον. *R. ut in c.*

riculo experiemini quid ab rege petendum sit. Sub A idem tempus cum iter per Cappadociam faceret filius ejus natu maximus, qui Amasiam imperio moderabatur, accedebat, munera maxima patri offerens: eumque in terram procumbens, ut mos gentis est, adoravit. Hic adiit ad regem, necnon socer ejus Turiutes (93), cujus filiam uxorem duxerat rex, quam plurimum diligebat, eaque secunda post mulieres, quas in cubiculo suo tenebat, utebatur. Fratrem uxoris jussit, qui ad ipsum adierat, et in Januis agebat, sequi quocunque profectionem instituisset. Tunc igitur in militiam proficiscenti regi occurrit filius munera quam maxima ferens. Ubi autem transivit Sebastiam, irruptionem fecit in Chasanis regionem, urbemque occupavit nomine [Corycum]. Rex cum ulterius pergeret, obviam habuit Chasanis matrem, munera amplissima portantem, et nomine filii legatione apud regem fungentem. Progressa autem in conspectum regis, sic infit: O rex Ottomanidarum, fili Amuratis, me quidem misit Chasanes filius meus, qui admodum rebus tuis favet, nec invidet felicitati tuæ, nec recusat tibi gratificari in omnibus quæcunque imperaveris. Quæ autem nunc sequuntur, ex memetipsa profero, vir divine. Quid nos, qui ejusdem tecum gentis sumus, idemque populus, bello persequeris? Aut ignoras Pajazitem Lælapa, Amuratis filium, qui cum circa hæc eadem erraret, et plurimum delinqueret in gentis suæ homines, tandem sensit ultionem? Nam justitia accedens, eique manus injiciens, effecit ut trucidaretur ab Temire rege. Tibi quidem hactenus, quia mansuete et clementer tractasti tuæ gentis homines, nec cuiquam intoleranda fecisti, Deus maximam et copiosam largitus est felicitatem, auctore heroe. Præterea præbet amplam et opulentam regionem, urbes et reges, qui omnes tuum imperium agnoscunt, et contremiscunt. Certe haud te clam est, fore, si contumeliis et injuriis lacessiveris homines qui heroa colunt, ut nequeas amplius hostes tuos vincere: quamvis quidam natura et animo male feriati homines, et impudentissimi, censeant justitiam nullibi terrarum homines punire, verum casu quodam sive fortuito res humanas gubernari. Nec ad quodcunque se contulerit quilibet sive rex sive tyrannus, fas justumque est: sed si justitia accesserit. Verum enimvero cernimus Parcas utramque sortem, bonam et malam distribuere, et in utramque hanc secernunt homines, qui in terram advenerint. Quibus **262** melior sors in hoc sæculo a Parcis fuerit attributa, hi post mortem vincti pœnis subjiciuntur. Solet autem alias numen sedulo id procurare, ut quod quis intercedente jurejurando pactus fuerit, præstet. Sin prævarica-

A οὖν ἀπέπεμψε βασιλεύς, ἐπαπειλήσας, ὡς τοῦ λοιποῦ εἴσονται οὐκ εἰς μακράν, ὅτου δέοι τοῦ βασιλέως προσδεῖσθαι. Τότε δὴ οὖν τὰ τῆς Καππαδοκίας ἐλαύνων, καὶ διεξελαύνοντι, ὅ τε παῖς αὐτῷ προσῄει ὁ πρεσβύτερος, ὁ τὴν Ἀμασίαν διαιτώμενος, δῶρά τε μεγάλα ἔφερε τῷ πατρὶ, καὶ προσεκύνησεν αὐτὸν ἐπὶ γῆς, ὥς γε τούτους νομίζεται. Παρεγένετο δὲ τῷ βασιλεῖ καὶ ὁ πενθερὸς αὐτοῦ Τουριούτης [48], οὗ τὴν θυγατέρα ἀγόμενος ὅ τε βασιλεύς, καὶ ἀρεσκόμενος ταύτῃ, ἐχρῆτό τε δεύτερον μετά γε τὰς ἐν τῷ κοιτῶνι αὐτοῦ γυναῖκας, καὶ τόν τε ἀδελφὸν τῆς γυναικὸς, ἐς τὰς θύρας αὐτῷ παραγενόμενον, καὶ διατρίβοντα ἐν ταῖς θύραις, περιάγειν ὅποι ἂν στρατεύηται. Τότε μὲν δὴ διελαύνοντι [49], ὑπήντα τῷ βασιλεῖ δῶρα φέρων ὡς μέB γιστα. Ἐπεὶ δὲ παραμειψάμενος τὴν Σεβάστειαν, ἐσέβαλεν ἐς τὴν Χασάνεω χώραν, πολίχνην μὲν τοὔνομα .... ἐπιών [50] παρεστήσατο. Μετὰ δὲ προϊόντι, ἀφικνεῖται ἐς αὐτὸν βασιλέα ἡ τοῦ Χασάνεω μήτηρ, φέρουσά τε δῶρα λαμπρὰ, καὶ ὑπὲρ τοῦ παιδὸς διαπρεσβευομένη. Ἐλθοῦσα δὲ ἐς ὄψιν τῷ βασιλεῖ, ἔλεγε τοιάδε· Ὦ βασιλεῦ Ὀτουμάνεω Ἀμουράτεω παῖ, ἐμὲ τήνδε ἀπέστειλε Χασάνης ὁ ἐμὸς παῖς, εὐνοῶν μὲν τοῖς σοῖς πράγμασι, καὶ οὔτε ἀχθόμενος τῇ εὐδαιμονίᾳ τῇ σῇ, οὔτε ἀπαγορεύων χαρίζεσθαί σοι, ἐφ' ὅ τι ἂν αὐτῷ παραγγέλλῃς. Ἐγὼ δέ σοι ἀπ' ἐμαυτοῦ τάδε, δαιμόνιε ἀνδρῶν· τί οὕτω προσφέρεις ἡμῖν τοῖς ὁμοφύλοις ὑπεναντίως πόλεμον; Ἢ οὐκ οἶσθα, ὡς Παιαζήτην τὸν Λαίλαπα, C Ἀμουράτεω παῖδα, περὶ ταῦτα πλημμελοῦντα, καὶ ἐξαμαρτόντα τὰ μέγιστα ἐς τοὺς ὁμοφύλους, ἡ δίκη φέρουσα ἐπέβαλεν αὐτῷ τὴν χεῖρα, καὶ ἀπώλεσε [51] ὑπὸ βασιλέως Τεμήρεω. Καὶ σοὶ μὲν ἐς τόδε ἠπίως προσφερομένῳ τοῖς ὁμοφύλοις, καὶ οὐδενὶ κατά τε ἀνήκεσιν [52] ἐργασαμένῳ, πολὺν [53] μὲν καὶ ἄφθονον τὴν εὐδαιμονίαν παρέχεται ὁ Θεὸς, διδόντος σοι ταῦτα τοῦ ἥρωος, πολλὴν δὲ καὶ εὐδαίμονα χώραν, καὶ πόλεις καὶ βασιλεῖς παρέχεται ὑποχειρίους σοὶ γίγνεσθαι, καὶ αἰχμαλώτους. Καὶ ταῦτα δὴ [54] σὺ ἐπίστασαι, ὡς οὐκ ἔτι δὴ ἐς τόδε ἐξυβρίσαντι ἐς τοὺς αὐτοὺς [55] ἄνδρας παρέχεταί σοι καταστρέφεσθαι, ὡς ἔνιοι τὴν φύσιν τε καὶ ψυχὴν αὐθαδέστατοι, καὶ ἀναιδεῖς οἴονται, ὡς δίκη οὐδαμοῦ γῆς ἀνθρώποις ἐπεξέρχεται, ἀλλ' αὐτὰ D εἰκῇ χωρεῖν πέφυκε σφίσι τὰ πράγματα. Μὴ ἐφ' ὅ τι ἂν γένοιτο ἕκαστος τραπόμενος, τοῦτο αὐτῷ θεμιτὸν εἶναι καὶ δίκαιον. Καὶ τοῦ δυνατοῦ, τυράννῳ καὶ βασιλεῖ πρόσχωρεῖ [56] ἕκαστα σὺν δίκῃ ἐπιγενόμενος αὐτοῖς. Ἀλλὰ θεῶμεν τὰς μοίρας διανειμάμενος, τήν τε φαύλην, καὶ ἀγαθὴν, ἐς ἄμφω ταύτας διακρίνει τοὺς τῇδε ἀνθρώπων παραγινομένους. Οἷς δ' ἂν διανέμηται ἀρίστην μοῖραν, καὶ μετὰ θανάτου [57] οὕτω δεσμούμενος, τιμωρεῖταί τε ἐς τὰ μά-

Notulæ marginales.

(93) Turgetes.

[48] Τουρούρτης. *R.* Τουργούτης. [49] *In uno*, διεξελ. [50] *Nomen urbis desideratur: etiam in R.* [51] Ἀπώλετο. [52] *In ora*, ἀνηκεῖον. [53] Πολλήν. *R. ut in c.* [54] *In uno*, ευ. [55] *In uno*, ἑαυτοῦ. [56] *In uno*, προσχωρεῖν. [57] *In uno*, θάνατον.

λιστα. Πέφυκε δὲ ἄλλως τὸ θεῖον· ὅτῳ ἄν τις ξυνομολογῇ, τούτῳ συντίθεσθαι· ἢν δὲ παραβαίνῃ [58], ἐπιτρίβεσθαι τὸ παράπαν. Σὺ δὲ ἐς μέγα ἥκεις εὐδαιμονίας τῶν γε νῦν ὄντων ἀνὰ τὴν οἰκουμένην βασιλέων, διὰ τὸ πείθεσθαι τῷ ἥρωϊ, καὶ μὴ παραβαίνειν τὰ νομιζόμενα, καὶ τοῦ γε λοιποῦ ἄρχειν ἁπάντων ἀνθρώπων. Καὶ οἷς δ' ἂν ξυντιθοῖτο ὁ ἄνθρωπος, εἴτε Θεῷ, εἴτε ἥρωϊ, ἐς ὃ ἂν τελευτήσῃ πείθεσθαι ἀνάγκη. Καὶ σὺ ἡμᾶς τούσδε ὁμοφύλους μὴ καλῶς ποιεῖς, δούλους ὄντας τοῦ ἥρωος, πρὸς ὄντας [59] συνθήκας ἡ μοῖρα ἐτάξατο. Οὐ γὰρ περιόψεται ἡμᾶς ἐκ σοῦ περιυβριζομένους, καὶ ἠδικημένους, περινοστεῖν. Ταῦτα ἔλεγε. Καὶ ὑπολαβὼν ὁ βασιλεὺς, ἔλεγε τοιάδε· Ὦ γύναι, ἐν δίκῃ μέν τοι εἴρηταί σοι ἕκαστα· εὖ μέντοι ἐπίστασο, ὡς καὶ τῷ βασιλεῖ πλέον τι χαρίζεται ἡ συνθήκη, καὶ τῷ τυράννῳ. Φέρειν δὲ τοῦτο τὰ πράγματα πέφυκε. Ἢν δὲ καὶ τοὺς ὁμοφύλους ἐξαμαρτάνων τις φαίνηται, ἀνάγκη ἐπὶ μαρτυρίαν τοῦτο αὐτό τις ὁδεύεται, καὶ ἐπιόντα ἀμύνεσθαι. Καὶ ἡμεῖς δὲ τοῦτο ποιησάμενοι, καὶ προειπόντες αὐτῷ μὴ παρέχειν τῇ ἡμετέρᾳ χώρᾳ, οὔτε ἀπείχετο τὸ παράπαν, καὶ ἐπιὼν ἐνοχλεῖν οὐκ ἐπαύσατο [60]. Ὅμως τάδε ἐπιτέλλονται [61] τῷ σῷ υἱῷ· ἀπεχόμεθα μὲν τοῦ λοιποῦ τῆς χώρας, ἐφ' ᾧ μὴ ἐπιβῆναι ἐσαῦθις τῆς χώρας ἡμῶν, καὶ μηδὲ τῷ βασιλεῖ Τραπεζοῦντος ἐπαμύνειν καὶ ὑπερμαχεῖν. Ταῦτα εἰπόντος τοῦ βασιλέως, συνετίθετο αὐτίκα ἡ γυνὴ, καὶ σπονδὰς ἐποιεῖτο. Τὸ δὲ ἐντεῦθεν ἤδη ἐπορεύετο ἐπὶ Τραπεζοῦντα, καὶ κατὰ βασιλέως Δαβὶδ, ὃς τελευτήσαντος τοῦ βασιλέως τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Ἰωάννου, καὶ καταλειφθέντος αὐτῷ ἐγγόνου ἑνὸς, ἐπαγόμενος τοὺς Καβαζιτιανοὺς ἄρχοντας τῶν περὶ τὴν Τραπεζοῦντα Μεσοχαλδείων, κατέσχε τὴν βασιλείαν. Καὶ ἐβασίλευεν, ἀδικήσας τὸν ἀνεψιὸν αὐτοῦ, τετραετῆ ὄντα. Ὁ μέντοι στόλος ἄρας ἀπὸ Σινώπης, ἐπεὶ ταύτην προεδουλώσαντο [62], ἐπορεύετο, ἐν δεξιᾷ ἔχων τοὺς Καππάδοκας, καὶ ἀφικόμενος ἐς τὴν πόλιν Τραπεζοῦντα τά τε προάστεια ἐνέπρησε, καὶ ἐπολιόρκει τὴν πόλιν ἐπὶ ἡμέρας τριάκοντα δύο. Μετὰ δὲ ταῦτα ἐπελαύνων ἐπῄει βασιλεύς. Προελαύνων δὲ Μαχουμούτης ἐς Τραπεζοῦντα, καὶ αὐτοῦ που σκηνώσας ἐν τῇ λεγομένῃ Σκυλολίμνῃ, καὶ λόγους προσφέρων πρὸς τὸν αὐτοῦ ἐξάδελφον Γεώργιον πρωτοβεστιάριον, ἔλεγε πρὸς αὐτὸν, εἰπεῖν τῷ βασιλεῖ Δαβὶδ τάδε· Βασιλεῖ Τραπεζοῦντος, γένους τοῦ Ἑλλήνων βασιλείου, βασιλεὺς μέγας τάδε λέγει; ὡς Ὁρᾷς μὲν ὅσην χώραν διαπορευόμενος, ἐπειδὴ διεξῄει, ὥστε ἐνταῦθα γενέσθαι. Ἢν οὖν αὐτίκα τὴν πόλιν παραδῷς τῷ βασιλεῖ, καὶ χώραν μέντοι παρέχεται, ὡς καὶ τῷ Ἑλλήνων ἡγεμόνι τῆς Πελοποννήσου Δημητρίῳ εὐδαιμονίαν τε ἐδωρήσατο καὶ νήσους, καὶ Αἶνον πόλιν εὐδαίμονα, καὶ ἐν ἀσφαλεῖ ὤν, κάθηται εὐδαιμονῶν. Ἢν δὲ μὴ πειθόμενος ἀντέχειν ἐθέλῃς, ἴσθι τήν τε πόλιν ἐξανδραποδίσαι οὐ πολλῷ ὕστερον. Οὐ γὰρ ἂν

A tur, prævaricantem illico comminuit. Tu quidem maximam consecutus es felicitatem, adeo ut nullus omnium qui in orbe sunt, regum tibi sit conferendus. Causa vero in promptu est ; nam paruisti heroi et solemnia quæ semel visa sunt, non es transgressus ; et in posterum imperabis si sic perrexeris agere. Pactis autem omnibus quæ quis fecerit, sive cum heroe, sive cum Deo, donec moriaris, standum est. Verum non honeste nobiscum agis, qui sumus de tua natione, et servi herois. Nam etiam Parca tecum pacta est. Satis scio, hæc nos non despiciet, nec nos contumeliis et injuriis abs te affectos aberrare vagos sinet. Hæc locuta est. Rex autem in hunc modum respondit : O mulier, non eo inficias quin justa sint quæ comme-
B morasti omnia ; verum haud te clam est, pactum conventum amplius quidpiam quam privato gratificari regi, et tyranno. Id autem rerum experientia demonstrare consuevit. Nam si quis in ejusdem nationis homines peccare apparet, ejus rei testimoniis fides accipienda est. Deinde accedentem oportet ultionem exigere. Hoc a nobis factum est. Siquidem prædiximus filio tuo, nos nolle amplius ei nostram præbere regionem. At non acquievit nostro imperio, nec regione nostra abstinuit : verum nostra interturbare accedens non cessavit. Cæterum ut ut hæc facta sunt, tamen filio tuo hæc nuntiamus : quæ si fecerit, ab ejus regione exercitum abducemus. Det operam, ne in nostram regionem
C incursiones faciat, nec auxilio veniat regi Trapezuntis, ut simul cum ipsa capessat bellum. Hæc ubi enarravit rex, mulier paciscebatur, et pacem componebat. Qua conventa, rex duxit recta Trapezuntem contra regem Davidem : qui defuncto nepote uno, congregans Cabazitianos, qui imperant Mesochaldiis circa Trapezuntem regnum invasit, eoque potitus est regnans, cum injuria affecisset fratris filium, tunc demum quatuor annos natum. Classis autem solvens a Synopa, postquam eam subegerant, tendebat Trapezuntem : dextra Cappadociam tenens, et veniens Trapezuntem, suburbana incendit, et diebus triginta duobus urbem obsedit. Postea etiam rex cum exercitu accessit, Machumetes autem dux præcesserat regem, et ante
D hunc venerat Trapezuntem. Castris positis ibi in eo loco, qui Scylolimne dicitur, in colloquium
263 veniens cum Georgio patruele ejus, jussit ut sic alloquatur regem Davidem : Regi Trapezuntis, Græcorum generis, rex magnus hæc dicit : Cernis, quam longum iter, et quam longam regionem emensus sit rex, postquam expeditionem sumpsit contra te ut huc veniret ? Si igitur illico urbem regis permiseris arbitrio, ne dubites, præbebit aliam : ut Demetrio Græcorum principi, qui Peloponnesum rexerat. Donavit vero hunc opibus plurimis, insulisque. Eidem et urbem opibus florentem Ænum

Notulæ marginales.

[58] *In uno*, παραβαίνει. [59] *In uno*, π. ὂν τάς. [60] Ἐπαύετο. [61] *In uno*, ἐπιτέλλοντες. [62] *In uno*, προεδουλώσατο.

tradidit. Is igitur nunc omni metu vacuus, securus vivit, maxima felicitate fruens. Sin autem non obtemperaveris, verum regis vires experiri volueris, scito urbem tuam brevi direptioni obnoxiam fore. Nec enim prius ab oppugnatione desistet, quam urbem ceperit, et vos omnes ignominiosissimæ morti subjecerit. His dictis ab Machumete, respondit rex Colchidis, in hunc modum : Verum enimvero nos, cum haud dum fœderum fidem violassemus, fratrem regis mittentes, prompti et parati eramus, quocunque jussisset rex, obedientes ire. Etiam regiæ classis duci locuti sumus, rogantes ne regionem nostram populationibus affligeret. Paratos enim nos esse, ubi primum advenerit rex, deditionem facere. Hæc dicens, rogabat ut pax inter se et regem conveniret, hac tamen conditione, ut rex ipsius filiam uxorem duceret, et regionem redderet, ex qua æqualem reditum huic, qui ex Colchide veniret, quotannis acciperet. His expositis, pacem orabat. Machumetes reversus in castra, occurrit regi : et quæ ex urbe cognita haberet, enarrat. Cæterum rex elatus his sermonibus, urbem vi capere et diripere nitebatur. Ægre enim ferebat, uxorem regis Davidis, priusquam appulisset classis, venisse ad suum generum Mamiam, et urbe egressam esse. Postea cum consultatio proponeretur quid agendum foret, visum est ut congressus fieret utrorumque, et juramento interposito, in ditionem susciperentur. Jusjurandum itaque regis intervenit. Quo facto peregrini milites regis urbem, sicuti imperaverat rex, susceperunt. Regem Trapezuntis navem conscendere, cum suis liberis, et filia et cognatis qui præsto erant, jussit : et solventes jussi sunt navigare Byzantium, quasi et ipse brevi affuturus sit, iter facturus per continentem. Urbem autem eam commisit regiæ classis imperatori, qui Callipolis præfectus erat. Peregrinorum præsidio arcem munivit, urbi vero præsidium Azapidum imposuit. Postea misit Chetirem Amasiæ præfectum, qui regis jussu **264** loca urbi et Mesochaldio finitima occupavit. Hæc autem fuerant in ditione Cabæzitæorum, qui erant præfecti Græcorum imperatoris et filii ejus. Singula ista loca in regis ditionem, deditione facta, concessere. Rex autem relicto præsidio peregrinorum et Azapidum, iter fecit per continentem. Proficiscebatur per Tzanorum regionem : quam, quia admodum munita erat, haud facile transire poterat. Veniens deinde Byzantium curavit ut rex Trapezuntius Adrianopolim subveheretur. Nec multo post et ipse eodem pervenit.

A ἀπαναστήσεται, μὴ ἐξελὼν πρότερον ὑμᾶς, καὶ αἰσχίστῳ παραδοὺς θανάτῳ. Ταῦτα εἰπόντος τοῦ Μαχουμούτεω, ὑπολαβὼν ὁ βασιλεὺς Κολχίδος, ἔλεγε τοιάδε· Ἀλλ' ἡμεῖς καὶ πρότερον τὰς βασιλέως σπονδὰς οὐ παραβαίνοντες, τόν τε ἀδελφὸν τοῦ βασιλέως πέμψαντες, ἕτοιμοι ἦμεν, ἐφ' ὅ τι ἂν ἄρα κελεύοι βασιλεύς, ἰέσθαι αὐτίκα πειθόμενοι, καὶ τῷ ναυάρχῳ τοῦ βασιλέως τόδε ἐλέγομεν, ὡς ἂν μὴ τὴν χώραν κακῶς ποιοῦντες ληΐζωνται. Ὡς ἦν ἐπίῃ βασιλεύς, προσχωρήσειν αὐτῷ παρεσκευάσμεθα. Ταῦτά τε ἔλεγε, καὶ ἠξίου σπένδεσθαι αὐτῷ βασιλέα, ἐφ' ᾧ τήν τε θυγατέρα αὐτοῦ βασιλέα ἄγεσθαι καὶ χώραν αὐτῷ παρέχεσθαι, ὅσῳ ἴσην τὴν πρόσοδον αὐτοῦ τῆς χώρας ἀποδοίη τε. Ταῦτα λέγων, ἠξίου σπένδεσθαι. B Μαχουμούτης μὲν ὡς ἐς τὸ στρατόπεδον ἀπήλαυνε, βασιλεῖ ὑπήντα, ἀγγέλλων τὰ παρὰ τῆς πόλεως. Ἐπαρθεὶς δὲ τοῖς λόγοις τοῖσδε, ὥρμητο κατὰ κράτος ἐξελεῖν τὴν πόλιν, καὶ ἀνδραποδίσασθαι. Ἤχθετο γὰρ ὅτι ἡ γυνὴ τοῦ βασιλέως, πρινὴ ἀφικέσθαι τὸν στόλον, ἀφίκετο παρὰ τὸν ἑαυτῆς γαμβρὸν τὸν Μαμίαν προεξιοῦσα. Μετὰ δὲ ταῦτα βουλευομένῳ οἱ ἐδόκει ἐς τὴν ξύμβασιν τοὺς ὅρκους ποιεῖσθαι, καὶ ἐγίνοντο οἱ ὅρκοι τοῦ βασιλέως. Μετὰ δὲ καὶ τὴν πόλιν παρελάμβανον Τραπεζοῦντα οἱ τοῦ βασιλέως νεήλυδες, ὡς ἐπέταξε βασιλεύς. Τὸν δὲ βασιλέα Τραπεζοῦντος, ἐμβάντα ἐς τὰς ναῦς, ἅμα τοῖς παισὶν αὐτοῦ, καὶ τῇ θυγατρὶ, καὶ συγγενέσιν αὐτοῦ, ὅσοι παρῆσαν αὐτῷ, ἐκέλευσεν ἀποπλεῖν ἐς τὸ Βυζάντιον, ὡς C αὐτίκα παρεσομένου καὶ αὐτοῦ βασιλέως διὰ τῆς ἠπείρου. Τὴν μὲν οὖν πόλιν ἐπέτρεψε τῷ ναυάρχῳ, τῆς Καλλιουπόλεως ὑπάρχῳ, νεήλυδάς τε καθίστη ἐς τὴν ἀκρόπολιν, καὶ Ἀζάπιδας ἐς τὴν πόλιν· μετὰ δὲ ταῦτα πέμψας Χιτήρην, τῆς Ἀμασίας ὕπαρχον, παρεστήσατο τὰ περὶ τὴν πόλιν χωρία, καὶ τὰ περὶ τὸ Μεσοχάλδειον, Καβαιζηταίων [63] ὄντα τῶν ὑπάρχων τοῦ τε πανσεβάστου καὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ. Καὶ ἕκαστα προσεχώρησεν. Ὃς καὶ φυλακὴν ἐγκατέλιπεν, ἀναζεύξας διὰ τῆς ἠπείρου καὶ ἀπήλαυνε. Καὶ διὰ τῆς τῶν Τζαπνίδων χώρας ἐκομίζετο, χώραν ἐρυμνήν τε καὶ ἄβατον ἐς τὰ μάλιστα. Γενόμενος δὲ ἐπὶ Βυζαντίου, βασιλέα μὲν αὐτοῦ [64] ἐπέταξεν ἀπάγειν ἐς Ἀδριανούπολιν. Καὶ αὐτὸς οὐ πολλῷ ὕστερον ἐκομίζετο ἐπὶ Ἀδριανούπολιν.

In hunc modum capta est Trapezus urbs, et universa Colchidis regio, devenitque in potestatem regis. Antea fuerat principatus, quem regebant Græci, moresque et victus rationem Græcorum maxime imitabatur. Verum Græci et Græcorum principes brevi admodum tempore bello domiti sunt; primo quidem rex potitus est Byzantio : postea arma tulit in Peloponnesum : dehinc Trape-

D Τραπεζοῦς μὲν οὖν οὕτως ἑάλω, καὶ ἡ τῶν Κόλχων χώρα σύμπασα ὑπὸ βασιλεῖ ἐγένετο, ἡγεμονία, καὶ αὕτη Ἑλλήνων οὖσα, καὶ ἐς τὰ ἤθη τε καὶ δίαιταν τετραμμένη Ἑλλήνων, ὥστε ἀναστάτους γενέσθαι ὑπὸ τοῦδε τοῦ βασιλέως οὐ πολλῷ χρόνῳ τούς τε Ἕλληνάς τε, καὶ Ἑλλήνων ἡγεμόνας· πρῶτα μὲν τὴν Βυζαντίου πόλιν, μετὰ δὲ ταῦτα Πελοπόννησόν τε, καὶ Τραπεζοῦντος βασι-

Notulæ marginales.

[63] *In uno*, Καβασ. [64] *In uno*, αὐτόν.

λέα, καὶ χώραν αὐτήν. Ταῦτα μὲν ἐς τοῦτο [65] ἐγένετο· τὴν δὲ Τραπεζοῦντα ἐς μοίρας διελόμενος, τὸ μὲν παρ' ἑαυτῷ κατεκράτησε, ποιήσας Σιλικταρίους καὶ Σπαχογλάνους [66], ὕστερον ἐς τὰς θύρας αὐτοῦ, τούτους κρατήσας παρ' ἑαυτὸν, ὑπηρεσίας [66*] αὐτοῦ ἕνεκα, καὶ ἐς τὰ παιδικά. Τὸ δὲ κατῴκισεν ἐς Βυζάντιον, καὶ τὸ ἕτερον πεποίηκεν ἰανιτζαρίους, καὶ δουλευτὰς ἐν σκευαῖς, ἐπιλεξάμενος παῖδας ὀκτακοσίους, καὶ ἐς τὴν τῶν νεηλύδων τάξιν ἐτάξατο. Τὴν μέντοι θυγατέρα τοῦ βασιλέως Δαβὶδ γυναῖκα μέντοι οὐχ ἠγάγετο, μετ' οὐ πολὺ δὲ ἐς τὸν κοιτῶνα μετεπέμψατο αὐτὴν, σφαγιασθέντος τοῦ βασιλέως Δαβὶδ, καὶ τὸν παῖδα ἔγγονον τοῦ πρότερον βασιλέως, νήπιον ὄντα εἶχε παρ' ἑαυτῷ ὁ Κράτων. Ὁ μέντοι βασιλέως παῖς ὁ νεώτερος. Γεώργιος τοὔνομα, ὡς ἐς τὴν Ἀδριανούπολιν παρὼν, ἐτράπετο ἐπὶ τὴν τοῦ Μεχμέτεω θρησκείαν, καὶ ἐς τὰ ἤθη γενόμενος τὰ ἐκείνων, οὐ πολλῷ ὕστερον συνελήφθη ἅμα τῷ πατρὶ καὶ τοῖς ἀδελφοῖς ὑπὸ βασιλέως. Καὶ [67] γὰρ ἔπεμψε γράμματα ἡ ἀνεψιὰ τοῦ βασιλέως, ἡ τοῦ Χασάνη [68] γυνὴ, καὶ μετεκαλεῖτο ἢ [69] τὸν τοῦ βασιλέως υἱὸν, ἢ τὸν ἀνεψιὸν αὐτοῦ τὸν Ἀλέξιον τὸν ἐκ Μυτιλήνης, Κομνηνὸν ὄντα. Καὶ τὰ μὲν γράμματα ἐνεχείρισαν τῷ βασιλεῖ, δηλοποιοῦντα, ὅπως εἷς ἐκ τῶν υἱῶν τοῦ βασιλέως, ἢ ὁ ἀνεψιὸς αὐτοῦ, ὡς εἴρηται, ἀφίξηται πρὸς τὴν δέσποιναν τὴν γυναῖκα τοῦ Μακροῦ Χασάνη οὖσαν. Ἐνεχείρισε δὲ ταῦτα τὰ γράμματα ὁ πρωτοβεστιάριος Γεώργιος ἐπιτρόπῳ τἄλλα ἀγαθῷ ὅπως φανήσεται ὁ βασιλεὺς εἰς πίστωσιν ἴσως ἀγαθὴν, καὶ ἄλλως ἵνα μὴ ἀκουσθῇ καὶ παρ' ἄλλων, ὅπως ὁ πρωτοβεστιάριος ἔκρυψε τοῦτο φοβούμενος τόν τε αὐθέντην τὸν μέγαν, καὶ τὸν Πάσια [70] Μαχουμούτην, καὶ πάθῃ κακῶς ὁ πρωτοβεστιάριος παρὰ τοῦ μεγάλου αὐθέντου. Καὶ διὰ τοῦτο δέδωκε καὶ τὸν χάρτην πρὸς τὸν μέγαν αὐθέντην. Τὰ μὲν οὖν γράμματα δεξάμενος ὁ βασιλεὺς, καὶ νόῳ λαβὼν, καθίστατο ἐς ὑποψίαν, καὶ αὐτοὺς συλλαβὼν, τόν τε Δαβὶδ βασιλέα, καὶ τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ σὺν τῷ ἀνεψιῷ καθεῖρξε. Καὶ τὴν μὲν θυγατέρα ἐς κοιτῶνα αὐτῷ μετεπέμψατο. Ἔχων δὲ αὐτοὺς ἐν [71] πέδαις, οὐ πολλῷ ὕστερον, ἀπαγαγὼν ἐς Βυζάντιον, διεχρήσατο. Τοὺς μέν τοι παῖδας τοὺς [72] ἀπὸ ἄστεως, καὶ ἀπὸ τῶν περιοίκων χωρίων, τοὺς μὲν νεήλυδας ταξάμενος, κατέθετο ἐς τὸν ἑαυτοῦ κοιτῶνα, τοὺς δ' ἄλλους ἐν τοῖς ἑαυτοῦ ἐπιτηδεύμασι τοὺς δ' ἄλλους [73] ἀπεχαρίσατο τοῖς υἱοῖς αὐτοῦ, καὶ τοῖς ἄρχουσι. Τὰς δὲ κόρας, τὰς μὲν ἐν τοῖς αὐτοῦ κοιτῶσι κατέθετο, τὰς δὲ ἀπεχαρίσατο, καί τινας ἐξ αὐτῶν τοῖς υἱοῖς αὐτοῦ ἀπεστέλλετο, ἐνίας δ' ἔν τινι ὀλίγῳ καιρῷ καὶ [74] ὑπανδρεύσατο. Τοῦ μέντοι χειμῶνος τούτου βασιλεὺς διατρίβων ἐν τοῖς ἑαυτοῦ

A zuntis regem una cum regione nactus est. Hæc quidem hactenus contigere. Trapezuntios in partes distribuit: partem una retinuit ipse, ex qua fecit Silictarios, et Spathoglanos. Hos in januis tenebat, eorumque ministerio utebatur, necnon ipsis nefario amore raptus abutebatur. Partem autem aliam Byzantium transmisit. Porro ex alia janitzaros elegit. Quosdam constituit servos, qui in tabernaculis servirent. Pueros ex omnibus elegit octingentos, eosque in peregrinorum cohortem submisit. Filiam regis Davidis non, quemadmodum rex hic petierat, uxorem duxit: haud tamen multo post eam in suum cubiculum accersivit perempto rege Davide. Nepotem autem hujus, qui fuerat filius adhuc infans B prioris regis, apud se habuit Crato. Regis autem Davidis filius junior, nomine Georgius, cum Adrianopolim venisset, ad Mechmetæ religionem conversus est. Assumptis Turcorum moribus non multo post captus est ab rege una cum patre et fratribus. Nam missis litteris consobrina Davidis regis, uxor Chasanis vocabat aut regis filium, aut patruelem ejus, Alexium Comnenum ex Mitylenis. Et litteras quidem, quibus significabatur ut unus ex filiis regis Davidis, aut patruelis ejus (ut dictum est) veniret ad dominam, quæ uxor erat Chasanis Longi, tradiderant regi; nam litteras istas dedit Protovestiarius Georgius curatori, moribus cætera non improbo, ut appareret regi talis, quali fidendum esset in quibusvis, præterea ne innotesceret quo- C modo protovestiarius rem hanc celasset, timens Authentem sive imperatorem magnum, et Bassam Mechmetem, **265** ne re cognita pœnas daret authenti magno protovestiarius. Quapropter litteras magno authenti obtulit. Rex, litteris acceptis et lectis, nihil boni suspicabatur. Comprehendi itaque jussit Davidem regem et filios ejus una cum patruele, quos omnes in custodiam dedit. Cæterum filiam in suum cubiculum accersebat: cum autem eos aliquanto tempore in custodia asservasset, tandem abductos Byzantium necavit. Pueros quidem ex urbe, et ab locis urbi finitimis allectos, in peregrinorum album conscribens, ad suum cubiculum ordinabat. Quosdam præterea tradidit in disciplinam, ut Turcorum studiis imbuerentur. Reliquis D filiis suis et satrapis dono dedit virgines, quasdam quoque per sua cubicula disposuit, quasdam amicis donavit, quasdam vero filiis suis misit, necnon quasdam brevi tempore maritis conjunxit. Ea autem quæ sequebatur hieme, in regni sede manens, vocabat Bladum, (94) Draculis filium, ducem Daciæ. Nam hujus fratrem juniorem apud se habebat coque per amorem turpiter abutebatur.

Notulæ marginales.

(94) Bladus Dracula, Moldaviæ, quæ et Transalpina, princeps: qui et Vulaldus.

[65] τοσοῦτον. [66] Σπηθογλάνους. *R.* Σπαθογ. ὕστερον πρότερον εἰς. [66*] Εἰς ὑπ. αὐτοῦ καὶ εἰς. [67] *In uno*, ὡς γ. [68] *R.* τοῦ χασάνου. [69] *In ora libri adnotatur*, καὶ ταῦτα ἄλλου τινὸς, καὶ οὐ Λαονίκου, *usque ad verbum*, φοβούμενος. κῦρος. [70] Πασίαν. [71] ταῖς. [72] οὓς. [73] *R.* ἑτέρους. [74] *In uno deest.*

et in suum convictum adhibebat. Discordia autem vehemens inter regem et puerum istum exorta est, cum primo eum sibi turpi amore flagranti obnoxium esse vellet. Nam cum primum venisset in regiam, ablegatus est ad Caramanum, quia regem propemodum interfecerat. Cum enim amore ardens puerum vocaret ad coitum, eumque illecebris et præbibendo delinire satageret, postremo in cubiculum accersitus est. Puer cum putaret se nihil hujuscemodi ab rege passurum, præter spem cernit regem in turpe hoc facinus velle prorumpere. Verum puer reluctabatur, nec regem admittebat. Rex vero oscula figebat repugnanti et invito puero. Puer igitur vagina gladium extrahit, regis femur graviter vulnerat, et celeri fuga continuo sibi consuluit. Chirurgi autem vulnus regis curabant. Puer vero conscensa arbore, ibidem occultabatur. Ut autem rex collectis omnibus discesserat, etiam puer descendens ex arbore, et iter faciens, non multo post rediit in januas regis, ejusque concubinus factus est. Rex nec etiam iis abstinet qui suam religionem sequuntur : nam cum his semper diu noctuque conversatur. Cæterum alienigenis non multum utitur rex. Verum haud multo post pueri hujus fratri, quem Bladum nominant, Daciæ principatum rex permisit. Opera igitur regis adjutus, accedens Bladus, Draculis filius, principatum Daciæ occupavit. Ubi primum in principatum promotus est, hastatos delegit, quos in convictum adhibens, corporis **266** sui custodes designavit. Deinde vocans singulos qui in ea regione dignitate excellere videbantur, quosque putabat, si dux mutandus esset, proditionis consilia agitaturos : hos, inquam, omnes cum tota familia letho dedit et palis affixit, nec liberis, uxoribus famulisque eorum parcens. Adeo vir ille maximam omnium quos novimus, cædem et stragem hominum fecit. Nam ut sibi constabiliret Daciæ principatum, fertur occidisse brevi tempore circiter viginti millia virorum et mulierum puerorumque. Cum autem pulchros et egregios quosdam delegisset milites et satellites, eos donabat opibus et divitiis necnon reliqua felicitate quam ex cæde illorum acquisivisset. Itaque brevi tempore vir ille innovationem et mutationem Daciæ rebus induxit maximam. Præterea Pannones non paucos, quorum interesse putabat ut res Daciæ quoquo modo bene haberent, nulli parcens, tributo maximo onerabat. Cum crederet Daciæ principatum jam satis firmum et tutum esse, consilium capiebat, quomodo ab rege descisceret. Sententia autem Dacorum graviter Bladum angebat. Timebat enim, si ipse confirmato nunc Daciæ principatu quid contra regem molitus fuisset, ut negotia sibi facesserent Daci, adducentes Pannones socios et auxiliares.

A βασιλείοις, μετεπέμπετο Βλάδον, τὸν Δρακούλεω παῖδα, Δακίας ἡγεμόνα, ἔχων παρ' ἑαυτοῦ τὸν νεώτερον αὐτοῦ ἀδελφὸν, παιδικά τε αὐτοῦ γενόμενον, καὶ διαιτώμενον παρ' αὐτῷ. Ξυνηνέχθη δὲ καὶ αὐτῷ βασιλεῖ ξυγγενέσθαι τῷ παιδὶ τῷδε βουλομένῳ, ὅτε πρῶτον παριὼν ἐπὶ τὴν βασιλείαν, ἐστέλλετο ἐπὶ Καραμᾶνον, ὀλίγου ὑπ' αὐτοῦ ἀποθανεῖν. Ὡς γὰρ ἐρῶν τοῦ παιδὸς ἐκάλει ἐς ὁμιλίας, καὶ φιλοτιμίαν αὐτῷ προπίνων, ἐκάλει ἐπὶ τὸν κοιτῶνα. Ὁ μέντοι παῖς οὐδέν τι τοιοῦτον δοκῶν πρὸς τοῦ βασιλέως πείσεσθαι [75], ἑώρα τὸν βασιλέα ἐπιφερόμενον αὐτῷ ἐς τοιοῦτόν τι πρᾶγμα, ἀπεμάχετό τε, καὶ οὐ συνεγινώσκετο ἐς τὴν συνουσίαν βασιλέως, καὶ ἄκοντος ἐφίλει, σπασάμενος ὁ παῖς μάχαιραν, παίει τὸν βασιλέα κατὰ τὸν μηρὸν καὶ B οὕτω φεύγων αὐτίκα, ὅποι προεχώρει αὐτῷ, ᾤχετο. Βασιλέως μέντοι οἱ ἰατροὶ ἰάσαντο [76] τὸ τραῦμα. Ὁ δὲ παῖς ἐπὶ δένδρον αὐτοῦ που ταύτῃ ἀναβὰς ἐκρύπτετο [77]. Ὡς δὲ συσκευασάμενος ὁ βασιλεὺς ἀπῄει, ἐντεῦθεν καταβὰς ὁ παῖς ἀπὸ τοῦ δένδρου, καὶ διαπορευόμενος, οὐ πολλῷ ὕστερον ἀφίκετο ἐπὶ τὰς θύρας, καὶ παιδικὰ ἐγένετο βασιλέως. Χρῆσθαι δὲ νομίζει οὐχ ἧττον τοῖς ἐς τὴν ἑαυτοῦ δίαιταν τραπομένοις [78]· τούτοις μὲν γὰρ αἰεί τε συγγενόμενος, συνδιατρίβειν νύκτωρ καὶ μεθ' ἡμέραν. Τοῖς δ' ἀλλοφύλοις οὐ πάνυ τοι χρῆσθαι νομίζεται βασιλέα, ἀλλ' ἐπὶ βραχύ. Τούτου δὲ τοῦ παιδὸς τῷ ἀδελφῷ Βλάδῳ ἐπέτρεψε βασιλεὺς τὴν Δακίας ἡγεμονίαν, καὶ συμβαλλομένου βασιλέως, ἐπήλασέ τε C καὶ κατέσχε τὴν ἡγεμονίαν Βλάδος ὁ Δρακούλεω παῖς. Ὡς δὲ ἐπὶ τὴν ἡγεμονίαν ἀφίκετο, πρῶτα μὲν ἑαυτῷ δορυφόρους ἐποιεῖτο καὶ ὁμοδιαίτους. Μετὰ δὲ μεταπεμπόμενος ἕνα ἕκαστον τῶν τῆς χώρας ἐπιφανῶν ἐς τὰς τῶν ἡγεμόνων μεταβολὰς δοκούντων μετεῖναι τῆς προδοσίας, πανοικὶ διέφθειρέ τε καὶ ἀνεσκολόπιζεν, αὐτόν τε ἅμα, καὶ παῖδας, καὶ γυναῖκα, καὶ θεράποντας. Ὥστε ἄνδρα τοῦτον ἕνα ἐπὶ μέγα δὴ φόνου ἀνδρῶν ὧν ἡμεῖς ἴσμεν, ἐλάσαι ἐπυθόμεθα. Ὥστε γάρ οἱ ἐμπεδῶσαι τὴν ἡγεμονίαν, ἀνελεῖν αὐτόν φασιν ἄνδρας τε καὶ γυναῖκας, καὶ παῖδας ὀλίγον τινὰ χρόνον ἐς δισμυρίους, καθιστῶντα δὲ καλούς [79] τινας αὐτῷ στρατιώτας, καὶ δορυφόρους, τούτοις ἐδωρεῖτο τοῖς [80] D ἀπὸ τῶν γιγνομένων χρήμασί τε καὶ ὄλβῳ, καὶ τῇ ἄλλῃ εὐδαιμονίᾳ, ὥστε διὰ βραχέος ἐπὶ μέγα ἀφικέσθαι μεταβολῆς, καὶ καινοτομηθῆναι πάνυ τὰ Δακίας πράγματα ὑπὸ τούτου τοῦ ἀνδρὸς, καὶ Παίονάς τε οὐκ ὀλίγους, οἷς μετεῖναι ἐδόκει σφισὶν τῶν πραγμάτων, καὶ τούτου οὐδενὸς φειδόμενος, φόρον [81] δὲ μέγιστον εἰργάζετο. Ὡς μὲν οὖν αὐτῷ ἐδόκει ἀσφαλῶς ἔχειν τὰ Δακίας πράγματα, ἐβουλεύετο ἀπόστασιν ἀπὸ τοῦ βασιλέως. Ἐτιμωρεῖτο μέντοι τοὺς ἄνδρας τούτους γνώμῃ τοῦ βασιλέως, ὡς ἂν αὐτῷ κρατύνοι τὴν ἀρχὴν, καὶ μὴ μεταστάντων αὖθις τῶν τῆς Δακίας ἀνδρῶν πρωτευόντων, πράγματα ἔχοι, ἐπειγομένων [82] αὐτῶν τοὺς Παίονας συμμάχους τε καὶ ἐπικούρους.

Notulæ marginales.

[75] *In uno*, πείθεσθαι. [76] *In uno*, ἴασαν. [77] ἐκέκρυπτο. [78] τετραμμένοις. [79] ἄλλους. [80] τοῖς τῶν ἀπογινομένων. [81] *In uno superscriptum* φόνον. [82] *R.* ἐπαγ.

Ταῦτα μέντοι οὕτω διεπράττετο. Τότε δὴ οὖν τοῦ χειμῶνος, ὡς ἠγγέλλετο βασιλεῖ, τοῦτον νεωτερίσαι, διανοούμενον ἀπόστασιν βουλεύσασθαι, ἐπὶ Παίονας τραπόμενον, συντίθεσθαι ἐκείνοις, καὶ συμμαχίαν ποιεῖσθαι, δεινόν τε ἐποιεῖτο, καὶ πέμπων ἄνδρα εὐδόκιμον τῶν θυρῶν αὐτοῦ, γραμματιστὴν Ἕλληνα, μετεπέμπετο ἐς τὰς θύρας, ὡς ἢν ἀφίκηταί οἱ ἐπὶ τὰς θύρας, ἄχαρι μὲν οὐδὲν πρὸς βασιλέα πείσεται, ἀγαθὰ δὲ καὶ εὔνοιαν ἀνακτώμενος, οὐχ ὑπερβαλεῖται αὐτὸν βασιλέα, εὐνοῶν [83] ἐς τὰ τοῦ βασιλέως πράγματα. Ταῦτα μὲν ἐπιτείλας, ἔπεμπεν ὡς τοῦτον Καταβολινὸν γραμματέα τῶν θυρῶν. Χαμουζᾷ δὲ τῷ Ἱερακοφόρῳ λεγομένῳ, ὃς παρὰ τὸν Ἴστρον διέλαθε [84], διοικεῖν χώραν οὐκ ὀλίγην, καὶ Βιδίνης ὕπαρχον εἶναι, κρύφα ἐκέλευε πέμπων, δόλῳ, εἰ δυνήσεται, ἀγαγεῖν τὸν ἄνδρα, αὐτῷ χαριεῖσθαι μεγάλως, εἴτε δόλῳ εἴτε τρόπῳ ἄλλῳ οἵῳ δυνήσεται συλλαβεῖν. Οὗτος μὲν οὖν παραγγείλας τῷ γραμματιστῇ ἐς τὴν σύλληψιν τοῦ ἀνδρὸς, ἅττα ἐδόκει σφίσι βουλευομένοις πρόσφορον εἶναι, συμπροπέμποντι αὐτὸν τῷ Βλάδῳ, ὑποίσειν [85] ἐνέδρας προλοχήσαντα αὐτοῦ ταύτην [85*] τὴν χώραν, οὕτω ποιεῖσθαι τὴν σύλληψιν, σημαίνεσθαι δέ οἱ ἐπὰν μέλλῃ ἀποχωρεῖν τὸν γραμματιστήν. Ταῦτα ποιοῦντος ἐκείνου, καὶ τὴν ὥραν ὑποσημαίνοντος, ἐν ᾗ ἀποχωροῦντα αὐτὸν ἔδει συμπροπέμψαι τὸν Βλάδον, προσελόχησεν αὐτοῦ ταύτην [86] τὴν χώραν ὁ Χαμουζᾶς. Βλάδος δὲ σὺν τοῖς περὶ αὐτὸν ὡπλισμένος, ὡς συμπροὔπεμπε τὸν θυρῶν τῆς αὐτῆς ἡγεμόνα, καὶ τὸν γραμματιστὴν, ἐνέπεσέ τε ἐς τὰς ἐνέδρας. Καὶ ὡς ἔγνω, τούτους μὲν αὐτίκα διακελευσάμενος, συλλαμβάνει καὶ τοὺς θεράποντας· ὡς δὲ ἐπῄει ὁ Χαμουζᾶς, ἐμαχέσατό τε ἀξίως λόγου, καὶ τρεψάμενος, αὐτόν τε ἐζώγρησε, καὶ τῶν ἄλλων διαφυγόντων διέφθειρεν οὐ πολλούς. Τούτους μὲν ὡς ἐζώγρησε σύμπαντας ἀπαγαγὼν, ἀνεσκολόπισεν, ἀκρωτηριασάμενος τοὺς ἄνδρας πρότερον. Χαμουζᾶν δὲ ἐπὶ ὑψηλοτέρου σκόλοπος ποιησάμενος, τήν τε θεραπείαν ἅμα τοῖς ἑαυτοῦ δεσπόταις τὰ αὐτὰ ταῦτα ἔδρασε. Μετὰ δὲ ταῦτα, αὐτίκα στρατὸν παρασκευασάμενος ᾗ δύναμις [87] μέγιστον, ἤλασέ τε αὐτίκα ἐπὶ τὸν Ἴστρον, καὶ διαβὰς ἐς τὰ ἐπὶ τάδε χωρία τοῦ Ἴστρου, καὶ χώραν τοῦ βασιλέως, πασσυδί τε ἅμα παισὶ καὶ γυναιξὶ διέφθειρε, καὶ οἰκίας ἐνεπίμπρα, πῦρ ἐνιεὶς, ὅποι προσῄει. Καὶ μέγιστον ἐργασάμενος φόνον, ἀπήλαυνεν ὀπίσω ἐπὶ Δακίας.

A Hæc quidem in hunc modum acta sunt. Ea autem hieme ut nuntiatum est regi, Bladum novarum rerum esse cupidum, et deliberare qua ratione a se deficeret, et conversum ad Pannones, cum iis fœdere interposito societatem coivisse: hæc, inquam, accipiens, valde viro indignatus est. Misit itaque virum satis spectatum januarum scribam, virum Græcum, ad Bladum, qui hunc moneret ut ad januas accederet. Quod si veniret, fore ut maximam gratiam iniret apud regem; præterea bona plurima ferens, nunquam beneficiis regem superare posset, si rebus regis favere pergeret. Cum hujusmodi mandatis Catabolinum scribam januarum ad Bladum proficisci jubet. Chamuzæ vero, quem Hieracophorum nominabant, qui apud B Istrum latuit, ut administraret suo imperio regionem non modicam, et Bidinæ præesset, præcepit ut clam, si dolo posset, Bladum ad se perduceret. Addebat, se ei gratificaturum vel maxime, seu dolo seu alio quovis modo istum virum cepisset. Chamuzes igitur una cum scriba consilia tractabat qua ratione imperata opportune ad rem conferrent. Visum igitur est hoc esse consultissimum, ut comitanti Blado scribam in sua regione insidias ponerent, eumque hoc modo per insidias exciperent. 267
Sed convenit, ut scriba, quando vellet redire ad regem, digressus a Blado, significaret. Scriba quemadmodum decretum erat, fecit, et horam, qua abiturus esset ad regem, comitante Blado, indica- C vit. Quapropter insidias, eo loci quo profecturus erat Blado, struxit Chamuzes. Bladus itaque armatus cum suis prosequens scribam et januarum ducem, in insidias præcipitatus est. Quas ubi cognovit, suos illico exhortatione firmavit, et ministros capit. Chamuzes autem accedens, pugnavit perquam fortiter. Tandem Chamuzem in fugam versum capit: et reliquis fugientibus, evenit ut non multi perirent. Hos igitur omnes quos vivos comprehenderat, abduxit, et palis affixit; cæterum antequam capitali supplicio subderentur, mutilati sunt, extremis corporis partibus præcisis. Chamuzem altiori quam reliquos cruci affixit. Hoc autem ideo factum est a Blado, ut suis exemplum proponeret, ne quando similia tentarent, quasi similia passuri. His ita D gestis, exercitum conscripsit quam potuit maximum et illico ad Istrum raptim agmen duxit: quam trajiciens, venit in loca Istro finitima, et in regionem regis: quam uno impetu, cæsis liberis et mulieribus, misere evastavit. Domos villasque incendit, ubicunque potuit ignem injiciens. Cum autem cædem fecisset maximam, tandem reversus est in Daciam.

Ταῦτα μὲν οὖν ὡς ἠγγέλλετο βασιλεῖ Μεχμέτῃ, τούς τε πρέσβεις αὐτοῦ διαφθαρῆναι ὑπὸ Βλάδου τοῦ Δακίας ἡγεμόνος, καὶ Χαμουζᾶν ἄνδρα εὐδόκιμον τῶν βασιλέως θυρῶν, οὕτως ἐν οὐδενὶ λόγῳ ἀποθανεῖν, ἤχθετο μὲν οἷα εἰκὸς, καὶ δεινότερα ἐποιεῖτο,

Hæc ut allata sunt ad regem Mechmetem, nempe legatos suos a Blado Daciæ duce peremptos, et Chamuzem, virum inter januas primarium, adeo contemptim et ignominiose periisse, dolorem et mœrorem regi moverunt, quemadmodum verisi-

Notulæ marginales.

[83] *In uno*, ἦν νόον. *In al. ut in c.* [84] διέλαχε. [85] ὡς ὑπ. [85*] *In uno*, ταύτῃ. [86] ταύτῃ. [87] δύναται, *in uno*, ὡς ἡ δ. *in al. ut c.*

mile est. Illud autem longe gravissimum ducebat, si despiceret viros tantos talesque quos amisisset, nec ultionem exigeret, præsertim cum eo injuriarum et contumeliæ processisset Bladus, ut nec ab legatis violandis abstinuerit. Dolebat præterea regi, Bladum Istro transmisso, magna manu suam regionem incendisse, et magna suorum cæde edita, in Daciam rediisse. Verum quod tanta crudelitate legatos suos tractasset, reliquis majus et atrocius judicabat. Itaque edixit, annuntians optimatibus suis et aliis, ut quam pulcherrime armis instructi, cum exercitibus adveniant, atque una secum in militiam proficiscantur. Et quidem hoc pacto expeditionem contra Dacos suscepit rex. Ferunt præterea Mechmetem ducem, antequam cædes legatorum et Chamuzis præfecti, et regionis incendium nuntiaretur, indicasse regi quæ fecissent Daci viris regiis. Quibus auditis, graviter indignatus est : etiam viro, qui hæc **268** exposuerat, verbera inflixit. Nec enim turpe habetur in Janiis regis, flagris cædere eos quos ex mancipiorum numero, nec de Turcorum filiis in regnum suum transtulerit. Rex igitur per universum regnum dimittens præcones, edixit, ut exercitus bene instructi et armati ad se adveniant : equites præterea omnes ad hanc expeditionem concivit. Præcones regii, qui regis voluntatem per universam regionem nuntiant, et nuntii, si quid novarum rerum inciderit, ad Januas regis festinant, et citissimo gradu intra paucos dies maximos cursus peragunt. Si quis ex eorum numero in itinere equum cernit, equitem confestim ex eo deponit : conscendensque ipse equum, iter maturat, impellens equum quantum potest. Deinde si alium invenerit, eumdem similiter conscendit, et equum fatigatum isti homini tradit. Et in hunc modum equos quieti tradentes, maximos conficiunt cursus. Corpus totum cingunt, ne doleat vel ægrotet corpus quando currunt. Ex Peloponneso Adrianopolim scimus regios præcones venisse intra quinque dies. Hoc iter intra decem et quinque dies eques ægre peragere potest, etsi maxime festinet : hi præcones nominantur Vlacides. Copiæ universæ regis cum instructæ convenissent, primo vere profectus est contra Daciam. Tradunt hunc exercitum regis fuisse maximum, et secundum magnitudinem ei quem contra Byzantium ductarat iste rex. Verum constat illum exercitum fuisse reliquis pulchriorem, et plurimum momenti tum in armis, tum in reliquo belli apparatu habuisse. Eo autem tempore in armis habuit rex circiter viginti quinque myriades hominum. Hujus numeri facile iniri potest ratio ex Istri trajectu. Nam publicani Istri trajectum emerant ab rege, numerantes triginta myriades aureorum staterum : interim tamen constat, eos

A εἰ ἄνδρας αὐτῷ τοιούτους περιόψεται, οὕτω διαφθαρέντας, κἀκεῖνον [88] εἰς τοῦτο ὕβρεως ἀφικόμενον, ὥστε καὶ τοὺς πρέσβεις αὐτῷ διαχρήσασθαι, μὴ τιμωρήσεται τὸν φόνον ἐκείνων τῶν αὐτῶν εἰσπραττόμενος τὸν τῆς Δακίας ἡγεμόνα. Ἤχθετο μέντοι καὶ τόδε, ὅτι τὸν Ἴστρον διαβὰς σὺν χειρὶ πολλῇ, καὶ ἐμπρήσας τὴν βασιλέως χώραν, καὶ φόνον τῶν τε ὁμοφύλων αὐτῷ ἐργασάμενος, ὀπίσω ἐλαύνοι. Πολλῷ δὲ τούτων δεινότερα ἐποίει, τοιαῦτα τοὺς ἑαυτοῦ πρέσβεις ἐργάσασθαι. Ὅθεν δὴ ἁπανταχῇ περιαγγέλλων τοῖς τε ἀρίστοις, καὶ τοῖς ἄλλοις κατὰ λόγον προηγόρευε, καλλίστῳ κόσμῳ ἐλαύνοντας, καὶ ἐξωπλισμένους, παρεῖναι αὐτῷ τὰ στρατεύματα ἐξελαύνοντι. Τὴν μὲν οὖν στρατιὰν οὕτω παρεσκευάζετο τοὺς Δακούς. Λέγεται δὲ καὶ τόδε, ὡς Μαχουμούτῃ B τῷ ἡγεμόνι, ὅτι τῆς ἀγγελίας πρότερον τούτων ἔτι ἀφικομένης περί τε τοῦ φόνου τῶν πρέσβεων, καὶ Χαμουζᾶ τοῦ ὑπάρχου, καὶ τοῦ ἐμπρησμοῦ τῆς χώρας, οὔτε εὑρὼν, παρὰ βασιλέα ἀπηγγέλλετο τὰ γενόμενα περὶ Δακῶν, ἐς τοὺς βασιλέως ἄνδρας, καὶ χαλεπῶς ἤνεγκε. Λέγεται δὲ ὡς καὶ πληγὰς ἐνέβαλε τῷ ἀνδρί. Νομίζεται δὲ καὶ τοῦτο ἐς τὰς θύρας τοῦ βασιλέως οὐ πάνυ τοι αἰσχρὸν εἶναι, τούτους οὓς ἀπὸ ἀνδραπόδων, καὶ μὴ Τούρκων παῖδας αὐτῷ ἐς τὴν ἀρχὴν παραγενομένους. Κήρυκας μέντοι πέμπων ἁπανταχῇ, ἐκέλευεν αὐτῷ παρεῖναι τὴν στρατιὰν ἐξωπλισμένην καλῶς, καὶ τοὺς ἱπποδρόμους αὐτῷ ἕπεσθαι ξύμπαντας ἐς τήνδε τὴν στρατιάν. Οἱ δὲ τοῦ βασιλέως κήρυκες, οἱ τὰς ἀγγελίας φέροντες C αὐτῷ ἐς τὴν χώραν, καὶ οἱ ἄγγελοι, ἐπειδάν τι νεώτερον ξυμβαίνοι, ἐπὶ τὰς θύρας ἀφικνούμενοι ταχίστῳ δρόμῳ ὀλίγων πάνυ ἡμερῶν, μεγίστους δρόμους διατελοῦσιν [89]. Ὁ δὲ ἵππον ὃν ἂν ἐν τῇ ὁδῷ διελαύνων θεάσηται, τὸν μὲν ἱππέα αὐτίκα ἀπὸ τοῦ ἵππου καταβιβάζειν, αὐτὸς δὲ ἀναβὰς ἐλαύνοι κατὰ κράτος, καὶ ὁ ἵππος ἐς τόδε διανύσαι οἷός τε ἦν. Μετὰ δὲ ἄλλον εὑράμενος, καταβιβάζει· τὸν δὲ ἵππον τὸν πρότερον παραδίδωσι [90-91] τῷ ἀνθρώπῳ. Καὶ οὕτω βραχὺ διαναπαυόμενοι, μέγιστον διανύουσι δρόμον. Ἐζώννυντο δὲ καὶ τὸ σῶμα ἅπαν, ὥστε μὴ ἄγαν πονεῖν, ἢ κάμνειν σφίσι τὸ σῶμα, ἐπεὶ [92] θέοιντο· καὶ ἀπὸ Πελοποννήσου ἐς Ἀδριανούπολιν κήρυκας ἴσμεν ἐν πέντε ἡμέραις ἀφικομένους, ὁδὸν πεντεκαίδεκα ἡμερῶν ἀνδρὶ ἱππεύοντι ἐς τὰ μάλιστα. Καλοῦνται δὲ οὗτοι οἱ κήρυκες Οὐλάκιδες. Ἐπεί τε δὴ D τὰ στρατεύματά παρεσκεύαστο τῷ βασιλεῖ, ἐπὶ Δακίαν ἐστρατεύετο, ἦρος εὐθὺς ἀρχομένου. Μέγιστον [93] δὲ τοῦτον στρατὸν γενέσθαι φασὶ, δεύτερον μετά γε τὴν ἐς τὸ Βυζάντιον ἐπέλασιν τοῦ βασιλέως τοῦδε. Λέγεται δὲ [94] τοῦτο τὸ στρατόπεδον κάλλιστον μὲν γενέσθαι τῶν ἄλλων στρατοπέδων, καὶ κόσμον πολὺν παρέχεσθαι, ἔς τε τὰ ὅπλα φασὶ [95] καὶ ἐς τὴν σκευήν. Γενέσθαι δὲ ἀμφὶ τὰς πέντε καὶ εἴκοσι μυριάδας στρατοῦ. Καὶ τοῦτο λογίζεσθαι ῥᾳδίως, ἀπὸ τῶν τοῦ πόρου τοῦ Ἴστρου ἐμποριστῶν ὧν [96] ἐξωνη-

Notulæ marginales.

[88] *In uno*, καὶ ἐκ. [89] διανοοῦσιν ὧδε ἱπ. *In ora*, διανύουσιν. [90-91] παραδιδοῖ. [92] *In uno*, ἐπιθεόντων [93] ὡς μέγ. [94] *In uno*, γὰρ τ. [95] σφίσι. [96] ἐξωνησαμένων. *In uno*, ὃν ἐξωνησάμενοι.

σάμενον ἀπὸ βασιλέως τὸν πορθμὸν, ἐς τριάκοντα μυριάδας χρυσίου στατῆρας, λέγεται χρήματα μεγάλα κερδᾶναι. Μετὰ τὴν ἤπειρον ὁ στρατὸς ὁρμώμενος ἀπὸ Φιλιππουπόλεως, κατὰ δὲ θάλατταν, πληρώσας τριήρεις ἀμφὶ τὰς κ', καὶ ε', καὶ πλοῖα εἰς ἑκατὸν καὶ πεντήκοντα, ἐπορεύετο εὐθὺ τοῦ Ἴστρου, ὡς διαβησόμενος διὰ τῆς Βιδίνης[97]. Ἐκέλευε δὲ πλέειν ταῦτα τὰ πλεῖα διὰ τοῦ Εὐξείνου πόντου ἐπὶ τὸν Ἴστρον. Καὶ ὁ στόλος, ὡς ἐνετέλλετο βασιλεὺς, διὰ τοῦ Πόντου ἐπέπλει ἐς τὸ τοῦ Ἴστρου στόμα. Καὶ ὡς ἐς τὸ στόμα ἐγένετο, ἀνήγετο ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ ἐπὶ τὴν Βιδήνην. Καί ποι καὶ ἀπόβασιν ποιησάμενος ὁ στόλος, τάς τε οἰκίας ἐνεπίμπρα, καὶ ἔκαιε τήν τε Πραΐλαβον πόλιν τῶν Δακῶν, ἐν ᾗ καὶ ἀγορὰν παρέχονται βελτίω ἁπασῶν[98] τῶν ἐν τῇ χώρᾳ, πῦρ ἐνιέντες, ἐνέπρησαν. Εἰσὶ δὲ αἱ οἰκίαι ξύλιναι, ὡς τὸ ἐπίπαν. Δᾶκες γὰρ ὡς ἐπύθοντο βασιλέα ἐπιέναι ἐπὶ σφᾶς, τὰς μὲν γυναῖκας καὶ παῖδας ὑπεξέθεντο, τὰς μὲν ἐς τὸ ὄρος τὸ Πράσοβον, τὰς δὲ ἐς[99] πολίχνην, τοὔνομα[1] ἐς ἣν κύκλῳ περιιὼν, ἐνετήρει καὶ ἐφύλαττε· καὶ τὸ ἕλος ἐχυρότατον ἐποιεῖτο, καὶ ἐν ἀσφαλεῖ καθίστησι μάλιστα· τὰς δ' αὖ καὶ ἐς τοὺς δρυμῶνας, οὓς χαλεπόν ἐστι διιέναι ἀνδρὶ ἐπήλυδι, καὶ μὴ ἐπιχωρίῳ· πυκνότατοι γὰρ ὄντες, καὶ δένδροις καταπεφυτευμένοι πυκνοῖς, ὡς ἥκιστα παρέχονται διὰ πολλοῦ βάσιμον τὴν εἴσοδον. Τὰς μὲν οὖν γυναῖκας καὶ παῖδας οὕτως ἐξέθεντο· αὐτοὶ δὲ συναθροισθέντες ἐς τὸ αὐτὸ, εἵποντο Βλάδῳ τῷ ἡγεμόνι. Καὶ ἐς δύο μοίρας ἐπιδιελόμενος τὸν στρατὸν, τὸν μὲν εἶχε παρ' ἑαυτῷ, τὸν δὲ ἔπεμπεν ἐπὶ τὸν τῆς μελαίνης Πογδανίας ἡγεμόνα. Ὡς ἢν ἐσβαλεῖν[2] ἐκεῖνος πειρῷτο, ἀμυνόμενοι μὴ περιίδωσιν ἐσβαλόντες[3] ἐς τὴν χώραν. Ὁ γὰρ τῆς μελαίνης ταύτης Πογδανίας ἡγεμὼν, διενεχθεὶς, ἐπολέμει τῷ Βλάδῳ ἀπὸ αἰτίας τοιᾶσδε, καὶ πρέσβεις πέμπων παρὰ βασιλέα Μεχμέτην, ἐπεκαλεῖτο, καὶ συνάρασθαι ἐς τὸν πόλεμον ἔφασκεν ἕτοιμος εἶναι. Βασιλεὺς μὲν οὖν ἠρέσκετό τε τοῖς τοῦ ἡγεμόνος τούτου λόγοις, καὶ ἐκέλευεν οὕτω ποιεῖν τὸν ἑαυτοῦ στρατηγὸν συμμίσγοντα τῷ ναυάρχῳ ἐς τὸν ποταμὸν, πολιορκεῖν τὸ Κελίου[4] πόλιν οὕτω καλουμένην τοῦ Βλάδου ἐπὶ τῷ στόματι τοῦ ποταμοῦ. Ὁ μέντοι ἡγεμὼν οὗτος, συλλέξας στράτευμα ἀπὸ τῆς χώρας, ἵετο ἐπὶ τὸν βασιλέως στόλον εὐθὺ τῆς Κελίου πόλεως, συμμίξων τῷ ναυάρχῳ. Καὶ ἐπεί τε συνέμισγε τῷ βασιλέως στρατῷ, ἐπολιόρκουν ἀμφότεροι τὴν πόλιν, καὶ προβάλλοντες[5] ἐπὶ ἡμέρας συχνὰς, ἐξεκρούσθησαν, καὶ ἀπέβαλον ὀλίγους τινάς. Ὡς δ' οὐ προεχώρει ἡ τῆς πόλεως αἵρεσις, ἀπεχώρουν ἤδη ἑκάτεροι. Ὁ μὲν οὖν μέλας Πόγδανος[6] ᾔει ὁμόσε, ὡς ἐσβαλὼν ἐς τὴν τῶν Δακῶν χώραν. Ἐκωλύετο δὲ ὑπὸ τῆς μιᾶς μοίρας τοῦ στρατοῦ, ἥτις ἐτέτακτο ταύτῃ φυλάσσειν τὴν χώραν. Βλάδος δὲ αὐτὸς ἔχων τὴν μείζω μοῖραν τοῦ στρατοῦ, ἐπορεύετο διὰ τῶν δρυμώνων, ἐκδεχόμενος

A opes maximas esse lucratos. Per continentem deinde exercitus profectus est ab Philippopoli. Implens vero triremes circiter viginti quinque, et naves circiter centum et quinquaginta, mari recta subvectus est ad Istrum, quasi iter facturus per Bidenam. Jussit tamen ut istæ naves per Euxinum pontum ad Istrum contenderent. Et quidem classis, quemadmodum præceperat rex, per Pontum ferebatur in Istri ostium. Ubi Istri oram attigit, adverso flumine navigavit Bidenam: ubicunque egrediebantur navibus, incendebant ædificia, et comburebant. Prailabum urbem Dacorum, quæ totius Daciæ forum erat celeberrimum, injecto igne concremarunt. Pleraque autem istius regionis ædificia lignea sunt, hinc **269** fit ut facile ignem admittant. B Daci ubi acceperunt regem cum copiis adversum se pergere, liberos et uxores collocarunt quasdam in montem Prasobum, quasdam in oppidulum nomine.... quod circulo veluti circumiens muniebat et custodiebat. Etiam palus sive lacus palustris id oppidulum vel in primis et tutissimum et munitissimum præstabat. Quasdam præterea abdidere in querceta regionis, quæ transire difficile est viro peregrino, qui non sit indigena. Densissima enim sunt, et arboribus consita densis, plerumque inaccessa et invia sunt. Mulieres quidem et liberos, quemadmodum dixi, in loca tuta contraxere. Viri vero in unum collecti, sequebantur Bladum ducem: qui, secernens universum exercitum in duas partes, C alteram quidem ipse detinuit, alteram vero ire jussit contra Nigræ Pogdaniæ (95) principem: ut si is conaretur in Daciam irruere, fortiter resisterent, nec omitterent in ejus regionem hostilem incursionem facere. Nam inimicitiæ intercesserant inter Nigræ Pogdaniæ principem, et Bladum. Quapropter bellum inter ipsos ardebat. Cujus hæc causa perhibetur. Princeps Nigræ Pogdaniæ missis legatis, hortabatur regem Mechmetem ad bellum inferendum Blado: quem quo magis moveret, pollicebatur se suas copias ejus copiis juncturum. Regi grata erant quæ princeps iste afferebat. Proinde jussit ut promissa ad rem conferret, et exercitum suum adderet navarcho prope flumen, et juncto Marte obsiderent Celium urbem Bladi sic dictam, et in ora fluminis sitam. D At princeps ille, ubi animum regis intellexit, conscripto exercitu de regione sua, pergebat ad classem regis ut prope Celium urbem adjungeretur regio navarcho. Quo facto, uterque urbem eam oppugnabant; cumque eam capere annisi essent diebus sane plurimis, tandem repulsi sunt inde amissis paucis. Cumque urbis oppugnatio parum procederet, uterque abiit. Niger Pogdanus proficiscebatur quasi populaturus Dacorum regionem. Verum inhibitus est ab ea exercitus parte, quæ opposita ei fuerat, ut defenderet regio-

Notulæ marginales.

(95) Pogdoliæ.

[97] *In uno additur*, πόλεως. [98] *In uno*, ἀπ. δ. τ. [99] καί. [1] *Nomen urbis desideratur.* [2] *In uno*, ἐσβάλλειν. [3] ἐσβαλόντα. [4] *In uno*, Κελλ. [5] προσβαλόντες. [6] *In uno*, Μπογδᾶ, *in al. ut in c.*

nem, ne hostilia ab Pogdano pateretur. Bladus cum majore exercitus parte iter faciebat per silvas glandiferas, exploraturus quanam contenderet regis exercitus. Rex cum trajecisset copias Istrum, Dacorum regionem ingressus est: nec tamen eam populationibus urebat, nam ne id fieret, prohibuerat. Cæterum instructo et composito agmine ibat ad eam urbem in quam Daci exponentes liberos et uxores, sequebantur regem per querceta. Si qui longius ab agmine regis fuerant progressi, 270 ab Dacis excipiebantur et extemplo peribant. Rex cum nuntiaretur neminem accedere qui prælii potestatem faceret, præterea nec a Pannonibus Blado auxilii quidquam esse, hostem contemnebat, et vallo communire castra negligebat, quamvis ea in patente campo locasset.

A ἰδεῖν, ὅπου χωρήσει ὁ τοῦ βασιλέως στρατός. Βασιλεὺς μὲν γὰρ ὡς τὰ στρατεύματα αὐτῷ διαβάντα τὸν Ἴστρον, ἐγένετο ἐς τὴν Δακίαν, ἐπέδραμεν [7] οὐδαμῇ, οὐ γὰρ εἶα ὁ βασιλεύς, ἀλλὰ συντεταγμένῳ ἐπορεύετο τῷ στρατεύματι. Ἐπορεύετο δ' εὐθὺ τῆς πόλεως, ἐς ἣν γυναῖκάς τε καὶ παῖδας ὑπεκθέμενοι οἱ Δᾶκες, αὐτοὶ εἵποντο τῷ βασιλεῖ διὰ τῶν δρυμώνων. Καὶ ἦν τι ἀποσπασθείη τοῦ στρατοῦ, αὐτίκα ὑπὸ τούτων διεφθείρετο. Ὁ μὲν οὖν βασιλεύς, ὡς οὐδεὶς ἐπιὼν ἐπηγγέλλετο αὐτῷ ἐς τὴν μάχην, οὔτε ἀπὸ Παιόνων παρεῖναι τῷ Βλάδῳ βοήθειαν, ὠλιγώρει τε καὶ ἠμέλει τοῦ χάρακος, καὶ τὸ στρατόπεδον ἐν εὐρυχωρίᾳ ἔπιπτε.

Bladus, ubi accepit ex nuntiis, hostes accedere B infesto agmine, nuntium misit ad Pannones, talia dicentem: O viri Pannones, vos, non dubito, scitis, regionem nostram vestræ esse finitimam, et utrique habitamus affusi Istro. Nunc autem, ni fallor, accepistis Turcorum regem magna manu accedere, ut arma nobis inferat. Si nunc Daciam vastarit sibique subegerit, scitote, haud cessabit tanto cardine rerum, verum continuo arma hostilia ad vos circumferet. Nec dubito, quin maxima hinc pericula vestram regionem incolentibus immineant. Tempus igitur nunc postulat, ut nobis auxilio sitis, ut exercitum hostilem quamprimum e regione propulsemus. Nec exspectandum censeo, donec regionem nostram contuderit, et penitus C evastarit, et gentem nostram sibi subjugarit. Etiam ducis nostri fratrem majorem rex habet: hunc principem Valachiæ constituit. At opera danda est, ne ei singula ex sententia succedant. Nam Bladi fratrem juniorem, cum arma contra Daciam vibraret, rex maximis studiis coluit, magnisque honoribus affecit. Opibus et vestitu pretioso multo cum virum donavit, hunc jussit sermones serere cum Dacorum proceribus, ut ipse tandem potiretur rerum summa. Quapropter cum brevi in magnam felicitatem sit promotus, ut pareret regi, imperata fecit, et Daciæ proceres tentavit. Nec tamen quidquam adhuc efficere potuit, verum repulsus est. Pannones cum hæc audirent ex nuntio, dictis obtemperarunt, et prompti erant omnes, ut Dacis D suppetias ferrent, et hosti quam fortissime resisterent. Delectu igitur habito, conscripserunt exercitum. His quidem Pannones erant occupati. Rex autem hostili animo cum exercitu procedens, quacunque proficiscebatur, vicos incendebat, pecora diripiebat, quæcunque casus obtulisset. Equites regii mancipia pauca in castra ducebant: verum magis ipsi interibant, si quando ab agmine incautius avulsi fuerant. Ferunt, Bladum ipsum in regis castra speculatorem venisse, et singula

Βλάδος τε γὰρ ὡς ἐπύθετο τοὺς πολεμίους ἐπιόντας, ἔπεμπεν ἄγγελον ἐς τοὺς Παίονας, λέγοντα τάδε· Ὦ ἄνδρες Παίονες, ὑμεῖς ἴστε που, ὡς ἡ χώρα ἡμῶν ὅμορός τέ ἐστι τῇ ὑμετέρᾳ, καὶ παρὰ τοῦ Ἴστρου οἰκοῦμεν ἀμφότεροι. Νῦν οὖν πυνθάνεσθαι, οἴομαι, καὶ ὑμεῖς τὸν βασιλέα Τούρκων, μεγάλῃ χειρὶ ἐπιόντα, στρατεύεσθαι ἐφ' ἡμᾶς. Καὶ ἦν τάδε καταστρεψάμενος ὑπάγηται ὡς τὴν Δακίαν, τόδε ἐπίστασθαί [8] που καὶ ὑμεῖς. Ὡς οὔτε ἡσυχίαν ἄγοντες καθεδοῦντες [9], ἀλλ' ἐφ' ὑμᾶς αὐτίκα ἐπιόντες στρατεύσονται, καὶ πράγματα ἔσται ὑπ' αὐτῶν ἀνήκεστα ἐς τὴν ὑμετέραν χώραν ἱδρυμένοις. Νῦν οὖν ὥρα ἐστὶ καὶ ὑμᾶς βοηθοῦντας ἡμῖν, ἀπαμύνειν, ὡς οἷόν τε μάλιστα τὸν στρατὸν τόνδε ἀπὸ τῆς χώρας, καὶ μὴ περιορᾷν φθείροντά τε τὴν χώραν, καὶ ἐπικακοῦντα, καὶ καταστρεφόμενον τὸ γένος ἡμῶν. Ἔχει δὲ καὶ τοῦ ἡγεμόνος τοῦ ἡμετέρου ἀδελφὸν νεανίαν, ὥστε καθιστάντα αὐτὸν ἡγεμόνα ἐς τὴν Βλαχίαν, ἤν τι μὴ προχωροίη αὐτῷ ἑκάστῳ κατὰ νοῦν. Τὸν γάρ τοι τοῦ Βλάδου ἀδελφὸν νεανίαν, ὡς ἐστρατεύετο ἐπὶ τὴν Δακίαν, μεγάλως τε φιλοφρονησάμενος, ἐτίμησε, καὶ χρήμασι καὶ ἐσθῆτι ἐδωρεῖτο πολλῇ τε καὶ ἀγαθῇ. Καὶ ἐκέλευε πέμπειν ἐπὶ τὴν Δακίαν λόγους, ἐπὶ τοὺς δυνατοὺς ἄγειν τὰ πράγματα. Ὅθεν ἐπὶ εὐδαιμονίαν αὐτίκα γενόμενος, ἔπρασσε πέμπων, ὡς ἐκέλευε βασιλεύς. Οὐ μέντοι γε προεχώρει αὐτῷ τότε προπέμποντι. Ταῦτα ὑπὸ τοῦ ἀγγέλου ἀκούσαντες οἱ Παίονες, ἐπείθοντό τε τοῖς λόγοις, καὶ ὥρμηντο βοηθεῖν, καὶ ἐς τὰ μάλιστα ἐπαμύνειν. Συνέλεγον δὲ στράτευμα. Καὶ οἱ μὲν ἐν τούτοις ἦσαν· βασιλεὺς δὲ προσελαύνων σὺν τῷ στρατῷ, ἐνεπίμπρα μὲν τὰς κώμας, καὶ τὰ ὑποζύγια διήρπαζεν, οἷς ἂν περιτύχοι. Καὶ ἀνδράποδα πάνυ ὀλίγα ἤγοντο ἐς τὸ στρατόπεδον οἱ ἱπποδρόμοι. Αὐτοὶ δὲ μάλιστα διεφθείροντο, εἴ πού τις αὐτῶν διασπασθείη [10] ἀπὸ τοῦ στρατοπέδου. Βλάδος δὲ λέγεται καὶ αὐτὸς ἐς τὸ τοῦ βασιλέως στρατόπεδον κατάσκοπος ἐσελθεῖν, καὶ περιιὼν ἐπισκοπῆσαι [11]. Οὐ πείθομαι δὲ Βλάδον αὐτὸν ἐθελῆσαι ἐς τοσοῦτον κίνδυνον ἀφικέσθαι, ὡς παρὸν αὐτῷ κατασκόποις πολ-

Notulæ marginales.

[7] ἐπέδραμε μὲν οὐδ. [8] ἐπίστασθε. *Sic in u.* [9] καθεδοῦνται. [10] *In uno*, ἀποσπ., *in al.* διαποσθείη.
[11] ὡς ἔχει τὸ στρατόπεδον.

λοῖς χρῆσθαι [11]..... [12*] ἐς τὴν ἐξήγησιν τῆς τόλμης A αὐτοῦ. Αὐτὸς μὲν οὖν καὶ ἡμέρας ἐπελθὼν ἐγγυτάτω τοῦ στρατοπέδου, ἐπεσκόπει τε τὰς βασιλέως σκηνὰς, καὶ τὴν Μαχουμούτεω, καὶ τὴν ἀγοράν· ἔχων δὲ καὶ ἐλάττους τῶν μυρίων ἱππέων. Ἔνιοι δέ φασιν, ὡς οὐ πλείους τῶν ἑπτακισχιλίων παρῆσαν αὐτῷ ἱππέων. Σὺν τούτοις περὶ πρώτην φυλακὴν τῆς νυκτὸς ἐπελάσας, εἰσέβαλλεν [13] ἐς τὸ βασιλέως στρατόπεδον. Καὶ δείματα μὲν πρῶτον ἐγένετο ἐν τῷ στρατοπέδῳ μεγάλα, στρατὸν μέγαν ἀλλότριον, καὶ ἐπήλυδα οἰομένων τῶν τοῦ βασιλέως ἐπιθέσθαι σφίσι, καὶ αὐτός. Καὶ ἐνόμιζον ἀπόλλυσθαι πάνυ, ἐς φόβον τε πολὺν καὶ δείματα καθιστάμενοι τὴν ἐσβολήν. Ἐστρατεύετο γὰρ ὑπὸ λαμπάδων, καὶ κέρατος, ὑποσημαῖνον αὐτῷ τὴν ἐσβολήν. Τὸ μὲν στρατόπεδον ἅπαν κατὰ χώραν ἔμενεν οὐδαμόσε B κινούμενον. Εἰώθει μὲν γὰρ καὶ ἄλλως τὰ τοῦ γένους στρατόπεδα νυκτὸς μηδέποτε κινεῖσθαι τὸ παράπαν, ἀλλ' ἱδρύσθαι τε κατὰ χώραν, ἤν τε κλέπτης διιὼν τυγχάνῃ ἐς τὸ στρατόπεδον, εἴτε ἄλλο τι καταλαμβάνει νεώτερον. Καὶ τότε δὴ ἐς μέγα δέος ἀφικόμενοι οἱ Τοῦρκοι, ἔμενον ᾗ ἐσκήνουν ἕκαστος ἱδρυμένος. Καὶ κήρυκες βασιλέως ἀνὰ τὸ στρατόπεδον ὡς ἐς αὐτίκα ἐσβαλόντα τὸν Βλάδον, ἐν τῷ στρατοπέδῳ περιιόντες, ἀνεκήρυττον, μηδένα μηδαμῇ μεταστῆναι, ὡς αὐτίκα ἀποθανούμενον ὑπὸ βασιλέως. Οἱ μὲν οὖν κήρυκες τοῦ βασιλέως, παραμυθούμενοι, ἐκέλευον μένειν αὐτοῦ ἕνα ἕκαστον, ᾗπερ ἐτέτακτο, λέγοντες τοιάδε· Ἄνδρες Μουσουλμάνοι, μείνατε ἐπὶ βραχύ· ὄψεσθε γὰρ τὸν βασιλέως πόλεμον [14] πεσόντα αὐτίκα μάλα ἐν τῷ στρατοπέδῳ, C καὶ δώσοντα δίκην, ὧν ἐς βασιλέα τετόλμηκε. Ταῦτα ἔλεγον, καὶ ἄλλα πολλὰ παραπλήσια φάσκοντες, μάλιστα δὲ ἐκεῖνο, ὡς ἢν μένῃ ὁ στρατὸς, αὐτίκα ἀπόλλυται ὁ πόλεμος· ἢν δὲ μεταστῇ ἀπώλυσθε [15] ἅπαντες. Βασιλεὺς γὰρ πρώτους ὑμᾶς διαφθερεῖ, πρινὴ αὐτὸν οἴχεσθαι φεύγοντα. Βλάδος δὲ ὡς τάχιστα ἐσέβαλεν ἐς τὸ στρατόπεδον, πρῶτα μὲν ὑπήντα αὐτῷ ἀπὸ τῆς Ἀσίας στρατὸς, καὶ βραχεῖαν μέν τινα αὐτοῦ ἐποιήσαντο μάχην· μετὰ δὲ ἀνατραπόμενοι, ἀνὰ μέρος ἐχώρουν ἐπὶ τὸ σώζεσθαι αὐτοὶ ὡρμημένοι. Ὁ δὲ λαμπάδας τε ἔχων ἡμμένας, καὶ πυρρὰ, καὶ συντεταγμένως μάλιστα, καὶ ἀθρόως ἐπιὼν τῷ στρατεύματι, ὥρμητο μὲν πρῶτα ἐπὶ τὰς βασιλέως θύρας. Καὶ ἀποτυγχάνουσι μὲν τῆς τοῦ D βασιλέως αὐλῆς, ἐπεισπεσόντες ἐς τὰς σκηνὰς τῶν ἡγεμόνων, τοῦ τε Μαχουμούτεω καὶ Ἰσαάκεω, ἐμάχοντο ἐς ταῦτα μεγάλως, καὶ τάς τε καμήλους ἐφόνευον καὶ ἡμιόνους, καὶ ὑποζύγια, καὶ ἀθρόως μὲν καὶ συντεταγμένων αὐτῶν μαχουμένων, οὐδέν τι ἀπεγίγνετο ὅ τι καὶ ἄξιον λόγου· εἰ δέ τί που ἀποσπασθείη, αὐτίκα ἔπιπτεν αὐτοῦ ὑπὸ τῶν Τούρκων. Καὶ οἱ περὶ Μαχουμούτην, ἄνδρες γενόμενοι ἀγαθοὶ, ἐμάχοντο ἀξίως λόγου πεζοὶ ἅπαντες. Ἀνέβησαν δὲ καὶ ἐπὶ τοὺς ἑαυτῶν ἵππους οἱ τοῦ στρατοπέδου σχεδὸν ἅπαντες, πλὴν τῶν βασιλέως θυ-

præsentem considerasse. Non tamen mihi verisimile videtur, Bladum voluisse tanto se committere periculo, cum plurimis potuerit, qui præsto erant, uti speculatoribus. Sed forsitan id confictum est, ut viri audacia insignior **271** ostentaretur. Verumtamen Bladus interdiu accedebat quam proxime ad hostilia castra, et tentoria militum regisque, necnon forum contemplabatur. Bladus habebat equites pauciores quam decem mille. Sunt tamen qui tradunt, eum non plures quam septem mille equites duxisse. His confisus, sub primam noctis vigiliam advenit, et in regia castra impetum dedit. Primo terror ingens in castris obortus est. Nam regii milites putabant exercitum magnum et alienigenam peregrinumque sibi incumbere. Idem credebat et rex. Proinde præsentem intentabant viris omnia mortem: adeo magnum inopina illa et improvisa oppressio incusserat terrorem. Lampades enim et cornua irruptionem significabant. Verum regia castra non alio translata sunt, sed in eo loco quem occuparant primo, immota mansere. Turcis enim consuetudo est, ut nocturno tempore castra nequaquam moveant, verum in eo loco, quem castris muniendis ceperunt, persistant, sive fur ingressus sit in castra, sive aliquid aliud novi ingruerit. Eo tempore Turci in maximum terrorem conjecti, in suis tentoriis quieti manserunt. Regii præcones per universa castra incedentes, clamabant, ne quis loco quem tenuisset, moveretur. Bladum mox, qui irruptionem fecerit in castra, regis marte casurum. Præcones quidem ut territis animum adderent jusserunt singulos in eo loco manere, in quem collocati fuissent dicentes: Viri Musulmani, durate breve tempus; cernetis enim hostem regis admodum cito in castris obiturum mortem, dantem pœnas scelerum, quæ in regem perpetrare ausus fuit. Alia plura his similia expromebant, etiam hoc addentes, quod si exercitus immobilis steterit, prælium cito desinet, sin loco motus fuerit, omnes peribitis; rex enim vos omnes necabit, priusquam ille fugere possit. Blado irruenti in regia castra, primo occurrit exercitus Asiaticus, et prælium non admodum longum ibi commissum est. Nam Asiani in fugam conjecti, paulatim in cohortes conglobati, recedebant, ut servarentur. Bladus autem habens lampades ardentes et ignes, agmine stipato pergens contra regis copias, primo Januas regis affectabat. Cæterum Bladi milites aberrarunt a prætorio regis, et inciderunt in tentoria regiorum ducum, Machumetis videlicet et Isaaci: et ibi fortiter pugnabant, trucidantes camelos, mulos, et alia jumenta. Cum autem pugnam facerent, in ordines collecti et constipati, nihil sane memoratu dignum passi sunt. Verum si qui **272** paulo longius ab ordinibus erant evecti, extemplo Tur-

Notulæ marginales.

[11] χρήσασθαι. [12*] *Hic ad complendam periodum hujusmodi verba deesse videntur*, ἀλλὰ τοῦτο, ὡς οἶμαι, πεπλασμένον. [13] ἐσεβ. [14] πολέμιον. [15] ἀπώλυσθαι. *Sic in uno; in al.* ἀπόλυσθε.

eorum manibus cadebant. Pedites qui apud Mechumetem erant, cum essent viri fortes, prœliabantur admodum memorabiliter. Tandem omnes quotquot erant de exercitu regio, præter januæ milites, ascenderunt in equos; prælium eo loci diu fervebat. Hinc conversi Daci, maturabant iter ad regis januarum milites. Cum autem instructos et armatos invenirent, brevi tempore pugnarunt. Deinde omisso prælio, vertuntur in forum castrorum: quod diripientes, et si quem forte ibi invenerant occidentes, tandem cum aurora appropinquaret et lucesceret, egressi sunt castris, amissis paucis admodum ea nocte. Etiam pauci, ut fertur, de regio exercitu desiderati sunt. Ubi primum dies illuxit, rex eligens optimos quosque, qui sub tribunis degebant, et Haliem Michaelis filium ducem istis præponens, jussit ut citato agmine Dacos cedentes insequerentur. Halies assumpto exercitu, profectus est summa celeritate adhibita, contra Bladum, et summis viribus abeuntis vestigia secutus, Bladi exercitum assecutus est. Subito autem in hostilem exercitum irruens, interfecit plurimos: captosque Dacos circiter mille, in regia castra abduxit. Quos interfici omnes rex curavit. Etiam noctu quemdam comprehenderunt de Bladi militibus; Turci hunc deduxerunt ad Mechumetem, qui eum interrogavit, quisnam et cujus esset, et unde veniret? Qui ubi ad singula, quemadmodum interrogatus erat, respondit, tandem jussus est dicere, si sciret ubinam Bladus Daciæ princeps nunc moraretur? Is respondit, se quidem quæ scire expetant, exacte nosse: verum se nunquam enuntiaturum horum quidquam, adeo metuere se dicebat virum illum. Illi autem minantes dixerunt, nisi quæ sciscitarentur continuo expromeret, periturum. Qui respondit, se quidem mortem perpeti paratum esse, se vero non audere quidquam eorum quæ scire cuperent, profari. Machumetes admiratus viri responsum, eum continuo necavit, dicens: Si vir ille exercitum haberet memorabilem, non dubito quin brevi ad magnam claritatem evaderet.

A ρῶν. Ἐμάχοντο μὲν οὖν ἐνταῦθα ἐπὶ συχνόν τινα χρόνον. Μετὰ δὲ συστραφέντες, ἤλαυνον ἐπὶ τὰς βασιλέως θύρας, καὶ εὗρον τοὺς ἀμφὶ βασιλέα ἐκτὸς τῶν θυρῶν παρατεταγμένους, καὶ βραχὺ ἔτι ἐνταῦθα μαχεσάμενοι, ἐτράποντο ἐπὶ τὴν ἀγορὰν τοῦ στρατοπέδου, καὶ διαρπάσαντες τήν τε ἀγοράν, καὶ εἴ τίς που ταύτῃ ἐνίστατο, διαφθείραντες. Ὡς ἐγγὺς ἧκεν ἡ ἠώς, καὶ ἐπέφανεν, ἀπεχώρει ἀπὸ τοῦ στρατοπέδου, ἀποβαλὼν μὲν ταύτης τῆς νυκτὸς ὀλίγους πάνυ τινάς, καὶ οἱ ἀπὸ τοῦ βασιλέως στρατοπέδου, ὀλίγοι διεφθάρησαν, ὡς ἐλέγετο· μετὰ δέ, ὡς ἡμέρα τάχιστα ἐγεγόνει, βασιλεὺς ἐπιλεξάμενος τῶν ὑπάρχων τοὺς λογάδας, καὶ Ἀλίην τὸν Μιχάλεω παῖδα στρατηγὸν ἀποδείξας, ἐκέλευεν ἰόντας κατόπιν τῶν Δακῶν, ἐπιδιώκειν ὡς ἔχοιεν τάχος. B Ὁ μὲν οὖν Ἀλίης, παραλαβὼν τὸν στρατόν, ἦγε σπουδὴν ἐπὶ τὸν Βλάδον, καὶ κατόπιν γενόμενος, ἤλαυνε κατὰ κράτος, καὶ καταλαμβάνει τὸν Βλάδου στρατόν, καὶ ἐπεισπεσών, διέφθειρε μὲν πολλούς, ζωγρήσας δὲ ἀμφὶ τοὺς χιλίους τῶν Δακῶν, ἀπήγαγεν ἐς τὸ στρατόπεδον παρὰ βασιλέα. Τούτους μὲν λαβὼν ὁ βασιλεύς, καὶ ἀπαγαγών, διεχρήσατο ἅπαντας. Καί τινα λαβόντες νυκτὸς ταύτης τῶν τοῦ Βλάδου στρατιωτῶν οἱ τοῦ βασιλέως στρατιῶται, καὶ ἀπαγαγόντες ἐς Μαχουμούτην, ἠρώτα αὐτόν, ὅστις τε εἴη, καὶ ὅθεν ἥκοι. Μετὰ δὲ ὡς ἕκαστα διελέχθη, ἐπανήρετο αὐτὸν εἰ εἰδοίη, ὅπου διατρίβων τυγχάνει Βλάδος, ὁ τῆς Δακίας ἡγεμών. Ὁ δ' ἀμείβετο, ὡς εἰδοίη [16] σαφῶς, οὐδέποτε δ' ἂν εἴποι τούC των οὐδέν, δεδοικὼς ἐκεῖνον τὸν ἄνδρα. Οἱ δ' οὖν ὡς ἔφασκον αὐτὸν ἀποθανεῖσθαι, ἂν μὴ πύθωνται αὐτοῦ ὃ βούλονται ἔρεσθαι· αὐτὸς ἔφασκε, τεθνάναι μὲν ἕτοιμον εἶναι καὶ πάνυ, ἐξειπεῖν δὲ ὁτιοῦν τῶν ἐκείνου οὐκ ἂν τολμῴη. Ταῦτα ἐν θαύματι ποιησάμενον τὸν Μαχουμούτην, ἀνελεῖν μὲν τὸν ἄνδρα, ἐπιλέγεσθαι δέ, ὡς δέοι τῳ ἀμφ' αὐτόν, εἰ εἶχε στρατὸν ἄξιον λόγου, ἐς μέγα ἂν ἐδόκει οὗτος ἀφικέσθαι.

Hæc quidem hactenus facta sunt. Rex hinc decedens, recta contendebat ad urbem in qua regiam sedem Bladus habebat (96). Singulis noctibus, ubicunque manebat, per circuitum castra vallo circumdabat, et munitionibus admodum diligenter castra emuniebat. Vigilias præterea solito majores deducebat exercitumque diu noctuque in armis tenebat. Agmine **273** autem composito proficiscens in Daciam pervenit, et accessit ad eam urbem, in qua Blado regia sedes erat. Daci quidem se non parabant, quasi ab rege obsidendi. Portas itaque aperuerunt, et parati erant suscipere regem cum exercitu advenientem. Rex præter urbem vectus, cum virum nullum in muris conspicaretur, nec

Ταῦτα μὲν τότε ἐς τοσοῦτον ἐγένετο· βασιλεὺς δὲ τὸ ἐντεῦθεν προϊὼν ἐς τὸ πρόσω τῆς χώρας, ἵετο εὐθὺ τῆς πόλεως, ἐν ᾗ τὰ βασίλεια ἦν, αὐτῷ τῷ ἡγεμόνι Βλάδῳ. Καὶ νυκτὸς μὲν ἑκάστης, ὁπότε σταθμὸν ποιήσαιτο, ἐποιεῖτο χάρακα κύκλῳ τοῦ D στρατοπέδου, καὶ φραγαῖς φραξάμενος ἐντὸς τοῦ χάρακος, διετήρει, φυλακάς τε ἐποιεῖτο μείζους τῶν γιγνομένων, καὶ ὅπλα ἐν ὅπλοις παρηγγύα, νυκτός τε καὶ ἡμέρας αὐτῷ εἶναι τὰ στρατεύματα. Προελαύνων δὲ οὕτω συντεταγμένῳ τῷ στρατεύματι, ἐς τὸ πρόσω τῆς Δακίας, ἀφίκετο ἐπὶ τὴν πόλιν, ἐν ᾗ Βλάδῳ τῷ ἡγεμόνι ἦν τὰ βασίλεια. Καὶ οἱ μὲν Δᾶκες [17] παρασκευασάμενοι, ὡς ἐνταῦθα ὑπὸ βασιλέως πολιορκησόμενοι, τάς τε θύρας ἠνέῳξαν, καὶ ἕτοιμοι

Notulæ marginales.

(96) Praylabum *fortasse.*

[16] *In uno,* εἰδείη. [17] *Hic particula negativa* οὐ *deest, etiam in R.*

ἦσαν δέχεσθαι αὐτὸν βασιλέα τὸν τῷ στρατῷ ἐπιόντα. Βασιλεὺς μὲν οὖν τήν τε πόλιν διελαύνων, καὶ ἄνδρα οὐδένα ἐπὶ τῶν τειχῶν θεώμενος, ὅτι μὴ τηλεβολιστὰς ἐπαφιέντας τηλεβόλους ἐς τὸν στρατὸν, οὔτε ἐστρατοπεδεύσατο, οὔτε ἐς τὴν πολιορκίαν καθίστατο. Προϊὼν δὲ, ὡς τοὺς σφετέρους αὐτῶν ἐν τοῖς σκόλοψιν ἐθεώρουν, προῄεσαν ὡσεὶ σταδίους εἴκοσι καὶ ἑπτά· καὶ ἐμπίπτει ὁ βασιλέως στρατὸς ἐς τοὺς ἀνασκολοπισμοὺς, χῶρον ἐπέχοντας τὸ μὲν μῆκος ἐπὶ σταδίους ἑπτακαίδεκα, τὸ εὖρος ἐπὶ σταδίους ἑπτά. Σκόλοπες δὲ μεγάλοι ἐνῆσαν, ἐν οἷς διαπεπειρωμένοι ἄνδρες τε καὶ γυναῖκες, καὶ παῖδες ἀμφὶ τοὺς δισμυρίους, ὡς ἐλέγετο, θέαμα παρείχοντο τοῖς Τούρκοις, καὶ αὐτῷ τῷ βασιλεῖ. Καὶ ὅ τε βασιλεὺς ἐν θαῦμα [18] ἐρισχεθεὶς, ἔφασκεν, ὡς Οὐ δυνατόν ἐστιν, ἄνδρα οὕτω μεγάλως ἐργασάμενον, ἀφαιρεῖσθαι τὴν χώραν, ὡς δαιμονίως ἐπισταμένῳ χρῆσθαι τῇ ἀρχῇ καὶ τοῖς ὑπηκόοις. Καὶ ἔλεγεν, ὡς οὐ [19] πολλοῦ ἄρα ἄξιος εἴη ὁ ἀνὴρ οὗτος, τοιαῦτα ἐργασάμενος. Καὶ οἱ λοιποὶ Τοῦρκοι, ὁρῶντες τὸ πλῆθος τῶν ἐπὶ τοῖς σκόλοψιν ἀνδρῶν, ἐξεπλήττοντο· ἐνῆσαν δὲ καὶ νήπια τέκνα τῶν μητέρων ἐξηρτημένα ἐν τοῖς σκόλοψιν· καὶ πτηνὰ ἐνῴκουν ἐν τοῖς ἐγκάτοις αὐτῶν ἐμφωλεύοντα. Ὡς δὲ πρὸς τοῖς στρατεύμασι βασιλεὺς ἑφεπόμενος, ὁ Βλάδος ἔφθειρέ τε εἴ που διασπασθείη, εἴτε ἱπποδρόμος, εἴτε Ἀζάπης· αὐτὸς μὲν ἐτράπετο ἐπὶ τὸν Μελαίνης Πογδανίας ἡγεμόνα, πολιορκοῦντα, ὡς ἠγγέλλετο αὐτῷ τὸ Κελλίον· στρατὸν δὲ ἀμφὶ τοὺς ἑξακισχιλίους καταλιπὼν αὐτοῦ, παρηγγύα ἕπεσθαι τῷ βασιλεῖ διὰ τῶν δρυμώνων. Καὶ ἤν τίς που διασπασθείη, τοῦτον ἐπιόντες αὐτίκα ἐπιβαίνειν. Καὶ ὁ μὲν ἤγετο ὁμόσε τῷ μελαίνης Πογδανίας ἡγεμόνι· ὁ δὲ στρατὸς, ὡς ἀνεχώρει ὁ βασιλεὺς, ἰθὺ τοῦ στρατοῦ ἐλαύνων ἀναθαῤῥήσαντες, ὡς οἰχομένῳ ἐπεισπεσόντες, μεγάλως ἡγοῦντο εὐδοκιμήσειν, καὶ ἐπιόντες ἐς τὸ στρατόπεδον τοῦ βασιλέως, ἐπήλαυνον. Ἐπεὶ δὲ ἀγγελία ἀφίκετο παρὰ τῆς ταύτῃ που φυλακῆς, ὡς οἱ πολέμιοι ἐπίωσιν, ὥρμητο μὲν αὐτός τις ἕκαστος ἐπὶ τὰ ὅπλα, πλὴν τῶν βασιλέως θυρῶν· Ἰωσούφην δ' ἐκέλευε Μαχουμούτης προσιόντα [20] ὑπαντιάζειν τοὺς πολεμίους. Καὶ αὐτός τε ἐν ὅπλοις ἦν Μαχουμούτης σὺν τοῖς στρατεύμασιν. Ὁ μέντοι Ἰωσούφης, ὡς ἐπιὼν αὐτίκα συνέβαλλεν, ἡττήθη τε, καὶ ἐς φυγὴν τραπόμενος, ἐφέρετο ἐς τὸ βασιλέως στρατόπεδον· Ὁμάρης δὲ ὁ Τουραχάνεω παῖς, ταχθεὶς καὶ αὐτὸς ὑπὸ τοῦ Μαχουμούτεω, ὁμόσε ἰέναι τοῖς πολεμίοις, καὶ ἐλαύνων, ὑπήντα τῷ Ἰωσούφῃ φεύγοντι ἐς τοὺς πολεμίους, ἐβλασφήμει καὶ ἔλεγε τοιάδε· Ὦ κακόδαιμον, ποῖ φέρῃ; Ἢ οὐκ οἶσθα βασιλέα ὅπως σε φεύγοντα ὑποδέχεται; Ἢ οὐ χεῖρον τῶν πολεμίων διακείσεταί σοι αὐτὸς βασιλεὺς, καὶ κακίστῳ σε ὀλέθρῳ παραδίδωσιν [21] αὐτίκα, ἐπειδάν σε φεύγοντα

A etiam bombardarios qui in exercitum ejacularentur, nec castrametatus, nec urbem obsidere aggressus est. Progressi igitur, ut suos patibulis et palis affixos viderunt, iter promoverunt ad stadia circiter viginti septem. Exercitus quidem regis incidit in patibula et palos, occupantes locum: ejus longitudo extendit se ad stadia decem et septem. Latitudo vero continet stadia septem. Patibula et pali apparebant maximi, quibus affixi conspiciebantur viri, mulieres, et pueri. Horum misere peremptorum numerus complectebatur viginti millia hominum. Profecto horrendum et miserabile spectaculum cum Turcis, tum regi. Rex admiratione defixus, dicebat: Haud possibile est eum virum qui adeo magna fecerit, regione sua spo- B liari posse, præsertim cum adeo mirabiliter tum principatu, tum subditis uti norit. Verumtamen addebat, cum virum qui tanta patraverit, haud multi faciendum esse. Reliqui Turci aspicientes multitudinem hominum in patibulis et palis hærentium, stupebant. Erant namque patibulis et palis affixi infantes e matrum gremio rapti. Volucres nidos fecerant in inferioribus eorum. Cum autem rex proficisceretur, Bladus agmen regium usque carpebat, interficiens equites, et Azapides, si quando imprudentius ab exercitu regio fuerant evagati. Bladus animum intendebat in Nigræ Pogdaniæ (97) principem, qui quemadmodum nuntiatum erat, obsidione circumvenerat Cellium (98) C urbem Bladi. Relinquens autem exercitum, qui continebat circiter sex millia hominum, eos jussit per querceta sequi regem: et si quis paululum modo digressus fuerit ab regio agmine, eum truncare jussit continuo accurrentes. Ipse vero recta ducebat contra Nigræ Pogdaniæ principem. Exercitus autem Bladi cum ipse abiisset, abitu principis admodum gaudebat: et recta pergens in hostem, putabant se magnam gloriam inventuros, si hostem subito oppressissent. Cum nuntius venisset ad vigilum stationem quæ ibi erat, indicabat hostes adventare; singuli igitur, præter regis janua, ad arma prosiliebant. Mechumetes præcepit Josepho, ut præcedens hostem ad prælium eliciat. Mechumetes quidem cum **274** universo exercitu D in armis erat. Josephus ubi venit ad hostem, continuo victus est: et fugiens, festinabat in castra regis. Omares, Turachanis filius, qui et ipse ordinatus erat ab Mechumete, ut cominus pugnaret, cum hoste, ad pugnam proficiscens, occurrit Josepho fugienti, cumque blasphemando et maledicendo sic alloquitur: O miser quo abis? an ignoras regem, quomodo te fugientem sit excepturus? An non crudelius ab rege quam ab hostibus.

Notulæ marginales.

(97) Podoliæ.

(98) Kilim.

[18] *In uno,* ἐν θαύματι ἐρυσχ. *in ora alterius,* ἐπισχ.

[19] *In uno deest negatio.*

[20] *In uno,* προϊόντα.

[21] *In uno,* παραδιδοῖ.

tractaberis? An non ignominiosissimæ morti te tradet, ubi te fugam iniisse senserit? His dictis hominem commovit, ut conversus una cum Omare Turachanis filio rediret in prælium, et pugnaret fortissime. Nec multo post Dacos in fugam effusos persequentes, occiderunt plurimos, nulli parcentes. Cæsi sunt circiter bis mille. Præfigentes autem Turci hastis capita Dacorum, reversi sunt ad regem in castra. Omarem rex donavit Thessaliæ principatu. Mazales autem adhuc supererat, et sequebatur regem, ducens viros fortissimos. Dacorum audacia, qui secundam in regia castra irruptionem fecere, hunc eventum sortita est. Rex ex Dacorum regione mancipiorum prædas agebat non modicas. Nam immisso equitatu, regionis partem percurrebat non modicam. Equites capientes mancipia plurima, maximas sibi peperere opes. Etiam jumenta plurima nacti sunt. Exercitus regis agens ultra viginti myriades equorum et boum, venit ad Istrum. Castra regia terrebant Dacos, quamvis magnam audaciam ostentantes. Turci autem summa celeritate adhibita, transgressi sunt Istrum. Rex Haliem Michaelis (99) filium a tergo subsequi jussit, cum castra ad Istrum posuisset. Draculem, fratrem Bladi principis, ibidem in regione reliquit, præcipiens ut colloqueretur cum Dacis, et regionem eam subigeret: præterea strenue adjuvaret istorum locorum præfectum. His ita gestis, ipse recta in regni sedem abiit. Dracules quidem, quemadmodum præceperat rex, unumquemque vocabat, dicens: Viri Daci, quid putatis deinceps de vobis futurum? nescitis quantas copias rex habet? præterea ignoratis, quod regiæ copiæ exspectantur? quæ ubi primum accesserint, regionem vestram populabuntur: et si quid residui fuerit, auferent. Qui fit, quod recusatis regis amicitiam? Efficiamini amici regis, et finis erit malorum quantum ad regionem et ad ædificia attinet. Scitis enim, vobis in præsentiarum neque pecus, neque jumentum ullum relictum esse. Hæc omnia gravissima passi estis', auctore fratre meo, **275** cui morem gessistis, viro impiissimo, qui Daciam affecit clade maxima. Hujuscemodi cladem nec per universum terrarum orbem factam esse audivimus. Hæc cum nuntiaret Dacis, per eos qui ad mancipia redimenda convenerant, eos facile in suam sententiam pertraxit. Reliquis dici jussit, ut confidentes, nec quidquam mali metuentes, ad se transirent. Hi igitur in unum congregati, decreverunt utilius esse et consultius, obtemperare Draculi potius, quam Blado principi. Euntes igitur paulatim ad Draculem juniorem Bladi fratrem colligebantur. Quod ubi acceperunt reliqui, et ipsi ad fratrem ejus Draculem transi-

A νοήσῃ; Ταῦτα εἰπὼν, ἐπώτρυνε τὸν ἄνδρα, καὶ συστραφεὶς ἅμα Ὀμάρῃ τῷ Τουραχάνεω, συνέβαλλον τοῖς πολεμίοις, καὶ ἐμάχοντο ἀξίως λόγου. Μετ' οὐ πολὺ δὲ τρεψάμενοι τοὺς Δᾶκας ἐπιδιώκοντας, ἐφόνευον ἀφειδέστατα, ἔφθειρον ἀμφὶ τοὺς δισχιλίους. Τὰς δὲ κεφαλὰς πηξάμενοι ἐπὶ τῶν δοράτων, ἐπανῆκον ἐς τὸ στρατόπεδον. Καὶ τὸν μὲν Ὀμάρην ἐδωρήσατο βασιλεὺς τῇ τῆς Θετταλίας ἀρχῇ· Μαζούλης δὲ ἔτι ἦν, καὶ ἄνδρας ἔχων ἀγαθοὺς, εἵπετο τῷ βασιλεῖ. Ἐς μὲν τὴν δευτέραν τῶν Δακῶν τόλμαν, ἐς τὸν τοῦ βασιλέως στρατὸν, τοσοῦτον ἐγένετο· βασιλεὺς δὲ ἀνδράποδα ἀγόμενος τῆς χώρας οὐκ ὀλίγα, ἐπαφεὶς γὰρ τὸ ἐντεῦθεν τοὺς ἱπποδρόμους, ἐπέδραμον χώραν οὐκ ὀλίγην, καὶ ἀνδράποδα ἀγόμενοι, ἐκέρδαναν μεγάλα. Καὶ ὑποζύγια δὲ καὶ πλέον [21] B τῶν εἴκοσι μυριάδων, ἵππους καὶ βόας ἐλαύνοντες, ὁ τοῦ βασιλέως στρατὸς ἀφίκετο ἐπὶ τὸν Ἴστρον. Τὸ μέντοι στρατόπεδον ἐδεδοίκει μὲν τοὺς Δᾶκας, οὐδὲν ἧττον τόλμης μέγα τι ἀποδεικνυμένους· διέβαινον δὲ τὸν Ἴστρον σπουδῇ πολλῇ. Βασιλεὺς δὲ Ἀλίην τὸν Μιχάλεω, ὄπισθεν ἕπεσθαι τῷ στρατῷ παραγγείλας, ὡς ἐστρατοπεδεύσατο παρὰ τὸν Ἴστρον, Δρακούλη μὲν τὸν ἀδελφὸν Βλάδου τοῦ ἡγεμόνος κατέλιπεν αὐτοῦ ἐν τῇ χώρᾳ μετιέναι τε τοὺς Δᾶκας, καὶ ὑφ' αὑτῷ ποιεῖσθαι τὴν χώραν, καὶ τιμωρεῖν παραγγείλας τῷ κατὰ ταῦτα τὰ χωρία ὑπάρχῳ, αὐτός τε ἤλαυνεν εὐθὺ τῶν βασιλείων. Δρακούλης μὲν οὖν ὁ νεώτερος ἐπεκαλεῖτο ἕνα ἕκαστον, λέγων· Ὦ ἄνδρες Δᾶκες, τί δὲ οἴεσθε ἐς τὸ ἐπιὸν ὑμᾶς ἔσεσθαι; Ἢ οὐκ οἴδατε βασιλέα ὅσην τε δύναμιν ἔχει, C καὶ ὡς αὐτίκα τὰ βασιλέως στρατεύματα προσδέξιμα ὑμῖν ἔσται, δῃώσοντα τὴν χώραν, ἥν τι ὑπόλοιπον ἀφελώμεθα; Τί οὐ γίγνεσθε βασιλεῖ φίλοι; καὶ ἔσται ὑμῖν παῦλα ἔς τε τὴν χώραν, καὶ ἐς τοὺς οἴκους. Ἴστε γὰρ ὡς ἐν τῷ παρόντι οὔτε ζῶον, οὔθ' ὑποζύγιον [22] ἀπελείφθη. Ταῦτα δὲ πάντα διὰ τὸν ἐμὸν ἀδελφὸν ἐπεπόνθειτε χαλεπώτατα, χαριζόμενοι ἀνδρὶ ἀνοσιωτάτῳ, καὶ κακὸν μέγα τὴν Δακίαν ἐξειργασαμένῳ [23], οἷον οὐδαμῇ ἄλλοθι τῆς γῆς ἐπὶ ἀκοὴν ἀφικνεῖται ἡμετέραν. Ταῦτα ἐπιπέμπων τοῖς Δαξὶν, ὅσοι ἐς τὸ ἐξωνεῖσθαι σφῶν αὐτῶν τὰ ἀνδράποδα διέβαινον, ἔπειθέ τε, καὶ τοῖς ἄλλοις εἰπεῖν ἐκέλευεν, ἐπιέναι θαρβοῦντας ἐπ' αὐτόν. Οὗτοι μὲν οὖν συνιόντες, ἔγνωσαν σφίσιν αἱρετώτερα εἶναι ἢ D τὰ Βλάδου τοῦ ἡγεμόνος. Καὶ ἰόντες ἐπὶ τὸν νεώτερον, συνελέγοντο κατ' ὀλίγους. Καὶ ὡς ᾔσθοντο οἱ λοιποὶ Δᾶκες, αὐτίκα ἀπολιπόντες τὸν Βλάδον, ᾖεσαν ἐπὶ τὸν ἀδελφόν. Καὶ ὡς συνελέγη αὐτῷ στράτευμα, ἐπιὼν κατεστρέψατο τὴν ἀρχήν. Καὶ ἐπαγόμενος ἅμα στρατὸν τοῦ βασιλέως, ὑπηγάγετο τὴν χώραν. Ὁ μὲν οὖν ἀδελφὸς, ὡς μετέστησαν ἐπὶ τὸν ἀδελφὸν οἱ Δᾶκες, καὶ ἔγνω δὴ, ὡς μάτην εἴη τοσοῦτον φόνον πρότερον ἐξειργασμένος, ᾤχετο ἐς τοὺς Παίονας.

Notulæ marginales.

(99) Mazalis.

[21] πλείω. [22] *In uno*, ὑπελ. [23] ἐξειργασμ.

tionem fecere. Exinde contracto exercitu haud contemnendo, et adducto simul regio exercitu, ducatum et regionem in ditionem regis redigebat. Bladus cognito Dacos ad fratrem confugisse, cum sciret omnia frustra tentari, quod tantam antea suorum fecisset cædem, in Pannoniam abiit.

ΛΑΟΝΙΚΟΥ ΧΑΛΚΟΚΟΝΔΥΛΟΥ

ΑΘΗΝΑΙΟΥ

ΑΠΟΔΕΙΞΙΣ ΙΣΤΟΡΙΩΝ Η ΔΕΚΑΤΗ.

LAONICI CHALCOCONDYLÆ

ATHENIENSIS

HISTORIARUM

DE ORIGINE AC REBUS GESTIS TURCORUM

LIBER DECIMUS.

Lesbum insulam, Jaitzam ac Clissam Illyrici urbes sibi subjicit Mahometes, et bellum a Venetis et Matthia Ungariæ rege anno Christi 1463 illatum fortiter depellit.

A Κατὰ μὲν οὖν τὴν ἐπὶ Δᾶκας βασιλέως ἔλευσιν τοσαῦτ' ἐγένετο. Βλάδος δὲ ὡς ἐπιὼν ὁ ἀδελφὸς Δρακούλης, ὑπηγάγετο τὴν τῆς Δακίας χώραν, ᾤχετο μὲν αὐτὸς ἐπὶ Παίονας· Παίονες δὲ ὧν τοὺς προσήκοντας ἀνεῖλεν ἐν τῇ Δακίᾳ, ἀπῆγον αὐτὸν θανάτου παρὰ βασιλεῖ Παιόνων τῷ Χωνιάτου παιδί. Δικασάμενοι δὲ αὐτῷ δίκην χαλεπωτάτην, ὡς ἀδικώτατα ἀνελόντι τοὺς ἄνδρας, καθείρξαντες ἐς Μπελογράδην πόλιν. Βασιλεὺς δὲ τοῦ αὐτοῦ θέρους, φθινοπώρου ἐπιγινομένου, ἐστέλλετο ἐπὶ Λέσβον, παραγγείλας μὲν ναυτικὸν παρετοιμάζεσθαι αὐτῷ ἐς τὰ χωρία τὰ ἐπὶ θάλασσαν. Καὶ τὰ μὲν στρατεύματα αὐτῷ διῆκεν ἐπὶ οἶκον ἀναχωρεῖν· αὐτὸς δὲ τῶν θυρῶν ἔχων τοὺς ἄνδρας, καὶ ἀπὸ τῆς Εὐρώπης ὀλίγους δή τινας, ἐστρατεύετο διαβὰς ἐς τὴν Ἀσίαν.
B Αὐτὸς μὲν διὰ τῆς ἠπείρου κομιζόμενος, ὁ δὲ στόλος διὰ θαλάσσης, ἀπὸ αἰτίας τοιᾶσδε ὥρμηται [25] ἐπὶ Λέσβον. Ὁ γὰρ τῆς Λέσβου ἡγεμὼν ὑπόφορον μὲν εἶχε τὴν χώραν ὑπὸ βασιλέως, ἀπάγων κατ' ἐνιαυτόν· ἐς δισχιλίους στατῆρας, ἐξότου Παιτόγλης Καλλιουπόλεως ὕπαρχος, ἐπὶ Ἀμουράτεω τοῦ νεωτέρου, στόλῳ ἀφικόμενος ἐπὶ Λέσβον, ἐπέδραμέ τε τὴν νῆσον, καὶ ἀνδράποδα ὡς πλεῖστα ἀφελόμενος, τήν τε Καλλονὴν παρεστήσατο, πόλιν

276 Expeditio regis in Dacos hunc finem habuit. Bladus fratre Dracule accedente, et Daciam subigente, ad Pannones se recepit. Pannones quorum propinquos et consanguineos in Dacia crudeliter peremerat, capitis eum coram suo rege Mathia Chonatis filio anquisiverunt. Cum sententiam contra ipsum protulissent gravissimam, ut qui præter jus et fas homines occidisset, Belgradum ductus ibi in carcerem impactus est. Rex eadem adhuc æstate, cum autumnus advenisset, nuntium misit in Lesbum, qui imperabat ut pararent classem, et convenirent in loca maritima. Ipse quidem ducens Januæ milites, cum pauca Europæorum militum manu expeditionem suscipiebat, transiens in Asiam. Rex terra, classis vero mari proficiscebantur. **277** Expeditionis regiæ contra Lesbum hanc causam assignant. Lesbi princeps beneficio regis tenebat istam regionem tributariam numerans quotannis circiter bis mille stateres aureos, jam inde ex eo tempore quo Paitogles Callipolis præfectus, imperante Amurate juniore, classe adveniens, in Lesbum incursionem hostilem fecerat, abductis inde mancipiis plurimis: necnon capta Callona, Lesbi urbe opulentissima, quam devastans domum reversus est. Etiam antea

Notulæ marginales.

[25] *In uno*, ὥρμισται.

reges insulam hanc tributariam habuere, necnon Chium, tempore Amuratis quem genuit Orchanes. Sub eo rege inter cæteros et Iqnuzes electus ab januarum militibus, profectus est in Lesbum : et obsidione circumveniens Molibum, nihil efficere potuit sane eorum quorum gratia advenerat. Causa autem quare rex Lesbo arma inferebat, talis erat. Rex Lesbio crimini dabat, quod Tarraconenses piratas portu excepisset, et mancipia plurima ab iis emisset, quæ venerant ab regione regis, ex quibus non parum lucri Lesbius princeps acceperat. Nam Tarraconenses ab Lesbo procurrantes ad maritima latrocinia, necnon hi qui degebant in insulis Cycladibus idem vivendi institutum occipientes, regis regionem diripiebant. Deinde revertentes onusti mancipiorum præda in Lesbum, ea inter sese partiebantur, assignantes Lesbio duci partem magnam, et neutiquam contemnendam. Hæc cum nuntiarentur regi, motus est ad bellum inferendum Lesbio principi. At Lesbi princeps (1) Dominicus, quem Græci Cyriacum vocant, frater junior exsistens, seniorem qui a patre Lesbi principatum acceperat, cumque tempore longo administrarat, insidiis circumventum cepit, et Baptistæ viro Januensi, quo usus fuerat auxiliatore in insidiis, tradidit. Nec sane longo interjecto tempore fratrem obtruncat, atque solus principatu potitur, pendens regi tributum quotannis circiter duo millia staterum aureorum.

Genus principum illorum, Lesbum qui regebant, et Catelusii nuncupabantur, apparet ab Januensibus deduci. Nam venientes auxilio Græcorum regi, qui Byzantium tenebat, et eam insulam imperio temperabat, strenue eum adjuvarunt, atque magna effecerunt. Rex igitur Byzantius ut virorum illorum virtutem aliquo modo veneraretur, iis concessit insulæ hujus principatum. Qui tenentes eam insulam, tandem inde progressi sunt, ut occuparent Ænum urbem Thraciæ, juxta flumen Hebrum. Nam cives ejus urbi adversabantur Harmostæ (2) : et ut sibi vires pararent, vocabant ab Lesbo Catelusiorum genus. Catelusii **278** urbem eam occuparunt, et fortiter retenuere, cum plerumque intestinis seditionibus et odiis exagitarentur Græcorum reges. Videtur autem ista insula jam sub Catelusiis Januensibus exstitisse, et paruisse Phociæ in Asia administratori, cui nomen fuit Catanes. Verum ex insidiis insulam hanc occupavit Catanes. Cui bellum inferens Græcorum rex, etiam Mitylenas suo imperio junxit, nec bellum gerere contra Phocæam abstinuit. Exinde cum Catelusii impigre subsidio venissent Byzantio regi, beneficio ejus insulæ dominium consecuti sunt. Hanc tempore longo tenuere; ejus principes etiam nostra attigere tempora. Jun-

τῆς Λέσβου εὐδαίμονα· καὶ ἐξελὼν ταύτην, ἀπεχώρησεν ἐπ' οἴκου. Καὶ πρότερον μὲν ὑπόφορον ἔσχον οἱ βασιλεῖς ταύτην τὴν νῆσον, καὶ Χίον ἀπὸ Ἀμουράτεω τοῦ Ὀρχάνεω, καὶ ἐπὶ τοῦδε τοῦ βασιλέως, ἄλλοι τε καὶ Ἰονούζης [26] ὀνομαζόμενος, καταστὰς ὑπὸ τῶν θυρῶν, ἀφίκετο ἐπὶ Λέσβον, καὶ Μόλιβον ἐπολιόρκησεν· οὐ μέντοι προσεχώρησεν [27] αὐτῷ οὐδὲν, ὧν οὕνεκα ἀφίκετο. Αἰτίαν δὲ ταύτην ἐπενεγκὼν βασιλεὺς τῷ Λέσβου ἡγεμόνι, ἐστρατεύετο ἐπ' αὐτὸν, ὅτι τῶν Ταρακοννησίων τοὺς πειρατὰς ἐδόκει αὐτὸς ἐν λιμένι τῆς Λέσβου ὑποδέχεσθαι, καὶ τὰ ἀπὸ τῆς βασιλέως χώρας ἀνδράποδα ἐξωνεῖσθαι, καὶ αὐτὸν κερδαίνοντα ἀπὸ τοῦδε. Ὁρμώμενοι δὲ ἀπὸ τῆς Λέσβου οἵ τε Ταρακοννήσιοι ἐπὶ λῃστείαν κατὰ θάλατταν τετραμμένοι, καὶ οἱ ἀπὸ Κυκλάδων νήσων, ταύτην μετιόντες τὴν λῃστικὴν, ἐλῄζον [28] τὴν βασιλέως χώραν. Καὶ ὑποστρέφοντες ἐς τὴν Λέσβον, διανειμάμενοι τὰ ἀνδράποδα, μοῖραν παρείχοντο αὐτῷ ἱκανὴν, καὶ οὐ φαύλην. Ταῦτα ὡς ἀνηνέχθη ἐς βασιλέα, ἐπῆρεν αὐτὸν στρατεύεσθαι ἐπὶ Λέσβον. Ὁ δὲ ἡγεμὼν τῆς Λέσβου Δομίνικος [29], Ἑλληνιστὶ δὲ Κυριακὸς, νεώτερος ἀδελφὸς ὢν, τὸν πρεσβύτερον διαδεξάμενον παρὰ τοῦ πατρὸς τὴν ἡγεμονίαν τῆς Λέσβου, καὶ διέποντα ἐπὶ χρόνον ἱκανὸν, ἐπιβουλεύσας συνέλαβε, καὶ κατέστησε Βαπτιστῇ ἀνδρὶ Ἰανυΐῳ, χρησάμενος συνεργῷ ἐς τὴν ἐπιβουλήν. Μετ' οὐ πολὺ δὲ διαχρησάμενος τὸν ἀδελφὸν, ἡγεμόνευε τῆς νήσου, ἀπαγαγὼν φόρον τῷ βασιλεῖ ἐς δισχιλίους στατῆρας.

Τὸ δὲ γένος τῶν ἡγεμόνων τούτων τῆς Λέσβου, Κατελουΐζων ἐπικαλούμενον, δοκεῖ μὲν ὑπὸ Ἰανυΐης γενέσθαι. Ἀφικόμενον δὲ ἐπὶ συμμαχίαν τῶν Ἑλλήνων Βυζαντίου βασιλεῖ, ἔχοντι ὑπήκοον τὴν νῆσον ταύτην, συμβαλέσθαι τε καὶ ὑπουργῆσαι μεγάλα τῷ βασιλεῖ, δι' ἃ δὴ σφίσιν ἐπιτραπῆναι τὴν νῆσον ὑπὸ τῶν βασιλέων ἄρχειν. Κατέχοντας [30] δὲ ταύτην τὴν νῆσον ὕστερον ὡρμημένους ἀπὸ ταύτης, καταλαμβάνειν [31] Αἶνον πόλιν τὴν ἐν τῇ Θρᾴκῃ παρὰ τῷ Εὔρῳ ποταμῷ διενεχθέντων τῶν ἐν τῇ πόλει πρὸς τὸν τῇδε αὐτοῦ τῆς πόλεως ἁρμοστὴν, καὶ σφίσιν ἐπικαλουμένων ἀπὸ τῆς Λέσβου τὸ Κατελουΐζων γένος. Καταλαβόντες δὲ διαφερομένων ἀλλήλοις ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τῶν ποτὲ Ἑλλήνων βασιλέων. Δοκεῖ δὲ ἡ νῆσος αὕτη, καὶ πρότερον ἐπὶ τούτων τῶν Κατελουΐζων, γενέσθαι ὑπὸ Ἰανυΐους, καὶ ὑπακούειν, τότε τῷ Φωκίης ἐν τῇ Ἀσίᾳ ἐπιτροπεύοντι, Κατάνη τοὔνομα ἔχοντι. Εἷλε δὲ Κατάνης τὴν νῆσον ταύτην ἐπιβουλῇ. Καὶ ὅ τε Ἑλλήνων βασιλεὺς στρατευσάμενος ἐπ' αὐτὸν, καὶ τήν τε Μιτυλήνην παρεστήσατο, καὶ ἐπολέμει τῇ Φωκίῃ. Μετὰ δὲ ταῦτα, συμβαλλομένων τῶν Κατελουΐζων τῷ Βυζαντίου βασιλεῖ, ἐπετράποντό τε τὴν νῆσον, καὶ ἔσχον ἐπί τινας γενεὰς, διαγενόμενοι ἔς τε ἐπὶ τὸν καθ' ἡμᾶς χρόνον. Καὶ ἐπιγαμίας ποιούμενοι πρὸς

Notulæ marginales.

(1) Lesbo donatur Franciscus Catalusius 1352, sororemque ducit Calo-Joannis imp.
(2) Præfecto.

[26] Ἰανούζης. [27] προσχ. [28] ἐλῄζοντο. [29] Δεμένικος. [30] κατέχοντες. R. ut in c. [31] καταλαβεῖν.

τε τοὺς ἀπὸ Τραπεζοῦντος βασιλεῖς, καὶ Ἑλλήνων ἡγεμόνας, καὶ τοὺς παρ' Ἕλλησι πρωτεύοντας, κατεῖχον τὴν νῆσον ἐς τὰ μάλιστα εὐνομουμένην. Ἐπέχει δὲ ἡ νῆσος αὕτη ἀπὸ τῆς ἐς τὴν Ἀσίαν ἠπείρου σταδίους μάλιστα ὀγδοήκοντα.

Ἀλλ' ἡ μὲν Χίος κατείχετο μὲν καὶ αὕτη πρότερον ὑπὸ Ἰανυΐων, οὐ μέντοι ἑάλω, ἀλλὰ δεομένων τῶν Βυζαντίου βασιλέων χρημάτων, ἱκανὰ τοῖς Ἕλλησι δέδοτο ὑπὸ Μαρτίνου, τοῦ τὴν νῆσον ταύτην κατασχόντος, ὑπ' ἀνάγκης τότε τῶν Ἑλλήνων διὰ τὸν πρὸς Μήδους καὶ τὸν Τριβαλλοὺς πόλεμον. Καὶ ὕστερον μέντοι ἀπέλαβον τὴν νῆσον οἱ Ἕλληνες, ἀποδόντες τὸ χρέος τῷ Μαρτίνῳ. Μετὰ δὲ ταῦτα ἐγένετο ὑπὸ Ἰανυΐοις, ὕστερον χρόνῳ οὐ πολλῷ τριήρεσιν ἀφικομένοις καὶ παραστησομένοις τὴν πόλιν. Οὓς οὔτε ἡ πόλις ἐξέπεμψεν ἐπὶ τὴν τῆς νήσου καταστροφήν, οὔτε κοινῇ ὑπὸ τῶν τελῶν ἐξεπέμφθησαν. Ἀλλ' αὐτοὶ ὡρμημένοι, οἱ ἐννέα οἰκιῶν γενόμενοι ἄρχοντες, τὴν νῆσον κατεστρέψαντο. Καὶ τῷ ὑπὸ τοῦδε ταύτῃ [32], ὡς σφίσι τε αὐτοῖς, καὶ τοῖς ἐν τῇ πόλει μετριώτατα διαιτώμενοι, κοινῇ τὴν πόλιν διῴκουν. Ἐξωνησαμένων μετὰ ταῦτα καὶ τὰς τῆς πόλεώς τε καὶ νήσου μοίρας τῶν ἀπὸ τῆς Ἰανύης ἀνδρῶν, μέγα δυναμένων ἐς πλοῦτον διὰ τὴν τῆς μαστίχης πρόσοδον. Κοινῇ γὰρ δὴ αὕτη ἡ νῆσος τῶν ἐν τῷ Αἰγαίῳ φέρει καρπὸν τοῦτον ὡς πλεῖστον. Καὶ ἐργαζόμενοι [33], χρηματίζεται μεγάλως ἐν τούτῳ. Διέχει δὲ ἔλαττον ταύτῃ ἀπὸ τῆς Ἀσίας σταδίους ὡσεὶ πεντήκοντα μάλιστά πῃ. Διοικεῖται δὲ ἡ πόλις αὕτη ὑπὸ τῶν ἐννέα ἀρχόντων, τήν τε νῆσον ἀρχὴν τὰ πρῶτα κατασχόντων, καὶ ὕστερον ἄλλων ἐξωνησαμένων αὐτὰ τὰ πάτρια, τῶν ἐν τῇ πόλει ἀστῶν ἀπὸ τῶν Ἑλλήνων βασιλέων. Εὐνομήθη δὲ καὶ ἡ πόλις τῆς Χίου, μάλιστα δὲ πόλεων τῶν ἐν ταῖς νήσοις ταύταις, καὶ προσόδων ἱκανωτάτη ἔσχεν ἡ πόλις, ὥστε ἐπὶ μέγα ὄλβον ἀφικέσθαι τοὺς τὴν πόλιν τήνδε διέποντας. Ἐστρατεύετο δὲ Μεχμέτης ὁ Ἀμουράτεω ἐπὶ τὴν Λέσβον δι' αἰτίας τῶν πρότερόν μοι δεδηλωμένων· ἐπιφέρων δὲ τὸν τοῦ ἀδελφοῦ φόνον, καὶ τιμωρῶν τῇ ἐκείνου ψυχῇ· μετὰ δὲ καὶ διὰ τὴν πρὸς τοὺς πειρατὰς ἑταιρίαν αὐτοῦ. Ἐκομίζετο δὲ αὐτὸς μὲν πεζῇ ἐς τὴν Ἀσίαν διαβάς· τὸν δὲ στόλον αὐτοῦ διὰ θαλάσσης ἐκπέμψας, τριήρεις μὲν πέντε καὶ εἴκοσι, πλοῖα δὲ μικρὰ ἀμφὶ τὰ ἑκατόν. Τοὺς δὲ τηλεβόλους διὰ θαλάσσης ἐκόμιζεν ἐς τὴν νῆσον, καὶ λίθους τούτων ἀμφὶ τοὺς δισχιλίους. Τὴν μὲν οὖν παρασκευὴν τοῦ πολέμου ἐκέλευε διὰ θαλάσσης ἐκκομίζεσθαι [34] ἐς τὴν νῆσον· αὐτὸς δὲ ἀφικόμενος ἔς τι πεδίον [35], ἐπεραιοῦτο ἐς τὴν νῆσον, αὐτός τε καὶ οἱ τῶν θυρῶν ὄντες, καὶ ἀπὸ τῆς Εὐρώπης ἀμφὶ τοὺς δισχιλίους. Τὰ γάρ τοι στρατεύματα, ὡς διῆκεν ἐπανιὼν ἀπὸ τῆς Δακίας, αὐτίκα ἐπῄει τε ἐς τὴν νῆσον, καὶ ἀπέβησαν. Ἐπέδραμον δὲ αὐτίκα, καὶ ἐδῄωσαν τὴν νῆσον, καὶ ἀνδράποδα ὀλίγα ἐπε-

A gentes autem connubia cum Trapezuntiis regibus, et Græcorum ducibus, necnon cum iis qui apud Græcos præstare videbantur, insulam eam rexerunt saluberrimis legibus fundatam. Ab ea continente, quæ Asiam spectat, excurrit ad stadia circiter octoginta.

Cæterum et jam olim in potestate Januensium fuit Chius, nec tamen armis capta. Verum cum Græcorum reges pecuniæ inopia laborarent, propter bellum quod ea tempestate gerebant cum Medis (3) et Triballis, magnam pecuniæ vim mutuo acceperunt a Martino (4) ejus insulæ rectore. Græci tandem eam insulam receperunt, cum æs alienum, quo erant obligati Martino, persolvissent. Deinde venit insula hæc in Januensium ditionem: qui, cum non multum temporis intervenisset, advenerunt cum B triremibus, ut urbem eam caperent. Hi nec populi, nec magistratus consensu et voluntate missi erant, ut insulam eam in ditionem reciperent, verum sua sponte, cum essent novem (5) familiarum viri principes, ab domo profecti, insulam eam subegere. Ex eo tempore communi consilio magna concordia urbem gubernarunt, cum ubique ipsorum in rebus gerendis modestia elucerel. Tandem urbis et insulæ partes emerunt viri Januenses, qui plurimum pollebant opibus, propter masticis reditum et proventum. Insula namque ista in mari Ægæo sita, masticis fructum reddit uberrimum: et qui huic operi sunt intenti, lucra multa ferunt. Hæc autem minus remota ab Asia est, quam prædicta, siquidem C stadiis maxime quinquaginta septem ab ea dissita est. Gubernatur a principibus illis novem, qui primo eam insulam sui juris fecerunt: necnon ab aliis qui postmodum patrias urbes in ea insula ab Græcorum regibus redemerunt. Metropolis Chii optimis regitur legibus, nec ulli omnium urbium, quæ in istis insulis frequentantur, disciplinæ sanctitate inferior est. Reditus habet largissimos, 279 qui incredibile est dictu, quantas opes suppeditent iis qui eam regunt. At Mechmetes, Amuratis filius, hostilia arma intulit Lesbo, his de causis quas supra memoravimus. Accedebat præter societatem, quam cum piratis inierat Lesbi princeps, etiam fratris mors: cujus culpam in eum principem rex transferebat, et ulcisci fratris manes in animum induxerat. D Rex quidem itinere pedestri in Asiam transiens ferebatur: at classem, quæ complectebatur triremes viginti quinque, et naves minores centum, per mare sequi jubet. Bombardas per mare in insulam eam transportavit: necnon lapides, quibus onerarentur, circiter bis mille. Belli quidem instrumenta et machinas mari ad eam insulam subvehi curavit. Ipse vero veniens Possidium, pedestri itinere ad insulam accedebat, ducens januarum milites,

Notulæ marginales.

(3) Persis.
(4) Martinus Chii rector Boccanigra, 1261.

(5) *Al.* decem quos Maonesos vocant. Vide Justinianum, ann. 1261 et 1346.

[32] ταύτην, *R. ut in c.* [33] ἐργαζομένη. [34] *In uno*, κομ. [35] *In uno*, ἐπὶ π.

et quosdam Europæos circiter bis mille. Nam cum dimisisset exercitus, rediens ab Dacia, continuo bellum movebat contra istam insulam. Copiæ ubi in continentem sunt expositæ, illico incursionem fecerunt in insulam, eamque populati sunt. Verum pauca inde abstulerunt mancipia. Mox legatum ad Lesbi ducem (6) misit, qui jussu regis diceret principi seu duci, ut urbem dederet. Quod si faceret, fore ut ab rege acciperet aliam, et admodum magnam regionem. Princeps Lesbi nescio quo genio malo in transversum abstractus, pacem regis aspernatus est. Rex itaque bombardas sistens, et contra urbem dirigens, in continentem pergebat consilio Machumentis, qui eum adhortabatur, ne in insula moraretur. Machumetes accepto exercitu, urbem oppugnabat, distribuens copias universas in turmas? et manipulos. Murum bombardis arietabat diebus viginti septem, urbisque partem non modicam stravit. Habuit bombardas quæ in sublime globum torquent, quas mortaria nominant, quibus urbem gravissime afflixit. Oppidanorum copiæ in arctum cogebantur. Oppidani tamen, cum forte etiam quidam de piratarum numero præsto essent, egressi urbe, manus cum hoste conserebant. Res vero eorum nequaquam prospere succedebat, nam Turci lacessiti ab oppidanis, accurrebant ad murum : et magna audacia freti, eum superare nitebantur. Oppidanis in gravissimo periculo versantibus, siquidem hostis multitudine superior erat, princeps insulæ legatos misit, qui nuntiarent regi, se paratum esse dedere urbem, et reliqua urbis oppidula ; se tamen petere, ut sibi a rege assignetur regio alia, æquales huic reditus habens. Pollicebatur quoque se strenue
280 imperata facturum, quocunque tamen in militiam eductus fuerit regio jussu. Machumetes, cum intellexisset principis et oppidanorum sententiam, respondit, se nuntios missurum in continentem ad regem, qui hasce principis conditiones ei exponant. Ubi hæc ad regem relata sunt, videlicet quæ promittebat insulæ princeps, continuo in gaudium effunditur, et in insulam trajecit, lubentique animo admittit principis quas præscribebat, conditiones : atque se hisce conditionibus insulæ principi fœdus et pacem daturum. Cum jam res utrinque decisa, et fides fœderis jurejurando utrinque interposito accepta esset, urbe egrediebatur insulæ princeps et veniens ad regem, eum adorat, et hujuscemodi orationem exorditur : Nosti, o rex, ex quo insulam istam regere occœpi, me jurisjurandi religionem temerasse nunquam. Quod autem mancipia ex regione tua vi prædonum abstracta non receptave-

A νεγκάμενοι. Μετὰ δὲ ταῦτα αὐτὸς βασιλεὺς λόγους προσέφερε τῷ Λέσβου ἡγεμόνι, ἐπιπέμψας ἄγγελον καὶ κελεύων τήν τε πόλιν παραδιδόναι, καὶ αὐτῷ διὰ ταῦτα ἐπιτραπῆναι χώραν ἱκανὴν ὑπὸ βασιλέως. Ὁ δὲ ἀγνωμοσύνῃ τε διεχρῆτο, καὶ οὐ προσίετο τὰς σπονδὰς τοῦ βασιλέως. Βασιλεὺς δὲ τοὺς τηλεβόλους ἱδρυσάμενος ἐς τὴν πόλιν, αὐτὸς μὲν ἐς τὴν ἤπειρον ἐκομίζετο, ἀποτρύνοντος τοῦ Μαχουμούτεω, μὴ ἐνδιατρίβειν ἐν τῇ νήσῳ· Μαχουμούτης δὲ παραλαβὼν τὸν στρατὸν, ἐπολιόρκει τὴν πόλιν ἐς μοίρας διελόμενος τὸν στρατόν. Καὶ τοῖς τε τηλεβόλοις τὸ τεῖχος ἔπαιεν ἐπὶ ἡμέρας εἴκοσι καὶ ἑπτά, καὶ κατέβαλλε μέγα μέρος τῆς πόλεως. Ἔχων δὲ καὶ ὑπτίους τηλεβόλους, ἔβαλλεν ἐς τὴν πόλιν. Καὶ δὴ ἐθορύβει τοὺς ἐν τῇ πόλει. Οἱ δὲ ἐν τῇ πόλει, ἐνόντων σφίσι καὶ
B πειρατῶν τινων αὐτοῦ, ἐπεξιόντες βραχὺ ἀπὸ τῆς πόλεως, ἠμύνοντο. Οὐ μέντοι γε ὥς ἀγαθόν τι ἐξεργάζεσθαι. Οἱ γὰρ Τοῦρκοι ἐρεθιζόμενοι ὑπὸ τῶν ἐν τῇ πόλει, προσῄεσαν ἐς τὸ τεῖχος, καὶ ἀναθάῤῥουν ἐπιόντες, καὶ ἐμάχοντο πρὸς τῷ τείχει. Ὡς δὲ οἱ ἐν τῇ πόλει τῷ τε πλήθει ἐταλαιπωροῦντο, καὶ ἐπιέζοντο τῇ ταλαιπωρίᾳ, προσέφερε λόγους τῷ βασιλεῖ, ὁ τῆς νήσου ἡγεμὼν, ἐφ' ᾧ παραδιδόναι τε τὴν πόλιν, τἄλλα πολίσματα τὰ ἐν τῇ πόλει· αὐτῷ δὲ ὑπὸ βασιλέως χώραν δωρηθῆναι ἴσην τῇ ἑαυτοῦ, καὶ πρόσοδον, καὶ στρατεύεσθαι ἅμα τῷ βασιλεῖ. Μαχουμούτης μὲν οὖν τούς τε λόγους ἐδέχετο, καὶ ἔφασκεν, ὡς βασιλέα πέρα ἐπὶ τὴν ἤπειρον πέμπειν. Ἐπεὶ δὲ ἀνηνέχθη ὡς βασιλέα περὶ ὧν προΐ-
C σχετο ὁ τῆς Λέσβου ἡγεμὼν, ἐπεχαιρετό τε ὁ βασιλεὺς, καὶ ἐδέχετό τε τοὺς λόγους, ἕτοιμος εἶναι σπένδεσθαι ἐφ' οἷς προσεκαλεῖτο ὁ τῆς νήσου τύραννος. Ὡς δὲ τὰ ὅρκια ἐγένετο ἀμφοῖν, ὑπεξεχώρει τε ὁ τῆς πόλεως ἡγεμὼν τῆς νήσου, καὶ ἀφικόμενος ἐς βασιλέα, προσηκύνησέ τε ἅμα, καὶ ἔφασκε τοιάδε· Ὦ βασιλεῦ, οἶσθα μὲν, ὡς ἐξότου ἐς τὴν ἡγεμονίαν τῆς νήσου τῆσδε περιῆλθον, οὔτε τοὺς ὅρκους παρέβην πώποτε καὶ ἀνδραπόδων ὑποδοχὴν ὡς οὐδέποτε εἰργασάμην δῆλα ἂν γένοιτο ὑπὸ τῶν τῇδε τῆς Ἀσίας ἐπιχωρίων, ὡς αὐτίκα ἁλισκόμενα, ἀπεδίδοτο ὑπ' ἐμοῦ. Καὶ σπουδὴν ἐποιούμην, ὅπου τῶν ὑμετέρων τινὶ ἀνδραπόδῳ [46] περιτύχοι τις, ἑλεῖν τε καὶ ἐς τὸν δεσπότην αὐτοῦ ἀπαγαγεῖν. Τοὺς δὲ πειρατὰς ὑποδεχόμενος, ἔπρασσον, ὅπως
D μὴ τὴν χώραν ληΐζωνται, καὶ δῃοῦντες λεηλατῶσιν. Ἀφορμὴν τε οὐδενὶ τούτων ἔγωγε παρειχόμην, ὥστε τὴν χώραν τὴν σὴν βλάπτειν ἐπιπλέοντας. Νῦν δὲ ἥκω παρὰ σὲ, πόλιν μὲν τήνδε παραδιδοὺς, καὶ νῆσον ξύμπασαν. Αἰτοῦμαι δέ σοι ὡς εὐνοίας τε ἔχοιμι περὶ τὰ σὰ πράγματα, οὕτω ἀμείβεσθαι βασιλέα ἡμᾶς. Ταῦτά τε ἔλεγε, καὶ τῶν δακρύων μεθίετο οὐκ ὀλίγα, φάσκων ὡς ἀνοίᾳ τῶν ἀστῶν οὐκ ἀφίκοιτο τὴν ἀρχὴν αὐτίκα, ὅτε τἀγαθὰ ἀπηγγέλλετο αὐτῷ βασιλεύς. Βασιλεὺς δὲ ἐπιμεμφόμενος

Notulæ marginales.

(6) Nicolaum Carelusium, anno 1459.

[46] ἀνδραπόδων. *Sic in uno, in al.* ἤμ. π. τις ἀνδραπόδῳ τινὶ ἑλ.

αὐτῷ τὴν ἀγνωμοσύνην, οὐδ' ὡς ἀτυχήσειν αὐτὸς ἔφασκεν ὁτιοῦν τῶν ἀγαθῶν. Ἀλλ' αὐτόν τε αἰσθήσεσθαι [37] παραδόντα ἑαυτὸν τῷ βασιλεῖ, καὶ ἣν εὐνοῇ τοῖς αὐτοῦ πράγμασιν, οὐκ ἀχθεσθήσεταί [38] ποτε διὰ τοῦτο. Ταῦτα λέγων, τήν τε πόλιν παραλαβών, αὐτίκα ἐκέλευεν, ἰόντα καὶ ἐς τὰς ἄλλας πόλεις, κελεύειν παραδιδόναι τὰς ἀκροπόλεις. Αὐτὸς μὲν οὖν σὺν τοῖς βασιλέως ὑπάρχοις περιιὼν, παρεδίδου τὰς πόλεις τῷ βασιλεῖ. Καὶ ἐγκαθίστη μὲν εἰς αὐτὰς φυλακὰς βασιλεύς· τὴν δὲ πόλιν Μιτυλήνην ἐς τρία διελόμενος, τὸ μὲν αὐτοῦ ἐγκατέλιπεν, εἴ τι ἀχρεῖον ἦν τοῦ ὁμίλου, τὸ δὲ ἕτερον διενείματο τοῖς νεήλυσι· τὴν δὲ τρίτην μοῖραν κατῴκισεν ἐς Βυζάντιον, εἴ τι ἦν τῶν ἀστῶν ἄξιον λόγου καὶ εὔπορον. Τοὺς δὲ πειρατὰς ἀπαγαγὼν, κατέσφαξεν ἐς τριακοσίους μάλιστα ἐς χῶρον ἕνα τῶν προαστείων, τὰ σώματα δίχα ποιούμενος ἐς τὴν σφαγήν. Τοῦτο γὰρ βιαιότερον ἐς τοὺς πολεμίους ἐξεύρητο τοῦ θανάτου εἶδος, τὸ σῶμα ἐς δύο τέμνειν. Καταθέντες οὖν τὴν τομὴν ἐς τὸ διάφραγμα, ὅθεν ξυμβαίνει ἴσχειν ἐπὶ πολὺ τῆς τελευτῆς διὰ ταῦτα τὸν διαφθειρόμενον. Ἐγκαθίστη δὲ εἰς τὴν πόλιν ταύτην νεήλυδας, ἀμφὶ τοὺς διακοσίους καὶ Ἀζάπιδας ἐς τριακοσίους, καὶ ἄρχοντα αὐτῶν, τοῦ Σαμλιάτεω παῖδα, ἄνδρα ἐπίσημον, οὗ τὸν πατέρα ἐν ταῖς βασιλέως θύραις ἀκούειν δικαιοσύνης ἄριστον ἐπυθόμεθα, μάλιστα δὲ δικαστὴν τῶν ἐν ταῖς βασιλέως θύραις καθισταμένων, καὶ δίκας δικάσαντα ἄριστον· πάντων δὲ ὧν ἡμεῖς ἴσμεν, καὶ ἐξευρόντα, οἷα δὴ ἀποβαίνειν ἔμελλεν ἡ δίκη ἐς τοὺς δικαζομένους. Τὸν δὲ Λέσβου ἡγεμόνα ἐνεγκάμενος ἀπὸ τῆς πόλεως, σύμπαντα ἐκέλευε κομίζεσθαι ἐς Βυζάντιον. Ἐξελόμενος δὲ οἱ καὶ τῶν ἀρίστων τῆς Λέσβου παῖδάς τε καὶ θυγατέρας ἀμφὶ τοὺς ὀκτακοσίους, αὐτὸς ἀπήλαυνεν ἐπ' οἴκου, καὶ τάς τε τριήρεις διῆκεν ἀπιέναι, ἐγκαταλιπὼν πλοῖα μικρὰ αὐτοῦ που ἐν τῇ νήσῳ. Τὴν μὲν οὖν ἀδελφὴν τοῦ ἡγεμόνος, καὶ πρότερον ἁλοῦσαν ὑπὸ βασιλέως ἐν Κολχίδι, γυναῖκα οὖσαν βασιλέως Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ τῆς Τραπεζοῦντος, ἐσηγάγετο μέχρι τινὸς ἐς τὴν γυναικωνῖτιν, πολλῶν δὴ καλλίστην καὶ ὡραίαν λεγομένην εἶναι, προαποθανοῦντος τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς ἐν Τραπεζοῦντι, καὶ αὐτῆς γενομένης καὶ οὔσης χήρας, μεθ' ἑνὸς παιδὸς καὶ μόνου. Τὸν δὲ παῖδα τοῦτον, ὅτε εἷλε τὴν Τραπεζοῦντα, εἰσενεγκάμενος καὶ αὐτὸν ὁ βασιλεὺς, ἐν θεραπείᾳ τε εἶχε μάλιστα δὴ παίδων τῶν ἐν ταῖς βασιλέως θύραις μετά γε τὸν ἀπὸ Βυζαντίου παῖδα Ἀμουράτεω ἀδελφόν. Τὴν μὲν οὖν θυγατέρα βασιλέως Τραπεζοῦντος Ἄνναν λεγομένην, καὶ Χριστιανὴν, φυλαχθεῖσαν ὁρισμῷ τοῦ κρατοῦντος, ἡρμόσατο Ζαγάνῳ τῷ Μακεδονίας τῆς κάτω ὑπάρχῳ γενομένῳ, ἐξότου τὴν Πελοπόννησον αὐτὸν ἀφελόμενος, ἐπέτρεπεν Ἀλβάνεω παιδὶ, τῷ Ἰσῶν λεγομένῳ, εἰ καὶ ὕστερον ἐχωρίσατο ταύτην ὁ κρατῶν ἐπ' αὐτοῦ, ἀναγκάζοντι ταύτην γενέσθαι ἐς τὴν θρησκείαν αὐτοῦ. Τὸν μὲν οὖν ἡγεμόνα τῆς Λέσβου, οὐ πολλῷ

A rim, sciri poterit ab iis qui Asiæ loca incolunt. Nam mancipia, quamprimum capiebantur e tua regione, continuo a me dominis suis reddebantur. Præterea maximum mihi fuit studium, ut sicubi vestra mancipia quis esset nactus, ea statim dominis suis restituerentur. Quod piratas suscepi, ea gratia factum est, ne prædas ex mea regione agerent, eamque vastando corrumperent. Nec ulli horum unquam vel occasionem præbui, vel consilium dedi, ut adnavigantes quidquam damni regioni tuæ importarent. Nunc autem ad te venio, urbem atque adeo universam insulam tibi tradens. Supplex vero te oro, ut quemadmodum hactenus rebus tuis plurimum benevolentiæ præstiti, ita nobis gratias referat rex. Hæc quidem
B fatus est, et lacrymæ cadebant obortæ dicenti, inscitia oppidanorum factum esse, quod non statim ab initio cum bona ab rege nuntiarentur, venerit. Rex exprobrans ei suam inscitiam et imprudentiam, postremo consolationem adhibuit, jubens eum esse bono animo, nihil eum mali propter id quod primo non paruerit edicto regis passurum. His ultro citroque dictis, urbem rex in ditionem accepit, principemque etiam in reliquas insulæ urbes ire jubet, ut earum arces se dederent. Qui impigre jussa regis capessens, una cum regiis præfectis urbes adiit, easque regi tradidit. Rex continuo, ne qua innovatio exoriretur, urbes in ditionem acceptas præsidiis
C firmat. Mitylenarum cives in tres distribuit partes. Vulgi inutilem partem ibi reliquit; alteram peregrinis concessit: tertiam, quæ genere et opibus principatum facile obtinebat, Byzantium deportavit. Piratas trecentos in unum locum extra urbem contractos occidit. Et quo
281 crudelius perirent, corpora eorum media dissecuit. Nam placuit regi Turcorum hoc mortis genere in hostes uti, ut majore crudelitate interirent, dissectis corporibus mediis, gladio diaphragmati adacto. Nam qui in hunc modum cæditur, diu mortis dolores amarissimos experitur. Huic autem urbi, ne quam defectionem molirentur incolæ, ducentos de peregrinorum corpore, et trecentos Azapides imposuit. His ducem con-
D stituit Samblatis filium, virum illustrem, cujus pater in regis Januis judicis officio functus est, et litigantes summa diligentia et attentione audivit, et sententiam summa æquitate adhibita dixit, adeo ut facile primas inter omnes januarum judices ferret. Jus enim justissime dixit: et facilis clemensque omnino fuit in inveniendo pœnas quibus damnati subdendi essent. Lesbi ducem eam urbem relinquere, et omnia sua Byzantium transferre jubet. Ipse vero reversus est domum, eligens sibi optimatum Lesbi pueros, filios et filias circiter octingentas. Triremes quoque abdu-

Notulæ marginales.

[37] *In uno*, ἤσθησ. [38] *R.* ἀχθεσθήσεσθαι.

xit, relictis tamen navigiis minoribus in insula. Sororem ducis, quam etiam antea rex ceperat in Colchidis regione, uxorem Alexandri Comneni, qui rex erat Trapezuntis, induxit in gynæceum: siquidem forma antecedere credebatur eo tempore omnes, quotquot ob formæ elegantiam commendabantur. Maritus ejus præmortuus erat Trapezunte ipsaque vidua erat, relicto filiolo unico. Rex capta Trapezunte, puerum hunc abduxit: et præ cæteris post puerum Byzantium, Amuratis fratrem, in januis benignissime tractavit. Filiam Trapezuntii regis Annam nomine, et Christianam custoditam pro arbitrio victoris connubio junxit Zagano, inferioris Macedoniæ præfecto. Ex quo autem cum Peloponnesi imperio expulit, eam Albanis filio, cui Iyon nomen erat, tradidit: quamvis eam deinceps acceperit vincens, coegeritque suam religionem assumere. Haud multum intercessit temporis, et Lesbio duci nescio quod crimen impegit, captumque in vincula dedit. Ego quidem audivi, eum in carcerem esse raptum, quod displiceret regi, et jam olim ipsi fuerit invisus propter multa et intoleranda mala, quibus regiam familiam affecisset. Verum, ut alii perhibent, hanc, quod in carcerem conjectus sit, accipio esse causam. Ferunt puerum quemdam fugientem januas regis, venisse ad hunc Lesbi ducem. Quem ubi Christianæ religionis fide imbuit, non dubitavit turpissimo amore polluere. Occupata autem Lesbo, cum princeps Byzantium abiisset, pueri oblitus est. Eum **282** inter munera quædam missum ad regem, regii pueri agnoverunt, remque regi significarunt. Rex puerum quidem retinuit: ducem cepit, et in carcerem duxit, una cum consobrino ejus Lucio, Æni principe: qui cum fuisset puer, Lesbi principem in necando fratre et parando principatu strenue adjuvarat. Nec multo post Lesbum captam, in hanc miseram provoluti sunt necessitatem. Cum in summo vitæ essent ambo discrimine, dubii quo se verterent, pronuntiarunt se Turcorum religionem assumpturos. Rex quidem donans eos vestitu et tiara, eos quoque circumcidit, et impunitos e carcere dimisit. Nec tamen diu hoc gaudio illibato usi sunt. Nam brevi tempore post, eos iterum in carcerem condi jussit, et diligenti custodia tandiu asservavit, donec inde abductos capitali supplicio afficeret.

A ὕστερον αἰτιασάμενος, συνέλαβέ τε καὶ καθεῖρξεν ἔχων ἐν φυλακῇ· ὡς μὲν ἐγὼ ἐπυθόμην, ὡς οὐκ ἐν γνώμῃ γεγονότα τῷ βασιλεῖ τὸν ἡγεμόνα τοῦτον, καὶ πρότερον ἀχθομένῳ αὐτῷ ἐπὶ πολλοῖς ἀεικέσι τε καὶ ἀνηκέστοις ἔργοις πρὸς τὸν βασιλέως οἶκον· ὡς δὲ ὑπ' ἄλλων λέγεται, παῖδα διαφυγόντα τὰς βασιλέως θύρας, ἀφικέσθαι ἐπὶ τὸν Λέσβου τοῦτον ἡγεμόνα, καὶ μεταβάλλοντα ἐς τὴν θρησκείαν τοῦ Ἰησοῦ, γενέσθαι παιδικὰ αὐτοῦ. Ὡς δὲ ἡ Λέσβος ἑάλω, καὶ ἐς Βυζάντιον ἐγένετο, ἐπιλέληστό τε τοῦ παιδὸς ὁ ἡγεμὼν, [38] καὶ δώροις πέμψας ὡς βασιλέα, ἐπέγνωκάν τε οἱ παῖδες, καὶ ἐξεῖπον τῷ βασιλεῖ. Καὶ τὸν μὲν παῖδα κατέσχε, καὶ τὸν ἡγεμόνα συνέλαβέ τε, καὶ ἐν δεσμοῖς ἐποιήσατο ἅμα τῷ ἀνεψιῷ Λουκίῳ τῷ τῆς Αἴνου τυράννῳ, παιδὶ γενομένῳ, B καὶ συγκατεργασαμένῳ τῷ ἡγεμόνι τὸν τοῦ ἀδελφοῦ φόνον, καὶ τὴν ἡγεμονίαν ἅμα. Οὐ πολὺ μέντοι ὕστερον ξυνέβη καὶ τότε αὐτοῖς. Ὡς γὰρ ἐν ἀπόρῳ καθεστήκεσαν ἄμφω, οὐκ εἰδότες ὅπῃ ἀπαλλαγὴν εὕρωνται τῆς εἱρκτῆς, ἀνήνεγκαν, ὡς ἐς τὰ πάτρια τὰ Τούρκων ἰέναι ἀμφότεροι προθυμοῦνται. Καὶ αὐτὸς μὲν βασιλεὺς ἐσθῆτί τε ἐδωρήσατο, καὶ τιάρᾳ, καὶ περιτεμόμενος ἐλευθέρους ἀφῆκεν ἐπὶ ἡμέρας οὐ πολλάς. Μετὰ δὲ ταῦτα αὐτίκα αὖθις ἐς εἱρκτὴν ποιησάμενος, κατέσχεν ἐς ὃ δὴ ἀπαγαγὼν, κατέσφαξε.

Isto anno rex bis in militiam profectus est, semel contra Dacos, iterum contra Lesbum; et utraque bella confecit eodem anno; hiemsque advenerat, antequam domum redire posset. Ea igitur hieme versatus Byzantii classem adornabat. Exstruebat templa; ædificabat regalia palatia, urbemque eam sibi accommodam ad navalia prælia reddere in animo constituerat: ut posset, si quando usus postularet, memorabilem classem inde in mare deducere. His cogitationibus intentus, invenit se facile posse superiorem esse hostibus, si mare solus obtineat. Animo conceperat exstruere et aliam memorabilem, post Propontidis Læmocopiam, arcem Byzantii mirabilem: quam exædificavit juxta portas quas Aureas nuncupabant. Excitavit et turres maximas, et spectaculo dignas, necnon interiora regiæ, et turrim quæ vergit ad Scopiorum pontem, quo jungitur Axius fluvius. Etiam regiam sedem Adrianopoli ultra Tænarum, qua Hebrum illabitur,

C Τὸν μὲν οὖν ἐνιαυτὸν τοῦτον, δὶς αὐτὸς ἐκστρατευσάμενος βασιλεὺς, τὴν μὲν ἐπὶ Δᾶκας ἔλευσιν ἐποιήσατο, τὴν δὲ ἐπὶ Λέσβον. Καὶ ἐτελεύτα αὐτῷ ἐς τὸν χειμῶνα τοῦτον ἡ ἐπ' οἴκου ἀνακομιδή. Καὶ τὸν μὲν χειμῶνα ἐν Βυζαντίῳ διατρίβων, ναυτικόν τε ἐξηρτύετο, καὶ ἐς τὸν Εὔξεινον πόντον ἐναυπηγεῖτο τριήρεις ἀμφὶ τὰς τριάκοντα, καὶ οἰκοδομῶν ναούς τε καὶ βασίλεια, ἐπενόει τὴν Βυζαντίου πόλιν αὐτῷ εἰς τὰ ναυτικὰ ἐς πορείαν [39] παρέξεσθαι· ὥστε ἄξιον λόγου ναυτικὸν ἐς τὴν θάλασσαν ἐξαρτύεσθαι. Τῇ γὰρ θαλάσσῃ λογιζόμενος εὕρισκεν, ὡς εἰ ἐπικρατήσει, ῥᾷον αὐτῷ παραχωρήσειν καὶ τὰ τῶν πολεμίων. Ἐδείματο δὲ καὶ ἄλλῃ ἄξια λόγου μετὰ τὴν ἐν Προποντίδι Λαιμοκοπίην, τήν τε ἐν Βυζαντίῳ ἀκρόπολιν ἀξίως λόγου, ἐς τὰς χρυσέας D καλουμένας πύλας· πύργους τε μεγίστους καὶ ἀξιοθεάτους, καὶ τὰ ἐντὸς βασίλεια, καὶ τὴν ἐπὶ τῶν Σκοπίων γέφυραν ἐπ' Ἀξιῷ ποταμῷ, καὶ βασίλεια ἐν Ἀδριανουπόλει πέραν τοῦ Ταιάρου [40], ᾗ δὴ ἐς

Notulæ marginales.

[38] *Deest aliquid, ut ex interpretatione patet.* [39] *In uno,* εὐπορ. [40] *Sic ms.*

τὸν Ἕβρον ἐκδιδοῖ· καὶ πολίχνην μὲν ἐν τῇ Ἀσίᾳ περὶ Μάδιτον, ᾗ δὴ στενώτατον τοῦ Ἑλλησπόντου ἐσπλέοντι, καὶ ἐν τῇ Εὐρώπῃ πολίχνην ἑτέραν ἀπέναντι τῆς ἐν Ἀσίᾳ πολίχνης· ὥστε ἐχυροῦν μὲν αὐτῷ τὴν Βυζαντίου πόλιν, καὶ τὸν Εὔξεινον πόντον· κρατύνειν δὲ καὶ τὰς ἐν τῷ Ἑλλησπόντῳ πόλεις αὐτῷ, ναυτικὸν παρεχομένας οὐ σμικρόν. Ταῦτα δειμάμενος κατὰ τὴν Εὐρώπην καὶ Ἀσίαν, τηλεβόλους καθίστη ἐς ἄμφω τὰ πολίχνια τῶν μεγίστων ἀμφὶ τοὺς τριάκοντα, καὶ ἑτέρους οὐκ ὀλίγους. Ναύσταθμον δὲ τὸν ταύτῃ αὐτοῦ χῶρον ποιησάμενοι, οὐδενὶ ἐπιτρέπουσι παριέναι ἔσω ἐς τὸν Ἑλλήσποντον, ἂν μὴ τῷ ταύτῃ ὑπάρχῳ ἀποβαίνοντες ἐπιφαίνωνται οἱ πλέοντες ἔσω. Ταῦτα μὲν αὐτῷ ἐπεποίητο, ὡς ἐμοὶ δοκεῖ, διὰ τὸν πρὸς Οὐενετοὺς οἱ ἐσόμενον πόλεμον, ὃν πρὸ πολλοῦ παρασκευαζόμενος, ἐπετήρει, ὅπως ἀσφαλέστατα αὐτῷ τὸν πόλεμον ποιήσαιτο. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν οὔπω ἐν τέλει ἦν παρεσκευασμένα, ὅτε τὸν πρὸς Οὐενετοὺς ἀράμενος πόλεμον, ἐπολέμει.

Τότε δὲ ἐπιγενομένου τοῦ θέρους, ἐστρατεύετο ἐπὶ Ἰλλυριοὺς καὶ Ἰλλυριῶν βασιλέα. Τὸ μὲν οὖν τοῦτο γένος Ἰλλυριῶν[10-11] παλαιόν[12] τε, καὶ ἐς τὸν Ἰόνιον ᾠκημένον, εὐδοκιμῆσαί τε πολλαχῇ ἀπομνημονεύεται. Καλοῦνται δὲ οὗτοι τανῦν Βόσνοι. Ἀλλ' οἱ μὲν Δαλμάται, καὶ Μυσοὶ ἅμα, καὶ Τριβαλλοὶ, καὶ πρός γε ἔτι Σαρμάται, τούτοις ταύτην ἵενται τὴν φωνὴν, καὶ τῷ παντὶ παραπλησίαν, ὡς μὴ χαλεπῶς συνιέναι ἀλλήλων αὐτούς. Εἰκὸς δὲ οἴεσθαι τούτους μᾶλλον ὡρμημένους ἀπὸ τῆς πρὸς τὸν Ἰόνιον χώρας γένος τε ὂν μέγα, καὶ πολλαχῇ ἐνευδοκιμοῦν, τήν τε Θρᾴκην ὑπάγεσθαι σφίσιν αὐτοῖς, καὶ τὸν Ἴστρον διαβάντας τὴν τῆς Σαρματίας χώραν οἰκῆσαι, ἢ ὡς ἔνιοι οἴονται, ὑπὸ Σκυθῶν διωκομένους, διαβῆναί τε ἐς τὴν ἐπὶ τάδε τοῦ Ἴστρου χώραν, καὶ καταστρεψαμένους τὴν ταύτῃ Θρᾴκην, ἔστε ἐπὶ μυχὸν τοῦ κόλπου ἀφικομένους, ἐνοικῆσαι. Θαυμάζω δὲ, εἰ τοὺς Ἰλλυριοὺς, ἀποφαινόμενος Ἀλβανοὺς, τεκμαίροιτό τις, συμβαλλόμενος, ὡς Ἰλλυριοὶ οἱ πρὸς τῷ μυχῷ τοῦ Ἰονίου ἐχώρησαν ἐπὶ τὴν ἤπειρόν τε, καὶ Αἰτωλίαν, καὶ Θετταλίας χώραν. Ἀλλ' ὅτι μὲν ἀπὸ Ἐπιδάμνου μέχρι τοῦ Καρνερίου καλουμένου κόλπου ἅπας ὁ χῶρος οὗτος διατείνων ἐπὶ σταδίους μάλιστα πα' τρισχιλίους, γένος τε ἓν ἐνοικεῖ, καὶ τῇ αὐτῇ φωνῇ διαχρώμενον, καὶ ἐπὶ μεσόγαιαν παρῆκον ἄχρι τοῦ Ἴστρου, παραμεῖβόν τε τὴν τοῦ Σανδάλεω χώραν, καὶ τοῦ ταύτῃ βασιλέως ἐχομένων αὐτίκα τῶν Τριβαλλῶν τε ἅμα καὶ Μυσῶν. Μάλιστα δὲ συμβαλλόμενος ἔχων ἀποφαίνεσθαι, διὰ τὸ ἐπὶ μέγα τὸ Ἰλλυρικὸν γένος χωρῆσαι δυνάμεως, καὶ ἐπὶ πολλὰ ταύτῃ σκεδασθῆναι τὴν Θρᾴκην, Ἰλλυριοὺς μᾶλλον τὸ γένος τοῦτο εἶναι ἢ Ἀλβανούς. Συντίθεμαι δὲ καὶ ἐκείνοις ἔγωγε, οἳ φάσκουσι τὸ Ἰλλυρικὸν γένος ἴσχειν αὐτῷ τὴν

emunivit. Urbem quoque in Asia juxta Maditum, ubi Hellespontum angustissimum cernimus, condidit: necnon aliam in Europa e regione ejus urbis quæ in Asia conspicitur ædificavit. Hæ urbes conditæ sunt ad defensionem Byzantii, et Euxini maris. Præterea non mediocriter tutabantur urbes in Hellesponto sitas, præbentes classem haud aspernandam. In hunc modum terrorem Asianis et Europæis incutiens, qui cum augeret, in utramque urbem bombardas invexit circiter triginta maximas, et alias non paucas. Ad hæc cum portum ibi parassent Turci, nulli intrare Hellespontum concedebant, nisi prius descendissent navibus, et se loci præfecto exhibuissent visendum. Opera hæc haud dubie fecit propter bellum quod **283** gesturus erat cum Venetis, ad quod se præparabat: ut si ingrueret, quam tutissime isti se committeret. At quæ commemoravimus opera omnia jam erant absoluta, et ad finem perducta cum bellum adversus Venetos susciperet.

Æstate autem ea quæ sequebatur, bello lacessebat Illyricos et Illyricorum regem. Genus hoc hominum antiquum est, et regionem versus Ionium spectantem incolens, plerumque ad claritatem accessisse perhibetur. Vulgo nunc Bosni vocantur. Verum Dalmatæ, Mysii, Triballi, etiam Sarmatæ, eadem fere utuntur lingua, aut non multum dissimili, ut non difficulter se mutuo intelligant. Verisimile tamen est, illos profectos ab regione quæ versus Ionium patet, cum pauci numero exsisterent, et ubique rebus fortiter gestis inclarescerent, Thraciam perdomuisse: et Istro transmisso, Sarmatiæ regionem inhabitasse. Sunt vero qui tradunt eos a Scythis pulsos, transiisse in regionem quæ ultra Istrum colitur, et subacta Thracia, ad sinum cum venisse, ibique sedes fixisse. Miror autem, quod quidam sunt qui censent Illyricos Albanos esse: quasi Illyrii, qui tenent sinum Ionii, processerint in hanc continentem, Ætoliam, et Thessaliæ regionem. Cæterum universa illa regio ab Epidamno usque ad Carnerium sinum (7-8), complectitur spatium ter mille stadiorum. Hanc regionem tenet hominum genus unum eadem lingua utens. Porrigitur ab mediterranea se extendens usque ad Istrum, attingens Sandalis regionem finitimis undique Triballis et Mysiis. Hæc autem dico, maxime hanc conjecturam secutus, quod constet Illyrios ad magnam potentiam devenisse, et in multa loca per Thraciam esse dispersos. Proinde magis credo, eos potius Illyrios quam Albanos dicendos esse. Assentior præterea et illis, qui Illyrios nomen ab regione traxisse asseverant. Nam inter se divisi, alii aliam in usu linguam habent. Itaque cum plurima hominum genera ibi habitent linguæ usu inter se diversa, reor istos id nominis esse

Notulæ marginales.

(7-8) Qui et Carnicus dicitur.

[10-11] Ἰλλυριοὶ, *sic etiam R.* [12] Παλαιοὶ, *R. ut in c.*

sortitos, ut dicantur Illyrici. Sed hæc hactenus adnotata de ista gente sufficiant, etsi quidam putent nominis rationem haud rectam me assignasse. Verum propter regionem quam colunt, merito, ut mihi videtur, Illyrici appellantur. Nec tamen invidia me comitetur, in hunc modum de his sentientem. Nam Albanos potius Macedonibus adnumerari existimo quam alii in terrarum orbe genti. At de his satis. Illyricos igitur eam gentem nomino, quæ juxta Ionium habitat usque ad summam Istriam, sic dictam regionem **284** quæ ad sinum excurrit in pelagus. Adversus horum regem (9) arma capiebat Mechmetes, quia tributum amplius ferre recusabat. Nam regius præco ad hunc accesserat, jubens ut quamprimum, mora omni posita, tributum in januas inferret. Illyricorum rex, colligens tributum, quod continebat quinque myriades staterum aureorum, idque præconi ostendens, dicebat : Tributum quidem collectum et paratum in promptu est. Nec tamen mihi cordi est mittere regi tantas opes, et me planissime his privare. Verum si bellum ab rege impenderit, bello me committam felicius, si tanta pecuniæ affuerit vis. Præterea si ea necessitas me apprehenderit, ut mihi in aliam sit migrandum regionem : fretus istis opibus, vitam commodius exigere potero. Regius præco audiens istos sermones, respondisse fertur in hunc modum : Et quidem pulchrum et honestum erat opes istas in tuo dominio permanere, si non interim fœderum religionem impie transgrediendo temerares : sin cupidine harum opum ductus, fœdera violare institueris, et inde tibi nescio quam felicitatem pollicitus fueris, vereor profecto ut contrarium eveniat. Nam auctore Deo possidere istas opes neutiquam malum duxero. Præterea iisdem opibus auctore Deo exui, longe optimum judico, potius quam contumelus et injuriis allicere eum cujus præsidio eas acquisieris.

His dictis, præco ad regem revertitur : exponensque quæ acceperat ab Illyricorum rege, regem commovit, ut contra ambos bellum susciperet. Nam eodem tempore etiam bellum fuit cum Daciæ principe, qui injuriam maximam regiæ familiæ fecerat, legatis ejus violatis et interfectis. Cæterum sub idem tempus quo Dacos bello lacessebat, Illyrici regem ulcisci nequivit. Verum isto demum anno cum exercitus ab Europa et Asia Adrianopolim forent collecti, primo vere in Illyricos movit, in animo agitans et in Sandalis regionem irruere. Hic rex fuerat filius illegitimus regis qui prius imperio temperaverat Illyricos : et cum discordiæ atroces inter ipsum et fratres ejus qui ad ducatum aspirabant exarsissent, miserunt legatos ad regem, ejusque arbitrio rem totam transigendam permise-

A ἐπωνυμίαν ἀπὸ τῆς χώρας, διακεκρίσθαι μέντοι ὑπάρχον, ἄλλοτε ἄλλην φωνὴν ἀφιέμενον, ὥστε πολλὰ γένη αὐτοῦ, καὶ σφίσι διενηνοχότα πάμπαν ἐς τὴν φωνὴν, λαχεῖν τοὔνομα τοῦτο Ἰλλυριοὺς καλουμένους. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν οὕτω μοι ἐς τοσοῦτον ἀναγεγράφθω. Εἰ δὲ μὴ τοὔνομα αὐτὸ ἐς γένος τοῦτο ὀρθῶς εἴρηται, διὰ δὲ τὴν χώραν, ἣν ἐνοικοῦν φαίνεται τὴν Ἰλλυριῶν, ἄξιόν ἐστι φέρεσθαί οἱ τοὔνομα τοῦτο. Καὶ μὴ νέμεσις εἴη οὕτω φρονοῦντι περὶ αὐτῶν. Ἀλβανοὺς γὰρ ἔγωγε μᾶλλόν τε τοῖς Μακεδόσι προστίθεσθαι ἂν λέγοιμι ἢ ἄλλῳ τινὶ τῶν κατὰ τὴν οἰκουμένην ἐθνῶν. Οὐδενί τε γὰρ συμφέρονται, ὅτι μὴ τὸ Μακεδόνων γένος. Ἀλλὰ τούτων μὲν πέρι ἅλις ἔστω ταῦτα εἰρημένα. Καλείσθω δέ μοι τῷ ὀνόματι τούτῳ Ἰλλυριοὶ οἱ περὶ τὸν Ἰόνιον οἰ- B κοῦντες ἄχρις ἄκρας Ἰστρίας καλουμένης πρὸς τῷ μυχῷ τοῦ κόλπου, ἀνεχούσης ταύτῃ ἐς τὸ πέλαγος, καὶ οἱ περὶ τὴν ταύτῃ μεσόγαιον οἰκοῦντες Ἰλλυριοί. Ἐπὶ τοῦτον δὲ τὸν βασιλέα ἐστρατεύετο βασιλεὺς Μεχμέτης, ὅτι τὸν φόρον αὐτοῦ, ὡς ἐπ' αὐτὸν ἀφίκετο βασιλέως κῆρυξ, κελεύων τόν τε φόρον ἀπάγειν ὅτι τάχιστα ἐς τὰς βασιλέως θύρας, καὶ μὴ διαμέλλειν, συναγείρας τὸν φόρον, πέντε ὄντα μυριάδας στατήρων, καὶ ἐπιδείξας τῷ βασιλέως κήρυκι, ὡς ἕτοιμος μὲν εἴη ὁ φόρος, καὶ ὡς παρεσκευάσατο, οὐ μέντοι γε προθυμεῖται ἐπιπέμποντα τῷ βασιλεῖ τὰ χρήματα, στέρεσθαι τούτων αὐτὸν οὐδέ οἱ καλῶς ἔχειν. Ἀλλὰ σὺν τούτοις, καὶ ἢν πολεμεῖν δέῃ, πολεμεῖν τῷ βασιλεῖ πόλεμον ἐπαράμε- C νον, ἄμεινον ἂν παρασκευάζοιτο ἐς τὸν πόλεμον. Καὶ ἢν δέῃ ἀπαίροντα ἄλλην τινὰ στέλλεσθαι χώραν, ταῦτα ἔχοντα τὰ χρήματα, ἄμεινον πράξειν. Τὸν μὲν οὖν κήρυκα λέγεται ἐπειπεῖν, ἀκούσαντα τοὺς λόγους τούτους· Ὦ βασιλεῦ τῆσδε τῆς χώρας, ἀλλὰ ταῦτα τὰ χρήματα καλῶς ἔχει παρά σοὶ εἶναι μὴ τὰς σπονδὰς παραβαίνοντι. Ἢν δὲ διὰ ταῦτα παραβαίνων οἴῃ ἄμεινον πράξειν, δέδοικα μὴ χεῖρόν σοι γένοιτο διὰ ταῦτα. Σὺν γὰρ Θεῷ καὶ ταῦτα ἔχειν τὰ χρήματα πολὺ ἄμεινον· καὶ σὺν τῷ Θεῷ τούτων στέρεσθαι ἄμεινον, ἢ ὑβρίζοντα ἐς ἐκεῖνον πολλαπλάσια τούτων κεκτῆσθαι.

Ταῦτα ὁ κῆρυξ εἰπὼν ἀπήλαυνε παρὰ βασιλέα, καὶ ἀπαγγείλας τοῦ Ἰλλυριοῦ τὸν λόγον, ἐπῆρε βασιλέα στρατεύεσθαι ἐπ' ἀμφοτέρους. Ἦν δ' αὐτῷ τηνικαῦτα ἔλασις ἐπὶ τὸν Δακίας ἡγεμόνα, ἐξυβρίσαντα μεγάλως ἐς τὸν τοῦ βασιλέως οἶκον, καὶ ἀνε- D λόντα τοὺς πρέσβεις. Ἀλλὰ τότε μὲν ἐλαύνοντι ἐπὶ Δᾶκας, οὐκ ἐξεγένετο τίσασθαι βασιλέα Ἰλλυριῶν· τῷ δ' ἐνιαυτῷ τούτῳ, ὡς παρῆν αὐτῷ τὰ στρατεύματα ἐς τὴν Ἀδριανούπολιν ἀπό τε τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Εὐρώπης, ἦρος ἐπιγενομένου, ἐξήλαυνεν ἐπὶ Ἰλλυριοὺς, ἐν νῷ ἔχων ἐσβαλεῖν καὶ ἐς τὴν Σανδάλεω χώραν. Τὸν δὲ βασιλέα τοῦτον, παῖδα ὄντα νόθον τοῦ πρότερον βασιλέως Ἰλλυριῶν, καὶ πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς αὐτοῦ διηνεγμένον, ὡρμημένους ἐπὶ τὴν τῆς χώρας ἡγεμονίαν, καὶ διαπρεσβευόμενον ὡς βασιλέα, ἐπετράποντο αὐτῷ διαιτητῇ,

Notulæ marginales.

(9) Stephanum illegitimum, qui patrem dolo regno ejecerat. Vide Bonfin. et Jov.

ἐπέδειξέ τε τοῦτον βασιλέα τῆς χώρας. Καὶ Ἰσαάκῃ A τῷ Σκοπίων ὑπάρχῳ ὁμοροῦντί τε ἐς τὴν τῶν Ἰλλυριῶν χώραν, ὅπως αὐτῷ τιμωρῶν συνεπιλάβοιτο ἐς τὴν ἡγεμονείαν. Καὶ στρατὸν αὐτῷ παρεχόμενος ἐπὶ τοὺς ἀδελφοὺς, τήν τε χώραν ἐδῄου, καὶ ἠνδραποδίζετο. Καὶ αὐτὸν ἐς τὴν βασιλείαν καταστησάμενος, ἐπολέμει τοῖς ἀδελφοῖς, ἅμα τῷδε τῷ Ἰλλυριῶν βασιλεῖ. Καὶ πλεῖστα δὲ ταύτης τῆς χώρας ἀνδράποδα ἀγόμενοι οἱ Τοῦρκοι [43], ταύτην ὅμορον οἰκοῦντες τὴν χώραν. Πασῶν δὲ τῶν πόλεων ἀρχῶν, ὧν ἡμεῖς ἴσμεν ἀνδράποδα ἔς τε τὴν Εὐρώπην, καὶ ἐς τὴν Ἀσίαν ληϊσάμενοι, διεβίβαζον. Καὶ ἐξότου τὴν Σκοπίων ᾤκισε πόλιν, καὶ Ἰησοῦς ὁ Ἰσαάκεω παῖς ἐπιτροπεύων ὑπὸ βασιλέως ταύτην τὴν πόλιν, ὡς πλεῖστα, ὧν ἡμεῖς ἴσμεν, διὰ πολλοῦ χρόνου ἐληΐζετο τὴν Ἰλλυριῶν χώραν, καὶ ἀποφέρεσθαι ἀν- B δράποδα, ὅσα μὴ ἄν ποτε ἐλπίσαι ἐνεγκεῖν τὴν χώραν ἐκείνην. Πυνθάνομαι δὲ τὴν χώραν διήκειν ἀπὸ τῆς Τριβαλλῶν χώρας, καὶ Δοροβίκης ποταμοῦ ἐς τὴν Σανδάλεω χώραν, καὶ ἐπὶ τὸν Ἰόνιον κόλπον σταδίους ἐς ὀκτακοσίους [44] τὸ μῆκος. Τὸ δὲ πλάτος ἐπὶ δισχιλίους μάλιστά ποι σταδίους παρήκειν τὴν χώραν ἐς τοὺς Παίονας καὶ ἐς Τριβαλλούς. Καὶ ἀπὸ μὲν τῶν Τριβαλλῶν ἔχεται αὐτίκα ἡ χώρα τοῦ Ἰσαάκεω· μετὰ δὲ ἡ τοῦ Παύλου χώρα, καὶ αἱ πόλεις παρατείνουσιν ἐς αὐτὴν τῶν Ἰλλυριῶν βασιλέως χώραν. Ἐπολέμουν μὲν οὗτοι καὶ πρότερον τῷ βασιλεῖ. Ὁτὲ μὲν ἐς τοὺς Τριβαλλοὺς, ὁτὲ δὲ καὶ ἐς τοὺς Παίονας ταλαντευόμενοι, καὶ ἐπαγόμενοι τοὺς Τούρκους, ἐληΐζοντο τὴν Ἰλλυριῶν ὅμορον χώ- C ραν. Καὶ πρὸς τοὺς Τριβαλλοὺς ἐπολέμουν, καὶ ὁ τῶν Τριβαλλῶν ἡγεμὼν ἐκστρατευόμενος [45], ἐπολιόρκει τὰς πόλεις, μετὰ δὲ ταῦτα σπεισάμενος εἰρήνην ἄγειν ἐς τούτους. Καὶ Σανδάλης μὲν τούτοις καὶ πρότερον ἐπολέμει, καὶ ἐπαγόμενος στρατὸν τοῦ βασιλέως, ἐληΐζετο τὴν χώραν ἐκείνων. Ὥστε μόνοι δὴ οὗτοι ἀλλήλοις φέροντες, καὶ ἐπαγόμενοι στρατὸν ἐπήλυδα τοῦ βασιλέως, μεγάλως δὴ ἔβλαπτον αὐτῷ τὴν χώραν ἀνδραπόδων ὡς πλείστων ὑπὸ τῶν στρατῶν ἀπαγομένων ἑκάστοτε, καὶ φθειρομένης τῆς χώρας ἐς τὰ μάλιστα. Τότε μὲν οὖν καὶ ὁ Ἰσαάκης, καὶ ὁ Παῦλος, συνθέμενοι συμμαχίαν τῷ Ἰλλυριῶν βασιλεῖ, διενοοῦντο καὶ αὐτοὶ πόλεμον ἀνελέσθαι τῷ βασιλεῖ, ἤν τι ἀπὸ Παιόνων καταλαμβάνῃ τοὺς Τούρκους.

D Βασιλεὺς δὲ ὡς ἤλαυνε, διέβη μὲν τὸν Δοδοβίκην [46] ποταμὸν, ὃς τήν τε Τριβαλλῶν καὶ Ἰλλυριῶν χώραν διείργει. Διαβὰς δὲ ἐπὶ Ἰλλυριὸν ποταμὸν ναυσίπορον ὄντα, διέβη· ὁ δὲ πεζὸς στρατὸς ναυσὶν, ἃς αὐτοῦ ναυπηγεῖσθαι ἐκέλευε. Τοὺς δὲ ἵππους ἀφῆκεν ἐς τὸν ποταμὸν, διαβῆναι τὰ στρατεύματα. Ἐγένετο δὲ ὁ στρατὸς οὗτος τοῦ βασιλέως ἐς πεντεκαίδεκα μυριάδας ἱππέων. Ὁ γὰρ δὴ στρατὸς οὗτος, πλὴν τῶν νεηλύδων, καὶ Ἀζαπίδων, οἳ αὐτῷ παραγίνονται ἐς τὸν πόλεμον, πεζοὶ ὄντες, καὶ ὅσοι ὑπουργῆσαι αὐτῷ τὰ ἐς χρείαν, παρείη

runt, qui hunc regionis regem declaravit. Isaaco Scopiorum præfecto, qui finitimus erat Illyricis, istum adjuvare jubet in acquirendo principatu; hic exercitum præbens contra fratres, eorum regionem evastabat, plurimis inde abstractis mancipiis. Illo igitur rege pronuntiato, bellum gerebat cum fratribus et cum Illyriorum rege. Turci qui finitimam **285** circa tenebant regionem, plurima nanciscebantur mancipia. Cum autem prædas agerent mancipiorum ex omnibus quas scimus urbibus, ea continuo in Europam et Asiam transmittebant. Et ex quo rex coloniam in Scopiorum urbem deduxit, et Josue Isaaci filius regis nomine eam administravit, plurima ab Illyrico mancipia sunt abducta, et in Europam Asiamque translata, quorum numerus major erat quam sperare potuisset ab ea regione. Audio eam regionem, si quis longitudinem consideret, ab Triballorum regione et Dorobyza fluvio se extendere usque ad Sandalis regionem, et ad Ionium sinum stadiis octingentis. Latitudo vero regionis, qua excurrit ad Pannones et Triballos, complectitur duo millia stadiorum. A Triballis incipit regio Isaaci: hanc excipit deinde Pauli regio, cujus urbes se porrigunt usque in hanc regis Illyriorum regionem. Hi quidem jam ante bellum gesserant cum rege, nunc quidem Triballis, nunc vero Pannonibus adhærescentes: et cum adducerent Turcos, regionem Illyrico affusam populabantur, bellumque in Triballos avertebant. Cæterum Triballorum princeps bellum contra hos suscipiens, urbes eorum obsidebat: et fœdera cum iis pangens, tandem se pacatum exhibebat. Etiam Sandales hos antea bello appetiverat, et accito regis exercitu ipsorum agros evastabat. Cum autem hi soli perpetuis inter se dissiderent odiis, et regis peregrinos accerserent, propriæ regioni plurimum calamitatis invexerunt. Nam mancipia plurima belli jure subinde a militibus capiebantur, deportabantur. Præterea et ea regio vel maximam experiebatur vastationem. Eadem tempestate Isaacus et Paulus societatem facientes, auxilium pollicebantur Illyriorum regi. Nam constituerant et ipsi bellum indicere regi, si Pannones aliquid novi contra Turcos molirentur.

Rex, in militiam profectus, trajecit Dorobyzam fluvium, qui Triballos et Illyrios dirimit. Progressus deinde, venit ad Illyrissum fluvium navigabilem, quem superavit pedestri exercitu transvecto navibus quas ibidem fabricari jusserat. Equos autem in flumine reliquit, donec copias transportaret. Tum temporis in armis habuisse creditur rex quindecim myriades equitum, præter peregrinos et Azapides pedestre robur, qui cum in id bellum sequebantur. Aderat et alia hominum multitudo inutilis ad arma; quæ propterea consultaban-

Notulæ marginales.

[43] Τούρκων. [44] Ὀκτακισχιλίους. [45] Ἐκστρατευμένος. [46] Δοδοβίκην. *Sic etiam R.*

tur regia castra, ut si quid opus esset, militibus inserviret. Reliquus interim exercitus equitibus constat. Nec tamen gens est, ut supra edocuimus, **286** quæ plura jumenta in expeditiones ducat. Transito Illyrisso, impetum in regionem hostilem dedit; et aggressus Durobizam urbem, eam omni machinarum genere oppugnabat. Urbs hæc est sita in excelso monte. Quapropter natura loci munitissima perhibetur. At rex expediens bombardas et mortaria, non cessabat terrorem injicere oppidanis; et tandem urbe potitus est. Partem hominum, quos ibidem indeptus erat, in ea urbe reliquit, parte donavit Turcorum optimates, tertiam partem Byzantium transtulit. Mechumetem jussit deligere Europæ exercitus robur, atque festinare citato agmine in eum locum in quo acceperat regem Illyriorum morari, antequam regiam sibi subjiceret; qui impigre jussa capessens, summa celeritate adhibita, flumen transgressus est. Veniens Gaitiam, accepit regem proficisci trajecto flumine in Clitiam urbem. Is igitur, nihil remittens de cursu, transivit fluvium qua cum in tres alveos divisum cognovit: hoc superato, Clitiam (10) venit die secundo. Rex, sublatis signis, Gaitiam contendit, regni sedem Illyrici. Quo ubi pervenit, urbs illico conditionibus seu pactionibus in ditionem regis venit. Nam ubi fama increbuit, Dobobicam esse captam a rege, quæ urbium totius regni longe erat munitissima, reliquæ urbes illico territæ in diversum abripiebantur, et quilibet pro se sedulo contendebat ut prior deditionem faceret, sperans se in hunc modum non parvam gratiam apud regem initurum. Gaitiæ cives, cum appropinquasset rex, continuo primores civitatis obviam miserunt, dedentes sese et sua regi. Orabant autem regem, ut ipsis permitteret patrio et solito more rempublicam administrare. Rex preces eorum non aversatus est, verum continuo, quod petiverant, præstitit. Deinde etiam arcem in deditionem accepit, quam præsidio imposito suorum firmavit. Elegit sibi optimatum filios; dehinc quosdam delegit, quos donavit iis qui secum erant. Ubi primum ea urbs in dominium concessit regis, negotium datum est Machumeti, januarum duci, ut accepto Europæo exercitu, summa celeritate pergeret adversus Illyriorum regem. Nam audierat eum morari in ea urbe quæ distabat ab Gaitia itinere maxime quinque dierum, exspectantem quonam res Illyriorum essent evasuræ. Ejus autem urbis quæ regem Illyriorum tenebat, nomen erat Clitia. Etiam fratris ejus filium agentem annum decimum tertium, ibidem cum rege conversari nuntiatum erat Machumeti. Hic assumens, ut jussus erat, exercitum, secundo **287** die attigit

A ἀχρεῖος ὅμιλος, ὁ λοιπὸς τοῦ βασιλέως στρατὸς ἱππεύει μάλιστα δ' ἀνθρώπων ὧν ἡμεῖς ἴσμεν. Ἄγονται δὲ καὶ ὑποζύγια πολλαπλάσια, ὡς καὶ πρότερόν μοι δεδήλωται. Ὡς δὲ τὸν Ἰλλυριὸν διαβὰς, ἐσέβαλεν ἐς τὴν χώραν, πρῶτον μὲν ἐπὶ Δοβοβίκην πόλιν ἐπὶ τῇ ἐσβολῇ καταστὰς ἐπολιόρκει. Ἡ δὲ πόλις αὕτη οἰκεῖται ἐρυμνὴ οὖσα ἐπὶ ὑψηλοῦ ὄρους. Τηλεβόλοις δεδιττόμενος τοὺς ἐν τῇ πόλει, ὑπτίοις τε καὶ τοῖς ἴσοις, παρεστήσατο τὴν πόλιν. Καὶ τὸ μὲν αὐτοῦ κατέλιπε, τὸ δὲ δωρησάμενος Τούρκων τοὺς ἀρίστους, τὸ τρίτον ἀπέπεμψεν ἐς Βυζάντιον. Ἀπὸ δὲ Δοβοβίκης αὐτίκα ἐκέλευε Μαχουμούτῃ ἐπιλεξάμενον τοὺς τῆς Εὐρώπης ἀρίστους, προϊέναι ἐς τὸν χῶρον, ἐς ὃν ἂν πυνθάνοιτο [47] τὸν Ἰλλυριῶν βασιλέα διατρίβειν, πρὶν δὴ τὰ βασίλεια ὑφ' αὑτὸν B ποιήσασθαι. Οὗτος μὲν οὖν λαβὼν τούτους, ἤλαυνε κατὰ κράτος, ἀναβῆναι διὰ τοῦ ποταμοῦ. Ἐλθὼν δὲ ἐς Γαϊτίαν, καὶ πυνθανόμενος [48] ὡς βασιλεὺς προΐοι, διαβὰς τὸν ποταμὸν ἐπὶ Κλιτίην πόλιν, οὐδὲν ἐπισχὼν, δρόμῳ ἀνέβη, ᾗ τὸν ποταμὸν εὗρεν ἐς τρία γενόμενον, καὶ διαβὰς, ἀφίκετο ἐπὶ Κλιτίην δευτεραῖος. Βασιλεὺς δὲ ἄρας ἐντεῦθεν, ἀφίκετο ἐπὶ Γαϊτίαν, τὰ Ἰλλυριῶν βασίλεια. Καὶ ὡς ἐπέλασεν αὐτίκα, ἥ τε πόλις προσεχώρησε καθ' ὁμολογίαν. Ὡς γὰρ Δοβοβίκην ἐπύθοντο ἁλῶναι ὑπὸ βασιλέως, πασῶν δὲ ὀχυρωτάτην, αὐτίκα αἱ λοιπαὶ πόλεις καθίσταντο ἐς φόβον, καὶ ὥρμηντο αὐτός τις ἕκαστος φθῆναι, βουλόμενος βασιλεῖ χαρίζεσθαι προσχωρῶν. Οἱ μὲν οὖν ἐν Γαϊτίᾳ, ὡς βασιλεὺς ἀγχοῦ ἐπέλασε, C τοὺς προεστῶτας ἡ πόλις πέμψασα, βασιλέα παρεδίδου τε σφᾶς, καὶ ἠξίουν πολιτεύεσθαι κατὰ τὰ πάτρια καὶ συνεχώρει μὲν αὐτοῖς, ἅττα ἠξίουν σφίσι συγχωρηθῆναι ὑπὸ βασιλέως· μετὰ δὲ, ὡς τὴν ἀκρόπολιν παραλαβὼν, φρουρὰν ἔφαινεν ἐν αὐτῇ, παῖδάς τε τῶν ἀρίστων ἐπιλεξάμενος ἑαυτῷ τε καὶ περιεξελόμενος, καὶ τινας τοῖς ἀμφ' αὐτὸν διένειμε· ταύτην μὲν οὖν τὴν πόλιν, ὡς αὐτίκα παρέλαβεν, ἐκέλευσε Μαχουμούτῃ τὸν τῶν θυρῶν ἡγεμόνα, ἀναλαβόντα τὸν τῆς Εὐρώπης στρατὸν, ἐλαύνειν ὅτι τάχιστα ἐπὶ τὸν βασιλέα τῶν Ἰλλυριῶν. Ἐπυνθάνετο γὰρ ἐν τῇ πόλει τῆς Γαϊτίας, ἀπεχούσῃ ἡμερῶν πέντε ὁδὸν, διατρίβειν, καραδοκοῦντα ᾗ ἐγχωρήσει τὰ Ἰλλυριῶν πράγματα. Ἡ δὲ πόλις αὕτη, ἐν ᾗ ἔμενε βασιλεὺς, καλεῖται Κλιτίη, καὶ ἀδελφοῦ D αὐτοῦ παῖδα, ἀμφὶ τὰ τρισκαίδεκα ἔτη γεγονότα, διατρίβειν ἐπηγγέλλετο Μαχουμούτῃ. Λαβὼν μὲν οὖν τὸν τῆς Εὐρώπης στρατὸν, δευτεραῖος ἀφικνεῖται ἐπὶ τὸν ποταμὸν, τοὔνομα ναυσίπορον [49], ᾧ δὴ μάλιστα θαῤῥῶν Ἰλλυριῶν βασιλεὺς ναυσιπόρῳ τε ὄντι, καὶ μεγάλων νεῶν τε οὐκ ἐνουσῶν τῷ ποταμῷ, οὐκ ἄν ποτε ᾤετο διαβάντας τὸν ποταμὸν ἐλάσαι ἐπ' αὐτόν. Ὡς δὲ ἐνταῦθα ἐπέλασεν ὁ στρατὸς ἐς τὸν ποταμὸν, ἐνταῦθα ἐπισπεύδων Μαχουμούτης τοὺς τοῦ στρατοπέδου ἀρί-

Notulæ marginales.

(10) Clyzam.

[47] *R.* πυνθάμενοι. *In al. ut in c.* [48] *R.* πυθόμενος. [49] *Nomen fluvii desideratur. In R. non est lacuna.*

στους, ὥστε διαβάντας τὸν ποταμὸν ἔργον μέγα ἐργάσασθαι βασιλεῖ, συλλαβόντας Ἰλλυριῶν βασιλέα, ἔλεγε τοιάδε· Ἄνδρες Τοῦρκοι, νῦν τις ὑμῶν ἕκαστος αὐτῶν φανήτω ἀνὴρ ἀγαθὸς, ποταμὸν τόνδε πεζῇ διαβάς· οὐ γὰρ μελήσει αὐτῷ τινι πρώτῳ διαβάντι, μὴ μέγα τι ἀποίσεσθαι παρὰ βασιλέως. Ταῦτα εἰπόντος, ἐπειρῶντο διαβαίνειν οἱ τοῦ βασιλέως. Ἐνταῦθα δὴ πρῶτος λέγεται Ὀμάρης ὁ Τουραχάνεω παῖς, Θετταλίας ὕπαρχος, σὺν τοῖς ἀμφ' αὐτὸν ἐλαύνοντες εἰσέπεσον ἐς τὸν ποταμὸν, καὶ βραχύ τι διανηχόμενοι, διέβαινον. Καὶ ὁ λοιπὸς ἅμα στρατὸς αὐτίκα διέβαινε. Διαβάντες δὲ αὐτίκα ἐπέδραμον χώραν, ὥστε τὸν Ἰλλυριῶν βασιλέα δείσαντα, μὴ ἐς φυγὴν τραπόμενον, ἐπεισπεσόντες οἱ ἱπποδρόμοι, καταλάβωσι, καὶ ἐπὶ κίνδυνον ἔλθωσιν. Εἰ δὲ αὐτῷ μὴ ληφθείη, οἰχόμενος ἀνασώζεται ἐς πόλιν αὐτοῦ τινα, ὄνομα Κλιτίη. Καταφυγὼν δὲ πολιορκεῖται ὑπὸ Μαχουμούτεω. Ἡ δὲ πόλις οἰκεῖται μὲν ἐν χωρίῳ τινὶ ἑλώδει, καὶ ἕλη παρ' αὐτὴν μεγάλα, διὰ πολλοῦ διατείναντα, ἐχυρὰν ποιεῖ, καὶ οὐ βάσιμον. Τότε δὲ ὑπὸ καύματος ἀποξηρούμενόν τε ἦν τὸ χωρίον ἅπαν. Καὶ ἐπελάσας ὁ στρατὸς, ἐπολιόρκει τὴν πόλιν, καὶ κάλαμον, ὃς ἄφθονος ἦν παρὰ τὴν πόλιν, ἐπιπίπτοντες διεφόρουν ἐς τὴν τάφρον, ὡς πῦρ ἐνήσοντες ἐς τὸν κάλαμον, καὶ διὰ τοῦ πυρὸς αἱρήσοντές τε τοὺς ἐν τῇ πόλει, βίᾳ ἄκοντας ἐς ὁμολογίαν παραστησόμενοι. Ταῦτα μὲν εἰσορῶντες οἱ τοῦ Ἰλλυριοῦ στρατιῶται, καὶ οἱ τῆς πόλεως, καὶ οἰόμενοι μὴ ἂν δυνήσεσθαι ἐπὶ πολὺ ἀντέχειν πολιορκούμενοι, προσέφερον λόγους τῷ Μαχουμούτῃ, ὡς σφᾶς τε αὐτοὺς παραδώσοντας, καὶ ἐφ' ᾧ βασιλέα σφῶν αὐτῶν μηδοτιοῦν χαλεπὸν πείσεσθαι ὑπὸ βασιλέως, προσχωρῆσαί τε, ἢν ὅρκια γένοιτό οἱ, ἐφ' ᾧ ἀγαθὸν μὲν, χαλεπὸν δὲ μηδὲν ὑποστῆναι ὑπὸ Τούρκων. Ταῦτα προϊσχομένου τοῦ Ἰλλυριοῦ, ἐδέχετό τε ὁ Μαχουμούτης καὶ ἐσπένδετο. Ὅρκιον δὲ αὐτῷ ποιησάμενος ἐφ' οἷς προὐτίθετο, τόν τε βασιλέα ἐξιόντα ἐκ τῆς πόλεως, παρέλαβέ τε τὴν πόλιν, καὶ τὸ μὲν ἐν τῇ πόλει ἐς τρία διελόμενος, τὸ μὲν αὐτοῦ κατέλιπε, τὸ δὲ αὐτὸς σὺν καὶ τοῖς ἀρίστοις διανειμάμενος, τὸ τρίτον ἐπάγων τῷ βασιλεῖ ἐδωρήσατο.

A flumen cui nomen est..... Is fluvius navium erat patiens, et spem omnem in eo sitam ponebat rex Illyriorum. Nam cum nullæ naves magnæ præsto essent, putabat regem nunquam eo audaciæ progressurum, ut id transiret quo secum bellum gereret. Ut autem cum copiis ad flumen Machumetes accessit, miro festinando, cohortari non abstitit exercitum, et exercitus duces, ut transgrederentur flumen, regique opus pulcherrimum efficerent, capientes videlicet Illyriorum regem. Sic autem locutus fertur: Viri Turci, nunc quilibet vestrum fac vir fortis appareat, atque pedes flumen hoc transeat. Neutiquam enim mihi dubium est, quin maxima et splendida munera maneant eum, quæ ab rege accipiet, qui primus flumen superarit. B His dictis, regii milites maximo studio conabantur transgredi flumen. Ibi tum primus, ut traditur, Omares Turachanis filius, Thessaliæ præfectus, cum suis irruit in flumen; qui paululum modo natantes, flumen superarunt. Hos secutus est, pari successu usus, et reliquus exercitus. Egressi flumine, illico invasere agros. Hinc rex Illyricorum timens, ne si in fugam verteretur, equitum adventu oppressus, in maximum periculum veniret, se recepit, ut incolumis præsens discrimen evaderet, in urbem quamdam eo loci sitam nomine Clitiam. Verum Machumetes cum exercitu superveniens, eam urbem obsidione circumdedit. Urbis ejus situs est in loco palustri, C et in circuitu paludes visuntur longe lateque, quæ urbem munitam et aditu difficilem præbent. Eo tempore locus ille universus solaribus radiis exustus exaruerat. Cæterum, his nihil moti milites Machumetis, accedunt, eamque obsidione circumveniunt. Arundinem, quæ plurima ibi enata erat, excidentes, comportabant in fossam, ut igne deinde injecto, vel vi tandem etiam invitos oppidanos in ditionem redigerent. Hæc parari cernentes cives urbis, et Illyrii milites, credentesque se non diu posse resistere viribus Turcorum, legatos ad Machumetem mittere decernunt, orantes ut in deditionem acciperentur; petentes præterea ut regi veniam daret: qui quoque semetipsum dediturus sit, si jurisjurandi religio interveniat: qua intercedente, in spem erigatur, se nihil mali ab Turcis passurum. Machumetes Illyrici preces haud abnuit. Fœdus est ictum, jusjurandum est datum, quemadmodum oraverant Illyrii. Tandem cum urbe egressus esset rex, urbem occupavit. Homines qui in urbe erant, in tres partes secrevit; unam **288** ibidem morari jussit, alteram inter optimates suos distribuit, tertiam adduxit ad regem et eidem dono dedit.

Οὕτω μὲν οὖν ὁ Ἰλλυριῶν βασιλεὺς ἑάλω ἐν Κλιτίῃ, καὶ ἀδελφοῦ τε ἅμα αὐτοῦ παῖς ἀμφὶ τὰ τρισκαίδεκα ἔτη γεγονώς. Ἡ δὲ γυνὴ αὐτοῦ πρότερον ἔφθη ἐς Ῥαγούζιον πόλιν, τὴν ἐς τὸν Ἰόνιον διαφυγοῦσα, καὶ πλοῦτον πολὺν ἀπενεγκαμένη, οἴχεσθαι γνώμῃ τοῦ ἀνδρός. Ἡ δὲ πόλις αὕτη ᾤκισται μὲν ὑπὸ τῶν ταύτῃ Ἰλλυριῶν ἀνδρῶν ἐπι-

D In hunc modum Illyrici rex captus est Clitiæ una cum fratris filio, qui haud dum impleverat ætatis annum decimum tertium. Uxor regis (11) jam ante se contulerat Rhagusium, quæ est urbs juxta Ionium, ut præsenti discrimini subtraheretur. Plurimas eo convexerat opes consilio viri. Eam urbem incolunt Illyrici viri admodum illustres,

Notulæ marginales.

(11) Eleasari despotæ filia. Hæc ad Sixtum IV Pont. M. Romam profugit, et ad mortem usque honorifice est habita.

eo convenere. Et cum disciplinæ sanctitate animi ipsorum facile coalescerent, et discordia omnis submota foret, eam admodum emunierunt validissimis undique objectis muris. Et proficiscentes in continentem et Ionium, mercium gratia, brevi urbem opibus haud contemnendis auxere. Habet, a quibus regitur, leges optimas et saluberrimas, et in aristocratiam versa administratur. Cives magnificis ædificiis urbem hanc exornarunt, quæ quidem quamvis obscura fama feratur, tamen celebris habetur, producendo viros prudentia insignes. Ea urbs finitima est Sandalis regioni. Cum hoc bellum urbi fuit. Verum, ut mihi videtur, discordiarum causam parum juste Sandales seminavit, eosque invitos arma capere coegit. Nam uxor Sandalis una cum filio adolescente, propter mariti improbitatem Rhagusium confugerat. Sandales Rhagusios missis legatis rogarat ut redderent uxorem, et filium; quibus non admittentibus preces, bellum indixit. Rhagusii filium Sandalis communi sententia ad id bellum imperatorem eligunt: suggerentesque magnam pecuniæ vim, fortiter bellum ab Sandale illatum propulsare satagerunt. Causam quæ impulit matrem et filium, ut Rhagusium se reciperent, hanc tradunt. Mulier quædam excellenti forma, cæterum lascivior quam par erat, in Sandalis regionem ab Florentia Italiæ venerat. Cum audivisset Sandales, mulieres Florentinas tum formæ venustate, tum prudentia facile inter omnes primas esse, ejus mulieris visendæ cupidus, eam ad se vocari jubet. Quæ ubi in conspectum venit, eo quod pulcherrima esset, Sandales uxoris amore satiatus, eam sprevit. Nec multo post amore peregrinæ amens et ardens cum ea concubuit, plurimum amore æstuans. Adhærescens autem peregrinæ mulieri, uxori admodum molestus erat, quam despiciebat, et prorsus negligebat. Mulier autem illa erat mercatorum Florentinorum, et in hanc regionem appulerat. Conversans itaque plurimum cum hac muliere, infensus et molestus erat suæ uxori. Uxor, non ferens amplius hasce indignitates maxime **289** propter filium suum adolescentem, una cum eo clam Rhagusium profugit. Sandales, missis legatis uxorem rogabat, ut reverteretur in suam regionem, nec in aliena degeret, vulgans opprobrium suum in homines. At uxor non obtemperabat verbis mariti, sed in hunc modum respondit; se non redituram, nisi dimittat mulierem illam Florentinam. Quod si facere omiserit, fruatur peregrina muliere ad libitum. Hæc quidem ad eum modum contigisse memorantur. Filius inimicitias gerens cum patre, et belli dux a Rhagusiis pronuntiatus, bello adortus est patrem, prælioque inito patrem fugam arripere compulit, plurimis de exercitu in fuga

A φανῶν ἐς ταυτὸ συνιόντων, καὶ ἀλλήλοις τε ἐπὶ πολὺ συμφερόμενοι, τήν τε πόλιν ἐδήμαντο [50] ὀχυρὰν, καὶ τείχη περιεβάλλοντο καρτερά· ἐμπορίαν δὲ τήν τε κατ' ἤπειρον, καὶ τὴν ἐς τὸν Ἰόνιον μετιόντες, ἐπὶ μέγα πλεῖστον ταύτῃ πόλεως ἀφικομένη, μάλιστά τε ἅμα καὶ εὐνομήθη ἐς ἀριστοκρατίαν διιθυνομένη, οἰκοδομίαις τε κοσμοῦντες τὴν σφῶν πόλιν, ἀμυδρὰν μέν τινα οὖσαν, ἀγαθὴν δὲ ἐς ἄνδρας φέρεσθαι [51] ἀγαθοὺς τὰ ἐς σύνεσιν. Ὁμορεῖ μὲν οὖν αὕτη ἡ πόλις τῇ Σανδάλεω χώρᾳ, καὶ πόλεμον ἀναιρουμένη αὐτῷ ἔχετο [52] ἐς διαφορὰν, καὶ ἐπολέμει. Τὴν μὲν οὖν αἰτίαν τῆς διαφορᾶς, ὥς ἔμοιγε δοκεῖ, ἐπιφερόμενον τὸν Σανδάλην, ἀδίκως ἀναγκάσαι σφᾶς ἐς τὸ πολεμῆσαι. Τὸν
B μέντοι παῖδα τούτου νεανίαν οὐκ ἀγενῆ, σὺν τῇ μητρὶ καταφυγόντα ἐς Ῥαγούζιον, καὶ μὴ οὐκ ἐκδιδόντας ἐξαιτουμένῳ αὐτοὺς, πόλεμόν τε ἐπήνεγκε, καὶ τὴν γῆν ἔτεμεν. Οὗτοι μὲν οὖν τὸν παῖδα αὐτοῦ στρατηγὸν ἑλόμενοι, καὶ χρήματα παρεχόμενοι ἄφθονα, ἐπολέμουν τῷ Σανδάλῃ διαφέροντες τὸν πόλεμον. Τὴν δὲ αἰτίαν ταύτῃ φασὶν, ἀφ' ἧς ὅ τε παῖς αὐτοῦ, καὶ ἡ γυνὴ φεύγοντες ἀπηλλάσσοντο ἐς ταύτην τὴν πόλιν, γυναῖκά τινα τῷ εἴδει εὐπρεπῆ λεγομένην, τὸν δὲ βίον ἀκόλαστον οὖσαν, παραγενομένην ἀπὸ Φλωρεντίας τῆς Ἰταλίας ἐς τὴν ἑαυτοῦ χώραν, ὡς ἐπυνθάνετο τὰς ἐν Φλωρεντίᾳ γυναῖκας κάλλει πολλῶν διαφερούσας, καὶ συνέσει, ἐκάλεσέ τε ἐς ὄψιν τὴν ἑαυτοῦ, ἰδεῖν τε ἱμειρόμενος. Καὶ ὡς ἐθεάσατο, ὡς καλλίστην εἶναι,
C ἠρκέσθη τε τῆς γυναικὸς, καὶ ἐρασθεὶς, μετ' οὐ πολὺ συνεγένετο, καὶ τῷ ἔρωτι χαλεπῶς ἐλαμβάνετο· καὶ συνῴκει τῇ γυναικί· καὶ δυσανασχετῶν ἤδη τῷ ἔρωτι τῆς γυναικὸς, ὠλιγώρει τε ἅμα, καὶ ἠμέλει τῆς ἑαυτοῦ κουριδίοις [53] γυναικός. Τὴν δὲ γυναῖκά φασι τῶν ἐμπόρων ἐσομένην, ἀπὸ Φλωρεντίας ἀφῖχθαι ἐς τὴν χώραν. Ταύτῃ μὲν οὖν συνοικῶν ὁ Σανδάλης τῇ γυναικὶ, ἐπαχθὴς ἦν καὶ ἀφόρητος. Δι' ἃ δὴ οὐκ ἀνασχομένη ἐπὶ παιδὶ νεανίᾳ, τοιαῦτα ἀνέχεσθαι δεινὰ ποιουμένη, μετὰ τοῦ παιδὸς αὐτῆς κρύφα ἐς τὴν Ῥαγουζίου πόλιν ἀπηλλάσσετο. Οὗτος μὲν οὖν διαπρεσβεύσας, ἠξίου ὑποστρέφειν ἐς τὴν χώραν αὐτοῦ, καὶ μὴ ἐν ἀλλοτρίᾳ χώρᾳ διατρίβειν, αἶσχος ὂν τόδε ἐπιφέρειν ἐς τοὺς ἀνθρώπους. Ἡ μὲν οὖν γυνὴ οὐκ ἐπείθετο,
D οὐδ' ὑποστρέφειν ἔφασκεν, ἂν μὴ τὴν γυναῖκα ἀποπέμψηται ἐς Φλωρεντίαν, ἢ αὐτῇ παρ' αὐτῷ χρήσηται, ὡς ἂν βούληται [54]. Ταῦτα μὲν οὕτω γενέσθαι λέγεται· τὸν δὲ παῖδα αὐτοῦ διενεχθέντα, καὶ ὑπὸ Ῥαγουζίων στρατηγὸν καταστάντα, πολεμεῖν τῷ πατρὶ, μαχεσάμενόν τε τῷ πατρὶ, οἷα ἀμυνόμενον ἐς τὴν φύσιν, τρέψασθαί τε αὐτὸν πατέρα καὶ συχνοὺς ἀνελόντα τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ, ἀθέμιτα προσφερόμενον τῷ πατρὶ αὐτοῦ, καὶ ὑπεναντία τῆς δίκης. Ἐπρεσβεύετο μὲν οὖν καὶ οὗτος θαμὰ ὡς τὸν βασιλέα, συνεξελεῖν τὸν Ἰλλυριῶν βασιλέα,

Notulæ marginales.

[50] Ἐδείμαντο. *R. ut in c.* [51] *In uno*, φέρεται. [52] Ἔσχε τε. *Sic etiam R.* [53] Κουριδίης. *Sic etiam R.*
[54] *In uno*, βούλεται.

καὶ στρατὸν ἐπῆγε Τούρκων, καὶ ἐκάκου τὴν χώραν. Τότε ὡς ἐπιὼν ὁ βασιλεὺς ἐπηγγέλλετο ἐπὶ τὴν Ἰλλυριῶν χώραν, παρεσκευάζετο καὶ αὐτὸς, ὡς ἤν τι δύναιτο ἀμυνόμενος, ἢν ἐς τὴν ἑαυτοῦ ἐσβάλῃ ὁ τοῦ βασιλέως στρατός. Ἐπάνειμι δὲ ἐπ' ἐκεῖνο τοῦ λόγου, ᾗ πρότερόν μοι ἐδεδήλωτο.

Ὡς ἐπεὶ τὸν βασιλέα παρέλαβε Μαχουμούτης ὁ Μιχαήλου, σὺν τούτῳ περιιὼν τὰς ἄλλας πόλεις, ἐπεδείκνυτό τε τὸν βασιλέα, καὶ προσεχώρουν. Ὁ μὲν δὴ Μαχουμούτης ἀμφὶ τὰ τοιαῦτα εἶχεν. Ὀμάρην δὲ τὸν Τουραχάνεω πέμπων ἐπὶ τὰς λοιπὰς τῆς B Ἰλλυριῶν χώρας πόλεις, αὐτὸς ἤλαυνεν ἐπὶ τὸ βασιλέως στρατόπεδον. Καὶ ὁ μὲν βασιλεὺς ἤχθετό [55] τε τῷ ὅρκῳ, καὶ ἐχαλέπαινεν, ὡς οὐκ ἐν δέοντι ποιήσαιτο τὸν ὅρκον τῷ βασιλεῖ τῶν Ἰλλυριῶν. Τὸν μέντοι βασιλέα ἐς φυλακὴν ποιησάμενος, περιῆγεν ἐλαύνων διὰ τῆς Σανδάλεω χώρας. Ἐς [56] γὰρ τὴν Ἰλλυριῶν τὰ μὲν αὐτὸς βασιλεὺς καταστρεψάμενος ὑπηγάγετο, τὰ δὲ Μαχουμούτεω παραστησαμένου, καὶ Ὀμάρεω. Ἔνθα δὴ καὶ Ὀμάρης σπουδὴν ποιούμενος, τὴν χώραν ὅση ὑπόλοιπος ἦν, ὑπὸ τῷ βασιλεῖ γενέσθαι, ἀνήρ τε ἔδειξε [57] τῶν ἐν ταῖς βασιλέως θύραις εὐδοκιμούντων κράτιστον [58], μεγάλα ἐπεδείκνυτο ἔργα, καὶ πρότερον βασιλεῖ δόκιμος ἐν πολλοῖς ἄλλοις γενόμενος. Ταῦτα μὲν οὖν ἐς τοσοῦτον ἐγένετο καταστρεψαμένῳ βασιλεῖ τὰς Ἰλλυριῶν C πόλεις. Ἐντεῦθεν πρεσβείαν πέμπων [59] ἐπὶ Ῥαγούζιον πόλιν, ἐζήτει τὴν βασιλέως γυναῖκα. Ἡ δὲ προεξῄει, ἀπιοῦσα ἐκ τῆς πόλεως ἐς Ἰταλίαν. Ὡς γὰρ ἐπυνθάνετο τὴν ξύμπασαν χώραν γενέσθαι ὑπὸ βασιλεῖ, ὡς εἶχε τάχιστα ἐκ τῆς πόλεως ἀπηλλάττετο, οἰχομένη ἐς τὴν Ἰταλίαν. Οἱ μὲν οὖν πρέσβεις, ὡς οὐ κατέλαβον αὐτοῦ ταύτῃ τὴν βασιλέως γυναῖκα, ἀπεχώρησαν ἄπρακτοι. Ἐντεῦθεν βασιλεὺς συσκευασάμενος, ἐσέβαλλεν ἐς τὴν Σανδάλεω χώραν, καὶ ἐδῄου. Ἱπποδρόμους δ' ἐπαφεὶς, ἐπέδραμον τὴν χώραν αὐτοῦ σύμπασαν. Μετὰ δὲ ἐπιὼν, τὰς πόλεις ἐπολιόρκει. Καὶ οἱ τοῦ Σανδάλεω ἐπέθεντο τῷ βασιλέως κοιτῶνι, ὁρμώμενοι ἐκ τῶν ὀρέων. Καὶ ἔστιν ἃ διαρπάσαντες, αὖθις ἐπὶ τῶν ὀρέων οἴχοντο ἀπαλλασσόμενοι. Ἔστι δ' ἡ χώρα οὐχ ἧττον ἔρημος ἢ D τῶν Ἰλλυριῶν χώρα. Ἐπελάσας μὲν οὖν αὐτὸς, ἐπολιόρκει πολίχνην τὴν Σανδάλεω ἐπὶ ἡμέρας τινάς. Καὶ ὡς οὐ προεχώρει αὐτῷ ἡ τῆς πόλεως αἵρεσις, ἀπήλαυνε διὰ τῆς τοῦ Στάντεω, καὶ Κραΐκου, καὶ Παύλου, τῶν ταύτῃ αὐτοῦ ἡγεμόνων χώρας [60]. Κήρυκα δ' ἔπεμπε κελεύων τήν τε αὐτῶν χώραν παραδιδόναι, καὶ αὐτοῖς γενέσθαι ὑπὸ βασιλέως ἄλλην ἀντὶ ταύτης ἐν τῇ Εὐρώπῃ. Οὗτοι μὲν οὖν οὕτω πεισθέντες, παρέδοσάν τε σφᾶς αὐτοὺς ἅμα τῷ βασιλεῖ, καὶ τὴν χώραν, ἐννοοῦντες ἀδύνατα

A essis; certe in patrem impia et nefaria ausus. Mittebat is frequenter legatos ad regem, consulens ut junctis copiis Illyriorum regem debellarent. Tandem monendo et consulendo tantum profecit, ut Turcorum exercitus adveniret, et regionem regis graviter populando corrumperet. Sub idem tempus cum fama volaret, regis copias accedere contra Illyriorum regem, nec ipse se parare intermisit, ut regium exercitum, si in suam regionem populabundus ingrederetur, si quid posset armis, a populationibus prohiberet, eumque propulsaret. Nunc eo redire libet, unde in hunc sermonem [digressus sum.

Postquam regem Illyriorum Machumetes Michaelis filius in ditionem accepit, cum eo circumiens etiam cæteras urbes regi Turcorum subjiciebat. Et quidem circa hæc versabatur Machumetes. Omarem autem Turachanis filium jubebat cum exercitu pergere contra cæteras Illyriorum urbes, cæterum ipse in regia contendebat castra. Rex Turcorum discruciabatur animi propter juramentum Illyriorum regi præstitum ab Machumete. Graviter quoque Machumeti indignabatur, ut qui parum opportune huic regi salutis spem, interposita jurisjurandi religione obtulisset. Regem quidem Illyrium vinculis illigatum circumduxit, peragrans Sandalis regionem. Nam Illyrios partim quidem ipse, partim vero Machumetis et Omaris marte perdomuit. Omares summo studio annitebatur, ut eam regionem quæ nondum subjecta erat, cogeret regis suscipere imperium. Hic, cum fortitudine facile superaret omnes, quotquot in januis fortitudinis prærogativa gauderent, præclara militaris virtutis edebat opera, cum cætera quoque satis spectatus regi exsisteret. Hæc hactenus ab rege Illyricas urbes subjuganto gesta sunt. Quibus peractis, legatos ire jubet Rhagusium urbem, quæsitum regis uxorem. Hæc regem antevertens, excesserat **290** urbem, et in Italiam abierat. Nam cum fama captæ regionis ad ipsam allata esset, omni mora posita relinquebat urbem, et in Italiam properabat. Legati cum eam haud reperissent in ista urbe, abierunt re infecta. Rex, omnibus in unum contractis copiis, invasit Sandalis regionem, quam misere evastavit. Nam equites per universam regionem grassantes, eam graviter afflixere. Inde nec oppidis abstinuit: quæ accedens, obsidere haud omisit. Sandalis milites, qui in montium jugis se tenebant, montibus digressi, insidiabantur cubiculo sive tentorio regis. Et cum quædam inde diripuissent, illico retro in montes unde venerant se receperunt. Regio hæc non secus ac Illyriorum deserta et vasta est. Rex castra movens ad Sandalis urbem, eam diebus aliquot obsidebat. Cum vero urbis oppugnatio non succederet ex animi sententia, abiit, ducens exercitum per Stantis, Craici, et Pauli (12), qui principes erant, regiones.

Notulæ marginales.

(12) Constantini, Caragusii, qui Reposius, filiorum Ibanis Castriotæ, et Pauli Duchaini.

[55] *In uno*, ἤχθη τε τῷ. [56] *In uno*, ὡς. [57] *R* ἔδοξε. [58] *In uno*, κράτιστος. [59] Ἐπιπέμπων ἐς Ῥαγούζιον. *Sic etiam R.* [60] Χώραν. *R. ut in c*

Ad hos præcones dimisit, qui juberent ut suam singuli regionem regi traderent : quod si facerent, fore ut singuli aliam regionem in Europa ab rege acciperent. Principes illi, persuasi præconum verbis, semetipsos et regionem regi manciparunt. Cogitabant enim impossibile fore, ut in posterum regionem suam defendere et tutari possent, cum undique cingerentur regis regione, quasi in medio habitantes. Verum profecti in januas regis, hac conditione adducti, deditionem faciunt, ut alia regione pro sua ab rege donarentur. Nec multo post hos compedibus compeditos abduxit domum, simul etiam exercitum dimisit. Regem Illyricorum mane cum in castris quiesceret, et abitum moliretur, accersivit in conspectum suum. Qui cum intelligeret, eo parum favore regis vocari, tenens manu litteras, quibus continebatur jusjurandum ab Machumete datum, prodibat in conspectum regis. Ut in conspectum regis venit, rege imperante caput ejus præcisum est (13). Tradunt regem propinasse interficiendum Illyriorum regem, Persæ præceptori suo. Sunt qui referunt, coquum regium istum virum, nescio quod crimen in eum intendentem, confecisse. Nam is, cum plurimum dissideret a sententia Machumetis filii Michaelis, regis jussu Illyriorum regem letho dedit. In hunc modum memoriæ proditum est, occidisse Illyriorum regem, occupato regno ejus ab rege Turcorum.

A ἔσεσθαι αὐτοὺς ἐν μέσῳ τῆς βασιλέως χώρας ἀντέχειν ἐς τέλος. Ἀναπείθονται οὖν ἐφ' ᾧ ἄλλην ἀντὶ τῆς σφετέρας αὐτῶν σφισι γενέσθαι ὑπὸ βασιλέως. Καὶ ἀφικόμενοι ἐς τὰς θύρας, τήν τε χώραν παρέδοσαν. Καὶ οὐ πολλῷ ὕστερον, αὐτοὺς ἐς φυλακὴν ποιησάμενος, εἰσεκομίζετο ἐπ' οἴκου, καὶ τόν τε στρατὸν ἅμα διῆκε. Τὸν μέντοι βασιλέα Ἰλλυριῶν, ἀπελαύνων ἐκ τῆς χώρας, ἕωθεν, ὡς ἐν τῷ στρατοπέδῳ ἀνεπαύετο, μεταπεμψάμενος ἐκάλει ἐς ὄψιν τὴν ἑαυτοῦ. Ὁ δὲ συνιεὶς, ὡς οὐκ ἐπ' ἀγαθῷ μεταπέμπεται αὐτὸν, τὰ ὅρκια ἐν χερσὶν ἔχων, ἐξηγέρθη τε, καὶ ὡς ἀπήχθη ἐς ὄψιν τὴν βασιλέως, ἀπέταμόν τε αὐτοῦ τὴν κεφαλὴν ἐπιτάξαντος βασιλέως. Λέγεται δὲ καὶ διδασκάλῳ αὐτοῦ τῷ Πέρσῃ τοῦτον παρασχεῖν, ὥστε διαχρήσασθαι. Οἱ δὲ μάγειρον αὐ-
B τοῦ αἰτησάμενον ἀνελεῖν, διενεχθέντα δὲ γνώμῃ πρὸς Μαχουμούτην τὸν Μιχαήλου, λέγεται ἀνελεῖν κελεῦσαι τὸν βασιλέα Ἰλλυριῶν. Οὗτος μὲν δὴ οὕτω λέγεται τελευτῆσαι μετὰ τῆς ἡγεμονείας αὐτοῦ ὑπὸ βασιλέως καταστροφήν.

Veneti et Pannones cognito regionem Illyriorum in ditionem venisse regis, regemque Illyrium captum ab Turco occubuisse, propterea reliquos regionis principes miserandam **291** in vinculis agere vitam, hæc neutiquam diutius ferenda esse censuerunt : ac formidine magna tentabantur, cum animis reputarent, brevi fore ut idem exitium parum feliciter experirentur. Veneti graviter ferebant, præfectos regios contra ipsos insurgere, et subditis eorum molestos et intolerandos esse. Interim tamen fœderum sanctitatem bona fide coluerunt, suspensi exspectatione eventus rerum. Josue Albanis filius regis præfectus, Argos in Peloponneso per proditionem sacerdotis, qui ea in urbe morabatur, nactus est, et ex aperto jam bellum gerebat. Omares Turachanis filius, incursionem in Naupactum fecit, nec etiam ab regione in Peloponneso Venetorum circa Methonam, regii jus belli abstinuerunt. His accensi Veneti, haud amplius cunctandum et ferendum rati, ad consultandum quid agerent potissimum, conveniebant, sententiis in utramque partem probe pensiculatis, cum jam sæpius consultassent senatores qui Evocati dicuntur. Victor de familia Capellarum (14), vir divitiis et dignitate præcellens, quique urbem regere optimus censebatur, adductis in suam sententiam propinquis et cognatis, conscendens tribunal, talem orationem habuisse fertur : Viri Veneti, sæpius alias cognovi certis experimentis, hujus civitatis incolas nequaquam cedere animis, si quando instituant rerum necessariarum, quæ ad rempublicam pertinent, consultationem. Quapropter paucis vos compellan-

Ὡς μὲν οὖν ἑάλω ἡ τῶν Ἰλλυριῶν χώρα, καὶ ὅ τε βασιλεὺς ἐτελεύτησεν ἁλοὺς, καὶ οἱ λοιποὶ ἡγεμόνες εἴχοντο ἐν φυλακῇ, πυθόμενοι ταῦτα οἵ τε Οὐενετοὶ καὶ Παίονες, δεινὸν ἐποιοῦντο, καὶ ἐς φόβον καθίσταντο μέγαν, αὐτίκα οἰόμενοι ἐπὶ σφᾶς ἥξειν τὸ δεινόν. Καὶ οἱ μὲν Οὐενετοὶ ἐχαλέπαινον, ἐπιφερο-
C μένων σφίσι τῶν βασιλέως ὑπάρχων καὶ χαλεπῶν ὄντων τοῖς ὑπηκόοις· ἐνέμενον δ' ὅμως ταῖς σπονδαῖς, καραδοκοῦντες ᾗ ἀποβήσεται σφίσι τὰ πράγματα. Ὡς δὲ τό τε ἐν Πελοποννήσῳ Ἄργος, ἱερέως τῶν ἐν τῇ πόλει παραδόντος προδοσίᾳ, ἔλαβεν ὁ τοῦ βασιλέως ὕπαρχος Ἀλβάνεω παῖς, τοὔνομα Ἰησοῦς, καὶ ἐπέθετο περιφανῶς ἤδη πολεμεῖν· καὶ Ναύπακτον μὲν ἐπέδραμεν Ὁμάρης ὁ Τουραχάνεω· τὴν δὲ ἐν Πελοποννήσῳ χώραν Οὐενετῶν, τὴν περὶ Μεθώνην, καταλαβόντες οἱ τοῦ βασιλέως, οὐκ ἐνεδίδοσαν· ἐνταῦθα οὐκ ἔτι ἀνασχετὸν ἐποιοῦντο ἡσυχίαν ἄγειν. Ἀλλ' ἐβουλεύοντο μὲν ἐπ' ἀμφότερα γινόμενοι ταῖς γνώμαις. Καταστάσης δὲ πολλαχῇ ἐκκλησίας τῶν Κλητῶν καλουμένων, Βίκτωρ τῶν Καπέλλων οἰκίας,
D ἀνὴρ πλούτῳ τε καὶ ἀξιώματι προέχων, καὶ ἄγειν δοκῶν τὴν πόλιν κράτιστος, προσπαρακαλέσας καὶ τοὺς προσήκοντας αὐτῷ καὶ συγγενεῖς ἐς τὴν ἑαυτοῦ ψῆφον, παριὼν ἐπὶ τὸ βῆμα ἔλεγε τοιάδε· Ἄνδρες Οὐενετοὶ, πολλαχῇ μὲν καὶ ἄλλοτε δοκῶν τοὺς ἐνοικοῦντας τὸ ἄστυ τόδε μὴ διαπίπτειν λογιζομένους τὰ δέοντα, βραχεῖ τινι λόγῳ ἐνόμιζον δεῖσθαι ἐς ὑμᾶς· πάντα δὲ τὰ πράγματα, οἷα προτρέπεσθαι, καὶ μὴ προθυμουμένους ἐπὶ τὸν πόλεμον τοῦτον, ἐπεὶ δὲ καὶ τῶν πρωτεύειν ἀξιούντων παρ' ἡμῖν οὐκ ὀλίγων, παριόντες κελεύουσιν ὑμᾶς μὴ οὕτως ἐπαχθῶς περὶ μεγάλων βουλεύεσθαι πραγμάτων,

Notulæ marginales.

(13) Alii excoriatum scribunt, 1463.

(14) De Caselliis.

ἀλλ' ἀνέχεσθαι μᾶλλον, πρεσβείαν πέμποντας ἐς τὸν βάρβαρον περὶ τῶν σπονδῶν, ὡς οὐ δίκαια πράττοι παραβαίνων τοὺς ὅρκους, καὶ τὰς σπονδὰς, καὶ νουθετεῖν αὐτὸν τὰ δέοντα, ἢν δέῃ πεισόμενον. Ἐὰν δὲ ἀναιρεῖσθαι πόλεμον, ἀναγκαῖον λόγον περὶ τοῦ παρόντος πολέμου, ἐπιμνησάμενον ἱκανὸν, οὕτως ἰέναι ἐπὶ τὴν ψῆφον. Δεῖ δὲ ἕκαστα λογιζομένοις τὰ χαλεπὰ μετριώτερα φαινομένων τούτων αἱρεῖσθαι ἐπιλεγομένους. Πρῶτον δὲ ἀναγκαῖον προθέμενον ψῆφον, γνώμην ταύτην ὡς ἕκαστα ἀποβαίνειν. Φασὶ γὰρ οὗτοι, ὅτι εἰ πολεμήσομεν, αἱ κατὰ τὴν ἤπειρον πόλεις ἡμῶν, ἔς τε τὸν Ἰόνιον, καὶ ἐς τὴν Πελοπόννησον, καὶ τὴν ἄλλην ἤπειρον πόλεις, οὐχ ἕξουσιν ὅπως διαρκέσωσιν ἐπὶ χρόνον τινὰ, ἀλλ' ἐπιλείψει τε αὐτὰς τὰ ἐπιτήδεια, καὶ ἀπολοῦνται ἤν τι ἐπίῃ ἐς αὐτὰς χαλεπόν. Καὶ τῆς τε ἐμπορίας τῆς αὐτοῦ χώρας στερουμένης, ἡμᾶς φασι μεγάλα ἂν βλάπτεσθαι τοῦ λοιποῦ. Ἀνέχεσθαι δεῖ οὖν διὰ ταῦτα, καὶ πρεσβεῖαν πέμπειν διισχυριζομένην ὡς εἰκὸς τὰ τοιαῦτα. Ἀλλὰ περὶ μὲν τῆς πρεσβείας πρῶτον ἔρχομαι ἐρῶν, ὡς ἀφικομένων τῶν πρέσβεων ἡμῶν, ἐλλογίμων ὄντων ἅμα, καὶ ξυνετῶν, οὔτε ἐπιστροφὴν ἐποιήσατο τῶν πρέσβεων, ἐξαπατήσας τε τῷ λόγῳ, τὰ ἐναντία φαίνεται πεποιηκώς. Ὥστε οὐκ οἶδα, ὅ τι ἂν ἔχοιεν αὐτῷ λέγειν οἱ πρέσβεις, ἐπικαιρότατον ὧν πρόσθεν ἀφικόμενοι ἐχρημάτιζον, εἰ μὴ ὅτι ἀδυνατοῦντες πόλεμον ἐπιφέρειν, πρέσβεσι διαλύεσθαι βούλεσθαι [61] ἡμᾶς τὰ ἐγκλήματα, ἐς τοσοῦτον αὐτῷ προσφέρεσθαι περὶ τῶν ἡμετέρων. Ταῦτα δὲ, οἶμαι, καλῶς εἶχεν αὐτῷ λέγεσθαι, ἢν μὴ τὸ Ἄργος παραλαβὼν, πόλεμον ἡμῖν περιφανῶς ἀπαγγέλλῃ. Ἐπειρᾶτο μὲν μέχρις οὗ ταῦτα ἂν φέροιμεν, καὶ εἰ μὲν ἀνεχόμεθα, ἤδη χωρεῖν αὐτὸν καὶ ἐπὶ τὰ λοιπὰ ἀδεῶς· εἰ δὲ μὴ, ὑποχωρεῖν ἤδη ἐς ὅσον αὐτῷ ὑφ' ἡμῶν συγχωροῖτο. Καὶ ἐν τούτῳ τὴν ἀπορίαν [62] ποιησάμενος, οὐδὲν μέντοι ἧττον χωρήσων ἐπὶ τὸν πόλεμον. Εἰ δὲ μὴ, λεγέτω μέν μοι, καὶ πρῶτον ἐπὶ Πελοπόννησον ἀφικόμενος, τήν τε Εὔβοιαν ἐπέστη ὀψόμενος, οἶω, καὶ ἐπὶ τὴν Εὐρίπου πόλιν. Καὶ ἐξιὼν αὖθις ἀπὸ Πελοποννήσου, καὶ τὸ δεύτερον ἤδη ἐλαύνων σὺν τοῖς πειρασομένοις τοῦ πόρου, ἀφίκετο ἐς ὄψιν τῆς πόλεως, ὅπως ἂν τὴν προσβολὴν ποιήσαιτο, ἐπιὼν ἐπὶ τὴν πόλιν. Καὶ ὁ μὲν ἵππῳ διαβὰς τὸν Εὔριπον συνίδοι [63] ὅπως βάσιμά τε εἴη αὐτῷ προσβάλλοντι [64], καὶ εὐεπιχείρητα. Ταῦτα μὲν οὖν μὴ πολέμου τεκμήριά ἐστι περιφανῆ, ἀφ' ὧν ἄν τις αὐτὸν ἐπὶ τὸν πόλεμον παρασκευασάμενον ἀπὸ πολλοῦ διισχυρίσαιτο, διαμαχόμενον τοῖς οὕτως ἐπιεικῶς βουλευομένοις; Ἀλλ' ἐπεὶ πόλεμος μὲν ἡμῖν κηρύττεται ἐκ πολλοῦ πρειῶν, τὰ μὲν ὑφ' αὐτοῦ [65] ποιούμενος, ἀφαιρεῖται ἡμᾶς· τὰ δὲ καὶ διαβάλλων τοὺς ἐπιστάτας αὐτῷ, τὰ πρόσφορα ἐπιτηδεύει, καὶ κατὰ βραχὺ μεγάλα προσποιούμενος, ἄφνω ἀπαρασκεύοις, εἰ δύναιτο, ἐπεισπεσεῖν, παραλαβὼν [66] ἅττ' ἂν αὐτῷ δύναμιν ἀξιόχρεω περιποιήσαιτο. Φημὶ οὖν, εἰ μὴ πό-

A dos existimavi, cum videam etiam invitis et arma detrectantibus belli necessitatem imponi. Nam videmini mihi rempublicam planissime prodere, dum cunctamini arma in præsentiarum adversus barbarum capere. Siquidem hi qui apud vos non pauci primas tenent, monent, ne temere et odiose de rebus adeo arduis consultetis: verum censent legatos mittendos ad barbarum super fœdere expostulantes, ut qui injuste agat, fœderum et jurisjurandi religionem abrumpens; monendum quoque esse, ut pacem, quemadmodum convenerit, observet, si verbis potius quam armis a cœptis eum deterrere possimus. Quod si his nihil apud barbarum effectum fuerit, tum demum necessaria erit oratio quæ ad bellum barbaro inferendum nos in suffragia mittet. Oportet
B sane eos qui pericula reputant, ea inter se comparare: et quæ minora apparuerint, eligere. Eum qui suffragium fert, circa singula hanc sententiam tenere convenit. Nam adversarii nostri aiunt, si bellum moverimus, urbes nostræ in continente, quæ spectat Ionium et Peloponnesum, necnon **292** reliquæ continentis urbes, haud habebunt quibus se sustentent ad breve admodum tempus. Verum necessaria eos destituent: et peribunt, si periculum aliquod ingruerit. Præterea si prædicta regio mercibus fuerit exhausta, et despoliata, etiam deinceps et in nos damna maxima redundabunt. Quapropter bellum prolatandum est, et legatio mittenda, quæ ista efficiet. De legatione primo verba faciam. Nam cum
C legati nostri, viri prudentes et intelligentes, ad eum convenissent, eorum nullam rationem habuit: verum fraudulentis et dolosis sermonibus usus, contraria, quam nos existimavimus, fecisse apparuit. Non itaque satis apud me constat, quidnam principalissimum eorum super quibus ad eum venerant, coram eo expromere debeant, si denuo legationem susceperint, quam illud: nos, cum non suppetant vires ad bellum, velle legationibus rem gerere, et ad hunc modum injurias propulsare, et crimina dissolvere: adeo nos esse promptos et paratos pro ipsius arbitrio cum ipso agere. Hæc quidem honesta ratio est, dici posset: si non occupato Argo, jam ex aperto nobis bellum intentaret. Animos profecto nostros in hunc modum pertentat, quandiu tandem
D ista perpeti velimus. Si patimur, etiam ad reliqua confidenter et audacter procedet. Sin restiterimus fortiter, recedet quo per nos ei licuerit: et in trivio (quod aiunt) constitutus, bellum posthac omittet. Si secus fecerimus, vereor seram aliquando pœnitentiam venturam. Ferunt barbarum, ubi primum in Peloponnesum pervenisset, etiam Eubœam accessisse, visurum Euripi urbem. Egressus iterum Poloponneso, profectus est ut tentaret transitum, venitque in conspectum urbis eo animo, ut eam hostiliter aggrederetur. Et qui-

Notulæ marginales.

[61] *In uno*, Ἐβούλεσθε. [62] Καὶ ἐν τούτοις τὴν ἀπόπειραν. [63] *In uno*, συνίδει. [64] Προσβάλλοντι. *Sic in uno, in al. ut c.* [65] *Al.* αὐτῷ. [66] *In uno* παραλαβέσθαι.

dem ipse equo transvectus Euripum, speculabatur qua commode copiis transire, et urbem oppugnare posset. Hæc profecto manifesta belli sunt signa, ex quibus satis quis probare potest, eum jamdudum decrevisse satis præparatum adversus adeo decenter deliberantes pugnare. Eo in bello, quod nuntiatur jamdudum adversus nos sumpsisse, strenue perget, quædam sibi subigens, nobisque auferens : quædam, præfectos culpans, subjiciet, et commodissima quæque sectabitur. Mox isti nemo se opposuerit, magna potentia succinctus, subito, si poterit, imparatos opprimet. Nam magnas sibi conflare poterit copias, cum non cesset plurimos suo dominio usque adjungere. Dicam igitur, nobis non fore bellum cum rege? Quidam, quod scio, vana spe semetipsos **293** et alios lactant, dicentes eum nunquam in nos aversurum belli tempestatem, neque nos nostro deturbaturum principatu, quamvis id ex facili posset. Quapropter a bello nobis temperemus, pacemque et tranquillitatem apprehendamus, nihil interim rei necessariæ oscitanter omittentes. Verum enimvero si ex prædictis jam plane apud omnes in confesso est, eum jamdudum nobis bellum indixisse, utrum nobis conducibilius et eligibilius fore judicatis, quietemne amplecti et regionem nostram nobis pati eripi : an ex aperto bellum inferentes, ostendere barbaro, quanta etiam nostra sit potentia, quantæque vires? Nam in manifestum si descenderimus bellum, cum ejusque insidias cavere poterimus armati, et satis instructi in omnem eventum, sedulo observantes quemnam castris locum capiat. An non is pro hoste tandem habendus est, qui insidiis regionem nostram præripere tentat, et duobus his excellit? Si felice et prospero rex utatur successu, Barbaris homines credunt se, ut amicos nonnihil lucri inde percepturos : sin autem mali nihil inde redundarit in barbarum . . . Si itaque hæc reliquis præstantiora sunt, quis adeo est cæcus, ut non cernat ea esse eligenda? sin cæcus, meliora habentes, quietem amplecti oportet. Illa namque nobis eligibiliora judico. Cunctationem aio multum multis per orbem damnosam esse : et nobis plurimum damni dedit, prodentibus imperium Græcos et Græcorum regem, quando barbarus infestos arietes Constantinopoli admovebat. Nam merces nostræ plurimum ab Græcis juvabantur et augebantur. Deinde contempsimus et aversati sumus preces ducum Peloponnesiacorum, qui impensissimis precibus auxilium nostrum implorabant. Etiam per nostram socordiam vidimus et Peloponnesum ab isto rege devictam. Nuper admodum, cum Illyriorum rex nostrum auxilium supplex oraret, et lati auxilii non mediocrem gratiam se relaturum promitteret, cum ab Turcis crudeliter necari passi sumus. His sigillatim in hunc modum a nobis pro-

A λεμον ἔσεσθαι ἡμῖν πρὸς τοῦ βασιλέως, ὑπισχνοῦντα τοῦτον, μὴ ἀναιρεῖσθαι φάσκοντες τὸν πόλεμον, καὶ μηδὲ [67] παραιρούμενον τῆς ἡμετέρας ἀρχῆς, ἅττ' ἂν δοκοίη ῥᾴδια προσχωρῆσαι αὐτῷ, πόλεμον μὲν μὴ ποιεῖσθαι, ἡσυχίαν δὲ ἄγειν, μηδοτιοῦν αὐτῷ τῶν δεόντων προϊσχομένους. Εἰ δὲ πάντες τοῦτον ξυνομολογοῦσι δήπου ἡμῖν ὡς πολεμημένον, ἕκαστα πάντων πρόσθεν ἀποπειρώμενος οὐ παύεται, πρότερα τούτων αἱρετώτερα ἡμῖν, ἡσυχίαν μὲν ὑμᾶς ἄγοντας ἀφαιρεῖσθαι τὴν χώραν, καὶ ὡς πολεμήσαντας αὐτῷ, ἢ πόλεμον ἐμφανῆ αὐτίκα καθισταμένους, ἐνδείκνυσθαι αὐτῷ τῆς ἡμετέρας δυνάμεως ὅσα ἐχώρει; ἐν γὰρ τῷ πολέμῳ καὶ φυλάττεσθαι αὐτὸν ἔξεστιν, ἐκ τοῦ φανεροῦ παρασκευαζομένους, B καὶ ἐπιτηροῦντας αὐτὸν [68] στρατεύσεται· ἢ πειρώμενον ἐκ τοῦ ἀφανοῦς, ἀφαιρεῖσθαι τὴν χώραν ἡμῶν, μὴ προσφέρεσθαι ὡς πολεμίῳ, δυοῖν ἐν τούτῳ προέχοντι; Ἢν μὲν ἀποβαίνῃ αὐτῷ κατὰ γνώμην ἐπιχειροῦντι, πιστεύουσί τε αὐτοῖς ὡς φίλοις, φέρεσθαι τοῦτό οἱ κέρδος. Ἢν δὲ μηδὲν τι κακὸν ἀπὸ τούτου ξυμβαίνῃ αὐτῷ.... Εἰ μὲν οὖν ταῦτα ἀμείνω, [69] αἱρεῖν ἂν πρὸ τῶν ἄλλων δέοι ταύτῃ. Εἰ δὲ μὴ, ἀμείνω ἄλλα ἔχοντας, ἡσυχίαν ἀνέχεσθαι, ἐκεῖνα ἔστω ἡμῖν αἱρετώτερα. Τὴν μέλλησίν φημι ἔγωγε μέγα μὲν βλάψαι, καὶ πολλοὺς τῶν κατὰ τὴν οἰκουμένην, καὶ ἡμῖν ἐν τῷ παρόντι, μεγάλην [70] ἐπήνεγκε βλάβην, προϊεμένους τὴν ἀρχὴν, ὅτε ἐπολιορκεῖτο Κωνσταντινούπολις, Ἕλληνάς τε καὶ Ἑλλήνων βασιλέα, ἀφ' ὧν τά τε ἐμπόρια ἡμῖν μεγάλα ἐπῄει C αὐξανόμενα· μετὰ δὲ διαπρεσβευομένων τῶν Πελοποννήσου ἡγεμόνων, ὥστε τιμωρεῖν σφίσι πολεμουμένοις, περιείδομεν τήν τε Πελοπόννησον ὑπὸ τῷ βασιλεῖ τῷδε ἀνάστατον γενομένην. Καὶ ἄρτι δὲ τοῦ Ἰλλυριῶν βασιλέως κελεύοντος ἀμύνειν αὐτῷ, καὶ χάριν κατατίθεσθαι οὐ μικρὰν τῆς βοηθείας ἕνεκα, περιείδομεν καὶ αὐτὸν διαφθαρέντα ὑπὸ Τούρκων. Τούτων ἕκαστα ὑφ' ἡμῶν προϊεμένων αἰσχύνην φέρει καὶ ὄνειδος ἐς τοὺς ἄλλους τοὺς κατὰ τὴν Εὐρώπην, ὡς τῶν ἐμπορίων ἕνεκα, καὶ αἰσχροῦ κέρδους, προϊέμεθα γένη ὁμότροπα ὑπὸ τοῦ βασιλέως τοῦδε φθειρόμενα. Ξυνελόντα δὲ ὡς ἔνεστι φάναι, εἰ μὲν τοῖς Παίοσιν αὐτίκα συνθέμενοι ἅμα πόλεμον ἀνελώμεθα, ἔσται ἡμῖν καρποῦσθαι τοῖς ἡμετέροις· εἰ D δὲ ἀνεχόμενοι ἡσυχίαν ἄγωμεν, ἐν βραχεῖ ὄψεσθε ἀπαρασκεύους ἐπιθέμενον, ἀφαιρησόμενους τὴν χώραν, ὅση αὐτῷ ὅμορος οὖσα τυγχάνει. Δοκεῖ οὖν, ἐμοὶ πρέσβεις τε ἐπὶ Παίονας πέμπειν, καὶ χρήματα καὶ αὐτοὺς πληροῦντας νῆας ἐπὶ ταῖς οὔσαις ἡμῖν ἄλλας ὅσας ἂν δυναίμεθα. Συμπαραλαμβάνειν δὲ καὶ τὸν μέγαν ἀρχιερέα ἐπὶ τὸν πόλεμον τόνδε, ἡγεμόνα τε τοῦ παντὸς ποιουμένους. Τὴν δὲ Πελοπόννησον ἀποστῆναι πειρᾶσθαι. Εἰ γὰρ τῶν ἡγεμόνων τῷ ἑτέρῳ ἀφεστηκότι ἀπὸ τοῦ βασιλέως, καὶ μετρίως ἔχοντι βίου, συνείποντο ἐς τὴν ἀπόστασιν ἐλθόντες οἱ Πελοποννήσιοι, οἱ μὲν ἐκλιπόντες τὴν

Notulæ marginales.

[67] Ἀφαιρούμενον. *R. ut in c.* [68] Στρατεύσεται. *R. ut in c.* ἢ πειρωμένου αὐτοῦ ἀφ. [69] *Hic pauca deesse videntur. R. ut in c.* αἱρεῖσθαι. ταῦτα. [70] ἐπενέγκαι *Sic etiam R.*

πόλιν, οἱ δὲ ἐς πᾶν τοῦ κακοῦ ἀφικόμενοι, πολλῷ ἂν μᾶλλον ἕποιντο δύναμίν τε ἀξιόχρεω διὰ θαλάττης ὁρῶντες, καὶ κατ' ἤπειρον κομίζειν τῶν ἱππέων ὁπλίτας τῶν Ἰταλικῶν ἐς δισχιλίους. Πέμπεσθαι δὲ ἐς Πελοπόννησον καὶ τοὺς ἐν τοῖς ἐγκλήμασι Κρῆτας ἐπὶ διαλύσει τῶν ἐγκλημάτων. Ταῦτα δὲ ἐπάγοντας ὑμᾶς ὁρῶντες ὄψονταί τε αὐτίκα, καὶ μεταστάντες ἐφ' ἡμᾶς, παρέξουσιν ὑποχείριον τὴν Πελοπόννησον. Ἀφ' ἧς ἔσται ἡμῖν ταμιεύεσθαι τῇ ἐκείνου χώρᾳ, καὶ εἴσοδον ἱκανὴν ἀποφέρεσθαι. Ταῦτα δὲ συνθεμένους τοῖς Παίοσιν, ἐκείνους μὲν ἀπὸ τοῦ Ἴστρου, ἡμᾶς δὲ ἀπὸ τῆς Πελοποννήσου ὡρμημένους, ἐπιχειρεῖν τῇ ἐκείνου ἀρχῇ. Καὶ μὴ καθεζομένους περιορᾶν τὴν χώραν ἡμῶν δῃουμένην, καὶ ἐς ἀνδραποδισμὸν τοὺς ὑπηκόους ἡμῶν ἀγομένους, B ἀναγκασθῆναί ποτε ἑλέσθαι σφίσιν αἵρεσίν τινα ἄλλην, τρεπομένους ἐς τὸν πόλεμον.

A ditis, non possumus infamiam apud reliquas per Europam gentes effugere, quin dicant, nos mercaturæ et turpis lucri avidos neglexisse gentes eorumdem nobiscum morum, ejusdemque religionis: et quasi spectasse, ut caderent Turcorum marte. Proinde, ut ad pauca redeam, si adjuncti Pannoniis arma arripuerimus, nostris nobis frui licebit. Quod si cunctati et quietem secuti fuerimus, brevi videbimus eum imparatos oppressurum, et extorturum nobis regionem **294** nostram, qua ei finitima est. Consulo igitur, ut legatos cum magna pecuniæ vi ire jubeamus ad Pannones. Præterea, ut præter naves quæ nobis præsto sunt, etiam alias quotquot possumus, impleamus militibus. Nec etiam prætereundus est pontifex maximus, qui, quoquomodo fieri potest, in belli societatem adhibendus, et totius belli dux declarandus est. Ad hæc, opera danda est, ut Peloponnesus ad defectionem sollicitetur. Et id quidem in proclivi est; si enim alterum de ducum numero, qui descivit ab rege, tenuem agentem vitam Peloponnesiaci secuti sunt, cum quidam desererent urbes, alii vero in summa venirent pericula, quid futurum creditis, si viderint tantas copias terra marique adversus barbarum adventare? Censeo insuper equites et armatos Italicos bis mille mittendos in Peloponnesum. Cretensibus quoque venia et criminum abolitio danda est: Hæc ubi nos agere viderint, continuo ad nos transitionem facient, et Peloponnesum subjicient, unde licebit negotia regi facessere. Nam ab Peloponneso commodius in ejus regionem dabitur accessus. Si igitur societatem coiverimus cum Pannonibus, Pannones ab Istro, nos ab Peloponneso Barbari regionem populabimur. Nec pressis, quod aiunt, sedentes manibus, negligemus regionem nostram vastari et subditos nostros Turcorum mancipia fieri. Verum his tandem auctores erimus, ut aliquando aliud consilium captent, et armis barbaro fortiter resistere instituant.

Ταῦτα εἰπόντος τοῦ Βίκτωρος, συνέπαινοί τε ἐγένοντο καὶ οἱ πλείους [14] ἐν αὐτῷ. Ἰσοπαλεῖς δὲ αἱ ψῆφοι οὖσαι, ὅμως ἐπεκράτησαν αἱ τὸν πόλεμον C ἀπαγγέλλουσαι. Μετὰ δὲ αὐτίκα ἐδόκει πρέσβεις μὲν ἐς τὸν μέγαν ἀρχιερέα πέμπειν, καὶ ἐπὶ Παίονας αὐτίκα πρέσβεις πέμπειν ὡσαύτως, χρήματα ἔχοντας. Οἱ μὲν οὖν πρέσβεις ἀφικόμενοι ἐς τὸν ἄκρον ἀρχιερέα, ἔλεγον τὰ καθήκοντα τοῖς Οὐενετοῖς, ὡς ἐν καιρῷ πάνυ εἴη ἅμα αὐτοῖς τὸν πόλεμον ἀναιρούμενον τοῖς Βαρβάροις διαπράττεσθαι, ἅττ' ἂν αὐτῷ καὶ πρότερον ἐν Μαντύῃ ἐπετήδευτο. Ὁ δ' ἀρχιερεὺς ὑπολαβὼν ἔλεγεν, ὡς ἀναγκαῖον πρῶτον αὐτὸν τὸν μικρὸν Βάρβαρον ἐκ μέσου ποιεῖσθαι, εἶθ' οὕτως ἰέναι καὶ ἐπὶ τὸν μέγαν· σημαίνων τὸν Ἀριμήνου ἡγεμόνα, πρὸς ὃν πόλεμος ἦν αὐτῷ, διενεχθέντα ἐπὶ τρόπῳ, ὃν παραλιπεῖν ἄξιον. Διὰ δὴ ταῦτα αἰτίαν ἐπιφέρων τοιαύτην, ἐπολέμει. Καὶ οὕτω μὲν ὁ ἀρχιερεὺς διεκρούσατο τοῖς Οὐενετοῖς, D ἔχων ἐμφύλιον οἰκεῖον πόλεμον· μετὰ δὲ οἱ ἐπὶ Παίονας πεμφθέντες, ὥστε ἐπὶ τὸν πόλεμον παραλαμβάνειν, ἐς ὄψιν ἐλθόντες τῷ βασιλεῖ Παιόνων, καὶ τῇ συγκλήτῳ, ἔλεγον τοιάδε· Ἄνδρες Παίονες, ὁρᾶτε δὴ ὑμεῖς τὴν Τούρκων βασιλέως δύναμιν, ᾗ προεχώρησεν, ὡς δυναστείᾳ μὲν τοὺς ἐν τῇ οἰκουμένῃ ὁμοφύλους ἡμῖν κατεστρέψατο. Καὶ ἡμῶν δὲ τὴν χώραν ὡς ληϊζόμενοι, ἀνδραπόδων τήν τε Ἀσίαν καὶ Εὐρώπην ἐνέπλησαν. Καὶ τόν γε Ἴστρον ἀεὶ διαβαίνοντες, δῃοῦσί τε τὴν χώραν, καὶ ἐπικαίουσιν.

Victor, hujuscemodi oratione habita, plurimos in suam sententiam traxit. Calculi autem cum propemodum utrinque essent æquales numero, vicere tamen, quia aliquanto plures erant, qui bellum nuntiabant. Secundum hæc decretum factum est, ut legati abirent ad pontificem magnum, et alii porro ad Pannones ablegarentur cum magna pecuniæ vi. Legati venientes ad pontificem maximum, dixerunt quæ Venetos dicere æquum erat, videlicet tempus nunc instare, et monere, ut una cum ipsis bellum adversus Barbaros capesseret, quemadmodum Mantuæ convenisset. Pontifex respondens inquit: Necesse est ut prius impium et consceleratum minoremque Barbarum e medio tollam. Deinde diis bene monentibus proficiscar contra magnum Barbarum. At intelligebat Arimini ducem, cum quo bellum ea tempestate gerebat. Verum causam ejus belli nunc omisisse satius est. Legati, qui ad Pannonum animos conciliandos, ut prompti sequerentur in Turcicam expeditionem, missi erant, prodeuntes in **295** conspectum regis Mathiæ, in frequenti senatu hujuscemodi orationem exorsi sunt: Viri Pannones, utique cernitis Turcorum regis potentiam quo evaserit. Eos qui in orbe Christiano ejusdem nobiscum et fidei et gentis sunt, suum imperium suscipere coegit. Ex regionibus nostris prædas agens, Asiam et Europam mancipiis nostris replevit. Istrum præ-

Notulæ marginales.

[14] *In uno dee.*

terea freque..ter transgrediens, regionem populatur, agrosque urit. Itaque si nos audieritis, Barbarus non amplius trajiciet Istrum, ut vestram regionem impugnet. Nam manifestum esse reor omnibus, si modo vires intellectus seu mentis intenderint, fore, si vos Istrum transmiseritis, et in ejus regionem hostili animo fueritis ingressi, ut maximum tumultum in ejus regione concitetis, resque ejus planissime conturbetis. Turcus, ut liquido constat, Græcos debellavit, et eorum regionem suo dominio adjecit. Triballorum regionem, et universam Peloponnesum sui juris fecit. Trapezuntium regem domuit, ejusque regione potitus est. Daciæ ducem dedit. Illyricorum regionem misere evastavit; eorumque regem, virum æquum et modestum, cepit et occidit. Eum igitur, qui brevi admodum tempore tot principatus et potentatus demolitus est, quid porro facturum creditis? Haud quieti et ignaviæ se corrumpendum tradet, verum finitimos armis appetet, eorumque regiones suæ adjunget. Nec moras nectendo sedebit; verum illico in finitimos arma vibrabit. Nunc igitur nec vobis bellum parcet. Nam conabitur universis suis copiis fretus, in regionem vestram impetum facere, et ex ea hominum aliarumque rerum prædas agere, principes vestros turpissimæ neci tradere haud cunctabitur. Nam animus ejus semper est implacabilis erga nostros, et erga omnes eos qui Christianæ religioni acquiescunt. Præterea parum pacatum animum gerit erga eum qui se benevolum et benignum offert. Haud enim vos præterit, quid fecerit Vladislao principi vestro. Verum enimvero veniam hic meretur Turcus; siquidem Vladislaus in prælio captus interiit. Sed quid mali passus est, aut quamnam injuriam accepit ab Davide Trapezuntis rege, et ab Illyriorum et Lesbi duce, necnon ab reliquis quos omnes crudeliter necavit? si itaque contractis copiis in ejus regionem irrueritis, certe brevi spiritus ejus generosos, quos contra Pannoniam concepit, contuderitis. Sin autem patienter quæ ab rege inferuntur, sustinueritis, transgredietur is universi exercitus robore ad vos. Vereor quod si deinde semel aberraveritis, **296** et parum feliciter contra eum pugnaveritis, ut universa Pannonia in ejus ditionem cedat, et vos crudelissime perdat. Venetis, cum dicendi finem fecissent, in hunc modum respondit Pannonum rex: Viri Veneti, sane recte dicitis, et videmini in plurimis esse viri non admodum imprudentes, nec solum in iis quæ ad quotidianæ vitæ usum spectant; verum et in iis quæ publicam aliquando de rebus necessariis consultationem postulant. Parum autem recordamini, ut videre videor, quod sæpius vos cohortati sumus, ut una nobiscum expeditionem sumeretis contra Turcos; verum cohortationem

A Ὡς δὲ αὐτὸς ὁ Βάρβαρος, οὐκ ἔτι διαβὰς τὸν Ἴστρον, περὶ τῆς ὑμετέρας αὐτῶν τὸν ἀγῶνα ποιεῖται, δῆλά ἐστι λογιζομένοις ὑμῖν, ὅτι ἐπὶ τὴν ἐκείνου διαβαίνοντες, ἐς θόρυβον ἐτίθεσθε αὐτοῦ τὰ πράγματα. Νῦν δὲ τούς τε Ἕλληνας καθελὼν, καὶ Ἑλλήνων βασιλέα. Μετὰ δὲ τὴν Τριβαλλῶν χώραν ὑφ' αὐτῷ ποιησάμενος, καὶ Πελοπόννησον καταστρεψάμενος σύμπασαν, καὶ βασιλέα Τραπεζοῦντος παραστησάμενος, καὶ τήν τε χώραν αὐτοῦ ἐπαγόμενος, μετὰ δὲ ἐπιστήσας ἄρχοντα τῇ Δακίᾳ, καὶ τὴν Ἰλλυριῶν χώραν δῃωσάμενος, καὶ ἑλὼν ἅμα καὶ τὸν βασιλέα, ἄνδρα ἐπιεικῆ καὶ μέτριον, ἐν βραχεῖ οὕτω χρόνῳ, τοσαύτας δυναστείας καθελών. Τί ἔτι οἴεσθε αὐτὸν τοῦ λοιποῦ ποιήσειν; Καθεστήσεται μὲν οὐδαμῶς, ἀλλ' ἐπὶ τοὺς ὁμόρους τούτων B ἐλαύνων, πειράσεται τὰς αὐτῶν γινομένας ὑφ' αὐτῷ ποιεῖσθαι, ὡς ἂν δύναιτο τάχιστα αὐτοῖς προσφερόμενος. Νῦν δὲ ἥκει καὶ ἐφ' ὑμᾶς οὐχ ἥκιστα ὁ πόλεμος, καὶ παντὶ σθένει πειράσεται διαβαίνων, τήν τε χώραν ὑμῶν ἀνδραποδίζεσθαι, καὶ τοὺς ἄρχοντας αἰσχίστῳ ὀλέθρῳ διαφθεῖραι. Οὐ γὰρ ἂν ψυχὴν αὐτοῦ ἔστι διαλλάττειν ἐς τοὺς ὑμετέρους τε καὶ ὑπὸ τὴν ἡμετέραν θρησκείαν ὄντας. Ἀλλ' ἀμείλικτος πάμπαν τυγχάνει ὢν ὁμοίως παντὸς, τῷ τε οἱ ἐπιεικῶς φερομένῳ. Πυνθάνεσθε γὰρ δήπου οἷα τὸν Λαδίσλαον βασιλέα πρότερον ἄρχοντα ἐποίησε. Κἂν τούτῳ μὲν ἴσως συγγνώμην ἔσχεν ἑαυτῷ ἐν μάχῃ ἁλόντα ἀπεκτονώς· τὸν δέ γε βασιλέα Δαβὶδ Τραπεζοῦντος, καὶ Ἰλλυριῶν, καὶ Λέσβου ἡγεμόνα, C τούς τε ἄλλους, τί χαλεπὸν ὑπ' ἐκείνων παθὼν, διαφθείρει αἰεὶ ὁμοῦ πάντας; Εἰ μὲν οὖν παρασκευάζεσθε ἐπὶ τὴν ἐκείνου χώραν ἐλαύνειν [72], τὸν πόλεμον ποιεῖσθε, τάχα ἄν τι ἐπικουφίζοιτε καὶ τὴν ἐπὶ ταῦτα ἐσομένην ὁρμὴν αὐτοῦ ἐς τὴν Παιονίαν· εἰ δὲ ἀνέχεσθε τοιαῦτα πάσχοντες, διαβήσεται δὲ ἐκεῖνος παντὶ τῷ στρατῷ, δέδοικα μὴ σφαλέντες ἅπαξ, τάδε πάντα ὑπ' ἐκείνῳ γένηται, καὶ ἡμᾶς κάκιστα ἀπολέσῃ. Ταῦτα εἰπόντων τῶν Οὐενετῶν ὁ βασιλεὺς Παιόνων ὑπολαβὼν, ἔλεγε τοιάδε· Ἄνδρες Οὐενετοὶ, εὖ τε λέγετε, καὶ δοκεῖτε πρὸς πολλὰ [73] ἄνδρες εἶναι οὐκ ἀξύνετοι, ἔς τε τὰ ἄλλα τοῦ βίου, καὶ ἐς τὰ δέοντα αὐτοῖς λογίζεσθαι. Ἐκεῖνο δὲ οὐ δοκεῖτε ἡμῖν μεμνῆσθαι, ὡς τὸν ἐπὶ τῶν Τούρκων πόλεμον συμπαρελαμβάνομεν πολλάκις ὑμᾶς, καὶ D οὐκ ἠθελήσατε τιμωρεῖν, παρακαλοῦντος ἅμα καὶ τοῦ μεγίστου ἀρχιερέως. Ἀλλ' ἐσπένδεσθε τῷ βαρβάρῳ, καὶ ἡμῶν λόγον οὐδένα ἐποιεῖσθε. Ἐφάσκετε δὲ, ὡς οὐκ εἰκότα ὑμῶν προσδεόμεθα, κελεύοντες ἐπαμύνειν, μηδοτιοῦν χαλεπὸν ἐπιδόντες ὑπὸ τοῦ βαρβάρου. Καὶ ἡμεῖς δὴ οὕτω πολλάκις τὸν Ἴστρον διαβάντες, ἀνήκεστα ἐπεπόνθαμεν. Καὶ πρῶτον μὲν Λαδίσλαος ὁ τῆσδε τῆς χώρας βασιλεὺς ἐτελεύτησεν, ἀνὴρ γενόμενος ἀγαθός. Τὸ δεύτερον αὖθις πολλοί τε ἅμα καὶ ἀγαθοὶ, ἐν Κοσόβῳ τῆς Τριβαλλῶν χώρας, οἱ μὲν ἐν τῷ πολέμῳ ἀπέθανον, οἱ δὲ καὶ ἑάλωσαν ὑπὸ Τούρκων. Ταῦτα μέν τοι ὑμῖν ἐν

Notulæ marginales.

[72] *In uno*, ἐλαύνοντες. [73] *In uno*, πολλῶν.

τῷ παρόντι ἐπιμεμφόμεθα· τιμωρεῖν δὲ ὑποδεχόμεθα αὐτίκα μάλα διαβάντες τὸν Ἴστρον, ἐς ὅσον ἐγχωρεῖ ἐν τῷ τοιῷδε βλάψαι τὴν χώραν τοῦ βαρβάρου. Ἦρος δ' ἐπιγενομένου στρατευσόμεθα ἐπὶ τὴν ἐκείνου, πειρασόμενοι ὡς ἂν διδῷ ὁ Θεός. Χρεὼν δὲ καὶ ὑμᾶς ἅμα ἐσβάλλοντας ἐς τὴν Πελοπόννησον βλάπτειν πειρᾶσθαι, ὅσα ἂν δύνασθε. Ὡς ἂν ἐπ' ἀμφοτέρων τῶν χωρίων παρέχοιμεν αὐτῷ πράγματα ἐργαζόμενοι, ἐς ἐγγυτάτω ἴοιμεν τῆς γνώμης, ὁμοῦ δὲ [74] ἐγχειρίσαι περὶ τὸν πόλεμον. Ταῦτα εἰπὼν, καὶ παρασκευασάμενος τὰ χρήματα ἐδέξατο ἐς δισμυρίους καὶ πεντακισχιλίους χρυσίνους. Οὗτος μὲν οὖν οὕτω παρεσκευάσατο ἐς τὸν πόλεμον.

nostram admittere recusastis, quamvis ad eamdem rem etiam pontifex maximus vos cohortaretur. Fœdus pepegistis cum Barbaro, nostrique nullum respectum egistis. Ad hæc vestra oratio erat, nos parum honeste agere, jubentes vos arma contra Barbarum arripere, cum nullæ tamen ejus in vos exstent injuriæ. Nos igitur sæpius trajecimus Istrum, et maximas clades accepimus. Primo quidem Vladislaus rex noster in expeditione Turcica occubuit, cum fuisset vir optimus. Deinde iterum multi et boni viri in Cosobo regionis Triballorum, partim cæsi, partim capti sunt ab Turcis. Hæc quidem hactenus vobis exprobrare libuit. Cæterum parati et prompti sumus una vobiscum suscipere bellum, continuo transeuntes Istrum; et quantum possumus, evastantes regionem Barbari. Appetente vere bellum indicemus regi: quod quantum Deus nobis opis dederit, summa fortitudine geremus. Cæterum et vos simul irrumpere in Peloponnesum, et molestos esse, quantum licuerit, regi oportet, ut in hunc modum ab utraque regione negotia ei facessamus, et pari animo utrique bellum aggrediamur.

Συναγείρας δὲ στράτευμα ἐς δισμυρίους καὶ πεντακισχιλίους, τὸν Ἴστρον τε διαβὰς, ἐδῄου τὴν βασιλέως χώραν. Καὶ ἐπιτειχισμὸν τῇ Μπελογράδῃ ὁ Σαβατίνης ἐτείχισεν, ὅτε τὴν Παιονίαν ἐλῄζετο, καὶ φρουρὰν ἐγκαταλιπὼν ἐν αὐτῇ, ἄνδρας τῶν βασιλέως θυρῶν, ἀπήλαυνε. Τοῦτο μὲν δὴ τὸ ἐπιτείχισμα ὂν [75] μάλιστα τῇ πόλει, ἐπελάσας, ἐπολιόρκησε· μετὰ δὲ ἐπιδραμὼν τὴν βασιλέως χώραν, ἔστε ἐπὶ Σάββαν, καὶ ἀνδραποδισάμενος τὴν χώραν, Τριβαλλούς τε ἅμα καὶ Τούρκους, ἀπήλαυνε τὰ ἔμπαλιν γενόμενος ἐπ' οἴκου. Λέγεται δὲ ἀπενέγκασθαι ἀνδράποδα ἀμφὶ τὰ δισμύρια. Καὶ τὰ μὲν τῶν Παιόνων οὕτως ἐγένετο· Οὐενετοὶ δὲ, ὡς καὶ τοὺς Παίονας σφίσι συμμάχους παρελάμβανον, πληρώσαντες τριήρεις πέντε καὶ τριάκοντα, καὶ ναῦς τε ἅμα ὑψηλὰς δυοκαίδεκα, ἔπλεον ἐπὶ Πελοπόννησον. Καὶ ὁπλίτας μὲν Ἰταλοὺς, ἱππέας δισχιλίους, ἐμβαλόντες ἐς τὰς ὑψηλὰς ναῦς, διεπόρθμευον ἐς τὴν Πελοπόννησον· μετὰ δὲ στρατηγὸν εἵλοντο, ἄνδρα ἐπίσημον τῆς Λαυρεδάνων οἰκίας, ἐπιτρέψαντες αὐτῷ τὰ πράγματα, καὶ ἐς τὰς παραλίους τάς τε ἐς τὸν Ἰόνιον, καὶ ἐς τὸ Αἰγαῖον, ἡγεμόνα κατεστήσαντο, κύριόν τε ποιησάμενοι, διαθεῖναι ᾗ ἂν αὐτῷ δοκοίη ἐς τὸν πόλεμον ἄριστα ἔχειν. Ἀπὸ δὲ τῆς Κρήτης κήρυγμα ἐποιήσαντο τοῖς ἐπὶ τῶν ἐγκλημάτων ἐς τοὺς χώρους καταφυγοῦσιν, ἰέναι θαῤῥοῦντας ἐς τὸν πόλεμον. Ἐγένοντο δὲ συλλεγέντες ἀμφὶ τοὺς τετρακισχιλίους, καὶ ἐς τὴν Πελοπόννησον διεπόρθμευσαν, καὶ τούς τε Πελοποννησίους παρώτρυναν [76] ἀφιστάναι ἀπὸ βασιλέως. Καὶ οἱ Πελοποννήσιοι δεινῶς δεδιότες, προσέφερον λόγους, τόν τε Ἰσθμὸν τειχίζειν, ὡς ταύτῃ ἀπολεληψόμενοι τοὺς ἐν ταῖς πόλεσι βασιλέως νεήλυδας, καὶ ἀπογνόντας παραδωσομένους σφᾶς, ὥστε ἀπαθεῖς ἀπιέναι. Ἡ μὲν οὖν Λακωνικὴ, καὶ τὸ Ταίναρον, καὶ οἱ ἀμφὶ Ἐπίδαυρον, ἀπέστησαν αὐτίκα ἐπιόντων τῶν Οὐενετῶν· καὶ οἱ Ἀρκάδες,

His dictis, accipiebat viginti quinque millia aureorum. Quibus acceptis, accingebatur ad bellum, comparans exercitum qui complectebatur viginti quinque millia virorum. Transgressusque Istrum, regis regionem populabatur. Sabatines murum Belgrado objecerat, quo tutior esset cum ex Pannonia prædas ageret; in quo relinquens præsidium virorum de januis abiit. Hunc igitur murum quam proxime ad urbem accedens oppugnavit et diruit. Dehinc incursionem faciens in regis regionem usque ad Savum, et mancipiorum prædas agens, pulsis Triballis et Turcis, domum reversus est, vehens circiter viginti millia mancipiorum. In hoc statu res Pannonum erant. Veneti, cum Pannones in belli societatem venissent, impleverunt triremes triginta quinque, et naves alias duodecim; quibus 297 confisi, contenderunt in Peloponnesum. Italos armatos et equites bis mille imposuere in naves altas, et transfretarunt in Peloponnesum. Ad id bellum crearunt ducem virum illustrem Jacobum de familia Lauredanorum, cui etiam imperium in maritimas regiones dederunt, videlicet in eas quæ Ionium et Ægæum respiciunt. Huic plenam rerum gerendarum potestatem permittunt, nempe ut ad eum modum bello utatur, quo sibi res Venetorum optime habere viderentur. Edictum missum est in Cretam, ad eos qui capitalibus criminibus irretiti, ad ea loca confugerant, ut audacter, nihil metuentes, in hanc expeditionem venirent. Hi erant numero in unum collecti quater mille; et in Peloponnesum trajecerunt, ut Peloponnesiacos ad defectionem ab rege impellerent. Verum Peloponnesiaci magna in formidine constituti, inter se varia colloquuti, statuerunt Isthmum muro circumvenire, ut eo modo peregrinos regis, qui in urbibus erant, interciperent. Peregrini namque

Notulæ marginales.

[74] *In uno*, διαχειρ. [75] Ἐγγὺς, *aut simile quid deest. R. ut in c.* [76] *In uno*, ἐπειρῶντο.

A καὶ Πεληνεῖς. Ὁ δὲ Πελοποννήσου ὕπαρχος, ἐν Λεοντίῃ τῆς Μεγαλοπόλεως διατρίβων, ἐσκόπει ᾗ ἕκαστα προβήσεται. Καὶ κήρυκα πέμπων ἐς βασιλέα, ἐδήλου, ὡς Οὐενετοὶ τήν τε χώραν ἀφιστάντες πολεμοῦσι, καὶ τὸ Ἄργος ἐπιόντες ἀπὸ Ναυπλίου, διὰ τῆς ἠπείρου, καὶ διὰ θαλάσσης, ἐπολιόρκουν προσβαλόντες. Καὶ ἐπειρῶντο μολεῖν [77]. Ἐνῆσαν δὲ τοῦ βασιλέως πεντήκοντα νεήλυδες, καὶ ἁρμοστὴς τούτων, οἳ προσεχώρησαν τοῖς Οὐενετοῖς καθ' ὁμολογίαν, καὶ ἀφῆκαν ἀπαθεῖς ἀπιέναι. Οὗτοι μὲν οὕτω διέφυγον μὴ ἀπολέσθαι, καὶ τὸ Ἄργος παραλαβόντες Οὐενετοὶ, φρουράν τε ἐγκατέλιπον, καὶ ἄρχοντα ἐν αὐτῷ. Ἔνθα δὴ συνηνέχθη αὐτοῖς τοιόνδε. Ὡς γὰρ ἐπεκράτησαν τοῦ Ἄργους, καὶ βοήθειαν ἔπεμπον, ἐπιτρέψαντες ἀνδρὶ Ἱερωνύμῳ Βερνάρ- B δων γένους, καὶ ἐπιτείλαντες, ὡς ἂν διὰ τοῦ αἰγιαλοῦ προϊὼν, ἀφίκοιτο ἐς τὸ Ἄργος· ὁ δὲ ἀπειθήσας ᾔει [78] τὴν μεσόγαιον, φέρουσαν διὰ τῆς ὑπωρείας. Ἐνταῦθα οἱ Τοῦρκοι προλοχήσαντες τὴν ἐπὶ τῷ Ἄργει ὁδὸν, καὶ ὑποίσαντες ἄνδρας ἑκατὸν, ἀνέμενον εἴ τι ἀπίῃ ἐς τιμωρίαν φέρον τοῖς Ἀργείοις. Ὡς δὲ ἑώρων τὸν Ἱερώνυμον ἄγοντα τοὺς ἄνδρας ἐπὶ τὸ Ἄργος διὰ τῆς μεσογαίου, ἔφθησαν τήν τε ἀπώρειαν [79], καὶ τὸν αἰγιαλὸν καταλαβόντες, ἐν μέσῳ ποιήσασθαι τὴν Οὐενετῶν βοήθειαν. Καὶ ὡς ἐποίησαν, ἐτρέψαντο αὐτίκα τούτους, καὶ διαφθείραντες ἐς διακοσίους τούτους ἐζώγρησαν. Αὐτός τε Ἱερώνυμος διέφυγε μὴ ἀπολέσθαι. Ἐμβὰς δὲ ἐς πλοῖον ταύτῃ που ὁρμιζόμενον, ἐπηγγέλλετο, ὡς ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ παρείη πλεύσων τὴν Αἴγιναν. C Ὡς δὲ ἐπὶ Αἴγιναν ἀφίκετο, αὖθις ἐκέλευεν αὐτὸν διαπορθμεῦσαι ἐς Εὔβοιαν. Ἐπιβὰς δὲ ἐς τὴν Ἀττικὴν, ἐντεῦθεν ἀφίκετο παρὰ βασιλέα. Οὗτος μὲν οὖν οὐ πολλῷ ὕστερον αὖθις ἐς τοὺς Οὐενετοὺς ὑποστρέψας, χαλεπὰ ἐπεπόνθει.

jam desperarant (ut qui semetipsos proditos crederent) se posse illæsos et salvos præsentem necessitatem effugere. Laconia, quique Tænarum et Epidamnum (15) tenebant, necnon finitimi illico accedentibus Venetis ab rege desciverunt. Hos secuti sunt Arcades et Pellenenses. Peloponnesi præfectus in Leontia (16) Megalopolis moratus, exspectabat rei eventum. Nuntium ad regem dimisit qui nuntiaret Venetos in armis esse, et regionem ad defectionem sollicitare. Veneti terra marique ab Nauplio properabant Argos; quam urbem aggressi oppugnabant; oppidani conabantur transitionem facere. Erant in ea urbe peregrini milites regis quinquaginta una cum duce suo: qui, conditionibus quibusdam intercedentibus, se Venetis dedidere, quos passi sunt abire inviolatos et incolumes. Hoc modo isti exitium imminens evaserunt. Veneti Argo urbi, quæ in ditionem venerat, præsidium imposuerunt, relicto ibidem et duce. Ubi hujusmodi casus Venetis accidit. Ut enim potiti sunt Argo, submiserunt auxilium duce Hieronymo de familia Bernardorum; cui præceptum erat, ut per littus auxiliares ducens, pergeret Argos. Is, contempto imperio magistratus, auxiliare agmen ducit per mediterraneam regionem, iter faciens per radicem montis. Ibi tum Turci, locum insidiis præoccupantes in itinere quod fert Argos, submittentesque viros centum, exspectarunt, si qua occasio daretur ulciscendi Argivos. Ut conspicati sunt Hieronymum iter metiri per mediterraneam regionem, prævenerunt montis radicem; et occupantes littus, Venetorum auxiliares in medio conclusere. Hinc ex insidiis exsurgentes, Venetos continuo in fugam conjecere, 298 cæsis ducentis, totidemque captis. Hieronymus fuga evasit impendens discrimen. Ingressus autem navem, quæ forte eo appulerat, dicebat se ab duce Veneto advenisse, ut proficisceretur in Æginam. Ut in Æginam venit, nautam navem solvere et cursum in Euboiam dirigere jubet. Dehinc egressus est in Atticam, et inde ad regem iter flexit. Is haud multo post reversus ad Venetos, graves pœnas spreti et contempti imperii dedit.

Οἱ μέντοι Οὐενετοὶ, ὡς προϊσχομένων τῶν ἐν τῇ Πελοποννήσῳ Ἑλλήνων τε ἅμα καὶ Ἀλβανῶν, καὶ κελευομένων αὐτῶν, καὶ Ῥασίκου καὶ Πέτρου τοῦ Χωλοῦ, ὡς εἰ τὸν Ἰσθμὸν τειχίσαιεν, αὐτίκα ὄντες οἱ Πελοποννήσιοι ἀποστήσονται, καὶ ἐπ' αὐτοὺς χω- D ρήσουσι. Μέγα γάρ τοι προσφέρειν τοῦτό σφισιν ἐς τὴν ἀπόστασιν. Ἐδόκει δὲ ἰόντας πανστρατιᾷ, φράγνυσθαι τὸν Ἰσθμὸν, καὶ διαπειρᾶσθαι τῶν ἐν τῇ Πελοποννήσῳ. Ἀφικομένων δὲ, λίθους συντιθέντες, ἐπῳκοδόμουν, ὡς ἀποπειρώμενοι τῶν Πελοποννησίων γνώσωσιν, εἰ προσχωροίη καὶ ἡ Κόρινθός σφισι, καὶ τὰ λοιπὰ τῆς Πελοποννήσου αὐτίκα χωρήσουσιν ἰόντες ἐς αὐτούς. Ὡς δὲ ἐπῳκοδόμησάν τε τὸν Ἰσθμὸν, καὶ αὐτοὶ ἀναλαβόντες τὰ ὅπλα, ᾔεσαν

Græci qui erant in Peloponneso, et Albani, necnon Rhasicus, et Petrus Claudus, haud cessabant consulere Venetis, ut Isthmum muro includerent. Hoc enim facto, aiebant Peloponnesiacos illico defecturos ab rege, et ad Venetos transitionem facturos. Nam plurimum momenti ad defectionem, rem eam habere. Visum est igitur ut cum universis copiis opus aggrederentur, Isthmumque obstruerent, an vel isto modo ad defectionem inclinaturi essent Peloponnesiacorum animi. Advenientes ad opus prædictum, lapides et saxa congerebant, opusque incredibilem in morem brevi crescebat. Et tentantes animos Peloponnesiacorum, periculum faciebant, si et Corinthum ad defectionem

Notulæ marginales.

(15) Al. *Epidaurum*.

(16) Leontorio.

[77] *In uno*, ἑλεῖν. [78] *In uno*, ᾔει. [79] *In uno*, ὑπώρειαν.

ἐς τὴν Κόρινθον, ἐξηγουμένων τῶν Κορινθίων ἐς τὴν προσβολὴν, τηλεβόλους τε καθίστασαν ἐς τὴν ἀκρόπολιν, καὶ προσεβάλλοντο μαχόμενοι ἀξίως λόγου. Χειμὼν δὲ ἐπιγενόμενος διεκώλυσέ τε αὐτοὺς προκαθέζεσθαι. Καὶ ἀπιόντες ἐντεῦθεν, ᾤχοντο ἄπρακτοι. Ὡς δὲ πιεζόμενοι οἱ Οὐενετοὶ τῷ χειμῶνι, χαλεπῶς ἔφερον τὴν ἐν τῷ Ἰσθμῷ διατριβὴν, καὶ οὔτε ἡ Κόρινθος προσεχώρει, οὔτε ἡ Ἀχαΐα ἀφίστατο, ἐπελάσαντος ἀνδρὸς Ῥάλεω τοὔνομα Ἕλληνος, καὶ αὐτοῦ τελευτήσαντος ὑπὸ Τούρκων ἐπεξιόντων τε καὶ ἀμυνομένων, καὶ οὔτε δὴ τἄλλα[60] προσεχώρησέ σφισι, πλὴν τῶν τὴν Σπάρτην οἰκούντων, ἐξαπατηθέντων ὑπὸ Ἕλληνος νεανίου, Γρίτζα τοὔνομα ἔχοντος. Δεινόν τε ἐποιοῦντο προσμένειν τε αὐτῷ τῷ Ἰσθμῷ, καὶ οὐδέν τι πράττεσθαι ἀνύοντας ἐς τὴν τῆς Πελοποννήσου καταστροφήν. Ἠγγέλλετο δὲ καὶ Μαχουμούτης, ὁ τοῦ βασιλέως ἡγεμὼν, στρατῷ μεγάλῳ ἀπιέναι σφίσιν ἐς τὸν Ἰσθμόν. Μετ' οὐ πολὺ δὲ καὶ αὐτὸς βασιλεὺς ἠγγέλλετο ἐλαύνων ἐπὶ τὸν Ἰσθμόν. Ἔγνωσάν τε ἀπολιπεῖν τὸν Ἰσθμὸν, οὐδέν τί σφισιν αὐτοῖς πρόσφορον ἐς τὰ παρόντα, καὶ ἰόντας ἐς τὰς πόλεις, κρατύνειν τε αὐτὰς, καὶ ἀμύνασθαι κατὰ τὸ καρτερὸν, ἣν ἐπίωσιν οἱ περὶ Μαχουμούτην τε ἅμα καὶ οἱ περὶ βασιλέα.

Ὡς γὰρ ἀγγελία ἀφίκετο βασιλεῖ, τοὺς Οὐενετοὺς τειχίζειν τε τὸν Ἰσθμὸν, πληρώσαντας τριήρεις ἐς τεσσαράκοντα, νηῶν δὲ ὑψηλὰς δυοκαίδεκα, καὶ ὁπλίτας ἐπαγομένους ἀπὸ Ἰταλίας, καὶ ἀπὸ Κρήτης στρατὸν ἄλλον, μεγάλως παρασκευάσασθαι αὐτοὺς ἐς τὴν τῆς Πελοποννήσου καταστροφὴν, πέμπειν Μαχουμούτην συμπαραλαβόντα τὸν τῆς Εὐρώπης στρατὸν, πλὴν τῶν πρὸς τοὺς Παίονας τεταγμένων, ἐλαύνειν εὐθὺ Πελοποννήσου. Καὶ εἰ μέν τοι αὐτὸς οἷος ἀνύσαι ἐς τὸν πρὸς Οὐενετοὺς πόλεμον, καθελεῖν τέ τὸν Ἰσθμὸν, καὶ ἐσβαλεῖν ἅμα τὴν Πελοπόννησον· εἰ δὲ μὴ, καὶ αὐτῷ ἀπαγγέλλῃ,[61] ὥστε κατὰ πόδας ἐλαύνειν. Ὁ μὲν τῶν θυρῶν ἡγεμὼν Μαχουμούτης παραλαβὼν τὸν τῆς Εὐρώπης στρατὸν, ἤλασε μέχρι Θετταλίας, ἐς Πηνειὸν, καὶ ἐστρατοπεδεύετο παρὰ Λαρίσσῃ τῇ πόλει. Συμβούλῳ δὲ ἐχρῆτο μὲν Ὀμάρῃ τῷ Τουραχάνεω Θετταλίας ὑπάρχῳ. Ἀπετρέπετο δὲ μὴ ἐς τὸ πρόσω ἐλαύνειν, ἀλλὰ βασιλεῖ ἀναγγέλλειν, ὡς ἡ παρασκευὴ μείζων ἢ κατὰ τὸν βασιλέως ἡγεμόνα. Αὐτὸς γὰρ στρατεύματι πρόσθεν ἐγγύτατα τοῦ Ἰσθμοῦ ἀφικόμενος, τηλεβόλους τε ἀφεώρα πλείους ἢ δισχιλίους, καὶ τηλεβολιστὰς τετρακοσίους, καὶ τοξότας, καὶ πελταστὰς, καὶ μηδενὶ αὐτοὺς αὐτοῦ ἐν τῷ Ἰσθμῷ ἐπιτρέψαι ἂν στρατοπεδεύσασθαι.

A accendere possent. Quod si contingeret, reliquas Peloponnesi urbes statim transitionem facturas. Isthmi muro exædificato, arreptis armis pergebant contra Corinthum. Præeuntibus quibusdam Corinthiis, ostendentibus ubinam urbem aggredi deberent, bombardas ponebant ex adverso arcis, urbisque oppugnationem aggrediebantur, certantes magna cum gloria. Verum hiems frigoribus intoleranda, eos ab obsidenda urbe abduxit. Quapropter discedentes, nihil tanto apparatu dignum effecere. Itaque Veneti, hiemis iniquitate pressi, animo iniquo moram in Isthmo ferebant. Nec Corinthus transitionem fecit, nec Achaia descivit, quamvis ad eos missus foret vir Græcus nomine Raches; qui ab Turcis egredientibus et resisten- B tibus interfectus est. Nec reliquæ urbes, præter eos qui Spartam incolebant, deditionem faciebant; nam Spartanis impositum erat ab juvene Græco nomine Gritza. Venetis jam omnis mora in Isthmo intoleranda erat, cum viderent se nequidquam laborare, ut Peloponnesus subjiceretur. Nuntiabatur interea Machumetes regius præfectus magnis copiis instructus, in Isthmum contendere, spirans cædes Venetorum. Etiam fama ferebatur, regem cum exercitu Machumetem, ut ei subsidio venire posset, si res postularet, subsequi. Decreverunt itaque magno consensu Isthmum deserere, ut cujus parvus in præsentiarum esset usus. Digressi Isthmo contendebant in urbes, quas præsidiis munimentisque aliis firmabant, ut regis et Machumetis vim, si accederent propulsare possent.

Rex ubi **299** cognovit Venetos muro circumvenisse Isthmum et implesse triremes quadraginta, C et naves altas duodecim, præterea armatos Italos adduxisse, et ab Creta alium exercitum, quibus omnibus freti, id unicum spectarent ut Peloponnesum subigerent; haud amplius cunctandum ratus, Machumetem jussit accipere Europæ exercitum, præter eum qui Pannonibus oppositus erat, et recta proficisci in Peloponnesum. Præterea imperat, si quid posset efficere in bello contra Venetos, eniteretur destruere Isthmum, et deinde irruptionem in Peloponnesum facere. Quod si hæc parum procederent, se succenturiatum fore; et si quid renuntiaret, continuo in iisdem vestigiis subsecuturum. Machumetes januarum dux cum Europæ exercitu profectus est in Thessaliam usque ad Peineum (17), et castra prope Larissam urbem posuit. Eo in bello consiliario utebatur Omare Thes- D saliæ præfecto, qui Machumeti consulebat ut subsisteret, nec ulterius moveret; sed regi significaret, belli molem majorem impendere, quam cui regius dux sufficere vel par esse possit. Nam cum paulo ante quam proxime ad Isthmum speculator accessisset, bombardas conspicatus est plures quam bis mille, præterea bombardarios quadringentos; necnon sagittarios et scutigeros vidit, qui haud facile cuiquam concessuri sint castra in Isthmo locare.

Notulæ marginales.

(17) Pindum.

[60] Τὰ ἄλλα. *Sic etiam R.* [61] Ἀπαγγέλλειν.

Hæc cum accepisset regis dux, visum est regi indicare ut Peloponnesum opprimeret : se vero prefectionem ulterius facturos Lebadiam usque. Nuntius igitur ad regem venit, qui nuntiabat apparatum belli esse magnum et memorabilem. Litteræ etiam ab Peloponneso allatæ sunt, quibus incitabatur, ut cum copiis accedere maturaret : Venetos enim ejus adventum nequaquam exspectaturos. Litteras has ad eum pertulit vir quidam Albanus, qui ab Corintho noctu solvens, scapha trajecit mare observans maris tranquillitatem, et ventos secundos, et in Bœotiam appulit. Hinc egressus navi venit ad Machumetem in Thessaliam. Machumetes cum litteras legisset, in Peloponnesum abire statuit. Ubi venit in loca Bœotiæ propinqua accessit nuntius qui referebat, Venetos, relicto Isthmo, fuga dilabi. Collectis itaque omnibus ab Platæarum regione Citheronem veniens, quem noctu superavit, prima luce in Isthmo erat : et Venetorum naves in mare deductas contemplabatur. Inveniens autem Isthmum ab Venetis desertum, ingressus ibidem castrametatus est. Deinde per Corinthum profectus Argos. Eam urbem defensabant et tenebant Venetorum præsidiarii **300** milites, quos omnes oppugnans cepit : et vinctos, cum numero forent septuaginta, ad regem misit. Cæterum rex consilium abeundi in Peloponnesum abjecerat. Nolebat enim cum accepisset Isthmum occupatum esse, in Peloponnesum contendere, parcens exercitui ne nimium et frustra defatigaretur : sed retro in regiam abiit. Machumetes regius dux per Tegææ regionem iter faciens, Leontarium venit : ubi et castra communivit. Inde mittit Zaganum, quem principem Peloponneso constituit, ejecto ex eo magistratu Josue Albanis filio, Patras Achaiæ, et in alias finitimas urbes, ut arces frumento et munitionibus bellicis firmaret. Omarem jubet assumere exercitum qui continebat viginti millia militum, et incursiones facere in Venetorum regionem. Is imperata impigre faciens, cum exercitu venit in loca Methonæ finitima : captoque ibidem oppidulo, oppidanos omnes ad ducem Machumetem abduxit, eique tradidit. Hi omnes, cum numero forent quingenti, exinde ad regem perducti, crudeliter in duas partes dissecti occubuere. Fama constans habet, cum cadavera peremptorum Byzantii eo loci essent projecta, quo rex jusserat in duas partes conscissa exponi, bovem quemdam in eum locum egressum, et visis cadaveribus flebilem in modum vocem mugiendo exaltasse, postea medietatem unam cadaveris sustulisse, deinde reversum etiam alteram cadaveris medietatem abstulisse, et ambas medietates deinceps composuisse. Stupentibus autem et mirantibus factum, qui in eo loco erant, evenit ut ejus rei rumor etiam ad regem

A Ταῦτα ἀκούσαντα τὸν βασιλέως ἡγεμόνα, ἐδόκει βασιλεῖ μὲν καταλαμβάνοντα τὴν Πελοπόννησον ἀπαγγέλλειν, αὐτοὺς δὲ ἀναζεύξαντας, ἰέναι ἐς τὸ πρόσω, ἐς Λεβαδίαν. Βασιλεὺς μὲν, ὡς ἀγγελία αὐτῷ ἀφίκετο, τήν τε παρασκευὴν μεγάλην τε εἶναι καὶ ἀξιόχρεω, [82] λέγεται δὲ αὐτῷ καὶ γράμματα ἐλθεῖν ἀπὸ Πελοποννήσου, ἐποτρύνοντα, ὡς ἦν ἐπίῃ, οὐ μενοῦσιν αὐτὸν ἐπιόντα οἱ Οὐενετοὶ τὰ γράμματα ἐνέγκαι αὐτῷ ἄνδρα Ἀλβανὸν ἀπὸ Κορίνθου, σκάφει τὸ πέλαγος νυκτὸς τηρήσαντα πνεῦμα, ὡς οὔρου κατασταμένου, καὶ νυκτὸς ἀπαίροντα, διαπεραιώσασθαι ἐς Βοιωτίαν, ἀποβάντα ἀφικέσθαι παρὰ Μαχουμούτην ἐς Θετταλίαν. Τὸν δὲ ἐπιφρασάμενον τὰ γράμματα, συσκευασάμενον ἐντεῦθεν ἐς τὸ πρόσω ἐλαύνειν, ἐλάσαντα ἀγχοῦ Βοιωτίας, ἀφικνεῖται ἀγ-B γελία, ὡς Οὐενετοὶ τόν τε Ἰσθμὸν ἐκλελοιπότες, ᾤχοντο φεύγοντες. Οὕτω δὴ ἑσπέρας [83] οὔσης, συσκευασάμενος ἀπὸ τῆς Πλαταίας χώρας πρὸς Κιθαιρῶνα νυκτὸς διαπορευθεὶς, ἕωθεν ἐς τὸν Ἰσθμὸν παρῆν· καὶ τάς τε νῆας ἀφεώρα ἤδη ἀπαγομένας, καὶ τὸν Ἰσθμὸν ἔρημον καταλαβὼν, παρελθὼν εἴσω, ἐστρατοπεδεύετο. Ἐντεῦθεν διὰ τῆς Κορίνθου ἰὼν, ἀφίκετο ἐς Ἄργος. Τὸ δὲ Ἄργος κατεῖχον οἱ Οὐενετοὶ· φρουρὰν ἐν αὐτῷ ἐγκαταλιπόντες, ἐφύλαττον. Τούτους μὲν, ὡς ἐπολιόρκει ἐπελάσας, παρεστήσατο· καὶ τοὺς ἄνδρας δεσμίους ἀποπέμπων ὡς βασιλέα, ἄνδρας τε ἑβδομήκοντα· αὐτῷ μέντοι τῷ βασιλεῖ οὐκ ἔτι ἐφαίνετο, ἄρας ἐς τὴν Πελοπόννησον ἐσβαλεῖν, καὶ τὰ στρατεύματα αὐτῷ κάμνειν ἄρτι· ὡς C ἐπύθετο καταληφθῆναι τὸν Ἰσθμὸν, ἀπήλαυνεν ὀπίσω ἐπὶ τῶν βασιλείων. Μαχουμούτης δὲ ὁ ἡγεμὼν, προϊὼν διὰ τῆς Τεγαίης, ἀφίκετο ἐς Λεοντάριον πόλιν, καὶ αὐτοῦ ἐστρατοπεδεύσατο. Ἐντεῦθεν ἀποστέλλει Ζάγανον, ὃν ἐπέστησεν ἄρχοντα τῇ Πελοποννήσῳ, ἐκβαλὼν Ἰησοῦν τὸν Ἀλβάνεω παῖδα. Τοῦτον δὲ τὸν Ζάγανον πέμπει ἐς Πάτρας τῆς Ἀχαΐας, καὶ ἐς τὰς ἄλλας αὐτοῦ ταύτῃ πόλεις, ἐχυρῶσαί τε τὰς ἀκροπόλεις σιτίοις τε καὶ τῇ ἄλλῃ παρασκευῇ. Ὀμάρην δὲ ἐκέλευσεν, ἀναλαβόντα τὸν στρατὸν, ὡς δισμυρίους, ἐπιδραμεῖν τὴν Οὐενετῶν χώραν. Οὗτος μὲν οὖν [84] παραλαβὼν τὸ στράτευμα, ἀφίκετο ἐς τὰ περὶ τὴν Μεθώνην χωρία, καὶ πολίχνην παραστησάμενος, τοὺς ἀνθρώπους ἀπάγων παρεδίδου τῷ ἡγεμόνι. Οὗτοι μὲν οὖν ὡς ἀνήχθησαν ἐς βασιλέα, D σύμπαντες ἐς πεντακοσίους γενόμενοι, ἀπέθανον ἐς δύο τμηθέντες. Λέγεται δὲ, ὡς ἐν Βυζαντίῳ τὰ σώματα αὐτοῦ ταύτῃ ἔκειτο, ᾗ ἐπιτάξαντος τοῦ βασιλέως ἐς δύο γενόμενα ἔπεσε, βοῦν τῶν ἐς τὸ χωρίον ἐκεῖνο ἐξελθόντα, [85] ἐς τὰ σώματα γοερόν τι φθεγξάμενον, ἐξελέσθαι τὸ ἡμίτομον ἑνὸς τῶν σωμάτων, [86] μετὰ δὲ ὑποστρέψαντα ἐπιδεξόμενον, ἐξευρεῖν τὸ ἄλλο ἡμίτομον, καὶ ἐξενεγκόντα, συνθέσθαι ἅμα ἄμφω τὼ ἡμιτόμω. Ὑποθορυβούντων δὲ τῶν εἰς ἐκείνην τὴν χώραν, τὰ περὶ τὸν βοῦν πυθέσθαι βασιλέα [87] Μεχμέτην, καὶ πυθόμενον ὡς εἴη

Notulæ marginales.

[82] *Hic lacuna est.* [83] *R.* γιγνομένης. [84] *R.* λαβών. [85] Ἕωθεν ἐκ τῆς φάτνης καὶ ἀπελθόντα. [86] Καὶ φέροντα, θέσθαι ἐκτὸς τῶν σωμάτων. [87] Μαχουμέτην.

ἀληθῆ τὰ περὶ τὸν βοῦν, πειράσασθαι τῇ ὑστεραίᾳ τὰ ἡμίτομα τοῦ σώματος ἀφελόμενον ἐκ τοῦ χωρίου, ἐς τὰ σώματα αὖθις καταθέσθαι, ἀνὰ μέρος τιθέμενον τὰ ἡμίτομα. Οὕτω δὲ αὖθις τὸν βοῦν ἐξιόντα, ὡς οὐχ εὗρε τὰ ἡμίτομα, ᾗπερ ἐξέθετο, ἀναβοήσαντα, ἐπιδραμεῖν αὖ ἐς τὰ σώματα καὶ ζητήσαντα, ἐξενεγκεῖν τοῦ σώματος τὰ τεμάχια, καταθέμενον χωρὶς ἀπὸ τῶν σωμάτων. Τὸν μὲν οὖν βασιλέα θαυμάσαντα, κελεῦσαι, ἀνελομένους θάψαι τὰ ἡμίτομα· τὸν δὲ βοῦν ἐς τὰ βασίλεια ἀγαγέσθαι, περιέποντα εὖ. Τὸ μέντοι σῶμα λέγεται γενέσθαι τῶν Ἰλλυριῶν· οἱ δὲ τῶν Οὐενετῶν. Δοκεῖ δὲ τοῦτο οἰωνὸν φέρειν, ἐς τὰ τὸ γένος τοῦ σώματος ἐκείνου, καὶ ἐπὶ τοῖς μέλλουσιν ἔσεσθαι εὐδαιμονία εἰς ἐκεῖνο τὸ γένος. Τοῦτο μὲν ἐν Βυζαντίῳ γενέσθαι ἐπυθόμεθα.

Ὁ δὲ τῶν θυρῶν ἡγεμὼν, ὡς οὐχ ὥρα ἐδόκει αὐτῷ εἶναι προσβαλεῖν ταῖς πόλεσι, κατέλιπε μὲν ἐν τῇ Σπάρτῃ Ὀμάρην, καὶ ἅμα αὐτῷ Ἀσάνην ὡς λόγους τε ἐς τοὺς Σπαρτιάτας πέμποιεν. Καὶ ὑποστρέψαντες ἐς τὰ οἰκεῖα ἀπό τε τοῦ Ταινάρου, καὶ Ἐπιδαύρου, καὶ τῶν ἄλλων χωρίων, ἵνα αὐτίκα πυθόμενοι τοὺς Οὐενετοὺς ἐκλιπεῖν τὸν Ἰσθμὸν, καὶ διενοοῦντο ἐπιόντες οἱ τοῦ ἡγεμόνος ἀμύνασθαι. Οὗτοι μὲν οὖν ἀφικόμενοι ἐς τὴν Σπάρτην, λόγους τε τοῖς Σπαρτιάταις προσέφερον, καί τινας ἐν ἐρυμνοῖς αὐτοῦ ταύτῃ ὄντας πείσαντες, κατῴκησαν αὖθις ἐς τὴν πόλιν. Καὶ τοῖς ἐν Ταναίρῳ καὶ τῇ Λακωνικῇ πέμπων ὁ Ἀσάνης, παρεκάλει, λέγων τάδε· Ἄνδρες Σπαρτιᾶται, ὁρᾶτε δήπου, οἷα τὰ Οὐενετῶν πράγματα κατενήνεκται, ἐξότου πόλεμον βασιλεῖ ἀναιρούμενοι ἐνταῦθα, ἵνα τῆς δυνάμεως αὐτῶν [83] μέγα μέρος ἐπιδείξαιντ' ἂν μάλιστα ἐν Πελοποννήσῳ, ὡς ἐτελεύτησεν αὐτῷ τὰ περὶ τὸν Ἰσθμὸν, καὶ ἄλλην χώραν τῆς Πελοποννήσου. Ἔνθα τοῦ βασιλέως ἡ δύναμις ἐκποδών τε ἀπῴκισται, καὶ αὐτῶν γε δὲ τῶν Οὐενετῶν ἡ δύναμις ἐς τὰ μάλιστα ἤθροισται. Εἰ γὰρ τὸν βασιλέως θεράποντα ἐπιόντα σφίσιν οὐχ οἷοί τε ἐγένοντο δέξασθαι, τί ἂν γένοιτο, εἰ βασιλεὺς σὺν ταῖς θύραις αὐτοῦ ἐσβάλλοι ἐς Πελοπόννησον; Ἦ δῆλα, ὡς οὐκ ἂν ἔτι σφίσιν αὐτοῖς ὑπόλοιπον ὑπολειφθείη ἐν Πελοποννήσῳ χωρίον, ὃ μὴ ἀνάστατον γένηται ἀπολούμενον ὑπὸ τοῦ βασιλέως. Νῦν, ὡς ἐν Θερμοπύλαις ἀφικόμενος, ἐπύθετο, ὡς ἀπολιπόντες τὸν Ἰσθμὸν, οἴχοντο οἱ Οὐενετοὶ, ὡς ἦρος ἐπιφανέντος, αὐτίκα ἵν' ἔλθωσιν ἐπὶ Εὔβοιαν, καὶ τάδε πάντα ὑφ' αὐτῶν ποιησόμενοι. Εἰ οὖν παρέχοντος βασιλέως συγγνώμην ἐφ' οἷς ἐξηπατήθητε ὑπὸ τῶν κάκιστ' ἀπολουμένων Πελοποννησίων, τῶν πρὸς Οὐενετοὺς τετραμμένων, καὶ οὐδ' ὁτιοῦν ὑγιὲς τῇ χώρᾳ τῇδε διανοουμένων· οἶδα γὰρ ὡς ἐπετέλλετο βασιλεὺς, τῶν ἀπὸ Πελοποννήσου μηδὲν μηδαμῶς ἀεικὲς ἐπιφέρειν, ὥστε ἀνδραποδίζεσθαι, ἄλλο τι ἀνήκεστον ποιεῖν ἀλλ' ἐμμενόντων, ὑποστρέφοντες ἐς τὸν χῶρον αὐτοῦ ἕκαστος καὶ εἰς τὰ οἰκεῖα. Καὶ

volaret Mechmetem. Qui ubi rei veritatem ex iis qui præsto fuerant comperit, cadaveris medietates ad eum locum ex quo eas tulerat bos reportavit, et a se invicem dissitas collocavit, periculum facturus, an bos rediturus sit. At bos iterum in eum locum veniens ubi abesse medietates cadaveris et remotas sensit, magno clamore redit ad cadavera: fragmenta cadaveris diligenter conquirit, et ab reliquis separatim ponit. Rex, rei miraculo obstupefactus, cadaveris medietates sepulturæ tradi mandavit. Bos in regiam ductus, optime habitus est. Quidam tradunt cadaver illud fuisse Veneti cujusdam, quidam Illyrii fuisse docent. Cæterum apparet id quasi esse omen maximæ felicitatis, quæ apprehensura sit eam gentem ex qua illud cadaver descendit. Hoc quidem Byzantii contigisse audivimus.

Januarum dux ubi animadvertit parum opportunum esse urbes oppugnare, in Sparta reliquit Omarem et Asanem ut colloquium **301** haberent cum Spartanis. Hi enim, ubi intellexerant Venetos Isthmo decessisse, ab Tænaro et Epidauro et ab aliis locis ad sua reversi conabantur sua defendere. At illi venientes in Spartam, sermonem cum Spartanis habuere: quibusdam etiam, qui in locis munitissimis se tenebant, persuasere ut redirent in urbem. Cæterum mittens Asanes ad eos qui versabantur in Tænaro et Laconia, sic eos adhortatus est: Viri Spartani, videtis nimirum, nisi cæci estis, quo loci Venetorum res redactæ sunt, ex quo bellum regi indixerunt, et maximam potentiæ suæ partem in Peloponneso ostentarunt. Præterea haud vos fugit, quid in Isthmo et in reliqua Peloponnesi regione iis acciderit, quamvis regiæ copiæ quam longissime fuerint remotæ, et ipsi quam maxime in unum collecti. Si regium servum hostiliter adeuntem sustinere nequiverunt, quid futurum erat, si rex ipse una cum januis in Peloponnesum impetum dedisset? Profecto nullus locus in Peloponneso fuisset relictus, qui ab belli jure mansisset intactus, verum belli tempestas omnia fœdissime dissipasset. Rex ut Thermopylas attigit, audivit Venetos, relicto Isthmo, abiisse, ut appetente vere redirent in Eubœam, et ista loca omnia in ditionem acciperent. Nunc si veniam (ad quam vobis tutus receptus est, eorum quæ commisistis turpiter, decepti a pessimis Peloponnesiacis, qui nihil sani regioni isti consuluere) amplexi fueritis, scio (sic enim præcepit rex) vos nihil mali passuros: nec ad mancipiorum miserandam conditionem deducemini, nec aliud quidquam mali experiemini. Proinde si placet veniam oblatam admittere, singuli ad sua revertantur. Quod si oblatam veniam respueritis, profecto rex vos quemadmodum et Venetos, hostium loco habebit. His cognitis, quidam eorum qui in regem deliquerant, veniam non sunt aspernati: et clam deficientes a Venetis

Notulæ marginales.

[83] *In uno*, αὐτοῦ.

ad sua sunt dilapsi. Quidam vero qui graviter obsidebantur in Tænaro, miserunt nuntios, ut quid pararent Pannones audirent. Nam Veneti consolari haud cessabant Peloponnesiacos et alios, dicentes ubi primum Pannones ab Istro fuerint progressi, nos cum classe in Hellespontum revertemur. Regius dux Machumetis cum abiisset, Venetorum triremes appulerunt in Lemnum : impulsu Comneni (18) viri optimi, qui ibidem in Lemno arcem tenebat. Venientes autem Lemni primores urbis collocuti sunt inter se ut locum eum Venetis venderent. Cæterum Veneti prævenerunt eos, occupantes arcem, et virum hunc optimum miserunt
302 in Isthmum : quo consulente, navigarunt denuo in Lemnum. Et cum ipse ab continente cum copiis proficisceretur, singuli deserentes oppida, in quibus manserant, una inde solverunt navibus impositi. Occuparunt et urbem Cercedam, et demisso inde magistratu, quem Zamplacones (19) nominabant, eam præsidio imposito munivere : convehentesque frumentum et necessaria tum sibi tum Peloponnesiacis oppidis, ibant pergentes in Peloponnesum. Hæc quidem ea hieme in Peloponneso sunt gesta (20).

A εἰ μὴ τοῦτο πείσονται, καὶ αὐτὸς ἅμα τοῖς Οὐενετοῖς περιόψεται, πέμπων αὐτοὺς ταῦτα ἁμαρτάνοντας, οἱ μὲν ἐπείθοντο, καὶ κρύφα τῶν Οὐενετῶν ὑποστρέφοντες, ἔμενον ἐν τοῖς οἰκείοις· οἱ δὲ δεινῶς κατεχόμενοι ἐν τῷ Ταινάρῳ ἔπεμπον, πεύσεσθαί τι ἀπὸ Παιόνων. Οἱ γὰρ Οὐενετοὶ τούς τε Πελοποννησίους καὶ τοὺς ἑτέρους παραμυθοῦντες, ὡς οἱ Παίονες ἐξέλθωσιν αὐτίκα ἀπὸ τοῦ Ἴστρου, καὶ αὐτοὶ ἀναβῆναι ἐς τὸν Ἑλλήσποντον. Ἀπελαύνοντος μέντοι τοῦ ἡγεμόνος τοῦ βασιλέως, αὐτῶν ** Οὐενετῶν τριήρεις ἀνῆεσαν ἐς Λῆμνον, ἐποτρύνοντος τοῦ Κομνηνοῦ ἀνδρὸς ἀρίστου, καὶ αὐτοῦ ἐν τῇ Λήμνῳ τὴν ἀκρόπολιν κατακρατοῦντος, καὶ τὴν πάλαι πολίχνην τῆς Λήμνου ὑφ' αὑτῷ ποιησαμένου. Ἐς λόγους δὲ ἐλθόντες οἱ τῆς Λήμνου προεστῶτες, ὥστε
B χρήμασιν ἐξωνήσασθαι τὸ χωρίον, ἔφθησαν οἱ Οὐενετοὶ παραλαβόντες τὴν ἀκρόπολιν, καὶ τόν γε ἄνδρα τοῦτον ἀγαθὸν γενόμενον μετεπέμψαντο ἐς τὸν Ἰσθμόν. Τούτου δὴ οὖν ὑποτιθεμένου, ἀνέπλευσαν ἐς τὴν Λῆμνον οἱ Οὐενετοὶ, καὶ αὐτός τε ἀπὸ τῆς ἠπείρου στρατῷ ἐπελάσας, ἀπήλαυνεν ἕκαστος τῆς πόλεως. Καὶ ὡς ἀνέπλευσαν, παρέλαβον πόλιν τὴν Κέρκηδαν. Καὶ τούς τε ἄρχοντας Τζαμπλάκωνας ἀφῆκαν, φρουράν τε ἐγκαταλιπόντες, καὶ ἐπισιτεῖσθαί σφίσι τε αὐτοῖς καὶ ταῖς ἐν τῇ Πελοποννήσῳ πόλεσι. Καὶ ᾤχοντο ἀπιόντες ἐπὶ Πελοπόννησον. Ταῦτα μὲν τοῦ χειμῶνος τούτου ἐς τὴν Πελοπόννησον ἐγένετο.

Notulæ marginales.

(18) Comini Thopiæ.
(19) Zamoplacon.
(20) An. 1462.

** αἱ τῶν, *in uno* α: ω. σ.; *in al.* αἱ τῶν.

MARQUARDI FREHERI

IN

LAONICI CHALCOCONDYLÆ DESCRIPTIONEM GERMANIÆ

COMMENTARIUS

(*Script. Rer. Germ.* Vide supra col. 75 sqq.)

—

Locus hicce Laonici Atheniensis ut ad honorem Germanæ gentis insigniter pertinet, ita tot et tam insignibus mendis non tam a librariis (quorum quidem culpæ trium codicum Palatinorum mss. collatione mederi, quantum licuit, annisi sumus), quam ipso scriptore, homine non solum in Germania nostra hospite, sed plane ignota loquente, quæ sola auditione nescio unde accepisset, oppletus est, ut multum dubitarem, an eum licet anxie quæsitum et descriptum in hanc collectionem admittere, nedum in eo scholiis explicando aliquid operæ ponere vellem. Sed utut ipse tanti non videretur, tanti quidem visa est patria Germania, quam neque ista hominis exotici commendatione
C defraudaremus : in qua quidquid veri est, necesse est a vulgatissima fama rerum plusquam notoriarum (ut vulgi loquuntur) et toto orbe compertarum fuisse profectum. Quo in genere scholia scribenti non difficile fuisset plura etiam congerere, nisi modum tenere præclarius putassemus. Cæterum alicubi etiam in his salebris pedem hæsisse nihil mirum, orbatis præsertim ductore illo, qui solus inde expedire poterat : Leunclavio, inquam, nostro, horum scriptorum peritissimo; quique adeo totum istum Laonicum sua manu, dum hic versaretur, diligenti cura descripserat. Quanto (heu!) redimerem, vel horulam unam super hoc loco cum eo sermones contulisse! Sed ad rem.

Col. 75. *Σιγισμούνδου*. Jam vel hoc miror recte scriptum, cum apud alios Græcos nomina nostra miris modis lancinata video : Ἀμάριγος, Δολοῖχος, Ῥομπέρτος, Σφενδοσθλάβος· in quibus vix recognoscas nostrum Henricum, Lodovicum, Rupertum, Wenceslaum.

Col. 75 D. *Πυρηνίου ὄρους, ὅθεν καὶ Ὁ Ταρτησὸς ῥέων*. Ex Pyrenæo sane, Celticæ regionis monte, Tartesum defluere auctor est Aristoteles II *Meteor.*, a quo Tartesum oppidum nomen traxisse, scribit Stephanus *De urbibus*. Est id oppidum Hispaniæ non procul Gadibus ad fretum Herculeum, teste Plinio lib. III, cap. 1; Strab. lib. III; Livio lib. VIII, dec. 3. Sed quid huic cum Germania? Quid Laonico in mentem venit, ut Germaniam usque ad Pyrenæos montes extenderet, quos certum est discriminare Galliam ab Hispania, ita ut Alpes Italiam a Germania? Sine ambagibus, Rhenum voluit dicere patrem fluviorum Germaniæ, quem et pro ipsa Germania ponere solebat antiquitas : cujus propemodum nullus scriptor, qui Germaniæ res attigerit, non meminit : cujus hic quoque nullam mentionem fieri mirum esset, ubi tamen fit adsitarum urbium, Coloniæ, Argentinæ. Sed cur pro hoc flumen illud liberum? Quid mirum in homine Græco, qui totius Hesperiæ unum tantum montem Pyrenæum, unum flumen Tartesum putavit? Nimirum et Nonnus auctor non paulo eruditior, Rhenum nostrum liberum vocat, duobus Dionysiacorum locis, pag. 397 et 747, quem locum attigi in *Originib. Palatin.* cap. 3. Dicet quis : At Rhenus non se infundit Oceano occidentali (ut hic de Tarteso dicitur), sed Germanico. Ita quidem, si per occidentalem intelligas Atlanticum : sed tamen nihil prohibet, quominus etiam Germanicus dicatur occidentalis respectu Thraciæ aut vicinarum regionum, ubi egisse videtur Chalcocondylas, quantumvis nonnihil ad aquilonem declinet. Imo vero, si rem exacte consideremus, mare Germanicum pars et sinus est Oceani occidentalis, Germaniæ, Britanniæ et Daniæ littoribus clausus. Sed regeret alius, Quid Rheno cum Pyrenæis montibus, a quibus tota Galliarum longitudine distat? Respondeo : Quid Istro cum Pyrenæo Celtico, unde eum oriri non tantum Aristoteles scribit loco prædicto, sed etiam Herodotus in *Euterpe?* cum tamen utriusque fluvii origo sit in Alpibus Rhæticis : quod etiam e Græcis Strabo bene noverat, et Dionysius Alexandrinus, interprete Prisciano :

Incipiunt Alpes : quibus exit gurgite vasto
Oceani rumpens glacialis littora Rhenus.
Hunc prope consurgit fons Istri flumine longo.

Neque nescimus, esse etiam Pyrenæos Germaniæ, et summam partem Alpium, qua Œniponte Tridentum iter est, montem Pyrenæum dici, vulgo etiamnum *der Brenner*. De quo cum plura adnotet Ortelius in *Thesauro*, Bassi tantum epigramma ascribere placet, interprete Stuckio nostro :

Saxa Pyrenæi, et depressæ vallibus Alpes,
Quæ Rheni fontes haud procul aspicitis.

Sed hoc emplastrum neque Aristoteli Herodotoque obduci potest, propter ἐπίθετον Celtici, neque etiam Laonico nostro, ob Tartesi mentionem, de quo nunquam gustavit hæc Germania. Sed fatendum quod res est : nimirum in omni nomine Germanico mirifice cæcutit, hallucinatur, impingit, labitur Græcia. Ut cum Stephanus Byzantius Francos populos facit Italiæ, auctorem dicti adducens Parthenium; cum Arrianus non procul ab Ionio Germanorum sedes designat : quos aliosque lapsus notavit Irenicus lib. IX *Exeges. German.*, cap. 3 et 4.

Col. 77 A. *Ἡ ἄνω Γερμανία*. Alia divisio primæ et secundæ Germaniæ in veteri Notitia imperii : item in distributione metropoleon. Sed juvat hujus locum insignem, quatenus Germaniam concernit, apponere ex veteri cod. S. Galli : *Prima provincia Germania habet civitates numero 2. Metropolis civitas Agrippina, id est Colonia, civitas Tungris. Secunda provincia Germania habet civitates numero 6. Metropolis civitas, Mogonciacus, civitas Argentoratensis, id est Stratburg. Civitas Nemnetis, id est Spira. Civitas Wangionum, id est Wormatia. Civitas Virzburgensis. Civitas Constantia. Castrum Rubilocus quod Eichstete dicitur. Civitas Augusta Vindelicorum, id est Aunesfurch. Provincia Bajouriorum, id est Noricus Ripensis super Danubium, sive Noricus mediterranea habet civitates numero 6. Metropolis civitas Junano, id est Salzburg. Civitas Regino. Civitas Patavia. Civitas Frigisiensis. Civitas Nova. Civitas Sabionensis. Provincia Sequanorum habet civitates numero 7. Metropolis civitas Vezontio. Civitas Equestris, id est Aventicus. Civitas Basiliensis. Civitas Vindonensis. Civitas Argentariensis. Civitas Ebritunensis. Civitas Rauracensis.*

Ibid. *Περὶ Δαστίαν*. Sic legit ms. unus : alius vero Πυριδαστείαν, tertius denique Πυριδαστίαν, unde monstrum regionis interpres fecit *Pyridastiam*. Sed si superior de Tarteso expositio valet, legendum videtur Περὶ Δανίαν vel Δακίαν : notum est enim superiori ævo *Daciam* vulgo dictam et scriptam (licet male) quæ hodie Dania. Ut sit sensus, Germaniam inferiorem (cujus tamen post superioris factam mentionem expresse hic non meminit) Oceanum attingere : qui ex sinistra quidem parte (nam et hoc emendandum est) Gallias, ex dextra vero Daniam alluat : et objectas quasi medio in Oceano Britannicas habere insulas. Et confirmat quod paulo post longitudinem Germaniæ a Galliarum finibus ad Daniam usque protendit.

Ibid. *Βράγαν τοὺς πολεμίους*. Sic quidem omnes mss. Palatini. Interpretem apparet legisse Βράγαν τῶν Βοέμων vel Βοέμων. Sensus erit, iter

Vienna facientibus Tartesum (id est Rhenum) versus ostia ejus scilicet, Pragam Bohemorum esse transeundam. Cæterum Laonicus hic contra omnium aliorum auctorum morem, longitudinem Germaniæ a meridie in septentrionem, a Vienna Austriæ in Oceanum usque Germanicum protensam facit : latitudinem vero ab extrema ora Galliæ in Daniam secundum littora maris Germanici ab occidente versus orientem. Nam (ut et hoc obiter) ubi duo codices, alter quidem Δαχίαν, alter vero Δαοίαν, ibi tertius melius habet Δανίαν.

Col. 77 A. *Ἀνδρὶ εὐζώνῳ*. Non nostris jam hominibus, aut vix certe. Nimirum veteres, præsertim Græci, Asiatici, Orientales, agilitate et pernicitate pedum excellebant. De quorum etiam cursoribus quæ leguntur, fidem nostram hodie fere superant. Vide Lips. centur. 3, epist. 59.

Ibid. *Εὐνομεῖται ἡ χώρα αὕτη μάλιστα*. Repetit hoc infra mox : Εὐνομεῖται μάλιστα δὴ ἐθνῶν ὧν ἡμεῖς ἴσμεν. Æneas Sylvius in *Germania*, cap. 68 : *Vidimus judicia vestra : et conciliis vestris quæ republica gerebantur, sæpius interfuimus. Omnia et prudenter et graviter administratis, nec facile a recto tramite deflectimini. Nec vobis civiles leges, nec jura desunt pontificalia : litteræ quoque, et omnia bonarum artium studia apud vos florent.* At olim Germaniæ nulla a re minus laudis erat, quam a legibus. Nam quæ supersunt caseæ majorum nostrorum leges, plane inter prima Germanicæ antiquitatis monumenta censendæ, Alemanicæ, Bojaricæ, Saxonicæ, Francicæ, et aliæ ; præterquam quod verbis asperæ, etiam re ipsa longius a summa illa æquitate recedunt : tanquam a mavortiis profectæ nationibus, quæ potius manus ferro quam ex jure conserere, et in castrensibus armis quam subtili juris indagatione operam ponere consuevissent, et (ut Enniano verbo utar) *Bellipotentes erant magis quam sapientipotentes*. Quanquam pro hac legum incuria alia, et quidem major, illis laus succedebat, quod (ut Tacitus ait) *plus apud illos boni mores quam apud alios ipsæ leges valerent*. Donec tandem orbe Romano ad occidentem solem subacto, cum imperio etiam leges tanquam illius instrumentum accipiendum, eoque ceu freno ad provincias illas regendas utendum arbitrati sunt. Unde in Gothorum primum, dein Longobardorum, tandemque Francorum leges multa ex Romanis translata videmus : quod Carolinarum præsertim legum volumen satis loquitur, neque jus ipsum Saxonicum dissimulare potest. Justiniani autem legislationem integram per multa sæcula Germania non agnovit, imo nec habuit aut vidit : ut nec aliæ Occidentis provinciæ, quod alibi demonstravimus. Primum Lotharium Saxonem imperatorem repertis Amalphi urbe Apuliæ Pandectis, jus illud in lucem et usum revocasse fama est, Irnerio suasore, cujus Urspergensis meminit, notatus et ipse a Sigonio libro XIV *De regno Ital.* De quo etiam nos alibi latius.

A Col. 77 B. *Τοὺς ὑπὸ Ῥωμαίων*. Hoc ad differentiam Græcæ Ecclesiæ, quæ papam non agnoscebat. In Germaniam et Hesperiam totius episcopatus primatum et superioritatem usurpabat Roma. Hinc illa diœceseon distributio, taxæ, pallia, etc.

Ibid. *Νόδεργον, Ἀμπέργον*. Nomina urbium misere habita : quippe Græcis hominibus dictu scriptuque plane difficillima. In mentem venit similis locus Benjamini Tudelensis in *Itinerario*, qua parte Germaniam attingit, quam olim *Aschenaz* dictam apud suos notat, de quo Drus. I *Animadvers.*, cap. 41. *Hæ sunt*, inquit ille, *apud Germaniam regiones, in quibus Israelitarum collegia sunt, juxta fluvium Mosellam et Komphilinas* (Confluentiam intelligit) *et Odrancah, et Kuna, et Kotania, et Binga,* B *et Garmezza* (Germersheim puto) *et Mastheram.* Et paulo post : *Sunt præterea Astranburk* (forte *Strasburgum*) *et Davirasburk* (quod de Augusta nostra Vindelica felicissime exponit, eximium ejus columen et decus M. Velserus lib. VI *Rerum Vindelic.*), *et Haudatrah, et Pessinghes, et Bamburk, et Sar, et Rasenburk, quæ regni etiam finis est. Inde autem et ulterius regio Bohem est, quæ nunc Praga dicitur, estque Sclavoniæ terræ initium.* Forte et populorum civitatumque nomina aliquando mutata evariant. Quis populos illos Germaniæ jam novit, quos enumerat Gregorius III papa in quadam epistola : *Universis optimatibus et populo provinciarum Germaniæ, Thuringis, et Thesis, et Borthacis, et Nistresis, Unedredis, et Lognais, Sudnodis, et Grasseltis,* C *vel omnibus in Orientali plaga constitutis.* Non jam miror panegyristæ nauseam, horrentis vel ad nomina nostra : *Quid memorem*, inquit Nazarius, *Bracteros ? quid Chamonos, quid Cheruscos, Vangionas, Alamanos, Tubantes ? Bellicum strepunt nomina, et immanitas barbariæ in ipsis vocabulis adhibet horrorem.*

Ibid. *Πόλις εὐδαίμων*. Εὐδαίμονας pagos quosdam in Hyrcania dictos Diodorus scribit, ob ficuum aliorumque fructuum miram abundantiam. Εὐδαίμονες χῶραι sunt apud Appianum in *Parthicis*. Εὐδαίμονες insulæ circa Arabiam Felicem sunt Agatharchidi. Sed et Romani Felicem Juliam, Felicitatem Juliam; colonias, lacus, legiones felices suas D habuerunt. Hoc epitheti Noribergæ Laonicus tribuit, et soli. Unde æstimare licet, quæ tunc temporis celebritas et splendor urbis fuerit : quæ tamen postea multis modis aucta et amplificata est. Proxime hujus ævum Æneas Sylvius cardinalis Senensis ad Martinum Majorem J. C. scribens, non parcis laudibus εὐδαιμονίαν illam nobis explicat : *Noricorum oppidum*, inquit, *flumine Regnisia* (*Pegneso* dicendum) *intersectum, nam hodie Franconibus datur, præterire non possumus. Dic rogamus* (nam hinc uxorem duxisti, castissimam æque ac pulchram), *quænam facies hujus urbis ? qui splendor, quæ amœnitas, quæ deliciæ, quis cultus ? quæ forma regiminis ? quid illic ad civitatem omni ex parte perfectam desiderare quispiam voluerit ? Quis venientibus Fran-*

conia inferiori et procul spectantibus ejus urbis aspectus, quæ majestas! quod decus ab extra visentibus, quis intus nitor platearum, quæ domorum munditiæ! Quid S. Sebaldi templo magnificentius, quid splendidius D. Laurentii delubro? Quid arce regia vel superbius vel munitius? quid fossa, quid mœnibus illustrius? Quot ibi civium ædes invenias regibus dignas! Cuperent tam egregii Scotorum reges quam mediocres Nurimbergæ cives habitare. Idem in *Europa* cap. 39, postquam disceptavit, Franconiæ an Bavariæ sit accensenda: *Ipsi Norimbergenses nec Bajoarii, nec Francones videri volunt, sed tertium quoddam separatum genus. Urbs ea nobilis magnificis operibus publicis ac privatis ornata est: amne Regnitio interlabente, in agro sterili et arenoso condita: atque ob eam rem industrioso populo. Omnes enim aut opifices sunt, aut negotiatores. Hinc multæ illis divitiæ, et magnum in Germania nomen. Aptissima imperatorum sedes, libera urbs, et in medio ferme Germaniæ sita.* Sed latius eam describit Joannes Cochlæus Noricus, in *Descriptione German.*, c. 4, etc. Conradus Celtes Protacius, Heliusque Eobanus Hessus, poetæ, singularibus libellis, hic versu, ille prosa, celebrandam sibi sumpserunt. Sed Julii Cæsaris Scaligeri, divini hominis, aureos de ea versus omittere hoc loco non possum, dignos quos vel describendo ediscam. In *Urbibus*, lemmate *Nuremberga*:

Diva mihi extremi da munera sacra laboris,
Non tamen extremo conspicienda loco.
Sed velut abducto veneramur in ordine cœlum,
Hic ubi naturæ fine quievit opus.
Non potes æthereis deducere sedibus astra,
Invenies tibi quæ Norica terra dabit.
Hunc sibi corruptas terras Astræa relinquens
Fatali statuit sede tenere locum.
Quis putet horrifico sociatas Marte Camœnas?
Sacra tamen duplex tempora laurus obit.
Martis habe et Phœbi felicia tempora laute:
Sanctaque sit valido fœdere juncta fides.
Omnibus ex istis ne tu, ne dempseris unum,
Addere quin potius omnia magna, tuum est.

Quod autem Noricæ urbis ἰσοδίαιτον εὐνομίαν Laonicus et reipublicæ formam Sylvius commendant, suffragantem ex recentioribus scriptoribus habent Bodinum *De republica* libro II, cap. 6, ubi magistratuum et officiorum ordines (quam liquido, non dicam) exponit: et Stephanum Pighium, elegantissimum scriptorem, in *Hercule Prodicio*, pag. 146, magna magnæ urbis decora digno calamo exsequentem: qui uterque eruditorum manibus teruntur. Neque plures illustrando soli faces adhibere animus est, aut locus.

Col. 77 B. Ἀμπέργον. Amberga metropolis est Palatinatus superioris in Bavaria, elegans et ampla civitas: sed nullo tamen modo cum Noriberga (quam codices tres Palatini hoc loco constanter Νώβεργον scribunt) aut Argentina conferenda: neque par illis, neque secunda. Melius itaque cum interprete *Hamburgum* intellexerimus, quæ civitas est divitiis splendida, populo potens, et commerciis

A longinquis celebris: fœderis Hansatici (quod vocatur) civitatum hodie caput. Eadem sedes episcopalis olim fuit, et Ecclesia Hamburgensis antiquitus metropolis omnium Aquilonarium: de quo Crantzius in *Metropoli*. Quod autem Laonicus iis civitatibus quæ ἀρχιερέα habeant, Noribergam etiam accenset, fallitur: nam episcopum proprium nunquam habuit, diœcesi Bambergensi inclusa, ut Sylvius scribit in *Europæ* capite 39.

Col. 77 B. Ἀμφὶ τὰς διακοσίας. Ut minimam quidem. Certe prope centenas, saltem imperiales, enumerat Matricula (quæ vocatur) imperii. De quibus ita Æneas in *Germania*: *Civitates etiam quas vocant liberas, quod imperatori solum subjiciuntur,*
B *cujus jugum instar est libertatis. Nec profecto usquam gentium tanta libertas est, quanta fruuntur hujuscemodi civitates. Nam populi quos Itali vocant liberos, hi potissime serviunt, sive Venetias spectes, sive Florentiam, aut Senas: in quibus cives præter paucos qui reliquos ducunt, loco mancipiorum habentur: cum nec rebus suis uti ut libet, vel fari audeant quæ velint, et gravissimis opprimantur pecuniarum exactionibus. Apud Germanos omnia læta sunt, omnia jucunda: nemo suis privatur bonis: salva cuique sua hæreditas est. Nulli nisi nocenti magistratus nocent: nec apud illas factiones, sicut apud Italas urbes grassantur. Sunt autem supra centum civitates hac libertate fruentes: nam et in Rheno, et in Danubio multæ sunt: et mari proximæ, quas appellant Stagnales:*
C *quamplurimæ et in mediterraneis; aliæ quæ simul fœderatæ injurias principum propriis armis propulsant.* Sed quid de centum urbibus dicimus? cum centum pagos integros Suevia sive Alemania olim habuerit, Cæsare et Tacito testibus. De quibus scripsimus in *Origin. Palatin.*, cap. 5.

Ibid. Ἐς τυραννίδας τρεῖς. Mira Germaniæ divisio, quam non credo alibi apud quemquam scriptorem reperiri; et alioquin etiamsi non inepta, certe obscura, ipsis Germanis vix intelligenda aut divinanda. Quæ enim ista Etzilia? Aquileia enim, et Augusta Acilia, quas Clauserus interpres in margine notavit, urbes sunt, non præfecturæ aut principatus: sed et hujus nomen dudum exolevit. Si
D quid conjectare hoc loco licet (ubi autem magis impune licebit?) pro Ἐτζιλείης substituere gestiam Ἐλβετίης vel Ἐλουετίης. Helvetiorum certe gens ab omni ævo, illa etiam tempestate, robore et virtute inter Germanos facile prima.

Ibid. Ἀουστρίας. Hujus metropolin Viennam jam supra tetigit Laonicus: et ipsa Austria tum florens, plures jam Augustos orbi Christiano tulerat, et tum rerum potientem Sigismundum.

Ibid. Βλένης τῆς ἄνω Γερμανίας γενομένης. Quæ ista Blena? Blennus ipse auctor noster, et si quis ei fidem habet. Et Bavariam quidem (quam Clauserus in margine notat) libenter hinc exsculperem: si satis esset primam et ultimam

utriusque vocis litteram convenire. Sed et amicos in consilium misi. Alius pro Βλένης mallet Βοέμης vel Βοεμίας, quam nescio an Germaniæ ascribere voluisset Laonicus : alius Βελγίης vel Βελγίας, non abludente Germanico nomine *Fleming* ab ista Βλένη, si illud æque conveniret, τῆς ἄνω Γερμανίας γενομένης. Equidem locum conclamatum quod olim ægris desperatis facere solebant, in trivio depono : et publicæ pietati aut fortunæ suæ committo.

Col. 77 C. *Γένος τοῦτο μέγα.* Toti enim Triones (ut Sidonius loquitur) in hanc effusi : vere officinam gentium. Nazarius in Panegyr. ad Constantinum M. : *Jacet in latere Galliarum aut in sinu tuo fusa Barbaria, per se ipsa potens natio, et post Romanam magnitudinem in terris secunda.* Locus insignis, et ad Germaniæ honorem unicus, cui secundum Latinus homo locum tribuat a Roma, cui alius provincialis nihil simile, nihil secundum assentabundus dixerat. Sed vereor lupum cauda teneri, et hanc laudem nobis extortam iri a Persis : quibus non paulo promptius hoc elogium dedisset homo Romanus, quam Germanis, qui absque justo principatu distracti in plures gentes, interque se discordes. Et si ex animi mei sententia roger, cum postremo editore non hærens ita legam : *Jacet in latere Galliarum aut in sinu tuo fusa Barbaria. Persæ, ipsa potens natio et post Romanam magnitudinem in terris secunda, amicitiam tuam, Constantine Maxime, non minus trepide quam amabiliter petiverunt. Nulla in terris tam ferox natio est, quæ te non metuat aut diligat.* Hoc modo pulchre et verborum structura et sensus constant. Sed et Germani cum Parthis aut Persis plerumque jungi solent : utrique hostes populi Romani l. *Hostes*, 24. D. *de capt. et postlim.* Themistius oratione V. In nummis Victoria visitur inscribens clypeo palmæ affixo : Vic. Ger. et in aliis, Vic. Par.

Ibid. *Σκυθῶν τῶν Νομάδων δεύτερον.* Hisce et Strabo Germanos comparat lib. vii : Τροφὴ δ' ἀπὸ τῶν θρεμμάτων ἡ πλείστη, καθά που τοῖς Νομάσι, ὥστ' ἐκείνους μιμούμενοι etc.

Ibid. *Εἰ ταυτὸ φρονοίη, καὶ ὑφ' ἐνὶ ἄρχοντι ἡγεμόνι.* Æneas Sylvius in *Germania*, cap. 72 : *Pluralitatem principum philosophi abhorrent : vos ea gaudetis. Nam quamvis imperatorem et regem et dominum vestrum esse fatemini, precario tamen ille imperare videtur, nulla ejus potentia est. Tantum ei paretis quantum vultis, vultis autem minimum. Libertas omnibus in communi placet, neque civitates, neque principes, quod suum est imperatori præbent : nulla illi vectigalia, nullum ærarium. Quisque suæ rei moderator et arbiter esse vult. Hinc discordiæ inter vos crebræ, et assidua bella grassantur : ex quibus rapinæ, incendia, cædes, et mille malorum emergunt genera : quemadmodum ibi intervenire necesse est, ubi plura dominantur capita.* Petrus de Andlo lib. i *De imp. Rom.* cap. ult. : *Confidenter loquor, si Germani principes imperatori, tanquam advocato Ecclesiæ fideliter assisterent, prout temporibus antiquis consueverunt, omnis profecto potestas contraria videretur parva. Tunc non solum Græcia, sed Ægyptus et Chaldæa contremisceret, ac ultimæ regiones Saracenorum trepidarent. Protendente nempe aquila Romanorum ab Europa alas suas, nec gryphones Asiæ atque Africæ satis tutæ erunt.*

Col. 77 D. *Οὔτε σείει.* Idem de Gallia scribit Plinius. Terræ motus tamen plurimos Annales subinde adnotant, sed nimirum frequentiores et vehementiores in Asia et Oriente, ubi civitates etiam integras evertunt.

Ibid. *Πολιτεύεται κατὰ ταῦτα Ῥωμαίοις.* Ita jamdudum Agathias de Francis : Καὶ πολιτείᾳ ὡς τὰ πολλὰ χρῶνται Ῥωμαϊκῇ, καὶ νόμοις τοῖς αὐτοῖς, καὶ τὰ ἄλλα ὁμοίως ἀμφί τε τὰ συμβόλαια καὶ γάμους καὶ τὴν τοῦ θείου θεραπείαν νομίζουσιν. Et ut altius rem repetamus, Florus lib. iv, cap. 12 : *Mores nostros magis quam arma sub imperatore Druso susceperant.* Et vere ex perpetuis cum Romanis bellis quæque accedunt legationibus, fœderibus, quin et commerciis, multum subinde et ad linguam et vitam Germani traxerunt. Quid quod et deductæ in nostras oras Romanorum coloniæ, et per connubia mistus sanguis, et exportati Romam captivi, servi : stipendia apud Romanos facientes milites, principum satellites, communem utriusque gentis linguam vitamque fecerunt. Nec solum in Romanis provinciis Germani indigenis misceri cœperunt, sed vero in ipsa Germania, præsertim circa limites, Romani nostris assuescere didicerunt. Unde in vetustissimis legibus patriis, Salica tit. 45, § 7 : *Si Romanus homo possessor, id est qui res in pago ubi commanet, proprias possidet, occisus fuerit, is qui eum occidisse convincitur,* iv *den. culpabilis judicetur. Si quis Romanum tributarium occiderit,* etc., et aliis passim : *Si Romanus homo,* etc. *Si Francus homo,* etc. Quibus ipsis in legibus sane vetustissimis, præter quod Latino utcunque sermone scriptæ sunt, complura etiam subinde veluti vestigia et ductus a Romanis derivatæ justitiæ observare licet. Tandem everso et direpto per Germanas nationes imperio, Gothi, Longobardi, Franci, Romanorum et victores et successores, mores quoque eorum, ritus, cæremonias, formulas, et nil non sibi assumpserunt. Et post hos veri illi Germani, Suevi inquam et Saxones, cum reges et Cæsares Romanorum audirent, veterem illam Latialem majestatem et cothurnum omni studio affectabant : ut de Othone III imp. Ditmarus scribit lib. iv, antiquas consuetudines Romanorum jam ex parte magna deletas revocantem, pleraque ad veterum principum imitationem fecisse : adeo ut etiam ad mensam in semicirculum formatam (quam *Sigma* veteres vocabant) et editiore loco positam solus sederet. Neque alia causa linguam etiam Latinam in

omnibus publicis actibus et tabularum monumentis conscribendis nostri Cæsares per aliquot sæcula religiose conservarunt : et leges tandem Romanas a Justiniano compositas in scholas et tribunalia induxerunt : ceu utrumque certissimum veteris illius Romanitatis signum, et stantis adhuc imperii argumentum. Sigismundi certe tempore, quo ista Laonicus scripsit, Germania miris modis exculta nihilo Italiæ cedebat, συμφερόμενος (ut ipse loquitur) τὰ ἄλλα Ῥωμαίοις. Addo et Græcis ipsis, testante jam tum Agathia : Ἔχουσι δὲ καὶ ἄρχοντας ἐν ταῖς πόλεσι, καὶ ἱερεῖς, καὶ τὰς ἑορτὰς ὁμοίως ἡμῖν ἐπιτελοῦσι. Καὶ ὡς ἐν βαρβάρῳ γένει ἔμοιγε δοκοῦσι σφόδρα εἶναι κόσμιοί τε καὶ ἀστειότατοι. Οὐδέν τε ἔχειν τὸ διαλλάττον ἢ μόνον τὸ Βαρβαρικὸν τῆς στολῆς, καὶ τὸ τῆς φωνῆς ἰδιάζον. Ἄγαμαι γὰρ αὐτοὺς εἰς τὰ μάλιστα ἔγωγε, τῶν τε ἄλλων ὧν ἔχουσιν ἀγαθῶν, καὶ τῆς ἐς ἀλλήλους δικαιοσύνης τε καὶ ὁμονοίας.

Col. 77 D. *Μονομαχία*. Velleius Paterculus lib. II, ubi de Quintilio a Germanis cæso, narrat eos simulate egisse gratias, *quod lites ipsorum Romana justitia finiret, feritasque sua novitate incognitæ disciplinæ mitesceret, et solita armis discerni* (inquit) *jure terminarentur*. Idipsum apparet in veteri lege Alemanorum, tit. 44, § 1 : *Liceat illi alii cui crimen imposuit, cum spada se idoneare contra illum alium.* Et tit. 56, § 1 : *Sequatur eum sacramento cum nominatis v., aut cum spada trata pugna duorum : si potest acquirere aut per sacramentum aut per pugnam, illa pecunia post mortem mulieris retro nunquam revertatur.* Præsertim vero tit. 84, *Quando parati sunt ad pugnam, tunc ponunt ipsam terram in medio, et tangant ipsam cum spathis suis, cum quibus pugnare debent : et testificentur Deum creatorem, ut cujus sit justitia, ipsius sit et pugna et victoria.* Donec hoc probationis et purgationis genus per duellum, tam frequens in Longobardicis, Francicis, Saxonicis legibus, per canones sublatum fuit ; ita et per constitutiones principum ludus gladiatorius. Quod cum dudum ante Laonici nostri ævum factum fuerit, existimo eum hoc loco potius de exercitatione illa loqui, quo Germana pubes festivis diebus, per varia armaturæ genera, hastas, gæsa, enses retusos, pugiunculos ligneos, publico spectaculo inserviens (neque eo semper innoxio) decertat. In qua vetus illud propemodum recognoscas Taciti in *Germania : Exercitatio artem parat, ars decorem. Non in quæstum tamen et mercedem : quamvis audacis lasciviæ pretium est voluptas spectantium.*

Ibid. *Δεξιώτατον ἔς τε μηχανάς*. In machinis omnigenis, automatis, graphide, cælatura, ingenio et felicitate Germania cæteras nationes præcellit, et in ea cæteras urbes Noriberga, industrioso populo fœta (ut supra ex Ænea Sylvio relatum) et ingeniorum parens. *Artificum in eo ingenia*, ait Cochlæus, *nedum Germani, sed Itali*

A *quoque ac Galli, extremique mirantur Hispani, eosque persæpe requirunt, et eorum opera longissime mittuntur.* Extollitque Albertum Durerum, pictorem incomparabilem, Joannem Neuschelium, tubarum exsculptorem pariter et inflatorem, Petrum Fischerum, fusorem et cælatorem metallorum, Erhardum Ertslaub et Hele horologia fabricantes; sed omittere non possum elegantem locum nobilissimi poetæ Galli, Gulielmi Sallustii Bartasii lib. VI *Hebdomadis :*

— Que diray-je de l'aigle
Dont un docte Alemant honora nostre siècle ?
Aigle qui deslogeant de la maistresse main
Alla loin au devant d'un empereur germain :
Et l'ayant rencontré soudain d'une aisle accorte
B *Se tournant, le suivit jusqu'au seuil de la porte*
Du fort Norembergeois : que les piliers dorés,
Les tapissés chemins, les arcs élabourés,
Les foudroyans canons, ni la jeunesse isnelle
Ni le chenu sénat n'honoraient tant comme elle.

Cujus miraculi Petrus etiam Ramus in præfatione libri II *Mathematic.* meminit, idque Joanni de Monte Regio attribuit.

Col. 77 D. *Πολεμικὰ ἔργα*. Quid Romani arietes machinæque omnes poliorceticæ, aut etiam Græcorum ille ignis marinus (qui *Chelandriæ* apud Zonaram et Nicetam vocatur), ad Germanorum fulminea tormenta illa pyrio pulvere displosa, murorum turriumque pestem certissimam? De quibus Æneas Sylvius in *Germania*, cap. 67 : *Rideant*
C *necesse est reliquas armorum officinas, qui publica Teutonicorum armamentaria viderit. Tot ibi majores balistæ, tot catapultæ, tot arietes, tot insolitæ magnitudinis ænea tormenta visuntur, quæ vocant Bombardas : quorum et ipsi Teutones repertores habentur.* Huttenus in eleganti Idyllio De non degeneri Germania :

Nam quæ sidereas vocalis machina turres
Dejicit, ac solidas impulsu concutit arces
Mœniaque ac spissos aggesto pondere muros
Æquat agris, sternitque domos, et destruit urbes ;
Prodiit a nobis.

Hæc eleganti voce τηλεβόλους et τηλεβολίσκους nominat, qua etiam Lascaris utitur : eorumque inventionem Germanis tribuit Laonicus, quod et pluribus repetit lib. v, fol 579. Plura de bombar-
D dis Polydor. Vergilius lib. II, cap. 11, et lib. III, c. 18; Gubert. Costanus in *Polyhistore* cap. 95; Wimpheling, in *Epitome German.*, cap. 64, et Munster. *Cosmograph.* lib. III.

Ibid. *Ἐς πάσας τὰς τέχνας εὐδοκιμεῖ*. Alio mutata a veteri illa rudique Germania : facile ut appareat (quod Tullius IV *Tuscul.* de suis hominibus ait) nostros omnia consequi potuisse, simul ut velle cœpissent. De omnium solertissimo et utilissimo invento typographiæ Laonicus mentionem facere non potuit, quod post ejus demum ætatem sub Friderici III imperio natum est, ut adnotavit Wimpheling. in *Epit. German.* cap. 65, et Polydor. lib. II, c. 7. Hadrian. Junius in *Batavia*.

Col. 80 A. *Φέρει τ' ἄλλα πάντα.* Etiam metalla omne genus, quod olim Tacitus negavit. Sed de his alibi. Illud de volucribus noctilucis mirum Dionysio et Solio adnotatum, risu dignum est.

Quod pascit volucres (mirum) fulgentibus alis
Queis ducibus noctu cernuntur flexa viarum.

Ibid. *Ἐπὶ Βοέμους τοὺς Κεχίους.* Quod Ungariam conterminam facit Bohemiæ, inde est, quod sub Bohemis Moravos etiam comprehendit, qui subditi regno Bohemiæ Ungariam attingunt. Quod vero ait Bohemos dici Cechos, ab ipsorum et Polonorum lingua est, quibus Bohemus *Czech* ut Ungarica *czéh* appellatur; *CZ* ita pronuntiato, quomodo *Tsch* in *Tschudus*. Quod nomen a Czecho rege primo gentis conditore duxisse feruntur. Quomodo et a Lecho primo duce auctoreque suo, Poloni a Ruthenis cæterisque Slavis *Lechii et Lechitæ* appellantur, ut Alexander Guaguinus adnotavit. Hoc loco præterire non possum Nemitzos, quos Celticam nationem esse et Constantinopoli militasse Zonaras et Glycas scribunt: Ἧσαν δὲ παρά τινα πύργον πρὸς τῇ πύλῃ τῆς πόλεως ἣ Καρσίου καλεῖται φυλάσσοντες Νέμιτζοι (ἔθνος δ' οἱ Νέμιτζοι Κελτικόν)· οὗτοι λάθρα τοῖς περὶ τοὺς Κομνηνοὺς ἐκοινολογήσαντο περὶ προδοσίας τῆς πόλεως. Et statim, παρὰ τῶν Νεμίζων; atque iterum ὑπὸ τῶν Νεμίζων. *Gentem Gallicam* interpres vertit, et tamen in indice Germanos subodoratus est, adeoque Nemetes Rheni accolas. Leunclavius autem noster in Glyca ad oram adnotavit, Teutones Sclavorum lingua *Nemitzos* vocari. Et Ortelius quoque in *Thesauro* pro *Niemeches*, id est, Germanos habendos censet.

Ibid. B. *Συμφέρονται δὲ Γερμανοῖς.* Hoc quoque fide Laonici sit, Ungaros cum Germanis iisdem armis et moribus uti.

Ibid. C. *Ἀπό τε σφῶν αὐτῶν.* Quod hic scribit, Ungaros sua ipsorum lingua Pannones dici nescio an olim verum fuerit; hodie certe non est. *Magiar* dissyllabum Ungaris *Ungarus* dicitur; *Magiarok*, Ungari.

Ibid. *Ῥωμαίων ἀρχιερέα.* Eugenium IV cujus epitaphio id ipsum legitur:

Istius ante sacros se præbuit, alter ab ortu,
Alter ab occasu Cæsar uterque pedes.
Alter ut accipiat fidei documenta Latinæ,
Alter ut aurato cingat honore caput.

Ibid. D. *Τοῖς Κελτῶν βασιλεῦσι.* Ita omnino legendum: et pro Celtis vel Gallis, *Francis* potius dicendum. Neque id tam merito liberatæ a Saracenis Hispaniæ (quod putat Laonicus), quam defensæ ipsius Italiæ et Romæ. Luitprando enim Longobardorum rege Romam obsidente, Gregorius III papa non jam ad solitum auxilium imperatoris Constantinopolitani (quem ob ejectas temp'is imagines communione et imperio privaverat) confugit, sed ad principes Francorum Gallias tenentium, A ubi Carolus Martellus Francus palatii magister erat: cujus rogatu Luitprandus obsidionem solvit. Pippinus, Martelli filius, Childerico domino suo ignavo monasterio incluso, anno 753, curat se eligi et ad Zachariam dicti Gregorii successorem mittit: qui accepti beneficii memor mox annuit et omnes Childerico fide obstrictos absolvit. C. *Alius*, 15. q. 6. Dehinc Carolus Magnus, Pippini filius, rogatus ab Hadriano (c. *Hortatu*. 23. q. 8). Desiderium Longobardorum regem insigni bello devicit regnumque illud delevit anno 776. Deinde post complures annos invocatus a Leone III, eum in sedem restituit: a quo vicissim imperator declaratus est, et coronatus Romæ die Natalis Domini anno 801.

Col. 80 D. *Μετενήνεκται ὁ ψῆφος.* A Latinis auB ditione accepit Laonicus de translatione imperii et instituto electorum; quod non miror, cum etiam Constantini donationem Photius ponat in Nomocanone. Fuit autem imperium hæreditarium in stirpe Caroli Magni per centum viginti annos, usque ad Conradum primum: qui moriens anno 920, ultro detulit imperium ad Henricum Aucupem, Saxonum ducem, cum quo bellum injuste gerebat. In familia hujus Henrici I (de quo est constitutio dist. 63) hæreditarium fuit imperium usque ad Ottonem III pronepotem ejus: qui carens filiis in comitiis imperialibus principum septem electores instituit, et ut Francofordiæ electio fieret: approbante Gregorio V papa, natione et ipso Saxone. Itaque anno 1300 Henricus, Bavariæ dux, juxta illam constiC tutionem primus, et hujus nominis secundus electus fuit. Hæc C. M. in addit. gl. ad c. *Venerabilem*, De election. et clem. 1 *De jurejur.*

Jam vero (lubet enim prædictis hanc digressiunculam adnectere), etsi Carolus Magnus non tantum jure belli, quod cum Longobardis ἀμυνόμενος gesserat, et S. P. Q. R. voluntate et pontificis coronatione vetus et legitimus, si quis unquam, effectus esset imperator, sed transactione insuper cum Irene Augusta eamque secutis Nicephoro et Basilio imperatoribus interposita, certisque terminis imperii inter eos divisione facta jus suum abunde confirmasset, ideoque legati Byzantini eum βασιλέα palam salutassent, et omnino ita inter D ipsos conventum diuque observatum esset ut æquo jure Byzantini et nostri Augustos adeoque fratres se appellarent: paulatim tamen invida et ambitiosa illa natio nostris Cæsaribus eum titulum detrahere conata est, et suos solos βασιλεῖς et αὐτοκράτορας Ῥωμαίων in diplomatibus et numismatibus perscribere, dominosque orbis terrarum jactare. Nostros autem *Latinos* tantum et *Alemanos Francosque*, et Cæsarem nostrum non minus inepto quam novo commento ῥῆγα Ἀλαμανίας ἢ Φραγγίας. Unde factum est, ut a nostris vicissim paria reponentibus non aliter quam *Græcorum reges* et *Constantinopolitani imperatores* dicerentur, ut apud Helmoldum, Othonem Frising., Petr. de Vineis et alios videmus. Et quis sine stomacho legat Græcu-

lum Henrico imperatori ita obgannientem : Ὡς εἰ κυρίων κύριος καθεστήκει καὶ βασιλεὺς ἀναδέδεκται βασιλέων, ὅπως μοναρχίαν περιβαλεῖται, καὶ κύριος ἔσεῖται τῶν κύκλῳ δυναστειῶν τοὺς Ἀντωνίνους καὶ Αὐγούστους τῷ διανοητικῷ φανταζομένος, καὶ πρὸς τῶν ἐκείνων ἀρχὴν ἐκτείνων τὴν ἔφεσιν, καὶ μικροῦ φθεγγόμενος κατ' Ἀλέξανδρον, τὰ τῇδε καὶ τὰ τῇδε πάντα ἐμά. Is est Nicetas Choniates. Quid quod Frederico imperatori transitum exercitui suo petenti (quod Godefridus noster Coloniensis adnotavit sub anno 1187) Byzantinus per responsales suos demandavit, se post Deum esse dominum dominantium. Quod si regnum Romanorum dare vellet in manus ejus, et ab eo loco hominii recipere, conductum ei daret per terras suas et mercatum sufficiens. Quasi non nostri potius a veteri Roma, quam a nova sua Constantina (quam nec ipsam absque Gothorum ope structam surrexisse, Jornandes in *Geticis* auctor est) nomen principatus sui et Antoninorum Augustorumque successionem deducerent ? et si vel Roma relicta, quod etiam antiqui principes non raro fecerunt, Mediolanum, Treverim, Lutetiam Romæ præferentes, alibi habitare præoptassent, atque adeo Romam alteri habitandam ultro cessissent, ut quondam Zeno imperator Theodorico Gotho ; non potius aula et comitatus Cæsaris, et ubi curiam celebrat, ut nostri scriptores loquuntur, denique ubi Cæsar est, Roma haberi debuisset. Ita enim satis visum est, ut Germania postquam inde ab urbis auspiciis ejus inimica et æmula, non minus quam Carthago, Romanam virtutem perpetuis bellis exercuisset, et quam avide a Romanis expetita, Germanici titulum præ aliis a terra triumphata magis quam victa affectantibus, tam insuperabilis semper restitisset, limitemque victoriarum quem excedere non magis quam Parthicum Persicumque posset, ad Rheni et Danubii fluenta eis præfixisset : tandem versa vice ipsa ultro Romaniam immissis procellæ more immensis populorum millibus aggrederetur : neque tantum omnes ad occidentem provincias Romanis extorqueret, quibus ceu inductis ex se colonis in hodiernum diem sub diversis nominibus Francorum, Langobardorum, Gothorum, Anglorum, Burgundorum, Nortmannorum dominatur, ut jam tota Europa nil aliud quam magna quædam Germania videatur ; sed vero Italiam ipsam et urbem dominam imperii sedem, vi et armis non semel occuparet ; tandemque titulo et dignitate imperii legitime potiretur. Ita ut imperium Romanum, quod Germanos capere non potuit, illorum virtute captum ; et qui hostes olim Romanis, nunc victores ; quod olim Barbaricum Romanis, ut ipsi præseferebant, despicatui, re autem vera formidini fuit, id nunc artibus et moribus cultissimum sedes et arx imperii factum sit. Quod si etiam ditionis utriusque amplitudinem inspicere libeat, quamvis ea ad hanc quæstionem non pertinet (quid enim ? si vel ad eas angustias imperium redigatur, non dicam ut Germaniam, quam olim solam desiderabat, jam solam habeat : sed ut solum *quantum sub Tatio populus Romanus arabat* ; eove minus Romanum foret ?) certe porrecta Germaniæ ut spatio terræ nulli unquam regioni cesserunt, ita nec hodie viribus, armis, artibus aut ingeniis cuiquam habitati orbis provinciæ vel hilum concedant : et Occidentis imperium, si cum Germanica sede principis cætera socia regna, quæ ceu coloniæ ex illa gentium officina prodierunt, et alterutrius linguæ Teutonicæ meræ aut Latinæ corruptæ consortio nobiscum tenentur, eodemque jure Romano nobiscum communiter utuntur, conjungantur ; quantum tandem Græciæ toti imperioque Eoo, etiam ubi illud integerrimum et florentissimum fuit, concedet ? Sive autem utriusque vires et potentiam conferamus, an Francorum illis regibus potentissimis, Carolo præsertim tot populorum victori et dominatori fortissimo et sapientissimo, ullus Græcorum par esse potuisset ? Quoties Germanici cum per tanta terræ pelagique intervalla bello sacro Saracenos in Asia petere et terram illam (quam vocant) sanctam Græcorum ignavia dudum amissam magna ex parte recuperare potuerunt, vel in transitu Byzantinis regibus terrori et formidini fuerunt ? Nonne vero illorum principatus sub Alexio Angelo Germanis tributarius factus, et vectigal inde Ἀλαμανικὸν vocatum Græcis hominibus indictum ? ad quod conficiendum nec quidem priorum imperatorum thesauris nec sepulcris parcitum fuit. Cum Henricus Friderici Barbarossæ filius, fæcialibus ad illum missis, Romanas provincias omnes ab Epidamno usque ad Thessalonicam repetens, et Germanis in Palæstina militantibus auxilia navalia mitti jubens, ni imperata facerent, bellum præsens denuntiaret : quod Choniates prolixe describit. Quid quod non multis post annis ipsum imperium ejusque regiæ sedes Constantinopolis a Germanis Balduino Flandro duce occupatum ; Græcis interea Nicæam et Trapezuntem in angustias coactis ; et plus quinquaginta annis ab illius posteritate possessum fuit. Non addam, illos imperiis suis, et Nicæno, et Trapezuntino, et Bizantino tandem a Turcis citius exutos, funditusque excisos et deletos : contra quos Germana virtus hactenus invicta non tantum patriam tutam præstiterit, sed et cæteris Hesperiæ provinciis contra immanissimæ gentis eluvionem velut in muri aggerique vicem fuerit ; quod totum illud non ab humanarum virium ostentatione, sed sola divina ope pendere agnoscamus. Cum autem imperia et regna, si non justa, nil nisi magna sint latrocinia ; in promptu fuerit dijudicare, uter horum legitimi principis nomen melius tueretur : illene qui plerumque nulla justa neque successione neque electione, sed aliquando magicis sortibus, aliisque malis artibus affectata tyrannide, vero principe (si vel frater sit) aut sica venenove perempto, aut (ut mitius) elucificato vel castrato, aut (ut mitissime) tonso et in monasterium detruso imperium male arripit, pejus gerit pessime et simili exitu rursus amittit : vel

forte non dicam feminarum, sed (quod indignius) eunuchorum nutu et libidine, aliquando et factionum theatricarum impetu, nonnunquam etiam ipsorum hostium et barbarorum atque adeo Turcorum voluntate et minis, ad sceptra extollitur, quorum omnium exempla in Græcorum historiis sunt obvia: an vero ille potius, qui sapientissimo et liberrimo antistitum principumque summorum concilio, ob virtutis spectatæ meritum et alti generis indolem electus, sacris cæremoniis et exquisitis solemnitatibus more majorum initiatus, conceptis verbis Ecclesiæ et patriæ fidem suam obstringens, populo acclamante rite renuntiatur, trina coronatione sancitur; atque ita legitime ceu Dei manu in solio collocatus, ut præsens in terris Numen colitur pariter et timetur. Jure igitur hoc Germaniæ Romanum imperium, tot hactenus sapientibus, fortibus, moderatis principibus gubernatum, non tantum legitimum et justum, sed vere (quod vocatur) sacrosanctum, ideoque Deo charum et θεοφρούρητον censetur: et ab omnibus Christiani orbis populis regibusque hinc non gravatim fasces submittentibus honoratur: talique ad finem mundi duraturum prophetarum oraculis creditur. Cum in altera illa ad Euxinum Pontum septicolli Roma, et imperitantes ipsi Neronum potius Claudiorumque quam Constantini (cujus nomen affectabant) successores variis morum damnis et vitæ flagitiis, in socios perfidia, perniciali inter ipsos discordia, infanda crudelitate, et tragicis sceleribus, adeoque aperta impietate: et eorum exemplo corruptus (ut fit) populus eo dissolutionis, nequitiæ, infamiæ prolaberetur, ut pro Nova Roma et Sione (nam et hoc titulo sibi blandiebantur) nova potius Sybaris et Sodoma vel ipsis testibus esset dicenda. Quam perversionem fatalis ejus interitus et excidium justo Adrasteæ judicio est consecuta. Postquam enim cum vicinis omnibus populis, jam velut juratis et divinitus immissis hostibus, ab Occidente Vandalis, Gothis, Bulgaris, Vlachis, Mysis, Hunnis, Avaribus, Serviis, Triballis, Patzinacis, Rossis, Uris; ab Oriente vero Persis, Abasgis, Iberis, Arabibus, Armeniis, tandem Turcis et Saracenis omnium acerrimis, tanquam capitis reus bestiis objectus diu varia fortuna fuisset conflictatum; plerumque vero aut magna strage attenuatum, aut ad durissimas dependendi tributi conditiones adactum: non tantum fines illos imperii olim latissimi exteriores perpetua quasi alluvione arrosos, amissis subinde optimis quibusque provinciis magis magisque contrahere necesse habuit, sed vix tandem pomaria sua, imo mœnia portasque tutari potuit. Itaque cum aliquot obsidiones Constantinopolis, ab Avaribus, Saraceni, Genuensibus, atque etiam in civilibus bellis passa, justo pœnitendi tempore elapso nihilo interim evaderet melior; sed veluti obligato sibi divino auxilio invincibilem se et θεοφρούρητον jactaret; tandem a Deo deserta (quod Leo imp. dudum in quodam vaticinio præsagierat), ut a Constantino primo condita, ita ab ultimo amissa, immanissimæ Turcarum genti pertinaciter obsidionem urgenti, nunquam satis deplorando orbis Christiani damno concessit; nobis interea manifesto exemplo, ut dum in illis errorum superstitionumque colluviem, bonarum legum contemptum, disciplinæ dissolutionem, intestinas discordias, aulæque et cleri corruptelas, et perditos denique populi mores notamus; obvia in plerisque nostrorum temporum similitudine, nisi de pœnitentia serio cogitemus, ab eisdem causis pares exitus sortiamur. Quæ quidem hoc loco paulo fusius disserere, quando eo ipso ævo cujus hic varios scriptores repræsentamus, ea Byzantini imperii eversio contigit, et a multis illorum adnotata reperietur, non alienum putavimus.

ANNALES
SULTANORUM OTHMANIDARUM

A TURCIS SUA LINGUA SCRIPTI,

Hieronymi Beck a Leopoldstorf, Marci fil. studio et diligentia Constantinopoli advecti MDLI, divo Ferdinando Cæs. Opt. Max. D. D. jussuque Cæs. a Joanne Gaudier dicto Spiegel, interprete Turcico Germanice translati.

Joannes Leunclavius nobilis Angrivarius, Latine redditos illustravit et auxit usque ad annum CIↃ IↃ XXCVIII.

—

JOANNIS LEUNCLAVII

AD NOBILEM AC MAGNIFICUM

D. HIERONYMUM BECK A LEOPOLDSTORF

CÆS. MAJEST. CAMERÆ AULICÆ CONSILIARIUM,

IN HOS ANNALES PRÆFATIO.

—

305 *Equidem audire non semel ex te memini, vir magnifice, te peregrinatione tua suscepta, cum Romam anno Jubileo 1550 adiisses, et Roma Venetias profectus, indidem triremibus majoribus ad Tripolim Syriæ appulisses: Halepum, Damascum, Nazareth, S. S.Christi sepulcrum Hierosolymis et in Arabia montem Oreb accessisse; peragrataque deinceps Ægypto, ab urbe illius Alexandria mari trajecto, per Attaliam Pamphyliæ, Cotyaium Phrygiæ, Prusam Bithyniæ, tandem Byzantium Thraciæ pervenisse. Byzantii vero, in amplissima Turcicorum sede regia, librum Turcica lingua scriptum, Othmanæ familiæ principum res gestas continentem, magno studio, nec nullo sumptu fuisse consecutum: quem divo Ferdinando Rom.Cæs. pientissimo, anno Christi 1551 felici tuo in Austriam reditu, dono obtuleris: humiliter orato rege, ut publicæ utilitatis causa in Latinam vel Germanicam linguam vertendum juberet. Post illa te, officiis negotiisque publicis obrutum, exiguam hujus rei curam habuisse; quam tamen penitus haud abjeceris. Elapso non exiguo tempore* **306** *cum nobilis vir Ulricus Maschwander a Cranigsperg, qui multis annis divo Ferdinando in cubiculo inservivit, filiæ suæ, Alphonsæ de Games in matrimonium collocatæ, solemnes Viennæ nuptias celebraret: eum tibi, de illo libro diligentius sciscitanti respondisse, memoria se tenere, Cæsarem interpreti suo Turcico Annales quosdam vertendi, exercendique ejus gratia, tradidisse: habereque se Turcicam historiam, lingua Germanica, manu scriptam. Hanc igitur anno 1586 ab illo tibi missam, cum ex interpretis Joannis Gaudier, dicti Spiegel, epistola proœmiaca, versionem esse libri tui, magna cum voluptate agnovisses, statim exscribi jussisti. Fueram ego præcedenti tunc anno Constantinopoli Viennam reversus, cui non indicasti tantummodo de repertis illis Annalibus tuis, verum etiam non invitus, quæ singularis in me tua est benevolentia, mecum eos communicasti. Lubens hoc equidem perlegi, cumque non parum, pluribus de causis, placerent, eosdem rogatu tuo Latine, ut in lucem editi nationibus exteris etiam usui essent, transcripsi. Redeunt igitur ad te nunc typis expressi chalcographicis Annales Turcici, tuo qui debentur studio, quod non tantum eos ex illis locis tecum attulisti: verum etiam prope sepultos ab annis 37 et ipsos eripuisti rursus e tenebris, et latitantem alibi Germanicam quoque versionem a blattis et tineis asseruisti. Qua de causa, cum libri ad nos perferendi primus auctor, idem perituri vindex et conservator exstiteris: absque injuria tua, cujusvis alterius præferre nomen Annales ipsi nequeunt. Meum vero in expoliendis his laboriosam operam probaturum te, cum aliis sincere judicantibus, sane confido. Cum enim vir clariss. Hugo Blotius J.*

C. RUDOLPHI II Rom. imp. desig. bibliothecarius, ex Augustali bibliotheca Viennensi potestatem mihi fecisset inspiciundi veri horum Annalium archetypi, lingua litterisque Turcicis exarati, in quo hujus libri ad Ferdinandum Cæs. tua manuscripta dedicatio cernitur, his verbis :

PIISSIMO FERDINANDO ROM. HVNG.
BOHEMORVMQVE, etc. REGI POTENTISS.
HIERONYMVS BECK A LEOPOLDSTORF
SUÆ MAIEST. DEDITISSIMVS ALVMNVS
EX HIEROSOLYMIS AC MONTE OREB
FELICITER REDVX, LIBRVM HVNC
OTHMANNORUM RES GESTAS AD NOSTRA
VSQVE TEMPORA CONTINENTEM, D. D
ANIMO DEVOTISSIMO MDLI :

307 *equidem ad hoc archetypum, aliquot dierum labore Joannis Gaudier interpretationem recensui, adjutus a Stephano Ungaro, Turcicæ, Arabicæ Persicæque linguæ gnaro, quem tu ipse nobis in hunc finem ab hero suo, illustri et magnifico domino Andrea Teufel, libero Barone, imperatori a consil. et præsidii ad Arrabonem Jaurini supremo præfecto, impetrasti. Mahumetanos annos ad Christianos redegi, quos etiam marginibus ascripsi : quod Joannes Gaudier prætermisit. Supplementum adjeci, quo gestæ res annis 37, usque ad annum præsentem, exponuntur. In hoc memorabilis exstat decennalis hujus belli Persici descriptio, quod adhuc eventu dubio, studiis et odiis utriusque partis acerrimis, geritur. Huic appendici succedit Pandectes historiæ Turcicæ noster, quo a Turcis tradita, cum nostrorum historiis Græcis, Latinis, Italicis, Gallicis, Germanicis ita confero : nihil ut inexplicatum relinquam, ne iis quidem præteritis, quæ libri nostri manuscripti, multique superstites adhuc idonei nobis auctores, suppeditarunt. Idem Pandectes quam multa rara contineat, nec ante nos a quoquam prodita, cognoscere lectorem experiundo malumus, quam prolixius ipsi, non sine quorumdam invidia, prædicare. Habes rationem totius commentationis, Vir Magnifice, quam si Zoileus deus quispiam, in hac ætatis nostræ licentia, rodere fuerit ausus : ut ipse, rerum Turcicarum peritissimus, tuendam suscipias, meque animi propensione solita complectaris, etiam atque etiam rogo.*

---

308 *INDEX AUCTORUM, QUI IN PANDECTE CITANTUR.*

Abrahamus Baschaius Ungarus.
Abrahamus Ortelius.
Agathias Myrinæus manusc.
Andreas Cambrinius Florentinus.
Antonius Bonfinius.
Antonius Geufræus.
Antonius Meliensis.
Augerius Busbequius.
Augustinus Curio.
Aythonus Armenius.
Basilius Joannes Heroldus.
Cedrinus integer manuscr.
Chronica diversa manuscripta, Græca, Latina, Germanica.
De ædificiis urbis Constantinopolitanæ, liber manuscr.
Emmanuel Musicius Atheniensis.
Franciscus Sansovinus.
Georgius Hustius Illyricus manuscr.
Georgius Pachymerius.
Itinerariorum in Palæstinam, liber Germanicus.
Jacobus Castaldus.
Joachimus Cureus.
Jo. Antonius Menavinus.
Jo. de Plano Carpi.
Jo. Martinus Stella.
Karolus Clusius Atrebas.
Laonicus Chalcocondyles Atheniensis.
Leo imp. Aug. manuscr.
Ludovicus Bassanus Jadrensis.
Marcus Paulus Venetus.
Martinus Barletius.
Martinus Crusius.
Melchior Soiterus.
Natalis Comes.
Nicephorus Gregoras.
Nicetas Choniates.
Nicolaus Nicolaides Delphinas.
Nicolaus Sophianus.
Origines urbis Constantinopolitanæ liber manuscr.
Paulus Jovius.
Petrus Bellonius.
Petrus Bizarus.
Petrus Gyllius.
Petrus martyr Mediolan.
Philippus Callimachus.
Philippus Mornæus.
Prætor Græciæ, manuscr.
Procopius.
Reinerius Reineccius.
Secretarius Sigismundi Malatestæ.
Stephanus Broderithus.
Symeon magister Officiorum, manusc.
Tarcagnotæ historia.
Thomas Ebendorfus Haselbachius, manuscr.
Thomas Porcaccius.
Thomas Spanduginus Cantacuzenus.
Vincentius Belvacensis.
Wolfangus Dreslerus.
Zonaras.
Zosimus comes.
Zygomalas protonotarius Græcus.

JOANNIS GAUDIER DICTI SPIEGEL

TURCICI INTERPRETIS

EPISTOLA PRÆLIMINARIS AD D. FERDINANDUM ROM. CÆS.

Serenissime, potentissime Rex, Domine clementissime.

309 *Cum non ita pridem regia Vestra Majestas librum Turcicum mihi commiserit, in quo ortus atque gesta impp. Turcicorum describuntur: quem quidem regiæ Vestræ Majestatis nobilis, strenuus atque integerrimus Hieronymus Beck a Leopoldstorf ex itinere Hierosolymitano et Turcia rediens, obtulit: qui mihi a regia Vestra Majestate Germanice interpretandus, clementer demandatus: quod humiliter præstiti, eaque qua a Turcis scriptus est methodo, in idioma Germanicum transtuli. Licet vero idipsum libenter more et stylo rhetorico effecissem: sed cum ab ineunte ætate, parum admodum litteris humanioribus fuerim imbutus, atque hujusmodi in rebus minime versatus; certæ tamen sum spei, laborem hunc exiguum regiæ Vestræ Majestati placiturum. Adnotassem etiam simul quo tempore secundum annos salutis nostræ hæc gesta fuissent: verum cum anni Turcorum breviores sint nostris, neque ipsorum anniversarii dies, sicut apud nos Christianos, in idem tempus coincidant, licet etiam ipsi in anno menses duodecim habeant: tamen hoc tantum ratione splendoris lunæ; insuper scribunt ipsi dicuntque, spatio triginta duorum annorum, secundum ipsorum computationem, cœlum mobile seu firmamentum suum absolvere cursum: id tantumdem fere esset, cum nos Christiani triginta unum, ipsi triginta duos annos scriberent nominarentque. Et quantumvis ex mea translatione computari non potest, quo tempore annorum Christi hæc impp. Turcorum res gestæ sint: attamen omnino gubernatori, militiæ duci, aut capitaneo, cui cum inimicis Christiani nominis agendum, lectu operæ pretium esse existimo. Hinc namque videre licet, quid politia aut animus heroicus valeat, qualiterque magistratus erga proprii commodi, avaros atque superbos homines se exhibere remuneratorique debeat; quale etiam detrimentum patriæ atque exercitui, ob inobedientiam, confusionem, perfidiam, superbiam, proprium commodum, oriri et accidere possit. Propterea facile colligere hinc licet, cum moderni imperatores Turcici parvæ atque obscuræ familiæ, cum exiguo manu in immensum creverint, uti quidem ex historia hac intelligo, quod Asia, Græcia, Bulgaria, Arbanesia, Bosnia, Servia, nonnisi propter inobedientiam, confusionem, perfidiam, superbiam, et rem privatam, in tot calamitates atque manus inimicorum nominis*
310 *Christiani inciderint: quod (proh Deum!) hodierno adhuc die evenire videmus. Nam quæ alia est causa Christianæ devastationis, quam inobedientia, perfidia, avaritia, superbia, et rei privatæ studium? Nam hic propter suum commodum favet Turcis, alter Woiwodæ: tertius, nulli obsequens, seipsum dominum censet. Unde fit porro quod nos omnia bella erga Christiani nominis hostes instituta, minus prospere geramus, quam propter inobedientiam, confusionem, perfidiam, avaritiam, superbiam, et proprium commodum? Nos existimamus ipsos minime subsistere, rem nostram inconsiderate aggredimur, et proponimus nobis magnas opes ab ipsis acquirendas: primo congressu alacres atque animosi sumus, verum illico remittimus. Deus omnipotens suam dignetur nobis gratiam largiri, quo nos erga ejusmodi divini nominis hostes dirigamus, superioribus et magistratui simus obsequentes, bonam politiam conservemus, avaritiæ, superbiæ, et rei privatæ, quantum æquum est, tribuamus; ne et nos tandem (quod Deus præcavere velit) sicuti nominatæ regiones in maxima damna veniamus, et posteritas nostra fidem atque religionem diabolicam suscipere cogatur. Quod Deus in æternum nobis concedere dignetur (a). Amen.*

Regiæ Vestræ Majestatis

Humillimus, obedientissimus servitor, et interpres Turcicus,

JOANNES GAUDIER, *alias* SPIEGEL.

(a) Exspectabam, *Quod Deus a nobis avertat.*

ANNALES

SULTANORUM OSMANIDARUM

AB IPSIS TURCIS MEMORIÆ PRODITI.

—

311 Primus apud Turcos rerum potitus fuit Osman, qui patrem habuit Ertuculem. Hic filius fuit Soleimanis Scachi : Soleimanes, Cabielpis : Cabielpes, Cusulbugæ : Cusulbuga, Bainderis : Bainder, Oicolucis : Oicoluces, Baisungeris : Baisunger, Bakis Agæ : Bakes Aga, Ciacis Agæ : Ciaces Aga, Toctemuris : Toctemur, Versaiobis : Versaiobes, Giokelpis : Giokelpes, Oguzis : Oguzes : Carachanis : Carachan, Cutluzeccis : Cutluzecces denique Lecrace patre natus fuit. Hi septemdecim duntaxat auctores hujus familiæ litterarum monumentis proditi recensentur. Cæteri, quorum ignota nomina, continua serie referendi veniunt ad Japhetum, Nohæ filium. Ipsa quidem hæc Oguziorum dicta familia, successione perpetua rerum apud Parthos potita fuit, hominesque fuere simplices et rudes : qui postea quam primo religionem Mahumetanam fuissent amplexi, dominatus sui sedem in civitate Machanensi constituerunt. Cæterum quo tempore Soleimanes Scachus Machanæ præerat rebus Parthicis, præpotens ille Zingis Chan ex regione Chitaia cum exercitu in Parthiam profectus est, ibique Belcham civitatem copiis locupletem obsedit, cepit, diruit : totamque regionem Chorasanem populabundus diripuit. Erat id temporis Curisemes Scachus Belchæ princeps et Chorasanis, qui regno pulsus cum suis aufugit, et in itinere periit. Ejus in locum successit Ugnam Chan filius, qui copias paternas Bagadatim versus duxit : quo cum pervenisset, urbem occupavit, incolas occidit, regionem universam sibi suisque vindicavit. Id ubi Zingis Chan intellexisset, armis eum persecutus in suam potestatem redegit. Oriundus ex familia Selgucis sultanus Aladines, e Parthia profugus, in regionem Jonan, quæ Caramania modo dicitur, pervenit, iisque locis occupatis, et instaurata urbe Sivasta, regia cum potestate præfuit. Cum autem in hunc modum Zingis Chan Parthiam ageret, ferret, etiam Machana funditus eversa fuit, quæ id temporis imperio Soleimanis Scachi parebat. Is Tatari violentiæ cedens, et ipse cum suis migravit, inito consilio invadendæ Romaniæ : quod inaudisset, iis in locis bella geri, et armis rem parari posse. Quapropter relicta Parthia Erzingam esse contulit : unde in Romaniam penetrans, Amasiam pervenit, multis et magni pretii potitus spoliis. Converso deinde itinere, Chalepum adiit : in qua profectione delatus ad oppidum, quod Jaber dicitur, ad Euphratem fluvium castra metatur. Erat hic eis transjiciendus Euphrates, sed vadum nullum inveniebant, quod essent homines omnino rudes et rerum imperiti. Cum equorum natatu transmittendum amnem placuisset universis, primus Soleimanes Scachus flumen ingressus et aquis obrutus exspirat : quem magna quæsitum diligentia, tandemque repertum extrahunt, ibidemque tumulo mandant. Erant huic Soleimani Scacho **312** filii tres superstites, quorum uni nomen Sungurgensis, alteri Gundogdis, tertio Ertucules, qui filium habuit Osmanem. Exstincto patre, castra fratres hi promovent, ac propter Euphratem, adverso flumine profecti, tandem ad campos Passonios perveniunt. Iis in locis Ertuculi Osmanis patri, cum quadringentis mapalibus, quæ pro more gentis de loco in locum promoveri transferrique possunt, subsistere libuit, reliquis duobus fratribus in Parthiam redeuntibus. Hæsit ibidem ad aliquod tempus Ertucules, variis finitimorum injuriis et rixis exercitus. Denique rumor ad eum perfertur, sultanum Aladinem, e Parthia profugum, in Romania complures provincias sui juris fecisse, adeoque magno potitum imperio. Erant Ertuculi tres filii, Gundus, Sarigates et Osman. Ubi, quo in statu res Aladinis essent, Ertucules accepisset, non magna consultationis interposita mora, filium Sarigatim ad eum ablegat; oratum, ut aliquem sibi locum concederet, quo in loco se cum suis sustentare posset. Aladines huic postulato lubens assentitur, eisque regionem attribuit, tam æstivis, quam hibernis aptam mensibus. Id temporis natio quædam adversus sultanum Aladinem arma subito moverat, contra quos dum suis instructis ille proficiscitur, interea Ertucules cum filiis, Sarigati et Osmane, versus Engurim sese confert : eoque loco sibi suisque constituta sede quadam ac domicilio, finitimos Græcos perpetuis excursionibus et rapinis infestare non desiit. Tandem rebus humanis Ertucules excessit, cum suis ad 52 annos præfuisset : mortuus anno Machumetano 687 (Christiano 1289).

De Osmanis nativitate.

Accidit aliquando, ut fessus Ertucules interdiu semet ad quietem componeret. Ibi tum ei somnium se quoddam obtulit, quo viso fuit experre-

eius. Mox hinc et inde rem cogitabundus expendens, corpus abluit, preces suas absolvit, habituque mutato Coniam profectus, urbem ingreditur. Agebat istic vir auctoritatis ex doctrina maximæ, cui nomen Edebales, operum effector et prodigiorum admirabilium, in quem conjecti erant omnium oculi, quod eos in lege Mahumetana institueret, ac facultates cæteroquin amplissimas possideret. Etiam sultanus ipse, quem diximus, Aladines plurimum ei tribuebat. Hunc ubi convenisset Ertucules, ut somnium illi suum exponeret: Venerande vir, ait, per quietem visus sum videre splendorem lunæ, prodeuntem e sinu tuo, qui meum in sinum penetraret. Eo cum delatus esset, ex umbilico meo mox enatam fuisse arborem, quæ regiones aliquot, ac præaltos montes, latosque campos umbra sua tegeret. Ad ipsas autem radices arboris perennes aquas emanasse, quibus vineæ passim et horti rigarentur: ac secundum hæc, experrectus fui. Posteaquam diu multumque semet Edebales, qui a suis vir sanctus habebatur, ob interpretationem somnii torsisset: tandem, oratione ad Ertuculem conversa, Nascetur tibi filius, inquit, vir optime, cui nomen erit Osman. Is bella plurima geret, ac posteri tui deinceps reges terrarumque principes erunt. Mea quoque filia nuptura est Osmani, ex qua procreabit ille liberos, qui regiam ad dignitatem pervenient, ac populis cum imperio præerunt. Secundum illa natus fuit Osman, qui cum adolevisset, Mahumetani vatis illius filiam duxit uxorem, de qua natus est ei filius Urchan. Cumque provinciis aliquot occupatis, principatum sibi constituisset: partem ditionum inter duces militares, qui ea in loca cum Ertucule patre venerant, liberaliter distribuit: a quibus illæ regiones hodieque nomina sua sortitæ sunt. Itidem Urchani ditiunculam, cui nomen Chisar Sangagi, et cognomen Inunge, concessit. Deinde natus est Osmani filius alter, Alis bassa: quem perpetuo secum esse voluit. Rebus hoc modo constitutis, pater et filius Urchan, conjunctis copiis, arma in Christianos expediunt, omnia late populantur, agros eorum occupant, magnam hominum multitudinem utriusque sexus captivam abducunt. Vi etiam adhibita, civitatem Isnicam, cum vicinis oppidis et arcibus, in potestatem redigunt, diripiunt. Qui tum temporis Teggiur sive magistratus erat Prusæ, adjunctis sibi compluribus aliorum auxiliis, et coacto milite suo, de profligandis Turcis cogitare cœpit. Igitur hoc magnis cum copiis in Turcos ducente, minime consternatus Osman, animo invicto Christianis obviam prodit. Ad manus ubi ventum fuisset, strenue dimicatum utrimque. Cæsi fratres Osmanis eo prælio, Gunduselpes et Aidogdis, ac secundum viam publicam ad fines Dobmuris sepulti. Osman, fratribus licet amissis, tandem tamen victoria potitus est. Teggiur, Edrenosius et Prusæus, inita fuga, Prusam delati, semet in urbem includunt. Quos a tergo cum suis insecutus Osman, in itinere oppidum Ulubadam militari corona cingit, cujus Teggiur mox certis conditionibus cum eo transegit. Hinc Prusam cum exercitu properans, urbis obsidionem molitur. Cumque vi admota, nihil effecturum se videret ad expugnationem: primum in adversa urbis parte, juxta thermas, quæ Caplice Turcis dicuntur, vallo ducto, munimentum pro suis erigit, cui fratris Gunduselpis filium Agdemurem præficit, hominem rei bellicæ peritissimum, adjunctis **313** ei militibus egregiis. Inde munimentum aliud excitat versus eum montem, quem Geschidsdage, hoc est, montem monachorum vocant. Illius curam Belebanzuco cuidam ex suis, viro strenuo, committit. Hoc modo duobus hisce munimentis exstructis, et actis aggeribus ac fossis, civitatem obsessam tam arte clauserunt, ut nemini vel accessus ad eam vel exitus pateret: atque interim agrum omnem in potestatem suam redegerunt, nihil ut obsessis, præter ipsam urbem, reliqui facerent. Dum isthæc durat obsidio, cum parte exercitus Osman Gases ipse Neapolim, quæ Genischeher lingua Turcica dicitur, contendit. Ejus viciniæ Christiani omnes, coactis copiis suis, cum Osmane confligunt: sed Osman prælio superior, universa illa regione potitur. Ea vero Turcicorum militum, qui de spoliis opulenti evaserant, præsidium accepit, absque provincialium damno. His rebus ex animi sententia confectis, Urchanem filium ad expugnandam Prusam ablegat. Horum militum accessione adauctis Turcorum castris, gravior inclusis esse cœpit obsidio. Quamobrem viribus obsessorum exhaustis, cum omnis jam commeatus defecisset, ac nihilominus ipsi tam noctu, quam interdiu, in armis esse, propugnandæ civitatis causa, cogerentur: tandem ipse Teggiur, cui nomen Jussuphes, pactis intervenientibus, Urchani Prusæ deditionem fecit. Is adeo religiose pactis conventis stetit, ut hosti absque ullo impedimento et injuria, cum uxore, liberis, facultatibus universis, abeundi potestatem faceret, ne mauguro quidem ablato: statimque patrem, Osmanem Gasem, de Prusa in deditionem accepta, certiorem reddidit. Occupata fuit ab Urchane Gasi Prusa Mahumetani calculi anno 726 (Chr. 1327). Osman ipse tum temporis quiescens, occupationi Prusæ non interfuit: partim tumore cruciatuque pedum impeditus, partim quod se superstite filium Urchanem aliquid fortiter agere cuperet, ad excitandos in eo generosi animi spiritus. Tandem exactis in imperio viginti octo annis, Osman Gases vitam cum morte commutavit. Ejus loco rerum administrationem consecutus est Urchan filius, anno Mahumetano 727 (Chr. 1328). Ante mortem præcepit, ut Prusæ in argentea tumba concamerata conderetur: sed vulgo ad Sugutzucam, qui locus a salice nomen habet, conditus existimatur.

Cum primum Urchanes imperium auspicatus fuisset, duces veterani, quotquot ex Parthia cum ipsius avo in eas terras venerant, nimirum Cugureipes, Rachman Gases et Acececoza, Gerlensem agrum cum Bolensi occupatum sui juris fecerunt. Sed iis non multo post exstinctis, Urchan ditiones illas filio suo Soleimani bassæ possidendas, nomine Sangiacatus, dedit : itidemque regionem alteram non magnam, quam Inungen vocant, alteri filio concessit, cui nomen Murates Chan Gases. Hunc enim minorem natu filium habebat. Inde recuperatam Isnicam præsidio imposito munivit, et ecclesias Christianorum in ea demolitus, aliquot ex illis in messitas sive templa Mahumetana convertit, adjunctis scholis et xenonibus. Superest adhuc hodie medressa quædam Isnicæ (sic scholam cum xenone conjunctam vocant) ab ipso condita. Erat inter alios quidam Cara Mesites, habitus pro viro sancto, cujus curæ commissa fuit omnis ea provincia, militibus in pagos circum Isnicam distributis : ut illam viciniam adversus Constantinopolitanas copias et earum grassationes tuerentur. Aghassæ regionem Candriam assignavit, cujus etiam nunc superstes est familia. Cum hoc modo provincias, quas ab se bello captas Osman Urchani filio reliquerat, inter suos Urchan partitus esset, omnium consensu rerum ei summa, ceu legitimo sultano, delata fuit. Quibus peractis, Alim bassam, fratrem suum, ad se uti veniret arcessit, qui ad eum profectus, Nulla mihi ditione opus est, mi frater, ait. Statimque facta cessione, quam a patre ditionem acceperat, Urchani Gasi fratri sponte tradidit et commendavit. Certabant id temporis fratres inter se mutuis officiis, et honorem alter alteri deferebat. Alis ipse bassa quodam tempore compellato fratre Urchane : Mi frater, inquit, exercitus tui magnopere jam aucti sunt, et Mahumetana religio non parum incrementi sumpsit. Excogita rationem aliquam obsecro, qua fieri possit, ut tui milites ab extraneis et peregrinis discernantur. Ad ea respondens Urchan Gases, Fiat, quod suades, ait. Equidem tibi obtempero. Tum Alis bassa : Præcipe mi frater, subjicit, ut universi milites tui zercolas rubeas gestent, eoque signo toti mundo noti sint : tu vero zercolis albis utitor. Non multo post convenit Urchan Gases religiosum quemdam Mahumetanum, cui nomen Chazis Bectases : atque is albo pileo capiti ejus imposito, illiusmodi tegminis usum approbavit, et a posteris retineri jussit. Quodque adeo Genizari, qui sultani Turcici sclopetarii sunt, etiam nunc ejusmodi pileis utuntur, id ab illius temporis consuetudine profectum, in hodiernum usque diem durat. Erant ejus ætatis homines ita comparati; ut frater consilia sua cum fratre communicaret : quique rectissime consuluisset, in ejus sententiam lubens alter ibat. Nulli mutuis se

A parricidiis fratres e medio sustulerunt ante Bajazitis Chanis imperium, quem Gilderunem appellaverunt : sicuti deinceps indicaturi suo loco **314** sumus. Idem Urchan Gases id temporis in regionibus imperio suo subditis domus immunes atque prædia describi jussit, uti videlicet unus ex quolibet prædio mitteretur, qui per unius anni spatium in regia quosvis injunctos sibi labores susciperet. Eos appellari placuit Jaias, hoc est, pedites. Quodque tales adhuc in regia reperiantur, qui labores ejusmodi obeunt, ex Urchanis Gasis instituto cœptum, adhuc in usu est. Cæterum nactus Urchan Gases quietam urbis Isnicæ possessionem, imaretum in ea condidit, hoc est templum Mahumetanum, cum
B schola et xenone : quo quidem in xenone cibi coquuntur, et in egenos distribuuntur, præsertim in eos, qui litteris operam dant, et qui peregrinantur. Atque hoc in imareto sive xenone cibos Urchan ipse distribuisse traditur. Secundum hæc Soleimanem bassam filium Isnicæ præfecit, qui vicinis oppidulis Genischeheri Goinucæque gravis esse non desinebat. Prusæ vero sangiacatum consecutus est ab eo Murates Chan Gases, filius natu minor. Nihilo minus Urchan ipse velut inspector imperii totius mansit. Soleimanes bassa, præfectus Isnicæ, Genischehere Goinucaque potitus est. Eorum locorum incolæ Christiani, perspecto ipsius ingenio miti et humano, universi facti sunt Musulmani : omniaque
C oppida sita in iis finibus ejus se potestati sponte permiserunt. His rebus intento Soleimane bassa, patri ejus Urchani complures civitates, Carasc, Bale, Cosre, Bargama, Edremitum, sese dediderunt. Inde cum copiis Ulubadam versus movit. Nam ejus oppidi Teggiur, qui superioribus annis cum Turcis transegerat, jam violata fide, ab eorum amicitia discesserat. Cum autem se peti a Turcis animadverteret, manus ipse sibi attulit. Dum hæc istic gererentur, Soleimanes bassa in Græciam transjicere statuit : qua quidem occasione Gallipolis a Turcis capta fuit. Nam forte Soleimanes in regione, quam non ita pridem sui juris fecerat, hinc inde obequitabat. Supersunt
D autem in iis locis rudera sive vestigia quædam ædificiorum admiranda, quæ istic ab excidio Trojæ in hunc usque diem manserunt. Illa, cum eo venisset, cum stupore quodam aspiciens, tacitus et cogitabundus ad aliquod temporis spatium ita substitit, ut nihil omnino ad quemquam proloqueretur. Quamobrem Ezes begus, tandem se convertens ad Soleimanem, Mi Chan, ait, quid istuc novæ rei est ? quænam tibi ad animum accidit prodigiosa cogitatio ? Tum Soleimanes bassa, Mecum, inquit, animo volvo, quonam modo mihi transmittendum hoc mare sit, ut interim Christianos conatus iste meus lateat. Quæso te, qua via rem aggrediemur. Hæ cogitationes meæ sunt. Ad ea mox Ezes ac Fasil begi,

Domine, si per te licebit, inquiunt, nos duo fretum hoc transjiciemus, tentaturi, num aliquid a nobis effici possit. Ubi vero, subjecit Soleimanes, transjecturi estis? Locus hic quidam est, inquiunt, ubi facilis est transjectio, ex intervallo littoris utriusque non magno. Cum id Soleimanes eis ut facerent, permisisset, locum ipsum adeunt, trabes ac ligna colligant, ratem conficiunt, trans fretum noctu in adversum littus appellunt, per vineas semet abdunt, idoneum quemdam instituto suo Christianum capiunt. Eum vero celeriter abreptum, ratique impositum, hero suo Soleimani, superato rursum freto, sistunt. Is hominem benigne excipere, vestitu novo donare, muneribus aliis delinitum interrogare: Ecqua via sit in oppidum adversum perveniendi, Christianis insciis et imprudentibus? Mox ille: Ducam vos equidem, ait, per ejusmodi viam, ut a nemine conspiciamini. Quo intellecto, colligari complures arbores Soleimanes imperat, Dictum, factum. In eam ratem, summa usus celeritate, cum septuaginta vel octoginta selectis militibus insilit, ac noctu transjicit. Magna deinde solertia ducuntur a captivo Christiano ad castrum Zemenicum, in cujus aditu quidam e fimo quasi tumulus situs erat, ipsius castri altitudinem æquans. Aberant castro incolæ, nimirum illo tempore anni, quo colligendis ac triturandis segetibus quisque foris intentus erat. Hac solitudinis occasione usi, noctu per illum fimum, quem diximus, in castrum evadunt, eoque potiuntur. Nulla vulgo Christianorum illata vis fuit, aut injuria: sed exhibita potius benevolentia, dataque munuscula. De præcipuis autem capti quidam, et ad navigia deducti, quæ istic in portu reperta sunt, trans fretum, pro victoriæ argumento, ad reliquum exercitum missi fuerunt. Eisdem navigiis in reditu plus minus ducenti milites transvecti, se cum Soleimane, cæterisque Turcis, in oppido conjunxerunt. Inde cum navibus aliquot, equitibus etiam instructis, qui terra iter facerent, Bolairem Ezes begus petiit. Est autem propter Bolairem portus maris, qui Portus albus dicitur. Eo in portu complura navigia tunc erant, quibus igne injecto absumptis, Zemenicum reversi sunt, et reliquum exercitum, navibus impositum, in Europam transportarunt. Hoc modo Turci primum in Græciam pedem intulerunt. Occupato Zemenico cum magnus jam Turcorum numerus in Græciam trans mare pervenisset, nullis oneribus molestiisve Christiani, ad oppidum illud pertinentes, ab eis gravati sunt, sed transactum inter utramque partem constitutaque pax. Non uxores eorum, non liberi violati, sed ea cum **315** moderatione habiti, ut Zemenico finitimi Christiani perlubenter se Turcis submitterent. A Zemenico non longe distat aliud oppidum, Agaslevina, quo et ipso nullo negotio potiti, cum Christianis ejus agri pacem componunt, eademque in hos usi hu-

A manitate, qua in illos priores, facile duo istæc Græciæ castra suam in potestatem redegerunt. Harum rerum, tam feliciter in Romania gestarum, fama cum ad Turcos in Asiam trans mare perlata fuisset, quamplurimi sponte sua transjecerunt, atque hoc modo passim per universam Romaniam diditus est de Turcorum adventu rumor. Neque multo post præmissi fuere, qui Gallipolim tentarent. Ejus loci Teggiur, animadverso tam suo, quam suorum periculo, collectisque perexiguis Christianorum copiis, animose cum Turcis conflixit: sed prælio victus, intra munitionem se recepit. Turci hostem a tergo secuti, agrum omnem occupant, et in reditu ipsam quoque Gallipolim sibi cum arce subjiciunt. Factum hoc anno Ma-

B humetano 758 (Chr. 1357).

Capta Gallipoli, suos Soleimanes ablegat, ut agros Cherepoli et Zorlo vicinos popularentur, et ferro atque igni vastarent: qui longe lateque direptis omnibus, absque mora Gallipolim reversi sunt. Habebat secum duos ex omni numero procerum duces eximios, Eurenosem begum, et Chasim Elim begum. Hi nullum Christianis tempus a perpetuis vexationibus vacuum relinquere, sed absque intermissione Dimotuci ac Burgosines agros agere, ferre, moxque cum suis Gallipolim se recipere. Dum ab illis ea geruntur, Soleimanes bassa quodam die venatum in equo prodit, inventoque lepore, mox illum ut caperet, equum ad cursum adigit: qui forte fortuna pede altero delatus in

C scrobem quamdam, una cum domino corruit, eumque sic humi afflixit, ut ibidem confestim exspiraret, anno Mahumetano 759 (Chr. 1357).

Eodem tempore mortuus est etiam Soleimanes bassæ pater, Urchan Gases. Sed filius duobus ante patrem mensibus exstinctus est. Successit in imperio paterno Gasos Murates Chan, qui Prusam profectus, magnum ex Carasina regione, cæterisque provinciis, exercitum collegit. Erat in civitate Belezuga Mahumetanus quidam, religiosus et magnæ vir existimationis, cui nomen Zenderlues Chelilis. Eum ad se vocatum Cadilescheri officio fungi jussit. Hinc cum œconomo regiæ suæ Scachine, ac universis copiis, Gallipolim transjecit, ac recta Zor-

D lum contendit. Ejus loci præsidiarii et incolæ fortissime quidem illi se defendebant, sed oppidum tamen expugnatum vi fuit. Capta deinde Sis, Teggiure deditionem faciente. Mox itum versus Burgosinen, quæ inventa fuit habitatoribus vacua, Christianis fuga dilapsis: ideoque Turcis ingressus; igne deleta. Ex altera parte regionis Eurenoses begus arma cum Chazi Eli bego circumtulit: a quibus ad amnem Merizam occupatum fuit castellum, cui et ipsi nomen Burgos: adeoque ab hoc eventu in hodiernum usque diem Elis begi Burgos dicitur. In eo castello Chazis Elbegus interdiu quieti se dabat: sed postea quam nox appetiisset, perpetuis excursionibus vicissim quietem Christianorum turbabat. Idem missis exploratoribus, im-

prudentem Dimotuci Teggiurem oppressit et intercepit, atque hoc modo captum ad oppidi mœnia deduxit. Cum in hostis potestate constitutum Teggiurem suum tam oppidani, quam arcis præsidiarii viderent, certis conditionibus cum Chazi Eli bego transigunt, eique civitatem cum arce dedunt. Nihilominus Turci, deditione facta, Teggiurem liberum et incolumem abire permittunt. Dimotuco potitus, Ypsalam cum exercitu pergit, ut et illud oppidum expugnaret, ac sub jugum mitteret. Interea Gases etiam Murates in armis erat, Hadrianopolim invasurus. Præmisit vero Seachinem, œconomum regiæ suæ, cum parte copiarum, qui de Christianis periculum faceret, hostine obviam ituri, seque defensuri essent. Hujus adventu cognito, Christiani mox in aciem adversus eum prodeunt. Utrinque dimicatum acerrime, multis ab utraque parte cæsis et interemptis. Tandem de ardore atque impetu suo Christiani nonnihil remisere, seque intra muros urbis et propugnacula receperunt. Seachines, misso nuntio, Muratem Gasem rei bene gestæ certiorem facit, eique capita cæsorum aliquot transmittit. Interim begus uterque, Chazis El et Eurenoses cum Muratis exercitu suas conjungunt copias : et aciem primam sortiti, ante Muratem Hadrianopolim recta ducunt. Admodum id temporis Meriza fluvius, aliarum aquarum accessione auctus, intumuerat. Quamobrem urbis Teggiur, intellecto adventu hostium, navim ingressus Ygnum profugit. Oppidanis a Teggiure suo desertis, et omni auxiliorum spe destitutis ; Murates, qui rem per exploratores cognoverat, cum exercitu prima luce castris egressus, ad urbem propius accessit. Ei cives, apertis absque mora portis, deditionem fecere : Mahumetani calculi anno 761 (Chr. 1360).

Hadrianopoli capta, Murates Seachini, copiarum parte tradita, permisit ut omnem Zagoræ Philibæque viciniam depopularetur, et igne deleret. Itaque Seachinis milites eo profecti, regionem universam prædis agendis vastant, et incolas captivos secum abigunt. Itidem Murates Eurenosi bego potestatem fecit, agros Ypsalæ vexandi. Hoc modo suis utrique partibus assignatis, **316** imperii fines amborum opera fuere prolatati. Gesta sunt hæc anno 762 quo quidem anno lumen solis usque adeo defecit, ut etiam interdiu stellæ cœli conspicerentur.

Erat id temporis quidam Talismanus Turcicus, Cara Rustemes, qui ad exercitum e Caramania venerat. Is cum tantam et prædæ Christianis ereptæ copiam, et captivorum multitudinem in castra videret adduci : convento Cadileschero, cur talem tantumque thesaurum, magistratui supremo debitum, auferri temere sineret, quærit. Ad ea Zenderlues Chelilles Cadileschérus : Quis tandem ille thesaurus est, ait, quem tu quidem ad magistratum pertinere, sed nullo cum fructu perire, ac prodigi refers ? Dei mandatum est, inquit Cara Rustemes, ut omnium, quæ de Christianis capta, rapta fuerint, sive mancipiorum, sive animalium, sive quarum-

A libet aliarum rerum, quinta quæque portio juri Patiscachi cedat. Et cur illam vos non exigitis ? Monitus ergo Cadileschērus, Gasi Murati Chani rem exposuit : a quo responsum tulit, ut, siquidem hoc Dei mandatum sit, omnino jus suum urgeant. Igitur arcessito ad se Cara Rusteme : Volumus, inquiunt, o sancte vir, ut ipse Dei mandatum exsequaris. Ille Gallipolim profectus, ibidem sibi domicilium constituit : ac pro quolibet mancipio Christiano, trans mare vehendo, aspros viginti quinque a Turcis exegit. Et auctores hujus exactionis illi duo fuere, quos diximus : ut nimirum quintæ Gallipoli pro sultano Turcorum hodieque, tam mancipiorum nomine, quam reliquorum spoliorum exigantur. Fuit et ab Eurenose bego postulatum, ut B in usum magistratus supremi quintum quodque mancipium Christianum a suis repeteret, ac imperatori traderet. Si quis vero non quinque, sed quatuor duntaxat mancipia possideret, ut ab eo singulorum nomine aspri viginti quinque exigerentur, eaque pecunia fisco imperatoris cederet. Hac nimirum occasione deinceps ille mos inolevit, ut ex omni mancipiorum numero, liberalioris formæ pueri, pro sultano delecti, retinerentur : quæ quidem in hunc modum exacta tenerioris ætatis mancipia, deinde ad imperatoris Portam deducta, Murati offerebantur. Is vero pueros in Anatoliam transportatos, inter Turcos distribui jubebat : ut apud eos disciplinæ pariter ac laboribus assuescerent, et C Turcice discerent. Exactis autem duobus apud illos, vel tribus annis : jam ad labores condocefacti, linguæque Turcicæ periti, ad Portam reducebantur, Genizarorum ordinibus ascribendi. Genizari vero sultani Turcorum sclopetarii sunt, et inde ab illis usque temporibus nomen hoc Genizarorum adepti retinent. Secundum hæc Prusam Gases Murates Chan reversus est, substituto sibi œconomo suo, Lala Scachine, qui vices absentis in Romania vel Græcia gereret : cæteras vero provincias, imperiique limites, Eurenosi bego commendavit. Neque multo post, Gallipolim denuo sese contulit, atque ibi Zenderluem Chelilem, hactenus officio Cadileschēri functum, ad bassæ ac veziris dignitatem evexit. Is auctus hoc honore, Cheradines bassa deinD ceps appellatus fuit. Murates autem, relicta Gallipoli, quo venerat itinere, Bugam profectus ; inde Prusam rediit, atque ibi se in hiberna contulit. Ex altera parte freti, regiæ Muratis œconomus Seachines Zagoram et Ischebolen subjugavit, anno 766 (Chr. 1365). Quibus occupatis, rumor ad Muratem perlatus est, eique significatum, in Servia Christianorum ad quinquaginta millia collecta, de Hadrianopoli adeunda cogitare. Cujus rei nuntio accepto, magna celeritate ad iter se comparat, et Gallipolim contendit. Vix ad littus, in Europam ex Asia transjecturus, accesserat, cum Servii jam Hadrianopoli ex propinquo imminerent, eo castra loco metati, qui in hunc usque diem a Serviorum sive Rasciorum clade nomen accepit. Interea Seachi-

nes, nulla rebus agendis interposita mora, noctu per insidias in hostem erumpit. Illi multo mero madidi, passim per castra, magna cum vociferatione, Turcos adesse clamitant; cumque præ temulentia, tam præsenti rerum discrimine, quid agerent, ignorarent: per noctis caliginem alter alterum ad lucem usque mactant. Equi etiam tanti tumultus causa pavore consternati, abruptis loris et capistris, ad necem usque sibi mutuo calces impegerunt. Ubi denique jam illuxisset, fœdam in fugam Servii, nemine persequente, se conjecerunt. Ibi tum hostili vallo superato, Turci castra, nemine resistente, capiunt atque diripiunt, et amplis ditati spoliis, Hadrianopolim revertuntur. Scachines Murati magnum captivorum numerum, cum non paucis capitibus interemptorum, misit: quibus conspectis, itinere converso Prusam repetiit. Hæc gesta fuerunt anno Turcico 767 (Chr. 1366). Quo anno Murates Chan filios suos, Bajazitem, qui Gilderun cognominatus fuit, et Jacupem Zelebim, circumcidi voluit, magna solemnitate adhibita. Belezugæ præterea, quod oppidum est Anatoliæ, sumptuosum templum, messitam Turci vocant, eodem anno, cum schola et xenone, construxit. Principis etiam Germiani filiæ nuptias Bajaziti Gilderuni filio conciliavit, celebratas pompa magnificentissima. Secundum hæc in regionem Hemidam cum exercitu profectus, eam occupavit. Inde progressus, Aspropolim sive Albam Anatoliæ, quam nunc Aescheherim vocant, et Cutahigen metropolim provinciæ, et Hierapolim, quæ Seidischeheris dicitur, et Geluazen
317 imperio suo subjecit, anno 784 (Chr. 1383). Atque his rebus gestis, relictisque locis iis, trans fretum Gallipolim se contulit: ingressusque Romaniam, obsidione Magalgaram cinxit, et in potestatem brevi redegit. Eo loco regiæ Muratis œconomus Lala Scachines, et Eurenoses begus, universis cum copiis, quibus in Romania præerant, ad Muratem accesserunt: et conjunctis exercitibus, ad obsidendam Bolinam, locum munitum, profecti sunt. Quotquot erant ea regione Christiani, omnes in illam velut arcem sese receperant. Itaque cum Murates tantis cum copiis et apparatu obsidione inchoata, magnisque laboribus et molestiis exantlatis, non potiri se oppido posse videret: intimo dolore animi commotus, ingemuit, et obsidione soluta discedens: Evertat te Deus, inquit. Erat haud procul inde tilia quædam pulcherrima, quam Felicem vulgo vocabant, hodieque sermonibus hominum celebris. Ad eam cum pervenisset, castris locum delegit. Interim ipse quemdam ad fontem sese reclinans, mœstus consedit. Non magno temporis elapso spatio, nuntium accepit, latus alterum munitionis, mole sua gravatum, corruisse. Qua re intellecta, mox Lalam Scachinem ablegat: qui opinione citius ad oppidum convolans, eo potitur, Christianis omnibus captis, et magnis inventis opibus. Inter alia reperti a Turcis aurei catini atque calices, qui cassidum formam referebant. Iis in capita imposi-

A tis, cum mancipiis Christianis, et omni præda, coram Murate comparuerunt. Et quidem id temporis apud Turcos cepit ille mos gestandi aureos ejusmodi pileos, qui apud illos Uscufiæ dicuntur. Murati vero Chani collibuit eam tiliam honore quodam afficere, atque illam ob causam vetus Felicis tiliæ nomen approbavit, et ad posteros ratum esse voluit. Inde Christianos incolas universos, qui capti fuerant, cujuscunque fortunæ, sacramentum sibi dicere jussit: et cum liberis atque conjugibus domum remisit. Castro quidem ipsi nomen in hodiernum usque diem durat, ab eversione divina. Murates hinc repetiturus Hadrianopolim, Chairedini bassæ, ac Eurenosi bego id negotii dedit, ut, progressi ulterius, omnem illam provinciam sibi sub-
B derent. Et Eurenoses quidem begus animum ad invadendum Gumulzinæ agrum adjecit. Marolia confestim ei se dedidit. Erat inter alios Muratis familiæ ministros quidam, cui nomen Delus Beluban. Ei sangiacatum in limitibus commisit, ut Serras oppidum bello vexaret. Cum autem suas ille copias istuc adduxisset, Christiani, portis occlusis, deditionem facere recusarunt. Interea vero, dum his oppugnandis totus occupatur: Lala Scachines oppida complura, Cavalam, Diren, Sirum imperio Muratis adjungit: indeque promotis castris, Monastirum et Selerucam, circumfusis militibus, tentat, et omnem agrum his finitimum rapinis et incendiis vastat. Acciderunt hæc anno 757 (Chr. 1386).

C Id temporis Bagadatim Temirlaneus invasit, cui tum Sultanus Achmetes cum imperio præerat. Is præ formidine Alcairum, ad sultanum Borcucem, profugit, anno 788 (Chr. 1387).

Babylone Temir Chan movit in regionem Destensem, ubi cum Techmico Chane prælio conflixit: ac victoria potitus, ferro et igni regionem illam omnem depopulatus est, anno 791 (Chr. 1390).

Eodem tempore cepit Gases Murates Chan bellum cum Lazaro gerere. Quippe Lazarus, præpotenti coacto exercitu, et jam in Cosovæ campos cum suis progressus, Murati per internuntium dici jussit, in aciem modo prodiret: apparituram facile, cui cessura sit victoria. Murates ex altera parte, summa diligentia conscripto milite, ambos etiam filios, Ba-
D jazitem cognomine Gilderunem, et Jacupem Zelebim, ea sibi expeditione adjunxit. Posteaquam in Cosovæ campos uterque convenisset exercitus, acri dimicatum utrimque prælio. Ibi tum Christianus quidam ad Muratem transfugit, cum significatione voluntatis suæ, quasi si militare deinceps ei cuperet. Igitur ad Muratem deductus, uti pro more pedes ejus oscularetur, quam sub veste abditam gestabat sicam, ea vi Muratis in ventrem adegit, ut is tam diro vulnere confectus, exspiraret. Turcici vero proceres, hac sultani sui cæde conspecta, mox consultationem instituunt, et quid hoc casu tam repentino faciundum deliberantes, in eam convenere sententiam, ut ad se Jacupem Zelebim arcesserent. Is, ubi vocatus comparuisset: Age, in-

quiunt, tentorium paternum ingredere. Nam est quod te vult pater. Ille nihil mali suspicatus, ingreditur: et correptus ab eis necatur. Inde regio solio Gilderun Bajazites impositus, omnium suffragiis imperator salutatur. Quibus peractis, denuo cœptum pugnari fortiter: adeo quidem, ut victus eo prælio, captusque Lazarus, in conspectu Bajazitis frustulatim concisus fuerit. His rebus gestis, ex eo loco discessum, et Hadrianopolim versus instituta profectio. Erat is annus 791 (Chr. 1390). Sultanus Gazes Murates Chan imperio præfuit annis 32. Cadaver ejus Prusam deportatum, propter Caplizen (sic thermas Turci vocant), monumento pro more fuit illatum.

Exstincto Murate, Gilderun Chan plene jam potitus imperio, confestim expeditione suscepta, Kiratovum oppidum, et universas illas argenti fodinas occupavit. Erat inter familiares ipsius ministros quidam Feris begus, vir admodum bellicosus. Eum **318** cum copiis ad ipsum usque Danubium misit, ubi redacto in potestatem oppido Vidina Hadrianopolim reversus est. Bajazites autem rursus bego expeditionem injunxit, qua Tanabit et Citros fuere domitæ. Interim Feris etiam begus in Valachos ire jussus, inopinato regionem invasit, magnamque prædam adeptus est. Eodem tempore Bassa quidam, Iagides begus, in Bozinam profectus, omnem illam regionem rapinis exhausit. Ipse Gilderun Chan Prusam se contulit, ibique messitæ struendæ principium fecit. Inde relicta Prusa, Caramaniam cum exercitu adiit: ubi oppido Alascheheri subjugato, mox ager Aidinensis sua sponte deditionem fecit. Hinc Sarchaniæ fines ingressus, illa quoque nullo negotio potitus est. Et eo quidem facilius utrumque Gilderuni successit, quod paulo ante ditionis utriusque domini rebus humanis excessissent. Acta Mahumetano anno 792 (Chr. 1391).

Secundum hæc Constantinum bello aggressus est, cui dum ipse totus incumbit, rex Ungarorum cum exercitu ad Nigebolim accessit. Eo Bajazites cognito, soluta Constantinopolis obsidione, recta Nigebolim suos duxit. Ad hostem ubi perventum fuisset, multoties levibus præliis, atque etiam acie nonnunquam justa dimicatum inter utrosque. Tandem nocturna impressione Christianos adortus, adeo repentino et inopinato impetu exterruit, ut eorum plerique in Danubium præcipitare se cogerentur, et in ipso flumine magno numero submersi perirent: reliqui fœdam semet in fugam conjicerent. Factum hoc anno 794 (Chr. 1393).

Hoc bello confecto, rursus in Constantinum arma convertit. Sed composita pax fuit, ea conditione, ut intra Constantinopolis mœnia Gilderunis Chanis subditi jus haberent vicum unum inhabitandi. Fuit is annus 794.

Eo ipso tempore mortuus est sultanus Alcairi Borcuces, post cujus obitum Gilderun Chan provincias ipsius invasit, et Melatigsn suæ ditioni adjunxit. Sed imminentibus jam frigoribus hibernis, Prusam reversus est, ibique per illam hiemem

A quievit. Æstatis initio rursus expeditione instituta, ductisque in Armeniam copiis, Erzingam occupavit. Novi tum motus erant Temiris Chanis apud Parthos, quos Gilderun Chan non magni faciens, Erzinga relicta, et freto ad Gallipolim transmisso, in Romaniam venit, ibique Silistriam et Empolim suo subjecit imperio: quod quidem accidit anno 795 (Chr. 1394).

Hinc in Moream abiit, et castris ad oppidum Ferigen collocatis, in diversas quatuor partes suos milites ad diripiendos regionis agros emisit; a quibus ingens præda collecta fuit. Ipso in oppido Ferige templum cum xenone construi de novo curavit, atque ita reversus Hadrianopolim, ad aliquod tempus istic in otio vixit. Ibi tum Bulcus despota filiam suam Gilderuni dedit uxorem, quo affinitatis
B vinculo sancita fuit inter ipsos societas et amicitia. Quippe Gilderun Chan professione Musulmanus, Bulci despotæ, qui religione Christianus erat, gener factus fuit. Ante tamen, quam Bulci filiam Bajazites sibi matrimonio jungeret, vini usum prorsus ignorabat. Majores enim ipsius a vino abstinuerant, de Osmane loquor, et Urchane, Murateque. Nam quoties convivas invitaturi erant, varios cibos apparari jusserunt, atque his deinde vesci soliti sunt, adhibitis Talismanis: quorum præceptis et admonitionibus inter convivandum aures præbebant, et Alcoranum legi curabant. Quidquid denique Talismani consulerent, illi non invite obtemperabant. Quo factum, ut eorum monitis parendo, nequaquam peccare possent. In primis Cara
C Rustemes, et Zenderlues Cheliles, magno apud eos honore habiti, et sancti homines appellati fuere. Verum tam ipsi, quam Talismani cæteri hac exhibitione honoris arrogantiores facti, multa fecere nequiter et flagitiose. Tandem cum essent exstincti Zenderlues Chelilès, et Cara Rustemes: Alis bassa, Zenderluis Chelilis filius, a Gilderune Chane Veziris dignitatem adeptus est. Tum vero crescere Talismanorum improbitas, multa se indigna committentium, et rejectis moribus atque institutis pristinis, nova quædam introducentium. Erat enim populus Osmanicus sane quam simplex et rudis, qui facile sibi quidvis persuaderi sineret. Quo fiebat ut eis insidiose, ac multiplici vafritie imponerent. Inter
D alia prohibebant in commerciis et contractibus usum antiquæ monetæ, asprorumque veterum: et emolumenti proprii causa, nummulariorum more, monetam ad se veterem astute transferebant, ejusque loco novam signabant. Alis ipse bassa, vir simplex, ac rebus divinis devotus erat: cujus exemplo cum populus id temporis etiam singulari morum integritate, religioneque præditus esset, Talismani tanto magis horum bonitate simplici, pro lubitu, abutebantur. Cum autem Gilderun Chan fraudes ipsorum et imposturas deprehenderet, atque etiam videret eos belluinam et impuram vitam agere: edicto publicato præcepit, ut omnes Talismani, omnesque Cadii, quo nomine judices Turcorum veniunt, Neapolim, quam Turci Genischeherim lin-

gua sua dicunt, convocarentur. Ubi convenissent A universi, quamdam in domum concludi jussit, eamque præsidio circumdatam, ne quis elaberetur, incendi præcepit, **319** ut omnes flammis absumerentur. Hoc Gilderunis mandato magnopere perturbatus Alis bassa vezir, præ animi mœrore, qua illorum saluti via consuleret, ignorabat. Tandem hujusmodi quiddam ei ad animum accidit. Erat in deliciis Gilderuni Chani quidam Æthiops parvulus, faceto præditus ingenio: qui ab hero quidvis impetrare nullo negotio poterat. Hoc ad se venire jusso: Quidquid, inquit Alis bassa, libitum tibi fuerit a me petere, dabo: modo Talismanos et Cadios imminenti periculo eripueris. Æthiops, his auditis, mox elegantiori amictu sumpto, et imposita capiti uscufia, qui B pileus est aureus, hoc ornatu Gilderunem Chanem adit, seque ante ipsum sistit. Ille, conspecto Æthiope: Quid hoc, ait, rei est, Æthiopille? cur nobis hoc amictu tam splendido? Est quod abs te petam, inquit Æthiops, exorari te patitor. Et quid tandem petis? subjicit Bajazites. Ille vero: Ablegari me velim, ait, internuntium ad Teggiurem Constantinopolis. At Constantinopoli, respondet Gilderun, quid tandem effecturus es negotii? Rogabo Teggiurem, inquit, uti quadraginta vel quinquaginta Calogeros mihi concedat. Quem vero ad usum, quærit imperator, hi tibi Calogeri servient? mandasti, ait, ut omnes eruditi Talismani tui, atque judices, flammis exurendi tradantur. Quapropter in horum locum nobis illos substituemus judices. Tum Bajazites Chan: C Ergone Calogeri nobis necessario deligendi judices? an mei ministri judicum officio fungi nequeunt? Tui ministri, respondit Æthiops, non sunt eruditi. Quid ais? subjicit Gilderun: eruditine sunt judices illi nostri? An judex, inquit alter, esse quisquam possit, qui non sit eruditus? At enim, respondit Chan: si docti sunt, cur ex æqui rectique regula sese non gerunt? cur quod præcipiunt aliis, ipsi non faciunt? Ad ea fessus interrogando jam Æthiops, obticuit. Gilderun vero, compellato Ali bassa: Doctine sunt, ait, judices nostri? Tum Alis: Ecquem putas, inquit, judicis officio posse fungi, qui doctrinæ sit expers? Et Bajazites: Cur igitur adeo fœda facinora committunt nec semet ex præ- D scripto suæ doctrinæ gerunt? Ibi commodam respondendi nactus occasionem Alis: Hi nostri judices, ait, nullum stipendium, nullas annonas habent. Ea sola nimirum est causa, cur officio suo minus satisfaciant. Quid ergo, respondit Chan, faciundum nobis censes? Omnino se corrigerent, inquit Alis, si quid eis stipendii numeraretur. Tum Bajazites: Siquidem comparata res est, quoddam ipse salarium eis constituito. Alis, hoc a Gilderune accepto responso, reque cum animo suo diligenter expensa, tandem reperit, quid eis nomine stipendii posset assignari: videlicet ut quisquis hæreditatem, aliquot millibus asprorum æstimatam, adiret; Cadio, sive judici, cujus ipse jurisdictioni subjectus esset, pro singulis millenis aspris, viginti aspros solveret: ac pro singulis instrumentis, matrimoniorum puta, vel aliorum talium contractuum nomine confectis, itidem aspros 20 penderet. Ab hoc ergo tempore constituta judicibus stipendia sunt, et Alis in hunc modum placato Gilderunis animo, Talismanos et judices e præsenti vitæ periculo liberavit.

Secundum hæc invasit Caramaniæ princeps expeditione suscepta, regionem Hemidam, eamque occupavit. Qua de re Gilderun Chan factus certior, quanta potuit celeritate transmisso freto, Prusam accessit, et peragrata Tekiensi provincia, venit in Caramaniam, ibique civitatem Coniam obsidione cinxit. Caramaniæ dominus hosti advenienti cessit, et in loca montuosa se recepit. Erat tum id anni tempus, quo incolæ segetes suas in areis agrorum habebant, ut eas triturarent: ac per ipsis accidebat incommode, quod frumenti acervos, qui tunc et triturandi, et ventilandi erant, relinquere sub dio cogerentur, atque intra urbis mœnia sese concludere. Cum hoc Gilderun Chan animadverteret, suis interdixit ne quid frumenti sumerent, nisi persoluto pretio. Milites illo sultani edicto promulgato, propius ad mœnia progressi, rogare obsessos, frumentum sibi venderent. Oppidani respondere, nec pabulum ab se, nec frumentum vendi posse: qui civitatis intra muros clausi, obsiderentur. Si Gilderuni Chani placeret, concesso commeatu libero, potestatem exeundi facere, perlubenter omnia se vendituros quæ ipsi poscerent. His Gilderuni continuo renuntiatis, idoneo civibus exituris commeatu publica fide cavit. Itaque illis extra urbem prodeuntibus, accedere milites Turcici, quibus annona opus esset, ac necessaria comparare, sine cujusquam vel damno, vel injuria, soluto confestim pretio. Qua cives et regionis incolæ, disciplina militari perspecta, non se modo, cum urbe obsessa, Gilderunis potestati permiserunt, verum ejus etiam castri, quod Album vocant, civitatumque Nigdes et Caisariæ, deditionem fecerunt. Tum vero Caramaniæ princeps, rerum suarum trepidus, et quid ageret, ignarus: tandem capto cum animo suo consilio, et quodam ad Bajazitem ablegato, sic cum eo transegit, ut oppidis nonnullis provinciæ suæ Gilderuni sponte cederet. Is autem rebus hisce gestis, Prusam reversus, ad duos ibi menses quievit. Inde nova expeditione suscepta, Borleu adiit, eaque mox potitus est. Hinc ad amnem Kisam progreditur. Ejus regionis princeps, cui nomen Isvendiar, ad urbem Sinopen **320** fuga sese contulit. Bajazites legato ad illum misso, pacis componendæ causa, quædam oppida sibi retinuit, ditionem reliquam Isvendiari restituit, ac Prusam cum exercitu rediit. Evenerunt hæc anno 797 (Chr. 1396).

Secundum hæc rursus Amasiam Prusa contendit. Inde petita Sivaste, quæ quidem urbs ei mox a Casi Burchane dedita fuit. Hanc pater Emiri Soleimani filio concessit. Erat princeps quidam, cui nomen Techrin begus. Ei Bajazites Erzingam, cujus

erat dominus, non ita pridem ereptam, restituit: liberis tamen, tam maribus quam feminis, obsidum loco retentis, et Prusam missis. Post hæc Melatigen copias duxit. Iis in locis oppida, Diorrygem et Guxinen, sui cum juris fecisset Prusam reversus, aliquandiu quieti se dedit. Erat hic annus 798 (Ch. 1397). Quo tempore Temir Chan expeditione rursus instituta, per regionem Parthorum arma circumtulit. Tandem progressus ulterius, et Chalepum Damascumque ducto exercitu, Chalepum universa cum regione finitima occupavit: Damascum fœde direptam populatus est, anno 800 (Chr. 1399).

Indicatum fuit a nobis antehac, Gilderunem Charem versus omnes imperii sui fines grassatum, ditiones alienas invasisse: cumque ne suæ quidem religioni deditis parceret, Melatigen, Diorrygem Guxinenque Turcomanis eripuisse: prorsus denique suis eos ditionibus per summam injuriam expulsos profligasse.

Quanquam ne hoc quidem dissimulandum, Turcomanos eas regiones, cum oppidis non magno labore suo parasse: nec, uti bonæ fidei possessores, jus suum longissimi temporis præscriptione tutari potuisse. Nihilominus hoc, quo dictum, modo suis ejecti finibus, ad Alcairensis sultani patrocinium se contulere, sub ejus imperio sede sibi constituta. Potuit is tantum efficere, dum Gilderun Chan conjectis in Temirem Chanem oculis, sollicite progressus ipsius observaret; ut opera sua Turcomanos exsules in integrum restitueret. Illi tamen facile, certis adducti rerum argumentis, perspiciebant Bajazitem non multo post, haud dubie res novas moliturum. Itaque cum principibus cæteris, qui partim a Gilderune bello petiti, partim suis spoliati fortunis erant, cum Techrine videlicet, cum Germiano, cum Duzinone Aidinensi bego, cum Mentesio denique, fœdus atque societatem inierunt. Omnes enim hi, quorum enumerata nomina, non minorum quasi gentium domini duntaxat in iis terris, verum etiam principes erant. Ab his ergo communi nomine missa fuit ad Temirem legatio, quæ cum ad ipsum pervenisset, deploratis illorum principum ærumnis atque miseriis, tantum apud eum oratione sua perfecit, ut bellum se facturum Gilderuni, quo illatas ipsis vindicaret injurias, polliceretur. Ante tamen, quam bellum hoc Gilderuni Temir inferret, exsulum causa suos ad eum misit internuntios, omnem (quod aiunt) lapidem moturos, ut inter utramque partem transigerent, idque duntaxat unum impetrarent, quo fas restitutis exsulibus esset, tranquille ditionibus suis absque injuria Gilderunis, utendi, fruendi. Verum hac legatione incassum missa, cum Temir a Gilderune despici se contemnique videret, præpotentem coegit exercitum, quo ad urbem quæ Sivaste dicitur, adducto, magna illam celeritate per vim expugnavit et evertit, ipsa etiam arce diruta. Secundum hæc ingentes illas copias Damascum duxit. Interim vero sultanus Alcairi, militibus suis Alcairo, Damasco, Chalepo evocatis, haud procul Chalepo Temiri Chani occurit. Pugnatum inter utrosque strenue, sed victus Alcairi sultanus in Ægyptum profugit. Illo sibi fugam consulente, Chalepum et Chemesam vi Temir expugnat. Cum Chemesæ complura pereleganter exstructa mortuorum monumenta cerneret, quinam in eis sepulti conderentur interrogavit. Responsum ab incolis, esse illa sepulcra famulorum sociorumque vatis Mahumetis, videlicet Chalidis, qui Velidis fuerit filius, et Kiabelechbaris, et Omeris, et Mueigæ, qui Mahumetis fuerit cursor. Hoc intellecto, corpora quidem incolarum esse libera jussit, sed facultates omnes eis ademit. Chemesa discedens, et Bealbecum profectus, id oppidum prius direptum vastari passus est. Bealbeco Damascum rediit, arcem urbis ejus occupaturus: verum oppugnatione prima nihil effecit. Igitur eam denuo vehementiori militum aggressus impetu, vi cepit. Damasco in potestatem redacta, reversus est in Parthiam, et ad urbem Carabagum castris locum delegit, eoque cum suis in hiberna se contulit. Posteaquam veris tempus appetiisset, Amasiam sic duxit exercitum, ut Erzingam prius accederet, inde versus Engurim pergeret. Ab altera parte ne Gilderun quidem Chan otiosus erat, sed bello gerendo intentus, maximas cogebat copias. In primis vero Tatarorum ex regione Destensi multitudinem prope infinitam sibi adjunxit; quos per Moldaviam profectos, et in Romaniam effusos, inde secum in Natoliam abduxit. Ad summam, talem ac tantum e Romania Anatoliaque collegit exercitum, ut adversariis ille copiis facile comparari posset. Cum his ergo profectionem versus Engurim instituit, sumptis secum in eis expeditionis societatem filiis suis. Ubi jam cum exercitibus imperator alter ab altero non procul aberat, forte Temir Chan die quodam Jovis, prima **321** luce, processit ad spatium medium inter amborum exercitus, atque ibi castris locum delegit, eaque fossa circumducta munivit. Eodem et Gilderun Chan cum sese sub vesperam contulisset, castra pro suis itidem copiis metatus est. Tandem die quodam Veneris, summo mane, instructis ab utraque parte aciebus, e fossato quisque suo contra se invicem progrediuntur. Et Gilderun ita suos ordinarat, ut adversario se non inferiorem futurum existimaret. Rebus universis recte dispositis, cum signa hinc inde sublata volitarent, tubæ clangerent, tympana castrensia pulsarentur et jam jamque concursuræ viderentur acies: tum vero Destenses Tatari, violata fide militari, mox ad Temirem transierunt, itidemque milites e regionibus Germiani et Mentesii, quod ipsorum principes a Temiris Chanis partibus starent, ad eosdem se receperunt. Quo factum, ut potissima pars, et ipsum adeo robur exercitus, cui maxime fidebat, ab eo deficeret, ac perfidiæ macula se contaminaret. Quin etiam suis a militibus Turcicis, qui animis in eum nonnihil offensis erant, desertus fuit. Unus tantummodo Bulci filius suis cum copiis constanter adversus hostem substitit, et

animose pugnavit. Quo Temir conspecto: Proh quam A feroces et truculenti sunt isti Dervisii, dixit; quanto cum ardore dimicant! Ad quæ de senatoribus quispiam: Non hi dervisii sunt, ait, sed Christiani. Tandem et Bulci filius animadvertit, incassum se tam acriter præliando laborare. Nam et ipsi Turci jam in universum fugæ se dederant. Itaque collectis suis, nonnihil ad alterum latus ex acie deflexit. Idem cum suis et Gilderunis filius Mustaphas Zelebis fecit, qui etiam hoc prælio periit. Hæc cum ipsi bassæ vidissent, abducto secum emire Soleimane, fugam arripuerunt. Sultanus Muchemetes cum suis Amasiam repetiit. Solus adhuc cum prætoriano comitatu Gilderun Chan immotus stabat. Sed tandem in hostis potestatem venit, et ad Temirem perductus fuit. Ei Temir Chan pedes obviam B processit, exceptumque magna cum honoris delatione, suum in tentorium deduxit. Ibi cum ex equo, Temirianorum adjutus opera, descendisset, humi, pro more gentis, in eodem ambo tapete consederunt. Prior Temir Chan de suis rebus cum Gilderune colloqui cœpit. Inde cum cibum una sumerent, rursum Temir colloquium exorsus: O Chan, ait, infinitas præpotenti Deo gratias et hymnos debemus uterque, tum quod mihi misere claudicanti, ab ipsis Indiæ finibus, ad portas usque Sivastæ urbis imperium largitus sit, tum quod ex altera parte tibi a Sivastæ mœnibus, ad ipsos usque limites Ungariæ, dominatum concesserit. Si Deo luberet universum orbem terrarum partiri, quid majus C claudo dare posset? Idcirco non abs re magnis ipsi gratiis agendis obnoxii sumus. Tu vero parum fortasse Deo gratus fuisti, ac propterea talis ac tanta tibi calamitas accidit. Quæ cum dixisset, denuo Bajazitem interrogans: Mi Chan, ait, si tua situm esset in potestate, mecum ut ageres pro libitu tuo: quid obsecro de me faceres? age, veritatem dicito. Tum Gilderun Chan, quem ferocis animi hominem fuisse accepimus, non sine bile respondisse fertur: Equidem te, si fortuna propitia meam in potestatem venisses, ferrea conclusum cavea mecum hinc inde circumduxissem. Quo Temir audito, mox e ferro caveam parari jussit: et in eam carceris loco Bajazitem inclusit. Secundum hæc, permissa militi licentia per universam regionem hinc inde se dif- D fundendi, atque omnia rapinis vastandi. Temir ipse Prusam abiit, ibique thesauros Bajazitis inventos sibi vindicavit. Et quando jam imminebat hiems, simul et hibernavit in Anatolia, et proceres eos qui ad ipsius patrocinium confugerant, tum fortunis suis restituit, tum muneribus amplissimis affecit. Atque hoc modo singuli suas ad ditiones reversi sunt. Osmanis vero provinciam, cui nomen Osmania, Tataris Temir attribuit. Quod cum Bajazites inaudisset, magnum animo dolorem cepit. Erat in more Temiri, ut castra locum moturus nonnunquam ad Gilderunem accederet eoque perhumaniter salutato, rectene valeret an secus, quæreret. Quodam ergo die Gilderun, hac occasione, Temirem alloquens: Equidem fateor, ait, o Chan, sic in fatis fuisse. Tibi divinitus destinata fuit victoria. Sed est, quod abs te petam: modo et audire me, et annuere petitioni volueris. Ad quæ Temir: Quidquid, ait, a me petieris, o Chan, nequaquam tibi denegabitur. Tum Bajazites: Hoc, unum, inquit, abs te peto, ne familiam meam aboleas, et Tataros uti tecum abducas. Mihi quod accidit, etiam tibi potest accidere. Non bonum est, ita sævire velle, ut prorsus aboleas. His auditis, facturum se Temir recepit, quod Bajazites postulasset. Adeoque coactis in unum Tataris, secum eos abduxit. Speraverat ille quidem futurum ut quispiam filiorum Gilderunis ipsum conveniret, sed quia sibi metuebant, accessit nemo. Secundum hæc die quodam accidit, ut Temir compellato Gilderune, diceret: Equidem te mecum, o Chan, in regnum meum abducam, ad urbem Semercandam: atque inde te remittam in regnum tuum. Ea Temiris oratio Gilderunis animum tam gravi mœroris vulnere percussit, uti ipse sibi mortem consciseret. Temir vero cum ad iter se compararet, Caramaniæ bego complures arces et 322 oppida donavit: et Isvendiari Castamonam, Congerim, et Calazugen concessit. Atque his rebus gestis, in regnum suum reversus est. Acciderunt autem hæc omnia, quæ a nobis exposita sunt hactenus, ab anno 800, usque ad annum 804 (Chr. 1403). Temir Chan apud Parthos annis 40 rerum potitus fuit: Gilderun vero, cujus mortem indicavimus, annis duntaxat 14 regnavit.

Filios Gilderun Chan sex habuit: quorum unus, Mustaphas Zelebis, amissus fuit in Temiriano prælio: quinque remansere reliqui superstites, Emir Soleimanes, Isa Zelebis, Musa Zelebis, sultanus Muchemetes, et Casan Zelebis, qui tempore prælii adhuc erat ætate tenera.

Exstincto Bajazite, convenerunt in unum Alis bassa, Eines begus, et Hazan aga: decretoque unanimi ex Anatolia in Romaniam reverti statuerunt.

Sultanus Muchemetes Amasiam profectus, quieti se dedit, parum de rebus aliorum sollicitus. Isa vero, et Musa, varie se mutuo persecuti sunt in regione Carasina, donec Musa tandem Isam comprehensum occidit. Quo facinore patrato, Prusam profectus, in otio vivens, a rebus gerendis abstinuit. Non multo post arma contra Musam quiescentem sumpsit emir Soleimanes. Hoc ille cognito, mox in Caramaniam arrepta fuga se recepit. Emir Soleimanes, ut res suas constabiliret, sororem suam, cum fratre natu minimo, Casane Zelebi, Constantinopolim misit, eosque Constantino dedit obsides: ne quod scilicet dissidium inter eos exoriretur, sed pacem potius inter se mutuo colerent.

Hinc in Romaniam transvectus emir Soleimanes, Hadrianopoli cæremonia Turcis familiari factus est imperator, anno 805 (Chr. 1404).

Ejus rei nuntio accepto, legatum sultanus Muchemetis Amasia misit ad emirem Soleimanem, fratrem natu maximum, qui ei tum munera ferret, tum suis verbis hæc renuntiaret : Quando sic Deo visum fuit, domine ac frater natu maxime, ut parentem utriusque nostrum rebus humanis eximeret: magnopere mihi gratulor, te nobis salvum et incolumem relictum. Cui cum emir Soleimanes vicissim venustæ formæ pueros, puellas, vestesque sericas, et alias res varias ac elegantes misisset : sancito fœdere mutuo, pacem inter se coluerunt. Post hæc ablegatis in Caramaniam suis hominibus, ejus provinciæ domino significari jussit emir Soleimanes daret operam, sic uti custodiretur Musa frater, ne qua posset elabi. Adeoque Caramum obtestari se diligenter id curaret, modo ei grata Soleimanis esset amicitia. Siquidem hoc ab ipso impetrasset, vicissim ei se omnia charitatis et benevolentiæ officia exhibiturum.

Musa cum subolfecisset, Caramaniæ principem cum emire Soleimane mutuam in gratiam rediisse: fuga sibi consulens, ad Isvendiarem propere concessit. Ejus rei fama ad emirem Soleimanem delata, mox arma in Isvendiarem expedivit : cujus ditionem ingressus, propter Gerlen ad ripam fluminis castra locavit, et militem istic in hibernis habuit. Erat in iis locis nigra populus ingens, sub qua genio quotidie indulgebat, et helluabatur. Tandem composito cum Isvendiare negotio, relictaque ipsius regione, profectus est Isnicam, ubi totos dies in conviviis et compotationibus exigebat. Nihilo minus secreto Musam secum habuit Isvendiar, eumque navigio impositum, per pontum Euxinum in Valachiam deportari curavit. Erat id temporis Vaivoda Valachiæ quidam, cui nomen Murzes. Hic et hospitio excepit eum, et viam aperuit et auxilio fuit ut Romaniam ingrederetur. Cum Hadrianopolim pervenisset, mox ab exercitibus, eo confluentibus, imperator salutatus fuit. Emir vero Soleimanes, licet occupatam a fratre Romaniam intellexisset universam, nihilo tamen minus perpetuo luxu et helluationibus suis occupabatur. Et quoties e mero jam ebrius incaluerat, sæpenumero voces has ingeminabat : Musa, Musa, quid tibi meis in regionibus est negotii? Neque magno temporis interjecto spatio, securus ipse, ac metus omnis expers, a Musa fratre fuit obrutus. Ibi cum a ducibus et administris rerum suarum, ad Musam transeuntibus, ejusque militiæ se devoventibus, desereretur, fugam arripuit, in qua vicum ad quemdam perveniens, ab ejus incolis fuit interemptus. Eum vicum Musa, cum incolis universis, cujus tandem vel sexus, vel ætatis essent, igne subjecto concremari jussit, hac adjecta voce : Cur fratrem meum vobis necare libuit? Secundum hæc reversus Hadrianopolim, plene rerum potitus fuit anno 818 (Chr. 1411); emir autem Soleimanes imperavit annis 7.

Ab hoc inchoata fuit Hadrianopoli structura templi longe amplissimi, cujus ipso superstite funda-

A menta jam ad eam altitudinem perducta fuerant, ut ejus loci, quo templum condebatur superficiem æquarent.

Cum autem sultanus Muchemetes, cujus Amasiæ sedes erat, de hisce rebus omnibus, ut erant gestæ, certior factus fuisset; nimirum Musam, Soleimane de medio sublato, Romaniæ sive Græciæ imperio potitum : bello Musam persequendum statuit, et expeditione suscepta, Prusam duxit : omnesque Anatoliæ provincias, emiri Soleimani fratri non multo ante subditas in potestatem redegit. Itidem in Romania nec ipse Musa rerum suarum cura deposita, quid agendum sibi foret, circumspiciebat.
323 Ante omnia Seachum Melicum, cui duntaxat
B unus erat oculus, Vezirem creavit : Samobunæ filium, Cadilescherum esse voluit : ducem stipendiariorum signiferis præfecit : provincias denique suos inter familiares ac militares viros distribuit. Reliquerat emir Soleimanes liberos superstites, filium atque filiam : qui Constantinopolim profugerunt. Durantibus hisce dissidiis intestinis, etiam urbs Vidina, ad Danubium sita, defecit; sed Musa, ducto adversus eam milite, rursus imperium accipere coegit.

Idem Musa, relicta Vidina, Buruvadam et Materam copias duxit, eaque oppida sibi subjecit. Magnam in omnibus provinciis tyrannidem exercuit. Occupavit oppidum Chiupurlim, quod Lazari ditionis erat. Suos etiam excurrere nonnunquam jussit, ad ipsa usque mœnia Constantinopolis : ita
C quidem, ut ipso imperante, Constantinopolitani portas urbis aperire vix auderent. Accidit autem aliquando, ut ad Silyuriam accederet : quam dum oppugnaret, egregie se tuebantur oppidani, et in hostem animose pugnabant. Dum utrinque manus conseruntur, Seachus, Melicus, Musæ Vezirazemes, hero deserto, Constantinopolim se recepit. His perspectis insidiis et astu Melici, vehementer animo Musa perturbari, conversoque itinere, Hadrianopolim reverti : et quis hujusce transfugii futurus esset exitus, secum ipse dispicere. Vicissim ex adversa parte sultanus Muchemetes omnino cum Musa prælio congredi statuebat. Erat huic Vezirazemes, Bajasites bassa, quo cum sollicite consultabat, quonam modo navigiis in Romaniam transmitti
D fretum posset. Forte fortuna tum Seachus quoque Melicus ad sultanum Muchemetem Constantinopoli venerat. Itaque Bajazites bassa Muchemeti auctor erat, ut is etiam arcessitus deliberationi adhiberetur, quid ipsi faciundum pareret, explicaturus. Ille vocatus in consilium, accessit : et intellecto, cupere Muchemetem in Romaniam exercitum transportare, modo, de ipsius consilio viam rationemque commode transjiciendi cognosceret : respondit, omnino Constantinopolim mittendos legatos, et cum Teggiure pacis ineunda fœdera, quo fieri permissu ipsius et adjumento transjectio posset. Non enim fretum ullo alio transmitti loco posse, cum Gallipolis in potestate Musæ sit. Erat id temporis insigni vir quidam auctoritate præditus,

nomine Faselulla, qui Cadii sive judicis officio Geivisæ fungebatur. Is et notus erat et familiaris admodum Teggiuri Constantinopolitano. Hunc igitur ablegarunt uti cum Teggiure de pace ageret: qua inter utramque partem sancita, profectus Prusa sultanus Muchemetes, ad littus maris e regione Constantinopolis accessit. Illi Constantinopolitanus Teggiur naves suas obviam misit, ipsum in Romaniam cum exercitu trasvehi curavit. Ejus Musa rei factus certior: Hadrianopoli relicta, regionem Lazari petiit. Interea venit Inzuam sultanus Muchemetes, atque ibi castris locum delegit. Mox Alis begus, Eurenosis begi filius, suis copiis ad sultanum Muchemetem defecit: post quem et Michael, Jochzi begi filius, cum milite suo ad eumdem accessit. Et erat is Musæ beglerbegus. Horum confirmatus subsidiis sultanus Muchemetes, ulterius processit, et Hadrianopolim venit. Quotquot autem Turcici proceres per Romaniam hinc inde degebant, universi Musa deserto, ad sultanum Muchemetem se contulerunt. Nec a Musæ partibus ulli mansere milites, præter Acanzios. Secundum hæc digressus Hadrianopoli sultanus Muchemetes, Musam a tergo persequi non desiit, et cum eo propter oppidum Samocovam prælium iniit. Cum autem animadverteret Musa, non satis sibi virium esse ad resistendum, fugæ se dedit, et fugienti equus in profundum cœnum prolapsus fuit. Erat ei famulus quidam, vestium sartor, et servilis homo conditionis, cui nomen Sarudzes. Hic equo domini, sic humi prostrato, tendines incidit, captumque dominum suum Musam ad sultanum Muchemetem adduxit. Sub initium noctis in tentorio quodam Musa strangulatus, statim eadem nocte Prusam avehi jussus est, ut istic in avi monumento conderetur. Imperavit annis tribus et dimidio. Mechemetem begum, Michaelis filium, qui Acanziorum dux erat in exercitu Musæ, captivum sultanus Muchemetes ad urbem Tocatam deportari, et ibidem custodiri præcepit. Samobunæ vero filium, qui officio cadilescheri fungebatur, cum uxoribus et liberis Isnicam jussit abduci, ubi mille asprorum annonam ei singulos in menses assignavit. Peditum Musæ dux in Valachiam aufugit. Hoc modo Turcorum imperator factus sultanus Muchemetes, universa subacta Romania anno 816 (Chr. 1414).

Inito regno, legatos ad omnes sibi vicinos principes misit, ac pacis et amicitiæ fœdera cum eis pepigit. Interea vero, dum adhuc Musa Muchemetesque bello semet invicem in Romaniam persequebantur: Caramaniæ princeps Prusam exercitum adduxit. Ejus expeditionis rumore ad se perlato, Ibases bassa, qui tum Prusæ cum bassæ imperio præerat, arcessitis ad se Prusæis civibus, uti cum eis de imminenti bello deliberaret: Caramaniæ princeps, ait, arma cepit, ut nos opprimat. Vos operam date, ut ad excipiendam illius vim, instructi sitis, et cum facultatibus vestris in arcem vos recipite. Mox qui locupletiores erant, in arcem suis cum rebus migrant. Posteaquam ad urbem 324
Caramaniæ begus accessisset, Ibases arci semet inclusit. Quo Caramanus animadverso, civitatem igne subjecto concremavit. Inde versus arcem cuniculos agere cepit. Ibases ex adverso cuniculis suis ad hostium cuniculos perductis, et aqua in eos derivata, Caramani fossores aquis obrutos exstinxit. Interim vero dum ad Prusam res utrinque geritur acriter, et citra intermissionem, inopinato Musæ cadaver eo deportatum, prope thermas monumento paterno infertur. Id ubi Caramanus fieri vidit, confestim motis castris, suam in provinciam exercitum abduxit.

Secundem hæc profectus e Romania sultanus Muchemetes, transmisso freto, Prusam adiit, ibique majoribus coactis copiis, et adjunctis sibi duobus in belli societatem principibus, Isvendiare videlicet, ac Germiani domino; cum eis adversus Caramanum expeditionem suscepit. Ingressus autem Caramani ditionem, mox oppidum Varsacum subegit, incolis absque mora deditionem facientibus. Inde Coniam cum exercitu contendit, ubi cum princeps urbis ei suis cum copiis occurreret, prælium inter se commiserunt, quo sultanus Muchemetes superior fuit, et Caramanus cum supremo copiarum suarum duce, Zebuco Mustapha, in hostium potestatem venit. Multis ultro citroque colloquiis habitis, tandem compositum fuit dissidium, et mutua reconciliata gratia: sed ita tamen, ut Caramanus sultano Muchemeti tribus oppidis, et uni castro cederet. Quorum locorum deditione facta, vicissim Muchemetes Caramanum muneribus cohonestavit, et libertati restitutum suam in provinciam remisit. Muchemetes ipse Prusam reversus, non diu istic hæsit: sed iter ceptum prosequens, trans fretum Hadrianopolim properavit, ut bello Valachos invaderet. In id bellum et a Caramano, et ab Isvendiare bego copias auxiliares impetravit: quibus ad suas adjunctis, in hostem progressus, ad Danubium castra locavit: ubi dum castellum exstrueret, magnam suorum manum in Valachiam trans flumen immisit, ut prædis actis eam depopularentur. Milites e Valachia salvi, nullo accepto detrimento, trans Danubium, maximis aucti spoliis, rediere. Quod cum regionis voivoda cerneret, aliud quod ageret nihil habuit, quam ut pace cum sultano composita, quotannis se tributum missurum polliceretur, eoque nomine filium daret obsidem. Quibus rebus gestis, Prusam Muchemetes repetiit, et inde copias ad oppidum, quod Samsonis dicitur, traduxit: quo quidem occupato, complures in iis locis Tataros, a Temire Chane relictos, invenit. Hos edicto publicato, in Romaniam migrare jussit: et ditiuncula quadam, haud procul a castro Cunuza, donavit, ut ibi domicilia sibi constituerent. Erat enim is locus incultus et desertus. Atque illa quidem vicinia et regio in hunc modum Tataros accepit incolas, qui eam in

hodiernum usque diem possident. Interea dum his rebus intentus erat Muchemetes, in Anatolia seditio quædam coorta fuit, auctore Burgluze Mustapha, qui Scheichis Bedredinis quondam œconomus fuerat. Et scheiches ille Bedredines, uti supra diximus, apud Musam cadilescheri munus gesserat, Isnicæ deinceps exsulare jussus. Hic ergo Mustaphas in agrum Aidinensem profectus, magnam ibi seditionem excitavit: persuasis incolis ut ipsius potestati se permitterent, et imperium lubentes acciperent: nomen interim prophetæ mentitus, ut eo facilius res novas moliretur. Ubi de hoc motu Isnicæ scheiches Bedredines accepisset, œconomi videlicet sui res tantum incrementi sumere: mox Isnica relicta fugam arripuit, et Isvendiarem adiit. Apud hunc cum aliquandiu substitisset, navim conscendit, et itinere maritimo Valachiam petiit. Sultanus autem Muchemetes intellecto habere jam Burgluzam Mustapham selectorum militum ad tria millia, copias suas in eum, duce sultano Murate filio, misit. Is ubi Bajazite bassa expeditionis socio, cum exercitu ad defectionis auctorem pervenisset, accidit ut impetu repentino se invicem invaderent, et manus tam animose consererent, ut illo prælio ingens hominum multitudo caderet. Tandem Burgluzes Mustaphas, in frusta concisus periit. Hac de illo, et complicibus, obtenta victoria, rediit ad pristinum imperium omnis ea ditio, distributa deinceps inter sultani Muchemetis milites. His rebus gestis, Bajazites bassa cum sultano Murate Manissam duxit exercitum: quo ipso etiam in loco quidam erat homo seditiosus, Torlaces Huggiemal, stipatus bis mille viris, qui eum sectabantur. Hos cum Bajazites assecutus fuisset, terga dare coegit, et ipsum Torlacem cum aliis aliquot conjuratis captum, ibidem suspendio necari jussit. Interim profectus Serras sultanus Muchemetes, eam civitatem occupavit: et cum animo suo constituit, Salonicam quoque militum corona circumdare. Durante vero Serrensis urbis obsidione, Scheiches ille Bedredines, quem in Valachiam profugisse diximus, Romaniam ingressus, aliquot sophilarios ante se misit in agrum Zagorensem, vulgo persuasuros, imperium Scheichi Bedredini divinitus esse destinatum; saltem paucos intra dies adventum ejus præstolarentur. Cum ergo scheiches Bedredines jam propius ad eos accederet, magnus seditiosorum numerus ad ipsum confluxit, et illorum **325** quoque non pauci, quos imperante Musa beneficiis obnoxios in magistratu sibi reddiderat, dum apud illum cadilescheri officio fungeretur: ita quidem, ut hominum copiis non contemnendis cinctus esset. Verum iidem animadverso, minime felicem futurum, motus illius exitum: Bedredine deserto, etiam arma, quæ sumpserant, deposuerunt. Harum turbarum accepto nuntio, insignem exercitum in agrum Zagorensem sultanus Muchemetes expedivit: qui scheichem Bedredinem ibi deprehensum ceperunt, et captum Serras ad sultanum Muchemetem adduxerunt. Erat apud sultanum magnæ quidam doctrinæ vir, nomine Meulana Cheider, oriundus e Parthia, unde se ad Muchemetem contulerat, qui eum pro viro sancto colebat, et a latere suo nunquam discedere patiebatur. Is hanc sententiam tulit, ut capitis quidem supplicium scheiches Bedredines lueret, sed minime tamen fisco facultates ipsius applicarentur. Sultanus ergo Muchemetes, hac in eum lata sententia, pœna suspendii apud Serras hominem affecit. Postea vero, quam exspirasset, cadaver ejus de patibulo detractum et terræ mandatum fuit. Inde sultanus Muchemetes Prusam reversus, ad aliquod ibi tempus substitit. Hadrianopoli templum, quod frater ejus emir Soleimanes exstruere cœperat, absolvi curavit. Aliud etiam Prusæ fanum, cum schola et xenone, condidit. Atque hisce gestis rebus, vivendi finem fecit. Ejus loco sultanus Murates filius imperator factus est, anno 824 (Chr. 1422). Qui Prusæ cadaver patris monumento, pro more, intulit.

Secundum hæc secuta fuit universorum in Anatolia defectio, nimirum Ismyræ principis, et Menthesii: et ad summam, omnium ab omni parte procerum. In Romania namque pro sultano se quidam gerebat, cui nomen Dusmes Mustaphas. Is filium se Gilderunis Chanis profitebatur, et plerumque solebat in oppido Vardario degere. Transierunt in partes ipsius etiam proceres quidam ejus familiæ, quos Eurenoses begos vocant. Horum subsidiis adjutus, Serras obsedit: quæ quidem urbs, una cum arce, mox deditionem fecit. Hinc progressus ulterius, Hadrianopolim ire perrexit: quo cum accessisset, incolæ portis reclusis, ejus se fidei potestatique permiserunt. Ad summam tota Romania in partes ejus concessit. Alio tamen Porta loco non erat, quam Vardarii. Posteaquam sultanus Murates, qui hoc tempore Prusæ degebat in otio, de hisce motibus certior factus fuisset, Bajazitem bassam copiis instructum misit, qui hunc regno depelleret. Cum primum is Hadrianopolim in Romaniam venisset, ab hero suo defecit, ac Dusmi Mustaphæ se dedidit: a quo vicissim veziris dignitate fuit ornatus. Eidem et Ismyræ princeps, Chuseines begus semet adjunxit. Magnum tamen peditum numerum, quos Azapos vocant, collegit Dusmes hic Mustaphas, et insignia concessit illis privilegia, qui sponte militiam ipsius sectabantur. Cum igitur ingentem jam coegisset exercitum, eo consilio discessit Hadrianopoli ut Prusam contenderet: a qua urbe cum jam itinere unius diei abesset, vezirem suum, Bajazitem bassam, supplicio capitis affecit. Interim Murates quoque de bello gerendo cum suis deliberabat. Suadebant vero, qui huic a consiliis erant, ut Mechmetem begum, Michaelis filium, e carcere Tocatensi revocaret, ac libertati restitueret. Hunc igitur arcessitum e custodia, secum in expeditionem hanc sultanus Murates sumpsit, ac Prusa relicta, ad amnem Ulubatam processit, et juxta pon-

tem castra metatus est. Eodem cum et Dusmes Mustaphas venisset, ex altera parte pontis locum castris delegit. Hoc modo collocatis ex adverso copiis utriusque principis, Mechemetes begus, Michaelis filius, militibus a Dusme Mustapha stantibus cognoscendum se præbere, ac peramanter eos compellare. Quo facto, cum proceres atque milites, qui se cum Dusme Mustapha hac expeditione conjunxerant, Michaelis filium agnovissent: noctu fluvium Ulubatam transgressi, ad sultanum Muratem se contulerunt, eique se dediderunt. Id ubi Dusmes Mustaphas fieri vidit, ad amnem Bugam profugit, magnaque pecuniæ vi Bugæ oppidi Cadio donata, ejus ope salvus evasit; et propter Gallipolim trans fretum in Romaniam reversus, ibidem ad aliquod tempus quievit, navibus in terram subvectis. Eum sine mora secutus a tergo sultanus Murates, copias suas mercatorum navigiis impositas in adversum littus vehi curavit, et castris in Ezea planitie locum cepit. Tum vero Dusmes Mustaphas motis castris, versus Bolairem fuga se recepit: unde cum Hadrianopolim pergeret, a suis desertus fuit. Nec multo post captus, et Hadrianopolim ad sultanum Muratem perductus, illius jussu de pinna quadam ad murum urbis suspensus laqueo vitam finiit. Mox ibidem sultanus Murates in regium thronum collocatus, et imperator a suis salutatus est, anno 827 (Chr. 1425). Erat ei frater in Anatolia, cui nomen Mustaphas. Is etiam magnas ibi turbas dedit: sed tandem Murates expeditionem adversus fratrem suscepit, et Isnicæ captum necari jussit; unde Prusam vectus, et juxta patrem conditus fuit. Secundum hæc rediit sultanus Murates Hadrianopolim, quo cum pervenisset, de voivodæ Valachi defectione cognovit. Quapropter ductis in Valachiam copiis, regionem universam fœde diripuit, et amplis potitus **326** spoliis, Hadrianopolim reversus est, anno 827.

Inde rursus in Anatoliam profectus, Ismyræ principem ditione sua expulit, et præterea regionibus, Mentesianæ, Aidinensi, Sarchaniæ, et Chemidensi, præsidia suorum imposuit, deductis eodem coloniis, et agris inter suos distributis. Gesta vero fuerunt hæc eodem anno 827 (Chr. 1425).

Post illa cum ad tempus aliquod Prusæ substitisset, quieti deditus: tandem suscepta rursus in Romaniam profectione, Lazari ditionem ingressus est, eaque despotam senem prorsus ejecit, anno Mahumetano 829 (Chr. 1427).

His exantlatis laboribus ac molestiis, quieti se quidem dedit, sed non diuturnæ: dum Anatoliæ montana peteret, captandæ frigidioris auræ causa. Rursum vero transjecit in Romaniam, et armis Lazaro illatis, universam ejus regionem populatus est, anno 830 (Chr. 1428).

Hinc quidam ex proceribus, cui nomen Hoser begus, in Anatolia ditionem Zietucam Muratis imperio adjecit, anno 831 (Chr. 1429), cum interim sultanus ipse Hadrianopoli quiete se reficeret.

A Ibidem mortuus est Ibraimes bassa, Chelilis bassæ pater, anno 832 (Chr. 1430).

Murates autem, quietis et otii longioris impatiens, bellum se suscepturum suis edixit, divinitus sibi mandatum. Itaque maximas copias ad urbem Salonicam adduxit, eaque potitus est, exercitu spoliis opimis ditato: quod quidem accidit anno 833 (Chr. 1431).

Capta Salonica, nonnihil a bellicis occupationibus abstinere constituit, et ad montana Zogæ profectus est. Quo tempore natus est ei filius, cui nomen Muchemetis imposuit, eodem anno 833 (Chr. 1431).

Edito in lucem filio, novos signari jussit aspros: moxque rursus ad montana se contulit. Id temporis B etiam Hadrianopoli templum, et ibidem in arce veteri palatium elegans ac deliciosum exstrui jussit, anno Mahumetano 835 (Chr. 1432).

Anno autem sequenti proximo, cum Hadrianopoli degeret, quodam Mercurii die, sub vesperam, usque adeo lumen solis defecit, ut tenebræ terram occuparent. Eodem anno cometes etiam caudatus apparuit.

Tunc et Eurenosis begi filius, Alis begus, in Albaniam copias duxit, irrito plane conatu. Neque multo post, Herzegovinam aggressus, ibidem quoque cum exercitu victus fuit, anno 836 (Chr. 1433).

Hac clade accepta, dum Hadrianopoli Murates sultanus quiesceret; limitanei duces, præsertim C Sinan begus, Isacus begus, et Turchanes begus, eum adeunt, et orant: potestatem sibi faceret, invadendæ ac depopulandæ Albaniæ. Quod cum eis concessisset, ipse præaltum prope Prusam montem adiit, quem nunc montem Calogerorum vocant: ubi æstatem illam anni 838 (Chr. 1435). exegit. Inde reversus Hadrianopolim, adductam jussu suo Bulci filiam matrimonio sibi junxit.

Hoc anno rursus Eurenosis begi filius, Alis begus, in Albaniam profectus, maximas prædas egit, et ampla spolia reportavit, anno 839 (Chr. 1436).

Murates autem cum exercitu Caramaniam ingressus est. Sed rebus cum Ibrahime bego, regionis principe, transactis, pax inter eos constituta fuit. In reditu castrum Buruzen sibi subjecit, anno D 841 (1437).

Inde repetiit Hadrianopolim, atque ibi templum ædificare cœpit: cum quodam Veneris die, summo mane, primum lapidem manibus ipse suis posuisset.

Post hæc in Ungariam irrupit, et sex in ea castellis potitus est, anno 841 (Chr. 1437).

Unde reversus, aliquandiu bellis abstinuit, et instituta solemnitate maxima, sultanum Muchemetem filium circumcidi curavit. Hac festivitate peracta, Semendriam duxit exercitum, eamque munitionem in potestatem redegit, anno 842 (Chr. 1438).

Hinc ad Albam, quam Græcam vocant, accessit: sed cum eam expugnare non posset, abductis copiis,

aliud iter arripuit, Novam adeundo: quam arcem cum omni agro finitimo suæ ditionis fecit. Ulterius etiam progressi. Romaniæ beglerbegus eunuchus, cui nomen Scachus Abedines bassa, et Edzes begus, et Isacus begus omnem illam provinciam rapinis exhaustam Muratis imperio subdiderunt, anno 843 (1439).

Sultanus autem Murates, relictis hisce locis, Hadrianopolim reversus est: ubi cum aliquantisper subsisteret, Mesiti bego id negotii dedit, ut per Valachiam in Ungariam penetraret, omnemque regionem illam direptam vastaret. Sed Mesiti Ungariam ingresso, non ex animi sententia successit expeditio. Quippe cum universis copiis suis cæsus et interemptus fuit, anno 845 (Chr. 1440).

Ejus cladis accepto nuntio, Sophiam Murates sultanus se contulit, ibique castrametatus, beglerbegum Romaniæ, schacum Abedinem bassam, cum universis Romaniæ copiis, et Acanziis, et Genizaris, expedivit, ut, peragrata Valachia, Ungariam popularentur. Eos in Ungarorum fines delatos impressione subita Jancus invasit, cecidit, interemit: ipso etiam beglerbego necato, et eamdem cum Mesite belli fortunam experto. Contigerunt hæc anno 846 (Chr. 1441).

Caramaniæ begus, de hisce Turcorum cladibus certior factus, Anatoliam cum copiis ingressus, Belulen oppidum tentavit. Id ubi significatum sultano Murati fuisset, expeditione magna celeritate suscepta, Ibrahimi **327** Caramano bellum intulit: quo in montuosa loca, præque saxis invia, dilapso: transactum denique negotium fuit, et sultanus Murates Hadrianopolim rediit.

Accepit autem id temporis nuntium de morte filii sui, sultani Aladinis, qui Amasiæ rebus humanis excesserat. Dum propter illius obitum adhuc in luctu esset, rex Ungarorum, cum Ianco et Lazari filio, sese movit, et cum exercitu ad clisuras Isladinas accessit. Adversus hos profectus Romaniæ beglerbegus Casanes bassa, cum Turchane bego, et universis Romaniæ copiis, et cum Acanziis, prælio cum eis congressus est. Sed cum Turchanes begus, amisso vigore animi, præ formidine ac desperatione se fugæ dedisset: Casanes bassa cum reliquis militibus, quotquot adversus hostem cum eo substiterant, cæsus fuit. Sultanus autem Murates, perlata ad se rei tam infeliciter gestæ fama, cum omnibus Genizaris, et aulæ comitatu, Hadrianopoli discessit: et evocatis undique omnibus ad hanc militiam, qui arma ferre possent, etiam pedites Europæos magno numero conscripsit. Gerebantur autem hæc hiberno tempore, cum ingens frigus esset. Ubi ad Christianorum castra perventum fuisset, multis utrinque dimicatum levioribus præliis. Tandem vero Christianis exercitum abducentibus, etiam Murates itinere converso Hadrianopolim se recepit: pace prius inter se Lazarique filium sancita, cui principa-

A tum restituit, et ex illo tempore solida fuit amicitia junctus.

Interea Caramanus Ibrahimes begus Anatoliam, moto bello, turbavit: quod ubi nuntiatum sultano fuisset, in Anatoliam transiit: et cum Genizarorum aulici comitatus, Anatoliæque copiis, Caramanum invasit: qui mox fuga rebus suis consuluit. Erat apud hunc in auctoritate maxima Sarumes quidam Jacupes, pro viro sancto habitus. Is ad sultanum Muratem ablegatus, invicem utrumque sibi reconciliavit. Qua pace confecta, Murates exercitu dimisso, Manissam profectus est: ubi cum sponte se imperio abdicasset, filium sibi sultanum Muchemetem substituit, eique Chelilem bassam vezirem adjunxit, cum Meulana Chusrone, qui officio ca- B dilescheri fungeretur: amborum virtuti ac fidei tam filio, quam provinciis imperii, commendatis. Id factum anno Mahumetano 847 (Chr. 1442).

Rex autem Ungariæ cum Janco novæ semet expeditioni accinxit, ductis secum Ungaris, Germanis, Bohemis, Polonis, Italis, et Valachis: quorum omnium ingens erat multitudo, videlicet hominum ad octoginta millia. Tormenta quoque bellica rotis imposita vehebantur, numero quadringenta. Milites ipsi ferro prorsus armati tectique conspiciebantur. Cumque transmisso ad Albam Græcam Danubio, fines imperii Turcici transgressi fuissent: Materam et Schulium oppida vastarunt. Inde promotis ad Nicopolim castris, in C omnem illum agrum ferro et igni sævierunt. Arcem quoque Buruvadam occuparunt, et imposito præsidio munierunt. Cum a Nicopoli copias abducerent, secutus eos cum suis a tergo Mechemetes Nicopolis begus, Syrusis begi filius, et agmen extremum adortus, complures occidit, cataphractos quosdam interceptos ad Portam misit. De hisce motibus sultanum Muratem mox Vezires certiorem reddiderunt. Is Manissæ tum degebat, quo se quietæ vitæ studio non ita pridem contulerat. Quanquam vero serius harum rerum nuntium acciperet, tamen ad iter mature se comparans, Gallipolim advolavit: quo jam Itali magna cum classe appulerant, et quominus in Europam transmittere posset, impediebant. Quamobrem versus Constan- D tinopolim cum exercitu profectus est, et e regione illius loci, quo loco nunc arcis novæ structura cernitur, mercatorum navigiis usus, in Romaniam transjecit. Cum Hadrianopolim pervenisset, monstrati sunt ei Christiani cataphracti, quos Mechemetes begus ceperat, et illuc miserat. His visis, vultum erigens: Bene nobis res nostræ succedent, ait, propitio Deo. Statimque cum præpotenti, tam ex Anatolia, quam Romania collecto exercitu, magnaque peditum manu recens conscripta, Hadrianopoli discedens, in hostem recta duxit. Concurrerunt exercitus ad stagnum sive paludem Varnensem, ubi dimicatum inter eos acerrime, multa cum effusione sanguinis. Rex Ungarus ab uno latere pugnabat, ab altero Michael ille, cognomento Ni-

ger: et tanto quidem cum impetu Muratis invasere A copias, ut hostium utrumque cornu in fugam propellerent; atque hoc in conflictu beglerbegus Anatoliæ cæsus fuit. Solus adhuc Murates cum agmine suo stabat immotus, cæteris ab utroque latere prostratis, aut fuga dilapsis. Ibi tum Murates erectis ad cœlum oculis, opem sui numinis et Mahumetis implorare solliciteque precari, ne se tam præsenti periculo rerum desererent. Quibus precibus ita conceptis, mox aleam prælii mutatam vidisses. Quippe rex, immodica ferocientis animi temeritate impulsus, in medios Turcos equum adegit, et summo cum nisu Muratis ipsius caput petiit. Dum in hunc modum furibundus progreditur, casu quodam accidit, ut equus regius ad terram prolaberetur. Tum quidam e peditum numero, et alius ex B ordine Genizarorum, accurrentes, equi tendines inciderunt. Itaque rege humi prostrato, mox provectæ vir ætatis, Cheser begus, qui tunc adhuc ex Elpia familia superstes erat, ex equo descendens, regi caput amputat, **328** et sultano Murati offert. Is, hoc spectaculo lætus, confestim regium caput hastæ jubet affigi. Quod ubi factum fuisset, hasta in altum sublata clamari cœptum, regis hoc caput esse. Tum vero Turci, qui prius fugæ se dederant, hoc audito clamore, reflexis equis, rursus ad Muratem confluxerunt. Qua re a Christianis animadversa, cum reliquis eorum copiis Jancus in fugam se conjecit. Hoc modo victis Christianis, ac fugientibus, Turci eos ab omni parte persequi, ac C plurimos occidere. Interea vero Genizari, ac pedites Turcici, currus et impedimenta Christianorum adorti diripuerunt, et ingenti potiti sunt præda: qua quidem ad sultanum Muratem allata, mutuo sibi gratulati sunt, et illum diem in fastos referri jusserunt. Exactumque fuit ab eis totum hoc triduum omni genere hilaritatis. His rebus gestis, imperium sultanus Murates iterum sultano Muchemeti filio restituit, et ipse Manissam reversus est. Muchemetes regno rursus inito, mox aspros novos signari nomine suo jussit, anno 849 (Chr. 1444).

In ipsis autem Muchemetici regni novis auspiciis, urbs Hadrianopolitana tota flammis accensa conflagravit: et Genizari seditione commota, majores annonas postularunt: non plebi duntaxat D injecta trepidatione, verum etiam beglerbego Chadumi bassæ mortis intentato periculo: qui vix in arcem ad sultanum Muchemetem elapsus, saluti suæ consuluit. Interim Genizari per urbem fœde grassari, et omnia per summam insolentiam diripere: donec tandem eis annona semisse unius aspri augeretur, atque ita tumultuantium animi sedarentur.

Compositis hisce turbis, Chelil bassa Vezir, et alii Romaniæ proceres, unanimi consilio et consensu Manissa sultanum Muratem iterum ad summam rerum arcessiverunt: qui hoc accepto nuntio mox ad sultanum Muchemetem se contulit Hadrianopolim, et hieme sequenti cum exercitu Moream ingressus est: ubi cum civitatem Geremen expugnatam dedisset excidio, et alia quædam oppidula cepisset, abductis copiis, Hadrianopolim rediit, anno 850 (Chr. 1445).

Castris Hadrianopoli motis, in Albaniam duxit, et arcem Cotziacum in ditione Joannis occupavit, ac universam regionem rapinis exhausit. Albanorum princeps Iscodaræ dominus, cum suis cedens aufugit. Itaque Murates magnam regionis illius partem adjunxit imperio suo; cumque Christianorum templa diruisset, ac in messitas commutasset, Turcorum colonias in illa loca deduxit.

His Murate rebus occupato, nuntii advenere, qui significarent, Ungaros, Saxones, Boemos; Germanos, et Valachos, maximis coactis copiis, jam ad Albam usque Græcam appulisse, progressuros ad ipsos Cosovæ campos. Ejus rei fama sultanus Murates impulsus, Albania relicta, Sophiam summa festinatione accessit, ibique substitit, in omnem partem intentus, quo scilicet erupturus hic motus esset. Simul expeditis in omnes provincias litteris, milites universos arma capere, et absque mora in castra convolare jussit. Fuere denique collecta decem millia Genizarorum, et alia decem millia peditum, qui Turcis Azapi dicuntur. Præterea magnus hominum numerus ad eum confluxit ex iis qui a militia cæteroquin erant immunes. Habebant enim Muratem pro viro sancto. Copias ad summam innumerabiles collegit, ab aliis etiam rebus, bello gerendo necessariis, egregio instructus: a tormentis majoribus, inquam, bombardis, hastis, arcubus. Arcessivit etiam ad hanc expeditionem sultanum Muchemetem filium, ut in ea patri comes adesset. Interea vero, dum in hostem ipse proficiscitur, Valachi Danubium navigiis transjiciunt, ut omnem agrum Nicopolitanum ferro ac flammis vastarent: sed is conatus ex ipsorum animi sententia non successit. Quippe limitanei proceres in iis locis, Mechemetes begus, et Isa begus, et Usguris filius, cum Acanziorum copiis Valachos adorti, multos ex eis interfecerunt. Quod ubi factum Murates accepit, non parum exhilaratus, alacri mox animo versus Cosovæ planitiem cum exercitu profectus est. Ducebat enim hominum ad octoginta millia, tam equitum, quam peditum. Ad Cosovæ campos cum pervenisset, obvium habuit Jancum. Quapropter utrinque pugnandi facto initio, displosa fuere continuo diei noctisque spatio tormenta bellica. Tandem Jancus in hostem acie producta duplici, Turcos ab utroque cornu fusos terga dare coegit. Jamque solus adeo comitatus aulicus, sultano Murate non deserto, locum suum in acie tuebatur. Objectabant Christianis scuta sua Genizari, tormenta bellica in eos dirigebant, sclopetos obvertebant undique. Simul a tergo camelis, mulis, et curribus sese munientes, tam fortiter hostis impetum sustinebant, ut Muratem cum hisce copiis suis, Christiani loco submovere nulla vi possent, nec aliqua

clade afficere. Cum autem profligati prius a Christianis in utroque cornu Turci, Christianos armorum onere nimio gravatos animadverterent, de industria fugam arripientes, insequendi viam eis aperuerunt. Quippe Christiani se mox, instar diluvii cujusdam, concitatis equis, diffudere. Sed Turci, qui fugam inierant, equorum cursu ad latus inflexo, expeditos et inermes Christianorum milites **329** invaserunt, quos nudos esse norant, et in eos alacriter acinaces suos strinxerunt. Id illi cum fieri cernerent, celerrime cataphractos equites suos secuti sunt : quibus ubi jam non esset integrum, in Turcos aciem denuo convertere : tandem mutuis se vulneribus conficere cœperunt, atque ita solutis et dissipatis ordinibus, exercitus omnis in fœdam sese fugam conjecit. Tum vero Turci, quos antea fugisse diximus, hinc inde conglobati, Christianis a tergo ad ipsam usque munitionem castrorum inhæserunt : fuitque deinceps pugnatum utrinque toto illo die, usque ad vesperam, et a vespera rursus ad diluculum usque. Jancus autem, cum ita rem geri videret, astu se ab exercitus Christiani reliquiis e castris subduxit et profugit. Christianis ad extremum victis, Janci rebus omnibus, cum tormentis, et universo apparatu bellico potiti fuere Turci : quibus ad sultanum Muratem adductis, unus alteri porrecta manu, mutuo semet excepere gratulabundi, totumque triduum eo loco quiescentes, veluti festivitatem quamdam, singulari cum hilaritate celebrarunt. Inde sultanus Muchemetes ante patrem Hadrianopolim profectus est. Gestæ vero fuerunt hæc res in Cosovana planitie anno 853 (Chr. 1448).

Murates etiam Muchemetem filium secutus est Hadrianopolim, ibique tempus ad aliquod in otio vixit, ita tamen, ut Romaniæ beglerbegum cum copiis ablegaret, ad exstruendum arcem Gergonim : qua perfecta, Murates in Anatoliæ montana, captandæ frigidioris auræ causa, se contulit, anno 853 (Chr. 1448).

E montanis reversus, expeditionem in Albaniam suscepit, ut arcem Beligradensem occuparet. Sed irritus ille conatus fuit, ideoque rediit Hadrianopolim, nec amplius ab illo tempore ulli vel expeditioni, vel bello interfuit : exstinctus die quodam Mercurii qui decimus erat mensis Mucherenis, anno 855 (Chr. 1450), cum annis triginta unum imperasset.

Successit patri sultanus Muchemetes filius in administratione regni, statimque decimo sexto die dicti mensis exercitum in Caramaniam duxit, et bellum principi Caramano, Ibrahimi bego, intulit. Sed eo non multo post composito, reversus est Hadrianopolim, atque ibi novam arcem ædificare cœpit, eodem anno 855 (Chr. 1450).

Anno sequenti proximo, videlicet 856 (Chr. 1451), non procul a Constantinopoli, loco quodam a tergo Galatæ oppidi sito, munitissimam arcem ad mare condidit.

Absoluto hujus arcis ædificio, mandata cum litte- A ris in omnes provincias suas expedivit, quibus omnes tam Anatoliæ quam Romaniæ coegit exercitus, conductis etiam vicies mille peditibus. Genizarorum erant ad decem millia. Convolarunt et alii complures ad eum, quibus alioqui militandi necessitas non incumbeba. Bellica quoque tormenta fundi jussit, instar draconum. Ita cum omni tormentorum apparatu, tantisque cum copiis Hadrianopoli profectus, castra Constantinopoli admovit : displosisque tormentis, muros, et pinnas eorum, disjecit. Christiani, quotquot urbi præsidio erant, fortiter illi quidem se defendebant : sed urbem tueri contra vim Muchemetis haud poterant. Is enim, concessa militi licentia, diripiendi Constantinopolim, modo eam occupassent, usque adeo Turcorum B animos accendit, ut magno illam cum impetu invaderent, oppugnarent, per vim denique caperent. Potiti vero sunt urbe Turci, die vicesimo mensis Rebuilulæ. Sultanus Muchemetes, urbem captam ingressus, hinc inde per eam obequitavit, obstupescens ad insolitas ædificiorum formas. Cum in Atmindanem pervenisset, columnam ibi lapideam vidit, cui triplex erat impositus serpens aheneus idemque triceps. Illum conspicatus, quidnam hoc esset idoli, quæsivit. Simul in eum contorta magna vi clava ferrea, quam pusdiganum Turci vocant, uni de tribus illis capitibus serpentinis labrum inferius comminuit. Quo facto, mox serpentes in urbe magno conspici cœpere numero. Quapropter C auctores ei fuere quidam, ut missum deinceps illum serpentem faceret : quando per id simulacrum effectum fuerit, uti serpens in urbe nullus esset. Hinc ea columna in hodiernum adhuc diem durat. Et quanquam unius ahenei serpentis inferiore labro dejecto, serpentes in urbem venerint, nocere tamen nemini possunt. Erat etiam erectus equus aheneus, cui statua quædam equestris insidebat. Utrumque Muchemetes demolitus est. Ferunt autem hac statua pesti præclusus fuisse aditus, quo minus in urbem penetraret ac in ea grassaretur.

Occupata Constantinopoli, Anatoliæ montana, recreandi sui causa, Muchemetes petiit : et inde reversus in Albaniam copias duxit : ubi Siuigen in potestatem redegit, anno 858 (Chr. 1453).

D Anno sequenti, Novam cum copiis aggressus, cepit. Quippe Christiani rursus hac potiti fuerant. Factum hoc anno 859 (Chr. 1454).

Secundum hæc, ad Albam Græcam exercitum adduxit : sed cum eam expugnare non posset, abscessit. Periit ibi Dais Caratzes bassa, qui beglerbegi munere fungebatur. Eodem anno 860 (Chr. 1455) conspecti sunt duo cometæ versus orientem solem unus, alter ad occasum.

Constantinopolim reversus, magnam celebritatem Muchemetes instituit, dum **330** Bajazitem filium circumcideret, anno 861 (Chr. 1457).

Deinde coacto exercitu, in Moream abiit, et urbem Gordum, cum oppidulis quibusdam cepit, anno 862 (Chr. 1458).

Postea Semendriæ copias admovit. Rex autem Bozinensis sponte sua Semendriæ deditionem fecit, anno 863 (Chr. 1459).

Hinc rursus in Moream profectus, multa castella cum oppidulis occupavit. Id temporis, die quodam Veneris, primo diluculo, sol adeo lucem suam amisit, ut omnia tenebris involverentur, anno 864 (Chr. 1460).

Transmisit autem secundum hæc universis cum copiis in Anatoliam, ulteriusque progressus, Castamonem, Sinopen, et Tarabosanem civitates occupavit: imperio suo regionibus illis omnibus adjunctis. Unde deinceps Hadrianopolim rediit, et in otio tempus ad aliquod se recreavit. Acciderunt hæc anno 864 (Chr. 1461).

Rursus expeditione suscepta, Valachiam ingressus est, et Vaivodam Valachiæ, cui nomen Dracoles, magno cum exercitu invasit. Hoc bello voivoda Valachus consilium cepit opprimendi castra Muchemetis nocturno tempore, sed parum efficere potuit. Ideoque non succedente conatu profugit in Ungariam: ubi cum in manus regis Ungari pervenisset, carceri mancipatus fuit. Interea vero Valachiam sibi sultanus Muchemetes subdidit.

Misit et classem in insulam Mitylenen, ejusque belli causa etiam ipse relicta Valachia Anatoliam adiit. Occupata vero fuit insula Mitylene anno 866 (Chr. 1462).

Ex Anatolia Constantinopolim se contulit, ubi quædam ædificia curavit exstrui: et Mechmetem bassam, vezirem suum, in Moream ablegavit. Is aliquot ibidem oppidula cepit, anno 867 (Chr. 1463).

Secundum illa productis Muchemetes copiis, Bozinam adortus est, et omnem illam regionem in potestatem redegit, regemque captum occidit. Inde sub jugum ab eo missa fuit Herzegovina, cum Covadza: quibus rebus gestis, itinere converso, Constantinopolim repetiit, anno 869 (Chr. 1464).

Annus autem sequens 870 (Chr. 1495), exactus ab eo Constantinopoli fuit in otio. Sed in Albaniam deinde profectus, ditionem ducis Joannis istic imperio suo subjecit. Cum autem id temporis exercitum ipsius dira quædam lues invasisset, ipse Philippopolim adiit, ibique se quieti dedit, anno 871 (Chr. 1466).

Philippopoli discedens, rursus in Albaniam perrexit, majoremque provinciæ partem occupavit, anno 872 (Chr. 1467.)

Ex Albania profectus in Anatoliam, Caramaniæ fines ingressus est, et arcem Giolchisarem expugnavit: unde postea Constantinopolim reversus, aliquandiu bellicis a negotiis abstinuit, anno 873 (Ch 1469).

Non multo post, ut otii sane diuturnioris erat impatiens, ipsemet itinere terrestri profectus est versus Egripon: cum Machmutem bassam eodem ablegasset cum classe, duodecim millibus hominum A instructa. Posteaquam huc appulissent copiæ Turcicæ, Christiani seque fortunasque suas egregie propugnabant. Sed cum tandem muri tormentorum impetu pulsati corruissent, non arce tantum, et civitate, per vim potiti fuere Turci: verum etiam omnem finitimam regionem Muchemetis imperium accipere coegerunt, anno 874 (Chr. 1470).

Egripo devicta, Constantinopolim se recepit, et aspros novos signari jussit, anno 875 (Chr. 1471). Dum Constantinopoli Muchemetes quiescit, Usumchasanis Parthorum regis militiæ dux, cui nomen Jusufzes begus, cum exercitu se movit, et magnam illam urbem Armeniæ Tocatam populatus, in Caramaniam venit. Erat id temporis sultanus Mustaphas iis locis a patre Muchemete præfectus. Is colle- B cto exercitu, Parthis obvium se dedit, eosque fudit, Jusufze bego capto, et Constantinopolim ad patrem Muchemetem misso: quod quidem evenit anno 877 (Chr. 1473).

Tum vero Muchemetes ad arma se parans Anatoliam adiit: et mandatis hinc inde missis, ut omnes milites ad ipsum in Anatoliam se conferrent, edixit. Peditum ad viginti millia in armis esse jussit, et Genizarorum numeros ad decem usque millia suppleri: cum aulicus etiam comitatus decem hominum millia complecteretur. Ad summam, coactus ei fuit exercitus, qui numerum septuaginta vel octoginta millium excederet. Cum hoc ergo milite versus Parthiam profectus, Usumchasani regi C bellum intulit: sumptis etiam secum in hanc expeditionem filiis, sultano Bajazite, sultano Mustapha, et sultano Zeme. Progressus autem cum suis in Asiam, non plura duntaxat occupavit oppida, verum etiam sublimi sitam loco, munitamque insigniter arcem, Carachisarem cepit, Usumchasanes obviam Muchemeti non prodiit, sed astu quodam excogitato, militem suum hinc inde partitus, in insidiis locavit. Et quia primam aciem in excercitu Muchemetis Romaniæ beglerbegus, Chas Murates, ducebat, forte accidit, ut inopinato quasdam in Persarum copias incideret, ac manum cum eis conserere cogeretur. Ibi cum majores Parthorum vires essent, dissipatus Romaniæ miles, et ipse beglerbegus occisus fuit. Interea vero dum Parthi primam hanc D Muchemetis aciem cæderent: etiam ipsi, desertis ordinibus suis, hostem confusi persecuti, tandem ad illam pervenerunt aciem, cujus ipse sultanus Muchemetes dux erat. Is autem **331** Parthorum perturbatos conspicatus ordines, cum suis eos adortus est. Quod a Muchemete fieri videns Usumchasanes, magno animi ardore concitatus, et ipse sua in Turcos duxit agmina. Permistis utrinque tantis exercitibus, acerrimum prælium commissum fuit: cum Muchemetis filii suis cum copiis gravissime Parthos urgerent, et in altero cornu Machmutes bassa, cum Daute bassa, Anatoliæ beglerbego, tormentis bellicis hostem vehementer affligeret. Etiam Usumchasanis uni de filiis caput amputatum, et sultano Muchemeti oblatum fuit. Cum ergo Parthi

talem ac tantum impetum, præsertim tormentorum A bellicorum, amplius sustinere non possent : Usumchasanes cum suis universis fugæ se dedit, in qua magnam exercitus partem amisit. Fuerunt et castra Parthi, cum impedimentis, direpta : Turchanisque begi, Omeri filius begus, qui captivus in castris hostium custodiebatur, libertatem recuperavit. Plena denique sultanus Muchemetes de Parthis victoria potitus est, idque factum anno 878 (Chr. 1474).

Hoc tam illustri prælio pugnato, Constantinopolim sultanus Muchemetes rediit, et ipse quidem ab armis abstinuit, sed interim Soleimanem bassam eunuchum, Romaniæ beglerbegum, magna cum militum manu versus Iscodaram misit. Soleimanes eo profectus, diu tormentis B rem acriter egit : et quanquam ab utraque parte magna periret hominum multitudo, potiri tamen Iscodara non potuit, sed infecta re copias abduxit. Sub id tempus vezirem suum, Machumetem bassam, in frusta concisum, interfici sultanus Muchemetes jussit.

Soleimanes autem bassa, cum abjecta spe capiundæ Iscodaræ, militem inde reduxisset ; in Moldaviam profectus est. Ei confestim voivoda Moldaviæ cum exercitu suæ gentis occurrit. Pede collato, pugnatum inter eos animose. Verum quod partim in oppugnatione Iscodaræ Turcici milites defatigati vires amisissent, partim etiam ipsis Moldaviam ingredientibus, ingens ea loca frigus occupasset : alacritate animorum exstincta, C parum fortiter in hostem pugnarunt, et a Moldavo voivoda cæsi profligatique sunt, anno 879 (Chr. 1475).

Interim Constantinopoli quiescens a rebus gerendis sultanus ipse Muchemetes, vezirem suum, Geducem Achmetem bassam, per id mare, quod Nigrum appellant, Cofen cum classe misit, insigni militum exercitu instructa : quo in exercitu Azaporum erant ad decem millia, totidemque millia genizarorum. Eo cum perventum fuisset, obsessa civitas Cofe, cum finitima regione Muchemetis in potestatem venit. Quin et illi Tatari, quos Kerimos vocant, et alii qui totius provinciæ Destensis incolæ sunt, Turcis se dediderunt. Atque D hoc modo Geduces Achmetes bassa regionem illam universam sultani Muchemetis imperio subjecit, anno 880 (Chr. 1476).

Secundum hæc coactis Muchemetes omnibus suis copiis, in Moldaviam expeditionem suscepit. Eam regionem ingresso, voivoda Moldavus occurrit, ac strenue quidem ille cum Muchemete pugnavit ; sed prælio victus, ditione suo excessit, et cum reliquiis militum suorum aufugit. Tum vero Turci agrum illum omnem diripere, secumque captivos abducere, quotquot nancisci poterant, incolas. Inde Muchemetes, relicta Moldavia, profectus est, ad amnem Moravam. Iis in locis Ungari munimentum et arcem quamdam exstruxerant, quam Muchemetes cum occupasset Constantinopolim reversus est, anno 881 (Chr. 1477).

Dum in urbe, nullis impeditus belli negotiis, pace fruitur : muro novam arcem Urbanam cingit. Præterea beglerbegum Romaniæ, Soleimanem bassam, cum copiis in Moream ablegat. Sed illi parum hæc expeditio prospere cessit ; ideoque relicta Morea, maluit Ungariam aggredi. Cum ne istic quidem ex voto rem gereret, tandem gravi affectus est clade, majoremque partem exercitus amisit, anno 882 (Chr. 1478).

Tum vero sultanus Muchemetes, qui diutius vitam otiosam agere non posset, expeditione instituta, semet ad oppugnandam Iscodaram contulit. Fortiter ei restitere Christiani, magnamque Turcorum multitudinem occiderunt. Ad extremum, cum hac oppugnationis via nihil efficere posset, exstructis undique, communitisque castellis ligneis, abscessit. Hoc modo cum fessi diuturnæ obsidionis tædio Christiani, etiam cum inedia, cæterarumque rerum necessariarum penuria conflictati, debilitarentur ; nec ulla jam ipsis alicunde spes solvendæ obsidionis affulgeret : ita cum Turcis transegerunt, ut salvis ipsi facultatibus suis inde migrarent, et Iscodaram Turcorum potestati permitterent. Factum hoc anno 883 (Chr. 1479).

Quo tempore sultanus Muchemetes Iscodara discessit, Constantinopolim ad quietem se recepit. Nihilo minus duces suos, quorum indicaturi nomina sumus, multis cum millibus Acanziorum in Ungariam expedivit : Alim videlicet begum, Michalis filium, et Isam begum, Chuseinis filium, et Balim begum, Malcozii filium. Quia vero res hostium suorum Ungari quam exploratissimas habebant, inopinato Turcos aggressi, prælio cum eis acerrimo conflixerunt : quo Isa begus interemptus fuit **332**, cæteris dissipatis et cæsis, anno 884 (Chr. 1480).

Nihil hoc anno rerum sultanus ipse Muchemetes egit, sed interim tamen vezirem suum, Mesitem bassam, multis cum millibus hominum, ac præpotenti cum classe, mari ablegavit : ut insulæ civitatique Rhodo bellum inferret. Obsedit autem Mesites Rhodum, sed expugnare non potuit : ideoque maximo cum detrimento et jactura rerum obsidionem solvere coactus fuit. Tum temporis alterum quoque vezirem suum, Geducem Achmetem bassam, valido cum exercitu, magnaque classe, Muchemetes in Italiam misit. Is Otrantum in ea civitatem occupavit anno 885 (Chr. 1481).

Secundum hæc reliquit sultanus Muchemetes Constantinopolim, et in Anatoliam trans mare profectus, die mensis Rebiululæ tertio, qui tum Jovis erat, circa vesperam, in Teggiurum prato mortem obiit. Exstincto autem Muchemete Constantinopolim reversi Genizari, urbem diripuerunt. Die vero decima nona mensis Rebiululæ

filius ejus, sultanus Bajazites, Amasia Constantinopolim appulit : et occupata sede regia, patris loco salutatus est imperator.

Vix Constantinopoli paucis diebus hæserat, cum frater ejus, sultanus Zemes, ductis e Caramania copiis, Prusam adiit, ibique domicilium sibi constituit; sultanus vero Bajazites, arcessito ex Apulia cum exercitu Geduce Achmete bassa, magnisque cæteroquin etiam collectis copiis, adversus Zemem fratrem in Anatoliam movit. Cum prælio congressi fuissent, inferior discessit Zemes, ac mox in Caramaniam profugit : unde cum eum sultanus Bajazites expulisset : itinere converso, Constantinopolim repetiit. Inde Geducem Achmetem bassam in Caramaniam remisit, qui dum istic hæreret, Apuliam Itali recuperarunt : Turcis omnibus, qui Otranti præsidio relicti fuerant, in captivitatem redactis, anno 886 (Chr. 1482).

Rursus autem Constantinopoli sultanus Bajazites discessit, et in Caramaniam cum exercitu venit. Quippe frater ejus Zemes e peregrinatione Mechiensi jam reversus fuerat. Itaque denuo commisso in Caramania prælio, sultanus Zemes iterum victus ad mare profugit, et in Italiam se recepit. Hinc castris motis, Constantinopolim sultanus Bajazites abiit, atque inde profectus est Hadrianopolim.

Nocte sexta mensis Schevalis, omnes ad se vezires suos invitavit, una cum Geduce Achmete bassa : quo quidem in convivio vinum cum eis hausit, et unicuique veziri vestem donavit, excepto Geduce Achmete bassa, quem et interfici jussit, anno 887 (Chr. 1483).

Eodem tempore mortuus est Caramani principis filius, Casanes begus, quem in comitatu suo Bajazites alebat.

Hinc suscepta Bajazites expeditione, Sophiæ tempus ad aliquod substitit, ubi magnam militum manum collectam habebat. Horum majorem partem ad fluvium Moravam misit, ibique duas arces veteres communiri jussit. Quibus expeditis, Sophia Constantinopolim reversus est, anno 888 (Chr. 1484).

Mense Rebjulula, die quodam Martis, urbs Hadrianopolitana, cum omnibus ad distrahendas merces, exstructis ædificiis, igne conflagravit. Ibidem etiam id temporis Bajasites Xenonem condere propter flumen cepit. Inde castris Hadrianopoli motis, Moldaviam transiit, et arcem Chilim occupavit. Neque multo post, die quodam Mercurii, etiam arcem Chermen, iisdem in finibus sitam, in potestatem redegit. Atque omni hoc agro potitus, mutata profectione, Hadrianopolim rediit, anno 889 (Chr. 1485).

Tunc et lumen solis defecit, et sultanus Bajazites versus loca montana, recreandi sui causa, se contulit. Hic eum adiere legati tres, quorum unus ex India missus fuerat alter Alcairo, tertius

A ex Ungaria : quos quidem ordine perorantes audivit, et postulatis assensus, liberaliter donatos dimisit.

Postea profectus est Alis begus eunuchus, qui beglerbegi munus administrabat, magno cum exercitu in Valachiam : conciliatoque sibi Vaivoda Valacho, cum suis et Valachi copiis in Moldaviam irrupit : ac rapinis, ferro, flammis, vastavit omnia : spoliis onustus denique rediit Hadrianopolim, anno 890 (Chr. 1486).

Sultanus interim Bajazites domi quiescens, duces suos, Ischenderem begum, et Balim begum, Malcozii filium, ablegavit : ut denuo Valachiam ingrederentur, et Vaivodæ Valacho persuaderent, uti conjunctis secum armis iterum in Moldaviam

B impressionem faceret. Assentiente Valacho, mox ea suscepta fuit expeditio : totaque regione direpta, magna cum præda discessum.

Dum hæc in Romania gererentur, Alcairi sultanus ab una parte se commovit cum suis, quos inter erat Usunes Usbegus ; et suas suorumque copias in locis Adanis ac Terso interjectis, collegit : ab altera sultani Bajazitis parte, Sangiachi Anatoliæ, itemque Ferhates begus, sultani Bajazitis gener, Caramaniæ beglerbegus, Caragosa begus, congregati ; junctis exercitibus, contra sultaninos Alcairenses profecti sunt. Ubi ventum ad manus esset, ab utraque parte sane quam viriliter dimicarunt. Sultanini denique Bajaziticos terga

C dare coegerunt, ipso etiam Bajazitis genero, Ferhate bego, interempto.

333 Non multo post edixit Bajazites, uti Muchemetes begus, Cheseris begi filius, cum ducis filio, qui beglerbegus Romaniæ creatus erat, Romaniæ copias in Anatoliam transjicerent, et assumpto Anatolico milite, sultanum Alcairi bello invaderent. His igitur Bajazitis imperio parentibus, recta petitus hostis : qui cum et ipse paratus ad dimicandum esset, utrinque concursum acerrimo prælio, quo ducis filius, Achmetes, bassa, cum equo prolapsus, in Sultaninorum manus venit : et deductus ad Usbegum, custodiæ traditus fuit. Ingentem Bajazitici cladem id temporis acceperunt, quæ Bajaziti significata cum fuisset, vezirem suum, Dau-

D dem bassam, præpotenti cum exercitu contra sultanum Alcairi misit. Minime vero territi sultanini, mox ei cum suis obviam progressi sunt. Daudes illis haud occurrendum ratus, mature capto mutandæ profectionis consilio, retro duxit exercitum. Adiit hoc in itinere Daudem Aladeules Dulgadiris dux, cui magnum ipse honorem exhibuit. Posteaquam a sultaninis se Daudes avertisset, Varsacensem ditionem ingressus, proceres partim in vincula conjecit, partim occidit, partim interveniente transactione recepit in gratiam, fortunisque suis restituit. Turgucensis provinciæ proceres saluti suæ fuga consuluere. Tandem tamen impetrato salvo commeatu Daudem bassam adierunt, et pace cum eo sancita, sacramentum præstiterunt. His effectis

rebus, Daudes exauctorato milite reversus est ad A sultanum Bajazitem, qui tunc in regione Visenahiesi degebat.

Venit id temporis ad Bajazitem legatus ex Ungaria, vir eximiæ dignitatis, cui nomen Jachoschicius. Is ad sultanum adductus, et perbenigne fuit auditus. Expedita legatione, vestem a Bajazite dono, pro more gentis accepit, et admodum honorifice benigneque dimissus fuit. In itinere vero, quo domum rediturus erat, cum jam Semendriæ fines attigisset, quidam eques Turcicus, vir militaris, cui nomen Gases Mustaphas, et qui forte tum temporis istic erat, equo conscenso, legatum aggressus est, et acinace suo tam graviter vulneravit, ut confestim ibi mortem oppeteret. Id uti faceret, hæc eum impulerat causa, quod cum aliquando lega- B tus ille Gasim Mustapham cum fratre captivum detineret, Mustaphæ fratrem veru transfixisset, ipsumque Mustapham coegisset, ut hoc modo transfixum veru fratrem germanum assaret : excussis eidem Gasæ Mustaphæ triginta duobus dentibus suis. Hac ergo de causa repertum ibi legatum occidit, quanquam et ipse Gases Mustaphas eodem loco vulneribus confectus vivendi finem fecit. Acciderunt hæc anno 891 (Chr. 1487).

Secundum hæc profectus ex Anatolia sultanus Bajazites, Constantinopolim venit : et missis hinc inde per omnes provincias suas mandatis, ex Anatolia Romaniaque magnum coegit exercitum, eumque misit versus Arabiam : summo copiarum omnium imperatore designato, Ali bassa eunucho. C Is ubi cum milite pervenisset ad civitatem Adanorum, arcem urbis instauravit, refecit, communivit : et aliis quibusdam oppidis captis, præsidia imposuit, anno 893 (Chr. 1489).

Interea dum his arcibus occupandis et exstruendis intenti sunt Bajazitici, etiam ex altera parte sultanini expeditione suscepta, in hostem profecti sunt. Congressis exercitibus, vehemens commissum fuit prælium. Ac tametsi sultaninorum acies tandem solutæ dissiparentur, non tamen passus est Alis bassa militem suum a tergo eos persequi : quod vereretur, ne belli se converteret alea : simulque putaret, satis se consecutum gloriæ, qui tam feliciter hostiles copias disjecisset : cavendum denique censeret, ne sui nimio labore defatigarentur. Ideo- D que motis hinc castris, domum militem suum reduxit. Postquam vero Bajazitici discesserant, Sultanini suis denuo collectis, Adana Tersumque civitates obsidione cinxerunt : quibus cum potiri non possent, copias inde suas abduxerunt. Verum non multo post, tormentorum et aliarum rerum apparatu instructi, rursus adorti sunt Adana, et expugnatam urbis arcem diruerunt, atque ita domum reversi sunt, anno 895 (Chr. 1490).

Tunc et die quodam Jovis, circa meridiem, Constantinopoli terra mota tremuit, et multa corruerunt ædificia. Fuit et Prusæ tantum incendium, ut urbis regiones 25 absumerentur.

Bajazites magnam rursus militum manum collegit, et in Anatoliam transmisit, dato eis duce Ischendere bego, Michaelis filio : cui præcepit, ut Aladeuli Dulgadiris duci bellum inferret. Hi cum ducis fines ingressi fuissent, rerum suarum securi, tutos omnino se putabant. Ibi tum eos ex improviso adortus Aladeules, duobus Ischenderis begi filiis interfectis, ipsum etiam Ischenderem vivum cepit, et Alcairum sultano misit. Hac clade accepta, nihilominus insigni Bajazites magnificentia trium filiarum nuptias celebravit : quarum una data fuit uxor Usumchasanis filio, altera Usgulis e filio nepoti, tertia Daudis bassæ filio. Post eas nuptias, denuo litteris hinc inde missis, convenire milites jussit : qui dum in dies ad eum confluerent, forte legatus ab Alcairensi sultano missus advenit. Eum Bajazites inauditum jussit abscedere.

Hoc tempore Constantinopoli, die quodam solis, primo diluculo, pluere cepit : secutoque tonitru, tactum de cœlo templum **334** fuit, in quo pulvis tormentarius magna cum nitri copia reconditus erat. Hac inflammata materia, templum ipsum e fundamento disjectum fuit, et ignis urbem pervagatus, non plurima duntaxat ædificia, verum etiam quinque hominum millia, cujusvis ætatis et sexus absumpsit.

Ab altera parte sultanini rursus expeditione suscepta, Larendam captam direptamque succenderunt, et in cineres redegernnt , aliisque præterea spoliatis oppidis ac vicis, domum rediere. Periit ibidem et Jacupes begus, Usumchasanis filius. Acciderunt autem hæc anno 895.

Bajazites hisce de rebus certior factus, Constantinopoli discedens, Gumulzinam abiit, ac venando semet oblectavit. Gumulzina relicta, Ypsalam se contulit, ibique paucis diebus exactis, Constantinopolim rediit. Venit huc ad eum legatus alter Alcairo missus : quem perhumaniter exceptum, et amplissimis donatum muneribus, bona cum pace dimisit. Neque multo post, etiam ipse quemdam e suis Alcairum ablegavit, anno 896 (Chr. 1491). Cum is Sultani Bajazitis legatus Alcairum venisset, pax inter eos sancita fuit : et sultanus Alcairensis Bajaziti Tersum atque Adana cum oppidulis eodem pertinentibus restituit.

Hoc tempore mortuo Ungariæ rege, successor ejus legatum ad sultanum Bajazitem misit. Hujus postulata cum audiisset, pacem Bajazites cum Ungaro fecit. Eodem anno rursus exorto Prusæ incendio, magna pars urbis, cum tabernis mercatorum plurimis, conflagravit. Misit etiam sultanus Alcairi legatum cum amplissimo comitatu ad sultanum Bajazitem. Referenda vero sunt hæc ad annum 897 (Chr. 1492).

Secundum illa discessit Constantinopoli Bajazites, et Hadrianopolim profectus, extra urbem castra metatus est, ac ibidem ad aliquot dies hæsit. Quodam vero die vezires suos allocutus, habere se in animo dixit expeditionem quamdam difficilem :

gerendum cum Ungaris bellum intelligens. Ideoque coactis universis copiis suis, Hadrianopoli Sophiam profectus est. Non tamen Ungarium ingredi fuit ausus, sed Achmete bego cum milite Anatolico Sophiæ jusso subsistere, Daudem bassam cum parte copiarum Uscopiam misit : ipse cum Jochia bassa, et cum milite Romaniæ, Manastirum abiit : atque inde in Albaniam, ducisque Joannis regionem se contulit. Expedivit et mari naves quasdam, ut Albanorum itinera præcluderentur. Hæc cum Albani animadverterent, ad montes se receperunt, et in eis ita se communierunt, ut magnum inde Turcis detrimentum inferrent. Ad extremum tamen Turci, conscensis locis altioribus, in eos irruerunt : et viris interfectis, mulieres ac pueros adduxere captivos, omnemque regionem illam flammis vastarunt. His rebus gestis, Manastirum Bajazites rediit, ac diebus aliquot ibi substitit. Manastiro cum discederet, obvium habuit in itinere Dervisium quemdam Turcicum, gepeneci lacinia tectum. Is et auribus, et collo, et brachiis appensos annulos ferreos gestabat, et illorum sectam profitebatur, quos Calenderes Turci vocant. Ubi propius ad sultanum Bajazitem accessisset, acinacem gepeneco tectum strinxit, ipsum Bajazitem invasurus. Cum timidiores quidam e Zausiis illi de via cederent, liberum jam scilicet ad Bajazitem habebat aditum. Sed Ischender bassa, qui præsens aderat, ea vi pusdiganum in hominem contorsit, ut humi prolaberetur. Inde prostratum aggressi quidam, in frusta dissecuerunt. Tandem Bajazites Hadrianopolim pervenit. Acciderunt hæc anno 898 (Chr. 1493).

Quidam id temporis eunuchus, cui nomen Jacupes Aga, commendatam fidei suæ Bozinensem provinciam administrabat. Hic missis hinc inde per Romaniam præconibus, proclamari jussit : velle se cum suis in Ungariam irruere. Si cui secum proficisci luberet, ut illa impressione rem faceret, is uti quamprimum ad se veniret. Hoc intellecto præconio, Acanziorum aliquot millia se cum Jacupe conjunxerunt : qui tantis auctus copiis, Ungariam invasit. Eis occurrit Ungaricus Banus, cum quadraginta millibus hominum, magnaque vi Turcis obstitit. Tandem ipsi dissentientes inter se Ungari, terga dederunt : captusque Direnziles Banus ac vinculis constrictus, ad sultanum Bajazitem missus fuit. Is rei tam bene gestæ nuntio multum exhilaratus, ad tempus aliquod Constantinopoli quievit. Evenerunt autem hæc anno 899 (Chr. 1494).

Posteaquam Bajazites, a rebus gerendis abstinendo, satis diu se recreasset : collectis iterum copiis, Moream ingressus, ad Inebechtim accessit, etiam classe instructa, quam eodem appellere jussit. His cum Italica classis occurrisset, commisso navali prælio, tandem Itali remisso pugnandi ardore, discesserunt. Itaque videntes Inebechtii, se terra pariter, et mari obsessos, aliquandiu quidem se defendere fortiter : sed animadverso, nihil amplius opis ac præsidii sibi reliquum, primatibus egredi

A jussis, claves urbis sultano Bajaziti per eos obtulerunt : atque hoc modo urbem ipsius potestati permisere, anno 905 (Chr. 1499).

Potitus Inebechti, præsidium urbi captæ imposuit : et Hadrianopolim reversus, ibidem hibernavit. Ubi jam æstas appetiisset, coactis Romaniæ Anatoliæque exercitibus, denuo Moream invasit, magna etiam mari classe ablegata, Methonemque militum corona circumdedit. Qui erant in urbe
335 Christiani, adeo se defendere strenue, totius ut mensis spatio, citra intermissionem, interdiu noctuque dimicaretur, muris ipsis tormentorum impetu disjectis. Videns autem Bajazites, urbem a Christianis propugnari : commotus ira, suis spem urbis diripiendæ fecit, siquidem illa potirentur. Hac
B sultani voce milites audita, quodam die, cum jam advesperasceret, vehementissima urbem oppugnatione adorti ceperunt : omnesque mares, quotquot adoleverant, occiderunt, mulieribus et pueris captis. Hoc modo redacta in potestatem Methone, preces a Turcis in ea fuere conceptæ, quæ die Veneris haberi solent. Inde Bajazites Coronen copias duxit, ut illam quoque civitatem obsideret, et occuparet. Sed prima statim nocte, postquam Methone discesserat, venerunt in castra Bajazitis Coronenses : oblatisque clavibus urbis, deditionem fecerunt, anno 906 (Chr. 1500).

Dum his urbibus expugnandis intentus esset Bajazites, Veneti auxiliis Hispanorum impetratis, magna classe Mitylenen aggressi sunt, et tormentorum
C bellicorum vi, muros oppidi ad quingentas ulnas usque prostraverunt. Mitylenenses ab hostibus obsessi, Constantinopolim misere, qui opem poscerent. Itaque collectis subito classiariis copiis, insignis exercitus navalis instructus fuit. Nunquam ante hoc tempus Constantinopolitani, vel pecunias, vel milites, vel classiarios conferre coacti fuerant. Sed dum gravi tunc urgente necessitate, non hæc duntaxat ab eis exacta fuere, verum etiam usu receptum, ut deinceps quoque, rebus ita poscentibus, eadem ab ipsis præstentur. Ante quam classis illa Constantinopoli profecta, Mitylenen appulisset, jam Christiani decies et octies oppidum adorti, non tamen expugnare potuerant. Itaque cum intelle-
D xissent Veneti, venire Constantinopoli talem ac tantam contra se classem : naves suas ingressi, discessere. Constantinopolitani vero Mitylenen delati, muros ab hoste dirutos refecerunt, atque ita domum reversi sunt. Ad extremum eo redactæ fuerunt Venetorum res, uti muneribus delenito sultani Bajazitis animo, pacem cum eo facerent, anno 907 (Chr. 1501).

Bajazites e Morea Constantinopolim profectus, ita totum se dedit otio, pluribus ut annis expeditionem plane nullam susciperet.

Anno 915 (Chr. 1509) hora secunda noctis cujusdam, martis diem secutæ, terra Constantinopoli usque adeo moveri cepit, ut turres aliquot templorum Turcicorum corruerent, ipsorumque templorum

testudines partim rimas agerent, partim humi collaberentur. Ædificiorum vero privatorum camini sive infumibula dejecta sunt, et parietes partim fissi, partim prostrati. Pinnæ murorum urbis ad terram præcipitarunt, ipsaque mœnia cum turribus suis conciderunt. Pluribus denique magnifici operis ædificiis usque ad fundamenta eversis, magna hominum multitudo sub ipsis exstincta fuit ruderibus. Quo se conferret, norat nemo. Plebs urbana suis ex ædibus migrans, partim in plateas, partim in areas ædium, partim in hortos se recipiebat : ne scilicet a corruentibus ædificiis opprimerentur. Quippe totam illam noctem primam terra tremere non desiit. Cumque somnum oculis nemo videret suis, omnes, et numinis, et Mahumetis opem votis assiduis implorabant. Terræ motus hic denique continuis quadraginta diebus in horas singulas sentiri potuit. Çum autem remisisset, expeditis Bajazites per universam Anatoliam Romaniamque mandatis suis, uti sarchores, hoc est, mercenarii et opifices Constantinopolim mitterentur, edixit. Confluxerunt ad urbem fabrorum, tam cæmentariorum, quam lignariorum, opificumque mercenariorum ad octoginta millia : quibus id datum negotii, ut accepta mercede, collapsa urbis ædificia reficerent ac instaurarent. Præfectus a Bajazite fuit operariis hisce Jonuzes aga, genizarorum tribunus : qui et inspector, et exactor operarum, summa cum potestate, suis cum genizaris, esset. Interim ipse, quietis capiendæ causa, semet Hadrianopolim contulit.

Erat id temporis in provincia Tekiensi vir quidam primarius, cui nomen Chasanes Chelifes. Is filium habebat, qui Scachoculis appellatus fuit, et totis sex vel septem annis ita latuit, ut nunquam prodierit : qua quidem de causa fuit habitus pro viro sancto. Eidem Bajazites quotannis septem asprorum millia suam in speluncam mittere solebat, cum ignoraret, cum et sectæ alterius, et Kiselem bassam esse. Hic ergo, quo tempore Constantinopoli strenue laborabatur in urbe reficiunda, suis illis e latebris et cavernis tandem prodiit, et adjutus opera suorum quorumdam complicum, die quodam solis urbem Antaliensem ingressus est : quod eo facilius tum fieri potuit, quia commodum id temporis illic anniversariæ nundinæ celebrabantur. Itaque captam civitatem diripuit, et Cadium ejus in quatuor frusta dissecari, ac ipsa frusta distinctis locis suspendi jussit. Inde missis in provincias proximas quibusdam suæ sectæ, suarumque partium hominibus, proclamari præcepit advenisse jam tempus, ipsis opportunum, saltem correptis armis, ad se properarent. Quotquot igitur illam sectam amplectebantur, et antehac eam secreto duntaxat profiteri cogebantur, ad hunc eo numero confluxerunt, ut perbrevi spatio temporis, hominum ad decem millia secum in **336** castris haberet. Præterea complures e Tekiensi provincia cum ipso se conjunxerunt. Itaque tales ac tantas jam consecutus copias, Antali relicta,

A Anatoliam petiit ; et beglerbegum Anatoliæ, Caragosam bassam adortus est. Occurrit homini Caragosa cum exercitu Anatoliæ, statimque inito prælio, seditiosi victos se simulare, ac pedem nonnihil referre. Tum vero Turci desertis ordinibus suis, hostium impedimenta diripere ceperunt. Perduelles vero, in tempore conversis habenis, Caragosæ copias ceciderunt : ipsumque captum ad metropolim Anatoliæ Cutaigen adduxerunt, et oppidum sibi dedi postularunt. Id cum ab oppidanis impetrare non possent, in eorum conspectu Caragosam bassam vivum palo transfixere. Secundum hæc profectus Manissa cum Sangiacis quibusdam sultanus Corcutes, sultani Bajazitis filius, copias in seditiosos hosce duxit. Verum cæsus et ipse cum suis, vix fuga saluti consuluit. B Hinc in dies auctis viribus, Anatoliam Scachoculis universam agere, ferre, multaque fœda committere. Post etiam progressus ulterius, Aidinensem ditionem invasit. Corcutes fuga, ceu dictum est, elapsus, summa celeritate datis ad patrem litteris, eum de re tota certiorem fecit. Bajazites excandescens adversus vezires suos, ac præsertim adversus Alim bassam, et ducis filium, quod nihil de hoc motu sibi significassent : mox Alim bassam cum exercitu in Anatoliam proficisci, ac seditionem hanc compescere, perduellionis auctoribus capitis supplicio multatis, jussit ; quod nisi fecisset, imperaturum se minatus est, ut cutis ei toto corpore detraheretur. Quapropter Alis, adhibita maxima diligentia, in Anatoliam se contulit : cum Bajazites ei C non exiguam partem aulici sui comitatus, et genizarorum, adjunxisset : filioque præterea suo, sultano Achmeti, cujus Amasiæ sedes erat, mandasset, ut suis cum copiis Ali bassæ auxilio veniret. Achmetes Amasia profectus, ad Alim bassam accessit : qui mox inter se congressi, dies aliquot reficiundo militi dederunt, deque bello gerendo consultarunt. Interea vero cum copiis in Caramaniam irruit Scachoculis, cui Caramaniæ bassa, quem Cheiderem bassam vocabant, et Sangiacus quidam in eadem provincia, Zindis Kemales begus, obviam venerunt : prælioque Culim adorti, non inferiores modo discessere : verum etiam utrique, pro more, resecta fuere capita. Seditiosi deinde Caramania D relicta, versus planitiem Zibucciam profecti sunt : quod cum Ali bassæ significatum fuisset, magnopere perturbatus animo : Quisquis, ait, me amat, absque mora conscendat equum, primusque cæteris exemplo præbito, conscendit equum : et veredariorum in morem festinato itinere, perduelles in campo Zibuccio tandem assecutus est. Scachoculis autem, Osmanicorum adventu cognito, ibidem in planitie castra vallo communivit, camelis etiam in circuitu dispositis : et cum animo suo constituit hoc loco Martis aleam experiri. Præterea quibusdam castrorum in locis, hoc modo munitis, turres excitavit : de quibus sui sese defenderent, et hostem ab oppugnatione castrorum arcerent. Erant igitur hi egregie ad prælium ineundum parati. Ex adverso,

licet Alis bassa secum et ipse multa millia militum adduxisset, tamen quia totos dies quatuordecim illo itinere veredariis prope paria fecerat, non viros duntaxat, sed equos etiam laboribus exhaustos habebat. Nihilominus hoste conspecto : Tendamus in eos, inquit. Sed erat in exercitu quidam Caramuses, stipendiariorum præfectus, quos Ulofezio dicunt, vir rei militaris insigniter peritus. Is Ali bassæ respondens : Exspecta nonnihil, ait, o bassa, donec exercitus alii se nobiscum conjungant. Fieri nequit, ut hostis e manibus nostris elabatur. Ad unum duntaxat, alterumve diem, prælium differ. Etiam Ramasanis filius, Adanorum begus, nobis subsidio venit. Sine, quæso, nostras uti copias aliorum accessione majores et firmiores efficiamus. Alis autem bassa vicissim : Quis, inquit, est Alis bassa, quisve tandem alter ille, nobis ut ejus sit exspectandus adventus ? Nimirum Alis e potestate totus exierat. Ideoque rabie quadam actus hostem invasit : quo factum, ut acre prælium committeretur. Eo prælio Chasanes Chelifes, Seachoculis pater, sagitta vulneratus, et paulo post exstinctus fuit : quo mortuo, tumultus atque strepitus ingens audiri cœpit in castris seditiosorum. Quapropter Alis bassa, concitato calcaribus equo, medios in hostes delatus et ab eis occisus est. Quod quidem ipsius conspicati milites, terga dedere. Seachoculis hac potitus victoria, versus Parthicos fines iter direxit, Tebrisium profecturus ; cum prope jam Parthicis a finibus abessent, obviam eis caravana quædam venit, secum e Parthia sericas et alias merces vehens. Eam caravanam Seachoculis diripuit, et quotquot hanc comitabantur homines, interfici jussit : cum ignoraret, esse opes illas Ismaelis Seachi, hoc est regis Parthorum. Ubi Tebrisium venissent, tribuni militum, cæterique præfecti, Seachum Ismailem adierunt : et ad pedes ipsius provoluti, honorem ei pro more gentium illarum, exhibuere. Tum vero Seachus Ismail : Quis auctor vobis fuit, inquit, ut adoptivo patri meo bassas et begos suos occideretis, ejusque præterea subditos rebus ac facultatibus suis spoliaretis ? Illis respondentibus, id abs se factum, ut ipsimet Ismaili Seacho rem gratam facerent, et homines a recta fide alienos, barbaros, facinorosos, de medio tollerent, rursus eos compellans Seachus **337** Parthicus : Et quid tandem, subjecit, caravana culpæ commisit in vos, qua irritati, et homines occidistis, et opes ipsas diripuistis ? Ad quæ illi cum nihil haberent, quod sui purgandi causa in medium afferrent : omnem illam colluviem hominum ita distribui Seachus Ismail jussit, ut singuli Parthorum proceres ejus mandato viginti ad se reciperent : cæteros vero præfectos, atque tribunos ipsorum, trucidandos Corizzis suis objecit. Quod sane cum absque mora fieret, dignam facinoribus admissis mercedem tulere.

Dum hæc in Asia gererentur, Tarabosane profectus sultanus Selimes, navigio Cofen appulit ; illinc
A in Romaniam abiturus. Itaque Cofe discedens, Chilim navigavit : Chili Beligradum venit. Ejus rei fama Constantinopolim ad sultanum Bajazitem perlata, Cadium urbis Sarigresem, et Seguanem bassam, legatos ad filium misit, quorum et consiliis uteretur Selimes, et monitis instrueretur. Hi cum ad Selimem pervenissent, auctores ei fuerunt, uti suam in ditionem rediret : ne forte fratribus etiam suis occasionem præberet, consimilia quædam tentandi. Ad ea respondens Selimes : Annon mandatum divinitus est, inquit, uti suos quisque parentes tertio vel quarto quoque anno invisat ? Hac equidem causa motus, iter hoc perficiam ; et patre visitato, meam in ditionem revertar. Ad summam, ab hoc instituto legati Selimem nullo dimovere modo potuerunt.
B Ideoque redeuntes ad Bajazitem filii mentem ac sententiam patri renuntiarunt. Is denuo legatos alios ad Selimem misit, ac dici filio jussit, uti Semendriam se reciperet : quem ipse sangiacatum illi attribuisset. Negavit id se facturum filius, omninoque se patrem prius aditurum respondit, ejusque manus osculaturum, atque ita deinde discessurum. Evenerunt hæc anno 917.

Secundum illa perrexit in itinere suo sultanus Selimes, et Hadrianopolim petiit. Inde cum non procul abesset, relicta Bajazites Hadrianopoli, versus Constantinopolim abiit. Habebat autem secum omnes Vezires suos, et begos sangiacos, et milites. Quippe mandatis publicatis edixerat, uti secum eo
C proficiscerentur. Qua de causa commotus Selimes, et consiliarios suos appellans : Nullum, inquit, hostem habemus inter Hadrianopolim et Constantinopolim. Cur ergo tot procerés, et talem ac tantum exercitum pater secum ducit? Haud dubie nihil aliud hæc portendunt, quam quod fratrem meum, sultanum Achmetem, rerum administrationi præficere cogitat. Ideoque summa usus celeritate, non procul a Zorlo patrem assecutus est. Ibi tum copiis utrinque concurrentibus, ad dimicationem ventum fuit. Erat id temporis imbecilla Bajazites valetudine, cum nec pedibus uti nec equitare posset : eaque de causa curru vehebatur, cui velum obduxerat, numinis interim, Mahumetisque sui auxilium implorans. Cum perexiguo temporis intervallo
D pugnatum esset victus Selimes, omni thesauro suo relicto, fugæ se dedit : ac tandem pervenit in vicum quemdam, situm ad mare, quod Nigrum vocant. Ei vico nomen est Midge. Hic navem ingressus, transmisso mari, Cofen se contulit. Sed eadem hieme rursus in Romaniam navigavit. Quidam enim proceres aulici partes sultani Achmetis fovebant, nimirum ipse Cadilescherus, et Nischanzis bassa, et Junuzes bassa, qui muneribus etiam in hunc finem paratis, populo persuaserant sultanum Achmetem brevi adfuturum, et loco patris imperaturum. Hic autem conatus eorum cum genizaris innotuisset, nocte quadam in ædes ipsorum irruentes, quidquid in eis repertum esset, diripuerunt. Itidem noctu Chasanis bassæ domum aggressi, fœde spoliarunt :

adeoque seditionem excitavere maximam. Erant id temporis ad urbem sultani Achmetis legati qui furtim se subducere, salutique suæ fuga consulere coacti fuerunt. Secundum hæc legatos ad sultanum Selimem misere genizari, qui nuntiarent, ad urbem modo veniret : se nimirum et salutaturos ipsum imperatorem, et agnituros pro domino. Achmetes etiam eodem tempore propius ad urbem se contulit, suis cum copiis ad Iscodaram, e regione Constantinopolis, castra metatus : missisque patri multis aureorum nummorum millibus, quo venerat itinere discessit. Cumque vectigalia, tributa, cæterosque fructus ac proventus imperii, per Anatoliam sibi vindicasset : violenter illas provincias administrare cœpit. Ac licet sultanus etiam Corcutes oppida quædam Anatoliæ sibi subjecisset, retinere tamen ea non potuit, cum præfectorum sultani Achmetis majores essent vires. Itaque discedens ex iis locis Corcutes, trans mare Gallipolim abiit : ac duobus duntaxat secum sumptis, Constantinopolim navigavit. Eo cum pervenisset, exiguum quoddam templum ingressus est, haud procul a domicilio genizarorum. Hoc ubi nuntiatum Sultano Bajaziti fuisset, aliam ei domum in urbe jussit assignari, quam, remotus a Genizaris inhabitaret. In hanc igitur ubi commigrasset, bona cum venia patrem adiit : ejusque manum exosculatus, in hospitium suum reductus fuit. Zecmen id temporis, quam minorem vocant, sultanus Selimes advenerat. Cumque propius Constantinopolim accederet, atque obviam ei prodiret sultanus Corcutes frater, equis insidentes, manus sibi mutuo porrexerunt, ac peramanter inter se collocuti sunt. Hinc urbem ingressus Selimes, in prato genibaxeo tentoria fixit, 338 Corcute suum in hospitium redeunte. Tum vero congregati Genizari, decem ex omni suorum numero delegere, quos ad bassas ablegatos, dicere jusserunt : agnoscere se pro domino suo sultanum Selimem, Bajazitis imperatoris filium. Bajazitem, propter adversam valetudinem, et imbecillitatem virium non jam amplius ad bella gerenda prodire posse. Quamobrem significarent sultano Bajaziti bassæ, ut sponte suam rerum administrationem Selimi filio traderet. Id nisi fieret, in ipsos se animadversuros : et præterea per vim collocaturos Selimem in thronum regium, ac dominum et imperatorem suum declaraturos. Hæc cum decem illi genizarorum leti bassis exposuissent, bassæ cum iis ipsis decem viris sultanum Bajazitem adierunt. Is intellectis eorum postulatis, quam quidem diu superstes ipse foret, imperium se nemini traditurum respondit. Ad ea supremus vezir. Mustaphas bassa : Vale igitur, inquit, imperator maxime. Nam mox, ubi abs te digressi fuerimus, vitam hi nobis adiment. Tum sultanus : Siquidem jam nos imperio non abdicaverimus, ait, an futurum putatis, uti nos e medio tollant ? Minime vero, subjiciunt illi, vitam eripient tibi : sed injectis uncis spiculorum suorum vestituæ, de throno imperatorio te detrahent. Quæ cum

A ab eis dicta fuissent, exiguo temporis spatio sultanus Bajazites re cum animo suo deliberata, caput erigit, et : Rerum equidem, inquit, summam filio meo, sultano Selimi traditam committo. Qua Bajazitis oratione genizaris renuntiata, mox unanimes ad sultanum Selimen se contulerunt. Hæc autem gesta fuerunt anno 1518 (Chr. 1512).

Postridie sultanus Bajazites cistas, quibus imperatorii thesauri continebantur, sultano Selimi filio misit : ac vezires, cæterosque bassas, dominum suum, sultanum Selimem adire jussit, eique significare tantummodo sibi, patri suo, dilationem dierum 30 concederet, quibus exactis, Dimotucum abiturus, et reliquum ibidem vitæ spatium transiturus esset : interim Selimes in hospitio Genibaxeo B commoraretur. Hæc cum illi sultano Selimi exposuissent : Quidquid, ait, patri et bassis visum fuerit imperare, ratum esto. Res enim adhuc in ipsorum potestate sunt et arbitrio. Postridie illius diei patrem Selimes adiit, eique manum osculatus est. Tum vero surgens pater : Accede, fili, ait, atque hoc loco sede ; cum rerum dominus, me quidem abdicato, et imperator factus sis. Ad ea Selimes : Minime vero, mi pater, inquit. Nam equidem domini, patrisque mei famulus sum : nec amplius quidquam petii, quam ut mihi faciem tuam intueri ac manum deosculari liceret. Id cum impetraverim, bona cum pace tua mihi, famulo tuo, nunc abire fas esto, salva tibi rerum administratione prosperrima. Sultanus autem Bajazites : Fili, ait, toto pe- C ctore atque animo imperium tibi resignavi. Sed unum hoc consulo, ne sanguinem innoxium fundas, nec immerito quemquam occidas. Cui patris consilio cum Selimes se pariturum promisisset, in hortum novum sive Genibaxen, ad tentoria sua se recepit. Postridie, summo diluculo, pro tribunali sedit, et advocari Genizarorum agam jussit ; qui mox universis cum Genizarorum copiis coram eo se stetit. Ibi tum compellatis ipsis, Selimes interrogare, num se vellent dominum et imperatorem agnoscere ? Cunctis unanimiter acclamantibus, id omnino se velle facere, mox iterum Selimes eos appellans : Si quis, ait, inter vos aliquid culpæ commiserit, an per vos mihi licebit, ut illum puniam ? Licebit vero, succlamant omnes. Ergo dein- D ceps, subjecit Selimes, imperium meum auspicabor. Postridie, cum illuxisset, eodem in loco pro tribunali consedit, veziribus et bassis omnibus huc ad ipsum convenientibus. Illo die quemdam genizarum, qui auream in capite gestabat uscufiam, sive pileum, comprehendi jussit, et ad arborem suspendi : quodam etiam de Ulofeziorum numero capite truncato. Genizarus ille propterea suspendio sublatus e medio fuit, quod sultani Achmetis socer esset. Hoc modo cum sibi sultanus Selimes imperium constituisset, Corcutes conscensa trireme Manissam, ditionem suam, repetiit. Non multis diebus interjectis, Constantinopoli discedens Bajazites, Dimotucum abire cogitabat. Eum sultanus

Selimes extra portam Hadrianopolitanam, officii causa, cum deduceret. Bajazites e curru cum filio colloquens, de multis eum rebus admonuit. Inde mutuo sibi pater atque filius valedixere. Sed Bajazites hoc itinere delatus in vicum quemdam, cui nomen Chapse, vitam cum morte commutavit. Revectus autem a suis Constantinopolim, in templo, quod ipse construxerat, conditus fuit.

Secundum hæc profectus est sultanus Selimes universis cum copiis in Anatoliam, cumque jam pervenisset Enguriam, frater ejus, sultanus Achmetes, ad fines Arabicos profugit. Quod ubi Selimes accepisset, itinere mutato, Prusam rediit: ibique Mustapham bassam, cum aliquot fratrum suorum filiis, strangulari curavit. Inde Manissam contra fratrem, sultanum Corcutem, movit: sed is Tekiensem in provinciam abiit: quo cognito, primum e janitoribus suis, quem Azemim Casanam Agam vocabant, fratrem a tergo persequi jussit. Is adhibita diligentia maxima, tandem illum in specu quodam deprehendit, et cepit: jamque captum ad herum suum Selimem adducens, obvios habuit nuntios, apud oppidum **339** Egrigos: ubi mox de mandato Selimis Corcutes strangulatus, et cadaver ejus Prusam vectum, ibidem monumento fuit illatum.

Cum autem sultanus Selimes etiam alterum fratrem suum, sultanum Achmetem, magnopere cuperet in potestatem redactum, astu excogitato, bassarum et genizarorum nomine litteras ad eum perscribi jussit, quarum litterarum hæc erat summa: Sultanum Selimem crudeliter in omnium sævire vitam. Ea de causa se jam pertæsos esse pumilionis istius. Prodiret modo Achmetes, ac se conspiciendum præberet, mox ei captum Selimem endituros. Data vero fuit opera, ut ejusmodi litterarum exempla 50 vel 60 sultano Achmeti redderentur. Itaque numero litterarum deceptus, fidem eis habuit, et cum milite Caramano suis e latebris in apertum prodiit. Quotquot erant cum eo proceres, hanc profectionem dissuadebant, et futurum aiebant ut circumveniretur. Sed ipse, litteris illis exhibitis ac perlectis: Demus, ait, exempla viginti harum litterarum esse falsa et commentitia; num idem de cæteris quoque pronuntiari oportet? Itaque suam secutus opinionem, copias in fratrem duxit. Cum in planitiem pervenisset ad Neapolim Caramaniæ, ab exercitu sultani Selimis obrutus, parum cum suis strenue rem gessit: ac victus, fugæ se dedit; in qua fuga captus Achmetes, et strangulatus fuit. Exstincti cadaver Prusam deportatum, et ibidem in monumento fuit conditum. Hæc autem acciderunt anno 920 (Chr. 1515).

Sultanus ergo Selimes jam solus imperio tranquillo potitus, ad bellum gerendum adversus Ismailem, schacum Parthorum, se comparavit: et curribus ad vehenda tormenta, cæterisque rebus necessariis instructus, omnes suos exercitus collegit, in quibus erant hominum ad quadringenta millia.

A Tantis cum copiis in Parthiam profectus, manum cum Ismaile scacho conserere decrevit. Ismail vero sultani Selimis instituto cognito, cum Parthis suis et ipse hosti obviam prodiit; ac tandem congressis in planitie quadam, quæ Zalderana dicitur, utriusque partis exercitibus, a diluculo ad postmeridianum usque tempus dimicatum inter eos fuit. Ismailis scachi supremus belli dux, Ustazelvis filius, Anatolico militi oppositus erat; Romaniæ copias ipsemet scachus Ismail sibi debellandas sumpserat. Sed Anatoliæ beglerbegus adeo fortiter hosti restitit, ut tandem Ustazelves occideretur. Ab altero quoque aciei latere pugnatum utrinque strenue, donec ad extremum Chasanes bassa, Romaniæ beglerbegus, occumberet: B Nihilominus Thures Alis begus, Malcozii filius, una cum fratre suo, tam acriter hoc prælio se gessit, ut hostibus disjectis, ad Ismailis scachi vexillum primarium penetraret, ipsique scacho vulnus infligeret. Verum a scachi satellitibus uterque mactatus cecidit. Sub exitum diei fessus jam cum suis præliando scachus, hosti cessit, et fugam arripuit: ordaque sua, cum omnibus rebus quæ illa continebantur, hostis arbitrio relicta, Tebrisium se recepit. Itaque Turcis orda schachi prædæ fuit, qui etiam in ea ceperunt unam de scachi uxoribus, cum cæteræ mulieres, quæ illis in castris fuerant, pedites cum reliquo Parthorum exercitu Tebrisium abiissent. Scachus autem, relicto Tebrisio, C cum non magna suorum manu Sultaniam se contulit. Interea Tebrisium progressus Selimes, omnes urbis artifices, omnes eximios opifices collectos, Constantinopolim misit. Cumque illa hieme cogitaret in hibernis ad Carabagum subsistere, non hoc eum tumultuantes facere passi fuere genizari. Quapropter Amasiam reducto exercitu, ibidem hibernavit, sub initium æstatis Camachum profectus, eam civitatem occupavit. Interim Sinanem bassam eunuchum in Dulgadirensem provinciam ablegavit, qui ducem ejus regionis Aladeulem bello invaderet. Is Dulgadirem ingressus, Aladeulem minime resistentem cepit et capite truncavit, quanquam alii tradant suspendio necatum fuisse. Ditionem vero sultanus Selimes Ali bego D concessit, qui ex Aladeulis fratre natus erat.

Hoc tempore Genizari magnas Amasiæ turbas excitavere, cum in Piris bassæ castra per seditionem irruerent. Erat tum sultani Selimis vezirazemes, Achmetes bassa, Ducagini filius: quem Selimes interfici jussit, collata in eum culpa, quod hujusce genizarorum seditionis et conscius et auctor exstitisset. Hinc Amasia discedens Selimes, Constantinopolim abiit: ubi generum suum, Ischenderem bassam, una cum Tazisade Cadileschero, et Bali Geme Seguane bassa, supplicio capitis affecit; quod ipsos etiam diceret Amasiani genizarorum tumultus auctores fuisse. Contigerunt hæc anno 921 (Chr. 1514).

Secundum hæc collectis Selimes omnibus copiis

suis, Constantinopoli transjecit in Anatoliam, cum A alteram se contra Parthos expeditionem moliturum simularet. De hac Selimis profectione certior factus Cansaves Gauris, sultanus Alcairi, maximopere cum suis proceribus et Mameluchis perturbatus, coactis militibus suis, armatus Chalepum adiit. Qua re sultano Selimi nuntiata, misso itinere Parthico, in sultanum Alcairensem movit. Ejus cum fines attigisset, ac sultanum haud impigre sibi occurrentem conspiceret, gravi cum eo prælio conflixit, in quo sultanus ipse Cansaves Gauris cæsus fuit, ejusque copiæ dissipatæ 340 fugerunt. Post hanc pugnam Selimes victor omnes munitiones et arces, in finibus sitas, occupavit : ac præsidiis in singulas impositis, Chalepum perrexit. Ibi cum omnia Chalepo vicina loca sui juris fecisset, B begos sangiacos provinciæ præfecit. Chalepo Damascum abiit, et urbem cum omni agro finitimo, summa celeritate suo subjecit imperio. Mameluci, qui et Circassi, Alcairum fuga delati Tommambaim, qui erat id temporis Ulu Duveidar, sultanum crearunt. Et Ulu Duveidar apud ipsos primus erat dignitate post sultanum. Potitus autem Damasco Selimes, Sinanem bassam cum selecta militum manu Gazam præmisit. Aliquot inde diebus elapsis, etiam ipse reliquo cum exercitu subsecutus fuit, Alcairum ducturus. Ex altera parte Damascum Tommambais Meliculem Umeram, hoc est, beglerbegum Damasci, Zamberdim Gasalim, cum parte sui exercitus miserat. Is cum a Gaza prope jam C abesset, etiam Sinan bassa Remlem advenit, eoque loco castra metatus est. Cumque certior factus fuisset, esse Gasalim cum exercitu in vicinia, noctu militibus indicta profectione, tanta cum properatione ad hostem accessit, ut prima cum luce Gasalis copias assecutus, non modo cum eis confligeret : verum etiam victoria potiretur, magnumque Mamelucorum sive Circassorum numerum internecione deleret, superstitibus fuga dilapsis, et in solitudines illorum locorum semet recipientibus. Quibus rebus gestis, placuit sultano Selimi legatum ad Tommambaim mittere. Quippe domesticum quemdam habebat, natione Circassum, quem vulgo Muratem Circassum appellabant. Is D ad sultanum ire jussus, impetrare non potuit ut a Tommambai vel in conspectum admitteretur, vel audiretur : adeoque cum iis quos itineris comites secum adduxerat, jussu Tommambais fuit interfectus. Qua legati sui cæde comperta, motis Selimes castris Remlem petiit. Eo cum pervenisset, significatum illi fuit cives Remlenses id temporis, quo Sinan bassa Remle nocturno itinere discessrat ut Zamberdis Gasalis copias adoriretur, sparsisse rumorem de fuga Osmanicorum : et quotquot in castris Sinanis bassæ remanserant non solum mactasse, verum etiam occisorum cadavera passim in puteos et fossas projecisse. Quo Remlensium intellecto facinore, Selimes et congregari jussit oppidanos, et omnes illius sceleris reos trucidari. Secundum hæc Cudsimubarecum profectus est. Cumque sub vesperam eo venisset, noctem illam istic manere voluit ac vespertinis precibus in Axa messita, nocturnis in cubei Sahara peractis, omnia loca sacra visitavit. Postridie circa meridiem reversus ad exercitum, Gazam contendit : ubi Sinan bassa, potitus insigni victoria, suas cum ipso copias conjunxit. Gaza Berthlehemam profectus, illo quoque loco preces suas concepit : quibus absolutis, in animum induxit, Alcairum petere. Præmisit ergo Sinanem bassam, qui suis cum copiis reliquum exercitum antecederet. Quippe proficiscendum eis per illam solitudinem erat, quam ante id temporis nunquam tam numerosus exercitus transierat. Et aliam quoque causam habebat cur eum præmitteret : quod vereretur scilicet, ne si tanta hominum multitudo conjuncta maneret, iter illud per solitudinem se suscepturos negarent, atque hoc modo diffluerent. Sultanini quidem hoc desertum semper antehac pro urbis Alcairanæ propugnaculo quodam habuerant. Verum sultanus Selimes jacta, quod dicitur, alea, militem cohortationibus animosis ad capescendum hoc iter impulit. Ubi ventum ad prima castra fuisset, in pago, qui Deire vocatur, vezirem suum, Chuseinem bassam, interfici jussit, quod dixisse perhiberetur, non temere per ejusmodi solitudinem, tanto cum exercitu, proficiscendum. Atque hoc modo solitudinem ingressus est, quæ arida prorsus, aquis destituitur. Cum de die in diem progrederetur ulterius, placuit Deo largiri pluviam : quo factum ut universæ illæ copiæ nulla premerentur aquæ penuria. Ubi Salachigen perventum fuisset, jam vicerant scilicet, superata solitudine. Quapropter oneratis aqua potabili jumentis, Alcairum perrexerunt. Interea Tommambais Alcairi sultanus, suis et ipse copiis instructus, ex urbe militem eduxit : eoque modo castra metatus, ut urbem a tergo haberet, ibidem substitit. Coegerat enim maximum exercitum, in quo militabant Æthiopes, cum aliis nationibus. Tormentis etiam bellicis ea communierat itinera, quibus hostis venturus exspectabatur. Sed transfuga quidam ex castris ipsius ad sultanum Selimem se contulit, eique consilia et insidias hostium detexit. Quibus Selimes cognitis, diverso itinere copias Alcairum duxit. Hæc gesta fuerunt anno 922 (Chr. 1515).

Die 28 mensis Silchizis, ante prandium, ingens et cruentum prælium commissum fuit, quo in prælio Sinan bassa, cæsus in dextro cornu, occubuit. Tandem tamen Mameluci, qui et Circassi, dissipati profligatique, partim versus montes, partim in solitudinem, partim ad ipsam urbem profugere. Verum ubi mox Selimiani milites urbem occupassent, reliquiæ Circassorum et Mamelucorum, urbe deserta, in regionem Saitensem se recepere. Selimes propter urbem, ad Nilum fluvium, castris locum cepit ; quo in loco dum

ipse quiescit, missis Tommambais speculatoribus, cum alia, tum etiam situm castrorum hostilium exploravit, quod ea nocturna impressione aggredi, suo cum animo constituisset. **341** Rebus omnibus exploratorum opera probe perquisitis, urbem noctu cum suis ingressus, plurimos ex Selimianis in urbe oppressit et trucidavit. Sed cum primum hoc Selimi nuntiatum fuisset, jussis arma corripere militibus, hosti semet opposuit : tormentisque bellicis in ea loca constitutis, in quæ facturus impetum credebatur hostis, ab omni parte paratus erat.

Anno 923 (Chr. 1516), quarto die mensis Mucherenis, missus in urbem fuit a sultano Selime Jonuzes bassa, cum genizarorum manu : qui quidem in ipsis plateis et vicis urbis adversus Circassos et Mamelucos acerrime dimicarunt. Hoc prælio sagitta Jonuzes bassa tam graviter vulneratus fuit, ut a suis sublatus, e media pugna exportaretur. Id conspicatus Selimes usque adeo excanduit, ut milites ex equis descendere juberet, ac pedites suis suppetias ferre. Quod cum absque mora fieret, et illi milites, qui cæteroquin ex equis dimicare solebant, pedites urbem ingrederentur : prope templum maximum, quod Chasanis Zami vocant, cum Circassis et Mamelucis manum conseruere : qua pugna tot ab utraque parte cæsi sunt, ut passim per plateas plena peremptorum cadaveribus essent omnia. Tandem Selimiani denuo victoria potiti fuerunt, et Tommambais iterum cum nonnullis suorum in regionem Saitensem profugit. Acciderunt hæc anno 923.

Post illa cum omni exercitu Selimes urbem ingressus, in ipso palatio sultanino divertit. Fuerant in eo, quem diximus, conflictu capti bis mille quingenti Circassi ac Mameluci : quorum ad duo millia sultanus Selimes jugulari, quingentos reliquos in custodiis haberi jussit. His gestis rebus, adactus extrema necessitate Tommambais, ut pacem peteret, insignem legationem ad sultanum Selimem misit. Eam Selimes sane quam humaniter excepit, ac postulatis omnibus assensus, non modo Tommambai rescripsit, verum etiam suos homines ad ipsum vicissim ablegavit, qui pacis ei auctores essent. Hos ad se jussu Selimis venientes, Tommambais interfici curavit universos. Quamobrem summopere commotus sultanus Selimes, Circassos illos omnes, quos in custodia detineri præceperat, mox ita jussit occidi, neminem ut sui reliquum facerent. Ea re patrata trans Nilum copias duxit, Tommambaim quæsiturus, quo ille comperto fugam arripuit. Selimes Romaniæ copiis injunxit, ut eum a tergo persequerentur. Sed Arabes, qui et Æthiopes, itineribus fugienti Tommambai præclusis, hominem interceperunt, et captum ad Selimem perduxerunt.

Anno 923 (Chr. 1517), die decimo sexto mensis Rebuiulæ, mandato sultani Selimis, in umbilico urbis Alcairensis, eo loco, qui Babsubeile dicitur, sultanus Tommambais suspendio necatus fuit. Atque hoc modo radicitus exstirpatis Circassis ac Mamelucis, universum illud sultaninum Ægyptiumve regnum suo Selimes imperio subdidit, et in Sangiacatus divisit, cum urbem Alcairanam Jonuzi bassæ regendam commisisset. Inde rebus omnibus egregie constitutis et ordinatis, Alcairo discessit, Gazam rediturus. Erat autem quidam ex sultaninis, Cheir begus, qui sultanis illis adhuc rerum potientibus Chalepi copiis præfuerat; sed sponte sua sultani Selimis potestati se permiserat. Hic a Selime, præter Jonuzem bassam, ad Alcairum relictus, litteras ad eum jam inde digressum, misit obsignatas : quibus in litteris Jonuzem bassam accusans, perscripserat Æthiopes et plebem urbanam Jonuzi bassæ sultani tribuere titulum, et omnia precari fausta feliciaque, nonnullis etiam criminibus aliis in eum congestis. His territus litteris Selimes, mox alias ad Jonuzem bassam dari jussit : quibus ei mandaretur, uti maxima celeritate semet ad sultanum Selimem conferret. Eadem Cheiri bego scribi voluit, et urbem ipsius fidei, per absentiam bassæ, commendavit. Ubi suum ad herum, sultanum Selimem, in ipsa solitudine Jonuzes bassa pervenisset, equis insidentes, inter se collocuti sunt ambo. Verum subito Selimes furore correptus, Jonuzem bassam ex equo dejici jussit, et Solachorum præfecto mandavit, ut eum resecto capite jugularet. Quod statim factum cum fuisset, Selimes itinere continuato, tandem Constantinopolim reversus, quieti se dedit.

Non exiguo temporis intervallo gerendis a rebus abstinens, anno denique 926 (Chr. 1520), mense Remasane, Constantinopoli digressus, Hadrianopolim petere constituit. Hoc in itinere cum Inzuam venisset, balneum ingresso tumor quidam a tergo cepit oriri, qui revera carbunculus pestilens erat. Profectus autem ulterius, et illum ad locum delatus, ubi aliquando cum patre confixerat, urgente necessitate, fixis ibidem tentoriis, substitit. Interea vero, dum hic morbo ipsius curando se totos medici dabant, Defterdaros, et Pirim, Achmetemque bassas, Hadrianopolim præmisit, ut omnia solemnitati Bairami celebrandæ necessaria præpararent, solo Ferhate bassa cum eo manente. Sed cum medici morbo remedium invenire non possent, eo ipso mortuus est loco, in quo cum patre pugna congressus fuerat, die septimo mensis Schebalis, anno 926 (Chr. 1520). Imperavit annis septem, mensibus octo, diebus octo. Nihil compertum fuit de ipsius obitu totis diebus decem. Interea secreto Ferhates bassa primarium janitorem cum litteris **342** Manissam ad sultanum Soleimanem misit, qui eum moneret uti quamprimum illuc properaret. Sed quod his nihil litterarum reliquis a bassis adjunctum fuisset, veritus est itineri se dare Soleimanes. Inde bassis cæteris, qui Hadrianopoli degebant, rem omnem Ferhates bassa patefecit : qui mox eo pro-

fecti, cum quo res essent loco cernerent, litteris et ipsi perscriptis, præfectum Ispachiorum ad Soleimanem Manissam ablegarunt, significantes, ut absque mora veniret priusquam de patris obitu genizari cæterique Portæ milites, quiddam inaudissent, ne fœde direptam urbem excidio darent. Itaque Soleimanes, re tota penitus cognita, confestim semet accinxit itineri : nec ulla vel noctu, vel interdiu quiete interposita, pervenit Iscodaram e regione Constantinopolis sitam. Hoc loci tribunus genizarorum ad ipsum venit, quo comite triremem ingressus, Constantinopolim transjecit, in occursum prodeuntibus genizaris universis. E triremi cum exscendisset, genizarorum aga, suos compellans genizaros : Hic dominus vester, hic imperator est, ait. Qua illi voce audita, mox ordine cæteros antegressi, sultanum suum ad imperatorum Saraium deduxerunt. Hinc largiores annonas, et donativa petiere : sultano Soleimane postulatis ipsorum annuente. Postridie prima luce funus Selimis in urbem deductum fuit, eique celebratæ in templo sive zuma sultani Muchemetis exsequiæ. Pedes ante paternum funus incedebat sultanus Soleimanes, idque comitabatur ad zumam ab ipso Selime conditam, ubi monumento suo fuit illatus. Inde Soleimanes ad palatium reversus, in thronum imperatorium se collocavit, et regni administrationem auspicatus est, anno 926 (Chr. 1520), die decima septima mensis Schebalis.

Factus jam plene rerum dominus Soleimanes, elapsis aliquot mensibus, omnes suos milites convenire jussit, et cum eis versus Albam Græcam profectus est, anno 927 (Chr. 1521).

Cum prope jam abesset ab Alba, vezirem suum, Achmetem bassam, cum Romaniæ copiis ad Burgurdelen ire jussit. Is illuc ubi venisset, tormentis bellicis mœnia disjecit, militem immisit, et oppidum cepit. Multi tamen in ejus expugnatione Turci fuere trucidati, ac vicissim Achmetes bassa sultano Soleimani cæsorum Christianorum capita, cum quibusdam captivis et vulneratis, misit.

Secundum illa Pirim bassam præcedere jussit Soleimanes, qui Albæ Græcæ situm ac munitionem, circumfusis copiis, speculaeretur : statimque Pirim secutus, universum exercitum mœnibus admovit, castra vallo munivit, tormenta jussit expediri, muros eversos solo æquavit, ac tandem Albam expugnavit die vicesima quinta mensis Remazanis, anno 927 (Chr. 1521) qua potitus Constantinopolim rediit.

Anno sequenti proximo 928 (Chr. 1522) die vicesima mensis Rezebis, iterum Soleimanes expeditione suscepta, copias universas in Anatoliam transduxit, Rhodo bellum illaturus. Jam ante vero Mustapham bassam insigni cum classe Rhodum navigare jusserat. Ipse cum pedestribus copiis Anatoliam ingressus, in oppidum quoddam Mentesianæ ditionis, cui nomen Mermere, se contulit : unde non magno ex intervallo in Rhodum transjicitur. Itaque militibus hinc in Rhodum transportatis, tandem et ipse suo cum comitatu transvectus in insulam, gravi urbem obsidione cinxit. Obsessi Christiani muros pannis cocco tinctis, et sericis, et auro intertextis, ornabant ; ac plurimis in urbe ludis et spectaculis, ad oblectandos animos, utebantur. Cum serio denique oppugnarentur, longo temporis spatio se defendebant acerrime, quod urbem ab hoste nullo modo capi posse sibi persuasissent. Ac Soleimanis sane res eo tandem loci redactæ fuerant, ut quanam ad expugnandam civitatem via deinceps progrederetur, ignoraret. Quia tamen mons quidam haud procul ab urbe distabat, ex eo terram peti, qua urbis fossæ complanarentur, edixit. Actis præterea cuniculis, suffossi fuere muri, tormentorum quoque vi magna ex parte diruti. Quapropter exhausto laboribus ac molestiis Christianorum præsidio, cum urbem non multo post in hostium potestatem venturam nemini dubium esset : ipsorum princeps, quem Megalon Mastora vocabant, inducias pactus, urbem se dediturum significavit, modo ipsis abeundi potestas fieret, salvis facultatibus suis, et Christianorum uxores atque liberi nulli servituti manciparentur. In eas conditiones sultanus Soleimanes absque mora consensit. Itaque cum obsessi munera sultano quædam, in ejus conspectum admissi, obtulissent, cum rebus ac facultatibus, cum liberis et uxoribus suis naves ingressi, Turci Rhodo cesserunt, et in Italiam navigarunt. Quotquot erant in urbe captivi Turci, libertati pristinæ restituti fuere. Capta vero fuit Rhodus die tertio mensis Sefferis, anno 929. Simul etiam cum Rhodo Turci arcem Stancoin, et Bedrum, aliam arcem in Anatolia sitam, in potestatem redegere, Soleimanes inde Constantinopolim reversus est.

Cæterum quo tempore ad obsidendam Rhodum proficisci cogitabat, Ferhatem bassam adversus Alim begum, Scachi Suarensis filium, qui perantiquo majorum suorum jure Dulgadirensis regionis dux erat, cum copiis ablegavit. Nam falso delatus is fuerat apud sultanum Soleimanem, et accedebat alia causa, quod Osmanidæ neminem veteri natum familia suo in imperio tolerare possunt. Ubi jam prope Ferhates aberat ab Alis begi ditione, insidioso astu hominem ad se pellexit. Quippe morbum simulans, significari bego jussit, velle se testamentum condere, atque ipsius fidei exercitum committere. Qua voluntate Ferhatis intellecta, mox Alis begus, nihil ab Osmanicis periculi veritus, quibus inde usque a prima ætate fidus ipse fuerat, cum utroque filio bassam adiit : qui et patrem, et filios, innocentes occidi jussit. Hoc facinore patrato, Ferhates ad sultanum Soleimanem, Rhodum obsidentem, Rhodo necdum capta, reversus est.

Cum autem confecto bello Rhodio, Constantinopoli Soleimanes quietus degeret, Genizari die

vicesimo tertio mensis Rezebis seditionem movere, et Aigasis bassæ, supremique thesaurarii, Abduselamis ædes expugnatas diripuerunt. Postridie, qui Mercurii dies erat, noctu Ibrahimis ac Mustaphæ bassarum domos itidem adhibita vi aperuere: sed ea cum moderatione, nullam ut inde prædam auferrent. Composito denique genizarorum tumultu, Soleimanes in Ungariam proficisci statuit: et collectis quiquaginta vel sexaginta millibus armatorum, pontibus Savum, Dravum, Danubiumque flumina junxit: et Varadinum Perri cum aliis locis munitis occupavit, Budam ipsam cum exercitu petiturus. Ea Soleimanis expeditione cognita, se quoque rex Ungarus ad bellum paravit; et cum milite suo, qui ferro totus armatus erat, obvium se sultano Soleimani dedit. Die quodam Mercurii, circa tempus Ikindi, utrinque tanto concurrerunt exercitus impetu, multa ut hominum millia ab utraque parte cæsa caderent, plurimi vulnerarentur. Diu pugnatum cum fuisset, tandem tamen victus rex Ungarus, etiam ipse periit. Actis autem in fugam Ungaris, Turci hostem persecuti, multa ipsorum millia inter fugiendum contrucidarunt. Soleimanes re bene gesta, Budam suos duxit, et urbe sine sanguine potitus est, cujusvis sexus et ætatis hominibus in servitutem redactis, anno 932 Chr. (1526). Post occupatam Budam, reversus est Hadrianopolim, et ad tempus aliquod se quieti dedit.

Erat tunc quidam in Anatolia, qui Calender Zelebis appellabatur, ex familia Chazis Bectasis. Colunt autem Turci Chazim Bectasem, ceu divum quemdam, atque etiam invocant. Hic ergo Calender Zelebis seditione mota, cum non magno Dervisiorum numero, Sangiacos aliquot fudit, et universam Anatoliam ad arma concitavit. Soleimanes accepto motus hujusce nuntio, Ibrahimem bassam, insigni cum exercitu, misit, uti Calenderem Zelebim bello aggressus, in ordinem redigeret. Ibrahimes Calenderem cum copiis assecutus, prælium iniit: quo dimicatum ab utraque parte fortiter, eo tamen eventu, Calender ut ipse sua cum factione victus occumberet.

Compositis Anatoliæ turbis, ad aliam se Soleimanes expeditionem paravit, Ungariam rursus invasurus: ideoque militem, publicatis edictis, ad Albam Græcam convenire jussit, quo quidem et ipse se contulit. Budam inde perrecturus. Hoc in itinere dum esset, Erdelii Banus ad eum venit, delatisque suis obsequiis, Soleimanis imperio se submisit, cum et munera secum ferret amplissima, et manum ejus exoscularetur. Quæ quidem res adeo grata Soleimani accidit, ut eum mox Ungariæ regem crearet. Secundum illa Budam profectus est, qua occupata, Viennam contendit. Eo cum pervenisset, Germani, qui se intra mœnia tenebant, urbem communiere: quam Sultanus Soleimanes tormentis bellicis ad viginti dies oppugnavit, actis etiam subter muros cuniculis, donec eorum

A pars corrueret. Ea re perfecta, subito cum nive frigus adeo vehemens incidit, ut ei tolerando neque milites, neque jumenta sufficerent. Ideoque destitutus omni spe Vienna potiundi, obsidionem solvere coactus fuit: et Constantinopolim reversus ad aliquod tempus a bellis abstinuit. Gesta vero fuerunt hæc anno 935 (Chr. 1529).

Dum Constantinopoli quietus hæret, invitatis magna solemnitate bassis omnibus et proceribus, et exterorum principum legatis, omnique genere spectaculorum in Atmindane Constantinopoli exhibito, filios suos, sultanum Mustapha, sultanum Muchemetem, et sultanum Solimem circumcidi curavit, anno 938 (Chr. 1532).

B Eodem anno mensis Remasanis die vicesimo octavo, Constantinopoli discessit, Hispano bellum illaturus. Cumque pervenisset in Alamaniam, duorum mensium spatio copias hinc inde circumduxit, ferro et igni cuncta vastans atque diripiens. Nullus a Christianis oppositus ei fuit exercitus, nusquam eorum conspectæ acies, ab utroque duntaxat latere Soleimanis agmina carpebant, ac multos interceptos vel occidebant, vel abducebant captivos. Misit autem sultanus Soleimanes, ductore Casane Vaivoda, qui Michaelis begi filius erat, et Vaivoda, duodecim millia militum, adjunctis eidem Acanziis, qui regiones illas ulterius incendiis et rapinis depopularentur, atque incolas servituti mancipatos abigerent. Quod cum illi facerent, opima

C potiti fuere præda. Verum in reditu forte fortuna in Christianorum incidere copias, cum quibus licet acerrime dimicarent, ac fortiter hosti resisterent, tandem tamen ad internecionem, 344 majori saltem ex parte, cum ipso Casane Vaivoda, cæsi captique fuerunt. Et quando jam hiems appetebat, mutato Soleimanes itinere, Constantinopolim rediit: ubi cum ad tempus aliquod quiesceret, sultano Mustaphæ filio Manissam attribuit, anno 938 (Chr. 1532).

Interea vero dum aberat peregre sultanus Soleimanes, in Alamania bellum gerens, supremus Hispani classis præfectus, Andreas Doria, cum Megalo Mastore, qui superioribus annis Rhodo cesserat, corrogatis cæterorum quoque principum Italicorum auxiliis, magnam mari classem eduxit, qua naves

D quinquaginta majores, et quinquaginta triremes continebantur. Et erant in his militum ad quinquaginta millia. Quo cum exercitu Moream inopinato adorti primo Coronam urbem cum arce, deinde insulam Balu, et Badram oppidum, cum aliis quibusdam castellis ceperunt: et immissis in ipsam regionem pedestribus equestribusque copiis, universam depopulati sunt, ingenti marium, feminarum, puerorumque multitudine secum in captivitatem abducta.

Superioribus annis quidam natus in insula Mitylene, cui nomen Chairadines, insigniter navalis militiæ peritus evaserat: ac piraticam exercens multoties mari cum Christianis conflixerat. Ubi jam rem fecisset, naves aliquot instruxit; adjuncto-

que sibi sodalitio quorumdam egregiorum hominum, et neminis addictorum imperio, cum iisdem in Barbariam profectus, urbem Cesairem occupavit, ac sibi retinuit.

Qua quidem re feliciter confecta, per universam Italiam nomen ipsius inclaruit: inditumque fuit ei cognomen ab Italis, uti vulgo Barbarossa diceretur. Idem quotannis sultano Selimi et Soleimani munera quædam missitabat. Quorum alter, Soleimanes, viri virtute, rerumque gestarum fama cognita, missis legatis, invitavit hominem uti ad se veniret. Chairadines idoneo Cesairi præsidio imposito, strenuorumque virorum, et sibi amicissimorum fidei civitate credita, triremes aliquot milite complevit, et Constantinopolim profectus est. Eo cum appulisset, manum pro more sultano Soleimani osculatus est. Excepit hominem sultanus sane quam honorifice, constitutoque salario quadragies centum millium asprorum annuo, Beglerbegum maris supremum creavit, et ad veziris dignitatem evexit; unde nomen ei datum, ut Chairadines appellaretur. Nactus ergo plena cum potestate maris imperium, centum triremes in mare deduci et instrui, militeque compleri jussit, et cum iis Moream adiit. Qua re Christianis nuntiata, mox illi regionem et arces, quas occupaverant, desertas reliquere, conscensisque navibus suis, inde discesserunt. A Christianorum abitu, trecenti Genizari, Azapique totidem in ea fuere loca missi, qui et Coronæ, et oppidis cæteris præsidio essent. Inde Chairadines bassa cum eadem classe in Barbariam profectus, urbem celebrem Tunisinam, quæ a Mauris incolitur, occupatam suo subjecit imperio, anno 940 (Chr. 1534).

Eodem hoc tempore captæ a Chairadine bassa Tunisis, quidam e numero Parthicorum procerum Ulumas begus, a scacho Techmasi filio scachi Ismailis, defecit, licet ipsius scachi sororem haberet conjugem. Itaque profugus e Parthia, Constantinopolim accessit: et præstito subjectionis sacramento Soleimani se totum addixit. De hujus viri consilio sultanus Soleimanes expeditionem Parthicam suscipere cogitabat, eam prætexens belli causam, quod Scachus, suis cum proceribus et subditis, minime rectam religionis amplecteretur sententiam, nec debito quatuor Mahumetis prophetas honore prosequeretur. Hac de causa dignissimos censebat, quibus bellum inferretur, qui occiderentur, adeoque penitus exstirparentur. Itaque Soleimanes hoc bello decreto, Sangiacatum Ulumæ bego supra nominato, non procul a Carahemida, concessit. Ulumas vero Constatinopoli quibusdam conductis copiis, in Sangiacatum suæ creditum fidei cum eis profectus est. Missa quoque fuerunt ad cæteros illius provinciæ Sangiacos a sultano Soleimane mandata, quibus præcipiebatur ut Ulumæ bego, quoties in hostem profecturus esset, obsequerentur. Ulumas ergo decretum sibi Sangiacatum ingressus, collectis ejus regionis proceribus Sangiacis, ipsorum adjutus auxiliis, Curdistanio principi, cui nomen Serefes

A begus, bellum intulit: eoque interempto, ditionem ipsius in potestatem redegit. Ea re sultano Soleimani nuntiata, supremum vezirem suum, Ibahimem bassam, qui apud sultanum summæ auctoritatis erat et potentiæ, supra bassas ac vezires omnes evectus, idque nomen ab eo consecutus, ut Ser Alker sultani nominaretur, Constantinopoli ablegavit in Anatoliam, et Romaniæ Anatoliæque copiis præfecit: cum quibus ille Chalepum adiit, et inde Carachemidam perrexit. Huc ubi venisset, Ulumam begum præmisit in Parthiam, qui dux itineris esset: atque ipse vestigiis illius inhærens, a tergo secutus est, anno 941 (Chr. 1535).

Hoc modo continuata profectione, nemine resistente, Tebrisium illi pervenerunt. Aberat enim
B Scachus id temporis ab illa provincia, bellum in Chorasane contra Kezien bassam gerens, qui ei Chorasanem eripere volebat. Cum propius ad Tebrisium accessissent, urbem invenere desertam, 345
et habitatoribus vacuam. Ibrahimem vero præmissum ad expeditionem hanc, anno 941 (Chr. 1535), secutus est ipsemet Soleimanes, cum genizaris et aliis Portæ copiis, ea celeritate, ut quo tempore Tebrisium Ibrahimes ingressus est, Soleimanes Carahemidæ portis immineret. Interea scachus etiam Techmases propius ad Tebrisium suos adduxerat, ut istic Ibrahimem bassam opprimeret. Ibrahimes hostis conatu cognito, absque mora Soleimanem certiorem reddidit: qui duplicatis quotidianis itineribus, celerrime Tebrisium advolavit,
C et cum Ibrahime se conjunxit. Cumque per exploratores intellexissent, quibus in locis Parthorum exercitus degeret, recta in eos duxere. Tum vero Parthi, qui de Soleimanis adventu cum genizaris ac Portæ militibus cæteris acceperant, seque tali machinarum bellicarum apparatui, tantisque copiis nequaquam resistere posse cernerent, Sultaniam profugerunt. Osmanici nimia tormentorum, annonæ, tentoriorum, curruum, et aliarum magni ponderis rerum copia gravati, tormenta cum impedimentis cæteris trecentorum genizarorum, ac trium sangiacorum præsidio munita, Tebrisium remiserunt, atque hoc modo facti expeditiores, Parthicum militem acriter a tergo persequi cepere. Tum
D vero fugere Parthi, fugientibus instare Osmanici: donec haud procul ab oppido Hemedane perventum fuisset. Ibi cum pluviis, et annonæ penuria, tantum frigus Osmanicos oppressit, ut plurimi tam manus quam pedes a frigore læsos amitterent, ac incredibilis hominum, jumentorumque multitudo fame interiret. Præterea contigit, ut in ipso conatu transmittendi amnis, qui Docus Gezid vocatur, flumen illud aquis pluviis adauctum vehementer intumesceret. Ideoque dici non potest, quot istic homines, jumenta, rerum aliarum sarcinæ perierint; adeoque de sua quilibet salute desperabat. Quando igitur exercitus Parthicus nusquam apparebat, nec sciri poterat, quonam se recepisset; aliaque nulla regio Bagadate propinquior erat, quæ mi-

nus hiberni frigoris, et plus caloris haberet: in hanc sibi Soleimanes ducendum statuit exercitum. Ubi propius ad urbem accessisset, apertis incolæ portis, eam Soleimanis potestati permisere. Quapropter ingressus, nonnihil istic se recreavit. Omnis etiam Bagdati finitima regio se Soleimanis imperio submisit. Quo factum, ut beglerbegum in urbe constitueret, ipsamque provinciam in sangiacatus partiretur. Præterea Bagadati militare præsidium imposuit, eique de tormentis bellicis et aliis rebus necessariis, annonæque copia prospexit: cum prius urbem muniisset, et aquam e flumine dirivatam in fossas urbanas immisisset. Hoc tempore supremus Dephterdarus sive maximus ærarii præfectus, Ischender Zelebis, apud sultanum Soleimanem delatus fuit, ob tractatos nequiter thesauros regios: quem extra urbem hoc nomine suspendi jussit, universis facultatibus ejus fisco applicatis. Interea vero, dum Soleimanes intra Bagadatis muros, exercitus foris in hibernis hærebat, prodiit denuo scachus Techmases in apertum suis cum copiis, et Tebrisium iter instituit. Inde cum ipsum haud procul abesse relicti ad Tebrisium sangiaci et genizari, de quibus supra dictum, accepissent, quid agendum sibi hoc casu foret, ignorabant. Quia tamen animadverterent, nec ad resistendum hosti tam potenti se sufficere nec in tempore sibi succurri posse, sarcinas omnes, et tormenta bellica cum rebus ad ea necessariis, et custodiæ suæ commissis, ibidem reliquerunt, ac fuga saluti suæ consuluere. Scachus Tebrisium ingressus, omnes istas sarcinas et impedimenta militi suo diripienda concessit: bellica vero tormenta, cum universo ad ea pertinente apparatu, concremari jussit; et quidquid de machinis bellicis colliquefactum flammis absumi non potuerat, ad signandos manguros destinavit. Ubi jam durior hiemis tempestas præterierat, Bagdate Soleimanes movit eodem anno 941 (Chr. 1536), ac denuo Tebrisium duxit: unde cum non magno abesset intervallo, rursum cum suis Techmases fugæ se dedit: atque uti facultatem sui persequendi Osmanicis adimeret, suam ipsemet regionem vastavit, annonam omnem corrupit et exussit, subditos suos passim abegit. Ubi Tebrisium Turci pervenissent, Soleimanes optimum quemque suorum, et præsertim egregiis instructos equis, delegit, eisque mandavit ut summa usi celeritate hostem alicubi assequerentur. Quod cum illi facerent, omniaque misere vastata conspicerent, ad animum eis accidit, fieri posse ut in redacta penitus ad solitudinem regione aliquod ipsis incommodum eveniret. Ideoque converso itinere Tebrisium redire. Cum autem Soleimanes hoc modo delusum se videret, vehementi commotus ira, scachi Techmasis et majorum ipsius regias amœnaque palatia, cum ipsius sultani Jacupis ædificio, quod Heste behiste dicitur, et omnibus cum paradisis dirui, vastari, cremari jussit. Præterea plurimos Tebrissii cives compulit, ut inde Constantinopolim commigrarent. Ad summam, insigni regionem illam universam excidio afflixit, direptis miserorum incolarum facultatibus, et absumptis omnibus jumentis. Post hanc vastationem, Soleimanes exercitum Carahemidam reduxit. Et dispositus ac relictus erat a tergo dundar, ut Turci vocant: **346** quod vereretur ne in ipsa profectione scachus impressione subita suos aggrederetur. Quod quidem ita prorsus accidit. Nam scachus, intellecto discessu Soleimanis, selecta Corizzorum quinque millia secum sumpsit, ac veredariorum in morem Osmanicos a tergo secutus est, in hoc unum intentus, ut eos aliquo detrimento afficeret. Tandem in agmen illud extremum incidit, quod dundar appellatur, uti diximus. Ejus ductor erat Ulumas begus, cui præter quinque sangiacos, septemdecim millium strenuorum militum Soleimanes attribuerat. Ad hos cum scachus advolasset propius, mox in eos irruit, et manu conserta, superior ipse, Turcis cæsis, evasit. Interempta fuere Turcorum ad duodecim millia, desideratique tres sangiaci. Quartus in hostium potestatem venit, quintus cum Uluma bego fugæ beneficio discrimini semet eripuit. Scachus hoc tam feliciter pugnato prælio contentus, nihil periclitandum putavit ulterius, quod hosti ex aliqua parte par pari relatum arbitraretur: ideoque retro cum victricibus copiis ad suos abiit. Ipse quoque Soleimanes jam Carahemida discesserat, Chalepum petens, unde digressus, die decimo quarto mensis Rezebis Constantinopolim appulit, anno 942 (Chr. 1536).

Dum illic ad tempus aliquod a bellis abstinens quiescit, suspectus ei cepit esse Ibrahimes bassa, cujus et ex parte fuit detecta perfidia. Quippe ferebatur cum Italis quoque secreto pepigisse fœdus, ut imperium Turcorum in se transferret. Quapropter eum Soleimanes die quodam Mercurii, qui vicesimus secundus mensis Remasanis erat, ad cœnam invitavit: qua finita, cum de certis negotiis inter se collocuti, jam cubitum pergerent, Ibrahimes quoque suum ad conclave secessit, et in lecto se composuit. Quippe quoties ad Soleimanem noctu arcessebatur, in ipsius imperatoris saraio cubabat. Cum obdormiisset, interfici hominem sultanus jussit, omnesque facultates ipsius et opes, fisco addictas, thesauris suis inferri. Factum hoc fuit anno 942 (Chr. 1536).

Diximus antea, Chairadinem bassam magna cum classe profectum in Barbariam, Mauris famosam urbem Tunisim eripuisse, ac ibidem sibi constituisse domicilium. Is hoc tempore naves atque triremes in terram subduxerat, rerum scilicet suarum plane securus, suoque duntaxat indulgebat genio. Princeps interim Maurus, cui prius ea paruerat ditio, profectus in Hispaniam, opem Hispani principis imploravit. Hispanus ad consilium revocato negotio, verebatur propterea quod Tunisim Barbarossa cepisset, ut Hispanis idem aliquando damnum inferret. Facile putabat ignem extingui posse, si prius supprimeretur, quam latius erumperet. Eaque de causa datis ad Italicos princi-

pes litteris, uti subsidio sibi venirent, petiit. Magnis ergo collectis copiis, et insigni classe parata, eidem Andream Doriam suprema cum potestate præfecit, atque ita Tunisinam expeditionem instituit. Chairadines re comperta, Raisos suos convocavit, eisque deliberandum proposuit quid hoc Christianorum motu faciundum censerent. Illi respondere classem mari prius instruendam quam Christiani se conjungerent omninoque præpediundos, ne convenire possent. Ad ea vicissim Chairadines bassa : Si tulipandum, inquit, meum duntaxat excelso quodam in loco super hastam defixero, a Christianis ut conspici possit formidine correpti, ad aliquot millia retro fugient : tantum abest ut bellum nobis illaturi sint. Hac ergo securitate suique confidentia cæcatus, omnem ex animo sollicitudinem et curam deposuit. Verum non multo post Tunisim præpotens Christianorum classis appulit. Ea cum istuc accessisset, occurrit hosti Chairadines extra urbem suis cum copiis, tametsi vix novem decemve militum idoneorum millia secum educeret. Ad Christianorum aciem progressus, animose cum eis conflixit. Et quanquam ingens hominum multitudo in Christianorum esset exercitu, fama tamen perhibetur, multa Christianorum millia tum cæsa fuisse, cum ex adversa Chairadinis parte duo duntaxat hominum millia desiderarentur. Cum autem Chairadines hoste se videret inferiorem, conversa suorum acie, ad urbem se recepit. Eo cum ventum fuisset, occlusam reperit, et in mœnibus elata Christianorum vexilla conspexit. Quippe captivorum Christianorum aliquot in urbe millia reliquerat, qui quidem interea, dum extra muros ipse cum exercitu Christianorum præliaretur, perfractis carceribus, et arreptis armis, portas urbis clauserant, et in mœnibus vexilla Christianorum erexerant. Id vero cum accidisset, major pars militum Chairadinis cæsa, cunctaque navigia cum machinis et apparatu bellico fuerunt amissa. Chairadines cum reliquis suorum propter urbem aufugit, et in solitudines se cum eis abdidit : quorum magna pars fame, siti, et æstu periit. Ipse varias expertus ærumnas, tandem ad urbem suam Cesairem evasit : unde cum decem et octo triremibus Constantinopolim profectus est, quacumque tenderet, damnum Christianis inferens. Acciderunt hæc anno 943 (Chr. 1537).

Solebat hoc tempore Constantinopoli Soleimanes plerumque degere. Verum ista cum evenirent, forte migraverat Hadrianopolim, ut istic hibernaret. Sub æstatis initium reversus Constantinopolim, ad bellum se **347** paravit, et Chairadinem Lutsimque bassas magna cum classe dimisit, qui mari rem gererent : ipse Constantinopoli digressus, Albaniam petiit. Avelonam cum pervenisset, etiam Chairadines et Lutsis eodem cum classe triremium, cæterisque cum navigiis, appulerunt. Soleimanes in loca montuosa profectus, ibidem cum Portæ militibus et comitatu castris locum cepit : reliquum

A exercitum in Albanos perduelles immisit, qui res eorum agerent, ferrent, ac liberos et uxores servituti manciparent, licet hic conatus eorum in irritum caderet. Præterea Romaniæ beglerbegum, cum Romaniæ copiis, in Apuliam trans mare misit : qui ea in regione quædam oppidula cum pagis diripuit. Cum denique Turcica classis Corcyram præter legeret, ex Corcyrensi præsidio Christiani navim annonariam, quæ classem sequebatur, bellicis petitam machinis demersere. Soleimanes animadversa Venetorum perfidia quam ex aliis etiam indiciis abunde perspexerat; non parum excandescens, Chairadini Lutsique bassis præcepit uti cum classe Corcyram insulam peterent, oppidula cum vicis deprædarentur, hominesque captivos secum abducerent. B Id illi cum fecissent, navigia mancipiis Christianis, cujusvis ætatis et sexus, onerarunt : atque ita Constantinopolim rediere. Quo delati, Christiana mancipia supra oppidum Galatam, eo loco, qui Besictas vulgo dicitur ad terram exposuere. missisque Constantinopolim præconibus, proclamari jusserunt, ut si quis mancipia Christiana, feminas, mares, juvenes, senes mercari vellet, ad indicatum modo locum veniret, ibidem hujusmodi mancipia perexiguo comparaturus pretio. Quod quidem ita factum fuit, tam vili pretio miseris illis distractis, uti plerique duobus tribusve sultaninis vænirent, hac ipsa pecunia regiis thesauris illata. Posteaquam domum itura classis discesserat, etiam sultanus Soleimanes motis castris iter ingressus, die nono C mensis illius, qui Zemaziel Achir Turcis dicitur, Constantinopolim reversus est, anno 944 (Chr. 1538).

Cum istic aliquandiu hæsisset, armis in Moldavum expeditis, undecimo die mensis Seferis Constantinopoli egressus, Moldaviam versus contendit. Ubi ad oppidulum, quod Ishacluam vocant, pervenisset, transmisso Danubio, Moldaviam ingressus est. Ibi tum fuga sibi consulere Vaivoda Moldavus, nec usquam in apertum prodire : incolæ vero regionis sultano se dedere, qui limites imperii sui ad amnem usque Berutem prolatavit.

Erat in adversa ripa quoddam oppidulum, quod Sangiaci domicilio satis esset idoneum. Quapropter eo loco Sangiacum constituit. Sequebatur id temporis D Portam sultani Soleimanis quidam natus ex familia Vaivodarum Moldaviæ, cui et annonæ præbebantur. Hunc Soleimanes Moldaviæ Vaivodam præfecit. Quod prior ille Vaivoda cum rescivisset, portam præpotentem ipsemet adiit, et a Soleimane postulata impetrataque gratia, restitutus in integrum fuit. Soleimanes e Moldavia revertens, Hadrianopolim se contulit : ubi exacta hieme, sub veris initium Constantinopolim abiit, et quieti se dedit, anno 945 (Chr. 1539).

Secundum illa denuo cum classe Chairadinem mari ablegavit. Is autem egregie instructus, ut hostem suum, Andream Doriam, quæreret : absque ullo impedimento penetravit in Italiam, ibique nonnulla cum vicis oppidula depopulatus, etiam mu-

nera majoribus a civitatibus accepit. Cum diu hinc inde oberrasset, inopinato Andream Doriam reperit, et strenue cum eo confligens, naves hostiles aliquot submersit, et triremes aliquot cepit. Doria tandem hosti se imparem animadvertens, cum reliquiis suæ classis aufugit. Et quia tunc hiems imminebat, versis Chairadines velis Constantinopolim rediit, anno 945 (Chr. 1539).

Die Jovis, qui decimus quintus mensis Seferis erat, sub vesperam, incendium Constantinopoli, non procul ab illorum carcere, qui criminum rei custodiuntur, in eorum tabernis exortum fuit; qui picem, resinam, axungiam, aliasque res tales vendunt. Hic ignis ex indicatis tabernis in ipsam turrim, sive carcerem prædictum, evasit: qui clausus cum esset, homines in eo septingenti flammis exusti perierunt. Ex eo loco dilatatum in urbem incendium, a dextris et sinistris vagari cepit. Ad publicanorum carcerem cum pervenisset, aperto carceris ostio, dimissi fuere publicani. Quo facto, turris ipsa, sive carcer, itidem conflagravit. Latius inde serpsit, usque ad portam urbis, quam Lignariam vocant, ubi tabernæ sunt fabrorum ferrariorum. Iis in locis omnia flammis absumpta fuerunt. Inde se convertit hic ignis ad ædes Balis Agæ, qui tribunus olim genizarorum fuerat, totaque istæc deflagravit regio. Postea perrexit ad Caravanæ saraium, unde tabernas eorum invasit, qui torno cælant, quarum ordine series magna conspicitur. Hinc ad eam erupit aream, quæ Tachtal Cala dicitur: unde rursus ad fabros ærarios, ab his ad vitriarios penetravit, etiam illa regione incendio prorsus exhausta, quæ pictum balneum ambit. Longius inde progressum, ad Judæorum pervenit ædes, ibidem maximo cum detrimento grassatum propterea, quod admodum illæ sibi contiguæ sint. Hinc sparsæ fuerunt flammæ usque ad portam fori **348** piscarii, et quidquid ædificiorum erat inter hanc, et Judæorum portam, prorsus ab igne deletum fuit. Ad summam, propemodum universæ Judæorum domus fuere concrematæ. Nam æstivo tempore contigit hoc incendium, cum ingens esset siccitas. Arbores etiam virides instar sulphuris arsere. Nullus incendii restinguendi modus inveniri poterat. Nihil arborum resectarum dejectio, nihil aqua juvabat. Unde factum, ut tota nocte duraret. Erant distributi per omnes urbis regiones genizari, qui flammas exstinguerent: sed incassum laborabant. Etenim postridie illius diei, a primo diluculo usque ad vesperam, ita desævierunt, ut etiam maximi pretii merces aut absumerentur, aut direptionibus essent expositæ. Quippe quibus in locis urbis grassatum fuit incendium, in iis majori ex parte mercatorum, et aliorum tabernæ consistunt: ideoque potior pars urbis in cineres abiit, cum idem accideret omnibus ædificiis, quæ extra muros urbis a foro piscario sita sunt in littore maris. Eodem tempore pestis etiam in urbe grassabatur, utrumque Dei contigit nutu, anno 946 (Chr. 1540).

A Secundum hæc rursum magna cum classe missus fuit Chairadines, ut arcem Novam, quam Christiani occupaverant, recuperaret: imperatumque Sangiacis omnibus ejus provinciæ, ut universis suis cum copiis, et apparatu bellico, ad eam se conferrent obsidionem. Ubi classis appulisset, e navibus in terram expositæ fuere machinæ tormentariæ, propiusque militari more deductæ ad castelli muros, et tam diu displosæ, donec mœniorum pars disjecta corrueret, ac per ipsas ruinas miles ad expugnandam arcem immitteretur. Erant in præsidio castelli milites Christiani virtutis eximiæ, qui tam fortiter hosti resistebant, ut ab utraque parte plurimi caderent. Ad extremum tamen animorum ardore remisso, succubuerunt; et occisis propemo-B dum universis, captisque superstitibus, evasit nemo. Nova recepta, quidquid erat inter captivos ætatis vegetæ, damnatum fuit ad triremes. Itidem reperta in arce mancipia Turcica, vindicata sunt in libertatem. His rebus gestis, et arcis mœnibus, qua diruta fuerant, refectis, Chairadines illinc cum classe digressus, aliquot navigia mercibus onusta Christianis ademit, et oppidulis quibusdam maritimis flammis ac ferro coactis, ut incolumitatem suam pecunia redimerent, Constantinopolim rediit, anno 946 (Chr. 1540).

Sultanus autem Soleimanes die secundo mensis Schabanis Constantinopoli profectus, Hadrianopolim accessit, et ibidem hibernum tempus exegit: C quo durante, exortum incendium in saraio novo, quo conclusæ sultani uxores, liberi, puellæ virgines habitare solent, totum illud ædificium cum magni pretii rebus exussit. Rursus tamen haud magno temporis spatio splendidius est instauratum, quam fuerat prius. Inde Soleimanes Constantinopolim die septimo mensis Silchizis reversus, ibidem ad aliquod tempus hæsit, anno 947 (Chr. 1541).

Exposuimus supra Soleimanem complura per Ungariam oppida, cum ipsa regni metropoli Buda cepisse: motumque singulari quadam gratia, Banum Erdelii creasse regem Ungariæ: cum ad aliquot annos ille regno plena cum potestate præfuisset, filium moriens reliquit hæredem, qui per ætatem administrandæ reipublicæ non erat idoneus: D eaque de causa mater pueri gubernationem ad se transtulit. Hoc permoleste ferens, quidam ex proceribus Ungaris, Petrus Perenius, suis ad eam missis hominibus, hæc significari jussit: esse ipsam feminei sexus, et institutis majorum minime permitti, ut in Ungaria mulier regia cum potestate sit. Quamobrem metropolim regni Budam Perenio dederet. Nisi faceret, venturum cum exercitu, et urbem vi occupaturum. Mulier legatis respondit, urbem Budam non suam esse, sed sultani Osmanidæ: a quo si Perenius eam repeteret, ac impetraret, omnino se deditionem facturam. Ubi Perenius hoc ab ea responsum tulisset, cum Banis et proceribus cæteris in colloquium veniens, summo dedecori universis dominatum illum muliebrem esse dixit.

Proceres hominis oratione permoti, libenter in eam sententiam pedibus ibant, ut removendam ab administratione feminam statuerent : nec ipsis adversantibus episcopis, qui dicerent hoc modo rem Ungaram in posterum melius habituram. Itaque proceres mutuo inter se fœdere devincti, magnas coegere copias, et insigni cum apparatu bellicorum tormentorum ad Budam accesserunt. Ea re conspecta, repente mulier exiguam militum manum colligit, et hoc urbem præsidio munit : cum Soleimanem quoque de rebus omnibus certiorem fecisset. Is ad hujusce motus famam, confestim Muchemetem bassam cum parte genizarorum, et copiis Romaniæ præmisit, ipse die vicesimo quinto mensis Seferis Constantinopoli digressus, Budam versus cum Portæ comitatu, et reliquis genizaris, Muchemetem bassam continuo secutus est. Urgebat interim Perenius urbis obsidionem, sed ea potiri non potuit. Ubi Muchemetes exercitum propius ad urbem duxisset, magnopere Soleimanis adventum desiderabat. Quippe tam numerosæ Christianorum erant copiæ, magnam ut Muchemeti **349** formidinem incuterent. Quin etiam spreto ipsius adventu, ne latum quidem unguem e castris cessere, sed mœnia tormentis concutere, atque ipsam urbem oppugnare perrexerunt. Ea vero cum in Ungarorum potestatem jamjam ventura esset, in tempore Soleimanes suo cum comitatu, et Genizaris et exercitu Anatoliæ profectionem ita maturavit, ut itinere bidui duntaxat a Muchemetis et hostium castris abesset. Id ubi Perenius rescivit, commodam nactus occasionem, furtim e castris se proripuit, et aufugit. Non enim futurum putarat, ut ipse sultanus ad solvendam urbis obsidionem veniret. Milites Ungari, cognita Perenii clandestina discessione, suos et ipsi deseruerunt ordines, seque mox ad ineundam fugam pararunt. Id conspicata mulier ea, quam diximus, ex urbis sublimiore loco, misso nuntio Muchemetem bassam increpuit, cur hoste fugiente quiesceret. Muchemetes, qui Romaniæ tum beglerbegus erat, his auditis, mox in Christianos suum promovit exercitum. Quod illi fieri videntes, hostisque conatui leviter admodum repugnantes, in fugam sese conjecere. Quidam, naves ingressi, evaserunt : alii semet in Danubium præcipitantes, aquis obruti periere, cæteris aut cæsis, aut captis. Ipso conflictus momento Soleimanes etiam cum suis advenit. Direptis Christianorum castris, machinas bellicas, et pertinentem ad eas apparatum, in urbem convehi jussit. Hinc Budæ beglerbegum sive bassam constituit, et milites ibidem Turcicos in præsidio collocavit : assignata mulieri, ejusque filio, Erdelii regione, quam pueri pater antiquo jure majorum possederat : atque illuc matrem, cum filio, mox ablegavit. Inde, qua venerat via, regressus Soleimanes, die mensis Schabanis octavo Constantinopolim rediit, anno 948 (Chr. 1542).

Illic dum hæret, filiis duobus, sultano Muchemeti, A et sultano Selimi ditiones attribuit : illi Manissam, huic Caramaniam. Factum hoc anno 949 (Chr. 1543).

Soleimanes satis sibi diu Constantinopoli substitisse visus, ad aliam se paravit expeditionem, denuo invasurus Ungariam. Itaque Constantinopoli discedens, Hadrianopolim in hiberna se contulit. Inde magno cum apparatu, et universis copiis, profectus est die mensis Mucherenis octavo. In Ungariam cum pervenisset, arces Petri Perenii primum adortus, Valpoum machinis et militibus admotis, expugnavit et cepit. Inde Pestum aggressus, itidem occupavit. Pesto discedens, ulterius perrexit, et Strigonium obsedit; ubi licet præsidiarii milites egregie se defenderent, tandem tamen B Soleimanes eo potitus est. Hinc exercitum ad Albam regalem adduxit, qua in urbe reges Ungarorum sepeliri consueverant. Huic cum militem Soleimanes admovisset, præsidiariis urbem strenue propugnantibus, ingens utrinque cædes edita fuit : sed nihilominus ad extremum Soleimanis in potestatem venit. Is vero postea, quam occupatis civitatibus, arcibus, oppidis, præsidia Genizarorum et aliorum militum, imposuisset : itinere converso rediit Constantinopolim, et die 17 mensis Schabanis urbem ingressus est, anno 950 (Christ. 1544).

Postridie quam advenisset, allatum fuit Constantinopolim cadaver filii, sultani Muchemetis : quod peractis exsequiis haud procul ab antiquo C domicilio genizarorum, monumento fuit illatum. Mortem filii Soleimanes pater acerbe luxit. Ideoque magnam ciborum copiam coqui curavit, et epulum funebre quibusvis, tam pauperibus, quam opulentis, animæ filii causa, præbuit. Multa quoque mancipia sexus utriusque, suo redempta pretio, libertate donavit. Præterea monumentum filio magnificum exstruxit. Acciderunt hæc anno 950 (Chr. 1544).

Soleimanes secundum illa Constantinopoli tempus ad aliquod mansit, nec rei quidquam memorabilis est molitus. Interea mortuus est die quinto mensis Zemasiellulæ vir rerum strenuæ gestarum gloria clarissimus, Chairadines bassa : sepultus in loco, qui Besictas appellatur. Contigit hoc anno D 953 (Chr. 1547).

Hinc arma Soleimanes iterum expediit, in Parthiam ducturus exercitum ; quod quidem bellum hanc causam habuit. Erat scacho Techmasi frater, cui nomen Ercases Imirsa, Sirvanæ supremo cum imperio princeps. Hic certas ob causas ab amicitia fratris, scachi Techmasis, discedens ; ut ægre faceret fratri, ad sultanum Soleimanem profugit, ejusque se fidei permisit. Hoc autem iter sic instituit, ut per regionem Circassorum longis ambagibus Cofen peteret, unde Constantinopolim appulit. Perquam gratus sultano Soleimani principis hujus adventus accidit. Ideoque magno cum honore exceptum, muneribus donavit amplissimis. Quin etiam ipsius causa numerosis, vel omnibus potius

A copiis suis coactis, insigni cum apparatu die 19 mensis Seferis, anno 955 (Chr. 1549), Constantinopoli digressus, in Anatoliam transmisit, rectaque Parthiam versus duxit. Postea quam ingressus fuisset hosticum, tam arcem, quam civitatem Wanum Wastani obsedit. Parum hosti civitas resistere potuit, in quam ab omni parte pateret aditus; sed arce non nisi magno labore Soleimanes potitus est, quod idoneo Parthicorum militum præsidio defenderetur. Ubi Wanum arcem Soleimanes expugnasset, sparsus per omnem regionem miles sultanicus, eam rapinis et ferro vastavit. Nusquam Scachus Techmases reperiri, nusquam **350** conspici potuit, nusquam hosti se opposuit. Ercases vero laborem nullum recusans, dum hinc inde cum suis excurreret, quoscunque thesauros adipisci potuit, Soleimani misit. Tandem tamen Osmanicos proceres, ac duces militares, magnopere belli tam diuturni, parumque fructuosi, tædere cœpit. Ideoque dolum excogitantes, ut vindictam de auctore belli Ercase sumerent, variis cum mendaciis apud Soleimanem delatum onerarunt. Summa rei hæc erat, quod leporem dimittendum, canem vero capiendum suadebant. Cum Ercases Imirsa conspirationem ipsorum animadverteret, atque etiam perspiceret eos vitæ suæ insidiari, vehementer animo perturbatus, in arcem cujusdam Curdistanii principis, præ formidine se recepit; tametsi ne quidem illic vitare calamitatem imminentem potuit. Quippe Curdistanius ille princeps Imirsam captum fratri Scacho Techmasi misit, qui deinceps eum custodiæ mancipatum in carcere detinuit. Expeditio Soleimanis annum duravit integrum, cum novem mensibus. B Atque his rebus gestis, Constantinopolim Soleimanes primo die mensis Silchizis, anno Mahumetano 956 (Chr. 1550), reversus est.

---

[351] SUPPLEMENTUM

ANNALIUM

QUO RES TURCICÆ CONTINUANTUR, AD ANNUM MAHUMETANUM DCCCCXCVI, QUI CHRISTIANUS EST CIƆ IƆ LXXXVIII.

Ex Joannis Leunclavii Adversariis.

C Anno Mahumetano 956 (Chr. 1550) ineunte vere, Dragutes Raisus, pirata celebris, oppidum Barbariæ (sic Aphricam maritimam hodie vocamus, appellatione Romanis etiam historiis non ignota) quod Mahadian Mauri dicunt, Aphricam nostri, veteres Aphrodisium, solerter occupavit, ac præsidio munivit. Quo cognito, Karuli Augusti classis imperator, Andreas Doria, mature cavendum ratus, ne quid ex eo loco barbarus detrimenti reipublicæ, ac præsertim Neapolitanis et Hispanicis littoribus daret: cum classe militeque profectus in Aphricam, Monasterium oppidum, Aphrodisio proximum, expugnat; cæsis ex hostium præsidio 300, abductis 1200 mancipiis. Inde conjunctis cum Ferdinando Gonzaga pro rege Siciliæ copiis, Aphrodisium obsidet: quod mense tertio tandem in potestatem venit. Cæsi ex barbaris plurimi, capta capitum ad 7600. Vehementer hoc sultani Soleimanis animum pupugit, cui se non ita pridem, operamque suam Dragutes addixerat. Cæsaris vero Karuli jussu funditus Aphrodisium fuit eversum.

Anno sequenti proximo sultanus Soleimanes classem instruxit, eique Sinanem bassam præfecit, adjunctis huic Dragute, Salaque Raisis: qui cum arcem Melitensem frustra tentassent, transjectis in Aphricam copiis, Tripolim, arcem et oppidum ditionis equitum Melitensium, eorumque præsidio munitam, obsidione tentarunt; ac fraude Dragutis et Salæ, præfecti Gasparis Vallerii Galli credulitate Argosini Hispani formidine, proditione denique cujusdam ex ea parte provinciæ Narbonensis oriundi, quæ Romano pontifici sub Avenionensi ditione paret, in potestatem redegerunt. Collata tamen præcipue culpa fuit amissæ munitionis hujus, ab ipso equitum Melitensium magno magistro, ejusque collegio, atque aliis, in Aramontanum Galliæ regis Henrici legatum: qui Soleimanis ut arma concitaret in Karulum Augustum, Constantinopolim missus, huc appulerat; et sub prætextu conficiundæ pacis, obsidionisque solvendæ, Melitensibus D fraudi fuisse perhibetur. Occupata fuit Tripolis die 15 mensis Augusti, anno Mahumetano 957 (Chr. 1551), cui sultanus Soleimanes Dragutem cum imperio Sangiaci begi præfecit. Is deinceps infestus Carvennæ regi, cujus ditio 300 milliaribus Italicis a Tripoli distat, ob denegatam opem obsesso Aphrodisio, majori parte ditionis eum exuit: aliaque gessit, de quibus suo loco dicetur.

Superioribus annis (Chr. 1548, 1549, 1550) Ferdinandus Cæsar, Ungariæ, Bohemiæque rex, post obi-

tum Perenii, Agriam, Ungariæ municipium, quod Erlam vulgo vocant, sui juris fecerat: et illustrissimi Comitis Salmensis Nicolai opera Zabragium, Levam, Zythuam, Muranum expugnarat. Nec multo post, ejusdem regis mandato, Zolnoccum **352** Turcis Agrienses eripuerant. Has ob causas irritatus Soleimanes, Temesuarum per suos obsedit, et deditione cepit, interfecto per scelus violatæ fidei Stephano Losoncio, illius loci propugnatore; Lipam, Solimosum, Chianadiam, cum aliis castellis occupavit; Erasmum Teifelum, Ferdinandi ducem, cum Sfortia Palavicino, et Augustino Sbardellato, Vaciensi præsule ad Palastum, Alis bassæ Budensis ductu, cecidit: eaque potitus victoria, Dregelium arcem, Giarmatum, Zezenum, aliaque loca vicina sub jugum misit. Tam prospero rerum successu elatus Alis bassa Budensis, quem Caram, sive Nigrum Alim vocabant, adjuncto sibi Achmete Romaniæ beglerbego, et Casanæ, aliisque pluribus begis, Zolnoccum adoritur: eoque, præsidiariis die 4 Septembris ultro cedentibus, ut Agriam, quæ momenti majoris erat, adversus hostem defenderent, potitur. Inde promotis ad Agriam castris, summo quidem illam impetu aggrediuntur et oppugnant, sed irrito conatu, et magno cum bassarum dedecore: quod feliciter a Stephanis Dobone Ruscano, Mezikio, Zoltaio, Gregorio Diaco, Joanne Figedæo, atque aliis fortibus viris defenderetur. Gesta fuerunt hæc anno Mahumetano 958 (Chr. 1552).

Dictum paulo ante, Galliæ regem Henricum, misso legato, sultanum Soleimanem adversus Karulum Augustum, ex lege mutui fœderis, cujus auctor Franciscus pater exstiterat, incitasse. Permotus ab Aramontano Soleimanes, qui ad Persicos fines postulatis ejus adnuit, mox classem expediri jubet, quæ Gallicis juncta copiis, Karuli ditiones maritimas infestaret. Quod quidem ex voto præstitum a fidis sociis, gravissimaque Neapolitanis et Siculis littoribus illata damna. Corsica quoque, Genuensium insula, capta fuit; et incolæ cum præsidiariis partim cæsi, partim crudeliter habiti; quod quidem accidit anno 959 (Chr. 1552). Nec restituta Genuensibus Corsica prius fuit, quam pax inter Philippum et Henricum, Hispaniæ Galliæque reges, anno post sexto coivisset. Quippe non multo post confectam hanc pacem, infeliciter exstincto patre, Franciscus II, Henrici II F. ex pacis eam legibus reipublicæ Genuensi reddidit.

Erat sultano Soleimani filius Mustaphas, natu maximus, ex muliercula Circassa, servilis conditionis: cui pater initio Magnesiam, inde Amasianam provinciam dederat, ubi cum matre degeret: denique Carahemidam Mesopotamiæ, Persicos ad fines sitam, assignarat. Erant eidem et alii liberi, quos ex femina formæ (veluti quidem perhibetur) liberalis, natione Rossa, sive Roxolana, sustulerat mares quatuor, Muchemetes, Selimes, Bajazites, et Ziangir: unica femella Chameria, quam alii Camenam vocant, Rustemis veziris uxor. Hæc Rossa,

A cum præter Osmanidarum morem Soleimani legitime nupsisset, de filiorum in imperio successione sollicita, Rustemis generi criminationibus, et veneficiis quibusdam, ab Hebræa striga subministratis, fascinatum sultani animum, a Mustapha prorsus abalienarat. Fuerant et bassæ cujusdam patri exhibitæ litteræ, quibus ad Rustemem scriptis continebatur, de matrimonio inter Mustapham, et filiam seachi Persarum Techmasis, quocum Soleimani pluribus ab annis bellum erat, tractari. Mirifice suspiciosum, ex aliis quoque delationibus, animum patris ea res perturbare: quod vereretur, ne Mustaphas Techmasis adjutus auxiliis, imperio patrem excuteret. Itaque missus fuit anno 958 (Chr. 1552 et 1553) cum exercitu Rustemes vezir azemes, sub
B prætextu quidem belli Parthis inferendi, sed reapse cum secretis sultani mandatis, ut quocunque modo Mustapham e medio tolleret. Rustemes in Asiam profectus, Soleimanem trepide certiorem facit, per calumniam tamen, in magno rem versari discrimine: genizaros, cæterosque milites ita Mustaphæ studere, de patris ut actum imperio videatur. Nullum aliud superesse remedium, quam ut ipsemet in Syriam advolaret. Territus hoc nuntio Soleimanes, subito Chalepum cum exercitu properat, quasi Parthis bellum facturus esset. Arcessitur per litteras filius, uti Chalepum ad patrem sine mora se conferret. Mustaphas, licet de paternis insidiis inaudisset, monitusque secreto fuisset ab Achmete bassa, salutis ut suæ rationem haberet: innocentia
C tamen sua fretus, patris imperio paret. In castra cum venisset, ad tentorium paternum recta pergit: ubi patre mutis aliquot robustis, quos sultani Osmanigæ, veluti hic etiam Murates III, in deliciis habere solent, minaciter innuente, prosternitur, injectoque nervo strangulatur. Inde Ziangir, qui gibbosus erat, minimusque natu Soleimanis filius, a patre quasi per ludum ac jocum, Mustaphæ fratri, quem necatum ignorabat, obviam prodire jubetur. Is ubi propius ad fraternum cadaver accessisset, quamvis consternato mox interempti fratris equi, mancipia, tentoria, thesauri, ornamenta cætera, cum Amasiana provincia, mandato patris offerrentur, tamen his omnibus spretis, et exprobrato
D patri verbis acerbissimis tam impio diroque facinore, statim suis manibus in viscera pugionem adigit, et cadaveri fratris incumbens, exspirat. Nec multo post, ejusdem Rossæ malis artibus etiam unico Mustaphæ filio Murati, qui Prusæ apud matrem educabatur, opera Ibrahimis eunuchi bassæ injecto nervo guttur eliditur, ipsius avi jussu: cum ei periculum **353** quod a nepote posset imminere, cujus patrem genizari tantopere coluissent, nunquam illa furia desineret ob oculos ponere. Contigerunt hæc anno 959 (Chr. 1553).

Post solutam anno superiore, magno cum detrimento et ignominia Turcorum, obsidionem Agriæ, nunc tandem Constantinopolim a Ferdinando rege legati mittuntur, Antonius Verantius, episcopus

Agriensis, et Franciscus Z is, Cassoviensis in Ungaria superiore præfectus: qui de pace cum sultano constituenda dum laborant, totum Constantinopoli biennium hærent.

De Galliæ regis, et Soleimanis fœdere diximus, cui sultanus ut satisfaceret, aliquot annis hisce classem ablegavit ad infestandum mare Tuscum. Ea prius, quam longius nunc progrederetur, et cum Gallorum se classe conjungeret: Marinianus Marchio, Karulini præfectus exercitus, portum Herculis, quem Galli tenebant, invadit, arcemque, præsidiariis obtruncatis, occupat. Secundum hæc Turci Plumbinum obsidione cingunt, et non sine clade rejecti, Elbam insulam, conatu itidem irrito, tentant. Acciderunt hæc anno 961 (Chr. 1555).

Eodem anno, dum missi de pace legati necdum rediissent, bassa Budensis, qui Tuigon, nomine cum ciconia communi, vocabatur, Capos Vhivarum, præsidiariis ad deditionem compulsis, cepit. Eidem et Baboza, necdum aliquid ab hoste perpessa gravius, fide militari deserta, se dedidit. Consimilem de Zigeto sibi successum pollicebatur, sed cum fortiter in hostem præsidiarii se gererent, suique monerent, ne temere tentatam obsidionem solvere coactus, sultanum offenderet, ab instituto discessit. Hæc per autumnum illius anni, quem diximus, apud Ungaros fuere gesta.

Proximo sequentis anni 962 (Chr. 1556) vere, Soleimanes Alim bassam cum copiis in Ungariam misit, qui Zigetum obsidione premeret, ac in potestatem redigeret. Nihil non ille fecit, ut voti compos fieret, ad tertium usque mensem continuata oppugnatione: sed Christianis omnem vim hostilem, magna cum strage Turcorum, intrepide repellentibus, infecta re militem cum machinis bellicis inglorius abduxit. Turci prius, quam Zigeti obsidione soluta se reciperent, Babozam, sanctum Martinum, Geresgalum, Sallium, S. Laurentium, et Calamanciam, partim flammis injectis absumpsere, partim solo æquarunt.

Secundum hæc, anno 964 (Chr. 1558 et 1559), Selimes Bajazitesque fratres, Soleimanis FF. superstite patre, inter se de imperio successioneque dimicarunt, victusque Bajazites e Caramania cum 20,000 armatorum, et quatuor filiis, ad scachum Persicum Techmasem profugit. Veritus autem pater Soleimanes, qui Selimis partes foverat, ne Techmasis auxilio vel filius, vel exstincto filio nepotes, res novas molirentur: magnis pollicitationibus impetravit a Techmase, mortis ut genere genti Osmanidarum familiari de medio tollerentur. Ne qua tamen fraus interveniret, missus fuit ad interiorem Persæ regiam Casminum Soleimanis Zeschniger (sic prægustatorem Turci vocant), cui Bajazites cum filiis notus erat. Hoc præsente pater cum filiis, adhibito nervo, suffocatus fuit, et ab eodem necatorum cadavera Sebastiam deportata, proque more monumentis illata. Faciunt vero ple-

A rique omnes Bajazitem hunc Selime natu majorem, quod equidem non recte fieri puto. Nam in circumcisione filiorum Soleimanis, videlicet Mustaphæ, Muchemetis (qui multis ante patrem annis diem suum obierunt) et Selimis, nulla Bajazitis hujus in Turcicis mentio: quæ quidem circumcisio celebrata fuit anno Mahumetano 938 [1552]. Præterea cum Soleimanes anno 949 [1543], Magnesiam Muchemeti, Caramaniam Selimi traderet, nulla rursum Bajazitis mentio. De quo sane liquet, Bajazitem hunc Selime natu minorem fuisse.

Ante non multos annos Tripolim Aphricæ Melitensibus ereptam fuisse diximus, et a Soleimane sangiacatum Tripolitanum Draguti concessum, cujus opera potissimum in potestatem venerat. Is
B suis finibus haud contentus, non modo Carvennæ regem Maurum, cujus supra meminimus, majore principatus sui parte spoliavit: verum etiam progressus ulterius, corruptis Maurorum animis, qui Gerbensem insulam incolebant, olim (ut opinio multorum est) a Lotophagis tantopere celebratis inhabitatam, eo rem astu gerere potuit, ut scechus sive regulus insulæ Soeimanes, sub amicitiæ prætextu Tripolim deduceretur: ubi dum hæreret imprudens, interveniente proditione Dragutes insulam occupavit. Neque multis elapsis diebus Soleimanem scechem suspendio necavit, et alteri scechi, sex aureorum millia tributi annui nomine pollicito, per traditionem vexilli viridis, insulæ
C dominium permisit. Erat in omnem intentus occasionem magnus magister Melitensis, ut Tripolis aliquandiu recuperaretur. Itaque facta inter Hispanum Gallumque pace, quod Hispani regis auxilio voti se compotem fore speraret, cujus plurimum interesset, mature nidos illos piratarum, Turcis ejectis, in potestatem redigi: multis duci Medinæ Celi rationibus ostendit, posse non magno negotio Tripolim expugnari, præsidium in eo quingentorum duntaxat Turcorum esse: Carvennæ quoque regem, Draguti ac Turcis infestissimum, ad jungendam armorum societatem haud difficulter accessurum; cujus opera tanto **354** futura sit eis utilior atque fidelior, quanto gravius ille suam sibi regionem ereptam doleat, et certius sibi polliceri
D possit, futurum, ut Tripoli Turcis extorta, suam et ipse ditionem recipiat. Hispanus hisce propemodum certæ victoriæ permotus argumentis, classem instrui, militeque compleri jubet, ac summæ rerum cum imperio Medinensem præficit. Feliciter successura videbantur omnia, si mature Tripolim cum milite classis appulisset. Sed profectione varias ob causas, et præsertim ventis ac tempestatibus adversis, impedita, Dragutes, intellecto Christianorum instituto, præsidium Tripolitanum duobus auxit Turcorum millibus. Itaque Christiani spe, in hoc quidem tempore, Tripolis expugnandæ dejecti, Gerbensem, quam diximus, insulam recta petunt, nec magno negotio scechem Maurorum adigunt, ut tradito castello,

deinceps Hispano se regi pariturum, et quotannis tot aureorum millia tributi nomine soluturum, quot Turcis pendere consuevisset, datis subsignatisque syngraphis, stipularetur. Mox inutilis et ruinosi castelli loco arx magnæ capacitatis exstructa, et opinione multorum inexpugnabilis, si plene perfici, rebusque necessariis ex usu muniri potuisset. Arci nomen inditum, ut Philippalcazer, in honorem memoriamque regis Hispani, diceretur. Monitus interim a Dragute de Christianorum conatu, ac progressibus, sultanus Soleimanes, summa celeritate classem parari, multisque millibus genizarorum, spachiorum, aliorumque militum compleri et expediri mandat. Rei summæ Pialim bassam cum potestate præficit, classis ducendæ curam Mustaphæ, quem Caram, sive Nigrum appellabant, committit. Ejus rei nuntio diversis ex locis accepto, mox Joan. Andreas Doria, magnæ vir ob singularem rei militaris ac navalis usum auctoritatis, cum aliis quibusdam monere, hortari, urgere Medinensem, ut idoneo novæ arci præsidio imposito, cum classe, reliquisque copiis, prius inde discederetur, quam Turci, rebus ab omnibus instructi, multitudine superiores, ac recentes advenissent; ipsosque nec numero pares, et viribus exhaustos, vel invitos ad dimicandum cogerent, vel pugnam detrectantes ad extremas rerum difficultates adigerent. Sed nihil apud pertinacem, et ab aliis præceptum Medinensis animum recte valuere consilia. Nimirum amplissimæ classi fatalis quidam imminebat interitus. Id vel ex eo licebat conjicere, quod expeditionis initio, vix magna cum difficultate trium et medii mensis spatio vicinam Italiæ Siciliæque Barbariam (sic Aphricam maritimam vocari, supra docuimus) attingere nostri potuerunt: cum Turcica classis adeo secundis usa sit ventis, ut postea quam Constantinopoli solvisset, intra diem vicesimum ad Christianam profecta fuerit. Utque Turci tanto felicius animis destinata perficerent, sub mediam noctem ventus Christianis adversus esse cœpit, Turcis propitius: quo nimirum prima Christianos aurora nec opinantes opprimerent. Hinc miserabilis illa clades secuta, qua vel ab hostibus occisi, vel aquis absorpti, vel in servitutem abducti fuere, vel alioqui variis periere casibus decies et octies mille Christiani. Triremes amissæ sunt 27, naves onerariæ 14. Dux Medinensis, arrepta fuga, cum Joan. Andrea Doria Meliten evasit. Gasto, Medinensis filius, in potestatem hostium venit: qui arce occupata, tamque splendida potiti victoria, sub medium mensem Augustum discessere, cursu versus Aulonem Albaniæ directo. Contigerunt hæc anno Mahumetano 966 (Chr. 1560).

Eodem anno Turci Filecum in Ungaria superiore, locum satis munitum, ceperunt. Ibi Sangiacum Soleimanes constituit, qui Budensi Bassæ subjectus esset. Neque multo post inducias Ferdinandus Augustus et Soleimanes pepigere, quæ utrique parti gratæ durarunt quandiu Ferdinandus superstes fuit.

Anno 967 (Chr. 1561) Jacobus quidam natione Græcus, qui et Heraclidis, et Basilici cognomen usurpans, ab antiquis Valachiæ regulis genus suum repetebat, seque insularum in Ægæo, Sami despotam, Pari marchettium sive marchionem vocabat, apud quosdam Poloniæ proceres, quibus innotuerat, tantum efficere potuit: uti compluribus corrogatis auxiliis, inter quos principes erant, Albertus Lascus, Philippovius, Lassocius, in Moldaviam armata manu deduceretur. Erat tum ejus regionis princeps, cum titulo despotæ, Alexander, ob inauditam quamdam immanitatem erga suos infamis. Hunc numeroso instructum exercitu, Lascus longe copiis impar, fundit, fugat, Moldaviæ regno pellit, totamque ditionem, armis domitam, Jacobo possidendam tradit. Victus prælio fuit tyrannus Alexander die 18 Novembris. Jacobus Moldaviæ despota factus, profusis apud portam largitionibus a sultano Soleimane impetravit, ut in occupato principatu pro more confirmaretur.

Anno 969 (Chr. 1563) Jacobus despota suis a Valachis, hominibus improbis, fraude circumventus, ut elabi non posset, die 5 Novembris occiditur. Hoc memorabile, quod moriendum sibi videns, nullum abjecti animi signum dedit: sed indutus amictu regio, vultu intrepido, oratione libera, bene, recteque gestam ab se rempublicam, multaque singularia beneficia Valachis suis exprobravit, Deum precatus vindicem, uti perfidiam et ingratitudinem barbaræ gentis ulcisceretur. Equidem adolescens hominem vidi et novi prius, quam in Poloniam **355** proficisceretur. Vultu præditus erat liberali, statura non magna, robusto tamen, nervosoque corpore, capillo nigro, lingua diserta. Rebus in omnibus quamdam præ se ferebat dignitatem. Norat sane quam eleganter Græce, Latine, Italice, Gallice. Commemorari et alia de hoc possent, quibus supersedendum, quod hujus non sunt loci. Quod autem in primis huc pertinet, quando nulli sunt in orbe barbari Valachis inconstantiores erga dominos suos, quos frequenter et temere mutant: libet hic subjicere, quam multos paucis annis Jacobus hic despota successores habuerit. Quippe statim ab ejus interitu, vocatus a Valachis Dux Demetrius Visnovecius, Soleimani Constantinopolim vinctus ad certam necem mittitur. Ejus loco Thomsa princeps a factiosis salutatur. Is cum perexiguo tempore rem Valacham administrasset, ab Alexandro jam reverso expellitur, et in Rossiam profugus, Sigismundi Augusti Poloniæ regis jussu, ad Podoliæ Leontopolim capite plectitur. Alexandro reduci, postquam rebus humanis exemptus fuisset, successit filius Bogdanus: Bogdano Ivonia, qui se Stephani quondam Vaivodæ filium ex concubina perhibebat. Ivonia (sic Joannem ipsi vocant) cum iniqua petentibus

Turcis denegasset, adjunctoque sibi non magno Polonorum equitum militumque numero, nec contemnendis suorum coactis copiis, nimis gr ve barbarorum jugum excutere conaretur, a fidelissimis sibi creditis proditus, qui missi fuerant, ut a transjectione Danubii Turcos arcerent, indignam magnanimitate sua mortem oppetiit. Ei Petrus, alterius Valachiæ principis frater, faventibus Turcis suffectus fuit. Sed enim de his, hoc quidem in loco, satis : quando ad insequentes annos pertinent. Nunc ad Annalium seriem redeamus.

Anno 970 (Chr. 1564), mense Septembri, duce Garzia Toletano feliciter occupata fuit arx in ora maritimæ Aphricæ sive Barbariæ sita, quam vocant Pignonem sive rupem Velezi, quod oppidi nomen est, in continente siti, a qua rupes arcis disjuncta, undique aquis cingitur. Turcicis capiratis, Hispanum pelagus infestantibus, securum hactenus receptum præbuerat : quod esset in præruptis posita scopulis, et undique (ceu dictum) mari circumfluo munita.

Sub exitum ejusdem anni, mortuo prius Ferdinando Augusto, die 25 Julii, filioque Maximiliano vix imperium auspicato, Joannes Sigismundus princeps Transsilvaniæ, vel (ut Turci vocant) Erdelii begus, infelix sultani Soleimanis successione paterna cliens, fretus viribus patroni tam potentis qui tamen suum, non clientis commodum captabat, et perduellium quorumdam procerum, inque primis Georgii Bebeci noxiis reipublicæ Christianæ consiliis incitatus, Zatmarum, non exigui momenti munitionem, ejecto Melchiore Balassa, præfecto Cæsaris, ac thesauris ejus, conjuge, liberisque captis, suam in potestatem redegit. Quæ res cum Maximiliano Augusto nequaquam in ipso regni exordio ferenda videretur, cum alios bello gerendo duces idoneos arcessivit, tum Lazaro Suendio, Baroni Altæ Landispergæ, rebus magnis solerter et præclare gestis ad omnem posteritatis memoriam illustri viro, summam belli administrandi, amplissima cum potestate, commisit. Sub eo, præter Ungaros, feliciter hoc bello Germani aliquot nobilissimi tribuni militarunt : equitum, Joannes Ruberus a Pixendorfo, Joannes ab Ascemburgo, Jacobus a Schulemburgo, Henricus a Gleizentala; peditum vero, Joannes Wernherus a Raitenau, Rudolfus a Salis, aliique complures. Suendius absque mora non exiguas equitum peditumque Germanorum copias in agrum qui a Gepidis, antiqua natione Germanica, Cepisiensis hodieque dicitur, eduxit.

Anni sequentis (Chr. 1565) initio, media bruma, Tocaium Suendius celeritate admirabili expugnat : quo capto neque multo post ictu sclopeti occiso Francisco Nemethio præfecto, arx etiam a præsidiariis dedita fuit. Ii suis cum gladiis duntaxat ex pacto dimissi, cæteris armis ac rebus in arce relictis. Viduæ Nemethii mundus tantummodo muliebris concessus. Quæ licet deinde mariti suosque non exigui pretii thesauros aveheret, reclamantibus Ungaris, Andrea Batorio, Melchiore Balassa, A Gabriele Perenio, contraque legem deditionis id fieri causantibus : Suendii tamen auctoritate, qui vel cum aliqua jactura fidem datam religiose servandam diceret, quominus iis spoliaretur, obtinuit. Inde Zerenzium in potestatem venit, Erdeliique begus de Zatmari defensione desperans, incensam munitionem hosti reliquit invitus : quam Suendius, ob naturalem situs commoditatem, mox instauravit. Hinc transmisso Tibisco, Erdeuda, Cuvara, Bator, Vibania, Senderevia (quod a S. Andrea deductum nomen est), prospero victoriæ Suendanicæ cursu, Maximiliani Cæsaris imperium acceperunt. Tam denique felices hi successus erant, ut opem implorante bego Erdelii, sultanus Soleimanes non B succurrere duntaxat ei totis viribus, verum ipsius etiam huic in Ungariam expeditioni præesse decreverit. Sed existimabatur ab hoc instituto suorum consiliis retrahi, qui suadebant, ut ingenti expedita classe Meliten invaderet, et fractis equitum Melitensium viribus insulam occuparet. Quod quidem ut faceret, in primis Chasanes Cesairis prosultanus, Chairadinis Barbarossæ filius, et Dragutes Sangiacus Tripolitanus, urgebant. Itaque hanc in sententiam animo propendens, ut interim vafro commento **356** Maximilianum partim gravi sumptu belli exhauriret, instinctu Erdeliani, partim inhiberet, quominus ulterius progrederetur : apostatam Cibinensem ablegat, qui cum ad pacem cum Erdeliano colendam exhortaretur. Venit et C Viennam cum Erdeliani mandatis eodem tempore Georgius Batorius, et Sigismundi Augusti, Poloniæ regis, qui Erdeliani avunculus erat, legatus, ut de componendo bello cum Maximiliano agerent. Verum hæc, uti diximus, astute gerebantur a Turcis, ut a cursu victoriæ Cæsar, cui rebus omnibus inferior erat Erdelianus, avocaretur, et Soleimanes interim vires suas in Melitenses posset convertere.

Rhodum his insulam sub initium regni, cum omnibus in Ægæo, et Asia, Græciaque castellis, arcibus ac territoriis; nec multis ante hoc tempus annis, Tripolim Aphricæ, sicuti narratum a nobis est, ademerat. Quibus injuriis eos affecisse non contentus, etiam prorsus exstirpatos volebat : quod et mercimonia suorum impedirent, et gravia D sæpe detrimenta navibus Turcicis inferrent. Accedebat altius animi vulnus, quod hactenus a Melitensi Christianorum propugnaculo quoddam libidini suæ repagulum objici doleret, quominus in Hispaniarum et Italiæ viscera jamdudum grassaretur. Hos igitur uti bello persequeretur et opprimeret, classem instruxit, quæ triremibus, onerariis, aliisque diversis navigiis 250 constabat. Vehebantur hac classe bello idoneorum militum ad 40 millia. Terrestribus copiis Mustaphas, qui deinceps bello Cyprio ex immani crudelitate magis inclaruit, classi Pialis bassa cum imperio præerat : quibus Soleimanes Dragutem prosultanum Tripolis adesse voluit, hominem rebus terra marique gerendis experientem, qui lethaliter hoc bello vulne-

ratus, cum jactura suorum et commodo nostro interiit : fuitque suffectus a Mustapha in ejus locum, ut Tripoli præesset, Alis ille Calaber, quem etiam nunc ignominioso Turcis nomine nostri vocant, Vluzalim, hoc est, Alim apostatam : cum a Turcis bassa capitaneus appellari soleat, veluti maris præfectus, et solus post Chairadinem Barbarossam, ob res contra Christianos gnaviter gestas promeruerit, ut cum maris præfectura vezirls dignitatem conjungeret. Appulit etiam, durante obsidione, cum 27 triremibus, Chasanes Cesairis prosultanus, Chairadinis F., cujus ut paulo ante, sic et alibi sæpius in Annalibus hisce Turcicis facta fuit mentio. Cum igitur hi bassæ Junio mense littora Melites attigissent, ac dies aliquot exponendis in insulam militibus et annonis, locorumque situ explorando consumpsissent, oppugnare machinis bellicis S. Elmum (sic Hermetem vulgo vocant) castellum in ipso portus ostio situm cœpere. Quod cum pluribus diebus facere non desinerent, jamque magna mœnium pars tormentorum globis dejecta sic corruisset, ut in arcem latus hosti pateret aditus : equites Melitenses, perquam strenue se gerendo 35 diebus oppugnationem, magna cum hostium clade, sustinuerunt, idque præter opinionem multorum, qui castellum contra vim hostilem nequaquam posse propugnari putarant. Tandem cum equites nec hostium impetui ferendo, nec numero se pares viderent, et arx undique tam terra, quam mari a Barbaris cincta nullum amplius alicunde subsidium exspectare posset : occiso Christianorum, qui supererant, aliquo numero, Turcorum in potestatem venit. Qua hostes elati victoria, deinceps tormentis quatere Sancti Michaelis munitionem insanum in modum cœpere, globos ferreos et lapideos quinque septemve palmorum ejaculando. Sed quod totos quatuor hoc bello menses absumpsissent, et hiems jam appeteret, de discessu cogitare cœperunt, et eo quidem majori festinatione, quod jam Garzias Toletanus Siciliæ prorex, instructis triremibus Hispanicis, quibus 10,000 peditum vehebantur, cum multis aliis Christianis, ad suscipiendam hanc expeditionem religiosæ pietatis zelo commotis, auxiliares hasce copias in insulam exposuisset. Quo factum, ut Turci fœdam, præ formidine, fugam arriperent : et multis suorum millibus desideratis, ignominiose domum redirent. Pigebat ac pudebat suscepisse rem tam arduam, in cujus perficiendæ conatu vano 25,000 suorum amisissent. Ex Melitensibus 240 equites, militum 3,000, bello inutilis turbæ capita 1700 cæsa. Bellum gestum fuit anno Mahumetano 971 (Chr. 1565).

Inauspicato tentata Melites expugnatio, quotidianique Maximiliani Cæsaris Erdeliano bello progressus, pene sultani Soleimanis animum ad rabiem adegerunt. Cumque non cessaret is, quem diximus Erdelii begus, cum perpetuis, ad invadendam Ungariam, stimulis excitare : decrevit denique bellum hoc non per legatos tantummodo, sed etiam propriis auspiciis gerere. Interim vero, dum majorem ipsemet adduceret exercitum, bassæ Budensi mandat ut amplissimis, quas posset, coactis copiis, bello principium daret. Temesvarensis etiam bassa, de voluntate Soleimanis, paulatim ad occupandum Giulam aditum sibi patefaciebat, expugnato Pancota castello. Nec sibi, suisque rebus deerat Erdelianus, Zadane, Genoque, locis Giulæ vicinis, per suos octo Turcorum millibus adauctos, occupatis. Idem astu barbaro, perniciem ac furiam patriæ, patrem imitatus, qui simili stratagemate fuerat usus, ad obsidendam Viennam adventante tunc Soleimane, litteras per Ungariam initio anni Christiani proximi, mense nimirum Februario **357** publicatas sparsit : quibus in litteris Ungariæ se regem electum vocans, aiebat sultani Soleimanis, clementissimi patroni sui, hanc esse mentem, ut omnes regni ordines ipsius Erdeliani se subjicerent imperio, si salvi esse vellent. Eam ob rem indixisse se conventum ad Thordam Erdelii (Torrenburgum Germani Transsilvanicense vocant) celebrandum proximo mensis Martii die decimo : quæ quidem ad comitia cunctos invitabat, uti de conservanda patria communibus votis in medium consulerent. Hæ litteræ, ne fucata boni publici specie, minus circumspectorum oculos perstringerent : a Suendio mature solideque, scripto contrario ad eosdem ordines, die Martii quarto, apud Unguarum publicato, refutatæ fuerunt : quo scripto manifestas Erdeliani fraudes retegebat, quibus fideles Maximiliani Augusti subditos perturbare conaretur, quasi scilicet Soleimanes de salute regni Ungariæ sollicitus esset : cum suis ille cum majoribus a ducentis annis hoc unum spectarit, ut nobilis regni fundamenta, vel vi et armis, vel discidiis civilibus, et machinationibus insidiosis subverteret. Caverent sibi ab ejusmodi tam Erdeliani, quam Soleimanis imposturis, nec cum Erdeliano commune quidquam haberent, nec ad fraudulenta, patriæque nocitura comitia quemquam sub pœna perduellionis ablegarent.

Eodem anno, vere ineunte, Pialis bassa prius, quam Constantinopolim, rebus ad Meliten infeliciter gestis, cum classe rediret; ne nihil egisse hac expeditione videretur, Chium Ægæi maris insulam, a Christianis partim Italis, partim Græcis inhabitatam, sub jugum mittere statuit. Ea Genuensium in potestate jam ultra duo sæcula fuerat, inde usque a Græcorum imperatorum temporibus libera. Sed crescente tandem potentia Turcica, ne prorsus in servitutem redigerentur, sponte sua tributum obtulerant. Ejus tributi nomine quotannis 10000 nummum aureorum, quos ducatos vocant, solvebantur; ac præterea distribuebantur in bassas vezires ad duo millia. Causæ propter quas eam Pialis, abolita libertate pristina, subjugandam ducebat, hæ prætexebantur. Prima, quod exploratis Turcorum consiliis, anno supe-

riore Melitensibus nuntiassent, quæ in eos Turci moliirentur. Deinde, quod biennii tributum sultano Soleimani deberent. Id avaritia legati, Constantinopoli res ipsorum apud Portam gerentis acciderat; qui etiam donanda Mechemeti bassæ veziri et aliis munera, suos in usus verterat. Præterea conferebatur in eos culpa receptorum Christianorum mancipiorum, quæ quotidie Constantinopoli ad ipsos profugerent, eque Chio domum ad suos remitterentur. Et paulo ante ferebatur Mechemetis bassæ veziris nobile quoddam mancipium eo se contulisse, cujus ipse vel restitutionem, vel pretium ab eis poscebat. Has igitur ob causas Pialis eos castigaturus, ad insulam universa cum classe feriis paschalibus, quas Christianorum more Chienses tum celebrabant, appellit; confestimque jubet ad se prætoriam in triremem venire præfectum insulæ cum duodecim viris rempublicam administrantibus. Interea, dum hi ab ipso in prætoria detinentur, palatium civitatis, in quo senatus haberi solebat, in potestatem a Turcis cum arce redigitur, magistratus eis Turcicus datur, templa Christiana solo æquantur. Unicum sancti Dominici relictum, ritibus Turcorum initiatur, ut messitæ loco Turcis esset. Ipsius præfecti, ac duodecimvirum familiæ, cum aliis primariis, Constantinopolim mittuntur, et hinc inde varias in regiones deportantur; donec tandem subsequentibus annis, intercedente rege Gallo, Turcis confœderato, patriæ restituti fuerunt, et umbra quædam administrationis judiciorumque pristinorum miseris Chiensibus concessa, provocatione duntaxat ad judicem Turcicum remissa; quod eo facilius impetratum, ne Christianis incolis alio commigrantibus, insula deserta nulli Turcis esset usui.

Ad res in Ungaria gestas ut redeamus, bassa Budensis, ut imperio sultani Soleimanis pareret, initio mensis Junii Palotam militum corona circumdare cœpit. Eam strenue cum suis propugnabat Georgius Thuris Ungarus, vir magnanimus et multis rebus fortiter gestis clarus. Toto jam octiduo muros bassa tormentorum continuis ictibus ita labefactarat, ad terram ut prostrati collaberentur et propugnatores in extremo discrimine versarentur, cum ecce, nec opinatum subsidium divinitus eis offertur. Venerat Jaurinum Georgius comes Helfestainus, adductis secum signis duodecim magnæ virtutis peditum. Is die decimo quarto Junii plaustra nonaginta pabulatum emisit, cum peditum nongentorum præsidio: quos conspicati Turci, qui Palotam obsidebant, majoresque copias adesse rati, quam reapse forent; missos suspicabantur, ut obsidionem Palotanam solverent. Confestim bassa trepidus in fugam cum suis sese conjicere, præque nimia festinatione tentoria, machinas bellicas, magnum vasorum numerum, quibus vel farina, vel tormentarius pulvis contineretur, cum aliis castrorum impedimentis hosti relinquere, quæ quidem præda mox obsessorum commodo cessit. Soluta præter spem in hunc modum obsidione, præsidium arcis auctum fuit, et instaurati muri, ab hoste diruti.

Liberata obsidione Palota, mox itum ad eripiendam hosti civitatem Vespriniensem; **358** quod captis Turcorum exploratoribus, intellectum esset, hujus loci begum, studio nocendi Christianis egressum, meliore præsidii parte Vesprinium nudasse. Quapropter Egone Salmensi comite illustrissimo suas cum Helfestaino et Nicolao Hatestadio conjungente copias, penultimo Junii die cœptum obsideri Vesprinium, postridie memorabili celeritate fuit expugnatum, anno Mahumetano 873 (Chr. 1566). Quinque duntaxat exceptis, cæteri ad unum trucidati fuere Barbari, quod non ita pridem captivos magno numero Christianos immaniter occidissent.

Ab eodem Egone comite Salmensi capta fuit et Tata, mense Julio, cæsis præsidiariis; itemque Gester castellum, ab incolis Turcis metu adventantis comitis desertum; quos imitati Vethaimenses, Iscochiani et aliorum castellorum incolæ, flamma castellis suis injecta, Strigonium se receperunt; quod obsessurus, victoriæ prosequendæ causa, mox erat Salmensis comes, nisi de quibusdam causis aliud imperatori Maximiliano visum fuisset.

Augusto mense Suendius, qui certo consilio superiore in Ungaria, et agro Cepisiensi, dum Maximilianus Augustus insigni et copiosissimo cum exercitu castris ad Jaurinum positis, omnes Soleimanis motus et progressus observaret, subsistere suo cum milite jussus fuerat, cum excitis a Soleimane, rogatu Erdeliani, Tataris non parum quod ageret habuit. Quippe cum per Ungariæ superioris agros cis et ultra Tibiscum late discurrerent, prædas abigerent, omnia flammis et ferro vastarent, cujusvis ætatis et sexus homines partim trucidarent, partim in servitutem raperent; dilato Suendius in eos, multitudine superiores, ad hoc usque tempus prælio, quo præcocium illi fructuum et uvarum ingluvie, semetipsos perditum ituri erant tandem ex morbis languidos et numero non parum deminutos aggressus, nullo prope negotio decem Barbarorum millia superavit, cecidit, finibus ejecit; begorum Turcicorum, quibus usi ducibus fuerant, altero interempto, altero lethaliter sauciato. Deinde Georgii Bebeci perduellis, qui cum Erdeliano et Turcis se conjunxerat, arces aliquot Zabaticam, Pelsozium, Gombazzecum, Crasnahurcam, Gadigen, aliaque his vicina tum castella, tum munitiones expugnavit.

Duo deinceps munita nostrorum loca Turcorum in manus venere, Giula et Zigetum; Giula, quæ secundo Julii mensis a Pertavo vezire bassa, junctis et bassæ Temesvarensis et Erdeliani Tatarorumque copiis, cœpta fuerat obsideri; scelerata Ladislai Keresinii præfecti proditione, Georgii

Beheri perduellis et affinis sui colloquio corrupti, licet futurum nuntiasset Suendius, ut hostis intra biduum obsidionem solveret, Turcis dedita fuit. Eam Turci, præter Erdeliani spem, sibi retinuerunt; hiantemque corvum, ut est in fabulis, more suo delusere. Violata dedititii fide crudeliter interempti, paucis beneficio noctis et arundinetorum elapsis. Nefarius proditor non multo post in vinculis, apud sultanum Selimem, Soleimanis successorem, ob exercitam prius in captivos Musulmanos sævitiem accusatus, de sententia Selimis actoribus, ut ex eorum arbitrio pœnas lueret, traditus fuit; qui hominem vasi clavis perforato sic incluserunt, ut dolio de monte per declivia præcipitato, clavis oblongis et acutis confixus exspiraret. Fuit et filius paternæ particeps exsecrationis, qui misere, nullis relictis hæredibus, diem suum obiit, castellis, pagis et aliis facultatibus amplissimis, ad alienos devolutis.

Interea dum hæc diversis per Ungariam locis gererentur, sultanus ipse Soleimanes transito primum Savo, deinde Dravo, quem ponte operis admirandi constraverat, cum exercitu ducentorum millium, ad subjugandas Hungariæ reliquias venit. Occurrit adventanti cum donis eximiis Erdelianus, frustra regnum ambiens, quod avaritie barbara Soleimanes ipse jam spe, licet irrita, totum devoverat, ac libidini propriæ destinarat.

Die mensis Augusti sexto Zigetum obsidere sultanus cœpit, quod licet acerrime propugnaretur a Nicolao comite Zerinio, fortissimo et immortalis gloriæ viro, præsidii præfecto; tandem tamen die septimo mensis Septembris expugnatum fuit, ipso comite Zerinio, cum insigni nobilium Ungarorum strenuorumque militum numero, sic a Barbaris interempto, non inultus cum suis ut occubuisse dici possit. Quippe non triginta millia suorum duntaxat hostes desiderarunt, verum etiam triduo ante supremam nostrorum cladem sultanus Soleimanes, necdum victoria de Zigetanis potitus fremens et frendens infelicem exhalavit animam Ejus obitus tantisper occultatus fuit astu vaferrimi veziris bassæ Mechemetis, noctu etiam Soleimanis archiatro clam necato, ne per eum sultani mors emanaret, dum socer ejus Selimes, Soleimanis filius, occupato citra tumultum imperio, ad exercitum in castra venisset. Nam si tam genizari, quam reliqui milites, de morte sultani sui maturius certiores facti fuissent, magno in castris excitato tumultu, tentoria thesaurosque regios, cum Christianorum et Hebræorum rebus, pro more libidineque sua diripuissent, ac spoliis hisce ditati, neminis auctoritate contineri se amplius in officio passi fuissent. Quæ sane rerum apud hostes confusio militarisque licentia, Maximiliano Cæsari, numerosis **359** et exquisitis toto ex orbe Christiano copiis instructo, præbere peroptatam occasionem rei feliciter gerendæ potuisset. Exstinctus fuit Soleimanes anno Mahumetano 973 (Chr. 1566), die quarto mensis Septembris. Agebat, cum moreretur, ætatis annum septuagesimum sextum. Imperio præfuit annis quadraginta sex et sex mensibus.

Occupato Zigeto, Babosam oppugnaturi Turci quosdam e suis mittunt, qui arcem dedi juberent. Id vero licet facturos se nostri negarent, quod tamen eam defendi non posse contra vim tantam scirent, incensam deserunt : quorum exemplum Sachani et Zorgenses sunt imitati.

Eodem anno, die mensis ejusdem vicesimo tertio, sultanus Selimes secundus, ætatis annum quadragesimum secundum agens, in imperio Soleimani patri successit. Quippe cum ad Magnesiam intellecta morte patris, ex Asia summa celeritate Iscodaram, e regione Constantinopolis sitam, hoc die pervenisset : mox a Bostange bassa, hortulanorum præfecto, pro more triremi exceptus, et Constantinopolim trans Bosphorum vectus fuit. Et quia Selimes generum suum, Ischenderem bassam, quem prosultanum Constantinopoli discedens reliquerat Soleimanes, de adventu suo certiorem reddiderat, cum mandatis, ut ejus opera studioque res ad ingressum in urbem, pompamque regiam pertinentes sine mora pararentur : mox illo ipso die deductus in sarajum, solio consedit imperatorio illius cubiculi, quod solis est sultanis Osmanidarum gente prognatis occupare permissum. Inde per urbem proclamationes more majorum factæ, quibus vota primum concipiebantur, ut anima Soleimanis in paradiso felix ævum ageret, ac in perpetua gloria quiesceret : deinde, multos ut annos viveret sultanus Selimes Chan, prosperique status incremento continuo frueretur.

Postridie, qui dies erat vicesimus quartus Septembris, e sarajo prodiit, seque per urbem populo spectandum exhibuit. Peregit et paternas exsequias ac magno animalium numero cæso, cibisque coctis itidem innumeris, epulum funebre quibusvis, cum ingentis summæ asprorum erogatione, præbuit. Inde solemni pompa, maximoque suorum applausu, in sarajum rediit.

Antequam hæc fierent, per Ischenderem bassam prosultanum evocari ex omnibus locis genizaros, paternæ mortis adhuc ignaros, in oppidum non procul a Constantinopoli situm, sub prætextu mittendi ad obsidionem Zigetanam militaris supplementi, jusserat. Ad eos Ischender bassa, Selime jam paternum in solium collocato, de Selimis voluntate profectus, obitum Soleimanis, et successionem Selimis exponit. Inde pro direptionibus usu receptis in obitu principis Osmanidæ, centum millia sultaninorum eis offert. Non ingrata fuit oratio bassæ genizaris, ea lege tamen assentientibus, ut largiores annonæ militaturis darentur.

Selimes ergo genizaris inauctoritatis, die mensis Septembris vicesimo septimo Constantinopoli discedit, et magnis itineribus Albam Græcam contendit. Cum istuc allatum postea Soleimanis cadaver in urbem deduceretur, pedes ante paternum funus

incedebat habitu lugubri sultanus Selimes, comitantibus bassis, Cadileschcris, cæterisque begis. Inde Cadios populis, consuetum donativum genizaris dedit. Quibus peractis, Constantinopolim cadaver paternum avehi jussit, et in Zuna, quam ipse sibi vivus exstruxerat, condi. Curata fuit ea res ab Achmete bassa, Ferhateque Capizilariorum Aga, deducentibus begis et genizaris, cum vexillo regio; tandemque die vicesimo secundo Novembris perventum Constantinopolim. Ibi funus exceptum fuit frequentissimo concursu mortalium, præeunte Muphti, qui apud Musulmanos et juris et religionis omniumque sacrorum rex est: subsequentibus Ischendere bassa prosultano, Dephterdaris, qui Cameræ vel ærarii præfecti sunt, aliisque begis omnibus pullatis, quorum terga plebis infinita multitudo claudebat. B Exemptam e curru sandapilam vel arcam ligneam præcipui begi per vices, erectarum in sublime manuum palmis sustinuere, sicque per urbem gestarunt; ejulantibus interim Talismanis, et ad Zunam usque lessum quemdam, Mahumetano ritu, lamentabili voce concinentibus. Hinc depositum in Zuna cadaver, instratus sandapilæ pannus cymatilis præstantissimus, et supra hunc alius auro intertextus; ad latus acinax positus, index profusæ bello vitæ; ad caput collocatum e lino subtilissimo, spiris aptatum candidissimis tulipantum, quo vivus uti consuerat, cum nigris ardearum pennis selectissimis; pone caput, in pavimento positi cum candelabris ingentes, pyramidali forma, rotundi nihilominus C cerei, qui tamen nunquam accendi solent. Mox adhibiti Talismani et Hoggiæ (sacerdotum hæc Musulmanis sunt nomina) qui more gentis humi divaricatis sedentes cruribus, perpetuo preces quasdam in ejus Zuna murmurando deblaterarent. Hæc omnia, cum multis post annis Constantinopoli essemus, coram inspeximus. Circum sandapilam ipsius, et aliæ sunt sandapilæ, tam sultanæ (de qua diximus) Rossæ, quam liberorum Soleimanis. Acciderunt hæc anno Mahumetano 973 (Chr. 1566).

Interea Selimes, ob hiemis imminentis asperitatem, Ungariam reliquit: et Pertavum bassam, satis magnis cum Turcorum, **360** Valachorum, Tatarorumque copiis, Erdeliano bego, qui bellum contra Maximilianum prosequebatur, adesse jussit. D Dolebat Erdeliano, Suendium anno superiore cepisse Tocaium, in quo triginta majora minoraque tormenta bellica, præter ingentem rerum bello necessariarum, annonæque copiam reperisset. Quapropter eam arcem recuperare statuit, magni scilicet suas ad res tutandas, vel prolatandas momenti: quod esset in Ungariæ sita limitibus, et Erdelii; duobus amnibus circumdata, Tibisco et Bodrogo. Militem ergo, cum majoribus decem machinis adhibet, omnique vi et impetu oppugnare munitionem incipit. Ex altera parte Suendius eam minime deserendam ratus, cum alia defensioni parat idonea, quibus Jacobo Ramingero, cujus ipse fidei Tocaium commiserat, in tempore succurreret: tum ab imA peratore Maximiliano subsidia majora postulat. Is Henricum Staupicium, cum mille Germanis equitibus, sex peditum vexillis, stipendiis, et annona necessaria, mittit. Sed prius quam auxiliares hæ copiæ Tocaium pervenissent, sparsa fuit in castris Erdeliani fama, decem millia Tatarorum, a Selime, defendendi ejus causa, cum Turcis et Valachis relictorum, per seditionem totum populari Erdelium, ac inaudita crudelitate passim in fortunas et corpora miserorum, cujusvis ætatis et sexus grassari. Quapropter obsidionem solvere coactus fuit, ne dum istic ipse pertinacius hæreret, suos ad internecionem deleri sineret. Liberato ab hostili oppugnatione Tocaio, Ramingerus in abscedentes erumpens, pluribus cæsis, reliquos palantes et trepidos fugavit. Nec parum Erdeliano cum hisce Tataricis, Turcicis, Valachicisque copiis negotii fuit, cum aliquot eorum millia trucidaret, ac Varadini vicissim ab eis obsideretur. Unde fuga dilapsus, recenti coacta suorum manu, rursus haud exiguam ipsorum stragem edidit: qua demum territi, semet in Podoliam et Rossiam effuderunt, ubi crudelium belluarum immanes reliquiæ fortiter a Palatino Rossorum debellatæ, perierunt.

Post discessum barbaricarum et Erdeliani copiarum, Suendius suis media bruma productis, ad obsidendum Zatuarum profectus est, castrum momenti non levis, in Erdelii finibus situm, quod Georgii Bebeci ditionis erat, hominis nefarii, qui primus auctor hujus inter Cæsarem Erdelianumque belli exstiterat. Bebecus jam ante perspecta victrici toties virtute fortunaque Suendii, quod magnopere metueret, ne castro expugnato, in Maximiliani manus, cum præsenti vitæ periculo, veniret: uxore familiaque Zatuari cum præsidio relicta, fugæ beneficio saluti suæ mature consuluit. Aliquandiu perstiterunt in obsidione toleranda præsidiarii, quod machinæ bellicæ nihil nec ipsis, nec castro damni dare possent. Cui Suendius incommodo remedium quæsiturus, dum ipsemet omnia circum arcem loca perlustrat et explorat, agnitus ab hostibus ex insigni proceritate corporis, qua longe supra cæteros eminebat, deque comitatus frequentia, parum omnino abfuit, quin discrimen vitæ adiret. Petitus enim globis aliquot tormentariis fuit, e machinis non modicis, quorum unus humerum ita strinxit, ut etiam vestis ejus igne concepto, quod esset ad pellendum frigus hibernum suffulta pellibus, arderet. Nihilominus commodiore pro machinis reperto loco, et iis mox in illum, magno cum militum labore, quos in officio, si quisquam alius, hic sane dux continere potuit, translatis; ad extremam redacti desperationem præsidiarii, conjugi perduellis ac familiæ sibique salutem et incolumitatem pepigerunt, atque ita castrum Suendio dediderunt. Is vero non tantum pacta conventa dedititiis bona fide servavit, sed etiam Bebeci conjugem cum mundo suo muliebri et aliis rebus quas charas habebat abire omni absque injuria passus est. Potitus

fuit Zatuaro Suendius sub medium mensem Januarium anno Mahumetano 974 (Chr. 1567).

Non magno post captum Zatuarum temporis interjecto spatio Suendius qui bellum in Erdelii finibus gerere non desinebat, nulla frigoris hiberni ratione habita, Muncazium cum suis obsedit, locum munitissimum et huic bello conficiundo cum primis idoneum: cujus præsidiarii vitam facultatesque salvas pacti deditionem fecerunt. Ea res animum Erdeliani mirifice perturbavit, nec minus accendit ut totis viribus amissam munitionem recuperandam statueret. Non enim ignorabat, hac patere transitum in Poloniam et Rossiam: seque præpediri occupato Muncazio, quo minus in posterum subsidiarias e regno Poloniæ copias habere posset: nisi eas per Moldaviam variis ambagibus et itinere difficili venire vellet. At non contentus occupatione Muncazii Suendius, mox etiam corona militari munitionem Hustianam cingere porrexit. Quod quidem non Erdelianus tantum graviter ac moleste tulit, verum etiam Budensis bassa: qui datis ad imperatorem Maximilianum frequentibus litteris hortari non cessabat ut a cœpta obsidione Suendium discedere juberet ne inchoatum pacis componendæ negotium impediretur. Simul etiam suis in consilium adhibitis deliberabat; quanam via posset obsessis opem ferre. Cumque jam pridem de hisce rebus omnibus ad sultanum Selimem retulisset, indignatus ille Pertavum bassam exercitum suum cum Romaniæ beglerbegi copiis conjunctum in Ungariam **361** ducere jussit. Utrumque tamen ab instituta Selimes expeditione mox revocavit, cum intellexisset, Verantium Agriensem præsulem, et Christophorum Tifenbachum baronem, Vienna Constantinopolim ablegatos, ad se contendere. Quamobrem et Budensis bassa, missis ad imperatorem Maximilianum muneribus amplissimis, petiit, ne turbari pacis tractationem pateretur. Sua quidem ex parte futurum agebat, ut palis transfigerentur omnes, qui per Cæsaris fines excurrendo damnum dedissent. Hæc ille multoties pollicebatur, sed e diverso duces Erdeliani, cum Suendium viderent abiisse Cassoviam, ne spem pacis interturbaret: collectis non magnis copiis, impressione nec opinata Risuarum adorti ceperunt, occupatis etiam thermis quas Rivulos Dominorum appellant. Has enim Suendius ante biennium cis ademerat. Id ubi factum Ruberus accepit, legatus Suendii, magnæ vir bellicis in rebus industriæ, mox cum justis equitum pedituraque copiis accurrit, et hostibus inexspectato suo territis adventu, Risuarum, adhibita vi maxima recuperat, præsidiarios interficit, moxque Rivulos etiam nullo negotio recipit. Quippe casu quodam accenso pulvere tormentario, castrum ardere cœpit; ideoque majori parte propugnatorum exstincta, in Ruberi potestatem venit.

Anno denique Mahumetano 975 (Chr. 1568) pax octavo quoque anno renovanda inter Maximilianum Augustum, sultanumque Selimem coiit, A qua Erdelianus etiam comprehendebatur. Ejus cum aliæ leges et conditiones erant, tum uti quisque sibi retineret quidquid eo bello cepisset. Id vero plurimum Maximiliani rebus profuit. Nam fines suos opera Suendii sic ampliarat, ut ad quadraginta milliaria Germanica cis et ultra Tibiscum late dominaretur: qua quidem in regione multæ sunt arces, multæ munitiones insignes, partim ab hoste captæ, partim factæ diligentia Suendii, partim inchoatæ. Idem et ærarii novi (Cameram vulgo vocant) in iis locis auctor exstitit, de quo non leve subsidium publicis rebus accessit, castris, aliisque munitis locis, cum imperio Germanos, justis et gravibus de causis, præfecit: totam denique rem B limitaneam matura providentia, tam in Ungariæ, quam vicinæ Styriæ finibus constituit: anno 975, et 976 (Chr. 1568 et 1569).

Hoc anno 976 (Chr. 1569) splendidissimum et instructissimum Venetiis navale, sub medium mensem Septembrem, accenso tormentario pulvere, maximo cum reipublicæ detrimento conflagravit. Ibidem tam in urbe, quam terra continente, diuturna et inusitata quædam erat annonæ charitas. Quamobrem sultanus Selimes, licet initio regni pacem, a Soleimane patre cum Venetis initam, confirmasse, tamen vel ambitione propria, vel suorum impulsu, vel hoc Venetorum adverso casu permotus, bellum eis inferre statuit, quæsito prætextu, quasi Cyprum nullo jure possiderent, quæ ob successio- C nem gentis Osmanidarum in jura sultanorum Ægypti, ad se directo pertineret. Licet enim Selimes avus et Soleimanes pater, annui tributi, quod a Venetis ejus regni nomine pendebatur, solutione contenti, possessionem insulæ Venetis hactenus reliquissent: nullum tamen hoc sibi gignere præjudicium posse dicebat, quominus jam tributo repudiato, regnum sui juris occuparet, ac sibi retineret.

Itaque mense Februario sequentis anni, Cubatem Zausium Constantinopoli Venetias ablegavit, qui a senatu Cyprum repeteret, ac recusaturis bellum denuntiaret. Appulit is Venetias sub initium mensis Aprilis, anno 977 (Chr. 1570), et mandato D Selimis exposito, repulsam tulit.

Quapropter mense Maio missi cum classe miliTeque fuerunt, qui bellum Cyprium gererent, Mustaphas bassa, copiarum terrestrium, et Pialis Alisque bassæ, classiariorum præfecti. Pialis provectus cum suis ad Tenum, insulam Venetorum in Ægæo, ferro ac flammis eam, non sine gravi tamen suorum jactura, direptam vastavit.

Mense Junio Sebastianus Venerius, insulæ Corcyræ maxima cum potestate præses, Soppotonum castrum Albaniæ, non procul a Corcyra situm, expugnavit, eique præsidio imposito, ac rebus necessariis munito, Manuelem Murmurium oriundum e Napolio Romaniæ (Naupliam Argiæ veteres appellavere) præfecit.

Sub ejusdem mensis exitum Marcus Quirinus, classis in Hadriatico præfectus, arcem sinus Mainensis (Mainam sunt qui Leuctra veteribus appellatam putant, ipsum vero sinum Mainensem, Messeniacum), ad portum, quem vulgo Qualliarum sive coturnicum vocant, positam feliciter expugnavit, actisque sub ea cuniculis, et supposito incensoque pulvere tormentario, funditus eversam diruit, ne barbaris amplius receptum præberet.

Nicosia, Cypri metropolis, sub exitum Julii mensis a Mustapha bassa obsideri cœpta, et acerrime tam oppugnata, quam defensa, tandem die decimo Septembris in hostium potestatem venit, misereque direpta fuit; cæsis præsidiariis, exstincta nobilitate, perexiguis reliquiis servituti mancipatis. Erat olim Cypri regia, quæ centum et amplius ante hoc tempus annis redacta fuerat sub imperium sultani Cairensis, eique hoc modo facta tributaria. Anno Christiano 1423 bellum erat Jano Petri filio, regi Cyprio, qui penultimus fuit inter legitimos
362 reges ex Lusignana familia, cum Ægyptio sive Cairensi sultano Melechella: quo bello captus ab hoste Cyprius, persolutis centum quindecim millibus Seraphinorum, in regnum cum pacto tributi annui restituitur. Is moriens filium Joannem reliquit impuberem, cui primo matrimonio, postquam adolevisset, filia Marchionis Itali Montisferratensis nupsit; qua mortua, Helenam Palæologinam duxit. Ex ea nata fuit unica filia Karulota, quæ Joanni Lusitano primum nupsit, cui præbitum venenum mortem attulit. Erat Karulotæ Jac. frater, illegitimo toro natus, cui sacris initia o pater archiepiscopatum Nicosianum assignarat. Is imperandi libidine ductus, ecclesiastica dignitate spreta, regnum invadit; a quo tempore dictus a Græcis Cypriis fuit Re Zages (sic enim in quodam manuscripto libello meo Græco legitur), appellatione partim Italica, partim Gallica. Nam Gallis *Roi Jaques*, rex Jacobus est. Karulota secundas nuptias cum Ludovico Sabaudi ducis filio contrahit. Is classem intruens, in Cyprum cum Karulota conjuge proficiscitur. Redeunte legitima regis filia, justaque regni hærede, Jacobus nothus regno pellitur. Ejectus ad sultanum Ægypti Syriæque confugit, Alesseraphum, et opem ejus ad recuperandum regnum implorat. Assensus postulatis Jacobi sultanus, eum pulso vicissim cum Karulota Sabaudo, in regnum reducit, et nomine restitutionis hujus ac beneficii tributum non invito imperat. Id tributum ex mercibus quotannis sultano solvendis constabat, certo mercium genere, specierumque numero expresso. Necdum id temporis uxorem Jacobus duxerat. Itaque Venetias profectus, Æcaterinam Cornaram, prius a senatu Sancti Marci filiam adoptatam, constituta de publico dote, matrimonio sibi copulat; ut hoc affinitatis Venetæ vinculo, potentissimæ mari reipublicæ præsidio seque regnumque suum stabiliret. Nec multo post, relicta conjuge prægnante, moritur. Contigit hoc anno Christi 1470, qui Mahumetanus erat 874. Exstincto rege, posthumum regina marem parit, qui tamen non diu superstes fuit. Tum vero Veneti viduæ persuadent, ut regno cederet, cui defendendo par ipsa non esset, annuoque reditu quatuor aut quinque millium Zecchinorum contenta, patriam immortali beneficio sibi devinciret. Hoc modo redacta in potestatem insula, nihilominus Veneti sultano Ægyptio, tributi ejus nomine, quod Jacobus rex illi pollicitus fuerat, merces in pactis conventis expressas quotannis mittebant: donec anno Christi 1517, qui Mahumetanus erat 923, sultano Tommambai et Mamelucis a sultano Selime deletis, et Ægypto Syriaque subjugatis conversum a Selime victore, Mamelucorumque successore, tributum hoc fuit in certum pretium, videlicet 8000 Zechinorum: quos Cypri nomine sultanis Turcicis ex eo tempore Veneti persolverunt, donec a Selime secundo, Cyprum sibi ceu domino directo, repetente bellum de quo nunc agimus, indictum Venetis fuit. Capta Nicosia, Famagustam Mustaphas bassa tandem obsidere cœpit anno Mahumet. 578 (Chr. 1571), sub medium mensem Augusti.

Anno 979 (Chr. 1572), dum obsideretur, et gravissime a Turcis oppugnaretur Famagusta, classis Turcica damnum illatura Venetorum insulis in Ægæo, Ali bassa duce Cretam (Candiam nunc vocant) petiit, ubi exposito in terram milite, sævitum in obvios immaniter. Munitis civitatibus et oppidis ita prospectum mature fuerat a gubernatoribus insulæ, nullum ut ab hoste detrimentum acciperent. Solum Rhetymum adortus Vluzalis, Aphricanæ Barbariæ prosultanus, cujus ante facta mentio, quod ab incolis desertum fuisset, nemine resistente mense Junio vastavit. Alis bassa tandem recensitis copiis suis, quod apud ipsos per fabas vel aspros fieri consuevit, cum 3700 amisisse se videret, relicta Creta Cerigum Veneti juris e regione promontorii Maleæ sitam insulam, (Citheram dixere veteres) ad Sancti Nicolai portum invasit, et majori ex parte diripuit. Inde Zacynthi et Cephalleniæ suburbiis ac vicis excidio datis (arces enim præsidiis et opere sic munierant Veneti, ut eas hostis aggredi non auderet), Soppotoum pergit Alis bassa, numeroque militum superior, cæsis captisve præsidiariis, arcem recipit: cujus etiam præfectus Manuel Murmurius, vir bello strenuus, in hostis potestatem venit.

Hinc obsessum terra marique Dulcinium, situm in Albaniæ Dalmatiæque finibus oppidum, mense Julio Turcis se dedidit: civibus libertatem suam, militibus vitæ pactis incolumitatem. Sed dum contendunt inter se bassæ, quorum alter oppidum terrestribus copiis, alter mari obsederat, utrius esse deberet: plerique omnes in servitutem abducti fuerunt, exceptis Sarra Martinengo, Dalmatiæ supremo cum imperio gubernatore, ac Marco Venerio, Dulcinii præfecto.

Tunc etiam Turci potiti fuerunt Antibari, per summam ignaviam deditionem faciente Alexandro Donato præfecto; itemque Butua, quæ defendi non potuit, quod esset versus mare parum munita.

Uluzalis et Caragosa Raisus, cum ad insulam Liesenam appulissent (Farum Dalmatæ vocant, ubi Farensis est episcopatus), suburbia depopulati sunt, arcem, quam egregie munitam vidimus, tentare non ausi. Liesena relicta, Curzolam petierunt quam Corcyram Nigram vocant, haud procul inde dissitam: cui quidem insulæ nihil **363** aliud dedere damni, quam quod Ulatim pagum flammis injectis exusserunt. Nam cum oppidum insulæ, quod ipsum quoque Curzolæ nomen habet, a viris desertum, aggrederentur, a feminis, animose patriam defendentibus, memorabili cum marium Curzolanorum, et ipsorum hostium infamia, femineique sexus immortali laude, rejecti fuerunt.

Famagustani per integrum annum obsessi, cum fortiter hactenus omnem vim hostilem sustinuissent: tandem in extrema rerum omnium penuria deditionem fecerunt, his legibus: ut Venetis vitæ concederetur incolumitas, et uti cum armis suis ac facultatibus in Cretam deducerentur; Græci domos suas incolerent, possessionibus suis fruerentur, ritu Christiano viverent. Quibus conditionibus a Mustapha bassa, initio mensis Augusti, anno 979 (Chr. 1572), laudatis et approbatis, ipsiusque manu subsignatis: die quinto dicti mensis Augusti prodiit ex urbe Marcus Antonius Bragadinus, sub quo defensa fuerat hactenus, et cum illustri nobilium virorum comitatu in Mustaphæ castra venit, eique claves civitatis, quod in deditionibus fieri solet, obtulit. Exceptus initio comiter a Mustapha bassa, mox ab illa crudeli bellua, per summum scelus violata fide, cum aliis per ludibrium afficitur exquisitis injuriis, tum ad extremum vivus excoriatur. Laurentium Tepolum, Paphi præfectum, qui et ipse cum aliis Famagustam singulari virtute propugnarat, suspendio Mustaphas necari, cæteros dedititios immaniter contrucidari jussit. Turcorum, qui obsidionis principio in universum ad ducenta millia censebantur, in quibus erant Azaporum 80,000 genizarorum 14,000, Volonum (Acanzios ipsi vocant) 60,000, periisse constat obsidione durante, supra 80,000.

Erat initio belli Cyprii, defendendæ contra Turcorum vim, reipublicæ Christianæ causa, percussum fœdus inter Pium Quintum pontificem maximum, Philippum regem Hispaniarum, et senatum Venetum. Ejus fœderis copiarum omnium designatus fuit imperator Joannes Austrius, Karoli Augusti filius, Hispani frater. Pontifex suis triremibus Marcum Antonium Columnam, ducem Talliacoccianum nobilitatis Romanæ principem, præfecit: Veneti amplissimæ, quam instruxerant, classis imperium Sebastiano Venerio, quem postea ducem quoque suum crearunt, commisere. Præter hos et alii hac erant in expeditione principes et illustres

A viri, magnus regni Castiliæ Commendator, Ascanius Cornianus, Joannes Andreas Doria princeps Melphitanus, Augustinus Barbarigus, Marcus Quirinus, Antonius Canalis, Veneti: Alexander item Farnesius, Octavii ducis filius, princeps Parmensis; Franciscus Maria, Guidonis Ubaldi filius, Rovereus, Urbini princeps, Paulus Jordanus Ursinus, dux Braccianensis; Alvarus marchio Sanctæ Crucis, et alii plures. Hæc classis cum mense Septembri Messana Siciliæ solvisset, hostilesque navales copias ad Inebechtim subsistere (sic Turci nominant civitatem, quam nostri Lepantum appellant, veteres dixere Naupactum) nuntiatum esset: tandem ad portum insulæ Cephalleniæ, quem vallis Alexandrinæ vocant, appulit. Stabat haud procul a nostris
B in Inebechtino sinu, qui Corinthius olim nuncupabatur, classis hostium: cui cum imperio præerant Pertavus bassa copiarum terrestrium, et Alis bassa sociorum navalium dux supremus. Inter hos, cognito Christianæ classis adventu, sententiarum diversitas exstitit. Pertavus abstinendum judicabat a prælio, quod conjuncta jam Christianorum classis, unius imperio ducis regeretur: exspectandum esse perexiguum ad tempus, quo futurum sit, ut, illo præsertim anni tempore, solvatur. Alis e contrario sentiebat, omnino dimicandum. A Pertavo stabant rei navalis peritissimi veteranique duces, Sirocus Alexandriæ sangiacus, Carabuces sangiacus Sourisaris in Caramania sive Cilicia maritima Mechemetes begus, Salæ Raisi filius, sangiacus Eubœæ sive Ne-
C groponti: cum Ali vero sentiebant, Chasanes begus, Chairadinis Barbarossæ filius, Uluzalis prosultanus Cesairensis, et Caias begus Smyrnensis sangiacus: quorum sententia tandem vicit, Uluzali jubente in medium proferri et recitari mandatum sultani Selimis, quo victoriam uti prosequerentur, eis injungebatur. Omnium ergo sententiis decretum, prælium quod non minori animorum alacritate nostris etiam expetentibus, commissum fuit ad tres exiguas insulas, vel marinos potius scopulos, quos Cuzolaros hodie tam Græci, quam nostri vocant. Victoria potiti sunt multis a sæculis inaudita Christiani. Periit occisus Alis bassa. Pertavus animadverso præsenti suorum interitu, non magno navigio fugiens ad terram evasit.
D Uluzalis mari profugit cum triginta plus minusve triremibus. Cæsa fuerunt hostium ad 25000, capta 4000. Classis hostilis universa, cum spoliis immensis, Christianorum in potestatem venit; iis duntaxat exceptis triremibus ac navigiis, cum quibus Uluzalim evasisse diximus. Liberata Christiana mancipia supra 14000. Pugnatum die septimo mensis Octobris, anno Mahumetano 979 (Chr. 1572).

Hac Turcis illata clade, Veneti Margaritinum, in Chimeriotarum regione, quæ Albaniæ pars est (sic a Ce anniis dictam montibus aliqui putant), haud procul a Corcyra situm, deditione ceperunt duodecimo **364** die Novembris, vitam facultatesque salvas paciscentibus Barbaris: et ipsum castrum mox igne concrematum diruerant. Soppotoum quoque deser-

tum a Turcis, Albani occuparunt, et Venetis restituerunt: a quibus redditum deinceps sultano Selimi fuit. Anno sequenti proximo 980 (Chr. 1573), decimo quinto mensis Januarii, tentata fuit a Venetis obsidio Castelli novi, captis suburbiis, sed succurrentibus Barbaris, ab obsidione discessum. Cupiebant Veneti hoc oppido cum arce potiri, ut omni periculo Catarum, civitatem sui juris longe munitissimam, liberarent. Situm est enim Catarum in sinu quodam maris, qui Rizonicus olim vocatus fuit, nunc ab ipsa civitate Catarinus dicitur: cujus ostium Turci hactenus Castelli novi propugnaculo claudere, ne Cataro succurri possit, frustra conantur.

Variæ contigerunt ætate nostra mutationes in regno Tunisino, quo superioribus annis rex Assan, Machmetis filius (Muleassem nostri non recte vocarunt, cum Mule regem vel dominum ipsorum lingua significare tradatur, Assan vero proprium fuerit ei nomen), excluso necatoque maximo natu fratre Mamuna, qui nostris est Maimon, potitus fuit. Idem cæteros quoque fratres suos, quos moriens ei pater viginti unum reliquerat, aut interfecit, aut ferro candenti oculis adhibito cæcavit: excepto Roscette, qui secundo loco genitus fuerat. Is in conatu pellendi fratris Assanis, re parum feliciter gesta, Cesairim (Algerium nostri vocant) profugit ad Chairadinem Barbarossam: qui Roscette Constantinopolim misso, sub ejus tamen reducendi prætextu deceptis Tunisinis, Assanem expulit, urbem cum arce totoque regno cepit, ac sultano Soleimani, se prosultanum appellans, subdidit: quod quidem accidit anno Mahumetano 940 (Chr. 1534). Assanem Karulus Augustus in regnum, expulso Chairadine, reduxit anno 943 (Chr. 1537); quod ille deinceps a nemine vexatus obtinuit usque ad annum 950 (Chr. 1544), quo adventantis cum classe Chairadinis fama territus, in Siciliam Neapolimque trajecit. Amida filius Tunisim cum arce per absentiam patris Assanis occupat, reversumque patrem capit, et oculorum pupillis candenti scalpello læsis, visu spoliat. Eadem immanitate tractati ab Amida fratres, Nahaser et Abdallas, quos cum patre ceperat. Amadam regno patruus Abdamelechus ejecit. Is enim Guletam profectus, et Francisci Tovaris Hispani, Guletæ præfecti ope Tunisim ingressus, mox in arcem velata facie pergit, eamque deceptis custodibus, qui Amidam esse credebant, occupat. Abdamelecho post tricesimum et sextum regni diem rebus humanis exempto, succedit filius Machmetes, annos duntaxat duodecim natus: qui necdum gerendæ reipublicæ per ætatem idoneo, cum intolerabilis curatorum ejus administratio plerisque videretur, rediens Amida regnum patrueli eripuit. Amidam rursus excussere Turci, duce Uluzali, anno 980 (Chr. 1573), fuitque sultani Selimis auctoritate suffectus in ipsius locum rex alius. Amida Guletam profugiens, quæ Hispanorum præsidio tenebatur, privatam cum duobus filiis vitam egit. Cumque magno recuperandi regni desiderio flagraret, suos ad Joannem Austrium, navali

A de Turcis victoria toto jam orbe celebrem mittit: qui opem ejus auxiliumque poscerent, ut regno restitueretur. Simul habiturum se promittit ingentes ab amicis sociisque copias, et eam annonæ abundantiam, quæ ipsius exercitui vel maximo suffectura sit. Adnuit ejus postulatis Austrius, et insigni cum classe, quam aliis etiam cum triremibus dux Suessanus, et Melphitanus princeps, Joannes Andreas Doria comitabantur, in Africam transjicit, Tunisim occupat, regem a Turcis datum in potestatem redigit, urbem captam militi suo diripiendam concedit. Cum autem promissis Amida non satisfaceret, fluxæque cæteroquin etiam fidei signa quædam præberet, sollicitatis secreto Turcicis auxiliis, cum duobus filiis in Siciliam, jussu Austrii, transvectus fuit. Ibi

B cui futurum accepisset, ut frater ejus Machmetes, cui maxime infestus erat, regno præficeretur: in eum furorem adactus est, ut de triremi se præcipitaturus, et aquis suffocaturus esset; vix Amida filio, quominus id faceret, impediente. Machmetes Amidæ frater, ab Austrio regnum impetravit, præstito prius in Austrii præsentia sacramento, quo se perpetuo fidelem Hispano regi clientem futurum promisit. Is proximo deinde bello,* quod exposituri statim sumus, in Turcorum potestatem venit, et Constantinopolim trans mare vectus fuit: ubi superstes adhuc ante triennium, cum istic essemus, in arce, quæ de septem turribus a Græcis Hepta Gulades, a Turcis Jadicula dicitur, sub custodia detinebatur. Hinc Austrius suorum concilium cogit, in

C quo variis dictis examinatisque sententiis, tandem conclusum: debere novam munitionem inter Guletam et Tunisim, ad interjectum utrique lacum exstrui, quæ decem milliaribus Italicis a Guleta, pauloque minus a Tunisi distaret. Ejus rei perficiundæ causa relictus istic Gabriel Serbellonius Mediolanensis Italus, cum tribus millibus Italorum peditum, et Salazarus Hispanus, cum totidem Hispanis: quorum uterque muniendarum urbium et arcium peritissimus erat. Consilii totius hic erat finis et scopus, ut hoc modo Guleta firmior efficeretur, et tanto facilius in fide Barbari continerentur ob viciniam utriusque præsidii, commoditatemque lacus; **365** ad quem quia sita esset utraque munitio, nullo nego-

D tio alteris alteri subvenire possent. Gesta fuerunt hæc anno 980 (Chr. 1573).

Ægerrime ferebat sultanus Selimes hos Christianorum in Africa progressus. Itaque Sinanem bassam, virum astutum, reique militaris peritissimum, classi supremo cum imperio præficit: qua 160 triremes, et 33 diversi generis navigia continebantur. Is in Africam mense Julio, anno Mahumetano 981 (Chr. 1574), appulit.

Quanquam vero novæ munitioni absolvendæ præfectus Serbellonius magna rebus in omnibus diligentia fuisset usus, tamen ea necdum erat perfecta, quod serius architecti, cum fabris cæmentariis, et omni materia missi, tandem in Africam sub finem mensis Martii pervenissent ..orum

adventus Octobri mense præcedentis anni promissus fuerat, cum 40 triremibus, quarum navales socii muros Tunisinæ urbis ad structuram novæ munitionis demoliri debuerant : quod factum non fuit, quantumvis Austrius in vicina Sicilia degeret. Erat etiam præsidiariorum militum deminutus numerus, exauctoratis temere nonnullis, quos omnem in eventum retentos oportuit. Hoc modo per ignaviam socordiamque factum, ut in hostium potestatem munitiones hæ nullo prope negotio venirent.

Turci primum Guletam obsidere cœperunt, cui Petrus Carrera Hispanus præerat. Ei Serbellonium de subsidiis mittendis urgenti, quanquam loco munitiori esset, Serbelloniano necdum ad finem perducto : tamen 650 pedites partim Itali, partim Hispani fuere missi. Hinc a Turcis etiam Serbellonius obsessus fuit, quorum exercitum novis adductis copiis Ramadam Cesairis beglerbegus adauxerat. Carrera denuo subsidium petit. Ea res anxium Serbellonii animum non parum torquere. Si nullos misisset, futurum verebatur, ut in ipsum amissæ Guletæ culpa conferrètur : sin autem, ut suo semet præsidio nudaret. Nihilominus concessa Carreræ manus subsidiaria. Duobus interea navigiis appulerunt ex Hispania 600 milites Hispani, qui noctu per ipsas Turcorum excubias penetrantes, cum vexillis et vestibus Turcicis uterentur, et quosdam Turcice loquentes secum haberent, Guletam ingressi sunt. Tandem et tertio Carrera militem sibi submitti a Serbellonio postulat, et quingentos beneficio noctis usos impetrat, cum egregiis præfectis, ac inter alios, Salazaro magnæ virtutis et existimationis viro. Nihilominus arx Guletana Turcorum in potestatem venit. Neque defuere, qui Carreram proditionis insimularent. Prius quidem certe, quam Turci appulissent, vel per inscitiam, vel superbiam, quingentos milites veteranos Italos admittere noluit : quod minime concessurum se diceret, ut in ejus gloriæ partem venirent Itali, quam Hispani Guleta defendenda consecuturi essent. Equidem apud ipsos Turcos ex fide dignis hominibus accepi, Carreram fuisse virum prorsus ignavum et formidolosum, qui pulveris tormentarii nidorem ferre non posset, nec tolerare fulmina displosarum machinarum : quæ sane quoties in hostem exonerabantur, ipse subterraneis se testudinibus, concameratisque locis abdebat, bombaceque suas obturabat aures. Ferunt ei Turci proditionis obtulisse præmium regni Cyprii præfecturam : neque tamen deditilio pepercere, sed tanquam vili mancipio sunt usi. Capta Guleta, præter aliam prædam potitus est Sinan bassa quingentis machinis bellicis, cum ingenti tormentarii pulveris aliarumque bello necessariarum rerum, et annonæ copia. Nova quoque deinde munitio a Turcis occupata fuit, non tamen multo sine sanguine : capto etiam Serbellonio, qui crudeliter a Sinane bassa tractatus fuit. Hoc modo prorsus ejecti sunt Hispani ex Africa, intra tricesimum et sextum diem : amissaque per summam ignaviam ea quæ Karulus Augustus in potestatem optimo consilio redegerat, ut securitati Siciliæ, regni Neapolitani totiusque tum Italiæ, tum Hispaniæ consuleret. Fuerunt autem hæc anno 981 (Chr. 1544) gesta, cujus initio Veneti certas ob causas, non consultis et invitis adeo, pontifice atque Hispano, contra leges fœderis, pacem cum sultano Selime fecerant.

Tunc etiam Corcyræ muniendæ Venetis occasionem præbuit exscensus crudelis in eam insulam Sinanis bassæ, redeuntis ex Africano bello. Nam licet ab insulanis, ei placandi hominis causa, cujus præsertim tunc victoriis insolentiam norant, munera quædam offerrentur : tamen illis rejectis immaniter in eos grassatus est. Missi hoc nomine fuerunt in Corcyram cum alii rerum militarium periti, tum etiam Sfortia Palavicinus, Marchio Curtis majoris. Horum consiliis ita tum munitæ cum oppido fuerunt arces illæ præaltis in rupibus sitæ, vereque caput inter nubila (quod Maro dixit) condentes, quas ipsum mare circumfluit : nihil ut equidem viderim adversus omnem vim hostilem firmius, nihil inexpugnabilius.

Annus 982 (Chr. 1575) memorabilis est plures ob causas. Nam exstincto sultano Selime II, filius Murates III ejus nominis, auspicatus est imperium, cum ipso hujus anni Christiani principio. Agebat id temporis annum ætatis 27. Ante omnia recepto more barbaro strangulari quinque fratres suos, natu se minores, in præsentia sua jussit : quorum minimi cervicibus et jugulo cum pro more nervus adhiberetur, incertum an tenerioris in hunc amoris causa **366** motum, an conscientia patratæ crudelitatis in omnes, illacrymasse quidem ipsum constat.

Itidem mortuo Scacho Techmase Parthico, successit filius non primogenitus, Muchemetes Hodabendes ; nec Ismail, ejus nominis in hac Sophina Familia secundus, secundo loco genitus, sed proximus ab his Haidar Mirises, qui annis aliquot antea patris in regno suprema cum potestate vices gesserat. Is tamen vix 15 diebus regno frui potuit, occisus a sultanis quibusdam, sive proceribus regni, qui eum oderant. Hi deinde secundo genitum Scachi Techmasis filium Ismailem, ejus nominis secundum, e carcere productum regno præficiunt. Fuerat enim a patre conjectus in carcerem, propter quorumdam procerum delationes, et in eo pluribus annis hæserat. Jam regno potitus, ut animos suorum exploraret, ac præsertim ut cognosceret, quinam essent illi sultani, quorum impulsu et consilio custodiæ mancipatus a patre fuisset, secretum in locum semet abdit, et quorumdam opera, quibus maxime fidebat, mortem suam publicari curat. Ejus rei fama diversos in hominum animis motus, prout affectus in Ismailem quisque fuisset, excitavit : in adversariis et hostibus lætitiam, in amicis luctum. Hoc modo prodentibus semet ini-

micis ac delatoribus, illatum ab Ismaile mortis supplicium fuit. Idem non sultanos duntaxat sibi suspectos, verum etiam fratres suos omnes, quotquot nancisci potuit, e medio sustulit. Et quia deficiente tunc a Turcis sangiaco quodam Curdo, de quo mox dicturi sumus, aliqui proceres Ismaili auctores erant, ut illum Turcis dederet, ne pax inter utramque gentem dudum inita servataque violaretur, non modo consiliis eorum non obsecutus est, verum etiam dedendi supplicis auctores, bellique Turcici dissuasores, pœna capitis, ut proditores affecit. Qua hominis severitate nimia plerique graviter offensi, sexto regni mense venenum ei, sororis opera, propinarunt: quo hausto, vitam cum morte commutavit.

Anno 983 (Chr. 1576), Stephanus Batorius, Somlianus, nobilis Ungarus, cæteroquin heroici vir animi, qui paucis ante annis exstincto Joanni Sigismundo Erdeliano bego (mortuus enim is fuit anno Christiano 1571, qui Mahumetanus erat 978 cum onere tributi annui, sultano Musulmanorum solvendi, successerat; commendatione sultani Muratis, patroni sui, Poloniæ rex factus est, cum Henricus Valesius Gallus, quem ipsum quoque Poloniæ regno potitum opera sua Murates jactitare solebat, a morte Karuli fratris e Polonia profugus, de sententia procerum regno fuisset abdicatus.

Eodem anno Scachi Techmasis filius primogenitus Muchemetes cognomine Hodabendes, quod Persarum lingua Dei servum significat, mortuis fratribus, Haidari Mirisæ, atque Ismaili secundo, succedens; licet a natura quietis cupidus esset, inchoatum tamen ab Ismaile fratre contra Turcos bellum prosequi statuit: quod ei filius esset emir Chan Mirises, magni juvenis animi, gerendarumque rerum imprimis avidus. Hunc copiis suis supremo cum imperio præfecit. Causæ belli variæ fuerunt, quas paulo altius hic repetemus, nusquam ab aliis hactenus ita proditas. Operam enim dedimus, ut in ipsa Turcia certi aliquid de rebus hoc bello gestis cognosceremus a fide dignis hominibus, spretis vulgo jactatis, perque litteras sparsis hinc inde rumusculis, et rerum novarum nuntiis.

Ismaile scacho superstite, quidam sangiacus natione Curdus, cui nomen Abdallas begus, cum quasdam ob causas in suspicionem venisset, imperante sultano Selime II, patre Muratis III, evocatus fuerat a sultano Selime, sub alio prætextu, qui barbarorum mos est, ad Portam uti se conferret. Paruit sultani mandato Curdus, nullius sibi culpæ conscius, et Hadrianopolim ad sultanum Selimem venit. Mandat Selimes, ut captus in carcerem conjiceretur. Solet hoc fieri, cum magnæ auctoritatis vel familiæ viri apprehendendi sunt, per zausiorum bassam, qui præest aulicis nobilioribus, quibus sultanus Musulmanorum utitur, quemadmodum principes nostri commissariorum variis in rebus expediendis opera. Dum zausiorum bassa

A sangiacum hunc Curdum Hadrianopoli prehendere suis cum zausiis conatur in sultani Muratis II messita, Curdus se cum suis defendens, ipsum ibidem interficit, cæteris partim occisis, partim vulneratis. Hac de causa Selimes ei, cum omnibus suis, cervices amputari jussit. Cum illo jugulato, fratris ejus filius successionis jure sangiacatum ipsius possideret: quidam alius agnatus adita porta Osmanica, partim oblatis, partim promissis ingentibus donis tam ipsi sultano, quam consiliariis ejus, quos vezires appellant, agnati sui sangiacatum impetravit. Citatus alter ad Portam, qui rem omnem intellexisset, sibique metueret, ne absque culpa sua ferret eamdem pœnam, qua patruus affectus fuerat: devitata profectione ad Portam, quasi de sultani Selimis obtinenda gratia desperans, in Parthiam profugit ad scachum Ismailem secundum, qui tunc

B rerum apud Parthos potiebatur. Sciendum vero, sangiacos illos Curdorum, licet imperio sultani Osmanidæ contineantur, non tamen ita præfici, quemadmodum alii sangiaci solent: sed similes esse vaivodis, sive palatinis, et præsidibus Erdelii, Valachiæ, **367** Moldaviæ; quos oportet esse filios procerum, in ipsa regione patria natos, et a suis optimatibus ac populis electos. Curdi vero haud dubie ducunt originem a Chaldæis et Mesopotamiæ populis. Nam in hodiernum usque diem multi Curdorum principes reperiuntur in regione Bagadatis, quæ Babylonia veteribus est, et Carahemidæ, quæ

C Amida, et in Diarbekir sive Mesopotamia: quarum regionum populi Chaldæi sunt et Assyrii Wano et Scheherezuli vicini, ac Persarum ad fines usque se porrigentes. Præterea constat, Arabes hodieque Chaldæam vocare Keldan, quam Persæ cum Osmanicis Curdistanum, hoc est, regnum Curdorum appellant. Et omnes isti populi sectæ sunt Mahumetanæ. Cum igitur ad Persas sangiacus ille Curdus, de quo diximus se contulisset, non modo perhumaniter eum excepit Ismail scachus, verum etiam omnem suam opem illi ad recuperandam avitam patritamque ditionem obtulit. Husreves autem bassa, qui Wani finitimæque regionis tum beglerbegus erat, cæterique sangiaci limitanei, qui ad beglerbegatum ipsius pertinebant, cum hasce res

D intellexissent, damnum Persicis finibus per excursiones inferre cœperunt, quod dicerent, Ismailis scachi culpa mutuam pacem violatam esse, qui sultani Musulmanorum fugitivos et perduelles suam in tutelam contra pacis leges recepisset, eisque decrevisset opitulari. Hoc belli gravissimi, quod hactenus inter Persas et Turcos geritur, exordium fuit.

Accedebant et aliæ causæ, præsertim ex superstitionum dissidiis, vanaque somniorum observatione, cui genus Turcica nimium quantum obnoxia est, collectæ. Nam ante triennium per Anatoliam passim aliquot illorum millia, qui sa r s Turcicis, eorumque disciplinis ac studiis incumbunt (schophtalarios ipsi dicunt) sese commove-

rant, ac Persarum sive Sophinorum religionem Turcicis opinionibus anteferre se professi fuerant, adeoque longius ea secta quotidie serpendo, tantum incrementi sumpserat, ut etiam Constantinopoli reperirentur, qui eam probarent. Somnia vero fuerunt hujusmodi, quamvis apud Turcos necdum certo constet, an sultani Muratis hæc fuerint, an ejus sacerdotis, quem sultani sui scheichem Turci vocant. Creditum tamen a pluribus, ipsimet sultano Murati oblatum fuisse somnium prius, et alterum Muratis scheichi: quo nomine veniunt certi sacerdotes, pro viris sanctis apud ipsos habiti. Quippe per quietem stare sibi visus est in medio mundi, sub arbore maxima, cujus essent rami duo, longissimum ad intervallum exporrecti. Nam alter ad extremos solis orientis, alter ad occidentis fines extendebatur. Præterea sibi visus est conspicari serpentem magnitudinis immensæ, quem ab oriente profectum, et ad se provolutum, fuste, quem manu teneret, interfecerit. Hoc somnio nonnihil commotus, et experrectus fuit. Prius vero, quam ad explicationem alterius somnii accedamus indicandum lectoris causa venit, Mahumetanos, ultra quatuor Mahumetis socios, quorum nomina sunt, Ebubekir, Omer, Osman, et Alis (et fuere Mahumetis hi successores, ac propagatores Mahumetanæ superstitionis), alios quatuor eximios imamos sive doctores venerari: quorum primum Ebuhanifem, propterea quod supremum inter hos locum obtineat, imamum azemem sive doctorem summum appellare solent: alterum vocant imamum Malichim, tertium imamum Schaaffim, quartum imamum Achmetem Henbelim. Hi quatuor sive doctores, sive sacerdotes, Persis infestissimi fuerunt: ac vicissim magno Persis est in pretio Scheiches Haidar, auctor religionis ipsorum hodiernæ, quem extreme Turci detestantur. Cum igitur obdormiisset, videre sibi visus est prope portam paradisi Ebuhanifem, quem (uti modo diximus) imamum azemem vocant, hoc est, summum sive sacerdotem sive pontificem. Is compellato sultani Muratis Scheiche vel viro illo religioso: Abi, inquit, ad chalifen terræ (hoc est, ad vicarium sive successorem prophetæ Mahumetis. Nam persuasi sunt Osmanici, principem suum esse chalifen hujus sæculi), eique dicito, imamum azemem hoc ipso die, cum egredi e paradiso vellet, scheichem Haidarem ante paradisi fores invenisse; quem prælio adortus, non modo vicerit, verum etiam occiderit; adeoque sectam ipsius nunc finem habituram. Hortaberis ergo chalifen, ut adversus hæreticos arma capiat: quos auxilio divino superabit, deque facie terræ dissipabit.

Recitatis duobus hisce somniis, primum sultani Muratis Scheiches sic interpretatus est, ut diceret medium mundi significare sedem ipsius sultani Muratis imperialem: et arborem cum duobus maximis ramis, denotare amplitudinem imperii sultanici. Per serpentem intelligi hostem ipsius orientalem, hoc est, scachum Persicum: quem bello superaturus sit, et occisurus, ejusque regnum adjuncturus Osmanidarum imperio. Consimiliter etiam per id, quod imamus azemes prælio scheichem Haidarem adortus vicerit, futurum significari, ut Persarum hæresis, una cum omnibus, qui eam sectarentur, usque adeo dissipetur et aboleatur, nullum ut ipsorum vestigium futurum sit reliquum. Præterea sultanum Osmanidam futurum mundi totius chalifen ac dominatorem.

Hoc modo cum utrumque somnium scheiches interpretatus esset, voluit sultanus **368** Murates etiam hoggiæ sui (sic apud ipsos vocantur, qui nostris sunt presbyteri) judicium audire: cui statim ea placuit interpretatio. Neque defuere, qui dicerent, secretum quemdam inter hunc hoggiam scheichemque consensum, mutuumque de persuadendo sultano pactum intervenisse. Solus Mechemetes bassa vezirazemes, quem supra Selimis II generum fuisse diximus, et qui deinceps anno Christiano 1579 domi suæ, cum omnibus adeundi se facta copia jus diceret, nequiter a Dervisio quodam interfectus fuit; auctor ejus belli esse noluit, quod libere consulenti se Murati diceret, nequaquam Persis bellum inferendum, qui jam tot ab annis pacem Osmanidarum cum gente coluissent. Rationibus et argumentis aliis adjungebat elegans, quod Græcis et Turcis usitatum est proverbium: Caudam serpenti, qui dormit, non esse calcandam; cæteroqui futurum, ut excitatus, capite sursum erecto, terribiliter pungat. Ad summam, bellum hoc Mechemetes bassa modis omnibus dissuadebat.

Addendum et hoc, ut odia gentis utriusque mutua rectius intelligantur, Persas inimicissimos esse tribus Mahumetis prophetæ sociis, Ebubekiri, Omeri, et Osmani: studiosissimos autem quarti, videlicet Alis. Iidem Persæ tradunt, angelum Gabrielem, cum e cœlis in terras portaret Alcoranum (quo libro Mahumetanorum lex continetur) Ali reddendum, errore quodam eum Mahumeti obtulisse; Deumque, velut ea re nequaquam offensum, qui Mahumetem quoque tali dono gratiaque dignum videret, plane nihil oblocutum esse. Præterea dicunt iidem Persæ, primam uxorem Mahumetis, cui nomen fuerit Aische, nunquam fuisse castam. Imo prophetam Mahumetem, qui se putaret inventurum virginem, ac pudicam, reperisse plane contrarium. Addunt etiam, quod exstincto propheta Mahumete, cum Alis propinquus et gener ejus, electus fuisset chalifes sive vicarius et successor ipsius; Ebubekir favore malignorum quorumdam adjutus, per injuriam, contra factum a propheta testamentum, se constituerit chalifen. Idem post ipsum, reliquos etiam duos, Omerem et Osmanem, factitasse. Alim interea quadam in spelunca semet abdidisse, donec om-

nis ordine morerentur, atque ita tandem eis successisse. Cum ergo tres isti contra supremum elogium testamenti præceptumque prophetæ Mahumetis deliquerint, nullam iis Persæ fidem adhibent, quæ a tribus illis vel tradita voce, vel litterarum monumentis prodita sunt. Imo ubicunque libros ipsorum et scripta reperiunt, confestim flammis exurunt, et crudeliter in eorum observatores animadvertunt. Iidem Persæ scachum sive regem suum adorant, et ita venerantur, ac si deus quispiam terrenus esset. Non etiam quinquies interdiu noctuque precari solent, Osmanicorum more, sed semel duntaxat. Ad summam, sectatores sunt religionis a doctore quodam eis traditæ, cui nomen fuit scheiches Haidar: et quidam ex ipsis alterius quoque doctoris vestigiis insistunt, quem imamum Harustim appellant. Hi duo doctores vel imami exstiterunt in urbe Persarum Reza, quo tempore vixerunt Erdebil, Usumchasanis scachi Persarum gener, et scachus Ismail, ejus nominis primus, Erdebilis filius, Usumchasanis ex Martha filia nepos. Cumque doctores hi tam concionando, quam scribendo, ea proposuissent, quæ diximus, duo illi principes, Erdebil et Ismail, pater et filius, eorum doctrinam sectamque probarunt et amplexi sunt. Ac filii quidem Ismailis, cognomento Sophini, ea felicitas fuit, ut novæ religionis, quam Sophinam vocarunt, fama confluentibus ad ipsum parvis initio, deinde majoribus hominum copiis, tandem præliis victos Persarum reges, Jacupem avunculum suum ejusque filium Alvantem, occiderit, ac sibi regnum subjecerit, ad posteros etiam dignitate regia in hunc usque diem propagata. Nihilominus illi duo Persarum imami sive doctores, Haidar et Harustis, non Osmanicorum duntaxat, verum etiam aliorum Mahumetanorum exsecratione damnantur tam in Barbaria vel Africa, quam in Keziis bassæ latissimo imperio, qui magnus Tatarorum chan Chitainus vulgo dicitur. Has omnes igitur ob causas adeo Persis infesti sunt Osmanici, ut horum muphtis, hoc est, patriarcha vel summus pontifex, hanc de ipsis sententiam tulerit: gratius nimirum et acceptius esse Deo, religionis Mahumetanæ causa Persam unum occidi, licet professione Mahumetanus sit, quam si quis 70 Christianos, a Mahumetanis in religione prorsus dissidentes, interficiat. Denique constat id temporis, cum illustris et generosus Cæsaris Christianorum ad Portam Osmanicam orator, Davides Ungnadius, Baro Sonneccïacus, Constantinopoli discessurus, et sultano Musulmanorum valedicturus erat, eamdem ob causam legatum etiam Persicum ad Divanum se contulisse. Hunc paulo serius adveniens orator Cæsaris nostri locum primum, sibi debitum, occupasse conspicatus, insalutato sultano, discessurus erat; sed Mechemetes bassa vezirazemes, cujus mentionem fecimus, ea re animadversa, Persam, licet Mahumetanum, inferiore loco sedere jussit. Unde

A patet, apud Turcos pluris Christianos religione diversos, quam Persas Mahumetis cultores fieri.

Expositis belli causis et initiis, et plenius 369 quidem ac verius, quam antehac præstitum a quoquam sit, cujus quidem labor in publicum exierit, nunc ad ipsas bello gestas res accedamus.

Dictum superius, inchoatum fuisse bellum sub Ismaile secundo, scacho Persarum: quo non multo post mortuo, licet frater et successor in regno scachus Muchemetes Hodabendes cœptum a fratre bellum prosequi decrevisset, tamen ut eo paratior accederet, aliud agendum, et aliud simulandum duxit, regno præsertim non ita pridem adito, nec satis adhuc compositis rebus, quas Ismailis temeraria crudelitas non parum perturbarat. Itaque

B moderationem quamdam præ se ferens, qua turbis inter utramque gentem nuper exortis remedium afferre cuperet: legatos cum litteris ad sultanum Muratem misit, quibus significabat, nunquam se fratris in abrumpenda pace consilium probasse, sed in primis hoc semper desiderasse, uti semel inter utramque familiam constituta, totque jam ab annis culta pax et amicitia mutua, perpetuo conservaretur.

Ab altera parte Murates, qui veram crederet expositionem ac declarationem indicatorum somniorum, et citra intermissionem ad inferendum Persis hæreticis bellum accenderetur a prædictis scheiche atque hoggia, flocci legationes ac litteras scachi Muchemetis faciebat: adeoque vix auditis

C legatis imperabat, ut numerosus ac præpotens cogeretur exercitus. Accedebat impulsor alius, nec minus acer, Husreves bassa Wanensis: qui quotidie veredarios cum litteris Constantinopolim missitabat, per quas litteras sultanum Muratem certiorem reddebat, reapse Persas pacem non expetere, sed dicis duntaxat causa, litteras et legatos ad Portam misisse, quo scilicet moram interponerent, seque gerendo bello rebus ab omnibus instructiores efficerent.

Anno Mahumetano 981 (Chr. 1577) scachus Muchemetes cum iis populis, quorum imperator longe omnium toto terrarum orbe potentissimus, Ulu Chan Chitainus, et Kezies bassa cognominari

D solet, fœdus iniit, eosque sibi bello contra Turcos gerendo socios adjunxit, tametsi majores ipsius continua cum eis bella gessissent. Licet enim et ipsi Mahumetani sunt, tamen quibusdam de religione sententiis a Persis discrepant. Habuit etiam præter hos complures ex ipsis Turcis non parvæ auctoritatis auxiliares, qui ab aliis Turcis Osmanicis in religionis opinione dissidebant, et ad Sophinos inclinabant. Denique non exiguas a Georgianis quoque copias impetravit, qui antiquitus Iberi dicebantur, et religionem Christianam hodieque profitentur, nonnihil tamen a Græcis et nostris dissidentes. Principibus diversis parent, et animis ad Persas propendunt, quibus hoc bello plurimum profuerunt.

Ex adverso sultanus Murates exercitui suo longe A amplissimo, quo contineri credebantur hominum ad ducenta millia, Mustapham bassam supremo cum imperio præfecit, cujus immanitas ac perfidia bello Cyprio nobilitata fuerat. Is die 5 mensis Aprilis, anno 985 (Chr. 1578), Constantinopoli discedens maximo cum Portæ procerum comitatu, qui honoris eum causa deducebant, Iscudaram transmisit. Inde ductis ad hostium fines copiis, cum sub initium Augusti mensis eo pervenisset, Georgianorum res per summam crudelitatem agere ferre cœpit. Inter hoc erat femina quædam princeps, quam vulgo vetulam vel annosam vocabant. Ea cum de potentia sultani Muratis accepisset, sub fide publica filios duos ad Mustapham bassam misit, ut subjectionis et obedientiæ signum erga B sultanum Osmanidam ederet. Illi cum primum ad Mustapham tyrannum venissent, mox ab eo, viro scilicet astuto, nulla datæ fidei ratione habita, quam more suo tam erga Christianos, quam Mahumetanos, pro libitu solebat violare, Constantinopolim ad sultanum Muratem mittuntur. Simul ab ipso certior Murates redditur, nunquam ditionem principis annosæ, matris eorum, sub Muratis jugum venturam, ni vel uterque, vel alteruter duntaxat ad amplectendum religionem Musulmanorum permoveatur. Qua quidem in re tam diu laboratum fuit ab Osmanicis, ut tandem minor natu frater musulmanissaret, anno 986 (Chr. 1579), die 25 mensis Junii; cui propterea paterna maternaque ditio cum hac lege concessa fuit, ut eam titulo be- C glerbegatus, beneficio sultani Muratis possideret. Est autem ea regio Tschildiri Tiphlisioque conterminа. Major natu frater in retinenda religione Christiana constantem se præbuit, ac tametsi multum precibus, promissis, minis denique formidabilibus tentaretur, nunquam tamen adduci potuit, ut fidem Christianam desereret. Unde factum, ut ipsis Constantinopoli profectis eodem anno 986, die 15 mensis Augusti, simul ac reversi fuissent in patriam, frater hic Christianus confestim exspiraret: de cujus morte diversæ fuerunt hominum opiniones, aliis a fratre venenum ei datum in itinere perhibentibus, aliis pro certo affirmantibus, id ei propinatum fuisse Constantinopoli a Turcis, D arte tali paratum, ut ad certum terminum paulatim hominem exstingueret.

Ad Mustapham vero bassam ut redeamus, iter is suum et expeditionem prosequens, post varios conflictus et pugnas, **370** quibus modo cum Persis, modo cum Georgianis, insigni exercitus jactura congressus fuit (mense quidem Augusto primi statim anni, Tocmaces sultanus, Revani dominus, qui scacho Muchemeti militabat, uno prælio Turcorum 15000 cecidit), tandem Tiphlisium cepit in regione Georgianorum, civitatem finitimam ditioni principis Simonis et Leventis begi, qui et ipse princeps Georgianus est. Accidit hoc anno Mahumetano 985 (Chr. 1578), mense Septembri.

Posteaquam redacto in potestatem Tiphlisio beglerbegum præfecisset, ac dephterdarum sive rationalem, vel quæstorem, flumen quoddam suis cum copiis transmisit, quod ab aliis Arus, ab aliis Carasu, id est, *Aqua nigra*, vocatur propterea, quod impetu veloci fluat et profundum sit. Dum id flumen transjiceret, uno duntaxat die 17000 suorum amisit, quos vorticosus amnis, præter equos, camelos et mulos absumpsit. Aiunt hunc amnem disterminare Mediam, hoc est, Sirvanum a Georgiana. Transjectis copiis, iter suum direxit versus eam civitatem, quæ communi nomine cum ipsa regione Sirvanum dicitur, illaque nemine resistente potitus est: quod Persæ facultates suas omnes avexissent, totamque viciniam ferro et igni vastassent. Istic quoque beglerbegum cum dephterdaro constituit. Et civitas ea totius Mediæ metropolis est. His rebus gestis, ad 25 dies ibidem Mustaphas hæsit. Inde rediturus Arzerumen, suprema cum potestate ducem limitum et exercituum Mediæ, veziremque Portæ creavit Osmanem bassam, qui post etiam vezirazemus Osmanicæ Portæ factus est, relicto ei satis magno genizarorum aliorumque militum numero, cum sufficiente tormentorum bellicorum, rerumque ad ea necessariarum et annonæ copia. Quibus omnibus ita constitutis, cum reliquo Mustaphas exercitu Arzerumen se contulit, Armeniæ majoris civitatem, quæ sex dierum itinere Trapezunte distat. Apud Arzerumen alius est beglerbegus, et dephterdarus sultani Osmanidæ.

Posteaquam huc reversus fuisset Mustaphas bassa, Muchemetes rex Persicus numerosum misit exercitum adversus hostes, Sirvani relictos: quibus inter se prælio congressis, victus fuit Sirvanensis beglerbegus, omnique cum exercitu cæsus. Persa tam insigni potitus victoria, triumphabundus ad civitatem Sirvanum properat, eamque paucissimis diebus obsessam recuperat. Osman bassa, qui ante prælium hoc ad urbem erat, cum primum de morte beglerbegi et exercitus clade nuntium accepit: quod jam præ oculis obsidionem Sirvani suumque videret interitum, nocte quadam cum paucis suorum versus Temircapim, hoc est, Portam ferream, sive Derbentum, aufugit. Id situm est ad mare Caspium, quod ipsorum lingua Beherculzum sive Culzum denizi dicitur.

In hunc modum recepto Sirvano, res a Turcis relictas Persæ diripiunt, muris Sirvanum nudant, propugnacula cœpta diruunt, regionem cum incolis ab Osmanico jugo liberant, qui majori ex parte sunt Armenii, reliqui legis Mahumetanæ sectatores, tam Osmanicæ, quam Persicæ superstitionis. Osman vero bassa cum Temircapim venisset, astute sibi Schembalim chanem, hoc est, regulum sive principem Derbenti, amicum reddidit, addictum Mahumetanæ Osmanicæque sectæ, Persis infestum, natione Tatarum: cujus et filiam duxit uxorem, quæ post instinctu mariti patrem veneno sustulit.

Id factum ab Osmane perhibent duas ob causas. Primum, quod vereretur ne successu temporis eum socer ipse de medio tolleret. Deinde, ut in potestatem redacta munitione Temircapina regioneque soceri, patrocinio sultani sui Osmanidæ se traderet, quod etiam reapse fecit. Quippe mortuo Aschemhali chane, Osman bassa solus et absolutus princeps mansit in ditione soceri, nemine prorsus impediente. Confestim vero per Capham, quæ inter Tatariam Moscoviamque ad septemtriones sita, Circassiam versus meridiem habet, ablegatis veredariis, cum litteris ad sultanum Osmanidam Muratem, ejus se fidei potestatique totum dedidit et commendavit: simul exponens ea quæ ab se gesta fuissent, ac petens, ut siquidem non de illius duntaxat loci ac ditionis, verum etiam de totius Caspii maris, Moscoviæ, Orientalis Indiæ, Samarcandæ Chorasanis et Chilanis, Persicarum regionum, imperio summo cogitaret, primo quoque tempore sibi exercitum, pecunias, annonas mitteret. Sultanus Murates lætis hisce nuntiis permotus cum alias ei res necessarias curavit, tum etiam 60000 Tatarorum misit, cum duobus fratribus ejus Tatariæ regis, qui deinceps anno 991 (Chr. 1584) ab Osmane bassa strangulatus fuit. Et hæc quidem anno belli primo gesta fuerunt, nimirum 985 (Chr. 1578): quo Turcorum tam in præliis, quam commeatus inopia, periisse supra 70000 constat.

Hieme vero exacta, cum æstas anni 986 (Chr. 1579) appetiisset, auxiliaresque copiæ cum pecuniis ad Temicarpim accessissent, solitis in Sirvani fines excursionibus Osmanici ex arce Temircapina hosti damnum inferebant. Ea res ingenti cum Persis prælio causam præbuit, quo Tatari ad internecionem, una cum altero Tatari regis fratre, cæsi deletique fuerunt, altero fratre vivo ab hostibus capto. Osman ipse bassa cum paucissimis suorum vix salvus evasit. Cumque per exiguas sane copias **371** adversi prælii casus ei reliquas fecisset, more latronum Turcicorum quotidie vicinas sibi ditiones prædis agendis infestare cœpit, nullo nec amicorum nec hostium discrimine rationeque habita: quibus ex rapinis et ipse victitabat, et suos alebat, subinde se cum eis, si hostis immineret, ad indicatum castellum recipiens. Et perhibetur ejus castelli situs natura munitissimus esse, cui cum manum quamdam genizarorum sclopetis utentium imposuisset, cum machinis aliquot campestribus et falconetis: in loco tantopere a natura munito, contra nudos et inermes illos populos, qui nec oculis suis toto vitæ suæ tempore tormenta bellica sclopetosque vidissent, nec auribus eorum fulmina percepissent, adeo se tutum, ipsumque castellum inexpugnabile reddidit, ut sibimetipsi monarcha quidam esse videretur.

Ab altera parte prædictus bassa Mustaphas hunc rerum successum conspicatus, nihil omnino per hiemem anni 985 (Chr. 1578) gessit, ad Arzerumen cum copiis hærens, uti superius indicavimus. Sub initium vero sequentis æstatis, anno 986 (Chr. 1579), ad fines Persicos exercitum duxit, diversisque præliis modo cum Persis, modo cum Georgianis confligens, inferior semper, insigni cum suorum clade, discessit.

Eodem anno Carseum munivit, locum ab Arzerume versus Revanum quatuor dierum itinere distantem: eique beglerbegum et dephterdarum præfecit. Consimiliter ad Tschildirim, sitam in Georgianæ limitibus, alium beglerbegum cum dephterdaro constituit.

Misit etiam hoc anno cum classe sultanus Murates Uluzalim bassam, præfectum maris, in Mingreliam, regionem populorum Colchidis, ut iis in locis munitionem ædificaret. Huic absolutæ beglerbegus ab eo datus fuit, ac dephterdarus. Ipsi loco nomen est Fassa. Curavit autem Fassam sultanus Murates exstrui, ut iis in locis aperiret iter brevius ac securius, quo facilius in Georgianos duci copiæ possent, et iis ab illa parte debellatis ac sub jugum missis, tanto commodius ultra Temircapim, ad inferendum Sirvano bellum, iri. Non multo post tamen, quam inde maris præfectus Uluzalis cum milite classeque discessisset, Fassana munitio penitus ab hoste diruta vastataque fuit.

Cum parum prospere bellum a Mustapha bassa gereretur, afflictis misere militibus, ob annonæ penuriam et immaniter grassantem in castris pestilentiam, litteris sultani Muratis Amasiam, ut istic hibernaret, concedere jussus fuit. Ille tamen nihilominus in Arzerume cum reliquiis exercitus hac hieme substitit, majori militum parte propter egestatem, luis contagiosæ vim, et imminens hibernum frigus, dilapsa, domumque beglerbegis etiam reversis, cum nihil in hostem recte geri posse cernerent.

Interim Persa Casmino, quæ altera penitiorque imperii ejus est regia, Tebrisium cum copiis proficiscitur. Ibi cum de dispersis hinc inde profugisque Turcis certior factus fuisset, in hosticum procurrit, ingentique præda onustus, in hiberna militem et ipse dimittit. Hac Persarum excursione cognita, veritus Murates, ne hostis progrederetur ulterius, continuo Mustaphæ per litteras imperat, ut omni cum exercitu semet ad Persarum fines denuo conferret. Is vero nihil horum fecit, quod jam de Persarum abitu per exploratores intellexisset: et cæteroqui si maxime copias in hostem ducere voluisset, nihil potuisset efficere, propter contumaciam exercitus, qui prorsus dicto non erat audiens. Imo consultatum aliquando constat in castris de necando Mustapha, cujus in eum odii causæ in primis erant inexplebilis quædam avaritia, supinaque socordia in procurandis annonis et aliis militum commodis: unde factum fuerat, ut enectis fame pesteque militibus, castra modo non exhausta conspicerentur. Has ob causas a sultano Murate revocatus ad Portam fuit Musta-

phas, et in ejus locum suffectus Sinan bassa, quem supra commemoravimus Guletam et Africæ maritimæ sive Barbariæ possessionem Hispanis eripuisse. Fuit confestim huic imperatum, ut primo vere semet ad expeditionem Persicam, rebus ab omnibus egregie paratus et instructus, accingeret.

Mustaphas interea semel atque iterum arcessitus, de signis minime dubiis iram sultani Muratis, et odium, ex militum delatione, deprehendebat: accedente præsertim conscientiæ morsu, ex officiis in exercitu pecunia venditis, aliisque criminibus. Quippe tanta supremi apud Turcos militum ducis, qui Ser asker apud ipsos dicitur, auctoritas et potestas est, ut non solum officia militaria minora majoraque pro arbitrio lubituque suo conferre, verum etiam Portæ vezires creare possit; quemadmodum et supra narravimus, Osmanem bassam ab hoc ipso Mustapha supremam ad illam dignitatem hoc evectum bello fuisse.

Cum igitur ob hasce causas vereretur insidias sibi strui, diligenter ac mature sibi cavebat. Mittitur in castra denique jussu Muratis Capizilariorum Kihaias, qui janitorum præfectus est, cum aliis quindecim capizilariis sive janitoribus. Huic a sultano Murate diversæ datæ fuerant litteræ sive mandata, quibus ad expediundum negotium sibi commissum, prout ferret occasio, prudenter uteretur. Unæ sic erant scriptæ, ut ipsi Mustaphæ per occasionem hanc strangulando redderentur. Alteræ sultani mandatum continebant, ne, qua missis ab se hominibus hisce vis inferretur, quominus id, quod ipsis ab se injunctum esset, 372 exsequerentur. Tertiæ diversam ab utrisque sententiam, uti paulo post apparebit, complectebantur. Erant castra Mustaphæ tripertita. Quo factum ut, ubi Kihaias in castra venisset, ab unis ad altera tertiaque vicissim perduceretur, nec tamen in Mustaphæ bassæ conspectum, varias ipso causas prætexente, admitteretur. Tandem cum Mustaphæ colloquium serio posceret, quodam a Mustapha descripto circulo, intra quem nemini liceret ad ipsum accedere propius, ex intervallo fuit admissus, dispositis undique satellitibus armatis: quod procul dubio suboleret, quidnam ea sibi legatio vellet. Ex altera parte capizilariorum Kihaias et ipse Mustaphæ mentem animadvertens, mandatum tertium profert, quo nischanzim Mustaphæ, qui nostro vocabulo cancellarius est, ac dephterdarum, qui rationalis et quæstor, nomine sultani Muratis sibi dedi postulabat. Ibi tum mirifice tergiversari Mustaphas, et Cretensium (quæ vocant) effugia quærere. Sed cum acriter urgeretur, et aliud in hoc tempore nullum huic rei remedium inveniret, hac conditione deditarum se suos promittit, si de ipsorum vitæ incolumitate caveretur. Qua conditione admissa, dediti et Constantinopolim abducti fuerunt ambo, et in Jadiculam sive septem turrium arcem, in qua sultani Musulmanorum thesauri recondi solent, inclusi: velut ibidem singulari cum severitate de omnibus Mustaphæ bassæ factis examinandi.

Mustaphas denique Constantinopolim 9 die mensis Aprilis ingressus, anno 987, placato nonnihil sultano Murate, si non ex animo, saltem per simulationem, suos illos homines, nischanzim ac dephterdarum, custodia liberat. Ac licet a conspectu et colloquio sultani Muratis arceretur, tandem tamen aliquam largitionibus immensis, quæ nihil non apud Barbaros efficere possunt, gratiam redemit.

In ejus locum diximus suffectum fuisse Sinanem bassam. Hic enim prius, quam vezirazemes, et supremus bello Persico gerendo dux, a Murate declaratus fuisset, quoties ad Portam rerum infeliciter adversus Persas gestarum nuntii venirent, Sinoniis artibus utens, per summam arrogantiam dictitare solebat se, si belli dux amplissima cum potestate designaretur, penetraturum vel ad intimam scachi Persici regiam Casminum, indeque regem vivum in potestatem redactum sultano suo missurum. Hi Sinanis bassæ sermones cum sultani Muratis ad aures pervenissent, adeo placuerunt, ut cum sultanus parare se juberet, quod futurum esset, uti summo cum imperio contra Persas mitteretur. Sinan hoc non contentus, tantum efficere præterea sultanæ commendatione potuit, ut Murates diceret, siquidem præstaret id quod toties se præstiturum recepisset, omnino etiam se dignitatem ei veziris azemis, hoc est, supremi consiliarii Portæ, concessurum.

Posteaquam ergo Constantinopolim Mustaphas appulisset die 9 mensis Aprilis, uti dictum est supra, Sinan eodem adhuc mense contra Persas ire jussus fuit. Nullus id temporis Osmanicæ Portæ vezirazemes erat, exstincto nimirum Achmete bassa, qui occiso domi suæ a dervisio quodam Mechemeti bassæ, quemadmodum antea narravimus, successerat, paucisque mensibus hoc fuerat officio functus. Vacantem vezirazematum Mustaphas bassa non tantum ambiebat, verum etiam spe prope certa sibi pollicebatur: partim, quod inter vezires ordine proximus esset ab Achmete bassa vezirazeme, nuper mortuo; partim, quod ætatis esset provectioris, humanarumque pariter ac bellicarum rerum maximum haberet usum. Sed ista spes hominem plane fefellit. Quippe sultanus Murates Sinani bassæ Constantinopoli profecturo, per Capizilariorum Kihaiam sigillum suum imperiale, cum dignitate veziris azemis, pro more misit.

Discedit ergo Sinan ab urbe 25 die mensis Aprilis, cum Muratis manum osculatus, quod valedicentes facere solent, acinace magni pretii cinctus ab eo fuisset, vexillumque prætorium cum equo generoso accepisset. Ad eum ex Anatolia tota passim confluxere militum copiæ, Tataro quoque nova subsidia parante.

Quanquam vero melius administrare bellum hoc

cupiebat Sinan bassa, quam factum a Mustapha fuisset, tamen propter absumptorum inedia pesteque militum paucitatem, nihil admodum memoria dignum efficere potuit, nisi quod in Georgianorum limitibus duos beglerbegos, cum duobus dephterdaris, constituit, alteros ad Sochumam, alteros ad Batinum. Ea civitatum in iis finibus nomina sunt. Beglerbegatus tamen illi non magno æstimandi veniunt. Plures nimirum in iis locis limitaneis beglerbegatus instituti fuere, quam sangiacatus. Idem Sinan bassa, cum aliquando regionem Curgginorum, id est Georgianorum, ingressurus esset, gravem suorum cladem expertus fuit, multis ibidem machinis etiam bellicis relictis. Et alio tempore, cum Tiphlisium, quod ab hostibus obsidebatur, auxiliares copias atque pecunias mitteret, tanto cum impetu a Persis et Georgianis invasus fuit ipsius exercitus, ut omnibus rebus amissis, prope nullus ex eis salvus ad castra Sinanis reverteretur. Quo factum, ut intra Tiphlisium obsessi Turci dira fame, gustatis etiam canum muriumque carnibus, exstinguerentur.

373 Die quarto mensis Augusti, anno 987 (Chr. 1580), Constantinopolim venit a scacho Persico missus orator, Maxudes chan, qui regis sui nomine sultano Murati componendæ pacis auctor esset. Magnifice a Mustapha bassa et aliis Portæ proceribus exceptus fuit.

Ejusdem mensis die sexto moritur Mustaphas bassa, cum biduo duntaxat antea morbum contraxisset ex esu melopeponum avidiore, quibus aquæ saccaro dilutæ (Turcis ea *Zerbetum* dicitur) copiam largiorem superinfuderat. Plerisque putabatur ipsemet sibi mortem attulisse, sumpto præterea veneno, metu supplicii; quod vereretur, ne priores ad causas, ob quas sultani Muratis indignationem incurrerat, accedente Persici oratoris accusatione, de suppressis aliquot regis sui legationibus, magna cum infamia vitæ periculum adiret. Constans quidem id temporis erat fama per universam Constantinopolim, futurum, ut strangularetur. Facultates mortui fisco fuerunt illatæ, portione quadam nepotibus relicta, qui tunc adhuc impuberes ad Portæ ministeria traducti fuerunt. Olim sultanus Selimes secundus eo præceptore fuerat usus. Inde cum beglerbegus Cairensis factus esset, parum abfuit, quominus jussu Selimis interficeretur. Dignus omnino, qui sibimet tandem fieret carnifex, ob exercitam, capta Famagusta, in Bragadinum et alios perfidiam, ac belluinam prorsus immanitatem.

Die decimo septimo mensis Augusti, concessa fuit oratori Persico legationis exponendæ facultas; quæ licet ab initio per esse grata sultano Murati videretur, omni tamen fructu caruit. Quominus enim pax coire posset, hæc erat causa, quod eam Osmanici maximo cum suo commodo, Persarumque detrimento, facere vellent; nimirum uti Persæ Turcis omnia tam Sirvano comprehensa, quam extra Sirvanum posita loca territoriaque relinquerent, quibus hoc bello calces (ita loqui solent) equus Mustaphæ bassæ suas impressisset. Id vero nunquam facturi videntur Persæ, qui hac lege dicunt illis se locis cessuros Osmanicæ familiæ, siquidem ea Turci tam armis in potestatem redigere, quam gladio tueri ac retinere possint. Præter hanc, nullam se pacis aliam legem admissuros, aliquoties expresse denuntiarunt. Cæterum Maxudes ille chan legatione sua defunctus, et ad principem suum reversus, aliquanto post perduellionis crimen incurrit, et hero suo deserto, Muratis se fidei permisit, Ferhatemque bassam deinceps ad bellum Persicum proficiscentem secutus est, ut aliquem nancisci sangiacatum in illis finibus posset.

Anno 988 (Chr. 1581), nihil fere gestum memorabile, propter extremam in limitibus et castris inopiam; ipsis etiam militibus ab hoc bello prorsus alienis, et quacunque ratione possent, se subducentibus, Sinan quoque bassa belli pertæsus, quod nullo cum fructu gereretur, et redire Constantinopolim cupiens, ubi majora de vezirazematus officio commoda percepturus esset, ut erat ingenio sagaci, non bellum contra Persam continuandum, sed pacem aliqua ratione statuit ineundam. Ea de causa missis ad regem Persarum Zausiis atque litteris, significat, siquidem suo cum principe pacem facere vellet, legatum modo prudentem, et auctoritatis eximiæ, tantoque negotio parem, ablegaret: ita futurum haud dubie, feliciter uti pax inter utrosque conficeretur, et arma deponerentur. Interea vero pangendas inducias, quæ utrinque bona fide servarentur. Simul ad componendas æquis legibus discordias omne studium operamque suam pollicebatur. Non ingrata scacho Persico pacis ea mentio fuit, ideoque mox concessis et approbatis induciis, oratorem se missurum, causa prius deliberata, respondit. His perfectis rebus, castra Sinan bassa relinquit, et Constantinopolim profectus; sub medium mensem Julium exquisita cum pompa, prodeuntibus obviam Portæ proceribus, urbem ingreditur.

Initio veris, anno sequenti 989 (Chr. 1582), die Martii mensis vicesimo nono, missus a scacho Muchemete quidam ex procerum Persicorum numero, cui nomen Ibrahimes chan, Constantinopolim magno et insigni cum comitatu trecentorum plus minus equitum venit: partim uti de pace cum sultano Murate tractaret, partim ut interesset cæremoniæ Musulmanicæ, qua Muratis filius Muchemetes, sexdecim plus minus annorum adolescens, solemni ritu circumcidendus erat. Die mensis Maii vicesimo octavo cœpit inaudita sæculo nostro celebritas circumcisionis hujus, præsentibus Constantinopoli maximorum prope totius orbis principum legatis, Rudolphi secundi Christianorum imperatoris augusti, Henrici tertii Galliæ regis (cujus tamen orator Germinius Germollæus secun-

do, post Cæsaris legatos, loco spectare jussus, quum primum affectaret, partim per invidiam, partim quod obtinere non posset, ut legati Poloniæ regis excluderentur, quem pro rege non agnoscebat, hero suo regnum illud asserens, domi suæ se continuit), Stephani regis Poloniæ, reipublicæ Venetæ, scachi Persici, regum Africanorum Maroci et Fessæ, ac Tatarorum, principum Erdelii, Moldaviæ, Valachiæ, et aliorum. Duravit ipsa festivitas totis quadraginta diebus et noctibus continuis. Muchemetes tandem septimo Julii die, sub ipsum noctis initium, a Mechemeto bassa, postremo inter vezires, qui sultani Soleimanis tonsor aliquando fuerat, non publice, sed in cubiculo patris circumcisus fuit.

374 Dum hæc Constantinopoli geruntur, Osman bassa per inducias Sirvanum invadit, maximumque damnum Persis infert. Sed vicissim ab eis cæditur, omnisque præda recuperatur. Ejus rei nuntio, necdum finita circumcisione, Constantinopolim allato, succensus iracundia Murates legati Persici stationem ac sedem in Atmindane dirui jubet, ipsumque in saraio Mechemetis bassæ cum suis includi, donec Osman bassa Temircapi Constantinopolim venisset. Fuit autem habitus eo loco tam stricta in custodia, tamque inhumaniter, ut peste Constantinopoli grassante, suisque ministris ea correptis, quorum ad centum hac dira lue fuerunt absumpti, nullam tamen relaxationem, nullam mutationem loci potuerit impetrare.

Non multo post nuntiatum fuit, Persas et Georgianos conjunctis viribus iterum Osmanicos adortos fuisse: qui Tiphlisio recentes copias cum annonis solvendisque militi stipendiis inferre conabantur, multis eorum millibus occidione deletis, et annonis ac pecuniis interceptis. Fertur ejus apud Georgianos principis feminæ filius, quam diximus annosam vulgo vocatam, cladis hujus auctor Osmanicis fuisse: quod Persas de Turcorum instituto ac profectione monuisset, hostilesque copias aggrediundi viam eis monstrasset. Murates intellecta cæde suorum, et principis annosæ filii collusione cum Persis, qui tamen superioribus annis musulmanissarat, Muratique semet in clientelam dederat: prius, quam Ferhates bassa, quem ad gerendum post Sinanem bellum Persicum ablegare decreverat, Constantinopoli discederet; mandatum ad beglerbegos quosdam limitaneos misit, quo præcipiebat, ut astu principis annosæ filium de medio tollerent. Is vero, patefactis per amicos insidiis, a sultano Murate defecit, et fuga sibi consulens, ditionem suam ab Osmanico jugo tyrannideque liberavit, seque cum aliis principibus, tam Georgianis quam Persis, conjunxit ac perpetuis excursionibus fines Osmanicos infestare non desiit. Iisdem Georgianis etiam princeps Simon et Tocmaces sultanus, Revani dominus, fœderis mutui religione obstricti erant.

Huic Tocmaci, Georgianorum partes sequenti, quasi quoddam ut frenum Murates injiceret, omnesque nocendi vias intercluderet, Ferhatem bassam magno cum exercitu, fabrorumque non exiguo numero, ad eos fines misit: ut arcem ad Revanum conderet, quod et civitatis et regioni Tocmaci subjectæ nomen est. Ferhates eo profectus, primo castellum quoddam inter Carseum et Revanum exstruxit: inde cum copiis progressus arcem Revani fabricavit. Ei Cigaloglim (sic bassam natione Genuensem, e nobili Cigalarum familia natum, quasi Cigalæ filium Turci vocant) cum potestate beglerbegi, et cum titulo veziris in istis limitibus, adjuncto eidem dephterdaro, præfecit: relictis illi numerosis militum copiis, genizaris sclopetariis, machinis bellicis, rebus ad eas pertinentibus, annonis et aliis necessariis. Hinc Osmanici more suo per Revanenses agros aliquoties excurrentes, omnia rapinis exhausere, sed sua potius cum jactura, quam lucro. Gesta vero sunt hæc, quæ commemoravimus, anno 489 (Chr. 1582).

Anno sequenti 990 (Chr. 1583), Ferhates bassa Georgianorum in agros eductis aliquoties suis, duas in iisdem finibus arces ædificavit. Cigaloglis, quem diximus, semel atque iterum a principe Tocmace prælio victus fuit; aliquando etiam vulneratus, tantum non in hostium potestatem venit.

Osman vero bassa, qui ad Temircapim hærebat, uti superius indicatum, suos ad sultanum Muratem ablegat, qui ab eo mitti sibi peterent genizaros sclopetarios, artifices machinarum fundendarum peritos, architectos triremibus tam majoribus quam minoribus fabricandis, quos calaphagilarios Turci vocant (hybride scilicet a Græcis accepta, qui calaphatas dicunt), itemque socios navales, cum Raisis eorum, sive triremium naviumque præfectis, a quibus gubernarentur. Præterea rogabat uti pecuniæ sibi subministrarentur, una cum aliquibus Rumeliæ, hoc est, Græciæ et Anatoliæ, hoc est Asiæ minoris, et Sivastæ sive Sebastiæ sangiacis. Assensus est sultanus Murates postulatis ejus omnibus. Quare cum Temircapim hi pervenissent, navigia quædam fabricari curavit, eaque misit ad infestanda maris Caspii littora. Consimiliter et terrestres ablegavit copias, ut tam Sirvanensium quam aliorum sibi finitimorum agros, non minus amicorum, quam hostium, rapinis dirum in modum agerent, ferrent. Sed plerumque magno cum detrimento, suorumque cæde revertebantur.

Diximus antea, Persas et Georgianos unitis copiis Turcorum exercitum adortos, qui Tiphlisio succurrere properabat, ingentem eorum stragem edidisse. Cum ejus cladis acceptæ nuntius Constantinopolim venisset, compellato sultanus Murates Sinane bassa, qui tunc vezirazemes erat: Quid hoc, ait, est rei? quænam induciæ, quod laxamentum hoc belli? Ad quæ Sinan, temeraria quadam cum audacia, respondens: Ut his rebus, inquit, obviam eundo remedium inveniatur, scacho scachus opponendus erit. Quibus verbis innuere vo-

lebat, adversus regem regis opus esse opera; planeque necessario requiri ad obtinendam de hoste victoriam, ut ipse sultanus Murates dux belli adversus Muchemetem Persarum 375 regem proficisceretur. Murates eo Sinanis accepto responso mox sultanam matrem adit, et ab ea consilium in hac causa dari sibi petit. Tum illa: Mi fili, ait, hæccine sunt illa magnifica promissa Sinanis? itane pollicitus est iturum se capiendi Persici regis causa, vel ad intimam Persarum regiam Casminum; et nunc auctor esse vult tibi, ut ipsemet ad gerendum hoc bellum proficiscaris? Non dignus est, qui deinceps munere veziris azemis tui fungatur. Quo consilio sultanæ matris intellecto probatoque, confestim Murates Sinanem Masulem pronuntiat, hoc est, honoribus omnibus ac præsertim dignitate supremi veziris exuit. Parum quidem abfuit, quin occideretur. Bona condemnati fisco fuerunt applicata. Relegatus et exsul, hodieque Malagræ degit, quod oppidum Macedoniæ situm est in itinere, quo Constantinopoli Ragusium itur. Sinani suffectus fuit in vezirazematus officio Siauses bassa, natione Ungarus, quocum nupta sultani Muratis soror erat. Quod mores et ingenium Sinanis attinet, crudelem et avarum se gessit erga quosvis, erga Christianos infestissimum, superbum et arrogantem erga majores et pares. Jactantia tanta fuit, ut cum aliquando negotiorum publicorum causa conveniretur ab illustri et generoso Rudolphi secundi Augusti legato, Frederico Breinero, Barone Fladizano, inverecunde prædicaret, se, suprema cum potestate profectum ad Persarum fines, tantum in iis locis occupasse regionum, ut sangiacatus ibidem quinquaginta constituerit. Id vero quanta cum vanitate fuerit ab ipso dictum, vel ex eo patet, quod universa Rumelia, qua tamen amplissimæ provinciæ, nec uno a Turcis acquisitæ sæculo, Thracia, Macedonia, Servia, Bulgaria, Albania, Thessalia, Morea sive Peloponnesus, Achaia sive Livadia, Ætolia sive Despotatus cum aliis continentur, ultra viginti duos sangiacatus non habeat. Imo constat, Sinanem in iis locis nihil admodum memorabile gessisse, nisi quod unum et alterum beglerbegatum instituerit. At quales beglerbegatus? Alba Græca vel Alba regalis; Strigonium vel Sigetivarum; quæ loca sangiacatuum nomine tantummodo censentur hactenus, recte judicantium opinione singula præferenda veniunt quatuor ejusmodi vel quinque beglerbegatis. Rident quidem certe viri prudentes, rerumque Turcicarum et illorum finium periti, cum recitari tot beglerbegatus eorum locorum audiunt: Tiphlisium, Tschildirim, Sochumam, Carseum, Batinum, et alios. Revanum facile nomen hoc tuetur. Itidem Sirvanum quoque beglerbegatus titulum mereretur, si Turcorum esset in potestate, quemadmodum initio belli, ductu Mustaphæ bassæ veziris Osmanidarum imperio fuerat adjectum. Sed beglerbegatus cæteri suis cum territoriis, ad

A octo decemve dierum iter ab ipsis vastati Persis, usque adeo redacti sunt ad solitudines, vix uti paulum aquæ reperiatur, nedum panis aut carnes aut aliæ res, tam ad victum hominum, quam jumentorum alimenta necessariæ. Quæ sola certe causa est, quamobrem hactenus Osmanidæ in iis locis annonæ caritate laboraverint. Ac sunt in ipsa Turcia qui existiment, Turcos hoc bello semper inferiores futuros, licet plures ad annos etiam in posterum continuetur.

Verum ne longius extra oleas, quod aiunt, ad annalium seriem redeamus. Misit secundum hæc aliquoties Osman bassa petitum sultani Muratis opem atque auxilia, quæ suppeditata cum fuissent, jamque Temircapim accessissent, ad Sirvani fines

B civitatem Somachiam cepit, ibique beglerbegum et dephterdarum collocavit. Præterea locum alium redegit in potestatem, cui non longe a Temircapi dissito nomen est Tabassaran. Paulo post ibidem et aliam civitatem occupavit, quæ Cabba dicitur. In omnibus hisce locis gubernatores et præfectos, idoneis cum præsidiis, machinis bellicis, rebus ad eas necessariis annonisque reliquit. Turci quidem aiunt, Osmanem præter indicata loca et oppida, complures alias quoque civitates et castella cepisse. Quin etiam constat, Osmanem bassam, anno sequenti proximo, quo tempore Constantinopolim profectus, manum sultano Murati deosculabatur, inter alia munera, quæ pro sultano Marate secum

C advexerat, eidem obtulisse septemdecim plus minusve claves argenteas. Et singulis clavibus inscriptum nomen certæ civitatis aut castelli, ab Osmane in potestatem redacti. Significare nimirum hujus oblatione doni septemdecim clavium volebat, se totidem cepisse vel oppida, vel castra, quot essent ipsæ numero claves. Quod equidem memini plerisque viris prudentibus, et rerum Turcicarum gnaris nequaquam vero visum simile: cum potius ea pagorum esse judicarent nomina, quam vel oppidorum, vel castellorum. Sed enim per me liberum hac de re judicium cuivis esto.

Cum hic rerum in iis locis successus esset, denuo suos ad sultanum Muratem misit Osman, qui peterent ut ipsummet Tatariæ regem Muchemetem

D ferre sibi suppetias juberet. Fecit hoc quidem Osmanis rogatu Murates, sed Tatarus suis hominibus ad Muratem ablegatis, libere respondit, se mandato Muratis superioribus annis duos fratres suos cum multis millibus hominum misisse Temircapim: quorum nemo cum salvus domum redierit, etiam fratrum altero cæso, altero in carceribus apud hostes mortuo, videri sibi novum 376 quiddam et insolens, se quoque juberi tandem ad bellum hoc proficisci, quod per legatos geri possit. Nihilo tamen minus se, quando Murates ita pro sui auctoritate imperii præciperet, suscepturum hanc expeditionem: modo sibi mitti curaret arma, pecunias in militum stipendia, cum aliis rebus necessariis. Murates, accepto Tatari responso, rem cum supre-

n.o consiliario suo, Siause bassa, et cum Rumeliæ sive Græciæ Cadileschero deliberat. Hi cum ei persuaderent, esse Tataro mittenda illiusmodi subsidia, dari jussit omnia, quæ bello gerendo necessaria requireret. Centum quidem ei missa fuisse jumenta sagmataria perhibentur, onerata nummulis argenteis, quos aspros appellatione Græca Turci vocant. Horum summa conficiebat centum et octuaginta millia thalerorum Germanicorum, ad aspros sexaginta revocato thalerii pretio, quod id temporis huic nummo statutum decreto sultani Muratis erat. Adeoque jumenti unius onus thaleros mille cum octingentis continebat. Hanc Tataro pecuniam misit, præter alia donativa, nimirum vestes ex panno sericoque confectas, et omnis generis arma. Sciat autem lector, propterea fuisse Murati chanem hunc Tatarorum Muchemetem obligatum ad educendas mittendasve domo suorum copias, in quemcunque visum Murati fuisset hostem, et quocunque tempore, quod singulis annis eo nomine pro se suisque ducibus acciperet a Murate summam ducentorum plus minusve millium sultaninorum : præter impensas diurnas, quarum ei nomine, pro more Turcico, singulos in dies aspri mille numerabantur. Tatarus ubi a Murate, quæ diximus, accepisset, Crimio, civitate regiaque sua, discedit, seque Temircapim perrecturum simulat. Sed aliquanto spatio progressus a Crimio, domum revertitur, cum modo suis id se facere diceret, ob anni tempestates, profectioni adversas ; modo suspicionis causa, quam de fratribus suis concepisset ; modo propter Cosakorum motus (sic appellantur in Moldavicis Valachicisque finibus, qui Martelosi, Uscochi, Morlachi dicuntur in Ungaricis, Croatinis et Dalmatinis ; nisi quod majore numero Cosaki rem gerunt), qui contemni non possent, cum non dudum adeo Potocova Polono duce, finitimam sibi Benderiam, Osmanici juris oppidum, versus Nigrum mare situm, ceperint atque diripuerint : nunc has denique, nunc illas causas et excusationes prætendens, expeditionem Murati promissam non suscepit. Equidem de viris sapientibus, et Turcicæ fraudulentiæ gnaris, audire memini, conclusum in Muratis fuisse consilio, Tatarum Chanem procul ad remotas illas regiones ablegandum : ut interim, dum abesset domo, regnum ejus, quod etiam cæteroqui sultani Muratis contineretur imperio, in formam beglerbegatus redigeretur. Ac fieri potest, has eum subolfecisse Turcorum insidias, ideoque profectionis consilium mutasse, ne dum alienis augendis et conservandis intentus esset, propriis exueretur. Utut sese res habeat, Murates ægerrime ferens, hoc modo delusum se tantam cum pecuniæ, tum aliarum rerum jacturam fecisse, cogitare cum animo suo de vindicta cœpit. Itaque mandatum ad Osmanem bassam mittit, quo præcipiebat, ut ibi primum id ipsi mandatum offerretur : istic suo loco relinqueret Giaferem bassam (is aliquando Temesvari beglerbegus in A Ungaria fuerat) cum titulo veziris Osmanicæ Portæ summique copiarum ducis in illis locis : atque ipse celeritate, qua posset maxima, Capham ad castigandum Tatarum proficisceretur. Erat huic Tataro nomen Muchemet, Kerai chan, hoc est, Muchemetes rex Keraius, sive Keraiorum. Osman bassa mandato Muratis accepto, quidquid ab eo sibi fuisset injunctum, fecit. Quippe Capham profectus, totam istic hiemem illam transegit. Cum æstas appetiisset, anno 991 (Chr. 1584) misit eo sultanus Murates fratrem Muchemetis Tatari, cui nomen erat Islan chān. Is hactenus asservabatur apud Iconium urbem Asiæ. Nunc vero Capham eo consilio mittebatur, ut Osman bassa necato Muchemete regem hunc Keraiis Tataris loco Muchemetis daret. Cum Islane chane Muratis mandato Capham navigavit Uluzalis præfectus maris, cum aliquot triremibus, B nec mediocri genizarorum Portæ sclopetariorum præsidio. Postquam hi Capham appulissent, infelix ille Muchemetes chan desertus a suis, et potissimum proditus a Kihaia sive præfecto curiæ suæ, Turcorum in manus venit : et ab eis, una cum duobus filiis, eliso gutture strangulatus fuit. In ejus locum mox ab ipsis, nemine refragante, suffectus est Islan chan, ex decreto sultani Muratis, ut Keraiorum Tatarorum chan sive rex esset. Alius quidam filius ejus ad Nogaiorum Tatarorum principem, socerum suum, profugit. Muchemeti quidem non immerito, propter impietatem erga patrem exercitam, ejusmodi mors obtigisse verosimile C videtur. Nam cum is senio confectus, parum filio putaretur ad gubernationem idoneus, ope sultani Turcici patrem abdicare se regno coegerat Muchemetes, idque mox in se transtulerat : Tataris fratrem ejus Islanem chanem poscentibus, cui pater etiam magis favebat. Islan cum alio fratre, natu minore, Polonorum ad regem Stephanum Batorium, fraternæ crudelitatis metu, se contulit. Rogatu Muchemetis sultanus Turcicus Polonum regem urget, uti sibi dederentur. **377** Erat apud Turcos Transsylvanus quidam, Marchatzi Paul vulgo dictus, id est Paulus Marchatzius, qui rebus Transsylvanis insidiatus fuerat. Eum vicissim poscenti regi spes aliqua deditionis facta. Quamobrem D Tataros fratres sultano mittit, qui tamen Polonum ludificatus, promisso non stetit. Auctor enim dedendo fuit, ut musulmanissaret. Quod cum is fecisset, religione se prohiberi Murates Polono respondit, quominus Musulmanum Christiano ad supplicium dederet. Ipse quidem Marchatzius apostata superstes adhuc est, Babotzæ præfectus, haud procul a Zigeto, et Ibrahim beg Turcis nunc appellatur. Tataris fratribus Constantinopoli degentibus in domo Zausii cujusdam Ungari senis, fuga natu minor ad Persas elabitur : cujus exemplum ne Islan imitaretur, Rhodum primum triremibus deportatur : inde transfertur Iconium, ibidem asservatus, donec tandem factus liber, fratri Muchemeti, quemadmodum jam indicavimus, substitueretur.

Cæterum rebus ex animi sententia curatis, Osman bassa, marisque præfectus Uluzalis, triumphabundi Constantinopolim reversi sunt. Post paucos dies Siauses bassa, cum alias ob causas secretiores, tum vero quod mittendorum Tataro pecuniæ reliquorumque subsidiorum auctor Murati fuerat, ut antea narravimus, intervenientibus etiam occultis adversus Osmanem inimicitiis, quæ postea patefactæ fuerunt, a vezirazematus officio remotus, ejusque loco princeps sultani consiliarius factus est Osman bassa, facile Turcorum omnium, secundum Osmanidas, nobilissimus: quod patre Damasceno beglerbego, matre beglerbegi Bagadatensis sive Babylonii filia natus esset. Hoc quidem memorabile, quod Siauses in publico divano condemnatus et masul factus fuit. Sed deinde sultani Muratis soror, conjux ejus, apud fratrem suppliciter intercessit. Cui Murates, Beatus est, ait, quod te conjugem habeat: absque hoc fuisset, eum sine ulla commiseratione in pleno divano jussissem interfici. Amissa dignitate, conjugis tamen causa salvis annonis, quæ singulos in annos sex millibus sultaninorum æstimabantur, et salvo timaro duum millium sultaninorum, migravit in domum suam, quam ad littus Asiaticum sitam in hortis vidimus, cum ad Euxinum navigaremus. Secretior illa causa, cujus modo meminimus, fuit, quod Muratis animum contra Muchemetem filium exacerbasset, cum is forte Kihaiam sive præfectum suum indigne tractasset. Ægro tulit hoc animo sultana, Muchemetis mater, ac maritum in suspicionem adduxit, quasi Siauses æmulationis ac dissidiorum seminibus inter patrem filiumque sparsis, acrius tandem (quod humanis in rebus fieri soleat) irritato patre, ut unicum filium occideret, imperium postea suis liberis, ex sultani sorore natis quæsiturus esset. Hinc in primis illa Siausis calamitas.

Posteaquam Osman bassa vezirazemes creatus fuisset, tantopere suum apud sultanum laboravit et institit, ut tandem Persicus orator, Ibrahimes chan, qui tanquam incarceratus in saraio conclusus erat, uti supra diximus, bona cum pace suum ad principem redeundi facultatem impetraret. Sed cum Osmanici natura duplices ac fraudum pleni sint, ubi primum Persicus hic orator pervenisset Arzerumen, quæ majoris Armeniæ civitas est, jussu Muratis ibidem detentus fuit, ne ulterius progrederetur.

Non multo post certior factus est sultanus Murates, strangulati Mucchemetis Tatari Kerali filium, qui Nogaiorum ad principem fuga se receperat, uti supra memoravimus, magno cum exercitu socerique subsidiis profectum contra patruum Islanem chanem, eo tam civitate Crimio, quam ditione paterna ejecto, pleraque amissa recuperasse: Islanemque patruum, fuga sibi consulentem, Capham contendisse. Quo quidem Murates accepto nuntio, tum ut obviam iret ac remedium afferret omnibus hinc orituris incommodis, tum uti perduelles castigaret, Osmanem bassam, qui supremo cum imperio terrestrium copiarum dux in iis locis esset, ablegavit. Eum in castris ad Chalcedonem cum sexaginta plus minusve millium exercitu vidimus, unde postea per Anatoliam, sive Asiam minorem, iter fecit: hoc est, Iscodara Chalcedoneque profectus est itinere terrestri Sinopen versus, ut inde Capham per Euxinum transjiceret. Sed quod illis in regionibus, Ponto vicinis, ingens tum frigus esset, maluit ad oppidum Castamonam subsistere, quod non procul a Sinope situm itinere quatuordecim vel quindecim dierum Constantinopoli distat, ut istis usque ad veris initium hibernaret. Itidem maris præfectus Uluzalis, qui cum triremibus ad Nigrum mare vel Euxinum se contulerat, ut prædictum Osmanem bassam cum terrestribus copiis Sinope Capham transveheret, in portum Sinopensem triremes deduxit, quo commodius navigationi tempus, et Osmani Serdaris, hoc est, generalis ac supremi copiarum imperatoris adventum istic exspectaret. Diversæ tunc hominum de hac expeditione Constantinopoli opiniones erant, aliis existimantibus, Osmanem iter hoc tractandæ cum scacho Persico pacis causa suscipere, aliis affirmantibus, Capham iturum, indeque perrecturum ulterius, ut in urbe Crimio munitionem exstrueret, ibique beglerbegum cum dephterdaro sive quæstore constitueret. Sed eventus docuit hanc expeditionem 378 Persici potissimum belli continuandi causa fuisse susceptam.

Expositis hactenus continua serie Persicis rebus, nunc subjicienda quædam veniunt, quæ licet ad superiores annos pertineant, tamen huc referre maluimus, ne belli memorabilis series interrumperetur.

Jam ante diximus obiter, annis superioribus proximis Cosacos, Potocova generoso viro Polono duce, captam Benderiam (quod alioqui nomen in genere arcem sive munimentum significat), Turcici juris oppidum, diripuisse. Tantum in hoc Potocova robur erat ut equorum soleas ferreas, etiam recentes, nullo negotio manibus, instar chartæ vel alterius rei fragilis, rumperet. Ideoque sibi ducem hunc Cosaki præfecerant, et auspiciis ejus Turcis, qui ab aliis lædi se nolunt, cum maximam sibimet ipsi nocendi licentiam in finibus sumant, gravissima damna dederant. Cum id contra leges antiqui fœderis inter Osmanicam familiam regnumque Poloniæ fieri videretur, mittit ad Stephanum regem sultanus Murates Zausium Portæ, repetitum res ablatas, et non sine minis postulatum, uti Potocova quoque, Cosacorum dux, præsente ac inspectante Zausio suo, capite plecteretur. Venerat in potestatem regis Potocova nefario quorumdam amicorum suorum astu et scelere, qui studio gratificandi voluntati regiæ, per litteras a Potocova petierant, uti ad se veniret, quocum colloqui de rebus ad ipsummet pertinentibus cuperent. Simul fidem nomine liberi commeatus regii suam inter-

posuerant. Accesserat vir integer ac minime suspiciosus. Monebatur, Cosacos uti desereret, statimque regem adiret: quem sancte pollicebantur nihil in eum staturum asperius. Cum hoc modo deceptus, ad comitia se Varsoviam contulisset, deliberatum in senatu quid agendum hoc esset in negotio. Visum majori senatorum parti, nequaquam hominem Christianum, militem Polonum, virum denique fortem, qui robore corporis admirabili cunctis in eo regno præstaret, barbaro certam ad necem prodendum. At Zausium, quam commodissimis fieri posset, purgandum rationibus. Omni denique modo consulendum ipsius saluti, qui salvi commeatus regii promisso fretus, Varsoviam venire non dubitasset. Rex Stephanus e diverso dicere, sub fide quidem publica Potocovam arcessi- B tum, sed aliter eam datam non intelligi, nisi quatenus causam suam justam docere probareque posset. Nunc vero cum pateat, eum contra fœderis pacta conventa fecisse, quod indignissime sultanus Murates ferat: non posse fœdifragum pacisque publicæ violatorem salvi commeatus regii beneficio frui. Auditas esse minaces sultani Turcorum litteras, cujus iras si tanti non facerent, ac Potocovam potius servatum vellent, se quidem ipsorum voluntati non adversaturum, satisque facturum officio suo contra quosvis regni hostes: monere tamen ne bello Moscovitico necdum confecto, novas temere sibi cumularent inimicitias. Hoc modo cedentibus regiæ sententiæ Polonis, sumptum de Potocova supplicium fuit. Secundum hæc, anno C Mahumetano 990 (Chr. 1583), quidam Podolovius Polonus (hoc nomine Constantinopoli appellabatur, alii Polidovium vocant) nobili genere natus, stabuli regii præfectus secundus, quem vulgo subpræfectum vocant, missus fuit extra ordinem legatus a Stephano rege cum litteris ad sultanum Muratem, quibus inter alia petebatur, ut ei regis sui nomine liceret equos aliquot generosos in Anatolia comparare, quibus in Poloniam deductis pro se rex uteretur. Impetrato Muratis consensu, in Asiam proficiscitur, et viginti quatuor equos insignes ac plane regios emit. Cum his in Europam transjicit, domum non sine salvo sultani Muratis commeatu rediturus. Sed cum forte tum novi Cosacorum mo- D tus et excursionis nuntius ad Portam venisset, illico Murates Zausium Constantinopoli ablegat, qui Podolovium assecutus in itinere, cum suis jugularet, et equos regios, cum cæteris legati comitumque rebus, Constantinopolim reduceret. Venit hic ad Podolovium non procul Hadrianopoli, mandatumque sibi narrat a præpotenti sultano suo, litteris etiam prolatis, ut eum cum equis et comitibus Constantinopolim reduceret. Negat id se facturum Polodovius, litterasque salvi commeatus ostendit. Nec has, nec legati personam, contra jus gentium violari debere, præsertim a confœderatis, ait. Zausius ad proximi cadii sive judicis cognitionem provocat, qui e loco maxime vicino arcessitus, cum ad

A eos venisset, quæ in medium ab utroque proferrentur, audit. Jubet exhiberi sibi tam Podolovio, quam Zausio datas a sultano litteras: quibus inspectis, cum Zausii mandatum recentius esse cognovisset, vim prioris exspirasse, posterioris executionem requiri, pronuntiat. Cœptum ergo rediri: cumque de via regia cum eis Zausius deflecteret, monetur a legato viam uti regiam teneat. Occlamat barbarus, ipsene sultano Musulmanorum ac suis in regno suo præscribere leges vellet, quo reducendus esset itinere? Sic igitur itum in silvam, ubi ad mortem parare se jubentur omnes, ex sententia mandati sultanini. Erant ei triginta quatuor famuli, quibus ordine trucidatis (uno tantum excepto puero, qui solerter in silvam profugiens evasisse perhibetur), ultimo Podolovio, post conceptas ad Deum preces, caput amputatum a Zausio fuit. Res omnes **379** ipsius et comitum Zausius Constantinopolim, cum equis regiis, deduxit. Equi, jussu Muratis, partim sultaninum in saraium, ad ipsius Muratis usus, recepti: partim inter bassas distributi, digitisque singulari cum ignominia Stephani regis passim monstrati fuerunt.

Cum hæc per autumnum accidissent, anni sequentis 991 (Chr. 1584) initio venit Grodnam, quæ in Lithuania sita est, ad Stephanum Poloniæ regem missus a sultano Murate Mustaphas Zausius, qui cædem legati regii Podolovii, de qua modo dictum, excusaret. Aiebat is, falso tamen regi narrans, illum fuisse necatum, nullo sultani Muratis interveniente jussu, cum præscriptos legationi limites egressus, copias Turcicas spectatum venisset, quæ tum temporis contra Persas mittebantur. Nunc ab se mandato Muratis adduci cædis auctores, de quibus rex Stephanus supplicium sumeret. Quia vero Cosaki recens magnum finibus Turcicis damnum intulissent, vicissim petere Muratem, ut ablata restituerentur, et Cosakorum dux ad necem sibi dederetur. Venerat is hoc tempore Grodnam, eadem illectus fraudulentorum verborum esca, qua prius etiam circumventum fuisse Potocovam diximus. Vir erat bellicosus, et Turcos in finibus more suo semet insolentius gerentes, aliquoties ceciderat. Hunc sibi Murates, loco duorum vix triobolarium nebulonum, quique fortassis aliud ob maleficium capitis anquisiti fuerant, mitti volebat. Intercedentibus apud regem pro ejus incolumitate præcipuis regni proceribus, non ille quidem Turco deditus, sed tamen incertum quo deportatus, nusquam ex eo tempore conspectus fuit. Solebat narrare Constantinopolim reversus iste Mustaphas Zausius, qui non ex primariis, sed vilis inter suos erat, se a principio conspicatum terribiles ac minaces Polonorum oculos, ob indignam et contra jus gentium admissam legati regii cædem graviter frementium, non exiguo sibi visum in periculo versari. Verum quod antea Potocovam de medio, præ formidine sultani sui, sublatum meminisset: animo prorsus obfir-

mato, tam audacter, minis etiam interjectis, ut voluntati principis sui satisfieret, usisse: tandem ut omnis ei Cosakorum præda cum captivis, absque cujusquam impedimento, restitueretur, quam pene triumphabundus ad sultanum suum Constantinopolim attulit.

Jam de nostris etiam rebus ut aliquid interseram, ante biennium sex, plus minusve, Turcorum millia, duce sangiaco Solnocensi, qui deinceps Sasuarensis sive Zigetanus bassa nominatus fuit, prædæ faciundæ causa collecta, celeritate quadam inexspectata regionem Cepisiensem invaserant: Onodium, quod iis in locis oppidulum est, direptum incenderant: multa Christianorum capita cum amplissima præda secum abduxerant. Quia vero reditum istorum nostri ad Agriam, quam Erlam vulgo vocant, B præstolabantur, ubi primum Turci advenissent, dimicari cœptum, licet illi numero superiores nostris essent. Sed cum nostris auxilia destinata submitterentur, quæ Ungarorum erant equitum ad duo millia: denuo pugnatum acriter, numero Turcis, virtute nostris fidentibus. Jam anceps erat victoria, cum equites Germani sclopetarii centum quinquaginta supervenientes, nostris eam vindicarunt. Nam a latere Turcorum in aciem irrumpentes, displosis sclopetis eam subito solverunt ac turbarunt. Hostibus in fugam conjectis, plures eorum cæsi, nec pauciores capti: præda cum mancipiis Christianis recuperata. Cædis hujusce Turcorum nuntio Constantinopolin allato, mirifice perturbari Turcorum animi. Sinan bassa, qui C tum vezirazemes erat, fremere, furere, maxime terribilia minari. Sed postridie illius diei, quo primum nuntium acceperant, quidam sangiacus ex Ungaria veniens ad bassas vezires deductus, et ab eis de re, quonam modo gesta fuisset, interrogatus, respondit suos nulla lacessitos injuria regionem imperatoris Christiani temere invasisse, mancipia Christiana prædamque maximam abduxisse: qua quidem onusti, dum suos ad fines domum properarent, in hostico cæsi fuerint. His intellectis, et in dies ab aliis quoque confirmatis, iræ nonnihil sopitæ fuerunt: præsertimque cogitatum de renovandis et prorogandis ulterius cum imperatore Christianorum induciis, quæ anno D 990 (Chr. 1583) exspiraturæ essent: quanquam illas impediturus videretur Sinan vizirazemes, ni masul factus fuisset, ut supra commemoravimus.

Anno igitur 991 (Chr. 1584) secuta fuit inter Rudolphum II, Christianum imperatorem, et Muratem III, imperatorem Musulmanorum, induciarum prorogatio: quæ Kalend. Januariis, anno Christiano 1584, qui Mahumetanus est 991, inciperent, et nonum ad annum usque durarent.

Hoc primo prorogatarum induciarum anno, sub finem mensis Augusti, Rudolphi II Romani imperatoris jussu vir illustris et generosus, Henricus Baro de Lichtenstain, de Nicolspurg, serenissimi principis Matthiæ, archiducis Austriæ, primus a A cubiculis, consueta munera sultano Murati, Musulmanorum imperatori, Constantinopolim laturus, Vienna quinque navibus secundo Danubio discessit, Budamque feliciter quinto die mensis Septembris appulit: ac perhumaniter exceptus, negotia sibi demandata cum Sinane bassa Budensi, **380** patria Florentino, licet alii Mediolanensem ex Vicecomitum familia perhiberent, ex animi sententia peregit. Ibi postridie, quam advenisset, qui fuit sextus dies Septembris, cum deduceretur ad bassam, insolens et barbarumque spectaculum exhibitum fuit.

Primum magno populi concursu, tres habitu Turcico præcedebant Zingani, quos Ægyptios nonnulli, Arabes alii vocant. Horum medius testudinem, usitatis majorem, pulsabat: reliqui duo duabus fidiculis, admodum stridulis, strepitum faciebant, et voce barbara sultanorum Osmanidarum res gestas, omnibus ad hunc usque Muratem ordine recensitis, accinebant.

Hos sequebantur tres lymphatici robusti homines, caligis tantum induti, cætera nudi, nisi quod capitis vertex parvo pileolo rubro, et humeri nudi superinjecta, deque collo pendente pelle tigridis, exornabantur. Hi ad concentum Zinganorum tripudiabant, tenentes singuli vexillum Turcicum rubri coloris, cujus hastile intra cutem et abdomen ventris, emanante multo sanguine, defixum erat.

Hos duo pueri sequebantur, qui cuti frontis perforatæ pennas gruis insertas ferebant.

Secundum pueros incedebant quatuor virorum paria, persulneratis lateribus.

Primi duo clavas ferreas, quas pusdiganos dicunt; proximi duo nudos acinaces, per cutem transfixos, gestabant.

Rursus alii duo sequebantur, quorum unus securim militarem Ungaricam (schacanum vocant), alter oblongum Genizari sclopetum apertis lateribus, in transfixo corpore portabat.

Ultimo loco viri duo robusti spectaculum hoc claudebant, qui tempora rectis, latis et oblongis ensibus, quos Ungari palastos vocant, transfixerant. Horum capulos manibus tenebant. In ensium cuspide pomum erat affixum, et pomo penna gruis inserta.

Universi rasis novacula capitis et barbæ pilis, excepto mustace, caligis tantum largioribus, qui Turcorum per æstatem mos est, induti: supra cingulum plane nudi erant, nisi quod in vertice, sicut et antea diximus, rubrum strictumque pileolum, quem takiam (ni fallor) appellant, et pendentes de collo per humeros tigridum pelles gestabant. Omnes etiam tripudiantes continuo saltabant, cum multa sanguinis effusione, quem spongiis abstergebant.

Hoc genus hominum, quod animo scilicet imperterrito quidvis audeant, a Turcis delilari, hoc est, stulti delirique vocantur, a Græcis rhipsokindyni, quod præcipites in pericula ruant. Cum autem rursus eadem peragentes quæ prius, ex ædibus bassæ nostros, ad navium stationem, præcedendo deduxissent: accepto munere, quod eis

legatus augustalis dari jussit, ad suos reversi sunt. A

Comitabantur hoc itinere legatum aliquot barones, virique nobiles, quorum nomina subjicere libuit ex commentario Melchioris Besolti, qui nostrum hoc iter descripsit.

Karulus Dietricstain, baro in Holenburg et Finckenstain.

Sigismundus Ludovicus, baro de Polhaim.

Joan. Bernardus a Lembach, etc.

Wolfius Ungnad, baro in Sonneck.

Georgius Hartmanus, baro de Lichtenstain, legati frater.

Joan. Ulricus, baro de Stahremberg.

Georgius Andreas, baro de Buchaim.

Stephanus de Reva, comes Turocensis, Ungarus.

Wilhelmus a Dietricstain. B

Joannes Lewenklaw.

Franciscus Georgius Oberdorf.

Melchior Besolt.

Maximilianus Mager a Fuchstat.

Antonius a Stamp.

Georgius Rothut.

Hector ab Eltz, aulæ præfectus.

Joan. Jacobus Eglof, stabuli præfectus.

Jacobus Mielich.

Victor Rechlinger.

Joannes Basilius ab Hohenwart.

Aderant baronum ac nobilium addicti ministeriis adolescentes nobiles sexdecim, præter alios plebeios. Totus denique comitatus extra legatum C constabat octuaginta novem personis. Equi sexaginta sex erant, præter decem vel duodecim conductitios: currus (vulgo coccios vocant) septemdecim, quibus Tauruno sive Belgrado Constantinopolim veheremur. Istic enim exscenditur, et itinere terrestri, Danubio ad lævam relicto, per Serviam, Bulgariam, Macedoniæ partem, Thraciam, Constantinopolim itur. Adjunxerat itineris comites bassa Budensis, unum ex proceribus, qui Begi Turcis dicuntur, itemque tres zausios, qui commissariorum in aulis nostris locum istic obtinent, et tres genizaros. Hi suis cum famulis et ipsi præter equites, septem rhedis sive curribus vehebantur. Henricus baro de Liechtenstain, post D oblatum sultano Murati munus, amisso fratre Georgio Hartmano, qui Constantinopoli obiit, jam et ipse diuturno morbo debilior factus, majorem familiæ partem cum equis et curribus Constantinopoli die duodecimo mensis Decembris in Austriam remisit; ipse navi Veneta, sub initium veris, per mediam Græciam domum redire statuit. Anno sequenti, decimo tertio die mensis Aprilis, Calliupolim ad Hellespontum sitam venit; ubi morbo invalescente, magno cum suorum dolore, 16 die mensis ejusdem, continuas inter preces velut obdormiscens, vitam hanc mortalem feliciter cum immortali commutavit. Aderat tunc ad beatas piorum sedes migranti Joannes Leunclavius, quem in primis ut hujus itineris comitem haberet, domo litteris amantissime scriptis accitum invitaverat. Is Dionysio Chiensi, monacho docto et optimo viro, ecclesiæ S. Marci Calliupolitanæ præposito, memoriæ defuncti causa, schedam hic subjectam, lingua Græca, Latina, Italica Germanicaque perscriptam reliquit: donec a fratribus, generosissimis baronibus, Georgio Erasmo, et Joanne Septimio, quo nullus ordinis sui nostro sæculo Germanus majorem orbis partem peregrinando felicius perlustravit, debitum virtuti pietatique baronis optimi monumentum excitetur.

ANNO CHRISTIANO CIↃ. IↃ. LXXXV. DIE XVI M. APRILIS. PIE MIGRAVIT EX HAC AD CŒLESTEM VITAM ILLUSTRIS ET GENEROSUS DN. HENRIC. BARO DE LICHTENSTAIN. DE NICOLSPURG. RUDOLPHI. II. IMP. AD PORTAM OSMANICAM LEGATUS. SEPULTUS IN HOC TEMPLO S. MARCI CALLIUPOLI. AD GRADUS. PROPE CONVERSIONEM S. PAULI. DIE M. APRIL. XX. AN. SUPERIUS INDICATO.

Equidem mihi polliceor, humano lectori hanc itineris nostri mentionem non ingratam fore: qua libuit obiter etiam meo erga beatos Henrici baronis eximii manes officio defungi, cujus erga me perpetuam inde usque a primis ipsius adolescentis adhuc annis benevolentiam et amorem expertus fui. Nunc ad institutum redeuntes, tandem aliquando pensum hoc absolvamus.

Hac etiam æstate anni 991 (Chr. 1584) sultanus Murates dum se cum mutis suis oblectat, pene periit. Diximus enim supra, mutos sultanis Osmanidis in deliciis esse, qui animi sensa signis quibusdam aperire solerter norunt, et vicissim intelligere nutibus ac signis indicata. Solebat hos Murates equis prægrandibus et ob corporum molem tardis imponere, cum ipse maxime agilibus, ac præsertim Arabicis, uteretur: et modo in hunc, modo in illum provectus, nervi bubuli (caravazzam ipsi vocant) verberibus tam mutos, quam equos eorum cæsos, ad cursum impelleret. In hoc ludo correptus comitiali morbo, sibi familiari, tam gravi lapsu ex equo decidit ad pavimentum allisus, ut omnino per urbem vel jam moriturus, vel mortuus crederetur. Adeoque genizari, pro more, velut exstincto sultano, jam Christianorum Hebræorumque tabernas involando diripiebant: maximusque tumultus in urbe secuturus erat, nisi mature genizarorum Aga sive tribunus, quemdam in ipso deprehensum facinore mox, ad incutiendum cæteris terrorem, suspendi jussisset: mancipiis etiam nonnullis, genizarorum habitu vestitis, ad uncos scalæ Sycenæ sive Galatensis, pro more Turcico deductis, et supplicio mortis ibidem affectis. Si Muchemetes, Muratis filius, qui Magnesiæ degebat, id temporis ad urbem fuisset, actum plane de vita patris erat et imperio. Convaluit tamen Murates, statimque post adventum nostrum, die quodam Veneris, qui Turcorum hebdomadario festo sacer est, eques e saraio novo (genisaraium a Turcis appellari, deinceps patebit ex annalium declaratione) prodiit, nobis inspectantibus cupide, quemadmodum fieri solet,

et sacræ sanctæ Sophiæ, sive Sapientiæ Dei templum nunc profanatum a Barbaris, adiit : uti scilicet nobis et aliis (erat enim maximus hominum concursus) ostenderet, se necdum mortuum. Ipsa facies adhuc colore lurido deformis conspiciebatur.

Hoc eodem anno 991 (Chr. 1584), die 24 mensis Octobris, aliquot begi Turcici cum suis copiis, in quibus erant, ipsorummet confessione, hominum ad 10000, Carniolæ fines ingressi, gravissimam impressionem fecerunt : direptis passim vicis ac pagis, magnaque Christianorum mancipiorum multitudine secum in servitutem abacta. Cum nostri nuntium adventus et populationis hostilis accepissent, hominum ad 11000 subito cogunt, Justo Josepho comite Turriano, et Thoma Erdendio comite Muslovinæ, Sclavoniæ Croatiæque Bano, ducibus : ac sine mora maximis itineribus hostis tergo inhærentes, ad Slunum Croatiæ tandem eos die vicesimo sexto ejusdem mensis Octobris assequuntur, invadunt, cædunt. Liberati captivi, et præcepta (præda capta) fuit, cum interitu 4,000 Turcorum. Eramus nos Constantinopoli, quo tempore de hac suorum clade sultanus Murates certior reddebatur : qui sane cum intellexisset, a suis injuriæ factum initium jure cæsos pronuntiavit. Nam nolle se quidquam aiebat a suis, contra leges induciarum, ad turbandam pacem in Ungariæ limitibus attentari. Jussit etiam, illustri et generoso Rudolphi II Cæsaris oratori, Paulo baroni Eizingano, suarum ad utrumque bassam Ungariæ, Budensem ac Temesvarensem, litterarum exemplar exhiberi : quibus severe mandabat, uti milites suos limitaneos in officio continerent. Idem ut a nostris quoque præstaretur, imperari vicissim petebat.

Sub exitum ejusdem anni Turcus quidam Constantinopolim appulit, nuntius cædis suorum, e qua solus (ut ipse quidem aiebat) opera chirurgi cujusdam Cretensis, cui fuerat antea notus, evaserat. Res ipsa relatu non indigna, quod prope novo tunc **382** inter Venetos ac Turcos bello causam præbitura videretur. Ramadanis bassæ Tripolitani vidua, cum filio, familia, mancipiis utriusque sexus Constantinopolim profectura, triremem in Barbaria vel Africa maritima curaverat instrui, qua facultates suas amplissimas secum aveheret. Eas equidem memini a Turcis et Hebræis octies centenis millibus nummum aureorum æstimatas : verene, an secus, equidem dicere non habeo. Huic triremi securitatis suæ causa semet adjunxerant aliæ duæ, quas idcirco vulgus nautarum conservas appellare solet. Cum ipsum ostium sinus Adriatici, non procul ab insula Corcyra (Corphum nunc dicunt, quæ vox Græcis vulgari lingua sinum significat), præterlegerent, ingens subito coorta tempestas eos vel invitos in sinum, quem diximus, Adriaticum rejecit. Erat id temporis cura sinus, cum certo triremium numero, contra quosvis piratas et alios tuendi (quod officium qui gerit, provisor sinus appellatur) commendata Petro Emo, patricio Veneto, A qui quidem juniorum suffragiis ad eam dignitatem pervenerat. Is ubi Turcos sinum ingressos accepit, mox in eos provehitur, numeroque triremium ac militum, et aliis rebus longe superior, omnes in potestatem redegit. Inde diro quodam et inaudito furore sævitum in captivos, tam mares, quam feminas. Maribus occisis 250, filioque Ramadanis bassæ matris in complexu et gremio confosso, feminæ 40 prius nefariis pollutæ stupris, uberibus mutilatæ (quæ quidem vivis adhuc spectantibusque misellis a quibusdam crudelitate plusquam barbara in mare projecta perhibentur), dissectæ tandem atrociter ad unam omnes in aquas a piscibus devorandæ præcipitantur. Ipsius Emi fratris filius in puellam quamdam egregii oris incidisse fertur. Ea cum ipsum B pudicitiæ suæ vim illaturum conspiceret, mox Christianam se profiteri, et virginem, et in Cypro natam nobili familia Cornara, quæ suam originem ad Cornaros Venetos referret ; captam ante 12 annos, cum Cyprus sub jugum Turcicum veniret, ex eo tempore miseram apud Barbaros servitutem serviisse. Nunc quando post tot ærumnas in hominis Christiani, pudoris virginei vindicis, nobilis denique Veneti manus incidisset, obtestari se per immortalem Deum, ne Christianæ faceret injuriam, ne virginem incestaret, ne Veneto sanguini fœdam labem aspergeret, sed potius in optatum hunc diem, quo Christianam ad rempublicam postliminio rediret, divina quadam providentia conservatam, salvo pudore libertati restitueret. Nihil apud C immitem animum, ac prodigiose crudelem salacemque, tam sanctæ preces valuere, quominus violaretur, et suffocata cum aliis mancipiis Turcicis in mare projiceretur. Existimabantur indignam hanc immanitatem Veneto nomine, tam pio, tam pudoris et omnis virtutis studioso, tam a sævitia denique alieno, exercuisse, ne quis superstes vel amplitudinem prædæ, quam consecuti fuissent, vel ad missorum scelerum fœditatem proderet. Hujus facinoris fama Constantinopoli percrebrescente, incredibile dictu, quantopere commoti fuerunt Turcorum animi. Passim audisses omnes omnia Venetis extrema minitantes. Vix a Bailo (magistratus Veneti nomen est, qui de suorum causis istic co- D gnoscit, et injurias suis illatas ad sultanum Turcicum ejusque vezires defert) abstinebant, quominus homini manus injicerent, aut fœde saltem in os exspuerent. Fungebatur id temporis hoc munere Joannes Franciscus, Maurocenorum familia natus, (Moresinos vulgo vocant), qui paulo post episcopatum Brixiensem, mortuo doctissimo cardinale Delphino, absens impetravit. Is cum Zausium quemdam sultani Muratis jussu, Constantinopoli die 27 Decembris Venetias iturum cum mandatis accepisset, intercessit, ac tantum obtinuit, ut ablegandus Venetias Zausius Constantinopoli maneret. Missi tamen, qui Muratis sententiam Venetis significarent. Volebat is pœnas in tanti facinoris auctores statui, ablatasque res cum personis, tam liberis, quam

servis, reddi. Habuerat autem vidua Ramadanis Christiana 400 mancipia, quæ sane quoniam pro more Christianorum, triremi capta, libertate donata fuerant, alia Murates horum loco mancipia flagitabat. Simul eam præ se ferebat animi moderationem, ut minime se diceret ipsis illaturum injuriam, nec pacem violaturum, modo postulatis rationi et æquitati consentaneis satisfecissent. Cæteroqui se bello suorum cædes et injurias vindicaturum. Senatus intellecta querela voluntateque Muratis, et re diligenter, uti gesta fuisset, perquisita, Murati respondet, exstincti Ramadanis bassæ Tripolitani familiam primum ad insulam Veneti juris Zacynthum applicuisse, neque duntaxat ab insulanis humaniter exceptam, verum etiam munusculis quibusdam honorariis ac xeniis affectam fuisse. Postea vero, quam hinc discessissent, alteram insulam suam Cephalleniam hostiliter invasisse, præterque pacis leges omnia diripiendo, nec hominibus, nec jumentis pecoribusve pepercisse. Præfectum sinus Adriatici, cum certior de hac ipsorum insolentia factus fuisset, eos e vestigio persecutum, non modo intra sinum armatos reperisse, verum etiam ab eis, cum propius accederet, non fuisse pro more salutatum, nec demissis velis editum signum, quod humiliationis appellant. Horum utrumque pactis conventis adversari, quibus **383** armatæ naves sinum ingredi vetentur, et omnes præfecto sinus honorem exhibere certo salutationis submissionisque genere, jubeantur. His de causis commotum gravius præfectum suum, acerbius in eos animadvertisse. Nihilominus in hac se causa facturos quidquid homines æqui justique tenaces facere par sit. Nonnihil hoc responso mitigatus fuit sultani Muratis animus, qui præsertim necdum gravissimo contra Persas bello defunctus, novis adversus præpotentem mari rempublicam inimicitiis implicare se nollet. Secundum hæc Petrus Emus capite plexus, et ipsa triremis cum omni armorum et instrumenti genere, totidemque mancipiis, quot in ea Veneti reperissent, reddita fuit : quo tempore nos ad Zacynthum, Cephalleniam, Corcyram, aliquandiu hærebamus, et classem Venetam, quæ Turcis eam triremem restitueret, vidimus. Cæterum libet obiter hoc loco de interitu ipsius quoque Ramadanis bassæ Tripolitani, cujus viduam cum filio familiaque cæsam ab Emo diximus, perpauca quædam commemorare : futura, ut opinor, avido cognoscendi res exteras animo non injucunda.

Tripolitanus igitur hic bassa, bellum contra barbarum regem Africanum gesturus, cum alios milites suos, tum etiam missos sibi a sultano genizaros Portæ sclopetarios in hosticum ducit. Constat autem, magnas in Africa solitudines esse, per quas profecturi, copiam rerum necessariarum et in primis annonæ, secum ut ferant necesse est. Itinerum quoque periti duces, in locis adeo desertis et inviis, vel maxime requiruntur. Ramadan bassa, cum horum utrumque parum ad animum, ante A profectionem revocasset, in eas tam annonæ, quam viarum difficultates, cum suis incidit, ut neque progredi posset ulterius, nec sine jactura militum pedem referre liceret. Tandem tamen non sine suorum cæde, ac præsenti cum periculo totius amittendi exercitus, domum reversus est. Tum vere cæco perciti furore genizari, nulla nec ipsius viri dignitatis nec sultani sui ratione habita, qui huic eum provinciæ præfecisset, hominem obtruncant. Neque Murates hactenus eos ob hanc bassæ sui cædem, pro auctoritate imperii castigare potuit: quod nemini mirum videri debet. Quippe non amplius illa nunc apud Turcos obedientia, non disciplina militaris est, quæ fuit olim apud sæculum prius. Quod tametsi docere pluribus exemplis possem; B tamen ne modum annalium excedam, duntaxat unicum adhuc recitasse suffecerit.

Anni non multi præteriere, cum Achmetes bassa, beglerbegus Cypri, Famagustæ suis et ipse trucidatus a genizaris fuit. Illam se cædem admisisse palam profitebantur, ob interversa stipendia sua, quæ per avaritiam Achmetes sibi retinuisset. Atque uti prætextum, palliando facinori suo, magis speciosum haberent, ab eo miseros etiam insulanos exactionibus gravissimis et intolerandis exhaustos, aiebant. Indigne sultanus Murates hanc genizarorum ferebat insolentiam, qui beglerbegum suum tam fœde necassent, nullis ad Portam querelis delatis, nullo crimine quo se obligasset. Pertinere putabat ad C tuendam majestatem imperii sui, ne facinus hoc impune sic abire sineret, ut horum exemplo, corruptis et aliis, contumacia militum latius serperet. Quapropter in Cyprum alius ab eo beglerbegus mittitur cum decem triremibus, tam aliarum rerum apparatu necessario, quam eo militum numero instructis, quo cædis reorum coerceri petulantia posset. Novus ergo beglerbegus, cum primum ad insulam appulisset, dissimulatis illis occultis mandatis, quæ discedenti Murates dederat, homines quosdam sibi fidos, adire genizaros jubet, ac passim rumorem didere, quasi Murates eis ob interemptum Achmetem bassam minime succenseret; imo dictitare sultanum confirmarent, jure scelestum hominem de medio sublatum, qui genizaros unicos D imperii sui custodes annonis suis defraudasset. His auditis, hilari fronte genizari beglerbegum, et qua par erat, observantia excipiunt. Verum non multo post inexspectato quodam astu milites ejus circumveniunt, et universos cædunt, ipsis etiam triremibus in potestatem redactis. Murates, licet ægerrime ferret alterum hoc genizarorum in Cypro facinus, quo gravissime lædi suam et prorsus imminui majestatem videbat, tamen quod infeliciter hactenus gesti belli Persici causa, condonandum his aliquid censeret, ne novas et intestinas præterea turbas excitaret, iris animi dissimulatis, nihil amplius in eos tentavit.

Anno 992 (Chr. 1585), mense Martio, in omnium erat ore Constantinopoli, Ferhatem bassam,

qui Turcico militi suprema cum potestate, nec- A
dum ad fines Persicos progresso cum exercitu Osmane bassa veziraxeme, præerat, debitam militibus annonam, sordida quadam avaritia distractam, suos in usus vertisse: cujus tamen gravi penuria laborabat exercitus. Idem cum imperasset, duarum in his locis munitionum excitandarum causa, de provinciis uti vicinis convenirent incolarum ad sexaginta plus minus millia, qui operas structuræ necessarias in se reciperent, a singulis aliquid nummorum, pro ratione facultatum, exegisse ferebatur: illisque domum remissis, ad functiones sordidas ipsos Spachios genizaros cæterosque milites adegisse. Mensis ejusdem die 15 concessum in divano Ziausi bassæ, quem supra masulem factum
384 diximus, ut libere, quibus in locis vellet, B
versari posset. Hoc decretum ei viam aperuit, priorem ad dignitatem redeundi; quod quidem, mortuo Persicos ad fines Osmane bassa, non multo post accidit. Constat cum utroque, tam Ferhate, quam Siause, mitius egisse sultanum Muratem, quod eorum indigeret opera. Nam qui per Osmanis absentiam supremi veziris loco res administrabat Mesites bassa, castratus et senex, licet alioqui justus et severus, tanto tamen muneri parum erat idoneus.

Die 19 mensis Aprilis rediit Sinope Constantinopolim Uluzalis præfectus maris: quod argumentum erat, eo loco tum res fuisse Tataricas, ut Osmanis in Tauricam Chersonesum transjectione non esset opus.

Eodem anno cum Osman bassa Persicos ad limi- C
tes accessisset, occurrentibus intrepide Persis, modo mille, modo plures, ad decem usque millia, de ipsius exercitu carptim fuere cæsi. Tandem Augusto mense, Persis insciis, et nihil de hoc ipsius itinere cogitantibus, per obscuras, opacas, angustas valles, inter altissimos utrinque montes profectus, ubi militis animandi causa multoties displosa fuere tormenta bellica, Tebrisium accessit. Facillimum hosti fuisset, his in angustiis eum toto cum exercitu ad internecionem delere, si maturius de hac ejus profectione cognovisset. Osmanis adventu intellecto, Cadius sive judex urbis fuga sibi consulit. Tum cæteri, præsertim viri sexaginta in urbe primarii, variis cum istrumentis musicis in castra D
Turcorum exeunt: Osmani se bassæ, salvam libertatem immunitatesque suas pacti, dedunt, eumque noctu cum suis in urbem, cætoroquin apertam nec ullis clausam muris, deducunt. Est in urbe saraium longe amplissimum, altera scachorum Persicorum regia; cum interior ad Casminum sit, quemadmodum aliquoties alibi diximus. Hoc saraium propugnaculis Osmanes, intra diem tricesimum, egregie munit; arci absolutæ mille spachiorum, duumque millium genizarorum, præter alios milites, præsidium imponit: machinarum denique bellicarum in ea magnum numerum, cum aliis rebus necessariis, relinquit. Inde Tebrisio copias universas abducit, ac in itinere dysenteria, quinto post die, moritur Erat in exercitu secundus ab ipso Cigaloglis bassa, beglerbegus Revanensis, cujus supra quoque mentionem fecimus. Hic Osmane mortuo, supremum nactus imperium, suos in tutum reducere nititur. Instant Cigalogli a tergo Persæ, quibus ipse scachus adfuisse perhibetur. Acerrimo conflictu, et aliquoties quidem repetito, maxima Turcorum strages editur. Nihilominus, quocunque potest modo, Cigaloglis iter continuat: cum hostis impetum frangeret objectu genizarorum, qui sclopetis suis terrori Persis erant. Quoties autem Persæ gravius urgerent, premerent, Turcorum profectionem impedirent, subsistere legiones, et fortissime præliari jubet. Transfugas denique subornatos in hostium castra mittit, qui de ipsius profectione consilioque longe diversa referrent ab iis quæ cum animo suo facere constituisset. Hac ejus impostura decepti Persæ, dum et ipsi subsistunt, maxima celeritate cum suis aufugiens Cigaloglis elabitur, et Wanum reliquias incolumes ducit. Persæ fugam hostis conspicati, Tebrisium revertuntur: et urbe recuperata, mox arcem obsidere cœperunt. Periisse constat in hisce conflictibus haud dubie Turcorum ad 80000, in quibus erant veteranorum militum lectissimorum ad 40000: prælia totum continuata triduum trinoctiumque. Captæ centum ac plures machinæ bellicæ majores. Scachus Persicus, re bene gesta, regno semet abdicasse fertur, idque sic tradidisse filio, ut eum sacramento prius obstringeret, quo sancte polliceretur, nunquam se cum Turcis pacem facturum, ni prius recepisset omnia, quæ juris aliquando Persici fuissent. Hæc tametsi gesta fuere post discessum e Turcica nostrum, nec ita comperta damus, uti quæ supra de rebus Persicis ex intervallo propiori observata descripsimus: tamen ab iis accepta referimus de quorum fide non dubitamus: sequius ac illi solent, qui rerum ipsarum, quas scripturiunt, rudes et ignari, ridiculas nobis (utinam sine fraude periculoque veritatis) nugas obtrudunt.

Hac etiam æstate bellum adversus Maronitas et Turcos gestum fuit. Inhabitant hi populi montem Libanum, qui haud procul dissitus ab urbe Syriæ Phœnices Tripoli (Tarabolos ea Turcis est), non exiguum ad spatium se porrigit. Religionem Christianam profitentur, ac Maroni is etiam patriarcha sacrorum princeps est. Is habitat in monasterio Virginis Deiparæ, quod itinere medio montem Libanum ascendentibus occurrit. Habent et Hierosolymis Maronitæ templum S. Georgii marytris, ubi vulgo vocantur Christiani cincti, sive zonarii, propter longas latasque zonas sive cingula, quibus utuntur. Aythonus alicubi Maroninos dixit, et his verbis eorum meminit. Sunt in monte Libano Christiani degentes prope Tripolim, sagittarii pedites valde boni, circa 40000 virorum. Hi multoties fuerunt soldano rebelles, et damna plurima Saracenis intulerunt. Hactenus Aythonus. Maronitis vicini fœderatique suntTrusci, qui se profitentur esse re-

liquias illorum occidentalium Christianorum, quos imperatoris Henrici IV tempore, sub annum Christianum 1099, dux Bullionensis 385 Gotefridus in terram sanctam duxerit, et quorum usus opera tam Hierosolymis, quam reliqua Palæstina, potitus fuerit. Gens utraque tam est numerosa, tam rei bellicæ addicta studiis, ut hominum jam ad 60000 facile possint in hostem educere, qui majori ex parte peritissimi sclopetarii sunt. Hos populos anno Mahumetano 981 (Chr. 1574) sultanus Selimes II sub jugum mittere, sed frustra, conatus fuerat. Itaque Turcis ex illo tempore libertati ac fortunis eorum insidiantibus, nunc tandem undecimo post anno domiti fuerunt ab Ibrahime bassa, Cairi vel Ægypti beglerbego: qui de spoliis thronum regium ex auro puro puto Constantinopolim misisse sultano Murati dicitur, æstimatum sexies centenis aureorum millibus. Idem sultanæ, cujus filiam dudum nubit, et haud dubie ducturus tum credebatur, aliisque saraii mulierculis misisse munera fertur, quorum pretium ducenta millia sultaninorum æquaverit.

Anno 993 (Chr. 1586), Persis arcem Tebrisianam, ab Osmane bassa superiori æstate munitam, obsidentibus, cum obsessi propemodum ad extremam rerum omnium penuriam redacti essent, Ferhates bassa, veluti peritus architectus, munitionem novam e regione Tebrisii struere instituit. Gigaloglis autem bassa Casminum, quæ Persarum (ceu diximus) interior est regia, petiturum se cum exercitu simulat. Dum hoc ejus iter impedituri Persæ, maximis cum copiis advolant, simulatione pugnæ succursum obsessis, eæque res omnes in arcem, cum novo supplemento militum, invectæ fuerunt, quarum inopia laborabatur.

Eodem anno magnus ille Chitainus chan, qui Um chan et Kezies bassa dicitur, Persarumque scachus, quem Kiselem bassam vocant, novum inter se fœdus pepigere, quo mutuis se subsidiis adversus Osmanidas ferendis obligarunt. Nam quod Tatarus, oppresso Persa, proximum se fore potentiæ Turcicæ videret, cui plurimum ex ruina tanti regis virium esset accessurum, quam fieri maturrime posset, obviam eundum crescenti malo censebat. Itaque majoris etiam conjunctionis causa contractum fuit inter liberos utriusque matrimonium, Tatari chanis filia, scachi Persici filio nuptui data. Simul etiam stipulatus est Tatarus, ad usum Persæ, hominum se 20000 proprio ære tam diu contra Turcos in armis habiturum, donec bello finis ex voto Persici regis impositus esset.

Junio mense hujus anni, orta quædam obscura Constantinopoli nebula fuit: qua desinente locustis pluit, quæ fructus omnes et arborum absumpsere folia. Diversum quid apud nos accidit anno sequenti 1587, Decembri mense, cum Croatinis in finibus, ad Wihitzium, Karuli archiducis Austriæ castrum, quasi nubes quædam anatum et anserum, aliquot sane myriadum, advolavit, seque proximum in stagnum demisit: ubi noctu strepitus ingens pugnantium inter se volucrum in tota vicinia, seque mutuis conficientium vulneribus, auditus fuit. Egressi postridie milites, cives, agricolæ, tantam et anatum et anserum copiam, ad fumum, ad aerem exsiccandorum congesserunt, ut diu tam opima sint victitaturi commode præda. Nam alii 100, alii 200, plures alii paucioresve collegerunt mactatas ab se invicem volucres. Tandem e prato quodam spatiosissimo sublatis superstites alis, avolarunt.

Sub finem anni, Decembri mense, Croatinis in finibus aliquot millia Turcorum a nostris numero longe imparibus fuere cæsa. Periit inter alios bassæ Boznensis frater: cujus caput a cervicibus recisum, missumque cum captivis quibusdam fuit Viennam ad serenissimum Austriæ principem Ernestum. Hic bassa Boznensis, et frater ejus, quem cæsum hoc conflictu diximus, nati perhibentur ex familia Mechemetis bassæ vezirazemis, cum quo nuptam fuisse sultani Selimis II filiam. Muratis sororem, superius ostendimus.

Anno sequenti proximo, nimirum Mahumetano 994 (Chr. 1587), mense Februario, nostri Copanum, arcem non procul sitam lacu Balatone, tum temporis congelato, quo tres Turcorum begi convenerant, ex inopinato adorti, ceperunt. Erant in arce cum nostri eam invaderent, mille Turcorum plus minusve capita. Ex his præter alios vilioris fortunæ, 100 nobiliores, cum 70 feminis, in potestatem nostrorum venerunt: reliquis aut fuga dilapsis, aut sub terra semet intra specus abdentibus. Equi generosiores adducti centum, præda 40 nummum aureorum millibus æstimata. De tribus begis, quos id temporis illic fuisse diximus, sangiacus Copanensis, Cara sive Niger Alis captus fuit, et Viennam prius, inde Pragam ad Rudolphum Augustum missus: alter suffocatus in loco subterraneo concamerato, quo se defendebat, igne vi tormentarii pulveris accenso; tertius fugæ tum beneficio servatus: qui cum deinceps Augusto mense, quemadmodum mox indicaturi sumus, cum aliis fines nostros ingressus esset, quam hoc in loco captivitatem fugiendo declinarat, istic in potestatem fatali quodam casu redactus, effugere non potuit.

Anno eodem, mensis Augusti die octavo (fastos veteres Ungari retinent), quatuor begi Turcici, Sasuarensis sive Zigetanus bassa, sangiacus Petschevius sive Quinqueecclesiensis, et novus ille captivi loco suffectus Copanensis, quinque suorum millibus collectis intra fines nostros, versus Nempthim, irruperunt: et pagis aliquot cis et ultra Limpacum, 386 una cum oppidulis (Germani marctas, emporia Græci vocant), Moracio, Dobronacis ambobus, Resneccio, Tarnoco, septem ac decem in summa pagis, repentina impressione obrutis, ac miseris utriusque sexus incolis captis, omnia depopulati diripuerunt. Ejus rei factus certior

illustris præsidiariorum castri Canisani tribunus A Georgius comes Zerinus, comitis Nicolai, fortiter ad Zigetum mortui, filius, quanta celeritate maxima potest, e castellis proximis aliquam militum manum, cum suis subditis ex insula Murakeosa, quæ inter Muram et Dravum amnes est sita cogit. Præterea proceres sibi vicinos, vigilantissimos Cisdanubiani limitis custodes, comitem Franciscum Nadasdium, Balthasarem Bathianium baronem Gussingensem, itemque præfectum Copreinitzæ Joannem Globitzium et Joannem Fridericum Trautmansdorfianum, Baudi equitum præfectum, per suos, et per explosarum machinarum tesseras, hostilis irruptionis certiores facit, ac suas uti copias sine mora secum conjungant, hortatur. Illi mox suis excitis, ad locum designatum in tempore convolant. Inde data diligen- B ter opera Turcorum uti reditum anticiparent, eosque loco maxime idoneo, quasdam inter angustias paludum, quæ transeundæ ipsis erant, invaderent. Feliciter nostris hoc consilium cessit. Reversus cum præda, magnoque captivorum, cujusvis ætatis et sexus, Christianorum numero Barbaros, supra Catzerolacum, ad unum a Canisa milliare, necdum dissipatis omnino tenebris, sub primum diei crepusculum viriliter adoriuntur, manum conserunt, animose cædunt, omni armorum genere vulnerant, cedentibus instant, adversos mactant: eo denique trepidationis ac desperationis adigunt, ut acinaces nostris suos ultro porrigerent, objicerent: itidemque cæteris armis depositis, alii vitam et incolu- C mitatem voce gestuque lamentabili deprecarentur, alii quacunque via possent, in silvas ac saltus aufugerent, ipsisque se paludibus immergerent: ubi cum moribundi, quod viribus exhaustis, ulterius pergere non possent, opem hostis implorarent, a nostris miseratione tantæ calamitatis ipsorum commotis, plures erepti servatique fuerunt. In conflictu Machmutes Sangiacus Quinqueecclesiensis, filius Alis bassæ, prælio navali ad Cuzzolaros occisi, de quo supra dictum, quique captivus a morte patris Romam perductus fuerat, nostrorum in potestatem venit. Mohaziensis, Sinan begus, palustris loci transjiciendi spe, adacto calcaribus equo, dum defixus hæreret in uligine, sclopeti per frontem mediam petitus ictu, occubuit. Sasuarensis D bassa, quo nomine dignitatis illustrioris Zigetanus appellari se vult, una cum bego Copanensi Chasane, fuga se subduxit e prælio, cum res suas jam desperatas cerneret. Copanensis prima post pugnam nocte, quodam in saltu oberrans, cum aliis captus fuit. Zigetanus septimo tandem die pedes Bresenzam, fame atque animi dolore confectus, evasit. Capti ex hostibus fere 1300, de quorum numero multi gravissime vulnerati, post exspirarunt. Cæsi tam in ipso prœlio quam deinceps, et in paludibus ac silvis extincti, multo plures, et ad duo fere millia. Capita cæsorum 400 pro more militari eorum limitum, cum 600 vivis, Canisam duntaxat relata. Potiti præterea nostri 1000 ac 500, et amplius Turcorum equis. Erant nostrorum pedites 1500, equites 500, ex quibus desiderati duntaxat undecim: nonnulli, sed pauci tamen, vulnerati. Præda cum captivis Christianis recepta. Non desiere nostri, juvantibus etiam agricolis, ad aliquot dies fuga dilapsos indagine quadam, velut in ferarum venatu fieri solet, cingere: quorum quidem non exiguus numerus, vel investigantium studio repertus, vel sua sponte, quod omnem evadendi spem sibi præcisam conspiceret, nihil profuturas deserens latebras, in potestatem venit.

Et hactenus, in hoc quidem tempore, Turcicos Annales, adjecta rerum 37 propemodum annis gestarum expositione, continuare voluimus. De quo sane labore nostro, cuicuimodi sit, judicium lectoris humani, candidi, et intelligentis minime reformidamus. Cæteros vel improbitatis et malitiæ, vel ignorationis morbo cæcutientes,

Manguri unius æstimamus omnes.

Veritati quidem certe studuimus, qua, velut anima sua, si careat historia, mox in fumos abeat, necesse est. Testes idoneos, et auctores fide dignos habeo, cum magnificum et amplissimum virum, Bartholomæum Pezzenum, Cæsareæ Majestatis consiliarium, nuper ad Portam Osmanicam missum cum ordinarii legati munere: tum etiam viros nobiles et egregios, Paulum Rosam, Ungarum, beato non ita dudum Constantinopoli mortuum, Nicolaum Haunoldum Vratislaviensem, Hieronymum Arconatum Leontorinum: qui Constantinopoli, cum istic ipse peregrinarer, in augustalibus scriniis secretioribus militabant. Horum consuetudine quotidiana, planeque sincera, qui virorum optimorum candor est, multa me percepisse de Turcicis rebus, ingenue fateor. Nec prætereundus silentio Matthias Pharensis, Rudolphi Cæsaris nostri ad Portam Osmanicam Dragomanus vel interpres; ex cujus narratione pleraque de hoc decennali adversus fortissimam, vereque victricem hactenus gentem Persicam bello gestis plene cognovimus. **387** Quod si visum Deo fuerit, diutius hanc nobis prorogare vitam, dabimus absolutam aliquando historiam Constantinopolitanam, qua res inde usque ab urbe condita, tam a Romanis, Græcis, Flandris imperatoribus, quam a sultanis Musulmanorum gestæ, serie perpetua contextæ legentur.

388 PRINCIPES MACHANENSES

CONTINUA SUCCESSIONIS SERIE

Cum Osmanidarum genealogia, qui ab eis originem ducunt.

—

LECRAC. CUTLUDZEC. CARA Chan. OGUZ. GIOKELP, vel KUKELP. VERSAIOB. TOCTEMUR. CIAC Aga. RAKI Aga. BAISUNGER. OICULUC. BAINDER. CUSUL buga. CADI ELP.
SOLEIMAN Scach.

SUNGURSENGI,
ERTUCUL,
GUNDOGDI.

GUNDUS, qui et Guidius Elp.
SARIOATI, qui et Aidogdi.
I. OSMAN Gasi, regnavit annis 29.

AGDEMUR
II. URCHAN Gasi, an. 32.
ALI bassa.

SOLEIMAN bassa, Gerlensis et Bolensis sangiacus, mortuus duobus ante patrem mensibus.
III. Sultan MURAT Chan Gasi an. 32.

SIAUS Zelebi, cæcatus a patre.
IV. BAIASIT Gilderun Chan, annis 14.
IACUP Zelebi, strangulatus jubente Bajasite fratre.

DAUT Zelebi, exsul apud Ungaros.

*ORTHOBULES, cujus Annal. Turc. nullam mentionem faciunt, sed Græci tantum
V. EMIR SOLEIMAN annis 7, regno exutus a Musa fratre.
MUSTAPHA Zelebi, cæsus in prælio Temiriano.
ISA Zelebi, occisus a Musa fratre.
VI MUSA regnavit annis 3 1/2 occisus a Muchamete fratre.
VII. Sultan MUCHEMET Chan, annis 8.
CASAN Zelebi, obsidis loco missus Constantinopolim a fratre Soleimane.
N. filia missa Constantinopolim cum fratre Casane.
*DUSME MUSTAPHA, se cæsum prælio Temiriano Bajasitis filium Mustapham mentiebatur. De imperio cum Murate II dimicavit annis tribus. Tandem captus, Muratis II jussu de muri pinnis Hadrianopoli suspenditur.

*ZICHES, quem Turci, sicut et patrem non adgnoscunt. *Vide Notas nostras cum indice.*
URCHAN Zelebi, profugit a patris morte Constantinopolim
N. filia, quæ et ipsa Constantinop. profugit.
VIII. Sultan MURAT Chan II, an. 31.
MUSTAPHA Zelebi, Nicææ necatus a fratre.

ALADIN Zelebi, ante patrem mortuus Amasiæ.
IX. Sultan MUCHEMET chan II, an. 30.
N. Zelebi, natus ex Isuendiaris begi filia, nominatus a baptismo Calixtus Osmanides.

MUSTAPHA, Caramaniæ begus ante patrem mortuus.
X. Sultan BAJASIT chan II, an. 33, veneno sublatus a Selime filio.
ZEMI, qui Gemes, Italica pronuntiatione, pulsus a fratre, moritur exsul in Italia.

SINAN scach, Caramaniæ begus, ante patrem moritur.
ALEM scach, qui et Alama scach: ante patrem, missus ad fines Persicos, moritur.
ACHMET Amasiæ præfectus, occisus a Selime.
MUCHEMET Magnesiæ præfectus, a patre veneno necatus.
CORCUT primum Castamonæ, post Magnesiæ præfectus, occisus a Selime germano fratre.
XI. Sultan SELIM chan, regnavit annis 8, mensibus 8, diebus 8.
N. filius Zemis, factus Christianus, Rhodi vixit. Ea vero capta, constans in religione Christiana interfectus est a sultano Soleimane.

MUCHEMET Zelebi, strangulatus jussu sultani Selimis patrui Prusæ.
ALADIN Zelebi, strangulatus cum fratre.
URCHAN Zelebi.
MURAT Zelebi, profugit ad Ismaëlem Sophinum Persam, cujus filiam duxit uxorem.
ALADIN Zelebi, profugit ad sultanum Ægypti, mortuus exsul.
N. Zelebi, N. Zelebi, N. Zelebi, cum patruelibus necati Prusæ, jussu Selimis.
XII. Sultan SOLEIMAN chan II, annis 47.
N. et N. filii necati cum patre.
N. et N. filiæ, abductæ Constantinopolim.

MUSTAPHA necatus in conspectu patris a mutis.
MUCHEMET Amasiæ mortuus ante patrem, cui charissimus erat, anno Christiano 1544.
XIII. Sultan SELIM chan II, an. 8.
BAJASIT, victus a Selime fratre, fugit ad Persas, ubi strangulatus est cum quatuor filiis.
ZIANGIR gibbosus, Mustapha fratre necato, seipsum interfecit.
CHAMERIA, Rustemis bassæ conjux.

MURAT Zelebi, necatus avi jussu post patrem.
OMER, MURAT, SELIM, MUCHEMET

XIV. Sultan MURAT chan III, regnare cœpit sub principium anni Christ. 1575.
MUCHEMET, ALADIN, ZIANGIR, ABDALLA, SOLEIMAN. Hos quinque fratres suos sultanus Murates in ipsis auspiciis imperii, se præsente strangulari jussit.

MUCHEMET, post circumcisionem ablegatus Magnesiam, ibidem adhuc degit.
SELIM, jamdudum mortuus.

JOANNIS LEUNCLAVII

PANDECTES

HISTORIÆ TURCICÆ

LIBER SINGULARIS

AD ILLUSTRANDOS ANNALES.

389 *De genealogia sultanorum, Osmanidarum, tum etiam, quid scach, gasi, zelebi, emir.*

Ante omnia lectori duximus depingendam hic seriem principum Machanensium, a quibus Osmanidas ortos, annales hi Turcici tradunt : cum arbore, quam vocant Genealogica sultanorum, inde usque ab Osmane primo, ad Muratem hunc tertium, ejusque filium Muchemetem. In hac autem genealogia retinui nomina barbara simpliciter, uti pronuntiantur a Turcis : quibus tamen in explicatione Annalium eam dare formam libuit, quam Græcis probari video. Obiter etiam lector animadvertat, Uguzem vel Oguzem hic quarto loco poni, a quo familiam hanc Oguziam Turci dictam aiunt, quam Laonicus Chalcocondyles, Latine Galliceque non magna cum interpretum laude publicatus, appellat tribum Oguziam : viderique apud Laonicum, Oguzalpem (licet confusis temporum rationibus) eumdem esse, qui Oguzes Turcis vocatur. Oguzalpes enim dicitur, velut Oguz Elp, id est Oguzes Elpius, vel familia natus Elpia, cujus in annalibus mentio fit in Vita Sultani Muratis II, anno Mahumetano 849, sive Christiano 1444, quæque videtur eadem esse cum Oguzia. Præterea Gokelpem nos vocamus, secuti Gauderium, linguæ Turcicæ Cæsareum interpretem, qui Turcis est aliorum pronuntiatione Kukelpes vel Gukelpes. Sic apud Vincentium Belvacensem corrupte legitur quidam Kiocay, pro Kioc Chan, pronuntiando vocem Kioc unica tantum syllaba, qui alibi Gog Chan dicitur : ut etiam Gukelp, et Gog Elp, pro eodem accipiatur. Quod nomen indicandum putavi, propter appellationem gentis, quæ sacris in Litteris exstat. Scachi autem appellatio, quæ tribuitur Soleimani, Ertuculis patri vel regum, vel magnorum est principum, præsertim apud Persas : sicut apud Hispanos Doni vocabulum in usu est. Apud Jacobum Fontanum Tsaccus nomen est, quod vix agnoverit aliquis idem esse cum Scacho. Nec recens hoc esse Scachi vocabulum, vel ex eo patet, quod apud Aythonum hæc decimo quinto capite verba, licet corrupte, legantur : Postmodum quidam rex

A Persarum, nomine Cossorassath, fuit primus ausus Romanorum imperio rebellare, ac se fecit imperatorem Asiæ nominari. Quippe vox illa Cossorassath mutanda prorsus in Chosroas Sach, quod Chosroas Scach, id est, rex Chosroes, enuntiandum. Obiter hoc indicare propterea libuit, quod insignis historicus Reineccius, auctor editionis Aythoni postremæ, de Chossorassath putaverit Artaxerxem faciundum : qui tamen 390 Agathiæ nostro non Artaxerxes est, sed Artaxares, uti Byzarus quoque noster, V. C. ex observationibus nostris adnotavit. Rursus alibi apud eumdem Aythonum Soliman Sa, non est Soliman bassa, sicut in Appendice sua Reineccius opinatus est, sed Soliman Scach. Ertucul et Ertucrul (diversa namque scriptura reperitur) a Turcis dicitur, B quem Laonicus Ortogulem vocat, Osmanis patrem. Et Osmanem hunc dico, non Otmanem, vel Otomanum ; itemque non Otmanidas, sed Osmanidas : quod ita postulet Arabicæ Turcicæque linguæ pronuntiandæ ratio, cui Græca prolatio nominis, per Thita litteram scripti, non adversatur : quando istæc littera non Latinæ T vel TH respondet, sed ex usu Græcorum, gemino potius S, cum sibilo quodam expresso. Sic enim Assmanem pronuntiavit Chalcocondyles, non Athmanem. Nec aliud hoc Osmanis illius est nomen, quam Osmanis bassæ, qui ante biennium bello Persico periit. Ortelium sane miror Osmanem, quem Ottomanum vocat, Zichi filium facere, tam Græcis, quam Turcis repugnantibus. Gunduselpis nomen, qui et Gundus B a Turcis vocatur, idem prorsus est cum Duzalpe Laonici, per aphæresim, quam vocant, detractionemque primarum litterarum. Et in margine Latini Laonici ascriptum legitur hujus Duzalpis nomen aliud ex alio libro, Judisalpes : quod ad Gunduselpem vel Junduselpem propius accedit. Errat autem in his Laonicus quod Duzalpem ponit primum in hac familia, qui Gundus et Gunduselp, Ertuculis filius : quod Oguzalpem Duzalpis facit filium, qui ab hoc decimo tertio gradu est inter ascendentes : quod Orthogulem Oguzalpis filium, Duzalpis nepotem statuit, cum duodecimo gradu absit ab Oguze, qui est inter

ascendentes, et Gunduselpis seu Duzalpis fuerit pater. Osman a morte patris annos triginta novem Mahumetanus ex annalium auctoritate vixit, sed viginti novem tantum imperasse scribitur : quod primis decem annis principatum acquisiverit, et constituerit. Sultani nomen huic ab annalium auctore non tribuitur, sed Murati primum nepoti, et abnepoti deinde Muchemeti : quod de hoc Muchemete Theodorus etiam Spandugiuus adnotavit. Gazi vero cognomen Osmani datur, sicut et Urchani filio, Muratique nepoti, quod strenuum magnanimumque militem significat. In Urchane (sic enim scribendum) notanda cum Ali bassa fratre concordia, cum omnes alii, quorum de rebus Turcicis exstant scripta, dicant ab Urchane principatus initio sublatos fuisse de medio fratres duos : aperte reclamantibus hisce Turcicis annalibus, qui primum a Bajazite Gilderune Chane parricidium regni causa commissum fuisse, necato Jacupe Zelebi fratre, docent. Zelebis nomen, quod nobilem significat, a Turcis arbitror usurpatum, ad imitationem Romanorum et Græcorum, quorum hi filios imperatorum natu minores nobilissimos vocabant, illi novellissimos, voce nonnihil corrupta, sicut patet ex historiis, inscriptionibus, numismatibus antiquis et fastis. Unicam tantum hoc loco lubet inscriptionem, fidei causa, licet in re manifesta, ponere : tum quod pro se vetus, jam nova sit, hoc est, recens primum inventa : tum quod antiquitatem nobilis urbis Austriæ Viennensis, quondam seu Vindobonæ, seu Vindonianæ, quod magis probamus, insigniter illustret. Eam magnifici equitis DN. HIERONYMI BECK A LEOPOLDSDORF, Cæsar. Majestatis Cameræ aulicæ consiliarii, studio liberali debemus : qui columnæ fragmentum veteris, quæ integra Milliarium Romanum fuit, in vinea quadam, haud procul a Sancti Marci nosocomio, ad unum a Vienna lapidem, repertum cum intelligeret, operam dedit ut domum suam deportatum, posteritati conservaretur. Ejus inscriptionis hæc verba sunt litteris expressa nobis familiaribus. Nam ductus earum, quales in archetypo conspiciuntur, hoc quidem tempore dare non potuimus.

IMP CÆS
P LICINIO CORNEL
VALERIANO NOBILISS..
CÆS.. PRINCIPI
IUV.. NTVTIS VA..
ET PONTES VETUSTA
CONLAPSA RESTI
A VIND.. M P
II.

Intelligitur autem nomine nobilissimi, juventutisque principis, minor natu frater Gallieni Augusti. Sic igitur et Turci Zelebes suos dixere, quanquam in annalibus his animadvertere liceat, Muchemetis secundi, et successorum filios non amplius Zelebes, sed sultanos cepisse nominari. Cæterum esse Turcos veluti simias quasdam Romanorum Græcorumve, quibus successerunt, plu-

A ribus in rebus animadvertimus : in titulis, officiis militaribus, provinciarum præfecturis, legibus, et universo imperio constituendo. Jam quod Bajazitis Gilderunis sive Lælapis filios attinet, in eis recensendis auctorum magna diversitas est. Turci primogenitum faciunt emirem Soleimanem, quos equidem sequor. Et Soleimanes hic dictus fuit emir, auctoritatis majoris causa. Nam emires appellati sunt præsides et propagatores imperii Mahumetis, quasi superiores (Gulielmus Tyrius satrapas seu principes majores interpretatur) quos Græci amires et amirades vocarunt, de quibus **391** non recte vel amceres, vel amerades, vel admiratos, vel admirales, vel admiraldos fecere Belvacensis, et interpres Cedrini,
B et alii. Nec hodieque nomen hoc aspernantur ipsi Turcorum sultani. Laonicus vero post Jesum suum majorem, quem simpliciter Isam Turci vocant (quod nomen etiam propius imitatus est Laonicus libro sexto, quum Jessen Brenezis filius, quem alibi Jesum vocat, scribit) quemdam Mulsumanem nomine ponit. Idem facit primogenitum Orthobulem, a patre Sebastiæ præfectum, et ibidem ab hostibus urbe capta cæsum. Turcici vero annales expresse tradunt, Sebastiam emiri Soleimani filio natu maximo, a patre datam fuisse : qui tamen a Temire capta Sebastia, non fuerit interfectus. Plura de his allaturi deinceps in medium sumus, ad numerum notarum 59 et 67.

Tertii quidem Gyriscebelim patris Bajazitis suc-
C cessorem faciunt, cujus nomen nec in Turcicis commentariis, nec apud Laonicum reperitur, et fictitium plane videtur. Eum dicunt a Temire fuisse captum, sed e custodia tamen evasisse. Laonicus autem scripsit, prælio Temiriano captum fuisse Mosem, qui videretur reliquis præstantior robore. Proinde Temir eum circumduxit, et secum in castris habuit, victum ministrans. Postea Laonicus hæc subjicit : Temir Cheriam properavit, Bajazitem et filium ejus secum vehens, cujus parvum respectum egit. Proinde in patriam* regionem fuga evasit. Denique tertio repetit Laonicus initio quarti libri, Mosem dimissum a rege Temire, mari ad regionem patriam rediisse. Similis est confusio in minorum natu Bajazitis filiorum mentione. Nam
D Laonicus et Jesum minorem commemorat, qui nusquam in annalibus Turcicis reperitur, et ultimo inter omnes loco ponit Mustapham respiciens (ut arbitror) ad illum Mustapham, cui Dusmis cognomen a Turcis datur, quique Bajazitis se filium mentiebatur. Atqui diserte Turci tradunt, minimum natu fuisse Casanem Zelebim, qui tempore calamitatis paternæ fuerit adhuc ætate tenera ; narrantque deinceps ab emire Soleimane fratrem hunc natu minimum, Casanem Zelebim, fuisse Constantinopolim missum, ut obsidis loco ibidem esset. Laonicus etiam alicubi Jesum minorem, facit minimum natu, et Constantinopoli baptizatum ait : de quo sane vero fit simile, Jesum minorem Laonici, esse illum ipsum natu minimum

Bajazitis filium, quem annales Turcici Casanem Zelebim vocant. Error Sansovini duplex Osmanidarum in arbore, quo Sultanus jam superstites a Cyriscelebi propagat, et Bajazitis ex Cyriscelebi nepotem facit Muchemetem primum, tam manifestus est, nullius ut refutationis indigeat. Alis vero, qui Constantinopolim et ipse profugerit, nulla Turcicis in annalibus mentio. Reposuimus etiam suo loco germanum illum, et natalibus opera nostra nunc restitutum, Bajazitis filium, Mustapham zelebim; qui ut Temiriano prælio, sic etiam hactenus ex Osmanidarum stemmate, haud scio quo fatali casu exclusus, periit: locum ejus invadente Mustapha, supposititio Bajazitis filio, quem Annales hi Dusmis appellant cognomento. De Sauze jussu patris excæcato, nullum in annalibus verbum. Nomen Sauzis illud est, quod Soleimanes hodierno veziri azemi adhuc puero dedisse fertur. Siaus enim bassa vocatur, cujus supra quoque aliquoties in supplemento annalium nostro facta mentio. Quod autem Sauzi a Reineccio Taures filius attribuitur, qui exsul in Ungaria vixerit: et quod idem dat Mustaphæ supposititio filium Davidem, ex auctoritate Joannis Basilii Heroldi, qui et ipse diu exsularit apud Ungaros: errore quodam factum, ex vitiosa scriptura, et Heroldi hallucinatione, profecto. Non enim Taures apud Chalcocondylem legi debet, sed Tautes, tribus syllabis, quod nomen est Taut vel Daut, quemadmodum nostris in annalibus Daut bassa legitur, sub imperio Bajazitis secundi. Et Turcis Daud dicitur, qui David Hebræis. Hic ergo Tautes verus esto Sauzis filius, alter autem Dusmis Mustaphæ filius David, ceu commentitius, expungitor. Perperam deinde traditur a nostris, Isam sive Josuam, sive Jesum majorem, a Musulmane, qui Turcis est emir Soleiman, occisum: cum ejus necis culpam Turcorum annales in Musam, sive Musem, fratrem alium, derivent. Volunt etiam nostri, quos Reineccius in Osmanidarum stemmate sequitur, Muchemetem secundum fuisse natum ex Irene, Georgii Bulcovizii, Serviorum despotæ, filia. Falsum hoc esse, manifesto patet ex annalibus hisce nostris, et annorum supputatione. Natus enim fuit Muchemetes anno Turcico 833 (Chr. 1430). Murates autem duxit Irenen quinque post annis, Mahumetano scilicet 838. Non ergo potuit Irenes esse filius Muchemetes. Præterea non potuisset ex Irene natus initio regni plures ætatis annos habere, quam sexdecim, cum tamen constet imperare cepisse natum viginti unum plus minus annos. Nec Irenen fuisse dictam Georgii despotæ filiam, sed Mariam, ostendemus infra, numero 96, quem locum lector cum hoc conjungat. Quem porro Sponderbeium, nobilem in Panderatia Satrapam ex Ænea Silvio vocat Reineccius, patrem secundæ Muratis secundi conjugis, Spenderem dictum legimus in edito Laonico; quod nomen idem est cum Sphendere, quem Isvendiarem Turci appellant. Quippe solent iis nominibus, quæ a gemina consonante incipiunt, litteram I, **392** vel V Gallicum præponere; verbi gratia, cum pro Scen lere dicunt Iscehender; pro Scodra Iscodara; pro Scopia, Uscopia. Frequens vero in annalibus hisce mentio fit Isvendiaris, quod cognomentum principibus illis datur, quorum erat ad Pontum Euxinum ditio, in ipsa Ponto provincia, vicinaque Paphlagonia. Chalcocondyles quemdam ex eis nominat Ismailem, Sinopæ principem, et alibi principem Sinopæ et Castamonis, amicum et socium Mosis. In nostris autem annalibus hisce legitur, Isvendiari, Temirem Chanem vel dedisse, vel ademptas a Bajazite restituisse, Castamonam, Congerim, Calazugen. Idem narratur hospitio Musam excepisse, clamque secum habuisse, cum ab emire Soleimane fratre bello peteretur. Notanda quoque verba Laonici, cum ait, Scenderis, qui Sinopen regebat, fuisse filium Ismailem. Quippe legendum puto Spenderis, non Scenderis, licet mihi nomen Scenderis non sit ignotum. Panderatiæ satrapiam quod attinet, est ad Pontum Euxinum civitas, in Ponto provincia, quæ hodie Penderachi dicitur; eo posita situ, veteris ut Heracliæ Ponticæ locum occupasse videatur. Ab hac si dicti non sunt Sphenderes, Isvendiaresve begi, quos alii Spender aut Sponderbeios vocarunt, saltim Spenderes oppido regionique nomen dedere. De his et alia leges infra, numero 13. Nunc ad Osmanidarum genealogiam ut redeamus, equidem non abs re dubito, an duos ex illius Sphenderis filia Murates susceperit filios. Laonicus certe duntaxat unius mentionem facit, quem Cambrinius appellat Calapinum, a cognomento potius, quam nomine proprio. Nam Calapinus vocabulum corruptum est ex Zelebi, de cujus significato supra meminimus. Alii Chialapum dixere, quod ex eodem zelebi factum paret. Major aliorum opinione, qui duos faciunt, Tursines ætatis mense decimo octavo necatus (ut aiunt) a Muchemete secundo, nomen habet insolens, et incognitum Osmanidarum familiæ. Per me tamen de his, ut quilibet arbitratu suo statuat, licet. Similius etiam vero, siquidem omnino fuere duo fratres, Muratis ex Sphenderina filii unus post alterum tam brevi temporis intervallo nati, puerum natu majorem octodecim mensium deportatum fuisse Constantinopolim et Venetias, ut servaretur, quod Gaifræo placet, quam sex mensium infantem, quod Reineccio. Cæterum inter Bajazitis secundi liberos, nec Alim Caphæ satrapam, nec Muratem satrapam Trapezuntis posui, tum quod Menavinus, testis oculatus, horum non meminerit: tum etiam, quod Trapezuntis præfecturam Selimem obtinuisse, nostris ex annalibus, et ipso Menavino constet, indeque Capham transmisisse, cum de occupando imperio cogitaret; quo se non contulisset, si fuisset istic Alis frater, conatibus haud dubie Selimis obstiturus, qui aliorum fratrum impedimenta metuens, hoc ipsum iter arri-

puerat. Asiatico magis compendiario, minusque difficili, relicto. Zemi fuisse filium, tradit etiam secretarius Sigismundi Malatestæ, qui multis in Græcia tunc et Asia gestis rebus interfuit. Fortunam hujus, et liberorum, memoriæ prodidit Spanduginus, sed nomina non exposuit. Vide quæ infra notabimus, capite 155. Sultanum Soleimanem, Selimis filium, secundum voco, non respectu Soleimanis, Urchanis filii, qui non sultanus, sed sangiacus duntaxat fuit, nec patri succedere potuit, cum ante patrem sit mortuus: sed ratione illius emiris Soleimanis, Bajazitis Gilderunis filii, sultanorum in ordine quinti, quem perperam alii Mulsumanem vocant. Denique monitum lectorem volo, me hac in genealogia notasse sultanorum annos, quibus imperarint, Mahumetanos: qui quidem ad annos Christianos, qua ratione redigi debeant, paulo post exposituri sumus. Cætera hujus genealogiæ, prolixioris explicationis haud egent. Unum duntaxat hoc addo, liquere de hac serie Sultanorum Osmanidarum, hactenus regnasse sultanos duodecim, linea directa, filiis in patrum loca succedentibus: duos vero, videlicet emirem Soleimanem, et Musam zelebim, ex transverso irrepsisse, nullis in imperio post se relictis liberis: quod vaticinii cujusdam antiqui causa dissimulare non debui, cujus exitum fortasse tandem aliquando videbimus.

1. *De origine sultanorum Turcicorum.*

Equidem nihil hactenus inveni memoriæ proditum aut plenius, aut verius, aut saltem similius, de origine sultanorum Osmanidarum, quam quod hic in Annalibus legitur. Facere tamen non possum, quin lectoris causa, cognoscendi res Turcicas studiosi, quædam hoc loco subjiciam, a Theodoro Spandugino Cantacuzeno tradita. Narrat is, se quanta maxima potuerit diligentia conquisivisse scriptores rerum Turcicarum, qui originem Osmanicæ familiæ retulerint in litteras, deque his tandem intellexisse: principium hujus extitisse quibusdam ab armentariis, natione Tataris, ex posteritate cujusdam Oguzis. Multas enim Tatarorum familias id temporis, cum sultanus Aladines, Iconii princeps, rerum in Asia minore potiretur, venisse quæsitum sedes sub Aladinis imperio: quas inter et ista fuerit. Aladines autem gravia bella gerebat, inquit, adversus imperatorem Constantinopolitanum, qui erat ex familia Comnena. In hisce bellis accidit, ut quidam eques, natione Græcus, vir magnanimus et bellicosus, in omnibus duellis contra quosvis superior evaderet, atque inter alios etiam quemdam in primis sultano Aladini charum, prælio singulari victum, occideret. Aladines magno cum animi dolore conversus ad suos: Quis vestrum, ait, congredi cum hoc ausit Christiano, qui tot hactenus ex meis, et nunc præsertim vel maxime familiarem hunc mihi de medio sustulit? Cum autem propter illius Græci virtutem, fortiaque facinora, territis omnibus, nemo cum hoc dimicaturus certamine singulari prodiret, tandem armentarius quidam ex posteris Oguzis, quem nemo scriptorum Turcicorum alio quam Delis nomine, propterea quod stulte temerarius, et infimæ conditionis homo fuerit, appellat, Aladinis in conspectum veniens, vindicaturum se profitetur injurias ab illo Christiano tot viris fortibus illatas. Quibus auditis, mirum sibi videri dixit Aladines, ex suis tot militaribus viris reperiri neminem, qui sua causa tot neci datas animas ulcisci vellet, præter unum hunc stultum hominem. Is vero iterum: Obsecro te, princeps, inquit, ut pace tua cum hoc mihi Christiano pugnare liceat. Quippe si maxime moriar, exiguam ipse jacturam facies, amisso duntaxat homine stulto. His dictis, impetrata pugnandi licentia, quamvis ægre permoveri se pateretur Aladines, ut ei cum altero congrediundi potestatem faceret, prodit in hostem, manibusque cum eo consertis, strenue dimicando victoriam tandem apiscitur. Aladines, ut hominis virtutem aliquo præmio remuneraretur, ei villam Otomanzicam dono dedit; a qua nomen Otomanorum, Delis hujus posteri sumpsere. Cum enim per eam quam diximus, victoriam, nominis sui famam longe lateque propagasset, non ipse tantummodo, verum etiam complures alii, quos e Tataria venisse memoravimus, habitatum in Otomanzica pago se contulerunt. Quippe volebat res istic suas cum aliis sibi communes esse: qua de causa nullo prope negotio perfecit, ut eo sponte sua magnus hominum concurreret numerus, ipseque pagus incrementum non exiguum caperet. Et quia Christianorum in iis locis excidium, a suis profecturum posteris, prævidebat, etiam durantibus induciis excursiones in pagos Christianorum faciebat, eosque direptos ferro et igni depopulabatur. Primus ex his pagis Dimbos appellabatur, quod nomen lingua Turcica fidei mutationem significat, quam revera successores ipsius introduxerunt. Aladines intellectis hisce Delis rapinis, misit ex suis, qui eum arcesseret. Nam ægre ferebat, hæc ab eo pacis et induciarum tempore committi. Delis ab illo domi suæ quæsitus, forte tunc aberat, excursioni novæ intentus, qua pagum occupavit, qui Sar dicitur. In itinere, quo domum cum præda revertebatur, a suis ei significatum fuit, Aladinem moleste ferre, quod per inducias ab eo Dimbos, aliique pagi capti fuissent; ideoque misisse, qui coram Aladine Delim juberet comparere. Delis hoc cognito, mox secum statuit prius, quam cum præda domum rediret, Aladini se sistere, quo suam illi demonstraret obedientiam. Id conspicatus Aladines, culpam Deli condonavit ea lege, ne deinceps vicinis molestus esset: ac retinere sibi mancipia jussit, e Sari pago rapta; cujus a pagi nomine derivata creditur ab aliquibus deinceps Genizarorum appellatio, quæ Turcica lingua juvenes

e Sari pago significet. Præter ista, nihil ait Spanduginus exstare de hoc Deli memoratu dignum: nisi quod historici Turcorum tradant, eum sultani Aladinis jussu veneno sublatum fuisse, nec ab illo tempore de hac familia quidquam recitari posse, quod operæ pretium sit, donec tandem primus Turcorum sultanus Osman in iis locis principatum constituere cœperit. Hæc prima de Osmanidarum origine Spandugini narratio est, cujus fides penes auctorem esto. Deinde subjicit sultanum Muchemetem, qui Constantinopolim cepit, nullo modo unquam admittere voluisse narrationes illorum, qui familiam Osmanidarum a Tataris armentariis ortam traderent: cum ipse referret originem ejus ad Comnenos imperatores Constantinopolitanos. Aiebat enim, in iis bellis quæ gesta fuerint inter imperatorem Comnenum, et Sultanum Aladinem, quemdam magnæ nobilitatis ac virtutis virum ab Occidente se contulisse ad Comnenum, ut ei militando subsidium ferret. Eum prælio quodam in hostem fortissime dimicantem, confossum ab hostibus equum amisisse. Tum imperatorem Comnenum fratris sui filio, cui nomen esset Isacius, mandasse ut ex equo descendens, eum viro illi forti traderet. Qua quidem re factam Isacius insignem sibi ratus injuriam, desperabundus ad sultanum Aladinem se contulerit, ac rejecta desertaque fide Christiana, Mahumetanam religionem amplexus fuerit. Hinc Aladinem ei filiam suam dedisse uxorem, dotisque nomine multa prædia cum pagis assignasse: quos inter etiam Otmanzica fuerit. Adeoque statuebat sultanus Muchemetes, ab hoc Isacio sultanum Osmanem, qui pater et auctor est stirpis Osmanidarum, originem duxisse. Hactenus a Spandugino tradita duximus commemoranda, de quibus integrum lectori judicium relinquimus. Sane reperitur apud Græcos historicos, ac præsertim apud Nicetam Choniatem, mentio Comneni apostatæ, qui tamen non Isacii, sed Joannis nomen habuerit. Quippe cum Joannes Comnenus imperator, quem Calojoannem non forma, sed bonitate vocabant, in obsidione **394** Neocæsareæ diutius hæreret: Joannes Isacii sebastocratoris, fratris ejus filius, tali quadam ab imperatore patruo irritatus injuria, qualem Spanduginus exposuit, fœde transfugit ad sultanum Iconiensem, simulque musulmanissavit. Hanc fortassis ad historiam vel Spanduginus, vel Muchemetes respexerit. Ac Muchemeti quidem, longe omnium mortalium ambitiosissimo, natales majorum obscuros displicuisse, non mirum est: ideoque facile crediderim, ab eo quæsitam fuisse de industria quamdam suorum ab origine magis illustri commendationem. Hoc tamen minime silentio prætereundum, Turcos, auctorum bonorum consensu, non e Tataria, sed Persia, pulsos a Tataris, in Asiam minorem commigrasse. Qua de causa Græciæ Prætor meus necdum editus, qui Constantinopoleos a Flandris captæ, rursumque

A recuperatæ a Michaele Palæologo, historiam sexaginta plus minus annorum descripsit, sultanos Musulmanorum Iconienses, Aladinis posteros, Azatinem et Jathatines duos, Persarchas appellat, quod e Persia profectis in ea minoris Asiæ loca populis cum imperio præessent. Idem observare licet, ab aliis etiam fieri Græcis historicis. An autem ex Tatarorum regionibus, et quibus temporibus, in Persiam commigrarint, hic exponi non est necesse, ne nimis excrescat commentatio.

2. *Aiem, Padiscach, Sultan.*

Quod Oguziorum familia successione perpetua rerum apud Parthos potita fuisse dicitur, id his fere verbis in archetypo Turcico legitur: De stirpe B in stirpem fuere Padischachler in Aiem. Quæ verba ut intelligantur, sciendum, a Turcis Aiem Vilaget, vel Aiem Memleket, vocari regionem vel regnum Persarum ac Parthorum: Padischachler autem numero multitudinis, a singulari Padischach, esse supremos principes sive Seachos, de qua voce paulo ante dictum. Rectius enim Padischach interpreteris *Pantocratora*, velut habentem universum imperium, regemque regum, quam si vocem sultani sic explices, quod Cedrinus fecit. Etenim qui Turcis sultanus est, Græcis hodieque vocem hanc lingua sua reddentibus, Aphentis vel Megas Aphentis dicitur: corrupto nonnihil, ratione pronuntiationis, antiquo vocabulo αὐθέντης, cujus est nota significatio. Laonicus libro nono C Muchemeti secundo titulum hunc tribuit. Planeque nostris etiam Turcorum princeps, in quotidianis sermonibus, nunquam aliter, quam *il grand Signor* appellatur; quod quidem fit imitatione Turcorum Græcorumque. Ne dicam Aythonum Armenium quoque tradere, sultanum Agarensis significare dominum. Quod autem apud Chalcocondylem Parthi et Peræ dicti leguntur Arzamii, ex scriptura vitiosa profectum puto. Nam Azamii vel Azemii rectius scribentur, quod idem est cum Aiemiis propter affinitatem litterarum I, G, et Z, ante litteram E positarum, etiam apud Italos et Gallos. Geufræo, qui Azamiam dictam vult ab Assambego (quo nomine alibi vocat, quem Usum Chasanem Turci dixere) sicut a Caramanbego Caramaniam, per me quidem, ut ita sentiat, licet: D quando libere quivis opinionem suam proferre potest. Nam tametsi non abs re quis objecerit dissimilitudinem vocum Aiem et Chasan, tamen pluris hoc faciundum, quod idem sibi parum alibi constat, dum ait ab Aramo, Semi F. Nohæ N. Syriam dictam Azamiam, quasi Aramiam. Non enim parum a Persis, et Parthis, Syri distant: ut non immerito quis Geufræo proverbium vetus Græcum objecerit: Sunt separati fines Lydorum et Phrygum.

3. *Chan, Ulu Chan, Hunggiar, Huncher, Seriphe, Chalife, Chitaia, Chorasan, Belch, Machan, Tatari.*

Qui Turcis est Zingis Chan, Belvacensi est Chin-

gis Cham, quod idem est pronuntiatione Gallica. Ex Pachymerio, cæterisque Græcis, non Tzinkis, vel Tzincis, sed Tzingis Cam scribi debet, ratione pronuntiationis usitatæ. Extat liber Aythoni Armenii, qui et Curchinus vocatur, et Antonius creditur a quibusdam fuisse dictus post sumptum monasticum habitum: cum Aythonus idem videatur esse cum Antonio: et Curchinus a sancto Georgio factum nomen sit, quemadmodum Curchini vel Curgini dicuntur etiam hodie Georgiani, qui Armeniis vicini a sancti Georgii veneratione dicti putantur Georgiani, sicut a sancto Jacobo Jacobini et Jacobitæ, quorum patriarchæ nomen vitiose scriptum legitur apud Marcum Paulum Venetum Iacelich, pro Catolich, qui Catholicus est. Is Aythoni liber nomen habet Zingis hujus nonnihil immutatum, videlicet Changis, unde Cangius etiam Can ab aliis vocatur. Chanis vel Hanis (aspiratione forti) appellatio perquam usitata Persis et Tataris est, apud quos reges et principes, etiam minorum (ut dici solet) gentium, Chanes dicuntur: verbi gratia, Kerai Chan, Crimski Chan, Precop Chan, Nogai Chan, Schembal Chan, Maxud Chan, et alii, quorum in Annalium quoque Supplemento facta mentio. Sic etiam inter Osmanidarum majores in genealogia quidam Cara chan legitur, quo significatur rex aut princeps niger. Consimili ratione filii principum Chanoglani vocantur. Reperitur in historiis Græcis et Latinis nomen Chagani
395-399 Avarum, quod idem est cum hoc Chan vel Chahan. Nam Avarum sive Chazarorum patria Chersonesus est Taurica, quæ hodieque suos habet Chahanes: Maximus vero Tatarorum omnium chan cui subjecti sunt Chanes cæteri, quique Chitainus appellari solet, uti statim dicturi sumus, excellentiæ causa, qua cunctis aliis præstat, Ulu Chan nominatur, hoc est, magnus, vel potius excelsus Chan. Unde factum, ut Spanduginus et Jovius Chanem interpretentur imperatorem. Turcici quoque Sultani post Osmanem Gasim, se Chanes dici voluerunt, ut ex genealogia paret, idque retinent in hodiernum usque diem. Solet enim, more majorum, Murates iste tertius hoc uti plerumque titulo: *Sultan Murat chan, bin sultan Selim chan, elmuzaferu daima;* hoc est, *Dominus Murates rex, domini Selimis regis filius, victoriosus semper.* Quibus in verbis observare licet obiter imitationem titulorum, quibus imperatores nostri, veteres et recentes, vocare se victores ac triumphatores, semperque Augustos, consueverunt. Sed hos titulos aliis interdum adjectis nominibus augent, in quibus sunt Emir, de quo superius dictum, et paulo post dicetur numero 14, et Padiscach, quod itidem explicatum: et Musulmanorum Padiscach, quo nuper Murates usus est in litteris ad ordinum regni Poloniæ comitia, creando rege, missis: et Huncher vel Hunker, quod Spanduginus scripsit Condichiar, Ludovicus Bassanus Jadrensis Chunchier, cum Italico modo rectius exprimatur Hunggiar. Id proprie titulo no-

A strorum Augustorum respondere volunt, quo se imperatores Cæsares appellant. Et primum eo tradunt usum Muchemetem secundum, post captam Constantinopolim, sedem orientalis imperii, quem imitati sunt Bajazites filius, et Selimes nepos. Qua de causa, partim ut ambitionem, partim ut superstitionem eorum, ab esu suillæ abhorrentium, irrideret seachus Ismail primus, a quo Sophinorum apud Persas profectum nomen est, præpinguem alere porcum solebat, cui nomen ejus Turcorum indebat principis, qui tunc rerum potiebatur: ut vel Hunker Bajazit, vel Hunker Selim appellaretur. Denique Seripharum etiam titulum sibi tribuunt, et Chalifarum nomen ne hodie quidem vitant, velut invidiosum, potiusque competens editis Mahumetis sanguine, quemadmodum Reinerus Reineccius, B amicus noster putavit. Nam hic quoque Murates eo se ornat titulo in litteris ad imperatorem nostrum, quarum exempla vidi, et superius de hoc a nobis notata quædam sunt in expositione causarum decennalis hujus belli, quod inter Sophinos et Osmanicos adhuc geritur. Diximus enim, Chaliphis nomen significare vicarium, vel successorem, vel hæredem prophetæ Mahumetis: et Osmanicis persuasum esse, principem suum esse Chaliphen hujus sæculi. Secundum Chaliphen, proximus est Seriphis locus. Sic enim et Cedrinus, et Zonaras tradiderunt, Seriphis nomen apud Mahumetanos eam respectu Chaliphæ rationem habere, quæ fuerit apud Græcos olim syncelli ad patriarcham, cum C mortuo patriarcha, mox in ejus solium syncellus collocaretur. Hoc die vero notum, quanto sint apud Mahumetanos in honore, qui recta linea tam a propheta Mahumete, quam ab Ali, Mahumetis genero, descendunt, aut se fingunt descendere. Hi Turcis Tatarisque Seithi vulgo dicuntur, Arabibus autem Seriphæ: quos maxima sane veneratione atque observantia cum prosequantur, etiam ipsi sultani Seripharum appellatione velut augustiores se reddere volunt. Ad Tatarorum Chanem ut redeam, traditur a plerisque omnibus, hic Zingis Chan in primis claruisse anno Christiano 1202, vel 1205, quo tempore Tatari jugum Indorum, hoc est, ejus regis, quem ab aliquot jam sæculis Pretejа- D num sive presbyterum Joannem vulgo vocamus excusserunt. Et exstant pleraque de his rebus a Vincentio Belvacensi, et Marco Paulo Veneto, memoriæ prodita, lectu non indigna. Chitaia (quam itidem Joannes de plano Carpi, qui vixit anno Christiano 1245, legatus ad illa loca missus a papa Romano, Kithai vocat) Laonico Chataia; Chitaini Tatari, Chataidæ dicuntur, et vero est simile, Chætas Ptolemæi, et Chatæos Ariani, hos ipsos esse Chitainos horum Annalium, vel Chataidas Chalcocondylis, vel Marii Nigri Chatainos. Chorasanis regionis nomen ne hodie quidem obscurum est, ex recentioribus historiis: populos ipsos Jovius Coraxenos vult dictos antiquitus. Cedreni verba sunt in Justiniano Rhinotmito; subjugata fuit ab

Arabibus (id est Saracenis) etiam Persis interior, quæ Chorosan dicitur. Chorasan ab Ortelio Charassan scribitur, et Belch tam urbs, quam regio Chorasani vicina, Balch eidem est, versus Tatariam tendens; quam annales nostri Machan vocant, urbi regionique communi nomine; haud scio num eadem sit cum illa, quæ Macran ab Ortelio dicitur, versus sinum Persicum, et mare Rubrum sita. Tataros scribo, non Tartaros, tum quod ita dicti sint a Tataro flumine, cujus accolæ Sumogli vel Sumongli dicuntur, hoc est Mogli, vel Mongli, Tatarive aquatici; tum etiam ex auctoritate Saxonum nostrorum, eisque vicinorum, qui Tataros appellant, et Græcorum quorumdam librorum, quos manuscriptos habeo; in quibus est Prætor ille Græciæ noster, et Pulologus, qui ubique Tataros vocant. 400 Adde testimonium veteris epigrammatis, ante trecentos annos Ottoçaro regi Bohemiæ positi; qui a Rudolpho imperatore cæsus inter auxiliares Tataros Comanos hoc epitaphium, versibus factum Leoninis, pro illorum more temporum habuit, repertum in libro Annalium Austriacorum, manuscripto, quem magnificus dominus Hieronymus Beck a Leopoldsdorf utendum mihi pro sua humanitate concessit:

O rex Ottocare quondam pugnasti honeste.
Nunc stas in pannis depictus cum Tateranis.

4. *De urbe Bagdat, sive Bagadat.*

Urbem Bagadatim accipe de hodierna Babylone propter priscæ Babylonis ruinas a sultanis caliphis exstructa. Zonaræ Bagdas genere masculo dicitur. Laonicus Pogdatim vocat, et Pogdatinam vel Pagdatinam Babylonem: apud quem nota corrupte scriptum hoc ultimum in Latinis editis, Padagtinam Babylonem. Petrarcha suis in poematibus Italicis Baldaccum nominat.

5. *De Aladine, Selgucc, Tangrolipice, Sivas.*

Aladinis origo a Turcis refertur ad Selguccem, qui Gulielmo Tyrio, fortasse librarii culpa vitiose, Selduch dicitur. Hunc Reineccius, vir doctissimus, et diligentissimus in explicandis genealogiis historicis, putat eumdem esse cum Tangrolipice (Tragolipix non recte scribitur) Græcarum historiarum: quod vero non absimile, cum Tangrolipix cognomentum quoddam esse videatur, a Tangri deductum, quod Turcis Deum significat, adjecta voce, quam equidem divinare non possum. Fratris ejus filius in Cedrino meo manuscripto, quo ejus auctoris non edita fragmenta quatuor, cum aliquot imperatorum vitis hactenus desideratis continentur, non Cutlumus, sed Cutlumuses vocatur: quod significat Musem, sive Mosem fortunatum ac felicem. Aladin vel Aledin significat divinum. Reineccius existimat esse commune nomen omnibus Turciæ vel Iconiensibus sultanis, ceu cognomentum, vel dignitatis appellationem, quod equidem probare non possum perinde ac dicere non possum propterea, quod plures inter Osmanidas, velut e genealogia patet, A Aladinis habuerint nomen, Osmanidas omnes Aladines vocatos, ceu cognomento quodam, aut dignitatis appellatione. Similiter et alius restat scrupulus de eo, quod addit, videri quemdam ex Giazadinis liberis Aladinem nominari, qui Chalcocondylæ sit Germianus. Nos de begis Germianis suo loco dicturi sumus. Ibidem Sivastam scripsimus, quæ vulgo Sivas, quasi Sivast, urbs Armeniæ (minorem intelligo) secundum constitutionem Leonis Augusti de ordine thronorum, qui Constantinopolitano patriarchæ subjecti sunt, quam manuscriptam habemus. In hac Sebastia vocatur, et Camachus ei vicina statuitur, quam idem Leo facit archiepiscopatum sive metropolim Armeniæ. Kemach hodie nominatur, etiam Turcicis in annalibus B expressa voce. Apud Laonicum in Bajazite Lælape Iamaca vitiose legitur. Vide notata deinceps capite 204. Libuit autem hæc eam ob causam indicare, quod Ortelius varias, et inter se dissidentes opiniones de Sebastia proferat: aliis eam non procul ab Euphrate statuentibus, aliis in Cilicia: cum Armeniæ sit illa, quæ Sivas appellatur, Turcis Sivas scheher, hoc est ubs Sivaste.

6. *Erzinga, Romania Asiatica, Amasia, Chalep Syriæ.*

Ertzinga, cujus hic mentio fit, et quæ Erzinzan quoque scribitur, urbs est Armeniæ, cujus nomen in edito Laonico diverse legitur, et ad vicinam Armeniæ Cappadociam refertur, modo Artzinga, modo Artzinganis urbs. Arzingam vocat Aythonus. C Reperitur apud Laonicum et Ertzica, sicut apud Leonem Augustum in eadem Armenia ponitur Artzice, sub metropoli Keltzina. Romaniam vero, non pro Europæa Græcia, in hoc quidem loco accipies, sed pro Romanorum (sic Græci se volebant vocari) provinciis Asiaticis, qua etiam recentiores historici Græci Romaniæ vocabulo complexi sunt. Amasia nomen hodieque retinet, urbs Cappadociæ: licet in constitutione Leonis imperatoris, quam diximus, ad Helenoponti provinciam de qua in Justiniani Augusti novellis pleraque constituta leguntur, velut ejus metropolis referatur, sub qua præter alios episcopatus, etiam Sinope recensetur. Chalepum Syriæ notissimam nunc etiam urbem, et Orientis emporium celeberrimum, male D Chalcocondylis interpres cum Geufræo facit Epiphaniam, Bellonius Hierapolim, Seidlizius Antiochiam magnam in Comagena, magis imperite: cum Zonaras, Cedrinus, Nicetas, expresse Chalep dictam olim tradant Berrhœam. Halepo jam vulgo dicitur. Ridicula Geufræi notio, qui Aleph vult dictam, et a prima Hebræorum littera derivat, quod prima Syriæ civitas sit, cum hodieque Damascus eam longe superet.

7. *Mapalia Turcorum et Tatarorum.*

Quæ de mapalibus Ertuculis dicuntur, intelligi commode poterunt ex hisce Marci Pauli Veneti verbis, ædiculas Tatarorum, sive mapalia potius describentis, antiquis hisce Turcicis simillima:

Domunculas, inquit, habent in modum tabernaculorum, 401 filtro coopertas, quas secum deferunt quocunque migrant. Laonicus tentoria pileata dicere videtur, quibus utantur pastores apud Turcos.

8. *Romania duplex, Anatolia, Rumelia, Rumiler.*

Cum Aladines occupasse complures in Romania provincias narratur, accipe Romaniam Asiaticam vel Anatolicam, Romanis, hoc est, Græcis imperatoribus ante illa tempora subjectam, quemadmodum paulo ante notavimus. Nam alioqui notum a Turcis Anatoliam, qua minor Asia comprehenditur, a Rumelia distingui, et Rumeliam, sive Rum vilaget, proprie dici Græciam Europæam, vel verbum verbo si reddas, Græciæ regionem : cum Græci a Turcis eleganter loquentibus, Rumiler vel Rumilar B appellentur, Urumilar a vulgo. Rumes Garziæ ab Orta, cujus interp. clar. et opt. viro, Karulo Clusio nostro debemus, Thraces sunt, dum partem pro toto sumit. Quippe universa Europæa Græcia, ceu diximus, Romania vocatur : cujus et partes duæ, Thracia scilicet, Argivaque regio, cujus urbs munitissima Napoli di Romania dicitur, Romaniæ nomen obtinent.

9. *Tanchari, Tangori, Tonchari Tatarorum natio.*

Nomen nationis, quæ bellum Aladini fecerit, Annales hi non exprimunt : sed ex Prætore Græciæ nostro paret, sultanis Iconiensibus perpetua fuisse cum iis Tataris bella, quos ipse Tancharos vocat, Aythonus Tangoros. Non enim Tangot apud hunc C scribendum, sed Tangor. Itidem Ortelio Tangut regio vocatur, quæ rectius Tangur. Apud Pachymerium, et alios Græcos, Tochari, detracta littera γ, leguntur : qui verius appellabuntur Tonchari.

10. *Urbs Enguri, Ancyra. Monumentum vetus Ancyranum.*

Engurim Turci vocant urbem Asiaticæ Galatiæ, quæ dicta priscis fuit Ancyra, et Leoni Augusto quarta thronorum in ordine metropolis est sub patriarcha Constantinopolitano : satis olim celebris etiam ob antiquissimam Christianorum synodum, quæ istic habita fuit, et cujus acta decretaque plena pietatis exstant. Hodie magna illic copia cymatilis vel undulati panni (camelotum vulgo vocant) longe præstantissimi tingitur et ela- D boratur, alioque distrahenda vehitur.

Quodam in historiæ Græcæ libro, cujus quia perierat initium, ne quidem auctoris sciri nomen poterat, legere memini, de Ancyrani mancipii conditore Augusto. Verbis ea referuntur hujus- A modi : Κτίσας δὲ πόλεις, μίαν ἐν τῷ Πόντῳ, καὶ ἄλλην ἐν τῇ Ἀραβίᾳ, καὶ ἑτέραν ἐν Συρίᾳ καταπεσοῦσαν ὑπὸ θεομηνίας, ὀνόματι Σαλαμίνην, ἀνεγείρας· ἐκάλεσε τὴν μὲν, Ἄγκυραν, διὰ τὸ μέσην αὐτὴν εἶναι τῶν δύο θαλασσῶν, τῆς τε Ποντικῆς καὶ τῆς Ἀσιανῆς· τὴν δὲ, Βόστραν, εἰς ὄνομα τῶν κτίσαντος αὐτὴν στρατηγοῦ Βόστρου· τὴν δὲ μετωνόμασε Διόσπολιν. Quorum hic sensus est : Cum condidisset Augustus urbes, unam in Ponto, alteram in Arabia, tertiam in Syria Cypro, vi numinis irati collapsam, nomine Salaminen, restituisset, primam appellavit Ancyram, hoc est anchoram, propterea quod esset medio sita loco inter duo maria, Ponticum et Asianum : alteram Bostram, a a prætore Bostro quem structuræ præfecerat : B tertiæ nomen in Diospolim mutavit. Busbequius, vir illustris, in Itinerario meminit, hanc urbem ab Asiæ communitate (τὸ κοινὸν τῆς Ἀσίας dixere Græci) Augusto fuisse dicatam. Merito quidem id factum, si vel conditor, vel instaurator ejus erat Augustus. Ideoque non abs re voluit idem Augustus rerum abs se gestarum, quas incidi Romæ duabus in aheneis pilis jusserat, exemplar hic exstare. Conspiciuntur autem qualesquales hujus reliquiæ marmoreis insculptæ parietibus ædificii veteris, quod ædem Apollinis fuisse putant aliqui, Busbequius prætorium. Id vero tam insigne monumentum antiquitatis Romanæ, quia lector existimare facile potest, a 34 et amplius annis admodum C esse deformatum, et ab infestis omni Græcæ Romanæque elegantiæ Barbaris quotidie magis etiam lacerari ac dirui : placet eorum causa, qui antiquitatum vere magni æstimandarum studiosi sunt, sic expressum hoc loco subjicere : quemadmodum id temporis legatus Cæsaris Ferdinandi, maximæ vir dignitatis Antonius Verantius, episcopus Agriensis, per suos transcribi curavit. Mecum vero communicabat ante profectionem ad Turcos nostram, vir nobilis, et antiqua virtute ac fide, Karulus Clusius Atrebas, acceptum ab Antonii præsulis nepote, Fausto Verantio : quorum omnium sane mentionem fieri, visum fuit æquissimum, uti conservatorum fragmenti penitus aurei, quod cœli ac Turcorum injuriis expositum, ne cæteroqui nobis D Ancyræ prorsus, ac brevi quidem pereat, haud absque causa metuendum. Sed reliquas tandem e naufragio tam præclari tabulas operis lector accipiat ita dictis in parietibus exstantes : ut dimidia pars intrantibus ædificium ad dextram, altera semet ad sinistram offerat.

SERIES PRIMA.

RERVM. GESTARVM. DIVI. AVGVSTI. QVIBVS. ORBEM.
TERRARVM . IMPERIO. POPVLI. ROMANI. SVBJECIT.
ET. IMPENSARVM. QVAS. IN. REMPVBLICAM. PO-
PVLVMQVE. ROMANVM. FECIT. INCISARVM. IN.
DVABUS AHENEIS. PILIS. QVÆ. SVNT. ROMÆ.
POSITÆ. EXEMPLAR. SUBJECTUM.
ANNOS. VNDEVIGINTI. NATVS. EXERCITUM. PRIVATO.
CONSILIO. ET. PRIVATA. IMPENSA. COMPARAVI. TERQVE.

M—— FACTIONIS. OPPRESSAM. IN. LIBERTATEM.
VINDICAVI—— DECRETIS. HONORIFICIS. ORDINEM.
SUUM. cætera desiderantur.

SERIES SECUNDA.

PATRICIORVM. NVMERVM. AVXI. CONSVL. QUINCTUM.
IVSSV. POPVLI. ET. SENATVS. SENATVM. TER. LEGI. ET.
IN. CONSVLATV. SEXTO. CENSVM. POPVLI. CVMLEGA. M.
AGRIPPA. EGI. LVSTRVM. POST. ANNVM. ALTERVM. ET.
QVADRAGESIMVM. FECI. LEGI. QVO. LVSTRO. CIVIVM.
ROMANORVM. CENSITA. SVNT. CAPITA. QVADRAGIENS.
CENTVM. MILLIA. ET. SEXAGINTA. TRIA————CVM.
NVPER. LVSTRVM. SOLVS. FECI. LEGI. CENSORUM——SINIO.
COS. QVO. LVSTRO CENSA. SVNT. CIVIVM. ROMANORVM——
QVADRAGIENS. CENTVM. MILLIA. ET. DVCENTA. TRIGINTA.
TRIA.——IN. CONSVLATV. FI.———CVM. NVPERRIME.
LVSTRVM. CVMLGEA. TIBERIO. SEXT. POMPEIO. ET. SEXT.
APVLEIO. COS. QVO. LVSTRO ——ROM. CAPITVM. QVADRAGIENS.
CENTVM. MIL.——IGINTA. ET. SEPTEM. MIL. REGI. PNO.——
——EXEMPLA. MAIORVM. EXOLESCENTIA. IAM. EX. NOS.——
MULTARVM. RERVM. EXEMPLA. IMITANDA——
reliqua desiderantur.

SERIES TERTIA.

HONORIS. MEI. CAVSA. SENATVS. POPVLVSQVE ROMANVS.
ANNUM. QVINCTVM. ET. DECIMVM. AGENTIS.
CONSVLIS. DESIGNAVIT. VT. CVM. MAGISTRATUM. INIRENT.
POST. QVINQVENNIVM. EX. EO. DIE. DVO. DEDVCTI. IN.
EORVMVE. INTERESSENT. CONSILIIS. PVBLICIS. DECREVIT.
SENATVS. EQVITES. AVTEM. ROMANI. VNIVERSI. PRINCIPEM.
——HASTIS. ARGENTEIS. DONATVM. APPELLAVERVNT.
LIBRI. ROMANI VIRITIM ——CENOS, NVMERAVI. EX. TESTAMEN-
TO. PATRIS. MEI. ET. NOMINI. MEO. ——DRINGENOS. EX.
BELLORVM. MANIBIIS. CONSVL. QVINCTVM. DEDI. ITERVM.
AVTEM. IN. CONSVLATV. DECIMO. EX. PATRIMONIO. MEO.
BIS. QUADRINGENOS. CONGIARI. VIRITIM. ITERVM. ÆRE.
MERVI. ET. CONSVL. VNDECIMVM. DVODECIM. FRVMENTATIO-
NES. FRVMENTO. PRIVATIM. COLVMPLO. EMENSVS. SVM.
ET. TRIBVNITIA POTESTATE. DVODECIMVM QVADRINGENOS.
NVMMOS. TERTIVM. VIRITIM. DEDI. QVALIMEA. CONGIARIA.
FRVMENTI—— NVM, NVMQVAM. MINVS QVINQUAGINTA. ET.
DVCENTA —— SIA. DVODEVIGINTESIMVM. CONSVL. TRECENTIS.
ET. VIGINTI. MILLIBVS. PLEBIS. VRBANÆ. SEXAGENOS. SEX.
AGENOS. DENARIOS. VIRITIM. DEDI. ET. QVINIS, MILITVM.
MEORVM. CONSVL. QVINCTVM. EX. MANIBIIS. VIRITIM. MILLIA.
NVMMVM. SINGVLA. DEDI. ACCEPERVNT. ID. TRIVMPHALE.
CONGIARIVM. IN. COLONIAS. HOMINVM. CIRCITER. CENTVM.
ET. VIGINTI. MILLIA. CONSVL. TERTIUM. DECIMVM. SEXAGENOS.
DENARIOS. PLEBI. QVÆ. TVM. FRVMENTVM. PUBLICVM. ACCE—— DEDI.
EA. MILLIA. HOMINVM. PAVLLO. PLVRA. QVAM. DVCENTA.
FVERVNT. AGRIS. QVOS. IN. CONSVLATV. MEO. QVARTO. ET.
POSTEA. CONSVLIBVS. MARCO. ET. CN. LENTVLO. AVGVRE.
ADSIGNAVI. MILITIBVS. SOLVI. MVNICIPIIS, P.—ERTIVM.
CIRCITER. SEXCENSIM. ITINERIS. EMIT. QVAM. ROMANIS.
PRÆ—NVMERAVI.—QVOD. PRO. AGRIS. PROVINCIALI-
BVS. SOLVI. VNVS. ET. SOLVS. OMNIVM. QVI. DEDVXERVNT.
COLONIAS. MILITVM. IN. PROVINCIS. AD. MEMORIAM. ÆTATIS.
MEÆ. FECI. POSTEA. NERONE. ET. CN. PISONE. CONSVLIBVS. ITEM.
QVE.—GANTISSIMO. ET. D. LELIO. CONSVLIBVS. ET. L. CANINIO.
ET. Q. FABRICIO. CONSULIBVS.—QVOS. EMERITIS. STIPENDIIS.
IN. SVA. MVNICIPIA. PRÆM.—PERSOLVI. QUAM.—IN. SEST—
MILI—IMPENDI.
QVATER. ——AVI ÆRARIVM. ITA. UT. SESTERTIVM. MILLIA.
QVINGENTA. DEDI—RAVI. ÆRARIO. DETVLI.—
QVOD. EX. CONSILIO—————————MILITIBVS.
QVIN.——————————————————
———MERVISSENT. IIS. MIL.————————————
——————O. DETULI————————————

———— CN. P. LENTVLO.——————————————
SVLES. FVERINT. CVM. D—CERENT. CENTVM
MILLIBVS. HOMINVM———O. FRV——————————————

desunt lineæ quinque.

ADVERSI PARIETIS SERIES PRIMA.

CVRIAM. ET. CONTINENS. ET. CHALCIDICVM. TEMPLVMQVE.
APOLLINIS. IN. PALATIO. CVM, PORTICIBVS. ÆDEM. DIVI. IVLII.
LVPERCAL. PORTICVM. AD. CIRCVM .FLAMINIVM. QVEM. SVM.
APPELLARI. PASSVS. EX. NOMINE. EIVS. QVI. PRIOREM. EODEM.
IN. SOLO. FECERAT. OCTAVIANI. PVLVINAR. AD. CIRCVM.
MAXIMVM. ÆDES. IN. CAPITOLIO. IOVIS, FERETRII. ET. IOVIS,
TONANTIS. ÆDEM. Q' IRINIS. ÆDES. MVNDO. ET. IVNONIS.
——ET. IOVIS LIBERTATIS. IN. AVENTINO. ÆDEM. LARVM.
IN. SVMMA. SACRA. VIA. ÆDEM. DEVM PENATIVM. IN. VELIA.
ÆDEM. IUVENTATIS. ÆDEM. MATRIS MAGDELÆ. IN. PALATIO FECI.
SERTORIVM. ET. POMPEIVM. THEATRVM. VTRVMQVE.
OPVS. IMPENSA. GRANDI. REFE I. SINE. VLLA.INSCRIPTIONE.
NOMINIS. MEI. RIVOS. AQUARUM. COMPLVRIBVS. LOCIS. VETVSTATE.
LABENTES. REFECI. ET. AQVAM. QVÆ. MARIA ADPELLATVR.
DUPLICAVI. FONTE NOVO IN. RIVVM. EIVS IMMISSO. EORVM.
IVLIVM. ET BASILICAM. QVÆ,FVIT. INTER. ÆDEM. CASTORIS.
ET. ÆDEM.SATVRNI. CÆPTA PROFLIGATAQVE. OPERA. A.
PATRE. MEO. PERFECI. ET. EAMDEM. BASILICAM. CONSVMATAM.
IN. AMPLIATO. EIVS. SOLO. SUB. TITVLO—NOMINIS.
FILIORVM. —VLVVS. NON. PERFECISSEM. PERFECI. AB. HE.
REDIBVS.—VIRGINE. EXEMPLVM. DEVM. IN. VRBE. CON-
SUFECI. FLVVIO. PRÆTERMISSO. QVOD TEME——FT.————
VLTORIS. TEMPLVM. QUORVMQVE. AVGVSTVM. ET TEMPLVM.
APOLLINIS. IN. SOLO. MAGNAM. PARTEM. — EMTO. FECI.
QVOD. SVO. NOMINE. M. MARCELLI. VENERI. —MANIBVS.
IN. CAPITOLIO. ET. IN. ÆDE. DIVI. IVLII. ET. IN. ÆDE.
APOLLINIS. ET IN ÆDE. VESTÆ. ET. IN TEMPLO. MARTIS.
VICTORIS. CONSECRAVI. QVÆ MIHI. CONSTITERVNT. CIR-
CITER. MILLENIS. AVRI. CORONARI. PONDO. TRIGINTA QUINQVE.
MILLIVM. MVNICIPIIS. ET. COLONIIS. ITALIÆ. CONFERENTIBVS.
AC. TRIVMPHOS. MEOS. QVINCTVM. CONSVL. REMISI. ET. POSTEA.
QVOTIENSCVMQVE. IMPEPATOR. M. AVRI. CORONARIVM.
NON. ACCEPI. DECERNENTIBVS. MVNICIPIIS.—QVÆ ANTE:
TEMPVS. DEFVNCTARVM. AFRICANARUM. DECREVERAM.
MEO NOMINE. AVT. FILIORVM. MEORVM.
ET. NEPOTVM. IN. CIRCO.—AVT. IN FORO. AUT. IN.
AMPHITHEATRIS. POPVL.—QUIBVS. CONFECTA. SUNT. BESTIARVM.
CIRCITER. TRIVM. MILLIVM. ET. QVINGENTA. NAVALIS. PRÆLII.
SPECTACVLVM.POPVL. — LIBERVM. IN. QVO. LOCO. NVNC.
NEMVS. EST. CÆSARUM. CAVATO.— LONGITVDINE. MILLE.
ET OCTINGENTOS. PEDES. IN. LATITVDINE. PEDES, DVCENTI.
IN QVO TRIGINTA. ROSTRATÆ. NAVES. TRIREMESQVE. PLVRIMÆ.
—RVMORES. INTER. SE CONFLIXERVNT.—RVNT
PRÆTER. REMIGES. MILLIA.—CIRCITER.——————
IN. TEMPLIS. OMNIVM. CIVITATVM. PONTI. ET. ASIÆ. VICTOR.
ORNAMENTA. REPOSVI. QVÆ. SPOLIATIS. TEMPLIS. QVIS. PRIVATIM.
POSSEDERAT. STATVÆ.—QVADRAGENIS .ARGENTEIS.
STETERVNT. IN. VRBE. AC. CIRCITER. QVAS. IPSE. SVSTVLI. EX.
QVA. DE. PECVNIA. DONA AVREA. IN. ÆDEM. APOLLINIS. MEO.
NOMINE. ET. FILIORVM. QVÆ. MIHI. STATVERVNT. HONOREM.
HABVERVNT. POSVI.

SERIES SECUNDA.

MARE. PACAVI. A. PRÆDONIBVS — DOMIBVS.——————
——SVIS————————————CONTRA REM. ————
——DOMINI.———————————cætera desiderantur.

SERIES TERTIA.

REGIS. PARTHORVM.——————————————————

post aliquot lineas.

A. ME. GENTES. PARTHORVM. ET. MEDORVM.————————

rursum post aliquot alias.

IN. CONSVLATV——————————————————

cætera prorsus abolita.

Habes, optime lector, reliquias Ancyrani monumenti, facile omnium quæ nunc exstant, præstantissimi, siquidem esset integrum. Ejus illustratio non hujus est loci.

11. *Anni, mensium, dierum apud Turcos ratio et appellationes.*

Notavi ad marginem libri, annum Mahumetanum 687, quo mortuus Ertucules traditur, esse Christianum 1289. Hoc uti planius intelligi possit, libet hoc loco quam paucissimis explicare temporum apud Turcos rationem, videlicet annorum, mensium, dierum, quantum quidem hactenus intelligere de his potui. Constat igitur apud Turcos annus 12 mensibus, sed lunaribus, et tradunt ipsi, post 32 annos Turcicos firmamentum cœli cursum suum absolvere. Unde propemodum colligi plerique putant, annis 31 Christianis, respondere Mahumetanos 32, cum exiguo additamento. Præmittitor id etiam, hunc annum Christ. 1587 cum inciperet, fuisse computatum a Turcis pro Mahumetano 994. Quippe licet hoc intelligere de verbis ultimis in diplomate sultani Muratis III quo continetur prorogatio pacis cum Rudolpho II imp. Augusto. Leguntur enim istic hæc in extremo verba : *Die primo proximi mensis Januarii, anno Domini Jesu supra quem sit gratia et auxilium divinum,* 1584 : *qui erit annus transmigrationis magni prophetæ nostri, supra quem sit gratia salusque divina* 991 : *die* 27 *sacræ lunæ Silchidze.* Quibus in verbis notandum, annos Mahumetanos Turcis usitatos non eosdem esse cum annis Hegiræ, quæ incipit a nativitate Mahumetis, videlicet ab anno Christiano 592. Nam expresse diciiur a Turcis anno Christiano 1584 fuisse computatos annos 991 a transmigratione sive morte Mahumetis ; quibus si tres ab illo tempore elapsos adjicias, erit annus hic Christianus 1587 a morte Mahumetis 994. Jam si de 994 detrahas annos 687, quo tempore mortuus Ertucules traditur, reliqui erunt anni Mahumetani 307, qui transiere scilicet ab Ertuculis morte usque ad hunc annum præsentem. Diximus autem paulo ante Turcicos annos 32 propemodum respondere Christianis 31. Quamobrem de 307, Mahumetanis detrahendi veniunt anni 9 28/31 sive paulo minus quam decem : et erunt 307 Mahumetani, si 10 integros deducas, redacti ad annos Christianos 297. His rursus detractis de 1587 reperiemus annum Christi 1290, quo scilicet mortuus fuerit Ertucules, Osmanis pater. Tradunt autem Annales hi nostri mortuum Osmanem ipsum anno Mahumetano 727 qui Christianus erat 1328. Ergo post obitum patris superstes fuit paulo amplius quam 39 annis Mahumetanis sive 38 Christianis. Et quia Turci volunt eum regnasse 29 annis, nostri 28, quod idem est : necesse est verum fateamur quod historici diligentes et fide digni scripserunt, Osmanem perpetuis excursionibus ac rapinis collocupletatum magnam partem Bithyniæ vicinæque Ponto Euxino regionis, intra spatium 10 annorum a morte patris scilicet numerandorum, in potestatem redegisse. A quo decennii tempore, principatu jam constituto stabilitoque, recte rerum potitus dicetur annis Christianis 28. Iidemque verissime statuetur, initium regni Osmanici referendum ad annum Christianum 1300, quod sane multas ob causas diligenter observandum.

Quod menses attinet, jam antea monuimus, in usu Turcis esse lunares. Hos nominare incipiunt ab ipsis noviluniis. Et numerantur ab eis 12, sicut etiam nos totidem habemus. Anni principium referunt ad mensem Silchidze, qui late loquendo, quod Græci dicere solent, Decembri fere nostro respondere debebat ex opinione complurium : sicuti plerumque Ramazan mensis ad Septembrem debebat ex eorumdem sententia referri : quo mense Ramazane jejunium suum menstruum servant, a crepusculo matutino ad solis occasum usque, donec sidera conspiciantur nihil cibi potusve sumentes : et finito jejunio, suum illud bujuc bairam, sive magnum festum instar paschalis nostri, celebrant. Sed progressu temporis tam Silchidze quam Ramazan in alios menses nostros transeunt. Quippe celebrandi bairami tempus singulis annis anticipare Turci solent diebus undecim : qui dies embolismi fere loco sunt ad complendum annum lunarem. Nam si dies undecim computentur tricies et semel, efficientur dies 341 : qui paulo minus quam integrum annum constituunt, addendum triginta et uni Mahumetanis annis, ut Mahumetani triginta duo anni, Christianis triginta et uni respondeant ; quemadmodum a nobis indicatum paulo ante hoc ipso capite.

Nomina mensium hæc sunt :

1. Silchidze.
2. Mucharen.
3. Sepher.
4. Rebuil Evel.
5. Rebuil Achir.
6. Dsimmasiel Evel.
7. Dsimmasiel Achir.
8. Rezeb.
9. Schaban.
10. Ramazan.
11. Schewal.
12. Silcade.

Sicubi lector aliquod nomen ex his paulo aliter scriptum in Annalibus repererit, sciat id factum a nobis, scripturam Joannis Galderii, interpretis Cæsarei, sequentibus.

Hos autem menses in dierum hebdomadas, sive septimanas, dividunt : diebus hæc tribuunt nomina.

1. Basar iuni, hoc est, dies mercatus hebdomadarii, qui respondet diei Dominico nostro.

2. Basar Ertesi, hoc est, dies post mercatum hebdomadarium proximus, sive postridie mercatus : qui dies Germanice dici commode posset *Aftermarktag.* Respondet diei lunæ nostro.

3. Salli, respondet diei Martis nostro.

4. Dsar schamba, id est, quartus dies ; quem Per-

sica lingua sic et ipsi vocant, ubi nos feriam quartam dicere solemus, qui Mercurii dies est.

5. Peschembe, hoc est, dies quintus, lingua itidem Persica : veluti nos feriam quintam vocamus, qui Jovis dies est.

6. Dsiuma, duabus syllabis, (alii Zuma scribunt, et Zuna) vel Dsiuma juni, quod significat diem ecclesiæ sive templi. Nam Veneris diem feriantur.

7. Dsiuma Ertesi, hoc est, ἐπίβδα, Græco vocabulo Pindarico, quasi si dicas, post festum, vel *Afterfeiertag*, Germanice. Vulgo Saturni dies.

12. *Somnium Ertuculis, Conia, luna Turcis auspicata.*

Valde superstitiosos esse Turcos in observandis somniis, animadvertere lector potuit ex narratione Supplementi nostra, de initiis decennalis hujusce belli Persici. Hoc autem Ertuculis de Osmane filio somnium, quo ingenti comparabatur arbori, cum aliis sequentibus, per est ei simile, quod Astyages rex Medorum de Cyro, ex filia nepote suo, ab Herodoto et aliis expositum, habuit. Conia vero Turcis urbs est Caramaniæ sive Ciliciæ, quam Græci dicebant Iconium. Leonis Sapientis imperatoris Novella de Thronis accuratius hanc in Lycaonia collocat. Chalcocondyles Cariæ facit urbes Larandam et Toconeium, ubi nota confusum cum nomine articulum Toconeium, pro Toiconion : ut alibi Tosibininm quoque scribit idem interpres, Ardelii sive Transilvaniæ urbem, quæ articulo a nomine disjuncto Sibinium est, vel Cibinium, ut hodie scribunt. Conia recentioribus geographis appellatur Cogna, pronuntiatione Italica. Quod autem Edebalis filia per lunæ splendorem significaretur, in eo felicissimum quoddam omen erat, ex opinione Saracenorum ac Turcorum : qui lunam, velut imperio suo fatali quadam lege propitiam et auspicatam, mirum quantum habere virium **402** in portendendis adjuvandisque successibus conatuum suorum, ut etiam nunc hodie sic semper existimarunt. Errant enim (et in his est Franciscus Sansovinus Venetus) qui Turcos scribunt subacto primum Bozinensi regno, imperante Sultano Muchemete II, lunam crescentem signis militaribus apposuisse. Nam si verum hoc esset, non lunam duntaxat accepissent, exclusis stellis, quæ in ejus regni signis cum Luna conjunctæ cernuntur. Constat etiam e Belvacensis historia, Saracenos ante constitutum hoc imperium Turcicum, eamdem habuisse de luna, Mahumetanorum conatibus et expeditionibus bellicis favente, persuasionem. Anno, inquit, 1218, statim post adventum Christianorum ad Damiatam, facta fuit eclipsis lunæ quasi generalis : quam contra Saracenos interpretati sumus, veluti portendentem eorum defectum, qui sibi lunam attribuunt, in incremento decrementoque lunæ magnam sibi vim ponentes.

13. *De ducibus Turcicis a quibus Anatoliæ regiones nomina sortitæ sunt.*

Annales hi nec ducum nomina, nec provinciarum hoc loco exprimunt : quæ nos tum ex Laonico, tum aliis Annalium locis eruemus. Facit Laonicus septem numero duces, qui regionem armis subactam inter se diviserint. Hos uno tantum loco non recenset omnes. Caramano dicit obtigisse mediterranea Phrygiæ majoris, cum Cilicia : cujus a nomine Cilicia, dicta deinde Caramania fuit, in hodiernum usque diem hac appellatione durante. Sarchani sors maritimam Ioniæ regionem, Smyrnam usque tribuit. Unde Sarchaniæ nomen est adepta, testibus his Annalibus, et Laonico, et secretario Sigismundi Malatestæ, qui res in Asia Græciaque se præsente gestas, ante annos plus minus 80, descripsit. Ortelio Sarcum dicitur. Calami, et filio Carasi, obvenit Lydia, usque ad Mysiam : quæ regio Carasia fuit appellata. Reperitur hoc nomen in his Annalibus, et apud indicatum modo Malatestæ secretarium, qui Pergamum in Carasia collocat. Ab Ortelio Becsangil ea pars Anatoliæ nominatur. Osman Ertuculis filius Bithyniam, cum regionibus Olympum versus spectantibus, et cum Tekia, nactus est. Ab hoc Osmania, vel Othmania, quemadmodum hactenus alii scribunt, dicta : cujus in Annalibus sub Bajazite primo fit mentio. Atque haud scio, an non in Synonymia geographica Ortelii, quo loco de Asia minori agit, Cottomanidia sit rectius hæc ipsa sive Othmania, sive Othmanidia, cujus tamen limites istic latius, quam par sit, videntur extendi. Amuræ filios tradit Laonicus accepisse Paphlagoniam, cum iis quæ ad Euxinum vergunt. Ea fuerit Penderatia scilicet, de qua superius dictum in Osmanidarum genealogia, vel potius Penderachia. Vocatur autem hic Amuras Pachymerio Amurius, cum quo Reineccius alicubi, Gregoram secutus, Alisurium Caramanum confundere videtur : Omer in Annalibus Turcicis dicitur, qui Omeris filios appellant Isvendiares begos, Sinopes etiam dominos, Laonico Sphenderes aut Spenderes unde nomen Penderachiæ, veluti Sphenderachiæ. Bolli nominatur hæc ipsa Penderachiæ vel Sphenderachiæ regio in Ortelii tabula Natoliæ, priscis Paphlagonia. Et credo Bolli vocem provinciæ datam a civitate Bolli, quæ Turcicis Annalibus est Boli, sicut iidem et agri Bolensis meminerunt. Est etiam in Asia minori Mendesia regio, cujus principem Laonicus Mendesiem et Mendesem vocat, nepotem Calamis : quod Mendesiæ nomen non Turcicum origine puto, sed Græcum, et ejus provinciæ, quæ sic appellata fuerit a civitate Mendos, cujus mentio fit in constitutione Leonis Augusti de ordine thronorum, tanquam episcopatus pertinentis ad metropolim Stauropolitanam in Caria. Videtur etiam eadem esse Mendus cum illa, quæ Myndus aliis dicitur, et ad Cariam quoque refertur. Regio Mendesia scribitur Ortelio Menteso, sicut et nostris in Annalibus. Ædinis denique ducis apud Laonicum typis editum nomen legitur, qui regionem a Colophone ad Caiam usque se porrigentem possederit. Hic Aidin beg Turcis est, unde reponendum apud Chalcocondylem Aidinis ducis nomen, et apud Ortelium pro Aldinelli restituendum Aidinelli. Sunt aliæ quoque

regiones in Anatolia, quæ novas appellationes veteribus incognitas habent, sed eas duntaxat hic enumerare voluimus, quibus indita fuisse certis a Ducibus nomina Laonicus et Annales hi nostri tradunt.

14. ***Bassa, Emir, Sarai, Caravansarai, Vezir, Vezirazem Beglerbeg, Emir Halem, Emir Achur.***

Filius alter Osmanis, Urchanis frater alium non habet in Annalibus titulum, quam Alis bassa: quod bassæ vocabulum Turcis caput significat. Falluntur autem qui pro sultanis vezires fuisse dictos, ac Emirum (Amares ipsi vocant) in locum putant successisse bassas et beglerbegos: (quibus et begos ab eis, et sangiacos adjungi, velut et ipsos Emirum successores, magis etiam miror) cum vox Emir hodie quidem exstincta sit, ac præterquam quod ipsi sultano proprie competat, ut supra diximus, B etiam certis in aula tribuatur officiariis. Quippe sunt ad Portam, emir Halem, Bujuc emir Achur, (qui Prætori etiam **403** Græciæ nostro Amyrachures dicitur) et Cudzuc emir Achur. Bassæ nomen hoc tempore datur iis primum, qui vezirum dignitatem obtinent: deinde beglerbegis. Ipsa nomina cum officiis, suo declarabuntur a nobis loco prolixius. Hic paucis addo, Portæ Osmanicæ duum esse generum officia: quorum alia ministeriis obeundis intra saraium sultani destinata sunt, alia procurandis negotiis publicis extra saraium. Et saraium Turcis palatium principis est, vel aliud amplum ædificium non a Czar voce Tatarica, quæ regem significat, dictum: unde Reineccius Saragliam Turcis vocari putat, ut regiam. Nam aliæ quoque domus, extra C sultani regiam, nomen hoc ferunt: ut illæ, quas sultanorum mulierculæ sive concubinæ inhabitant, ut Atschamoglanorum ædes, ut ampla Turcorum hospitia, sive diversoria publica, quas vulgo caravasarias nostri vocant. Quippe a Turcis caravansarai vel serai dicuntur, hoc est, ædificia destinata caravanis, quæ hominum agmina sunt cum jumentis, ob itinerum pericula turmatim se conjungentium. Consule de his exposita prolixius capite 247. De officiis intra saraium alibi, sicut et de aliis extra saraium. Bassæ, de quibus hic agimus, extra saraium muneribus sibi mandatis funguntur. Et inter hos qui primi sunt, vezires dicuntur; nostris, consiliarii secreti, vel arcani. Supremus autem, vezi- D razem nominatur, quæ apud Saracenos etiam in usu dignitas, et existimatione præcipua fuit. Cedrinus et alii protosymbulum interpretantur, cujus etiam mentio fit in libro de significatis insomniorum quem antehac Sambucani exemplaris mutili fidem sequentes, Apomasari tribuimus: cum Achmetis eum postea cognoverimus esse, de libro bibliothecæ Cæsareæ, ex quo viri clariss. Hugonis Blotii J. C et Augustalis bibliothecarii beneficio, nostri codicis lacunas omnes explevimus. Simeon Magister officiorum alicubi Solemanem Protosymbulum Balsamæ vocat, quem Zonaras archisatrapam Masalmæ dixit. Similiter extra saraium sunt beglerbegi, qui et ipsi bassæ vocantur. Prætori Græciæ nostro, qui

A ante 320 annos vixit, Peclarpaces scribuntur. Et erant in imperio Saracenico simul et emires, et vezires, et beglerbegi, etiam ante monarchiam Turcicam: prorsus ut dici nequeat, pro sultanis vezires appellatos, in emirum locum successisse bassas et beglerbegos. Quippe meminit beglerbegorum officii vetustior prætore Cedrinus, et ipsum nomen interpretatur archontas archonton, ut nostri dominos dominorum: veluti qui sub se, præter gregarios milites, spachios, subassas, etiam sangiacos et begos habeant: utrosque minorum (quod aiunt) gentium dominos, de quibus suo loco. Prætor addit, officium beglerbegorum respondere dignitati vel officio maximi stratopedarchi quem nunc generalem campi vocare solemus. Itidem sultano servit extra B saraium is qui dicitur emir halem, cujus paulo ante meminimus. Vexillorum præfectus supremus est, ac tum ipse vexillum regium gestat in expeditionibus, tum vexilla beglerbegis offert sua, itidemque sua sangiacis begis. Emir achur stabuli præfectus est, cui vocabulo si bujuc, præponatur, major vel primus; si cudjuc, minor aut secundus stabuli præfectus intelligitur. De his jam percepisse lectorem opinor, qui Turcis bassæ, qui beglerbegi, qui emires sint. Nec ignoro nomen emir Quibir, dignitatis in aula sultanorum Cairensium maximæ. Sed intra limites coercenda scriptio, ne commentarius prolixior lectorem offendat, aut sæpius eadem repetat.

15. ***Isnic, Bursa, Teggiur.***

C Isnicam dixi, nomen hodiernum et Turcis usitatum retinens, licet ab aliis aliter scribatur, quæ Nicæa priscis est. Castaldus per errorem non urbem Nicæam vocat Isnecham, sed lacum sive paludem Ascaniam, quæ tamen hodie Turcis Acsu dicitur, nomine significante aquam albam sive limpidam. In multis enim antiqua nomina sic immutant, ut priscorum similitudinem retinentia, tamen aliquid in lingua sua significent. Prusæ nomen antiquum retinui, tametsi nunc Bursa vulgo dicatur: quæ vox in errorem impulit Bonfinium, ut Byrsam appellaret: quasi nomen hoc aliunde, quam a Prusa rege Bithynorum, acceperit. In Leonis Augusti constitutione de Thronis, etiam Theopolis sive Dei civitas cognominatur. Idem Claudiopolitano provinciæ D Honoriadis archiepiscopatui Prusiadem subjicit, quod ideo notandum, quia Busbequius in Itinerario Prusiadem cum Prusa confudit, Teggiur Turcicet provinciæ præses, quem ipsi more suo denominant a cujusque provinciæ metropoli. Laonicus Harmosten reddidit, quæ vox antiquo Laconum usu significat eum qui vel in urbem, vel regionem imperio subjectam mittitur, ut ejus res constituat ac disponat. Prætor noster ducem regionis interpretatur, qui Græcis est Higemon. Sic enim perturbationem rerum in Asia minori describens, post occupatam a Flandris Constantinopolim, ait: Qui duces aliis in locis alii fuerant hactenus, singuli regionem administrationi suæ commissam, nunc sui juris efficiebant: vel ad hoc impulsi motu proprio,

vel ab incolis ad defendendam regionem arcessiti. Quæ sane verba me commonefaciunt de imperii nostri statu non dissimili, post exstinctos imperatores Suevos.

16. **404** *Edrenos, Ulubat, Caplize.*

Edrenorum Teggiurem dixi, ab oppido quod Turcis vocatur Edrenos. Adranusium ducem sive præsidem dixissent Græci veteres. Civitas ipsa Bithyniæ, non procul a Prusa distat. Constitutio novella Leonis Augusti de thronis, episcopatum Adranusium metropoli Nicomediensi Bithyniæ subjicit. Oppidum Adranes, genere neutro, priscis appellabatur. Ulubat oppidum vocant Turci, quod Lupadi nostris geographis dicitur. Prætor Græciæ noster, et Chalcocondyles, Lopadium nominant. Nec procul a Palormo situm est (Panormum dixere Græci superiorum ætatum) ubi veteris urbis Cyzici ruinæ inter copiosa rudera marmorum conspiciuntur, et vina nobilia nascuntur, quibus cum voluptate Constantinopoli salubriter utebamur. Vox Caplize Turcis calidam aquam sive balneum significat, quæ Græcis thermæ sunt. Et supererant Prusæ nunc etiam ad montis Olympi pedem thermæ præstantissimæ, ac in primis celebres : cum ex intervallo non magno. aquæ calidæ pariter et frigidæ, miro naturæ beneficio, largiter ebulliant. Apud Stephanum, qui librum de urbibus scripsit, Ortelio citante, Therma legitur, locus Prusiæ, (Prusæ vult puto dicere, quanquam et alioquin hæc mendosa arbitror) qui et Basilica vocetur. Hic ille locus est basilicarum sive regiarum thermarum, quo de nunc agimus. Nam quod oppidum Thermarum Basilicarum in Novella Leonis Augusti reperitur, aliud est, ac longius remotum a Prusa, cum episcopatus ille metropoli Cæsariensi Cappadociæ subjiciatur.

17. *Mons Calogerorum, Genischeher, Iussuph.*

Montem monachorum, qui legitur hic in Annalibus, Turci sua lingua vocant Geschis dage, Græci Kalogeron oros. Intelligitur autem hoc nomine mons Olympus Bithyniæ, qui Constantinopoli degentibus, et in Propontide navigantibus, insigni altitudine conspicitur. Nomen hoc inde tulit, quod olim frequentia Calogerorum haberet monasteria, velut hodieque mons Athos in Europa, quem sanctum vocant : ubi 25 supersunt monasteria, singula quondam a 200 aut 300 Calogeris inhabitata, contraque vim prædonum ac piratarum munita. Nunc deminuto licet numero, tamen adhuc eorum est magna copia. Vocatur autem monachus a Græcis Calogeros, non veluti Kalos hieros, id est, bonus sanctus, quod nostris persuasum est : sed quasi Kalos geros (sic enim hodie loquuntur) id est, bonus senex. Nam senilis ætas huic professioni aptissima est. Neapolim interpretatus sum, voce Græca, quæ Turcis est Genischeher, id est, nova civitas. Ea non procul a Nicæa distat, et Busbequio, sicut et Ortelio, Jenisar dicitur : ac intelligi eamdem arbitror a Spandugino, in exposita superius narratione, de origine sultano-

A rum Turcicorum. Iussuph, Prusæi nomen præsidis, idem est cum Josepho. Gauderius, Ferdinandi Cæsaris interpres, scripsit Jussuc in versione sua, quod vocabulum Turcis annulum significat.

18. *De variis monetis, quid Manguri, Aspri, Siderocapsia, Hyperpyra, Hyperpyrarii, Dramæ, Scachi, Sultanini, Seraphini, Byzantii, Chrysini Altumler. Ægyptiæ Syriacæque monetæ ratio.*

Necessario nobis hic agendum de variis tam Græcorum, quam Turcorum Ægyptiorumque monetæ generibus, ut uno loco posita, velut in conspectu lectori sint. Ac primo quidem, ut pretium singulorum, quæ Turcis in usu sunt, indicemus, animadvertendum, ante annos 40, vel 50, quo tempore scripsit Turcica sua Theodorus Spandugínus, octo manguros æreos unum asprum argenteum valuisse.
B Rursum quatuor aspros effecisse dramam. Dramas vero novem, pretium fuisse thaleri unius Germanici, qui 36 aspros valebat : cum Sultaninus aureus, tam pondere, quam auri bonitate par Zecchino sive ducato Veneto, 54 aspris æstimaretur, hoc est, uno thalero Germanico, cum semisse. Deinde pretium thaleri diu stabile fuit, aspri quadraginta : Sultanini vero, seu ducati, sexaginta. Nos autem Constantinopoli cum essemus, sic erant horum omnium aucta pretia, propter gravamina (quemadmodum belli Persici, et alias causas explicatu non necessarias : ut manguri 24 uno commutarentur aspro ; aspri quinque dramam efficerent, dramæ 12 thalerum Germanicum; unus cum semisse* thalerus, Zecchinum Venetum,
C hoc est, aspros 90 ; cum paulo minus esset Sultanini pretium. Hoc modo drama, quinque constans aspris, valebat sex nostros cruciatos seu quarantanos Venetos : decem dramæ, vel aspri 50, florenum Germanicum ; aspri 60, seu duodecim dramæ, thalerum nostratem. Quæ ipsa quoque pretia deinceps adeo sunt aucta, thalerum ut unum aspris æstimatum 80 intelligam. Exposito pretio singulorum, addamus nunc de monetis ipsis quædam, futura lectoribus, ut spero, non injucunda cognitu. Primum igitur ærei manguri successerunt in nummulorum locum, quos asses prisci dixerunt. Ex argento signati sunt his proximi, qui Græcis aspri, Turcis Acse nominantur. Reineccius noster, **405** in Appendice ad
D Belvacensem, perperam scribit Asperos. Ibidem facta mentione de quingentis iperperis, addit, hoc monetæ Taricæ genus esse. Ego vero utrumque dico pro Græcæ monetæ genere habendum. Et aspri quidem Græcis, Turcis Acse, sic ab albedine dicti sunt, ut Italis *bianchi*, Gallis *les blancs*, certa nimirum et ipsa monetæ genera. Sicut enim Mauros Græcis est niger, unde Moros Itali nostrique vocant Æthiopes : ita color albus eisdem Aspros dicitur. Nec recens adeo vocabulum hoc esse, paret ex glossario perveteri, quod Aspraturam interpretatur Græca voce κόλλυβον, hoc est, monetam minorem : cujus generis aspri seu bianchi vel in primis sunt, cum quibus collybistæ sive nummularii monetam majorem, tam argenteam, quam au-

ream, commutare solent. Aspros autem voco, Latinam vocem Nummulos respiciens, quæ subintelligitur. Nam Græci quidem Aspra dicunt. Et sunt duplicia, majora minoraque. Minora vulgo in usu sunt, majora vocantur peculiari voce Siderocapsia. Quippe Siderocapsa nomen est oppidi, quod e regione Thasi situm est, prope montem sanctum, de quo paulo ante dictum. Eo loco tam auri, quam argenti fodinæ sunt (unde Chrysiten Livii putat esse Bellonius), et aspra signantur, cæteris majora, quibus ab oppido Siderocapsiorum mansit hactenus appellatio. Recipit hæc tantum sultanus Turcorum, et suis thesauris infert. Eadem erogat in militum ministrorumque suorum stipendia. Minora plane non admittit, quidquid tandem ei solvendum sit. De iperperis observanda primum vitiosa scriptura. Non enim iperpera scribi debent, sed hyperpyra. Pulologus noster hyperpyri vocem habet. Manuel Musicius Atheniensis, interrogatus a me quanti putaret æstimandum hyperpyron : responbebat, propemodum par hujus pretium esse marcelli argentei Veneti pretio. Quidam Italico nummo Julio putant æquandum. Equidem accurate pretium supputans, hyperpyron invenio valere novem cruciatos seu quarantanos. Incolæ Cyprii regni prius, quam Barbarorum subirent jugum, in quinque diversa hominum genera distribuebantur. Horum aliis omissis, quod huic instituto nostro quadrat, exponam. Infimi generis appellabantur Pariki, conditionis homines servilis, usque adeo dominis obligati propemodum ut vitæ necisque potestatem in eos haberent. Nomen ipsum Parikl, Græcæ originis est. Nam πάροικοι dicuntur Græcis, sicut et Justiniano Augusto παροικικὸν νόμιμον, jus colonarium est. Secundum hos proximi vocabantur vulgo Lefteri, qui quidem et ipsi Paricorum seu colonorum erant e numero, sed qui vel interveniente pecunia, vel gratia dominorum, vel alia quadam via libertatem impetraverant, diversa tamen ratione. Quippe nonnulli absolute liberi efficiebantur, cum alii, personali duntaxat libertate potiti, nihilo minus rerum suarum nomine dominis essent obligati ; puta, quotannis ut solverent principibus aut nobilibus viris, quindecim vel sexdecim, plus aut minus, perpyra (sic enim corrupte vocabant) cujus in perpyris numerandæ pecuniæ causa, Perpyriarii dicebantur. Agnoscit, opinor, voces lector depravatas, cum et hyperpyra dici debeant, et Eleutheri, qui liberi sunt, et Hyperpyrarii, qui singulos in annos hyperpyra solvunt. Si quis denique pretium hyperpyrorum cognoscere cupit, expendat hæc Belvacensis verba, de libri xxx, capite 145 : « Terra Soldani valebat ei quotidie 400000 iperpera, » id est 57000 marcas argenti ; sed prius scripturæ tollendum vitium, ut pro 57000 marcis argenti, 5700 marcas reponamus. Et nihilo minus hæc ipsa summa proventus quotidiani tanta videtur esse, pene fidem ut mereri nequeat. Sed enim pergendum ad alia. Quam diximus dramam, pro certi ponderis apud Turcos nomine lector accipiat, quod quidem

A ex drachmæ vocabulo Græco mutilatum est. Ipsius ponderis rationem in aspris jam exposuimus. An vero Turcicum antiquo ponderi Græco respondeat, disputare nunc religio est, ne lectori nimium velut extra metas vagando molesti simus. Scachi perquam frequentes in Turcia sunt hoc tempore, moneta Persici scachi sive regis, unde nomen habent, Turcorum hostis acerrimi. Singuli valent aspros Turcicos octo. Sultanini ex auro sunt, quondam appellati Soldani. Sic enim apud Belvacensem loco jam indicato legimus, argentariæ fructum in Lebena (non procul a Sebastia) fuisse tres rotas argenti depurati, hoc est, tria millia soldanorum. Ejusdem cum soldanis erant tum ponderis, tum pretii, qui Græcorum imperatorum temporibus Byzantii nominabantur, et Byzantini : characteris duntaxat ratione diversi. Consimiliter et seraphini, quos primus ex soldanis Ægyptiis signavit Melechseraph, a quo nomen etiam hoc consecuti sunt. Chrysini Græcis a chryso dicuntur, ut ab auro nobis aurei : quod imitati Turci, suos sive ducatos, quod nomen a Venetorum ducibus profectum arbitror, sive sultaninos, ab Altum vocaverunt Altumler. Chrysinorum quidem in aliquot Græcis et Asiaticis monumentis antiquis nomen observavimus, quæ alio lectores habituri loco sunt.

B

Quod Ægyptias, Arabicas, Syriacasque monetas attinet, harum quoque nunc mutata ratio : sicut ex hac consignatione D. Hieronymi Beck a Leopoldstorf videre est, qui pretia singularum notavit, ut erant anno 1551, cum illas terras perlustraret. Zibit,

C **406** æri nummuli perexigui, signa potius sunt, quam moneta. Duo valent unum Direm, qui et ipse nummus est æreus. Duo Direm valent Nuccarum unum, qui nummus est æreus major, cum litteris Arabicis. Nuccari quatuor valent nummulum argenteum, quem Arabes Osmannum, Turci Achs, Græci Aspron vocant. Nuccari sex faciunt nummum argenteum majusculum, quem Maidinum vel Cottam nominant. Maidinus vel Catta, Osmannum unum cum dimidio facit, et quatuor Marchettis Venetis æstimatur, vel octo Bezziis sive nigris nummulis Germanicis, quorum tres conficiunt unum cruciatum. Scachi, majores argentei nummi, quorum singuli quatuor

D maidinos ; decem vero, Turcicum aureum valent. Altum, aureus Turcicus, valebat id temporis quadraginta maidinos, vel aspros sexaginta. Coronati aurei pretium erat maidini triginta quinque. Horum vero quam nunc sint aucta pretia, deprehendere lector ex superius indicatis potest.

Obiter denique huic explicationi de monetis adjungitor, sultanos Turcorum tam in ipsis auspiciis imperii, quemadmodum Spandugines memoriæ prodidit, quam victoriis potitos illustribus, aut natis hæredibus masculis exsultantes, sicut in annalibus hisce nostris passim animadvertere licet, aspros novos signare solitos. Quod quidem ubi factum est, usum asprorum veterum interdicto publicato prohibent. Quapropter ab

omnibus ad rei monetariæ præfectos deferuntur veteres, ac pro duodecim veteribus aspri decem novi solvuntur : de quo sane lucrum sultanis haud exiguum provenit. Inquisitores etiam constituuntur, qui an aliqui veteres aspros retineant, observent. Hi variis utuntur fraudibus, et multa nequiter committunt. Ejus autem lucri causa Muchemetes secundus, qui Constantinopolim cepit, singulis, decem annis aspros signabat novos. Fortasse tamen hoc etiam fecisse videri possit ad imitationem antiquitatis Romanæ, cujus in numismatis toties est reperire vota decennalia, vicennalia, tricennalia. Non enim dubium est, Muchemetem secundum, quem diximus, velut in ipso successorem imperio multa priscis in Augustis, quos pro decessoribus suis habebat, ex ambitione quadam æmulari voluisse.

19. *Sugutzuc, Gerle, Boli.*

Dicit auctor annalium existimari vulgo, sepultum Osmanem ad Sugutzuc, qui locus a salice nomen habeat. Narrat autem Laonicus, esse vicum juxta Mysiam, quem incolæ Sogutam vocent, ubi flumen sit ejusdem nominis. In hoc vico tradit aliquandiu habitasse Oguzios, et ipsum Othmanem domicilium ibidem habuisse. Putabatur igitur istic conditus, ubi plerumque degere solitus fuerat. Addit etiam, posse locum appellari vicum Itææ. Sic enim reddit interpres, secum in errorem et alios abripiens. Non enim Itææ, sed salicis vicum dicere debuerat, quæ Græcis ἰτέα vocatur. Germani, quorum lingua componendis nominibus per est idonea, Falberdorf interpretarentur. Sed notandum, a Laonico post Sogutæ vocem, omitti alteram Turcicam Gui, duarum syllabarum, quæ vicum seu pagum significat. In annalibus nostris Sugutzug legitur, voce novellas sive teneras salices significante, vel salicetum potius : sicut iisdem Turcis Belezug teneræ sive novellæ quercus sunt, aut quercetum : quod ipsum quoque nomen est oppidi Anatolici, cujus infra meminit annalium auctor. Hinc etiam pagi Osmanzug, vel Othmanzug, nomen derivo : veluti quo significetur Osmanis sive seminarium, sive plantatio. Apud Abrahamum Ortelium in tabula Natoliæ legitur Othmangiuch, quod tribus syllabis Italico more pronuntiatum, idem est cum Othmanzug. In itinerario Busbequii legitur Othmanlik, depravate puto, cum Otmansick vel Othmansuck ab ipso scriptum fuerit : ut posterius hoc V Gallicum habeat, Turcis etiam usitatum. Longius ab origine vocis recedunt, qui Otmanic scribunt. De Boli, tam regione, quam oppido, supra diximus numero 15. Bellonius oppidum priscis Abonitichos dictum putat. Gerle non procul a Boli oppido distat, sed in Ortelii Natolia puto non recte scribi Gerede, pro Gerele, quod idem est cum Gerle.

20. *Sangiac, Sangiac Beg, Meschit, vel Meszit, Dsiumu, sive Zuma, Imaret, Candri, Cangri, Chiangare.*

Sangiac dissyllabum, sive Sanzac, Turcis vexillum significat. Sunt autem ipsis loco vexillorum sive signorum militarium, globi, ærei deaurati, summo in hastili defixit : circumplexis ac dependentibus undique seu crinium colligatorum manipulis, seu caudis equinis. Vertici pomorum sive globorum, quos diximus, nonnunquam luna crescens imponitur. Hujusmodi signa militaria plura gestari vidimus ante bassam seu beglerbegum Temesvarensem, cum is nobis Constantinopolim ituris occurreret in planitie, post descensum a montis Hæmi clisuris, non procul a Tatarbasare, qui locus a foro Tatarorum nomen habet, ad tertium a Philippopoli lapidem : ubi nos prætereuntem regio cum comitatu, magnoque camelorum et aliorum jumentorum numero, (summarios corrupte vocat Belvacensis, qui Græcis σαμάριοι sunt, et sagmarii, et sagmatarii) vidimus. Ab his signis militaribus dicuntur Sangiacbegi, provinciarum scilicet **407** præsides, sive prætores : qui cum ad expeditiones suscipiendas mandato sultani evocantur, curant ante se signum ejusmodi, quale diximus, cum strepitu tympanorum, et aliorum instrumentorum, quibus utuntur valde stridulis, gestari. Græci Turcicum illud Sanzac, flambarum et flambulum appellant : Sanzacos autem, flambulares. Leo Sapiens, Imp. August. librum *De apparatibus bellicis* scripsit, conversum, liberius quam par erat, in linguam Latinam a Joanne Checo Anglo, quem Græcum habemus. In eo Flamulum, quo Cedrinus etiam utitur, et forma deminuta Flamulisclum, et Flamulares reperiuntur, nomina Græcis et Turcicis hisce respondentia. Non enim temere dictum a nobis, simias esse Græcorum Turcos, in rebus plurimis : maxime quæ spectant ad officia militaria, provinciarumque præfecturas ac præsidatus, et earum distributiones. Messitæ seu Meszitæ Turcis proprie templa dicuntur, e lignis fabricata : qualia scilicet ab eis extruebantur, cum necdum imperij crevissent opes. Zuma vero (cujus vocabuli supra quoque facta fuit mentio) templum significat amplum, operis lapidei. Medressa quid sit, quid Imaretum, Gauderius ipso contextu exposuit. Nimirum xenodochia sunt, ut est videre apud Busbequium, haud ineleganter constructa, suisque distincta cubiculis: in quæ non modo Turci divertunt, sed etiam aliis quibusvis homines addicti de religione sententiis. Quippe nec Christianus quisquam, nec Judæus, seu dives, seu mendicus, ab iis arcetur. Bassæ quoque, ac sangiaci, cum peregrinantur, illis utuntur. Mos ita fert Turcorum, ut singulis qui eo divertunt, cibum præbeant. Cum cœnæ tempus appetiit, adest minister cum ingenti ligneo disco, qui, mensæ instar videri potest. Hoc patinæ plures continentur, impletæ vel oriza cocta, vel decocto ad cremorem hordeo, addito carnis plerumque vervecinæ frusto. Circum patinas positi panes sunt, et nonnunquam aliquid favi. Sumit ex his qui vult. Ac fas est peregrinantibus, hi

cibis toto triduo gratis frui. Postea mutandum hospitium. Sane Turcici proceres maximis impensis exstruere potissimum student hæc septem: Messitas, Imareta, Græcis Maratia, caravansaria, balnea publica; quibus etiam pulcherrimos fontes adjungunt, in cæteris, ad usus hominum, jumentorum quotidianos; in messitis ad lustrationes vel ablutiones quasdam peragendas prius, quam templa sua sive messitas ingrediantur. His addo fluminum pontes, et vias publicas, lapidibus stratas: quæ quidem omnia perinde spectabilia sunt apud Turcos, et eximia, sicut apud Anglos ista, versu comprehensa veteri:

Mons, et fons et pons: ecclesia, femina, lana.

Propemodumque licebit et Turcica distycho complecti:

Messita, maratium: caravansaraia, lavacra.
Fontes, et pontes fluviorum, strata viarum.

Obiter hoc etiam addo, Constantinopoli messitis, quæ istic numero plus minus quadringentæ sunt, tot hujusmodi adjuncta esse maratia: ut si quis in uno triduum victitet, ac deinde pergat ordine ad cætera, totius anni spatio vel invisere nequeat omnia, vel omnium uti beneficio. Sequitur etiam paulo post hunc locum in annalibus explicatus imaretorum usus, cum narrant, ipsummet Urchanem in exstructo ab se imareto cibos distribuisse.

Candria regio sita est ad Pontum Euxinum, inter Bithyniam, et Pontum, hoc nomine, provinciam; ubi et oppidum Candria reperitur in Ortelii Natolia, situm eo plane loco, quo Dedacana vetus a Nicolao Sophiano ponitur. Diversum ab hoc oppidum est Cangri, versus Amasiam sive Cappadociam, quod olim Gangra nominabatur, unde Turcis et regio Chiangare dicta.

21. *Zercolæ, tam albæ quam rubræ.*

Zercola capitis e filtro tegumentum est, latam auream fimbriam habens, qua parte capiti imponitur: de penulæ manica teguminis ipsius petita forma, sicut ipsimet aiunt Turci. Superiori zercolæ parti, sesquispithamam altæ, caput inseritur: inferior a vertice capitis infra cervices in dorsum non aliter ad tres spithamas usque demittitur, ac feminarum Gallicarum tegmen, quod *chapperon* ab eis dicitur. A media fronte surgit oblonge quædam quasi vel fistula vel vagina ex ære, partim deaurata, partim argento foris obducta, cui gemmas inserunt, non magni tamen pretii. Hæc zercola genizaris albi coloris est, aliis nonnullis rubri, de quibus alio dicendum loco. Fistula sive tubulus excipiendo cono de pennis avium facto servit, vel belli tempore, vel cum satellitio suo sultanum stipant.

22. *Musulmani, musulmanissare, magarissare, Turci. Laonicus emendatus.*

Musulmanos dici se volunt Mahumetani, tanquam recte credentes; ut Arianicis temporibus cæteri Christiani, quotquot abominabantur eorum furores, orthodoxorum nomen profitebantur. Ac tametsi Mahumetanis honestissima sit Musulmanorum appellatio, principibus ipsis Musulmanorum sultanos se nominantibus, uti frequenter apud prætorem nostrum videre est: tamen Græcis vicinis, ut Christianis, erat exsecrabile nomen, qui verbo Musulmanissare de omnium gravissimo apud Christianos flagitio desertæ religionis utebantur: cujus etiam vim declarantes, aliud magarissandi
408 verbum adhibebant, quod significat stercore faciem conspurcare. Cedrinus, aliique scriptores historiæ, cum iis qui jus canonicum Orientalis Ecclesiæ tractarunt, utroque utuntur. Osmanici tamen affectant hanc appellationem, et Turcos se dici nolunt. Quo de vocabulo facere non possum, quin Philippi Mornæi sententiam exponam, ex libro ejus Gallice scripto, de veritate religionis Christianæ contra paganos, Judæos, Mahumetanos, et alios, cui similis in hoc argumenti genere nullus antehac prodiit. Nam eadem opera de Turcorum etiam origine quiddam non temere rejiciendum intelligemus. Ait ergo Mornæus, Israelitas fuisse transportatos, etiam Herodoto teste, ultra Mediam, ad regiones id temporis inhabitatas, et ab eis partim Colchos originem duxisse, qui Herodoti tempore circumcidebantur; partim Tataros, qui circa annum Christianum 1200 ductu Zingis Chanis velut inundatione quadam orbem terrarum obruerunt, et imperium deinde Chanis illius Chitaini constituerunt. Erant autem, inquit, hi circumcisi prius etiam, quam Mahumetis nomen audissent: eoque procliviores fuerunt ad amplectendam legem Mahumetis quod ex parte cum ipsorum religione conveniret. Vox ipsa Tatari sive Totari, lingua Syriaca reliquias sive residuos significat, ait. Inter hordas quoque Tatariæ, versus partem ejus magis aquilonarem, nonnulli nomina Dan, Zabulon, Nephtali, retinuerunt. Unde non est, quod miremur, tantam Hebræorum esse copiam in regionibus Russiæ, Sarmatiæ, Lithuaniæ. Putat etiam, eo plures istic Hebræos inveniri, quo propius ad Tataros acceditur. Equidem ut obiter aliquam de meo velut symbolam his adjiciam, adolescens in Livoniam, necdum collegio Teutonicorum equitum dissipato, a Cunrado patre missus ad Albertum patruum, cum alia istis animadvertere memini; tum etiam versus Lithuaniam, in vicinia metropolis Rigæ (quæ in edito Laonico vitiose transpositis litteris scribitur Ucra, pro Ryca: sicut ibidem pro Euphlaste reponendum Eiflante. Sic enim Germani cæteri vocant Livoniam, Saxones nostri Liflandam. Gallicus interpres Ucram vult esse Novogradiam, puerili errore, cum dicat auctor suis urbem legibus et libertate frui, ab optimatibus regi, ad mare sitam esse; Danos, Anglos, Gallos eo commerciorum causa navigare: quæ de Novogrodia intelligi nequeunt) in hujus ergo Rigæ vicinia, nationem quamdam esse barbaram Lettorum, a cæteris Livoniæ barbaris incolis, Curonibus et Estonibus, lingua plane discrepantem: qui perpetuo in ore quasi lamentationem quamdam habent, quam vo-

citerando per agros assiduo repetunt. Ieru Ieru Masro Lon. Quibus verbis Jerusalem et Damascum intelligere creduntur, cæterarum in antiqua patria rerum, tot a sæculis, et in remotissimis ab ea solitudinibus, obliti. Ad Mornæum ut redeamus, putat hoc idem non minus esse vero simile de Turcis, quam de Tataris : cum nomen ipsum Turcorum Hebraica lingua significet exsules, et contumeliosum apud ipsos habeatur. Viderique Mahumetem non ab re, ne populos illos longe numerosissimos offenderet, qui tum temporis incipiebant se commovere, retinuisse circumcisionem, lustrationes, et alias quasdam legis Mosaicæ cærimonias.

23. *Genischeher, Goinuc, Carasi, Cosri, Bergama, Edremit, Gelipoli.*

Oppida sunt Isnicæ vicina, Genischeher et Goinuc, vel Guinuc trisyllabum, ut hic in archetypo scribitur. Illud novam civitatem significat, et in Ortelii Natolia, sicut et Busbequio, Ienisar vocatur, ut supra dictum numero 17. Goinuc in eadem Ortelii Natolia reperitur. De Carasi exposuimus antea numero 13. Cosri cum Caristo Nataliæ puto eadem est. Bergama vetus est illa, celebrisque membranarum nomine Pergamus, Galeni medici patria. Quæ Turcis hic Edremit, olim dicebatur Atramyttium, Leoni Augusto episcopatus Ephesinæ metropoli subditus. Nautæ nostri vocabant nomine magis corrupto, Landemiti; quod propius ad originem suam accederet, si lingua sua, hoc est Italica, dixissent *L'Adremiti*. Nobis quidem articuli cum ipso nomine confusio perdifficilem reddebat de appellatione veteri conjecturam. Sunt autem hæc Troadis oppida. De Ulubat superius quædam numero 16 notavimus, infra daturi plura. Paulo post Gallipolim dixi, more nautarum nostrorum; cum Turcis Gelipoli nominetur. Ridicula sunt somnia Nicolai Nicolaidis Delphinatis, de nomine atque origine hujus urbis : cum a C. Caligula conditam, ab eodem nomen accepisse tradit. Mox opinione mutata, quod fuerit a Gallis exstructa, Gallipolim vult dictam, ceu Gallorum civitatem; perinde ac Philippopolis sit Philippi civitas, Nicopolis quasi Nicolopolis, Nicolai civitas : perbelle, ne dum Gallos suos ornat, suimet obliviscatur. Non enim aliam in Græcia reperimus ullam Nicopolim, quam hanc : cujus ut auctor est Nicolaus Nicolaides, ita merito nomen hoc ei relinquamus, ut a duplici Nicolao Nicolopolis appelletur. Sed omissis jocis, amplius quadringentis annis ante C. Caligulam apud Xenophontem nostrum civitatis hujus fit mentio. Nec a Gallis etiam condita fuit, sed ab Atheniensibus : quorum dux Callias, initio struendæ dato, promeruit, ut ab ipso Calliupolis, (Calliopolim 409 fere Latina consuetudine vocamus) ceu Calliæ civitas, diceretur. Episcopatum hujus ad Heracliensem Thraciæ metropolim Leo imperator in Thronis refert.

A 24. *De primo Turcorum in Europam transitu. De castellis, Zemenic, Chiridocastro, Maito.*

Prius, quam de castro Zemenico dicatur, recitabimus hic verba Laonici de prima Turcorum in Europæam transjectione, cum quibus deinde locum hunc annalium conferemus. Capto, inquit Laonicus, præsidio Cherronesi, et Madyto, in Thraciam Turci progressi sunt usque ad fluvium Tænarum. Notetur in his verbis interpretis oscitantia, qui præsidium Cherronesi dixit, pro Cherronesi castro. Id castrum accipi non potest de Dardanellis. Nam eas arces, quæ duæ sunt, non una, Muchemetes secundus exstruxit post captam Constantinopolim, vel ipso teste Chalcocondyla. Ergo Cherronesi castrum
B illud intelligitur, quod versus Ægæum mare duobus abest milliaribus Græcis vel Italicis a Maito, versus Propontidem vero duobus et viginti a Calliupoli. Et Maitos hodie dicitur ejusdem Cherronesi oppidum, ne Xenophonti quidem ignotum, cui Madytos appellatur, sicut et Laonico, tribus duntaxat a Dardanellis versus Ægæum distans milliaribus. Prætor Græciæ noster Asty vel urbem Madytorum nominat, sicut et Leonis Augusti novella de Thronis Madyta pariter, et Madytum dixit. Castro autem, quo de agimus, nomen est apud Græcos Chiridocastron. Hellespontus istic usque adeo in angustum cogitur, ut a littore Asiatico Cherronesiacum Europæ tantum uno milliari Græco disjungatur. Hoc igitur in loco Turci primum ex Asia transmiserunt in
C Europam, et industria quadam Zemenicum, ut ipsi narrant, Chiridecastron, ut Græci, a captivo quodam Christiano ducti occuparunt. Inde dissitam ad alterum lapidem adorti Madytum, quam incolarum frequentia territi tentare prius ausi non fuerant, cum hodieque supra trecentas Græcorum domos habeat, et ipsam in potestatem redegere. Nos istic in itinere nostro vinum coloris rubri comparabamus, quod mensibus aliquot durante navigatione, varii in malis, et nausea perpetua, præcipue nos recreabat. Nicolaides, de quo paulo ante diximus, fabulas ut de Galliopoli, sic etiam de hoc castro, nobis obtrudit. Narrat enim, dici castrum Viduarum, ex hujusmodi occasione. Cum Turci, ait,
D ope duorum mercatorum Genuensium Hellespontum transmisissent, pro singulis capitibus transportandorum solutis duobus ducatis : primum omnium in Europa castrum hoc ceperunt, in quo mares omnes immani sævitie contrucidarunt, vita femillis tantummodo condonata. Qua de causa nomen ei deinceps mansit, ut castrum Viduarum appelletur. Hoc si verum esset, appellandum erat Græce Chiron castron, vel Chirocastron, quod nomen ipse non posuit. Sed satis animadvertit peritus historiæ lector, in ipso fabulæ peccatum initio. Non enim ad primum in Europam Turcorum transitum pertinet illa de Genuensibus historia, sed ad insequentia tempora, sicut suo loco deinceps numero 87 indicabitur. Deinde Chiridocastri nomen exstitisse constat etiam prius quam Turci, trans-

'nasso Hellesponto, castrum ipsum occupassent. Erat in navi nostra senex multarum rerum peritus, Antonius Meliensis, Græco patre natus in Melo insula (Milon Græci pronuntiant) conductus a navarcho, ut index itineris interdiu noctuque nobis esset, quem Podotam Græci nunc dicunt vocabulo peculiari, quod in Pulologo reperitur, vulgus nautarum Pelotam vocat. Is mihi, cum Calliupoli relicta, jam viginti duobus milliaribus emensis, Chiridocastrum præternavigaremus, et ruinosi castri nomen significabat, et historiam non frivolis de causis observandam commemorabat. Quo, inquit, tempore Turci primum hasce freti Hellespontici transmiserunt angustias, ut Asia potiti, Europæ regiones invaderent: hoc ipso castro, quod vides, in potestatem redacto, primum in Europa pedem fixerunt. Ejus rei nuntio, summa celeritate, Constantinopolim perlato: tanta Græcorum, majorum nostrorum arrogantia, tanta securitas fuit: ut minime cogitarent de castro mox recuperando, et ejiciendis prius ex Europa Turcis, quam majores in ea vires acquisivissent, altiusque suas egissent radices: sed accepti damni gravitatem verbis elevando dicerent, esse duntaxat amissum stabulum porcorum. Ludebant enim, ut Nazianzeni nostri verbis utar, in rebus minime ludicris: ridebant, in rebus minime ridiculis, sed deplorandis potius, dum ex Chiridocastro per jocum stabulum porcorum faciebant. Græcis enim Chiridia dicuntur porci. Sed risus iste tandem in amaras conversus fuit lacrymas. Audiamus majorem nunc ex ejusdem Antonii narratione Græcorum insaniam. Venit inde, non magno temporis interjecto spatio, Turcorum in potestatem et Calliupolis, ut in his Annalibus quoque recitatur: Græcis interim altum dormientibus, nec de rationibus occurrendi conatibus hostium vel tantillum sollicitis. Quid fit? Hujus etiam detrimenti accepti nuntius Constantinopolim venit. Tum magis ut Græcos dementes cerneres, amissam illi Calliupolim flocci facere, jacturam publicam reapse magnam, verbis secordiæ plenis extenuare, non nisi amphoram vini a Turcis **410** ereptam sibi dicere. Sed eos Turci paucis annis in Thracia fecere progressus, ut hujus Soleimanis bassæ, qui Calliupolim tunc eis eripuit, fratris filius Bajazites, occupatis etiam suburbanis agris, Constantinopolim pluribus annis obsideret: quam quidem omnino redacturus erat in potestatem, ni Tatari Temiris intervenisset expeditio Bajaziti fatalis: qua prosperrimi Turcorum successus aliquandiu divino consilio fuerunt inhibiti, ne ante tempus a Deo destinatum, imperii Græci reliquias devorarent. Hæc narratio licet in historiis Græcis non exstet, dignam tamen censui, quæ memoriæ proderetur: ut ex ea nostri homines exemplum capiant, nobis quod ex usu sit. Utinam ne nos etiam modo tam altum, veterno Græcorum correpti sterteremus, vix ut expergisci possimus: dum non Chirodocastra, porcorumve stabula, sed hactenus invicta Christianorum propu-

A gnacula: non Calliupoles, aut amphoras vini, sed Pannonias, sed Cypros, integra regna scilicet, amittimus. Sed reprimo me. Nam plura vetat dolor, et ominis infausti metus.

25. *Triturandi mos apud Græcos, et Asiaticos, Bolair, Asprolimiona.*

Arearum in quas messis tempore segetes tam in Græcia, quam in Asia, colliguntur; et ipsa triturandi ratio, hujusmodi est. Solent illarum regionum incolæ, postquam demessæ fruges sunt, non domum eas ex agris, more nostro, granis nerdum excussis, in horrea convehere: sed in aream quamdam sub dio comportare. Deinde sparsis per aream manipulis frugum boves et bubalos immittunt, qui

B dum pedibus subjectas proterunt, aristis grana nullo negotio excutiuntur. Et solent hæc sub dio fieri, extra pagos et oppida. Semper autem mos hic apud Orientales triturandi fuit, inde usque ab antiquissimis temporibus, sicut et in sacris libris interdictum vetus reperitur: *Os bovi trituranti ne obligator.* Secundum hæc mentio fit expeditionis Turcorum, primum mari, navigiis oram Cherronesi versus Ægæum legentibus, et prætcrito Rumeliæ vel Europæ promontorio, sinum Magarisium (sic a fœdis tempestatibus ac pluviis dictum, quæ illis in regionibus exsistere boreis flantibus solent, cum apud nos aquilo serenitatem aeris ferat) intrantibus, ubi Cherronesi latus alterum, longo tra-

C ctu, in mare se porrigit: deinde terra, missis equitibus, qui cum Edzebego planitiem Cherronesi versus amnem Maritzam pervagarentur, et Album ad Portum navalibus se cum copiis conjungerent. In his verbis observandum illam Bolairis planitiem Turcis dictam, Prætori Græciæ nostro vocari Bolerum, qua scilicet per ipsam Cherronesum, Hadrianopoli procul ad dextram relicta, cum Didymoticho, versus Ænum oppidum, et Maritzam fluvium, quondam Hebrum dictum, ac longius inde Thessaliam versus itur. Nam a Chiridocastro sive Zemenico, per excurrentis in mare Cherronesi campos, ad Maritzam fluvium, et illum maris sinum, in quem se Maritza sive Tænarus, ut Laonicus de causa deinceps exponenda vocat, propter Ænum civitatem

D effundit, directum iter non magnum est. Quippe Thracica Cherronesus instar linguæ se porrigit in Ægæum mare, tam angusto terræ continentis spatio, sex tantum ut milliaribus Græcis distet Hellespontus a sinu Magarisio, qui est ab altera Cherronesi parte: quibus a sex milliaribus etiam dictum est Hexamilium Cherronesi, sex tantummodo milliaribus Græcis a Calliupoli dissitum: ut alterum celebrius illud Hexamilium Isthmi Corinthiaci totidem patet in latitudinem milliaribus, et utrinque gemino similiter a mari alluitur. Begi vocabulum, quod hic Edzi cuidam ex proceribus Turcicis tribuitur, interpretati jam ante sumus. Hoc tantum lector observet, planitiem Bolairensem, sive Bolerensem, ut prætor vocat, deinceps apud Turcos

Edzeæ planitiei, vel Ezeæ nomen ab hoc Edze bego A
consecutam, ut infra, certis ex locis horum annalium, patebit. Portus Albus denique Græcis est Asprolimiona.

26. *De oppidis Cherepoli et Zorli, civitates Cherronesi, ab Europæ promontorio Constantinopolim usque, cum intervallis unius ab altera.*

Quæ oppida Thraciæ Cherepolim et Zorlum Turci vocant, Græci dixere Chariupolim et Tzurulum. Chariupolis sive Chariopolis, perinde ac supra de Calliopoli dictum, ab Atheniensi Charia conditore fuit appellata. Nam præpotens mari populus Atheniensis ante bellum Peloponnesiacum, propter amplitudinem classis, et usum rerum navalium, Cherronesum cum majori parte maritimæ Thraciæ ac
Macedoniæ, cum Perintho (nunc Arachlea, quod B
idem est cum Heraclea), cum Selybria, cum ipso Byzantio, possidebat : in eaque loca, semel occupata, colonias deducebat : Thucydide, Xenophonte, atque aliis testibus. Prætor Græciæ noster Chariopolim commemorat, et quo sita loco sit, indicat : dum ordine civitates has in Cherroneso recenset, Heracleam, Panium, Rhædestum, Chariopolim. Meminit et Cedrinus in Constantino Monomacho Aug. ubi de Patzinacis in Macedoniam profecturis explicat. Leo Sapiens Aug. in Novella de Thronis, Heracleæ metropoli, quam Thraciæ Macedoniæque simul attribuit, **411** velut in confinio sitam, inter alios episcopatus, hos subjicit : Madytum, de qua diximus. Rhædestum (nunc Rhodostum) Panium,
Hexamilium (nunc Xamilii), Calliopolim, Perista- C
sim, Chariopolim, Tzurolloën (nunc Zorli) et Athyra, qui nunc Pons grandis nominatur. Quod si lubet intelligendarum historiarum causa nosse intervalla horum oppidorum, ut ordine sita sunt ad litus Hellesponti ac Propontidis, inde a Dardanellis, ubi fauces Hellesponti sunt, in Ægæum cursu rapido semet exonerantis, ad ipsam usque regiam urbem Constantinopolim : hæc peraccurate computata illius, quem dixi Meliensis Antonii studio, notabis.

A Rumeliæ, vel Romaniæ, Græciæve promontorio, quod extremum est in Europa propter Hellesponti angustias, ad arces faucium, sive Dardanel-
los, milliaria Græca sunt 18. D

A Dardanellis Maitum usque, m. 5.

Maito Chiridocastrum, m. 2.

Chiridocastro Calliupolim, m. 22.

Calliupoli Hexamilium, m. 6.

Hexamilio ad Sancti Georgii promontorium, m. 6.

A S. Georgio Peristasin, m. 6.

Peristasi Arachlizam, m. 7.

Arachliza Myriophytum, m. 7.

Myriophyto Coram, m. 6.

Cora Gainum, m. 4.

Gaino Rhodostum, m. 25.

Rhodosto Arachleam, m. 30.

Arachlea Silyuream, m. 20.

Silyurea ad Pontem grandem, m. 15

A Ponte grandi ad Pontem parvum, m. 10.

A Ponte parvo ad S. Stephanum, m. 10.

A S. Stephano ad Heptapyrgium, sive Jadiculam, vel arcem septem turrium, sitam in extremo urbis Constantinopoleos, ad Propontidem angulo, m. 5.

Ab Heptapyrgio ad sultani saraium, ubi alter est urbis angulus ad Bosphorum, Propontidi semet infundentem, m. 7.

Tzurulus (Castaldo Chiorli, Busbequio Chiurli), quam Leo imperator Tzurolloën vocat, nonnihil a Propontide versus mediterranea distat, a Selybria maritima sex plus minus horarum itinere. Nos istic satis commode diem ac noctem egimus. Fallitur in Selime primo Jovius, et auctor annalium Silesiæ Cureus, qui pagum ignobilem et obscurum vocant : cum hodieque sit oppidum, et a prætore dicatur Asty, quod civitatem significat ; ac in Græcorum historiis etiam Mauricii Augusti temporibus, ante mille scilicet annos, mentio Tzuruli fiat, ubi dicitur, Chagano cum infinita multitudine Thraciam ingresso, Romanorum ducem territum, in castello Tzuruli, tanquam loco munito, se conclusisse. Nam hæc ipsa leguntur apud Zonaram verba.

27. *Eurenos, et cæteri tres apud Turcos illustrium quatuor familiarum auctores.*

Tradunt nostri, et in his Geufræus, Osmanem sibi tres fœderatos ascivisse, quorum adjutus ope, compluribus oppidis subactis, auctoritatem sibi potentiamque comparaverit. Horum duos fuisse Græcos, religionis Christianæ desertores, tertium vero Turcum. Græcorum unus, Michael nominabatur : alter, Marcos. Turco nomen Aurami fuisse scribit. Ab his propagatas esse tres familias apud Turcos cæteris omnibus, secundum Osmanidas, nobiliores : a Michaele, qui Michalogli, quasi Michalides, dicantur ; a Marco, qui Marcozogli, quasi Marcozides ; ab Aurami, qui Auramogli et Auramides. Nos hactenus horum in annalibus hisce mentionem nullam habuimus. Eurenosis nomen hic primum anno Christiano 1357 legimus, quem ex procerum numero fuisse non dubium est, cum begus appelletur. Et Turcos hic quidem sequi malo, quibus Eurenos ; quam Geufræum, cui Aurami vocatur. Unde posteri quoque non Auramogli cum Geufræo, sed cum Turcis Eurenosogli, velut Eurenosides, sunt appellandi. Michalogli serius his commemorantur in annalibus, et nominatim Mechemet beg Michalogli, dux Acanziorum, sub initium Muchemetis primi, anno Christiano 1414 ; Malcozogli longe post hos, anno Christiano 1480, quo tempore Bali beg Malcozogli nominatur, sub Muchemete secundo. Quartæ familiæ non fit apud Geufræum mentio, quam Turchan begus propagavit. Hoc nomen in his annalibus reperitur sub Murate secundo, anno Christiano 1453. Eurenoses apud Laonicum Brenezes scribitur, pro Eurenezes aut Urenezes. Idem Michaloglios etiam Michalines alicubi vocat. Malcozzides et Malcozogli cur a Turcis pro Marcozziis et Marcozogliis dicantur, scio : cur a Reineccio Malaconii, nescio. Eureno-

sis etiam posteri rectius Eurenosii vel Eurenesii vocabuntur, quam Ebrenes. Turchan begus Chalcocondylæ Turachanes nominatur. Nostra ætate nullam horum extra Malcozzios et Michaloglios, mentionem invenimus : et Michaloglorum sane recentiorem, ex quibus Achmetes Acanziis præfuit in exercitu Soleimanis, ad obsidendam Viennam proficiscentis. Casanen vero Michaloglium triennio post in his annalibus expeditione Soleimanis altera contra Germanos, a nostris cæsum, magnis cum copiis, legimus.

28. *Dimotuc, Burgosine, Bergas, Plagiari.*

In vicinia Tzuruli de qua dictum, Didymotichum prætor cum aliis oppidum ponit, **412** a geminis muris sic appellatum, Turcis mutilate Dimotuc : quod Nicetas Latine versus, Eurum fluvium ambire tradit, pro quo scribere debuit interpres Hebrum fluvium, cujus nomen in pluribus historiarum Græcarum locis ita corruptum reperitur. Oppidi Dimotuci appellatio ne hodie quidem est obscura, præsertim propter elegantissimos urceolos, qui ab incolis elaborati, cum alia in loca, tum etiam Constantinopolim deportantur. Solent enim ex eis tam ipse Turcorum sultanus, quam alii magnates, aquam haurire. Didymotichum novella Leonis imperatoris Trajanopolitanæ montis Rhodopes metropoli subjicit. Andronicus autem Palæologus secundus hujus nominis imperator, ab episcopatu ad metropolis dignitatem in synodo provexit. Vicina Didymoticho est Burgosine, quæ Castaldo Bergas est, aliis vulgo Bregas, magis etiam vitiose. Nostri comites Turcici, cum istic essemus, Burgos appellabant. Gerardus Mercator cum aliis ex Bergas facit Bergulam et Bergelen Ptolemæi, Bergulion Cedrini, et Arcadiopolim. Proximum ab hoc, oppidulum versus Hadrianopolim medii diei distat itinere, quod idem Castaldus Sitibabam nominat, cum a Turcis nostris Eskibaba diceretur : id est, Baba vetus. Soleimanes bassa mortuus eo casu, qui recitatur in annalibus, in pago non procul a Calliupoli sepultus traditur, cui nomen Plagiari. De monumento tamen ejus nihil istic intelleximus, licet ad Calliupolim quatuor fere septimanis hæreremus. Observandum in annalibus mortuum hunc Soleimanem duobus ante patrem Urchanem mensibus : cui filius Murates natu minor, non Soleimanes successit. Nam plerique Soleimanem inter sultanos referunt, et primum hujus nominis faciunt.

29. *Belezug, Chelili, Cadilescher, et Cadi Asker.*

Belezuga locus est Anatoliæ, cui nomen a querceto. Significat enim vox ipsa novellas quercus, ut adnotatum supra, numero 19. Zenderlu Chelil est is qui edito Chalcocondylæ corrupta scriptura Chatiles appellatur, pro Chaliles, quod ei nomen est apud Gregoram. Ex eo qui Halim facit interpres Laonici, errat : cum diversa plane nomina sint Chelil et Ali. Vox Cadi Turcis judicem significat, qui de causis litigantium aliquo in oppido, vel urbe, vel provincia cognoscit. In Italia potestatum vocant, cujus officii mentionem prætor Græciæ

A noster facit, quo loco narrat Venetiis missum fuisse Constantinopolim novum Exusiasten (quo nomine significatur is qui est cum potestate, ac jurisdictionem exercet) quem ipsi, ait, Potestatum nominant. Cadi vero Lescher, sive Lesker, significat judicem supremum, qui Arabum Maurorumque lingua dicitur Cadi Asker : qua voce solent uti, qui elegantius loquuntur, vulgus altera. Erant autem prius in universo Turcorum imperio duo tantum Cadilescheri. Primus Anatoliæ, alter Rumeliæ, hoc est Romaniæ vel Europæ. Sed a Selime primo tertius his adjunctus fuit, post subactos populos principis Aladeulis, et sultani Cairensis, videlicet Ægyptios, Syros, Arabes et Armeniorum partem : quæ regiones cum latissime pateant, etiam

B tertii hujus Cadilescheri officium majoris est momenti quam reliquorum. Habent autem imperium Cadilescheri cæteros in cadios sive judices, et Hoggias, et Talismanos : velut apud nos sub jurisdictione archiepiscoporum, episcopi, presbyteri, diaconi, continentur. Iidem et Cadilicatus sive judicum officia (Potestarias Itali vocant) arbitratu suo conferre solent, sed ea lege tamen, ut constituti ab ipsis judices a sultano confirmentur. Addendum et hoc, duos illos primos judices majores accepisse Turcos a Græcis, quorum (uti dictum sæpius) æmulati sunt imperii veterem formam. Quippe Græci etiam Dicastas sive judices Anatoles et Helladis habebant. Adeoque magna fuisse istæc officia vel ex eo paret, quod imperatrix Zoe judicem

C Græcorum fecerit Constantinum Monomachum, cui tamen non multo post ipsa nupsit, et per nuptias imperium tradidit, sicut in ejus vita Cedrinus scripsit. Idem in Paralipomenis, quæ needum habemus edita, judicis Hellados (quæ Græcia est) ac Peloponnesi, tanquam magno præditi officio sive dignitate, meminit.

30. *Scachin, Sis oppidum, Meritzà flumen.*

Qui Turcis hic Lala Scachin, Laonico Saines vocatur. Et prædicat eum valde Laonicus, optimumque virum appellat. Quænam vero sit illa Sis, cujus captæ fit mentio videndum. Ponit Marius Niger in Thracia Sissopolim, quæ olim dicta fuerit Apollonia ; ponit et Pinetus in Macedonia Sisso-

D polim, quæ veteribus fuerit Apollonia Taulantiorum. Utrius sit opinio melior, ipsi viderint. Equidem neutram harum accipi de Sis oppido posse puto, cum Sissopolis Thraciæ versus Euxinum, haud procul ab Anchialo, quam nunc Achelo Græci vocant collocetur : Macedonia vero remotior etiam sit ab illis locis, quæ huic proxima statuuntur, nimirum a Tzurulo et Burgosine. Restat igitur ut aliud his vicinius oppidum quæramus, quod Sis annalium sit. Hoc vero nobis monstrat Græciæ prætor esse Cissum, non procul a Tzurulo situm, sicut ex his verbis ejus apparet : Cepit imperator **413** Joannes Ducas Vatatzes et Cissum castellum, et usque ad eum fluvium, quem vulgus Maritzam vocat, limites constituit. Potitus est et monte Tu-

gano, et oppidulum in eo condidit: quo Nicolaum Goertzen ablegavit, ut excubias ibidem ageret, et Latinis intra Tzurulum degentibus negotia facesseret: quod quidem oppidum Tzuruli non magno tempore interjecto Romanis a copiis in potestatem redactum fuit. Quibus in verbis obiter et Maritzæ fluminis mentio fit, quod statim hic in Annalibus etiam reperitur, et a Turcis Meritza nominatur. Sed prætor paulo post, hæc de Maritza subjicit: «Alii sedes constituebant versus inferiores partes, et eum fluvium, quem lingua vulgaris, ut antea dictum est, Maritzam vocat.» Reapse quidem is Hebrus est qui versus Ænum oppidum excurrens, ibidem in Ægæum se pelagus effundit. Sed quia cum hoc et alii se conjungunt amnes, ac majorem efficiunt, idcirco nomen etiam apud accolas mutat. Flumina vero, quæ prætor ab Hebro sive Maritza recipi commemorat, alia non est necesse recenseri, quod Turcicis nostris illustrandis non serviant; sed duo tantum præterire silentio non possum, quæ Hadrianopoli se in Hebrum exonerant. Unius fluvioli nomen est Harda, nec olim, nec hodie celebris: alterius Tunsa, cujus faciunda fuit mentio, quod Chalcocondyles sæpe Tænarum nominet, sicut ex vita Muchemetis II, quem Hadrianopoli regiam sedem ultra Tænarum, qua Hebrum illabitur, munivisse scribit; et ex allegatis supra, num. 24, videre est. Quippe Tænarus fluvius idem est cum Tunsa, videturque nonnunquam Tænari nomen manere flumini, abolita Hebri appellatione, ad ipsam Ænum usque civitatem, ubi mari Ægæo miscetur. Hebrum denique Valizam nemo vocat, nec Mazeram, ut existimarunt Nicolaus Nicolaides, et Olivarius.

31. *Ypsala Thraciæ oppidum.*

Post captam Didymotichum tradunt Annales, Chazim Elim begum versus Ypsalam cum copiis perrexisse. Huic nomini simillimum est Cypsala, quod oppidum ab Antonino in Thracia commemoratur. Alii cypsella scribunt, uti legitur etiam in Novella Leonis Augusti de Thronis. Non procul ab Æno civitate collocatur, de qua mox dicturi sumus. Chypsala Sophiano dicitur, Chapsilar Bellonio, qui haud scio an non erret, similitudine nominis Chapse vel Chaphse deceptus, qui vicus exiguus est in itinere, quo Constantinopoli Didymotichum itur, ut infra parebit in extremo Bajazite secundo. Distat etiam ab Hadrianopoli, qua Selybriam tenditur, non magno itinere diurno quoddam oppidulum, cui nomen Hapsala, nobilitatum messita et caravansarais Mechemetis bassæ, ambobus sane pulcherrimis et sumptuosis. Eo nos in loco pernoctabamus. Sed uti diversus est ab Ypsala, sic cum Castaldo eumdem esse cum Capsa, statuere non possum.

32. *Ygnos, ad Meritzæ fluminis ostium.*

Hæc civitas Græcis dicitur Ænos et Œnos, quorum posterius ipsi pronuntiant Inos, unde nomen Ygnos, quod hic in Annalibus legitur, molli pronuntiatione litteræ N per Gn, Græcis, et Turcis, ct Italis, et Hispanis, qui ñ scribunt, familiari. Inter metropoles vel archiepiscopatus Thraciæ refertur ab imperatore Leone in Novella de Thronis. Virgilius et alii Ænum ab Ænea post excidium Trojæ conditam in Thracia, sicque nominatam ab eodem narrant. Propter Ænum fluvius Meritza vel Hebrus in mare semet exonerat, uti paulo ante dictum ex prætore nostro. Principes aliquando Catelusios Genuates habuit, sicut et Lesbus insula (de quibus infra dicemus cap. 138), cum illi a civibus arcessiti temporibus imperatorum Græcorum inter se discordium, urbis defensionem suscepissent, sicut apud Laonicum legitur. Castaldus Enio scripsit, quod duabus (ut opinor), syllabis enuntiandum. Antonius Bonfinius in historiis ungaricis corruptius Eniam vocavit, cum anno 1469 Nicolaum Canalem præfectum Venetæ classis Eniam Thraciæ urbem direptam incendisse tradit.

33. *Zagora, Debeltus, Philibe.*

Zagora Thraciæ prius appellabatur Debeltus, ut est apud Cedrinum et Zonaram. Debelti episcopatum Leo Sapiens imperator in Novella de Thronis metropoli Hadrianopolitanæ montis Hæmi subjicit. In historiam Simeonis magistri officiorum manuscripta legitur, Justinianum Rinotmetum imperatorem restitutum opera Terbelis Bulgarorum principis, ei cum alia dona dedisse, tum defalcatam ab imperio Romano regionem, quæ postea Zagoria dicta fuerit, possidendam concessisse. Develtus, quam adhuc ita Græci vocant, sive Zagora, quod ei nomen Bulgari tribuerunt, milliario sexagesimo ab Hadrianopoli distat. Philibe vero Turcis est Philippopolis Thraciæ, Debelto vel Zagoræ vicina: quam urbem qui a Philippo Macedone, Magni Alexandri patre, conditam cum vulgo existimant, falluntur. Nam Philippi Cæsaris opus est, ut aliæ complures in Thracia civitates ab imperatoribus fuere conditæ, quod ipsa quoque nomina testantur, ut Trajanopolis montis Rhodopes, ut Hadrianopolis Hæmi montis, ut Arcadiopolis, ut Anastasiopolis. **414** De Philippopoli vero expresso scriptum his verbis reperi quodam in historiæ Græcæ libro, cujus et principium, et nomen auctoris perierat, cum cæteroqui multa scitu digna contineret: Philippus imperator urbem in Europa condidit, quam Philippopolim appellavit. In hac urbe totum nos triduum commorabamur, dum Turci comites nostri suum Bairam majus, exacto jejunio triginta dierum, diebus mensis Octobris quinto, sexto, septimo, celebrarent. Est adhuc archiepiscopatus, cui tunc præerat is qui postea factus est patriarcha nobis Constantinopoli degentibus, Theoliptus: de sententia synodi Græcorum abdicato Pochomio, viro profano, et litterarum plane rudi, qui largitionibus et aliis malis artibus dignitatem adeptus fuerat.

34. *Gradus legis Mahumetanæ peritorum apud Turcos, et qui talismani dicantur.*

Ut Talismani qui sint commodius intelligatur: sciendum, certos esse gradus Mahumetanis eorum

qui legum apud ipsos periti sunt, et partim jus dicunt, partim legem interpretantur. Ludovicus Bassanus Iadrensis in hunc modum comparat eos cum nostris ecclesiasticis. Primum muphtim dicit esse inter ipsos instar vel papæ nostri, vel patriarchæ Græcorum. Quippe juris omnis et sacrorum rex est, uti veteres etiam Romani loquebantur. Huic proximi sunt cadilesckeri de quibus dictum numero 29. Bassanus hos cum archiepiscopis nostris comparat. Sequuntur cadii, veluti proximum post archiepiscopos locum obtinent episcopi. Secundum hos sunt eis hoggiæ, qui seniores dicuntur, ut Græcis et nostris presbyteri. Excipiunt hoggias Talismani, seu presbyteros diaconi. Ultimi sunt dervisii, qui calogeris Græcorum, monachis nostris respondent. Talismani Mahumetanos ad B preces interdiu et noctu quinquies dicendas excitant, de quibus alias agemus. Clepsydris veteri more Græcorum utuntur ad distinguenda tam diurna, quam nocturna temporum spatia. Nam quæ a nostris artificiose confecta perveniunt ad Turcos horonomia, longe ipsis gravissima, planeque admiranda, procerum duntaxat usibus serviunt. Cum precum tempus appetiit, turres adjunctas meschitis prealtas conscendunt. Eæ sic factæ sunt, ut in superiori parte, propemodum ubi occipiunt deminui, ut tandem in acuminatum fastigium desinant, in projecto quaqua versum obambulari possit. Hic ergo circumeuntes, acutissima voce clamorem tollunt, digitis alteram aurium obstruentes, et homines ad invocandum numen exhortantur. Vox ipsa C longius quam quisquam nostrum credat, qui ea loca non adierit, pertinet. Communis autem precatio musulmanorum hujusmodi est, auctore Postelio: «In nomine Dei misericordis, propitii. Laus Deo, regi sæculorum, misericordi et pio regi diei judicii. Heus serviamus illi, et heus adjuvabimur. Dirige nos in punctum rectum, punctum eorum, in quibus tibi beneplacitum est, et quibus non irasceris, et non errabimus. » Hæc tam illis est usitata precatio, quam nobis Dominica : et a quibusdam ad battologiam usque adeo recitatur, ut centies eam repetant. Idem facit in oratione publica talismanus pro his qui negligenter orant : aiuntque hac repetitione suppleri aliorum errores ac delicta. Quidam vero D tanta repetunt assiduitate, tandem ut concidant; alii corpus ita circumagitando, ut omnino extra se rapiantur.

35. *De genizeris; vel genizaris; unde sic dicti.*

Nusquam reperi genizarorum originem verius descriptam, quam hic; ideoque locus est memorabilis, quo plurium hallucinationes refutantur. Nam alii volunt institutos ab Othmane vel Osmane Gasi, nonnulli (quos inter est Jovius et Geufræus) fuisse referunt ordinatam ipsorum militiam primum omnium a Murate II, quem ego numerum potius auxisse dixerim, quam fuisse militiæ ipsius auctorem. Vocis etiam etymon controversum est. Initio declarationis Annalium Spandugini opinionem recitavi; de Seri pago, quem Delus ille experit, a quo fuerit ortus Osman. Ea locum habere nequit. Reineccius aliquoties repetit, Janizarorum nomen ad notionem revocatum, a Janua deduci, cum Turcis *januam* aulam dici constet. Ego vero fateor, adeoque vulgo notum est, aulam sultani (Romani veteres comitatum principis appellabant) a Turcis vocari Portam Osmanicam, quod Portæ nomen idem est fere cum Janua: sed (quod ipsius pace, citra insectationem ullam dictum esto) cogitare debebat, Turcis Portam dici sua lingua, *capi*; de quo vocabulo derivari non janizarorum vel genizarorum nomen potest, sed capisilarorum, de quibus alibi. Paucis ut verum etymon indicem, nomen genizeri Turcis novos homines, seu milites novos significat, seu Latina voce veteri Tirones : cujus etymi ratio patet ex iis quæ hic in annalibus exposita leguntur. Geufræi somnium de Cham et Jeser, ceu ridiculum exploditor.

36. *Chairadin, Buga, Ischeboli.*

De bassarum et vezirum officio supra diximus, numero 14. Quod Chelili datum fuisse traditur cognomen Chairadin, lingua 415 Turcica significat eum, qui bene strenueque se gessit, vel bene meritus est: ut Græcis Evergetes dicitur, quod sibi cognomentum prisci reges, aliquot Ægypti Syriæque sumpserunt. Ex Chairadin Laonicus fecit Charatinem : et in fine libri octavi, Charaitinem : Jovius, Hariadenum. Idem enim nomen nostra memoria datum fuit a Soleimane II piratæ nobili, sed strenuo cæteroqui viro, Barbarossæ : de quo dicturi suo loco sunt Annales. Buga Callipoli transjecto Hellesponto Prusam ituris occurrit. A geographis recentioribus Juba, transpositis litteris scribitur, uti deinceps repetemus initio Muratis II. Oppidum Ischeboli Græcis est Scopelos, Zagoræ vicinum. Leo Sapiens Augustus inter episcopatus metropolitani Hadrianopoleos Hæmi montis, Scopelum refert : unde situs intelligi potest.

37. *Servii, Serbi, Sorabi, Zirfi, Zerfi, Serrocionium.*

Servios collocat Laonicus in antiqua regione Triballorum Mysiaque superiori : quo nimirum ex septentrione paulatim commigrarunt, debilitatis imperii Romani Græcique viribus. Nam Serbos circa Mæotidem Plinius collocat, unde partim profecti fuere versus Danubium, et Mysiam hanc superiorem partim itinere diverso, per Sarmatiæ sive Poloniæ latissime patentes campos in oram Germaniæ, Polonis vicinam (Lusatia nunc dicitur) infusi, sedes ibidem, et in vicinia constituerunt, inter Salam et Albim fluvios. Hinc Sirbos ibi Dubravius recte collocat, hinc Misnia quoque imperatoris Henrici Aucupis tempore dicta fuit a vicinis Sirbia, hinc in iis locis et Serbi Wenedi, et Serbecum, et Serbestum oppida. Ne lingua quidem defecit, in utraque Lusatia Wenedis incolis usitata. Nec I littera cum E permutata nos moveat, quod in hac voce frequenter fieri notavimus. Nam

et Annales Austriaci Syrviam dixerunt, quorum verba reperies numero 51 Historiæ Saxonum Sorabos vocant, quos Sorabros apud Laonicum vitiose legimus. Vocantur et Rascii vel Razii, quod a Ros, sive Rossis deductum puto, cum quibus originem et linguam communem habent. Bonfinius Ratianos dixit, et melius Roxianos, quod est a Græcorum illo Ros haud dubie. In actis concilii Constantiensis Sirfi dicuntur, quod nomen eis hodieque datur a vicinis Carniolanis, Carinthiis, Stiriensibus, Croatis, Dalmatis, Ungaris. Ideo locus ille, quem nostri Annales a Serviorum clade nomen accepisse narrant, in archetypo Annalium Serf vel Zerf Zunguni dictus fuisse scribitur. Hoc enim Gauderius Cæsaris interpres in versione sua non inseruit, vim ipsius appellationis explicasse contentus. Facit alterius B loci mentionem Cedrinus et alii, qui a Bulgarorum cæde vocatus fuerit Bulgaroctonium. Ad ejus vocis imitationem licebit hoc Serf Zunguni Turcicum reddere composita voce Græca, Servoctonium.

38. *Gilderum Bajazit, Jacup Zelebi.*

Quod Bajaziti datum fuit cognomen Gilderum sive Gilderun, significationem fulminis habet, perinde ac de priscis illis regibus, Alexandri successoribus, quidam CeraUni sive fulminis cognomen habuit, eadem ex causa celeritatis, et impetus in bellis gerendis subiti. Lælapis appellatio, quam ei quidam ex Laonico tribuunt, significati alterius est. Sic enim turbinem Græci vocant. Et Bajazites, cum vehementioris esset ingenii, facile C turbini assimilabatur, ut idem Laonicus inquit. De cognomine Zelebi, quod hic Jacupi tribuitur, dictum superius, esse profectum ex consuetudine Romana, qui nobilissimos vocabant Augustorum filios natu minores. Jacupem (qui Jagupes Laonico, nostris Jacobus est, non Josephus, uti putavit Laonicus. Nam Iussuph Turcis dicitur, qui Joseph nostris) nonnulli temere vocarunt Soleimanem: cum potior habenda sit fides, hac quidem in parte, Turcis et Græcis, quam ipsis.

39. *Germiani ditio, Germian beg.*

Germianum Asiæ Minoris pars est, quæ Cariæ veteri, cum parte Lydiæ Mæoniæque respondet, quatenus ad mediterranea Phrygiamque majorem hæ tendunt. Licet hoc vel ex eo colligere, quod D nunc etiam Nisa collocetur in Germiano, quæ veteribus est Nysa Cariæ mediterraneæ civitas, versus Mæandrum fluvium. Leo Sapiens imperator in Novella de Thronis appellat Nyssam, sub Ephesina metropoli. Præterea Germianum fluvius Madre nunc interfluit, ut olim Mæander indicatas regiones, qui prorsus idem cum Madre. Nomen ipsum Germiani unde factum sit, certo dicere non possum: nisi velimus a Germe derivare, quod oppidi et episcopatus nomen est in Leonis Augusti Novella de Thronis, Cyziceno Hellesponti metropolitano in Asia subditi. Prætor noster, qui 200 plus minus annis ante Chalcocondylem suam scripsit historiam, videtur in locis Germiano respondentibus, regionem Celbianum sive Celvianum ponere: cum narrat, Theodorum Lascarim, accepto imperio, Celvianum universum, cum Mæandria regione, cum Philadelphia, et Neocastris, occupasse. Referenda vero sunt hæc ad annum Christianum plus minus 1206; quo tempore necdum seu Germiano, seu Celviano imperabant **416** Iconienses sultani, sed erat adhuc ea regio Græci juris, et a duce Græco administrabatur. Flandris autem Constantinopoli potitis, Theodorus Lascaris in Asiam minorem profectus, urbes ad imperium spectantes a ducibus Græcis, qui se in ista rerum perturbatione dominos earum fecerant, siculi supra dictum num. 15, repetebat. Atque hoc modo Celvianum quoque redegit in potestatem, duce Theodoro, quem a stoliditate Morotheodorum appellabant, ejecto. Postea tamen decrescentibus paulatim Græcorum viribus, Celvianum a Turcis occupatum fuisse, consentaneum est: quippe cujus agri principem Turcum Laonicus Germianum vocet. Reineccius Meleci et Azadini fratrem Aladinem tradit eumdem esse videri cum Laonici Germiano, qui regnarit Iconii, atque hac dignitate exutus, in Ioniam profugerit, ibique vitam privatam, quietem amplexus egerit. Ita quidem e verbis Laonici colligi posse fateor, adeoque non abs re videri, Germen eum commigrasse, deque loco domicilii privati cognomen accepisse. Verum non video, cur hominis privati, privatisque parentibus orti filiæ nuptias tantopere Murates pater Bajaziti filio conciliare, pompaque magnificentissima celebrare studuerit, qui præcipue potentiam affinium in deligendis uxoribus spectabat, uti deinceps apparebit ex inito cum illustri despina Serviæ, Bulci filia, conjugio. Nec item scire possum, qui fuerint hi Germiani principes ab Iconiensibus orti: cum ejecti a Tataris Iconienses, non in Ionia, sed ad Ænum urbem in Thracia exsularint. Velim hoc etiam explicari, quonam modo Germianus ex horum posteris a Bajazite spoliari potuerit ea regione, quam privatus ipse, privatis (ut dictum) parentibus natus, non possidebat? quo item modo possit a Temirlanco restitutus in id, quod in potestate non habuerat? Hæc enim in Annalibus hisce diserte tradita leguntur. Sunt alia quoque plura, quæ de his in medium afferre possem, ac nominatim docere, duos fratres Iathatinem et Aladinem, quos Reineccius in Iconiensium stemmate Caichosrois filios facit, uti commentitios, et qui rerum in natura nunquam exstiterint, expungendos esse. Verum hæc alio pertinent, futura cuivis manifesta, cum prætor aliquando noster in lucem exierit. Quod denique Reineccius ait, videri Chalcocondylem in Thracia collocare regionem Germianum: de hoc quidem Germiano non potest accipi, cum situm in Anatolia sit, et sub Iconiensium imperio Turcos necdum in Europa fixisse pedem constet. Si quis tamen desiderat nosse quid hoc nomine Laonicus intelligat, is sciat, apud Leonem Augu-

stum mentionem fieri archiepiscopatus Germiorum, A sive Germiani, quem inter Maroneam et Arcadiopolim Thraciæ medio ponit loco. Nec in Novella Leonis Germia, sed Germia legi.

40. *Hemid*, *Ascheher*, *Cutahige*, *Seidischeher*, *Gelvazi*.

Hemid, quæ aliis Emid, Omidie Nigro dicitur, appellata fuit priscis urbs Cerasus. Ad Pontum Cappadocicum nostri referunt; Leo Sapiens, in Thronis ad Pontum Polemoniacum : subjicitque Cerasuntis episcopum metropolitano Neocæsariæ. Ascheher in Ortelii tabula Natoliæ scriptum legitur Acsara, nonnihil immutato nomine Turcico. Veteribus Græcis dicta fuisset Leucepolis, recentioribus Asprapolis: quorum utrumque Turcicæ appellationi respondet. Sed nulla tali nomine civi- B tas in iis locis apud priscos reperitur. Cutahige majoris est civitas Phrygiæ, quondam dicta Cotyaium. Leo Sapiens imperator metropolim Phrygiæ facit, sicut et hodie celebris est in Anatolia, cujus in medio sita est, propter sedem sive domicilium Beglerbegi Anatoliæ, qui priscis Romanis erat præfectus prætoriorum Orientis, Græcis autem magnus Orientis domesticus, quod sane propter imperii veteris imitationes Turcicas notandum. Non recte nostrorum aliis in Galatia ponitur, et Cute nominatur, ut Bellonio : Jovio Cutia, et Cuteia : aliis Chiutai. vel Kiuthai : aliis Chuta, vel Chuteo, qui tamen hoc nomine Corycum per errorem accipiunt, de quo in Muchemete II latius. C Seidischeher Turcis, Græcis Hierapolis, civitatem sanctam sive sacram significat. Sunt autem Hierapoles in Anatolia vel Asia minori plures præter Syriacam et alias, quæ huc non pertinent. Unam Leo Sapiens Augustus collocat in Phrygia Salutari, sub metropolitano Synadensi. Alteram facit metropolim Phrygiæ Cappatianæ. Sic enim in ipsa Leonis novella legitur, cum rectius hæc dici Phrygia Pacatiana videatur in libro de utriusque imperii notitia. Lector utram volet, accipiat. Gelvazi denique reperitur in Anatoliæ tabula, non procul a Cerasunte vel Omidie sita; sed immutatione litterarum exigua, Giulvaza scribitur.

41. *Magalgara*, *Bolina*.

Quod oppidum Turci Magalgaræ nomine acci- D piant, scire certe non possum : id quidem dicere licet, quodcunque tandem sit, in finibus Thraciæ, Thessaliæ, Macedoniæ quæri debere. Gauderius interpres Cæsaris adnotarat videri, quod sit Megalopolis. Sed illa non in his regionibus locum habet, sed in Morea seu Peloponneso : nec Magalgara nunc dicitur, sed Leontari vulgo, Leontarium Laonico et aliis recentioribus. 417 Si quis appellationem Græcam Magalgaræ proximam requirit, Megalagoram accipiat : qua forum magnum significatur. Ex eodem locorum situ colligo, Bolinam Turcis dictam, quæ Græcis est Appollonia montis Athi, qui nunc Hagion Oros, sive mons sanctus appellatur, a frequentibus (ut opinor) Calogerorum monasteriis, nomine non adeo recenti. Nam Leo quoque imperator sub Thessalonicensi, metropolitano Thessaliæ, collocat episcopatum Hierissi, quem alia dictum appellatione tradit episcopatum Montis sancti.

42. *Uscufia*, *Tilia felix*, *Tangri Gictugi*.

Cassidis formam hodieque retinent Uscufiæ Turcorum instar pileoli rotundi, ovalis figuræ, vel rotundi calicis absque pedunculo factæ : cujusmodi coronas ovales ex auro solido gestare solebant imperatores Græci. Planeque talis etiam imponebatur huic Theolipto patriarchæ, cum nos Constantinopoli essemus, a duobus aliis tunc ibidem præsentibus patriarchis Silvestro Alexandrino, et Michaele Antiocheno, die x Martii mensis, anno Christiano 1585, quo tempore ab eis inaugurabatur, quod Græci vocant in thronum collocari. Solent hodieque Genizari et alii ditiores ex auro solido factas uscusias gestare. Pecos ipse vidi sic ornatos qui sultani Turcorum cursores sunt, circum ipsum semper obambulantes, cum e saraio prodit. Nomen Tiliæ felicis Turcicum in archetypo legitur. Devetlu Caba Agaz : quarum vocum prima felicem significat, altera tiliam, arborem tertia. Quæ vero Bolinæ ab eversione divina mansisse dicitur appellatio, lingua Turcica Tangri Gictugi pronuntiatur, id est, Deus evertit.

43. *Gumulzina*, *Marolia*, *Seres*.

Hæc oppida locis paulo ante nominatis vicina sunt, ulterius in Græciam de die scilicet in diem progredientibus e Thracia Turcis. Sunt enim in finibus Thraciæ Gumulzina et Marolia, non magno disjunctæ intervallo. Gumulzina Castaldo in tabula Græciæ recentiori Culmaza corrupte scripta legitur, pro Cumulza vel Gumulza, quam Turci Gumulzinam vocant. Marolia Græcis est Maronia, quæ inter archiepiscopatus refertur a Leone Augusto, geographis nostris jam Marogna dicitur. Sita est ultra civitatem Ænum, de qua numero 32 diximus, qua itur in Thessaliam e Thracia. Seres Græcis numero multitudinis Serræ dicuntur, urbs satis celebris, quam Leonis Augusti novella refert inter metropoles. Prætor Græciæ noster haud procul a Cisso, de qua dictum numero 30, versus Maritzam, vel Hebrum flumen, collocat.

44. *Cavala*, *Dire*, *Sirus*, *Manastir*, *Seleruc*.

Recitantur ordine plures a Turcis captæ civitates in confinibus Thraciæ, Macedoniæ, Thessaliæ. Cavala versus Philippos Macedoniæ tendit. Bucephalum putavit Bellonius antiquis fuisse dictam, ab equo regis Alexandri. Dire videtur esse Doari vel Deari, quam eadem in vicinia recentiores geographi collocant. Sirus, mea quidem opinione, fuerit Hierissus; cujus episcopatum Thessalonicensi novella Leonis imperatoris subjicit, et Montis quoque sancti vocat episcopatum, ut paulo ante dictum, numero 41. Aut Syrus a Turcis dicta pro Sidrus, quæ Sidrocapsa nunc, ad Montem sanctum, velut a nobis adnotatum superius, numero 18. Ma-

nastir oppidum Turcis dictum, nomen Græcum habet Monastirion, a propinquitate (puto) monasteriorum Montis sancti, quorum obiter facta numero 17 fuit mentio. Nicetas (si recte memini) Leonem quemdam Monastiriotem nominat, oriundum ex hoc oppido. Geographi nostri Monestir aliud in Macedonia ponunt, ultra Thessalonicam; quod huc pertinere non arbitror, ob mentionem vicinorum locorum, quæ ultra Thessalonicam se non porrigunt. Et Thessalonica Turci non sub hoc Murate I, sed ejus pronepote II, potiti sunt. Selenc in recentioribus tabulis geographicis non reperitur, nisi forte sit illud Silelar, quod non procul a Monte sancto collocatur.

45. *Temirlanc, Temir Chan, Temir Cutlu: Sultan Borcuc, Destenses Tatari.*

Quem nostri non recte Tamerlanem, et Tamburlanem, Græci Temirem vocant: is a Turcis plerumque Temir, vel Temur Chan, quod regiæ dignitatis est nomen, explicatum supra numero 3, dici solet: ac si nominaretur Hispanorum more, Don Temir. Significat autem vox Temir, sive Temur, ferrum, id est, gladium. Tatari, propter successus rerum prosperrimos, Temir Cutlu cognominarunt: hoc est, ferrum seu gladium felicem. Nonnunquam tamen, ut hoc etiam Annalium loco, Temir Lanc appellatur, quod Temirem claudum significat. Quippe claudicabat, ut ipsemet confitetur in primo cum Bajazite capto congressu et colloquio, quod in Annalibus longe pulcherrimum, tantoque monarcha dignum legitur. Et alii claudicationis hanc referunt causam, ut Laonicus, quod privatus adhuc et inops murum, quo cincti pecorum greges erant, furti committendi causa conscenderit: cumque se visum a patrefamilias animadvertisset, in terram desiliens, crus fregerit; alii, quod inter pugnandum in pede vulneratus, **418** ex eo tempore claudus fuerit. Is autem, cujus deinde fit mentio, Borcuc vel Bercuc, Ægypti sultanus fuit. Et nomen hujus ex Schiltepergerip Germanico scripto, qui tunc temporis Asiatica peregrinatione suscepta, pugnis Tataricis ac Turcicis interfuit, Reineccius allegat: ita tamen a librariis mutatum, ut Baracloch pro Barakoch, vel Barakock potius scribatur. Sic enim ex Annalibus hisce restitui debet. Nomen ipsum Borckuck vel Barackock, divisis vocibus, erit Barac Kuk, vel Barac Gog, id est, Gog benedictus, sive laudatus et inclytus. Et statim ab initio declarationis Annalium de Kuk, Guk, et Gog, quædam in Giokelp aut Kukelp, diximus. Destenses autem Tataros, de certa quadam natione Tatarorum accipimus: contra Marii Nigri sententiam, qui tradit in genere Tataros ipsos se Dist lingua sua vocare. Sunt enim diversi Tatari, priscis etiam, non hac duntaxat ætate, cogniti: ut Aythono et aliis Mogli, sive Mongli: ut Sumongli, a Tataro fluvio dicti, velut Tatari aquatici: ut Tangori, qui et Tanchari, et Tonchari: ut Chitaini qui et Chataini: ut Nogaii, ut Casanii, ut Astracanii, ut Præcopitæ, ut Keraii. Reineccium sane miror ex Sabellico repetere, Tatarorum imperatorem ætate Sabellici vocatum fuisse Nogaim. Quippe Nogai Tatari nationis est nomen, cujus princeps hodieque Nogai Chan dicitur. Sic apud Pachymerium Nogas Scytha legitur, et Cazanes Scytha, pro Nogaiorum, vel Nogæorum et Casaniorum Chane sive principe. Qui vero sint hi Destenses, intelligere licet ex iis quæ deinceps in vita Muchemetis secundi leguntur, de subactis incolis Tauricæ Cherronesi post captam urbem Capham. Quippe Destenses cum Kerimiis sive Crimiis Tataris (Crimski nunc a vicinis dicuntur), eo loco nostrorum annalium conjunguntur: de quibus Crimiis nos in Supplemento annalium, ubi bellum hoc decennale Persicum exponimus, luculente.

46. *Lazari Serviæ principes: Bulcogli, Bulcovitzii, Bucovitzii: Cratevitzii, Cernovitzii: Karlovitzii.*

Ex iis quæ deinceps in his Annalibus sequuntur animadvertere licet: Turcos a Lazaro vel Eleazaro Bulco, sicut appellatur a Chalcocondyle, qui primus regionem Istro adjacentem sive Serviam a Stephano rege Bulgaro nactus fuit, successores omnes, Serviæ despotas sive principes, appellasse Lazaros, ut omnes Constantinopoleos imperatores itidem dixere Constantinos. Laonicus ipse quodam in loco Georgium Serviæ despotam more Turcico Eleazarum sive Lazarum vocare videtur, ubi dicit Eleazarum pro Belgrado multas urbes in Pannonia consecutum a Sigismundo. Quippe Thomas Ebendorfus Haselbachius, qui tunc vixit, in Austriacis manu scriptis tradit, hanc permutationem non inter Sigismundum et Eleazarum, sed inter Albertum II Austriacum et Georgium Serviæ principem factam: quem quidem ipse norat, cum in aula Friderici IV Cæsaris exsul honorifice aleretur. Iidem principes a Turcis alicubi etiam Bulcogli nominantur ab hoc primo Lazaro Bulco tanquam Bulci filii vel posteri, sicut et Michalogli et Malcozogli sunt Michaelis et Marci posteri. A Serviis autem ratione prorsus consimili. Bulcovitzii fuere vocati, velut Bulci filii sive posteri. Nam id linguæ Slavorum aut Venedorum, qua Servii utuntur, familiare est. Sic etiam hodieque Moscovii Basilovitzios, Theodorovitzios, Joanovitzios, pro filiis Basilii, Theodori, Joannis, dicunt. Itidem Cratevitzii Bulgarorum principes erant, a Crate, quem Unglesis fratrem Laonicus celebrat, oriundi. Sic ab auctore generis appellati Cernovitzii, Catari Dalmatiæ regionisque vicinæ quondam reguli. Sic Karlovitzii dicebantur in Albania vel Epiro Dyrrhachini vel Durazzii principes, quod a Karolo propagati fuissent, ex regum Galliæ familia. Nam Ludovicus Galliæ rex, quem canonissatum (ut aiunt) a pontificibus Romanis, sanctum cognominant, fratrem Karolum habuit, Andegavi Provinciæque comitem, qui Conradino Friderici II Cæsaris nepoti regnum Neapolitanum cum vita per fas nefas eripuit. Ejus filius fuit Karolus II, nepos Petrus Graviaæ dux, pronepos Karolus Dyrrhachii

princeps : a quo Karlovitzii Dyrrhachini , posteri. Pronuntiandi tamen diversitas in causa fuit, cur Geufræus et alii quidam Bulchovichios, Cratevichios, Cernovichios, et Karlovichios scriberent. Ac Geufræus sane non Bulcovichios, sed Vucovichios appellavit , enuntiatione Græca , qui non Bulchos, sed Vulcos ; non Bucos, sed Vucos dicunt. Et animadverti semel etiam apud Laonicum legi Bucus , non Bulcus. Sic in itinere nostro mox ubi Belgrado a tergo relicto, Serviam ingressi fuissemus, occurrere nobis oppidula vel pagi potius (uti quidem nunc sunt duo : quorum prior Bucovarum minus, alter Bucovarum majus appellatur.) Ea nomina sunt his locis a Buci , Serviæ despotis indita. Nam Bucowar civitatem Buci significat. Hanc vero regionem possessam fuisse ab illo ipso Lazaro Bulco, qui cum Murate primo bellum hoc gessit, ex his Laonici verbis manifesto patet : Unglese Crateque mortuis, Pristinum et Nistram, sic dictam regionem , subigens Eleazarus , usque ad flumen Savum progressus est. Huic tandem bellum intulit Murates, propterea quod ad Pannonios se contulerat, et eos in Muratem concitabat. Quibus in verbis quod Pristinum nominatur, haud procul a Cosobo **419** campo Laonicus ipse ponit. Obiter hoc etiam adjicitur, a Reineccio Cratis loco Cralem, Unglesis fratrem, non recte dici : nec minus ab aliis Crateviziorum appellationem corrumpi, modo Cratis nomen apud Laonicum recte scriptum sit, cum eos Craiovichios vocant.

47. *Campus Cosova ; cædes Muratis primi ; Sultanorum anni quibus regnarunt, ad numeros certos revocati.*

Quem Chalcocondyles in hujus prælii descriptione campum Cosobum vocat, nostri Cosovæ planitiem nominant, a copia merularum. Bonfinius eleganter his verbis descripsit : Planities in Rasciæ Bulgariæque finibus lata, quam Rigomezeu Ungari, Rasciani Cosovam vocant, nos campum Merulæ. Hunc fluvius intersecat, qui Schitniza dicitur, et ab Illyrici montibus defluens, in Istrum fluit. In hac ergo planitie cæsus fraude licita Murates pater ab hoste, scelerato dolo Jacupes filius ab amicis strangulatus fuit. Annales hi Bajazitem culpa cædis fraternæ liberant , in proceres Turcicos eam conferunt. De Muratis nece Laonicus dubitat, quonam modo cædis auctor arripuerit hastam, regemque mox invaserit, nemine prohibente : tum quo deinde modo Bajazites acie jam instructa, brevi temporis spatio, fratrem necaverit, et in prælium illico redierit. Sed ita descriptæ sunt in Annalibus facti circumstantiæ, nullum ut dubium relinquatur : præsertim, cum domesticus ille Lazari Cabilovitzius narretur Muratem non hostiliter hasta petiisse, qui hominis impetus potuisset a genizaris et aliis custodibus corporis inhiberi : sed prætextu defectionis et transfugii sic Turcis imposuisse, nemine ut impediente admitteretur, abditamque sub veste sicam lethaliter in viscera Muratis adigeret. Unde profectus ab illo tempore mos Turcorum, deducendi legatos, et alios exteros, ad sultanum suum per cubicularios, qui brachia eorum utrinque tenent. His majoris illud momenti, quod plerique tradunt, Muratem 23 annis imperasse : Laonicus editus, 57 ; cum Turci recte 32 regni hujus annos Mahumetanos numerent. Item, quod alii notant, hæc in planitie Cosova contigisse anno Christiano 1351, manifesto prorsus errore : a ii 1373, quos itidem falli, vel hoc argumento colligere licet. Ostendimus supra, declarationis initio , principium regni Osmanis rectissime referri ad annum Christianum 1300. Præfuit autem rebus Osman 29 annis. Urchan filius annis 32, Murates nepos annis itidem 32 Turcicis : qui superius indicata ratione redacti nostros ad annos, in annum Christianum 1390 desinunt : a quo tempore Bajazites Muratis filius annis duntaxat 14 in imperio fuit, ut Turci vere scribunt. Et quia tanta diversitas est in annorum notatione, quibus apud Turcos sultani priores imperarunt : lubet hoc loco, quæ de his a nostris sunt tradita, cum Turcicis ex adverso collocatis conferre. Sequar autem Francisci Sansovini rationes, qui diligenter ab omnibus historicis (quos quidem habere potuit) scripta, quasi fascem in unum collegit.

Anni sultanorum a scriptoribus Christianis proditi.		*Anni sultanorum, ex Annalibus Turcicis excerpti.*			*Anni Turcici ad Christianos lato modo reducti.*
Othoman.	28	Osman.		29	28
Orchan.	22	Urchan.		32	31
Amorat.	25	Murat.		32	31
Bajazit.	26	Bajasit		14	15 1/2
* Criscelebi.	6	Soleiman.		7	7
Mose.	0	Musa.		3 1/2	3 1/2
Mahomet.	17	Muchemet.		8	7 3/4
Amorat II.	34	Murat II.		31	30
Mahomet II.	31	Muchemet II.		30	29
Bajazit II.	30	Bajasit II.		33	32
Selim.	7	Selim.	An. 8, mens.	8	8 1/4
Soliman.	48	Soleiman II.		48	46 1/2
Selim II.	8	Selim II.		8	7 3/4
Amorat III hactenus.	12	Murat III hactenus.		12 1/2	12

Horum annorum, ad præsentem usque 1537 collectorum, hæc in qualibet serie summa fuerit :

292	296 1/2	287 1/4

Cum autem anni Turcici 296, Christianos efficiant 287: sequitur omnino tot annis hactenus imperium Osmanidarum durasse, sumpto ejus initio, sicut indicatum est, ab 420 anno 1300. Sin aliorum sequi rationes velimus, necessario referendum erit principium regni Osmanidarum ad annum Christianum 1295, quod omnium chronographorum et Historicorum illustrium sententiis adversabitur: aut omnino fatendum, in illa supputatione nostrorum quinque totos annos esse superfluos.

48. *Monumentum Muratis in campo Cosova.*

De sepultura Muratis obiter habeto, tradi a quibusdam, cadaver ejus Sophiam fuisse deportatum. Alii cum Turcis consentiunt, qui Prusam memorant avectum, et juxta Thermas Prusæas B majorum monumentis aggregatum: ita tamen, ut prius evisceraretur, et intestina in planitie Cosovana (Cassovianam Sansovinus ubique non recte vocat) terræ mandarentur. Id verum esse colligitur ex his Bonfinii verbis, quibus etiam monumenti, eo loco relicti, hodieque superstitis, et nobis a comitibus Turcis monstrati, mentio fit; In media (inquit) fere planitie Cosovæ collis modicus assurgit, cujus radices Schitniza lambit. Non multo ulterius, ad caput æquoris, quædam turris erat, cujusdam olim Amuratis tumulus et pyramis: qui profligato exercitu, ibi cæsus et sepultus est. Hactenus Bonfinius, cujus verbis nonnihil inhæreamus. Schitnizam alii Schinitzam temere nominare malunt. An idem fluvius sit cum C Morava, videbimus deinceps, numero notarum 124. Amuratis tumulum et sepulturam intelligit, quo loco fuerunt ipsius condita viscera. Quemdam dicit Amuratem indefinite, pro sultano Murate I. Profligatum prius ait exercitum, non exprimens, Turcicusne profligatus fuerit, an hostiis exercitus, ac deinde Muratem cæsum: cum cæso Murate, Lazari Serviæ principis exercitum a Bajazite filio Muratis hic audiamus fuisse prælio victum.

49. *Kiratorum mons argenti, Vidina sive Vidinum, Citros, Bozina, Patzinacæ.*

Kiratovum Turcis appellatur oppidum Serviæ situm ad montem, quem Argentarium vocant, a fodinis argenti. Gallicus interpres Laonici Rhodo- D pen hunc esse vult, cum sit Hæmus. Antonius Bonfinius argenti fodinarum in Servia mentionem facit, ut admodum nobilium. Kiratovum Castaldo scribitur Cratovo, quod idem est cum Kiratovo. Vidinam hodie dicunt, quam Marius Niger olim vult appellatam fuisse Viminacium. Ejus in Justiniani Augusti amissæ novellæ titulo fit mentio, cujus epitomen in Tatatitlis meis Græcis reperi. Sambucus noster in Ungariæ chorographia quoddam Viminatz, diversum a Vidina, mox infra Belgradum ponit. Chalcocondylis interpres Latinus Bydenam reddidit, quam Vidynam scribere debuerat: quemadmodum legitur etiam in posteriore novella de ordine Thronorum, quam in synodo A Andronicus Palæologus II imperator edidit. Ejus enim hæc verba sunt: Vidina, quæ prius erat episcopatus sanctissimi archiepiscopatus Bulgariæ, in metropolim erecta est. » Bonfinius Budinum nominat. Michael Ritius Bidinum, apud quem tamen male scriptum legitur Biolinium, pro Bidino. Vidinensis sangiacatus, nunc inter alios Beglerbego Temesvarensi subjectos recensetur, de quo plura suo loco, in Notitia videlicet imperii Osmanici. Citros in novella Leonis imperatoris episcopatus est Thessaliæ, sub metropolitano Thessalonicensi: Bozinæ regionis vulgo quoque notum est nomen. Incolas historici Græci dixere Patzinacas. Origine sunt Venedi, quod ex ipsa lingua, qua utuntur hodieque Veneda liquet. Antiquitates horum Cedrinus in Monomacho Augusto luculente descripsit. Sed eo loco deest in edito Cedrino fragmentum insigne, quod cum historiæ studiosis aliquando communicabimus. Vir acris judicii Peucerus, quem adolescens in geometricis et astronomicis audire memini, Patzinacarum seu Patzinacorum nomen a Pozina sive Pozinania, nobili Poloniæ municipio, derivare solebat: quod in iis scilicet finibus aliquando sedes habuisse videantur, antequam versus Triballos commigrarent. Et dicti videntur a Græcis Patzinacæ, nostrorum more, quibus Bozinachi non aliter appellantur, an Slavi, Slavachi: Poloni, Polachi: Bœmi, Bœmachi.

50. *Alascheher in Caramania.*

Alascheher lingua Turcica significat Altam civitatem. Græcis uno vocabulo diceretur Hypsilipolis. Sed ejusmodi nomine nulla reperitur in historiis urbs, nec apud Geographos, quod equidem sciam. Leo Sapiens Augustus in novella de Thronis sub metropoli Neocæsariæ Ponti Polemoniaci recenset episcopatum Hypsilon, id est altum vel sublimem. Idem sub Synadensi Phrygiæ Salutaris metropoli collocat episcopatum Hypsu, quod itidem Græce alludit ad altitudinem. Sed an ad Alascheherim ea nomina congruant, ut existimentur appellationem Græcam Turci lingua sua reddidisse: judicio lectoris eruditi relinquo. Quia tamen statim hic sequitur Aidinensis agri mentio, qui versus Cariam Phrygiæ majori finitimam se porrigit, et Alascheheri capta venisse Bajazitis in potestatem traditur: facile persuaderi equidem mihi paterer, oppidum posterius Hypsu, abolito vocabulo Græco, Turcicum Alascheher ejusdem significati diversa in lingua nomen accepisse. 421 De regionibus, Aidinensi et Sarchania, superius a nobis numero 13 tractatum.

51. *Constantini a Turcis appellati Græcorum imperatores omnes, Nigeboli, prælium Nicopolitanum.*

Ei Græcorum imperatori, cui Bajazites intulisse bellum dicitur, nomen erat Joannes Palæologus (Calojoannem vulgo nominabant, non a pulchritudine, sed bonitate) qui Manuelem filium, cujus nos præcepta educationis regiæ Latina fecimus, consortem imperii vivus designavit. Nihilominus

hunc Turci Constantinum vocant, non Joannem: prorsus eadem causa quam supra, numero 46, de Serviæ despotis exposuimus, qui similiter eis Lazari vocantur omnes, et Bulcogli. Quanquam hoc quoque verum, videri Græcos ipsos imperatores affectasse Constantini nomen, ut nostri Cæsaris et Augusti, tanquam primi Constantinopoleos et Orientalis imperii conditoris. Sic Heraclius Augustus in Novellis suis, quas aliquot habemus needum editas, Heraclium filium cognominat *Neon* sive novum, aut juniorem, aut alterum Constantinum. Sic in monasterio Constantinopoli, quod Græci Soluna vulgo vocant, appellatus, quondam Peribleptæ, sive spectatissimæ Deiparæ, Armeniorumque sacris nunc dicatum, versus occidentalem templi partem Michael Palæologus imperator cum Theodora Augusta pictus conspicitur, inter utrumque parentem collocato Constantino filio, cum inscriptione triplici. Primæ verba sunt hæc, quæ Latine proferam, Græca cum aliis daturus alibi:

MICHAEL IN CHRISTO DEO
FIDELIS REX ET IMPERATOR,
DVCAS, ANGELVS, COMNENVS,
ET NOVVS CONSTANTINVS.

Quod ille cognomen Constantini magis profecto mereri videbatur, quam alii, propter recuperatam expulsis Flandris Constantinopolim. Urbem vero Nigebolim Turci vocant, quæ priscis a victoria Trajani Augusti de Dacorum rege Decebalo dicta fuit Nicopolis. Ea duplex est, major et minor: quas medius rex fluviorum Danubius interlabitur. Hodie Sangiacatus Nigebolensis sub Rumeliæ sive Græciæ beglerbego censetur. Nomine regis Ungarorum intelligitur Sigismundus, qui postea factus fuit imperator. Is anno Christiano 1392 Nicopolim obsedit, uti Bonfinius commemorat. Genfræus, et alii quidam, pugnatum volunt anno 1396, profesto Michaelino. Sed vero similius est, quod a Turcis etiam traditur, cum a Sigismundo Nicopolis oppugnaretur, eo se cum exercitu Bajazitem obsidione Constantinopoleos soluta contulisse: dumque suis obsessis succurrere niteretur, anno proximo 1393 prælium fuisse commissum. Et annus iste Christianus Mahumetano 794, quo pugnatum Annales aiunt, respondet. Impressionis nocturnæ nulla mentio apud nostros historicos. Froissardus, Bonfinius, Genfræus, prælii tam infeliciter pugnati culpam in Gallorum proterviam conferunt, sicut ex ipsorum narrationibus cognoscere, qui volet, potest.

52. *Pax inter Bajazitem et Græcos.*

Nusquam nostris in historiis legitur, Bajazitem cum obsessis Constantinopoli toto vel octennio vel decennio, Græcis principibus pacem fecisse: minus etiam, quod expressa in Annalibus conditione, de recipiendis in urbem Turcis, ea pax facta fuerit: sed urbe jamjam peritura, nec opinatum supervenisse tradunt auxilium, movente

A contra Bajazitem maximis cum copiis Temire Chane Tatarorum. At vero cum apud Laonicum legatur, ingratum erga patrem filium Andronicum, dum a Bajazite regno præfici cuperet, ejecto patre Calojoanne, cum Manuele filio regni consorte, verbis inter alia talibus usum: Habebo in urbe judicem sive præfectum Turcum: non absimile vero fuerit, adigente Bajazite Græcos ad extremam desperationem, tandem eorum imperatores, Calojoannem et Manuelem, in id etiam assensos, quod ultro de Turcis in urbem admittendis Andronicus obtulerat. Cur enim habiturum se judicem Turcum promittebat, si nulli erant in urbe domicilium habituri Turci, quibus ille Cadius sive judex in occurrentibus controversiis jus diceret?

B 53. *Melatige, Silistra, Empoli.*

Quæ sit urbs Melatige, de his Laonici verbis intelligitur: Post Ertzicam (rectius scripsisset interpres Ertzincam, vel Ertzingam, duplici gamma) captam, progressus Bajazites, Melitinen urbem, Euphrati impositam, in deditionem accepit. Hinc enim paret, Melatigen Turcos dicere, quæ olim vocata fuerit Melitine. Prothysteron duntaxat animadvertendum, quod prius Ertzingam a Bajazite captam fuisse commemorat, quam Melitinen: cum a Turcis contrarium scribatur. Est autem Melitine Leoni Augusto in novella de Thronis Armeniæ secundæ metropolis. In Anatoliæ descriptione geographica reperire est Malatiam ad Euphratem fluvium, quæ Turcorum est illa sive Melatige, sive C Melatie, Græcorum Melitine, collocante hanc etiam Laonico super Euphratem fluvium. Silistræ nomen hodieque Turcis notum, civitatis in Macedonia, ubi Silistrensis Sangiaci sedes, **422** Rumeliæ sive Græciæ beglerbego subjecti. Empolis haud scio, an non sit Amphipolis, vicina Serris, de qua dictum cap. 43. Lembalo quidem reperitur in Græcia Castaldi, sita versus Thessalonicam, Emboli fortasse Turcica, cum articulo Italico: nisi quis malit, datum loco nomen ab Embolo, propter similitudinem cum rostro navis. Sed Amphipolim potius hic arbitror intelligi.

54. *Despotarum dignitas: Crales, Cralæna. Quisnam Turcis Bulcus despota: Bulcovitziorum Genealogia.*

D In Græcorum imperio prima, secundum regiam vel imperatoriam majestatem, dignitas erat eorum quos ipsi vocabant despotas: uti videre licet in officiorum palatii catalogo, passimque Græcis in historiis. Vicini principes, Græcorum exemplum imitati, se quoque despotas nominarunt, præsertim Bulgari, Serviique: licet eosdem videamus in Græcorum historiis interdum regio quoque censeri titulo, cum Crales pro despotis appellantur, et ipsorum conjuges Cralænæ, pro despinis. Idem in nostris etiam observavimus. Sic enim Thomas Ebendorfus in Austriacis annalibus manuscriptis: Elisabet, inquit, filia Friderici Austriaci regis Romanorum desponsata fuit aliquando Joanni Bohemo

regi Lucelburgico, qui eam reliquit impotentiæ mendacio prætenso. Sollicitata quoque, ut regi Syrviæ nuberet, torum schismatici (hoc est, religioni Græcæ addicti) recusavit. Emmundus Bonefidius J. C. putabat Cralis vocabulum a Karulo derivari, et apud has gentes in honore habitum, propter Karuli magni nostri singularem virtutem, et famam rerum gestarum illustrem : ut a Karulo scilicet omnibus eorum populorum regibus nomen velut auspicatum inderetur. Sed ignorabat Ungaris, Bulgaris, Serviis Kiral, aut contractius enuntiando Cral, vocari regem : Cralna, reginam ; quæ Polonis sunt Crol, et Crolna. Chalcocondylis etiam interpretes ambo in hac voce hallucinati sunt. Ad Serviorum principes, et hunc Annalium locum ut redeamus, narratur Bulcus despota Bajaziti filiam suam dedisse uxorem. Monuimus supra, Serviæ principes omnes a Turcis fuisse dictos aut Lazaros, aut Bulcos, aut Bulcoglios : ejusque rei causam reddidimus. Interim tamen ipsi peculiare quoddam singuli nomen, ritu Christiano in baptismi cæremoniis sibi datum habebant. Hoc igitur loco Bulcus despota nominatur a Turcis, quem Stephanum Bulcovitzium, Serviæ despotam, sui vocabant. Id vel ex hisce Laonici verbis intelligitur : Postquam Eleazarus vitam finiit, principatum Stephanus Eleazari, cui Bulco nomen erat. Triballorum dux, quorum metropolis Spenderobe dicitur, arripuit : Bajaziti strenue navans operam, quandocunque auxilium ejus implorasset. Quæ verba rectius ut intelligantur, obiter addo, Stephanum Eleazari filium, debuisse interpretem dicere. Tum etiam nomine Triballorum intelligi Servios, quorum regia sive metropolis Spenderobe dicitur, hoc est, Senderovia. Nihilominus et hic Stephanus, et filius Stephani Georgius, deinceps in Muratis II vita Lazari nominantur. Cum autem frequens horum Serviæ despotarum, quos supra diximus, appellatos fuisse Bulcovitzios, mentio fiat tam aliis in historiis, quam hisce nostris annalibus : lubet hoc loco genealogiam ipsorum subjicere, de Turcicis, Græcis, Latinis, Italicis, Gallicis, Germanicis, Ungaricis expositionibus, ac præsertim Bonfinianis, excerptam : quæ nonnullis, ut spero, locis historiarum lucis aliquid afferet. Sumemus autem principium ab eo vel Lazaro vel Eleazaro Bulco, quem Laonicus scripsit a Stephano rege Bulgaro nactum regionem Istro adjacentem, ac deinde redactis in potestatem ditionibus aliis, ad Savum flumen usque progressum fuisse : quibus verbis haud dubie despotatus Serviæ fines describuntur.

LAZARUS BULCUS, Serviæ despotes, in prælio captus anno Christ. 1390, et vindicandæ Muratis I mortis causa, coram Bajasite filio frustulatim concisus. (*Annal. Turcic.*)

STEPHANUS Bulcovitzius, a Murate II ditione sua spoliatus, an. Christ. 1427. (*Annal. Turc.*)

GEORGIUS Bulcovitzius, Bajasiti militavit contra Temirem Chanem. a Murate II restitutus in paternum despotatum, an. 1442. (*Annal. Turc.*) — N. Despina Bajasiti Gilderuni nupta.

Filii Georgii:

- STEPHANUS candenti ferro cæcatus a Murate II.
  - LUPUS, vir fortiss., cui Matthias Ungariæ rex, ob rem bello Bohemico strenue gestam, castellum Feiezco donavit.
- GEORGIUS, Laonico Gurgurus, ab eodem Murate visu privatus.
  - JOANNES, cum aliquot fratribus.
- LAZARUS, successor patris in regno.
  - N. Despina, nupta Stephano Bozinæ regi, qui soceri quoque principatum consecutus, tandem e castello Jaizæ Muchemetis II blanditiis evocatus, cute vivus exuitur ; vitamque cum regno, quod patri dolo subripuerat, amittit.
- MARIA, sultani Muratis II uxor. (*Sic eam Spanduginus, non Irenem, vocat.*)

423 55. *Cara Rustem, Ali. Causa prohibitæ monetæ veteris apud Turcos.*

Nomen hoc, Cara Rustem, significat Rustemen nigrum. Rustemes vero Turcis dicitur, quem nostri vocant Rostanem, quo nomine sultanus Soleimanes memoria nostra vezirem et generum habuit. Ali Turcis est sine aspiratione, qui Laonico dicitur Alies, aut Halies, ut interpres scripsit. Causa vel prætextus causæ potius, cur Talismani, velut admodum religiosi et accurati Mahumetanæ legis observatores, usum nummorum veterum e medio tollendum censerent, explicationem minime difficilem habet. Quippe nota lex Mahumetis, qua statuas, simulacra, sculptas et pictas imagines, ex interdicti divini præscripto severe prohibuit: notum, quanto zelo Musulmani Christianorum in templis imagines mutilare, frangere, destruere soleant. Itaque cum Romanorum et Græcorum imperatorum imagines in nummis et aspris expressæ conspicerentur, violari prophetæ legem clamabant, et abolendæ monetæ veteris auctores erant. Sed interim sub prætextu religionis impostores nequissimi quæstum faciebant, ut ipsimet Turci satis ingenue fatentur. Hodie non amplius animos Turcorum illa religio tantopere tangit, ut signatos Christianorum principum charactere nummos aversentur. Imo nummos sive ducatos Venetos, quibus vetitæ lege Mahumetis impressæ sunt imagines, Sultaninis suis, qui nihil habent legi contrarium, Arabicis duntaxat insigniti litteris, longe præferunt. Taleris autem Germanicis, præsertim quibus aut ipsius imperatoris, aut Ferdinandi Archiducis, aut Septemviri Saxonis insculpti sunt vultus, usque adeo non infesti sunt, ut ex illis ipsis sibi prohibi-

iis agnitos imaginibus expetant avidissime : nec dubitent, modo se pro mercibus suis eos habituros intelligant, de communi pretio trientem vel quadrantem remittere. Ne pondus quidem horum explorant, quod tamen in sultani sui cæterisque monetis usitatis, scrupulose facere solent.

56. *Cur imperatores Græcorum a Turcis dicti Teggiures.*

Teggiures supra, numero 15, diximus a Turcis appellatos Græcorum tam in urbibus, quam provinciis, præsides. Nomen ipsum a solertia militari deducunt. Et scimus hos a Græcis non duces modo, qui sunt eis Higemones, verum etiam Stratigos et Stratilatas dictos, vocabulis duces militares significantibus. Quod autem Turci Teggiurum nomen etiam Græcorum imperatoribus tribuerunt, ex alia nulla factum est causa, quam irrisionis et contemptus, quasi scilicet imperatorum nomine digni non essent, qui perangustis inclusi finibus, ipsiusque propemodum Constantinopoleos mœnibus circumscripti, præsides urbis potius, quam augusti Romanorum imperii reges dici mererentur. Laonici locus est in Historiæ principio, quo paucis exponit, quam in arctum redacti tandem fuerint imperii Græci limites. Animadverti Græcos, inquit, et regnum eorum primo sub Thracibus exstitisse. Postea reliquo regno a Barbaris exutos, parvum quoddam regnum gubernasse, videlicet Byzantium, Byzantiique maritimam regionem inferiorem, Heracleam usque : ac juxta Pontum Euxinum maritimam regionem superiorem, Mesembriam usque : præterea Peloponnesum totam, extra tres aut quatuor urbes Venetorum. Ad hæc, Lemnum et Imbrum, et insulas ibidem in Ægæo sitas. Hactenus Laonicus. Bajazitis vero tempore cæteris exuti, cum ipsis etiam suburbanis agris, vix intra muros urbis se tuebantur. Propterea per ignominiam Teggiures a Turcis audiebant.

57. *Caramaniæ begus Alisurius, Tekiensis regio.*

De Caramania quære notata superius numero 13. Saltim hoc indicare nunc lubet, eum Caramaniæ principem, cujus hic mentio fit, a Laonico nominari Alisurium. Narrat autem hunc, cum cæteros Asiæ regulos Bajazites ditionibus exueret, pacem cum eo fecisse, atque ita suis ipsum, licet aliqua cum jactura, consuluisse rebus, ne regno prorsus exturbaretur, annales addunt. Nomen diverse scriptum legitur, Alisurius, Alidurius, Aliderius, Aluris, ex Laonici depravatis exemplaribus. Notandum hoc quoque, quem Aliderium Caramanum a Murate secundo bello petitum scribat Laonicus, in his annalibus Ibrahimem vocari : sicut videre est in iis, quæ anno Christiano 1437 gesta referuntur. Hemidam esse Cerasuntem, ostendimus numero 40. Tekiensis regio Phrygia majori continetur, quatenus in mediterraneis ea versus Cappadociam, Armeniam et Ciliciam se porrigit. Interpres Laonici Tecien pro Tekie scripsit. Et alibi Laonicus ait, Tekien esse regionem ut Bithynia, sic etiam Ciliciæ vicinam : id est, a Bithyniæ finibus ad Ciliciæ fines usque pertinere. Conjunctas vero, Bithyniam Tekiensemque regionem, Othmaniam fuisse vocatas uno nomine, supra, numero 13, docuimus. Coniam esse priscum illud Iconium, prius dictum fuit numero 12. Triturandi quoque modus explicatus numero 25.

58. *Acserai, Nigde, Caisaria, Borli.*

Castrum album Turcis Acserai, sive domus **424** alba dicitur. Vetus aliquod hoc nomine castrum vel oppidum in iis locis nullum reperitur. In Ortelii tabula Natoliæ legitur Acsara. Ibidem quæ Turcis hic Nigde, Nigdia scribitur. Utraque non magno a Conia vel Iconio distat intervallo. Vincentius Belvacensis Acserai vocabulum mutat in Hacsar, cum ait : Apud Hacsar invenitur coctus et aluminis minera. Caisaria Ciliciæ, quam sic etiam Marcus Paulus Venetus nominat, dicta priscis Cæsarea fuit. Apud Belvacensem Gazaria corrupte scribitur. Borli duplex in Natoliæ descriptione conspicitur, una Borli simpliciter appellata, non procul ab Enguri vel Ancyra sita : altera cum cognomento, Tarachi Borli, non procul a Castamona et Sinope. Ad Ponti provinciam utraque pertinet, quæ regio principum erat Isvendiarum, quibus intulisse Bajazites bellum dicitur. Et quinam principes hi fuerint, explicatum abunde superius. Sinopen novella de Thronis ad Amasianam metropolim Helenoponticam refert.

59. *Casi Burchan, Orthobules, et Musulmanes, et Cyriscelebis, an iidem cum emire Soleimane.*

Quis begus ille Turcicus fuerit, cui Bajazites Sebastiam ademit, propter annalium narrationes nimis succinctas sciri non potest. Hoc tamen minime dissimulandum, Sebastiam fuisse primam Turcorum in Asia sub Aladine regiam, sicut annales ab initio testantur, et Laonicus, qui progressos ex hac Turcos ait Asiam subegisse totam, usque ad Hellespontum. Quapropter si hoc tempore superstites erant Aladinis posteri, verosimile est, eos Sebastiæ præfectum habuisse quemdam : cui ab æquitate summa inditum nomen Casi Burchan, lingua Turcica judicem Dei significabat. Ad Sebastiam annales nostri a patre relictum fuisse tradunt emirem Soleimanem filium, qui tamen a Temirchane nusquam occisus legitur, sed imperasse post Isam fratrem a Musa necatum, totis septem annis. Laonicus autem Sebastiæ præfectum a patre memorat Orthobulem, qui captus ibidem a Temire, ac post aliquot dies interfectus fuerit. Unde Bajazites accepto de morte filii nuntio, cuidam pastori tibia canenti dixerit : Cane carmen, cujus argumentum sit : Nec Sebastiam, nec filium Orthobulem amittos. Equidem sæpe multumque cogitans de conciliandis annalibus Turcicis cum Chalcocondylis et nostrorum expositionibus, quorum illi maximum natu filium Bajazitis unum faciunt emirem Soleimanem, hic duos diversos cæteris

majores ponit, Orthobulem et Mulsumanem, nostris Cyriscelebim fictitium ingerentibus: in eam denique sententiam veni, ut Cyriscelebi circa controversiam excluso, veluti quem nec Turci nec Græci agnoscant; reliquos duos, Orthobulem Mulsumanemque, pro uno et eodem Bajazitis filio Soleimane statuam habendum, quem tamen interfectum a Temire, capta Sebastia, per errorem Græci crediderint. Ejus opinionis meæ causam hanc habeo quod nomen Orthobulis non Turcicum esse, sed Græcum arbitrer, et idem significare Græcis, quod Turcis Musulman. Quippe cum in Turcia versarer, interrogatum a me virum magnificum et amplissimum, D. Bartholomæum Pezzenum, Cæs. Majestatis a consiliis, et nuper ad Portam Osmanicam cum munere legati missum, quidnam vox Musulman Turcis significaret, respondere memini, vim illius eamdem esse cum Orthodoxi nomine Græco. Vixerat autem ille totos octo reipublicæ causa tunc annos inter Barbaros, eorumque linguam norat. Cum igitur Græcis orthodoxus sit, qui rectam sententiam tenet, idemque significet vocabulum Turcicum Musulman: sequitur, Orthobulis quoque nomen idem esse cum Musulmano, quando sic Græcis appellatur is, cujus rectum consilium, recta voluntas est. Hoc modo manifesto paret, unde Chalcocondylis error manarit, duos ex uno Bajazitis filios facientis: ex eo nimirum, quod unum in duos distingueret, cui diversis in linguis diversum, sed unius tamen significati, nomen erat. Nec mihi quisquam objecerit, aliud esse Musulman, et aliud Mulsuman. Quippe vocem Musulman a Græcis enuntiari Mulsuman, et in historiis, et aliis ipsorum libris sæpissime deprehendi. Quin etiam verbum Musulmanissare, de quo superius dictum numero 22, multis in locis apud Græcos ita mutatum reperi transpositis litteris, ut Mulsumanissare legeretur. Ne hoc quidem tacendum, quæcunque Turci de Soleimane memorant, a Laonico ad Musulmanem referri. Quis ergo fieri posse non existimet, ut nomen Mir Sulman ab exteris commutaretur in Musulman? Sic certe Mirchan alicubi scriptum legere memini, qui nomine integro diceretur Emir Chan. Quod vero necem Orthobulis attinet, quæ recensetur a Græcis, a Turcis silentio præteritur: nihil ea nostris rationibus officit, cum vice versa Turci Temiriano prælio Mustapham Bajazitis filium occubuisse memorent, quem Græci tam certo non periisse credebant, ut alium quemdam mentientem hoc nomen, veluti supposititium fratrem poscenti Muchemeti dedere nollent, mortuoque Muchemete contra Muratem secundum, Muchemetis filium, sua cum pernicie foverent. Præterea non abs re mirum alicui videatur, Laonicum dicere, necatum a Temire Bajazitis filium Orthobulem: **425** cum is auctori belli et injuriarum, patri pepercerit; et expresse Laonicus idem postea scribat (fide licet dubia), Mulsumanem, Mosem, Jesum, A Mechmetem, et reliquos filios Bajazitis in potestatem Temiris venisse. Quid optatius accidere Temiri poterat, quam præter ipsum patrem filios habere in potestate, quibus occisis, Osmanidarum in Asia regno, nemine repugnante, perpetuo frueretur? At tantum abfuit, ut id faceret, ut etiam diserte Laonicus initio libri quarti fateatur, Mosem a rege Temire annonas in castris habuisse, tandemque dimissum ex captivitate, mari ad regionem patriam rediisse. Qui plurium, vel omnium potius vitæ pepercit, cur in unum sæviisse credatur? Adde testimonium hostis. Nusquam Turci scripserunt in annalibus, interemptum a Temire Bajazitis aliquem fuisse filium, sed sperasse Temirem potius, quempiam filiorum Gilderunis se conventurum, quod illi formidine non necessaria trepidi, omiserint. B Imo ferociam potius et iracundiam sui Bajazitis vituperant; Temiris humanitatem ac modestiam laudant. Superest unum, quod objici possit, de Ziche Orthobulis filio, quem Laonicus ait bellum intulisse Joanni Comneno, Trapezuntino imperatori. Sed hic mihi respondeat aliquis, unde tandem Ziches ille post mortem patris Orthobulis anno denique sexagesimo primum in scenam prodiit? quove modo salvus evasit e tot parricidiis et lanienis horum temporum in Osmanidarum familia, sub Musa, Muchemete primo, Murate secundo, Muchemete secundo, qui omnes parricidæ fuerunt? Cur huic tam diu sævus ille Muchemetes secundus pepercit, qui vix mortuo patre, sanguinem statim fraternum sitiit? C An huic credidit exercitum suspiciosissimus omnium tyrannus? Denique constat ex Turcicis annalibus, id temporis viciniæ Trapezuntis præfectum a Muchemete fuisse maximum natu filium Mustapham, qui tantum decennio post illa cum Trapezuntibus bella, Parthis in Armeniam et Caramaniam infusis occurrit, eisque cæsis, Jusufzem begum ducem vivum cepit et patri misit: quod argumentum est evidens, fuisse tum Mustapham virilis ætatis, nec Zichem Osmanidam in iis locis vel imperium aliquod, vel exercitum habuisse. Quæ cum ita sint, restat ut statuamus quatuor omnino nomina, Orthobulis et Mulsumanis, quæ Græci tradiderunt; Cyrsicelebis, quod nostri; Soleimanis, quod Turci; tandem in D unum conferenda Soleimanem Bajazitis germanum filium, natu maximum: cujus si Ziches ille filius non fuit, nusquam ne nomine quidem tenus Turcis notus; cum Orthobule fictitio patre, suppositi ius illius Græcis defendendus relinquitor. Habent lectores eruditi rationes meas, quas vel approbandi, vel confutandi, liberam eis potestatem facio. Neutrum tamen ex duobus illis a Laonico memoratis in Osmanidarum omisi familia, ne quis nimiæ me temeritatis arcessat: qui præter hos, necdum auditis aliorum judiciis, pluribus etiam Bajazitis filiis, Jesu minori, Ali, Dusmi Mustaphæ, natalium controversiam movere non dubitaverim.

60. *Techrin begus, Erzingæ princeps, Diorryge.* A

Qui Turcis est Techrin begus, Erzingæ vel Erzinzanis princeps, a Laonico vocatur Scender, rex Armeniorum: cui Bajazitem illato bello, Erzingam ademisse, cum annalibus hisce consentiens, narrat. Postea tradit Tezetinem, virum regio sanguine ortum ab Erziganis rege, puero Mustaphæ, Muratis secundi fratri, auxilio venisse. Hoc ego nomen, sive Tezetinis, sive Tezerinis, idem esse puto cum Techrine nostrorum annalium. Diorryges oppidi nomen Græcum a fossis ab Euphrate perductis factum arbitror.

61. *Qui Turcomani, sultanus Alcairensis, Cair, Miszir, Miszraim.*

Turcomanos vocat auctor annalium Turcos B omnes in Asia, cæteris subjectos begis, extra Osmanidas. Sic Turquia Belvacensi regnum Iconiense dicitur, Aythono minor Asia. Prætor Græciæ noster subditos Iconiensi sultano duplices facit, partim Musulmanos appellans, partim Turcomanos. De Musulmanorum nomine dictum antea, quod haud dubie tunc etiam paret habitum velut honestius. Turcomanos ait esse gentem, quæ Persarum (sic Turcos Iconienses vocat, velut e Perside oriundos) extremos fines insidebat, et implacabili odio Romanos (id est, Græcos) persequens, agendis prædis ex horum agris delectabatur, præsertim illo tempore, quo res Iconienses fluctuabant, mirificeque Tancharorum impressionibus turbabantur. Ergo Turcomani tunc erant infami vocabulo instar illo- C rum prædonum, quos nunc Martelosos et Uscochos (unde Scacchorum sive latrunculorum nomen) vocamus. Prætor quidem tunc Michaelem Palæologum, ad Jathatinem sultanum Musulmanorum se conferentem, ab his Turcomanis, omni comitatu et supellectile spoliatum fuisse narrat, nec quidquam suorum ab eis potuisse recipere, licet hinc inde dimissis mandatis, sultanus imperasset, ut spoliato tam corpora, quam res ademptæ restituerentur. Alcairensem sultanum annales more Turcico nominant Ægypti Syriæque sultanum, ab aulæ sive regiæ loco. Cairum Laonicus antiquam Memphim facit.

426 Al, ut articulus, additur. Vox ipsa significat urbem, excellentiæ causa, quod urbium maxima sit. D Hodie Turcis et Arabibus incolis Miszir appellatur, a vetustissimo tam Ægypti, quam Ægyptiorum nomine, Mizraim.

62. *Chemes, Mueige, Bealbec.*

Civitas Syriæ Chemes olim dicta fuit Emisa, Gregorio Emiseno alumno clara, cujus exstant octo libri de homine, qui nonnullis in exemplaribus non recte Gregorii Nysseni nostri nomen præferunt. Ortelius notavit, quod Turcis et Arabibus sit Hamsa. Sed hic Chemes legitur, quod aliorum scripturæ vicinius, quibus Hames vocatur. Fit ejus apud Aythonum his verbis mentio: Civitas Syriæ Hames, quæ Camela hodie appellatur a pluribus: ubi videndum, an non pro Camela scribi debea Camesa. Mueige Turcis est, qui Græcis historiis nominatur Moavia et Mavia. Cursorem dixi, quem Turci Pec aut Peicj, nostri lacqueium dicunt. Bealbec Syriæ cavæ civitas, Postello Balbec, priscis Heliopolis fuit.

63. *Carabag, Ungra.*

Ad Carabagum hibernasse Temirem tradunt annales, urbem sive Parthiæ, sive Persiæ: quibus nominibus indifferenter utimur, pro ea regione, quæ Turcis est Aiem, vel Aiem vilaget, de qua superius dictum numero notarum secundo. Vox Carobag significat lingua Turcica vineam nigram. Chalcocondyles scripsit, Temirem solitum se recipere Cheriam: quod primum Sebastia, quod itidem Chalepia (sic interpres scripsit) Damascoque captis, fecerit. Ergo veri fit simile, Cheriam a Laonico dici quæ hic Carabag nominatur, nonnihil mutato vel a Græcis vel Turcis vocabulo. Engurim supra, numero notarum 10, diximus Ancyram esse. Tantum hic addendum putavimus obiter, hanc etiam in edito Chalcocondyle Uncram nominari: quod cum Græci mollius enuntient Ungra, propius accedit ad Turcicam appellationem Enguri.

64. *Bulci filius, Dervislar, Mustaphæ mors. Græcorum de Bajazitis filiis errores.*

De Bulcis et Bulcovitziis prolixe tractavimus ad notarum numeros 46 et 54. Hic tantum moneamus, istum Bulci filium (qui Turcis est Bulcogli) expresse nominari a Spandugino Georgium, Serviæ despotæ filium: cujus majores et posteros continuato superius stemmate complexi sumus. Ac temporum sane ratio Spandugini sententiæ nequaquam adversatur. Dervisii seu Dervislari sunt illi quidem apud Turcos aliqua ex parte Calogeris Græcis, monachis nostris affines, uti superius indicatum; sed aliis tamen de causis (modo Paulum Tomorreum, fratrem Georgium Ungariæ perniciem, et alios de nostris excipias) ea comparatio, quod vulgo solet dici, claudicat. Quippe cum universa lex et religionis professio Mahumetana sanguinaria sit, speciem Turci quidem religiosæ pietatis in legis peritis ac Dervisiis suis requirunt: at interim ab agendis eos rebus, tam pace, quam bello, præsertim contra Christianos et hostes reipublicæ suæ, nequaquam arcent, sed magis etiam, quam cæteros, devovere vitam suam pro religione, proque lege patria, suos illos religiosos volunt. Hinc aliquot in Ungaricis finibus captos a nostris recordor, viros cæteroquin alicujus auctoritatis et existimationis, qui Dervislaros se profitebantur. Hinc in vita Muchemetis primi seditionem Torlacis monachi Turcici, et in vita Bajazitis secundi, Scachoculis eremitæ sanguinarii pugnas, et cædes, et grassationes immanes, quibus multa millia hominum absumpta fuerunt; et in vita denique Soleimanis, ad annum Christianum 1526, Calenderis Zelebis et Dervislariorum motus ac prælia legimus. Hac ergo de causa Servianos illos fortissime pro Bajazite

dimicantes Bulei milites, truculentos ac feroces A Dervisios appellabat Temir, qui se vitamque suam pro salute suorum animose devovissent. Germanum vero Bajazitis filium Mustapham hoc prælio periisse diximus ex fide horum annalium antehac aliquoties, idque licet sultanus Muchemetes primus, itemque Murates secundus post mortem patris sæpius verum esse protestarentur : tamen usque adeo Græcis impressa de hoc diversa erat opinio, Mustapham ut alium, pro legitimo se venditantem, obviis ulnis exciperent, et armis contra Muratem magna cum imprudentia maloque suo tuerentur : offerente amplissima quæque Murate, modo neutrius a partibus starent, ac ipsos inter se rem armis decernere paterentur. Consimilis huic Græcorum est error de Bajazitis filio, quem B fidium (sic enim chordas interpres reddidit) opifex Prusæus incolumem Byzantium perduxerit : cum tamen nulla fiat in annalibus Alis cujuspiam, Bajazitis filii, mentio ; nec ab ipso quidem Laonico, cum alibi Bajazitis filios recenset. Notandum magis, quod etiam Musulmane regnante narrat a Mose Jesuque fratribus occultatum fuisse Prusæ puerum Muchemetem apud illum ipsum opificem chordarum, a quo Muchemetes hoc opificium didicerit. Et factum id scilicet a Mose, omnium crudelissimo, vel ipso Laonico teste, ne ab aliis charus sibi puer occideretur. Muchemetem vero jam grandiusculum inde profugisse ad Alurim Caramanum, a quo adjutus, C servatori suo Mosi bellum intulerit : sed victum 427 confugisse ad Alim fratrem, exsulem ac inopem, et quidem Constantinopolim : ubi nonnihil respiraverit, collectisque suorum reliquiis, denuo tentare belli fortunam decreverit. Hæc Laonicus de puero Muchemete, chordarum opificis discipulo, pene pueriliter, nec vero multas ob causas consentanea. Magis idonei rerum Turcicarum scriptores, ipsi Turci, tradunt, rebus Temiriano prælio desperatis, bassas abduxisse secum, arrepta fuga, maximum natu Bajazitis filium Soleimanem, veluti legitimum patris in imperio successorem : et illorum exemplo Muchemetem, non puerum (ut Laonicus D putavit), sed copiarum ex imperio paterno quarumdam ducem, suis itidem rebus uti consuleret, Amasiam cum suis se contulisse : quo loco deinceps eum vixisse, non semel annales tradunt : et indidem cum exercitu contra Musam fratrem movisse, postquam interfecto Soleimane, vindicem necis ipsius se professus esset. Quæ res, meo sane judicio, dignæ sunt hominum historiæ studiosorum observatione : cum in publicatis hactenus scriptis historicis nihil intricatius de Turcicis rebus reperiamus, quam quæ de hoc ipso tempore summæ Turcorum infelicitatis memoriæ prodita legimus.

65. *Semercant, Bajazitis mors, annorum ratio.*

Regionis Zacatainæ, cujus incolæ id temporis imperio Temiris parentes, Laonico Tzachataides nominantur, caput est urbs Semercant, hodie mercium Indicarum emporio celeberrimo septemtrionalibus etiam nota. Sarmacanda plerumque vocatur, edito Laonico Samrachanta, litteris transpositis, pro Samarchanta. Sunt qui dictam putant a Sem, Nohæ filio, quorum opinioni Turcorum pronuntiatio Semercant astipulatur. Maracandam Sogdianæ veteribus appellatam existimant aliqui. Cæterum Bajazitem ex animi ægritudine doloreque mortuum scripsit Chalcocondyles, cui Turcicæ narrationes non adversantur : sed addunt, hoc mœrore velut ad desperationem adactum, mortem sibimet ipsi conscivisse. Quod dilucidius exponens Theodorus Spandugiuus, ait Bajazitem, spe libertatis amissa, constituisse cum animo suo seipsum occidere. Sed cum nullum ejus peragendæ rei modum inveniret, tam denique diu caput allisisse illi caveæ de ferro factæ, qua tenebatur inclusus, donec præ furore fremens ac frendens, misere sibi mortem afferret, tyrannique vita, secundum poetam, indignata sub umbras fugeret. Interpres Laonici pugnatum notat inter Bajazitem et Temirem anno Christiano 1397. Mortuum Bajazitem scribit Franciscus Sansovinus anno 1398, Geufræus anno 1400, quos equidem falli opinor. Quippe secundum rationes accuratas annalium deprehendimus, commissum fuisse prælium anno vel 1399, vel 1400, Gilderunem vero mortuum anno 1403. Similiter in annis regni hujus erratum a Laonico, qui viginti quinque numerat, pro solis quatuordecim : de quo vide supra numero 47 notata.

66. *Castamoni, Congeri, Congi.*

Claudiopolis civitas est Honoriadis, in Ponto provincia, quam nov. Leonis Augusti metropolim facit, eique præter alios episcopatus, Heracleam quoque Ponticam subjicit. Hanc Marius Niger recenti nomine dici putat Castamenam, sive Castamonam ; sed fallitur, cum rectius Castromena sit Claudiopolis. Castamona vero sita longius est, versus Sinopen oppidum Helenoponti et Paphlagoniam. Tam Sinopes, quam Castamonæ nomina, cum ipsis oppidis, supersunt, uti videre est in annalium supplemento nostro, ad annum Christianum 1584. Istic enim tunc Osman bassa vezirazemes contra Persas iturus, militem in hibernis habuit. Menavinus alicubi Castemolen nominavit. Cedrinus in Michaele Stratiotico sive militari, Castamonem appellat, et in Paphlagonia collocat his verbis : Castamonem in Paphlagonia sitam veniunt, quæ sane Castamon domicilium erat magistri [officiorum] Isaacii Comneni. Prætor Græciæ noster Castamonam vocat in Historia sua, de Michaele Palæologo, post victos a Tataris Iconienses, hæc commemorans : Michael Comnenus, hoc prælii eventu, cum maximo Persicorum exercituum duce, quem Peclarpacem Persæ (hoc est, Iconienses Turci) vocare solent, in viam sese dabat : adeoque pluribus una diebus iter faciebant, cum hostem sibi a tergo inhærentem haberent, horisque singulis cum eo dimicarent.

Tandem festinabundi Castamonam perveniunt, juxta quam domus indicati Peclarpacis erat. Hactenus prætor. Quæ vero hic Congeri nominatur, eam ipsam esse puto, quam in Anatoliæ tabula Gongi scriptam legimus, haud procul a Castamona dissitam.

67. *Genuini Bajazitis filii secreti a commentitiis.*

Quæ de Bajazitis liberis hoc loco non multis verbis exponuntur, diligenti consideratione memoriaque digna sunt. Quippe cum illi de Turcorum sententia, non plures numero, quam sex omnino fuerint: quid aliud statuamus, quam reliquos hactenus nobis obtrusos, velut in judicio status ab ipsis Turcis condemnatos, pro genuinis deinceps agnosci non debere? Neque **428** vero vel unum, vel alterum duntaxat hoc judicium tangit, sed rejiciendi omnino totidem veniunt, quot extra controversiam legitimi censentur: nimirum hi sex, Orthobules, Mulsumanes, Cyriscelebis, Alis, Jesus minor, Mustaphas cognomento Dusmes: cum primi ex his Orthobulis filio Ziche, quem ipsum quoque Turci ceu cretum Osmanidarum sanguine non agnoscunt. Interim vero pro duobus explosis, duo succedunt hactenus quidem ignoti, sed a Turcis pro legitimis agniti Gilderunis filii pro Dusme Mustapha, Mustaphas Zelebis, amissus in pugna contra Temirem, pro Jesu minore, Casanes Zelebis.

68. *A quo necatus fuerit Isa, Constantinus, pro Manuele Græcorum imperatore.*

Scripsit Laonicus, inter Mulsumanem Jesumque majorem gesta fuisse de imperio bella, quorum tamen annales hi non meminere, tandemque Jesum a Mulsumane peremptum. Ejus parricidii culpa Mulsumanem*, hoc est, Soleimanem profecto immerentem onerat, cujus auctorem Turci Musam produnt, quibuscum ipsa rerum gestarum series consentit. De nomine Constantini, quo Turcos Græcorum imperatores omnes appellasse, numero notarum 51 diximus, exemplum hic aliud habes. Is enim Græcus imperator, ad quem narratur emir Soleimanes obsidum loco misisse sororem suam, fratremque natu minimum, non Constantini nomen habebat, sed Manuelis, ex Palæologina familia, cujus et superius facta mentio.

69. *Sedes imperii Turcici diversæ.*

Quanam cæremonia sultani Turcici regnum auspicari consueverint, expositum a nobis est prolixe in annalium supplemento, initio regni Selimis secundi, quod incidit in annum Christianum 1566. Solebat autem hoc in ea fieri civitate, quæ sedes esset imperii. Principio Turcis ea fuit Prusa Bithyniæ, paulo ante mortem Osmanis ab Urchane filio capta: quæ licet honorem hunc non diu retinuit, ex pristina tamen prærogativa meruit, ut longissimi temporis spatio sultani Turcorum mortui paternis et avitis istic monumentis, etiam diu post captam Constantinopolim, sicut in vita sultani Selimis secundi de Achmete Corcuteque fratribus ibidem sepultis videre licet, inferrentur. Postquam vero transvectis in Europam copiis, Murates primus, Urchanis filius Osmanis N. Hadrianopolim cepisset: eodem et regni sedes ex Asia commigrasse videtur, quod recte se facturos sultani ducerent, si rebus Anatolicis jam tranquillioribus, præcipuum militiæ robur Hadrianopoli velut in excubiis haberent: unde, momentis rerum ex usu suo gerendarum animadversis, progredi paulatim latius et in Europæ viscera grassari possent. Sansovinus existimat, primum omnium Muchemetem, Gilderunis filium, huc imperii sui sedem transtulisse, quod urbium Thraciæ facile caput esset Hadrianopolis. Sed ante Muchemetis etiam tempora certum sive regiæ, sive Portæ Osmanicæ locum, sultanos priores Hadrianopoli constituisse, pluribus ex locis Laonici manifestum est. Quippe de Mulsumane eloquens, Profectus, inquit, Hadrianopolim, regni sedem (hoc est, quæ regni sedes erat), regnum ordinavit. Et paulo ante de Mose, Hadrianopolim, ait, quæ regni sedes est, profectus, ibidem rex declaratur. Quam vero ad urbem translata tertium fuerit Porta, nemo non novit.

70. *Gerle, Dolap, Soleimanis mores.*

De Isvendiarum ditione superius explicatum numero notarum 13, qua et Gerle comprehendebatur oppidum. Id nota 19 diximus in tabulis geographicis corrupte scriptum inveniri Gerede pro Gerele. Narrant vero annales, Soleimanem castra propter Gerlen, ad ripam fluminis locasse. Non exprimitur ejus fluminis hic nomen, sed in Anatoliæ descriptione Dolap vocatur. Soleimanis indolem Chalcocondyles quoque ceu bonam prædicat, eique magnas virtutes tribuit, sed eadem cum Turcis de perpetuis ejus potationibus et luxu commemorat: quæ homini minus rerum suarum provido sollicitoque tandem exitium attulerunt.

71. *Valachia Carabogdania, Nemetsassii, Iflach, Gallicia, Vaivoda, Murze, Bogdan.*

Dacia quondam appellabatur amplissima regio, quæ Transsylvaniam cum utraque Valachia continebat. Et cingunt ambæ Valachiæ Transsylvaniam, quarum una majoris nomen habet, altera minoris. Major ad Euxinum mare se porrigit, et nostris Moldavia, Turcis Carabogdania, quasi nigra Bogdania, sive Bogdani regio dicitur: a frumento nigro, cujus est ager ille feracissimus. Gallicus, et alter Chalcocondylis interpres, Podoliam perinscite faciunt, regionem juris Polonici. Minor propter Danubii ripas extenditur, et plerumque Transalpina, Bonfinio Montana quoque sicut et aliis nominatur. Vlachiam vocavere Græci, et incolas Vlachos: pro quibus interpretes Zonaræ, Cedrini et aliorum historicorum reddidere Blachiam et Blachos, contra molliorem pronuntiandi rationem Græcorum: quos imitantes Turci, non Iblach, sed Iflach dicunt. Nomen Valachorum non a Flaccis Romanis, origine fabulosa, **429** quæ pluribus tamen placuit, sed a Germanis nostris profectum arbitror. Habuerunt enim vicinos Daci Germanos, puta Quados, Gothos, Gepidas, in quorum agro, qui nunc

Cepisiensis dicitur, incolæ præsertim Casemarca vicini se Nemetsassios hodieque nominant, voce de Nemetis (sic Ungari Germanos appellant, ut Venedæ nationes Nemitzos) et Sassiis composita, quæ Sassios sive Saxones Germanos significat. Germani vero plerique tam Italos quam Gallos (qui Germanis sunt Walli, sicut Gilimer nomen Gothicum est Wilmer. Et in Anglia quoque Wallorum nomen priscis incolis provincialibus, ab Anglo-Saxonibus nostris inditum, manet) vocare solent Walchos et Walischos : quorum linguæ provinciali cum lingua Daciæ, quæ ipsa quoque Romanorum provincia quondam fuit, affinis esset : idem a nostris Walchorum nomen accepere, quod denuntiatione molliori mutatum in Walachos. Suffragatur huic opinioni meæ vetus etiam Gallicitæ nomen, frequens in antiquis Ungariæ regum titulis, quo Valachia significabatur, eadem cum Gallis et Italis utens lingua, sicut et nunc affinitatem aliquam cum eorum lingua provinciali retinet. Vaivodæ vero nomen generaliter significat præfectum militum, quem capitaneum vulgo vocant. Sed apud Ungaros ut olim, sic etiam hodie, duæ sunt appellationes administrationum maximarum : una Bani, de qua suo loco, nimirum capite 174, plenius dicturi sumus, altera Vaivodæ. Banus est præses regius in aliquo ex regnis Ungariæ adjunctis. Vaivoda vero præses dicitur, loco regis administrationem habens in aliqua provincia, puta Transsylvania, Valachia majori, Valachia minori : sed ea lege tamen, ut gubernatore sit inferior. Vaivodæ Valachi, postquam ab Ungariæ regum obedientia se subtraxissent, more Græcorum despotæ, de qua dignitate superius numero notarum 54 prolixe dictum, pro Vaivodis audire maluerunt, quasi si principes essent absoluti : nec regibus subjecti, sed potius dignitate regibus proximi. Verum usuvenit eis, quod Græcis accidisse constat, qui maximas ad angustias redacto imperio, titulos ampliores excogitarunt : uti nunc etiam apud Ausones nonnullos in ipso propemodum amittendæ libertatis articulo consimilia quædam affectare, præter morem majorum, videmus. Despotarum certe nunc illorumca sub Turcica servitute conditio est, mancipiorum ut nomine potius, quam principum, censendi veniant. Sed pergendum ad alia. Valachorum ille Vaivoda, quem Annales hi Murzen vocant, Laonico Mirxes dicitur, Bonfinio Merches, hoc est, Marcus. Reperitur apud eumdem Laonicum et Mirdan Valachiæ principis nomen, compositum ex hoc ipso Mirx et Dan sive Gdan. Nam et ipsa regio Bogdaniæ nomen accepit a Bogdanis sive principibus suis, qui vocabulo sane pio dicuntur Bogdani, tanquam Dei munus, vel Theodosii, vel Theodori, vel Dorothei. Meminit hujus vocis et Cedrinus in Basilio Bulgaroctono, cum ait : Occurrit etiam imperatori Bogdanus, castrorum interioris regionis toparcha sive regulus.

72. *Samobunogli, Azapi vel Azepi ; Laonici locus emendatus ; emir Halem.*

Quem hic Annales Samobunogli sive filium Samobunæ vocant, infra Scheic Bedredin appellatur, ubi de seditione per ipsum mota prolixæ sunt narrationes. Stipendiariorum nomine intelligunt Azapos vel Azepos. Laonicus alicubi peregrinos dixit, more Græco, quibus Xeni vocantur, id est, peregrini, qui stipendiis conducti militant, hoc est, qui sunt misthophori, sicut iidem appellant. Idem alibi : Turcorum pedites, ait, quos Azapidas vocant. Et omnino militiam hi pedestrem obeunt, licet alio libri octavi loco legantur hæc verba in vita Muchemetis II tunc Belgradum oppugnantis : Azapides (quos Hussarones nostri vocant) diripuerunt forum. Rex clamabat, ut eximerent eorum puellas. Hic primum lector observet, Azapidum nomine pedites Ungarorum ab auctore intelligi, qui regis sive sultani Muchemetis forum, scilicet castrense rerum in exercitu venalium, diripuerint. Ergo quæ interjecta verba sunt, quos Hussarones nostri vocant, glossema sunt interpretis imperiti, Azapidas pro Hussaronibus accipientis, cum Azapidæ pedites sint, Hussarones equites. Deinde puellas eximere dixit, cum Græci Laonici verba significent, oculorum coras sive pupulas aut pupillas eruere vel effodere, quod paulo melius adjectis margini verbis redditum, ut hostium oculos exsculperent. Præfectus autem signiferorum Turcis est emir Halem, cujus supra, numero notarum 14, facta fuit mentio. Sane magnum hujus officium est, et fructuosum, dignitateque proximum ab aga genizarorum. Sed officiorum Portæ, tam eorum quæ intra saraium, quam quæ foris ordinata sunt, expositio plena, locum poscit alium.

73. *Musæ sive Mosis crudelitas ; Lazarus, pro Stephano Serviæ despota, Lazari filio.*

De Vidina dictum numero notarum 49, de Butuvada et Matera deinceps, loco magis idoneo, ad annum Christianum 1444 dicetur. Musæ sive Mosis crudelitatem, et iracundiam, ac tyrannidem in suos, Laonicus etiam commemorat, partim his verbis, **430** Moses iræ imperare non poterat, sed præceps in eam ferebatur, quidquid illa dictasset, faciens ; partim alio loco, verbis consimilibus : Optimus quisque indignabatur ob Mosis violentiam et tyrannidem. Causam vero, cur bello Serviæ despotam persequeretur, Laonicus exposuit, cum recitat, eum a despota desertum fuisse, Græcorum persuasionibus adducto, Mulsumanis ut partibus semet aggregaret, quod Moses ægerrime tulerit. Et despotam hunc Annales vocant Lazarum, cum tamen ex Historia constet, hæc a Stephano gesta, Lazari filio, Georgii patre : quo de superius numero 54 tractavimus.

74. *Geivise, Gebise ; Libyssa, Lebusa ; Astacus, Sinus Astacenus, Intzu.*

Geivise oppidulum est Bithyniæ, situm ad Nicomediensem vel Astacenum potius antiquitus di-

ctum sinum, in ipsa via qua Constantinopoli, quæ hinc itinere bidui abest, Nicomediam itur, Ea vero ulterius a Geivise distat unius itinere diei. Geographica Natoliæ descriptio Abrahami Ortelii Gejecen habet, voce nonnihil mutata : Busbequius in Itinerario Gebisen scribit, additque putari, hanc olim fuisse Libyssam, Hannibalis sepulcro celebrem. Ego pace tanti viri Geivisen hanc, sive Gebisen, non Libyssæ reliquias arbitror, sed Astaci. Nam Libyssa longius a sinu remota est, versus Bithyniæ mediterranea, et urbem Nicæam : hodieque vocabulo propius ad Libyssam accedente, Lebusa dicitur. Astacum vero propterea puto nunc esse Geivisen, quod hic in amœnissimum illum maris sinum prospectus pateat, quem ab Astaco, quondam hoc loco sita, veteres appellaverunt Astacenum : ut paulo ulterius idem, mutato nomine, Nicomediensis dicitur. Astacus ipsa, cum Astaceno sinu, sic ab astacorum copia, quæ cancrorum marinorum species est, nomine vulgo Græcis hodieque Constantinopoli noto, mihi quidem videtur appellata. Quæ paulo post nominatur Intzua, pagus aut vicus est ignobilis, haud procul a Tzurulo situs in itinere, quo Constantinopoli Selybriam et ulterius Hadrianopolim itur. Ejus deinceps quoque fit mentio in extremo Selime I, qui correptus istic pestilenti morbo fuit, quo subito periit.

75. *Akenzi vel Acanzii.*

Sine stipendio militant apud Turcos Akenzi, rusticum genus hominum, sicut apud Ungaros Haiduchi. Quidquid consequi prædæ possunt, sibi retinent : non totum tamen. Quippe non aliarum duntaxat rerum suarum, quas possident, verum etiam omnis tum prædæ, tum lucri, quod in bellis percipiunt, decumas sultano suo solvere coguntur. Itali genus hoc militum sua lingua Ventureros appellant, priscis Volones dicti fuisse videntur : unde Callimachus Experiens non ineleganter nostros cruce signatos, Volones nominavit.

76. *Michalogli, Tocat.*

Prima nominis Michalinorum, sive Michaloglio-rum, sive Michalidum mentio, in his quidem Annalibus hoc loco reperitur. De his dictum a nobis antea numero notarum 27. Urbs Tocat, quo relegatus fuisse dicitur Mechemetes Michaloglius, existimatur a plerisque, quos inter et Marius Niger est, respondere veteri Neocæsariæ, quam in Cappadocia collocant, ipsam quoque provinciam Cappadociæ Toccatum appellante Pineto : cum Leonis Augusti Novella de thronis, Neocæsariam facit metropolim Ponti Polemoniaci. Tocatam hanc nostram Laonicus Tochatam scripsit, nec desunt, qui malint eam referre ad Armeniam. Bellonio certe Nisar est Neocæsaria, nomine recentiori, quod paulo propius ad priscum illud videtur accedere. Pedites quorum dux in Valachiam profugisse dicitur, paulo ante dicti fuere stipendiarii, Turcis Azepi, de quibus numero 72.

77. *Varsac sive Versac ; Coniæ begus.*

Oppidum Caramaniæ sive Ciliciæ, quod Annales Varsac et Versac appellant, in Anatoliæ tabula geographica Versageli scribitur. Coniæ princeps, sive begus Iconii, Caramaniæ princeps dicitur, ab aula sive regia Iconiensi. Et bello petiit hunc Muchemetes propter societatem cum Musa : cujus adjuvandi causa Prusam Caramanus obsederat, dum Muchemetes absens, in Europa rem contra ipsum Musam fratrem gereret.

78. *Samsonis oppidum.*

Hujus civitatis Cedrinus et alii meminere, tanquam in Ponto provincia sitæ. Prætor Græciæ noster ait, in illa regni vel imperii Græci confusione, quæ a Flandris capta Constantinopoli exstitit, Sabam quemdam pro se hanc urbem Samsonis occupasse cum tota vicinia, cui prius imperatoris Græci nomine præerat, statimque subjicit mentionem Cappadociæ sive regni Trapezuntii, velut huic vicini, quod in potestate Davidis Comneni tunc fuerit.

79. *Romania, Cunuza, Conozus, Tatarbasar, Tatargoi.*

Cum Tatari dicuntur in Romaniam ex **431** Asia migrare jussi, Romaniæ nomine Thraciam accipito, cujus hoc Annalium loco expressum castrum Cunuza, non procul abest ab urbe Philippopoli, et Conozos Græcis nominatur. Castaldus in hodiernæ Græciæ tabula geographica vocat Cognuzam, Italica Græcaque pronuntiatione. Nos in itinere nostro per hæc ipsa loca proficiscebamur, et in oppidulo quodam pernoctantes, ibidem deprehendebamus ex ipso nomine loci, fuisse regionem hanc olim Tataris, huc velut in coloniam deductis, ad inhabitandum concessam. Nam oppiduli nomen incolæ dicebant esse Tatarbasar, quæ vox emporium sive forum Tatarorum significat. Nec longius, quam sex aut septem horarum itinere, distat a Philippopoli. Ponitur ibidem a Castaldo Tartagi, prorsus ubi Tatarbasar viatoribus ab Hæmi jugis altissimis in plana Thraciæ descendentibus occurrit, in æquore spatiosissimo longeque pulcherrimo sita : quod nomen a Tataris itidem videtur derivatum. fortasse Tatargoi scribendum, quod Tatarorum est pagus, et idem scilicet cum Tatarbasar.

80. *Manissa, Torlac.*

Turci Manissam vocant urbem Asiaticam, quæ Græcis est Magnisia, Latinis Magnesia. Sansovinus et alii non recte Mangresiam putant hodie nominari. Sunt autem in Asia minori civitates hujus nominis duæ, quarum una dicitur ad amnem Mæandrum sita Magnesia ; hanc Ephesinæ metropoli Novella Leonis Augusti subjicit ; alteram ad Smyrnensem metropolim refert, amœnissimo sitam versus Ægæum mare loco. Superest etiam nunc utraque, sed posteriorem illam puta, quam sultani Turcici filiis suis inhabitandam assignare solent inveterata consuetudine : sicut ibidem diximus supra, jussu paterno jam Muchemetem, unicum sultani Muratis III filium, degere. Torlac nomen est apud Turcos certi generis religiosorum, diversa quædam a Calenderum et Dervisiorum professione sequen-

tis instituta : de quibus omnibus suo dicendum loco. Et hic ille Torlaces monachus sive religiosus est, cujus obiter mentionem supra fecimus numero notarum 64. De Serris antea dictum numero 45. Salonicam vulgo notum priscis dictam fuisse Thessalonicam.

81. *Scheiche, Sophi, prima Sophilariorum seditio.*

Sunt hæc quoque nomina sive sacerdotum, sive peritorum Mahumetanæ legis, et ejusdem interpretum. Scheiches apud Turcos pene pro viris sanctis habentur, veluti qui animarum curam gerant. Ex horum numero quemdam sibi deligit etiam ipse Turcorum sultanus, quem in omnibus, quæ ad salutem animæ suæ pertinere putat, consulit. Cæterum hoc loco prima notanda Sophilariorum in Annalibus hisce mentio, de quibus infra suo dicturi loco sumus. Eorum nomen non a Græco Sophos, quod sapientem significat, sed a Sophi, voce Arabica derivatum, qua denotatur lana. Nam hi Sophi profitentur religionem cæteris Mahumetanis novam, quæ præcipit inter alia, ne caput fastu quodam lineis spiris involvatur, quod Turci factitare solent, sed uti capitum tegumenta duntaxat humilitatis modestiæque declarandæ causa de lana conficiantur. Plura de his, ubi deinceps ad Sophinorum mentionem perventum fuerit, expositurí capite 188 sumus.

82. *Anni Muchemetis, Ismyr in Anatolia.*

Redegimus supra, numero notarum 47, sultanorum annos, quibus regnarunt, ad certos numeros. Ibi traditum inter alia, Muchemetem primum octo duntaxat annis imperasse. Licet hoc colligere de Turcicis Annalibus, qui principium regni Muchemetis ad annum Mahumetanum 816 referunt, anno Christiano 1414 respondentem : mortuum vero notant eumdem Muchemetem anno suo 824, qui noster est 1422. Ergo duntaxat annis octo rebus præfuit. Hoc ideo significandum putavi, quod loco prius indicato scripserim ex Sansovino, regnasse Muchemetem annis 17, pro quibus 12 annos Chalcocondyles posuit : cum accuratior sit Annalium Turcicorum computatio. Civitas Ismyr a Turcis dicitur, quæ Græcis est in Asiæ minoris Ionia nobilis illa Smyrna.

83. *Mustaphas alienus in Osmanidarum se familiam ingerit. Exemplum huic simile de Voldemaro Brandeburgico.*

Ne mirum aliquibus videatur, potuisse Dusmen Mustapham, pro Mustapha Zelebi, dudum amisso Bajazitis filio, se tanto venditare artificio, ut ejus patrocinium non Græcus duntaxat imperator, sed etiam magni Turcorum principes, Smyrnæus ille Chuscines begus, Aidinensis, Sarchanensis, Mentesianus, Chemidensis, susciperent : libet hic ex Annalibus manuscriptis exemplum subjicere simillimum de quodam, qui 60 plus minus ante hos Dusmis Mustaphæ motus annis, se principem Brandeburgicum, imperii Romani septemvirum, mentitus fuit. Et ipsis hæc Annalium verbis, e lingua Germanica Latine redditis, exponemus. Anno, inquiunt, 1348 Rudolphus Saxoniæ dux secum ipse dispiciebat, qua via Ludovicum Bavarum, Ludovici Augusti Bavari filium, principatu Brandeburgensi 432 pellere posset, quod quidem parum abfuit, quin perficeret. Divulgabat enim, marchionem Voldemarum Brandeburgensem, qui ante triginta et unum annos amissus, peregrinationes varias privati hominis habitu susceptas obivisset, nunc tandem inventum esse. Hoc modo productum in scenam molitorem quemdam, verum asserebat esse Voldemarum, marchionem Brandeburgicum. Ille vero molitor in Saxonia secreto pluribus annis habitus, ea signa corporisque notas, quibuscunque fieri potuerat artibus et astu, acceperat, ut confidenter profiteretur, certis se probaturum documentis, vere se marchionem Voldemarum esse. Mox ergo reperti denuo Voldemari marchionis, tot ab annis amissi, fama per omnes regiones didita fuit; eoque rumore permotis multorum animis, complura castella, cum civitatibus et oppidis, molitori deditionem faciebant. Si qui vero dedere se nollent, tam auxiliaribus Karoli Bohemiæ regis, et imperatoris septemvirum quorumdam suffragiis electi, qui Bavaro infestus erat, quam Saxonis Rudolphi copiis, ad accipiendum molitoris imperium, adigebantur : adeo quidem, minor ut Brandeburgici principatus pars in potestate Bavari maneret. Tandem intellectum, molitorem esse qui se pro marchione Voldemaro gereret. Qua de causa Daniæ rex, et Ludovicus Romanus, alter imperatoris Ludovici Bavari filius, Ludovici Brandeburgici frater, itemque Cracoviæ rex, et Stetinensium dux, ac plures Poloniæ Silesiæque tunc ad Poloniæ jura spectantis proceres, cum Bavaro se conjungebant : quorum auxiliis adjutus, varias rerum difficultates utcunque superabat. Committebantur et diversa prælia, nonnunquam vincentibus molitoris illius copiis, qui marchionem se Voldemarum asserebat : ac vicissim Bavari militibus aliquando sua quoque tropæa statuentibus. Una tamen in pugna quadam dimicatum a Bavari partibus sane quam infeliciter, Ludovici Romani, qui Bavari frater erat, auspiciis parum auspicatis. Nam is vix salvus evasit, captusque magna cum fictitii Voldemari gloria fuit ex partibus Bavari, dux Rudolphus Palatinus Rhenensis cum 79 nobilibus galeatis : quos inter 40 Poloni numerabantur, et in his 14 tum fratres, tum agnati, qui easdem gestabant galeas, et gente Zellizia nati erant. Ea clades tantum de Bavari opinione deminuit, ut aliquot ab eo civitates deficerent, quæ prius ab ipso steterant. Hoc modo totum triennium durante bello, tranquillo principatus Brandeburgici possessione Bavarus potiri non potuit, donec tandem redactus in potestatem molitor ille, commentitius princeps et ad ignis supplicium damnatus exureretur. Non ovum ovo magis simile, quam hic Voldemari molitoris motus, illi Mustaphæ suppositítii conatui similis erat. Ac

ne quis inæqualem Dusmi fuisse Voldemarum, ratione potestatis et imperii, quod affectabat, suspicetur : ut nihil de labefactatis Osmanidarum viribus post calamitatem Bajazitis dicam, saltim videamus ex ipsis aliorum Annalium manu exaratorum Latinis verbis, quam potenti principi molitor ille succedere voluerit. Anno, inquiunt, 1310 Voldemarus Brandeburgensis marchio, mortuis fratruelibus et patruis, divisum in multas partes totum solus illius tituli obtinuit principatum : et glorians in fortitudine ac magnitudine potentiæ suæ, curiam celebrem et famosam indixit regibus et principibus prope longeque positis : habiturum se nuptias cum filia patrui sui significans, et omnes missis veredariis ad hujus solemnitatis gaudium invitans. Eam tenuit in civitate maritima Rostochio, sita maris ad portum, unde versus Daniam, Sueciam, Norvegiam, et ad partes alias navigatur : in quem etiam navigia mercium diversarum de diversis et remotis regionibus appellunt. In hac curia fuit rex Daniæ, cum duobus ducibus, fratribus suis, et immensa multitudine populi terræ suæ : duces, comites, liberi barones innumerabiles de Saxonia ; marchiones et magnates tam de illis quam de exteris partibus, quorum numerus vix poterat æstimari. Marchio manibus regis Daniæ miles cum magno decore insignitur. Mille septingenti nobiles, in hoc tirocinio, novæ militiæ cingulo per marchionem cum pompa maxima decorantur. Ibi dominarum de diversis partibus formosarum, sicut et militum, innumerabilis exstitit copia. Tentoria per campos erecta, scarlato circumdata, cum operimentis, subselliis et stratoriis, velut aurum micantia videbantur. Putei pleni vino, cerevisia et medone, ad potandum ; specus repletæ carnibus, piscibus et frumento ; naves onustæ speciebus aromaticis, ad corporales explendas delicias, habebantur. Quæ quidem gloria post hæc in favillam brevi est redacta, propter nuptias illicitas, et fastum gloriæ temporalis. Nam ipse Voldemarus marchio sine hærede decessit, et ad imperium totus ille principatus amplissimus devolutus fuit. Hactenus Annalium verba, quorum lectionem Magnifico Domino Hieronymo Beck a Leopoldstorf, ut alia plura, debemus. Ex his autem liquido paret, non minoris fuisse momenti Voldemarianum hoc negotium, quam illud Mustaphæum. Recenseamus et alia, quæ in comparationem utrinque venire possunt. A Mustapha stabat imperator Græcus istic, a Voldemaro stabat Germanus imperator hic : et tanto quidem potentior, quanto Græcum imperium id temporis Germanico debilius erat. Præter imperatorem cum Mustapha conjuncti principes illic, 433 hic Voldemarum quoque principes præpotentes fovebant. Debilitatam Muracis potentiam Græcus imperator et Turcici volebant principes, quod a Murate sibi metuerent, suaque tueri pariter, et prius ab Osmanidis sibi per vim erepta recuperare niterentur : itidem volebat deminutas Bavari vires Karulus imperator Occidentis electus, quod illum velut æmulum, qui patrem habuisset imperatorem, non abs re sibi suisque rebus formidabilem putaret : volebat eumdem ditione Brandeburgica pulsum Rudolphus Saxo, stirpe Anhaltinorum ex Alberti Urs. posteris editus, ut aliqua ratione principatum illum sibi suisque repetere tandem aliquando posset, quem jure propinquitatis et agnationis cum Brandeburgicis principibus exstinctis, ad se pertinere putabat. Triennio toto Murates imperio potiri quieto non potuit, defendente se istic Mustapha, resque turbante Turcicas : hic triennio nec Bavarus uti frui Brandeburgica regione, nec vinci potuit Voldemarus. Mustaphæ tristis fuit illic exitus, hic infelicior molitoris Voldemari. Mustapham neci dedit istic laqueus, hic Voldemarum rogus absumpsit. Hoc modo causas, consilia, personarum rationes, et rerum eventa fuisse consimilia, respondentibus etiam temporibus ipsis, videmus : ideoque tam sibi rebus omnibus gemina, tam illustria duo sæculi unius exempla, jucunda lectu, consideratione digna, libenter hic ob oculos ponere studiosis historiarum voluimus.

84. *Vardarium oppidum, Vardarius amnis, Vardariotæ, Vardari, Verdari.*

Quod legitur in Annalibus Vardarium, Thessaliæ oppidum est, ad Vardarium flumen, quod Axium priscos dixisse, prætor noster et alii notant, ad septimum a Thessalonica lapidem situm : licet fossæ Vardariæ 100 milliaribus Græcis absint a Thessalonica, de quibus alibi. Meminit Leo Sapiens Augustus in Novella de thronis episcopatus Vardariotarum, quem metropoli Thessalonicensi subjicit. Et hosce Vardariotas etiam Turcos nominat, translatos aliunde scilicet huc ad Vardarium fluvium. Scribimus autem Vardarium, more Græco : cum alii Bardarium malint, contra pronuntiationem incolarum, quibus est Vardari et Verdari.

85. *Chusein beg. Græcis Zunaites.*

Quem Turcici Annales Chuseinem begum, Ismyre principem, nominant, Laonicus Zunaitem vocat, Smyrnæum principem : qui cum Dusme Mustapha captivus a Græcis custoditus fuerit in Epidauri arce, nunc Monemuasia sive Malvasia, et in Imbro Lemnoque insulis, quamdiu sultanus Muchemetes vixerit, cui quidem hac in re gratificati sint. At Muchemete mortuo, Mustaphas cum hoc liberatus, et Murati Muchemetis filio fuit oppositus, præsenti cum rerum Græcarum discrimine, sicut idem prolixe commemorat. Obiter hoc etiam adjicitur, Zuanitem hunc dici Sansovino, non Zunaitem : per oscitantiam scriptoris, ut puto.

86. *Vlubat, Lopadium, Lupadi, Rhyndacus, Michalizi.*

Monuimus supra, numero notarum 16, quod Turcis oppidum minoris Asiæ dicatur Vlubat, Laonico Lopadium esse, nunc vulgo Lupadi nomen habere. Meliensis Antonius, Podota noster, cujus

supra meminimus numero notarum 24, Lapidum quoque dici volebat. Sed hic addendum, non oppidum duntaxat esse Lopadium, sed etiam lacum Lopadium et profluentem e lacu Lopadium amnem, eodem conspici loco, et iisdem appellari nominibus. Licet hoc etiam perspicue de Laonici verbis intelligere, cum res easdem referens, ait : Eo tempore castra Muratæi metabantur prope Lopadium lacum, et regionem Michalicii vastabant : ubi lacus multis ambagibus per angustias in mare semet effundit, et ibidem pons est. Mustaphas autem accedens, castra locavit juxta ostium fluvii, qui ex lacu promanat. Quibus in verbis quæ Michalicii regio vocatur, nunc Michalizi, tam ab hujus nominis fluvio, quam ab oppido dicitur : quod a Lapido sive Lopadio milliaribus Græcis 10 distat. Addendum et hoc, amnem Lopadium priscis dictum fuisse Rhyndacum.

87. *Falso rumore didito, res magni momenti confecta.*

Præter illud stratagema, quo Mechemetes begus Michaloglius Mustaphæos proceres ac milites in partes Muratis attraxit, aliud etiam a Laonico memoriæ proditum est, quo singularis vafritiei commento res pariter ac spes omnes Mustaphæ funditus eversæ corruerunt. Ait enim, missis ad Græcorum imperatorem ac proceres, tam a Murate, quam Mustapha legatis, Græcos tandem re deliberata Mustaphæis assensos, Muratæorum postulata rejecisse. Tum vero Muratæos suorum in castra maxima cum festinatione reversos, mox falsum sparsisse rumorem, quo Græcos affirmabant Muratis partes amplexos. Ea re per transfugas, ut fit, in hostium quoque castris didita, summopere perturbatos Mustaphæos, quorum legati cum peroptato Græcorum responso necdum appulerant, abjectis animis vel Muratis se gratiæ ac fidei permisisse, vel fuga saluti consuluisse : **434** quod ab ipso quoque Mustapha factum, Zunaite patritum ad principatum se recipiente. Memorabile profecto exemplum, quo pacto nonnunquam in bellis res maxime rumoribus vel prosperis, vel adversis, cum dexteritate sparsis, perficiantur.

88. *Buga, Guba, pro Buga.*

Quo loco sita sit Buga, satis intelligi potest de notatis superius ad numerum 24. A Leopadio non longe distat, habetque lacum, ex quo promanat amnis Buga, civitati cognominis. Recentioribus Juba vel Guba scribitur, litteris transpositis. Amnis Buga, quem diximus, Lopadio flumini miscetur, quod itidem Græcos olim Rhyndacum appellasse paulo ante notavimus.

89 *Genuenses quidam in Europam Muratis II copias trans Hellespontum, accepta mercede maxima, transportant.*

Referunt Turci, Muratem, ut Mustapham fugientem opprimeret, cum omnes ad Hellespontum propter Calliopolitanum trajectum naves in terram ille subduxisset, mercatorum impositas navigiis copias suas trans Hellespontum vehi curasse. Quibus in verbis, quinam illi mercatores fuerint, non exprimitur. Sed Laonicus, rem disertius exponens, Præverterat, inquit, Amuratem Mustaphas, Callipolim transfretando. Amurates vero, nactus Januensium navim maximam, quæ forte appulerat, cum gubernatore paciscitur, ut se cum peregrinis et militibus Januæ (stipendiarios et Portæ milites vertere debuit interpres), reliquisque copiis, in Europam transveheret. Mercedem gubernatori solvit maximam, quantam pollicitus pecuniam fuerat, impigre numerando. Hinc ergo jam cognoscitur, mercatores illos fuisse Genuenses, quibus alii Muratem in singula transvehendorum capita ducatos singulos, alii binos solvisse memorant. Et notandus hic locus tam Laonici, quam annalium, propter nostrorum hallucinationes, quorum alii navatam hanc Turcis aiunt a Genuensibus operam tempore primæ Turcorum transjectionis in Europam, in quibus est Nicolaides, de quo supra dictum numero notarum 24 : alii referunt ad id tempus, quo rescissis auctoritate pontificis induciis, quas Vladislaus Polonus Ungariæ rex cum Murate pactus fuerat, Eugenius IV pontifex, et Italiæ principes, Ungaro promiserunt, se triremibus obsessuros Hellespontum : quo minus ex Asia Murates, ubi bellum contra Caramanum gerebat, in Europam transmittere, conatusque Vladislai regis, Europa Turcos ejecturi, posset impedire. Quo sane tempore, si Genuenses transportandis Turcis operam Murati navassent, ceu pessime de tota meriti republica Christiana diris omnium devoti fuissent. Sed hoc quidem eos Laonicus et Annales hi crimine liberant, cum interim negari nequeat, hanc Genuensium, privatorum tamen hominum operam, in hoc tempore contra Mustapham Murati præstitam, non leve Græcorum rebus attulisse damnum, ac proinde cæteris etiam totius Europæ populis Christianis fuisse noxiam. Bolairis et Ezeæ planitiei loca superius exposita sunt numero 25. Tantum hic observandum, nomine Boleri sive Bolairis, etiam oppidum hic situm intelligi. Mortis genus, quo Mustapham Murates affici jusserit, nimirum ut de pinna quadam murorum urbis Hadrianopolitanæ suspenderetur, a Chalcocondyle silentio præteritum, a Turcis memoriæ proditur.

90. *Lazari duo, Serviæ despotæ simul.*

His annis Bonfinius cum uno Georgio, despota Roxianorum sive Razianorum, qui et Servii, Muratem bella gessisse scripsit. Annales vero Turcici tradunt, anno Christiano 1427 Lazarum despotam senem ditione sua prorsus exutum, nihiloque minus anno sequenti proximo Muratem, instaurato bello, Lazari regionem universam populatum esse. Quibus ex verbis equidem colligo, nomine Lazari senis intelligi Stephanum, Lazari primi filium, quem Murates regno ejecerit : sed ab ejus filio receptam mox ditionem, a Murate direptam anno

proximo fuisse: Lazarum vero juniorem hunc, Georgii nomen habuisse perspicit ex horum despotarum stemmate lector, quod supra, numero notarum 54, dedimus.

91. *Ibrahim, Praimes et Mpraimes.*

Qui Turcis Ibrahim bassa, Chelilis bassæ pater dicitur, Laonico Praimes est, Alis filius: quo loco notavit ad libri marginem interpres, hunc eumdem esse cum Chaiambego, in quo sane fallitur. Nam hic Chaiambegus interpretis, Laonico libro sexto Carambes dicitur, Priami filius, Chelilis frater. Ubi nota, Priamum vocari nomine corrupto, loco Praimis, quem Græci Mpraimem scribunt, ob difficilem ipsis pronuntiationem litteræ nostræ B, pro qua MP ponunt: ut Mpajazites, pro Bajazites; Rompertus, pro Robertus; Mpiperius, pro Biberius, cognomine Tiberii; Mpajulus, pro Bajulo: quæ posteriora duo reperiuntur apud Cedrinum et Gregoram. Laonicus libro deinde octavo etiam Preimem, sive rectius Mpreimem dixit. Et Græcum Praimes, sive Preimes, Turcicum Ibrahim, facta sunt ex Hebræo Abraham.

435 92. *Murates Salonicam expugnat.*

Annales hi quidem non indicant, cuinam Murates Salonicam sive Thessalonicam ademerit: sed res sic habet. Anno Christiano 1423 Thessaliæ civitas Thessalonica vendita reipublicæ Venetæ fuit ab Andronico Palæologo, Manuelis imperatoris Græcorum antepenultimi filio, penultimi Joannis, et ultimi Constantini fratre: cui lege permutationis, annui reditus civitatis Tarvisinæ cesserunt. Sed mortuus fuit Andronicus in itinere, dum Venetias navigaret. Nihilo minus urbe potiti Veneti, suos eo rectores misere: quorum primus fuit Marinus Bondomerius, cum titulo comitis Thessalonicæ. Venditio propterea facta fuit, quod Græci nullo se modo Thessalonicam adversus Turcorum vim posse tueri viderent, licet urbs ipsa magnitudine insignis, copiis locuples, Thermaici sinus portu nobilis, nec ulli Græcarum civitatum cæteris ornamentis inferior esset. Anno deinde 1431 sultanus Murates eam obsedit, ac multoties oppugnatam, Venetis tandem eripuit: cæsis defensoribus, ac præsidii Veneti reliquiis naves ingressis, quæ in portu stabant, earumque subsidio Turcorum e manibus dilapsis.

93. *Mons Zoga, qui et Toganus et Tuganus.*

Quæ Turci montana Zogæ vocant, Græci vel Toganum montem, ut Laonicus; vel Tuganum, ut prætor noster, dixerunt. Laonici locus hic est. Mustaphas, inquit, tandem nusquam tutus, fuga se contulit in montem, quem incolæ Toganum vocant. Prætoris autem hæc verba sunt: Imperator etiam montem Tuganum in potestatem redegit, et oppidulum in eo condidit: quo Nicolaum Cotertzen ablegavit, ut excubias illic ageret, et Latinis intra Tzurulum degentibus negotia facesseret: quod quidem oppidum Tzuruli non magno tempore interjecto Romanis a copiis occupatum fuit. Quibus e verbis intelligitur, Thraciæ montem esse Tuganum vel Toganum, vicinum Tzurulo, de qua superius dictum, numero notarum 26. Zoga vero Turcicum, eam ad Toganum rationem habet, quod pronuntiationem attinet, quam Ozman vel Osman, ad Othman.

94. *Arbania, Albanum, Arnautlar.*

Quam Græci veteres Epirum dixere, nunc Arbaniam vocant et Albaniam. Nomen Arbaniæ reperitur in libro Græca lingua vulgari scripto, cui nomen Portolanus. Albanum prætor Græciæ noster hanc regionem indigitat. Incolæ Turcis Arnautlari nominantur, a quibus jam majori ex parte Morea quoque, sive Peloponnesus, inhabitatur.

95. *Herzec, Herzegovina: Bozina duplex, Sandalis regio, dux Sancti Sabæ.*

Regia Bozinæ superioris, versus Jadram sive Zaram et Epidaurum, nunc Ragusam se porrigentis, Herzeca a Turcis appellatur, a Castaldo, Chersec; ab aliis Orzega, a Bozinacis et Croatis Herzegovina: quod ducis sive principis sedes esset, quem Bocinacci Croatique, cum Ungaris, Germanico vocabulo nominant Herzog. Quippe duplex erat olim Bozina, superior et inferior: quarum hæc regem habebat, quem Illyricorum regem nuncupat Chalcocondyles: illa principem sive ducem, quem etiam Sancti Sabæ ducem vocabant. Laonico Sandalis regio dicitur, et incolæ Cudvergi ab eodem appellantur, haud scio, an non corruptis vocabulis, uno ex Sansaba, altero ex Herzecovi. Sed plura de his infra, cum in Bajazitis II vita de Achmete bassa Cherseogli sive Chersecogli tractabimus, notarum 161 et 162 capitibus. In tabulis chorographicis pro Hercego civitate reperias alicubi scriptum, Sercico, sed corrupte.

96. *Bulci filia Murati nupta.*

Nomine Bulci accipe Georgium Bulcovitzium, Serviæ despotam, et vide notata superius, ad numeros notarum 46 et 54. Filiam hujus Murati nuptam, plerique vocant Irenen, cognomento Cantacuzenam, in quibus est Geufræus, quem Reineccius sequitur. Sed hi quidem errant. Nam recte scripsit Spanduginus hanc Mariam fuisse dictam, quæ nata fuerit non Cantacuzino, sed Jurgo (sic Servii Georgium vocant) despota patre, Cantacuzina tamen Irene matre, quæ soror fuerit Georgii Cantacuzini. Georgius autem, quod Spanduginus non addidit, nepos erat imperatoris Joannis Cantacuzini, ex Matthæo filio, Albanensium principe. Quapropter hæc etiam Maria neptis fuit ejusdem Joannis imperatoris Græci. Fallitur et Bonfinius, qui despinam hanc Synderovia capta Turcorum in manus venisse scribit: cum ex Annalibus his constet, illam urbem anno demum post initum hoc matrimonium tertio fuisse occupatam. Et notandum, hanc Murati nupsisse anno Christiano 1435, vel Mahumetano 838; post biennium vero circumcisum fuisse Muchemetem Muratis filium. Hinc enim intelligitur, non fuisse natum ex Maria

despina Muchemetem, quod vulgo magnis etiam a viris memoriæ proditur. Quippe 436 bimuli apud Turcos circumcidi non solent. Et tradunt Annales, Muchemetem natum anno Mahumetano 833, circumcisum anno 841, unde colligitur, octennem fuisse, cum circumcideretur. Adde testimonia Græcorum, Chalcocondylis et Spandugini; quorum ille Georgii despotæ filiam, Muchemetis novercam expresse vocat: hic vero Muratem ex Maria despina nullam suscepisse sobolem disertis itidem verbis tradit. Habes etiam initio declarationis hujus, prima statim nota, de hoc quædam a nobis exposita.

97. *Buruz, Baraz, Cibura.*

Castrum (hoc nomine civitates etiam Turci vocant) Buruz, in Anatoliæ tabula chorographica, Baraz nominatur, et ad fluvium Madren collocatur, qui veteribus est Mæander. Olim Cibura dicebatur, unde per aphæresin Bruuz fecere Barbari, quod verum hujus nunc oppidi nomen est, non Baraz. Græci veteres Cibyren nominarunt, et allui a Mæandro flumine scripserunt. Leo Sapiens imperator hanc primo loco refert inter episcopatus Stauropolitanæ metropoleos in Caria.

98. *Ritus ponendi primum in sacris ædificiis lapidem.*

Inter alia, quæ Græcorum imitatione Turcos factitare solitos, aliquoties monuimus, hoc etiam refertur, quod hic narratur, Muratem novum templum Hadrianopoli conditurum, quodam die Veneris (quo Turci festum suum hebdomadarium celebrant) summo mane, primum templi lapidem manibus suis posuisse. Nam is quoque ritus a Græcis imperatoribus ad Turcos manavit. Recitabo duntaxat unum exemplum de omnium illustrissimo totius orbis ædificio templi Constantinopolitani sacræ sanctæ Dei Sapientiæ, qui Christus est. Id quo conditum modo, quantis sumptibus, quot annis fuerit, expositum a Græcis est libello quodam manu exarato. Leguntur autem in eo quædam huc pertinentia de Justiniano Augusto, tanti operis auctore, quæ Latinis verbis fere totidem lectori dabimus. Cum ponendo, inquit, fundamento principium daret imperator, Eutychium patriarcham advocavit, qui preces Ecclesiæ struendæ causa concepit. Imperator autem manibus ipse suis calcem testa prehendit, ac primus omnium in fundamentum projecit, et cætera. Quibus sane verbis, quonam modo primus lapis in structuris talibus poni soleat, declaratur. Nam cum maxima fundamentis ejusmodi saxa sunt adhibenda, quæ vix plures operarii simul, nedum unus aliquis princeps, loco movere possunt: amplissimus scilicet lapis ipso præsente, manumque nonnihil admovente, ad inchoandum opus ab his suo loco ponitur: cui deinde primus imperator, aut princeps auctor ædificii, calcem injicit: atque ita struendo ædificio principium dedisse intelligitur.

A 99. *Oppidi Semendriæ diversa nomina: Georgii despotæ Serviorum varii casus.*

Quod oppidum Serviæ, non procul a Belgrado ad ripam Danubii situm, Semender Turcis appellatur, aut Semendre, diversis est nominatum vocabulis ab historiarum scriptoribus. Synderoviam vocat Bonfinius, Spenderoben et Spenderoviam Laonicus, Simandriam Busbequius, Jovius Samandrium, Smendrovum Spanduginus: ex quo Laonici Spenderoben arbitror equidem mutandam in Smenderoven. Ungaris est Zendrew aut Sendrew, nomine a vulgo corrupto ex Sancto Andrea, cujus hoc cognomen habet et aliud castellum in Ungaria superiori, quod hodieque nostri juris est. Serviana Semendria sive Sendrevia nunc sangiacatus est, Budensi beglerbego subditus. Obsessa nunc a Murate, B defendebatur a Georgii despotæ majoribus natu filiis, Stephano (qui per errorem a Laonico junior creditus fuit) et Georgio, sicut ait Bonfinius. Laonicus enim in eo quoque fallitur, quod Stephanum id temporis in castris ad Semendriam Muratæis fuisse scripsit, obsessumque duntaxat Georgium, tandem fecisse deditionem. Quippe fratres ambo deditione facta Muratis in potestatem venerunt, et eamdem sustinuere pœnam, oculis adhibito candenti ferro visu spoliati propterea, quod patrem instigasse filii ad defectionem putarentur. Is autem cum filio minimo natu Lazaro profugerat ad Albertum II imperatorem Austriacum, et Ungariæ Bohe- C miæque regem, Sigismundi Augusti generum et successorem, ut ab eo contra Muratis vires auxilia postularet: quæ quidem impetrata fuere, sed nihilominus succursum tardius, et interim dedita Murati Semendria. Quapropter Georgius cum Lazaro filio suisque thesauris, qui ducatorum quinquies centena millia continebant, ad Ragusæos se recepit, et ibidem in exsilio privatus aliquandiu vixit. Sed cum Murates non desineret agere cum Ragusæis, ut ipsi dederetur, quo quidem nomine maxima quæque Ragusæis offerebat ac pollicebatur: præmonitus ab eis despota, cum thesauris ad Alberti successorem Vladislaum Polonum, Ungariæ regem se contulit, ejusque tandem ope restitutus in integrum fuit, uti deinceps suo loco dicetur.

D 437 100. *Alba Græca, Belgradum Chriesch. Permutatio Georgii despotæ cum Alberto II Augusto, nomine Belgradi.*

Hujus etiam urbis varia nomina sunt, Alba Græca, Nandor alba, Beligrada numero multitudinis Cedrino, Belgradum, quod Serviorum lingua significat arcem albam (Poloni Bialogrod dicerent), Genfræus denique Criesch etiam dici vult, quod mutilatum est ex integro nomine Germanico, Griechisch Weissenburg, id est, arx alba Græca. Priscis Taurunum fuit, uti Busbequius ex antiquis numismatibus recte docet. Propugnavit eam hoc tempore contra vim Muratis Joannes Auranes. Obsidionem, quæ septem mensibus duravit, decadis secundæ libro quarto descripsit

Bonfinius. Erat tunc in Ungarorum potestate Belgradum, quorum rex Albertus Austriacus eam munitionem a Georgio despota Serviorum jure donationis, ut Lazius, lege permutationis, ut alii scripserunt, consecutus fuerat. In Austriacis genealogiis Lazianis hæc legimus : Alberto secundo vix regni gubernacula ingresso, Amurates Serviæ despotam adortus, Albam Græcam ad confluentes Danubii et Savi positam, natura et opere munitam, obsidione cingere cogitabat, omni genere apparatus terra et aqua instructus. Quam vim ac potentiam hostis despota considerans, quo in cæteris tuendis auxilio sibi rex Albertus esset, munimentum illud ei donavit. Ab hoc Huniades illi loco præficitur, ob ejus singulare momentum : quippe qui ad trium fluminum confluentes situs, Savo in Italiam, Istro in Austriam atque Germaniam, Tibisco denique in Transsylvaniam, Poloniam et Moraviam, hosti potentissimo, viam ostentaret. Adventu Alberti cum copiis, Albæ obsidio solvitur. Hactenus Laziana, quæ errore non carent, cum dominationem intervenisse, non permutationem, tradunt. Audiamus et Laonicum. Erat," inquit, huic in Pannonia non contemnenda regio, cum urbibus multis et opulentis, quas permutatione facta cum Sigismundo, pro Belgrado Eleazarus acceperat. Hæc enim urbs mire placebat regi, ut opportuna, propter portus commoditatem. Quippe Belgradum duobus circumfluitur fluviis. Ab uno Ister, ab altero latere Savus fluit, qui istic in Istrum effunditur. Ergo Lazius ex Chalcocondyle corrigendus, ut permutationem factam sciamus, non donationem, ac vicissim Chalcocondyles emendandus ex Lazio, pro Sigismundo ut Albertus, pro Eleazaro Georgius ponatur. Bonfinius etiam ipsa loca recenset, quæ pro Belgrado hac permutatione Georgius acceperit : castella nimirum hæc, Zalonkemen (Salankemen vocabant nostri comites : situm est supra Belgradum, ad ripam Danubii, e regione ipsius ostii Tibisci, qui se in Danubium hic exonerat), Bechien, Kelpen (Ungari Kerpen dicunt), Vilagosuarum, Tocaium, Moncachum (Ungari Muncazium nominant), Thaalliam, Regesum : oppida vero hæc, Zathmarum, Bezermem, Debrezen, Thurum, Varsanum, et alia.

101. *Nova, Novogrod.*

Quæ Turcis et Croatis Nove dicitur, arcis novæ significationem habet, in Serviæ finibus sita. Nunc ibidem sangiacus est Turcicus, Budensi subjectus beglerbego, cum nomine Novogrodensis. Primus hanc Murates cepit, sed Christiani recuperarunt : et sub Muchemete secundo rursus eam amiserunt: in cujus vita de hac quædam adjiciemus alia, capite notarum 132.

102. *Scach Abedin bassa, Sabatines.*

Qui a Turcis hic nominatus scach Abedin, Italis historicis Sciabadin, ex Bonfinio, Chalcocondyli Sabatines eunuchus est, quasi Sa Badines. Sic Busbequio Sagtamas Persarum rex est, qui et nobis et ipsis dicitur scach Tamas, vel rectius scach Techmas : et idem Bagtamas eidem, qui nobis Beg Tamas, vel Techmas beg, id est, dominus vel princeps Techmas. Sic et Tzanisa Philippo Bergomati est scach Tzanorum. Edzis begi natales ad illum Edzem begum refero, qui sub Urchane Soleimani Urchanis filio militavit : et propterea begos hos Edzeos ipsis etiam Eurenosiis, et aliis nobilioribus Turcorum familiis, secundum Osmanidas, præferendos puto.

103. *Mesid beg interfectus, Pannodacia, Ardelium, Erdel, seu Ertel, Tosibinium, Laonici Cudunidas.*

Narrant annales Turcici, mandato Muratis Mesitem begum per Valachiam in Ungariam cum exercitu penetrasse, sed omnibus ibi cum copiis fuisse cæsum. Hic primum notabit lector, Mesitem Laonico dici Mezetem, Europæ præfectum, hoc est, Romaniæ beglerbegum, Bonfinio Mezethum. Valachiæ vero nomine, Transalpinam hic intelligi, auctore Bonfinio, de qua superius numero 71 dictum. Quod autem jussum referant Mesitem ingredi Ungariam, accipiendum de Transsylvania : quam hoc loco, sicut alibi quoque, Pannodaciam Laonicus a Pannonibus sive Pæonibus et Dacis, qui Valachi gemini sunt, a quibus Transsylvania circumdatur, appellat. Idem mox subjicit hæc verba : Pannodaciæ regio Ardelium nominatur. Addit etiam, metropolim hujus esse Tosibinium : quæ **438** vox quomodo ab interprete corrupta sit ex Cibinio, quod nunc manet apud Ungaros nomen, et Germanis est Hermestadium, supra capite notarum 12 docuimus. Et sunt profecto corrupta mirifice in edito Laonico vocabula propria. Quis Cudunidam cogitaret esse Culionidem, nisi valde peritus eorum temporum historiæ? Bartholomæus is certe Collionus erat, nobilis dux Bergomas : cujus etiam gentiles si natos quis dicat ex familia de Collisionibus, quis divinare mox posset, hos ortos familia nobilium Bergomatum, quibus nomen sit a Collionibus? Ita nimirum corrupta vox legitur in vita Karuli quarti Augusti, quam Reineccius noster publicavit. Ad annalium nostrorum seriem ut redeamus, erat id temporis Ardelii regio (nunc Ungaris Ertel dicitur) Jango Choniati commissa creditaque, sicut Laonicus ait : id est, Joanni Huniadi, longe illustrissimo duci, Matthiæ regis Ungariæ patri : quem Geufræus Jancum Banum appellat, vocabulis infra declarandis. Hic Mesitem Romaniæ beglerbegum, auctore Bonfinio, cum viginti millibus Turcorum fudit, cæcidit, interemit.

104. *Sophia, Tibisca, Scopia, Sardacia, Sardica, Triaditza.*

Satis notum est Sophiæ nomen, oppidi Bulgariæ magni et populosi, licet nulla sit ex parte munitum. Ibi diem nos unum et alterum hæsimus. Ad marginem Chalcocondylis hæc ascripsit interpres verba : Sophia, nunc Scopia. Manifestus hic error est, cum urbem Scopia diserte Laonicus in Macedonia collocet. Vide notata inferius capite 169. Ma-

rius Niger Sophiam veteribus appellatam putat Tiliscam. Bonfinius ait, urbem a templo, quod magnifico sumptu Justinianus exstruxerit, nomen accepisse. Atqui nullum hic templum tale vel olim fuit, vel hodie saltim ex aliquibus ruinis agnosci potest, et a templo Constantinopolitano, quod Justinianus Sanctæ Sophiæ sive Dei Sapientiæ nomine splendidissimum condidit, hoc oppidum, quatuordecim vel quindecim dierum itinere dissitum a Constantinopoli, vocatum fuisse, quis credat? Idem addit, Sardaciam hanc olim fuisse dictam, a Sardis et Dacis, hoc est, a gentibus longissimo terrarum spatio et ipso quoque mari discretis. Subjicit deinde, celebratam ibi fuisse quondam synodum Sardaciensem vel Sardaicensem. Hinc vero tandem intelligitur, de Sardica loqui Bonfinium, ubi Sardicensis habita synodus fuit, sub imperio filiorum Constantini Magni. Ea vero non hic quærenda, nec hodie Sophia dicitur, sed Triaditza : quod ei nomen etiam ætate sua fuisse, Glycas noster scripsit.

105. *Scachi Abedinis expeditio infelix. Jancus Turcos cædit.*

Cum hic dicatur ablegatus fuisse beglerbegus Romaniæ, hoc est Europæ, scachus Abedines, cum universis Romaniæ copiis, et acanziis, et genizaris, haud dubie magnus illi a Murate datus fuit exercitus, quem Bonfinius æstimatum fuisse scribit octoginta Turcorum millibus : quod equidem annalium verba considerans, vero consentaneum puto : quamvis adjiciat Bonfinius, id non facile fidem admittere. Cæsorum certe numerus ei fidem facere debebat, cum fateatur triginta Turcorum millia fuisse tunc interfecta, capta quinque millia. Expeditioni causam præbuit tum Mesitis bassæ calamitas, paulo ante cum suis ad internecionem deleti ; tum utriusque Valachiæ defectio, quæ auctore Joanne Huniade, Turcorum a fide discesserat. Hunc enim annales intelligunt Janci nomine, quo gentibus illis Joannes dicitur. Laonicus (ut indicatum) Jangum Choniatem, Spanduginus recte Jancum Vaivodam appellat, videlicet Erdelii sive Transsylvaniæ, Geufræus Jancum Banum : de quibus officiorum ac dignitatum in Ungariæ regno præcipuarum nominibus, partim capite notarum 71 diximus, partim infra dicturi sumus.

106. *Vladislai regis Ungariæ prima contra Turcos expeditio.*

Ante omnia declaremus hic positarum in annalibus personarum aliquot nomina. Rex Ungarorum expeditionis hujus auctor Vladislaus erat ex Poloniæ regum Jagelloniæ stirpis familia : quem Ungari plerique deserto Ladislao Austriaco Alberti secundi Augusti posthumo regni administrationi præfecerant. Jancus qui nominatur, Joannes est Huniades, Lazarogli, sive filius Lazari, Serviæ despota Georgius, Græcis et nostris Stephani filius, Lazari nepos. Casan vel Casam bassa Turcis scribitur, quem Geufræus Carambegum nominat, et nigrum dominum sive ducem interpretatur : Philippus Callimachus magis corrupte Carambum vocat, Laonicus Chasanem, sicut et Turci : quod verum ei nomen fuisse crediderim, et alterum cognomen, a nigredine : sicut et aliud Celepini cognomen eidem tribuit Bonfinius a nobilitate. Turci tradunt, Romaniæ sive Græciæ beglerbegum hunc fuisse, Laonicus Europæ ducem, quod idem est. Bonfinius vero Natoliæ facit beglerbegum, et copias huc e Natolia traduxisse memorat, quod vero non fit simile. Nam ut nihil de consensu horum annalium cum Laonico dicam, sane credibilius est, hunc Græciæ vel Europæ beglerbegum 439 fuisse, qui occiso ab Huniade scacho Abedini Romaniæ beglerbego successerit, et e propinquo cum Europæ copiis hosti occurrerit : cum Anatoliæ beglerbegus ab hisce regionibus longius remotus esset, nec cum exercitu tam facili momento posset Hellespontum transmittere : ut interim taceam, quantum periculi rebus Anatoliæ creaturus fuisset beglerbegi discessus in Europam, necdum ab Osmanidis oppressa Caramani, hostis perpetui, et aliorum potentia. Quod cæsus fuisse cum suis Casanes in annalibus legitur, non sic accipiendum, ac si fuerit interfectus. Tradunt enim scriptores historiarum magno consensu (præsertim Bonfinius et Callimachus, qui aut tunc, aut non multo post vixit, et Poloniæ regibus, Joanni præsertim Alberto, familiaris fuit), hunc bassam non occisum fuisse, sed captum.

107. *Clisuræ Isladinæ, Sladitza, priscis Osmus fluvius. Capi Derbent.*

Clisuras dixi, nomine Græcis historiis noto, vias sive transitus angustos admodum, per loca montuosa, quæ Latinis olim furcæ nominabantur et fauces. Sic Justiniano Rinotmito Cedrinus ; in reditu ejus obsederant Bulgari vias in angusto clisuræ. Exposuit et restituit alicubi vocem Cujacius, jurecousultus clarissimus, derivatam a verbo Græco, quod occludendi significationem habet. Isladinas vero clisuras hic intelligunt Turci, quæ in Thraciam ex Bulgaria profecturis in Hæmo monte occurrunt eo loco, quo parvus amnis Sladitza subter clisuras Hæmi labitur. Nam uti Bonfinius scripsit, a Sophia duplex iter est ad superandum Hæmum in Thraciam et Macedoniam euntibus. Unus aditus a Trajano plerisque putatur factus, ubi adhuc quadrato lapide porta maxima spectatur. Alter ad parvum est amnem, quem Sladitzam Bulgari vocant. Prius iter nos tenebamus, in quo portam illam reperimus, ad pagum Bulgaricum sitam. Et locum hunc Turci comites nostri nominabant Capi Derbent, hoc est, portam faucium vel angustiarum. Alter aditus est ille, de quo hic agimus, et quem Isladinum annales vocant, a Sladitza fluviolo. Cedrinus hic amnem Osmum ponit, quem arbitror esse Sladitzam. Locus est in vita Constantini Monomachi sive Gladiatoris. Basilitzæ nomen apud Laonicum, in expositione cladis hujus Turcorum, vitiose scriptum vix dubito ; licet non ignorem velle Geufræum, Basilitzen novo vocabulo nunc

Hæmum dici; cujus opinionis penes ipsum fides esto. A

108. *Georgius despota cum Lararo filio restitutus a Murate.*

Lazarogli, sive Lazarides, Georgius scilicet despota, post primam hanc expeditionem Vladislai regis, in gratiam rediisse cum Murate traditur hic in annalibus, idem Laonico referente; sed addit hic, fuisse tunc restitutum cum patre Georgio Lazarum quoque minorem natu filium, cum tributi quotannis solvendi onere, quod erat definitum parte dimidia redituum totius Serviani despotatus. Hinc ergo Cureus Silesiorum chronographus refutatur, qui scripsit, Georgium post cladem Varnensem Amurati reconciliatum, sua recuperasse, hoc est, anno post hanc Vladislai victoriam tertio: cum omnino constet, ante Varnensem expeditionem B invitatum a Vladislao rege despotam ad belli contra Muratem suscipiendi societatem, id nullo modo facere voluisse, regemque cum Huniade propterea sibi reddidisse infestum. Capita pacis inter Vladislaum et Muratem, post cæsos ad Isladinas fauces Turcos, apud Laonicum, Bonfinium et alios leguntur.

109. *Chelilis bassæ nomen corruptum.*

Attigimus de hoc quædam numero notarum 29, et rursum 91. Apud editum certe Laonicum tam filii Chelilis, quam patris Ibraimis hic corrupta leguntur nomina. Sunt enim hæc ejus verba: *Potentiam maximam tenebat Chatites Priami filius, quo in Januis regis vir prudentior non erat.* Primum C in his Chatites, mutandum in Chaliles, et Priamus in Praimem vel Mpraimem: quibus litteris Mp Græci nostrum B conantur exprimere, sicuti cap. 91 dictum: prorsus ut Mpraimes sit Braim vel Ibraim. Geufræus etiam nomen ejus corrupit, cui Chaly bacha scribitur, et Haly bacha, pro Chalil vel Chelil bassa. Laonico sane Chaliles, et Alies, vel Halies (qui Turcis Ali), diversa nomina sunt.

110. *Expeditio secunda Vladislai regis, post violatas decennales inducias.*

Causas expeditionis secundæ Vladislai regis annales hi Turcorum non exposuerunt, sed apud nostros, Laonicum, Callimachum, Bonfinium, plene commemoratas legimus. Tradunt enim, Eugenium quartum pontificem, ubi decennales Muratem inducias cum Vladislao rege pactum accepisset; tantum opera Juliani cardinalis Cæsarini legati a latere, apud juvenem et avidum gloriæ regem, adversantibus interim magnis viris, qui religionem pacis ac fœderis, intervenientibus sanctissimis jurisjurandi **440** vinculis icti, minime violandam assererent, perficere potuisse; tandem ut auctoritate pontificia rescissis induciarum pactis, arma contra Muratem rursus capienda decerneretur. Aiebat enim pontifex, initam cum infidelibus pacem, non consulta prius apostolica sede ratam haberi non posse; præsertim quod ea videretur in perniciem ac detrimentum reipublicæ Christianæ facta. Sic redintegratum temere fuit bellum, de cujus exitu plerique viri sapientes male tunc etiam ominabantur. Quippe Murates bona fide præstiterat, quæcunque mutuæ pacis tabulis ad se pertinentia continebantur, et præstiturum se fuerat pollicitus, nihil minus fore veritus, quam ut Christianus rex, tantæ virtutis ac fidei, cum Huniade cæterisque præstantibus viris, tam infami perfidiæ scelere semet obstringeret. Sed enim lectorem ad eos quos dixi, Callimachum præsertim ac Bonfinium remitto.

111. *Matera, Schuli, Nigeboli, Burwad.*

Pro Matera Callimachus et Bonfinius nominant Pezechium, pro Schulio Callimachus Sumium, Bonfinius Sunium, quæ Sulio respondere arbitror molliori pronuntiatione veriorique scriptura. Bonfinio Macrapolis etiam recitatur, quæ Matera sit necne videant alii. Vi quidem capta fuisse Pezechium et Sulium, annales innuunt, Callimachus et Bonfinius affirmant; cumque neminis vitæ parceretur, interfecta Turcorum ibidem quinque millia periisse. Nigebolim supra diximus capite notarum 51 Turcis esse dictam, quam nos vocamus Nicopolim. Buruvadam annales occupatam præsidium accepisse narrant. Ergo illa sponte se dedidit, nec vastata fuit. Unde colligitur a Turcis Buruvadam vocari, quam Callimachus Tavarnam, Bonfinius Cavarnam dixit. Hanc enim ultro deditionem fecisse commemorant, exemplo Pezechii Suliique territam.

112. *Diversæ de altera Muratis in Europam transjectione cum exercitu opiniones.*

Diximus supra, numero notarum 89, Muratem bello contra Mustapham supposititium fratrem, Genuensium quorumdam opera, numerato his maximo pretio, trans Hellespontum pervenisse cum copiis: idque verum esse, testimonio Laonici docuimus. A quibus autem hoc bello contra Vladislaum Ungariæ regem, Muratis exercitus in Europam transvectus fuerit, equidem hactenus intelligere non potui. Non ausos id tunc facere Genuenses, facile crediderim, propter Italiæ totius consensum: quæ maxima Turcorum ex Europa pellendorum ac radicitus exstirpandorum spe concepta, classem ad angustias Hellesponti miserat: qua fatentur ipsi Turcorum annales impeditum D fuisse Muratem, quominus in Europam transjicere cum suis per Hellespontum posset. Nec dissimulaturus tanti sceleris auctores erat cardinalis Florentinus, Italicæ classis præfectus: siquidem illius affines esse culpæ Genuenses constitisset: minus eis parsurus Eugenius, papa Venetus, exitiali Genuatibus odio cum aliis Venetis infestus. Duntaxat in litteris suis, quarum Bonfinius meminit, Muratem cardinalis scribit elusis astu vel largitione speculatoribus ad Calliopolim trajecisse. Quæ verba quonam modo cum verbis annalium concilianda sint, aut aliter intelligi possint, quam cum ipsius cardinalis ignominia, negligentiæ semet arguentis, equidem non video. Cur enim Italicæ classi præfectus non impediebat, quominus vel

ad Calliopolim, vel alium Hellesponti locum ille A transjiceret? cur in se culpam tacite confert? cur oscitantiæ semetipsum accusat? Ait enim, ad Calliopolim transmisisse Muratem, a quo transjectu ipse Muratem arcere jussus fuerat. Ex adverso scribunt Turci, classem Italicam in tempore Calliopolim appulisse, Muratemque præpediisse, quominus illic transmittere potuerit. Audiamus et Laonicum, qui per otium trajecisse Muratem narrat, cum adverso vento diebus aliquot durante, impedirentur Itali, quominus ex Propontide in Hellespontum contra Muratem venire possent. Interea vero Muratem ad turrim sacram, quæ in Asiatico littore sita sit ad angustissimum in Propontide locum, transmisisse. Excusat hic quoque cardinalem classis præfectum, et ubi transjecerit, sua quidem B opinione, Murates, indicat, nisi quod per errorem scribit interpres, factum hoc ad angustissimum in Propontide locum: pro quo, in Hellesponto, dicere debebat. Bosphorus enim angustias habet, commodas ad transjiciendum; Propontis vero nullas, nisi qua in Ægæum mare per Hellespontum erumpens, a Calliopoli usque ad arces, quas Dardanellos vocant, spatio viginti septem milliarium, in artum cogitur, ut antea capite notarum 24 diximus. In hac ergo narrationum diversitate nihil invenio probabilius, quam quod annalibus his memoriæ proditur: Muratem scilicet ab Italis impeditum ad Calliopolim, ea relicta, sursum (non deorsum, ubi situm erat illud Dianæ fanum vel hieron, quod C male turrim sacram reddidit interpres) cum exercitu per Bithyniam profectum, e regione illius loci, quo loco nunc arcis novæ structura cernatur, mercatorum naviglis in Romaniam sive Thraciam transjecisse. Nam hinc manifesto paret, eum nec ad Calliopolim, nec ad Dardanellos, nec ad ullas alias Hellesponti **441** angustias transvectum: sed supra Constantinopolim, versus pontum Euxinum, in ea Bospori parte, qua is artissimus est inter Asiam et Europam, et ubi propterea novam arcem (Neocastron Græci vocant, ut paulo post dicetur capite 128, ad unum supra Constantinopolim milliare Germanicum) Muratis filius Muchemetes exstruxit, ut hic ex Asia in Europam, vel vicissim ex Europa in Asiam transjectu facili ac brevi, D quoties libuisset, nemine prohibente, cum exercitu posset transmittere. Quidquid dicat Laonicus, quidquid scripsisse cardinalem, male fortassis ab exploratoribus instructum, Bonfinius asserat, hæc potius ego vera puto.

113. *Varna, Stagnum Varnense, Caliacra.*

Civitas est ad Pontum Euxinum Varna, quam Ortelius Odessum priscis, vel Odyssum dictam tradit, alii Dionysopolim faciunt. Anchialus esse de Curei sententia nequit, cum ea superstes Achelo nunc dicatur, nomine non admodum recenti. Nam et Cedrino Acheloum vocatur, et apud Symeonem magistrum officiorum in historia necdum edita legitur, Anchialum recentiori vocabulo nominari Achelo. Barnam scribunt Chalcocondylis interpretes, et apud Cedrinum tum Barnam, tum Barnas numero multitudinis, doctissimus Xylander, nobis, dum viveret, amicissimus. Ad Varnas, ait Cedrinus, castra Bulgari posuerunt. Item, Catacalo (inquit Cedrinus) sitarum ad Istrum urbium locorumque præses, cum Rossis occurrisset juxta littus Varnæ, quam ita vocant, manumque conseruisset, eos in fugam egit. Hic littoris Varnensis fit mentio, Callimachus etiam sinum maris et stagnum, Bonfinius paludem nominat. Hæc pactionibus regi Vladislao dedita fuit, ut scripsit Laonicus: Caliacra vero vi capta, cujus hic in annalibus nulla mentio. Bonfinius tamen eam silentio non præteriit, et male Callacrium scripsit: nomen hoc addens oppido datum, a Gallis ex Asia, re infeliciter gesta, reversis: ut Callacrium quasi Gallacrium diceretur. Atqui Caliacra significat Græcis bonum vel elegans promontorium. Mario Nigro, hodiernam Græcorum pronuntiationem secuto, Chaliacra vocatur.

114. *Pugna Varnensis, Cara Michail.*

Hoc prælio Vladislaus rex pugnasse dicitur ab uno latere, vel secundum Laonicum, in dextro cornu: Cara sive Niger Michael in sinistro, de quo tamen aliud præterea nihil memoriæ proditum reperio. Bonfinius eadem de Nigro Michaele commemorat, ac diserte profitetur, ex Turcorum se narrationibus illa repetere, ne verbulo quidem attingens, quis fuerit iste Michael. Laonicus ait, Dacos in sinistro curasse cornu, quibus fortasse Michael Zilagius præerat, cujus sororem Huniades habebat in matrimonio. Equidem alium divinare Michaelem, id temporis apud Ungaros celebrem, non possum.

115. *Laonici locus emendatus et expositus. Chazilar, Vitezi.*

In primo conflictu cæsus fuisse refertur ex parte Muratis Anatoliæ beglerbegus. Hanc interempti Anatoliæ beglerbegi gloriam Laonicus Huniadi, fortissimo duci, tribuit. Hoc autem loco facturum me pretium operæ spero, si verba quædam Laonici partim corrupta, partim obscura, restituero et illustravero. Ea vero tam apud Latinum, quam Gallicum interpretem, hujusmodi sunt: Joannes Choniates habens Phazen, id est eos qui Bitaxides vocantur, ibat in Asiæ ducem. Opinor aliis hæc legentibus idem accidere, quod initio mihi contigisse memini. Nimirum monstrum quoddam arbitrabar esse Phazen, ex quo uno mox plures nescio qui Bitaxides, velut ex equo Trojano prodierint. Ne diutius avidum lectoris animum detineam, dico sic ista legenda: Joannes Choniates habens secum Chazes, id est eos qui Vitezides vocantur, ibat in Asiæ ducem. Quæ verba lector ut intelligat, Turcis Chazi norit significare strenuum militem, quæ vox numero multitudinis Chazilar eis effertur, Græcis Chazes, hoc est, strenui milites. Idem

vero lingua Ungarica dicuntur Vitez, ut Germanica *Rittersleut*. Ex hoc autem Vitez Chalcocondyles more Græco formavit Vitezides. Hoc modo nihil in Laonici verbis obscuri restat. Gallicus interpres Ungaricarum rerum imperitus, alio loco Bitezides cum Hussaris confundit, qui levis apud Ungaros armaturæ sunt equites. Solent autem hujusmodi Chazilari et Vitezi tam apud Turcos, quam Ungaros, habere certas quasdam notas, quibus ipsi præ cæteris militibus conspicui sunt : et in primis tot gestant ardearum in capite pennas, quot hostes vel in præliis, vel duellis, quæ utrique genti frequentissima sunt, occiderunt. His ergo militibus strenuis stipatus Huniades, Anatoliæ beglerbegum invasit, et cum suis occidit.

116. *Precibus Muratis mutata prælii facies. Inauditum pignus fidei causa Murati datum.*

Non a Turcis tantummodo memoriæ proditum est, constitutum in maximo discrimine Muratem auxilium cœlitus implorasse, verum etiam ab historicis Christianis idem relatum in litteras, quorum aliqui rem non temere silentio prætereundam produnt. Quippe commemorant, poscente Murate certum aliquod a Vladislao rege pacis inviolabiliter observandæ documentum, profano
442 quorumdam consilio traditam ei fuisse hostiam, ecclesiastico ritu consecratam : ne scilicet ullo modo de fide voluntateque regis, accepto tam augusto pignore, dubitaret. Postea vero perturbatis (ut dictum) induciis, cum ad arma deducta res esset, ac prælio Varnensi cæsis in utroque cornu Muratæis, in extremo res Turcorum discrimine versarentur : Muratem e sinu prolata Christianorum hostia, et erectis ad cœlum oculis, in hujusmodi quædam prorupisse verba : Christe, si Deus es, ut Christiani tui de te perhibent, vindica perfidiam tuorum, qui te mihi dedere pignori, nihiloque minus adeo religiose sancitam pacem per summum scelus violarunt. Quibus in hunc modum ab ipso prolatis ea scilicet evenerint, quæ tam ab hostibus, quam a nostris recitantur. Philippus tamen Callimachus hanc rem tam secreto referre videtur actam, nihil ut certi de tradito tali pignore vulgo constaret.

117. *Cheser, et Cheter beg, idem. Vladislao regi caput amputat. Elpiorum familia.*

Narrant Annales ei qui Vladislao regi prostrato caput amputarit, et Murati obtulerit, nomen fuisse Cheser beg, eumdemque natum ex Elpia fuisse familia. Chalcocondyles autem scripsit, nomen peregrino, qui Murati caput interempti Pannonum regis attulerit fuisse Therizes : qui virtutis insigne præmium a rege consecutus sit. Hic inter se diversa duo recitari videmus. Primum est, peregrinum Laonico fuisse, qui caput regis attulerit, hoc est Azepum sive peditem stipendiarium, pro quo begum posuerunt Annales. Et begorum nomine proceres apud Turcos appellantur. Alterum, nominis ipsius discrepantia, cum ille Therizem dictum fuisse velit : Turci vero Chezerem nominent. Quod prius attinet, potius equidem Turcis habendam fidem arbitror, ut ex procerum numero fuisse credatur, qui Elpiorum familia natus erat. Hanc enim initio declarationis hujus videri eamdem esse cum Oguzia, monuimus. Is ergo regi caput amputavit, cum alius quidam ex Azeporum sive peditum numero, incisis equi regii tendinibus, eum cum ipso rege humi prostravisset, ut Turci referunt. In nomine non magna diversitas est, nisi quod Laonicus vulgo notum et mutilatum posuit. Quippe Cheser elegantius apud Turcos loquentibus idem est cum eo qui a vulgo pronuntiatur Cheter, ex quo Cheteris nomen Laonicus sub finem octavi libri fecit : hic Therizem mutilate scripsit, pro Cheterize. De ipso Vladislai regis amputato capite quid factum postea fuerit, paucis Thomas Ebendorfus in Austriacis suis exposuit. «Caput, inquit, Vladislai, cum armis, et dextra, fertur pro jocalibus (id est, cimeliorum loco) regi Tatarorum oblatum.» Nimirum in vindictam perfidiæ dextra quoque mortuo præcisa fuit, qua fidem dederat.

118. *Interemptorum utrinque prælio Varnensi numerus variat.*

Dies ille quo pugnatum ad Varnam, traditur a nostris fuisse decimus mensis Novembris, anno 1444. Geufræus undecimum statuit. Bonfinius cæsa prodidit Christianorum ad 10,000, Turcorum ad 30,000. Numerus militum, qui regis in exercitu fuerit, a Bonfinio positus plurimum discrepat ab eo quem Turci memorant. Nam hi de 80000 loquuntur, ille tantummodo de 16000.

119. *Chadum bassa, Semisse aspri auctum genizarorum stipendium.*

Quem hic Annales nostri Chadumem bassam vocant, Laonico Phatumes est, regiæ domus judex. Hoc ideo duxi notandum, quia confirmat id quod paulo ante scripsi numero 115, Phazen alibi mutandum in Chazes, ut hic Phatumes in Chatumes, quod idem est cum Chadumes. Id vero nomen Chadum vel Hadum, castratum vel eunuchum significat. Inde quod dicitur, adjecisse Muchemetem stipendio Genizarorum semissem aspri : ex more Turcorum intelligi debet, qui a sultano suo diurnas annonas accipiunt : non menstrua, nec annua salaria, quæ principes nostri dare solent. Causas revocati a bassis ad gubernationem Muratis, Chalcocondyles exposuit.

120. *Moreas, Gereme, Tzaconia.*

Moreas, genere masculo, dicitur a Græcis hodie, quæ Peloponnesus olim vocabatur. Nomen ipsum, quod apud Damascenum Studitam reperitur, derivant Græci nunc ab arbore moro, quod tota regione scilicet arbor hæc frequens sit. Hic expugnatam a Murate Geremen, excidioque datam, tradunt Annales : quam arbitror esse veterem Gereniam Peloponnesi, quod oppidum Ptolomæus in ea Peloponnesi parte collocat, quæ Laconia dice-

batur olim, nunc Tzaconia, non Sacania, sicut Ortelius prave scripsit.

121. *Ibanis seu Joannis ditio, Cotziacum, sive Getia, Iscodar, Scodra Scutarium, Ischender beg.*

Annales hi ditionem Joannis vocant, quam Ibanis regionem dixit Laonicus. Ivanem vero scribere debuit interpres. Etenim Servianis Iwan, ut hodie Rossis quoque Joannes vocatur. Intelligitur autem Joannes Castriotes vel Castriotus, partis Albaniæ princeps, pater Georgii Castriotis, qui nominabatur a Turcis Ischender beg, id est dominus Alexander, ex quo **443** Scanderbogum fecerunt alii, magnumque Alexandrum non recte interpretati sunt. Corruptius eumdem Bonfinius Sandorobechum appellavit. Laonicus Scenderem scripsit, qui puer in januas regis venerit, hoc est, ad Portam Osmanidæ principis; et hoc tempore Muratem ei bellum fecisse commemorat. Chalcocondylis interpres hoc loco margini Calcioli nomen ascripsit, pro nomine Castrioti. Cotziacum in hujus belli narratione, libro septimo Laonici, Getia vocatur: vicina Cruæ (Crojam nostri dicunt, de qua plura paulo post), quam post Getiam, licet frustra, Murates adortus fuit. Iscodarbeg Turcis est Scodræ dominus sive princeps, videlicet hic ipse Georgius Castriotus, de quo dictum. Scodra vero Græcis est integra voce Scutarium. Plinius tamen alicubi Scodram vocat, et in Novella Leonis Augusti de thronis etiam Scodarum episcopatus sub Dyrrhachina metropoli reperitur, qui sane non diversus est ab ejus civitatis episcopatu, cujus hic fit mentio. Fallitur Barletius, cum Turcis Scandriam dici putat, quasi Alexandriam. Nam Iscodar non est Scandria, nec Alexandria vocatur eis Scandria, sed Ischendrie.

122. *Saxones in Huniadis exercitu. Sazii, Sassii, Sassia.*

Mirum alicui videatur, cur Annales mentionem Saxonum hic seorsum faciant, cum statim in genere Germanorum nomen subjiciant, quo Saxones etiam continentur. Ejus eximendi scrupuli causa dico, non hic nostro in Germania Saxones intelligi: sed Saxones Transsilvaniæ vel Erdelii, vel Septemcastrensis in Ungaria regionis incolas, qui Sassios sive Saxones hodieque se profitentur, et a Ceculis, ejusdem regionis incolis, tam lingua, quam aliis rebus, omnibus differunt. Hinc Bonfinius in Transsilvania sitæ Saxobaniæ mentionem facit, pagina 612 postremæ Francofurtensis editionis, quam Sambuco nostro clarissimo debemus: cujus equidem mortui memoriam cum benevolentia usurpo, et præter meritum a quodam excellentis ingenii doctrinæque viro, nobis itidem amico, mox a morte paulo tactam inclementius, doleo. Et ibidem Sambucus margini nomen Saz, ad Saxobaniam ascripsit: quo significare voluit, hanc a Saziis sive Sasziis sic dictam. Notum vero, Saxones a Germanis, quos superiores vocant, ita nominari: cum ipsi patriam suam Sassiam, seque Sassios indigitent. His conjunge, quæ

A supra de Nemetsassiis capite 71 exposuimus. An autem victi Saxones nostri a Karulo magno Augusto, quemadmodum in Flandriam, sic etiam in hæc Erdelii loca translati fuerint, quod aliquibus persuasum video: non hujus est loci, prolixius discutere. Mihi quidem vix vero fit simile, qui sciam uno sæculo Saxones ante Karulum magnum in Pannonia cum ipsis fuisse civibus suis Longobardis; ut omittam alia, quæ sane plurima possent in medium afferri. Copiæ nostrorum, quas Turci maximas fuisse dicunt, hominum viginti duo millia continebant: præter Valachos tamen, uti Bonfinius meminit.

123. *Valachi a Turcis cæsi, justo judicio vindicatum in transfugas.*

Aiunt Annales, cæsos a limitotrophis aliquot B proceribus Turcicis fuisse Valachos ante commissum in planitie Cosovana prælium. Chalcocondyles vero tradit, Valachos ab Ungaris et cæteris Christianis ad Muratem sub ipsam defecisse Cosovanam dimicationem: deque sententia Muratis arma ponere jussos, in exercitus utriusque conspectu, summa cum omnium admiratione, ceu perfidos transfugas ac desertores, trucidatos fuisse. Quod equidem exemplum singularis in Murate severitatis ac justitiæ, præteritum a Turcis esse silentio, non abs re miror.

124. *Annus prælii Cosovani, numerus utrinque cæsorum. An Morava fluvius idem cum Schitniza.*

Notavimus in margine libri annum Mahumetanum C 853, quo pugnatum in Cosovana planitie, respondere Christiano 1448: quo Bonfinius etiam dimicatum scripsit. Idem addit, periisse continuis hisce conflictibus Turcorum ad triginta quatuor millia, Christianorum vero duntaxat octo millia, quemadmodum Murates ipse suis in litteris ad Corinthios fassus fuerit. Cæterum hoc loco præterire silentio non possum, me superius numero notarum 48 pollicitum explicationem quæstionis, an Schitniza fluvius idem sit cum Morava. Sic enim hunc cum incolis voco, qui Chalcocondylis interpreti Morabas scribitur. Cedrinus alicubi Moravem tam fluvium, quam castellum ad ejus ripam positum, non procul a Beligradis, nominare videtur. Pervenit, inquit, usque ad Moravem et Belegrada, quæ castra sunt D Pannoniæ, in Transistriana regione sita, et Crali Turciæ vicina. Quibus verbis ultimis Crales Turciæ significat Ungariæ regem. Sæpius enim repetit Cedrinus, Unnos et Ungros dici Turcos. Idem hos in Pannonia Turcos occidentales discernit a positis in vicinia Persarum Turcis orientalibus. Et Turcia Persis hodieque dicuntur Mogores, quod nomen genti suæ nunc etiam tribuunt Ungari, sicut Eginhartus quoque Karuli Magni tempore scripsit. **444** Ugros vel Ungros et Magores eosdem esse. Nota vox Ungarorum, Maggior mudra. Sed redeamus ad Moravam. Geufræus Moravam olim Moschum fuisse nominatum putat. Meminit autem Laonicus, sepultos fuisse Turcos, hoc prælio cæsos, ad ripam Moravæ fluminis. Bonfinius vero proce-

res ait ibidem sepultos, gregarios in profluentem Schitnizam conjectos. Hinc parere videtur, idem esse flumen, Schitnizam et Moravam. Sed cum equidem recordari videar, comites nostros istic unum Moravam nominasse : restat ut concludamus, Schitnizam hactenus conservato nomine, postquam se Moravæ miscuit, amisso priori vocabulo deinceps solo Moravæ nomine censeri, donec ita conjunctus uterque fluvius in Danubium labatur. Memini vado nos transire Moravam, magna mensium aliquot siccitate plurimum deminutis ejus aquis : sed nusquam ab eis incolis Schitniza, ubique Morava nominabatur, contra interpretis Gallici opinionem.

125. *Feris beg, Gergoni sive Chrysonicum, Anatoliæ montana*

Nomen beglerbegi Romaniæ, qui Gergonim arcem vel oppidum instaurare jussu Muratis debebat, Annales ipsi non expresserunt. Bonfinius autem scripsit, hunc appellatum fuisse Frigibechum, quod Italica pronuntiatione tantumdem valet, ac Frisibeg. Turci Ferisi beg, aut Feris beg enuntiant. Reperitur enim superius tale begi cujusdam alterius nomen, initio vitæ Bajasitis primi, qui progressus cum copiis ad Danubium usque, primus istic Vidinam occupasse traditur. Oppidum Gergoni Turcis dictum, Bonfinius Chrysonicum nominat. Situm est in Roxiana sive Rasciana Servianave regione, ad Moravam fluvium. Anatoliæ montana Turci vocant hoc loco, sicut alibi quoque sæpius, montem Olympum, sive Calogerorum, in Bithynia, prope civitatem Prusam : de quo dictum antea, capite notarum 17.

126. *Beligradum Albaniæ, Crua, Croa, Croæ, Croja, principum Crojanorum in Belgio familia.*

Idem cum superiori, ad Savi Danubiique confluentes sito Belgrado Serviæ, nomen habet hoc Albaniæ vel Arbaniæ (sicut vulgus Græcorum vocat) Beligradum, hoc est, arx alba. Quippe conjuncta cum oppido arx est, quæ a Valona, celeberrima nunc etiam Epiri civitate (Leo imperator Auloniam, veteres Aulonem dixerunt), unius itinere diei distat. Cæterum dissimulare non debeo, nullam obsessi a Murate paulo ante mortem Beligradi mentionem reperiri, vel apud Martinum Barletium Scodrensem, rerum a Scanderbego gestarum scriptorem, vel apud Bonfinium, vel Geufræum : sed obsidium Crojæ duntaxat ab his exponi, quam prius etiam capto Cotziaco sive Getia, quatuor ante hoc tempus annis, irrito conatu tentaverat : ut scripsit Laonicus, qui Cruam nominat, urbem Albanorum primariam. Novella Leonis Augusti, quam toties citamus, velut alteram quamdam imperii Constantinopolitani notitiam, numero multitudinis Croas appellat, et harum episcopum Dyrrhachino subjicit. Idem ei nomen est apud prætorem Græciæ nostrum. Barletius Crojam vocat, idque nomen Epirotarum lingua fontem significare dicit : quod intra munitionem jugis aquæ fontes sint. Primus hanc Murates bis obsedit, quo de nunc agimus : et cum ea potiri secunda oppugnatione non posset, in morbum lethalem præ indignatione lapsus, rabidam exhalavit animam. Imitatus est patrem persequendo Castriote, vexandaque Croja, Muchemetes secundus filius : qui continuis munitionibus undique circumdatam, et arctissime clausam, capere tamen non potuit, Scanderbegus tandem sponte Venetis eam donavit ante mortem, ne tantæ reipublicæ destituta præsidio, Turcorum in manus mox a morte defensoris veniret. Obiter hoc adjicitur, ab hac Croja nomen tulisse nobilissimos Belgii proceres Crojanos, qui Crojam aliquando possedisse traduntur : sicut in iisdem Albaniæ locis et Karlovitzii principes, origine Galli, de quibus dictum capite 46, Dyrrhachium suo cum agro tenuerunt : et Achaiæ principes in eadem vicinia rerum aliquando fuerunt potiti, Sabaudosaxonica nati familia. Ex Crojanis regulis summæ fuit auctoritatis apud Karulum V Augustum Hadrianus, Chiurii dominus. Eadem editus gente fuit Antonius princeps Portianus in Gallia. Nunc apud Belgas superstites sunt duo fratres, dux Arescotanus, et Haurechius marchio, cum principe Chimæo Arescotani filio.

127. *Galata, Ceras, Sinus Ceratinus, Pera, Sycæ, Scala Sycena.*

Urbs Galata vulgo etiam nota est, e regione Constantinopoleos sita, trans sinum, quem Ceras sive Cornu, et Ceratinum sive Cornutum, veteres etiam vocarunt : quod instar cornu cervini sparsim ramis quasi quibusdam littus utrumque amplectatur. Patet in ambitu totus hic sinus milliaribus Græcis viginti. Galatas hodie masculo genere Græcis effertur, sicut et prætori Græciæ nostro, qui Phrurion sive castellum vocat. Eadem et Pera dicitur et Peræa Nicetæ historico, quod ultra sinum posita sit. Veteres ab arborum ficos ferentium **445** copia Sycas nominabant, quæ vox apud Zosimum quoque nostrum legitur. Xylander apud Cedrinum ficus interpretatur, et suburbium esse dicit Byzantii : cum tamen intermedio mari ab urbe disjungatur. Qua Constantinopoli Galatam transjicitur, Scalam Sycenam ponit vetus urbis Constantinopolitanæ descriptio, quæ libro Notitiæ utriusque imperi adjecta est : et scalam in Portolano suo Græci hodieque dicunt eum locum, quo naves appellunt et ubi exscenditur. Usus est hac voce Cedrinus in Copronymo, cum narrat, unum glaciei fragmentum cum impetu delatum et impactum in scalam Acropoleos, id est arcis Byzantinæ, de qua capite 139, eam comminuisse. Latitudo sinus inter hanc scalam et oppidum Galatam, vel inter ambas potius scalas, e regione positas, ad passus 300 patet. Galata Genuensium colonia est, etiam hodie majori ex parte a Christianis inhabitata, præsertim mercatoribus.

128. *Neocastron, Rumeli Chisar, Anatoli Chisar: Castellum Lethes, Turres nigræ, Hermæum promontorium, Læmus, Læmocopia, Bogazi, Bogazi Chisar, Bosporus, Brachium S. Georgii: Loca Bosporana tam Europæi, quam Asiatici littoris, a Constantinopoli usque ad Euxini maris ostium, Cyaneæ, Symplegades, Planctæ.*

Arcem munitissimam, quam a tergo Galatæ Muchemetes II, ad mare, id est, ad Bosporum e mari Euxino profluentem, condidisse narratur; Græci Neocastron, hoc est, castrum novum vocarunt, ut et Turci Geni Chisar, cujus et supra mentio facta capite notarum 112. Iidem tamen nobis etiam Rumeli Chisar appellari dicebant, cum hac præterveheremur ad Pontum Euxinum, quod arcem Romaniæ vel Europæ significat: sicut alteram huic oppositam in Asiatico littore, nunc ruinosam Anadoli Chisar, id est, arcem Anatoliæ vel Asiæ nuncupabant. Neocastron vulgus occidentalium Christianorum, præsertim Germani, Turres nigras dicunt. Abest a Constantinopoli ad unum milliare majus Germanicum, locus sane munitus, et formidabilis admodum miseris captivis, præsertim lautioris fortunæ: qui hos intra carceres conclusi, nunquam fere libertatem recipiunt: eaque de causa castellum hoc Lethes vel oblivionis olim quoque vocatum puto, cujus in Bosphoro positi Gregoras meminit, ab eo dicti, quod perpetuos ad carceres damnatorum nulla exstet amplius memoria. Constat autem, fuisse istic etiam ante Muchemetem II illa, quæ diximus, in utroque littore castella: sed imperatorum Græcorum incuria sic neglecta, nulli ut usui servirent alii quam custodiendis captivis. Causas condendi Neocastri Muchemetes habuit, ut transjicere tam in Asiam quam Europam libere posset: ne Christiani navibus suis transvectionem exercitus prohiberent, ut denique Constantinopoli capiendæ serviret. Laonicus arcem ita descripsit, ut hodie conspicitur. Ait eam constare tribus turribus magnis, quarum una superior in acclivi colle proeminet: reliquæ duæ consistunt inferius ad ipsum littus Bospori: quo videlicet hinc in naves prætérlegentes impetus fieri possit. Harum duarum una maxima est. Tecta sunt plumbea. Murus ambit arcem crassus pedes 22. Turrium crassities ad 30 pedes extenditur. Petrus Gyllius, illustrator urbis et Bospori diligens, antiquis Hermæum hoc loco promontorium fuisse statuit. Bosporo datum nomen est a transnatatu bovis, aut buculæ vel juvencæ potius, videlicet Ius, Inachi regis Argivorum filiæ, de qua est in fabulis historicis. Ita nimirum in Originibus Byzantii Græcis manuscriptis legimus. Nullibi Bosporus angustior est, quam inter Neocastrum et Anatoli Chisar. Idem Gyllius auctor est, Bosporum Græcis vocari Læmon, Turcis Bogazi, quæ nostris sunt fauces vel angustiæ maris, ut etiam in homine fauces appellantur Læmos. Hinc Læmocopiam Laonicus hoc loco posuit. Nostri Bosporum etiam sancti Georgii brachium nominarunt, velut angustum maris meatum, propter monasterium et ædem Sancti Georgii Manganorum dictam Propontidi se miscentis. Id propterea notandum, quia complures in hoc hallucinantur dum sancti Georgii brachium ad Sestum et Abydum collocant: ut Volaterranus, quem citat Ortelius in voce Hellespontus, ut Geufræus, ut Thomas Porcacchius, ut alii. Saltem rectius hoc vel ex hisce Vincentii Belvacensis verbis didicissent: Hoc est mare magnum (id est, Pontus Euxinus, nunc etiam Italis mare majus) de quo brachium Sancti Georgii exit, (id est, Bosporus) quod in Constantinopolim vadit. Ergo Sancti Georgii brachium est supra Constantinopolim, ad cujus orientalem angulum, subter ipsam sultanorum arcem, in Propontidem Bosporus illabitur. Adeoque a sancti Georgii brachio sive Bosporo, per Propontidem et Hellespontum, Sestum et Abydum usque 180 milliarium Græcorum est iter. Gallicus interpres Laonici mirifice profecto cæcutit, ac sibimetipsi contradicens ait: Mechemetes arcem Læmocopiæ condere cœpit in ora Propontidis, ex parte Europæ, in eo proprio loco, qui Bosporus appellatur. Et ascripsit margini, verbis his locum significari, quo Sestus olim sita fuerit: eumque Turcica lingua dici Bagazasar, sive præcisionem **446** faucium. Quid magis absurde dici potuisset, quam conditam ad Bosporum arcem, intelligi debere sitam eodem loco, quo Sestus olim exstiterit? Certe Neocastrum hoc Muchemetis a Sesti veteris loco prope 200 milliaribus Græcis distat, totumque Propontidis et Hellesponti spatium his interjectum est. Quod autem dicit, cum locum lingua Turcica vocari Bajazasar, sive præcisionem faucium: in eo quoque fallitur et vocabulum corruptum ponit. Nam scribere debuit Bogazi Chisar, et interpretari arcem faucium. Læmocopiæ quidem Græca vox, qua Laonicus utitur, incisuram faucium significat, hoc est locum, ubi finis est harum Bospori faucium, qui deinceps in multo capaciorem Propontidis sinum magna cum undarum violentia semet effundit. Cum autem superius capite notarum 26 loca totius Hellesponti et Propontidis, inde usque a Dardanellis vel arcibus, hoc est, a cadaveribus Sesti et Abydi, ad urbem Constantinopolim et ad ipsum adeo sultani saraium, ubi Bosporus in Propontidem præcipiti maxime cursu illabitur, enumeraverimus: libet a saraio sultani rursus incipiendo, sursum quasi mentis navigatione quadam ad ipsum usque maris Euxini ostium progredi et utrinque sita loca, cum ad dexteram in Asiatico littore, tum ad sinistram in Europæo, nominibus partim priscis, partim nunc usitatis, ordine recensere: sic tamen, ut nimis scrupulose, more Gylliano, vetusta, cognitu parum necessaria, non inseramus.

Igitur angulo sultanini sarail respondet e regione Scutarium in Asia disjunctis a se invicem locis hisce duntaxat uno milliari Græco. Ante

vero, quam transjectus hic superetur, occurrit in ipsis aquis extructa quædam arx parva, quam Turrim Scutarinam Græci vocant, Turci Kisculam, hoc est, arcem virginis, ex causa quadam alibi exponenda. De hac arce sunt intelligenda Nicetæ verba, libro IV, cum ait: Ab hoc imperatore Manuele turris illa (potuisset arcem vertere) non procul a continente in mari exstructa est, quæ Damalis pridem, nunc Arcula dicitur: et altera turris e regione, juxta Manganium monasterium (scilicet Sancti Georgii) eo consilio, ut ferrea catena utrinque extensa, barbaris navibus aditus in loca urbis arci vicina, et tractum illum omnem usque ad Blacherniam regiam, intercluderetur. Quibus in verbis Arculæ nomen significare puto parvam arcem. Idem post inquit: Imperator in palatio ad Damalim, quod Scutarium dicitur, versabatur. Distat a continenti Asiana Scutarium centum passibus. Nomen oppido vicino dedit, ut Græcis hodie Scutarium, Turcis Iscodar dicatur: olim non Chalcedon, uti Jovius, Peucerus, Busbequius, aliique magni viri putarunt (Chalcedonis enim rudera 10 milliaribus ab Angulo sultanini saraii versus Astacenum sinum, ad promontorium Damalicum, juxta portum Eutropii, sita sunt), sed Chrysopolis. Id autem oppido nomen inditum aliqui putant, ut auri civitas diceretur, ab auro, quod olim antiquissimis temporibus pro Persarum regibus hic tributi nomine congeri ex Asia tota solitum fuerit. Sed origines urbis Byzantinæ aliam nominis rationem, verbis Græcis, in hanc fere sententiam referunt. Conspecta (inquiunt) confestim aquila, cor victimæ rapit, et in promontorium Bosporii littoris defert, e regione Chrysopoleos, cui Chryses Agamemnonis ex Chryseide filius, post necem patris, Clytæmnestræ fugiens insidias, et ad quærendum Iphigeniam properans, nomen hoc apud incolas reliquit, sepulturæ suæ monumentum cum istic finem vivendi fecisset. Quibus in verbis promontorium Bosporii littoris, illud ipsum intelligitur, in quo nunc saraium sultaninum orientale situm est.

A Chrysopoli sive Scutario, littus Asiaticum legentibus, occurrit primum pagus, qui Stauros Græcis dicitur, ab aurea cruce, quam in templi ab se ibidem conditi vertice Constantinus Magnus insigniter ornatam constituisse perhibetur. Sic enim audire de Theodosio Zygomala, patriarchali protonotario, valde docto viro memini. Et ipsius templi ruinas amplissimas aliquando cum admiratione, comitibus Hieronymo Arconato, et Paulo Rosa, ex eo tempore pie mortuo, viris optimis et amicissimis, inspexi: cum navigio transvecti Chalcedonem, in Eutropii portum, terra deinde promontorium Damalicum pedibus emetiremur, in quo rudera templi sanctæ Euphemiæ concilio Chalcedonensi nobilis, in horto quodam superant: et ad hunc deinde pagum Staurum, aliaque loca progrederemur.

A Stauro locus in Anaplo (sic enim frequenter historici Græci vocant hæc ab utroque latere loca, quæ sursum ad Euxinum mare navigantibus conspiciuntur) proximus est in eodem Asiatico littore, monasterio quondam insigni celebris, qui nunc Akimitos Græcis dicitur. Olim Akimiti vocabantur, hoc est, monachi pervigiles, totasque noctes sine somno precibus et hymnis dicendis exigentes.

Ab Akimito pergitur ad Chrysokerama, locum ab æde sacra dictum, tegulis olim inauratis ornata.

Chrysokeramis vicinum est Anatolis Castelli. Sic Græci nunc mutile vocant, quod integre diceretur Anatolis (hoc est, Asiæ) Castellion. Et paulo ante meminimus, idem Turcis eodem significatu vocari Anadoli Chisar.

Ultra Castellion Anatolis est Megalocarya, 447 magnis a nucibus avellanis dicta: quam rectius Græci volunt ad sanctos angelos nominari.

Supra Megalocaryam conspicitur vetus hieron (sic et Turci cum Græcis vocant), id est, fanum sive templum, a Constantino Magno conditum: quo tempore confecto bello Gothico, reversus fuit, ut Græci nunc aiunt. Constat tamen, hoc olim quoque loco fuisse temporibus antiquissimis templum Argonautorum quod appellatum fuit hieron sive fanum Jovis Urii, hoc est, largientis ventos secundos. Et notum est, solitos imperatores Christianos mutare templa paganorum in nostri ritus ecclesias.

Ulterius castellum Argyron situm est quod Castaldus etiam posuit, Algyrum vocans.

Hactenus in Asiatico, sive dextro Anapli latere, sita loca numeravimus. Nunc idem iter ab imo repetituri, littus Europæum legamus ad lævam, donec itidem ad ostium Ponti Euxini perveniamus.

Itaque Galata Ceratinum ad sinum relicta, transeundum primo promontorium, saraio sultanino, e regione trans sinum cornutum sito, respondens: et mox offeret sese Caravoli, locus omni variorum ædificiorum et hortorum cultura, ne templis quidem Turcicis deficientibus, amœnissimus: ubi diversorium Anglicanæ reginæ legato assignatum erat, cum nos istic essemus. Ibidem Juliæ Pesceniæ marmor Græcum est elegantissimum, cujus inscriptionem habemus.

Caravoli proximus est locus a S. Phocæ templo Christianis appellatus, Ortachioi Turcis. Archion priscis dictum refert Gyllius.

Ultra S. Phocam Archangelus est, locus sic ab archangelo Michaele dictus. Veteres Catascepen nominasse, patet ex his Nicetæ verbis: Monasterium in Ponti faucibus loco, qui Catascepe dicitur, exstruxit archiducis Michaelis nomine. Vocant nunc etiam Græci Asomaton, propterea quod angeli corporis expertes sint.

Inde pervenitur ad Diplokionion, sic dictum a geminis columnis, quod Turci Besictas, veluti lapidem cunarum vocant. Ibi monumentum est sepul-

turæ Chairadinis Bassæ, cui ab Italis nomen Barbarossæ datum fuit. Meminit hic eum sepultum liber ipse Annalium, ad annum Christianum 1547. Diplokionion priscis dictum erat Jasonium. Ortelius non recte Diplociana scripsit, pro Diplokionio, et Bisitas, pro Besictas.

Ultra Diplokionion est id, de quo prolixe nunc egimus, Neocastron.

Hinc itur ad locum, Stenia nunc dictum, nomine corrupto de Sosthenio, ni fallor. Aut hoc illud est Stenon, Cedrino et aliis frequenter nominatum.

Sequitur Neochori, quod sic enuntiatur a Græcis hodie, cum sit Neochorion. Significat autem locum vel agrum prædiumve novum.

Supra Neochorion pagus est Pharspia. Sic enim a Græcis effertur, a nostris Therapia.

Pervenitur hinc ad Panagian sto mauro molo, id est, ad sanctissimam Deiparam virginem, sitam ad nigram molem portus. Quidam e vulgo nominant, ad sanctissimam Deiparam die XV Augusti.

Ultima Turris est ad ipsum Ponti ostium, cum pago a Græcis inhabitato, sita: sicut et hactenus indicatorum utriusque littoris locorum incolæ fere Græci sunt. Eam turrim Busbequius Pharum vocabulo veteri nominat, sed accolæ Phanarion appellant, a Græco verbo derivata voce, quod lucendi significationem habet. Quippe noctu faces accenduntur in suprema turris parte, quam animi causa conscendimus, ut ad ostium Ponti navigantium incolumitati consulatur. A Constantinopoli distat hoc ostium maris Euxini milliaribus Græcis plus minus 35. Scopuli saxo vivo siti duo sunt ante Ponti ostium, quo in Bosporum magna vi semet exonerat. Hæ scilicet illæ Cyaneæ sive Symplegades, sive Planctæ sunt, quas ipse Busbequius pene putavit fabulosas, aut invenire se saltim, velut alio devolutas, potuisse negavit. Insulæ priscis hæ dicebantur non quod sint magnæ, sed quod undique mari velut insulillæ vel nisidia, sicut Græci vocant, alluantur: Cyaneæ, quod ex intervallo magno adnavigantibus cæruleum de se colorem præbeant: Symplegades et Planctæ a conquassatione mutua, qua spectantibus ex remoto spatio non tangere se tantum existimantur, verum etiam loco moveri, et ita coire, duntaxat unus ut esse scopulus, unum nisidion, videantur. Hanc opinionem de Cyaneis meam Gregoræ verba hæc, e libro Historiarum IV, confirmant: « Promontorium, inquit, templi Argonautarum, quod Os Ponti appellatur: ubi Cyaneas et Planctas esse Græci quondam dixerunt: nimirum in ipso Ponti ostio. Hæc omnia sane diligenter inspicere bis memini, præsente Hieronymo Arconato, præstantis ingenii viro: qui rem memoria dignam hic mihi primus suggerebat. Altera Symplegadum, quam simpliciter saxum Busbequius appellavit, habet columnam veterem ex albo marmore, quam vulgus istic Pompeii columnam falso vocat. In hac præter alia, quæ Gyllius diligenter servavit et descripsit, Augusti Sphingem mihi A monstrabat Arconatus, a Gyllio non animadversam. Sphingi respondet inscriptio, quam ab aliis omissam ponere libuit.

DIVO CÆSARI AVGVSTO
L. CLANNIDIVS
L. F. CLA... PONTO

448 Nec tamen defuerunt hic olim etiam Cn. Pompeii monumenta, relicta in his locis inde ad illis usque temporibus, cum imperator populi Romani contra Mithridatem, Ponti regem, bellum gereret. Exstat unum adhuc liberti cujusdam Pompeiani marmor, quod non procul a Casanis bassæ messita (quondam illustri S. Theodosiæ templo) supra navale Sultaninum sita, conspicitur. Id pulcherrimis exaratum litteris Romanis, hæc B verba continet.

V. CN. POMPEIVS. PHILINVS.
POMPEIÆ PHILOMENÆ
FILIÆ
ET SIBI

Habet lector uno comprehensa capite non pauca, quibus tam prolixe recensendis, si præter officium et institutum alicui fecisse videbor, excusabit apud æquos me judices infixum animo fervens explicandi res Græcas et Turcicas studium, cum rerum ipsarum varietate tam utili, quam minime tædiosa.

129. *Tempus certum captæ Constantinopoleos.*

Certum est, captam Constantinopolim a Muchemete II die 29 mensis Mai, quem IV Kal. Junias C vocamus, anno Christiano 1453, non 1452, quemadmodum apud Æneam Silvium per errorem librarii fortasse scriptum legitur. Potest hoc etiam ex collatione Mahumetanorum annorum ad Christianos colligi. Cætera de urbis tam obsidione, quam occupatione, licet paucis exposita sint verbis, ut in Annalibus fieri solet, iis tamen consentanea sunt, quæ Chalcocondyles prolixius, ut in historia, memoriæ prodidit.

130. *Atmindan, columna serpentina, statuarum stichioses.*

Atmindan significat Turcis eum Constantinopoli locum, quem ab equorum cursu Græci dixerunt Hippodromum. Nam si verbum verbo reddas, At D et Mindan significant equorum locum capacem et amplum. Columna serpentina nunc etiam superest, ex ære facta, sic ab imo convolutis inter se spiris serpentis triplicis, ut in parte superiori tandem sese tres cervices, triaque serpentina capita, dividant ac separent in formam triquetram: quibus quondam accepimus impositum ab urbis conditore Constantino Magno fuisse plurimum scriptis celebratum illum tripodem Apollinis Delphicum. Quod ait, effectum fuisse per hoc simulacrum, ut eo durante nullus esset in urbe serpens: ex opinionibus Græcorum Muchemeti relatum fuit: quorum in libro manuscripto de urbis ædificiis, quem habemus, Stichioses ejusmodi (sic enim appellant) statuarum variæ leguntur, et quidem ab Apollonio Tya-

neo profectæ, si quidem vera narrant. Certe quod statim sequitur de statua equestri ahenea destructa, qua pesti præclusus fuerit in urbem aditus: superstitiosis videri posset aliquam mereri fidem, cum singulis annis ea nunc fœde mensibus æstivis calidioribus grassetur. Qua nos istuc astate venimus, absumpsisse credebatur inter quatuor menses hominum ad 150000. Nec anno sequenti pauciores interierunt.

131. *Siurige Sphetigradum, Sphetia.*

Duxit in Albaniam copias Muchemetes adversus Iscbenderem begum, sive Georgium Castriotem. Siurige lingua Turcica significat arcem acutam. Græci dicerent Oxypyrgion. Laonicus Sphetiam vocat appellatam a Barletio Sphetigradum, lingua Slavonica, quam idem a Croja distare 58 milliaribus ait.

132. *Nove, Nova, Novograd. Novus mons Rasciæ, Neopyrgium.*

Nove Croatis et Servianis dicitur, quæ hic Nova nominatur, oppidum Serviæ cujus tunc despota Georgius adhuc superstes erat: sed non multo post moritur, impetrata pace a sultano Muchemete, filioque minimo natu Lazaro, successore post se relicto. Notavimus supra cap. 101, Novogradum nunc vulgo dici, quod arcem novam significat, non novum montem, ut Bonfinius interpretatur, dum novum montem Rasciæ vocat. Apud Laonicum Novopyrgum legimus, pro quo Neopyrgum reponemus, nomen id Græcis sonans, quod Venedis Novograd. Ibidem margini ascriptum Novobardum mutabimus in Novogradum, vel potius Novogradum. Ait hic Laonicus magnum esse metalli proventum, et alluentem oppidum Moravam, Istro misceri. Sangiaci nunc sedes est, Budæ beglerbego subditi.

133. *Belgradi vel Albæ Græcæ secunda obsidio.*

De Belgrado et Muratis obsidione dictum antea numero 100. Nunc iterum obsessa fuit a Muchemete Muratis filio, qui eam repetebat ab Ungaris, ut membrum Serviæ nunc sui juris effectæ. de quo prolixe tractatum indicato capite. De hac obsidione secunda Thomas Ebendorfus, in Austriacis Annalibus suis, hæc retulit: Anno 1455, Turcus Machumet secundis elatus fortunis, despotam Georgium, Ratziæ principem, in suis terris hostiliter invasit, et plura hominum millia crudeliter abduxit. Hinc et despota versus Ungariam, ad Albam Græcam, cum suis secretis se contulit, 449 terramque suam gubernandam Joanni de Huniad, Ungariæ gubernatori, dum Viennam (ad Fridericum IV imperatorem) pergeret, commendavit. Inde Nandoralba, janua et clausura regni Ungariæ, obsidetur a Mahumeto, anno 1456, oppugnatione acerrima facta die 21 Julii, cum prius hoc in itinere castrum S. Andreæ (Nota margini ascriptum nomen Senderoviæ), quod erat Georgii despotæ, aggressus incassum fuisset. Soluta obsidione, mortuus Joannes de Huniad, comes Bistricensis, xi dic Augusti. Eum deploravit Fr. Joannes de Capistrano, Huniadis commilito: « Salve, aureola cœli, quæ cecidisti, corona. Regni exstincta es lucerna. Orbis corruptum es speculum, in quo nos diutius inspicere sperabamus, et alii. Nunc tu devicto inimico triumphas coram Deo et angelis, o bone Joannes. » Sane quam fortiter, et immortali cum laude sua, hi duo se gesserunt, hoc propugnaculo Christianorum defendendo, Huniades et Capistranus, monachus ordinis Prædicatorum, clarus in historiis Volonum cruce signatorum dux, qui mortuum Huniadem paucos intra dies secutus fuit. Muchemetes in oppugnatione die 21 Julii, cujus Ebendorfus meminit, lethali accepto vulnere, vix incolumis evasit. Obsidio soluta fuit die 6 Augusti, quem Calixtus III pontifex haberi festum ex eo tempore voluit sub nomine Transfigurationis Christi: quod tamen festum illo die multis ante sæculis Græci celebrare consueverant, appellantes id sacram sanctam metamorphosin Domini et Dei, Servatorisque nostri, Jesu Christi.

134. *Dai Caratze Bassa, Bonfinius et Chalcocondyles emendati.*

Hic Bassa Bonfinio Caracia vocatur, Chalcocondyli Caratzies. Europæ ne beglerbus fuerit, an Anatoliæ, non exprimitur in Annalibus. Laonicus tamen diserte ducem Europæ nominat, ex quo corrigendus Bonfinius, qui Asiæ ducem fecit; errore consimili cum eo, quem supra numero 106 de Chasane bassa notavimus. Verba Laonici hæc sunt: Europæ dux Caratzies, qui gloria et virtute excellebat omnes qui regiis in janius militabant, ab oppidanis bombardæ globo ictus occubuit. Eum rex (Muchemetes) multum lugebat. His verbis etiam mortis genus indicatur, quo periit. In obsidione vero Constantinopolitana corrupte nomen hujus Saratzies legitur, pro quo reponendum Caratzies. Huic etiam pertinet ille Laonici locus de oppugnatione Belgradi, excerptus et emendatus supra, cap. 72.

135. *Rex Bozinæ Stephanus.*

De Semendria diximus cap. 99, Pozinacorum origo declarata legitur capite 49. Duplicem esse Bozinam, docuimus capite 95. Qui Bozinæ rex hic memoratur, Stephanus erat, de quo plura non multo post. Is sponte sua deditionem Semendriæ fecisse narratur, quam a morte soceri occupaverat. Erat autem uxor huic Lazari Bulcovitzii filia, Georgii despotæ neptis, quemadmodum in genealogia Bulcovitziorum capite 54 indicavimus. Et apparet hinc Lazarum Serviæ despotam Georgio patri, qui diutissime regnavit, non diu superstitem fuisse.

136. *Tarabosanis imperator a Muchemete secundo victus.*

De Castamone dictum capite 66. Sinopes etiam frequens hactenus facta mentio. Novella Leonis imperatoris, cognomine Sapientis, episcopatum Sinopensem Amasianæ metropoli subjicit in Helenoponto. Pordapam dici tradit Laonicus, novo vocabulo, licet hic in Annalibus parum mutato veteri,

Sinap scribatur. Tarabosan Turcis est Trapezus, nota sedes Comnenorum principum, qui audire volebant imperatores. Ultimus ejus gentis, a Muchemete victus, fuit Davides Comnenus.

137. *Dracol Weida, Bladus, Vlada, Matthias Ungariæ rex.*

Hic Valachiæ Vaivoda, qui Turcis Dracol nominatur, Laonico Bladus dicitur, Draculæ filius, ex immanitate celebris, de quo plurima commemorantur, huc non pertinentia. Bladi nomen ex ratione pronuntiandi Græcis familiari Vladum scribere debuerat interpres. Vladam Bonfinius appellat, et post etiam Draculam paterno nomine. Callimachus integre Vladislaum Draculam scripsit. Hunc qui conjecisse dicitur in carcerem rex Ungarus, Matthias Huniades fuit, Joannis filius, Austriaci Ladislai, Pragæ subito exstincti, Ungarico in regno successor. Muchemetes, hoc ab Ungaris capto, Valachiam subjecisse narratur. Id vero factum potius existimandum a Dracula juniore, Vladislai fratre : qui tamen postea se, cum ipsa regione, Muchemetis imperio submisit, accepta solvendi annui tributi conditione : nihiloque minus a Matthia rege confirmatus in principatu, teste Bonfinio, fuit ; tanquam ab Ungariæ rege, directo Valachicæ ditionis domino. Sic nimirum prius etiam convenerat inter Muratem II et Vladislaum regem anno Christiano 1441, post victos ad Isladinas fauces Turcos, ut Valachi Turcorum quidem essent tributarii, sed nihilominus ad Ungariæ regnum, velut antea, pertinerent.

450 138. *Mitylin, Catalusii, vel Catelusii, Lesbi principes, origine Genuenses.*

Mitylin, pronuntiatione Græca, quæ Mitylene nostris est, vocatur a Turcis insula Lesbus, ipsis etiam Græcis hanc ita nominantibus. Cedrinus certe Lesbum alicubi Mitylenen dixit, ab urbe totius insulæ primaria. Vulgus Italicorum nautarum Metellino nunc appellat. Habebat insula, cum oppugnaretur a Muchemete, principem Dominicum Catalusium vel Catelusium, quem Græci Kyriacon vocabant. Interpres Laonici Nicolaum Catelusium pro Dominico, haud scio cujus auctoritate fretus ex historicis antiquioribus, margini ascripsit. Nam Geufræus, qui nomen idem habet, recentior est, et alios sequens falli potuit. Ipsa Catelusiorum gens origine Genuensis erat. Oriundus ex ea Franciscus Catelusius, cum Joannem Palæologum imperatorem, a bonitate Calojoannem vulgo dictum, Andronici II filium, Michaelis II nepotem, Andronici I pronepotem, Michaelis primi, qui Flandris Constantinopolim eripuit, abnepotem, bello contra Joannem Cantacuzenum, tutorem et socerum, et usurpatorem imperii, juvisset : insula Lesbo donatus, etiam Calojoannis sororem in matrimonium accipere promeruit. Acciderunt hæc anno 1355. De quo colligitur, non totos 100 annos in eorum potestate Lesbum fuisse. Lucii Catelusii, qui Æni princeps in Thracia fuerit, apud Laonicum fit mentio : sicut obiter etiam principes Æni supra memorantur capite notarum 32. Idem Chalcocondyles Dominici fratrem facit Lucium, quem rectius a Sansovino Turcicis in Annalibus Dominici hujus propinquum vel agnatum nominari arbitror.

139. *Muchemetis ædificia Constantinopolitana, Genisarai, Eskisarai Jedicula.*

Non exprimunt Annales quænam ædificia Constantinopoli Muchemetes exstruxerit. Ideo lubet hæc de Laonico et aliis promere. Statim enim proxima post Lesbum captam hieme, narrat eum quievisse Laonicus, intentum ædificiis urbanis, templis, navali, arci Byzantinæ, quam condidit juxta portam a Græcis Auream vocatam, ubi et turres maximas excitavit, spectatuque dignas et ipsam regiam interius eleganter ornavit. Hactenus Chalcocondyles paulo commodius redditus, in cujus verbis notandum, intelligi templorum structuram, de commutato Christi Dei Sapientiæ templo Justinianeo in messitam Mahumetanam, deque diruto antiquissimo Christianorum templo, quod ædificatum a Constantino Magno Sanctorum Apostolorum nomen habebat, cujus ipse loco suam struxit cum imareto messitam, Turcicarum omnium in urbe primam, et operis magnifici, quemadmodum hodieque conspicitur. Navale Christianis ab imperatoribus neglectum instauravit, ornatum et extensum a posteris ea cura nunc ut amplissimum sit. Supra Galatam situm est in sinu Cornuto, versus aquas dulces, ubi nimirum celebrati a priscis fluvioli, Cydarus nunc Machleva, et Barbyses, nunc Chartaricon, et a vico vicino Pectinachorion dictus, in sinum hunc influunt. Continet jam navale loca concamerata 137, exporrecta longa serie, magnique triremium numeri capax est : licet aliud Sansovinus ex antiqua relatione quadam Veneta parum præsenti rerum formæ consentaneum tradat. Fuit et illo quondam loco regia, quo loco dicit Laonicus eum struxisse Byzantinam arcem, propter Auream portam, quæ ab una parte meridiem ac Propontidem, ab altera solem occidentem respicit. Hæc ædificia Muchemetem condidisse, Laonicus scripsit. Menavinus autem, sicut et alii, tres ait arces a Muchetemete Constantinopoli structas : Genisaraium, Eskisaraium, et Jadiculam. Ad orientem solem e regione Scutarii sive Damalici promontorii situm est Genisaraium (sic dictum quod novum sit) in extremo urbis angulo qui a templo vicino Sancti Demetrii vocatur : ubi Bosporus impetu maximo ad ipsam crepidinem collis in quo saraium vel arx posita est, in Propontidem irruit. Olim Palatium Byzantinum et Acropolis Byzantina dicebatur, velut arx in uno de tribus extremis angulis urbis sita, quo loco Byzas initio Byzantium condere cœperit. Hæc sultanorum Osmanidarum sedes, hoc domicilium et aula est, quam Capi sive Portam Osmanicam vocant. Undique muris (de quibus infra, cap. 149) ac turribus inclusa, tribus in circuitum milliaribus Græcis patet. Voluit hujus saraii novi nomine Muchemetes posteros et successores in imperio suos obligatos

esse solvendis messitæ suæ novæ, singulos in dies, asperis mille: quæ summa, computatis pro uno talero Germanico aspris 40, quotidie ad 25 taleros excrescit: in annos vero singulos, supra novies mille, centum taleros efficit: quibus alios annuos reditus ad summam 150,000 ducatorum adjecit. Eskisaraium voce significante saraium vetus, in urbis meditullio situm est: sicut et olim ibidem in urbis omphalo vel umbilico priscorum erat imperatorum regia. Vasilia *ta megala* Græci quondam nominabant. Nunc illa gynæconitidi sultaninæ præcipue servit, spatio saraii, ratione circuitus, ad duo passuum millia exporrecto. Jadicula denique Propontidis in littore condita est, ad meridionalem et occidentalem partim urbis angulum, versus Auream portam, nunc quidem superstitem, sed obstructam tamen, ac versus urbis terrestres **451** muros: qua in Thraciam, Macedoniam, universam denique Græciam itur. Sic autem appellata Turcis est a Iedi et Cula, quorum illud est septem, hoc turrium significationem habet. Græci nunc Heptapyrgion dicunt, aut Heptapyrgon, puro puto vocabulo Græco; semiturcico, vel hybride potius, Hepta gulades: ex quo etiam obiter intelligi potest, quod Africanæ Guletæ sit etymon sive notio. Ipsa quidem arx custodiæ regiorum thesaurorum est adsignata, perpetuasque militum excubias habet, qui feruntur esse numero quingenti, de quibus alio loco.

140. *Mechmut bassa, varia scriptura vocis unius.*

De hoc Machumete Laonicus hæc: Mechumetes, inquit, regii palatii dux (postea ducem januarum vocat) et Europæ præfectus, filius Michaelis, Græcus. Et addit Græcos pueros (Græcorum filios dicere debuit interpres, id est, Græcos) qui abducti Byzantio, cum rege commorabantur, magnam potentiam sibi peperisse. Nominis scripturam, tam in hoc, quam aliis locis, ab interprete Cæsaris acceptam Galderio, retinui. Triplicem sane reperi, nostris in Annalibus: Muchmet, Mechemet Machmut. Historiæ Græcorum et nostrorum hominum præterea diversitates alias habent, ut Muchumet, Mahumet, Machomet, Mahomet, Mohamed, quod Moamed Græcis est, absque aspiratione. Stephanus Ungarus, sane peritus interpres linguarum plurium, Turcicæ, Arabicæ, Persicæ, quem nobis impetrante magnifico domino Hieronymo Beck a Leopoldstorf, consulere de multis licuit, recte putabat in genere tum scribi, tum enuntiari, Mohammet.

141. *Finis regni Bozinensis: observanda diversitatis annorum ratio: Stephani regis excoriati calamitas: Matthias Ungariæ rex Bozinam recipit: et Muchemetem fama sola fugat. Covadza.*

Bellum hoc, quod Bozinensi tam regno, quam ducatui finem attulit, Bonfinius refert ad annum Christianum 1465. Turci vero tradunt, hoc annis XI post captam Constantinopolim fuisse gestum. De quo sequitur ad annum Christianum 1464 referendum esse. Solet etiam usuvenire plerumque, ut nostri numeros annorum ad initia bellorum referant. Annales vero Turcici finem rerum gestarum respiciunt, ideoque fere jam rebus ipsis expositis annorum numeros adjiciunt. Hoc diligenter observare lectorem velim, ne me putet alicubi temere mutasse numeros ab aliis positos. Hertzegovinæ sub jugum missæ nomine ducatus Bozinensis intelligitur, alius a regno: cujus interitum deinceps numero notarum 162 exponemus. Quod autem dicitur, Muchemetem Bozinæ regem captum occidisse, paulo explicandum latius, ut plenum tam barbaræ perfidiæ Muchemetis, quam immanitatis horrendæ facinus cognoscatur. Stephanus ergo rex Bozinensis, et uxorio jure (ceu dictum paulo ante) Serviæ Rasciæve despota, bello petitus a sultano Muchemete II, et obsessus Jaitzæ, blanditiis tyranni per quosdam de industria subornatos e castello Jaitzano evocatur, et ad colloquium arcessitur. Cum barbaro temere fidem habuisset, manuque capita pacis inter se ac Muchemetem initæ gestans, in castra venisset, capitur: cute, jussu Muchemetis, vivus exuitur: justo denique Dei judicio cum vita regnum, quo fraude patrem filius sceleratus excusserat, amittit. Hoc modo tum Bozina Rascia, Serviæ magna pars, Turcorum in potestatem venit. Matthias tamen rex Ungarus Jaitzam cum 27 Bozinæ oppidis recepit: quam militum corona deinde rursum Muchemetes circumdedit, et oppugnavit: irritoque conatu, fama duntaxat adventantis Matthiæ territus ab obsidione, Bozinæque finibus, discessit. De oppido Hertzegovina dictum superius, capite 95. Covadzam Turci cum Bozinacis et Croatis appellant quæ Jaitza Bonifinio, Chalcocondyli Gaitia, pauloque rectius Gaitza nominatur.

142. *Plures in Albania principum ditiones: Giolchisar, Egripos.*

Erant in Albania plures reguli, qui suas singuli ditiones habebant. Inter has erat Ibanis, sive Joannis; Castriotæ regio, de qua superius dictum capite 121. Hanc armis nunc imperio Muchemetis cessisse referunt Annales, quod alii factum deditione narrant. Laonicus hac serie ditiones enumerat. Primum ait Saudalis in Epiri vicinia sitam esse regionem, cui finitimæ sint Venetorum aliquot urbes, Albaniæ proximæ. Joannis inde Castriotis agrum succedere, cui sit adnexa regio Comneniadarum. Hinc sitam ulterius Arianitæ, Comneni filii, ditionem asperam et montuosam. Ejus regiam vocabulo nunc etiam noto, Canina dicebant, numero multitudinis: quæ supra Valonam vel Auloniam in sublimi posita conspicitur. Arx Caramaniæ Giolchisar, cujus paulo post mentio fit, in Anatoliæ tabula chronographica scribitur Culchisar. Egripos insula Turcis dicitur, quam vulgo jam Negropontum appellant, sicut et primariam insulæ civitatem: quæ ponte, cui castellum adjunctum est, cum Achaiæ continenti cohæret. Urbi nomen apud priscos erat Chalcis, insulæ vero, Eubœa.

quam Euripi fluxus nobilitavit, ut Euripum princeps ille philosophorum Aristoteles. Nam si vera sunt, quæ de ipso, causas motus Euripi pervestigante, referuntur: 452 cum tandem Aristoteles Euripum capere non posset, cepit Euripus Aristotelem. Erat Eubœa, cum a Muchemete bello peteretur, Venetorum in potestate. Defendebant eam contra Turcos acriter nomine reipublicæ Ludovicus Calbus, et Paulus Erizzus, vel Ericcius, prætor Chalcidis, quem potestatum Veneti nominant. Sed classe Veneta suis succurrere non ausa, tandem oppido per vim potiti fuere Turci. Filia Pauli prætoris, urbe capta, propter insignem formæ venustatem ad sultanum Muchemetem deducta, memorabili exemplo pudicitiæ mori maluit, quam ejus se libidini prostituere.

143. *Usun Chasan, Jusufze beg, Mustapham filium Muchemetes strangulari jussit.*

De hujus Chasanis origine Reineccius exquisite disserit. Usun a Turcis ob staturam corporis eximiam dicebatur. Nam Usun eis significat longum sive procerum, qui Persica lingua Diras diceretur. Laonicus quoque Chasanem Longum appellat. Joachimus Cureus, Silesiorum historicus, nominat Hussancanum, vel corrupta voce, vel in Hassan Chan mutanda, quod esset Hispanico more, Don Hasan vel Chasan. Sed ipsos Persicos reges eo nomine usos non memini vel legere, vel audire: quod tamen proceribus eidem regi subditis tribui scio, et antea notasse recordor. Jusufze vel Jusufge nomen itidem factum est a statura, forma deminuta. Significat enim Josephulum. Jovius simpliciter Josephum nominat. De Tocata superius quædam habes capite 75. Cum dicitur a patre Mustaphas fuisse præfectus iis locis, intelligitur Amasia: de qua dictum initio declarationis, capite notarum 6. Mustaphas hic ante patrem exstinctus fuit, aliis venationi causam mortis ascribentibus, aliis nimiæ Veneri. Nobis ea lubet interpretando adjicere, quæ digna memoratu de ipsius interitu prodidit Spanduginus. Ait enim, Achmetem bassam, cognomento Bidicem, de quo statim plura dicturi sumus, habuisse feminam forma præstantem, cujus amore captus fuerit Mustaphas hic, Muchemetis filius: cum aliquando in aulam, officii causa, manum patris exosculaturus, venisset. Inde factum, ut illa quodam tempore balneum (pro more Turcico ingressa, Mustaphas eodem se conferret, et nudam (ut erat) nulla pudoris habita ratione, violaret. Indignum hoc facinus cum Achmetes ad sultanum Muchemetem deferret, dilaceratisque vestibus ac tulipanto, de tam gravi quereretur injuria, vindictam sceleris exposcens: respondisse Muchemetem, cur iis querelis uteretur? an nesciret, sultani se mancipium esse? Si maxime filius, inquit, meus Mustaphas in uxoris tuæ complexus venit, an non meo cum mancipio rem habuit? Nihilo tamen minus patrem de tali patrato facinore filium secreto quam acerrime increpasse, jussisseque, ut suo conspectu illico discederet. Et quia deesse non soleret officio, in observatione juris et æqui, si quidem ita libitum ei fuisset, misisse post triduum quemdam e suis, qui Mustaphæ nervo injecto fauces jussu patris eliserit. Hæc Spanduginus. Quæ sane si vera sunt, ut pluribus ex causis esse videntur, memorabile nobis exemplum paterni rigoris erga filium, cæteroqui præstantem virum, in ea gente præbent: cujus sultani suos in vilissima mancipia, ne maxima quidem dignitate viris secundum ipsos principes repugnantibus, quidvis sibi licere putant.

144. *Carachisar, Chas Murat.*

Clauserus in Chalcocondylis conversione sua nomen urbis, quam Muchemetes in Chasanis regionem pergens occuparit, non repertum (ut arbitror) in suo codice, omisit. Ascriptum tamen est margini de libro Gundeliano Coryci nomen, ac recte quidem. Nam Corycum cepit, quam Turci suam ad linguam nonnihil accommodarunt, et Charachisar dixerunt. Monuimus enim supra, cap. 15, Turcis esse in more, sic antiqua mutare nomina civitatum, castrorum, stagnorum, fluminum, regionum: ut priscorum affinitatem retinentia, nihilominus in sua lingua quiddam significent. Ita de Coryco factum Carachisar, quod Turcice sonat arcem nigram. Apud Ortelium in Synonymia geographica Cureu Nigri, et Corcos ex itinerario Benjaminis, admitto. Mercatoris vero Chutam, cum Chuteo Josephi Barbari, nihil ad Corycum pertinere puto. Murates ille, Romaniæ vel Europæ beglerbegus, cujus nomen hic subjicitur, cognominatus fuit Chas, hoc est, elegans aut venustus.

145. *Usumchasanis filius Zeineli cæsus in prælio contra Muchemetem.*

Qui hoc prælio fuit interfectus Chasanis Longi filius, nullum hic in Annalibus nomen habet. Secretarius autem Sigismundi Malatestæ, reguli Ariminensis, qui tunc vixit, et plerisque rebus id temporis in Græcia et Anatolia gestis cum hero suo, magnæ virtutis, et nominis clari duce, interfuit; Zenialem vocat, qui Jovio Zeynal dicitur. Is vero Turcis est Zeineli, vocabulo significante hominem, cui dentes aut maxillæ prægrandes sunt. Illum Latini Dentatum vocarunt, hunc Græci Gnathonem, opinor: qui an Latine Maxillatus dici possit, alii viderint.

453 146. *Moldaviæ Vaivoda Turcos ingenti clade afficit.*

Moldaviæ Vaivodam cum dicimus, semper illum intelligimus, quem a Turcis principem Carabogdaniæ nominari, monuimus supra, cap. 71. Qui vero cædem hanc Turcorum insignem edidit, appellatur a Bonfinio et Cureo Stephanus, magnus sane vir, et bello felix: qui non Turcos modo cecidit, verum etiam illustri de Tataris potitus est victoria. Quæ Turcis Iscodara sit, explicatum ante, numero 121.

147. *Geduc, Achmetis bassæ cognomen, varie corruptum. Achmetis fortuna, non minus varia.*

Magni nominis vir fuit Achmetes hic bassa, tam

apud sultanum Muchemetem Secundum patrem, A quam apud Bajasitem filium: de cujus origine Geufræus errat, cum tradit, eum fuisse filium Stephani, non regis, sed despotæ Bozinensis. Nam Bozinæ ducis filius fuit alius ab hoc Achemetes bassa, cui cognomen erat non Geduc, sed Chersogles, ut eum nostri vocant, de quo infra, suo loco dicetur. Hic autem Achmetes Albanensis erat origine, vel Epirota. Sigismundi Malatestæ secretarius scripsit, eum fuisse virtute militari parem antiquis ducibus: adeo quidem, ut sola nominis sui fama, quocunque se conferret, omnibus formidinem ac trepidationem injiceret. Addit, cognominatum vulgo Gendich propterea, quod ei dens unus deesset. Quam vero a tenui fortuna maximam B ad dignitatem subito pervenerit, Spanduginus his propemodum verbis exposuit: Erat, inquit, sultano Muchemeti satelles (solacos Turci vocant) qui Bidic Acmat ex eo nominabatur, quod in oris antica dentium serie dentem unum amisisset. Hic cum aliquando cum principe suo colloqueretur, ut fieri nonnunquam solet, asserebat inter alia: non posse principem revera se magnum prædicare, si non ex parvo magnum et vicissim ex magno parvum facere posset. Hæc ejus verba tantum in animo Muchemetis habuerunt efficaciæ, ut Achmetes hactenus satelles ab ipso supremum ad primarii bassæ gradum proveheretur. Quid ei post hæc evenerit, cum ipsius uxori a Mustapha, Muchemetis filio, stuprum inferretur, paulo ante narratum, capite 143. Mortis C genus, consentaneum fortunæ subitæ, nimiumque blandienti, suo loco deinceps commemorabitur, numero notarum 156. Nunc diversitas indicanda cognominis, et verum cognomen ostendendum. Diximus eum a Spandugino vocari Bidic, et alibi Vidich, a secretario Malatestæ Ghendich: quam scripturam Geufræus retinet. Nominis notionem priores duo pene rectam attingunt, cum ita fuisse vocatum ab amisso dente referunt: Geufræus in expositione vocis fallitur, cum sic ait ipsum a magno dente nominatum. Scriptura hoc modo mutanda, ut apud Spanduginum pro Bidic et Vidich legatur Gidic; apud reliquos duos pro Ghendich Gedic: quod idem est cum Geduc. Peritiores Arabicæ linguæ Gutuc enuntiant per V D Gallicum, quod parum abest a Gidic sive Gitic. Significat autem vocabulum hoc truncum alicujus rei fractæ, de quo animadvertitur, hoc ei datum fuisse cognomen a trunco dentis, qui adhuc in ore scilicet reliquus hæreret.

148. *Mare Nigrum, et Mare majus Cofe.*

Pontus olim dictum Euxinus vel hospitalis, per contrarium sensum, velut Axenos et inhospitalis, nunc a Turcis Caradenizi vocatur, a Græcis Maura thalassa, idem utroque nomine significante, videlicet mare Nigrum. Usus est hac appellatione Damascenus Studites in thesauro concionum suarum, scripto lingua Græca vulgari. Nomen hoc ei datum perhibent, non quod aquas habeat nigras, quæ profecto limpidissimæ sunt, sed a subitis fœdisque tempestatibus, quæ prius placidum ac serenum, paulo momento nigris tenebris involvunt. E diverso mediterraneum mare, non tantis obnoxium mutationibus, sed longe serenius, illis Acdenizi dicitur, his Aspra thalassa, id est Album mare. Itali dissentiunt ab utrisque, ac a nobis etiam Germanis, qui hos sequentes et ipsi Nigrum mare nominamus. Etenim appellare solent mare majus, quod idem est cum mari magno. Id ei nomen dat Vincentius Belvacensis, uti supra notatum capite 128. Cofe Turcis scribitur, quæ Capha nostris est, in Taurica Chersoneso trans mare Nigrum sita, Genuensium quondam colonia. Notum est olim dictam fuisse Theodosiam. De Kerimis, Crimiis, Keraiis (sic diversis iisdem nominibus appellantur) Destensibusque Tataris, dictum superius, numero notarum 45.

149. *Muchemetes obsessæ Semendriæ succurrit.*

Obscuriuscule quædam hic dicuntur, quæ sic intelligenda. Muchemetes ad Moravam fluvium profectus est, hoc est, in Serviam sive Rasciam, ad metropolim ejus regionis Semendriam, vel Senderoviam, obsidione liberandam. Quippe Matthias Ungariæ rex, uti Bonfinius refert, hieme anni 1476, ad Semendriam, undique militibus cinctam, exstrui castella tria curaverat: ut arctissime clausam in potestatem redigeret. **454** Iis vero castellis potitus Muchemetes, obsidionem solvit. Obiter hic lector observet, a Turcis etiam Moravæ nomen retineri, non Schitnizam cum Morava confundi, de quo superius actum, capite 124. Cum deinde muro novam arcem cinxisse dicitur, intelligendum illud Genisaroium, in urbis orientali angulo conditum, de quo paulo ante, numero 139. Præterea nomen Soleimanis Romaniæ beglerbegi, quod statim subjicitur, Bonfinius ignoravit, Basseum modo vocans.

150. *Insignis Turcorum clades in Ungaria.*

Bonfinius unum hac expeditione Turcorum ducem nominavit Halibechum, qui annalibus est Ali beg Michalogli: de reliquis duobus, Isa bego Chuseinogli, et Bali bego Malcozogli, nihil compertum habuit. Turcorum exercitum sexaginta millia æstimat. Ungarorum duces fuere Stephanus Batorius, Vaivoda Transsilvaniensis, et Paulus Kinisius, comes Temesvarensis. Numerum cæsorum Bonfinius idem in litteras retulit, Turcorum triginta millia duntaxat. Annum quoque posuit 1480. Unde corrigendi captæ superiori anno Scodræ numeri apud secretarium Malatestæ, proque 1477, reponendi 1479.

151. *Rhodus a Turcis primum obsidetur. Amadeus cognomento Viridis, comes Sabaudiæ.*

Sæpenumero quidem tentata fuerat hactenus, et obsessa Rhodus a Saracenis, etiam ab illo tempore quo ab equitibus Hierosolymitanis Sancti Joannis Baptistæ (Frerios vocari scribit Nicetas, Gallica nimirum voce significante fratres) possidebatur: et ante hanc obsidione proxima liberaverat eam

comes Sabaudus Amadeus, cognomento Viridis, immortali cum laude sui nominis. Ideoque cum alba cruce, in campo rubro defixa, quæ ipsius ordinis equitum Rhodiorum insignia sunt, perpetuum ea familia symbolum FERT hujus Amadei virtute promeruit. Nam eæ litteræ plenius explicatæ significant, *Fortitudo ejus Rhodum Tenuit.* Sed Turci nihil ad hoc usque tempus in eam moliri fuerant ausi, licet Asiæ quietam prope possessionem interturbari ab equitibus illis Rhodiis ægerrime ferrent. Nunc tandem Rhodum jussu Muchemetis aggressus est Mesites vesir bassa, gente Palæologa natus. Erat tunc princeps ordinis, quem Græci Megalon Mastora vocabant, nostri magnum magistrum, Petrus Albussonius, natione Gallus, qui postea cardinalis Ecclesiæ Romanæ creatus fuisse traditur. Is tam fortiter hac obsidione cum suis se gessit, ut non solum infecta re, verum etiam damnis acceptis gravissimis, inde discedere Mesites cogeretur. Quippe non revocatis ad calculum detrimentis cæteris, cæsa periere Turcorum triginta millia, ut quidam aiunt, Geufræo longe minorem ponente numerum.

152. *Otrantum a Turcis captum, et a Christianis receptum.*

Otrantum Turcis et Italis dicitur extremo in angulo Apuliæ sita civitas, e regione Albaniæ vel Epiri: cujus ab oppido Velona sive Valona, quondam Aulonia, sexaginta duntaxat interjecto mari milliaribus Græcis distat. Imperator Leo metropolim facit, et Hydruntem vocat, unde corruptum nomen Otranti. Leone quidem regnante pars ut isthæc Italiæ, cum Calabria, Byzantino parebat imperatori: sic et metropoles Romæ Novæ patriarcham, non veteris papam agnoscebant. Inter alia post captam Hydruntem a Barbaris edita crudelitatis exempla, refertur et illud, quod urbis archiepiscopum ad aram serra dissecuerint. Nos e Corcyra solventes, deficientibus idoneis ventis, hic subsistere coacti fuimus, in non exiguo, propter immanes piratas Turcicos, discrimine constituti; qui ob interfectam cum familia non ita dudum Ramadanis bassæ Tripolitani conjugem, ut in supplemento Annalium narravimus, in Venetos rabiose grassabantur. Nec Hispanus gubernator Hydruntinus minori usus est erga nos barbarie, qui per nauclerum cum periculo ablegatum rogantibus, ut aliquanto propius ad portum accedendi potestatem faceret: quo portus et urbis vicina tutiores a piratarum injuriis essemus, non solum id negavit: verum etiam denuntiari jussit, se nos omni genere tormentorum bellicorum ex arce, si propius accederemus, excepturum. Id fiebat propterea, quod Constantinopoli veniremus, ubi superiori æstate, veluti paulo ante dictum, gravissime morbus pestilens sævierat. Amplius tamen quinque mensibus, ante nostrum discessum, ea grassari desierat; ac nos quarto jam mense a Constantinopoli aberamus. Ita nimirum exuere quasdam belluas omnem non dico charitatis Christianæ, quæ frustra in eis quæritur, sed humanitatis sensum videmus, de hac vita quam diutissime conservanda sollicitos, cum æternam et cœlestem nullam exspectent. Hydruntem a morte Muchemetis, quum Bajasites patris in imperio successor, bello contra Zemem fratrem implicatus, Achmetem Geducem bassam ad se anno proximo (sicut in Annalibus paulo post sequitur) revocasset; Neapolitani reges obsessam et expugnatam recuperarunt, ab Ungaro rege Matthia copiis auxiliaribus impetratis: **455** quæ pugnis adversus vicinos Turcos adsuetæ præcipuam hoc bello, superandis Barbaris, operam navasse prædicantur.

153. *Mors sultani Muchemetis II. Teggiur Zair Glyzomene, Nymphæum.*

Commode mors consilia Muchemetis interrupit, futura reipublicæ Christianæ perniciosa. Nam Otranto capta, progressurus erat haud dubie: præsertim cum Roma Nova potitus, etiam de Roma veteri subjicienda perpetuo nescio quid somniaret. In Asiam transmisisse cum exercitu dicitur, invasurus Ægypti sultanum, tum quod legatos suos, ab Usumchasane Persarum rege cum muneribus revertentes, violasset: tum etiam, quod pedaneum vectigal a Turcis, Mechien, per imperii sui fines, religionis ergo proficiscentibus, exigeret. Exstinctum tradit Bonfinius anno Christiano 1481, quinto Nonas Maias. Addunt Annales, in Teggiurum prato mortuum. Hoc loci nomen Turcis Teggiur Zair effertur. Et exposita superius est causa, numero notarum 56, quamobrem Turci Græcorum imperatores nominaverint Teggiures. Secretarius Malatestæ refert, Muchemetem cum exercitu transjecisse Scutarium, indeque profectum ad Chisivichen, cujus planities ab una parte ad mare pertineat, in morbum incidisse. Quibus in verbis pro Chisiviche putarim equidem aliud nomen reponendum, adeoque Geivisen illam, de qua dictum capite notarum 74. Quippe fatentur omnes historici, Muchemetem iter hoc Nicomediam versus tenuisse: a qua non longe cum abesset, mortuus fuerit. Notatum vero supra, Geivisen unius itinere diei non magno dissitam a Nicomedia. Dictum ibidem, maris istic esse sinum, quem veteres Astacenum vocarint. Eum secretarius etiam Malatestanus ipse digito quasi commonstrat. Prætor Græciæ noster cujusdam regii vel imperatorii palatii meminit, cui nomen dat Nymphæum. Ab eo non procul dissitum describit locum, tali Teggiurum vel imperatorum prato rebus omnibus simillimum. Alicubi de Nymphæo: Michael, ait, Palæologus imperator Nymphæum pervenerat, quo loco recreare se solebant imperatores, postquam Constatinopoli (a Flandris) in exsilium ejecti fuerant. Alibi vero planitiem vel pratum ipsum describit his verbis: Cum dies aliquot (imperator Joannes scilicet Ducas Vatatzes) Phlebiis exegisset, Clyzomenen profectus (hoc loco nomen est), ibidem tentoria figi jussit. Nam istic

imperatores e Nymphæo digressi, commorari solent, majoremque veris partem transigere. Quippe totus ille locus mera planities est, quæ graminis copiam, compluribus equis sufficientem, producit. Aquis etiam irrigatur, ac in propinquo multos pagos et civitates habet, a quibus ad victum necessariæ res copiose subministrantur. Hactenus prætor, qui Nicæa profectum ad hanc Clyzomenen scribit imperatorem. Ea vero si non est illud Teggiurum vel imperatorum pratum, in quo mortuus, de Annalium sententia, fuit Muchemetes: equidem alium, quem indicem, sic appellatum locum, nullum invenio.

154. *Sultani Zemis, alterius filii Muchemetis, historia.*

Principio monendus lector, huic apud Turcos nomen esse sultan Zemi, vel Gemi, pronuntiatione Italica. Geufræus, et alii, non recte Zizimum et Zizimen appellant: pejus etiam Bonfinius Czaliabum, quod ex Zelebi corruptum arbitror, de quo vocabulo dictum initio declarationis hujus. Utriusque pugnæ narratio, qua bis Achmetis Geducis bassæ ductu superatus a fratre fuit, hic in Annalibus exstat. Reliquæ post fugam vitæ fortuna breviter e nostris exponitor, quando Turci eam, ut parum sibi cognitam, in litteras referre non potuerunt. Igitur altero prælio victus, desperatis rebus suis, in Rhodum profugit: seque magno equitatu Rhodiorum Magistro qui tunc erat Petrus Albussonius Gallus, tradidit. Agebat tunc ætatis annum vicesimum octavum. Id ubi Bajasites accepisset, amplissimis magnum Magistrum, ejusque consiliarios, muneribus demulcens, uti diligenter asservaretur, petiit; simul ad ejus alimenta se quadraginta millia ducatorum singulis annis, quam quidem diu frater superstes futurus esset, numeraturum promisit: pacem denique cum Christianis perpetuam culturum spopondit. Accepit eas conditiones magnus Magister, quas quidem bona fide Bajasites implevit. Zemes vero, tum plenioris securitatis causa, tum uti Bajasites tanto magis in metu perpetuo contineretur, in Galliam fuit abductus: ubi diu vixit in quadam Rhodiorum equitum arce, cui nomen Burgonovo. Deductus inde Romam fuit ad Innocentium ejus nominis octavum, pontificem. Ibi, quandiu vixit Innocentius, ac post mortem illius, sub Alexandri VI pontificatu, mansit: donec occupaturus regnum Neapolitanum Karulus VIII Galliæ rex Romam venisset. Nam is Zemen ab Alexandro impetravit, usurus eo, quemadmodum quidem aiebat, ad recuperandum imperium Constantinopolitanum. Pontifex autem Zemi venenum propinasse lentum traditur, quo certum ad terminum paulatim confectus exspiraret. Itaque post aliquot dies Terracinam perductus, ibidem rebus humanis excessit.

456 155. *Mekie, Medina Alnabi, filii nepotumque Zemis historia.*

Victus priori prælio Zemes, dicis causa, quod aiunt, quasi voti reus, Mekien se contulit. Ea nostris Mecha est, Achmeti onirocritæ Mecca, Saracenis Medina Alnabi, hoc est, civitas prophetæ. Reapse vero ad Alcairensem sultanum confugit, a quo Geufræus eum copiis et pecuniis adjutum scribit: sed negat hoc Malatestæ secretarius, tantummodo referens Zemen sultani Alcairensis fidei uxorem cum filio commendasse. De hoc ejus filio quid factum fuerit, paucis Spanduginus exposuit. Quippe narrat eum, cum in Rhodum insulam pervenisset, amplexum religionem Christianam, et baptizatum. Ibidem, susceptis ex conjuge quatuor liberis, duobus masculis, totidemque femellis, velut in latebris vixisse: donec Rhodo capta, percunctanti de eo sollicite Soleimani proditus, cum religionem Christianam deserturum se constanter negasset, duobus cum filiis occideretur: jubente Soleimane, ut filiæ Constantinopolim aveherentur.

156. *Mors Geducis Achmetis bassæ.*

Qui a conditione humillima subito supremam ad dignitatem et opes emerserat, et imperatoriis tamen artibus præstans, magnas pro sultanis suis, Muchemete Bajasiteque, res gesserat, insigni sua cum gloria: quam indigna tandem morte vitam hanc clauserit, Annales hoc loco paucis commemorant. Causas tamen nullas adjiciunt, cur ita subito peremptus fuerit, jussu Bajasitis, ut Geufræus; ipsius manu Bajasitis, ut Malatestæ secretarius scripsit. Geufræus ait, testatum fuisse Bajasitem, nimiam servi magnitudinem ac virtutem domino formidinem incutere. Malatestæ vero secretarius hujusmodi quædam paulo prodidit explicatius, quæ commutatis verbis ipsius Italicis cum Latinis hic inseremus. Erant, inquit, pertinaces animi genizarorum, quos sane nonnunquam dicere non est veritum, quando Bajasite domino parum propitio uterentur, arcessituros se sultanum Zemem, qui eis imperaret. Quin etiam armati aliquando, magna cum rabie ad ipsas sultanini palatii portas accurrerunt. Tum vero Bajasites lenibus eos verbis mitigare, cunctisque postulatis ipsorum sane quam indulgenter annuere. Sopitis autem furentium iris, auctores seditionis e medio sustulit. Et quia sæpenumero genizari ad Achmetis Chendicis veziris bassæ domum itabant, Bajasites Hadrianopoli tandem, qua in urbe tunc agebat, ad convivium vezires suos omnes invitavit, ibique Achmetem bassam manu propria confecit. Hæc ille, quibus Arateum hoc epiphonema rectissime quis adjecerit: ejusmodi scilicet amoris ac benevolentiæ tyrannorum esse præmia.

157. *Familia Caramaniæ principum exstincta. Pirametus, pro Ibrahime. Caramania in formam beglerbegatus reducta.*

Ultimus est Casanes, cujus hic nomen prodiderunt Annales, qui de Caramanorum familia principum in historiis reperitur. Nam Geufræum errare videmus, qui tradit exstinctam horum familiam sub

Muchemetis imperio, duodecim vel tredecim ante hoc tempus annis: et aliud ultimo dat nomen, Abrahamum vocans. Ait enim, Muchemetem liberatum. Usumchasane (Assambegum ipse nominat) adversario, post obitum Pirameti Caramani reversum in Caramaniam, Abrahamo filio ejus imposuisse necessitatem implorandi auxilia Christianorum, maxime Pii secundi pontificis: qui profectione in Caramaniam constituta, Anconam, ubi classem adornari curaverat, profectus; ibidem mortuus sit, dum adventum Venetorum sociorum exspectaret. Hinc evenisse, ut classe divisa, et occupatis Ungarico bello Germanis, Caramanus minime ad resistendum Turcis sufficiens, interfectus fuerit: atque ita familiam Caramanicam defecisse, cujus ditio cesserit Osmanidis. Non temporibus hæc duntaxat, sed rebus etiam confusa sunt. Ait occisum Abrahamum, Pirameti filium, in ea familia postremum, post Usumchasanicum bellum, quod pertinet ad annum Chistianum 1474. Voluisse vero Pium II pontificem huic opem ferre paulo ante, quam ipse vitam cum morte commutaret, et alter a Turcis opprimeretur. Atqui decem plus minus ante hoc tempus annis, Pium papam mortuum fuisse constat. Præterea tradunt Annales, a Muchemete II ereptam Caramano Giolchisarem, anno Chistiano 1469. Nec tamen ipsum principem, qui tunc Ibrahimes erat, interfectum fuisse. Quem etiam dicit Abrahamum, Pirameti filium, bella cum Muchemete gessisse; Bonfinius Pirametum appellat, Turci nominant Ibrahimem, qui scilicet idem est cum Abrahamo. De quo equidem colligo, quodnam sit illud Pirameti nomen. Arbitror enim litterarum metathesi Pirametum eumdem esse cum Praimeto vel Praime, sive Turcico Ibraime. Sic et supra notavimus, ex eadem voce Praime factum apud Chalcocondylem Priamum, transpositis itidem litteris. Ibraimis vero filius Casanes, cum in Bajazitis Porta educaretur, anno tandem Christiano vel 1483, vel sequenti mortuus, Caramanidarum familiæ finem imposuit: ex quo tempore Caramania beglerbegatus Osmanidarum esse cœpit.

457 158. *Imaretum Bajazitis, ad flumen Hadrianopoli conditum.*

Sunt Hadrianopoli trium confluentes amnium, Hebri sive Marizæ, Tunsæ sive Tænari, et Hardæ, de quibus ante dictum capite 30. Postquam hi fluvii coiere, Marizæ nomen superat, in cujus ripa scilicet imaretum suum Bajasites exstruere cœpisse dicitur.

Kili, Cilium, Celium, Chelia, Achillea, Nestoralba, Bessarabia, Kermen, Aherman, Moncastrum, Stephanus Vaivoda Carabogdaniæ.

Quæ hic de arce Kili capta leguntur, hujusmodi fere verbis a secretario Malatestæ sunt exposita, quæ vertendo ascribere libuit. Bajasites, ait, in otio triennum exegit, post superatum videlicet, expulsumque fratrem Zemem: ac deinde Tataris in societatem ascitis, classem 350 navium, A cum magnis terrestribus copiis instruxit: ut bello Carabogdaniæ Vaivodam invaderet, ejusque vires everteret. Regionem hujus ingressus, omnia flammis et ferro vastavit, civitatemque Chilium cepit, etiam arcem dedente Mamalacco Castellano, patriæ proditore. Profecti sunt deinde Turci Tatarique maximo cum exercitu ad oppidum Moncastrum. Cumque sibi eam quoque civitatem dedi postulassent, ac interveniente pacto relinquendi cum vita facultates incolis salvas, voti compotes facti fuissent: nihil eorum quæ promiserant, præstiterunt. Bajasites etiam familias plus minusve quingentas eorum civium Constantinopolim abduci jussit. Bonfinius eodem tempore gestas ibidem res commemorans, Achilleam ait, nunc Cheliam, et B Nestoralbam, ad Istri ostia sitas, a Turcis tunc obsessas fuisse; Stephanum vero Mysiæ inferioris (Moldaviam dicere vult) principem ab Ungaro rege Matthia petiisse opem ex fœderis societatisque lege, sed ante missa subsidia, civitates illas in hostium potestatem venisse. Conferamus hæc inter se, Turcicisque cum annalibus. Primus ait, a Bajasite capta fuisse cum arcibus oppida, Chilium et Moncastrum: alter, Cheliam et Nestoralbam: annales denique, Kilim et Chermen. Consentiunt igitur omnes de capto priori oppido, nisi quod est quædam in nomine diversitas: sicut idem a Laonico Celium quoque dicitur, a Cureo Cilium. Jovius, per errorem puto, Lithostomum appellat, in ripa Danubii, vel ad ostium Danubii potius. In C alterius autem civitatis vocabulo dissentire videntur, primo nominante Moncastrum, altero Nestoralbam, tertiis denique Chermen. Secretarii Moncastrum, et Chermen Turcorum, idem esse puto: diversam ab utraque Nestoralbam. Quippe Kermen seu Chermen situm est in Moldaviæ Tatariæque finibus, versus Pontum Euxinum, ubi scilicet in hunc se Danubius effundit. Et Sangiacatus est hodieque Chermen vel Aherman, beglerbego Romaniæ sive Græciæ subjectus. Bonfinii vero Nestoralba, non Moncastrum, aut Chermen, sed urbs est hodie Bialogrod dicta, quod arcem albam significat, ad profluentis in Euxinum, non Istri, sicut Bonfinius scripsit, sed Nesteris amnis ostium sita. D Quapropter non Nestoralba, sed Nesteralba scribi debuit. Et Nester priscis vocatus fuit Tyras fluvius. Historici Græci recentiores ab annis quingentis Danastrin appellarunt, uti Neperem vicinum, Danaprin: qui mihi quidem non est Borysthenes ante, quam Berisnam a Rossiæ vel Russiæ finibus venientem recipiat, ad quam Borysthenis etiam vetus nomen propius accedit. Cureus scripsit, hoc ipso anno Christiano 1485, Stephanum Valachum, de quo disceptabant inter se reges, Ungarus Matthias, et Casimirus Polonus, utrius esset cliens, tandem in verba Casimiri regis in castris jurasse: nihiloque minus desertum a Polonis, amisisse Bessarabiam. Hæc nimirum est illa regio extrema in ora Valachiæ, Nigrum ad mare sita, quæ Kilim et Chermen,

sive Moncastrum oppida continet, a sic Bessis Thracibus appellata. Novi aliquando in aula Maximiliani II Augusti, Spiræ comitia celebrantis, Nicolaum, patre Bessarabiæ principe natum, uti quidem credebatur: documentis quibusdam, ac testimoniis, præsertim Venetorum plumbeis bullis, hanc ejus originem approbantibus.

159. *Bellum inter sultanos, Cairensem et Osmanidam, Usun Usbeg, Tersis.*

Hujus belli causæ referendæ veniunt ad superiorum temporum offensas. Diximus enim, Muchemetem Secundum, Bajasitis patrem, paulo ante mortem in Asiam transmisisse, bellum ut faceret Alcairensi sultano, qui hostes ejus juverat, præsertim Caramanum; et alioqui se gerebat erga Turcos insolenter, uti dictum capite 153. Prosequitur ergo bellum a patre inchoatum Bajasites, novis insuper irritatus injuriis, quod Zemis partibus sultanus Alcairensis favisset. Is a Jovio, Geufræo, cæteris, Caitheus non recte nominatur; melius a Petro martyre Mediolanensi Caitbeus, quasi Caitbegus, sultani Mahumetis pater, dicitur. Vide caput 237. Ab eodem Zemis uxorem et filium tradi sibi Bajasites postulabat. Quis autem fuerit inter cæteros hoc bello socius sultani Alcairensis Usun Usbeg, non exprimitur. **458** Nomen Usun longum significat: Us, callidum et astutum. Amicus meus Nicolaus Haunoltus ait Usbeg Han vocari regem quemdam Tatarum, longius etiam dissitum quam sit Chitainus. Adanorum civitas in Cilicia satis est nota, de Græcorum etiam, Zonaræ, Cedrinique historiis. Tersis est illa divi Pauli patria Tarsus, quam Stephanus, urbium Nomenclatoris auctor, Græcis etiam vult appellatum fuisse Tersum et Tersiam. Bellonio nunc Hama putatur, et Hamsa dici, per errorem: cum ea sit Emissa Phœnicum. Tam Adana, quam Tarsum fluvius alluit, qui priscis Cydnus erat, jam Carasu dicitur, ab aquæ profundæ nigro admodum colore.

160. *Non semel, sed bis pugnatum inter sultaninos et Osmanicos. Diversa nomina, Cheserogli, Cherseogli, Herceogli, Herzecogli, Cherzecogli.*

Cœperunt hactenus a Muratis usque secundi temporibus a Turcis memoriæ prodita nonnihil habere pluribus in explicandis rebus gestis plenius, quam nostris in historiis reperiri videamus. Indicio est plerorumque nostrorum error de prælio, quod unum tradunt inter sultaninos et Osmanicos longe gravissimum fuisse commissum, tanta cum Turcorum strage, quantam ab alia natione orbis unquam perpessi fuerint. In his est Geufræus, qui tum nomina ducum, tum geminam pugnam confundens, exercitu Turcico in fugam converso, Cherseolum generum Bajasitis captum, Alcairum ad sultanum Caitheum fuisse deductum ait. Annales autem Turcici duces expeditionis primæ faciunt Ferhatem begum, Bajasitis generum: Caragosamque, beglerbegum Caramaniæ: quibus e duobus alter fuerit cæsus, nimirum Ferhates Bajasitis gener. Expedi-

A tioni vero secundæ præfectos fuisse memorant Muchemetem Cheseroglim, et Achmetem ducis filium, Romaniæ beglerbegum. Nescivit ergo Geufræus, cæsum priori prælio Ferhatem, Bajasitis generum: nescivit altero prælio duos fuisse duces, Cheseroglim et Herzecoglim. Itaque non pugnas modo duas in unam confundit, verum etiam e tribus, Ferhate Bajasitis genero, Cheserogli, ac Herzecogli, qui et ipse Bajasitis gener fuit, unum quasi conflat Cherseolum suum. Ejus vero nomen hoc haud dubie corruptum est ex Cheserogli, qui Cheseris est filius, de quo Chesere bego, Elpia familia nato, tractatum superius capite 117. Non tamen hic Cheserogli Bajasitis gener, aut captus secundo prælio fuit, sed Herzecogli sive ducis filius, Achmetes bassa:

B quem antea quoque Geufræus confudit cum Achmete Geduce, sicut expositum supra, numero notarum 147. Nomen habuit Herzecogli Turcogermanum. Nam supra notatum capite 95, plures populos ducem nominare vocabulo a Germanis accepto, Hertzog. Indidem lector intelligit, Bozinam duplicem duos habuisse principes: quorum unus regium, alter ducis titulum habuerit. Ex ultimo Bozinensi duce natus fuit hic ducis filius, vel Herzecogli, cujus nomen hoc varie scriptum legitur apud historiarum auctores. Spanduginus habet vocabulum Cherzecogli, quod idem est cum voce recte scripta Herzecogli. Sed errat idem, cum Anatoliæ beglerbegum facit, qui Turcis auctoribus Romaniæ beglerbegus fuerit. Apud Malatestæ secretarium Herceogle re-

C peritur, apud Jovium Cherseogle. Sed hæc omnia depravata sunt ex illo Turcogermano, quod diximus.

161. *Finis ducatus Bozinensis, vel Herzegovinæ, vel Herzegæ, vel Orzegæ, vel S. Sabæ, vel Montis Nigri. Achmetis Herzecoglis bassæ historia.*

Recensuimus supra, capite notarum 141, regni Bozinensis interitum, nunc qui ducatus Bozinensis exitus fuerit, itidem commemoremus; ita promisso nostro, et hujus ducis filii, vel Herzecoglis historia poscente. Nam Annales aiunt, Achmetem bassam Herzecoglim, prælio contra sultaninos secundo, cum equo prolapsum, in sultaninorum manus venisse, deductumque fuisse ad Vibegum, et custodiæ traditum. Secretarius autem Malatestanus,

D eadem narrans: Bajasites, inquit, nuntio cladis suorum accepto, indignatione nimium quanta succensus, denuo præpotentem instruxit exercitum eique supremo cum imperio præfecit Herceoglim, Stephani quondam S. Savæ ducis filium: qui adversa quadam fortuna superatus, et universis cum copiis cæsus fuit, etiam tribus ei dextræ manus digitis amputatis. Videamus ergo, quæ fuerit hujus tam origo, quam familia; quæ ad Turcos deficiendi occasio; qui denique totius gentis, e qua natus erat, interitus. Diversa vero referuntur a duobus auctoribus, Spandugino et Jovio: quos quidem ambos, et primo Græcum illum, audiamus. Narrat is, ante hæc tempora sultanum Mu-

chemetem II decrevisse cum animo suo, sub jugum mittere ducatum Bozinensem, cujus princeps Stephanus S. Sabæ dux, et Herzechus (animadvertit lector Germanicam vocem Hertzog) vulgo fuerit appellatus. Ipsam regionem Ragusæis esse finitimam, inter quos et principem Stephanum simultates intercesserint, ex causa quadam hujusmodi. Erat duci legitima conjux, e qua tres liberos mares susceperat: Ladislaum natu maximum, cui nupsit Anna **459** Cantacuzena: Stephanum, secundogenitum: et ultimum, Vaticum. Accidit autem, ut Florentina quædam mulier, excellentis formæ, sed nimium corporis sui prodiga, sese in hanc ducatus Bozinensis regionem, relicta patria, conferret. Dux Stephanus, qui sæpius accepisset ex aliorum sermonibus, mulieres Florentinas ob formæ venustatem, animique indolem, et morum elegantiam, facile primas inter alias omnes Italiæ feminas ferre: cum primum de hujus adventu intellexisset, ejus videndæ cupidus, misit qui ad se mulierem arcesserent. Conspectam mox adamare cœpit, adeo quidem, nihili suam uti legitimam conjugem faceret, cujus eum ceperat satietas. Uxor vero principis, eam cum ferre diutius non posset injuriam, Ragusam cum filio natu maximo fuga secreta se contulit. Maritus missis ad eam certis internuntiis, uti domum rediret, orabat: neve discessu et absentia sua causam præberet, unde sua divulgaretur infamia. Vicissim illa respondebat, se redituram, si Florentinam ab se dimisisset. Dux Stephanus id uti faceret, imperare non poterat animo suo. Nihilominus suis ad Ragusæos hominibus ablegatis, uxorem cum filio repetebat. Illis voluntati principis non obtemperantibus, bellum infertur. Ragusæi vicissim se defensuri, copiis suis Stephani filium Ladislaum cum imperio præficiunt, eumque rebus omnibus adjuvant. Filius prælio cum patre congressus, victoria potitus est, ac patrem fuga sibi consulere coegit: magno paternorum militum numero interfecto. Tum vero fugitivus dux Stephanus ad sultanum Muchemetem mittit, qui ejus opem et auxiliares copias adversus filium suppliciter implorarent. Simul obsidem Muchemeti filium secundogenitum offert. Is erat Stephanus, qui deinceps musulmanissavit. Muchemetes non postulatis duntaxat annuit, verum etiam propriis auspiciis id bellum se gesturum promisit. Adventante vero cum exercitu Muchemete, moritur pater: Ladislaus, filius primigena, Venetias cum uxore ac liberis se confert: indeque profugiens in Ungariam, rebus ibidem excedit humanis. Muchemetes occupata regione, quoddam tertio filio ducis Stephani Vatico reliquit oppidum, cui nomen Valacca, cum castello Dalmatiæ Novo, et aliis locis, unde victitaret: vicissimque Vaticus pro domino sive patrono, Muchemetem agnoscebat. Mortuo vero Muchemete, Bajazites hujus Vatici, Stephani S. Sabæ ducis filii, regionem in potestatem redegit: qui non multo post Arbæ mortuus fuit. Id oppidulum est insulæ cognominis, in Hadriatico sinu propter Dalmatinum littus secundæ post Veghiam, quam Ortelius non recte Vechiam scripsit, et pejus interpretatus est Vetulam, cum Vegla seu Vigla dicenda sit, et a Bonfinio Corycia veteribus vocata putetur. Hæc de fine ducatus Bozinensis, et ipsorum ducum familiæ, Spanduginus memoriæ prodidit. Jovius autem refert ex Jani Lascaris sermonibus hominis apud Græcos illustri familia nati, cui notissimus Achmetes bassa fuerit, Cherseoglim matura jam et virili ætate religionem Christianam deseruisse: sic tamen, ut in pectoris sinu veræ fidei non oblivisceretur. Fuisse vero filium Chersecchii, Nigri montis in Slavonia reguli: cui cum data esset in matrimonium, jamque domum ad celebrandas nuptias deduceretur, puella nata de stirpe despotica Serviana, sceleratum patrem, motum admirabili nurus elegantia, conjectis in eam oculis, amore correptum fuisse: cumque luxuria pudorem omnem vinceret, sibi eam accepisse uxorem, contra voluntatem cognatorum, qui reprehenderent facinus, filio contumeliosum, infame patri. Commotum dedecore tantæ juvenem injuriæ, præcipitique nimis impulsum desperatione, Constantinopolim se contulisse: cumque sultano Bajaziti fœdum patris facinus dolenter exposuisset, ejus se fidei totum, et clientelæ tradidisse. Bajazitem, auditis Stephani querelis, bono ut esset animo, jussisse; virtutem ipsius majora fortunis paternis promereri; habiturum loco ereptæ sponsæ, quæ cognata sit exsulis reguli, filiam maximi sultani, rara formæ venustate præditam. Secundum hæc eum, deserta religione Christiana, Stephanique nomine posito, vocatum fuisse Achmetem et Cherseoglim, nuptiasque filiæ Bajazitis impetrasse; cui fidus perpetuo manserit, adeo quidem ut insidianti deinceps imperio paterno Selimi summopere sit adversatus. Hæc Joviana de Cherseogle narratio num præferenda Spandugineæ veniat, equidem aliis dijudicandum relinquo. Solum hoc, quod de morte Stephani patris Spanduginus tradit, sub adventum Muchemetis (ut ait) exstincti, scrupulum quemdam nobis injicit. Referunt annales Turcici, Muchemetem Herzegovinam, sive Bozinensem ducatum, occupasse anno Christiano 1464, a quo tempore vixit ipse quatuordecim adhuc annis, et fortasse superstes etiam dux Stephanus mansit. Non enim legitur in Annalibus, hunc id temporis a Muchemete cum filiis e medio sublatum, vel omnino ditione sua spoliatum, quemadmodum de Bozinensi rege dicto loco proditum videmus expresse, sed tantum a Muchemete sub jugum fuisse missam Herzegovinam, quæ Bozina superior est, et S. Savæ (sicuti Malatestanus actuarius ille Græca pronuntiatione scripsit) vel Sabæ ducatus. Hoc modo si diutius superstes dux Stephanus pater, et Turcis subditus, **460** eisque tributum pendens, non modo Florentinæ mulieris adulterio se polluit,

verum etiam deinceps sub Bajazitis imperio sponsam Stephano filio secundogenito per scelus eripuit : non mirum est, adaucto plenam ad mensuram flagitiorum cumulo, finem Bozinensi ducatui numen iratum imposuisse. Solent enim vel in primis ejusmodi principum vagæ libidines excidia regnis eorum arcessere.

162-3. *Dulgadir et Aladeule, Daud bassa, Turgut regio.*

Provincia, sive regio Dulgadir, aut Dulcadir, a nostris partim Anadoule, et Alaldlic, non recte dicitur, partim Aladoule. Turcici vero annales Dulgaduris nomen regioni tribuunt, cujus princeps ab eis dicitur AlaJeule, vocabulo tetrasyllabo. Limites ditionis, Cappadociæ montibus inclusæ, quos Munzari voce Cedrinus in Paralipomenis nostris complectitur, tunc temporis erant hi : versus Syriam sultano Cairensi parentem, Berrhœa, nunc Chalep vel Halep Turcis, nostris Halepo : versus imperium Persici vel Sophini regis, Armenia minor : versus imperium Osmanidæ principis, Amasia : versus Caramaniam, Adana et Tarsus. Aladeules ipse Turcomanus erat princeps, non Christianus, ut etiam Malatestanus actuarius testatum reliquit. Daudis nomen Turcis idem est, quod Hebræis David. Nicolaides depravate scribit Daat. Magnus et celebris apud suos fuit, qui Constantinopoli messitam, hodieque sartam tectam, struxit et filio suo sultani Bajazitis filiæ nuptias promeruit. De Varsaco Caramaniæ dictum capite notarum 77. Erat illa tunc quidem, post obitum Casanis begi, quem supra capite 159, diximus e Caramanidarum familia fuisse postremum, in formam redacta provinciæ vel beglerbegatus, ut Turci vocant, qui primum Caramaniæ beglerbegum Caragosam hoc ipso bello nominant : sed habebat quosdam adhuc minorum gentium proceres, quibus haud dubie necdum Osmanidarum placebat imperium, licet ejusdem nationis essent ejusdemque sectæ. Turgutensem regionem a Turcis nominari Phrygiam majorem, qua versus Ciliciam pertinet, ex Laonico paret : qui primi Bajazitis vitam describens, Turgetum Phrygiæ ducem nominat, et postea Turgaturii de gente principem. Rursus autem in Murate Secundo : Caramanus, inquit, vicinus est Turgutæ. Turgutes autem Phrygiæ imperat, et Cappadociam Armeniamque regio ejus attingit. Quibus in verbis, nisi Turgut a Dulgadir, ab ipsis etiam Turcis distingueretur, propemodum quis ejuraret, nullum esse discrimen inter Turgaturii nomen, et Dulgadir. Sed suspendenda scilicet sententia, donec correctior se nobis Laonici codex offerat. Nota quidem est permutatio litterarum R. et I. frequens, uti cum phulkizin Græci pro phurkizin dicunt, id est in furcam agere.

164. *Iachoschicius, Iachsogli.*

Quem nos, interpretem Cæsaris Ferdinandi Spiglium secuti, Iachoschitzium diximus, eum in ipso Annalium archetypo Iachsoglim nominari minime dissimulandum duximus. Nusquam sane nomen hoc, nec ipsum licet memorabile facinus, apud Ungarorum historicum Bonfinium reperitur, nec legationis hujus a Matthia rege, qui tunc Ungaris suis imperabat, ad sultanum Bajazitem missæ fit mentio. Significat autem Iachsogli, filium Iachsi, vel Iachsidem. Et Iachs Turcica lingua significat hominem rebus omnibus elegantem et aulicum, quod a Turcis ei fortasse cognomen tunc, obita cum laude legatione, fuit inditum. Fieri tamen etiam potest, ut potius hoc Iachschitz originis sit Ungaricæ.

165. *Areb, Arabia, pro imperio sultani Cairensis, Isingi, Singani, Zingani, sultanus Æthiopum Pachymerio.*

Cum Annales exercitum a Bajazite missum aiunt versus Arabiam, intelligendi sunt fines aut limites imperii sultanici, quod Syriam Caramaniæ conterminam, quæ tunc in Osmanidarum potestatem venerat, et Ægyptum Arabiamque complectatur. Sic in iis quæ sequuntur, initio regni Selimis sultanus Achmetes, ejus frater, ad fines Arabicos profugisse narratur, hoc est, ad limites imperii sultanini, Ægyptiaci Syriacique. Rursus in eodem Selime traduntur Arabes, qui et Æthiopes sint, itinera fugienti sultano Tommambai præclusisse. Quo Arabum Æthiopumque sive Maurorum, hoc est nigrorum sultano Cairensi parentium nomine, lector alios non accipiat, quam ipsos Ægyptios qui et Arabes, et nunc etiam Æthiopes a colore vocantur, et Issingi Turcis, nostris Singani vel Zingani, vocabulo tam Arabibus, quam Ægyptiis communi. Non enim hi Zigeuni dicendi, nec Cianiganii Tatari, quod Reineccius putavit. Idem Pachymerium temere arguit erroris, quod in tertio Bendecarem Cairensem vocarit Æthiopum soldanum. Addit enim, hoc ab eo factum perperam. Imo recte locutus est Pachymerius, cum Ægyptios vocat Æthiopas, qui revera facie colorata sunt. Cepit enim nomen Æthiopum veteris linguæ Græcæ lata significatione, sicut hodie Græci Mauros, unde Mori nostri, nigros in genere dicunt sive sint Arabes, vel Ægyptii, vel Afri, vel Æthiopes illi proprie sic appellati. **461** Denique doctissimus Eustathius, et antiquior hoc Stephanus, urbium nomenclatoris auctor, Ægyptum perhibent Æthiopiam vocatam, propter habitantes in ea nigros homines.

166. *Generi Bajazitis tres simul facti.*

Diximus capite notarum 161 de duobus generis sultani Bajazitis, de Ferhate a Mamelucis occiso, et Herzecogli ab iisdem capto. Nunc tres alii commemorantur, eisdem filiarum nuptiis consecuti. Primus horum filius Usumchasanis appellatur, et paulo post, Jacupes begus : qui expeditione anni proximi contra eosdem Mamulecos periit. Alter, Usgurlis ex filio nepos. Fortassis autem Usgurles hic idem est cum Usgure bego, cujus supra mentio fit, ante prælium Cosovanum secundum, sub an-

num Christianum 1448. Tertius, Daudis fuit bassæ filius, de quo Daude paulo ante dictum, capite 165. Cæterum obiter hoc quoque notandum, necessario fuisse duos Usumchasani filios Jacupes : quorum alter Bajazitis gener, a Mamelucis cæsus fuisse narratur ; alter in regno patri successit, ut apparebit ex iis quæ capite 188 sequentur.

167. *Larende Caramaniæ, sive Larenda.*

Quæ capta fuit a Mamelucis Larende, Chalcocondyli Laranda scribitur, cum ait, Muratem secundum bello petiisse Caramanum Aliderium, Cariæ ducem, cujus duæ sunt urbes, Laranda et Toconeium, pro quo Iconium reponendum docuimus. Leo Sapiens Augustus in Novella de Thronis, Larandorum (sic enim vocat numero multitudinis) episcopatum non in Caria collocat, sed in Lycaonia, sub metropolitano Iconiensi, quod equidem magis probo. Nunc quoque Laranda nominatur, et in Natoliæ tabula non procul a Cogna conspicitur, in Caramaniæ sive Ciliciæ mediterraneis. De Gumulzina, cap. 43, de Ypsala 31, dictum.

168. *Pax inter sultaninos et Osmanidas, Matthiæ regis Ungari mors.*

Quod sultanus Alcairensis in transactione Bajaziti Tarsum et Adana restituisse dicitur, verius esse puto, quam quod Malatestæ secretarius ait, Bajazitem soldano Adana Tarsumque reddidisse. Nam hæc oppida Ciliciæ sunt, sive Caramaniæ, quam Caramanidarum exstincta familia Bajazites, ut antea dictum, sibi vindicaverat. Postremos etiam sultaninos Adana cepisse, paulo ante legimus. Itaque reddita potius ab his civitas Bajaziti fuit, qui eam cum Tarso, ceu Caramaniæ membra, repetebat. Nomine deinde mortui regis Ungariæ, Matthias intelligitur, Joannis Huniadis filius : successoris autem, Vladisiaus Polonus, Casimiri Jagellonidæ Polonorum regis filius, pater ejus Ludovici regis, qui ad Mohatzium cæsus a sultano Soleimane, juvenis admodum periit.

169. *Bajazites Ungariam non audet ingredi, Uscopia, Manastir, Monestir.*

Hæc de vano Bajazitis conatu invadendæ Ungariæ narrat etiam Bonfinius, et accidisse refert a morte Matthiæ regis, Turcorum terroris, sub initium regni Vladislai, anno Christiano 1492. De Scopiorum urbe nonnihil attigimus supra, notarum capite 104. Videt autem lector ex hoc ipso Annalium loco, recte me monuisse, diversas esse voces oppidorum, Sophiam et Scopia. Nam prior hic Sophia nominatur, altera more Turcorum Uscopia. Solent enim vocabulis a gemina consonante incipientibus præponere vel I vel V Gallicum, ut alibi quoque notavimus. Laonicus Scopia collocat in Macedonia, facitque regiam prisci regni Bulgarici, quod in ipsam pertinebat late Macedoniam et Epirum : ideoque Cedrinus etiam Scupia (reponendum Scopia) metropolim Bulgariæ nominat. Disertus interpres aliquot historicorum Græciæ recentium, Hieronymus

A Wolfius, alicubi pro eversione Scopiorum dixit eversas speculas. Recentioribus geographis Scopi scribitur. Manastiri nomine non hic intelligitur locus ille, de quo supra dictum capite 41, situs in confiniis Thraciæ, Thessaliæque, sed monasterium penitioris Macedoniæ, versus Epirum vel Albaniam, quod monestir a Castaldo appellatur. Hujus in Albaniam expeditionis Bajaziticæ meminit et Bonfinius, qui dicit eum profectum contra montanos Albanenses, quos Spandugiuus Cimariotas dixit, ab oppido monteque Chimara, de quo deinceps latius in vita sultani Soleimanis.

170. *Baiazites a monacho Turcico pæne fuit occisus.*

Quod hic de periculo Bajazitis, propemodum a
B dervisio quodam sive monacho Turcico interfecti, narratur, fere totidem verbis a Spandugino quoque memoriæ proditum legitur, quæ interpretari lubet, ut expositionis consensus appareat. Torlaces, ait, quidam in Bajazitem irruit, simulans eleemosynam ab eo se petere. Solent autem hanc Dei nomine petentes, Allahitschi dicere. Cum acinacem strinxisset, quem sub filtro gestabat, exterruit equum, cui Bajazites insidebat. Ideoque cedente retro Bajazitis equo, nonnihil evitatus fuit ictus hominis **462** : ac nihilo tamen minus Bajazites vulnus accepit. Tum vero bassa quidam, cui nomen erat Schender, massam ferream, quam busdoganum vocant, eo cum impetu capiti hominis impegit, ut cranio perfracto, cerebrum emanaret.
C Indignatus hujus facinoris causa Bajazites, edicto proposito, Torlaces universos proscripsit, et extra Constantinopolim et imperii sui fines ejecit. Animadvertit lector eadem narrari, nisi quod Annales aiunt, dervisium hunc, et Calenderem fuisse, Spandugiuus, Torlacem, de quibus jam vocabulis hominum, superstitiosos quosdam ordines vel instituta sectantium apud Turcos, quam fieri brevissime poterit, explicandum.

171. *Ordines monachorum seu religiosorum quorumdam apud Turcos ; Dervislar, Calenderlar, Huggiemallar Torlaclar ; Muchemetesbassa Vezirazemer a Dervisluro publice confoditur ; quid Turcis Divanum.*

Nomen Dervisiorum, quos ipsi numero multi-
D tudinis Dervislar appellant, ex hac ipsa narratione nostrorum annalium perspicitur esse quasi generale : quod scilicet ordines et sectæ religiosorum cæteræ comprehendantur, sicut apud nos in genere monachi dicuntur, qui tamen inter se diversis instincti sunt ordinibus. Vocant autem Annales hunc initio Dervisium, statimque subjiciunt, eum fuisse sectatorem instituti vel ordinis Calenderum, et auribus, collo, brachiis appensos gestasse ferreos annulos. Id in more Calenderum ordini esse mox apparebit. Qui vero cæteroquin apud Turcos Dervislar appellantur, nullos in capite pilos, nullas comas habent, ubique tonsi. Conspiciuntur in eorum frontibus et temporibus cauteria, vel ignito ferro, vel accensa spongia, vel linea fascia

quadam, inusta. Aures perforatæ sunt, quibus jaspidum gestant enotidas, et annulos sane non parvos. Amictus, ovillæ vel caprinæ pelles, his ita corpus cingunt, ut pellis una partem antiquam, altera posticam tegat, cætera nudi sunt, tam æstivo, quam hiberno tempore. Passim in suburbanis et in pagis habitant. Vernis et æstivis mensibus pervagantur quasvis regiones, ac prætextu religiosæ vitæ perpetrant infinita flagitia. Fures sunt, adulteri, prædones, latrunculi, nec horum scelerum ulla tangit eos conscientia. Quas quidem ob causas cavendum ab eis præsertim in itineribus. Quippe nemini parcunt, cujuscujusmodi tandem sit nationis aut religionis, si superiores se fore confidant. Præterea sunt infames ceu fœdi pædicones, eoque flagitio se mutuo polluunt, ne quidem a jumentis abstinentes. Nequitias ut suas tegant, ac sanctiores videantur, maslaco et oppio vescuntur. Hinc enim quasi phrenetici redduntur, isque dum durat furor, ipsimet vel forfice, vel cultello se vulnerant in collo, pectore, brachiis, lateribus, donec vulneribus et cruore deformati conspiciantur. His deinde vulneribus tamdiu spongiam accensam imponunt, donec in cineres redacta tandem exstinguatur. Eum dolorem patienter se tolerare simulant. Hinc illis et honos a dementato vulgo, et veneratio non levis exhibetur, quod Deo chari existimentur : hinc et largiores eleemosynas impetrant, e quibus victitare solent. Habent in Anatolia quemdam ordinis sui priorem sive præsidem, quem non Assam baba, sicuti Nicolaides scripsit, sed Azem baba nominant : voce non proprie patrem patrum significante, sed patrem supremum, vel Protopapam, ut Græcos appellasse, de Cedrino paret : unde Moschovii suos etiam Protopoppos fecerunt. Et imitatos esse Turcos Græcorum ordines ecclesiasticos, ordinumque gradus, satis apparet ex iis quæ capite 54 exposuimus.

Calenderes continentiæ præcipuam sibi laudem vindicant, insignem præ se ferentes sanctimoniam. Sacella quædam inhabitant admodum exigua. Tunicas gestant strictas et curtas, absque manicis, instar saccorum, tum e lana, tum pilis equorum contextas. Crines penitus abradunt. Pilei sunt ex albo filtro, similes iis quos Græcorum sacerdotes et episcopi nigros et latos admodum gestant : nisi quod oris affixi dependent undique longiusculi crines equini. Ferreos satis crassos annulos auribus, collo, brachiis gestant. Etiam cuti penis perforatæ ferreus vel æreus annulus inseritur, ne coire, vel si maximopere cupiant, possint. Atque hoc ultimum in uno tantum Calendere vidisse nos recordor, qui Sophiæ propter imaretum, in quos nos ad biduum hærebamus, unam ex pluribus cellulam incolebat.

Huggiemales plerique juvenes, robusti, divites, Africam, Ægyptum, Arabiam, Persiam, Turciam omnem alieno sumptu, sub prætextu religionis pervagantur : regionum et urbium situs et intervalla notant, cum iis quæ ipsis in itineribus occurrunt. Amictus, stricta quædam, usque ad genua pertinens, tunicula. Zona lata cinguntur, cujus oras auro et serico exornant. Eidem cimbala quædam appendunt, cujusmodi et subter genua gestant alligata. Supra tuniculam vel leonis vel pardalis pellem injiciunt, ungulis ab antiqua parte colligatam : cætera nudi sunt, nisi quod etiam calceos funiculis constrictos gestant. Inaures argenteæ sunt, vel æreæ, vel alio quovis ex metallo. Capillos in humeros usque promittunt, et oleis quibusdam, ut terebinthino, ut juniperino, **463** perungunt : quo magis scilicet crescant. Manu librum tenent. Amatorias quasdam odas, quibus mirifice Turci, Arabica, Persica sua lingua compositis delectantur, cantillant. Si venustus aliquis puer occurrat, medium mox amplectuntur, cantando saltandoque cymbala pulsant. Hinc concursus hominum a quibus deinde munusculum aliquod petunt. Hi quoque prætextu religionis non femineos duntaxat, sed magis etiam masculos amores consectantur : quibus sane spurca gens nimium quantum est dedita.

Torlaces ovillis caprinisque pellibus, perinde ac dervisii se vestiunt. His ursinam, pilis extrinsecus versis, unguibus ad pectus colligatam injiciunt; eaque pallii loco semet involvunt. Acuminato pileo præalto, plures habente plicas, ex albo filtro, utuntur; cætera nudi prorsus incedunt. Adhibent et ipsi temporibus cauteria. Litterarum plane rudes sunt. Plerumque conspiciuntur ad tabernas, fora publica, balinea : quibus scilicet locis multi conveniunt, a quibus aliquid petere possint. Veniebant ad nos Constantinopolim ex Ægypto, Sebastianus ab Haunsperg et Joannes a Salagasto, viri nobiles. Horum alter Salagastius nobis narrabat Alexandriæ, cum istic ipse degeret, hujusmodi quemdam sanctum virum opinione Mahumetanorum, cum præ foribus balnei muliebris stans exeuntem e balineo feminam quamdam attentius intuitus esset : in eam furore quasi quodam correptum involasse, ac protinus humi pro tratam, nec admodum fortasse repugnantem, in oculis omnium compressisse. Maritum eo facto se beatum duxisse, quod vir sanctus, impulsu divino, præ aliis cum uxore sua coivisset. Vide cæcitatem gentis, ac præsertim Ægyptiorum. Nam alibi vix aliquid ejusmodi factum, nobis illic degentibus, comperi. Sunt æque rapaces in itineribus et viis publicis, ac dervisios esse diximus. Plebeculæ præsertim rusticæ, se chiromanticos gnaros esse persuadent. Hinc ingens ad impostores hominum concursus, qui pro vatibus eos habent, præsertim mulierculæ. Hinc ad eos omnis generis cibi, cum aliis rebus necessariis afferuntur. Interdum senem ex suis aliquem circumducunt quem pene divinis honoribus adorabundi afficiunt. Cum hoc vel oppidum, vel pagum ingressi præcipuum in aliquod hospitium, vel caravansaraium, vel imaretum divertunt : illumque non tam annis, quam malitia

vetulum, magna, sed simulata humilitate circumstantes 464 observant. Is nescio quos enthusiasmos præ se fert, ac subinde quædam veluti divinitus sibi revelata, serio maxime vultu profert: nunc instar mortui jacet, nunc oculos vicissim aperit et ad se redire simulat. Inde conversus ad fictitios et subornatos discipulos: Corripite me, inquit, filii charissimi, et extra locum hunc deportate. Nam revelatum mihi divinitus est, quæ pœnæ his hominibus immineant. Quibus auditis obsecrant impostorem nebulones, Deum velut averruncando deprecetur, ne pœnas illas exigat. Ille se simulat assentiri, preces ad Deum concipit, ut iram suam expiari, seque placari propitius patiatur, orat. Hac iræ divinæ comminatione misella plebecula mirum in modum expavefacta, trepidat. B Postea vero consolationis aliquid ex hujus intercessione vicissim hauriens turmatim ad impostorem nequissimum accurrit. Omnes eam rem prodigii loco ducunt, seque divinitus moneri putant. Simul animis devotis, et accepti beneficii causa gratis, tot eleemosynas ad planos hosce deferunt: ut eis onusti suas ad speluncas revertantur, hominesque superstitiosos ac stolide simplices irrideant, qui tam fœde sibi patiantur imponi. Vescuntur et hi masiaco, vel oppio; et humi cubantes, libidinibus abominandis mutuo se polluunt. Hæc de nefandis horum apud Turcos specie tenus religiosorum institutis breviter exponenda duximus, licet ab aliis quoque prodita, tum ad illustrandam annalium historiam, tum uti secum C lector ipse perpendat quanto nunc illos necesse sit esse factos deteriores, cum ante centum plus minus annos unus ex eis necem sultano suo, totius in oculis exercitus, intentare fuerit ausus. Nostro quidem tempore, nimirum anno Christiano 1579, consimile quoddam huic facinus accidit, saneque memorabile. Nam dervisio cuidam concepta cædes animo, pari ausu tentata, successu feliciore perpetrata fuit. Multa sunt a nobis in annalium Supplemento commemorata de Mechemete bassa vezirazemo, Selimis II genero, summæ secundum Sultanum apud Turcos auctoritatis viro. Is cum pro more domi suæ jus dicturus, adeundi se copiam faceret universis, in synhedrio, vel concessu D vel consilio, vel audientia publica (divanum Turci dicunt, quam vocem Belvacensis libro XXXI, cap. 145, Dovanam corrupte scripsit, horridiuscule typhanum Porsius) ingredientem ad se magno nisu per mediam hominum turbam, notum sibi dervisium quemdam conspicatus, manum exporrigit, eleemosynam scilicet homini daturus. Itaque ab aliis ei ceditur, ut adire bassam posset: ad quem ubi propius accessisset, sicam e sinu profert, et ea vi Mechemetis in pectus adigit, ut illico lethale vulnus acciperet, quo exspiravit: ipso mox etiam dervisio ab astantibus in frusta conciso. Vide quam a decessoribus suis homines scelerati necdum degenerarint.

A 172. *Scaramangium, Giamurlikion Gepenec, Seife, Kilitsch, acinax, copis, Zausij, Pusdigan.*

Quod Spandugiuus filtrum dixit, annalibus est gepenecum. Sic et Ungari vestem militarem appellant, quæ tunicis, pænulis, aliisque vestibus superinjici, pluvio præsertim cœlo, solet. Vulgus hanc gestat e filtro factam, ideoque materiæ nomen ei Spandugiuus dedit, quam equidem quo Latino vocabulo debeam exprimere, non video. Slavina dici potest, minus gausape, cum Reineccio: propter diversitatem tum materiæ, tum formæ. Reperitur apud Cedrinum, et Symeonem magistrum officiorum, et Achmetem onirocriten, Scaramangii vox: de cujus significato consultus a me Theodosius Zygomalas Naupliensis e Peloponneso, patriarchalis protonotarius, aiebat in usu Græcis esse nunc Agarenicam vocem Giamurlikion, qua vestis ea significetur, quam viri militares gestent supra vestes alias interiores, ad arcendas pluvias, nives, gelu, cætera denique aeris incommoda. Persas autem inventores, ei nomen dedisse scaramangii, quod ab eis ad Græcos deinde cum ipso vestis usu manaverit. Hoc igitur est id, de quo nunc loquimur, gepenecum. De Scaramangio locum etiam capitis 199 consule, Arabibus Seife. Kilitsch Turcis dicitur is gladius, quem nos acinacem reddidimus. Leviter est incurvus, et quia non pungit, sed cæsim ferit, apud Xenophontem, Græcosque cæteros, Persica tractantes, nomen Copidis invenit. Et constat ex eodem Xenophonte nostro, genus hoc gladiorum a Persis alias itidem nationes, præsertim Asiaticas, accepisse. Zausii, sicut antea quoque diximus obiter in supplemento Annalium, comparandi veniunt cum nostris nobilibus aulicis, iisque præsertim, quorum opera principes utuntur in expediundis variis negotiis, quas commissiones vocare consuevimus. Habent hi præfectum, quem Zausiorum bassam appellant. Ab eo nos excipiebamur, obviam nobis ad primum lapidem extra Constantinopolim, insigni cum comitatu Zausiorum progresso, et longissimo tractu per urbem ad caravansaraium, legatis Cæsariis assignatum, deducebamur. Inter dignitates palatii Græcorum imperatorum recentiores, invenitur etiam Megas sive magnus Tzausius, quod officium vel mutuati sunt ab Agarenis Græci, vel a Græcis Agareni acceperunt; et idem est haud dubie cum Zausiorum bassa. Numerus Zausiorum fere nunc apud Osmanidas ad septingentos excrevit. Pusdigani denique nomen Agarenicum retinui, sicut et superius in narratione de capta Constantinopoli, quo clava massave ferrea, Turcis usitata significatur. Græci recentiores hanc vocem usuceperunt, ac suam reddidere: cum olim κορύνην dicere soliti fuerint.

173. *Clades Ungarorum, ab Jacupe Aga cæsorum, Frangepani, Agalarii, Turci Græcos in multis imitati; sceptra sive baculi Græcorum, Druncarii, Drunci, Banda, Bandophori.*

Jacupis Agæ nomen in historia Bonfinii desideratur. Jovio Cadum bassa dicitur. Idem nomen habet Wolfgangus Dreslerus. Verum hoc ei non erat proprium, sed ab accidente inditum, quippe Chadum vel Hadum significat eviratum, cui testes scilicet exsecti. Huic Ungarorum cladi causam præbuit Joannes Frangepanus, ex illustri et Romæ quondam clara Frangepanorum familia natus, quibus in Croatiam Dalmatiamque commigrantibus datum hoc erat ab incolis nomen, ut Franc Pani dicerentur, hoc est, domini Franci. Defecerat autem Frangepanus post Matthiæ regis obitum, a rege Vladislao et duce Joanne Corvino, Matthiæ regis filio notho, qui ad Jaitzam Banus earum regionum erat. Cumque in arce Brevia ceu rebellis obsideretur, proximi bassæ auxilium imploraverat. Ingressus est Ungariæ fines Jacupes aga cum octo vel novem millibus equitum, uti Bonfinius scripsit. Agarum vel Agalariorum nomen apud Turcos a baculo deductum est, qui scilicet magistratus est symbolum, sicut etiam ante Turcos Græcorum imperatorum officiales sua quædam gestabant sceptra, quæ nihil erant aliud quam baculi. Et quidem in more Græcis erat, ut quoties novus fieret imperator, omnes officiales sceptra seu baculos suos deponerent, nec nisi jubente novo imperatore resumerent in manus: quo ritu significabatur, eos in officiis suis ab ipso confirmari. Meminit ejus moris antiqui, Symeonis magistri officiorum Historia manuscripta, cujus verba reperies capite 199, meminerunt et alii quidam: isque nunc etiam retinetur a Turcis, quos imitatores esse Græcorum, præsertim in rebus ad imperii formam ritusque publicos spectantibus, jam sæpenumero diximus. Quanquam alii putant, ab ipsis pleraque profecta Saracenis: qui post defectionem a Romanis, eorum nihilominus tam civilem, quam militarem imperii gubernationem fuerint æmulati. Sic igitur et Agalarii dicti sunt ab aga, quod baculum significat. Adeoque propius ut ostendam similitudinem officiorum palatii atque imperii Græci, cum officiis portæ Osmanicæ, dico, Turcis Agalarios esse sua lingua, qui Græcis erant vel Drungarii, vel Druncarii potius. Eos Leo Sapiens Augustus in libro suo **465** *De apparatibus bellicis* olim dictos fuisse tradit Chiliarchos, quod militibus mille præessent; et Druncum, Chiliarcham. Latini Chiliarchos vocant tribunos, qui nunc Colonelli sunt. Druncum (sic enim pronuntiabat Zygomalas et Druncarium, non Drungum, vel Drungarium, quod vulgo fieri solet) sic appellatum arbitror a trunco, sive baculo, sive sceptro; quemadmodum hodieque regimentum vocamus tam ipsius Tribuni baculum (vitem dixere puto Romani), quem ceu magistratus insigne gestat, quam illum signorum militumque numerum, qui ad constituendum regimentum requiritur. Ideoque Druncus est regimentum militum, cujus caput est Druncarius, olim Tribunus, nunc Colonellus aut regimenti præfectus. Conveniunt et alia militiæ nostræ cum illis quæ Leo tradit imperator. Vandon appellat signum equitum vel peditum, ut nostri Vanen et Vandlin, aut Vændlin: Vandophoron, qui vexillum Vandi gestat, et nostris est Vandrich. Addit, Vandum constare militibus 300, aut saltim non paucioribus, quam 200, nec pluribus, quam 400. Sic et Druncum sive regimentum habere vult non pauciores mille, non plures tribus millibus. Cæterorum apud Leonem collatio cum nostris, alterius loci fuerit, ac fortassis in hoc genere nonnihil aliquando moliemur, cum aliquam non antiquæ duntaxat militiæ notitiam, verum etiam præsentis usum assecuti videamur. Itidem de Viglæ Stolique magnis Druncariis alibi. Plurimum certe faciunt hæc ad illustrandas Græcorum recentiores historias. Ad Druncariorum ergo similitudinem Turcis sunt Agalari, velut Tribuni, puta Genizar aga, Capizilar aga, Spahoglan aga, Silichtar aga: de quibus omnibus convenienti loco tractabitur.

174. *Bani regnorum apud Ungaros, Chrobatæ, Chorvatæ, Dirensil Ban.*

Promisimus supra capite septuagesimo primo, nos de Banis et Banatibus in regnis Ungariæ adjunctis aliquid dicturos plenius. Id igitur ut hoc præstem loco, quo Bani Ungarici mentio fit, dico Banum apud Ungaros vocari, non gubernatorem, vel locumtenentem (τοποτηρητὴν Græcis, et ἔξαρχον, unde nomen exarchorum Italiæ Ravennatium) sive vicarium regis in ipsa Ungaria, sed alicujus ad Ungariæ juris spectantis regni præsidem. Pertinent vero partim antiquitus, partim etiam nunc, hæc ad Ungariam regna: Dalmatia, Croatia, Slavonia (id est, Illyricum), Ramia vel Rama (quo nomine in Ungarorum regum titulis intelligitur Bozina) Servia, Gallicia sive Valachia, Lodomeria, Comania, Bulgaria. Præter hos Banos, mentio fit in historiis Banatuum, Machoviensis, et Zeverinensis, (Surinum jam vulgo vocant in Transalpina Valachia propter Danubium, a Severo Augusto ædificatum oppidum) et Erdelii, Turcicis in historiis; quæ Joannem de Zapolia, comitem Cepisiensem, regni usurpatorem, et patriæ pestem, Ertel Ban appellant: licet a nostris Erdelii sive Transsylvaniæ Vaivoda tantummodo nominaretur. Ipsimet Ungari Banum seu Wanum vocare se dicunt eum, qui vexillo aliis præit. Unde paret, discrimen hoc inter gubernatorem et Banum esse, quod illi tam pace, quam bello, cura regni omnis incumbat; hic bellicis tantum negotiis præsit. Ipsum etiam nomen a Bando factum perspicitur, quod regiis ipsorum constitutionibus dicitur Banderium: estque Banus Græcis Flamularis, φλαμουλάρης, Sanzacbeg seu Flambular, Turcis. Nunc ad annales ut redeamus, quem

hic Ungaricum Banum generaliter appellant, Bonfinius Croatiæ tantummodo Banum fuisse tradit, regni videlicet Ungariæ regno adjuncti. Croatarum vero nomen hodieque notissimum. Gens est pertinax in retinenda religione sua Christiana. Propterea Turcis esse subdita cum ejus amittendæ periculo recusans, ad vicinos migrat, magnamque nunc Austriæ Moraviæque partem, agris colendis dedita complet. Cedrinus in Basilio Bulgaroctono, Chorvatas appellans : Finitimi sunt, inquit, Bulgaris Chorvatorum populi, quod nomen Chorvat, vel Horvat, aspiratione forti, nunc eis est etiam in usu. Cæteri Græci Chrobatas sive Chrovatas nominant. Et alicubi scriptum apud ipsos legere memini, Servios et Chrovatas eosdem esse respectu nimirum ejusdem originis et linguæ Venedæ, quam in Serviis demonstravimus capite tricesimo quinto. Rursus ab Annalibus his Banus Ungaricus etiam Direnzil Ban nominatur, veluti Drenz Cili Ban, hoc est, Drenzus Ciliæ Banus. Quippe celeberrimus Ciliæ comitatus ad Croatiæ Banatum antiquitus pertinebat, et Bonfinius expresse tradit bassam (quo nomine Jacupem agam intelligit) primum omnium hoc bello Cilianum agrum populatione deformasse. Bani proprium nomen apud eum legitur. Emericus Drenzenus, vir (ut ipse fatetur) summæ tam industriæ, quam consilii : qui suffectus in locum Joannis Corvini ducis a Vladislao rege fuerat. Habuit, auctore Bonfinio, secum Banus septem militum tantummodo millia : reliqui rusticæ plebis inconditæ, nec armis assuetæ cohortibus constabant. Accidit aliud etiam malum quod Drenzenus contra sententiam animi sui coactus a Bernardino Frangepano, pugnavit : qui tamen e prælio fuga se subduxit. Hæc **466** scilicet erat illa tum discordia, tum fuga, quam innuere volunt Annales, cum aiunt, Ungaros ipsos inter se dissentientes, fugisse. Bernardinus pater erat Joannis illius Frangepani, quem obsessum fuisse Brevia diximus. Filius, vir fortis, hostis antea, vel rebellis potius, hac pugna cæsus occubuit.

175. *Occasio et causa belli Bajazitis adversus Venetos in Peloponneso : Ludovicus Maurus dux Mediolanensis Turcum in Venetos concitat : Inebechti a Turcis obsessa.*

Naupactus Achaiæ maritima civitas est, opinione quorumdam, Ætoliæ Leoni Augusto, ad sinum quondam Corinthiacum vocatum sita. Nautis vulgo jam Lepanto dicitur, Inebechti Turcis, quod a Nepanto Marii Nigri non procul recedit : Achaia, Livadia : Ætolia, Despotatus : sinus Corinthiacus, Colpo, sive Golfo di Lepanto. Erat hoc tempore, nimirum anno Christiano 1498, Naupactus in potestate Venetorum a 70, plus minus, annis : qui misso ad Bajazitem Andrea Zantano, legato suo, pacem in annos 25 cum eo fecerant, cujus tabula Bajazites scriptura manus suæ, pro more confirmarat. Nihilominus vix appellere Venetias legatus potuit, cum datam Venetis fidem Bajazites violat. Quippe sibi lege sua Mahumetana permitti volunt Agareni et Osmanidæ, ut in rebus ad imperium spectantibus, et usu suo fidem datam flocci faciant, nec ullum promissorum Christianis factorum rationem habeant. Bellum igitur in eos molitur, et prætextus causa cupide occasiunculam arripit, quod Veneti protegendum suscepissent comitem Joannem Cernovichium (Cernovitzios dicendos ostendimus supra, capite 46, et hunc alii Georgium vocant), vicinæ Cataro ditionis regulum, cui pleraque Bajazites ademerat. Sed alia reapse suberat causa, quæ pene certam ei spem faciebat ejiciendi Venetos e Morea sive Peloponneso, in qua multas sane magnas et munitas urbes arcesque possidebant. Etenim Galliæ rex Ludovicus duodecimus Ludovicum Sphortiam, cognomento Maurum, a nigredine vultus, ducatu Mediolanensi spoliaturus, quem sui juris asserebat, fœdus contra Sphortiam cum republica Veneta percusserat. Ea Gallorum cum Venetis conjunctione territus Sphortia, legatum ad Bajazitem mittit, qui tum muneribus ei, tum variis rationibus persuaderet, ut bellum Venetis inferret. Quippe futurum aiebat, ut occupatis Italico bello Venetis, ipse nullo negotio Græcis urbibus et castris, et insulis eos exueret. Hac illectus spe Bajazites, a pace cum Venetis sancita discessit. Ac fuit profecto noxium Venetis id Mauri facinus, sed tandem hæc in ipsum, quod dici solet, cusa faba justo Dei judicio fuit. Nam et ambitionis, et injuriarum multiplicium erga Joannem Galeacium fratris filium, et funestorum patriæ consiliorum, quibus Gallos adversus Neapolitanos reges, Turcos adversus Venetos commovit, acerbas denique pœnas luit. Quod quidem ei subtilis et arguti vir ingenii, legatus Florentinæ reipublicæ, futurum aliquando prædixerat. Quippe cum huic ad se misso suos arroganter ostentaret, uti plerumque solebat et opes, et ingenii vires : inter alia quodam in conclavi depictum ei monstrat simulacrum mulieris amictu pulcherrimo vestitæ, in quo expressa mirifico artificio tota conspiciebatur Italia. Propter hanc mulierem astabat Æthiops cum peniculo, quo se ipsum innuere volebat, qui et Maurus vulgo vel Æthiops audiret, et emblematum loco soleret uti vel peniculo, cum inscriptione Latina, *et merito et tempore*, vel ramusculo tres complexorosas, cum inscriptione Germanica *mit Zeit*, id est, *cum tempore*. Quæ quidem ipsius emblemata symbolaque passim in parietibus et aulæis Mediolani, Ticini, Taurini, apud doctissimum et illustrem ejus urbis archiepiscopum, Hieronymum Rovereum, et aliis in locis videre memini. Erat hic Æthiops ita pictus, ut peniculo mulieris e veste pulverem cum sordibus aliis extergeret. Ea pictura legato monstrata, quid ipsi de hac videretur, interrogat. Tum is : Ut mihi quidem videtur, inquit, hic Æthiops pulverem omnem in se ipsum converrit. Quod hominis acuti de Ludovico Mauro vaticinium deinceps eventu comprobatum fuit.

176. *Inebechtinis frustra Veneti succurrere cum Gallis et Hispanis confœderatis nituntur.*

Quæ de infelici conatu removendi Bajazitis ab obsidione Naupacti narrant Annales, paulo dilucidius his fere verbis Spanduginus exposuit Anno inquit, millesimo quadringentesimo nonagesimo nono, Ferdinandus rex Hispanus occupatis Naupactio bello Venetis, ex lege fœderis subsidia misit; auspiciis Consalvi sui, quem Magnum capitaneum vocabant. Is adjunctus classi Venetæ, Cephalleniam insulam Turcis ereptam recuperavit, cum S. Maura quod oppidum in insula cognomine, (prisci Leucadem vocarunt) non procul a Naupacto Patrisque **467** situm, ab Augusto post Actiacam victoriam, Nicopolis dictum fuit. Adaucta quoque tunc Veneta classis fuit auxiliaribus navigiis a confœderato rege Francorum Ludovico XII ductu reguli Ravestani, Philippi Clivensis, qui Genuam pro rege tunc administrabat. Is prælio cum Turcis congressus, cum Venetorum triremes nullum navigiis suis ferre subsidium vidisset: indignatus, vela ventis dedit, et inde discedens, Massiliam reversus est. Erat autem Venetæ classis imperator Antonius Grimanus, qui propterea, quod pugnanti Ravestano non succurrerat, et alioquin etiam se gesserat segniter, ferreis in compedibus Venetias missus fuit. Nihilo tamen minus idem postea ducis dignitatem obtinuit.

177. *Methone Coroneque Bajazitis in potestatem veniunt.*

Nobiles in primis Peloponnesi sunt urbes in Messenia maritimæ, Methone et Corone, quæ vulgo nunc Modon et Coron appellantur. Utramque non sine periculo vidimus. Methonem Nicolaides per errorem scripsit olim dictam fuisse Mantineam. Quippe vetus Methonæ nomen est, et ipsa civitas a duplici Mantinea, tam sinus Argolici, (nunc Mandigna) quam Arcadiæ (nunc Mandi) longe diversa. Leonis Augusti Novella de Thronis, Methonen et Coronen facit episcopatus, eosque Patrensi metropolitano in Peloponneso subjicit. Cæterum paulo aliter a Jovio narratur a Turcis occupata Methone, quam hic in Annalibus. Quippe tradit eam incuria præsidiariorum in hostis potestatem venisse, qui rumore de subsidiis quatuor aut sex triremibus advectis per urbem didito, relictis stationibus suis ad portum concurrerint. Id vero conspicatos hostes, spe prædæ commotos, accedente Bajazitis incitatione, cum variis præmiorum promissis, in urbem desertasque stationes irrupisse, captamque diripuisse. Quod deinde subjicitur, a Turcis preces in urbe capta fuisse conceptas, quæ die Veneris haberi soleant, his a Spandugino verbis itidem narratur, quæ reddita lubuit inserere. Memoriæ proditum est, inquit, postridie quam capta fuisset Methone, Bajazitem omnino voluisse urbem ingredi ad agendas Deo gratias in ipso Christianorum templo. Cumque jam pervenisset in pontem, quo transeundæ urbis erant fossæ, conspicatum fossarum altitudinem, dixisse: Tam munitam civitatem mihi Tangri Vereris per virtutem Sinanis bassæ, beglerbegi mei, violentamque genizarorum meorum expugnationem, concessit. Quibus in verbis illa Turcica, Tangri Vereris, aut Verersi potius, Deum propitium significant. Sinan vero bassa, cujus hic mentio fit, initio expugnati Cairi ductu Selimis, Bajazitis filii, cæsus a Mamelucis occubuit, ut in Annalibus suo loco sequetur.

178. *Mityline a Venetis, et confœderatis, irrito conatu, tentata. Philippi Ravestani reguli naufragium.*

Annales Turcici duntaxat Hispanicorum auxiliorum meminere; quæ scilicet a Ferdinando Aragonum et Castellæ rege, Karuli V Cæsaris avo materno, suppeditata fuere Venetis, duce Consalvo, de quo diximus. Sed constat hoc etiam bello Gallica Venetis a rege Ludovico venisse subsidia, duce Philippo regulo Ravestano, Clivensium in Germania principum familia nato, qui hac expeditione secum adduxerat Albaniæ ducem Scotum, quem Albignium vel Obignium historiæ vocant, et Infantem Navarrenum (sic Hispano more secundogeniti regum filii nominantur), cum magno aliorum nobilium e Gallia numero. Tota classis hominum bello idoneorum ad 10000 continebat, ut Spanduginus refert. Ab his obsessa fuit urbs Lesbi Mityline, captisque suburbiis oppugnati terribilem in modum muri, sed frustra. Regulus Ravestanus, postquam obsidione soluta discessum ex insula, Magnum Rhodi Magistrum cum 20 navigiis exspectare nolens, naufragium propter insulam Cerigum, quam veteres Cytheram dixere, fecit: adeoque pauci ex iis qui navibus hisce vehebantur, incolumes evaserunt. Ad ea quæ tradunt Annales de placato a Venetis, impetrandæ pacis causa, muneribus Bajazitis animo, addendum, eos per Andream Grittum, post hæc ipsorum ducem, Bajaziti S. Mauram quoque restituisse, locum hodieque Turcorum in potestate constitutum, longeque munitissimum. Leucadem alii priscis dictam volunt, alii Neritum. Sententiam priorum ex prætore Græciæ nostro probare liquido licet.

179. *Secundus Sophilariorum motus adversus Osmanicos, Scach, Culi, Scitan Culi, Kisel bassa.*

De regione Tekie sive Teke dictum superius, cap. 57. Altera fuit hæc adversus Osmanidas, et sectam Osmanicorum seditio, ab iis excitata, quos Sophilarios et Kiseles bassas dixerunt. Quippe de prima superius indicatum cap. 81. Jovius auctorem seditionis appellat Techellem, a patria, puto: Dreslerus cum aliis Eliam, nulla ratione: Turcorum Annalibus Scach Culi nominatus fuisse refertur, voce significante Scachi servum. Et Scachi appellatione intelligitur Scach Ismail, recens Persarum regno potitus, de quo paulo **468** post expositum prolixe sumus. Ait Jovius, eum fuisse discipulum Arduelis, de quo itidem mox dicendum: post cujus cædem, Euphrate transmisso, venerit in Armeniam minorem, et in spelunca quadam ad radices Antitauri montis habitaverit. Ea parum vero

videntur consentanea, tum quod Teke regio minime sit Armenia minor, sed Phrygia major, ut aperte lector ex ipsis Annalium verbis numero 57 notatis perspicit; tum etiam, quod e Persia venienti minime Bajazites munera quotannis missurus fuerit. Utut sese res habeat, Scachi quidem Ismailis partes amplexus fuit, ideoque Scach Culi nominatus: ex quo Turci, partibus Osmanidarum adhærentes, fecere Scitan Culi, voce significante Satanæ vel diaboli servum mancipiumve. Geufræus alicubi pro Culi scripsit Coullet. Spanduginus ei suppeditata fuisse tradit ab Ismaile Scacho 20000 hominum, quod equidem verum non arbitror, ex iis quæ hic in Annalibus sequuntur. Magis est vero consentaneum, quod Jovius ait, per internuntios ab Ismaile confirmatum in proposito fuisse. Kisel bassa significat rubrum caput. Id nomen Osmanici dederunt hoc ipso tempore sectatoribus Ismailis Scachi Persarum, a rubro capitis tegumento: quo de plenius agendum paulo post.

180 *Antali, civitas Anatoliæ: Græcorum anni a mundo condito, quonam modo cum nostris conveniant. Nomina quædam vetusta cum recentioribus collata.*

Quæ Turcis hic Antali vocatur, priscis erat Attalia, quondam ab Attalo rege, uno de successoribus Alexandri Magni, condita. Leonis imperatoris Novella de thronis eam collocat in Pamphilia secunda, sub metropoli Sylæo sive Perga. Græci posteriores adnotant, factam metropolim anno mundi 6592, sub Eustratio sanctissimo patriarcha, imperatoris Alexii Comneni auctoritate. Quod quidem accidisse constabit anno Christiano 1084, si de sententia Græcorum anni a condito mundo 5508 statuantur usque ad Christum natum elapsi, secundum editionem 72 Interpretum. Aythonus Nataliam, transpositis a librario primis litteris appellat, pro Antalia: quo loco Reineccius notat, scribendum pro Natalia Nacoliam. Atqui Nacolia longe distat ab Antalia, Phrygiæ nimirum majoris mediterranea civitas, ad Sangarium flumen sita: cum de Antalia sua statim subjiciat Aythonus, eam supra mare Græciæ (Gallice loquitur, pro, ad mare) sitam. Et maris Græciæ vocabulo intelligitur Ægæum mare, vel Archipelagus. Addit enim, quod hæc civitas respiciat regnum Cypri. Quippe verum hoc est, et ab Attalia, quam Setteliam modo vocant, totus ille sinus objectus Cypro, nunc Golfo di Settelia nominatur. Belvacensis Satteliam scripsit, eidemque sinus ille maris appellatur Gaufra Satteliæ, vocabulo Gallico *Goufre*, quod hodie Græcis est Corpho, priscis Κόλπος, Italis Golfo, Latinis sinus. Quia vero in hunc Aythoni locum incidimus, explicemus obiter et alia quædam ibidem posita regionem et civitatum nomina. Primum Turquiæ sultanorum Iconii regnum, vel Asiam minorem intelligit) provinciam initio vocat Lygoniam, deinde rectius Lyquoniam (pronuntiatione Gallorum effertur Lyconia, id est Lycaonia) quæ famo-

A sam civitatem habeat Coni, hoc est, Iconium. Rectius hanc collocat in Lycaonia, quam Laonicus in Caria; de quo supra numero 12, dictum. Addit, hanc esse majorem totius Turquiæ regni, hoc est metropolim. Briquiam Reineccius interpretatur Lyciam, cum Briquia seu Bryquia sit Phrygia. Facit autem Bryquiæ metropolim Aythonus Zichiam Græciæ. Sic enim scripsit, nomine Græciæ Romaniam intelligens Asiaticam, de qua dictum c. 6. Zichiam hanc Reineccius interpretatur Cydnam. Atqui Zicchiæ Cedrinus quoque mentionem fecit velut civitatis in Asia minori sitæ: cum in Copronymo frigus inauditum memoriæ prodit, quo congelatis amnibus et ipso mari, potuisse narrat itinere pedestri a Zicchia transiri mare ad ipsum
B usque Danubium, id est ad ostia Danubii, quæ in Thracia sunt. Bithyniæ metropolis apud Aythonum scribitur esse Nichor, quam Nicæam puto, Turcis Isnic; non Nicomediam, quæ Turcis est Ismid: cum Reineccius ex Nichor faciat Nicomediam. Nec apud Leonem Augustum minus est metropolis Bithyniæ Nicæa quam Nicomedia. Genech Aythoni Reineccius interpretatur Pontum, cum magis proprie sic dicatur, quæ olim Colchis erat, postea Lazorum appellata regio, sive Lazice, cujus metropolis est Leoni Augusto Trapezus, quam in Genech ponit Aythonus. Paphlagoniæ civitatem vocat Aythonus Ginapolim, ex qua Reineccius fecit Germanopolim. Atqui Ginapolis Aythoni, vel Ginopolis po-
C tius, ad Pontum Euxinum sita, hodieque Ginopoli nominatur. Apud Leonem Augustum Iunopolis dicitur, et episcopatus ejus ad Gangram Paphlagoniæ refertur. Sed desino plura.

181. *Garagos bassa, beglerbegus Anatoliæ vivus palo transfigitur.*

Habes hic insigne crudelitatis exemplum in religiosis Turcorum, cujus obiter mentionem supra fecimus, cap. 64. Transfixus a Scachoculi palo fuit Anatoliæ beglerbegus, ut Annales referunt. Ei nomen dant **469** Turci Garagos, ut nostro quoque tempore celebris fuit Caragos Rais, quem in Supplementi narratione de bello Cyprio commemoravimus; vulgo nostri Caracossam dixere. Jovio Cargius bassa nominatur, et eidem alibi Caraius
D est. Dissentit etiam in expositione historiæ nonnihil ab Annalibus, qui Caragosam captum fuisse narrant, et Cutaigen adductum, et suis in oppido commonstratum: cumque deditionem oppidani facere nollent, in eorum conspectu palo transfixum. Jovius autem prope dicit abfuisse, ut caperetur: sed substractum a suis, Cutejam evasisse: qua deinceps a seditiosis expugnata, etiam ipse hostium in manus venerit. Postea vero ad Caraêssar, (Carachisar scribere debuit) in media via, qua transeundum erat Ali bassæ, cum exercitu rebelles persequenti, vivum ab eis palo transfixum: ut a tergo sequentibus tam fœdo tanti viri supplicio formidinem et horrorem incuterent. De Cutahige supra dictum, capite 40.

182. *Corcut a seditiosis vincitur. Diversæ Turcorum narrationes a nostris.*

Corcutem in Osmanidarum genealogia quintum ordine Bajazitis filium fecimus, et germanum Selimis fratrem, qui deinceps imperavit. Etenim eamdem cum Selime matrem habuit. Hunc referunt Annales a rebellibus in pugna fuisse superatum. Jovius vero pugnatum ait in hos adverso prælio duobus a nepotibus Bajazitis, Muchemete Sciemsciai (Sinan Schach rectius appellatur), et Orcane Alempsaci, filiis (pater Alem vel Allama Schach, filius Urchan nobis est in genealogia) : Corcutem expresse tradit, non ausum fuisse cum Techelle congredi. Quæ sane vera sint, nec ne, mihi quidem disceptare non lubet : indicanda tamen putavi, ceu suspecta propter ætatem nepotum. Quæ ditio sit Aidinensis, ostensum numero 13. Ducis filius est Herzecogli bassa, de quo dictum capite 161 et 162.

183. *Alis bassæ contra rebelles expeditio*

Quantopere creverint perduellium vires, vel ex eo colligi potest, quod in hos proficiscentem Alim bassam duxisse Spanduginus ait equitum ex Anatolia quadraginta millia, quibus genizarorum quatuor millia Bajazites adjunxerit. Nihiloque minus Achmetem quoque Bajazitis filium, ex Amasiana sua provincia collectis copiis, ei subsidio venisse.

184. *Cheider bassa cum Zindi Kemale Sangiacbego, victus et occisus a seditiosis, Zonchium, Navarinum.*

Cheider Bassa, Caramaniæ beglerbegus, a Spandugino Caidir appellatur, et domicilium in urbe Cogno, vel Iconii habuisse dicitur. Zindi Kemal beg eidem Camali nominatur, et vir admodum militaris fuisse prædicatur. Tradit enim Spanduginus, hunc bello Bajazitis contra Venetos cepisse castellum Moreæ sive Peloponnesi maritimum, hodieque munitissimum, nec procul a Methone dissitum, quindecim videlicet milliaribus Græcis, quod a nautis Italis Zonchium, Spandugino Giunchium, Græcis nostri temporis Navarinum vocatur, priscis Coryphasium Messeniæ fuisse creditur: Jovio tamen Pylum, regna Nestoris, appellante. Neque castellum hoc Kemales seu Camales duntaxat expugnavit, verum etiam oppressas inopinato quatuor triremes Venetas, cum ipsis militibus et sociis navalibus, ibidem in potestatem redegit.

185. *Planities Zibuc, et Sivac, eadem.*

Quam hic Annales planitiem Zibuc vocant, Spanduginus appellat campum Sivac, tametsi corrupte legatur in edito, Campagna detta Sivas. Quippe civitas quidem est Sivas, de qua dictum capite 5 : sed hoc nomine campus aut planities nobilis in Anatolia quod equidem sciam, nulla. Quapropter ex Annalibus Sivac reponendum, quod idem est fere cum Zibuc. Jovius hæc ad Galatiæ campos retulit, ubi sitam ait Caraessar. Ea Turcis est Carachissar, hoc est arx nigra, quæ in beglerbegatibus collocatur in Amasiæ Tocatique provincia, complectente Paphlagoniam, Galatiam et Cappadociam : ubi sangiacatus hi conjunguntur, Carachisar, (vide caput 144, et eodem numero textum Annalium, hanc a Muchemete secundo captam referentium, cum adversus Usumchasanem pergeret) Sasum (priscis Sasima, de Nazianzeni nostri libris nota), Tarabosan sive Trapezus. Addit Jovius hoc loco mentionem montis cui nomen dat Olinqa, nec cum magno ab Ancyra distare tradit intervallo.

186 *Kihaia, Protogeros, Primikirios, Vlofedzi, Vlefe, Timarion, Timariotæ, Ramasan.*

Qui præfectus Vlofeziorum hic dicitur, vocabulo Turcico Kihaia nominatur. Id proprie vicarium seu locumtenentem, seu legatum, atque etiam præfectum aulæ significat. Ideoque Kihaia Vlofeziorum est vicarius seu legatus illius, quem Vlofeziorum bassam appellant. Græci Protogeron nunc dicunt, qui catalogo dignitatum vel officiorum palatii πριμικήριος ipsis est, nostris primicerius appellatione vetusta. Ex Protogero Geufræus Protortz corruptum ponit, et superintendentem interpretatur. Nomen Vlofeziorum significat stipendiarios, **470** quibus Vlofe vel Vlefe numeratur. Sunt enim duo stipendiorum apud Turcos genera, quorum unum vocatur Vlefe, Timar alterum. Vlefe, stipendium est, quod more nostro militibus vel aulicis solvitur a rationalibus vel quæstoribus : apud nos menstruum vel annuum, apud Turcos in singulos dies. Hoc qui fruuntur, Vlefedziorum nomen habent. Geufræo et Sansovino sunt Olophagi. Timar est pensio, vel stipendium, vel reditus assignatus in prædiis, et possessionibus castrorum oppidorum, pagorum, agrorum, vel in percipiendis decumis, aliisve fructibus, Græci timarion appellant, a quibus ad Turcos manasse vocem hanc arbitror. Reperitur apud Damascenum Studitam in martyrio Theodori tribuni militum, cui virtutis et rerum fortiter gestarum nomine narrat a Licinio Augusto datum fuisse pro timario castrum Heracleæ. Videturque vox a Græca τιμὴ, qua significatur honor, derivata : quod hujusmodi timaria, velut honoraria, sive beneficia, sive reditus, sive pensiones, honoratis beneque de republica meritis concederentur. Timariis donati vocantur Timariotæ, vel Timarati, etiam apud Chalcocondylem. Caramuses significat nigrum Mosem. Ramasanis nomen idem est cum Ramadane : sicut Otman, vel Odman idem cum Osmane.

187. *Tebrisium, Taurisium, Caravana.*

Tebrisium, nunc Tauris, admodum his annis innotuit, etiam vulgo, Turcorum stragibus aliquot nobilitatum inde usque a sultani Soleimanis secundi temporibus. Qui Ecbatana Mediæ vocant, errare puto, cum Cedrinus eam Taurezium appellans, in Persarmenia collocet, quam hodieque majorem dicunt Armeniam. In hujus meditullio Tebrisium recte Jovius ponit, ut male Chalcocon-

dyles urbem fecit Assyriorum: cujus interpres Tabrezen, ut Cedrinianus Tabresium, scripsit. Jovii sententiam hæc Aythoni verba confirmant. In Armenia majore civitas Taurisii famosior est, et plus aliis opulenta. Vide quædam alia de hac infra, capite 204 notata. Caravanæ Turcis et aliis orientalibus populis sunt hominum agmina nonnunquam maxima, propter itinerum discrimina se conjungentium. Neque tantum hoc fieri solet ab iis qui mercium vel distrahendarum causa, vel comparandarum, alio proficiscuntur; verum etiam ab illis, qui per solitudines Arabum, ad visitandam voti vel religionis ergo Meccham peregrinantur. Exerescunt hæc agmina, præ magnitudine periculi, nonnunquam ad viginti vel triginta hominum millia; justus ut exercitus esse, præsertim ob camelorum multitudinem, et aliorum jumentorum, quæ sagmaria sagmatariaque Græci vocant, videantur.

188. *Scach sive rex Persarum Ismail, cognomento Sophinus, Sophilar, Enasserlar, Kesil bassa. An hoc primum tempore secta Sophilariorum exstiterit.*

Licet in Annalium Appendice nostra, de discidiis sectarum Mahumetanarum, Osmanicæ Sophinæque, decennalis initio belli, quod inter eos geritur, quædam rara, nec ab aliis ante nos memoriæ prodita complexi sumus: hoc tamen loco, quo primam Ismailis Sophini mentionem Annales faciunt, paucis ea consignare libet, quæ ad ipsius Ismailis originem, principatus initia, progressus, res gestas illustrandas pertinere putabimus. Pater Ismailis Sophini fuit Erdebil, quem Jovius et alii vocant Arduelem vel Harduellem. Hoc illi cognomen faciunt a loco quodam Persiæ, cujus dominus aut regulus fuerit: ipsum vero nomen ejus tradunt fuisse Secaider. Aiunt præterea sectatum vitam religiosam, instar eremitarum vel monachorum nostrorum. Ideoque Sec interpretatur Spandaginus nunc abbatem, nunc plebanum sive curatum, ut vulgo loquuntur, hoc est, animarum curam gerentem. Ego vero in opinione mea persisto, quam initio belli Persici superius in Supplemento Annalium exposui, et cujus auctorem habeo Matthiam de Faro, Cæsareum Constantinopoli ad Portam Osmanicam Dragomanum vel interpretem: diversa scilicet hæc esse nomina diversarum personarum, quorum unus fuerit Erdebil pater Ismailis, familia natus apud Persas illustri, ditionisque cujusdam regulus: alter Scheich Haidar, non princeps aut regulus, sed revera id, quod audiebat; nimirum Scheiche, vel Iman, quorum illud hominem religiosum gentibus illis significat, ab innocentia sanctimoniaque vitæ: hoc vero doctorem. Etenim ex opinione vitæ religiose ac duriter actæ, consecutus aliquid apud vulgum auctoritatis; tribus Mahumetis prophetæ sociis, Ebubekire, Omere, Osmaneque rejectis, Alim quartum prophetæ socium, ejusdemque consanguineum et generum sequendum in omnibus affirmabat, si salvi esse vellent. Docebat autem hæc, et alia, quodam in oppido Persarum, cui nomen Reza. Fama novi doctoris, novæque disciplinæ, longe lateque didita, confluxit ad Scheichem vel Imamum Haidarem ingens e Persia vicinisque regionibus hominum multitudo. Primus autem ex magnatibus et regulis Erdebil non hanc duntaxat Haidaris sententiam doctrinamque probavit, verum etiam ex ejus præscripto se gerens, patrocinium causæ suscepit, eaque 471 re multitudinis animos sibi mirifice devinxit. Ita nimirum alias quoque constat homines ingeniosos, novæ religionis usos prætextu, insignem ad potentiam pervenisse. Tantopere quidem Erdebil, cæteroqui non magni nominis opumve regulus, hac novi dogmatis professione crevit: ut ei filiam suam rex Persarum Chasanes, quem a proceritate staturæ nominatum Usun Chasan superius indicavimus, matrimonio legitimo copularet. Quippe filiam Martham ex Æcaterina Comnenia susceperat, quam Camit de Cami fuisse dictam, non recte scriptum apud Spanduginum legitur. Etenim gentibus iis Carum de Comnini vocabatur, priore nomine corrupto de Græco Æcaterine, altero vero familiæ. Nam Calojoannis Comneni, penultimi Trapezuntiorum imperatoris, erat filia, quam Calojoanne mortuo, frater Calojoannis David, ultimus imperator Trapezuntius, Usumchasani dedit uxorem, ut ejus præsidio contra nimium vicinas et infestas sibi vires sultani Muchemetis paulo tutior esset. Ex hac Usumchasanis filia Martha natus fuit Erdebili filius Ismail, de quo nunc agimus. Habuit in regno successorem mortuus Usumchasanes Jacupem filium, qui vulgo ab historicis Jacobbeg, ab Annalibus hisce sultan Jacup deinceps in Vita sultani Soleimanis nominatur. Is protectorem novæ sectæ sororium suum Erdebilem, mirifice sibi suspectum, quod vereretur ne regius affinis, et tantæ multitudinis devotione fretus, sibi regnum eriperet, interfici curavit. Evasit crudelis avunculi manus Ismail admodum adolescens, octodecim (ut plerique tradunt) id temporis natus annos, seque, Martha matre comite, contulit ad amicum paternum Pircalem, regulum ditionis et castellorum quorumdam ad mare Caspium, nunc Culzum Denizi Turcis, Beher Culzum Arabibus appellatum, quo clausum mare significatur. Istic educatus Ismail ex præscripto religionis paternæ, tandem exstincto per venenum a conjuge datum sultano Jacupe avunculo, domum reverti, paternæque ditionis hæreditatem, cum oppidis et prædiis maternæ dotis nomine sibi deditis, adire statuit. Dominio paterno potitus, mox ulterius progreditur: et trecentis tantummodo stipatus militibus, Somakiam pene prodigiosum in modum occupat. Ea civitas est Mediæ, quam modo Sirvanum vocant, ac versus Armeniæ majoris fines sese porrigit, et Laonico Samachia, Spandugino Sumachies, appellatur: tanti quidem momenti, ut anno Christiano 1583 ei captæ beglerbegum Osman bassa

præfecerit. Hinc copiis non parum adauctis et instructis, Tebrisium, extimam Persarum regiam, sese confert, eamque, superato rege Alvante, sultani Jacupis filio et successore, victor in potestatem redigit. Iterum cum Alvante congressus, non modo superior evadit, verum etiam ipsum, cum exercitus majori parte, trucidat. Inde Muratem Chanem, (Morat Chan, et Morat beg, aliis nominatur, Augustino Curioni nostro Maraberg, quod longius ab origine recedit) Aluantis occisi fratrem persecutus, pari prosperitate superat. Is victus ab Ismaile, Bagadatim versus aufugit, hodiernam scilicet Babylonem, propter ruinas priscæ Babylonis sitam. Victor urbem Sciras, armorum omnis generis officinam, a Tebrisio viginti dierum itinere distantem, cum victricibus copiis adit et occupat. Ibi demum insigniter suum armavit exercitum. Postea negotium ei fuit cum Ulu Chane Tatarorum Sicheco, quem instructum exercitu trecentorum millium equitum, aggredi prælio non dubitavit: quo singulari virtute fortunaque victor evasit, hoste cæso, vel in turba (quod alii tradunt) a suis oppresso, suffocatoque. Tandem ad tot illustres de pluribus partas victorias, is felicitatis eximiæ cumulus accessit, ut moriente in exsilio Murate Chane, Jacupis filio, et ultimo hærede, non modo Persici regni possessione, sublatis æmulis, quieta potiretur, verum etiam vicinos quosdam populos, ac præsertim Bagadatinos, in deditionem acciperet. Hæc de Ismailis Sophini origine, prosperoque rerum successu, quo sibi suisque regnum Persicum peperit, et constabilivit, hactenus hic exponenda duximus. Nam bella deinceps cum Osmanidis, ac Selimo præsertim gesta, suo loco nobis Annales ipsi dabunt. Ab Osmanidis ei Sophi cognomentum, et Kiselis bassæ, per ignominiam fuit inditum. Prioris notionem attigimus supra, capite 81. Non a Græco Sophos deductum est, quod tamen existimare quosdam video, qui a Persarum Magis et Sophis antiquissimis sumptum nomen usurpasse Sophinos volunt; sed a Sophi, Arabica voce, quæ lanam significat. Quippe cum Mahumetani, et præsertim Osmanici, more veteri, tulipanto lineo subtilissimi operis caput involvant, nova istæc Sophilariorum religio præcipit inter alia, ne caput fastu quodam lineis ejusmodi spiris ornetur, sed ut tegumenta capitum e lana, non magna re pretii, conficiantur. Et quia laneum hoc tegumentum capitis, quo præter aliorum Mahumetanorum morem hi nunc utuntur, plicas habet duodecim, et Arabica vox Enasser, duodecim significat; etiam aliud nomen Enasserlariorum consecuti sunt, ac si Græco vocabulo dicas Dodecaptychos, aut Latino Duodecimplices. Cum denique tegmen ejusmodi rubro duntaxat colore tinctum gestare soleant, Kiselbassilarii quoque dicti sunt, veluti capita rubra. Solebant autem ante hæc vocari tempora Persæ Turcis Aiemini vel Azemini **472** sicut et ipsa regio Persarum iisdem est Aiem, quod supra notatum capite 2. Scachus igitur Ismail ab æmulis Osmanicis, aliisque Mahumetanis, velut horum antesignanus, tam Sophi, quam Kisel bassa vocatus fuit; ac mansit etiam apud nos in hodiernum usque diem nomen hoc posteris ipsius, ut Sophini appellentur. Nec tamen in ea sum opinione cum aliis, ut tunc primum natum hoc Sophilariorum vocabulum putem. Quippe vetustius esse temporibus Ismailis, ex Annalibus Turcicis paret; qui regnante Muchemete primo, Bajazitis proavo, nonaginta scilicet annis ante Scachoculis seditionem, et Ismailis imperium, Sophilarios itidem tumultuatos commemoraut. Itaque vero est simile, Scheichem Haidarem non novi dogmatis auctorem fuisse, sed reliquas potius ex incendio veteri, quasique sopitas hactenus scintillas, denuo suscitasse, prorsusque simili ratione Scachum Ismailem Sophi nomen ab inimicis tulisse, frequens antea plebeiis, sed ante ipsum nulli datum regi.

189. *Qui Corizzi vel Coridschi, qui Turcomani Persici. Supplicium Scachoculis.*

Tria sunt apud Persas genera militantium. Primi vocantur ab eis Turcomani, quorum ea conditio est, quæ vasallorum apud nos, quos feudatarios appellamus. Et sunt apud eos feuda perpetua, quæ a parentibus ad liberos et posteros devolvuntur, sequius ac Turcis est in usu. Quoties igitur hi jussu regis evocantur, eo cum equitum numero se regi sistunt, quem rationem feudorum adducere tenentur. Alteri dicuntur Corizzi vel Coridschi, qui stipendiis militant. Et alia stipendia reapse non sunt apud Persas, quam quæ Græcis σιτηρέσια, Romanis annonæ militares nominabantur: res nimirum ad alimenta pertinentes, cum equis, vestibus, armis, tentoriis, cæteris. Tertii constant e copiis auxiliaribus confœderatorum finitimarumque gentium, Armeniorum videlicet, ac Georgianorum: qui religionem Christianam profitentur, in Persas propensi, Turcis infesti. Vulgus igitur istorum, qui Scachoculim secuti ducem, tam crudeliter hactenus grassati passim fuerant, scachus Ismail ceu mancipia distribuit inter proceres suos, quo nomine sultani, Chanes, Turcomani Persis veniunt: capite vero seditiosorum trucidanda Corizzis, hoc est, stipendiariis militibus suis, objecit. Hoc memorabile, quod apud Spandugineum legitur, auctorem tam fœdæ tragœdiæ, qui se Scachoculim, velut scachi mancipium appellaverat, ab aliis vero nominatus ob immanitatem fuerat Scitan Culi, sive Satanæ mancipium, laudabili severitatis exemplo vivum, de sententia regis Ismailis, in flammas conjectum et exustum fuisse.

190. *Motus Selimis adversus patrem Bajazitem. Precopii Tatari, Chan Precopiorum Poloniæ regnum ambit, Beligrad ad amnem Nesterem, Seguan bassa.*

Dejecturus imperio patrem Selimes, non Trapezunte per Asiam minorem profectus fuit, quod

futurum videret, ut a fratribus, Achmete Corcuteque, hoc in itinere impediretur; sed Cofen, quæ nostris est Capha, ceu dictum capite 148, trans mare Nigrum navigavit; quo loco tunc Mechemetis Tatarorum Chanis filiam non duxit uxorem, uti Geufræus scripsit, cum ex ea filium Soleimanem hoc ipso tempore novemdecim plus minus annos natum, haberet; sed auxiliares a socero copias impetravit, quibus Mechemet Tatar Chan, pater filium præfecit, Chanoglim ab historicis appellatum, hoc est Chanis sive regis Tatari filium. Hi vero Tatari peculiari appellatione Precopii nominantur, a voce Precop, significante fossam. Quippe ductis in Isthmo a mari ad mare fossis, a continenti Tauricam Chersonesum velut abscindere conati sunt. Qui nunc Precopiis imperat Chan, nuper ad Comitia Polonicorum ordinum, creando rege post obitum Stephani regis indicta, suos et ipse legatos misit, qui regnum suo nomine ambirent. His in mandatis dederat, primum uti potentiam suam Polonis ostenderent, qui myriades aliquot equitum suis et terris posset ad Poloniæ defensionem educere. Deinde proponi jussit, frugalem habituros regem, qui spretis aliis sumptuosis epulis, ad se dandam famem duntaxat equinam æqui bonique faciat. Quod denique religionem attineret; Pontifex (inquit) tuus, Pontifex meus; Lutherus tuus, Lutherus meus esto. Quæ legatio magno cum risu fuit excepta. Sed ad Selimem ut redeamus, is Capha discedens, Chilim adiit, de qua dictum capite 159; hinc Beligradum venit. Hæc vero non est Ungarica Nandor alba, vel Beligradum, quæ necdum hoc tempore Turcorum in potestatem venerat, ab Soleimane primum, Selimis filio, novem decemve post annis occupata; sed illa Nesteralba, quam Nesteris ad amnis ostium sitam Goreccius Polonice Bialogrod indigitat, uti prolixius expositum indicato capite 159. Seguan bassa Turcis est præfectus jumentorum sagmatariorum in exercitu maximus, quorum aliquoties facta jam mentio.

191. *Cur Semendriæ Sangiacatum Selimi filio Bajazites obtulerit.*

Causa, cur pater Semendriæ sangiacatum **473** concesserit filio, non est in Annalibus expressa. Nimirum impedire Selimem volebat, ne progrederetur ulterius, et ad Portam veniens, genizarorum animos fluctuantes et alienos a patre, mox ad se transferret. Usus enim fuerat astute captato prætextu filius ad palliandum hoc iter suum, quod hinc inde publicarat, adire se patrem, ejus honorandi causa, quod Turci quoque vocant osculari manum; indeque mox arma conversurum in Christianos, præsertim Ungaros. Id vero plausibile futurum erat apud genizaros, et alios Portæ milites, qui mox Selimi, ceu propagandi regni cupido, se totos haud dubie daturi erant. Itaque Semendriam ei pater offert, Ungaris proximam, quasi si diceret; Non est, quod ad portam progre-

A diare. Contra Christianos pugnare vis? Do tibi vicinam Ungaris Semendriam. Hic Rhodus, hic salta. Dictum vero superius de Semendria, capite nonagesimo nono. Perrexit inde Zagoram Selimes, quam capite tricesimo tertio diximus sexagesimo ab Hadrianopoli distare milliario Græco. Hic eum Malcozoglis, et alii quidam adierunt, excitati rumore per ipsum sparso, de bello Christianis inferendo, suamque Selimi operam obtulerunt. Is vero secretas ut animi sui cogitationes nonnihil eis aperiret, grata sibi respondit ipsorum esse studia. Siquidem ad imperium pervenisset, non modo fines Osmanici regni prolataturum, verum ipsos etiam universos maximis beaturum dignitatibus et opibus. Hac vafritie sibi animos eorum conciliabat, qui

B cæteroqui more hominum mallent orientem adorare solem, quam occidentem.

192. *Cur Bajazites Constantinopolim properarit.*

Putat ea de causa Spandugínus Bajazitem, intellecto Selimis adventu, Hadrianopoli relicta, Constantinopolim properasse, ne filius perceptis regiis thesauris, quos capite 139 Constantinopoli custodiri diximus in arce Jedicula vel Heptapyrgio, nervis scilicet belli gerendarumque rerum potitus regno patrem exueret. Ad hanc causam accedit et illa, quod amissa imperii sede, de suis rebus actum Bajazites esse videbat.

193 *Locus ubi prælio congressus est cum patre Selimes, Zorli, Saranta Ecclisies, Kirc Clisse, Carabulyc, Selimis equus.*

C Narrant Annales et alii, non procul a Zorlo concurrisse patris, qui podagra laborans curru vehebatur, et filii copias. Zorli vero Turcis est oppidum vetus Tzurolloe vel Tzurulus, de quo dictum cap. 26. Jovius ait, ab hac memorabili pugna pagum hunc, prius obscurum et ignobilem, (id supra dicto capite refutavimus) nomen aliquod, et splendorem fuisse consecutum. Spanduginus addit, eumdem locum pertinere versus Quadraginta ecclesias. Id etiam oppidum est Thraciæ, nunc Græcis Saranta ecclisies appellatum (prisci τεσσαράκοντα ἐκκλησίας dixissent), Kirc Clisse Turcis, eodem significato: ubi sangiaci Kircliensis hodie sedes est, Rumeliæ sive

D Græciæ beglerbego subditi. Selimes denique prælio victus, equi beneficio salvus evasit: cujus si nomen etiam scire refert, ut illius Alexandri Bucephali, notandum e Busbequio, dictum fuisse Carabulyc, voce nubem nigram significante.

194. *Selimes victus Cofen aufugit, Midge pagus, Nischanzi bassa.*

Pagi Midgæ nomen annales soli referunt, cæteris ad Nigrum mare Selimem profugisse narrantibus. Midgæ vero situs ex eo colligitur, pagi cæteroquin ignoti, et nusquam proditi, quod Spanduginus, ait Selimem per Thraciam fugiendo Varnam versus, Euxinum petiisse. Quapropter Midge non procul aberit a Varna, de qua superius dictum, capite 113. Quod paulo post sequitur Cadilescheri

nomen, declaratum supra, cap. 29. Nischanzi bassa dicitur apud Turcos is qui litteras omnes, et instrumenta quotquot apud Portam expediuntur, obsignat: adeoque gerit officium, supremi cancellarii nostris in aulis officio simile.

195. *Achmetis ambientis et invadentis imperium durities ergu genizaros, crudelitas in legatos. Corcutes fratrum competitor.*

Ostendimus in Osmanidarum genealogia, Sinanem scachum, et Allamam scachum, primogenitos Bajazitis filios, ante patrem exstinctos fuisse: quorum unius, majoris scilicet natu, Sinanis obitum peracerbe pater ac diu luxit. Tertius e filiis erat Achmetes, Amasiæ præfectus; qui accepta motus Selimiani fama cum 20000 amatorum per Asiam minorem Scutarium, e regione B Constantinopolis situm, contendit, et audita genizarorum legatione, qui se accepturos ipsius imperium nuntiabant, si majores annonas polliceri vellet, durius respondit, nolle se, jam designatum a patre successorem, ab ipsis imperium pretio redimere, quibus vel invitis eo sit potiturus. His verbis animos Genizarorum ab se prorsus alienavit, et imprudens æmulo Selimi adjunxit. Quod ubi pater animadverteret, iisdem Achemeti reconciliandis 50000 sultaninorum, filii nomine, promisit. Hæc scilicet illa **474** pecunia fuit, quam annales Achmetem patri misisse referunt. Hinc Asiam vi subacturus Achmetes, mortui fratris sui primogeniti Sinanis filios Muchemetem et Aladinem, Larendæ, C Caramaniæ oppido, de quo capite 167 dictum, obsedit et cepit. Ejus rei causa cum graviter a patre per legatos objurgaretur, legationis principem capite truncari jussit, cæteris nares et aures præcidit. Id facinus omnium odia mirifice in Achmetem accendit. Ac videamus obsecro, quæ rerum id temporis confusio fuerit in Osmanico imperio. Quintus ordine nascendi filius Bajazitis, raro in Osmanidarum familia exemplo Selimis ex utroque parente frater, Corcutes erat. Quartus enim Muchemetes, ante hoc tempus a suspicaci patre cum incognitus et patrem, et fratres suos adiissot, metu motus alicujus secreti, veneno sublatus e medio fuerat. Is Corcutes, moriente avo Muchemete secundo, ab amicis paternis, absente patre, collocaD tus in regium fuerat solium: ne frater Bajazitis Zemes, prior inauguratus, Bajaziti regnum præriperet. Advenienti deinde Constantinopolim patri et abdicato filio, imperium in se transferenti, cesserat tenero quodam amore pietateque motus Corcutes: cum hoc nomine vicissim pater illi promisisset, se rationem ipsius, in constituendo successore, supra filios cæteros habiturum. Eidem Castamonam post obtinenti, de qua dictum capite 66, a morte fratris Muchemetis provinciam Magnesiam attribuerat, non exigua Lyciæ Cariæque parte adauctam. Hic ergo Corcutes, cæteroqui studiis Mahumetanorum philosophicis, et quieti deditus, seditiones fraternas conspicatus, et ipse A stimulos ambitionis, alienos a professione philosophi, sensit: quod jure sibi putaret imperium deberi, qui fuisset ante patrem inauguratus. Quid autem effecerit, ab ipsis expositum legitur Annalibus.

196. *Zecme minor, Rhegium sive* Ῥήγιον, *majus et minus, Melantias et Melitias, Athyras fluvius, Glykynero, votum Soleimanis, Athyrorum episcopatus.*

Nomen Zecme significationem in lingua Turcica nullam habet. Quapropter a Græcis ad Turcos velut usucapione quadam pervenisse arbitror, a Zeugma vel Zeugmin derivatum: id est, a juncturis pontium, quibus elegantes duo Propontidis sinus illic sternuntur, in quorum alterum ad Zecmen minorem se fluvius Athyras effundit. Est enim Zecme minor, vel comepollchnion, vel oppidulum illud, multis cinctum mœnibus; cui nunc Ponto piccolo nomen est Italicum, a minori ponte. Facta fuit ejus mentio supra, capite vicesimo sexto. Minor autem Zecme, sicut et pons minor, ad discrimen majoris dicitur, longius ab urbe versus Siliuriam distantis. Theodosius Zygomalas putabat antiquis temporibus dictum fuisse Ῥήγιον, sive Rhegium, majus et minus, et utrumque Constantini Magni opus fuisse. Quod si verum est, ut equidem non dubito, intelligetur Rhegii nomine Parvi Pontis oppidulum, sive Zecmæ minoris, in historia Græca manuscripta, titulo carente, cujus obiter meminimus capite decimo, cum narrat, imperante Justiniano primo, gravi terræ motu non urbem modo deformatam, sed ipsa quoque suburbia cum Rhegio subversa et abolita fuisse. Non enim alia suburbia Constantinopolis habuit, aut habere potuit, quam quæ versus duplex hoc Rhegium, pontem minorem et majorem pertinuerunt, ut hodieque testantur ædificiorum suburbanorum maximæ vel ruinæ, vel rudera. Græcus etiam scriptor historiæ Agathias noster, libro quinto mentionem Rhegii facit, in descriptione terræ motus ejusdem, ubi Rhegium addit ἐπίνειον urbis esse, id est oppidum suburbanum, quod stationem pro navibus habet. Apud Cosmographorum principem Ortelium ex Procopio Suidaque reperitur Melantias et Melitia, pagi nomen in Thracia, centum duobus stadiis a Byzantio dissiti, quem Athyras amnis alluat, prorsus hoc de Zecme vel Ponte minori accipiendum, a Constantinopoli quindecim milliaribus Græcis disjuncto; quæ a centum duobus stadiis nihil, aut parum absunt. Athyræ fluvii nomen hic in Aqua *dolce* nunc Italis est mutatum, Græcis in *Glykynero*. Pontes ambos, tam majorem, quam minorem, milliaribus decem ab se invicem dissitos, sultanus Soleimanes, avus hujus Muratis tertii, maximo sumptu refecit: cujus quidem memorabile votum fuit, quo tria sibi concedi divinitus optabat, ut ante mortem perficeret. Primum, instaurationem aquæductus maximi, quem ab auctore Valentem, aut Valentianum, non Valentinianum, ut vulgo corruptis in libris legitur, historici

dixerunt : deinde horum pontium in utroque sinu maris, sane quam lato, refectionem : urbis denique Viennensis Austriacæ occupationem, quam maximis duabus expeditionibus ab se frustra tentatam, summa cum indignatione recordari solebat. Prioris utriusque voti factus est compos, regio prorsus opere per viginti plus minus milliaria deductis in urbem ex ipso Danubio copiosis aquis, et ambobus exstructis pontibus ; tertio Numen Christianis propitium, ne tyrannis in intima Germaniæ viscera penetraret, favere noluit. Athyrorum quoque meminit episcopi Leo Sapiens 475 imperator in Novella de thronis, eumque subjicit Heracliensi metropolitano in Thracia. Quæ quidem Athyra diversa non sunt ab hisce duobus oppidis, quæ diximus. Et Zygomalas ἄθυρα dicta, velut B ἥπυλα, volebat ex eo quod uti tunc, ita superioribus etiam sæculis, oppida fuerint nullis portis clausa, nec mœnibus cincta. Vulgo denique Græcorum illud, πόντος μέγας, hoc, πόντος μικρὸς, appellatur, ut paulo peritioribus γέφυρα μεγάλη, et γέφυρα μικρά.

197. *Pratum Genibaxeum, genizarorum domicilium, excubita, excubitoria. Loca certa pascendis felibus, ex Turcorum instituto, Cusluc et Ikindi, statæ pascendis iisdem horæ.*

Divertisse traditur Selimes, haud dubie magno cum comitatu, in locum urbis, ab Annalibus Genibaxe vel Genibacze nominatum, id est in hortum novum ; cujus in prato, multorum tentoriorum capaci, Turcico more commorari sub dio poterat. C Idem nomen et Spanduginus memoriæ prodidit. Selimem referens hospitium cepisse in loco, cui nomen sit Janibacza, non procul a genizarorum domicilio. Dictum paulo ante, Corcutem quoque Constantinopolim ingressum, haud procul a domicilio genizarorum delegisse sibi locum hospitii : quod sane quo factum consilio fuerit, nemo non animadvertit. Hoc genizarorum domicilium messitæ proximum est, quam memoriæ charissimi sibi filii Muchemetis Soleimanes secundus exstruxit. Is natus ex Rossa conjuge, ceu dictum in Annalium Supplemento, Selimis II frater natu major, haud dubie patri successurus erat, si superstes ei fuisset. Nec item procul abest a messita Turcorum prima D Constantinopoli, quam in locum ædis sanctorum apostolorum Muchemetes II, urbe capta, condidit. Ipsum hoc ædificium pro genizaris exstructum arbitror ad imitationem veteris tam in urbe prisca, quam nova, prætorianarum cohortium excubitorii, quod historici Græci recentiores excubitum et excubita dixerunt. Erant enim ut in urbe veteri, sic etiam in nova Constantiniana, cohortium prætorianarum, quibus genizari successerunt, itemque cohortium urbanarum, et vigilum excubitoria. Nec locum equidem excubitorii prætorianorum veteris mutatum arbitror, ob commoditatem situs ; quem norunt, qui Constantinopolim viderunt. Sunt ibidem horti longe amplissimi, circumdati muris, in A quos insilire feles solent, quoties alimenta statis horis a prætereuntibus Turcis exspectant. Quippe sibi persuadent homines superstitiosi ac barbari, se nescio quid apud Deum promereri gratiæ, si brutas etiam in animantes, feles, canes, pisces, aviculas, eleemosynam conferant. Itaque volucres eis necare captas ad victum religio est, easque pretio potius suo redemptas libertati naturali restituunt : piscibus devoranda frustula panis objiciunt : canes et feles in plateis publicis, ad certa loca quotidie, statis horis gregatim convenientes, pane, carnibus, cibis cæteris pascunt. Et observari a felibus in his ipsis muris hortorum, de quibus loquimur, horas statas tam Cusluci, quod medium est inter exortum solis et meridiem temporis intervallum, quam Ikindi, quod meridiem ab occasu solis æquo spatio dividit, equidem frequenter illac ad patriarchium, visitandi Zygomalæ nostri causa transiens, animadverti : coramque vidi mulierculas humilioris staturæ, carnes assas, ex opsopoliis proximis emptas, et perticis oblongis affixas, felibus hosce muros insidentibus porrigere, cum nescio quid precularum admurmurarent. In hos igitur hortos, excubitorio Genizarorum proximos, sultanus Selimes divertit.

198 *De Mustapha bassa, Bajazitis vezirazeme Ducagino gli Bostangi bassa, Aigas aga.*

Erat hic Mustaphas natus in urbe Serensi, propter Amphipolim sita, de quibus ambabus dictum capite 43 et 53. Patrem habuit sacerdotem Christiani ritus Græcum. Et Græcos sacerdotes in conjugio vivere nemo non novit. Fuit hic Mustaphas vir astutus, malitiosus, vindictæ tenax. Statim post mortem Bajazitis a sultano Selime fuit interfectus, uti non multo post in Annalibus sequitur. Jovius Selimem non hujus duntaxat usum opera scribit in opprimendo patre, sed etiam Ducaginoglis Bostangis bassæ, sive hortulanorum præfecti, cui secreto Selimes pro perfidiæ præmio filiam nubilem promisit et dedit ; et Ajacis genizarorum Agæ, quod Turci nomen non Ajax, sed Aigas enuntiant. De Ducaginogli paulo post dicetur, capite 206.

199. *Cur Dimotucum secedere Bajazites, imperio dimisso voluerit. Inaugurandi sultani cæremonia. Imperatorum insignia vel symbola. Coronandi alterius imperatoris ritus apud Græcos, priori superstite. Παραχοιμώμενοι, Scaramangium, Tzohadari, ἄμδων, Δικηρήσιον. Tzankia.*

Dimotucum a Turcis vocari civitatem, quæ Græcis Didymotichon dicatur, indicatum supra, capite 28, nonnullis ibidem adjectis ad hanc quæ pertinent. Voluit autem eo se conferre Bajazites, abdicato imperio, quod ejus esset patria. Quippe natus 476 illic fuerat. Et nemo non occulto quodam instinctu naturæ delectatur iis præcipue locis, in quibus exsistendi principium habuit. Ea quoque de causa Bajazites, cum ante triennium, videlicet anno Christiano 1509, terræ motus horribilis, de quo paulo ante legimus, in his Annalibus. Constantinopolim et Didymotichum pene totas diruis

set : non Constantinopolim modo refecit, verum A etiam decem sarchorum, id est mercenariorum et opificum millia, Didymotichum misit : qui patriæ suæ mœnia collapsa, cum ædificiis instaurarent, uti Spandugiuus memoriæ prodidit. Quo autem ritu sultani Osmanidæ mortuis patribus, imperium auspicari soleant, expositum in Supplemento Annalium nostro, ad annum Christianum 1566. Hic quibus cæremoniis superstes pater filium sibi substituerit, indicatur. Quippe filio tradi cistas jussit, quibus imperatorii thesauri continebantur. Eorum vero nomine non illi veniunt, quos adversari diximus in Jedicula : sed quæ Græci vocabant imperatoria, vel κειμήλια, vel ἐπίσημα, vel σύμβολα. Sic Græciæ prætor ait, venisse capta Constantinopoli Græcorum in manus imperatoria Balduini B secundi symbola, quæ quidem hæc fuerint : Calyptra, formæ Latinis usitatæ (Latinos Græci vocabant populos ad imperium Romæ veteris pertinentes, cum sibi Romanorum appellationem arrogarent), et unionibus distincta cum lapillo rubri coloris in vertice capitis : calceamenta, cocco tincta : gladius vagina de coccinei coloris serico facta, vestitus. Inde patrem Selimes adiit, eique manum, ut Annalium liber ; pedes, ut Jovius narrat, osculatus est. Idem addit hoc ab eo factum maxima, sed simulata cum submissione : cum temeritatis obiter suæ veniam posceret. Mox ei pater assurgens gladio latus cinxit, ut Jovius memorat : ut Annales, solio sedere suo jussit. Calyptram ei nullam imposuit, quod ea Turcorum sultanis in usu non sit, C tulipanto duntaxat caput involventibus : uti ne sultanæ quidem ipsorum calyptra coronave regibus nostris usitata, caput ornant, sed vera tænia, sive fascia, sive diademate, variis et exquisiti pretii gemmis distincto, quod ad sinciput colligatur. Ejusmodi diadema conficiebat Germanus aurifaber in oppido Galata, Joannes Saxo, natus apud Holsatos, huic sultanæ, Muratis III conjugi, cum filius Muchemetes circumcidendus esset. Addere libet hoc loco ritum coronandi apud Græcos imperatoris, priori adhuc superstite, quem de Græco historiæ libro manu exarato Symeonis magistri Officiorum exscribemus. Loquitur autem Symeon de Michaele, Theophili F. Augusto, quem temulentum sive D μέθυσον vocant historiæ, post Bardæ Cæsaris avunculi cædem, Basilium Macedonem ad imperii societatem cooptante. Verba sunt hujusmodi. Cum imperator, ait, in processione prodiret, sequebatur a tergo Basilius gestans imperatoris scaramangium, quod pro more παραχοιμώμενοι faciunt. Ad augustales autem fores ubi pervenisset imperator, coronam pro imperatorum consuetudine non deposuit, sed intra januas sacras cum ea Michael ingressus est. Et corpore converso, tres gradus ambonis coronatus ascendit, stante inferius Basilio Parakimomeno. Infra Basilium stabat Leo Castor, qui a secretis erat, sententiam scriptam (tomum Græci vocant) manu tenens, et Michael Anurius præpositus, et tribuni plebis, una cum tribulibus. Cepit ergo secretarius hæc ex imperatoris decreto verba legere : Bardas Cæsar adversum me conspiravit, ut vitam mihi adimeret : eaque de causa extra urbem me abduxit. Quod nisi Symbatius ac Basilius indicium ejus rei mihi fecissent, equidem non amplius in numero vivorum exsisterem. Ac periit ille sua sane culpa. Basilium vero Parakimomenon, ceu fidum mihi, meique servatorem imperii, quique me liberavit ab hoste, ac singulari affectu complectitur, esse volo custodem et curatorem imperii mei ; faustisque, velut imperatorem, acclamationibus salutari. Tum vero Basilius oppleri lacrymis. Et imperator demptam e capite suo coronam Photio patriarchæ porrexit : qui ea sacram ad mensam deportata, preces super illam concepit. Inde paludamentum attulere præpositi, et calceamenti Basilium induerunt. Is, abjecta chlamyde, ad imperatoris pedes procidit. Mox autem egressus patriarcha, demptam prius e capite imperatoris coronam, ipsimet imperatori reddidit. Cumque sceptra, de more, humi procidissent, coronavit Basilium Michael, omnibus fausta voce acclamantibus : *Michaeli et Basilio augustis, multi anni.* Hæc abs re putavimus exponenda, quo studiosis antiquorum rituum rem gratam faceremus. Adjiciamus et difficilium intellectu quorumdam explicationem. Scaramangium, quid sit, indicatum capite 172. Παραχοιμώμενοι sunt intimi cubicularii, qui augustalibus in cubiculis et ipsi propter imperatores dormiebant, uti Symeon hic noster haud multo post declarat in descriptione cædis Michaelis Augusti. Tale nunc officium est apud Turcorum sultanum ejus cubicularii, qui Chiohadar aut Tzohadar appellatur. Is enim et intra sultani cubiculum noctu excubias agit, et pluviam sultani vestem gestat, ut Parakimomenos, quæ scaramangium hic vocatur. Ac norunt omnes, qui Portam viderunt Osmanicam, non sultanum modo comitari cubicularium, qui sereno quoque cœlo scaramangium ejus gestat : sed omnes etiam quotidie bassas ac begos, quotiescunque per urbem ad Portam equitant, habere pedisequum unum, qui vestem **477** hujusmodi portat, cæteris superinjiciendam vestimentis, si aere mutato forte pluat. Ambonis nomen in templis Græcorum ab ascendendo factum est, quod gradus complures habeat. Et extra secretum a reliquo templo sacrarium vel θυσιαστήριον est, quo mensa sacra continetur, sacerdoti duntaxat adeunda. Quod paludamentum dixi, Symeoni διχητήσιον appellatur. Scio paludamentum esse vestem imperatorum castrensem, quæ exprimendo Dikitisio non satisfaciat : sed cum aliud invenire nomen non possem, hoc uti libuit. Διχητήσιον vero sic mihi sunt interpretati Græci, ut eo significari dicerent ἐπιμάνδυον, sive supramantellum (adhibeamus enim voces barbaras, ut intelligamur), quale superinjici patriarchis in solium pontificale collocandis solet, ut

intelligatur, hoc indutos, jam factos esse pontifices. Casiolam memoriæ prodidit Isidorus, quæ huc puto quadrat. Tali vestimenti genere nostros etiam imperatores indui, cum inaugurantur, ipsimet vidimus. Estque notabilis apud Zozimum nostrum locus, ubi tradit hoc propterea factum apud Romanos, ut intelligeretur imperatores etiam esse pontifices maximos, quemadmodum in numismatis quoque se nominabant. Calceos sive calceamenta, Tzankia dixit Symeon, quibus imperatores uti coccinei coloris solebant. Præpositi simpliciter hic vocantur, quos apud antiquiores sacrorum vel augustalium cubiculorum præpositos dici videmus in Justinianei Codicis, et historiarum libris. Sceptra sunt baculi, magistratus symbola. Nec intelliguntur hic ipsius imperatoris sceptra, sed officialium : quæ apud Græcos deponi solita, cum novus imperator inaugураretur, superius cap. 173 monuimus : idemque mos apud Turcos hodie retinetur, quorum genizari, et alii officiales, cum novus sultanus Portæ saraium ingrediens, regnum suum auspicatur ; baculos suos deponunt ex causa, quam indicato capite declaravimus.

200. *Portæ XXIII urbis Constantinopolitanæ, cum multis memorabilibus, et ad historias intelligendas necessariis.*

Quia non tantum hic Hadrianopolitanæ portæ, sed aliarum quoque deinceps, in vita Soleimanis II, fit mentio, placet uno loco simul enumerare portas urbis omnes, ac singulas velut ob oculos ordine collocare : quod operæ pretium nos his exponendis facturos existimemus, qui sæpenumero legendis historiis, ob harum tam appellationum, quam situs ignorationem, mirifice nos torqueri meminimus. Nec ipsum Gyllium recensendis his omnibus, et recte appellandis, vel ex semisse lectori fecisse satis ; fatebuntur ii, qui nostra cum Gyllianis conferre voluerint. Incipiemus autem ab angulo urbis orientali, in quo situm esse genisaraium, sive palatium, arcemve sultaninam, superius 139 cap. ostendimus : et in littore sinus Ceratini, Constantinopolim a Galata intersecantis, de quo dictum cap. 127, propter urbis orientale partim, partim septentrionale latus progrediendo, pergemus ad angulum Pentapyrgii, qui recta versus aquilonem spectat, et a quo muri portæque terrestres incipientes, ad angulum se tertium porrigunt, arcis Heptapyrgii vel Jedikulæ structuras complexum : unde versus angulum primum in littore Propontidis reflectendo, totam scilicet urbem circumibimus, portisque suis includemus.

Est igitur prima secundum radices promontorii arcis sultaninæ porta, quæ Græcis quotquot videri peritiores volunt, porta Horæa (ὡραῖα) vulgo Aurea dicitur. Illud a pulchritudine factum nomen est, hoc a vicis et ædificiis Hebræorum, huic portæ proximis. Neutrum tamen verum ejus est nomen, cum porta Neorii sit appellanda : quod istic νεώριον sive navale quondam fuerit, uti Gyllius etiam pro-

A bat. Leonardus Chiensis imperialem portam vocat in obsidionis ultimæ historia, velut arci Augustali proximam. Juxta portam hanc est scala Sycena, trajectusque Sycenus, vel Galatæ perama, sicut Græci vocant. In toto sinu multa navicularum millia reperiuntur, et plura quidem opinione quorumdam, quam Gundularum Venetiis : quibus ingens hominum multitudo singulis momentis trans sinum Ceratinum, et trans Bosphorum ab urbe vehitur, ac in urbem revehitur. Ipsæ naviculæ tam Turcis, quam Græcis et aliis, ab usu, quem in transjiciendo præstant, Peramæ vulgo nominantur.

Secunda Turcis Balucbazar vocatur, a foro piscario. Græci, licet altera dictione vulgo nunc utantur, et Pazarion sive Pazari forum appellent, voce
B Damasceno Studitæ familiari : tamen nomine magis originem Græcam sapiente, ψαροπωλεῖα quoque nuncupant, a distractione piscium. Quippe ψαρία pisces appellant.

Tertia Gemiscele vulgo, Gyllio Gemicapi nominatur, non recte tamen. Nam Gemisi Schele, quasi scala fructuum, dici debebat. Et scalam diximus appellari locum, ubi de navigiis exscenditur. Appellunt autem hic naves onustæ omnis generis fructibus, prout anni tempora ferunt : uvis scilicet, pomis, piris, ficis, oriza, cæteris. Gyllii Gemicapi mutatum in Gemisicapi, significat portam fructuum. Græci quoque Caraviorum portam vocant, quibus καράβια sunt naves, vocabulo Basilicorum
C etiam epitomæ nostræ usitato, præsertim ad legem Rhodiam de jactu.

Quarta Turcis est vel Ontun capisi, vel **478**
Ontum schele : quorum illud denotat lignorum scalam. Græci vel ξύλων πόρταν disjunctive, vel ξυλοπόρταν composite vocant. Dicta vero fuit hæc lignorum sive porta, sive scala, non quod ipsa sit lignea, quam reliquis similem per omnia vidimus, id est lapideam, sed quod huc navigia lignis onusta soleant appellere. Quo nobis ineptior videri debet interpres Laonici Gallicus, qui non modo portam, sed etiam palatium ligneum in illa quondam marmorea Constantinopoli fingere fuit ausus. Quodnam vero palatium illud Xyloportæ fuerit de quo Laonicus loquitur, in undecima porta declarabimus.

D Quinta Turcis dicitur Unkabani, quod Græci scribunt Unkampani, eadem tamen cum Turcis pronuntiatione. Ἀλευροπωλεῖον quoque Græcis sua lingua vocatur, quod ibi farinæ vendantur. Gyllio scribitur Umcapi.

Sexta nominatur a Turcis Tzubali Capisi, quod Græcis scribitur Tzumpali capisi, nec tamen aliter, quam a Turcis enuntiatur, ob difficilem ipsis prolationem litteræ B, de qua dictum capite 91. Gyllio appellatur Jubali Capi, enuntiatione Gallica, quæ Italicæ Chiubali vel Ziubali respondet, modo tribus syllabis efferatur. Ipsa vox significat portam vitriariam. Quippe vidimus istic officinas, in quibus vitra conficiuntur. Fuit in urbe Roma veteri vicus vitriarius, ubi scilicet tabernæ vitriariorum erant,

ut ex urbis antiqua descriptione paret. Talis vicus adhuc Constantinopoli quoque superest, cujus infra mentio fit in illo magno sub Soleimane incendio, quod accidit anno Christiano 1540. Sed vero est simile, vitriarias officinas Constantinopoli fuisse constitutas ob incendiorum metum extra urbem, et hoc præcipue loco, qui ad sinum Ceratinum positus, abundat aquis ad exstinguenda, si quæ forte orirentur, incendia.

Septima vocatur Hagia capisi, quod hybrida voce Turco-Græca significat portam sanctam. Ego tamen in ea sum opinione, ut existimem rectius appellari ἁγίας καπισῆ, hoc est, portam sanctæ, videlicet Theodosiæ : cujus templum e regione trans sinum vidi, vetus et elegantis structuræ, nunc commutatum in messitam, quæ Casanis bassæ dicitur, ut supra expositum cap. 128. Per hanc enim portam ingrediuntur urbem, qui a sancta Theodosia veniunt, ubi frequentia cum vicis ædificia sunt.

Octava dicitur Phanarii porta, vel simpliciter Phanarion : cujus vocis notionem supra, 128 capite, sub finem, ostendimus.

Nona Diplophanarion appellatur, et uti geminas (a quibus nomen accepit) turres, sic etiam portas duas habet.

Decima vulgo Græcis porta Κυνηγοῦ sive Kynigi, sed rectius porta Κυνηγίου vocatur ; et Κυνήγιον in basilicis suis Græci verterunt eum locum urbis, qui Romanis temporibus Arena dicebatur : ubi videlicet vel homines cum feris, vel inter se feræ committebantur. Kynigion ad Vlachernas refertur, locus scilicet depressus et concavus, ubi patriarchion erat meæ peregrinationis tempore, quod hoc anno 1587 pecunia redemit a Græcis sultanus Murates III, ut istic messitam, sui nominis monumentum, condat. Id hactenus sæpe tentatum, impedivit Turcorum Muphtis, qui debere Muratem diceret prius ex ereptis scacho terrarum terris annuos messitæ struendæ reditus constituere. Græcis ruinosum Constantini palatium vicissim concessit ædificandum in usum tam patriarchii, quam patriarchalis ecclesiæ, de quo mox aliquid indicabimus.

Undecima nominatur veteribus Xylokerkos, causa paulo post exponenda, nunc autem Hagiobazari porta, per quam scilicet ingrediuntur urbem Hagiobazariotæ, trans sinum habitantes, e regione hujus portæ. Nomen Hagiobazari significat vel sancti, vel sanctum emporium. Et emporii voce Symeon quoque Magister cum aliis Græcis utitur pro nullis clauso portis, aut nullis cincto muris oppidulo. Sancti potius existimem dicendum emporium, ut intelligatur emporium sancti Mamantis, quod olim monasterium insigne, palatium augustale celeberrimum in historiis, pontem denique non minus nobilem, Sancti Mamantis appellatum habuit. Hic enim effundunt sese in extremum Ceratinum sinum celebres illi priscis fluvioli Cydarus et Barbyses, nunc Machleva et Chartaricon, ut indicatum supra, capite 139, qui quidem ad Sanctum Mamantem ponte junguntur. Hagiobazariotarum vox denotat incolas emporii Sancti Mamantis. Cæterum ad hanc portam Hagiobazari secundus est urbis angulus versus terram continentem, ubi scilicet incipiunt portæ murique terrestres, sic dicti, quod nec a sinu Ceratino, nec a Propontide alluantur, sed versus Thraciam porrecti sint. Veteres hic alteram posuerunt urbis acropolim, velut in ejus extremitate sitam secunda, respectu primæ, quæ Byzantis arcem continet, ut ostensum cap. 139. Et habebat hic angulus olim arcem, dictam Pentepyrgion, a quinque turribus, vel Magnauram, vel τῆς ξυλοκέρκου, et palatium Xylinæ portæ apud Chalcocondylem, cujus interpretes vitiose scripserunt Xyllæ palatium, et pejus interpretati sunt ligneum. Hæc autem nomina frequenter in historiis Græcorum, Zonaræ, Cedrini, aliorum, occurrunt. Explicatio prolixior alterius loci fuerit. Apud Leonardum archiepiscopum Chiensem leguntur in epistola, de capta Constantinopoli, turres Aveniades : de quibus interrogatus a me Zygomalas, quænam scilicet essent, respondebat, **479** dicendas esse non Aveniadas, sed turres Anemanis, cujus est in historiis Græcorum mentio : planeque volebat, has illas esse quinque turres, in altera urbis acropoli, quas diximus Pentepyrgii nomen habere. Id autem verum esse, vel ex hoc intelligitur, quod Chiensis turribus adjungit Xyloportam, quæ a Xyloporta priori diversa, veteribus ξυλόκερκος dicta fuit propterea quod artifices eam struentes, magna in fundamento aquæ reperta copia, tignis plurimis ac palis in aqua defixis lapides injecerint, atque ita demum ædificii fundamentum firmum effecerint, ut est in libro *De ædificiis urbis*. Nec abs re quis dixerit videri palatium Xyloportæ potius scribendum Xylokerki palatium : scriptoris librario vocem obscuriorem hanc, cum notiori Xyloportæ commutante.

Duodecima Turcis est Egri capi, quæ vox obliquam portam significat. Et reapse sic exstructam vidimus, ut in eam non directo, sed ex obliquo pateat aditus. Leonardi Chiensis epistola, quam diximus, Caligaream vocat, Græci Caligariorum. Sic autem a Caligariis sive sutoribus est appellata, qui calceamenta faciunt, a Turcis nominata Passumaggia. Inter hanc et proxime sequentem portam situm est ad ipsos muros, alto loco, palatium vetus Blachernianum, quod Constantini jam vulgo vocant, ubi solebant elephanti hactenus ali. Hoc jam præterito anno Murates III Græcis loco patriarchii concessit, ut paulo ante diximus. Cæterum reperitur in Græcis historiis hujus portæ Caligariorum nomen antiquius, Porta Καρσία, sive obliqua : quod interpretati Turci videntur per Egri capi. Urbis tamen ædificiorum liber Charsiæ portam voluit dictam ab auctore vel conditore Charsia, qui utentis colore Veneto factionis fuerit. Nam factio-

nes olim quatuor erant in hippodromo decertantium equis, quos κέλητας Pindarus dixit, singulis bigis, trigis, quadrigis; ita distinctæ coloribus, ut βένετοι vel cærulei, λευκοὶ vel albi, πράσινοι seu virides, ῥούσιοι seu rubri, dicerentur.

Decima tertia est illa, cujus hoc annalium loco fit mentio, quæque nobis occasionem primam recensendi portas urbis præbuit. Vocatur autem Hadrianopolitana, quod Hadrianopoli recta venientes, urbem ingredi per eam soleant. In hac porta periit oppressus hominum turba Constantinus Dragases, ultimus Græcorum imperator.

Sequitur decima quarta, recenti vocabulo Turcico dicta Top capisi, quo significatur porta bombardaria, sive tormentorum bellicorum. Græci ante captam a Barbaris urbem, nominabant S. Romani portam, sicut et Leonardus Chiensis et Chalcocondyles testantur: cujus tamen interpres Gallicus ex Sancti Romani porta facere portam Romanam fuit ausus. A bombardis eam Turcos arbitror appellasse, quod obsidionis tempore tormenta bellica præcipue fuerint huic opposita.

Proxima secundum hanc est decima quinta, Turcis Geni capi, Græcis νέα πόρτα, quod portam novam significat.

Inde pervenitur ad decimam sextam, videlicet Silyvriæ vel Selybriæ portam, quæ a priscis χρυσῆ porta, vel aurea porta nominabatur, et porta fontis. Nam extra portam hanc est hodieque fons, qui χρυσοπηγή vel aureus fons a Græcis antiquo nomine dicitur, celebris in eorum historiis, quæ sæpenumero palatii πηγῆς sive fontis mentionem faciunt, et templi Deiparæ virginis ad πηγὴν sive fontem. Interpres Cedrini plerumque Pegen et in Pege reddidit. Ædificia nunc diruta sunt, fundamentis adhuc exstantibus et ipso fonte: quem hodieque Græcorum vulgus χρυσοπηγὴν appellat, et invisere magno concursu, certo anni tempore, veluti si Deiparæ virginis templum adhuc incolume staret, consuevit. Aurea porta nunc etiam reliqua conspicitur, sed obstructa, nec id quod audit, aurea: satis elegans tamen, expressos e marmore continens agones sive labores Herculis, artificio non vulgari.

Hoc jam loco perventum est, ab angulo urbis secundo, propter muros urbis terrestres circumambulando, ad oppositum huic angulum urbis tertium: qui, sicut secundus ille ad sinum Ceratinum extremum situs est, ita et ipse pertinet ad Propontidem: ut deinceps latus urbis reliquum mari alluitur, usque ad promontorium Byzantis, vel urbis angulum primum. Ab hoc enim angulo primo latus urbis unum, videlicet aquilonare, a mari Ceratini sinus efficitur, usque ad angulum secundum Pentepyrgianum: rursus ab altera parte mare Propontidis secundum latus urbis, et meridionale quidem efficit, usque ad tertium urbis angulum Heptapyrgianum: occidentale vero tertium latus ab omnibus aquis immune, terrestri muro claudit

A urbem, qui juxta sinum Ceratinum a Pentepyrgio incipiens, ad Heptapyrgium juxta Propontidem desinit.

Igitur Heptapyrgianum jam angulo navigio circumvectis, prima propter arcem in latere meridionali porta se nobis offert, cæteroqui numero decima septima, quam ab arce vicina portam ἑπτὰ γουλάδων, id est, septem turrium, voce mistobarbara nominant. Observavimus in hac Græcam inscriptionem, quam dabimus alibi.

Secundum hanc proxima sequitur octava decima porta, Turcico vocabulo Narli capi dicta: quo nimirum appellunt ex insulis navigia malis aureis, seu granatis (ῥοΐδια nunc Græci vocant) onusta.

B Decima nona vocatur Psomatiorum porta. Liber exstat apud Græcos manuscriptus, **480** de ædificiis urbis, quem habemus. In eo nomen portæ Psamatii reperitur, et palatium Psamatii, et γηρωκομεῖον Psamatii, quo domus significatur exstructa curandis et alendis senibus. Originem vero nominis Psamatii legimus hanc in eodem libro, stetisse scilicet olim hoc in loco Psamatii quoddam simulacrum, quod deastrorum cultor quispiam ceu deum coluerit. Christianos vero frequenter hominem ab eo colendo dehortantes, appellasse simulacrum illud, quod ipse venerarετur, deum ψευματεῖνον, id est, falsum et fictitium, quique nomen illud mentiretur. Ab hoc igitur idolo dei fictitii volunt ipsi loco nomen inditum, ut Psa-
C matii diceretur, id est, fictitii dei locus: vulgo Psama dicente, pro ψεῦμα, quod est mendacium. Propter hanc vero portam Psamatii quondam et palatium erat et γηρωκομεῖον, ut diximus: utrumque Psamatii nomen ob viciniam habens, et ab Helena Augusta, matre Constantini Magni, urbis conditoris, exstructum. Christianorum vulgus hanc portam nunc etiam San Matthia vocat, nomine corrupto ex Psamatia.

Vicesima Græcis Contoscalii porta dicitur. In libro de urbis ædificiis locus hic Contoscalinon appellatur et causa nominis adjicitur. Etenim ipsa porta velut intra sinum quemdam abscedit versus urbem, et ab altera parte proximum sibi portum
D habet pro triremibus, in mare se porrigentem, et muro circumdatum. Is portus olim cum pararetur, præfectum fuisse tradunt operis velut ἐργοδιώκτην Agallianum Turmarchum (id turmæ ducem significat, hoc est, legionis, sex hominum millia complectentis, ut est apud Leonem Augustum in libro *De bellicis apparatibus*), qui cognomen Constoscelis habuerit a brevibus tibiis. Gambacurtam Itali dicerent. Ab hoc appellatam aiunt portam Contoscalinam, veluti contoscelinam. Ego vero pace Græcorum dixerim potius Contoscalinam vel Contoscalii vocatam a conta scala. Κοντός enim Græcis nunc parvus, uti cum Cedrinus ait, quemdam fuisse nominatum ab exiguitate staturæ Κοντολέοντα prætorem Cephalliniæ, et alium Κοντοστέφανον

ceu Leonem parvum et Stephanum parvum. Scalæ A nomen jam ante declaratum.

Vicesima prima Catergolimenis porta nuncupatur, a portu triremium, quæ vulgo sunt Græcis Κάτεργα, sicut et Κατεργάδες nunc appellantur classiarii, vel navales socii triremium.

Vicesima secunda vulgo nunc Græcis est πόρτα ταῖς ἀρκούδαις, id est, vel ursarum, vel ursina, Turcis Tschatlati capsi, a mactatione pecudum. Sunt qui novam littoris portam nominant. Equidem crediderim esse antiquam. Ædificium rotundum extra muros in ipso mari vicinum ac vetus habet, undique circumfluum, nisi qua terræ jungitur; in quo mactantur, excoriantur et exenterantur pecudes: itemque fenestras habet hæc porta marmoreas a latere, cujusdam ædificii vel palatii veteB ris, quod ipsis muris urbanis incumbit. Hic aliquando pene naufragium fecisse recordor, cum animi gratia Wolfius Ungnadius Baro Sonneccianus, et Hieronymus Arconatus, et ego, saraium sultaninum, e Ceratino sinu profecti, cœlo primum sereno marique placido, circumnavigaremus: et oborta subito tempestate, non sine periculo huc rejiceremur.

Vicesima tertia et ultima porta vocabulo Turcico nominatur Achur capisi, quod Achurii portam significat. Achurium vero Turcis est ædificium capax, aream habens in medio, cujusmodi solent esse stabula pro regiis equis. Et arbitror esse Græcam origine vocem, usucaptam a Turcis. Etenim ἀχυC ρεῖον vocant Græci stabulum, a reponendis scilicet paleis. Sic emir Achur stabuli præfectus est in aula sultanina, velut capite 14 diximus. Itaque propterea nomen hoc isti portæ datum, quod per eam saraio sultanino contiguam, invehantur omnia curandis et pascendis equis ac jumentis sultani necessaria, quotquot intra saraium scilicet aluntur. Ab hac ultima porta, saraii sultanini murus trium in ambitu milliarium Græcorum incipit; juxta quem ab altero saraii latere primam quoque portam urbis collocavimus. Nec inter Achurii portam et Horæam illam primam ulla reperitur alia, quam qua secreto soli sultano licet e saraii septis ad angulum Sancti Demetrii prodire, D quoties ei sic visum est. Ac solet hoc facere multoties, cum eleganter ornatam marmoreis columnis domunculam ibidem habeat, intra quam velis obductam sedens, tam e sinu Ceratino, quam secundo Bospori fluxu in Propontidem præternavigantes intueri cum voluptate potest, ipse conspectus a nemine.

Sed enim ante, quam hanc portarum enumerationem claudamus, libet ex allegato sæpius libro, de ædificiis urbis, ordine recensere veteres portas urbis terrestres, quæ illic solæ leguntur; cæteris ad sinum Ceratinum Propontidemque sitis silentio præteritis. Recitantur autem duntaxat hæ quinque, sumpto ab extremitate Pentepyrgiana initio.

A Prima vocatur ξυλόκερκος ob ejus fundamentum defixis in imo palis factum. Nunc Hagiobazari portam dici notavimus.

Altera Charsiæ, qui scilicet ei condendæ præfuit. Turcis est Egri capi, sive porta obliqua.

Tertia πολύανδρος, ab hominum multitudine dicta. Quippe traditum in historiis legimus, et in hoc ipso de ædificiis urbis libro, Theodosium minorem Augustum terræ motu collapsos urbis muros terrestres curasse per Cyrum præfectum urbanum instaurari: **481** cujus quidem ea fuerit in opere maturando et urgendo sedulitas, ut intra sexagesimum diem absolutum fuerit. Hoc autem in opere, cum una populi pars ab angulo Pentepyrgiano, altera vero ab angulo adverso Heptapyrgiano muros B condere cœpisset: ad hanc demum portam pars utraque suis perfectis operis convenit, eaque de causa porta πολύανδρος appellata fuit, ab hominum multitudine, qui tunc istic convenerunt. Nunc Hadrianopolitanam vocari diximus. Et est illius is profecto situs, ut medium in muro terrestri locum occupet, id quod equidem diligenter observavi. Nam cum ab acropoli Pentepyrgiana, propter fossas muri terrestris, ad angulum vel acropolim Heptapyrgianam ituro, necesse sit unius horæ spatium impendere: tantumdem temporis Pentepyrgio requiritur ad portam Hadrianopolitanam, quantum ab eadem ad portam Heptapyrgio proximam. Apud Leonardum Chiensem reperitur hac ipsa in urbis C ac murorum parte locus arduus (ut appellat) Miliandri. Non alibi quærat hunc lector, quam ad portam Hadrianopolitanam vel πολύανδρον, correcto tamen prius vel enuntiationis vel scripturæ vitio. Nam pro Miliandro equidem minime dubito reponendum μυρίανδρον, quod idem est cum πολυάνδρῳ: sive adeo per inscitiam vulgi factum fuisse dicamus Miliandron ex Myriandro, sive per oscitantiam scriptoris librarii corruptum nomen existimemus.

Quarta Κατωγαία, sive subterranea, cujus tamen nominis ratio nulla redditur. Respondet jam Topcapisi vel bombardariæ portæ, quondam S. Romani.

Quinta Græcis πέμπτη fuisse dicta narratur, D quod numero quinta scilicet inter portas esset terrestres. Olim Auream portam vocavere, nunc Silyvrianam appellari ostendimus. Quod aut in Geni capi sive nova porta non commemoratur, inter portas S. Romani et auream sita, propterea fit, quod nulla tunc fuerit, posterioribus scilicet exstructa temporibus, ut ipsum quoque nomen innuit.

Habes jam, benigne lector, insignem non portarum duntaxat urbis explicationem, verum etiam multarum præterea rerum declarationem, quæ mihi quidem aliquando Græcas et Turcicas historias lectitanti visæ fuere difficiles intellectu ac perobscuræ. Tibi sane, remotis non paucis jam quasi salebris, iter idem ingressuro, minus plera-

que tædii paritura confido. Vel ipsi tam a Turcis obsessæ, quam expugnatæ Constantinopoleos historiæ Chalcocondylis et Leonardi Chiensis, mirum quantum hæc expositio nostra lucis afferet.

201. *Mors sultani Bajazitis, a filio Selime veneno sublati.*

Non meminerunt annales dati a filio Selime Bajaziti per alios veneni, quod a nostris constanter affirmatur, ipsis tamen expositionibus horum inter se non parum dissidentibus. Nos plerorumque narrationes sic recitabimus, ut integrum tamen lectori judicium relinquamus. Spandugiuus ait Selimem patri adjunxisse Jonuzem bassam, qui curam ejus gereret, omnesque res patris administraret. Interim tamen secreto cum Jonuze transegisse, venenum ut patri propinaretur. Itaque Bajazitem prius, quam Dimotucum pervenisset, vi veneni dati exstinctum fuisse. Jovius addit venenum ei præbitum ab Hamone Judæo medico. Alii commemorant Selimem metuentem, ne se bello in Anatolia contra fratres, Achmetem et Corcutem, occupato, rursus imperium sibi vindicaret pater; corrupisse medicum patris Ustarabim, promissis ei singulos in dies annonis asprorum mille, qui reditus esset annuus 9000 thalerorum aspris 40 pro uno thalero computatis. Itaque recepisse medicum, se Bajaziti venenum pharmaco mistum propinaturum. Ac tradidere quidam, venenum hoc fuisse comminutum pulveris instar adamantem. Ustarabim in oppido Tzurulo Bajaziti auctorem fuisse sumendi pharmaci, quo mirificus seni vigor totius corporis et animi rediturus esset. Annuente Bajazite, medicum altero mane sultaninum ad cubiculum venisse; cumque dormientem adhuc reperisset, exspectabundum ibidem hæsisse, donec evigilaret. Elapso temporis aliquo spatio, cum non expergisceretur, excitari jussisse, jamque experrectum interrogasse, pharmacone uti vellet. Illo assentiente, Ustarabim antipharmacis multo ante munitum, prægustatam ab se medicinam Bajaziti præbuisse hauriendam; simul cubiculariis mandasse, ne quid ei potus subministrarent prius, quam bene cooperto corpore sudasset. Inde medicum se Constantinopolim ad Selimem contulisse, qui promissi præmii loco jusserit ei caput amputari; quod diceret, hominem sceleratum ac infidum sultano patri, eadem usurum erga se quoque perfidia, siquidem hoc uti faceret, ab alio quopiam compellatus esset.

202. *Cruentum et parricidiale Selimis imperium.*

Sublato de medio patre, progressus est Selimes ad immanem sævitiam fœdaque parricidia, solus ut rerum potiri posset. Frater ejus natu major Achmetes ad Arabicos fines profugisse dicitur, hoc est, in Caramaniam regno sultani Cairensis finitimam. Quippe non multo post sequitur, eum suis tandem e latebris cum milite Caramano contra Selimem prodiisse. Arabes etiam vocari Ægyptios et Ægyptiorum sultano subjectos, indicavimus capite 165. Mustaphæ bassæ mentionem paulo ante fecimus capite 198. Fuit interfectus propterea, quod Achmetis eum filios, Muratem et Aladinem, de imminente sibi a patruo Selime periculo, monuisse per celeres internuntios compertum fuisset. Meritas luit pœnas, ob perfidiam erga sultanum Bajazitem, herum suum, contra quem Selimi filio studuerat. Fratrum filii, quos Selimes strangulari jussisse traditur, more Osmanidis recepto, qui nefas esse putant, Osmanidarum sanguine terram conspergi, numero fuere quinque: Muchemetes et Aladines, Sinanis seachi filii; cum tribus filiis sultani Muchemetis, ut est videre nostra in Osmanidarum genealogia. De Tekiensi provincia dictum capite 57. Qui primus e janitoribus regiis et Azem Aga vocatur in Annalibus, integre dicendus est Capizilar Azem Aga. Nomina jam aliquoties exposita sunt, et suo loco de Capizilariis agemus, qui sultani Osmanidæ janitores sunt. His præfecti solent esse vel quatuor, vel sex, prout ipsi visum sultano. Vocantur autem vel Capizilar Bassi, vel Capizilar Aga. De vocabulo Bassa capite 14, de aga 173 diximus. Qui primus et supremus inter hos est, Capizilar Azem Aga nominatur. Etenim Azem supremum significat. Notandum hic Casanis Azemis Capizilariorum Agæ nomen. Quippe Geufræus ait, Corcutem incidisse in manus Bostangis bassæ, qui Selimis gener fuerit. Ostendimus autem supra, capite 198, Bostangim bassam, Selimis filiæ nuptias consecutum in præmium perfidiæ, cognomen habuisse Ducaginoglis ex causa paulo post aperienda; nomen vero proprium hujus Ducaginoglis erat non Casam vel Casan, sed Achmet, quemadmodum ex ipsis Annalibus deinceps apparebit. Et omnino Capizalar Aga diversus est a Bostangi bassa. Quapropter in his Geufræus erravit. Oppidum Egrigos Bellonio Grigos est, ad mare situm, versus sinum Aiassicum, qui priscis erat Issicus.

203. *Selimis statura; prælio victus et occisus Achmetes, ejusque filiorum exsilia.*

Quod pumilionis Selimi nomen tribuitur, sic de sententia Spandugini est accipiendum, ut intelligamus eum de reliquo corpore fuisse oblongo, sed tibias habuisse breves. Eaque de causa spectabilior erat in equo, quam si pedes incederet. Neapolis Caramaniæ Turcis sua lingua vocatur Genischeher. Et annalium hic notanda verba sunt quæ sæpius repetunt, has res in Caramania fuisse gestas, quo se contulerat Achmetes, ut auxiliis sultani Ægyptii sive Cairensis e propinquo contra Selimem uti posset. Leonis quidem Augusti Novella de thronis Neapoleos meminit episcopatus metropoli Stauropolitanæ in Caria subditi. Hinc apparet, errare Jovium, qui pugnatum ait prope Prusam in amplissima planitie, quæ novæ terræ, Clingua Italica, vel novæ civitatis appelletur. Et proficiscitur hæc ejus inde hallucinatio, quod alia

sit haud procul a Prusa, vel Nicæa potius Neapolis sive Genischeher, de qua superius, cap. 17 et 23 dictum. Ea tamen procul admodum distat a Neapoli Caramaniæ. Nec video, quo possit esse loco tanta planities, ac tantorum exercituum capax, in vicinia vel Prusæ, vel Nicææ, vel Genischeheris sive Neapoleos, huic proximæ; cum istic perpetua vel juga sint, vel clivi saltem montis Olympi. Taceo, superius aliquoties in annalibus hisce reperiri, Caramaniæ begos cum Osmanidis bella gerentes, si hostibus impares se viderent, in montuosa regionis suæ loca se recepisse; quæ quidem illæ ipsæ latebræ sunt, in quas se cum milite suo sultanus Achmetes, Selimi fratri copiis impar, abdidit; et quales in vicinia Prusæ nullas habere potuisset. Ideoque non abs re dicitur Achmetes ab initio belli, transeunte cum copiis in Asiam Selime, veluti fratre debilior ad Arabicos profugisse limites, hoc est, in Caramaniam; unde nusquam hactenus prodiisse legitur, multoque minus præsenti cum discrimine rerum suarum in Bithyniam fratri subditam se contulisse. Filiorum, quos duos reliquit superstites, Muratem et Aladinem, in his quidem annalibus nulla exstat mentio; sed ab aliis, præsertim Menavino, teste oculato, commemorantur. Aladinem evasisse fuga, narrat Jovius; et in itinere, quo se conferebat ad Ægypti Syriæque sultanum, amicum paternum, febri exstinctum. Muratem vero referunt omnes ad Ismailem Sophinum, scachum Persarum, se recepisse, qui filiam ei suam dederit uxorem. Quippe constat utrumque principem tam Achmeti patri, quam filiis, adversus Selimem favisse; quod esse sibi propemodum ante fores cernerent formidabilem illam Osmanidarum potentiam, quam bellis civilibus debilitatam cupiebant, ne cum utriusque detrimento longius serperet; uti sane mox ab hisce motibus sultanos Ægyptios cum Mamelucis suis ad internecionem delevit, Sophinos tum primum exortos graviter afflixit; tametsi nihil hactenus in hos, arcano quodam Dei judicio, summis licet usi viribus, efficere potuerint Osmanidæ, quod spem eis opprimendi regni Persici certam præbere queat. Ideo majori dignum admiratione, quod insolentiores perpetuis hactenus et infinitis prope contra quosvis populos facti victoriis, nihil non vi sola præpotentis imperii tum prosternere, tum diruere se
483 posse jactitant. Ergo Romani tandem illius Pindari verum esse, suo cum interitu, discant oraculum :

Vis consili expers mole ruit sua,
Vim temperatam dii quoque provehunt
In majus ; iidem odere vires
Omne nefas omnino moventes.

204. *Selimis adversus Ismailem Sophinum expeditio : prælium in planitie Zalderana : Jovius emendatus, Ordu, Orda, Fossatum, Tuldum, Tebris, Sultania, Kemach.*

Hujus belli causæ intelliguntur ex indicatis capite præcedenti, de recepto præsertim hospitio Mu-

A rate Achmetis filio Jovius exercitum Selimis habuisse tradit hominum ducenta millia, duplo majorem numerum faciunt annales. Idem vocat Ismailis primarium ducem Ustaoglim, qui nostris annalibus Ustageln ogli, vel Ustazelu ogli, rectius quidem haud dubie, nominatur. Id filium Ystagelvis significat. Quis autem fuerit hic Ustagelves, non exprimitur in annalibus. Jovius statim post expositum prælium Selimis contra Persas, et occupatum Taurisium, narrationem belli Turcorum adversus Costagelvem Aladuliorum principem subjicit. Idem bellum Turci quoque mox gestum referunt, sed adversus Aladeulem Dulgadiris provinciæ ducem. Ergo jam animadvertisse videmur, hujus Dulgadirensis regionis principes habuisse nomen Ala-
B deulis in genere, cujus supra facta mentio cap. 163, sed singulis tamen præterea peculiare quoddam fuisse nomen ; adeoque devictum hunc ab exercitu Selimis Ustazelvem fuisse vocatum, cujus filius fuerit Ustazeluogli, supremus belli dux apud Ismailem Sophinum, qui Zalderanis in campis occubuit. Hinc igitur emendandus Jovius, et pro Ustaogli reponendum Ustazelu ogli : rursumque pro Costagelu, scribendus Ustagelu. Planities Zalderan legitur in annalibus, qui Jovio sunt campi Calderani. Situs horum ex eo percipitur, quod dimicatum tradit idem non procul a civitate Choi, quæ priscis Artaxata fuerit dicta. Malcozoglis sive Malcozides prior, Turcis est Thur Ali beg,
C Jovio Thurabeus, vocabulo hinc itidem corrigendo : alter Mahomet, quem annales non nominant. Turci vulnus inflictum fuisse scacho tradunt a Malcozide, Jovius ictu sclopeti læsum ait sub humero sinistro, non graviter tamen, et incerto vulneris auctore. Orda Turcis est Ordu. Proprie quidem hoc uti vocabulo solent pro foro castrensi rerum venalium, sed interim generaliter etiam pro castris seu fossato potius, ut appellat Leo Sapiens Augustus, accipitur : itemque pro tuldo, quæ Græcis vox in historiis reperitur, et in Leonis Augusti libro *De bellicis apparatibus* sic definitur, ut impedimenta vasaque militum, et omnes res necessarias complectatur ; nimirum famulitia sive pueros, et jumenta sive sagmaria, reliquaque anima-
D lia, et si præterea rei ad usum fossati milites secum vehunt, trahunt. Germani Trossum appellant. Hæc proprie vox hoc in loco Turcicæ Ordu respondet. Notum, apud Tataros aulam, seu castra, seu comitatum chanum sive regum appellari ordam. Apud Belvacensem Joannes de Plano Carpi, legatus pontificis ad Tataros, curiam regis interpretatur, et stationem imperatoris ac principum, itemque tentorium ducis. Sed hic, ut diximus, tuldum Persici regis in prædam cessisse Turcis intelligitur : uti mox etiam sequitur, unam ex Ismailis uxoribus in orda fuisse captam. Solent enim mulieres, si quæ sequuntur castra, tuldi pars esse. De Tebrisio supra quædam exposuimus cap. 187. Ptolemæi Tervam esse, plerique putant, et transpositis fortasse lit-

teris Teure scribetur rectius: Hebræorum Susam, Jovius autumat. Id quidem hoc loco minime silentio prætereundum, quod a Chol propter quam urbem pugnatum fuisse diximus, 80 milliaribus Asiaticis vel Romanis Taurisium distet. Addendum et hoc, commissum fuisse prælium die 26 mensis Augusti, anno Christiano 1514. Sultaniam denique Jovius idem fuisse putat exstructam e ruinis Tigranocertæ. Fiet ejus infra quoque mentio, in expeditione prima sultani Soleimanis adversus Persas. De Carabago explicatum cap. 63, de Amasia capite 6. Civitas hodie dicta Kemach in Armenia quondam metropolis erat Armeniæ Camachus, ut eam Leonis Augusti Novella de thronis appellat, et indicatum a nobis est superius cap. 5. Peucerus corrupto vocabulo Ciamassum nominavit. Sansovinus quoque Iamacam vitiose, pro Camaca vel Camaco, scripsit, errorem Laoniceni secutus interpretis.

205. *Bellum Dulgadirense; mors ducis Ustagelvis vel Aladeulis.*

De Dulgadiris provinciæ finibus dictum supra capite 163. Duces ejus, sive reguli, Turcomani erant, non Christiani: regio ipsa tota montuosa, Tauro et Antitauro inclusa. Dreslerus simpliciter Cappadociam vocat, sed non recte. Bello causam præbuit, quod hujus regionis ducis Ustazelvis filius, ut dictum, hosti Selimis et Osmanidarum Ismaili Sophino militasset, quodque pater, occiso Calderanis in campis filio, Taurisio proficiscentem versus Amasiam Selimis exercitum, in clisuris montium, et impeditis itinerumque angustiis, fluminumque transjectionibus, afflixisset. Sinanis bassæ meminimus supra capite 177. Ustazelvis a Sinane capti, ejusque jussu necati caput, a Selime 484 Venetias, pro Turcorum more, missum fuit. Substitutus huc Alis begus, infra nominatus scachi Suarensis filius, initio regni Soleimanis, ad annum Christianum 1522, ubi plura de hoc exponemus, capite 219.

206. *Selimis in bassas suos sævitia; Ducaginogli, Ducagini reguli; catalogus parricidiorum et cædium Selimis.*

Piri bassa Turcis est is, quem historia belli Rhodii Pyrrhum Græco nomine vocat, ut Ajacem Jovius itidem appellatione Græca dixit, qui Turcis est Aigas. Ducagini filius Turcis est Achmet bassa Ducaginogli, cujus obiter facta mentio, capite 198. Natus fuit Ducagina familia, quam Jovius ait illustrem fuisse in regione Naupactia sive Lepantina, sicut jam dicitur. Ego vero hanc fuisse celebrem invenio apud Epirotas vel Albanenses, in quorum regione Barletius Ducagini meminit, loci vel oppidi cujusdam, cui cum imperio præfuerunt olim, et a quo familiæ nomen hoc inditum fuit. Annales Venetorum tradunt, anno Christiano 1444 Paulum et Leccam Ducaginos fratres, Tamusii filios, cum ditionibus suis in Albania, Venetæ se reipublicæ fidei permisisse. Jovius hunc Ducaginoglim ait infamem fuisse pluribus vitiis, avaritia, ambitione, perfidia. Filio Selimi patrem Bajazitem prodendo, nuptias filiæ ipsius impetravit, ut ante diximus. Causa mortis hic verius est exposita, quam ab aliis, qui necatum volunt ob expilatas provincias, quibus præfuisset. Atqui vezirazem bassa, quo munere dicunt annales functum fuisse Ducaginoglim, cum occideretur, non provinciam quamdam administrat, sed ad portam suprema cum potestate, velut ad clavum totius Osmanidarum imperii sedet, nec nisi gravissimis de causis alio solet ablegari: quod in Sinane prius, deinceps accidisse meminimus in Osmane vezirazeme contra Persas misso, cujus loco tunc provezirazemes ad portam constitutus fuit Mesites bassa, spado vetulus, nunc salvis annonis rude donatus. Oturaziacum Turci dicunt. Præter Ducaginoglim, referunt annales ab Selime necatum Ischenderem bassam, qui et ipso gener ipsius erat, et Tazisadem Cadilescherum, et Seguanem bassam (officii vocabulum est, explicatum cap. 190), qui nomen habuerit Bal Gemes. Id hominem significat melle non vescentem. Hæc de procerum Selimis cædibus hoc tantum loco memorantur. Addamus et alias, aliis temporibus ac locis perpetratas. Mustaphæ necem prodidimus supra, cap 202. Chendenum bassam Jovius trucidatum refert ante, quam contra Sophinum Ismailem in Persiam progrederetur: quod vir magnu rerum usu præditus, iter hoc gravibus de causis ei dissuasisset. Chuseinem bassam, vezirem suum, simili de causa deinceps jussit interfici, quod ei per solitudines Arabiæ Cairum petituro cum copiis, auctor esset, ne temere tanto cum exercitu tam periculosum iter ingrederetur, ut in annalibus expositum legimus. Ægypto potitus, Jonuzem bassam (Janum male Geufræus et alii vocant), a Cheire bego per calumniam delatum, seu furore quodam impulsus, e medio sustulit, ut est in annalibus. Colligamus immanis jam belluæ diritatis inauditæ facinora. Primum octo parricidia, prorsus enormia, quibus patrem veneno peremit, Achmeti Corcutique fratribus 2 et 5 fratrum filiis laqueo fauces elisit: procerum deinde maximorum cædes totidem, Mustaphæ bassæ vezirazemis Chendeni bassæ, Ducaginoglis vezirazemis bassæ generi sui, Ischenderis itidem bassæ generi, Tazisadis Cadilescheri, Balis Gemis Seguanis bassæ, Chuseinis bassæ veziris, et Jonuzis bassæ: quæ sane omnia quonam modo legatus Venetus, Aloysius Mocenicus, usque adeo elevare potuerit, ut nihil fuisse barbarum in hoc tyranno dicere sit ausus, mihi quidem mirari subit.

207. *Selimis adversus Ægypti Syriaque sultanum expeditio: Cansavi Gauri, Mameluci, Circassi, sive Quinquemontani.*

Simulasse dicitur Selimes, alteram adversus Ismailem Sophinum expeditionem se suscepturum, cum reapse sultanum Cairensem invasurus esset. Id astu fecit, ne præpotentes duos hostes simul in se concitaret: qui quidem inter se reconciliati fue-

rant, animadverso Selimis instituto, non minus Ægyptii, quam Persæ interitum quærentis. Præterea stimulos addebat Selimi Cheir begus Halepi (Jovius et alii Cajarbeium non recte vocant), qui suo cum sultano inimicitias exercens, defecturum ab eo se nuntiabat, si propius ad Halepum cum exercitu Selimes accessisset. Cansavi Gauri nomen est sultani Cairensis in annalibus hisce Turcicis, qui nostris corrupta voce nominatur Campson Gaurius. Hunc Selimes prælio vicit, in quo sultanus ipse cæsus occubuit. Cairbeium quoque, vel Cheirem begum, hoc prælio cecidisse, Geufræus tradidit: cui tamen deinceps Ægypto capta Selimem commendasse Cairum, in his annalibus expresse legitur. De Mamelucis abunde Jovius et alii scripsere, quæ paucis duntaxat attingamus. Cœpere sub Friderico II Augusto. Duravit eorum societas vel ordo cum imperio 300 plus minus annis. Nomen ipsum significat militem, qui stipendia facit. Et militabant sultano, perpetuisque bellis exercebantur, equestris rei præsertim peritissimi. Moriente sultano deligebant alium e corpore sive collegio suo, liberis suffragiis. **485** Plerumque tamen emirum majorum, qui numero quatuor erant, auctoritate dignitateque sultano proximi, ratio haberi solebat. Electus cuique Mameluco centum seraphinos pro felicibus auspiciis imperii donabat. Omnes necessario vel Christiani erant, vel ex Christianis parentibus nati; nec in ordinem suum vel Arabes, vel Saracenos, sive Mauros, vel Hebræos, vel Turcos admittebant. Major eorum pars e Circassis constabat, in pueritia captis, aut pretio distractis. Eam ob causam Zercas sive Cercas quoque vocantur a Turcis, ob Circassorum inter Mamelucos præcipuum numerum: quæ natio nomen Quinquemontanorum habet, Iberis sive Georgianis vicina.

208. *Tommanbai, sultanus ultimus Ægypti, Ulu Duveidar, emir Quibir.*

Quem nostrorum historiæ Tomumbeium vocant, Turcis est Tommanbai, nomine non vitiato. Quod officium, quæve dignitas fuerit ejus, qui dicitur hic Ulu Duveidar, ex ipso annalium contextu intelligitur. Initio commentationis hujus, capite tertio, Ulu significare notavimus excelsum. Petro Martyri Mediolanensi in descriptione legationis Babyloniæ, non Ulu Duveidar, sed emir Chemir appellatur, quod Arabibus est emir Quibir, id est, magnus emir. Ea vox a nobis capite primo et decimo quarto superius est explicata. Martyr adjicit, emir Quibir esse magistratum primum post soldanum, idque propterea, quod exercitibus præsit. Ergo Sansovinus et alii falluntur, qui hujus in historiæ narrationibus ex Tommanbai Ulu Duveidare, vel emire Quibire, fecerunt admiralium Alexandriæ. Reperitur etiam apud Geufræum Derdar Quibir, ut apud Andream Cambrinium Florentinum, et alios, magnus Diadartus. Utrumque mutilatum ex Duveidare. Nec Geufræus sibi constat in hoc ex-

A plicando, cum modo magnum mariscallum, modo præfectum vel admiralium, modo magnum stabuli comitem interpretatur, qui Græcorum in aulis erat ὁ μέγας κονοσταῦλος. Si Petro Martyri, ut oculato testi, fides habenda, qui hunc præfuisse dicit exercitibus: fuerit scilicet is apud Ægyptios Ulu Duveidar, qui Serasker nunc apud Turcos est, aut qui μέγας δοὺξ apud Græcos imperatores olim dicebatur. Nam μέγας στρατοπεδάρχης esse non potest, quem prætor Græciæ noster cum beglerbego comparat. Ejus verba superius exscripta leguntur, capite 66.

209. *Melicul Umera, Zamberdi Gasali, Gaza, Zozimus Gazæus, Remle, Rama, Rammola.*

Vocabulum Melicul Umera nomen ejus officii sive B dignitatis denotat Arabica lingua, quondam Mamelucis usitata, quæ apud Turcos est vel beglarbegi vel (uti vulgo pronuntiatur) beglerbegi, hoc est domini domini dominorum, qui sangiacos scilicet aliosque begos sub se habet. Vide prolixius explicata capite 14. Zamberdi Gasali, nostris est Iamburdus Gazzelles. Equidem hactenus operam dedi, ut minime corrupta nomina, præsertim propria, singulis in linguis ederem. Gaza, cujus in his annalibus paulo ante mentio fit, nota est Palæstinæ civitas, quæ viros illustres aliquot dedit: et inter alios Zosimum Gazæum, oratorem eloquentem, licet paganum, qui necatus ab imperatore Zenone fuit, homine crudeli et malitioso. Is est editus C a nobis auctor historiæ Zosimus comes, ἀποφισκοσυνήγορος, quod nomen illum significat, qui fisci aliquando fuit advocatus. Eum Karulus Sigonius V. C. singulis septimanis pagellatim, cum ederetur, a me per veredarios, opera Petri Pernæ Boloniam Basilea missum, historiæ suæ de imperio Occidentis inseruit, nulla beneficii mei vel unico verbo mentione facta: cui tamen anno 1581 se Boloniæ invisenti, cum ex Sabaudi ducis aula discedens, ad Ferrariensem cum ducis Augusti Septemviri Saxoniæ legato, Andrea Paulo, viro amplissimo et amico singulari, comitandi ejus causa proficiscerer, magnas sane gratias agebat, ingenue fatendo, minime se suum illud opus absque mea communicatione Zosimi, cum laude pu- D blicaturum fuisse. Nec dissimulabat se, cum in sepulcrum suum (sic enim appellabat bibliothecam) me deduceret, Romam profectum petiisse copiam sibi fieri perlegendi Zosimi, qui esse ferebatur in Vaticana: nec tamen id a Gregorio decimo tertio P. M., licet adhibitis intercessoribus illustrissimis ac primi nominis et loci cardinalibus, Farnesio et Estensi, certis de causis impetrare potuisse. Quo plus, ore tunc quidem rotundo, mihi se debere profitebatur. Sed enim ad annales ut redeamus, quod hic memoratur Remle, oppidum Palæstinæ, varias appellationes habet. Nam et Remle, sicut hic, et Ramma, et Rama, et Rammola Mauris, qui Arabes sunt, ac finitimis nominatur: quod vocabulum terram arenosam significat, et a Turcis est

mutatum in Remle. Distat decem vel duodecim plus minus milliaribus Asiaticis a Giaffa, quæ sacris est Litteris Joppe, sic ab Japeto vel Japheto dicta, quod versus Europam, ab Japheti filiis inhabitatam, portus ejus celeberrimus spectet. A

210. *Cudsimubarec. Ikindi. Messit Axa. Iadsunamasi, Cubei Sahara, Cuba, Trulla, Naos dromicos.*

Selimes in Ægyptum cum exercitu profecturus,
486 cum ab Hierosolymis non procul abesset, morem tyrannorum secutus, quibus in ore preces hæ perpetuo sunt, *Da mihi fallere, da justum sanctumque videri*, civitatem Musulmanorum etiam opinione sacram sanctam invisere voluit. Hæret enim hodieque Turcorum in animis ea sive religio sive superstitio, ut voti rei, Meccha sua visitata, non se legitime solvisse votum arbitrentur, nisi Bethleemam quoque, Christi cunis nobilem, et Hierusalemam adierint. Vocant autem Hierosolyma, vel Hierusalemam, lingua sua Cudsimabarec, quod nomen significat locum benedictum vel inclytum. Vespertinæ preces Turcis sunt Ikindi nemas, quæ nimirum medio concipiuntur inter meridiem et occasum solis spatio. Concepit has in messit axa, id est in alba messita, sive templo Turcico. Nocturnas, quæ Iadsunamasi Turcis appellantur, et intervallo medio dici solent inter occasum solis et mediam noctem, peregit in Cubei Sahara, sive Sehara : vocabulo denotante templum in spatiosa situm area, et cui fastigium impositum est formæ rotundæ. Tale fastigium Evagrio, scriptori ecclesiasticæ historiæ, θόλος dicitur : Græci recentiores, ut Zonaras, Cedrinus, alii, Trullum et Trullam nominant : uti cum Cedrinus ait alicubi, Trullam sanctæ majoris ecclesiæ furnicam corruisse : quibus in verbis furnica significat habentem formam furni, hoc est rotundam, non in longum porrectam, cujusmodi tectis coopecta templa Græcis ναοὶ δρομικοὶ vocantur. Vox Cubei ne Italis quidem est ignota, veluti cum Venetorum in annalibus legitur, anno 1410 ignem exussisse cubas templi Sancti Marci, plumbo tectas. Intelligitur autem hoc annalium loco per Cubei Sahara, templum Solomonium hodiernum Hierosolymis, quod et cubam habet ejusmodi, Turcicis templis familiarem, et amplissimam circa se complectitur aream.

211. *Rursus Æthiopes sive Mauri, pro Ægyptiis et Arabibus.*

Cur Ægyptii et Arabes, olim sultani Cairensis subditi, nominentur Æthiopes ac Mauri, a nigro colore corporum, diximus supra, capite 165. Sansovinus expresse hac in historia, Cairi sive Misziris (ut nunc appellari capite 61 notavimus) incolas Mauros vocat, vulgari consuetudine. Paulo etiam post sequitur hic in annalibus, interceptum ab Arabibus et Æthiopibus Tommanbain, Selimi fuisse proditum. Cæterum transfugæ duntaxat hic unius meminerunt annales Turcici, sed historici nostri duorum, qui Mameluci fuerint, natione Albanenses vel Epirotæ. Fecisse tradunt hos transfugium ad civem popularemque suum, Sinanem bassam, eique consilia sultani Ægyptii cum insidiis detexisse.

212. *Regio Sait, Ægypti pars; Aythonus emendatus.*

Quod urbem Cairum ingressi dicuntur Selimiani milites, id factum aiunt alii per eam portam, quam nostri Bassuellam vocant, et de qua paulo post amplius agemus. Regio Sahid Joanni Leoni Africani superior Ægyptus est, quam Thebaidis provinciam dixere veteres. Aythonus capite 54, ut etiam annales hi Turcici, non Sahid, sed Sait, hanc appellat, et primam ac majorem (id est, maximam) Ægypti provinciam facit : quo
B loco notandum obiter, secundam provinciam ejusdem Ægypti vitiose scriptam Demesor, pro quo reponendum sine dubio divisis vocibus, De Meser : quod Gallica phrasi denotat provinciam Meserensem, hoc est vicinam urbi Meser, quam rectius capite præcedenti diximus nominari Miszir, aut Missir. Ibidem quinta provincia cum urbe Damiata, non est Æliopolis, ab Ælio Pertinace Augusto sic vocata, quod auctori Platinæ credidit Reineccius : sed Heliopolis, quasi solis civitas, ut in eadem Ægypto quondam erat Hermopolis, Mercurii civitas ; Panopolis, Panis civitas, et aliis a diis aliæ nominatæ reperiuntur, etiam a ridiculis illis Ægyptiorum numinibus quædam, ut a canibus Cynopolis : a lupis, Lycopolis : a felibus, Æluro
C polis. Plures Elias noster Cretensis in Nazianzenum quodam loco recitat. Corrigitur hoc etiam in illo ipso Aythoni capite, cum dicit, haberi carnes crastinas, hædinas, gallinaceas : ut lector malit carnes castronias, id est, vervecinas, quam crastinas.

213. *Messita dicta Chasanis Zami.*

Auctorem hujus messitæ sive templi Cairensis Chasanem vocant annales hi Turcici, rectius procul dubio, quam vel Joannes Fraxineus, apud quem Hessin legitur, vel Helferichus in itinerario, cui scribitur Hessen, pro Chasan.

214. *Tommanbais suspenditur; finis regni sultanini et Mamelucorum, Bab Suweile.*

Memorabilis est fœdus hic Tommanbais interitus, et Ægypti Syriæque sultanorum regni finis.
D Suspensus fuit Tommanbais undecimo die mensis Aprilis, anno Christiano 1517, ut Sansovinus adnotavit. Sumptum hoc de ipso supplicium ad portam Bassuellam, ut idem retulit, cum prius ignominiæ causa laqueo ad collum appenso, per urbem mulo insidens circumductus fuisset. Peucerus Basuelam Syriæ portam nominat. 487 Sed melius annales indicavere locum in urbis umbilico, cui nomen Bab Subeile vel Suweile, quorum illud significat portam, hoc plateam.

215. *Morbus et mors Selimis, in loco fatali, Dephter darlar, Bairam majus et minus.*

De pago Inzua dictum superius, numero 74. Non procul abest a Zorlo, sive Zurulo, sive Ciurlo Jovii, de quo dictum itidem capite 26 et 193. Nec

longe a Zurulo distat is locus, qui Selimi fatalis propter impietatem erga patrem bis exercitam, prælio committendo venenoque præbendo, de quo dictum capite 201, fuit. Et bis hoc loco Turcici quoque fatentur annales, fatali Selimem loco diem suum obiisse. Causam mortis attulit ei pustula sive carbunculus pestilens, ut Turci memoriæ produnt. Sansovinus ex aliis refert plagam fuisse corrosivam, instar gangrenæ : quod equidem non puto, propter interitum Selimis subitum, cum gangrena tardiores plerumque progressus faciat. Dephterdari sive Dephterdalari, sunt vel rationales, vel quæstores, vel (uti nunc appellamus) præsides et consiliarii cameræ. Bairam, maximum Turcis festum est, instar Paschatis nostri, quod mense Ramazane celebrant, quo et jejunium suum servant, integro mense triginta dierum, a crepusculo matutino, usque ad solis occasum, nihil cibi potusve sumentes : et absoluto jejunio, suum hoc Bairam, Paschatis in morem, peragunt. Duplex autem Bairam Turcis in usu est. Unum, mense Ramazane, de quo nunc agimus, et quod Bujuc, sive majus, aut magnum appellant. Ejus supra meminimus, capite 11 et 33. Alterum, sexaginta plus minus ab hoc diebus celebratur, et Chazilariorum Bairam dicitur, hoc est religiosorum, qui peregrinationem voti ergo suscipiunt, ad visitandum Mahumetis prophetæ sui sepulcrum Mecchanum, ut indulgentias peccatorum suorum istic impetrent. Quippe cæteri ad hujus observationem Bairani non tenentur. Ideoque Cutzug Bairam ab eis appellatur, uti festum minus, aut parvum. Neque vero sibi quidquam ad impetrandum veniam admissorum facinorum prodesse putant solam Mecchani templi visitationem, ni Bethleemam quoque cum Hierosolymis adeant, uti paulo ante significabamus. Hinc vero certum mortis sultani Selimis tempus colligitur alioqui controversum. Quippe legitur apud Jovium, exstinctum Selimem anno Christiano 1519, die decimo quarto mensis Februarii : cum Sansovinus et alii verius omnino tradant, id accidisse mense Septembri, anno 1520. Quippe Bujuc Bairam tunc instabat, quod Selimes celebraturus erat Hadrianopoli, si superstes fuisset.

216. *Soleimanes initio regni Belgradum obsidet, Burgurdelen cum ea capit, Sabacz, Sabatia.*

Causa, cur regnum auspicatus Soleimanes, Ungaris mox bellum inferret, non erat alia reapse, quam certa spes occupandi Belgradi, cum cæteris ejus regni provinciis et oppidis, rege Ludovico, Vladislai filio, necdum per ætatem ad gubernandum idoneo, et procerum suorum, tam sæcularium quam ecclesiasticorum contemptui exposito : qui posthabita dignitate regis et salute reipublicæ, suis duntaxat commodis, ambitioni, luxui fastuique ab hominum memoria inaudito, studebant. Occasionem vero pacis abrumpendæ, Spandugimus hanc exposuit : quod legatus Soleimanis, ad denuntiandum Ungaris bellum missus, ni tributum

A Soleimani solvissent, non modo non exceptus ab eis honorifice, verum etiam tractatus præter legatorum jus fuerat : idque propterea, quod vindicare se de sultano Turcico vellent, ob ignominiose ac insolenter habitos a Selime prius legatos suos. Burgurdelen vero Soleimanes præcipiendam putavit, ne qua Savo secundo Belgradensibus obsessis, ad quorum is mœnia Danubio jungitur, venire subsidia possent. Quippe Burgurdelen Turci vocant illud in ripa Savi fluminis oppidum, quod Ungaris Sabacz appellatur, cinctum undique Savo, in quem Drinus ibidem ac Baconsius amnes influunt. Bonfinius refert anno Christiano 1470 initam fuisse vel coeptam ædificari molem Sabaz, cui nomen Turcus indiderit, uti Sabaz vocaretur, quod Turcica lingua
B mirabile quid significet. Intelligit autem Turci nomine sultanum Muchemetem, Bajazitis patrem, Selimis avum, Soleimanis proavum. Quippe Muchemetes, a Belgradi obsidione, anno Christiano 1456, invicti ducis Huniadis virtute turpiter rejectus, hanc exstruere quatuordecim post annis arcem voluit ad Savum, e regione Sirmiensis agri, ut inde fines Ungaricos invadere pro lubitu posset. Hinc novæ munitioni superbum nomen datum Bonfinius putavit. Sed postea tamen Sabatiam, veluti Savatiam, a Savo flumine potius dictam fatetur. Rex autem Matthias, Huniadis filius, anno Christiano 1475, Muchemete adhuc superstite, Sabatiam vi expugnatam recepit : a quo tempore nostro-
C rum in potestate mansit ad hoc usque bellum Soleimanicum. Alba Græca potitos Turcos notavere nostri anno 1521, die vicesimo quarto Junii.

488 217. *Rhodi obsidio, Mermere, Marmora, Portus Physicus.*

De Mentesiana ditione dictum supra, capite 13. Videnda quoque Natoliæ tabula geographorum principis Ortelii. Mermere Turcis appellatur oppidum Anatoliæ maritimum, a cujus portu distat intervallo non magno Rhodus. Oppidi nomen Græcis est Marmora, portus autem, Phisco, pro quo legitur in Ortelii Natolia Fischio, non recte tamen, quando Physcus etiam Sophiano scribitur. Situs est e regione portus Rhodii, qui ab hoc duntaxat octodecim milliaribus Græcis disjungitur.

D 218. *Megalo Mastor Rhodi, Stankoi, Bedrum.*

Græca voce Turci quoque μεγάλον μάστορα vocant magnum Rhodi magistrum, vel ordinis equitum Rhodiorum principem. Is erat id temporis Philippus Villerius Liladamus, natione Gallus : qui Fabricio de Carettonato e familia marchionum Finariensium in Liguria Saxonicæ stirpis, nec ita dudum mortuo, successerat. Deditio Rhodi facta fuit anno Christiano 1522, die vicesimo quinto mensis Decembris, videlicet natalitio Christi, quo etiam Soleimanes urbem ingredi voluit. Erat in potestate Rhodiorum equitum nobilis quoque Cos insula, Hippocratis medici patria, quam Itali nautæ Lango nominant, Græci στὴν Κῶ, velut εἰς τὴν κῶν, Turci Stankoi. Hæc itidem Soleimanis in manus, amissa

Rhodo, venit. Arcem quoque Bedrum secutam mox aiunt annales horum exemplum. Eam Marius Niger existimavit esse Branchidas Cariæ Strabonis, et Petrum vocat. Idem Halicarnassum veterem putat respondere Castello Sancti Petri, quo de nune annales hi loquuntur. Notus quidem est sinus Sancti Petri, sic a Castello Sancti Petri dictus : sed utrum referendus sit ad Halicarnassum, an ad Jasum Cariæ, sinus ut Jasius ille Plinianus sit, equidem aliis definiendum relinquo.

219. *Finis ducatus Dulgadirensis, scach Suwar, Zuiria, Tzanisas.*

Quemadmodum antea, capite 157, quosdam ostendimus anticipasse finem regni familiæque Caramanicæ : sic etiam factum in Aladeuliorum familia fineque principatus Dulgadirensis videmus. Quippe nostri volunt eam desiisse sub imperio Selimis, anno Christiano 1514, quo tempore captus et occisus fuit Ustazelves, uti supra declaratum. Turci vero tradunt illi fuisse substitutum a Selime fratris filium, Alim begum, qui scachi Suarensis filius hic appellatur. Is septem annis a morte patrui potitus imperio, nunc tandem sub Soleimane sceleratis insidiis e medio tollitur. Scachi nomen iis gentibus est familiare, de quo commentationis hujus initio diximus. Sic in appendice Reineccii ad caput octavum Aythoni, Sirvansa non pro alio debet accipi, quam pro scacho Sirvani, qui Mediæ scachus sive rex est : sic et Philippo Bergomati quidam nominatur Tzanisas, vocabulo corrupto ex Tzani scach, qui Tzanorum scachus est, gentis itidem Ponticæ, sicut et Suarenses ad Pontum Colchidemve pertinent, vel Lazi, vel eis proximi. Ac sunt iidem hi Suarenses, quorum regionem Ortelius ex Alphonso Hadriano Zuiriam nominavit.

220. *Aigas bassa, Ckasnadar bassi, apochrysiarius Bonfinii, apocrisiarius.*

Habet hic lector illum Aigasem bassam, quem supra indicavimus a Jovio voce Græca nominari Ajacem. Oriundus erat e Cimera, non procul a Corcyra, trans sinum sita, quam Leo Sapiens Augustus Chimaram in Novella de thronis appellat, et cum Buthroto, ibidem ad quintum a Corcyræ oppido et arcibus milliare sito, Naupacti metropolitano subjicit. Supremus thesaurarius in Officiis Portæ Osmanicæ Chasnadar bassi dicitur. Eorum explicatio suum, non multo post, locum inveniet. Et sunt in omnibus regnis thesaurarii, quos Bonfinius dici Romanis quæstores, Græcis apochrysiarios existimans fallitur. Non enim apud hos apochrysiarii reperiuntur usquam, sed apocrisiarii ; longe diversi nomen officii, quo fungentes, a responsis aliqui Latine vocarunt. Græci hodie sic internuntios et legatos appellant.

221. *Petrovar, Sirmium, Francochorion, interitus Ludovici regis Ungariæ prædictus a spectro.*

Quod Varadinum Petri dicitur, Ungari Petrovar appellant, hoc est, civitatem Petri, vel Πετρόπολιν. Sitam in libero colle vidimus ad Danubium, in ea A parte regni Ungariæ, quæ a Salankemene, Tibisci ostiis obversa (dictum de hac capite centesimo) usque ad Varadinum hoc Petri, Sirmium vocatur. Græci, Francorum a cæde, Φραγκοχωρίον recentioribus in historiis dixere. Quod annales aiunt, pugnatum inter Soleimanem et Ludovicum circa tempus Ikindi, de notatis capite 210 lector intelligit. Enim quod Christianis vespertinarum precum tempus est, hora nimirum tertia post meridiem, Turcis Ikindi nemas appellari notavimus. Stephanus Broderithus in historia **489** de hac Ludovici regis Ungari clade, dimicari cœptum refert hora post meridiem fere tertia, quæ scilicet a Turcis etiam memoratur. Hic autem Ludovicus, ejus nominis apud Ungaros secundus, Ungariæ Bohemiæque rex, ad oppidum B Mohatzium (Mugacium libuit aliis nominare), pro stratis undique copiis suis, prælio semet eripiens, in vicina palude, cum in altiorem paulo ripam evadere conaretur, et equus regius posterioribus pedibus insistens, frustraque saltum in ripam adversam moliens, in dorsum una cum vectore corrueret ; ita ut erat armatus, sesquipalmis in aquæ lutulento gurgite depressus et suffocatus interiit, anno Christiano 1526, die mensis sextilis vicesimo nono, Joannis Baptistæ decollationis memoriæ dicato, pro quo natalem alii non recte ponunt, id est vicesimo quarto Junii. Filius erat Vladislai Jagellonii, Casimiri Poloniæ regis nepos. Matrem habuit Annam Candalensem, regiæ Navarrenæ stirpis C apud Vascones, in Gallia ; quæ nulla cute vel pelle tectum in lucem edidit, quam postea medicis arte naturam juvantibus est consecutus. Habitum hoc infelicis ominis loco. Pater baptizando pro more Christiano, Julii nomen indere decreverat ; sed aliud suadente matre, Ludovicus fuit appellatus. Hoc itidem ominosum plerisque visum, quod unus hoc nomine rex quondam apud Ungaros pariter et Polonos rerum potitus fuisset, Sigismundi regis et post imperatoris socer, e Gallica familia regum Neapolitanorum ortus, ideoque Loisus vulgo dictus, qui moriens masculum hæredem post se nullum reliquerat. Narrantur et alia, quæ infelici juveni (quippe vicesimum primum ætatis agebat annum, cum interiret) tristissima quæque portendere creD debantur. Retulit aliquando mihi generosus et illustris Baro Kitlizianus Joannes, quem honoris causa nomino, sibi notam fuisse matronam honestissimam, gente Bocciana nobili cum primis apud Silesios editam, et equiti Suevo Stainanæ familiæ nuptam. Ea juvencula missa fuerat in aulam Ludovici regis, ut esset in gynæcio reginæ Mariæ, Karuli V et Ferdinandi Augg. sororis, Ludovici conjugis : et quidem a morte regis omnium consternatis animis, et ob metum adventantium Barbarorum trepide gynæcio præsertim fugiente, coronam regiam, ab aliis præ formidine neglectam, conservasse dicitur. Commemorabat hanc Baro noster recitare solitam non multo ante regis interitum, cum Budæ rex ageret, ac pro more clausis arcis

foribus pranderet (misere quidem certe victitasse regem hunc, defraudatum et contemptim habitum a proceribus Ungaris, regio interim luxu diffluentibus, testis occulatus Herbestainus Baro memoriæ prodidit), accessisse ad arcis portam spectrum quoddam, ut eventus docuit, in forma hominis fœdum in modum distorti et claudicantis, altaque voce flagitasse colloquium regis, cui necessario quædam indicaturus esset, ad regiam regnique salutem pertinentia. Cumque neglectus initio, quod in aulis fieri solet, nunc altiori clamore, nunc ejulatu adhibito, id uti quamprimum regi significaretur, peteret: tandem hominis importunitate commotos quosdam, cum extra regem ipsum nemini secretum hoc se patefacturum diceret, rem ad regem detulisse: qui mox abire quemdam e splendidioribus aulicis, et simulata persona regia, quid istic arcani esset, quærere jusserit. Tum vero claudum illum de arcano revelando velut a rege præsente appellatum, negasse primum hunc esse regem, deinde subjecisse regem, qui se audire nollet, brevi periturum, atque his prolatis, in oculis omnium evanuisse. Memorabilis sane plures ob causas historia, quam equidem loco tam idoneo minime putavi silentio prætereundam.

222. *Novus Dervislariorum motus.*

Qui Calenderes Turcis dicuntur, qui Dervislarii, declaratum superius capite 171. Dervislarios quidem esse nomen generale, quo Calenderes et alii in capite dicto recensiti comprehendantur, vel hoc etiam ex loco perspicitur. Calender autem Zeleli significat Calenderem sive religiosum nobilem, ex causa in ipsis annalibus exposita, quod originem generis, scilicet ad Chasim Bectasem, referret; cujus, ut auctoritatis olim summæ viri, mentio facta fuit in vita Urchanis Gasis, Osmanis filii, non procul ab annalium initio.

223. *Banum Erdelii Soleimanes Ungariæ regem creat. Causæ progressuum, quos Turci fecerunt in Ungaria.*

De Bani dignitate tractavimus capite 174, de Ardelio vel Erdelio capite 105. Banum hic Erdelii vocant annales, quem nostri non Banum, sed vaivodam Erdelii sive Transsylvaniæ perpetuo dixerunt. Is tunc temporis erat Joannes de Zapolia, comes Cepisiensis, Ungariæ pestis: qui ante prælium de industria tardius ad Ludovicum regem copias auxiliares ducens, regem cum suis in extremum illud discrimen conjecisse creditur, ut ambitu nefario pervenire, cæso Ludovico, genuinus scilicet Ungarus, ad regnum posset. Eam ob causam dudum quoque Ludovici sororem Annam, Ferdinando, magni Maximiliani Cæsaris nepoti desponsam a Vladislao patre paulo ante, quam e vivis excederet, frustra licet ambiverat; ut eo plus juris ad regnum, **490** siquidem sororius regis fuisset factus, haberet. Ipsius autem Joannis Zapoliensis sororem primo sibi matrimonio junxit Sigismundus Poloniæ rex, e qua tamen nullos suscepit liberos mares. Postea suam Joanni filiam Isabellam, ex altero conjugio natam, Sigismundus uxorem dedit, ut infra dicturi prolixius sumus. Creduntur Joannis causæ favisse Poloni, eamque studiis maximis cum per alios, tum per Hieronymum Lascum, Alberti patrem, Soleimani Osmanidæ, ac Francisco Valesio Gallorum regi, bonis scilicet illis confœderatis ac sociis, in detrimentum reipublicæ Christianæ commendasse: ne quieta totius Ungarici regni possessione potiti principes Austriaci, formidabiles ipsis etiam Polonis fierent; qui sane stimulus æmulationis Francisci quoque regis animum perpetuo pungens, eum ad consilia nefanda, reique publicæ perniciosa, cum indelebili ad omnem memoriam posteritatis infamia sua, perpulit. Ita nimirum per ambitionem et invidiam fuit attractus in viscera nostra sævus et juratus hostis. Utinam ne nunc etiam fucata libertas electionis, et fœderis Osmanidarum cum vicina Sarmatia prætextus, ac detestabilis quorumdam ambitio, malum aliquod Europæ pariant; quod Deus tamen optimus maximus omen avertat! Notari quidem annalium verba debent, quibus Joannes hic Turcis non electus ab Ungaris rex, sed Banus Transsylvaniæ nominatur ante quam Soleimanis beneficio scilicet regnum obtineret. Idem Banus detulisse sua dicitur Soleimani obsequia. Quid aliud hoc, quam factum fuisse clientem, vel mancipium potius Soleimanis? Magis id etiam paret ex eo quod sequitur: Soleimanis imperio Banum se submisisse, vel subditum Soleimanis factum esse, sicut ipsa verba Turcorum sonant. Hæc scilicet illa libertas est, quam ore jactitant, qui Turcis semet adjungunt. Fructus autem bonæ protectionis hujus et patrocinii Turcici, paulo post ex capite 250, et ipsis ex annalibus, ubi de morte Joannis et filii matrisque in Transsylvaniam relegatione narratur, luce meridiana clarius apparebunt: itemque de Supplemento annalium nostro, ubi tandem videmus, ambitiosi patris, et reipublicæ noxii filium, Arianæ sectæ patronum, quæ Mahumetanis fores aperit, sine liberis, in ipso ætatis flore, justo Dei judicio, rebus humanis exemptum fuisse. Notum vetus ac verissimum quidem oraculum illud:

Εὐσεβέων παῖδεσσι τὰ λῷα, δυσσεβέων δ' οὔ.

Fausta piorum posteritas, infausta scelestum.

224. *Viennam Austriæ Soleimanes obsidet; Wetsch, Vindoniana, Ostrikion.*

Hujus obsidionis auctor Soleimani fuit Joannes Zapoliensis, hostis Germanorum, cum Ungaris suis, parum æquis nationi bene de se meritæ. Nec in illa cæcitate sua dementes perspiciebant, si Soleimani licuisset in Germania pedem figere (quod sane quominus fieret, per ipsos non stetit, solo benigni Numinis favore pestem illam nostris a finibus avertente), non minus Ungarorum libertatem oppressurum fuisse barbarum, quam nostram: a fronte scilicet et a tergo jam ipsis intra septa sua con-

clusis. Vienna Turcis est Welsch. Vetus appellatio Vindomana legitur in Notitia utriusque imperii, quam equidem integriorem puto, quam Vindobonæ : præsertim si divisa littera M in N et I, dicatur Vindoniana : sicut obiter superius etiam capite primo commentationis hujus indicavimus. Regioni nomen non ab austro datum, quod ab austris perflari crebro soleat, ut Lazius scripsit, sed ab orientali situ, respectu reliquæ Germaniæ, vel e prætore Græciæ nostro paret, qui Græcis ὀστρίκιον suo quoque tempore dictam ostendit. Id enim nomen Ostrich, vel Ost-Reich, Germanis simpliciter sonat regnum orientis, vel ad orientem situm. Quod frigoris vi narrant Turci Soleimanem ab obsidione discedere coactum, excusandi sultani sui suorumque causa faciunt. Quippe constat Turcos vicies muros urbis subiisse, vicies a mœnibus virtute propugnatorum fuisse repulsos, adeoque tandem frameis licet ac fustibus adhibitis, adigere suos amplius ad oppugnationem redintegrandam nulla vi potuisse. Hinc urbis capiendæ desperatio Soleimanis animum subiit, ut apparet ex ipsa Viennensis obsidii descriptione. Cœpit in morem fugæ Soleimanes reliquis cum copiis abscedere, die decimo quarto Octobris, anno Christiano millesimo quingentesimo vicesimo nono. Atmindanis nomen, cujus mentio sequitur, exposuimus supra, capite 130.

225. *Altera Soleimanis contra Germanos expeditio. Casan Michalogli cum suis a Friderico principe Palatino cæsus; Palatinorum in rempublicam merita.*

Intelligunt annales Hispani nomine Karulum V Augustum, Hispaniarum regem : quem imperatorem Romanorum infitiari solebat Soleimanes, quod se belli jure successorem Constantini magni diceret, qui tam Occidentis, quam Orientis, fuisset imperator. Casanis Michaloglis nomen apud Soiterum, qui ex nostris hoc bellum eleganter ascripsit, non legitur. Vaivodæ appellatio, quæ Casani tribuitur, capitaneum significat. Cæsus cum suis memorabili clade fuit a Friderico principe Palatino Rhenensi, auxiliorum imperii supremo duce, qui post septemvirali dignitate fulgens, 491 honorata gravique senecta vitam in terris clausit suam. Serenissima sane Palatinorum principum familia tam superiori, quam hoc contra Soleimanem bello, perutilem immortali cum laude sua reipublicæ Christianæ navavit operam : cum obsessa Vienna Philippus, e Friderici fratre Ruperto natus, in loco nihil id temporis munito, contra vim potentissimi hostis defendendo, suum pro salute patriæ caput devoveret : Fridericus et Wolfangus fratres Crembsii, ad decimum a Vienna lapidem, cum copiis in omnem bene gerendæ rei occasionem intenti subsisterent, ac nunc demum anno tertio redeunte Soleimane, primus Fridericus ad defendendam Austriam advolaret, et paratus ipse Barbaros imparatos et imprudentes invaderet, cæderet, profligaret. Hostis quidem elogium, de cæso ab Alamanis Casane Michalogli, ad hujus familiæ laudem pertinet.

226. *Corone, insula Balu, Badra, captæ a nostris.*

De Corone dictum cap. 177. Insula Balu, locus est ad ipsam Coronen, littori proximus, quem incolunt Græci, Turcis inhabitantibus. Hinc intelligi potest, quod apud Ortelium legimus, Coronen in Messenia Peloponnesi, Sophiano dici Coron, Mario Nigro Nisi. Quippe νησί Græcis insulam significat, integreque dici debebat νησίον. Ac toti nomen urbi a patre Niger dedit. Badra Turcis effertur Peloponnesi urbs : Patrasso vocant Itali : Patræ quondam Græcis numero multitudinis enuntiabatur.

227. *Chairadin Barbarossa, Cesair.*

Notionem vocabuli Chairadin capite 36 dedimus. Hic nulla fit Horuccii mentio propterea, quod perierit ante quam pro Turcis aliquid insignis rei gessisset, privatis contentus commodis. Major is natu frater Chairadinis, sub archipirata Kemale nomen et rem consecutus e piratica, Selimem Arabem, regni Algeriensis hæredem, cui rogatus suppetias tulerat, per insidias in balneo necavit, et urbem cum regno sibi per vim asseruit. Exstincto deinde Horuccio, cujus interitum Jovius descripsit, Chairadines frater, et ipse pirata nobilis, in possessione regni successit, tandemque Soleimani factus longe charissimus, ea gessit, quæ deinceps in annalibus exponuntur. Ad hunc per errorem omnia referuntur hic, de capta præsertim Cesaire, quæ a fratre, dum viveret, gesta fuerant. Cesair Numidiæ metropolis, Algerium vulgo dicitur. Priscis erat Julia Cæsarea. Nicolaides a Mauris Gezeir, Arabibus Elgezair dici putat, nomine significante insulam, propter Balearium et aliarum insularum viciniam, sane ridicule : cum utrumque sit idem, nisi quod alteri additus est EL vel AL articulus Arabicus, et utrumque corruptum sit ex Cæsarea, sicut et Cesair. Barbariam vocari maritimam Africam, initio Supplementi Annalium nostri monuimus. Asprorum quadragies centum millia faciunt centum millia thalerorum, pretio thaleri unius ad quadraginta aspros revocato, sicut ostensum est capite 18.

228. *Officia Portæ Osmanicæ præcipua, cujusmodi sunt hodie.*

Prius, quam accedamus ad explicationem officii, quod Chairadines hic consecutus traditur, supremi videlicet beglerbegi maris, uno tandem complectamur loco totius aulæ, vel Portæ potius Osmanicæ officia præcipua, rebusque Turcicis explicandis et intelligendis necessaria.

Primum hæc sciri oportet esse duum plane generum, aliis intra saraium deputatis ipsiusmet sultani ministeriis, ac rursus aliis extra saraium sua obeuntibus munera.

Intra saraium hi sultano serviunt :

Capi Aga, vel Capi Agasi. Præfectus aut Capitaneus Portæ.

Oda Bassi, cubicularius maximus et præfectus Itzoglanis saraii. Adolescentes sunt, qui ab ætatis

octavo ad vicesimum annum usque, pro sultano aluntur et educantur intra saraium, varieque pro indole sua instituuntur, præsertim ut legere discant, et scribere, et jaculari, et equitare, legumque Mahumetanarum summam percipiant.

Chasnadar bassi. Thesaurarius maximus.

Kilertzi bassi. Dispensator maximus.

Serai Dar Agasi, vel Serai bassi. Supremus saraii præfectus, absente sultano.

Et hi quidem omnes spadones vel castrati sunt, ac singuli sub se plures alios, itidem castratos vel eunuchos, habent.

Secundum hos, tres in primis adolescentes sunt, ipsius sultani ministeriis inservientes, quorum hæc nomina :

Silichtar, qui arcum, sagittas, arma cætera sultani portat.

Tzohadar, qui vestium sultani curam gerit, ejusque scaramangium portat, ad arcendam pluviam factum. De hoc plenius dictum capite 199.

Kiuptar, cui potus sultani commendatus est, et qui semper eques etiam pro sultano fert aquam secum in lagena.

Pertinet huc etiam, id est, refertur inter officia saraii, Bostangi bassi, præfectus hortulanis : cui delectorum e Christianorum liberis Atzamoglanorum supra quatuor millia parent.

Sunt autem his omnibus sui tam vicarii, quam alii officiales attributi, qui pro antiquo more gradatim ad dignitates supremas **492** ascendunt. Inserviunt autem recensiti hactenus ipsi sultano intra saraium, ac siquidem eques e saraio prodit, omnes eum comitantur ; sin aliquo se mari confert, ipse Bostangis bassa clavum caicæ, sive navigii, quo sultanus vehitur, tenet ac gubernat.

Ad saraium quoque pertinent hi, quorum nomina sequuntur :

Zeschnegir bassi, prægustator maximus, et prægustatoribus cæteris, plus minus centum, præfectus.

Mutpac Emini, præfectus culinæ, vel rei coquinariæ.

Achsi bassi, coquus maximus.

Extra saraium hæc officia numerantur :

Primus omnium locus est Muphti, qui supremus est Alcorani sive Mahumetanæ legis interpres, et auctoritatem apud Turcos eam obtinet, quam Papa sive pontifex maximus apud Latinos, apud Græcos, patriarcha.

Huic proximi sunt Cadilescheri vel Cadiascheri, supremi et ordinarii militarium civiliumque causarum judices ; unus per Græciam vel Europam, dictus Rumeli Cadilescher ; alter per Asiam, Anatoli Cadilescher : quibus tertium Selimes primus adjunxit, post subactos Armenios quosdam, Dulgadirenses, Ægyptios, Syros, Arabes ; ideoque majus est hujus officium, propter multitudinem populorum, et ipsarum regionum amplitudinem. Plura de his diximus supra cap. 29.

Sequuntur vezir bassæ, capita scilicet consilii sultanini. Quondam nonnisi tres aut quatuor vezires erant, uti paulo post exponemus. Sed nunc vel plures vel pauciores, prout visum fuerit sultano deliguntur. Supremus, qui vezir azem Turcis appellatur, solus universum maxima cum potestate administrat imperium, cæteris in Divano (quod explicatum nomen est sub finem 171 capitis) sic assidentibus, nihil ut ipsi proloquantur. Ex his etiam deligitur judicio sultani, qui Ser Asker, et Ser Dar appellatur, explicandis paulo post vocabulis. Cum nos Constantinopoli ageremus, vezirum dignitas a sultano Murate, novo cæteroqui exemplo, novem bassis erat tributa, quorum subjicere nomina libet :

1. Osman bassa, Vezirazem, et Ser Dar contra Persas.

2. Messich bassa.

3. Mechemet bassa.

4. Ali Capitan bassa, beglerbegus maris ; nostris Uluz Ali, hoc est, Ali apostata.

5. Ibrahim bassa beglerbegus Cairi vel Ægypti.

6. Ferhat bassa, belli dux contra Persas.

7. Giaffer bassa.

8. Ali bassa, sororis sultani maritus.

9. Cicalogli bassa, belgerbegus Revani.

Post vezires, auctoritate maxima sunt tres beglerbegi, quorum hic ordo :

Rumeli belgerbeg, hoc est Romaniæ sive Græciæ.

Anatoli beglerbeg, hoc est, Anatoliæ vel Asiæ.

Denizi beglerbeg, hoc est, maris : qui vulgo Turcis nunc recepto vocabulo, Capitan bassa quoque nominatur.

Hi tres parem in sedendo locum et honorem obtinent cum ipsis bassis veziribus, quoties in Divanum publicum veniunt.

Sequitur Nischanzi vel Nissanzi bassa, qui litteras omnes, omniaque mandata et instrumenta, quotquot apud Portam expediuntur, obsignat, veluti supremus Portæ cancellarius.

Tres Dephterdari, quorum primus, nostro more loquendo, præses cameræ vel præfectus est ærarii maximus ; duo reliqui, velut collegæ ipsius, et consiliarii fiscales.

Rais Kiutap, cujus in manibus sunt omnes libri, commentarii, res ad archiva pertinentes. Ideoque gradum vicecancellarii tenet, aut primi vel maximi secretarii.

Omnes autem hactenus enumerati suo in Divano publico sessionem habent.

In eodem Divano sedent etiam quadraginta plus minus Iasitschi, sive secretarii, vel actuarii, qui scripturas absque mora perficiunt et expediunt. Ac tanta quidem sedulitate geruntur omnia, ut ipsa negotia propemodum eodem tempore proponantur, consultationi subjiciantur, et executioni mandentur.

Sequuntur Agæ, Turcis Agalari dicti, numero

multitudinis, vel officiales, sive tribuni, qui non habent sessionem in Divano vel synhedrio, sive consilii publici loco, nihiloque minus obligati sunt, uti quotidie compareant in saraio, sibique deputatis in locis aliis sedeant. Notionem vocis Aga lectori cap. 173 dedimus.

Principem vero inter hos Agalarios locum obtinet genizarorum aga sive tribunus, qui Kihaiam sive vicarium suum, et capitaneos, et cohortium duces, et alios officiis præfectos habet. Adeoque sub ejus vexillo tam genizarorum, quam solacchorum, viginti circiter hominum millia militant.

Proximus huic emir Halem, qui supremus est vexillifer, et in expeditionibus vexillum sultanicum gestat, et alioqui vexilla beglerbegis, in mortuorum loca substitutis, itidemque sangiacbegis, offert. Quippe cum quis horum a bassis in defuncti locum electus est, mox emir Halem symbolum ei dignitatis vexillum tradit; simul tympanistas et tibicines ad domum vel tentorium electi sub vesperam mittit, et istic pulsare tympana, tibias ac fistulas **493** inflare jubet. Officium fructuosum est, et primi secundum genizarorum agam nominis ac loci.

Capitzi bassæ, modo quatuor, modo sex, pro arbitrio sultani creantur. Et præfecti sunt capitzilariis, id est, janitoribus: habéntque singuli sub se trecentos aut quadringentos capitzilarios, quorum est inservire ipsius personæ sultani, eumque circumstare, quoties publice facultatem adeundi se præbet, quod audientiam dare dicunt: et belli tempore, quando sultanus in castris est, circum ipsum excubias instar cubiculariorum agunt.

Duo præfecti stabulo, major et minor. Primus ipsis Bujuc Emir Ahor, vel Achor, vel Achur: alter, Cutzug Emir Achur, appellatur. Vulgo uterque dicitur Imbrahor bassi. Apud Græciæ prætorem nostrum vox est ἀμυραχούρης, ex Emir et Achur itidem facta. Vide a nobis explicata cap. 14, et cap. 200, ad XXIII portam Constantinopoleos. Habent hi suos etiam Kihaias, id est, vicarios, et alios præfectos officiis, eorumque pareat imperiis hominum ad duo millia.

Tzaus bassi, capitaneus sive præfectus Tzausiorum, qui numero plus minus sunt septingenti, et cum nobilibus aulicis comparari possunt, quorum scilicet opera variis principes in commissionibus et mandatis expediundis et deducendis exterorum principum legatis, utuntur.

Capitzilariorum Kichaia, maximus vicarius, quasique subpræfectus omnium Capitzilariorum sive janitorum. Ejus officium poscit, ut una cum Tzausiorum basso pedes in divano coram Bassis astet, argenteum manu baculum tenens, quem Græcos dixisse σκῆπτρον sive sceptrum cap. 173 notavimus: ut introducat eos, qui audiri postulant: ut scripturas e Divano, cum usus exigit, ad sultanum ferat: ejusque vicissim sententias (resolutiones vulgo dicunt) vezirazemi referat.

Mutapheraki bassi, capitaneus baronum ac præcipuorum begorum aulæ, qui non tenentur in militiam proficisci, nisi aliquam in expeditionem sultanus ipse prodeat. Ideoque nostrorum ad Baronum similitudinem, liberi esse volunt. Majori etiam ex parte filii sunt bassarum, procerum, beneque meritorum virorum de Osmanidis.

Sex Agalari sive tribuni Spachiorum, id est, equitatus immediate deputati custodiæ sultani. Horum hæc nomina sunt:

1. Spahoglan Aga, vel Agasi.
2. Silichtar Agasi.
3. Sag Ulefetzi bassi.
4. Sol Ulefetzi bassi.
5. Sag Garib Agasi.
6. Sol Garib Agasi.

Horum vero tribunorum unusquisque duobus aut tribus equitum millibus præest.

Sequuntur non pauci, quorum appellationes simpliciter hic ponemus, in commodiorem dilaturi locum tam prolixiorem de his, quam de plurimis præterea nunc silentio prætereundis explicationem.

Topzi bassi, præfectus artilliariæ, sive rebus ad tormenta bellica spectantibus.

Tzegebetzi bassi, præfectus armis, vel armaturæ.

Tzader Mecter bassi, præfectus tentoriis.

Tzalitzi Mecter bassi, præfectus tubicinibus et musicæ sultaninæ castrensi.

Autzi bassi, supremus rei venatoriæ præfectus.

Doganzi bassi, præfectus accipitrariis sive falconariis.

Tzagerschi bassi, præfectus nisis, quos sparaveros vocamus.

Samsontzi bassi, præfectus canibus venaticis. Hoc officium inter præcipua numeratur. Et quondam ex iis qui præerant, deligi genizarorum Agalarii sive tribuni, solebant.

Seguam bassi, præfectus jumentis sagmatariis in exercitu, vel in comitatu sultani. Jumenta vero sagmataria, vel sagmaria, vel samaria (pro quibus summaria non recte scribi apud Belvacensem, ostendimus capite 20) Græci vocare solent, quæ nostri clitellaria. Sunt in his equi, muli, cameli: rariores tamen apud Turcos ad hunc usum equi, plures muli et cameli. Quapropter a Seguane recensendi veniunt.

Devetzi bassi, præfectus iis qui camelos agunt.

Caterzi bassi, præfectus agasonibus, vel mulos agentibus.

Harpa Emini, præfectus equorum pabulo.

Præter hos non exigui nominis ad portam sunt:

Dephter Emini præfectus libris, quibus Timaria continentur. Et supra copiose dictum, cap. 186, de timariis et timariotis, sive timaratis. Et Emini generaliter alioqui significat eum, qui proventus sive reditus aliquos recipit et administrat.

Kibat Emini, superintendens cancellariæ, veluti

taxator quispiam, nostro more: qui regalia cancellariæ, quæ vocant, exigit, eorumque curam necessariam gerit. Hoc officium comparari pretio decem, vel etiam quindecim millium ducatorum singulos in annos, solet: quo potiri qui potest, maximas opes colligit.

Tersane Emini, superintendens Arsenalis, id est, qui νεωρίου φροντιστής est, sive προνοητής, ut Græci dicunt, sive qui navalis curam gerit.

Sunt alia quoque tam officia, quam officiales Osmanicæ Portæ, minorum tamen illi (quod dici solet) gentium: et eo quidem 494 numero, magis ut idoneum locum sibi poscant, ubi plenius explicentur. Interea vero, dum luculentiora paramus, et quidem horum collationum cum palatii et imperii Græci dignitatibus, hæc benevoli lectores æqui boniqne faciant.

220. *Primus Denizi beglerbegus factus Chairadines; Sangiacus Gallipolis: sultani Muratis hujus justitia; σρατηγός, sive prætor Calliopolitanus, et δωδεκανήσου; Cedrini correcta versio.*

Solebat ante illa tempora classis sultaninæ præfectus esse maximus et ordinarius is, qui Calliopolis sangiacus erat. Hoc ex Laonici quoque pluribus locis intelligere licet, uti cum in Muchemete II mentionem facit Jonuzis præfecti (sangiacum interpretatur) Calliopolis, itemque Zogani præfecti Calliopolis, et postea tamen regiæ classis imperatorem facit eumdem cum præfecto Calliopolitano. Nunc etiam sangiacatus est Calliopolis, sed maris sive Denizi beglerbego, tanquam majori, subditus: et ibidem hujus beglerbegi sedes est ordinaria, quam residentiam vulgo vocant. Fuit igitur a Soleimane nova reperta dignitas, ut maris prætor non amplius esset sangiacus, sed beglerbegus. Huic officio tunc Chairadinem cum titulo veziris præfecit: uti nunc Ulutzalis quoque maris est beglerbegus, et vezir bassa. Præerat ipsius nomine Calliopoli, cum istic uno, plus minus, mense nos hæreremus, Subassa quidam natione Genuensis, vir humanus, et quod in apostata mirere, nobis in causa quadam nostra perquam addictus et utilis. Quippe mortuo ad Calliopolim, ut in Supplemento annalium narravimus, Henrico barone de Lichtestain, Cadius sive Potestatus urbis Calliopolitanæ, relictas ab eo res, veluti bona caduca, et ad se, qui cadilicatum a sultano pecunia, pro more Turcico redemisset, devoluta repetebat a nobis, et animo jam devorarat. Nos autem ab ipso ad subassam appellantes, fuisse baronem defunctum Cæsaris legatum, adeoque personam publicam, replicabamus: cujus bona nec pro caducis haberi, nec applicari fisco, nisi violato jure gentium possent. Cum avarus Cadius a sententia ne litteris quidem amplissimis salvi commeatus prolatis et inspectis, dimoveri vellet: subassa, compellatis nobis Italica lingua, præsente cadio cum assessoribus suis, id consilii dabat, ut Constantinopolim ad oratorem Cæsaris nostri rem omnem perscriberemus, et aliquem e nostris eodem ablegaremus, cui veredarium ultro se adjuncturum pollicebatur. Ita re Constantinopoli cognita et ad Divanum delata, confestim sultani Muratis jussu missus tzausius quidam Murates, natione Circassus, qui non solum hac lite nos liberaret Calliopoli, verum etiam extra Dardanellos, a Calliopoli 27 milliaribus Græcis dissitas arces, ubi naves perquiri solent, ne mancipia vetitæve merces exportentur, deduceret. Simul remissa cadii, nobis injurii, pœna fuit arbitrium oratoris Cæsarei, Pauli baronis Eitzingani, collaudataque subassæ prudentia, qui pro nobis adversus cadium stetisset. Missum quoque diploma novum salvi commeatus, priori longe severius: quo interdicebat, ne qua nobis a quoquam suorum exhiberetur molestia: sed ut omnibus rebus nos potius omnes ubivis locorum in imperio suo juvarent. Tzausius ipse cum sultano se locutum et audisse referebat ex ipsius ore, cum diceret, nullo modo se permissurum, ut ulla re, vel minima, pactæ cum imperatore Christianorum induciæ violarentur. Ideoque cum aliquando nobis Hebræus quidam publicanus (sunt enim in Hebræorum manibus omnia per imperium Turcicum telonia, quæ nummis a sultano redimunt), ipso præsente, nescio quid molestiæ navicula, qua vehebamur ad arcem Asiaticam, perquirenda exhibere vellet, ei tanta vi pusdiganum sive clavam ferream in caput impegit, ut quasi mortuus humi collaberetur, et moribundus a suis domum deportaretur. Sed enim ad rem ut redeamus, hoc sangiaci Calliopolitani officium præturæ maritimæ Turci a Græcis acceperunt, quos jam toties diximus eos multis in rebus æmulatos. Apud Cedrinum aliquoties is, qui σρατηγός sive prætor Calliopolitanus erat, etiam τῆς δωδεκανήσου præturam gessisse traditur, quo vocabulo non tam duodecim insularum, quam maris imperium significatur. Etenim hodieque sangiacatus insularum Mitylenæ, Chii, Naxi, Negroponti vel Eubœæ, Rhodi, Leucadis sive S. Mauræ, cum aliis, ad imperium ejus, qui maris est beglerbegus, pertinent. Alicubi Xylander, cæteroqui doctus vir et Græcæ perquam peritus, apud Cedrinum insulas Dodecanesi vertens, ita duodecim insularum civitatem vocari adjicit, errore manifesto. Quis enim audivit unquam in Ægæo vel Archipelago, sicuti nunc vocat, civitatem insularum duodecim? Locus est in ejus Nicephori vita, qui feminam protervam, et nimiopere crudelem in Constantinum filium, cui oculos eruit, Irenen imperio dejecit. Habitantes in duodecim insulis, dicere debuit interpres. Et intelligit Cedrinus insulas extra Dardanellos vel arces Hellesponti, vel extra Sestum et Abydum, in Ægæo mari sitas: quarum hæc, si requiris, habeto nomina: sicut a Græcis olim vocari solebant, et nunc iisdem, nautarumque vulgo, et Latinis enuntiantur.

Ex Hellesponto ad dextram, versus occasum 495 solis navigantibus, occurrunt:

1. Λῆμνος, Στὴν Λῆμνον, nautis Stalimnes. Lemnus terra sigillata nobilis.

2. Εὔβοια, Negroponto, Eubœa.

3. Νάξος, Nexia, Nixia, Naxus.

4. Πάρος, Paro, Parus.

5. Μῆλος, Milo, Melus, Thucydidea nobilis historia.

6. Ζάκυνθος, Zanthe, Zacynthus.

7. Λευκάς, 'Αγία Μαῦρα, S. Maura.

8. Κεφαλληνία, Cefalonia, Cephallenia. Ex Hellesponto ad lævam, versus ortum solis navigantibus, hæc sese offerunt :

9. Λέσβος, Μιτυλήνη, Metellino, Lesbus.

10. Χίος, Sio, Chius.

11. Σάμος, Samo, Samus.

12. 'Ρόδος, Rodi, Rhodus.

Ut autem aliæ minores inter has insulas duodecim Dodecanesi non numerabantur, veluti quæ tunc præfectos nullos, uti sangiacos nullos nunc, habebant : ita nec amplissimæ duæ, Cyprus et Creta, nunc Candia, quod instar magnarum illæ provinciarum suos singulæ prætores haberent. Nec Cypro capta, sangiacatum ex ea Selimes secundus fecit, sed beglerbegatum, velut ex insula regni jus antiquitus habente.

230. *Expeditio Solcimanis prima contra Persas, ex historiis Theodori Spandugini.*

Qui ab annalibus Ulama begus nominatur, apud Spandugino Zilama legitur, apud Jovium Ulamanus, utroque vocabulo vitiato. Deprehendet etiam lector, si Joviana cum Turcicis conferre voluerit, a Jovio res Persico bello gestas tradi confuse, mutilate, tenuiter ; hic non ordine tantum, verum etiam integrius ac plenius omnia referri. Aliquanto meliora sunt Spanduginea, quæ cum Turcicis ut conferri possint, lectoris gratia sane interpretando describamus. Erat, inquit, id temporis regulus Bitilinii Serefes begus, beneficio tamen sultani Osmanidæ, cujus imperio parebat. Forte vero quidam, cui nomen erat Ulama (Zilama corrupte legitur), vir usu belli maximus, cum res insignes pro scacho Sophino gessisset, eaque de causa Wanum (Ziam non recte scriptum in edito Spandugino reperitur), ditionem pulcherrimam, ab eo beneficii loco (feudum vulgo vocamus, et usitatæ sunt apud Persas quoque feudorum concessiones) impetrasset : tandem in eam sententiam venit, ut deficiendum a Sophino, et Turci partes sequendas statueret. Erant tunc inter Osmanidam et Sophinum induciæ. Turcus intellecta hominis voluntate, mox datis ad Serefem begum litteris, ei mandat, ut Ulamæ suorum aliquam manum adjungeret, quorum præsidio munitus adversus impedimenta Sophini securius ad Portam perveniret. Ulama Wano digressus, Bitilisium se contulit. Ea loca distant a se invicem dierum quatuor itinere. Serefes adventantem Ulamam corripi jussit, et vinctum Soleimani misit. Sophinus Ulamæ discessu cognito, Wanum cum conjuge ac liberis Ulamæ in potestatem redegit. Hoc initium belli fuit, inter Soleimanem et scachum Tamasem gesti. Turcus Ulamam vinculis liberat, eique centum millia sultaninorum reditus annui donat, atque unde venerat, remittit : Serefe bego, ceu perduellionis reo, proscripto. Simul imperat Ulamæ, captum uti Bitilisium timarii loco sibi retineret. Hoc modo cœptum inter eos belligerari. Serefes begus sub Sophini signis militabat, Ulama sub Osmanicis. Pluribus pugnis et velitationibus commissis, tandem Ulama Serefem begum interfecit, et occisi caput Soleimani misit. Is deinde quemdam ex suis ad scachum Tamasem ablegavit, qui ab eo conjugem et liberos Ulamæ reposceret. Tamases mulierem uno cum filio remisit. Et acciderunt hæc anno Christiano 1533. Ulama cum uxore ac filio mox intra Soleimanis fines se contulit, tantumque perfecit, ut ipsius exhortatione factus animosior Soleimanes Ibrahimem bassam cum exercitu Halepum ablegaret. Illic in hibernis Ibrahimes substitit, et Halepi castellum exstruxit. Eodem se contulerunt ad Ibrahimem bassam cæsi Serefis begi conjux et liberi, laqueum collo gestantes, et admissorum veniam petentes. Is eis benigniter exceptis, ad Soleimanem litteras dedit, quid de ipsis fieri juberet, interrogans. Respondit Soleimanes, adjungendos Serefis begi filio 400 genizaros, qui eum cum matre Bitilisium comitarentur, ut auferre suos inde thesauros, et quocunque lubitum esset, proficisci possent. Si tamen stare suis a partibus ac secum manere vellent, donare se ipsis timarii nomine Halepum. Ex hoc sultani responso cum satis perspiceret Serefis filius, suum se patrimonium non recuperaturum : Bitilisium cum matre profectus, thesauros inde suos advexit, et ad scachum Sophinum se contulit. Ibrahimes vero bassa Carahemidam progressus, Ulamam cum 30000 Turcorum Taurisium misit, intra quam urbem Musa sultanus, scachi Tamasis affinis, se tenebat. Is cum fugæ se dedisset, deserta nudataque præsidiis civitas, Turcorum se fidei permisit. Confestim per litteras Ibrahimi significat Ulama, quam celerrimo gradu se Taurisium conferret. Ibrahimes Carahemida digressus, et Taurisium properans, Soleimanem litteris hortatur, uti versus fines Persicos maturaret. Ipse Taurisium cum venisset, ædificium quoddam antiquum ibi reperit : quod muniturus commodum istic architectos Georgianos invenit, qui munitionem egregiam struxerunt, cui tormenta bellica 350 Ibrahimes imposuit. **496** Hoc tempore Turci Taurisio potiti sex fuere mensibus, et vicinæ civitates eorum imperium acceperunt. Soleimanes etiam, cum primum ad Carahemidam accessisset, mox illinc abiit, et Taurisium profectus, ibidem xx diebus hæsit. Inde relicto Taurisio, Sophinum instituit quærere. Sed is perpetuo prælium detrectans tandiu Soleimanem distinuit, donec hibernum frigus ingrueret. Eam ob causam Soleimanes Bagadatim se recipere coactus fuit. Hoc autem frigus usque adeo vehemens erat, ut neque progredi, ne-

que regredi posset exercitus. Scachus etiam Sophinus omnem eis annonam ab omni parte præcluserat. Unde factum, ut fame partim, partim frigore dimidius Turcorum exercitus periret. Absque nonnullorum quidem Armeniorum fuisset opera, regionis illius admodum peritorum, qui maximo pretio Turcis annonam vendebant, actum adhuc pejus cum ipsis fuisset. Conspicatus in his constitutum difficultatibus Osmanidam scachus Tamases, e Corasane cum paucioribus quam decem suorum millibus, movens, Taurisium adiit, ubi triginta Turcorum millia tribus sub ducibus erant, sub Ulama, Sirvanogli, et Jadigiare bego: quorum quisque decem millibus equitum præerat. Ili cum accepissent, Sophinum Taurisii fines ingressum esse, prodierunt extra urbem, seque dimicaturos in hostem professi, Taurisio deserto fugam arripuerunt. Sophinus, urbem ingressus, munitionem a Turcis fabricatam diruit, aheneisque tormentis comminutis, monetam ex ære signavit. Posteaquam Soleimanes ad Bagadatim hiemem universam exegisset, abductis inde copiis, Taurisium versus abiit, et urbem ingressus, diebus ibi quindecim mansit, ac laqueo suspendi Jadigiarem begum Eminem jussit, cujus culpa factum fuerat, quod a Turcis contra Persas non erat dimicatum. Hoc enim nomine accusaverat ipsum Ulama cum Sirvanogli. Sophinus, intellecto Soleimanem, motis Bagadate copiis, Taurisium tendere, in regionem Corasanis se recepit. Tandem Soleimanes Constantinopolim reversus est, firmo Bagadati præsidio contra Sophinum imposito, cui Soleimanem bassam cum beglerbegi titulo præfecit, Albanensem vel Epirotam natione, adjunctis ei triginta duobus Turcorum millibus. Taurisium vero, quia relictum ab eo fuerat absque præsidio, reversus Sophinus nullo negotio recuperavit. Et hactenus hæc Spanduginus, cujus interpretari et exscribere locum voluimus, ut cum annalium narratione conferri possit. Libenter tamen æqui lectores fatebuntur, a Turcis pleraque tradita rectius ac plenius.

231. *Belli Persici causa, occasio, prætextus.*

Solemus exemplo Thucydideo bellorum αἴτια sive causas, ab occasionibus et prætextibus distinguere (προφάσεις et ἀφορμὰς ipse vocat, et προσχήματα πολέμων), quæ cum magnis se principibus, cæteroqui bellorum adversus finitimos gerendorum avidis, offerunt: nunquam eis prætextus desunt, quos affectibus suis, et cupiditatibus injustis, obtendant. Ita suscipiendi contra Persas belli vera causa Soleimanis erat in animo, decessorum suorum, Muchemetis II proavi, Bajazitis avi, Selimisque patris æmulatio: qui cum Persarum scachis acerrimas inimicitias exercuerant, et aliquoties æquo fere Marte cum eis conflixerant, sibi fortunam magis propitiam Persis opprimendis et adjungendis imperio suo pollicebatur. Hoc cum animo suo constitutum habenti, nec occasio defuit; Ulama bego, gestis bello rebus et affinitate scachi, cujus ei soror nupserat, illustri viro ad Soleimanem a scacho deficiente, magnosque se duce successus ei promittente: nec prætextus longe quærendus erat, cum præ manibus esset Persarum a cæteris Mahumetanis dissidentium nova superstitio, ab Erdebile cœpta, Techmasis avo, ab Ismaile Sophino patre defensaque propagataque, Techmasis etiam patrocinio subnixa. De hac et annalium in appendice, sub initium belli Persici, prolixe disseruimus, et adjunximus alia, cap. 188 Pandectis hujus. Indidem lector intelligere potest, quod hic traditur objecisse Techmasi, Persisque cæteris, Soleimanes: nimirum eos debito quatuor Mahumetis prophetas honore non prosequi. Quatuor enim hi Mahumetis tum socii, tum successores, fuerunt Ebubekir, Omer, Osman et Ali: quorum prioribus ordine tribus rejectis, quartum Alim, Mahumetis propinquum et generum, Persæ probant ac venerantur.

232. *Curdistan, Curdi, Keldan, Cordyna, Curti.*

Reineccius in appendice ad octavum Aythoni caput, Cordos et Cordinos nimis late Turcicam gentem esse prodidit ex Joanne Leone Africano. Et adjecit alia de Corduenis et Carduchis, quæ hic minime repetenda. Nec Curdistanum equidem admiserim esse Mediam, quæ verius nunc Sirvan appellatur. Vox Curdistan significat regnum Curdorum. Et habitant hodieque Curdi, sicut his ex annalibus etiam manifesto paret, in regione Bagadatis, quæ Babylonia priscis est, et in vicinia Carahemidæ, quæ quondam erat Amida Mesopotamiæ, nunc Diarbekir appellatæ. Quibus in locis cum olim Chaldæorum sedes fuerint, equidem superius in annalium supplemento conclusi, Curdos esse Chaldæos, præsertim cum a vicinis Persis et Turcis ea regio Curdistan appelletur, quam nunc quoque Keldan vocant **497** Arabes, id est Chaldæam. Liber ἀκέφαλος historiæ Græcæ, cujus aliquoties mentionem feci, posteros Semis, Nohæ filii, regiones has sortitos refert: Persiam, Bactrianam, Hyrcaniam, Babyloniam, Cordynam, Syriam, Mesopotamiam, cum aliis quæ sequuntur. Quis hic Cordynam, positam inter Babyloniam et Syriam Mesopotamiamque, non animadvertit recentiori vocabulo nominatam, pro Chaldæa? Idem situs, iidem fines hodie sunt Curdistani, de quo agimus. Adde Cedrini locum e Basilio Macedone, cum ait, Basilium e Mesopotamia victoriæ nuntios accepisse: cum quibus allata quoque fuerint ei multa spolia, multaque mancipia Curtorum et Saracenorum. Hi Curti plane non alii sunt, quam hodierni Curdi, et Curdistaniæ regionis incolæ.

233. *Ser Asker sultanum: Serdar*, μέγας δοὺξ.

Hoc officii sive dignitatis apud Turcos non civilis, sed militaris est nomen, quo significatur supremus imperator exercitus sultani, sive capitaneus generalis (uti nunc loquimur) supra cæteros omnes capitaneos exercitus. Asker Arabice supremum significat, pro quo Turcorum vulgus Lesker solet

dicere, veluti cum Cadi Lesker effert judicem maximum, qui Arabibus est Cadi Asker. Sultanum gignendi casus est apud Turcos. Persis Sordar, non Ser Asker vocatur, nomine Turcis etiam usu capto. Græci denique μέγαν δοῦκα nominabant hoc apud se fungentem officio, quod magnum ducem denotat, ac primariæ vocabulum dignitatis est inter alia magni palatii munera.

234. *Ketzie bassa, Caceba Chorasan.*

Annales Ketzien bassam, familiari Turcis nomine, Chanem illum appellant Chitainum; qui, ceu capite tertio diximus, Ulu Chan discriminis causa vocatur, id est, excelsus aut summus Chan sive rex Tatarorum. Ketzie bassa, si verbum verbo reddas, filtrinum caput significat. Ita tum in genere Tatari Chitaini nominantur, a capitum tegumentis e filtro factis; tum peculiariter ipsorum Chan, vel princeps maximus: perinde ac Persas in genere dicimus Kesilbassilarios, a rubris capitum tegumentis, et ipsi peculiariter eorum scacho nomen Kesilbassæ tribuimus. Apud Jovium et alios corruptum nomen Caceba reperitur, pro integro Kezie bassa. Tegumenta vero capitum hæc Tatarica viridis in universum coloris sunt, quo singulari quodam jure sive privilegio se uti asserunt omnes propterea, quod ortam a propheta gentem universam glorientur. Quippe non utuntur apud Turcos et cæteros Mahumetanos vestitu viridi, nisi qui genus suum ad Mahumetem referunt; ac præsertim aliis, extra hos, viride capiti tegumentum adhibere, piaculum ingens fuerit. De Chorosane, sive Chorasane, dicto capite 3, sub finem. Recte Cedrinus Persidem interiorem nominavit. Sane si Taurisium occupantibus Turcis, in Chorosane bellum gerebat: ut minimum ab eis 20 dierum aberat itinere.

235. *Sultania, quondam Tigranocerta: Origo Sultanini nominis apud Persas, ex Cedrino.*

Notavimus e Jovio supra, capite 204, videri Sultaniam urbem olim fuisse Tigranocertam, nobilem Græcis et Romanis in historiis: aut saltim e Tigranocertæ ruinis exstructam fuisse Sultaniam. Nomen hoc a sultanis est consecuta, quod Persiæ quondam fuerit regia, Sultanique sedes ac domicilium. Et a 500 plus minus annis, postquam Turci, Persis ac Saracenis oppressis, potiti Perside fuerunt, principes religionis appellari cepisse sultanos: ex his Cedrini verbis liquido constat. Turci post Muchemetis (inquit) mortem, dejectis imperio Persis ac Saracenis, domini Persidis facti sunt, et Tangrolipicem Sultanum appellarunt, hoc est, principem universum imperium habentem et regem regum. A Temirlanco denique Sultania fuisse diruta vastataque perhibetur.

236. *Fluvius Persidis Docus Gezid.*

A novenario numero nomen hoc fluvius accepit. Quippe Docus, novem significat. Nominis ea ratio, quod hac in parte regionis iter facientibus novies hic amnis omnino sit vel transeundus, vel transjiciendus.

A 237. *Bagadatina regio in formam beglerbegatus redigitur; Bagadatinus chalipha: Soleimanes a chalipha voluit inaugurari; chalipha Cairensis. Inaugurationis cæremonia.*

De urbe Bagdat, sive Bagdet, dictum initio Pandectis nostri, capite 4. Hic notandum, eodem nomine regionem et urbem censeri: sicut et Babyloniæ regionis mentionem paulo ante, capite 232, habuimus. Addendum obiter, hodieque Chaliphen sive Cheliphen quemdam Bagadate reliquum esse, qui tamen duntaxat nomine tenus dignitatem pristinam tuetur. Quondam enim præpotens erat princeps, ut ex prætoris quoque nostri paret historia, licet recentiori. Nam suo tempore commemorat Tancharos, bellicosam nationem Tataricam, omis-
B sis inimicitiis et bellis adversus sultanum Iconiensem, Babylonio arma intulisse, quem chaliphan Musulmanorum 498 gentes appellare consueverint. Notionem vocabuli supra, capite tertio, dedimus. Magnæ adhuc est auctoritatis apud Musulmanos, quo Mahumetani se nomine salutari avent. Jovius etiam fatetur, in Bagdat Chaliphæ sive sacrorum principis sedem esse, qui a cunctis Mahumetanis regibus, inquit, excolitur: et veterem adoptandi prærogativam retinet, ex certaque coemptionis cæremonia confirmandi Assyriorum regis. Ab hoc Soleimanes, veteris superstitionis instituta secutus, insignia et ornamenta suscepit. Cæremoniam inaugurationis Jovius non exposuit. Itaque repetemus eam ex commentariis Petri Martyris
C Mediolanensis, ita tamen, ut prius lectorem moneamus, non Asiaticæ duntaxat Babyloni, sive Bagadati, Chaliphani olim præfuisse, qui dicis adhuc causa scilicet retinetur: sed etiam Babyloni Ægyptiacæ, quæ Memphis est, et Cairus, uti sæpe notavimus. Etenim sultani Ægyptii sive Cairenses, excusso Bagadatini chaliphæ jugo, ne confirmationem vel inaugurationem saltem ab eo petentes, imperium et auctoritatem ipsius agnoscere viderentur: suum sibi chalipham delegerunt, titulo tenus id nominis ferentem, qui certo venditionis imaginariæ ritu, summum sultanis imperium, accepta non magna pecunia traderet. Jam igitur ipsius verba Martyris audiamus. Habent, inquit, et Ægyptii summum pontificem (id est, chalipham) ad quem regnum,
D siquidem viri essent, pertineret. Is jus suum trium millium auri drachmarum pretio regiam tenenti vendit. E tribunali Soldano, stanti pedibus, vitæ necisque liberam potestatem dat. Ipse descendit, seipsum spoliat, soldanum imperatorum induit, abit privatus. Permanet in imperio Mahumetes, Caitbei filius et successor. Quæ ultima verba de sui temporis sultano protulit, tunc isto ritu inaugurato. Regiam tenenti jus suum a chalipha vendi dicit, Cairensem sultanorum regiam intelligens, quam annales in Selime saraium vel palatium Sultaninum appellant.

238. *Sultan Iacup, Heste Behiste.*

Hunc sultanum Iacupem, scachum Persarum,

Usunchasanis fuisse filium, notatum superius 166, et amplius etiam 188 capitibus. Ædificium, cui nomen Heste Behiste, sic a paradisis octo Persica lingua dictum fuit, istic excultis a sultano Iacupe, voluptatis causa. Notum ex Herodoto, Xenophonte, cæteris, quanti voluptarios hortos regios, et paradisos Persæ priscis etiam sæculis fecerint.

239. *Quid Dundar apud Turcos.*

Solent exeuntes in hosticum Turci prædæ faciundæ causa, numerum aliquem suorum militum, cum vexillo, maxime commodo quodam constituere loco, quo nimirum et præda convehatur, et sparsi per hosticum milites cæteri confluant, si forte copias aliquas hostiles in procinctu esse cognoverint. Huic in hunc usum deputato suorum numero, Dundaris nomen dari solet. Talem igitur a tergo selectorum militum manum Soleimanes reliquit, hostium motus omnes observaturam : ne quam in suos ex improviso facerent impressionem, ut reipsa contigit. De Corrizis dictum cap. 189.

240. *Chairadines Tunisim amittit : Rais, Tulipantum :* φακιόλιον, *symbolum fortitudinis.*

Mauribegi nomine qui pulsus a Chairadine fuerat, Mule Assan intelligitur, quem nostri Muleassem vocant, et cujus historiam exposuimus in Annalium Supplemento, ad annum Christianum 1573. Begus Hispanus est Turcis Karulus V imperator, ita dictus ex causa superius explicata capite 225. Raislari, sive Raisi, qui sequuntur, præfecti sunt triremium ac navium. Tulipantum est lineum illud tegmen quo capita Turci candidis involvere spiris solent. Græci nunc φακιόλιον appellant, quod vocabulum exstare puto in Onirocriticis Achmetis nostri. Zygomalas aiebat, de Agarenis haberi pro symbolo fortitudinis, quo admoneantur in bellum ituri, ne de reditu, sed morte potius viriliter oppetenda cogitent, quando mortuorum cadavera linteis involvi solent.

241. *Indicum Diense bellum. Adenis rex a Turcis, violata fide, suspenditur.*

Hoc loco, priusquam ad res gestas anno Christiano 1538 progrediamur, exponamus sane paucis Indicum de Dio civitate (Deu barbaris, Dio Lusitanis nominatur) bellum inter Lusitanos ac Turcos, quando nulla fit ejus in Annalibus hisce mentio, nec Jovianæ, vel Surianæ, vel aliorum narrationes integræ sunt, et *Pandectis* a nobis habenda ratio. Memorabile quidem in primis esse fatebitur lector, ob nefariam Turcorum erga regem Adenis perfidiam et immanitatem, qui tamen Musulmanus erat, et ipsorum superstitioni addictus. Auctor expositionis Georgius Hustius Rassiniensis ex Illyrico, nunc Sclavonia, rebus ipsis, cum gererentur, interfuit, et consignatas magnifico domino Hieronymo Beck a Leopoldstorf obtulit, qui nobis legendas exhibuit. Igitur anno 1538 Nugnas Acugnanus, orientalis Indiæ prorex, quem provinciis illis Joannes rex Lusitaniæ præfecerat, civitatem Diensem metropolim ac præcipuam munitionem regni Zambri, 499 quod Combaiam nostri vocant, in potestatem redegit. Rex autem Zambrius et paganus erat, deastrorumque cultor, et infestissimus hostis Lusitanorum. Is cum Lusitanis imparem viribus se videret, legatos ad Soleimanem bassam, Cairensem beglerbegum, misit, qui, hoc prius adito, muneribusque conciliato, sultanum inde Soleimanem ipsum convenirent; oblataque pecunia maxima, contra Lusitanos opem ejus implorarent, simulque pollicerentur herum suum cum pluribus aliis regibus Indicis, ejus se submissurum imperio, modo subsidium adversus hostes Lusitanos impetrasset. Placuit ea Soleimani legatio, qui per hanc se sperabat occasionem imperium Osmanidarum in ipsas longe lateque propagaturum Indias, et auri gemmarumque feracissima regna sui juris effecturum. Itaque legatis prolixe pollicetur omnia, classemque mox adfuturam auxilio spondet. Mittitur non multo post Soleimanes bassa, beglerbegus Ægypti, cum machinis bellicis, et justo exercitu, anno eodem 1538, mense Junio propemodum exeunte, bellum ut hoc conficeret. Quippe Turcis hæc arridebat occasio; quos non tam in oppressos commiseratio, vel officium erga confœderatos, quam spoliorum ac prædæ cupiditas, ad bella plerumque pertrahit. Classe ventis vela dante, primum ad Thoron itum, quod est terræ Madianitidis (ut creditur) oppidum in Arabiæ solitudinibus, haud procul a montibus Orebo et Sina : quo loco tam exponendis, quam avehendis terra, camelorum opera, mercibus, Ægypti, Arabiæ Felicis, Indiæ respectu, commodissimum est emporium. Post aliquot inde dies appulerunt ad urbem Giden in Arabia Petræa (Ziden alii vocant) quæ ipsa quoque maritima est, Turcorum imperio subjecta, nec minus nobile, quam Thoron emporium. Tandem in Arabiam Felicem, et ad portum urbis Adenis perventum, circa mensem Octobrem. Est Aden primaria Felicis Arabiæ civitas, non situ solum, sed etiam opere munita. Quippe nec propugnaculis caret, et ipse locus per se tutissimus est. Ab ortu solis, adjacent ei prærupti et excelsi montes ; ab occidente, clausum maris portum habet ; a meridiei latere, validum in alto proximo scopulo propugnaculum eminet : in quo noctu Arabes antequam a Turcis Aden caperetur, ignes excitabant, qui magno ex intervallo conspecti, Turcicæ classis adventum indicabant vicinis Arabibus, uti scilicet urbis ad defensionem concurrerent. Substitit ibi classis, cunctantibus Turcis, et consilia variantibus. Rex, quibusdam e numero suorum ad eos ablegatis, cur illuc venissent armati, scire se cupere significabat. Tum bassa, perbenigno regiis dato responso, ac suis ad regem vicissim missis internuntiis, cum muneribus, ne quid hostile moliri videretur, blanditiis et arte persuadet, sub prætextu comparandi pretio commeatus, ut classem sultani Osmanici cum milite portum interio-

rem pateretur ingredi. Coerciturum se suos, ut ab A omni maleficio, præsertim erga religionis consensu sibi devinctos, abstinerent. Quippe rex Adenis, universa cum gente sua, Mahumetis sacra colebat. Intellectis hisce postulatis, in portum Osmanici admittuntur. Eodem astu vafritieque beglerbegi, ad colloquia rex, et convivia pellicitur. Cumque post aliquot dies in navim prætoriam, tribus duntaxat e suis comitatus, veniret, peramanter salutatur, excipitur blande, mensæ et epulis adhibetur. Sed post convivium, nescio qua occasione captata, corripitur : ac tum demum sentire miser cœpit, improborum munera cum fucata blanditie, fraudis esse plena, prorsusque respuenda circumspectis. Nec mora, dum rex in prætoria detinetur, milites complures de industria, victus comparandi prætextu, civitatem ingrediuntur. Solent enim Turci, quod vi non possunt, aut absque multa sanguinis effusione, dolis, et perfidia consequi. Mox Soleimani bassæ per secretos indices nuntiant, Arabibus resisti, et urbem defendi posse, licet advenissent illæ quoque copiæ, quas fama jam adventare ferebat. Tum bassa maturandum statuit, et Arabum anticipanda consilia. Portis per absentiam regis occupatis, miles immittitur : oppressisque Turcorum numero civibus, Aden in potestatem redigitur. Mox et ipse rex productus, ad malum prætoriæ navis in sublimi, tribus illis cum comitibus, suspenditur ; et ad terrorem, fœdo spectaculo, civibus suis ostentatur. Oppidani tam indigne regi sibique videntes illusum, velut in re C subita trepidare : capite destituti, hostibus impares numero, consilii denique inopes, nihil omnino moliri. Sic in servitutem redactæ civitati præsidium firmum imponitur, provido scilicet bassæ consilio : ne, si quis adversus ei casus Indico bello accideret, vicinum deesset perfugium. Nec enim a tergo Turci relinquere solent aliquem vel suspectum vel adversarium, qui quemvis in eventum esse sibi possit impedimento. Quippe genus hoc Barbarorum longe omnium vaferrimum est, et tam præsentibus quam futuris circumspiciundis ac pensitandis solertissimum. Præterea potitus Adene bassa, si quidem reliqua non succederet ex animi sententia expeditio, fecisse tamen operæ D pretium videri poterat, ac viam aperuisse tentandis apud Indos aliquando majoribus. Captam civitatem ingressus Soleimanes, dato signo, proclamari jussit, ne civium bona, neve merces diriperentur : et quemdam e suis, vilioris hominem conditionis, in ipsa urbis porta terrendis cæteris, capite plecti jussit. **500** Aromatum namque magna huc copia deferri ex India solet. Præterea sinus Arabicus sive Persicus hic incipit, et Abyssinorum Æthiopum, quorum rex Prætejanus vulgo nominatur, montes atque limites ibidem conspiciuntur. Osmanici, Adene relicta, cum annona copiosa naves onerassent, Oceano se commiserunt, ac decem novemque dies ac noctes itinere maritimo consumpsere.

Tandem, ad ea quæ petebant loca cum pervenissent, bassa Lusitanos aggredi cœpit, et urbem Dion sive Devon, a Lusitanis Zambrio regi ereptam, obsidione cingi jussit. Itaque machinis bellicis e navibus in terram expositis, oppugnata civitas quadraginta diebus continuis, tam terra, quam mari : sed irrito plane conatu. Turris duntaxat quædam, instar castelli seu propugnaculi facta, quæ uno ac dimidio aberat ab urbe stadio, et cui præsidii causa 80 Lusitani milites impositi fuerant, Turcorum in potestatem venit : præsidiariis sese dedentibus, et mox in naves perductis. Duobus elapsis mensibus, auditum de classe Lusitanica, quæ suis succursum veniret. Itaque territus bassa, machinas bellicas navibus imponi jussit, B ac noctu solvens profugit. Quam enim animose suas in speciem instituunt et ordiuntur expeditiones, Turci levi momento territi, rebus ex animi voto non succedentibus, honoris omni respectu postposito, ceu timidæ diffugiunt damæ. Cumque jam bassa non procul a Zebetho esset oppido, interfici captivos in littore jussit. Duravit annum integrum hæc expeditio, fuitque Zebethum etiam, Arabiæ Felicis oppidum, a Turcis in reditu expugnatum. Tam Adeni, quam Zebetho, beglerbegi cum dephterdaris, singuli singulis præfecti fuere, de quibus non multo post, in beglerbegatuum catalogo.

242. *Bellum contra Chimeriotas : Ceraunia, Chimara, Avelona, Lutsi bassa.*

Chimeriotæ sunt Arnautlari, vel Albani, vel Epirotæ, trans sinum ex adverso Corcyræ siti : qua in regione continua montium series est, quam uno vocabulo nautæ jam dicunt Chimeram. Jovius et alii volunt olim hæc fuisse montana vel ὄρη Ceraunia, itemque Acroceraunia, pro quibus dicere malim equidem Acra Ceraunia. Leo tamen Augustus in novella de Thronis, ut obiter attigimus antea, sub Ætoliæ metropoli Naupacto, tam Buthroti, quam Chimaræ collocat episcopatus : quæ loca sibi invicem vicina, Butintro et Chimera, cum illic hæreremus, a nautis nostris appellabantur. Iisdem Avelona, cujus hic mentio fit, enuntiabatur adjecto articulo Italico, Lavelona, vel disjuncte, La Velona, cum quidem vulgaris linguæ Græcæ periti adderent, eo nomine βελώνη significari acum. Sed ignorabant homines et antiquitatis et litterarum rudes, appellationem recentiorem hanc ex veteri Aulone factam. Sita est in Albania vel Epiro, ex adverso extremæ illius oræ Italiæ quæ in Apulia promontorium S. Mariæ nunc habet, Iapygiam quondam dictum : ubi civitas Hydrus posita, duntaxat intermedio maris Hadriatici sinu, 60 milliaribus Græcis ab Aulone disjungitur, uti capite 152 notavimus. Leonis Augusti Novella de Thronis Auloniam recenset inter episcopatus metropoli Dyrrhachinæ subditos, et proximo post episcopatum Glavinitzæ vel Acrocerauniæ commemorat loco. Cæterum qui Annalibus hic appellatur Lutsi

bassa, corruptum apud historicos nostros, Jovium et alios, nomen habet Lufti beus aut Luphtibeus. Spandugini de hoc notabilis est locus, quem interpretando lubet inserere. Sultanus, inquit, Soleimanes Lutsi, perquam humili conditione nato, suis ex sororibus unam dedit uxorem; eumque primum bassam creavit, a quo tamen officio nunc dejectus est. Quippe cum uxor mariti concubitus cum masculis ægerrime ferret, eoque nomine cum ipso expostulans, diceret: fratrem suum, sultanum Soleimanem, illi se junxisse matrimonio, secum uti cubaret: excandescens Lutsi bassa, mulieri colaphum impegit. Hoc ubi rescitum a Soleimane, sororem ei protinus ademit, ac recepto Sultanino sigillo, dignitate supremi veziris hominem exuit. Est enim in more apud Osmanidas, ut qui auctoritate quatuor inter bassas est maxima, vezirazem sive supremus consiliarius nominetur, et in manu sua sigillum sultaninum habeat. Hæc Spanduginus; quæ sane si vera sunt, ut esse videntur, conveniens fœdis ac dissolutis moribus homini datum nomen fuit. Quippe Lutsi lingua Turcica significat eum qui non nisi de venere cogitat: qualem Græcus aliquis dixerit ἐρωτικὸν vel ἐρωτομανῆ.

243. *Besictasi*, ΔΙΠΛΟΚΙΟΝΙΟΝ.

Besictasi, locus est ad Bosphorum Thracium in Europa situs, qua Constantinopoli sursum tenditur, adverso Bosphori fluxu, versus os ponti Euxini. Plus minus quatuor abest a Galata milliaribus Græcis, aut uno Germanico. Nomen lingua Turcica lapidem sive saxum cunarum, significat: a distractione, puto, Christianorum mancipiorum, ac matrum præsertim, liberos etiam teneros in cunis habentium. Sepultus hic est Chairadines, qui messita quoque nova suo sumptu ibidem exstructa, nobilitare locum et excolere voluit. Διπλοκιόνιον Græcis hodie vocari, priscis Jasonium, notatum reperies supra, capite 128. Hoc tempore, de quo scilicet Annales modo loquuntur, adjecta fuerunt **501** istuc capitum Christianorum, e Corcyra duntaxat in servitutem abreptorum, cujusvis sexus et ætatis, ad sexdecim millia: quemadmodum Jovius memoriæ prodidit. De sultaninis et eorum pretio, dictum 18 capite.

244. *Carabogdaniæ fluvius Berut.*

De Carabogdania consule caput 71. Ejus amnis est, quem Berut Annales hi nominant. Ungari tamen, et Valachi, sive Moldavi, partim contractius et durius Prut, partim paulo mollius Brut, enuntiant.

245. *Neptuni Doriæ, victi a Chairadine, fuga.*

Doriam Turci, more Italico, pronuntiant; quem Jovius dixit Auriam, magis consuetudini Latinæ respondente vocabulo, velut ipse quidem existimavit. Is et usu rerum mari gerendarum, et felicitate singulari, tantam adeptus gloriam fuit, ut A vulgo Neptunus, ceu maximus quispiam maris deus, appellaretur. Hunc tamen a Chairadine prælio navali, et artibus imperatoriis superatum, fugisse, non insolenti, sed modesta memorant Annales oratione. Quo commendabiliores nobis esse debent, uti non ad gratiam suorum, nec ad insectationem nostrorum; sed ad veritatem, quæ anima est historiæ, scripti. Jovianum quidem epiphonema, quo clausit hanc narrationem, quam acres habet aculeos! Auria, inquit, tanti usus, tantæ peritiæ, tantæ existimationis mari dux, eo die nullus imperator exstitit. Atqui cogitare de illo veteri verbo debebat Jovius, quo Demosthenes etiam fugiens, excusasse se fertur:

B 'Ανὴρ δὲ φεύγων καὶ πάλιν μαχήσεται.

Qui se fugæ dat, dimicabit denuo.

Nec ineleganter Alexius Angelus imperator, ut apud Græciæ prætorem nostrum memoriæ proditum legitur, cum perditis rebus non modo frustra, sed etiam cum periculo se diutius hæsurum Constantinopoli animadverteret, omnibus valere jussis, et arrepta sponte, nolenti, tamen animo, fuga, Davidem quoque dixit beneficio fugæ saluti atque incolumitati suæ consuluisse. Non minus certe magni et sapientis est imperatoris, summam rerum incertæ Martis aleæ non temere committere; quam prospere cedentibus omnibus, victoria prudenter uti.

C 246. *Publicanorum carcer Constantinopoli.*

Vendit omnia per imperium suum telonia maximo pretio, vel paucos, vel plures in annos sultanus Osmanidarum; ideoque si majores aliqui pecuniæ summas ei vectigalium nomine polliceantur, quam reapse deinceps exhibere possint: in carcerem, veluti qui non solvendo sint, et fraudem sultano facere voluerint, conjiciuntur. Hic carcer publicanorum Constantinopoli dicitur. Et sunt in universo Osmanidarum regno publicani fere Judæi, gens exactionibus et usuris nimium quantum supra mortales cæteros dedita: cum ipsi etiam Turci vel Musulmani, paulo sincerioris homines conscientiæ, nolint audire publicani: non D aliter, ac si cum infamia conjuncto propter aliorum nequitiam nomine, virum bonum appellari nefas sit, etiamsi præter officium nihil ipse faciat.

247. *Ontum Capisi, Xyloporta, Porta lignaria, Caravanserai.*

Ostendimus supra, capite 200, quæ porta sit hæc lignaria, videlicet ad quam navigia lignis onerata solent appellere: Græcisque dictam ξυλόπορταν, ab iisdem lignis quæ huc advehuntur, non quod ipsa lignea sit, quemadmodum credidit uterque Chalcocondylis interpres. De voce Caravanserai, dictum capite 14, significari scilicet hac, ædificia caravanis exstructa. Caravanas vero more Turcico se conjungentium esse agmina, cum loca minus a latrociniis tuta peragranda sunt. In

hæc ergo caravansaraia, quæ amplissima plerumque sunt, divertere cum equis, jumentis sagmatariis, mulis, et camelis, hæ caravanæ solent. Vasta sunt ædificia, quemadmodum Busbequius descripsit, aliquanto longiora, quam latiora, cæteroqui quadratam ad formam accedentia; quorum in medio patet area ponendis sarcinis et camelis, mulis, carrisque collocandis. Hanc aream plerumque circumcirca murus ambit interius, tres plus minus pedes altus; parietibus illis quatuor, quibus totum ædificium clauditur, adjunctus. Ejus muri superficies æqua est, patetque in latitudinem pedes quatuor. Hic Turcorum cubilia sunt, hic cœnacula, hic rem expediunt culinariam. Nam ad parietes, quibus totum ædificium continetur, foci frequentes cum fumariis vel infumibulis sunt inædificati. Hospites ipsi nulla re a camelis, mulis, equis alia sejuncti sunt, quam ejus muri spatio. Quinimo ad muri pedem ita ligatos habent equos, ut capite ac tota cervice supra murum emineant, dominisque se calfacientibus aut etiam cœnantibus astent, velut ministri; et interdum panem, vel malum, sive quid aliud, de manu eorum capiant. In eodem muro lectos sibi sternunt. Tapetem in primis explicant, quem ea de causa ephippiis aptatum fere circumferunt. Huic injiciunt vulgo penulam, ditiores Valentinam, quam vocant; quæ mollibus e pilis contexta candidaque, linteaminum loco mihi quidem ipsorum exemplo fuit. Cervical **502** præbet equestris sella. Veste talari, pellibus suffulta, qua vestiuntur interdiu, teguntur noctu. Sic somnum capiunt, nullis lacessitum, extra naturalem jumentorum mandentium strepitum, blandimentis. Ipsorum saraiorum, pro caravanis exstructorum, tecta plerumque plumbea sunt.

248 *Area vel forum Tachtal Cala, Tampezim. Chalcocondylis locus emendatus et expositus. Chalcopratia, Chartopratia, Vicus vitriarius.*

Aream, quæ Tachtal Cala nominatur, Laonicus in octavo forum appellavit, et Tactalem vocari addidit. Apud actuarium Malatestanum Tectalaca scribitur. Pro illius Tactale, hujus Tectalaca, repone Tachtal cala; quæ voces Turcicæ sunt, et aream tabernas ligneas habentem significant. Quippe Cala denotat tabernulam vel tentoriolum, et Tachtal asseres sunt: ut intelligantur ex asseribus factæ tabernulæ. Hæc area fere urbis est in meditullio, non procul ab Eskisaraio, vel a saraio veteri muliercularum sultani, de quo capite 139. Est eadem in area sultani Bajazitis secundi messita, cujus supra fecere mentionem annales, in ejus sultani funeris descriptione. Hoc autem loco ludicra quotidie omnis generis exhibentur, quæcunque homini venire in mentem possunt. Et adhibentur pueri, equi, asini, canes, feles, cervi, leones, ursi, leopardi, vulpes, et nulla non alia, peregrina præsertim, animalia. Sunt istic qui chiromantiçen profitentur; sunt præstigiatores varii, funambuli, luctatores, saltatores, alii propemodum innumerabiles. Ideo Laonicus inquit: Hæc ludicra quis quotidie cernat in foro, quod Tactalem vocant. Sequitur ibidem vocabulum Tampezim, quo nonnullos ex his ait appellari. Neminem hoc declarasse arbitror hactenus, cum barbarum sit, et ignotum, addo etiam corruptum. Quippe non Tampezim Turci dicunt, sed Ziampas, quæ duabus syllabis vox enuntiatur. Significat autem σχοινοβάτας, ut Græci vocant, qui Latinis funambuli sunt. Ad unum hujus areæ latus incipiunt illorum tabernæ, qui Persicas operis excellentis, et Turcicas itidem pictas, Græcas et alias coloris nivei lævigatasque chartas vendunt. Ideoque Græcis hæc χαρτοπρατεῖα dicuntur. His a tergo proximus est vicus fabrorum, ex ære vasa quævis elaborantium, qui hoc Annalium loco memoratur. Is vicus in historiis Græcorum recentioribus Cedrini et aliorum celeberrimus, nominatur Χαλκοπρατεῖα, nimirum a distractione vasorum ex ære factorum. Locus insignis est Cedrini de Chalcopratiis in Theodosio majore, puto. Vici quoque vitriarii, Chalcopratiis proximi, fit hic mentio: quo tabernæ vitriariorum, ut olim erant in urbe Constantiniana, veteris ad imitationem Romæ, sic etiam hodie conspiciuntur. Diversus tamen hic vicus est ab illa vitriariorum porta, de qua dictum superius, capite 200. De porta fori piscarii, quæ Balucbazar capisi Turcis est, expositum eodem capite 200; sicut et de porta Hebræa, Turcis Schifutlar capisi. Sitæ vero extra muros urbis a foro piscario ædes, in littore maris, intelliguntur illæ quæ muris urbanis excluduntur ab urbe, secundum littus Ceratini sinus exstructæ, versus septentrionem, id est, e regione Galatani littoris.

249. *Nova Cairadinis auspiciis recepta.*

Nova Turcis est, quam Castellum novum nostri vocant, in Dalmatiæ situm finibus. Id auspiciis Karuli V Augusti receptum fuerat. Quos ejus provinciæ sangiacos ad obsidionem hanc evocatos fuisse tradunt Annales, de provincia Bozinensi accipito, deque præfectis huic: quorum princeps id temporis erat Ulumas ille Persa de quo dictum capite 251. Translatus enim fuerat a Persicis ad hos fines, more Turcorum, non nimium trans fugis fidentium: ac deinceps quoque fit ejus mentio in obsidione Agriensi, anno Christiano 1552 a Turcis frustra tentata. Præerat Bozinensi provinciæ ceu beglerbegatus, et ad Castelli novi obsidionem secum sangiacos suos septem adduxit. Virtutis eximiæ præsidiarii milites, quos hostes ipsi commendant, Hispani fuerunt, et Germani, numero ad quatuor millia.

250 *Soleimanes, sub prætextu defendendi pupilli, a Bano Erdeliano relicti, matrem cum pupillo Ungaria spoliat.*

De Joanne Zapoliensi, Bano Erdeliano, dictum capite 223. Hic moriens pupillum reliquit hære-

dem, tutelæque Soleimanis commendavit, Joannem Sigismundum, quem sustulerat ex Isabella Polona, cujus hic mentio fit, nomine tamen non expresso, velut Turcis ignoto. Habuerat Joannis sororem Barbaram, ni fallor, primo matrimonio conjugem Sigismundus major, Poloniæ rex : qua mortua, Bonam duxit, Joannis Galeacii ducis Mediolanensis, ex Isabella Aragonia Neapolitana, filiam. Bona partu primo Isabellam hanc edidit, Joannis Zapoliensis conjugem, Joannis Sigismundi matrem. Cæterum nulla fit hic in Turcicis mentio Ferdinandi Cæsaris, Ungariæ Bohemiæque regis ; qui tamen hoc bellum, Perenio et Rogendorfo ducibus, gerebat. Id equidem fieri propterea credideilm, quod Ferdinandum Soleimanes, hostem suum, pro **503** Ungariæ rege non agnosceret. Notanda B vero Isabellæ oratio, quam Turci reginæ nomine non dignantur, cum Budam affirmant non suam esse, sed sultani Osmanidæ civitatem. Nimis in hoc veram se vatem experta paulo post fuit bellua, cum Soleimanes, ipsa cum filio per summam perfidiam ejecta, Budæ pariter et Ungariæ reliquæ, velut in provinciam redactæ, beglerbegum præficeret, bonus ille scilicet tutor : matre, tam Turcis addicta, cum filio pupillo, in Transsylvaniam vel Erdelium relegata. Hujusmodi nimirum esse præmia societatis et amicitiæ barbaræ solent, ut tyranno suo moriturus aiebat Aratus, τοιαῦτα τὰ ἐπίχειρα τῆς τυραννικῆς φιλίας.

251. *Valpoum, Strigonium, Granus fluvius.*

Walpou Turcis est arx, Ungaris dicta Walpo, Valponium Jovio. Ultra fluvium Dravam sita est. Post tertium obsidionis mensem a præsidiariis dedita fuit, præfecto ab iisdem capto, et hosti prodito. Strigonium nunc Granum vulgo dicunt, ab amne Grano, qui, defluens a Carpathiis montibus, ubi montanæ nunc civitates celebres sunt, ad radices arcis Strigoniensis sive Granensis, Danubio miscetur. Unde civitati quoque Strigonium nomen inditum putatur, velut Istrigranium, ab Istri et Grani confluentibus. Alba regalis non tam a regum Ungariæ sepulturis sic appellata fuit, quarum meminerunt Annales, quam a regum inauguratione, quæ hoc fieri loco priscis temporibus solebat. Istic etiam rex Ferdinandus, cum Anna conjuge, Vladislai regis filia, Ludovici sorore, decimo quarto die Februarii, anno millesimo quingentesimo vicesimo septimo, adhibita sancti Stephani vera corona, fuit inauguratus.

252. *Schiruvan, Sirvan, Serban, error Jovii.*

Si lector ab aliis de hoc bello memoriæ prodita leget, nusquam ita descriptum inveniet. Ut Techmas, Spandugino Tamas, Sansovino Tolcas etiam; sic Ercas eidem Spandugino nominatur Algas, mirifice vitiatis appellationibus. Regio Schiruvam aut Sirvan, haud dubie nunc est illa, quam prisci dixere Mediam, posteriores etiam Vaaspracan, ut apud Cedrinum in Constantino Monomacho legi- A mus. Fallitur Jovius, cum ait, Albaniam hodie vocari Serban, vicinam Mediæ, propterque Caspium mare sitam. Quippe regio Georgianorum est Albania, qui nunquam vel ipsi regi Persarum, vel regio fratri paruerunt hactenus : sed Christiani, et liberi, suos principes habent; Persis duntaxat confœderati, sicut expositum capite centesimo octogesimo nono. Sirvanum vero, sive Media, regni Persici membrum est : quod tametsi Mustaphas bassa vezir imperio subjecit Osmanidarum, anno Christiano millesimo quingentesimo septuagesimo octavo, et beglerbegatus in formam redegit: mox tamen Persis receptum, ab iisdem hodieque retinetur.

253. *Uvan, Uvastan, Ibanum Cedrini.*

Urbs hæc cum arce sic ad Persici regni limites pertinet, ut etiam majori finitima sit Armeniæ. Cedrinus in eodem Monomacho Augusto vocat Ἰβὰν πόλιν τοῦ Βαασπρακάν. Id Latine reddens interpres, Ibanum et Baaspracan scripsit. Ego simpliciter exprimerem, ut tanto melius intelligerer : Iwan, aut Ivan, urbs regionis Vaaspracan. Et quia capite præcedenti Vaaspracan, ex ejusdem Cedrini auctoritate, Mediam esse docuimus, intelligere jam licet, Wanum ad eamdem Mediam referri debere, vel ea si non contineatur, saltem finitimam videri. Wastanum significat regionem circa Wanum sitam, seu Wani territorium : siquidem Istan, sive Stan, Turcis regnum vel regionem si- C gnificat.

254. *Notitia beglerbegatuum totius Osmanidarum imperii, quos hodie possident.*

Quia Persicis in finibus extremus hic a Soleimane Wani beglerbegatus id temporis institutus fuit, libet hoc loco quamdam quasi notitiam regni Osmanici lectoribus exhibere, descriptis ordine provinciis ejus sive beglerbegatibus, quos in Asia, Africa et Europa nunc Murates hic tertius, unici Muchemetis Osmanidæ pater, possidet : ut ita denique Pandecten historiæ Turcicæ nostrum claudamus, visuri deinceps latius ne permissu Numinis fines suos propagaturi sint, an vastissimam illam molem imperii, cunctis hactenus formi- D dabilem populis, secundum ipsorummet oracula, tandem aliquando Deus Optimus Maximus suæ declarandæ majestatis ac gloriæ causa sit eversurus, vel in ordinem, subque jugum filii sui sic redacturus, ut Gogi Magogique sub cœlo nullum amplius nomen exstet. Id enim postremis se facturum diebus, per suos indubitatæ fidei vates nobis denuntiavit. Ordiamur autem ab oriente sole.

255. *Asiæ Beglerbegatus.*

I. Anatoli beglerbeg. Ejus sedes est in civitate Cutaige Phrygiæ majoris, quam olim Cotyaium Græci nominabant, sicut expositum capite 40. Sangiacos habet sub se duodecim.

II. Caraman beglerbeg. Domicilium 504 habet ad Caisariam Ciliciæ, de qua suo dictum loco. Septem sub hoc sangiacatus sunt.

III. Sivas beglerbeg, ad Sebastiam, de qua consule caput quintum *Pandectis* hujus.

IV. Tocatun beglerbeg. Residet ad urbem Amasiam. Sub eo sunt quinque sangiacatus.

V. Dulgadir beglerbeg. De hac provincia consule caput 163 *Pandectis* hujus. Quatuor sub se sangiacatus habet.

VI. Halep beglerbeg, ad Halepum sive Berrhœam Syriæ, de qua capite 6.

VII. Scham beglerbeg, ad Damascum Syriæ.

VIII. Tarapolos vel Trapolos beglerbeg, ad Tripolim Syriæ.

IX. Maras beglerbeg, ad Marassum, propter Euphratem situm, inter Halepum et Mesopotamiam.

X. Diarbekir beglerbeg, in Mesopotamia, ad urbem Amidam, quam Turci nunc Carahemid nominant. Sangiaci parent huic duodecim.

XI. Bagdat beglerbeg, ad Bagdatin sive novam Babylonem, de qua capite 4.

XII. Balsara beglerbeg, ad sinum Persicum, non procul a Bagdat sive Babylone.

XIII. Laxa beglerbeg. Antiquitus Caramania tendit ad limites Ormuz, et Persis est finitima.

XIV. Gemen, Aden beglerbeg, in Arabia Felici, ad littus Rubri maris. Vide caput 241. Diversa loca sunt, uno tamen beglerbegatu comprehensa.

XV. Chebetz,-Hustio Zebet beglerbeg, ut eodem capite dictum. Locus situs in littore sinus Arabici, finitimus est imperio regis Æthiopum Prætejani.

XVI. Missir beglerbeg. Cairo præest, et toti Ægypto. Sangiaci sub eo sexdecim.

XVII. Cypri beglerbeg. Nicosiæ vel Famagustæ degit.

XVIII. Scheherezul beglerbeg, in Assyria, Persis finitimus.

XIX. Wan beglerbeg, respicit Persarum fines, versus Sirvanum sive Mediam, et Armeniam majorem, ceu dictum capite præcedenti.

XX. Arzerum vel Erzum beglerbeg, in Armenia majori, ad limites Sirvani sive Mediæ, et Georgianorum. Distat a Tarbosane sive Trapezunte, sex dierum itinere.

XXI. Tiphlis beglerbeg, finitimus Georgianis sive Curgginis, ut nunc appellatur. Institutus fuit a Mustapha bassa serdare anno Christiano millesimo quingentesimo septuagesimo octavo, mense Septembri. Locus etiam priscis notus, apud Cedrinum reperitur in Constantino Monomacho, verbis hujusmodi : Asam (is erat e Tangrolipicis fratre natus) a sultano Tangrolipice missus contra Romanos, cum Taurezium, et oppidum nominatum Tephlis, præterisset : Vaaspracaniam ingressus est, id est Mediam.

XXII. Sirvan beglerbeg. Hoc nomine Media nunc appellatur, a metropoli Sirvan, quam eodem anno Mustaphas idem cepit, et primum istic beglerbegum constituit Osmanem bassam famosum : sed a Persis non multo post ejectus fuit. Nihilo tamen minus hic beglerbegatus Osmanidarum inscriptus est libro, qui, nisi restituatur, nunquam se pacem facturos cum Persis profitentur.

XXIII. Temircapi beglerbeg. Locus est ad mare Caspium, Porta ferrea dictus, et Capi derbent, porta faucium vel angustiarum. Cepit hunc Osman bassa eodem anno millesimo quingentesimo septuagesimo octavo, et in formam beglerbegatus, necato Schemhali Chane, socero suo, redegit.

XXIV. Cars beglerbeg. Cedrinus Carse nominat, et in Persarmenia collocat, quæ nunc Armenia major est. Distat Cars ab Arzerum quatuor dierum itinere. Beglerbegatus cepit anno Christiano millesimo quingentesimo septuagesimo nono, auctore Mustapha bassa.

XXV. Tschildir aut Tzildir beglerbeg, ad fines Georgianorum, ab eodem Mustapha bassa institutus, anno millesimo quingentesimo septuagesimo nono. Porsius Tschaldung perperam scripsit.

XXVI. Fassa beglerbeg, in Mengrelia. Munitio structa per Uluzalim capitan bassam fuit anno millesimo quingentesimo septuagesimo nono, et ibidem institutus beglerbegatus. Sed paulo post discessum ejus captam vicissim Georgiani diruerunt. Civitatis Phasianæ mentionem facit Leonis Augusti novella de Thronis, et episcopum ejus refert sub metropolim Trapezuntis. Hæc eadem cum hodierna scilicet Phassa fuerit.

XXVII. Sochum beglerbeg, in Georgianorum finibus, a Sinane bassa vezirazeme institutus anno Christiano millesimo quingentesimo octogesimo.

XXVIII. Batin beglerbeg, ibidem a Sinade tunc institutus.

XXIX. Revan beglerbeg. Hunc locum Ferhates bassa cepit et munivit anno Christiano millesimo quingentesimo octogesimo secundo, ereptum Tocmaci sultano, Persicarum partium principi. Beglerbegus istic primus fuit Cigaloglis bassa, Genuas.

XXX. Somakie beglerbeg. De Somakia, quæ Chalcocondyli Samachia nominatur, dictum supra, capite 188. Beglerbegatus 505 auctor fuit Osman bassa, anno Christiano millesimo quingentesimo octogesimo tertio.

Posteriores autem beglerbegatus hi, bello decennali Persico, quod adhuc geritur, instituti; quemadmodum novi sunt, ita potius nomine tenus sic appellandi veniunt, nec cum antiquis comparandi. Nunc, ordinem naturæ sequendo, provinciis Asiæ recensitis meridiem versus ab oriente progrediamur.

256. *Africæ Beglerbegatus.*

I. Cesair beglerbeg. Sedem habet in Algesair, quæ nostris est Algerium, sicuti capite 227 notatum.

II. Tunisi beglerbegatus residet ibidem.

III. Tripoli beglerbeg. Domicilium ibidem habet. Sunt autem Africæ duo præterea regna, libro Turcarum vel Osmanidarum (ut ipsi loquuntur inscripta) quæ tamen necdum inter beglerbegatus referuntur, sed potius tributariorum seu feudorum nomine veniunt; Fessa nimirum, cum Maroco.

Nunc ad occidentem, et aquilonem, quæ restent provinciæ, videamus.

Europæ Beglerbegatus.

I. Rumeli beglerbeg. quem Græciæ vocant. Sedes ejus est Sophiæ. Sub ejusdem vexillo Sangiacatus infrascripti continentur.

1. Sophia Serviæ.
2. Nigeboli sive Nicopolis, vide cap. 51.
3. Kircklisse. Vide cap. 193.
4. Vyza, Thraciæ.
5. Kirmen, Macedoniæ.
6. Silistra, ibid.
7. Giustandil, ibid.
8. Bender, versus Euxinum Keralosque Tataros.
9. Acherman. Vide cap. 159.
10. Uscopia. Vide cap. 169.
11. Prisrem, Thessaliæ.
12. Salonichi, Thessaliæ.
13. Trichala, ibidem.
14. Misitra, quondam Sparta Moreæ.
15. Palæopatra, ibid.
16. Jagnia, Joannina Ætoliæ.
17. Delvuina } Achaiæ.
18. Elbassan } Achaiæ.
19. Avelona. Vide caput 242.
20. Ducaggin. Vide caput 206.
21. Iscodar in Albania. Vide cap. 121.

II. Denizi beglerbeg, qui et Capitan bassa vulgo, pro maris Capitaneo sive Prætore. Sedes ipsius est Gallipoli. Sangiacatus ei subjecti sunt:

1. Gallipolis. Vide cap. 23.
2. Galata, cap. 127.
3. Nicomedia, cap. 74.
4. Limnos, cap. 229.
5. Mityline, cap. 138.
6. Chios, cap. 229.
7. Nexia, ibid.
8. Negroponto, cap. 142.
9. Rhodi, cap. 229.
10. Cavala, cap. 44.
11. Napoli di Romania
12. Lepanto, cap. 175.
13. S. Maura, cap. 178.
14. Alexandria.

III. Budun beglerbeg. Sedes ejus ibidem. Subjecti sunt ipsius jurisdictioni sangiacatus hi fere.

1. Novigrad.
2. Filek.
3. Zetschen, sive Zetzen.
4. Zolnok.
5. Gran.
6. Segedin.
7. Alba regalis.
8. Sexard.
9. Simontornar.
10. Copan.
11. Muhatz.
12. Ziget, sive Saswar.
13. Petscheu, vel Quinque ecclesiæ.
14. Sirmium.
15. Semendria.

IV. Temeswar beglerbeg. Residet ibidem. Subjecti sunt ejus administrationi sangiacatus hi:

1. Temeswar.
2. Mudava.
3. Vilaoswar.
4. Tschianad.
5. Wtschitirni.
6. Giula.
7. Vidin.
8. Lipa.

V. Bozna beglerbeg. Sedes ipsius in Bagnialuca. Sangiacatus hi subditi sunt.

1. Bagnialuca.
2. Poscheg.
3. Clissa.
4. Herzegovina.
5. Lika.
6. Sazeschna.
7. Iswornik.
8. Brisrem.
9. Allatschiar chissar.

VI. Coffe beglerbeg. Ejus sedes est ad urbem Capham in Taurica Chersoneso. Sangiacatus duntaxat erat initio beglerbego Græciæ subjectus. Præter Capham, et ei vicina loca, sangiacatus omnes ditione sua complectitur, ad Tanaim paludemque Mæotidem sitos. Sed verum si fateri volumus beglerbegi nomen potius titulo, quam potestatis amplitudine tuetur.

506 Hæc meta regni barbari, nostrique laboris esto, quam Dei propitii nutu feliciter attigisse gaudemus: et eumdem suppliciter oramus, tandem ut abolere sanguinariam et impiam tyrannidem velit, ac veteris oraculi veritatem eventu comprobare; quo creditum pluribus a sæculis, Coranum legemve Mahumetis gladio ceptam, gladio propagatam, gladio denique terminandam: ut obstupescens ad operis divini magnitudinem, et effusus in hymnos oris buniversus, accinat:

IMMORTALI ET OPTUMO MAXUMO DEO SOLI
HONOS OMNIS ET OMNIS GLORIA SÆCULIS INFINITIS.

LEONARDUS

CHIENSIS

MITYLENÆUS ARCHIEPISCOPUS.

NOTITIA

(Oudin., *De Script. eccles.*, t. III, p. 2421.)

Leonardus, Chiensis, metropolita Mitylenes in Lesbo insula, concilii Florentini ætate claruisse videtur, licet ipse interfuisse non legatur. Nam, ut habet Martinus Crusius in annotationibus ad *Historiam ecclesiasticam seu patriarchicam Constantinopolitanam*, libro II *Turco-Græciæ*, pag. 187, *Scholarii*, qui tunc concilio, licet absque deputatione ulla Ecclesiarum Græcarum aderat, *nostri ut non recte sentientis, Leonardus Chiensis* in Expugnatione Constantinopoleos *mentionem facit; nam Græci domum reversi concordiam prædictam servare non potuerunt.* Quibus ex verbis non permansisse illum in doctrina et opinionibus Ecclesiæ Græcæ constantem colligimus. Scripsit autem Leonardus Chiensis *Historiam Constantinopolitanæ urbis a Mahumete II captæ*, e Chio per modum epistolæ die 15 Augusti anno 1453 ad Nicolaum V, Romanum pontificem, quam Latine edendam voluit Philippus Lonicerus inter *Chronicorum Turcicorum* tomos duos, Francofurti anno 1584 in 8 editos, quorum tomo I adjicitur pag. 315 ad 336, Latine tantum, quo idiomate forsitan illam scripsit. Mentionem facit hujus scriptoris Gerardus Joannes Vossius, lib. IV. *De historicis Græcis*, cap. 19, pag. 443, editionis ultimæ 1651, Lugduni Batavorum, in 4, Abraham Bzovius in *Annalium Baronii continuatione* ad annum 1453, cui Historiam Leonardi Chiensis inseruit præfatam, num 6, pag. 84 ad 90, ubi num. 7, descriptam hanc narrationem ex ms. codice Vaticano 4137, inquit.

LEONARDI CHIENSIS

HISTORIA

CPOLITANÆ URBIS A MAHUMETE II CAPTÆ

PER MODUM EPISTOLÆ

DIE 15 AUGUSTI ANNO 1453 AD NICOLAUM V ROM. PONT.

(Nicol. Reusneri Leorini Epistolarum Turcicarum Libri V, p. 115. Francofurti 1597 4°. Textum Reusneri, corruptissimum, restituimus ex cod. Vatic. 4137 apud Bzovium Annal. Baron. tom. XVII.)

LEONARDUS *Chiensis*, *archiepiscopus Mitylenæus*, NICOLAO V *Pont. Max.*

Flere mihi magis licet, beatissime Pater, et forte, dum gladio impetebar a Teucris, salubrior mors mihi fuisset, quam vita. Verum quoniam narrationes sinistræ tum vere prosunt auditoribus, si prostrati resurgant, uti quibus occisos parentes ab hostibus dicimus, animi ad vindictam mœsti vigorosius excitentur. Narrabo igitur et flens, et gemens Constantinopolis proxime his cernentibus

oculis discrimen ultimum et jacturam. Nec dubito, Pater sancte, præcessisse me multos, qui rei gestæ seriem Tuæ Sanctitati retulerunt. Confert enim multorum in unum relatio. Sed quoniam quæ visu magis quam quæ auditu, verius exponuntur, quod scio loquar : et quod vidi, fidelius contestabor.

Cum igitur reverendissimus Pater D. cardinalis Sabinensis pro natione Græcorum legatus, in ejus famulatum me ex Chio vocasset, ego summa cum animi mei diligentia, ut fidem sanctæ Romanæ Ecclesiæ fortiter constanterque, uti debitum exigit, defensarem, captabam perinde et mores et naturam Græcorum, argumentisque ac sanctorum theologorum dictis conabar intelligere, quodnam eorum esset studium; quod propositum, quæ rationes, quis finis eos a vera intelligentia, debitaque obedientia vel revocaret, vel retraheret. Intellexi plane, præter Argyropilum artium magistrum, Theophilum Palæologum, Hieromonachosque quosdam paucos, et alios laicos; quod ambitio Græcos quasi omnes captivasset : ut nemo esset qui, zelo fidei vel salutis suæ motus, primus videretur fieri velle suæ opinionis et pertinaciæ contemptor. Quod sane si non tam ex zelo fidei, et amore Christianæ religionis, quam ex affectata quadam gloriæ humanæ cupiditate fecissent, summopere hoc nomine commendandi essent, ipsorumque fervor omnibus qui Christo nomen dederunt, et admirationi et imitationi merito esse deberet. Verumenimvero, tantum abest, ut laudem et admirationem exinde mereantur, ut potius fides et constantia ipsorum omnibus hoc nomine debeat esse suspecta, cum non propter Dei, sed suam ipsorum gloriam quam præcipue captabant, hujusmodi zelum præ se tulerint, quamvis omnino reluctante ipsorum natura et voluntate. Usque adeo ut ex una parte, ad fatendum articulum processionis a Filio sancti Spiritus urgeret eos conscientia; ex altera, ne meliorem Latini, quam Græci, de veritate fidei intelligentiam habere crederentur, elationis tumor eos abduceret. Verum quoniam nec ratio, nec auctoritas, nec variæ Scholarii, Isidori, Neophytique opiniones adversus Romanæ Ecclesiæ fidem stare poterant, actum est industria et probitate præfati Domini cardinalis, ut sancta unio, assentiente imperatore senatuque (si non ficta fuit) firmaretur, celebrareturque secundo Idus Decembris, Spiridionis episcopi sancti die.

Itaque ea peracta, mox tempestas Teucri oborta, urbem Constantinopolis, Galatam, cæteraque adjacentia oppida absorbuit : ut verbum Isaiæ verum sit dicentis : *Tempestas convulsa absque ullâ consolatione.* Qua tempestate concussus, ego quoque captus sum; et pro demeritis meis vinctus cæsusque a Teucris : non fui dignus cum Christo Salvatore configi. Reminiscor ergo, beatissime Pater, cum primum de unione facta Græcorum, eidem Sanctitati Vestræ epistolas seriosius destinassem, inter alia dixisse : Nos propter futuram Teucri obsidionem,

A quam in dies exspectabamus, inter spem et desperationem constitutos esse. Spes de tuo exspectato subsidio dabat fiduciam; timor de Græcorum pertinacia desperationem suggerebat. Heu ! quæ spes in populo duro gravi iniquitate, qui tot annis sine vita spirituali abscissus a capite permanebat ! Quomodo non desperati, quomodo non abjecti a Deo, qui tantis dissimilitudinibus, tantis fictionibus, tantisque scissuris, ab Ecclesia elongati Romana, in cordis duritia permanserunt. Etenim jam captivati, urbe, templis, auro, laribusque propulsi, in Latinos retorquent offensam, asseverantes : Quoniam unionem (inquiunt), fecimus, summoque pontifici Romano commemorationem dedimus, merito indignatum Deum esse.

B O pertinaces homines! inquio. Si malum hoc est, prisci illi Basilius, Athanasius, Cyrillus, cæterique Patres, quos præcipuo sanctitatis honore præfertis, mali censendi sunt, quod sanctam unam eamdemque fidem cum Romana Ecclesia, omnium Christianorum magistra, coluerunt. Non hæc causa est, quod unionem, sed quod unionem non veram, sed fictam fecistis. Hac de re merito indignatum Deum : hac de re justa animadversione in hostium manus vos esse deductos. Annon sponsionem de unione, sancto juramento apud Florentinam synodum conscriptam violastis? obedientiam declinastis? sententiam decreti occultastis? Annon summi Dei nuntii (o Græci !) vestram C perditionem jugiter prædixerunt? qui aures, ut aspis, impie obturastis, et sanctam Ecclesiam catholicam matrem fidelium obaudistis. Flete miserias vestras; arguite vosmetipsos; et non alios condemnetis, aut inculpetis. Mos obstinatorum hic est, sanctos aspernari Dei nuntios : uti Sedecias cæterique Judæi in Babylonem traducti Jeremiam direptionem captivitatemque prædicentem contempserunt. Certe hactenus stetisset Ilion, si Cassandram Priamus pater audivisset; si prophetas Hebræi, si Sibyllam Romani, si vos quoque apostolicos nuntios dudum audissetis. Idcirco non mirum si in pœnam tanti criminis insperata mox tempestas invaluit; quam Spiritu sancto docti quoque a multis annis futuram esse prædixerant. Sane D ut beatissimi Patris Nicolai primi, summi pontificis, exsecrationem in pravos Græcos per illud: *Urgentis in senium sæculi corruptela*, etc., prætermittamus : tabula illa, quam Leoni Sapienti, ascribunt, apud monasterium Sancti Georgii de Mangana constructa, vetusto tempore in Constantinopoli occultata mysterioso jam signo detecta, jacturam demonstrat. Hæc, Pater beatissime, cellulis distincta quadratis, imperatorum ordinem successionemque ponebat, finiendum tamen in hoc ultimo Constantino. Ita quoque patriarcharum alia in longum tracta tabula ordinem præscribebat. Nam ille spiritu prophetico illustratus tot cellulas figurandorum imperatorum tabulæ inscripsit, quot a primo Constantino Magno, Constantinopolis

conditore, usque ad ultimam captivitatem futuri erant. In dies itaque cellulæ illæ repletæ, unam modo et ultimam, in qua hic, sub quo urbs periit, collocandus erat, si coronatus fuisset, vacuam prætendunt. Morsenus perinde, vir sanctus, sagittariam gentem contra Constantinopolim venturam, cujus portum inclytum caperet, exterminandosque Græcos sæculis multis ante prædixit. Erythreæ etiam nostræ de Græcorum jactura vaticinium legentibus patet. Joachim autem abbas meo judicio Constantinopolis jacturam in Papalista denuntiat, cum dicit : *Væ tibi, septicollis manibus truncatis, quasi auxilio destituta.* Septicollim autem Græci ἑπταβοῦνον vocant. Utquid igitur Latinos damnant? Cur in nos invehuntur cum vera scribimus, contra quos tot aperta vaticinia protestantur? Non ergo unio facta, sed unio ficta, ad fatale urbem trahebat excidium; quo divinam iram maturatam in hosce dies venisse cognovimus. Excitatus itaque in furorem Deus, misit Mahometh regem potentissimum Teucrorum : adolescentem quidem audacem, ambitiosum, temulentum, Christianorum capitalem hostem : qui Nonis Aprilis ante Constantinopolis prospectum, cum tercentis et ultra millibus pugnatorum in gyro terræ castra papilionesque confixit. Milites majore numero equestres, quanquam omnes pedites magis expugnabant. Inter quos pedites ad regis custodiam deputati audaces, qui ab elementis Christiani aut Christianorum filii, retrorsum conversi, dicti Genizari, ut apud Macedonem Myrmidones, quasi quindecim millia. Ad tertium autem diem, captato urbis situ, machinas innumeras craticulasque ex virgultis viminibusque contextas circummuralis vallum quibus pugnantes tegerentur, fossatis admovit. Initium confusionis hoc nostrum fuit, ut qui telis machinarumque lapidibus juxta datum ordinem eminus repellendi erant, neglectis singulis, cominus proximare permiserunt. Tantum eorum ordinem instruendis machinis, tantam promptitudinem, tantam acierum providentiam quidam aut Scipio, aut Annibal, aut moderni belli duces admirati fuissent. Sed quis obsecro, circumvallavit urbem? qui, nisi perfidi Christiani instruxere Teucros! Testis sum, quod Græci, quod Latini, quod Germani, Pannones, Boetes, ex omnium Christianorum regionibus Teucris commisti opera eorum fidemque didicerunt : qui immanius fidei Christianæ obliti urbem expugnabant. O impii qui Christum abnegastis! o satellites Antichristi, damnati gehennalibus flammis! tempus hoc vestrum est. Satagite augere vobis pœnas, quas luatis æternas.

Horribilem perinde bombardam, quanquam major alia, quæ confracta fuit, quam vix boum quinquaginta centum juga vehebant, ad partem illam murorum simplicium, quæ nec fossatis, nec antemurali tutabatur, Calegariam dictam, figentes, lapide qui palmis undecim ex meis ambibat in gyro, ex ea murum conterebant. Erat tamen murus perlatus fortisque, qui tamen machinæ tam horribili cedebat.

A Inde quia major confracta, regis animum affligebat, ne tristitia in tanto certamine afficeretur, jussit mox aliam longe majoris formæ conflari : quam, ut aiunt, industria Calibasciæ consularis Baronis amici artifex, nunquam ad perfectum conduxit, aliis mediocribus innumeris collidere urbem machinis undequaque conabantur. Sclopis, spingardis, zarbathanis, fundis, sagittis dies noctesque muros hominesque nostros vexabant mactabantque. Existimavit enim hostis Christianos esse paucos, quos assidua prostratos fatigatosque pugna urbem tueri non posse. Ignominiose igitur factum est, ut primo illo congressu, Teucri obstaculum non invenerint. At in dies doctiores nostri facti, paravere contra hostes

B machinamenta, quæ tamen avare dabantur. Pulvis erat nitri modicus, exiguus, tela modica : bombardæ si aderant, incommoditate loci primum hostes offendere, maceriebus alveisque tectos, non poterant. Nam si quæ magnæ erant, ne murus concuteretur noster, quiescebant : interdum in cuneos hostium emissæ, et homines, et tentoria exterminabant. Non enim in vanum jaciebantur, quas illisas hostes declinare non poterant. Itaque cadebant Teucri icti æneis telis lapidibusque. Vulnerabantur et nostri : qui quandoque vallum egredientes, ad manus decertantes et occidebant et occidebantur. Victoria ex hoc æquius tyronibus nostris, quod egrediebantur impavidi, quam Teucris dabatur. Verum quoniam malo

C fato Joannes Longus Januensis, de Justinianorum prosapia, duabus cum navibus suis magnis, et armatis circiter quadringentis mare decursitans, forte veniens, stipendio ascriptus imperatoris, ducatum militiæ obtinuit; strenue defensare urbem visus, reparationi demolitorum murorum vigilantius incumbebat : Teucri animum viresque deludere videbatur. Nam quanto hostis mole ingentis lapidis muros conterebat, tanto hic animosius sarmentis, humo, vasisque vinariis intercompositis reparabat. Qua de re Teucrus delusus, cogitavit non cessandum ab ictibus machinarum; sed fortiori cura, subterraneis cavis furari urbem. Minerarum fossores, quos ex novo brolo conduxerat magistros accersiri jussit. Lignis instrumentisque advectis solerti cura,

D uti imperatum, actum est, ut mox per cuniculos tentarent fundamenta suffodere penetrareque omnifarium urbis murum. At cum a fundamentis (o rem mirabilem!) primum jam vallum et antemurale mirando cum silentio subcavassent; Joannis Grande Alemani, ingeniosi militis, rerum bellicarum doctissimi, quem Joannes Justinianus militiæ dux centurionem conduxerat, industria et sagacitate opus detectum est : exploratorumque id firmatum relatione, animos omnium commovit. Græci cum dudum Barsicham, Ammi, Amoratque genitorem hujus, pristinis bellis frustra laborasse in cavanda urbe cognovissent, impossibile per hunc fieri posse affirmabant. Quorum opinio ex facti evidentia confusa est. Itaque penetralia hæc nostris

reconfossionibus detecta, urbem non læsere : timorem tamen ingentem a fundamentis confossa turris, ligneis stylis bituminatis innixa, nobis incussit. Sed ut res in lucem venit, repulsis igne et sulphure hostibus e latebris reconstructa, mox timorem excussit. Composuit perinde ligneas turres juxta vallum, humo plenas, pellibus boum circumtectas, ex quibus fossatis clam terram quisquiliasque ut facilis eis fieret ingressus, immittebant. Crates deinde innumeras ex virgultis viminibusque contextas, cattos oblongos scalasque rotatas, currus castellatos taliaque machinamenta, quæ vix Romani adversus Pœnos construxissent. Bombarda præterea illa ingens, eo quod Caligaream strenue reparatam adversus non proficeret, alium locum Bactatineæ turris, juxta Sancti Romani portam inde dimota, lapide in ea æstimatione mille ducentarum librarum interdiu collidit, collisum concutit : concussum exterminat. Ruina turris antemuralis fossatum replet æquatque : ita ut via hostibus, qua decurrere possent, strata cerneretur : nisi quia concite introrsum, uti in Caligareæ demolitione, reparatio facta fuisset, haud dubio impetu urbem intrassent. Itaque Teucrus demolitum, quam primum restauratum ut conspexit murum : Non Græcorum, inquit, sed Francorum hoc ingenium est, ut tanta resistentia fiat, tanta pugna ; quos nec innumeræ sagittæ, nec machinarum lignearumque castrorum horror, nec intermissa obsessio deterret.

Agebant interea Galatæ, sive Perenses, quanquam prudentius, ne in Propontide castrum struxisset Teucrus, sollicitam providendi curam nunc armorum, nunc militum, clanculo tamen, ne hosti, qui pacem cum eis simulabat, innotuisset : quæ res tenuisset, ne auxilium posthac Græcis conferre potuissent. Sic simulata illa pax urbi ad tempus profuit. Ego judicio meo, ni fallor, arbitror apertam guerram Perensibus a primo salubriorem, quam fictam pacem. Quidam Teucrus neque castrum, quod demolitionis eorum causa fuit, condidisset, neque guerram posthac tam terribilem intulisset. O Genuenses jam quodammodo cicurati ; sed sileo, ne de meis loquar, quos externi cum veritate dijudicant. Ubi sunt prisci inclyti Genuenses, qui Galatam, accincti gladio, uti qui reparabant Hierosolymam, condiderunt ? illi cum effuso cruore et ære ; vos ne æs vestrum cupidi et sanguinem effunderetis, cum vecordia illam mundo decoram Teucro tradidistis, si tamen tradere potuistis.

Sed (ut historiam prosequamur) interea fatigati nostri de præsidio diffidebant. Nam neque ex Genua, neque ex Venetiis, quibus (pace eorum dicam) mitti debuit, auxilium mittebatur. Neque aliunde spes erat, nisi ex Deo cujus qui prudentius tarditatem metiebatur, ex mysterio fieri autumabat, quod infidelitas, irreligio, magnaque crimina Deum potius irritabant. Vide, beatissime Pater, quam dignum, quam rectum judicium ! Celebrarunt unionem Græci voce, sed opere negabant. Aiebant quidem magnates, quorum cruor hostili gladio jam

A irrigat terram : Detur summo pontifici commemorationis honos, sed decretum Florentinæ synodi non legatur. Cur hoc, hypocrita ? Ut deleatur (inquit) ex decreto, quod Spiritus sanctus ex Filio, quemadmodum ex Patre procedit. Cur item, hypocrita ? ne errasse videantur Græci, si dicant duos sancti Spiritus productores. Sed cur iterum, obsecro, hypocrita ? Ne detur ei qui totam sibi ex officio captare cupit gloriam ; intendebat ex una parte Scholarius, ex altera Chirluca, quandoque ad præsentiam semet apostolicam conferre, ut hi essent qui soli rem intellexisse viderentur, quique primi laudarentur tantæ unionis auctores. Adversus enim legatum multi invidia clanculo torquebantur. Ergo dixi : Paterisne, o imperator ! ut hæc ambitio scindat
B Ecclesiam, ut hujus rei gratia divina ira magis magisque merito accendatur ? Cur non e medio pertinaces illi tolluntur ? Acquiescere imperator visus, metropolitasque Scholarium, Isidorum, Neophytum complicesque, judices constituit, verbo quidem, non facto. Nam si pusillanimitatem imperator excussisset, hanc fidei illusionem vindicasset. Qui enim hominibus, Deo spreto, complacet, utique confundetur. Coercendi quidem illi erant, qui si fuissent, morbum pestiferum non propagassent. Sed ignoro, utrumne imperator, aut judices damnandi quibus correctionis virga, quanquam minæ intercessissent, aberat.

Continuata igitur obsidionis tempestate, clausa
C urbe, ducentarum et quinquaginta fustarum ex diversis Asiæ, Thraciæ, Pontique littoribus contra urbem disposita classis venit : inter quas triremes sex, et decem biremes : septuaginta reliquæ fustæ unis banchoremis; cymbæ etiam barculæque sagittariis ad ostentationem plenæ vehebantur : quæ cinctum catena portum et manibus rostratis bene armatis, Genuensium septem, Cretensium tribus colligatum intrare non valentes, minus ad stadia centum Propontidis ripa anchoras figunt. Et cum proximare non auderent, mare e longe sulcantes, lignamina aliaque machinamenta castris opportuna deferebant. At cum Teucrus tribus jam in locis concussos lapidibus muros machinis dissiparet : memoratu cujusdam infidi Christiani ex colle biremes intromittere curat. Est
D enim portus ille, beatissime Pater, in longum angustumque protractus : cujus orientalem plagam colligatæ naves et catena muniebant : inde hostibus aditus impossibilis erat. Quare ut coangustaret circumvalleretque magis urbem, jussit invia æquare : exque colle suppositis lenitis vasis lacertorum sex, ad stadia septuaginta trahi biremes, quæ ascensu gravius sublatæ, posthac ex apice in declivum, ad ripam sinus levissime introrsum vehebantur. Quam novitatem puto, Venetorum more, ex Gardæ lacu, is qui artificium Teucris patefecit, didicerat. Ita nos magis territi, cogitabamus eas aut igne aut lapide exterminare. Sed neque hoc profuit : naves illæ majoris nocumenti nobis erant, machinis undequaque tutatæ. Sic jam perdito por-

tu, necesse fuit ex postis, ut maritimos custodiremus muros, deminuere milites. Proinde hoc ingenio non contentus Teucrus, aliud quoque, quo nos terreret magis, construxit, pontem videlicet longitudinis stadiorum circiter triginta, ex ripa urbi opposita, maris qui sinum scinderet, vasis vinariis colligatis, sub constructis, confixisque lignis, quo exercitus decurreret, ad murum prope, juxta urbis fanum: imitatus Xerxis potentiam, qui ex Asia in Thraciam Bosphoro exercitum traduxit. Non restabat ergo nisi navium catenæque diametralis tuitio, quæ transitum ingressumve classi prohibebat.

Interea ex Chio in nostrum subsidium tres Genuenses armis, militibus frumentoque conductæ naves: unam imperatoris, quæ ex Sicilia frumento onusta advenerat, comitem ducebant: quas ut mox vicinas urbi classis, quæ excubabat, applicare vidisset: concite strepentibus tympanis, tubisque sonantibus, intuentibus nobis obvadit, fingens imperatoris navem expugnare velle. Teucrorum rex ex colle Perensi, fortunæ exspectans eventum, prospicit. Fiunt tunc celsi clamores; triremes majores navibus hærent; tentant imperialem, et protectam a nostris audacius invadunt; certamen ineunt; focum machinis adhibent; sagittas jaciunt. Sic atrox pugna committitur. Naves Mauritio Genuense Catano imperante ex adverso repugnant. Ibi Dominicus de Novaria et Baptista de Felliczano, Balanerii patroni Genuenses ardue pugnam prosequuntur. Balistarum horribilium missilia jaciuntur; exque coronis navalibus intra Teucrorum commistam classem infiniti lapides demittuntur. Tuetur se egregie imperatoris navis; succurrit Flectanella patronus; bombardæ perstrepunt; fit ululatus in cœlum; confringuntur galearum remi; Teucri sine remissione sauciantur. Rex qui ex colle circumspicit, quod classis perit blasphemat; urget equum in salum; vestimenta cum furore conscindit; ingemiscunt pagani, et totus exercitus afflictatur. Quid ultra? Bellum recensetur, invalescit pugna; et tantis classem telis lapidibusque obruunt, tot Teucros occidunt, ut declinato marte ad litus remeare non possint. Exploratorum et profugorum relatu didicimus, quod decem prope millia ceciderunt; alii gladio perempti, et sagittis, et machinis, alii confossi vulneribus, flebilem exercitum reddiderunt. Erant quæ invaserunt naves inter triremes et biremes circiter ducentæ. Confusa tunc regis ambitio est, parvique reputata potentia quod tot triremes navem saltem unam non ceperint. Naves ergo (Deo gratia) non læsæ, nec uno saltem homine perdito, aliquot tamen vulneratis, noctu salvæ cum jucunditate portum intrant. Rex contra classis præfectum Balthoglum oppido indignatus, precibus Baronum concessa ei vita, sententiam tulit, quod officio et bonis omnibus privaretur. Cogitavit itaque odio accensus in naves ex colle Galatæ, orientali plaga, vel eas lapidibus machinarum obruere, vel a catena depellere. Dispositis itaque et ex ripa occidentali bombardis, satagit omni acuitate artificis naves infringere: referens Perensibus, quoniam, uti dixerant, piratarum erant, quos imperator conduxerat, contra eas agere velle, quæ inimicorum suorum essent. Itaque artifex, cui provisio negata fuit, ex nostris ad Teucros reductus, quanto ingenio potuit, naves frangere studuit: nescioque quo fato resultans bombardæ a colle lapis, centurionis navem, forte ob crimen, uno ictu confodit: quæ extemplo mercibus onusta, fundum mersa petiit, maximum discrimen quidem inferens. Quo casu reliquæ ne confringantur muro Galatæ protectæ hærent. Mirandum quidem Dei judicium, ut immissis quinquaginta et centum prope lapidibus, quibus perforatæ multæ Galatæ domus, inter triginta mulieres conglobatas, una sola optimæ famæ interempta fuit.

Erant perinde in portu triremes mercatoriæ tres Venetæ duæque agiles in portum ad tutelam earumdem designatæ: quas magno cum hortatu imperator auri in menses prope sex pro tuitione urbis restare fecerat; quæ, pacem cum Teucro simulantes, non nisi clanculum præstabant Græcis patrocinium. Verum cum notulæ fugæ aliquandiu earum patuissent, tum quod merces ex fundis supellectilemque traducebant, actum est, ut nullo pacto quod populum turbassent, prohibitione imperatoris quæ restabant traducerentur; quinimo deonustæ in terram reportarentur. Res hæc Venetis indignationis fomitem ministravit; utpote quod libertate, privilegiis pro honore dominii eorum nactis, verecundius privarentur. Sed sedatis posthac animis suo arbitrio relicti, spondent Veneti omni fide et studio ad finem usque belli tueri urbem.

At posthac inter Venetos et Genuenses Galatæ oborta dissensio est: quod alter alteri fugæ suspicionem exprobrassent: asserentibus Venetis, ut tollatur suspicio, quod e navibus suis gubernacula carbasaque apud Constantinopolim in salvo deponant. Indignati Genuenses: Et si pacem (inquiunt) consulto etiam imperatoris, pro salute Græcorum, quæ communis est, aliqua proba dissimulatione supportamus cum Teucro, absit tantum facinus, ut Peram toto orbe pulcherrimam, uxores, liberos, thesaurosque deseramus quam usque ad sanguinis effusionem defensare disponimus. Gubernacula carbasaque nostrarum navium, ne exiguo pretio inclytus Genuæ decor apud vos sit, non in aliena potestate, sed in nostra servabimus. Nunquam fugæ licentia nobis datur, si res nostras arbitrio nostro servamus. Pacata posthac cuncta sunt, agentibus Venetis de triremibus suis, uti voluissent.

Crescente postmodum angustia, consultum est, si quo modo intromissas hostium fustas urere nostri possent: clanculoque una dierum ante lucem duabus navibus per Joannem Justinianum capitaneum dispositis, cum aliquot biremibus ad ripam vehendis, parato foco et machinis: fit detractis navibus, dato ordine, ut cymbæ rectæ, quas barbotas dicimus, biremesque sequerentur: hoc ideo ut muni-

tæ saccis lana plenis naves, prius ex machinis acciperent lapidum ictus.

At Jacobus Cocha, vir Venetus, armatam ex nautis triremium Venetarum imperialem biremem juxta ordinem datum, gloriæ et honoris avidus, laxatis remis, prævenientem convertit; moxque ut ab hostibus cernitur (heu! gravem sortem!) e bombarda lapide medio penetratur: cum omnibus armatis æquore biremis absorbetur. Heu! Pater beatissime, grave discrimen ut uno ictu Neptuni furor immerserit. Etenim res hæc detecta relataque Teucris agit, ut dum nostri percutere voluere, ipsi prius percussi sint. Sed quid dicam, beatissime Pater? Accusarene quempiam licet? silendum mihi est, Qui casus acerbum luctum nostris dedit; et unde exierunt, naves cum confusione retraxit. Ex mersis inde supernatantes quidam ad littus capiuntur ab hostibus, quos impius rex ante oculos nostros in crastino decollari jussit. Nostri exacerbati, quos habebant captivos in carcere, Teucros ad muros in suorum prospectu immanius trucidant; sicque impietas crudelitate commista bellum atrocius fecit.

Simulavit posthac Teucrus pacem facere velle; exploratoribus ficte referentibus pœnituisse eum, quod guerram quasi stimulatus ab Ungaris intentasset: statuitque caduceatorem. Sed hæc res conficta patuit: quia nec demoliri oppidum quod in Propontide struxit, nec restaurare quæ vastarat, permittebat. Quodque magis angebat, infidentia erat Teucri, qui jusjurandum fœdusque nunquam servarat. Cur igitur pacem quærit immanis et infidus bestis? Percunctatus, ex more esse intellexi, ut antequam certamen generale committant, hostes optione pacis petendos, ne, ea prætermissa, Deum non propitium, sed iratum in tanto marte sentirent. Itaque delusionem ejus præscientes, salutem nostram Deo commisimus; dies nostros dinumerantes in amaritudine cordis, et pœnitudine, litaniis, sacrificio, thure, prece placandum Deum prædicabamus: jejunia indiximus imperare nostris, ut solus Deus pugnare pro nobis dignaretur. Sed quid proderunt Deo missæ preces, si ex corde non sunt, si pollutæ manus habentur; si impia et infida corda consistunt; iniquitates enim nostræ diviserunt inter nos et Deum; Sabbata nostra, kalendæ, incensum, sacrificia in abominationem versa sunt; et quem propitium sperabamus habere Deum, habuimus scelerum nostrorum ultorem.

Pauci admodum et majore numero ex Græcis imbelles, scuto, lancea, arcu, gladio, natura potius quam arte militabant; majores galea, thorace, lorica, gladio, lancea: quidam in arcu et balista doctiores, sed propugnaculis impares numero agebant, quoad sciverant et poterant. Cadebant Teuci, qui audacius adhærebant. Sed quid si centum in die cecidissent, innumeri illi quanto cadere, tanto resurgere plures videbantur? Si unus ex nostris cecidisset, tum præcipue cordatus vir, centum perdidisse flebamus; Græci ad sex millia bellatorum non excedebant: reliqui, sive Genuenses, sive Veneti, cum his qui ex Pera clam ad præsidium accesserant, vix summam trium millium æquabant. Sed quid agimus in ore leonis? quid formica in ore ursi? quid unus contra mille? Etenim nostri vix urbem ponto terraque obsessam circumvallatamque, quam octodecim milliaria complectuntur, muniebant.

Sed, o Græcorum impietatem, o patriæ proditores, o avaros! quos cum sæpenumero lacrymis perfusus inops imperator rogasset ut pro militibus conducendis pecuniam mutuarent, jurabant se inopes, exhaustosque penuria temporum, quos posthac ditissimos hostis invenit. A paucis nihilominus quædam ultronea oblatio facta est. Cardinalis hercle omne studium adhibuit in ferenda ope, in firmandis turribus et muro.

Quid autem imperator perplexus agat, ignorat; consulit barones; suadent non molestari cives angustia temporis; sed recurrendum ad sacra. Auferri igitur et conflari jussit ex sacris templis sancta Dei vasa, sicuti Romanos pro necessitate temporis fecisse legimus, exque eis pecuniam insigniri, darique militibus, fossoribus constructoribusque, qui rem suam, non publicam attendentes, nisi ex denario convenissent, ad opus ire recusabant. Angustia igitur afflictus imperator, dispositis in propugnaculis militibus, quoad potuit, antemurale solum urbis vallumque sat videbatur tutari posse. Bellum itaque, paucitate suorum diffidens, tolerat: et spem omnem in Joanne Justiniano præfecto reposuit. Bene quidem si fata secundassent. Juxta ergo se eodem capitaneo cum trecentis commilitonibus Genuensibus posito, splendidis refulgentibus armis, delectis quidem coadjunctis Græcis aliquot strenuis, circa illam partem murorum Sancti Romani reparatorum, ubi magis urgebat pugna, imperator stetit. Mauritius inde Catanæus, vir nobilis Genuensis præfectus inter portam Pighi, id est fontis, usque ad Auream, cum ducentis balistariis, commistis etiam Græcis, contra ligneum castrum, pellibus boum contectum oppositum accurate decertat. Paulus Troilus, Antonius de Bochiardis fratres, in loco arduo Miliandri, quo urbs titubabat, ære proprio et armis, summa cum vigilantia, noctu dieque et spingardis horrendis, et balistis torneis viriliter pugnam sustinent: qui tanta animositate, nunc pedes, nunc eques, defendunt, ut Horatii Coelitis vires repulsis hostibus æquare viderentur. Nam nec muri fracti concussione, nec machinarum turbine territi, æternam sibi memoriam vindicant.

Theodorus Charistino, senex, sed robustus Græcus, in arcu doctissimus, Theophilusque Græcus, nobilis Palæologus litteris eruditus, ambo catholici, cum Joanne Alemano ingenioso, Caligaream concussam reparant proteguntque. Contarenus, inter Venetos clarissimus, capitaneus Aureæ portæ et adjacentes turres usque oram maris, viriliter pondus sustinens, hostes impugnat. Græci perinde alii, suis distributi propugnaculis, aciem

mare, terramque in urbis gyrum prosequebantur. Palatii imperialis cura Hieronymo Minotto Venetorum bailo commissa est.

Cardinalis, a consilio nunquam absens, Sancti Demetrii regionem ad mare defensabat; Cathalanorum consul turrim ante Hippodromium tutabatur; versus orientalem plagam. Chirluca ad curam portus totiusque maritimæ regionis invigilabat ad deferendum præsidium. Hieronymus Italianus, Leonardus de Langasco, Genuensis, cum multis sociis Xyloportam et turres quas Aveniades vocant, impensis cardinalis reparatas spectabant.

Flamines monachique supra muros undequaque collocati pro salute patriæ excubabant. Gabriel Trivisanus subtilium galearum præfectus nobilis Venetus, cordatissime a turri Fani usque ad Imperialem portam ante sinum cum quadringentis Venetis egregiis decertabat. Grossarum vero galearum præfectus Andreas Diedo, cum reliquis, triremes potius pavidus, quam portum, custodiebat. Naves perinde armatæ buccinis jugiter et ululatibus Martem invitabant. Demetrius socer Palæologus, Nicolausque Gudelli gener, præsidentes ut decurrant urbem, cum plerisque armatis in succursum reservantur.

Taliter ergo pugnatoribus, sive ducibus, sive tironibus ordinatis, exspectabatur constituti Martis generalis insultus: quo sæpenumero territi Græci postes, nunc agris nunc vineis colendis, nunc voluptatibus laxati, ex industria declinabant. Fingebant quidem rei familiaris curam, etiam qui graves videbantur: alii inopiam accusabant, qua ad opus lucrandi gratia cogebantur. Quos cum absentes corripuissem, periculum non modo suum, sed omnium Christianorum allegans, respondebant: Quid nobis cum castro, si penuriam sustinet domus nostra? ita quod magna vis erat reducendi eos ad muri custodiam. Ob hoc, paucitatem hostes captantes pugnantium, audaces facti, uncinis vasa, quæ in propugnaculis posuerant nostri, demolito muro detrahebant. Quandoque itidem lapidem ingentem vallo ex resaltu collapsum, quem magna illa bombarda muro injecerat, cum rubore nostro, cum retiaculis extra ducunt, reprojiciuntque. Sed ubi custodes, ubi milites evagantes, ubi lapides, ut prohibeant vel repellant? O quam malum præsagium! Quid erit, inquam, quando velut torrens Tigris irruet exercitus? Ordo perinde ex hoc datus est ut panis per familias æque distribueretur: ne illius curandi gratia, uti se excusabant, a castro recederent; neque famem potius populus, quam gladium, expavesceret: quam quidam humanum sanguinem sitientes, vel occultato frumento, vel aucto pretio prætendebant. Sed hæc iniquitas non fuit causa mali, sed ordinis confusio. Severitas a principe aberat; nec compescebantur verbere aut gladio, qui neglexissent obedientiam. Idcirco quispiam suis efferebatur voluptatibus, blandimentisque ex natura demulcebant iratum imperatoris animum; delusus improbe a suis, bonus ille dissimulare malebat injurias. Interea capitaneus generalis Joannes Justinianus, totius fortunæ observator, ut præsensit ex proclamatione Teucrum præsto daturum certamen, agebat confestim murorum, quos machina contriverat, reparationem: petivitque sibi a Chirluca magno duce consulari communes urbis bombardas, quas contra hostes affigeret. Quas cum superbe denegasset: Quis me (capitaneus inquit), o proditor, tenet, ut gladio non occumbas meo? Qua ignominia indignatus, tum quod Latinis ei exprobrasset, remissius postea rei bellicæ providentiam gessit: Græcique jam secretius quod Latinis salvandæ urbis gloria dedita esset, odiose ferebant. At capitaneus, Joannis Mauricii Catanæi præfecti, Joannis de Careto, Pauli Bochiardi, Joannis de Fornariis, Thomæ de Salvaticis, Lodixii, Gatilusii, Joannis Illyrici, aliorumque Asiaticorum Græcorum consultu acies munimentaque refecit. Cujus providentiam Teucrus commendans: Quam vellem, inquit, penes me præfectum illum Joannem honorandum! Magnis hercle donis auroque multo corrumpere illum studuit: cujus inflectere animum nunquam potuit.

Operosa autem protegendi vallum et antemurale nostris fuit cura; quod contra animum meum semper fuit, qui suadebam, in refugium muros altos primos non deserendos: qui si ob imbres negligentiamque vel scissi, vel inermes propugnaculis essent, a principio dum propositum guerræ intervenit, reparari potuissent, reparandi custodiendique erant: qui non deserti, præsidium urbi salutis contulissent. At quid dicam? arguamne principem, quem semper præcipuo honore veneratus sum: cujus fidem erga Romanam Ecclesiam intellexi, nisi pusillanimitate vinceretur; an potius eos qui ex officio muros reficere debuissent? O quorum animæ forte damnantur, Manuelis Giagari dudum inopis, et Neophyti Hieromonaci Rhodii, si audeo dicere, prædonum, non conservatorum reipublicæ, quibus veluti reipublicæ tutoribus, aut ex avlis intestatisque bona relicta, muris ascribi debebant, privatis potius commodis impendebant. Primus viginti prope millium florenorum servus proditionis monachus, quos posthac reconditos urna septuaginta millium gazam relinquunt Teucris. Idcirco urbs prædonum incuria in tanta tempestate periit. At cum omnia Græcorum inepta opera reprehendantur, non mirum si hoc illustre sanctis imperatoribus institutum, monimentum egregium reique publicæ tutamentum, esca prædonibus fuit; quam postea sero si reparare voluerunt, duo defuerunt, æs et tempus; quæ poterant, si guerram intendebant, opportunius et importunius extorquere. Sed innata non sinebat procrastinationis ineptia. Omnem ergo spem in fossatis et antemurali posuerunt: quibus tandem perditis, ad altissimum desertum murum coangustatis, habilitas non fuit. Prudentius Hebræi, qui, perdito uno muro, deinde ad secundum, tum ad tertium se contulerunt, quibus annis quatuor Vespa-

siani atque Titi obsidionem tulerunt. Vox inter A hæc ex castris exploratorum relatu fit, quod triremes navesque aliquot in subsidium ab Italia mitterentur, et Joannes Pannonum dux exercitus, Blancus vulgo nuncupatus, ad Danubium contra Turcum congressurus adventasset; qua concitatus exercitus discinditur. Cur, inquiunt, tanta mora periclitatur exercitus? Frustra contra muros pugnaturi, adversus regem Teucri clamant. Etenim quanquam maximus numerus esset, quanquam infinitis sagittis machinassent urbem, utpote ad muros invadendos timidi, vecordes, victoriam diffidebant.

Calilbascia enim, regis vetustior consularis baro, gravitate, consilio rerumque bellicarum experientia pollens, Christianis favens, regi semper dissuaserat, ne urbem Constantinopolis molestaret: eo B quod fortitudine situs, rerum fertilitate providentiaque non tam Græcorum, quam Latinorum munita, inexpugnabilis erat, quæ proavorum patrisque guerras annis multis tolerasset, quodque pejus, quia ejus injuria lacessiti omnes Christianorum reges, principesque, ad eamdem tuendam facile provocarentur. Tu ergo rex (inquit) pacem da tuis; noli Genuenses Venetosque vicinos, qui tuis semper proderunt, hostes tibi reddere, iramque Christianorum adversus gentem tuam provocare. Maxima est potentia tua: quam pace majorem facis, quam guerra. Finis enim belli varius est: quem adversitas sæpenumero magis, quam prosperitas comitatur. Zaganus junior, secundus consularis baro, C Christianorum hostis, tum præcipue Calilbasciæ æmulator, maximam esse regis sui potentiam, adversum quem nulla gens possit, suasit contra Græcos guerram, potentiam exiguam habentes: quorum mæniis machinis collidendis ipsi pares essent, Græci e contra nulla numerositate exercitus pollerent et diutina fatigatione jam fracti essent, qui nec ex Italis exspectarent præsidium, faciliter expugnandi. Nec voce illa Calilbasciæ revocandum esse regis animum, quæ conficta fuisset: Genuenses scissi, Veneti oppressi ab duce Mediolani, nullum daturi sunt præsidium. Thuracan Thracialis militiæ princeps, Calilbasciæ commendare propositum non audens, ad guerram regem animavit. Eunuchus tertius consularis baro dicta D confirmat. Juniores igitur belli duces: O rex, inquiunt, quis peremptor gentilitatis nostræ timiditatem nobis incutit? Decet invictissimum principem nostrum res magnas et cogitare et aggredi, et quemcunque eventum permagnifice ferre. Zaganus proinde ut vidit multitudinem bene dispositam: Da, inquit, bellum, rex; quoniam diis faventibus, victoria gloriam consequeris. His itaque verbis animosior factus rex: Fortunam, inquit, tentare licebit. An Macedonis potentia mea maior fuit, cui orbis minore cum exercitu paruit? Quis aut genitor meus, aut avus, aut proavus, tanta potestate, tantis machinis, ut ego, urbem hanc oppressit? Constitue, Zagane, diem belli, compone exercitum; Peram, ne subsidium hostibus conferat, circumvalla: et quæ ad militiam spectant, omni cum maturitate dispone.

Itaque ut Calilbascia senior consularis complacuisse regi Zagani æmulatoris sui consilium intellexit, definitumque esse certamen, clam internuntiis admodum fidissimis, ut amicus, imperatori cuncta denuntiat: hortaturque ut non expavescat temulentissimi adolescentis insaniam: nec terreri minis eorum qui magis timuissent: nec indoctiore multitudine commoveri: custodes sint vigiles et pugnam perseverantes exspectent. Frequentes enim epistolæ ad imperatorem ex Calilbascia portabantur. Ergo proclamatum est in castris edicto, ut quarto Kalendis Maii, die videlicet Martis, prævis diebus tribus, quibus luminaria Deo accendant, Deum invocent, integra die abstineant, parati sint omnes ad prælium: daturi Christianis generale certamen; altissimaque voce præconis voluntate regis urbem triduo ad saccum esse bellatoribus donatam. Juratque rex per immortalem Deum, perque quatuor millia prophetarum, per Mahometum, per animam patris, per liberos, perque ensem quo cingitur, omnem depopulationem, omneque hominum utriusque sexus genus, omnemque pariter urbis thesaurum atque substantiam, libere bellatoribus donatam; nulloque pacto, quæ jurat, violare. O si audivisses voces ad cœlum elatas (*Illala, Illala, Mehomet Russolalla, scilicet quod Deus est et semper erit, et Mahometus est servus ejus*), vehementer obstupuisses. Sicque factum est: triduo luminaria Deo accendunt, jejunant die nihil usque ad noctem gustantes: invicem congaudentes, invicem convivantes, se ipsos quasi ad inferos die certaminis abituri, osculis resalutant. Nos tantam religionem admirati, Deum propitiatorem profusis lacrymis precabamur, sacras imagines, processionaliter, compuncti, per vallum urbemque transferentes, nudis pedibus mulierum virorumque turbis consequentibus deprecabamur cum pœnitudine cordis ne hæreditatem suam Dominus demoliri permitteret, et quod dignaretur fidelibus suis in tanto certamine porrigere dextram, qui solus Deus, et non alius pro Christianis pugnare potens est. Itaque nostram spem totam in Deo ponentes, constitutum certaminis diem confortati vigorosius exspectabamus: propter quod ascitis senatu, baronibus, belli capitaneis et commilitonibus ab imperatore universis, sermo talis habitus est: Quoniam, viri nobiles, militiæ illustres duces, vosque commilitones Christianissimi, appropinquantem certaminis horam conspicimus, constituendos vos hoc in loco proposui, ut plane siquidem intelligatis constantiam vestram magis ac magis firmandam, utpote qui gloriose semper adversus hostes Christi dimicastis, jam patriam urbemque toto orbe perinclytam quam infidus invidusque Teucrus duos et quinquaginta dies coangustavit, vestris

altis spiritibus commissam habeatis, neque vos A muri, mole ingentis lapidis ab hoste contriti exterreant : quoniam tota vis in Dei præsidio, in lacertisque vestris vibratis excussisque gladiis in hostes exercenda est. Scio indoctam illam multitudinem ex more magnis congressuram ululatibus infinitisque a longe sagittis, non personas nostras, quas jam strenue armatas conspicio, sed murum, thoraces ac scuta nostra impetere. Neque ergo more equorum quos Pœni dum adversus Romanos decertarent, per elephantorum invisam horribilitatem deterrere voluerunt, ululatibus eorumdem, hac in pugna consternandi estis, aut fugandi, quin potius animandi ut hercule constantius resistatis. Bestiæ enim fugantur a bestiis, vos qui homines estis magnanimi, B bestias illas viriliter sustinebitis, in easque veluti agrestes apros lanceas mucronesque vestros figetis ut intelligant, cum animalium dominis, non cum animalibus, eos bellaturos. Cognoscitis, quod impius et infidus hostis pacem nostram injuste perturbavit; jusjurandum et fœdus inter nos pactum violavit; colonos nostros messis tempore interfecit; coloniam depopulavit; castrum, quod quasi ad vorandum Christianos sit, in Propontide ædificavit, Galatamque simulatione pacis circumdedit. Minatur nunc Constantini Magni urbem, patriam vestram, profugum Christianorum auxilium, et omnium Græcorum tutamentum capere : et sacra Dei templa equinis stabulis profanare. O barones mei, o fratres, o filii, Christianorum æternum decus defensare C curetis! Vosque Genuenses, viri quidem magni cordis, et inclyti, qui infinitis victoriis triumphastis, qui urbem hanc matrem vestram multis adversus Turcos certaminibus semper protexistis, eia agite, robur vestrum animositatemque contra eos viriliter ostendatis. O Veneti, viri potentissimi, quorum gladio sæpenumero Turcorum sanguis effunditur, quique ducibus nostris per Plordano excellentissimum classis nostræ præfectum, tot galeas, tot infidorum animas ad inferos crebro destinatis, quique uti vestram hanc urbem ingenuis et magnis viris decorastis, extollatis nunc celsos animos ad certamen. Vosque, commilitones, vestris præfectis omnem obedientiam exhibentes, D intelligite, quod hic dies est gloriæ vestræ : in quo si sanguinis guttam fuderitis, coronam vobis martyrii et gloriam parabitis immortalem.

Itaque finito sermone omnis Christianorum cœtus constantem se animum habere spopondit. Repetit imperator : Estote igitur omnes in actu virtute parati in crastinum, quo, Deo favente, uti speramus, victoriam consequemur. Confortati posthac Græci qui primum quasi pavidi bellum declinabant, virtuteque confirmati, privatis post terga dimissis rebus, ad certamen pro communi salute constanter alacriterque conspirant; suisque per capitaneos, duces, tribunos, centuriones, decurios, propugnaculis ordinatis, nocte ea quæ Martem præcedebat, maximis excubiis infra vallum, valvis urbis, ne quisquam retrocederet, clausis, pernoctarunt. Audiunt inter hæc parari machinas, vehi castratas bigas : vallis scalas rotatas admoveri. Classis præterea, ut circumdet portum et urbem, disponitur. Pons juxta urbis ripam applicatur : omniaque machinamenta instantius præparantur, præpositis noctu minus robustis, minusque doctis, ut dum lux venerit robustiores milites sint recentes. Certamen inchoant; nostri magna cum animositate resistunt; hostes machinis et balistis repellunt; et ex utraque parte proportionabiliter occiduntur. Tenebrosa nox in lucem trahitur, nostris vincentibus. Et dum astra cedunt, dum Phœbi præcedit Lucifer ortum, buccinis ex utraque parte crepantibus, tympanis perstrepentibus, altissimis clamoribus missis, Illa'a, Illala, in Martem conclamans, conglobatus in gyrum consurgit exercitus. Una ergo hora omnem terra et mari urbem invadunt. Machinas primum excutiunt; sagittas cœlum obscurantes immittunt. Contra nostri missilia invisa demittunt spingardas in globum jaciunt. Scinditur exercitus horribili Christianorum resistentia. Tunc fiunt clamores in cœlum, vexilla alacrius expanduntur; o mirandas bestias! consumitur exercitus, et immensurata audacia vallum intrare præsumit. Cadunt lapidibus obruti Turci, morti multi succumbunt, et se invicem conculcantes tentant per ruinam muros scandere. A nostris quidem strenue repelluntur, sed vulnerati nostri multi, pugnam declinant. Stat capitaneus Joannes; stant cæteri in suis propugnaculis. Duces succurrunt urbis capitaneo deputati. Imperator, Eia, inquit, viri fortes! jam laxatur exercitus hostium, corona victoriæ nobis utique datur. Deus nobiscum est; agite constantem pugnam. Inter hæc malo urbis fato, heu! Joannes Justinianus sagitta sub axilla configitur : qui mox inexpertus juvenis, sui sanguinis effusione pavidus, perdendæ vitæ metu concutitur, et ne pugnatores, qui vulneratum ignorabant, virtute frangantur, clam medicum quæsiturus ab acie discessit. Qui si alium suo loco subrogasset, salus patriæ non periisset. Pugnam inter hæc arduam committunt. Imperator, ut vidit deesse capitaneum, ingemiscens, quo scilicet ierit, percunctatur. Nostri ut se vident sine duce, resilire e locis incipiunt. Teucri convalescunt; horror nostris incutitur. Desiderio enim cuncti desiderabant ex periculoso illo loco scire quid contigisset; quod præfectorum, qui singula quæ sinistra, vel prospera evenissent, nuntiare debebant, negligentia prætermissum est. Terrebat acerbum illud bellum, qui magno cum silentio a longe stetissent. Fatigabantur igitur nostri plurimum : et quem reparaverant bacchatureum murum, hostium compressione paulisper deserunt. Quo inspecto dijudicant Teucri propter repletionem, quam ruina collapsa fecerat, æquo calle posse transire : Irruendum igitur est, inquiunt, et veluti impetuosus turbo, uno impulsu muros ascendunt; mox mœnibus vexilla figentes, hilari-

late pleni conclamant victoriam, gladio pugnant, et quoad possunt, omni cum virtute nostros vel exterminare, vel subjicere moliuntur. Imperator infelix, ut vidit capitaneum desperatum : Heu me miserum! inquit, peritne urbs? O infortunatam sortem! siste, precor, capitanee. Nam tua fuga alios incitat ad fugiendum. Non est mortale vulnus, patere dolorem, et siste viriliter, ut spopondisti. At ille salutis, gloriæ, suique oblitus, uti altam quidem primo magnanimitatem, ita posthac pusillanimitatem ostendit. Debuit enim, si poterat vulneris dolorem sufferre, non recedere, si vir erat; vel saltem alium, qui loco sui stetisset, subrogare.

Franguntur ex hoc omnium commilitonum animi, hebetantur vires, et capitaneum fugientem, ne pereant, insequuntur. Da clientulo, inquit capitaneus, clavem portæ, quam mox reseratam satagunt magna cum compressione transire. Reserata porta fugit capitaneus Peram, qui postea Chium navigans, ex vulnere vel tristitia inglorium transitum fecit. Imperator insuper, ne ab hostibus capiatur : O quispiam, inquit, valens tyro propter Deum, ne majestas vafris viris succumbat, meo gladio me transfigat. Inter hæc Theophilus Palæologus, vir catholicus : Jam perdita urbe, me, inquit, vivere non licet; Teucrorumque pondus aliquandiu sustinens, et decertans, securi discinditur. Ita Johannes Sclavus Illyricus, veluti Hercules se opponens, multos prius mactat, deinde gladio finivit vitam hostili. Se invicem postea nostri, ut portam ingrediantur, comprimentes pereunt. Quibus innixus imperator cadens atque resurgens, relabitur, et compressione princeps patriæ e vita demigrat. Pereunt igitur ex nostris Latinis et Græcis se invicem conculcantibus in portæ exitu circiter octingenti. Inde Teucri altum murum decurrentes, ex alto quos possunt lapidant, cuneusque unis vocibus per antemurale descendens, in fugam omnes nostros compellit. Rumorem jacturamque ex fugientibus audientes Paulus Troilusque Bochiardi, viri Latini, urbis cives, cum aliquot Græcis strenuis Latinisque equis insidentes, in hostes vadunt. Teucri, forte majorem numerum, quam essent autumantes, terga vertunt. Paulus in Teucrum urget equum, lanceaque unum transfodiens, cæteros in fugam vertit. Cum autem ex alto lapidibus obruerentur, ad Troilum : Haa! periit, inquit, civitas, nosque facile ab hostium multitudine circumdati, spem vitæ perdemus. Hæc cum diceret, securi ictus in vertice, fuso cruore una cum fratre ad Galatam confugit. O rem mirabilem! o stuporem! Necdum Phœbus orbis perlustrat hemisphærium, et tota urbs a paganis in prædam occupatur. Concite igitur omnes pedites decurrunt, quosque resistentes gladio feriunt, imbecilles, decrepitos, leprosos atque infirmos trucidant. Obsequentibus vitam parcunt (1). Sanctissimæ Sophiæ admirandum templum, quod nec Salomonis æquat, profani atque infidi ingredientes, nullam sacris aris reverentiam neque sanctis imaginibus habent, quin potius exterminant, oculos sanctorum suffodiunt, sanctorum quoque reliquias vel dilacerant, vel dispergunt sacrilegæ manus; mox sancta Dei vasa usurpant, argentum aurumque tam sanctarum imaginum, quam vasorum sacrorum, sacculis inferciunt. Fit clamor et ululatus ad cœlum; omnis sexus, homo omnis, omne aurum, omne æs, omnis supellex, omnisque urbis substantia in prædam vertitur. Securibus scrinia scindunt; fundos perfodiunt pro thesauris; qui tanti reperiuntur, et novi, et veteres, ut nulla sit urbs a sæculo quæ tantis affluat, et hi omnes absconditi in manus eorum pervenerunt. O Græci jam miseri et miserabiles, qui inopiam fingebatis, ecce jam in lucem venerunt thesauri, quos pro urbis subsidio denegastis. Triduo igitur in prædam decursam civitatem depopulatamque regis Teucrorum ditioni dicati admodum relinquunt. Traducitur ad papiliones omnis substantia et præda, vinctique omnes ad sexaginta millia funibus Christiani captivantur; cruces ex templorum apicibus parietibusque evulsæ pedibus conculcantur; violantur mulieres; virgines deflorantur; mares juvenes in turpitudinem maculantur; sanctimoniales ac reliquæ etiam quæ apparentes fuerunt, luxu fœdantur. O Deus meus, quam iratus videris! quam immisericorditer faciem a fidelibus avertisti! Quid dicam? Silebo aut narrabo in Salvatorem et sanctas imagines illatas contumelias? parce mihi, Domine, si tam fœdum scelus enarro. O confusionem Christianorum, si Christi Dei injurias vindicare retardent! Sacras Dei et sanctorum effigies humo prosternunt : quibus super, non modo crapulam, sed luxuriam complent. Crucifixum posthac per castra præviis tympanis deludendo deportant: sputis, blasphemiis, opprobriis iterum processionaliter crucifigunt : pileum Teucrale, quod Zarchula vocant, capiti superponentes, deridendo. Hic est Deus Christianorum. O Dei patientiam! Bene videris iratus, bone Jesu, ut pro peccatis nostris tantas injurias iterum toleres indignatus.

Parta autem victoria, Turci Bacchanalia festosque dies celebrant : quibus rex forte temulentior factus sanguinem Baccho misceri voluit humanum. Vocatis igitur ad se Chirluca cæterisque baronibus consularibus reprehensis, quod non suasissent imperatori, vel pacem petendam, vel dandam suæ ditioni urbem; Chirluca, qui cogitaverat ejus gratiam captare, adversus Perenses Venetosque qui arma, milites consiliumque dedissent, culpam retorquere curavit, quorum gratia imperator resistentiam fecisset : volensque ille miser, qui semper gloriam mendaciis et schismate captare concupivit, iisdem artibus evadere, Calibasciam vetustiorem, loco et prudentia primum Teucri baronem, amicum admodum Græcis, quod crebris litteris ad imperatorem missis ejus animum a pacis consiliis detraxisset, utque fortis staret persuasisset, accusavit; episto-

(1) *Obsequentium vitæ parcunt.* Bzovius.

lasque servatas in fide regi præsentavit. Quibus oppido commotus, terram Peræ, nescio nisi Deo revocante, et demoliri et trucidare disposuit. Calibasciam ex hoc primum vinctum mancipari turri, deinde omni auro et substantia privari; posthac in Adrianopolim translatum, vita privari jussit; cujus mortem lamento flebili ægre totus exercitus tulit. At Chirluca malitiæ pœnam non evasit: qui protinus perditis, primum in bello duobus liberis majoribus, alio impubere luxui regali reservato, coramque oculis tertio filio cæso, cum cæteris baronibus decollatur. Bailum itidem Venetorum, reliquosque delectos nobiles, et filium gladio exstingui jubet: consulemque Taraconensium, cum duobus; pariter etiam Catharinum Contarenum, virum humanissimum, cum sex nobilibus Venetis, jam primum redemptis, contra omnium fidem, nisi septem millibus aureorum vitam emissent, morte utique affecisset. Expletis autem Bacchanalibus, concessa licentia, traditis in captivitatem Græcis, forte patriam non visuris, in suas regiones Teucri revertuntur.

O miseros et miserabiles Græcos, qui Latinos prohibuere, ne sacra contrectarent, vel aris libarent suis, quas jam profanis et collimosis dederint: et qui unionem fidei contempserunt, jam quoque dispersi in unum peccati pœna convenire non possunt. Hæc recogita, Pater beatissime, qui vices Christi geris in terris, cujus interest tantas Christi et fidelium injurias ulcisci. Moveat te divina pietas, et miserere Christianitatis tuæ, qui scis et potes: cui ad nutum omnes Christiani principes vindicaturi Christianorum injurias facile obtemperabunt. Alias scito Teucrum in tantam jam superlatum pompam, ut non erubescat dicere, sinum Adriaticum penetrare, Romamque se venire velle. Moveat igitur te iterum, Pater beatissime, fides et sedes Petri; moveat Christi inconsutilis amictus, spongia, et mucro perditi, dilaceratæ sanctorum reliquiæ, ædes sacræ eversæ, et profanata sterquiliniis Dei templa.

Sed vide connexam pariter jacturæ tempestatem, ut Perenses dum urbem captam vident, in fugam quasi amentes vertantur. Fiunt ex ipsis qui nondum naves ascenderant Teucrorum fustis ad ripam incursantibus, in prædam: captivantur matres liberis relictis et econtra. Alii æquore compressi merguntur, gemmæ sparguntur, et invicem se ipsos sine pietate prædantur: ut verum sit, quod fugit impius, nemine persequente. Quid dicam? o potestas Peræ! o pravum et insulsum tuorum consilium.

Oratores terrore concussi a Perensibus regi ut claves offerant, mittuntur. Ille perjucunde, intelligens quod potestatem non habeant, suscipit, in servosque fœderatos acceptat. Constituit Teucrum rectorem; ascribit fisco omnium perfugorum substantiam: turres murumque civitatis dirui jubet: obtemperant, et se ut salvi sint, ei neglecto Genuæ mandato mancipant, turrimque in cujus acumine Christi signum crucis, a quo et denominabatur, usque ad fundamenta everti tolerant: sicque qui liberi erant, pacemque tenebant, jam servi sunt non sine pœnitudine, a qua vix unquam liberari poterunt, nisi per te et ex te pontifice summo; quem ut Deus animet ad vindictam, oramus fidentius, supplicesque precamur. Datum ex Chio 16 Augusti, MCDLIII.

ISIDORUS S. R. E. CARDINALIS

NOTITIA.

(*Purpura docta*, Monachii 1714, parte III, p. 105.)

Isidorus Thessalonicensis, monachus Sancti Blasii, et abbas Sancti Demetrii Constantinopolitani, archiepiscopus Ruthenorum, cum ad concilium Florentinum in consortio Bessarionis venisset, ac utriusque virtus, doctrina et pietas non modo ipsi pontifici Romano, sed et toti concilio quam maxime probaretur, ambo ab Eugenio IV, in ipso Patrum consessu in sacrum senatum allecti sunt, Isidorus quidem sub titulo presbyteri cardinalis SS. Petri et Marcellini; Bessarion sanctorum XII Apostolorum. Refert Alexander Guagnius Veronensis in sua Sarmatiæ Europæ descriptione, ubi de Ruthenorum, Moscovitarum aliorumque ejusdem Sarmatiæ populorum moribus, ritu ac religione agit, Isidorum cardinalem, postquam in synodo Florentina Ecclesias Ruthenicas, abjectis Græcorum ritibus, cum Romana Ecclesia univisset, pontificis jussu in Russiam reversum, ibique cum propositum suum, et rem jam conclusam exponeret, eosque ex verbo Dei ad unitatem et concordiam fidei instrueret, captum, et bonis omnibus spoliatum in carcerem conjectum esse. Fuere namque ii populi, ex quo semel ritus, et errores Græcorum imbiberunt, adeo eorum tenaces observatores, ut nullis cæterorum Græcismi professorum cesserint, multis etiam præcesserint.

De Isidori vero cardinalis vitæ periculo, aliisque ærumnis apud Ruthenos perpessis distinctius agens Michovius, ait eum anno 1440 in Russiam missum una cum diplomatibus apostolicis plumbeis, et imperatoris Constantinopolitani aureis intrasse in *Sandech* oppidum Poloniæ feria VI Parasceves, ibique per Sbigneum episcopum Cracoviensem hospitio perhumaniter fuisse receptum, et ad celebrandum divina, more suo Græco, tanquam Ecclesiæ Romanæ reunitum, admissum Unionem tamen illam Ecclesiæ Latinæ cum Græca breviuscule durasse, Græcis, et Ruthenis illam irridentibus, et contemptui habentibus, atque inde, dum Isidorus cardinalis ad suos suffraganeos in Russiam, ac Moscham venisset, et illam unionem eis prædicaret, per principes Moschæ captum, et in carcere reclusum, rebus omnibus spoliatum fuisse: inde tamen paulo post, favente Deo, fuga elapsum, Romam rediisse. Hæc Michovius.

Transactis nonnullis Romæ mensibus, Isidorus ab Eugenio Constantinopolim missus est legatus ad imperatorem, ut concordiam, et Christianæ fidei fœdus, quam Græci cum Latina Ecclesia Florentiæ semel professi fuerant, sua adhortatione, præsentiaque sartam tectam servaret. Mortuo Eugenio, sub successore Nicolao V, eodem munere fungens, ibi permansit, unitati illi servandæ omnem operam adhibens. At cum Græci nihilominus in perfidiam atque hæresim fœde relapsi fuissent, certissima vindicantis Numinis punitione factum est, ut non multo post, die scilicet Spiritui sancto sacra (cujus per summam impietatem processionem ex Patre et Filio impugnaverant, validissimo Turcæ succincti exercitu, Constantinopolim, Orientalis imperii caput, et sedem expugnarent, et captam usque ad internecionem barbara immanitate vastarent. De cujus memorabili excidio, quoniam hic locus opportunus videtur, fusius disserere, haud alienum ab instituto existimo. Verum historiæ series, ut probe intelligatur, paulo altius repetenda venit.

Post cruentam illam pugnam, quam ad Varnam editam supra in Vita Juliani cardinalis memoravimus, Amurathes Turcarum imperator Adrianopolim reversus, Deo suo quæ victor fecerat, vota persolvit. Exin volvens animo, regni curas veræ felicitatis expertes esse, inconstantiam quoque fortunæ prudenter veritus, quæ nulli perpetuo bona est, accersitis provinciarum majoribus, Mahumetem ex liberis suis natu majorem pro se regem constituit. Ipse privatam diligens vitam in Asiam profectus, cum paucis voluptarii sui otii comitibus religioni cuidam solitariæ sese addixit. Calibassa, inter satrapas Turcarum opibus et auctoritate major, Mahumeti regi declarato quod nondum per ætatem aptus esset imperio, gubernator datus, elongato Amurate omnia administrabat. Reliqui Amuratis filii numero sexdecim, ne quas Mahumeti ad imperium elato turbas in regno excitarent, more gentis necati sunt.

A Effluxit deinde non parvum tempus, in quo nec Hungari Turcas, nec Turcæ Hungaros armis lacessere præsumpserunt: sua quemque calamitas domi attonitum tenuit: cruentissima quippe Varnensis pugna vires utriusque partis eliserat. Nec Turcis, neque Hungaris ex bello idoneus erat; hos Huniades, illos Calibassa alieno nomine gubernavit: ferocior Huniades, reique militaris peritior, ignominiam Varnæ acceptam oblivisci non potuit. Unde dies noctesque meditabatur, quonam pacto abolere infamiam, et resarcire damna maxime posset. Spem bene gerendæ rei Turcarum quies præbuit, qui jam pridem nullum belli apparatum ostenderant, vires illis atque animos defuisse ratus, tempus idoneum existimavit in quo pristinam

B recuperare gloriam posset, Turcasque pessumdare, quibus si adsint exercitus, imperatorem tamen prorsus defuturum arbitrabatur, nec magis existimandum exercitum sine duce, quam ducem exercitu carentem. Coactis itaque repente copiis ex Hungaria, accersitis etiam Bohemorum auxiliis, mercenariorum quoque militum non exigua manu conducta, ducere exercitum in Turcas statuit, quos prius aggressurum, atque confecturum credidit, quam novissime ex Hungaria nuntiaretur: eam rebus gerendis solertiam ac celeritatem adhibuit. Consilium ejus Gregorius Serviæ despota præter fidem datam Turcarum ducibus patefecit, magnumque genti periculum imminens, majus ostendit.

C Perculsi eo nuntio Turcæ quid agerent non satis intelligebant. Amurathes jam senior religioni atque otio, ut ante diximus, addictus, regni curas abjecerat. Mahumetes ætate minor, tantam belli molem ferre posse non credebatur: Calibassæ defuturam obedientiam putabant, qua nihil est in bello magis necessarium. Trepidare igitur, æstuare, modo huc, modo illuc fluctuantem animum convertere, nullum consilium satis placere hærentibus in deliberatione satrapis, nihil tandem salubrius visum quam revocare ab otio Amurathem; neque veterani sub alio militaturi credebantur, nec fortunam belli cunctandam arbitrabantur, quam sub eo qui vincere consuesset. Hujus sententiæ Calibassa auctor fuit. In qua re Mahumetis animum vehementer offendit, cu-

D pientis in ea expeditione sese virum ostendere; verentisque ne imperium amitteret, si pater iterum regnum assumeret: ut sunt hominum mutabiles voluntates. Missi ergo legati Amurathem revocavere, qui comparato terribili mox exercitu in hostem profectus, non aliter quam si ad prædam pergerent, alacres milites duxit.

Jam Huniades cum copiis Sophiam transierat, prostratisque qui occurrerant locorum præfectis, hostiles agros late populatus, loco qui Basilia vocatur castra posuerat, cum adventare Amurathis exercitus nuntiatur. Non exspectavit Huniades provocari, prior ipse sublato clamore pugnam iniit. Commisso prælio anceps diu certamen hæsit. Qua parte pugnavit Huniades, fusi hostes terga dedere,

nec parva strages edita : pari modo et Amurathes A in cornu suo victor Hungaros fudit. Postremo cum victor victorem incurreret, non tulerunt Christiani Turcarum impetum, qui quanquam virtute præstarent, numero tamen superati, non tam victi quam multitudine oppressi ac lassi compulsi sunt cedere. Huniades postquam suos neque minis neque precibus sistere posset, cum paucis suorum ex bello profugit. Multi Hungariæ proceres, et nonnulli Ecclesiarum antistites in eo prælio cecidere. Fidelium viginti millia desiderata sunt, nec minor hostium occisorum numerus erat. Emptam multo sanguine victoriam Amurathes domum retulit : neque fugientes Christianos insecutus est, neque gloriabundus inter suos magnifica verba jactavit, neque ut ante assueverat, hilarem vultum ostendit. Interrogatus, quidnam tristior esset, et cur non victis hostibus exsultaret ? *Nollem*, inquit, *sæpius hoc modo vincere :* jubensque vasa colligi, copias quæ superfuerant, domum remisit. Nec diu postea relicto Mahumeti imperio ad otium reversus, enervatis ex venere viribus obiit, anno salutis 1451, ætatis 63, imperii 32. Corpus ejus more majorum in Bursa sepultum. Ea est Bithyniæ civitas, et Asiatici regni caput. Paulo antequam excessisset, Amurathes uxorem duxerat, filiam Sponderbei nobilis in Penderacia satrapæ, ex qua natum filium nomine Chilapium, sextum tum agentem mensem, Calibassæ moriens commendavit. Ille Mahumetis gratiam perfidia initurus, et matrem et puerum ei prodidit. Mahumetes accersitis triginta, ut aiunt, matronis, quæ puerum cognoscerent, postquam certam Amurathis sobolem esse constitit, strangulatum matri filium reddidit, funusque regio more fraternum duxit, auspicia regni fratricidio consecrans. Heu ! quam felicius apud Turcas privatis quam regibus liberi nascuntur !

Mahumetes igitur defuncto Amurathe gubernacula imperii ex voto adeptus, instituta majorum pro ingenio correxit. Leges ipse suas domi forisque tulit, ærarium locupletavit, nova vectigalia excogitavit, copias auxit, inque proceres suspectos et aulicos sævire ac contumeliose agere cœpit. Hic est ille Mahumetes hujus nominis II, qui Constantinopolitanis bellum intulit, de quo nunc referre præeunte Ænea Sylvio haud alienum fuerit. Volverat jam pridem animo Mahumetes, quonam modo Constantinopolim alteram in Oriente Romam sibi subigere posset ; neque enim ad suam gloriam pertinere arbitrabatur, urbem in medio Turcarum sitam esse, quæ suo imperio non pareret, tantoque majus inde nomini suo decus accedere, si eam urbem expugnaret, quanto progenitores sui idem conati, turpius a cœptis destitissent. Cum paucis igitur iisque fidissimis communicato consilio, castellum juxta littus ad ostium Bospori paulo ab urbe remotius, aliud dissimulans, incredibili celeritate exstruxit atque munivit : bellum deinde urbi non modo indixit, sed contra multa fœdera, contra jusjurandum perjurus etiam intulit, simul et gerere cœpit. Senserant ejus animum Græci, diffidentesque suis viribus, hortatu maxime Isidori cardinalis, ad Latinorum opes confugerant, jugibus lacrymis eorum auxilia et implorantes et exspectantes. *At surdæ, proh pudor ! nostrorum principum aures fuere* (inquit ingemiscens hoc loco Æneas Sylvius), *clausi loculi ; cæci oculi, qui cadente Græcia, ruituram Christianæ religionis reliquam partem non viderunt, quamvis privatis quemque aut odiis, aut commoditatibus intentum, salutem publicam neglexisse crediderim.*

Mahumetes interea coactis undique copiis, mirabili apparatu, formidando animo et impetu, terra marique regiam urbem aggressus, cuniculis ac latentibus fossis altissime actis, aggere late edito, B ponte, qua Peram oppidum versus mare muros alluit urbis, longitudinis ad duo millia passuum raptim exstructo, turribus ligneis eo usque erectis, ut muros quamvis altissimos excederent, machinamentorum, tormentorumque multiplici adhibito genere oppugnata est urbs, defensaque summis utrinque viribus. Non paucis post diebus ad extremum voce præconis totis castris inclamatum est : *Quinto Kalendas Maii milites omnes jejunium sanctificent, sequente die in armis adsint, urbem extremis viribus oppugnaturi, triduo civitatem militum direptioni futuram.* Constituta die jejunium ad noctem usque servatum : exin lucentibus stellis invitationes ac convivia passim habita, et quisquis amicum, propinquum, notumque habuit, cum eo C hilaris epulatus est ; atque ubi satis helluatum, tanquam se deinceps nunquam visuri essent, amplexati exosculatique simul ultimum vale dixerunt. In urbe autem sacerdotes ad instantiam Isidori sacras imagines ferentes, sequente populo, urbem lustrare ; auxilium de cœlo petere, corpora jejuniis affligere atque orationibus universi cives intendere, subsecuta nocte ad sua quisque loca defendenda redire.

Erant muri urbis et altitudine et crassitudine toto orbe celebres, sed ob vetustatem et Græcorum incuriam pinnis ac propugnaculis nudi, antemuralia vero opportune communita. In his Græci salutem posuere. Armati milites inter muros et antemuralia pugnam sustinere decreverunt. Triangularem D pene urbis formam fuisse tradunt : duas partes alluit mare : nec muri desunt ad propulsandos navales impetus idonei. Quod reliquum est, ad terram vergens post alta mœnia et antemuralia ingenti clauditur fossa. Cœptum est prælium paululum ante lucem, cum miles Turca periculi quam moræ patientior esset, ac vulnera et sanguinem prædarum dulcedine pensaret. Pugnatum est in tenebris majore Turcarum pernicie, in quos tela superne vibrabantur. At postquam illuxit, dato signo undique non solum Constantinopolis, sed et ipsa etiam Pera, ne quid auxilii Græcis præstaret, oppugnari cœpta est. Sua cuique legioni murorum pars ac portarum attributa, ut discretus labor fortes atque ignavos distingueret, et ipsa

contentione decoris militum virtus magis ac magis accenderetur. Pari modo et navales socii attributas partes invadere jussit. Admoventur urbi ligneæ turres. Convectant milites dolabras, falces scalasque. Et jam elatis super capita scutis, densa testudine succedunt. Græci saxorum pondera provolvunt, disjectam atque fluitantem testudinem lanceis contisque perscrutantur, donec soluta compage scutorum, exsangues lacerosque prostraverunt. Fit strages magna : et jam Turcæ deficientibus animis languidius pugnant. Sed adest Mahumetes fortissimum quemque nominatim vocitans, utque in prælium redeant, adhortatur : hos præmiis allicit, illos minis deterret. Instauratur ex integro certamen : Turcæ rursus subruere murum, portas quatere, innixi humeris, et super iteratam testudinem scandentes prensare hostium tela brachiaque nituntur : iterum integri cum sauciis, semianimes cum exspirantibus evolvuntur. Cernitur varia pereuntium forma, et plurima mortis imago.

Inter hæc Joannes Justinianus, apud Genuam Ligurum metropolim nobili loco natus, qui superioribus diebus solus urbem defendisse videbatur, graviter vulneratus, ubi fluitare sanguinem suum animadvertit, ne cæteros deterreret, remedium quærens, clam sese pugnæ subduxit. Sed Constantinus imperator, ut abesse Justinianum cognovit, quo ierit percontatur ? Proditum, ac inventum, ne pugnam deserat, enixe rogat. Ille nihilo magis flexus, aperiri portam jubet, qua curaturus vulnus in urbem redeat. Erant enim obseratæ urbis januæ, quibus ad antemuralia patebat iter, ne qua fugiendi facultas militi esset, ac propterea fortius hosti resisteret : fit interea remissior defensio, quod Turcæ advertentes, instante maxime Mahumete, acrius incumbunt. Et quoniam pars muri jam tormentis æneis disjecta, fossam magna ex parte oppleverat, per ruinas ipsas scandentes, antemurale conscendunt, Græcosque perterritos loco deturbant. Porta, quæ Justiniano saucio patuerat, omnibus aperta fugam profusiorem reddit. Tunc Constantinus, non ut imperatorem decuit, pugnando, sed fugiens in ipsis portæ angustiis, cum cecidisset, erumpentium multitudine oppressus, calcatusque interiit. In tanta multitudine pugnatorum duo tantum reperti sunt, qui se viros ostenderint, alter Græcus, alter Dalmata, Theophilus Palæologus, et Joannes Sclavus, qui fugere turpe arbitrati, cum diu incredibili vigore Turcarum impetum sustinuissent, multosque obtruncassent, denique non tam victi quam vincendo fatigati inter cadavera hostium occubuere. Justinianus in Peram ægre eluctatus, cum tumultibus perturbata omnia, nec, quem maxime quærebat, medicum invenisset, inde Chium navigavit, ibique seu ex vulneris acerbitate, seu ex animi mœstitia in morbum incidens, inglorius vitam finivit : felix profecto multumque laudandus, si in ipsis oppugnatæ urbis mœnibus animam exhalasset. In ingressu portæ octingenti eoque amplius milites ex Latinis Græcisque periere, partim vulneribus a tergo confossi, partim conversione oppressi. Et jam hostis superiorem murum tenebat, saxaque in cives devolvens, ingredientibus suis auxilio erat.

Hoc modo capta urbe, cæsis omnibus qui resistere ausi sunt, in rapinas catervatim est itum. Erat victorum infinitus prope numerus, in libidinem et sævitiam corruptior : non dignitas, non ætas, non sexus quemquam protegebat. Stupra cædibus, cædes stupris miscebantur. Senes exacta ætate, feminas viles ad prædam in ludibrium trahebant : ubi adulta virgo, aut quis forma conspicuus incidisset in manus rapientium, divulsus ipsos postremo direptores in mutuam perniciem agebat. Dum pecuniam, vel gravia templorum dona sibi quisque traheret, majore aliorum vi truncabatur. Cumque in exercitu maximo ac dissono, ex civibus sociis atque externis conflato, diversæ linguæ, varii mores atque cupidines essent, aliud cuique fas nefasque, nihil illicitum toto triduo Constantinopoli fuit. Templum Sophiæ, Justiniani Cæsaris opus, toto orbe decantatum, et cui comparari alterum eo tempore non potuit, nudatum sacra supellectili, ad omnes spurcitias patuit : namque illuc vi pertractæ captivæ virgines sacræ atque profanæ, viduæ atque matronæ, decennes etiam pueri atque puellæ, inexplebili spurcissimorum canum libidini et luxuriæ, donec efflarent animas, inservire sunt coactæ. Ossa martyrum, quæ fuerant in illa urbe pretiosissima, canibus objecta et suibus. Sanctorum imagines aut luto fœdatæ aut ferro deletæ, altaria diruta atque eversa. In reliquis templis aut lupanaria meretricum facta, aut equorum stabula. In sacratos Deo viros, religiosos ac sacerdotes ita fœde sævitum est, ut modus detestabilis, quo vexati atque enecti sunt, neutiquam honeste referri queat. Ad hæc adacti sunt servi verberibus atque tormentis, dominorum abdita scrutari ac eruere; inventi hac arte maximi thesauri, quos in ipso belli principio infelices suffoderunt cives. Quibus, si pro defensione urbis usi fuissent, suam haud dubie vitam, patriæ libertatem servassent. Sed avaro in aurum nulla potestas. Ipsi interea auro emuncti, ac more pecorum in castra protracti, post ludibria ad unum omnes vario mortis genere interfecti sunt. Simulacrum Crucifixi, quem colimus, et verum Deum esse fatemur, (horrendum dictu, atque auditu) tubis ac tympanis præeuntibus, raptum ex urbe hostes ad tentoria deferunt, sputo lutoque fœdant, et ad nostræ religionis irrisionem iterum cruci affigunt : exin pileo, quem sartulum vocant, capiti ejus imposito, corona undique facta succlamant ; *Hic est Christianorum Deus* ; tum lapides, lutumque jactantes miris dehonestant modis. Sed nihil hæc obsunt Deo nostro cœlum tenenti, inquit hoc loco Æneas Sylvius, nec majestatem ejus quoquo modo imminuere possunt, cujus ea est gloria, ea sublimitas, ea beatitudinis perfectio, ut nec

laudibus humanis extolli, nec humiliari vituperiis pravorum possit. Nos ista lædunt, atque confundunt, qui per ignaviam atque desidiam, dum veri Dei cultum perire sinimus, et in hoc sæculo bonum nomen, et in altero spem salutis amittimus. Quin igitur positis bellis coeuntes Christiani hanc tantam injuriam vindicamus?

Post hæc convivatus Mahumetes, cum solito plus vini adhibuisset, ut sanguinem truculentus mero adderet, principes optimatesque civitatis captos, inque conspectum admissos postquam probe illis illusisset, crudelis et sanguinarius carnifex fœde misereque jugulari jussit. Sirelucas princeps alti sanguinis, qui apud Constantinum plurimum poterat, cæso ante oculos majori filio, altero, quod speciosus esset, ad illicitos usus reservato, securi percussus est. Duo ejus alii filii occiderant in bello. Uxorem imperatoris Constantini, filias, primasque aulæ virgines, ac matronas principes jussit tyrannus in convivium adduci. Ibi primum ab ipso Mahumete, aliisque ejusdem satrapis constupratæ, posthac nihil valentibus precibus in frusta dissectæ sunt. Caput Constantini ab invento cadavere desectum, hastæque affixum, ut omnibus ludibrio esset, per urbis compita et castra maximo cum probro circumlatum est. Ferunt, qui copias Mahumetis compertas habuere, trecenta fuisse millia pugnatorum, qui urbem nobilissimam a terra oppugnarint; a mari triginta millia, trecentis velis adnotatis. Atque ita expugnata quinquagesimo sexto ab obsidione die Constantinopoli, imperium Christianorum imperatorum in Oriente anno salutis 1453 finitum, nobile et antiquissimum : quod sub potestate fidelium annis duraverat nonaginta et uno supra centum et mille. Et quod notatu dignissimum, Constantinus Magnus Helenæ filius, primus illud fundavit, et erexit : alter vero Constantinus XV imperator, itidem Helenæ filius, illud amisit : ut initium fini concordaret.

In hac calamitate, et publico nobilissimæ urbis excidio Isidorus cardinalis, pontificius ea tempestate ad Constantinum legatus, a Barbaris ad necem quæsitus, quo se præsentissimæ cladi eriperet, fervente tumultu mutatis propere cum jacentis cadavere vestibus, ac fugientium turbæ immistus urbe excessit incolumis. Verum, qui ementito cultu mortem effugerat, haud pari fortuna servitutem evasit : siquidem ab insequentibus victoribus captus, et quis esset ob rasum mentum vestemque peregrinam non agnitus, nihilominus in servitutem abductus est. Interea cadaver, quod purpuratum Ecclesiæ senatorem ex injecta Isidori veste mentiebatur, qui desideratorum numerum inibant, ac corpora passim jacentia explorabant, ingenti elati gaudio repererunt, et ejusdem præcisum caput roseo contectum pileo hastæ infigunt; ac clamante præcone, *Illud esse caput cardinalis Rutheni*, per captæ civitatis compita viasque multa cum irrisione circumferunt. Ille interim vivus apud Turcarum principem sordidis destinatus ministeriis latebat. Qua servitute non multo post (quod vilis homuncio crederetur) persolutis trecentis asperis exemptus, transverso cursu Romam pervenit. Ubi a Nicolao V Pont. Max. multis muneribus in vicem laborum donatus, trino sensim episcopatu, nimirum Sabinensi, Corphiensi, ac Nicasiensi, auctus est : quibus cum novem circiter annis summa vitæ integritate atque prudentia præfuisset, tandem anno 1463, die 27 Aprilis naturæ debitum Romæ exsolvit, magno omnium luctu post obitum conditus ad Sanctum Petrum in Vaticano.

De Isidoro cardinale agens Laonicus Chalcondylas hæc habet : *In hac rerum turba miserabili* (loquitur de urbis Constantinopolitanæ direptione) *captus est cardinalis Isidorus Sarmatarum antistes, qui ductus in Galatium urbem venditus est, sed conscensa navi profugit in Peloponnesum. Si rex Turcarum virum hunc novisset, videlicet quod cardinalis esset, certe eum interfecisset; cum eum inter cæteros occisum putaret, nullam ejus rationem habebat.* In concilio Florentino sub Eugenio IV celebrato, processioni Spiritus sancti ex Patre et Filio, tertius post imperatorem Græcorum pro Dorotheo patriarcha Antiocheno his verbis subscripsit : *Isidorus metropolita Kioviensis totiusque Russiæ, et locum tenens apostolicæ sedis sanctissimi patriarchæ domini Dorothei satis habens subscripsi.* In eadem synodo pluries Isidori mentio ingeritur; sessione 25, cum de processione Spiritus sancti ageretur, Isidorus ante Bessarionem dixit : *Dicimus Spiritus sancti processionem Filio quoque tribui non solum a Patribus Occidentalibus, sed etiam Orientalibus. Quapropter æquum est, ut sanctos nostros sequentes cum Romana Ecclesia conjungamur.*

Erat autem Isidorus cardinalis vir undecunque doctissimus, theologus Græcorum insignis, in divinis Scripturis apprime versatus, ingenio subtilis et acer, in dicendo nervosus et gravis : ejus facundiam tanquam ex ungue leonem, ex epistola, qua in Thracia Byzantii direptionem et acerbum funus luxit, Paulus Cortesius de cardinalatu perspectam habuit. Dictus alicubi *facundus Græcorum doctor, et gentis decus.*

ISIDORUS

CARDINALIS RUTHENUS, EPISCOPUS SABINENSIS LEGATUS PONTIFICIS,

UNIVERSIS CHRISTIFIDELIBUS.

(Reussner, ubi supra, p. 104.)

Audite, omnes gentes, audite et auribus percipite, A qui habitatis orbem [1]. Audite hæc omnia, qui fidelem orbis partem incolitis, ministri, pastores et principes omnium Ecclesiarum Christi: universi quoque reges ac principes Christicolæ, ac universus Domini populus cum religiosis cunctis. Audite, inquam, et notum sit vobis, quod præcursor veri Antichristi, Turcorum princeps et dominus, servus autem tot dæmoniorum, quot vitiorum, cujus nomen est Mahumet, inimicus crucis Christi, hæres rei et nominis illius primi pseudoprophetæ, et latoris legis spurcissimæ Agarenorum, filius Satanæ omnium flagitiosissimus: qui furiis invectus et insania, sanguinem Christianorum sine intermissione sitit; nec exstingui valet ejus sitis post eorum innumeras cædes; tantoque odio contra Christum et membra ejus movetur, ut eradere nomen ejus de terra nitatur; et inspecto aliquo Christiano sibi obviante se inde existimat sordidatum, ut oculos abluat, et os, immundum se profitens prius. Hoc igitur tam terribile et horrendum monstrum, exigentibus demeritis Christianorum, justo Dei judicio, in eos sævire ac grassari permissus, civitatem imperialem Novam Romam, olim felicissimam, nunc miserrimam, et omni calamitate oppressam, Constantinopolim, diu obsessam cepit, expugnavit, spoliavit omnibus bonis, et pene delevit.

Quis autem (ut verbis utar prophetæ [2]) dabit capiti meo aquam, et oculis meis fontem lacrymarum, ut plorare valeam die ac nocte interfectos populi illius, et sceleratissima sacrilegia in ea captura perpetrata? Quis hujus horribilitatis memor non obstupescat? non lethargicus fiat? non præ dolore obmutescat? Nec tamen cuncta enormia explicabo, ne piæ aures audire refugiant: sed ex paucissimis relatis cogitentur alia. Hic nefandus tyrannus nominibus blasphemiæ plenus, civitate recepta, post decapitationem imperatoris, cum omni sua progenie et nobilitate, plurimos ferreis manicis et compedibus alligatos, ac collis eorum funibus cinctis, extra urbem deduxit: milites ejus nobiles, plebeios, monachos et monachas, mares et feminas, virtute et conditione præclaros, vituperabiliter detractos, multis injuriis affecit. Ubi Turcæ contumeliis opportunas personas ut meretriculas et in lupanari prostitutas trahebant; talia et tanta contra eas agebant, quanta de brutis animalibus, et qualia sine rubore fari minime quis valeat: adolescentulos utriusque sexus a parentibus segregabant, et divisim de eis pretio negotiabantur: infantes coram genitoribus suis ut agniculos mactabant; matres filiis, et geniti genitricibus privabantur: germani a fratribus, uxores a viris, nurus a socrubus lugentibus et ululantibus segregabantur: disjuncti consanguinei et amici in diversis regionibus servi venditi ducebantur. O quam amaræ lacrymæ! o quanta suspiria! o quot clamosi singultus inter amicos et notos, quæ miserabiles voces emittebantur inter tantas B cædes, servitutes, expulsiones et contumelias! Principes, barones et domini, bubulcorum, porcariorum, homuncionum effecti sunt famuli; intra decennium pueros ad ritus suæ perfidæ sectæ compellebant.

Heu! quomodo obscuratum est aurum fulgidum sapientiæ per tenebras ignorantiæ: aurum dignitatis per ignobilitatem servitutis! quomodo mutatus est color optimus Græcæ eloquentiæ in barbariem Turciæ! Lapides sanctuarii, si qui erant constantes in fide, dispersi sunt in capite omnium viarum jacentes prostrati. De cæteris taceamus, quæ humana sunt, sed de injuriis, subsannationibus, contumeliis, opprobriis scelestis erga divina C quæ lingua valeat explicare? quis intellectus capere? quæ aures patienter audire? Ni fallor, numquam ita inhonoratus Deus. Deus, venerunt gentes gehennæ deditæ in hæreditatem tuam, quæ Israel est te videns per fidem. Polluerunt templum sanctum tuum, ecclesiam nobilissimam S. Sophiæ una cum aliis: imagines Domini nostri Jesu Christi, et Matris ejus, Virginis gloriosæ, et sanctorum ac sanctarum Dei, insignia vivificæ crucis conspuentes, confringentes, conculcantes; sacrosancta Evangelia, Missalia et reliquos ecclesiæ libros dilacerantes, deturpantes, comburentes; sacras vestes sacerdotum, reliquaque ornamenta ecclesiæ scindentes, ad indumentum suum et ornatum sumentes, vel pro vili pretio conferentes; vasa Domini et ejus cultui

[1] Joel. I, 2. [2] Jerem. IX, 2.

dedicata, in eis comedentes et bibentes, in reliquum conflata, ad profanos usus transferentes.

Posuerunt denique carnes sanctorum tuorum, morticina servorum tuorum, reliquias beatorum corporum, escas volatilibus cœli : dispergentes hinc inde carnes sanctorum tuorum, quos occidebant, bestiis terræ : non erat, qui sepeliret. Altaria suffoderunt, invocantes nomen maledicti Mahometi, laudantes eum de victoria.

Omitto præ pudore, quod mingebant, stercorizabant, omnia vituperabilia exercebant in templis, imaginibus et reliquiis sanctis ; sancta canibus dabant ; margaritas sacramentorum ante porcos projiciebant. Dum hæc recolo, totus ex horrore contremisco : nec ulterius stylo exarare queo illorum piacula, et fidei Christianæ religionis irrisiones et dedecora injecta. Monasteria tam monachorum quam monialium invadentes omnia diripiebant, ejicientes illos de habitationibus suis, xenodochia infirmorum destruebant. Etsi de multis et magnis excidiis ac exterminiis civitatum historiographi etiam gentilium referant, fere nulla posset desolationi hujus coæquari. Nullum incolam intra urbem reliquerunt : non Græcum, non Latinum, non Armenium, non Judæum ; urbem ipsam suis civibus nudatam, quasi desertam effecerunt ; ipse eorum actus et opera propriis oculis vidi, et cum aliquibus constantissimis viris una plura perpessus sum mala et pericula : licet de manibus eorum me eripuerit Deus, ut Jonam de ventre ceti.

Expugnata Constantinopoli Peram non multum inde distantem occuparunt : mœnia ejus ad solum usque deducentes. Ex campanis ecclesiarum bombardas conflaverunt : crucem, quæ erat in cacumine turris ejus, cum ipsa turri contriverunt : rempublicam ad nihilum reduxerunt ; judicem et principem ejus Turcum constituentes ; pedagia, quidagia, impositiones et gravamina illic applicantibus vel permanentibus suapte voluntate statuerunt.

His atrocissimis rebus non contentus callidissimus et cruentissimus Mahometus, Christicolarum summus inimicus, ad ulteriora se extendit : et triremes inter magnas et parvas jam centum septuaginta præparavit, et ad mare Ægæum misit ad insulas Cycladas sibi subjiciendas.

Exinde se præparat cum infinito exercitu ad tres urbes notabiles et potentes prope Danubium sitas transmigrare, easque expugnare : unam quam Periston nuncupamus, alteram Forabium, tertiam Bellogradum, intendens post totam percurrere Ungariam, eamque spoliare, devastare, conterere : ut neminem retro se dimittat impedire ad alia loca proficisci volentem. Quin etiam ad Italiam quam citius transmigrare contendit, præparare quoque conatur galeas magnas et parvas trecentas, naves magnas viginti, pedestrium et equestrium exercituum ultra centum millia : et sic a Dyrrhachio Brundusium transire contendit, quæ civitas sita est in regno Apuliæ.

Quapropter deprecor, exoro atque exhortor vos omnes Christicolas, ut zelo fidei et Christianæ religionis pro vestra libertate gladio accingamini contra tam diros hostes divini cultus, et omnis sanctimoniæ, et vitæ moralis : et primo quidem abjicientes omnem dissensionem atque æmulationem, remittentes invicem offensas, sicut et Christus donavit omnibus, pacem et unionem summopere inter vos amplectamini : ut uniti et fortiores inde effecti, confidentes in adjutorio Altissimi (cujus est victoria et bellum, non multitudinis) ipsum Satanam cum satellitibus suis sub pedibus vestris conterere valeatis. Licet enim in multitudine confidat, et feritate suorum, plures tamen sunt, qui nobiscum sunt : imo Dominus ipse militiarum, pro cujus fide et religione pugnatis, ita ut centum ex vobis persequi et superare valeant mille ex illis, et mille ex vobis decem millia. Ignavia enim et imperitia belli eis innata.

Peræ; anno Christi 1452.

JOANNES PLUSIADENUS

SEU,

POST SUSCEPTAM EPISCOPALEM CURAM,

JOSEPHUS METHONENSIS EPISCOPUS

NOTITIA

(Fabricii Biblioth. Gr. ed. Harles, tom. XI, p. 458.)

Joannes Plusiadenus, archipresbyter, non diu A post concilium Florentinum an. 1439 habitum composuit *Dialogum de differentiis inter Græcos et Latinos et pro concilio Florentino.* Ex eo plura Allatius p. 617, 753 seq. 1106 seq. de consensu; et de purgatorio, p. 27, 78, etc. Integrum ex bibl. Ambrosianæ codice edidit Græce et Latine tom. I. *Græciæ Orthodoxæ*, p. 583-654. Colloquuntur *Pius* sive Catholicus, Manuel Mongus; *Rhacendyta*, Bulgares; *publicanus*, Joannes Damascenus, et *unus e duodecim sacerdotibus qui unionem amplexi fuerant*, Joannes Plusiadenus, præsentibus *auditore* Georgio Phaliero, *teste* Joanne Tzurdune et *dicæocrita* Antonio Sagredo. Incipit: Ὁ τοῦ Θεοῦ φόβος ἔγκειται. (*Fabric.*) Conf. H. Warthon. suppl. ad Cavei *Hist. lit. SS. eccl.* p. 167, ad ann. 1450, qui arbitratur, B Joann. Plusiadenum diversum esse a Josepho Methonensi; secus sentit Oudin. in Comm. de SS. eccl. tom. III, p. 2422 sq. ad a. 1440, a quo dicitur Josephus Methonensis episcopus. — Joan. Plusiad. epist. inedita *De charitate*, Paris. in bibl. publ. cod. 2500, n. 10. — *Canon* concilii Florentini, Oxon. in bibl. Bodlei. cod. Barocc. 145; Taurini in cod. reg. cod. 186 et in eod. cod. *synaxarium*. V. Cat. codd. Gr. Taur. p. 273. sqq. ubi *canon* s. hymnus in octavam synodum Florentiæ habitam, Gr. cum Lat. versione, et p. 277, sqq. *Synaxarium*, s. brevis narratio eorum quæ in concilio Florentino a. 1439 gesta sunt, primum prodierunt in lucem —*Florent.* in bibl. monasterii Annuntiatæ Josephi, C episcopi Methones, Apologia ad lib. Marci Ephesini; V. Montfauc. *Diar. Ital.* p. 365. (*Harl*).

Hic idem episcopus deinde Methonensis, post susceptum episcopatum Josephi nomen sibi ascivit, ut notat Allatius, p. 933 *De consensu*, et ad calcem tomi I *Græciæ Orthodoxæ*, testatus sub nomine Josephi Plusiadeni, episcopi Methonensis, exstare *conciones in dies Quadragesimales jejunii*, dialecto Græcorum communi conscriptas et testimoniis Latinorum Patrum refertas. Hujus Josephi Methonensis *Apologeticus pro synodo Florentina adversus Marcum Ephesium*, sæpe editus cum Caryophylli versione ad calcem actorum illius synodi, ut tomo ult. edit. Conciliorum Binianæ p. 667.; et Labbei tom. XIII, p. 677; et Harduini, tom. IX, p. 549. Incipit Ὁ αἰδέσιμος οὗτος ἀνήρ. Pag. 555, 559, citat Georgium Aristinum historicum; et p. 558, 559, 563, Marcum Ephesium, narrat, a Juliano S. Sabinæ cardinali confutatum, nec non p. 578, a fratre Joanne. Pag. 570 et 575, 582, 599, 594, arguit Marcum argumenta sua mutua sumpsisse a Photio, Psello, Phurnio, Camatero, Moschampare, Bulgario, Nicolao Methonense, Panareto, Cabasila et Palama, et similibus schismaticis. Simeonem Metaphrastem novum theologum laudat, p. 574, et Tarasii CPol. Epistolam ad episcopos Orientis, nec non Anastasii Sinaitæ Sermonem de rectis dogmatis veritatis, et pag. 583, Scholarii tres Orationes pro unione ecclesiastica ad confirmandam Isidori Russiæ præsulis sententiam, et Bessarionem p. 587. Sed *Apologia pro quinque capitibus synodi Florentinæ*, quam scripsisse Josephus se profitetur, lucem non vidit. [Exstare tamen illam, at falso sub nomine Gennadii editam, Lat. Dilingæ 1581, 8, Græce

Romæ 1577, et lingua Gr. vulgari cum versione Lat. Romæ 1628, 4, censet Oudin (1) De Apologetico edito conferendus Allatius Exerc. IX. contra Greyghtonum. *Antirrheticum secundum contra Marcum Ephesinum* citat Nic. Comnenus, p. 292, 306 et 397, Prænot. mystagog.

(1) Et merito. Vide Monitum nostrum Apologiæ præfixum, infra. Edit.

ΙΩΑΝΝΟΥ ΠΡΩΤΟΙΕΡΕΩΣ

ΤΟΥ ΠΛΟΥΣΙΑΔΗΝΟΥ

Διάλεξις γενομένη μεταξὺ Εὐλαβοῦς τινος, καὶ Τελώνου, Ῥακενδύτου τέ, καὶ ἑνὸς τῶν δώδεκα ἑνωτικῶν ἱερέων, παρόντων καὶ ἑτέρων τριῶν ἐκεῖσε, Ἀκροατοῦ δηλονότι, Μάρτυρος, καὶ Δικαιοκρίτου.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΔΙΑΦΟΡΑΣ ΤΗΣ ΟΥΣΗΣ ΜΕΣΟΝ ΓΡΑΙΚΩΝ ΚΑΙ ΛΑΤΙΝΩΝ

ΕΤΙ ΤΕ ΚΑΙ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΙΕΡΑΣ ΚΑΙ ΑΓΙΑΣ ΣΥΝΟΔΟΥ ΤΗΣ ΕΝ ΦΛΩΡΕΝΤΙᾼ ΓΕΝΟΜΕΝΗΣ.

JOANNIS ARCHIPRESBYTERI

PLUSIADENI

Disceptatio inter Pium quemdam, Publicanum, Rhacendytam, et unum ex duodecim sacerdotibus qui unionem amplexi fuerant, præsentibus et aliis tribus, Auditore videlicet, Teste et Dicæocrita

DE DIFFERENTIIS INTER GRÆCOS ET LATINOS,

ET DE SACROSANCTA SYNODO FLORENTINA.

(L. Allatio interprete in Græc. orthod. t. I.)

PRÆMEDITATIO.

Dei timor in animis omnium hominum insidet, fidemque orthodoxam aperto capite, et libere, licenterque pronuntiat. Quapropter non tantum eloquentiæ alumni, et qui disciplinis operam navant, sed imperiti etiam, et rerum omnium rudes, et verbo et opere prædicare, atque eam defendere debent, et pro ea ad profusionem usque sanguinis in certamen atque discrimen devenire; si modo cœleste regnum terrenis hisce, et temporalibus æterna, et corruptibilibus incorruptibilia præponunt. Quemadmodum hoc tempore accidit indocto cuidam, pio tamen, cum Publicano, cui non unum idem et synodo conveniebat, in sermonem venire. Namque cum ambo satis commode disseruissent, et paulatim ad subliminiores sententias proveherentur, Publicanus dubitans, hæsitansque Rhacendytam accivit, qui daret operam adjutabilem. Verumtamen Pius audiens respondensque, et sermocinationibus illius pedetentim ambigens ex duodecim unioni addictis sacerdotem advocat, et hoc modo ambo præsentibus aliis tribus disputationem prosecuti, dialogo finem fecerunt.

B

ΠΡΟΘΕΩΡΙΑ.

Ὁ τοῦ Θεοῦ φόβος ἔγκειται πάσῃ ἀνθρωπίνῃ ψυχῇ, καὶ τὴν ὀρθόδοξον πίστιν γυμνῇ τῇ κεφαλῇ καὶ παῤῥησίᾳ κηρύττει. Διὸ οὐ μόνον οἱ τοῦ λόγου τρόφιμοι, καὶ οἱ περὶ τοῦτον σπουδάζοντες, ἀλλὰ καὶ ἰδιῶται, καὶ πάντες λόγῳ καὶ ἔργῳ κηρύττειν ὀφείλουσιν, ὑπερασπίζειν τε καὶ μέχρις αἵματος ὑπὲρ τῆς πίστεως ἀγωνίζεσθαι, ἂν μόνον τὴν οὐράνιον βασιλείαν τῶν ἐπιγείων προκρίνωσι, καὶ τὰ αἰώνια τῶν προσκαίρων, καὶ τὰ φθαρτὰ τῶν ἀφθάρτων. Ὥσπερ καὶ νῦν ξυνέβη ἀνθρώπῳ τινὶ ἰδιώτῃ, πλὴν εὐλαβεῖ, διαλεχθῆναι μετά τινος τελώνου, τἀναντία τῆς συνόδου φρονοῦντος. Εἰπόντες γὰρ ἀμφότεροι ἱκανῶς, καὶ κατ' ὀλίγον ὑψηλοτέροις νοήμασιν ἀναγόμενοι, ὁ μέντοι τελώνης ἐπαπορῶν ῥακενδύτην
C
τινὰ προσεκαλέσατο συμμαχῆσαι αὐτῷ. Ὁ δέ γε Εὐλαβὴς ἀκούων τε καὶ ἀπολογούμενος, καὶ κατ' ὀλίγον ἀπορῶν τοῖς λόγοις αὐτοῦ, ἕνα ἐκ τῶν δώδεκα ἑνωτικῶν προσεκαλέσατο Ἱερέα, καὶ οὕτως οἱ δύο παρόντων καὶ ἑτέρων τριῶν προσώπων διαλεχθέντες, συνεπέραναν τὸν διάλογον.

Εἰσὶν οὖν τὰ πρόσωπα τῆς διαλέξεως ταύτης ταῦτα. A

Μανουὴλ ὁ Μουγγός, Εὐλαβής.
Ὁ Βουλγάρης, Ῥακενδύτης.
Ἰωάννης ὁ Δαμασαίνης, Τελώνης.
Ἀντώνιος ὁ Σαγρέδος, Δικαιοκρίτης.
Ἰωάννης ἱερεὺς ὁ Πλουσιαδηνὸς, Καθολικός.
Γεώργιος ὁ Φαλίερος, Ἀκροατής.
Ἰωάννης ὁ Τζουρδούνης, Μάρτυς.

Εὐλαβὴς προλογίζει.

Ἐν μιᾷ τῶν ἡμερῶν, καθήμενος αὐτὸς ἐν τῷ ἐμπορίῳ περὶ ὥραν μίαν καὶ ἥμισυ τῆς ἡμέρας, ἀκούω τοῦ κήρυκος τῆς ἐξουσίας βοῶντος μεγάλῃ φωνῇ, περὶ τὸν κίονα ἑστῶτος τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Μάρκου, ἐν τῷ συνήθει δηλαδὴ καὶ εἰθισμένῳ τόπῳ, καὶ πλῆθος λαοῦ προσδραμὸν ἤκουε. Ἐγὼ B δὲ μόνην φωνὴν ἀκούων, ἱστάμην βλέπων. Πληρωθείσης οὖν τῆς κηρύξεως, ἦλθέ τις πρὸς τοὐμὸν ἐμπόριον, ἐν ᾧ εἰώθει ἐκεῖνος καθῆσθαι, καὶ λαμβάνειν τὰ τέλη, τελώνης γὰρ ἦν, ὃν ἠρόμην, Τί βούλεται ἡ καινὴ αὕτη κήρυξις, ὅτι καὶ πλῆθος ἕστηκε τοῦ λαοῦ οὐκ ὀλίγον ἀκοῦον; εἰπέ μοι.

Τελώνης. Οἱ δώδεκα ἱερεῖς οἱ τὴν νῆσον καὶ τὴν πόλιν πᾶσαν συγχέοντες, καὶ ταῦτα ποιοῦσιν.

Εὐλ. Τί δή;

Τελ. Αὐτοὶ Λατινοφρονήσαντες, βιάζονται καὶ τοὺς ἄλλους ποιῆσαι τὰ τῶν Λατίνων φρονῆσαι.

Εὐλ. Τοῦτο τί ἐστι; Φράσον μοι τάχος.

Τελ. Τὴν λύμην αὐτῶν οἱ ἡμέτεροι Πατέρες καὶ C διδάσκαλοι ἐννοήσαντες, ἐδίδαξαν τοῦ Χριστοῦ πρόβατα, μὴ συγκοινωνεῖν αὐτοῖς, μηδὲ εἰς τὰς ἐκκλησίας αὐτῶν εἰσέρχεσθαι, μηδὲ χρῆσθαι αὐτοῖς τὸ παράπαν ὡς ἱερεῦσι. Οἳ μαθόντες κατεῖπον αὐτῶν ἐν τῇ ἐξουσίᾳ. Ἡ δ' ἐξουσία νῦν διωρίσατο αὐτοῖς διὰ τοῦ κήρυκος ἕως ἡμερῶν ὀκτὼ ἐμφανισθῆναι τῇ ἐξουσίᾳ· εἰ δὲ μή, κατ' αὐτῶν ἀποφήναιτ' ἂν ἡ ἐξουσία.

Εὐλ. Τίνες εἰσὶν οὗτοι;

Τελ. Μακρογένης, Ἀσπρογένης, καὶ Ματζαμούρδης.

Εὐλ. Ἐβουλόμην μαθεῖν τί οὗτοι ἐδίδασκον, ὅθεν ἡ ἐξουσία κατ' αὐτῶν ἀγορεύει.

Τελ. Ἐδίδασκον ἀπέχεσθαι τῶν Λατινοφρόνων D τούτων δώδεκα ἱερέων, ὡς τὴν ἡμετέραν πίστιν ἀφέντων, καὶ ἑνωθέντων Λατίνοις.

Εὐλ. Οὐ δύναμαι συνιέναι οὐδ' ὁπωσοῦν τῶν λεγομένων.

Τελ. Οὐκ εἶ σὺ ἐκ τῆς πόλεως ταύτης;

Εὐλ. Καὶ πάνυ μὲν οὖν. Ἐν ταύτῃ γὰρ ἀνετράφην.

Τελ. Πῶς οὖν οὐκ ἔγνως τὰ πεπραγμένα δῆλα τοῖς πᾶσιν ὄντα;

Εὐλ. Ἱερεῖς ἐγὼ οὐκ ἔγνων ἐάσαι τὴν τῶν Γραικῶν πίστιν, καὶ Λατίνους γενέσθαι. Σὺ δέ μοι Λατινόφρονας καὶ τὴν ἡμετέραν πίστιν ἀφέντας λέγεις,

Personæ hujus Dissertationis.

Pius, *Manuel Mongus.*
Rhacendyta, *Bulgares.*
Publicanus, *Joannes Damasænus.*
Dicæocrita, *Antonius Sagredus.*
Catholicus, *Joannes sacerdos Plusiadenus.*
Auditor, *Georgius Phalierus.*
Testis, *Joannes Tzurdunes.*

Pius præfatur.

His diebus sedens ipse in officina circa secundam et dimidiam diei horam, magistratus præconem columnæ ecclesiæ Sancti Marci, consueto scilicet præconum loco, inhærentem, et magna voce inclamantem audio, videoque multitudinem magna frequentia circumfusam. Ego strepitum tantum audiens, stansque circumspectabam. Absoluto edicto, accessit quidam in officinam meam, in qua alias ille morari, ac vectigalia exigere (namque erat Publicanus) sueverat. Ex eo sciscitor: Novum illud edictum, quid velit, cum frequens multitudo ad audiendum accurrerit, dicito mihi.

Publicanus. Duodecim sacerdotes, qui insulam, et urbem universam susque deque habuere, illius causa sunt.

Pius. Quomodo?

Publ. Illi cum Latinorum dogmati adhæserint, cogunt reliquos, ut uno consensu cum Latinis jungantur.

Pius. Quid id est? Expedito quam ocissime.

Publ. Horum noxam, ac perniciem nostri parentes et magistri comprehendentes, Christi oves edocuerunt, ne una cum eis vivant, neque in ecclesias eorum introeant, neque illis veluti sacerdotibus utantur. Rei gnari, in jus eos apud magistratum vocarunt. Magistratus nunc illis per præconem dierum octo terminum præscripsit, ut coram se compareant; sin minus in eos sententia ferretur.

Pius. Quinam sunt hi?

Publ. Longobarbus, Albobarbus, et Matzamurdes.

Pius. Cuperem equidem scire, quænam illa fuerint, quæ isti docent; ob quæ etiam magistratus in eos animadvertit.

Publ. Docebant, cavendum nobis esse ab istis duodecim sacerdotibus, qui Latinos imitantur, tanquam ab illis qui fidem nostram deseruerint, cum Latinis uniti.

Pius. Penitus non capio, quæ ipse dicis.

Publ. Nonne ex hac urbe es?

Pius. Et maxime quidem, et in ipsa educatus.

Publ. Quomodo itaque quæ gesta, compertaque omnibus sunt, ignoras?

Pius. Non agnosco ipse sacerdotes, qui Græcorum fide ejurata Latini facti sint; tu porro mihi eos, et cum Latinis sentientes, desertaque nostra

fide Latinis unitos esse tradis. Hoc quidnam innuat, non satis capio. A

Publ. Narrabo tibi omnia accuratissime. Quingenti, et plus fere anni sunt, cum ab ipsis Latinis separati sumus. At nunc recens synodus in urbe Florentina coacta est, præsentibus multis, nec non imperatore, patriarcha, archiepiscopis, episcopis, abbatibus, cruciferis. In ea concordarunt, affirmaruntque Latinos, quam et Græci habent, fidem habere. Nos vero dicimus eos neque juste, neque vere egisse. Hi itaque ibi gesta amplectentes, orthodoxæ fidei desertores sunt.

Pius. Nunc, ut apparet, ex parte ad dictorum intelligentiam ducor. Antequam vero res in ea synodo actas singulatim perquiram, tantumdem te interrogo : Synodum hanc hinc duodecim, an et alii B hisce multo præstantiores celebrarunt ?

Publ. His multo præstantiores, qui ne comparandi quidem ad illos sunt.

Pius. Et de hisce tantummodo expostulas, quod se Latinis subjecerint, an etiam de illis?

Publ. De omnibus.

Pius. Hoc vero est, quod in principio dixeram, me dicta tua non intelligere.

Plub. Quanam ex causa ?

Pius. Quod non de his duodecim solum, sed de tota universali synodo conquereris. Et quisnam es tu vero, qui synodum universalem criminaris?

Publ. Patres mei hæc asserunt. C

Pius. Id anxie et ipse cupio, Patres illos cognoscere, et ab illis instrui, edocerique, quodnam magis convenit, adhærere, appropinquare, et uniri Ecclesiæ, an ab ea discindi. ***

Publ. Adducemus sane.

Pius. Pergratum mihi feceris, si ipsum huc adducas.

Publ. Adducam ipsum mane.

Auditor. Fecimus id quod semel recepimus. Mane convenimus in officinam, et sedentes Publicanum exspectabamus, ut cum Patre, uti promiserat, adveniret. Et circa diei horam secundam una cum eo accedit Rhacendyta quidam, ingenti corpore, venusta facie, ac decora, sed non integris oculis. Intrans in officinæ medio sedit, conversusque gravi D cum supercilio ad Pium, ita exorsus est dicere.

Rhacendyta. Quid est, de quo hæsitas, inter ea quæ tibi externo die a fratre Publicano contra duodecim hosce sacerdotes profanos recensita sunt. Nam miselli hi neque sciunt, neque intelligunt, ideoque cum Latinis, patrio ejurato dogmate, uniti sunt. Interroga me quoque, et respondendo faciam satis de illis, in quibus hæres.

Pius. Fratrem Publicanum audivi heri condemnantem duodecim sacerdotes, et nunc te hodie. Affirmatis siquidem illos cum Latinis sentire, deseruisseque fidem orthodoxam, quod sese sacræ synodo subjecerint. Aveo itaque a te discere, si vere isti

καὶ ἑνωθέντας Λατίνοις. Τοῦτο τί δηλοῦν βούλεται, οὐ γινώσκω.

Τελ. Ἐγώ σοι ἐρῶ τὸ πᾶν ἀκριβῶς. Πλείω ἢ πεντακόσια ἔτη σχεδόν εἰσιν, ἀφ' οὗ αὐτῶν ἐχωρίσθημεν τῶν Λατίνων. Νῦν δ' ἔναγχος σύνοδος γέγονεν ἐν Φλωρεντίᾳ τῇ πόλει, παρόντων πολλῶν, καὶ βασιλέως, καὶ πατριάρχου, καὶ ἀρχιεπισκόπων, καὶ ἐπισκόπων, καὶ ἡγουμένων, καὶ σταυροφόρων, ἐν ᾗ συνεφώνησαν, καὶ εἶπον ὅτι καὶ οἱ Λατῖνοι τὴν αὐτὴν ἔχουσιν ἡμῖν πίστιν. Ἡμεῖς δὲ λέγομεν ὅτι οὐκ ἔπραξαν δίκαια, οὐδ' ἀληθῆ. Οὗτοι οὖν στέργουσιν ἅπερ ἐκεῖ ἐπράχθη, καὶ γεγόνασιν ἀρνηταὶ τῆς ὀρθοδόξου πίστεως.

Εὐλ. Νῦν οὖν ἀνάγομαι ἀπὸ μέρους ἐννοεῖν τὰ προλελεγμένα· πρὸ δὲ τοῦ ζητῆσαι κατὰ μέρος, τίνα εἰσὶ τὰ ἐν αὐτῇ πεπραγμένα, ἐρωτῶ σε μικρόν. Ταύτην τὴν σύνοδον οἱ δώδεκα ἔπραξαν, ἢ ἄλλοι τινὲς μείζονες τούτων

Τελ. Μείζονες αὐτῶν ἀσυγκρίτως.

Εὐλ. Καὶ τούτοις μόνοις ἐγκαλεῖς ὡς ὑποταγέντας αὐτοῖς, ἢ κἀκείνοις ;

Τελ. Καὶ τούτοις, κἀκείνοις.

Εὐλ. Τοῦτό ἐστιν, ὅπερ ἔλεγον καταρχὰς, ὅτι οὐ δύναμαι γνῶναι, ἅπερ μοι λέγεις.

Τελ. Διὰ τί δή ;

Εὐλ. Διότι οὐ τοῖς δώδεκα μόνον, ἀλλὰ καὶ πάσῃ τῇ οἰκουμενικῇ συνόδῳ ἐγκαλεῖς. Καὶ τίς εἶ σὺ ὁ τῇ οἰκουμενικῇ συνόδῳ ἐγκαλῶν.

Τελ. Οἱ Πατέρες μου ταῦτα λέγουσιν.

Εὐλ. Ἤθελον εἰδέναι κἀγὼ τοὺς Πατέρας ἐκείνους, καὶ παρ' αὐτῶν ἀκοῦσαι, καὶ μαθεῖν τί τὸ πρεπῶδές ἐστιν, ἀπέχεσθαι ἢ προσεγγίζειν, καὶ ἑνοῦσθαι ἢ διαιρεῖσθαι τῆς Ἐκκλησίας.

Τελ. Ἄγωμεν δή.

Εὐλ. Εἰ θέλεις χαρίσασθαί μοι, φέρε μοι αὐτὸν ὧδε.

Τελ. Ἀγάγοιμι ἂν αὐτὸν τῷ πρωΐ.

Ἀκροατής. Κατὰ τὴν ἤδη συμφωνηθεῖσαν ὑπόσχεσιν τῷ πρωΐ συνήλθομεν ἐν τῷ ἐμπορίῳ, καὶ καθήμενοι ἐξεδεχόμεθα τὸν τελώνην ἐλθεῖν μετ' οὗ Πατρὸς ὑπεσχέθη· καὶ ἰδοὺ περὶ ὥραν τῆς ἡμέρας δευτέραν ἔρχεται, καὶ μετ' αὐτοῦ Ῥακενδύτης τις, μέγας μὲν τῷ σώματι, καὶ ὡραῖος τὴν ὄψιν, πλὴν παραβλώψ. Ἐλθὼν οὖν μέσον τοῦ ἐμπορίου, ἐκάθισε, καὶ ἤρξατο μετὰ σοβαροῦ τοῦ βλέμματος πρὸς τὸν Εὐλαβῆ λέγειν.

Ῥακενδύτης. Τί ἐστιν, ὅπερ διστάζεις ἐκ τῶν εἰρημένων σοι παρὰ τοῦ ἀδελφοῦ τελώνου τῇ χθὲς κατὰ τῶν ἀνιέρων δώδεκα τουτωνί ; Οὐ γὰρ οἴδασιν οἱ ταλαίπωροι, οὐδ' ἔγνωσαν, καὶ ἡνώθησαν τοῖς Λατίνοις, τὸ πάτριον ἀπολέσαντες φρόνημα. Ἐρώτησον δὲ κἀμὲ, καὶ ἱκανήν σοι παρέξω ἀπολογίαν, ἐφ' οἷς ἂν ἀπορῇς.

Εὐλ. Τοῦ ἀδελφοῦ τελώνου τῇ χθὲς ἤκουσα κατακρίνοντος δώδεκα ἱερεῖς, καὶ παρὰ σοῦ σήμερον. Λέγετε γὰρ αὐτοὺς Λατινόφρονας, καὶ ἀρνητὰς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως, διὰ τὸ ὑποταγῆναι τῇ ἱερᾷ συνόδῳ. Βούλομαι οὖν παρὰ σοῦ μαθεῖν εἰ οὗτοι ἀλλό-

τριοι ἐπ' ἀληθείας εἰσὶ τῆς ὀρθοδόξου πίστεως, διὰ τὸ ἑνωθῆναι αὐτοὺς τῇ συνόδῳ τῇ ἐν Φλωρεντίᾳ πρὸ μικροῦ γενομένῃ;

Ῥαχ. Καὶ πάνυ μὲν οὖν, ἐχθροί εἰσι καὶ ἀλλότριοι τῆς εὐσεβείας, καὶ τοῦ ἀληθοῦς καὶ πατρικοῦ φρονήματος, καὶ ὁ συγκοινωνῶν αὐτοῖς ἀφωρισμένος ἐστίν.

Εὐλ. Ἐγὼ ἰδιώτης ὤν, δέομαί σου, κατὰ πεῦσιν καὶ ἀπόκρισιν ποιῆσαι τὸν λόγον. Οὐ γὰρ δύναμαι μακροὺς ἀποτείνειν, ἀλλ' οὐδ' ἀκούειν λόγους.

Ῥαχ. Λέγε ὃ θέλεις, καὶ ἐπὶ πᾶσιν ἀποκριθήσομαι. Καλῶς γὰρ ἔφης γενέσθαι τὴν διάλεξιν διὰ βραχέων λόγων.

Εὐλ. Ἐρωτῶ· Διατί ἐχθροὺς αὐτοὺς λέγεις τῆς ὀρθοδόξου πίστεως;

Ῥαχ. Διὰ τὸ ἀπώσασθαι τὴν ὀρθόδοξον πίστιν καὶ ἑνωθῆναι Λατίνοις.

Εὐλ. Ποία ἐστὶν ἡ ὀρθόδοξος πίστις, ἐπιθυμῶ μαθεῖν.

Ῥαχ. Ἡ θρησκεία καὶ ὁμολογία ἡμῶν τῶν Γραικῶν.

Εὐλ. Καὶ ἡ ἀλλοτρία πίστις τίς ἐστιν;

Ῥαχ. Ἡ τῶν Λατίνων.

Εὐλ. Οὐκοῦν οἱ Λατῖνοι οὐκ εἰσὶν ὀρθόδοξοι;

Ῥαχ. Οὐδαμῆ.

Εὐλ. Καὶ νῦν ἐγένοντο ἑτερόδοξοι, ἢ πρὸ πολλοῦ τὴν πίστιν ἀπώλεσαν;

Ῥαχ. Πρὸ πεντακοσίων χρόνων.

Εὐλ. Καὶ εἰ πρὸ πεντακοσίων χρόνων, ὡς σὺ φῇς, οἱ Λατῖνοι τὴν πίστιν ἀπώλεσαν, διατί οἱ ἡμέτεροι ὀρθόδοξοι ὄντες αὐτοὺς οὐκ ἐστήριξαν; Φησὶ γὰρ ὁ κοινὸς διδάσκαλος ἡμῶν τε κἀκείνων, *Ἔγειρε πεσόντα τὸν ἀδελφόν σου.*

Ῥαχ. Εὖ λέγεις· ἀλλ' οὐκ ἠθέλησαν.

Εὐλ. Ἀπορῶ ἐπὶ τούτῳ.

Ἀκρ. Τοῦτο σαφήνισον, τί δηλοῦν βούλεται τό, Αὐτοὶ οὐκ ἠθέλησαν;

Ῥαχ. Οἱ Γραικοὶ ἐκάλεσαν τοὺς Λατίνους διδάξαι, καὶ στηρίξαι αὐτοὺς ἐν τῇ πίστει. Αὐτοὶ δὲ οὐ κατεδέξαντο, οὐδ' ἠθέλησαν ἐπακοῦσαι.

Εὐλ. Δεῖξόν μοι θᾶττον, πότε αὐτοὺς ἐκάλεσαν, καὶ αὐτοὶ οὐχ ὑπήκουσαν. Φοβοῦμαι γὰρ μήπως ἐστὶ πᾶν τοὐναντίον.

Ῥαχ. Πολλάκις. Ἀλλ' αὐτοὶ οὐκ ἠθέλησαν.

Εὐλ. Οὐ θέλω λόγους ἀκούειν κενούς, ἀλλ' ἀπόδειξιν ἀληθῆ.

Ῥαχ. Οὕτως ἀκούω κἀγὼ τῶν πολλῶν λεγόντων.

Εὐλ. Οὐ τῶν πολλῶν ἐγὼ ἐθέλω ἀκούειν, ἀλλὰ τῶν διδασκάλων τῆς Ἐκκλησίας.

Ῥαχ. Καλῶς ἔφης. Καὶ ἡμεῖς τῶν διδασκάλων ἀκούοντες, τῶν Λατίνων ἐσχίσθημεν.

Εὐλ. Νῦν ἥκεις πρὸς ὃ ἐγὼ βούλομαι.

Ῥαχ. Τί βούλει;

Εὐλ. Ἀρίθμησόν μοι τοὺς διδασκάλους κατ' ὄνομα, ὧν ἐπακούσας Λατίνων ἐσχίσθης.

Ῥαχ. Ἔχομεν Φώτιον πρῶτον κατὰ Λατίνων

A extra orthodoxam fidem ducantur, quod sese univerint non multo ante celebratæ synodo Florentinæ?

Rhac. Et maxime quidem sunt hostes, et adversarii pietatis, et veri, patriique dogmatis. Et qui cum eis communicat, est excommunicatus.

Pius. Ego rudis cum sim, etiam atque etiam insto, ut sermones secundum interrogationem, et responsionem dirigantur: longos enim sermones neque ipse ducere, ab neque aliis insinuatos audire valeo.

Rhac. Dic quod lubet, et in omnibus respondebo; probe enim dixisti, brevi sermone disceptationem esse extricandam.

Pius. Interrogo. Qua de causa ipsos orthodoxæ B fidei hostes nuncupas?

Rhac. Quod recta fide rejecta cum Latinis in unum coaluerint.

Pius. Quænam sit fides orthodoxa, cupio scire.

Rhac. Religio, et professio Græcorum.

Pius. Aliena vero fides quænam est?

Rhac. Latinorum.

Pius. Latini itaque orthodoxi non sunt?

Rhac. Non.

Pius. Nuncne alieni a fide facti sunt, an multo antea fidem amiserunt?

Rhac. Ante quingentos annos.

Pius. Et si ante quingentos annos Latini fidem, C ut tu astruis, amiserunt, quam ob causam nostri, cum essent orthodoxi, eos non instruxerunt confirmaruntque? Ait enim communis noster et illorum magister: *Erige fratrem tuum, qui cecidit.*

Rhac. Bene ais; sed noluerunt.

Pius. In hoc hæreo.

Auditor. Hoc extrica, quid significat illud, *illi noluerunt?*

Rhac. Græci Latinos accersiverunt, ut instruerent et confirmarent in fide: illi vero neque dignati sunt, neque voluerunt audire.

Pius. Ostende mihi ocius, quando illos vocarunt, et non audierunt. Vereor enim, ne oppositum sit.

D *Rhac.* Sæpius, sed ipsi noluerunt.

Pius. Mittas mihi sermones inanes, afferto argumenta vera.

Rhac. Sic intelligo et ipse, plerisque id asserentibus.

Pius. Nolo aures plerisque præbere, sed doctoribus Ecclesiæ.

Rhac. Recte est. Et nos doctoribus nostris audientes a Latinis scissi sumus.

Pius. Immigrasti ingenium meum, ad arbitrium meum loqueris.

Rhac. Quid tibi in animo est?

Pius. Profer mihi nominatim doctores, quibus suasus, a Latinis te sejunxisti.

Rhac. Habemus Photium, qui contra Latinos

primus librum conscripsit; post eum multos probos, philosophum Michaelem Psellum, Nilum Cabasilam, Methonensem Nicolaum, Nilum Rhodium, Moschampara quemdam, Phurnem philosophum, Camaterum generosum, Barlaamum quemdam monachum Calabrum, Palamam sapientem, Theophylactum Bulgariæ, alium Bulgariæ Matthæum, et alios plurimos, quos non recenseo, ne sermonem protraham.

Pius. Hi, quos ipse numerasti, antene vel post schisma vixerunt?

Rhac. Omnes fuere post schisma.

Pius. Hos ego non agnosco doctores.

Aud. Et merito.

Rhac. Quapropter?

Pius. Quod post schisma, et acerrimas contentiones, et freti improbitate adversus fratres scribebant.

Rhac. Et quosnam alios doctores exoptas?

Pius. Qui ante schisma floruere, Basilium, Athanasium, Gregorium, Chrysostomum, Cyrillum, Epiphanium, Hilarium, Gregorium Nyssenum, Anastasium, Damascenum, Maximum, Studitam, Tarasium, et reliquos ejusdem conditionis, quos veluti doctores Dei Ecclesia admiratur, et veluti sanctos veneratur. Præterea Augustinum, Gregorium Dialogum, Ambrosium, Hieronymum, Leonem, aliosque similis instituti et sanctitatis viros. A te recensitos non recipio, quorum neminem Ecclesia sanctum nuncupavit. His, quos ipse nominavi, fidem adhibeo, et ut sanctos recolo, et ut doctores amplector. Horum igitur testimonio, si modo potes, Latinos orthodoxos non esse mihi commonstra: et aliquando eos a Græcis accitos, quod imperatum fuerat, recusasse. Quandoquidem ipse contrarium novi. Illi enim continuo nostros ad pacem et unitatem advocabant. Hujusce testis est Nicolaus primus, Romanus pontifex maximus, qui post multas legationes, quando eum audire nolebant, Constantinopolim accessit, eos excitans, et exorans, ut ad examen dogmatum convenirent; at illi semel contumaciæ, et inani persuasioni addicti, nequitiaque perciti, cum non audierunt, quin etiam multa indigna in eum ausi sunt, et impudenter conviciis contumeliisque præter jus omne lacessitum remiserunt, quæ silentio obvolvenda esse judicamus, ne gloria nationis obscuretur.

Aud. Age vero Pium coronemus: nitidus enim ac splendidus est illius sermo.

Dicæocrita. Coronetur jam, sed floribus pietatis

Rhac. Hilariorem ego compendiosioremque proferam.

Pius. Responde, cohærentiam sermonis nostri non interrumpens.

Rhac. Quos memorasti, doctores sunt Ecclesiæ, et sanctorum albo relati: nec possum rejicere;

A ἐκθέντα βιβλίον· μετ' αὐτὸν δὲ πολλοὺς καὶ καλοὺς, τὸν φιλόσοφον Μιχαὴλ τὸν Ψελλὸν, Νεῖλον Καβάσιλα, Μεθώνης Νικόλαον, Νεῖλον Ῥόδου, Μοσχάμπαρά τινα, Φουρνῆν τὸν φιλόσοφον, Καματηρὸν τὸν γενναῖον, Βαρλαὰμ τινα μοναχὸν Καλαβρὸν, Παλαμᾶν τὸν σοφὸν, Θεοφύλακτον Βουλγαρίας, ἄλλον Βουλγαρίας Ματθαῖον, καὶ ἄλλους πλείστους, οὓς οὐ καταλέγω, διὰ τὸ μὴ μηκύνειν τοὺς λόγους.

Εὐλ. Καὶ οὗτοι πάντες, οὓς ἠρίθμησας, πρὸ τοῦ σχίσματός εἰσιν, ἢ μετὰ τὸ σχίσμα;

Ῥαχ. Πάντες μετὰ τὸ σχίσμα εἰσίν.

Εὐλ. Τούτους ἐγὼ ὡς διδασκάλους οὐ δέχομαι.

Ἀκρ. Καὶ κατὰ δίκαιον λόγον.

Ῥαχ. Διατί δή;

B *Εὐλ.* Διότι μετὰ τὸ σχίσμα καὶ τὴν πολλὴν ἔριν εἰσὶ, καὶ κακίᾳ κινούμενοι κατὰ τῶν ἀδελφῶν ἔγραφον.

Ῥαχ. Καὶ τίνας ἄλλους σὺ διδασκάλους βούλει;

Εὐλ. Τοὺς πρὸ τοῦ σχίσματος διδασκάλους, Βασίλειον, Ἀθανάσιον, Γρηγόριον, Χρυσόστομον, Κύριλλον, Ἐπιφάνιον, Ἱλάριον, Νύσσης Γρηγόριον, Ἀναστάσιον, Δαμασκηνὸν, Μάξιμον, Στουδίτην, Ταράσιόν, καὶ τὴν λοιπὴν ἑταιρείαν, οὓς διδασκάλους καὶ ἁγίους ἡ τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησία δοξάζει· ἔτι γε μὴν Αὐγουστῖνον, Γρηγόριον τὸν Διάλογον, Ἀμβρόσιον, Ἱερώνυμον, Λέοντα, καὶ ἄλλους τῆς ὁμοίας διαγωγῆς, καὶ ἁγιωσύνης. Οὐκ ἀποδέχομαι δὲ οὓς σὺ κατέλεξας, ὧν ἡ Ἐκκλησία οὐδένα κατωνόμασεν

C ἅγιον. Τούτοις οὖν ἐγὼ πείθομαι, καὶ ἁγίους αὐτοὺς δοξάζω, καὶ διδασκάλους κατέχω. Ἀπὸ τούτων ἄρα εἰ δύνασαι, δεῖξόν μοι, εἰ οἱ Λατῖνοι οὐκ εἰσὶν ὀρθόδοξοι, καὶ εἰ προσεκαλέσαντο αὐτοὺς ποτε οἱ ἡμέτεροι, αὐτοὶ δὲ οὐχ ὑπήκουσαν. Ἐπειδὴ πᾶν τοὐναντίον ἐγὼ ἐπίσταμαι. Ἐκεῖνοι γὰρ ἀεί ποτε τοὺς ἡμετέρους ἐκάλουν εἰς εἰρήνην τε καὶ ὁμόνοιαν. Καὶ τούτου μάρτυς Νικόλαος πρῶτος, ἀρχιερεὺς Ῥώμης μέγιστος, ὃς μετὰ πολλὰς πρεσβείας, ἐπειδὴ οὐχ ὑπήκουον, καὶ σωματικῶς ἕως Κωνσταντινουπόλεως παρεγένετο, ἐρεθίζων αὐτοὺς, καὶ παρακαλῶν ἐλθεῖν εἰς ἐξέτασιν τῶν δογμάτων. Αὐτοὶ δὲ ἅπαξ τῇ πεισμονῇ καὶ ματαίᾳ προσλήψει βαφέντες, καὶ τῇ κακίᾳ κινούμενοι, οὐ μόνον οὐκ ἠθέλησαν ἐπακοῦσαι, ἀλλὰ καὶ πολλὰ ἄτοπα πρά-

D ξαντες εἰς αὐτὸν, καὶ ἀναιδῶς λοιδορήσαντες, καὶ ἐμπαροινήσαντες ἀπέπεμψαν ὡς οὐκ ὤφειλον, ἃ σιωπῆσαι δέον ἐκρίναμεν, διὰ τὴν τοῦ γένους τιμήν.

Ἀκρ. Ἄγε δὴ ἵνα στεφανώσωμεν τὸν Εὐλαβῆ· φαιδρὸς γὰρ ὁ παρὼν αὐτοῦ λόγος.

Δικαιοκρίτης. Στεφανούσθω δὴ, ἐξ ἀνθέων τῆς εὐσεβείας.

Ῥαχ. Φαιδρότερον ἐγὼ διηγήσομαι καὶ συνοπτικώτερον.

Εὐλ. Ἀπόκριναι κατὰ συνέχειαν τοῦ ἡμετέρου λόγου.

Ῥαχ. Οὓς μὲν ἠρίθμησας, διδάσκαλοι τῆς Ἐκκλησίας εἰσὶ καὶ ἅγιοι, καὶ οὐ δύναμαι παραγρά-

ψασθαι, ἀλλ' αὐτοὶ πρὸ τοῦ σχίσματος ὄντες, πῶς ὤφειλον αὐτοὺς καλεῖν εἰς ὀρθότητα τῶν δογμάτων;

Εὐλ. Ὥστε οἱ Λατῖνοι, ὀρθόδοξοι πρὸ τοῦ σχίσματος ἦσαν.

Ῥαχ. Ὁμολογῶ, ὅτι ὀρθόδοξοι ἦσαν. Οὐ γὰρ δύναμαι τοῦτο ἀρνήσασθαι. Μᾶλλον δ' ἔφθασας ἀριθμῶν καὶ Λατίνους ἁγίους, οἵ εἰσιν Αὐγουστῖνος, Γρηγόριος ὁ Διάλογος, Ἱερώνυμος, Ἀμβρόσιος, καὶ Λέων ὁ μέγας. Ἀλλὰ πάντες οὗτοι πρὸ τοῦ σχίσματος ἦσαν, καὶ διαφορὰ οὐκ ἦν τότε μέσον Γραικῶν καὶ Λατίνων. Μετὰ ταῦτα γενομένου τοῦ σχίσματος, αὐτοὶ εἰς ἀλλότρια δόγματα ἐκπεσόντες, οὐκ ἠβουλήθησαν ἔτι ἡμῖν ἑνωθῆναι.

Εὐλ. Πάλιν, ὡς προέφην, ἐρῶ. Διατί οἱ ἡμέτεροι αὐτοὺς οὐκ ἐστήριξαν; Ἔφθασας γὰρ εἰπὼν, ὅτι πρὸ τοῦ σχίσματος ἡμῖν ἡνωμένοι ἦσαν, καὶ ὀρθόδοξοι μεθ' ἡμῶν ὑπῆρχον, καὶ σύνοδοι οἰκουμενικαὶ ἐγίνοντο, ἃς ἐπλήρουν τε καὶ ἔπραττον Γραικοὶ ὁμοῦ καὶ Λατῖνοι, καὶ τοὺς αἱρετικοὺς ἀμφότεροι ἤλαυνον, καὶ ἀναθέματι καθυπέβαλον. Καὶ οἱ αἱρετικοὶ ἐχθροὶ Γραικῶν καὶ Λατίνων ἐλέγοντο. Νῦν δὲ, ὡς φῂς, οἱ Λατῖνοι εἰς ἀλλότρια ἐκπεσόντες δόγματα, ἡμῖν ἑνωθῆναι οὐ βούλονται. Πῶς δὲ τοῦτο δειχθήσεται λέγε μοι τάχος.

Ῥαχ. Ἐγὼ ἄλλο οὐκ ἔχω σοι δεῖξαι, ἢ ὅτι πεντακόσια ἔτη εἰσὶν, ἀφ' οὗ αὐτῶν ἐσχίσθημεν, καὶ νῦν κεχωρισμένοι ἐσμέν.

Ἀκρ. Οὐ δίκαιος οὗτος ὁ λόγος δοκεῖ, μᾶλλον δέ γε καὶ ἀναπόδεικτος.

Εὐλ. Τὸ γὰρ εἰπεῖν, ὅτι πολυετὲς τὸ σχίσμα ἐστὶ, πᾶς τις ὁμολογήσει· ἀλλ' οὐχ ἱκανή ἐστι παραστῆσαι τοὺς Λατίνους αἱρετικοὺς ἡ πολυετία αὕτη.

Ῥαχ. Καὶ πάνυ μὲν οὖν. Ἐν γὰρ τοῖς πεντακοσίοις χρόνοις τούτοις εἴχομεν σοφούς τε καὶ ῥήτορας, καὶ πατριάρχας, καὶ βασιλεῖς, οἳ προηγοῦντο τοῦ σχίσματος καὶ τοῦ χωρισμοῦ, ἐμοὶ δοκεῖ, δι' οὐδὲν ἄλλο, ἢ ὅτι ὡς αἱρετικοὺς αὐτοὺς ὑπεψήφιζον.

Εὐλ. Οὐδὲ τοῦτο τοὺς Λατίνους αἱρετικοὺς παριστᾷ.

Ῥαχ. Ἀλλὰ τί ἰσχυρότερον τούτων σὺ θέλεις;

Εὐλ. Κρινέτω ὁ τοῖς ἡμετέροις λόγοις κριτὴς καθεζόμενος.

Δικ. Σύνοδον οἰκουμενικὴν, ὥσπερ ἐν ἑκάστῃ αἱρέσει ἐγένετο, καὶ διαλεχθῆναι καὶ ὅρον ἐκθεῖναι, καὶ κατ' αὐτῶν ἀποφῆναι, καὶ τότε ὡς αἱρετικοὺς ἀποστρέφεσθαι, οὐ δοκεῖ δίκαιον εἶναι, ἀλλὰ μᾶλλον ἀσεβὲς καὶ ἀπάνθρωπον, ἀποβάλλεσθαι ἀδελφοὺς ὁμοπίστους δίχα καθολικοῦ καὶ οἰκουμενικοῦ κριτηρίου.

Ῥαχ. Ἀλλ' ἐγένοντο καὶ σύνοδοι.

Εὐλ. Ποῦ δή;

Ῥαχ. Ἐν Λουγδούνῳ τῇ πόλει, ἣ καὶ ὀγδόη λέγεται.

A sed cum ante schisma vixerint, quomodo eos ad recta dogmata revocassent?

Pius. Latini itaque ante schisma orthodoxe sentiebant.

Rhac. Non inficias eo. Erant orthodoxi. Id negare non audeo, eoque potissimum, quod Latinos sanctitate percelebres recensueris, Augustinum, Gregorium Dialogum, Hieronymum, Ambrosium, Leonem Magnum. Sed hi omnes ante schisma floruere, nec erant inter Græcos et Latinos controversiæ nec fidei diversitas. Postmodum exorto schismate Latini in adversa dogmata prolapsi, noluerunt amplius nobiscum conjungi.

Pius. Rursus, ut et antea dixeram, inculcabo.
B Quare eos nostri in frugem non reduxere? Namque dixisti, ante schisma una nobiscum orthodoxe sensisse, nec a nostro commercio abhorruisse; synodosque universales esse celebratas, quas una simul Latini et Græci cogebant, frequentiaque augustiores reddebant, et utrique pellebant hæreticos, et anathemati subjiciebant: et hæretici illi tum Græcis, tum Latinis adversabantur. Nunc vero, ut ais, Latini, in aliena prolapsi dogmata, nostram unionem recusant. Ostende id quam ocissime verbo, si potes.

Rhac. Ego non aliud ostendam præterquam quod a quingentis annis scissi simus, et nunc adhuc dividimur.

Aud. Haud decora hæc oratio videtur, imo po-
C tius improbabilis.

Pius. Nemo enim inficiabitur, multos abhinc annos schisma exortum esse; sed annorum multorum spatium non æque pote est ad convincendum, Latinos hæreticos esse.

Rhac. Imo optime. In hoc enim quingentorum annorum decursu non defuere sapientes, et oratores, et patriarchæ, et imperatores schismatis et separationis propugnatores, non ob aliam causam, si recte ipse conjicio, nisi quod eos tanquam hæreticos condemnabant.

Pius. Neque hoc hæreticos esse Latinos evincit.

Rhac. An his validiora exposcis?

D *Pius.* Judicet qui nostris interest astatque sermonibus judex.

Dic. Convocanda erat universalis synodus, quemadmodum in aliis hæresibus factum est, in eaque post varias concertationes proferenda sententia, determinandumque contra eos, tum demum eos tanquam hæreticos aversari. Verumtamen cum nulla synodus celebrata sit, neque usquam appareat, haud justum videtur, quin imo iniquum, atque inhumanum est, sine catholico universalique judicio ejusdem fidei fratres a nobis seclusos odio prosequi.

Rhac. Sed coactæ sunt synodi.

Pius. Ubinam?

Rhac. In urbe Lugdunensi, quæ et octava dicitur.

Pius. Quid in ea actum est?

Rhac. Synodus illa hæreticos esse Latinos statuit.

And. Unde id habes?

Rhac. Acta illius synodi id testantur.

Pius. Acta illius synodi contrarium dictis tuis omnino astruunt.

Rhac. Sed illi Acta adulterarunt.

And. Durus est hic sermo absurdusque.

Pius. An non apud nos inveniuntur?

Rhac. Inveniuntur, sed corrupta.

And. Et quomodo id demonstrabitur?

Pius. Et quænam fuerit illa corruptio?

Rhac. Latinos recte sentire.

And. O rem ingentem et miram! Et quisnam id ostendere poterit, eos non recte sentire?

Pius. Namque si synodus illa Latinos damnavit, actio illa ut peracta est, apud nos esse deberet.

Rhac. Jam tibi dixi libros qui actionem illam synodi continebant, adulteratos esse.

And. Eadem repetuntur. Qui id asserit simplex est, quinimo stultus et stupidus.

Pius. Inhæret animo maximum de hoc dubium.

Rhac. Quæ est ista dubitatio?

Pius. Omnes libros adulteratos esse, nullumque inter eos sanum aut integrum reperiri.

Rhac. Ne mireris. Namque cum illi se vidissent a synodo condemnatos, libros adulterarunt, ne contra eosdem judicii sententia compareret.

Pius. Nonne dixi tibi maxima me hujusce causa admiratione teneri?

Rhac. At effare, quodnam illud est, quod admirationem ciet.

Pius. Latini, ais, adulterarunt libros?

Rhac. Dixi, et ita est.

Pius. Latinos adulterasse libros etsi concederem, omnes qui eorum lingua conscripti erant; at nostra dialecto exaratos, qua ratione illi corruperint, nondum intelligo.

Rhac. Hac ratione, quosdam per seipsos, qui nostrum sermonem callebant, quosdam per Græcos cum ipsis sentientes, qui eo tempore in synodo illa Latinis assensum præbuerant.

Pius. Adhuc dubium dubium parit.

Rhac. Quodnam illud est?

Pius. Primum quidem eos adulterasse libros, aliquos per seipsos, aliquos per Græcos, qui ipsis consenserant. Quomodo itaque hi Latinis assensum præbuere, cum Græci essent? Secundum, tantam fuisse adulterationis vim atque sævitiem, ut nullus neque apud imperatores, neque apud patriarchas, quos apud se retinere ad veritatis testimonium debuerant, reperiatur integer, et veritatem monstrans. Abhorret auditus.

Rhac. Quis scit an reperiatur quoque liber, hoc quod ipse dico intonans?

A *Εὐλ.* Καὶ τί δὴ ἐν αὐτῇ ἐπράχθη;

Ῥαχ. Αἱρετικοὺς ἀπεφήνατο τοὺς Λατίνους ἐκείνη ἡ σύνοδος.

Ἀκρ. Πῶς φαίνεται τοῦτο;

Ῥαχ. Τὰ Πρακτικὰ μαρτυροῦσιν.

Εὐλ. Τὰ Πρακτικὰ τῆς συνόδου ἐκείνης τοὐναντίον λέγουσιν ἅπαν, ὧνπερ σὺ φῄς.

Ῥαχ. Ἀλλ' αὐτοὶ τὰ Πρακτικὰ ἔφθειρον.

Ἀκρ. Σκληρὸς οὗτος ὁ λόγος καὶ ἄτοπος.

Εὐλ. Ἆρ' οὐχ εὑρίσκονται παρ' ἡμῖν;

Ῥαχ. Εὑρίσκονται διεφθαρμένα.

Ἀκρ. Καὶ πῶς ἂν τοῦτο δειχθείη;

Εὐλ. Καὶ ἡ φθορὰ τίς ἐστιν;

Ῥαχ. Ὅτι ὀρθῶς οἱ Λατῖνοι φρονοῦσιν.

Ἀκρ. Ὢ μέγα θαῦμα! Καὶ τίς ἂν δυνηθείη παB ραστῆσαι αὐτοὺς μὴ ὀρθῶς φρονοῦντας;

Εὐλ. Διότι εἰ ἡ σύνοδος ἐκείνη κατέκρινε τοὺς Λατίνους, ὤφειλεν εὑρίσκεσθαι παρ' ἡμῖν ἡ πρᾶξις, ὡς ἐγένετο.

Ῥαχ. Εἶπόν σοι, ὅτι ἐφθάρησαν τὰ βιβλία τὰ τὴν πρᾶξιν ἔχοντα τῆς συνόδου ἐκείνης.

Ἀκρ. Πάλιν ταυτό. Εὐήθης ἐστὶν ὁ τοῦτο λέγων, μᾶλλον δὲ μωρὸς καὶ ἀναίσθητος.

Εὐλ. Ἀπορῶ περὶ τούτου τὰ μέγιστα.

Ῥαχ. Ἡ ἀπορία σου τίς ἐστιν;

Εὐλ. Ὅτι πάντα τὰ βιβλία ἐφθάρη, καὶ οὐδὲν ὑγιὲς εὑρίσκεται.

Ῥαχ. Μὴ θαυμάσῃ, ὅτι ἰδόντες ἐκεῖνοι κατακεκριμένους αὐτοὺς εἶναι παρὰ τῆς συνόδου, ἔφθειραν
C τὰ βιβλία, ὥστε μὴ φαίνεσθαι τὴν κατ' αὐτῶν κρίσιν.

Εὐλ. Οὐκ εἶπόν σοι, ὅτι θαυμάζω τὰ μέγιστα περὶ τούτου;

Ῥαχ. Εἰπὲ σὺ, τί τὸ παρὰ σοῦ θαυμαζόμενον.

Εὐλ. Οἱ Λατῖνοι ἔφθειραν, φῄς, τὰ βιβλία.

Ῥαχ. Εἶπόν σοι, καὶ οὕτως ἐστιν.

Εὐλ. Οἱ Λατῖνοι ἔφθειραν τὰς βίβλους, εἴπερ καὶ συγχωρήσω σοι τοῦτο, ὅσαι τῆς ἑαυτῶν ἦσαν φωνῆς, τὰς δὲ τὴν ἡμετέραν ἐχούσας διάλεκτον, πῶς αὐτοὶ ἔφθειραν, ἀπορῶ.

Ῥαχ. Ἔφθειραν τούτῳ τῷ τρόπῳ, τὰς μὲν δι' αὐτῶν, ἐπιστάμενοι τὴν ἡμετέραν φωνὴν, τὰς δὲ διά τινων Γραικῶν Λατινοφρόνων, οἵτινες ἐν ἐκείνῳ
D τῷ καιρῷ, τουτέστιν ἐν τῇ συνόδῳ ἐκείνῃ, ἐφρόνησαν τὰ αὐτῶν.

Εὐλ. Ἔτι ἀπορίαν ἐπ' ἀπορίᾳ συνάπτω.

Ῥαχ. Τίς ἐστιν αὕτη;

Εὐλ. Πρῶτον μὲν, ὅτι ἐκεῖνοι ἔφθειραν, φῄς, τὰ βιβλία, τὰ μὲν παρὰ σφῶν αὐτῶν, τὰ δὲ παρά τινων Γραικῶν, φρονησάντων τὰ αὐτῶν. Πῶς οὖν οὗτοι ἐλατινοφρόνησαν Γραικοὶ ὄντες; Δεύτερον τοσαύτη ὑπῆρχεν ἡ ῥύμη τῆς φθορᾶς, ὅτι οὐχ εὑρέθη οὐδεμία βίβλος οὔτε ἐν τοῖς βασιλεῦσι, οὔτε ἐν τοῖς πατριάρχαις, ἃς ὤφειλον ἔχειν εἰς ἔνδειξιν τῆς ἀληθείας, μαρτυρούσας τὸ ἀληθές. Οὐ δύναμαι τοῦτο ἀκούειν.

Ῥαχ. Τίς οἶδεν, εἰ σώζεται καὶ βίβλος βοῶσα τοῦτο, ὅπερ ἐγὼ λέγω;

Ακρ. Νῦν ὁ Πατὴρ ἀμφιβάλλει κατὰ τὸν λόγον αὐτοῦ. A

Εὐλ. Εἰ ἦν, ἐφάνη ἄν. Τὸ δὲ εἰπεῖν, ὅτι, « Τίς οἶδεν; » τοῦτο ἀμφίβολον ὑπάρχει· ἀπὸ δὲ τῶν ἀμφιβόλων οὐδὲν συνάγεται ἀληθὲς συμπέρασμα. Μᾶλλον ἀπὸ τούτου τοῦ λόγου εἰς ὑποψίαν ἄγεις με.

Ῥακ. Τί σὺ ὑποπτεύεις;

Εὐλ. Ὑποπτεύω πᾶν τοὐναντίον, ὅπερ σὺ λέγεις. Εἰ γὰρ κατὰ Λατίνων ἐν τῇ συνόδῳ ἐκείνῃ ἐπράχθη, εἶχον ἂν οἱ Γραικοὶ τὰς βίβλους, ὥσπερ χρυσᾶ ἐγκόλπια φυλαττομένας, εἰς τὸ δεικνύειν τοῖς μετὰ ταῦτα, ὅτι δικαίως αὐτῶν ἐχωρίσθησαν. Ἐπεὶ δὲ παρὰ μὲν τοῖς Γραικοῖς βίβλος οὐ φαίνεται οὐδεμία κατὰ Λατίνων τῆς συνόδου ἐκείνης, παρὰ δὲ Λατίνοις εὑρίσκεται, μάλιστα δὲ καὶ παρὰ Γραικοῖς, καὶ βοᾷ, ὅτι ἡ πρᾶξις ἐκείνη ὑπὲρ Λατίνων ἦν, ὑποψίαν μοι παρέχει μεγάλην, μᾶλλον δὲ καὶ σὺ ἔφθασας εἰπὼν, ὅτι τινὲς τῶν Γραικῶν ἐν αὐτῇ ἐλατινοφρόνησαν. B

Ῥακ. Εἶπόν σοι, καὶ πάλιν ἐρῶ σοι, ὅτι ἐν τῇ συνόδῳ ἐκείνῃ ὑπερίσχυσαν οἱ Λατῖνοι, καὶ κατέπεισαν καὶ τοὺς Γραικοὺς δέξασθαι καὶ φρονῆσαι τὰ ἑαυτῶν· ἀλλὰ λυθείσης τῆς συνόδου, τὸ πλεῖον μέρος πάλιν ἐσχίσθη, τῶν Γραικῶν δηλονότι.

Εὐλ. Ἐγὼ οὐ δύναμαι συνάψαι τὰ παρὰ σοῦ εἰρημένα. Δοκοῦσιν οὖν μοι ἐναντία ἀλλήλοις εἶναι. Πρὸ ὀλίγου γὰρ εἶπας ὅτι κατὰ Λατίνων ἡ πρᾶξις τῆς συνόδου ἐκείνης ἐγένετο· ἐλεγχθεὶς δὲ παρ' ἐμοῦ, ὡς οὐχ εὕρηται βίβλος ποτὲ μαρτυροῦσα τουτὶ, ἑτέραν ἐτράπης, ὅτι ὑπερίσχυσαν οἱ Λατῖνοι ἐν αὐτῇ, καὶ κατέπεισαν καὶ τοὺς ἡμετέρους δέξασθαι τὰ αὐτῶν· καὶ αὖθις φῄς, ὅτι μετὰ τὴν διάλυσιν τῆς συνόδου πάλιν ἐσχίσθησαν, καὶ ὀλίγοι ἔμειναν τὰ Λατίνων φρονοῦντες. Ἰδοὺ οὖν καὶ τοὺς Γραικοὺς καλεῖς Λατινόφρονας. Φράσον μοι οὖν, τί δηλοῦσιν, ἅπερ νῦν λέγεις, ὅτι ἐναντία ἀλλήλοις διαῤῥήδην εἰσίν; C

Ῥακ. Οὕτως ἐπράχθη, καὶ οὕτω σοι λέγω.

Δικ. Δεῖ τὴν ἀλήθειαν λέγειν, καὶ μὴ τὰ τῆς ἰδίας ὀρέξεως, ἅπερ καὶ ἀναπόδεικτα, καὶ τοῖς ἀνθρώποις μισητὰ φαίνονται.

Εὐλ. Ἔμειναν, φῄς, καί τινες Γραικοὶ τὰ Λατίνων φρονοῦντες.

Ῥακ. Οὕτως ἔχει. D

Εὐλ. Ἐν γὰρ τούτῳ θαυμαστόν ἐστιν, ὅτι οἱ Γραικοὶ, τὰ Γραικῶν ἀφέντες, τὰ Λατίνων φρονοῦντες ἔμειναν, εἰ κατὰ Λατίνων ἡ πρᾶξις ἐγένετο, ὥσπερ εἰπὼν ἔφθασας, καίτοι γε ἰσχυρογνώμονές εἰσι τῇ σφετέρᾳ ἑαυτῶν δόξῃ, καὶ δεισιδαίμονες. Οὐδεὶς γὰρ εὔνους τὰ κατ' αὐτοῦ, ἀλλὰ τὰ ὑπὲρ τῆς συνόδου φρονεῖ. Εἰ γὰρ ὑπὲρ Γραικῶν ἦν, οὐκ ἂν ἐσχίζοντο ἀπ' αὐτῶν οἱ Γραικοὶ, ἀλλ' ἐκεῖνοι ἀπὸ τούτων ἄν. Δείκνυται δὲ μᾶλλον ἀπὸ τοῦ λόγου τούτου, ὅτι ὑπὲρ Λατίνων ἡ πρᾶξις ἐγένετο τῆς συνόδου ἐκείνης· διὰ τοῦτο ἐσχίσθησαν οἱ Γραικοὶ ἀπ' αὐτῶν, μὴ θελήσαντες ἑνωθῆναι αὐτοῖς, μηδὲ τῆς συνόδου τὴν ψῆφον δέξασθαι.

Δικ. Πιθανὸς ὁ λόγος τοῦ Εὐλαβοῦς κατὰ πόδας;

Aud. Nunc Pater iste hæsitat, ut ex verbis ipsius colligo.

Pius. Si esset, apparuisset utique. At enuntiare, « Quis scit? » ambiguum est atque incertum. Ex ambiguis incertisque nulla vera elicitur conclusio. Imo hoc tuo sermone me in suspicionem adducis.

Rhac. Quid suspicaris?

Pius. Suspicor omnia tuis verbis contraria. Etenim si contra Latinos ea in synodo actum esset, servassent sibi Græci libros, tanquam aurea monilia in pectore futuris hominibus ostensuri, non injuria se ab illis separatos. Cum vero apud Græcos nullus liber illius synodi contra Latinos appareat, apud Latinos vero inveniatur, quin et apud Græcos, inclametque actionem illam pro Latinis esse, suspicionem mihi injicit, eamque magnam, tum eo potissimum, quod et tu antea dixeras, nonnullos ex Græcis Latinorum sententiæ adhæsisse.

Rhac. Dixi tibi, dicamque iterum ea in synodo Græcis Latinos superiores fuisse, persuasisseque Græcis accipere et eadem atque illi sentire. Sed absoluta synodo potissima pars scissa est, Græcorum scilicet.

Pius. Ipse equidem haud valeo, quæ tu dicis, committere; namque sibi adversari videntur. Paulo ante siquidem dixeras adversus Latinos actionem illius synodi peractam fuisse; postea convictus nusquam apparere librum, qui id testetur, alio conversus, superiores, ais, Græcis Latinos factos illis persuasisse ut Latinorum dogmata acceptarent: rursumque addis, absoluta synodo scissos fuisse, et paucos remansisse qui cum Latinis sentirent. Ecce itaque Græci, ut ais, eadem atque Latini sentiunt. Explica ergo mihi quid innuant, quæ modo asseris; nam sibi ipsis palam adversantur.

Rhac. Ita actum est; et ita tibi enuntio.

Dic. Veritas edicenda est, et non ea quæ sunt proprii appetitus, quæ nec demonstrari queunt, et hominibus exsecrabilia judicantur.

Pius. Remanserunt, inquis, et quidam Græci Latinorum sententiæ addicti.

Rhac. Plane.

Pius. In hoc admiratione dignum est, Græcos, neglectis Græcis, Latinorum se sententiæ addixisse, in eaque perseverasse. Si adversus Latinos actio illa peracta est, ut antea dixisti: et nihilominus illi pervicaces et propositi sui tenaces sunt, et superstitiosi. Nemo enim illis quæ contra, sed illis quæ pro synodo sunt, æquo animo mentem applicat. Nam si pro Græcis fuisset, nunquam ab illis Græci, sed Latini a Græcis separarentur. Imo ex hoc sermone potius ostenditur actionem synodi illius Latinis favisse, proptereaque Græcos ab illis divisos, cum illorum unionem respuerent, nec vellent synodi decretum admittere.

Dic. Probabilis Pii hujusce oratio est, proxime

refutationem præ se ferens. Nunc synodus Florentina, ut tradunt Græci, pro Latinis, quæ non pro Latinis, sed potius pro veritate celebrata est. Nec eam Græci susceperunt; quin in eam conantur inclamitantque. Et tunc celebrata est contra Latinos, et non acceptarunt. Et quis hoc non irrideret? A

Rhac. Noluerunt eam suscipere, Dicæocrita, synodum, quod in ea male dogmata habita sunt.

Pius. Postmodum celebratane est alia synodus?

Rhac. Et maxime.

Pius. Ubinam?

Rhac. In ipsa urbium regina sub Michaele Palæologo imperatore, et Vecco patriarcha Constatinopolitano. B

Pius. Quid in ea gestum est?

Rhac. Eadem quæ et Lugdini.

Pius. Rursumque in ea Græci aliqui Latinorum dogmati adhæsere?

Rhac. Plures multis partibus in eorum sententiam iverunt, et imperator ipse et patriarcha.

Pius. Post illam coacta est alia synodus?

Rhac. Hæc, quæ Florentiæ habita est.

Pius. In ea quid actum est?

Rhac. Eadem in ipsa, quæ et in aliis concordata sunt.

Pius. Etiamne in ipsa Græci ad sententiam Latinorum accessere? C

Rhac. Universa synodus, et imperator, et patriarcha, et tota denique congregatio, archiepiscopi, episcopi, abbates, cruciferi, hieromonachi, sacerdotes, et diaconi, et, ut verbo expediam, omnes ad unum Latinorum opinionibus subscripsere. Heu mala! Solus Ephesius antistes in fide perstitit orthodoxa.

Pius. Tu vero quem sequeris? multos, an unum hunc?

Rhac. Hunc. Quandoquidem ipse solus in recta professione remansit.

Pius. Et duodecim hi, quos Latinorum sententiæ addictos nuncupasti, quos sequuntur?

Rhac. Synodum et plures. D

Dic. Indemnati sunt veri hi sacerdotes, dum obediunt synodo, partique illius potissimæ.

Pius. Habeo tibi ingentes gratias. Namque quæ in exordio hujus disceptationis a fratre Publicano, et a te nunc de his duodecim sacerdotibus dicta sunt, pulchre calleo, teneoque quos vocatis cum Latinis sentientes, et excommunicatos. Hi nempe quod sese subjecerint, quemadmodum et illi Lugdunensis, et alii Constantinopolitanæ, et nunc omnes Græcorum præstantiores Florentinæ synodi decretis, nuncupantur a vobis Latine sentientes et heterodoxi, tanquam qui ejurata Græcorum fide,

φέρων τὸν ἔλεγχον. Νῦν γὰρ ἐγένετο σύνοδος ἐν Φλωρεντίᾳ, ὥς φασιν οἱ Γραικοὶ, ὑπὲρ Λατίνων, ἥτις οὐχ ὑπὲρ Λατίνων, ἀλλ' ὑπὲρ τῆς ἀληθείας μᾶλλον. Καὶ οὐκ ἐδέξαντο αὐτὴν οἱ Γραικοὶ, ἀλλὰ πράττουσί τε καὶ λέγουσι κατ' αὐτῆς. Καὶ τότε ἐπράχθη κατὰ Λατίνων, καὶ οὐχ ὑπεδέξαντο. Καὶ τίς ἂν τοῦτο μὴ μυκτηρίσῃ;

Ῥαχ. Οὐκ ἠθέλησαν δέξασθαι, Δικαιοκρίτα, ἐκείνην τὴν σύνοδον, ὅτι κακῶς ἐν αὐτῇ ἐπράχθη τὰ τῶν δογμάτων.

Εὐλ. Καὶ μετὰ ταῦτα οὐκ ἐγένετο ἄλλη σύνοδος;

Ῥαχ. Ἀλλὰ ναί.

Εὐλ. Ποῦ δή;

Ῥαχ. Ἐν αὐτῇ τῇ βασιλευούσῃ τῶν πόλεων ἐν τῷ καιρῷ Μιχαὴλ βασιλέως τοῦ Παλαιολόγου, καὶ Βέκκου πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως.

Εὐλ. Καὶ τί δὴ ἐν αὐτῇ ἐπράχθη;

Ῥαχ. Τὰ αὐτὰ καὶ ἐν αὐτῇ, ὥσπερ κἀν τῇ Λουγδούνῳ ἐπράχθη.

Εὐλ. Καὶ πάλιν ἔμειναν ἐν αὐτῇ Γραικοί τινες τὰ Λατίνων φρονοῦντες;

Ῥαχ. Καὶ μάλα πολλοὶ, καὶ αὐτὸς ὁ βασιλεὺς καὶ ὁ πατριάρχης.

Εὐλ. Καὶ ἐγένετο ἔτι ἄλλη σύνοδος μετ' αὐτήν;

Ῥαχ. Αὕτη ἡ νῦν ἐν Φλωρεντίᾳ γενομένη.

Εὐλ. Καὶ ἐν αὐτῇ, ἐρωτῶ, τί ἐπράχθη;

Ῥαχ. Τὰ αὐτὰ ταῖς πρὸ αὐτῆς καὶ ἐν αὐτῇ συνεφωνήθη.

Εὐλ. Ἔμειναν δὲ καὶ ἐν αὐτῇ πάλιν Γραικοὶ τὰ Λατίνων φρονοῦντες;

Ῥαχ. Πᾶσα ἡ σύνοδος, καὶ βασιλεὺς, καὶ πατριάρχης, καὶ ἡ μετ' αὐτῶν συνάθροισις πᾶσα, ἀρχιεπίσκοποι, ἐπίσκοποι, ἡγούμενοι, σταυροφόροι, ἱερομόναχοι, ἱερεῖς, καὶ διάκονοι, καὶ ἁπλῶς πάντες ἐλατινοφρόνησαν. Φεῦ τῶν κακῶν! Μόνος ὁ Ἐφέσου ἀρχιερεὺς ἔμεινεν ἐν τῇ ὀρθοδόξῳ πίστει.

Εὐλ. Καὶ τίσιν αὐτὸς συνέπῃ, τοῖς πολλοῖς, ἢ τῷ ἑνὶ τούτῳ;

Ῥαχ. Τούτῳ, ἐπεὶ μόνος αὐτὸς ἔμεινεν ἐν τῇ ὀρθῇ ὁμολογίᾳ.

Εὐλ. Καὶ οἱ δώδεκα οὗτοι, οὓς Λατινόφρονας ἔφης, τίσι συνέπονται;

Ῥαχ. Τῇ συνόδῳ καὶ τοῖς πολλοῖς.

Δικ. Ἀκατάκριτοί εἰσιν οἱ ἀληθεῖς ἱερεῖς οὗτοι ὑποτασσόμενοι τῇ συνόδῳ, καὶ τοῖς πλείοσι τῶν ἐν αὐτῇ.

Εὐλ. Χάριτας ὁμολογῶ σοι πολλάς. Συνῆκα γὰρ ἄριστα τὰ ἐν προοιμίοις εἰρημένα παρὰ τοῦ ἀδελφοῦ Τελώνου, καὶ παρὰ σοῦ νῦν, ὑπὲρ τῶν δώδεκα τουτωνὶ ἱερέων, οὓς φατε Λατινόφρονας, καὶ ἀφωρισμένους, ὅτι διὰ τὸ ὑποταγῆναι καὶ αὐτοὺς, ὥσπερ ἐκείνους ἐν τῇ Λουγδούνῳ, καὶ τοὺς ἄλλους ἐν Κωνσταντινουπόλει, καὶ νῦν πάντας τοὺς τῶν Γραικῶν προκρίτους τῇ ἀποφάσει τῆς ἐν Φλωρεντίᾳ συνόδου, καλεῖτε Λατινόφρονας, καὶ ἑτεροδόξους, καὶ ὅτι τὴν τῶν Γραικῶν πίστιν ἀφέντες, τὴν

τῶν Λατίνων ἐδέξαντο. Ἔπεισιν οὖν μοι κἂν τούτῳ τὰ πλεῖστα θαυμάζειν.

Ῥαχ. Τί περὶ τούτου θαυμάζεις;

Εὐλ. Θαυμάζω, ὅτι οὐ δύναμαι συμβιβάσαι τοὺς ἡμετέρους λόγους.

Δικ. Καὶ ἀληθῶς ἀσυμφωνία μεγίστη ἐστὶν ἐν αὐτοῖς.

Ῥαχ. Τίνα ἀσυμφωνίαν ἐν τοῖς ἡμετέροις ὁρᾷς λόγοις; Οὐκ ἔστιν οὕτως, ὡς ἔφην;

Εὐλ. Ὅρα τὸ ἀξύμβλητον καὶ τὸ διάφορον τῶν ἡμετέρων λόγων. Πρῶτον μὲν ἔφης, ὅτι ἡ ἐν Λουγδούνῳ σύνοδος κατὰ Λατίνων ἦν, καὶ ὅτι ἔμειναν πολλοὶ τῶν Γραικῶν φρονοῦντες τὰ τῶν Λατίνων, οἳ καὶ ἔφθειραν τὰ βιβλία, μὴ εὑρίσκεσθαι βοῶντας τὴν κατ' αὐτῶν κρίσιν· εἶτ' ἔφης, ὅτι ἐγένετο καὶ ἄλλη σύνοδος ἐν Κωνσταντινουπόλει τὰ αὐτὰ τῇ ἐν Λουγδούνῳ καὶ αὕτη φρονήσασά τε καὶ πράξασα, καὶ ἐν αὐτῇ ἔμειναν Γραικοί τινες Λατινοφρονήσαντες. Καὶ τελευτῶν ὡμολόγησας τὴν ἐν ταῖς ἡμέραις ἡμῶν γενομένην ἐν Φλωρεντίᾳ, καὶ αὐτὴν τὰ ὅμοια ταῖς πρὸ αὐτῆς ἐκφωνήσασαν, καὶ πλῆθος πολὺ τῶν Γραικῶν ἔμεινε φρονοῦν τὰ τῆς συνόδου ταύτης, ἥτις τὰ τῶν Λατίνων ἐδόξασεν. Ὅρα οὖν πῶς μοι θαυμάζειν ἔπεισι τῶν ὑμετέρων λόγων, ὅτι οὐ συμπεραίνουσιν ἀληθῆ. Ἔφης γὰρ τὴν ἐν Λουγδούνῳ σύνοδον κατὰ Λατίνων εἶναι, καὶ τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει, τὰ αὐτὰ τῇ αὐτῇ λέγουσαν, εἶτα μὴ δυνάμενος τὴν ἀλήθειαν κρύψαι, ὥσπερ τὸν λύχνον ὑπὸ τὸν μόδιον, ἐπεὶ φανερά ἐστιν (ἐν ταῖς ἡμέραις γὰρ ἡμῶν ἐγένετο, καὶ πάντες γινώσκουσιν), ὡμολόγησας ἄκων καὶ ταύτην δηλαδὴ τὴν ἐν Φλωρεντίᾳ γενομένην, τὰ αὐτὰ εἰποῦσαν ταῖς πρὸ αὐτῆς. Ἀπὸ τῶν σῶν τοίνυν λόγων συμπεραίνομεν, ὅτι οὐδὲν ἀληθὲς ἔφης. Εἰ γὰρ νῦν ἐν τῇ Φλωρεντίᾳ ὑπὲρ Λατίνων ἐπράχθη, ὥσπερ φαίνεται διαῤῥήδην, σὺ δὲ ἔφθης εἰπὼν, ὅτι τὰ αὐτὰ καὶ αὕτη τῇ ἐν Λουγδούνῳ καὶ τῇ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἔπραξεν, ἕπεται ἀναγκαίως κατὰ τὸ συγκεχωρημένον παρὰ σοῦ, ὅτι κἀκεῖναι ὑπὲρ Λατίνων ἦσαν. Διὰ τοῦτο καὶ τότε καὶ νῦν ὑπέμειναν οἱ συνετοὶ τῶν Γραικῶν τῇ ἀληθείᾳ μετὰ τῶν συνόδων καὶ τῶν Λατίνων ὁμολογοῦντες.

Ῥαχ. Ἔμειναν, ἀληθῶς ἔφης, τινὲς, οὐκ ἐν τῇ ὀρθῇ τῆς πίστεως ὁμολογίᾳ, τῇ τῶν Λατίνων δὲ δόξῃ βεβαιωθέντες, γυμνῇ τῇ κεφαλῇ ἀνακηρύττουσι· καὶ διὰ τοῦτο Λατινόφρονας αὐτοὺς ἀναμφιβόλως ἀποκαλοῦμεν.

Ἀκρ. Βαβαὶ τῆς τόλμης! βαβαί!

Εὐλ. Ἐλεῶ σε τῆς τόλμης, μᾶλλον δὲ θαυμάζω κἂν τούτῳ, ὡς καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις τοῖς παρὰ σοῦ εἰρημένοις.

Ῥαχ. Τί σοι τὸ θαυμαζόμενον; φράσον.

Εὐλ. Ἀκούω σου, ὅτι καλεῖς Λατινόφρονας πᾶσαν τὴν τῶν Γραικῶν Ἐκκλησίαν, τὴν Ἀνατολικὴν δηλαδὴ, καὶ βασιλεῖς, καὶ πατριάρχας, ἀρχιεπισκόπους, ἐπισκόπους, ἡγουμένους, σταυροφόρους, καὶ τοὺς λοιποὺς, καὶ οὐ τοὺς δώδεκα μόνον. Εἰ οὖν ἡ Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία πᾶσα τὰ τῶν Λατίνων ἐφρόνησε, καὶ οἱ δώδεκα, οἷς ἐγκαλεῖτε, τὰ τῆς Ἀνατο-

A Latinorum susceperint. Hoc sane præter alia miror maxime.

Rhac. Quid istuc mirum videtur?

Pius. Demiror plane, qui nequeo nostros hos sermones concordare.

Dic. Et vero inter se illi disjunctissimi sunt et maxime diversi.

Rhac. Quam discrepantiam nostris in sermonibus apprehendis? Annon ita est, ut dixi?

Pius. Habeto tibi tuorum sermonum summam dissensionem ac discrepantiam. Primum quidem asseruisti Lugdunensem synodum contra Latinos coactam fuisse, et ex Græcis plerosque Latinorum sententiæ assensum præbuisse, qui et libros corruperunt, ne contra eos latum in synodo judicium

B publicarent. Addidisti et aliam synodum Constantinopoli celebratam eadem, quæ et Lugdunensis sentientem et stabilientem, in ipsa quoque Græcos Latinis obsecundasse. Nunc demum fassus es, nostro hoc ævo Florentiæ synodum celebratam similia superioribus decrevisse, ingentemque Græcorum multitudinem cum synodo sensisse, quæ Latinorum sententiam comprobavit. Considera itaque ideo me tuorum sermonum admiratione commoveri, quod vera non concludant. Dixisti scilicet synodum Lugdunensem contra Latinos fuisse, et Constantinopolitanam a Lugdunensi minime diversam; postea cum non posses occultare veritatem, veluti lucernam sub modio, quandoquidem palam est omni-

C bus (nam his nostris diebus peracta est, et patet omnibus), fassus es, licet invitus, hanc quoque Florentinam synodum, superiores secutam, eadem pronuntiasse. Tuis ergo verbis concludimus, te longissime a vero abfuisse. Etenim si nunc Florentina pro Latinis, ut apertum manifestumque est omnibus, celebrata est (tu vero dixeras eadem ab ipsa, quæ et a Lugdunensi et Constantinopolitana terminata fuisse), necessario sequitur ex iis quæ jam ipse concesseras, eas etiam pro Latinis esse coactas. Propterea que et tunc et nunc sapientiores Græcorum cum synodis Latinisque in veritatis confessione perstitisse.

Rhac. Perstiterunt, vere dixisti, nonnulli, at non in rectæ fidei confessione, sed in Latinorum sen-

D tentia confirmati, quam aperto capite prædicant: propterea que eos cum Latinis sentientes sine ullo dubio nuncupamus.

Aud. Papæ audaciam! papæ!

Pius. Miseret me tuam audaciam; neque minus demiror de hoc, quam de aliis tuis dictis.

Rhac. Quid est quod admiraris? effare.

Pius. Audio abs te universam Græcorum Ecclesiam, Orientalem nempe, imperatores, patriarchas, archiepiscopos, episcopos, abbates, crucigeros et reliquos omnes, non duodecim tantum sacerdotes et Latinos inter se concorditer congruere. Quare si universa Orientalis Ecclesia Latinorum dogmati adhæsit, et præterea hi duodecim, quos in judi-

clum vocatis, unum idemque cum Orientali Ecclesia sentiunt, hoc est non diversa ab ea tenent, quomodo heterodoxos et Latinorum sententiæ addictos appellatis eos qui cum Orientali vestraque Ecclesia, vobis etiam invitis, eumdem animum habent?

Rhac. Universa, ut ais, Orientalis Ecclesia, quæ et synodus et Latini nunc dicunt omnia, necnon hi duodecim concorditer tenent, ideoque eos cum Latinis sentientes nuncupamus.

Pius. Haud decore justeque facitis, qui duodecim solos cum Latinis sentire dicitis, cum et universa Orientalis Ecclesia ita compellanda esset; quandoquidem illa primum a Latinorum sententia stetit. Hi vero post Orientalem Ecclesiam, tanquam qui eam secuti, illius vestigiis institerunt.

Rhac. Probe dicis; æque enim nos et ipsi, tanquam quæ impietatem admiserit, et hisce tanquam qui illi ignoranter adhæserint, expostulamus. Hinc tum illam, tum hos eadem atque Latini sentire astruimus.

Dic. Propitius sis mihi, Deus, qui similia impietatis plena verba audio.

Pius. Expostulas itaque Orientali Ecclesiæ, quod Latinorum dogmati adhæserit?

Rhac. Ita est. Expostulamus, cum Latinorum sententiam amplexata, Latinorum dogmata constabiliverit.

Aud. Pater hic animi contentione decertat.

Pius. Si itaque Orientalis Ecclesia Latinorum opinionibus assensum, ut tu ais, præbuit, una cum Occidentali facta est, et nemo contra ibit; hoc enim et Symbolum vult unam esse debere catholicam Ecclesiam. Quod si duæ et opinione et dogmate una facta est, et hæc una Ecclesia ex duabus linguis concinnata aberravit, et alienam secuta est per se fidem, quænam fuerit alia Ecclesia orthodoxa, quam ipse sequeris? Et quis te in fide instruit? Ubi item Græcorum fides atque religio remansit? Cui ipse Ecclesiæ reverentiam, obedientiam et religionem exhibes? A qua baptisinum ac sacramenta accipis?

Rhac. Homini in quo fides orthodoxa permanserit, religiose obedientiam et reverentiam exhibeo; illeque mihi est Ecclesia et magister.

Aud. Hoc ad hæc usque tempora inauditum est.

Pius. Quis vero in fide Græcorum perstitit, cui tu reverentiam exhibueris?

Rhac. Dixi tibi, solum Ephesium antistitem in fide orthodoxa perseverasse, cui ipse subjicior, et quem ut magistrum agnosco.

Pius. Tibi quoque ego dixi, non unum, sed plures esse sequendos. Primum, quod unus homo non facit Ecclesiam; deinde vero, quod ille atra bile agitatus desipiebat mentis, nec compos animi erat.

Rhac. Ne sanctum virum dictis tuis differas. Neque enim tanta præditus sapientia quisquam alius fuit.

Aud. Nemo, dummodo recte sapiat, hæc dicet.

Pius. Nec etiam ipsa synodus?

A λικῆς Ἐκκλησίας φρονοῦσι, τουτέστιν, ἅπερ ἐκείνη ἐφρόνησεν, πῶς ἑτεροδόξους τούτους καλεῖτε, καὶ Λατινόφρονας, τοὺς τὰ τῆς Ἀνατολικῆς, καὶ ὑμετέρας, κἂν μὴ θέλητε, Ἐκκλησίας φρονήσαντας;

Ῥαχ. Πᾶσα, ὡς ἔφης, ἡ Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία τὰ τῆς συνόδου καὶ τῶν Λατίνων ἐφρόνησαν. Καὶ οἱ δώδεκα ἐφρόνησαν, ὡς αὐτή. Διὸ καὶ Λατινόφρονας τούτους ἀποκαλοῦμεν.

Εὐλ. Οὐ δεῖ κατὰ δίκαιον λόγον τοὺς δώδεκα ἱερεῖς ἀποκαλεῖν Λατινόφρονας μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν πᾶσαν τὴν Ἀνατολικὴν Ἐκκλησίαν· ἐπειδὴ πρώτη ἐκείνη τὰ τῶν Λατίνων ἐφρόνησε, τούτους δὲ μετὰ ταῦτα ἀποκαλεῖν, ὡς ἐκείνῃ ἀκολουθή-
B σαντας.

Ῥαχ. Καλῶς λέγεις. Ἡμεῖς γὰρ καὶ αὐτῇ ἐγκαλοῦμεν, ὡς δυσσεβησάσῃ, καὶ τούτοις, ὡς ἐκείνῃ ἀμαθῶς ἐξακολουθήσασι. Ὅθεν Λατινόφρονας κἀκείνους καὶ τούτους ἀποκαλοῦμεν.

Δικ. Ἵλεως γενοῦ μοι, Θεὲ, ἀκούοντι ἀσεβείας τοιαύτας.

Εὐλ. Οὐκ οὖν ἐγκαλεῖς καὶ τῇ Ἀνατολικῇ Ἐκκλησίᾳ ὡς Λατινοφρονησάσῃ;

Ῥαχ. Ναὶ, ἐγκαλοῦμεν αὐτῇ, καθὼς ἀρτίως ἤκουσας. Ἐπειδὴ τὰ τῶν Λατίνων ἐδέξατο, καὶ ἐκύρωσε δόγματα.

Ἀκρ. Ἐν πεισμονῇ ὁ Πατὴρ διαλέγεται.

C *Εὐλ.* Εἰ οὖν ἡ Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία τὰ τῶν Λατίνων ἔστερξε κατὰ σὲ, μία μετὰ τῆς Δυτικῆς ἐγένετο, καὶ οὐδεὶς ἀντερεῖ. Τοῦτο γὰρ καὶ τὸ Σύμβολον ἀξιοῖ, μίαν δεῖν εἶναι τὴν καθολικὴν Ἐκκλησίαν. Εἰ δὲ μία αἱ δύο γεγόνασι τῇ τε δόξῃ καὶ τῷ φρονήματι, καὶ αὕτη ἡ μία Ἐκκλησία ἡ ἐξ ἀμφοτέρων γλωσσῶν μία κηρυττομένη, ἐπλανήθη, καὶ ἑτεροδόξησε κατὰ σὲ, ποία ἄλλη Ἐκκλησία ἐστὶν ἡ ὀρθόδοξος, ᾗ σὺ ἐξακολουσθεῖς; Καὶ τίς μὲν τὴν πίστιν διδάσκει σε; Ποῦ δὲ ἔμεινεν ἡ τῶν Γραικῶν πίστις τε καὶ θρησκεία; Ποίᾳ δὲ Ἐκκλησίᾳ σὺ τὴν αἰδῶ, ὑποταγήν τε καὶ εὐλάβειαν ἀπονέμεις; καὶ τὸ βάπτισμα ἀπολαμβάνῃ, καὶ τὰ μυστήρια;

Ῥαχ. Ἐν ᾧ ἂν ἀνθρώπῳ ἡ ὀρθόδοξος πίστις ἐμμείνῃ, τούτῳ εὐλαβῶς ὑποταγὴν καὶ αἰδῶ δίδω-
D μι, καὶ διδάσκαλον αὐτὸν καὶ Ἐκκλησίαν κατέχω.

Ἀκρ. Τοῦτο ἕως καὶ νῦν οὐκ ἠκούσθη.

Εὐλ. Καὶ τίς ἔμεινεν ἐν τῇ τῶν Γραικῶν πίστει, ᾧ σὺ τὴν εὐλάβειαν ἀποδίδως;

Ῥαχ. Εἶπόν σοι, ὅτι μόνος ὁ Ἐφέσου ἀρχιερεὺς ἔμεινεν ἐν τῇ ὀρθοδόξῳ πίστει, ᾧ ὑποτάσσομαι, καὶ διδάσκαλον ἔχω.

Εὐλ. Εἶπόν σοι κἀγὼ, ὅτι οὐ δεῖ τῷ ἑνὶ ἕπεσθαι, ἀλλὰ τοῖς πολλοῖς. Πρῶτα μὲν, ὅτι εἷς ἄνθρωπος οὐ ποιεῖ Ἐκκλησίαν· ἔπειτα δὲ, ὅτι δεισιδαίμων καὶ σεσεισμένος τὸν νοῦν ἐκεῖνος ὑπῆρχεν.

Ῥαχ. Μὴ συκοφάντει τὸν θεῖον ἄνδρα ἐκεῖνον. Πλείω γὰρ τῶν ἄλλων ἐκεῖνος ἐφρόνει.

Ἀκρ. Οὐδεὶς εὖ φρονῶν εἴποι τοῦτο.

Εὐλ. Πλείω τῆς συνόδου πάσης;

Ῥαχ. Πλείω.

Ἀκρ. Ἀναίσθητον τὸ ῥηθὲν ἤδη.

Εὐλ. Οὕτω καὶ οἱ περὶ τὸν Ἄρειον φήσουσιν, ὅτι πλείω τῆς συνόδου ἐκεῖνος ἐφρόνει.

Δικ. Δικαιότατ' ἂν φήσαιεν.

Ῥαχ. Οὐμενουν. Ἀδικώτατ' ἂν οἱ περὶ Ἄρειον οὕτως εἴπωσιν. Οὐ γὰρ ὅμοιος οὗτος ἐκείνῳ.

Εὐλ. Πῶς οὖν;

Ῥαχ. Ὅτι ἐκεῖνος οἴκοθεν αἵρεσιν ἐξηρεύξατο, οὗτος δὲ, ὧν πρόπαλαι οἱ Γραικοὶ ἐφρόνουν, ὑπερασπίζων ἦν.

Εὐλ. Καὶ ποῦ ἔδει κριθῆναι, ἃ οἱ Γραικοὶ πρόπαλαι καὶ οἱ Λατῖνοι ἐφρόνουν, οὐκ ἐν τῇ συνόδῳ τῇ οἰκουμενικῇ;

Δικ. Κατὰ δίκαιον λόγον οὐκ ἀλλαχοῦ τὴν κρίσιν ἔδει γενέσθαι, ἀλλ' ἢ ἐν τῇ οἰκουμενικῇ συνόδῳ. Διὰ τοῦτο γὰρ οἰκουμενικὴ λέγεται, ὅτι τὰ οἰκουμενικὰ ἐγκλήματα κρίνονται ἐν αὐτῇ.

Ῥαχ. Εὖ λέγεις. Ἐκεῖ ἔδει κριθῆναι ἐν τῇ συνόδῳ, ἀλλ' οἱ Λατῖνοι τοὺς Γραικοὺς δώροις δεξιωσάμενοι, καὶ ἱκανῶς λυμηνάμενοι ἔκριναν, ὡς ἠβουλήθησαν.

Ἀκρ. Κλείσω τὰ ὦτά μου τοιαῦτα μὴ ἀκούειν.

Εὐλ. Ἀπορίας ἐπ' ἀπορίαις ἐπισυνάπτεις μοι νῦν.

Ῥαχ. Τί ἀπορεῖς;

Εὐλ. Οἱ Λατῖνοι καὶ οἱ Γραικοὶ οὐ διὰ τὴν τοῦ Χριστοῦ πίστιν συνῆλθον;

Ῥαχ. Ἀλλὰ ναί.

Εὐλ. Καὶ πῶς οὖν οὕτως ἐγένετο, ὅτι οἱ μὲν ἠγόραζον, οἱ δὲ τὴν πίστιν ἐπώλουν; Τί ἐστι τοῦτο; Οὐκ ἔστι μᾶλλον δυσσέβεια ἤπερ εὐσέβεια;

Δικ. Ἀναμφιβόλως ἀσέβεια καὶ μεγίστη ἐστί.

Ῥαχ. Διὰ τοῦτο ἡμεῖς αὐτῇ οὐχ ὑπείκομεν, ὡς δυσσεβησάσῃ ἕνεκεν τῶν δογμάτων, καὶ τοὺς ἐν αὐτῇ Πατέρας ἀποστρεφόμεθα, ὡς τὴν πίστιν ἕνεκα δώρων προδόντας. Καὶ καλῶς ποιοῦμεν, τὸν μὴ κοινωνήσαντα τῆς ἀθέσμου δόξης αὐτὸν Ἐκκλησίαν ἔχειν, καὶ αὐτῇ μάχεσθαι, ὡς συναγωγῇ, καὶ οὐ συνόδῳ. Τούτου παράδειγμα τὸν θεῖον ἔχομεν Μάξιμον. Μετὰ γὰρ τὴν τετάρτην σύνοδον οἱ Μονοθελῆται σύνοδον συναθροίσαντες, τὴν ἑαυτῶν αἵρεσιν ἀναφανδὸν ἀνεκήρυξαν, καὶ οἰκουμενικὴν, φεῦ τῆς ἀβελτηρίας! αὐτὴν τοῖς πᾶσι διατρανώσαντες, καὶ πᾶσαν τὴν Ἀνατολὴν σχεδὸν ὑπὸ τὴν αὐτῶν ἀσέβειαν καταπείσαντες, τὸν θεῖον ἄνδρα τοῦτον βιάζουσι τῇ ἑαυτῶν αἱρέσει ὁμονοῆσαι. « Πᾶσα, φασὶν, ἡ τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία ὁμονοεῖ· μόνος δὲ σύ γε τῶν ἄλλων ἐγκαυχᾷ φρονήσει πάντων ὑπερέχειν; » Ἐκεῖνος δὲ δύο τῶν μαθητῶν, οἳ μόνοι παρῆσαν αὐτῷ, τῶν ἄλλων ἁπάντων εἰς τὴν αἵρεσιν ἐμπεπτωκότων, πρὸς ἑαυτὸν ἐπισυνάγων καὶ ἐναγκαλιζόμενος, « Ἡμεῖς, ἔφασκεν, ἡ τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία. » Στέφανον δὲ οἴδαμεν τῆς ἕκτης συνόδου τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει γενομένης τἀναντία λέγοντά τε καὶ πράττοντα, καὶ μηδόλως ταύτῃ βουλόμενον πείθεσθαι. Ὅθεν κινδύνους ἀφορήτους ὑπέστη, καὶ

A *Rhac.* Plane.

Aud. Homo hic stolidior saxo est.

Pius. Ita respondebunt et Arii asseclæ. Plus cum synodo universa sapuisse.

Dic. Et merito modis omnibus dicerent.

Rhac. Nequaquam. Immerito qui Arium sectantur, pronuntiarent. Neque enim illi hic similis est.

Pius. Quomodo?

Rhac. Quod ille ex propriis hæresim eructavit. Hic autem, quæ multo ante Græci sapiebant, propugnabat.

Pius. Et ubinam dijudicanda erant, quæ Græci Latinique antiquitus sapiebant? An non in synodo œcumenica?

Dic. Si juris æquabilis ratio tenenda est, judicium B non alibi, nisi in synodo œcumenica instituendum erat. Propterea enim universalis dicitur, quod universales criminationes, sive litigia in ea examinantur et judicantur.

Rhac. Optime dictum. In synodo dijudicandum erat. Verumtamen Latini Græcos muneribus affectos et largitionibus, misere obcæcatos corrupere; sicque postea, ut libitum illis fuit, judicium latum est.

Aud. Obturabo aures meas ne similia audiant.

Pius. Nunc denuo dubitationibus dubitationes addis.

Rhac. Quid est hoc, quod animum incertat tuum?

Pius. Latini et Græci nonne propter Christi C fidem convenere?

Rhac. Ita est.

Pius. Quomodo itaque id fieri potuit, ut hi fidem emerent, illi venundarentur? Quid hoc fuerit? Nonne id potius impietatis quam pietatis est?

Dic. Procul dubio impietatis illiusque maximæ.

Rhac. Propterea nos illam non amplectimur, tanquam quæ circa dogmata impie egerit, et Patres, qui in eam venere, detestamur, tanquam qui fidem muneribus prodiderint. Et recte agimus, cum eum qui eorum impiæ opinionis particeps non fuit, Ecclesiam appellamus, illique veluti Synagogæ, et non synodo contradicimus, exemplo divini Maximi. Namque post quartam synodum Monothelitæ congregata synodo propriam hæresim palam prædica- D runt. Et eam universalem, heu dementiam! omnibus declarantes, et universum Orientem fere propria impietate prementes, divinum hunc virum cogebant ut secum concordiam conglutinaret: «Omnis, aiunt, Christi Ecclesia concors est. Solus tu inter alios gloriaris, reliquos omnes prudentia superare?» Ille vero duos ex discipulis, qui ipsi aderant, cæteris omnibus in hæresim prolapsis, ad se trahens, amplectensque: «Vos, dicebat, Christi Ecclesia estis.» Sic scimus Stephanum sextæ Constantinopolitanæ synodi adversarium et oppugnatorem, illique modis omnibus refragantem, unde intolerabilia discrimina subiit, tandemque illi repugnans, martyrio coronatus est; ut si quis Ecclesiam conspexerit fraudibus implicatam, juremerito dicet,

decreto Maximi ipsum solum Ecclesiam esse, inducereque alios, ne illi fidem adhibeant dicto homologetæ divinique Stephani.

Pius. Non alia dicent, qui Arium, Eunomium, Nestorium, Eutychem et Dioscorum sequuntur, et uno verbo omnes universalium synodorum hostes, synodi Patres in ecclesiasticam pietatem nefarie egisse, ut propriam ipsi hæresim constabiliant. Quonam porro in loco ponemus et Christi Ecclesiam, et fidem, si universales synodi a recto aberrarunt ? Non est hoc, non est. Neque enim potest synodus universalis errare. Hæresis est hoc affirmare. Homologeta siquidem et divinus Maximus, cum se solum cum duobus suis discipulis Ecclesiam esse pronuntiat, recte et laudabiliter dicit. Non enim semetipsum divinus ille vir Ecclesiam esse existimabat, licet id audacter videretur asserere : sed plane demonstravit, cum suos duos discipulos amplecteretur, et diceret : « Nos sumus Christi Ecclesia, » professionem sanctæ et universalis quartæ synodi, et Romanæ Ecclesiæ in illis esse, et in illis manere, et illi in omnibus subdi, et in illius statutis perseverare ; idque ostendit, dum dicit : « Mittite ad Romanum, ut venia vobis concedatur. Neque enim ipse simplex monachus vos possum ab hæresi absolvere. » Deinde ille non pro nationali, sed pro universali sancta et magna synodo pugnabat, adversum quam hæretici multas nationales particularesque synodos cogebant. Divinus autem Stephanus illi synodo contradicens juste pieque agebat, cum illa non esset universalis, sed nationalis, et quæ sanctum jus omne scelere ac perfidia violaverat. Contra enim sanctos coacta fuerat. Hinc in illa cum omnes manus dedissent, ipse non cessit, sed restitit, illosque expostulavit ; quare eorum congregatio neque sancta fuit, neque universalis. «Quomodo, ait, universalem vestram synodum nuncupare audetis, cui placitum Romani præsulis non accessit ?» Verumtamen synodum Florentiæ celebratam nemo dicet, œcumenicam non fuisse, in qua papa, et imperator, et patriarcha, universus denique orbis per oratores interfuit : proptereaque ipsam infallibilem esse asseveramus. Fieri namque potest, ut nationalis aberret, prolabaturque in hæreses, ut quam jam diximus sancti Stephani, et Ephesina prima latrocinalis nuncupata, aliæque plurimæ contra homousion coactæ. Sed universalis minime falli potest, ut sæpe diximus. Id si ita est, quanam ratione, cum hæc universalis sit, Ecclesia fraudem passa est, quæ nunquam a recto aberravit

Rhac. Si alias in fraudem non incurrit, ut ais, at nunc incurrisse videtur : primum, quod nostri pollicitationibus ac muneribus in synodo seducti, et donis abundantibus manu contrectatis uniti

A τελευταῖον, ἐμαρτύρησε κατ' αὐτῆς. Ὥστε ἐάν τις ἴδῃ τὴν Ἐκκλησίαν ἀπατηθεῖσαν, δύναται εἰπεῖν αὐτὸν μόνον Ἐκκλησίαν εἶναι κατὰ τὸν Μάξιμον, καὶ τοὺς ἄλλους ποιεῖν ἐκείνῃ μὴ πείθεσθαι, κατ' αὐτὸν τὸν ὁμολογητὴν καὶ θεῖον Στέφανον.

Εὐλ. Οὕτω φήσουσι καὶ οἱ περὶ Ἄρειον, καὶ Εὐνόμιον, καὶ Νεστόριον, Εὐτυχέα τε, καὶ Διόσκορον, καὶ ἁπλῶς πάντες οἱ τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων ἀντίπαλοι, ὅτι ἠσέβησαν, οἱ τῆς συνόδου Πατέρες, ἵνα τὸ οἰκεῖον δόγμα συστήσωσιν. Καὶ ποῦ θήσομεν τὴν τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίαν καὶ πίστιν, εἰ αἱ οἰκουμενικαὶ σύνοδοι ἐπλανήθησαν; οὐκ ἔστι τοῦτο, οὐκ ἔστιν. Οὐ γὰρ δύναται οἰκουμενικὴ σύνοδος πλανηθῆναι. Μᾶλλον δ' αἵρεσίς ἐστιν εἰπεῖν τοῦτο. Εἰ B γὰρ ὁ ὁμολογητὴς καὶ θεῖος Μάξιμος εἶπεν, ἐκεῖνον μόνον Ἐκκλησίαν εἶναι, μετὰ τῶν δύο αὐτοῦ μαθητῶν, καλῶς καὶ ἐπαινετῶς εἶπεν. Οὐ γὰρ ἑαυτὸν ἐνόμιζεν Ἐκκλησίαν εἶναι ὁ θεῖος ἐκεῖνος ἀνήρ, εἰ καὶ θαρσαλέως φαίνεται εἰρηκὼς τοῦτο. Ἀλλ' ἔδειξεν ἐναργῶς ἐν τῷ ἀγκαλίσασθαι τοὺς δύο μαθητὰς αὐτοῦ, καὶ εἰπεῖν, *Ἡμεῖς ἐσμεν ἡ τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία*, ὅτι ἡ ὁμολογία τῆς ἁγίας καὶ οἰκουμενικῆς τετάρτης συνόδου, καὶ ἡ τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας ἐν ἡμῖν ἐστιν, καὶ ἐν ἡμῖν μένει, καὶ αὐτῇ κατὰ πάντα ὑπείκομεν, καὶ τοῖς ὅροις αὐτῆς ἐμμένομεν· καὶ τοῦτο δείκνυσιν ἐν τῷ εἰπεῖν, « Ἀποστείλατε πρὸς τὸν Ῥώμης λαβεῖν συγχώρησιν. Οὐ γὰρ δύναμαι ἐγὼ λῦσαι ὑμᾶς τῆς αἱρέσεως, ψιλὸς ὑπάρχων μοναχός. » Εἶτα οὐχ ὑπὲρ τοπικῆς οὗτος, ἀλλ' ὑπὲρ C τῆς οἰκουμενικῆς ἁγίας καὶ μεγάλης τετάρτης συνόδου ἐμάχετο, τῶν αἱρετικῶν κατ' αὐτῆς πραττόντων πολλὰς τοπικὰς καὶ μερικὰς συνόδους. Ὁ θεῖος δὲ Στέφανος εἰ τῇ συνόδῳ ἐκείνῃ ἀντεῖπε, δικαίως καὶ εὐσεβῶς ἐποίησεν. Ἐκείνη γὰρ σύνοδος οὐκ ἦν οἰκουμενική, ἀλλὰ τοπική, καὶ λίαν ἄθεος καὶ ἀσεβεστάτη. Κατὰ τῶν ἁγίων γὰρ συνηθροίσθη. Ὅθεν ἐν αὐτῇ πάντων ὑποκυψάντων, αὐτὸς οὐχ ὑπήκουσεν, ἀλλ' ἀντέστη, καὶ ἤλεγξεν αὐτούς, ὡς οὔτε ἁγία ἦν ἡ αὐτῶν συνάθροισις, οὔτε μὴν οἰκουμενική. « Πῶς, φησίν, οἰκουμενικὴν τολμᾶτε καλέσαι τὴν ὑμετέραν σύνοδον, ἐφ' ᾗ οὐχ ὁ Ῥώμης εὐδόκησε πρόεδρος; » Ἀλλὰ ταύτην τὴν ἐν Φλωρεντίᾳ δηλαδὴ γενομένην, οὐ δύναταί τις εἰπεῖν μὴ οἰκουμενικὴν D εἶναι. Πάππας γὰρ ἐν αὐτῇ, καὶ βασιλεὺς ὑπῆρχε, καὶ πατριάρχαι, καὶ πᾶσα ἡ οἰκουμένη διὰ τοποτηρητῶν· διὰ τοῦτο καὶ ἀπλανῆ λέγομεν αὐτὴν εἶναι. Τοπικὴν γὰρ δυνατόν ἐστι πλανηθῆναι, καὶ ἀπατηθῆναι αἱρέσει, ὡς ἡ νῦν εἰρημένη τοῦ θείου Στεφάνου, καὶ ἡ ἐν Ἐφέσῳ τὸ πρότερον λῃστρικὴ κατονομασθεῖσα, καὶ ἄλλαι πλεῖσται, αἱ κατὰ τοῦ ὁμοουσίου συναθροισθεῖσαι. Οἰκουμενικὴ δὲ ἥκιστα πλανηθῆναι δύναται, ὡς πολλάκις εἴρηται. Εἰ οὖν οὕτω, πῶς ταύτης οἰκουμενικῆς οὔσης, ἡ Ἐκκλησία εὑρέθη ἀπατηθεῖσα, ἢ μηδέποτε πλανηθεῖσα;

Ῥαχ. Εἰ ἄλλοτε οὐκ ἐπλανήθη, ὡς φῄς, ἀλλὰ νῦν φαίνεται πλανηθεῖσα· πρῶτον μέν, ὅτι οἱ ἡμέτεροι ὑποσχέσεσι καὶ τιμαῖς ὑπαχθέντες ἐκεῖ, καὶ δῶρα χρεῖν ἱκανὰ λαβόντες ἡνώθησαν, καὶ ὑπέγραψαν·

μετὰ δὲ τὴν ἐς Κωνσταντινούπολιν αὐτῶν ἐπάνοδον διαῤῥήδην ἐφάνη τοῖς πᾶσιν ἡ αὐτῶν γνώμη, ὁποία ἦν. Ἔλεγον γὰρ ὁ μὲν, « Συνηρπάγην ἐκεῖ, καὶ ὑπέκυψα τῷ Λατινισμῷ, καὶ νῦν μετανοῶ. Κακῶς γὰρ ἐποίησα· » ὁ δὲ, « Ἡ χείρ μού ἐστιν ἡ ὑπογράψασα. Ἐκκόψατε αὐτὴν, ὅτι κακῶς ὑπέγραψε. » Καὶ τούτῳ τῷ τρόπῳ οἱ πλείονες ἔλεγον. Οὐκοῦν σύνοδον μετὰ δώρων λυμηναμένην τοὺς ἱεροὺς ἄνδρας, ἔτι καὶ βίᾳ ποιήσασαν αὐτοὺς ὑπογράψαι, ἡμῖν οὐκ ἔξεστιν ὑποδέξασθαι, καὶ μᾶλλον, ὡς ἔφην, οἱ ἐκεῖ ὑπογράψαντες ὧδε τἀναντία αὐτῇ λέγουσι. Ὁ δ' Ἐφέσου οὐ μόνον οὐχ ὑπέγραψεν, ἀλλὰ καὶ ἐλθὼν ἐς Κωνσταντινούπολιν, ἐπιστολὰς καὶ κεφάλαια κατὰ τῆς συνόδου καὶ τῶν Λατίνων ἐξέδωκε. Πῶς οὖν ἡμεῖς στέρξομεν σύνοδον, ἣν αὐτοὶ οἱ συντιθέμενοι ἀποβάλλουσιν;

Εὐλ. Ἐγώ σοι καὶ τοῦτο καθαρώτατα διασαφηνίσω, καὶ μετὰ πάσης ἀληθείας τὸ πρᾶγμά σοι διηγήσομαι. Εἰ μὲν σκανδαλίζῃ, ὅτι δῶρα λαβόντες οἱ Πατέρες ὑπέγραψαν, τοῦτο οὐ δεῖ σε ταράττειν. Οὐ γὰρ μόνον ἐν τῷ τέλει τῆς συνόδου τοὺς στατῆρας ἔλαβον οἱ Πατέρες, οὕστινας σὺ δῶρα καλεῖς· καὶ γὰρ κατὰ δίκαιον λόγον οὐ δῶρα, ἀλλὰ προμήθειαν τῶν τροφῶν αὐτῶν ἕνεκεν εἴποι τις ἄν· οὐ γὰρ εἶχον ἐκεῖνοι ποιεῖν τἀναλώματα, ἀπελθεῖν ἐς Ἰταλίαν ἀπὸ ἡλίου Ἀνατολῶν. Πένητες γὰρ ἦσαν. Ἢ οὐ γινώσκομεν τὰς ἐπισκοπάς τε καὶ μητροπόλεις τῆς Ἀνατολῆς ἁπάσης, ὅτι πενίσταταί εἰσι; Ταύτην γὰρ προύβάλλοντο τὴν πρόφασιν οἱ ἡμέτεροι, ὅτι « Οὐκ ἔχομεν ἀναλώματα ἐξ οἰκείων· πένητες γάρ ἐσμεν, ἀπελθεῖν ἐς Ἰταλίαν. » Διὰ τοῦτο ὁ ἀοίδιμος ἐκεῖνος καὶ μακάριος τῷ ὄντι καὶ θεῖος ἀνὴρ, Εὐγένιος δηλαδὴ ὁ τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης ἀρχιερεὺς, πᾶσαν τὴν πρόσοδον αὐτοῦ, καὶ οὐ μόνον αὐτὴν, ἀλλὰ καὶ σκεύη αὐτοῦ ἀργυρᾶ καὶ χρυσᾶ κατηνάλωσεν ἐπὶ τούτῳ τῷ ἔργῳ, καὶ τελευταῖον τὴν μήτραν αὐτοῦ ἐνέχυρον ἔδωκε τοῖς Φλωρεντίνοις, τεσσαράκοντα χιλιάδας χρυσίνους παρ' αὐτῶν δάνειον λαβὼν, καὶ ὑπόχρεως ὁ ἁγιώτατος ἐκεῖνος ἐγένετο, ἵνα μὴ γογγίσῃ τις τῶν Γραικῶν διὰ τὸ σιτηρέσιον αὐτοῦ. Ἀλλ' ἐκεῖνοι ἔτι τῶν χρυσίνων ὄντων ἐν ταῖς χερσὶν αὐτῶν κατελάλουν αὐτοῦ, οἱ ἀχάριστοι, ὥσπερ καὶ νῦν ἔτι ποιοῦσιν. Πορεύονται γάρ τινες ἐκεῖ ζητοῦντες ἐλεημοσύνην, καὶ ἐλεοῦσιν αὐτοὺς πρῶτον ὁ πάππας, εἶτα οἱ καρδινάλεις· ἐκεῖθεν δὲ ἐξερχόμενοι, ὕβρεις καὶ λοιδορίας κατ' αὐτῶν ἀναιδέστατα χέουσιν. Διατί οὖν, εἰπέ μοι, τὰ τοσαῦτα καὶ τοιαῦτα ἀναλώματα προκατεβάλετο, καὶ ὑπέστη τὴν τοσαύτην ζημίαν; Τίνος ἕνεκεν; Ἵνα κερδήσῃ ἐπίγειόν τι; Ἢ ἵνα τύχῃ μείζονος ἀξιώματος; Ἢ ἵνα ποιήσωσιν αὐτὸν οἱ Γραικοὶ μείζονα παρ' ὃ ἦν;

Ῥαχ. Ναὶ διὰ τοῦτο ἐκάλεσε τοὺς Γραικοὺς, ἵνα αὐτὸν βεβαιώσωσιν, ὅτι ἱκανῶς παρὰ τοῦ ἀντιπάππα ἠνωχλεῖτο, καὶ σύνοδος κατ' αὐτοῦ ἐν Βασιλείᾳ ἐγένετο. Καὶ εἰ οἱ ἡμέτεροι οὐκ ἀπῆλθον, καταδικαζό-

A sunt, et subscripserunt; post vero Constantinopolim reditum palam omnibus eorum sententia, qualis esset, innotuit. Namque ex his alius dicebat: « Ibi seductus sum, et Latinismo subscripsi, et nunc me facti pœnitet; improbe enim egi. » Alius, «Manus mea est, quæ subscripsit, abscidite illam, quæ nefarie subscripsit.» Et has potissima eorum pars hunc in modum voces conjiciebat. Quare synodum, quæ muneribus sacros viros deceperat, vel vi etiam eosdem coegerat ad subscribendum, haud fas est nobis accipere, et præcipue cum qui in ea subscripserunt hisce in partibus illi contraria asseverant. Ephesius vero non tantum non subscripsit, sed et Constantinopolim accedens epistolas et capita adversus synodum

B Latinosque ipsos publicavit. Quomodo itaque nos eam synodum amplectemur, quam ipsi, qui eam fecerunt, rejiciunt?

Pius. Etiam hoc tibi clarissime enodabo, et quamverissime rem narrabo; nam si scandalum pateris, quod muneribus acceptis Patres subscripserunt, ne turberis animo. Neque enim absoluta synodo tantum stateras Patres acceperunt, quæ tu munera vocas; namque si quis juste ac recte loqui amat, eos non munera, sed provisionem comparandorum alimentorum causa appellabit; neque enim erant illis expensæ ad veniendum ex ipso ortu solis in Italiam. Pauperes enim erant. Annon scimus episcopatus ac

C metropoles totius Orientis paupertatem una perferre gravissimam? Hunc scilicet prætextum nostri proponebant: «Nos non habemus ex propriis expensas; neque enim a pecunia perbene valemus, ut in Italiam adnavigemus.» Ideo percelebris ille, et vere beatus et divinus vir Eugenius senioris Romæ præsul omnes suos reditus, nec eos solum, sed et supellectilem argenteam et auream pro hoc opere consumpsit, et tandem mitram suam oppigneravit Florentinis quadraginta aureorum nummum millibus acceptis, et grandem pecuniam sanctissimus ille debuit, ne quis Græcorum defectu stipendii obmurmuraret. Verumtamen illi, vel tenentes nummos aureos præ manibus, de eo ingrati obloquebantur, quemad-

D modum nunc quoque faciunt. Quidam enim eo eleemosynæ comparandæ causa proficiscuntur, et ab illis ad misericordiam propensis impetrant primum a papa, deinde a cardinalibus; inde postmodum exeuntes, injuriis ac contumeliis eosdem quam impudentissime proscindunt. Quare ergo, dic sodes, tot tantæque expensæ persolutæ sunt, et tantum damnum ac detrimentum acceptum? effare. An ut terreni quidpiam lucrifaceret? An ut ingentiorem dignitatem consequeretur? An ut major quam esset ab ipsis Græcis fieret?

Rhac. Certum est, propterea convocasse Græcos, ut ipsum constabilirent, cum non modicum ab antipapa negotium exhiberetur, et synodus contra eum Basileæ celebraretur. Quod si nostri non

accessissent, ab illa synodo condemnatus, et dignitate illa spoliatus, privatus vixisset; ideo necessitate pulsus Græcos ad se accersivit, ut ab ipsis Græcis confirmaretur, reprimeretque adversus se Basileæ coactam synodum, hostesque obtereret.

Pius. Sed hoc quam longissime abest a vero, ideo eos accivisse. Ante enim Basileensem synodum et antipapam creatum pertinentia ad synodum tractabantur, et oratores ex ambabus partibus in utrisque partibus excipiebantur. Quare hoc neque robur habet, neque veritati innititur. De antipapa porro, ut res se habuerit, ipse tibi aperte dicam. Antipapa hic peroptabat quidem creari, non enim creatus est ab iis qui optime callebant, non bonum esse dividere, et in partes distrahere Ecclesiam Dei. Rem, uti facta est, dico. Tu audi. Quidam ex cardinalibus pontificem illum, qui tum præerat, pro nonnullis capitibus incusarunt; non pro hæresi, apage, sed pro quibusdam ad res ecclesiasticas spectantibus negotiis. Itaque cum non possent Romæ in sede et principatu illius judicium adversus eum exercere, ad Francos secessere: ibique congregati urgebant, ut conveniret. Papa ire recusavit; illi minabantur, si non proficisceretur, alium se pontificem electuros. Coortæ sunt turbæ, schisma et contentiones, ut fieri inter homines suevit, et partiti sunt ecclesiastica officia. Dum hæc agerentur, tentavit unus ex iisdem antipapa fieri, veruntamen cardinales, sapientia et prudentia, qua pollent, freti, eum convicio rejecerunt, cum judicassent injustum impiumque esse Ecclesiam discindere ac in partes dividere. An ideo itaque accivit Græcos, ut opem ferrent? Et quam ob causam? An ob divitias? Sed Græcis ab eo sumptus atque alimenta suppeditabantur. An ob sapientiam? Sed una Italia plures doctos quam universus Oriens alit imperitos. Illi soli schisma foverunt; illi soli et sine Græcis in concordiam rediere. Porro unum noverat Romanus archipræsul, idque synodo Basileensi referebat, grave vulnus ante omnia curandum sanandumque esse, qui est a Romana Ecclesia Græcorum recessus: magnamque hæresim inter eos sævire, cum non fateantur processionem Spiritus sancti etiam ex Filio: « Agite igitur, dum adhuc res vigent, tantæ taliquenationi provideamus; neque enim patior illius excidium intueri. Tum postea rebus etiam nostris providebimus. » Et ita factum est, omnesque pontifici audientes, ex Basileensi synodo reversi ad Ferrariensem accesserunt, et venerati sunt pontificem, veniam consecuti. Id præstant, qui Ecclesiam honore prosequuntur: id agunt, quibus salus propria curæ est; non ut vos, qui in libertatem per vos vindicati, vosmetipsos, et patriarchas, et archiepiscopos constituistis, et dignitates ac privilegia Ecclesiæ subripuistis, ea, inquam, quæ sunt patriarcharum et archiepiscoporum cum simplices sitis sacerdotes, et hieromonachi et depositis,

A μενος παρὰ τῆς συνόδου ἐκείνης, ἔμεινεν ἂν γυμνὸς τῆς ἀρχιερωσύνης· διὰ τοῦτο ἀναγκασθεὶς, τοὺς Γραικοὺς ἐκάλεσε πρὸς ἑαυτὸν πορευθῆναι, ὅπως διὰ τῶν Γραικῶν βεβαιωθῇ, καὶ τὴν ἐν Βασιλείᾳ κατ' αὐτοῦ τροπώσηται σύνοδον, καὶ τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ καταβάλῃ.

Εὐλ. Τοῦτο μὲν ἀληθὲς οὐκ ἔστιν, ὅτι διὰ τοῦτο αὐτοὺς ἐκάλεσεν. Πρὸ γὰρ τῆς ἐν Βασιλείᾳ συνόδου καὶ τοῦ ἀντιπάππα ἐκινοῦντο τὰ τῆς συνόδου, καὶ οἱ πρέσβεις τοὺς πρέσβεις διεδέχοντο ἐξ ἀμφοτέρων τῶν μερῶν ἐν ἀμφοτέροις τοῖς μέρεσι. Λοιπὸν τοῦτο οὐκ ἔχει ἰσχὺν οὐδ' ἀλήθειαν. Περὶ δὲ τοῦ ἀντιπάππα πῶς ἐγένετο, ἐγώ σοι λαμπρῶς διηγήσομαι. Ὁ ἀντιπάππας οὗτος ἐβούλετο μὲν γενέσθαι, οὐκ ἐγένετο δὲ παρὰ τῶν εἰδότων ἀκριβῶς, οὐ καλὸν εἶναι σχίζειν καὶ κατατέμνειν τὴν τοῦ Χριστοῦ Ἐκ-
B κλησίαν. Ὅπως δὲ ταῦτ' ἐπράχθη, ἄκουσον. Τινὲς τῶν καρδινάλεων ἐπελάβοντο τοῦ τότε πάππα εἴς τινα κεφάλαια οὐ περὶ αἱρέσεως, ἄπαγε, ἀλλὰ περί τινων ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων. Οὐκοῦν μὴ δυνάμενοι ἐν τῇ Ῥώμῃ ἐν τῷ θρόνῳ καὶ τῇ ἀρχῇ αὐτοῦ αὐτῷ ἐγκαλεῖν, ἐξῆλθον εἰς τὰ μέρη τῆς Φραγκίας, κἀκεῖ συναθροισθέντες, ἐκάλουν αὐτὸν ἀπελθεῖν, ὃς οὐκ ἤθελεν ἀπελθεῖν. Ἐκεῖνοι δὲ ἠπείλουν αὐτῷ, εἰ οὐ πορευθείη, ποιήσειν ἕτερον πάππαν. Ἐγένετο ἐπὶ τούτῳ σχίσμα, καὶ ἔρις, καὶ φιλονεικία, ὡς εἰώθασιν ποιεῖν οἱ ἄνθρωποι, καὶ ἤρξαντο διανέμειν τὰ ἐκκλησιαστικὰ ὀφφίκια. Καὶ ἐβούλετο μὲν ἐπὶ τούτῳ γενέσθαι τις ἀντιπάππας, ὑπὸ δὲ τῆς σοφίας καὶ γνώσεως αὐτῶν πάλιν ἐπείσθησαν, κἀ-
C κεῖνον ἔσκωψαν βουλόμενον γενέσθαι ἀντιπάππαν. Διότι ἔγνωσαν οὐ δίκαιον εἶναι, οὔτε μὴν ὅσιον, κατασχίζειν καὶ διαιρεῖν τὴν Ἐκκλησίαν. Ἆρα ἕνεκεν τούτου ἐκάλεσε τοὺς Γραικοὺς, ἵνα αὐτῷ βοηθήσωσι; Τίνος χάριν; Διὰ τοῦ πλούτου αὐτῶν; Καὶ πῶς; Ὅτι ἐκεῖνοι ἐτρέφοντο παρ' αὐτοῦ. Διὰ τῆς σοφίας αὐτῶν; Καὶ πλείονας σοφοὺς ἔχει ἡ Ἰταλία ἢ ὅλη ἡ Ἀνατολὴ ἰδιώτας. Αὐτοὶ μόνοι ἐποίησαν τὸ σχίσμα, αὐτοὶ μόνοι καὶ τὴν εἰρήνην ἐποίησαν, καὶ χωρὶς τῶν Γραικῶν. Ἓν οἶδεν ὁ τῆς Ῥώμης ἀρχιερεὺς, καὶ τοῦτο ἔλεγε τῇ ἐν Βασιλείᾳ συνόδῳ, ὅτι τὸ μέγα τραῦμα δεῖ θεραπευθῆναι καὶ ἰαθῆναι πρῶτον, ὅ ἐστιν ἀποσχίρτησις τῶν Γραικῶν ἀπὸ τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας, καὶ ὅτι μεγάλη αἵρεσις νοσηλεύε-
D ται ἐν αὐτοῖς, μὴ ὁμολογεῖν τὴν ἐκπόρευσιν τοῦ ἁγίου Πνεύματος καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ. « Ἔλθετε οὖν, ἐπειδὴ τὰ πράγματά εἰσιν ἐν τῇ ἀκμῇ, ὅπως θεραπεύσωμεν τοσοῦτον καὶ τηλικοῦτον γένος. Οὐ γὰρ δύναμαι τὴν αὐτοῦ ἀπώλειαν καθορᾷν. Εἶτα ἐμβλέψωμεν καὶ εἰς τὰ ἡμέτερα. » Καὶ οὕτως ἐγένετο. Καὶ ἐπείσθησαν ἅπαντες, καὶ ὑπέστρεψαν ἀπὸ τῆς ἐν Βασιλείᾳ συνόδου πρὸς τὴν ἐν Φεῤῥαρίᾳ, καὶ προσεκύνησαν τῷ πάππᾳ, καὶ συγχώρησιν παρ' αὐτοῦ ἔλαβον. Οὕτω ποιοῦσιν οἱ τὴν Ἐκκλησίαν τιμῶντες· οὕτω πράττουσιν οἱ τῆς σωτηρίας αὐτῶν ὀρεγόμενοι, καὶ οὐχ ὡς ὑμεῖς, οἵτινες ἐγένεσθε αὐτόνομοι, καὶ ἐκαθίσατε ἑαυτοὺς πατριάρχας, καὶ ἀρχιεπισκόπους, καὶ ἡρπάσατε τὰ ἀξιώματα τῆς Ἐκκλησίας, πατριαρχικὰ λέγω δὴ καὶ ἀρχιεπισκοπικὰ, ψιλοὶ ἱε-

ρεῖς καὶ ἱερομόναχοι ὄντες· καὶ καθαίρετε καὶ ἀργὸν ποιεῖτε εἷς τὸν ἕτερον. Ὥστε οὐ διὰ τὸν ἀντίπαππαν, ὡς εἴρηται, ὁ Εὐγένιος ἐκάλεσε τοὺς Γραικούς, ἀλλ' ἵνα εἰρηνοποιήσῃ τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ συνάψῃ τὰ διεστῶτα, καὶ τὰ διεσκορπισμένα τοῦ δεσποτικοῦ σώματος μέλη συναρμόσῃ, καὶ συναγάγῃ εἰς ἓν μέλος. Διὰ τοῦτο καὶ τὰ ἴδια χρήματα μετὰ χαρᾶς ἔπεμψε. Καὶ εὐθὺς πρὸ τοῦ ἐξελθεῖν τῶν οἰκείων οἴκων, ἔλαβεν ἕκαστος τὸ τεταγμένον αὐτῷ σιτηρέσιον. Καὶ οὕτως ἔτρεφεν αὐτούς, ἀπ' αὐτῆς δηλονότι τῆς Πόλεως μέχρι τέλους. Καὶ διὰ τῶν ἀναλωμάτων αὐτοῦ ἦλθον εἰς τὴν Ἰταλίαν, καὶ βασιλεύς, καὶ πατριάρχης, καὶ ὁ λοιπὸς κλῆρος· καὶ οὐ μόνον τοῦτο, ἀλλὰ καὶ ὁπλοφόρους ἐμισθώσαντο δισχιλίους ἄνδρας, βλέπειν τὴν Κωνσταντινούπολιν μέχρι τῆς ἐπανόδου τοῦ βασιλέως, διὰ τῶν ἐκείνου χρημάτων. Καὶ οὐκ εὐθὺς ἐλθόντες ἡνώθησαν, ἀλλ' ἠγωνίζοντο ἐνιαυτοὺς δύο τὰ μέρη ἀμφότερα, καὶ ὁ ἀγὼν τὸν ἀγῶνα ἐδέχετο, καὶ ἡ διάλεξις τὴν διάλεξιν, καὶ οἱ διαλεγόμενοι οὐχ ἡσυχίαν ἦγον, ἀλλ' ἠγρύπνουν ἐπὶ τούτῳ μελετῶντες νύκτα τε καὶ ἡμέραν, καὶ ἐσπούδαζον ἕκαστος ὑπερασπίζεσθαι τοῦ οἰκείου μέρους, ἕως ὅτου συνεπεράνθη τὸ ἔργον, καὶ ἡνώθησαν μετὰ χαρᾶς, τῆς ἀληθείας, καὶ οὐ δώρων ἕνεκα, καὶ ὑπεχώρησαν τῷ δόγματι, μὴ δυνάμενοι ἀντιλέγειν, οὕτω λαμπρῶς φανέντι, καὶ ὑπέγραψαν ἀγαλλόμενοι μετὰ προθυμίας ἁπάσης τε καὶ οὐ βίας, ὡς λέγετε. Καὶ λειτουργίας γενομένης ἀνεγνώσθη ὁ ὅρος, καὶ οἱ ἡμέτεροι ἀρχιεπίσκοποι ἐνδεδυμένοι τὰς ἀρχιερατικὰς στολὰς ἅπαντες ἐν αὐτῇ ἦσαν, καὶ ὅρκου δοθέντος ἐν τῷ δεσποτικῷ σώματι ἤδη ἱερουργηθέντι, ὡς οὕτω φρονεῖν καὶ πιστεύειν εἰς τὸ ἑξῆς, οἱ πάντες ἀσμένως ἐξ ἀμφοτέρων τῶν μερῶν ὤμοσαν, οὕτω πιστεύειν τε καὶ φρονεῖν, καὶ ἀλλήλους μετὰ δακρύων καὶ χαρᾶς ἀπείρου ἠσπάζοντο, ὡς τὸ πολυετὲς τουτὶ σχίσμα ἔτυχε τῆς ἰάσεως, καὶ Χριστιανοὶ ὀρθόδοξοι Γραικοὶ καὶ Λατῖνοι ἐν ταύτῃ ἀνηγορεύθησαν. Καὶ ὁ ὅρος εἰς πᾶσαν τὴν οἰκουμένην διέδραμεν, Ἑλληνιστὶ καὶ Ῥωμαϊστὶ γεγραμμένος. Καὶ αὐτός, ὃν λέγεις Ἐφέσου, παρὼν ἦν ἐκεῖ, ἐνδεδυμένος καὶ αὐτὸς τὴν ἀρχιερατικὴν αὐτοῦ στολὴν μετὰ τῶν λοιπῶν, καὶ ὕμνους ἔδωκαν τῷ Θεῷ καὶ δοξολογίας τὰ μέρη ἀμφότερα, τῷ συνάψαντι πάλιν τὰ μέλη τοῦ μυστικοῦ αὐτοῦ σώματος, τοσοῦτον ἤδη χρόνον διεῤῥωγότα. Καὶ οὐρανὸς μὲν ηὐφράνθη τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, γῆ δὲ ἠγαλλιάσατο, καὶ ἄγγελοι τοῖς ἀνθρώποις συνέχαιρον. Πῶς οὖν, ἀδελφοί, τοιαύτην καὶ τοσαύτην χαρὰν εἰς θλῖψιν ὑμεῖς καὶ κατήφειαν μεταποιεῖτε;

Ῥαχ. Οὐχ ἤκουσας, ὅτι αὐτοὶ ἐκεῖνοι, οἱ ἐκεῖ ὑπογράψαντες ἐν Κωνσταντινουπόλει γενόμενοι, τἀναντία ἔλεγον, καὶ ὅπως ὁ Ἐφέσου οὐκ ἐπείσθη, οὐδὲ ὑπέγραψε, μᾶλλον δὲ καὶ στραφεὶς, κατὰ Λατίνων ξυνέγραφεν; Ἐπεὶ οὖν ἐκεῖνος, ὅστις ὑπῆρχεν εἷς τῶν διαλεγομένων, οὐχ ὑπέγραψεν, πῶς ἡμεῖς τῇ συνόδῳ ταύτῃ συναινέσομεν; Εἶτα καὶ τοῖς ὑπογράψασι μεταμέλει, ὡς κακῶς ποιήσασιν ὑπογράψαι, καὶ διὰ τοῦτο τὰς χεῖρας εἰς τομὴν ἐξέτεινον, καὶ τῷ Ἐφέσου συνηγόρουν καὶ αὐτὸν ἐμακάριζον μὴ

A et alter alterum a sacris arcetis. Quare non antipapæ causa Eugenius Græcos accersivit, sed ut pacem in Ecclesia componeret, et inter discissos concordiam conglutinaret, et Dominici corporis dispersa membra conjungeret, et in unum obstricta componeret. Propterea proprias quoque pecunias non sine ingenti animi promptitudine et gaudio misit. Statimque singuli antequam domo egrederentur, præscriptum sibi stipendium accepere, et hac ratione eosdem ab ipso urbis Constantinopolitanæ egressu ad regressum in ipsam alebat, et expensis illius venere in Italiam et imperator, et patriarcha, et reliquus clerus; neque id solum, sed armati etiam homines bis mille ejusdem pecunia conducti fuere, ut in Constantinopolim reditum imperatoris defende- B rent. Neque suo accessu subito unionem amplexi sunt, sed per continuos duos annos utraque pars disputationibus incumbebat, et concertatio concertationem excipiebat, et congressus congressum; neque qui disputationibus præerant, unquam quiescebant, sed argumenta animo volventes, noctes diesque pervigilabant, et quisque pro tutanda sua sententia nimio opere sumebat operam, quousque tandem res exitum habuit, et unio perfecta fuit cum gaudio veritatis, non munerum gratia, manusque dogmati dederunt, cum contra hiscere non possent, claro adeo patentique, lætique subscripsere volentes lubentesque, non coacti, ut vos dicitis: sacroque missæ sacrificio peracto, definitio lecta est, nostrique archie- C piscopi archieraticis vestimentis induti omnes aderant, et jurejurando super Domini corpus jam consecratum dato acceptoque, ita se sentire et in posterum credituros omne avide utriusque partis jurarunt, ita tenere et credere; mutuisque se amplexibus deosculabantur non sine lacrymis et inenarrabili gaudio; quod diuturno schismati remedium allatum et Christiani orthodoxi tum Græci, tum Latini in ea acclamati sunt, et definitio per totum terrarum orbem convolavit, Græce Romaneque conscripta. Et quem ipse dicis, Ephesius aderat cum aliis, suis archieraticis vestibus amictus, et hymnos et collaudationes pars utraque exhibuit Deo, qui rursus sui corporis mystici membra tanto discissa tempore in unum coalescere fecit. Et cœlum quidem D eo die lætatum est, terra exsultavit gaudio et angeli cum hominibus ejusdem voluptatis participes facti sunt. Qua causa itaque fratres talem ac tantam lætitiam in mœrorem ac tristitiam commutatis?

Rhac. Nonne audisti eos ipsos qui synodo subscripserunt, cum Constantinopolim venissent, contraria asseruisse? Ephesium neque manus dedisse neque subscripsisse, imo reversum in patriam adversus Latinos multa scripto tradidisse? Cum itaque is qui ex disputantibus unus fuerat, non subscripsit, quomodo nos illi synodo assensum tribuemus? Præterea eos qui subscripserant, pœnitet quod nefarie egissent, ideoque manus ad excidendum protendebant, et Ephesio patrocinaban-

tur, et beatum prædicabant, quod Latinismo non subscripserat. Hinc ansam nobis dederunt comminiscendi synodum illam fictitiam esse, et illius decretum. Propterea nos neque illi subjicimur, neque reverentiam exhibemus, sed eam potius rejicimus ac exsecramur.

Pius. Hoc non in synodo Florentina tantum actum est, sed et in aliis, quæ illam præcesserant. Multi etenim post absolutas synodos variis adversariorum studiis distracti, suismet ipsorum professionibus ac subscriptionibus repugnantia fabulabantur. At non propterea synodi illius vel auctoritas imminuebatur, vel decretum rejiciebatur. Et sane Ephesium non subscripsisse mirum non est. Una hirundo, ut proverbio fertur, ver non facit; unus, nullus. Plurium sententia robur habet. Scito nihilominus ab Ecclesia accurate postulatum fuisse ut rationem redderet, quam ob causam a synodo ipse dissentiret, illique refragaretur non subscribens. Quæ cum ille audisset, continenter ad imperatorem advolavit, et cum lacrymis eidem suggessit: « Domine imperator, synodus mandat ut reddam rationem quare ipse non subscribo. Sacra tua majestas optime novit me ad extremum usque diem contradixisse, et disputationes in me acriter suscepisse. Nunc adeo subito illis quæ hostiliter persecutus sum, subscribere, me senem et pontificem pudet. Ne senectutem meam contumelia afficiatis, et stultus insansque Italis videar. Comminiscere, domine imperator, ut pro me respondeas, diuturniora tempora concedantur; maximam in ignominiam cadam, ut ipse existimo, si hic subscripsero. » Hinc imperator pro eo synodum exoravit: « Dimittite hunc mihi, dixit, ipseque illum faciam, ut Constantinopoli subscribat. » Venere itaque Constantinopolim, imperator, et demortua uxore imperatrice inventa, tristis in luctu erat, et patriarcha Ecclesiæ nullus aderat. Ephesius ubi vidit plebem sibi applaudentem, quod non subscripserat, et multitudinem adorantem tanquam Moysen et Aaron, et collaudantem sanctumque compellantem, invenitque quod desiderabat, atque impense appetebat, ut magis ipse quam synodus a plebecula commendaretur, in proposito perstitit, concitusque adversus synodum Latinosque ipsos scripsit. Namque a fratre Joanne ad disserendum conquirebatur. Sed ille certamen formidans, neque valens se palam opponere, aufugit, indeque in angulis latitans scribebat multa, effutiebatque, cum nullus esset, qui refelleret. Reliqui similiter qui simul convenerant, videntes vulgum ita in Latinos concitum, ab eoque se cum Latinis sentientes, et Azymitas impudenter satis compellari, neque antistites, neque Christianos minimum haberi, per ironiam civibus dicebant: « Quid ita in nos furitis, quod subscripsimus? improbe egimus. En manus, quæ in synodo subscripserunt, abscidite eas. » Hæc dicebant impetum vulgi adversum se audacter debacchantem frenantes. Quod si vere

A ὑποκύψαντα τῷ Λατινισμῷ. Ὅθεν ἔδωκαν ἡμῖν ἐννοῆσαι πεπλασμένην εἶναι τὴν σύνοδον, καὶ τὸν ὅρον αὐτῆς. Διὰ ταῦτα οὖν ὑποταγὴν καὶ εὐλάβειαν αὐτῇ ἥκιστα δίδομεν, μᾶλλον δὲ ἀποδιώκομεν αὐτὴν, καὶ ἀποδιοπομπούμεθα.

Εὐλ. Τοῦτο οὐκ ἐν τῇ συνόδῳ μόνον τῇ ἐν Φλωρεντίᾳ ἐγένετο, ἀλλὰ καὶ ἐν ταῖς πρὸ αὐτῆς. Πολλοὶ γὰρ μετὰ τὴν διάλυσιν τῶν συνόδων ἔσχιζον ἑαυτοὺς ὀρέξεσι τινῶν ἐναντίων, καὶ τἀναντία ταῖς σφῶν αὐτῶν ὁμολογίαις ἔλεγον, καὶ ὑπογραφαῖς· ἀλλ' οὐ διὰ τοῦτο τὴν σύνοδον ἐκείνην τὸ παράπαν ἐσμίκρυναν, οὐδὲ ὁ ὅρος αὐτῆς ἀπωθεῖτο. Ὅτι δὲ ὁ Ἐφέσου οὐχ ὑπέγραψεν, οὐδὲν θαυμαστόν. Μία χελιδὼν ἔαρ οὐ ποιεῖ, κατὰ τὴν παροιμίαν· εἷς, οὐδείς. Τῶν B πλειόνων ἡ ψῆφος νικᾷ. Πλὴν ἴσθι, ὅτι ἐζητήθη ἀκριβῶς παρὰ τῆς Ἐκκλησίας, ἵνα δῷ λόγον τίνι τρόπῳ σχίζεται τῆς συνόδου, καὶ αὐτῇ ἀνθίσταται, μὴ ὑπογράψαι βουλόμενος. Ὃς μαθὼν σπουδῇ πρὸς τὸν βασιλέα τρέχει, καὶ μετὰ δακρύων τῷ βασιλεῖ προσανέφερε λέγων· « Κύριε βασιλεῦ, ἡ σύνοδος παρακελεύεται ἵν' ἀποδώσω λόγον, τίνι λόγῳ οὐχ ὑπογράφω. Ἡ ἁγία βασιλεία σου καλῶς ἐπίσταται ὅτι ἕως τῆς χθὲς ἀντέλεγον, καὶ διελεγόμην γενναίως. Νῦν δ' οὕτω ταχέως ἅμα καὶ ἅμα καθυπογράψω, εἰς ἃ βαρέως ἠναντιούμην, αἰσχύνομαι τάχα γέρων καὶ ἀρχιερεὺς ὑπάρχων. Μή μου τὴν πολιὰν ὑβρίσητε, καὶ φανῶ τοῖς Ἰταλοῖς μωρός τε καὶ ἀμαθής. Φρόντισον, κύριε βασιλεῦ, ἀπολογίαν δοῦναι C ὑπὲρ ἐμοῦ. Ἄφετε παρελθεῖν ὀλίγος καιρός. Αἰσχύνην μεγίστην ἡγούμενος τὴν ὑπογραφήν μου ἀποδοῦναι ἐνταῦθα. » Ὅθεν ὁ βασιλεὺς ὑπὲρ αὐτοῦ δεηθεὶς τῆς συνόδου, « Ἄφετε αὐτὸν ἐμοὶ, » ἔφη, « καὶ ἐς Κωνσταντινούπολιν ποιήσω αὐτὸν ὑπογράψαι. » Ἦλθον οὖν εἰς Κωνσταντινούπολιν, καὶ ὁ μὲν βασιλεὺς εὗρε τὴν βασίλισσαν αὐτοῦ τεθνηκυῖαν, καὶ ἐπένθει· ἐν δὲ τῇ Ἐκκλησίᾳ πατριάρχης οὐκ ἦν. Ὁ Ἐφέσου εἶδε τὸ πλῆθος δοξάζον αὐτὸν, ὡς μὴ ὑπογράψαντα, καὶ προσεκύνουν αὐτῷ οἱ ὄχλοι καθάπερ Μωϋσεῖ καὶ Ἀαρὼν, καὶ εὐφήμουν αὐτὸν καὶ ἅγιον ἀπεκάλουν. Εὗρε δὲ, ὃ ἐπεθύμει τε καὶ ἐγλίχετο, ἵνα δοξασθῇ παρὰ τοῦ κοινοῦ λαοῦ πλέον τῆς συνόδου αὐτὸς, καὶ ἐνέμεινεν ἐν αὐτῷ. Καὶ παρακινηθεὶς ἔγραφε καὶ κατὰ τῆς συνόδου καὶ τῶν D Λατίνων. Ἐκεῖ γὰρ ἐζητεῖτο παρὰ τοῦ φρὰ Ἰωάννου ἐν τῇ διαλέξει, καὶ αὐτὸς δειλιάσας τὸν ἀγῶνα, ἔτι δὲ καὶ μὴ δυνάμενος ἀντιλέγειν εἰς τὰ φανότατα, ἀπέδρασε· κἀνταῦθα ἐν ταῖς γωνίαις γενόμενος συνέγραφέ τε, καὶ ἔλεγε μηδενὸς ἐλέγχοντος. Ὁμοίως καὶ οἱ λοιποὶ ἐλθόντες, καὶ ἰδόντες τὸν κοινὸν λαὸν οὕτω τεταραγμένον κατὰ Λατίνων, καὶ Λατινόφρονας αὐτοὺς, καὶ Ἀζυμίτας ἀναιδῶς ἀποκαλουμένους παρὰ τοῦ πλήθους, καὶ μήτε ἀρχιερέας αὐτοὺς, μήτε Χριστιανοὺς τοσύνολον ἡγουμένους, εἰρωνευόμενοι τοῖς συμπολίταις ἔλεγον· « Τί πρὸς ἡμᾶς μαίνεσθε οὕτως, ὅτι ὑπεγράψαμεν; Κακῶς ἐποιήσαμεν. Ἰδοὺ αἱ χεῖρες ἡμῶν, αἱ ἐκεῖ ὑπογράψασαι, ἐκκόψατε αὐτάς. » Ταῦτα ἔλεγον φιμοῦντες τὴν ὁρμὴν τοῦ κοινοῦ κατ' αὐτῶν ἀναιδῶς κινουμένην.

A Εἰ δὲ καὶ ἀληθῶς ἔλεγον, ὅπερ οὐκ οἶμαι, θαυμαστὸν οὐδέν. Ὅτι καὶ ἐν τῇ μεγάλῃ καὶ πρώτῃ συνόδῳ τῇ ἐν Νικαίᾳ, μετὰ τὴν διάλυσιν αὐτῆς ἀπὸ τῶν τριακοσίων δέκα καὶ ὀκτὼ Πατέρων, ἑπτά τινες τῇ δόξῃ τοῦ Ἀρείου ὑποκύψαντες, ἔλεγόν τε, καὶ ἔγραφον κατὰ τῆς συνόδου, καὶ συνόδους ἐκίνησαν τοπικὰς πλείους ἢ τριάκοντα, τὴν μεγάλην ἀφορίζούσας σύνοδον· ἀλλ' οὐ διὰ τοῦτο ἡ σύνοδος μείωσιν ἔλαβεν, ἢ κατηργήθη, ἀλλ' ἔμεινε καὶ μένει ἕως τὴν σήμερον ταῖς ὑπογραφαῖς ἐκείνων αὐτῶν καὶ τῶν τριακοσίων δέκα καὶ ὀκτὼ, καὶ ἕως τοῦ νῦν ἡ Ἐκκλησία αὐτοὺς κηρύττει, οὐκ αὐτοὺς, ἀλλὰ τὴν ὁμολογίαν αὐτῶν, καὶ θεοφόρους αὐτοὺς καὶ ἁγίους ἀποκαλεῖ, τοὺς ἀποσκιρτήσαντας ἐξ αὐτῆς. Ὅτι, ὡς πολλάκις εἴρηται, ἡ Ἐκκλησία μετὰ τὴν διάλυσιν τῆς συνόδου, οὐδενὸς φροντίζει, τί λέγει, ἢ τί B πράττει, ἢ τί βούλεται. Ἐκεῖ γὰρ ἐν τῇ συναθροίσει λαμβάνει ἑκάστου τὴν ὁμολογίαν, ἥτις καὶ ἀπογράφεται ἐν οὐρανῷ, ὅθεν ἀπαλειφθῆναι οὐ θεμιτόν. Ὅταν δὲ ἐξέλθῃ τῆς συναθροίσεως, εἴ τι ἄρα καὶ πράξει, ὅπερ ἐκεῖ ὡμολόγησεν, οὐ δύναται μεταστρέψαι. Ὅθεν καὶ οὗτοι εἰ προφασίζονται, ὅτι ἕνεκα δώρων, καὶ τιμῶν καὶ βίας ἅμα ἡνώθησαν, καὶ ὑπέγραψαν, ἀδίκως λέγουσι, καὶ οὐκ ἀληθῶς. Ὅτι οὐδένα ἐβίασαν ὑπογράψαι, ἀλλὰ πάντες μετὰ χαρᾶς, ὡς εἴρηται, καὶ ἡνώθησαν, καὶ ὑπέγραψαν. Καὶ ὁ Ἐφέσου ἐκεῖ, ἔνθα ὁ Ἰωάννης προσεκαλεῖτο, ἔδει δοῦναι τὸν λόγον. Ὥστε ἀδίκως ἐγκαλεῖτε τῇ συνόδῳ, ὅτι ἐπλανήθη, καὶ ὅτι διὰ δώρων ἐποίησεν ὑπογράψασθαι τοὺς ἱεροὺς ἄνδρας ἐκείνους· οὐκ ἦν γὰρ οὕτως, οὐκ ἦν· οὐδὲ ἐγένετο οὕτως ἐκεῖ.

C *Ῥακ.* Οὕτως οὖν ἐγένετο· διὰ τοῦτο ὁ Ἐφέσου οὐκ ἠθέλησεν αὐτοῖς ἑνωθῆναι.

Εὐλ. Οὕτω καὶ ὁ Ἄρειος οὐκ ἠθέλησεν ἑνωθῆναι τῇ ἁγίᾳ καὶ μεγάλῃ πρώτῃ συνόδῳ· ὁ Εὐνόμιος τῇ δευτέρᾳ· ὁ Νεστόριος τῇ τρίτῃ· ὁ Διόσκορος τῇ τετάρτῃ, καὶ ταῖς ἑξῆς οἱ τούτων ἀντίπαλοι.

Δικ. Ἡ ἀλήθεια οὕτως ἔχει.

Ῥακ. Ἀλλ' ἐκεῖνοι αἱρετικοὶ ἦσαν, οὗτος δ' εὐλαβὴς, καὶ ὀρθόδοξος.

Ἀκρ. Θαῦμά ἐστι, πῶς οὐχ εὑρέθη καὶ ἄλλος εὐλαβὴς τῆς πίστεως τοῦ Χριστοῦ ἐν ἐκείνῃ τῇ ἱερᾷ συναθροίσει, πλὴν ὁ Ἐφέσου καὶ μόνος, ἀλλὰ καὶ βασιλεὺς, καὶ πατριάρχης, καὶ πᾶσα ἐκείνη τῶν D ἱερῶν ἀνδρῶν σύναξις ἀπεβάλετο τὸν Χριστιανισμὸν, καὶ ἐπώλησε τὴν τοῦ Χριστοῦ πίστιν, καὶ παρέδωκαν τὰς ψυχὰς αὐτῶν τῷ διαβόλῳ. Τοῦτο γὰρ ἄτοπον σφόδρα, καὶ ἀσεβέστατον, καὶ ἀκούειν οὐ δύναμαι.

Εὐλ. Ἐάσωμεν τῆς ἀτοπίας ταύτης τὸ μωρὸν συμπέρασμα, καὶ ἀναίσθητον, τοῖς ἀκούουσιν ἐννοῆσαι, καὶ κρῖναι. Σὺ δὲ νῦν μοι φράσον, τί ἐν αὐτῇ ἐπράχθη;

Ῥακ. Οἱ Λατῖνοι λέγουσιν, ὅτι «Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεται ἐκ τοῦ Πατρὸς, καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ·» ἡμεῖς δὲ λέγομεν «ἐκ τοῦ Πατρὸς μόνου.» Β΄. Οἱ Λατῖνοι λέγουσιν, ὅτι «Δι' ἀζύμου γίνεται τὸ τοῦ Χριστοῦ σῶμα·» ἡμεῖς δ' «ἀποστρεφόμεθα τὸ

id enuntiabant, quod non existimo, mirandum non est. Nam magna et prima Nicæna synodo absoluta a trecentis et decem et octo Patribus, septem sententiæ Arii succumbentes, verbo et scripto synodum lacerabant, et synodos locales triginta et plures coegerunt, quæ magnam synodum anathemate feriebant; neque propterea synodus de dignitate sua aliquid amisit, aut irrita declarata est, sed perstitit, et manet ad hæc tempora, subscriptionibus eorum et trecentorum et decem et octo Patrum munita, et Ecclesia nunc quoque publice collaudat, non eos, sed eorum professionem, et deiferos et sanctos nuncupat, qui ab eadem desilierunt. Quod, ut sæpius dictum est, Ecclesia finita synodo, non curat, quid hic cogitet, aut dicat, aut agat. Nam ibi in congressu uniuscujusque professionem accipit, quæ et in cœlo adnotatur, unde abradi non valet. Cum vero e congressu exit, quidquid ipse patret, non potest quod in ea fassus est, immutare. Hinc et isti licet tergiversentur muneribus et honoribus illectos, et vi coactos unitos fuisse et subscripsisse, injurii sane sunt, nec vera dicunt, cum omnes læti promptique, ut dictum est, et uniti sunt et subscripserunt. Et Ephesio eo in loco, in quo a Joanne accersebatur, reddenda ratio erat. Quare immerito synodo expostulatis, eam aberasse, et muneribus sanctos illos viros ad subscribendum compulisse. Non enim ita actum est, non est; neque res ibi ita gesta est.

Rhac. Sic ergo fuit, ideoque Ephesius unionem illorum recusavit.

Pius. Pari ratione et Arius sanctæ et magnæ primæ synodi unionem repudiavit, Eunomius secundæ, Nestorius tertiæ, Dioscorus quartæ, et earum quæ postea subsecutæ sunt, earum adversarii.

Dic. Dicta hujusce res meræ sunt.

Rhac. Sed illi hæretici erant, hic vero pius et orthodoxus.

Aud. Mirum sane est, non esse repertum et alium Christianæ fidei addictum in illo sacro congressu præter unum Ephesium, sed et imperatorem et patriarcham, et universam illam sacrorum hominum congregationem, Christianismum exuisse, et Christi fidem amisisse, tradidisseque proprias animas diabolo. Hoc equidem absurdum est nimis et impium, et ipse audire non sustineo.

Pius. Absurdi hujusce stultam insulsamque conclusionem auditoribus examinandam dijudicandamque relinquamus. Tu porro nunc mihi dicito, quid in ea peractum sit.

Rhac. Latini dicunt, « Spiritum sanctum ex Patre et ex Filio procedere. » Nos autem dicimus, « ex Patre solo. » Secundum, Latini dicunt: « Tum in pane azymo, tum in fermentato confici corpus Christi. » Nos, « Azymum tanquam Ju-

daicum aversamur. » Tertium, Latini dicunt, « Animas post obitum expurgari, earumque purgationem purgatorium nuncupant. » Nos id non dicimus. Quartum, Latini dicunt, « sanctorum animas, cum ex hac vita migraverint, statim in cœlum ascendere, et una cum Deo sanctisque angelis habitare. » Nos id non concedimus, « ante resurrectionem et judicium. » Quintum, Latini dicunt, « papam esse caput Ecclesiæ Christi, patremque Christianorum omnium. » Nos, « eum tanquam unum ex patriarchis reputamus, et id quidem si orthodoxus fuerit. » Hæc cum synodus determinasset, omnes definitioni illius colla subjecere, et hi duodecim sacerdotes.

Dic. In synodo pertractata justissima sunt, et cum ratione dictata. His contraria tenentes mortifero morbo urgentu

Pius. Rationis capitum, quæ tu sigillatim percensuisti, scientiam mihi peroptarem, sed cum imperitus rudisque sim, utinam aliquis ex his duodecim sacerdotibus, quos tanquam aliena a vobis sentientes calumniose proscinditis, adesset, tecumque una de illis dissereret: quos ipse postea cum audierim, qui ex illis proxime ad verum accedit, dignoscerem.

Rhac. Utinam unus aliquis ex illis hic adesset!

Testis. Perquiramus, si quispiam est.

Aud. En unus ex illis senex per medium forum vagatur.

Rhac. Ocius move te. Accerse illum ad nos.

Aud. Domine senex, accede huc ad nos.

Catholicus. Procedamus quo lubet, honesti veritatisque causa.

Aud. Introeamus in hanc officinam.

Testis. Ipse assurgens cessi meam sellulam catholico, qui sedens cum reverentia omnibus dixit:

Cathol. Quam ob causam advocastis me? Quid a me discere percupitis?

Pius. Cum hoc Patre de differentia inter Græcos et Latinos pro modulo intelligentiæ meæ, et, ut meus suggerebat, multa disserui; nunc, cum sermo ad dogmata pervenisset, non valeo de his neque respondere, neque interrogare, infans et insipiens, qui nedum litteras didicerim; propterea te vocavi, ut ipse interrogarem et responderes.

Cath. Ex capitibus sacri decreti quodnam illud est, quod in controversiam vertitur? aut, an verum sit, dubitatur a vobis?

Rhac. Totum ipsum decretum nihil in se veri continet.

Cath. Quinque itaque capita vobis in controversia sunt.

Rhac. Et maximum quidem in modum.

Cath. Ad arbitrium itaque tuum refer, de quibus dubius es. Nos singulis respondebimus.

A ἄζυμον, ὡς Ἰουδαϊκὸν δ/. » Γʹ. Οἱ Λατῖνοι λέγουσιν, ὅτι « αἱ ψυχαὶ καθαίρονται μετὰ θάνατον, καὶ Πουργατόριον τὴν αὐτῶν κάθαρσιν ὀνομάζουσιν· » ἡμεῖς δὲ ἥκιστα τοῦτο λέγομεν. Δʹ. Οἱ Λατῖνοι λέγουσιν, ὅτι « Αἱ ψυχαὶ τῶν ἁγίων, ἡνίκα τοῦ τῇδε βίου μεταχωρήσωσιν, εὐθὺς εἰς οὐρανὸν ἀνέρχονται, καὶ μετὰ τοῦ Θεοῦ αὐλίζονται, καὶ τῶν ἁγίων ἀγγέλων· » ἡμεῖς δ' ἥκιστα τοῦτο « ἕως τῆς ἀναστάσεώς τε καὶ κρίσεως » δίδομεν. Εʹ. Οἱ Λατῖνοι λέγουσιν, ὅτι « ὁ πάππας ἐστὶ κεφαλὴ τῆς Χριστοῦ Ἐκκλησίας καὶ πατὴρ τῶν Χριστιανῶν ἁπάντων· » ἡμεῖς δὲ « αὐτὸν ὡς ἕνα τῶν πατριαρχῶν λογιζόμεθα, καὶ τοῦτό γε ἂν ὀρθόδοξος. » Ἡ αὐτὰ τοίνυν τῆς συνόδου ταύτης δογματισάσης, πάντες ὑπέκλιναν τῷ ὅρῳ αὐτῆς, καὶ οἱ δώδεκα οὗτοι.

B *Δικ.* Τὰ μὲν τῆς συνόδου δικαιότατα, καὶ μετὰ λόγου εἰσὶν εἰρημένα· τὰ δὲ τούτων ἀλλότρια τὴν μεγίστην νόσον νοσοῦσιν.

Εὐλ. Ἤθελον γνῶναι τὸν λόγον τῶν κεφαλαίων τούτων, ὧν ἔφης, κατὰ λεπτὸν, ἀλλ' ἰδιώτης ὤν, ἐβουλόμην μὲν ἕνα ἐκ τῶν δώδεκα ἱερέων τῶν ὑφ' ὑμῶν συκοφαντουμένων, ὡς ἑτεροδόξων, ἐνταῦθα εἶναι, καὶ μετὰ σοῦ περὶ τούτων διαλεχθῆναι. Ἐγὼ δ' ἀμφοτέρων ἀκούσας κατανοήσαιμι ἄν, τίς ὑμῶν τὴν ἀλήθειαν λέγει.

Ῥακ. Ὤφελεν ὑπῆρχέ τις ἐξ αὐτῶν ὧδε.

Μάρτυς. Βλέψωμεν, εἰ ἔστι τις.

Ἀκρ. Ἰδοὺ εἷς ἐξ αὐτῶν πρεσβύτερος περιάγει τὴν ἀγοράν

C *Ῥακ.* Ἄπελθε ταχέως. Κάλεσον αὐτὸν, ἐλθεῖν πρὸς ἡμᾶς.

Ἀκρ. Κύριε πρεσβύτερε, ἐλθὲ ἕως ἡμῶν.

Καθολικός. Βαδίσωμεν, ὅποι βούλει, τοῦ καλοῦ καὶ τῆς ἀληθείας ἕνεκα.

Ἀκρ. Ἐν τούτῳ δὴ τῷ ἐμπορίῳ εἴσελθε μέσον.

Μάρτ. Ἐγὼ δ' ἀναστὰς τῷ Καθολικῷ παρεχώρησα τὸν ἐμὸν σκίμποδα. Καὶ καθεσθεὶς ἐκεῖνος μετ' εὐλαβείας πᾶσιν ἡμῖν ἔφη·

Καθολ. Τί ἐστιν ὅπερ μαθεῖν ἀπ' ἐμοῦ θέλετε, καὶ κεκλήκατέ με πρὸς ὑμᾶς;

Εὐλ. Μετὰ τοῦ Πατρὸς τουτουὶ, πολλὰ διελέχθην περὶ τῆς διαφορᾶς τῆς μεταξὺ Γραικῶν καὶ Λατίνων, καθόσον ἐνεχώρει ἡ ἐμὴ διάνοια, καὶ ὁ νοῦς D διηκόνει· νῦν δὲ περὶ τῶν δογμάτων τοῦ λόγου γινομένου, οὐ δύναμαι οὔτε ἀπολογεῖσθαι, οὔτ' ἐρωτᾷν περὶ τούτων, ἰδιώτης ὤν, καὶ γράμματα μήπω μεμαθηκώς. Διό σε ἐκάλεσα ἐρωτᾷν, καὶ ἀπολογεῖσθαι.

Καθ. Τί ἐστιν ὃ τῶν κεφαλαίων τοῦ ἱεροῦ ὅρου διστάζεται, ἢ ἀμφιβάλλεται παρ' ὑμῶν, ὡς μὴ ἀληθές;

Ῥακ. Ὁ ὅρος πᾶς οὐδεμίαν συνέχει ἀλήθειαν.

Καθ. Οὐκοῦν καὶ τὰ πέντε κεφάλαια παρ' ὑμῶν ἀμφιβάλλονται.

Ῥακ. Καὶ σφόδρα παρ' ἡμῶν ἀμφιβάλλονται.

Καθ. Λέγε λοιπὸν, ἅπερ βούλει, καὶ ἡμεῖς ἐφ' ἑκάστῳ ἀποκρινούμεθα.

A *Ῥαχ.* Πρὸς τὸ πρῶτον τοῦ ὅρου, τὸ λέγον, ὅτι ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμά ἐστι, λίαν ἡμεῖς ἀμφιβάλλομεν, μᾶλλον δὲ καὶ ἀρνούμεθα παντελῶς, καὶ ὡς βλάσφημον ἀποῤῥίπτομεν.

Ἀκρ. Ὦ τῶν κριμάτων σου, Χριστὲ βασιλεῦ! Πῶς ὑπομένεις τοσαύτην ἀναίδειαν;

Καθ. Τὴν ἐκ τοῦ Υἱοῦ φωνὴν ὡς βλάσφημον ἀποῤῥίπτετε;

Ῥαχ. Καὶ πάνυ μὲν οὖν.

Καθ. Τὴν βλασφημίαν ταύτην ἤθελον γνῶναι.

Ῥαχ. Βλασφημίαν λέγομεν τὴν αἵρεσιν ταύτην.

Καθ. Οὐκοῦν αἱρετικοὺς ἔχετε τοὺς λέγοντας καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ ἅγιον ἐκπορεύεσθαι Πνεῦμα;

Ῥαχ. Ναὶ, ὡς αἱρετικοὺς ἔχομεν.

B *Δικ.* Ἵλεως γένοιτο ἡμῖν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς, ἀκούουσι βλασφημίας τοσαύτας. Καὶ τοὺς ἁγίους τοὺς λέγοντας φανερῶς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, αἱρετικοὺς ἔχετε; Ἄλαλα γενηθήτω τὰ δόλια χείλη, καὶ ἐμφραγείη πᾶν στόμα λαλοῦν ἄδικα κατὰ τῶν ἁγίων.

Ῥαχ. Μὴ οὕτω σφοδρῶς ἡμῖν ἐπέρχου, Δικαιόκριτα. Οὐ γὰρ τοὺς ἁγίους ἡμεῖς αἱρετικοὺς λέγομεν, ἀλλὰ τοὺς λέγοντας, ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον.

Καθ. Ὦ τῆς ἀνοίας! Καὶ εἰ εὑρίσκονται ἅγιοι λέγοντες, καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, οὐ συνεισφέρονται καὶ αὐτοὶ τοῖς αἱρετικοῖς, ἐπειδὴ πάντας τοὺς λέγοντας ἐκ τοῦ Υἱοῦ αἱρετικοὺς ἔχετε;

Ῥαχ. Ἀλλ' οὐδεὶς τῶν ἁγίων εὑρίσκεται λέγων, καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ.

Μάρτ. Πολλοὶ τῶν ἁγίων λέγουσι τοῦτο, καὶ Ἀνατολικοί τε καὶ Δυτικοί.

Καθ. Καὶ εἰ ἐγὼ δείξω σοι ἁγίους τῆς Ἐκκλησίας λέγοντας τοῦτο, τί ἂν εἴποις;

Ῥαχ. Ὁμολογήσω κἀγώ.

Καθ. Ἐχέτω ὁ μάρτυς τὰ εἰρημένα καλῶς σεσημειωμένα.

Μάρτ. Ἔγραψα, καὶ γράψω καλῶς, μὴ ἀμφίβαλε, εἰς μνήμην μελλόντων.

Ῥαχ. Ἤδη εἴρηται, καὶ στραφῆναι ὁ λόγος ὄπισθεν τῶν ἀδυνάτων ἐστί· δεῖξόν μοι οὖν ὃ ὑπεσχέθης ἅγιον τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, καὶ συνομολογήσω κἀγώ.

D *Καθ.* Ἀρέσκει μοι τὸ ῥηθέν. Ταχέως ἐγὼ ἀποδείξω σοι.

Ῥαχ. Μνήσθητι καλῶς, ὅπερ ἔφην, ὅτι οὐ διὰ Δυτικῶν, Ἀνατολικῶν δὲ μᾶλλον, καὶ ἡμετέρων.

Καθ. Ἀμφιβάλλεις τοὺς Δυτικοὺς, μὴ εἶναι ἁγίους; Καὶ τίς ἂν ἔχῃ τολμῆσαι, τοῦτο εἰπεῖν, σῶον ἔχων τὸν νοῦν, καὶ τὰς φρένας; ἡ Ἐκκλησία γὰρ αὐτοὺς ἐδόξασεν ὡς ἁγίους καὶ θεοφόρους Πατέρας. Εἰ οὖν τοῦτο δώσομεν, πᾶσαν τὴν πίστιν ἡμῶν ἀνατρέψομεν, καὶ οὔτε Ἐκκλησία, οὔτε ἅγιοι, οὔτε ἱερωσύνη, οὔτε θυσιαστήριον, οὔτε ὅλως πίστις ἔσται Χριστιανῶν. Ἀλλ' ἐπεὶ ἄτοπα ταῦτα καὶ ἀπρεπέστατα, διὰ τοῦτο καὶ ἀπλανῆ λέγομεν τὴν τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίαν, καὶ τοὺς ἁγίους αὐτῆς διδασκάλους, Πατέρας ἁγίους ἔχομεν, καὶ πρεσβεύομεν.

Rhac. De primo decreti capite, in quo est, « ex Filio Spiritum esse, » maximam habemus dubitationem : imo id nos prorsus negamus, et tanquam impium rejicimus.

Aud. Judicia tua! rex Christe : Quomodo tantam impudentiam sustines?

Cath. Vocem illam, *ex Filio*, tanquam impiam rejicitis?

Rhac. Et modis quidem omnibus.

Cath. Impietatem hanc cognoscere vellem.

Rhac. Impietatem vocamus hanc hæresim.

Cath. Ergo hæreticos esse existimatis eos qui dicunt Spiritum sanctum ex Filio procedere?

Rhac. Ita est; ut hæreticos detestamur.

Dic. Propitius sit Jesus Christus nobis, qui tot impietatibus aures præbemus. Sanctos vero, qui aperte fatentur et ex Filio Spiritum sanctum, hæreticos reputatis? Muta fiant labia dolosa, et obturetur omne os quod loquitur adversus sanctos iniquitatem.

Rhac. Ne tam acerbe in nos sævias, Dicæocrita. Non enim sanctos hæreticos dicimus, sed eos qui dicunt ex Filio procedere Spiritum sanctum.

Cath. O insipientiam! Annon, si sancti reperti fuerint dicentes ex Filio, cum hæreticis et ipsi collocarentur, quando omnes dicentes ex Filio, hæreticos reputatis?

Rhac. Sed nullus ex Patribus est, qui asserat ex Filio.

Testis. Multi sancti id asserunt et Orientales et Occidentales.

Cath. Quod si ipse ostendero tibi sanctos Ecclesiæ id asserentes, quid dixeris?

Rhac. Id et ipse fatebor.

Cath. Testis, quæ dicta sunt, probe signet.

Testis. Scripsi, scribamque probe, ne dubites, in futurorum memoriam.

Rhac. Jam dictum est, nec fieri potest, ut sermo retro vertatur. Itaque facsis nunc promissa appareant. Ostende Orientalis Ecclesiæ Patrem, et confitebor et ipse.

Cath. Perplacet, quod dicis. Illico ostendam.

Rhac. Recordare probe quod dixi, non per Occidentales, sed potius per Orientales et nostros.

Cath. Dubitas de sanctitate Patrum Occidentalium? Et quis id audebit dicere? Non sum mente captus, bene valeo. Ecclesia eos veluti sanctos et deiferos Patres veneratur. Quod si id concesserimus, nostram fidem universam evertemus, et neque Ecclesia, neque sancti, neque sacerdotium, neque sacrificium, neque fides ulla Christianorum supererit. Sed cum absurda sint hæc et admodum indecora, propterea infallibilem dicimus Dei Ecclesiam, et sanctos illius præceptores veluti sanctos Patres colimus et veneramur. Nihilominus,

ut res vobis apertius pateat, Occidentales quidem Patres et doctores prætereo, Orientales vero magistros et Patres hoc idem asserentes adducam.

Aud. Animo Patris, domine, remedia adhibe. Per Orientales Patres propositum demonstretur.

Rhac. Domine senex, ne frustra tempus teramus. Quod proposuimus, paucioribus explica, dictaque Testis scripto tradat fideliter: namque optime calleo, nullum te Patrem ostensurum, qui dicat, Spiritum sanctum procedere ex Filio.

Testis. Annon vides me dextera calamum tenentem, sinistra volumen, ut quæ dicenda sunt, omnia scripto consignem?

Cath. Et sane primus ante alios, magna Ecclesiæ columna divinus et sacer Athanasius in suæ fidei professione, quam Liberio papæ exhibuit, cujus illud principium est: « Quicunque vult salvus esse, » « Spiritus sanctus, ait, a Patre et Filio non factus, non creatus, non genitus, sed procedens. » An quidquam oppones? Nonne est sanctus iste et Ecclesiæ doctor?

Rhac. Per me, sanctus est et doctor; attamen dictum a te allatum in dubio est, an legitimum illius sit.

Cath. Et quomodo doctoris hujus legitimum non fuerit, cum id idem repetat sæpius aliis suis orationibus?

Rhac. Quibus?

Cath. Libro, quem adversus Arianos scripserat multis in locis id asserit, sed potissimum ubi dicit: « Et hæc quidem Judæis tanquam homo Dominus dicebat: Discipulis vero deitatem ac magnitudinem suam ostendens, non minorem se Spiritu, sed majorem et æqualem esse significans, exhibebat quidem Spiritum, dicebatque: *Ego illum mittam, et ille me glorificabit.* » Cognovisti itaque quid innuere vult, majorem et æqualem ipsum esse Spiritu, æqualem secundum substantiam; ex tribus enim personis nulla major, aut minor, aut essentia, aut divinitate est, sed summa in illis æqualitas: majorem, quod ab eo habeat, quod sit.

Rhac. Nunquam ego hanc sententiam conspexi. Sed recense mihi et alios doctores.

Aud. Audias tu tantummodo, ejiciasque vanam atque inanem antecaptam animo opinionem. Inter enim alia mala, quibus genus humanum cumulastis, hoc quoque est, nolle cuiquam ex Catholicis de similibus disserenti aures præbere, sed eas obturatis ne pravam suspicionem amolitos pœniteat. Tu vero, qui interrogas, Catholicum audi.

Cath. Magnus Basilius, libro adversus Eunomium tertio ait: « Quæ enim necessitas, si dignitate et ordine tertius est Spiritus sanctus,

A Ὅμως διὰ πλείω σαφήνειαν ὑμετέραν, τοὺς μὲν Δυτικοὺς ἁγίους, καὶ διδασκάλους ἐάσω· τοὺς δὲ Ἀνατολικοὺς διδασκάλους τε καὶ ἁγίους ἐκθήσω σοι, τοῦτο λέγοντας.

Ἀκρ. Θεράπευσον, δέσποτα, τὴν ψυχὴν τοῦ Πατρός. Δεῖξον αὐτῷ τὸ προκείμενον, δι' Ἀνατολικῶν ἁγίων.

Ῥαχ. Κύριε πρεσβύτερε, μὴ διατρίβωμεν τὸν καιρὸν εἰς μάτην. Ὃ προεθέμεθα, συντομώτερον λέγε. Καὶ σημειούσθω ὁ Μάρτυς τοῖς εἰρημένοις καλῶς. Πέπεισμαι γὰρ, ὅτι οὐδένα δείξῃς μοι τῶν ἁγίων ἐκ τοῦ Υἱοῦ λέγοντα τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεσθαι.

Μάρτ. Οὐχ ὁρᾷς τῇ μὲν δεξιᾷ χειρὶ κρατοῦντα τὸν κάλαμον, τῇ δ' ἀριστερᾷ τὸ βιβλίον, σημειοῦσθαι τὰ
B εἰρημένα;

Καθ. Αὐτίκα γὰρ ὁ μέγας τῆς Ἐκκλησίας στῦλος ὁ θεῖος τῷ ὄντι καὶ ἱερὸς Ἀθανάσιος, ἐν τῇ Ὁμολογίᾳ τῆς ἑαυτοῦ πίστεως, ἣν ἐξέθετο πρὸς Λιβέριον πάππαν, ἧς ἡ ἀρχὴ, « Ὅστις ἂν βούληται σωθῆναι, » — « Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, φησὶν, ἀπὸ τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, οὐ ποιητὸν, οὐ κτιστὸν, οὐδὲ γεννητὸν, ἀλλ' ἐκπορευτόν. » Τί πρὸς τοῦτο ἔχεις εἰπεῖν; Οὐκ ἔστιν ἅγιος οὗτος, καὶ τῆς Ἐκκλησίας διδάσκαλος;

Ῥαχ. Ἅγιον μὲν καὶ διδάσκαλον ἔχω, πλὴν ἀμφιβάλλων, μὴ εἶναι τὴν ῥῆσιν ταύτην γνησίαν αὐτοῦ.

Καθ. Πῶς οὐκ ἔστι γνησία τοῦ διδασκάλου τοῦδε ἡ ῥῆσις αὕτη, ὅτι ἐν πολλοῖς ἄλλοις λόγοις αὐτοῦ τὸ
C αὐτὸ τοῦτο λέγει;

Ῥαχ. Ποῦ δή;

Καθ. Ἐν τῷ κατὰ Ἀρειανῶν βιβλίῳ αὐτοῦ, ἐν πολλοῖς μὲν τόποις τοῦτο λέγει, μᾶλλον δὲ κἀν τούτῳ, ἔνθα φησὶ, « Τοιαῦτα μὲν τοῖς Ἰουδαίοις ὡς ἄνθρωπος ὁ Κύριος ἔλεγε· τοῖς δὲ μαθηταῖς τὴν θεότητα καὶ μεγαλειότητα δεικνὺς ἑαυτοῦ, οὐκ ἔτι ἐλάττονα ἑαυτὸν τοῦ Πνεύματος, ἀλλὰ μείζονα καὶ ἴσον ὄντα σημαίνων, ἐδίδου μὲν τὸ Πνεῦμα, καὶ ἔλεγεν, *Ἐγὼ αὐτὸ ἀποστελῶ, κἀκεῖνος ἐμὲ δοξάσει.* » Ἔγνως ἄρα, τί δηλοῦν βούλεται, τὸ μείζονα καὶ ἴσον αὐτὸν εἶναι τοῦ Πνεύματος· ἴσον μὲν κατὰ τὸ ὁμοούσιον· οὐδὲν γὰρ τῶν τριῶν προσώπων μεῖζον καὶ ἔλαττον τῇ οὐσίᾳ, καὶ τῇ θεότητι, ἀλλ' ἄκρα ἰσότης· μεί-
D ζονα δὲ, ὅτι ἀπ' ἐκείνου τὸ εἶναι ἔχει.

Ῥαχ. Οὔποτε τὴν ῥῆσιν ἐγὼ ταύτην εἶδον. Ἀλλ' ἀρίθμησόν μοι καὶ ἄλλους τῶν διδασκάλων.

Ἀκρ. Θέλε μόνον ἀκούειν, καὶ ἀπόῤῥιψον τὴν κενὴν καὶ ματαίαν πρόληψιν. Σὺν γὰρ τοῖς ἄλλοις κακοῖς, οἷς τοὺς ἀνθρώπους ἐνεπλήσατε, ἕν ἐστι καὶ τοῦτο, τὸ μὴ ἐθέλειν ἀκούειν τινὸς τῶν καθολικῶν περὶ τούτων διαλεγομένων, ἀλλὰ κλείειν τὰ ὦτα, ἵνα μὴ τὴν πονηρὰν ὑπόνοιαν ἀποῤῥίψαντες, εἰς μετάνοιαν ἔλθωσιν. Σὺ δὲ ἐπεὶ ἐρωτᾷς μαθεῖν, ἄκουσον τοῦ Καθολικοῦ.

Καθ. Ὁ μέγας Βασίλειος ἐν τῷ κατ' Εὐνομίου τρίτῳ φησίν· « Τίς γὰρ ἀνάγκη, εἰ τῷ ἀξιώματι καὶ τῇ τάξει τρίτον ὑπάρχει τὸ Πνεῦμα, τρίτον εἶναι

αὐτὸ καὶ τῇ φύσει; Ἀξιώματι μὲν γὰρ, δευτερεύειν τοῦ Υἱοῦ, παρ' αὐτοῦ τὸ εἶναι ἔχον, καὶ παρ' αὐτοῦ λαμβάνον, καὶ ἀναγγέλλον ἡμῖν, καὶ ὅλως τῆς αἰτίας ἐκείνης ἐξημμένον, παραδίδωσιν ὁ τῆς εὐσεβείας λόγος· φύσει δὲ τρίτῃ κεχρῆσθαι, οὔτε παρὰ τῶν ἁγίων Γραφῶν δεδιδάγμεθα, οὔτε κατὰ τὸ ἀκόλουθον δυνατὸν συλλογίσασθαι. »

Ῥαχ. Ἐν τούτῳ οὐ δείκνυται διαῤῥήδην, ὅτι ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀλλ' ὅτι παρ' αὐτοῦ τὸ εἶναι ἔχει, καὶ παρ' αὐτοῦ λαμβάνει.

Καθ. Οὐκ ἔγνως ἔτι, τί τὸ εἶναι νοεῖται. Τὸ γὰρ ἔχειν παρ' αὐτοῦ τὸ εἶναι, τί ἄλλο πρὸς Θεὸν σημαίνει, ἢ ὅτι ἐκπορεύεται ἐξ αὐτοῦ;

Ῥαχ. Θέλω εἰδέναι σαφῶς τινὰ τῶν ἁγίων διδασκάλων λέγοντα διαῤῥήδην, ὅτι τὸ Πνεῦμα ἐκπορεύεται καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ.

Καθ. Τὰ ὀνόματα τῆς ὑπάρξεως τοῦ παναγίου Πνεύματος πολλά εἰσι, καὶ ἐν διαφόροις λέξεσι λέγονται, καὶ χρῶνται αὐταῖς οἱ διδάσκαλοι, καθὼς βούλονται, ὁ μὲν οὕτως, ὁ δ' οὕτως. Δι' αὐτοῦ τὸ ὅταν ἀκούσῃς, ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον « πρόεισιν ἐκ τοῦ Υἱοῦ, προχεῖται, ἐνίησιν, ἀναβλύζει, πηγάζει, ἔστιν, ὑπάρχει, ἔχει τὸ εἶναι, λαμβάνει, δίδοται ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα, ἐξ αὐτοῦ, διὰ αὐτοῦ, διὰ τοῦ Υἱοῦ, ἐκλάμπει, ἀποστέλλεται, πέμπεται, » οὐ δεῖ σε νοεῖν ἄλλο, ἢ ὅτι ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεται.

Ῥαχ. Εἰ καὶ ἔστιν οὕτως, ὡς λέγεις, ἀλλ' ἐγὼ οὕτω βούλομαι εἰδέναι τινὰ ἅγιον λέγοντα, « Ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. »

Καθ. Ἐγὼ πειράσομαι καὶ τοῦτό σοι δεῖξαι.

Μάρτ. Ὄντως αὕτη ἐστὶν ἡ πίστις ἡ ἀληθὴς καὶ ἀμώμητος τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ, ἡ ἐνεργουμένη θαυμασίως ἐν τοῖς καθαρῶς καὶ εὐσεβῶς εἰς αὐτὸν πιστεύουσιν. Φησὶ γάρ· *Ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ, τὰ ἔργα, ἃ ἐγὼ ποιῶ, κἀκεῖνος ποιήσει, καὶ μείζονα τούτων ποιήσει·* καὶ αὖ, *Ἐγὼ δώσω ὑμῖν λόγον καὶ σοφίαν ἐν τῷ στόματι, καταβαλεῖν τοὺς ὑπεναντίους*, πρὸς τοὺς μέλλοντας ὑπὲρ αὐτοῦ ἀγωνίζεσθαι τοῦτο λέγων. Ἐνταῦθα ὁρῶ θαυμάτων τὸ μέγιστον, εἰ καὶ σὺ, Πάτερ, ὅπερ βλέπω, οὐ συνορᾷς.

Ῥαχ. Τί ἐστι τοῦτο;

Μάρτ. Ὁρῶ γὰρ ὅτι οἱ τῆς ἑνώσεως ἱερεῖς, εἰ καὶ οὐχ ἥψαντο διαλεκτικῆς ἢ σοφίας, διαλέγονται, καὶ σοφίαν λαλοῦσι, καὶ θεολογίαν ἀρίστην θεολογοῦσιν. Ὑμεῖς δὲ οἱ τἀναντία ταύτης φρονοῦντες οὐκ ἐννοεῖτε οὐδὲν εἰπεῖν, καὶ τοὐλάχιστον, οὐδὲ τὰ γεγραμμένα. Ἀπὸ τούτου συμπεραίνω, ὅτι οὐκ ἔστιν ἐν ὑμῖν ἡ τοῦ Χριστοῦ πίστις. Διὰ τοῦτο οὐκ ἐνεργεῖται ὁ τοῦ Ἰησοῦ προῤῥηθεὶς ἐν ὑμῖν λόγος· ἐν τούτοις δὲ τοῖς ἑνωτικοῖς καὶ μάλα.

Δικ. Λέγε, κύριε πρεσβύτερε, καθ' εἱρμόν. Λέγε.

Καθ. Ὁ ἱερώτατος Νύσσης θεῖος Γρηγόριος ἐν τῇ εἰς τὸ, *Πάτερ ἡμῶν*, ὁμιλίᾳ αὐτοῦ τετάρτῃ,

A tertium esse quoque et natura? Namque dignitate a Filio secundum esse, ab eo, quod sit, habentem, et ab eo accipientem, et annuntiantem nobis, et omnino ab ea causa dependentem, pietatis nobis sermo tradit. Verumtamen non uti natura tertia, neque a sanctis Scripturis didicimus, neque inde consequens conclusio elicitur. »

Rhac. Ex hoc non palam ostenditur, ex Filio Spiritum sanctum procedere. Verumtamen ab eo, quod sit habere, et ab eo accipere.

Cath. Nondum percipis quid sit esse. Namque habere ab eo quod sit in divinis, quid aliud innuit, nisi ex eo procedere?

Rhac. Id vero summopere cupio, aliquem ex sanctis doctoribus, qui palam aperteque diceret, B etiam ex Filio Spiritum procedere.

Cath. Nomina exsistentiæ sanctissimi Spiritus multa sunt, diversisque dictionibus explicantur, iisque doctores utuntur, ut lubet, hic quidem sic, et alius alia ratione. Cum porro audieris, « Per ipsum Spiritus sanctus exit ex Filio, effunditur, scaturit, exsilit, est, exsistit, habet quod sit, accipit, datur ex Filio Spiritus, ex ipso, per ipsum, per Filium elucet, mittitur, delegatur, » processionem tantummodo illius tibi animo fige.

Rhac. Licet id ita se habeat, ut tu dicis, nihilominus audirem verba alicujus doctoris dicentis, « Ex Filio Spiritus sanctus procedit. »

C *Cath.* Enitar hoc quoque demonstrare.

Testis. Plane hæc est fides vera et inculpata Salvatoris Christi, quæ operatur admirabiliter in iis qui pure pieque in ipsum credunt. Ait enim: *Qui in me credit, opera quæ ego facio, et ipse faciet, et majora his.* Et rursus: *Ego dabo vobis verbum et sapientiam in ore ad prosternendos adversarios*, illis qui pro eo certamen subituri sunt, hoc dicens. Hic ipse intueor mirum mirabilium omnium maximum, etsi tu Pater, quod ipse intueor, non conspicis.

Rhac. Quid id est?

D *Testis.* Namque experientia ipsa doceor, unionis sacerdotes, etsi neque dialecticam neque sapientiam degustarunt, disputare, disserere, sapienter eloqui, et res theologicas quam optime pertractare: vos vero qui eam hostili animo oppugnatis ad loquendum inveniendumque, ineptissimos esse, ut nec scripta etiam sæpissime percurratis: hinc arguo Christi fidem non vobis inesse, propterque Jesu Christi supra recensitam vocem in vobis non operari, sed in his qui unionem amplexati sunt, maximum in modum.

Dic. Age, sequere, domine senex; modum adhibe, quem tenes. Ordinatim orationem perage.

Cath. Sacratissimus Nyssenus Gregorius, homilia 4, in *Pater noster*, in ipso exordio hæc habet:

« Spiritus sanctus et ex Patre esse dicitur, et ex Filio esse comprobatur. »

Rhac. Neque in his aperte id asserentem, quemadmodum ipse vellem, comperio.

Cath. Attende modo animo, intelligeque quid significet, ex Patre esse ; cum audimus simpliciter a Patre Spiritum esse, interrogo ipse, quid notat?

Rhac. Nil aliud possumus intelligere, nisi ex Patre procedere.

Cath. Recte est. Neque enim alio modo exprimi potest. Cum audimus simpliciter ex Patre Spiritum, concessisti processionem intelligi : cum audierimus id idem et de Filio, quid aliud intelligere poterimus, nisi ex Filio procedere?

Rhac. Peropto nihilominus unum ex sanctis mihi ostendi, qui aperte id fateretur, Spiritus sanctus etiam ex Filio procedit.

Cath. Ego allata jam nomina cum audio, hoc idem intelligo. Quandoquidem ex Patre Filii generationem in diversis dictionibus id item significantibus scio. Nihilominus conabor afferre in medium sanctum, qui id aperte enuntiet.

Rhac. Ostende mihi citius.

Cath. Magnus Anastasius, cui ex sancto monte Sina nomen est, oratione, cujus illud initium est : « De sana nostra fide, » hæc habet : « Corporis vero proprietatem in exemplum accipientes mutuam divinorum cohærentiam per membrorum proportionem et assimilationem repræsentavimus. Hinc et Spiritus oris illius dicitur, cui Unigenitus os est, et Spiritus rursus ex ipso procedens, et missus non tantum a Patre, sed etiam a Filio. » En Pater apertissime dicit, non solum ex Patre, sed etiam ex Filio Spiritum sanctum procedere. Quid ad hæc opponis? Plane nihil.

Dic. Dictum hoc aptissime quæstioni respondet.

Rhac. Ostende mihi per Deum et alium sanctum eadem enuntiantem.

Aud. Ostende Patri, domine senex, et alium sanctum similia memorantem.

Cath. Sanctus Hilarius, oratione post Pentecosten, inquit : « Credimus in sanctam Trinitatem, hoc est Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum, unum Deum omnipotentem, unius essentiæ, unius exsistentiæ, unius auctoritatis, opificem omnium creaturarum, ex quo omnia, per quem omnia, in quo omnia : Patrem ex seipso, et non ex alio, Filium ex Patre genitum, Deum verum, non tamen duo lumina, sed unum lumen : Spiritum sanctum ex Patre et Filio æqualiter procedentem. »

Testis. Hanc sententiam aureis exarabo litteris, quod et saxeis cordibus medicinam facit.

Dic. Recte utique egeris. Namque hic sanctus per hoc dictum enuntians, Spiritus sanctus æqua-

A εὐθὺς ἐν τοῖς προοιμίοις οὕτω φησίν· « Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς εἶναι λέγεται, καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ εἶναι προσμαρτυρεῖται. »

Ῥαχ. Οὐδ' ἐν τούτῳ βλέπω διαῤῥήδην λέγοντα, ὥσπερ ἐγὼ βούλομαι.

Καθ. Ἐπίστησον ἀκριβῶς, καὶ ἐννόησον, τί δηλοῦν βούλεται τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς εἶναι λέγεσθαι. Ὅταν ἀκούσωμεν ἐκ τοῦ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα ἁπλῶς οὕτως, ἐρωτῶ, τί δηλοῦν βούλεται;

Ῥαχ. Οὐ δυνάμεθα ἐννοῆσαι ἄλλο τι, ἢ ὅτι ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται.

Καθ. Ὀρθῶς ἔφης. Οὐ γὰρ ἐνδέχεται ἄλλως εἰπεῖν. Εἰ ὅταν ἀκούσωμεν ἁπλῶς ἐκ τοῦ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα, ἔδωκας, ὅτι ἐκπορεύεται νοεῖται· ὅταν ἀκούσωμεν αὐτὸ τοῦτο καὶ ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ, τί ἄλλο B δυνάμεθα νοεῖν, ἢ ὅτι καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεται;

Ῥαχ. Ἤθελον ὅμως εἰδέναι σαφῶς τινὰ τῶν ἁγίων λέγοντα, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορευόμενον καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ.

Καθ. Ἐγὼ τὰ ὀνόματα τὰ προειρημένα ὅταν ἀκούσω, τὸ αὐτὸ τοῦτο νοῶ. Ἐπεὶ καὶ τὴν τοῦ Υἱοῦ ἐκ τοῦ Πατρὸς γέννησιν ἐν διαφόροις λέξεσι τὸ αὐτὸ δηλούσαις ἐπίσταμαι. Ὅμως πειράσομαι δεῖξαί σοι διαῤῥήδην ἅγιον λέγοντα τοῦτο.

Ῥαχ. Δεῖξόν μοι θᾶττον.

Καθ. Ὁ μέγας Ἀναστάσιος ἁγίου ὄρους Σινᾶ λεγόμενος οὕτω λέγει ἐν τῷ λόγῳ, οὗ ἡ ἀρχή, « Τὸν περὶ τῆς ὑγιοῦς ἡμῶν πίστεως· » « Τοῦ δὲ σώματος τὸ ἰδίωμα λαβόντες ὡς παράδειγμα, τὴν ἀλληλουχίαν τῶν θείων παρεστήσαμεν διὰ τῆς C τῶν μελῶν ἀναλογίας τε καὶ εἰκασίας. Ἔνθεν τοι καὶ Πνεῦμα στόματος αὐτοῦ λέγεται, στόματος ὄντος τοῦ Μονογενοῦς, καὶ Πνεῦμα πάλιν ἐξ αὐτοῦ ἐκπορευόμενον, καὶ ἀποστελλόμενον οὐ μόνον παρὰ τοῦ Πατρὸς, ἀλλὰ καὶ παρὰ τοῦ Υἱοῦ. » Ἰδοὺ προφανῶς τοῦ ἁγίου τούτου λέγοντος, οὐ μόνον παρὰ τοῦ Πατρὸς, ἀλλὰ καὶ παρὰ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεται τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Τί πρὸς τοῦτο ἔχεις εἰπεῖν; Ὄντως οὐδέν.

Δικ. Ἡ ῥῆσις αὕτη φανερώτατα τὸ ζητούμενον θεραπεύει.

Ῥαχ. Δεῖξόν μοι πρὸς Θεοῦ καὶ ἄλλον ἅγιον λέγοντα κατὰ τοῦτον.

Ἀκρ. Δεῖξον τῷ Πατρὶ, κύριε πρεσβύτερε, καὶ D ἄλλον ὁμοίως ἅγιον λέγοντα.

Καθ. Ὁ ἅγιος Ἱλάριος ἐν τῷ λόγῳ τῷ μετὰ τὴν Πεντηκοστὴν φησιν, « Πιστεύομεν εἰς τὴν ἁγίαν Τριάδα, τουτέστι τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἕνα Θεὸν παντοδύναμον, μιᾶς οὐσίας, μιᾶς ὑπάρξεως, μιᾶς ἐξουσίας, δημιουργὸν πάντων τῶν κτισμάτων, ἐξ οὗ πάντα, δι' οὗ πάντα, ἐν ᾧ πάντα· Πατέρα ἀφ' ἑαυτοῦ, ἀλλ' οὐκ ἀφ' ἑτέρου, Υἱὸν ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννητὸν, Θεὸν ἀληθινὸν, οὐ μὴν δύο φῶτα, ἀλλ' ἓν φῶς· Πνεῦμα ἅγιον παρὰ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ ἐπίσης ἐκπορευόμενον. »

Μάρτ. Ταύτην τὴν ῥῆσιν χρυσοῖς ἐγχαράξω γράμμασιν, ὅτι καὶ λιθίνας θεραπεύει καρδίας.

Δικ. Καλῶς ἂν ποιήσοις. Ὁ γὰρ ἅγιος οὗτος διὰ τῆς ῥήσεως ταύτης εἰπὼν, Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον

ἐπίσης ἐκπορεύεται παρὰ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, οὐδεμίαν κατέλιπε πρόφασιν τῶν ζητούντων προφάσεις.

Ῥαχ. Μεγάλα καὶ φοβερὰ τὰ παρὰ σοῦ εἰρημένα, τίμιε πρεσβύτερε, καὶ ἱκανὰ διασκεδάσαι τὸ νέφος τῶν λογισμῶν. Ἀλλὰ καὶ ἔτι εἰς ἱκανοποίησιν ἡμετέραν δεῖξόν μοι καὶ ἕτερον ἅγιον λέγοντα κατὰ τούτους.

Ἀκρ. Ὁ τούτοις μὴ πειθόμενος, οὐδ' ὅσα ἄν τις εἴπῃ, πεισθήσεται.

Καθ. Κύριλλος ὁ μακάριος ἐν τῇ ἑρμηνείᾳ τῇ εἰς τὸν προφήτην Ἰωὴλ φησιν· « Ἡ μὲν γάρ ἐστι Θεὸς, καὶ ἐκ Θεοῦ κατὰ φύσιν ὁ Υἱὸς, γεγέννηται γὰρ ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, ἴδιον αὐτοῦ τε καὶ ἐν αὐτῷ, καὶ ἐξ αὐτοῦ τὸ Πνεῦμά ἐστι· καθάπερ ἀμέλει καὶ ἀπ' αὐτοῦ νοεῖται τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρός. » Τὸ δὲ, « καθάπερ ἀμέλει καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς, » τί δηλοῦν βούλεται, ἢ ὅτι, ὥσπερ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, οὕτω καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεται;

Δικ. Δίκαιος τοῖς νουνεχέσιν οὗτος ὁ λόγος.

Ῥαχ. Ἔστι καὶ ἄλλος τις τῶν διδασκάλων λέγων οὕτως;

Καθ. Πάντες οἱ Ἀνατολικοὶ καὶ Δυτικοὶ ἅγιοι τὸ αὐτὸ λέγουσιν.

Ῥαχ. Ἐγὼ οὔτε εἶδον, οὔτε ἤκουσά ποτε τοιούτων· μόνον δὲ Καβάσιλά τινος, Ψελλοῦ, Νικολάου Μεθώνης, Παναρέτου, καὶ ἄλλων, καὶ νῦν τοῦ Ἐφέσου ἤκουσα τἀναντία λέγοντος τούτοις, ἅπερ σὺ φῄς.

Ἀκρ. Καὶ τίσι δίκαιον ἕπεσθαι τοῖς ἁγίοις τῆς Ἐκκλησίας διδασκάλοις, ἢ τούτοις τοῖς μετὰ τὸ σχίσμα καὶ μάχην συγγράψασι;

Ῥαχ. Τοῖς διδασκάλοις ἀναμφιβόλως.

Καθ. Τί σοι δοκεῖ νῦν; Αἱρετικοί εἰσιν οἱ λέγοντες τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Υἱοῦ;

Ῥαχ. Καθὼς ἀρτίως ἤκουσα, ἥκιστα τοῦτο φήσαιμι.

Καθ. Τί οὖν ὅλως ἡμᾶς μάχεσθε; Εἰ γὰρ ἀπεδείχθη διαῤῥήδην τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορευόμενον διὰ τοῦ Υἱοῦ καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐν ταῖς τῶν ἱερῶν Πατέρων καὶ διδασκάλων ἡμῶν ἀναντιῤῥήτοις καὶ σοφαῖς ὑφηγήσεσιν, εἶτα συμφωνεῖν τῷδε τῷ δόγματι τὸ παρὰ τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας ἐν τῷ Συμβόλῳ τῆς πίστεως κηρυττόμενον ἐγνωκότες, τὴν εἰρήνην καὶ ἕνωσιν τῶν Ἐκκλησιῶν χρεωστικῶς ἅμα καὶ εὐλαβῶς αὐτὴν ἀσμένως ὑπεδεξάμεθα, καὶ τὴν μετὰ Ῥωμαίων ὁμόνοιαν, καὶ τὸ φίλιον προειλόμεθα, τί τῶν ἀτόπων διεπραξάμεθα; Πόθεν ὑμῖν ἐξεγένετο, ἀδελφοὶ, τοὺς ὁμοφύλους τε καὶ ὁμογενεῖς, ἵν' εἴπω καὶ συμφυεῖς ἔστιν ὅτε ὑμῖν, ὡς ἐθνικοὺς καὶ ἀλλοφύλους ἡγεῖσθαι, καὶ ἀρὰς, καὶ βλασφημίας, καὶ συκοφαντίας ἀλλεπαλλήλους συῤῥάπτειν καθ' ἡμῶν ὁσημέραι οὐ παύεσθε; Τοῦτο πανάληθες. Οὐ γὰρ δυνηθείη, ὅστις ἂν εἴη, ἀρνήσασθαι. Καὶ γὰρ ἐν ταῖς καπήλοις, ἐν ταῖς ὁδοῖς, ἐν ταῖς ἀγοραῖς, διὰ πάντων καὶ πανταχοῦ, τῶν ἑνωτικῶν ἱερέων κατασύρεται τὸ πολίτευμα, καὶ ἡ

A liter procedit a Patre et Filio, omnem tollit prætextum prætextus quærentium.

Rhac. Dicta tua, o venerande senex, magna sunt et terribilia aptaque cogitationum nebulas discutere. Sed adhuc, ut cumulate disputationi satis fiat, ostende mihi et alium sanctum eadem quæ et hi enuntiantem.

Aud. Qui his non suadetur, neque si alia innumera dixerit, suadebitur.

Cath. Beatus Cyrillus, interpretatione in Joelem prophetam, scribit: « In quantum enim Deus est, et ex Deo secundum naturam Filius est, natus quippe est ex Deo et Patre, proprius illius et in ipso, et ex ipso Spiritus est; quemadmodum scili-
B cet et ex ipso intelligitur Deo et Patre. » Illud porro, « quemadmodum scilicet et ex Patre, » quid notat, quam, quemadmodum ex Patre procedit, ita etiam procedit ex Filio?

Dic. Æqua et bona hæc oratio prudentibus reputabitur.

Rhac. Estne præterea alius quispiam ex doctoribus, qui ita loquatur?

Cath. Omnes sancti Occidentales et Orientales idem affirmant.

Rhac. Ego neque vidi, neque unquam audivi similia: tantummodo præ manibus fuere Cabasila quidam, Psellus, Nicolaus Methonensis, Panaretus et alii. Et nunc demum Ephesium audivi, quibus
C tu dicis contraria dictitantem.

Aud. Quinam potius audiendi sunt sancti doctores Ecclesiæ, an illi qui post schisma, et multas contentiones et rixas commentaria ediderunt?

Rhac. Doctores absque dubio.

Cath. Quid nunc tibi videtur? Hæretici sunt, qui dicunt, Spiritum ex Filio?

Rhac. Ex his, quæ modo audivi, nunquam id dixerim.

Cath. Quare itaque nobis adversamini? Etenim si sufficienter planeque demonstratum est, Spiritum sanctum per Filium et ex Filio procedere, ex sacrorum Patrum doctorumque nostrorum sapientibus firmisque citra contradictionem com-
D mentariis, nos postea simili sententiæ, quod a Romana Ecclesia in Symbolo fidei prædicatur concordare cognoscentes, pacem et unionem Ecclesiarum necessario et reverenter libentes deosculati sumus, et concordiam cum Romanis atque amicitiam inivimus, quid absurdi commisimus? Unde factum est, fratres, ut vos ejusdem nationis et ejusdem generis, aliquando etiam et sanguinis homines, tanquam ethnicos et alienos reputetis? et diras, convicia et calumnias continuo contra eos et quotidie concinnare non desistatis? Hoc verissimum est, neque aliquis inficias iverit; namque in cauponis, triviis, foris, locis in omnibus calumniæ amplas occasiones nanciscentes, sacerdotum, qui unionem acceperunt, vitam atque in-

stitutum dicteriis proscinditis, et honorem eorum injuste criminantes expostulatis. O tolerantiam tuam, Rex Christe! Neque de his contenti fidem Deumque nostrum impudenter injuria afficitis, cum ut ethnicos nos contemnitis. Nos autem silentio omnia sustinemus, et intuenti omnia Deo committimus; ipse enim desuper universa videt et considerat, et retribuet unicuique quod justum est.

Rhac. Terribilia sunt quæ modo enuntiasti, o piissime; namque eorum auditione contremui, animumque despondi, comprehendens orationis tuæ vim, cui nequit contradici; vera etenim sunt, quæ elocutus es, et, ut existimo, nemo tibi in his contraria respondebit.

Dic. Immerito itaque duodecim illis insultatis, imo non illis duodecim, sed universali synodo. Cum enim eos reprehenditis et contumeliis afficitis, et cum Latinis sentientes appellatis, et alterius fidei, univeram Ecclesiam accusatis, et reliquos sanctos tanquam Latinorum sententiæ et extraneæ fidei deditos.

Rhac. Parcat mihi Deus hanc calumniam, qua sanctos impudenter oneraveram. Cum itaque de hoc a te mihi cumulate satisfactum sit, peropto ut et de reliquis decreti capitibus similiter satisfiat.

Cath. Recita ex aliis quod tua fert voluntas, et respondebimus.

Rhac. Per fermentatum et azymum decretum asserere sine controversia fieri corpus Christi, et ambo unum esse, turbat equidem animum. Quomodo unum erit, quod variis diversisque modis conficitur, hoc scilicet per azymum, illud per fermentum?

Cath. Quid est, quod te conturbat, an quod hoc fermentum habet, aliud vero non habet? Et quid hoc est? Non est utrumque panis ex farina?

Rhac. Panis est utrumque, nequeo contraire, sed hic quidem est panis perfectus, quod fermentum habeat; ille imperfectus, quod fermento careat. Quare ex perfecto, non vero ex imperfecto conficiendum est.

Cath. Si panis accidentia converterentur in corpus Christi, recte ratiocinareris; sed cum substantia sit, quæ convertitur in corpus Domini, et non species, temetipsum infatuas, dum hæc imprudens asseris. Dominus enim non species sive accidentia, sed substantiam ipsam, quæ est vis nutritiva panis, non in fermentato tantum, verum etiam in azymo comprehensa, in corpus suum per vim suorum verborum transmutat.

Rhac. Fateor nec repugno substantiam panis converti in corpus Dominicum: sed cum in fermentato substantia panis validior conspiciatur, quam in azymo, potius eligendus esset fermentatus, quam azymus.

Cath. Hoc tuo dicto verbis Dominicis impotentiam tribuemus, quæ vim suam non consequentur, nisi fermentatus sit: eritque sermone Dominico

A τιμὴ αὐτῶν ἀδίκως συκοφαντεῖται καὶ διαβάλλεται. Ὢ τῆς ἀνοχῆς σου, Χριστὲ Βασιλεῦ! Οὐ ταῦτα μόνον ἀρκεῖσθε λέγειν ἡμῖν, ἀλλὰ καὶ τὴν πίστιν καὶ τὸν Θεὸν ἡμῶν ἀναιδῶς ἐξυβρίζετε, ὡς ἐθνικοὺς ἡμᾶς λογιζόμενοι. Ἡμεῖς μὲν οὖν ἀνεχόμεθα σιωπῶντες, καὶ τῷ πανδερκεῖ Θεῷ τὸ πᾶν ἀνατίθεμεν· αὐτὸς δὲ ἄνωθεν πάνθ' ὁρᾷ καὶ περισκοπεῖ, καὶ ἐπιμετρήσει ἑκάστῳ τὸ δίκαιον.

Ῥαχ. Φοβερά εἰσι τὰ παρὰ σοῦ εἰρημένα τὰ νῦν, εὐλαβέστατε. Ἀκούσας γὰρ ταῦτα ἐτρόμαξα, καὶ συνεστάλη μου ἡ ψυχή, συνεὶς τοῦ λόγου τὸ ἀναντίῤῥητον, διὰ τὸ εἶναι ἀληθῆ, ἅπερ ἔφησας, καὶ οἶμαι, οὐδεὶς σοι τἀναντία ἐν τούτοις ἀποκριθήσεται.

Δικ. Ὥστε λοιπὸν ἀδίκως ἐγκαλεῖτε τοῖς δώδεκα, B μᾶλλον δὲ οὐ τοῖς δώδεκα, ἀλλὰ τῇ οἰκουμενικῇ συνόδῳ. Ὅταν γὰρ αὐτοῖς ἐγκαλῆτε, καὶ διασύρητε, καὶ Λατινόφρονας ἀποκαλῆτε καὶ ἑτεροδόξους, καὶ τῇ Ἐκκλησίᾳ ἁπάσῃ ἐγκαλεῖτε σὺν πᾶσι τοῖς ἁγίοις ὡς Λατινοφρονησάσῃ τε καὶ ἑτεροδοξησάσῃ.

Ῥαχ. Ἵλεως γένοιτό μοι Θεὸς τῆς βλασφημίας ἕνεκεν, ἧς τοὺς ἁγίους ἀναιδῶς ἐβλασφήμουν. Πρὸς οὖν τοῦτο ἱκανῶς ὁρῶ ἐμαυτὸν πληροφορηθέντα. Θέλω δὲ καὶ πρὸς τὰ λοιπὰ τοῦ ὅρου κεφάλαια ὁμοίως πληροφορηθῆναι.

Καθ. Λέγε καὶ περὶ τῶν ἄλλων, ὃ βούλει, καὶ ἀπολογησόμεθα.

Ῥαχ. Τῷ δι' ἐνζύμου καὶ ἀζύμου λέγειν τὸν C ὅρον γίνεσθαι ἀναμφιβόλως τὸ τοῦ Χριστοῦ σῶμα, καὶ ἄμφω ἓν εἶναι, ταράττει. Πῶς ἓν ὑπάρχει, ὃ διαφόρως τελεῖται, τὸ μὲν δι' ἀζύμου, τὸ δὲ δι' ἐνζύμου;

Καθ. Τί σε ταράττει, ὅτι τὸ μὲν ἔχει ζύμην, τὸ δὲ οὐκ ἔχει; Καὶ τί τοῦτ' ἐστίν; Οὐκ ἔστιν ἄρτος ἀμφότερον ἐξ ἀλεύρου;

Ῥαχ. Ἄρτος ἐστὶν ἀμφότερον, καὶ οὐ δύναμαι ἀντειπεῖν· ἀλλὰ τὸ μὲν ἔστι τέλειος ἄρτος, διὰ τὸ ἔχειν ζύμην, τὸ δὲ οὐ τέλειος, διὰ τὸ μὴ ἔχειν. Οὐκοῦν διὰ τοῦ τελείου δεῖ γίνεσθαι, οὐ μὴν διὰ τοῦ ἀτελοῦς.

Καθ. Εἰ μὲν οὖν τὰ συμβεβηκότα τοῦ ἄρτου εἰσὶν, ἃ τρέπονται εἰς σῶμα Χριστοῦ, καλῶς ἂν λέγῃς· D εἰ δὲ ἡ οὐσία ἐστὶν ἡ τρεπομένη εἰς τὸ τοῦ Κυρίου σῶμα, καὶ οὐ τὰ εἴδη, ἔλαθες σεαυτὸν τοιαῦτα λέγων. Ὁ γὰρ Κύριος οὐ τὰ εἴδη, ἢ τὰ συμβεβηκότα, ἀλλὰ τὴν οὐσίαν αὐτὴν, ἥτις ἐστὶν ἡ τοῦ ἄρτου θρεπτικὴ δύναμις, ἡ οὐκ ἐν τῷ ἐνζύμῳ, ἀλλὰ κἂν τῷ ἀζύμῳ ἐστὶν, εἰς σῶμα αὐτοῦ τρέπει διὰ τῆς δυνάμεως τῶν λόγων αὐτοῦ.

Ῥαχ. Ὁμολογῶ καὶ δέχομαι, ὅτι ἡ οὐσία τοῦ ἄρτου ἐστὶν ἡ τρεπομένη εἰς σῶμα Κυρίου· ἀλλ' ἐν τῷ ἐνζύμῳ ἡ τοῦ ἄρτου οὐσία ἰσχυροτέρα δοκεῖ εἶναι ἢ ἐν τῷ ἀζύμῳ, ὥστε καὶ αἱρετέος ὁ ἔνζυμος μᾶλλον ἢ ὁ ἄζυμος.

Καθ. Κατὰ τοῦτον τὸν λόγον ἀδυναμίαν δώσομεν τοῖς τοῦ Κυρίου λόγοις, ὅτι οὐκ ἰσχύουσιν, ἂν μὴ ἔνζυμος ὑπάρχῃ, καὶ ἔσται ἰσχυροτέρα ἡ ὕλη, ἢ ὁ

τοῦ Κυρίου λόγος ὁ πάντα μετατρέπων. Καὶ τίς ἂν τοῦτο εἴποι, ὅτι ὁ λόγος τοῦ Κυρίου, δι' οὗ οὐρανὸς μὲν ἐστερέωται, γῆ δὲ ἕδρασται, ἐν πᾶσι μὲν τοῖς ἄλλοις ἰσχύει, ἐν τούτῳ δὲ οὐκ ἰσχύει; Αὕτη ἐστὶ βλασφημία μεγίστη, ἣν οὐδέποτέ τις ἤκουσεν. Ἀλλ' ἀπέστω τὸ βλάσφημον. Ὁ λόγος γὰρ τοῦ Κυρίου μετατρέπει, καὶ μεταποιεῖ καὶ τὸ ἓν, καὶ τὸ ἕτερον εἰς σῶμα αὐτοῦ. Καὶ οὕτω δεῖ πάντα τὸν βουλόμενον σωτηρίας τυχεῖν ἀναμφιβόλως πιστεύειν.

Ῥακ. Ἀκούομεν τῶν ἱερῶν ἀποστόλων λεγόντων, ὅτι, *Μὴ τὰ τῶν Ἰουδαίων ἄζυμα δέχεσθε.* Οὐκοῦν, ὡς ἀκάθαρτα ταῦτα παραινοῦσι φυλάττεσθαι.

Καθ. Καλῶς παρὰ τοῖς ἱεροῖς ἀποστόλοις τοῦτο νενομοθέτηται, μὴ τὰ τῶν Ἰουδαίων δέχεσθαι ἄζυμα. Ἀκάθαρτα γὰρ, ἐπειδὴ παρανόμως αὐτὰ προσφέρουσι, νῦν δηλονότι μετὰ τὴν τοῦ Χριστοῦ ἔλευσιν. Καὶ γὰρ οὐδ' ἡμεῖς τὰ τῶν Ἰουδαίων δεχόμεθα ἄζυμα, οὐδὲ τὰ τῆς ἑορτῆς αὐτῶν ξένια, οὐδὲ τὴν ζωοθυσίαν, καὶ τὰ λοιπά. Τὸ δὲ ἀκάθαρτον εἶναι τὸ ἄζυμον διὰ τούτου οὐ συμπεραίνεται. Διὸ καὶ τὰ ἔνζυμα ἀκάθαρτα ἂν ἦσαν, διὰ τὸ λέγειν τὸν Κύριον, *Ὁρᾶτε καὶ προσέχετε ἀπὸ τῆς ζύμης τῶν Φαρισαίων.* Καὶ Παῦλος δὲ ὁ μακάριος, *Ἐκκαθάρατε οὖν,* φησὶ, *τὴν παλαιὰν ζύμην, ἵνα ἦτε νέον φύραμα·* καὶ ἀλλαχοῦ ὁ αὐτός· *Ὥστε ἑορτάσωμεν μὴ ἐν ζύμῃ παλαιᾷ κακίας καὶ πονηρίας.* Λοιπὸν οὖν κατὰ σὲ φευκτέα ἂν ὤφειλεν εἶναι ἡ ζύμη ὡς ἀκάθαρτος, ἐπειδὴ κακίζει ταύτην ὁ Παῦλος, *ζύμην κακίας καὶ πονηρίας* ἀποκαλῶν. Ἀλλ' οὐ δεῖ μὲν ἀνιχνεύειν κακούργως τὸ γράμμα, ἐρευνᾷν δὲ τὸν νοῦν φιλαλήθως καὶ εὐλαβῶς. Καὶ οἱ Λατῖνοι τοίνυν οὐκ ἐν τῷ σκοπῷ τῶν Ἰουδαίων ποιοῦσι τὰ ἄζυμα, ἵνα ἡμεῖς αὐτὰ φύγωμεν, ἀλλὰ διὰ τὸ καθαρὸν καὶ λεπτὸν αὐτὸ εἶναι, ὡς τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου, ὅπερ τελειώτερον ἐν τῷ δευτέρῳ κεφαλαίῳ τοῦ ὅρου λέγομεν· καὶ ὁ βουλόμενος ἐκεῖνο ἐρευνησάτω, καὶ εὑρήσει πάσας τὰς ἀπορίας ἐκεῖ λελυμένας.

Μάρτ. Ἐκεῖ ταῦτα πάντα καλῶς καὶ ἐπιμελῶς ἐξηγημένα εἰσὶ, μηδεμίαν ἐναντίωσιν ἔχοντα.

Ῥακ. Ὡς ὁρῶ καὶ ἀκούω, εἰς μάτην ἡμᾶς ἔσχισαν τῆς τῶν Λατίνων κοινωνίας οἱ πρὸ ἡμῶν.

Δικ. Καὶ ἀληθῶς εἰς μάτην.

Ῥακ. Πῶς οὐκ ἦν ἐν αὐτοῖς φόβος Κυρίου τοῦ σχίζειν, καὶ κατατέμνειν τὸ τοῦ Χριστοῦ ποίμνιον, εἰς διαιρέσεις καὶ σχίσματα;

Ἀκρ. Πῶς καὶ σὺ οὐκ εἶχες φόβον Κυρίου οὐδὲ εὐλάβειαν, ἀλλ' ἐσχίζου ἀπὸ τῆς Ἐκκλησίας, καὶ ἄλλους εἰς τοῦτο συνήλαυνες;

Ῥακ. Ἐγὼ ἰδιώτης ὢν, ὡς παρ' αὐτῶν ἐδιδάχθην, οὕτως καὶ ἐφρόνουν.

Δικ. Οὐκοῦν μὴ κατηγορῶμεν τοὺς Ἰουδαίους, ὡς τὰ αὐτὰ καὶ αὐτοὺς τοῖς πατράσιν αὐτῶν φρονοῦντας.

Ῥακ. Ἐάσωμεν τοῦτο, ὡς ἱκανῶς εἰρημένον. Ἔλθωμεν δὴ καὶ ἐπὶ τὸ τρίτον.

Ἀκρ. Δεῖ τοῦτο πρῶτον λαβεῖν ἀπόφασιν, εἶτα ἄρχεσθαι ἑτέρου.

A omnia immutante materia validior. Et quisnam unquam affirmaverit, verba Domini, quibus cœlum firmatum est et terra fundata, in aliis omnibus vim obtinere, in hoc vero infirmari? Ingens blasphemia, quam nullus unquam audiit. Sed longæ sint blasphemiæ. Verba siquidem immutant, et convertunt unum et alium in corpus. Et sic quibus propriæ salutis curæ est, absque ulla hæsitatione credendum est.

Rhac. Sanctos apostolos audimus dicentes: *Ne Judæorum azyma admittatis.* Ab his itaque tanquam impuris cavendum esse nobis præscribunt.

Cath. Optime id a sacris apostolis decretum est, B ne Judæorum azyma accipiamus; impura etenim sunt, cum ea impie nunc, post Christi scilicet adventum, offerant. Nos sane Judæorum azyma, eorum festivitatis munera, animalium sacrificium, et reliqua minime acceptamus; neque propterea azymum impurum esse concluditur; sic enim et fermentata essent impura, quod dicat Dominus: *Videte et cavete a fermento Pharisæorum.* Et beatus Paulus: *Expurgate itaque,* ait, *vetus fermentum, ut sitis nova massa.* Et alio in loco: *Quare celebremus non in fermento veteri malitiæ et improbitatis.* Cavendum itaque esset per te a fermento tanquam impuro, cum id Paulus vituperet, *fermentum malitiæ et improbitatis* vocans. Verumtamen non est malitiose littera, sed amore veritatis pieque C investiganda. Latini ergo non eodem ac Judæi scopo azyma conficiunt, ut nobis ab illis cavendum sit, sed quod purum et subtile sit, quemadmodum corpus Domini; ut absolutius in secundo decreti capite disseruimus; illudque cui lubet, perquirat, et inveniet omnia dubia resoluta.

Testis. In eo capite omnia recte et laboriose nec minus diligenter exposita sunt, et nullam habent contradictionem.

Rhac. Ut video audioque, frustra nos a Latinorum communione, qui ante nos fuerunt, separarunt.

Dic. Plane, atque omnino frustra.

D *Rhac.* Quomodo in illis timor Dei non erat, sed separarunt et diviserunt Christi gregem in multas partes et factiones?

Aud. Quomodo et tu Deum non timebas, sed ab Ecclesia separabaris, aliosque ad id agendum compellebas?

Rhac. Ipse imperitus cum essem, quemadmodum ab eis edoctus fueram, ita sentiebam.

Dic. Ne accusemus igitur Judæos, qui eadem ac patres eorum tenent.

Rhac. Relinquamus et hoc, tanquam cui abunde satisfactum est. Veniamus ad tertium.

Aud. Prius de hoc determinandum est, postmodum de alio disquirendum.

Dic. Quandoquidem silet, hoc, tanquam cui contradici nequit, prætermittit. Imo nolens illud propugnare, Catholici demonstrationi assensum exhibet. Hic enim mos est disputantibus non silere in aliquo, quod, si siluerint, plane fatentur se victos esse, nec velle de eo amplius disceptationem inire.

Cath. Dic, Pater reverende, quæ in dubium vocas, et respondebo.

Rhac. Quomodo probat synodus, animas purgari post mortem?

Cath. Probat et demonstrat cum ratione, quemadmodum et reliqua.

Rhac. Age, dicito mihi, unde hoc demonstrat.

Cath. Primum quidem exemplo nostri, quod nos ipsi facimus: deinde testimoniis sanctorum Ecclesiæ doctorum, et ab ipsa rei natura.

Rhac. Profer mihi nostrum exemplum, quod nos ipsi agimus.

Cath. An nescis adhuc quid notent oblationes, colyba candelæ, oleum, psalmodiæ, commemorationes, et memoriæ pro mortuis in sacrosanctis sacrificiis?

Rhac. Estne id hoc, quod Latini nuncupant *Purgatorium*, nos Καθαρτήριον?

Cath. Hoc nempe est, et non aliud.

Rhac. Asseruisti testimoniis quoque Ecclesiæ doctorum hoc probare synodum; ostendito mihi.

Cath. Percurre tertium decreti caput; ibi enim cumulate disputavimus, quibus dubitatio omnis tolletur.

Rhac. Procedamus jam ad quartum.

Cath. Si quid de hoc ambigis, effare.

Rhac. Qua ratione, cum nondum communis resurrectio successerit, justi item et peccatores receperunt secundum vos, imo secundum hujusce synodi decretum, quæ commeruere?

Cath. De hoc quoque ita sentiendum est, quemadmodum et de aliis jam bene nosti. Dei Ecclesia tenet sanctorum animas cum Deo et sanctis angelis, statim atque ex hac vita excesserint, habitare, multis præmunita rationibus et circumstantiis, ut et in aliis rebus.

Rhac. Si nunc in cœlo habitant justorum animæ, et possident, ut ais, frustra judicium fieret, et judex sederet in throno.

Cath. Si diceremus, sanctos corpore et animo perfecte recepisse, tum hoc absurdum non absone sequeretur. Nunc vero nos non ita affirmamus, sed animas tantum perfecte recipere, ut sanctus Joannes Damascenus refert, « Et perfectam in cœlis coronam receperunt; » quod de corporibus non asseritur, sed de animis. In judicio vero tum animæ, tum corpora simul gloria perfruantur.

A *Δικ.* Ἐπειδὴ σιωπᾷ, ὡς ἀναντίῤῥητον πάντως ἀφίησι τοῦτο. Ἔτι δὲ, μὴ θέλων αὐτοῦ ἀντέχεσθαι ἔτι, συγκατατίθεται τῇ τοῦ Καθολικοῦ ἀποφάσει. Τοῦτο γὰρ ἔθος τοῖς διαλεγομένοις ἐστὶ, μὴ σιωπᾷν κατά τι. Σιωπήσας δὲ, δείκνυσιν ὅτι νενίκηται, καὶ οὐ βούλεται ἔτι περὶ ἐκείνου λέγειν.

Καθ. Λέγε, Πάτερ αἰδέσιμε, ἅπερ ἀπορεῖς, καὶ ἀποκρινοῦμαί σοι.

Ῥαχ. Πῶς παρίστησιν ἡ σύνοδος αὕτη, ὅτι αἱ ψυχαὶ καθαίρονται μετὰ θάνατον;

Καθ. Παρίστησι καὶ ἀποδεικνύει καὶ τοῦτο μετὰ λόγου, ὥσπερ καὶ τὰ λοιπά.

Ῥαχ. Λέγε μοι δὴ, πόθεν δεικνύει τοῦτο.

Καθ. Πρῶτον μὲν ἐκ παραδείγματος ἡμετέρου,
B ὅπερ αὐτοὶ ἡμεῖς ποιοῦμεν· εἶτα ἀπὸ μαρτυριῶν τῶν ἁγίων τῆς Ἐκκλησίας διδασκάλων, καὶ ἀπ' αὐτῆς τῆς τοῦ πράγματος φύσεως.

Ῥαχ. Φράσον μοι δὴ, τί τὸ ἡμέτερον παράδειγμα, ὅπερ ἡμεῖς αὐτοὶ ποιοῦμεν.

Καθ. Ἔτι οὐκ ἔγνως, τί δηλοῦσιν αἱ προσφοραὶ, καὶ τὰ κόλυβα, καὶ οἱ κηροὶ, καὶ τὸ ἔλαιον, καὶ αἱ ψαλμῳδίαι, καὶ τὰ μνημόσυνα, καὶ τὸ μνείας ποιεῖν ὑπὲρ τῶν κεκοιμημένων ἐν ταῖς ἱεραῖς τελεταῖς;

Ῥαχ. Τοῦτό ἐστιν, ὅπερ οἱ Λατῖνοι λέγουσι Πουργατόριον, ἤτοι Καθαρτήριον;

Καθ. Τοῦτό ἐστι, καὶ οὐκ ἄλλο.

Ῥαχ. Ἔφης ὅτι καὶ διὰ μαρτυριῶν τῶν τῆς Ἐκκλησίας διδασκάλων ἡ σύνοδος τοῦτό γε παριστᾷ. Δεῖξόν μοι τοῦτο.

C *Καθ.* Ἀνάγνωθι τὸ τρίτον τοῦ ὅρου κεφάλαιον· ἐκεῖ γὰρ ἱκανῶς εἰρήκαμεν, καὶ περὶ τοῦτο πληροφορηθήσῃ.

Ῥαχ. Ἄγωμεν δὴ καὶ ἐπὶ τὸ τέταρτον.

Καθ. Λέγε περὶ τούτου, ὅσα γε ἀπορεῖς.

Ῥαχ. Πῶς μήπω τῆς κοινῆς ἀναστάσεως γενομένης, οἱ δίκαιοι ἀπέλαβον, καὶ οἱ ἁμαρτωλοὶ τὰ κατ' ἀξίαν αὐτῶν καθ' ὑμᾶς, μᾶλλον δὲ κατὰ τὸν τῆς συνόδου ταυτησὶ ὅρον;

Καθ. Σύνες καὶ περὶ τούτου, Πάτερ αἰδέσιμε, ὡς καὶ περὶ τῶν ἄλλων καλῶς ἔγνως. Ἡ τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησία δοξάζει τὰς ψυχὰς τῶν ἁγίων αὐλίζεσθαι μετὰ τοῦ Θεοῦ, καὶ τῶν ἁγίων ἀγγέλων εὐθέως, ἡνίκα ἐξέλθωσι τοῦ τῇδε βίου, πολλὰς ἔχουσα καὶ
D ἐν τούτῳ ἀφορμάς τε καὶ παραστάσεις, ὡς καὶ ἐν τοῖς λοιποῖς.

Ῥαχ. Εἰ νῦν αὐλίζονται ἐν τῷ οὐρανῷ αἱ ψυχαὶ τῶν δικαίων, καὶ ἀπολαμβάνουσιν, ὡς σὺ φῂς, περισσόν ἐστι, τὴν κρίσιν γενέσθαι, καὶ τὸν κριτὴν ἐπὶ θρόνου καθίσαι.

Καθ. Εἰ μὲν ἐλέγομεν, Τελείως ἀπέλαβον οἱ ἅγιοι ψυχῇ τε καὶ σώματι, τότε δικαίως ἂν ἐπηκολούθει τουτὶ τὸ ἄτοπον· νῦν δὲ οὐχ οὕτως ἡμεῖς λέγομεν, ἀλλ' ὅτι νῦν ἀπολαμβάνουσι καθὸ ψυχαὶ μόνον τελείως, κατὰ τὸν ἱερὸν Ἰωάννην τὸν Δαμασκηνὸν λέγοντα, « Καὶ τέλειον ἀπέλαβον τὸν στέφανον ἐν οὐρανοῖς. » Τοῦτο οὖν οὐ περὶ τῶν σωμάτων λέγεται, ἀλλὰ περὶ τῶν ψυχῶν. Ἐν τῇ κρίσει δὲ αἱ ψυχαὶ ὁμοῦ καὶ τὰ σώματα τῇ δόξῃ εὐφρανθήσονται

Δικ. Ἀληθέστατος καὶ δικαιότατος οὗτος ὁ λό- A γος.

Ῥαχ. Συνῆκα ὃ λέγεις, καὶ πέπεισμαι, ὅτι πολλὰ εὑρίσκονται καὶ Ἰδιόμελα καὶ Τροπάρια τῶν Κανόνων τοῦτο δηλοῦντα, καὶ πολλαχοῦ ἄλλοθεν μαρτυρεῖται μὲν ἡ τῶν ἁγίων ἀπόλαυσις· ἐγὼ δὲ ἀκμὴν ἀπορῶ, πῶς δύναται τοῦτο εἶναι, ἵνα ἡ ψυχὴ χωρὶς τοῦ σώματος νῦν ἀπολαμβάνῃ;

Καθ. Οὐ δεῖ σε ἀπορεῖν, ἔνθ' ἀπορία οὐκ ἔστι. Πᾶσι γὰρ καὶ τυφλοῖς δῆλόν ἐστιν, ὅτι ἡ ψυχὴ τιμιωτέρα ἐστὶ τοῦ σώματος, καὶ κυρία· κατ' εἰκόνα γὰρ Θεοῦ γέγονεν, διὸ καὶ ἀθάνατος· τὸ δὲ σῶμα καὶ δοῦλόν ἐστι τῆς ψυχῆς, καὶ ὄργανον πρὸς ἃ βούλεται πράττειν, καὶ θνητὸν λέγεται, καὶ ἔστι. Διὸ ἡ ψυχὴ μὲν ὡς ἀθάνατος ἀπολαμβάνει, καθὸ B κυρία καὶ τιμιωτέρα τοῦ σώματος· τὸ δὲ σῶμα θνητὸν ὄν, οὔπω ἀνέστη, οὐδ' ἀπέλαβε. Ἐν τῇ οὖν ἀναστάσει *ἐνδύσεται τοῦτο ἡ ψυχὴ ἄφθαρτον καὶ ἀθάνατον* κατὰ τὸν μακάριον Παῦλον, καὶ οὕτω καὶ αὐτὸ σὺν τῇ ψυχῇ τῇ δόξῃ εὐφρανθήσεται. Καὶ παραδείγματος χάριν· ὁ βασιλεὺς στήσας θέατρον, τίθησι δῶρά τε καὶ στεφάνους τοῖς ἀγωνιζομένοις, ὑπὲρ ὧν ἔρχονται πολλοὶ τρέχοντες, καὶ ἀγωνιζόμενοι ἐν τῷ σταδίῳ. καὶ ὅταν τις νικήσῃ μετὰ τοῦ ἵππου αὐτοῦ, καὶ λάβῃ τὸ βραβεῖον, τάττει τὸν ἵππον ἐν ἀναπαύσει, καὶ αὐτὸς συνευφραίνεται τῷ βασιλεῖ μετὰ διαδήματος ὡς νικητής. Λυθέντος οὖν τοῦ θεάτρου, ἱππεύει τὸν ἵππον αὐτοῦ ὁ νικητὴς κεκοσμημένον. καὶ λαμβάνει διπλοῦς στεφάνους, καὶ ἵστησι τρόπαιον, καὶ περιάγει τὴν C πόλιν κύκλῳ, συνευφραινόμενος τῷ ἵππῳ αὐτοῦ, δι' οὗ τὸν ἀγῶνα ἤνυσεν. Οὕτω καὶ ἡ ψυχὴ νικήσασα τὸν διάβολον ἐν τῇ πάλῃ τοῦ προσκαίρου βίου τούτου μετὰ τοῦ σώματος, ἀποτίθησιν ἐν τῇ γῇ τὸ σῶμα, καὶ αὐτὴ τρέχει πρὸς οὐρανὸν. καὶ συνευφραίνεται τῷ Κυρίῳ στεφανηφόρος. Λυθέντος οὖν τοῦ αἰῶνος τούτου, καὶ γενομένης τῆς κοινῆς καὶ παγκοσμίου ἀναστάσεως, ἐνδύσεται ἡ ψυχὴ τὸ σῶμα κεκοσμημένον, τουτέστιν ἄφθαρτον καὶ ἀθάνατον κατὰ τὸν μέγαν Ἀπόστολον, καὶ λήψεται διπλοῦς στεφάνους, καὶ συνευφρανθήσεται τῷ σώματι, δι' οὗ τὸν πολέμιον ἔτρωσε καὶ ἐνίκησε.

Ἀκρ. Τὸ παράδειγμα τοῦτο ἱκανόν ἐστι πεῖσαι πᾶσαν ψυχήν.

Ῥαχ. Καλῶς καὶ θαυμασίως λέγεις. Ἀλλ' ἔτι τὸ D τοῦ Παύλου ἀπορίαν μοι δίδωσι, τὸ, *Οὗτοι πάντες μαρτυρηθέντες διὰ τῆς πίστεως, οὐκ ἐκομίσαντο τὴν ἐπαγγελίαν*, καὶ τὰ λοιπά.

Καθ. Καὶ περὶ τούτου ἱκανὸν ἀποδεδώκαμεν λόγον ἐν τῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ τοῦ ὅρου πρὸς τὸ τέλος· καὶ ὁ βουλόμενος ἀκριβῶς ἰδεῖν ἐκεῖσε πορευθήτω, καὶ ἱκανῶς οἶμαι πληροφορηθήσεται.

Ῥαχ. Φράσον μοι παρακαλῶ, μὴ ὀκνήσας καὶ περὶ τοῦ τελευταίου κεφαλαίου τοῦ ὅρου. Πῶς τὸν Ῥώμης ἀρχιερέα λέγετε εἶναι κεφαλὴν πάσης τῆς Ἐκκλησίας, καὶ μὴ καὶ αὐτὸν ὡς ἕνα εἶναι τῶν ἄλλων πατριαρχῶν;

Καθ. Θαυμάζω, πῶς ἠρώτησας τοιοῦτον ἐρώτημα, δήλου ὄντος τοῦ πράγματος.

Dic. Verissima justissimaque est hæc oratio.

Rhac. Percepi quod dicis, eoque suadeor. Namque multa inveniuntur et Idiomela et Troparia Canonum hoc monstrantia, et ex multis aliis locis testimonia sumi possunt de fruitione sanctorum. Verumtamen ipse nunc hæreo, quomodo id fieri queat, ut anima absque corpore possideat.

Cath. Hæsitandum non est, ubi hæsitatio nulla est: omnibus enim et cæcis patet, animam esse pretiosiorem corpore et dominam: namque facta est ad imaginem Dei, propterea que et immortalis; corpus autem servit animæ, eoque tanquam instrumento pro arbitrio utitur, diciturque mortale, et est. Propterea anima ut immortalis, cum sit domina et pretiosior corpore, recipit; corpus mortale cum sit, nondum resurrexit, nec recepit. In resurrectione itaque anima *induet hoc immortale et incorruptibile*, ut beatus Paulus tradit, et sic et ipsum cum anima in gloria delectabitur. Exempli gratia: rex aperto theatro, munera et coronas certantibus proponit, pro quibus multi congregantur inter se cursu certantes, et aliis contendentes in stadio. Victor equestris recepto præmio equum in quiete reponit, ipse una cum rege corona ut victor redimitus lætatur. Theatro clauso, victor equum suum perpulchre adornatum ascendit, et coronam duplicem accipit, et tropæum erigit, et urbem circumit cum equo suo, per quem victoriam consecutus est, onustus lætitia et lubentia. Sic et anima superato diabolo in vitæ hujusce temporariæ conflictu cum corpore, corpus in terra reponit, ipsa in cœlum advolans, et coronata cum Domino lætatur: postmodum soluto ævo, et communi universalique omnium consecuta resurrectione, induet anima corpus adornatum, incorruptibile nempe et immortale (verba sunt magni Pauli); et accipiet duplicem coronam, et cum corpore per quod adversarium vulneravit debellavitque, cumulabitur gaudiis.

Aud. Exemplum hoc satis est ad quemlibet persuadendum.

Rhac. Probe et admirabiliter dicis. Sed verba Pauli novam mihi afferunt dubitationem: *Omnes hi per fidem consummati, non retulerunt promissionem*, etc.

Cath. Hoc etiam accurate pertractavimus in quarto capite decreti prope finem: indeque petat, qui similium sibi intelligentiam astruit, et puto abunde satisfactum iri.

Rhac. Age mihi, nec deponas studium rogo de postremo decreti capite. Qua ratione dicitis Romanum præsulem caput universæ Ecclesiæ, nec censetis eum tanquam unum ex patriarchis?

Cath. Miror te similia in re clara ac patenti interrogasse.

A *Rhac.* Ne mireris, optime sacerdotum, me hujusce scientiam perquirere, ut et aliorum.

Dic. Æquum est Patrem audire, de quibus interrogat.

Cath. Et nos, reverende Pater, Romanum pontificem tanquam unum ex patriarchis censemus, non duos, aut tres. Verumtamen in Dei Ecclesia principatus concedendus, ne eo sublato confusio nascatur. Ubi enim princeps non est, ordo non est. Quapropter Salvator cupiens Ecclesiam suam in ordine perseverare, Petrum ipsorum apostolorum primum esse lege sanxit, et illius successores eodem ac ille principatu pollere, curare, et gubernare Ecclesiam. Alias in Dei Ecclesia confusio potius, quam unio esset.

B *Rhac.* Esto hoc, fateor, et recipio. Sed ipsum esse, qui universam Ecclesiam tanquam regula dirigat, et fidem arbitrio præscribat, nondum plane capio.

Cath. Hoc ab ore Salvatoris habuit. Dixit enim illi Salvator : *Petre, pasce oves meas.* Et, *Tibi dabo claves regni cœlorum, et quodcunque ligaveris super terram, erit ligatum et in cœlo : et quodcunque solveris super terram, erit solutum et in cœlo.* Et rursum : *Simon, Simon, sæpius voluit Satanas cribrare vos ut frumentum ; ego autem oravi pro te, ne deficiat fides tua, et tu aliquando conversus confirma fratres tuos.* His auctoritatem habet confirmandi, examinandi, dirigendi et res fidei corrigendi.

C *Rhac.* De hoc nunc satis est dictum.

Dic. Patri satisfactum est etiam in hoc.

Rhac. Adhuc unum me turbat et in suspicionem adducit, sed id mihi silentio reservandum esse duco.

Dic. Haud æquum est conticescere ; palam dubia edicenda sunt.

Cath. Imo Pater audenter effare, de quo dubitas, ut in eo quoque, quemadmodum in aliis, remedium suggeratur. Medicus enim ægrotanti nequit medicinam afferre, nisi ille antea amotis vestibus plagam ostendat, quam ubi viderit, morbumque recognoverit, pharmacum emplastrumque proprium illi apponens, cito male se habenti sanitatem restituit.

D *Rhac.* Vereor ne te offendam adigamque in iracundiam, vir Dei.

Aud. Catholici nunquam moleste ferunt, cum disserunt, imo præ gaudio exsultant, dum aliis veritatem patefaciunt.

Cath. Nunquam ipse discruciabor animi, etiamsi oratio me pupugerit. Imo hilarior fiam intima vestri audiens, sic curabo vos, respondens dubiis vestris, repellamque ignorantiam, et quod erga nos nutritis fastidium.

Rhac. Ego volebam hoc silentio involvere : quan-

Ῥακ. Μὴ θαυμάσῃς, ἄριστε ἱερέων, ὅτι ἐρωτῶ μαθεῖν καὶ περὶ τούτου, ὡς καὶ περὶ τῶν ἄλλων.

Δικ. Δίκαιόν ἐστι τὸν Πατέρα ἀκοῦσαι περὶ οὗ ἐρωτᾷ.

Καθ. Ἡμεῖς, Πάτερ αἰδέσιμε, ὡς ἕνα τῶν πατριαρχῶν τὸν τῆς Ῥώμης ἀρχιερέα λέγομεν εἶναι, καὶ οὐ δύο ἢ τρεῖς. Ἀλλὰ δεῖ καὶ ἐν τῇ τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίᾳ εἶναι ἀρχὴν, καὶ μὴ ἀναρχίαν εἶναι, ἵνα μὴ ἀταξία ᾖ. Ὅπου γὰρ οὐκ ἔστιν ἄρχων, οὐδεμία ἐκεῖ τάξις. Διὸ καὶ ὁ Σωτὴρ βουλόμενος τὴν Ἐκκλησίαν αὐτοῦ ἐν τάξει μένειν, τὸν Πέτρον αὐτῶν εἶναι τῶν ἀποστόλων πρῶτον ἐνομοθέτησε, καὶ τοὺς ἀπ' αὐτοῦ διαδόχους αὐτοῦ τὴν τοιαύτην ἀρχὴν ἔχειν, διέπειν καὶ κυβερνᾷν τὴν Ἐκκλησίαν. Ἄλλως τε ἂν σύγχυσις μᾶλλον ἐν τῇ τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίᾳ εὑρέθη ἢ ἕνωσις.

Ῥακ. Ἔστω τοῦτο, ὁμολογῶ καὶ δέχομαι. Ἀλλ' ὅτι αὐτὸν δεῖν εἶναι τὸν κανονίζοντα πᾶσαν τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ νομοθετοῦντα τὴν πίστιν, ἔτι γε ἀπορῶ.

Καθ. Τοῦτο παρὰ τοῦ Σωτηρίου εἴληφε στόματος. Ἔφη γὰρ αὐτῷ ὁ Σωτήρ· *Πέτρε, ποίμαινε τὰ πρόβατά μου,* καὶ ἔτι, *Δώσω σοι τὰς κλεῖς τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, καὶ ὅσα ἂν δήσῃς ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται δεδεμένα ἐν τῷ οὐρανῷ· καὶ ὅσα ἂν λύσῃς ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται λελυμένα ἐν τῷ οὐρανῷ·* καὶ αὖ· *Σίμων, Σίμων, πολλάκις ἠθέλησεν ὁ Σατανᾶς ἐπισινιάσαι ὑμᾶς ὡς τὸν σῖτον, ἐγὼ δὲ ἐδεήθην ὑπὲρ σοῦ, ἵνα μὴ ἐκλείπῃ ἡ πίστις σου. Καὶ σύ ποτε ἐπιστραφεὶς, στήριξον τοὺς ἀδελφούς σου.* Ἀπὸ τούτων ἔλαβεν ἐξουσίαν τοῦ στηρίζειν, καὶ ἐξετάζειν, καὶ κανονίζειν, καὶ διορθοῦν τὰ περὶ τὴν πίστιν.

C *Ῥακ.* Ἀπόχρη καὶ περὶ τούτου τανῦν.

Δικ. Ὁ Πατὴρ ἠρκέσθη κἀν τούτῳ.

Ῥακ. Ἔτι ἕν με λυπεῖ, καὶ εἰς ὑπόνοιαν ἄγει. Ἀλλὰ βούλομαι αὐτὸ σιγῇ παρ' ἐμαυτῷ κατέχειν.

Δικ. Οὐ δίκαιόν ἐστι σιωπᾷν, ἀλλὰ λέγειν διαῤῥήδην τὰς ἀπορίας.

Καθ. Καὶ μᾶλλον εἰπὲ, Πάτερ, τί ἀπορεῖς, ἵνα θεραπευθῇς ἐν αὐτῷ, ὡς καὶ ἐν τοῖς λοιποῖς. Καὶ γὰρ ὁ ἰατρὸς οὐ δύναται τὴν θεραπείαν δοῦναι τῷ ἀῤῥωστοῦντι, ἂν μὴ πρότερον ὁ πάσχων ἀπογυμνώσας δείξῃ αὐτῷ τὴν πληγὴν, ἣν ἰδὼν, καὶ τὸ πάθος γνωρίσας, φάρμακόν τε καὶ ἔμπλαστρον οἰκεῖον ἐπιτιθεὶς αὐτῇ, ταχέως τὴν ὑγείαν τῷ ἀσθενοῦντι δωρήσεται.

D *Ῥακ.* Ἀλλ' αἰδοῦμαι, μή σε λυπήσω, καὶ εἰς ὀργὴν ἐμβάλλω, ἄνθρωπε τοῦ Θεοῦ.

Ἀκρ. Οὐ λυποῦνται οἱ καθολικοί ποτε διαλέγεσθαι, μᾶλλον ἀγάλλονται τὴν ἀλήθειαν τοῖς πᾶσι δεικνύοντες.

Καθ. Ἐγὼ οὐδέποτε λυπηθήσομαι, εἰ καὶ καθάψεταί μου ὁ λόγος· μᾶλλον δέ γε περιχαρὴς γενήσομαι, ἀκούων ὑμῶν τὰ ἐγκάρδια, ἵνα θεραπεύσω μὲν ὑμᾶς, ἀποκρινόμενος ταῖς ἀπορίαις ὑμῶν, ἀπαλλάξω δὲ τῆς ἀγνοίας καὶ ἀηδίας τῆς πρὸς ἡμᾶς.

Ῥακ. Ἐγὼ μὲν ἐβουλόμην σιωπῇ τοῦτο διδόναι·

ἐπεὶ δὲ σὺ κελεύεις εἰπεῖν, ἀνάσχου ἀκούων, παρακαλῶ, εἰ καὶ σκληρὸν δόξει σοι τὸ ῥηθέν.

Καθ. Λέγε, Πάτερ αἰδέσιμε. Λέγε.

Ῥακ. Πῶς ταῦτα οὐκ ἐλέγετε πρότερον, ὅτε καὶ ὑμεῖς οὐ μόνον ἐναντίοι τῇ συνόδῳ, ἀλλὰ καὶ ὑβρισταὶ τῶν Λατίνων ὑπήρχετε, ὡς καὶ σὺ εἰς τὸ τοῦ πατριάρχου κουκούλιον ἀναιδῶς ἐξύβρισας; Ἢ πῶς τοῦτο οὐκ ἐγίνωσκον οἱ πρὸ ἡμῶν πάντες; Ἆρα ἀμαθεῖς ἦσαν ἐκεῖνοι, καὶ ὑμεῖς ἐγένεσθε νῦν εὐμαθεῖς; Ἆρα ἄπιστοι ἦσαν ἐκεῖνοι, καὶ ὑμεῖς ἐνοήσατε νῦν τὴν ἀπιστίαν αὐτῶν; Πῶς οὐκ ἦσαν ταῦτά ποτε, εἰ μὴ νῦν ὑμεῖς οἱ δώδεκα ταῦτα λέγετε; Ἢ νῦν ἀνεβλέψατε, καὶ ἐννοήσατε ταῦτα, τυφλοὶ, καὶ σκοτεινοὶ πρότερον ὄντες; Ταῦτά εἰσιν, ἃ τοὺς πολλοὺς κἀμὲ αὐτὸν ἐκταράττουσιν· ὅτι πάντες οἱ πρὸ ἡμῶν κατακρίνονται νῦν παρ' ὑμῶν, ὡς ἀμαθεῖς, καὶ τυφλοὶ, καὶ ἄπιστοι, ὡς πεπλανημένοι, καὶ ἀγνοοῦντες τὴν πίστιν· ἐπειδὴ ἄλλα ὑμεῖς λέγετε, ἢ ὡς ἐκεῖνοι ἐφρόνουν τε καὶ ἐδίδασκον.

Ἀκρ. Κομψός ἐστιν ὁ τοῦ Πατρὸς λόγος, καὶ δεῖται καλλίστης ἀπολογίας.

Καθ. Οὕτως ἔχει, ὡς λέγεις, ὅτι οὐκ ἐλέγομεν ταῦτα πρότερον, καὶ ὅτι ὑβρισταὶ τῶν Λατίνων ἦμεν, καὶ ἔτι ἐγὼ εἴπερ τις ἄλλος. Ὁ δὲ λόγος, ὅτι οὐκ ἐγινώσκομεν· νήπια γὰρ ἦμεν. Ὅθεν ἀγνώστως ἐγὼ καὶ εἰς τὸν θειότατον ἐξύβρισα πατριάρχην· ἀλλ' ἔλαβον παρ' ἐκείνου συγχώρησιν. Ὅτι δὲ ταῦτα οἱ πρὸ ἡμῶν οὐκ ἐγίνωσκον, οὐχ ὡς ἀμαθεῖς τοῦτ' ἔπασχον, ἢ ὡς ἄπιστοι, ἢ πεπλανημένοι, καὶ τἄλλα· τοῦτο γὰρ οὐδαμῶς φήσομεν· ἀλλ' ἐγίνωσκον μὲν οἱ μεγάλοι, καὶ τὴν δόξαν ταύτην παρ' ἑαυτοῖς εἶχον, εἰ καί τινες διὰ πεισμονὴν οἰκείαν τἀναντία ἔλεγόν τε καὶ ἔγραφον· οἱ πλείονες δὲ οὐκ ἐγίνωσκον, οὐχ ὡς πεπλανημένοι καὶ ἄπιστοι, ἀλλὰ διὰ τὸ τὰ δόγματα μὴ ζητεῖσθαι, καὶ ἡσυχίαν ἄγειν τὰ μέρη ἀμφότερα, πρὸ πολλοῦ συνόδου μὴ γενομένης. Ταύτης δὲ συγκροτηθείσης τανῦν, καὶ διαλέξεως ἰσχυρᾶς γενομένης, ἐφάνησαν τῆς θείας χάριτος ἅπαντες. Ἐκήρυξαν πανταχοῦ. Ἤκουσαν οἱ βουλόμενοι τῆς σωτηρίας αὐτῶν, καὶ ταύτῃ ἐπείσθησαν. Κηρύττουσι δὲ καὶ αὐτοὶ, ὡς εἰκὸς, ἵνα μὴ πάλιν βυθῷ καλυφθῶσιν, ὥσπερ καὶ πρότερον. Οἱ οὖν συσκιάσαι πάλιν βουλόμενοι τὴν ἀγάπην τε καὶ εἰρήνην τῆς Ἐκκλησίας οὐκ ἀνέχονται ἀκούειν, καὶ λέγουσιν ἅπερ καὶ λέγουσιν. Εἰ δὲ καὶ ἐξ ἀρχῆς τῆς συνόδου ταύτην πῶς οὐκ ἐδεξάμεθα, ἢ ἐκηρύττομεν, εἴποι τις ἄν, ἴστω, ὅτι πρῶτον μὲν ἐν τῷ καιρῷ τῆς συνόδου ἡμεῖς βρέφη ὄντες, καὶ μήπω δέκα ἔτη ἔχοντες, ταῦτα οὐκ ἐγινώσκομεν. Εἰ δὲ καὶ προβαίνοντες οὐκ ἐδιδασκόμεθα, θαυμαστὸν οὐδέν. Οὐ γὰρ εἴα ἡμᾶς ἡ καινὴ καὶ ματαία πρόληψις, ἣν ἐκ προγόνων ἔχοντες, ἀκοῦσαι, ἢ μαθεῖν οὐ κατεδεχόμεθα. Ἔπειτα δὲ οὐδὲ τοῖς Πρακτικοῖς τῆς ἱερᾶς συνόδου ἠθελήσαμεν ἐπισκῆψαι. Νῦν δὲ εἰς τελείαν ἡλικίαν ἐλθοῦσιν, οὐ καλὸν ἔδοξεν ἡμῖν τοῖς αὐτοῖς ἐπιμένειν κακοῖς, μηδὲ εἰς κενοφωνίας, καὶ ματαιολογίας καὶ ψευδολογίας τὸν καιρὸν ἀναλίσκειν, καὶ μάχεσθαι εἰκῇ καὶ μάτην τοῖς ἀδελφοῖς,

A do vero jubes me dicere, sustine precor, audiens, licet durum dictum videbitur.

Cath. Effare, Pater reverende; effare.

Rhac. Quare hæc vos antea non enuntiabatis, cum vos non tantummodo synodo adversabamini, sed injuria quoque lacessebatis Latinos, quemadmodum et tu in patriarchæ cucullum impudenter injurius fuisti? Vel quomodo id omnes qui ante nos fuêre nesciverunt? An illi imperiti erant, et vos nunc illud facile ingenio asseculi estis? An illi infideles erant, et vos nunc eorum infidelitatem deprehendistis? Quomodo hæc nunquam fuerunt, quæ vos nunc duodecim asseveratis? An nunc primum oculos aperuistis, eaque intellexistis, qui antea cæci et obtenebrati eratis?
B Hæc sunt, quæ me pluresque alios perturbant, omnes qui ante vos fuere, nunc a vobis veluti imperitos, cæcos, infideles, a veritate aberrantes, et fidei nescios condemnari: quando vos alia dicitis, alia illi tenebant edocebantque.

Aud. Patris hæc oratio industria est, perpulchramque satagit responsionem.

Cath. Sic res se habet, ut tu ais, hæc nos antea non enuntiasse, et injurios in Latinos fuisse, et ipse potissimum, si quis alius, hoc ausus sum. Ratio in promptu est. Non agnoscebamus: infantes enim eramus. Hinc et ipse ignoranter divinissimum patriarcham injuriis lacessivi; sed veniam ab eo assecutus sum. Non ideo tamen, qui ante nos fuere,
C ea neque cognita neque comprehensa animis habuere, aut inscitia, aut infidelitate, aut errore, aut aliis laborarunt. Hoc enim nullo modo dicemus; sed magni excellentioresque cognoscebant, et apud semetipsos hanc opinionem retinebant, licet nonnulli credulitati suæ obsecundantes, contraria assererent et scriberent. Plures autem non pernoscebant, non quod errore aut infidelitate abducerentur, sed quod dogmata non disquirebantur, et ambæ partes quiescerent, cum per longum tempus antea synodus coacta non fuisset, qua in præsentia celebrata, et concertatione valida subsecuta, omnes divinæ gratiæ esse visi sunt, et ubicunque sententiam promulgarunt, illique salutis propriæ amantes audierunt obedieruntque, et ut par est,
D ipsi prædicant, ne rursus tenebris, quemadmodum et antea obvolvantur. Qui itaque denuo charitatem, et pacem Ecclesiæ obscurare cupiunt, non sustinent audire, et quæcunque in linguam venerint, effutiunt. Quod si quis dixerit, non a principio synodum recepisse aut prædicasse, sciat nos tempore ipso synodi puerulos adhuc, necdum decem annos natos hæc non perspexisse; et si proficientes ætate similibus non instruebamur, mirum non est. Id enim nobis pernegabat vana et futilis præsumptio, quam e progenitoribus nobis innatam habentes, neque audire neque discere sustinebamus. Adde, neque sacrosanctæ synodi actis animum attendisse. Nunc vero firmata ætate non est visum honestum iisdem malis immorari, et in vanis atque

inutilibus concertationibus et falsiloquentiis tempus consumere, frustraque atque incommode cum fratribus depugnare, pro quibus Christus sanguinem effudit, ni prius ab iisdem audiamus et cognoscamus, si recte sentiunt. Hinc sacra Commentaria, Acta videlicet synodi, curiose diligenterque maximaque cum delectatione percurrentes, aliosque doctores convenientes, qui suo testimonio dicta synodi comprobant, locum veritati dedimus. Neque enim justum est, neque pium, Pater reverende, eum qui salutem ambit, ostenso lumine oculos claudere, sed cum gaudio, cum apparuerit veritas, eam protensis ulnis amplecti. Quapropter et nos veritatem per sacram synodum manifestatam reverenter amplectimur et exosculamur, eaque nunc dicimus, quæ prius neque sciebamus, neque noveramus, et prædicamus non alia, quam quæ a synodo didicimus, quæ suo decreto animarum nostrarum saluti providit.

A ὑπὲρ ὧν ὁ Χριστὸς τὸ αἷμα ἐξέχεεν, ἂν μὴ πρότερον παρ' αὐτῶν ἀκούσαιμεν, καὶ γνῶμεν, εἰ ἄρα ὀρθῶς φρονοῦσιν. Ὅθεν τῇ ἱερᾷ πραγματείᾳ, δηλονότι τῶν Πρακτικῶν τῆς συνόδου ἐπιμελῶς ἐντρυφήσαντες, καὶ ἄλλους τῶν διδασκάλων μετιόντες τὰ αὐτὰ συμμαρτυροῦντας αὐτῇ, τῇ ἀληθείᾳ ὑπεχωρήσαμεν. Οὐ γὰρ δίκαιον οὐδὲ ὅσιον, Πάτερ αἰδέσιμε, τῷ βουλομένῳ σωτηρίας τυχεῖν, τοῦ φωτὸς δειχθέντος, καμμύειν τοὺς ὀφθαλμούς, ἀλλὰ μετὰ χαρᾶς τῆς ἀληθείας φανείσης, αὐτὴν κατασπάσασθαι. Διὸ καὶ ἡμεῖς, τῆς ἀληθείας διὰ τῆς ἱερᾶς συνόδου δειχθείσης, εὐλαβῶς ἐλάβομεν αὐτήν, καὶ ὑπεδεξάμεθα, καὶ λέγομεν νῦν, ἅπερ πρότερον οὐκ ᾔδειμεν οὐδὲ ἔγνωμεν, καὶ κηρύττομεν οὐκ ἄλλα, ἢ ὅσα παρὰ τῆς ἱερᾶς συνόδου ἐμάθομεν, ἥτις ἔσωσε τὰς ἡμε- B τέρας ψυχὰς γενομένη.

Rhac. Satius erat nunquam eam cogi, cum scandalo potius, quam paci universo terrarum orbi fuerit.

Ῥαχ. Ἄμεινον ἦν αὐτὴν μὴ γενέσθαι ποτέ, ἐπειδὴ σκάνδαλον μέγα προὐξένησε μᾶλλον ἢ εἰρήνην τῷ κόσμῳ παντί.

Cath. Non dicam hoc ego, namque pacem et salutem, et non scandalum conciliasse dicam. Qui etenim propter hoc opus unionis scandalum patientur?

Καθ. Ἐγὼ τοῦτο οὔποτε φήσαιμι ἄν. Εἰρήνην γὰρ καὶ σωτηρίαν εἴποιμι μᾶλλον, καὶ οὐ σκάνδαλον προὔφερεν. Τίνες γὰρ εἶεν οἱ σκανδαλιζόμενοι διὰ τὸ ἔργον τῆς θείας ἑνώσεως;

Rhac. Latini et Græci mutuis armis contendunt confliguntque. Latini cum Græcis, eos schismaticos ac hæreticos aperte conclamantes, et Græci in Græcos sæviunt, et inter se mutuo sese, et maximum in modum exagitant. Quare melius erat, eam nunquam fuisse celebratam.

Ῥαχ. Λατῖνοί τε καὶ Γραικοὶ κατ' ἀλλήλων ὁπλίζονται, καὶ μάχονται μὲν οἱ Λατῖνοι Γραικοῖς, καὶ σχισματικοὺς διαῤῥήδην βοῶσί τε καὶ αἱρετικούς, καὶ Γραικοὶ κατὰ Γραικῶν μαίνονται, καὶ διωγμὸν ἐγείρουσι μέγιστον πρὸς ἀλλήλους. Διὸ καὶ ἄμεινον ἦν μὴ γενέσθαι αὐτήν ποτε.

Testis. Horum causa fuere monachi, imperitissimum stultissimumque hominum genus.

C *Μάρτ.* Ταῦτα ἐποίησαν οἱ καλόγηροι, ἀμαθέστατοι καὶ μωροὶ ὄντες.

Dic. Scandalizantur quidem, qui scandala amant; qui veritatem ambiunt, non scandalizantur. Quomodo enim scandalum patientur, qui prius a Græcis appellabantur hæretici? Deinde non arma sumunt in Græcos. Apage. Imo peroptant, precanturque una cum illis esse in concordia et pace. Contristantur vero, nec immerito adversus Græcos, quod post sacrosanctæ synodi judicium eos non cessant vocare et hæreticos, et alienæ fidei sectatores. Græci vero in Græcos debacchantur, et decertant ii qui recusant unionem cum acceptantibus eam, nuncupantque eos Latinos et hæreticos, eo solo quod se synodo subjiciunt, et Christianos appellant Latinos.

Δικ. Σκανδαλίζονται μὲν οἱ τὰ σκάνδαλα ἀγαπῶντες, οἱ δὲ τὴν ἀλήθειαν θέλοντες οὐδέποτε σκανδαλίζονται. Πῶς γὰρ καὶ σκανδαλισθήσονται οἱ πρότερον παρὰ τῶν Γραικῶν ἐκαλοῦντο αἱρετικοί; Ἔπειτα δὲ οὐχ ὁπλίζονται κατὰ Γραικῶν. Ἄπαγε. Ἀλλὰ θέλουσι καὶ δέονται εἶναι μετ' αὐτῶν ἐν ὁμονοίᾳ τε καὶ εἰρήνῃ. Λυποῦνται δὲ δικαίως κατὰ Γραικῶν, ὅτι μετὰ τὴν κρίσιν τῆς ἱερᾶς συνόδου ἔτι ἀποκαλοῦσιν αὐτοὺς αἱρετικοὺς καὶ ἑτεροδόξους. Γραικοὶ δὲ κατὰ Γραικῶν, ὡς σὺ φῄς, μαίνονται, μαίνονται δὲ καὶ μάχονται οἱ μὴ θέλοντες τὴν ἕνωσιν τοῖς ὑποδεχομένοις αὐτήν. Καὶ Λατίνους ἀποκαλοῦσιν αὐτούς, καὶ αἱρετικούς, δι' οὐδὲν ἄλλο, D ἀλλ' ἢ διὰ τὸ ὑποταγῆναι αὐτοὺς τῇ συνόδῳ, καὶ τοὺς Λατίνους λέγειν Χριστιανούς.

Rhac. Propterea ego dico melius fuisse, si nunquam coacta esset.

Ῥαχ. Διὰ τοῦτο ἐγὼ λέγω, ὅτι κρεῖττον ἦν μὴ γενέσθαι ποτὲ αὐτήν.

Dic. Quod dicis, neque justum est, neque pium.

Δικ. Οὐ δίκαιον τὸ ῥηθὲν ἤδη, οὔτε μὴν ὅσιον.

Cath. Audis Dominum dicentem, non esse mundum conferendum cum una anima hominis, et tu ais melius fuisse si non esset congregata? Annon vides nos post illam synodum didicisse veritatem, quam antea ignorabamus? An ignoras quot animæ ejurato schismate et divisione in concordiam redierunt? Non vides nos a vana illa præsumptione, con-

Καθ. Τοῦ Κυρίου ἀκούεις λέγοντος, *Οὐκ ἔστιν ὁ κόσμος ὅλος ἀντάξιος ὑπὲρ μιᾶς ψυχῆς ἀνθρώπου*, καὶ σὺ λέγεις, Ἄμεινον ἦν αὐτὴν μὴ γενέσθαι; Οὐκ οἶδας, ὅτι, γενομένης τῆς συνόδου, ἐμάθομεν τὴν ἀλήθειαν, ἣν πρότερον οὐκ ἐπιστάμεθα; Οὐκ οἶσθα πόσαι ψυχαὶ ἐξέφυγον τοῦ σχίσματος καὶ τῆς διαιρέσεως; Οὐκ οἶδας πῶς ἐλυτρώ-

θημεν τῆς ματαίας προλήψεως, τῆς πεισμονῆς τε καὶ μάχης τῆς πρὸς τοὺς ἀδελφούς; Εἰ οὐκ ἐγένετο, καὶ ἡμεῖς ἐν τῇ αὐτῇ ἀπογνώσει ἦμεν ἄν, ἧς ὑπῆρχον οἱ πάλαι τὴν Ἐκκλησίαν σχίσαντες καὶ διαμερίσαντες. Ὅθεν βέλτιον ἦν αὐτὴν γενέσθαι, τοῦ Θεοῦ τοῦτο δι' ἡμᾶς προβλεψαμένου, ἵνα μὴ, τὰς ψυχὰς ἡμῶν ἀπολέσαντες, τὴν αἰώνιον κληρονομήσωμεν κόλασιν.

Ραχ. Τῇ ἐμαυτοῦ ἐρωτήσει, ἄριστε ἱερέων, ἱκανῶς ὁρῶ ἐμαυτὸν πληροφορηθέντα, καὶ ἰδοὺ ἐκ τῆς πολλῆς καὶ ἀπείρου μάχης τῆς πρὸς Λατίνους ἡ ψυχή μου ὁπωσδήποτε πέπαυται. Ἀλλ', ἄνθρωπε τοῦ Θεοῦ, σύ τε καὶ οἱ μετὰ σοῦ εὐλαβεῖς, καὶ θειότατοι, καὶ ἀληθεῖς ἱερεῖς, ἄφετέ μοι, καὶ συγχωρήσατε ὅσα εἰς ὑμᾶς ἐγώ ποτε ἐβλασφήμησα. Μάρτυρες γάρ ἐστε τοῦ Θεοῦ, καὶ μακάριοί ἐστε. Ὀνειδίζεσθε γὰρ ἕνεκα τῆς ἀληθοῦς πίστεως, καὶ τοὺς μισθοὺς ἕξετε παρὰ τοῦ μισθαποδότου Θεοῦ.

Δικ. Ἐγὼ ἡδέως ἀκούσας ὑμῶν, καὶ νουνεχῶς ἀμφοτέρων κατανοήσας τοὺς λόγους, ἐβουλόμην μὲν τὴν ψῆφον διδόναι τῷ τὴν ἀλήθειαν μετ' αὐτοῦ ἔχοντι, ὅς ἐστιν ὁ ἱερεὺς τῆς ἁγίας ἑνώσεως. Ἐπεὶ δὲ καὶ αὐτὸς τὸ πεῖσμα ἐάσας καὶ τὴν κενὴν καὶ ματαίαν πρόληψιν, ἀποδίδως τὴν ψῆφον, μᾶλλον δέ γε καὶ καταπείθῃ, τῷ Θεῷ δόξα, τῷ σε πρὸς τὸ τῆς ἀληθείας φῶς ὁδηγήσαντι.

Καθ. Εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ τῷ τῆς εἰρήνης δοτῆρι, τῷ καὶ σὲ ὁδηγήσαντι καὶ σύνεσιν δόντι, ἐᾶσαι τὸ πεῖσμα, καὶ ἀκοῦσαι ἡμῶν, καὶ τὴν ἀλήθειαν γνῶναι. Ἀλλ' ὑπομνῆσαί σε βούλομαι, ὅτι ὑμεῖς ἐν συνόψει σοι τὴν ἀπολογίαν τῶν κεφαλαίων ἐνταῦθα προσηνέγκαμεν· ἐπειδὴ ἰδίαν πραγματείαν ἐποιήσαμεν περὶ τούτων, καὶ ἑνὸς ἑκάστου λόγον ἱκανὸν ἐξεδώκαμεν. Καὶ ὁ βουλόμενος ἐν ἐκείνοις τὸν νοῦν ἐπιστησάτω· καὶ οἶμαι σὺν Θεῷ τῆς ὀδύνης ἀπαλλαγήσεται. Ὅτι δέ γε καὶ συγχώρησιν ζητεῖς παρ' ἡμῶν εἰς ὅσα ἡμᾶς ἐλοιδόρησας, Κύριος ἀπαλείψαι σοι τὸ σφαλὲν καὶ νῦν καὶ ἐν τῷ αἰῶνι τῷ ἐρχομένῳ. Ἡμεῖς γὰρ ἅπαξ ἑαυτοὺς ἐκδεδωκότες εἰς ὑποταγὴν τῆς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, ἥκιστα τῶν λοιδοριῶν τε καὶ ὕβρεων φροντίζομεν, μεμνημένοι τοῦ Κυρίου ἡμῶν λέγοντος, *Εἰ ἐμὲ ἐδίωξαν, καὶ ὑμᾶς διώξουσιν.* Καὶ αὖθις, Φεῦ τῆς ἐμῆς ἀσθενείας! Σαμαρείτην καὶ δαιμονῶντα ἐκάλουν τὰ τῆς ἐχίδνης τέκνα, τὸν δαιμονιζομένους ἰῶντα. Εἰ οὖν εἰς ἐκεῖνον, ὃν τρέμει ὁ οὐρανὸς, καὶ ἡ γῆ, καὶ πάντα τὰ ἐν τῷ οὐρανῷ, καὶ ἐν τῇ γῇ, ὕβριζον, καὶ ἐλοιδόρουν οἱ ὑπ' αὐτοῦ εὐεργετηθέντες, καὶ ὑπέμενεν, ἡμεῖς οἱ ταπεινοὶ καὶ οἱ ἁμαρτωλοὶ διὰ τί οὐχ ὑποίσομεν; Ὑποφέρομεν οὖν τὰς λοιδορίας καὶ ὕβρεις, ἐλπίζοντες τῶν μακαρισμῶν ἐκείνων ἀξιωθῆναι, τοῦ, *Μακάριοί ἐστε, ὅταν ὀνειδίσωσιν ὑμᾶς καὶ διώξωσι*, λέγοντος, καὶ τοῦ, *Χαίρετε καὶ ἀγαλλιᾶσθε, ὅτι ὁ μισθὸς ὑμῶν πολὺς ἐν τῷ οὐρανῷ*, φάσκοντος. Δεόμεθα δὲ καὶ ὑμῶν, ἐᾶσαι τὸ πεῖσμα καὶ τὴν ματαίαν πρόληψιν,

A tumacia et pugna, qua in fratres sæviebamus, esse liberatos? Si illa facta non fuisset, nos in eadem condemnatione perduraremus, in qua erant, qui antiquitus Ecclesiam diviserunt et in factiones sciderunt. Hinc melius fuit, eamdem coactam fuisse, Deo id propter nos providente, ne animabus deperditis sempiternæ punitionis hæredes efficeremur.

Rhac. Interrogationi meæ, optime sacerdos, cumulate responsum esse, mihique satisfactum deprehendo. Et en ex ingenti, et nunquam non de sæviente adversus Latinos pugna, animus meus cessavit. Sed vir Dei, et qui tecum una sunt pii, divini et veri sacerdotes, æquo animo ignoscite, dateque B eorum veniam, quæ ipse adversus vos aliquando maledico ore jactavi. Martyres enim estis Dei, et beati, tanquam qui contumelias sustinetis propter veram fidem, et mercedem consecuturi estis a Deo remuneratore.

Dic. Mihi, cum jam vos audiverim, et attente sermones vestros consideraverim, animus erat sententiam illi candidam ferre, a quo stat veritas, qui fuerit sanctæ unionis sacerdos: quando vero et tu, pertinacia rejecta, et inani vanaque præsumptione calculum defers, imo etiam suasus credis, Deo gloria, qui te ad veritatis lumen perduxit.

Cath. Gratias ago Deo pacis datori, qui tibi dux fuit, deditque prudentiam, ut pertinacia dimissa C nos audires, et veritatem agnosceres. Illud in memoriam revocabo, nos hic tibi compendiosam capitum responsionem attulisse. Quando vero de his peculiare opus exegimus, et singulorum rationes recensuimus, cui id volupe fuerit, animum ad illa advertat, et opinor cum Deo, eum ab omni dubietate futurum immunem. Tu veniam petis a nobis eorum quæ in nos cum jurgio et irrisione effutiisti: Dominus erratum et nunc et in futuro sæculo deleat. Namque nobis obsequio Christi Ecclesiæ semel mancipatis, dicteriorum et injuriarum curæ non est, memoria recolentibus dictum Domini: *Si me persecuti fuerunt, et vos persequentur* [1]. Et rursus: Heu meam imbecillitatem! Samaritanum et dæmone vexatum vocabant viperæ catuli eum qui D vexatos a dæmone sanabat. Si itaque eum quem tremiscit cœlum et terra, et pertimescunt quæ in cœlo terraque continentur injuriis onerabant, et maledictis lacessebant, qui ab eo beneficiis ditati fuerant, et sustinebat: nos humiles et peccatores quare non sustinebimus? Toleramus itaque jurgia et injurias, sperantes nos beatitudinum illarum dignos aliquando futuros, tum, *Beati estis cum maledixerint vobis, et persecuti vos fuerint* [2]; tum, *Gaudete et exsultate, quoniam merces vestra copiosa est in cœlo* [3]. Rogamus porro vos, ut pertinacia et vana præsumptione compressa, et sedata arrogantia vosmetipsos Dei Ecclesiæ uniatis. Sic enim

[1] Joan. xv, 20. [2] Matth. v, 11. [3] ibid. 12.

utrique ad unitatem fidei pervenientes in angelorum choris collocabimur cum omnibus qui a sæculo Deo complacuerunt. Amen.

A καὶ ἑνωθῆναι τῇ τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίᾳ, ἵνα ἀμφότεροι καταντήσωμεν εἰς τὴν ἑνότητα τῆς πίστεως, καὶ συγκαταριθμηθῶμεν τοῖς τῶν ἁγίων χοροῖς μετὰ πάντων τῶν ἀπ' αἰῶνος τῷ Θεῷ εὐαρεστησάντων. Ἀμήν.

ΙΩΣΗΦ

ΤΟΥ ΘΕΟΦΙΛΕΣΤΑΤΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΜΕΘΩΝΗΣ

Ἀπολογία εἰς τὸ γραμμάτιον κῦρ Μάρκου τοῦ Εὐγενικοῦ μητροπολίτου Ἐφέσου, ἐν ᾧ ἐκτίθεται τὴν ἑαυτοῦ δόξαν, ἣν εἶχε περὶ τῆς ἐν Φλωρεντίᾳ ἁγίας καὶ ἱερᾶς συνόδου.

JOSEPHI

DEO AMABILISSIMI METHONENSIS EPISCOPI

Responsio ad libellum domini Marci Eugenici metropolitæ Ephesi, in quo Marcus quid de sacrosancta synodo Florentina sentiret exponit.

(Interprete Joanne Matthæo Caryophyllo. Labbe, *Concil.* XIII, 678.)

PROŒMIUM.

Venerabilis hic vir Christi nomine insignitos in schismaticorum volens detrudere partes, et proinde a piorum societate segregare, atque a sacra synodo penitus abalienare, veluti tomum quemdam sententiam suam exposuit; quam ad omnes ubique Christianos mittens, admonet, præcipit, ne œcumenicam synodum suscipiant, sed potius adhæreant ipsius dictis, quippe cum unus et ipse sit ex eorum numero, qui in sacra illa synodo disputarint: quodque cæteri quidem amplis pellecti promissis atque honoribus assensi fuerint, ipse vero nullo modo sit assensum eorum secutus: et illi quidem muneribus manu acceptis uniti sint, hic vero manus nec muneribus, nec auro inquinaverit.

Quoniam igitur ad nos etiam nuper hæc ipsius adhortatio pervenit, dignum revera est examinare num vera dicat, atque hæc dicens cum sanctis consentiat. Et si quidem veritati consona docet, nos quoque ab ipso stabimus, incusantes Latinos, et per omne tempus cum illo concordabimus: sin autem illum longe a veritate distare et aliena prorsus a sanctorum theologia pronuntiare perspectum fiet, rejicere quidem ipsum tanquam impostorem et pseudomagistrum, ejus vero sermones exsecrari utpote animas nostras lædentes, conveniens ac salutare fuerit. Hoc porro demonstrato, aversari nos

B

ΠΡΟΟΙΜΙΟΝ.

Ὁ αἰδέσιμος οὗτος ἀνὴρ τοὺς ἀπὸ Χριστοῦ κεκλημένους Χριστιανοὺς εἰς τὴν τῶν σχισματικῶν βουλόμενος ἀπῶσαι μοῖραν, κἀντεῦθεν τῆς τῶν εὐσεβῶν κοινωνίας χωρίσαι, καὶ τῆς ἱερᾶς παντελῶς ἀποστῆσαι συνόδου, ὥσπερ τινὰ τόμον τὴν ἑαυτοῦ γνώμην ἐξέθετο, καὶ τοῖς ἁπανταχοῦ Χριστιανοῖς ἀποστείλας νουθετεῖ, παρεγγυᾶται μὴ τὴν οἰκουμενικὴν σύνοδον στέργειν, ἀλλὰ μᾶλλον τοῖς αὐτοῦ λόγοις προσμένειν, ὡς ἑνὸς καὶ αὐτοῦ ὄντος τῶν διαλεχθέντων τῆς ἱερᾶς ἐκείνης συνόδου· καὶ ὅτι οἱ μὲν ἄλλοι ὑποσχέσεσι λαμπραῖς καὶ τιμαῖς ὑπαχθέντες συνῄνεσαν, αὐτὸς δὲ οὐδόλως αὐτοῖς συγκατένευσε· κἀκεῖνοι μὲν δῶρα χερσὶ λαβόντες ἡνώθησαν, οὗτος δὲ οὔτε δῶρα ἔλαβεν, οὔτε χρυσῷ τὰς

C χεῖρας ἐμίανεν.

Ἐπεὶ οὖν καὶ πρὸς ἡμᾶς ἡ τοιαύτη αὐτοῦ παραίνεσις ἤδη ἐλήλυθεν, ἄξιόν ἐστιν ὡς ἀληθῶς ἐξετάσαι, εἴπερ ἀληθῆ λέγει, καὶ συμφωνεῖ τοῖς ἁγίοις τοιαῦτα λέγων. Καὶ εἰ μὲν ἀληθείας ἔχεται, καὶ ἡμεῖς μετ' αὐτοῦ στησόμεθα ἐγκαλοῦντες Λατίνοις, καὶ ὁμόφρονες αὐτῷ πάντα τὸν χρόνον ἐσόμεθα· εἰ δὲ πόῤῥω που τῆς ἀληθείας καὶ παντελῶς ἀλλότρια τῆς τῶν ἁγίων θεολογίας ἀποφαινόμενος δειχθείη, ἀποπέμψαι μὲν τοῦτον ὡς ἀπατεῶνά τε καὶ ψευδοδιδάσκαλον, ἀποσκορακίσαι δὲ τοὺς αὐτοῦ λόγους ὡς πημαντικοὺς ὄντας τῶν ἡμετέρων ψυχῶν καὶ προσῆκόν ἐστι καὶ σωτήριον ἅμα. Τούτου δὲ

δειχθέντος, αὐτὸν μὲν καὶ τοὺς μετ' αὐτοῦ ἡμῖν πάντας τοὐναντίον φάσκοντας ἀποστραφῆναι ἡμᾶς δεῖ, ἑνωθῆναι δὲ τῇ τοῦ Θεοῦ ἁγίᾳ καὶ καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ. Καὶ μὴ θαυμάσῃ τις, ὡς ἀνδρὸς τοιούτου σοφοῦ καὶ μεγάλου λόγους ἡμεῖς οὕτω τολμηρῶς ἀνατρέπειν ἐπιχειροῦμεν· τότε δὲ μᾶλλον θαυμάζειν δεῖ, ὅταν αὐτὸν ἐλεγχόμενον παρ' ἡμῶν θεάσησθε ὄντα τοιοῦτον, καὶ δεικνύμενον ἀσθενῆ τε καὶ ψευδῆ προφέροντα ῥήματα· εἰ γὰρ ἄπειροι σοφίας ἐσμὲν, ἀλλ' ὀρθόδοξοι τῇ τοῦ Θεοῦ χάριτι. Ἐκεῖνος γὰρ ὁ εἰπών· *Ὅταν ἀχθῆτε εἰς σοφοὺς καὶ ἡγεμόνας, μὴ δειλιάσητε· ἐγὼ γὰρ ὑμῖν δώσω δύναμιν, ᾗ οὐ δυνήσονται ἀντειπεῖν πάντες οἱ ἀντικείμενοι ὑμῖν·* αὐτὸς γοῦν δύναται καὶ ἡμᾶς φωτίσαι, ὁ καὶ τοὺς ἁλιεῖς ἀγραμμάτους ὄντας θεολόγους καὶ ῥήτορας ἀναδείξας, καὶ δύναμιν ἱκανὴν δοῦναι, ὥστε τοῦτον κατατροπώσασθαι. Μὴ οὖν ἀποβλέψητε πρὸς τὴν ὑπεροχὴν τοῦ ἀνδρὸς καὶ τὴν ἡμῶν χθαμαλότητα, ἀλλὰ πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἀμφοτέρων, καὶ τίς ἐστιν ὁ τοῖς θεολόγοις τῆς Ἐκκλησίας συνᾴδων· τῷ γὰρ τὴν ἀλήθειαν λέγοντι, τούτῳ καὶ πιστευτέον ἀνάγκη. Ἵν' οὖν μὴ δόξωμεν περιττὰ ἐκ προοιμίων λέγειν, φέρε τὰ παρ' αὐτοῦ εἰρημένα εἰς μέσον προθῶμεν, καὶ ταῦτα κατὰ λέξιν ἀκριβῶς ἐξετάσωμεν, ἵν' ἡ ἀλήθεια φανερὰ τοῖς πᾶσι γένηται.

A oportebit et ipsum, et omnes qui cum eo contraria nobis affirmant, cum sancta vero et catholica Dei Ecclesia conjungi. Cæterum miretur nemo, si tanti viri docti et eximii sermones infringere aggredimur. Id sane potius mirandum, cum ipsum a nobis tantum virum convictum videritis imbecillitatis et falsitatis verborum, quæ profert. Nam si expertes scientiæ sumus, at certe orthodoxi, Dei beneficio. Ille enim qui dixit : *Cum ducti fueritis ad sapientes et præsides, nolite timere; ego enim dabo vobis virtutem, cui non poterunt contradicere omnes adversarii vestri* [1]; ipse nos etiam potest illuminare, per quem et piscatores, cum essent illitterati, theologi et oratores evaserunt ; viresque dare, quæ sufficiant ad hunc fugandum. B Ne ergo respicite ad excellentiam viri nostramque tenuitatem, sed uter nostrum veritati consonet, et cum theologis Ecclesiæ consentiat maxime; veritatem quippe dicenti necessario fides habenda est. Sed ne videamur exordientes polliceri eximia, age ipsius dicta in mediam afferamus, et ea per verba singula diligenter expendamus, ut cunctis liquido appareat veritas.

ΕΦΕΣ.

Ἐγὼ διὰ τὴν ἐπιταγὴν καὶ τὴν χρείαν τῆς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας ἀναδεξάμενος τὸ τῆς ἀρχιερωσύνης λειτούργημα, τοσοῦτον τὴν ἐμὴν ἀξίαν ἅμα καὶ τὴν δύναμιν ὑπερβαῖνον, ἐπηκολούθησα τῷ οἰκουμενικῷ πατριάρχῃ καὶ τῷ ἐκ Θεοῦ αὐτοκράτορι πρὸς τὴν ἐν Ἰταλίᾳ σύνοδον.

EPHES.

Ego propter mandatum et necessitatem Ecclesiæ Christi suscepto pontificali munere, quod statum et vires meas tantopere superat, secutus sum œcu- C menicum patriarcham, et divinitus datum imperatorem ad synodum in Italia celebratam.

ΑΠΟΛΟΓΙΑ.

Πάντες οἱ τῷ ἀπὸ Χριστοῦ ὀνόματι κεκλημένοι διὰ τὴν ἐπιταγὴν τῆς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας οὐκ ὀφείλομεν μόνον ἀναδέξασθαι τέως μετ' εὐλαβείας τὸ τῆς ἀρχιερωσύνης λειτούργημα· ὅπερ καὶ τὴν ἡμετέραν ἀξίαν καὶ δύναμιν, ὡς ἔφησας, ὑπερβαίνει, καὶ τοῦτό ἐστιν ἀληθὲς, τιμῆς μεγίστης ὑπάρχον ἀξίωμα· ἀλλὰ καὶ θάνατον ὑπομεῖναι, καὶ εἴ τι ἄλλο τῶν ἀναγκαίων προέσθαι, βίον, σῶμα, καὶ αὐτὴν τὴν ψυχὴν ὑπὲρ τῆς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας· καὶ ἀκολουθῆσαι τοῖς ἐκ Θεοῦ δοθεῖσιν ἡμῖν ἡγεμόσι, βασιλεῦσι καὶ πατριάρχαις, οὐ πρὸς τὴν Ἰταλίαν μόνον ἥτις ἄρχεται παρὰ Χριστιανῶν ἔτι καὶ κυβερνᾶται, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ ἔσχατα μέρη τῆς οἰκουμένης, ἔνθα ἂν ἄπιστοι κατοικῶσιν, ἵνα κενωθῇ τὸ τοῦ σταυροῦ κήρυγμα, καὶ ἡ τῆς ἀληθοῦς πίστεως ὁμολογία ταῖς βίαις παραφθαρείη τῶν ἀνηκόων αἱρετικῶν· μιμήσασθαι κἂν τούτῳ τοὺς περιβοήτους ἐκείνους καὶ μακαρίους ἄνδρας, οἳ προθύμως ἐξέχεαν τὸ αἷμα αὐτῶν διὰ τὴν τοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ ἡμῶν Ἐκκλησίαν. Ὅθεν καὶ σὺ εἰ ἐπηκολούθησας, χρεωφειλέτης ὑπῆρχες· καὶ εἴθε ἐτελείωσας καὶ ἔργον ὡς ὤφειλες. Ἀλλ' ἴδωμεν οὖν σου καὶ τὰ λοιπά.

RESPONSIO.

Omnes qui nomen Christo dedimus, propter necessitatem et mandatum Ecclesiæ Christi non modo suscipere debemus interim cum reverentia munus pontificale, quod ut dixisti, et statum et vires nostras revera superat, cum sit honoris maximi dignitas; sed et mortem oppetere, et quamvis aliam rem necessariam profundere, opes, corpus et ipsam animam pro Christi Ecclesia; et sequi concessos a Deo nobis duces, patriarchas et imperatores, non solum in Italiam, quæ adhuc subest D Christianorum dominatui, sed in extremas etiam orbis terrarum partes, quas incolunt infideles, ne crucis prædicatio evacuetur, et veræ fidei confessio contumacium hæreticorum impetu labefactetur : hac etiam in re imitantes veteres illos percelebres ac beatos viros, qui suum alacriter effuderunt sanguinem propter Christi Dei nostri Ecclesiam. Quare si tu quoque secutus es, fecisti quod debebas; atque utinam opus etiam perfecisses, uti debebas. Sed videamus quæ sequuntur.

[1] Luc. xxi, 15.

EPHES.

Nulla morbi, quo laborabam, ratione habita, nec etiam rei de qua agebatur, cum sit momenti longe maximi difficultatibus deterritus; sed sperans Deo favente, et confidens opera communium horum patronorum fore, ut omnia nobis ex sententia succederent, et magnum aliquod opus perficeremus, et laboribus nostris spe non indignum.

RESP.

Debebas ut vir doctus ac prudens corporalis tui morbi rationem habere, qui maximus erat, et multis te doloribus angebat. Testantur hoc cives tui, tuarumque defensores opinionum. Ubicunque enim te morbus comitialis exagitasset, volutabaris spumas in ore agens, et moleste agitatus. Considerare etiam debebas rei propositæ magnitudinem, ad quam magno opus esset studio et pietate, nec non scientia, intelligentia et vera notitia! et omnino mens tibi dirigenda erat tota ad ipsum bonum et sanctum Spiritum, pro quo etiam tunc Ecclesia laborabat: et ab illo uno conciliatio et pax petenda, non ad terrenas spes et gloriæ studia et similia convertenda. Etenim Salvator ipse præcepit: *Quærite primum regnum Dei, et justitiam ejus, et hæc omnia adjicientur vobis. Scit enim Pater vester quid opus sit vobis, antequam petatis eum* [1]. Tu vero terrenas cogitationes intento animo volvens, speransque futurum ut Latini viri docti et virtute præstantes tua opera sententiam mutarent, tuisque rationibus cederent; atque a Symbolo vocem illam, *Filioque*, ut falsam expungerent; et Occidentis principes cum suis terrestribus copiis te sequentes bellum cum impiis Turcis susciperent (hæc enim spes erat curarum laborumque tuorum, non ut veritatem dogmatis indagares, et ecclesias conjungeres tanto jam tempore disjunctas), venisti in Italiam. Si enim tibi tuisque scopus hic exstitisset, subsecuta quoque essent consequentia; at vero cum tu ipse tuique perversa mente fueritis, profecto omnia perverse subsecuta sunt. Et hæc quidem ad illa; videamus et deinceps posita.

EPHES.

Ut vero illuc profecti statim experti sumus Latinos aliter nobiscum agere quam sperabamus, confestim quidem nobis desperatio finis obvenit: et prope quis stantem sic est affarier orsus: Haud sane homines isti mores suos et dogmata ulla ex parte patientur immutari, qui tantum nobis supercilium ostenderunt.

RESP.

Expertus es re ipsa, quod ut incipiens non putabas; existimabas enim tu Latinos esse ineruditos, atque ita futurum ut eis persuaderes audire te velut indoctos: at ubi contra quam sperabas comperisti, aufugere inde voluisti, pertimescens disputationis certamen. Clamabat enim palam Joannes

[1] Matth. vi, 32, 33.

A ΕΦΕΣ.

Μήτε τὴν ἐμαυτοῦ ἀσθένειαν ὑπολογισάμενος, μήτε τὸ τοῦ προκειμένου πράγματος ἐργῶδές τε καὶ ὑπέρογκον, ἀλλ' ἐλπίσας ἐπὶ Θεῷ, καὶ τοῖς κοινοῖς τούτοις προστάταις πιστεύσας, ὡς ἅπαντα ἡμῖν ἕξει καλῶς, καί τι κατορθώσομεν μέγα καὶ τῶν ἡμετέρων πόνων καὶ τῶν ἐλπίδων ἄξιον.

ΑΠΟΛ.

Ὤφειλες ὡς σοφός τε καὶ συνετὸς ἀνὴρ ὑπολογίσασθαι τὴν τοῦ σώματός σου ἀσθένειαν, μεγίστην οὖσαν σφόδρα τε καὶ ὀδυνηράν· μαρτυροῦσι γὰρ τοῦτο οἱ πολῖταί σου καὶ ὁμόφρονες· ἔνθα γὰρ ἂν ἦν καταλαβόν σε τὸ σεληναῖον πάθος, ἐκαλινδοῦ ἀφρίζων καὶ ταραττόμενος· ὑπολογίσασθαι δὲ καὶ
B τοῦ προκειμένου πράγματος ἔργον, ὡς μέγα καὶ μεγάλης σπουδῆς ἔτι καὶ εὐλαβείας δεόμενον, σοφίας τε καὶ συνέσεως καὶ ἀληθοῦς γνώσεως· καὶ ὅλως ὅλον τὸν νοῦν πρὸς αὐτὸ τἀγαθὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα ὑπὲρ οὗ καὶ ὁ ἀγὼν ἦν τότε τῆς Ἐκκλησίας, ἐκτείνειν, καὶ παρ' ἐκείνου μόνου τὴν ἕνωσιν καὶ τὴν εἰρήνην αἰτεῖν· καὶ οὐ πρὸς ἐλπίδας ἐπιγείους καὶ δόξας καὶ ἄλλα ὅμοια τὸν νοῦν μεταστρέφειν. Αὐτὸς γὰρ ὁ Σωτὴρ ἐνετείλατο· *Ζητεῖτε πρῶτον τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ, καὶ ταῦτα πάντα προστεθήσεται ὑμῖν· οἶδε γὰρ ὁ Πατὴρ ὑμῶν ὧν χρείαν ἔχετε πρὸ τοῦ ὑμᾶς αἰτεῖσθαι.* Σὺ δὲ πρὸς τὰ ἐπίγεια ἐπιμελῶς τὸν νοῦν ἔχων, καὶ τοὺς Λατίνους σοφούς
C τε καὶ γενναίους ὄντας ἄνδρας μεταπείσειν ἐλπίζων ὑποκύψαι τοῖς λόγοις, καὶ τὴν Υἱοῦ φωνὴν ὡς ψευδῆ ἀφελεῖν ἀπὸ τοῦ συμβόλου, καὶ τοὺς τῆς Δύσεως αὐθέντας ἐπακολουθῆσαί σοι διὰ ξηρᾶς ἐλθεῖν κατὰ τῶν ἀθέων Τούρκων· ταῦτα γὰρ ἐλπὶς τῶν κόπων σου καὶ τῶν πόνων ἦν, καὶ οὐ τὴν ἀλήθειαν ἐρευνῆσαι τοῦ δόγματος καὶ ἑνῶσαι τὰς Ἐκκλησίας τοσοῦτον ἤδη χρόνον διεσχισμένας ἀλλήλων, ἦλθες εἰς Ἰταλίαν. Εἰ γὰρ πρὸς τοῦτό σοι ὁ σκοπὸς καὶ τῶν ἄλλων, ἐπηκολούθησεν ἂν τὰ ἑπόμενα· σοῦ δὲ καὶ τῶν μετὰ σοῦ διεστραμμένων ὄντων τὸν νοῦν, διεστραμμένως ὄντως ἐπηκολούθησεν ἅπαντα. Καὶ ταῦτα πρὸς ἐκεῖνα ἴδωμεν δὲ καὶ τὰ ἐφεξῆς.

ΕΦΕΣ.

Ἐπεὶ δὲ ἐνταῦθα γενόμενοι τῶν Λατίνων εὐθὺς
D ἐπειράθημεν ἄλλως ἡμῖν προσενεχθέντων ἢ ὡς ἠλπίζομεν, εὐθὺς μὲν ἡμῖν ἀπογνῶναι τοῦ τέλους συνέπεσε· καί τις ἡμῶν εἴπεσκεν ἰδὼν εἰς πλησίον ἄλλον· Σχολῇ γ' ἂν οἱ ἄνδρες οὗτοι τῶν οἰκείων ἐθῶν τι καὶ δογμάτων παρακινήσαιεν, οἱ τοσαύτην ὑπεροχὴν ἡμῖν ἐνδεικνύμενοι.

ΑΠΟΛ.

Ἐπειράθης ἔργῳ, ὃ οὐχ ὑπελάμβανες ὡς ἀσύνετος, Σὺ μὲν γὰρ ᾤου τοὺς Λατίνους ἀπείρους εἶναι σοφίας, καὶ οὕτω πείσειν αὐτοὺς ὡς ἀμαθεῖς ὑπακοῦσαί σοι. Ἐπεὶ δὲ ἄλλως εὗρες ἢ ὡς σὺ ἤλπιζες, ἐβουλήθης ἐκεῖθεν φυγεῖν, τὸν ἀγῶνα τῆς διαλέξεως δειλιάσας. Ἐβόα γὰρ παῤῥησίᾳ ὁ Ἰωάννης

ἐκεῖνος, Φέρετε ὡς ἡμᾶς τὸν Ἐφέσου· ὡς μετὰ μικρὸν ἐπιδείξομεν τοῦτο· σὺ δὲ οὐκ ἠθέλησας συνελθεῖν πτοηθεὶς τοὺς ἐλέγχους. Ἀλλὰ τότε μὲν οὐκ ἠδυνήθης ἀπολογήσασθαι, νῦν δὲ κατὰ μόνας γενόμενος ταῦτα λέγεις πρὸς τὸ ἐξαπατῆσαι τοὺς ἁπλουστέρους τέως σπουδάζων. Δόγμα δὲ ἢ ἔθος τι τῶν οἰκείων παρασαλεύσειν αὐτοὺς πεισθέντας πρὸς σοῦ καὶ τῶν μετὰ σοῦ οὐ χρεία ἦν· ἔνθα γὰρ ἡ ἀκαπήλευτος σοφία διδάσκεται, καὶ τελείους ἐργάζεται τοὺς ἑαυτῆς ἐραστὰς, οὐ θεμιτόν ἐστι παρασαλεῦσαι ἔθος ἢ δόγμα πιστόν. Τὸ δὲ ἐν Ἰταλίᾳ σοφοὺς καὶ τελείους εὑρίσκεσθαι ἄνδρας, καὶ μηδὲν ἐλάττους τῶν παλαιῶν ἐκείνων καὶ μακαρίων ἀνδρῶν, πᾶς τις ἂν εἴποι, εἰ μόνον μὴ εἴη κακίας ἐμπεπλησμένος. Εἰ δὲ ἐν Ἰταλίᾳ τοῦτο, πόσῳ γε μᾶλλον ἐν τῇ Ῥωμαϊκῇ Ἐκκλησίᾳ, ἔνθα οὐδέποτε ἀπιστία ἢ αἰσχρὸν δόγμα ἔμεινεν; Ὑπεροχὴν δὲ καὶ μεγαλειότητα ἐς ὑμᾶς ἐνεδείξαντο ὡς σοφοὶ καὶ γενναῖοι ἄνδρες, τὴν τιμὴν ἡγούμενοι πρὸς ἀλλήλους κατὰ τὸν θεῖον Ἀπόστολον· ἀλλ' οὐ διὰ τοῦτο ἔδει αὐτοὺς φανῆναι ἀνεπιστήμονας ἐθῶν καὶ δογμάτων ἀληθινῶν, πρὸς τὸ μαθεῖν παρ' ὑμῶν σπεύδοντας, ἀμαθεστάτων οὐκ αὐτῶν μόνων ὄντων, ἀλλὰ πολλῷ μᾶλλον τῆς δοκούσης παρ' ὑμῖν εἶναι σοφίας. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἐάσαντες ἔλθωμεν πρὸς τὰς ἐπιλήψεις, ἐν αἷς δυνησόμεθα ἀξιωτέρους εἰπεῖν λόγους.

ille : Adducite Ephesium ad nos, quemadmodum paulo post ostendemus : tu vero detrectasti consessum, vi argumentorum deterritus, et tunc quidem respondere non valuisti ; nunc vero, quando solus es, hæc dicis, studens interim decipere simpliciores. Sed neque opus erat ipsos a te vel a tuis edoctos dogma mutare vel institutum. Ubi enim germana docetur sapientia, et perfectos illa efficit sui studiosos, non est fas institutum aut dogma fidei commutare. Esse autem in Italia doctos perfectosque viros, nulla ex parte inferiores beatis illis quos tulit antiquitas, nemo negaverit, dum non sit pravitate oppletus. Quod cum in Italia sit, quanto magis in Romana Ecclesia, in qua nec infidelitas, nec turpe dogma unquam mansit? Excellentiam porro sublimemque animum præ se tulerunt tanquam eruditi viri ac generosi, *in honore invicem prævenientes*[1], juxta divinum Apostolum ; sed non propterea videri ipsos oportebat institutorum et verorum inscios dogmatum, ut a vobis discere optarent ; qui non solum estis indoctissimi, sed multo etiam inferiores ea quæ apud vos esse videtur sapientia. Sed his omissis ad incusationes transeamus, in quibus graviora quædam nobis dicenda non deerunt.

ΕΦΕΣ.

Τέως δ' οὖν ἀνεμείναμεν κελευσθέντες, καὶ προθεσμίας μακρὰς ἠνεσχόμεθα πρὸς τὸ συνελθεῖν τε καὶ καταστῆναι τὴν σύνοδον.

EPHES.

Interea exspectare jussi sumus, et longas toleravimus præfiniti temporis moras, ut plena synodus congregaretur.

ΑΠΟΛ.

Ἔμελλες ὑπομένειν τε καὶ προσδοκᾷν τὰς προθεσμίας, ἐπειδὴ ἡ αἰτία ἦν εὔλογος. Πάσας γὰρ ἔδει τὰς δυτικὰς ἀρχὰς τῇ συνόδῳ παρεῖναι ἢ δι' αὐτῶν τῶν ἀρχόντων, ἢ διὰ τοποτηρητῶν· οἰκουμενικὴ γὰρ συνηθροίζετο, καὶ εἰκὸς ἦν τὸ πρᾶγμα πολλοὺς ἔχειν τοὺς μάρτυρας. Οὐκοῦν καὶ σὺ καλῶς ἐποίησας ὑπομένειν· ἀλλ' εἴθ' ὤφειλες μέχρι τέλους πρὸς σωτηρίαν τῆς σῆς ψυχῆς τοῦτο πρᾶξαι· τὴν γὰρ καλλίστην ἀρχὴν εἰς ἀπευκτὸν κατέστησας τέλος. Ἀλλ' ἴδωμέν σου καὶ τὰ λοιπά.

RESP.

Tolerandum tibi erat, et exspectandi præstituti dies ; nam justa suberat causa, quod cunctos Occidentis principatus adesse oportebat synodo, vel per ipsos principes, vel per vicarios eorum ; œcumenica enim celebrabatur, et multos rei testes esse par erat. Tu quoque exspectando bene fecisti ; utinam usque ad finem ad salutem animæ tuæ hoc præstitisses ; optimum quippe principium ad exsecrandum finem perduxisti. Sed videamus quæ infers.

ΕΦΕΣ.

Ἔλαβε τέλος ἡ προθεσμία, καὶ μετὰ τοῦτο παρῆλθον ἡμέραι συχναὶ, καὶ μόλις συνήλθομεν ἐν ταυτῷ Γραικοὶ καὶ Λατῖνοι.

EPHES.

Advenit constitutum tempus ; multi etiam lapsi sunt dies, et vix unum in locum convenimus Græci atque Latini.

ΑΠΟΛ.

Ἐπειδὴ ἦλθον οἱ προσδοκώμενοι πάντες ἐν τῇ συνόδῳ, ἔδει λυθῆναι τὴν προθεσμίαν, εἰ δὲ παρῆλθον καὶ μετὰ ταῦτα ἡμέραι τινὲς, ἔδει καὶ γενέσθαι· οὐ γὰρ εὐθὺς εἰκὸς ἦν τὴν σύνοδον συνελθεῖν πρὸ τοῦ οἰκονομῆσαι τοὺς τόπους, καὶ τὰ καθίσματα, καὶ τὰς τιμὰς τῶν προσώπων διδόναι πρὸ τῆς ἐνάρξεως· ἵνα μὴ ἐν τῇ συνελεύσει γένοιτο θόρυβος, ὅπερ σὺ αὐτὸς ἔπραξας. Τόπον γὰρ τῶν Ἱεροσολύμων ἐπέχων, ὅστις πέμπτος ὑπάρχει θρόνος, εἰς τὸν τοῦ Ἀλεξανδρείας ἐκάθισας, ὃς ἐστι

RESP.

Posteaquam omnes qui exspectabantur venerunt ad synodum, præfiniti temporis terminus erat tollendus : quod si dies etiam aliquot effluxere, idipsum quoque fieri opus erat. Neque enim statim convenire decebat synodum antequam loca et sedes pararentur, et honor personis tribueretur ante inceptionem, ne fieret in conventu tumultus, quod tu fecisti. Cum enim sedis Hierosolymitanæ gereres vices, quæ quinta est, locum occupasti Alexandrinæ quæ tertia est : cumque Alexandrinus suo vellet

[1] Rom. XII, 10.

sedere in loco, iratus es, et nolebas disputare. Qui ergo ordinem servare cupiunt, hæc prius habent parata, ne sub ipsum tempus, ut diximus, oriatur confusio. Convenistis autem Græci et Latini ad tempus. Cum igitur venissent omnes quos interesse oportebat, ut dixi, et sedes disposuissent, et disputaturos delegissent, aggressi sunt opus. Sed neque antea, ut asseris, in otio synodus erat; verum quotidie disquirebatis de igne purgatorio, de azymo, et aliis; quando et tu ipse recte se habere omnia professus es præter additamentum, quod dicebas palam expungendum a Symbolo, atque in peculiari reponendum decreto; concedebas ergo et ipse.

A τρίτος· ὁπότε δὲ ἠθέλησεν ὁ τοῦ Ἀλεξανδρείας εἰς τὸν ἑαυτοῦ θρόνον καθίσαι, ἐθυμώθης καὶ οὐκ ἤθελες διαλέγεσθαι. Λοιπὸν οἱ τῆς εὐταξίας ὀρεγόμενοι ταῦτα πρὸ τοῦ καιροῦ ἑτοιμάζουσιν, ἵνα μὴ ἐν τῷ καιρῷ, ὡς ἔφημεν, σύγχυσις γένηται. Συνήλθετε δὲ Γραικοὶ καὶ Λατῖνοι, ὅτε καιρὸς ἐπέστη. Πάντες οὖν ἐλθόντες, οὓς ἔδει παρεῖναι, ὡς ἔφην, καὶ τοὺς τόπους μὲν οἰκονομήσαντες, τοὺς διαλεγομένους δὲ ἑτοιμάσαντες, τοῦ ἐγχειρήματος ἤρξαντο· καὶ γὰρ οὐδὲ πρότερον, ὡς φῄς, ἡ σύνοδος ἠρεμίαν εἶχεν, ἀλλ' ἐξητάζετε καθ' ἑκάστην περί τε τοῦ καθαρτηρίου πυρὸς, τοῦ ἀζύμου τε καὶ τῶν ἄλλων· ὅτε καὶ σὺ ὡμολόγησας πάντα δίκαια εἶναι πλὴν τῆς προσθήκης, ἣν ἔλεγες παῤῥησίᾳ ἐκβληθῆναι μὲν ἀπὸ τοῦ Συμβόλου, τεθῆναι δὲ ἐν ἰδίῳ ὅρῳ· συνεχώρεις οὖν καὶ αὐτός.

B

EPHES.

De additamento, quod factum est in Symbolo, primum disputaturi.

ΕΦΕΣ.

Περὶ τῆς ἐν τῷ Συμβόλῳ προσθήκης πρῶτον διαλεξόμενοι.

RESP.

De eo, quod vobis quidem in Symbolo additamentum videtur, at vero sapientioribus explicatio et declaratio, prius disputare cœpistis; hoc enim ut fortius proposuistis quæsitum. Siquidem optime novimus, quæstionem de re proposita in duo a vobis esse divisam; quorum primum erat, non esse addendum; alterum vero, nec etiam esse verum quod est additum: utrumque judicio prudentium invalidum ac nullius plane roboris, uti demonstrabitur; illud quidem, quia videbitur nullas hodie vires habere Dei Ecclesia, cum robore ac nervis illis careat, quos olim a principio habebat; hoc vero, quoniam ipsi etiam sancti Patres et doctores videbuntur hæretici, qui de rebus divinis disserentes ita asserunt. Tuæ porro fuerit hoc etiam mentis ac petulantiæ, egregie Ephesiorum antistes.

ΑΠΟΛ.

Περὶ τῆς ἐν τῷ Συμβόλῳ δοκούσης παρ' ὑμῖν μὲν προσθήκης, παρὰ δὲ τοῖς τὰ ἀμείνω εἰδόσι σαφηνείας καὶ ἀναπτύξεως, ἤρξασθε πρότερον διαλέγεσθαι, ἐπειδὴ τοῦτο ὡς ἰσχυρότερον προὐβάλεσθε πρόβλημα. Ἴσμεν γὰρ πάνυ καλῶς, ὅτι εἰς δύο τὸ ζήτημα τῆς ὑποθέσεως ἐμερίσατε· τὸ μὲν, ὅτι οὐ δεῖ προσθεῖναι, τὸ δὲ, ὅτι οὐδὲ τὸ προστεθὲν ἐστιν ἀληθές. Ταῦτα δὲ ἀμφότερα, ὡς δοκεῖ τοῖς ἐχέφροσι, καὶ σαθρὰ καὶ ἀνίσχυρα παντελῶς ὑπάρχουσιν, ὡς δειχθήσεται· τὸ μὲν, ὅτι φανήσεται ἡ Ἐκ-

C κλησία τοῦ Θεοῦ σήμερον ἀσθενὴς καὶ ἀνίσχυρος λίαν, μὴ τὴν αὐτὴν ἰσχύν τε καὶ δύναμιν ἔχουσα, ἣν εἶχε πάλαι καὶ καταρχάς· τὸ δὲ, ὅτι καὶ οἱ ἅγιοι Πατέρες τε καὶ διδάσκαλοι αἱρετικοὶ δειχθήσονται τοῦτο θεολογοῦντες. Εἴη δ' ἂν καὶ τοῦτο τῆς σῆς ἀπονοίας καὶ γνώμης ἄξιον, καλὲ Ἐφέσου.

EPHES.

Itaque demandato mihi munere inchoandi tractationem, primo quidem exordiens conatus sum dissensionis causam ipsis ascribere, et culpare ut parum justos amicitiæ cultores fastuque plenos; illis sese defendentibus, et culpam in nos conjicientibus, et se nullo esse in crimine ostendentibus, ut moris est ipsis.

ΕΦΕΣ.

Καὶ δὴ προτραπεὶς ἐγὼ τῆς ὑποθέσεως ἄρξασθαι, πρῶτα μὲν ἐν τοῖς προοιμίοις ἐσπούδασα τὴν αἰτίαν αὐτοῖς ἀνάψαι τῆς διαιρέσεως, καὶ τὸ ἄφιλον ἐγκαλέσαι καὶ ὑπεροπτικὸν, ἐκείνων ἀπολογουμένων τε καὶ ἐγκαλούντων ἡμῖν, καὶ ἑαυτοὺς δικαιούντων, ὅπερ εἰώθασιν.

D

RESP.

Aggressus es profecto tractationem, sed turbulente et cum mendaciis citra omnem veritatem. Quod enim aiebas, additamentum exstitisse causam dissidii et schismatis, hoc studiosiorum nemo affirmaverit; nisi forte aliqui fabulis anilibus fidem habentes tecum hoc asserant, illi quidem ignorantia, tu vero pravitate ductus. Sed neque pugnabant Latini cum Græcis, neque se superbe gerebant, absit, verum et amabant illos, et cupiebant potius esse cum illis conjuncti. Siquidem initio schismatis ii semel in Græcos invecti, idque pro sui defensione dogmatis, non conviciis sed rationibus, conquieverunt. Græci vero ex eo tempore ad hanc diem non destiterunt adversus Latinos

ΑΠΟΛ.

Ἤρξω μὲν ἀληθῶς, ὡς ἔφης, τῆς ὑποθέσεως, πλὴν φιλοταράχως καὶ ψευδῶς χωρὶς τῆς οἱασοῦν ἀληθείας. Τὸ γὰρ λέγειν, ὅτι ἡ προσθήκη γέγονεν αἰτία τοῦ χωρισμοῦ καὶ τοῦ σχίσματος, τοῦτο οὐδεὶς ἂν τῶν φιλομαθῶν φήσειεν, εἰ μή πού τινες γραώδεσι μύθοις πιστεύσαντες, μετὰ σοῦ τοῦτο φήσουσιν, ἐκεῖνοι μὲν ὑπὸ ἀμαθίας, σὺ δὲ ὑπὸ κακίας κινούμενος. Ἀλλ' οὐδ' ἐμάχοντό ποτε οἱ Λατῖνοι Γραικοῖς, οὐδ' ὑπερηφανεύοντο, ἄπαγε· ἀλλ' ἐφίλουν τε αὐτοὺς, καὶ μᾶλλον ἐπεθύμουν εἶναι μετ' αὐτῶν ἡνωμένοι. Καὶ γὰρ ἐκεῖνοι ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ σχίσματος ἅπαξ εἰπόντες κατὰ Γραικῶν, καὶ ταῦτα τῷ δόγματι αὐτῶν ὑπεκδικοῦντες οὐχ ὑβριστικῶς, ἀλλὰ λογικῶς, ἐπαύσαντο· οὗτοι δὲ ἔκτοτε καὶ μέχρι τοῦ

νῦν οὐκ ἐπαύσαντο πάντα λίθον κινοῦντες κατὰ Λατίνων, καὶ ῥητὰ καὶ ἄῤῥητα κατ' αὐτῶν ἐμεῖν· καὶ οὔτε φόβος Θεοῦ, οὔτε πολυχρόνιος ἔνστασις, οὔτε σύνοδος οἰκουμενική, οὔτ' αὐτὴ ἡ ἀλήθεια ἠδυνήθη πεῖσαι αὐτούς. Ἀπελογοῦντο δέ σοι διὰ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ῥόδου, δεικνύντες ψευδῆ εἶναι ἅπερ ἔλεγες· ὡς οὐχ ἡ Ἐκκλησία τῆς Ῥώμης, οὐδ' ἡ προσθήκη αἰτία τῆς διαιρέσεώς τε καὶ μάχης ἦν· διότι οὐ μόνον πρὸ σχίσματος τῶν ἐκκλησιῶν ἐν τῷ Συμβόλῳ ἡ προσθήκη ἐτέθη, ἀλλὰ καὶ πρὸ τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων, τῆς ἑβδόμης φημὶ καὶ τῆς ἕκτης, ὡς μαρτυρεῖ ὁ ὁμολογητὴς Μάξιμος ἐν τῇ πρὸς Μαρῖνον τὸν πρεσβύτερον Κύπρου ἐπιστολῇ· καὶ οὐ πρὸ τούτων μόνον, ὡς εἴρηται, ἀλλ' εὐθὺς μετὰ τὴν δευτέραν σύνοδον ἐν τῷ καιρῷ Δαμάσου πάππα, ὡς μαρτυρεῖ Γεώργιος Ἀριστινὸς ὁ ἱστορικός. Ὥστε ἐντεῦθεν ἐλεγχόμενος φαίνῃ μηδὲν ἀληθὲς λέγων· ἀλλ' οὐδ' ἡ προσθήκη γέγονεν αἰτία τοῦ διαιρεθῆναι τὰς ἐκκλησίας. Εἰ μὲν γὰρ τὸ σχίσμα ἐστὶ μετὰ τὴν ἑβδόμην σύνοδον, καὶ πολλῷ πλείω ὕστερον ταύτης, ἡ δὲ προσθήκη ἀπὸ τῆς δευτέρας γέγονεν, αἱ δ' ἐκκλησίαι ἡνωμέναι ἦσαν μέχρι καὶ τῆς ἑβδόμης, καὶ οὐκ ἐνεκάλουν ἀλλήλαις ἕνεκεν τούτου· πῶς ἡ προσθήκη αἰτία γέγονε τῆς διαιρέσεως; Μᾶλλον δὲ δείκνυται ἀπὸ τούτου, ὅτι ἐδέχοντο οἱ ἀνατολικοὶ τὴν σαφήνειαν ταύτην, ἐπειδὴ ὡμονόουν προστεθειμένου ἐν τῷ Συμβόλῳ καὶ τοῦ, *ἐκ τοῦ Υἱοῦ*.

A omnem movere lapidem, et dicenda tacendaque in illos evomere: et nec Dei timor, neque diuturna contentio, nec synodus œcumenica, nec veritas ipsa persuadere illis potuit. Pro sua porro defensione respondebant tibi per archiepiscopum Rhodi, falsa esse ostendentes quæ dicebas: quod nequaquam Ecclesia Romana, nec additamentum origo fuerit divisionis et pugnæ; neque enim solum ante schisma ecclesiarum appositum erat Symbolo, sed ante ipsas synodos œcumenicas, septimam dico et sextam, ut testatur confessor Maximus in epistola ad Marinum presbyterum Cyprium: nec ante illas tantum, ut dictum est, sed mox a secunda synodo tempore papæ Damasi, ut asserit Georgius Aristinus historicus. Quare hinc redargueris
B commentitia dicere: neque enim additamentum causam dedit sejunctionis ecclesiarum. Nam si post septimam synodum exortum est schisma, et multo etiam est illa posterius, additum vero fuerat Symbolo post secundam synodum, et ecclesiæ concordabant usque ad septimam, et altera alteram hujus rei causa non accusabat, qui fiat ut ex additamento sit ortum dissidium? Imo potius ex hoc ostenditur, orientalibus explanationem hanc fuisse acceptam, quandoquidem addita etiam Symbolo voce illa, *Filioque*, non dissidebant.

ΕΦΕΣ.

Ἔπειτα κατὰ τὰς ἐφεξῆς συνελεύσεις προχειρισάμενος τὰς Πράξεις τῶν ἱερῶν συνόδων ἀνέγνων ἐξ αὐτῶν τοὺς ὅρους, ἐν οἷς ἀπαγορεύουσιν οἱ θεῖοι Πατέρες ἐκεῖνοι τὴν ἐναλλαγὴν τοῦ Συμβόλου μέχρι λέξεώς τε καὶ συλλαβῆς, καὶ φρικώδεις ἀρὰς ἐκφωνοῦσι κατὰ τῶν ταύτην ποτὲ τολμησόντων· ὥστε τοὺς ἐπισκόπους μὲν καὶ τοὺς κληρικοὺς ἀνιέρους εἶναι τὸ ἀπὸ τοῦδε, καὶ τῆς δεδομένης αὐτοῖς χάριτος ἀλλοτρίους, τοὺς δὲ λαϊκοὺς ὑποκεῖσθαι τῷ ἀναθέματι· τοῦτο δέ ἐστιν ὁ ἀπὸ τοῦ Θεοῦ χωρισμός.

EPHES.

C Deinde per consequentes sessiones, prolatis sacrorum conciliorum Actis, recitavi definitiones ipsorum, in quibus sancti illi Patres interdicunt Symboli mutationem usque ad dictionem et syllabam, et horrendas exsecrationes sanciunt in eos qui ausi unquam fuerint quidquam immutare: ita ut episcopi quidem et clerici sacerdotio in posterum careant, sintque a gratia sibi data alieni; laici vero subjecti sint anathemati, quod est separatio a Deo.

ΑΠΟΛ.

Ὅτι μὲν ἀνέγνως ἐκ τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων ἐκεῖ, μαρτυροῦσιν αἱ Πράξεις· ἐκεῖ γάρ εἰσι γεγραμμένα ἅπερ ἀνέγνως· ὅτι δὲ οὐδὲν ἔφησας ἀναγκαῖον, οὐδὲ κατὰ Λατίνων ἦσαν ἐκεῖνα, ὁ βουλόμενος ἀναγνώτω τὰς Πράξεις, καὶ εὑρήσει με λέγοντα τὴν ἀλήθειαν. Ὅτι γὰρ ἀπαγορεύουσιν οἱ θεῖοι Πατέρες τὴν ἐναλλαγὴν τοῦ Συμβόλου, καὶ οἱ Λατῖνοι καὶ ἡμεῖς ὁμολογοῦμεν· καὶ τὰς φρικώδεις ἀράς, καὶ τὰ ἀναθέματα, καὶ τοὺς ἱερεῖς ἀνιέρους, καὶ τοὺς λαϊκοὺς ἀπὸ τοῦ Θεοῦ κεχωρισμένους, καὶ τὰ λοιπὰ ἃ λέγεις πρὸς τὸ συγχέαι τοὺς ἁπλουστέρους, πάντα σοι συνομολογοῦσι Λατῖνοι· ἀντιλέγουσι δέ σοι ἃ σὺ σιωπᾷς, ὅτι γέγονεν ἐν τῇ ὀσφρήσει σου σίνηπι. Δύνανται γὰρ Λατῖνοι καὶ ἡμεῖς οἱ τῆς συνόδου συνήγοροι πρὸς σὲ ἀντειπεῖν, ὅτι Καλῶς λέγεις, αἰδέσιμε Ἐφέσου, καὶ ἡμεῖς ταῦτα ὁμολογοῦμεν· ἀλλ' οὐκ ἐνηλλάξαμεν ὅμως ἡμεῖς τὸ ἱερώτατον Σύμβολον, οὔτε μὴν ἐνηλλαγμένον αὐτὸ πρεσβεύομεν· τοὺς γὰρ ἐναλλάξαντας, εἴτε μὴν ἐναλλάξειν τολμή-

RESP.

Quod tu quidem aliqua ibi protuleris ex decretis generalium conciliorum, Acta testantur; scripta enim sunt illis quæ recitasti. Nihil vero esse a te dictum, quod urgeret, et nihil illa contra Latinos facere, qui scire voluerit, Acta legat, et verum a me
D dici comperiet. Interdictum quippe esse a sanctis Patribus, ne ulla fiat in Symbolo immutatio, et Latini et nos fatemur, et omnia quæ congeris ad turbandos simpliciores, exsecrationes horrendas, anathema, privationem sacerdotii, laicorum a Deo separationem, Latini tibi concedunt, sed in eo contradicunt quod taces, quia naribus tuis sinapi est. Possunt enim Latini et nos synodi defensores ita tibi occurrere: Bene dicis, venerande præsul Ephesie, et nos hæc eadem fatemur, sed nullam tamen nos immutationem in sacratissimo Symbolo moliti sumus, neque immutatum illud colimus et veneramur nam eos qui immutarunt vel immutare audebunt, nos etiam anathemati tradimus. Etenim

sanctam in ipso Trinitatem dogmatizamus, Deumque incarnatum fatemur Dei Filium, et crucifixum, et sepultum, et resurrexisse eumdem, venturumque iterum in fine sæculorum ad judicandum orbem universum. Credimus etiam aperta fide Spiritum sanctum, Patri et Filio consubstantialem ejusdemque majestatis, qui locutus est per prophetas: unam præterea Ecclesiam, et baptisma unum pie palamque dicimus, et mortuorum resurrectionem omnibus clara voce prædicamus. Quam ergo nos immutationem in eo fecimus? quæ fraus in illo? Nulla profecto. Non ergo debebas vir doctus hujusmodi futilia proferre verba, pro quibus te vel infantes turpiter deriderent. An vero, quod Latini Symbolo addiderint vocem illam, *Filioque*, explanationis causa, vocas immutationem? At nos paulo post, ubi tu quoque de re ipsa disputas, perbene declarabimus, sitne pia vox, necne. Et si quidem piam esse non demonstrabimus, hæc tu recte locutus eris; et oportet in Latinos maledicta cadere, ut Symboli immutatores: sin hanc piam ostenderimus, tunc Latinos quidem ab exsecrationibus et anathemate liberos necessario demonstrabimus, in te vero tuumque caput maledictiones omnes et anathemata recidisse cordatis viris probabimus. Nunc vero ulteriora perspiciamus.

EPHES.

Ad hæc syllogismis indissolubilibus ostendi, vim rationum mearum necessario inferre, quod demonstrabam, nec fieri posse, ut definitiones accipi aliter queant, ac ego illas exponebam et intelligebam.

RESP.

Exstant in Actis syllogismi tui, et vis eorum quos tibi omnes uno verbo vir doctissimus idemque sanctissimus Julianus sanctæ Sabinæ cardinalis tanquam araneæ telam dissolvit, et meridiana luce clarius demonstravit, in sacro Symbolo dictionem illam, *Filioque*, non esse additamentum, sed explanationem et declarationem; et licere semper Ecclesiæ veritatem dilucidare, et addere ubicunque voluerit, dummodo quod additur sit verum. Cum enim verum quid additur, non factam appositionem, sed expositionem textus et declarationem fatentur omnes; cum vero adjicitur oppositum, tunc factum revera dici et prædicari potest additamentum.

EPHES.

Ut comperimus autem Latinos persona in disputationibus deposita veritatis studio non agere, neque ut ipsa appareret eniti, sed ut viderentur habere quid dicerent, et suorum aures præoccuparent, illud etiam obnixe curare, ut omnino ipsi sessionum finem facerent, atque ut posteriore loco dicentes viderentur omnia diluere, quæ a nobis objiciebantur.

RESP.

Videbas tu quidem Latinos argumentationes tuas

σοντας καὶ ἡμεῖς τῷ ἀναθέματι παραδίδομεν. Ἁγίαν Τριάδα γὰρ ἐν αὐτῷ δογματίζομεν, καὶ Θεὸν σεσαρκωμένον ἐν αὐτῷ ὁμολογοῦμεν τὸν τοῦ Θεοῦ Υἱὸν, καὶ σταυρωθέντα, καὶ ταφέντα, καὶ ἀναστάντα, καὶ πάλιν ἐρχόμενον ἐπὶ συντελείᾳ τῶν αἰώνων κρῖναι τὴν οἰκουμένην· καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα ὁμοούσιον καὶ ὁμόθρονον τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ διαῤῥήδην πιστεύομεν, τὸ τοῖς προφήταις λαλῆσαν· καὶ μίαν Ἐκκλησίαν καὶ ἓν βάπτισμα εὐσεβῶς ὁμολογοῦμεν ἀναφανδὸν, καὶ τὴν τῶν νεκρῶν ἐξανάστασιν πᾶσι μεγαλοφώνως κηρύττομεν. Τίνα οὖν ἐξαλλαγὴν τούτου ἡμεῖς ἐποιήσαμεν; ποία ἀπάτη ἐν τούτῳ; Ὄντως γε οὐδεμία. Οὐκ ἔδει οὖν σε σοφὸν ἄνδρα ὄντα τοιαῦτα ληρώδη φθέγγεσθαι ῥήματα, ἐν οἷς καὶ νήπια ἄν σε αἰσχρῶς κατεγέλασαν. Ὅτι δὲ προσέθηκαν οἱ Λατῖνοι τὴν, *Ἐκ τοῦ Υἱοῦ*, φωνὴν, σαφηνίσαντες ἐν τῷ ἱερῷ Συμβόλῳ, λέγεις ἐναλλαγὴν, ἡμεῖς μετὰ μικρὸν, ὅπου καὶ σὺ περὶ τῆς δόξης φήσεις, σαφηνίσομεν πάνυ καλῶς, εἰ εὐσεβής ἐστιν ἡ φωνὴ, ἢ οὔ· καὶ εἰ μὲν οὐ δείξομεν αὐτὴν εὐσεβῆ, εὖ σοι εἴρηται ταῦτα, καὶ τὰς ἀρὰς δεῖ Λατίνους ἔχειν τοὺς τὸ Σύμβολον ἐναλλάξαντας· εἰ δ' εὐσεβῆ ταύτην διατρανώσομεν, τότε τοὺς Λατίνους ἀθώους μὲν τῶν ἀρῶν καὶ τοῦ ἀναθέματος ἐξ ἀνάγκης δείξομεν, πρὸς δέ σε καὶ τὴν σὴν κεφαλὴν τὰς ἀρὰς καὶ τὰ ἀναθέματα πάντα ἐπιστραφέντα τοῖς ἐχέφροσιν ἐπιδείξομεν. Νῦν δὲ κατοπτεύσωμεν περαιτέρω.

ΕΦΕΣ.

Ἐπὶ τούτοις καὶ διὰ συλλογισμῶν ἀναντιῤῥήτων παρέστησα τὴν τῶν ἐμῶν λόγων ἀνάγκην, καὶ ὡς ἀδύνατον ἄλλως ἐκληφθῆναι τοὺς ὅρους, ἢ ὡς ἐγὼ τούτους ἐξηγούμην τε καὶ ἐλάμβανον.

ΑΠΟΛ.

Φάσκονται οἱ συλλογισμοί σου καὶ ἡ αὐτῶν ἐν τοῖς Πραγματικοῖς δύναμις· πάντας γάρ σοι ἑνὶ λόγῳ ὁ τῆς ἁγίας Σαβίνης καρδινάλις Ἰουλιανὸς ὁ σοφώτατός τε καὶ ἁγιώτατος ὡς ἱστὸν ἀράχνης διέλυσε, καὶ λαμπρότερον τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων ἀπέδειξεν, ὡς οὐκ ἔστι προσθήκη ἡ, *ἐκ τοῦ Υἱοῦ*, φωνὴ, ἡ ἐν τῷ ἱερῷ Συμβόλῳ τεθεῖσα, ἀλλ' ἀνάπτυξις καὶ σαφήνεια· καὶ ἔξεστι τῇ Ἐκκλησίᾳ διηνεκῶς τὴν ἀλήθειαν ἐξηγεῖσθαι, καὶ προσθεῖναι ὅπου ἂν βούλοιτο, εἰ μόνον τὸ προστεθὲν ἀληθὲς εἴη· ὅταν γὰρ ἀληθὲς τὸ προστεθὲν εἴη, οὐ προσθήκη, ἀλλ' ἐξήγησις αὐτὸ καὶ φανέρωσις τοῦ κειμένου εἶναι ὁμολογεῖται· ὅταν δὲ τοὐναντίον, τότε προσθήκη καὶ λέγοιτ' ἂν καὶ κηρύττοιτο.

ΕΦΕΣ.

Ὡς δ' ἑωρῶμεν τοὺς Λατίνους σαφῶς ἤδη παραγυμνώσαντας ἐν ταῖς πρὸς ἡμᾶς διαλέξεσιν, ὡς οὐ πρὸς ἀλήθειαν αὐτοῖς ὁ σκοπὸς, οὐδὲ τὸ ταύτην εὑρεθῆναι διὰ σπουδῆς τίθενται, μόνον δέ γε τὸ δόξαι τι λέγειν, καὶ τὰς ἀκοὰς τῶν οἰκείων προκατασχεῖν· ἔργον τε ἀπαραίτητον εἶχον αὐτοὶ λύειν τὰς συνελεύσεις, ἵνα λέγοντες ὕστεροι δοκῶσιν ἅπαντα λύειν τὰ παρ' ἡμῶν λεγόμενα.

ΑΠΟΛ.

Ἑώρας μὲν τοὺς Λατίνους σαφέστατα τοὺς σοὺς

λύοντας λόγους, μὴ δυνάμενος δὲ ἀντιλέγειν, ἑτέροις τὴν διάλεξιν ἐνεχείρισας. Καὶ τότε ὁ Νικαίας ἀρχιερεὺς ἀνελάβετο τὸν ἀγῶνα, ὥστε μετὰ τοῦ φρὰ Ἀνδρέου ἀρχιεπισκόπου Ῥόδου διαλέγεσθαι· ὅτε καὶ τοὺς ἰσχυροτέρους ὑπὲρ Γραικῶν περὶ τῆς προσθήκης λόγους αὐτὸς εἶπε· πρὸς ἀλήθειαν γὰρ ἦν αὐτοῖς ὁ σκοπὸς, καὶ οὐ πρὸς ἐπίδειξιν, ὡς αὐτὸς φῄς· οὐ γὰρ ὡς Λατῖνοι καὶ μέρη τὴν διάλεξιν ἐποιοῦντο, ἀλλ' ὡς Χριστιανοὶ τὴν ἀλήθειαν ἐξηρεύνων, καὶ μετὰ σπουδῆς ἐξεζήτουν ἀπαύστως. Φαίνεται γὰρ διαῤῥήδην τοῦτο, ἔνθα ὁ μακαριώτατος πάππας τοῖς ἡμετέροις ἔλεγε· Θαυμάζω πῶς ἀμελεῖτε, καὶ ἀναβάλλεσθε τὰς συνελεύσεις· καὶ γὰρ οὐ παύομαι διεγείρων ἀεὶ ὑμᾶς πρὸς τὴν τῆς ἀληθείας ἐξέτασιν, ἀλλ' ὑμεῖς ῥᾳθυμεῖτε. Καὶ ἔχομεν ἐνταῦθα ἐν τῇ συνόδῳ ἐνιαυτοὺς δύο, καὶ οὔπω εἴκοσι καὶ πέντε ἐγένοντο συνελεύσεις. Ἔρχεσθε οὖν εἰς τὴν διάλεξιν· ἐκεῖ γὰρ εὑρεθήσεται ἡ ἀλήθεια· οὐ γὰρ δυνατὸν ἄλλως· ἔρχεσθε καὶ μὴ μέλλετε. Ἐλυπεῖτο γὰρ ὁ μακάριος ἐκεῖνος ἀνὴρ, πῶς οἱ ἡμέτεροι ῥᾳθύμως εἶχον, καὶ οὐ συνήρχοντο ἐν τῇ συνελεύσει. Ἔλεγον δὲ καὶ ἀπελογοῦντο οὐχ εἰς τὸ δόξαι τι λέγειν, καὶ τὰς τῶν οἰκείων προκατασχεῖν ἀκοὰς, ὡς φῂς σὺ διαβάλλων πάντας· πόῤῥω γὰρ τῆς ἐκείνων διανοίας τε καὶ σοφίας τουτί· ἀλλ' οὐδ' ὕστεροι ἔλεγον πρὸς τὸ λύειν τὰς συνελεύσεις, καὶ λυομένων αὐτῶν δοκεῖν αὐτοὺς ἅπαντα λύειν τὰ παρ' ὑμῶν λεγόμενα· ἀλλ' ἀπελογοῦντο ὕστεροι, ἐπειδὴ ὑμεῖς προετείνεσθε πρότερον ὡς κατήγοροι, ἐκείνους δὲ ἦν τὸ λοιπὸν ἐξ ἀνάγκης ἀπολογίαν ποιεῖσθαι.

ΕΦΕΣ.

Ἐντεῦθεν ἤδη τοῦ λέγειν παυσάμενοι παρεκαλοῦμεν αὐτοὺς, τί μὴ λέγοντες ἱκανὸν ἐπισπᾶσασθαι καὶ λιθίνας ψυχάς; ἐπανελθεῖν πρὸς τὴν καλὴν συμφωνίαν ἐκείνην, ἣν εἴχομεν πρότερον καὶ πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς καὶ πρὸς τοὺς Πατέρας ἡμῶν, ὅτε τὸ αὐτὸ πάντες ἐλέγομεν, καὶ οὐκ ἦν ἐν ἡμῖν σχίσμα.

ΑΠΟΛ.

Καλῶς οἴδαμεν καὶ ἡμεῖς, ὅτι ἐπαύσω τῆς διαλέξεως, μὴ δυνάμενος ἀντιλέγειν τῷ τῆς Ἁγίας Σαβίνης καρδινάλει· ὅτε σου πάντας τοὺς λόγους οὓς ἔλεγες, ὡς οὐ δεῖ προσθεῖναι, δηλονότι τῷ ἱερῷ Συμβόλῳ, καὶ τὰ ὅμοια, διέλυσεν ὡς ἱστὸν ἀράχνης, ἐναργῶς παραστήσας, ὡς δεῖ τὴν ἀλήθειαν πάντοτε προστίθεσθαι. Σὺ δὴ μὴ ἔχων ἀπολογεῖσθαι, ἑτέραν ἐτράπης ὁδὸν λέγων· Ἐπανέλθωμεν πρὸς τὸ ἀρχαῖον ἐκεῖνο μάθημά τε καὶ Σύμβολον, ὃ παρελάβομεν· αἰδεσθῶμεν τοὺς Πατέρας ἡμῶν· φυλάξωμεν τὴν παρακαταθήκην. Ὁ δὲ Ἰουλιανὸς γενναίως ἀντέφη πρὸς ταῦτα λέγων· Καὶ ἡμεῖς τοὺς Πατέρας ἡμῶν εὐλαβούμεθα ὡς εἰκὸς, καὶ τοὺς ὅρους αὐτῶν καὶ καλῶς νοοῦμεν καὶ εὐλαβῶς φυλάττομεν· οὐ γὰρ ἄλλο μὲν Σύμβολον, εἴτουν μάθημα πίστεως ἡμεῖς πρεσβεύομεν καὶ ὁμολογοῦμεν, ἀλλ' ἐκεῖνο ὅπερ ἡ ἁγία δευτέρα ἐξεβόησε σύνοδος. Αὐτὴν δὲ ἣν λέγεις προσθήκην, ἡμεῖς σαφήνειαν καὶ ἐξήγησιν, οὐ προσθήκην λέγο-

A apertissime dissolvere; et cum non posses contradicere, aliis disputationem tradidisti. Tumque præsul Nicænus certamen suscepit, ut cum fratre Andrea Rhodi archiepiscopo disceptaret, quando et validiora pro Græcis argumenta super additamento ipse proposuit; ad veritatem enim illis tendebat animus, non, ut asseris, ad ostentationem. Neque enim disputabant ut Latini et adversa pars, sed ut Christiani veritatem perscrutabantur, et eam studio nunquam intermisso perquirebant. Id certe liquido constat ex verbis beatissimi papæ, quibus ad nostros utebatur dicens: Miror quod negligenter agatis, et conventus differatis; ego non desino vos excitare ad veritatis indagationem, at vos segniores estis. Annus agitur secundus, postquam cœpta est agi syn- B odus, necdum quinque et viginti sunt habitæ sessiones; convenite ergo ad disputandum, ita enim et nullo alio modo reperietur veritas; venite et cunctationem abjicite. Dolebat quippe vir ille beatus de negligentia nostrorum, quod non convenirent ad sessiones. Dicebant porro et se defendebant non ut viderentur habere quid dicerent, et suorum aures præoccuparent, ut tu calumniando omnes affirmas (procul enim a sensu et scientia illorum hoc est), sed neque posteriores disserebant, ut finem sessionibus imponerent, atque ita viderentur ipsi omnia diluere quæ a vobis objiciebantur; verum defensionis causa respondebant, quoniam priores vos proponebatis ut accusatores; reliquum ergo erat, ut C illi rationem necessario redderent.

EPHES.

Tum vero omissa disputatione ad preces conversi sumus, quid non dicentes, quod vel lapideos animos posset allicere? ut rediretur ad præclaram illam concordiam, qua olim tum ipsi congruebamus inter nos, tum idem quod Patres sentiebamus, cum omnes idem dicebamus, et non erat schisma in nobis.

RESP.

Desiisse te disputare et nos probe scimus; nimirum quia resistere cardinali Sanctæ Sabinæ non poteras: quando omnes quæ a te afferebantur rationes, quod nihil sit addendum sacro videlicet D Symbolo, ac similia, dissolvit ipse veluti telam araneæ, addendam esse demonstrans quovis tempore veritatem. Tu vero cum tua non posses defendere, altera progressus es via, dicens: Redeamus ad antiquum illud fidei rudimentum ac Symbolum, quod accepimus; revereamur Patres nostros; servemus depositum. Ad quæ Julianus egregie respondit: Et nos, inquit, ut par est, Patres nostros reveremur, et ipsorum decreta recta intelligimus et reverenter servamus; neque enim nos aliud Symbolum, seu fidei rudimentum tenemus et credimus præter illud, quod sancta synodus secunda promulgavit. Quod vero tu additamentum vocas, nos declarationem et explanationem, non additamentum dicimus; additamentum quippe dicendum est peregrinum

dogma; veritas autem non additamentum, sed explicatio, ut sæpe dictum est. Quod vero hortaris ut dicamus, quemadmodum initio dicebamus, quando non erat schisma inter nos, id sane e vestigio falsitatis arguitur: siquidem schisma centum post septimam synodum annis ortum est auctoribus Michaele imperatore et Photio patriarcha, Symbolum vero post secundam synodum Romana canebat Ecclesia, sicut hodie canit, teste Georgio Aristino, ut diximus. Nam et Maximus, qui fuit ante sextam synodum, testatur hoc in epistola ad Marinum presbyterum Cyprium, Romanam scilicet Ecclesiam ita sentire, sic scribens: Synodicarum sanctissimi papæ Martini, qui nunc præsidet, litterarum, non quot ipsi scripsistis, capita, Constantinopolitani notarunt, sed duo tantum, quorum unum ad divina spectat, quod dixerit, inquiunt, Spiritum sanctum a Filio quoque procedere, et quæ sequuntur, ne singula proferam. Quare non fuit origo schismatis, quod tu vocas additamentum, sed Romana Ecclesia Symbolum recitabat, ut hodie recitat; et nos, scilicet Græci, recitabamus, ut nunc facimus, et schisma non erat in nobis. Possunt ergo etiam Latini iisdem ad te uti vocibus: Redeamus ad illa tempora, quibus juncti eramus, et nos Symbolum eo modo proferebamus, quo nunc proferimus, et vos similiter eo modo dicebatis, quo nunc dicitis, et unanimes eramus; et neque vos de nobis conquerebamini, neque nos pariter de vobis. Miror autem quomodo synodi œcumenicæ non reprehenderint, si nos blasphemare sciebant, ut vos nunc dicitis et accusatis: tertia, inquam, quarta, quinta, sexta, et septima; neque enim criminari cœpistis nisi post Photium. Itaque conveniamus, dicamusque quod ante schisma dicebamus, fietque ut idem utrique dicamus; et tolletur schisma, pax autem subsequetur et concordia; atque ita erimus Deo favente conjuncti.

EPHES.

Hæc dicentes videbamur surdis auribus canere, aut lapidem coquere, aut semina saxis mandare, aut in aqua scribere, aut quidquid aliud adagiis significamus ad exprimenda impossibilia.

RESP.

Possunt etiam Latini respondere tibi per adagia: Æthiops non dealbatur; littori loquimur: neque enim tu auscultas; fabula sine capite: imperfecta enim dicis; et alia quæcunque in contumaces usurpantur et arrogantes. Inobsequentes enim nunquam obsequentur. Ita plane et tu: visum tibi est manere in schismate et sejunctione, seductione et pravitate; et mansisti, permanebisque etiam post mortem in ipso. At vero qui suam expetunt salutem, non ita, neque aures aut oculos claudunt, sed audiunt et vident, et intelligere volunt quod melius et utilius est ad suam ipsorum salutem. Tu

A μεν· προσθήκη γὰρ τὸ ἀλλότριον λέγοιτ' ἂν δόγμα· ἡ δ' ἀλήθεια οὐ προσθήκη, ἀλλ' ἀνάπτυξις, ὡς πολλάκις εἴρηται. Ὅτι δὲ παραινεῖς, ἵνα λέγωμεν ὥσπερ ἐλέγομεν κατ' ἀρχὰς, ὅτε οὐκ ἦν ἐν ἡμῖν σχίσμα, τούτου κατὰ πόδας ὁ ἔλεγχος· τὸ μὲν σχίσμα μετὰ τὴν ἑβδόμην σύνοδον ἑκατὸν ἔτη ἐγένετο αἰτίᾳ Μιχαὴλ βασιλέως καὶ Φωτίου πατριάρχου, τὸ δὲ Σύμβολον ἀπὸ τῆς δευτέρας συνόδου ἡ Ῥωμαϊκὴ οὕτως ἔψαλλεν Ἐκκλησία, ὡς ᾄδει καὶ σήμερον, καθὼς μαρτυρεῖ Γεώργιος ὁ Ἀριστινὸς, ὡς ἔφημεν· καὶ Μάξιμος δὲ ὁ πρὸ τῆς ἕκτης ὑπάρχων συνόδου μαρτυρεῖ τοῦτο ἐν τῇ ἐπιστολῇ τῇ πρὸς Μαρῖνον πρεσβύτερον Κύπρου, ὡς ἡ Ῥωμαϊκὴ Ἐκκλησία ταύτην ἔχει τὴν δόξαν, λέγων ὡδί· Τῶν τοῦ νῦν ἁγιωτάτου πάππα Μαρτίνου συνοδικῶν
B οὐκ ἐν τοσούτοις ὅσοις γεγράφατε κεφαλαίοις οἱ τῆς βασιλίδος τῶν πόλεων ἐπελάβοντο, δυσὶ δὲ μόνοις· ὧν τὸ μὲν ὑπάρχει περὶ θεολογίας, ὅτι τε, φησὶν, εἶπεν ἐκπορεύεσθαι καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ τὰ λοιπὰ, ἵνα μὴ καθέκαστα λέγω. Ὥστε ἣν λέγεις προσθήκην, οὐκ ἦν αἰτία τοῦ σχίσματος, ἀλλ' ἡ Ῥωμαϊκὴ Ἐκκλησία ἔλεγε τὸ Σύμβολον, ὥσπερ λέγει καὶ σήμερον, καὶ ἡμεῖς ἐλέγομεν, οἱ Γραικοὶ δηλονότι, ὥσπερ καὶ σήμερον, καὶ σχίσμα οὐκ ἦν ἐν ἡμῖν. Οὐκοῦν δύνανται τὸ αὐτὸ καὶ οἱ Λατῖνοι πρός σε εἰπεῖν· Ἐπανέλθωμεν εἰς ἐκεῖνον τὸν καιρὸν, καθ' ὃν ἡνωμένοι ἦμεν, καὶ ἡμεῖς ἐλέγομεν τὸ Σύμβολον ὥσπερ καὶ σήμερον, καὶ ὑμεῖς ὁμοίως ὥσπερ καὶ σήμερον λέγετε, καὶ ἦμεν ἐν ὁμονοίᾳ, καὶ οὔτε ὑμεῖς ἐνεκαλεῖτε
C ἡμῖν, οὔτε ἡμεῖς ὑμῖν. Θαυμάζω δὲ, πῶς αἱ οἰκουμενικαὶ σύνοδοι οὐκ ἐνεκάλεσαν, εἰ ᾔδεσαν ἡμᾶς βλασφημοῦντας, ὥσπερ ὑμεῖς λέγετε νῦν καὶ ἐγκαλεῖτε ἡμῖν· λέγω δὲ ἡ τρίτη, ἡ τετάρτη, ἡ πέμπτη, ἡ ἕκτη, καὶ ἡ ἑβδόμη· οὐδ' ὑμεῖς ἐνεκαλεῖτε, ἀλλὰ μετὰ τὸν Φώτιον καὶ ἔτι. Συνέλθωμεν οὖν, καὶ εἴπωμεν ὅπερ ἐλέγομεν πρὸ τοῦ σχίσματος, καὶ εὑρεθησόμεθα τὰ αὐτὰ λέγοντες ἀμφότεροι, καὶ παύσεται τὸ σχίσμα, ἐπακολουθήσει δὲ ἡ εἰρήνη τε καὶ ὁμόνοια· καὶ οὕτως ἐσόμεθα σὺν Θεῷ ἡνωμένοι.

ΕΦΕΣ.

Ταῦτα λέγοντες κενὴν ἐῴκειμεν ψάλλειν, ἢ λίθον ἕψειν, ἢ κατὰ πετρῶν σπείρειν, ἢ καθ' ὑγρῶν γρά-
D φειν, ἢ ὅσα ἄλλα ἐπὶ τοῖς ἀδυνάτοις αἱ παροιμίαι φασίν.

ΑΠΟΛ.

Καὶ Λατῖνοι δύνανται ἐκ τῶν παροιμιῶν πρὸς σὲ ἀντερεῖν· Αἰθίοψ οὐ λευκαίνεται· αἰγιαλῷ λαλοῦμεν· ἀνήκοος γὰρ ὑπάρχεις· ἀκέφαλος μῦθος· ἀτελῆ γὰρ λέγεις· καὶ ὅσα ἄλλα ἐπὶ τῶν ἀνηκόων καὶ ἀλαζόνων αἱ παροιμίαι λέγουσιν· ἀπειθεῖς γὰρ οὐδέποτε πείσονται. Οὕτω καὶ σύ· ἔδοξέ σοι μένειν ἐν τῷ σχίσματι καὶ τῷ χωρισμῷ, τῇ πλάνῃ τε καὶ κακίᾳ, καὶ οὕτως ἔμεινας, ἐν ᾧ καὶ μετὰ τὸν θάνατον διαμενεῖς καὶ ἔσῃ ἀεί. Ἀλλ' οἱ τῆς ἑαυτῶν ὀρεγόμενοι σωτηρίας οὐχ οὕτως, οὐδὲ κλείουσι τὰς ἀκοὰς, οὐδὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς καμμύουσιν, ἀλλ' ἀκούουσι καὶ βλέπουσι καὶ συνιέναι θέλουσι τὸ

κρεῖττόν τε καὶ συμφέρον τῆς σωτηρίας αὐτῶν. A Σὺ δὲ οὐκ ἠθέλησας, ἀλλὰ τῇ οἰήσει ἀπατηθεὶς, φρονιμώτερος καὶ σοφώτερος ᾤου τῆς συνόδου εἶναί σε πάσης, ὅπερ τῆς ἄκρας μωρίας δεῖγμα ἦν, ἕνα ἄνθρωπον βέλτιστον εἶναι πάσης τῆς οἰκουμένης· ἕνα πρὸς ἕνα ἔχει καὶ λόγον, πάσης δὲ τῆς Ἐκκλησίας κοινῶς συνελθούσης ἕνα βέλτιστον εἶναι ἀδύνατον παντελῶς· εἰ δὲ μή γε, καὶ Ἄρειος, καὶ Εὐνόμιος, καὶ οἱ ἕτεροι τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων ἐχθροὶ ταυτὸ τοῦτο φήσουσιν· ἀλλ' οὐκ ἔστιν. Ὅθεν ἔδει καὶ σὲ τὴν ἀλήθειαν γνόντα, καὶ τῶν πολλῶν ἀκούσαντα, τὴν διχόνοιαν ἐᾶσαι καὶ τὸ ἐπίμονον, καὶ τὴν ματαίαν πρόληψιν καὶ κακίαν, καὶ ἑνωθῆναι τῇ τῶν πολλῶν ἀποφάσει, μᾶλλον δὲ τῇ ἀποφάσει τῆς Ἐκκλησίας.

B

ΕΦΕΣ.

Ἐκεῖνοι γὰρ τοῖς μὲν ἐλέγχοις στενοχωρούμενοι, διόρθωσιν δὲ οὐδαμῶς οὐδεμίαν παραδεχόμενοι, διὰ τὸ ἀνιάτως ἔχειν, ὡς ἔοικε, παρεκάλουν ἡμᾶς ἐπὶ τὴν ἐξέτασιν μεταβῆναι τοῦ δόγματος, ὡς ἱκανῶν ἤδη ῥηθέντων τῶν ἐπὶ τῇ προσθήκῃ λόγων· οἰόμενοι δι' ἐκείνων τῶν λόγων ἐπισκιάσειν τὸ τοῦ Συμβόλου τόλμημα, τῆς δόξης ὑγιοῦς δεικνυμένης.

ΑΠΟΛ.

Οἱ τοῖς ἐλέγχοις στενοχωρηθέντες φαίνονται ἐν τοῖς Πρακτικοῖς τῆς συνόδου· ἐλέγετε γὰρ, καὶ πρῶτος ἁπάντων σὺ, ὅτι Διαζευχθῶμεν, διαιρεθῶμεν, ἀπέλθωμεν· οἱ Λατῖνοι σοφοὶ καὶ γενναῖοι ἄνδρες εἰσὶ, καὶ διαλεκτικοὶ ἐμπειρότατοι. Εἰ οὖν ἐν C τοῖς περὶ τὴν προσθήκην λόγοις ἐφάνησαν οὕτω δεινοὶ, ὥστε μηδεμίαν ἀπολογίαν ὑπολειφθῆναι ἡμῖν, τίνες ἂν γένωνται, ὅταν περὶ τῆς δόξης τὴν ἐξέτασιν ποιησώμεθα, ὅπου καὶ διδασκάλους τῆς Ἐκκλησίας ἔχουσι δεῖξαι, τὴν ἐκπόρευσιν τοῦ ἁγίου Πνεύματος καὶ τῷ Υἱῷ διδόντας; Λοιπὸν συμφέρει ἡμῖν ἀπελθεῖν, ἢ ἡττηθῆναι καὶ μετ' αἰσχύνης ἐπαναστρέψαι. Ταῦτα μὲν ἐλέγετε, ἀληθῶς τοῖς ἐλέγχοις ὑμεῖς στενοχωρούμενοι. Διόρθωσιν δὲ παρὰ σοῦ τὴν Ῥωμαϊκὴν δέξασθαι Ἐκκλησίαν οὐκ ἔδει· ἐκείνη γὰρ πασῶν κυβερνῆτίς ἐστι, καὶ ταῖς νοσούσαις τῶν ἐκκλησιῶν ἰατρὸς ἐμπειρότατος, παρὰ τοῦ Χριστοῦ λαβοῦσα τὴν ἐξουσίαν τὰς ἄλλας ἰθύνειν καὶ κυβερνᾷν, ἐπιστηρίζειν καὶ διορθοῦν, οὐκ αὐτὴν δὲ D διορθοῦσθαι παρὰ τῶν ἄλλων. *Καὶ σύ ποτε ἐπιστραφεὶς*, φησὶν ὁ Σωτὴρ πρὸς τὸν Πέτρον, *στήριξον τοὺς ἀδελφούς σου*· οὐ γὰρ εἶπε, Στηρίχθητι ὑπὸ τῶν ἀδελφῶν σου, ἀλλὰ, *Στήριξον*. Οὐκοῦν καὶ σὲ ἔδει στηριχθῆναι παρ' αὐτῆς ὡς καὶ οἱ σοφώτεροί σου καὶ λογιώτεροι ἐστηρίχθησαν. Ἐπὶ δὲ τὴν ἐξέτασιν μεταβῆναι τοῦ δόγματος οὐ παρεκάλουν Λατῖνοι· ἀλλ' ὅτι μῆνας εἴχετε δεκατέσσαρας διαλεγόμενοι περὶ τοῦ, Οὐ δεῖ προσθεῖναι, δυοῖν μόνοιν ὄντοιν τοῖν ζητημάτοιν, ἐν οἷς ἱκανὰς ἀπολογίας παρέσχον ὑμῖν αὐτοί· διὰ τοῦτο ἔδει καὶ πρὸς τὸ ἕτερον μεταθεῖναι τὸν λόγον· ἵνα, δειχθέντος τοῦ δόγματος ἀληθῶς, ἀδίκως αὐτοὺς ἐπιδείξωσι παρ' ὑμῶν συκοφαν-

vero noluisti, sed superba de te ipso opinione deceptus, putasti universa te synodo prudentiorem esse et doctiorem; quod extremæ stultitiæ argumentum est, unum scilicet hominem antecellere universis. Esto, si unum cum uno conferas, id enim credibile est; at universa Ecclesia congregata unum hominem esse præstantiorem omnino est impossibile: alioquin et Arius, et Eunomius, et reliqui generalium conciliorum hostes hoc ipsum dicent; verum id fieri non potest. Quare te etiam oportebat agnita veritate multos audire, dissensionemque et pervicaciam et vanam illam quam habebas animo anteceptam opinionem ac perversitatem deponere; et multorum, imo vero Ecclesiæ sententiam sequi.

EPHES.

Illi enim argumentis convicti, et in angustias redacti, nullam vero prorsus emendationem admittentes, quod, ut apparet, morbo laborent insanabili, hortabantur nos, ut ad inquisitionem dogmatis transiremus, quod esset de additamento satis jam dictum: his verbis existimantes obtegi, quod in Symbolo sunt ausi, si opinio sana esse probaretur.

RESP.

Qui fuerint per argumenta coangustati, declarant Acta synodi. Dicebatis enim, et primus omnium tu: Disjungamur, dividamur, abscedamus; Latini viri docti et præstantes virtute sunt, et dialecticæ peritissimi. Quod si in disputatione de additamento visi sunt adeo acres ingenio, ut nullus apologiæ locus sit nobis relictus, qui erunt cum ipsam opinionem examinabimus, pro qua et doctores Ecclesiæ proferre habent, Spiritus sancti productionem Filio quoque tribuentes? Satius igitur est abire, quam vinci et cum ignominia reverti. Hæc dicebatis ipsi profecto convicti, et in angustias per argumenta redacti. A te porro emendari Romanam Ecclesiam nil opus erat; nam illa cunctarum est gubernatrix ecclesiarum, et ægrotantibus ecclesiis peritissime medetur, cum potestatem a Christo acceperit regendi alias et gubernandi, confirmandi et corrigendi, non ut ipsa confirmetur ab aliis: *Et tu*, inquit Salvator ad Petrum, *aliquando conversus confirma fratres tuos* [a]; non dixit: Confirmare a fratribus tuis, sed, *Confirma*. Oportebat igitur te etiam ab illa confirmari, quemadmodum sapientiores et doctiores te confirmati sunt. Ut transiretis autem ad inquisitionem dogmatis non hortabantur Latini; verum quia menses jam erant quatuordecim, cum illud agitabatur, nihil esse Symbolo adjiciendum, et ad quæsitorum alterum (nam duo tantum erant) jam satis illi vobis responderant, propterea opus erat ut ad alterum etiam pertractandum transiretur, quo dogmatis veritate patefacta probarent se a vobis injuria calumniis peti, quasi sacri Symboli depravatores: Osten-

[a] Luc. XXII, 32.

derunt ergo nobis liquidissime, potestatem esse sanctæ illi sedi examinandi et corrigendi quæ spectant ad fidem. Quare non, ut dicis, ad obtegendum facinus, quod ausi sunt in Symbolo, cupiebant devenire ad dogmatis disquisitionem, sed ut vobis demonstrarent piam esse vocem illam, *Filioque*, in Symbolo positam, esseque doctorum et Ecclesiæ sententiam, et frustra se a vobis accusari et oppugnari : propterea ad perscrutationem dogmatis pervenire studebant.

EPHES.

Verum nostri id non ferebant, et nullo modo patiebantur de dogmate quæstionem haberi, ni prius corrigeretur additamentum.

RESP.

Non ferebant sane nostri alterius problematis quæstionem agitari, certamen paventes, illudque reformidantes, ne in secundo etiam idem illis eveniret. Etenim vos divisa in duas partes quæstione, quarum altera erat, nihil esse Symbolo addendum, ne dictionem quidem nec syllabam, altera vero, nec pium nec verum esse quod est additum Symbolo, rationes vestras protulistis. Cum vero Latini ad primum strenuos se præstitissent, veritatemque demonstrassent, ac ostendissent definitiones et decreta prohibentia nihil sibi obstare; alioqnin futurum ut Patres etiam secundæ synodi subjecti omnino essent anathemati, quod aliud Symbolum ediderint ab illo diversum, quod antea prima tradiderat; nostri in hoc devicti secundum pertimescebant certamen. Si enim, aiebant, in eo quod fortius videbatur, tam validas et nervosas dedere Latini defensiones, quid dicemus, ubi sanctos Patres proferent consona huic dogmati locutos? Propterea nullo modo volebant ut ad disquisitionem veniretur, et fugam inde parabant. Attamen suum te defensorem constituerunt; tu vero, nempe ut devitares discussionem dogmatis, at certe clam assentiendo Latinorum dogmati, dixisti : Ut verum etiam examinando reperiatur dogma, nos certe vocem hanc in Symbolo admittere non possumus, quoniam Patres nostros veremur. Pugnabas ergo et tu contra veritatem, ut ille qui de umbra asini altercabatur; et emendationem faciendam hoc modo dicebas : Tollatur e Symbolo vox illa addita, et reponatur seorsum in peculiari decreto; quando hæc te dicente ridiculum quid passa est nostra natio. Si enim vox *Filioque* blasphema est, cur petis, ut in decreto peculiari reponatur, quemadmodum doctissimus cardinalis Julianus tibi objecit? Cum enim dixisses : Non possumus hanc vocem in fidei Symbolo recipere, quod sit blasphema, sed eam in alio separatim reponamus decreto, ut factum est ab antiquis de voce illa, *Semper virgo*, in hymno cujus initium : *Unigenitus Filius*, cardinalis respondit : Quæratur prius, venerande Pater, num vera sit, an falsa et blasphema vox. Et si quidem blasphema demonstrabitur, neque in Symbolo habeatur, neque

A τουμένους ὡς παραχαράκτας τοῦ ἱεροῦ Συμβόλου. Ἔδειξαν οὖν ἡμῖν ἐμφανέστατα, ἐξουσίαν ἔχειν τὸν θεῖον θρόνον ἐκεῖνον ἐξετάζειν καὶ διορθοῦν τὰ περὶ τὴν πίστιν. Διὸ οὐκ ἐπὶ τὸ ἐπισκιάσαι τὸ τόλμημα, ὡς σὺ φῂς, τοῦ Συμβόλου ἐπὶ τὴν ἐξέτασιν ἐπεθύμουν μεταβῆναι τοῦ δόγματος, ἀλλ' ἵνα δείξωσιν ὑμῖν, ὡς εὐσεβής ἐστιν ἡ, *Ἐκ τοῦ Υἱοῦ*, φωνὴ τεθεῖσα ἐν τῷ Συμβόλῳ, καὶ δόξα τῶν διδασκάλων καὶ τῆς Ἐκκλησίας, καὶ ὅτι μάτην αὐτοῖς ἐγκαλεῖτε καὶ μάχεσθε· διὰ τοῦτο πρὸς τὴν ἐξέτασιν τούτου ἔσπευδον μεταβῆναι.

ΕΦΕΣ.

Ἀλλ' οἱ ἡμέτεροι οὐκ ἠνείχοντο, καὶ ἀμεταθέτως εἶχον πρὸς τὴν τῆς δόξης ἐξέτασιν, εἰ μὴ διορθωθείη πρότερον ἡ προσθήκη.

B

ΑΠΟΛ.

Ἀληθῶς οὐκ ἠνείχοντο μὲν οἱ ἡμέτεροι ἐλθεῖν ἐπὶ τὴν ἐξέτασιν τοῦ δευτέρου προβλήματος, τὸν ἀγῶνα δειλιῶντες καὶ τρέμοντες, μή πως τὰ αὐτὰ τῷ δευτέρῳ πάθωσιν. Εἰς δύο οὖν ὑμεῖς τὸ ζήτημα διαιρήσαντες, εἰς τὸ, Οὐ δεῖ προσθεῖναι τῷ Συμβόλῳ μήτε λέξιν μήτε συλλαβήν· τὸ δὲ, ὡς Ἡ προστεθεῖσα ἐν τῷ Συμβόλῳ προσθήκη οὐκ ἔστιν εὐσεβὴς οὐδὲ ἀληθὴς, προετείνατε τοὺς λόγους. Τῶν δὲ Λατίνων ἐπὶ μὲν τὸ πρῶτον γενναίων φανέντων, καὶ τὴν ἀλήθειαν ἐπιδειξάντων, καὶ ὡς οὐ προσίστανται αὐτοῖς οἱ ὅροι καὶ τὰ κωλύματα, εἰ δὲ μὴ, καὶ οἱ τῆς δευτέρας συνόδου Πατέρες πάντως ὑπῆρχον ὑπὸ τῷ ἀναθέματι, ἄλλο ἐκδεδωκότες Σύμβολον ἢ ὅπερ ἡ πρώτη φθάσασα παραδέδωκεν· οἱ ὑμέτεροι ἡττηθέντες ἐν τούτῳ, ἐδειλίων τὸν δεύτερον εἰσελθεῖν ἀγῶνα· εἰ ἐν
C αὐτῷ, ὅπερ αὐτοῖς ἰσχυρότερον εἶναι ἐδόκει, οὕτως ἰσχυρὰς καὶ γενναίας οἱ Λατῖνοι τὰς ἀπολογίας ἀπέδωκαν, τί ἂν εἴπωμεν, ἔλεγον, ὅταν τοὺς ἁγίους ἡμῖν ἐπιδείξωσι συμφωνοῦντας τῷ δόγματι; Διὰ τοῦτο ἀμεταθέτως εἶχον πρὸς τὴν ἐξέτασιν, καὶ ὥρμησαν ἐκεῖθεν φυγεῖν· ὅμως προὐβάλοντό σε ὑπὲρ αὐτῶν ἀπολογήσασθαι· καὶ εἶπες, φεύγων δῆθεν τοῦ δόγματος τὴν ἐξέτασιν, συγκαταβαίνων δ' ὅμως ἐγκεκαλυμμένως τῷ τῶν Λατίνων δόγματι, ὅτι Εἰ καὶ ἀληθὲς εὑρεθείη τὸ δόγμα ἐξεταζόμενον, ἀλλ' ἡμεῖς οὐ δυνάμεθα παραδέξασθαί ποτε τὴν φωνὴν ταύτην ἐν τῷ Συμβόλῳ, ἐπειδὴ τοὺς Πατέρας ἡμῶν εὐλαβούμεθα. Ἐμάχου οὖν τῇ ἀληθείᾳ καὶ σὺ, ὡς
D ἐκεῖνος ὁ ὑπὲρ τῆς ὄνου σκιᾶς· καὶ τὴν διόρθωσιν τρόπῳ τοιούτῳ γενέσθαι ἔλεγες· ὅτι Ἐκβληθήτω ἀπὸ τοῦ Συμβόλου ἡ προσθήκη αὕτη, καὶ τεθήτω ἐν ἰδίῳ ὅρῳ· ὅτε καὶ γελοῖόν τι προσετρίβη τῷ γένει, σοῦ ταῦτα λέγοντος. Εἰ γὰρ βλάσφημός ἐστιν ἡ, Ἐκ τοῦ Υἱοῦ, φωνὴ, διὰ τί ζητεῖς αὐτὴν ἐν ἰδίῳ ὅρῳ τεθῆναι; καθὼς Ἰουλιανὸς ὁ σοφώτατος καρδινάλις πρός σε ἔφη. Εἰπόντος γὰρ σοῦ, ὅτι Οὐ δυνάμεθα τὴν φωνὴν παραδέξασθαι ταύτην ἐν τῷ Συμβόλῳ τῆς πίστεως ὡς βλάσφημον αὐτὴν οὖσαν, ἀλλὰ θήσομεν ἐν ἰδίῳ ὅρῳ, ὥσπερ οἱ πάλαι τὴν τῆς *Ἀειπαρθένου* φωνὴν ἐν τῷ, *Ὁ μονογενὴς Υἱός*· ὁ καρδινάλις ἀντέφη· Ἐξετασθήτω πρότερον, Πάτερ αἰδέσιμε, ἡ φωνὴ αὕτη, εἰ ἀληθής ἐστιν, ἢ ψευδής τε καὶ βλάσφημος· καὶ εἰ μὲν βλάσφημος ἀποδειχθῇ, οὔτε ἐν

τῷ Συμβόλῳ μενεῖ, οὔτε ἀλλαχοῦ τεθήσεται· τὰ γὰρ βλάσφημα οὐδαμοῦ χρὴ λέγεσθαι· εἰ δ' εὐσεβὴς, τί ἐν τῷ Συμβόλῳ, τί ἀλλαχοῦ; Μᾶλλον μὲν οὖν ἐν τῷ Συμβόλῳ δεῖ ὁμολογεῖν τὴν ἀλήθειαν. Ταῦτα ἀκούσαντα τρόμος ἐπελάβετό σε καὶ τοὺς μετὰ σοῦ ἐπὶ τὴν ἐξέτασιν μεταβῆναι τοῦ δόγματος, καὶ ὡρμήσατε φυγεῖν, γλιχόμενοι τῆς ἐκεῖθεν ἐξελεύσεως.

ΕΦΕΣ.

Κἂν ἐνέμειναν διὰ τέλους τῇ ἐνστάσει ταύτῃ, κἂν διελύθησαν ἐκεῖθεν καλῶς ποιοῦντες, εἰ μὴ παραπεισθέντες ὑπό τινων αὖθις, ὡς ἀπρεπές ἐστι μηδὲν εἰπόντας περὶ τοῦ δόγματος ἀπελθεῖν, ἐδέξαντο τὴν μετάβασιν, τοῦτο μὲν τὴν ἀπὸ τῆς προσθήκης ἐπὶ τὴν δόξαν, τοῦτο δὲ τὴν ἀπὸ Φερραρίας εἰς Φλωρεντίαν.

ΑΠΟΛ.

Ἤθελον μέν τινες ἀσύνετοι διαμεῖναι τῇ ἐνστάσει, καὶ διαιρεθῆναι, καὶ διαλυθῆναι ἐκεῖθεν, ὧν σὺ πρῶτος ὑπῆρχες· οἱ δὲ τῆς σωτηρίας αὐτῶν ἐπιθυμηταὶ, καὶ τὸν κίνδυνον τῆς αἱρέσεως ὅσος ἐστὶ φοβηθέντες κατὰ τῶν διαιρουμένων ἀπὸ τῆς Ἐκκλησίας, οὐκ ἠθέλησαν τὴν μοχθηρίαν ταύτην νοσῆσαι· ἐξετασθῆναι δὲ τὸ δόγμα καὶ τὴν ἀλήθειαν διατρανωθῆναι, καὶ ταύτην ἀσπάσασθαι μετὰ χαρᾶς ὑπεδέξαντο. Ὅθεν τῷ τοῦ δικαίου λόγῳ καὶ τοὺς ἄλλους πείσαντες, ἐδέξαντο μεταβῆναι ἐπὶ τὴν ἐξέτασιν τοῦ δευτέρου προβλήματος· ἐδέξαντο δὲ καὶ τὴν ἀπὸ Φερραρίας εἰς Φλωρεντίαν μετάβασιν, ἐπειδὴ ὁ τῆς ὁσίας μνήμης Εὐγένιος ὁ Ῥώμης ἀρχιερεὺς ὁ θειότατος οὐκ εἶχεν ἔτι ἐν Φερραρίᾳ, οὔτε μὴν εὕρισκε διδόναι ὑμῖν ἑκάστῳ τὸ σιτηρέσιον, καὶ τοῖς Φλωρεντίνοις μηνύσας δανεῖσαι αὐτῷ τεσσαράκοντα χιλιάδας χρυσίνων, ἀπέστειλεν αὐτοῖς τὴν μίτραν αὐτοῦ ἐνέχυρον· οἱ τὸ ἐνέχυρον λαβόντες, τὸ αἰτηθὲν ἀνεπλήρωσαν· σὺν ἐκείνοις δὲ καὶ ἄλλας τεσσαράκοντα ὑπέσχοντο χάριτι δοῦναι, εἰ εἰς τὴν πόλιν αὐτῶν μεταθήσοι τὴν σύνοδον, ἵνα δῆθεν ἡ πολιτεία αὐτῶν τὴν τοῦ ὅρου τιμὴν ἀπολάβοι. Διὰ τοῦτο οὖν ἡ μετάβασις ἀπὸ Φερραρίας εἰς Φλωρεντίαν γέγονεν.

ΕΦΕΣ.

Ἔνθα γενόμενοι τῶν περὶ τῆς δόξης διαλέξεων ἀπηρξάμεθα, τῶν Λατίνων προενεγκόντων ῥητὰ, τὰ μὲν ἐξ ἀποκρύφων τινῶν καὶ ἀγνώστων βιβλίων, τὰ δὲ ἐκ νενοθευμένων τε καὶ διεφθαρμένων, ἐν οἷς ἰσχυρίζοντο τὴν ἑαυτῶν δόξαν συνίστασθαι. Πάλιν οὖν αὐτοῖς ἐγὼ συμπλεκόμενος, καὶ τὸ τῆς δόξης ἄτοπον διελέγχων, καὶ νενοθευμένας εἶναι τὰς βίβλους προφανῶς παριστῶν, οὐδὲν ἤνυον εἰς πειθὼ, πλὴν ὅσον τὸν καιρὸν ἀναλίσκειν εἰκῇ καὶ μάτην.

ΑΠΟΛ.

Περὶ τῆς δόξης πρῶτος ὁ ἐν θεολογίᾳ ὑψίνους Ἰωάννης, ὁ τοῦ σχήματος τοῦ ἁγίου Δομινίκου ἔπαρχος, τὴν ἔναρξιν ἐποιήσατο· Μετὰ τῆς εὐλογίας τοῦ μακαριωτάτου Πατρὸς τὴν ἐξέτασιν, φήσας, ποιήσομαι πρὸς ὑμᾶς περὶ τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐκπορεύσεως· ὅτε οὐκ ἐξ ἀποκρύφων τινῶν βιβλίων καὶ ἀγνώστων ῥητὰ προήνεγκεν, οὐδὲ ἐκ νενοθευμένων

A alibi reponatur; blasphema enim nusquam dicenda sunt. Si vero pia, cur minus in Symbolo quam alibi? Imo potius Symbolo veritatem fateri oportet. His tu atque tui auditis disputationem de dogmate exhorruistis, et fugam parastis, abire illinc exoptantes.

EPHES.

Atque ii quidem ut instare cœperunt, perstitissent etiam in hac voluntate usque ad finem, et recessissent illinc bono sane consilio, ni dissuasum esset eis a quibusdam, rationem illam afferentibus, quod indecorum esset abscedere nulla habita de dogmate quæstione; ita suum præbuere assensum, tum ut a disputatione de additamento transiretur ad quæ-
B stionem dogmatis, tum ut ab urbe Ferraria Florentiam iretur.

RESP.

Volebant sane imprudentes quidam in ea voluntate persistere, qua cœperant instare, et disjungi, atque inde abscedere, quorum tu caput eras. Verum qui suæ salutis erant avidi, agnoscentes quantum sit hæreseos periculum in iis qui se ab Ecclesia secernunt, noluerunt timore perculsi hujus nequitiæ morbo affici; sed magna voluntate permiserunt et quæri de dogmate, et veritatem enucleari, ut eam amplecterentur. Quare persuasis etiam aliis ut æquitati acquiescerent, admiserunt secundi problematis disquisitionem; admiserunt
C etiam ut Florentiam e Ferraria iretur, quoniam Eugenius beatæ memoriæ sanctissimus pontifex Romanus Ferrariæ non habebat, nec aliunde facultas ei suppetebat, unde vobis alimenta subministraret. Idcirco mutuo petiit a Florentinis quadraginta nummum aureorum millia oppignerata mitra sua. Illi accepto pignore pecuniam numerarunt; tantumdem vero se dono etiam daturos promiserunt, si in eorum urbem transferret synodum, ut scilicet illorum respublica honore hoc augeretur, si inibi definitio fieret. Id fuit ergo causæ cur Ferraria Florentiam se conferrent.

EPHES.

Quo ubi pervenimus, disputationem de dogmate sumus aggressi; Latinis dicta proferentibus ex libris
D partim apocryphis et ignotis, partim depravatis et corruptis, quibus sententiam suam inniti asseverabant. Itaque rursum ego cum illis congressus, et sententiam absurdam esse aperte demonstravi, et libros depravatos perspicue probavi. Nihil tamen profeci, nec persuadere quidquam potui; tantum mihi frustra tempus conterebatur.

RESP.

Primus de dogmate Joannes ille in re theologica summi vir ingenii, atque in instituto sancti Dominici præfecti dignitate ornatus, disputationem instituit: Accepta, inquiens, benedictione Patris beatissimi, quæstionem de Spiritus sancti processione vobiscum habebo: quando non ex apocryphis ignotisque libris protulit textus, aut corruptis et depra-

vatis, ut ipse ais; nisi apocrypha intelligas Basilii Magni et Athanasii opera, nec non Epiphanii et sancti Cyrilli, quorum dicta Joannes proferebat Latinorum nomine, per quæ demonstrare conabatur dogmatis veritatem. Noluerunt enim sacri illi viri Occidentalium auctoritate doctorum, sed Orientalium probare hoc dogma; ne, quod etiam evenit, possetis contradicere. Tu vero cum ferre non posses veritatem, corruptos et depravatos vocabas doctorum libros: quando etiam magno tuo dedecore universa te synodus suggillavit ita dicentem, et præsertim ulterioris Franciæ præsules, ut audierunt Orientalium doctorum libros vocari a te corruptos, magna voce exclamarunt: Hæreticus est iste maledictus, æterna feriatur excommunicatione, doctores enim rejicit: et si suis Orientis doctoribus fidem non tribuit, quid de nostris Occidentalibus dixerit? Hinc commotione excitata consurgentes nihil aliud egistis. Proxima vero sessione cum illi ex magni Cyrilli verbis argumenta duxissent, tu omnino sanctum Cyrillum negasti ita dicere. Cum vero Joannes Epiphanium eadem quæ Cyrillus dicentem protulisset, tu hæc ipsa etiam adulterata vocasti. Inde coactus profundæ illæ ac sublimis theologiæ vir Basilium Magnum attulit in libro contra Eunomium consimilia prioribus disserentem: tu vero illa quoque depravata dixisti. Ita libros omnes, qui producti sunt, corruptos vocando, stultissimus ab omnibus habitus es. Quando misistis etiam Nicomediensis præsulis ministrum, ut afferret codicem sancti Basilii, in quo dictum illud habetur: Cur enim necesse est, etc. Ille vero sive malitia sua permotus, sive etiam a vobis admonitus, voluit occulere veritatem atque accepto codice venit ad fenestram cogitans dictum illud abradere, signatoque folio, in quo sententia habebatur, cultellum quærebat, quo illam eraderet. At vero Spiritus veritatis non permisit id fieri, ne veritas exstingueretur; excitat ergo flantem auram, per quam factum est ut folio, in quo dictum inerat, mutato, aliud se offerret: ille festinans aliud expunxit pro alio. Deinde celeri gressu reversus ad synodum audacter ibat ad convincendos Latinos. Ut vero pater ejus librum aperuit, et integram sententiam vidit, torve in ministrum intuens, rem commonstrabat, at ille tremebundus clamavit: Ita mihi, Domine, tua prosit benedictio; derasi illam, quomodo autem rursus integra sit, ignoro. Ita cum inventa esset sententia, confusi recessistis; et jam non te pudet dicere, Latinorum dogma abs te demonstratum esse absurdum? Erubescendum tibi erat hæc proloqui. Neque enim scribebas ad rudes, vel in regiones terræ desertas, ubi non essent, qui rerum conscii in tuas litteras inciderent. Siquidem Acta testantur veritatem, nihil aliud a te clamitatum, quam: Prolatus liber apocryphus est. Proferebant Cyrilli dictum, vocabas corruptum; citabant Basilii sententiam, dicebas: Depravata est; et in hoc sita erat responsionis tuæ

A τε καὶ διεφθαρμένων, ὡς σὺ φῄς· εἰ μή που ἀπόκρυφα σὺ νοεῖς τὰ τοῦ μεγάλου Βασιλείου καὶ Ἀθανασίου βιβλία, Ἐπιφανίου τε καὶ Κυρίλλου τοῦ ἱεροῦ, ἐξ ὧν προέφερεν ὁ Ἰωάννης ὡς ἐκ προσώπου Λατίνων ῥητὰ, δι' ὧν ἰσχυρίζετο τὴν ἀλήθειαν τοῦ δόγματος παραστῆσαι. Οὐ γὰρ ἤθελον οἱ ἱεροὶ ἄνδρες ἐκεῖνοι διὰ δυτικῶν διδασκάλων τὸ δόγμα τοῦτο συστῆσαι, ἀλλ' ἐξ ἀνατολικῶν Πατέρων, ἵνα μὴ ἔχητε τοὐναντίον εἰπεῖν, ὅπερ καὶ γέγονε. Σὺ δὲ τὴν ἀλήθειαν μὴ δυνάμενος φέρειν, διεφθαρμένα τε καὶ νενοθευμένα τὰ τῶν διδασκάλων ἐκάλεις βιβλία· ὅτε καὶ μῶμος προσετρίβη σοι μέγας παρὰ τῆς συνόδου ἁπάσης λέγοντι οὕτως· καὶ μάλιστα οἱ τῆς ἐνδοτέρας Φραγκίας ἡγούμενοι ἀκούσαντες, ὅτι τὰ τῶν ἀνατολικῶν διδασκάλων βιβλία διεφθαρμένα ἀποκαλεῖς, μεγάλῃ φωνῇ B ἐξεβόησαν· Αἱρετικὸς οὗτός ἐστιν ὁ κατάρατος· αἰωνίως ἀφορισθήτω· τοὺς διδασκάλους γὰρ ἀποσείεται· καὶ εἰ τοῖς αὐτοῦ διδασκάλοις τοῖς ἀνατολικοῖς οὐ πιστεύει, τί ἂν εἴποι περὶ τῶν δυτικῶν τε καὶ ἡμετέρων; Ὅθεν συγχύσεως γενομένης ἀνέστητε μηδὲν ἄλλο πράξαντες. Τῇ δὲ ἐφεξῆς συνελεύσει ἐν τοῖς τοῦ μεγάλου Κυρίλλου ῥητοῖς τὸν λόγον ποιησαμένων ἐκείνων, παντελῶς ἠρνήσω τὸν ἅγιον οὕτω λέγοντα. Ὁ δὲ Ἰωάννης τὸν Ἐπιφάνιον ἔφερε συνηγοροῦντα Κυρίλλῳ· καὶ αὐτὰ νενοθευμένα ἐκάλεσας. Εἶτα ἀναγκασθεὶς ὁ βαθὺς ἐκεῖνος καὶ ὑψηλὸς θεολόγος, τοῦ μεγάλου Βασιλείου ῥητὸν ἀπὸ τῶν κατ' Εὐνομίου προσέφερε, συνηγοροῦν τοῖς πρότερον ἐνεχθεῖσι· σὺ δὲ καὶ τοῦτο νενοθευμένον ἐκάλεσας· καὶ πάσας τὰς προσνεχθείσας βίβλους διεφθαρμένας ἀποκαλῶν, μωρία C ἐνομίσθης τοῖς πᾶσιν· ὅτε καὶ τὸν ὑποτακτικὸν τοῦ Νικομηδείας ἀπεστείλατε τὸ βιβλίον κομίσαι τοῦ ἱεροῦ Βασιλείου, τὸ τὴν ῥῆσιν ἔχον τοιάνδε· Τίς γὰρ ἀνάγκη, καὶ τὰ ἑξῆς. Κἀκεῖνος οὖν τῇ κακίᾳ κινούμενος, ἢ καὶ παρ' ὑμῶν κινηθεὶς ἠβουλήθη τὴν ἀλήθειαν κρύψαι· καὶ λαβὼν ἀνὰ χεῖρας τὴν βίβλον, καὶ ἐλθὼν ἐπὶ τὸ θυρίδιον, ᾠκονόμησε τὸ ῥητὸν ἀποξέσαι. Καὶ στήσας τὸ φύλλον ὃ τὸ ῥητὸν εἶχεν, ἀπῆλθε λαβεῖν τὸ σιδήριον τοῦ ἀπαλεῖψαι αὐτό. Τὸ δὲ τῆς ἀληθείας Πνεῦμα οὐκ ἠθέλησε τοῦτο γενέσθαι, ἵνα μὴ σβεσθῇ ἡ ἀλήθεια, ἀλλὰ πνέει ἀέρα, ὁ δὲ ἀὴρ τρέπει τὸ φύλλον τὸ ῥητὸν ἔχον, καὶ ἕτερον ἵστησιν· ἐκεῖνος τῇ σπουδῇ ἐκκόπτει ἕτερον ἀνθ' ἑτέρου. Λαβὼν οὖν τὸ βιβλίον, καὶ σπουδαίως ἐν τῇ συνόδῳ ἐλ- D θὼν, ἤρχετο μετὰ θάρσους τοὺς Λατίνους νικῆσαι. Ἀνοίξας δὲ τὸ βιβλίον ὁ πατὴρ αὐτοῦ, καὶ ἰδὼν ἔτι τὸ ῥητὸν ὑγιὲς ὑπάρχον, στρεβλῷ τῷ ὀφθαλμῷ τῷ ὑποτακτικῷ ἐκβλέψας, ἐδείκνυεν· ὃς μετὰ δέους ἐβόησεν· Εἰς τὴν εὐχήν σου, Κύριε, ἔκοψα αὐτὸ, πῶς δὲ καὶ πάλιν ὑγιές ἐστιν, ἀπορῶ. Οὕτως οὖν τοῦ ῥητοῦ ὑγιοῦς εὑρεθέντος ἀνεχωρήσατε· καὶ νῦν οὐκ αἰσχύνῃ λέγων, ὅτι ἤλεγξας τὸ ἄτοπον τῆς τῶν Λατίνων δόξης; Ἔδει οὖν σε αἰσχύνεσθαι ταῦτα λέγοντα· οὐ γὰρ πρὸς ἀμαθεῖς ἢ εἰς τὴν ἄοικον ταῦτα ἐπέστελλες, ὅπως μὴ ἐντύχωσι τοῖς εἰδόσι· τὰ Πρακτικὰ γὰρ δεικνύουσι τὴν ἀλήθειαν, ὅτι οὐδὲν ἄλλο ἐβόας, ἢ Ἀπόκρυφόν ἐστι τὸ προκομισθὲν βιβλίον. Ἔφερον τοῦ Κυρίλλου ῥητὸν, διεφθαρμένον ἐκάλεις· ἐκόμιζον τοῦ Βασιλείου, νενοθευμένον ὑπάρχειν ἔλε-

γες· καὶ τοῦτο μόνον ὑπῆρχέ σοι τὸ γενναῖον τοῦ λόγου. Εἶτα εἰπόντων ἐκείνων, σὲ προκομίσαι τὸ ἀληθὲς, προθεσμίαν ἐζήτεις ἀπελθεῖν εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ εὑρεῖν. Τοιαῦτά σου τὰ γενναῖα ῥήματα καὶ ἡ τοῦ λόγου ἰσχὺς, ἅπερ ἐπ' ἀληθείας αἰσχύνη ἐστὶν ἀπαγγέλλειν αὐτά. Διὰ τοῦτο ἅλις ἐν τούτοις.

ΕΦΕΣ.

Ἄλλων γὰρ ἄλλα ῥητῶν ῥητὰ διαδεχομένων, καὶ λόγου λόγον γεννῶντος, ὡς ἐν τοιούτοις εἰκὸς, οὐδέν τι μᾶλλον ἡ ἀλήθεια τὴν ἑαυτῆς ἰσχὺν ἐπεδείκνυτο, πολὺ τὸ μέλαν ἐμούντων ἐκείνων πρὸ ἑαυτῶν, καὶ ταῖς μακρολογίαις αὐτὴν ἐπισκιαζόντων.

ΑΠΟΛ.

Ἐπειδὴ τὰ τοῦ μεγάλου Ἀθανασίου ῥητὰ διεφθαρμένα ἔλεγες, ἀνάγκη ἦν ῥητὰ ἑτέρων ἁγίων προκομίσαι, καὶ προέφερον τοῦ Ἐπιφανίου τε καὶ Κυρίλλου· καὶ αὐτὰ ἀπόκρυφα, ἄγνωστά τε καὶ διεφθαρμένα ἐκάλεις. Ὅθεν ὁ λόγος τὸν λόγον γεννῶν, ὡς εἴωθεν ἐπὶ τούτοις ἀεὶ γίγνεσθαι, ἐχώρει εἰς ἄπειρον. Καὶ σοῦ μὲν ἓν καὶ γενναῖον ἦν ἀεὶ λέγοντος, ὅτι διεφθαρμένον τοῦτο, νενοθευμένον ἐκεῖνο· ἄγνωστον τοῦτο, ἀπόκρυφον τἄλλο. Οἱ δὲ προσδιαλεγόμενοι τῶν Λατίνων ἠγανάκτουν, καὶ θαυμάζοντες ἔλεγον· Αἰδέσιμε πάτερ Ἐφέσου, ἡμεῖς μὲν ὅσα τῶν ὑμετέρων ἁγίων βιβλία δείξομεν, ὅλα διεφθαρμένα λέγεις ἃ Ἑλληνικά εἰσιν. Εἰ μὲν οὖν τὰ Ἑλληνικὰ διεφθαρμένα καὶ νόθα εἰσὶ, Λατινικὰ δὲ ἡμεῖς οὐ θέλομεν ἐπιδεῖξαι διὰ τὸ ἀνύποπτον, πόθεν ἐπιδείξομεν τὴν ἀλήθειαν, ἵνα σὺ πιστωθείης; Δεῖξον σὺ, Πάτερ αἰδέσιμε, τὴν ἀλήθειαν. Σοῦ δὲ ἄλλο τι μὴ ἔχοντος λέγειν, ἢ ὅτι διεφθαρμένα καὶ νόθα εἰσὶν, ἀνάγκη ἦν ἐκείνους διὰ τῶν ἑπομένων τοῦ διδασκάλου ῥητῶν συμβιβάσαι τὸν νοῦν, καὶ μακροὺς ἀποτεῖναι λόγους εἰς ἀπόδειξιν καὶ ἐξήγησιν τοῦ ῥητοῦ. Μέλαν δὲ οὐκ ἐξέμεσαν ἐν ταῖς ἑαυτῶν ἀποκρίσεσιν οἱ Λατῖνοι τὴν ἀλήθειαν ἐρευνῶντες, ἀλλ' ἢ σὺ πάντοτε μεθ' ὕβρεως λέγων καὶ γράφων, καὶ τὸν ἰὸν ἐν τοῖς χείλεσιν ἔχων, ὅθεν καὶ κατεγνώσθης ὡς δεισιδαίμων.

A præstantia. Deinde illis dicentibus, ut verum a te proferretur, quærebas spatium eundi Constantinopolim ad inveniendum. Hæc erant egregia tua verba, et robur tui sermonis, quæ profecto recensere pudeat. Quare de hoc satis.

EPHES.

Aliis enim alia dictis dicta excipientibus, et sermone sermonem pariente, ut in hisce assolet, non sinebatur veritas suas vires ostendere, multum illis atramentum præ se offundentibus, et prolixis sermonibus eam offuscantibus.

RESP.

Quandoquidem Athanasii Magni verba corrupta dicebas, afferenda tibi erant necessario aliorum B sanctorum dicta, et allata sunt ex Epiphanio et Cyrillo. Tu vero illa etiam apocrypha, ignota et vitiata vocabas. Quapropter sermo sermonem pariens, ut semper in hujuscemodi rebus assolet, in infinitum protrahebatur. Et tu quidem unum semper et præclarum assidue repetebas: Hoc est corruptum, illud depravatum, ignotum hoc, apocryphum illud. Ex Latinis vero qui tecum disputabant, stomachabantur, et mirabundi, Reverende Pater Ephesine, aiebant, quoscunque nos sanctorum vestrorum libros Græcos ostenderimus, tu vocas corruptos; si ergo Græci codices corrupti et adulterini sunt, Latinos vero nos proferre nolumus, ut omnis absit suspicio, unde veritatem demonstrabimus, C ut fidem tibi faciamus? Ostende tu, reverende Pater, veritatem. Te autem nihil aliud respondente, quam loca corrupta et adulterina esse, necesse erat Latinos per sequentia verba doctoris sensum cohærentem ostendere, et longos texere sermones ad demonstrandum et explanandum auctoris dictum. Nullum porro atramentum evomuere Latini in suis responsionibus, cum veritatem indagarent; imo vero tu, qui semper et loquendo et scribendo contumelias jacis, et labra veneno perfusa habes, ex quo etiam condemnatus es ut superstitionibus imbutus.

ΕΦΕΣ.

Ἄχρις οὗ πάλιν ἀπαγορεύσας, ὑπό τε τῆς συνήθους ἐνοχλούμενος ἀσθενείας, καὶ τὸ τῶν λόγων ἄκαρπον καθορῶν, ἀπέτεινα λόγον διὰ μακροῦ πρὸς αὐτοὺς ὅσον ἴσχυον· ἐν ᾧ μαρτυρίαις πλείσταις ἀναντιρρήτοις παρέστησα τὴν ἀλήθειαν τοῦ ἡμετέρου δόγματος, ὅτιπερ ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς, οὐχὶ δὲ καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεται.

ΑΠΟΛ.

Ἀπηγόρευσας μὲν ἀληθῶς, ἔφης, μὴ δυνάμενος τοῖς γενναίοις τοῦ φρὰ Ἰωάννου συλλογισμοῖς ἀντιλέγειν, ὅτε σοι τὸ τοῦ μεγάλου Βασιλείου ῥητὸν μετὰ συλλογισμῶν ἀνηρώτα, τὸ λέγον· Οὐ γάρ τινα λαμβάνομεν παρὰ τοῦ Πνεύματος, ὥσπερ παρὰ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα. Ἐν τούτῳ γὰρ τῷ ῥητῷ σε ἔδειξεν ἄπειρον θεολογίας τῆς ἱερᾶς· ὅτε καὶ ὡς ἀκροατήν σε ἐδίδασκε, πῶς δεῖ νοεῖν τὴν ἐκπόρευσιν τοῦ παναγίου Πνεύματος· κατόπτρου γὰρ δίκην τὰ Πρακτικά εἰσι μαρτυροῦντα τὸ ἀληθές· οὐ γὰρ

EPHES.

Donec iterum spe et viribus destitutus, tum quia consueto affligebar morbo, tum quia inania fundi verba videbam, sermonem ad eos habui quam potui longissimum; quo plurimis irrefragabilibus te- D stimoniis aperui nostri dogmatis veritatem, quo scilicet ex solo Patre, non etiam ex Filio, procedebat Spiritus sanctus.

RESP.

Verum est quod ais, fuisse te spe destitutum: quia contra validos fratris Joannis syllogismos dicere non valebas; quando te per syllogismos vicissim interrogabat de illo magni Basilii dicto: Neque enim accipimus a Spiritu aliqua, sicut a Filio Spiritus. In qua te sententia ostendit sacræ theologiæ ignarum; cum te etiam velut auditorem erudiebat, quomodo intelligenda sit Spiritus sancti processio; Acta enim instar speculi sunt, et verum testantur. Neque vero tu illius verba vide-

bus inania, sed solida et nervosa. Quo porro vexari morbo soleres, supra quidem diximus, sed et paulo post dicemus, ut qui fuerit, omnibus pateat. Cæterum adversus vim et robur argumentorum Joannis cum stare non posses, fugam parasti disputationis congressu perterritus: et longum quidem habuisti sermonem, sed qui nullum disputationis fructum haberet. Siquidem a Cabasila, et Palama, et similibus eorum schismaticis omnia mutuatus, nuda proponebas Evangelii dicta, putans te per ea probaturum quod ex solo Patre, non etiam ex Filio, procedat Spiritus sanctus; quod tu quidem certe probandum assumpsisti, at non probasti, neque tibi textus illi quidquam profuerunt. Dicere enim: *Qui a Patre procedit* [5], non modo non facit ad tuum finem, sed etiam aperte adversatur. Neque enim dicit: Qui ex solo Patre, vel, qui ex Patre, non autem ex Filio procedit. Illud autem: *Cum venerit Paracletus, quem mittet Pater* [6], nullas tibi dat vires; non enim sic ait: Quem mittet solus Pater; aut: Quem Filius non mittit. Præterea illud Pauli: *Nos non Spiritum hujus mundi accepimus, sed Spiritum qui ex Deo est* [7], nihil tuo proposito suffragatur. Neque enim dicit, Spiritum solius Patris, et non Filii, sed, *Spiritum qui ex Deo est*, Deus autem Pater et Filius. Quibus ergo ex locis probasti in synodo Spiritum ex solo Patre, ut hic te jactas? Num ex his quæ modo allata sunt? At in iis non habetur Ex solo, sed simpliciter Ex Patre procedentem, quæ tibi omnia Latini concedunt: siquidem hic unus est longi illius tui sermonis sensus. At veritatis defensores tibi negabunt, dicta illa refragari affirmantibus Spiritum sanctum etiam ex Filio procedere. Nam si dicerent, Qui ex Patre non ex Filio, sive, Ex solo Patre non etiam ex Filio; vel ita: Pater solus producit Spiritum sanctum, non etiam Filius, aut similia, esset umbratilis hæc tibi rixæ et contentionis occasio. Verum, ut etiam ex solo Patre dicerent, ad probandum quod vis, tibi satis non esset. Quod certe perspicere licet ex aliis Evangelii dictis. Salvator inquit: *De die illa et hora nemo scit, neque angeli cœlorum, neque Filius, nisi Pater meus solus* [8]. Et rursus: *Mea doctrina non est mea, sed ejus qui misit me* [9]. In his perspicue negavit Filius se scire, sed unum scire ait Patrem; et doctrinam, inquit, suam non esse suam, sed Patris: attamen non recte et laudabiliter credimus omnino oppositum, dicimusque notam ipsi esse diem illam et horam æque ac Patri; et doctrinam ipsius esse asseveramus. Si ergo nos eorum quæ ille manifeste negavit contraria credimus (1), et recta fide tenemus, cur hic, ubi nullam negationem apposuit, non credamus ex ipso etiam esse Spiritum sanctum, quando hoc ipsum per alia sacri

A ἀκαρπίαν ἑώρας ἐν τοῖς ἐκείνου λόγοις, ἀλλ' ἰσχύν τε καὶ δύναμιν. Ἣν δ' εἶχες ἐξ ἔθους ἀσθένειαν, εἴπομεν μὲν καὶ πρότερον, δηλώσομεν δὲ καὶ μετὰ μικρὸν, ἵνα γνῶσι πάντες τίς ἦν. Πρὸς δὲ τὴν δύναμιν καὶ ἰσχὺν τῶν τοῦ Ἰωάννου λόγων μὴ δυνάμενος ἀντιβλέψαι ἠβουλήθης ἀποδρᾶσαι, τὸν ἀγῶνα δειλιάσας τῆς διαλέξεως· καὶ ἐξέτεινας λόγον, μακρὸν μὲν, μηδένα δὲ καρπὸν ἔχοντα διαλέξεως, ἀλλὰ πάντα ἀπὸ τοῦ Καβασιλᾶ τε καὶ Παλαμᾶ, καὶ τῶν κατ' αὐτοὺς σχισματικῶν ἀναλαβὼν ἔλεγες γυμνὰ ῥητὰ τοῦ Εὐαγγελίου, οἰόμενος ἐξ ἐκείνων δεῖξαι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς, οὐχὶ δὲ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, ἐκπορεύεσθαι· ὅπερ προέθου μὲν ὁμολογουμένως δεῖξαι, οὐκ ἔδειξας δὲ, οὐδὲ προὔργου τὰ ῥητὰ ἐκεῖνά σοι ἀπηντήκεσαν.
B Τὸ γὰρ εἰπεῖν, *Ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται*, οὐ μόνον οὐ συνηγορεῖ τῷ σῷ λόγῳ, ἀλλὰ καὶ προδήλως ἐναντιοῦται· οὐ γάρ φησιν, Ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς μόνου, ἢ παρὰ τοῦ Πατρὸς καὶ οὐκ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεται. Καὶ τὸ λέγειν, *Ὅταν ἔλθῃ ὁ Παράκλητος, ὃν πέμψει ὁ Πατὴρ*, οὐδεμίαν σοι ἰσχὺν δίδωσιν· οὐ γὰρ λέγει, Ὃν πέμψει ὁ Πατὴρ μόνος, ἢ Ὃν ὁ Υἱὸς οὐ πέμπει. Καὶ τοῦ Παύλου δὲ, ὃ λέγει· *Ἡμεῖς οὐ τὸ Πνεῦμα τοῦ κόσμου ἐλάβομεν, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ*, οὐ συνηγορεῖ τῷ σῷ βουλήματι· οὐ γὰρ λέγει, Τὸ Πνεῦμα μόνου τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, ἀλλὰ, *Τὸ Πνεῦμα*, φησὶ, *τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ*, Θεὸς δὲ ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱός. Ἐκ ποίων οὖν ῥητῶν ἔδειξας ἐκ μόνου
C τοῦ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα ἐν τῇ συνόδῳ, ὥσπερ λέγεις ἐνταῦθα ἐγκαυχώμενος; Ἐκ τῶν ἤδη ῥηθέντων; Καὶ αὐτὰ οὐκ ἐκ μόνου φασὶν, ἀλλ' ἁπλῶς ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον, καὶ τούτοις τοῖς λόγοις Λατῖνοι συνομολογήσουσιν. Οὗτος γάρ ἐστιν ὁ νοῦς ἅπας ἐκείνου τοῦ λόγου ὅνπερ ἐξέτεινας. Ἀλλ' οὐκ ἀντίκεινται, φήσουσιν οἱ τῆς ἀληθείας συνήγοροι, τὰ ῥητὰ ταῦτα τοῖς λέγουσι καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι. Εἰ γὰρ ἔφασαν, Ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς οὐκ ἐκ τοῦ Υἱοῦ· ἢ, Ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα, οὐχὶ δὲ καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ· ἢ, Ὁ Πατὴρ μόνος προβάλλει τὸ Πνεῦμα, οὐ μὴν δὲ καὶ ὁ Υἱὸς, καὶ ἄλλ' ὅμοια, εἶχες ἂν σκιὰν ἐρίζειν τε καὶ φιλονεικεῖν. Ἀλλ' οὐδὲ εἰ ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς ἔλεγον, ἦν ἱκανὰ πρὸς ὃ σὺ βούλει· πάρεστι γὰρ εἰδέναι καὶ ἐξ ἄλ-
D λων εὐαγγελικῶν φωνῶν τοῦτο αὐτό. Φησὶ γὰρ ὁ Σωτήρ· *Περὶ τῆς ἡμέρας ἐκείνης καὶ ὥρας οὐδεὶς οἶδεν, οὐδὲ οἱ ἄγγελοι οἱ ἐν οὐρανῷ, οὐδὲ ὁ Υἱὸς, εἰ μὴ ὁ Πατήρ μου μόνος*. Καὶ αὖθις· *Ἡ ἐμὴ διδαχὴ οὐκ ἔστιν ἐμὴ, ἀλλὰ τοῦ πέμψαντός με*. Ἐν τούτοις οὖν σαφῶς μὲν ἀπηρνήσατο, ὅτι οὐκ οἶδεν αὐτὸς ὁ Υἱὸς, εἰ μὴ μόνος ὁ Πατήρ· καὶ ἡ διδαχὴ αὐτοῦ οὐκ ἔστιν αὐτοῦ, ἀλλὰ τοῦ Πατρός. Ἡμεῖς δὲ καλῶς καὶ ἐπαινετῶς πιστεύομεν πᾶν τοὐναντίον, καὶ τὴν ἡμέραν ἐκείνην καὶ ὥραν εἰδέναι αὐτὸν ὥσπερ καὶ τὸν Πατέρα λέγομεν, καὶ τὴν

[5] Joan. XV, 26. [6] ibid. [7] I Cor. II, 12. [8] Matth. XXIV, 36. [9] Joan. VII, 16.

(1) Quoad verba scilicet, non quoad sensum contraria

διδαχὴν αὐτοῦ εἶναι τιθέμεθα. Εἰ οὖν ἐν οἷς φανερῶς ἀπηρνήσατο, ἡμεῖς τἀναντία πιστεύομεν, καὶ ὀρθοδόξως ποιοῦμεν, διὰ τί ἐνταῦθα, ἔνθα οὐδεμίαν ἄρνησιν τέθεικεν, οὐ πιστεύομεν ὅτι καὶ ἐξ αὐτοῦ τὸ Πνεῦμα ὑπάρχει, ὅπου γε ἐν τοῖς ἱεροῖς Εὐαγγελίοις δι' ἄλλων ῥητῶν τὸ αὐτὸ ἡμῖν ὁ Σωτὴρ παριστᾷ; ὅς πού φησιν· *Ὅταν ἔλθῃ ὁ Παράκλητος, ὃν ἐγὼ πέμψω ὑμῖν*. Οὗτός ἐστιν ὁ Παράκλητος ἐκεῖνος, ὃν ὁ Πατὴρ ἐκπορεύει· εἰ οὖν ὃν ὁ Πατὴρ ἐκπορεύει, ὁ Υἱὸς ἐκπέμπει, τί διαφέρει τὸ πέμπεσθαι τοῦ ἐξ αὐτοῦ ἐκπορεύεσθαι; Καὶ πάλιν· *Ὅταν ἔλθῃ ἐκεῖνος, ὁδηγήσει ὑμᾶς εἰς πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν. Ἐκεῖνος ἐμὲ δοξάσει, ὅτι ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν· πάντα γὰρ ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ, ἐμά ἐστι. Διὰ τοῦτο εἶπον,* B *ὅτι Ἐκ τοῦ ἐμοῦ λαμβάνει*. Καὶ ἀλλαχοῦ· *Ἐνεφύσησε, καὶ εἶπε τοῖς μαθηταῖς, Λάβετε Πνεῦμα ἅγιον*. Ἅπερ πάντα δεικνύουσιν, ὅτι καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεται. Πόθεν οὖν καὶ ἐκ ποίων ῥητῶν ἔδειξας σὺ τὸ Πνεῦμα ἐκ μόνου τοῦ Πατρός; Ἐκ τῶν διδασκάλων τῆς Ἐκκλησίας; Καὶ πῶς ἐστι δυνατὸν τοὺς αὐτοὺς ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς, καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ λέγειν; Εἰ γὰρ ἔλεγον οὕτως, ἑαυτοῖς περιέπιπτον, ἄλλα μὲν λέγοντες ἐν ἄλλοις, καὶ ἄλλα ἐν ἄλλοις. Δεῖ γὰρ ἢ ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς λέγειν αὐτοὺς, ἢ ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ· ἀλλὰ τὸ ἐκ μόνου οὐδεὶς τῶν ἁγίων εἴρηκεν, εἰ μὴ μόνον Νεστόριος ὁ αἱρετικὸς, τὸ δὲ ἐκ τοῦ Υἱοῦ πάντες οἱ διδάσκαλοι διαῤῥήδην κηρύττουσιν. Αὐτίκα γὰρ ὁ μέγας τῆς C Ἐκκλησίας στῦλος, ὁ μέγας τῷ ὄντι καὶ ἱερὸς Ἀθανάσιος ἐν τῇ ὁμολογίᾳ τῆς ἑαυτοῦ πίστεώς φησιν· Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀπὸ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ οὐ ποιητὸν, οὐ κτιστὸν, οὐ γεννητὸν, ἀλλ' ἐκπορευτόν. Ὁ αὐτὸς ἐν τῷ εἰς τὴν ἐνανθρώπησιν τοῦ Κυρίου λόγῳ οὕτω φησίν· Μὴ ὑπονοείτω τις, ὅτι μὴ ἔχων αὐτὸς ἐλάμβανεν· αὐτὸς γὰρ αὐτὸ ἄνωθεν ἔπεμπεν ὡς Θεὸς, καὶ αὐτὸς αὐτὸ κάτωθεν ὑπεδέχετο ὡς ἄνθρωπος· ἐξ αὐτοῦ οὖν εἰς αὐτὸν κατῄει, ἐκ τῆς θεότητος αὐτοῦ εἰς τὴν ἀνθρωπότητα αὐτοῦ.

A Evangelii verba Salvator nobis declarat? Alicubi enim dicit: *Cum venerit Paracletus, quem ego mittam vobis* [10]. Hic est Paracletus ille, quem Pater producit: si ergo quem Pater producit, hunc Filius mittit, quid differt inter mitti et procedere? Et rursus: *Cum venerit ille docebit vos omnem veritatem; ille me clarificabit quia de meo accipiet, et annuntiabit vobis: omnia enim quæcunque habet Pater, mea sunt, propterea dixi quia de meo accipiet* [11]. Et alibi: *Insufflavit et dixit discipulis: Accipite Spiritum sanctum* [12]. Quæ omnia ostendunt, etiam ex Filio procedere Spiritum sanctum. Unde igitur et per quos textus probasti tu Spiritum ex solo Patre? Num ex doctoribus Ecclesiæ? Sed qui fiat ut iidem et ex Patre solo, et ex Patre et Filio dicant? Si enim ita dicerent, pugnantia sane loquerentur, alias alia docentes. Oportet enim ut vel ex solo Patre affirment, vel ex Patre et ex Filio; verum ex solo Patre, nemo dixit sanctorum; unus id affirmavit Nestorius hæreticus: productionis vero etiam ex Filio doctores omnes clarissimi præcones sunt. Principio enim magnum Ecclesiæ columen, magnus revera et sacer Athanasius, in suæ fidei confessione: Spiritus, inquit, sanctus a Patre et Filio non factus, nec creatus, nec genitus, sed procedens. Idem, in sermone de incarnatione Domini, hæc habet: Nulli vero suspicio sit, ipsum non habentem accepisse; ipse enim desuper mittebat illum ut Deus, ut homo autem infra eumdem suscipiebat; ex ipso itaque descendebat in ipsum, ex deitate ejus in ejus humanitatem.

Βασίλειος δὲ ὁ θειότατος ἐν τῷ κατ' Εὐνομίου τρίτῳ φησίν· « Τίς γὰρ ἀνάγκη, εἰ τῷ ἀξιώματι καὶ τῇ τάξει τρίτον ὑπάρχοι τὸ Πνεῦμα, τρίτον εἶναι αὐτὸ καὶ τῇ φύσει; Ἀξιώματι μὲν γὰρ δευτερεύειν τοῦ Υἱοῦ, παρ' αὐτοῦ τὸ εἶναι ἔχον, καὶ παρ' αὐτοῦ λαμβάνον καὶ ἀναγγέλλον ἡμῖν, καὶ ὅλως τῆς αἰτίας ἐκείνης ἐξημμένον παραδίδωσιν ὁ τῆς εὐσεβείας λόγος. »

Ὁ δὲ Νύσσης θεῖος Γρηγόριος ὁ καὶ ἀδελφὸς τούτου ἐν πολλοῖς μὲν λόγοις αὐτοῦ τοῦτό φησι, D μάλιστα δὲ ἐν τῇ εἰς τὸ, *Πάτερ ἡμῶν*, ὁμιλίᾳ τρίτῃ διατρανοῖ λέγων· « Ὁ γὰρ μονογενὴς Υἱὸς ἐκ τοῦ Πατρὸς παρὰ τῆς ἁγίας Γραφῆς ὀνομάζεται, καὶ μέχρι τούτου ἵστησιν ὁ λόγος αὐτοῦ τὸ ἰδίωμα· τὸ δὲ ἅγιον Πνεῦμα καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς εἶναι λέγεται, καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ εἶναι προσμαρτυρεῖται· *Εἴ τις γὰρ Πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, οὗτος οὐκ ἔστιν αὐτοῦ*, φησὶν ὁ θεῖος Ἀπόστολος. »

Κύριλλος δὲ ὁ τῆς Ἀλεξανδρέων Ἐκκλησίας φωστὴρ ὁ μακάριος, ἐν τῇ πρὸς Νεστόριον ἐπιστολῇ, ἧς ἡ ἀρχή, Τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐναργῶς λέγοντος, *Ὁ*

Basilius quoque sanctissimus, libro tertio contra Eunomium: « Quæ enim, inquit, necessitas cogit, eo quod dignitate et ordine tertius est Spiritus sanctus, eumdem esse quoque tertium natura? Dignitate enim illum esse a Filio secundum, cum ab ipso sit, et ab ipso accipiat et annuntiet nobis, et omnino ab illa causa pendeat, sermo pietatis tradit. »

Hujus autem frater, divinus Gregorius Nyssenus, in multis sane sermonibus hoc idem docet, præcipue vero tertia in Orationem Dominicam homilia declarat dicens: « Unigenitum Filium divina Scriptura ex Patre natum vocat, et proprietas ejus in sacris Litteris ultra non progreditur; Spiritus vero sanctus et ex Patre esse dicitur, et insuper ex Filio esse perhibetur: *Si quis enim Spiritum Christi non habet, hic non est ejus*, inquit divinus Apostolus [13]. »

Beatus quoque Cyrillus, Alexandrinæ lumen Ecclesiæ, in epistola ad Nestorium, cujus initium est: Cum Salvator noster aperte pronuntiet: *Qui*

[10] Joan. xv, 26. [11] Joan. xvi, 13-15. [12] Joan. xx, 22. [13] Rom. viii, 9.

diligit patrem aut matrem super me, non est me A *dignus* [14], hæc habet : « Etsi Spiritus propriam habet subsistentiam, per quam esse per se intelligitur ut Spiritus et non Filius, haud tamen est a Filio alienus. Vocatus enim est Spiritus veritatis, veritas autem est Christus ; et effunditur ab ipso quemadmodum et ex ipso Deo Patre. » Illa porro vox, *effunditur*, posita est a doctore loco hujus vocis *procedit*, ut ipsemet ait in expositione Symboli his verbis : « Et effunditur, hoc est procedit. »

Idem commentariis in Joel prophetam, explanans verba illa : *Effundam de Spiritu meo* [15], hæc habet : « Nam Filius ut Deus et ex Deo naturaliter est, ex Deo namque Patre natus est, proprius ipsius, et in ipso, et ex ipso est Spiritus, eodem plane modo, quo Dei Patris esse intelligitur. »

B

Idem in commentariis quibus confutat Palladium sic ait : « Nulli vero mutabilitati obnoxius est Spiritus ; quod si mutabilitatis malo laborat, ipsi divinæ naturæ labes hæc aspergetur, cum sit Dei Patris, atque ipsius Filii, qui essentialiter ex utroque, scilicet ex Patre per Filium effunditur Spiritus. »

Idem in expositione anathematismi noni ait : « Proprium habens Filius Spiritum sanctum, qui ex ipso est, et ipsi essentialiter insitus est, divina operabatur miracula. »

Beatus quoque Chrysostomus, homilia in incar- C nationem Domini, ait : « Venit ad nos Christus, dedit nobis Spiritum, qui ex ipso est, et assumpsit corpus nostrum. » Quid porro sibi vult illud, Qui ex ipso est, nisi Spiritum, qui ab ipso procedit, esse nobis datum ?

Simeon præterea novus theologus, qui et Metaphrastes, quinto Nonas Octobris, ubi sancti Dionysii Areopagitæ vitam scribit, sic ait : « Finem habent corporalis adventus officia, et sumunt initium spiritalia; meusque in cœlum evehitur Christus, et patriam repetit sedem, mittitque Spiritum, qui ab ipso procedit, in discipulos, ut duces incredulis gentibus fierent. » Ita magno patri Chrysostomo consona loquitur, dum ait, Spiritum qui ab ipso procedit.

D

Beatus itidem Epiphanius, Cypri archiepiscopus, « Ambo, inquit, in homine justo inhabitant, Christus et Spiritus ejus: quod si Christus ex Patre creditur Deus de Deo, Spiritus quoque erit a Christo, vel ab utroque; quemadmodum affirmat Christus, dum ait : *Qui a Patre procedit, atque ita ex me accipiet.* » Et in *Ancorato* : « Quemadmodum nemo novit Patrem nisi Filius, neque Filium nisi Pater; ita dicere audeo, neque Spiritum nisi Pater et Filius, a quo procedit, et a quo accipit, et nec Filium et Patrem nisi Spiritus sanctus, qui docet omnia et vere clarificat, qui est a Patre et Filio. » Et paulo infra : « Spiritus autem ex Patre et Filio spiratur. »

[14] Matth. x, 37. [15] Joel ii, 28.

φιλῶν πατέρα ἢ μητέρα ὑπὲρ ἐμὲ, οὐκ ἔστι μου ἄξιος, φησίν· « Εἰ καὶ ἔστι τὸ Πνεῦμα ἐν ὑποστάσει ἰδικῇ, καὶ δὴ νοεῖται καθ' αὐτὸ καθὸ Πνεῦμά ἐστι καὶ οὐχ Υἱὸς, ἀλλ' οὖν ἐστιν οὐκ ἀλλότριον τοῦ Υἱοῦ· Πνεῦμα γὰρ ἀληθείας ὠνόμασται, καὶ ἔστι Χριστὸς ἡ ἀλήθεια, καὶ προχεῖται παρ' αὐτοῦ, καθάπερ ἀμέλει καὶ ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρός. » Τὸ δὲ *προχεῖται* ἀντὶ τοῦ *ἐκπορεύεται* ὁ διδάσκαλος τίθησιν, ὡς ἐν τῇ ἐξηγήσει τοῦ θείου Συμβόλου ὁ αὐτὸς λέγει, ἔνθα φησί· «Καὶ προχεῖται, ἤγουν ἐκπορεύεται.»

Ὁ αὐτὸς ἐν τῇ ἑρμηνείᾳ τῇ εἰς τὸν προφήτην Ἰωὴλ τῇ, *Ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός μου*, φησίν· « Ἡ μὲν γάρ ἐστι Θεὸς καὶ ἐκ Θεοῦ κατὰ φύσιν ὁ Υἱὸς, γεγέννηται γὰρ ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, ἴδιον αὐτοῦ τε καὶ ἐν αὐτῷ καὶ ἐξ αὐτοῦ τὸ Πνεῦμά ἐστι, καθάπερ ἀμέλει καὶ ἐπ' αὐτοῦ νοεῖται τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρός. »

Ὁ αὐτὸς ἐν τοῖς πρὸς Παλλάδιον Ἀντιῤῥητικοῖς οὕτω λέγει· « Τρεπτὸν δὲ οὐ τοί που Πνεῦμά ἐστιν· ἢ εἴπερ τὸ τρέπεσθαι νοσεῖ, ἐπ' αὐτὴν ὁ μῶμος τὴν θείαν ἀναδραμεῖται φύσιν, εἴπερ ἐστὶ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, καὶ μὴν καὶ τοῦ Υἱοῦ, τὸ οὐσιωδῶς ἐξ ἀμφοῖν, ἤγουν ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ προχεόμενον Πνεῦμα. »

Ὁ αὐτὸς ἐν τῇ ἐξηγήσει τοῦ ἐννάτου ἀναθεματισμοῦ φησιν· « Ἴδιον ἔχων ὁ Υἱὸς τὸ ἐξ αὐτοῦ καὶ οὐσιωδῶς ἐμπεφυκὸς αὐτῷ Πνεῦμα ἅγιον εἰργάζετο τὰς θεοσημείας. »

Χρυσόστομος δὲ ὁ μακάριος ἐν τῇ ὁμιλίᾳ τῇ εἰς τὴν ἐνανθρώπησιν τοῦ Κυρίου φησίν· « Ἦλθεν ὁ Χριστὸς εἰς ἡμᾶς, ἔδωκεν ἡμῖν τὸ ἐξ αὐτοῦ Πνεῦμα, καὶ ἀνέλαβε τὸ ἡμέτερον σῶμα. » Τὸ δὲ, Ἐξ αὐτοῦ, τί δηλοῦν βούλεται, ἢ ὅτι τὸ ἐξ αὐτοῦ ἐκπορευόμενον Πνεῦμα δέδωκεν ἡμῖν;

Καὶ Σιμεὼν δὲ ὁ νέος θεολόγος, ὁ καὶ Μεταφραστὴς καλούμενος, τῇ τρίτῃ τοῦ Ὀκτωβρίου εἰς τὸν βίον τοῦ ἁγίου Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου οὕτω φάσκει· « Πέρας τὰ τῆς σωματικῆς ἐνδημίας δέχεται, τὰ δὲ τοῦ πνεύματος ἄρχεται· καὶ εἰς οὐρανοὺς ὁ ἐμὸς Χριστὸς ἀναφέρεται, πρὸς τὸν πατρικὸν ἐπάνεισι θρόνον, καὶ τὸ ἐκπορευόμενον αὐτοῦ Πνεῦμα ἐπὶ τῇ τῶν ἀπίστων ἐθνῶν καταπέμπει τοῖς μαθηταῖς ὁδηγίᾳ· » συνῳδὰ λέγων τῷ μεγάλῳ πατρὶ Χρυσοστόμῳ, ἤγουν τὸ ἐκπορευόμενον ἐξ αὐτοῦ.

Ἐπιφάνιος δὲ ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου ὁ μακάριος, « Ἀμφότερα κατοικεῖ, φησὶν, ἐν τῷ ἀνθρώπῳ τῷ δικαίῳ, ὁ Χριστὸς καὶ τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ. Εἰ δὲ Χριστὸς ἐκ τοῦ Πατρὸς πιστεύεται Θεὸς ἐκ Θεοῦ, καὶ τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Χριστοῦ, ἢ παρ' ἀμφοτέρων, ὥς φησιν ὁ Χριστός· *Ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, καὶ οὗτος ἐξ ἐμοῦ λήψεται.* » Καὶ ἐν τῷ Ἀγκυρωτῷ· « Ὃν τρόπον οὐδεὶς ἔγνω τὸν Πατέρα εἰ μὴ ὁ Υἱὸς, οὐδὲ τὸν Υἱὸν εἰ μὴ ὁ Πατὴρ, οὕτω τολμῶ λέγειν, οὐδὲ τὸ Πνεῦμα εἰ μὴ ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς, παρ' οὗ ἐκπορεύεται καὶ παρ' οὗ λαμβάνει· καὶ οὐδὲ τὸν Υἱὸν καὶ τὸν Πατέρα εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ διδάσκον πάντα, τὸ δοξάζον ἀληθῶς, ὃ

παρὰ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ ἐστι· « καὶ κατωτέρω· » Τὸ Πνεῦμα δὲ ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ πνέει. »

Ταράσιος δὲ ὁ μακάριος πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως ἐν τῇ ἐπιστολῇ πρὸς τοὺς τῆς ἀνατολῆς ἀρχιερεῖς, ἧς ἡ ἀρχὴ, Πολλαῖς καὶ μεγάλαις προνοίαις, οὕτω φησί· « Καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς δι' Υἱοῦ ἐκπορευόμενον, καὶ αὐτὸ Θεὸν εἶναι γνωριζόμενον. »

Καὶ ὁ ἅγιος δὲ Ἰλάριος ἐν τῷ λόγῳ τῷ μετὰ τὴν Πεντηκοστὴν οὕτω φησί· « Πιστεύομεν εἰς τὴν ἁγίαν Τριάδα, τουτέστι τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ἕνα Θεὸν παντοδύναμον, μιᾶς οὐσίας, μιᾶς ὑπάρξεως, μιᾶς ἐξουσίας, δημιουργὸν πάντων τῶν κτισμάτων· ἐξ οὗ πάντα, δι' οὗ πάντα, ἐν ᾧ πάντα· Πατέρα ἀφ' ἑαυτοῦ, ἀλλ' οὐκ ἀφ' ἑτέρου· Υἱὸν ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννητὸν, Θεὸν ἀληθινὸν ἐκ Θεοῦ ἀληθινοῦ, φῶς ἀληθινὸν ἐκ φωτὸς ἀληθινοῦ, οὐ μὴν δύο φῶτα, ἀλλ' ἓν φῶς· Πνεῦμα ἅγιον παρὰ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ ἐπίσης ἐκπορευόμενον. »

Καὶ Ἀναστάσιος δὲ ὁ τοῦ ἁγίου ὄρους Σινᾶ ἐν τῷ λόγῳ τῷ *Περὶ καθ' ἡμᾶς ὀρθῶν δογμάτων τῆς ἀληθείας*, ἐπιγραφὴν ἔχοντι, Ἡ δὲ ἀρχὴ τοῦ λόγου τῶν περὶ τῆς ὑγιοῦς ἡμῶν πίστεως, οὕτω φησί· « Τοῦ δὲ σώματος τὸ ἰδίωμα λαβόντες ὡς παράδειγμα, τὴν ἀλληλουχίαν τῶν θείων παρεστήσαμεν διὰ τῆς τῶν μελῶν ἀναλογίας τε καὶ εἰκασίας· ταύτῃ δὲ καὶ πνεῦμα στόματος αὐτοῦ, δηλονότι τοῦ Θεοῦ, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον λέγεται, στόματος ὄντος τοῦ Μονογενοῦς. Καὶ Πνεῦμα, πάλιν ἐξ αὐτοῦ ἐκπορευόμενον καὶ ἀποστελλόμενον, οὐ μόνον παρὰ τοῦ Πατρὸς, ἀλλὰ καὶ παρὰ τοῦ Υἱοῦ. » Καὶ μετά τινα πάλιν φησί· « Καὶ γοῦν ὁ Κύριος ἐξ ἑαυτοῦ δεικνὺς αὐτὸ ὑπάρχειν, ἐμφυσῶν τοῖς μαθηταῖς ἔλεγε· *Λάβετε Πνεῦμα ἅγιον*. »

Καὶ Δαμασκηνὸς δὲ ὁ ἅγιος ἐν τῷ ιγ' τῶν *Θεολογικῶν* οὕτω λέγει· « Ἡ ἐκφαντορικὴ τοῦ κρυφίου τῆς θεότητος δύναμις τοῦ Πατρὸς ἐκ Πατρός ἐστι δι' Υἱοῦ ἐκπορευομένη, ὡς οἶδεν. » Καὶ μικρὸν ἀνωτέρω· « Αὐτὸς μὲν οὖν ἐστι νοῦς, Λόγου ἄβυσσος, Λόγου γεννήτωρ, καὶ διὰ Λόγου προβολεὺς ἐκφαντορικοῦ Πνεύματος. » Τὸ δὲ, ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα, οὐ λέγομεν, ὅπερ ἐν τῷ ὀγδόῳ κεφαλαίῳ ὁ αὐτὸς διδάσκαλος λέγει, ἵνα μή τις διστάσῃ· ἐλύσαμεν αὐτὸ ἐν τῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ τοῦ ὅρου, ὑπεραπολογούμενοι τῶν πέντε κεφαλαίων.

Καὶ Κύριλλος πάλιν ὁ μακάριος ἐν τῷ πρὸς Ἑρμείαν δευτέρῳ λέγει οὕτως· « Ἅγιον δὲ Πνεῦμα προσερεῖς τὸ ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ προχεόμενον φυσικῶς. » Ὅτι δὲ ἡ, *διὰ*, τῇ, *ἐκ*, ἰσοδυναμεῖ, καὶ τὴν αὐτὴν ἰσχὺν ἔχει, μετὰ μικρὸν καὶ τοῦτό σοι δείξομεν. Νῦν δὲ τί ἔχεις πρὸς ταῦτα εἰπεῖν; Οὐκ εἰσιν οὗτοι οἱ προλεχθέντες ἅγιοι καὶ τῆς Ἐκκλησίας διδάσκαλοι; Εἰ οὖν οὗτοι πάντες ἐν διαφόροις λέξεσι καὶ συλλαβαῖς ἐν τοῖς αὐτῶν συγγράμμασι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ ὁμολογοῦσι καὶ λέγουσι, πόθεν σοι τὸ ἐκ μόνου τοῦ Πα-

A Similiter beatus Tarasius patriarcha Constantinopolitanus, in epistola ad præsules Orientis, quæ ita incipit : Multis et magnis Providentiæ modis, hæc habet : « Et in Spiritum sanctum, qui ex Patre per Filium procedit, qui et ipse Deus agnoscitur. »

Et sanctus Hilarius, oratione post Pentecosten, sic ait : « Credimus in sanctam Trinitatem, hoc est Patrem et Filium et Spiritum sanctum, unum Deum omnipotentem, unius substantiæ, unius essentiæ, unius potestatis, conditorem omnium creaturarum ; ex quo omnia, per quem omnia, in quo omnia ; Patrem ex se, non ab alio ; Filium ex Patre genitum, Deum verum de Deo vero, lumen verum de lumine vero, non tamen duo lumina sed unum

B lumen; Spiritum sanctum a Patre et Filio æqualiter procedentem. »

Ad hæc Anastasius sancti montis Sina, in sermone, cui titulus : *De rectis quæ nos credimus dogmatibus veritatis*, cujus tale principium est : Eorum quæ de illibata fide nostra, ita scriptum reliquit : « Ex eo porro quod proprium corporis est petito exemplo, declaravimus, quomodo in divinis alterum sit in altero ex proportione et adumbratione membrorum. Hac enim ratione et spiritus oris ejus, Dei scilicet, Spiritus sanctus dicitur, cum sit os Unigenitus. » Et rursus : « Spiritus, qui ab eo procedit et mittitur, non a Patre solum, sed etiam a

C Filio. » Et post pauca : « Itaque Dominus, ut eum se ostenderet, a quo Spiritus sanctus exsistit, insufflans in discipulos aiebat : *Accipite Spiritum sanctum*. »

Sacer quoque Damascenus tertio decimo capite *Rerum divinarum* hæc habet : « Manifestativa virtus occultæ Patris divinitatis ex Patre est per Filium procedens, ut ipsa novit. » Et paulo ante : « Ipse igitur est mens, Verbi abyssus, Verbi genitor, perque Verbum Spiritus manifestativi productor. » Illud autem, Ex Filio, non dicimus Spiritum ; quod octavo capite doctor idem habet, ne quis addubitet ; jam solvimus in primo definitionis capite, dum pro quinque capitibus apologiam scriberemus (1).

D Rursum beatus Cyrillus, secundo ad Hermiam libro, sic ait : « Sanctum vero Spiritum vocabis, qui ex Patre per Filium effunditur naturaliter. » Quod vero præpositio *per* idem valeat quod *ex*, et eamdem habeat ac illa vim, paulo post id etiam tibi ostendemus. Nunc ergo quid ad hæc potes dicere ? Nonne qui allati sunt, sancti et Ecclesiæ doctores sunt ? Si omnes isti per diversas voces et dictiones suis in scriptis fatentur ac docent, Spiritum sanctum ex Patre et Filio, ex quo tu sacræ Scripturæ loco habes, Spiritum sanctum ex solo Patre procedere ?

(1) Notanda hæc prorsus auctoris verba. Vide infra Monitum nostrum *Apologiæ* præfixum. EDIT.

Profer nobis, quis inter doctores dicat, Ex solo; quis sanctorum, quæ synodus dixit hoc? Quomodo temet vanitati dedidisti, et studes etiam seducere alios, non veritus Dominum, qui judicaturus est vivos et mortuos? Quomodo illum negas Patri esse consubstantialem, et communem illi denegas cum Patre majestatem, et virtutem; et initio carentem æternitatem? quodque omnia quæ sunt Patris, habeat præter unum hoc, esse Patrem? Ipse etenim dicit: *Omnia quæcunque habet Pater, mea sunt* [16]; et rursus: *Tu, Pater, in me, et ego in te* [17]; et, *Omnia mea tua sunt, et tua mea* [18]; et in oratione, *Da illis*, inquit, loquens de discipulis, *ut unum sint, sicut nos unum sumus* [19]. Si ergo Filius unum est cum Patre, quomodo Spiritus ex solo Patre procedit, qui ex Patre et Filio indivise procedit? Hæc te oportebat inspicere, et non scripta Cabasilæ, et Palamæ, Phurnii, Camateri, Moschamparis, et aliorum, ne singulos percenseam, quos tu audiens evasisti schismaticus et veritati inimicus; cumque in synodo adhibuisses non sanctorum, sed illorum dicta, ignominiam reportasti, quando tibi Ecclesiæ doctores illi protulerunt: quare cum oculos attollere non posses, in fugam te ignominiose dedisti; et jam te dicere non pudet, Spiritum sanctum ex solo Patre ibi esse abs te demonstratum? Proposuisti tu quidem illud probandum, cum te ulterioris Franciæ antistites et pedum strepitu et vocibus exsibilarunt, clara voce hæreticum et maledictum appellantes; at nullo modo probasti, nuda tantum dicta protulisti: *Qui a Patre procedit*, et similia; ad quæ jam respondimus, nec est cur amplius dicamus.

EPHES.

Ab evangelicis quidem dictis exorsus, per apostolos vero et successores eorum progressus sum usque ad tertiam synodum œcumenicam, dicta singula diligenter expendens, et syllogismos ad unumquodque adhibens, atque id quod mihi propositum erat concludens: novum scilicet Latinorum dogma esse ubique damnatum.

RESP.

Exorsus quidem es, ut jam dixi, a vocibus evangelicis ad tuæ probationem opinionis, sed præscriptum disputationis ordinem non servasti. Constitueratis enim, ut a capite ad caput, et ab argumento ad argumentum progrederemini, ut dilucidæ et claræ fierent interrogationes ac responsiones. Cum vero jam disceptaretis et dictum dicto objiceretis, et syllogismus subsequeretur, compendiose et egregie a fratre Joanne formatus, tum sane tu coarctatus, quid responderes non habebas; atque ut elabereris, longum sermonem instituisti nullo veritatis fructu aut disputationis more. Quando Joannes qui tecum disputabat, Domine Ephesie, dixit, videris præterire ordinem; aliter enim inter

A πρὸς Πνεῦμα τὸ ἅγιον εὕρηται ἐκπορευόμενον ἐν τῇ ἱερᾷ Γραφῇ; Δεῖξον ἡμῖν, τίς τῶν διδασκάλων τὸ ἐκ μόνου φησί; τίς τῶν ἁγίων; ποία τῶν συνόδων τοῦτ' ἔφησε; τί ὅτι ἐματαιώθης σὺ, καὶ σπουδάζεις καὶ τοὺς ἄλλους ἐξαπατῆσαι; Οὐχ ἠδέσθης τὸν Κύριον, ὃς κρινεῖ ζῶντας καὶ νεκρούς; Πῶς ἠρνήσω αὐτὸν μὴ εἶναι ὁμοούσιον καὶ ὁμόθρονον καὶ ὁμοδύναμον τῷ Πατρὶ καὶ συνάναρχον, καὶ πάντα ἔχοντα ὅσα καὶ ὁ Πατὴρ, δίχα μόνου τοῦ εἶναι Πατέρα; Αὐτὸς γάρ φησι· *Πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ, ἐμά εἰσι*· καὶ αὖ· *Σὺ, Πάτερ, ἐν ἐμοὶ, κἀγὼ ἐν σοί*· καί· *Πάντα τἀμὰ σά ἐστι, καὶ τὰ σὰ ἐμά*· καὶ ἐν τῇ εὐχῇ· *Δὸς αὐτοῖς*, περὶ τῶν μαθητῶν λέγων, *ἵνα ὦσιν ἕν, καθὼς ἡμεῖς ἕν ἐσμεν*. Εἰ οὖν ἕν ἐστι μετὰ τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱὸς,
B πῶς τὸ Πνεῦμα ἐκπορεύεται ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς, ὅπερ ἀχωρίστως πρόεισιν ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ; Ταῦτα μὲν ἔδει σε βλέπειν, καὶ μὴ τὰ Καβασιλᾶ Παλαμᾶ τε, καὶ τοῦ Φουρνῆ, Καματηροῦ καὶ Μοσχάμπαρος καὶ τῶν ἄλλων, ἵνα μὴ καθ' ἕκαστον λέγω, ὧν ἐπακούσας, σχισματικὸς καὶ ἐχθρὸς τῆς ἀληθείας ἐγένου· καὶ ἐν τῇ συνόδῳ οὐ τὰ τῶν ἁγίων, ἀλλὰ τἀκείνων εἰπὼν ᾐσχύνθης, ὅτε σοι τοὺς διδασκάλους τῆς Ἐκκλησίας ἐκεῖνοι προήνεγκαν, καὶ μὴ δυνάμενος ἀναβλέψαι ἀπέδρας αἰσχυνθείς· καὶ νῦν οὐκ αἰσχύνῃ λέγων, ὅτι ἔδειξας ἐκεῖ ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα; Προέθου μὲν δεῖξαι, ὅτε σοι καὶ κρότους ποδῶν καὶ φωνῆς ἐποίησαν οἱ τῆς ἐνδοτέρας Φραγκίας ἡγούμενοι, μεγάλῃ φωνῇ αἱρετικὸν
C καὶ κατηραμένον ἀποκαλοῦντές σε, οὔπω δὲ ἀπέδειξας ἀλλ' ἢ μόνον ἁπλῶς ῥητὰ εἶπες· *Ὁ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται*, καὶ τὰ ὅμοια· ἅπερ καὶ διελύσαμεν ἤδη, καὶ οὐ δεῖ περαιτέρω λέγειν.

ΕΦΕΣ.

Παρὰ μὲν τῶν εὐαγγελικῶν ἀρξάμενος λογίων, διὰ δὲ τῶν ἀποστόλων καὶ τῶν διαδεξαμένων αὐτοὺς κατελθὼν ἄχρι καὶ τῆς οἰκουμενικῆς τρίτης συνόδου, κατὰ μέρος τε ἐξεργαζόμενος ἕκαστον τῶν ῥητῶν, καὶ συλλογιζόμενος ἐφ' ἑκάστῳ, καὶ συμπεραίνων ὅπερ ἀποδεικνύναι προκείμενον εἶχον, ὡς πανταχοῦ τοῦ καινοῦ τῶν Λατίνων δόγματος ἀπηγορευμένου.

ΑΠΟΛ.

Ἤρξω μὲν, ὡς καὶ πρότερον ἔφην, ἐκ τῶν εὐαγγελικῶν φωνῶν εἰς σύστασιν τοῦ σοῦ φρονήματος, οὐ
D μὴν δὲ τῇ καταστάσει ἐπηκολούθησας τῆς διαλέξεως. Ἐστήσατε γὰρ, ἵνα ἀπὸ κεφαλαίου εἰς κεφάλαιον, καὶ ἀπὸ ἐπιχειρήματος εἰς ἐπιχείρημα μεταβαίνητε, ἵνα καὶ εὐσύνοπτοι καὶ σαφεῖς αἱ ἐρωτήσεις ἅμα καὶ ἀποκρίσεις γίνωνται. Ὅταν δὲ εἰς αὐτὸ ἤλθετε, καὶ ῥητὸν τὸ ῥητὸν διεδέξατο, καὶ συλλογισμὸς κατόπιν ὡς ἐν συνόψει ἐπηκολούθει γενναίως παρὰ τοῦ φρᾶ Ἰωάννου λεγόμενος, ἐστενοχωρήθης τῇ ἀποκρίσει, καὶ ἐξέφυγες, τὸν μακρὸν ἐκεῖνον ἀποτεινάμενος λόγον, μηδένα καρπὸν ἀληθείας ἢ ἔθος ἔχοντα διαλέξεως· ὅτε σοι ὁ προσδιαλεγόμενος Ἰωάννης ἔφη· Κύριε Ἐφέσου, φαίνεται ὅτι παρα-

[16] Joan. XVI, 15. [17] Joan. XVII, 21. [18] Ibid. 10. [19] Ibid. 11.

ϐαίνεις τὴν τάξιν, ἄλλη γάρ ἐστιν ἡ ἡμετέρα συμφωνία, καὶ ἄλλως ποιεῖς· ἔτι τὸ τοῦ μεγάλου Βασιλείου ῥητὸν οὐκ ἔλαβε τέλος, καὶ σὺ προέφερες εἰς μέσον ἄλλας ὑποθέσεις καὶ ἄλλα κεφάλαια ἔξω τοῦ προκειμένου, διδάσκων, ὡς ἔοικε, τοὺς ἀκροατάς. Λέγε λοιπὸν μακρὸν, ὅσον ἂν αὐτὸς βούλῃ· ἐπειδὴ ἐγὼ οὐκ ἔχω τιθέναι σοι νόμον, ἀλλ' ὁ γαληνότατος βασιλεύς. Ὅμως ἐγὼ τηρήσω τὴν σεμνότητα καὶ τὴν τάξιν τῶν διαλέξεων, καὶ οὐδέποτε ἀποκριθήσομαι εἰς ὅσα λέγεις, ἕως' ἂν ἀπολογηθῇς κατὰ τάξιν τῶν προκομισθέντων ῥητῶν, καθ' ὃν ἠρξάμεθα τρόπον τῆς διαλέξεως, ὅπως σαφηνισθέντος τοῦ ἑνὸς ἀρξώμεθα τοῦ ἑτέρου. Ἀκούσας οὖν ταῦτα ἐπιληψία κατέσχε σε, καὶ ἐστενοχωρήθης ἐλθεῖν κατὰ πεῦσιν καὶ ἀπόκρισιν τῶν ῥητῶν· καὶ εὐθὺς ὀλίγα εἰπὼν, Σέκουλα σεκουλώρουμ ἐϐόησας, τουτέστιν οὐ βούλομαι ἔτι λέγειν, τέλος ἐποίησα. Ὅθεν καὶ ὁ μακαριώτατος πάππας ἔφησε· Δίκαιόν ἐστιν, ἐπεὶ εἶπες ὅσα ἔχρῃζες, ἵν' ἀπολογηθῇς καὶ εἰς τὰ τελευταῖα Ἰωάννου τοῦ προϐιντζιαλίου. Μὴ θέλοντος δέ σου ἀποκριθῆναι, ἀλλ' ὀλίγους εἰπόντος λόγους, στρεϐλοὺς καὶ διεφθαρμένους καὶ ἔξω τοῦ προκειμένου, ἐλύθη ἡ συνέλευσις, καὶ πλέον οὐκ ἠθέλησας συνελθεῖν. Καινὸν δὲ καὶ ἀπηγορευμένον τὸ τῶν Λατίνων δόγμα οὔτε μὴν ἔδειξας οὔτε δείξεις ποτὲ, οὔτε σὺ οὔτ' ἄλλος τις ὑψηλότερός σου καὶ λογιώτερος· ὅτι οὐ καινὸν τοῦτο τὸ δόγμα ὑπάρχει, ἀλλ' ἀπὸ τῆς δευτέρας συνόδου ἐστί τε καὶ ψάλλεται ἐν τῇ Ῥωμαϊκῇ Ἐκκλησίᾳ· οὐδὲ Λατινικόν ἐστι ἢ Γραικικὸν, οὐ γὰρ ἐν μέρει ἡ πίστις, ἀλλὰ Χριστιανικόν· πάντες γὰρ οἱ διδάσκαλοι Γραικοὶ καὶ Λατῖνοι τὸ αὐτὸ φρονοῦσιν· εἰ μὴ τοσοῦτον ἀτοπώτατος βούλει φανῆναι, ὥστε καὶ τοὺς ἀνατολικοὺς ἁγίους καὶ διδασκάλους Λατίνους ἀποκαλεῖν.

A nos convenit atque tu facis; nondum finem habuit Basilii Magni dictum, et tu alia in medium argumenta protulisti, et alia extra rem capita ad docendos, ut videris, auditores. Sermonem ergo protrahe quantum libuerit, nam ego tibi legem ponere non possum, sed imperator serenissimus. Servabo tamen ipse modestiam et disputationis modum, neque ullum ad quæcunque dicis responsum dabo, donec satisfacias eo quo prolata sunt ordine dicta, et observata lege, qua disputationem sumus aggressi, ut explanato uno transeamus ad aliud. Quibus tu auditis stupore oppressus es, et coactus devenisti ad concisam interrogandi et respondendi rationem. Proinde paucis dictis exclamasti: Sæcula sæculorum, hoc est, nolo ultra disputare; jam feci finem. B Quamobrem beatissimus papa dixit: Æquum est, ut quando tu quæ in rem tuam erant dixisti, respondeas etiam ad ea quæ postremo dixit Joannes provincialis. Tu vero respondere quidem noluisti, sed pauca distorta et prava nihilque ad rem facientia dixisti; et sessio dimissa est; neque amplius ad concilium venire voluisti. Esse porro novum et damnatum Latinorum dogma nec probasti, nec probabis unquam vel tu, vel quivis alius te doctior et sublimior; nam dogma hoc non est novum, cum usque a secunda synodo sit et cantetur in Romana Ecclesia; neque dogma Latinorum est aut Græcorum; fides enim non est partium, sed Christianorum, siquidem omnes tam Græci quam Latini doctores ita sentiunt: C nisi velis usque adeo stolidus videri, ut Latinos voces sanctos etiam et doctores Orientales.

ΕΦΕΣ.

Ἐπὶ τούτοις κατέλυσα τὰς πρὸς αὐτοὺς ὁμιλίας, ἢ μηκέτι συνελεύσεσθαι μετ' αὐτῶν, ἢ γοῦν αὐτὸς σιωπήσειν βεβαιωσάμενος. Ἀλλ' ἐκεῖνοι προσεκαλοῦντο τοὺς ἡμετέρους ἑκόντας ἄκοντας εἰς τὴν τῶν εἰρημένων ἀντίῤῥησιν· καὶ τοῦτο διαπραξάμενοι μὴ παρόντος ἐμοῦ διὰ τὴν ἀσθένειαν, δύο ἐφεξῆς συνελεύσεις ἀνήλωσαν αὐτοὶ μόνοι λέγοντες, μηδενὸς ἀπολογουμένου.

EPHES.

Cum ita perorassem, eorum congressibus vale dixi, statutum habens aut devitandum esse consessum eorum, aut certe mihi tacendum. Verum illi nostros volentes nolentes advocabant, eo quod respondere vellent ad ea quæ dicta erant. Quod cum fecissent, me non præsente causa morbi, duas insumpsere deinceps sessiones ipsi soli dicentes, nemine defensionem suscipiente.

ΑΠΟΛ.

Ὁ δίκαιος λόγος ἀπῄτει, ἐπειδὴ σὺ ἀπὸ μέρους τῶν Γραικῶν εἶπες, καὶ οὕτω μακροὺς κατέτεινας λόγους, ἵν' ἀκούσῃς καὶ τὰς ἀποκρίσεις. Οὐ γὰρ δίκαιον, τὸν διαλεγόμενον μόνον λέγειν μὲν, οὐκ ἀκούειν δὲ καὶ τοῦ ἀποκρινομένου. Καὶ σὺ μὲν τὸ, Σέκουλα σεκουλώρουμ, εἰπὼν, αἰσχυνθεὶς τῇ στενοχωρήσει τοῦ φρὰ Ἰωάννου ἀνεχώρησας, καὶ οὐκέτι ἐϐούλου συνελθεῖν· οἱ δὲ Λατῖνοι οὐκ ἠνείχοντο σιωπῆσαι, καὶ τοῖς σοῖς λόγοις μὴ δοῦναι ἀπολογίαν. Ὅθεν ἐκάλουν κανονικῶς ὑμᾶς συνελθεῖν καὶ ἀκοῦσαι τὰς ἀποκρίσεις τῶν λόγων. Καί σου μὲν μὴ βουλομένου συνελθεῖν, ὁ βασιλεύς τε καὶ ὁ πατριάρχης καὶ οἱ ἐπίλοιποι τῆς ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας λογάδες ᾠήθησαν δίκαιον εἶναι συνελθεῖν, καὶ οὕτω συνῆλθον. Ἀποστείλασα οὖν ἡ σύνοδος ἐκάλει καὶ σὲ ἐλθεῖν,

RESP.

D Æqua ratio postulabat, ut posteaquam tu pro Græcis dixeras, et adeo prolixos sermones habueras, audires etiam responsiones; neque enim justum est solum disputantem dicere, et responsa non audire. Et tu quidem cum, Sæcula sæculorum, pronuntiasses, præ pudore, quod te frater Joannes in angustias redegisset, recessisti, nec amplius in synodum ire voluisti; Latini vero silere haudquaquam sustinebant, et tuis sermonibus nullam opponere defensionem. Quapropter canonice vos convocabant, ut conveniretis, et responsa ad sermones habitos audiretis: te vero renuente et non eunte, imperator, et patriarcha, et reliqui Orientalis Ecclesiæ optimates conveniendum esse judicarunt, atque ita convenerunt. Accersitus tu quoque fuisti

per nuntium a synodo, sed recusasti, simulans te gravi morbo detineri. Cum ergo cives tui familiarem tibi morbum intellexissent, tacuerunt. Latini vero soli dicebant, nemine defensionem suscipiente, quia nullam opus erat fieri a nostris apologiam; nam sermo Latinorum responsio erat ad ea quæ objeceratis.

EPHES.

In priore quidem proferentes dicta suorum doctorum, quibus ostendebant Spiritum sanctum a Filio procedere, quemadmodum et ex Patre.

RESP.

In hac sessione synodus misso nuntio te ad disputationem vocabat, quoniam is qui tecum disputabat, frater Joannes dicebat: Adducite huc Ephesium, ut responsiones audiat ad ea quæ dixit. Tu vero rationes tuas redargui cum ferre non posses, venire noluisti, sed morbum simulasti. Quocirca magister Joannes omissa tuorum confutatione sermonum, protulit doctorum suorum sententias, dogmatis veritatem ostendens, et refellens quæ tu dixeras, scilicet Spiritum a Filio non esse. Et tu quidem dicebas, at non probabas. Ille vero dicebat, et strenue probabat cum Occidentis doctoribus. An vero negare poteris, sanctos esse Occidentis doctores? Si neges, hæreticus omnium turpissimus apparebis; nam quinta synodus œcumenica in sua definitione (1) ait: Sequimur sanctos et beatos Patres atque doctores, Gregorium Dialogum, Augustinum, Basilium, Hieronymum, Ambrosium et reliquos; eorumque voces approbamus et recipimus. Non potes ergo contradicere. Hos itaque, quos inter œcumenicas quinta synodus promulgavit sanctos atque doctores proferens Joannes, perspicue demonstravit, Spiritum sanctum esse etiam a Filio, refutando quæ tu dixeras, non quæ docent doctores Orientales; nam et illi eadem quæ Occidentales dicunt. Ut vero scire volentibus num vera dicas, palam fiat veritas, Occidentalium quoque doctorum sententias hic apponemus, non omnes aut omnium, sed paucas e multis; ut per eas te ostendamus usquequaque futilem et arrogantem. In primis enim senioris Romæ pontifex, magnus, inquam, Gregorius Dialogus, quem Orientalis quoque Ecclesia doctorem et sanctum agnoscit, in expositione sacri Evangelii sic ait: Unde et ipsa Veritas, ut fidem discipulis augeret, dixit: *Si enim ego non abiero, Paracletus non veniet ad vos* [10]. Cum enim constet, quia Paracletus Spiritus ex Patre procedat semper et a Filio, cur se Filius recessurum dicit, ut ille veniat, qui a Filio nunquam recedit?

A ἀλλ' οὐκ ἠθέλησας, ἀσθένειαν ἰσχυρὰν ὑποκρινάμενος. Νοήσαντες οὖν οἱ δημόται σου τὴν φυσικὴν ἀσθένειαν, ἥνπερ εἶχες, ἐσιώπησαν. Λατῖνοι δὲ μόνοι ἔλεγον μηδενὸς ἀπολογουμένου, οὐ γὰρ χρεία ἦν ἀπολογεῖσθαι τοὺς ἡμετέρους, ὅτι ὁ τῶν Λατίνων λόγος ἀπολογία ὑπῆρχε πρὸς τὰ ὑμέτερα.

ΕΦΕΣ.

Κατὰ μὲν τὴν πρώτην τὰ ῥητὰ τῶν οἰκείων διδασκάλων προενεγκόντες, ἐν οἷς ἐδείκνυσαν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορευόμενον ἐκ τοῦ Υἱοῦ, καθὰ καὶ ἐκ τοῦ Πατρός.

ΑΠΟΛ.

Ἐν ταύτῃ τῇ συνελεύσει ἀπέστειλεν ἡ σύνοδος ζητοῦσά σε ἐλθεῖν πρὸς τὴν διάλεξιν· ἐπειδὴ ὁ προσ-
B διαλεγόμενος φρὰ Ἰωάννης ἔλεγεν, Ἀγάγετε τὸν Ἐφέσου ὧδε, ἵνα ἀκούσῃ τὰς ἀποκρίσεις τῶν λόγων αὐτοῦ. Σὺ δὲ μὴ δυνάμενος ἀκούειν τὸν ἔλεγχον τῶν παρὰ σοῦ ῥητῶν, οὐκ ἠθέλησας ἐλθεῖν, ἀλλ' ὑπεκρίνου ἀσθένειαν. Διὸ καὶ ὁ διδάσκαλος Ἰωάννης τοὺς μὲν ἐλέγχους τῶν σῶν ἐάσας λόγων, τὰ τῶν οἰκείων διδασκάλων ῥητὰ προέφερε δεικνύων τοῦ δόγματος τὴν ἀλήθειαν, ἀναιρῶν, ἅπερ ἔλεγες, ὅτι οὐκ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα. Ἀλλὰ σὺ μὲν ἔλεγες, οὐκ ἐδείκνυες δέ· ἐκεῖνος δὲ ἔλεγε, καὶ γενναίως ἐδείκνυε μετὰ τῶν δυτικῶν διδασκάλων. Ἆρ' ὄντως δύνασαι ἀρνήσασθαι, ὅτι οὐκ εἰσιν οἱ δυτικοὶ διδάσκαλοι ἅγιοι; Εἰ εἴποις, αἱρετικὸς πάντων αἴσχιστος δόξεις· ὅτι ἡ πέμπτη οἰκουμενικὴ σύνοδος ἐν τῷ ἑαυτῆς ὅρῳ
C φησίν· Ἑπόμεθα τοῖς ἁγίοις καὶ μακαρίοις Πατράσι καὶ διδασκάλοις, Γρηγορίῳ τῷ Διαλόγῳ, Αὐγουστίνῳ, Βασιλείῳ, Ἱερωνύμῳ, Ἀμβροσίῳ καὶ τοῖς λοιποῖς. καὶ τὰς φωνὰς αὐτῶν στέργομεν καὶ ἀποδεχόμεθα· Οὐκοῦν οὐ δύνασαι ἀντειπεῖν. Τούτους οὖν οὓς ἡ πέμπτη τῶν οἰκουμενικῶν σύνοδος ἁγίους καὶ διδασκάλους ἐκήρυξεν, ὁ Ἰωάννης κομίσας ἔδειξεν ἐναργῶς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ εἰς ἀναίρεσιν τῶν σῶν λόγων, καὶ οὐ τῶν ἀνατολικῶν διδασκάλων, διότι κἀκεῖνοι τὰ αὐτὰ τοῖς δυτικοῖς λέγουσιν. Ἵνα δὲ ἡ ἀλήθεια δηλωθείη τοῖς βουλομένοις ἰδεῖν, εἴπερ ἀληθῆ λέγεις, ἡμεῖς καὶ τὰ ῥητὰ τῶν δυτικῶν διδασκάλων ἐνταῦθα θήσομεν, οὐ πάντα οὐδὲ πάντων, ἀλλ' ἐκ τῶν πολλῶν ὀλίγα, δεικνύντες σε πανταχοῦ διὰ τούτων ἀλαζόνα καὶ ματαιόφρονα.
D Ἐν πρώτοις γὰρ ὁ τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης ἀρχιερεὺς, ὁ μέγας, φημὶ, Γρηγόριος ὁ Διάλογος, ὃν καὶ ἡ ἀνατολικὴ Ἐκκλησία διδάσκαλον καὶ ἅγιον ἔχει, οὕτω φησὶν ἐν τῇ ἐξηγήσει τοῦ ἱεροῦ Εὐαγγελίου· Ὅθεν καὶ αὐτὴ ἡ Ἀλήθεια, ἵνα τοῖς μαθηταῖς πίστιν προσθῇ, εἶπεν· *Ἐὰν γὰρ ἐγὼ μὴ ἀπέλθω, ὁ Παράκλητος οὐκ ἐλεύσεται πρὸς ὑμᾶς*. Ἐπεὶ γάρ ἐστι δῆλον τὸν Παράκλητον τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς ἀεὶ καὶ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι, τίνος χάριν ἑαυτὸν ὁ Υἱὸς ἀποδημήσοντα εἴρηκεν, ἵν' ἐκεῖνος ἔλθῃ, ὁ τοῦ Υἱοῦ μηδέποτε ἀφιστάμενος;

[10] Joan. XVI, 7.

(1) Collat. I.

Καὶ περαιτέρω εἰς τὸ ῥητὸν τό, *Οὔσης ὀψίας τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ*, φησίν· *Ὅταν ἔλθῃ ὁ Παράκλητος, ὃν ἐγὼ πέμψω ὑμῖν παρὰ τοῦ Πατρός*· εἰ γὰρ τὸ ἀποστέλλεσθαι τὸ σαρκοῦσθαι μόνον ὀφείλει νοεῖσθαι, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀναμφιβόλως οὐδένα ἂν τρόπον ἐλέγετο ἀποστέλλεσθαι, ὅπερ οὐδέποτε ἐσαρκώθη· ἀλλ' ἡ τούτου ἀποστολὴ αὕτη ἐστίν, ἡ αὐτοῦ πρόοδος, ᾗ παρὰ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεται.

A Et infra in illud : *Cum esset sero die illa* [21] ; *Cum venerit Paracletus*, inquit, *quem ego mittam vobis a Patre* [22]. Si enim mitti solummodo incarnari diceret intelligi, sanctus procul dubio Spiritus nullo modo diceretur mitti, qui nequaquam incarnatus est ; sed ejus missio ipsa processio est, qua de Patre procedit et Filio.

Ὁ δὲ θεῖος Ἀμβρόσιος ἐν τῷ πρὸς Γρατιανὸν τὸν βασιλέα πρώτῳ βιβλίῳ τῷ *Περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος* οὕτω φησίν· Ἀλλ' οὔτε ἐπειδὰν ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐξέρχηται, ἀπὸ τόπου ἀναχωρεῖ, καὶ ὡσεὶ σῶμα χωρίζεται ἀπὸ σώματος· οὐδὲ γὰρ ἐν τῷ Πατρὶ ὡς δῆθεν ἐν σώματι ἅτε δὴ σῶμα ἐμπερικλείεται· καὶ τὸ Πνεῦμα δὲ τὸ ἅγιον ἡνίκα ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεται, οὐ χωρίζεται τοῦ Πατρὸς, οὐ χωρίζεται τοῦ Υἱοῦ· τίνα γὰρ τρόπον δύναται χωρίζεσθαι τοῦ Πατρὸς, Πνεῦμα στόματος αὐτοῦ ὄν; Ὃ πάντως καὶ τῆς ἀϊδιότητος δεῖγμά ἐστι, καὶ τῆς θεότητος ἐμφαίνει τὴν ἑνότητα.

Sanctus quoque Ambrosius, libro primo de *Spiritu sancto*, ad Gratianum imperatorem (cap. 10) hæc habet : Sed neque cum de Patre exit, de loco recedit, et quasi corpus a corpore separatur ; neque cum in Patre est, quasi in corpore tanquam corpus includitur. Spiritus quoque sanctus cum procedit B ex Patre et Filio, non separatur a Patre, non separatur a Filio. Quemadmodum enim separari potest a Patre, qui Spiritus oris ejus est? Quod utique et æternitatis indicium, et divinitatis exprimit unitatem.

Αὐγουστῖνος δὲ ὁ θειότατος πρὸς Ὁρώσιον ἐπιστέλλων ἐν τῷ λόγῳ, οὗ ἡ ἀρχή, Ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἐδήλωσεν ἑαυτὸν οὕτως ἐπελευσόμενον [ἀπελευσόμενον], ἐν πολλοῖς τόποις περὶ τούτου λέγων καὶ τοῦτό φησι· Διὰ τί τοίνυν μὴ πιστεύσωμεν, καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐπεὶ καὶ τοῦ Υἱοῦ ἐστιν αὐτὸ Πνεῦμα; Εἰ γὰρ μὴ παρ' αὐτοῦ ἐξεπορεύετο, οὐκ ἂν μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἑαυτὸν ἐμφανίζων τοῖς μαθηταῖς, ἐνεφύσησεν αὐτοῖς λέγων· *Λάβετε Πνεῦμα ἅγιον*.

Sanctissimus vero Augustinus ad Orosium scribens in sermone (cap. 10), cujus initium est : Dominus noster Jesus Christus manifestavit se ita venturum ; multis in locis hac de re verba faciens hæc etiam habet : Cur igitur non credamus, Spiritum sanctum ex Filio quoque procedere, cum sit et Filii Spiritus? Si enim ab ipso non procederet, post resurrectionem suam manifestando se discipulis C non insufflasset in eos dicens : *Accipite Spiritum sanctum*.

Καὶ μετά τινα· Τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον οὐκ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται πρὸς τὸν Υἱὸν, κἀκ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεται πρὸς τὸ ἁγιάζειν τὴν κτίσιν, ἀλλ' ὁμοῦ ἐξ ἀμφοτέρων ἐκπορεύεται, εἰ καὶ ὁ Πατὴρ τοῦτο δέδωκε τῷ Υἱῷ, ἵν' ὥσπερ ἐξ αὐτοῦ οὕτω καὶ ἐξ ἐκείνου ἐκπορεύηται. Οὐδὲ γὰρ δυνάμεθα λέγειν, μὴ εἶναι ζωὴν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐπεὶ ὁ Πατὴρ ζωή ἐστι καὶ ὁ Υἱός· καὶ διὰ τοῦτο ὥσπερ ὁ Πατὴρ ζωὴν ἔχει ἐν ἑαυτῷ, οὕτως ἔδωκε καὶ τῷ Υἱῷ ζωὴν ἔχειν ἐν ἑαυτῷ, καὶ οὕτως ἔδωκε ζωὴν ἐκπορεύεσθαι καὶ ἐξ ἐκείνου, ὥσπερ ἐκπορεύεται καὶ ἐξ αὐτοῦ.

Et paulo post : Spiritus vero sanctus non de Patre procedit in Filium, et de Filio ad sanctificandam creaturam, sed simul de utroque procedit ; quamvis Pater hoc Filio dederit, ut sicut ab ipso, pariter et ab illo procedat. Neque enim possumus dicere, Spiritum sanctum non esse vitam, quandoquidem vita est Pater et Filius ; et propterea sicuti Pater vitam habens in se ipso, dedit et Filio ut vitam habeat in se ipso, ita dedit ut etiam ab illo vita procedat, sicut procedit et ab ipso.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τῆς *Πρὸς Πέτρον περὶ πίστεως* κεφαλαίου ια'· Βεβαιότατα πίστευε, καὶ κατὰ μηδένα τρόπον ἀμφίβαλλε, αὐτὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὃ Πατρός ἐστι Πνεῦμα καὶ Υἱοῦ, ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι. Λέγει γὰρ ὁ Υἱός· *Ὅταν ἔλθῃ ὁ Παράκλητος τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται*· ὅπου Πνεῦμα ἑαυτοῦ εἶναι ἐδίδαξεν, ἐπεὶ αὐτός ἐστιν ἡ ἀλήθεια. Ἐκ τοῦ Υἱοῦ τε ἐκπορεύεσθαι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ ἡ προφητικὴ καὶ ἀποστολικὴ διδασκαλία ἡμῖν παραδίδωσιν. Ἡσαΐας μὲν γάρ φησι περὶ τοῦ Υἱοῦ· *Πατάξει τὴν γῆν τῇ ῥάβδῳ τοῦ στόματος αὐτοῦ, καὶ τῷ πνεύματι τῶν χειλέων αὐτοῦ ἀνελεῖ τὸν ἀσεβῆ*. Περὶ οὗ φησι καὶ ὁ Ἀπόστολος· *Ὃν ὁ Κύριος Ἰησοῦς ἀνελεῖ τῷ Πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ*.

Ejusdem ex libro *De fide ad Petrum*, capite unde- D cimo : Firmissime tene, et nullatenus dubites, eumdem Spiritum sanctum qui Patris et Filii unus est Spiritus, de Patre et Filio procedere. Dicit enim Filius : *Cum venerit Paracletus Spiritus veritatis, qui a Patre procedit* [23] : ubi suum esse Spiritum docuit, quia ipse est veritas. De Filio quoque procedere Spiritum sanctum prophetica atque apostolica doctrina nobis commendat. Isaias enim dicit de Filio : *Percutiet terram virga oris sui, et Spiritu labiorum suorum interficiet impium* [24]. De quo et Apostolus ait : *Quem interficiet dominus Jesus Spiritu oris sui* [25].

[21] Joan. xx, 19. [22] Joan. xv, 26. [23] ibid. [24] Isa. xi, 4. [25] II Thess. ii, 8.

Et quid opus est recensere omnia quæcunque Occidentalis Ecclesiæ doctores aiunt? Hæc enim satis esse arbitramur ad comprobandam veritatem et persuadendum animo, qui non sit pervicacia et antecepta opinione demersus, qualis erat tuus, venerabilis Ephesie: nunquam enim voluisti verum animo comprehendere, et sequi sanctos hosce doctores; sed maluisse cum Palama, et Cabasila, et reliquis esse, qui divexati contorsionibus intestinorum periere. Quod vero illos ostendisse ais per suos doctores, Spiritum sanctum ex Filio procedere, sicut ex Patre, vehementer sane admiror, cur pro tuis etiam illos non habeas, qui doctores universis Christianis propositi sunt a conciliis, qui et sibi et doctoribus Orientalibus, præsertim in fidei dogmatibus, congruentia loquuntur.

EPHES.

In altera vero sessione, quæ a me dicta fuerant pervertentes potius quam evertentes; et doctorum nostrorum oppositas, ut illis quidem videbatur, sententias exponentes.

RESP.

In hac secunda post tuam fugam sessione iterum frater Joannes de rebus divinis disputavit; iterumque magna voce clamavit: Adducite huc Ephesium; volo enim refellere quæ dixit. Et rursus te synodus per nuntium ad se vocavit. Qui vero missi erant, quærentes te, insanientem repererunt, et vocibus inconditis stridentem. Cumque te ad synodum invitarent, respondisti: Non possum venire; hac enim nocte venerunt cardinales sublato domicilii tecto, et membra mea virgis igneis ceciderunt; occiderunt me cardinales, et nunc ad synodum invitant? Non possum. An non videtis et ipsi plagas? et ostendebas membra tua dicens: Videtis, ut sim plane totus præ verberibus lividus? Illi autem intelligentes quo morbo laborares, rediere sacro nuntiantes concilio, te advenire non posse, quod non recte valeres. Quocirca frater Joannes rursus: Vellem, aiebat, Ephesius adesset, et nobiscum sessioni huic interesset: verum devictus despondisse animum videtur. Itaque ad vos responsionis verba faciam; et afferens in medium dicta Orientalium doctorum, quæ a nobis etiam supra exposita sunt, nec non alia plurima; nos enim protulimus pauca: egregie sole ipso clarius demonstravit, Spiritum sanctum a Filio quoque procedere; et quæ prius a te dicta fuerant, strenue demolitus est, atque humi prostravit ut falsa et perversa, penitusque a theologia et mente sanctorum abhorrentia. Exposuit vero doctorum nostrorum sententias, iis quæ a te dicebantur contrarias, veritati autem omnino consonas; non eo sensu, quo tu perverse intelligendo exponebas, sed quo illas ii scripserunt, et recta mente pronuntiarunt; te relinquens ubi constravit, deridendo lapsu jacentem, unde te erigere penitus non valuisti.

A Καὶ τί δεῖ πάντα καταλέγειν, ὅσα οἱ Δυτικοὶ διδάσκαλοι τῆς Ἐκκλησίας φασίν; Ἀρκεῖν ἡγούμεθα καὶ ταῦτα εἰς παράστασιν τῆς ἀληθείας, καὶ ἱκανὰ πεῖσαι ψυχὴν μὴ βεβαπτισμένην τῇ ἀπογνώσει τε καὶ προλήψει, ὥσπερ ἡ σὴ, αἰδέσιμε Ἐφέσου, ἐβεβάπτιστο· οὐ γὰρ ἠθέλησάς ποτε συνιέναι τὸ ἀληθὲς καὶ ἑνωθῆναι τοῖς διδασκάλοις τούτοις καὶ ἁγίοις, ἀλλ' ἐξελέξω μετὰ τοῦ Παλαμᾶ καὶ Καβασιλᾶ καὶ τῶν λοιπῶν εἶναι, οἳ τὸν βίον κατέστρεψαν εἰλεῷ. Ὃ δὲ φῄς, ὅτι ἐδείκνυσαν παρὰ τῶν οἰκείων διδασκάλων ἐκπορευόμενον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ Υἱοῦ καθάπερ ἐκ τοῦ Πατρὸς, θαυμάζω πολὺ, εἰ καὶ σοὺς οὐ νομίζεις, οὓς αἱ σύνοδοι πᾶσι τοῖς Χριστιανοῖς διδασκάλους παρέθεσαν, οἳ συμφωνοῦσιν ἑαυτοῖς καὶ τοῖς Ἀνατολικοῖς διδασκάλοις, καὶ μάλιστα
B ἐν τοῖς περὶ τῆς πίστεως δόγμασιν.

ΕΦΕΣ.

Ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ συνελεύσει τὰ παρ' ἐμοῦ εἰρημένα διαστρέψαντες μᾶλλον ἢ ἀνατρέψαντες, καὶ χρήσεις ἐναντίας, ὡς ἐκείνοις ἐδόκει, τῶν παρ' ἡμῖν διδασκάλων ἐκτεθεικότες.

ΑΠΟΛ.

Ἐν ταύτῃ δὲ τῇ δευτέρᾳ συνελεύσει μετὰ τὴν σὴν φυγὴν πάλιν ὁ φρὰ Ἰωάννης ἐθεολόγησε, καὶ πάλιν φωνῇ μεγάλῃ ἐβόησεν· Ἀγάγετε τὸν Ἐφέσου ὧδε· βούλομαι γὰρ ἀνατρέψαι τὰ αὐτῷ εἰρημένα. Καὶ πάλιν ἀπέστειλεν ἡ σύνοδος, ζητοῦσά σε συνελθεῖν. Οἱ δὲ ἀπεσταλμένοι ζητοῦντές σε, εὗρον μαινόμενον, καὶ βοῶντα φωνὰς ἀσήμους. Καὶ καλούν-
C των σε συνελθεῖν τῇ συνόδῳ, σὺ ἀντέφης· Οὐ δύναμαι ἐλθεῖν· τῇ γὰρ νυκτὶ ταύτῃ ἐλθόντες οἱ καρδινάλεις ἀπεστέγασαν τὸν ὄροφον τοῦ οἰκήματος, καὶ μετὰ ῥάβδων πυρίνων ἔδειράν μου τὰς σάρκας. Ἀπέκτεινάν με οἱ καρδινάλεις, καὶ νῦν καλοῦσί με συνελθεῖν μετ' αὐτῶν; Οὐ δύναμαι. Ἢ οὐχ ὁρᾶτε καὶ ὑμεῖς τὰς πληγάς; Καὶ ἐδείκνυες τὰς σάρκας σου λέγων· Βλέπετε, πῶς εἰμι ὅλος μεμελανωμένος τῶν ῥαβδισμῶν ἕνεκεν; Ἐκεῖνοι δὲ ἐννοήσαντες τὴν ἀσθένειαν, ἀπῆλθον δηλοῦντες τῇ ἱερᾷ συνόδῳ, ὡς οὐ δύναται συνελθεῖν, ἀσθενεῖ γάρ. Ὅθεν ὁ φρὰ Ἰωάννης πάλιν εἶπεν· Ἐβουλόμην εἶναι τὸν Ἐφέσου ὧδε, καὶ συμπαρεῖναι ἡμῖν ἐν ταύτῃ τῇ συνελεύσει· ἀλλ' ὡς ἔοικεν, ἡττηθεὶς ἀπέγνω. Διὸ φέρε
D πρὸς ὑμᾶς ποιήσωμαι τὴν ἀπόκρισιν. Καὶ προσαγαγὼν τὰ τῶν Ἀνατολικῶν διδασκάλων ῥητὰ, ἅπερ καὶ ἡμεῖς πρότερον ἐξεθέμεθα, καὶ ἄλλα πλεῖστα, ἡμεῖς γὰρ ὀλίγα προτείναμεν, γενναίως ἀπέδειξε καὶ λαμπρότερον τοῦ ἡλίου, ὅτι καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεται· ἀνέτρεψέ τε ἀνδρείως τὰ παρὰ σοῦ πρότερον εἰρημένα, καὶ εἰς γῆν κατέστρεψεν ὡς ψευδῆ καὶ διεστραμμένα, καὶ παντελῶς ἀλλότρια τῆς τῶν ἁγίων θεολογίας καὶ διανοίας. Καὶ ἐκτέθεικε τὰς χρήσεις τῶν ἡμετέρων διδασκάλων, τοῖς σοὶ μὲν ῥηθεῖσιν ἐναντίας, τῇ δὲ ἀληθείᾳ τῷ ὄντι συνᾳδούσας· οὐ μὴν δ' ὡς σὺ διεστραμμένως ἐξηγοῦ καὶ ἐλάμβανες, ἀλλ' ὡς ἐκεῖνοι συνέγραψαν καὶ ὡς ἡ ἐκείνων εἶχεν ὀρθὴ διάνοια· σὲ καταλιπὼν ἔνθα καὶ κατηδάφισε, πτῶμα γέλωτος ἄξιον, ὅθεν ἀνακύψαι ὅλως οὐχ ἠδυνήθης.

ΕΦΕΣ.

Ἐπεὶ δέ μου σεσιωπηκότος, οὐδεὶς ἔτι τῶν ἡμετέρων πρὸς αὐτοὺς ἐθάῤῥησεν ἀντιτάξασθαι, τοῦτο μὲν τῶν ἀρχόντων οὕτω δέον εἶναι κρινόντων, τοῦτο δὲ καὶ ὀκνοῦντες ἅπαντες τὸν ἀγῶνα, καὶ μὴ εἰς ἔριδας καὶ ταραχὰς ἐμπέσωσι δεδιότες· ἐκεῖνοι τὴν ἡμετέραν σιωπὴν ὡς ἕρμαιον λογισάμενοι, καθάπερ τινὰς φυγάδας προσεκαλοῦντο τοὺς ἡμετέρους πρὸς μάχην· καὶ μηδαμῶς ὑπακουόντων ἡμῶν, ἐπεκρότουν ὡς νικηταὶ, καὶ τὴν ἀλήθειαν μεθ' ἑαυτῶν ἔχοντες.

ΑΠΟΛ.

Ἐπεκρότουν οὐχ ὡς νικηταὶ, ἀλλ' ὡς ἀθῷοι τῆς σῆς διαβολῆς· σὺ γὰρ καὶ οἱ κατὰ σὲ τοὺς Λατίνους αἱρετικοὺς εἴχετε διὰ τὸ λέγειν καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ Πνεῦμα ἐκπορευόμενον, καὶ ἐνεκαλεῖτε αὐτοῖς, καὶ τολμητὰς τοῦ συμβόλου καὶ παραχαράκτας ἐκαλεῖτε· ἐκεῖνοι δὲ τοὺς ἁγίους τοὺς Ἀνατολικούς τε καὶ Δυτικοὺς προκομίσαντες συμφωνοῦντας τῷ ἑαυτῶν δόγματι, ἢ βέλτιον φάναι τῇ ἀληθείᾳ, ἐπεκρότουν, ὡς οὐκ εἰσὶ τολμηταὶ τοῦ συμβόλου ἢ αἱρετικοὶ, ἀλλ' ὡς τὴν ἀλήθειαν λέγοντες, ἤδη τῆς ἀληθείας φανείσης διὰ τῶν διδασκάλων τῆς Ἐκκλησίας. Προσεκαλοῦντο δὲ τοὺς ἡμετέρους, εἰ βούλονται ἀντειπεῖν τοῖς τῶν διδασκάλων ῥητοῖς. Οἱ ἡμέτεροι οὖν ἀντιλέγειν οὕτω πρὸς τὰ φανότατα οὐκ ἐθάῤῥησαν, οὐδὲ ἁπλῶς ἀντιτάξασθαι ἤθελον, οὐχ ὡς ὀκνοῦντες, ἢ δεδιότες, ὡς σὺ φῂς, ἀλλ' ὡς μωρίαν ἡγούμενοι ἀντιλέγειν τῇ ἀληθείᾳ, οὕτω φανερῶς δεικνυμένῃ διὰ τῶν Ἀνατολικῶν τε καὶ Δυτικῶν διδασκάλων. Σὺ δὲ ἐσιώπησας τεχνηέντως, οὐχ ὡς βουλόμενος σιωπᾷν, ἀλλ' ὡς μὴ δυνάμενος ἀντιλέγειν· τίς γὰρ διαλεγόμενος ἐν σταδίῳ σιωπᾷ ἑκουσίως; ἡ γὰρ σιωπὴ νίκην εὐθὺς δείκνυσι· δεῖ οὖν τὸν διαλεγόμενον ἀεὶ λέγειν, ἔστ' ἂν νικήσῃ, ἢ νικηθῇ. Σὺ δὲ μὴ δυνάμενος ἔτι λέγειν, σιωπὴν ἀκούσιον ἤσκησας, τὴν ἀσθένειαν ὑποκρινάμενος· καὶ τούτῳ τῷ τρόπῳ τοῦ ἀγῶνος ἐξέκλινας, δῆλον μετὰ τιμῆς, ὡς οὐκ ἐνικήθης ἐν τῇ συνόδῳ· τὴν γὰρ αἰσχύνην πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχων οὐκ ἠβουλήθης συνελθεῖν.

ΕΦΕΣ.

Τοῦτο δὲ καὶ ἀεὶ ποιεῖν ἔμελλον, οὕτω καθάπαξ παρεσκευασμένοι πρὸς πᾶν τὸ λεγόμενον ἀντιλέγειν, καὶ ἑαυτοῖς τὴν νίκην ἐπιφημίζειν.

ΑΠΟΛ.

Παρεσκευασμένοι εἰσὶ πάντοτε οἱ τὴν ἀλήθειαν μεθ' ἑαυτῶν ἔχοντες ἀντιλέγειν τῷ ψεύδει. Καὶ ἡμεῖς νῦν ἕτοιμοι καὶ παρεσκευασμένοι ἐσμὲν τοῖς ἐχθροῖς τῆς ἑνώσεως ἀντιτάσσεσθαι. Καὶ οἱ Λατῖνοι οὖν καὶ τότε καὶ νῦν καὶ ἀεὶ παρεσκευασμένοι εἰσὶ καὶ ἔσονται οὐ πρὸς τὸ καλῶς λεγόμενον ἀντιλέγειν, ἀλλὰ πρὸς τὸ κακῶς καὶ ψευδῶς λεγόμενον γενναίως ἀνθίστασθαι καὶ ἀποσκορακίζειν, οὐχ ὡς ἐπιφημίζοντες ἑαυτοῖς τὴν νίκην, ἀλλ' ὡς ἐκπληροῦντες τὸ χρέος, τουτέστιν ἀποδιώκειν τὸ ψεῦδος ἀπὸ τῆς ἀληθείας, ἵνα μὴ αὐτὴν ἀμαυρώσῃ. Καὶ σοῦ μὲν ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα λέ-

A EPHES.

Quoniam vero, ubi tacuissem ego, ex nostris nemo ausus est amplius sese illis opponere, tum quia optimates ita fieri oportere censebant, tum quia omnes certamen detrectabant, timentes ne se litibus ac turbis implicarent; illi taciturnitatem nostram veluti lucrum inopinato sibi oblatum rati, nostros veluti in fugam versos provocabant ad pugnam: nobis autem renuentibus, applaudebant illi quasi victores, et veritatem a se stantem habentes.

RESP.

Applaudebant non ut victores, sed ut culpa vacantes, quam in illos per calumniam conjiciebas; tu enim et qui tecum sentiunt, Latinos hæreticos
B habebatis, quod dicant, etiam ex Filio procedere Spiritum; et incusabatis eos, Symbolique temeratores ac depravatores appellabatis. Illi vero prolatis doctoribus et Orientalibus et Occidentalibus, qui eorum dogmati seu potius veritati suffragantur, applaudebant, quod nequaquam sint temerarii Symboli corruptores, vel hæretici, sed veritatis assertores, cum per doctores Ecclesiæ veritas jam eluxisset. Nostros porro evocabant, si quid vellent dicere contra sententias doctorum; at illi non sunt ausi adversus lucidissima proloqui, neque omnino se opponere voluerunt, non, ut ais, quod refugerent aut timerent, sed quia stultum esse opinarentur contra veritatem disputare tam aperte de-
C monstratam ex Orientis et Occidentis doctoribus. Cæterum tu callide siluisti; neque enim silere volebas, sed contradicere non valebas: quis enim in stadio disputans sua sponte conticescit? Silentio quippe victoria statim ostenditur. Oportet ergo disputantem perpetuo dicere quoad vincat, aut vincatur. Tibi vero, cum ultra dicere non posses, minime spontaneum silentium fuit, morbum simulanti, atque ita congressum devitanti, ut scilicet honoris tui causa non succumberes coram synodo; namque ignominiam præ oculis habens ad synodum accedere noluisti.

EPHES.

Quod ipsi sane nunquam non erant facturi; cum eo sint prorsus ingenio, ut parati sint contra
D omne quod asseritur, dicere, et victoriæ famam sibi tribuere.

RESP.

Parati semper sunt illi, a quibus est veritas, contra mendacium dicere. Nos quoque prompti paratique nunc sumus ad repugnandum pacis initæ inimicis. Ergo Latini etiam et illo tempore, et nunc, et in perpetuum sunt eruntque parati non contra id quod bene asseritur dicere, sed quod perperam et falso dicitur, constanter refellere, idque velut exsecrandum profligare; non quasi victoriæ nomen sibi tribuentes, verum id quod debent præstantes, hoc est mendacium a veritate depellentes, ne illam obscuret. Te igitur Spiritum ex solo Patre affirmante, idque ex nullo doctore

sumente, sed tuo ex ventre ita sentiente, tacere illi non poterant; sed tandiu locuti sunt, quoad veritas clarissime enituit, quod etiam ex Filio: sicque mendacium a veritate depulerunt.

EPHES.

Hinc primum cœptæ sunt audiri voces illæ œconomiæ et condescensionis; et quidam ex nostris aggressus est dicere: Bonum est pacem amplecti, sanctosque inter se consentientes demonstrare, ne videantur Occidentales contraria loqui Orientalibus.

RESP.

Hinc cœpta est veritas sacrorum illorum Patrum animis inseri, dissensionem abjicientibus, vanamque illam anticipationem; et cœpta est ab iis ipsa inspici veritas, divinum oculum, quem nihil latet, præ oculis statuentibus; ne incaute fierent veræ unitatis exsortes, et rursus Christi populum ab Ecclesia scinderent, quem suo sanguine Christus ipse redemit, pastoribusque tanquam oves tradidit, et eos præesse illis veluti pastores constituit. Qui porro dixit bonum esse pacem amplecti, et quæ sequuntur, Isidorus fuit Russiæ præsul, cujus sententiam vir doctus Scholarius confirmavit; qui tres etiam orationes de unitate ecclesiastica edidit, quibus sanctos Orientales consentire cum Occidentalibus præclare admodum demonstravit. Christianissima vero atque sanctissima vox illa fuit, pacem esse amplectendam: quod et Salvator præcepit in Evangelio, ubi, *Pacem*, inquit, *meam do vobis, pacem meam relinquo vobis* [26]. Neque enim justum aut pium est aversari fratres una fide nobiscum conjunctos et Christianos, pro quibus Christus suum profudit sanguinem; et in eos odio flagrare et persequi atque ut alienigenas habere.

EPHES.

Tum vero etiam de præpositione *per* cœpit quidam philosophari, quod apud nostros doctores reperiatur idem valere quod *ex* præpositio: et causam Spiritus Filio tribuat.

RESP.

Nicænus hic præsul erat, qui multis validisque rationibus de præpositionibus *per* et *ex* philosophatus est; et orationem satis longam edidit, quæ *Dogmatica* sive *De unione* inscripta est; in qua de præpositione *per*, et Spiritus sancti processione a Filio clarissime pulcherrimeque disseruit, et scientia theologica disputavit. Si vero tu negas idem valere *per*, quod *ex*, nos te hic multis exemplis convincemus. Cedo, negare quis poterit præpositione *per* significari causam, idemque eam valere quod *ex*, ubi Evangelista ait: *Omnia per ipsum facta sunt* [27], per Filium scilicet? Possumusne dicere *per* non significare causam, et non æquipollere

A γοντος, οὐκ ἔκ τινος δ' ὅμως τῶν διδασκάλων λαβόντος, ἀλλ' ἐκ τῆς σῆς κοιλίας τοῦτο φρονοῦντος, οὐκ ἠδυνήθησαν αὐτοὶ σιωπῆσαι, ἀλλ' ἔλεγον, ἕως ἂν ἀπεδείχθη σαφέστατα, ὅτι καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ· καὶ οὕτως ἐδίωξαν ἀπὸ τῆς ἀληθείας τὸ ψεῦδος.

ΕΦΕΣ.

Ἐντεῦθεν ἀρχὴν λαμβάνει τὰ τῆς οἰκονομίας καὶ συγκαταβάσεως ῥήματα· καί τις τῶν ἡμετέρων ἐπεχείρησε λέγειν, ὡς Καλόν ἐστι τὴν εἰρήνην ἀσπάσασθαι, καὶ τοὺς ἁγίους συμφώνους ἀποδεῖξαι πρὸς ἑαυτούς, ἵνα μὴ δοκῶσιν οἱ Δυτικοὶ τοῖς Ἀνατολικοῖς ἀντιφθέγγεσθαι.

ΑΠΟΛ.

Ἐντεῦθεν ἀρχὴν ἔλαβεν ἡ ἀλήθεια ἐμφυτευθῆναι ταῖς τῶν ἱερῶν Πατέρων ἐκείνων ψυχαῖς, τὴν διχό-
B νοιαν ἀποβαλλομέναις καὶ τὴν ματαίαν πρόληψιν, καὶ ἰδεῖν πρὸς αὐτὴν τὴν ἀλήθειαν· τὸν ἀλάθητον ὀφθαλμὸν τοῦ Κυρίου πρὸ ὀφθαλμῶν θέντων, ἵνα μὴ λάθωσι φυγεῖν τὴν ἀληθῆ ἕνωσιν, καὶ σχίσωσι πάλιν τὸν τοῦ Χριστοῦ λαὸν ἀπὸ τῆς Ἐκκλησίας, ὃν αὐτὸς ὁ Χριστὸς τῷ ἰδίῳ ἐξηγόρασεν αἵματι, καὶ τοῖς ποιμέσιν ὡς πρόβατα ἐνεχείρισε, καὶ αὐτοὺς ἡγεῖσθαι αὐτῶν ὡς ποιμένας κατέστησεν. Ὁ δ' εἰπών, ὡς καλόν ἐστι τὴν εἰρημένην ἀσπάσασθαι, καὶ τὰ λοιπά, ὁ Ῥωσίας Ἰσίδωρος οὗτος ἦν· συνηγόρησε δ' αὐτῷ καὶ Σχολάριος ὁ σοφός, ὃς καὶ λόγους τρεῖς ἐξέθετο περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς εἰρήνης, καὶ τοὺς ἁγίους Ἀνατολικούς τε καὶ Δυτικοὺς ἐν αὐτοῖς τοῖς λόγοις μάλα γενναίως συμφωνοῦντας ἀλλήλοις ἀπέδειξεν. Χριστιανικώτατα δὲ εἶπε καὶ
C ἁγιώτατα, τὴν εἰρήνην λέγων ἀσπάσασθαι. Τοῦτο καὶ ὁ Σωτὴρ ἐνετείλατο ἐν Εὐαγγελίοις, *Εἰρήνην τὴν ἐμὴν δίδωμι ὑμῖν*, λέγων, *εἰρήνην τὴν ἐμὴν ἀφίημι ὑμῖν*. Οὐ γὰρ δίκαιον, οὔτε μὴν ὅσιον ἀποβάλλεσθαι ἀδελφοὺς ὁμοπίστους τε καὶ Χριστιανούς, ὑπὲρ ὧν ὁ Χριστὸς τὸ ἴδιον αἷμα ἐξέχεε, μισεῖν τε αὐτοὺς καὶ διώκειν, καὶ ὡς ἀλλοφύλους ἡγεῖσθαι.

ΕΦΕΣ.

Ἤδη δέ τις καὶ περὶ τῆς *διὰ* φιλοσοφεῖν ἤρξατο, παρὰ τοῖς ἡμετέροις διδασκάλοις εὑρισκομένης ὡς ταυτὸν τῇ *ἐκ* δυναμένης, καὶ τὴν αἰτίαν τοῦ Πνεύματος τῷ Υἱῷ διδούσης.

ΑΠΟΛ.

D Οὗτος ἦν ὁ Νικαίας ἀρχιερεύς, ὁ περὶ τῆς *διὰ* καὶ τῆς *ἐκ* πολλοὺς καὶ καλοὺς φιλοσοφήσας λόγους, καὶ λόγον ἱκανὸν ἐκθείς, *Δογματικὸν* ἢ *Περὶ ἑνώσεως* ἐπιγραφὴν ἔχοντα· ἐν ᾧ καὶ περὶ τῆς *διά*, καὶ τῆς τοῦ Πνεύματος ἐκπορεύσεως τῆς παρὰ τοῦ Υἱοῦ σαφέστατα καὶ κάλλιστα εἶπέ τε καὶ ἐθεολόγησεν. Εἰ δὲ ἀρνῇ σὺ τὴν *διὰ* μὴ ταυτὸν τῇ *ἐκ* δύνασθαι, ἐνταῦθά σοι ἡμεῖς ἀποδείξομεν διὰ πολλῶν τῶν παραδειγμάτων. Αὐτίκα γὰρ τίς δυνηθείη ἀρνήσασθαι τὴν *διὰ* μὴ σημαίνειν αἰτίαν, καὶ ταυτὸν τῇ *ἐκ* δύνασθαι, ἔνθα ὁ Εὐαγγελιστής φησι· *Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο*, τοῦ Υἱοῦ δηλονότι; Ἆρα δυνάμεθα ἀρνήσασθαι μὴ τὴν *διὰ* αἰτίαν

[26] Joan. XIV, 27. [27] Joan. I, 3.

σημαίνειν, καὶ ταυτὸν τῇ ἐκ δύνασθαι, καὶ τὸν Υἱὸν αἰτίαν εἶναι τῶν πάντων; Ὅτι δὲ ταυτὸν ἡ *διὰ* τῇ *ἐκ* βούλεται, Βασίλειος καὶ Χρυσόστομος τοῦτο βούλονται, ἐξηγούμενοι τὸ ἐν τῇ γενέσει εἰρημένον παρὰ τοῦ Ἀδάμ· *Ἐκτησάμην ἄνθρωπον διὰ τοῦ Θεοῦ*· ὡς ταυτὸν δηλονότι ἐστὶν εἰπεῖν τῷ, ἐκ τοῦ Θεοῦ. Ὅθεν ὁ μὲν ἐν τῷ πρὸς Ἀμφιλόχιον κεφαλαιώδει λόγῳ οὕτω διασαφεῖ καί φησιν· Ἤδη δὲ καὶ πρὸς τὰ ὑπ' ἀλλήλων σημαινόμενα πολλάκις ἀντιμεθίσταται ἡ *διὰ* τῇ *ἐκ*, ὅταν ἡ ἑτέρα τὴν τῆς ἑτέρας σημασίαν ἀντιλαμβάνῃ· οἷον, *Ἐκτησάμην ἄνθρωπον τοῦ Θεοῦ*, ἴσον λέγων τῷ, ἐκ τοῦ Θεοῦ. Ὁ δὲ, ἐν τῇ τοῦ κατὰ Ματθαῖον ὁμιλίᾳ νγ' φησίν· Οἶδε γὰρ τὸ δι' οὗ τὸ ὑφ' οὗ λέγειν ἡ Γραφὴ, ὡς ὅταν λέγῃ· *Ἐκτησάμην ἄνθρωπον διὰ τοῦ Θεοῦ*· οὐ τὸ δεύτερον αἴτιον, ἀλλὰ τὸ πρῶτον μᾶλλον τιθεῖσα. Καὶ πάλιν· *Οὐχὶ ἐκ τοῦ Θεοῦ ἡ διασάφησις αὐτῶν ἐστι*· Καὶ Κύριλλος δὲ ὁ μακάριος ἐν τῇ πρὸς Νεστόριον ἐπιστολῇ, ἧς ἡ ἀρχὴ, Καταφλυαροῦσιν, ὡς μανθάνω, τινὲς, φησίν· Ἀναγκαῖον ὁμολογεῖν, ὅτι καὶ γεγέννηται κατὰ σάρκα διὰ γυναικός. Καὶ μετ' ὀλίγα· Γεγέννηται καθ' ἡμᾶς ἐκ γυναικός. Καὶ πολλάκις ἐν τῇ αὐτοῦ ἐπιστολῇ ὑπαλλαττομέναις εὕροι τις ἂν αὐτὸν ταῖς προθέσεσι ταύταις, ὅτε μὲν τῇ *διὰ*, ὅτε δὲ τῇ *ἐκ*, ὡς ἰσοδυναμούσαις ἀδιαφόρως χρώμενον. Καὶ Παῦλος δὲ πρὸς Γαλάτας φησίν· *Ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸν Υἱὸν αὐτοῦ γενόμενον ἐκ γυναικός*. Ὁ δὲ Δαμασκηνὸς ὁ μακάριος ποτὲ μὲν λέγει ᾄδων πρὸς τὴν Θεοτόκον· Θεὸν ἐκ σοῦ σαρκωθέντα ἔγνωμεν· καὶ αὖ ὁ αὐτός· Ἐκ σοῦ τῆς ἁγνῆς προῆλθεν ἀφράστως σαρκωθείς· ποτὲ δέ· Διὰ σοῦ, Παρθένε, Θεὸς ἀνθρώποις ὡμίλησε· καὶ, Ὁ λυτρωτὴς διὰ σοῦ, Παρθένε, ἐπεδήμησεν. Ὅτι δὲ ἀληθὲς ὑπάρχει, ὅτι ἰσοδυναμεῖ ἡ *διὰ* τῇ *ἐκ*, καὶ μίαν ἰσχὺν ἔχουσιν, ἐντεῦθεν δῆλον. Θεοδώρητος ὁ Κύρου ἐπίσκοπος ἐπιλαμβάνεται τοῦ μεγάλου Κυρίλλου ἐν πολλοῖς τῶν ιβ' κεφαλαίων, ἃ φθάσας ὁ ἅγιος ἐξέθετο κατὰ τοῦ Νεστορίου· καὶ ἐν τῷ θ' ἀναθεματισμῷ, ἐν ᾧ ὁ Κύριλλός φησιν· Ἴδιον ἔχων ὁ Υἱὸς τὸ ἐξ αὐτοῦ καὶ οὐσιωδῶς ἐμπεφυκὸς αὐτῷ Πνεῦμα ἅγιον, εἰργάζετο τὰς θεοσημείας· ὁ Θεοδώρητός φησιν· Εἰ μὲν ὡς ὁμοφυὲς ἔφη Κύριλλος καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον, ἴδε συνομολογήσομεν, καὶ ὡς εὐσεβῆ δεξόμεθα τὴν φωνήν· εἰ δ' ὡς ἐξ Υἱοῦ, ἢ δι' Υἱοῦ τὴν ὕπαρξιν ἔχον, ὡς βλάσφημον καὶ δυσσεβὲς ἀποῤῥίψομεν. Ἰδοὺ φανερῶς ἐδειλίασεν ὁ Θεοδώρητος εἰπεῖν καὶ τὴν *διὰ* μετὰ τῆς *ἐκ*, ἐν τῇ προόδῳ τοῦ Πνεύματος τῇ παρὰ τοῦ Υἱοῦ. Ἐκεῖνος γὰρ ἀρνούμενος παντελῶς τὸ Πνεῦμα ἀπὸ τοῦ Υἱοῦ εἶναι, καθὼς καὶ ὑμεῖς, οὔτε ἐκ τοῦ Υἱοῦ οὔτε διὰ τοῦ Υἱοῦ κατεδέξατο· ὑμεῖς δὲ τὸ μὲν, δι' Υἱοῦ, ὁμολογεῖτε· τὸ δὲ, ἐξ Υἱοῦ, οὐδ' ἀκοῦσαι ἀνέχεσθε. Ἀλλ', ὦ φίλος, τὸ αὐτὸ σημαίνει κατὰ τὸν Θεοδώ-

particulæ *ex*; Filiumque non esse omnium auctorem? Porro *ex* perinde valere atque *per*, volunt Basilius et Chrysostomus, explanantes illud, quod habetur in Genesi dictum ab Adamo: *Possedi hominem per Deum*[28]; ut profecto idem sit ac si diceret: Ex Deo. Quapropter Basilius, in libro quem per capita scripsit ad Amphilochium, sic ait: Sæpe etiam *ex* et *per* ita altera alterius significationem subit, ut altera sumatur pro altera; quemadmodum in illo dicto: *Possedi hominem per Deum*; quod perinde est ac si diceret, Ex Deo. Chrysostomus autem, homilia quinquagesima tertia in Matthæum: Novit enim Scriptura, inquit, loco hujus vocis, Ex aliquo, uti hac voce, Per aliquem; ut cum dicit: *Possedi hominem per Deum*; significans non causam secundariam, sed potius primariam. Et rursus: *Numquid non per Deum est interpretatio eorum*[29]? Beatus quoque Cyrillus in epistola ad Nestorium, cujus initium est: Audio quosdam existimationi meæ detrahere; hæc habet: Necesse est fateri, quod natus sit etiam secundum carnem per mulierem. Et paulo post: Natus est perinde atque nos ex muliere. Et frequenter in eadem epistola reperias ipsum promiscue uti *per* et *ex* præpositionum alterna mutatione, ut idem significantium. Paulus quoque in Epistola ad Galatas ait: *Misit Deus Filium suum natum ex muliere*[30]. Beatus quoque Damascenus in suis ad Virginem hymnis modo ait: Deum ex te incarnatum novimus; idemque alibi: Ex te immaculata prodiit ineffabiliter incarnatus; modo cantat: Per te, Virgo, Deus cum hominibus versatus est; et, Per te, Virgo, Salvator advenit. Esse porro id verum, præpositiones scilicet *ex* et *per*, idem valere et eamdem vim obtinere, ex eo patet. Nam Theodoretus, Cyri episcopus, multa reprehendit in duodecim magni Cyrilli capitibus, quæ antea sanctus ille contra Nestorium exposuerat. Et cum in nono anathematismo Cyrillus dicat: Suum habens Filius Spiritum sanctum, qui ex ipso est, et ipsi substantialiter insitus est, divina edebat miracula; Theodoretus ita objicit: Si ut de connaturali Cyrillus loquitur, et procedente a Patre, libenter concedemus, et dictum recipiemus ut pium: si vero ita loquitur, quod Spiritus ex Filio, sive per Filium exsistat, projiciemus ut blasphemum et impium. Ecce tibi manifeste reformidavit Theodoretus dicere et *per* et *ex*, in processione Spiritus a Filio. Cum enim ille negaret omnino Spiritum esse a Filio, sicuti negatis et vos; neque ex Filio, neque per Filium admisit. Vos autem fatemini quidem per Filium; ex Filio vero, ne auribus quidem accipere patimini; sed heus tu, juxta Theodoretum idem significat. Quod vero per Filium fateamini, Damascenus capite octavo et tertio decimo (1) per

[28] Gen. IV, 1. [29] Gen. XL, 8. [30] Galat. IV, 4.

(1) Lib. I, *De orth. fide.*

spicue clamat : Ex Patre per Filium ; et vos magna voce cantatis : Spiritum bonitatis largitorem, ex Patre per te, o Christe, procedentem. Et in hymnorum officio, quod die Pentecoste canitur, habetis : Tum enim deitatis fluvius, Spiritus ex Patre per Filium prodiens. Verum etsi canitis, non percipitis tamen idem valere *per* atque *ex*; at vero Theodoretus melius id notat quam vos, et propterea utramque præpositionem negavit. Quando igitur juxta ea quæ dicta sunt, hæ duæ præpositiones conveniunt, recte magnus ille Bessario Nicænus præsul de hoc philosophatur, et causam Spiritus per hanc præpositionem *per* Filio tribuit; et frustra obtrectas tam ei qui pacem amplectendam asseruit, quam ei qui de *per* et *ex*, quod idem valeant, disputavit.

A ρητον. Ὅτι δὲ τὸ δι' Υἱοῦ ὁμολογεῖτε, Δαμασκηνὸς ἐν τῷ η' καὶ ιγ' διαῤῥήδην βοᾷ, Ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ· καὶ ὑμεῖς μεγάλῃ τῇ φωνῇ ᾄδετε· Πνεῦμα μεταδοτικὸν ἀγαθότητος, ἐκ Πατρὸς διὰ σοῦ, Χριστὲ, προερχόμενον. Καὶ ἐν τῷ κανόνι τῆς Πεντηκοστῆς· Σὺ γὰρ ποταμὸς θεότητος, ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ προερχόμενον. Ἀλλ' εἰ καὶ ᾄδετε μὲν, ὅμως οὐ γινώσκετε, ὅτι ταυτὸν ἡ *διά* τῇ *ἐκ* βούλεται· καὶ γὰρ μεῖζον ἢ ὑμεῖς Θεοδώρητος οἶδεν, ὅτι ἡ *διά* τῇ *ἐκ* ἰσοδυναμεῖ, διὰ τοῦτο ἀμφοτέρας τὰς προθέσεις ταύτας ἀρνεῖται. Ἐπεὶ οὖν κατὰ τὰ εἰρημένα συμφωνοῦσιν αἱ προθέσεις αὗται, καλῶς καὶ ὁ Νικαίας ἀρχιερεὺς Βησσαρίων ὁ μέγας φιλοσοφεῖ τοῦτο, καὶ τὴν αἰτίαν τοῦ Πνεύματος διὰ τῆς *διά* τῷ Υἱῷ δίδωσι· καὶ μάτην αὐτοὺς διασύρεις, τόν τε τὴν εἰρήνην εἰρηκότα δέον ἀσπάσασθαι, καὶ τὸν τὴν *διά* τῇ *ἐκ* ταυτὸ δύνασθαι φιλοσοφοῦντα.

B

EPHES.

Ita paulatim Latinismus erupit, cœperuntque deinceps de modo conciliandæ pacis agere, et dicta quædam, per quæ pax fieret curiose perquirere, ancipitem habentia sensum, et quæ possent in utramque trahi sententiam instar cothurni. Id enim consilio suo multum conducere visum est; quod ita et nostri per ea facilius pertraherentur, et speraretur fore, ut eadem ab adversariis nullo adhibito examine admitterentur.

ΕΦΕΣ.

Οὕτως κατὰ μικρὸν ὁ Λατινισμὸς ἐξεῤῥάγη· καὶ περὶ τοῦ τρόπου λοιπὸν τῆς ἑνώσεως ἤρξαντο πραγματεύεσθαι, καί τινα ῥητὰ περιεργάζεσθαι, δι' ὧν ἑνωθήσονται, μέσην ἐπέχοντα χώραν, καὶ δυνάμενα κατ' ἀμφοτέρας τὰς δόξας λαμβάνεσθαι, καθάπερ τις κόθορνος. Τοῦτο γὰρ αὐτοῖς πρὸς τὴν ἐπίνοιαν ἔδοξε σφόδρα συμβάλλεσθαι, τῶν τε ἡμετέρων δι' αὐτῶν ῥᾷον προσαγομένων, καὶ τῶν ἐναντίων ἐλπιζομένων ἀνεξετάστως αὐτὰ παραδέξασθαι.

RESP.

Ita paulatim Christianismus clarescebat; prius enim malo schismatis obscurabatur : et deinceps de restituendo antiquo pacis vinculo agebant Christi hierarchæ, divino zelo flagrantes; ne rursus totum Ecclesiæ corpus divisum maneret, et immaculata Sponsa Christi Ecclesia suorum dissidia filiorum acerbe defleret; sed lætaretur, ut par est, videns filios mutua charitate conjunctos. Propterea quoque dicta sanctorum consona sibi invicem ostendere studebant, non curiose, ut ais, sed pie et sincere illa explicantes. Cum igitur ea vidissent, et perspexissent eumdem in illis sensum, quem docent doctores Occidentales, prompto alacrique animo Ecclesiæ Christi unitatem amplexi sunt, non per medium quiddam. Apage rem adeo absurdam! Nullo modo illi cogitarunt de sanctorum dictis medium habentibus sensum, et quæ possent in utramque sententiam distrahi; nunquam venit illis hoc in mentem, ut per ambigua dicta fieret unitas; quæ etiam Latini nullo adhibito examine reciperent; atque ita ficta quædam sequeretur conciliatio : procul erat hoc a sensu eorum. Quid enim fuerit medium inter verum et falsum? quæ vero communicatio luci ad tenebras? Aut enim verum est, quod ex solo Patre, et falsum quod ex Filio : aut verum, quod ex Filio, et falsum quod ex Patre solo; cum hæc sine ullo medio contraria sint; impossibile enim simul utraque consistere. Quale ergo medium reperiri possit in iis dictis, sive quod tu vocas cothurnum? Tu plane cothurnus eras, et cothurni sensum habebas, cum nec frigidus nec

ΑΠΟΛ.

Οὕτω κατὰ μικρὸν ὁ Χριστιανισμὸς ἐλαμπρύνετο· πρότερον γὰρ ἠμαύρωτο τῷ πάθει τοῦ σχίσματος, καὶ τὸν ἀρχαῖον σύνδεσμον λοιπὸν τῆς εἰρήνης ἐπραγματεύοντο ἀνακτήσασθαι οἱ Χριστοῦ ἱεράρ-
C χαι θείῳ πυρούμενοι ζήλῳ, ἵνα μὴ διῃρημένον καὶ πάλιν τὸ τῆς Ἐκκλησίας πλήρωμα μείνῃ, καὶ ἡ τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία ἡ ἄσπιλος νύμφη τὴν τῶν οἰκείων τέκνων διαίρεσιν ὀδύροιτο γοερῶς, ἀλλ' εὐφραίνοιτο, ὡς εἰκὸς, ὁρῶσα τὰ ἑαυτῆς τέκνα ἡνωμένα πρὸς ἄλληλα. Διὰ τοῦτο καὶ τὰ ῥητὰ τῶν ἁγίων συμφωνοῦντα ἀλλήλοις ἐσπούδαζον δεῖξαι, οὐ περιέργως, ὡς σὺ φῄς, ἀλλ' εὐσεβῶς τε καὶ καθαρῶς αὐτὰ ἐξηγεῖσθαι. Ἰδόντες τοίνυν καὶ καλῶς ἐννοήσαντες τὰ ῥητὰ, τὰ αὐτὰ τοῖς Δυτικοῖς λέγοντα διδασκάλοις, προθύμως ἡνώθησαν τῇ τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίᾳ, οὐ διὰ μεσότητός τινος· ἄπαγε ταύτης τῆς ἀτοπίας· οὐδὲ τὰ ῥητὰ τῶν ἁγίων μέσην ἐπέχοντα χώραν πρὸς ἀμφοτέρας τὰς δόξας ἡγήσαντο
D παντελῶς, οὐδὲ ἐπίνοιαν ἐκεῖνοι τοιαύτην ἔσχον, ὡς διὰ μεσότητος ῥητῶν τινων ἑνωθῆναι, ὥστε ἀνεξετάστως αὐτὰ παραδέξασθαι τοὺς Λατίνους, καὶ δι' αὐτῶν πεπλασμένην τινὰ συστῆναι τὴν ἕνωσιν· πόῤῥω τοῦτο τῆς ἐκείνων διανοίας ὑπῆρχε. Ποία γὰρ μεσότης ἔσται μέσον ἀληθείας καὶ ψεύδους; ποία δὲ κοινωνία φωτὶ πρὸς σκότος; Ἢ γὰρ τὸ ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς ἀληθές ἐστι, καὶ ψευδὲς τὸ ἐκ τοῦ Υἱοῦ· ἢ τὸ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἀληθὲς, καὶ ψευδὲς τὸ ἐκ μόνου, ὡς ἄμεσα ἐναντία· ἀμφότερα γὰρ οὐ θεμιτὸν ἵστασθαι. Ποίαν ἄρα μεσότητα τὰ ῥητὰ δύνανται δοῦναι, ἢ ὅπερ σὺ φῄς κόθορνον; κόθορνος γὰρ σὺ καὶ κοθόρνου ἐπίνοιαν εἶχες, οὔτε

ψυχρὸς ὤν, οὔτε θερμός· καὶ διὰ τοῦτο ἐμίσησέ σε Θεὸς κατὰ τὸν Ἰωάννην ἐν τῇ Ἀποκαλύψει, καὶ ἐξέμεσέ σε· τὸ γὰρ ἀμφοτεροδέξιον ὑπόδημα, ὅπερ ἐστὶν ὁ κόθορνος, ἑκατέρῳ ποδὶ ἀχρεῖόν ἐστι. Καὶ σὺ τοίνυν παρόμοιος τῇ λέξει καὶ τῇ ἐπινοίᾳ σου ταύτῃ ὑπάρχων, ἀχρεῖος ἔδοξας τοῖς ἐχέφροσιν ἐν ἀμφοτέροις τοῖς μέρεσιν. Οἱ δὲ ἱεροὶ ἐκεῖνοι καὶ θεῖοι ἄνδρες τὰ ῥητὰ καλῶς ἐρευνήσαντες, ἐκ τοῦ Υἱοῦ προφανῶς λέγοντα, τὸ δὲ ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς παντελῶς ἀπηγορευμένον, ἐδέξαντο τοὺς ἁγίους καὶ τὰς αὐτῶν φωνὰς, καὶ τὴν ἕνωσιν λοιπὸν εἰκότως ἐπραγματεύοντο εὐσεβῶς τε καὶ εὐλαβῶς.

ΕΦΕΣ.

Καὶ δή τι συνθέντες γραμμάτιον τοιαῦτά τινα περιέχον, τὴν ἐκείνων δὲ δόξαν ὅμως καθαρῶς ἐκτιθέμενον, ἐξαπέστειλαν αὐτοῖς, ὡς διὰ τούτου τὴν ἕνωσιν ποιησόμενοι. Τοῖς δὲ οὐκ ἀνεκτὸν ἐδόκει τὸ γραμμάτιον δέξασθαι χωρὶς ἐξετάσεως, ἀλλ' ἢ πρὸς ἀπολογίαν αὐτοὺς προὐκαλοῦντο, καὶ λύσεις τῶν ἀμφισβητουμένων φωνῶν ἐν τῷ γράμματι, ἢ τὸ οἰκεῖον δέξασθαι παρηγγύων, ὅπερ αὐτοὶ φθάσαντες ἐξαπέστειλαν· ἦν δὲ ἐκεῖνο συμφώνησις παντελὴς περὶ τὸ δόγμα Λατίνων τε καὶ Γραικῶν, καὶ ὁμολογία τοῦ καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεσθαι.

ΑΠΟΛ.

Γραμμάτιον ἀπέδωκαν οἱ ἡμέτεροι τὰ τῶν ἁγίων ῥητὰ συμβιβάζοντες κατὰ τὴν τοῦ Μαξίμου φωνὴν, ὅπερ ἀπέστειλαν πρὸς τὸν ἄκρον ἀρχιερέα, πρότερον τοῦτο ζητήσαντες παρὰ τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας ἐγγράφως, τίνι τρόπῳ γενήσεται ὁ ὅρος, καὶ πῶς τὸ δόγμα ἐν αὐτῷ ἐγγραφήσεται· ὅπερ ποιήσασα ἀπέστειλε τοῖς Γραικοῖς· οἳ λαβόντες ἔγνων αὐτὸ φανερῶς λέγον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ. Εἶτ' ἔγραψαν καὶ αὐτοὶ λέγοντες· Εἰ καὶ ἔστι τὸ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ταυτὸν τῷ διὰ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τὸ διὰ τοῦ Υἱοῦ ταυτὸν τῷ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, καθὼς ὑμεῖς ἀπεδώκατε, ὅμως ἡμεῖς ὁμολογοῦμεν ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦ Υἱοῦ ἀϊδίως ἐστίν. Ἡ Ῥωμαϊκὴ οὖν Ἐκκλησία οὐκ ἠθέλησε τὸ γραμμάτιον δέξασθαι χωρὶς ἐξετάσεως, ἀλλ' ἔλεγεν· Ἡμεῖς οὐ βουλόμεθα ἕνωσιν πεπλασμένην ποιήσασθαι, οὐδὲ τοὺς Γραικοὺς θέλομεν μεθ' ἡμῶν ἑνωθῆναι μετὰ αἱρέσεως καὶ ἀπάτης· ἀλλ' εἰδέναι βουλόμεθα τὴν ἐξήγησιν τοῦ γραμματίου τούτου, πῶς καὶ τίνι τρόπῳ τὴν *διὰ* ἐννοοῦσιν. Οὐδὲ γὰρ δώσομεν τοῦτό ποτε, τὴν *διὰ* ἐννοεῖσθαι αἰτίαν ὀργανικὴν, ἢ ὑπουργικήν. Ἡ *διὰ* γὰρ ἴσμεν ὅτι τρισσῶς νοεῖται, ὀργανικὴ, ὑπουργικὴ, καὶ φυσική. Εἰ μὲν οὖν φυσικῶς νοοῦσι, διὰ τί οὐ χρῶνται καὶ τῇ *ἐκ* ταυτὸν τῇ *διὰ* δυναμένῃ; εἰ δὲ ὀργανικῶς, ἢ ὑπηρετικῶς, ἡμεῖς τούτοις οὐ βουλόμεθα κοινωνῆσαι. Διὰ τοῦτο, αἰδέσιμε, ἐζήτουν ἐξήγησιν τοῦ γραμματίου· οὐ γὰρ ἐβούλοντο χωρὶς ἐξετάσεως ἕνωσιν οὐδεμίαν ποιήσασθαι· καὶ δικαίως· εἰ γὰρ νῦν μετὰ τοσαύτης ἐξετάσεως ἐγένετο, σπουδῆς τε καὶ ἀγρυπνίας, καὶ οἱ ἡμέτεροι αὐτῇ μάχονται ἀναιδῶς, τί ἂν ἔλεγον, εἰ χωρὶς ἐξετάσεως ἐγεγόνει; διὰ τοῦτο ἐζήτουν

A calidus esses; propter quod juxta Joannem in Apocalypsi Deus odio te habuit et evomuit, ambidextrum enim calceamentum, quod est cothurnus utrique pedi inutile est. Tu quoque cum sis voci huic quam usurpasti, et rei quam exprimere voluisti, non absimilis, visus es judicio prudentum utrique parti inutilis. At vero sacri illi ac divini viri dicta sedulo perscrutati, in quibus dilucide asseritur, Spiritum esse ex Filio, ex solo vero Patre omnino rejicitur; sanctos et voces eorum ut germanas admiserunt; ac deinceps jure de conciliandа pace pie ac religiose agebant.

EPHES.

Itaque libellum conscribunt, dicta hujusmodi B continentem, illorum tamen sententiam plane exponentem; et mittunt ad eos, quasi per illum conjungendi. Verum illi nullo modo volebant libellum admittere, ni prius examinaretur; sed eos vel ut se defenderent, provocabant, et solverent quæ dubia erant in libello; vel suum, quem ipsi jam miserant, ab iis suscipi jubebant. Erat porro in illo perfecta Latinorum atque Græcorum de dogmate consensio et confessio, quod etiam ex Filio procedat Spiritus sanctus.

RESP.

Libellum nostri dederunt, sanctorum dicta juxta Maximi vocem inter se conciliantes, quem summo pontifici miserunt; cum a Romana Ecclesia quæsis- C sent in scripto, quomodo esset conficienda definitio, quave ratione dogma esse in ea ponendum. Illa cum hoc modo scripsisset, misit ad Græcos; acceptum illi scriptum legerunt, et cognoverunt ibi aperte dictum, Spiritum sanctum esse etiam ex Filio. Deinde scripsere et ipsi hoc pacto: Quamvis idem sit ex Filio quod per Filium, et per Filium idem quod ex Filio, quemadmodum vos explicastis; nos tamen fatemur, Spiritum sanctum esse a Patre per Filium æternaliter. Romana ergo Ecclesia libellum hunc noluit admittere citra discussionem; sed aiebat: Nos simulatam unionem fieri nolumus; neque volumus Græcos nobiscum conjungi per fraudem et hæresin; sed scire libelli hujus expositionem, quo plane modo, et quo sensu intelligant D illud, *per*. Neque enim concedemus unquam, per illam particulam, *per*, significari causam instrumentariam, sive ministerialem. Siquidem scimus per hanc vocem, *per*, tria significari, instrumentum, ministerium, et causam naturalem. Si ergo ad significandam naturalem causam assumunt *per*, cur etiam *ex* non utuntur, quæ idem valet ac *per*? Si vero ad significandum instrumentum, sive ministerium, nos communionem istorum non suscipimus. Propterea, vir reverende, quærebant libelli expositionem; nolebant enim citra disquisitionem conficere quamlibet unionem; et jure quidem optimo. Nam si tanta nunc adhibita inquisitione, studio, ac vigilantia nostri factam unitatem impu-

denter oppugnant : quid dicerent, si nulla esset adhibita inquisitio? Hanc igitur ob causam quærebant sibi explanari libellum. Quod si Romana dicebat Ecclesia, nolunt explanari libellum, nostrum recipiant, in quo germanus doctorum sensus habetur, quod etiam ex Filio procedat Spiritus sanctus. Quod verum esse jam demonstravimus Orientalium et Occidentalium auctoritate doctorum ; nec opus est de hac eosdem iterare sermones.

A αὐτοῖς ἐξήγησιν εἰς τὸ γραμμάτιον. Εἰ δ' οὐ βούλονται ἐξηγηθῆναι τὸ γραμμάτιον, δεξάσθωσαν, ἔλεγον, τὸ ἡμέτερον, ὅπερ διελάμβανε τὴν ἀληθῆ τῶν διδασκάλων ἔννοιαν, ὅτι καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεται. Ὅτι δὲ τοῦτ' ἀληθές, ἐδείξαμεν πρότερον διὰ τῶν Ἀνατολικῶν καὶ Δυτικῶν ἁγίων, καὶ οὐ χρὴ περὶ τούτου παλιλλογεῖν.

EPHES.

Multum post hæc conteritur tempus, nostrique dilationem ægre ferebant, et inopiam deplorabant, deque fame conquerebantur ; nam hoc etiam illis excogitatum erat, nulli quidquam sumptuum condictorum suppeditare, ut propterea coacti paulatim illis succumberent.

ΕΦΕΣ.

Τρίβεται πολὺς ἐπὶ τούτοις χρόνος, καὶ οἱ ἡμέτεροι τὴν ἀναβολὴν ἐδυσχέραινον, καὶ τὴν πενίαν ὠδύροντο, καὶ πρὸς τὸν λιμὸν ἠγανάκτουν. Καὶ γὰρ δὴ καὶ τοῦτ' αὐτοῖς ἐπενοήθη, μηδενὶ μηδὲν διδόναι τῶν συγκειμένων ἀναλωμάτων, ἵνα ἀναγκασθέντες B ἐκ τούτου κατὰ μικρὸν αὐτοῖς ὑποκύψωσιν.

RESP.

Hic te ostendam auditoribus mendacem et penitus desipientem, qui talia dicas. Heus tu, nec Deum es veritus, nec homines, ut tam illustre mendacium proferres? Quis constituta nummum aureorum erogatione fraudatus est? quis nostrum contristatus aut conquestus est? qui vero id fieri poterat præsente imperatore et patriarcha et ecclesiarum præsulibus et optimatibus et reliquis? nullam res hæc habet probabilitatem. Si enim ita ut tu nunc dicis, factum esset, imperator et patriarcha non tacuissent, sed libere palamque dixissent : Vultis per vim synodum ad finem perducere ; contra jus fasque hoc est. Deinde quis esurivit? quem afflixit inopia? quis de fame conquestus est? Non enim ad alimenta solum impendebatur eis pecunia, sed multo etiam copiosior, ut suppeteret ad conficienda indumenta, et zonas, et vasa argentea ; atque inde ille in patriam locupletati redirent. Quomodo ergo dicis tu illos deplorasse et conquestos esse, nec habuisse, unde sibi alimenta coemerent? Cui vero illi vim attulerunt ut subscriberet, et uniretur? Per illos quisque sui juris fuit. Porro mora et procrastinatio non est Latinis ascribenda. Nam in actis palam videre licet vestram ignominiam, quod summus pontifex assidue vos excitaret, ut conveniretis ad disputandum, et crebro disceptaretis, quo veritas emergeret. Dicebat enim, fieri non posse ut verum reperiatur, nisi disputando. At vos probra timentes (quæ quidem prætereo, nationis honori consultum volens, quod sim et ipse gentis et ritus ejusdem) nolebatis disputare ; et nunc synodo et paci Ecclesiæ invidentes hujusmodi verba eructatis.

ΑΠΟΛ.

Ἐν τούτοις σε παραστήσω τοῖς ἀκούουσι ψεύστην καὶ παντελῶς ἀσύνετον, ὡς τοιαῦτα λέγοντα. Ἄνθρωπε, οὐκ ᾐδέσθης οὔτε Θεὸν οὔτ' ἀνθρώπους, λέγων τοιοῦτον φανερώτατον ψεῦδος ; Τίς ἐστερήθη τῶν τεταγμένων χρυσίνων ; τίς ἀφ' ἡμῶν ἐλυπήθη, ἢ ἠγανάκτησεν ; πῶς γὰρ ὤφειλε τοῦτο γενέσθαι παρόντος βασιλέως, καὶ πατριάρχου, καὶ ἀρχιερέων τε καὶ ἀρχόντων, καὶ τῶν λοιπῶν ; Οὐκ ἔχει λόγον γενέσθαι τοιοῦτόν τί ποτε. Εἰ γὰρ ἦν τοῦτο ὃ σὺ λέγεις νῦν, ὁ βασιλεύς τε καὶ ὁ πατριάρχης οὐκ ἐσιώπησαν, ἀλλὰ παῤῥησίᾳ εἶπον ἄν, ὅτι Βίᾳ θέλετε συμπερανθῆναι τὴν σύνοδον· τοῦτο C οὐ νόμιμον. Εἶτα τίς ἐπείνασε ; τίς διὰ τὴν πενίαν ἐλυπήθη ; τίς διὰ τὸν λιμὸν ἠγανάκτησεν ; οὐ γὰρ μόνον τὰ πρὸς τροφὰς ἐλάμβανον χρήματα, ἀλλὰ πολλῷ πλείω, ὥστ' ἔχειν ποιεῖν καὶ ἐνδύματα, καὶ ζώνας, καὶ σκεύη ἀργυρᾶ, κἀκεῖθεν εἰς τὴν πατρίδα ἐπανέστρεψαν πλούσιοι. Πῶς σὺ λέγεις, ὅτι ἠγανάκτουν, καὶ ὠδύροντο, καὶ οὐκ εἶχον ἀγοράσαι βρώματα ; Εἶτα τίνα ἐβίασαν ὑπογράψαι, ἢ ἑνωθῆναι ; Πάντας ἀφῆκαν κυρίους τοῦ ἑαυτῶν θελήματος. Εἰ δὲ τριβὴ τοῦ καιροῦ καὶ ἀναβολὴ γέγονεν, οὐκ ἀπὸ τῶν Λατίνων ἐγένετο· φαίνεται γὰρ ἐν τοῖς Πρακτικοῖς ἡ αἰσχύνη ὑμῶν, ὅτι ἀεὶ διήγειρεν ὑμᾶς ὁ ἄκρος ἀρχιερεὺς ἔρχεσθαι εἰς τὰς διαλέξεις, καὶ συνεχῶς τὰς διαλέξεις ποιεῖν, ὅπως εὑρεθῇ ἡ ἀλήθεια· καὶ γὰρ ἔλεγεν· Οὐ δυνατόν ἐστιν εὑρεθῆναί D ποτε τὴν ἀλήθειαν, εἰ μὴ ἐν τῇ διαλέξει. Ἀλλ' ὑμεῖς φοβούμενοι τὴν αἰσχύνην, ἣν οὐ λέγω διὰ τὴν τοῦ γένους τιμήν, ὅτι τοῦ αὐτοῦ γένους καὶ ἔθνους κἀγὼ ὑπάρχω, οὐκ ἐβούλεσθε διαλέγεσθαι· καὶ νῦν φθονοῦντες τῇ συνόδῳ καὶ τῇ εἰρήνῃ τῆς Ἐκκλησίας τοιαῦτα ἐρεύγεσθε.

EPHES.

Quid plura? non destiterunt salutis et religionis suæ proditores omnem movere lapidem, donec synodo congregata effecerunt, ut Latinismus palam erumperet, præsidentibus imperatore et patriarcha, et despota illis assidente. Cum enim protulissent in medium dicta, quæ Latinis favere videntur, tum ex illorum ipsorum doctoribus, tum de magno Cyrillo, pugna mecum prius conserta, eodemque tempore

ΕΦΕΣ.

Τί δεῖ πολλὰ λέγειν ; οὐκ ἐπαύσαντο πάντα λίθον κινοῦντες οἱ τῆς ἑαυτῶν σωτηρίας καὶ εὐσεβείας προδόται, μέχρι διεπράξαντο συναγαγόντες τὴν σύνοδον ἐκρῆξαι τὸν Λατινισμὸν εἰς τὸ φανερόν, βασιλέως τε καὶ πατριάρχου προκαθημένων, καὶ τοῦ δεσπότου τούτοις συνεδριάζοντος. Τὰ γὰρ δοκοῦντα συνηγορεῖν τοῖς Λατίνοις ῥητὰ προαγαγόντες εἰς μέσον ἔκ τε τῶν διδασκάλων αὐτῶν ἐκείνων, καὶ τοῦ

μεγάλου Κυρίλλου, πρότερον ἐμοὶ διαμαχεσάμενοι, καὶ κατὰ ταυτὸν ἐκ διαδοχῆς ἀλλήλων ἐπιπηδήσαντες ἰταμῶς τοῖς σοφίσμασιν, οὕτως ἠρώτων τὴν σύνοδον, ἥντινα γνώμην ἔχουσι περὶ τῶν ῥητῶν ἐκείνων, καὶ εἰ τὸν Υἱὸν αἴτιον ποιοῦσι τοῦ Πνεύματος.

ΑΠΟΛ.

Αὕτη ἡ σύνοδος γέγονε μὲν ἰδίᾳ καὶ μυστικῶς, συνηγμένων τῶν ἀνατολικῶν τε καὶ ἡμετέρων μόνον, προκαθημένων, ὡς φῄς, τοῦ τε βασιλέως καὶ πατριάρχου, καὶ ἁπλῶς πάντων τῶν ἀνατολικῶν ἀρχιερέων. Συνῆξε δὲ ταύτην ὁ ἀοίδιμος βασιλεὺς ἐκεῖνος εἰς τὸ τοῦ πατριάρχου ταμεῖον, διὰ τὸ ἀσθενεῖν ἐκεῖνον, οὐκ εἰς τὸ ἐκρῆξαι ὡς ἀσέβειαν, καθὸ σὺ ἡγῇ, τὸν Λατινισμὸν, ἀλλ' εἰς τὸ ἀποδεῖξαι τὴν εὐσέβειαν εἰς τὸ φανερόν· εὐσεβεῖς μὲν γὰρ οἱ Λατῖνοι, οὐχὶ δὲ ἀσεβεῖς· ἐν ᾗ ἐδημηγόρησεν ὁ βασιλεὺς πρὸς ὑμᾶς πάντας, ὀνειδίζων δῆθεν ὡς ἀμελοῦντας τοῦ θείου τῆς ἑνώσεως ἔργου, καὶ ῥᾳθύμως ἐν ἀλλοδαπῇ τὸν καιρὸν διατρίβοντας, εἰπών·

Δεσπόται ἀρχιερεῖς, τί ποιοῦμεν εἰς τὴν Ἰταλίαν τοσοῦτον καιρὸν, καὶ οὐ σπουδάζομεν ἰδεῖν τὸ τέλος ταύτης τῆς ὑποθέσεως; Ὁρᾶτε, καὶ προσέχετε, μήποτε λάθωμεν καὶ ἀποτύχωμεν τούτου τοῦ ἀγαθοῦ. Ἐγὼ βασιλεὺς ὢν τῇ χάριτι τοῦ χρίσαντός με Θεοῦ οὐκ ὀφείλω δοῦναι τῷ Θεῷ λόγον, ὅσον ὑμεῖς· τὸ γὰρ χρέος τοῦ βασιλέως ἐστὶν ὑπερασπίζειν τῆς ἀποφάσεως τῆς συνόδου. Ὑμεῖς ἐστε ποιμένες τῆς Ἐκκλησίας· πρὸς ὑμᾶς οἱ Χριστιανοὶ πάντες ἀφορῶσιν, ὡς ἡγήτορας τῶν ψυχῶν αὐτῶν· ὑμεῖς ὀφείλετε ἀποδοῦναι λόγον τῷ Θεῷ ὑπὲρ τῶν ψυχῶν αὐτῶν. Οὐκοῦν βλέψατε καλῶς· σκέψασθε τὸ δίκαιον καὶ τὸ τῷ Θεῷ ἀρέσκον. Ἐνταῦθά εἰσι δύο τρόποι μεγάλοι καὶ ὄλεθροι ἐπικίνδυνοι, ἑνώσεώς τε καὶ διαστάσεως. Ἔστι μὲν ὁ κίνδυνος, ἐὰν ἡ ἕνωσις ᾖ καλὴ καὶ ὀρθόδοξος, καὶ ἡμεῖς πλανηθῶμεν μὴ δέξασθαι αὐτήν· ἔστι δὲ κίνδυνος διαιρέσεως, ἐὰν μὴ διαιρεθῶμεν δικαίως. Διὰ τοῦτο σκέψασθε τὸ κρεῖττον καὶ συμφέρον. Δότε γνώμας μὴ βλαπτούσας τὰς ὑμετέρας ψυχάς. Ἡ γὰρ ἕνωσις τῶν Ἐκκλησιῶν ἁγία ἐστὶν, εἰ μόνον ἐπ' εὐσεβείας. Ἡ διαίρεσις πάλιν φρικτή τέ ἐστι καὶ λέγεται. Ὥστε ἐὰν μὴ ἑνωθῶμεν εὐσεβῶς, βλάψομεν τὰς ἡμετέρας ψυχάς· ἐὰν δὲ διαιρεθῶμεν ἀδίκως, πάλιν ταυτὸ πεισόμεθα. Λοιπὸν βλέπετε, τί μέλλει γενήσεσθαι. Ἴστε γὰρ, ὅσον κακὸν τὸ σχίσμα Ἐκκλησιῶν ἐποίησεν· ἀφ' οὗ γὰρ ἐγένετο ἕως τοῦ νῦν, οἱ Γραικοὶ τοὺς Λατίνους κύνας ἡγοῦνται, καὶ οἱ Λατῖνοι ὁμοίως τοὺς Γραικούς. Οἶμαι γοῦν, ὅστις δι' ἀνθρωπαρέσκειαν ἐμποδίσει τὴν εὐσεβῆ τῆς Ἐκκλησίας ἕνωσιν, χείρω τόπον ἕξει τοῦ Ἰούδα. Ἀλλ' ὑμεῖς, Πατέρες αἰδέσιμοι, σκέψασθε τὸ δίκαιον τὸν τοῦ Θεοῦ φόβον πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχοντες. Μὴ θελήσητε διὰ πρόσκαιρον δόξαν ἢ τοῦ ἑνὸς μέρους ἢ τοῦ ἄλλου βλάψαι τὰς ὑμετέρας ψυχὰς καὶ τὸ αἷμα τῶν ἐπιλοίπων Χριστιανῶν, τῶν εἰς ὑμᾶς βλεπόντων ὡς ποιμένας καὶ ἡγουμένους αὐτῶν. Ταῦτα ἀκούσαντες οἱ ἀρχιερεῖς, μιᾷ φωνῇ πάντες εἶπον· Ὅστις ἐμποδίσει τὴν εὐσεβῆ τῶν Χριστιανῶν ἕνωσιν, ἔστω ὑπὸ ἀνάθεμα.

A subinde insultationibus mihi per sophismata procaciter factis, ita synodum interrogabant: quidnam sentirent de dictis illis, et si Filium Spiritus causam faterentur.

RESP.

Synodus hæc facta est privatim et secreto, convenientibus tantum nostris Orientalibus, præsidentibus, ut ais, imperatore et patriarcha, et summatim coactis omnibus Orientis præsulibus. Hanc porro convocavit celeberrimus ille imperator in patriarchæ domicilium, quod is ægrotaret; non ut erumperet Latinismus, hoc est, ut tu quidem putas, impietatem, sed ut vocaret pietatem in lu-
B cem; neque enim Latini impii sunt, sed pii. In qua imperator ad vos omnes habuit concionem, exprobrans scilicet socordiam, quod divinum opus conficiendæ pacis negligeretis, tempusque oscitanter in peregrinatione consumeretis; his verbis usus:

Domini præsules, quid tandiu moramur in Italia, et non properamus videre finem hujus negotii? Videte, et animum attentius adjicite, ne nos latenter hoc bonum effugiat. Mihi, cum Dei beneficio, qui me unxit, imperator sim non est tanta Deo reddenda ratio, quanta vobis. Imperator sane debet pro decreto synodi propugnare: at vos estis pastores Ecclesiæ. In vos Christianorum omnium conjecti sunt oculi utpote animarum suarum ductores. Vos Deo
C pro animabus eorum rationem estis daturi. Evigilate ergo; exquirite quod justum est et Deo placitum. Duæ nobis propositæ sunt viæ, duoque periculosa præcipitia, conjunctionis et dissidii. Si conjunctio bona est et orthodoxa, periculum est, ne decepti nos illam rejiciamus: imminet etiam periculum in dissidio, si jure non disjungamur. Quapropter expendendum vobis est quid præstet, quidve conducat. Dicite sententias, quæ vestras animas non lædant; nam Ecclesiarum unitas sancta est, dum fiat cum pietate; disjunctio rursus et est et dicitur horrenda res; ut si pie non conjungamur, simus animas nostras læsuri; si vero injuria disjungamur, rursus in idem recidamus. Considerate igitur, quid agendum. Nostis, schisma Ecclesiarum quantum attulerit malum; ex eo enim tempore, quo ortum est,
D Latini a Græcis, et Græci pariter a Latinis habentur ut canes. Itaque existimo, si quis ad aucupandam hominum gratiam obstiterit piæ unitati Ecclesiæ, deteriore loco hunc fore, quam sit ipse Judas. At vos, venerabiles Patres, quod justum est perpendite, Dei timorem habentes præ oculis. Nolite ob temporaneam alterutrius partis gloriam damno afficere animas vestras, et reliquorum Christianorum sanguinem, qui in vos ut pastores et duces suos intuentur. His auditis præsules omnes una voce dixerunt: Quisquis impedimento fuerit, quominus pia Christianorum unitas fiat, esto anathemati subjectus. Atque ita suam unusquisque dixit sententiam, prout cuique visum est, sacro primum exordiente patriarcha. Unus autem ex iis qui synodo aderant, sanctimonia præditus

et virtute : Æquum est, inquit, sanctorum nostrorum dicta inter sese conciliare, nam ea concordant; quandoquidem in ipsis idem locutus est Spiritus, nec est discrepantia; nosque cum Ecclesia Romana conjungi. Quando et tu respondisti : Latinos non solum esse schismaticos, sed etiam hæreticos; proinde conjunctionem cum illis nullo modo esse admittendam, nisi e Symbolo additamentum ejiciant, et Symbolum eodem quo nos modo fateantur. Quod ubi Nicænus præsul audivit, his verbis tibi occurit : Ergo qui Spiritum sanctum etiam ex Filio asserunt hæretici sunt? tu vero confestim respondisti, Etiam; et ille : Deus, propitius mihi sis; sancti etiam qui hoc dicunt, hæretici sunt? Muta fiant labia, quæ loquuntur adversus sanctos. Tumque sententias protulit Orientalium doctorum, et legit universæ synodo, nunquam a te visas vel cognitas; sola quippe tibi nota erant, quæ scripsit Cabasilas et Palamas. Patres autem inspectis Orientalium doctorum sententiis, lectisque etiam Occidentalium dictis, ut hæc illis consentanea esse comperserunt, omnes perspectæ jam veritati se dediderunt. Iniquum quippe est ostensa luce oculos claudere. Itaque tulerunt sententias, sanctorum dicta secuti; et confessi sunt Filium juxta Græcos quidem esse causam, juxta Latinos autem principium productionis sancti Spiritus æque ut Patrem.

A Καὶ οὕτως ἔδωκαν γνώμας ἕκαστος αὐτῶν ἀπὸ στόματος, ὁ μὲν οὕτως, ὁ δὲ οὕτως, ἀρξάμενοι ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ πατριάρχου. Ὅθεν εἷς ἐκ τῆς συνόδου ἁγιωσύνῃ κεκοσμημένος καὶ ἀρετῇ, ἔφη· Δίκαιόν ἐστι συμβιβάσαι τὰ ῥητὰ τῶν ἁγίων ἡμῶν, ἐπεὶ σύμφωνά εἰσι· τὸ γὰρ αὐτὸ Πνεῦμα ἐλάλησεν ἐν αὐτοῖς, καὶ οὐκ ἔστι διαφωνία, καὶ ἑνωθῆναι ἡμᾶς τῇ τῶν Ῥωμαίων Ἐκκλησίᾳ. Ἔνθ' ἀπεκρίθης καὶ σὺ λέγων, ὅτι οἱ Λατῖνοι οὐ μόνον εἰσὶ σχισματικοὶ, ἀλλὰ καὶ αἱρετικοί· διὸ οὐδὲ πρέπει ὅλως ἑνωθῆναι αὐτοῖς, εἰ μὴ ἐκβάλωσι τὴν προσθήκην ἀπὸ τοῦ συμβόλου, καὶ ὁμολογήσωσι τὸ σύμβολον ὡς καὶ ἡμεῖς. Τοῦτο ἀκούσας ὁ Νικαίας ἀρχιερεὺς ἀντέφη σοι· Καὶ λοιπὸν οἱ λέγοντες, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, αἱρετικοί εἰσι; Καὶ εὐθὺς σὺ ἀπεκρίθης,
B Ναί· κἀκεῖνος· Ἵλεώς μοι, Θεέ· καὶ οἱ ἅγιοι οἱ λέγοντες τοῦτο αἱρετικοί εἰσιν; Ἄλαλα γενηθήτω τὰ χείλη τὰ λαλοῦντα κατὰ τῶν ἁγίων. Καὶ οὕτως προσήνεγκε τὰ ῥητὰ τῶν ἀνατολικῶν διδασκάλων, καὶ ἀνέγνω πάσῃ τῇ συνόδῳ· ἃ σὺ οὐδέποτε ἔγνως ἢ οἶδας, ἀλλ' ἢ τὰ τοῦ Καβασιλᾶ τε καὶ Παλαμᾶ. Ἰδόντες δὲ οἱ Πατέρες τὰ ῥητὰ τῶν ἁγίων τῶν ἀνατολικῶν, καὶ ἀναγνώσαντες καὶ ἐκ τῶν δυτικῶν διδασκάλων, καὶ εὑρόντες αὐτὰ συμφωνοῦντα ἐκείνοις, ἐπείσθησαν ἅπαντες τῇ ἀληθείᾳ ἀναφανείσῃ· οὐ γὰρ δίκαιον τοῦ φωτὸς δειχθέντος καμμύειν τὰ ὄμματα. Καὶ οὕτως ἔδωκαν γνώμας ὁμοφωνοῦντες τοῖς τῶν ἁγίων ῥητοῖς, καὶ τὸν Υἱὸν ἔδωκαν εἶναι κατὰ μὲν τοὺς Γραικοὺς αἰτίαν, κατὰ δὲ τοὺς Λατίνους ἀρχὴν τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐκπορεύσεως ὥσπερ καὶ τὸν Πατέρα.

EPHES.

Illi vero de dictis nihil se dubitare responderunt, quin germana doctorum sint, cum de hoc fidem iis faceret epistola sancti Maximi : causam vero Spiritus Filio tribuere major certe pars nullo modo volebant, quod ita statueret et ipse sapiens Maximus.

C ΕΦΕΣ.

Περὶ μὲν τῶν ῥητῶν οὐκ ἀμφιβάλλειν ἔφασαν, εἰ γνήσια τῶν διδασκάλων εἰσὶ, παρὰ τῆς ἐπιστολῆς τοῦ θείου Μαξίμου τοῦτο πιστούμενοι· τὴν αἰτίαν μέντοι τοῦ Πνεύματος τῷ Υἱῷ διδόναι παντελῶς ἀπηγόρευσαν οἵ γε πλείονες· οὕτως γὰρ καὶ τὸν σοφὸν διορίζεσθαι Μάξιμον.

RESP.

De dictis non dubitabant amplius, quod illa inter se consentire jam certum esset, utpote germana doctorum; quodque perspectum haberent, jam olim in Ecclesia Romana vigere hanc sententiam. Nam sanctus Maximus, qui fuit ante sextam synodum œcumenicam, testatur Ecclesiam Romanam per id tempus ita cantare; et consona dicentes profert Romanos Patres, et præterea Cyrillum Alexandrinum. Quod vero ut validissimum objicis, est quod ait Maximus, Patres illos demonstrasse non esse a se affirmatum, Filium esse causam; sed illum denotatum, quod per ipsum procedat : hoc enim tu ais et istos nunc reformidantes, dicta quidem approbasse et ipsos exemplo Maximi, causam vero Filio tribuere nullo modo voluisse majorem partem. Nos vero ad hæc etiam respondebimus paucis : Sancti Maximi dictum ita intelligitur. Non putat ipse Filium esse causam Spiritus principalem et primordialem, aut principium sine principio, sive causam absque causa; hoc enim soli inest Patri, haudquaquam Filio, siquidem quod habet Filius, acceptum habet a Patre, a quo etiam est.

ΑΠΟΛ.

Περὶ τῶν ῥητῶν ἔτι οὐκ ἀμφιβάλλοντες ἦσαν, ἐπειδὴ ἔγνωσαν αὐτὰ συμφωνοῦντα ἀλλήλοις, ὡς γνήσια ὄντα τῶν διδασκάλων· καὶ ὅτι ἔγνωσαν, ταύτην τὴν δόξαν εἶναι ἐν τῇ Ῥωμαϊκῇ Ἐκκλησίᾳ πρόπαλαι. Ὁ γὰρ ἅγιος Μάξιμος πρὸ τῆς ἕκτης ὢν οἰκουμενικῆς συνόδου, μαρτυρεῖ τῇ Ῥωμαϊκῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦτο ᾀδούσῃ, καὶ συμφώνους ἐν τούτῳ προ-
D κομίζει Ῥωμαίους Πατέρας, ἔτι γε μὴν καὶ Κύριλλον τὸν Ἀλεξανδρείας. Τὸ δὲ ἰσχυρότερόν σου τῶν λόγων ἐστὶν, ὡς οὐκ αἰτίαν ποιοῦντας τὸν Υἱὸν, ἔφη Μάξιμος, σφᾶς αὐτοὺς οἱ Πατέρες ἐκεῖνοι ἀπέδειξαν, ἀλλ' ἵνα τὸ δι' αὐτοῦ προϊέναι δηλώσωσι· τοῦτο γὰρ καὶ οὗτοι νῦν, ὡς φῄς, δειλιάσαντες τοῖς μὲν ῥητοῖς συνεφώνησαν καὶ αὐτοὶ κατὰ τὸν Μάξιμον, τὴν δὲ αἰτίαν τῷ Υἱῷ διδόναι παντελῶς ἀπηγόρευσαν οἵ γε πλείονες αὐτῶν. Ἡμεῖς δὲ καὶ πρὸς ταῦτα ὀλίγα ἐροῦμεν· ὅτι τὸ τοῦ σεπτοῦ Μαξίμου οὕτω νοεῖται, ὡς οὐκ ἀρχοειδῶς οὐδὲ προκαταρκτικῶς αἰτίαν τὸν Υἱὸν εἶναι νομίζει τοῦ Πνεύματος, οὐδ' ἀρχὴν ἄναρχον, οὐδ' αἰτίαν ἀναίτιον· τοῦτο γὰρ τῷ Πατρὶ μόνῳ πρόσεστι, τῷ δὲ Υἱῷ οὐχ οὕτως, ἀλλ' ὃ ἔχει ὁ Υἱὸς, παρὰ τοῦ Πατρὸς λαβὼν ἔχει καὶ αὐτὸ

τὸ εἶναι. Ὅθεν εἰ λέγοιτο καὶ ὁ Υἱὸς αἰτία καὶ ἀρχὴ A τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἐκ τοῦ Πατρὸς τοῦτ' ἔλαβε· δυνάμεθα γὰρ καὶ ἡμεῖς εἰπεῖν κατὰ τὸν ἐν θεολογίᾳ μέγαν Γρηγόριον· Ἡ ἐκ τῆς αἰτίας αἰτία, τὸ ἐκ τοῦ φωτὸς φῶς, ὁ ἐκ Θεοῦ Θεὸς, ὥσπερ ἐκεῖνός φησιν, Ἡ ἐκ τῆς ἀρχῆς ἀρχή. Ὥστε εἰ καὶ ὁ Υἱὸς αἰτία λέγεται, ἀλλ' οὐκ ἀφ' ἑαυτοῦ ἀρχοειδῶς, ἀλλ' ἐκ τοῦ Πατρὸς μὲν ἀρχοειδῶς, διὰ τοῦ Υἱοῦ δὲ καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ὡς διὰ τοῦ Υἱοῦ. Καὶ τοῦτό ἐστιν ὅ φησι Μάξιμος· οὐκ αἰτίαν ἀρχοειδῆ τὸν Υἱὸν ποιοῦντας τοῦ Πνεύματος σφᾶς αὐτοὺς ἀπέδειξαν, ἀλλ' ἵνα τὸ δι' αὐτοῦ προϊέναι δηλώσωσι. Καὶ οὗτοι οὖν οὕτω νοήσαντες δοῦναι τῷ Υἱῷ τὴν μὴ προκαταρτικὴν αἰτίαν, καλῶς καὶ εὐσεβῶς ἐποίησαν. Καὶ γὰρ οὐδ' ἡμεῖς λέγομεν ἀρχοειδῆ ἢ προκαταρτικὴν τὸν Υἱὸν αἰτίαν τοῦ Πνεύματος, ἀλλ' ἐκ τοῦ Πατρὸς ὡς πρώτης ἀρ- B χῆς ἀνάρχου καὶ ἀρχοειδοῦς, ἐκ τοῦ Υἱοῦ δὲ καὶ διὰ τοῦ Υἱοῦ ὡς δι' αὐτοῦ ἐκ τοῦ Πατρός. Καὶ οὕτω πιστεύομεν, καὶ γενναίως κηρύττομεν.

ΕΦΕΣ.

Ἀλλ' οἱ τολμηροὶ τὴν δυσσέβειαν, καὶ ὅσοι τούτοις παρὰ τὴν ἀρχὴν ἠκολούθησαν, ἐπαγγελίαις λαμπραῖς ὑπαχθέντες καὶ δόμασιν, γυμνῇ τῇ κεφαλῇ τὸν Υἱὸν ἀπεφήναντο τοῦ Πνεύματος αἴτιον· ὃ μηδ' ἐν τοῖς τῶν Λατίνων ῥητοῖς εὕρηταί που φανερῶς κείμενον.

ΑΠΟΛ.

Οὐ τολμηροὶ τὴν δυσσέβειαν, ἀλλ' εὐλαβεῖς τὴν εὐσέβειαν ἦσαν ἐκεῖνοι, οὓς σὺ συκοφαντεῖς. Οὐ γὰρ ἐβουλήθησαν διαμεῖναι καὶ ἔτι τῷ σχίσματι καὶ τῇ C κακίᾳ διαιρούμενοι τῶν ἀδελφῶν καὶ τῆς Ἐκκλησίας· οὐδ' ἦσαν οὕτω μωροὶ ἀρνήσασθαι τὴν ἀλήθειαν, ὅς ἐστιν ὁ Χριστὸς, ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων. Διὸ καὶ γυμνῇ τῇ κεφαλῇ ἀνεκήρυξαν, ἐκ τοῦ σκότους τῆς κακίστης προλήψεως ἀνανήψαντες, καὶ πρὸς τὸ τῆς ἀληθείας φῶς ἀνεκλήθησαν, σὲ κάτω κείμενον ἐλεεινῶς καταλιπόντες μετὰ τῶν ἀπ' αἰῶνος ἁπάντων σχισματικῶν εἶναί σε. Οὐχ ὑπαχθέντες δὲ δώροις τε καὶ ἐπαγγελίαις, ὡς σὺ φῄς, ἀλλὰ φοβηθέντες τὸν ἀλάθητον ὀφθαλμὸν, ὃ ἔγνωσαν δίκαιον, ὡμολόγησαν. Ὅτι δὲ οὐχ εὕρηται ὁ Υἱὸς αἴτιος τοῦ Πνεύματος ἐν τοῖς τῶν Λατίνων ῥητοῖς φανερῶς κείμενον, ἐδείξαμεν πρότερον, τὰ ῥητὰ θέντες τῶν δυτικῶν διδασκάλων. Οὐκ οἶδα δὲ, εἰ D καὶ ἄλλως σὺ νοεῖς τὸ εἶναι αἴτιον τοῦ Πνεύματος, ἄλλως τὸ ἐξ αὐτοῦ ἐκπορευόμενον. Ἐγὼ δὲ ὅταν ἀκούσω, Παρὰ τοῦ Υἱοῦ τὸ εἶναι ἔχει, καὶ παρ' αὐτοῦ ἐκπορεύεται, τὸ αὐτοῦ αἴτιον ἐννοῶ· εἰ δὲ ἄλλο ἐστὶ τὸ εἶναι ἔχειν παρ' αὐτοῦ, ἄλλο δὲ τὸ εἶναι αἴτιον, δεῖξον σὺ τοῦτο, καὶ ἡμεῖς σιγήσομεν· ἀλλ' οὐ δυνήσῃ τοῦτο δεῖξαί ποτε, ἀλλὰ μάτην πτερυγίζεις πολλὰ κάμνων.

ΕΦΕΣ.

Τούτοις δὲ καὶ ὁ πατριάρχης ἐπεψηφίσατο, προδιεφθαρμένος ἤδη καὶ αὐτὸς ὁ τάλας, καὶ ἅμα δυψῶν

Quare ut Filius quoque dicatur causa et principium Spiritus sancti, hoc a Patre accepit. Possumus quippe nos etiam exemplo magni Gregorii Theologi dicere (1) : Causa de causa, lumen de lumine, Deus de Deo; sicut ille dicit : Principium de principio. Etsi ergo Filius vocatur causa, non tamen a se originaliter, verum ex Patre quidem principialiter; per Filium vero et ex Filio utpote per Filium. Et hoc est, quod ait Maximus, ostensum esse ab illis, se non asserere Filium causam Spiritus principalem, sed significare voluisse, quod per ipsum procedat. Ita igitur et isti hoc sensu tribuentes Filio causam non primordialem, recte et pie fecerunt. Nam neque nos dicimus Filium principialem seu primordialem Spiritus causam, sed ex Patre, utpote primo principio a nullo principio, et principali ; ex Filio autem et per Filium, ut per ipsum ex Patre. Ita credimus, et intrepide prædicamus.

EPHES.

Verum qui ad impietatem audaces erant, quique illos a principio secuti sunt, amplis pollicitationibus et muneribus pellecti, nuda fronde Filium Spiritus causam pronuntiarunt ; quod ne in ipsis quidem Latinorum dictis ita disertis verbis reperitur expressum.

RESP.

Non audaces ad impietatem, sed religiosi ad retinendam pietatem erant illi, quos tu calumniaris ; noluerunt enim deinceps in schismate et perversitate persistere, secernendo se a fratribus et ab Ecclesia ; nec adeo stolidi erant, ut veritatem, quæ Christus est, coram hominibus negarent : et propterea nuda fronte palam pronuntiarunt, a tenebris pessimæ illius, quam præsumptam animo habebant opinionis se recolligentes, et ad veritatis lucem revocati te miserabiliter humi jacere relicto, ut socios haberes omnes qui jam usque ab initio fuere schismatici. Nec vero, ut ais, pellecti sunt illi promissis ac muneribus, sed timore permoti illius oculi, quem latere nihil potest, confessi sunt quod æquum esse cognoverunt. Quod vero ais, non reperiri in Latinorum dictis aperte expressum, Filium esse causam Spiritus, jam ostensum a nobis est, ubi occidentalium doctorum sententias exposuimus. Nescio porro, an penes te differat, esse causam Spiritus, et ab eo procedere. Ego certe cum audio locutiones illas, Habet esse a Filio, et ab eo procedit ; causam ipsius intelligo. Si vero aliud est, ab illo exsistere, et aliud causam esse, proba tu hoc, et nos tacebimus : at nunquam id poteris ostendere, sed conaris tantum frustra volare multum laborans.

EPHES.

Quorum sententiam ipse quoque patriarcha secutus est, quod esset jampridem et ipse miser

(1) Orat in Nativit. Domini.

corruptos, simul vero discessionem inde sitiret; A quamvis eum ad mortem debitum fatale compelleret.

RESP.

Sacer patriarcha primus dixit sententiam, sanctos orientales congruere cum occidentalibus; hunc deinde secuti sunt reliqui præstantissimi viri : qui si esset in vita, tu nec diceres nec ageres talia; sed nec auderes ipsum vocare jampridem corruptum, si vel ipsam nudam ejus umbram conspiceres. Is enim non metu, vel studio gloriæ, nec discessum inde sitiens sacram optabat Ecclesiæ unitatem; sed quia re ipsa peractum vidit, quod multi ante illum patriarchæ videre cupierunt, et non viderunt. Vidit enim pacem Ecclesiæ, membra B dominici corporis conjuncta; exsultavit spiritu, et cum devotione subscripsit, confessus Spiritum sanctum etiam ex Filio, purgationem animarum, Romanum pontificem omnium sacerdotum caput : atque ita positis genibus oravit, sublatisque in cœlum manibus Deo gratias egit; sicque sanctam suam animam reddidit. Tu vero, qui impudenter illum et qui cum illo fuere, calumniaris, non ita, sed una cum ani stercore animam efflasti : testatur hoc universa Constantinopolis. Ita Dei novit justitia expendere unumquemque ex fide quam habet sicut olim Arium; qui nomen a furore traxit; nam ille viscera deorsum, tu stercus per os egessisti.

EPHES.

Ego vero cum scriptam haberem sententiam, C fideique pariter meæ confessionem : namque ita prius constitutum erat, ut suam unusquisque sententiam scriptam traderet : ut vidi illos magna jam propensione animi ferri ad conciliandam pacem; et eos qui mecum antea stabant, modo cum illis corruisse; nullam vero prorsus fieri scriptorum mentionem; meam et ipse scripturam tenui; ne si illos irritassem, certum in periculum me committerem.

RESP.

Constitutum sane prius erat, ut suam unusquisque confessionem traderet scriptam, antequam visa essent dicta sanctorum : verum iis cognitis ad ea se conformaverunt, nec opus erat amplius con- D fessiones dare scriptas, cum sancti per sua dicta plana omnia facerent. Propterea nemo scriptam dedit ibi sententiam, sed pauci quidam pronuntiarunt exordiente imperatore, et primis quatuor aut quinque, reliqui cum rudes essent litterarum de sanctorum dictis tantum tulere sententiam. Tu porro scriptam habens tuam confessionem, hæreseon et garrulitatis plenam, illam non obtulisti, timens ne honoris loco risum moveres : et vidisti eos, qui tecum antea jacebant in profundo inferorum, viriliter sese erigere, et resipiscentes schisma deponere, pieque pervenire ad vinculum pacis, et studiose properare ad sacram Ecclesiæ unitatem : nec ferre poteras, illos quidem fieri vocarique

τὴν ἐκεῖθεν ἀπαλλαγήν, εἰ καὶ τὸ χρεὼν αὐτὸν συνήλαυνε πρὸς τὸν θάνατον.

ΑΠΟΛ.

Ὁ ἱερὸς πατριάρχης ἐψηφίσατο πρῶτος, ὅτι οἱ ἀνατολικοὶ ἅγιοι τοῖς δυτικοῖς συμφωνοῦσι, καὶ μετὰ τοῦτον οἱ λοιποὶ συνῄνεσαν θεῖοι ἄνδρες· ὃς εἴπερ ἔζη, οὐκ ἂν σὺ τοιαῦτ' ἔλεγες, οὔτε μὴν ἔπραττες· ἀλλὰ οὐδὲ τολμῆσαι εἶχες εἰπεῖν προδιεφθαρμένον αὐτὸν, ἂν τὴν σκιὰν αὐτοῦ μόνον ἔβλεπες· ὃς οὐ διὰ φόβον τινὰ, οὐδὲ διὰ δόξαν, οὐδὲ διψῶν τὴν ἐκεῖθεν ἀπαλλαγὴν, τὴν ἱερὰν ἐγλίχετο ἕνωσιν, ἀλλ' ὅτι εἶδεν ἀκριβῶς, ὃ πολλοὶ πρὸ αὐτοῦ πατριάρχαι ἐπεθύμησαν ἰδεῖν καὶ οὐκ εἶδον· εἶδε γὰρ τὴν εἰρήνην τῆς Ἐκκλησίας, τὰ μέλη τοῦ δεσποτικοῦ σώματος ἡνωμένα, ἠγαλλιάσατο τῷ πνεύματι, καὶ ὑπέγραψεν εὐλαβῶς, ὁμολογήσας τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, τὴν κάθαρσιν τῶν ψυχῶν, τὸν Ῥώμης ἀρχιερέα κεφαλὴν πάντων τῶν ἱερέων· καὶ οὕτω θεὶς τὰ γόνατα προσηύξατο, καὶ ἄρας τὰς χεῖρας εἰς οὐρανὸν εὐχαρίστησε τῷ Θεῷ, καὶ οὕτως ἀπέδωκε τὴν ἁγίαν αὐτοῦ ψυχήν. Σὺ δὲ ὁ ἀναιδῶς συκοφαντῶν αὐτὸν καὶ τοὺς μετ' αὐτοῦ, οὐχ οὕτως, ἀλλ' ὁμοῦ σὺν τῇ κόπρῳ τοῦ ἀφεδρῶνος ἐξέπνευσας· μαρτυρεῖ τοῦτο πᾶσα ἡ πόλις. Οὕτως οἶδεν ἡ θεία δίκη ταλαντεύειν ἕκαστον κατὰ τὴν ἑαυτοῦ πίστιν, ὡς πάλαι τὸν τῆς μανίας ἐπώνυμον Ἄρειον, ὃς κάτω τὰ ἔγκατα ἔπεμψεν, σὺ δὲ ἄνω τὴν κόπρον.

ΕΦΕΣ.

Ἐγὼ δὲ τὴν ἐμαυτοῦ γνώμην ἅμα καὶ ὁμολογίαν τῆς πίστεως συγγεγραμμένην ἔχων· οὕτω γάρ που διείρητο πρότερον, ἐγγράφως ἐπιδοῦναι τὴν ἑαυτοῦ γνώμην ἕκαστον· ὡς εἶδον αὐτοὺς ἐκθύμως ἤδη πρὸς τὴν ἕνωσιν ὡρμημένους, καὶ τοὺς ἐμοὶ συνεστῶτας πρότερον ἄρτι συμπεπτωκότας ἐκείνοις, ἐγγράφων δὲ οὐδὲ μεμνημένους, ἐπέσχον καὶ αὐτὸς τὴν γραφὴν, ἵνα μὴ πρὸς ὀργὴν αὐτοὺς ἐρεθίσας, εἰς προὖπτον ἤδη τὸν κίνδυνον ἐμαυτὸν ἐμβάλω.

ΑΠΟΛ.

Εἴρητο μὲν πρότερον, ἕκαστον τὴν ἑαυτοῦ δοῦναι ὁμολογίαν, ἐγγράφως δηλονότι, πρὸ τοῦ ἰδεῖν τὰ ῥητὰ τῶν ἁγίων· ἰδόντες δ' αὐτὰ καὶ συμφωνήσαντες πρὸς ἐκεῖνα, οὐκ ἦν ἀνάγκη ἐγγράφους διδόναι ὁμολογίας, τῶν ἁγίων διὰ τῶν ῥητῶν δῆλα τὰ πάντα ποιούντων. Διὰ τοῦτο οὐδεὶς ἔδωκε γνώμην ἐγγράφως ἐκεῖ, ἀλλ' ἀπὸ στόματος ὀλίγοι τινὲς, ἀρχομένου τοῦ βασιλέως καὶ τῶν πρώτων τεσσάρων ἢ πέντε, οἱ δ' ἄλλοι ἄπειροι ὄντες γραμμάτων ἐγνωμοδότησαν μόνον εἰς τὰ ῥητὰ τῶν ἁγίων. Καὶ σὺ μὲν τὴν ὁμολογίαν σου ἔχων ἐγγεγραμμένην, πλήρη αἱρέσεων καὶ ἀδολεσχίας, ἐδειλίασας δοῦναι, ἵνα μὴ ὀφλήσῃς ἀντὶ τιμῆς γέλωτα· εἶδες δὲ καὶ τοὺς πρότερον μετὰ σοῦ ἐλεεινῶς κατακειμένους εἰς τὸ τοῦ ᾅδου βάραθρον γενναίως ἀναστάντας, καὶ ἀνανήψαντας ἐκ τοῦ σχίσματος, καὶ ἐλθόντας εὐλαβῶς εἰς τὸν σύνδεσμον τῆς εἰρήνης, καὶ μετὰ σπουδῆς ὡρμημένους πρὸς τὴν ἱερὰν ἕνωσιν· καὶ οὐκ ἔφερες

βλέπειν γενέσθαι μὲν αὐτοὺς καὶ ὀνομασθῆναι Πατέρας καὶ διδασκάλους τῆς Ἐκκλησίας, σὲ δὲ αὐτῶν ἀλλότριον καὶ ἐχθρόν.

ΕΦΕΣ.

Διὰ στόματος μέντοι τὴν ἐμαυτοῦ γνώμην ἐδήλωσα παῤῥησίᾳ, μὴ ἂν ἄλλως δύνασθαι τὰ ῥητὰ τῶν δυτικῶν καὶ ἀνατολικῶν συμφωνῆσαι Πατέρων, εἰ μὴ κατὰ τὴν ἐξήγησιν τῆς ἐπιστολῆς τοῦ σεπτοῦ Μαξίμου τὸν Υἱὸν μὴ φαίημεν αἴτιον εἶναι τοῦ Πνεύματος· προσεπισημηνάμενος ἅμα καὶ περὶ τῆς προσθήκης, ὡς οὐδὲ ταύτην συγχωρῶ τοῖς Λατίνοις, ἅτε μὴ καλῶς μηδ' εὐλόγως κατὰ τοὺς εἰρημένους λόγους γεγενημένην. Ἐντεῦθεν οἱ μὲν τὰ ἑαυτῶν ἔπραξαν, καὶ πρὸς τὴν συνθήκην τοῦ ὅρου καὶ τὰ λοιπὰ τῆς ἑνώσεως ἔβλεψαν.

ΑΠΟΛ.

Διὰ στόματος μὲν σὺ ἐξέμεσας αἱρέσεις καὶ βλασφημίας ἔμπροσθεν βασιλέως καὶ πατριάρχου καὶ ἁπάσης τῆς ἀνατολικῆς συνάξεως, εἰπὼν τοὺς Λατίνους σχισματικοὺς καὶ αἱρετικούς· ἔνθα κατεγέλασάν σε ἅπαντες, ἀκούσαντες τοὺς τοιούτους λόγους. Ποία γὰρ σύνοδος ἔφη ποτὲ τοὺς Λατίνους αἱρετικούς; Πῶς οὐκ ἐτόλμησας εἰπεῖν τοῦτο ἔμπροσθεν τῶν Λατίνων; διότι οὐκ ἴσχυες ἀποδεῖξαι. Ὅτε δὲ καὶ Πνεῦμα ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς ἀναιδῶς ἐξεβόησας, οἱ Πατέρες ἀκούσαντες συνετρίβοντο, καὶ πρὸς ἀλλήλους ἐμβλέψαντες συνέσχον τὰ ὦτα αὐτῶν, καὶ τὰς βίβλους καὶ τὰ ῥητὰ τῶν ἁγίων κομίσαντες ἐδείκνυον τὴν ἀλήθειαν· ἅπερ ἰδὼν ἀβλεψίᾳ κατεσχέθης. Ὅτε δὲ καὶ μωρῶς ἐφθέγξω, ὅτι οὐ συγκοινωνήσεις Λατίνοις ποτὲ, ἐὰν μὴ τὴν προσθήκην ἐκβάλωσιν ἀπὸ τοῦ συμβόλου, ὅτι αἱρετικοί εἰσιν οἱ λέγοντες καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα, ἤκουσας· Ἄλαλα γενηθήτω τὰ χείλη τὰ λαλοῦντα κατὰ τῶν ἁγίων· οἱ ἅγιοι γὰρ τῆς Ἐκκλησίας λέγουσι τοῦτο· καὶ ᾐσχύνθης, καὶ ἐσιώπησας. Οἱ δὲ λοιποὶ Πατέρες συμφωνήσαντες τοῖς ῥητοῖς τῶν ἀνατολικῶν καὶ δυτικῶν Πατέρων κατὰ τὸν νοῦν τοῦ σεπτοῦ Μαξίμου, ἡνώθησαν πρῶτον μὲν τοῖς ἁγίοις, εἶτα καὶ πρὸς ἀλλήλους· ἔπειτα δὲ καὶ πρὸς τὴν συνθήκην τοῦ ὅρου ἔβλεψαν, ὡς εἰκὸς, καὶ τὰ λοιπὰ τῆς εἰρήνης ἔπραξαν, ἵνα λάβῃ τέλος τὸ θεῖον ἔργον τοῦτο καὶ ἅγιον τῆς τῶν Χριστιανῶν ὁμονοίας τε καὶ ἑνώσεως.

ΕΦΕΣ.

Ἐγὼ δὲ χωρισθεὶς αὐτῶν ἔκτοτε ἐμαυτῷ σχολάσας, ἵνα τοῖς ἁγίοις μου Πατράσι καὶ διδασκάλοις διατελῶ συνημμένος, πᾶσι καταφανῆ ποιῶ τὴν ἐμαυτοῦ γνώμην διὰ τῆσδέ μου τῆς γραφῆς· ὡς ἂν ἐξῇ δοκιμάζειν τῷ βουλομένῳ, πότερον ὑγιέσι δόγμασι χαίρων, ἢ διεστραμμένοις τισὶ, τὴν γεγενημένην ἕνωσιν οὐ παρεδεξάμην.

ΑΠΟΛ.

Καὶ σὺ μὲν χωρισθεὶς ἀπὸ τῶν Πατέρων τῆς ἱερᾶς συνόδου, κεχωρισμένος εἶ καὶ τῆς ἱερᾶς τοῦ Χριστοῦ ποίμνης· κεχωρισμένος οὖν τῆς τοῦ Χριστοῦ μάνδρας, ἔξω εἶ τῆς σωστικῆς κιβωτοῦ· τὸν δὲ ἔξω τῆς νηὸς ὄντα ἀνάγκη βασανίζεσθαι ὑπὸ τῶν κυμάτων τῆς μοχθηρᾶς αἱρέσεως. Πᾶς γὰρ ὁ τῆς οἰκουμενικῆς συνόδου χωρισθεὶς ἐχθρὸς ἀποδείκνυται

A Patres et magistros Ecclesiæ, te vero esse alienum, et hostem eorum.

EPHES.

Ceterum verbis libere exposui quid sentirem; dicta videlicet occidentalium et orientalium Patrum cohærere aliter non posse quam juxta expositionem epistolæ venerabilis Maximi; nimirum dicendo, Filium non esse causam Spiritus: annotans præterea illud de additamento, quod propter allatas causas nec rite factum, nec justa sit ratione appositum. Post hæc illi res suas egerunt, atque ad conscribendam definitionem, et reliqua ad unitatem spectantia se contulerunt.

B

RESP.

Verbis tu quidem hæreses et blasphemias evomuisti coram imperatore et patriarcha, et universo orientali conventu, cum Latinos vocasti schismaticos et hæreticos: quando his auditis omnes te deriserunt. Quæ enim synodus Latinos vocavit unquam hæreticos? quomodo non es ausus id asserere coram Latinis? nempe quia demonstrare non poteras. Ut vero et Spiritum ex solo Patre impudenter exclamasti, Patres audientes contorquebantur, et se invicem intuentes continuerunt aures suas; allatisque libris et dictis sanctorum veritatem ostendebant: quæ cum vidisses, caligo tuis oculis offusa est. Cum vero etiam stulte pronuntiasti, nolle te admittere

C communionem Latinorum, ni prius e symbolo expungant quod addiderunt; quoniam hæretici sunt qui affirmant etiam ex Filio Spiritum esse, audisti: Muta fiant labia, quæ in sanctos maledicta conjiciunt, sancti enim Ecclesiæ hoc asserunt: tu vero confusus tacuisti. At Patres reliqui dicta orientalium et occidentalium Patrum secuti juxta sensum venerabilis Maximi, primum quidem sanctis sese adjunxerunt, deinde omnes in eamdem ivere sententiam; postremo ad scriptionem definitionis, ut par erat, se converterunt; et reliqua quæ pacis erant, egerunt, ut divinum hoc et sanctum opus concordiæ et unitatis Christianorum finem haberet.

EPHES.

Ego vero ex eo tempore segregatus ab illis, et

D mihi ipsi vacans, ut sanctis meis Patribus ac doctoribus perpetuo adhæream; per hanc meam scripturam omnibus notam facio sententiam meam; ut liceat volenti cuilibet expendere, num recta defendens an perversa dogmata, factam unionem amplexus non fuerim.

RESP.

Et tu quidem segregatus a Patribus sacræ synodi, ab ovili etiam Christi es segregatus: segregatus vero a grege Christi, extra salutarem versaris arcam: illum porro qui extra navem est, agitari oportet pravæ hæreseos fluctibus. Omnis enim qui a synodo secernitur œcumenica, hostem ei se præbet, hostibus autem synodorum œcumenica

rum illud unum inditur nomen, ut appellentur hæretici. Nos vero ne incurabili hoc morbo laboremus, ac per ipsum hostes Ecclesiæ Christi et hæretici evadamus, sacrosanctæ huic synodo nosmetipsos subjicimus, et amplectimur unitatem. Et tu quidem cum fatuis cogitationibus vacares, et inanem aucupareris gloriolam, auramque popularem, quibus assidue effuseque oblectabaris, in sacrosanctam synodum blasphema effundebas verba : nos autem cum sanctorum dictis vacaverimus, eam honoramus, proque ipsa quotidie propugnamus. Ut vero impudens tuum os, quod iniquitatem et blasphemiam in excelso locutum est, tempore amaræ tuæ ex hac vita migrationis oppletum sit sordibus, norunt qui verum fateri didicerunt. Et tu quidem, ut ais, sanctis tuis Patribus ac doctoribus te adjunxisti, Photio schismaticorum principi, imo vero auctori et opifici schismatis et dissidii, Cabasilæ, Palamæ, Camatero, Phurnio, Psello, Moschampari, Bulgariæ, Nicolao Methonensi, Panareto, et cæteris, qui post schisma et multam contentionem in Romanam invecti sunt Ecclesiam, et Spiritum ex solo Patre ignorantiæ ac impudentiæ nugis affirmarunt, eadem plane sentientes, quæ desipiens Nestorius, nam et ille soli Patri productionem Spiritus tribuebat. Ita vero sejunctus es primo quidem ab omnibus sanctis ac divinis Patribus, qui in generalibus emicuere conciliis, deinde ab omnibus qui sacra scriptorum monumenta relinquentes perspicue docuerunt, Spiritum sanctum ex Patre et Filio procedere ; ac per Filium, et ex Filio, et ab utroque, et reliqua, dum de rebus divinis agerent, manifeste tradiderunt : ii vero sunt, Hilarius, Athanasius, Augustinus, Basilius, Hieronymus, Ambrosius, Gregorius Dialogus, Gregorius Theologus, magnus Chrysostomus, Epiphanius, Leo Magnus, Maximus, Anastasius, Tarasius, Damascenus, et alii. Nos autem ab iis, quibus tu adhæsisti, omnino sejungimur, nec ullam esse volumus inter nos et illos communionem : cum iis vero reverenter conjungimur, a quibus ipse temet disjunxisti. Et tu quidem in secundo Christi adventu inter illos numereris, qui Spiritum ex solo Patre dixerunt : nobis vero contingat ejus tunc esse ordinis, in quo sunt qui divina tractantes Spiritum ex Patre fatentur et Filio. Et tu quidem hic synodo et Romanæ Ecclesiæ cum sis inimicus, ibi pariter habeberis ejus inimicus : nos vero cum hic amici et obsequentes catholicæ Christi Ecclesiæ et generali concilio simus, precamur, ut ibi etiam tales repeperiamur. Hanc porro tuam sententiam, quam notam omnibus facis, nos Deo favente jam confutavimus, partim quæ in ea sunt, absurda redarguentes, partim ea quæ dicis, falsa probantes doctorum Ecclesiæ testimoniis : ut cuivis liceat perpendere, verane an falsa dicas, utque fiat omnibus cognitum, te doctorum tuorum, quos diximus, perversa dogmata sequentem noluisse recipere orthodoxam, irreprehensibilem, veram, inturbidam, et sanctam unitatem;

A ταύτης· οἱ δὲ τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων ἐχθροὶ οὐκ ἄλλο λαμβάνουσιν ὄνομα, ἢ αἱρετικοὶ ὀνομάζονται. Ἡμεῖς δὲ ἵνα μὴ τὴν ἀνίατον ταύτην νοσήσωμεν, καὶ αἱρετικοὶ καὶ ἐχθροὶ διὰ ταύτης γενώμεθα τῆς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, τῇ ἱερᾷ ταύτῃ καὶ ἁγίᾳ συνόδῳ ὑποτασσόμεθα, καὶ ἐν ἑνώσει ἐσμέν. Καὶ σὺ μὲν σχολάσας μωρίαις, καὶ δοξοφανίαις, καὶ τιμαῖς τῶν κοινῶν ἀνθρώπων, καὶ ταύταις ἐντρυφῶν καθ' ἑκάστην, βλασφήμους ἀπέῤῥιπτες λόγους κατὰ τῆς ἱερᾶς καὶ ἁγίας συνόδου· ἡμεῖς δὲ σχολάσαντες τοῖς τῶν ἁγίων ῥητοῖς τιμῶμεν αὐτὴν, καὶ αὐτῆς ὑπερασπίζομεν καθ' ἑκάστην. Ὅπως οὖν καὶ τὸ ἀναιδές σου στόμα, τὸ λαλῆσαν ἀδικίαν εἰς τὸ ὕψος καὶ βλασφημίαν, ἐπληρώθη αἰσχύνης ἐν τῷ καιρῷ τῆς σῆς πικρᾶς ἀναλύσεως, ἴσασιν οἱ B τἀληθῆ λέγειν μεμαθηκότες. Καὶ σὺ μὲν συνήφθης, ὡς φῄς, τοῖς ἁγίοις σου Πατράσι καὶ διδασκάλοις, Φωτίῳ τῷ πρώτῳ σχισματικῷ, μᾶλλον δὲ αὐτουργῷ καὶ δημιουργῷ τοῦ σχίσματος καὶ τῆς διαιρέσεως, Καβασιλᾷ, Παλαμᾷ, Καματηρῷ, Φουρνῇ, Ψελλῷ, Μοσχάμπαρι, Βουλγαρίᾳ, Νικολάῳ Μεθώνης, Παναρέτῳ, καὶ τοῖς λοιποῖς, τοῖς μετὰ τὸ σχίσμα καὶ τὴν πολλὴν ἔριν κατὰ τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας εἰποῦσι, καὶ ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα ἀμαθῶς τε καὶ ἀναιδῶς φλυαρήσασι, Νεστορίῳ τῷ φρενοβλαβεῖ κατὰ πάντα ὁμονοοῦσιν, εἰπόντι κἀκείνῳ ἐκ μόνου τοῦ Πατρός· χωρισθεὶς πρῶτον πάντων τῶν θείων καὶ ἁγίων Πατέρων τῶν ἐν ταῖς οἰκουμενικαῖς διαπρεψάντων συνόδοις, εἶτα πάντων τῶν συγγράμματα θεῖα καταλιπόντων, δι' ὧν ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ C Υἱοῦ τὸ ἅγιον ἐκπορεύεσθαι Πνεῦμα διαῤῥήδην ἐμφαίνεται· καὶ δι' Υἱοῦ, καὶ ἐξ Υἱοῦ, καὶ ἐξ ἀμφοτέρων, καὶ τὰ λοιπὰ θεολογούντων ἀναφανδόν· οἵτινές εἰσιν, Ἱλάριος, Ἀθανάσιος, Αὐγουστῖνος, Βασίλειος, Ἱερώνυμος, Ἀμβρόσιος, Γρηγόριος ὁ Διάλογος, Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, ὁ μέγας Χρυσόστομος, Ἐπιφάνιος, Κύριλλος, Λέων ὁ μέγας, Μάξιμος, Ἀναστάσιος, Ταράσιος, Δαμασκηνὸς, καὶ ἕτεροι. Ἡμεῖς δὲ, ὧν μὲν σὺ συνήφθης, παντελῶς χωριζόμεθα, καὶ οὐδεμίαν κοινωνίαν βουλόμεθα ἢ θέλομεν μετ' αὐτῶν ἔχειν· ὧν δὲ σὺ ἐχωρίσθης, ἡμεῖς εὐλαβῶς συναπτόμεθα· καὶ σὺ μὲν μετὰ τῶν ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς εἰπόντων τὸ Πνεῦμα ἐν τῇ δευτέρᾳ τοῦ Χριστοῦ παρουσίᾳ εὑρεθείης συντεταγD μένος, ἡμεῖς δὲ μετὰ τῶν θεολογησάντων αὐτὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι εὑρεθείημεν συνημμένοι. Καὶ σὺ μὲν ὧδε ἐχθρὸς τῆς συνόδου καὶ τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας ὑπάρχων, κἀκεῖ εὑρεθήσῃ ἐχθρὸς αὐτῆς· ἡμεῖς δὲ ὧδε φίλοι καὶ ὑποτακτικοὶ τῆς καθολικῆς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας καὶ τῆς οἰκουμενικῆς ὄντες συνόδου, κἀκεῖ εὐχόμεθα ἵν' εὑρεθῶμεν οὕτως. Τὴν δὲ σαυτοῦ γνώμην ταύτην, ἣν καταφανῆ πᾶσι ποιεῖς, ἡμεῖς ἤδη τῇ τοῦ Θεοῦ χάριτι ἀνετρέψαμεν, πῇ μὲν τὸ ἄτοπον ταύτης ἐλέγχοντες, πῇ δὲ τοὺς λόγους ψευδεῖς δεικνύντες διὰ μαρτυριῶν τῶν τῆς Ἐκκλησίας διδασκάλων· ὅπως ἐξῇ δοκιμάζειν ἕκαστον, πότερον ἀλήθειαν φῂς ἢ ψεῦδος· καὶ ἵνα γνῶσι πάντες, ὅτι τοῖς διεστραμμένοις τῶν προειρημένων σου διδασκάλων δόγμασιν

ἐξακολουθήσας, τὴν ὀρθόδοξον, καὶ ἀμώμητον, καὶ ἀληθῆ, καὶ ἀδόλωτον, καὶ ἁγίαν ἕνωσιν ὑποδέξασθαι οὐκ ἠθέλησας, ἣν ἡμεῖς τιμῶμεν, καὶ εὐλαβῶς ἐπαινοῦμεν ὡς ἀληθῆ δογματίσασαν· καὶ τὰ ἐν αὐτῇ δὲ κηρυχθέντα οὐ διεστραμμένα, ὡς σὺ φλυαρεῖς, ἀλλ' ὡς ὀρθὰ καὶ ὑγιῆ στέργομεν καὶ ἀποδεχόμεθα· Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ Πνεῦμα ἅγιον, τὴν ἁγίαν Τριάδα ὁμολογοῦντες μίαν ἀρχὴν, μίαν βασιλείαν, μίαν δύναμιν, μίαν θεότητα, μίαν θέλησιν καὶ ἐνέργειαν· Πατέρα ἀπ' οὐδενὸς, ἀγέννητον, ἄναρχον, παντοδύναμον· Υἱὸν ἐκ τοῦ Πατρὸς μόνου γεννητὸν, συνάναρχον, ὁμοδύναμον· Πνεῦμα ἅγιον συνάναρχον, συναΐδιον, ὁμοούσιον, ὁμοδύναμον, Πατρὸς καὶ Υἱοῦ Πνεῦμα, ἐξ ἀμφοτέρων ἀϊδίως ἐπίσης ἐκπορευόμενον ὡς ἐκ μιᾶς ἀρχῆς καὶ ἑνὸς προβολέως. Οὕτω πιστεύομεν, οὕτω κηρύττομεν, οὕτως ὁμολογοῦμεν, καὶ οὕτως εὐχόμεθα διαμεῖναι ἡμᾶς μέχρι καὶ τῆς τελευταίας ἀναπνοῆς ἐξερχομένους τοῦ παρόντος βίου· ἐν δὲ τῇ φρικτῇ τοῦ Σωτῆρος παρουσίᾳ, ὅταν ἔλθῃ κρῖναι τὴν οἰκουμένην, μετὰ ταύτης τῆς ὁμολογίας τῷ ἐρχομένῳ ἐν νεφέλαις ἀπαντῆσαι. Ὅτι αὐτῷ πρέπει δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

A quam nos veneramur, et cum reverentia laudamus, ut quæ vera dogmata sanxit, et quæ promulgavit, ut recta et pia, non, ut ipse effutis, perversa, suscipimus et approbamus: confitemurque sanctam Trinitatem, Patrem et Filium et Spiritum sanctum, unum esse principatum, regnum unum, potentiam unam, deitatem unam, unam voluntatem et operationem: Patrem a nullo, ingenitum, initio carentem, omnipotentem: Filium ex Patre solo genitum, Patri coæternum et coomnipotentem: Spiritum sanctum pariter cointemporaneum, consempiternum, consubstantialem, et coomnipotentem, Patris et Filii Spiritum æqualiter ab utroque procedentem æternaliter tanquam ab uno principio et ab uno productore. Ita credimus, ita prædicamus, ita confitemur, atque ita B nobis est in votis usque ad extremum vitæ spiritum sentire ex hac vita decedentibus; et in tremendo Salvatoris adventu, cum venerit ad judicandum orbem, cum hac ei confessione in nubibus occurrere venienti. Quoniam ipsum decet gloria in sæcula sæculorum. Amen.

ΚΑΝΩΝ ΤΗΣ ΟΓΔΟΗΣ ΣΥΝΟΔΟΥ
ΤΗΣ ΕΝ ΦΛΩΡΕΝΤΙᾼ ΓΕΝΟΜΕΝΗΣ

ΠΟΙΗΜΑ ΙΕΡΕΩΣ

ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΠΛΟΥΣΙΑΔΗΝΟΥ

Οὗ ἡ ἀκροστιχίς·

Ἔπεσι τερπνοῖς τὴν σύνοδον γεραίρω Ἰωάννης.

—

CANON
IN OCTAVAM SYNODUM FLORENTIÆ HABITAM
AUCTORE JOANNE PLUSIADENO

Cujus acrostichis :

Suavibus verbis synodum celebro Joannes.

(Pasini, Codd. Taurin. Gr., p. 273. — Nullam hujus Canonis sive hymni mentionem fecerunt neque Fabricius neque Caveus, qui plura tamen Plusiadeni scripta recensent.)

—

A Ex totius terræ finibus divino Spiritu in unum congregati hodie in præclara Florentinorum civitate sacri doctores duorum principiorum falsitatem, et commistionis exsecrandum dogma procul amoverunt.

Sursum a Christo rege manifeste ducti, tanquam infractæ columnæ facti apparuerunt Ecclesiæ præsules, Christi milites, impietatis hostes, et pietatis magistri.

Religiose, fideles, conveniamus, et communi plausu præclaram hanc sanctamque synodum hymnis concelebremus, quæ fideles omnes Jesum Christum prædicantes in ejusdem fidei consensionem adduxit.

Tu, Virgo casta, Jesu Mater, quæ dissitos apte conjungis, tu Domina, progenies David, Deipara B Maria, angelorum splendor, terrigenumque gaudium.

Divinitus congregata sacra synodus, Ecclesiæque doctores omnes convenerunt in unionem, Christe, divini tui gregis, quem proprio redemisti sanguine, Domine.

Patrum omnium corona hodie, atque theologorum cœtus una concurrit, atque in occidentalibus partibus hic congregatus brevi omnes dissidii tenebras dispersit.

Religionis munimina, Ecclesiæ defensores, totiusque terræ pastores, ac magistri theologi insigni

Ἐκ τῶν περάτων θεαρχίῳ νεύματι συναθροισθέντες εἰς ἓν ἐν τῇ λαμπρᾷ πόλει Φλωρεντίων σήμερον οἱ ἱεροὶ διδάσκαλοι, δυαρχίας τὸ ψεῦδος συναλοιφῆς τὸ παλίμφημον δόγμα ἐκποδὼν ἀπεδίωξαν.

Παρὰ Χριστοῦ τοῦ βασιλέως ἄνωθεν μεμνημένος σαφῶς. Ὡς ἀῤῥαγεῖς στῦλοι, γεγονότες ὤφθησαν οἱ Ἐκκλησίας πρόεδροι, οἱ Χριστοῦ στρατιῶται, τῆς ἀσεβείας ἀντίπαλοι, καὶ τῆς εὐσεβείας διδάσκαλοι.

Εὐσεβοφρόνως οἱ πιστοὶ συνδράμωμεν, χεῖρας κροτοῦντες πιστῶς, καὶ τὴν λαμπρὰν ταύτην, καὶ ἁγίαν σύνοδον, ὕμνοις ἀνευφημήσωμεν, τὸν συνάψαντα πάντας ἐν ὁμοίᾳ τῆς πίστεως, Ἰησοῦν Χριστὸν μεγαλύνοντες.

Συναπτικὴ τῶν διεστώτων ἕνωσις, Παρθενομήτωρ ἁγνὴ, τοῦ Ἰησοῦ Μήτηρ, σὺ ὑπάρχεις Δέσποινα, ἡ τοῦ Δαβὶδ ἀπόγονος, Θεοτόκε Μαρία, καὶ τῶν ἀγγέλων ἀγλάϊσμα καὶ τῶν γηγενῶν ἀγαλλίαμα.

Ἱερῶς ἀθροισθεῖσα ἡ ἱερὰ σύνοδος, καὶ τῆς Ἐκκλησίας λογάδες πάντες συνήχθησαν ἐν τῇ ἑνώσει, Χριστὲ, τῆς θειοτάτης σου ποίμνης ἣν τῷ σῷ ἐστήριξας αἵματι, Δέσποτα.

Τῶν Πατέρων ἁπάντων ἡ κορωνὶς σήμερον καὶ τῶν θεολόγων, ἀκρότης πᾶσα συνέδραμε, καὶ πρὸς δυσμὰς ἐν ταυτῷ συναθροισθεῖσα ἐν τάχει, σκότος ἐξηφάνισε τῆς διαστάσεως.

Εὐσεβείας οἱ πύργοι, ἐκκλησιῶν πρόμαχοι, καὶ τῆς οἰκουμένης ποιμένες τε καὶ διδάσκαλοι, οἱ θεο-

λόγοι λαμπρῶς, ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ τε εὐσεβῶς A ἐκήρυξαν τὸ Πνεῦμα σήμερον.

Ῥῦσαι πάσης ἀνάγκης καὶ πειρασμῶν ἅπαντας τοὺς προσκαλουμένους τὸ θεῖον ὄνομα, Δέσποινα, σοῦ τὸ πανάγιον νῦν Θεοτόκον κυρίως, εὐσεβῶς δοξάζοντας καὶ μεγαλύνοντας.

Παρὰ Χριστοῦ τὴν ἐξουσίαν εἰλήφατε τὰς αἱρέσεις πάσας καὶ τὰ σχίσματα ἐκ τῆς αὐτοῦ ποίμνης ἀληθῶς Πνεύματος ἰσχύϊ ἐκτέμνειν καὶ ἀποκρούεσθαι, Πατέρες θεοφόροι, συνελθόντες· διόπερ κατὰ χρέος ὑμᾶς μεγαλύνομεν.

Νέα Σιὼν ἡ Φλωρεντία ἐγένετο, τοὺς Πατέρας πάντοθεν συνάψασα πρὸς ἑαυτὴν καὶ τὸν ἱερὸν ὅρον θεοφρόνως εἰς πᾶσαν γῆν ἐξαπέστειλεν, πολλῇ θεολογίᾳ καὶ σοφίᾳ συνθεῖσα, τὴν ὀρθόδοξον πίστιν B κηρύττοντα.

Ὁ ἱερὸς καὶ πανσεβάσμιος ὅμιλος τῶν Πατέρων πᾶσαν τὴν δυσχέρειαν τῶν πονηρῶν ἤλεγξε σαφῶς, καὶ τὸ θεῖον δόγμα τὸ τῆς Τριάδος ἐξέδωκεν, ὀρθῇ ὁμολογίᾳ καὶ σοφῇ διανοίᾳ τὸ τῆς πίστεως ἅγιον Σύμβολον.

Ἵνα τὴν σὴν θεολογῶμεν θειότητα ὀρθοδόξως, πάντας θείῳ νεύματι τοὺς ἀρχηγοὺς τῶν ἐκκλησιῶν ἐν τῇ Φλωρεντίᾳ συνάψας πάντα τὰ σκάνδαλα ἠφάνισας ἐκ μέσου· δι' αὐτῶν τὴν εἰρήνην, καὶ ὁμόνοιαν πᾶσιν ἐχώρισας.

Σὺ τῶν βροτῶν ὤφθης, Παρθένε, τὸ καύχημα, καὶ ἀγγέλων πέλεις ἀγαλλίαμα, ὡς τὸν Χριστὸν τέξασα σαρκὶ, τὸν παμβασιλέα, καὶ ποιητὴν πάσης κτίσεως. Διὸ, Παρθενομήτωρ, διά σοῦ οἱ σωθέντες εὐλογοῦμεν C ἀπαύστως τὸν Τόκον σου.

Τὴν σεβάσμιον ταύτην καὶ ἁγίαν σύνοδον πιστῶς γεραίρομεν τὴν ἐν Φλωρεντίᾳ ἱερῶς συναχθεῖσαν ἐν Πνεύματι, καὶ τὰς Ἐκκλησίας διεῤῥηγμένας ἀνιάτως ἐν ἑνώσει αὐτὰς κατευθύνασαν.

Ἡ φωνὴ τοῦ Σωτῆρος ἀληθῶς πεπλήρωται, ἡ πάλαι φήσασα ἱερῶς τῷ Πέτρῳ· *Ἐπιστρέψας στηρίξεις εἰς ἕνωσιν σου τοὺς ἀδελφούς σου. Ἐγὼ γὰρ, Πέτρε, ἐδεήθην, ἵνα μήποτε λείψῃ ἡ πίστις σου.*

Νῦν ὁ Ῥώμης προστάτης, ὁ κλεινὸς Εὐγένιος, πάντας συνήθροισε ἐν τῇ Φλωρεντίᾳ ὡς τὴν πίστιν κατέχων ἀκλόνητον, καὶ στηρίξας πάντας, καὶ πρὸς αὐτὴν καθοδηγήσας, τοῦ Σωτῆρος τὸν λόγον ἐπλήρωσε. D

Συνελθόντες ἐν πίστει, πάντες μακαρίζομέν σε τὴν πανάμωμον, τὴν τὰ διεστῶτα παραδόξως, Παρθένε, συνάψασαν τῷ σεπτῷ σου Τόκῳ, ἀλλὰ καὶ νῦν ταῖς ἐκκλησίαις τὴν εἰρήνην καλῶς προξενήσασαν.

Ὕψιστε Παμβασιλεῦ, τῶν ἁπάντων παντεπόπτα καὶ κτίστα· σὸν ἀληθῶς γὰρ ἔργον τὸ παρὸν, Παντοδύναμε, τοῦ ἑνῶσαι τὰ μακρὰ καὶ πρὸ πολλοῦ διεστῶτα δύο, Σωτήρ μου, γένη κάλλιστα.

Νῦν ἐπέλαμψε φαιδρῶς ἡ χαρμόσυνος ἡμέρα Κυρίου, ἐν ᾗ τὸν θεῖον ὅρον τῆς εἰρήνης τὸν σύνδεσμον, τῶν Πατέρων ὁ χορὸς συνέθετο ὀρθοδόξως, καὶ θεοφρόνως ἐπαγάλλεται.

Οἰήματα αἱρετικῶν καὶ κακία καὶ διάστασις πᾶσα θεολογούντων ἤρθη, ἐκ ποδῶν καὶ ἠφάνισται, τῶν

hodie pietate procedentem ex Patre, Filioque Spiritum deprædicant.

Ab omni necessitate, ac tentatione libera invocantes divinum nomen, sanctissimumque ac divinum tuum natum pie glorificantes, ac prædicantes, Deipara.

Potestatem a Christo accepistis hæreses omnes, et schismata ab ejus grege virtute Spiritus sancti vere exscindendi, atque propulsandi, optimi Patres convenientes: quocirca jure meritoque vos prædicamus.

Nova Sion facta est Florentia, Patres undique ad se congregans, et sacrum decretum divino consilio in universas terræ partes misit, quo multiplici theologica doctrina, sapientiaque conjuncta orthodoxam fidem promulgat.

Sacer, et venerandus Patrum cœtus omnem impiorum difficultatem perspicue diluit, divinumque Trinitatis dogma, nec non sanctum fidei Symbolum recta confessione, aptaque intelligentia exposuit.

Ut de tua divinitate recto convenientique modo loquamur, divino nutu omnes Ecclesiarum præsules Florentiam congregans omnia scandala de medio eorum sustulisti, pacem et concordiam disseminans.

Tu Virgo, mortalium gloria, et Angelorum es gaudium, Christum in carne pariens omnium Regem, atque rerum creatarum factorem: idcirco, Virgo mater, per te servati indesinenter Filio tuo benedicimus.

Venerandam hanc, sanctamque synodum fideliter celebramus, quæ Sancto spiritu afflante Florentiam congregata est, quæve divisas insanabili ferme modo Ecclesias, ad unionem composuit.

Vere impletus est Servatoris sermo ad Petrum olim habitus: *Conversus confirma in unum fratres tuos: Ego enim, Petre, rogavi, ut non deficiat fides tua.*

Nunc Romanus pontifex celebris Eugenius omnes Florentiam congregavit, incorruptam fidem velut effundens, cunctosque confirmans, et viam ad ipsam monstrans, Servatoris dictum implevit.

Convenientes in fide universi laudamus te maculæ omnis expertem, quæ disjunctas Ecclesias præter opinionem venerabili Filio tuo concilias, et nunc pacem inter eas perbelle confirmas.

Altissime Rex, rerum omnium auctor, atque creator, omnipotens vere, tuum opus est duas partes eximias valde, longeque inter se dissitas, Servator mi, conjunxisse.

Nunc vere illuxit dies Domini lætitiæ plena, in qua Patrum cœtus divinum decretum, tanquam societatis vinculum, recte statuit, et cœlesti repletus sapientia exsultat.

Hæreticorum opinamenta, et impietas, atque divisio omnis sublata est, et procul abjecta, ac in

veræ, divinæque fidei unionem convenerunt fideles Patres.

Agite jam, fideles, canamus castissimam Domini matrem, splendidam nubem, cœlestem scalam, thalamum aureum, præstantius altissimi tabernaculum, in quo Verbum caro factum est.

Visus est Patrum cœtus ex terræ finibus Florentiam congregatus tanquam exercitus armis instructus adversus hostes, ipsorumque audaciam strenue dejecit.

Divino afflatu convenerunt undique Patres theologi ad consocianda, quæ prius nefarie divisa fuerant, jamque concinentes divinum canticum Domino persolvent.

Prodiit synodi decretum, statimque animum dimiserunt oblatrantes adversarii, et dogma nos perspicue docet venerari Spiritum ex Patre, Filioque procedentem.

Unum utrobique sentit divina synodus venerandum, sanctumque Christi corpus, sive azymo pane, sive fermentato perficiatur mysterium.

Ab omnibus periculis immunes serva, Deipara sanctissima, tuum natum celebrantes, omnibusque animi viribus hymnis ad te clamantes, et cantica tibi jugiter persolventes.......

Velut in sublimi posita terræ fines omnes lucis splendore conspersit hodie Florentina synodus, edocens animarum fruitionem non defuturam iis, qui Servatori alacri animo famulantur, et animarum sponso hymnum jugiter canunt.

Solutus est interjectus paries schismatis pessimus, et dissidii squalor evanuit, jamque unionis publica celebritas miro splendore illuxit, et pœnas animum expiantes prædicans, docet fideles synodi decretum, ut veritatis dogma accipere.

Ab inopia, seditionibus, aliisque periculis libera famulos tuos, qui sacrum verumque doctorem, successoremque Petri Ecclesiæ præsulem, totiusque terræ ducem, et pastorem, et divinum sacerdotum omnium Coryphæum toto animo colunt, sicut.....

Quam mirabilia sunt opera tua omnipotens Jesu, qui Deum colentibus mirabili sane modo dedisti videre sacræ unionis mysterium! Ante nos enim sapientes alii, et patriarchæ id vehementi desiderio cupiebant, sed non assecuti sunt. Nos vero præ oculis jam habentes, te celebramus. Servator noster.

Ut cœlestia omnia cum terrenis conciliaret, carnem assumpsit, et in tuum uterum descendit. Virgo mater casta, Unigenitus Patris ante sæcula.; velut homo apparuit, atque ex te prodiens unigenitus appellatus est circa ullam mutationem, atque inordinationem.

O Creator omnium, tam visibilium, quam invisibilium factor, totiusque carnis Domine, gloriam tibi proferimus, Rex, qui conversionem nostram

A Πατέρων καὶ πιστοὶ συνῆλθοσαν ἐν ἑνώσει τῆς ἀληθοῦς καὶ θείας πίστεως.

Δεῦτε ᾄσωμεν, πιστοὶ τὴν ὑπέραγνον μητέρα Κυρίου, τὴν φωταυγῆ νεφέλην, τὴν οὐράνιον κλίμακα, τὴν παστάδα τὴν χρυσῆν, σκήνωμα φέρτερον τοῦ Ὑψίστου, ἐν ᾧ ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο.

Ὅμιλος ὤφθη τῶν Πατέρων, ἐκ περάτων ἀθροισθεὶς ἐν Φλωρεντίᾳ ὁπλοφόρος στρατὸς, κατὰ τῶν ἀντιπάλων, καὶ τούτων καταβέβληκε τὴν ὀφρὺν γενναιοφρόνως.

Νεύσει Κυρίου πανταχόθεν συνηθροίσθησαν Πατέρες θεηγόροι, τοῦ ἑνῶσαι τὰ πρὶν κακῶς διεῤῥωγότα καὶ μελῳδοῦντες ᾄσωσιν ᾆσμα θεῖον τῷ Δεσπότῃ.

B Γέγονεν ὅρος τῆς συνόδου, καὶ κατῄσχυνεν ἐχθρῶν τὰς φληναφίας· καὶ τὸ δόγμα σαφῶς ἐδίδαξε τοῦ σέβειν, τὸ Πνεῦμα ἐκπορεύεσθαι ἐκ Πατρὸς καὶ δι' Υἱοῦ τε.

Ἓν ἀμφοτέρωθεν ἡγεῖται. Τὸ γινόμενον ἡ σύνοδος ἡ θεία δι' ἀζύμου αὐτὸ ἄρτου καὶ δι' ἐνζύμου σῶμα σεπτὸν καὶ ἅγιον τοῦ Κυρίου παραδόξως.

Ῥῦσαι κινδύνων, Θεοτόκε, τοὺς ὑμνοῦντάς σου τὸν Τόκον, Παναγία· καὶ ἐξ ὅλης ψυχῆς βοῶσί σοι τὸν ὕμνον καὶ τὴν ᾠδήν σοι μέλπουσιν εἰς ἀεί....

Ἐπ' ἄκρων γῆς εἰς πέρατα συνεξέλαμψε σήμερον ἡ ἐν Φλωρεντίᾳ παναγία σύνοδος πιστοὺς ἐκδιδάσκουσα τὴν τῶν ψυχῶν ἀπόλαυσιν νῦν τῶν ἐν τῷ παρόντι ἱκανῶς δουλευσάντων προθύμως τῷ Σωτῆρι
C καὶ αὐτῷ μελῳδούντων τῷ τῶν ψυχῶν νυμφίῳ, τὸν ὕμνον εἰς αἰῶνας.

Ἵνα λυθῇ μεσότοιχον, τὸ τοῦ σχίσματος κάκιστον, καὶ ἀφανισθῇ ἡ αὐχμηρὰ διάστασις, ἑνώσεως ἔλαμψεν ἡ φωταυγὴς πανήγυρις νῦν, καὶ τὴν τῶν ψυχῶν καθαρτικὴν τιμωρίαν δοξάζουσα διδάσκει τοὺς πιστῶς δεχομένους τὸν ὅρον τῆς συνόδου ὡς ἀληθείας τόμον.

Ῥῦσαι λιμοῦ καὶ στάσεως καὶ κινδύνων τοὺς δούλους σου, τοὺς τὸν ἱερὸν καὶ ἀληθῆ διδάσκαλον, τοῦ Πέτρου διάδοχον, τῆς Ἐκκλησίας καθηγητὴν, καὶ τῆς οἰκουμένης ὁδηγὸν καὶ ποιμένα, καὶ θεῖον κορυφαῖον ἱερέων ἁπάντων, ὅλῃ ψυχῇ τιμώντων, ὡς ἐπηγγείλω...

D Ὡς θαυμαστὰ τὰ ἔργα σου, Ἰησοῦ παντοδύναμε, τοῖς θεοσεβέσιν θαυμασίως δέδωκας ἰδεῖν τὸ μυστήριον τῆς ἱερᾶς ἑνώσεως· καὶ γὰρ πρὸ ἡμῶν ἐπιθυμήσαντες ἄλλοι σοφοὶ, καὶ πατριάρχαι, ἀλλ' οὐκ ἔτυχον τούτου. Ἡμεῖς δὲ οἱ ἰδόντες δοξάσομέν σε, Σῶτερ.

Ἵνα συνάψῃ, Πανάγιε, τὰ οὐράνια ἅπαντα μετὰ τῶν γηΐνων, σάρκα ἀνελάβετο, καὶ μήτραν κατῴκησε τὴν σὴν, Παρθενομήτωρ ἁγνὴ, ὁ μονογενὴς ἐκ τοῦ Πατρὸς πρὸ αἰώνων. Ὡς ἄνθρωπος ἐφάνη, καὶ ἐκ σοῦ ἐπ' ἐσχάτων μονογενὴς ἐκλήθη ἀτρέπτως, ἀσυγχύτως.

Ὦ κτίστα τῶν ἁπάντων καὶ ποιητὰ ὁρατῶν ἀοράτων, καὶ Κύριε πάσης σαρκὸς, δόξαν σοι προσάγομεν, Βασιλεῦ, τὴν ἡμῶν μετάνοιαν καὶ τὴν σωτηρίαν

ἐπιζητῶν καὶ θέλων ἡμᾶς εἶναι πιστοὺς ἐν ὁμονοίᾳ καὶ ἐν ἀλλήλοις εἰρηνεύοντας.

Ἀνέβητε εἰς ὕψος τῆς ἱερᾶς καὶ ἁγίας καθέδρας Μακάριοι, τὸ ἱερὸν χρίσμα περικείμενοι εὐσεβῶς· καὶ τοὺς πιστοὺς διδάσκετε λόγον εὐσεβείας πανaληθῆ, Πατέρες θεηγόροι· ὅθεν ὑμᾶς τιμῶμεν εὐσεβοφρόνως καὶ γεραίρομεν.

Νῦν, θεῖοι ἱεράρχαι, παρὰ Χριστοῦ ἐπαξίως τῶν πόνων εἰλήφατε τὰς ἀμοιβὰς, ὧν εὐσεβοφρόνως ἐπὶ τῆς γῆς μεγάλως ἠγωνίσασθε, καὶ σκιὰν ἐκθέμενοι τῆς σαρκὸς οἰκεῖτε σὺν ἀγγέλοις, χορεύοντες ἀπαύστως περὶ τὸν θρόνον τοῦ παντάνακτος.

Νῷ κεκαθαρμένῳ τὸν εὐσεβῆ οἱ Πατέρες ἐξέθεντο σήμερον ὅρον σαφῶς, πάντοθεν κοσμούμενον ἱεροῖς καὶ ὀρθοδόξοις δόγμασι. Αἰσχυνέσθω δη . . . . σχισματικῶν τὸν τοῦτον μὴ τιμώντων μηδὲ ὁμολογούντων, ὥσπερ ἡ σύνοδος ἐκήρυξεν.

Ἡλίου λαμπροτέρα ἡ ἑορτὴ τῆς συνόδου τῆς θείας ἐπέλαμψε πᾶσαν τὴν γῆν αἱρέσεως σκοτουμένην καὶ πονηροῦ σχίσματος τοῦ πρὶν ἐξαίρουσα τὴν πλάνην, καὶ πάντας διεγείρει πρὸς τὴν ἑνότητα τῆς πίστεως.

A atque salutem expetis, et in concordia nos fideliter perstantes esse, nec non pacem invicem servare jubes.

Ascendite super sacram sanctamque sedem, Beati sacro chrismate religiose circumliniti, atque fideles pium veritatis sermonem edocete, Patres digna Deo loquentes : quocirca vos magno honore atque veneratione prosequimur.

Nunc, divini sacerdotes, dignam laboris mercedem a Christo accepistis, propter quam pie et strenue certavistis et cum umbram corporis deposueritis, habitabitis cum angelis, exsultantes perenniter circa thronum Regis regum.

Mente pura sacrum hodie decretum posuerunt Patres, omnino conveniens sacris, et orthodoxis

B dogmatibus. Pudeat,... schismaticos, qui debitum huic honorem deferre recusant, atque confiteri, sicut definiit synodus.

Sole spendidior divinæ synodi celebritas terram omnem hæreseos caligine obductam illustravit, pessimique schismatis errorem primum auferens, omnes in unionem fidei adduxit.

Sequitur tanquam hymni appendix, Συναξάριον τῆς ἁγίας καὶ οἰκουμενικῆς συνόδου. *Synaxarium sanctæ et œcumenicæ synodi*, sive brevis narratio eorum quæ in concilio Florentino gesta sunt, ejusdem Joannis Plusiadeni, ut colligere est ex ipso Synaxario.

Hujusmodi autem est :

Ἡ ἁγία αὕτη καὶ μεγάλη σύνοδος γέγονεν τῷ ‚αυλθ' ἔτει ἀπὸ τῆς τοῦ Κυρίου ἐνανθρωπήσεως ἐν ταῖς ἡμέραις Ἰωάννου Παλαιολόγου τοῦ τελευταίου βασιλέως τῶν Ῥωμαίων καὶ Ἰωσὴφ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως. Συνήθροισε δὲ αὐτὴν ὁ τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης ἀρχιερεὺς, ὁ μέγας Εὐγένιος, ἀνὴρ ὡς ἄλλος τις τῶν μακαρίων ἀνδρῶν, θεοφόρος τῷ ὄντι καὶ μέγας θεῖος ἱεράρχης, καὶ τὴν ἕνωσιν τῆς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας πνέων ἀπὸ ψυχῆς, ἐπὶ καθαιρέσει τῶν ἀρνουμένων τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ μὴ ἔχειν πάντα τὰ φυσικὰ τοῦ Πατρὸς ἀγαθά. Οἱ γὰρ ἀρνούμενοι τὸν Υἱὸν μὴ ἐκπορεύειν τὸ Πνεῦμα ἀρνοῦνται μὴ ἔχειν τὰ φυσικὰ τοῦ Πατρὸς ἀγαθά. Καὶ τοῦτο γὰρ φυσικόν ἐστι τοῦ Πατρὸς ἀγαθὸν, ἐκπορεύειν τὸ Πνεῦμα· ἔτι κατὰ τῶν ἀμαθῶς φλυαρούντων ὡς τὸ δι' ἀζύμου θυόμενον οὐκ ἔστι σῶμα Χριστοῦ· πρὸς δὲ καὶ τῶν εὐσεβῶς ἀρνουμένων μὴ ἔχειν τὰς ψυχὰς τῶν ἐν μετανοίᾳ κεκοιμημένων βοήθειαν μετὰ θάνατον μηδὲ καθαίρεσθαι αὐτάς· ἔτι μηδὲ τὰς τῶν ἁγίων ψυχὰς μὴ ἀπολαμβάνειν νῦν καθ' ὅσον εἰσὶ ψυχαί. Ἔτι καὶ πρὸς τοὺς μὴ βουλομένους κλῖναι τὴν κεφαλὴν, καὶ δοῦναι τῷ Ῥώμης ἀρχιερεῖ τὴν αἰδῶ τε καὶ ὑποταγὴν, ὡς ἄνωθεν καὶ προπαραδότως ἐξεδόθη καὶ ἐτυπώθη ἐν τοῖς ἱεροῖς κανόσι. Συνήχθη μὲν οὖν ἡ εἰρημένη ἁγία σύνοδος ἐν Φεραρίᾳ καὶ Φλωρεντίᾳ, πόλεσιν ἀξιολόγοις τῆς Ἰταλίας. Παρῆσαν δὲ ἐν αὐτῇ πολλοὶ εὖ καὶ καλοὶ, σοφίᾳ καὶ ἀρετῇ διαλάμποντες ἐξ ἀμφοτέρων τῶν μερῶν. Ἐπλήρουν γὰρ τὸν ἱερὸν τοῦτον θίασον πλείονες ἢ ω' ἄνδρες· ἀπὸ μὲν τοῦ μέρους τῶν Ἰταλῶν ὁ τῆς ὁσίας μνήμης Εὐγένιος ὁ Ῥώμης ἀρχιερεὺς μέγιστος σὺν πάσῃ τῇ κατ'

Sancta hæc, magnaque synodus facta est anno ab Incarnatione Domini 1439 in diebus Joannis Palæologi postremi Romanorum Imperatoris, et Josephi patriarchæ Constantinopolitani. Eam

C autem congregavit summus præsul senioris Romæ magnus Eugenius, vir, si quis alius, beatorum virorum divino numine plenus, et magnus divinusque pontifex, ad Ecclesiæ Christi unionem toto animo anhelans, ut condemnaret eos, qui negant Dei Filium habere omnem naturalem Patris virtutem. Nam qui sentiunt Filium haud producere Spiritum sanctum, iidem existimant eum non habere omnem naturalem Patris virtutem : hoc enim ad naturam Patris spectat producere Spiritum. Tum adversus eos, qui indocte garriunt, azymum panem consecratum haud fieri corpus Christi, et qui pio quodam affectu negant morientes in pœnitentia posse post mortem juvari suffragiis, aut ipsorum animas purgari, simulque sanctorum animas per-

D fectam fruitionem adipisci, quatenus animæ sunt. Tandem adversus illos, qui caput inclinare nolunt, debitamque Romano Pontifici venerationem, et obedientiam testari, quemadmodum ex vetusta traditione habetur, atque in sacris canonibus statum fuit. Convenit igitur dicta sancta synodus in civitates Italiæ præstantissimas, Ferrariam, atque Florentiam ; aderantque multi optimi, ac præstantes viri sapientia, virtuteque celeberrimi ex utraque parte. Componebant enim ipsum cœtum plusquam octingenti viri. Ex parte quidem Italorum sanctæ memoriæ magnus Eugenius Romanorum pontifex Maximus cum omni

Ecclesia ipsi subjecta, nimirum sacerdotibus, cardinalibus, archiepiscopis, episcopis, abbatibus, hieromonachis, monachis, presbyteris, et diaconis plusquam sexcentum, omissis locorum præpositis, aliisque Italiæ præsulibus; ex parte vero Orientalium serenissimus Romanorum imperator Joannes Palæologus, Josephus intelligentissimus, reverendissimusque patriarcha cum omni sua Ecclesia, archiepiscopis, episcopis, aliisque ecclesiasticis viris crucis insignibus decoratis, præfectis, presbyteris, hieromonachis et monachis, simulque imperatoria cohors multis, nobilibusque viris constans. Secutus est enim eum imperatorius comitatus, uti par erat. Cum fuit itaque disceptandi tempus, convenerunt omnes, ut ex disputationibus partium discrimen observarent. Erant autem et ipsi supra ducentos absque principibus. Ac discrimen quidem quinque capitibus continebatur; de processione sancti Spiritus, de azymo, et fermentato, de igne purgatorii, de beatitudine animarum sanctorum, de potestate papæ. Hæc audiens Ephesinus, qui et ipse ad disputandum electus fuerat, non de omnibus, inquit, institui oportet disputationem, quoniam non in omnibus simpliciter differimus. Sed unum duntaxat sedulo investigandum est, atque de eo disputandum, nempe de processione Spiritus sancti; hoc enim præsertim dogma scire volo: cætera vero omnia unius horæ spatio expediri possunt. Quocirca de hoc institui cœpta est quæstio, atque parabatur certamen, et super hoc admodum vigilabat unusquisque ex parte sua, et vehemens studium in certando adhibebat. Cœpit igitur disputari in synodo Aprilis nona die, anno a Christi incarnatione 1438, atque disputatum est mensibus XIV nimirum usque ad diem sextum Julii, anni 1439, neque partes otio vacabant, sed magna utrinque contentione certabatur, atque certamen certamini, disputatio disputationi succedebat, donec Marcus Ephesinus, rebus jam in aperto positis, contradicere non valens, atque disceptando adhuc certare formidans aufugit. Cæteri autem Patres ab ipsomet sacro patriarcha, maximoque imperatore omnes in unionem fidei convenerunt. Investigantes enim sacros Ecclesiæ doctores, ipsisque dogmati consentientibus repertis, æquum existimarunt, se potius Ecclesiæ Dei conjungere, extra quam nulla fulget salutis spes, quam manere diutius in separatione, et schismate, in quo nulla est salus. Convenerunt igitur tam in hoc dogmate, quam in reliquis capitibus, omniaque doctorum Ecclesiæ testimoniis confirmantes decretum promulgarunt, quod lætitiæ multum attulit Ecclesiæ, dicentes, *Exsultent cœli, et lætetur terra.* Sic igitur decretum sanxerunt, et eodem declararunt processionem sancti Spiritus ex Patre, Filioque, atque azymi consecrationem perinde valere, ac fermentati, tum animarum purgationem, sanctorumque fruitionem, denique summum Pontificem Romanum successorem beati Pe-

A αὐτὸν ἁγίᾳ Ἐκκλησίᾳ, δηλονότι ἱερεῦσι καρδινάλεσιν, ἀρχιεπισκόποις, ἐπισκόποις, ἀδᾶσιν, ἱερομονάχοις καὶ μοναχοῖς, ἱερεῦσι καὶ διακόνοις, πλείοσι ἢ ἑξακοσίοις, χωρὶς τῶν τοποτηρητῶν, καὶ τῶν ἄλλων ἀρχόντων τῆς Ἰταλίας· ἀπὸ δὲ τοῦ μέρους τῶν Ἀνατολικῶν ὁ γαληνότατος βασιλεὺς Ῥωμαίων Ἰωάννης ὁ Παλαιολόγος, Ἰωσὴφ ὁ φρονιμώτατος καὶ φοβερώτατος πατριάρχης σὺν πάσῃ τῇ κατ' αὐτὸν Ἐκκλησίᾳ, ἀρχιεπισκόποις ἐπισκόποις καὶ τοῖς ἄλλοις ἐκκλησιαστικοῖς σταυροφόροις, ἡγουμένοις, ἱερεῦσιν, ἱερομονάχοις καὶ μοναχοῖς· ἔτι δὲ καὶ ἡ τοῦ βασιλέως σύγκλητος πλεῖστοι καὶ εὐγενεῖς ἄνδρες· ἐκόσμει γὰρ καὶ αὐτὸν ἡ βασιλικὴ σύνταξις ὡς εἰκός. Ἦλθεν οὖν ὁ καιρὸς τῆς διαλέξεως, καὶ συνῆλθον ἅπαντες ἐν τῇ διαλέξει ἰδεῖν τὴν διαφοράν. B Ἦσαν δὲ καὶ αὐτοὶ ὑπὲρ τοὺς διακοσίους, ἐκτὸς τῶν ἀρχόντων. Διεφέροντο γὰρ πέντε καὶ μόνοις κεφαλαίοις, ἤως, τὸ περὶ τῆς θείας ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος, τὸ περὶ τοῦ ἀζύμου καὶ τοῦ ἐνζύμου περὶ τοῦ καθαρτηρίου πυρὸς, περὶ τῆς ἀπολαύσεως τῶν ψυχῶν τῶν ἁγίων, καὶ περὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ πάππα. Ταῦτα γὰρ ἀκούσας ὁ Ἐφέσου, εἷς ὢν καὶ αὐτὸς τῆς ἱερᾶς ἐκείνης διαλέξεως, Οὐ περὶ πάντων ἡ διάλεξις γενήσεται, ἔφη, ἐπειδὴ οὐ διαφερόμεθα περὶ πάντων ἁπλῶς· ἀλλ' ἑνὸς καὶ μόνου ἡ ἔρευνα γενέσθω καὶ ὁ ἀγὼν, τὸ περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος, περὶ τούτου γὰρ βούλομαι εἰδέναι τοῦ δόγματος· τὰ δ' ἄλλα πάντα, μιᾶς ὥρας ἀρκέσει σπουδή. Ὅθεν καὶ περὶ τούτου ἡ διάλεξις ἤρξατο. Καὶ ὁ ἀγὼν ηὐτρεπίζετο· καὶ C ἠγρύπνουν ἐπὶ τοῦτο πάνυ τε καὶ ἐσπούδαζον ἕκαστος ὑπὲρ τοῦ μέρους αὐτοῦ ἀγωνίζεσθαι. Ἤρξατο τοίνυν ἡ σύνοδος διαλέγεσθαι Ἀπριλλίῳ θ' τῷ ,αυλη' ἔτει ἀπὸ Χριστοῦ. Καὶ διελέγοντο μῆνας ιδ' μέχρι καὶ τοῦ λθ' ἔτους Ἰουλίου ϛ'· καὶ οὐχ ἡσυχίαν εἶχον τὰ μέρη, ἀλλ' ἠγωνίζοντο ἀμφότεροι σπουδῇ μεγάλῃ· καὶ ὁ ἀγὼν τὸν ἀγῶνα διεδέχετο, καὶ ἡ διάλεξις τὴν διάλεξιν, ἕως οὗ ὁ Ἐφέσου Μάρκος μὴ δυνάμενος ἀντιλέγειν πρὸς τὰ φανότατα, ἀπέδρα τὸν ἀγῶνα δειλιάσας τῆς διαλέξεως. Οἱ δὲ λοιποὶ Πατέρες ἀρξάμενοι ἀπ' αὐτοῦ τοῦ ἱεροῦ πατριάρχου, καὶ τοῦ μεγαλωτάτου κυρίου τοῦ βασιλέως, πάντες συνήνεσαν ἐν τῇ ἑνώσει τῆς πίστεως. Ἐρευνήσαντες γὰρ τοὺς ἱεροὺς θεολόγους τῆς Ἐκκλησίας, καὶ εὑρόντες D αὐτοὺς συμφωνοῦντας τῷ δόγματι, ἔκριναν δίκαιον εἶναι ἑνωθῆναι τῇ τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίᾳ, ἧς χωρὶς οὐκ ἔστιν ἐλπὶς σωτηρίας, ἢ μένειν ἐν τῷ χωρισμῷ καὶ τῷ σχίσματι, ἔνθα οὐδεμία ἐστὶ σωτηρία. Ἡνώθησαν τοίνυν ὥσπερ ἐν τῷ δόγματι οὕτω καὶ ἐν τοῖς λοιποῖς κεφαλαίοις. Πάντα γὰρ διὰ μαρτυριῶν τῶν τῆς Ἐκκλησίας διδασκάλων συστήσαντες, ὅρον ἐξεφώνησαν τῇ Ἐκκλησίᾳ χαρμόσυνον, «Εὐφραινέσθωσαν οἱ οὐρανοὶ καὶ ἀγαλλιάσθω ἡ γῆ,» λέγοντες. Οὕτως οὖν τὸν ὅρον τελέσαντες ἐν αὐτῷ τὴν ἐκπόρευσιν τοῦ παναγίου Πνεύματος ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ σαφηνίζουσι· καὶ τὴν δι' ἀζύμου θυσίαν μίαν καὶ τὴν αὐτὴν εἶναι τὴν μετὰ τοῦ ἐνζύμου γινομένην, καὶ τὴν τῶν ψυχῶν κάθαρσιν, καὶ τὴν τῶν ἁγίων ἀπόλαυσιν καὶ τὸν ἄκρον ἀρχιερέα τῆς

A Ῥώμης διάδοχον τοῦ μακαρίου Πέτρου εἶναι σαφῶς παριστᾶσι. Ὅν σημάναντες ἀποστολικοῖς τε καὶ ἐρυθροῖς γράμμασι εἰς ἅπασαν οἰκουμένην ἀπέστειλαν· καὶ πάντες ἐστήριξαν καὶ ὡμολόγησαν· καὶ συνεφώνησαν καὶ ἱερούργησαν ὁμοῦ μετὰ τοῦ Ῥώμης ἀρχιερέως. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Ἐφέσου συνεφώνησεν ἐν τῇ ἀναγνώσει τοῦ ὅρου. Οὐκ ἠθέλησε δὲ ἀπογράψαι, προφασιζόμενος διωρίαν. Ἠσχύνετο γὰρ ἀντιλέγειν οὕτω σφοδρῶς. Τῆς ἱερουργίας οὖν τελεσθείσης ἀνεγνώσθη ὁ ὅρος ἐν τῇ μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ τῆς Φλωρεντίας Ῥωμαϊστὶ καὶ Ἑλληνιστί· καὶ ἔδωκαν ἀμφότερα τὰ μέρη ὅρκον εἰς τοῦ Χριστοῦ τὸ σῶμα, ὅτι οὕτω στέργουσιν, ὥσπερ ὁ ὅρος διαλαμβάνει. Καὶ οὕτως ἔλαβε τέλος ἡ σύνοδος. Ἀλλ' ὑποστρέψας ἐν Κωνσταντινουπόλει, συνέχεε B καὶ συνετάραξε πᾶσαν τὴν Ἀνατολὴν γράφων καὶ λέγων ἐναντία κατὰ τῆς ἱερᾶς συνόδου. Ἀλλ' οὐκ ἠμέλησε καὶ περὶ τούτου ἡ Ἐκκλησία τῆς Ῥώμης φροντίσαι. Ἀπέστειλε τὸν Κορώνης ἐπίσκοπον ἄνδρα πάσης σοφίας πεπαιδευμένον καὶ θεολόγον ἄριστον ἐν Κωνσταντινουπόλει διαλεχθῆναι μετὰ τοῦ Ἐφέσου, ἵνα μὴ ἔχῃ λέγειν ὅτι διὰ φόβον τινὰ οὐκ ἠδύνατο λέγειν ἐν Ἰταλίᾳ· ἀλλὰ κἀκεῖσε μίαν καὶ δευτέραν διάλεξιν ποιήσας προστάξει τοῦ βασιλέως, ἐξέφυγε τὴν διάλεξιν. Ἔνθα γὰρ ἐζητεῖτο, οὐκ ἤθελε διαλέγεσθαι, καὶ κατὰ μόνας ἐν ταῖς γωνίαις συνετάραττε πᾶσαν τὴν πόλιν, ἔτι γε μὴν καὶ τὰς νήσους· καὶ ἀπ' ἐκείνου μέχρι τοῦ νῦν ἡ ἐκείνου λύμη πολλοὺς διέφθειρε, καὶ μάλιστα τὴν περίφημον ταύτην νῆσον. Ἀλλ' ἐκεῖνος μὲν ἐπίχειρα τῆς αὐτοῦ C δεισιδαιμονίας τε καὶ ἀλαζονείας ἔλαβεν ἐπαξίως τῆς αὐτοῦ βλασφημίας καὶ ἀναιδείας· ὅτι εἷς ὢν τῇ οἰκουμενικῇ συνόδῳ ἐμάχετο· τῇ γὰρ ὥρᾳ τῆς αὐτοῦ ἀναλύσεως ἰλεῷ τὸν βίον κατέστρεψε. Οἱ δὲ ἐκείνου μιμηταί τε καὶ ὀπαδοί, εὐχόμενοι ὁμοίῳ τέλει ἐκείνου χρήσασθαι, ὦ τῶν κριμάτων σου, Χριστὲ Βασιλεῦ! καθ' ἑκάστην ὁρῶμεν αὐτοὺς τούτῳ τῷ τρόπῳ τοῦ τῇδε βίου ἀπερχομένους. Ἡμεῖς δέ, τοῖς αὐτοῦ λόγοις ἀποστραφέντες, τῇ ἁγίᾳ τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίᾳ ἡνώθημεν, καὶ εὐχόμεθα ἵνα μέχρι τέλους διαμείνωμεν οὕτω. Ταῖς τῶν θεοφόρων σου Πατέρων πρεσβείαις, ὁ Θεὸς ἡμῶν, ἐλέησον ἡμᾶς.

A tri aperte definierunt. Quod quidem decretum apostolicis, rubrisque litteris signatum, in omnia terrarum loca missum est, atque omnia pacis amore, communique consensu eamdem fidem confessi sunt, peractis sacris una cum Romano Pontifice. Ipse etiam Ephesinus consensit lectioni decreti, noluit tamen subscribere, dilationem temporis prætendens; pudebat enim eum nimia anxietate adhuc contradicendo impietatem suam aperire. Sacris igitur peractis, lectum est decretum in magna Ecclesia Florentiæ, Latino Græcoque sermone, et utraque pars jurejurando in sacrosanctum Christi corpus sese obstrinxit, fore ut ea omnia complecteretur, quæ in decreto statuta fuerant. Constantinopolim autem reversus, commovit, pertur- B bavitque Orientalem Ecclesiam, scribens, ac loquens contraria synodi statutis. Curam et in id suam convertit Romana Ecclesia, misso Coronensi episcopo, viro omni sapientia instructo, theologo optimo Constantinopolim, ut cum Marco Ephesino disputaret, ne ullum amplius subterfugium haberet, dicens se propter metum quemdam causam defendere haud potuisse in Italiæ partibus; sed facta ibi una, et altera disceptatione ex imperatoris mandato, certamen vitavit, et quamvis requisitus, noluit amplius disputare: verum privatim, occulteque commovebat omnem civitatem, simulque insulas, et ab illo usque ad præsens tempus orta ab ipso pernicies multos pervasit, præsertim C vero celeberrimam hanc insulam. Ast ille quidem promptam subiit pœnam suæ ostentationis, dignam sane impietate, et impudentia, qua solus œcumenicæ synodo adversari ausus est. Cum enim resolutionis ejus tempus advenisset, convolvulo correptus e vita migravit. Ipsius autem imitatores et asseclæ similem huic finem habere precantes, justo tuo judicio, Christe Rex, singulis diebus videmus eodem prorsus modo interire. Nos autem, ab ipsius dictis recedentes, sanctæ Dei Ecclesiæ unionem amplexi sumus, atque obsecramus, ut ad finem usque in ea permanere possimus. Sanctis Patribus intercedentibus miserere nostri, Deus noster.

MONITUM EDITORUM.

Sub nomine Gennadii Scholarii, patriarchæ Constantinopolitani, Romæ edita est Græce, anno 1577, simul cum actis Græcis concilii Florentini, *Defensio quinque capitum quæ in sancta et œcumenica Florentina synodo continentur*, videlicet, *De processione Spiritus sancti, De sacrificio in azymo et fermentato, de Purgatorio, De fruitione sanctorum*, et *De primatu Papæ*.

Sed quia egregius iste libellus scriptus est in defensionem doctrinæ catholicæ, in synodo Florentina definitæ; dum aliunde constat Gennadium Scholarium, statim post reditum Græcorum in patriam, denuo ab unione defecisse et cum schismaticis fecisse, satis liquet Gennadium Scholarium etsi unioni duarum Ecclesiarum ante concilium Florentinum et in eodem concilio fautor fuerit, tamen hujus libelli auctorem non esse, siquidem eo tempore quo libellus scriptus est, doctrinæ concilii Florentini infensus evaserat.

Res in ambiguo versabatur, quando perspicacissimus Bollandista, R. P. Cuperus, in *Historia Patriarcharum Constantinopolitanorum*, quæ *Actis sanctorum Augusti*, tomo I, præficitur, et anno 1733 Antverpiæ in publicam lucem emissa est, pag. 193*, asseruit *Defensionem quinque capitum concilii Florentini*, Josepho Methonensi ascribendam esse; et ibidem p. 197, ipsius Josephi Methonensis verba recitat, quibus testatur se ex industria propugnasse *quinque capita concilii Florentini*. Verba Josephi, quæ leguntur apud Labbe, in *Collect. Concilior.* t. XIII, col. 707, hæc sunt: Τὸ δὲ *ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα οὐ λέγομεν*... ἐλύσαμεν ἐν τῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ τοῦ ὅρου, ὑπεραπολογούμενοι τῶν πέντε κεφαλαίων. *Illud autem, « Ex Filio non dicimus Spiritum » .... jam solvimus in primo definitionis capite, dum pro quinque capitibus apologiam scriberemus.* Quæ cum ita sint, jam a nemine ambigendum est, quin Josephus Methonensis hujus nostri libelli auctor sit.

Textus Græcus libelli, nullibi, quod sciam, impressus est, nisi Romæ a Zanetti, inter Acta Concilii Florentini Græca, quæ anno 1577 in urbe sancta prodierunt.

Translatio Latina quam Fabius Benevolentius, Senensis, confecit, prodiit Romæ in Ædibus populi Romani 1579, 4°. Deinde quo libellus magis prodesset Orientalibus, in linguam Græco-Barbaram seu vernaculam translatus est a doctissimo et piissimo viro D. Joan Matthæo Caryophylo, Iconiensi archiepiscopo, et typis S. Congregationis de propaganda fide, Romæ, anno 1628, forma in 4° editus.

Hæc, et non alia, hic monenda occurrebant. Opus nunc exhibemus ut in editione Romana inscribitur.

B... 17 Januarii 1863.

J.-B M.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ
ΤΟΥ ΣΧΟΛΑΡΙΟΥ
ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

ΥΠΕΡ

ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΗΣ ΕΝ ΦΛΩΡΕΝΤΙᾼ ΣΥΝΟΔΟΥ
ΟΤΙ ΟΡΘΩΣ ΕΓΕΝΕΤΟ,
ΥΠΕΡΑΠΟΛΟΓΟΥΜΕΝΟΥ ΤΩΝ Τῼ ΟΡῼ ΑΥΤΗΣ ΠΕΝΤΕ ΚΕΦΑΛΑΙΩΝ.

GENNADII SCHOLARII

CPOLITANI PATRIARCHÆ

EXPOSITIO PRO SANCTA ET ŒCUMENICA SYNODO FLORENTINA

QUOD LEGITIME CONGREGATA EST,

ET DEFENSIO QUINQUE CAPITUM QUÆ IN DECRETO EJUS CONTINENTUR.

ΠΡΟΟΙΜΙΟΝ.

A Τὸ τῆς εὐσεβείας μέγα μυστήριον, μετὰ καθαρᾶς γνώμης καὶ εἰλικρινοῦς διαθέσεως ἐρευνώμενον, ἐξαπλοῖ καὶ διανοίγει τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος, καὶ φανερωτέρους τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων ἐργάζεται. Καὶ καθάπερ ἐκεῖναι ἄνωθεν ἐπὶ τὴν γῆν προκύπτουσαι οὐ μόνον τὰς λείας ὁδοὺς, ἀλλὰ καὶ τὰς κεκρυμμένας καὶ σκοτεινὰς γωνίας φωτίζουσιν, οὕτω καὶ οἱ τῆς διανοίας ὀφθαλμοὶ ἀληθείας ἐχόμενοι, καὶ μὴ ἐζοφωμένοι τῇ τῶν διεστραμμένων προλήψει, οὐ μόνον τὰ εὐθῆ καὶ εὐδιάλυτα γινώσκουσι τῆς Γραφῆς, τῇ τοῦ θείου χειραγωγούμενοι βοηθείᾳ, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τὰ ἐν τῷ βάθει τῆς λέξεώς τε καὶ τοῦ νοήματος κείμενα ἀτεχνῶς ἐξακριβοῦσι, καὶ εἰς τὸ εὐθὲς ταῦτα προάγουσι, καὶ
D νοεῖσθαι ποιοῦσι· καθὰ καὶ ἡ Σοφία φησὶ, « Πάντα εὐθέα ἐστὶ τοῖς νοοῦσι, καὶ ὀρθὰ τοῖς εὑρίσκουσι γνῶσιν[1]· » καὶ οὐδὲν ἐν αὐτοῖς σκολιὸν οὐδὲ στραγγαλιῶδες.

Καὶ ἡμεῖς οὖν τὴν ἡμετέραν δόξαν πᾶσι καταφανῆ ποιῆσαι βουλόμενοι, τῇ ἀληθείᾳ θαῤῥοῦμεν, καὶ τῇ εὐσεβείᾳ τοῦ δόγματος ἑαυτοὺς ἐπιῤῥίπτομεν. Παρακαλοῦμεν δὲ καὶ ὑμᾶς μὴ μετὰ πανουργίας καὶ βασκανίας ἀνιχνεύειν τοὺς ἡμετέρους λόγους, ἀλλὰ μετὰ καθαρᾶς γνώμης καὶ συνειδήσεως. Οὐ γὰρ περὶ μικρῶν ὁ λόγος, ὦ φίλοι, ἀλλὰ περὶ μεγάλων καὶ θείων· εἰ καὶ ὁ ἀπαγγελεὺς ἀδρανὴς

PROŒMIUM.

Si magnum religionis mysterium pura mente et sincera dispositione adhibita fuerit perquisitum, mentis oculos et corporis explanat atque aperit, solaribusque radiis clariores reddit: ac velut ii desuper in terram procumbentes, non planas tantum vias, sed etiam abditos et obscuros angulos illustrant, sic et mentis oculi, veritate subnixi, nec rerum distortarum præsumptione obtenebrati, non solum quæ sunt recta et facilia Scripturæ percipiunt (divino præeunte auxilio); sed etiam quæ in intimis sensibus orationis absconduntur, exacte intelligunt, et ad rectum sensum perducunt, atque ut percipiantur efficiunt, quemadmodum Sapientia dicit: « Omnia recta sunt intelligentibus, et æqua invenientibus scientiam[1]; » nec est in eis quid pravum neque perversum.

Nos igitur sententiam nostram omnibus declarare cupientes, veritati confidimus, et religionis dogmati nos ipsos committimus. Hortamur autem vos ne subdole et invidiose orationem nostram perscrutemini, sed pura mente et conscientia. Non enim de minimis agitur, o amici, verum de magnis rebus ac divinis: quanquam internuntius imbecillis est et infirmus, ut ecclesiasticam proponat concor-

[1] Prov. VIII, 9.

diam quæ contigit diebus nostris, quam multi mortales ante nos videre exoptarunt, nec viderunt. Quid igitur? « Quoniam litteraturam non cognovi, ingrediar in potentias Domini [1], et ego cum David exclamabo: « Et lingua mea meditabitur justitiam ejus [2]. Sed quamvis a quibusdam oppugnemur, dicentibus, nos non divino ductos zelo Florentinam synodum amplexari, imo potius temporaria ductos gloria in eam transfigurari, quodque muneribus et pollicitationibus suasi eam induimus, aliaque multa dicenda tacenda conviciantur (o tuam patientiam, omnium Rex! vulgi temeritas insolens verba effundit adversum Deum blasphemiæ plena, in nostram fidem et in Deum contumeliosa, ac si ethnici essemus), non tamen, ut sileamus, nobis persuadebunt: sed ad oculum qui omnia videt convertemur, et ad illud incorruptum tribunal mentis aciem dirigemus, ubi nobis non oberit temere hic effusa accusatio: ibi enim accusatoribus non est opus: quemadmodum neque eorum qui inconsulte gratificantur, conjuratio proderit; non enim ibi est opus advocatis. In illud igitur, cui nihil est occultum, tribunal inspicientes, omnes contumelias floccifacimus: imo vero sententiam nostram nudo capite et audacter prædicabimus. Id tantum de nobis omnes scire velim, quod omne si quid a nobis dictum aut factum est, et quæ in præsentia instituo, Dominus scit, si id pro ecclesiastica concordia constituenda gestum est, non ut aliquid ex nostris consuetudinibus vel dogmatibus abrogaremus; sed quicunque ad hanc ecclesiasticam pacem descendit, et decretum Florentini concilii recipit, quasi consuetudines et dogmata nostra damnavit, Ecclesiamque Romanam Orientali et nostræ præposuerit, nec utrique eumdem honorem exhibere voluerit (cum una tantum sit Ecclesia, unamque fidem et religionem prædicet), decidat is a Christi regno, Judæque proditori et crucifixoribus ejus annumeretur: quandoquidem nostra Ecclesia eamdem prædicat fidem quam Romana Ecclesia confitetur et tenet, nec unquam a solo Patre procedere Spiritum sensit, neque in pulpitis prædicavit, neque in azymo sacrificium est aspernata; absit: neque animarum purgationem utcunque abnuit; sed neque sanctorum fruitionem reprobat, neque Romanum pontificem rejicit quasi non sit totius Ecclesiæ caput, ut postea declarabitur, capitibus singulis suam assignando responsionem. Sed a quibusdam litigii et contentionis studiosis ea dicta sunt et scripturæ mandata; quos vulgi temeritas sequens, convicia et contumelias adversus Romanam effundunt Ecclesiam, et adversus nos qui eam sequimur. At nos, prædictum jusjurandum quasi orationis nostræ fundamentum præstruentes, orationem resumamus, asserendo nos divino zelo, et quia vera est, synodum hanc integre tenere: non autem humanæ gloriæ gratia eam

A καὶ ἀνίσχυρος, πρόθεσιν ἔχων περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς εἰρήνης τῆς ἐν ταῖς ἡμέραις ἡμῶν γενομένης, ἣν πολλοὶ τῶν πρὸ ἡμῶν ἐπεθύμησαν ἰδεῖν, καὶ οὐκ εἶδον. Τί οὖν, « Ὅτι οὐκ ἔγνων γραμματείας, εἰσελεύσομαι ἐν δυναστείᾳ Κυρίου; » Κἀγὼ μετὰ τοῦ Δαβὶδ ἀνακράξω, « Καὶ τὸ στόμα μου μελετήσει τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ. » Ἀλλ' εἰ καὶ μάχονταί τινες καθ' ἡμῶν, λέγοντες ὡς ἡμεῖς οὐ κατὰ τὸν θεῖον ζῆλον τὴν ἐν Φλωρεντίᾳ σύνοδον στέργομεν, ἀλλὰ δόξης προσκαίρου γλιχόμενοι, ταύτην μεταμορφούμεθα, καὶ ὅτι ἕνεκα δώρων καὶ ὑποσχέσεων ταύτην ἐνστερνιζόμεθα, καὶ πολλὰ ῥητά τε καὶ ἄῤῥητα ἡμῖν λοιδοροῦσιν· ὢ τῆς ἀνοχῆς σου, παμβασιλεῦ! ἡ ἀλογία τοῦ πλήθους οὐ κόρον λαμβάνουσι, ἀλλὰ καὶ λόγους ἀποῤῥίπτει βλασφήμους κατὰ B τοῦ Θεοῦ, τὴν πίστιν ἡμῶν καὶ τὸν Θεὸν ἐξυβρίζουσα, ὥσπερ εἰ ἐθνικοὶ ἦμεν· ὅμως οὐ διὰ τοῦτο πείσουσιν ἡμᾶς σιωπῆσαι, πρὸς ἐκεῖνον ὁρῶντας, τὸν παντεπίσκοπον ὀφθαλμὸν, καὶ πρὸς τὸ ἀδέκαστον ἐνατενίζοντας ἐκεῖνο δικαιωτήριον, ἐν ᾧ οὐδὲν ἡμᾶς βλάψει ἡ ἀλόγως ἐνταῦθα χεομένη κατηγορία. Οὐ χρεία γὰρ κατηγόρων ἐκεῖ, ὡς οὐδὲ ἡ τῶν παραλόγως χαριζομένων βοηθήσειε σύστασις· οὐ χρεία γὰρ συνηγόρων ἐκεῖ. Πρὸς γοῦν τὸ ἀλάθητον ἐκεῖνο δικαιωτήριον ἀποβλέποντες, ἥκιστα τῶν λοιδοριῶν φροντίζομεν· ἀλλὰ μᾶλλον τὴν δόξαν ἡμῶν γυμνῇ τῇ κεφαλῇ καὶ παῤῥησίᾳ κηρύξομεν. Τοῦτο δὲ μόνον πάντας εἰδέναι θέλω περὶ ἡμῶν, ὡς πᾶν εἴ τι παρ' ἡμῶν ἐπράχθη ἢ ἐῤῥέθη, καὶ τὰ παρόντα, ἐπὶ C συστάσει τῆς ἐκκλησιαστικῆς εἰρήνης πέπρακται· Κύριος οἶδε· καὶ οὐκ ἐπ' ἀθετήσει οὐδενὸς τῶν ἡμετέρων ἐθῶν καὶ δογμάτων. Ἀλλ' ὅστις ἐπὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ταύτην ἦλθεν εἰρήνην, καὶ τὸν τῆς ἐν Φλωρεντίᾳ συνόδου ὅρον ἐδέξατο, ὡς τῶν ἡμετέρων ἐθῶν καὶ δογμάτων κατεγνωκὼς, καὶ ὡς τὴν Ῥωμαϊκὴν Ἐκκλησίαν πρεσβεύειν διεγνωκὼς εὐσεβέστερόν τι τῆς ἀνατολικῆς τε καὶ ἡμετέρας, καὶ οὐχὶ δὴ μᾶλλον ἐγνωκὼς τὸ αὐτὸ σέβας ἀπονέμειν ἀμφοτέραις ὡς μιᾷ οὔσαις Ἐκκλησίᾳ, καὶ μίαν κηρυττούσαις πίστιν τε καὶ εὐσέβειαν, ἔκπτωτος εἴη τῆς Χριστοῦ βασιλείας, καὶ τῷ προδότῃ Ἰούδᾳ καὶ τοῖς κοινωνοῖς αὐτοῦ καὶ σταυρωταῖς τοῦ Σωτῆρος συντεταγμένος· καὶ γὰρ ἡ ἡμετέρα Ἐκκλησία τὴν αὐτὴν πίστιν κηρύττει ἣν καὶ ἡ Ῥωμαϊκὴ Ἐκκλησία D ὁμολογεῖ καὶ κατέχει, καὶ οὐδέποτε ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα ἐδόξασεν, οὔτε μὴν ἐπ' ἄμβωνος ἀνεκήρυξεν, οὐδὲ τὴν δι' ἀζύμου θυσίαν ἐμυκτηρίσατο· ἄπαγε, οὐδὲ τὴν τῶν ψυχῶν κάθαρσιν ὁπωσοῦν ἀρνεῖται· ἀλλ' οὐδὲ τὴν τῶν ἁγίων ἀπόλαυσιν ἀθετεῖ· προσέτι δὲ οὐδὲ τὸν τῆς Ῥώμης ἀπωθεῖται ἀρχιερέα ὡς μὴ εἶναι κεφαλὴν πάσης τῆς Ἐκκλησίας, ὡς δειχθήσεται, ἐφ' ἑνὶ ἑκάστῳ λόγον ἀποδιδοῦσιν· ἀλλὰ παρά τινων ἐριζόντων τε καὶ φιλονεικούντων ταῦτα ἐῤῥέθη, καὶ γραφῇ παρεδόθη. Οἷς ἡ τοῦ πλήθους ἀλογία ἑπομένη, ἐκχέουσιν ὕβρεις καὶ λοιδορίας κατὰ τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας καὶ ἡμῶν τῶν εὐσεβῶς ἑπομένων αὐτῇ.

[1] Psal. LXX, 15, 16. [2] Psal. XXXIV, 28.

Ἀλλὰ τὸ προῤῥηθὲν φοβερὸν ὅρκιον ὥσπερ τι τοῦ λόγου θεμέλιον προκαταβαλλόμενοι, τὸν λόγον ἐπαναλάβωμεν· ὡς ἡμεῖς κατὰ θεῖον ζῆλον καὶ ὡς ἀληθῆ τὴν σύνοδον ταύτην ὁλοσχερῶς κατέχομεν· καὶ ὅτι οὐχ ἕνεκεν δόξης ἀνθρωπίνης ταύτην ἐνστερνιζόμεθα· ἀλλ' οὐδὲ δώρων ἕνεκα ὡς αὐτοὶ λέγουσι, ταύτην ἐγκολπωσάμενοι βεβαίως κρατοῦμεν, ἀλλ' ὡς δόξαν Χριστοῦ καὶ τῶν διδασκάλων τῆς Ἐκκλησίας. Αὐτοὶ δὲ ἀμαθίαν καὶ μοχθηρίαν νοσοῦντες, τολμῶσι λέγειν ὡς οὐκ ἔστι τὰ τῇ συνόδῳ πραχθέντα δόξα καὶ γνώμη τῶν διδασκάλων τῆς Ἐκκλησίας. Ἔστι δὲ τοὐναντίον ἅπαν· καὶ βροντῆς γεγωνότερον φαίνονται οἱ ἱεροὶ διδάσκαλοι ταῦτα θεολογοῦντες· καὶ ἀπ' αὐτῶν ἡμεῖς τὴν τοιαύτην πίστιν καὶ δόξαν μαθόντες ὁμολογοῦμεν, καὶ κηρύττοντες, ταύτης ὑπερασπίζομεν· ἣν καὶ μέχρι τελευταίας ἀναπνοῆς εὐχόμεθα φυλάττειν ἀμόλυντον, ᾗ καὶ συναποθανεῖν δεόμεθα, καὶ πρὸς τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ μετ' αὐτῆς ἐν τῇ κρίσει σταθῆναι, καὶ μετ' αὐτῆς αἰωνίως παραπεμφθῆναι ἔνθα δοίη Θεὸς, ὃς πάντα μὲν θεωρεῖ, λέληθε δὲ αὐτὸν οὐδέν· καὶ ὅτι οὐ πρὸς ἀνθρώπους, ἀλλὰ πρὸς Θεὸν ἀφορῶντες, τὴν εἰρήνην ταύτην καὶ τὴν τῆς Ἐκκλησίας ἕνωσιν δεῖν ᾠήθημεν ἐνστερνίσασθαι. Εἰ δέ τισι μὴ δοκεῖ, οὐδὲν πρὸς ἡμᾶς· ὃ γὰρ ὀφείλομεν ἡμεῖς, τοῦτο καὶ ποιοῦμεν. Ὑμεῖς δὲ τί φατε, οἱ τὴν ἱερὰν μὴ στέργοντες σύνοδον; Οὐκ ἔστιν ὁ ταύτης ὅρος δόξα τῶν διδασκάλων. Ἀλλ' ἡμεῖς ἀποδείξομεν τοὐναντίον, οὐκ ἀφ' ἡμῶν αὐτῶν, ἵνα μὴ ἀπίθανα δόξωμεν λέγειν· καὶ γὰρ τίς ὑμᾶς πείσειε φθεγγόμενος τὰ αὐτοῦ; ἀλλ' ἀπ' αὐτῶν τῶν θείων καὶ ἱερῶν Πατέρων καὶ διδασκάλων τῆς Ἐκκλησίας, οὐ μόνον τῶν δυτικῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀνατολικῶν· ὧν τοὺς λόγους αἰδεσθείη ἂν καὶ ὁ καταχθόνιος, ὡς ἐλλαμπομένων παρὰ τοῦ θείου καὶ τελεταρχικοῦ Πνεύματος. Καὶ πρῶτον μὲν πέντε τινὰ ἐγκαλοῦσιν ἡμῖν· μᾶλλον δὲ οὐχ ἡμῖν, ἀλλὰ τῇ Ἐκκλησίᾳ. Ἡ γὰρ Ἐκκλησία, ἐν τῷ ἑαυτῆς ὅρῳ, Στέντορι ἐοικυῖα, μετὰ ἰσχύος βοᾷ. Πρῶτον, ὅτι Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεται ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ· καὶ τοῦτο αὐτὸς ὁ Υἱὸς παρὰ τοῦ Πατρὸς λαβὼν ἔχει. « Πάντα γὰρ, φησὶν, ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ ἐν τῷ γεννᾷν δέδωκε τῷ Υἱῷ, πλὴν τοῦ εἶναι Πατέρα. » Δεύτερον, ὡς Ἡ δι' ἀζύμου καὶ ἐνζύμου θυσία μία καὶ ἡ αὐτή ἐστι· καὶ τὸ τοῦ Χριστοῦ πανάγιον σῶμα ἐν ἀμφοτέροις τελεῖται τοῖς μέρεσι. Τρίτον, ὅτι Αἱ ψυχαὶ τῶν ἐν μετανοίᾳ τελευτησάντων καθαρτικαῖς τιμωρίαις καθαίρονται μετὰ θάνατον διὰ τῆς τῶν ζώντων πιστῶν ἐπικουρίας· καὶ τοῦτο, ἐπεὶ οὐκ ἔφθασαν ἱκανοποιῆσαι περὶ τῶν ἡμαρτημένων αὐτοῖς. Τέταρτον, ὅτι Οἱ ἅγιοί εἰσιν ἐν τῇ δόξῃ τοῦ Θεοῦ καθὸ ψυχαί· καὶ τὸν Θεὸν καθορῶσιν εἰς πρόσωπον. Καὶ εὐφραίνονται τούτου τῇ θεωρίᾳ· καὶ αὖθις τοὺς ἁμαρτωλοὺς εἰς τὴν γέενναν εἶναι βοᾷ καὶ ὥσπερ ἐκείνους ἡ μακαριότης εὐφραίνει. Οὕτω καὶ τούτους ἀπὸ τῆς ἡμέρας τῆς ἐξόδου αὐτῶν τὸ πῦρ καταφλέγει. Πέμπτον, ὅτι Ὁ πάππας, ἤτοι ὁ ἄκρος ἀρχιερεὺς τῆς ἐν Ῥώμῃ ἀποστολικῆς καθέδρας ἐστὶ κεφαλὴ πάσης τῆς Ἐκκλησίας, διάδοχος τοῦ μακαρίου Πέτρου τοῦ

A amplectimur, neque muneribus corrupti, ut ipsi dicunt, eam suscipiendo firmiter apprehendimus, sed veluti Christi sententiam et doctorum Ecclesiæ. Ii vero, ignorantiæ et pravitatis morbo ægrotantes, dicere audent, quod quæ a synodo gesta sunt, non secundum mentem et sententiam doctorum Ecclesiæ gesta sunt : imo contra se habet, magisque quam si tonitruum ederent, videntur sacri doctores hæc scriptis tradere ; ab iisque nos hanc sententiam et fidem didicisse confitemur, ac pro ea prædicando pugnamus, eamque usque ad extremum spiritum inviolatam servare exoptamus, et una cum ea occumbere speramus, et coram Salvatore Christo Deo cum ea in judicio sisti, et cum ea in sempiternum, B quocunque dabit Deus (qui omnia conspicit, nihilque ei absconditum est) mitti : nec ad homines, sed ad Deum respiciendo, hanc concordiam, et Ecclesiæ unionem amplexari oportere existimavimus. Quod si aliquibus non videtur, nihil ad nos, quia nos quod debemus, efficimus. Vos vero quid dicitis, qui sacram synodum non recipitis? Non est ejus decretum secundum doctorum sententiam. At nos contrarium demonstrabimus, non ex nostro sensu, ne absurda dicere videamur (quis enim persuadere vobis aliquid possit, si sua tantummodo argumenta in medium attulerit ?), sed ex divinorum Patrum et Ecclesiæ doctorum, non Occidentalium tantum, verum etiam Orientalium, quorum dicta etiam infernus reveretur, tanquam a sacro et C divino Spiritu illustratorum. Ac primum quidem quinque ex nostris criminantur, imo non ex nostris, sed ex Ecclesia : nam Ecclesia in suo decreto, veluti Stentor, omnibus viribus clamat : Primum, quod sanctus Spiritus ex Patre et Filio procedit, idque ipse Filius a Patre accipit. Cuncta (inquit) enim quæ habet Pater, in generando tribuit Filio, præterquam esse Patrem. Secundum, quod sacrificium per azymum vel fermentatum unum et idem est ; quodque sanctissimum Christi corpus in utrisque conficitur partibus. Tertium, quod animæ illorum qui in pœnitentia moriuntur, purgatoriis pœnis post mortem purgantur, et fidelium vivorum suffragiis juvantur, idque propterea quod antea peccatis suis satisfacere non potuerunt. Quartum, D quod sancti sunt in gloria Dei quatenus animæ, Deumque ad faciem vident, et ejus lætantur visione : et rursus in gehennam peccatores ire clamat, et quemadmodum illos beatitudo lætificat, sic et hos a die exitus eorum ignis comburit. Quintum, quod papa, sive summus pontifex Romanæ sedis apostolicæ, caput est totius Ecclesiæ, beati Petri principis apostolorum successor, et verus vicarius Domini nostri Jesu Christi. Ecclesiæ vero adversarii Ecclesiam reprehendunt quod ea quæ vera non sunt, senserit, et decreto prolato apostolicis et rubris litteris ea sibi arrogaverit : nobis autem, Ecclesiæ ab iis oppugnatæ, neque patrocinari convenit neque possibile est, cum fortem advocatum secum habeat Christum Jesum et suam

veracem promissionem firmiter obtineat, id est, quod « portæ inferi non prævalebunt adversus eam [1], » quodque cum ea erit usque ad mundi hujus consummationem, et quod solida petra est, in quam, qui offendunt, peribunt : sine qua salutis nulla spes est. Cum igitur sponsum ipsum secum habeat, illi non est opus advocatis. Nobis magis opus est, qui ab iis (quasi male gesserimus unionem cum Latinis recipiendo) incusamur, et quia nos tanquam ignorantes reprehendunt, et veluti perditos damnant, et (proh dolor!) nos lugent et ut hæreticos aversantur.

A κορυφαίου τῶν ἀποστόλων, καὶ ἀληθὴς τοποτηρητὴς τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Οἱ δὲ τῆς Ἐκκλησίας ἀντίπαλοι τῆς Ἐκκλησίας κατηγοροῦσιν, ὡς τὰ μὴ ὄντα ἀληθῆ ἐδόξασε· καὶ ὅρον ἐξήνεγκε τούτων ἀντιποιουμένη, ἀποστολικοῖς τε καὶ ἐρυθροῖς γράμμασιν. Ἡμῖν δὲ συνηγορῆσαι τῇ Ἐκκλησίᾳ πολεμουμένῃ παρ' αὐτῶν, οὔτε εἰκός ἐστιν οὔτε μὴν ἐφικτὸν, τὸν ἰσχυρὸν συνήγορον μετ' αὐτῆς ἐχούσῃ Ἰησοῦν τὸν Χριστὸν, καὶ τὴν αὐτοῦ ἀψευδῆ ἐπαγγελίαν βεβαίως κατεχούσῃ, τὴν, πύλας ᾅδου οὐ κατισχύσειν αὐτῆς, καὶ τὸ μετ' αὐτῆς εἶναι ἄχρι καὶ τῆς τοῦ κόσμου τούτου συμπερατώσεως· καὶ ὅτι πέτρα ἐστὶν ἀῤῥαγής, εἰς ἣν οἱ προσκόπτοντες ἀπολοῦνται· ἧς ἄνευ οὐκ ἔστι σωτηρίας ἐλπίς. Αὐτὸν τοίνυν ἐχούσῃ μετ' αὐτῆς ὡς νυμφίον, οὐ δεῖ συνηγόρων· ἡμῖν δὲ μᾶλλον δεῖ ἐγκαλουμένοις παρ' αὐτῶν ὡς κακῶς ποιήσασι τὴν μετὰ Λατίνων ἕνωσιν δέξασθαι, καὶ ὅτι ὡς ἀγνοοῦντας ἡμᾶς μέμφονται, καὶ ὡς ἀπολωλότων καταψηφίζονται, καὶ ταλανίζουσι, φεῦ! ἡμᾶς, καὶ ὡς αἱρετικοὺς ἀποστρέφονται.

Ab his igitur coacti hæc conscribimus ut nos inculpatos, et hac reprehensione et calumnia indignos et gratia Dei orthodoxos ostendamus : imo eos majoris pœnæ et damnationis reos, quam cujus nos illi temere et superbe condemnant. Ac primum quidem Dei gratiam perquiramus, perinde ac nihil proferre valeamus nisi ante nobis os aperuerit; ipse est enim qui dicit : « Et sine me nihil potestis facere [2]; » postea (quantum nostræ mentis exiguitas patitur) in medium proferentes, criminibus objectis respondebimus, non syllogismos adhibendo (quippe et illi vere dicunt fidem nostram syllogismis non constare, neque nos id efficere valemus), sed sanctorum Ecclesiæ doctorum testimoniis utemur. Cæteris ergo omissis a primo theologo exordiar Domino Jesu Christo, in primo capite in quo nos accusant, quod Spiritus sanctus non procedit etiam a Filio, sed a Patre tantum. Sic utique hi dicunt, et (ut aiunt) rectissime tradunt, ac vera credunt. At quia nos etiam a Filio procedere dicimus, adversari nos sanctis dicunt et Christo dicenti, « Qui a Patre procedit [3]. » Hoc ipsi asserendo se justificari putant; nos vero cum charitate et pace, Deo opitulante, ostendemus, etiam à Filio Spiritum sanctum procedere, quemadmodum sane et a Patre; non in ira contumeliosi, sed discipuli ejus qui dicit : « Pacem sequimini, nec irascamini cum loquimini [4] »

B Τούτοις οὖν ἀναγκαζόμενοι γράφομεν ταῦτα, ἵνα δείξωμεν ἡμᾶς μὲν ἀθώους καὶ ἀνεγκλήτους τῆς αὐτῶν μέμψεως καὶ διαβολῆς· καὶ ὀρθοδόξους τῇ τοῦ Θεοῦ χάριτι· αὐτοὺς δὲ μᾶλλον ἐνόχους ἰσχυροτέρας ποινῆς τε καὶ καταδίκης, ἢ ἣν ἐκεῖνοι τολμηρῶς τε καὶ αὐθαδῶς ἅμα ἡμῶν γε καταψηφίζονται. Καὶ πρῶτον μὲν ζητήσομεν τὴν παρὰ τοῦ Θεοῦ θείαν χάριν, ὡς μὴ δυνάμενοί τι εἰπεῖν εἰ μὴ πρῶτον ἐκεῖνος ἀνοίξῃ τὸ στόμα ἡμῶν· αὐτὸς γάρ ἐστιν ὁ εἰπὼν, ὅτι « Χωρὶς ἐμοῦ οὐ δύνασθε ποιεῖν οὐδέν. » Ἔπειτα δὲ καὶ ὅσον ἐγχωρεῖ ἡ σμικρότης τῆς διανοίας ἡμῶν, εἰς μέσον προθέμενοι, ἐν οἷς ἐγκαλοῦσιν ἡμῖν ἀποκρινούμεθα, οὐκ ἀπὸ συλλογισμῶν ποιούμενοι τὴν ἀπόκρισιν· ἐν οἷς ἂν δικαίως ἐροῦσιν ὡς ἡ πίστις ἡμῶν ἀσυλλόγιστός ἐστιν· οὐδὲ γὰρ οὐδὲ C ἡμεῖς πρὸς τοῦτο ἰσχύομεν, ἀλλὰ διὰ μαρτυριῶν τῶν τῆς Ἐκκλησίας διδασκάλων ἁγίων. Ἵνα οὖν τὰ πολλὰ παραλείψωμεν, ἀπὸ τοῦ πρώτου ἄρξομαι θεολόγου, τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, πρὸς τὸ πρῶτον τῶν παρ' αὐτῶν ἐγκαλουμένων ἡμῖν· ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον οὐκ ἔχει τὴν ὕπαρξιν καὶ ἀπὸ τοῦ Υἱοῦ, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ Πατρὸς μόνου. Οὕτω μὲν οὗτοι λέγουσι· καὶ, ὥς φασιν, ὀρθότατα δογματίζουσι, καὶ ἀληθῶς δοξάζουσιν· ἐπεὶ δὲ ἡμεῖς καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ λέγομεν ἐκπορεύεσθαι, ἐναντίοι, φασὶ, τοῖς ἁγίοις ἐσμὲν, καὶ αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ λέγοντος, « Ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται. » Τοῦτο μὲν οὗτοι λέγοντες οἴονται δικαιοῦσθαι. Ἡμεῖς δὲ μετὰ ἀγάπης τε καὶ εἰρήνης ἐπιδείξομεν τῇ συνεργείᾳ τοῦ Θεοῦ, ὅτι καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ ἅγιον ἐκπορεύεται Πνεῦμα, καθάπερ ἀμέλει καὶ ἐκ τοῦ Πατρός· οὐχ ὑβρίζοντες ὀργιζόμενοι, ἀλλὰ μαθηταὶ τοῦ φήσαντος, « Εἰρήνην διώκετε καὶ μὴ ὀργίζεσθε ἐφ' οἷς ἂν λέγητε. »

[1] Matth. xvi, 18. [2] Joan. xv, 5. [3] Ibid. 26. [4] Hebr. xii, 4.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

Ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεται καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, καὶ οὐκ ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς, ὡς οἱ μὴ τὴν σύνοδον στέργοντες λέγουσιν.

CAPUT PRIMUM

Spiritum sanctum procedere et ex Filio, non ex Patre tantum, ut aiunt qui synodum non sequuntur.

Ἀρκτέον οὖν ἀπ' αὐτοῦ τοῦ πρώτως ἡμῖν τὴν θεολογίαν ταύτην ἀποκαλύψαντος· οὗτος γὰρ ἐν τῷ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίῳ ἐν κεφαλαίῳ ἑπτακαιδεκάτῳ ταῦτά φησι πρὸς τοὺς μαθητάς, « Πολλὰ ἔχω λέγειν ὑμῖν, ἀλλ' οὐ δύνασθε βαστάζειν ἄρτι· ὅταν δὲ ἔλθῃ ἐκεῖνος, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὁδηγήσει ὑμᾶς εἰς πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν· οὐ γὰρ λαλήσει ἀφ' ἑαυτοῦ, ἀλλ' ὅσα ἂν ἀκούσῃ, λαλήσει, καὶ τὰ ἐρχόμενα ἀναγγελεῖ ὑμῖν· ἐκεῖνος ἐμὲ δοξάσει· ὅτι ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν. » Ἀρ' ἔχετέ τι πρὸς ταῦτα εἰπεῖν, οἱ τἀναντία φρονοῦντες; Ναὶ, φασὶ, γνῶσιν λαμβάνει, λόγους, λῆψιν· ἀκούει παρὰ τοῦ Υἱοῦ, ὥσπερ ὁ Υἱὸς παρὰ τοῦ Πατρὸς σοφίαν, καὶ τὰ λοιπά. Καὶ ἡμεῖς οὕτω λέγομεν· ἀλλ' ἐπεὶ νοεῖν οὐ θέμις πολλὰ ἐν τῷ Θεῷ, ἵνα μὴ σύνθετον αὐτὸν ἐννοήσωμεν, ἓν λαμβάνειν φαμὲν, τὴν οὐσίαν· ἥτις σοφὴ καὶ ἀγαθὴ καὶ τἄλλα ἐστί. Καὶ διὰ τοῦτο εἰ σοφίαν λαμβάνει, οὐδὲν ἄλλο εἰ μὴ τὸ εἶναι αὐτό. Ἀκούσει οὖν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τουτέστι παρ' ἐκείνου ἀκούσει, παρ' οὗ ἐκπορεύεται· τὸ ἀκούειν ἐκεῖνο, γινώσκειν ἐστὶ, τὸ δὲ γινώσκειν, εἶναι. Ἐπειδὴ τοίνυν οὐκ ἔστιν ἀφ' ἑαυτοῦ, ἀλλὰ παρ' οὗ ἐκπορεύεται, τὸ ἀκούειν ἐκεῖνο γινώσκειν ἐστὶ, τὸ δὲ γινώσκειν εἶναι. Ἐπειδὴ τοίνυν οὐκ ἔστιν ἀφ' ἑαυτῶν· ἀλλὰ παρ' οὗ ἐκπορεύεται, ἀφ' οὗ ἐστιν ἐκείνῳ ἡ οὐσία, παρ' ἐκείνου ἡ γνῶσις· παρ' ἐκείνου ἄρα καὶ ἡ ἀκρόασις, ὅπερ οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἢ οὐσία. Ἀεὶ τοίνυν ἀκούει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὅτι ἀεὶ γινώσκει, καὶ γνώσεται· καὶ διὰ ταῦτα καὶ ἤκουσε, καὶ ἀκούει, καὶ ἀκούσεται. Ὡς γὰρ ἤδη εἴπομεν, τοῦτ' ἐστὶν αὐτῷ τὸ ἀκούειν ὅπερ τὸ γινώσκειν· καὶ τὸ γινώσκειν αὐτῷ, τοῦτ' ἐστὶν ὅπερ τὸ εἶναι. Παρ' ἐκείνου τοίνυν ἤκουσε, καὶ ἀκούει, καὶ ἀκούσεται, παρ' οὗ ἐστι· παρ' ἐκείνου δέ ἐστιν ἀφ' οὗ ἐκπορεύεται. Ἀλλ' ἵνα μή τινες εἰπεῖν ἔχοιεν ὡς ἐν τῇ, *ἐμοῦ*, ἀντωνυμίᾳ, ἐν τῷ ὅτι *ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται* τὸ *Πατρὸς* ἐννοεῖται, παρακατιὼν ἐν τῷ αὐτῷ κεφαλαίῳ ἐπισυνάπτει, « Πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ, λέγων, ἐμά ἐστι· διὰ τοῦτο εἶπον ὑμῖν ὅτι ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται, καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν. » Εἰπὼν δὲ ὅτι Πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ, ἐμά ἐστιν, ἀπέκλεισε πᾶν στόμα βουλόμενον ἀποκλείειν, καὶ τὸν Υἱὸν αἴτιον τῆς ὑπάρξεως τοῦ παναγίου Πνεύματος. Ὅτι δὲ ἀληθές ἐστι τὸ, Πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ, ἔχει καὶ

[1] Joan. XVI, 12, 13.

Incipiendum est igitur ab eo qui primo theologicam hanc veritatem revelavit. Hic enim apud Joannem Evangelistam ad discipulos suos sic ait: « Adhuc multa habeo vobis dicere, sed non potestis portare modo; cum autem venerit ille Spiritus veritatis, docebit vos omnem veritatem: non enim loquetur a semetipso, sed quæcunque audiet loquetur, et quæ ventura sunt annuntiabit vobis: ille
B me clarificabit, quia de meo accipiet et annuntiabit vobis [1]. » Num habetis quid ad hoc respondeatis, vos qui contrarium sentitis? Etiam, inquiunt, cognitionem accipit, verba, acceptionem: audit a Filio, ut Filius a Patre sapientiam, et reliqua. Et nos ita dicimus: sed quia multa intelligere in Deo fas non est, ne compositum eum intelligamus, unum accipere dicimus: essentiam, quæ sapiens est et bona, etc. Propterea si sapientiam accipit, nil aliud nisi ipsum esse accipit: audiet ergo Spiritus sanctus, id est, ab eo audiet a quo procedit. Illud audire, cognoscere est, cognoscere autem esse. Quoniam igitur a se non est, sed a quo procedit; a quo provenit ei essentia, ab illo cognitio: ab illo
C ergo et auditio, quod nil aliud est quam essentia. Semper igitur audit Spiritus sanctus, quia semper cognoscit et cognoscet: idcirco audivit, audit, et audiet: nam, ut diximus, idem est ei audire quod cognoscere, et cognoscere ei idem est quod esse. Ab eo igitur audivit, audiet, et audit, a quo est: ab eo autem est, a quo procedit. Sed ne dicere possint, quod in eo pronomine, *meo*, cum dicitur, quod, *de meo accipiet*, intelligitur, *Patre*, infra in eodem capite conjungit, dicens: « Omnia quæcunque habet Pater, mea sunt: propterea dixi vobis quod de meo accipiet et annuntiabit vobis. » Cum vero dixerit: « Omnia quæcunque habet Pater, mea sunt: » occlusit omne os volens
D excludere etiam Filium esse principium essentiæ (1) sanctissimi Spiritus. Quod autem verum sit, cuncta quæ habet Pater, ea et Filium habere, ipse id testatur cum dicit, « Pater, omnia tua mea sunt, et mea tua. » Et Joannes, Damasci refulgens sidus, ait (2): « Omnia quæcunque habet Pater, in generando tradidit Filio, præter quam esse Patrem. » Ergo, si Pater (quatenus Pater) producit

(1) Non admittunt theologi hanc locutionem *Filius est principium essentiæ Spiritus sancti*; nam essentia divina, quæ est in Spiritu sancto, non habet principium. Sed auctor tantum vult asserere Spiritum sanctum habere a Filio tanquam a sui principio essentiam divinam.

(2) *Fidei Orthod.* lib. I.

Spiritum, et Filius hoc modo communicaret Patri, esset Spiritus ipse Filius, et Filius una cum Patre, duo Patres Spiritus: et hoc pacto Filius cum Patre non communicaret essentiæ Spiritus. Nunc vero non producit hoc pacto Pater Spiritum, sed quatenus productor: neque Filio opponitur, quin ipse quoque sit causa Spiritus. Nam si quæcunque habet Pater, habet et Filius, et nihil remanet Patri quod Filius non habeat; habet autem Pater productionem Spiritus: id ergo habet et Filius. Ex hoc denique aperte ostenditur, quod non solum a Patre est Spiritus, sed et a Filio. Hujus rei testis est omnium doctorum scriptura, et maximus Cyrillus totum hunc locum egregie interpretans, et verba prædicta: attente animadverte quæ dicit: « Ecce enim, Spiritum veritatis (id est sui ipsius) Paracletum dicens, a Patre procedere cum dicit: nam quemadmodum proprius est Spiritus Filii, cum naturaliter in eo sit, et ab eo procedat: sic etiam Patris est proprius. Quibus autem Spiritus est communis, inter hos et ea quæ ad essentiam pertinent non erunt divisa. Neque nos quorumdam verba perturbant, qui ob inscitiam impie de religione sentire solent et loqui, quæcunque fas est cogitare: quasi Filius ordinem aliquem adimpleat ministrandi, et Patris Spiritum ministret creaturæ: quippe cum neque id quidam insulse dicere reformidarint, magis consequens est credere, quod quia proprius est ejus (quemadmodum utique Dei et Patris), ideo ad sanctos suos discipulos sanctificandos eum mittit. »

A ὁ Υἱὸς, αὐτῆς αὐτὸ μαρτυρεῖ λέγων, « Πάτερ, πάντα τὰ σὰ, ἐμά, καὶ τὰ ἐμὰ, σά ἐστι. » Καὶ Ἰωάννης δὲ ὁ τῆς Δαμασκοῦ φαεινὸς ἀστὴρ, « Πάντα ὅσα ἔχει, φησὶν, ὁ Πατὴρ, ἐν τῷ γεννᾷν δέδωκε τῷ Υἱῷ, πλὴν, τοῦ εἶναι Πατέρα. » Οὐκοῦν, εἰ μὲν ᾗ Πατὴρ, ὁ Πατὴρ προβάλλει τὸ Πνεῦμα, καὶ ὁ Υἱὸς ἐκοινώνει τῷ Πατρὶ κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον, ἦν ἂν τὸ Πνεῦμα Υἱὸς, καὶ ὁ Υἱὸς μετὰ τοῦ Πατρὸς, δύο πατέρες τοῦ Πνεύματος. Καὶ τοῦτον τὸν τρόπον οὐκ ἐκοινώνει ὁ Υἱὸς τῷ Πατρὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ Πνεύματος. Νῦν δὲ οὐ κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον προβάλλει ὁ Πατὴρ τὸ Πνεῦμα· ἀλλὰ καθὸ προβολεὺς, καὶ οὐκ ἀντίκειται τῷ Υἱῷ τὸ εἶναι καὶ αὐτὸν αἴτιον τοῦ Πνεύματος. Εἰ γὰρ πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ, ἔχει καὶ ὁ Υἱὸς, καὶ οὐδὲν ἐναπομένει τῷ Πατρὶ ὃ ὁ Υἱὸς οὐκ ἔχει, ἔχει δὲ ὁ Πατὴρ τὸ προβάλλειν τὸ Πνεῦμα, ἔχει B ἄρα τοῦτο καὶ ὁ Υἱός. Ἀπὸ τούτου λοιπὸν δείκνυται διαῤῥήδην ὅτι οὐ μόνον παρὰ τοῦ Πατρός ἐστι τὸ Πνεῦμα, ἀλλὰ καὶ παρὰ τοῦ Υἱοῦ. Καὶ τούτου μάρτυς ἡ τῶν διδασκάλων πᾶσα γραφὴ, καὶ ὁ πάμμεγας Κύριλλος, ἐξηγούμενος ὅλον τὸ χωρίον τοῦτο καὶ τὰ ῥητὰ τὰ προειρημένα, μάλα γενναίως· καὶ ὅρα νουνεχῶς τὰ λεγόμενα. « Ἰδοὺ γὰρ, ἰδοὺ, Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, τουτέστιν ἑαυτοῦ, τὸν Παράκλητον εἰπὼν, παρὰ τοῦ Πατρὸς αὐτὸν ἐκπορεύεσθαί φησιν. Ὥσπερ γάρ ἐστιν ἴδιον Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ, φυσικῶς ἐν αὐτῷ τε ὑπάρχον καὶ δι' αὐτοῦ προϊὸν, οὕτω καὶ τοῦ Πατρός. Οἷς δὲ τὸ Πνεῦμα κοινὸν, τούτοις ἂν εἴη δήπου καὶ τὰ τῆς οὐσίας οὐ διωρισμένα. Μὴ γὰρ δή τινος ἡμᾶς τῶν δυσσεβεῖν εἰωθότων τῶν ἐξ ἀμαθίας ἀποκομιζόντων λόγους, ἃ μηδὲ θέμις ἐννοεῖν, ὡς ὑπουργικήν τινα τάξιν ἀποπληρῶν ὁ Υἱὸς, τὸ παρὰ τοῦ Πατρὸς Πνεῦμα τῇ κτίσει διακονεῖ. Καὶ τοῦτο γὰρ ἀσυνέτως τινὲς οὐ κατέδεισαν εἰπεῖν· πιστεύειν δὲ μᾶλλον ἀκόλουθον, ὡς ἐπείπερ ἴδιόν ἐστιν αὐτοῦ, καθάπερ ἀμέλει καὶ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, ἀποστέλλει τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ μαθηταῖς πρὸς ἁγιασμόν.

Audis, tu qui contradicis, admirandum et magnum Patrem hunc, Cyrillum illum dico, Quemadmodum, inquit, Filii proprius est, non per modum ministrandi, sed naturaliter in eo est, et per eum procedit: sic et in Patre evenit. Si igitur quomodo est Filii, est et Patris Spiritus, superest nos intelligere eum etiam ex Filio procedere: nam sanctus hic dicit, quod uti est Filii Spiritus et per eum procedit, eodem modo et ex Patre: neque te intelligere oportet, Filium usum aliquem ministrandi adimplere, et mittere a Patre Spiritum creaturæ, sed naturaliter. Si enim per modum ministrandi, non naturaliter, mittit Spiritum Filius, ergo et Pater per modum ministrandi habet Spiritum, non naturaliter, quia quo modo intelligitur de Filio, ita intelligitur de Patre, secundum sancti hujus sententiam; Patrisque et Filii communis est Spiritus, quia non sunt separati essentia Pater et Filius. Si ergo commune est, quo modo de Patre dicitur, eodem et de Filio: quare, si de Patre dicitur quod ab eo procedit (non enim aliud possumus intelligere), dicitur autem et Filii Spiritus, ergo et ab eo procedit. Si vero dixerit quis, quod secundum consubstantiale de Filio dicitur, nec potest dici secundum causam, diceretur (inquam) Pater et Filius ipsius Spiritus; quia unius essen-

C Ἀκούεις, ὁ ἀντιλέγων, τοῦ θαυμαστοῦ καὶ μεγάλου τούτου Πατρὸς Κυρίλλου τοῦ πάνυ φημί; Ὥσπερ γάρ ἐστι, φησὶ, τοῦ Υἱοῦ ἴδιον, οὐχ ὑπουργικῶς ἀλλὰ φυσικῶς ἐν αὐτῷ τε ὑπάρχον καὶ δι' αὐτοῦ προϊὸν, οὕτω καὶ τοῦ Πατρός. Εἰ οὖν ὃν τρόπον ἐστὶ τοῦ Υἱοῦ, ἔστι καὶ τοῦ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα, νοεῖν ἡμῖν ἔπεισιν, ὅτι ἐκπορεύεται καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ· ἐπειδή φησιν οὗτος ὁ ἅγιος, ὅτι ὃν τρόπον ὑπάρχει τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα, καὶ προέρχεται δι' αὐτοῦ, τὸν αὐτὸν καὶ ἐκ τοῦ Πατρός. Καὶ οὐ δεῖ σε νοεῖν ὅτι ὑπουργικήν τινα χρείαν ἀποπληρῶν ὁ Υἱὸς, τὸ παρὰ τοῦ Πατρὸς Πνεῦμα ἀποστέλλει τῇ κτίσει, ἀλλὰ φυσικῶς. Εἰ γὰρ ὁ Υἱὸς ὑπουργικῶς ἐνίησι καὶ οὐ φυσικῶς τὸ Πνεῦμα, ἄρα καὶ ὁ Πατὴρ ὑπουργικῶς ἔχει τὸ Πνεῦμα, καὶ οὐ φυσικῶς. Ἐπειδὴ ὃν τρόπον D νοεῖται τοῦ Υἱοῦ, νοεῖται καὶ τοῦ Πατρὸς κατὰ τοῦτον τὸν ἅγιον. Καὶ κοινόν φησι Πατρὸς καὶ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα· ἐπειδὴ οὐ διωρισμένης οὐσίας εἰσὶν ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱός. Εἰ οὖν κοινὸν, καθ' ὃν τρόπον λέγεται τοῦ Πατρὸς, κατ' αὐτὸν τοῦτον καὶ τοῦ Υἱοῦ λέγεται. Ὥστε εἰ λέγεται τοῦ Πατρὸς ὅτι ἐξ αὐτοῦ ἐκπορεύεται, οὐ γὰρ ἄλλο δυνάμεθα νοεῖν, λέγεται δὲ καὶ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα, ἄρα καὶ ἐξ αὐτοῦ ἐκπορεύεται. Εἰ δὲ λέγοι τις ὅτι κατὰ τὸ ὁμοούσιον λέγεται τοῦ Υἱοῦ καὶ οὐ κατὰ τὸ αἴτιον, ἐλέγετο ἄν, εἴποιμεν καὶ ἡμεῖς, ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ Πνεύματος·

ἐπειδὴ μιᾶς οὐσίας εἰσὶ τὰ τρία πρόσωπα· ἀλλὰ τοῦτο οὐ λέγεται. Ὁ Δαμασκηνός σοι τοὺς μυκτῆρας συντρίβει, ἐν τῷ ὀγδόῳ κεφαλαίῳ τῶν *Θεολογικῶν*· Τὸν δὲ Υἱὸν, φησὶν, οὔτε τοῦ Πνεύματος λέγομεν οὔτε μὴν ἐκ τοῦ Πνεύματος. Καὶ Γρηγόριος ὁ Νύσσης ἐν τῇ τρίτῃ ὁμιλίᾳ τοῦ «Πάτερ ἡμῶν», καλύπτει σοι τοὺς ὀφθαλμούς· «Ὁ Υἱὸς, φησὶ, τοῦ Πνεύματος οὔτε ἐστὶν οὔτε λέγεται· οὔτε ἀντιστρέφει ἡ σχετικὴ ἀκολουθία αὕτη· ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα λέγεται τοῦ Υἱοῦ, ὅτι παρ' αὐτοῦ λαμβάνει, καὶ παρ' αὐτοῦ ἐκπορεύεται, καὶ ἐξ αὐτοῦ ἐστι καθάπερ καὶ ἐκ τοῦ Πατρός.» Διὰ τοῦτό φησιν ὁ ἅγιος οὗτος Κύριλλος, «Ἴδιον αὐτοῦ ἐστι καθάπερ καὶ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρός.» Τίνι τρόπῳ ἐστὶν ἴδιον τοῦ Πατρός; Ὅτι ἐξ αὐτοῦ τὸ εἶναι ἔχει καὶ ἐκπορεύεται. Τοῦτ' αὐτὸ δεῖ σε νοεῖν, ὅτι καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεται, ἐπείπερ ἴδιον αὐτοῦ καθάπερ καὶ τοῦ Πατρός. Καὶ μετ' ὀλίγα ὁ αὐτὸς ἅγιός φησιν ἐν τῇ αὐτῇ ἐξηγήσει, «Ἴδιόν φαμεν τοῦ Υἱοῦ τὸν Παράκλητον, τουτέστι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ οὐκ ἐπεισκρινόμενον ἔξωθεν, οὐδὲν ἐπίκτητον ἐν αὐτῷ, καθάπερ ἐστὶν ἐν τοῖς ἁγιότητος δεκτικοῖς, οἷς καὶ ἐκ μὴ ὄντων ἡ γένεσις, ἀλλ' ὁμοούσιον αὐτῷ καθάπερ ἀμέλει καὶ τοῦ Πατρός. Οὐ γὰρ λαλήσει ἀφ' ἑαυτοῦ, ἀλλ' ὅσα ἂν ἀκούσῃ. Ὅταν οὖν ἔλθῃ ἐκεῖνος, τουτέστιν ὁ Παράκλητος, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὁδηγήσει ὑμᾶς τὴν ἀλήθειαν. Βλέπε δὲ ὡς ἐγρήγορεν ἡ φωνή, ὅρα τοῦ λόγου τὴν νῆψιν· προειρηκὼς γὰρ ἥξειν ἐπ' αὐτοὺς τὸν Παράκλητον, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας ὠνόμασεν αὐτὸν, τουτέστιν ἑαυτοῦ· αὐτὸς γάρ ἐστιν ἡ ἀλήθεια. Ἵνα δὲ εἰδεῖεν οἱ μαθηταὶ, ὡς οὐκ ἀλλοτρίαν καὶ ξένην αὐτοῦ ἐπιφοίτησιν, ἀλλ' ἑαυτὸν ἑτέρως ἐπιδώσειν ἐπαγγέλλεται, Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, τουτέστιν ἑαυτοῦ, τὸν Παράκλητον ἀποκαλεῖ. Οὐ γὰρ ἀλλότριον τῆς τοῦ Μονογενοῦς οὐσίας τὸ ἅγιον νοεῖται Πνεῦμα. Πρόεισι δὲ φυσικῶς ἐξ αὐτῆς, οὐδὲν ἕτερον παρ' αὐτὸν ὑπάρχον, ὅσον εἰς ταυτότητα φύσεως· εἰ καὶ νοεῖται τυχὸν ἰδιοσυστάτως.» Καὶ μεθ' ἕτερα, «Ὅταν οὖν ἔλθῃ ἐκεῖνος, φησὶν, οὐ λαλήσει ἀφ' ἑαυτοῦ· ἀλλ' οὐδὲ ξένον ὑμῖν εἰσηγήσεται μάθημα. Οὐ γὰρ τυχὸν εἰσοίσει νόμους. Ἐπειδὴ δὲ Πνεῦμα, καὶ οἱονεὶ νοῦς ἐστιν ἐμὸς, λαλήσει δὴ πάντα τὰ ἐν ἐμοί.» Καὶ μετ' ὀλίγα· «Ἐπειδὴ πάντως ἐκ τῆς ἐμῆς οὐσίας ἐστὶ τὸ Πνεῦμα, καὶ οἷον ἐμός ἐστι νοῦς, τὸ ἐρεῖν αὐτὸ τὰ ἐσόμενα οὐκ ἐνδέχεται, μὴ οὐχὶ πάντως ἐν ἐμοί τε ὑπάρχον καὶ δι' ἐμοῦ προϊόν. Εἰς τὸ, Ἐκεῖνος ἐμὲ δοξάσει, ὅτι ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν. «Δοξάζει τοιγαροῦν τὸν Υἱὸν ὁ Παράκλητος, τουτέστι τὸ ἴδιον αὐτοῦ Πνεῦμα, πάντα ἰσχῦον καὶ πάντα εἰδός. Δοξάζει δὲ πῶς; ἃ γὰρ οἶδε καὶ δύναται τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ, πῶς ἂν αὐτὸς οὐκ εἰδείη τυχὸν, ἢ πῶς οὐκ ἂν δύναιτο; καὶ εἴπερ, καθάπερ αὐτός φησιν, ἐξ αὐτοῦ λαμβάνει τὸ Πνεῦμα, καίτοι πάντα ἰσχῦον καὶ κατορθοῦν, πῶς ἂν αὐτὸς οὐκ ἔχοι τὸ ἐφ' ἅπασιν ἰσχυρόν;» Καὶ μετ' ὀλίγα· «Ἐπειδὴ δὲ ὁμοούσιόν τέ ἐστι τῷ Υἱῷ, καὶ πρόεισι θεοπρεπῶς ἐξ αὐτοῦ, πᾶσαν αὐτοῦ τὴν ἐφ' ἅπασι τελεωτάτην ἔχον ἐνέργειάν τε καὶ δύναμιν, διὰ τοῦτό φησιν, Ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται.» Καὶ μεθ' ἕτερα· «Ἀκατηγό-

A liæ sunt tres personæ; at id non dicitur. Damascenus tibi nares conterit, capite octavo suæ *Theologiæ*: «Filium (dicit) neque Spiritus dicimus neque ex Spiritu.» Et Gregorius Nyssenus, tertia homilia, super «Pater noster,» occludit tibi oculos: «Filius, inquit, Spiritus neque est, neque dicitur, neque hæc relativa consequentia convertitur: sed Spiritus Filii dicitur, quia ab eo accipit, ab eoque procedit, et ex eo est quemadmodum ex Patre.» Idcirco sanctus hic Cyrillus inquit: «Proprius ejus est, ut Dei et Patris.» Quo pacto proprius est Patris? Quia ex eo habet esse et procedit: hoc idem te intelligere oportet, quod et ex Filio procedit, quia proprius ejus est, quemadmodum et Patris; et paulo post, hic idem sanctus in B eadem expositione ait: «Proprium Filii dicimus Paracletum, id est Spiritum sanctum, non extrinsecus ingredientem, neque adventitium in eo, ut in iis evenit qui sanctitatem suscipiunt, et ex non entibus generantur; sed consubstantialis ei sane, ut et Patris: non enim loquitur a semetipso, sed quæcunque audiverit. Quando igitur venerit ille, id est Paracletus Spiritus veritatis, docebit vos omnem veritatem. Animadverte quam vigilans providaque sit vox, vide nominis sobrietatem. Nam cum prædixisset super eos venturum Paracletum, Spiritum veritatis eum appellavit, id est suimet; ipse enim est veritas: verum ut discipuli scirent non esse alienum et extraneum illius adventum: C sed seipsum aliter exhibiturum pollicetur, Spiritum veritatis, id est suimet, Paracletum vocat: non enim ab Unigeniti essentia alienus sanctus Spiritus intelligitur: procedit autem naturaliter ab ea, cum nihil aliud præter eum sit, quoad identitatem naturæ; et si potest intelligi proprio subsistendi modo.» Et post alia: «Quando igitur venerit ille, non loquetur (inquit) a semetipso: sed neque novam vos docebit doctrinam: non enim leges fert: sed quia Spiritus, et quasi mea mens est, loquetur cuncta quæ sunt in me.» Et post pauca: «Quia omnino ex mea essentia Spiritus est, et quasi mea mens, is ventura dicere non potest, nisi omnino in me sit, et per me procedat.» Super illud, «Ille me glorificabit, quia de meo accipiet, et annuntiabit D vobis.» — «Clarificat ergo Filium Paracletus, id est, proprius ipsius Spiritus, quia omnia potest, et omnia scit: Quomodo vero clarificat? quæ enim scit et potest ejus spiritus, quomodo ipse utique non sciverit vel poterit? et si, ut ipse dicit, ab eo Spiritus accipit, atqui omnia potest et perficit, quomodo ipse vim et robur in omnibus non habebit?» Et paulo post: «Quoniam consubstantialis est Filio et ex eo ut Deum decet procedit, omnem suam in omnibus perfectissimam operationem habens et vim, ideo dicit, «De meo accipiet.» Et post alia: «Irreprehensibile igitur omnino erit, et extra omnem contumeliam positum, si ab Unigenito quid accipere dicatur ejus Spiritus; nam ab eo naturaliter procedens, ut ejus proprius,

cum omnibus quæ habet, perfecte accipere sua dicitur. » Et post pauca : « Hoc etiam mihi naturaliter adest; propter hanc dixi causam, « Quia de meo accipiet, et annuntiabit vobis. » Nemo in his perturbetur cum acceptionis nomen audiverit ; id potius consideret (ita enim recte egerit) quod omnia quæ ad Deum pertinent, proferuntur quidem more nostro, at non ita intelliguntur, sed supra captum nostrum. Itaque accipere Spiritum dicimus a Patre, et Filio, quæ eorum sunt, non tanquam aliquando insitam in iis sapientiam et potentiam non habuerit, tunc vero tandem habeat cum intelligitur accepisse. Semper namque sapit et potest Spiritus : imo est ipsa sapientia et potentia, non ex participatione aliqua, sed natura. » Et post alia : « Cum fructus igitur, et nota sit personæ generantis Filius, omnia quæ habet secundum naturam, secum adducit, ideo dicit : « Omnia quæcunque habet Pater, mea sunt; idcirco dixi vobis, quod de meo accipiet, et annuntiabit vobis [1] : » Spiritum videlicet, qui per eum et in eo est : per quem in sanctis ipse inhabitat : non enim est aliud præter eum Spiritus ejus; quamvis esse ipse per se intelligatur et proprie Spiritus : Spiritus enim Spiritus et non Filius est. »

Audisti hujus magni Patris sententias, vel, ut melius dicam, instantias, et tela præacuta adversus eos qui non ex Filio etiam procedere Spiritum asserunt? quia partim per eum prodeuntem dicit, partim quod ab eo prodit quemadmodum et a Patre : et rursus, natura insitus ei; et per eum et ex eo progreditur, profluit et procedit, et veluti sane in ipso, et Deo, et Patre intelligitur. Quid aliud quam veritas apertissima dignoscitur, quia ex Filio Spiritus est; et ex eo, et per eum, ut sanctus hic multis in locis scribit? Unde ergo ostendere poteritis vos, quod ex solo Patre Spiritus est, cum sancti omnes concordissime (ut paulo post ostendemus) dicant, et omnes ex Filio procedere decernant? Itaque credatis nobis, qui recte consulimus; imo non nobis, sed veritati : nec ita superbe nos incusate, veluti inscii simus, vel ignari; et propterea synodo parentes. Nam sanctos omnes vidimus, rationibusque eorum suasi, easque sequentes, nos Latinis adjunximus : imo non Latinis, sed solidæ et veræ Petri fidei, et sanæ theologorum et divinorum eorum virorum doctrinæ, qui in ea synodo excelluerunt; quibus Ephesi episcopus, sui incertus, nec eorum objectionibus respondere valens, ignave effugit, fratre Joanne (1) qui cum eo disputabat, acclamante : Adducite huc Ephesium ut ejus responsiones audiamus, quas quadam sessione edidit, synodum devitans. Synodus

A ῥητον οὖν ἄρα παντελῶς, καὶ λοιδορίας ἁπάσης ἔξω κείσεται, τὸ λαβεῖν λέγεσθαί τι παρὰ τοῦ Μονογενοῦς τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ. Προϊὸν γὰρ δι' αὐτοῦ φυσικῶς, ὡς ἴδιον αὐτοῦ, μετὰ πάντων ὧν ἔχει, τελείως λαμβάνειν λέγεται τὰ αὐτοῦ. » Καὶ μετ' ὀλίγα· « Κἀμοὶ δὲ τοῦτο πρόσεστι φυσικῶς. Διὰ ταύτην εἴρηκα τὴν αἰτίαν, ὅτι Ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν. Ταραττέσθω δὲ μηδεὶς, ὅταν ἐν τούτοις ἀκούῃ τὸ τῆς λήψεως ὄνομα· ἐνθυμείσθω δὲ μᾶλλον ἐκεῖνο· δράσειε γὰρ ἂν ὀρθῶς· ὅτι πάντα τὰ περὶ Θεοῦ λαλεῖται μὲν καθ' ἡμᾶς, νοεῖταί γε μὴν οὐχ οὕτως, ἀλλ' ὑπὲρ ἡμᾶς. Λαμβάνειν τε οὕτω τὸ Πνεῦμά φαμεν ἔκ τε τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ τὰ αὐτῶν, οὐχ ὡς ποτὲ μὲν οὐκ ἔχον τὴν ἐνοῦσαν αὐ- B τοῖς γνῶσίν τε καὶ δύναμιν, ἔχον δὲ τότε μόλις ὅταν νοῆται λαμβάνον· ἀεὶ γὰρ σοφὸν καὶ δυνατὸν τὸ Πνεῦμά ἐστι, μᾶλλον δὲ αὐτόχρημα σοφία καὶ δύναμις, οὐκ ἐκ μετοχῆς τῆς τινὸς, ἀλλὰ φυσικῶς. » Καὶ μεθ' ἕτερα· « Καρπὸς οὖν ἄρα καὶ χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως τοῦ γεννήσαντος ὑπάρχων ὁ Υἱὸς, πάντα τὰ αὐτοῦ κατὰ φύσιν ἐπάγεται. Διὰ τοῦτό φησι, Πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ, ἐμά ἐστι. Διὰ τοῦτο εἶπον ὑμῖν, ὅτι ἐκ τοῦ ἐμοῦ λαμβάνει καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν· τὸ Πνεῦμα δηλονότι, τὸ δι' αὐτοῦ τε καὶ ἐν αὐτῷ, δι' οὗ τοῖς ἁγίοις αὐτὸς ἐνοικεῖ. Οὐ γὰρ ἕτερον παρ' αὐτὸν τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ· κἂν ὑπάρχον νοῆται καθ' ἑαυτὸ καὶ ἰδίως. Πνεῦμα γὰρ τὸ Πνεῦμα, καὶ οὐχ Υἱός. »

Ἤκουσας τὰς ἀποφάσεις τοῦ μεγάλου τούτου Πατρὸς, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν ἐνστάσεις καὶ βέλη ἠκονημένα κατὰ τῶν μὴ καὶ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα ὁμολογούν- C των; Ὅτι ποτὲ μὲν λέγει δι' αὐτοῦ προϊὸν, ποτὲ δὲ ὅτι ἐξ αὐτοῦ πρόεισι, καθάπερ καὶ ἐκ τοῦ Πατρός· καὶ αὖ, φυσικῶς ἐνυπάρχον αὐτῷ, καὶ δι' αὐτοῦ, καὶ ἐξ αὐτοῦ, προέρχεται, καὶ προχεῖται, καὶ ἐκπορεύεται, καθάπερ ἀμέλει καὶ ἐπ' αὐτοῦ νοεῖται τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρός. Τί ἀλλ' ἢ προφανὴς ἀλήθεια, ὅτι καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμά ἐστι, καὶ ἐξ αὐτοῦ, καὶ δι' αὐτοῦ, ὡς ὁ ἅγιος οὗτος πολλαχόσε φησί; Πόθεν ἄρα δυνήσεσθε δεῖξαι ὑμεῖς ὡς ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα; πάντων τῶν ἁγίων λεγόντων, ὡς ἡμεῖς μετὰ μικρὸν δείξομεν, λίαν συμφώνως, καὶ πάντων τὴν ἐκπόρευσιν καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ δογματιζόντων. Τοιγαροῦν πείσθητε ἡμῖν καλῶς συμβουλεύουσι, μᾶλλον δ' οὐχ ἡμῖν, ἀλλὰ τῇ ἀληθείᾳ· καὶ μὴ αὐθαδῶς πως ἐγκαλεῖτε ἡμῖν, ὡς μὴ εἰδόσιν, ἢ D ἀγνοοῦσι, καὶ διὰ τοῦτο τῇ συνόδῳ ὑποταγεῖσιν. Εἴδομεν γὰρ τοὺς ἁγίους πάντας, καὶ τοῖς λόγοις αὐτῶν πεισθέντες καὶ ἐξακολουθήσαντες, Λατίνοις ἡνώθημεν· μᾶλλον δὲ οὐ Λατίνοις, ἀλλὰ τῇ ἀρραγεῖ καὶ ἀληθεῖ πίστει τοῦ Πέτρου, καὶ τῇ ὑγιαινούσῃ διδασκαλίᾳ τῶν θεολόγων καὶ θεηγόρων ἐκείνων ἀνδρῶν, τῶν ἐν τῇ συνόδῳ ταύτῃ διαπρεψάντων· οἷς ὁ Ἐφέσου ἀρχιερεὺς, ἀπορήσας, καὶ μὴ δυνάμενος ἀποκρίνασθαι πρὸς τὰ παρ' αὐτῶν προτεινόμενα, δειλιάσας ἐξέκλινε, τοῦ μὲν προσδιαλεγομένου φρὰ Ἰωάν-

[1] Joan. XVI, 16.

(1) F. Joannes hic est Turrecremata, qui postea cardinalis.

νου βοῶντος, Φέρετε τὸν Ἐφέσου ὧδε, τοῦ ἀκούειν τὰς ἀποκρίσεις τῶν λόγων αὐτοῦ, οὓς ἐξέδωκεν ἐν μιᾷ συνελεύσει, φεύγων τὴν σύνοδον. Ἡ δὲ σύνοδος ἀποστείλασα ἐκάλει αὐτὸν εἰσελθεῖν· ἐκεῖνος δὲ ἀσθένειαν προὐφασίζετο. Καὶ πάλιν συνελεύσεως γενομένης, ὁ φρὰ Ἰωάννης ἔλεγεν, Ἐλθέτω ὁ Ἐφέσου ὧδε, ἐλθέτω· οὐ γὰρ δίκαιον εἰπεῖν μὲν ἐκεῖνον, οὐκ ἀκούειν δὲ καὶ ἡμῶν ἀποκρινομένων. Καὶ πάλιν ἡ σύνοδος ἀποστείλασα ἐκάλει, ἀλλ' οὐχ ὑπήκουσεν ἐλθεῖν. Ὅθεν κανονικῶς αὐτὸν καλέσασα μὴ ὑπακούσαντα, ἡ σύνοδος ἀπεφήνατο. Οὗτος δὲ ἐπέμενεν ἀντιλέγων, οὐ παῤῥησίᾳ, ἀλλ' ἐν ταῖς γωνίαις· ὅθεν ἐχθρὸς τῇ ἁγίᾳ ἀπεδείχθη συνόδῳ. Εἰ δὲ καὶ πρὸς ὥραν εἰς διαλέξεις ἐχώρει, ἀλλὰ τῶν ἁγίων τὰς ῥήσεις οὐ κατεδέχετο, διεφθαρμένα καὶ νόθα καλῶν τὰ παλαιόγραφα θεῖα καὶ ἱερὰ τῶν διδασκάλων βιβλία. Ἀλλ' ἐκεῖνος μὲν διεφθάρη· καὶ τὸ στόμα ἐκεῖνο τὸ φρυάξαν κατὰ τῆς ἱερᾶς συνόδου, ὅπως αὐτῷ διεφθάρη καὶ αἰσχύνης ἐπληρώθη ἐν τῇ ὥρᾳ τῆς αὐτοῦ πικρᾶς ἀναλύσεως, ἴσασιν οἱ τἀληθῆ λέγειν μεμαθηκότες. Ἡμεῖς δ' ἔχοντες τὰς προειρημένας ῥήσεις τοῦ μεγάλου Κυρίλλου εἰς τὸ, Ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται, καὶ ἀκούσαντες τῆς ἱερᾶς ταύτης συνόδου τὰ αὐτὰ τούτῳ θεολογούσης ἐν τῷ παρ' αὐτῆς ἐκτεθέντι ὅρῳ, καὶ ἀπὸ τούτου βεβαιωθέντες, ὅτι τὸ Πνεῦμα ἔχει τὸ εἶναι, καὶ ἀπὸ τοῦ Υἱοῦ, ἡνώθημεν τῇ συνόδῳ. Τὸ γὰρ εἰπεῖν τὸν Χριστὸν, ὅτι Ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται, οὐδὲν ἄλλο ἔδειξεν ἡμῖν, ἢ ὅτι καὶ παρ' αὐτοῦ ἐκπορεύεται· οὐ γὰρ δυνάμεθα ἄλλως πως ἐννοῆσαι. Ἀφ' οὗ γὰρ λαμβάνει τὸ Πνεῦμα, ἀπὸ τούτου καὶ ἔχει τὸ εἶναι. Ἀφ' οὗ δὲ ἔχει τὸ εἶναι, ἀπὸ τούτου καὶ ἐκπορεύεται· λαμβάνει δὲ καὶ ἀπὸ τοῦ Υἱοῦ καὶ ἔχει τὸ εἶναι παρ' αὐτοῦ, ὡς ὁ ἱερὸς καὶ θεῖος Βασίλειος διασαφεῖ, ἄρα καὶ ἐξ αὐτοῦ ἐκπορεύεται. Τοῦτον οὖν τὸν τρόπον ἐβουλήθημεν ἂν καὶ τἄλλα ῥητὰ τῶν ἁγίων λέγειν ῥητῶς, εἶτα καὶ ἐξηγεῖσθαι· ἀλλ' ὅτι δύο προὔκειτο γενέσθαι ἡμῖν, τὸ μὲν ὅτι ἐν βραχεῖ ἐπαγγειλάμενοι τὸν λόγον ἐκδοῦναι, εἰς μῆκος ἄπειρον ἐκτείναιμεν ἂν, τὸ δ' ὅτι ἄπιστα τοῖς ἐναντίοις φανεῖεν τὰ οἴκοθεν εἰρημένα εἰς πλάτος ἡμῖν, ἔδοξε διὰ τοῦτο μόνως καὶ μόνον τὰ ῥητὰ τῶν ἁγίων προθεῖναι, εἰς ἔλεγχον μὲν τῶν βουλομένων ἀντιλέγειν τῇ ἱερᾷ συνόδῳ, εἰς βεβαίωσιν δὲ καὶ στηριγμὸν τῶν εὐλαβῶς αὐτῇ ἑπομένων, ὀλίγα τινὰ οἴκοθεν λέγοντας ἐφ' ἑνὶ ἑκάστῳ ῥητῷ.

A vero cum evocabat ut ingrederetur, at is morbum simulavit. Et rursus sessione coacta, frater Joannes aiebat, Accedat huc Ephesius, accedat: non enim fas est eum loqui, at nostras responsiones non audire. Rursus synodus eum canonice vocavit, sed non paruit: quare, eo vocato, nec parente, synodus decretum tulit; is vero in contradicendo persistebat, non palam, sed in angulis; itaque hostis sacræ synodi declaratus est. Sin autem in tempore ad disputationes accedebat, sanctorum auctoritates non approbabat; corruptos et adulterinos, vetustos sacros et divinos doctorum codices dicens. At is quidem exstinctus est, osque illud adversus sacram synodum infrendens quo pacto exstinctum sit et dedecore oppletum suæ amaræ B resolutionis tempore, cognitum iis est qui vera dicere didicerunt. Nos vero prædictas magni Cyrilli auctoritates habentes super illud: « De meo accipiet, » et sacram hanc synodum eadem docentem in suo quod edidit decreto, audientes, et ab eo confirmati, Spiritum sanctum a Filio etiam procedere, synodo nos adjunximus. Nam cum Christus dixerit, quod « de meo accipiet, » nil aliud ostendit nobis nisi quod etiam ab eo procedit: non enim possumus aliter intelligere, quia a quo Spiritus accipit, ab eo etiam esse habet; a quo habet esse, ab eo et procedit; accipit autem a Filio, et habet esse ab eo, ut dicimus, et sacer Basilius declarat: ergo et ab eo procedit. Hoc igitur pacto et alias C sanctorum auctoritates clare voluissemus dicere, deinde explanare. Sed cum nos duo efficere proposuerimus, partim quia cum brevibus rem exponere polliciti simus, in immensum nostra excrescere potuisset oratio; partim quia adversarii meis dictis fidem non adhibuissent, si ea latius explicando contexerem; idcirco opportunum mihi visum est, seorsum tantum sanctorum auctoritates proponere, ad eos coarguendos qui sacræ synodo volunt contradicere; ad stabiliendum vero et confirmandum eos qui eam pie sequuntur, paucis quibusdam de meo in singulis dictis allatis.

B'.

«Πᾶν γοῦν ῥῆμα, φησὶ τὸ ἱερὸν Εὐαγγέλιον, ἐπὶ δύο ἢ τριῶν μαρτύρων σταθήσεται·» ἆρ' οὖν ὑμεῖς πεισθήσεσθε πολλοῖς τοῦτο μάρτυσι μαρτυροῦσιν; Οὐκ οἶμαι, τῇ πεισμονῇ τε καὶ προλήψει, σὺν τῇ κακίᾳ κινούμενοι. Διὰ τοῦτο, ἕνεκα τῶν τριῶν ὧν ἔφη Χριστὸς, τρισκαίδεκα προσθήσω· ἵνα μὴ δυνηθῆτε τοῦ λοιποῦ ἀντειπεῖν, ἢ τοὐλάχιστον ἀντιφθέγξασθαι. Αὐτίκα γὰρ ὁ μέγας Γρηγόριος ὁ Νύσσης, ἐν τῇ εἰς τὸ «Πάτερ ἡμῶν,» ὁμιλίᾳ τετάρτῃ, ἧς ἡ ἀρχὴ, «Ὁ τὴν σκιὰν τῶν μελλόντων,» τοιάδε φάσκει· «Ὁ γὰρ μονογενὴς Υἱὸς ἐκ τοῦ Πατρὸς, ἐκ τῆς ἁγίας Γραφῆς, ὀνομάζεται· καὶ μέχρι τούτου, ὁ λόγος ἵστησιν αὐτοῦ τὸ ἰδίωμα. Τὸ δὲ ἅγιον Πνεῦμα

D II.

« Omne verbum, sacrum dixit Evangelium, in duobus vel tribus testibus stabit [10]. » Num fidem adhibebitis vos si pluribus utemur? Non arbitror, cum vos falsa suasione et præsumptione pravitati admista permoveamini. Idcirco trium vice quos Christus enumerat, ter undecim addam ne de cætero locus contradicendi relinquatur, vel quid minimum adversus nos eloquendi. Nam magnus Gregorius Nyssenus in quarta homilia seu Expositione super «Pater noster,» quæ incipit, «Qui umbram futurorum,» hæc inquit: «Unigenitus Filius ex Patre a sacra Scriptura nominatur; et hucusque verbum suam constituit proprietatem. Sanctus

[10] Matth. XVIII, 16.

autem Spiritus et ex Patre dicitur, et ex Filio præterea esse ostenditur. « Si quis Spiritum Christi (dicit) non habet, hic non est ejus [1]. » Audis quod ex Filio etiam esse testatur? Et si quidam (ut solent impii et adversus propriam salutem ingeniosi), verbum *ex* e quibusdam libris, stylo ferreo adhibito, deleverunt; quidam tamen reperiuntur codices qui adversus adulterantium libros audaciam clamant. Ubi est igitur qui dicit, « Ex solo Patre, » Ephesius ille mente commotus una cum suis antecessoribus? accedant et nobis ostendant unde hoc acceperunt? A Christone aut a sanctis? nam aperte Christus hic contradicit, et sancti. Christus ergo dicit, « De meo accipiet. » Sancti, Ex Filio Spiritum esse a sacra Scriptura ostenditur. Si ergo sanctus hic, « ex Filio, » dicens Spiritum, vera loquitur, mentitur Ephesius et ejus antecessores, dicentes, « ex solo, » nam, « ex solo esse, » destruitur dicendo, « et ex Filio. » Quod vero ex Filio Spiritus accipit et habet esse, magnus Basilius in tertio adversus Eunomium testabitur, cujus principium, « Vix tandem exsaturatus adversus Unigenitum blasphemiis. » In eo tractatu dicit: « Quæ necessitas urget, si auctoritate et ordine tertius est Spiritus, cum natura etiam tertium esse? Quod auctoritate quidem secundus a Filio sit, et ab eo habeat esse, et ab eo accipiat et annuntiet nobis, et in summa ab ea dependeat causa, religionis ratio tradit. » Audisti cœlestem Patrem hunc? cum, « Ab eo, inquit, habeat esse, et ab eo accipiat. » Vidisti ut omnia nostro sensui consentanea sunt, una cum sancti Cyrilli auctoritatibus, et quod idem est accipere a Filio et habere esse ab eodem? Et ubi est qui dicit, » Ex solo? « Si enim ex Filio accipit, et ab eo habet esse Spiritus, ut sanctus hic dicit, ergo non ex solo Patre, sed manifestum est, quod et ex Filio; ergo injuria nos reprehenditis, o amici et fratres. Sed hujus magni Patris frater, Gregorius, inquam, Nyssenus, in primo libro adversus Eunomium, qui incipit: « Non licuit, ut videtur, in omnes beneficium conferre, » hæc inquit: « Quo pacto ante consideratur persona secundum causæ rationem, eodem modo et Spiritus ordine tantum secundum causam et causatum distinctionem habens. Nam quemadmodum Filius conjungitur Patri, et quamvis ab eo esse habeat, non tamen secundum essentiam posterior est: ita et Unigenito Spiritus sanctus jungitur, intelligentia tantum, secundum principii rationem, considerato ante personam Spiritus. » Vides, ut etiam sanctus hic cum antedictis concordet, et ut distinctionem divinarum personarum constituere volens, causa tantum distinguit eas? Quo pacto, inquit, consideratur Pater ante Filium, ratione causæ, eodem etiam consideratur Filius ante Spiritum, causæ ratione. Hoc idem est ac si diceret: Filius ex solo Patre, ut solo antea considerato quam Filius, quem enim

A καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς λέγεται, καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ εἶναι προσμαρτυρεῖται· εἰ γάρ τις Πνεῦμα Χριστοῦ, φησὶν, οὐκ ἔχει, οὗτος οὐκ ἔστιν αὐτοῦ. » Ἀκούεις ὅτι καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ εἶναι προσμαρτυρεῖται· εἰ γάρ τινες τῶν ἀσεβεῖν εἰωθότων, οἳ ῥᾳδίως κατὰ τῆς ἑαυτῶν σωτηρίας μηχανώμενοι, τὴν, ἐκ, ἀπήλειψαν ἀπὸ βιβλίων τινῶν, σιδήρῳ χρησάμενοι, ἀλλ' οὖν εὑρίσκονται βίβλοι τινὲς διαῤῥήδην βοῶσαι τὴν τόλμαν τῶν βιβλιοφθόρων. Ποῦ τοίνυν ἐστὶν ὁ λέγων, « ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς, » ὁ Ἐφέσου, ὁ σεσαλευμένος ἐκεῖνος σὺν τοῖς πρὸ αὐτοῦ; Ἐλθέτωσαν, καὶ δειξάτωσαν ἡμῖν, πόθεν τοῦτο λαβόντες ἔλεγον· παρὰ τοῦ Χριστοῦ, ἢ τῶν ἁγίων; καὶ γὰρ προδήλως ἐναντιοῦται τούτοις Χριστὸς, καὶ οἱ ἅγιοι. Ὁ μὲν οὖν Χριστὸς φησὶν, « Ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται· » οἱ B δὲ ἅγιοι, Ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα παρὰ τῆς ἁγίας προσμαρτυρεῖται Γραφῆς. Εἰ γὰρ ὁ ἅγιος οὗτος « ἐκ τοῦ Υἱοῦ » λέγων τὸ Πνεῦμα, ἀληθεύει, ψεύδεται ὁ Ἐφέσου, καὶ οἱ πρὸ αὐτοῦ, λέγοντες, « ἐκ μόνου »· τὸ γὰρ, « ἐκ μόνου », ἀναιρεῖται ἐν τῷ λέγειν « καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ. » Ὅτι δὲ ἐκ τοῦ Υἱοῦ λαμβάνει τὸ Πνεῦμα, καὶ ἔχει τὸ εἶναι, ὁ μέγας Βασίλειος ἐν τῷ τρίτῳ τῶν πρὸς Εὐνόμιον *Ἀντιῤῥητικῶν* μαρτυρήσει, οὗ ἡ ἀρχὴ, « Μόλις ποτὲ κορεσθεὶς τῶν εἰς τὸν Μονογενῆ βλασφημιῶν. » Ἐν τούτῳ τῷ λόγῳ φησὶ, « Τίς γὰρ ἀνάγκη εἰ τῷ ἀξιώματι, καὶ τῇ τάξει τρίτον ὑπάρχει τὸ Πνεῦμα, τρίτον εἶναι αὐτὸ καὶ τῇ φύσει; ἀξιώματι μὲν γὰρ δευτερεύειν τοῦ Υἱοῦ, παρ' αὐτοῦ τὸ εἶναι ἔχον, καὶ παρ' αὐτοῦ λαμβάνον, καὶ ἀναγ- C γέλλον ἡμῖν, καὶ ὅλως τῆς αἰτίας ἐκείνης ἐξημμένον παραδίδωσιν ὁ τῆς εὐσεβείας λόγος. » Ἤκουσας τοῦ οὐρανοφάντορος τούτου Πατρός; « Παρ' αὐτοῦ φησι τὸ εἶναι ἔχον, καὶ παρ' αὐτοῦ λαμβάνον » Εἶδες πῶς κατὰ πάντα συνῳδὰ τῇ ἡμετέρᾳ διανοίᾳ, μετὰ τῶν τοῦ ἁγίου Κυρίλλου ῥητῶν λέγει; καὶ ὅτι ταυτόν ἐστιν εἰπεῖν, λαμβάνειν παρὰ τοῦ Υἱοῦ, τῷ, καὶ ἐξ αὐτοῦ τὸ εἶναι ἔχειν; Ποῦ ὁ λέγων, « Ἐκ μόνου; » εἰ γὰρ καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ λαμβάνει, καὶ παρ' αὐτοῦ ἔχει τὸ εἶναι τὸ Πνεῦμα, ὡς ὁ ἅγιος οὗτός φησιν, ἄρα οὐκ ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς, ἀλλὰ δῆλον ὅτι καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ· οὐκοῦν ἀδίκως ἐγκαλεῖτε ἡμῖν, ὦ φίλοι καὶ ἀδελφοί. Ὁ δὲ τούτου τοῦ μεγάλου Πατρὸς ἀδελφὸς, Γρηγόριος ὁ Νύσσης φημὶ, ἐν τῷ πρώτῳ τῶν πρὸς τὸν αὐτὸν Εὐνόμιον *Ἀντιῤῥητικῶν*, οὗ ἡ ἀρχὴ, « Οὐκ D ἦν, ὡς ἔοικε, τὸ πάντας ἐθέλειν εὐεργετεῖν, » τοιάδε φάσκει, « Ὃν τρόπον προθεωρεῖται ἡ ὑπόστασις τῷ τῆς αἰτίας λόγῳ, ὁ αὐτὸς λόγος καὶ περὶ τοῦ Πνεύματος, ἐν μόνῃ τῇ τάξει τῇ κατὰ τὸ αἴτιον καὶ αἰτιατὸν, διαφορὰν ἔχων. Ὡς γὰρ συνάπτεται τῷ Πατρὶ ὁ Υἱὸς, καὶ τὸ ἐξ αὐτοῦ εἶναι ἔχων οὐχ ὑστερίζει κατὰ τὴν ὕπαρξιν, οὕτω καὶ τοῦ Μονογενοῦς ἔχεται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· ἐπινοίᾳ μόνῃ κατὰ τὸν τῆς αἰτίας λόγον προθεωρουμένου τῆς τοῦ Πνεύματος ὑποστάσεως. » Ἔγνως καὶ τοῦτον τὸν ἅγιον, ὡς συνᾴδει τοῖς προειρημένοις, καὶ τὴν διάκρισιν βουλόμενον παραστῆσαι τῶν θείων προσώπων, τῇ αἰτίᾳ καὶ μόνῃ διακρίνει αὐτὰ, Ὃν τρόπον γὰρ, φησὶ,

[1] Rom. VIII, 9.

προθεωρεῖται ὁ Πατὴρ τοῦ Υἱοῦ τῷ τῆς αἰτίας λόγῳ, τὸν αὐτὸν τρόπον προθεωρεῖται καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ Πνεύματος, τῷ τῆς αἰτίας λόγῳ. Τοῦτο δὲ ταυτόν ἐστιν εἰπεῖν, Ὁ μὲν Υἱὸς, ἐκ τοῦ Πατρὸς μόνου, ὡς μόνου προθεωρουμένου, τοῦ Υἱοῦ. Τίνα γὰρ ἄλλον δύναται προθεωρούμενον ἔχειν; Τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ, ὡς τοῦ Πατρὸς δηλονότι καὶ τοῦ Υἱοῦ, προθεωρουμένων αὐτοῦ· καὶ οὕτω συμπεραίνεται ἀληθῶς ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, κἂν ὑμῖν ἀπαρέσκῃ. Τὸ γὰρ προθεωρεῖσθαι τὴν ὑπόστασιν τοῦ Πατρὸς, τῆς τοῦ Υἱοῦ ὑποστάσεως, καὶ ταῦτα τῷ τῆς αἰτίας λόγῳ, τὴν δὲ ὑπόστασιν τοῦ Υἱοῦ, τῆς τοῦ Πνεύματος ὑποστάσεως τῷ τῆς αἰτίας λόγῳ, οὐδὲν ἄλλο δηλοῖ, ἢ ὁ Πατὴρ μόνος αἴτιος τοῦ Υἱοῦ· ὁ δὲ Υἱὸς παρὰ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦτο λαβὼν ὡς καὶ τἆλλα φυσικὰ ἀγαθὰ αὐτοῦ, καὶ αὐτὸς αἴτιος τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Καὶ οὕτως ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς, ἄμφω μία αἰτία τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐκπορεύσεως. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ ἅγιος οὗτός φησιν, Ὡς γὰρ συνάπτεται τῷ Πατρὶ ὁ Υἱὸς, κατὰ τὸν τῆς αἰτίας λόγον, ἐπινοίᾳ καὶ μόνῃ προθεωρουμένου τῆς αὐτοῦ ὑποστάσεως· καὶ οὕτως ἀληθεύομεν λέγοντες τὸ Πνεῦμα καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ. Ἐν δὲ τοῖς πρακτικοῖς τῆς πρώτης συνόδου, εἴρηται μὲν τὸ Πνεῦμα ἐκπορευόμενον ἐκ τοῦ Πατρὸς, ἴδιον δὲ τοῦ Υἱοῦ ἐστι, καὶ ἐξ αὐτοῦ ἀναβλύζον. Ἀκούεις, Ἐξ αὐτοῦ, φησὶν, ἀναβλύζον, ὡς ἀπὸ πηγῆς δηλονότι τῆς ὑποστάσεως τοῦ Υἱοῦ, καὶ ὅτι ἴδιον αὐτοῦ ἐστι. Τί δηλοῦν βούλεται ἐννοήσωμεν, ἀδελφοὶ, καὶ μὴ θελήσωμεν ἀντικρούειν τοῖς διδασκάλοις· εἰ μὲν εἴπῃ τις, ὅτι ἴδιον λέγεται τοῦ Υἱοῦ, διὰ τὸ ὁμοούσιον, ἐνθυμηθήτω, ὅτι ἐλέγετο ἂν καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ Πνεύματος κατὰ τὸ ὁμοούσιον· ἀλλ' ἄτοπον τοῦτο καὶ ἐννοεῖν μόνον. Οἱ διδάσκαλοι λέγουσιν ὅτι ὁ Υἱὸς, τοῦ Πνεύματος, οὔτε ἐστὶν, οὔτε λέγεται· τὸ δὲ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ, καὶ μάλα. Ὁ δὲ Κύριλλος ὁ τῆς Ἀλεξανδρέων ἀρχιερεὺς, ἐν τῇ πρὸς Νεστόριον ἐπιστολῇ, ἧς ἡ ἀρχή. « Τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐναργῶς λέγοντος, Ὁ φιλῶν πατέρα ἢ μητέρα ὑπὲρ ἐμὲ, » φησίν· « Εἰ καὶ ἔστιν ἐν ὑποστάσει τὸ Πνεῦμα ἰδικῇ, καὶ δὴ νοεῖται καθ' αὐτὸ καθὸ Πνεῦμά ἐστι, καὶ οὐχ Υἱὸς, ἀλλ' οὖν ἐστιν οὐκ ἀλλότριον αὐτοῦ· Πνεῦμα γὰρ ἀληθείας ὠνόμασται· καὶ ἔστι Χριστὸς ἡ ἀλήθεια· καὶ προχεῖται παρ' αὐτοῦ, καθάπερ ἀμέλει καὶ ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρός. » Ἀκούεις, προχεῖται, φησὶ, καθάπερ καὶ ἐκ τοῦ Πατρός· ἀλλὰ προχεῖται, φησὶν, εἶπεν ὁ ἅγιος, οὐκ ἐκπορεύεται. Ἡμεῖς δὲ θᾶττον αὐτοῖς ἀπολογούμεθα, ὅτι ὁ αὐτὸς διδάσκαλος ἐξηγεῖται τί τὸ προχεῖται βούλεται κατὰ τὸν αὐτοῦ νοῦν, ἐν τῇ ἐξηγήσει τοῦ θείου Συμβόλου, ἔνθα φησί· « Διαπεράναντες δὲ τὸν περὶ Χριστοῦ λόγον οἱ τρισμακάριοι Πατέρες, τὸν τοῦ ἁγίου Πνεύματος διαμνημονεύουσι· πιστεύειν γὰρ ἔφασαν εἰς αὐτὸ, καθάπερ ἀμέλει εἰς τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν, ὁμοούσιον γὰρ ἐστιν αὐτοῖς. Καὶ προχεῖται μὲν, ἤγουν ἐκπορεύεται καθάπερ ἀπὸ πηγῆς, τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρός·

A alium potest ante se consideratum habere? Spiritus autem sanctus ex Patre et Filio; quasi Pater videlicet et Filius ante eum considerentur. Itaque vere concluditur, ex Patre et Filio procedere Spiritum sanctum, etiamsi vobis displiceat: nam personam Patris ante Filii personam considerari, idque causæ ratione; personam vero Filii ante personam Spiritus sancti ratione quoque causæ, nihil aliud ostendit quam quod solus Pater causa Filii est, Filius autem id a Patre accipiens (sicut alia naturalia bona ejus) et ipse causa est Spiritus sancti: itaque Pater et Filius ambo una causa processionis Spiritus sancti. Idcirco Sanctus hic dicit: Quemadmodum jungitur Patri Filius secundum causæ rationem, solo intellectu persona ejus

B antea considerata, sic verum dicimus, cum dicimus Spiritum esse ex Filio. In Actis vero primæ synodi scriptum est, Spiritum sanctum ex Patre procedere, proprium autem eum esse Filii, et ab eo scaturire. Audis? Ab eo inquit scaturire, tanquam a fonte; videlicet ex ejus persona, propriumque ejus esse, quid significet consideremus, fratres, neque doctoribus repugnare velimus. Quod si dixerit quis, proprium eum esse Filii propter consubstantialitatem, reputet quod etiam Filius diceretur ipsius Spiritus, secundum consubstantialitatem: sed id vel cogitatu tantum est absurdum. Doctores dicunt: Filius neque ipsius Spiritus est, neque dicitur: Spiritus Filii, maxime. At Cyrillus Alexan-

C drinorum pontifex in epistola ad Nestorium, quæ incipit: « Cum Salvator noster manifeste dicat, Qui amat Patrem vel matrem plus quam me [12], » inquit: « Et si Spiritus in hypostasi est propria; intelligitur quoque per se, quatenus Spiritus est, non Filius, non tamen ab eo alienum est: nam Spiritus veritatis nominatur; et Christus est veritas, et ab eo profluit, quemadmodum utique a Deo et Patre. » Audis, profluit, inquit, quemadmodum et a Patre. Sed, « profluit, » inquit, dixit sanctus, non, « procedit. » Nos vero statim eis respondemus, quod idem magister explanat quid profluere denotet, secundum ejus sensum in Expositione divini Symboli, ubi dicit: « Perfecto, de Christo tractatu beatissimi Patres de Spiritu sancto

D mentionem faciunt: nam credere in eum dixerunt, quemadmodum sane in Patrem et Filium, quia consubstantialis eis est, et profluit sane, id est procedit, veluti a fonte, ex Deo et Patre; » exhibetur vero creaturæ per Filium. Insufflavit ergo in ipsos apostolos, dicens: « Accipite Spiritum sanctum [13]. » Ex Deo, et Deus, Spiritus est, nec a quacunque suprema substantia alienus; sed « ex ea, et in ea, et proprius ejus. » Hæc igitur est sanctorum Patrum recta et minime errans fides sive fidei confessio. » Vides quid profluere significet secundum sanctum Cyrillum, et quid est profluere et procedere? Quo pacto vos omnino

[12] Matth. x, 37. [13] Joan. xx, 22.

audetis dicere ; aliud esse, « profluit, » aliud, « procedit ; » et calumniamini sanctum hunc et nos? Reconciliamini, rogo, fratres, reconciliamini. Idem divus Cyrillus in Expositione in prophetam Joel : « Effundam de Spiritu meo in omnem carnem [14], » hæc inquit : « Profecto, Deus, et ex Deo secundum naturam Filius; genitus enim est ex Deo et Patre : proprius ipsius et in ipso et ab ipso Spiritus est, quemadmodum sane in ipso Deo et Patre intelligitur. » Animadverte hic, dilecte, « proprius, inquit, ejus, et ex eo, Spiritus est, quemadmodum et ex Patre. » Idem, in tractatibus per interrogationem et responsionem, adversus Palladium, proxime a principio, inquit : « Mutabilis Spiritus non est; vel si morbo mutabilitatis ægrotaret, ipsi divinæ naturæ hic defectus ascriberetur, siquidem Dei et Patris, nec non et Filii est, qui essentialiter ex utroque (scilicet ex Patre per Filium) profluit Spiritus. » Audisti, et hic « essentialiter ex utroque, id est, ex Patre per Filium? » Quid aliud potest intelligi, præterquam quod ex Patre et Filio procedit? At jactabundus dices non poni, « ex Patre et Filio, » sed simpliciter, « ex Patre per Filium, » confitemur, « ex Patre vero et Filio, » nequaquam, quia dictio *per* causam non significat. Hoc et in faciem quidam nobis dixerunt. O præsumptionem! quæ vos videre congruentia non sinit. Nonne per verbum *per* causam possumus intelligere ubi dicit sanctus Joannes evangelista, « Omnia per ipsum facta sunt [15]? » Quis negaverit unquam hic dictionem *per* esse causam; et per eam Filium creaturæ causam intelligi? Quod vero idem denotet dictio *per* et *ex*, Basilius et Chrysostomus in expositione Genesis sentiunt : ubi dicit Adam, « Possedi hominem per Deum [16], » idem est, ac si diceret, « ex Deo ; » unde alter in tractatu per capita ad Amphilochium ita explanat, et dicit : « Jam vero secundum promiscuam significationem, dictio *per* transit sæpenumero in dictionem *ex*, quia altera alterius significationem sibi vindicat » ut, «Possedi hominem per Deum;» æque ac si diceret, « ex Deo. » Alter vero in 53 in Matthæum homilia dicit : Nam Scriptura solet, « per quem, » dicere « ex quo; » velut cum dicit, « Possedi hominem per Deum, » non secundam causam, sed primam magis apponendo ; Et iterum : «Nonne ex Deo declaratio eorum est ?» Et beatus Cyrillus in epistola ad Nestorium, quæ incipit : « Nugantur, ut audio, quidam, » inquit : « Necesse est confiteri quod secundum carnem ex muliere natus est. » Et post pauca : « Genitus est secundum nos ex muliere. » Sæpiusque in eadem epistola reperitur cum promiscue uti præpositionibus his, ut indifferentibus et idem significantibus, scilicet *per* et *ex* Paulus apostolus ad Galatas ait : « Misit Deus Filium suum factum ex muliere [17]. » Et rursus idem alibi : « Unus Deus et Pater, in-

A χορηγεῖται δὲ τῇ κτίσει, διὰ τοῦ Υἱοῦ. Ἐνεφύσησε γοῦν τοῖς ἁγίοις ἀποστόλοις λέγων, « Λάβετε Πνεῦμα ἅγιον. » Ἐκ Θεοῦ, καὶ Θεὸς τὸ Πνεῦμά ἐστι. Καὶ οὐκ ἀλλότριον τῆς ἀνωτάτω πάσης οὐσίας, ἀλλ' ἐξ αὐτῆς τε καὶ ἐν αὐτῇ, καὶ ἴδιον αὐτῆς· αὕτη μὲν οὖν τῶν ἁγίων Πατέρων ἡ εὐθυτενὴς καὶ ἀπλανεστάτη πίστις, ἤτοι τῆς πίστεως ὁμολογία. » Βλέπεις τί τὸ προχεῖται σημαίνει κατὰ τὸν ἅγιον Κύριλλον ; καὶ πῶς ταυτόν ἐστι τὸ προχεῖσθαι τῷ ἐκπορεύεσθαι ; Πῶς ὑμεῖς ὅλως τολμᾶτε λέγειν, Ἄλλο ἐστὶ τὸ προχεῖται, καὶ ἄλλο τὸ ἐκπορεύεται· καὶ συκοφαντεῖτε τὸν ἅγιον τοῦτον καὶ ἡμᾶς ; Διαλλάγητε παρακαλῶ, ἀδελφοί. διαλλάγητε. Ὁ αὐτὸς θεῖος Κύριλλος ἐν τῇ ἑρμηνείᾳ τῇ εἰς τὸν προφήτην Ἰωὴλ, τοῦ, « Ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα. »
B τοιάδε λέγει· « Ἦ μὲν γάρ ἐστι Θεὸς, καὶ ἐκ Θεοῦ κατὰ φύσιν ὁ Υἱὸς, γεγέννηται γὰρ ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, ἴδιον αὐτοῦ τε καὶ ἐν αὐτῷ, καὶ ἐξ αὐτοῦ τὸ Πνεῦμά ἐστι, καθάπερ ἀμέλει καὶ ἐπ' αὐτοῦ νοεῖται τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρός. » Ἐννόησον κἀνταῦθα, ἀγαπητέ· ἴδιόν φησιν αὐτοῦ. Καὶ ἐξ αὐτοῦ τὸ Πνεῦμά ἐστιν, ὥσπερ καὶ ἐκ τοῦ Πατρός. Ὁ αὐτὸς ἐν τοῖς πρὸς Παλλάδιον *Ἀντιῤῥητικοῖς* κατὰ πεῦσιν καὶ ἀπόκρισιν λόγοις, ἔγγιστα τῆς ἀρχῆς, φησί· « Τρεπτὸν δὲ οὔτι που τὸ Πνεῦμά ἐστιν· ἢ εἴπερ τὸ τρέπεσθαι νοσεῖ, ἐπ' αὐτὴν ὁ μῶμος τὴν θείαν ἀναδραμεῖται φύσιν, εἴπερ ἐστὶ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, καὶ μὴν καὶ τοῦ Υἱοῦ, τὸ οὐσιωδῶς ἐξ ἀμφοῖν, ἤγουν ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ προχεόμενον Πνεῦμα. » Ἤκουσας
C κἀνταῦθα τὸ οὐσιωδῶς ἐξ ἀμφοῖν, ἤγουν, ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ. Τί δ' ἄλλο δύναται νοηθῆναι, ἢ ὅτι ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεται ; Ἀλλὰ μεγαλαυχήσας ἐρεῖς, ὡς οὐ κεῖται ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, ἀλλ' ἁπλῶς ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ. Τὸ μὲν γὰρ ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ, ὁμολογοῦμεν· τὸ δὲ ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, οὐδαμῶς· διότι ἡ *διὰ*, οὐ σημαίνει αἰτίαν. Τοῦτο γάρ τινες καὶ εἰς πρόσωπον ἡμῖν ἔφησαν. Φεῦ τῆς προλήψεως ! ἥτις οὐκ ἐᾷ ὑμᾶς ἰδεῖν τὰ προσήκοντα. Μὴ γὰρ οὐ δυνάμεθα τὴν *διὰ*, αἰτίαν νοῆσαι ; ἔνθα φησὶν ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ εὐαγγελιστὴς, « Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, » τίς ἂν ἀρνήσαιτο μὴ εἶναι ἐνταῦθα τὴν *διὰ* αἰτίαν ; καὶ τὸν Υἱὸν αἴτιον τῆς κτίσεως νοεῖσθαι διὰ ταύτης. Ὅτι δὲ ταυτὸν ἡ *διὰ* τῇ *ἐκ* βούλεται, Βασίλειος καὶ Χρυσό-
D στομος τὸ αὐτὸ βούλονται ἐν τῷ λέγειν ἐξηγούμενοι τὸ ἐν τῇ Γενέσει εἰρημένον παρὰ τοῦ Ἀδὰμ, « Ἐκτησάμην ἄνθρωπον διὰ τοῦ Θεοῦ· » ταυτὸν δηλονότι εἰπεῖν τῷ ἐκ τοῦ Θεοῦ· ὅθεν ὁ μὲν, ἐν τῷ εἰς τὸν Ἀμφιλόχιον κεφαλαιώδει λόγῳ, οὕτω διασαφεῖ καί φησιν· « Ἤδη δὲ καὶ πρὸς τὰ ὑπ' ἀλλήλων σημαινόμενα, πολλάκις ἀντιμεθίσταται ἡ *διὰ* τῇ *ἐκ*, ὅταν ἡ ἑτέρα τῆς ἑτέρας σημασίαν ἀντιλαμβάνῃ· οἷον Ἐκτησάμην ἄνθρωπον διὰ τοῦ Θεοῦ, ἴσον λέγων τῷ ἐκ Θεοῦ. » Ὁ δὲ, ἐν τῇ τοῦ κατὰ Ματθαῖον πεντηκοστῇ τρίτῃ ὁμιλίᾳ, φησὶν, « Οἶδε γὰρ δι' οὗ, τὸ ὑφ' οὗ λέγειν ἡ Γραφή· ὡς ὅταν λέγῃ, Ἐκτησάμην ἄνθρωπον διὰ τοῦ Θεοῦ, οὐ τὸ δεύτερον αἴτιον, ἀλλὰ

[14] Joel II, 28. [15] Joan. I, 3. [16] Gen. IV, 1. [17] Galat. IV, 4.

A τὸ πρῶτον μᾶλλον τιθεῖσα. » Καὶ πάλιν, « Οὐχὶ ἐκ τοῦ Θεοῦ ἡ διασάφησις αὐτῶν ἐστιν; » Καὶ Κύριλλος δὲ ὁ μακάριος ἐν τῇ πρὸς Νεστόριον ἐπιστολῇ, ἧς ἡ ἀρχή, « Καταφλυαροῦσιν ὡς μανθάνω τινὲς, » φησίν· « Ἀναγκαῖον ὁμολογεῖν ὅτι καὶ γεγένηται κατὰ σάρκα διὰ γυναικός· » καὶ μετ' ὀλίγα· « Γεγένηται καθ' ἡμᾶς ἐκ γυναικός· » καὶ πολλάκις ἐν τῇ αὐτῇ ἐπιστολῇ ὑπαλλαττομέναις εὕροι τις ἂν αὐτὸν ταῖς προθέσεσι ταύταις, ὁτὲ μὲν τῇ *διὰ*, ὁτὲ δὲ τῇ *ἐκ*, ὡς ἰσοδυναμούσαις ἀδιαφόρως χρώμενον. Καὶ Παῦλος δὲ ὁ ἀπόστολος πρὸς Γαλάτας φησίν· « Ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸν Υἱὸν αὐτοῦ, γενόμενον ἐκ γυναικός· » καὶ πάλιν ὁ αὐτὸς ἀλλαχοῦ, « Εἷς Θεὸς καὶ Πατήρ, φησίν, ἐξ οὗ τὰ πάντα· καὶ εἷς Κύριος Ἰησοῦς, δι' οὗ τὰ πάντα· καὶ ἓν Πνεῦμα ἅγιον, ἐν ᾧ τὰ πάντα· » B ἆρ' οὖν οὐ δυνάμεθα ἐννοῆσαι ἐν τούτοις, ἕνα ποιητὴν καὶ δημιουργὸν τῶν ἁπάντων καὶ αἴτιον, τὰ τρία πρόσωπα ὡς ἕνα Θεὸν αὐτὰ ὄντα; καὶ ἕνα αἴτιον τὸν Πατέρα φήσομεν καὶ τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα, διὰ τῶν προθέσεων τούτων, τῆς *ἐξ*, τῆς *διὰ*, καὶ τῆς *ἐν*; τῆς *ἐκ*, ἐπὶ τοῦ Πατρὸς, ὡς προκαταρκτικῆς· τῆς *διὰ*, ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ, ὡς δημιουργικῆς· τῆς *ἐν*, ἐπὶ τοῦ Πνεύματος, ὡς τελειωτικῆς· πάνυ μὲν οὖν. Οὐδὲ γὰρ λέγομεν τὴν *διὰ*, ἐπὶ τοῦ Πατρός· καὶ τὴν *ἐκ*, ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ, ἵνα μὴ τὸ προκαταρκτικὸν αἴτιον τοῦ Πατρὸς ἀναιρήσωμεν, διδόντες τῷ Υἱῷ· ἀλλὰ φυλάσσομεν τοῦτο ἐπὶ τοῦ Πατρός· καὶ ὅταν εἴπωμεν ἐκ τοῦ Πατρὸς, τότ' αὖθις ἐπακολουθεῖ ἡ *διὰ*, μεσιτείαν δηλοῦσα· συνεζευγμένη γάρ ἐστιν ἡ *διὰ* τῇ *ἐκ*, ὥστε ὡς ὅταν λέγωμεν ἐκ τοῦ Πατρὸς, νοοῦμεν τότε διὰ μεσιτείας τοῦ Υἱοῦ τὸ θεῖον ἐκπορεύεσθαι Πνεῦμα. Ὅτι δὲ ἡ *διὰ* αἰτίαν δηλοῖ τὴν αὐτὴν τῇ *ἐκ*, καὶ ὡς ἰσοδυναμοῦσιν ἀλλήλαις, ἐντεῦθεν δῆλον.

quit, ex quo omnia, et unus Dominus Jesus, per quem omnia, et unus Spiritus sanctus, in quo omnia [18]. » Nonne ergo in his possumus intelligere, unum factorem, et opificem, et principium omnium, tres personas; ut quæ sint unus Deus? unumque principium dicemus, Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum, per has præpositiones, *ex*, *per* et *in*? per *ex* Patrem ut principalem, per dictionem *per* Filium, ut opificem: per *in* Spiritum, ut perfectivum? Maxime, neque dictionem *per* de Patre dicimus, neque *ex* de Filio, ne principalem causam Patris tollamus, si Filio dederimus, sed eam Patri reservamus. Et quando « ex Patre » dixerimus, tunc rursus sequitur *per*, quæ medium significat: quippe cum *per* jungatur dictioni *ex*. Itaque cum dicimus, « ex Patre, » intelligimus tunc, per medium Filii sanctum procedere Spiritum. Quod autem dictio *per* causam significet eamdem quam *ex*, et quod inter se potestatis ejusdem sint, hinc manifestum est.

Γ'.

C Θεοδώριτος ὁ Κύρου ἐπίσκοπος, ἐν τῇ ἁγίᾳ τρίτῃ συνόδῳ ἐλθὼν μετὰ τὴν ταύτης τελείωσιν, μετὰ τοῦ πατριάρχου Ἀντιοχείας Ἰωάννου, ὃς σὺν αὐτῷ ἔφερεν εἴκοσιν καὶ ἓξ ἐπισκόπους, καὶ ἰδὼν ὅτι πέρας ἔσχε τὰ τῆς συνόδου, καὶ ὅτι κατεδικάσθη Νεστόριος, ἐταράχθη, καὶ ὅτι Κύριλλος ἔσχε τὸ κράτος, ἐπιλαμβάνεται τοῦ Κυρίλλου ἐν τοῖς δώδεκα κεφαλαίοις οἷς φθάσας ἐξέθετο κατὰ τοῦ Νεστορίου. Οὗτος οὖν μαθητὴς ὢν ἐκείνου, ὥρμησε κατὰ τοῦ μεγάλου Κυρίλλου, ὡς δῆθεν συμμαχῶν τῷ ἑαυτοῦ διδασκάλῳ· καὶ ἐν τῷ ἐνάτῳ κεφαλαίῳ, ἐν ᾧ ὁ Κύριλλός φησιν· « Ἴδιον ἔχων ὁ Υἱὸς τὸ ἐξ αὐτοῦ, καὶ οὐσιωδῶς ἐμπεφυκὸς αὐτῷ Πνεῦμα ἅγιον εἰργάζετο τὰς θεοσημείας· » ὁ Θεοδώριτός φησιν· « Εἰ μὲν, ὡς ὁμοφυὲς ἔφη Κύριλλος, καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον, D ἴδε συνομολογήσομεν, καὶ ὡς εὐσεβῆ δεξόμεθα τὴν φωνήν. Εἰ δ' ὡς ἐξ Υἱοῦ ἢ δι' Υἱοῦ τὴν ὕπαρξιν ἔχον, ὡς βλάσφημον τοῦτο καὶ δυσσεβὲς ἀποῤῥίψομεν. » Ἀκούεις πῶς ὁ Θεοδώριτος ἐδειλίασε καὶ τὴν *ἐκ* καὶ τὴν *διὰ* ἐπὶ τῆς προόδου τοῦ Πνεύματος; διό φησι μετὰ τρόμου, εἰ δ' ὡς ἐξ Υἱοῦ ἢ δι' Υἱοῦ· καὶ εἰκότως ἐκεῖ καὶ οὗτος ἐδειλίασε φόβον, οὗ οὐκ ἦν φόβος· ὥσπερ καὶ ὑμεῖς ποιεῖτε. Καὶ γὰρ ἐκεῖνος ἀρνούμενος παντελῶς τὸ Πνεῦμα ἀπὸ τοῦ Υἱοῦ εἶναι ὥσπερ καὶ ὑμεῖς, οὔτε ἐξ Υἱοῦ, οὔτε δι' Υἱοῦ καταδέχεται· ὑμεῖς δὲ τὸ μὲν δι' Υἱοῦ, ὁμολογεῖτε καὶ μὴ βουλόμενοι, τὸ δὲ ἐξ Υἱοῦ, οὐδ' ἀκοῦσαι ἀνέχεσθε, καὶ γὰρ τὸ αὐτὸ σημαίνει κατὰ τὸν Θεοδώριτον. Ὅτι δὲ τὸ δι' Υἱοῦ ὁμολογεῖτε, Δαμασκηνὸς ἐν

III.

Theodoritus, Cyri episcopus, ad S. tertiam synodum cum ea finita venisset cum Joanne Antiochiæ patriarcha, qui sex et viginti episcopos secum adduxerat: videns jam synodum peractam esse, Nestoriumque damnatum, Cyrillumque prævaluisse, perturbatus est, et in duodecim capitibus quæ adversus Nestorium antea ediderat, Cyrillum reprehendit. Is igitur cum Nestorii discipulus esset, adversus magnum Cyrillum impetum fecit, ut suo magistro opitularetur. Et in nono capite, ubi Cyrillus dicit: « Cum Filius proprium ex seipso et in seipso esse essentialiter insitum habeat Spiritum sanctum, vaticinabatur. » Theodoritus respondet: « Si, ut ejusdem naturæ Cyrillus dixit, et ex Patre procedere, jam confitebimur, et tanquam pia ejus verba recipiemus. Si vero tanquam ex Filio, vel per Filium essentiam habere, ut blasphemiam et rem impiam eam rejiciemus. » Audis quo pacto Theodoritus dictiones *ex* et *per* reformidavit in Spiritus sancti processione? Ideo cum horrore dicit, « si vero ex Filio, vel per Filium. » Et jure ibi timuit, ubi timendi ratio non erat, uti vos facitis. Nam cum is omnino negaret Spiritum a Filio procedere, quemadmodum et vos, neque « ex Filio, » neque « per Filium » recipit; vos vero, « per Filium, » etiam inviti confitemini; « ex Filio, » neque audire sustinetis, idem enim secundum Theodoritum significat. Quod vero « per Filium » confitemini, Damascenus, in octavo et tricesimo Theologiæ suæ ca-

[18] Ephes. IV, 6.

pite, ex Patre per Filium, aperte clamat : et vos A magna voce canitis : « Spiritus bonitatem communicans, ex Patre per te procedens. » Et in canone domini Theophanis in Pentecosten, ode sexta : « Tu flumen deitatis ex Patre per Filium procedens. » Id tamen, quanquam psallitis, abnegatis. At nos cum audimus sanctos ea verba sæpe dicentes, interdum quidem « ex Patre et Filio » sine articulo, interdum vero « ex Patre et Filio, » cum articulo, et « ex Patre per Filium, » et « ex Patre et ex Filio, » et essentialiter ex ambobus, et ex utroque procedit, intelligimus dictionem *per* esse causam quam Theodoritus cum metu et horrore vitat. Resipiscite, et vos oro, ut videatis. At quia Theodoritus damnatus fuit, cum sanctissimi Spiritus processionem etiam ex B Filio procedere non reciperet, imo libri ejus excommunicati sunt, quos adversus sacrum Cyrillum scripsit, audi tertium decimum caput ex actis œcumenicæ quintæ synodi : « Si quis impia Theodoriti scripta capesserit adversus rectam Cyrilli fidem ejus duodecim capita, idem cum Theodoro et Nestorio sententia, ea et eorum impietatem defendendo, nec anathematizaverit ante dicta scripta, et eos qui similia his senserunt vel sentiunt, et omnes qui adversus rectam sancti Cyrilli fidem conscripserunt, duodecim ejus capita, et in ea impietate obierunt anathema sit. » Similiter sancta sexta synodus, capite nono inquit : « Si quis Theodoriti scripta adversus rectam sancti Cyrilli fidem non anathematizaverit, et epistolam quæ Ibæ dicitur et C Theodorum Mopsuestiæ, et scripta ejus : et si quis sancti Cyrilli scripta non receperit, eaque præcipue quæ adversus Theodorum, Theodoritum, Andream et Nestorium, et eos qui similia eisdem vel alicui eorum senserunt, vel sentiunt, conscripta sunt, anathema sit. » Similia quarta œcumenica et septima synodus continent. Quod autem dictio *per*, cum de Filio dicitur, medium demonstret processionis sanctissimi Spiritus ex Patre, audi admirabilem Gregorium Nyssenum in sermone ad Ablabium, cujus initium : « Vos qui in fide vegeti estis, æquum est omni conatu decertare, » — « Identitatem naturæ fatentes, distinctionem quæ est secundum causam et causatum non negamus, in quo tantum alterum ab D altero distingui percipimus, quia hunc causam esse credimus ; alter vero cum ex causa, et eo quod est ex causa sit aliam rursus intelligentiam intelligimus : hic enim immediate ex primo, alter vero per eum qui immediate ex primo est. Itaque Unigeniti ratio indubie in Filio manet, et quod Spiritus sit ex Patre, non dubium est id per medium Filii esse, quod eidem ipsi et Unigeniti rationem reservat : et Spiritum ab ea quæ naturalis est ad Patrem relatione non prohibet. » Hoc loco, sanctus hic de conjuncta discretaque theologia sermonem habens, ad ipsam distinctionem divinarum venit personarum, distinguitque eas causa, ac inquit : « Essentiæ et naturæ identitatem confitentes, » id est, ejus unionem (quippe cum unum sint tres per-

τῷ ὀγδόῳ καὶ τῷ τρισκαιδεκάτῳ τῶν θεολογικῶν αὐτοῦ κεφαλαίων, ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ διαῤῥήδην βοᾷ· καὶ ὑμεῖς δὲ μεγάλῃ τῇ φωνῇ ᾄδετε, « Πνεῦμα μεταδοτικὸν ἀγαθότητος, ἐκ Πατρὸς διὰ σοῦ προερχόμενον. » Ἐν δὲ τῷ κανόνι τῷ εἰς τὴν Πεντηκοστὴν, τοῦ κῦρ Θεοφάνους ἐν τῇ ἕκτῃ ᾠδῇ· « Σὺ γὰρ ποταμὸς θεότητος, ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ προερχόμενον· » καὶ ὅμως εἰ καὶ ψάλλετε, ἀρνεῖσθε· ἡμεῖς δὲ ὅταν ἀκούσωμεν τῶν ἁγίων πολλαχῶς λεγόντων τὴν ῥῆσιν ταύτην, ποτὲ μὲν « ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, » ποτὲ δὲ, « ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ, » καὶ, « ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ, » καὶ, « ἐκ Πατρὸς καὶ ἐξ Υἱοῦ, » καὶ ἐξ ἀμφοῖν οὐσιωδῶς, καὶ ἐξ ἀμφοτέρων ἐκπορεύεται, νοοῦμεν τὴν *διὰ*, αἰτίαν· ἣν ὁ Θεοδώριτος μετὰ φόβου καὶ τρόμου φεύγει. Ἐκνήψατε καὶ ὑμεῖς παρακαλῶ ὅπως ἴδητε. B Ἀλλ' ὅτι καὶ ὁ Θεοδώριτος κατεδικάσθη, μὴ δεχόμενος τὴν ἐκπόρευσιν τοῦ παναγίου Πνεύματος καὶ ἀπὸ τοῦ Υἱοῦ, μᾶλλον δέ γε κα. ἀφωρίσθησαν τὰ συγγράμματα αὐτοῦ ἃ συνέγραψε κατὰ τοῦ ἁγίου Κυρίλλου, ἄκουσον κεφάλαιον τρισκαιδέκατον ἀπὸ τῶν πρακτικῶν τῆς ἁγίας καὶ οἰκουμενικῆς πέμπτης συνόδου· « Εἴ τις ἀντιποιεῖται τῶν ἀσεβῶν συγγραμμάτων Θεοδωρίτου, τῶν κατὰ τῆς ὀρθῆς πίστεως καὶ τοῦ Κυρίλλου, καὶ τῶν δώδεκα αὐτοῦ κεφαλαίων, τῶν τὰ αὐτὰ τοῖς προειρημένοις Θεοδώρῳ καὶ Νεστορίῳ φρονησάντων, ἐκδικῶν αὐτούς τε καὶ τὴν αὐτῶν ἀσέβειαν, ἀλλὰ μὴ ἀναθεματίζει τὰ εἰρημένα ἀσεβῆ συγγράμματα, καὶ τοὺς τὰ ὅμοια αὐτοῖς φρονήσαντας ἢ φρονοῦντας, καὶ πάντας τοὺς C γράψαντας κατὰ τῆς ὀρθῆς πίστεως καὶ τοῦ ἐν ἁγίοις Κυρίλλου, καὶ τῶν δώδεκα αὐτοῦ κεφαλαίων, καὶ ἐν τῇ τοιαύτῃ ἀσεβείᾳ τελευτήσαντας, ἀνάθεμα. » Ὁμοίως καὶ ἡ ἁγία ἕκτη σύνοδος, ἐν κεφαλαίῳ ἐνάτῳ φησίν· « Εἴ τις οὐκ ἀναθεματίζει τὰ συγγράμματα Θεοδωρίτου τὰ κατὰ τῆς ὀρθῆς πίστεως τοῦ ἁγίου Κυρίλλου, καὶ τὴν λεγομένην Ἴβα ἐπιστολὴν, καὶ Θεοδωριτον τὸν Μοψουεστίας, καὶ τὰ συγγράμματα αὐτοῦ, καὶ εἴ τις οὐ δέχεται τὰ συγγράματα τοῦ ἁγίου Κυρίλλου, καὶ μάλιστα τὰ κατὰ Θεοδώρου, καὶ Θεοδωρίτου, καὶ Ἀνδρέου, καὶ Νεστορίου, καὶ τῶν τὰ ὅμοια αὐτοῖς καὶ ἑνὶ αὐτῶν πεφρονηκότων ἢ φρονούντων, ἀνάθεμα ἔστω. » Τὰ ὅμοια δὲ καὶ ἡ τετάρτη οἰκουμενικὴ σύνοδος, καὶ ἡ ἑβδόμη διαλαμβάνουσιν. Ὅτι δὲ ἡ *διὰ* λεγομένη ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ μεD σιτείαν δηλοῖ τῆς προόδου τοῦ παναγίου Πνεύματος ἐκ τοῦ Πατρὸς, ἄκουσον τοῦ θαυμαστοῦ Γρηγορίου τοῦ Νύσσης, λέγοντος ἐν τῷ πρὸς Ἀβλάβιον λόγῳ αὐτοῦ, οὗ ἡ ἀρχὴ, « Ὑμᾶς δὲ δίκαιον τοὺς ἀκμάζοντας ἐν πάσῃ δυνάμει διαγωνίζεσθαι, » — « Τὸ ἀπαράλλακτον τῆς φύσεως ὁμολογοῦντες, τὴν κατὰ τὸ αἴτιον καὶ αἰτιατὸν διαφορὰν οὐκ ἀρνούμεθα. Ἐν ᾧ μόνῳ διακρίνεσθαι τὸ ἕτερον τοῦ ἑτέρου καταλαμβάνομεν· τῷ τὸ μὲν αἴτιον πιστεύειν εἶναι, τὸ δὲ, ἐκ τοῦ αἰτίου καὶ τοῦ ἐξ αἰτίας ὄντος, ἄλλην πάλιν διαφορὰν ἐννοοῦμεν· τὸ μὲν γὰρ, προσεχῶς ἐκ τοῦ πρώτου, τὸ δὲ διὰ τοῦ προσεχῶς ἐκ τοῦ πρώτου ὥστε καὶ τὸ μονογενὲς ἀναμφίβολον ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ μένειν, καὶ τὸ ἐκ Πατρὸς εἶναι τὸ Πνεῦμα μὴ ἀμφιβάλλειν τῆς τοῦ Υἱοῦ μεσιτείας, καὶ ἑαυτῷ τὸ

μονογενὲς φυλαττούσης, καὶ τὸ Πνεῦμα τῆς φυσικῆς πρὸς τὸν Πατέρα σχέσεως μὴ ἀπειργούσης. » Ἐνταῦθα ὁ ἅγιος οὗτος, περὶ ἡνωμένης ἅμα καὶ διακεκριμμένης θεολογίας τὸν λόγον ποιούμενος, ἔρχεται ἐπ' αὐτὴν τὴν διάκρισιν τῶν θείων προσώπων, καὶ διακρίνει αὐτὰ τῇ αἰτίᾳ, καί φησι· Τῆς οὐσίας καὶ φύσεως τὸ ἀπαράλλακτον ὁμολογοῦντες, τουτέστι τὸ ἡνωμένον αὐτῆς, ἓν γάρ εἰσι τὰ τρία πρόσωπα τῇ φύσει καὶ τῇ θεότητι· καὶ οὐδὲν πρότερον, ἢ ὕστερον, οὐκ ἀρνούμεθα τὴν διαφορὰν, ἣν διαφέρουσιν ἀπ' ἀλλήλων· διαφέρουσι γὰρ κατὰ τὸ αἴτιον καὶ αἰτιατὸν, καὶ διακρίνονται ἕτερον θατέρου· καὶ πιστεύομεν, φησὶ, τὸ μὲν αἴτιον, τὸ δὲ αἰτιατόν· ἤτοι, τὸν μὲν Πατέρα αἴτιον, τὸν δὲ Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα, αἰτιατά· καὶ οὐχ ἵσταται μέχρι τούτου, ἀλλ' εὐθὺς ἐπισυνάπτει· « Καὶ τοῦ αἰτιατοῦ, φησὶ, τοῦ ὄντος ἐξ αἰτίας, τουτέστι τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος, ὄντων ἐξ αἰτίας τοῦ Πατρὸς δηλονότι. Ἄλλην πάλιν ἐννοοῦμεν διαφοράν· τὸ μὲν γὰρ, ἤτοι τὸν Υἱὸν, προσεχῶς καὶ ἀμέσως ἐκ τοῦ πρώτου, τουτέστι τοῦ Πατρός· τὸ δὲ Πνεῦμα, προσεχῶς μὲν διὰ τοῦ Υἱοῦ, ἐμμέσως δὲ ἐκ τοῦ πρώτου, τοῦ Πατρὸς δηλονότι. » Ἆρ' ἐνόησας τὴν τῆς *διὰ* μεσιτείαν ἐνταῦθα, καὶ τὴν διάκρισιν ἣν ὁ ἅγιος περὶ τῶν θείων ποιεῖται προσώπων· καὶ ὡς ἡμεῖς καλῶς διελυσάμεθα· καὶ ὅτι καὶ τὸ μονογενὲς ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ μάλα καλῶς φυλάττεται· καὶ τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς εἶναι τὸ Πνεῦμα διὰ τῆς τοῦ Υἱοῦ μεσιτείας οὐκ ἀμφιβάλλεται· καὶ ὡς οὐκ ἀπείργει ἡ μεσιτεία αὕτη τοῦ Υἱοῦ, τῆς πρὸς τὸν Πατέρα φυσικῆς τοῦ Πνεύματος σχέσεως; Διαλλάγητε οὖν, δέομαι ὑμῶν, κύριοί μου καὶ ἀδελφοί. Παρίτω δέ γε καὶ ὁ ἐκ Δαμασκοῦ ἱερὸς Ἰωάννης, τὰ αὐτὰ μαρτυρήσων ἡμῖν περὶ τῆς *διὰ* ταύτης προθέσεως, καὶ ὅτι ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ ἐκπορεύεται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Οὗτος γὰρ ἐν τῷ τρισκαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ τῶν *Θεολογικῶν*, οὗ ἡ ἀρχὴ, « Τὸ θεῖον ἀκατάληπτον ὂν, πάντως καὶ ἀνώνυμον ἔσται, » οὕτω φησίν· « Αὐτὸς μὲν οὖν ἐστι νοῦς, ὁ Πατὴρ δηλονότι, τοῦ Υἱοῦ ἄβυσσος, τοῦ Υἱοῦ γεννήτωρ, καὶ διὰ τοῦ Υἱοῦ προβολεὺς τοῦ ἐκφαντορικοῦ Πνεύματος. » Καὶ μετ' ὀλίγα· « Τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἡ ἐκφαντορικὴ τοῦ κρυφίου τῆς θεότητος δύναμις τοῦ Πατρὸς, ἐκ Πατρός ἐστι δι' Υἱοῦ ἐκπορευομένη, ὡς οἶδεν αὐτός· » Ὅτι δὲ ἡ *διὰ* αἰτίαν σημαίνει, προείρηται, καὶ οὐ δεῖ παλιλλογεῖν. Ἔτι δὲ ὁ ἅγιος Κύριλλος, ἐν τῷ δευτέρῳ τῶν πρὸς Ἑρμείαν φησί· « Ἅγιον δὲ Πνεῦμα προσερεῖς, τὸ ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ προχεόμενον φυσικῶς. » Ὁ αὐτὸς ἐν τῷ δευτέρῳ τῶν *Θησαυρῶν*, ἐν τῷ λόγῳ οὗ ἡ ἐπιγραφή· « Ὅτι ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, » οὕτω διέξεισιν· « Ὅτε τοίνυν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐν ἡμῖν γενόμενον, συμμόρφους ἡμᾶς ἀποδεικνύει Θεοῦ, πρόεισι δὲ καὶ ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, πρόδηλον ὅτι τῆς θείας ἐστὶν οὐσίας, οὐσιωδῶς ἐν αὐτῇ καὶ ἐξ αὐτῆς προϊόν. »

sonæ, natura et deitate, nec aliquid sit prius, vel posterius), « differentiam non negamus, qua inter se differant : » nam secundum causam et causatum differunt, et alter distinguitur ab altero ; credimusque, inquit, hunc esse causam, illum autem causatum, id est, Patrem causam, Filium vero et Spiritum, a causa. Nec hic consistit, sed statim subjungit : « Et cum causatum, inquit, sit ex causa, id est, cum Filius et Spiritus ex causa sint a Patre, aliam videlicet rursus intelligimus differentiam. Alterum enim sive Filium proxime et immediate ex primo, id est, ex Patre : Spiritum vero proxime per Filium, mediate autem ex primo, Patre videlicet. » Num hic dictionem *per* medium denotare intellexisti, et divinarum distinctionem personarum quam sanctus hic facit? et quod nos recte dissolvimus? et quod unigeniti ratio optime servatur in Filio ; nec medium hoc, Filii naturalem Spiritus ad Patrem tollit relationem? Reconciliamini ergo, rogo, domini et fratres mei. Sed sacer a Damasco Joannes accedat, ut eadem mecum testificetur de præpositione *per*, quodque ex Patre per Filium Spiritus sanctus procedit. Hic enim, capite Theologicarum rerum tertio decimo, cujus principium : « Divinitas, cum sit incomprehensibilis, omnino exprimi nomine non potest, » sic ait : « Ipse quidam mens est, Pater videlicet, Filii abyssus, Filii genitor, et per Filium, manifestativi Spiritus productor. » Ac paulo post : « Spiritus vero sanctus, manifestativa occultæ divinitatis potentia Patris, ex Patre per Filium procedit, ut ipse scit. » Quod vero dictio *per* causam significet, jam dictum est nec repetere oportet. Sanctus præterea Cyrillus, in secundo ad Hermiam, inquit : « Sanctum Spiritum addes, qui ex Patre per Filium naturaliter profluit. » Idem in secundo Thesaurorum, in sermone cujus titulus, « Quod ex essentia Patris et Filii Spiritus sanctus est, » sic narrat : « Quod igitur Spiritus sanctus qui in nobis est, nos esse Dei conformes ostendit, procedit autem ex Patre et Filio, apertum est divinæ esse essentiæ essentialiter in ea, et ex ea procedentem. »

Ἀνασκιρτοῦσι δέ τινες τῶν φιλεγκλημόνων σχισματικῶν, καὶ πλατὺ γελῶντες λέγουσι πρὸς ἡμᾶς· Τί πάλιν ἡμῖν, ὦ Καθολικοὶ, καὶ πρὸς τοῦτο εἴπητε; ἢ ποῖον ἀποδώσετε λόγον, κατασοφιζόμενοι τὸ γεγραμμένον; τοῦ εὐαγγελιστοῦ λέγοντος διαῤῥήδην οὕτω καὶ φανερῶς, ὅτι τὸ Πνεῦμα εἶδεν ὁ μύστης ὡσεὶ περιστερὰν κατερχόμενον ἐπὶ τὸν Χριστόν. Οὐκοῦν ὅπερ οὐκ ἔσχεν ἐλάμβανε. Πῶς ἂν ἐκ τοῦ Υἱοῦ νομισθείη τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεσθαι, ἑστῶτος αὐτοῦ ἐν τῷ Ἰορδάνῃ, καὶ τοῦ Πνεύματος ἄνωθεν κατερχομένου ὡς πρὸς αὐτὸν, καὶ φωνὴ πα-

Prosiliunt ex schismaticis quidam calumniatores, ac effuse ridendo dicunt ad nos : Quid rursus, o Catholici, ad hoc nobis respondebitis? vel quam reddetis rationem, Scripturam cavillando, cum evangelista aperte et clare dicat quod Spiritum conspexit, mysteriorum peritus Joannes quasi columbam in Christum descendentem. Ergo, quod non habuit, accipiebat : quo pacto Spiritus sanctus a Filio procedere existimabitur, cum ipse in Jordano consisteret, et Spiritus in eum cœlitus descenderet, voxque paterna superna testaretur : « Hic est Fi-

lius meus dilectus, in quo mihi complacui [19]. » Ad hos, qui divinæ Ecclesiæ dogmata subvertunt, et Scripturarum rectitudinem pervertunt, respondendum existimo: Ebrietatem discutite pravæ suasionis, et malitiæ, facientes hominem circumscriptum eum, qui est indefinitus et incircumscriptus; ut splendidum veritatis lumen circumspicere valeatis, et nobiscum ad Dominum clamare, « Vere Filius Dei es; » et omnia quæcunque habet Pater tuus, ut Deus, et tu habes: tuaque divina potentia cuncta complecteris, ac tuæ matris intercessione, placidum Spiritum nobis reddis, qui bonitatem communicat, et « ex Patre per te » procedit. Et rursus cum sis incircumscriptus, mi Jesu et Domine, quanquam in Jordane consistis, paternum tamen thronum non reliquisti. Nunquam mihi hæc hæresis in mentem veniat, ut dicam, cum quæ non habebat accipere: nam quæcunque Pater habet, habet et Filius: et nihil inest Patri quin insit Filio, excepta paternitate. Si enim quod non habet, ipse accipiebat: vera Arius protulisset dicendo, « erat aliquando quod non erat. » At id cogitatu tantum est impium. Qui vult igitur recte sentire, talia non credat, sed ut sacer Athanasius magnus in divinis, qui in sermone de incarnata dispensatione, qui incipit: « Qui divinas Scripturas captiose volunt intelligere, » sic scribit: « Ne credat quis quod is quod non habebat accipiebat: is enim superne demittebat ut Deus: et inferne ipse cum suscipiebat ut homo: ex eo igitur in eum descendebat: ex ejus deitate, in humanitatem ipsius. » Audis? Ipse superne mittebat ut Deus, et ipsum inferne suscipiebat ut homo: et veluti Deus mittebat, veluti homo recipiebat: nam totus erat in terra, nulloque modo a cœlo aberat: quippe cum in eo omnis deitatis plenitudo corporaliter resideret. Cum ergo carne esset circumscriptus, in Jordane conspiciebatur; sed deitate cum esset incircumscriptus, paternum sinum non relinquebat, unde ex eo in eum descendebat. Ideo nihil prodest quod a vobis allatum est; imo pro nobis videtur facere, vobisque magnum importat detrimentum.

IV.

Unde igitur omnino nobis ostendere possitis, non esse ex Filio Spiritum, ego nequaquam video. Magnus Joannes Chrysostomus in homilia quam in incarnationem Domini facit, sic inquit: « Venit Christus ad nos, dedit nobis descendentem ex eo Spiritum, et corpus nostrum suscepit. » Verbum « ex eo » quid significat aliud, quam quod qui ex eo procedit, Spiritum nobis tradidit? quemadmodum et dilectus discipulus dicit, quod ex Spiritu ejus dedit nobis, et « de plenitudine ejus nos omnes accepimus. » Cyrillus Magnus in interpretatione Evangelii secundum Joannem super ea verba: « Et

τρῶα ἄνωθεν μαρτυροῦντα, « Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητὸς ἐν ᾧ ηὐδόκησα. » Πρὸς δὲ τούτους φάναι δεῖν ὑπολαμβάνω τοὺς τὰ θεῖα τῆς Ἐκκλησίας ἀνατρέποντας δόγματα, καὶ τὴν τῶν γεγραμμένων ὀρθότητα διαστρέφοντας. Ἐκνήψατε μεθύοντες ἐκ τῆς πεισμονῆς καὶ κακίας, ποιοῦντες περιγραπτὸν ἄνθρωπον τὸν ἀπεριόριστόν τε καὶ ἀπερίγραπτον, ἵνα δυνήσησθε τὸ λαμπρὸν τῆς ἀληθείας περιαθρῆσαι κάλλος, καὶ σὺν ἡμῖν ἀναβοῆσαι πρὸς τὸν Υἱὸν, « Ἀληθῶς Θεοῦ Υἱὸς εἶ· » καὶ πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ σου οἷα Θεὸς, καὶ αὐτὸς ἔχεις· καὶ θεϊκῇ δυναστείᾳ συμπεριέχεις τὰ πάντα. Τῆς δὲ μητρός σου ταῖς ἐντεύξεσιν, ἵλεων νέμεις ἡμῖν Πνεῦμα μεταδοτικὸν ἀγαθότητος, « ἐκ Πατρὸς διὰ σοῦ » προερχόμενον. Καὶ αὖθις· Ἀπερίγραπτος ὤν, Ἰησοῦ μου καὶ Κύριε, καὶ ἐν τῷ Ἰορδάνῃ ἑστὼς, τοῦ πατρικοῦ θρόνου οὐκ ἔλειπες. Μή μοι δὲ γένοιτο φρονῆσαί ποτε τοιαύτην αἵρεσιν, ὅτι μὴ ἔχων αὐτὸς ἐλάμβανε· πάντα γὰρ ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ, ἔχει καὶ ὁ Υἱὸς, καὶ οὐδὲν ἐνυπάρχει τῷ Πατρὶ, ὃ ὁ Υἱὸς οὐκ ἔχει, πλὴν τῆς πατρότητος. Εἰ γὰρ μὴ ἔχων αὐτὸς ἐλάμβανεν, ἠλήθευεν Ἄρειος, λέγων, « ἦν ποτε, ὅτε οὐκ ἦν. » Ἀλλὰ τοῦτο καὶ ἐννοῆσαι μόνον, ἐστὶν ἀσεβές. Οὐκοῦν ὁ βουλόμενος ὀρθὰ φρονεῖν τὰ τοιαῦτα μὴ ὑπονοείτω, ἀλλ' ὥσπερ ὁ ἱερὸς Ἀθανάσιος, ὁ πολὺς τὰ θεῖα, ὃς ἐν τῷ περὶ τῆς ἐνσάρκου οἰκονομίας λόγῳ, οὗ ἡ ἀρχὴ, « Οἱ κακοτέχνως τὰς θείας Γραφὰς βουλόμενοι νοεῖν, » οὕτω λέγει· « Μὴ ὑπονοείτω τις ὅτι μὴ ἔχων αὐτὸς ἐλάμβανεν, αὐτὸς γὰρ αὐτὸ ἄνωθεν ἔπεμπεν ὡς Θεὸς, καὶ αὐτὸς αὐτὸ κάτωθεν ὑπεδέχετο ὡς ἄνθρωπος· ἐξ αὐτοῦ οὖν, εἰς αὐτὸν κατῄει· ἐκ τῆς θεότητος αὐτοῦ, εἰς τὴν ἀνθρωπότητα αὐτοῦ. » Ἀκούεις; αὐτὸς, φησὶν, αὐτὸ ἄνωθεν ἔπεμπεν ὡς Θεὸς, καὶ αὐτὸς αὐτὸ κάτωθεν ὑπεδέχετο ὡς ἄνθρωπος. Καὶ οἷα μὲν Θεὸς ἔπεμπεν, οἷα δὲ ἄνθρωπος ὑπεδέχετο· ὅλος γὰρ ἦν ἐν τοῖς κάτω· καὶ τοῖς ἄνω οὐδ' ὅλως ἀπῆν. Ἐν αὐτῷ γὰρ κατῴκει πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος σωματικῶς. Περιγραπτὸς οὖν τῇ σαρκὶ ὑπάρχων, ἐν τῷ Ἰορδάνῃ ἐφαίνετο, ἀπερίγραπτος δὲ τῇ θεότητι ὤν, τοῦ πατρικοῦ οὐκ ἔλειπε κόλπου· ὅθεν ἐξ αὐτοῦ εἰς αὐτὸν κατῄει· καὶ οὕτως οὐδὲν ὑμῖν συντελεῖ τὸ εἰρημένον παρ' ὑμῶν, ἀλλὰ μᾶλλον ὑπὲρ ἡμῶν δεικνύται ὂν, καὶ πολλὴν παρέχει ὑμῖν τὴν ζημίαν.

Δ'.

Πόθεν οὖν ἡμῖν δεῖξαι ὅλως εὑρήσετε, ὅτι οὐκ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα, ἐγὼ οὐδ' ὅλως γε συνορῶ. Καὶ ὁ μέγας δὲ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, ἐν τῇ ὁμιλίᾳ, ἣν εἰς τὴν ἐνανθρώπησιν τοῦ Κυρίου ποιεῖται, οὕτω φησίν· « Ἦλθεν ὁ Χριστὸς εἰς ἡμᾶς· ἔδωκεν ἡμῖν τὸ ἐξ αὐτοῦ Πνεῦμα, καὶ ἀνέλαβε τὸ ἡμέτερον σῶμα. » Τὸ δὲ « ἐξ αὐτοῦ, » τί δηλοῦν βούλεται, ἢ ὅτι τὸ ἐξ αὐτοῦ ἐκπορευόμενον Πνεῦμα δέδωκεν ἡμῖν; ὥσπερ καὶ ὁ ἠγαπημένος μαθητὴς φησιν, ὅτι « Ἐκ τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ ἔδωκεν ἡμῖν, καὶ ἐκ τοῦ πληρώματος αὐτοῦ ἡμεῖς πάντες ἐλάβομεν. » Κύριλλος δὲ ὁ μέγας ἐν τῇ ἑρμηνείᾳ τοῦ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγε-

[19] Matth. III, 17.

λίου εἰς τὸ ῥητὸν, τὸ, « Κἀγὼ ἐρωτήσω τὸν Πατέρα, καὶ ἄλλον Παράκλητον δώσει ὑμῖν, » οὕτω φάσκει· « Τῶν γὰρ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς φυσικῶν ἀγαθῶν οὐσιωδῶς ὑπάρχων ὁ Υἱὸς κοινωνὸς, ἔχει καὶ τὸ Πνεῦμα κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον, καθ' ὅνπερ ἂν νοοῖτο καὶ ὁ Πατὴρ, οὐκ ἐπακτὸν οὐδὲ ἔξωθεν. Εὔηθες γὰρ μᾶλλον δὲ μανικὸν τὸ οὕτω φρονεῖν· ἀλλ' ὥσπερ καὶ ἡμῶν ἕκαστος τὸ ἴδιον ἐν ἑαυτῷ Πνεῦμα συνέχει, καὶ ἐκ τῶν ἐνδοτάτων σπλάγχνων εἰς τὸ ἔξω προχέει· διὰ γὰρ τοῦτο καὶ σωματικῶς αὐτὸ ἐνεφύσησεν ὁ Χριστὸς, δεικνὺς ὅτι καθάπερ ἐκ στόματος τοῦ ἀνθρώπου πρόεισι τὸ Πνεῦμα σωματικῶς, οὕτω καὶ ἐκ τῆς θείας οὐσίας θεοπρεπῶς προχεῖται τὸ ἐξ αὐτῆς. » Ἐνταῦθα τὸν βουλόμενον μετὰ διακρίσεως ἰδεῖν καὶ συνιέναι, ἔστιν ἐννοῆσαι, καὶ εὐθὺς ἀπὸ τοῦ κακοῦ τῆς διαιρέσεως ἀποδρᾶσαι, καὶ τῇ συνόδῳ ὑποταγῆναι. Τῶν γὰρ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς φυσικῶν ἀγαθῶν κοινωνὸς ὑπάρχων, φησὶν, ὁ Υἱὸς, οὐκ ἐπακτῶς, οὐδὲ ἔξωθεν, οὐδὲ καταχρηστικῶς, ἀλλ' οὐσιωδῶς ἔχει καὶ τὸ Πνεῦμα, κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον, καθ' ὅνπερ ἂν νοοῖτο καὶ ὁ Πατήρ. Εἰ οὖν φυσικὸν ἀγαθόν ἐστι τοῦ Πατρὸς, τὸ ἐκπορεύειν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, κοινωνεῖ δὲ ὁ Υἱὸς τῶν φυσικῶν ἀγαθῶν τοῦ Πατρὸς, οὐ καταχρηστικῶς, ἀλλὰ φυσικῶς, καὶ οὐσιωδῶς, κατὰ τὸν μέγαν Κύριλλον, καὶ οὐ δύνασθε ἀρνήσασθαι, ἔχει ἄρα τοῦτο καὶ ὁ Υἱός· τὸ ἐκπορεύειν δηλαδὴ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὐ μεταδοτικῶς, ἀλλ' οὐσιωδῶς, καθ' ὃν τρόπον καὶ ὁ Πατὴρ ἐκπορεύει αὐτὸ οὐσιωδῶς. Σύνετε τούτῳ δὴ, σύνετε. Ὁ δὲ Συμεὼν ὁ Μεταφραστὴς, ἐν τῷ εἰς τὸν βίον τοῦ ἁγίου Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου λόγῳ, τῇ τρίτῃ τοῦ Ὀκτωβρίου γεγραμμένῳ, τοιάδε φάσκει· « Πέρας τὰ τῆς σωματικῆς ἐνδημίας δέχεται· τὰ δὲ τοῦ Πνεύματος ἄρχεται· καὶ εἰς οὐρανοὺς ὁ ἐμὸς Χριστὸς ἀναφέρεται· καὶ πρὸς τὸν πατρικὸν ἐπάνεισι θρόνον· καὶ τὸ ἐκπορευόμενον αὐτοῦ Πνεῦμα, ἐπὶ τὴν τῶν ἀπίστων ἐθνῶν καταπέμπει τοῖς μαθηταῖς ὁδηγίαν. »

A ego rogabo Patrem et alium Paracletum dabit vobis [10], » sic dicit : « Cum Filius naturalium bonorum Dei et Patris essentialiter sit consors, eodem modo habet et Spiritum, quo Pater intelligitur, non adventitium, neque extra (stultum enim est, imo dementiæ plenum ita sentire), sed quemadmodum nostrum unusquisque proprie in semetipso continet spiritum, et ex visceribus intimis extra profundit. Idcirco enim in eum corporaliter insufflavit Christus, ostendens, quod uti ex hominis ore spiritus corporaliter procedit, ita ex divina essentia (ut Deo convenit) profluit quod ex ea procedit. » Hoc loco si quis vult cum æquitate videre et discere, intelligere licet, statimque a schismatis pravitate defugere et synodo subjici. B Cum sit enim, inquit, naturalium bonorum Dei et Patris consors Filius, non adventitie neque extra, neque improprie habet etiam Spiritum, sed essentialiter eodem modo quo intelligitur et Pater. Si igitur naturale bonum Patris est, Spiritum sanctum emittere : communicat vero Filius naturalibus Patris bonis non improprie, sed naturaliter et essentialiter, secundum magnum Cyrillum (nec potestis negare), ergo id habet etiam Filius, videlicet Spiritum sanctum emittere, non participatione, sed essentialiter, eo modo quo Pater ipsum essentialiter emittit. Attendite huic, inquam, attendite. Symeon Metaphrastes in sancti Dionysii Areopagitæ Vitæ sermone, tertia Octobris, hæc scribit : « Quæ corporalis quidem præsentiæ sunt, C finem accipiunt ; quæ vero spiritus, incipiunt ; et in cœlum Christus meus effertur, ac in patriam revertitur sedem, et procedentem ab eo Spiritum discipulis suis mittit ad infidelium gentium conversionem. »

Ε'.

Ἤκουσας, καὶ τὸ ἐκπορευόμενον αὐτοῦ Πνεῦμά φησι, τοῦτο δέ ἐστι, τὸ ἐξ αὐτοῦ ἐκπορευόμενον. Ἀλλ' οὐ κεῖται, φασὶ, ῥητῶς οἱ τῆς ἀληθείας πολέμιοι, ἐκπορευόμενον ἐκ τοῦ Υἱοῦ· εἰ δὲ καὶ εὕρηταί που, νοεῖται ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον, ἐκ τοῦ Υἱοῦ δὲ οὐδαμῶς ἐκπορευόμενον· διδόμενον δὲ καὶ πεμπόμενον διὰ τοῦ Υἱοῦ· ὅτι τὸ πέμπεσθαι, οὐ δίδωσι νοεῖν ἡμᾶς τὸ ἐκπορεύεσθαι. Καὶ λοιπὸν ὅταν ἀκούωμεν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον πέμπεσθαι ἐκ τοῦ Πατρὸς, οὐ νοήσωμεν ἐκπορεύεσθαι ἐκ τοῦ Πατρός· ὁ δὲ Παράκλητος, φησὶν ὁ Χριστὸς, ὃν πέμψει ὁ Πατὴρ ἐν τῷ ὀνόματί μου, οὐ δώσομεν ἐκπορεύεσθαι ἐκ τοῦ Πατρός ; καὶ μάλα. Ἀλλ' ἐπειδή φασι ὅτι οὐχ εὑρίσκεται ἐκπορευόμενον καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐν τῇ θείᾳ Γραφῇ, βουλόμεθα νῦν ἀποδεῖξαι τοῦτο ῥητῶς. Ὁ μέγας Ἀναστάσιος πατριάρχης Ἀντιοχείας, ὃς εὑρίσκεται καὶ ἁγίου ὄρους Σινᾶ λεγόμενος, οὗτός ἐστι περὶ οὗ ἡ ἁγία ἕκτη σύνοδος λέγει· Ἀποδεχόμεθα τὸν ἅγιον Ἀναστάσιον· καὶ Θεόδωρος Μελιτινῆς ἀπεκρίθη· Ἅγιον ἀποκαλεῖ πᾶσα ἡ Ἀνα-

V.

Audis, et procedentem ejus Spiritum dicit, id est qui ex eo procedit. At non ponitur præcise, dicunt hostes veritatis, procedentem ex Filio ; sed si alicubi reperitur, ex Patre procedere intelligitur, ex Filio vero nequaquam : datum autem et missum D per Filium, quippe cum mitti non denotet procedere ; ac de cætero quando audierimus Spiritum sanctum ex Patre mitti, non intelligamus ex Patre procedere. « Paracletus, inquit Christus, quem mittet Pater in nomine meo, » nonne concedemus eum ex Patre procedere? Maxime. Sed quia dicitis in divina Scriptura non reperiri, et ex Filio eum procedere, volumus id nunc expresse ostendere. Magnus Anastasius, Antiochiæ patriarcha, qui et a sancto monte Sinai appellatur (is est de quo sancta sexta synodus scribit : Recipimus sanctum Anastasium : et Theodorus Melitines respondit : Sanctum vocat totus Oriens hunc sanctæ memoriæ Anastasium, qui fuit episcopus Antiochiæ : et qui eum non recipit, Deus anathematizabit · et omnes

[10] Joan. XIV, 16.

una voce dixerunt : Amen),» hic igitur sanctus in A oratione quæ inscribitur, « De rectis dogmatibus veritatis ad nos pertinentibus, » quæ incipit, « De sana nostra fide, » sic ait : « A corpore quasi exemplari proprietate accepto, divinorum connexionem ostendimus, per membrorum proportionem ac similitudinem : sic et « spiritus oris ejus, » id est, Dei Spiritus sanctus dicitur, cum os sit Unigenitus : et Spiritus rursus ex eo procedens, nec solum a Patre, sed etiam a Filio missus. » Et paulo post : « Atqui dominus a semet esse ostendens, discipulis insufflans dicebat : «Accipite Spiritum sanctum [21].» Audisti, quod non solum a Patre dic't, sed etiam a Filio? Ubi sunt qui dicunt ex solo Patre, nec præcise apponi procedentem ex Filio? Non verentur B tot et tantos Patres reprobare, cum sancta et magna luminaria sint, et aperte dicant etiam ex Filio in multis dictionibus et syllabis? Quo pacto non erubescunt, imo clare contradicunt tanto examini sacrorum doctorum? Sed quid aiunt novi interpretes? Spiritum dicit ex Patre procedentem, et missum, non solum ex Patre, verum etiam a Filio; distinguuntque, dicentes aliud esse procedere, aliud mitti, ac procedere Patri (1) assignant, mitti Filio (2). Libenter eos interrogarem, cum audimus a Patre mitti Spiritum sanctum, quid id significet? an aliquid aliud nobis ostendit, quam procedere? Minime vero. « Misit (divinissimus Paulus inquit) Deus et Pater Spiritum Filii sui in corda nostra, clamantem, Abba Pater [22].» Nonne hic intelligimus C ipsius Spiritus essentiam? Nequaquam dicunt, non percipientes unum esse Spiritus processionem, quæ diversis dictionibus traditur, eumdem servantibus sensum; quemadmodum et in generatione Filii evenit, quando audimus : «Misit Deus Filium suum, factum ex muliere [23].» Ad Galatas hoc inquit B. Paulus. Et ipse Salvator ait : « Ego a Patre exivi et veni [24]; » et alibi : « Pater enim misit Filium Salvatorem mundi [25]; » et rursus : « Evangelizare pauperibus misit me [26]; » et iterum : « Hunc enim Pater signavit Deus [27]; » et Joannes : « Et Verbum caro factum est, et habitavit in nobis [28]. » Quæ omnia generationem Filii ex Patre demonstrant : idque vere et fideliter intelligimus, veluti quando D dicit : « Neque enim Pater judicat quemquam, sed omne judicium dedit Filio. Et sicut Pater habet vitam in seipso, sic dedit et Filio vitam habere in semetipso [29] » : non enim prius generavit, et postea tradidit ei vitam et judicium, sed vitam genuit ipsum et judicem genuit ipsum. Sic et de Spiritu sancto, quando Spiritum Patris audimus, Spiritum ex Patre intelligimus, et Spiritum Filii, Spiritum ex Filio percipimus. At quando audimus, Spiritus profluit, scaturit, emanat, immittitur, prodit, traditum, missum, emissum, subministratum, effusum,

A τολὴ τοῦτον τὸν τῆς ὁσίας μνήμης Ἀναστάσιον, τὸν γενόμενον ἐπίσκοπον Ἀντιοχείας· καὶ τὸν μὴ δεχόμενον αὐτὸν, ὁ Θεὸς ἀναθεματίσει. Καὶ πάντες ὁμοφώνως εἶπον, τὸ, Ἀμήν. Οὗτος οὖν ὁ ἅγιος ἐν τῷ λόγῳ αὐτοῦ, ὃς ἐπιγραφὴν ἔχει, « Περὶ τῶν καθ' ἡμᾶς ὀρθῶν δογμάτων τῆς ἀληθείας· » ἡ δὲ ἀρχὴ τοῦ λόγου, » Τῶν περὶ τῆς ὑγιοῦς ἡμῶν πίστεως, » οὕτω φησί· « Τοῦ δὲ σώματος τὸ ἰδίωμα λαβόντες ὡς παράδειγμα, τὴν ἀλληλουχίαν τῶν θείων παρεστήσαμεν διὰ τῆς τῶν μελῶν ἀναλογίας τε καὶ εἰκασίας· ταύτῃ γὰρ, καὶ Πνεῦμα στόματος αὐτοῦ, δηλονότι τοῦ Θεοῦ, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον λέγεται· στόματος ὄντος τοῦ Μονογενοῦς· καὶ Πνεῦμα πάλιν ἐξ αὐτοῦ ἐκπορευόμενον, καὶ ἀποστελλόμενον, οὐ μόνον παρὰ τοῦ Πατρὸς, ἀλλὰ καὶ παρὰ τοῦ Υἱοῦ. » Καὶ μετ' ὀλίγα· « Καὶ B μὴν ὁ Κύριος, ἐξ ἑαυτοῦ δεικνὺς αὐτὸ ὑπάρχειν, ἐμφυσῶν τοῖς μαθηταῖς ἔλεγε, Λάβετε Πνεῦμα ἅγιον. » Ἤκουσας, ὡς οὐ μόνον παρὰ τοῦ Πατρός φησιν, ἀλλὰ καὶ παρὰ τοῦ Υἱοῦ. Ποῦ εἰσιν οἱ λέγοντες, ἐκ μόνου τοῦ Πατρός· καὶ ὡς οὐ κεῖται ῥητῶς, ἐκπορευόμενον ἐκ τοῦ Υἱοῦ; Οὐκ εὐλαβοῦνται τοσούτους Πατέρας ἀθετεῖν, ὄντας ἁγίους καὶ μεγάλους φωστῆρας, καὶ λέγοντας προφανῶς, καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐν διαφόροις λέξεσι καὶ συλλαβαῖς; πῶς οὐκ ἐρυθριῶσιν, ἀλλ' οὕτω διαῤῥήδην ἀντιλέγουσι τοσούτῳ ἐσμῷ ἁγίων διδασκάλων; Ἀλλὰ τί φασιν οἱ νέοι ἐξηγηταί; Πνεῦμα, φησὶν, ἐκπορευόμενον ἐκ τοῦ Πατρός· καὶ ἀποστελλόμενον οὐ μόνον παρὰ τοῦ Πατρὸς, ἀλλὰ καὶ παρὰ τοῦ Υἱοῦ· καὶ διαστέλλουσιν, ἄλλο τὸ ἐκ- C πορεύεσθαι, καὶ ἄλλο τὸ ἀποστέλλεσθαι· καὶ τὸ μὲν ἐκπορεύεσθαι διδοῦσι τῷ Πατρὶ, τὸ δ' ἀποστέλλεσθαι τῷ Υἱῷ. Ἠρόμην δ' ἂν αὐτούς· καὶ ὅταν ἀκούσωμεν ἐκ τοῦ Πατρὸς ἀποστέλλεσθαι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τί δηλοῦν βούλεται; ἢ τί δίδωσιν ἡμῖν ἐννοεῖν ἄλλο, παρὰ τὸ ἐκπορεύεσθαι; οὐμενοῦν· « Ἐξαπέστειλε γὰρ, φησὶν ὁ θειότατος Παῦλος, ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ εἰς τὰς καρδίας ἡμῶν, κρᾶζον Ἀββᾶ ὁ Πατήρ. » Ἆρ' οὐ νοήσομεν ἐνταῦθα τὴν αὐτοῦ τοῦ Πνεύματος ὕπαρξιν; οὔ φασι, μὴ συνιέντες οἱ ἄνθρωποι, ὅτι μία ἐστὶν ἡ τοῦ Πνεύματος πρόοδος· καὶ δογματίζεται ἐν διαφόροις λέξεσιν, ἀποσωζούσαις τὸ αὐτὸ νόημα· ὥσπερ καὶ ἐπὶ τῆς γεννήσεως τοῦ Υἱοῦ, ὅταν ἀκούσωμεν, « Ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸν Υἱὸν αὐτοῦ γενόμενον D ἐκ γυναικός· » πρὸς Γαλάτας τοῦτό φησιν ὁ μακάριος Παῦλος. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Σωτὴρ λέγει· « Ἐγὼ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐξῆλθον, καὶ ἥκω. » Καὶ ἄλλοθι· « Ὁ γὰρ Πατὴρ ἀπέσταλκε τὸν Υἱὸν Σωτῆρα τοῦ κόσμου· » καὶ αὖ· « Εὐαγγελίσασθαι πτωχοῖς ἀπέσταλκέ με. » Καὶ πάλιν, « Τοῦτον γὰρ ὁ Πατὴρ ἐσφράγισεν ὁ Θεός. » Καὶ Ἰωάννης· « Καὶ ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν. » Ἃ πάντα τὴν γέννησιν αὐτοῦ τοῦ Υἱοῦ δηλοῦσιν ἐκ τοῦ Πατρός. Καὶ τοῦτο ἀληθῶς καὶ πιστῶς νοοῦμεν, ὥσπερ καὶ ὅταν λέγῃ· « Οὐδὲ γὰρ ὁ Πατὴρ κρίνει οὐδένα,

[21] Joan. xx, 22. [22] Galat. iv, 6. [23] ibid. 4. [24] Joan. xvi, 28. [25] I Joan. iv, 14. [26] Luc. iv, 18. [27] Joan. vi, 27. [28] Joan. i, 14. [29] Joan. v, 22, 26.

(1) Id est, a Patre Spiritum procedere.

(2) Id est, a Filio Spiritum mitti.

ἀλλὰ τὴν κρίσιν πᾶσαν δέδωκε τῷ Υἱῷ. Καὶ ὥσπερ γὰρ ὁ Πατὴρ ἔχει ζωὴν ἐν ἑαυτῷ, οὕτως ἔδωκε καὶ τῷ Υἱῷ ζωὴν ἔχειν ἐν ἑαυτῷ. » Οὐ γὰρ πρότερον ἐγέννησε, καὶ ὕστερον ἔδωκεν αὐτῷ τὴν ζωὴν, καὶ τὴν κρίσιν, ἀλλὰ ζωὴν ἐγέννησεν αὐτὸν, καὶ κριτὴν ἐγέννησεν αὐτόν. Οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου, « Ὅταν ἀκούωμεν Πνεῦμα Πατρὸς, Πνεῦμα ἐκ Πατρὸς νοοῦμεν· καὶ Πνεῦμα Υἱοῦ, Πνεῦμα ἐξ Υἱοῦ φρονοῦμεν. Καὶ ὅταν ἀκούσωμεν, » τὸ Πνεῦμα προχεῖται, ἀναβλύζει, πηγάζει, ἐνίεισι, πρόεισι, διδόμενον, πεμπόμενον, ἀποστελλόμενον, χορηγούμενον, ἐκχεόμενον, προϊὸν, προχεόμενον, » διὰ πάντων τούτων ὀνομάτων, καὶ ὅσα ἄλλα τῆς ὁμοίας διαγωγῆς, τὴν τοῦ Πνεύματος νοοῦμεν πρόοδον. Ταύτην, οὕτω καὶ ὁ διδάσκαλος οὗτος ἐννοήσας, ἀδιαφόρως τίθησι καὶ ἐπὶ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ· καὶ Πνεῦμά φησιν ἐκπορευόμενον καὶ ἀποστελλόμενον, οὐ μόνον παρὰ τοῦ Πατρὸς, ἀλλὰ καὶ παρὰ τοῦ Υἱοῦ. Ἐννοήσατε παρακαλῶ διὰ τὸν Κύριον, ἐννοήσατε. Ἐλθέτω τοίνυν καὶ ὁ τῆς ἀληθείας κήρυξ, καὶ ὁμολογητὴς, ὁ μέγας καὶ πολὺς Ἀθανάσιος, τὰ αὐτὰ συμμαρτυρήσων ἡμῖν· οὗτος γὰρ ἐν τῇ ὁμολογίᾳ τῆς ἑαυτοῦ πίστεως, ἧς ἡ ἀρχὴ, « Ὅστις ἂν βούληται σωθῆναι, χρὴ πρὸ πάντων κρατεῖν τὴν καθολικὴν πίστιν, » οὕτω φησί· « Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀπὸ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ, οὐ ποιητὸν, οὐ κτιστὸν, οὐ γεννητὸν, ἀλλ' ἐκπορευτόν. » Καὶ οὗτος ὁ διδάσκαλος, ἀπὸ τοῦ Πατρὸς, φησὶ, καὶ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμά ἐστιν, οὐ ποιητὸν, οὐ κτιστὸν, οὐ γεννητὸν, ἀλλ' ἐκπορευτόν. Ἐν τούτῳ δὲ γενόμενος, ἔπεισί μοι καὶ σφόδρα θρηνῆσαι, καὶ φωνὴν ἐκρῆξαι μετὰ δακρύων τε καὶ ὀλολυγμοῦ, καὶ κλαῦσαι τοὺς ἑκόντι οὕτω καμμύοντας τοὺς ὀφθαλμοὺς πρὸς τὸ φῶς, καὶ πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἀντικρούοντας· καὶ οὐ μόνον ἀντιλέγοντας τῇ ἀληθείᾳ, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἁγίους τῆς Ἐκκλησίας διδασκάλους ἀθετοῦντας· καὶ οὐκ ἀθετοῦντας μόνον, ἀλλὰ καὶ ὑβρίζοντας. Τίνα ἂν εὕροιεν ἀπολογίαν τε καὶ συμπάθειαν οἱ ταῦτα ποιοῦντες; Ὢ τῆς ἀνοχῆς σου, Χριστὲ βασιλεῦ· πῶς οὐ καταφλέγονται τῶν βλασφήμων τὰ στόματα; οὐκ αἰδοῦνται λέγειν ὡς ὁ ἱερὸς Ἀθανάσιος μέθυσος ἦν, καὶ ὅτε ταῦτ' ἔγραφε πλήρης ἦν οἴνου. Ἀληθῶς πλήρης ἦν κρατῆρος πνευματικοῦ, σοφίας, καὶ χάριτος, ἐκ τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος πηγῆς· ἀλλ' οὐχ ὡς οἱ ἐλεεινοὶ λέγουσιν. Ἵλεως γένοιτο Κύριος αὐτοῖς καὶ ἡμῖν· καὶ παυσάτω ἀπ' αὐτῶν ἡ ἀναίδεια αὕτη· ἡμῖν δὲ γένοιτο τυχεῖν τῆς στάσεως Ἀθανασίου, κάτω ἐν τοῖς ποσίν. Εἶεν. Παρίτω καὶ ὁ μέγας Ἐπιφάνιος ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου, συνηγορήσων ἡμῖν ταύτῃ τῇ δόξῃ· οὗτος γὰρ ἐν τῷ λόγῳ, τῷ καλουμένῳ Ἀγκυρωτῷ, οὕτω διασαφεῖ· « Ἀμφότερα κατοικεῖ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ τῷ δικαίῳ, ὁ Χριστὸς, καὶ τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ. Εἰ δὲ Χριστὸς ἐκ τοῦ Πατρὸς πιστεύεται, Θεὸς ἐκ Θεοῦ, καὶ τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Χριστοῦ, ἢ παρ' ἀμφοτέρων, ὥς φησιν ὁ Χριστὸς, ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται· καὶ οὗτος ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται. » Ἀλλ' ἐρεῖ τις, οὐκοῦν φαμεν εἶναι δύο Υἱοὺς, καὶ πῶς μονογενής; μενοῦν γε, σὺ τίς εἶ, ὁ ἀντιλογιζόμενος τῷ Θεῷ; εἰ γὰρ τὸν Υἱὸν καλεῖ τὸν ἐξ αὐτοῦ, τὸ δὲ ἅγιον Πνεῦμα

procedentem, profusum: per hæc omnia nomina, et quæcunque alia similis sunt derivationis, Spiritus processionem intelligimus: ita hanc hic doctor intelligens, indifferenter in Patre usurpat et Filio, et Spiritum dicit procedentem et missum, non solum a Patre, sed etiam a Filio. Animadvertite, rogo per Dominum, animadvertite. Accedat igitur veritatis præco et confessor magnus et celebris Athanasius, ut mecum eadem testificetur. Hic enim in confessione suæ fidei, cujus principium: « Quicunque vult salvus esse, ante omnia opus est ut teneat catholicam fidem, » sic inquit: « Spiritus sanctus a Patre et Filio, non factus, nec creatus, nec genitus, sed procedens. Doctor hic etiam dicit a Patre et Filio Spiritum sanctum esse, non creatum, non genitum, sed procedentem. Cum in hunc locum pervenerim, subiit mihi vehementer flere, et in vocem prorumpere cum lacrymis et ejulatu, et eos deplorare qui sponte sua adversus lucem oculos occludunt et veritati repugnant, nec solum veritati contradicunt, verum etiam sanctos Ecclesiæ doctores aspernantur; neque aspernantur solum, sed etiam injuria afficiunt. Quamnam defensionem vel commiserationem invenient qui hæc faciunt? O tuam patientiam, Christe rex! quomodo blasphemantium ora non comburuntur? Athanasium dicere non verentur, ebrium fuisse et vino oppletum quando hæc scripsit! Vere plenus erat spiritualis poculi, sapientiæ, et gratiæ ex Spiritus sancti fonte scaturientis, non, ut hi miserabiles dicunt. Propitius sit illis Dominus ac nobis: tollatur ab eis hæc impudentia, nobisque contingat sub Athanasii pedibus consistere. Esto. Accedat magnus Epiphanius, Cypri archiepiscopus, ut una mecum huic sententiæ patrocinetur. Hic enim in sermone qui vocatur *Ancoratus*, sic explicat: « Uterque in homine justo habitat Christus, et Spiritus ejus. Si Christus ex Patre creditur Deus ex Deo, et Spiritus ex Christo, vel ab utroque, ut Christus dicit, « qui a Patre procedit, et hic de meo accipiet. » At dicet quis: Ergo duos dicimus esse filios, et quomodo unigenitus? Sane quidem, tu quis es, qui Deo contradicis? Nam vocat ex eo Filium, Spiritum vero sanctum ex utroque: quæ fide tantum a sanctis credita, lucida et a luce data, lucidam vim habent. » Et rursus in eodem: « Spiritus sanctus Spiritus veritatis est, lumen tertium a Patre et Filio est. Num intellexisti illud ab utroque? Spiritus veritatis est a Patre et Filio, quid demonstrat? Animadverte diligenter, et intellige: nam nihil fortuitum, et eorum quæ sunt in continuo fluxu circa hæc versatur, sed anima. » Ejusdem Epiphanii in eodem tractatu et libro: « Quomodo nemo novit Patrem nisi Filius, neque Filium nisi Pater, sic audeo dicere, quod neque Spiritum nisi Pater et Filius, ex quo procedit, et a quo accipit, neque Filium et Patrem nisi Spiritus sanctus, qui vere glorificat, qui docet omnia, qui ex Patre et Filio est, et a quo accipit. » Cum autem dicit quod est a Patre et a Filio, nondum intelligitis verbum *est*, quod est substantivum,

ut esse significat illius de quo dicitur quod est? » Item Epiphanius in eodem loco sic ait: « Ergo Pater semper fuit et Filius semper fuit, et Spiritus ex Patre et Filio spirat (1). Quin etiam Spiritus sanctus non confrater, sed ex eadem substantia Patris et Filii; nam ipse Unigenitus dicit, « Spiritus Patris; » et, « Qui ex Patre procedit, » et, « De meo accipiet, » ne diversum a Patre putaretur, neque a Filio. » Audis, ne externum et diversum, inquit, a Patre putaretur, neque a Filio, idcirco ex Patre et Filio procedere dicitur. Et sanctissimus Maximus ubi interpretatur quid designat apud prophetam Zachariam aureum candelabrum, et lampas ejus, et lucernæ, ita scribit: « Spiritus sanctus quemadmodum natura secundum essentiam est, sic ex Patre per Filium essentialiter genitum ineffabiliter procedit. » Audis, et hic ex Patre per Filium dicit essentialiter et ineffabiliter procedere? Hoc idem est ac si diceret, essentialiter ex Patre et Filio procedere, quippe cum dictio *per* idem significet quod *ex*, ut ostendimus. Idem in epistola ad Marinum Cypri presbyterum, cujus principium: « Divina lege secundum Deum locupletatus, pater venerande, humanam legem neglexisti, » hæc inquit: « Ex synodalibus actis sanctissimi papæ nostri, non in tot quot scripsistis capitibus regiæ urbis homines comprehenderunt, sed duobus tantum, quorum alterum est de theologia, quia dicit etiam ex Filio Spiritum sanctum procedere; alterum de divina incarnatione, ubi scripsit, Dominum sine originali peccato esse, ut hominem. Et in hoc Romanorum Patrum expositiones consentire demonstrarunt: quin etiam et Cyrillum Alexandriæ episcopum, ex ejus sacro tractatu composito in sanctum Joannem evangelistam, ex quibus se non principium Filium facere Spiritus ostenderunt: nam unum tantum Filii et Spiritus principium noverunt; hujus secundum generationem, illius secundum processionem: sed ut processionem per eum declararent: et hac ratione conjunctionem et identitatem essentiæ comprobarent. » Audis, ex Filio etiam procedere Spiritum sanctum, et inter se consentire Patrum auctoritates, et ut beatus Cyrillus idem dicit et confirmat in sacro in evangelistam Joannem tractatu. Quod vero dicit, eos non facere Filium principium, minime quod non sit ex eo, sed esse magis ostendit. Non facere principium videlicet principale dicit, secundum illam impiam hæresim, quæ asserit Filium ex solo Patre, Spiritum ex solo Filio: itaque Filius principalis causa Spiritus intelligeretur, idcirco ii divini Patres ex Patre vel Filio dicere vitaverunt, id est, neque ex Patre solo, neque ex Filio solo, sed ex Patre per Filium. Ideo per eum et ex eo repertum est et prodire, et perfluere, et procedere; et in hoc præcipue, ut alibi ostensum est. Divinus Tarasius, Constantinopolis patriarcha, in epistola ad Orientis pontifices, quæ incipit,

τὸ παρ' ἀμφοτέρων· ἃ μόνον πίστει νοούμενα παρὰ τῶν ἁγίων, φωτεινὰ φωτοδότα, φωτεινὴν τὴν ἐνέργειαν ἔχει. Καὶ αὖθις ἐν τῷ αὐτῷ· « Πνεῦμα ἅγιον, Πνεῦμα ἀληθείας ἐστί· φῶς τρίτον, παρὰ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ ἐστιν. » Ἆρ' ἐνόησας τὸ παρ' ἀμφοτέρων; τὸ, Πνεῦμα ἀληθείας ἐστὶ παρὰ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, τί δηλοῖ; Ἐπίστησον ἀκριβῶς καὶ ἐννόησον· οὐ γάρ τι τῶν εἰκῇ καὶ ῥεόντων ἐν τούτοις γε πραγματεύεται, ἀλλ' ἡ ψυχή. Τοῦ αὐτοῦ Ἐπιφανίου ἐν τῷ αὐτῷ λόγῳ τε καὶ βιβλίῳ· « Ὃν γὰρ τρόπον οὐδεὶς ἔγνω τὸν Πατέρα εἰ μὴ ὁ Υἱὸς, οὐδὲ τὸν Υἱὸν, εἰ μὴ ὁ Πατὴρ, οὕτω τολμῶ λέγειν, ὅτι οὐδὲ τὸ Πνεῦμα, εἰ μὴ ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς, παρ' οὗ ἐκπορεύεται, καὶ παρ' οὗ λαμβάνει· καὶ οὐδὲ τὸν Υἱὸν, καὶ τὸν Πατέρα, εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ δοξάζον ἀληθῶς, τὸ διδάσκον πάντα, ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ ἐστι, καὶ παρ' οὗ ἐκπορεύεται, καὶ παρ' οὗ λαμβάνει. » Τὸ δὲ εἰπεῖν ὅτι ἐστὶ παρὰ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ, οὔπω ἔγνωτε τὸ *ἐστὶ* ῥῆμα, ὅτι ὑπαρκτικόν ἐστι, καὶ τὸ εἶναι δηλοῖ, οὗ λέγεται ὅτι ἐστίν. » Ὁ αὐτὸς Ἐπιφάνιος ἐν τῷ αὐτῷ, οὕτω λέγει· « Τοίνυν Πατὴρ ἦν ἀεὶ, καὶ Υἱὸς ἦν ἀεί· καὶ τὸ Πνεῦμα, ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ πνέει. Καὶ ἔτι, Πνεῦμα ἅγιον, οὐ συνάδελφον, ἀλλ' ἐκ τῆς αὐτῆς οὐσίας Πατρὸς καὶ Υἱοῦ. Αὐτὸς γὰρ ὁ Μονογενὴς λέγει· τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς, καὶ τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον· καὶ ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται, ἵνα μὴ ἀλλότριον νομισθείη Πατρὸς, μηδὲ Υἱοῦ. » Ἀκούεις, ἵνα μὴ ξένον καὶ ἀλλότριον νομισθείη φησὶ Πατρὸς, μηδὲ Υἱοῦ, διὰ τοῦτο ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ λέγεται ἐκπορεύεσθαι. Καὶ ὁ ἁγιώτατος Μάξιμος, ἐν οἷς ἑρμηνεύει, τί δῆτα βούλεται τῷ προφήτῃ Ζαχαρίᾳ ἡ χρυσῆ λυχνία, καὶ τὸ ἐπ' αὐτῇ λαμπάδιον, καὶ οἱ λύχνοι, οὕτω φησί· « Τὸ γὰρ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὥσπερ φύσει κατ' οὐσίαν ἐστὶν, ὡς ἐκ τοῦ Πατρὸς δι' Υἱοῦ οὐσιωδῶς γεννηθέντος, ἀφράστως ἐκπορευόμενον. » Ἀκούεις κἀνταῦθα, ἐκ τοῦ Πατρὸς δι' Υἱοῦ φησιν οὐσιωδῶς καὶ ἀφράστως ἐκπορευόμενον, τοῦτο δὲ ταυτόν ἐστιν εἰπεῖν, ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, οὐσιωδῶς ἐκπορευόμενον· ἐπειδὴ ἡ *διὰ* ταυτὸν τῇ *ἐκ* βούλεται, ὡς ἐδείξαμεν. Ὁ αὐτὸς ἐν τῇ ἐπιστολῇ τῇ πρὸς Μαρῖνον Κύπρου πρεσβύτερον, ἧς ἡ ἀρχή· « Νόμῳ θείῳ κατὰ Θεὸν εὐθυνούμενος, θεοτίμητε Πάτερ, νόμον ὑπερεῖδες ἀνθρώπινον, » τοιάδε φάσκει· « Τῶν τοῦ νῦν ἁγιωτάτου πάπα συνοδικῶν, οὐκ ἐν τοσούτοις ὅσοις γεγράφατε κεφαλαίοις, οἱ τῆς βασιλίδος τῶν πόλεων ἐπελάβοντο· δυσὶ δὲ μόνοις, ὧν τὸ μὲν ὑπάρχει περὶ θεολογίας· ὅτι τε φησὶν, Εἶπεν ἐκπορεύεσθαι κἀκ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ ἐπὶ τούτῳ συμφώνους παρήγαγον χρήσεις Ῥωμαίων Πατέρων· ἔτι γε μὴν καὶ Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, ἐκ τῆς πονηθείσης αὐτῷ ἱερᾶς πραγματείας, εἰς τὸν ἅγιον Ἰωάννην τὸν εὐαγγελιστήν. Ἐξ ὧν, οὐκ αἰτίαν τὸν Υἱὸν ποιοῦντας τοῦ Πνεύματος, σφᾶς αὐτοὺς ἀπέδειξαν· μίαν γὰρ ἴσασι τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος, τὸν Πατέρα αἰτίαν· τοῦ μὲν, κατὰ τὴν γέννησιν·

(1) Id est, juxta modum Spiritui convenientem procedit.

τοῦ δὲ, κατὰ τὴν ἐκπόρευσιν. Ἀλλ' ἵνα τὸ δι' αὐτοῦ προϊέναι δηλώσωσι, καὶ ταύτῃ τὸ συναφὲς τῆς οὐσίας καὶ ἀπαράλλακτον παραστήσωσιν. » Ἀκούεις, ὅτι ἐκπορεύεται καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· καὶ ὅτι συμφωνοῦσιν αἱ τῶν Πατέρων ῥήσεις; καὶ ὅτι καὶ Κύριλλος, ὁ μακάριος τοῦτο καὶ λέγει καὶ βεβαιοῖ, ἐν τῇ εἰς τὸν εὐαγγελιστὴν Ἰωάννην ἱερᾷ πραγματείᾳ. Τὸ δὲ λέγειν οὐκ αἰτίαν ποιοῦντας τὸν Υἱὸν, οὐ τὸ μὴ εἶναι ἐξ αὐτοῦ, ἀλλὰ τὸ εἶναι μᾶλλον ἐνδείκνυται. Οὐκ αἰτίαν ποιοῦντάς φησι, προκαταρκτικὴν δηλονότι κατ' ἐκείνην τὴν ἀσεβῆ αἵρεσιν τὴν λέγουσαν, ὁ Υἱὸς ἐκ τοῦ Πατρὸς μόνου· τὸ δὲ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Υἱοῦ μόνου. Καὶ ἐνοοεῖτο ἂν ὁ Υἱὸς προκαταρκτικὸν αἴτιον τοῦ Πνεύματος. Διὰ τοῦτο ἐφυλάξαντο λέγειν ἐκ Πατρὸς ἢ Υἱοῦ οἱ θεῖοι Πατέρες ἐκεῖνοι· τοῦτο δέ ἐστιν εἰπεῖν, οὔτ' ἐκ τοῦ Πατρὸς μόνου, οὔτ' ἐκ τοῦ Υἱοῦ μόνου· ἀλλ' ἐκ τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦ Υἱοῦ· διὰ τοῦτο εὔρηται δι' αὐτοῦ, καὶ ἐξ αὐτοῦ, καὶ προϊέναι, καὶ προχεῖσθαι, καὶ ἐκπορεύεσθαι, καὶ μάλα κἀν τούτῳ ὡς καὶ ἐν ἄλλοις δέδεικται. Καὶ ὁ θεῖος δὲ Ταράσιος πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, ἐν τῇ ἐπιστολῇ πρὸς τοὺς τῆς Ἀνατολῆς ἀρχιερεῖς, ἧς ἡ ἀρχή· « Πολλαῖς καὶ μεγάλαις προνοίαις, » οὕτω φησὶ, « Καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς δι' Υἱοῦ ἐκπορευόμενον, καὶ αὐτὸ Θεὸν εἶναι γνωριζόμενον. » Ἀκούεις, ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ φησιν ἐκπορευόμενον. Ὅτι δὲ ἡ *διὰ* αἰτίαν σημαίνει, εἴρηται πρότερον. Καὶ πάλιν ὁ ἱερὸς Ἀθανάσιος, ἐν τῇ πρὸς Σεραπίωνα ἐπιστολῇ, ἧς ἡ ἀρχή, « Τὰ γράμματα τῆς σῆς διαθέσεως, » οὕτω φησίν· « Ἑνὸς γὰρ ὄντος τοῦ Υἱοῦ τοῦ ζῶντος Λόγου, μίαν εἶναι δεῖ τελείαν καὶ πλήρη τὴν ἁγιαστικὴν ζωὴν, οὖσαν ἐνέργειαν αὐτοῦ καὶ δωρεὰν, ἥτις γε ἐκ Πατρὸς λέγεται ἐκπορεύεσθαι· ἐπειδὴ παρὰ τοῦ Λόγου τοῦ ἐκ Πατρὸς ὁμολογουμένου ἐκλάμπει, καὶ ἀποστέλλεται καὶ δίδοται· ἀμέλει ὁ μὲν Υἱὸς παρὰ τοῦ Πατρὸς ἀποστέλλεται καὶ δίδοται· ὁ δὲ Υἱὸς, τὸ Πνεῦμα ἀποστέλλει. » Ἀκούεις, ὅτι ἐνέργειά ἐστι καὶ δωρεὰ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· καὶ ὅτι ὁ Πατὴρ ἀποστέλλει τὸν Υἱὸν, ὁ δὲ Υἱὸς τὸ Πνεῦμα. Ἄλλος σοι παρίτω μάρτυς οὐκ ἐλάττων τούτου· Κύριλλος γὰρ ὁ μέγας, ἐκ τῆς Αἰγυπτιακῆς διοικήσεως, σὺν τῇ σὺν αὐτῷ συνόδῳ φησί· « Προχεῖται ἐκ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα ἐκ φύσεως κατ' ἰδίαν ἐκπόρευσιν· ἄρα καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ θεανθρώπου Χριστοῦ ἐκ φύσεως κατ' ἰδίαν ἐκπόρευσιν προχεῖται· οὐ γὰρ ἐκ μέτρου δίδωσιν ὁ Θεὸς τὸ Πνεῦμα τῷ ἰδίῳ Υἱῷ· ἀλλ' αὐτὸς ἐνίησιν αὐτὸ ἐξ ἑαυτοῦ, καθάπερ ἀμέλει καὶ ὁ Πατήρ. » Τὰ αὐτὰ καὶ πρὸς Ἑρμείαν φησὶν ὁ διδάσκαλος οὗτος.

A « Multis et ingentibus providentiis, » sic ait : « Et in Spiritum sanctum, qui ex Patre per Filium procedit, et cum Deum esse cognoscimus. » Audis, ex Patre, inquit, per Filium procedere. Quod vero dictio, *per*, causam significet, antea dictum est. Et rursus sacer Athanasius in epistola ad Serapionem, quæ incipit : « Litteræ tuæ dispositionis, » sic scribit : « Cum unus sit Filius, qui vivens Verbum est, unam esse oportet perfectam et plenam sanctificantem vitam, quæ sit operatio ejus, ac munus, quæ ex Patre dicitur procedere : quoniam ex Verbo, quod ex Patre sine dubio prædicatur, elucet, mittitur, et traditur, sane Filius a Patre mittitur et traditur : Filius vero Spiritum mittit. » Audis operationem esse, et munus Filii Spiritum sanctum, B Patremque mittere Filium, et Filium Spiritum? Alius accedat testis, non minor hoc, Cyrillus Magnus, ex Ægyptiaca diœcesi cum synodo una secum congregata sic ait : « Profluit ex Patre Spiritus ex natura secundum suam processionem : ergo et ex ipso homine et Deo Christo ex natura secundum processionem profluit : non enim secundum mensuram Spiritum Filio tradidit, sed ipse a seipso emittit eum, quemadmodum sane et Pater. » Eadem ad Hermiam scribit hic doctor.

Ϛʹ.

Ὅτι δὲ ὁ Υἱὸς αἰτία τῆς τοῦ Πνεύματος ὑπάρξεως, ὃ δείκνυται διὰ τῆς *διὰ* προθέσεως, πολλοῖς πρότερον λόγοις ἀριδήλως ἐδείξαμεν, καὶ νῦν ἐκτυπώτερον τοῦτο δείξομεν, διὰ τοῦ μεγάλου Πατρὸς ἡμῶν Γρηγορίου τῆς Νύσσης. Οὗτος γὰρ ἐν τῷ πρώτῳ τῶν πρὸς Εὐνόμιον *Ἀντιῤῥητικῶν*, σαφῶς περὶ θείας ἑνώσεώς τε καὶ διακρίσεως τῶν θείων προσώπων τὸν λόγον ποιούμενος, « Τὸ Πνεῦμα, φησὶ, τῷ Πατρὶ κατὰ τὸ ἄκτιστον συναπτόμενον, πάλιν ἀπ' αὐτοῦ, τῷ μὴ Πατὴρ εἶναι καθάπερ ἐκεῖνος, διαχωρίζεται· τῆς δὲ πρὸς τὸν Υἱὸν κατὰ τὸ ἄκτιστον συναφείας, καὶ ἐν τῷ τὴν αἰτίαν τῆς ὑπάρξεως ἐκ τοῦ Θεοῦ τῶν ὅλων ἔχειν, ἀφίσταται πάλιν ἐν τῷ ἰδιάζοντι, τῷ μήτε μονογενῶς ἐκ τοῦ Πατρὸς ὑποστῆναι, καὶ δι' αὐτοῦ τοῦ Υἱοῦ πεφηνέναι. Πάλιν δὲ τῆς κτίσεως διὰ τοῦ Μονογενοῦς ὑποστάσης, ὡς ἂν μὴ κοινότητά τινα πρὸς ταύτην ἔχει νομισθῇ τὸ Πνεῦμα, ἐκ τοῦ διὰ τοῦ Υἱοῦ πεφηνέναι, ἐν τῷ ἀτρέπτῳ καὶ ἀναλλοιώτῳ καὶ ἀπροσδεεῖ τῆς ἑτέρωθεν ἀγαθότητος, διακρίνεται τὸ Πνεῦμα ἀπὸ τῆς

C

VI.

Quod autem Filius principium essentiæ Spiritus sit, quod per præpositionem *per* ostenditur, longo antea sermone aperte exposuimus, et nunc expressius per magnum Patrem nostrum Nyssenum Gregorium ostendemus. Hic enim in primo adversus Eunomium clare de divina unione et distinctione divinarum personarum sermonem habens, « Cum Spiritus, inquit, Patri secundum quod uterque increatus est, conjunctus sit, rursus ab eo quia Pater, ut ille non est, distinguitur : ab ea vero, quæ ad Filium est, connexione, secundum quod uterque increatus est, et quod uterque ex primo principio suam subsistentiam habet, rursus proprietate sua distinguitur : quæ est quod nec ut unigenitus ex Patre productus D est; et quod per ipsum Filium manifestatur. Rursus cum creatura per Unigenitum sit producta, ne existimetur aliquid commune esse Spiritui et creaturæ, quia per Filium est manifestatus, Spiritus a creatura distinguitur immutabilitate et immobilitate, et quia non indiget alterius bonitate. » Hoc loco magnus

hic Pater et doctor de distinctione et divina unione sermonem habens, Spiritum sanctum ob oculos ponit, Patrique et Filio eum comparando, invenit quænam inter se communia et unientia, et quæ propria et distinguentia sint. Cum igitur, inquit, Patri, juxta id quod increatum est, sit conjunctus, ab eo rursus distinguitur, ne Pater sicut ille est, existimetur : cum Filio vero commune habet, quod increatus est (una est enim trium essentia), et præterea uterque communiter Deum principium habent. Rursus tamen ab eo his duobus distinguitur, quia non ut Filius per generationem, sed per processionem videlicet ex Patre sit, id est, per diversum modum substantiæ, et quia per ipsum Filium manifestatus sit. Sed quia creatura habet esse per Filium (nam omnia per eum facta sunt, ut ait evangelista Joannes, et Spiritus per Filium manifestatus est, secundum omnium doctorum chorum), ne aliquid commune esse existimaretur Spiritui et creaturæ, eo quod hæc per Filium creata sit, alter vero manifestetur : cum quid esset ipsi et illi commune jam assignasset, metuens, ne quis hac communitate identitatem essentiæ arbitraretur, immutabilitate, et mutabilitate, et immobilitate suo contrario ea inter se distinguit, quod hæc per Filium subsistat, alter vero per Filium manifestetur, commune et idem existimans. Distinctionis vero modum invenit, eo quod hæc mutabilis et mobilis est, alter vero immutabilis et immobilis. Atqui si hoc quod est, per Filium manifestari Spiritum, non ostenderet Filium principium esse, quemadmodum ostenditur per hoc quod est, per Filium creaturam subsistere (id enim declarat eum esse principium), facilis utique Spiritus et creaturæ distinctio fuisset : nam possemus dicere, quod etsi ambo sint per Filium, tamen creatura tanquam causatum est ex eo, alter vero tanquam non causatum. Sed nunc id non dixit : nam quod verum esse nescisset, non erat ejus officii dicere ; sed aliam distinctionem invenit, quam veram et solam arbitratus est esse. Igitur præpositio *per*, cum dicitur quod Spiritus per Filium manifestatur, hoc idem valet quod cum dicitur, creaturam per Filium subsistere ; ac quia creaturæ causa dicitur et creditur esse, Filius, et hoc significat præpositio *per*; ergo dictio *per* de Spiritu, etiam causam esse Filium denotat. At quis poterit unquam servata serie hæc subtiliter per partes exponere, cum ea in infinitum extendantur ? Sed magnus et celebris Athanasius rursus accedat ad testificandum, Filium Spiritus sancti processionis causam esse. Hic enim in tractatu primo adversus Arianos, qui incipit, « Quæcunque hæresis contra veritatem excogitasse insaniam adversum se aperte conspicitur, » hæc ait : « Hæc cum Judæis Christus ut homo loquebatur, sed discipulis suis divinitatem et majestatem suam ostendens, non minorem se Spiritu sed majorem et æqualem esse ostendendo, tradebat quidem Spiritum, et dicebat : « Ego eum mittam, et ille me clarificabit, et quæcunque audiverit loquetur. »

A κτίσεως. » Ἐνταῦθα ὁ μέγας οὗτος Πατὴρ καὶ διδάσκαλος, περὶ διακρίσεώς τε καὶ θείας ἑνώσεως, τὸν λόγον ποιούμενος, προχειρίζεται μὲν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· παραβάλλων δ' αὐτὸ πρός τε τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν, εὑρίσκει τινὰ μὲν αὐτοῖς κοινὰ καὶ ἑνοῦντα, τινὰ δὲ ἴδιά τε καὶ διακρίνοντα. Τῷ μὲν οὖν Πατρὶ, φησὶ, κατὰ τὸ ἄκτιστον συναπτόμενον, διαχωρίζεται πάλιν ἀπ' αὐτοῦ, ἵνα μὴ νομισθῇ Πατὴρ καθάπερ ἐκεῖνος· τῷ δὲ Υἱῷ κοινωνοῦν κατὰ τὸ ἄκτιστον συναφείας, μία γὰρ τῶν τριῶν οὐσία· ἔτι τε καὶ τῷ αἰτιατὰ εἶναι κοινῶς ἀμφότερα τοῦ τῶν ὅλων Θεοῦ, ὅμως αὐτοῦ διακρίνεται πάλιν δυσὶ τούτοις, τῷ μήτε μονογενῶς ὡς Υἱὸς, ἀλλ' ἐκπορευτῶς δηλαδὴ ὑποστῆναι. Τοῦτο δ' ἐστὶ, τῷ διαφόρῳ τῆς ὑπάρξεως τρόπῳ, καὶ ἐν τῷ δι' αὐτοῦ τοῦ Υἱοῦ πεφηνέναι. B Ἐπεὶ δὲ καὶ ἡ κτίσις διὰ τοῦ Υἱοῦ τὸ εἶναι ἔχει, πάντα γὰρ δι' αὐτοῦ ἐγένετο, ὁ Ἰωάννης ὁ εὐαγγελιστὴς λέγει, καὶ τὸ Πνεῦμα δὲ διὰ τοῦ Υἱοῦ πέφηνε κατὰ τὸν χορὸν πάντων τῶν διδασκάλων, ἵνα μὴ κοινόν τι νομισθείη τοῦ Πνεύματός τε καὶ τῆς κτίσεως· ἐν τῷ τὴν μὲν ὑποστῆναι διὰ τοῦ Υἱοῦ, τὸ δὲ πεφηνέναι, ἐπεὶ ἔφθασεν ἀποδεδωκὼς κοινὸν αὐτῷ τε κἀκείνῃ· δεδιὼς μή τις τούτῳ δὴ τῷ κοινῷ καὶ ταυτότητα τῆς οὐσίας δοξάσειε, τῷ ἀτρέπτῳ τε καὶ τρεπτῷ, καὶ ἀναλλοιώτῳ καὶ μὴ τοιούτῳ, διακρίνει ταῦτ' ἀπ' ἀλλήλων· τὸ, τὴν μὲν διὰ τοῦ Υἱοῦ ὑποστῆναι, τὸ δὲ, διὰ τοῦ Υἱοῦ πεφηνέναι, κοινὸν κατ' αὐτὸν ἡγησάμενος. Διακρίσεως δὲ τρόπον εὗρε, τὸ τὴν μὲν, τρεπτὴν καὶ ἀλλοιωτὴν εἶναι, τὸ δ' ἄτρεπτόν τε καὶ ἀναλλοίωτον· C καίτοι, εἰ τὸ διὰ τοῦ Υἱοῦ πεφηνέναι τὸ Πνεῦμα, μὴ αἰτίαν ἐδήλου τὸν Υἱὸν, ὥσπερ τὸ διὰ τοῦ Υἱοῦ ὑποστῆναι τὴν κτίσιν, τοῦτο γὰρ αὐτὸν αἰτίαν δηλοῖ, ῥᾴστη ἂν ἡ διάκρισις, Πνεύματός τε καὶ τῆς κτίσεως· ἐξῆν γὰρ εἰπεῖν, ὅτι εἰ καὶ ἀμφότερα διὰ τοῦ Υἱοῦ, ἀλλ' ἡ μὲν κτίσις αἰτιατῶς ἐξ αὐτοῦ, τὸ δὲ ἀναιτίως· νῦν δὲ, τοῦτο μὲν οὐκ εἶπεν· ὃ γὰρ μὴ ᾔδει ἀληθὲς ὂν, οὐκ ἦν ἐκείνου εἰπεῖν, ἀλλ' ἄλλην εὗρε διάκρισιν, τὴν καὶ αὐτῷ δόξασαν ἀληθῆ καὶ μόνην ὑπάρχουσαν· ἡ *διὰ* ἄρα, ἐπὶ τῆς δι' Υἱοῦ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου ἐκφάνσεως, τοῦτ' αὐτὸ δύναται· ὅπερ ἐπὶ τῆς κτίσεως λεγομένης δι' Υἱοῦ ὑποστῆναι. Ἀλλ' ἐπεὶ τῆς κτίσεως αἰτία λέγεται καὶ πιστεύεται ὁ Υἱὸς εἶναι. Καὶ διὰ τῆς *διὰ* τοῦτο σημαίνεται, καὶ ἐπὶ τοῦ Πνεύματος D ἄρα αἰτίαν ἡ *διὰ* παρίστησι τὸν Υἱόν. Καὶ τίς ἂν δυνηθείη καθ' εἱρμὸν τὰ περὶ τούτου ἐκθεῖναι λεπτομερῶς, μῆκος ἄπειρον ὑπερβαίνοντα ; Ἀλλὰ καὶ ὁ μέγας καὶ πολὺς Ἀθανάσιος, πάλιν ἐλθέτω συμμαρτυρήσων ἡμῖν τὸν Υἱὸν αἴτιον τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐκπορεύσεως· οὗτος γὰρ ἐν τῷ κατὰ Ἀρειανῶν πρώτῳ λόγῳ, οὗ ἡ ἀρχὴ, « Αἱ μὲν αἱρέσεις ὅσαι κατὰ τῆς ἀληθείας ἐπινοήσασαι μανίαν ἑαυταῖς, » τοιάδε λέγει· « Τοιαῦτα μὲν τοῖς Ἰουδαίοις ὡς ἄνθρωπος ὁ Κύριος διελέγετο· τοῖς δὲ μαθηταῖς αὐτοῦ τὴν θεότητα καὶ μεγαλειότητα δεικνὺς ἑαυτοῦ, οὐκ ἔτι ἐλάττονα ἑαυτὸν τοῦ Πνεύματος, ἀλλὰ μείζονα καὶ ἴσον ὄντα σημαίνων, ἐδίδου μὲν τὸ Πνεῦμα καὶ ἔλεγεν, « Ἐγὼ αὐτὸν ἀποστελῶ· κἀκεῖνος ἐμὲ δοξάσει καὶ ὅσα ἂν ἀκούσῃ λαλήσει. »

A Ἤκουσας καὶ πάλιν τοῦ μεγάλου τούτου Πατρὸς, οὐκ ἔτι ἐλάττονά φησι τοῦ Πνεύματος ἑαυτὸν, ἀλλὰ μείζονα καὶ ἴσον· ἴσον μὲν κατὰ τὸ ὁμοούσιον· μείζονα δὲ, οὐ μεγέθει τινὶ, οὐδὲ χρόνῳ, ἄπαγε· οὐδὲν γὰρ πρότερον ἐν τῇ θείᾳ Τριάδι, ἢ ὕστερον· ἀλλὰ διὰ τὸ ἐξ αὐτοῦ ἔχειν τὴν ὕπαρξιν· καθάπερ ἀμέλει καὶ ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρός. Ποῦ εἰσιν οἱ λέγοντες ὅτι ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς τὸ Πνεῦμά ἐστι, καὶ οὐκ ἐκπορεύεται ἐκ τοῦ Υἱοῦ; Οὐκ αἰσχύνονται ἐναντιοῦσθαι τοῖς ἁγίοις. Ὢ τῆς ἀνοχῆς σου, Χριστὲ βασιλεῦ! Ἀπὸ μέρους μὲν ἔχουσι τούτους ἁγίους· καὶ ἑορτάζουσι· καὶ προσκυνοῦσι· καὶ εἰκόνας αὐτῶν ποιοῦσι καὶ κοσμοῦσιν αὐτὰς χρυσίῳ· ἀπὸ μέρους δ' ἀρνοῦνται· διὰ τὸ λέγειν αὐτοὺς καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα, καὶ ὑβρίζουσιν ἀναιδῶς· καὶ τῶν μὲν φθείρουσι τὰ βιβλία, B τῶν δὲ, παντελῶς κατακαίουσιν, ἵνα μὴ φαίνωνται. Καὶ τοὺς μὲν, μεθύσους ἀποκαλοῦσι· τοὺς δὲ, μὴ ὑπάρχειν ἁγίους, ἐπειδὴ καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα ὁμολογοῦσιν. Εἶτ' οὐκ αἰσχύνονται οἱ ἄνθρωποι ἡμῖν ἐγκαλεῖν, ὑποτασσομένοις τοῖς ἁγίοις καὶ διδασκάλοις τῆς Ἐκκλησίας, καὶ φυλάττουσι τοὺς λόγους αὐτῶν. Ἔτι τε μάχονται ἡμῖν, διὰ τὸ ὑποτάσσεσθαι τῇ ἁγίᾳ καὶ οἰκουμενικῇ συνόδῳ, καὶ τὸν αὐτῆς ὅρον, ὥσπερ ἐγκόλπιον χρυσοῦν ὁλοσχερῶς κατέχουσιν. Ἀληθῶς παρόμοιοί εἰσι τῶν Φαρισαίων, οὓς ὀνειδίζει Χριστὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν, λέγων· « Οὐαὶ ὑμῖν, Γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι ὑποκριταὶ, ὅτι κλείετε τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων. Ὑμεῖς οὐκ εἰσέρχεσθε, οὐδὲ τοὺς C βουλομένους εἰσελθεῖν ἀφίετε. Διὰ τοῦτο λήψεσθε περισσότερον κρίμα. » Οὕτω καὶ οὗτοι ποιοῦσιν· αὐτοὶ γὰρ πηρωθέντες τὰς ὄψεις ὑπὸ προλήψεως, οὐχ ὑποτάσσονται τῇ Ἐκκλησίᾳ, καὶ ἡμᾶς ὑποτασσομένους ὑβρίζουσιν. Ἔτι τε ἀναιδῶς ἐπιπηδῶσι, λέγοντες ὅτι οὐδεὶς τῶν ἁγίων λέγει τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Υἱοῦ. Ἐκνήψατε διὰ τὸν Κύριον, ἀδελφοί· καὶ ἴδετε πόσους ἁγίους ἐπιδεικνύομεν ὑμῖν τοῦτο λέγοντας. Ἔτι ὁ αὐτὸς Ἀθανάσιος ἐν τῇ πρὸς Σεραπίωνα ἐπιστολῇ, οὕτω φησίν· « Ἀμέλει τοῦ Πατρὸς πέμποντος τὸ Πνεῦμα, ὁ Υἱὸς ἐμφυσῶν, δίδωσιν αὐτὸ τοῖς μαθηταῖς· ἐπειδὴ πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ, τοῦ Υἱοῦ ἐστι. » Συνᾴδει τούτῳ καὶ ὁ πάμμεγας Κύριλλος, ἐν τῇ ἐξηγήσει τοῦ ἐνάτου ἀναθεματισμοῦ, ἔνθα φησίν· « Ἄνθρωπος γεγονὼς ὁ τοῦ D Θεοῦ Λόγος, ἐπιμεμένηκε καὶ οὕτω Θεὸς, πάντα ἔχων ὅσα καὶ ὁ Πατὴρ, δίχα μόνου τοῦ εἶναι Πατήρ· καὶ ἴδιον ἔχων τὸ ἐξ αὐτοῦ καὶ οὐσιωδῶς ἐμπεφυκὸς αὐτῷ Πνεῦμα ἅγιον, εἰργάζετο τὰς θεοσημείας. » Ἤκουσας τὸ ἐξ αὐτοῦ; Ἆρα τί δηλοῦν βούλεται, ἢ ὅτι τὸ ἐξ αὐτοῦ δηλονότι ἐκπορευόμενον· καὶ τὸ πάντα ἔχων ὅσα καὶ ὁ Πατήρ; Ἐννοήσατε, ἄνθρωποι τοῦ Θεοῦ, ἐννοήσατε. Ὁ δὲ ἅγιος Ἱλάριος, ἐν τῷ λόγῳ τῷ μετὰ τὴν Πεντηκοστὴν ἀναγινωσκομένῳ, ἐν τῇ ἑορτῇ τῆς ἁγίας Τριάδος, οὕτω φησί· « Πιστεύομεν εἰς τὴν ἁγίαν Τριάδα· τουτέστι τὸν Πατέρα, καὶ τὸν Υἱὸν, καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ἕνα Θεὸν παντοδύναμον· μιᾶς οὐσίας, μιᾶς ὑπάρξεως, μιᾶς ἐξου-

Audisti rursus magnum Patrem hunc, non minorem se Spiritum dicit, sed majorem et æqualem: æqualem secundum consubstantialitatem: majorem non magnitudine aliqua neque tempore; absit: nihil enim prius et posterius in divina est Trinitate: sed quia ex eo habet esse, quemadmodum sane ex Deo et Patre. Ubi sunt qui dicunt quod ex solo Patre Spiritus est, nec procedit ex Filio? Non erubescunt sanctis contradicere. O tuam patientiam, Christe rex! Partim pro sanctis habent hos, festum celebrant, adorant, et imagines eorum fingunt et exornant eas auro: partim abnegant, eo quod dicant, ex Filio esse Spiritum, et impudenter in eos contumeliosi sunt, nunc horum libros adulterando, nunc penitus comburendo, ne appareant: hos autem temulentos dicunt; illos vero non esse sanctos, quia ex Filio Spiritum confitentur. Postea non verentur homines hi nos criminari, qui sanctis et Ecclesiæ doctoribus subjicimur, et scripta eorum servamus. Quin etiam nobis adversantur, quia sanctæ et œcumenicæ subjicimur synodo, ejusque decretum veluti aureum monile penitus pectori affigimus. Profecto Pharisæorum similes sunt, quos increpat Christus Dominus, dicens: « Væ vobis, Scribæ et Pharisæi hypocritæ, quia clauditis regnum cœlorum ante homines: vos enim non intratis, nec volentes intrare sinitis; propter hoc amplius accipietis judicium; » sic et hi faciunt, hi namque ob præsumptionem oculos obversos obtinentes Ecclesiæ non subjiciuntur, et in nos, quod subjicimur, contumelias effundunt. Resipiscite per Deum, fratres, et videte quot sanctos vobis ostendimus id confirmantes. » Item idem Athanasius in epistola ad Serapionem sic scribit: « Sane cum Pater Spiritum mittat, Filius insufflans tradit eum discipulis, nam cuncta quæ Pater habet, Filii sunt. » Consentanea his scribit maximus Cyrillus in enarratione noni anathematismi, ubi ait: « Homo factus Dei Verbum, sic etiam mansit Deus, omnia habens quæ Pater, excepto tantum eo quod non est Pater; propriumque habens ex seipso Filius, et essentialiter insitum in se Spiritum sanctum vaticinabatur. » Audis illud ex eo. Aliudne igitur denotat, nisi ex eo procedentem, et cuncta habentem quæcunque Pater habet? Percipite, homines Dei, percipite. Sanctus Hilarius in sermone qui post Pentecosten legitur, in festo sanctæ Trinitatis (1), sic ait: « Credimus in sanctam Trinitatem, id est, Patrem, Filium, et Spiritum sanctum, unum Deum omnipotentem, unius essentiæ, unius substantiæ, unius potestatis, omnium creaturarum opificem, ex quo omnia, per quem omnia, in quo omnia, Patrem a se, non ab alio, Filium ex Patre genitum, Deum verum de Deo vero, lumen verum de lumine vero; non tamen duo lumina, sed unum lumen, Spiritum sanctum æqualiter a Patre et Filio procedentem. » Jam, ut ego arbitror, hæc auctoritas solvit omnem

(1) Inter impressos non habetur hic sermo.

dubitationem. Cum sanctus hic dicat, Spiritum sanctum æqualiter a Patre et Filio procedere, nullam reliquit causam iis qui quærunt occasiones. Audite igitur vos, et intelligite, qui salutem vestram cæteris omnibus anteponitis, quid denotare vult, Spiritum sanctum æqualiter a Patre et Filio procedentem? Animum adverte, Christiane, neque ita maligna sponte tua verba contumeliosa projicias adversus imperitos; nam imperiti non solum discere aspernantur, verum etiam discendi cupidos maledictis insectantur. Horum turpissima et nefaria verba dicere prætermitto, decorum undique meorum verborum servando, propter gentis dignitatem. Præterea magnus Athanasius in epistola ad Serapionem inquit: « Talem ordinem et naturam habet Spiritus erga Filium, qualem habet Filius erga Patrem; sed alium ordinem et naturam Filii erga Patrem non videmus, nisi esse ex eo et habere eum pro principio. » Talem ergo sanctus hic vult Spiritum erga Filium ordinem habere; quapropter hac ratione Spiritum dici oportet et intelligi esse ex Filio. Huic consentanea divinus Basilius cap. 17 ad Amphilochium, sic dicit: « Ut ergo se habet Filius ad Patrem, sic Spiritus ad Filium, secundum orationis seriem in baptismate traditam. Si vero Spiritus Filio coordinatur, Filius autem Patri, et Spiritus Patri videlicet. » Cyrillus, magnum Alexandriæ lumen, in quinto adversus Hermiam sic ait: « In hoc cognoscimus quod in vobis est ex Spiritu quem dedit vobis: inhabitantem enim et immorantem sibi unusquisque comparaverit eum, qui naturaliter et vere est Deus, non alienum aliquid et divulsum essentialiter ab eo Spiritum accipiendo, sed ex eo, et in eo, et proprium ejus. » In septimo rursus ad eumdem Hermiam sic ait: « Nam a peccato liberans eum, qui ipsi incumbebat, suo postea perungit Spiritu, quem ipse ut Verbum ex Deo Patre infundit, et ex propria nobis scaturit natura: tanquam communem vero rem dispensatione, quæ cum carne est propter unionem constituens, et ut homo corporaliter inspirat; insufflavit enim apostolis, dicens: « Accipite Spiritum, » secundum Joannis verba, sed ipse ex se quemadmodum sane et Pater infundit. » Quodnam candidius vel sincerius argumentum hoc reperietur unquam apud eos qui contendere nolunt, nec schisma complecti? quia maximus hic pater sic ait in sexto: « Ex eo, in eo, et proprium ejus; » in septimo vero, « Non ad mensuram dat Spiritum, secundum Joannis verba, sed ipse ex se, infundit eum, sane quemadmodum et Pater. » Si igitur quemadmodum Pater, producit Spiritum Filius, quid amplius ambigitis vos? Nam si quia sanctus dicit infundit, non producit, vel prodit, vel emittit, sed infundit, id ipsum vult, fratres, ac si diceret, prodit: quippe cum hoc ipsum verbum ponat in Patre: dicit enim, « infundit eum quemadmodum Pater, » itaque et Pater infundit Spiritum. Si igitur infundit eum Pater, hoc autem nihil aliud intelligere nos oportet,

σίας, δημιουργὸν πάντων τῶν κτισμάτων, ἐξ οὗ πάντα, δι' οὗ πάντα, ἐν ᾧ πάντα· Πατέρα ἀφ' ἑαυτοῦ, ἀλλ' οὐκ ἀφ' ἑτέρου· Υἱὸν, ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννητὸν, Θεὸν ἀληθινὸν ἐκ Θεοῦ ἀληθινοῦ, φῶς ἀληθινὸν ἐκ φωτὸς ἀληθινοῦ· οὐ μὴν δύο φῶτα, ἀλλ' ἓν φῶς· Πνεῦμα ἅγιον παρὰ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ ἐπίσης ἐκπορευόμενον· οὐ τρεῖς φαμεν θεοὺς, ἀλλ' ἕνα Θεόν. » Τὸ ῥηθὲν ἤδη κατ' ἐμὴν γνώμην, ἔλυσε πᾶν τὸ ἀμφιβαλλόμενον· εἰπὼν ὁ ἅγιος οὗτος ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐπίσης παρὰ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ ἐκπορεύεται, οὐδεμίαν κατέλιπε πρόφασιν τῶν προφάσεις ζητούντων. Ἀκούσατε τοίνυν ὑμεῖς καὶ σύνετε, οἱ τὴν σωτηρίαν ὑμῶν πάντων τῶν ἄλλων προτιμώμενοι· τί τὸ ἐπίσης παρὰ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ ἐκπορευόμενον Πνεῦμα ἅγιον δηλοῦν βούλεται. Ἐπίστησον, Χριστιανὲ, καὶ μὴ ἐθελοκάκως οὕτω καὶ ἀφειδῶς ἀπόῤῥιπτε λόγους βλασφήμους κατὰ τῶν εἰδότων. Καὶ γὰρ οἱ ἀμαθεῖς οὐ μόνον οὐ σπουδάζουσι μαθεῖν, ἀλλὰ καὶ τοὺς φιλομαθεῖς ἐξυβρίζουσιν. Ἐῶ λέγειν τὰ τούτων αἴσχιστα καὶ βλάσφημα ῥήματα, τὸ σεμνὸν περιποιούμενος πανταχοῦ τῶν ἐμῶν λόγων, διὰ τὴν τοῦ γένους τιμήν. Ἔτι Ἀθανάσιος ὁ μέγας ἐν τῇ πρὸς Σεραπίωνα ἐπιστολῇ φησι· « Τοιαύτην τάξιν καὶ φύσιν ἔχει τὸ Πνεῦμα πρὸς τὸν Υἱὸν, οἵαν ἔχει ὁ Υἱὸς πρὸς τὸν Πατέρα. » Ἀλλὰ τάξιν καὶ φύσιν τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα ἄλλην οὐ συνορῶμεν, ἢ τὸ εἶναι ἐξ αὐτοῦ, καὶ τὸ ἔχειν ἐκεῖνον αἰτίαν· τοιαύτην τοίνυν καὶ τὸ Πνεῦμα πρὸς τὸν Υἱὸν ὁ ἅγιος οὗτος τάξιν ἔχειν βούλεται· ὥστε καὶ τὸ Πνεῦμα κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον, δεῖ λέγεσθαι καὶ νοεῖσθαι ἐκ τοῦ Υἱοῦ. Τούτῳ σύμφωνα καὶ ὁ οὐρανοφάντωρ θεῖος Βασίλειος ἐν τῷ ἑπτακαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ τῶν πρὸς Ἀμφιλόχιον, οὕτω θεολογεῖ. « Ὡς τοίνυν ἔχει ὁ Υἱὸς πρὸς τὸν Πατέρα, οὕτω καὶ πρὸς τὸν Υἱὸν τὸ Πνεῦμα, κατὰ τὴν ἐν τῷ βαπτίσματι παραδεδομένην τοῦ λόγου σύνταξιν. » Εἰ δὲ τὸ Πνεῦμα τῷ Υἱῷ συντέτακται, ὁ δὲ Υἱὸς τῷ Πατρὶ καὶ τὸ Πνεῦμα τῷ Πατρὶ δηλονότι. Ὁ δὲ Κύριλλος ὁ μέγας τῆς Ἀλεξανδρέων φωστὴρ, ἐν τῷ ἕκτῳ τῶν πρὸς Ἑρμείαν, οὕτω φησίν· « Ἐν τούτῳ γινώσκομεν, ὅτι ἐν ὑμῖν ἐστιν ἐκ τοῦ Πνεύματος, οὗ ἔδωκεν ἡμῖν· ἔνοικον γὰρ καὶ ἐνηυλισμένον καταπλουτοίη τις ἂν τὸν φύσει τε καὶ ἀληθῶς ὄντα Θεὸν, οὐκ ἀλλότριόν τι καὶ διεσπασμένον οὐσιωδῶς αὐτοῦ Πνεῦμα λαβὼν, ἀλλὰ τὸ ἐξ αὐτοῦ τε καὶ ἐν αὐτῷ καὶ ἴδιον αὐτοῦ. » Ἐν τῷ ἑβδόμῳ δὲ πάλιν τῶν πρὸς τὸν αὐτὸν Ἑρμείαν ὡδέ πως φάσκει· « Ἀπολύων γὰρ ἁμαρτίας τὸν αὐτῷ προσκείμενον, τῷ ἰδίῳ λοιπὸν καταχρίει Πνεύματι· ὅπερ ἐνίησι μὲν αὐτὸς ὡς ἐκ Θεοῦ Πατρὸς Λόγος· καὶ ἐξ ἰδίας ἡμῖν ἀναπηγάζει φύσεως· κοινὸν δὲ ὥσπερ τι χρῆμα τιθεὶς τῇ μετὰ σαρκὸς οἰκονομίᾳ διὰ τὴν ἕνωσιν, καὶ ὡς ἄνθρωπος ἐμπνέει σωματικῶς· ἐνεφύσησε γὰρ τοῖς ἀποστόλοις, εἰπὼν, Λάβετε Πνεῦμα ἅγιον. Καὶ οὐκ ἐκ μέτρου δίδωσι τὸ Πνεῦμα κατὰ τὴν Ἰωάννου φωνὴν, ἀλλ' αὐτὸς ἐνίησιν ἐξ ἑαυτοῦ, καθάπερ ἀμέλει καὶ ὁ Πατήρ. » Τούτου τί ἂν γένοιτο λευκότερον, ἢ καθαριώτερον γνώρισμα, τοῖς μὴ φιλονεικεῖν ἐθέλουσι, καὶ τοῖς τὸ σχίσμα μὴ ἀγαπῶσιν; ὅτι φησὶν ὁ πάμμεγας οὗτος

Πατὴρ, ἐν μὲν τῷ ἕκτῳ, τὸ ἐξ αὐτοῦ τε καὶ ἐν αὐτῷ καὶ ἴδιον αὐτοῦ· ἐν δὲ τῷ ἑβδόμῳ οὐκ ἐκ μέτρου δίδωσι τὸ Πνεῦμα κατὰ τὴν Ἰωάννου φωνὴν, ἀλλ' αὐτὸς ἐνίησιν αὐτὸ ἐξ ἑαυτοῦ, καθάπερ ἀμέλει καὶ ὁ Πατήρ. Εἰ οὖν καθάπερ ὁ Πατὴρ προβάλλει τὸ Πνεῦμα καὶ ὁ Υἱὸς, τί ἔτι ὑμεῖς ἀμφιβάλλετε; εἰ μὲν γὰρ διότι φησὶν, Ὁ ἅγιος ἐνίησι, καὶ οὐ λέγει, προβάλλει, ἢ πρόεισιν, ἢ ἐκπορεύει, ἀλλὰ τὸ ἐνίησιν· ἀδελφοὶ ταυτὸν βούλεται τῷ ἐκπορεύεται, ἐπειδὴ τὴν αὐτὴν ῥῆσιν καὶ ἐπὶ τοῦ Πατρὸς τίθησι· λέγει γὰρ, Ἐνίησιν αὐτὸ καθάπερ καὶ ὁ Πατήρ. Ὥστε καὶ ὁ Πατὴρ ἐνίησι τὸ Πνεῦμα. Εἰ οὖν ἐνίησιν αὐτὸ ὁ Πατὴρ, τοῦτο δὲ οὐκ ἄλλο τι δεῖ ἐννοεῖν ἡμᾶς, ἢ ὅτι ἐκπορεύει αὐτὸ ὁ Πατὴρ, ἐνίησι δὲ τοῦτο καὶ ὁ Υἱὸς καθάπερ καὶ ὁ Πατὴρ, ἐκπορεύει ἄρα τοῦτο καὶ ὁ Υἱὸς, καθάπερ τοιγαροῦν καὶ ὁ Πατήρ. Καὶ γὰρ ὅταν ἀκούσωμεν ἁπλῶς τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς, οὐκ ἄλλο τι ἐννοοῦμεν, ἢ τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον. Ἕπεται οὖν, καὶ ὅταν ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ τοῦτ' ἀκούσωμεν, τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ, καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορευόμενον ἀναγκαίως νοεῖν ἡμᾶς. Καὶ τούτῳ τῷ τρόπῳ ἀληθεύομεν, καὶ τοῖς ἁγίοις συμφωνοῦμεν, λέγοντες ὅτι ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ τὸ ἅγιον ἐκπορεύεται Πνεῦμα· ἀλλὰ τοῦτο μὲν λαμπρῶς δέδεικται· καὶ τὰς ἀκτῖνας δίκην ἡλίου ἐκπέμπει ἡ ἐξήγησις αὕτη. Εἰς ἥνπερ οἱ νυκτερόφθαλμοι, μὴ δυνάμενοι ἀντιβλέψαι, ἄνω καὶ κάτω προσκόπτουσιν.

quam quod Pater eum producit, infundit autem eum et Filius quemadmodum Pater: emittit ergo Filius quemadmodum utique et Pater, nam cum simpliciter audimus « Spiritus Patris, » nihil aliud intelligimus nisi ex Patre eum procedere. Sequitur ergo etiam cum de Filio hoc audierimus, « Spiritum Filii, » et ex Filio procedentem necessario nos intelligere, eoque modo vera dicimus, et sanctis consentimus, dicendo ex Patre et Filio sanctum procedere Spiritum. At id quidem dilucide ostensum est, radiosque ad instar solis emittit hæc expositio, adversus quam cum respicere non possint, qui noctuæ oculos habent, sursum deorsum offendunt.

Ζ'.

Ἐμοὶ δὲ δοκεῖ δίκαιον ἐπεὶ συνεπεράναμεν τὴν ἡμετέραν ὑπόσχεσιν, διὰ τριάκοντα καὶ τριῶν μαρτυριῶν ἀνατολικῶν ἁγίων ἀποδεικνύντες τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, ὅπως καὶ δυτικῶν ἁγίων μνησθῶμεν, καὶ μαρτυρίας ἐκ τούτων ἑκάστου, δύο ἢ τρεῖς προκομίσωμεν, εἰς ἔνδειξιν ὅτι οἱ δυτικοὶ καὶ ἀνατολικοὶ διδάσκαλοι συμφωνοῦσι, καὶ ἀμφιβολία οὐδεμία ἐστὶν ἐν αὐτοῖς. Καὶ πρῶτος ὁ ἐν ἁγίοις περίφημος καὶ τῆς Ἐκκλησίας Πατὴρ καὶ διδάσκαλος, Γρηγόριός φημι ὁ Διάλογος, παρίτω συμμαρτυρήσων τοῖς ἀνατολικοῖς διδασκάλοις. Τοῦτον γὰρ καὶ ἡ ἀνατολικὴ Ἐκκλησία διδάσκαλον καὶ ἅγιον ἔχει· καὶ τὴν μνήμην αὐτοῦ, ἑκάστου ἔτους μετ' εὐφημίας ἄγει· καὶ οὐ δυνάμεθα ἀρνήσασθαι. Οὗτος γὰρ ἐν ἑνὶ τῶν αὐτοῦ συγγραμμάτων, μετὰ πολλὰ ἄλλα φησίν· « Ὅθεν καὶ αὐτὴ ἡ ἀλήθεια ἵνα τοῖς μαθηταῖς πίστιν προσθῇ, εἶπεν· Ἐὰν γὰρ ἐγὼ μὴ ἀπέλθω, ὁ Παράκλητος οὐκ ἐλεύσεται πρὸς ὑμᾶς. Ἐπεὶ γὰρ ἀνάγκη ἐστὶ τὸν Παράκλητον, τὸ Πνεῦμα, ἐκ τοῦ Πατρὸς ἀεὶ καὶ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι, τίνος χάριν ἑαυτὸν ὁ Υἱὸς ἀποδημήσοντα εἴρηκεν, ἵν' ἐκεῖνος ἔλθῃ, ὁ τοῦ Υἱοῦ μηδέποτε ἀφιστάμενος; ἢ ὅτι οἱ ἀπόστολοι ἐν σαρκὶ σωματικοῖς ὀφθαλμοῖς ὁρῶντες τὸν Κύριον καὶ πνευματικῶς ἐδίψων ὁρᾶν, ὀρθῶς αὐτοῖς διαλέγεται· « Ἐὰν γὰρ ἐγὼ μὴ ἀπέλθω, ὁ Παράκλητος οὐκ ἐλεύσεται· » ὥσπερ ἂν εἰ διαῤῥήδην αὐτοῖς ἔλεγεν, Ἐὰν μὴ τὸ σῶμα ἀφέλωμαι, τίς ἂν εἴη ὁ πνευματικὸς ἔρως οὐ δείκνυμι· καὶ εἰ μὴ σωματικῶς με παύσεσθε βλέποντες, οὐδέποτε πνευματικῶς ἀγαπᾷν εἴσεσθε. » Ὁ αὐτὸς διδάσκαλος ἐν τῷ πρώτῳ βιβλίῳ τῶν *Ἠθικῶν* αὐτοῦ, ἐν κεφαλαίῳ δεκάτῳ, οὕτω διέξεισιν· « Ἐν τῇ οἰκουμένῃ αἱ ἡμέραι τῶν συμποσίων παρέρχονται, ἐπειδὰν τῶν κηρυγμάτων διατελῶνται τὰ μυστήρια. Τελεσθέντων δὲ τῶν συμποσίων, ὁλοκαυτώματα ὁ Ἰὼβ ἀνήνεγ-

VII.

Sed mihi æquum esse videtur, cum præstiterimus quod polliciti sumus, tribus et triginta testimoniis Orientalium sanctorum prolatis, ad comprobandum ex Filio etiam esse sanctum Spiritum, ut sanctorum Occidentalium mentionem faciamus, et bina vel terna testimonia ex singulis afferamus, ad comprobandum Occidentales et Orientales doctores concordare, nec esse in iis ullam ambiguitatem: primusque inter sanctos celeberrimus Ecclesiæ Pater et doctor, Gregorius, inquam, Dialogus, ad testificandum una cum doctoribus Orientalibus accedat: nam eum etiam Orientalis Ecclesia pro sancto habet, ejusque commemorationem singulis annis cum plausu peragit, nec potestis diffiteri. Is namque in quodam suo tractatu (1) post alia multa scribit: « Unde ipsa quoque Veritas, ut fidem discipulis augeret, dixit: « Si ego non abiero, Paraclctus non veniet ad vos. » Cum enim constet, quia Paraclctus Spiritus a Patre semper procedat et Filio, cur se Filius recessurum dicit, ut ille veniat, qui a Filio nunquam recedit? Sed quia discipuli Dominum in carne cernentes, spiritualiter quoque videre sitiebant, recte eis dicitur, « Si ego non abiero, Paraclctus non veniet, » ac si aperte diceretur: Si corpus non subtraho, quis sit amor Spiritus non ostendo: et nisi me desieritis carnaliter cernere, nunquam me scietis spiritualiter amare. » Idem magister lib. I *Moralium*, cap. 8, sic explicat: « In orbem dies convivii transeunt cum prædicationis mysteria peraguntur. Peractisque conviviis holocaustum Job pro filiis obtulit: quia pro apostolis de prædicatione redeuntibus, Patrem Christus redemptor exoravit. Bene autem mittendo sanctificare dicitur, quia dum Spiritum sanctum, qui a se procedit, discipulorum cordibus tribuit,

(1) Dialog. 2, in fine

quidquid in eis culpæ esse potuit emendavit. » Item tricesimo *Moralium* capite (1) sic ait : « Venit hora cum jam non in proverbiis loquar vobis, sed palam de Patre annuntiabo vobis. « Palam quippe de Patre annuntiare se asserit, quia per patefactam tunc majestatis suæ speciem, et quomodo Genitori non impar oriatur, et quomodo ab utroque Spiritus, utrique coæternus, procedit, ostendit. Aperte namque tunc videbimus, quomodo hoc quod oritur, ei de quo oritur subsequens non est ; quomodo is qui per processionem producitur, a proferentibus non præitur ; aperte tunc videbimus quomodo et unum divisibiliter tria sint, et indivisibiliter tria unum. » Idem in Confessione suæ fidei, ut omnes summi pontifices faciunt, eam fidem in suis assumptionibus confitentur : « Credo in Deum Patrem omnipotentem, Patrem, Filium, et Spiritum sanctum, tres personas in unam essentiam, Patrem ingenitum, Filium unigenitum, Spiritum vero sanctum neque genitum, neque ingenitum, sed coæternum de Patre et Filio procedentem. » Item in Evangelio secundum Joannem in homilia (2) super ea verba, « Cum esset sero die illa una Sabbatorum, » quæ incipit : « Quemadmodum misit me Pater, et ego mitto vos, » paulo post dicit : « Cum venerit Paracletus, quem ego mittam vobis a Patre. » Si enim mitti, solummodo incarnari deberet intelligi, sanctus proculdubio Spiritus nullo modo diceretur mitti, qui nequaquam incarnatus est, sed ejus missio ipsa processio est, qua de Patre procedit et Filio. Sicut itaque Spiritus mitti dicitur, quia procedit, ita et Filius non incongrue mitti dicitur, quia generatur. » Damasus sanctissimus Romæ præses, qui tempore secundæ Constantinopolitanæ synodi vixit, in Confessione catholicæ fidei, quam papa hic emisit ad Paulinum Antiochiæ episcopum : « Credimus in unum verum Deum Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum ; factorem visibilium et invisibilium, per quem omnia creata sunt in cœlo, et in terra, hunc unum Deum, et hunc unam esse divini nominis Trinitatem, Patrem qui Filius non est, sed habet Filium, qui non est utique Pater ; Filium qui non est Pater, sed Filius Dei natura est : Spiritum vero Paracletum neque Patrem esse, neque Filium, sed ex Patre procedentem et Filio : est igitur ingenitus Pater, genitus Filius, non genitus Paracletus, sed ex Patre procedens et Filio. » Hormisdas sanctissimus papa in epistola ad Justinum imperatorem adversus Nestorii et Eutychis blasphemias, ita scribit : « Adoramus Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum, Trinitatis essentiam distincte indivisam, incomprehensibilem, inenarrabilem : ubi quamvis personarum ratio numerum admittat, unio tamen non amittit essentiam, ita tamen ut propria unicuique personæ divinæ servemus, neque per personas unitatem divinitatis negemus, neque ad essentiam id quod est personarum

A κεν ὑπὲρ τῶν υἱῶν. Καὶ γὰρ, ὑπὲρ τῶν ἀποστόλων ἐκ τοῦ κηρύγματος ὑπονοστούντων, τὸν Πατέρα ὁ Λυτρωτὴς παρεκάλεσε. Καλῶς δὲ πέμπων, λέγεται ἁγιάζειν. Ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τὸ ἐξ αὐτοῦ ἐκπορευόμενον ταῖς τῶν ἀποστόλων διανέμων καρδίαις, ὅ τί περ ἂν πταίσματος ἐνεῖναι ἠδύνατο, ἐκαθάρισεν. » Ὁ αὐτὸς ἐν τριακοστῷ δευτέρῳ τῶν *Ἠθικῶν*, ἐν κεφαλαίῳ δευτέρῳ, οὕτω φησίν· « Ἔρχεται ὥρα ὅτε οὐκ ἔτι ἐν παροιμίαις λαλήσω ὑμῖν. Παῤῥησίᾳ γὰρ περὶ τοῦ Πατρὸς ἀναγγεῖλαι διισχυρίζεται, ὅτι διὰ τοῦ Πατρὸς τοτηνικαῦτα τῆς μεγαλειότητος αὐτοῦ φανερωθὲν εἶδος, καὶ ὅπως αὐτὸς οὐκ ἄνισος τῷ γεννῶντι φύεται· καὶ ὅπως ἐξ ἀμφοτέρων τὸ Πνεῦμα ἑκατέρῳ συναΐδιον ἐκπορεύεται δείκνυσιν. Ἀποκεκαλυμμένως γὰρ τότε ὀψόμεθα πῶς τὸ φυόμενον
B τοῦτο, ἀφ' οὗ ἀνίσχει οὐδαμῶς ἐστιν ὑποβεβηκός· πῶς τὸ δι' ἐκπορεύσεως προαγόμενον ὑπὸ τῶν προφερόντων οὐχ ὑπερέχεται. Ἀναπεπταμένως τότε ὀψόμεθα, πῶς τὸ ἓν διαιρετῶς τρία εἰσὶ, καὶ ἀδιαιρέτως τὰ τρία ἕν. » Ὁ αὐτὸς ἐν τῇ ὁμολογίᾳ τῆς ἑαυτοῦ πίστεως, καθὼς πάντες ποιοῦσιν οἱ ἄκροι ἀρχιερεῖς, ὁμολογοῦντες τὴν πίστιν ἐν ταῖς ἑαυτῶν προσλήψεσιν· « Πιστεύω εἰς ἕνα Θεὸν Πατέρα παντοκράτορα· Πατέρα, Υἱὸν, καὶ ἅγιον Πνεῦμα, τρία πρόσωπα, μίαν οὐσίαν. Τὸν Πατέρα ἀγέννητον, τὸν Υἱὸν μονογενῆ· τὸ Πνεῦμα δὲ τὸ ἅγιον οὔτε γεννητὸν οὔτε ἀγέννητον, ἀλλὰ συναΐδιον ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ ἐκπορευόμενον. » Ὁ αὐτὸς ἐν τῷ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίῳ, ἐν τῇ ὁμιλίᾳ εἰς τὸ ῥητὸν τὸ, « Οὔσης
C ὀψίας τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, τῇ μιᾷ τῶν Σαββάτων, » ἧς ἡ ἀρχή· « Ὥσπερ ἀπέσταλκέ με ὁ Πατὴρ, κἀγὼ πέμπω ὑμᾶς, » μετ' ὀλίγα φησίν· « Ὅταν ἔλθῃ ὁ Παράκλητος, ὃν ἐγὼ πέμψω ἡμῖν παρὰ τοῦ Πατρός. » Εἰ γὰρ τὸ ἀποστέλλεσθαι, τὸ σαρκοῦσθαι μόνον νοεῖσθαι ὀφείλει, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀναμφιβόλως οὐδένα ἂν τρόπον ἐλέγετο ἀποστέλλεσθαι, ὅπερ οὐδέποτε ἐσαρκώθη. Ἀλλ' ἡ τούτου ἀποστολὴ, αὐτή ἐστιν αὐτοῦ ἡ πρόοδος, ἣ παρὰ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεται. Ὥσπερ τοίνυν τὸ Πνεῦμα ἀποστέλλεσθαι λέγεται ὅτι ἐκπορεύεται, οὕτω καὶ ὁ Υἱὸς οὐκ ἀπεικότως ἀποστέλλεσθαι λέγεται, διότι γεννᾶται. » Δάμασος ὁ ἁγιώτατος πρόεδρος Ῥώμης, ὃς ἦν κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει δευτέρας συνόδου, ἐν τῇ Ὁμολογίᾳ τῆς καθολικῆς πίστεως,
D ἣν ὁ πάπας ἐξέπεμψεν οὗτος, πρὸς Παυλῖνον Ἀντιοχείας ἐπίσκοπον· « Πιστεύομεν εἰς ἕνα ἀληθῆ Θεόν· Πατέρα, καὶ Υἱὸν, καὶ Πνεῦμα ἅγιον· ὁρατῶν καὶ ἀοράτων ποιητὴν, δι' οὗ τὰ πάντα ἐκτίσθη ἐν οὐρανῷ καὶ ἐν τῇ γῇ. Τοῦτον ἕνα Θεὸν, καὶ τοῦτον μίαν εἶναι θείου ὀνόματος Τριάδα· τὸν Πατέρα οὐκ ὄντα Υἱὸν, ἀλλ' ἔχοντα Υἱὸν, ὃς οὐκ ἂν εἴη Πατήρ· τὸν Υἱὸν οὐκ ὄντα Πατέρα, ἀλλὰ Υἱὸν Θεοῦ ὑπάρχοντα φύσει. Τὸ Πνεῦμα δὲ τὸ παράκλητον, μήτε Πατέρα αὐτὸ εἶναι, μήτε Υἱόν· ἀλλ' ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον καὶ τοῦ Υἱοῦ. » Ἔστιν οὖν ἀγέννητος ὁ Πατὴρ, γεννητὸς ὁ Υἱὸς, οὐ γεννητὸς ὁ Παράκλητος, ἀλλ' ἐκ Πατρὸς ἐκπορευόμενος καὶ Υἱοῦ

(1) Cap. 8.

(2) Homil. 26

Ὁρμίσδας ὁ ἁγιώτατος πάπας, ἐν τῇ πρὸς Ἰουστῖνον τὸν βασιλέα ἐπιστολῇ κατὰ τῶν Νεστορίου καὶ Εὐτυχοῦς βλασφημιῶν, οὕτω φησί· « Προσκυνοῦμεν Πατέρα, καὶ Υἱὸν, καὶ ἅγιον Πνεῦμα· τὴν διακεκριμένως ἀδιάστατον, ἀκατάληπτον, καὶ ἀνεκδιήγητον τῆς Τριάδος οὐσίαν. Ἔνθα κἂν ἀριθμὸν ὁ λόγος τῶν προσώπων προσίεται, ἡ ἑνότης ὅμως οὐκ ἀποβάλλει τὴν οὐσίαν. Οὕτω μέντοι, ὥστε ἡμᾶς συντηρεῖν ἑκάστῳ θείῳ προσώπῳ τὰ ἴδια· καὶ μήτε διὰ τῶν προσώπων τὴν ἑνότητα τῆς θεότητος ἀπαρνεῖσθαι, μήτε πρὸς τὴν οὐσίαν τοῦθ' ὅπερ ἐστὶν ἴδιον τῶν προσώπων μετακομίζεσθαι. Μέγα, ἅγιον, καὶ ἀκατάληπτον, τὸ τῆς Τριάδος μυστήριον. Θεὸς ὁ Πατήρ· Θεὸς ὁ Υἱός· Θεὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· Τριὰς ἀδιαίρετος. Καὶ μὴν ἔγνωσται, ὅτι ἴδιόν ἐστι τοῦ Πατρὸς, γεννᾷν τὸν Υἱόν· ἴδιον τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, ἐκ τοῦ Πατρὸς ἴσος γεννᾶσθαι τῷ Πατρί· ἴδιον τοῦ ἁγίου Πνεύματος, τὸ, ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι, ὑπὸ μιᾷ οὐσίᾳ θεότητος. » Λέων ὁ ἁγιώτατος, καὶ αὐτὸς τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης ἀρχιερεὺς μέγιστος, ἐν τῷ εἰς τὴν Πεντηκοστὴν πρώτῳ λόγῳ, οὗ ἡ ἀρχή· « Τὴν σήμερον πανήγυριν, ἀδελφοὶ ποθεινότατοι, » οὕτω φησίν· « Ἐν γὰρ τῇ θείᾳ Τριάδι οὐδὲν ἀνόμοιον, οὐδὲν ἄνισόν ἐστι· καὶ πάντα τὰ περὶ τῆς οὐσίας ἐκείνης νοεῖσθαι δυνάμενα, οὔτε δυνάμει, οὔτε δόξῃ, οὔτε ἀϊδιότητι διακέκρινται. Ὄντος δὲ ἐν ταῖς τῶν ὑποστάσεων ἰδιότησιν, ἄλλου μὲν τοῦ Πατρὸς, ἄλλου δὲ τοῦ Υἱοῦ, ἄλλου τοῦ ἁγίου Πνεύματος, οὐ μέντοι ἄλλη θεότης, οὐδὲ διάφορος ἡ φύσις ἐστίν· εἴπερ ἀπὸ μὲν τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱός ἐστιν ὁ μονογενὴς, τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, Πατρὸς καὶ Υἱοῦ Πνεῦμα ὂν, οὐχ ὥς τι τῶν κτισμάτων ἅπερ Πατρός εἰσι καὶ Υἱοῦ, ἀλλ' ὡς μετ' ἀμφοτέρων ζῶν, καὶ ἀϊδίως ἐκ τούτων, ὅπερ ἐστὶ ὁ Πατὴρ καὶ Υἱὸς ὑφιστάμενον. »

A proprium transferamus. Magnum, sanctum et incomprehensibile Trinitatis mysterium, Deus Pater, Deus Filius, Deus Spiritus sanctus, Trinitas indivisibilis : tamen certum est proprium Patris esse Filium generare, proprium Filii Dei æqualem Patri generari, proprium Spiritus sancti ex Patre procedere et Filio, sub una essentia deitatis. » Leo sanctissimus et ipse antiquæ Romæ pontifex summus, in primo sermone post Pentecosten qui incipit : « Hodiernam solemnitatem, dilectissimi, » sic inquit : « In Trinitate enim divina nihil dissimile, nihil impar est, et omnia quæ de illa substantia cogitari valent, nec virtute, nec gloria, nec æternitate discreta sunt. Cumque in personarum proprietatibus alius sit Pater, alius sit Filius, alius B sit Spiritus sanctus, non tamen alia deitas neque diversa natura est : siquidem cum et de Patre sit Filius unigenitus, et Spiritus sanctus, Patris Filiique sit Spiritus, non sicut quæcunque creatura, quæ et Patris et Filii est, sed sicut cum utroque vivens, et potens, et sempiternus, et ex eo quod est Pater Filiusque subsistit. »

Ὁ δὲ θεῖος Ἀμβρόσιος, ᾧ ὁ ἱερὸς Βασίλειος ἐπιστέλλων ἔλεγεν, « Ἄγε δὴ, ὦ ἄνθρωπε τοῦ Θεοῦ, ἐπειδὴ οὐ παρὰ ἀνθρώπων παρέλαβες ἢ ἐδιδάχθης τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ, ἀλλ' αὐτὸς ὁ Κύριος ἀπὸ τῶν κριτῶν ἐπὶ τὴν προεδρίαν τῶν ἀποστόλων μετέθηκεν· » οὗτος δὴ πρὸς Γρατιανὸν τὸν βασιλέα ἐν τῷ πρώτῳ βιβλίῳ ἐν τῷ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος κεφαλαίῳ δεκάτῳ, φησίν· « Ἀλλ' οὔτε ἐπειδὰν ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐξέρχεται ὁ Υἱὸς, ἀπὸ τόπου ἀναχωρεῖ, καὶ ὡσεὶ σῶμα χωρίζεται ἀπὸ σώματος. Οὐδὲ γὰρ ἐν τῷ Πατρὶ ὡς δῆθεν ἐν σώματι, ἅτε δὴ σῶμα, ἐμπεριχλείεται. Καὶ τὸ Πνεῦμα δὲ τὸ ἅγιον, ἡνίκα ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεται, οὐ χωρίζεται τοῦ Πατρός· οὐ χωρίζεται τοῦ Υἱοῦ. Τίνα γὰρ τρόπον δύναται χωρίζεσθαι τοῦ Πατρὸς, Πνεῦμα στόματος αὐτοῦ ὄν; ὃ πάντως καὶ τῆς ἀϊδιότητος δεῖγμά ἐστι, καὶ τῆς θεότητος ἐμφαίνει τὴν ἑνότητα. » Αὐγουστῖνος δὲ ὁ θειότατος, ὁ νοῦς ἐκεῖνος ὁ ὑψηλότατος, ἐν πολλοῖς αὐτοῦ λόγοις τοῦτο μάλα γενναίως δείκνυσιν. Ἔτι δὲ καὶ πρὸς Ὀρώσιον ἐπιστέλλων, περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος τὸν λόγον ποιούμενος, οὗ ἡ ἀρχή· « Ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἐδήλωσεν ἑαυτὸν οὕτως ἀπελευσόμενον· » ἐν τούτῳ πολλὰ καὶ καλά φησι· μετὰ πολλὰ ἄλλα καὶ περὶ τούτου διαλαμβάνει· « Ἐνταῦθα τοίνυν ἴσως ζητεῖ τις, πότερον καὶ παρὰ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ὁ γὰρ Υἱὸς, μόνου τοῦ Πατρός ἐστιν Υἱός· καὶ ὁ Πατὴρ, μόνου τοῦ Υἱοῦ ἐστι Πατήρ· τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον οὐ θατέρου τούτων μόνον ἐστὶ Πνεῦμα, ἀλλ' ἀμφοτέρων. Ἔχεις αὐτὸν

C Divus Ambrosius, ad quem sacer Basilius scribens dicebat : « Eia, o homo Dei, quia ab hominibus non accepisti, nec didicisti Evangelium Christi, sed ipse Dominus a judicibus ad apostolorum solium transtulit, » hic, inquam, ad Gratianum imperatorem primo libro, capite decimo de Spiritu sancto, scribit : « Sed neque cum a Patre exit Filius, de loco recedit, aut quasi corpus separatur a corpore : neque enim in Patre quasi in corpore tanquam corpus includitur. Spiritus quoque sanctus cum ex Patre procedit et Filio, non separatur a Patre, non separatur a Filio : quomodo enim separari potest a Patre qui Spiritus ejus oris est ? utique et æternitatis indicium est, et divinitatis exprimit unitatem. » Divus Augustinus, mens illa D altissima, in multis tractatibus id egregie demonstrat, etiam ad Orosium scribens, de Spiritu sancto sermonem habens, qui incipit, « Dominus noster Jesus Christus, sic se abiturum ostendit, » in eo multa et præclara scribit, post alia multa de hoc tractat : « Hic igitur forte quæret aliquis, utrum a Filio procedat Spiritus sanctus ; Filius enim solius Patris est Filius, et Pater solius Filii est Pater ; Spiritus sanctus non alterius horum tantum est Spiritus, sed utriusque. Habes Dominum ipsum qui dicit : « Non enim vos estis qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri qui loquitur in vobis ; » habes etiam Apostolum : « Misit Deus Spiritum Filii sui in corda vestra, clamantem, Abba Pater. » Et post pauca dicit : « Quia igitur ut unus Pater, et unus

Dominus, id est Filius, et unus Spiritus sanctus, A qui sine dubio utriusque est. » Et statim : « Multa etiam testimonia sunt, per quæ Patris et Filii Spiritus esse ostenditur, qui in Trinitate Spiritus sanctus dicitur. » Et infra dicit : « Cur igitur non credimus ex Filio procedere Spiritum sanctum? quoniam et Filii est ipse Spiritus : nam si ex eo non procederet, minime post resurrectionem apparens discipulis suis, insufflaret, dicens : « Accipite Spiritum sanctum. Quid enim aliud per eam insufflationem declarabatur, nisi quod ex eo Spiritus sanctus procedebat ? » Et infra statim : « Si igitur et ex Patre et ex Filio sanctus procedit Spiritus, qua de causa Filius dixit, a Patre procedit? Omnino quomodo referre solet ad Patrem sua, a quo ipse est. Unde et illud est quod dicit, « Doctrina B mea non est mea, sed ejus qui misit me Patris. » Si igitur hic ejus doctrina intelligitur, quamvis eam non suam, sed Patris esse diceret, quomodo non magis oportet id intelligere, et ex eo Spiritum sanctum procedere? Ubi sic dixit ex Patre eum procedere, ut non diceret, et ex me non procedere ; a quo enim habet Filius ut Deus sit (nam Deus ex Deo), ab eo omnino habet, ut et ab eo procedat Spiritus sanctus. » Et post pauca : « Spiritus non ex Patre procedit in Filium, et ex Filio procedit ad sanctificandam creaturam, sed simul ex utroque procedit ; etsi Pater hoc Filio dedit, ut quemadmodum ex se, sic et ex eo procederet ; non enim dicere possumus, non esse vitam Spiritum sanctum, C Pater enim vita est, et Filius : propterea sicuti Pater vitam habet in se, sic dedit vitam procedere ex eo, quemadmodum procedit ex se. » D. vero Hieronymus in sermone De Trinitate, sic ait : « Spiritus sanctus a Patre et Filio procedens, per omnia Patri et Filio æqualis colitur, et æternus est. » Ejusdem ad S. Damasum Romæ episc. de catholica fide : « Credimus in unum Deum Patrem omnipotentem, et in unum Dominum Jesum Christum Filium Dei, et in Spiritum sanctum Deum, non tres Deos, sed Patrem, Filium et Spiritum sanctum unum Deum colimus et confitemur : non sic unum Deum quasi solitarium, nec eumdem qui ipse sibi Pater sit, ipse et Filius, sed Patrem esse D qui genuit, Filium vero qui genitus est, Spiritum sanctum neque genitum, neque ingenitum, non creatum, non factum, sed a Patre Filioque procedentem, Patri et Filio coæternum et cooperatorem. Scriptum est enim : « Verbo Domini cœli firmati sunt, » id est, a Filio Dei et spiritu oris ejus omnis virtus eorum. »

Κύριον, λέγοντα· Οὐ γὰρ ὑμεῖς ἐστε οἱ λαλοῦντες, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς ὑμῶν τὸ λαλοῦν ἐν ὑμῖν. Ἔχεις καὶ τὸν Ἀπόστολον, Ἀπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ εἰς τὰς καρδίας ὑμῶν, κρᾶζον, Ἀββᾶ ὁ Πατήρ. » Καὶ μετὰ πάνυ βραχέα φησίν· « Ἐπεὶ τοίνυν ὥσπερ εἷς Πατήρ, καὶ εἷς Κύριος, τουτέστιν ὁ Υἱός, οὕτως ἐστὶ καὶ ἓν Πνεῦμα ἅγιον· ὃ καὶ ἀναμφιβόλως ἀμφοτέρων ἐστί· » καὶ μετ' ὀλίγα· « Πολλαὶ δὲ καὶ ἕτεραί εἰσι μαρτυρίαι δι' ὧν ἀριδήλως δείκνυται τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ εἶναι τὸ Πνεῦμα· ὅπερ ἐν τῇ Τριάδι λέγεται Πνεῦμα ἅγιον. » Καὶ παρακατιών, φησί· « Διατί τοίνυν μὴ πιστεύσωμεν καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ; ἐπεὶ καὶ τοῦ Υἱοῦ ἐστιν αὐτὸ τὸ Πνεῦμα. Εἰ γὰρ μὴ παρ' αὐτοῦ ἐξεπορεύετο, οὐκ ἂν μετὰ τὴν ἀνάστασιν, ἑαυτὸν ἐμφανίζων τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, ἐνεφύσησεν αὐτοῖς λέγων· Λάβετε Πνεῦμα ἅγιον. Τί γὰρ ἕτερον ἐδηλοῦτο δι' ἐκείνου τοῦ ἐμφυσήματος, εἰ μὴ ὅτι καὶ παρ' ἐκείνου τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεται ; » Καὶ μετ' ὀλίγα πάνυ φησίν· « Εἰ τοίνυν καὶ παρὰ τοῦ Πατρὸς καὶ παρὰ τοῦ Υἱοῦ τὸ ἅγιον ἐκπορεύεται Πνεῦμα, τίνος χάριν ὁ Υἱὸς εἴρηκε παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται ; Πάντως ὃν τρόπον εἴωθεν ἀναφέρειν πρὸς τὸν Πατέρα καὶ τὰ ἑαυτοῦ, παρ' οὗ καὶ αὐτός ἐστιν. Ὅθεν κἀκεῖνό ἐστιν ὅ φησιν· « Ἡ ἐμὴ διδαχὴ οὐκ ἔστιν ἐμή, ἀλλὰ τοῦ πέμψαντός με Πατρός. » Εἰ τοίνυν κἀνταῦθα νοεῖται καὶ ἑαυτοῦ ἡ διδασκαλία, καίτοι ταύτην οὐχ ἑαυτοῦ, ἀλλὰ τοῦ Πατρὸς εἶναι φήσαντος, πῶς οὐ μᾶλλον κἀκεῖνο δεῖ νοεῖν, καὶ παρ' αὐτοῦ ἐκπορεύεσθαι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον; ἔνθα οὕτως ἔφησεν ἐκ τοῦ Πατρὸς αὐτὸ ἐκπορεύεσθαι, ὡς μὴ λέγειν καὶ παρ' ἐμοῦ μὴ ἐκπορεύεσθαι· παρ' οὗ δὲ ἔχει ὁ Υἱὸς τὸ εἶναι Θεός, ἔστι γὰρ Θεὸς ἐκ Θεοῦ, παρ' αὐτοῦ πάντως ἔχει τό, καὶ παρ' αὐτοῦ ἐκπορεύεσθαι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. » Καὶ μετ' ὀλίγα· « Τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον οὐκ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται εἰς τὸν Υἱόν, κἀκ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεται πρὸς τὸ ἁγιάζειν τὴν κτίσιν, ἀλλ' ὁμοῦ ἐξ ἀμφοτέρων ἐκπορεύεται, εἰ καὶ ὁ Πατὴρ τοῦτο δέδωκε τῷ Υἱῷ, ἵν' ὥσπερ ἐξ ἑαυτοῦ, οὕτω καὶ ἐξ ἐκείνου ἐκπορεύηται· οὐδὲ γὰρ δυνάμεθα λέγειν μὴ εἶναι ζωὴν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· ἐπεὶ καὶ ὁ Πατὴρ ζωή ἐστι καὶ ὁ Υἱός· καὶ διὰ τοῦτο ὥσπερ ὁ Πατὴρ ζωὴν ἔχων ἐν ἑαυτῷ, οὕτως ἔδωκε ζωὴν ἐκπορεύεσθαι καὶ ἐξ ἐκείνου, ὥσπερ ἐκπορεύεται καὶ ἐξ ἑαυτοῦ. » Ἱερώνυμος δὲ ὁ θειότατος ἐν τῷ περὶ Τριάδος λόγῳ αὐτοῦ, οὕτω φησί· « Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον παρὰ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ ἐκπορευόμενον, κατὰ πάντα Πατρὶ καὶ Υἱῷ ὁμότιμον καὶ συναΐδιον ὑπάρχει. » Τοῦ αὐτοῦ πρὸς τὸν ἅγιον Δάμασον Ῥώμης, περὶ τῆς καθολικῆς πίστεως· « Πιστεύομεν εἰς ἕνα Θεὸν Πατέρα παντοκράτορα, καὶ εἰς ἕνα Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον Θεόν, οὐ τρεῖς θεούς, ἀλλὰ τὸν Πατέρα, καὶ τὸν Υἱόν, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἕνα Θεὸν λατρεύομεν καὶ ὁμολογοῦμεν. Οὐχ οὕτως ἕνα Θεὸν ὡσανεὶ μεμονωμένον· οὔτε τὸν ὄντα Πατέρα, τὸν αὐτὸν εἶναι καὶ Υἱόν, ἀλλὰ Πατέρα μὲν τὸν γεννήσαντα· Υἱὸν δὲ τὸν γεννηθέντα· τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὔτε γεννητὸν οὔτε ἀγέννητον, οὐ κτιστόν, οὐ ποιητόν, ἀλλ' ἐκ Πατρὸς Υἱοῦ τε ἐκπορευόμενον· τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ συναΐδιον, καὶ ἴσον, καὶ συνεργόν. Γέγραπται γάρ· « Τῷ λόγῳ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν, » τουτέστιν, ὑπὸ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, καὶ τῷ Πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ πᾶσα ἡ δύναμις αὐτοῦ. »

Item D. Augustinus in libro ad Petrum de fide

Ἔτι Αὐγουστῖνος ὁ θειότατος ἐν τῷ βιβλίῳ τῷ πρὸς

Πέτρον *Περὶ πίστεως*, ἐν κεφαλαίῳ ὀγδόῳ, οὕτω φησί· « Βεβαιότατα πίστευε, καὶ κατὰ μηδένα τρόπον ἀμφίβαλλε, αὐτὸ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ὃ Πατρός ἐστι Πνεῦμα καὶ Υἱοῦ, ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι. Λέγει γὰρ ὁ Υἱός· « Ὅταν ἔλθῃ ὁ Παράκλητος τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται· » ὅπου Πνεῦμα ἑαυτοῦ εἶναι ἐδίδαξεν· ἐπεὶ αὐτός ἐστιν ἡ ἀλήθεια. Ἐκ τοῦ Υἱοῦ τε ἐκπορεύεσθαι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ ἡ προφητικὴ καὶ ἀποστολικὴ διδασκαλία ἡμῖν παραδίδωσιν· Ἡσαΐας μὲν γάρ φησι περὶ τοῦ Υἱοῦ· » Πατάξει τὴν γῆν τῇ ῥάβδῳ τοῦ στόματος αὐτοῦ, καὶ τῷ πνεύματι τῶν χειλέων αὐτοῦ ἀνελεῖ τὸν ἀσεβῆ. » Περὶ οὗ φησι καὶ ὁ Ἀπόστολος, « Ὃν ὁ Κύριος Ἰησοῦς ἀνελεῖ τῷ πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ. » Ὁ αὐτὸς ἐν τῷ εἰκοστῷ κεφαλαίῳ τοῦ τετάρτου βιβλίου τοῦ περὶ Τριάδος, οὗ ἡ ἀρχή· « Εἰ δὲ καὶ κατὰ τὸ ἀποστέλλεσθαι παρὰ τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱὸς λέγεται, » μετὰ πολλὰ ἄλλα φησί· « Καὶ ὥσπερ τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ τὸ Θεοῦ δῶρον εἶναι, τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαί ἐστιν, οὕτω καὶ τὸ πέμπεσθαι, τὸ γινώσκεσθαι, ὅτι ἐξ ἐκείνου ἐκπορευέταί ἐστιν. Οὐ μέντοι δυνάμεθα λέγειν ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον οὐχὶ καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεται, οὐδὲ γὰρ μάτην τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, καὶ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ Πνεῦμα λέγεται· οὔτε μὴν συνορῶ, τί ποτε ἕτερον σημᾶναι ἠβούλετο, ἡνίκα ἐμφυσήσας εἰς τὸ πρόσωπον τῶν μαθητῶν, εἶπε, Λάβετε Πνεῦμα ἅγιον. Οὐδὲ γὰρ τὸ σωματικὸν ἐκεῖνο ἐμφύσημα, σὺν αἰσθήσει τοῦ σωματικῶς θιγγάνειν προϊὸν ἐκ τοῦ στόματος ἡ οὐσία τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἦν, ἀλλ' ἔνδειξις διὰ καταλλήλου δηλώσεως, μὴ μόνον ἐκ τοῦ Πατρὸς, ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Τίς γὰρ ἂν ἀτοπώτατος φήσειεν, ἕτερον μὲν εἶναι ὅπερ ἐμφυσήσας δέδωκεν, ἕτερον δὲ ὃ μετὰ τὴν ἀνάληψιν αὐτοῦ πέπομφεν; » Ὁ αὐτὸς ἐν τῷ ἑπτακαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ τοῦ πεντεκαιδεκάτου βιβλίου, τοῦ περὶ Τριάδος, οὗ ἡ ἀρχή, « Ἅλις μὲν οὖν περὶ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, » ἔγγιστά που τῆς ἀρχῆς, οὕτω φησίν· « Ὡς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον κατὰ τὰς ἱερὰς Γραφὰς, οὔτε τοῦ Πατρός ἐστι μόνου, οὔτε τοῦ Υἱοῦ μόνου, ἀλλ' ἀμφοῖν, » καὶ μετά τινα, « Οὕτω γὰρ καὶ ὁ Πατὴρ, Θεός· καὶ ὁ Υἱὸς, Θεός· καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, Θεός· καὶ ὁμοῦ πάντες, εἷς Θεός. Καὶ μέντοι οὐ μάτην ἐν τῇδε τῇ Τριάδι, οὐ λέγεται Λόγος Θεοῦ, εἰ μὴ ὁ Υἱός· οὐδὲ δῶρον Θεοῦ, εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· οὐδὲ ἐξ οὗ ἐγεννήθη ὁ Λόγος, καὶ ἐξ οὗ ἐκπορεύεται ἀρχοειδῶς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, εἰ μὴ ὁ Θεὸς καὶ Πατήρ. Διὰ τοῦτο δὲ προστέθεικα ἀρχοειδῶς, ἐπειδὴ καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον εὑρίσκεται ἐκπορευόμενον. Ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ τοῦτο αὐτῷ ὁ Πατὴρ ἔδωκεν, οὐχ ἤδη ὑφεστηκότι καὶ μήπω ἔχοντι, ἀλλ' ὅ τι ποτὲ τῷ μονογενεῖ Λόγῳ δέδωκεν, ἐν τῷ γεννᾷν δέδωκεν. Οὕτως ἄρα αὐτὸν ἐγέννησεν, ὡς ἐξ αὐτοῦ τὸ δῶρον κοινὸν προέρχεσθαι, καὶ Πνεῦμα ἀμφοῖν. » Ὁ αὐτὸς ἐν τῷ εἰκοστῷ ἕκτῳ κεφαλαίῳ τοῦ αὐτοῦ βιβλίου, οὗ ἡ ἀρχή· « Ἔπειτα δὲ ἐν τῇ ἄκρᾳ Τριάδι,

cap. 11, ait: «Firmissime tene, et nullatenus dubites, eumdem Spiritum sanctum, qui Patris et Filii unus est Spiritus, de Patre et Filio procedere: dicit enim Filius, «Cum venerit Spiritus veritatis, qui a Patre procedit,» ubi Spiritum suum esse docuit, quia ipse est veritas. De Filio quoque procedere Spiritum sanctum prophetica atque apostolica doctrina nobis commendat. Isaias enim dicit de Filio: «Percutiet terram virga oris sui, et spiritu labiorum suorum interficiet impium [20];» de quo et Apostolus: «Quem interficit Dominus Jesus spiritu oris [21] sui.» Idem cap. 20 libri quarti De Trinitate, qui incipit: «Si autem secundum hoc missus a Patre,» post multa alia dicit: «Et sicut Spiritui sancto donum Dei esse, est a Patre procedere, ita mitti est cognosci, quod ab illo procedat: nec possumus dicere quod Spiritus sanctus non et a Filio procedat: neque frustra idem Spiritus et Patris et Filii Spiritus dicitur, nec video quid aliud significare voluerit, cum sufflans in faciem discipulorum, ait: «Accipite Spiritum sanctum;» neque enim flatus ille corporeus cum sensu corporaliter tangendi procedens ex corpore, substantia Spiritus sancti fuit, sed demonstratio per congruam significationem, non tantum a Patre, sed et a Filio procedere Spiritum sanctum. Quis enim dementissimus, dixerit alium fuisse Spiritum, quem sufflans dedit, et alium quem post ascensionem misit?» Idem c. 17 lib. xv De Trinitate, qui incipit: «Satis de Patre et Filio,» juxta principium sic ait: «Quod Spiritus sanctus secundum Scripturas sanctas nec Patris solius est, nec Filii solius, sed amborum;» et post quædam: «Sic enim et Pater Deus, et Filius, et Spiritus sanctus Deus, et simul omnes unus Deus. Et tamen non frustra in hac Trinitate non dicitur Verbum Dei nisi Filius, nec donum Dei, nisi Spiritus sanctus, nec de quo genitum est Verbum, et de quo procedit principaliter Spiritus sanctus, nisi Deus Pater. Ideo autem addidi «principaliter» quia et de Filio Spiritus sanctus procedere reperitur. Sed hoc quoque illi Pater dedit non jam exsistenti et nondum habenti; sed quidquid unigenito Verbo dedit, gignendo dedit. Sic ergo eum genuit, ut etiam de illo donum commune procederet, et Spiritus sanctus spiritus esset amborum.» Idem capite 26 ejusdem libri, quod incipit: «Deinde in illa summa Trinitate,» sic ait: «Quapropter qui potest intelligere sine tempore generationem Filii de Patre, intelligat sine tempore processionem Spiritus sancti de utroque. Et qui potest intelligere in eo, quod ait Filius, «Sicut Pater habet vitam in semetipso, sic dedit Filio vitam habere in semetipso,» non sine vita exsistenti jam Filio, vitam Patrem dedisse: sed ita eum sine tempore genuisse, ut vita, quam Pater Filio gignendo dedit, coæterna sit vitæ Patris qui dedit, intelligat; et sicut Pater

[20] Isa. xi, 4. [21] II Thess. ii, 8.

habet in semetipso, ut de illo procedat Spiritus sanctus, sic dedisse Filio, ut de illo procedat idem Spiritus sanctus, et utrumque sine tempore : atque ita dictum Spiritum sanctum de Patre procedere, ut intelligatur, quod etiam procedit de Filio, de Patre esse et Filio. Si enim quidquid habet, de Patre habet Filius, de Patre habet utique ut de ipso procedat Spiritus sanctus. » Idem in libro De catholica fide, quem et *Speculum* vocat : « Da mihi in via hac qua te duce gradior intellectum, et inspira mihi, et semper doce me gratiam tuam, qualiter in te irreprehensibiliter sit credendum, ut te unum Deum essentialiter sapiam, et irreprehensibiliter trinum personaliter capiam, Patrem ingenitum, de Patre Filium unigenitum, ex utroque procedentem et in utroque permanentem Spiritum sanctum. » Idem in eodem libro : « Hanc fidem per te et in te confiteor, o beata, et benedicta, et gloriosa Trinitas, o vera et summa sempiterna unitas, Pater, et Filius, et Spiritus sanctus. Deus Dominus Paracletus, charitas, gratia, consolatio, verum lumen, lumen ex lumine, vera illuminatio, vivens vita, vita a vivente, vivificator viventium, fons, flumen, irrigatio, unus a se, unus ab uno, unus ab ambobus, ab uno omnia, per unum omnia, id est, a se Pater, ab altero, id est a Patre, Filius, ab utroque Spiritus sanctus, id est, a Patre et Filio : verax genitor, veritas genitus, amor amborum Spiritus sanctus, una virtus, æqualis majestas, et par gloria, una eademque essentia. » Idem in eodem libro *Speculi* : « Et quia semper Pater fuit, Filium semper habuisse dubium non est, te quoque credo Spiritum sanctum verum Deum non factum, nec creatum, nec genitum, sed ex Patre et Filio ineffabiliter procedentem, et in Patre simulque Filio substantialiter permanentem. Sic igitur ab utroque procedis, ut inseparabiliter in utroque maneas, atque ita per omnia Deo, et Patri, et Filio, æqualem, coæternum, consubstantialem, ut neque potestate, neque voluntate, neque æternitate, neque substantia differre possis ab iis, vel præcidi, a quibus procedis. Igitur æternum Patrem sine nativitate, æternum Filium cum nativitate, æternum Spiritum cum processione sine nativitate, totum Patrem in Filio et Spiritu sancto, totum Filium in Patre et Spiritu sancto, totum Spiritum sanctum in Patre et Filio permanentem, Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum unum Deum omnipotentem, una potestate, unoque regno, una majestate, una æternitate, tunc, et nunc, et semper ubique regnantem, corde credo, ore confiteor, et mente diligo. » Idem in libro De catholica fide : « Quis ante nos, in quos sæculorum fines devenerunt, talia sic manifesta audire potuit, vel cognoscere de Trinitate et unitate, de personis et substantia? de te quidem, Deus Pater, quod sis a nullo, ideo ingenitus diceris; de Filio autem tuo quia genitus a te sit, non a se : de Spiritu quoque sancto, quia procedens, et non sit a se, sed a te et

A οὕτω φησίν· « Ἔνθεν τοι ὁ δυνάμενος νοεῖν δίχα χρόνου τὴν ἐκ Πατρὸς γέννησιν τοῦ Υἱοῦ, νοείτω δίχα χρόνου καὶ τὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐξ ἀμφοῖν πρόοδον. Καὶ ὁ δυνάμενος νοεῖν ἔνθα φησὶν ὁ Υἱὸς, Ὥσπερ ὁ Πατὴρ ἔχει ζωὴν ἐν ἑαυτῷ, μὴ δίχα ζωῆς ὄντι τῷ Υἱῷ, ἤδη ζωὴν τὸν Πατέρα δεδωκέναι· ἀλλ' οὕτως αὐτὸν ἀχρόνως γεγεννηκέναι, ὡς τὴν ζωὴν ἣν ὁ Πατὴρ τῷ Υἱῷ γεννῶν αὐτὸν δέδωκε, συναΐδιον εἶναι τῇ ζωῇ τοῦ διδόντος Πατρὸς νοείτω. Καὶ ὥσπερ ὁ Πατὴρ ἔχει ἐν ἑαυτῷ, ὡς ἐξ ἐκείνου προϊέναι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὕτω δεδωκέναι καὶ τῷ Υἱῷ, ὡς ἐξ ἐκείνου προϊέναι τὸ αὐτὸ Πνεῦμα ἅγιον, καὶ ἑκάτερον ἀχρόνως· καὶ οὕτως εἰρῆσθαι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ Πατρὸς προϊέναι, ὡς νοεῖσθαι τὸ προϊὸν καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ· ἐκ τοῦ Πατρὸς εἶναι καὶ τοῦ Υἱοῦ.
B Εἰ γὰρ ὅ τι ποτὲ ἔχει, ἐκ τοῦ Πατρὸς ἔχει ὁ Υἱὸς, ἐκ τοῦ Πατρὸς ἔχει πάντως καὶ τὸ ἐξ ἐκείνου προϊέναι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. » Ὁ αὐτὸς ἐν τῷ περὶ τῆς καθολικῆς πίστεως βιβλίῳ, ὃ καὶ *Διόπτραν* ὀνομάζει, « Παράσχου μοι ἐν ταύτῃ τῇ ὁδῷ, ἣν ἐφ' ἡγεμόνι σοι πορεύομαι, σύνεσιν· καὶ ἔμπνευσόν μοι, καὶ δίδαξόν με διὰ τῆς σῆς χάριτος, ὅπως ἀμέμπτως εἰς σὲ δεῖ πιστεύειν· ἵνα σε Θεὸν ἕνα ἀξίως φρονῶ, καὶ ἀπεριλήπτως τριαδικὸν τοῖς προσώποις πιστεύω· Πατέρα ἀγέννητον· ἐκ Πατρὸς Υἱὸν μονογενῆ· ἐξ ἀμφοῖν ἐκπορευόμενον καὶ ἐν ἀμφοῖν διαμένον ἅγιον Πνεῦμα. » Ὁ αὐτὸς ἐν τῷ αὐτῷ βιβλίῳ· « Ταύτην τὴν πίστιν διὰ σοῦ, καὶ ἐκ σοῦ, καὶ ἐν σοὶ ὁμολογῶ, ὦ μακαρία καὶ εὐλογημένη καὶ ἔνδοξε Τριάς· ὦ ἀληθὴς καὶ ἄκρα καὶ αἰώνιε
C μονάς· ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ὁ Θεὸς καὶ Κύριος· ὁ Παράκλητος· ἡ ἀγάπη, ἡ χάρις, ἡ ἕνωσις, τὸ ἀληθινὸν φῶς, ὁ ἀληθὴς φωτισμὸς, ἡ ζῶσα ζωή· ζωὴ ἐκ ζῶντος, ζωοποίησις τῶν ζώντων, πηγὴ, ποταμὸς, ὀχετός· εἷς ἐκ μηδενός· εἷς ἀφ' ἑνός· εἷς ἐξ ἀμφοῖν. Ἀφ' ἑνὸς πάντα· δι' ἑνὸς, ἐν ἑνί· ἐκ μηδενὸς, ὁ Πατήρ· ἐκ τοῦ ἑτέρου, τοῦ Πατρὸς δηλονότι, ὁ Υἱός· ἐξ ἀμφοῖν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· τουτέστιν ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ. Ἀληθὴς ὁ γεννήτωρ, ἀλήθεια ὁ γεννηθείς· ἀμφοῖν ἀγάπη τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Μονὰς μία, ἴση μεγαλειότης, ἴση δόξα, μία καὶ ἡ αὐτὴ οὐσία. » Ὁ αὐτὸς ἐν τῷ αὐτῷ βιβλίῳ τῆς *Διόπτρας*· « Ἐπεὶ τοίνυν ὁ Πατὴρ ἦν ἀεὶ, καὶ Υἱὸν ἀεὶ κεκτῆσθαι ἀναμφίβολον, πιστεύω
D καὶ σὲ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, Θεὸν ἀληθινὸν, οὐ ποιηθέντα, οὐ κτισθέντα, οὐ γεννηθέντα, ἀλλ' ἐκ Πατρὸς Υἱοῦ τε ἀῤῥήτως ἐκπορευόμενον, καὶ ἐν Πατρὶ καὶ Υἱῷ οὐσιωδῶς διαμένοντα. Οὕτω τοίνυν ἐξ ἀμφοῖν ἐκπορεύῃ, ὥστ' ἀχωρίστως ἐν ἑκατέρῳ μένειν, οὕτω τε διὰ πάντων τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ ἴσον καὶ συναΐδιον καὶ ὁμοούσιον, ὡς μήτε ἐξουσίᾳ, μήτε θελήσει, μήτε ἀϊδιότητι, μήτε οὐσίᾳ δύνασθαι διαφέρειν ἢ ἀποτέμνεσθαι ἐκείνων, ἀφ' ὧν ἐκπορεύῃ. Ἀΐδιον τοίνυν τὸν Πατέρα, ἄνευ γεννήσεως· ἀΐδιον τὸν Υἱὸν μετὰ γεννήσεως· ἀΐδιον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον μετ' ἐκπορεύσεως. Ἄνευ γεννήσεως ὅλον τὸν Πατέρα ἐν Υἱῷ καὶ ἁγίῳ Πνεύματι· ὅλον τὸν Υἱὸν ἐν Πατρὶ καὶ Πνεύματι· ὅλον τὸ Πνεῦμα ἐν Πατρὶ καὶ Υἱῷ διαμένον. Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον

Πνεῦμα, ἕνα Θεὸν παντοκράτορα ἐξουσίᾳ καὶ μιᾷ καὶ βασιλείᾳ καὶ μεγαλειότητι· καὶ τότε καὶ νῦν καὶ ἀεὶ πανταχοῦ βασιλεύοντα, καρδίᾳ πιστεύω καὶ στόματι ὁμολογῶ, καὶ διανοίᾳ φιλῶ. » Ὁ αὐτὸς ἐν τῷ περὶ καθολικῆς πίστεως, « Τίς γὰρ πρὸ ἡμῶν εἰς οὓς τὰ τέλη τῶν αἰώνων κατήντησε, τοιαῦτα καὶ οὕτω δῆλα ἀκοῦσαι ἢ γνῶναι δεδύνηται, περὶ τῶν ἐν τῇ Τριάδι καὶ μονάδι προσώπων, καὶ τῆς οὐσίας; περὶ μὲν σοῦ, Θεὲ Πάτερ, ὅτι παρ' οὐδενὸς εἶ, ὥστε καὶ διὰ τοῦτο ἀγέννητος λέγεσθαι· περὶ δὲ τοῦ Υἱοῦ σου, ὅτι γεννηθεὶς ἐκ σοῦ ἐστιν, ἀλλ' οὐκ ἀφ' ἑαυτοῦ· περὶ δὲ τοῦ ἁγίου σου Πνεύματος, ὅτι ἐκπορευόμενον, οὐκ ἔστιν ἀφ' ἑαυτοῦ, ἀλλ' ἐκ σοῦ καὶ τοῦ σοῦ Υἱοῦ· ὧν καὶ Πνεῦμά ἐστιν. » Ὁ αὐτὸς ἐν τῷ αὐτῷ· « Λοιπὸν τίς ἐν τούτῳ διαφανῆ καὶ καθαρὰν ὥσπερ κρύσταλλον ἔχων καρδίαν καὶ στῆθος, ἀρκέσειεν ἂν εἰς τὰ σὰ τῆς Τριάδος ἐνδῦναι μυστήρια· πῶς ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τρία μέν ἐστι πρόσωπα, μία δὲ φύσις; Πῶς σὺ μὲν, Πάτερ, ἀγέννητος λέγῃ· ὁ δὲ σὸς Υἱὸς γεννητός· τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὔτ' ἀγέννητον, οὔτε γεννητὸν, ἀλλ' ἐκπορευτόν; Πῶς ὁ μὲν Υἱὸς γεννώμενος, οὐκ ἐκπορεύεται· τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐκπορευόμενον, οὐ γεννᾶται; Πῶς ὁ μὲν οὐκ ἀφ' ἑαυτοῦ ἐστιν, ἀλλ' ἐκ σοῦ· οὐ μέντοι σοῦ ὕστερος ἐκ σοῦ ἐστι· τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, πῶς ἐκ σοῦ πρόεισι καὶ τοῦ Υἱοῦ σου, οὐ μέντοι ὑμῶν ἀποτέμνεται, παρ' ὧν ἐκπορεύεται; » Καὶ μετ' ὀλίγα· « Πῶς ὁ Υἱὸς ἐκ σοῦ, Θεὲ Πάτερ, ἀνίσχων, οὐχ ὕστερός ἐστί σου· καὶ πῶς τὸ ἀμφοτέρων ὑμῶν Πνεῦμα, προόδῳ προαγόμενον, ἀφ' ὑμῶν τῶν προαγόντων οὐ χωρίζεται τῇ προόδῳ; Πῶς καὶ τὸ ἓν διακεκριμένως τρία· καὶ τὰ τρία, ἀδιακρίτως ἕν ἐστε; » Ὁ αὐτὸς ἐν τῷ βιβλίῳ τῶν Μονολόγων· « Ἔγνων σε Θεὸν ἀληθινὸν, καὶ ἕνα· τὸ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ Πνεῦμα ἅγιον, ἐξ ἑκατέρου ὁμοίως ἐκπορευόμενον· ὁμοούσιον Πατρὶ καὶ Υἱῷ, παράκλητον καὶ συνήγορον· τὸ ἐπ' αὐτὸν τὸν Θεὸν καὶ Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν ἐν εἴδει περιστερᾶς κατελθόν· καὶ τοῖς ἁγίοις ἀποστόλοις ἐν πυρίναις γλώσσαις ἐπιφανέν· τὸ πάντας τοὺς ἁγίους καὶ ἐκλεκτοὺς τοῦ Θεοῦ, ἐξ ἀρχῆς τῷ δώρῳ τῆς σῆς χάριτος διδάσκον, καὶ τὰ τῶν προφητῶν διανοῖγον στόματα, ὥστε τὰ τῆς σῆς βασιλείας θαυμάσια διηγεῖσθαι· ὃ σὺν Πατρὶ καὶ Υἱῷ προσήκει συμπροσκυνεῖσθαι, καὶ συνδοξάζεσθαι ὑπὸ πάντων τῶν ἁγίων τοῦ Θεοῦ· ἐν οἷς κἀγὼ ὁ υἱὸς τῆς παιδίσκης σου, ὅλῃ μου τῇ καρδίᾳ δοξάζω τὸ ὄνομά σου, ὅτι ἐφώτισάς με. Σὺ γὰρ εἶ τὸ φῶς τὸ ἀληθινὸν, τὸ θεῖον πῦρ, ὁ τῶν ἁγίων Πατέρων διδάσκαλος· τὸ τῷ σῷ χρίσματι πᾶσαν διδάσκον ἡμᾶς τὴν ἀλήθειαν· τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, οὗ χωρὶς ἀρέσαι Θεῷ ἀδύνατον. Ὅτι Θεὸς εἶ ἐκ Θεοῦ· ἐκ τοῦ Πατρὸς τῶν φώτων ἀῤῥήτως ἐκπορευόμενον, καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ, Κυρίου δὲ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Ὁ αὐτὸς ἐν τῷ αὐτῷ· « Εἷς ἐστι Θεὸς, ὁ Πατὴρ· ὃς μόνος οὐσιωδῶς ἐξ ἑαυτοῦ ἕνα Υἱὸν ἐγέννησε· καὶ εἷς Υἱὸς, ὁ ἐξ ἑνὸς Πατρὸς, μόνος οὐσιωδῶς γεννηθείς· καὶ ἓν Πνεῦμα ἅγιον, τὸ μόνον οὐσιωδῶς ἐκ

Filio, quorum est spiritus. » Idem in eodem : « Cæterum quis in hac vita positus vel crystallino pectore sufficiat penetrare tui ipsius Trinitatis interna mysteria? quomodo Pater, et Filius, et Spiritus sanctus, tres quidem personæ estis et una natura? quomodo tu Pater ingenitus diceris, Filius genitus, Spiritus sanctus neque ingenitus, nec genitus, sed procedens dicatur? quomodo Filius de te Patre natus est, Spiritus sanctus de te procedit et Filio? quomodo Filius nascendo non procedit, Spiritus sanctus procedendo non nascitur? quomodo Filius non de se, sed de te est, nec tamen tui est posterior de quo est? quomodo Spiritus sanctus de te procedit et Filio, nec tamen a vobis præscinditur, a quibus procedit? » Et post pauca : « Quomodo Filius qui oriendo est tibi, o Pater, de quo oritur subsequens non est? et quomodo Spiritus amborum, qui per processionem proditur a vobis proferentibus non præitur? quomodo et unum divisibiliter tria, et tria indivisibiliter estis unum? Ejusdem in lib. Soliloquiorum (1). « Cognovi te Deum, unum Spiritum sanctum Patris et Filii, ab utroque pariter procedentem, consubstantialem et coæternum Patri et Filio, paracletum et advocatum nostrum, qui super eumdem Deum et Dominum nostrum Jesum Christum in columbæ specie descendisti, et super apostolos in linguis igneis apparuisti, qui et omnes sanctos et electos Dei a principio tuæ gratiæ munere docuisti : et ora prophetarum, ut enarrarent mirabilia regni Dei, aperuisti : qui ab omnibus sanctis Dei cum Patre et Filio simul adoraris et glorificaris : inter quos et ego filius ancillæ tuæ toto corde meo glorifico nomen tuum, quia illuminasti me. Tu es vera lux, lumen veridicum ignis Dei, et magister spirituum, qui unctione tua doces nos omnem veritatem, spiritus veritatis, sine quo impossibile est placere Deo, quoniam tu ipse Deus es ex Deo, et lux de lumine procedens a Patre luminum ineffabiliter a suo Filio Domino nostro Jesu Christo. » Idem in eodem : « Unus est Deus Pater, qui solus essentialiter de se unum Filium genuit : et unus Filius ex uno Patre solus essentialiter genitus, et unus Spiritus sanctus, qui solus essentialiter ex Patre Filioque procedit. » Idem in eodem cap. : « Neque enim in illa Trinitate proprium erit solius Patris, quia ipse genitus non est, sed quia solum Filium genuit; neque proprium Filii solius, quia ipse non genuit, sed ex Patris substantia genitus est; neque proprium Spiritus sancti, quia neque ipse genitus est, neque genuit, sed solum ex Patre Filioque procedere. » Idem ad Orosium : « Spiritum neque ingenitum esse, neque genitum, quæ in confesso fides est manifestat : nam si dixerimus, ingenitum, duos Patres asserere videbimur; si genitum, duos Filios credere nos accusabunt; sed ut ea quæ in confesso fides est tenet, neque ingenitus, neque genitus est, sed ex utroque procedit,

(1) Cap. 32.

scilicet ex Patre et Filio. Et ut id testibus ostendam, Dominum nostrum Jesum Christum discipulos suos docentem audi : « Quando venerit, inquit, Paracletus, quem ego mittam vobis a Patre, Spiritum veritatis, qui a Patre procedit, ille testificabitur de me. » Et rursus idem Dominus noster Jesus Christus post resurrectionem suam, ut ostenderet ex eo procedere Spiritum sanctum, sicut ex Patre, insufflavit in discipulos suos, et dixit : « Accipite Spiritum sanctum. » Unus ergo Spiritus est Patris et Filii, unus Spiritus utriusque. » Idem in libro adversus Maximum lib. III (1) : « Quæris a me si de substantia Patris est Filius, de substantia Patris est etiam Spiritus sanctus, cur unus Filius sit, et alius non est Filius? Ecce respondeo, sive capias, sive non capias, de Patre est Filius, de Patre est Spiritus sanctus : sed ille genitus, iste procedens; ideo ille Filius est Patris de quo genitus, iste autem Spiritus utriusque, quoniam de utroque procedit. Sed ideo cum de illo Filius loqueretur, ait, de Patre procedit, quoniam Pater processionis ejus est auctor, qui talem Filium genuit, et gignendo ei dedit ut etiam de ipso procederet Spiritus sanctus : nam nisi procederet et de ipso, non diceret discipulis : « Accipite Spiritum sanctum, » cumque insufflando daret, ut a se quoque procedere significans, aperte ostenderet flando, quod spirando dabat occulte. Quia ergo si nasceretur non tantum de Patre, nec tantum de Filio, sed de ambobus utique nasceretur, sine dubio filius diceretur amborum, ac per hoc quia filius amborum nullo modo est, non oportuit nasci eum de ambobus. » Idem in eodem : « Satis sit ergo nobis, quia non est a seipso Filius, sed ab illo de quo natus est ; non a seipso Spiritus, sed ab illo de quo procedit ; et quia de utroque procedit, sicut jam ostendimus ; unde et Spiritus Patris et Filii dictus est, » et reliqua. Idem in eodem libro : « Quod sit Spiritus sancti fons Filius, » ergo quantum bonitatis ipse habet, tantum Filio dedit. Et quia natura est non gratia Filius, nascenti non indigenti dedit, et plenus plenum, fons bonitatis fontem genuit bonitatis ; ac per hoc nec hausit in se hic quod accipit, nec minuit in se ille quod dedit, quia non habet immutabilitas unde deficiat, non habet plenitudo quo crescat. Quid est autem ipsa bonitas, nisi vita vivificans? Proinde quia fons fontem genuit, sicut Pater suscitat mortuos et vivificat, sic et Filius quos vult vivificat. Hoc ipse Filius dixit, non ego. Unde merito Deo Patri dicitur : « Quoniam apud te est fons vitæ. » Quis est autem iste fons vitæ apud Deum Patrem, nisi de quo dicitur : « In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum, hoc erat in principio apud Deum ? » de quo etiam paulo post dictum est : « Et vita erat lux hominum : » hæc vita fons vitæ est, et lux ista, lux lucis est. Unde cum dictum esset, Apud te est fons vitæ,

Πατρὸς Υἱοῦ τε ἐκπορευόμενον. » Ὁ αὐτὸς ἐν τῷ αὐτῷ κεφαλαίῳ· « Οὐδὲ γὰρ ἐν ἐκείνῃ τῇ Τριάδι ἴδιον ἂν εἴη τοῦ Πατρὸς μόνου, ὅτι αὐτὸς οὐ γεγέννηται· ἀλλ' ὅτι ἕνα Υἱὸν ἐγέννησεν· οὔτε ἴδιον τοῦ Υἱοῦ μόνου, ὅτι αὐτὸς οὐκ ἐγέννησεν, ἀλλ' ἐκ τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας γεγέννηται· οὔτε ἴδιον τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ὅτι οὔτε ἐγεννήθη αὐτὸ, οὔτε ἐγέννησεν· ἀλλὰ τὸ μόνον ἐκ Πατρὸς Υἱοῦ τε ἐκπορεύεσθαι. » Ὁ αὐτὸς πρὸς Ὀρώσιον· « Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον οὔτε ἀγέννητον οὔτε γεννητὸν ἡ ὁμολογουμένη πίστις διασαφεῖ· καὶ γὰρ ἂν εἴπωμεν ἀγέννητον, δύο Πατέρας διισχυρίζεσθαι δόξομεν· εἰ δὲ γεννητὸν, δύο Υἱοὺς πιστεύειν ἡμᾶς αἰτιάσονται. Ἀλλ' ὡς ἡ ὁμολογουμένη πίστις κατέχει, οὔτε ἀγέννητον οὔτε γεννητόν ἐστιν, ἀλλ' ἐξ ἀμφοτέρων ἐκπορευόμενον· τουτέστιν ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ. Καὶ ἵνα τοῦτο διὰ μαρτυριῶν ἀποδείξω αὐτοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ διδάσκοντος, ἄκουσον· « Ὅταν δὲ ἔλθῃ, φησὶν, ὁ Παράκλητος ὃν ἐγὼ πέμψω ὑμῖν παρὰ τοῦ Πατρὸς, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, ἐκεῖνος μαρτυρήσει περὶ ἐμοῦ. » Καὶ αὖθις αὐτὸς ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς μετὰ τὴν ἀνάστασιν αὐτοῦ, ἵνα δείξῃ ἐξ αὐτοῦ ἐκπορεύεσθαι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καθάπερ ἐκ τοῦ Πατρὸς, ἐνεφύσησεν εἰς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, καὶ εἶπε· « Λάβετε Πνεῦμα ἅγιον. » Ἓν ἄρα Πνεῦμά ἐστι Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, ἓν Πνεῦμα ἀμφοῖν. » Ὁ αὐτὸς ἐν τῷ κατὰ Μαξίμου δευτέρῳ βιβλίῳ· « Ζητεῖς παρ' ἐμοῦ, εἰ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρός ἐστιν ὁ Υἱὸς, ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· διὰ τί; ὁ μὲν εἷς ἐστιν Υἱὸς, τὸ δὲ ἕτερον οὐκ ἔστιν Υἱός. Ἰδοὺ ἀποκρίνομαι κἄν τε λάβῃς κἄν τε μὴ λάβῃς. Ἐκ τοῦ Πατρός ἐστιν ὁ Υἱὸς, ἐκ τοῦ Πατρός ἐστι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ἀλλ' ἐκεῖνος γεννητός· τοῦτο ἐκπορευόμενον. Διὸ ἐκεῖνος μὲν Υἱός ἐστι τοῦ Πατρὸς, ἀφ' οὗ ἐγεννήθη· τοῦτο δὲ, Πνεῦμα ἑκατέρου, ὅτι ἐξ ἀμφοτέρων ἐκπορεύεται. Ἀλλὰ διὰ τοῦτο περὶ ἐκείνου λέγω, ὁ Υἱὸς ἐρῶ ἐκ τοῦ Πατρός· τὸ δὲ Πνεῦμα ἐκπορεύεται, ὅτι ὁ Πατὴρ τῆς ἐκπορεύσεως αὐτοῦ ἐστιν ἀρχηγός· ὃς τοιοῦτον Υἱὸν ἐγέννησε· καὶ ἐν τῷ γεννᾷν δέδωκεν αὐτῷ, ἵνα καὶ ἐξ αὐτοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύηται. Καὶ γὰρ εἰ μὴ ἐξεπορεύετο τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ ἐξ αὐτοῦ, οὐκ ἂν εἶπε τοῖς μαθηταῖς, Λάβετε Πνεῦμα ἅγιον· καὶ τοῦτο ἐδίδου ἐμφυσῶν, ἵνα καὶ παρ' ἑαυτοῦ ἐκπορεύεσθαι παραδηλῶν, ἀποκεκαλυμμένως ἐδίδου. Ἐπειδὴ οὖν εἴπερ ἐγεννᾶτο, οὐ μόνον ἐκ τοῦ Πατρὸς, οὐ μόνον ἐκ τοῦ Υἱοῦ, ἀλλ' ἐξ ἀμφοῖν δήπουθεν ἂν ἐγεννᾶτο, ἀναντιῤῥήτως Υἱὸς ἀμφοῖν ἂν ἐλέγετο. Καὶ διὰ τοῦτο, Υἱὸς γὰρ ἀμφοῖν οὐδαμῶς εἶναι δύναται, οὐκ ἔδει γεννηθῆναι αὐτὸ ἐξ ἀμφοῖν. » Ὁ αὐτὸς ἐν τῷ αὐτῷ· « Ἀρκείτω τοίνυν ἡμῖν, ὅτι ὁ Υἱὸς οὐκ ἔστιν ἐξ ἑαυτοῦ, ἀλλ' ἐξ οὗ ἐγεννήθη. Οὐκ ἔστιν ἐξ ἑαυτοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀλλ' ἐξ οὗ ἐκπορεύεται. Καὶ ἐπεὶ παρ' ἀμφοτέρων ἐκπορεύεται, ὡς ἤδη ἀπεδείξαμεν, ὅθεν Πνεῦμα Πατρὸς καὶ Υἱοῦ εἴρηται· » καὶ τὰ λοιπά. Ὁ αὐτὸς ἐν τῷ αὐτῷ βιβλίῳ, ὡς εἴη τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου πηγὴ ὁ Υἱός· « Τοίνυν ὅσον

(1) Cap. 14.

ἀγαθότητος ὁ Πατὴρ ἔχει, τοσοῦτον δέδωκε τῷ Υἱῷ. A Καὶ διότι φύσει, οὐ χάριτί ἐστιν ὁ Υἱὸς, γεννωμένῳ δέδωκεν, οὐ δεομένῳ· καὶ ὁ πλήρης, πλήρη· ἡ πηγὴ τῆς ἀγαθότητος, πηγὴν ἐγέννησεν ἀγαθότητος· καὶ διὰ τοῦτο οὐκ ἀπέβαλεν ἐν ἑαυτῷ οὗτος, ὅπερ ἔλαβεν, οὔτε ἠλάττωσεν ἐν ἑαυτῷ ἐκεῖνος ὃ δέδωκεν. Οὐδὲ γὰρ ἔχει ἡ ἀτρεψία, ὅθεν ἂν ἐκλείψῃ, οὐκ ἔχει τὸ πλήρωμα, ὅθεν ἂν αὔξῃ. Τί δέ ἐστιν ἡ ἀγαθότης αὕτη, ὅτι μὴ ζωοποιοῦσα ζωή; κἀντεῦθεν, ἐπειδὴ πηγὴν ἐγέννησεν ἡ πηγὴ, καθάπερ ὁ Πατὴρ ἐγείρει νεκροὺς καὶ ζωοποιεῖ, οὕτω καὶ ὁ Υἱὸς οὓς θέλει ζωοποιεῖ. Τοῦτ' αὐτὸς εἴρηκεν ὁ Υἱὸς, οὐκ ἐγώ. Ὅθεν εἰκότως λέγεται τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, ὅτι Παρὰ σοὶ πηγὴ ζωῆς ἐστι. Τίς δέ ἐστιν ἡ πηγὴ αὕτη τῆς ζωῆς παρὰ τῷ Πατρὶ, εἰ μὴ περὶ οὗ λέγεται, «Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν B Θεὸν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος· καὶ οὗτος ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεόν; » Περὶ οὗ καὶ μετ' ὀλίγον εἴρηται· «Καὶ ἡ ζωὴ ἦν τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων.» Αὕτη ἡ πηγὴ, πηγὴ ζωῆς ἐστι· καὶ τὸ φῶς τοῦτο, φωτός ἐστι φῶς. Ὅθεν μετὰ τὸ λεχθῆναι, «Παρὰ σοὶ πηγὴ ζωῆς ἐστιν, » ἐφεξῆς συνῆπται, «Καὶ ἐν τῷ φωτί σου ὀψόμεθα φῶς· » τουτέστιν ἐν τῷ Υἱῷ σου, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· ὃν καὶ σὺ φωτιστὴν εἶναι τῆς ἡμετέρας συμμερίας ἐν τῷ πρώτῳ καθωμολόγησας μέρει. Πηγὴ τοίνυν ἐκ πηγῆς, ἐκ τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱός· καὶ ὁμοῦ ἄμφω μία πηγή· φῶς ἐκ φωτός· ἐκ τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱός· καὶ ὁμοῦ ἄμφω φῶς ἕν. Ὥσπερ Θεὸς ἐκ Θεοῦ, καὶ ὁμοῦ ἄμφω δήπουθεν, εἷς Θεός. Καὶ ὅλον τοῦτο, οὐκ ἄνευ τοῦ ἀμφοῖν Πνεύματος, ἐκ ταύτης τῆς πηγῆς τῆς ζωῆς. » Ὁ αὐτὸς ἐν τῷ πέμπτῳ τῷ περὶ Τριάδος, ἐν κεφαλαίῳ τετάρτῳ φησίν· «Εἰ τοίνυν καὶ ὃ δίδοται, ἀρχὴν ἔχει τοῦτον, ἀφ' οὗ δίδοται, καὶ γὰρ οὐκ ἄλλοθεν ἔλαβεν ὃ παρ' αὐτοῦ ἐκπορεύεται, ὁμολογητέον ἐστὶ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν ἀρχὴν εἶναι τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Οὐ δύο ἀρχαὶ, ἀλλὰ καθάπερ ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς εἷς Θεὸς, καὶ πρὸς τὴν κτίσιν ἀναφορικῶς εἷς Κτίστης, καὶ εἷς Κύριος, οὕτως ἀναφορικῶς καὶ πρὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, μία ἀρχή. Πρὸς τὴν κτίσιν μέντοι ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, μία ἀρχὴ, καθάπερ εἷς Δημιουργὸς, καὶ εἷς Κύριος. » Τὰ αὐτὰ καὶ ὅμοια τούτων, καὶ ἐν τῷ ἑπομένῳ, καὶ ἐν ἄλλοις πολλοῖς λόγοις τε καὶ βιβλίοις θεολογεῖ οὗτος ὁ μακάριος Πατήρ. Καὶ τίς ἂν ἱκανὸς πάντα τὰ αὐτοῦ συνάξαι, ἅ φησιν ἐν ταύτῃ τῇ ὑποθέσει; Ἀλλὰ καὶ ταῦτα ἀρκετά εἰσι πᾶσαν ψυχὴν μαλάξαι καὶ πεῖσαι φρονεῖν· ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεται, ὥσπερ καὶ ἀπὸ τοῦ Πατρός.

continuo subjunctum est : «In lumine tuo videbimus lumen, » hoc est in Filio tuo Spiritum sanctum, quem tu quoque esse illuminatorem in collationis nostræ prima parte professus es. Fons ergo de fonte, Filius de Patre, et simul ambo fons unus, lux de luce, Filius de Patre, et simul ambo lux una : sicut Deus de Deo, et simul ambo utique Deus unus, et hoc tantum non sine Spiritu amborum ex hoc fonte vitæ. » Idem in quinto de Trinitate, cap. 14, inquit : «Si ergo, et quod datur principium habet eum a quo datur, quia non aliunde accipit illud quod ab ipso procedit, fatendum est Patrem et Filium principium esse Spiritus sancti, non duo principia, sed sicut Pater et Filius unus Deus, et ad creaturam relative unus creator et unus Dominus, sic relative ad Spiritum sanctum, unum principium. Ad creaturam vero Pater, Filius, et Spiritus sanctus unum principium, sicut unus creator, et unus Dominus.» Eadem et horum similia et in sequenti et in aliis plerisque tractatibus et libris theologicis scribit beatus hic Pater. Sed quis poterit unquam in unum colligere quæ de hoc argumento conscripsit? Verum hæc satis sunt ad cujusque animum emolliendum, et ut sentiat suadendum, quod Spiritus sanctus et a Filio procedat quemadmodum et a Patre.

C

Η'.

Ἀλλ' ἐρεῖ τις ἴσως τῶν ἐναντίων, ὡς οὐκ ὀφείλομεν τούτῳ προσέχειν, οὔτε μὴν ἕπεσθαι τοῖς αὐτοῦ λόγοις, δυτικῷ ὄντι διδασκάλῳ τε καὶ Λατίνῳ, εἰ καὶ σὺ ἐφόρτωσας ἡμῶν τὰς ἀκοὰς, ἐκ τῶν αὐτοῦ συγγραμμάτων. Πρὸς ὃν ἀπολογητέον. Εἰ μὲν καὶ τὰ συγγράμματα τούτου οὐκ ἐδοκιμάσθησαν παρὰ οἰκουμενικῆς συνόδου, καλῶς ἂν εἶχεν ὅπερ σὺ φῄς· ἐπεὶ δὲ οἰκουμενικὴ σύνοδος προστάττει ταῦτα φυλάττειν, καὶ μάλιστα μετὰ ἀρῶν τε καὶ ἀναθέματος, οὐ καλῶς λέγεις. Ὅτι δὲ οὕτως ἔχει, ἄκουσον ἐκ τῶν Πρακτικῶν τῆς ἁγίας καὶ οἰκουμενικῆς ἕκτης συνόδου· «Ἀκόλουθον μὲν ἐν ἅπασι καὶ τοῖς ἁγίοις Πατράσι καὶ διδασκάλοις τῆς ἁγίας τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας, Ἀθανασίῳ, Ἱλαρίῳ, Βασιλείῳ, Αὐγουστίνῳ, Θεοφίλῳ, Κυρίλλῳ, Ἰωάννῃ τῷ Κωνσταντινουπόλεως, Λέοντι, Πρόκλῳ, καὶ πάντα τὰ παρ' αὐτῶν συγγραφέντα περὶ τῆς ὀρθῆς πίστεως, καὶ πρὸς κατάκρισιν τῶν αἱρετικῶν, δεχόμεθα. » Ὁμοίως καὶ ἡ ἑβδόμη· «Τοῖς ἀποβαλλομένοις τὰς τῶν ἁγίων Πατέρων φωνὰς, τὰς ἐπὶ συστάσει τῶν ὀρθῶν

VIII.

At quis adversariorum fortasse dicet, nos huic adhærere non opus esse, neque ipsius scripturas sequi, cum Occidentalis sit doctor et Latinus, etsi aures nostras multitudine librorum ejus onerasti. Ad quos respondendum, si opera ejus ab œcumenica synodo comprobata non fuissent, bene se haberet quod dicis : sed quoniam œcumenica synodus ea servari jubet, idque cum imprecationibus et anathemate, non recte dicis. Quod ita se res habeat, audi ex actis sanctæ et œcumenicæ sextæ synodi. Consentit sane in omnibus, sanctis Patribus, et doctoribus sanctæ Dei Ecclesiæ, Athanasio, Hilario, Basilio, Augustino, Theophilo, Cyrillo, D Joanni Constantinop., Leoni, Proclo, cunctaque eorum scripta de recta fide et ad hæreticorum damnationem recipimus.» Similiter et ex septima : «Rejicientibus sanctorum Patrum sententias, pro dogmatibus Dei Ecclesiæ constituendis promulgatas, Athanasii, Cyrilli, Ambrosii, Amphilochii, divini Leonis sanctissimi antiquæ Romæ archiepi-

scopi, Augustini, et reliquorum, præterea et œcumenicorum acta conciliorum, quarti dico et sexti non amplectentibus, anathema.» Audis ut anathemati subjicitur, qui Augustini sententias non recipit? Non ergo in posterum ambigas pro sancto et doctore habere Augustinum, cujus gloria magna est in Ecclesia Dei. Nosti ergo quomodo et Occidentales doctores in omnibus Orientalibus consentiunt, quasi eodem spiritu afflatis, et quod etiam ex Filio Spiritus sanctus procedit, datur, mittitur, immittitur, profluit, infunditur, prodit, scaturit, emanat, et spirat: quæ omnia sempiternam ejus processionem demonstrant, ex Patre similiter et Filio, quodque apertius Occidentales Orientalibus clamant clare, ex utroque procedere, Patre videlicet et Filio: neque differunt inter se, sed præclare et divine consentiunt: nec potes eos rejicere, synodis palam clamantibus adversus eos, qui sententias illorum non recipiunt, Anathema esto. Unde igitur ex solo Patre Spiritum sanctum potestis ostendere? doctoribus omnibus clamantibus, et ex Filio, et reliqua, ne singula enumerem. Credite igitur his doctoribus, et acquiescite nobis qui recte vobis consulimus.

δογμάτων τῆς τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας ἐκφωνηθείσας, Ἀθανασίου, Κυρίλλου, Ἀμβροσίου, Ἀμφιλοχίου, τοῦ θεηγόρου Λέοντος τοῦ ἁγιωτάτου ἀρχιεπισκόπου τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης, Αὐγουστίνου, καὶ τῶν λοιπῶν· ἔτι τε καὶ τὰ τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων Πρακτικὰ, τῆς τετάρτης φημὶ καὶ τῆς ἕκτης, μὴ κατασπαζομένοις, ἀνάθεμα.» Ἀκούεις, ὡς ἀναθέματι καθυποβάλλεται ὁ μὴ τὰς φωνὰς Αὐγουστίνου δεχόμενος; Οὐκοῦν τοῦ λοιποῦ μὴ ἀμφίβαλλε Αὐγουστῖνον ἔχειν ἅγιον καὶ διδάσκαλον· οὗ τὸ κλέος πολὺ ἐν τῇ τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίᾳ. Οἶδας ἄρα καὶ τοὺς δυτικοὺς διδασκάλους πῶς κατὰ πάντα συμφωνοῦσι τοῖς Ἀνατολικοῖς, ὡς τοῦ αὐτοῦ Πνεύματος λαλήσαντος ἐν αὐτοῖς· καὶ ὅτι ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ δίδοται, καὶ πέμπεται, καὶ ἀποστέλλεται, καὶ προχεῖται, καὶ ἐνίησι, καὶ πρόεισι, καὶ ἀναβλύζει, καὶ πηγάζει, καὶ πνέει· ἃ πάντα τὴν ἀΐδιον αὐτοῦ σημαίνουσι πρόοδον ἐκ τοῦ Πατρὸς ἅμα καὶ τοῦ Υἱοῦ· καὶ ὅτι οἱ Δυτικοὶ σαφέστερα τῶν Ἀνατολικῶν βοῶσι διαῤῥήδην ἐκπορευόμενον εἶναι ἐξ ἀμφοτέρων, Πατρὸς δηλονότι καὶ Υἱοῦ· καὶ οὐ διαφέρονται ἀπ' ἀλλήλων, ἀλλὰ συμφωνοῦσι κάλλιστά τε καὶ ἐνθουσιαστικώτατα· καὶ οὐ δύνασαι αὐτοὺς παραγράψασθαι, τῶν συνόδων βοώντων ἀναφανδὸν τοῖς μὴ δεχομένοις τὰς τούτων φωνὰς, Ἤτω ἀνάθεμα. Πόθεν οὖν ὑμεῖς ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς ἔχετε δεῖξαι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον; τῶν διδασκάλων ἁπάντων βοώντων καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τὰ λοιπὰ, ἵνα μὴ καθ' ἕκαστον λέγω. Πείσθητε τοιγαροῦν τούτοις τοῖς διδασκάλοις, καὶ ὑπακούσατε ἡμῖν καλῶς ὑμῖν συμβουλεύουσι.

IX

His igitur a nobis expositis, a divinisque et sacris Ecclesiæ doctoribus collectis, operæ pretium esse existimavimus et de nostro alia quædam adjungere, quæ a multis audiendo, et intra nos examinando, investigavimus, quibus suasi huic sanctæ synodo nos subjecimus. Audite sane et vos. Spiritum præterea Filii dici Spiritum sanctum, ipse Filius dicit, Spiritum veritatis vocando eum; est autem ipse veritas, et magnus Paulus pluries id fecit. «Misit enim, inquit Deus, Spiritum Filii sui in corda vestra.» Et; «Si quis Spiritum Christi non habet, hic non est ejus.» Hoc verbum, et solum, fratres, ad omnia ostendenda satis est: nam Spiritum Filii dici, nihil aliud denotat quam quod ex eo est. Quod enim quidam dicunt veritatem devitantes, quod Filii Spiritum dici esse Spiritum, consubstantialitatem ostendit, aranei tela est. Quippe cum si propter consubstantialitatem diceretur Spiritus ejus, propter eamdem ipsam Filius etiam diceretur ipsius Spiritus, Pater quoque et Filii et Spiritus sancti; at id nusquam reperies. Restat igitur ut emittentis et producentis Patris sit, quod producitur, nam aliud cogitare fas non est. Præterea Spiritus sanctus vel ex solo procedit, vel non ex solo Patre; nihil enim medium est in contradictoriis, at non ex solo Patre procedit; si non ex solo, ergo et ex Filio. Quod vero non ex solo Patre procedat, hinc manifestum est; primum nullibi apud sacram Scripturam, neque apud doctores invenitur id dictum. Quod vero a nemine sanctorum

Θ'.

Ταῦτα τοίνυν τὰ προτεθέντα ἐκ τῶν ἱερῶν καὶ θείων τῆς Ἐκκλησίας διδασκάλων ἐρανισάμενοι, δεῖν ᾠήθημεν καὶ ἐκ τῶν ἐνόντων ἡμῖν ἕτερά τινα προσθεῖναι· ἃ τῶν πολλῶν ἀκούσαντες ἡμεῖς, καὶ καθ' ἑαυτοὺς συνδιασκεψάμενοι εὕρομεν· οἷς πεισθέντες, τῇ ἱερᾷ ταύτῃ συνόδῳ ὑπετάγημεν. Ἀκούσατε δὴ καὶ αὐτοί. Πνεῦμα Υἱοῦ λέγεσθαι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, αὐτός τε ὁ Υἱός φησι, Πνεῦμα καλῶν αὐτὸ ἀληθείας· ἔστι δὲ αὐτὸς ἡ ἀλήθεια. Παῦλός τε ὁ μέγας πολλαχοῦ τοῦτο λέγει· «Ἐξαπέστειλε γὰρ, φησὶν, ὁ Θεὸς τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ εἰς τὰς καρδίας ὑμῶν·» καὶ, «Εἴ τις Πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, οὗτος οὐκ ἔστιν αὐτοῦ.» Τοῦτο τὸ ῥῆμα καὶ μόνον, ἀδελφοὶ, ἀρκεῖ τὸ πᾶν ἀποδεῖξαι. Τὸ γὰρ λέγεσθαι Πνεῦμα Υἱοῦ, οὐδὲν ἄλλο δηλοῖ, ἢ ὅτι ἐξ αὐτοῦ ἐστιν. Ὃ γάρ φασί τινες, τὴν ἀλήθειαν ἀποφεύγοντες, ὡς τὸ Υἱοῦ Πνεῦμα λέγεσθαι εἶναι τὸ Πνεῦμα, τὴν ὁμοουσιότητα παριστάνει, ἀράχνης νῆμά ἐστιν. Εἰ γὰρ διὰ τὸ ὁμοούσιον ἐλέγετο Πνεῦμα αὐτοῦ, διὰ τὸ αὐτὸ δὴ τοῦτο καὶ ὁ Υἱὸς ἐλέγετο ἂν τοῦ Πνεύματος, καὶ ὁ Πατὴρ, τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος· ἀλλ' οὐκ ἂν εὕροις οὐδαμοῦ τοῦτο. Λείπεται τοίνυν τὸ τοῦ ἐκπορεύοντός τε καὶ τοῦ προβάλλοντος Πατρὸς τὸ προβαλλόμενον εἶναι· ἄλλο γάρ τι οὐδὲ ἐννοεῖν θέμις. Ἔτι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἢ ἐκπορεύεται ἐκ μόνου, ἢ οὐκ ἐκ μόνου τοῦ Πατρός· ἀντιφάσεως γὰρ οὐδὲν μεταξύ· ἀλλὰ μὴν οὐκ ἐκπορεύεται ἐκ μόνου τοῦ Πατρός· εἰ δὲ οὐκ ἐκ μόνου, καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἄρα. Ὅτι δ' οὐκ ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, δῆλον ἐντεῦθεν· πρῶτα μὲν οὐδα-

μοῦ, οὔτε τῆς θείας Γραφῆς, οὔτε τῶν διδασκάλων A εὕρηται εἰρημένον. Ὃ δὲ ὑπό τινός γε τῶν ἁγίων οὐκ εἴρηται, οὐδενὶ τολμητέον εἰπεῖν. Ἔπειτα τὸ προβάλλειν ἐνέργεια τοῦ Πατρὸς οὐσιώδης οὖσα, οὐ πρώτη καὶ ἄμεσος ἐπιτελεῖται, ἀλλὰ διὰ τῆς πρώτης, ἥτις ἀπεδείχθη οὖσα τὸ γεννᾷν καὶ ἡ γέννησις. Ὥστε καὶ τὸν Υἱὸν ταύτης ἀνάγκη τῆς ἐνεργείας κοινωνεῖν, καὶ δι' αὐτοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεσθαι. Ἔτι κοινῶς παρὰ πάντων ὁμολογεῖται τῶν διδασκάλων, ὡς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον πρόεισιν ἐξ Υἱοῦ. Εἰ οὖν πρόεισιν ἐξ αὐτοῦ, πρόεισι πάντως φυσικῶς· οὐδὲν γὰρ ἐν τῷ Θεῷ παρὰ φύσιν, οὔτε ἐπίκτητον. Τῶν γὰρ κτισμάτων ἐστὶ τὸ μὴ φύσει ἐκ Θεοῦ προϊέναι. Εἰ τοίνυν κατὰ φύσιν ἐξ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα πρόεισιν, ἡ δὲ κατὰ φύσιν πρόοδος ἐν τοῖς B θείοις διχῶς ἐνδέχεται εἶναι, ἢ κατὰ γέννησιν, ἢ κατ' ἐκπόρευσιν· κατὰ γέννησιν δὲ οὐ πρόεισιν ἐξ αὐτοῦ· ἦ γὰρ ἂν ἦν Υἱὸς τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα, πρόεισιν ἄρα κατ' ἐκπόρευσιν· ὥστε καὶ ἡ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Πνεύματος πρόοδος εἴη ἂν ὡς ἐκπορευομένου ἐξ αὐτοῦ. Ἔτι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς εἶναι καὶ τοῦ Υἱοῦ, πάντες οἱ διδάσκαλοι βοῶσιν Ἀνατολικοί τε καὶ Δυτικοί· ἀλλὰ τὸ ἐκ τῆς οὐσίας τινὸς ὂν ἐν τῇ Τριάδι, καὶ ἐκ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ ἐστι. Τὸ Πνεῦμα ἄρα τὸ ἅγιον ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ λεγόμενον εἶναι, καὶ ἐκ τῆς αὐτοῦ ἐστιν ὑποστάσεως. Εἰ δέ τις τολμήσειε λέγειν, διὰ τὸ ὁμοούσιον ταῦτα εἰρῆσθαι, καὶ ἵνα τὸ Πνεῦμα δειχθῇ τῆς αὐτῆς οὐσίας, Πατρὶ καὶ Υἱῷ, τοῦτο μὲν ἀληθές· ὅσῳ δὲ ἀληθές, τοσοῦτον συνηγορεῖ μᾶλλον C ἡμῖν. Οὕτω γὰρ ὁμοούσιον Πατρὶ καὶ Υἱῷ μᾶλλον τὸ Πνεῦμα, ὡς ἐκ τῆς οὐσίας αὐτῶν καὶ ἐξ αὐτῶν προϊὸν, ἤγουν ἐκπορευόμενον. Εἰ γὰρ τὴν ὁμοουσιότητα ἁπλῶς δηλοῖ μόνον, ὡς αὐτοὶ βούλονται, ἔδει καὶ τὸν Πατέρα ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος, καὶ τὸν Υἱὸν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πνεύματος λέγεσθαι. Ἀλλὰ τοῦτο οὐδεὶς ἐτόλμησε μέχρι καὶ νῦν, οὔτε τολμήσει εἰπεῖν, εἰ μόνον χριστιανίζειν βούλεται. Ἔτι ὑπό τε τοῦ μεγάλου Βασιλείου, καὶ τῶν πλείστων ἁγίων, ὁ μὲν Υἱὸς εἰκὼν τοῦ Πατρὸς λέγεται· τὸ δὲ Πνεῦμα, εἰκὼν τοῦ Υἱοῦ· καὶ ὁ μὲν Υἱὸς, ἐνέργεια τοῦ Πατρός· τὸ δὲ Πνεῦμα, ἐνέργεια τοῦ Υἱοῦ· καὶ ὁ μὲν Υἱὸς, Λόγος τοῦ Πατρός· τὸ δὲ Πνεῦμα, ῥῆμα τοῦ Υἱοῦ· καὶ ὁ μὲν D Υἱὸς, εὐωδία τοῦ Πατρός· τὸ δὲ Πνεῦμα, εὐωδία τοῦ Υἱοῦ. Ἀλλ' ἐκεῖνα πάντα ὁ Υἱὸς λέγεται τοῦ Πατρὸς, ὡς ἐκ τοῦ Πατρὸς ὤν· καὶ τὸ Πνεῦμα ἄρα τὸ ἅγιον, ταῦτα λέγεται τοῦ Υἱοῦ εἶναι ὡς ἐκ τοῦ Υἱοῦ ὄν. Ἔτι εἰ μὴ τὸ Πνεῦμά ἐστιν ἐξ Υἱοῦ, οὐκ ἂν αὐτοῦ προσωπικῶς διακρίνοιτο· ἀλλὰ τοῦτο ἄτοπον λέγειν· οὕτω γὰρ ἡ Τριὰς ὁρισθήσεται εἰς δυάδα· ἔστιν ἄρα ἐξ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα, εἰ μέλλοι προσωπικῶς αὐτοῦ διακρίνεσθαι. Ἔτι φησὶν ὁ Χριστὸς τοῖς μαθηταῖς· « Ὅταν ἔλθῃ ὁ Παράκλητος ὃν ἐγὼ πέμψω ὑμῖν· » καὶ, « Ἐὰν πορευθῶ πέμψω αὐτὸν πρὸς ὑμᾶς· » Τὸ γὰρ πέμπεσθαι ἐπὶ Θεοῦ, τὸ ἀπ' αἰτίας εἶναι δηλοῖ. Καὶ μάρτυς ὁ θεῖος Χρυσόστομος,

A dictum est, nemini dicere fas est. Deinde cum producere operatio Patris essentialis sit, non prima et immediata fit, sed per primam, quæ generare et generatio antea dicta est. Quamobrem etiam Filium hujus operationis esse consortem necesse est, et per eum Spiritum sanctum procedere. Præterea apud omnes doctores in confesso est, Spiritum sanctum prodire ex Filio. Si ergo prodit ex eo, omnino naturaliter prodit: nihil enim in Deo præter naturam et adventitium est, nam creaturarum est non prodire ex Deo natura. Si ergo secundum naturam ex Filio prodit Spiritus, processionem vero secundum naturam in divinis dupliciter oportet esse, vel per generationem, vel per productionem: per generationem autem non prodit ex eo: profecto enim B esset filius Filii Spiritus, prodit ergo per processionem: itaque Spiritus ex Filio processio erit tanquam ejus qui procedit ex eo. Præterea Spiritum sanctum ex substantia Patris esse et Filii, omnes doctores, Orientales pariter et Occidentales, clamant; sed quod in Trinitate ex essentia alicujus est, etiam ex hypostasi ejus est. Cum ergo Spiritus sanctus dicatur esse ex substantia Filii, est etiam ex ipsius hypostasi. Quod si quis audeat dicere ea propter consubstantiale esse prolata, ac ut Spiritus ejusdem essentiæ ostendatur esse cum Patre et Filio, id quidem verum est, et quanto magis verum est, tanto magis adjuvat nos: nam sic magis est consubstantialis Patri et Filio Spiritus, quasi C ex eorum essentia, et ex iis prodiens, sive procedens: quia si consubstantialitatem tantum simpliciter denotat, ut ipsi volunt, necesse esset, etiam Patrem ex essentia Filii, et Spiritus, et Filium ex essentia Spiritus dici. Sed id hucusque nemo dicere ausus est, neque audebit, si Christianus esse voluerit. Præterea a magno Basilio; et plerisque sanctis Filius imago Patris dicitur, Spiritus imago Filii, et Filius operatio Patris, Spiritus operatio Filii, et Filius Patris Verbum, Spiritus Filii eloquium, et Filius flagrantia Patris, Spiritus flagrantia Filii. Sed omnia Filius Patris dicitur tanquam de Patre procedens, ergo et Spiritus sanctus ea dicitur Filii esse, ut qui ex Filio sit (1). Præterea si D Spiritus non est ex Filio, ab eo nunquam personaliter distinguitur; at id absurdum dictu est: nam ita Trinitas in dualitatem terminabitur. Est ergo ex Filio Spiritus, si personaliter ab eo distingui oportuerit. Item dicit Christus discipulis, « Cum venerit Paracletus, quem ego mittam vobis. » Et, « Si abiero mittam eum ad vos, » quia mitti in Deo a causa esse demonstrat. Testis est D. Chrysostomus ad Arianos, qui dubitabant, quomodo ejusdem essentiæ sit qui mittit et qui mittitur, 39 homilia, cum dicit: Rursus ad humana orationem traducis, nec intelligis omnia hæc ob nihil aliud dicta esse, nisi ut causam sciamus, neque in Sabellii morbum incidamus: sed Spiritus ex Filio mittitur, ex eo

(1) Citat hunc locum Thomas c. 32.

ergo est. » Item quod alicujus est natura, et ex eo A est secundum id quod ejus est, dicitur ejus esse : sed Spiritus sanctus est Filii, et omnino natura ; non est enim præter naturam, neque ut servus : est ergo Spiritus sanctus, quatenus Spiritus sanctus, id est, quatenus divina persona in Trinitate ex Filio. Ad hæc Spiritus sanctus relativum est, clarumque est Spiritum Patris et Spiritum Filii dici, et refertur tanquam ad spirantem vel producentem: spirantes vero sunt Pater et Filius, est ergo Spiritus ex Patre et Filio tanquam spirantibus et producentibus eum. Præterea Spiritus sanctus a Filio accipit : is enim dicit, « De meo accipiet. » Quod autem accipit, essentia ejus est, neque aliud est essentia ejus, aliud quod accipit : esset enim sane compositum : sed est in summo simplicitatis exces- B su, tanquam Deus, essentiam ergo suam et esse accipit, etiam ex Filio. Sunt et alia multa testimonia ex divina Scriptura, veluti id : « Quem ego mittam vobis a Patre ; » ut illud, « De meo accipiet, et annuntiabit vobis ; » ut illud : « Quæcunque audiverit loquetur ; » et illud : « Spiritum meum et Patris mittam, in quo confirmabimini, » et alia similia, quæ partim late declaravimus, partim propter prolixitatem prætermittimus. Sed ad hujus conclusionem ostendendam, quod Spiritus sanctus ex Patre et Filio procedat, cum multa sint quæ adduci possent, satis hæc in præsentia sint.

πρὸς Ἀρειανοὺς ἀπορoῦντας, πῶς τῆς αὐτῆς οὐσίας ὁ πέμπων καὶ ὁ πεμπόμενος, ἐν τῇ τριακοστῇ ἐνάτῃ ὁμιλίᾳ τοῦ κατὰ Ἰωάννην, λέγων· « Πάλιν ἐπὶ τὰ ἀνθρώπινα καταφέρεις τὸν λόγον καὶ οὐκ ἐννοεῖς ὅτι ταῦτα πάντα δι' οὐδὲν ἕτερον εἴρηται, ἀλλ' ἵνα καὶ τὸν αἴτιον εἰδῶμεν, καὶ εἰς τὴν Σαβελλίου μὴ ἐκπέσωμεν νόσον· ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα πέμπεται ἐξ Υἱοῦ, ἔστιν ἄρα καὶ ἐξ αὐτοῦ. » Ἔτι ὅ τινός ἐστι φύσει καὶ ἐξ αὐτοῦ ἐστι, κατὰ τοῦτο ὅ ἐκείνου λέγεται εἶναι· τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιόν ἐστι τοῦ Υἱοῦ, καὶ πάντως φύσει· οὐ γὰρ παρὰ φύσιν, οὐδὲ ὡς δοῦλον, ἔστιν ἄρα τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ᾗ Πνεῦμα ἅγιον, τουτέστιν ᾗ θεῖον πρόσωπον ἐν τῇ Τριάδι, ἐκ τοῦ Υἱοῦ. Ἔτι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιόν ἐστιν ἀναφορικόν· καὶ δῆλον ὅτι λέγεται Πνεῦμα Πατρὸς καὶ Πνεῦμα Υἱοῦ· καὶ ἀναφέρεται ὡς προσπνέοντα ἢ προβάλλοντα· πνέοντες δέ εἰσιν ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱός, ἔστιν ἄρα Πνεῦμα Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, ὡς πνεόντων καὶ προβαλλόντων αὐτό. Ἔτι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον λαμβάνει παρὰ τοῦ Υἱοῦ, ἐκεῖνος γάρ φησιν, « Ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται, » ὃ δὲ λαμβάνει ἔστιν ἡ οὐσία αὐτοῦ· οὐδὲ γάρ ἐστιν ἄλλο μὲν ἡ οὐσία αὐτοῦ, ἄλλο δὲ τὸ ὃ λαμβάνει· ἢ γὰρ ἂν εἴη σύνθετον, ἀλλὰ μήν ἐστιν ἐν ἄκρᾳ ἁπλότητος ὑπεροχῇ ὡς Θεός· τὴν οὐσίαν αὐτοῦ ἄρα καὶ τὸ εἶναι λαμβάνει καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ. Εἰσὶ δὲ καὶ πολλὰ ἄλλα μαρτύρια τῆς θείας Γραφῆς· ὡς τό, « Ὃν ἐγὼ πέμψω ὑμῖν παρὰ τοῦ Πατρός· » ὡς τό, « Παρ' ἐμοῦ λήψεται καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν· » ὡς τό, « Ὅσα ἂν ἀκούσῃ λαλήσει· » καὶ ὡς, « Τὸ Πνεῦμα τὸ ἐμόν τε καὶ Πατρὸς ἀποστελῶ, ἐν ᾧ στερεωθήσεσθε. » Καὶ ἄλλα ὅμοια· ἐξ ὧν μέρος μὲν εἰς πλάτος ἐσαφηνίσαμεν, μέρος δὲ διὰ τὸ μῆκος εἰάσαμεν. Ἀλλὰ πρὸς μὲν τὸ δεῖξαι τὴν ἀλήθειαν τοῦ συμπεράσματος τούτου, ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ ἐκπορεύεται, πολλῶν ὄντων οἷς ἄν τις χρήσαιτο, καὶ ὅθεν ἂν ἐπιχειρήσειεν, ἀρκείτω ἐν τῷ παρόντι καὶ ταῦτα.

X.

C Sed quoniam contradictiones quasdam in medium afferunt adversus eos qui veritatem hanc præseferunt, etiam ad eas pro viribus respondebimus, eorum sophismata dissolvendo, secundum doctrinam a doctoribus traditam. Primum dicunt, Quo pacto Dominus dicens Spiritum veritatis, qui ex Patre procedit, non addidit etiam seipsum ? Sed neque negavit de se, respondebimus nos, sicut in aliis facit ; nam id forte coactius fuerit, quamvis nec id satis ad id comprobandum, quod ii intendunt, quippe qui de die et hora illa nemo scit, inquit, neque angeli, neque Filius, nisi solus Pater [33]; et rursus : « Mea doctrina non est mea, sed ejus qui misit me Patris [34]; nos tamen recta ratione con- D trarium credimus, diemque illum et horam sic aperte ipsum scire sicuti Patrem, eumque cognoscere, et doctrinam ejus super omnia ejus esse decernimus. Si ergo quæ manifesto negavit, nos cum laude iis contraria credimus, quo pacto non etiam hic quæ non negavit pie credimus ? Præterea Patrem et Filium arbitrantur vel in unam conjungi personam, si quis ex ambobus dixerit Spiritum sanctum procedere ; vel si non id, duo tamen prin-

Γ'.

Ἐπεὶ δὲ καὶ τινας ἀντιφάσεις προάγουσι κατὰ τῶν τὴν ἀλήθειαν ταύτην πρεσβευόντων, καὶ πρὸς ταύτας ὡς ἐφικτὸν ἡμῖν ἀποκριθησόμεθα· τὰ ἐκείνων σοφίσματα λύοντες, παρὰ τῶν διδασκάλων καὶ ταῦτα λαβόντες. Πρῶτον μέν φασι, Πῶς ὁ Κύριος λέγων τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, οὐ προσέθηκε καὶ ἑαυτόν, ἀλλ' οὐδ' ἠρνήσατο ἑαυτόν ; Ἡμεῖς εἴποιμεν ἄν, ὥσπερ ἐν ἄλλοις ποιεῖ· τοῦτο γὰρ ἂν ἴσως βιαιότερον ἦν, κἂν μηδὲ τοῦτο ἱκανὸν πρὸς ὃ αὐτοὶ βούλονται. Καὶ γὰρ ὁ αὐτὸς περὶ τῆς ἡμέρας ἐκείνης καὶ ὥρας, « Οὐδεὶς οἶδε, φησίν, οὐδὲ οἱ ἄγγελοι, οὐδὲ ὁ Υἱός, εἰ μὴ ὁ Πατὴρ μόνος· » καὶ αὖ, « Ἡ ἐμὴ διδαχὴ οὐκ ἔστιν ἐμή, ἀλλὰ τοῦ πέμψαντός με Πατρός· » καί, « Οὐδεὶς ἔγνω τὸν Υἱὸν εἰ μὴ ὁ Πατήρ. » Καὶ ὅμως ἡμεῖς, καλῶς γε ποιοῦντες, τοὐναντίον πιστεύομεν· καὶ τὴν ἡμέραν ἐκείνην καὶ ὥραν οὕτω σαφῶς αὐτὸν εἰδέναι, ὡς καὶ ὁ Πατήρ, καὶ ἑαυτὸν ὁμοίως τῷ Πατρὶ γινώσκειν· καὶ τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ, παντὸς μᾶλλον αὐτοῦ εἶναι τιθέμεθα. Εἰ οὖν ὧν σαφῶς ἀπηρνήσατο, ἡμεῖς ἐπαινετῶς τἀναντία πιστεύομεν, διὰ τί οὐ κἀνταῦθα ἃ μὴ ἠρνήσατο εὐσεβῶς πιστεύσομεν ; Ἔτι οἴονται τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν ἢ εἰς ἓν

[33] Matth. xxiv, 36. [34] Joan. vii, 16.

συναλείφεσθαι πρόσωπον, εἴ τις ἐξ ἀμφοῖν λέγοι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεσθαι, ἢ εἰ μὴ τοῦτο, δύο γοῦν τὰς ἀρχὰς, καὶ δύο ἀκολουθήσειν τὰ αἴτια· ὃ καὶ αὐτὸ οὐ μεῖον ἄτοπον τοῦ προτέρου. Ἡμεῖς δὲ πρὸς μὲν τὸ τῆς συναλοιφῆς, οὕτω φαμέν· ὡς εἰ μὲν προσωπικὸν εἴτουν ὑποστατικὸν τοῦ προσώπου τοῦ πατρικοῦ, τὴν τοῦ προβάλλειν ἐνέργειαν ἐτιθέμεθα, τότ' ἂν τὸ ἄτοπον εἵπετο τοῦτο· καὶ ἦν ὀληθῶς ὁ Υἱὸς ἓν μετὰ τοῦ Πατρὸς πρόσωπον, τοῦ συστατικοῦ αὐτῷ κοινωνῶν ἰδιώματος. Ἐπεὶ δὲ τὸ μὲν συστατικὸν τοῦ προσώπου, τοῦ πατρικοῦ ἰδίωμα, ἡ πατρότης καὶ τὸ γεννᾷν εἴρηται ὄν, τὸ δὲ προβάλλειν ἰδίωμα εἴτουν γνώρισμα τῷ προσώπῳ αὐτοῦ συστάντι ἑπόμενον, τίς ἡ ἀνάγκη, τὸν κοινωνοῦντα αὐτῷ τούτου τοῦ ἰδιώματος, ὃ μὴ συστατικόν ἐστι τοῦ προσώπου αὐτοῦ, καὶ ἓν εἶναι πρόσωπον μετ' αὐτοῦ; Ὥσπερ γὰρ κοινωνῶν τῷ Πατρὶ ὁ Υἱὸς, τοῦ τὸ Πνεῦμα εἶναι αὐτοῦ, ὥσπερ καὶ τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ παρ' αὐτοῦ ὥσπερ καὶ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἀποστέλλεσθαι, ὅμως οὐ καὶ τοῦ προσώπου αὐτοῦ κοινωνεῖ, διότι τὸ, τὸ Πνεῦμα λέγεσθαι τοῦ Πατρὸς, ἢ παρ' αὐτοῦ ἀποστέλλεσθαι, οὐκ ἔστι τοῦ πατρικοῦ προσώπου συστατικὸν, οὕτως οὐδὲ τοῦ προβάλλειν κοινωνῶν τῷ Πατρὶ, εἰς ἓν μετ' αὐτοῦ συναλείφεται πρόσωπον· διότι τὸ προβάλλειν, οὐ συστατικὸν τοῦ προσώπου τοῦ πατρικοῦ. Ὥστε ἕως ἂν μὴ δείξῃ τις τὸ προβάλλειν συστατικὸν ὂν τοῦ προσώπου τοῦ πατρικοῦ, οὐδὲ συναλοιφὴν τῶν προσώπων δύναιτ' ἂν δεῖξαι. Εἰ δὲ θαῦμα δοκεῖ τὰς δύο ὑποστάσεις μίαν ἀρχὴν εἶναι καὶ μὴ συναλείφεσθαι, μεῖζον ἂν εἴη θαῦμα, ὅτι αἱ τρεῖς ὑποστάσεις μία εἰσὶν ἀρχὴ καὶ οὐ συναλείφονται. Εἶτα δυαρχίαν ἡμῖν προσάπτουσι, λέγοντες· Οὐ δύνανται φυγεῖν τὴν δυαρχίαν, οἱ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν ἀρχὴν ποιοῦντες τοῦ Πνεύματος· ἀλλὰ πρῶτον μὲν Λατῖνοι οἱ παρ' αὐτῶν ἐγκαλούμενοι, δυαρχίαν οὐ τολμῶσι λέγειν· ἢ πρώτην καὶ δευτέραν ἀρχὴν, ἢ μίαν ἐκ δύο συνιοῦσαν ἀρχῶν. Μᾶλλον μὲν οὖν καὶ ἀναθέματι τοὺς οὕτω φρονοῦντας ὑποβάλλουσιν. Ἀλλ' εἰ μέν τις αὐτοὺς ἔροιτο εἰ ἀρχὴν φασι καὶ τὸν Υἱὸν τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἐροῦσι, ναί· καὶ εἰ τὸν Πατέρα, ναί· εἰ δ' ἐπὶ τούτοις ἐπαγάγοι, Οὐκοῦν δύο λέγετε τοῦ Πνεύματος ἀρχάς; οὔ φασι. Σὺ γὰρ τοῦτο συμπεραίνεις· ἡμεῖς δὲ τοῦτο τὸ ῥῆμα, τὸ δύο, οὐδαμῶς προστίθεμεν. Εἶτα καὶ ἡμεῖς ὅταν μετὰ τοῦ Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου λέγωμεν, ἡ ἐκ τῆς ἀρχῆς ἀρχὴ, δύο ἀρχὰς νοοῦμεν; καὶ Θεὸν ἐκ Θεοῦ, δύο θεοὺς νοήσωμεν; οὐμενοῦν. Ὁ δ' Αὐγουστῖνος ὁ θεῖος, ὁ Πατὴρ, φησὶ, καὶ ὁ Υἱὸς, οὐ δύο ἀρχαὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἀλλὰ μία ἀρχὴ αὐτοῦ καὶ ἀμφότεροι· καὶ οὐ καθὸ δύο, προβάλλουσι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· οὐδὲ καθὸ δύο, εἰσὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἀρχαί· ὥσπερ καὶ τῆς κτίσεως, οὐ τρεῖς ἀρχαὶ, ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ἀλλὰ μία αὐτῆς ἀρχὴ, ἡ Τριὰς ὁ Θεός. Ἔτι τε καὶ διὰ τὸ μιᾷ καὶ τῇ αὐτῇ ἀριθμῷ δυνάμει δημιουργεῖν αὐτοὺς, ἐκ τῆς αὐτῆς καὶ μιᾶς κοινῆς θεότητος προϊούσῃ, διὰ τοῦτο εἰκότως εἷς Θεὸς καὶ Δημιουργὸς λέγεται εἷς, καὶ οὐ τρεῖς. Τοῦτο οὖν καὶ ἐπὶ τῆς ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ τοῦ Πνεύματος

A cipia, vel duas causas inde consequi: quod quidem non minus inconveniens est priore. Nos vero ad id quod afferunt de conjunctione, ita respondebimus: quod si personale, sive hypostaticum personæ Patris, actum producendi poneremus, tunc utique id inconveniens sequeretur, vereque esset Filius una cum Patre persona constitutivæ proprietatis cum eo communicans; sed quia personæ Patris constitutiva proprietas, paternitas et generatio dicta est esse: producere vero proprietas, sive notio quæ sequitur personam constitutam ipsius, quæ necessitas est, eum qui cum illo communem habet eam proprietatem, quæ personæ ejus constitutiva non est, unam esse cum eo personam? Nam sicuti communicans cum Patre Filius, scilicet Spiritum ejus esse, B quemadmodum et Patris, et mitti ab eo quemadmodum et a Patre, tamen non cum eo persona communicat, quia Spiritum dici Patris, vel ab eo mitti, non est paternæ personæ constitutivum; sic neque qui productionem cum Patre communem habet, in unam personam conjungitur, quia producere non est paternæ personæ constitutivum. Quamobrem, quousque ostensum non fuerit, producere esse personæ paternæ constitutivum, neque conjunctionem personarum poterit demonstrare. Quod si mirum est duas personas unum esse principium et non conjungi, magis mirum erit quod tres personæ sint unum principium, nec conjungantur. Post hæc duo principia nobis attribuunt, dicendo duo principia non posse eos vitare, qui Patrem et Filium C principium Spiritus sancti faciunt. Sed primum Latini qui ab iis accusantur, duo principia dicere non audent: vel primum vel secundum principium, vel unum ex duobus constans principium, imo anathemati ita sentientes subjiciunt. Ac si quis eos interrogaverit, an Filium etiam faciant principium Spiritus, utique dicent: Quod si Patrem, maxime. Quod si quis hinc induxerit, ergo duo dicitis Spiritus principia. Nequaquam illi dicent, sed ex te id concludis, nam nos hanc dictionem, «duo,» non apponimus. Deinde cum nos una cum Gregorio Theologo dicimus principium de principio, duo principia intelligimus? et Deum de Deo, duos Deos intelligimus? nequaquam. D. autem Augustinus, D Pater et Filius, dicit, non duo sunt principia Spiritus sancti, sed ambo unum principium ejus: neque quatenus duo, producunt Spiritum sanctum, nec quatenus duo Spiritus sancti principia sunt: sicuti creaturæ non tria principia Pater, et Filius, et Spiritus sanctus, sed unum ejus principium, Trinitas Deus. Præterea quia una et eadem numero virtute ipsi creant, ex una et eadem communiter deitate prodeunti, idcirco jure unus Deus et auctor dicitur unus, non tres. Hocque satis ad declarandum iis qui dubitant de processione Spiritus ex Patre et Filio: nam quia una et eadem virtute simul Pater et Filius Spiritum producunt, et quia a Patre accipit Filius hanc virtutem processionis causativam, ideo proprie et vere una causa et unum

principium est processionis Spiritus sancti. Itaque A nulla ex parte consentanea est ratio eorum qui nos de duobus principiis reprehendunt. Sed opponunt, Vel perfecta est ex Patre processio, et inanis ea quæ est ex Filio : vel si necessaria ea quæ est ex Filio, imperfecta ea quæ est ex Patre. Sed contra interrogentur a nobis qui hæc afferunt, an perfecta sit mundi ex Patre creatio, vel non : si perfecta, cur Filius et Spiritus causa ejus sunt ; at si imperfecta, et ideo Filius et Spiritus assumuntur, animadvertant quid afferunt : sed perfecta, ut arbitror, est ex Patre entium productio, una et eadem numero Filii et Spiritus ad ea producenda operatio ; neque alia est illius, alia horum : nam tum hæ pueriles quæstiones locum habuissent. Sic ergo et B hic evenit, perfecta est, et magis quam perfecta est ex Patre Spiritus sancti processio, una et eadem numero est quæ est ex eodem Filio processio, non alia et alia, et aliter, nec interdum ea quæ est ex Filio, interdum ea quæ est ex Patre ; sed simul, et eadem æque, cum una et eadem numero potestate uterque producat. Postea divini Joannis Damasceni dico verba sursum deorsum ut insolubilia objiciunt, cum ille beatus dicit : « Ex Filio Spiritum non dicimus, nec nos negamus sanctum id dicere, neque hoc omnino in dubium revocamus : hoc enim dixit ille divinus Doctor, non quia non sit, sed quia non dicitur, propter hæreticos. » Huic simile dicit 77 cap.: « Christi genitricem Virginem sanctam non dicimus. » In alio tractatu dicit : « Ideo Dei Geni- C tricem Virginem sanctam prædicamus, perinde ac Deum proprie et vere incarnatum ex ea genuerit : nam Christum peperisse non ignoramus, quia Christum genuit. Sed quia impius Nestorius ad evertendum id verbum, quo eam Deum peperisse exprimimus, ea dictione abusus est, non Christi Genitricem, sed ex præstantiori eam appellamus. »

ἐκπορεύσεως, ἱκανὸν πρὸς τοὺς ἀποροῦντας. Ὅτι γὰρ μιᾷ καὶ τῇ αὐτῇ δυνάμει, ὁ Πατὴρ ἅμα καὶ ὁ Υἱὸς, τὸ Πνεῦμα προβάλλουσι, καὶ ὅτι ἐκ τοῦ Πατρὸς ἔχει λαβὼν ὁ Υἱὸς τὴν ἐκπορευτικὴν δύναμιν ταύτην, διὰ τοῦτο κυρίως καὶ ἀληθῶς, εἷς αἴτιος καὶ μία ἀρχὴ τῆς τοῦ Πνεύματος ἐκπορεύσεως. Ὥστε οὐδαμόθεν εὔλογος ὁ λόγος, τοῖς δυαρχίαν ἐγκαλοῦσιν ἡμῖν. Ἀλλά φασιν, ἢ τελεία ἐκ τοῦ Πατρὸς ἡ ἐκπόρευσις, καὶ ματαία ἡ ἐξ Υἱοῦ· ἢ εἰ ἀναγκαία ἡ ἐξ Υἱοῦ, ἀτελὴς ἡ ἐκ τοῦ Πατρός. Ἀλλ' ἀντερωτάσθωσαν παρ' ἡμῶν οἱ ταῦτα λέγοντες, εἰ τελεία ἡ ἐκ Πατρὸς τοῦ κόσμου δημιουργία, ἢ οὔ. Εἰ μὲν γὰρ τελεία, διὰ τί καὶ ὁ Υἱὸς αἴτιος, καὶ τὸ Πνεῦμα· εἰ δ' ἀτελὴς, καὶ διὰ τοῦτο παραλαμβάνεται ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα, σκεψάσθωσαν ὅ τι φασίν. Ἀλλ', οἶμαι, τελεία μὲν ἡ ἐκ Πατρὸς τῶν ὄντων παραγωγὴ, μία δὲ καὶ ἡ αὐτὴ ἀριθμῷ, Υἱοῦ τε καὶ Πνεύματος εἰς τὴν αὐτῶν πρόοδον ἡ ἐνέργεια· καὶ οὐχ ἄλλη μὲν ἐκείνου, ἄλλη δὲ τούτων· τότε γὰρ ἂν εἶχε χώραν ταῦτα τὰ παιδαριώδη ζητήματα. Οὕτως οὖν καὶ ἐπὶ τοῦ προκειμένου, τελεία μὲν καὶ ὑπερτελὴς ἡ ἐκ Πατρὸς ἐκπόρευσις τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου, ἡ αὐτὴ δὲ καὶ μία τῷ ἀριθμῷ καὶ ἡ ἐξ Υἱοῦ τοῦ αὐτοῦ ἐστιν ἐκπόρευσις· οὐχ ἄλλη καὶ ἄλλη, οὐδ' ἄλλως καὶ ἄλλως, ἀλλ' οὐδ' ἄλλοτε ἡ ἐκ Πατρὸς, καὶ ἄλλοτε ἐξ Υἱοῦ, ἀλλ' ἅμα καὶ ἡ αὐτὴ ὁμοίως· μιᾷ καὶ τῇ αὐτῇ ἀριθμῷ δυνάμει προβαλλόντων ἀμφοῖν. Εἶτα τὸ τοῦ θείου Ἰωάννου, τοῦ Δαμασκηνοῦ φημι, ἄνω καὶ κάτω προβάλλονται, ὡς ἀναντίρρητον· λέγοντος ἐκείνου τοῦ μακαρίου, « Ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα οὐ λέγομεν. » Καὶ ἡμεῖς οὐκ ἀρνούμεθα τὸν ἅγιον, λέγοντα τοῦτο· ἀλλ' οὐδ' ἀμφιβάλλομεν τὸ παράπαν πρὸς τοῦτο. Τοῦτο γὰρ εἶπεν ὁ θεῖος ἐκεῖνος διδάσκαλος, οὐ διὰ τὸ μὴ εἶναι, ἀλλὰ διὰ τὸ μὴ λέγεσθαι, διὰ τοὺς αἱρετικούς. Λέγει ὅμοιον τούτῳ ἐν τῷ ἑβδομηκοστῷ ἑβδόμῳ κεφαλαίῳ· « Χριστοτόκον οὐ λέγομεν τὴν ἁγίαν Παρθένον. » Ἐν ἑτέρῳ δὲ αὐτοῦ λόγῳ, φησί· « Διὸ καὶ Θεοτόκον τὴν ἁγίαν Παρθένον κηρύττομεν, ὡς Θεὸν κυρίως καὶ ἀληθῶς ἐξ αὐτῆς σαρκωθέντα γεννήσασαν. Χριστοτόκον γὰρ αὐτὴν ἴσμεν· Χριστὸν γὰρ ἐγέννησεν. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἐπ' ἀναιρέσει τῆς Θεοτόκου φωνῆς ὁ θεοβλαβὴς Νεστόριος ταύτῃ κατεχρήσατο, οὐ Χριστοτόκον, ἀλλ' ἐκ τοῦ κρείττονος ταύτην κατονομάζομεν. »

XI.

Vides ut Christi Genitricem Virginem sanctam agnoscit, non dicit tamen, non quia Christum non D genuerit, sed quia non dicitur. Nam rerum quædam non sunt, sed dicuntur ; quædam sunt, at non dicuntur ; quædam vero nec sunt, nec dicuntur ; quædam utraque sunt, et dicuntur : quippe cum, sicuti hic apertissime declaravit, propter Nestorium et ejus sectatores Christi Genitricem non dicimus non quia non sit. Sic et propter Macedonium, qui ex solo Filio Spiritum esse dicebat : « Ex Filio, inquit, Spiritum non dicimus, neque ex Spiritu. » Præterea dictio *ex* apud Græcos principalem causam significat, qualem esse Filium vel mundi vel Spiritus sancti causam non est dicere. Idcirco Patres devitant in eo dictionem *ex* proferre, ne principalis esse causa credatur ; sed dictione *per* libentius utuntur, quæ ordinem denotat. Idcirco

ΙΑ'.

Ὁρᾷς ὅπως Χριστοτόκον οἶδε μὲν τὴν ἁγίαν Παρθένον, οὐ λέγει δὲ, οὐ διὰ τὸ μὴ εἶναι Χριστοτόκον, ἀλλὰ διὰ τὸ μὴ λέγεσθαι· καὶ γὰρ τῶν πραγμάτων, τὰ μὲν οὐκ ἔστι, λέγεται δέ· τὰ δὲ ὄντα, οὐ λέγεται· τὰ δὲ, οὔτε ἐστὶν, οὔτε λέγεται· τὰ δὲ, ἄμφω καὶ ἔστι καὶ λέγεται. Ὥσπερ γὰρ ἐνταῦθα σαφέστατα ἐδήλωσε, διὰ τὸν Νεστόριον καὶ τοὺς κατ' αὐτὸν, τὸ Χριστοτόκον οὐ λέγομεν, οὐ διὰ τὸ μὴ εἶναι, οὕτω καὶ διὰ τὸν Εὐνόμιον λέγοντα ἐκ μόνου τοῦ Υἱοῦ εἶναι τὸ Πνεῦμα, Ἐκ τοῦ Υἱοῦ, φησὶ, τὸ Πνεῦμα οὐ λέγομεν. Εἰ γὰρ ᾔδει ὅτι οὐκ ἔστιν, ἔλεγεν ἂν καὶ περὶ τούτου, ὥσπερ λέγει καὶ περὶ τοῦ Υἱοῦ· τὸν δὲ Υἱὸν, οὔτε τοῦ Πνεύματος λέγομεν, οὔτε μὴν ἐκ τοῦ Πνεύματος. Ἄλλως τε καὶ ἡ ἐκ ἐπὶ τῆς Ἑλληνικῆς φωνῆς, τὴν προκαταρκτικὴν αἰτίαν σημαίνει· ὁποίαν εἶναι τὸν Υἱὸν, ἢ τοῦ κόσμου αἰτίαν, ἢ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου, οὐκ ἔστιν

εἰπεῖν. Διὰ τοῦτο φεύγουσιν οἱ Πατέρες ἐπ' αὐτοῦ A τὴν *ἐκ* ὀνομάσαι, ἵνα μὴ προκαταρκτικὴ αἰτία ὑποπτευθῇ, τῇ *διὰ* δὲ μᾶλλον χρῶνται, ὡς τάξιν δηλούσῃ. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ μακάριος οὗτος, διὰ τοῦ Υἱοῦ, μᾶλλον πρὸς τὴν τάξιν ἀπιδὼν φησι, τὴν *ἐκ* ἐπὶ τοῦ Πατρὸς τιθεὶς, ἵνα μίαν ἡμῖν δηλώσῃ προκαταρκτικὴν αἰτίαν θεότητός τε καὶ κτίσεως, τὸν Πατέρα. Εἶτα τὸ τοῦ θείου Διονυσίου ῥητὸν προσφέρουσι, τὸ, « Μόνη πηγὴ τῆς ὑπερουσίου θεότητος, ὁ Πατὴρ » λέγων, μεγαλαυχοῦντες πῶς καὶ ὁ Υἱὸς δειχθείη πηγὴ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, εἰ μόνην πηγὴν τὸν Πατέρα ὁ ἅγιος ἔφησεν. Ἀλλ' ἐν τούτῳ πρῶτα μὲν ἐγκαλείτωσαν τοῖς διδασκάλοις τῆς Ἐκκλησίας, Ἀθανασίῳ καὶ Βασιλείῳ λέγουσι προφανῶς καὶ τὸν Υἱὸν πηγὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ὁ μὲν γὰρ ἱερὸς Ἀθανάσιος ἐν τῷ κατὰ Ἀρειανῶν, ἐξηγούμενος τὸ ψαλ- B μικὸν ἐκεῖνο, ὅτι « Παρὰ σοὶ πηγὴ ζωῆς, » « Ἤδει γὰρ, φησὶν, ὁ Πατὴρ δηλονότι, παρ' ἑαυτῷ ἔχων τὸν Υἱὸν, πηγὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος. » Βασίλειος δὲ ἐν τῷ κατ' Εὐνομίου δευτέρῳ φησί· « Τί οὖν ἡμεῖς, πῶς καὶ ἀγέννητον τὸν Πατέρα, καὶ γεννητὸν τὸν Υἱὸν ὁμολογοῦντες, τὴν κατ' αὐτὸ τὸ εἶναι ἐναντίωσιν διαφεύγωμεν; τί λέγοντες; ὅτι ἀγαθοῦ μὲν Πατρὸς, ἀγαθὸς ὁ Υἱὸς, ἐκ φωτὸς δὲ τοῦ ἀγεννήτου, φῶς ἐξέλαμψε τὸ ἀΐδιον· καὶ ἐκ τῆς ὄντως ζωῆς, ἡ ζωοποιὸς προῆλθε πηγή. Καὶ ἐκ τῆς αὐτοδυνάμεως ἡ τοῦ Θεοῦ δύναμις ἐξεφάνη. » Καὶ πάλιν ὁ αὐτὸς, « Πηγὴ ζωῆς ὁ Υἱὸς, φησί· λέγει γὰρ ὁ Δαβὶδ πρὸς τὸν Πατέρα, ὅτι « Παρὰ σοὶ πηγὴ ζωῆς· » καὶ πάλιν ἕτερος προφήτης λέγει περὶ τῶν Ἰουδαίων, « Ἐμὲ C ἐγκατέλιπον, πηγὴν ὕδατος ζῶντος. » Ὕδωρ δὲ ζῶν ὀνομάζεται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ἔπειτα δὲ οὐδ' ἡμεῖς λέγομεν τὸν Υἱὸν, πηγὴν ἀρχικὴν, ἢ ἀφ' ἑαυτοῦ ἔχειν τὸ εἶναι πηγὴν, ἀλλ' ἐκ τοῦ Πατρός. Μόνη γὰρ πηγὴ τῆς ὑπερουσίου θεότητος ὁ Πατὴρ, ὅτι οὐ πρόεισιν ἐξ ἄλλης πηγῆς. Οὐδὲ γὰρ ἐξ ἄλλου του ἔχει τὸ εἶναι πηγήν. Ἔστι γὰρ τῷ μὲν Πατρὶ οὐδὲν αἴτιον τοῦ εἶναι πηγήν· τῷ δὲ Υἱῷ, ὁ Πατήρ. Καὶ ὁ μὲν Πατὴρ, πηγή ἐστι καὶ ὡς γεννήτωρ καὶ ὡς προβολεύς· ὁ δὲ Υἱὸς, ὡς προβολεὺς μόνον. Ἔνθεν ὁ μὲν Πατὴρ, πάσης ἐστὶν ἁπλῶς πηγὴ τῆς πηγαζομένης θεότητος· ὁ δὲ Υἱὸς, τῆς τοῦ Πνεύματος μόνης. Καὶ ὁ μὲν Πατὴρ, οὐ πρὸς τόδε μὲν πηγὴ, πρὸς τόδε δὲ, ἐκ πηγῆς· ὁ δὲ Υἱὸς, πρὸς μὲν τὸ Πνεῦμα πηγὴ, πρὸς δὲ τὸν Πατέρα, ἐκ πηγῆς. Καὶ οὕτως ἡμῖν καὶ τοῦτο ὥσπερ καὶ τὰ λοιπὰ καλῶς ἐννοεῖται.

beatus hic « per Filium, » magis ad ordinem respiciens, dicit, dictione *ex* in Patre utendo, ut unam ostenderet causam principalem deitatis, et creaturæ Patrem. Postea divi Dionysii auctoritatem adducunt, « Solus fons superessentialis deitatis Pater est, » inquit, jactantes. Quomodo Filius Spiritus sancti fons esse demonstrabitur, si Patrem tantum fontem esse sanctus id dixit? Sed in hoc Ecclesiæ doctores primum incusent Athanasium et Basilium qui dicunt aperte Filium etiam Spiritus sancti fontem esse; nam sacer Athanasius in lib. adversus Arianos illud Psalmi enarrans: « Apud te fons est vitæ: » « Sciebat, inquit, Pater videlicet, apud se habens Filium fontem Spiritus sancti. » Basilius vero lib. II adversus Eunomium, scribit: « Quid igitur nos, quomodo ingenitum Patrem, genitum Filium confitendo, secundum ipsum esse contradictionem vitabimus? quid dicemus? quod boni Patris bonus est Filius, ex lumine vero ingenito lumen effulsit sempiternum: et ex vere vita vivificans profluxit fons: et ex virtute, quæ per se est, Dei virtus deprompta est. » Et rursus: « Idem fons vitæ Filius inquit; nam ad Patrem dicit David: « Apud te est fons vitæ, » et rursus alter propheta de Judæis dicit: « Me dereliquerunt fontem aquæ vivæ, » viva vero aqua Spiritus sancti appellatur. Deinde neque nos Filium dicimus fontem esse principalem, vel ex seipso habere ut fons sit, sed ex Patre: Pater enim solus fons est superessentialis deitatis, quia ex alio fonte non profluit; quippe qui ex alio non habet ut sit fons, quia prima ei nulla causa est ut sit fons, sed Filio Pater est. Ac Pater fons est, et ut genitor, et ut productor, inde Pater simpliciter omnis emanantis deitatis fons est, Filius ipsius, Spiritus tantum: et Pater non ad hoc fons est, ad illud autem ex fonte; Filius ad Spiritum fons est, ad Patrem autem ex fonte. Itaque a nobis hoc sicuti reliqua recte intelligitur.

ΙΒ'.

Ἐπίλογος τοῦ πρώτου κεφαλαίου.

D Τούτοις οὖν τοῖς λόγοις πεισθέντες ἡμεῖς, τῇ ἀληθείᾳ ὑπεχωρήσαμεν· πολλὰ τοῖς κατ' ἔριν τε καὶ φιλονεικίαν λέγουσι, χαίρειν εἰπόντες· εὖ εἰδότες ὡς οὐκ ἔσται ἡμῖν ἄλλοθεν σωτηρίας ἐλπὶς, ἢ τῷ ἡνῶσθαι τῇ ἀληθείᾳ, καὶ τοῖς κρείττοσιν ἕπεσθαι. Δεόμεθα δὲ καὶ ὑμῶν μετὰ τῆς αὐτῆς ἀγάπης ἰδεῖν καὶ συνιέναι τὰ εἰρημένα, μεθ' ἧς καὶ ἡμεῖς ταῦτ' ἔφαμεν. Εἰσὶ δὲ καὶ ἄλλα, ἅ φασιν οἱ τῇ ἀληθείᾳ ἀντικαθιστάμενοι· οὐδὲν δ' ὅμως ὅτι καὶ ἄξια λόγου. Πολλῷ δὲ πλείω τε καὶ βελτίονα οἱ ταύτης ἀντιποιούμενοι λέγουσι. Καὶ ἡμεῖς εἴχομεν μὲν καὶ ἄλλα πολλά τε καὶ ἀναγκαῖα εἰπεῖν, καὶ συνηγορῆσαι τῇ ἀληθείᾳ, καὶ ἀποσκορακίσαι τὰ παρ' αὐτῶν, ὡς ἄτοπα, συμπεραινόμενα καθ' ἡμῶν· ἀρκεῖν δ' ἡγού-

XII.

Epilogus primi capitis.

Nos igitur, his suasi rationibus, veritati cessimus; multum valere dicentes eis qui litigandi et contradicendi studio loquuntur; bene gnari quod non aliunde spes nobis salutis emicabit, quam uniendo nos veritati et melioribus parendo. Rogamus autem vos ut eadem charitate, quæ a nobis conscripta sunt videatis atque intelligatis, qua nos ea exposuimus. Restant etiam alia, quæ dicunt ii qui veritati repugnant, nullius tamen digna existimationis. Sed multo plura et meliora ab iis qui eam asserunt afferuntur: nosque etiam alia multa et necessaria addere potuissemus, veritati patrocinantes, et absurda quæ ab eis adversus nos conclusa sunt, reprobare. Sed hæc satis esse arbitra-

mur, nisi quis litigare et temere contendere maluerit. Ecce igitur ostensum et demonstratum est, ut vires nostræ tulerunt, clare simul et manifeste, quod Spiritus sanctus qui a nobis colitur, non solum ex Patre, verum etiam ex Filio procedit; et a Filio habet esse sicuti a Patre, per jam allata testimonia, et sententias sanctorum, partim ex Patre et Filio cum articulo aperte clamantium, partim ex Patre et Filio sine articulo', partim ex Patre per Filium cum articulo, tum a Patre per Filium sine articulo, et ex ambobus essentialiter, et ab utroque: et ex Filio est, et ex Filio emanans, et per eum prodiens, et profluit ab eo, et ex eo Spiritus est, et profluens naturaliter ab eo, et ex eo spirat, et Filius Spiritum mittit; quæ omnia substantiam sanctissimi Spiritus ex Patre simul et Filio demonstrant. Non amplius ergo in posterum reprehendere nos potestis, quod ex ignoratione et inscitia huic sanctæ synodo nos subjecerimus; imo exquisite gnari auctoritatum a sanctis allatarum, quantumque periculi impendeat iis qui patrum dogmata sequi nolunt, quodque exterminatur qui synodum non sequitur, bono consilio nos concilio subjecimus. Hæc igitur œcumenica sancta et magna synodus divino nutu et cura beatissimi Eugenii papæ, et pii Romanorum imperatoris Joannis Palæologi Florentiæ congregata, magnisque luminaribus et illustribus theologis referta, antiquorum Patrum dictis perpensis, et ut par erat comprobatis, decretum religionis plenum tulit, et quinque articulos quos sancivit nobis tradidit, non aliquid novi et ex aliorum sententia introduxit, neque ex se ea in medium protulit, sed ex sacræ Scripturæ testimoniis deprompsit, atque plurimorum sanctorum doctorum Ecclesiæ, Orientalium simul et Occidentalium, perlectis theologicis expositionibus tradidit: nosque custodivimus, et custodimus, et servabimus, usque ad sanguinem et mortem pro his tanquam orthodoxis et Patrum vocibus exsultis depugnando. Quia igitur primam vestram accusationem subvertimus, et quæ majoris momenti est, cætera quæ hanc sequuntur simul subversa sunt: ut capite de corpore sublato, totum corpus mortuum manet: nec nos reliquis respondere oportebat, quia hæc simul cum prima perierunt. Sed ut hic noster labor paratus sit omnibus qui Ecclesiæ parere voluerint, ad respondendum iis, qui nos accusant, quod ob inscitiam nos Latinis adjunximus, reliquis etiam debitam responsionem adjungamus, ut per omnia cognoscantur nos injuste traducere, quodque veritatem quærimus et pacem sequimur, nec volumus sempiterno igni oblationes coacervare: imo eas rejicimus, ut ab illo igne veluti pii liberemur, nec a judice dicente audiamus, « Discedite a me, quia gloriam hominum dilexistis super gloriam meam, nescio vos. » Unde præstat nos eum sequi et Ecclesiam ipsius, ac ejusdem quoque vestigiis inniti, quam eorum disceptationibus qui falsa suasione ducuntur, qui sacræ testimonio Scripturæ stulti et inanes revincuntur.

A μεθα ταῦτα· ἂν μὴ μόνον ἐθέλοι τις ἐρίζειν εἰκῇ καὶ φιλονεικεῖν. Ἰδοὺ τοίνυν ἐξεφάνθη καὶ ἀπεδείχθη κατὰ τὴν ἡμετέραν δύναμιν, λαμπρῶς τε ἅμα καὶ περιφανῶς, τὸ παρ' ἡμῖν λατρευόμενον πανάγιον Πνεῦμα, ὅτι οὐ μόνον ἐκ τοῦ Πατρὸς, ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεται· καὶ ἔχει τὸ εἶναι καὶ ἀπὸ τοῦ Υἱοῦ, ὥσπερ καὶ ἀπὸ τοῦ Πατρὸς, διὰ τῶν ἤδη προσκομισθεισῶν μαρτυριῶν καὶ ἀποφάσεων τῶν ἁγίων· τῶν μὲν ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ διαῤῥήδην βοώντων, τῶν δ' ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ· τῶν δ' αὖθις, ἐκ Πατρὸς διὰ τοῦ Υἱοῦ· καὶ ἄλλων, ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ· καὶ ἀπὸ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ· καὶ ἐξ ἀμφοῖν οὐσιωδῶς· καὶ παρ' ἀμφοτέρων· καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐστι, καὶ ἐξ Υἱοῦ ἀναβλύζον· καὶ δι' αὐτοῦ προϊόν· καὶ προχεῖται παρ' αὐτοῦ· B καὶ ἐξ αὐτοῦ τὸ Πνεῦμά ἐστι· καὶ προχεόμενον φυσικῶς παρ' αὐτοῦ· καὶ ἐξ Υἱοῦ πνέει· καὶ ὁ Υἱὸς τὸ Πνεῦμα ἀποστέλλει· ἃ πάντα δηλοποιοῦσι τὴν ὕπαρξιν τοῦ παναγίου Πνεύματος, ἐκ τοῦ Πατρὸς ἅμα καὶ τοῦ Υἱοῦ. Οὐκέτι οὖν τοῦ λοιποῦ ἐγκαλεῖν ἡμῖν δύνασθε, ὅτι μὴ εἰδότες, καὶ ὡς ἀμαθεῖς, τῇ ἁγίᾳ ταύτῃ συνόδῳ ὑπετάγημεν· ἀλλὰ μᾶλλον εἰδότες ἀκριβῶς τῶν ἁγίων τὰς ῥήσεις, καὶ τὸν κίνδυνον ὅσος ἐστὶ τῷ μὴ βουλομένῳ ἕπεσθαι τῶν Πατέρων τοῖς δόγμασι· καὶ ὅτι ἐξοστρακίζεται ὁ μὴ τῇ οἰκουμενικῇ συνόδῳ ἑπόμενος, καλῶς ποιήσαντες τῇ συνόδῳ ὑπετάγημεν. Αὕτη οὖν ἡ οἰκουμενικὴ ἁγία καὶ μεγάλη σύνοδος, θείῳ νεύματι καὶ σπουδῇ τοῦ μακαριωτάτου πάππα Εὐγενίου, καὶ τοῦ εὐσεβοῦς βασιλέως C Ῥωμαίων Ἰωάννου τοῦ Παλαιολόγου συναθροισθεῖσα ἐν τῇ Φλωρεντίνων πόλει, καὶ μεγάλους φωστῆρας καὶ λαμπροὺς θεολόγους πλουτήσασα, τὰ τῶν πρὸ αὐτῆς Πατέρων καλῶς ἰδοῦσα, καὶ εἰκότως τιμήσασα, ὅρον ἐξήνεγκεν εὐσεβείας γέμοντα· καὶ τὰ πέντε ἄρθρα ἅπερ ἐδογμάτισε καὶ ἡμῖν παρέδωκεν, οὐ καινόν τι εἰσῆξε καὶ ἑτερόδοξον, οὐδ' ἀφ' αὑτῆς ταῦτα προὔτεινεν· ἀλλ' ἀπὸ μαρτυριῶν τῆς ἱερᾶς Γραφῆς, καὶ πλείστων χρήσεων τῶν ἁγίων τῆς Ἐκκλησίας διδασκάλων, ἀνατολικῶν ὁμοῦ τε καὶ δυτικῶν θεολογήσασα, παρέδωκεν· καὶ ἡμεῖς ἐφυλάξαμεν, καὶ φυλάττομεν, καὶ τηρήσομεν· μέχρις αἵματος καὶ θανάτου ὑπὲρ τούτων ἀγωνιζόμενοι ὡς ὀρθόδοξα καὶ ταῖς τῶν Πατέρων φωναῖς καλλυνόμενα. Ἐπεὶ οὖν τὸ πρῶτον ἀνῃρέθη τῶν παρ' D ὑμῖν ἐγκαλουμένων, καὶ μᾶλλον τὸ κυριώτερον, καὶ τὰ ἑπόμενα τούτῳ συναναιροῦνται· ὡς καὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ σώματος ἀφαιρεθείσης, ὅλον τὸ σῶμα νεκρὸν μένει· καὶ οὐκ ἔδει ἡμᾶς δοῦναι λόγον εἰς τὰ λοιπά, ἐπεὶ σὺν τῷ πρώτῳ καὶ ταῦτ' ἀπώλοντο· ἀλλ' ἵνα ᾖ τὸ ἡμέτερον πόνημα τοῦτο, πρόχειρον εἰς ἀπολογίαν παντὶ τῷ βουλομένῳ τῇ Ἐκκλησίᾳ πειθαρχεῖν, καὶ τοῖς κατηγοροῦσιν ἡμῶν, ὡς μὴ εἰδότες Λατίνοις ἡνώθημεν, φέρε τὴν προσήκοντα καὶ πρὸς τὰ λοιπὰ ἀποδώσωμεν λόγον· ἵνα διὰ πάντων ἀναφανῶσιν ἀδικῶς διασύροντες ἡμᾶς· καὶ ὅτι ἀλήθειαν ζητοῦμεν, καὶ τὴν εἰρήνην διώκομεν· καὶ οὐ βουλόμεθα προσφορὰς συνάγειν μετὰ τοῦ αἰωνίου πυρὸς· ἀλλὰ ταύτας ἀποβάλλομεν, ὅπως τοῦ πυρὸς ἐκείνου ὡς εὐσεβεῖς λυτρωθείημεν, καὶ μὴ ἀκούσωμεν τοῦ κριτοῦ λέγοντος, « Πορεύεσθε ἀπ' ἐμοῦ·

ἠγαπήσατε γὰρ τὴν δόξαν τῶν ἀνθρώπων, ὑπὲρ τὴν δόξαν τὴν ἐμήν· οὐκ οἶδα ὑμᾶς. » Ὅθεν κρεῖττόν ἐστιν ἡμᾶς ἐκείνῳ καὶ τῇ αὐτοῦ Ἐκκλησίᾳ ἕπεσθαι καὶ ἀκολουθεῖν, ἢ τοῖς διαλογισμοῖς τῶν πεισματικῶν ἀνθρώπων, οἵτινες παρὰ τῇ ἱερᾷ Γραφῇ μάταιοι καὶ κενοὶ μεμαρτύρηνται.

ΑΠΟΔΕΙΞΙΣ ΤΟΥ ΔΕΥΤΕΡΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ

ΤΩΝ ΕΝ ΤΩ ΟΡΩ ΤΗΣ ΣΥΝΟΔΟΥ

Περὶ τῆς μυστικῆς δηλονότι καὶ ἱερᾶς τελετῆς, ὅπως δι' ἀζύμου τε καὶ ἐνζύμου ὀρθοδόξως καὶ ἀληθῶς τὸ τοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ σῶμα ἱερουργεῖται.

DEMONSTRATIO SECUNDI CAPITIS

EORUM

QUÆ IN DECRETO SYNODI CONTINENTUR

De mystico videlicet et sancto sacrificio; quod in azymo et fermentato orthodoxe et vere Christi Dei corpus conficitur.

A

Α'.

Καὶ πρὸς τὸ δεύτερον τοῦ ὅρου κεφάλαιον ἐρχόμεθα ἀπολογίαν δοῦναι τὴν πρέπουσαν· ἐν ᾧ ἡμῖν ἐγκαλεῖτε λέγοντες, ὡς οἱ τῇ Ἐκκλησίᾳ ἑπόμενοι, τὰ οὐκ ὄντα πρεσβεύουσι, περὶ οὗ καὶ διαλαμβάνει ὁ τῆς ἁγίας συνόδου ὅρος διὰ λέξεως οὑτωσί·

Κείμενον τοῦ ὅρου.

« Ἔτι ἐν ἀζύμῳ ἢ ἐνζύμῳ ἄρτῳ σιτίνῳ, τὸ τοῦ Χριστοῦ σῶμα τελεῖσθαι ἀληθῶς· τούς τε ἱερεῖς ἐν θατέρῳ αὐτὸ τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου ὀφείλειν τελεῖν, ἕκαστον δηλονότι κατὰ τὴν τῆς ἰδίας Ἐκκλησίας εἴτε δυτικῆς εἴτε ἀνατολικῆς συνήθειαν. »

Ἐν τούτοις τοῖς λόγοις δείκνυται διαῤῥήδην ἡ τῆς καθολικῆς πίστεως ὁμολογία, ὡς μηδεμίαν οἰομένη διαφορὰν ἐν τῷ τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου τελεῖσθαι ἔν τε B ἐνζύμῳ ἄρτῳ καὶ ἐν ἀζύμῳ, ἀλλ' ἀφορῶσα μόνον πρὸς τὸ εἶναι, τὴν ὕλην, τὸν ἱερέα, τὸν τόπον, τὸν σκοπὸν, καὶ τοὺς λόγους, οὕτως ὁρίζεται ὡς ταῦτα μόνα ἀναγκαῖα πρὸς τὸ μυστήριον· οὐ πρὸς τὸ εἶναι μόνον καὶ γίνεσθαι, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸ εὖ εἶναι· καὶ τούτων ἀπόντα τινὰ, οἴεται κωλύειν γενέσθαι σῶμα καὶ αἷμα. Τινὲς δὲ λέγουσι πρὸς τούτοις, καὶ διὰ τὸ μὴ ἔχειν ζύμην προϋποκειμένην, νεκρὰν θυσίαν ἱερουργεῖν τοὺς Λατίνους καὶ Ἰουδαϊσμὸν φρονεῖν, ἄζυμα θύοντας. Παρακαλοῦμεν οὖν κἂν τούτῳ ὑμᾶς κατὰ μακροθυμίας ἀκοῦσαι τοὺς ἡμετέρους λόγους, καὶ μετὰ καθαρᾶς αὐτοὺς ἀναπολεῖν κατὰ νοῦν συνειδήσεως, καὶ οὐ μετὰ πανουργίας ἢ ματαίας προλήψεως· ὅπως δυνηθῆτε τὴν ἀλήθειαν γνῶναι, καὶ μὴ C εἰκῇ καὶ μάτην ἐρίζητε φιλονεικοῦντες καὶ ἀναιδῶς ἐγκαλοῦντες ἡμῖν, ὡς ἄτοπα καὶ δυσσεβῆ φρονοῦσιν·

A

I.

Ad secundum nunc decreti caput accedimus, ut convenientem responsionem afferamus: in quo nos incusatis, dicentes, quod qui Ecclesiam sequuntur, ea quæ non sunt afferunt, de quo sanctæ synodi decretum ad verbum ita pertractat:

Textus definitionis.

« Item in azymo, sive fermentato pane triticeo, corpus Christi veraciter confici: sacerdotesque in altero ipsum Domini corpus conficere debere, unumquemque scilicet juxta Ecclesiæ suæ, sive Orientalis sive Occidentalis, consuetudinem. »

In his verbis aperte catholicæ fidei confessio demonstratur, quæ nihil existimat interesse, si in B pane fermentato vel azymo Christi corpus conficiatur: sed id solum respiciens, ut adsit materia, sacerdos, locus, intentio et verba, ita decernit, perinde ac ea tantum ad mysterium celebrandum necessaria sint, non ad esse solum et fieri, sed etiam ad bene esse. Quod si quid ex iis defuerit, putat confici non posse corpus et sanguinem. At his quidam objiciunt, mortuum sacrificium Latinos celebrare, et Judaismum sapere in azymo sacrificando, quia scilicet fermentum antea non apponunt. Hortamur igitur et nunc vos, ut cum patientia sermonem nostrum audiatis, et pura cum conscientia, non doloso vel stulta cum præsumptione consideretis, ut veritatem nosse possitis, nec C temere et inconsulte digladiantes litigetis, nos impudenter insimulando, quasi absurda et impia sentiamus, qui recta et vera sentimus: quippe qui

œcumenicæ synodi sententiæ subjicimur, quæ nunquam erravit. Præterea divinorum et sanctorum Patrum traditiones firmiter amplectimur, et integre tenemus simul et capessimus : eorumque pia dogmata et scripta prædicamus, nec libros eos corrumpimus, neque ex nostro sensu loquimur, et sententiam nostram comprobamus, neque eorum dicta depravamus, ut in sermonis progressu declarabimus, cuncta vero quæ dicimus, a sacris Scripturis, non ex nobis depromimus, ut undequaque noscatur nos concordiam et veritatem quærere : nolentes Christum, qui unus est, dividere, ut hunc Græcum, alterum Latinum vocemus, neque Novi Testamenti, id est, sancti sacrificii mysterium, duplex esse dicimus, ita ut Christi corpus bifariam partiamur, hunc fermentatum, azymum alterum appellantes, sed utrumque corpus Christi esse confitemur, et Christi corpus prædicamus, unum et idem esse existimantes, quanquam varie apud utrosque conficiatur. Quod autem injuria Romanam Ecclesiam carpitis, quæ in azymo conficit, et nos, qui verum Christi corpus confitemur, Deo freti breviter ostensuri accedamus.

A οἱ ὀρθὰ καὶ ἀληθῆ φρονοῦμεν, ὡς ὑποτασσόμενοι τῇ τῆς οἰκουμενικῆς συνόδου ἀποφάσει, ἥτις οὐδέποτε ἐπλανήθη. Ἔτι τε καὶ τὰς παραδόσεις τῶν θείων καὶ ἱερῶν Πατέρων βεβαίως ἐνστερνιζόμεθα, καὶ ὁλοσχερῶς κατέχομεν ἅμα καὶ ἀντιποιούμεθα, καὶ τἀκείνων κηρύττομεν εὐσεβῆ δόγματα κ ὶ συγγράμματα, καὶ τὰς ἱερὰς βίβλους ἐκείνων οὐ φθείρομεν, οὐδὲ τὰ τῆς ἡμετέρας κοιλίας φωνοῦμεν, καὶ τὸ δοκοῦν ἡμῖν συνιστῶμεν, καὶ τὸ παρ' αὐτῶν λεγόμενον οὐ παραχαράττομεν· ὅπερ εἰς τὸ πρόσω χωρῶν ὁ λόγος δηλώσει· καὶ ὡς πάντα φαμὲν ἀπὸ τῆς ἱερᾶς Γραφῆς καὶ οὐκ ἀφ' ἡμῶν· ἵνα δειχθῇ διὰ πάντων, ὅτι τὴν εἰρήνην καὶ τὴν ἀλήθειαν ζητοῦμεν, καὶ οὐ βουλόμεθα τὸν ἕνα Χριστὸν διαιρεῖν, ὥστε τὸν μὲν λέγειν Γραικὸν, τὸν δὲ Λατῖνον· B ἀλλ' οὐδὲ τὸ μυστήριον τῆς Νέας Διαθήκης, τὸ τῆς ἱερᾶς τελετῆς διττὸν λέγομεν· ὥστε αὐτὸ τὸ σῶμα Κυρίου μερίζειν εἰς δύο· καὶ τὸ μὲν ἔνζυμον λέγειν, τὸ δ' ἄζυμον· ἀλλ' ἑκάτερον τούτων, σῶμα Χριστοῦ ὁμολογοῦμεν, καὶ σῶμα Χριστοῦ κηρύττομεν, ἓν καὶ ταυτὸ λογιζόμενοι, εἰ καὶ διαφόρως τελεῖται ἐν ἀμφοτέροις τοῖς μέρεσιν. Ὅτι ἀδίκως τὴν Ῥωμαϊκὴν Ἐκκλησίαν διασύρετε, ἄζυμα θύουσαν, καὶ ἡμᾶς τοὺς ὁμολογοῦντας αὐτὸ τὸ σῶμα Χριστοῦ, ἀληθὲς εἶναι, ἐρχόμεθα δυνάμει Θεοῦ διὰ βραχέων ἀποφανοῦντες.

II.

Primum quidem a vobis petimus unde id accepistis, fermentatum sacrificari oportere, non azymum : a Christone, qui hoc mysterium primus instituit atque tradidit, an ab apostolis vel a sacris Ecclesiæ doctoribus, qui postea successerunt ? Ostendite nobis unde id accepistis. At id vel multo adhibito labore non potestis : nemo enim ex doctoribus hucusque ausus est dicere : sed simpliciter pane et vino sacrificium confici debere omnes aiunt : ante omnes evangelistæ et beatus Paulus, « Nam quoties comederitis panem hunc, evangelistæ dicunt, et biberitis calicem, » beatus vero Paulus, « Ego accepi (inquit) a Domino, quod et tradidi vobis, quoniam Dominus Jesus, in qua nocte tradebatur accepit panem [23]. » Et beatus Jacobus Hierosolymorum primus hierarcha, sic inquit (1) : « Magnus Pontifex et magister noster Christus Deus, nocte illa, in qua ad passionem adductus est, accepit panem. » Et post hos divus et sacer Basilius, « Cum panem, inquit, in sanctas et immaculatas manus suscepisset. » Et aureus ille lingua Joannes, « Sumpto pane, » inquit ; ac ne singulos enumerem, omnes uno ore sacræ classis doctores sic asserunt : ex quibus ostenditur eos azymum non repudiare, quoniam in verbis his exacte noverunt utrumque comprehendi. Idcirco Ecclesia nullum discrimen intercedere arbitratur inter fermentatum et azymum, dummodo ex tritico confectus sit panis ; et propterea statuit dicens, nil aliud ad sacrificii usum offerri quam ex tritico pa-

Β'.

Καὶ πρῶτον μὲν ἐρωτῶμεν ὑμᾶς, ὦ οὗτοι, πόθεν ἔχετε τοῦτο λαβόντες, ὡς ἔνζυμα δέον ἐστὶ, καὶ οὐκ ἄζυμα θύειν, παρὰ Χριστοῦ τοῦ πρῶτον τὸ μυστήριον τοῦτο νομοθετήσαντός τε καὶ παραδώσαντος, ἢ C παρὰ τῶν ἀποστόλων, ἢ τῶν μετ' αὐτοὺς ἱερῶν διδασκάλων τῆς Ἐκκλησίας ; Δείξατε ἡμῖν πόθεν εἰλάβετε τοῦτο· ἀλλ' οὐ δυνηθῆτε, πολλὰ καμόντες. Οὐδεὶς γὰρ τῶν διδασκάλων μέχρι τῆς σήμερον ἐτόλμησεν· ἀλλ' ἁπλῶς ἄρτῳ καὶ οἴνῳ τὴν θυσίαν τελεῖσθαι οἱ πάντες λέγουσι. Προηγουμένως δὲ πάντων οἱ εὐαγγελισταὶ, καὶ ὁ μακάριος Παῦλος· « Ὁσάκις γὰρ ἂν ἐσθίητε τὸν ἄρτον τοῦτον, οἱ εὐαγγελισταὶ λέγουσι, καὶ τὸ ποτήριον τοῦτο πίνητε. » Ὁ δὲ μακάριος Παῦλος, « Ἐγὼ, φησὶ, παρέλαβον ἀπὸ τοῦ Κυρίου, ὃ καὶ παρέδωκα ὑμῖν, ὅτι Κύριος Ἰησοῦς ἐν τῇ νυκτὶ ἐκείνῃ, ᾗ παρεδίδοτο, ἔλαβεν ἄρτον. » Καὶ ὁ μακάριος δὲ Ἰάκωβος ὁ τῶν Ἱεροσολύμων πρῶτος ἱεράρχης, οὕτω φησίν· « Ὁ μέγας ἀρχιερεὺς καὶ διδάσκαλος ἡμῶν, Χριστὸς ὁ Θεὸς, τῇ D νυκτὶ ἐκείνῃ ἐν ᾗ πρὸς τὸ πάθος ἀπήγετο, ἔλαβεν ἄρτον· » καὶ μετ' αὐτοὺς ὁ θεῖος καὶ ἱερὸς Βασίλειος, « Λαβὼν, φησὶν, ἄρτον ἐπὶ τῶν ἁγίων αὐτοῦ καὶ ἀμωμήτων χειρῶν. » Καὶ ὁ Χρυσοῦς τὴν γλῶτταν Ἰωάννης ὁ πάνυ, « Λαβὼν ἄρτον, » φησίν· καὶ ἵνα μὴ ἕκαστον λέγω, ἀπαξαπλῶς ἅπαντες οἱ τοῦ ἱεροῦ καταλόγου Πατέρες οὕτω φασί· δι' ὧν δείκνυται, ὡς οὐκ ἀποβάλλονται τὸ ἄζυμον· ἐν γὰρ τῇ λέξει ταύτῃ ἔγνωσαν ἀκριβῶς ἐννοεῖσθαι ἀμφότερον. Διὰ τοῦτο ἡ Ἐκκλησία οὐκ οἴεται μηδεμίαν εἶναι

[23] I Cor. xi, 23.

(1) In Liturgia.

διαφορὰν ἐνζύμου καὶ ἀζύμου, εἰ μόνον ἐκ σίτου εἴη A ὁ ἄρτος. Τούτου χάριν καὶ νομοθετεῖ λέγουσα, μὴ δεῖν ἕτερον εἰς θυσίαν προσφέρειν, ἀλλ' ἢ ἄρτον ἐκ σίτου, κατὰ τὸν τοῦ Κυρίου λόγον, παρεικάζοντος ἑαυτὸν σίτῳ· « Ἐὰν μὴ ὁ κόκκος τοῦ σίτου, γάρ φησι, πεσὼν εἰς τὴν γῆν ἀποθάνῃ, αὐτὸς μόνος μένει· ἐὰν δὲ ἀποθάνῃ, καρπὸν πολὺν φέρει. » Οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς ἀποθανὼν πάντας ἐκ τοῦ ᾅδου ἐῤῥύσατο. Καὶ γέννημα δὲ ἐξ ἀμπέλου διὰ τὸν τοῦ αὐτοῦ λόγον· « Ἐγώ εἰμι ἡ ἄμπελος ἡ ἀληθινή· » καί, « Ἀπάρτι οὐ μὴ πίω ἐκ τούτου τοῦ γεννήματος τῆς ἀμπέλου, » τὴν ἀνάστασιν αὐτοῦ δηλῶν. Ἀπὸ τούτου οὖν δείκνυται διαῤῥήδην, μὴ δύνασθαι προσφέρειν ἡμᾶς μήτε κριθήν, μήτε ὀλύρας, ἢ ἐξ ἄλλου του τῶν σπερμάτων· ὥσπερ οὐδ' οἶνον σκευαστὸν ἀπ' ἄλλου τινός, σίκερα ἢ μέλι ἢ γάλα, ἀλλ' ἐξ ἀμπέλου κατὰ B τὴν κυριακὴν φωνήν. Λοιπὸν οὖν ἐστιν ἡμῖν δεῖξαι, τί ἦν ὅπερ ὁ Κύριος ἔπραξε τότε τὸ μυστήριον παραδιδούς, ἄζυμον ἢ ἔνζυμον· ἐπειδὴ οὐ φαίνεταί τις τῶν διδασκάλων διαῤῥήδην λέγων τί ἦν, ὡς ἀπεδείξαμεν. Ὑμεῖς μὲν γὰρ λέγετε ὅτι ἔνζυμον ἦν, παρ' οὐδενὸς τῶν ἁγίων τοῦτο λαβόντες. Ἡμεῖς δ' ἄζυμον λέγοντες, παρὰ τῶν διδασκάλων τὰς ἀφορμὰς λαβόντες λέγομεν. Ὅτι δὲ τοῦθ' οὕτως ἔχει, δῆλον· ἐν πρώτοις γὰρ ὁ εὐαγγελιστὴς λέγει Ματθαῖος, ἐν κεφαλαίῳ εἰκοστῷ ἕκτῳ· « Τῇ δὲ πρώτῃ τῶν Ἀζύμων προσῆλθον οἱ μαθηταὶ τῷ Ἰησοῦ, λέγοντες αὐτῷ· Ποῦ θέλεις ἑτοιμάσωμέν σοι φαγεῖν τὸ Πάσχα; Ὁ δὲ εἶπεν· Ὑπάγετε εἰς τὴν πόλιν πρὸς τὸν δεῖνα, καὶ εἴπατε αὐτῷ, Ὁ διδάσκαλος λέγει, Ὁ καιρός C μου ἐγγύς ἐστι· πρὸς σὲ ποιῶ τὸ Πάσχα μετὰ τῶν μαθητῶν μου. Καὶ ἐποίησαν οἱ μαθηταὶ ὡς προσέταξεν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, καὶ ἡτοίμασαν τὸ Πάσχα. » Ὁ δὲ θεῖος εὐαγγελιστὴς Μάρκος λέγει· « Καὶ τῇ πρώτῃ ἡμέρᾳ τῶν Ἀζύμων, ὅτε τὸ Πάσχα ἔθυον, λέγουσιν αὐτῷ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ· Κύριε, ποῦ θέλεις ἑτοιμάσωμεν ἀπελθόντες, ἵνα φάγῃς τὸ Πάσχα; Καὶ ἀποστέλλει δύο τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, καὶ λέγει αὐτοῖς· Ὑπάγετε εἰς τὴν πόλιν, καὶ ἀπαντήσει ἡμῖν ἄνθρωπος κεράμιον ὕδατος βαστάζων· ἀκολουθήσατε αὐτῷ, καὶ ὅπου ἂν εἰσέλθῃ, εἴπατε τῷ οἰκοδεσπότῃ· Ὁ διδάσκαλος λέγει· Ποῦ ἐστι τὸ κατάλυμα ὅπου τὸ Πάσχα μετὰ τῶν μαθητῶν μου φάγω; Καὶ αὐτὸς ὑμῖν δείξει ἀνώγεον μέγα ἐστρωμένον· ἐκεῖ ἑτοιμάσατε ἡμῖν τὸ Πάσχα φαγεῖν. Οἱ δὲ ἀπελθόντες ἡτοί- D μασαν τὸ Πάσχα. » Λουκᾶς δὲ ὁ εὐαγγελιστὴς ὁ ῥητορικώτατος οὕτω φάσκει· « Ἤγγιζε δὲ ἡ ἑορτὴ τῶν Ἀζύμων, ἡ λεγομένη Πάσχα. » Καὶ μετ' ὀλίγα· « Ἦλθε δὲ ἡ ἡμέρα τῶν Ἀζύμων, ἐν ᾗ ἔδει θύεσθαι τὸ Πάσχα· καὶ ἀπέστειλε Πέτρον καὶ Ἰωάννην εἰπών· Πορευθέντες ἑτοιμάσατε ἡμῖν τὸ Πάσχα ἵνα φάγωμεν, καὶ ἀπελθόντες ἡτοίμασαν τὸ Πάσχα. » Ὅρα οὖν ἀκριβῶς, πῶς προσέρχονται, καὶ τί αἰτοῦσι. Ποῦ θέλεις, φασίν, ἑτοιμάσωμέν σοι φαγεῖν τὸ Πάσχα; Τῇ ἑσπέρᾳ γὰρ ἐκείνῃ ἔδει φαγεῖν αὐτούς, ὥς φασιν οἱ εὐαγγελισταί· ὁ μέν, τῇ δὲ πρώτῃ τῶν Ἀζύμων· ὁ δέ, καὶ τῇ πρώτῃ ἡμέρᾳ τῶν Ἀζύμων,

nem; secundum verbum Domini, qui se frumento similem facit: « Nisi granum frumenti cadens in terra mortuum fuerit, ipsum solum manet; si vero mortuum fuerit, multum fructum affert [35]. » Sic et Christus moriens omnes ab inferno liberavit. Et vitis fructus ejusdem verbis ostenditur: « Ego sum, inquit, vitis vera [36], jam non bibam ex genimine vitis hujus, resurrectionem suam significans [37]. » Ex hoc ergo liquido ostenditur, non posse nos uti neque hordeo, neque avena, vel alio semine, quemadmodum neque vino ex alia re conflato, sicera, vel melle, vel lacte, sed ex vite, secundum verba Domini. Reliquum igitur est vobis ostendere quid id fuerit quod Dominus fecit cum tradidit hoc mysterium, azymumne vel fermentatum? quoniam ex nemine doctorum deprehenditur aperte quodnam id fuerit, ut antea patefecimus. Vos quidem dicitis fermentatum id fuisse, cum a nemine sanctorum id accipiatis; nos vero azymum dicentes, a doctoribus id sumentes dicemus. Quod ita se habeat, patet: in primis evangelista Matthæus dicit cap. 6: « Prima autem die Azymorum accesserunt discipuli Jesu dicentes, Ubi vis paremus tibi comedere Pascha? At Jesus dixit: Ite in civitatem ad quemdam, et dicite ei, Magister dicit, tempus meum prope est, apud te facio Pascha cum discipulis meis. Et fecerunt discipuli sicut constituit illis Jesus, et paraverunt Pascha [38]. » Divus vero evangelista Marcus dicit: « Prima die Azymorum, quando Pascha immolabant, dicunt ei discipuli ejus, Quo vis eamus, et paremus tibi ut manduces Pascha? Et mittit duos ex discipulis ejus, et dicit eis: Ite in civitatem, et occurret vobis homo lagenam aquæ bajulans; sequimini eum, et quocunque introierit, dicite domino domus, Quia Magister dicit, ubi est refectio mea, ubi Pascha cum discipulis meis manducem? et ipse vobis demonstrabit cœnaculum grande stratum, et illic parate nobis comedere Pascha. Et abierunt discipuli ejus, et paraverunt Pascha [39]. » Lucas vero evangelista facundissimus sic ait: « Appropinquabat autem dies Azymorum, quæ dicitur Pascha. » Et post pauca: « Venit autem dies Azymorum, in quo oportebat immolari Pascha, misitque Petrum et Joannem dicens, Euntes parate nobis Pascha, ut comedamus; et cum discessissent, paraverunt Pascha [40]. » Considera ergo sedulo quo pacto accedunt, et quid petunt, « Ubi vis, aiunt, paremus tibi comedere Pascha? » Nam vespere illo oportebat eos comedere, ut evangelistæ dicunt, hic « prima die Azymorum, » alter, « prima die Azymorum, quando immolabant Pascha. » Qualisnam est hæc prima dies Azymorum, quam tres evangelistæ concorditer prædicant? Hanc nobis aurea lingua declarat; dicit enim homilia 81 in Matthæum, primam Azymorum esse eam quæ præcedit Azyma; nam a vespera semper numerare Judæi consueverunt: et hujus mentionem facit, in

[35] Joan. XII, 24. [36] Joan. XV, 1. [37] Matth. XXVI, 29. [38] Ibid. 17-19. [39] Marc. XIV, 12-16. [40] Luc. XXII, 1, 7-13.

qua vespere Pascha immolari oportebat : quippe qui quinta Sabbati accesserunt, et hanc ille « ante Azyma » vocat, tempus dicens quo accesserunt; alter vero dicit : « Venit autem et dies Azymorum, in quo oportebat immolari Pascha, » venit (inquit), id est prope erat, in foribus aderat, vesperæ illius mentionem faciens, quia a vespera incipiebant : ideo unusquisque addens dicit, « quando immolabatur Pascha. »

A ὅτε τὸ Πάσχα ἔθυον· ὁ δὲ, Ἦλθε δὲ καὶ ἡ ἡμέρα τῶν Ἀζύμων ἐν ᾗ ἔδει θύεσθαι τὸ Πάσχα. Ποία ἐστὶν αὕτη, ἡ πρώτη τῶν Ἀζύμων ἡμέρα, ἣν καὶ οἱ τρεῖς εὐαγγελισταὶ ὁμοφώνως ἀγορεύουσι, ταύτην ἡμῖν ὁ τὴν γλῶτταν χρυσοῦς σαφηνίζει. Λέγει γὰρ ἐν ὁμιλίᾳ ὀγδοηκοστῇ πρώτῃ τοῦ κατὰ Ματθαῖον, πρώτην τῶν Ἀζύμων, τὴν πρὸ τῶν Ἀζύμων φησίν· εἰώθασι γὰρ ἀπὸ τῆς ἑσπέρας ἀεὶ ἀριθμεῖν οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ ταύτης μνημονεύει καθ' ἣν ἐν τῇ ἑσπέρᾳ τὸ Πάσχα ἔμελλε θύεσθαι. Τῇ γὰρ πέμπτῃ τοῦ Σαββάτου προσῆλθον. Καὶ ταύτην, ὁ μὲν, τὴν πρὸ τῶν Ἀζύμων καλεῖ, τὸν καιρὸν λέγων καθ' ὃν προσῆλθον· ὁ δὲ λέγει, Ἦλθε δὲ καὶ ἡ ἡμέρα τῶν Ἀζύμων, ἐν ᾗ ἔδει θύεσθαι τὸ Πάσχα. Τὸ ἦλθε τοῦτο λέγων, ἐγγὺς ἦν, ἐπὶ θύραις ἦν, τῆς ἑσπέρας δηλονότι μεμνημένος ἐκείνης· ἀπὸ γὰρ τῆς ἑσπέρας ἤρχοντο. Διὸ ἕκαστος προστίθησι λέγων, « Ὅτε ἐθύετο τὸ Πάσχα. »

III.

Habes igitur quod hanc diem dicit « ante Azyma, » qua vespere Pascha immolari oportebat, ac liquido constat quod tempus erat Paschatis illud. Idcirco ex evangelistis, hic inquit, « Vespere autem facto, discubuit cum duodecim discipulis suis; » ille vero, « Vespere autem facto venit cum duodecim; » tertius, « Cum facta esset hora, discubuit, et duodecim apostoli cum eo. » Propterea festinantes ad magistrum accedunt, quia in foribus erat, quasi dicentes, Hora appropinquavit, in qua lex jubet abjici fermentatum a nobis. Ergo dic nobis ubi apparatus iste fieri debet, quia adest hora ejus. At is, videns eos de apparatu Paschatis esse sollicitos, et tempus ejus adesse, misit eos dicens : « Ite in civitatem, et reliqua, et parate nobis Pascha. » Diligenter ergo considerandum : hi interrogant ubi parandum sit Pascha, ille vero explanat ubi Pascha parandum sit. Quid igitur est quod quæritur? quodnam Pascha erat id articulo addito expressum? non enim sine articulo dicit, Parate Pascha, sed cum articulo. Hoc quid erat quod ipsi et ipse cum sollicitudine parari expostulabant? et quomodo Judæi debebant facere id? ubi Pascha sancitum est? Audi de hoc Paschate quid dicit Dominus ad Moysem in Exodo : « Mensis iste vobis principium mensium, primus erit in mensibus anni. Loquimini ad universum cœtum filiorum Israel, et dicite eis : Decima die mensis hujus tollat unusquisque agnum per familias et domos suas. Sin autem minor est numerus, ut sufficere possit ad vescendum agnum, assumat vicinum suum, qui conjunctus est domui suæ, juxta numerum animarum quæ sufficere possunt ad esum agni. Erit autem agnus absque macula, masculus, anniculus; juxta quem ritum tolletis et hædum, et servabitis eum usque ad quartum decimum diem mensis hujus, immolabitque eum universa multitudo filiorum Israel ad vesperam. Et sument de sanguine ejus, ac ponent super utrumque postem, et in superliminaribus domorum, in quibus comedent illum. Et edent carnes nocte illa assas igni, et azymos panes cum lactucis agrestibus. » Et paulo post : « Sic autem comedetis illum : Renes vestros accingetis, et calceamenta habebitis in pedibus, tenentes baculos in manibus, et comedetis

Γ.

B Ἔχεις οὖν ὅτι ταύτην τὴν ἡμέραν λέγει πρὸ τῶν Ἀζύμων, ἐν ᾗ, ἐν τῇ ἑσπέρᾳ τὸ Πάσχα ἔμελλε θύεσθαι. Καὶ φαίνεται διαῤῥήδην ὅτι ὁ καιρὸς ἦν τοῦ Πάσχα· διὸ καὶ οἱ εὐαγγελισταὶ, ὁ μὲν φησιν, « Ὀψίας γενομένης, ἀνέκειτο μετὰ τῶν δώδεκα· » ὁ δὲ, « Καὶ ὀψίας γενομένης ἔρχεται μετὰ τῶν δώδεκα· » ὁ δὲ, « Καὶ ὅτε ἐγένετο ἡ ὥρα, ἀνέπεσε· καὶ οἱ δώδεκα ἀπόστολοι σὺν αὐτῷ. » Διὰ τοῦτο προσέρχονται μετὰ σπουδῆς πρὸς τὸν διδάσκαλον, ὅτι ἐπὶ θύραις ἦν, ὡσανεὶ λέγοντες, Ἡ ὥρα ἤγγικεν, ἐν ᾗ ὁ νόμος παρακελεύεται ἀπεληλάσθαι ζυμωτὸν ἀφ' ἡμῶν· οὐκοῦν εἰπὲ ἡμῖν ποῦ ἡ ἑτοιμασία αὕτη γενήσεται· ὅτι πάρεστιν ἡ ὥρα αὐτῆς. Ὁ δὲ ἰδὼν αὐτοὺς ἐναγωνίους περὶ τῆς ἑτοιμασίας τοῦ Πάσχα, καὶ ὅτι ὁ C καιρὸς ἦν αὐτοῦ, ἀπέστειλεν αὐτοὺς, λέγων· « Ἀπέλθατε εἰς τὴν πόλιν, καὶ τὰ ἑξῆς· καὶ ἑτοιμάσατε ἡμῖν τὸ Πάσχα. » Σκεπτέον οὖν ἀκριβῶς· οἱ μὲν ἐρωτῶσιν ἵνα ἑτοιμάσωσι τὸ Πάσχα· ὁ δὲ ἐξηγεῖται αὐτοῖς ποῦ ἄρα τὸ Πάσχα ἑτοιμάσουσι. Τί οὖν ἐστι τὸ ζητούμενον; τὸ Πάσχα τοῦτο τί ἦν τὸ μετὰ τοῦ ἄρθρου προσκειμένου; οὐ γὰρ, Ἑτοιμάσατε Πάσχα, φησὶν, ἀλλὰ τὸ Πάσχα. Τοῦτο τί ἦν ὅπερ αὐτοὶ καὶ αὐτὸς ἐναγώνιοι γίνονται ἑτοιμάσαι; Καὶ πῶς ὤφειλον οἱ Ἰουδαῖοι ποιεῖν τοῦτο; Ποῦ δὲ τὸ Πάσχα νενομοθέτηται; Ἄκουσον περὶ τούτου τοῦ Πάσχα τί φησιν ὁ Κύριος πρὸς Μωϋσῆν ἐν τῇ Ἐξόδῳ· « Ὁ μὴν οὗτος ὑμῖν ἀρχὴ μηνῶν πρῶτος ἔσται ὑμῖν ἐν τοῖς μησὶ τοῦ ἐνιαυτοῦ· λάλησον πρὸς πᾶσαν συναγωγὴν υἱῶν Ἰσραὴλ, λέγων· Τῇ δεκάτῃ τοῦ μηνὸς D τούτου, λαβέτωσαν ἕκαστος πρόβατον κατ' οἰκίαν· ἐὰν δὲ ὀλιγοστοὶ ὦσιν ἐν τῇ οἰκίᾳ, ὥστε μὴ ἱκανοὺς εἶναι εἰς πρόβατον, προσλήψεται μεθ' ἑαυτοῦ τὸν γείτονα τὸν πλησίον αὐτοῦ, κατὰ ἀριθμὸν τῶν ψυχῶν ἕκαστος τὸ ἀρκοῦν αὐτῷ συναριθμηθήσεται εἰς πρόβατον. Πρόβατον τέλειον ἄρσεν ἄμωμον ἐνιαύσιον ἔσται ὑμῖν· ἀπὸ τῶν ἀμνῶν καὶ ἀπὸ τῶν ἐρίφων λήψεσθε, καὶ ἔσται ὑμῖν διατετηρημένον ἕως τῆς τεσσαρεσκαιδεκάτης τοῦ μηνὸς τούτου, καὶ σφάξουσιν αὐτὸ, πᾶν τὸ πλῆθος τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ πρὸς ἑσπέραν· καὶ λήψονται ἀπὸ τοῦ αἵματος, καὶ θήσουσιν ἐπὶ τῶν δύο σταθμῶν, καὶ ἐπὶ τὴν φλιὰν καὶ ἐν τοῖς οἴκοις, ἐν οἷς ἂν φάγωσιν αὐτὸ ἐν αὐτοῖς. Καὶ φάγονται τὰ κρέα ταῦτα ὀπτὰ πυρί· καὶ ἄζυμα ἐπὶ πικρίδων ἔδονται. » Καὶ μετ' ὀλίγα· « Οὕτως

A διαφάγεσθε αὐτό· αἱ ὀσφύες ὑμῶν περιεζωσμέναι· καὶ τὰ ὑποδήματα ὑμῶν ἐν τοῖς ποσὶν ὑμῶν· καὶ αἱ βακτηρίαι ὑμῶν ἐν ταῖς χερσὶν ὑμῶν· καὶ ἔδεσθε αὐτὰ μετὰ σπουδῆς. Πάσχα ἐστὶ Κυρίου. » Οἶδας ἄρα τί τὸ Πάσχα ἐστί· λαβεῖν ἀμνὸν ἄμωμον, ἐνιαύσιον, ἀπὸ τῆς δεκάτης τοῦ μηνός, καὶ διατηρεῖν καὶ φυλάττειν αὐτὸν μέχρι καὶ τῆς τεσσαρεσκαιδεκάτης· καὶ τῇ τεσσαρεσκαιδεκάτῃ τοῦ μηνὸς πρὸς ἑσπέραν, θῦσαι αὐτό· καὶ τὰ λοιπά· καὶ φαγεῖν ὀπτὰ πυρί· καὶ ἄζυμα ἐπὶ πικρίδων ἔδεσθε αὐτά· καὶ ταῦτα μετὰ σπουδῆς· ὅτι Πάσχα ἐστὶ Κυρίου. Τοῦτό ἐστιν ἐκεῖνο τὸ νομικὸν Πάσχα· ὅπερ ὁ νόμος προσέταττε ποιεῖν τοὺς υἱοὺς Ἰσραήλ. Εἰ οὖν ταῦθ' οὕτως ἔχει, καὶ οἱ μὲν λέγουσι περὶ τοῦ Πάσχα, ὁ δὲ ἐξηγεῖται περὶ τοῦ Πάσχα, ποῖον ἄρα Πάσχα ἐζήτουν οἱ μαθηταὶ ἑτοιμάσαι; τὸ νομικὸν καὶ σύνηθες B αὐτῶν, ἢ ἄλλο τι καινόν. Καὶ γὰρ Ἰουδαῖοι ὄντες, τὸ αὐτὸ Πάσχα ὅπερ ἐδήλου τὴν διάβασιν τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης· Πάσχα γὰρ *διάβασις* ἑρμηνεύεται. Διὸ καὶ ὃ κατὰ συνήθειαν εἶχον ἐπιτελεῖν, τοῦτο καὶ ἑτοιμάσαι ἠρώτων· καὶ ὁ Χριστὸς μαρτυρεῖται παρὰ τῇ Γραφῇ, ποιητὴς τοῦ νόμου καὶ πληρωτής. Οὕτω γάρ φησιν αὐτὸς ὑπὲρ ἑαυτοῦ· « Ἐγὼ οὐκ ἦλθον καταλῦσαι τὸν νόμον, ἀλλὰ πληρῶσαι· » καὶ αὖ, « Εὐκοπώτερον τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν παρελθεῖν, ἢ ἰῶτα ἓν ἢ μίαν κεραίαν παρελθεῖν ἀπὸ τοῦ νόμου. » Πῶς οὖν ἔδει αὐτὸν πρᾶξαι ἄλλα, ἢ τὰ τοῦ νόμου; οὐκοῦν πληρωτὴς ὢν τοῦ νόμου, τὸ ὑπὸ τοῦ νόμου μὲν προσταττόμενον, παρ' αὐτοῦ δὲ πρότερον ἐν τῷ ὄρει, τῷ θεόπτῃ Μωσεῖ παραδιδομένον Πάσχα, C ὡς ὁ νόμος διεκελεύετο ἀπετέλεσε. Καὶ ἐὰν τοῦτο εἴποι τις, οὐκ ἂν ἁμάρτῃ, ὅτι οἱ ἀπόστολοι, ὡς προείφημεν, Ἰουδαῖοι ὑπάρχοντες, καὶ τὸν νόμον ὡς εἰκὸς ἦν τηροῦντες, εἰ ᾔδεισαν αὐτὸν ἑτέρως (παρὰ τὸν νόμον ποιοῦντα, οὐκ ἂν αὐτῷ ἠκολούθουν καὶ σὺν αὐτῷ ἤσθιον τὸ Πάσχα· ἀλλ' ᾔδεισαν ἀκριβῶς ὅτι τὸν νόμον ἐτήρει μέχρι παντός· διὰ τοῦτο καὶ ἐδίψων ἀκολουθεῖν αὐτῷ. Ὅτι δὲ τὸν νόμον ἐτήρει, ἄκουσον τοῦ χρυσορρήμονος Ἰωάννου, ἐν ὁμιλίᾳ ὀγδοηκοστῇ πρώτῃ τοῦ εὐαγγελιστοῦ Ματθαίου, λέγοντος· « Τίνος δὲ ἕνεκεν τὸ Πάσχα ἐπετέλει; διὰ πάντων δεικνὺς μέχρι τῆς ἐσχάτης ἡμέρας, ὅτι οὐκ ἔστιν ἐναντίος τῷ νόμῳ· ἵνα δὲ μὴ ἐναντίος γένηται τῷ νόμῳ, τὸ Πάσχα ἐπετέλει. » Ἀποδέδεικται τοιγαροῦν ἐκ τούτου ἀκριβῶς, ὅτι τὸ νομικὸν Πάσχα ἡτοίμασαν, ὥς φησιν ἕτερος τῶν εὐαγγελιστῶν. « Ἦν δὲ τὸ Πάσχα καὶ τὰ Ἄζυμα. »

Τί οὖν ἐστι τὸ ζητούμενον; τί ἐκ τούτου βουλόμεθα ἀποδεῖξαι, τοσαῦτα καταναλώσαντες; Πάσης D πονηρίας ἀπηλλάχθαι δεῖ τὸν πιστόν· πᾶσαν φιλονεικίαν καὶ ἔριδα καὶ ματαίαν πρόληψιν ἀποσοβῆσαι δεῖ ἐκ καρδίας, τὸν τὴν σωτηρίαν αὐτοῦ βουλόμενον. Ὅτι ὁ Σωτὴρ ὁ ἡμέτερος ἐν τῷ τεταγμένῳ τοῦ νόμου καιρῷ, τὸ Πάσχα ἐτέλεσε· καὶ οὔτε προλαβὼν ἐποίησεν, ὥς τινες βούλονται, οὔτε μεταβάς, ἀλλ' ἐν τῷ ἰδίῳ καιρῷ, καὶ ἐν τῇ τεταγμένῃ ὥρᾳ· καὶ τούτου μάρτυς ὁ εὐαγγελιστὴς Λουκᾶς, λέγων· « Καὶ ὅτε ἐγένετο ἡ ὥρα, ἀνέπεσε μετὰ τῶν δώδεκα. » Οὐ γὰρ εἶπεν, ὅτε ἐγένετο ἡ ἡμέρα· καὶ γὰρ οὐ παρ-

A festinantes : est enim Pascha Domini. »[41] Nosti ergo quid Pascha sit : sumere agnum immaculatum, anniculum a decima die mensis, et servare et custodire eum usque ad quartum decimum; et quarta decima mensis vespere, sacrificare illum, et reliqua, et comedere assa igni, et azyma comedere ipsa in lactucis agrestibus, et præterea festinantes, quia Pascha est Domini. Hoc est illud legale Pascha, quod lex jussit facere filiis Israel. Si hæc ergo ita se habent, et hi quidem de Paschate dicunt, ille vero exponit de Paschate, qualenam Pascha quærebant discipuli parare? Legale et consuetum illis, an novum aliud? Nam cum Judæi essent, idem Pascha, quod transitum Rubri maris significabat, celebrabant; Pascha enim *transitus* exponitur, ideo B quod de more sacrificare debebant, id parare quærebant. Et Scriptura testatur, Christum auctorem esse legem servandi et adimplendi; ita enim ipse de seipso dicit, « Ego non veni solvere legem, sed adimplere [42]; et iterum : « Facilius est cœlum et terram præterire, quam de lege iota unum vel unum apicem cadere [43]. » Quomodo ergo oportebat eum alia agere quam quæ ad legem pertinebant? Ergo cum auctor esset legis adimplendæ, adimplevit, quod a lege sancitum erat Pascha, ab eo vero prius in monte Moysi, qui Dei faciem vidit, traditum, ut lex jubebat. Quod si quis dixerit, quod cum apostoli Judæi essent, ut ante exposuimus, et legem, ut par erat, servarent, si novissent eum aliud C quam quod lex jubebat agere, non eum secuti essent, nec cum eo Pascha comedissent, non aberrabit a vero : sed sciebant eum exacte semper servare legem, idcirco ipsum sequi gestiebant. Quod autem legem servaret, audi aurea effundentem verba Joannem in homilia octuagesima prima in Matthæum dicentem, « Qua de causa Pascha peragebat, » in omnibus usque ad extremum diem ostendens, legi se non esse contrarium : ne autem legi contrarius esset, legem peragebat. Exacte igitur ex eo ostensum est, quod legale Pascha pararunt, ut alter evangelistarum testatur, « Erat autem Pascha et Azyma. »

Quidnam est igitur quod quæritur? quid ex hoc D tam multis verbis probare contendimus? Ab omni pravitate fidelem oportet vindicare, omne concertandi studium, litem et stultam præsumptionem de corde opus est eum propulsare, qui suæ salutis cupidus est : quia Salvator noster tempore sanctæ legis peregit Pascha, neque antea peregit, ut quidam volunt, neque post, sed suo tempore et hora, ut jussum erat; hujus rei testis est Lucas evangelista cum dicit : « Et cum facta esset hora, discubuit cum duodecim. » Non enim dixit, Quando facta est dies, nam alia dies non præterierat præter

[41] Exod. XII, 1-11. [42] Matth. v, 17. [43] Luc. XVI, 17.

eam in qua dicit; Venit autem dies Azymorum, in quo immolabant Pascha, sed, Quando venit hora. Apertum est quod illa hora erat diei Paschatis, quo id comedit Dominus noster Deus Jesus Christus. Ubi vero dicit, « discubuit cum duodecim, » ambiguitatem vel dubitationem aliquam non præbet nobis: non enim ex hoc ostendere volumus aliud esse cœnam, aliud Pascha; sed quod tempus Azymorum erat, quo incipiebant Azyma per septem dies comedi, in quibus fermentatum inveniri non oportebat: nam a principio Paschatis incipiunt Azyma; at cœptis Azymis nemini licebat domi fermentatum habere, cum id manifeste lex prohiberet. Sed post agni esum stantes et festinantes, aliudque agentes (ut in traditione ejus scriptum est), comedentes et alia fercula prandentes discumbebant, neque lex eos sedere prohibebat: nam Pascha stantes peragebant, ut supra dictum est; sed hoc transacto prandentes discumbebant. Non enim stantes per totos septem dies comedebant, sed prima tantum die, postea sedebant comedentes. Hinc ostenditur, quod post esum Paschæ Salvator cum suis discipulis, cum vellet prandere, discumbebat. Hujus rei mecum testis erit aurea Joannis lingua; dicit enim in Evangelii enarratione quasi interrogans, « Cur si Pascha comedebant, contra legem comedebant? Oportebat enim eos non discumbentes comedere. At non discumbebant ad esum Paschatis, sed post ejus esum: deinde sedentes comedebant. Post cœnam vero sumpto pane benedixit, et dixit: Accipite, comedite, hoc est corpus meum, hoc facite in meam commemorationem: similiter et calicem postquam cœnavit dicens, Bibite ex hoc omnes. » Si ergo post cœnam, ut evangelista dicit, tradidit illis mysterium, ubi tunc erat fermentatum? nam Pascha erat et Azyma; quæ cum inciperent, fermentatum usque ad septem dies non reperiebatur. Quod hoc verum sit, quid dicat lex audiamus: « Septem diebus azyma comedetis: in primo die non erit fermentum in domibus vestris: quicumque comederit fermentatum, peribit anima illa de Israel, a primo die usque ad diem septimum. Dies prima erit sancta atque solemnis, et dies septima eadem festivitate venerabilis: nihil operis facietis in eis, exceptis his quæ ad vescendum pertinent. Et observabitis Azyma: in eadem enim ipsa die educam exercitum de terra Ægypti, et custodietis diem istum in generationes vestras ritu perpetuo. Primo mense quartadecima die mensis ad vesperam comedetis Azyma usque ad vicesimam primam diem ejusdem mensis ad vesperam. Septem diebus fermentum non invenietur in domibus vestris: qui comederit fermentatum, peribit anima ejus de cœtu Israel, tam de advenis quam de indigenis terræ. Omne fermentatum non comedetis: in cunctis habitaculis vestris edetis Azyma [44]. » Audivisti, a principio Paschæ a vespera quartadecima die mensis usque ad vicesimam

ἦλθεν ἑτέρα τις ἡμέρα ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἐν ᾗ φησιν· Ἦλθε δὲ ἡ ἡμέρα τῶν Ἀζύμων, ἐν ᾗ ἔθυον τὸ Πάσχα· ἀλλ', « Ὅτε ἐγένετο ἡ ὥρα. » Δῆλον δὲ ὅτι τοῦ Πάσχα τῆς ἡμέρας ἐκείνη ἦν ἡ ὥρα, ἣν τῶν Ἀζύμων ἡμέραν φησίν. Ἔχεις τοίνυν ὅτι ὁ καιρὸς ἦν τοῦ Πάσχα, ἐν ᾧ τοῦτο ἔφαγεν ὁ Δεσπότης ἡμῶν καὶ Θεὸς Ἰησοῦς Χριστός. Τὸ δὲ ἀνέκειτο μετὰ τῶν δώδεκα, οὐ παρέχει ἡμῖν ἀμφιβολίαν ἢ ἀμφισβήτησιν οἱανοῦν. Οὐδὲ γὰρ βουλόμεθα ἀποδεῖξαι ἀπὸ τούτου ὅτι ἄλλο δεῖπνος, καὶ ἄλλο Πάσχα· ἀλλ' ὅτι καιρὸς ἦν τῶν Ἀζύμων, ἐν ᾧ ἀρχὴν ἐλάμβανον τὰ Ἄζυμα ἑπτὰ ἡμέρας ἐσθίεσθαι· ἐν αἷς οὐ δεῖ εὑρεθῆναι ζυμωτόν. Ἀρξαμένου γὰρ τοῦ Πάσχα, ἄρχονται τὰ Ἄζυμα· ἀρξαμένων δὲ τῶν Ἀζύμων, οὐδεὶς ἠδύνατο ἔνζυμον ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτοῦ κατέχειν, ἀπαγορεύοντος διαῤῥήδην τοῦτο τοῦ νόμου. Μετὰ δὲ τὸ φαγεῖν αὐτοὺς τὸν ἀμνὸν, ἑστῶτας καὶ μετὰ σπουδῆς, καὶ τἄλλα ποιοῦντας ὡς ἐν τῇ παραδόσει αὐτοῦ γέγραπται, ἀνέκειντο ἐσθίοντες καὶ δειπνοῦντες ἄλλα ἐδέσματα· καὶ οὐκ ἐκώλυεν αὐτοὺς ὁ νόμος καθίσαι· τὸ Πάσχα γὰρ ἑστῶτες ἐτέλουν, ὡς εἴρηται πολλάκις· τούτου δὲ γενομένου, ἀνέκειντο δειπνοῦντες. Οὐ γὰρ ἑστῶτες πάσας τὰς ἑπτὰ ἡμέρας ἤσθιον, ἀλλ' ἢ μόνον ἐν τῇ πρώτῃ ἡμέρᾳ· εἶτα ἐκάθηντο τρώγοντες. Κἀντεῦθεν δείκνυται, ὅτι μετὰ τὸ φαγεῖν τὸ Πάσχα, ὁ Σωτὴρ ἀνέκειτο μετὰ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, δειπνῆσαι θέλων. Καὶ τοῦτο συμμαρτυρήσει μοι ἡ χρυσῆ τοῦ Ἰωάννου γλῶττα. Λέγει γὰρ ἐν τῇ ἐξηγήσει τοῦ Εὐαγγελίου ὡσανεὶ ἐρωτώμενος· « Διὰ τί εἰ τὸ Πάσχα ἤσθιον, παρανόμως ἤσθιον; οὐ γὰρ ἀνακειμένους ἔδει φαγεῖν. Ἀλλ' οὐκ ἐν τῷ ἐσθίειν τὸ Πάσχα ἀνέκειντο, ἀλλὰ μετὰ τὸ φαγεῖν αὐτὸ λοιπὸν ἑστιώμενοι ἦσαν. Μετὰ δὲ τὸ δειπνῆσαι, λαβὼν τὸν ἄρτον εὐλόγησε καὶ εἶπε· Λάβετε, φάγετε· τοῦτό μού ἐστι τὸ σῶμα. Τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν. Ὁμοίως καὶ τὸ ποτήριον μετὰ τὸ δειπνῆσαι, λέγων· Πίετε ἐξ αὐτοῦ πάντες. » Εἰ οὖν μετὰ τὸ δειπνῆσαι, ὥς φησιν ὁ εὐαγγελιστής, παρέδωκε τὸ μυστήριον, ποῦ τότε ἔνζυμον; καὶ γὰρ τὸ Πάσχα ἦν, καὶ τὰ Ἄζυμα. Ὧν εἰσελθόντων, ἔνζυμον οὐχ εὑρίσκετο ἕως ἑπτὰ ἡμέρας. Ὅτι δὲ τοῦτο ἀληθὲς, ἀκούσωμεν τοῦ νόμου τί φησιν. « Ἑπτὰ ἡμέρας ἔδεσθε ἄζυμα. Ἀπὸ δὲ τῆς πρώτης ἡμέρας, ἀφανιεῖτε ζύμην ἐκ τῶν οἰκιῶν ὑμῶν. Πᾶς ὃς ἂν φάγῃ ζύμην, ἐξολοθρευθήσεται ἡ ψυχὴ ἐκείνη ἐξ Ἰσραὴλ, ἀπὸ τῆς ἡμέρας τῆς πρώτης ἕως τῆς ἡμέρας τῆς ἑβδόμης. Καὶ ἡ ἡμέρα ἡ πρώτη κληθήσεται ἁγία· καὶ ἡ ἡμέρα ἡ ἑβδόμη κλητὴ ἁγία ἔσται ὑμῖν. Πᾶν ἔργον λατρευτὸν οὐ ποιήσετε ἐν αὐταῖς· πλὴν ὅσα ποιηθήσεται πάσῃ ψυχῇ, τοῦτο μόνον ποιηθήσεται ὑμῖν· καὶ φυλάξεσθε τὴν ἐντολὴν ταύτην. Ἐν γὰρ τῇ ἡμέρᾳ ταύτῃ ἐξάξω τὴν δύναμιν ὑμῶν ἐκ γῆς Αἰγύπτου. Καὶ ποιήσετε τὴν ἡμέραν ταύτην εἰς τὰς γενεὰς ὑμῶν, νόμιμον αἰώνιον. Ἐναρχόμενοι τῇ τεσσαρεσκαιδεκάτῃ τοῦ μηνὸς τοῦ πρώτου, ἀφ' ἑσπέρας ἔδεσθε ἄζυμα· ἕως ἡμέρας μιᾶς καὶ εἰκάδος τοῦ μηνὸς ἕως ἑσπέρας· ἑπτὰ ἡμέρας

[44] Exod. XII, 15 seqq.

ζύμη οὐχ εὑρεθήσεται ἐν ταῖς οἰκίαις ὑμῶν· πᾶς δς ἂν φάγῃ ζυμωτὸν, ἐξολοθρευθήσεται ἡ ψυχὴ ἐκείνη ἐκ συναγωγῆς υἱῶν Ἰσραήλ. Ἔν τε τοῖς γειώραις καὶ αὐτόχθοσι τῆς γῆς, πᾶν ζυμωτὸν οὐκ ἔδεσθε· ἐν παντὶ κατοικητηρίῳ ὑμῶν ἔδεσθε ἄζυμα. » Ἤκουσας ὅτι ἀρχομένου τοῦ Πάσχα ἀφ' ἑσπέρας τῆς τεσσαρεσκαιδεκάτης ἡμέρας τοῦ μηνὸς, ἕως τῆς εἰκοστῆς πρώτης, οὐκ ἔδει εὑρεθῆναι ζυμωτὸν ἐν οἰκίᾳ τινὸς αὐτῶν. Ὁ δὲ Κύριος, μετὰ τὸ φαγεῖν τὸ Πάσχα ὀρθοστάδην, ὡς εἴρηται πολλάκις, καὶ τὸ πάντα τελέσαι κατὰ τὸν νόμον, μετὰ ταῦτα ἀναπεσὼν ἔφη, « Ἐπιθυμίᾳ ἐπεθύμησα τοῦτο τὸ Πάσχα φαγεῖν μεθ' ὑμῶν πρὸ τοῦ με παθεῖν· » εἶτα συνεδείπνει τοῖς ἀποστόλοις· δεῖπνος γὰρ ἦν. Μετὰ δὲ τὸ δειπνῆσαι, λαβὼν τὸν ἄρτον εὐλόγησεν. Εἰπὼν δὲ, μετὰ τὸ δειπνῆσαι, πᾶσαν ἀνεῖλε πρόφασιν τῶν προφάσεις ζητούντων. Εἰ γὰρ ἔλεγε πρὸ τοῦ δειπνῆσαι, κατέλιπεν ἂν σκιὰν βοηθείας τοῖς βουλομένοις ἐρίζειν, λέγουσιν ὅτι πρὸ τοῦ δείπνου ἐποίησε τὸ μυστήριον, ἐν τῇ ὥρᾳ τῆς ἀπαλλαγῆς τοῦ ἀζύμου. Καὶ διὰ τοῦτο, οὐδὲν καινὸν, εἰ καὶ ἔνζυμον ἄρτον ἔλαβεν ὁ Χριστὸς, καὶ τὸ μυστήριον ἀπετέλεσεν. Ἀλλὰ μετὰ τὸ δειπνῆσαι εἶπεν. Ἀπελθοῦσα γὰρ ἦν ἡ ζύμη ἐν τῇ ὥρᾳ τοῦ Πάσχα, καὶ οὐδαμοῦ εὑρίσκετο ἀπὸ τῆς τρίτης ὥρας τῆς ἡμέρας ἐκείνης καθ' ἣν πρὸς ἑσπέραν τὸ Πάσχα ἐθύετο· οὕτω γὰρ καὶ μέχρι τῆς σήμερον οἱ Ἰουδαῖοι ποιοῦσιν. Ἔλαβε δ' ἄρτον, πόθεν; Ἐκ τῆς τραπέζης ἐφ' ἧς ἤσθιον. Τί δὲ ἤσθιον; Ἄζυμα. Λαβὼν δὲ τὸν παρατυχόντα ἄρτον τῇ τραπέζῃ ἐκείνῃ, παραδίδωσι τὸ μυστήριον. Τίς δὲ ἦν; Ἄζυμος. Οὐ γὰρ ὤφειλεν ἄλλος εἶναι, ἐπεὶ τὸ νομικὸν ἐτελεῖτο Πάσχα, καὶ τὰ Ἄζυμα ἦσαν. Ἀρξαμένων γὰρ τῶν Ἀζύμων, οὐκ ἔχουσι χώραν τὰ ἔνζυμα κατὰ τὸν νόμον.

primam, non debere inveniri fermentatum in domo alicujus? Dominus vero post esum Paschatis, stans, ut sæpe dictum est, et peractis omnibus secundum legem, cum postea discubuisset, dixit: « Desiderio desideravi hoc Pascha manducare vobiscum antequam patiar [45]; » postea cum apostolis concœnabat, cœna enim erat. Post cœnam autem accepto pane benedixit. Quod cum post cœnam dixisset, omnem sustulit occasionem iis qui quærunt occasiones: quippe cum si id ante cœnam protulisset, quodammodo umbram auxilii reliquisset iis qui litigare exoptant, dicentibus ante cœnam mysterium peregisse, dum Azymorum tempus præteriret. Idcirco nihil novi, si fermentatum panem Christus sumpsisset, et in eo mysterium peregisset. Sed post cœnam dixit; nam sublatum fermentum erat Paschatis tempore, nec usque reperiebatur post tertiam horam diei illius, in qua vespere Pascha immolabatur. Hunc morem usque ad hanc diem Judæi servant. Unde autem sumpsit panem? Ex mensa ubi comedebant. Quid comedebant? Azyma. Accepto vero pane qui se obtulit in mensa illa, mysterium tradit. Qualisnam panis? Azymus. Non enim oportebat alium adesse, quoniam legale Pascha peragebatur, et Azyma erant, quia incipientibus Azymis, locum, secundum legem, fermentata non habent.

Δ'.

Ἀλλὰ τί φασιν οἱ τἀναντία φρονοῦντες; Οὐ τοῦτο ἦν τὸ νομικὸν Πάσχα· πάντα ὤφειλον εἶναι ὀπτὰ πυρὶ καὶ ἄζυμα, ἐν τούτῳ δὲ, καὶ ζωμὸς, καὶ ἄρτοι, καὶ τρυβλία, καὶ οἶνος· ὥστε οὐ τοῦτο ἦν. Ταῦτα λέγοντες, ἐοίκασιν ἓν καὶ ταυτὸ εἶναι Πάσχα καὶ δεῖπνον. Ἀλλ' οὐκ ἔστιν· ἄλλο γὰρ Πάσχα, καὶ ἄλλο δεῖπνος, ὡς εἴρηται. Ἐν γὰρ τῷ Πάσχα καὶ ἡμῖν εἴρηται πολλάκις, εἰ καὶ αὐτοὶ οὐ συνῆκαν, ὅτι πάντα ὤφειλον εἶναι ὀπτὰ πυρί· ὃ ἤσθιον ἑστῶτες. Καὶ αὐτὸ ἐποίησεν ὁ Χριστὸς, πρὸ τοῦ δείπνου, εἶτα ἀνέπεσεν ἐν τῷ δείπνῳ, καὶ ἤσθιον ζωμοὺς, καὶ ἄλλα ὅσα ἤρεσκεν. Ὅτι δὲ τὸ νομικὸν ἐτέλεσεν ὁ Δεσπότης ἡμῶν Χριστὸς Πάσχα τότε, ὁ χρυσοῤῥήμων Χρυσόστομος μαρτυρήσει τοῦτο, ἐν τῇ προλεχθείσῃ ὁμιλίᾳ, εἰς τὸν εὐαγγελιστὴν Ματθαῖον· λέγει γάρ· « Μετὰ δὲ τὸ φαγεῖν τὸ νομικὸν Πάσχα, παραδίδωσι τὸ μυστήριον. » Τοῦτο δὲ καὶ ὁ Δαμασκηνὸς Ἰωάννης, ἐν τῷ εἰκοστῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ τῶν *Θεολογικῶν*, οὗ ἡ ἀρχὴ, « Ὁ ἀγαθὸς καὶ πανάγαθος καὶ ὑπεράγαθος Θεὸς, » μετά τινα καὶ ἄλλα φησὶν, « Ἐν τῷ ὑπερῴῳ τοίνυν τῆς ἁγίας καὶ ἐνδόξου Σιὼν, τὸ παλαιὸν Πάσχα μετὰ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ φαγὼν, καὶ πληρώσας τὴν παλαιὰν πᾶσαν Διαθήκην, νίπτει τοὺς πόδας τῶν μαθητῶν. » Ἀκούεις, ὅτι τὸ παλαιὸν Πάσχα ἔφαγεν ὁ Χριστός; Πῶς φῂς ὅτι οὐ τοῦτο ἦν τὸ νομικόν; Οὐκ οἶδα γὰρ εἰ ἄλλο ἐστὶ τὸ παλαιὸν,

IV.

At quid afferunt qui contra sentiunt? Non id erat legale Pascha; omnia debebant esse assa igni et azyma, atque in eo sunt jus, panis, catini, vinum: itaque non illud erat. Cum hæc dicunt, videntur unum et idem Pascha et cœna. Sed non est; nam aliud est Pascha, aliud cœna, ut dictum est. In Paschate enim (quod a nobis sæpe jam expositum est, quanquam ii non intellexerint) cuncta oportebat esse assa igni; quod Pascha stantes comedebant, quod et Christus fecit ante cœnam; post in cœna discubuit, et comederunt jus et alia quæcunque libuit. Quod autem legale Pascha tum peregerit Christus Dominus noster, aureus Joannes id testabitur in homilia antedicta in evangelistam Matthæum; dicit enim: « Post legalis Paschatis esum mysterium tradit. » Id et Damascenus Joannes 24 capite *Theologiæ*, qui incipit, « Bonus et omnino bonus, et super omnia bonus Deus, » post alia quædam, dicit: « In cœnaculo igitur sanctæ et gloriosæ Sion antiquum Pascha cum comedisset, et vetus Testamentum omne complevisset, discipulorum pedes abluit. » Audis quod vetus Pascha comedebat Christus? Quomodo dicis id legitimum Pascha non esse? Ignoro enim an sit aliud priscum Pascha, et aliud legale. Quod si quis dicat quod, etsi Pascha paratum fuit, non secun-

[45] Luc. XXII, 15.

dum veterem figuram fuit paratum, scilicet, ut haberet azyma, agnos, lactucam agrestem, et alia (nam ea cessare oportebat), sciant primum quod Christum nil aliud facere oportuit quam quod lex jubebat, ne legis transgressor judicaretur. » Deinde qui parabat id, Zebedæus erat: qui cum Judæus esset, nil aliud fecisset quam quod lex jubebat. Si vero dixerint, in hoc Paschate mysterium traditum non esse, et propterea fermentatum esse potuisse, non permittit iis aurea lingua; nam in prima homilia in Matthæum scribit: « Qua de causa Paschatis tempore, non alio die, sumpto pane fregit et mysteria peregit? Ut undequaque noscamus eum esse antiquæ legis latorem, et quæ in ea continebantur, propter hæc prius adumbrata fuisse; idcirco ubi est figura, veritatem adjungit. » Sin autem dixerint, Dominum eo anno legale Pascha non comedisse, quia dixit, « Desiderio desideravi hoc Pascha manducare vobiscum antequam patiar, » cum exsultatione adducentes, non fuisse ei optabile quod alias comedisset: sed aliud aliquid novi quod optabat, Chrysostomus ipse de hoc, non alius, responsionem afferet; nam in homilia eadem dicit: « Post esum legalis Paschæ mysterium tradit dicens: Accipite, comedite, et reliqua, quoniam in posterum cessare legalia oportebat, et legalium festivitatum caput; et ad alteram transit mensam formidabilissimam novæ legis. » Audis, quod post esum legalis Paschatis mysterium tradit, id est, legale comedit Pascha, et post cœnam mysterium tradidit? Quomodo igitur fermentatum potuit adhuc retinere, cum Azyma incepissent? Illud vero, « Desiderio desideravi hoc Pascha manducare vobiscum, » hunc habet sensum, quod anno hoc, quo terræ salus futura erat, et mysteria tradi, ac cætera per mortem dissolvi oportebat, eo pacto crucem animo volvebat, ut nihil aliud æque in mente haberet ac mori pro communi salute.

A καὶ ἄλλο τὸ νομικόν. Εἰ δὲ λέγει τις ὅτι, εἰ καὶ ἡτοίμασται τὸ Πάσχα, ἀλλ' οὐ κατὰ τὸν παλαιὸν τύπον ἡτοίμασται, δηλαδὴ ὥστε ἔχειν ἄζυμα καὶ ἀμνοὺς καὶ πικρίδας καὶ τἄλλα· ὅτι παύσασθαι ἔδει αὐτά· ἴστωσαν, πρῶτον μὲν, ὅτι ὁ Χριστὸς οὐκ ὤφειλεν ἄλλο, ἢ τὸ τοῦ νόμου ποιῆσαι, ἵνα μὴ παράνομος δόξῃ. Εἶτα ὁ ἑτοιμάσας αὐτὸ, ὁ Ζεβεδαῖος ἦν· καὶ αὐτὸς Ἰουδαῖος ὑπάρχων, οὐκ ἂν ἄλλο, ἢ ὃ ὁ νόμος προσέταττεν ἐποίησεν ἄν. Εἰ δὲ λέγουσιν ὅτι οὐ κατὰ τὸν καιρὸν τοῦ Πάσχα παρέδωκε τὸ μυστήριον, διὸ καὶ ἠδύνατο εἶναι ἔνζυμον, οὐκ ἀφίησιν αὐτοὺς ἡ χρυσῆ γλῶττα. Αὐτὸς γὰρ λέγει ἐν τῇ αὐτῇ ὁμιλίᾳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον· « Τίνος ἕνεκεν κατὰ τὸν καιρὸν τοῦ Πάσχα, καὶ οὐκ ἐν ἄλλῃ ἡμέρᾳ λαβὼν τὸν ἄρτον ἔκλασε, καὶ τὰ μυστήρια ἀπετέλεσεν; Ἵνα μάθωμεν
B πάντοθεν καὶ τῆς Παλαιᾶς αὐτὸν ὄντα νομοθέτην· καὶ τὰ ἐν ἐκείνῃ διὰ ταῦτα προσκιαγραφέντα· διὰ τοῦτο, ἔνθα ὁ τύπος τὴν ἀλήθειαν ἐπιτίθησιν. » Εἰ δὲ λέγωσιν ὅτι οὐ τὸ νομικὸν ἔφαγε Πάσχα τὸν ἐνιαυτὸν ἐκεῖνον ὁ Κύριος, διὰ τὸ λέγειν, « Ἐπιθυμίᾳ ἐπεθύμησα τοῦτο τὸ Πάσχα φαγεῖν μεθ' ὑμῶν, πρὸ τοῦ με παθεῖν· » ἐναβρυνόμενοι ὅτι οὐκ ἐπιθυμητὸν ἦν αὐτῷ ὅπερ ἄλλοτε ἔφαγεν· ἀλλ' ἄλλο τι καινὸν ἦν, ὅπερ ἐπεθύμει· ὁ αὐτὸς Χρυσόστομος καὶ περὶ τούτου, καὶ οὐκ ἄλλος ἀπόκρισιν δώσει. Ἐν γὰρ τῇ αὐτῇ ὁμιλίᾳ φησί· « Μετὰ δὲ τὸ φαγεῖν τὸ νομικὸν Πάσχα, παραδίδωσι τὸ μυστήριον, λέγων· Λάβετε, φάγετε, καὶ τὰ ἑξῆς· ἐπειδὴ λοιπὸν παύσασθαι ἔδει τὰ νομικὰ, καὶ τὸ κεφάλαιον τῶν
C νομικῶν ἑορτῶν, καὶ ἐφ' ἑτέραν μεταβαίνει τράπεζαν φρικωδεστάτην τὰ τῆς Καινῆς. » Ἀκούεις ὅτι, μετὰ τὸ φαγεῖν τὸ νομικὸν Πάσχα, παρέδωκε τὸ μυστήριον, δηλονότι καὶ τὸ νομικὸν ἔφαγε Πάσχα· καὶ μετὰ τὸ δειπνῆσαι παρέδωκε τὸ μυστήριον· πῶς οὖν ὤφειλεν ἔνζυμον ἔτι κατέχειν, ἤδη τῶν Ἀζύμων ἠργμένων; Τὸ δὲ, Ἐπιθυμίᾳ ἐπεθύμησα τοῦτο τὸ Πάσχα φαγεῖν μεθ' ὑμῶν, τοιοῦτον ἔχει τὸν νοῦν· ὅτι κατὰ τὸν ἐνιαυτὸν τοῦτον, ὅτε ἔμελλεν ἡ σωτηρία τῆς οἰκουμένης γίνεσθαι, καὶ τὰ μυστήρια παραδίδοσθαι, καὶ τὰ λοιπὰ λύεσθαι διὰ τοῦ θανάτου, οὕτω κατὰ γνώμην αὐτῷ ὁ σταυρὸς ἦν, ὥστε οὐδὲν ἄλλο διὰ νοῦ ἴσως εἶχεν, εἰ μὴ θανεῖν ὑπὲρ τῆς ἁπάντων σωτηρίας.

Si vero dixerit quis, quando dicit Chrysostomus, «Ad aliam transit mensam formidabilissimam,» per id fermentatum significari, ut abrogaret quæ secundum legem afferebantur, sciant quod ad aliam mensam transire, non propter Azyma dicitur, quia Azyma neque sacrificium erat, neque ut sacrificio iis utebantur Judæi, ac necesse erat ea cessare (percunctentur hæc a Judæis, atque ediscant), sed quod non amplius carnea mensa carnem et sanguinem sacrificaturi erant. « Quoties enim, inquit, panem hunc comederitis, et calicem hunc biberitis, mortem meam nuntiate, resurrectionem meam confitemini. » Propterea altera mensa formidabilissima dicitur, quia formidabilia mysteria in ea peraguntur: sanguis videlicet et corpus Dominicum, non sacrificia vitulorum, vel taurorum, vel hircorum sanguis: nam illa mensa per agni et vituli sacrificium, maris Rubri transitum in memo-

Εἰ δὲ λέγοι τις, ὅτι τὸ λέγειν τὸν ἱερὸν Χρυσόστομον, « Ἐφ' ἑτέραν μεταβαίνει τράπεζαν φρικωδε-
D στάτην, » τοῦτο δηλοῖ τὸ εἶναι ἔνζυμον, ἵνα παύσῃ τὰ κατὰ νόμον προσφερόμενα· νοείτωσαν, ὅτι τὸ, Μεταβαίνει ἐφ' ἑτέραν τράπεζαν, οὐ διὰ τὰ Ἄζυμα λέγεται· ὅτι τὰ Ἄζυμα, οὔτε θυσία ὑπῆρχον, οὔτε ὡς θυσίαν αὐτὰ ἐποίουν οἱ Ἰουδαῖοι· καὶ ἀναγκαῖον ἦν παύσειν αὐτά· ἐρωτάτωσαν γὰρ τοὺς Ἰουδαίους καὶ μανθανέτωσαν· ἀλλ' ὅτι οὐκέτι τραπέζῃ σαρκίνῃ κρέα καὶ αἷμα τὴν θυσίαν ποιήσετε. « Ὁσάκις γὰρ ἂν, φησὶ, τὸν ἄρτον τοῦτον ἐσθίητε, καὶ τὸ ποτήριον τοῦτο πίνητε, τὸν ἐμὸν θάνατον καταγγέλλετε, τὴν ἐμὴν ἀνάστασιν ὁμολογεῖτε· » διὰ τοῦτο γὰρ λέγεται ἑτέρα τράπεζα φρικωδεστάτη· ὅτι φρικτὰ μυστήρια ἐν αὐτῇ ἱερουργοῦνται, τὸ σῶμα καὶ αἷμα τὸ δεσποτικὸν δηλαδὴ, καὶ οὐχὶ μοσχοθυσίαι καὶ αἷμα ταύρων καὶ τράγων. Ἐκείνη μὲν γὰρ ἡ τράπεζα, διὰ τοῦ ἀμνοῦ καὶ τῆς μοσχοθυσίας, μνήμην ἦγε

τῆς διὰ τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης διαβάσεως, καὶ τῆς ἐλευθερίας τῆς ἐν Αἰγύπτῳ αὐτῶν δουλείας. Αὕτη δὲ ἡ θεία καὶ ἱερὰ τράπεζα μνήμην ἄγει τοῦ σωτηρίου ἀμνοῦ, τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, τοῦ αἴροντος τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου· ὃς διεβίβασεν ἡμᾶς οὐκ ἀπ' Αἰγύπτου πρὸς τὴν ἐπίγειον Ἱερουσαλὴμ, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ θανάτου πρὸς τὴν ζωὴν, καὶ ἀπὸ τῆς γῆς εἰς τὸν οὐρανὸν, τὴν ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν χαριζόμενος. Καὶ τούτου μάρτυς ὁ αὐτὸς Χρυσόστομος ἐξηγούμενος τοῦτο αὐτὸ, ἐν τῇ αὐτῇ ὁμιλίᾳ· φησὶ γὰρ, « Οὐκ ἐθορυβήθησαν οἱ μαθηταὶ, ἀκούοντες λέγοντος αὐτοῦ, Τοῦτό ἐστι τὸ σῶμά μου· ἐπειδὴ πολλὰ καὶ μεγάλα περὶ τούτου ἔμπροσθεν αὐτοῖς ἦν διαλεχθεὶς, καθὼς ἐν διαφόροις τόποις ὁ Ἰωάννης φησί· λέγει δὲ τὴν αἰτίαν τοῦ πάθους, τῶν ἁμαρτημάτων εἶναι τὴν ἄφεσιν. Αἷμα δὲ Καινῆς Διαθήκης καλεῖ, ὡς τὴν Καινὴν Διαθήκην συνέχον. Ὥσπερ γὰρ ἡ Παλαιὰ πρόβατα καὶ μόσχους εἶχεν, οὕτω καὶ αὕτη τὸ αἷμα τὸ Δεσποτικόν. Δείκνυσι δὲ κἀντεῦθεν ὅτι μέλλει ἀποθνήσκειν· διὸ καὶ Διαθήκης μέμνηται. Ἀναμιμνήσκει δὲ καὶ τῆς Παλαιᾶς, ἐπειδὴ κἀκείνη δι' αἵματος ἐγκεκαίνιστο. Καὶ πάλιν λέγει τοῦ θανάτου τὴν αἰτίαν, Ὑπὲρ πολλῶν ἐκχυνόμενον εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν. Τί διδάσκων ἔλεγε, « Τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν· καθάπερ ἐκεῖνο, φησὶν, ἐποιεῖτε εἰς ἀνάμνησιν τῶν ἐν Αἰγύπτῳ θαυμάτων, οὕτω καὶ τοῦτο εἰς τὴν ἐμήν. Ἐκεῖνο τὸ αἷμα ἐξεχύθη εἰς σωτηρίαν τῶν πρωτοτόκων, τοῦτο εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν. » Καὶ καθάπερ Μωϋσῆς φησι, « Τοῦτο μνημόσυνον ὑμῖν αἰώνιον, οὕτω καὶ αὐτὸς, Εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν, ἕως ἂν παραγένωμαι· Πάσχα γὰρ παραδίδωμι, δι' οὗ μέλλω πνευματικοὺς ὑμᾶς ποιεῖν. » Ἤκουσας τί τοῦτο δηλοῖ τὸ, « ἐφ' ἑτέραν τράπεζαν φρικωδεστάτην ; » Ὅτι ἐκεῖνα μὲν σαρκικὰ καὶ τῆς τραπέζης ἐκείνης ὑπῆρχον, ταῦτα δὲ πνευματικά· ἐκεῖνα ὁρατὰ, ταῦτα ἀόρατα καὶ ἄχραντα μυστήρια· εἰ καὶ χερσὶν ἱερέων δι' ἄκραν αὐτοῦ ἀγαθότητα μεταχειρίζονται. Καὶ ὅτι ἐκεῖνα, οὐ μυστήρια, ἀλλὰ τύπος μόνον· ὅτι ὅπερ ὀφθαλμοῖς ἐβλέπετο, ἐκεῖνο μόνον ἦν. Ταῦτα δὲ, μυστήρια καὶ οὐ τύπος, ἀλλ' αὐτὴ ἡ ἀλήθεια. Καὶ ὅτι ἄλλο τὸ εἶδος τὸ ὁρατὸν, καὶ ἄλλο τὸ νοούμενον ἐν αὐτοῖς. Ἐν γὰρ τῷ ὁρατῷ ἄρτῳ, ἐμπεριέχεται τὸ ἀληθὲς τοῦ Κυρίου σῶμα, τὸ καὶ ἀγγέλοις αὐτοῖς περίβλεπτόν τε καὶ τίμιον. Διὰ τοῦτο φρικωδεστάτη λέγεται, καὶ ἑτέρα τράπεζα· καὶ οὐ διὰ τὰ ἄζυμα ἢ ἔνζυμα ὑπάρχειν· οὐδὲ γὰρ φροντὶς ἦν Ἰησοῦ τῷ Χριστῷ τότε περὶ ζυμωτοῦ ἢ ἀζυμώτου, ἀλλὰ περὶ ἄρτου μόνον ἁπλῶς· ἵνα παραδώσῃ αὐτοῦ τὸ μυστήριον. Ἐννοήσατε, ἀδελφοὶ, ἐννοήσατε. Ἀλλ' οὐκ ἄν ποτε δυνηθείητε, ἂν μὴ καὶ αὐτοὶ πιστεύσητε· « Ἐὰν μὴ πιστεύσητε, φησὶν, οὐδ' οὐ μὴ συνῆτε. » Καὶ γὰρ καὶ ἡμεῖς πιστεύσαντες, ἐνοήσαμεν, καὶ λέγομεν ταῦτα ἅπερ βλέπετε καὶ ἀκούετε. Οὐ γὰρ ἐκ μαθήσεως, ἀλλ' ἐκ πίστεως λέγομεν ὅσα δὴ καὶ λέγομεν. Ἵνα δὲ γνῶτε ὡς οὐ πάντα τὰ τοῦ παλαιοῦ νόμου κατέπαυσεν ὁ Κύριος ἐλθὼν, ἀλλ' ἄλλα μὲν ἡμέρωσεν, ἄλλα δὲ ηὔξησεν, ἄλλα δ' ἀπέκοψεν, ἄλλα δ' ἐμόρφωσεν, καὶ ταῦτα προσθῶμεν.

A riam revocabat, et ab Ægyptiaca servitute liberationem. Hæc autem divina et sacra mensa salutarem agnum in memoriam revocat, qui Dei Filius est et tollit peccata mundi : qui non eduxit nos ab Ægypto in terrenam Jerusalem, sed a morte ad vitam, sed a terra in cœlum, remissionem donans peccatorum. Hujus rei testis idem Chrysostomus enarrans hoc idem in eadem homilia ; inquit enim : « Non conturbati sunt discipuli audientes eum, qui dicebat : Hoc est corpus meum, » quoniam multa et magna de hoc antea cum ipsis disseruerat, ut in diversis locis Joannes ait ; dicit enim : « Passionis causam, peccatorum esse remissionem : sanguinem vero Novi Testamenti vocat, quasi quod Novum Testamentum contineat. Nam quemadmodum Vetus B oves et vitulos habuit, ita et hoc Domini sanguinem. Hinc etiam quod moriturus est patefacit, ideo et Testamenti meminit ; antiquum etiam in memoriam revocat, quia et id per sanguinem innovatum est. » Et rursus causam mortis exponit, « Quod pro multis effundetur in remissionem peccatorum, » quod docens dicebat : « Hoc facite in meam commemorationem : ut illud in commemorationem Ægypti miraculorum fiebat, sic et hoc in meam, is sanguis in primogenitorum salutem effusus est, hic in remissionem peccatorum. » Ac ut Moyses dicit, « Hoc erit vobis in memoriam sempiternam : » sic et ipse, In meam commemorationem donec veniam ; Pascha enim trado, per quod vos C spirituales facturus sum. » Audis quid hoc significat, « ad aliam mensam formidabilissimam ; » quia carnea illa illius mensæ erant, hæc spiritualia ; illa visibilia, hæc invisibilia et intemerata mysteria, quanquam sacerdotum manibus propter summam ejus bonitatem tractentur. Et quia illa non mysteria, sed figuræ tantum ; quia id erat tantum quod oculis cernebatur. Hæc vero mysteria, non figura, sed ipsa veritas. Et quia aliud est visibilis species, aliud quod per eam intelligitur. Nam in visibili panem verum Christi corpus continetur, quod angeli tantum vident et venerantur, idcirco formidabilissima et alia mensa dicitur ; non quia azyma vel fermentata sint, tunc enim Christus Jesus de fermentato vel azymo non curabat ; sed simpliciter tan-D tum de pane, ut suum mysterium traderet. Percipite, fratres, percipite, at nunquam poteritis nisi et ipsi credideritis. « Si non credideritis, inquit, non intelligetis, » quia et nos cum credidimus, intelleximus : dicimusque hæc quæ vos videtis et auditis ; non enim ex doctrina, sed ex fide dicimus quæcunque dicimus. Ut autem cognoscatis, non totam legem veterem suo adventu Christum sustulisse ; sed alia ad mitius traduxisse, alia abscidisse, alia immutasse in aliam formam, et hoc adjungamus.

Ε'.

Τέσσαρα γάρ τινα περιεῖχεν ὁ παλαιὸς νόμος,

V.

Nam quatuor quædam lex antiqua continebat,

judicialia, mysteria, moralia, et aduiobrata. Judicialia ad mitius traduxit: nam cum in adulterio deprehensam, et eos qui de adulterio damnati essent, lex juberet lapidari, Dominus dixit, « Qui ex vobis est sine peccato primus lapidem jaciat adversus eam. » Et iterum, « Dentem pro dente, oculum pro oculo, » et reliqua; « Qui tibi dexteram maxillam percusserit, verte ei et alteram. » Moralia auxit Dominus, quæ sunt mandata et præcepta ejus, non furtum facias, ne facias hæc et hæc. Quæ divini apostoli pro fundamento habentes, evangelica doctrina mundum illuminarunt, ubi dicunt: Ne diligatis mundum hunc, neque quæ mundi sunt, quia mundus transit, et gloria ejus, et reliqua, ne singula enumerem. Figuralia et mystica (nam idem hæc duo significant) sustulit Dominus, circumcisionem scilicet, Sabbatum, animalium immolationes, Pascha et agnum. Adumbrata in aliam formam commutavit Dominus, pro umbra veritatem formans, pro ardenti rubo, virgo, quæ non comburitur; pro columna ignis, sol ipse justitiæ; pro Mose, Christus; pro virga, crux; pro arca, immaculata ejus Ecclesia: pro transitu Rubri maris, Pascha, in quo novum figurabatur; et hoc superveniente, sustulit illud; pro agno, Christus; pro sanguine, Salvatoris sanguis; pro nube et igne, sanctum baptisma. Sed quid opus est cuncta enumerare, cum omnes optime noscant, legis adimplendæ, non solvendæ, auctorem fuisse Christum? Habes igitur ex his, non de azymo dicere qui dicit, Occisus cessare fecit quæ a lege afferebantur; sed de agnorum, hædorum, ovium et boum sacrificio, quod verum Dei agnum significabat et figurabat, qui tollit peccata mundi, et illo immolato, sublata ea sunt quæ ipsum figurabant; azymum enim neque sacrificium erat, neque eum Salvator sustulit. Si vero dixerit quis illud umbram fuisse, respondebimus, immutatum in aliam formam fuisse a Christo volente suum corpus in eo confici.

A κριτικὰ, μυστικὰ, ἠθικὰ, καὶ σκιώδη. Καὶ τὰ μὲν κριτικὰ, ἡμέρωσε· τὴν γὰρ ἐπὶ μοιχείᾳ κατειλημμένην, τοῦ νόμου κελεύοντος λιθοϐολεῖσθαι, καὶ τοὺς ἁλόντας ἐπὶ μοιχείᾳ, ὁ Κύριος εἴρηκεν· « Ὁ ἀναμάρτητος ἐξ ὑμῶν, πρῶτος βαλλέτω λίθον ἐπ' αὐτήν. » Καὶ πάλιν, « Ὀδόντα ἀντὶ ὀδόντος, καὶ ὀφθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ, » καὶ τὰ λοιπά· ὁ δὲ Κύριος, « Ὅστις σὲ ῥαπίσει, φησὶν, εἰς τὴν δεξιὰν σιαγόνα, στρέψον αὐτῷ καὶ τὴν ἄλλην. » Τὰ δὲ ἠθικὰ, ηὔξησεν ὁ Κύριος· ἅπερ εἰσὶν αἱ ἐντολαὶ καὶ τὰ προστάγματα αὐτοῦ· τὸ, Μὴ κλέψῃς· μὴ ποιήσῃς τάδε καὶ τάδε. Ἅπερ οἱ θεῖοι ἀπόστολοι θεμέλιον ἔχοντες, τὸν κόσμον ἐφώτισαν διὰ τῆς εὐαγγελικῆς διδασκαλίας· ἔνθα φασί· Μὴ ἀγαπᾶτε τὸν κόσμον μηδὲ τὰ ἐν τῷ κόσμῳ, ὅτι ὁ κόσμος παράγεται καὶ B ἡ δόξα αὐτοῦ· καὶ τὰ λοιπὰ, ἵνα μὴ καθ' ἕκαστον λέγω. Τὰ δὲ τυπικὰ ἢ καὶ μυστικὰ, ἀμφότερα γὰρ ἓν δηλοῦσιν, ἀπέκοψεν ὁ Κύριος· τὴν περιτομὴν δηλονότι, τὸ Σάββατον, τὰς ζωοθυσίας, τὸ Πάσχα καὶ τὸν ἀμνόν. Τὰ δὲ σκιώδη, ἀνεμόρφωσεν ὁ Κύριος, ἀντὶ τῆς σκιᾶς τὴν ἀλήθειαν μορφώσας· ἀντὶ τῆς καιομένης βάτου, ἡ μὴ φλεχθεῖσα Παρθένος· ἀντὶ στύλου πυρὸς, αὐτὸς ὁ ἥλιος τῆς δικαιοσύνης· ἀντὶ Μωσέως, ὁ Χριστός· ἀντὶ τῆς ῥάβδου, ὁ σταυρός· ἀντὶ τῆς κιϐωτοῦ, τὴν ἄμωμον αὐτοῦ Ἐκκλησίαν· ἀντὶ τῆς διαβάσεως τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης, τὸ Πάσχα, ἐν ᾧ τὸ νέον ἐτυποῦτο· καὶ τούτου ἐλθόντος, κατέπαυσεν ἐκεῖνο· ἀντὶ τοῦ ἀμνοῦ, ὁ Χριστός· ἀντὶ τοῦ αἵματος, τὸ τοῦ Σωτῆρος αἷμα· ἀντὶ νεφέ- C λης καὶ πυρὸς, τὸ ἅγιον βάπτισμα. Καὶ τί δεῖ πάντα καταλέγειν; πάντων εἰδότων ἀκριβῶς, ὅτι οὐ καταλυτὴς τοῦ νόμου ὁ Σωτὴρ ἡμῶν ἦν, ἀλλὰ πληρωτής. Ἔχεις οὖν καὶ ἀπὸ τούτων, ὅτι οὐ περὶ τοῦ ἀζύμου φησὶν ὁ λέγων, Σφαγιασθεὶς κατέπαυσε τὰ κατὰ νόμον προσφερόμενα, ἀλλὰ περὶ τῆς θυσίας τῶν ἀμνῶν, τῶν ἐρίφων, τῶν προβάτων, τῶν βοῶν· ἥτις ἐσήμαινε καὶ ἐτύπου τὸν ἀληθινὸν ἀμνὸν τοῦ Θεοῦ, τὸν αἴροντα τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου· καὶ τυθέντος ἐκείνου, ἐπαύθη ταῦτα ἃ ἐτύπουν αὐτόν· τὸ γὰρ ἄζυμον, οὔτε θυσία ἦν, οὔτ' ἔπαυσεν αὐτὸ ὁ Σωτήρ. Εἰ δὲ εἴπῃ τις ὅτι σκιὰ ἦν, ἐροῦμεν ὅτι ἐμόρφωσεν αὐτὸ ὁ Χριστὸς, τὸ σῶμα αὐτοῦ ἐν αὐτῷ γίνεσθαι θελήσας.

His igitur quantum satis est explanatis, redeamus eo unde disgressi sumus: quod possibile non erat fermentatum panem in illa mensa adesse tempore Azymorum jam cœpto; nam si rescisset Judas Magistrum fermentatum esitasse, nullam proditionis causam majorem invenisset, quam legis transgressionem, cum in Azymorum die fermentatum panem servaret; quærebat enim causam et occasionem Judæis illum prodendi. Attamen ii Pilato non dixissent, cum percunctaretur ab iis quid mali fecisset, Quia nos legem habemus, et secundum legem debet mori; sed sic utique dixissent (quæ etiam rationi consentanea et justa erat causa) quod legem transgressus esset. Aliud Pascha lex nostra jubet, aliud ipse fecit; post Pascha panem fermentatum lex vetat, ipse vero deprehensus est in Azymorum diebus fermentatum panem servare quem lex eximi ex numero filiorum Israel aperte

Ταῦτα οὖν ἱκανῶς εἰπόντες, ἐπανέλθωμεν ὅθεν ἐξήλθομεν, ὅτι οὐκ ἦν δυνατὸν ἐν τῇ τραπέζῃ ἐκείνῃ ἔνζυμον ἄρτον ὑπάρχειν, ἤδη τῶν Ἀζύμων ἠργμέ- D νων. Καὶ γὰρ εἰ ᾔδει ὁ Ἰούδας τότε ἔνζυμον τὸν διδάσκαλον φαγόντα, οὐκ ἂν ἦν εὑρηκὼς μείζονα τῆς προδοσίας αἰτίαν, ἢ ὅτι παρέϐη τὸν νόμον, φυλάττων ἔνζυμον ἄρτον, τῶν Ἀζύμων ἡμέρᾳ· ἦν γὰρ ζητῶν αἰτίαν καὶ εὐκαιρίαν προδοῦναι αὐτὸν τοῖς Ἰουδαίοις. Οὐ μὴν δὲ, ἀλλὰ κἀκεῖνοι οὐκ ἂν εἶπον πρὸς Πιλᾶτον ἐρόμενον αὐτοὺς, « Τί γὰρ κακὸν ἐποίησεν; » Ὅτι ἡμεῖς νόμον ἔχομεν, καὶ μετὰ τὸν νόμον ἡμῶν ὀφείλει ἀποθανεῖν, ὅτι ἑαυτὸν Υἱὸν Θεοῦ ἐποίησεν· ἀλλ' εἶπον ἂν οὕτως, ἥπερ καὶ αἰτία ἦν εὔλογος καὶ δικαία, ὅτι παραϐάτης ἐστὶ τοῦ ἡμετέρου νόμου. Ἄλλο Πάσχα ὁ νόμος ἡμῶν προστάττει, ἄλλο δ' αὐτὸς ἔπραξε· μετὰ τὸ Πάσχα μὴ εὑρεθῆναί που ἔνζυμον ἄρτον ὁ νόμος κελεύει, αὐτὸς δὲ εὑρέθη φυλάττων ἔνζυμον ἄρτον ἐν ταῖς τῶν Ἀζύμων ἡμε-

ραις· ὃν ὁ νόμος ἐξολοθρευθῆναι ἐξ υἱῶν Ἰσραὴλ διαῤῥήδην βοᾷ. Ἀλλὰ τοῦτο μὲν οὐκ εἶπον. Διὰ τί δέ; Διότι οὐκ εἶχον εἰπεῖν. Εἰ οὖν ἀπείρων προσερχομένων ψευδομαρτύρων, ἐν ἄλλοις μὲν μαρτυρούντων, καὶ ταῦτα ψευδέσιν, ὧν ἴση ἡ μαρτυρία οὐκ ἦν, διὰ τί τοῦτο οὐκ εἶπον ἢ ἐμαρτύρησαν, ὅπερ ἀναμφιβόλως θάνατον ἀπειλεῖ τοῖς παραβάταις αἴσχρότατον. Θαυμάζω οὖν τὰ πλεῖστα, πῶς οἱ Ἰουδαῖοι ἐρευνῶντες αἰτίαν οὐχ εὗρον, οὐδ' ὁ Ἰούδας, πολλὰ καμόντες, καὶ νῦν οἱ ἡμέτεροι ἀδελφοὶ προχειρίζουσιν αἰτίαν καὶ πρόφασιν δικαιοτάτην Ἰούδᾳ τε καὶ τοῖς Ἰουδαίοις. Ἐκεῖνοι μὲν γὰρ ἐρωτώμενοι παρὰ τοῦ Πιλάτου, τίνα φέρουσι κατὰ τοῦ δικαίου αἰτίαν, ἄλλο εἰπεῖν οὐκ εἶχον, ἢ ὅτι Θεὸν ἑαυτὸν καὶ Υἱὸν Θεοῦ ὀνομάζει· καὶ πολλῶν ἐπὶ τοῦτο ψευδομαρτύρων ἐλθόντων, οὐχ εὗρον εἰπεῖν· νῦν δ' οὗτοι παραβάτην προδήλως ποιοῦσι τὸν Χριστόν· καὶ δικαίως αὐτὸν κατακριθέντα παρὰ τῶν Ἰουδαίων, ἄκοντές τε καὶ μὴ βουλόμενοι, μάλα γενναίως ἀποδεικνύουσιν. Ὄντως θρήνου εἰσὶν ἄξιοι καὶ ἐλέους οἱ τὰ τοιαῦτα φάσκοντες. Ἀλλ' εἰ καὶ κατὰ τὸν ὑμέτερον σκοπὸν ἔνζυμος ἦν, οὐδ' οὕτω δικαίως ἔχοιτε ἂν ἐγκαλεῖν τῇ Ῥωμαϊκῇ Ἐκκλησίᾳ, διὰ τὸ ἄζυμα θύειν, ὥσπερ οὐδὲ ἐκείνη μέμφεται τὴν ἀνατολικὴν διὰ τὸ ἔνζυμα θύειν. Καίτοι γε κεφαλὴ οὖσα τῆς Ἐκκλησίας, ἠδύνατο ἐγκαλεῖν καὶ κατακρίνειν τοὺς μὴ ποιοῦντας ὡς ἐκείνη ποιεῖ· ἐπειδὴ βεβαίως αὐτὴ οἶδεν ἄζυμον ἄρτον ἱερουργήσαντα τὸν Χριστόν, ὅτε ἐν τῷ ὑπερῴῳ συνεδείπνει τοῖς μαθηταῖς· καὶ οὕτως ποιεῖν αὐτοὺς εἰς μνήμην αὐτοῦ ἐκέλευσεν. Ὅτι δὲ καὶ ἐν ἑπτὰ ἡμέραις τοῦ Πάσχα, οὐ δεῖ εὑρεθῆναι ἔνζυμον, τοῦ Χρυσοστόμου πάλιν Πατρὸς ἀκούσωμεν, ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους πρώτῃ ἐπιστολῇ· φησὶ γάρ· « Πρότερον εἴπωμεν, διὰ τί ἐκ τῶν ὁρίων πάντων ἀπελαύνεται ἡ ζύμη. Τί οὖν ἐστι τὸ αἴνιγμα; πάσης πονηρίας ἀπηλλάχθαι δεῖ τὸν πιστόν. Ὥσπερ γὰρ ἐκεῖνος ἀπόλλυται ὅπου ἂν εὑρεθῇ παλαιὰ ζύμη, οὕτω καὶ παρ' ἡμῖν, ἔνθα ἂν εὑρεθῇ πονηρία· οὐ γὰρ δήπου ἐπὶ μὲν τῆς σκιᾶς πολλὴ ἡ κόλασις, ἐπὶ δὲ ἡμῶν, οὐ πολλῷ μείζων. Εἰ γὰρ τὰς οἰκίας οὕτω καθαίρουσιν, ὡς καὶ μυῶν ὀπὰς περιεργάζεται, πολλῷ μᾶλλον ἡμᾶς τὴν ψυχὴν διερευνᾶσθαι δεῖ. » Ἐπεὶ οὖν μυῶν ὀπὰς περιεργάζονται, πολλῷ μᾶλλον περιεργάσαιντο ἄν, εἰ ὁ Χριστὸς ἐνζύμῳ ἐχρήσατο τῇ νυκτὶ ἐκείνῃ, ὡς ἐναντίον τοῦ νόμου ποιήσας. Ὁ δὲ χρυσοῤῥήμων θεῖος Ἰωάννης ἐν τῇ ὀγδοηκοστῇ πρώτῃ ὁμιλίᾳ τοῦ εὐαγγελιστοῦ Ματθαίου φησίν, ὅτι « Μέχρι τῆς ἐσχάτης ἡμέρας, ἵνα μὴ ἐναντίος γένηται τοῦ νόμου, τὸ Πάσχα ἐπετέλει. Ἡ δὲ ἐσχάτη ἡμέρα, ἡ ἐπὶ τοῦ σταυροῦ ἦν, ἐν ᾗ φωνῇ μεγάλῃ εἶπε, Τετέλεσται· τετέλεσται δηλαδὴ λέγων, ὅσα οἱ προφῆται καὶ ὁ νόμος προέγραψάν τε καὶ εἶπον. » Ὃ εἰ οὐκ ἐτέλεσεν ὥς φασιν, ἐναντίος μᾶλλον δείκνυται τοῦ νόμου· τὸ Πάσχα τὸ νομικὸν τελῶν οὐ κατὰ τὸν νόμον, ἀλλὰ ἄρτον ἔνζυμον φυλάττων· καὶ ταῦτα τοῦ Ἰούδα παρόντος ἐκεῖ, καὶ ζητοῦντος τρόπον προδοσίας, ὥστε προδοῦναι αὐτὸν τοῖς Ἰουδαίοις. Ἀλλ' οὐκ ἔστι τοῦτο, οὐκ ἔστι. Πληρωτὴς δὲ ὢν τοῦ νόμου

A clamat. At hoc quidem non dixerunt. Quanam de causa? Quia dicere non potuerunt. Si igitur cum multi falsi testes accessissent de aliis criminibus testificantes, et præterea falsis, quorum testimonium non erat conveniens, cur id non dixerunt, vel testimonium non tulerunt, quod sine dubio turpissimam minatur mortem iis qui transgrediuntur? Admiror igitur admodum quomodo Judæi causam sedulo quærentes, non invenerunt, cum multum insudassent, neque Judas. Et nunc fratres nostri causam et prætextum justissimum Judæ subministrant, simul ac Judæis. Etenim ii a Pilato interrogati quam causam erga justum hominem afferrent, aliud dicere non potuerunt quam quod Deum seipsum et Dei Filium appellaret, cumque B ad hoc testificandum multi falsi testes accessissent, id non invenerunt. Ipsi vero nunc trangressorem Christum aperte faciunt, jureque ipsum a Judæis damnatum, volentes nolentes egregie comprobant. Hi profecto fletu et misericordia digni sunt, qui hæc dicunt. Præterea si secundum vestram intentionem fermentatus erat, neque sic jure potestis Romanam insimulare Ecclesiam, quod in azymo sacrificat; quemadmodum et ea Orientalem non reprehendit, si in fermentato sacrificat. Atqui cum caput Ecclesiæ sit, incusare poterat, et damnare qui eam non sequuntur: nam ipsa firmiter novit in azymo Christum sacrificasse, cum in cœnaculo una cum suis discipulis cœnavit, et similiter eos C in suam commemorationem jussit facere. Quod autem in iis septem Paschæ diebus, fermentatum esset vetitum, Chrysostomum Patrem rursus audiamus, in primam ad Corinthios Epistolam; dicit enim: « Antea exposuimus cur ab omnibus finibus pellatur fermentum. Ænigma hoc quid ostendit? Ab omni pravitate oportet fidelem discedere: nam quemadmodum morte moritur is, apud quem vetus fermentum repertum fuerit, sic et nos, ubi malitia reperta est. Non enim magna pœna statuitur in umbra, in nobis vero non multo major. Si enim domos ita perpurgant, ut in murium foraminibus anxie versentur, multo magis nos animam excutere oportet. Cum igitur murium foramina anxie disquirant, multo illi magis solliciti ad excutiendum D fuissent, an Christus ea nocte fermento fuisset usus, ut legi adversus. » Aurea verba effundens Joannes in 81 homilia in Evang. Matthæi dicit: « Quod usque extremam diem ne legi contrarius videretur, Pascha peregit. Ultima vero dies fuit, quando cruci affixus est, in qua voce magna dixit, Consummatum est. Consummata sunt, scilicet intelligens quæcunque prophetæ et lex præscripserunt et dixerunt. » Quod si non fecisset, ut isti dicunt, magis legi adversus ostenderetur, non secundum legem Pascha legale peragendo, sed panem fermentatum servando: præsertim cum Judas tunc adesset, et rationem prodendi perquireret, ut eum Judæis proderet. » At hoc nullo pacto est; sed cum auctor legis esset adimplendæ et servandæ, ut di-

ctum est antea, secundum legem peregit omnia, ac ex necessitate fuerunt Azyma, et azymum præbuit. Quid igitur petitis? Interrogamus : azymumne erat quod Christus præbuit, an fermentum? Si azymum, pro nobis id est; si fermentum, Christum legis transgressorem esse vel inviti ostenditis, cum in Azymorum die fermentatum panem servasset.

VI.

Sed quid dicit Xanthopulus (1)? Præcedenti die id fecit. Hoc apud eos qui mentis compotes sunt stultum et sine sensu existimabitur; nam si præcedenti die fecisset, in tempore non fecisset; si vero non in tempore, nec illa hora effecisset, transgressor legis ex necessitate Christus convincitur, quia lex quartadecima die mensis vespere jubet Pascha immolari. Quod si die præcedenti, ut vos dicitis, effecit, tertiadecima die apparet effecisse. Si vero tertiadecima, adversus legis mandatis ostenditur, quæ jubet quartadecima fieri. Si adversus, ergo et legis transgressor. Reliquum igitur est ut credatis eum non anticipasse, sed in tempore fecisse. Præterea si dicit lex, vespere Pascha celebrari oportere, et Christus vespere peregit, non transgressus est secundum evangelistam Lucam, qui dicit, « Et quando venit hora, discubuit ; » nam si media die fecisset, dici poterat eum anticipasse vel tempus, vel horam, et ideo fermentatum fuisse. At non ita factum est. Discipuli præterea, ut sæpe dictum est, cum Judæi essent, aliter quam præstituto tempore agere non debuerunt. Præstituta igitur a lege die fecit, et quando Azyma erant, ut divinus dixit Lucas, id est prima die Azymorum, quo Pascha immolari oportebat. Quomodo igitur anticipavit, si prima die Azymorum discipuli accesserunt, petentes ubi vellet parari Pascha? Ostensum enim est quod legale tum Pascha parabant, et die præstituta peregerunt; nam qui vel prius vel post effecit, transgreditur. Quamobrem, uti vos existimatis, et Christus transgreditur, quoniam tempus anticipavit. Sed nemo mentis compos id unquam percipiet, vel dixerit unquam; sed unusquisque magis in tempore et secundum legem fecisse dicet. Id testabitur aurea lingua. Sed omnia audentes Judæi, tempus prævertherunt; dicit enim hic magnus Pater 84 homilia in Joannis Evangelium super ea verba : « Adducunt Jesum a Caipha in prætorium : » Cur eo ipsum abduxerunt, ubi omnes erant congregati? Ut ex pontificum sententia cuncta peragerent; nam is tunc erat pontifex, et omnes eum exspectabant. Ita ob hoc pernoctabant et vigilabant, quia tum Pascha non comederant, inquit, sed propterea vigilabant. Dicens enim «quod mane erat,» Joannes subjunxit, « Non sunt ingressi prætorium ut non contaminarentur, sed ut Pascha manducarent.» Quid igitur dicemus? quod altera die comederunt, et legem violaverunt,

καὶ ποιητὴς ὡς προείρηται, κατὰ τὸν νόμον ἐτέλεσεν ἅπαντα· καὶ ἄζυμα ἦσαν ἀναγκαίως, καὶ ἄζυμον παρέδωκεν. Τί οὖν ὑμεῖς βούλεσθε; ἐρωτῶμεν. Ἄζυμον ἦν ὃ παρέδωκεν ὁ Χριστὸς, ἢ ἔνζυμον; εἰ μὲν ἄζυμον, πρὸς ὑμῶν ὁ λόγος· εἰ δ' ἔνζυμον, παραβάτην τοῦ νόμου τὸν Χριστὸν ἀποφαίνεσθε, κἂν μὴ βούλησθε· ὅτι τῇ τῶν Ἀζύμων ἡμέρᾳ ἐφύλαττεν ἔνζυμον ἄρτον.

ϛ'.

Τί δέ φησιν ὁ Ξανθόπουλος; Προλαβὼν, ἤγουν πρὸ μιᾶς ἡμέρας ἐποίησε. Τοῦτο οὖν τοῖς εὖ φρονοῦσι, μάταιον καὶ ἀδιανόητον· εἰ γὰρ πρὸ μιᾶς ἡμέρας ἐποίησεν, οὐκ ἐν τῷ καιρῷ ἐποίησεν· εἰ δὲ οὐκ ἐν τῷ καιρῷ καὶ τῇ ὥρᾳ ἐποίησε, παράνομος ἐξ ἀνάγκης δείκνυται ὁ Χριστός. Ὁ γὰρ νόμος τῇ τεσσαρεσκαιδεκάτῃ τοῦ μηνὸς πρὸς ἑσπέραν κελεύει τὸ Πάσχα θύεσθαι. Εἰ δὲ πρὸ μιᾶς ἡμέρας καθ' ὑμᾶς ἐποίησε, τῇ τρισκαιδεκάτῃ φαίνεται ποιήσας. Εἰ δὲ τῇ τρισκαιδεκάτῃ, ἐναντίως δείκνυται τῷ τοῦ νόμου προστάγματι, προστάττοντος τῇ τεσσαρεσκαιδεκάτῃ ποιεῖν. Εἰ δὲ ἐναντίος, καὶ παράνομος ἐξ ἀνάγκης. Λοιπὸν δεῖ πιστεύειν ὑμᾶς ὅτι οὐ προέλαβεν, ἀλλὰ κατὰ τὸν καιρὸν ἐποίησεν. Ἔτι εἰ ὁ νόμος φησὶ πρὸς ἑσπέραν τὸ Πάσχα γίνεσθαι, καὶ ὁ Χριστὸς ἑσπέρας γενομένης ἐτέλεσεν, οὐ παρέβη, κατὰ τὸν εὐαγγελιστὴν Λουκᾶν, λέγοντα· « Καὶ ὅτε ἐγένετο, ἡ ὥρα ἀνέπεσεν.» Εἰ γὰρ ἔπραξε μέσης ἡμέρας, ἐξῆν ἂν εἰπεῖν ὅτι προέλαβεν ἢ καιρὸν ἢ ὥραν· καὶ διὰ τοῦτο καὶ ἔνζυμον. Ἀλλ' οὐχ οὕτως ἐγένετο. Εἶτα καὶ οἱ μαθηταὶ, ὡς πολλάκις εἴρηται, Ἰουδαῖοι ὄντες, οὐκ ὤφειλον ἄλλως, ἢ ἐν τῷ ἀποδεδειγμένῳ καιρῷ, ποιῆσαι. Ἐνδέχεται οὖν ἐν τῷ τεταγμένῳ τοῦ νόμου καιρῷ καὶ τῇ ὥρᾳ ἔπραξε, καὶ τὰ Ἄζυμα ἦσαν, ὡς ὁ θεηγόρος ἔφη Λουκᾶς, ὅτι τῇ πρώτῃ τῶν Ἀζύμων, ἐν ᾗ ἔδει θύεσθαι τὸ Πάσχα. Πῶς οὖν προλαβὼν ἐποίησεν, εἰ τῇ πρώτῃ τῶν Ἀζύμων προσῆλθον οἱ μαθηταὶ αἰτοῦντες, Πῆ βούλει τὸ Πάσχα ἡμᾶς ἑτοιμάσαι; Δέδεικται γὰρ ὅτι καὶ τὸ νομικὸν ἡτοίμασαν τότε Πάσχα, καὶ ἐν τῷ τεταγμένῳ καιρῷ ἐτέλεσαν· καὶ γὰρ καὶ ὁ προλαβὼν, καὶ ὁ μεταβὰς, παράνομος. Ὥστε καθ' ὑμᾶς καὶ ὁ Χριστὸς παράνομος, ἐπεὶ προέλαβε τὸν καιρόν. Ἀλλὰ τοῦτο οὐδεὶς τῶν εὖ φρονούντων νοήσει, ἢ εἴποι ἄν· ἀλλὰ μᾶλλον, ἐν τῷ καιρῷ καὶ κατὰ τὸν νόμον ἐποίησε, πᾶς τις ἂν εἴπῃ. Καὶ τοῦτο μαρτυρήσει ὁ χρυσοῦς τὴν γλῶτταν. Οἱ δὲ τὰ πάντα τολμῶντες Ἰουδαῖοι παρέβησαν τὸν καιρόν. Φησὶ γὰρ ὁ μέγας οὗτος Πατὴρ ἐν τῇ ὀγδοηκοστῇ τετάρτῃ ὁμιλίᾳ τοῦ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίου, εἰς τὸ, « Ἄγουσι τὸν Ἰησοῦν ἀπὸ τοῦ Καϊάφα εἰς τὸ πραιτώριον· » Διὰ τί ἐκεῖ ἀπήγαγον αὐτὸν, ἔνθα ἅπαντες ἦσαν συνηγμένοι; Ἵνα μετὰ γνώμης πάντα ποιήσωσι τῶν ἀρχιερέων· ἐκεῖνος γὰρ ἦν τότε ἀρχιερεὺς, καὶ πάντες ἦσαν αὐτὸν ἀναμένοντες· οὕτω διενυκτέρευον καὶ ἠγρύπνουν ἐπὶ τούτῳ· οὐ γὰρ ἔφαγον τότε τὸ Πάσχα, φησὶν, ἀλλὰ διὰ τοῦτο ἠγρύπνουν. Εἰπὼν γὰρ ὅτι « πρωΐα ἐστὶν, » ὁ Ἰωάννης ἐπήγαγεν, « Οὐκ εἰσῆλθον

(1) Nicephorus Xanthopulus, auctor *Historiæ ecclesiasticæ*.

εἰς τὸ πραιτώριον, ἵνα μὴ μιανθῶσιν, ἀλλ' ἵνα φάγωσι τὸ Πάσχα. » Τί οὖν ἔστιν εἰπεῖν; Ὅτι ἐν ἑτέρᾳ ἔφαγον, καὶ τὸν νόμον ἔλυσαν διὰ τὴν ἐπιθυμίαν τὴν περὶ τὴν σφαγὴν ταύτην. Οὐδὲ γὰρ ἂν ὁ Χριστὸς παρέβη τὸν καιρὸν τοῦ Πάσχα φαγὼν αὐτὸ πρὸς ἑσπέραν· ἀλλ' ἐκεῖνοι οἱ πάντα τολμῶντες, καὶ μυρίους καταπατοῦντες νόμους· ἐπειδὴ γὰρ σφόδρα ἔζεον τῷ θυμῷ, καὶ πολλάκις ἐπιχειρήσαντες ἀνελεῖν, οὐκ ἴσχυσαν, τότε λαβόντες αὐτὸν ἀπροσδοκήτως, προείλοντο καὶ τὸ Πάσχα ὀφεῖναι, ὑπὲρ τοῦ τὴν φονικὴν αὐτῶν ἐμπλῆσαι ἐπιθυμίαν. » Ἀκούεις ὅτι ἐκεῖνοι μὲν παρέβησαν τὸν καιρὸν καὶ τὸν νόμον, ὁ δὲ Χριστὸς οὐ παρέβη; Ποῦ εἰσιν οἱ λέγοντες ὅτι προλαβὼν ἐποίησεν;

Τούτων τοίνυν οὕτως ἐχόντων, καὶ ἀποδεικνυμένων φανερῶς οὕτως, ὅτι ἄζυμον παρέδωκεν ὁ Χριστὸς τοῖς ἱεροῖς αὐτοῦ μαθηταῖς ἐν τῇ τῶν Ἀζύμων ἡμέρᾳ· οἶμαι γάρ, οἶμαι, ὡς εἰ οὐκ ἐνεστῶσα ἦν τότε ἡ τῶν Ἀζύμων ἡμέρα, ἐν ἐνζύμῳ παρεδίδου ἂν τὸ μυστήριον, βουλόμενος ὅλως τοῦτο παραδοῦναι· μηδαμῶς λόγον ποιούμενος ἐνζύμου τε καὶ ἀζύμου, ὡς εἰδὼς τὴν ὕλην τε καὶ οὐσίαν τοῦ ἄρτου εἶναι ἐκ σίτου, πῶς κατηγορήσωμεν τοὺς μετὰ ἀζύμων τὴν θυσίαν ποιοῦντας; ἢ πῶς ἐναντιωθῶμεν, τῆς ἱερᾶς συνόδου κελευούσης ἐν τῷ αὐτῆς ὅρῳ, ὅτι ἐν ἀμφοτέροις τοῖς μέρεσι τὸ τοῦ Χριστοῦ σῶμα τελεῖται, καὶ ἐν ἀζύμῳ καὶ ἐν ἐνζύμῳ; ὃ παρέλαβεν ὄντως ἡ ἱερὰ Ἐκκλησία παρὰ τῶν ἱερῶν ἀποστόλων. Οἱ γὰρ ἱεροὶ ἀπόστολοι, ὅτε οὐκ ἦν ὁ τῶν Ἀζύμων καιρός, κατ' οἶκον ὄντες, κλῶντες ἄρτον τὴν θυσίαν ἐπετέλουν, καὶ οὐδαμοῦ φαίνεται τούτους αἰτεῖν ἄζυμον. Καὶ πάλιν ἐν ταῖς ἡμέραις τῶν Ἀζύμων, ἐν Ἱερουσαλὴμ μὴ εὑρισκομένου ἐνζύμου, οὐκ ἔνζυμον αἰτοῦντες τὴν θυσίαν εἰργάζοντο. Ἤδεισαν γὰρ ἀκριβῶς ὅτι ἀρκεῖ πρὸς τοῦτο, ἐκ σίτου εἶναι. Οὐ γὰρ διὰ τὸ μὴ ἔχειν μικρὰν ζύμην, ἦν πάντα τὰ τελούμενα ἀργά· καὶ μάλιστα τὰ τοῦ Σωτῆρος ῥήματα· ἅ τινα μεταποιοῦσι τὸν ἄρτον καὶ τὸν οἶνον σὺν τῷ ὕδατι, εἰς σῶμα καὶ αἷμα αὐτοῦ· ἀλλὰ καὶ τοῦτο οἱ μὴ τῇ συνόδῳ ἑπόμενοι, ἀρνοῦνται· καὶ οὐ πείθονται πιστεύειν ὡς ἡ Ἐκκλησία νομοθετεῖ, ὅτι ἐν τῇ Κυριακῇ φωνῇ ἐκείνῃ, τῇ λεγούσῃ· « Λάβετε, φάγετε, τοῦτό μού ἐστι τὸ σῶμα, καὶ τοῦτό μού ἐστι τὸ αἷμα, » τὸ μυστήριον τελειοῦται· ἀλλὰ μετὰ ταῦτα, ἐν τῷ λέγειν, φασί, « Καὶ ποίησον τὸν μὲν ἄρτον τοῦτον, τίμιον σῶμα τοῦ Χριστοῦ σου· » μὴ συνιέντες ὅτι τὸ μυστήριον τοῦτο τῆς ἱερᾶς τελετῆς, ὁ Χριστὸς παρέδωκε· καὶ ἄλλους λόγους οὐκ εἶπεν, ἢ τούτοις καὶ μόνον, τό, « Λάβετε, φάγετε· » καὶ τό, « Πίετε πάντες. » Καὶ οὔτε ποίησον εἶπεν, οὔτε τἄλλα ὅσα ἡμεῖς λέγομεν. Οὗτοι γὰρ οἱ λόγοι καὶ μόνοι τὴν ἰσχὺν ἔχουσι· τὰ δ' ἄλλα πάντα ὅσα δῆτα καὶ λέγομεν εὐχόμενοι, ὑπὲρ ἡμῶν ταῦτα λέγονται· ἵν' ὅπως ἀξιωθῶμεν τοιούτου αἵματος κοινωνῆσαι, καὶ τοιούτου σώματος ἅψασθαι. Ὥσπερ γὰρ ἐν τῇ παραδόσει τοῦ σωτηρίου βαπτίσματος, ἄλλους λόγους οὐκ εἶπεν, ἤ, « Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρός, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· » καὶ οὗτοι οἱ λόγοι ἐναπέμειναν τύπος τοῦ μυστηρίου, ὡς

A ut cupiditati qua ardebant inservirent cædem hanc perpetrandi, nam tempus Christus non transgressus est Paschalis, cum vespere id comedisset. Sed ii cuncta audebant, omnesque leges conculcabant: nam quia vehementer ira æstuabant, nec eum interficere poterant, quamvis id sæpe aggressi essent, tunc cum ipsum inopinato comprehendissent, maluerunt Pascha omittere, ut cupiditatem eum jugulandi explerent. » Audis eos tempus et legem transgressos esse, Christum non transgressum esse? Ubi sunt qui dicunt eum anticipasse?

His igitur ita se habentibus, et ita liquido comprobatis, Christum sacris apostolis azymum in die B Azymorum tradidisse (existimo enim quod si tunc Azymorum hora non institisset, in fermento mysterium tradidisset, volens omnino illud tradere, nihili faciens utrum in fermento vel azymo id faceret, sciens materiam et substantiam esse panis ex tritico constantis), quo pacto reprehendemus eos qui in azymo sacrificant? qua ratione adversabimur, cum sacra synodus in suo decreto jubeat utroque modo Christi corpus confici posse, in azymo scilicet et fermentato? quod Ecclesia sacra profecto a sacris accepit apostolis; sacri enim apostoli extra tempus Azymorum fracto pane sacrificium peragebant, nec ullibi apparet eos azymum postulasse. Et rursus in diebus Azymorum, cum Jerusa- C lem fermentatum non reperiretur, omisso fermentato sacrificium peragebant: nam certo sciebant satis esse si ex tritico constaret, nec quia parum fermenti haberent, quæ fiebant idcirco fuissent omnia irrita, potissimum vero Domini verba, quæ panem et vinum cum aqua in corpus et sanguinem ejus transmutant. Cæterum et hoc abnegant qui synodum non sequuntur: nec suaderi volunt, nec credere quod sancit Ecclesia, quod in Dominica ea voce, quæ dicit, « Accipite, comedite, hoc est corpus meum, » et « Hic est sanguis meus, » mysterium peragitur; sed post hæc, cum dicitur (aiunt), « Et panem hunc effice venerabile corpus Christi tui, » non percipientes, quod hoc sancti sacrificii mysterium Christus tradidit: nec alia præter ea verba D dixit, nisi, « Accipite, comedite, et bibite omnes, » non effice dixit, neque cætera quæ nos dicimus, quippe cum hæc tantum verba vim haberent; cætera omnia quæ dicimus, pro nobis orantes dicimus, ut huic sanguini communicare atque hoc corpus tangere mereamur. Quemadmodum enim cum baptisma traderet salutare, alia verba non dixit quam, « Euntes docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti: » et ea verba manserunt forma sacramenti, quippe quibus prolatis baptisma perficiatur, reliqua, quæ dicimus pro nobis, pro baptizato simul et pro susceptore dicimus, ita et ibi dicit ad discipulos Christus, « Accipite, comedite, etc., hoc facite in meam commemorationem: » nihilque aliud dixit,

eaque sunt quæ panem in Christi corpus transmutant et vinum in sanguinem. Id mecum rursus testabitur aurea lingua præditus Joannes, homilia in mysticam Salvatoris cœnam, et in mysteriorum traditionem: in quo, et contra Judæos, principium sermonis, « Pauca, inquit, hodie necessaria sunt, » in hac homilia post multa dicit: « Christus ipse adest, qui mensam hanc exornat. Nam qui mensam illam ornavit, idem nunc etiam hanc exornat, quia homo non est, qui ea quæ proponuntur efficit sanguinem et corpus Christi, sed ipse Christus pro nobis crucifixus. Astat sacerdos figuram tantum adimplens, adhibetque preces, ea verba proloquens; gratia et vis Dei est, quæ cuncta operatur. « Hoc est corpus meum,» dicit. Hoc verbum quæ in manibus habemus transmutat. Ac ut ea vox quæ dicit, « Crescite, et multiplicamini, et replete terram, » semel prolata, in omne tamen ævum peragitur, ad filiorum procreationem nostræ naturæ vires subministrans: ita et hæc vox ab ea divina lingua semel prolata, id est, « Hoc est corpus meum, » in singulis Ecclesiæ altaribus illius verbi vis, usque ac hanc diem et adventum ipsius sacrificium perfectum operatur. » Si hoc verbum igitur ea quæ proposita sunt in corpus et sanguinem Christi transmutat, et tremenda mysteria efficit, mirandum utique erit, si non possunt ea esse perfecta quia exiguo fermento carent, præsertim cum hac materia Christus mysterium peregerit, ut ante probatum est.

τούτων λεγομένων, τὸ βάπτισμα τελειοῦσθαι· τὰ δὲ λοιπὰ ὅσα λέγομεν, ὑπὲρ ἡμῶν καὶ τοῦ βαπτιζομένου ἅμα καὶ ἀναδόχου ταῦτα λέγομεν. οὕτω κἀκεῖ φησιν ὁ Χριστὸς πρὸς τοὺς μαθητάς, « Λάβετε, φάγετε, » καὶ τὰ ἑξῆς· « τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν· » καὶ οὐδὲν ἄλλο ἔφη· καὶ οἱ λόγοι εἰσὶν οὗτοι οἱ μεταῤῥυθμίζοντες τὸν ἄρτον εἰς σῶμα Χριστοῦ, καὶ τὸν οἶνον εἰς αἷμα. Τοῦτο δ' αὖ συμμαρτυρήσει μοι καὶ ὁ τὴν γλῶτταν χρυσοῦς Ἰωάννης, ἐν τῇ ὁμιλίᾳ αὐτοῦ τῇ εἰς τὸν μυστικὸν δεῖπνον τοῦ Σωτῆρος, καὶ εἰς τὴν παράδοσιν τῶν μυστηρίων· ἐν ᾧ καὶ κατὰ Ἰουδαίων· ἡ δὲ ἀρχὴ τοῦ λόγου, « Ὀλίγα φησὶν ἀνάγκη σήμερον· » ἐν ταύτῃ δὲ τῇ ὁμιλίᾳ, μετὰ πολλά φησι, « Πάρεστι Χριστὸς ἐκεῖνος τὴν τράπεζαν ταύτην κοσμῶν. Ὁ γὰρ τὴν τράπεζαν ἐκείνην κοσμήσας, οὗτος καὶ ταύτην διακοσμεῖ νῦν. Οὐ γὰρ ἄνθρωπός ἐστιν ὁ ποιῶν τὰ προκείμενα γενέσθαι σῶμα καὶ αἷμα Χριστοῦ, ἀλλ' αὐτὸς ὁ σταυρωθεὶς ὑπὲρ ἡμῶν Χριστός. Σχῆμα πληρῶν μόνον, ἕστηκεν ὁ ἱερεὺς καὶ προσφέρει τὴν δέησιν, τὰ ῥήματα φθεγγόμενος ἐκεῖνα· ἡ δὲ χάρις καὶ ἡ δύναμίς ἐστι τοῦ Θεοῦ, ἡ πάντα ἐργαζομένη. Τοῦτό μού ἐστι τὸ σῶμα, φησί· τοῦτο τὸ ῥῆμα, τὰ προκείμενα μεταῤῥυθμίζει. Καὶ καθάπερ ἐκείνη ἡ φωνὴ ἡ λέγουσα, « Αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε καὶ πληρώσατε τὴν γῆν, » ἐῤῥέθη μὲν ἅπαξ, διὰ παντὸς δὲ τοῦ χρόνου γίνεται ἔργον, δυναμοῦσα τὴν φύσιν τὴν ἡμετέραν πρὸς παιδοποιΐαν, οὕτω καὶ αὕτη ἡ φωνή, ἅπαξ λεχθεῖσα παρὰ τῆς θείας γλώττης ἐκείνης, τό, « Τοῦτό μού ἐστι τὸ σῶμα, » καθ' ἑκάστην τράπεζαν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις ἐκείνου τοῦ ῥήματος ἡ δύναμις, μέχρι τῆς σήμερον, καὶ ἄχρι τῆς αὐτοῦ παρουσίας, τὴν θυσίαν ἀπηρτισμένην ἐργάζεται. » Εἰ οὖν τοῦτο τὸ ῥῆμα εἰς σῶμα Χριστοῦ καὶ αἷμα τὰ προκείμενα μεταποιεῖ, καὶ φρικτὰ μυστήρια ἀπεργάζεται, ἀδυνατεῖ δὲ ταῦτα εἶναι τέλεια, διὰ τὸ μὴ ἔχειν μικρὰν ζύμην, θαῦμα ἂν εἴη· καὶ ταῦτα τῇ ὕλῃ ταύτῃ τοῦ Χριστοῦ τελέσαντος τὸ μυστήριον ὡς προαποδέδεικται.

VII.

Ut autem intelligant quæ ad hoc mysterium necessaria sunt, et quid necessarium ad hoc sacrificium sit, ne in disquirendo de azymo vel fermentato laborent, etiam hæc adjungemus. Materiam primum panis ex tritico, et vinum scilicet ex vite. Secundum, Christi verba, id est: « Hoc est corpus meum, » et, « Hic est sanguis meus. » Tertium, sacerdos: nam qui sacerdos non est, id est, qui gradum sacerdotalem non habet, sacrificium nunquam conficiet. Quartum, scientia, id est, sacerdotem in primis intentionem habere ad ea dona quæ proponuntur, non alio mentem deflectere. Quintum, altare, id est, mensa a pontifice consecrata. Hæc necessaria sunt et sola, quamvis ultimum non sit ut cætera necessarium. Sin autem hæc omnia otiosa sunt quia exiguo, sed acido fermento carent, maxima utique admiratione dignum est, cum altare, intentio, sacerdos, materia, et quod maximi præcipue momenti est, Christi verba, quæ proposita in sanguinem et corpus transmutant, per quæ cœlum constructum est, terra fundata et omnia constituta, sine fermento nihil possint, hoc non est, sanæ mentis commentum; sed mentis prorsus dementis. Admiror etiam qua de causa vinum non

Ζ'.

Ἵνα δὲ μάθωσιν ἃ εἰσιν ἀναγκαῖα πρὸς τὸ μυστήριον, καὶ τί ἀναγκαῖον πρὸς τὴν θυσίαν ἐστὶ, καὶ μὴ ἐρευνᾷν ἔχωσιν ἄζυμον καὶ ἔνζυμον, καὶ ταῦτα προσθήσομεν. Πέντε ὀφείλει εἶναι ἐν τῇ θυσίᾳ. Πρῶτον ἡ ὕλη, ἄρτος ἐκ σίτου· καὶ οἶνος, δηλαδὴ ἐξ ἀμπέλου. Δεύτερον, οἱ τοῦ Χριστοῦ λόγοι· τὸ, « Τοῦτό μού ἐστι τὸ σῶμα· » καὶ, « Τοῦτό ἐστι τὸ αἷμά μου. » Τρίτον, ὁ ἱερεὺς, οὐ γὰρ ἀνίερος, θυσίαν ποιήσει ποτέ· τουτέστι, μὴ ἔχων βαθμὸν ἱερωσύνης. Τέταρτον, εἴδησις· τουτέστι, προηγουμένως ἔχειν τὸν σκοπὸν τὸν ἱερέα πρὸς τὰ προκείμενα δῶρα, καὶ μὴ ἀλλαχοῦ τὸν νοῦν ἀναφέρειν. Πέμπτον, τὸ θυσιαστήριον, τουτέστι, καθιερωμένη τράπεζα παρὰ ἀρχιερέως· ταῦτα γάρ εἰσιν ἀναγκαῖα καὶ μόνα, εἰ καὶ μὴ οὕτως ἀναγκαῖον τὸ ἔσχατον ὡς τὰ ἄλλα. Εἰ δὲ ταῦτα πάντα ἀργὰ, διὰ τὸ μὴ ἔχειν ὀξώδη μικρὰν ζύμην, θαῦμα ἂν εἴη μέγιστον· ὅτι καὶ τὸ θυσιαστήριον, καὶ ὁ σκοπὸς, καὶ ὁ ἱερεὺς, καὶ ἡ ὕλη, καὶ μάλιστα τὸ καιριώτερον, οἱ τοῦ Χριστοῦ λόγοι, οἵτινες μεταποιοῦσι τὰ προκείμενα εἰς σῶμα καὶ αἷμα, δι' ὧν ὁ οὐρανὸς ἥδρασται, γῆ ἐθεμελιώθη, καὶ τὰ πάντα συνίστανται, οὐδὲν ἰσχύουσιν ἐκτὸς τῆς ζύμης· τοῦτο οὐ διανοίας ἐστὶν ὑγιοῦς εὕρημα, ἀλλὰ διανοίας, πάσης ἀνοίας. Πῶς δὲ οὐκ ἐγκαλεῖτε

A ἡμῖν καὶ διὰ τὸν οἶνον, θαυμάζω, ὅτι ἐρυθρὸν πολλάκις προσφέρομεν, ἢ λευκὸν, ἢ ἡδὺν, ἢ αὐστηρὸν, ἀλλὰ μόνον περὶ τοῦ ἄρτου. Ὥσπερ γὰρ εἴρηκεν, ἐκ τοῦ γεννήματος τῆς ἀμπέλου, καὶ οὐ διεῖλε λευκὸν, ἢ ἐρυθρὸν, οὕτω καὶ περὶ τοῦ ἄρτου· εἰπὼν ἄρτον, οὐ διεῖλεν, ἔνζυμον ἢ ἄζυμον, ἢ λευκὸν ἢ μέλανα, ἢ ἡδὺν ἢ ὀξώδη· διὰ τοῦτο ἡ Ἐκκλησία στέργει ἀδιαφόρως ἀμφότερα· ἰδοῦσα γὰρ ἡ ἱερὰ σύνοδος ἀκριβῶς, ὅτι ἄρτος ἐστὶν ἀμφότερον, ἀναμφιβόλως ἱερουργεῖ· καὶ οὐ μέμφεται θάτερον· καὶ ταῦτα μᾶλλον ὡς προαποδέδεικται, τοῦ Χριστοῦ τελέσαντος ἄζυμον. Οὐκοῦν ἀδίκως ἐγκαλεῖτε τῇ οἰκουμενικῇ συνόδῳ, τῇ οὕτως κελευσάσῃ· καὶ ἀδίκως ἡμᾶς τοὺς αὐτὸ στέργοντας καὶ ὁμολογοῦντας, συκοφαντεῖτε καὶ διασύρετε.

B Ὡς ἂν δὲ καὶ Νικηφόρου Καλλίστου, τοῦ Ξανθοπούλου μνησθῶ, ἔπεισί μοι καὶ σφόδρα γελᾷν· ὃς ἐφιλοτιμήθη μὲν συγγράψαι τὰ ἐν τῷ Τριῳδίῳ νῦν εὑρισκόμενα συναξάρια· τῇ ῥύμῃ δὲ τῆς κακίας τοῦ σχίσματος κινηθεὶς, ἔγραψε καὶ περὶ τῆς προκειμένης ἡμῖν ὑποθέσεως, μεγάλα καὶ θαυμαστά. Ὅτι δὲ ταῦτα ἐν Κωνσταντινουπόλει οὐκ ἀνεγινώσκοντο, πάντες ἴσασι· καὶ οὐ δεῖ με περαιτέρω προβαίνειν· ἐν ταύτῃ μόνον τῇ πόλει τινὲς κατέταξαν ἐν τῷ τριῳδίῳ ὡς εὑρίσκονται. Ὅτι δὲ λίαν ἀσυλλόγιστα, ὁ βουλόμενος ἀναλεξάσθω τὰ αὐτῷ εἰρημένα, καὶ εὑρήσει αὐτὸν ἐν πολλοῖς ἑαυτῷ ἀντιλέγοντα. Τί δὲ τὸ φοβερὸν αὐτοῦ λόγιον, καὶ ὡς αὐτῷ δοκεῖ, ἀναντίῤῥητον; Τῇ μεγάλῃ Πέμπτῃ, εἰς τὴν παράδοσιν τῶν μυστηρίων, μετὰ πολλὰ καὶ ἄλλα, φησίν. «Ὅρα C ὅπως ἄρτον λέγει τὸ σῶμα αὐτοῦ, οὐ μὴν ἄζυμον· αἰσχυνέσθωσαν οἱ τῇ θυσίᾳ ἀζύμους προσφέροντες.» Τοῦτο δ' ὡς φοβερώτατα παρ' αὐτοῦ εἰρημένον, ἄνω καὶ κάτω προβάλλονται οἱ ἐκείνῳ ἑπόμενοι, ἐκεῖνός γε μὴν δοκεῖ λέγειν τι· οὐδὲν δὲ, ὡς δειχθήσεται. Καὶ γὰρ ἡμεῖς μαθηταὶ ὄντες τοῦ φήσαντος, «Εἰρήνην διώκετε,» οὐχ ὑβρίζομεν αὐτὸν, ὡς ἐκεῖνος ἡμᾶς· ἀλλ' ἡ ἀπολογία ἣν ποιησόμεθα πρὸς τοὺς αὐτοῦ λόγους, αὐτὴ καὶ μόνη ὕβρις πρὸς αὐτὸν λογισθήσεται· ὅτι διδάσκαλος οἰόμενος εἶναι, ἐξελέγχεται παρ' ἡμῶν, ἀμαθῶν ὄντων· καὶ δὴ φαμεν, ὡς ἐκεῖνος καθ' ἑαυτὸν λογιζόμενος συγγράψαι ἐναντίον τῇ καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ, διολισθήσας ἐπιτηδείως, κατωφερεῖ βόθρῳ κατὰ κεφαλῆς ἔπεσε. Εἰπὼν γὰρ, D «Ὅρα ὅπως ἄρτον λέγει τὸ σῶμα αὐτοῦ, οὐ μὴν ἄζυμον,» ἐπελάθετο ὅτι καὶ ὁ ἄζυμος, ἄρτος καλεῖται. Ἔδοξε γὰρ αὐτῷ, ὡς ὅταν λέγῃ τις ἄρτον, τὸν ἔνζυμον δεῖ νοεῖν· ἀλλ' οὐ δύναται τοῦτο δεῖξαι· ὅτι πολλαχοῦ τῆς Γραφῆς, καὶ ὁ ἄζυμος, ἄρτος λέγεται. Φησὶ γὰρ ἡ ἱερὰ Γραφή· «Καὶ λαβὼν τοὺς ἄρτους τοὺς ἀζύμους.» Καὶ ἔτι ἐν τῇ Ἐξόδῳ, «Λήψῃ μοσχάριον ἐκ βοῶν ἓν, καὶ κριοὺς ἀμώμους δύο, καὶ ἄρτους ἀζύμους πεφυραμένους ἐλαίῳ, καὶ λάγανα ἄζυμα κεχρισμένα ἐν ἐλαίῳ· σεμίδαλιν ἐκ πυρῶν ποιήσεις αὐτὰ, καὶ ἐπιθήσεις αὐτὰ ἐπὶ κανοῦν ἕν.» Καὶ μετ' ὀλίγα, «Καὶ λήψῃ ἄρτον ἕνα ἐξ ἐλαίου, καὶ λάγανον ἓν ἀπὸ τοῦ κανοῦ τῶν ἀζύμων τῶν προ-

improbatis, cum rubrum sæpe offeramus, aut album, vel dulce, vel austerum, sed panem tantum. Nam quemadmodum de genimine vitis dixit, nec album distinxit a rubro, ita et de pane dicens, panem non distinxit fermentatum ab azymo: vel album, vel nigrum, vel dulcem, vel acidum; propterea utraque sine ullo discrimine amplectimur. Noscens enim plane sacra synodus utrumque panem esse, promiscue sacrificat, nec alterutrum reprehendit, præsertim cum Christus in azymo confecerit, ut antea ostensum est. Ergo injuria œcumenicam insimulatis synodum, quæ sic jubet, et injuria nos, qui eam sequimur et confitemur, calumniamini et suggillatis.

Ut autem Nicephori Callisti Xanthopuli mentionem faciam, subit mihi admodum ridere: qui ambitiose contendit, ea quæ nunc in Triodio synaxaria reperiuntur, conscribere; impetu vero pravitatis motus, de proposito nobis argumento magna et admirabilia scripsit. Sed quod ea Constantinopoli non legerentur, omnibus est compertum: nec oportet me ulterius procedere. In hac urbe tantum quidam in Triodio quemadmodum inveniuntur collocaverunt, esse autem ea valde irrationabilia si quis scire desiderat, legat quæ ipse composuit, reperietque eum in plerisque sibi ipsi pugnantem esse. Sed quodnam est tremendum ejus oraculum, et, ut sibi videtur, insolubile? In quinta magna feria in mysteriorum traditionem post alia multa dicit: «Vide, ut panem vocet corpus suum, non tamen azymum. Erubescant qui in sacrificio azymos adhibent.» Id ut terribile admodum ab eo dictum, sursum deorsum ejus sectatores objectant; atque is aliquid videtur dicere, nil autem dicit, ut demonstrabitur. Etenim nos cum discipuli ejus simus, qui dicit, Pacem sequimini, injuria eum non afficimus (1), ut ille nos: sed responsio tantum, quam adversus ejus sermones afferemus, pro injuria reputabitur: qui cum magistrum se esse opinetur, a nobis, qui docti non sumus, convincitur. Ideo dicimus quod ille secum versans adversus catholicam Ecclesiam scribere, apertissime lapsus in præcipitem foveam pronus cecidit. Nam cum dixisset, «Vide quod panem corpus suum dicit, non azymum,» oblitus est quod et azymus panis appellatur. Visum est enim ipsi oportere cum quis panem dicit, de fermentato tantum intelligi; at hoc probare non potest, quia in multis Scripturæ locis azymus etiam panis dicitur, quia sacra Scriptura dicit, «Tolle azymos panes;» et in Exodo, «Tolle vitulum ex armento unum, et arietes duos immaculatos, panesque azymos oleo conspersos, lagana quoque azyma oleo lita, de simila triticea cuncta facies; et posita in canistro offeres.» Et post pauca: «Tolles panis unius crustulam conspersam oleo, laganum unum de canistro

(1) Contra Ephesium.

azymum, quod positum est in conspectu Domini.» Ac Theodoritus in expositione in prophetam Daniel dicit, «Panis dicitur fermentatus, et azymus.» Vides ut et azymus vocatur panis? Quomodo hujus oblitus es, bone Nicephore? Jure Nicephorus vocatus es, quia in foro sedentes plebeios homines vicisti (1), non qui in excelso sedent et rationis participes sunt. Sed aliquis fortasse dicet, Imo pro nobis hoc est : nam ubi apponitur adjectivum, ibi cognoscitur et res : ubi quidem cum adjectivo ponitur panis, id est azymus, tunc est et intelligitur azymus; ubi vero adjectivum non ponitur, id est azymus, tunc necessario intelligitur fermentatus. Hic igitur Christus cum nil aliud nominaverit nisi simpliciter panem, aperte protulit esse fermentatum. Juste ergo apud Xanthopulum scriptum est quod panem dicit corpus suum, non tamen azymum. At nos facile contrarium demonstrabimus, id est, quod cum panis simpliciter dicitur sine adjectivo, azymus esse reperitur, nec effugere poteris responsionem, cum sit apertissima. Dies resurrectionis Domini tertia dies erat legalis Paschatis, ut evangelista dicit cum Jesu colloquens : «Et nunc super hæc omnia, tertia dies est hodie quod hæc facta sunt.» «In hac igitur die ibant duo ex discipulis ejus in castellum, quod aberat spatio stadiorum sexaginta ab Jerusalem, nomine Emaus.» Et paulo post dicit : «Ac coegerunt eum, Jesum scilicet, dicentes, Mane nobiscum; quoniam advesperascit, et inclinata est jam dies. Eorum igitur precibus cum assensisset, intravit, ut maneret simul cum eis. Et factum est dum recumberet cum eis, accepit panem, et benedixit, et fregit, et porrigebat illis.» Et post pauca : «Et cognoverunt, ait, ipsum in fractione panis [44].» Quodnam candidius hoc vel purius afferetur argumentum iis qui contendere nolunt, nec scandala amplectuntur? Panem simpliciter hic dicit D. Lucas, neque fermentatum, neque azymum. Quodnam igitur erat cogitemus, nec oculos ita adversus clarissima occludamus; nam ut cognitus ab illis est in fractione panis, sic et a nobis dignoscetur, si disquirere voluerimus, quia non ita hebetes sumus, ut veritatem non videamus. Quamvis enim in philosophorum et rhetorum litteris versati non simus, at naturam ipsam pro doctore nobis comparavimus, quæ optime veritatem dignoscere potest et falsum coarguere, et quod melius est a pejore discernere. Quid ergo dicemus? Fermentatum erat. Absit. Quonam modo? Tertia erat dies legalis Paschatis, nec poterant qui cum Jesu simul ibant Cleophas et Lucas, nisi azymum ferre ab urbe Jerusalem profecti. «Septem diebus, inquit lex, azyma comedetis, et nequaquam fermentata.» Nam subdit, «Quicumque comederit fermentatum, peribit anima illa ex Israel.» Si ergo hæc vera sunt, quo pacto ibi potuit fermentum reperiri, lege vetante id confici a quartadecima die usque ad vicesimam primam

A τεθειμένων ἔναντι Κυρίου.» Καὶ Θεοδώριτος δὲ, ἐν τῇ ἐξηγήσει τῇ εἰς τὸν προφήτην Δανιὴλ, φησίν· «Ἄρτος γὰρ λέγεται, καὶ ὁ ζυμίτης καὶ ὁ ἄζυμος.» Ὁρᾷς, πῶς καὶ ὁ ἄζυμος ἄρτος καλεῖται; Πῶς ἐπελάθου τούτου, ἀγαθὲ Νικηφόρε; Εἰκότως ἐκλήθης Νικηφόρος· ὅτι τοὺς καθημένους ἐπὶ τοὺς φόρους, ἰδιώτας ἀνθρώπους ἐνίκησας, οὐ μὴν δὲ τοὺς προκαθημένους ἐν ὑψηλοῖς, καὶ τοὺς μετόχους τοῦ Λόγου. Ἀλλ' ἴσως ἐρεῖ τις, ὅτι ὑπὲρ ἡμῶν ἐστι τοῦτο· ἔνθα γὰρ τίθεται καὶ τὸ ἐπίθετον, ἐκεῖ γνωρίζεται καὶ τὸ πρᾶγμα· ἔνθα μὲν τίθεται ἄρτος μετὰ τοῦ ἐπιθέτου, ἤτοι τοῦ ἄζυμος, τότ' ἐστὶ καὶ νοεῖται ἄζυμος· ἔνθα δὲ οὐ τίθεται τὸ ἐπίθετον, τουτέστιν ἄζυμος, τότ' ἀναγκαίως νοεῖται ὁ ἔνζυμος. Ἐνταῦθα τοίνυν καὶ ὁ Χριστὸς μὴ ἐπονομάσας ἄλλο εἰ μὴ

B ἁπλῶς ἄρτον, διαῤῥήδην εἶπεν ὡς ἔνζυμός ἐστιν. Οὐκοῦν καλῶς εἴρηται παρὰ τῷ Ξανθοπούλῳ, ὅτι ἄρτον λέγει τὸ σῶμα αὐτοῦ, οὐ μὴν ἄζυμον. Ἀλλ' ἡμεῖς δείξομεν ῥᾳδίως τὸ ἐναντίον· ὡς ὅταν λέγηται καὶ ἁπλῶς ἄρτος χωρὶς τοῦ ἐπιθέτου, εὑρίσκεται ἄζυμος εἶναι, καὶ οὐ δυνήσῃ φυγεῖν τὴν ἀπολογίαν, φανερωτάτην οὖσαν. Ἡ ἡμέρα τῆς ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου, ἦν τρίτη ἡμέρα τοῦ Πάσχα τοῦ νομικοῦ, ὥς φησιν ὁ εὐαγγελιστής, διαλεγόμενος μετὰ τοῦ Ἰησοῦ, τὸ, «Ἀλλά γε σὺν πᾶσι τούτοις, τρίτην ταύτην ἡμέραν ἄγει σήμερον, ἀφ' οὗ ταῦτα ἐγένετο.» Ἐν αὐτῇ οὖν τῇ ἡμέρᾳ ἦσαν πορευόμενοι δύο ἐκ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, εἰς κώμην ἀπέχουσαν σταδίους ἑξήκοντα ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ, ᾗ ὄνομα Ἐμμαούς.» Καὶ

C μετὰ μικρόν φησι· «Καὶ παρεβιάσαντο αὐτὸν, δηλονότι τὸν Ἰησοῦν, λέγοντες, Μεῖνον μεθ' ἡμῶν, ὅτι πρὸς ἑσπέραν ἐστὶ, καὶ κέκλικεν ἡ ἡμέρα. Ἐπινεύσας οὖν τῇ αἰτήσει αὐτῶν, εἰσῆλθε τοῦ μεῖναι σὺν αὐτοῖς. Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ κατακλιθῆναι αὐτὸν μετ' αὐτῶν, λαβὼν τὸν ἄρτον εὐλόγησε· καὶ κλάσας ἐπεδίδου αὐτοῖς.» Καὶ μετ' ὀλίγα, «Καὶ ὡς ἐγνώσθη, φησὶν, αὐτοῖς ἐν τῇ κλάσει τοῦ ἄρτου.» Τούτου τί ἂν γένοιτο λευκότερον ἢ καθαρώτερον γνώρισμα, τοῖς μὴ φιλονεικεῖν ἐθέλουσι, καὶ τοῖς τὰ σκάνδαλα μὴ ἀγαπῶσιν; Ἁπλῶς ἄρτον λέγει ἐνταῦθα ὁ θεῖος Λουκᾶς· καὶ οὔτε ἔνζυμον λέγει, οὔτ' ἄζυμον. Τί ἄρα ἦν, ἐννοήσωμεν, καὶ μὴ τοὺς ὀφθαλμοὺς καμμύσωμεν οὕτω πρὸς τὰ φανότατα· καὶ γὰρ ὡς ἐγνώσθη αὐτοῖς ἐν τῇ κλάσει τοῦ ἄρτου, οὕτω καὶ ἡμῖν

D γνωσθήσεται, εἰ θελήσομεν ἐξετάσαι· οὐ γάρ ἐσμεν τοσοῦτον ἀσύνετοι, ὥστε μὴ ἰδεῖν τὴν ἀλήθειαν. Εἰ γὰρ καὶ μὴ φιλοσόφοις ἢ ῥήτορσιν ἐνετρυφήσαμεν λόγοις, ἀλλὰ τὴν φύσιν αὐτὴν διδάσκαλον ἐπλουτήσαμεν· ὅτι μάλιστα ξυνιδεῖν τἀληθὲς δυναμένην, καὶ διελέγξαι τὸ ψεῦδος, καὶ διακρῖναι τὸ κρεῖττον ἀπὸ τοῦ χείρονος. Τί οὖν ἐροῦμεν; Ἔνζυμον ἦν, ἄπαγε. Πῶς γάρ; Τρίτη ἦν ἡμέρα τοῦ νομικοῦ Πάσχα, καὶ οὐκ ἠδύναντο οἱ συμπαραπορευόμενοι τῷ Ἰησοῦ, Κλεώπας τε καὶ Λουκᾶς, βαστάζειν, εἰ μὴ ἄζυμον, ἐρχόμενοι ἀπὸ Ἱερουσαλήμ. «Ἑπτὰ ἡμέρας, φησὶν ὁ νόμος, ἔδεσθε ἄζυμα, καὶ μηδαμῶς ἔνζυμα.» Καὶ γὰρ ἐπάγει· «Ὃς ἂν φάγῃ ζυμωτὸν, ἐξολοθρευ-

[44] Luc. XXIV, 21 seqq.

(1) Nicephorus, quasi *vincens forum*.

θήσεται ἡ ψυχὴ ἐκείνη ἐκ συναγωγῆς υἱῶν Ἰσραήλ. » A Εἰ οὖν ταῦτ' ἀληθῆ, πῶς ὤφειλεν ἐκεῖ εὑρεθῆναι ἔνζυμον, τοῦ νόμου κελεύοντος, μηδ' ὅλως εὑρίσκεσθαι ἀπὸ τῆς τεσσαρεσκαιδεκάτης, ἕως τῆς εἰκάδος καὶ μιᾶς. τοῦ μηνός; Ὥστε ἄζυμος ἦν. Εἰ μὲν γὰρ ἔνζυμος, κἀκεῖνοι παρανόμως ἐποίησαν προσφέροντες ἔνζυμον τῇ τῶν Ἀζύμων ἡμέρᾳ· καὶ ὁ Χριστὸς παραβάτης ἐδείκνυτο, κλάσας ἔνζυμον, καὶ ἐπιδοὺς αὐτοῖς· εἰ δ' ἄζυμος, ὥσπερ καὶ ἦν, μάτην ἐγκαλεῖτε ἡμῖν λοιπόν· καὶ γὰρ πληρωτὴς τοῦ νόμου ὑπάρχων ὁ Χριστὸς, οὐκ ἂν ἔκλασεν αὐτὸν, εἰ ᾔδει ὅτι ἔνζυμος ἦν· ἐπεὶ ἐν ταῖς ἀπηγορευμέναις ἡμέραις παρὰ τοῦ νόμου ἐποίει τοῦτο. Κἀκεῖνοι δὲ τὰ Ἰουδαϊκὰ ἔτι ἐφρόνουν, καὶ τὸν νόμον, ὡς ἔδει ἐτήρουν, οὐ μόνον τότε, ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν, καὶ τὴν τοῦ Κυρίου ἀνάληψιν. Οὐκοῦν ἕπεται διὰ τούτων ἁπάντων ἄζυμον εἶναι τὸν παρὰ τοῦ Ἰησοῦ κλασθέντα καὶ δοθέντα τοῖς δυσὶ μαθηταῖς.

mensis? Itaque erat azymus. Si enim fermentatus, ii legem violassent fermentatum in die Azymorum offerendo, et Christus transgressor evaderet, si fermentatum fregisset ac tradidisset. Si azymus (ut erat), temere tandem nos incusatis: nam cum auctor legis adimplendæ Christus esset, cum non fregisset, si fermentatum esse scisset, nam in diebus a lege vetitis id effecisset; ii vero sicut Judæi sentiebant, et legem, ut oportebat, servabant, non eo tempore tantum, sed et post resurrectionem et Domini assumptionem. Ergo ex his omnibus sequitur, azymum exstitisse, qui a Jesu fractus duobus discipulis traditus est.

H'.

B Εἰ δέ τις ἀνοήτως καὶ τοῦτο εἴπῃ, ὅτι ἔξω τῆς Ἱερουσαλὴμ ἦσαν, καὶ ἠδύναντο ἔνζυμον φαγεῖν ἄρτον, ἐνθυμηθήτω ὅτι ὁ νόμος φησὶν, « Ἐν πάσαις ταῖς γειώραις καὶ αὐτόχθοσι τῆς γῆς· καὶ ἐν παντὶ κατοικητηρίῳ ὑμῶν, ἔδεσθε ἄζυμα καὶ οὐ ζυμωτόν· ὃς δ' ἂν φάγῃ, ἐξολοθρευθήσεται ἐξ Ἰσραήλ· » ὥσπερ γὰρ ἐν τῷ δείπνῳ ἐν τῇ ἑσπέρᾳ τοῦ μυστηρίου, λαβὼν τὸν ἄζυμον ἐκεῖνον ἄρτον, καὶ κλάσας ἐπεδίδου τοῖς μαθηταῖς, εἰπὼν, « Λάβετε, φάγετε, » οὕτω κἀνταῦθα ἔπραξε. Διὰ τοῦτο καὶ ἔγνωσαν αὐτὸν, μεμνημένοι τοῦ τότε πραχθέντος· ὡσανεὶ μελετῶντες ἠρέμα, Ὁ διδάσκαλός ἐστιν, ὁ καὶ τῇ προλαβούσῃ τὸν ἄρτον κλάσας τοιουτοτρόπως, καὶ δεδωκὼς τοῖς ἀδελφοῖς. Βουλόμενοι δὲ ἅψασθαι αὐτοῦ, ἄφαντος ἀπ' αὐτῶν ἐγένετο. C Ἢ πῶς ἐννοήσωμεν τοὺς ἄρτους τῆς προθέσεως, περὶ ὧν ὁ Χριστὸς λέγει, ἐν κεφαλαίῳ εἰκοστῷ τετάρτῳ τοῦ εὐαγγελιστοῦ Μάρκου; Φησὶ γὰρ πρὸς τοὺς Ἰουδαίους, ὀνειδίζοντας τοὺς ἀποστόλους τίλλοντας τοὺς στάχυας, « Οὐκ ἀνέγνωτε τί ἐποίησε Δαβὶδ, ὅτε χρείαν ἔσχε· καὶ ἐπείνασεν αὐτὸς καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ; Πῶς εἰσῆλθεν εἰς τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ ἐπὶ Ἀβιάθαρ ἀρχιερέως, καὶ τοὺς ἄρτους τῆς προθέσεως ἔφαγεν, οὓς οὐκ ἔξεστι φαγεῖν εἰ μὴ τοῖς ἱερεῦσι μόνοις, καὶ ἔδωκε καὶ τοῖς σὺν αὐτῷ οὖσιν; » Ἐρωτῶμεν οὖν ὑμᾶς· οἱ ἄρτοι οὗτοι οἱ τῆς προθέσεως, ἔνζυμοι ὑπῆρχον, ἢ ἄζυμοι; Εἰ μὲν ἔνζυμοι, ἰουδαΐζομεν καὶ ἡμεῖς καθ' ὑμᾶς ἐνζύμους ἄρτους θυσίαν ποιοῦντες· εἰ δ' ἄζυμοι ἦσαν, ἄρα καὶ οἱ ἄζυμοι, ἄρτοι καλοῦνται. D Ἔτι εἰ μὲν ἔνζυμοι ἦσαν οἱ ἄρτοι ἐκεῖνοι τῆς προθέσεως, ἔδει τὸν Χριστὸν παῦσαι τὴν θυσίαν τὴν δι' ἐνζύμων, ὡς παλαιάν τε καὶ νόμιμον, ἵνα μὴ τὰ ὅμοια τοῖς Ἰουδαίοις ποιῶμεν, καὶ ταύτην διδάξαι γίνεσθαι δι' ἀζύμων· εἰ δ' ἄζυμοι ἦσαν, καὶ ὁ ἄζυμος, ἄρτος καλεῖται. Ἐδείχθη οὖν ἱκανῶς, ἀγαθὲ Νικηφόρε, ὅτι καὶ ὁ ἄζυμος ἄρτος λέγεται, καὶ ἔστι, καὶ νοεῖται, χωρὶς τοῦ ἐπιθέτου. Ὥστε οὐδεὶς ἂν εὖ φρονῶν εἴποι, ὡς οὐ δυνάμεθα ἐννοῆσαι ἄζυμον δι' οὗ τὴν θυσίαν ἐποίησεν ὁ Χριστὸς, διὰ τὸ τὸν εὐαγγελιστὴν εἰπεῖν χωρὶς τοῦ ἐπιθέτου, ἄρτον λαβεῖν τὸν Χριστὸν τῇ τῶν Ἀζύμων ἡμέρᾳ καὶ τῇ ὥρῃ τοῦ Πάσχα. Ἄζυμος ἦν ἄρα ὡς ἐδείχθη, καὶ ἄζυμον ἐννο-

VIII.

Si vero stolide quis dixerit, eos extra Jerusalem fuisse, et ita fermentatum comedere panem potuisse, reputet quod lex dicit: « In omnibus advenis et indigenis terræ, et in omni habitaculo vestro comedetis azyma, non fermentatum. Quicunque comederit, peribit ex Israel. » Nam veluti in cœna vesperi mysterii tempore azymo sumpto pane et fracto discubuit, discipulis dicens, « Accipite, comedite, » sic et hoc loco fecit. Idcirco cognoverunt eum, in memoriam revocando quæ tum gesta sunt, quasi tacite secum meditantes, Hic magister est qui die superiori panem fregit, eodem modo et fratribus tradidit, et cum voluissent eum tangere evanuit. Sed quomodo intelligamus de panibus propositionis, de quibus dicit Christus capite secundo apud Marcum evangelistam; dicit enim ad Judæos objurgantes apostolos quod spicas vellebant: Nunquam legistis quid fecerit David quando necessitatem habuit, et esuriit ipse, et qui cum eo erant? quomodo introivit in domum Dei sub Abiathar principe sacerdotum, et panes propositionis manducavit, quos non licet nisi sacerdotibus manducare, et dedit eis qui cum eo erant? Percontamur igitur vos, panes propositionis fermentatine erant an azymi? Si fermentati, nos etiam judaizamus, ut vos existimatis, in fermentatis panibus sacrificantes. Si vero azymi, ergo et azymi panes vocantur. Præterea si fermentati erant panes illi propositionis, sacrificium in fermentato Christum tollere oportebat, tanquam veterem et legalem, ne Judæos imitaremur, et in azymo sacrificium instituere et præcipere. Si azymi erant, ergo panis etiam azymus appellatur. Sufficienter igitur ostensum est, o bone Nicephore, quod et panis dicitur azymus, et est, intelligitur sine adjectivo. Quamobrem nemo prudens unquam dixerit nos nequaquam posse intelligere azymum, in quo sacrificium fecit Christus; et quod sine adjectivo dixit evangelista, panem accepisse Christum in die Azymorum, et Paschatis tempore. Azymus ergo erat, et azymum intelligimus, ut jam ostensum est. His igitur ita expositis, argumentatiuncula a te adducta, quod pa-

nem dicit corpus suum, non tamen fermentatum, satis est dissoluta. Ea vero verba, « Erubescant qui in azymo sacrificium offerunt, » non libet reflectere, sed in eos qui nesciunt quod sit illud, imo sciunt quidem, sed propter pravam suasionem ac stultam præsumptionem aliud sentiunt et dicunt, id ipsum dicimus dedecus retorqueri, quod sine dubio credimus, quodque librorum adulteratores, et qui ob malam præsumptionem et malitiam adversus Romanam Ecclesiam scribunt, nunquam salutem consequi poterunt, imo in die judicii veluti veritatis hostes erubescent. Quidam tamen præter rationem admodum imperite et ideo stolide, ut ita dicam, et impudenter objiciunt, Quamvis Azymorum dies essent, ut dicitis, nec fermentatum inveniri oportebat, tamen cum Deus esset, azymum fermentatum efficere poterat : nihil est enim impossibile apud omnipotentem Deum. Nihil esse impossibile apud eum qui potest omnia, omnes confitentur : nec solum azymum fermentatum efficere, sed et lapides ipsos panes : at necessitatem hanc, quoad hoc peragendum duceretur, ego perspicere non valeo. Quanam de causa statuere voluisset, fermentatum potius quam azymum corpus suum confici, hanc mihi explicate necessitatem, si nostis : at nunquam poteritis. Nescio etiam an panem fermento carentem, corpus et sanguinem suum fieri prohibuisset, vel sua divina consecrationis verba invalida reddere libuisset. Sed id neque hæretici, neque a Christiana religione alieni sentient unquam vel dicent.

A οὖμεν. Τούτων οὕτω δειχθέντων, τὸ μὲν παρὰ σοῦ εἰρημένον λογίδιον, ὅτι ἄρτον λέγει τὸ σῶμα αὐτοῦ οὐ μὴν ἄζυμον, ὥς γε δοκεῖ, ἱκανῶς διελύθη. Τὸ δὲ, Αἰσχυνέσθωσαν οἱ τῇ θυσίᾳ ἀζύμους προσφέροντες, οὐ βουλόμεθα ἀντιστρέψαι· ἀλλὰ πρὸς τοὺς μὴ εἰδότας τί ἦν ἐκεῖνο, ἢ μᾶλλον εἰδότας μὲν, διὰ πεισμονὴν δὲ καὶ ματαίαν πρόληψιν φρονοῦντας καὶ λέγοντας ἕτερον, πρὸς ἐκείνους λέγομεν τὴν αἰσχύνην ἀποστραφῆναι· ὃ καὶ πιστεύομεν ἀναμφιβόλως, καὶ ὡς οἵ τε βιβλιοφθόροι καὶ οἵ τε διὰ πεισμονὴν καὶ κακίαν γράφοντες κατὰ τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας, οὐδέποτε τυχεῖν σωτηρίας δυνήσονται· μᾶλλον δὲ αἰσχυνθήσονται ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς κρίσεως, ὡς τῆς ἀληθείας ὄντες πολέμιοι. Τινὲς δ' ἀσυλλογίστως πάνυ καὶ ἀμαθῶς, καὶ διὰ τοῦτο μωρῶς ἵν' οὕτως εἴπω, καὶ ταῦτα B ἀνερυθριάστως, προσφέρουσιν ὅτι εἰ καὶ τῶν Ἀζύμων ἡμέραι ἦσαν ὡς λέγετε, καὶ οὐκ ἔδει εὑρεθῆναι ἔνζυμον, ἀλλὰ Θεὸς ὢν, ἠδύνατο ποιῆσαι τὸ ἄζυμον εὑρεθῆναι ἔνζυμον· οὐ γὰρ ἀδυνατεῖ τι τῷ παντοδυνάμῳ Θεῷ· οὐκ ἀδυνατεῖ μὲν τῷ πάντα δυναμένῳ οὐδέν· οἱ πάντες ὁμολογοῦσι· καὶ οὐ μόνον τὸ ἄζυμον ἔνζυμον ποιῆσαι· ἀλλὰ καὶ λίθους αὐτοὺς, ἄρτους· τὴν δ' ἀνάγκην δι' ἣν ἂν τοῦτο ἐποίησεν, ἔγωγε οὐ δύναμαι συνορᾶν. Τίνος ἕνεκεν οὖν ἔνζυμον μᾶλλον ἢ ἄζυμον ἠθέλησεν ἂν τὸ ἑαυτοῦ σῶμα νομοθετῆσαι γίνεσθαι; εἴπατε ἡμῖν τὴν ἀνάγκην εἰ οἴδατε· ἀλλ' οὐκ ἄν ποτε δυνηθείητε. Οὐκ οἶδα οὖν εἰ ἐκώλυεν ἂν, ἢ οὐκ ἐνεργεῖς ἐποίει τοὺς θείους λόγους αὐτοῦ, ὁ μὴ ἔχων ζύμην ἄρτος, εἰς τὸ γενέσθαι σῶμα καὶ αἷμα αὐτοῦ· ἀλλ' οἶμαι τοῦτο οὐδ' οἱ αἱρετικοὶ, οὐδὲ οἱ ἀλλότριοι τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας ποτὲ φρονήσουσιν, ἢ εἴπωσι.

Quod autem Dei Ecclesia nullum esse discrimen inter azymum et fermentatum arbitratur, multis et egregiis argumentationibus jam ostensum est. Nunc demonstrabitur quo pacto Romana Ecclesia azymum, et Orientalis Ecclesia fermentatum conficit, per Gregorium Dialogum, virum sanctissimum, qui ante Ecclesiarum schismata vixit, cujus commemorationem nostra etiam Ecclesia unoquoque anno cum laude facit. Hic enim optime causas reddit azymi et fermentati, traditque Occidentalem Ecclesiam azymum, Orientalem fermentatum antiquitus in usu habuisse, bonaque et laudabili ratione utramque ad id efficiendum fuisse permotam ; scribit enim : « Solet multos perturbare quamobrem in Ecclesia quidam panes azymos, quidam offerunt fermentatos. Romana Ecclesia offert azymos panes propterea quod Dominus sine ulla commistione suscepit carnem : sed cæteræ Ecclesiæ offerunt fermentatum pro eo quod Verbum Patris indutum est carne, et est verus Deus et verus homo. Item et fermentum commiscetur farinæ, et efficitur corpus Domini nostri Jesu Christi vivi. Sed, sive in azymo sive in fermentato conficiatur, Domini corpus et Salvatoris nostri sumimus. » Audisti quomodo magnus hic Pater nullum inter azymum et fermentatum indicat esse discrimen ? quodque indubitate utroque modo conficitur corpus Domini ; idque jam diu usus obtinuit in Ecclesiis, apud Occidentalem

C Καὶ ὅτι μὲν ἡ τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησία διαφορὰν ἐνζύμου τε καὶ ἀζύμου μηδεμίαν οἴεται, δέδεικται πολλοῖς καὶ καλοῖς λόγοις· νῦν δὲ δειχθήσεται τίνι τρόπῳ ἡ Ῥωμαϊκὴ Ἐκκλησία ἄζυμον, καὶ ἡ Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία ἔνζυμον ποιεῖ, διὰ τοῦ μακαρίου Γρηγορίου τοῦ Διαλόγου, ἀνδρὸς ἁγιωτάτου καὶ πρὸ τοῦ σχίσματος τῶν Ἐκκλησιῶν γενομένου· οὗ τὴν μνήμην καὶ ἡ ἡμετέρα Ἐκκλησία ἑκάστου ἔτους μετ' εὐφημίας ἄγει· οὗτος γὰρ ἑκατέρου ἐνζύμου τε καὶ ἀζύμου, ἄριστα τὰς αἰτίας ἀποδίδωσι· καὶ τῷ μὲν ἀζύμῳ τὴν Δυτικὴν, τῷ δ' ἐνζύμῳ τὴν Ἀνατολικὴν ἐκ παλαιοῦ χρῆσθαί φησιν Ἐκκλησίαν· καὶ καλῶς τε καὶ ἐπαινετῶς ἄμφω, διαφόροις λόγοις ποιούσας· λέγει γάρ· « Εἴωθε πολλοὺς κινεῖν, διότι ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τινὲς μὲν προσφέρουσιν ἄρτους D ἀζύμους, τινὲς δὲ ἐνζύμους· ἡ γὰρ Ἐκκλησία τῆς Ῥώμης προσφέρει ἀζύμους ἄρτους, ὅτι ὁ Κύριος δίχα τινὸς μίξεως προσέλαβε σάρκα· αἱ δὲ ἄλλαι ἐκκλησίαι προσφέρουσιν ἐνζύμους, ὅτι ὁ Λόγος τοῦ Πατρὸς ἐνεδύθη σάρκα, καὶ ἔστιν ἀληθὴς Θεὸς, καὶ ἀληθὴς ἄνθρωπος. Καὶ γὰρ ἡ ζύμη συμμίσγεται τῷ φυράματι. Ἀλλ' ὅμως εἴτε δι' ἀζύμου εἴτε δι' ἐνζύμου γίνεται, τὸ τοῦ Κυρίου σῶμα καὶ Σωτῆρος ἡμῶν λαμβάνομεν. » Ἤκουσας τοῦ μεγάλου τούτου Πατρὸς, πῶς οὐκ οἴεται διαφορὰν εἶναί τινα ἐνζύμου τε καὶ ἀζύμου; καὶ ὅτι ἐξ ἀμφοτέρου ἀναμφιβόλως τὸ τοῦ Κυρίου γίνεται σῶμα· καὶ ὅτι οὕτως ἐν ταῖς ἐκκλησίαις ἐπεκράτησε πρόπαλαι· τῇ Ῥωμαϊκῇ

δηλονότι, καὶ ταῖς ἐν τῇ Ἀνατολῇ. Ἄριστα γὰρ τὸ προκείμενον κατ' ἐμὲ διεσάφησε· τὴν μὲν γὰρ, τῷ ἀζύμῳ χρῆσθαί φησι, διὰ τὸ εἰλικρινές τε καὶ καθαρώτατον τῆς σαρκὸς τοῦ Κυρίου· ὅτι ἄψαυστόν τε καὶ ἀνεπίδεκτον μώμου παντός· τὴν δὲ, τῷ ἐνζύμῳ, διὰ τὴν ἕνωσιν τῆς θεότητός τε καὶ ἀνθρωπότητος τῆς αὐτοῦ ὑποστάσεως. Καὶ εἰκότως· ὥσπερ γὰρ τὸ ἄζυμον λεπτότατόν τε καὶ καθαρώτατόν ἐστι, διὰ τὸ ἄνευ ζύμης γενέσθαι αὐτὸ, ζύμη γὰρ ἡ ἁμαρτία παρὰ τῇ Γραφῇ λέγεται, οὕτω καὶ τὸ τοῦ Κυρίου σῶμα καθαρώτατον ὂν, καὶ ἀνεπίδεκτον ἁμαρτίας πάσης, δι' ἀζύμου ἱερουργεῖται. Καὶ ὥσπερ ὁ ἔνζυμος διὰ τῆς ζύμης ἀρτοποιεῖται καὶ εἰς ὑπόστασιν παχυτέραν γίνεται, οὕτω καὶ τὸ τοῦ Κυρίου σῶμα διὰ τοῦ φυράματος τῆς ἀνθρωπίνης σαρκὸς εἰς ὑπόστασιν μίαν θεότητός τε καὶ ἀνθρωπότητος, διὰ τοῦ ἐνζύμου ἐνδείκνυται· καὶ οὕτως δι' ἐνζύμου τε καὶ ἀζύμου τὸ τοῦ Κυρίου γίνεται σῶμα ἀναμφιβόλως· καὶ τοῖς πιστεύουσι σωτηριώδης ἐστὶ κοινωνία.

A inquam et Orientalem : nam optime, ut ipse arbitror, declaravit quod nunc propositum est, hanc azymo usam esse ait propter sinceritatem et puritatem carnis Domini, quia immunis et expers est omnis vitii : illam fermentato propter divinitatis et humanitatis unionem in ipsius hypostasi : idque merito ; nam ut azymum subtilissimum ac purissimum est, quia sine fermento conficitur (nam fermento pro peccato Scriptura utitur), sic et Domini corpus cum purissimum nec alicujus peccati perceptibile sit, in azymi sacrificio conficitur, ac ut fermentatum per fermentum in panem convertitur, et substantiam crassiorem subit, sic et Domini corpus per humanæ carnis conspersionem in unam divinitatis et humanitatis personam per B fermentum indicatur. Itaque per fermentum et azymum omni remota dubitatione Domini corpus conficitur, et apud credentes salutaris fit communio.

Θ'.

Ἰδοὺ καὶ τὸ δεύτερον τῶν παρ' ἡμῖν ἐγκαλουμένων, ἀπεδείχθη καλῶς, ὡς ἀμαθῶς ἡμῖν ἐγκαλεῖτε, καὶ σκαιῶς τὴν οἰκουμενικὴν διασύρετε σύνοδον, πιστεύουσαν ἐν ἀζύμῳ τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ, καὶ ἐν ἐνζύμῳ οὐχ ἧττον τελεῖσθαι, ἑνὸς ὄντος τοῦ δεσποτικοῦ σώματος, καὶ οὐ μεριζομένου εἰς δύο, ὡς ἡμεῖς οἱ τῇ συνόδῳ μὴ ἑπόμενοι, ἄκοντές τε καὶ μὴ βουλόμενοι, εἰ καὶ μὴ διὰ γραφῆς, ἀλλ' ἐν τῷ ἀπιστεῖν τοῖς λεγομένοις, συμπεραίνετε· καὶ διὰ τοῦτο οὐκ ἐκφεύγετε τὸν ὄλισθον τῆς αἱρέσεως. Ὁ γὰρ Χριστός φησι τὴν Ἐκκλησίαν αὐτοῦ μηδέποτε πλανηθῆναι, ἐπεὶ ἐπηγγείλατο μετ' αὐτῆς εἶναι διηνεκῶς. Εἰ οὖν ἀληθής ἐστιν ὁ Χριστὸς, καὶ τὴν ἐπαγγελίαν αὐτοῦ δεῖ πιστεύειν εἶναι ἀληθῆ· φησὶ γὰρ, « Καὶ ἰδοὺ ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι πάσας τὰς ἡμέρας ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος· » καὶ ἡμεῖς οὕτω πιστεύομεν μετὰ τῆς Ἐκκλησίας αὐτοῦ εἶναι διὰ παντὸς, καὶ μηδέποτε καταλείψειν αὐτήν. Εἰ δὲ καθ' ὑμᾶς ἐπηγγείλατο μὲν διαμένειν διηνεκῶς μετ' αὐτῆς, κατέλιπε δὲ αὐτὴν, καὶ εἴασε πλανηθῆναι, ἐξ ἀνάγκης ψεύστης ἐστίν· εἰ δὲ ψεύστης, οὐ Θεός. Καὶ ὅρα τὴν ἀτοπίαν τοῦ λέγειν ὑμᾶς τὸν Χριστὸν ψεύστην· τοῦτο γὰρ πάσης ἀνομίας καὶ βλασφημίας ὑπέρκειται. Ἀλλὰ μετ' αὐτῆς ἦν, καὶ ἔστι καὶ ἔσται καὶ μενεῖ εἰς τὸν αἰῶνα τὸν ἅπαντα· κἂν διαῤῥήγνυνται οἱ τἀναντία τῆς Χριστοῦ Ἐκκλησίας καὶ φρονοῦντες καὶ πράττοντες. Ἡμεῖς δ' αὐτῇ καὶ ἑπόμεθα καὶ ἀκολουθοῦμεν· ὡς μὴ δυνατὸν εἶναι αὐτήν ποτε πλάνην κηρύξαι· ἀλλὰ μᾶλλον ἀλήθειαν καὶ ὀρθοδοξίαν, ὡς μετ' αὐτῆς ἔχουσαν τὸν νυμφίον αὐτῆς Ἰησοῦν τὸν Χριστόν. Ὑποτασσόμενοι οὖν ἐκείνῃ ἐντός ἐσμεν τῆς σωστικῆς κιβωτοῦ· δι' ἧς ἐκ τοῦ ματαίου βίου τούτου πρὸς τὴν ἀΐδιόν τε καὶ μακαρίαν ζωὴν ἐπανήξομεν. Ἔχετε οὖν καὶ ὑμεῖς ἱκανῶς ὀρθόδοξοι τὴν τῶν εἰρημένων ἀπολογίαν. Τούτοις ἐμμένετε, ὅτι οὐκ εἰσὶν ἕτερα εἰ μὴ τὰ τῶν

IX.

Ecce secundæ jam accusationi vestræ bene respondimus, ostendimusque quod imperite nos criminamini, et sinistre œcumenicam traducitis synodum quæ æque in azymo et fermento Dominicum corpus confici credit, cum unum sit Domini corpus, non in duo distractum, ut vos qui synodum non sequimini, nolentes volentes, quamvis non scripto, sed negando quæ dicimus, concluditis, et C ideo ne in hæresis lapsum incidatis, non effugitis. Nam Christus dicit nunquam suam errare Ecclesiam, quia se semper cum ea mansurum pollicitus est. Si ergo verus est Christus, et promissionem suam veram esse oportet ; ita enim dixit, « Ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem sæculi [67], » nosque ita credimus, cum cum Ecclesia sua semper esse permansurum, nec eam derelicturum unquam. Si vero secundum vos cum ea se semper mansurum pollicitus est, sed dereliquit illam et errare permisit, ex necessitate mendax est. Si vero mendax, Deus non est. Videte in quam absurditatem incidistis, Christum vocando mendacem, nam hoc omnem iniquitatem et blasphemiam superat : sed cum ea fuit, et est, et D erit, et manebit in sæcula, quamvis disrumpantur, qui contra quam Ecclesia sentit, sentiunt et faciunt : nos vero eam sequimur et observamus, perinde ac impossibile sit ut ea errorem prædicet, sed magis veritatem et rectam fidem, cum ea secum habet sponsum suum Christum. Cum ergo illi subjicimur, intra salutis arcam positi sumus, per quam ex hac stulta vita in æternam ac beatam revertemur. Habetis igitur quantum satis est orthodoxi ad ea quæ dicta sunt, responsionem : in his manete; nihil enim in iis reperitur nisi ea quæ luminaria Ecclesiæ jubent : neque iis, qui litigandi et contendendi vitio loquuntur ac scribunt, vestigiis

[67] Matth. xx, 19.

inhæreatis unquam, aut assentiamini, quia non divino permoti zelo id agunt, sed ut simpliciores tantum decipiant ac perdant, ut ipsi una cum illis in impietatis præcipitium delabantur.

A φωστήρων τῆς Ἐκκλησίας διατάγματα. Καὶ μὴ τοῖς τῶν κατ' ἔριν καὶ φιλονεικίαν εἰποῦσί τε καὶ γράψασιν ἀκολουθήσητέ ποτε, ἢ συμφρονήσητε· ὅτι οὐ κατὰ θεῖον ζῆλον τοῦτο ποιοῦσιν, ἀλλ' ἵνα μόνον τοὺς ἁπλουστέρους ἐξαπατήσαντες, ἀπολέσωσι· καὶ σὺν αὐτοῖς καὶ αὐτοὶ εἰς τὸν κρημνὸν τῆς δυσσεβείας ἐμπέσωσι.

ΑΠΟΔΕΙΞΙΣ ΤΟΥ ΤΡΙΤΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ

ΤΩΝ ΕΝ ΤΩ ΟΡΩ ΤΗΣ ΣΥΝΟΔΟΥ

Ὅτι αἱ ψυχαὶ τῶν ἐν μετανοίᾳ τελευτησάντων καθαίρονται μετὰ θάνατον.

—

DEMONSTRATIO TERTII CAPITIS

EORUM

QUÆ IN DECRETO SYNODI CONTINENTUR

Id est, animas eorum qui in pœnitentia moriuntur post mortem purgari.

—

I.

Tempus igitur est de tertio etiam capite, quod in decreto continetur, pertractandi. Sed qualenam id est? Animarum post mortem purgatio, quod apud Græcos catharterion, apud Latinos vero purgatorium dicitur. Cujus tenor ex divino et sacro decreto hic est :

« Præterea decernimus, si vere pœnitentes in Dei charitate decesserint, antequam dignis pœnitentiæ fructibus de commissis simul et omissis satisfecerint, eorum animas purgatoriis pœnis post mortem purgari. Et ut a pœnis hujusmodi releventur, prodesse eis fidelium vivorum suffragia, missarum scilicet sacrificia, orationes et eleemosynas, et alia pietatis officia quæ a fidelibus pro aliis fidelibus fieri consueverunt secundum Ecclesiæ instituta. »

Id usquequaque abnegant schismaticorum sectatores, hæc omnino non percipiendo, neque quid de hac re sentiant doctores ; desperatione et falsa persuasione se oblectantes, et in ignoratione versantes. At neque in disceptationem venire volunt, vel malitia, vel odio adversus Latinos permoti, vel quia nihil profecto habent quod effatu sit dignum. Sed inania quædam et futilia nihilque sanum continentia sæpenumero nobis objiciunt, quæ tanquam frigida quidem neque cohærentia penitus aversamur. Nam si quæ ipsi afferunt in medium protulerimus, ridicula iis qui mentis sunt compotes videbuntur : idcirco nolumus ea promulgare, nostra enim gente prognati sunt et ejusdem ordinis cujus nos sumus. Agedum videamus quam responsionem

B

Α'.

Καιρὸς τοίνυν καὶ περὶ τοῦ τρίτου κεφαλαίου τοῦ ἐν τῷ ὅρῳ κειμένου, διαλαβεῖν. Ποῖον δὲ τοῦτ' ἐστίν; Ἡ τῶν ψυχῶν μετὰ θάνατον κάθαρσις. Ὃ παρὰ μὲν τοῖς Γραικοῖς καθαρτήριον· παρὰ δὲ τοῖς Λατίνοις, πουργατώριον λέγεται. Οὗ ἡ περίληψις ἐν τῷ θείῳ καὶ ἱερῷ ὅρῳ, τοιάδ' ἐστιν·

« Ἔτι ἐὰν οἱ ἀληθῶς μετανοήσαντες ἀποθάνωσιν ἐν τῇ τοῦ Θεοῦ ἀγάπῃ, πρὶν τοῖς ἀξίοις τῆς μετανοίας καρποῖς ἱκανοποιῆσαι περὶ τῶν ἡμαρτημένων ὁμοῦ καὶ ἠμελημένων, τὰς τούτων ψυχὰς καθαρτικαῖς τιμωρίαις καθαίρεσθαι μετὰ θάνατον· ὥστε δὲ ἀποκουφίζεσθαι αὐτὰς τῶν τοιούτων τιμωριῶν, λυσιτελεῖν αὐταῖς τὰς τῶν ζώντων πιστῶν ἐπικουρίας· δηλονότι τὰς ἱερὰς θυσίας, καὶ εὐχὰς, καὶ ἐλεημοσύνας, καὶ τἄλλα τῆς εὐσεβείας ἔργα, ἅτινα παρὰ τῶν πιστῶν ὑπὲρ ἄλλων πιστῶν εἴωθε γίγνεσθαι κατὰ τὰ τῆς Ἐκκλησίας διατάγματα. »

C

Τοῦτο ἐξ ἅπαντος οἱ τῶν σχισματικῶν ὀπαδοὶ ἀρνοῦνται· μὴ ἐννοοῦντες αὐτὸ τὸ παράπαν· μηδ' ἥντινα δόξαν οἱ διδάσκαλοι ἔχουσι περὶ τούτου· τῇ ἀπογνώσει μᾶλλον καὶ πεισμονῇ χαίροντες, καὶ τῇ ἀμαθίᾳ συζῶντες. Ἀλλ' οὐδὲ διαλεχθῆναι βούλονται, ἢ τῇ κακίᾳ κινούμενοι καὶ τῷ μίσει τῷ πρὸς Λατίνους, ἢ καὶ διὰ τὸ μηδὲν ὡς ἀληθῶς ἔχειν ἄξιον λόγου φάναι· ἀλλὰ κενά τινα, καὶ μάταια, καὶ μηδὲν ὑγιὲς ἔχοντα. Περὶ τούτου πολλάκις ἡμῖν προφέρουσιν, ἃ ὡς ψυχρὰ μὲν καὶ ἀνάρτυτα παντελῶς ἀποδιοπομπούμεθα. Εἰ γὰρ τἀκείνων εἰς μέσον τεθεῖμεν ἂν, γελεῖα δόξουσι τοῖς ἐχέφροσι. Διὸ οὐ βουλόμεθα ταῦτα δημοσιεύειν, ὡς τοῦ αὐτοῦ γένους καὶ τῆς αὐτῆς τάξεως ὄντων ἡμῖν· φέρε δὴ, τίνα οὖν ἡμεῖς λόγον τῷ παρόντι κεφαλαίῳ καὶ θεραπείαν

D

τὴν προσήκουσαν ἀποδώσομεν; Καὶ πρῶτον μὲν τὸν ἐκ Δαμασκοῦ θεοῤῥήμονα καὶ πάμμεγαν Ἰωάννην εἰς μέσον προφέρωμεν· μετ' αὐτὸν δὲ καὶ τὴν λοιπὴν ἑταιρείαν τῶν διδασκάλων, τοὺς ἐξ Ἑῴας ἡμῖν ἀνατείλαντας, συμφώνους αὐτῷ παραστήσωμεν· οὗτος γὰρ ὁ μακάριος τοῦτ' αὐτὸ, ὅπερ οἱ νῦν ἀντάρται, τῆς ἱερᾶς συνόδου, ἀρνοῦνται καὶ ἀποβάλλονται, προθεὶς εἰς ἐξέτασιν ἐν τῇ περὶ τῶν κεκοιμημένων αὐτοῦ μυστικῇ θεωρίᾳ, μάλα καλῶς διεσάφησεν· ὡς τινων περὶ τούτου διαπορησάντων, ὡς φαίνεται, τῷ τότε καιρῷ· καὶ λόγον ὁλόκληρον ποιησάμενος, τἀκείνων ἐφίμωσεν ἀπύλωτα στόματα. Καὶ εἴ τις ἐπιεικῶς τὰ ἐκεῖ ἀναγνῷ, θαυμάσειεν ἂν ἱκανῶς, καὶ οὐδαμῶς ἐπενδοιάζων ἔσται πρὸς τὴν ἐξέτασιν· ἀλλὰ πρὸ τοῦ ἄρξασθαι τῶν τούτου πανσόφων λόγων τε καὶ μαρτυριῶν, τὸν λόγον ὡς ἐν δικαστηρίῳ μερίσωμεν· καὶ ῥᾳδίως τοῖς βουλομένοις ἰδεῖν τὴν ἀλήθειαν προθῶμεν· ἐν τάξει τὰς μαρτυρίας, ἃς ἐκεῖνος ὁ θεῖος ἀνὴρ ἐπιτροχάδην ἐκτέθεικεν· μεμνημένοι τοῦ λέγοντος, ὡς Ὃ πολλάκις λέληθε τοὺς τελείους, τοῦτο παιδίον εὗρε· καὶ ὃ τοὺς σοφοὺς παρέδραμεν, ἰδιώταις ἐνέτυχε· καὶ ὃ τοὺς διδασκάλους διέλαθε, τοῦτο μαθηταὶ ἐπεμνήσθησαν. Τοῦτο δ' ἡμεῖς οὐ τολμῶμεν εἰπεῖν· ἀλλ' ὥσπερ ῥάγα μετὰ τὸν τρυγητὸν καταλελειμμένην, καὶ στάχυν μετὰ τὸν ἀμητὸν διὰ τὸ πλῆθος παρεωραμένον, καὶ πᾶσαν ὀπώραν ἁπλῶς ἐπὶ δένδροις μετὰ τὴν συλλογὴν ἐκλελησμένην ἐπισωρεύσαντες, οὕτω τοὺς βουλομένους, τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ συνεργοῦντος, καὶ τὸν λόγον διὰ τῶν ἐναργῶν ἀποδείξεων βεβαιοῦντος, δεξιωσόμεθα.

Εἰς τρεῖς τοίνυν γενικὰς μερίδας, εἴτουν τάξεις, τοὺς προαπελθόντας πάντας ἀπέρχεσθαι τάττομεν. Ὃ καὶ δείξομεν μάλα γενναίως· οὐ γὰρ θεμιτὸν ἄλλως εἰπεῖν. Μίαν μὲν καὶ πρώτην, τὴν τῶν θεοφόρων καὶ ἁγίων ἀνδρῶν σύλλογον· οἵ εἰσιν, ἀπόστολοι, μάρτυρες, ἱεράρχαι, ἀσκηταὶ, ὅσιοι καὶ δίκαιοι. Οἳ μετὰ τὸ βαπτισθῆναι, οὐδεμιᾷ ὅλως τῆς ἁμαρτίας κηλῖδι ὑπέπεσον· ἁγνείᾳ δὲ μᾶλλον καὶ σωφροσύνῃ ἀσκήσαντες ἑαυτοὺς, καὶ καθαροὺς οἴκους τοῦ Πνεύματος τὰ ἑαυτῶν κατεσκεύασαν σώματα· οἱ μισήσαντες τὸν κόσμον τοῦτον τὸν ὁρώμενον, καὶ μόνα ποθήσαντες τὰ οὐράνια. Ὅθεν καὶ ἀπέλαβον ὃν ἡτοίμασαν ἑαυτοῖς τόπον τῆς ἀναπαύσεως. Εἰ δὲ καὶ μετὰ τὸ βαπτισθῆναι, τινὶ ἁμαρτίας κηλῖδι ὑπέπεσον, εἶτα ἔτι ζῶντες, ἢ καὶ μετὰ τὸ ἀποθέσθαι τὸ σῶμα καθαρθέντες, τῇ οὐρανίῳ προσδέχονται κατοικίᾳ, κατὰ τὸν θεῖον καὶ ἱερὸν τῆς συνόδου ὅρον· ὁμοίως δὴ καὶ οἱ πρὸ τοῦ βαπτίσματος διὰ τῶν ἀρετῶν σωθέντες, προπάτορες, προφῆται, πατριάρχαι, καὶ δίκαιοι. Οὓς ἐλθὼν ὁ Χριστὸς, καὶ ἐκ τῶν ἀλύτων τοῦ ᾅδου δεσμῶν λύσας, ἀνήγαγεν εἰς παράδεισον καὶ τούτου ἀπολαύειν ἠξίωσε. Δευτέραν δὲ, τῶν μέσων, ἤτοι τῶν ἐν μετανοίᾳ τελευτησάντων· καὶ ἐν ἐξομολογήσει μὲν καὶ συντριβῇ τῆς καρδίας, ἀφέντων τὰ ἑαυτῶν πνεύματα, μὴ φθασάντων δὲ ἱκανοποιῆσαι περὶ τῶν ἡμαρτημένων ὁμοῦ καὶ ἠμελημένων αὐτοῖς, διὰ τὴν πολλάκις αἰφνίδιον καὶ ἀθρόαν μεταλλαγήν· ταύτην ἐν τῷ κα-

huic capiti afferamus, et eam quam decet medelam adhibeamus. Primumque divinum et maximum Joannem Damascenum in medium producamus, deinde et reliquum doctorum cœtum, qui ab Oriente effulserunt secumque consentiunt, sistemus. Is enim beatus vir hoc idem ipsum, quod sacræ synodo rebellantes negant et despiciunt, ad disquirendum proponens in libro De mystica mortuorum consideratione, liquido declaravit, quasi de hoc quidam eo tempore, ut videtur, ambigerent, orationeque integra conscripta, eorum effrenata obstruxit ora. Quod si quis bona fide quæ ibi continentur perlegerit, quantum satis est admirabitur, nec amplius quæstionem in dubium revocabit. Cæterum antequam doctissima hujus verba et testimonia proferre incipiamus, orationem nostram tanquam in judicio dividamus, et iis qui veri studio ducuntur, proponamus, ordine in recensendis testimoniis servato, quæ illis divinus vir cursim exposuit, dictum id in memoriam redigendo, quod puer id quod multoties latuit adultos, adinvenit, et quod sapientes præteriit, idiotæ occurrit, quodque doctoribus compertum non est, ejus discipuli meminerunt. Verum id nos dicere non audemus, sed quasi racemum post vindemiam derelictum et spicam post messem præ nimia copia neglectam, et reliquos fructus, ut uno verbo dicam, post illos perceptos oblivioni traditos coacervantes, ita eos qui dignati fuerint excipiemus, Christo Jesu opitulante et orationem nostram apertis demonstrationibus approbante.

In tres igitur generales partes sive classes defunctos omnes abire decernimus : quod et egregie comprobabimus, non enim aliter dicere fas est. Unam et primam, divinorum et sanctorum virorum cœtum, apostolos scilicet, martyres, hierarchas, athletas Dei sanctos et justos, qui nulla penitus post baptismum macula peccatorum vitam resperserunt, sed in castimonia et temperantia magis se exercuerunt, curaruntque ut sua corpora tanquam domos a spiritibus mundas efficerent : qui hunc visibilem mundum odio habuerunt et cœlestia tantum concupierunt, quibus rebus locum quietis receperunt, quem sibi antea compararunt. Si vero post baptismum aliquam peccati labem contraxerunt, eadem ipsa vel dum adhuc viverent, vel post depositum corpus mundatos, in cœlestem patriam assumi, secundum divinum et sacrum synodi decretum. Eos etiam addimus, qui ante baptismum suarum virtutum beneficio servati sunt, primos Patres, prophetas, patriarchas et justos, quos suo adventu Christus ab inferni vinculis liberatos in cœlum deduxit, et ut eo fruerentur dignos effecit. Secundam vero mediorum, sive illorum qui pœnitentes decesserunt, ac in confessione et cordis contritione spiritum emiserunt ; sed sublata iis facultate satisfaciendi pro peccatis, vel omissis ipsorum ob repentinam (ut fit) et momentaneam demigrationem ; hanc in purgatorio esse dicimus ; quod-

que ii non potuerunt in vita perficere, pro his superstites ad redemptionem opem ferunt, secundum illius dictum, Si forte quid prosit tibi : idque sanctarum precum beneficio, eleemosynis, sacrificiis aliisque piis operibus, ut in divino et sacro decreto optime scriptum est. Tertiam et ultimam constituimus eorum qui in mortalibus peccatis ex hac vita migraverunt, nullumque sibi pœnitentiæ præsidium dum viverent reliquerunt, quorum animas ad inferos statim descendere, pœnis tamen disparibus plectendas sacrum innuit decretum. Cæterum de primi ordinis statu, quæ eorum qui liberantur classis est, quæ et justorum fruitio esse dicitur, responsionem reperies in quarto decreti capite, de quo nos antea disputaturos esse polliciti sumus, peculiarem hac de re tractatum facturi : propterea multis verbis hic non est opus, quippe qui in eo loco Deo adjuvante respondebimus.

II.

Proximum, ut hic de secunda et tertia classe disseramus : at de tertia nulla nobis est cura suscipienda, quoniam neque Ecclesia neque sancti aliquam de iis qui ad eamdem pertinent classem fieri commemorationem permittunt, eosque omnino damnatos esse sentiunt, veluti desperatos et absque pœnitentia hinc sublatos. De his enim non oportet nos esse sollicitos, neque laborare, vel deprecari, vel sacrificia offerre, vel eleemosynas exhibere, vel alia quæ pro iis qui fideliter obdormierunt, fervidisque cum lacrymis pœnitentiam egerunt, constituta sunt, quoniam in desperatione, non autem in pœnitentia hinc demigrarunt. Ac veluti pro prima classe, quæ in paradiso cum Christo est, non oportet pro eorum peccatis tollendis sacrificia offerre, cum in hoc sæculo satisfecerint, et nunc in deliciis ineffabilium bonorum versentur, sic neque pro dimittendis peccatis eorum qui in cruciatibus inferni degunt licet sacrificare. At id novi isti theologi non concedunt, quippe qui nec sanctos in regno cœlorum esse volunt, nec in cruciatu peccatores. Nobis autem etsi propositum non est de his hoc loco disserere, sed de purgatorio tantum, quod est tertium decreti caput, tamen ne videatur deesse nobis respondendi facultas, etiam de his pauca quædam adjungemus. Animabus enim quæ hinc sine fructu pœnitentiæ decedunt, nulla post mortem utilitas accedit. Nam et Propheta [68] id innuens dicebat : « In inferno autem quis confitebitur tibi ? » Et rursus : « Non est pœnitentia post mortem, » sacer dicit Epiphanius, mortem appellans plenam injustorum damnationem, ut in exemplo divitis, qui in igne torretur, ostenditur, stillam aquæ petentis nec impetrantis, stillam videlicet pœnitentiæ postulantis, nec invenientis. Idque merito, hieme misericordiam non seminavit, venit

[68] Psal. VI, 6.

A θαρτηρίῳ λέγομεν εἶναι. Καὶ ὅπερ οὐκ ἔφθασαν ἐκεῖνοι ζῶντες ποιῆσαι, ὑπὲρ τούτων οἱ ζῶντες ἐπικουροῦσι τὰ πρὸς ἀνάῤῥυσιν, κατὰ τὸν φάσκοντα· Ἴσως ἔχει τινὰ πρὸς ὠφέλειαν καὶ τοῦτο, διὰ τῶν ἱερῶν εὐχῶν, καὶ ἐλεημοσυνῶν, καὶ θυσιῶν, καὶ τῶν ἄλλων τῆς εὐσεβείας ἔργων· ὡς ἐν τῷ θείῳ καὶ ἱερῷ ὅρῳ μάλα καλῶς γέγραπται. Τρίτην τε καὶ τελευταίαν· τῶν ἐν θανασίμοις ἁμαρτήμασιν ἀπερχομένων τοῦ τῇδε βίου, καὶ μηδένα καρπὸν μετανοίας κτησαμένων ἐν τῷ παρόντι· ὧν τὰς ψυχὰς εὐθέως καταβαίνειν εἰς ᾅδην· τιμωρίαις ὅμως ἀνίσοις τιμωρηθησομένας ὁ ἱερὸς αἰνίττεται ὅρος. Καὶ περὶ μὲν τῆς πρώτης μερίδος, ἥτις ἐστὶ τῶν σωζομένων τάξις, ἡ καὶ ἀπόλαυσις τῶν δικαίων εἶναι λέγεται· εὑρήσεις τὴν ἀπολογίαν ἐν τῷ τετάρτῳ B κεφαλαίῳ τοῦ ὅρου· ὑπὲρ οὗ προεθέμεθα ἀπολογηθῆναι, ἰδίαν πραγματείαν καὶ τοῦτο μέλλοντες ποιήσειν· καὶ διὰ τοῦτο οὐ δεῖ ἐνταῦθα πολλῶν λόγων, ὡς ἱκανῶς ἐκεῖ, τοῦ Θεοῦ συνεργοῦντος, ἀπολογησόμενοι.

Β'.

Ἑπόμενον δὲ περὶ τῆς δευτέρας καὶ τρίτης ἐνταῦθα εἰπεῖν. Καὶ περὶ μὲν τῆς τρίτης, οὐδεὶς ἡμῖν λόγος· ἐπεὶ οὔτε ἡ Ἐκκλησία, οὔτε οἱ ἅγιοι περὶ ἐκείνων τῶν ἐν ἐκείνῃ λαχόντων, μνείαν ποιεῖσθαι θέλουσι· καὶ ὅλως φρονοῦσι σωτηρίαν αὐτοῖς μὴ εἶναι ὡς ἀπεγνωσμένοις, καὶ ἀμετανοήτως ἐξελθοῦσι τοῦ τῇδε. Περὶ τούτων γὰρ οὐ δεῖ φροντίζειν, ἢ πονεῖν, ἢ προσεύχεσθαι, οὐδὲ θυσίας προσφέρειν ὑπὲρ C αὐτῶν, ἢ ἐλεημοσύνας διδόναι, ἢ ὅσα ἄλλα ὑπὲρ τῶν πιστῶς κοιμηθέντων καὶ μετανοησάντων ἐν θερμοῖς τοῖς δάκρυσιν, ὥρισται· ἐπειδὴ ἐν ἀπογνώσει μᾶλλον, ἢ ἐν μετανοίᾳ τῶν τῇδε μετέστησαν. Καὶ ὥσπερ γὰρ ἐπὶ τῆς πρώτης μερίδος, τῆς ἐν παραδείσῳ οὔσης, καὶ μετὰ τοῦ Χριστοῦ, οὐ δεῖ ὑπὲρ αὐτῶν θυσίας προσφέρειν εἰς ἀναίρεσιν ἁμαρτιῶν, ὡς ἱκανῶς ἐνταῦθα ἱκανοποιησάντων, καὶ νῦν ἐντρυφώντων τοῖς ἀῤῥήτοις τῶν ἀγαθῶν, οὕτως οὐδ' ὑπὲρ τούτων, ὄντων ἐν κολάσει τοῦ ᾅδου, δεῖ θυσιάζειν ὑπὲρ ἀφέσεως ἁμαρτιῶν. Ἀλλ' οἱ νέοι θεολόγοι καὶ τοῦτο οὐ βούλονται· οὔτε γὰρ τοὺς ἁγίους ἐν βασιλείᾳ οὐρανῶν θέλουσιν εἶναι, οὔτε τοὺς ἁμαρτωλοὺς ἐν κολάσει. Ἡμῖν δὲ εἰ καὶ οὐκ ἦν σκοπὸς περὶ τούτου τὰ νῦν εἰπεῖν, ἀλλ' ἢ μόνον ὑπὲρ D τοῦ καθαρτηρίου, ὅ ἐστι τρίτον τοῦ ὅρου κεφάλαιον, ὅμως ἵνα μὴ ἀδυνάτως τισὶν ἔχειν δόξωμεν περὶ τούτου, ὀλίγα ἐροῦμεν. Ἐντεῦθεν γὰρ ἐξελθουσῶν τῶν ψυχῶν ἀμετανοήτων, ὠφέλεια καὶ μετὰ θάνατον οὐδεμία ἐστί. Περὶ τούτων γὰρ καὶ ὁ προφήτης αἰνιττόμενος ἔλεγεν, « Ἐν δὲ τῷ ᾅδῃ, τίς ἐξομολογήσεταί σοι ; » καὶ αὖ πάλιν· « Οὐκ ἔστι μετάνοια μετὰ θάνατον, » ὁ ἱερὸς Ἐπιφάνειος φάσκει· θάνατον λέγων τὴν παντελῆ τῶν ἀδίκων καταδίκην, ὡς ἐν τῷ πλουσίῳ τῷ καιομένῳ ἐν τῇ φλογὶ δείκνυται, ζητοῦντι ῥανίδα ὕδατος, καὶ μὴ δυναμένῳ τυχεῖν· ῥανίδα μετανοίας δηλαδὴ αἰτοῦντι, καὶ μὴ εὑρίσκοντι· καὶ εἰκότως· τῷ χειμῶνι, οὐκ ἔσπειρεν

Ελεον· ἦλθε τὸ θέρος καὶ οὐκ ἐθέρισε. Χειμῶνά μοι νόει τὸν παρόντα βίον, τὸν συμπεπλεγμένον ταῖς ἁμαρτίαις· θέρος δὲ, τὸν μέλλοντα, καὶ τὰς ἀνταποδόσεις τῶν ἔργων. Ἐνταῦθα γὰρ ἐν τῷ χειμῶνι τούτῳ ἐστὶν ἡ μετάνοια· ἐκεῖ δὲ τὸ θέρος, ἤγουν ἡ ἀπόλαυσις. Καὶ ἀλλαχοῦ πάλιν ὁ προφήτης· Ἀπέκλεισε, φησὶν, ὁ Θεὸς κατ' αὐτῶν. Δῆλον δ' ὅτι, μὴ μετανοήσαντά τινα ἐνταῦθα, ἀμήχανόν ἐστι μετανοῆσαι μετὰ τὴν ἐνθένδε ἀπαλλαγήν· λυθείσης γὰρ τῆς πανηγύρεως, καὶ κλεισθείσης τῆς τοῦ νυμφῶνος θύρας, οὔτε μετάνοια ἰσχύει, οὔτε δάκρυα ὠφελοῦσιν· ὡς ἐν τῇ παραβολῇ τῶν πέντε παρθένων ἐμφαίνεται· λεγουσῶν ἐκείνων, « Κύριε, Κύριε, ἄνοιξον ἡμῖν, » ἀπεκρίθη δὲ ὁ νυμφίος Χριστὸς, « Οὐκ οἶδα ὑμᾶς· » ἐξελθοῦσα γὰρ ἡ ψυχὴ τοῦ σώματος, οὔτε δακρύει, οὔτε μετανοῆσαι δύναται· τῶν φυσικῶν ὀργάνων δι' ὧν ἡ μετάνοια δείκνυται παυθέντων. Ἀγρυπνεῖν δεῖ πρότερον· ἑτοιμάζεσθαι πρὸς τὴν ἔξοδον· ὅτι ἐν ἐκείνῃ τῇ ὥρᾳ, ἐν ἐκείνῃ τῇ ῥιπῇ, ἐν ἐκείνῳ τῷ ἀκαρεῖ χρόνῳ, ἐν ᾧ ἡ ψυχὴ ἀγωνιᾷ ἐξελθεῖν τοῦ σώματος, καὶ τῆς παρούσης ζωῆς· καὶ γὰρ φοβερός ἐστιν ὁ καιρὸς ἐκεῖνος, καὶ ὁ ἀγὼν μέγιστος, καὶ ἡ ἐμπορία δυσεύωνος, δέος ἐστὶ μὴ ἐξερχομένη ἡ ψυχὴ εὑρεθείη τὰ χαμαίζηλα καὶ πρόσκαιρα ταῦτα φρονοῦσα. Ἂν γὰρ ἐξέλθῃ μὴ ἐν μετανοίᾳ ἱκανῇ, καὶ ἀληθεῖ ἐξομολογήσει καὶ συντριβῇ τῆς καρδίας, μνήμην ἔχουσα τοῦ παρόντος βίου, τῆς προσκαίρου ταύτης ζωῆς, τοῦ πολυσπουδάστου θησαυροῦ, γυναικός τε ἅμα καὶ τέκνων, φειδομένη τούτων ἁπάντων, καὶ τὸν νοῦν συνεχῶς τούτοις προσεπεκτείνουσα, ᾅδης εὐθέως αὐτὴν λαμβάνει καὶ σκότος ζοφώδης· καὶ κολάσει καταδικάζεται, καὶ τὸ πῦρ αὐτὴν καταφλέγει. Τοῦτο μαρτυρήσει ὁ τῆς τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας προστάτης, Γρηγόριος ὁ Διάλογος, ἐν τῷ βιβλίῳ τῶν Διαλόγων, ἐν κεφαλαίῳ, ἐν ᾧ Πέτρος ὁ ἀρχιδιάκονος αὐτοῦ πρὸς αὐτόν φησι· « Τῇ παρ' ἐμοῦ ἐπιζητήσει λοιπὸν, ἱκανῶς ὁρῶ ἐμαυτὸν πληροφορηθέντα· τοῦτο δὲ ἀκμὴν ἡ ἐρώτησις τὴν ψυχὴν ὑπονύττει· ὅτι καθὼς ἀνωτέρω ἐλέχθη, τῶν ἁγίων τὰς ψυχὰς ἐν τῷ οὐρανῷ εἶναι πιστευτέον. Τί δὲ, περὶ τούτου τοῦ πράγματος ἡ ἀλήθεια ἔχει, ἀγνοῶ· ἡ γὰρ ἀνθρωπίνη βουλὴ, τὰς τῶν ἁμαρτωλῶν ψυχὰς οὐκ ἔχει πρὸ τῆς ἡμέρας τῆς κρίσεως δύνασθαι κολάζεσθαι. » Γρηγόριος· « Ἐὰν τὰς τῶν ἁγίων ψυχὰς ἐν τῷ οὐρανῷ εἶναι ἐπίστευσας, τῇ τῆς ἱερᾶς συντυχίας πληροφορίᾳ, δέον ἐστὶν, ἵνα καὶ τὰς τῶν ἀδίκων ψυχὰς ἐν τῷ ᾅδῃ εἶναι ἐκ παντὸς πιστεύσῃς· ἐκ γὰρ τῆς ἀνταποδόσεως τῆς ἐνδοτάτου δικαιοσύνης, ἐξ ἧς οἱ δίκαιοι δοξάζονται, ἀναγκαῖόν ἐστιν, ἵνα καὶ οἱ ἄδικοι πάντως κριθῶσι. Καθάπερ γὰρ τοὺς ἐκεῖ ἡ μακαριότης εὐφραίνει, οὕτω πιστεύειν χρὴ ὅτι καὶ τοὺς ἀδίκους ἀπὸ τῆς ἡμέρας τῆς ἐξόδου αὐτῶν τὸ πῦρ καταφλέγει. »

A æstas, nec messem fecit. Hiemem hic intellige præsentem vitam peccatis implicitam, messem vero futuram atque operum retributionem. Hic enim, in hac hieme, pœnitentia reperitur, ibi æstas, id est fruitio. Et alibi rursus Propheta, « Clausit Deus adversus eos, » inquit. Apertum autem est, eum qui in hac vita non pœnituerit, impossibile esse illa transacta pœnitere; nam dimisso conventu et clausa thalami sponsalis janua, nec pœnitentia valet, nec lacrymæ prosunt, ut in parabola quinque virginum ostenditur, cum eæ dicerent: « Domine, Domine, aperi nobis, » respondit sponsus Christus, « Nescio vos. » Egressa enim a corpore anima neque flet, neque potest pœnitere, naturæ sublatis instrumentis, B per quæ pœnitentia monstratur. Vigilare ante oportet et ad exitum se comparare; quia in ea hora, in illo momento, in illo indivisibili tempore, quo anima angitur exire de corpore, et vita præsenti (tremendum est enim tempus illud, et certamen maximum et mercatura non vili pretio æstimanda) cavendum est ne dum exit anima, in his humilibus et temporariis rebus deprehendatur implicita. Nam si non idonea satisfactione adhibita, vera confessione et cordis contritione decesserit, sed vitam tantum præsentem in memoria retinens, caducas has res, thesaurum studio quæsitum, uxorem simul et liberos, nec his modum imponens, sed ea continue animo revolvens et meditans, infernus quam primum abripit eam, et C tenebræ caliginosæ, et tortoribus traditur, atque ignis eam comburit. Testificabitur id Ecclesiæ præses Gregorius Dialogus in libro Dialogorum, capite quo Petrus ejus archidiaconus cum ipso sermonem habet: « Inquisitioni meæ sufficienter jam video satisfactum. Sed hoc est adhuc quod quæstione animum pulsat: quia cum superius dictum sit, esse jam sanctorum animas in cœlo, restat procul dubio ut iniquorum quoque animæ non nisi in inferno credantur. Et quid hac de re veritas habeat ignoro, nam humana æstimatio non habet peccatorum animas ante judicium posse cruciari. » Gregor. « Si esse sanctorum animas in cœlo sacri eloquii satisfactione credidisti, oportet ut per omnia esse credas et iniquorum animas in inferno, quia ex D retributione æternæ justitiæ, ex qua justi jam gloriantur, necesse est per omnia ut et injusti crucientur; nam sicut electos beatitudo lætificat, ita credi necesse est quod a die exitus sui ignis reprobos exurat. »

Ἀκούεις ὅτι τὰς τῶν ἀδίκων ψυχὰς, ἤτοι τὰς τῶν ἁμαρτωλῶν καὶ ἀμετανοήτων, ἀπὸ τῆς ἡμέρας τῆς ἐξόδου αὐτῶν, τὸ πῦρ καταφλέγει; Δῆλον οὖν ἐστι τοῖς μὴ φιλονεικεῖν ἐθέλουσιν, ὅτι ὥσπερ τοὺς ἁγίους ἡ τῶν οὐρανῶν διαδέχεται βασιλεία μετὰ τὴν ἐνθένδε ἀπαλλαγὴν, οὕτω καὶ τοὺς ἀπεγνωσμένους ἡ τοῦ ᾅδου διαδέχεται κατοικία· ἔνθα κολάζονται

Audis malorum, seu peccatorum, et impœnitentium animas, a quo die hinc decesserint, igni comburi? Clarum est igitur iis qui contendendi vitio non laborant, quod veluti sanctos post obitum cœlorum excipit regnum, sic et desperatos pro domicilio infernus manet, ubi plectuntur extremum diem exspectantes, ut postea induti corporibus

æternas pœnas recipiant. Id etiam mecum testificabitur Maximus ad cubicularium scribens. Inquit enim : « Quis, o dilecte, nostrum, qui peccatorum sordibus sit inquinatus, sanctorum angelorum inspectionem non reformidet, a quibus in exitu vitæ constitutus ex divino judicio per vim corpore pellitur cum indignatione et invitus? Quis commaculatam suam sentiens conscientiam, sævum et immanem malorum dæmonum occursum non timeat, eorum unoquoque post obitum in aere ad se incessanter miseram trahente animam, scelerumque suorum convictus futurorum bonorum miserabilem spei desperationem? Post subsecutum vero in aere cum spiritibus pravitatis judicium et villicatum, descensus in infernum eum manet, et ibidem domicilium et commemoratio : ubi profundæ tenebræ et silentium profundissimum : nullo alio cibo se alentes eo damnatæ animæ, quam acribus gemitibus, suspiriis et amarissimis lacrymis, et ob imminentia mala mœstitia, nil aliud semper exspectantes quam eam, quæ justum judicium sequitur, justam retributionem. Hanc perpetuam tristitiam et dolorem creat illis resurrectionis exspectatio, tremenda Christi adventus dies, horribilis exhibitio et præsentatio, et anteactæ vitæ examen. Per quam hi qui ad dexteram Christi constituti sunt, arcanorum bonorum promissionem recipient, illi ad sinistram locati ignem æternum sortientur, ac tenebras exteriores, et vigilem vermem, et stridorem dentium, et dedecus sempiternum. » Audis ex sacro doctore hoc, quod post peractum in aere cum spiritibus pravitatis judicium et villicationem, descensus in infernum manet peccatores? Quomodo his tremendis verbis fidem non adhibes? Nam qui plecti peccatores non vult, neque Judam nunc puniri permittet : sed hoc nullatenus verum est, nec ullo unquam modo.

A περιμένοντες τὴν τελευταίαν ἡμέραν· ἵνα καὶ τὰ σώματα ἐνδυσάμενοι, τὴν ἀπέραντον κόλασιν λήψωνται. Τοῦτο καὶ ὁ μακάριος συμμαρτυρήσει μοι Μάξιμος, πρὸς κουβικουλάριον γράφων· λέγει γάρ· «Τίς γὰρ, ἀγαπητὲ, φησὶ τῶν κατ' ἐμὲ ῥύποις ἁμαρτημάτων κατεστιγμένος, οὐ φοβεῖται τὴν τῶν ἁγίων ἀγγέλων ἐπιστασίαν; ὑφ' ὧν κατὰ τὴν θείαν ψῆφον, τῆς παρούσης ζωῆς τὸ πέρας δεχόμενος, βίᾳ τοῦ σώματος μετ' ὀργῆς ἐξωθεῖται καὶ μὴ βουλόμενος. Τίς κεκηλιδωμένην ἑαυτῷ συνεπιστάμενος τὴν συνείδησιν, οὐ δέδοικε τὴν ὠμοτάτην τῶν πονηρῶν δαιμόνων καὶ βορβορώδη ὑπάντησιν; ἑκάστου τούτων κατὰ τὸν ἀέρα μετὰ τὴν ἔξοδον, πρὸς ἑαυτὸν ἀφειδῶς τὴν ἀθλίαν ψυχὴν ἕλκοντος· καὶ τῷ ἐλέγχῳ τῶν αὐτῇ τῆς ἐπὶ τοῖς μέλλουσιν ἀγαθοῖς B ἐλπίδος ἐλεεινὴν ἀπόγνωσιν. Μετὰ δὲ τὴν γενομένην κατὰ τὸν ἀέρα πρὸς τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας διάγνωσίν τε καὶ λογοθέτησιν, ἡ πρὸς τὸν ᾅδην κατάπτωσις διαδέχεται, καὶ παροίκησις· ἐν ᾧ σκότος βαθὺ καὶ βαθυτάτη σιγή· τροφὴν ἔχουσαι αἱ ἐκεῖσε καταδεδικασμέναι ψυχαὶ, τοὺς δριμυτάτους στεναγμοὺς, καὶ τὰ πικρότατα δάκρυα, καὶ τὴν ἐπὶ τοῖς δεινοῖς κατήφειαν· ἐκδεχόμεναι διὰ παντὸς οὐδὲν ἄλλο, ἢ μόνην τὴν ἐπὶ τῇ δικαίᾳ ψήφῳ δικαίαν ἀνταπόδοσιν. Ταύτην οὖν συνίστησιν αὐτοῖς τὴν ἄπαυστον λύπην καὶ ὀδύνην, ἡ τῆς ἀναστάσεως ἐλπὶς, ἡ τῆς φοβερᾶς τοῦ Χριστοῦ παρουσίας ἡμέρα, ἡ φρικωδεστάτη παράστασις, ἡ περὶ τῶν βεβιωμένων πάντων ἀπολογία· καθ' ἣν οἱ μὲν ἐκ δεξιῶν τοῦ C Χριστοῦ στάντες, λήψονται τῶν ἀποῤῥήτων ἀγαθῶν τὰς ἐπαγγελίας· οἱ δὲ τὴν ἀριστερὰν στάσιν λαχόντες, τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον, καὶ τὸ ἐξώτερον σκότος, καὶ τὸν ἀκοίμητον σκώληκα, τὸν βρυγμὸν τῶν ὀδόντων, καὶ τὸ διηνεκὲς δάκρυον, καὶ τὴν ἀπέραντον αἰσχύνην. » Ἀκούεις καὶ τοῦ διδασκάλου τούτου, ὅτι μετὰ τὴν γινομένην διάγνωσίν τε καὶ λογοθέτησιν ἐν τῷ ἀέρι, πρὸς τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας, ἡ πρὸς τὸν ᾅδην κατοίκησις διαδέχεται τοὺς ἁμαρτωλούς. Πῶς οὐ πείθει τοιούτοις καὶ φοβεροῖς ῥήμασι; καὶ γὰρ ὁ μὴ θέλων εἶναι τοὺς ἁμαρτωλοὺς ἐν κολάσει, οὐδὲ τὸν Ἰούδαν ἐν κολάσει θελήσει ἂν εἶναι τανῦν. Ἀλλ' οὐκ ἔστι τοῦτο, οὐκ ἔστιν.

Ecce liquido ostensum est, quod qui impœnitentes decedunt, ad pœnam rapiuntur, exspectantes, ut post induti corporibus in utroque simul plectantur, quo tempore perfecta proprie dicitur, et est sine fine punitio. Non opus est igitur hæc ulterius persequi, quippe cum satis de his dictum sit. Quod si his adversarius non acquiescet, nec si multo plura adjunxeris, acquiescet. Itaque de his dictum est sufficienter, nec oportet ulterius progredi. Restat igitur ut pro tertia classe, de qua nobis propositum est dicere, preces offerantur et pia opera exhibeantur : nam qui in ea locati sunt, hi post mortem purgantur, eaque est animarum purgatio quam nos demonstrare contendimus. In ea igitur tremenda demigrationis hora, in qua anima separatur a corpore, et naturale vinculum sic Deo volente disciinditur, animæ quæ in vera pœnitentia repertæ fuerint, cum liberationem a peccatis, quæ scilicet corporibus indutæ perpetra

Ἰδοὺ δέδεικται σαφῶς, ὅτι οἱ ἀμετανοήτως ἀποθνήσκοντες εἰς κόλασιν ἀπέρχονται, ἐκδεχόμενοι καὶ τὴν ἐπένδυσιν τῶν σωμάτων, ἵνα κατὰ τὸ συναμφότερον κολασθῶσιν· ὅτε καὶ τελεία λέγεται κυρίως, D καὶ ἔστιν ἡ ἀπέραντος κόλασις. Οὐ χρεία οὖν τοῦ λοιποῦ λέγειν περὶ τούτου, ὡς ἀρκούντων τῶν εἰρημένων· εἰ δὲ τούτοις οὐ πεισθήσεται ὁ ἀντιλέγων, οὐδ' ὅσα ἄν τις εἴπῃ, πεισθήσεται. Καὶ περὶ μὲν ταύτης ἱκανῶς εἴρηται· καὶ οὐ χρὴ περαιτέρω προβαίνειν. Λείπεται οὖν περὶ τῆς δευτέρας μερίδος γίνεσθαι τὰς προσευχὰς, καὶ τἄλλα τῆς εὐσεβείας ἔργα· περὶ ἧς καὶ ἡ σπουδὴ ἡμῶν ἐστι φάναι· ὡς οἱ ταύτης τυχόντες, οὗτοι καθαίρονται μετὰ θάνατον. Καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ τῶν ψυχῶν κάθαρσις, ἣν πειρασόμεθα δεῖξαι. Ἐν ἐκείνῃ τοίνυν τῇ ὥρᾳ τῇ φοβερᾷ τῆς ἐναλλαγῆς, καθ' ἣν ἡ ψυχὴ τοῦ σώματος χωρίζεται, καὶ ὁ φυσικώτατος δεσμὸς ἀποτέμνεται θείῳ βουλήματι, αἱ ψυχαὶ αἵτινες εὑρεθῶσιν ἐν μετανοίᾳ ἀληθεῖ, καὶ ἀποχὴν τῶν πλημμελημάτων

ἃ ὡς σάρκα φοροῦσαι ἐπλημμέλησαν, ὡς δεῖ ποιησάμεναι, καὶ μηδ' ὅλως τι τοῦ παρόντος αἰῶνος φροντίζουσαι ἢ φρονοῦσαι, ἀλλ' ἁπαξαπλῶς ὅλως ὅλον τὸν νοῦν ἔχουσαι πρὸς ὃν πορεύονται τόπον, σκύβαλα τὰ παρόντα πάντα ἡγησάμεναι, ἵνα μόνον κερδήσωσιν ὃν ποθοῦσιν νυμφίον διὰ τῆς μετανοίας, καὶ ἀπαντήσωσι τῷ φοβερῷ κριτῇ ἐν νεφέλαις, αὗται μεγάλην ὠφέλειαν ἔχουσι μετὰ θάνατον. Ἐν μετανοίᾳ γὰρ εὑρέθησαν, καὶ ἐν μετανοίᾳ κρίνονται· ὥσπερ ἐκεῖναι αἱ εὑρεθεῖσαι ἐν ἀπογνώσει, κατακρίνονται. Καὶ τοῦτό ἐστιν ὅπερ ἀκούομεν ἀπειλούμενον παρὰ τοῦ κριτοῦ· « Ἐν ᾧ εὕρω σε, ἐκεῖ καὶ κρινῶ σε. »

Γ'.

Καιρὸς δὲ λοιπὸν καὶ τῶν μαρτυριῶν ἐπακοῦσαι ἃς ὑπεσχέθημεν ἀκοῦσαι ὑμᾶς, ἐκθεῖναι. Καὶ πρῶτος μὲν παρίτω ὁ προμνημονευθεὶς θεῖος καὶ ἱερὸς Ἰωάννης, ὁ μέγας ὀφθαλμὸς τῆς Ἑῴας, ὁ ἐκ Δαμασκοῦ ἀναλάμψας· οὗτος γὰρ ἐν τῷ περὶ τῶν ἐν πίστει κεκοιμημένων συντακτηρίῳ αὐτοῦ λόγῳ, τῷ ἐπιγραφὴν ἔχοντι· « Ὅπως αἱ ὑπὲρ αὐτῶν γινόμεναι λειτουργίαι καὶ εὐποιΐαι τούτους ὀνίνησιν, » ἡ δὲ ἀρχὴ τοῦ λόγου, « Τὰ τῶν βρωμάτων ἡδέα· » μετὰ πολλὰ καὶ ἄλλα, ἔτι τοῦτό φησιν, « Ὅτι οἱ τοῦ λόγου μύσται τε καὶ αὐτόπται, οἱ τὸν τοῦ κόσμου γῦρον ζωγρήσαντες μαθηταὶ τοῦ Σωτῆρος, καὶ θεῖοι ἀπόστολοι, ἐπὶ τῶν φρικτῶν καὶ ἀχράντων καὶ ζωοποιῶν μυστηρίων, μνήμην ποιεῖσθαι τῶν πιστῶς κοιμηθέντων ἐθέσπισαν· ὃ καὶ κατέχει βεβαίως καὶ λίαν ἀναντιῤῥήτως ἡ τοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ ἀπὸ περάτων καὶ μέχρι περάτων, ἀποστολικὴ καὶ καθολικὴ Ἐκκλησία, ἐκ τότε μέχρι τοῦ νῦν, καὶ τῆς τοῦ κόσμου λήξεως ἄχρι, οὐκ ἀλογίστως πάντως, οὐδὲ ματαίως, οὐδὲ εἰκῇ, καὶ ὡς ἔτυχε τοῦτο θεσπίσαντες. Οὐδὲν γὰρ ἀνόνητον ἡ τῶν Χριστιανῶν ἀπλανὴς θρησκεία παρείληφε, καὶ εἰς αἰῶνα κατέσχεν ἀπαρασάλευτον· ἀλλὰ πάντα ἐπωφελῆ καὶ θεάρεστα, καὶ λίαν ὀνησιφόρα, καὶ σωτηρίας μεγίστης πρόξενα. » Ἀκούεις ὅτι οὐ παρέλαβεν ἡ τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησία τι πλάνης ἐχόμενον, ἢ ἀνόνητον· ἀλλὰ πάντα θεάρεστα καὶ ὀνησιφόρα λίαν, καὶ πρόξενα σωτηρίας μεγίστης. Μετ' αὐτὸν δὲ ὁ πολὺς τὰ θεῖα καὶ βαθὺς Διονύσιος, καὶ αὐτὸς ἐν τῇ τῶν κεκοιμημένων μυστικῇ θεωρίᾳ, τοιαῦτα φάσκει· « Οὐ γὰρ ἂν ὁ θεῖος ἱεράρχης, ὁ τῆς ἀρχικῆς δικαιώσεως ὑποφήτης, ἐζήτει ποτὲ τὰ μὴ τῷ Θεῷ προσφιλέστατα, καὶ πρὸς αὐτοῦ δοθήσεσθαι θειωδῶς ἐπηγγελμένα· διὸ τοῖς ἀνιέροις ἤγουν ἀφωτίστοις, οὐ προσεύχεται ταῦτα κεκοιμημένοις. » Καὶ αὖθις· « Οὐκοῦν ὁ θεῖος ἱεράρχης, ἐξαιτεῖ τὰ φίλα Θεῷ, καὶ πάντως δωρηθησόμενα. » Καὶ πάλιν· « Ἡ μὲν οὖν εὐχὴ, τῆς θεαρχικῆς ἀγαθότητος, δεῖται πάντα μὲν ἀφεῖναι τὰ δι' ἀνθρωπίνην ἀσθένειαν τῷ κεκοιμημένῳ πταίσματα· τάξαι δὲ τοῦτον, ἐν χώρᾳ ζώντων, εἰς κόλπους Ἀβραὰμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακὼβ, ἐν ᾧ ἀπέδρα τόπῳ, ὀδύνη καὶ λύπη καὶ στεναγμός· παρορώσης τῆς θεαρχικῆς ἀγαθότητος, καὶ τὰς ἐγγινομένας τῷ κεκοιμη-

A verunt, fecerint ut oportet, neque hujus sæculi quidquam omnino vel curaverint vel cogitaverint, sed in universum eo tantum modo, quo abituræ sunt, totam mentem direxerint, præsentia omnia retrimenta putantes, ut solum eum quem desiderant sponsum lucrentur per pœnitentiam, tremendoque judici in nubibus occurrant, hæ maximum post mortem juvamentum percipiunt. Cum enim in pœnitentia repertæ fuerint, in pœnitentia quoque judicantur, quemadmodum eæ quæ in desperatione repertæ fuerint, condemnantur. Et hæ comminationes sunt quas a judice audimus: « Ubi invenero te, ibi et judicabo te. »

III.

B Reliquum est in præsentia testimonia vos audire quæ antea polliciti sumus. Primusque prodeat antedictus divinus et sacer Joannes, magnus Orientis oculus, qui a Damasco illuxit. Is enim in ea oratione quam conscripsit de his qui in fide obdormierunt, cujus titulus est: « Qua ratione sacrificia et bona opera, quæ pro iis suscepta sunt, ipsis opitulantur, » cujus orationis initium est: « Escæ suaves, » post alia multa hæc etiam dicit: « Quod Salvatoris discipuli et divini apostoli, qui mysteriorum Verbi participes atque oculati testes fuere, qui mundi orbem dum viverent peragrarunt, in tremendis, intemeratis et vivificantibus mysteriis commemorationem fieri de his qui fideles obdormiere, sanxerunt; quod etiam firmiter et absque C ulla controversia tenet a finibus usque ad fines Christi Dei apostolica et catholica Ecclesia ab eo tempore in præsens et usque in finem mundi non sine ratione, neque stulte, neque temere, neque forte fortuna id decernentes. Nam nihil quod stultitiam saperet, admisit Christianorum inerrans religio, et in sæculum inconcusse tenuit: imo vero cuncta utilia Deoque grata et valde conducibilia ad salutem. » Post hunc magnus in divinis et sublimis Dionysius et ipse in mystica de mortuis consideratione hæc ait: « Non enim divinus sacrorum præses, divinæ justificationis minister, petiisset quæ Deo præcipue non essent accepta, et quæ se daturum divinitus promisisset. Ideoque profanis, id est iis qui illuminati non sunt mortuis, D hæc non precatur. » Et rursus: « Ergo divinus sacrorum præses quæ Deo grata sunt petit, et quæ omnino donaturus est. » Et iterum: « Cum divinam bonitatem precamur, peccata defuncto condonari petimus, quæ ob humanam imbecillitatem admissa sunt: in regioneque viventium eum collocari, in sinu Abraham, Isaac et Jacob, in quo loco abest mœror, tristitia et gemitus, cum divina potentia ob suam bonitatem contemnat maculas ab imbecillitate humana provenientes. Quoniam nemo, ut sacræ litteræ docent, mundus a sordibus [19]. » Vides tu qui contradicis, quo pacto confirmat, prodesse preces pro his susceptas qui fideles mortui

[19] Job xiv, 5.

sunt. Gregorius deinde Theologus cognomine, divinum eloquentiæ flumen, in funebri in fratrem Cæsarium sermone de matre sua : « Auditum est, inquit, nuntium dignum auribus omnium, ac filio in funere omnem ejus substantiam pro eo dono dare : qua sancta et speciosa pollicitatione omnis mœror ex animo ejus sublatus est ; » et paucis interjectis : « Quæ ad nos pertinebant talia sunt : partim namque tradidimus partimque trademus annuos honores et commemorationes adhibendo. »

Vides quomodo hoc magnum Ecclesiæ lumen affirmat, speciosas et sanctas oblationes appellando, quæ pro his quæ obdormierunt suscipiuntur, comprobatque anniversarias commemorationes. Ubi est miserorum hominum nefaria synagoga quæ de medio tollere conatur ea quæ doctores et Ecclesiæ lumina conscripserunt, multo labore et studio adhibito a sanctis apostolis hæc colligendo? Sed prava schismaticorum quorumdam stultorum, levium, indoctorum et obscurorum synagoga, qui omnes nostras insulas confuderunt et perturbarunt, omitti debere commemorationes pro fidelibus defunctis prædicant, nullamque sanctorum memoriam ac sacrificia, conventusve sacros et dies festos celebrari, aut cum piis sacerdotibus psallere oportere, sed disjungi mutuo et tanquam a serpentum facie refugere. Sed ad id ipsorum dedecus et confutationem re et cognomine aureus Joannes accedat, paupertatis amator et pœnitentiæ dux ac magister, qui in expositione sua divina ad Philippenses et Galatas sic inquit : « Si enim Græci una cum mortuis cremant quæ sua fuerunt, quanto magis fidelem oportet una cum fideli sua consociare ? Non ut ea quemadmodum ista in cinerem convertantur, sed ut majore gloria cumules illum. Et si fuerit peccator defunctus, ut eum solvas a peccatis ; sin justus, ut additamentum fiat mercedis et retributionis. » Et in alio sermone : « Iterum excogitemus, inquit, quomodo mortuis prosimus, præstemus his auxilium quod valemus, eleemosynas dico et oblationes ; quæ quidem res ipsis utilitatem, magnum lucrum et commodum affert. » Non enim temere et fortuito hæc instituta sunt, et Dei Ecclesiæ a suis sapientissimis discipulis per manus tradita, ut sacerdos in tremendis mysteriis pro fidelibus mortuis preces effundat ; nam bene ipsis cognitum est, magnum inde lucrum et commodum comparari. Audis aureum animo et lingua, divum dico Joannem, « Quod si impii pro impiis faciunt, quanto magis nos fideles pro fidelibus efficere debemus (1)? » Non ad perditionem hæc veluti illa, sed ut majorem mortuo gloriam conciliemus, ac si peccator est, ejus peccata purgamus, et a vinculis solvimus, et e tenebris educimus, a luctu et gemitu inferni redimimus. Si vero justus, non eum a vinculis solvimus, nec ejus peccata purgamus, sed gloriæ additamentum

(1) Hæc sumpta ex l. VIII, c. 4, Apost. Const.

A μένῳ ἐξ ἀνθρωπίνης ἀσθενείας κηλῖδας· ἐπείπερ οὐδεὶς, ὡς τὰ θεῖά φασι λόγια, καθαρὸς ἀπὸ ῥύπου. » Βλέπεις ὁ ἀντιλέγων, πῶς βεβαιοῖ ἐπωφελεῖς ὑπάρχειν τὰς ὑπὲρ τῶν πιστῶς κοιμηθέντων δεήσεις; Μετὰ δὲ τοῦτον αὖθις ὁ τῆς θεολογίας ἐπώνυμος, θεοῤῥήμων Γρηγόριος, ἐν τῷ εἰς Καισάριον τὸν ἀδελφὸν ἐπιταφίῳ λόγῳ, περὶ τῆς ἰδίας μητρός· « Ἠκούσθη, φησὶ, κήρυγμα πάσης ἀκοῆς ἄξιον, καὶ μητρὸς πάθος κενοῦται δι' ὑποσχέσεως καλῆς καὶ ὁσίας· δοῦναι τὰ πάντα τῷ παιδὶ τὸν ἐκείνης πλοῦτον ὑπὲρ ἐκείνου δῶρον ἐντάφιον. » Καὶ μεθ' ἕτερα· « Τὰ μὲν οὖν παρ' ἡμῶν τοιαῦτα. Καὶ τὰ μὲν, ἀποδεδώκαμεν· τὰ δὲ, δώσομεν, τὰς δι' ἔτους προσφέροντες τιμάς τε καὶ μνήμας. »

Ὁρᾷς πῶς καὶ οὗτος ὁ μέγας τῆς Ἐκκλησίας φωστὴρ βεβαιοῖ, καὶ καλὰς καὶ ὁσίας καλεῖ τὰς ὑπὲρ τῶν B κεκοιμημένων προσαγωγάς· καὶ τὰς κατ' ἔτος ἐτησίους μνήμας συνίστησι; ποῦ ἡ τῶν ἀθλίων μιαρὰ συναγωγή; ἡ ταῦτα ἐκ μέσου ποιῆσαι σπουδάσασα, ἃ οἱ διδάσκαλοι καὶ φωστῆρες τῆς Ἐκκλησίας, κόπῳ καὶ μόχθῳ πολλῷ παρέδωκαν, ἐκ τῶν ἱερῶν ἀποστόλων πάντα παραλαβόντες. Ἀλλὰ συναγωγὴ πονηρὰ σχισματικῶν, καὶ παπαδαρίων τινῶν κούφων, ἀγραμμάτων καὶ σκοτεινῶν, οἳ πάσας τὰς ἡμετέρας νήσους συνέχεάν τε καὶ συνετάραξαν· διδάσκοντες οἱ ἀμαθεῖς, μὴ ποιεῖν μνήμας τῶν ἐν πίστει κεκοιμημένων, μηδὲ μνείας ἁγίων καὶ τελετάς· μὴ συνάξεις ἱεράς τε καὶ πανηγύρεις· μηδὲ συμψάλλειν τοῖς εὐσεβέσιν ἱερεῦσιν· ἀλλὰ σχίζεσθαι ἀπ' ἀλλήλων· καὶ φεύγειν ὡς ἀπὸ ὄφεως. Εἰς αἰσχύνην δὲ καὶ ἀνατροπὴν αὐτῶν, καὶ ὁ χρυσοῤῥήμων ὄντως C καὶ χρυσεπώνυμος Ἰωάννης παρίτω· ὁ τῆς φιλοπτωχείας καὶ τῆς μετανοίας ὁδηγὸς καὶ διδάσκαλος· ὃς, ἐν τῇ πρὸς Φιλιππησίους αὐτοῦ καὶ Γαλάτας θεοφεγγεῖ ἑρμηνείᾳ, οὕτω φησίν· « Εἰ γὰρ Ἕλληνες συγκατακαίουσι τοῖς ἀπελθοῦσι τὰ παρ' αὐτῶν, πόσῳ γε μᾶλλον τὸν πιστὸν συμπαραμεῖψαι δεῖ τῷ πιστῷ τὰ οἰκεῖα; οὐχ ἵνα τέφρα γένωνται καθὼς ἐκεῖνα καὶ ταῦτα, ἀλλ' ἵνα μείζονα τούτῳ περιβάλῃς τὴν δόξαν· καὶ εἰ μὲν ἁμαρτωλὸς ὁ τεθνηκὼς ᾖ, ἵνα τὰ ἁμαρτήματα λύσῃς· εἰ δὲ δίκαιος, ἵνα προσθήκη γένηται αὐτῷ μισθοῦ καὶ ἀντιδόσεως. » Καὶ πάλιν ἐν ἑτέρῳ λόγῳ αὐτοῦ· « Ἐπινοήσωμεν, φησὶ, τοῖς ἀπελθοῦσιν ὠφέλειαν· δῶμεν αὐτοῖς τὴν προσοῦσαν βοήθειαν· ἐλεημοσύνας λέγω καὶ προσφοράς· καὶ D φέρει τούτοις πολὺ τὸ πρᾶγμα τὴν ὄνησιν, καὶ μάλα τὸ κέρδος καὶ τὴν ὠφέλειαν· οὐ γὰρ εἰκῇ καὶ ὡς ἔτυχε ταῦτα νενομοθέτηται, καὶ τῇ τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίᾳ ὑπὸ τῶν αὐτοῦ πανσόφων μαθητῶν παραδέδοται· φημὶ δὴ τὸ ἐπὶ τῶν φρικτῶν μυστηρίων εὐχὰς ποιεῖσθαι τὸν ἱερέα, ὑπὲρ τῶν ἐν πίστει κεκοιμημένων· ἴσασι δ' αὐτοῖς, πολὺ τὸ κέρδος ἐκ τούτου καὶ πολλὴν τὴν ὠφέλειαν. » Ἀκούεις τοῦ Χρυσοῦ τὴν ψυχὴν καὶ τὴν γλῶτταν, τοῦ θείου φημὶ Ἰωάννου, ὅτι εἰ μὲν οἱ ἀσεβεῖς ὑπὲρ ἀσεβῶν ποιοῦσι, πόσῳ γε μᾶλλον ἡμεῖς οἱ πιστοὶ, ὑπὲρ τῶν πιστῶν ποιεῖν ὀφείλομεν; καὶ οὐχ ὅτι εἰς ἀπώλειαν ταῦτα ὥσπερ ἐκεῖνα, ἀλλ' ὅτι μείζω δόξαν προστίθεμεν τῷ κεκοιμημένῳ· καὶ εἰ μὲν ἁμαρτωλός ἐστι, καθαίρομεν αὐτοῦ τὰ ἁμαρτήματα καὶ λύο-

μεν αὐτὸν τοῦ δεσμοῦ· καὶ ἀνάγομεν ἐκ τοῦ σκότους· καὶ τῶν δακρύων καὶ στεναγμῶν τοῦ ᾅδου λυτροῦμεν. Εἰ δὲ δίκαιος, οὐ λυτροῦμεν αὐτὸν τοῦ σκότους, οὐδ' ἀπολύομεν τῶν δεσμῶν, οὐδὲ καθαίρομεν αὐτοῦ τὰ ἁμαρτήματα, ἀλλὰ προσθήκην δόξης αὐτῷ περιτίθεμεν· καὶ ὅτι μεγάλην αὐτοῖς προξενοῦμεν ὄνησιν καὶ ὠφέλειαν. Ποῦ εἰσιν οἱ λέγοντες μὴ εἶναι κάθαρσιν ψυχῶν μετὰ θάνατον; Ἰδοὺ Χρυσόστομος φάσκει, οὐκ ἔχουσιν ἀντειπεῖν. Ἀλλὰ καὶ ὁ πάνσοφος αὖθις Νυσσαέων Γρηγόριος, τούτοις οἱονεὶ μαχόμενός φησιν· Οὐδὲν ἀλογίστως οὐδὲ ἀκερδῶς, ὑπὸ τῶν τοῦ Χριστοῦ κηρύκων καὶ μαθητῶν παραδίδοται· ἀλλὰ τὸ πρᾶγμα πάντως ἐπωφελὲς καὶ θεάρεστον· τὸ μνήμην δηλονότι ποιεῖν ἐπὶ τῆς θείας καὶ παμφαοῦς μυσταγωγίας, τῶν ἐν ὀρθῇ πίστει κεκοιμημένων. Ἀκούεις καὶ τούτου, ὅτι οὐδὲν ποιεῖ ἡ Ἐκκλησία χωρὶς λόγου; ἀλλὰ πάντα μετὰ λόγου, καὶ ἀπὸ παραδόσεως τῶν ἱερῶν ἀποστόλων· καὶ τὸ ποιεῖν μνείαν ἐν ταῖς ἱεροτελεστίαις ὑπὲρ τῶν πιστῶς κοιμηθέντων, λίαν ἐστὶν ἐπωφελὲς καὶ τῷ Θεῷ ἀρεστόν· θέλει γὰρ πάντων τὴν σωτηρίαν ὁ φιλόψυχος καὶ φιλάγαθος καὶ πανοικτίρμων Θεός. Τὸ γὰρ εἰπεῖν τὸν προφήτην, ὅτι, Σὺ ἀποδώσεις ἑκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ· καί, Θερίσει πᾶς τις ὃ ἔσπειρε· καὶ τὰ τούτων ἀκόλουθα, περὶ τῆς παρουσίας πάντως τοῦ κτίστου, καὶ τῆς τότε φρικτῆς ἀποφάσεως εἴρηται, καὶ τῆς τοῦ κόσμου τοῦδε συμπερατώσεως. Τότε γὰρ ὅλως βοηθείας οὐκ ἔστι καιρός· ἀλλὰ πᾶσα παράκλησις ἄπρακτος. Τῆς πανηγύρεως γὰρ διαλυθείσης, οὐκ ἔτι πραγματείας ἐμπόρευμα. Ποῦ γὰρ οἱ πένητες τότε· ποῦ λειτουργίαι; ποῦ ψαλμῳδίαι; ποῦ εὐποιΐαι; διὸ πρὸ τῆς ὥρας ἐκείνης, ἀλλήλοις ἐπικουρήσωμεν· καὶ τῷ φιλαδέλφῳ καὶ φιλανθρώπῳ καὶ φιλοψύχῳ Χριστῷ τῷ Θεῷ, τὰ τῆς φιλαδελφίας προσοίσωμεν· δέχεται γὰρ εὖ μάλα· θέλει μὲν αὐτὸς ὡς φιλάνθρωπος ἡμᾶς αἰτεῖν· αὐτὸς δὲ οἷα δοτὴρ ἄφθονος, ἀπονέμει ἑκάστῳ τὰ πρὸς σωτηρίαν αἰτούμενα· καὶ τότε ἡμῖν ὁλικῶς ἐπικάμπτεται, οὐχ ὅταν τις μόνον ὑπὲρ τῆς ἰδίας ψυχῆς ἀγωνίζεται, ἀλλ' ὅταν καὶ ὑπὲρ τοῦ πέλας τοῦτο προθύμως ἐργάζεται.

A adhibemus, et illi magna commoda et utilitates afferimus. Ubi sunt qui animarum post mortem purgationem non inveniri dicunt? Ecce Chrysostomus dicit, nec potest ei contradici. Sed sapientissimus iterum Nyssæorum episcopus, veluti cum his verbis decertans ait: « Nihil inconsulto neque absque emolumento a Christi præconibus et discipulis traditum est, sed res plena utilitatis est Deoque accepta, » commemoratio videlicet quæ habetur in divino et admirabili sacrificio pro his qui in fide obdormierunt. Audis Patrem hunc, quod nihil inconsulto, sed omni cum animadversione et ex traditione sanctorum apostolorum agit Ecclesia, quodque in divinis officiis de fidelibus mortuis commemorationem facere est utile admodum ac Deo gratum? B Vult enim omnium salutem animarum, et bonorum amator et dilector et misericors Deus. Nam quod dicit propheta, quod unicuique reddet secundum opera ejus, et metet quisque quod seminavit, et quæ sequuntur, de adventu omnino Conditoris, et de eo tremendo judicio dictum est, et de hujus mundi consummatione, quia tunc auxilii tempus præteriit, et omnis advocatio inutilis; nam dimisso conventu tollitur negotiationis commercium. Ubi tunc pauperes? ubi sacrificia? ubi psalmodiæ? ubi bona opera? Idcirco ante illud tempus mutuo nobis opitulemur, et Christo Deo, fratrum, hominum et animarum amatori, fraternæ charitatis officia præstemus; nam libenter admodum recipit, cu- C pitque ut petamus, ut nostri amans Dominus; is vero veluti dator munificus exhibebit quæ pro alterius salute postulantur eoque tempore plenissime flectitur, non solum quando quis de sua anima sollicitus est, verum etiam quando pro proximi anima omni studio laborat.

Δ'.

Τί δὲ καὶ ἡ μετὰ τὸν Μακάριον ἱστορία δηλοῖ· ὅταν τὸ ξηρὸν κρανίον ἠρώτησεν ὑπὲρ τῶν κεκοιμημένων, εἰ αἰσθάνωνται ὅταν τις ὑπὲρ αὐτῶν προσεύχηται· οὐκ ἀπελογήθη τὸ ξηρὸν ὀστοῦν, ὅτι μεγάλην ἄνεσιν καὶ ἀνακωχὴν ἔχουσιν, ὅταν ὑπὲρ αὐτῶν μνεία γίνηται; Ἔτι δὲ καὶ ἐν τοῖς τῶν ἁγίων γερόντων βίοις, σὺν πολλοῖς ἄλλοις, καὶ τοῦτο εὕρομεν· « Τίς τῶν θεοφόρων ἐκείνων ἀνδρῶν, μαθητὴν ἔχων ἐν ἀμελείᾳ βιοῦντα, καὶ τοῦτον πρὸς τὸ τοῦ βίου πέρας ῥᾳθύμως φθάσαντα, ὁ πανοικτίρμων καὶ φιλόψυχος Κύριος, μετὰ δακρύων αἰτησαμένου τοῦ γέροντος, ὡς τὸν κατὰ Λάζαρον πλούσιον, ἐν τῇ φλογὶ καυσούμενον μέχρι τραχήλου ὑπέδειξεν; Ὡς ἐντεῦθεν πολλὰ τοῦ ἁγίου πονήσαντος, καὶ σὺν δάκρυσι τὸν Θεὸν λιπαρήσαντος, μέχρι τῆς ζώνης πάλιν ὑπέδειξεν. Εἶτα καὶ αὖθις κόποις τοὺς κόπους τοῦ ἁγίου προσθήσαντος, παντελεύθερον καὶ τοῦ πυρὸς λελυτρωμένον ἐν ὀπτασίᾳ τῷ γέροντι δέδειχεν. Διὰ γὰρ τῆς ἀμελείας, τὴν κόλασιν ὑπέμεινεν· διὰ τοῦτο καὶ εὐΐλατος ἡ τοιαύτη ἁμαρτία. » Καὶ

IV.

Quid autem et historia quæ de Macario narratur ostendit, quando aridam calvariam percontatus est, an sit sensus mortuis cum pro iis oramus? Nonne respondit aridum os, magnum levamen et requiem sentire, quando pro iis fit commemoratio? Præterea D in Vitis Patrum una cum aliis multis et hoc inveni. Cum quidam ex his divinis hominibus discipulum haberet negligentius viventem, et in extremo vitæ in eadem inertia deprehensum, misericors et animarum amator Deus, multis cum lacrymis petente sene, tanquam divitem illum, de quo Lazari refert historia, eum ostendit, qui in igne cervice tenus tenebatur. Sed cum is vehementius instaret, et cum lacrymis Deum obsecraret, usque ad cinctum rursus ostendit: deinde iterum preces precibus addendo et impensius augendo, penitus liberum et ab igne solutum per visionem seni commonstravit: nam propter negligentiæ peccatum plectebatur, idcirco id facile expiari potest. At quis ordine poterit harum rerum testimonia recensere, quæ in sancto-

rum Vitis continentur, divinas dico revelationes, quæ liquido comprobant mortuis admodum prodesse oblatas pro iis preces, sacrificia et eleemosynas? Nihil enim deperit eorum quæ Deo mutuo dantur, sed magno cum fœnore nobis retribuuntur. Nunc igitur est tempus auxilii præstandi, nunc etiam sanctos nobiscum habemus, qui una legatione funguntur pro mortuis ac pro iis deprecantur: nam de futuro non datur legatio, quando conventus dimittetur, et omnis subsidii spes tolletur; nunc tempus negotiationis et commercii, tempus laboris et pœnitentiæ. Et beatus qui emollitus non est, spe delinitus et precibus; beatior qui pro se et proximo suo decertaverit; id enim magis oblectat misericordem Dominum et lætificat, festinare scilicet unumquemque ad subsidium proximo ferendum: hoc namque expetit misericors et vult, ut mutuo beneficia dum vivimus et post mortem præstemus. Ad hæc per sanctos apostolos incruentum sacrificium pro mortuis nobis tradidit, tertias, et nonas, et quadragesimas, anniversarias et commemorationes, et sacra, quæ absque controversia catholica et apostolica Ecclesia, ejusque in Deo congregatus et religiosissimus populus tenet inconcussa et firma. Solum schismaticorum sectatores eorumque nefarium concilium hæc non recipiunt; idcirco ea sustulerunt et decreverunt ne conventus agerentur, nec preces pro defunctis offerrentur, ac si omnis labor frustra post mortem insumeretur. At de his quidem satis, quoniam oportet et aliarum rerum ad fidelium ædificationem mentionem facere, in ignominiam vero eorum qui non recipiunt animarum post mortem purgationem et suffragia.

A τίς ἂν δυνηθείη καθ' εἱρμὸν τὰς περὶ τούτων μαρτυρίας ἐκδιηγήσασθαι; τὰς ἐν τοῖς ὁσίων βίοις ἐντεταγμένας θείας ἀποκαλύψεις· ἐναργῶς παριστώσας καὶ μετὰ θάνατον μέγιστα τοὺς κατοιχομένους εὐεργετεῖν τὰς ὑπὲρ αὐτῶν γινομένας εὐχάς τε καὶ λειτουργίας καὶ ἐλεημοσύνας; Οὐδὲν γὰρ τῶν δανεισθέντων Θεῷ, ἀφανίζεται ὅλως· ἀλλὰ σὺν τόκῳ μεγίστῳ ὁ φιλάγαθος ἀνταμείβεται. Νῦν τοίνυν βοηθείας καιρός· νῦν καὶ τοὺς ἁγίους ἔχομεν μεθ' ἡμῶν συμπρεσβευτὰς ὑπὲρ τῶν κεκοιμημένων, καὶ δεομένους ὑπὲρ αὐτῶν. Ἐν γὰρ τῷ μέλλοντι πρεσβεία οὐκ ἔστιν, ὅτε ἡ λύσις τῆς πανηγύρεως ἥξει· καὶ βοηθείας οὐκ ἔστιν ἐλπίς· νῦν καιρὸς πραγματείας καὶ συναλλάγματος, καιρὸς κόπου καὶ μετανοίας. Καὶ μακάριος ὁ μὴ χαυνωθεὶς τῇ ἐλπίδι τε καὶ B δεήσει· μακαριώτερος δὲ ὁ καὶ ὑπὲρ αὐτοῦ καὶ ὑπὲρ τοῦ πλησίον ἀγωνισάμενος. Τοῦτο γὰρ μᾶλλον καὶ τέρπει καὶ κατευφραίνει τὸν φιλοικτίρμονα Κύριον· τὸ σπεύδειν ἕκαστον εἰς τὴν τοῦ πέλας βοήθειαν· τοῦτο καὶ θέλει ὁ ἐλεήμων καὶ βούλεται, ἵνα ὑπ' ἀλλήλων οἱ πάντες εὐεργετώμεθα, καὶ ζῶντες καὶ μετὰ θάνατον. Διὰ τοῦτο καὶ ἔδωκεν ἡμῖν διὰ τῶν ἱερῶν ἀποστόλων καὶ τῶν μετ' αὐτοὺς θείων Πατέρων, ἀναιμάκτους θυσίας ὑπὲρ τῶν προλαβόντων ποιεῖν· καὶ τρίτα· καὶ ἔνατα· καὶ τεσσαρακοστὰ, καὶ ἐτησίους μνήμας, καὶ τελετάς. Ἃ πάσης ἀντιλογίας ἄνευ, ἡ καθολικὴ καὶ ἀποστολικὴ Ἐκκλησία, καὶ ὁ ταύτης θεοσύλλεκτος καὶ πανευσεβὴς λαὸς ἀπαρασάλευτα κατέχει καὶ εὐδιάγνωστα. Μόνον οἱ τοῖς C σχισματικοῖς ἑπόμενοι καὶ τῷ αὐτῶν συνεδρίῳ τῷ μιαρῷ, ταῦτα οὐκ ἀποδέχονται. Διὸ καὶ ἔπαυσαν ταῦτα, καὶ ἐθέσπισαν μὴ γίνεσθαι συνάξεις, μηδὲ δεῖσθαι ὑπὲρ τῶν προλαβόντων, ὡς ὅλως μὴ οὔσης ὠφελείας τινὸς μετὰ θάνατον. Τούτων μὲν ἅλις. Δέον δὲ καὶ ἄλλων ἱστοριῶν μνησθῆναι, εἰς θεραπείαν μὲν τῶν πιστῶν, εἰς αἰσχύνην δὲ τῶν μὴ δεχομένων τὴν τῶν ψυχῶν μετὰ θάνατον κάθαρσιν καὶ ὠφέλειαν.

Magnus igitur et vehemens Athanasius in oratione elegantissima in eos qui obdormierunt, hæc inquit: « Licet is qui religiose vita functus est, positus in cœlo fuerit, ne respuas cereos et oleum Deum deprecando, ad illius sepulcrum accendendum: quippe cum Deus hæc recipiat, quasi ex eo magna accedat retributio, quia oleum et cera est holocaustum, incruentum vero sacrificium, propitiatio: benefacere pauperibus est additamentum omnis probæ retributionis. » Audis holocaustum et propitiationem, et quodcunque aliud bonum pro defunctis salutare evadere adhibitis a nobis precibus? Rursus aurea lingua et aurea verba fundens Joannes, « Nisi, inquit, ante providisti in vita ea quæ ad animam pertinent ordinare, quanquam in exitu vitæ constitutus, jube tamen hæredibus tuis ut tua ad te transmittant, et tibi opitulentur bonis operibus adhibitis, eleemosynis dico et oblationibus, ut his tibi redemptionem concilies, nam is ea recipit et utilia sunt. »

Ὁ μέγας τοίνυν καὶ πολὺς Ἀθανάσιος, ἐν τῷ εἰς τοὺς κοιμηθέντας αὐτοῦ παναρμονίῳ λόγῳ, τάδε φησίν· « Ὅτι κἂν εἰς ἀέρα ὁ ἐν εὐσεβείᾳ τελειωθεὶς κατετέθη, μὴ ἀπαναίνου κηροὺς καὶ ἔλαιον, Χριστὸν τὸν Θεὸν ἐπικαλούμενος, τῷ τάφῳ προσάψαι. Δεκτέα γὰρ ταῦτα Θεῷ καὶ πολλὴν ἐξ αὐτῶν φέροντα τὴν ἀντίδοσιν. Τὸ γὰρ ἔλαιον καὶ ὁ κηρὸς, ὁλοκαύτωσις· ἡ δέ γε ἀναίμακτος θυσία, ἐξιλασμός· D ἡ πρὸς τοὺς πένητας εὐποιΐα, προσθήκη πάσης ἀγαθῆς ἀντιδόσεως. » Ἀκούεις ὅτι ὁλοκαύτωσις καὶ ἱλασμὸς καὶ πᾶν εἴ τι ἀγαθὸν ἄλλο καὶ σωτήριον, ὑπὲρ τῶν τεθνεώτων γίνεται, ἡμῶν προσευχομένων ὑπὲρ αὐτῶν; Εἶτ' αὖθις ὁ τὴν γλῶτταν χρυσοῦς καὶ χρυσόῤῥειθρος Ἰωάννης, « Εἰ οὐκ ἔφθασας, φησὶν, ὢν ἐν τῷ βίῳ, τὰ τῆς ψυχῆς σου πάντα διευθετῆσαι, κἂν ἐν τῷ τέλει τοῦ βίου, ἔντειλαι τοῖς σοῖς μετὰ θάνατον παραμεταπέμψαι τὰ σὰ πρὸς σέ· καὶ βοήθειαν δοῦναί σοι δι' ἔργων ἀγαθῶν ἐλεημοσυνῶν λέγω, καὶ προσφορῶν κἀντεῦθεν τὴν λυτρωτὴν καταλλάξειας· δεκτέα γὰρ αὐτῷ ταῦτα καὶ πρόσφορα. »

Intellexisti aurea verba quid sonent. Quod si non ante providisti dum viveres Deo reconciliari, et

Ἐνόησας ἄρα καὶ τὸν χρυσοῤῥήμονα τί φησιν; Ὅτι εἰ οὐκ ἔφθασας ἐπὶ ζωῆς σου καταλλαγῆναι

Θεῷ, καὶ ἱκανοποιῆσαι διὰ τῆς μετανοίας, καὶ διὰ χρηστῶν ἔργων καθαρθῆναι, καὶ τῆς ἄνω μοίρας ὁλοσχερῶς γενέσθαι, κἂν ἐν τῷ τέλει τοῦ βίου μετανοήσας, ἔντειλαι τοῖς σοῖς ἵνα προσφέρωσι θυσίας καὶ προσφορὰς καὶ ἐλεημοσύνας ὑπὲρ σοῦ· καὶ οὕτως ὀνήσουσί σε· δεκτέα γὰρ καὶ μάλα ταῦτα Θεῷ. Εἰ οὖν δεκτέα τὰ προσφερόμενα ὑπὲρ τῶν κεκοιμημένων, καὶ ὠφέλιμα ἄρα· οὐδεὶς γὰρ τὸ τῷ Θεῷ δεκτὸν, εἴποι ἂν ἀλυσιτελὲς ὑπάρχειν. Καὶ πάλιν ὁ αὐτὸς, « Γράψον, φησὶν, ἐν τῇ σῇ διατυπώσει, μετὰ τῶν τέκνων καὶ συγγενῶν, συγκληρονόμον καὶ τὸν δεσπότην· ἐχέτω σου ὁ χάρτης, τοῦ δικαστοῦ τὸ ὄνομα· καὶ μνήμης μὴ ἀμοιρείτω τῆς τῶν πτωχῶν· κἀγὼ τούτων ἐγγυητής. » Τί οὖν ἰσχύουσι ταῦτα πάντα εἰς βοήθειαν ψυχῶν, εἰ οὐκ ἔστι καθ' ὑμᾶς μετὰ θάνατον; διατί δὲ καὶ οἱ ἅγιοι ταῦτα παρέδωκαν; Ἆρα πλανῶνται; Μὴ οὕτω μανείημεν ὥστ' εἰπεῖν· ἀλλὰ λίαν ὀνησιφόρα καὶ θεάρεστα καὶ δεκτὰ Θεῷ· ὅτι πάντας θέλει σωθῆναι· καὶ πάντων τὴν σωτηρίαν βούλεται καὶ προνοεῖ συμφερόντως παντὶ τρόπῳ· καὶ καθ' ἑκάστην ἀμηγέπη διεγείρει τινὰς πρὸς τὴν τῶν ἄλλων ὠφέλειαν, ἵνα ὡς φιλάνθρωπος κἂν τούτῳ σώσῃ τινὰς πάντως. Ταῦτα ἀκούων τις τῶν ἐναντίων ἐρεῖ μάλα γαυριῶν καὶ τὴν ὀφρὺν ἐπαίρων, ὅτι τούτου τεθέντος ὅτι καθαίρονται μετὰ θάνατον, οἱ πάντες σωθήσονται, καὶ οὐδεὶς ἀστοχήσει. Καὶ εἰ οὐκ ἐγένετό τις ἅγιος ἐν τῇ ζωῇ αὐτοῦ, ἄρα σώζεται μετὰ θάνατον, διὰ τῆς παρ' ὑμῶν λεγομένης καθάρσεως. Εὖγε τοῦτο, καὶ εἴθε ἐροῦμεν καὶ ἡμεῖς. Τοῦτο διψᾷ καὶ ἐφίεται ὁ φιλάνθρωπος καὶ φιλόψυχος καὶ φιλάγαθος Κύριος· καὶ ἐν τούτῳ χαίρει καὶ εὐφραίνεται, ἵνα μή τις τῶν αὐτοῦ δωρεῶν ἐκπέσῃ. Μὴ γὰρ διὰ τὸ σῶσαι τοὺς οὐρανίους νοῦς, ἐπὶ τῆς γῆς παραγέγονε; καὶ ἐκ τῆς ἀειπαρθένου Μαρίας καὶ Θεοτόκου ἀδιαφθόρως σάρκα λαβὼν, βροτὸς ἐχρημάτισε καὶ θανάτου ἐγεύσατο; μὴ δι' αὐτοὺς τὰ γέρα καὶ τοὺς στεφάνους ἡτοίμασεν; μὴ τοῖς ἀγγέλοις ἐρεῖ, « Δεῦτε, οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρός μου, τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν κληρονομήσατε βασιλείαν; » Οὐκ ἔστι τοῦτο, οὐκ ἔστιν· οὐδείς ἐστιν οὕτως ἀνόητος ὥστ' εἰπεῖν· ἀλλὰ διὰ τὸν ἄνθρωπον πάντα εἰργάσατο. Διὰ τοῦτο καὶ πάντας θέλει σωθῆναι. Τίς γάρ ἐστιν ἐξ ἡμῶν, ὃς ποιήσας ἄριστον καὶ καλέσας τοὺς φίλους αὐτοῦ, οὐ θέλει πάντας ἐλθεῖν, καὶ τῶν αὐτοῦ καλῶν ἀπολαῦσαι; ἢ διὰ τί ἐκοπίασε ποιήσας τὴν πανδαισίαν, ἀλλ' ἢ διὰ τοὺς φίλους αὐτοῦ; Ἂν δὲ μὴ πάντες, ἤ τις, ἔλθωσι, πολλὴν ὁ φίλος τὴν ἀγανάκτησιν κέκτηται. Εἰ οὖν ἐν ἡμῖν τοῖς βροτοῖς ταῦτα, πολλῷ μᾶλλον ἐπὶ τοῦ παναγάθου καὶ πανοικτίρμονος, πλουσιοδώρου τε καὶ ἀφθονοπαρόχου καὶ ἐλεήμονος Θεοῦ νομίσοι τις ἄν· ὃς θέλει πάντας σωθῆναι, καὶ τῆς αὐτοῦ ἀπολαύειν θείας εὐφροσύνης καὶ τέρψεως. Τοῦτο οὖν σκοπείτω πᾶς τις, ὅτι οὐ περὶ πάντων λέγομεν τῶν κεκοιμημένων ταῦτα ποιεῖσθαι, ὡς πολλάκις εἴρηται· καὶ νῦν τελεώτερον. Περὶ τῶν ἁγίων οὐκ ἔστι χρεία· περὶ τῶν ἀπηλπισμένων τε καὶ ἀπεγνωσμένων, οὐχ ὠφέλιμον· ἕπεται ὑπὲρ ἐκείνων τῶν μὴ φθασάντων ἱκανοποιῆσαι· ὥσπερ ἐχα-

A per pœnitentiam satisfacere, et bonorum operum beneficio purgari, et cœlestis omnino evadere, quanquam in exitu vitæ constitutus, jube tuis ut pro te sacrificia offerant, oblationes et eleemosynas, quæ tibi proderunt: nam ea Deo valde accepta sunt. Si ergo recipienda quæ pro mortuis offeruntur, ergo et utilia, quia nemo dicere audebit, inutile esse quod Deo acceptum est. Et idem rursus: « Scribe, inquit, in tuis tabulis una cum liberis et cognatis cohæredem etiam Dominum: contineatur in testamento judicis nomen, nec pauperes oblivioni tradas: nam ego pro his ero fidejussor. » Sed quam vim habent hæc omnia, si subsidium post obitum animabus non remanet, ut vos arbitramini? Quanam de causa hæc tradiderunt sancti? Num
B decepti sunt? at non ita licet insanire, ut id dicamus. Imo valde prosunt Deoque grata et accepta sunt. Vult enim salvos omnes fieri, omniumque salutem expetit, et omni ratione commode providet; quotidie excitat ab omni parte aliquos qui illis auxilium afferant. At quis ex adversariis ea audiendo admodum exsultans, et supercilium attollens dicet, Hoc supposito quod omnes expientur post mortem, omnes ergo salvabuntur, et nemo frustrabitur; et si nemo sanctus dum viveret exstitit, ergo salvatur post obitum beneficio ejus, quod purgatio appellatur. Recte id quidem, et utinam vere id dicere valeremus; hoc sitit et exoptat hominum, animarum et bonorum amator Deus, et
C in hoc se præcipue oblectat et lætatur, ne quis muneribus suis frustretur. Num in mundum venit ut cœlestes salvaret intelligentias, et ex semper Virgine Deique Genitrice Maria incorruptibili carne suscepta mortalis voluit esse mortemque gustare? Num propter ipsas præmia et coronas paravit? Num angelis dicit: « Venite, benedicti Patris mei, hæredes estote cœlestis regni quod pro vobis paratum est? » Neutiquam id, nullo pacto: nemo reperietur tam stultus ut id dicat, sed propter hominem fecit omnia, et idcirco vult omnes homines salvos fieri. Quis enim ex nobis est qui prandio instructo, et convocatis amicis nolit omnes accedere ac suis frui bonis? vel laborem suscepit tam magnifici apparatus nisi propter amicos? sed si
D non omnes vel aliquis tantum advenerit, vehementer hospes irascitur. Si hæc in nobis usu veniunt, multo magis in Deo optimo maximo, misericordiæ pleno, divitiarumque profuso datori ac pientissimo, qui vult omnes salvos fieri, et sua divina frui lætitia et voluptate. Unusquisque animadvertat, quod non pro omnibus mortuis hæc fieri dicimus, ut sæpe dictum est, et nunc exactius dicimus; quod pro sanctis non opus est, pro desperatis ac damnatis inutile, sequitur ut pro iis qui non ante satisfecerint, ut omnibus evenit qui pro conficienda virtute exiguam fermenti portionem obtinent; nec ante provident ex eo panem conficere, volentes quidem, sed non valentes id perficere, vel inertia, vel ignavia ducti, vel propter de die in diem procrastina-

tionem, et præter spem de medio sublati, horum non obliviscetur justus judex et Dominus : sed in eorum opem affines post mortem suscitabit, eorumque mentes diriget, et corda trahet, et animum inflectet, ut subsidium et auxilium huic afferant, ac festinabunt Deo instigante et tangente corda eorum, et adimplebunt quæ a defuncto omissa sunt, ut multis usu venit.

A στος τῶν ἀνθρώπων, ὁ μικρὰν ἀρετῶν ζύμην κτησάμενος, μὴ πεφθακὼς δὲ ταύτην ἀρτοποιῆσαι· ἀλλὰ βουληθεὶς μὲν, μὴ δυνηθεὶς δὲ τοῦτο, ἢ ῥᾳθυμίας ἢ ἀνανδρείας ἕνεκα, ἢ τῆς ἐξ ἡμέρας εἰς ἡμέραν ἀναβολῆς. Ἁρπαγεὶς δὲ παρ' ἐλπίδα, τούτου οὐκ ἐπιλησθήσεται ὁ δίκαιος κριτὴς καὶ δεσπότης· ἀλλ' ἐγερεῖ αὐτῷ μετὰ θάνατον τοὺς οἰκείους· καὶ τούτων τὰς γνώμας ἰθυνεῖ· καὶ τὰς καρδίας ἑλκύσει· καὶ τὰς ψυχὰς ἐπικάμψει πρὸς ἀρωγὴν καὶ βοήθειαν τούτου· καὶ σπεύσουσι κινηθέντες Θεόθεν, καὶ ἁψαμένου τοῦ δεσπότου τῶν καρδιῶν αὐτῶν, ἀναπληρώσουσι τοῦ οἰχομένου τὰ ὑστερήματα· ὥσπερ ἐπὶ πολλῶν γέγονε.

V.

Hujusce rei testis Trajanus imperator et imaginum oppugnator Theophilus, quorum alter beati Gregorii Dialogi papæ, alter divinorum et sanctorum virorum et Augustæ servatus est precibus. Nunquam enim hi salutem fuissent consecuti, nisi et aliqua ipsis virtus inesset, quam Dei justitia noluit intercidere ; vel si non virtus, at saltem confessio. Neque enim aut sanctorum virorum preces, aut Augustæ studium pro Theophilo valuissent, nisi prius ille suum peccatum esset confessus (1), sanctasque imagines colere et honorari justum esse asseruisset : quoniam is valde virtute illustris exstitit, sed cum in hæresim delapsus esset eorum qui imagines oppugnabant, ut de eo conscripta docet historia, os ejus admodum diductum est, ita ut viscera conspicerentur ; post cum ipsa re venerabilium imaginum adorationem sanctam esse comprobasset, arreptam ex sinu cujusdam eorum qui aderant cum torque imaginem reverenter osculabatur, pauloque post ad tribunal inde raptus est : pro quo cum assidue preces a sanctis iis viris et a regina effunderentur, ei venia data est. Nam Theophilum in somnis regina conspexit vinctum tractumque ab innumerabili præcedentium et subsequentium multitudine; ante illum ferebantur diversa instrumentorum genera ad torquendum accommodata, ipsaque sibi videbatur eos sequi, qui ad pœnam adducebant, quousque ad conspectum terribilis judicis pervenerunt, Theophilumque ante ipsum statuerunt. Provoluta igitur ad judicis illius tremendi pedes, enixe multis cum lacrymis Augusta pro viro suo deprecabatur ; ad quam terribilis ille judex dixit : Mulier, magna est fides tua : propter te sacerdotumque meorum preces conjugi tuo do veniam ; tunc ministris suis dixit, Solvite cum uxorique ejus tradite. Similiter et sacer patriarcha, omnium hæreticorum Theophilique ipsius adnotatis et scriptis nominibus, hæc eadem sub sacra mensa collocavit, eademque nocte qua regina visionem aspexit, vidit et ipse divinum angelum magnum templum ingredientem, qui dixit : Episcope, exauditæ sunt preces tuæ, et veniam Theophilus impetravit. Somno ergo experrectus ad sacram mensam devenit, ibique cum legeret paulo ante conscriptum libellum, invenit (o Dei judicia !) Theophili

Ε'.

Καὶ τούτου μάρτυς Τραϊανὸς ὁ βασιλεὺς, καὶ Θεό-
B φιλος ὁ Εἰκονομάχος· ὧν τὸν μὲν ἔσωσεν ἡ τοῦ μακαρίου Γρηγορίου τοῦ Διαλόγου πάππα Ῥώμης δέησις· τὸν δὲ, τῶν θεοφόρων καὶ ἁγίων ἀνδρῶν, καὶ τῆς βασιλίσσης. Οὐ γὰρ ἄν ποτε οὗτοι ἐσώθησαν, μὴ καὶ αὐτοί τινα ἀρετὴν ἔχοντες, ἣν ἡ τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνη οὐκ ἠθέλησεν ἀπολέσθαι· ἢ εἰ μὴ ἀρετὴν, ἀλλ' ἐξομολόγησίν γε. Οὐ γὰρ ἂν ἴσχυσεν ἡ τῶν ἁγίων ἀνδρῶν ἐκείνων δέησις, καὶ ἡ τῆς βασιλίσσης σπουδὴ ὑπὲρ Θεοφίλου, εἰ μὴ ἐκεῖνος πρῶτον ὡμολόγησε τὸ οἰκεῖον πταῖσμα, καλὸν εἶναι φήσας τὰς ἁγίας εἰκόνας τιμᾶσθαι καὶ σέβεσθαι· ἦν γὰρ ἐνάρετος, ὁ ἀνὴρ σφόδρα, διὰ δὲ τὸ νοσεῖν τὴν τῶν Εἰκονομάχων αἵρεσιν, ὡς ἡ κατ' αὐτὸν ἱστορία δηλοῖ, τὸ στόμα αὐτοῦ ὑπερλίαν ἀνέῳκτο, ὥστε τὰ ἔγκατα αὐτοῦ φαίνεσθαι. Εἶτα καὶ ἔργῳ δείξας τὴν
C τῶν σεβασμίων εἰκόνων προσκύνησιν ἁγίαν εἶναι, ὡς ἐπελάβετο ἐγκολπίου τινὸς τῶν παρεστώτων, εὐλαβῶς κατεφίλει· καὶ μετ' ὀλίγον ἁρπαγεὶς, πρὸς τὰ ἐκεῖθεν δικαιωτήρια κατεῤῥίφη. Ὑπὲρ οὗ δεήσεις ἐκτενεῖς γενόμεναι παρὰ τῶν θεοφόρων καὶ ἁγίων ἐκείνων ἀνδρῶν, καὶ αὐτῆς τῆς βασιλίσσης, συγχώρησις αὐτῷ δέδοται. Ἡ γὰρ βασίλισσα κατεῖδεν ἐν ὀνείρῳ τὸν Θεόφιλον δεδεμένον, συρόμενον ὑπὸ πλήθους ἀπείρου, προηγουμένου καὶ ἑπομένου· καὶ ἔμπροσθεν αὐτοῦ, διάφορα κολαστηρίων ὄργανα φερόμενα· ἥτις ἔδοξεν ἀκολουθεῖν τοῖς ἀπάγουσιν, ἕως οὗ ἐλθόντες πρός τινα κριτὴν φοβερὸν, ἔστησαν ἔμπροσθεν αὐτοῦ τὸν Θεόφιλον· προσπεσοῦσα οὖν εἰς τοὺς πόδας τοῦ φοβεροῦ ἐκείνου κριτοῦ ἡ βασί-
D λισσα, ἐκτενῶς ἠντιβόλει σὺν δάκρυσιν ὑπὲρ τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς. Πρὸς ἣν ὁ φοβερὸς ἔφη κριτής, Ὦ γύναι, μεγάλη σου ἡ πίστις· διὰ σὲ, καὶ διὰ τὴν δέησιν τῶν ἱερέων μου, συγγνώμην δίδωμι τῷ ἀνδρί σου. Τότε καὶ τοῖς ὑπηρέταις ἔφη, Λύσατε αὐτὸν καὶ δότε τῇ γυναικὶ αὐτοῦ. Ὁμοίως καὶ ὁ ἱερὸς πατριάρχης γράψας πάντων τῶν αἱρετικῶν τὰ ὀνόματα, καὶ αὐτοῦ τοῦ Θεοφίλου, ἔθηκεν ὑποκάτω τῆς ἁγίας τραπέζης· καὶ ἐν αὐτῇ τῇ νυκτὶ ἐν ᾗ ἡ βασιλὶς τὴν ὀπτασίαν ἑώρακεν, ὁρᾷ καὶ αὐτὸς θεῖον ἄγγελον, τὸν μέγαν εἰσιόντα ναόν· καὶ πρὸς αὐτὸν ἔφη, Ὦ ἐπίσκοπε, εἰσηκούσθη ἡ δέησίς σου· καὶ συγγνώμης ἔτυχε Θεόφιλος. Ἔξυπνος οὖν γενόμενος, τὴν ἱερὰν τράπεζαν καταλαμβάνει· καὶ ἀναλεξάμενος τὸν πρὸ μικροῦ γραφέντα χάρτην, εὗρεν, ὢ

(1) Vide Zonaram.

Θεοῦ κριμάτων! τὸ τοῦ Θεοφίλου ὄνομα ἀπηλειμμένον θεόθεν. Ἀπὸ τούτου οὖν τοῦ λόγου, τὸ προτεθὲν τοῦ καθαρτηρίου δόγμα διαῤῥήδην ἐμφαίνεται· ὅτι εἰ ἦν ἅγιος, οὐκ ἂν δεδεμένος καὶ ὡς κατάδικος ἐπορεύετο· εἰ δὲ παντελῶς ἀπεγνωσμένος, καὶ μετανοίας καρποὺς οὐκ ἐκέρδησεν, οὐκ ἂν ἔτυχε συγγνώμης. Ὥστε τῆς μέσης μερίδος τυχὼν, καὶ ἐν μετανοίᾳ εὑρεθεὶς, ὠφελήθη διὰ τῆς τῶν θεοφόρων καὶ ἁγίων ἀνδρῶν δεήσεως. Περὶ δὲ τῶν ἀπεγνωσμένων, εἰ τὸν κόσμον ὅλον δώσεις ὡς πολλάκις εἴρηται, οὐ βοηθήσεις αὐτῷ οὐδ' ὅλως.

Μάρτυς ἐν τούτῳ ὁ προμνημονευθεὶς ἱερὸς Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς, ἐν τῷ προμνημονευθέντι λόγῳ· ἔνθα φησίν· « Ὁ δ' αὖ γε βίον πονηρὸν κεκτημένος, συμπεφυρμένον ὅλον ἐν ταῖς ἀκάνθαις, καὶ πλήρης πέλων ὑλῶν τῶν ἀκαθάρτων, ὃς οὐδέποτε συνειδήσει διῆξεν, ἀλλ' ἀδεῶς ὁμοῦ καὶ ἀδιαφόρως, ταῖς τῶν ἡδονῶν ἔκειτο δυσωδίαις, πράττων ἁπάσας τὰς τῆς σαρκὸς ὀρέξεις, καὶ μηδὲν ὅλως περὶ ψυχῆς φροντίζων, ἔχων τε τὸ φρόνημα σαρκικὸν ἅπαν, εἶθ' οὕτως φθασθεὶς ἐκδημήσει τοῦ βίου, τούτῳ παντελῶς οὐδεὶς ὀρέξει χεῖρα· ἀλλ' οὕτω πάντα τὰ κατ' αὐτὸν διαπραχθήσεται, ὡς μήτε ὑπὸ συνεύνου, ἢ τέκνου, ἢ ἀδελφῶν, ἢ συγγενῶν, ἢ φίλων ἐπικουρίας τυχεῖν· ὅτι μηδὲ ἔχει Θεὸς ἐν μέτρῳ τοῦτον. Ὁρᾷς πῶς φησιν ὁ ἅγιος οὗτος, ὅτι περὶ τῶν τοιούτων ματαιάζει ὁ δεόμενος· ὅτι οὐκ ἔχει ὁ Θεὸς αὐτὸν ἐν μέτρῳ. Περὶ τούτων γέγραπται, «Οὐκ ἔστιν ἐν τῷ ᾅδῃ μετάνοια· » καὶ τὰ λοιπά. Περὶ δὲ τῶν μέσων τουτέστι τῶν ἐν μετανοίᾳ τελευτησάντων, καὶ μάλα ἐπικερδὲς τὸ πρᾶγμα, καὶ ὄντως ὠφέλιμον. Οὐ δίδομεν οὖν ἀφορμὰς καὶ προφάσεις, τοῦ ζῶντά τινα μὴ ποιεῖν ἐλεημοσύνας, ἀλλὰ φυλάττειν αὐτὰς μετὰ θάνατον· ἄτοπον γὰρ τοῦτο καὶ βέβηλον, καὶ τῆς θείας νομοθεσίας ἀλλότριον· ἀλλὰ κάλλιστον καὶ θεάρεστον καὶ εἰς ἅπαν εὐπρόσδεκτον, τὸ πάντα ἄνθρωπον, θεοσεβῆ καὶ φιλόχριστον εἶναι· καὶ καθαίρειν ἑαυτὸν δι' ἀγαθοεργίας παντοίας, ἀπεχόμενον πάσης ἀκαθαρσίας· ἐχόμενον δὲ τῶν τοῦ Θεοῦ φαεινῶν προσταγμάτων, ὡς ἂν πρὸς τὸ τέλος ἐληλακὼς, μετὰ παῤῥησίας λέξῃ πρὸς τὸν δεσπότην· « Ἑτοίμη ἡ καρδία μου. » Καὶ οὕτως ἡδέως προσυπαντήσει τοῖς σπουδαίοις ἐπιεικταῖς ἀγγέλοις. Ἀλλὰ τοῦτο μὲν ὀλίγοι ποιοῦσι, καὶ ὀλιγάκις, κατὰ τὸν τοῦ Δεσπότου λόγον· ὅτι « Ὀλίγοι, φησὶν, οἱ σωζόμενοι. » Τοῦτο λοιπὸν ἐπιστάμενοι, ὅτι ἐργῶδες λίαν τινὰ εὑρεθῆναι τῆς πρώτης μερίδος, ἐξ ἀνάγκης ἐπάγομεν τὴν δευτέραν, ἀποστολικοῖς τε καὶ πατρικοῖς ἑπόμενοι ῥήμασιν. Ἐπειδὴ ὄντως οἱ κατοιχόμενοι, τῇ τοῦ Θεοῦ ἀγαθότι ὠφελοῦνται· καὶ ἡ φιλαδελφία ἐπαυξάνεται· καὶ ἡ τῆς ἀναστάσεως ἐλπὶς βεβαιοῦται· καὶ ἡ πρὸς τοὺς θείους ναοὺς συνδρομὴ θερμοτέρως πληθύνεται, καὶ ἡ πρὸς τοὺς πένητας εὐποιΐα πλατύνεται. Ἴδε κατὰ πόσους τρόπους τὸ πρᾶγμα ἐπικερδὲς καὶ ὠφέλιμον· καὶ ἐν πόσοις τρόποις ἡ τῶν κατοιχομένων ὠφέλεια, ἀφορμὴ γίνεται τῆς τῶν ἁπάντων καταλλαγῆς. Τοῦτο οἱ μὴ

[50] Psal. vi, 6. [51] Psal. lvi, 8.

A nomen abolitum. Ex hoc igitur loco propositum de purgatorio dogma aperte convincitur; nam si sanctus exstitisset, vinctus veluti damnatus non incessisset: si vero penitus desperatus et pœnitentiæ fructu orbatus, veniam non esset consecutus. Itaque mediæ classis cum esset et pœnitentiæ beneficio sibi præsidium comparasset, divinorum et sanctorum virorum precibus auxilium impetravit. Pro desperatis enim si totum mundum tradideris, ut sæpe dictum est, incassum laborabis.

Hujus rei testis antedictus sacer Joannes Damascenus in oratione antea commemorata, ubi dicit: « Qui vitam flagitiose traducit, et sentibus semper involutam, et sordium fœditate respersam, nec B suam unquam conscientiam introspexit, sed intrepide simul nullo habito discrimine voluptatum se fœditatibus contaminaverit, omnibus cupiditatibus carnis subsequendo, omnino animæ cura despecta, nihilque aliud quam carnem sentiens, in iisque cogitationibus deprehensus e vita discesserit, huic nemo manum porrexerit, sed ita secum agetur, ut nec ab uxore, vel liberis, fratribus, cognatis, vel amicis ei omnino subveniri possit, quod eum in mensura Deus non habeat. » Vides quomodo sanctus hic vir dixit, quod qui pro his deprecatur, insanit, veluti extra Dei mensuram collocatis? De his scriptum est, «Non est in inferno pœnitentia [50],» et reliqua. De media classe, id est, de his qui sub pœ- C nitentia moriuntur esse sollicitos, lucrosa res est admodum et plane fructuosa. Nolimus igitur vivis ansam et prætextum præbere eleemosynas non exhibendi, sed post obitum reservare, quippe cum absurdum id et profanum, et a divina lege alienum; sed præstantissima res Deo grata et in totum acceptabilis, omnem hominem religiosum Christique amantem esse, seque ipsum multiplicibus ac bonis operibus purgare, et omni ab impuritate abstinere, Dei speciosis præceptis obsecundando, ut cum ad exitum vitæ devenerit, cum fiducia Domino dicat, « Paratum est cor meum [51], » itaque jucunde bonis angelis instigatoribus occurrat. At hoc quidem pauci faciunt, et minus sæpe secundum verbum Domini, quia pauci, inquit, salvantur. Id pro com- D perto habentes, arduum esse multos ex primo ordine reperiri; necessarioque secundum inducimus ordinem, apostolorum et Patrum vestigiis insistentes, quoniam defuncti Dei bonitate juvantur, et charitas fraterna augetur, et resurrectionis spes stabilitur, et ad sacras ædes concursus ardentius augetur, et erga pauperes beneficentia magis extenditur. Vide quotupliciter hæc res proficua est et utilis, et quot modis occasio reconciliationis inter omnes oboritur. Hoc qui nolunt, neque amplectuntur, ecclesiasticum ordinem tollunt, et mortuorum sacrificia abdicant et impediunt, quæ non incassum a doctoribus excogitata sunt. Sed absit ut hoc

unquam fidelium quis credat vel omnino recipiat. Sed hoc admodum utile existimantes, ne cessemus unquam, fratres, pro mortuis commemorationem facere : nam ii magnum levamen et subsidium sentiunt ex orationibus, precibus, eleemosynis aliisque piis operibus quæ nobis opem ferentibus præstantur. De hoc igitur sacri et divini apostoli in suis Constitutionibus præcipiunt, ubi scriptum est (1) : « Celebrentur tertiæ mortuorum in psalmis, lectionibus atque orationibus propter eum qui tertia die resurrexit; et nonæ in commemorationem superstitum et defunctorum, et quadragesimæ secundum veterem formam. Moysem enim ita populus flevit. Et anniversaria pro eorum memoria, et tradatur de eorum facultatibus aliquid pauperibus in commemorationem eorum. » Hæc de piis dicimus. Nam de impiis si totum orbem tradiderimus, nihil proderit : cui enim viventi fuit Deus adversus, apertum est, futurum ei etiam adversum esse mortuo, quippe cum non sit iniquitas apud Deum. Nam justus est Dominus et justitias diligit, et ecce homo et opus ejus, et tu retribues unicuique secundum opera sua. »

A θέλοντες, μηδὲ στέργοντες, τὴν ἐκκλησιαστικὴν τάξιν ἀναιροῦσιν· παύουσι καὶ τὰς τῶν νεκρῶν λειτουργίας, ὥς τε μὴ γίνεσθαι· αἵτινες οὐκ εἰς μάτην παρὰ τῶν διδασκάλων ἐπενοήθησαν. Ἀλλὰ μὴ γένοιτο τοῦτο δοξάσαι τινὰ τῶν πιστῶν καθόλου ἢ παραδέξασθαι· ἀλλὰ πιστεύοντες λίαν ὠφέλιμον εἶναι, μὴ παυώμεθα ἀεὶ μνείας ποιεῖν ἀδελφοὶ ὑπὲρ τῶν κεκοιμημένων· διότι μεγάλην ἄνεσιν καὶ βοήθειαν ἔχουσιν, ἡμῶν ἐπικουρούντων αὐτοῖς διὰ προσευχῆς ὁμοῦ καὶ δεήσεως ἐλεημοσύνης τε καὶ τῆς ἄλλης ἁπάσης εὐποιΐας. Περὶ τούτου οὖν καὶ οἱ θεῖοι καὶ ἱεροὶ ἀπόστολοι προστάττουσιν ἡμῖν, ἐν ταῖς αὐτῶν διατάξεσιν ἔνθα φασίν· « Ἐπιτελείσθω τρίτα τῶν κεκοιμημένων ἐν ψαλμοῖς καὶ ἐν προσευχαῖς, διὰ τὸν διὰ τριῶν ἡμερῶν ἐγερθέντα· καὶ B ἔνατα εἰς ὑπόμνησιν τῶν περιόντων καὶ τῶν κεκοιμημένων· τεσσαρακοστὰ κατὰ τὸν παλαιὸν τύπον· Μωσῆν γὰρ ὁ λαὸς οὕτως ἐπένθησεν· καὶ ἐνιαύσια ὑπὲρ μνήμης αὐτῶν. Καὶ διδόσθω ἐκ τῶν ὑπαρχόντων αὐτῶν τοῖς πένησιν, εἰς ἀνάμνησιν αὐτῶν. Ταῦτα μὲν περὶ εὐσεβῶν λέγομεν. Περὶ δὲ ἀσεβῶν, ἐὰν καὶ τὰ τοῦ κόσμου δῷς πένησιν, οὐδὲν ὀνήσεις αὐτόν· ᾧ γὰρ περιόντι ἐχθρὸν ἦν τὸ θεῖον, δηλονότι καὶ μεταστάντι. Οὐ γάρ ἐστιν ἀδικία παρὰ τῷ Θεῷ, δίκαιος γὰρ Κύριος καὶ δικαιοσύνας ἠγάπησε· καὶ ἰδοὺ ἄνθρωπος καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ· καὶ σὺ ἀποδώσεις ἑκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ. »

Audis de sacris apostolis qua ratione pro mortuis fidelibus sacrificia et preces sanciunt adhiberi ? Id est quod sæpe diximus, quod pro puro et contrito corde in hac vita pœnitentibus, sed non secundum præscriptas leges id perficere valentibus mortuis deprecamur. Pro his Deum placare conamur et invocamus, precamurque aliquid, unde ipsis allevatio et utilitas accedat; hocque est quod in decreto ejus Ecclesia purgatorium vocat, in quo post obitum purgantur animæ, orationibus precibusque a vivis fidelibus pro eorum semper subsidio susceptis. Nam ut id in gratiam sanctorum vel improborum fiat, nemo sanæ mentis æstimabit : sed nec pro Christianis impœnitentibus; idem enim peccatoribus et impœnitentibus Christianis continget quod iis eveniet qui verum Deum Christum non cognoverunt; iisque etiam multo deterius quam illis. «Qui non cognovit, dicit Evangelium, voluntatem Domini sui, et fecerit digna plagis, vapulabit paucis ; qui autem cognovit voluntatem Domini sui, et non præparavit et non fecit secundum voluntatem ejus, vapulabit multis [82]. » Pro his, si verba sacrorum apostolorum audisti, dicta sunt, cum dicunt : Hæc de piis dicimus, id est de pœnitentibus ; pro impiis vero si totum mundum tradideris, nihil profeceris. Hoc idem asserit etiam lingua aurea Joannes, «Nemo, inquit, hinc eo digrediens, nisi suo solverit peccata, quin rationem gestorum reddat, valebit effugere. Sed quemadmodum de carcere hoc catenati ad tribunal rei ducuntur, sic et animæ omnes,

Ἀκούεις τῶν ἱερῶν ἀποστόλων· πῶς νομοθετοῦσι προσάγειν θυσίας τε καὶ δεήσεις ὑπὲρ τῶν πιστῶς κοιμηθέντων, τουτό ἐστιν ὃ πολλάκις ἔφημεν ὑπὲρ τῶν μετανοησάντων μὲν ἐνταῦθα μετὰ καθαρᾶς καὶ συντετριμμένης καρδίας, μὴ φθασάντων δὲ τελειῶσαι τοὺς δοθέντας αὐτοῖς κανόνας· ὑπὲρ τούτων εὐ- C χόμεθα μεταστάντων· ὑπὲρ τούτων ἐξιλεούμεθα τὸ θεῖον, καὶ παρακαλοῦμεν καὶ δεόμεθα. Ὅθεν αὐτοῖς δίδοται ἄνεσις καὶ ὠφέλεια. Καὶ τοῦτό ἐστιν ὅπερ ἡ τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησία ἐν τῷ ἑαυτῆς ὅρῳ καλεῖ καθαρτήριον· ἐν ᾧ καθαίρονται μετὰ θάνατον αἱ ψυχαὶ, διὰ τῆς τῶν ζώντων πιστῶν ἐπικουρίας, προσευχῶν καὶ δεήσεων συνεχῶς ὑπὲρ αὐτῶν γινομένων. Ὁ ὑπὲρ τῶν ἁγίων, οὐδεὶς εὖ φρονῶν ἐννοήσει, οὐδὲ ὑπὲρ τῶν ἀσεβῶν, ἀλλ' οὐδ' ὑπὲρ τῶν ἀμετανοήτων Χριστιανῶν. Ταυτὸ γὰρ πείσονται ἁμαρτωλοὶ καὶ ἀμετανόητοι Χριστιανοὶ, ὃ πείσονται καὶ αὐτοὶ οἱ μὴ γνόντες τὸν ἀληθινὸν Θεὸν Ἰησοῦν Χριστόν· καὶ ἔτι πολλῷ χεῖρον οὗτοι ἐκείνων. « Ὁ γὰρ μὴ γνοὺς, φησὶ τὸ Εὐαγγέλιον, τὸ θέλημα τοῦ Κυρίου αὐτοῦ, ποιήσας δὲ ἄξια πληγῶν, δαρήσεται ὀλίγας· ὁ δὲ D γνοὺς τὸ θέλημα τοῦ Κυρίου αὐτοῦ, καὶ μὴ ἑτοιμάσας, μηδὲ ποιήσας πρὸς τὸ θέλημα αὐτοῦ, δαρήσεται πολλάς. » Ὑπὲρ τούτων γὰρ εἰ ἤκουσας τῶν ἱερῶν ἀποστόλων λεγόντων ἐστὶ, τὸ, Ταῦτα μὲν ὑπὲρ εὐσεβῶν λέγομεν, τουτέστι μετανοησάντων· περὶ δὲ ἀσεβῶν οὐδὲ εἰ τὰ τοῦ κόσμου δώσεις ὑπὲρ αὐτῶν, ὠφελήσεις αὐτούς. Τὸ αὐτὸ καὶ ὁ τὴν γλῶτταν χρυσοῦς Ἰωάννης· « Οὐδεὶς, φησίν, ἐντεῦθεν μὴ διαλυσάμενος τὰ ἁμαρτήματα αὐτοῦ, ἀπελθὼν ἐκεῖ,

[82] Luc. xii, 47, 48.

(1) Lib. viii, Const. 4.

δυνήσεται τὰς ἐπὶ τούτοις εὐθύνας διαφυγεῖν. Ἀλλ' ὥσπερ οἱ ἀπὸ τῶν δεσμωτηρίων τούτων, μετὰ τῶν ἁλύσεων προσάγονται ἐπὶ τὸ δικαστήριον, οὕτως καὶ αἱ ψυχαὶ πᾶσαι, ὅταν ἐντεῦθεν ἀπέλθωσιν ἀμετανόηται τὰς ποικίλας περικείμεναι σειρὰς τῶν ἁμαρτημάτων, ἐπὶ τὸ φοβερὸν ἄγονται βῆμα. Ὁρᾷς κἀνταῦθα, πῶς αἱ ἀνετοίμως τῶν ἐντεῦθεν ἀποδημοῦσαι ψυχαὶ, οὐκ ἔχουσι βοήθειαν μετὰ θάνατον· ἀλλ' οὕτως καθὼς ἐξέρχονται, τουτέστι μετὰ τῶν φορτίων τῶν ἁμαρτημάτων ἐπὶ τὸ φοβερὸν ἄγονται βῆμα. Αἱ δὲ μετανοήσασαι, καὶ θερμοῖς τοῖς δάκρυσι τὸν Θεὸν ἐξιλεώσασαι, μεγάλως βοηθοῦνται διὰ τῶν ὑπὲρ αὐτῶν γινομένων ἱερῶν θυσιῶν τε καὶ τελετῶν.

A si hinc impœnitentes decesserint, variis peccatorum circumdatæ vinculis, et ad tremendum judicium rapiuntur. » Aspicis et hic quomodo hinc imparatæ decedentes animæ post mortem auxilium suscipere non possunt? sed eo modo quo exeunt, cum peccatorum oneribus ad tremendum tribunal trahuntur. Sed quæ pœnitentiam subierint, et fervidis cum lacrymis Deum placaverint, adhibitis pro iis sacrificiis et expiationibus, valde juvantur.

ϛ.

Οὔ φησιν ὁ τοῖς νέοις βωμολόχοις ἑπόμενος· οὐδεμία ὠφέλειά ἐστι τοῖς κατοιχομένοις οὐδὲ βοήθεια. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἠργησαν τὰς τούτων μνήμας· εἰ δέ ἐστιν, ἐῶμεν αὐτὸ, φασὶ, τῇ εὐσπλαγχνίᾳ τοῦ Θεοῦ. Ἡμεῖς δὲ πρὸς αὐτοὺς ἐροῦμεν· Τί δηλοῦν βούλεται τὰ τεσσαρακοστά· αἵ τε κατὰ πᾶν Σάββατον μνεῖαι· αἵ τε προσφοραὶ, καὶ αἱ κατ' ἔτος γινόμεναι μνῆμαι καὶ τελεταὶ τῶν κεκοιμημένων· τίνος ἕνεκεν; ὑπὲρ τίνων; καὶ διὰ τί ποιεῖται; εἰ μὲν γὰρ ὑπὲρ τῶν ἁγίων εἴπῃς, ψευδὴς ὁ λόγος· προφανὴς γενήσεταί σοι ὁ ἔλεγχος, καὶ κατὰ πόδας· Γρηγόριος ὁ Διάλογος ἐν τῷ βιβλίῳ τῶν Διαλόγων πρὸς Πέτρον φησί· « Τετελειωμένων ἁγίων αἱ ψυχαὶ, εὐθὺς ἡνίκα τῶν τῆς σαρκὸς κλείθρων ἐξέλθωσιν, ἐν ταῖς οὐρανίαις καθέδραις ὑποδέχονται, φανερώτεραι τοῦ φωτὸς καθεστηκυῖαι. » Εἰ οὖν ἐν ταῖς οὐρανίαις καθέδραις καὶ μετὰ τοῦ Χριστοῦ εἰσιν, οὐ χρεία ὑπὲρ ἐκείνων προσφορᾶς, κόλλυβα, καὶ θυσίας ὑπὲρ ἁμαρτιῶν προσφέρειν Θεῷ· εἰ δὲ ὑπὲρ τῶν ἐν ᾅδῃ κατεχομένων εἴποις ἂν, καὶ οὐδὲ τοῦτο ἀληθές· μᾶλλον δὲ οὐδὲ σὺ τοῦτο φήσεις, εἰ μὴ σφόδρα μανείης· εἰ δὲ μὴ, καὶ ὁ πλούσιος ἔτυχεν ἂν σταγόνος ὕδατος, ἐν τῇ φλογὶ καιόμενος. Ἀλλ' οὐκ ἔστι τοῦτο, οὐκ ἔστι. Ὥστε ὑπὲρ τῶν μέσων, ἄκων καὶ μὴ βουλόμενος ὁμολογήσεις γίνεσθαι ταῦτα. Ὑπὲρ τίνων δέ; Ὑπὲρ πιστῶν, ὑπὲρ τῶν μετανοησάντων· ὑπὲρ ὧν πολλάκις εἴπομεν. Τίνος ἕνεκεν καὶ διὰ τί; Ἵνα ἐξιλεώσῃς τὸ θεῖον ὑπὲρ αὐτῶν· καὶ ὅπερ οὐκ ἔφθασαν ἐκεῖνοι ζῶντες ἱκανοποιῆσαι, σὺ ὑπὲρ αὐτῶν ἀναπληρώσεις. Οὔ φησιν ὁ ἐναντίος, οὐ διὰ τοῦτο· ἀλλ' ὑπὲρ τῶν ἱερέων τοῦτο ἐτάχθη, ἵνα καὶ αὐτοὶ ζῶσιν, ἐλεημοσύνας καὶ προσφορὰς λαμβάνοντες. Ὢ τῆς μανίας! ὢ τῆς ἀνοίας! Ἢ οἰκειότερον εἰπεῖν, ὢ τῆς ἀναιδείας καὶ βλασφημίας! Ἡ τοῦ Θεοῦ ἄσπιλος νύμφη, ἡ μώμου παντὸς ἀνωτέρα Ἐκκλησία, τοῦ πανοικτίρμονος καὶ ἀληθινοῦ Θεοῦ, κηρύττει πλάνην; Ἄλαλα γενηθήτω τὰ δόλια χείλη, τὰ κατὰ τῆς τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας λαλοῦντα. Οὐ γὰρ διὰ τὸ τοὺς ἱερεῖς ζῆν ἡ Ἐκκλησία προσέταξε τοῦτο γίνεσθαι· τοῦτο γὰρ καὶ νοῆσαι μόνον ἀσεβές ἐστι, καὶ ἀνόητον παντελῶς· ἀλλὰ πρὸς ὠφέλειαν τῶν κεκοιμημένων νενομοθέτηται, ὡς πολλάκις εἴρηται. Καὶ οὐ δεῖ πολυλογεῖν. Μιᾶς μόνης ἢ καὶ δύο μνησθέντα μαρτυριῶν, ἃς τελευταῖον ἐταμιευσάμην· εἶθ' οὕτω πρὸς τὰ προτεινόμενα παρ' ὑμῶν ἀποκριθήσομαι, καὶ οὕτω κατα-

VI.

Non, inquit novorum scurrarum assecla, emolumenti aliquid vel subsidii mortuis accedit, idcirco
B eorum commemorationes otiosas reliquerunt. Si vero aliquid accedit, id divinæ misericordiæ, inquiunt, permittamus. At nos illis respondebimus, quid significare quadragesimas volunt, et per singula Sabbata commemorationes, oblationes, anniversaria, monumenta et sacrificia mortuorum. Quanam de causa, pro quibus, cum fiunt? Si pro sanctis dixerit, falsus est sermo : manifesta est et parata confutatio. Gregorius Dialogus in Dialogorum libro ad Petrum, ait : « Et tamen luce clarius constat, quia perfectorum animæ mox ut hujus carnis claustra exeunt, in cœlestis regni sedibus recipiuntur. » Si igitur in cœlestium sedibus et una cum Christo sunt, pro iis non opus est oblationes, vel placentas, et pro peccatis sacrificia offerre Deo.
C Si vero pro iis qui in inferno detinentur dixeris, nec id verum est, imo nec tu ipse dices nisi penitus insanieris; si vero non, et dives dum in igne torretur, stillam aquæ obtinuisset. At hoc nequaquam est. Quamobrem invitus et nolens pro mediis id fieri confiteberis. At pro quibus? Pro fidelibus, pro pœnitentibus, pro quibus jam sæpe diximus. Quanam de causa et cur? Ut Deum in eorum gratiam places, et quod illi dum viverent præstare non potuerunt, tu pro illis adimpleas. Non, inquit adversarius, non propter hoc, sed in gratiam sacerdotum id institutum est, ut et ipsi præsidia vitæ sibi comparent, oblationes et eleemosynas accipiendo. O insaniam, o stoliditatem! vel, ut magis proprie dicam, o impudentiam et blasphemiam! Dei sponsa
D immaculata, omnique reprehensione superior Ecclesia, misericordis et veri Dei prædicat errores. Muta fiant dolosa labia quæ adversus Dei loquuntur Ecclesiam. Non enim ut inde sibi victum pararent sacerdotes, id Ecclesia constituit; nam id cogitatu solum impium ac penitus stultum est, sed in utilitatem mortuorum sancitum est, ut sæpe diximus; nec pluribus verbis est opus, si unum vel alterum testimonium addidero, quæ ultimo loco reservavi; deinde vestris objectionibus respondebimus, et orationi finem imponemus. Gregorius Dialogus, Ecclesiæ Dei præses, cujus antea fecimus mentionem, in oratione et libro Dialogorum prædicto sic ait : « A te peto, beatissime Pater, quidnam esse pote-

rit, quod mortuorum valeat animabus prodesse. » Gregor. : « Si culpæ post mortem insolubiles non sunt, multum poterit salutaris sacrificii oblatio animas adjuvare. » Audis quod animæ post mortem adjuvantur? Oportet igitur scire de quibus intelligat. De sanctis nemo mentis compos dicere audebit : at neque de desperatis : sequitur ut iis qui pœnitentes moriuntur hæ purgationes et auxilia prosint. Non enim sola confessio et pœnitentia sufficit ut ipsum in regna cœlorum perducat, quemadmodum indocti quidam et insensati sæpenumero nobis objiciunt, sed necesse est antea satisfacere de peccatis, opere simul et omissione commissis. Pœnitentia namque fervidaque confessio occasio est viam inveniendæ salutis. Si vero præventus ex hac vita et sæculo decesserit, ab æterna damnatione redimitur, quam subiisset, si eum non pœnituisset : at deliciarum et lætitiæ paradisi non fit hæres nisi sufficienter seipsum purgarit, et dignum se illius hæreditatis ostenderit. Unde animarum bonique amator Dominus Deus, de omnium salute sollicitus et omnes fieri salvos cupiens, ei quem toto corde suorum criminum pœnituerit, si satisfacere præventus morte nequiverit, pœnam purgationis tribuit, ut temporario et purgatorio igne purgatus, a sempiterno et sine fine igni liberetur : nec ut a damnatione tantum liberetur, sed et cœlestis habitationis capax evadat, secundum oraculum, « Tanquam aurum in fornace probavit illos : et quasi holocausti hostiam accepit illos. »

A παύσω τὸν λόγον. Γρηγόριος ὁ Διάλογος ὁ τῆς τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας προστάτης, οὗ καὶ πρότερον ἐμνήσθην, ἐν τῷ προμνημονευθέντι λόγῳ τε καὶ βιβλίῳ τῶν Διαλόγων πρὸς Πέτρον οὕτω φησί· « Πέτρος. Ἐρωτῶ σε, φησὶ, Πάτερ μακαριώτατε, τί λοιπὸν δύναται τὰς τῶν τελευτώντων ψυχὰς μετὰ θάνατον ὠφελῆσαι. » Γρηγόριος. « Ἐὰν τὰ πταίσματα, Πέτρε, μετὰ θάνατον ἀσυγχώρητα οὐκ εἰσὶ, πολὺ δύναται τὰς ψυχὰς ἡ ἱερὰ προσφορὰ τῆς σωτηριώδους θυσίας βοηθῆσαι. » Ἀκούεις ὅτι μετὰ θάνατον ὠφελοῦνται αἱ ψυχαί; δεῖ οὖν γνῶναι ποῖαι. Αἱ μὲν τῶν ἁγίων, οὐδεὶς ἂν ὑγιᾶ ἔχων τὸν νοῦν εἴποι. Ἀλλ' οὐδὲ αἱ τῶν ἀπεγνωσμένων· ἕπεται τοῖς ἐν μετανοίᾳ τελευτήσασι ταύτην γίνεσθαι τὴν ὠφέλειαν, τὴν κάθαρσίν τε καὶ τὴν βοήθειαν. Οὐ γὰρ ἀρκεῖ τῷ ἀνθρώπῳ B μόνη ἡ ἐξομολόγησις καὶ ἡ μετάνοια, κομίσαι αὐτὸν εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ὡς οἱ ἀμαθεῖς καὶ ἀνόητοι πολλάκις ἡμῖν προφέρουσιν· ἀλλὰ δεῖ καὶ ἱκανοποιῆσαι περὶ τῶν ἡμαρτημένων ὁμοῦ καὶ ἠμελημένων· ἡ γὰρ μετάνοια καὶ ἡ θερμὴ ἐξομολόγησις, ἀφορμὴ γίνεται τῷ ἀνθρώπῳ τῆς πρὸς σωτηρίαν ὁδοῦ· εἰ δὲ φθασθεὶς ἐκδημήσῃ τοῦ βίου καὶ τῆς παρούσης ζωῆς, λύτρωσις γίνεται αὐτῷ τῆς ἀτελευτήτου κολάσεως, ἣν ἂν ὑπέστη ἀναμφιβόλως μὴ μετανοήσας· τῆς τρυφῆς δὲ καὶ τῆς ἀγαλλιάσεως τοῦ παραδείσου, οὐ γίνεται κληρονόμος, ἂν μὴ ἱκανῶς ἑαυτὸν καθάρῃ, καὶ ἄξιον ἀποδείξῃ τῆς κληρονομίας ἐκείνης. Ὅθεν ὁ φιλόψυχος καὶ φιλάγαθος Κύριος προνοούμενος πάντων τὴν σωτηρίαν, καὶ θέλων πάντας σωθῆναι, μετανοήσαντι τῷ ἀνθρώπῳ ὁλοψύχως ἐφ' οἷς ἑαυτῷ σύνοιδε πταίσμασι, καὶ μὴ φθάσαντι ἱκανοποιῆσαι ἐν τῷ παρόντι, τὴν διὰ καθάρσεως αὐτῷ δίδωσι τιμωρίαν· ἵνα διὰ τοῦ προσκαίρου ἐκείνου καὶ καθαρτικοῦ πυρὸς καθαρθεὶς, λυτρωθείη τοῦ αἰωνίου ἐκείνου καὶ ἀτελευτήτου πυρός· καὶ οὐ μόνον λυτρωθείη τῆς καταδίκης, ἀλλὰ καὶ δεκτὸς γένηται τῆς οὐρανίου κατοικίας, κατὰ τὸ λόγιον, « ὡς χρυσὸν ἐν χωνευτηρίῳ ἐδοκίμασεν αὐτούς· καὶ ὡς ὁλοκάρπωμα θυσίας προσεδέξατο αὐτούς. »

Exemplum purgationis hujus tradidit ipse idem Gregorius in eodem loco ad Petrum, eumdem sequendo sermonem. Dicit enim : « Unde hanc utilitatem nonnunquam ipsæ defunctorum animæ expetere videntur, quemadmodum prædictus Felix episcopus a quodam vitæ venerabilis presbytero cognovisse se asserit, qui presbyter usque ante biennium vixit et in diœcesi Centumcellensis urbis habitabat, atque ecclesiæ beati Joannis, quæ in loco qui dicitur Tauriana sita est, præerat. Idem igitur presbyter in eodem loco in quo calidæ aquæ sunt, quoties necessitas corporis exigebat, lavare consueverat. Die vero quadam cum eo fuisset ingressus, invenit quemdam cognitum virum ad suum obsequium præparatum qui sibi de pedibus calceamenta abstraheret, vestimenta susciperet et exeunti de thermis sabana præberet, et omne ministerium cum magno famulatu perageret. Cumque hoc sæpius fieret, die quadam idem presbyter ad balnea iturus intra semetipsum cogitans dixit : Viro illi qui mihi solet tam sincere ad lavandum obsequi, ingratus apparere debeo, sed aliquid mihi necesse est ei pro munere portare. Duabus ergo oblationibus sumptis profectus est. Qui mox ut perve-

C Καὶ παράδειγμα τῆς καθάρσεως ταύτης δίδωσιν ὁ αὐτὸς Γρηγόριος ἐν τῇ αὐτῇ προῤῥηθείσῃ ῥήσει πρὸς τὸν αὐτὸν Πέτρον κατὰ συνέχειαν τοῦ αὐτοῦ λόγου· φησὶ γάρ· « Ὅθεν, Πέτρε, ταύτην τὴν ὠφέλειαν πολλάκις καὶ αὗται αἱ τῶν τεθνεώτων ψυχαὶ ὤφθησαν ἐπιζητοῦσαι· καθὼς ὁ προλεχθεὶς Φῆλιξ ὁ ἐπίσκοπος. Παρά τινος πρεσβυτέρου, πάνυ τῇ ζωῇ εὐλαβεστάτου, ἀκηκοέναι ἔλεγεν· ὅστις πρεσβύτερος ἕως πρὸ τῆς διετίας ταύτης, ζῶν ὑπῆρχε· καὶ ἐν τῇ περιοικίδι τῆς πόλεως Κεντουμκελλῶν κατῴκει· τῆς δὲ ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τῆς ἐν τῷ τόπῳ τῷ λεγομένῳ Ταυριάνα πρότερον προΐστατο· ὁ οὖν αὐτὸς πρεσβύτερος εἰς τὰ θερμὰ τὰ ὄντα ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ, ὁσάκις ἡ τοῦ σώματος ἠνάγκαζε χρεία, λούεσθαι εἰώθει· ἔν τινι δὲ ἡμέρᾳ ἐκεῖσε ἐπὶ D τὸ λούσασθαι εἰσελθὼν, εὗρεν ἄνδρα τινὰ ἀγνώριστον, ἕτοιμον εἰς τὴν αὐτοῦ ὑπουργίαν ὅστις ἐκ τῶν ποδῶν αὐτοῦ τὰ ὑποδήματα ἔσυρε· καὶ τὰ ἱμάτια αὐτοῦ ὑπεδέξατο. Ἐξερχομένου δὲ αὐτοῦ ἀπὸ τῶν θερμῶν, τὰ σάβανα αὐτοῦ ἐπιδέδωκε· καὶ πᾶσαν ὑπουργίαν μετὰ μεγάλης τιμῆς ἐξετέλεσεν. Ἐν δὲ τῷ πολλάκις τοῦτο γενέσθαι, ὁ αὐτὸς πρεσβύτερος ἐν μιᾷ εἰς τὰ θερμὰ ἀπερχόμενος, ἐν ἑαυτῷ λογιζόμενος εἶπε· Τῷ ἀνδρὶ ἐκείνῳ τῷ οὕτω μοι γνησίως

ἐν τῷ λούεσθαι ὑπουργεῖν εἰωθότι, οὐκ ὤφειλον κε-
νὸς ὀφθῆναι· ἀλλά τι οὖν δῶρον, βαστάσαι χρεία.
Δύο οὖν προσφορὰς λαβὼν, ἐπορεύθη. Ἐν τῷ τόπῳ
οὖν παραγενόμενος, αὖθις τὸν ἄνθρωπον εὗρε· κατὰ
δὲ τὸ εἰωθὸς, ἐν ἅπασι τὴν λειτουργίαν ἐπετέλεσε.
Λουσαμένου δὲ αὐτοῦ καὶ φορέσαντος, καὶ ἤδη λοι-
πὸν μέλλοντος ἐξέρχεσθαι, ἅσπερ μεθ' ἑαυτοῦ προσ-
φορὰς ἐβάσταζε, τῷ ὑπουργήσαντι αὐτῷ ἀνδρὶ,
εὐλογίας χάριν ἐπιδέδωκε, παρακαλῶν ἀγάπης ἕνε-
κεν ταῦτα αὐτὸν δέξασθαι. Ἐκεῖνος δὲ πενθῶν καὶ
θλιβόμενος, ἀπεκρίθη λέγων· Ἐμοὶ ταῦτα διὰ τί
παρέχεις; Οὗτος ὁ ἄρτος, ἅγιός ἐστι· κἀγὼ φαγεῖν
αὐτὸν οὐ δύναμαι. Ἐγὼ γὰρ ὃν θεωρεῖς, ποτὲ τοῦ
τόπου κύριος ὑπῆρχον· ἀλλὰ διὰ τὰ πταίσματά μου,
ἐνθάδε κατεδικάσθην. Ἐὰν δέ μοί τι παρασχεῖν ἐθέ-
λῃς, τὸν ἄρτον τοῦτον ὑπὲρ ἐμοῦ τῷ παντοδυνάμῳ
Θεῷ προσένεγκε, καὶ ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν μου πρόσ-
ευξαι. Τότε δὲ ὑπακουσθῆναι γίνωσκε, ἐὰν ἐπὶ τῷ
λούσασθαι ἐλθὼν, ἐμὲ ἐνθάδε μὴ εὕρῃς. Ταῦτα δὲ
εἰπὼν, ἀφανὴς γέγονε. Καὶ ὅστις ἄνθρωπος εἶναι
ἐθεωρεῖτο, ἀφανὴς γενόμενος, ἐδηλοποιήθη ὅτι πνεῦμα ὑπῆρχεν. Ὁ δὲ αὐτὸς πρεσβύτερος, ἑβδομάδα
ἡμερῶν ἑαυτὸν ἐπιμόνως ἐν δάκρυσιν ὑπὲρ αὐτοῦ συνέσφιγξε· σωτηριώδη θυσίαν καθ' ἡμέραν τῷ
Θεῷ προσκομίζων, μετὰ δὲ τοῦτο εἰς τὰ θερμὰ ὑποστρέψας, οὐδαμῶς αὐτὸν τοῦ λοιποῦ ἐκεῖσε εὗρεν.

A nit ad locum, hominem invenit, atque ex more ejus
obsequio in omnibus usus est. Lavit itaque et cum
jam vestitus voluisset egredi, quas secum oblatio-
nes ferebat obsequenti sibi viro pro benedictione
obtulit, petens ut charitatis gratia ea susciperet.
Cui ille mœrens afflictusque respondit: Mihi ista
quare das, Pater? Iste panis sanctus est, ego eum
manducare non possum. Ego etenim quem vides
hujus loci dominus aliquando fui, sed culpis meis
hic post mortem condemnatus sum. Si autem mihi
quid præstare vis, omnipotenti Deo pro me offer
hunc panem et pro peccatis meis deprecare. Et
nunc exauditum te esse cognosce cum huc ad la-
vandum veneris, et me non inveneris. Et his dictis
disparuit, et is qui homo esse videbatur, evane-
B scendo innotuit quia spiritus fuit. Idem vero pre-
sbyter hebdomadam continuam se pro eo cum la-
crymis afflixit, salutarem hostiam quotidie Deo
offerens. Et reversus postea ad balneum, cum ibi
in posterum non invenit.

Ζ'.

Ἐκ τούτου οὖν δείκνυται πόσον ταῖς ψυχαῖς συμ-
βάλλεται ἡ τῆς ἱερᾶς θυσίας προσφορὰ, ὁπόταν ταύ-
την καὶ αὐτὰ τῶν τεθνεώτων τὰ πνεύματα παρὰ
τῶν ζώντων αἰτῶνται· καὶ διὰ σημείων μηνύουσιν,
ὅτι δι' αὐτῆς τῶν πταισμάτων λυτροῦνται. Ποῦ ἡ
τῶν ἀμαθῶν καὶ ἀναισθήτων κακογήρων νομοθε-
σία, τὸ μὴ ποιεῖν θυσίας ὑπὲρ τῶν κεκοιμημένων;
ἀλλὰ διδόναι τοῖς ἐν φυλακῇ καὶ οὐ τοῖς ἱερεῦσιν;
ὅπου τὸ πνεῦμα τοῦ τεθνεῶτος, οὐ τῶν ἐν φυλακαῖς
φροντίζει, ὥστε τούτοις διδόναι ἐλεημοσύνην, ἀλλὰ
θυσίαν προσενεγκεῖν τῷ Θεῷ, τοῦ ἱερέως μετὰ δα-
κρύων ἐδεῖτο. Καλὸν μὲν γὰρ καὶ θεάρεστον ἔργον
ἐστὶ καὶ τὸ διδόναι ἐλεημοσύνην τοῖς ἐν φυλακαῖς,
καὶ ἐν ἄλλοις εὐσεβέσιν ἔργοις· καὶ οὐδεὶς οὕτω
μωρὸς, ὥστε λέγειν τὸ ἐναντίον· κρείττων δὲ πάν-
των, ἡ ἱερὰ θυσία ὑπὲρ τῶν κεκοιμημένων προσ-
φερομένη τῷ Θεῷ. Τούτῳ καὶ ἄλλα ὅμοια καὶ μνή-
μης ἄξια ἐν τῷ αὐτῷ βιβλίῳ καὶ ἐν τῇ αὐτῇ διηγήσει
ὁ μακάριος οὗτος Πατὴρ καὶ διδάσκαλος παρα-
δείγματα τίθησι, διηγούμενος τὴν τῶν ψυχῶν μετὰ
θάνατον κάθαρσιν· ἃ διὰ τὸ μῆκος ἐνταῦθα μὲν οὐ
τίθεμεν· ἐκεῖσε δὲ τοὺς βουλομένους ἰδεῖν παραπέμ-
πομεν. Κἄν τις οὖν ἐπιπόνως διέλθῃ τὴν βίβλον
ἐκείνην, οἶμαι πάσης φιλονεικίας καὶ ἔριδος ἑαυτὸν
ἀπαλλάξειεν· αἱ γὰρ ψυχαὶ ἐξερχόμεναι τοῦδε τοῦ
βίου ἀτελεῖς ἐν ἱκανοποιήσει, ἐν κολάσει καὶ πυρὶ
καταδικάζονται, οὐ καυστικῷ, ἀλλὰ καθαρτικῷ·
καὶ οὐκ αἰωνίῳ, ἀλλὰ προσκαίρῳ· ὅπως ἐν ἐκείνῃ
τῇ μερικῇ κολάσει καὶ τῷ πυρὶ ἐκείνῳ καθαρθῶσι
τῶν ἁμαρτιῶν αὐτῶν, ὧν οὐκ ἔφθασαν ἐν τῷ πα-
ρόντι τελείαν ἀποδοῦναι τὴν ἱκανοποίησιν. Λυσιτε-
λοῦσι δὲ αὐταῖς, καὶ τῶν δακρύων καὶ στεναγμῶν
τῶν ἐν τῷ ᾅδῃ λυτροῦνται, καὶ συντέμνουσι τὸν και-
ρὸν καθ' ὃν ἐκεῖ ἔμελλον διάγειν κατὰ τὸ μέτρον
τῶν ἁμαρτιῶν αὐτῶν, αἱ ὑπὲρ αὐτῶν γινόμεναι λει-

VII.

Ex his igitur verbis ostenditur quantum anima-
bus conducat sacræ hostiæ oblatio, quando eam
spiritus defunctorum a viventibus petunt, signis-
que significant quod per eam a peccatis redimun-
tur. Ubinam est rudium insensatorum et misere
senescentium legislatio, qui nolunt pro mortuis of-
C ferre sacrificia, sed his qui in vinculis detinentur,
non autem sacerdotibus exhibere, quando defuncti
spiritus nulla pro detentis in carcere sollicitudine
distinebatur, ut eis eleemosynæ fierent, sed ut sa-
crificium offerret Deo, a sacerdote flendo petebat.
Honestum enim est, et Deo acceptum opus eleemo-
synas etiam in eos erogare, et aliis piis operibus
studere. Nemo est tam stultus, qui huic rei adver-
setur. Sed omnibus antecellit missæ sacrificium
quod pro defunctis offertur Deo. Hæc et alia his
similia memoratuque digna exempla in eadem nar-
ratione beatus hic Pater et magister adjungit, dum
exponit animarum post mortem purgationem, quæ
propter eorum prolixitatem huic loco non apponun-
D tur, sed eo lectorem remittimus. Ac si quis sedulo
librum perlustraverit, ab omni contentionis studio
se vindicaturum confido. Nam animæ quæ ex hoc
mundo minus in satisfactione perfectæ discedunt,
pœnis et igni destinantur, non combustivo, sed
purganti, nec sempiterno, sed temporario, ut in
ea temporaria pœna et igne illo a suis criminibus
purgentur, quorum in hoc sæculo integram satis-
factionem persolvere non potuerunt. Prosunt au-
tem ipsis, ut a lacrymis et gemitu inferni liberen-
tur, tempusque abbreviant quod ibi manere debue-
rant secundum mensuram peccatorum, sacrificia
et alia bona piaque opera quæ pro ipsis suscipiun-
tur, secundum divinum et sacrum decretum. Ac
veluti si quis per menses sex aut annum ad carce-

rem damnaretur, potest judex, necessariorum precibus permotus, tempus contrahere, de carcere educere, et libertatem abeundi concedere : sic et animæ quorumdam ob propriam damnatæ negligentiam, sacerdotum precibus et cognatorum piis operibus a pœnis redimuntur, easque regni cœlestis participes facit clemens bonique amator Deus. Hoc idem et beatus Joannes Damascenus tanquam ex mortui persona canit orans : « Imago sum, dicens, ineffabilis gloriæ tuæ, et stigmata fero peccatorum, miserere tuæ creaturæ, Domine. Et pro tua miseratione emunda, et exoptatam mihi patriam concede, paradisi civem me rursus constituendo. » Similiter et ad invitatorium Sabbati ad Matutinum, secundi toni ad septimum cantum canonis mortuorum tertio versiculo, dicit : « Magna et immensa misericordia abyssus infinita dilectionis tuæ. Peccatorum remissionem eis, qui ad te transierunt tribue, et ob tuam gratiam mundatos eos ostende. Nosti illud, pro tua misericordia emunda, et illud, mundatos eos ostende. » Quamobrem mortuus exclamat? Nonne ut eo igne purgationis purgetur? Et nos rursus cum pro mortuis deprecamur? Sane ut eos purgatos in die retributionis ostendat. Id mutuatus a beato Paulo doctor ait : « Uniuscujusque opus quale sit ignis probabit, quia in igne revelabitur, cujus opus manserit quod superædificavit, mercedem accipiet [83]. » Possumus et nos secundum opinionem nostram hæc verba sic intelligere : et si alii aliter exposuerunt, quod cujus opus manserit, id est, intactum ab igne, quia hinc lumen accepit, mercedem accipiet. Idque est justorum opus : transibunt enim justi per ignem illum, et nemo contradicet, ut aureus Joannes testatur in homilia 4 in Matthæi Evangelium : « Nam sancti, inquit, per fluvii hujus ignem incedent, nec molestiam ullam suscipient, imo vero hilares conspicientur. » Quomodo enim quidquam patientur, si hic perfecte mundati fuerint? Cujus vero opus arserit, detrimentum patietur : id est qui habet levia nulliusque ponderis peccata, comburentur ea velut fœnum et stipula, quoniam ea facile absumit ignis. Nam id innuens beatus Paulus aiebat, « Qui superædificaverit super fundamentum hoc ligna, fœnum, stipulam ; » quasi diceret, Qui ex hoc mundo discesserit, habens peccata venia digna, quasi stipulam, fœnum et lignum, facile ignis absumet ; et detrimentum patietur, id est, ad tempus plectetur : opere combusto quasi digno ut aboleatur et deleatur, ipse vero salvabitur : sic tamen tanquam per ignem, quod si et hoc modo dixeris, non multum aberraveris. Quod cujus opus manserit, id est, qui hinc migraverit peccatis mortalibus detentus, manebit opus tanquam grave instar ferri, vel lapidis, quæ quidem non facile absumit ignis. Hic operis sui mercedem recipiet, sempiternam damnationem. Cujus vero opus comburetur, ipse salvabitur, quasi

[83] I Cor. III, 13.

A τουργίαι καὶ εὐποιΐαι, καὶ τἄλλα τῆς εὐσεβείας ἔργα, κατὰ τὸν θεῖον καὶ ἱερὸν ὅρον. Καὶ ὥσπερ ἄν εἴ τις καταδικασθείη ἐν φυλακῇ ποιῆσαι μῆνας ἕξ, ἢ χρόνον, ἡ ἐξουσία δεήσεσιν οἰκείων τινῶν ἐπικαμφθεῖσα, βραχύνασά τε τὸν καιρὸν, καὶ τῆς φυλακῆς ἐκβαλοῦσα, διάγειν ἐν ἀδείᾳ ἐποίησεν οὕτω, καὶ ψυχαί τινες καταδικασθεῖσαι διὰ τὰς ἀμελείας αὐτῶν, ταῖς ἱερέων δεήσεσι, καὶ ταῖς τῶν οἰκείων εὐποιΐαις, τῆς κολάσεως ἐκείνης λυτροῦνται· καὶ τὴν βασιλείαν αὐτοῖς χαρίζεται ὁ εὐμενὴς καὶ φιλάγαθος Θεός. Τοῦτ' αὐτὸ καὶ ὁ μακάριος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς ὡς ἐκ προσώπου τοῦ τεθνηκότος ᾄδει δεόμενος· « Εἰκών εἰμι, λέγων, τῆς ἀῤῥήτου δόξης σου, εἰ καὶ στίγματα φέρω πταισμάτων, οἰκτείρησον τὸ σὸν πλάσμα, Δέσποτα, καὶ καθάρισον σῇ εὐ-
B σπλαγχνίᾳ, καὶ τὴν ποθεινὴν πατρίδα παράσχου μοι, παραδείσου πάλιν ποιῶν πολίτην με. » Ὁμοίως καὶ εἰς τὸ παρακλητικὸν, τῷ Σαββάτῳ εἰς τὸν ὄρθρον, τοῦ δευτέρου ἤχου εἰς τὴν ἑβδόμην ᾠδὴν τοῦ νεκρωσίμου κανόνος, τὸ τρίτον τροπάριον, λέγει· « Πολλή σου καὶ ἄφατος ἡ εὐσπλαγχνία, ἀμέτρητος ἄβυσσος ἡ τῆς φιλανθρωπίας σου· πταισμάτων οὖν ἄφεσιν τοῖς μεταστᾶσι πρὸς σὲ δίδου· καὶ τῇ χάριτι τῇ σῇ κεκαθαρμένους αὐτοὺς ἀνάδειξον. » Ἔγνως ἄρα τὸ, Καθάρισον σῇ εὐσπλαγχνίᾳ· καὶ τὸ, Κεκαθαρμένους αὐτοὺς ἀνάδειξον; τίνος ἕνεκεν κράζει ὁ τεθνηκὼς, ἢ ἵνα διὰ τοῦ πυρὸς ἐκείνου τῆς καθάρσεως καθαρθῇ· καὶ ἡμεῖς πάλιν, διατί ὑπὲρ τῶν μεταστάντων δεόμεθα; ἀλλ' ἵνα αὐτοὺς
C κεκαθαρμένους ἀποδείξῃ ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς ἀνταποδόσεως. Τοῦτο δὲ λαβὼν ὁ διδάσκαλος λέγει, παρὰ τοῦ μακαρίου Παύλου· « Ἑκάστου τὸ ἔργον, ἐκείνου λέγοντος, ὁποῖόν ἐστι, τὸ πῦρ δοκιμάσει· ὅτι ἐν πυρὶ ἀποκαλύπτεται· οὗτινος τὸ ἔργον μενεῖ ὃ ἐπῳκοδόμησε, μισθὸν λήψεται. » Δυνάμεθα οὖν ἐννοῆσαι τὸ ῥηθὲν καὶ ἡμεῖς κατ' ἐπίνοιαν ἡμετέραν, οὕτως. εἰ καὶ ἄλλοι ἄλλως πως ἐξηγήσαντο, ὅτι οὗτινος τὸ ἔργον μενεῖ, τουτέστιν ἄψαυστον τοῦ πυρὸς, ὅτι ἐντεῦθεν ἐλαμπρύνθη, μισθὸν λήψεται· καὶ τοῦτό ἐστι τὸ τῶν δικαίων ἔργον. Διελεύσονται μὲν γὰρ οἱ δίκαιοι διὰ τοῦ πυρὸς ἐκείνου· καὶ οὐδεὶς ἀντερεῖ, ὡς ὁ χρυσοῦς Ἰωάννης μαρτυρεῖ ἐν τῇ τετάρτῃ ὁμιλίᾳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίου· λέγει γάρ· « Οἱ μὲν ἅγιοι διὰ τοῦ πυρὸς τοῦ ποταμοῦ
D βαδιοῦνται, καὶ οὐδὲν πείσονται ἀηδές· ἀλλὰ μᾶλλον καὶ φαιδροὶ φανοῦνται. Πῶς γὰρ πείσονται εἰ ἐντεῦθεν ἐκαθάρισαν ἑαυτοὺς τελείως; » Οὗτινος δὲ τὸ ἔργον κατακαήσεται, ζημιωθήσεται· τουτέστιν, ὅστις ἔχει ἐλαφρὰ καὶ κοῦφα ἁμαρτήματα, κατακαήσονται μὲν αὐτὰ, ὡς καλάμη καὶ χόρτος· ἐπειδὴ καὶ εὐκόλως αὐτὰ κατεσθίει τὸ πῦρ. Τοῦτο γὰρ αἰνιττόμενος ὁ μακάριος Παῦλος ἔλεγεν· « Ὅστις δὲ ἐποικοδομήσει ἐπὶ τὸν θεμέλιον τοῦτον, ξύλα, χόρτον, καλάμην· » οἱονεὶ λέγων· Ὅστις ἂν ἀπέλθοι ἐντεῦθεν ἁμαρτήματα ἔχων συγγνωστὰ, ὥσπερ καλάμην καὶ χόρτον καὶ ξύλον, καταφάγῃ ἂν εὐκόλως τὸ πῦρ, καὶ ζημιωθήσεται· τουτέστι πρὸς καιρὸν

κολασθήσεται· τοῦ ἔργου ὡς ἀξίου ἀφανισμοῦ καιομένου καὶ ἀφανιζομένου· αὐτὸς δὲ σωθήσεται· οὕτω δὲ, ὡς διὰ πυρός. Εἰ δὲ καὶ οὕτως εἴπῃς, οὐκ ἂν ἁμάρτῃς· ὅτι οὗτινος τὸ ἔργον μενεῖ, τουτέστιν ὅστις ἐντεῦθεν ἀπελεύσεται ἁμαρτήματα ἔχων θανάσιμα, μενεῖ τὸ ἔργον ὡς βαρὺ, σιδήρου δίκην, ἢ λίθου, ὅπερ οὐ καταφάγεται εὐκόλως τὸ πῦρ· καὶ οὗτος λήψεται μισθὸν τοῦ ἔργου αὐτοῦ, τὴν αἰώνιον κόλασιν. Οὗ δὲ τὸ ἔργον κατακαήσεται, σωθήσεται αὐτὸς ὡς διὰ πυρός. Ὥσπερ καὶ τὸ χρυσίον, ἐπειδὰν μὲν συμμιγῇ ὕλῃ τινὶ ἀλλοτρίᾳ τῆς αὐτοῦ φύσεως, κίβδηλον γίνεται, καὶ τῆς πρώτης λαμπρότητος ἐλαττούμενον, ἀχρειοῦται· δοκιμαζόμενον δὲ διὰ τοῦ πυρὸς, ἡ κακία ἐκείνη καίεται· καὶ ἀφανισμῷ παραδίδοται· τὸ δὲ χρυσίον πάλιν τὴν προτέραν ἀπολαμβάνει λαμπρότητα. Οὕτω καὶ ἡ ψυχὴ, διὰ τοῦ πυρὸς τῆς καθάρσεως, ἀποβαλοῦσα τὸν ῥύπον, ὑφ' οὗ ἐκ τῆς ἀμελείας καὶ ῥᾳθυμίας κατεῤῥυποῦτο, πάλιν εἰς τὴν προτέραν λαμπρότητα καὶ εὐγένειαν ἐπανέρχεται. Καὶ τούτους μου τοὺς λόγους ἐπιβεβαιώσει ὁ οὐρανοφάντωρ καὶ ἱερὸς Βασίλειος, ἐν τῇ ἐξηγήσει τοῦ μακαρίου προφήτου Ἡσαΐου, ἐν τῷ ῥητῷ τῷ οὕτως ἔχοντι· « Ὅτι ἐκπλυνεῖ Κύριος τὸν ῥύπον τῶν υἱῶν καὶ τῶν θυγατέρων Σιών· καὶ τὸ αἷμα Ἱερουσαλὴμ ἐκκαθαριεῖ ἐκ μέσου αὐτῶν, ἐν πνεύματι κρίσεως, καὶ ἐν πνεύματι καύσεως. » Τρανῶς τὰ αὐτὰ τῷ Ἰωάννῃ ὁ λόγος προσαγορεύει, περὶ τοῦ Κυρίου λέγοντι, ὅτι « Αὐτὸς ὑμᾶς βαπτίσει ἐν Πνεύματι ἁγίῳ καὶ πυρί. » Περὶ δὲ αὐτοῦ, ὅτι « Ἐγὼ μὲν ὑμᾶς βαπτίζω ἐν ὕδατι εἰς μετάνοιαν. » Ἐπεὶ οὖν ἀμφότερα συνῆψεν ὁ Κύριος, τό τε ἐξ ὕδατος εἰς μετάνοιαν, καὶ τὸ ἐκ Πνεύματος εἰς ἀναγέννησιν, καὶ ὁ λόγος αἰνίσσεται ἀμφότερα τὰ βαπτίσματα, μή ποτε τρεῖς εἰσιν ἐπίνοιαι τοῦ βαπτίσματος· ὅ τε τοῦ ῥύπου καθαρισμὸς, καὶ ἡ διὰ τοῦ Πνεύματος ἀναγέννησις, καὶ ἡ ἐν τῷ πυρὶ τῆς διακρίσεως βάσανος. Ὥστε τὸ μὲν ἐκπλύνειν, πρὸς τὴν ὧδε ἀπόθεσιν τῆς ἁμαρτίας λαμβάνεται· τὸ δὲ, Πνεύματι κρίσεως, καὶ πνεύματι καύσεως, πρὸς τὴν ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι, διὰ τοῦ πυρὸς δοκιμασίαν. Δέονται δὲ αἱ μὲν κατὰ ἄγνοιαν ἁμαρτίαι, οἱονεὶ ῥύπος τις οὖσαι, τὴν ἐπιφάνειαν τῆς ψυχῆς ἀφανίζουσαι, καὶ τῷ φυσικῷ κάλλει αὐτῆς λυμαινόμεναι, τοῦ ἐκ τῆς πλύσεως καθαρισμοῦ· αἱ δὲ πρὸς θάνατον ἁμαρτίαι τῶν ἑκουσίως ἐξαμαρτανόντων μετὰ τὸ λαβεῖν τὴν ἐπίγνωσιν, αἷμα προσαγορεύονται, δεόμεναι τῆς ἐν τῷ καύματι κρίσεως. Ἐπεὶ δὲ ὁ ἐξομολογούμενος, καὶ πλυθῆναι ἀξιοῖ, καὶ καθαρισθῆναι, καὶ τὴν μὲν ἀνομίαν, πλύσεώς φησι δεῖσθαι· τὴν δὲ ἁμαρτίαν καθαρισμοῦ, λέγων· « Ἐπὶ πλεῖον πλῦνόν με ἀπὸ τῆς ἀνομίας μου, καὶ ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας μου καθάρισόν με· » οἱ μὲν πάντῃ ἀνήκοοι τῶν θείων μαθημάτων, πρὶν μαθεῖν τὸν λόγον ἡμαρτηκότες, οἱονεὶ ῥερυπωμένοι, τοῦ ἀπὸ τοῦ ὕδατος δέονται καθαρισμοῦ· οἱ δὲ μετὰ τὸ λαβεῖν τὴν ζωὴν ἐπιβουλεύοντες ἑαυτοῖς, αἵματι ὄντες ἔνοχοι, τοῦ ἐκ τοῦ πυρὸς δέονται καθαρισμοῦ. Ἔστι δὲ καὶ ἁπλού-

A per ignem; ut aurum si cui fuerit admistum materiæ ab ipsius alienæ natura, adulterinum evadit, ac de suo splendore diminutum inutile redditur: at si probatum igne fuerit, vitium illud absumitur et abolitioni traditur, aurum vero pristinum nitorem recipit. Sic et anima per ignem purgationis elutis sordibus, propter quas ex negligentia et inertia sordescebat, rursus ad priorem splendorem et nobilitatem revertitur. Hanc meam sententiam confirmabit cœlitus demissus et sacer Basilius in expositione beati Isaiæ prophetæ super ea verba: « Quod si abluerit Dominus sordes filiarum Sion, et sanguinem laverit Jerusalem de medio ejus in spiritu judicii et ardoris. » Hæc verba aperte idem dicunt cum Joanne quando dicit de Domino: « Ille vos
B baptizabit in Spiritu sancto et igne; » de se vero, « Ego vos baptizo in aqua ad pœnitentiam. » Cum igitur utrumque Dominus conjunxerit, scilicet quod ex aqua est ad pœnitentiam et ex spiritu ad regenerationem, ac verba utrumque baptisma significent, nequaquam sunt tres significationes baptismatis, sordium purgatio, spiritus regeneratio, et ea quæ fit igne segregationis probatio. Quapropter, lavare, pro peccati depositione, quæ in hoc mundo fit, sumitur; illud vero, spiritu judicii et spiritu ardoris, pro ea quæ in futuro sæculo fit probatione per ignem accipitur. Egent autem commissa per ignorantiam peccata, quasi sordes quædam, animæ nitorem labefactantes, et naturalem ejus pulchri-
C tudinem deturpantes, lotionis purgatione; peccata vero ad mortem, eorum qui sponte delinquunt, et id cognoscunt, sanguis appellantur, egentque judicio ardoris. Sed quia qui confitetur, lavari vult et purgari, et iniquitatem lotione dicit indigere, et peccatum purgatione, dicens: « Amplius lava me ab iniquitate mea, et a peccato meo munda me [88-1]; » qui divinarum doctrinarum penitus sunt expertes, et ante verbi cognitionem deliquerunt, tanquam sordibus commaculati, egent ea quæ per aquam fit purgatione; qui vero post acceptam vitam, sibi ipsis insidias struunt, sanguinis rei, ea quæ per ignem fit purgatione indigent. Possumus etiam simplicius interpretari, quod ea peccata quæ velut in superficie sunt, et intus non latent, sordibus
D quodammodo sunt similia: profunda et interiora ex pravo habitu delinquentium commissa, sanguini comparantur. Idcirco ex medio peccatorum, per spiritus ustionem purgari dicitur sanguis Prophetæ: « Et comburitur sicut ignis iniquitas. » Basil. « Habet commutatio quamdam beneficii speciem, quia comburetur sicut ignis iniquitas. Nam paratam ex parte iniquitatis materiam aboleri, pro hominum beneficio, a bonitate Domini constitutum est. » Prophetæ: « Et sicut gramen aridum devorabitur ab igne, et comburetur in densitatibus sylvæ. » Basil. « Quomodo demergitur in terrenis affectibus anima? Sicuti gramen affectus animæ

[88-1] Psal. L, 4.

serpunt ex carnis appetitu pullulantes, mutuo se generantes et alios de aliis producentes. Nam veluti gramen supra modum inter herbas geniculatum est, nec unquam ejus generatio desinit, sed semper primæ generationis finis fit sequentis principium, talis est et peccatorum natura. Ipsa seipsam suscipit, gignit libido libidinem, consuetudo mentiendi fit mendacii mater, et qui in furtis meditandis versatur facile injuriam audet inferre; peccandi enim occasio fit præcedens peccatum. Si igitur per confessionem peccatum aperuerimus, siccum id gramen reddidimus, ut a purgatorio igne devorari mereatur. Id autem in densitate sylvæ comburitur. » Et paulo post: « Si non evaserit vi gramen aridum, nostrum peccatum ab igne non devorabitur nec comburetur. » Et iterum: « Propter furorem iræ Domini, combusta est omnis terra. » Ostendit terrena pro animæ beneficio igni tradi punitionis, sicut Dominus subostendit, dicens: « Ignem veni mittere in terram et quid volo nisi ut accendatur [83]. » Prophetæ: « Et erit populus sicut ab igne combustus. » Basil. « Non interitum minatur, sed purgationem subostendit secundum Apostoli dictum quod si cujus opus comburetur damnum patietur, ipse vero salvabitur, sic tamen tanquam per ignem. » Audis magnum patrem hunc, quomodo eluitur et deponitur hic malitia, in futuro vero probatur et purgatur ab igne? et quod pro animæ beneficio, a bonitate Domini, punitionis ignis ille est constitutus? et quod peccati parata materia aboletur ac velut gramen aridum comburitur, si per cofessionem denudetur; si vero non denudetur a purgatorio igne devoratur? Et quod interitum non minatur, sed purgationem subostendit, dum hæc dicit, beatus hic apostolica illa verba adducit, « ipse vero salvabitur sic tamen quasi per ignem. » Nam *salvabitur*, salutem ostendit, ut verbum ipsum sonat, non perditionem, ut quidam volunt.

A στερον ἐκλαβεῖν, ὅτι τὰ μὲν ἐπιπόλαια τῶν ἁμαρτημάτων, ῥύπῳ τινὶ ἔοικε· τὰ δὲ διὰ βάθους, ἐκ διαθέσεως τῆς πρὸς τὸ κακὸν τῶν πλημμελούντων ἁμαρτανόμενα, αἵματι παρεικάζεται. Διὸ ἐκ μέσου τῶν ἡμαρτηκότων, διὰ τῆς τοῦ πνεύματος καύσεως, ἐκκαθαρίζεσθαι τὸ αἷμα λέγεται. Προφητικόν. «Καὶ καυθήσεται ὡς πῦρ ἡ ἀνομία.» Βασίλειος. «Ἔχει δέ τινα ἡ ἀπειλὴ εὐεργεσίας ἔμφασιν, ὅτι καυθήσεται ἡ ἀνομία ὡς πῦρ.» Τὴν γὰρ παρασκευασθεῖσαν ὕλην ἐκ τῆς ἀνομίας, ἀφανισμῷ παραδοθῆναι ἐπ' εὐεργεσίᾳ τῶν ἀνθρώπων παρὰ τοῦ ἀγαθοῦ δεσπότου ᾠκονόμηται. Προφητικόν. «Καὶ ὡς ἄγρωστις ξηρὰ, βρωθήσεται ὑπὸ πυρὸς, καὶ καυθήσεται ἐν τοῖς δάσεσι τοῦ δρυμοῦ.» Βασίλειος. «Πῶς ἐγκέχωσται τοῖς γηΐνοις πάθεσιν ἡ ψυχὴ, ὡς ἄγρωστις· τὰ πάθη αὐ- B τῆς ἐκ τοῦ φρονήματος τῆς σαρκὸς ἐκφυόμενα, διέρπει, δι' ἀλλήλων τὴν γένεσιν ἔχοντα, καὶ ἄλλα ἐπ' ἄλλοις γεννώμενα; Ὡς γὰρ ἡ ἄγρωστις πολυγονώτατόν ἐστιν ἐν βοτάναις, καὶ οὐδαμοῦ καταλήγει αὐτῆς ἡ γένεσις, ἀλλ' ἀεὶ τὸ πέρας τῆς πρώτης γενέσεως, ἀρχὴ τοῦ ἐφεξῆς γίνεται, τοιαύτη καὶ ἡ τῶν ἁμαρτημάτων ἐστὶ φύσις· αὐτὴ ἑαυτὴν διαδέχεται· καὶ γεννᾷ μὲν ἡ πορνεία πορνείαν· ἡ δὲ ἐν τῷ ψεύδει συνήθεια, ψεύδους γίνεται μήτηρ· καὶ ὁ ἐν κλοπαῖς μελετήσας, κατατολμᾷ ῥᾳδίως τοῦ ἀδικήματος· ἡ γὰρ προλαβοῦσα ἁμαρτία, ἀφορμὴ ἁμαρτίας γίνεται. Ἐὰν οὖν γυμνώσωμεν τὴν ἁμαρτίαν διὰ τῆς ἐξομολογήσεως, ἐποιήσαμεν αὐτὴν ξηρὰν ἄγρωστιν· ἀξίαν τοῦ καταβρωθῆναι ὑπὸ τοῦ καθαρτικοῦ πυ- C ρός· αὕτη δὲ καίεται ἐν τοῖς δάσεσι τοῦ δρυμοῦ.» Καὶ μετ' ὀλίγον· «Ἐὰν οὖν μὴ γένηται ὡς ἄγρωστις ξηρὰ ἡ ἁμαρτία ἡμῶν, οὐ βρωθήσεται ὑπὸ τοῦ πυρὸς, οὔτε καυθήσεται.» Καὶ πάλιν· «Διὰ θυμὸν ὀργῆς Κυρίου, συγκέκαυται ὅλη ἡ γῆ· δείκνυσιν, ὅτι τὰ γήϊνα τῷ πυρὶ τῷ κολαστικῷ παραδίδοται ἐπ' εὐεργεσίᾳ τῆς ψυχῆς· καθὰ καὶ ὁ Κύριος ὑποφαίνει λέγων· «Πῦρ ἦλθον βαλεῖν ἐπὶ τὴν γῆν· καὶ τί θέλω εἰ ἤδη ἀνήφθη;» Προφητικόν. «Καὶ ἔσται ὁ λαὸς, ὡς ὑπὸ πυρὸς κατακεκαυμένος.» Βασίλειος. «Οὐκ ἀφανισμὸν ἀπειλεῖ, ἀλλὰ τὴν κάθαρσιν ὑποφαίνει· κατὰ τὸ εἰρημένον παρὰ τῷ Ἀποστόλῳ, ὅτι εἴ τινος τὸ ἔργον κατακαήσεται, ζημιωθήσεται, αὐτὸς δὲ σωθήσεται· οὕτω δὲ ὡς διὰ πυρός.» Ἀκούεις τοῦ μεγάλου τούτου Πατρὸς, πῶς ἐκπλύνεται καὶ ἀποτίθεται ἡ ἀνομία ἐνταῦθα, ἐν δὲ τῷ μέλλοντι δοκιμάζεται ὑπὸ τοῦ πυρὸς καὶ καθαρίζεται; καὶ ὅτι ἐπ' εὐεργεσίᾳ τῆς ψυχῆς παρὰ τοῦ ἀγαθοῦ δεσπότου ᾠκονόμηται τὸ κολαστικὸν ἐκεῖνο πῦρ, καὶ ὅτι ἡ παρασκευασθεῖσα ὕλη τῆς ἁμαρτίας ἀφανίζεται, καὶ ὡς ἄγρωστις ξηρὰ κατακαίεται, ἐὰν γυμνωθῇ διὰ τῆς ἐξομολογήσεως· ἂν δὲ μὴ γυμνωθῇ, οὐ καταβιβρώσκεται ὑπὸ τοῦ καθαρτικοῦ πυρός; καὶ ὅτι οὐκ ἀφανισμὸν ἀπειλεῖ, ἀλλ' ὑποφαίνει τὴν κάθαρσιν. Ταῦτα λέγων ὁ μακάριος οὗτος, ἐπάγει τὸ ἀποστολικὸν ἐκεῖνο ῥητὸν, τὸ «Αὐτὸς δὲ σωθήσεται, οὕτω δὲ ὡς διὰ πυρὸς·» τὸ γὰρ *σωθήσεται*, σωτηρίαν δηλοῖ κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον, καὶ οὐκ ἀπώλειαν, ὥς τινες βούλονται.

VIII.

D Si igitur quæ antea dicta sunt omnia, et magni Basilii verba falsa sunt, etiam quod a Latinis vocatur purgatorium falsum est. Quod si vera sunt, sicuti sunt, bene sacrum decretum dicit et vere, laudabiliter Latini sentiunt, et recte jureque et absque culpa sanctæ Dei Ecclesiæ nos aggregavimus, bonique viri, et religiosi munere fungimur unionem et conjunctionem pacis et concordiæ ser-

Η'.

Εἰ οὖν τὰ προῤῥηθέντα πάντα, καὶ αἱ ῥήσεις τοῦ μεγάλου Βασιλείου ψευδῆ, καὶ τὸ παρὰ Λατίνοις λεγόμενον πουργατώριον, ψεῦδός ἐστιν· εἰ δ' ἀληθῆ, ὥσπερ καὶ εἰσὶ, καλῶς ὁ ἱερὸς ὅρος λέγει καὶ ἀληθῶς· καὶ ἐπαινετῶς οἱ Λατῖνοι δοξάζουσι καὶ ὀρθῶς· καὶ ἡμεῖς δικαίως ἡνώθημεν καὶ ἀναμαρτήτως τῇ τοῦ Θεοῦ ἁγίᾳ Ἐκκλησίᾳ· καὶ καλῶς ποιοῦμεν καὶ εὐσεβῶς τηροῦντες τὴν ἕνωσιν καὶ τὸν σύνδε-

[83] Luc. XII, 49.

σμον τῆς εἰρήνης καὶ ὁμονοίας. Ἐβουλόμεθα οὖν καὶ ἄλλας μαρτυρίας καὶ ῥήσεις ἁγίων προσθεῖναι ταύτῃ τῇ ὑποθέσει· ἀλλ' ὁ μὴ τούτοις πειθόμενος, οὐδ' ἄλλοις πεισθήσεται, ἀλλ' οὐδ' ὅσοις ἂν εἴποιμεν. Διὰ τοῦτο ἀρκεῖν ἡγούμεθα τὰ εἰρημένα· πρὸς διακριτικοὺς καὶ φιλομαθεῖς ἄνδρας τὸν λόγον ποιοῦντες, καὶ τὴν ἰδίαν σωτηρίαν ὀρεγομένους, καὶ τὴν ἀλήθειαν ὡς ἐνὸν ἐν ὀλίγοις συνιέντας καὶ ἀσπαζομένους προθύμως· καὶ μὴ κατ' ἔριν καὶ φιλονεικίαν μόνον ὅ τι ἂν τύχοι λέγοντας, ὥσπερ ποιοῦσιν οἱ τὴν ἀλήθειαν ἀφειδῶς πως καὶ ἀναιδῶς διὰ μοχθηρίαν καὶ ἀμβλύτητα νοὸς ἀποῤῥίπτοντες.

Καὶ ταῦτα μὲν οὕτως. Πρὸς δὲ τὰ ἐπαπορούμενα ὑμῖν τὸν λόγον τρέψωμεν. Φασὶ γὰρ οἱ ἀντιμαχόμενοι τούτοις, πρῶτον ὅτι ἀρκεῖ τῷ ἀνθρώπῳ ἐν τῇ τελευταίᾳ τῆς ἀποδημίας αὐτοῦ ἡμέρᾳ, ἡ μετὰ δακρύων μετάνοια, καὶ ἡ θερμὴ ἐξομολόγησις, ὥστε σωθῆναι αὐτὸν, καὶ ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν ἀπενεχθῆναι. Καὶ παράδειγμα προφέρουσι λῃστοῦ τινος μετὰ δακρύων μιᾷ νυκτὶ κατανυγέντος, καὶ εὐθὺς ἀποψύξαντος· καὶ ὡς οἱ ἄγγελοι ἐλθόντες, καὶ μηδὲν ἄλλο εὑρόντες, ἢ τὰ πρὸ μικροῦ χυθέντα δάκρυα, τῶν δαιμόνων ἀντιβοώντων, ὡς οὐδὲν ἀγαθὸν κέκτηται· οἱ ἅγιοι ἄγγελοι τὸ καταβεβρεγμένον χειρόμακτρον τοῖς δάκρυσιν, ἐν τῇ πλάστιγγι τοῦ ζυγοῦ θέντες, οὕτω κατῄσχυναν τοὺς δαίμονας τῷ τοῦ Θεοῦ ἐλέει. Καὶ τῆς πόρνης τὸ παράδειγμα παρεισάγουσι, καὶ ἄλλα ὅμοια· μὴ συνιέντες οἱ ἄνθρωποι, ὅτι ὑπὲρ ἡμῶν ταῦτά εἰσι· καὶ ἡμεῖς οὕτω λέγομεν· ὅτι ἔσωσεν ἐκεῖνον, τὸ χυθὲν δάκρυον, καὶ τῆς αἰωνίου κολάσεως ἠλευθέρωσεν· ἣν ἂν ἐκληρονόμησεν ἀναμφιβόλως, εἰ μὴ τὴν μετάνοιαν ἐκείνην καὶ τὰ δάκρυα ἐπεδείξατο· ἀλλ' οὐκ εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν ἀπηνέχθη, εἰ μὴ διὰ τοῦ καθαρτηρίου πυρὸς ἐγένετο ἄξιος. Οὗτοί εἰσιν οἱ ἐν τῷ καθαρτηρίῳ καθαιρόμενοι, οἱ θερμὴν μετάνοιαν δείξαντες, καὶ μετὰ συντετριμμένης καρδίας ἀπελθόντες· οὐ γὰρ προσωποληψία παρὰ τῷ Θεῷ. Ἔστιν οὖν ἀνάγκη ἵνα ὁ τὸν Θεὸν ἰδεῖν ἐφιέμενος, τὴν ψυχὴν αὐτοῦ εἰς τὸ ἀρχαῖον κάλλος ἐπανάγῃ, ὃ εἶχε πρὸ τῆς παρακοῆς καὶ τῆς καταδίκης ὁ Ἀδὰμ ἐν τῷ παραδείσῳ. Διὰ τοῦτο καὶ κατῴκει αὐτὸν ἀναμάρτητος ὤν. Διολισθήσας δὲ καὶ ἡμαρτηκὼς, ἐξώσθη αὐτοῦ. Οἱ γοῦν βουλόμενοι τὸν παράδεισον οἰκῆσαι καθαρθήτωσαν οὕτως, ὥστε μηδένα σπῖλον ἢ μῶμον ἁμαρτίας ἐν ἑαυτοῖς ἔχειν. Οὐ γὰρ ἀρκεῖ μόνη ἡ μετάνοια. Εἰ γὰρ ἤρκει, οὐκ ἂν οἱ ζῶντες εἰργάζοντο τοὺς μετὰ τὴν ἐξομολόγησιν δοθέντας τοῖς ἀποιχομένοις κανόνας· ἀλλ' ὥσπερ ἐξομολογουμένοις τοῖς ζῶσιν ἐπιτίμια δίδοται ὑπὸ τῶν πνευματικῶν Πατέρων, ὥστε ἀποκαθᾶραι τὰς ἐπιμιχθείσας κηλῖδας ταῖς ψυχαῖς αὐτῶν, καὶ ἵνα κτήσωνται ἀρετὴν πρὸς τὸ τυχεῖν τῆς ἐπουρανίου ζωῆς, οὕτω καὶ τοῖς ἐν τῷ τέλει τῆς ζωῆς μετανοοῦσι, καὶ ἐν θερμοῖς δάκρυσιν ἐξομολογουμένοις, καὶ εὐθὺς ἀπελθοῦσιν, ἐπιτίμιον δέδοται τὸ καθάρσιον πῦρ, ἐν ᾧ ὀδυνᾶται καὶ τήκεται ἡ ψυχὴ, μνημονεύουσα τοῦ καιροῦ ὃν ἀπώλεσεν ἐν τοῖς αἰσχίστοις μένουσα. Συντέμνει δὲ τὸν καιρὸν, καὶ τῆς ὀδύνης ἀπαλλάτ-

A vando. Fuit in animo aliis etiam testimonia et dicta sanctorum huic argumento adjungere; sed qui iis fidem non adhibuerit, neque aliis adhibebit, etiamsi multo plura quis addiderit. Idcirco satis esse, quæ supra exposita sunt arbitramur ad discretos et discendi cupidos homines convertentes sermonem, qui et suam expetunt salutem, verumque, quoad possibile sit, et intelligunt breviter et amplectuntur libenter, non litigandi et contendendi studio quidquid occurrerit adducentes, sicuti ii faciunt qui veritatem incessanter et impudenter ob animi pravitatem et mentis hebetudinem abjiciunt.

Et hæc quidem hactenus. Nunc ad ea quæ contendentes nobis objicitis, orationem convertemus. Dicunt enim qui his adversantur, primum quod B homini sufficit in extremo peregrinationis suæ die pœnitentia cum lacrymis et fervens confessio ad salutem et ad cœleste regnum obtinendum, latronis cujusdam exemplum nobis objicientes, qui nocte una compunctus exspiravit statim; cumque angeli advenissent, nihilque aliud quam paulo ante effusas lacrymas reperissent, dæmonibus reclamantibus in eo nihil boni inveniri, sanctos angelos mantile lacrymis madefactum in trutinam posuisse aiunt, itaque dæmones Dei misericordia confudisse. Meretricis etiam exemplum inducunt, atque alia his similia, non percipientes homines quod hæc pro nobis faciunt. Nosque sic respondemus, effusas lacrymas eum salvasse et a sempiterna vindicasse damnatione quam procul dubio subiisset, C nisi pœnitentiam illam et lacrymas ostendisset; sed cœleste regnum nunquam impetrasset, nisi purgatorius ignis eo dignum effecisset. Illi sunt qui in purgatorio purgantur, qui ferventem pœnitentiam commonstrant, et contrito corde ex hoc mundo discedunt, quia non est acceptio personarum apud Deum. Necesse igitur est ei qui Deum videre cupit, ut animam suam in antiquam pulchritudinem restituat, quam ante inobedientiam et damnationem in paradiso Adamus obtinebat: et propterea ibi eum collocavit, cum esset sine peccato, sed cum offendisset et peccasset, inde expulsus est. Qui volunt igitur paradisum incolere, ita purgentur, ut in iis nec macula nec livor reperiatur. D Non enim sola sufficit pœnitentia; nam si sufficeret, nunquam viventes formulis uterentur quæ post peractam confessionem sunt institutæ. Ac veluti a spiritualibus patribus pœnæ assignantur iis qui in vita confessionem adhibent, ut maculis quibus animæ eorum sunt respersæ, mundentur, sic et iis qui in vitæ fine constituti pœnituerint, et fervidis cum lacrymis confessionem peregerint, et statim decesserint, pœna assignatur purgatorius ignis, ubi affligitur et maceratur anima, cum in memoriam revocat amissum tempus dum in peccatis versaretur. Sed tempus abbreviant et a cruciatu liberant preces, oblationes et orationes, ut sæpe dictum est. Qui non credit, ex me audiat illud, quomodo voce psallit, « A lacrymis et gemitu inferni servum.

tuum, Salvator, libera. » Sancti namque neque gemunt neque flent, sed neque in inferno ullo modo sunt. Desperati et impii quidem flent et plectuntur in inferno, sed de iis commemorationem facere non est opus, cum frustra sit, ut pluries a nobis expositum est. Consequens est ut ii sint quos dicimus in pœnitentia decessisse, et non satisfecisse, quos in inferno cum impiis et desperatis esse negamus, in obscuro et caliginoso damnationis loco; neque vero eosdem aut inutiliter gemere, aut incassum flere concedimus, sed in medio scilicet purgationis loco, ubi seorsum et doloribus excruciantur et gemunt, quod sua sponte bonis fuerint privati, quodque post dissolutam corporis compagem, non ea statim sint assecuti, pro quibus a tenebris redimi deprecamur, et a tristibus quibus detinentur vinculis liberari, et de custodia educi, et cum Malachia propheta canimus, quando dicit, « Quasi ignis in fornace et quasi herba fullonum purgabit, mundabit Deus quosdam [33]. » At ille æternus ignis neminem mundat neque lavat. Si ergo sancti lotione vel mundatione non egent (sunt enim labis expertes), sed neque qui in inferno degunt impii et impœnitentes eluentur vel mundabuntur unquam, nam desperati sunt. Qui ergo sunt quos lavabit et mundabit Deus secundum prophetam? At ii sunt quos medios nominamus. Alioqui si peccatores in extremo vitæ constituti sola confessione veniam impetrent, supervacanea sunt omnia quæ fieri sanxit Ecclesia.

Secundam adversus nos objectionem adducunt, quod si ei qui obdormierit opitulari opus est, et si omnino datur subsidium, habentibus qui auxilientur, dabitur, at pro non habentibus quis deprecabitur? Et hanc quamprimum dissolvemus, quippe cum hi quoque binos habeant adjutores, hic Ecclesiam, et ibi purgatorium ignem, quod in pœnitentium subsidium comparatum est. Rursus dementes estis, neque percipitis Ecclesiam Dei semper orare pro mortuis, et singulis Sabbatis pro animabus tantum facere commemorationem. Præterea bis in anno pro defunctorum memoria celebrat festum, in Sabbato dico, quod carnis privium præcedit, et ante Pentecosten. Hoc eo fit, ut simul omnes comprehendant, et eos qui cognatos, qui curam de iis suscipiant, pariter et qui non habent, ut et ipsi cum omnibus in commune hujus subsidii participes efficiantur.

Tertiam postea et urgentiorem nobis afferunt admodum exsultantes et supercilium attollentes. Esto, dicentes, purgentur nunc animæ, quousque universalis adveniat resurrectio; sit tempus in quo cruciatus, gemitus et lacrymas in inferno perpetiantur, sicuti vos asseritis: peracta purgatione, regni cœlestis compotes fiant; sed in commutatio-

A τει ἡ δέησις καὶ ἡ προσφορὰ καὶ ἡ προσευχὴ ὡς πολλάκις εἴρηται. Ὁ δὲ ἀπιστῶν, τοῦτο παρ' ἡμῶν ἀκουσάτω· πῶς ψάλλει μεγάλῃ τῇ φωνῇ· Δακρύων καὶ στεναγμῶν τῶν ἐν τῷ ᾅδῃ τὸν δοῦλόν σου ἐλευθέρωσον, Σωτήρ. Οἱ ἅγιοι γάρ, οὔτε στενάζουσιν, οὔτε μὴν δακρύουσιν· ἀλλ' οὐδὲ ἐν τῷ ᾅδῃ εἰσίν· οἱ δ' ἀπεγνωσμένοι καὶ ἀσεβεῖς, δακρύουσι μὲν ἐν τῷ ᾅδῃ καὶ κολάζονται, ἀλλ' οὐ δεῖ περὶ ἐκείνων μνήμας ποιεῖν, ὡς ἀνόνητον ὄν. Καὶ τοῦτο πολλάκις ἔφημεν. Ἕπεται τούτους εἶναι οὓς λέγομεν, τοὺς ἐν μετανοίᾳ τελευτήσαντας, καὶ μὴ ἱκανοποιήσαντας· οὓς οὔ φαμεν μετὰ τῶν ἀσεβῶν καὶ ἀπεγνωσμένων εἶναι ἐν τῷ σκοτεινῷ καὶ ζοφερῷ τῆς κολάσεως τόπῳ, καὶ στενάζειν ἀνωφελῆ, καὶ δακρύειν ἀνόνητα. Ἀλλ' ἐν τῷ μέσῳ δηλαδὴ τῆς καθάρσεως
B τόπῳ, ἐν ᾧ μερικῶς ὀδυνῶνται καὶ στενάζουσι πῶς ἐστερήθησαν ἑκόντες τῶν ἀγαθῶν, καὶ οὐκ ἔτυχον τούτων εὐθὺς μετὰ τὴν διάλυσιν τῶν σωμάτων. Περὶ ὧν δεόμεθα λυτρωθῆναι τοῦ σκότους, καὶ λυθῆναι τῶν δεσμῶν, τῶν κατεχόντων αὐτοὺς ἀνιαρῶν, καὶ ἐκβῆναι τῆς φυλακῆς· καὶ συνᾴδομεν τῷ προφήτῃ Μαλαχίᾳ, ὅς φησιν, « Ὡς πῦρ ἐν χωνευτηρίῳ, καὶ ὡς πόα πλυνόντων, πλυνεῖ καὶ καθαριεῖ ὁ Θεός τινας. » Τὸ δὲ πῦρ ἐκεῖνο τὸ αἰώνιον, οὐ καθαρίζει τινὰς οὐδὲ πλύνει. Εἰ οὖν οἱ ἅγιοι οὐ δέονται πλύσεως, ἢ καθαρισμοῦ, ἄμωμοι γάρ εἰσιν· ἀλλ' οὐδὲ οἱ ἐν τῷ ᾅδῃ ὄντες ἀσεβεῖς καὶ ἀμετανόητοί ποτε πλυθήσονται ἢ καθαρθήσονται, ἀπεγνωσμένοι γάρ εἰσι· τίνες ἄρα εἰσὶν οὓς πλυνεῖ καὶ καθαρίσει ὁ
C Θεὸς κατὰ τὸν προφήτην; Ἀλλ' οὗτοί εἰσιν οὓς λέγομεν μέσους. Ἄλλως τε καὶ εἰ οἱ ἁμαρτάνοντες ἀπὸ μόνης ἐξομολογήσεως τῆς ἐν τῷ τέλει τοῦ βίου γενομένης συγχωροῦνται, περισσὰ πάντα ὅσα μετὰ θάνατον ἡ Ἐκκλησία νενομοθέτηκε ποιεῖν.

Δεύτερον ἐπάγουσιν ἐπαποροῦντες ἡμῖν· ὅτι εἰ δεῖ βοηθῆσαι τῷ κοιμηθέντι, καὶ εἰ ἔστιν ὅλως ἐπικουρία οἱ ἔχοντές τινα πρὸς ὠφέλειαν· οἱ δὲ μὴ ἔχοντες, τίς ὑπὲρ αὐτῶν προσεύξεται; Καὶ πρὸς τοῦτο ταχεῖα ἡ λύσις γενήσεται. Ὅτι καὶ οὗτοι, δύο τοὺς ἐπικουροῦντας ἔχουσιν· ἐνταῦθα τὴν Ἐκκλησίαν· καὶ ἐκεῖσε τὸ καθαρτήριον πῦρ, ὃ ἡτοίμασται διὰ τοὺς μετανοοῦντας. Ἀλλ' ἀσύνετοί ἐστε, καὶ οὐκ ἔγνωτε ὅτι ἡ τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία εὔχεται ἀεὶ ὑπὲρ τῶν κεκοιμημένων, καὶ κατὰ πᾶν Σάββατον μόνως περὶ τῶν ψυχῶν μνείαν ποιεῖται; Καὶ ἔτι δὶς τοῦ ἐνιαυτοῦ ἄγει πανήγυριν περὶ μνήμης
D ψυχῶν, ἐν τῷ Σαββάτῳ τῷ πρὸ τῆς Ἀπόκρεω φημι, καὶ τῷ πρὸ τῆς Πεντηκοστῆς. Τοῦτο δὲ γίνεται, ἵνα ὁμοῦ πάντας συμπεριλάβῃ, καὶ τοὺς μὴ τυχόντας ἐπιμελείας παρὰ τῶν οἰκείων αὐτῶν, ἴσως ὡς μὴ ἐχόντων, ἵνα κἀυτοὶ μετὰ πάντων κοινῶς τύχωσι ταύτης.

Εἶτα τὸ τρίτον καὶ βιαιότερον προφέρουσι, μάλα γαυριῶντες καὶ τὴν ὀφρὺν ἐπαιρόμενοι· Ἔστω, λέγοντες, ὅτι νῦν καθαίρονται αἱ ψυχαί, ἕως τῆς κοινῆς ἀναστάσεως· καὶ ἔστι καιρὸς ἵνα πειραθῶσι τῆς ὀδύνης καὶ τῶν στεναγμῶν καὶ δακρύων τῶν ἐν τῷ ᾅδῃ, ὥσπερ λέγετε· μετὰ δὲ τὸ καθαρθῆναι, καὶ τῆς τῶν οὐρανῶν κατοικίας μέτοχοι γίνονται.

[33] Malach. III, 2.

'Εν τῇ ἡμέρᾳ δὲ τῆς ἐναλλαγῆς, κατὰ τὸν μακάριον Παῦλον, εὑρεθήσονται καὶ ζῶντες· οἵτινες οὐ φθάσουσι τοὺς κοιμηθέντας ἀνισταμένους, ὅτι ἐν ῥοπῇ ὀφθαλμοῦ καὶ ἐν ἀτόμῳ, καὶ οἱ ζῶντες ἐναλλαγήσονται, καὶ οἱ νεκροὶ ἐγερθήσονται· ποῦ λοιπὸν καιρὸς ἐν τῇ ῥοπῇ τοῦ ὀφθαλμοῦ, πειρασθῆναι καὶ κοπιᾶσαι; ποῦ δὲ καὶ λειτουργίαι καὶ ἐλεημοσύναι, καὶ τἄλλα; ὅτι βραχὺς ὁ καιρός· καὶ ὁ ἀγὼν τελειοῦται· καὶ οἱ στέφανοι δίδονται· καὶ ἕκαστος ἀπολαμβάνει καθ' ὃ ἔπραξε. Τί οὖν πρὸς ταῦτα ἐρεῖτε ὑμεῖς, οἱ τὴν ἐν Φλωρεντίᾳ σύνοδον στέργοντες, καὶ γενναίως αὐτὴν κηρύττοντες; οἱ καιροὺς τιθέντες τοῖς καθαιρομένοις ἐν τῷ ἀηδεῖ ἐκείνῳ καὶ σκοτεινῷ τόπῳ· τί καὶ πρὸς ταῦτα ἂν εἴπητε; Πρὸς τοῦτο οὖν μετὰ μακροθυμίας τὴν ἀκοὴν χορηγήσατε· ὅτι δίκαιος ὢν ὁ Κύριος, καὶ δικαιοσύνας ἀγαπᾷ, καὶ τὴν τῶν ἀνθρώπων σωτηρίαν ἀεὶ προμηθεύεται. Τοὺς μὲν νῦν ἀποθνήσκοντας ἐν μετανοίᾳ ἀληθεῖ, ὡς πολλάκις εἴρηται, τῷ καθαρτηρίῳ παραπέμπει, καιρὸν διδοὺς αὐτοῖς τῆς καθάρσεως, ἑκάστῳ κατὰ ἀναλογίαν τῶν πλημμελημάτων αὐτοῦ· τοῖς τότε δὲ, πολυειδῶς καὶ πολυτρόπως τὴν σωτηρίαν ἐργάζεται. Πρῶτα μὲν ποινὴν ἀνείκαστον δώσει τὸν τοῦ 'Αντιχρίστου δηλαδὴ πειρασμόν· ὃς κατὰ τὰς ἱερὰς Γραφὰς, μεγάλην ἐπήρειαν δώσει καὶ τοῖς ἐκλεκτοῖς δούλοις τοῦ Θεοῦ· ἡ δ' ὑπομονὴ αὐτῶν σώσει αὐτοὺς, κατὰ τὸν λόγον τοῦ Κυρίου, ὅτι ὁ ὑπομείνας εἰς τέλος, οὗτος σωθήσεται· οἵ τινες δὲ τῷ τέλει τοῦ βίου χρήσονται, δι' ἄλλου τρόπου σώσει αὐτοὺς, δριμυτέραν διδοὺς αὐτοῖς τὴν ποινὴν τοῦ καθαρτηρίου πυρὸς ἐν μιᾷ καιροῦ ῥοπῇ, ἢ τοῖς ἐν χρόνοις ἑκατόν. Καὶ παραδείγματος χάριν, ἡ ἐξουσία ἐν ἑνὶ καὶ τῷ αὐτῷ πταίσματι, δύο τινὰς χειρώσεται· ὧν τὸν μὲν κατακρινεῖ χρόνον ἕνα ποιῆσαι ἐν φυλακαῖς, καὶ ἀπολυθῆναι· τὸν δὲ, ποινῇ ἑτέρᾳ δριμυτέρᾳ τῆς φυλακῆς, ἐν μιᾷ ὥρᾳ δοθῆναι αὐτῷ βασάνους κολαστηρίων δέκα, καὶ ἀπολυθῆναι. Τίς οὖν ἐκ τῶν δύο δριμυτέραν ὑπέστη τὴν δίκην, εἰπέ μοι· ὁ τὸν ἐνιαυτὸν ἐν τῇ φυλακῇ ποιήσας, ἢ ὁ τὰς βασάνους λαβὼν ἐν βραχεῖ μορίῳ ὥρας; Εὔδηλον ὅτι οὗτος. Οὕτω καὶ ἐν τῇ ὥρᾳ ἐκείνῃ, καὶ τῇ τοῦ ὀφθαλμοῦ ῥιπῇ. 'Ο τῶν δυνάμεων Κύριος, ὁ πάντα δυνάμενος, καὶ τοῦτο δύναται ποιῆσαι, διδοὺς τὴν ποινὴν ἐν ἀκαρεῖ χρόνῳ, τοῖς τότε εὑρεθεῖσιν ἐν ἐκείνῃ τῇ ὥρᾳ ἐν μετανοίᾳ καὶ ἐν καθάρσει, καὶ μὴ φθάσασιν ἐντεῦθεν ἱκανοποιῆσαι, δριμεῖαν. Ἢ ἡ μὲν ἐξουσία δύναται τοῦτο ποιῆσαι, ὁ δὲ τῶν δυνάμεων Κύριος οὐ δύναται; 'Αλλὰ ταῦτά μοι ἤδη εἴρηται καὶ καλῶς καὶ ἱκανῶς κατ' ἐμὴν γνώμην. Οὐ κατὰ φιλόνεικον δὲ ἀπόδειξιν, ἀλλὰ τῇ ἀληθείᾳ ὅσον οἷόν τε συνηγορῆσαι γλιχόμενοι, ταῦτ' ἔφημεν. Τὸν δὲ τούτοις μὴ πειθόμενον, οὐδ' ἄν τις ἐκ νεκρῶν ἀναστῇ κατὰ τὸ λόγιον, πεῖσαι δυνηθείη ἄν. Σὺ δ', ὀρθόδοξε, ἔχεις ἱκανῶς καὶ τοῦ τρίτου κεφαλαίου τὰς ἀποδείξεις καὶ μαρτυρίας, ἃς ἀπὸ τῶν ἱερῶν Γραφῶν τῶν θεολόγων καὶ διδασκάλων τῆς 'Εκκλησίας ἀναλεξάμενοι, κατὰ τὸ ἡμῖν ἐφικτὸν ἐκτεθείκαμεν. 'Αφ' ὧν ἐδείξαμεν φανερῶς ὡς αἱ ψυχαὶ μεγάλην ὠφέλειαν ἔχουσι μετὰ θάνατον. 'Εν τούτοις μένε· ἐν τούτοις ἴσθι. Ὅτι οὐκ ἔστιν ἄλλως πως, ἢ ὡς οἱ τῆς 'Εκκλησίας φωστῆρες διδάσκουσιν.

nis die secundum beatum Paulum, et qui tunc vivunt aderunt, qui ante mortuos non resurgent, quia in ictu oculi et in momento vivi commutabuntur; et mortui resurgunt, quomodo tempus remanet in ictu oculi aggrediendi et laborem insumendi? Ubi sacrificia, eleemosynæ et reliqua propter angustiam temporis, in quo certamen peragitur, et coronæ traduntur, et unusquisque recipit secundum opera sua? Quid ad hæc respondebitis vos, qui Florentinam synodum amplectimini et strenue ipsam prædicatis? qui tempora assignatis iis qui purgantur in tristi et tenebroso loco illo, quid adversus hæc afferetis? Huic rei adhibita lenitate animi, aures, quæso, accommodate. Quia justus est Dominus et justitias amat, et semper est de animarum salute sollicitus. Qui nunc in vera pœnitentia decedunt, eos, ut sæpe dictum est, transmittit ad purgatorium, unicuique tempus in quo purgetur assignans, secundum commissi proportionem, cæteris eo tempore multipliciter et multifariam salutem parabit. Primum quidem pœnam incomprehensibilem tradit, Antichristi scilicet tentationem, qui secundum Scripturas vexationem magnam exhibebit, etiam electis servis Dei. Patientia vero eorum salvabit illos, secundum verbum Domini, quod qui perseveraverit usque in finem hic salvus erit. Et qui vitæ finem sortientur, alio modo salvabit illos, acerbiorem iis quam purgatorii ignis assignans pœnam uno tantum momento temporis, quam si anni centum intercederent. Exempli gratia, magistratus pro uno et eodem crimine duos comprehendet, quorum alterum, annum unum damnabit ad carcerem, et liberabit; alterum alia pœna vinculis graviore, ut una hora cruciatus suppliciorum decem experiatur, et liberabit: quis ex duobus, dic mihi, acerbiorem pependit pœnam? qui per annum sit commoratus in vinculis, an qui per breve temporis spatium tortus fuerit? Apertum est quod iste. Sic et in illa hora, et uno ictu oculi, potentiarum Dominus, qui omnia potest, et hoc efficere potest, acrem assignando pœnam in indivisibili tempore tunc iis qui deprehensi fuerint in pœnitentia et purgatione, nec satisfactione uti potuerint. Alioqui judex potest efficere, potentiarum Dominus non potest? Sed hæc jam satis a me exposita sunt: et recte, ut arbitror, non contendendi studio demonstrando hæc conscripsimus, sed quoad ejus fieri potest, veritati patrocinari cupiendo. Sed qui his fidem non adhibebit, neque si quis a mortuis resurgat, persuadebit unquam. Tu autem, orthodoxe, quantum satis est, habes tertii capitis demonstrationes et testimonia quæ a sacris Scripturis theologorum, et Ecclesiæ doctoribus colligentes, pro virili exposuimus. Ex quibus liquido comprobavimus, animas post mortem magnum capere emolumentum. In his mane, in his esto, quippe cum aliter esse non possit quam Ecclesiæ luminaria docent.

ΑΠΟΔΕΙΞΙΣ ΤΟΥ ΤΕΤΑΡΤΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ

ΤΩΝ ΕΝ ΤΩ ΟΡΩ ΤΗΣ ΣΥΝΟΔΟΥ

Περὶ τῆς ἀπολαύσεως τῶν ἁγίων.

DEMONSTRATIO QUARTI CAPITIS

QUÆ IN DECRETO SYNODI CONTINENTUR

De fruitione sanctorum.

I.

Hoc est quartum decreti caput, quod ut periculosum criminantur, et ab orthodoxa fide alienum: videlicet, quod sancti sint in gloria Dei, et lætentur visione ejus ac quatenus animæ perfecte participes sint ejus divinæ fruitionis. Sed quidam recipiunt, ex numero inquam schismaticorum (schismaticos enim eos appello, qui sacram non sequuntur synodum), quidam vero negant. Cæterum adversus eos qui confitentur non est disputationi locus, sed adversus dubitantes vel contra sentientes necesse est nobis omni conatu disserere et strenue respondere, ut etiam hoc una cum aliis stabiliatur, et iis qui discrimen hujus rei percipere volunt, veritas innotescat, qua cognita, schismaticorum insaniam perspiciant, quodque sine ulla prorsus ratione synodo adversantur et sanctis qui apertissime hanc sententiam in libris suis theologicis comprobant. Servata igitur eorum quæ antea exposuimus consequentia, incipiamus rursus his cum charitate respondere. Deprecor ergo vos ut attente audiatis quæ mox dicturi sumus, ut omnis offensio quæ concordiam possit impedire de medio tollatur, veritas vero in omnium animo insita, fructum pacis et charitatis producat, cesseique lis et contentio, concordia vero et charitas consequatur. Unde igitur initium sumam, vel unde incipiam, fratres? Undique divinas Scripturas, sacrum Evangelium et doctores Ecclesiæ video aperte iis quæ a vobis afferuntur, contradicere. Vos vero ex vestris nil necessario concluditis, nisi ante communem resurrectionem, sanctos et peccatores quæ merentur præmia vel pœnas non recipere: id profecto, fratres, ut viri eruditi judicant, nullam vim habet. Quod autem justi et peccatores a die exitus eorum recipiunt, Deo verba subministrante dum os aperimus, ostendetur. Sed ordine incipiendo, etiam hoc loco oportet orationem veluti in judicio proponere, ut hoc dogma sole clarius et purius elucescat exacte interrogando et respondendo perpensum.

A Α'.

Τὸ δὲ τέταρτον τοῦ ὅρου κεφάλαιον ᾧ ἐγκαλοῦσιν ὡς σφαλερῷ καὶ ξένῳ τῆς ὀρθῆς δόξης, τῷ, οἱ ἅγιοι δηλαδὴ εἰσιν ἐν τῇ δόξῃ τοῦ Θεοῦ, καὶ εὐφραίνονται τούτου τῇ θεωρίᾳ· καὶ τελείως καθὸ ψυχαὶ τῆς θείας ἐκείνης μετέχουσιν ἀπολαύσεως. Τινὲς μὲν στέργουσιν ἐξ αὐτῶν, δηλονότι τῶν σχισματικῶν· σχισματικοὺς γὰρ ἐγὼ ἐκείνους καλῶ, τοὺς μὴ ἑπομένους τῇ ἱερᾷ συνόδῳ· τινὲς δ' ἀρνοῦνται· καὶ πρὸς μὲν τοὺς ὁμολογοῦντας, οὐδεὶς ἡμῖν λόγος· πρὸς δὲ τοὺς ἐπαποροῦντας, ἢ τἀναντία φάσκοντας, ἀνάγκη ἐστὶν ἱκανὸν δοῦναι λόγον, καὶ γενναίως ἀπολογήσασθαι· ὅπως καὶ τοῦτο μετὰ τῶν ἄλλων ὀχυρωθῇ· καὶ ἵνα οἱ βουλόμενοι τὴν διαφορὰν συνιέναι τοῦ πράγματος, γνωρίσωσι τὴν ἀλήθειαν· B γνωρίσαντες δὲ, ἴδωσι τὴν τῶν σχισματικῶν μανίαν· καὶ ὡς μηδένα λόγον ἔχοντες, ἐναντιοῦνται τῇ συνόδῳ, καὶ τοῖς ἁγίοις τοῖς προφανῶς θεολογοῦσι ταύτην τὴν δόξαν. Κατὰ συνέχειαν τοίνυν τῶν πρότερον εἰρημένων, ἀρχώμεθα καὶ αὖθις μετὰ ἀγάπης ἀπολογήσασθαι καὶ πρὸς τοῦτο. Παρακαλῶ οὖν ὑμᾶς, νουνεχῶς ἀκούειν τῶν ῥηθησομένων, ὅπως πᾶν μὲν πρόσκομμα τῆς εἰρήνης κωλυτικὸν ἐκ μέσου γένηται· ἡ δ' ἀλήθεια ταῖς ψυχαῖς πάντων ἐμφυτευθεῖσα, καρποφορήσῃ καρπὸν εἰρήνης τε καὶ ἀγάπης, παυθῇ τε ἡ ἔρις τε καὶ ἡ φιλονεικία, ἐπακολουθήσῃ δὲ ἡ ὁμόνοια καὶ ὁ τοῦ Θεοῦ ἔρως. Πόθεν οὖν ἀπάρξομαι, ἀδελφοί; ἢ πόθεν τὴν καταρχὴν ποιήσομαι; Πάντοθεν ὁρῶ τὰς θείας Γραφὰς C καὶ τὸ ἱερὸν Εὐαγγέλιον, καὶ τοὺς διδασκάλους τῆς Ἐκκλησίας, προφανῶς ἀντιλέγοντας τοῖς παρ' ὑμῶν λεγομένοις· ὑμεῖς δὲ, οὐδὲν ἀναγκαῖον συνάγετε ἐξ ὧν λέγετε· ἀλλ' ἢ μόνον, ὡς οὔπω μὴ τῆς κοινῆς ἀναστάσεως γενομένης, οἱ ἅγιοι οὐκ ἀπέλαβον καὶ οἱ ἁμαρτωλοὶ τὰ κατ' ἀξίαν αὐτοῖς. Τοῦτο μὲν, ἀδελφοί, ὡς δοκεῖ τοῖς λογίοις, οὐδὲ μίαν δύναμιν ἔχει. ὅτι δὲ ἀπολαμβάνουσιν οἱ ἅγιοι καὶ οἱ ἁμαρτωλοὶ ἀπὸ τῆς ἡμέρας τῆς ἐξόδου αὐτῶν, δειχθήσεται, τοῦ Θεοῦ διδόντος ἡμῖν λόγον ἐν ἀνοίξει τοῦ στόματος. Ἀλλ' ἀρχόμενοι, κατὰ τάξιν, κἀν τούτῳ ὀφείλομεν τὸν λόγον ὡς ἐν δικαστηρίῳ προθεῖναι· ὅπως ἀναφανῇ τὸ δόγμα τρανώτερον καὶ καθαρώτερον τοῦ ἡλίου, ἐξεταζόμενον ἀκριβῶς κατὰ πεῦσίν τε καὶ ἀπόκρισιν

B'.

Ἐρωτῶμεν οὖν ὑμᾶς, ἀδελφοί, διὰ ποίαν αἰτίαν οὐ βούλεσθε τοὺς ἁγίους ἀπολαμβάνειν τὰ νῦν; Εἰ μὲν ὅτι ἡ ἀνάστασις οὐκ ἦλθεν ἔτι· τοῦτο οὐκ ἀναγκάζει μὴ τοὺς ἁγίους ἀπολαμβάνειν. Πάντοτε γὰρ ὁ Θεὸς δίκαιός ἐστι· καὶ νῦν, καὶ ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς ἀναστάσεως. Εἰ οὖν δίκαιός ἐστι, καθὼς καὶ ἔστι, γέγραπται γάρ, « Δίκαιος Κύριος, καὶ δικαιοσύνας ἠγάπησεν, » οἱ δὲ ἅγιοι διὰ τὸν ὄντως δίκαιον τὰς ψυχὰς παρέδωκαν ἑαυτῶν· ὅπως μετὰ τοῦ δικαίου Θεοῦ ἀναπαύσωνται, νῦν ἕπεται ὄντως μετὰ τοῦ δικαίου Θεοῦ εἶναι· ἐπεὶ μετὰ θάνατον οἱ τοιοῦτοι βεβαίως δίκαιοι· καὶ σὺ ψάλλεις προσευχόμενος, « Ἀνάπαυσον αὐτοὺς λέγων ἔνθα οἱ δίκαιοι ἀναπαύονται. » Εἰ δὲ οὐκ ἀναπαύονται μετὰ τοῦ δικαίου, διστάζεται αὐτῶν ἡ δικαιοσύνη· ὅπερ καὶ σοὶ οὐκ ἀρέσκει. Οὐδαμῶς, φασί, τὰ νῦν ἀπολαμβάνουσιν οἱ δίκαιοι, ἢ τῆς ἀπολαύσεως ὅλως μετέχουσιν· ἀλλ' ἐλπίζουσιν ἐν καιρῷ ἀπολαύσειν· καὶ τούτῳ εὐφραίνονται καὶ ἀγαλλιῶσι. Τοῦτο δὲ παρόμοιον ἔσται τοῖς διψῶσι καὶ κεκαυμένοις ὅταν παρακέωνται πηγῇ τινι, τῇ δίψῃ φλεγόμενοι, καὶ τὸ ὕδωρ ὁρῶντες ἐγγὺς αὐτῶν, καὶ γλιχόμενοι μὲν ἐμπλησθῆναι τοῦ ὕδατος, τοῦ καταψύξαι τὸν φλογμόν τε καὶ καύσωνα τὸν ἐκ τοῦ κόπου καὶ τῆς ταλαιπωρίας, ἀοράτως δέ πως κρατούμενοι, οὐ δύνανται πιεῖν· καὶ οὕτω μᾶλλον ἐκκαίονται τῇ θεωρίᾳ τοῦ ὕδατος· καὶ ἡ δίψα τούτοις μᾶλλον αὔξει, καὶ δεινῶς ὡς εἰκὸς καταφλέγει. Ἀλλὰ τοῦτο καὶ τὰ ὑπομάζια βρέφη γελάσονται· εἰ τῇ ἐλπίδι τοῦ ποτοῦ εὐφραίνεται ὁ διψῶν, κἂν καὶ τοῦ ὕδατος οὐ μεταλαμβάνῃ. Κατ' ἐμὲ δέ, οὐ μόνον οὐκ εὐφραίνεσθαι τοὺς ἁγίους συμπεραίνει ὁ ὑμέτερος λόγος, ἀλλὰ καὶ λυπεῖσθαι καὶ πάθος ὑφίστασθαι. Ὅτι δὲ τοῦτ' ἀληθές, σκεπτέον. Τὸ ἄκρον τῶν ἀγαθῶν, ὡς τοῖς ἁγίοις καὶ θεολόγοις δοκεῖ, ἔστι μόνος ὁ Θεός· ἔστι δὲ χαρὰ καὶ ἀγαλλίασις καὶ ἔφεσις καὶ ἐπιθυμία. Οἱ μὲν οὖν στερούμενοι τοῦ ἀγαθοῦ, καὶ τῆς χαρᾶς καὶ ἀγαλλιάσεως ἀναμφιβόλως στεροῦνται. Οἱ δὲ ἅγιοι στερούμενοι, καὶ λυποῦνται. Εἰ δὲ λυποῦνται, πάσχουσι, καὶ τούτῳ οὐδεὶς ἀντερεῖ. Ἕπεται οὖν καθ' ὑμᾶς πάσχειν τοὺς ἁγίους. Ἀλλὰ τοῦτο μὲν ἄτοπον· ὅπως καὶ νῦν πάσχοιεν ἐν τῷ σώματι καὶ τῇ ζωῇ τῇ προσκαίρῳ ταύτῃ, πολλὰ παθόντες, ἵν' ἐκεῖ ἀπαθεῖς μείνωσι καὶ ἀναπαύσωνται. Τί δ' ἔτι φασὶν οἱ τῆς ἀληθείας πολέμιοι; Ὁμολογοῦμεν ὅτι οἱ ἅγιοί εἰσιν ἔν τινι τόπῳ καὶ ἀναπαύονται· ἀλλὰ τὰ ἀπόρρητα ἀγαθά, « ἃ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδε, καὶ οὖς οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, » οὔπω ἀπέλαβον. Ἐν τούτῳ ἔπεισί μοι καὶ σφόδρα γελᾷν· ὅτι τὸν Θεὸν καθορῶσαι εἰς πρόσωπον αἱ τῶν ἁγίων ψυχαί, καὶ παριστάμεναι τῇ Τριάδι, καὶ τῷ τοῦ Θεοῦ θρόνῳ ἀμέσως, τῶν ἀποῤῥήτων ἀγαθῶν οὐκ ἀπολαμβάνουσιν ἔτι. Ὢ τῆς ἀναισθησίας! Ποῖα νομίζετε ἀπόῤῥητα ἀγαθά, τὰ μείζω τῆς τοῦ Θεοῦ θεωρίας; Ἐννοήσατε τί λέγετε, ὅτι βλασφημία μεγίστη ἐστίν. Εἰ γὰρ τὸν Θεὸν ὁρῶσιν εἰς πρόσωπον,

A II.

Interrogamus ergo vos, o fratres, quamobrem justos in præsentia mercedem recipere nolitis? Si quia nondum advenit resurrectio dicitis, hoc non concludit justos non recipere, nam semper Deus justus est et nunc et in resurrectionis die. Nam si justus est, quemadmodum est (scriptum est enim, « Justus est Dominus, et justitias dilexit»), sancti vero propter eum, qui vere justus est, animas suas tradiderunt ut cum justo Deo requiescerent, nunc sane sequitur ut apud Deum sint: quoniam tales post mortem firmiter justi sunt, et tu orans psallis, fac requiescere illos ubi juste requiescunt. Quod si cum justo Deo non requiescunt, in dubium eorum justitia revocatur, quod tibi etiam non placet. B Nullatenus, dicunt, recipiunt justi nunc, vel beatitudinis omnino participes fiunt, sed cum tempus erit se fruituros sperant, et in hoc exsultant et lætantur. Hoc autem simile erit sitientibus et exustis, cum juxta fontem aliquem assident sitique enecantur, aquam prope conspiciendo, et repleri cupiendo ad incendium et æstum compescendum ex labore et defatigatione susceptum, sed ab aliqua invisibili re præpediti potare non possunt, magisque aquæ inspectione inflammantur, sitisque augetur, et misere, ut par est, aduruntur. At hoc vel lactentes infantes deridebunt, si potandi spe sitiens oblectatur, quamvis aquam non attingat. Sed, ut ego arbitror, non solum non oblectari justos oratio C vestra concludit, imo tristari magis et angi vehementer. An vero ita se res habeat consideremus. Summum bonum, ut sancti et theologi sentiunt, solus Deus est. Est autem gaudium, exsultatio, desiderium, appetentia. Qui igitur bono privantur, gaudio et exsultatione absque dubio privantur. At sancti si privantur, tristantur; si tristantur, anguntur, huicque nemo contradicet. Sequitur ergo secundum vos angi justos: at id absurdum plane est, si in præsentia angantur, cum in corpore et hac temporaria via multum laborarint, ut ibi sine molestia degant et conquiescant. Sed quid ulterius hostes veritatis addunt? Fatemur justos in aliquo loco esse et requiescere, sed ineffabilia bona, quæ oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor ho- D minis ascendit, nondum recepisse [54]. Hic subit mihi vehementer ridere, si Deum in facie justorum animæ videant, et Trinitati et Dei throno sine ullo medio assistant, nec tamen ineffabilibus bonis adhuc perfruantur. O insensibilitatem, quænam ineffabilia bona esse existimatis visione Dei majora? Perspicite quid dicatis, nam id blasphemia maxima est. Si enim Deum in facie vident, quod nemo negaverit unquam, sunt autem et alia bona quæ non vident, ergo majora ea Dei visione sunt. Si hunc vident, alia non vident. At id neque dæmones unquam dicerent. Quid? Nonne et beatus Paulus, « Cupio, inquit, dissolvi et esse cum Christo? » Si

[54] I Cor. II, 9.

ergo dissolvi cupiebat et esse cum Christo, nunc vero post dissolutionem non est cum amato, tristatur et angitur, et mentitur divinus præco veritatis. At hæc ambo absurda : nam si absurda hæc syllogismis demonstrare voluerimus, ostendemus eos qui fruitionem sanctorum negant, hæreticis esse deteriores, et incarnatam Domini dispensationem abnegare, qui homo fuit, crucem et mortem sustinuit, ut iis qui a sæculo obdormierunt, justis videlicet, cœlestem mansionem et fruitionem largiretur : eamque credimus eum quotidie tradere et tradidisse iis qui sincere vivunt et religiose ipsi inserviunt. Quod si per vos non tradidit, neque incarnatus est, erravimus, credentes Deum Christum incarnatum, qui non incarnatus est. Denique secundum vestram sententiam facile possumus demonstrare eos abnegare incarnatam dispensationem Domini nostri et Dei Jesu Christi Salvatoris.

A ὅπερ οὐδεὶς ἂν ἀρνήσαιτο, εἰσὶ δὲ ἕτερα ἀγαθὰ ἃ οὐ βλέπουσιν, ἄρα μείζονά εἰσιν ἐκεῖνα τῆς τοῦ Θεοῦ θεωρίας, εἰ τὸν μὲν ὁρῶσι, τὰ δὲ οὐχ ὁρῶσιν. Ἀλλὰ τοῦτο, οὐδὲ οἱ δαίμονες ἂν φήσαιεν. Τί δὲ καὶ ὁ μακάριος Παῦλος, « Ἐπιθυμῶ, φησὶν, ἀναλῦσαι καὶ σὺν Χριστῷ εἶναι· » εἰ οὖν ἐπεθύμει ἀναλῦσαι, ὥστε εἶναι μετὰ τοῦ Χριστοῦ· νῦν δὲ μετὰ τὴν ἀνάλυσιν οὐκ ἔστι μετὰ τοῦ ποθουμένου, λυπεῖται καὶ πάσχει, καὶ ψεῦδος ἔλεγεν ὁ θεῖος τῆς ἀληθείας κήρυξ. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν καὶ ἀμφότερα ἄτοπα. Εἰ γὰρ θελήσωμεν ἀποδεῖξαι τὰ ἄτοπα ταῦτα διὰ συλλογισμῶν, ἐπιδείξομεν. Τοὺς μὴ ὁμολογοῦντας τὴν ἀπόλαυσιν τῶν ἁγίων, χείρονας πάντων αἱρετικῶν, καὶ ἀρνητὰς τῆς ἐνσάρκου τοῦ Κυρίου οἰκονομίας. Ὃς ἐγένετο ἄνθρωπος, καὶ σταυρὸν ὑπέστη καὶ θάνατον, ἵνα B δωρήσηται τοῖς ἀπ' αἰῶνος κεκοιμημένοις δικαίοις δηλονότι, τὴν οὐράνιον διαγωγὴν καὶ ἀπόλαυσιν. Καὶ οὕτω πιστεύομεν ὅτι δέδωκεν αὐτοῖς καὶ δίδωσιν ὁσημέραι, τοῖς εἰλικρινῶς βιοῦσι καὶ εὐσεβῶς αὐτῷ λατρεύουσιν. Εἰ δὲ καθ' ὑμᾶς οὐκ ἔδωκεν, οὐδὲ ἐσαρκώθη, ἐπλανήθημεν δοξάζοντες σεσαρκωμένον Θεὸν τὸν Χριστὸν, ὃς οὐκ ἐσαρκώθη. Καὶ οὕτω λοιπὸν κατὰ τὸν ἡμέτερον λόγον, δυνάμεθα δεῖξαι ῥᾳδίως ἀρνητὰς αὐτοὺς τῆς ἐνσάρκου οἰκονομίας τοῦ Κυρίου ἡμῶν καὶ Θεοῦ Ἰησοῦ τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ.

III.

Sed quoniam undique pacem quærimus, et vos omni adhibita charitate ad nos pertrahere volumus, nec ullo modo vos scandalizare, age nunc officiosius adhibitis Ecclesiæ doctoribus orationem exordiamur, et quæ sancti recte super hac sententia protulerunt, in medium afferamus, ut liquido cognoscatis justos omnes, quatenus animæ sunt, esse in Dei gloria, Deumque in faciem videre et ejus visione lætari : nam nil aliud est sanctorum fruitio quam Dei visio. Primumque quod sacris apostolis Christus dixit, in medium prodeat : « Vado parare vobis locum, ut ubi sum ego, et vos sitis [35]. » Et rursus, cum Deo et Patre colloquens, sic ait : « Pater, quos dedisti mihi, volo ut ubi sum ego, et illi sint mecum, ut videant claritatem meam quam dedisti mihi, quia dilexisti me ante mundi constitutionem [36]. » Quid hoc dictum significat ? nam discipulis dixit id, « Ubi ego, inquit, et vos mecum sitis. » Si igitur cum eo non sunt, quid dicemus? Sine te hoc dicere. Ego Deum reformido, et ipsum mendacem appellare devito, quia verum dicere didici. Deinde aurea lingua Joannes in sermone, cujus est titulus, « Quod oportet flere peccatores, et quod valde prosunt mortuis sacrificia pro iis oblata, » cujus principium est, « Mors, fratres, inter indifferentia ponitur, » hæc scribit : « Oblectamur in commemoratione justorum, non solum viventium, verum etiam mortuorum. Illi, peccatores scilicet et hoc commemorantes, super omnes misericordia digni sunt, quia offendunt. Illi et qui eo demigrarunt, justi videlicet, beati, quia ad Christum profecti sunt. Peccatores, ubicunque fuerint, procul a Rege sunt, et

Γ'.

Ἐπεὶ δὲ πανταχοῦ τὴν εἰρήνην ζητοῦμεν, καὶ βουλόμεθα ἕλκειν ὑμᾶς μετὰ πάσης ἀγάπης, καὶ μὴ σκανδαλίζειν ὑμᾶς τὸ σύνολον, φέρε καὶ νῦν ἀπὸ τῶν ἁγίων τῆς Ἐκκλησίας διδασκάλων τὸν λόγον ποιήσωμεν θεραπευτικώτερον· καὶ τῶν ἁγίων τὰ εἰρημένα καλῶς ἐν ταύτῃ τῇ δόξῃ, εἰς μέσον προθῶμεν· ἵνα γνῶτε προφανῶς, ὡς οἱ ἅγιοι πάντες, C καθὸ ψυχαὶ, εἰσὶν ἐν τῇ δόξῃ τοῦ Θεοῦ· καὶ τὸν Θεὸν ὁρῶσιν εἰς πρόσωπον, καὶ εὐφραίνονται τούτου τῇ θεωρίᾳ· καὶ γὰρ οὐκ ἄλλο ἐστὶν ἡ ἀπόλαυσις τῶν ἁγίων, εἰ μὴ ἡ τοῦ Θεοῦ θεωρία. Καὶ πρῶτον μὲν ἐκεῖνο τὸ παρὰ τοῦ Χριστοῦ εἰρημένον πρὸς τοὺς ἱεροὺς ἀποστόλους, εἰς μέσον ἐλθέτω. Φησὶ γάρ· « Ὑπάγω ἑτοιμάσαι ὑμῖν τόπον, ἵνα ὅπου εἰμὶ ἐγὼ, καὶ ὑμεῖς ἦτε. » Καὶ πάλιν πρὸς τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα διαλεγόμενος, οὕτω φησί· « Πάτερ, οὓς δέδωκάς μοι, θέλω ἵνα ὅπου εἰμὶ ἐγὼ, κἀκεῖνοι ὦσι μετ' ἐμοῦ, ἵνα θεωρῶσι τὴν δόξαν τὴν ἐμὴν, ἣν δέδωκάς μοι, ὅτι ἠγάπησάς με πρὸ καταβολῆς κόσμου. » Τί δηλοῦν βούλεται τὸ εἰρημένον; καὶ γὰρ πρὸς τοὺς μαθητὰς εἴρηκε τοῦτο· « Ὅπου ἐγὼ, D φησὶ, καὶ ὑμεῖς ἦτε μετ' ἐμοῦ. » Εἰ οὖν οὐκ εἰσὶ μετ' αὐτοῦ, τί ἐροῦμεν; ἐῶ σε τοῦτο λέγειν. Ἐγὼ φοβοῦμαι τὸν Θεόν· καὶ εὐλαβοῦμαι λέγειν αὐτὸν ψεύστην, ὅτι ἀληθῆ λέγειν μεμάθηκα. Εἶτ' αὖθις ὁ τὴν γλῶτταν χρυσοῦς Ἰωάννης, ἐν τῷ λόγῳ, οὗ ἡ ἐπιγραφή· Ὅτι τοὺς ἁμαρτωλοὺς δεῖ θρηνεῖν· καὶ ὅτι μεγάλως ὠφελοῦσι, τοὺς κοιμηθέντας αἱ ὑπὲρ αὐτῶν λειτουργίαι· ἡ δὲ ἀρχὴ τοῦ λόγου· « Ὁ θάνατος, ἀδελφοὶ, τῶν ἀδιαφόρων ἐστὶ, » τοιάδε φάσκει· « Χαίρομεν δὲ ἐπὶ τοῖς δικαίοις, μὴ ζῶσι μόνον, ἀλλὰ καὶ τετελευτηκόσιν. Ἐκεῖνοι, οἱ ἁμαρτωλοὶ δηλονότι, καὶ ἐνταῦθα ὄντες, ἐλεεινοὶ πάντων εἰσίν·

[35] Joan. XIV, 2. [36] Joan. XVII, 22.

ἐπειδὴ προσκρούουσιν. Οὗτοι, καὶ ἐκεῖ μεταστάντες, οἱ δίκαιοι δηλαδὴ, μακάριοι, ὅτι πρὸς Χριστὸν ἀπῆλθον. Οἱ ἁμαρτωλοὶ ὅπου ἂν ὦσι, πόῤῥω τοῦ βασιλέως εἰσὶ, καὶ διὰ τοῦτο καὶ δακρύων ἄξιοι. Οἱ δὲ δίκαιοι, ἄν τε ἐνταῦθα, ἄν τ' ἐκεῖ, μετὰ τοῦ βασιλέως εἰσί· κἀκεῖ μᾶλλον ἐγγύτερον· οὐ δι' ἐσόπτρου, οὐ διὰ πίστεως, ἀλλὰ πρόσωπον πρὸς πρόσωπον.» Καὶ Γρηγόριος δὲ ὁ Θεολόγος ἐν τῷ τέλει τοῦ λόγου τοῦ εἰς τὸν ἅγιον Κυπριανὸν, φησί· «Καὶ τὴν τῆς ἁγίας Τριάδος ἔλλαμψιν, ἧς νῦν παραστάτης ἐστί.» Καὶ πλατύτερον ἐν τῷ εἰς τὴν ἀδελφὴν Μακρίναν Γρηγόριος ὁ Νύσσης περὶ τοῦ τοιούτου φάσκει. Ὁ δὲ Μεταφραστὴς, εἰς τὸν βίον τοῦ ἁγίου Ἰωαννικίου, πρὸς τὸ τέλος τοῦ λόγου, οὕτω διαῤῥήδην φησί· «Καὶ ὁ μὲν θεῖος Ἰωαννίκιος, τῷ πνεύματι μὲν πρὸς ὃν ἠγάπα μεταφοιτᾷ, χοροῖς ἀγγέλων παραπεμπόμενος· τῷ σώματι δὲ, σορῷ κατατίθεται.» Μεθόδιος δὲ ὁ λαμπρὸν λάμψας βίον ἐν πατριάρχαις, μετὰ μῆνας καὶ οὗτος ὀκτὼ τῆς ἐκείνου τελευτῆς, ἀπεβίω, τεσσαρεσκαιδεκάτης ἐνισταμένης τῷ Ἰουνίῳ. Τίνα γοῦν τὰ κατὰ τὴν τελευτὴν, καὶ μετὰ τὴν τελευτὴν τοῦ θαυμαστοῦ τούτου Ἰωαννικίου γεγενημένα; παρειμένων συσφίγξεις μελῶν, ἄνθρωποι πονηρῶν ἀπαλλαττόμενοι πνευμάτων μόνον εἰ τῇ ἐκείνου σορῷ προσέλθοιεν. Καὶ πῶς γὰρ οὐκ ἔμελλεν ὁ Ἰωαννίκιος τοιούτοις καὶ μετὰ θάνατον δοξασθῆναι, οὗ τὴν ἐκδημίαν στύλος πυρὸς τοῖς ἐν τῷ κατ' Ὄλυμπον ὄρει ἐδήλου; οὗ προεπορεύοντο ἄγγελοι πύλας διανοίγοντες αὐτῷ τὰς τοῦ παραδείσου, καὶ πρὸς τὴν ἐκεῖθεν μακαριότητα διαβιβάζοντες· καθαρῶς ἐμφανισθησόμενον τῷ προσώπῳ Κυρίου, καὶ ἀγγελικαῖς συνεσόμενον τάξεσιν, ὑφ' ὧν ἡ μακαρία Τριὰς δοξάζεται καὶ μεγαλύνεται, νῦν καὶ εἰς τοὺς ἀτελευτήτους αἰῶνας τῶν αἰώνων, ἀμήν.» Ὁρᾷς ὁ ἀντιλέγων, ὅτι ἄγγελοι προεπορεύοντο, καὶ τὰς τοῦ παραδείσου πύλας αὐτῷ ἀνοίγοντες, πρὸς τὴν ἐκεῖθεν διεβίβαζον μακαριότητα; Πῶς ὅλως τολμᾶτε ἀντιλέγειν τοσούτοις διδασκάλοις τῆς Ἐκκλησίας; Ὁ δὲ προμνημονευθεὶς θεῖος Γρηγόριος ὁ Διάλογος, ὁ τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης ἀρχιερεὺς, ἐν τῷ τετάρτῳ βιβλίῳ τῶν Διαλόγων, ἐν ταῖς πρὸς Πέτρον τὸν ἀρχιδιάκονον αὐτοῦ ἀποκρίσεσι περὶ τούτου, τοιαῦτα λέγει. «Πέτρος. Ἀρέσκει ὃ λέγεις. Ἀλλὰ γνῶναι θέλω, ἐὰν νῦν πρὸ τῆς ἀπολήψεως τῶν σωμάτων, ἐν τῷ οὐρανῷ προσδεχθῆναι δύνωνται αἱ ψυχαὶ τῶν δικαίων.» Γρηγόριος. «Τοῦτο οὔτε περὶ πάντων τῶν δικαίων εἰπεῖν δυνάμεθα, οὔτε πάλιν παντελῶς ἀρνήσασθαι. Εἰσὶ μὲν γὰρ δικαίων τινῶν ψυχαὶ, αἵτινες ἐκ τῆς ἐπουρανίου βασιλείας, τισὶ μοναῖς διΐστανται. Τῆς δὲ ζημίας ταύτης τὴν δήλωσιν, τί ἕτερον δείκνυσιν, εἰ μὴ ὅτι τῆς ὁλοκλήρου δικαιοσύνης, ἔλλειμά τί ποτε ἔσχον; ἐπεὶ ὅτι τῶν τετελειωμένων δικαίων αἱ ψυχαὶ, εὐθέως ἡνίκα ἐκ τῶν τῆς σαρκὸς κλεῖθρων ἐξέλθωσιν ἐν ταῖς οὐρανίαις καθέδραις ὑποδέχονται, φανερώτερον τοῦ φωτὸς καθέστηκεν. Αὐτὴ γὰρ ἡ ἀλήθεια δι' ἑαυτῆς μαρτυρεῖ λέγουσα, Ὅπου τὸ πτῶμα, ἐκεῖ συναχθήσονται καὶ οἱ ἀετοί· τουτέστιν, ὅτι ἔνθα αὐτὸς ὁ λυτρωτὴς ἡμῶν σὺν τῇ σαρκὶ ἣ ἀνέλαβεν

A propterea lacrymis digni. Justi autem, sive hic, sive ibi apud Regem sunt, ibique magis prope sunt, non per speculum, non per fidem, sed facie ad faciem.» Et Gregorius Theologus in fine orationis in divum Cyprianum inquit, «Et sanctæ Trinitatis splendorem, cui nunc assidet.» Et fusius in oratione in sororem Macrinam Gregorius Nyssenus de hoc scribit. Metaphrastes vero in sancti Joannicii Vita in fine orationis sic aperte dicit: «Divus Joannicius spiritu quidem ad eum quem diligebat demigrat, angelorum choris comitatus, corpore vero urna clauditur.» Methodius, qui inter patriarchas dum viveret magnum lumen effulsit, post octo menses ab ejus morte decessit, 14 die instante Junii. Quæ sunt igitur ea quæ post obitum

B hujus admirabilis Joannicii contigerunt? Fractorum consolidationes membrorum, quidam a pravis dæmonibus liberati sunt, cum ad ejus tantum monumentum accessissent. Et quo pacto post obitum poterat Joannicius hac gloria spoliari, cujus discessum columna ignis apud montem Olympum significavit? quem angeli præcedebant paradisi januas aperientes, et in cœlestem beatitudinem deducentes ut purificatus in conspectum Domini perveniret et cum angelorum ordinibus versaretur, a quibus beata Trinitas glorificatur et exaltatur nunc et in sempiterna sæcula sæculorum. Amen.» Vides, tu qui contradicis, quod angeli præcedebant, et cœli januas ipsi aperiebant, et ad

C cœlestem beatitudinem perducebant; quo pacto tot et tantis Ecclesiæ doctoribus omnino contradicere audetis? Divus Gregorius Dialogus, cujus antea meminimus, veteris Romæ pontifex, lib. IV Dialogorum, in responsionibus ad Petrum ejus archidiaconum, super hac re ita dicit: «Petrus: Placet quod dicis, sed nosse vellem si nunc ante restitutionem corporis, in cœlo recipi valeant animæ justorum. Hoc neque de omnibus justis fateri possumus, neque de omnibus negare; nam sunt quorumdam justorum animæ quæ a cœlesti regno quibusdam adhuc mansionibus differunt: in quo dilationis damno quid aliud innuitur, nisi quod de perfecta justitia aliquid minus habuerunt. Et tamen luce clarius constat quia perfectorum animæ mox

D ut hujus carnis claustra exeunt, in cœlestis regni sedibus recipiuntur,» quod et ipsa per se Veritas testatur dicens: «Ubicunque fuerit corpus, illic congregabuntur et aquilæ; quia ubi ipse Redemptor noster est corpore, illic procul dubio colliguntur justorum animæ.» Et Paulus, «Cupio dissolvi, et esse cum Christo.» Qui ergo Christum esse in cœlo negat, qui etiam de dissolutione sui corporis atque inhabitatione cœlestis patriæ dicit: «Scimus quoniam si terrestris domus nostra hujus habitationis dissolvatur, quod ædificationem habemus ex Deo, domum non manu factam, sed æternam in cœlis.» Nosti ergo, vel audisti, quid hic sanctus dicat, quod cum primum ex hac vita sancti decesserint, videlicet justorum perfectorum animæ ad

cœlestes sedes et mansiones deferuntur. A quo igitur egregius ille Ephesius didicit quod usque ad universalem resurrectionem recipere non debent justorum animæ? Oportebat enim eum, cum vir eruditus esset, non ita aperte doctorum Ecclesiæ dictis adversari; imo sibi ipsi contradicit: in epistola ad omnes gentes et insulas missa penitus fruitionem sanctorum negat, ubi scribit: « Nos, sanctos neque paratum sibi regnum aut ineffabilia bona recipere, neque peccatores in gehennam abire affirmamus; sed utrosque suam sortem, quæ futura est, post resurrectionem et judicium exspectare. » Hoc loco, ut vides, manifeste sanctorum fruitionem negat. At in oratione quam is in divi Eliæ commemorationem conscripsit, aperte confitetur sanctos recipere, ubi dicit: « Ego vero quod ei, veluti sanctorum animabus, ubilibet ad tempus morari, et in sua æde versari, et ad deprecantes passim commeare, necessarium et verum esse existimo; at non ideo eum cœlo carere dixerim, aut non una splendoribus angelorum Domini throno assidere. Nam aliis inferior esset qui fere super omnes eminebat, si quia carne induebatur societate eorum spoliaretur, et Dei ad faciem visione, qua per omne suæ vitæ tempus in primis potitus est. » Meis quoque verbis testificatur, quod in eum Ecclesia ita canit: « Propheta præco Christi a magnifico throno nunquam disjungeris, et cuicunque languenti in altissimis ministrando semper ades, orbi terrarum benedicis undique glorificatus. » Vides ut hic clare et aperte sanctos Dei visione perfrui ad faciem asseverat? divumque Eliam hac visione etiam in corpore dignum esse existimatum dicit, quod quidem plus est quam ipsa ratio postulat. Si aliud igitur paratum regnum est et ineffabilia bona præter Dei ad faciem visionem, id ostendat nobis; erit enim Dei visione præstantius, quod nemo ex Ecclesiæ doctoribus unquam dixit: majorem reperiri oblectationem quam Dei visio sit. Quod vero dicit magnus Gregorius, justorum quorumdam animas esse quæ a cœlesti regno mansionibus differunt, et alias esse perfectorum justorum animas, ostendit esse etiam alias justorum non perfectorum animas. Quod si quis ambigit ubinam hæ sint, in tertio decreti capite satis a nobis responsum est; nec semel dicta repetenda sunt, sed revertamur eo unde digressi sumus.

A ὑπάρχει, ἐκεῖ ἀδιστάκτως συναχθήσονται αἱ τῶν ἁγίων ψυχαί. Καὶ ὁ Παῦλος δὲ ἐπεθύμει ἀναλῦσαι καὶ σὺν Χριστῷ εἶναι. Ὅστις οὖν Χριστὸν ἐν οὐρανοῖς ὑπάρχειν οὐκ ἀπιστεῖ, οὐδὲ τὴν τοῦ Παύλου ψυχὴν, ἐν τῷ οὐρανῷ ὑπάρχειν ἀρνήσεται. Αὐτὸς γὰρ περὶ τῆς τοῦ σώματος διαλύσεως καὶ τῆς ἐν τῇ ἐπουρανίῳ πατρίδι κατοικίας λέγει· Οἴδαμεν γὰρ ὅτι ἐὰν ἡ ἐπίγειος ἡμῶν οἰκία τοῦ σκήνους καταλυθῇ, ᾠκοδομημένην ἐκ Θεοῦ ἔχομεν οἰκίαν ἀχειροποίητον αἰώνιον ἐν τοῖς οὐρανοῖς. » Οἶδας ἄρα ἢ ἤκουσας τί φησιν οὗτος ὁ ἅγιος, ὅτι εὐθέως ἡνίκα ἐκ τοῦ βίου τούτου ἀναχωροῦσιν οἱ ἅγιοι, ἤτοι αἱ τῶν τελειωμένων δικαίων ψυχαὶ, ἐν ταῖς οὐρανίαις καθέδραις καὶ μοναῖς κατοικοῦσι; Πόθεν οὖν εὗρεν εἰπεῖν ὁ καλὸς ἐκεῖνος Ἐφέσου, ὅτι μέχρι τῆς κοινῆς ἀνα- B στάσεως, οὐκ ὀφείλουσιν ἀπολαβεῖν αἱ τῶν δικαίων ψυχαί; Ἔδει γὰρ αὐτὸν ἄνθρωπον ὄντα λόγιον, μὴ ἐναντιοῦσθαι προφανῶς οὕτω τοῖς παρὰ τῶν τῆς Ἐκκλησίας διδασκάλων εἰρημένοις· μᾶλλον δὲ καὶ αὐτὸς ἑαυτῷ ἀντιλέγει· ἐν μὲν τῇ ἐπιστολῇ αὐτοῦ τῇ πεμφθείσῃ τοῖς ἁπανταχοῦ γῆς καὶ τῶν νήσων, ἀρνεῖται παντελῶς τὴν τῶν ἁγίων ἀπόλαυσιν, ἔνθα φησί· « Καὶ ἡμεῖς οὔτε τοὺς ἁγίους ἀπολαβεῖν τὴν ἡτοιμασμένην αὐτοῖς βασιλείαν καὶ τὰ ἀπόῤῥητα ἀγαθὰ, οὔτε τοὺς ἁμαρτωλοὺς εἰς τὴν γέενναν ἐμπεσεῖν ἤδη φαμέν· ἀλλ' ἐκδέχεσθαι τὸν ἴδιον ἑκατέρου κλῆρον· καὶ εἶναι τοῦτο καιροῦ τοῦ μέλλοντος μετὰ τὴν ἀνάστασιν καὶ τὴν κρίσιν. » Ἐν τούτῳ μὲν, ὡς ὁρᾷς, φανερῶς ἀρνεῖται τὴν ἀπόλαυσιν τῶν ἁγίων, C ἐν δὲ τῷ λόγῳ τῷ παρ' αὐτοῦ ποιηθέντι εἰς τὴν μνήμην τοῦ ἁγίου Ἠλιοῦ, ὁμολογεῖ διαῤῥήδην αὐτοὺς ἀπολαμβάνειν τοὺς ἁγίους, ἔνθα λέγει· « Ἐγὼ δ' ὅτι μὲν ἔξεστιν αὐτῷ, καθάπερ καὶ ταῖς τῶν ἁγίων ψυχαῖς, ὅποι ποτὲ βούλεται κατὰ καιρὸν ἐπιχωριάζειν ναοῖς τε οἰκείοις ἐμφιλοχωρεῖν, καὶ τοῖς ἑκάστοτε δεομένοις ἐπιφοιτᾷν, ἀναγκαῖόν τε ἡγοῦμαι καὶ ἀληθὲς εἶναι, οὐ μὴν διὰ ταῦτα φαίην ἂν αὐτὸν, τῶν οὐρανῶν ἀπολείπεσθαι, καὶ τῆς ἐκεῖσε λαμπροφορίας μετὰ τῶν ἀγγέλων δεσποτικῆς παραστάσεως· ἢ γὰρ ἂν ἔλαττον εἶχεν ὁ ὑπὲρ πάντας σχεδὸν, εἴγε διὰ τὸ τὴν σάρκα φορεῖν ἀφεστήκει τῆς μετ' αὐτῶν κοινωνίας, καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ πρὸς πρόσωπον θεωρίας, ἧς καὶ παρὰ πάντα τὸν βίον ἐξαιρέτως ἀπήλαυσεν. » Μαρτυρεῖ μοι τῷ λόγῳ, καὶ τὸ εἰς αὐ- D τὸν παρὰ τῆς Ἐκκλησίας ᾀδόμενον, οὕτως ἔχον· « Προφῆτα κῆρυξ Χριστοῦ, τοῦ θρόνου τῆς μεγαλωσύνης οὐδέποτε χωρίζῃ· καὶ ἑκάστῳ ἀσθενοῦντι ἀεὶ παρίστασαι ἐν τοῖς ὑψίστοις λειτουργῶν, τὴν οἰκουμένην εὐλογεῖς, πανταχοῦ δοξαζόμενος. » Ἰδοὺ ἐν τούτῳ λαμπρῶς καὶ περιφανῶς τῆς πρὸς πρόσωπον θεωρίας τοῦ Θεοῦ, τοὺς ἁγίους ἀπολαμβάνειν διισχυρίζεται· καὶ τὸν ἅγιον Ἠλίαν καὶ μετὰ σώματος τῆς τοιαύτης ἀξιοῦσθαι θεωρίας φάσκει, ὅπερ καὶ πλέον τοῦ δικαίου ἐστίν. Εἰ οὖν ἄλλο τί ἐστιν ἡ ἡτοιμασμένη βασιλεία, καὶ τὰ ἀπόῤῥητα ἀγαθὰ, παρὰ τὴν τοῦ Θεοῦ πρὸς πρόσωπον θεωρίαν, δειξάτω ἡμῖν· ἔσται γὰρ ἐκείνη μείζων τῆς θεωρίας αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ. Ἀλλ' οὐδεὶς τῶν διδασκάλων τῆς Ἐκκλησίας μέχρι καὶ σήμερον τοῦτ' εἴρηκεν, ὅτι ἐστί τι μεῖζον εἰς ἀπόλαυσιν, τῆς τοῦ Θεοῦ θεωρίας. Ὃ δέ φησιν ὁ μέγας Γρηγόριος, ὅτι εἰσὶ μὲν δικαίων τινῶν ψυχαὶ, αἵτινες ἐκ τῆς ἐπουρανίου βασιλείας τισὶ μοναῖς διΐστανται, καὶ ὅτι τῶν τετελειωμένων δικαίων αἱ ψυχαὶ, δείκνυσιν ὅτι εἰσὶ καὶ τινῶν μὲν δικαίων ἀτελῶν ψυχαί. Ποῦ δὲ αὗται εἰσιν, ἴσως ἀμφιβάλλει τις, ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ τοῦ ὅρου, ἱκανῶς περὶ τούτου ἀπελογησάμεθα, ἔνθα περὶ τῆς τῶν ψυχῶν καθάρσεως ἔφημεν, καὶ οὐ δεῖ ἐνταῦθα περὶ τῶν ἅπαξ εἰρημένων παλιλλογεῖν. Ἀλλ' ὅθεν ἐξήλθομεν πάλιν ἐπιστρέψωμεν.

Δ'.

Θαυμάζω τοίνυν καὶ ἀπορῶ, πῶς εἰσί τινες οὕτως ἀμελοῦντες τῆς ἀληθείας τῆς πίστεως, ὡς μὴ μόνον οὐ βούλεσθαι μαθεῖν, ὅπως ἐπιστραφέντες σωθῶσιν, ἀλλὰ καὶ τῶν κειμένων ἐν τοῖς ἱεροῖς τῶν διδασκάλων βιβλίοις προφανῶς φθορεῖς ἐγένοντο· καὶ οὔτε καλῶς νοοῦσιν, οὔτ' ἀκούειν βούλονται ἣν ἔχουσιν οἱ διδάσκαλοι δόξαν περὶ τῆς κοινῆς ταύτης τῶν Χριστιανῶν ὁμολογίας· ἀλλὰ μόνον μικράν τινα ῥανίδα λαβόντες ἄγουσιν ἀπορίας ἄνω καὶ κάτω· καὶ δοκοῦσί τινα γενναῖα φέρειν ἐκ τῆς αὐτῶν κοιλίας πρὸς ἀνατροπὴν τῆς ἀληθείας; ἃ πρὸ τούτων, οἱ διδάσκαλοι προσθέντες διέλυσαν λόγοις καὶ συγγραφαῖς· ἐξ ὧν ταχέως ἐλέγχονται οἱ νέοι δογματισταί. Ἔδει γὰρ αὐτοὺς θεωρεῖν καὶ σκέπτεσθαι ἅπερ οἱ ἅγιοι λέγουσι καὶ ὑποχωρεῖν αὐτοῖς, ἐν οἷς λέγουσι. Μὴ εὑροῦσι δὲ θεραπείαν ἐν τοῖς παρὰ τῶν ἁγίων εἰρημένοις ἐν οἷς ἀμφιβάλλουσι, τότε ἐξῆν αὐτοῖς ἀπορεῖν, εἴπερ καὶ δύνανται· οὐ μὴν δὲ ἀπορεῖν περὶ τῶν ἤδη εἰρημένων τε καὶ σεσαφηνισμένων. Τίς δέ ἐστιν ἡ θαυμαστὴ αὐτῶν ἀπορία ἣν ἡμῖν προφέρουσι, καὶ σφόδρα μεγαλαυχοῦσιν; Ὦ καθολικοί, ἐάν, ὡς λέγετε, νῦν ἀπολαμβάνωσιν αἱ ψυχαὶ τῶν δικαίων, μήπω γενομένης τῆς ἀναστάσεως, περισσόν ἐστι γενέσθαι τὴν ἀνάστασιν, καὶ τὸν κριτὴν ἐπὶ θρόνου καθίσαι, καὶ κρίσιν ποιῆσαι· τί δὲ καὶ λήψονται τότε, εἰ νῦν ἀπέλαβον; Καὶ ἡμεῖς πρὸς αὐτούς· Καθολικοί ἐσμεν, καὶ καθολικοὶ βουλόμεθα λέγεσθαι, εἰ καὶ ὑμεῖς τὸ ὄνομα τοῦτο κατ' εἰρωνείαν ἡμῖν προφέρετε, καὶ ὕβριν λογίζεσθε· πιστεύοντες γὰρ εἰς μίαν ἁγίαν καθολικὴν καὶ ἀποστολικὴν Ἐκκλησίαν, καθολικοί ἐσμεν, καὶ λεγόμεθα· καὶ τοὺς μὴ λεγομένους καθολικούς, ἤτοι τοὺς μὴ ἑπομένους αὐτῇ, σχισματικοὺς καλοῦμεν, καί, οἶμαι, δικαίως. Πρὸς οὖν τὴν ἐρώτησιν ὑμῶν φαμεν, ὡς εἰ ὑπῆρχε καινὴ ἡ ἐρώτησις ὑμῶν, ἐδώκαμεν ἂν τὴν ἀπολογίαν ἀφ' ἡμῶν, ὡς ἡ δύναμις· ἐπεὶ δὲ ἣν ὑμεῖς ποιεῖτε, καὶ ἄλλοι πρὸ ὑμῶν πεποίηνται, οὐ χρεία περὶ ὧν οἱ διδάσκαλοι ἥψαντο, καὶ τὴν ἀπολογίαν ἀπέδωκαν ὡς ἐνόν, ἡμᾶς ἀπολογεῖσθαι τολμηρῶς οὕτω καὶ ἀναιδῶς· ἀλλ' ὅπερ ἐκεῖνοι ἐξέδωκαν, αὐτὸ καὶ ἡμεῖς προσθήσομεν. Πέτρος γὰρ ὁ προμνημονευθεὶς ἀρχιδιάκονος τῆς μεγάλης Ἐκκλησίας πρὸς τὸν μέγαν ἀρχιερέα Γρηγόριον τὸν Διάλογον, ταύτην ἣν ὑμεῖς νῦν προβάλλετε ἐρώτησιν, αὐτὴν καὶ αὐτὸς πρὸς αὐτὸν πεποίηται· λέγει γὰρ ὧδε ἐν τῷ αὐτῷ βιβλίῳ τῶν *Διαλόγων*. Πέτρου ἐρώτησις. « Ἐὰν νῦν ἐν τῷ οὐρανῷ εἰσιν αἱ ψυχαὶ τῶν δικαίων, τί ἐστιν ὅπερ ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς κρίσεως μέλλουσιν ἀπολαβεῖν; » Γρηγορίου ἀπόκρισις. « Τοῦτο αὐτοῖς ἐν τῇ κρίσει θαυμασίως ὑπάρξει· νῦν γὰρ τῶν ψυχῶν μόνων, τότε δὲ καὶ τῶν σωμάτων τὴν μακαριότητα ἀπολήψονται. Ὥστε ἐν αὐτῇ τῇ σαρκὶ αὐτοὺς ἀγαλλιασθῆναι, ἐν ᾗ πόνους ὑπὲρ Χριστοῦ καὶ βασάνους ὑπέμειναν. Διὰ ταύτην γὰρ τὴν διπλῆν αὐτῶν δόξαν, ἐν τῇ γῇ ὑπὲρ αὐτῶν γέγραπται· Διπλασίονα νεμηθήσονται. Καὶ τοῦτο

IV.

Admiror igitur et dubito quo pacto reperiantur quidam adeo veritatis fidei negligentes, ut non tantum non discere velint, ut conversi salventur, verum etiam eorum quæ a sacris doctoribus scripta sunt, aperte corruptores exstiterint: qui nec recte intelligunt, neque audire sententiam volunt quam doctores habent super hac communi Christianorum confessione. Sed exiguam tantum stillam ab iis haurientes, sursum deorsum difficultates miscent ex suo sensu, existimantes egregie quædam ad eversionem veritatis afferre, quas ante hos scriptis et libris editis doctores dissolverunt, ex quibus statim hi novi dogmatistæ redarguuntur: nam eos videre et considerare oportebat quæ sancti dicunt, et eorum dictis acquiescere. Quod si in sanctorum dictis, in quibus sententiam alternant, curationem non invenissent, tunc demum licebat eis dubitationes afferre (si tamen id possent); nec vero ambigere de his decebat, quæ antea disputata et declarata sunt. At qualisnam est eorum admirabilis quæstio quam nobis objiciunt mirum in modum jactabundi? O catholici, si, ut vos dicitis, nunc justorum animæ ante resurrectionem recipiunt, supervacanea est resurrectio et judicium, et super throno assessus, et judicii constitutio. Quid tum recipient, si nunc receperunt? Quibus nos respondemus, Catholici sumus et catholici dici volumus; et si in contumeliam hoc nomen nobis objicitis, et injuriam nobis inferre arbitramini: credentes enim unam sanctam et apostolicam Ecclesiam, catholici sumus et appellamur; qui catholici non vocantur, sive qui eam non sequuntur, schismaticos dicimus, ac jure, ut arbitror. Ad interrogationem igitur vestram dicimus, quod si nova esset vestra interrogatio, pro viribus nostris responsionem attulissemus: sed quoniam quod vos facitis et alii ante vos egerunt, non opus est, quæ doctores attigerunt, et responsiones ut decens erat tradiderunt, nos adeo audacter et perfricta fronte respondere. Sed quod ii ediderunt, idipsum et nos adjungemus. Nam Petrus, Ecclesiæ magnæ archidiaconus, ut antea a nobis expositum est, magno pontifici Gregorio Dialogo, hanc quam in præsentia vos interrogationem proponitis, eamdem is ipsi fecit. Nam ita in eodem libro Dialogorum scribit lib. IV, cap. 25: Petri interrogatio: « Si igitur nunc sunt in cœlo animæ justorum, quid est quod in die judicii pro justitiæ suæ retributione recipient? » Gregorii responsio: « Hoc eis nimirum crescit in judicio, quod nunc animarum tantummodo, postmodum vero etiam corporum beatitudine perfruentur, ut in ipsa quoque carne gaudeant in qua dolores pro Domino cruciatusque pertulerunt. » Pro hac quippe geminata eorum gloria scriptum est: « In terra sua duplicia possidebunt [57]. » Hinc etiam ante resurrectionis diem de sanctorum animabus scriptum est:

[57] Isa. LXI, 7.

« Datæ sunt illis singulæ stolæ albæ, et dictum est illis ut requiescerent tempus adhuc modicum, donec impleretur numerus conservorum et fratrum eorum [58]. » Qui itaque nunc singulas acceperunt, binas in judicio stolas habituri sunt, quia modo animarum tantummodo, nunc autem animarum simul et corporis gloria lætabuntur. » Audistisne admirabilem dubitationem et interrogationem vestram? Quo modo alter ante vos una cum aliis magno huic Patri et doctori Ecclesiæ objecit, et quo pacto ei respondit? Quo modo igitur in hoc morbo schismatis amplius manetis, cum aperte conspiciatis doctores vobis contradicere? Quin etiam magnus ille Athanasius ubi seipsum interrogat de hac eadem re, ita respondit : Interrogatio : « Ubinam dicemus esse nunc eorum animas qui jam occubuerunt? » Responsio : « Nova est et terribilis interrogatio, et hominibus abscondita. » Nam Deus nemini permisit unquam ad nos illinc reverti, ut nobis exponere posset ubinam, aut quomodo sunt quæ hinc demigrant animæ, tamen, ut a Scripturis monemur, quædam, id est peccatorum, animæ in inferno sunt subter omnem terram et mare, ut Psalmus dicit : « Posuerunt me in lacu inferiori, in tenebrosis et in umbra mortis [59]; » et ut apud Job scriptum est : « Ad terram tenebrosam et opertam mortis caligine, terram miseriæ et tenebrarum, ubi umbra mortis, et nullus ordo, sed sempiternus horror inhabitat [60]. » Animæ vero justorum post Christi adventum (ut ex latrone qui in cruce pependit intelligimus) sunt in paradiso. Non enim propter latronis justi animam tantum Christus Deus noster paradisum aperuit, sed propter omnes denique sanctorum animas. » Videtis quo pacto contradicitis? Tamen si nossetis quid magna voce canitis, non utique ambigeretis vos eadem quoque sentire. Sed subit mihi dicere, et si durum vobis videbitur, in magnis profecto nugis aures vestræ versantur. Magna voce canitis, nihil tamen intelligitis, sive potius negligitis; legere enim, et non intelligere, dixit quidam ex sapientibus (1), est negligere, quoniam libri omnes de precibus id continent, sanctorumque animas in cœlo esse Damascenus et Theophanes ejus rei auctores clara voce clamant. Magnas igitur gratias habere vobis debemus, quia non aut delestis, aut ea fraude aliqua in codicibus oblitterastis, ut quidam ante vos in tractatibus et libris de processione Spiritus sancti conscriptis effecerunt, id tamen illis inutiliter cessit, nam adhuc libri manent, qui maleficorum audaciam testantur, et apud vos perbelle servantur, et quotidie cum vocis modulatione concinuntur, menstrua, triodia, sermones, metaphrases, quinquagenaria, versiculi, troparia, idiomela, contacia, œci, synaxaria, exapostilaria : et ne singula enu-

A δὲ, πρὸ τῆς ἡμέρας τῆς ἀναστάσεως περὶ τῶν ψυχῶν τῶν δικαίων γέγραπται· ὅτι ἐδόθη αὐταῖς ἀνὰ μιᾶς στολῆς λευκῆς· καὶ ἐῤῥέθη αὐταῖς ἵνα ἀναπαύσωνται ἔτι ὀλίγον καιρὸν, ἕως οὗ πληρωθῇ τὸ μέτρον τῶν συνδούλων καὶ ἀδελφῶν αὐτῶν. Οἵ τινες τοίνυν ἀπὸ μιᾶς στολῆς ἔλαβον, διπλᾶς ἐν τῇ κρίσει στολὰς λήψονται. Ἐπειδὴ γὰρ ἀρτίως ταῖς ψυχαῖς μόνον, τότε ταῖς ψυχαῖς ὁμοῦ καὶ τοῖς σώμασι τῇ δόξῃ εὐφρανθήσονται. » Ἠκούσατε τὴν θαυμαστὴν ὑμῶν ἀπορίαν τε καὶ ἐρώτησιν· πῶς καὶ ἕτερος πρὸ ὑμῶν ταύτην μεθ' ἑτέρων, προὔφέρετο τῷ μεγάλῳ τούτῳ Πατρὶ καὶ διδασκάλῳ τῆς Ἐκκλησίας· καὶ πῶς τὴν ἀπολογίαν ἐδέξατο· πῶς οὖν καὶ ἔτι τῷ πάθει τοῦ σχίσματος μένετε, ὁρῶντες διαῤῥήδην τοὺς ἁγίους ἡμῖν ἀντιλέγοντας. Ἔτι Ἀθανάσιος ὁ B μέγας, ἐν ταῖς πρὸς αὐτὸν ἐρωτήσεσι περὶ τοῦ αὐτοῦ τούτου, οὑτωσὶ ἀποκρίνεται. Ἐρώτησις. « Ποῦ δὲ ἄρα θέλομεν λέγειν, ὅτι εἰσὶ νῦν αἱ προλαβοῦσαι τῶν ἀνθρώπων ψυχαί; » Ἀπόκρισις. « Ξένον ὑπάρχει καὶ φοβερὸν τὸ ἐρώτημα· καὶ παρὰ ἀνθρώποις ἀποκεκρυμμένον· οὐ γὰρ συνεχώρησεν ὁ Θεὸς ἀναλῦσαί τινα τῶν ἐκεῖσε πρὸς ἡμᾶς διηγήσασθαι· ποῦ ἢ πῶς εἰσιν αἱ ἀφ' ἡμῶν ἐξελθοῦσαι ψυχαί; Ὅμως ὡς ἐκ τῶν Γραφῶν, μανθάνομεν ὅτι αἱ μὲν τῶν ἁμαρτωλῶν, ἐν τῷ ᾅδῃ ὑπάρχουσιν, ὑποκάτω πάσης τῆς γῆς καὶ θαλάσσης· ὥς φησιν ὁ ψαλμὸς, « Ἐν σκοτεινοῖς καὶ ἐν σκιᾷ θανάτου καὶ ἐν λάκκῳ κατωτάτῳ, » καὶ ὡς γέγραπται ἐν τῷ Ἰώβ· « Εἰς γῆν σκοτεινὴν καὶ ζοφεράν· εἰς γῆν σκότους αἰωνίου· οὗ οὐκ ἔστι φέγγος· οὐ C δὲ ὁρᾷν ζωὴν βροτῶν. » Αἱ δὲ τῶν δικαίων ψυχαὶ, μετὰ τὴν Χριστοῦ παρουσίαν, ὡς ἐκ τοῦ λῃστοῦ τοῦ ἐν τῷ σταυρῷ μανθάνομεν, ἐν τῷ παραδείσῳ ὑπάρχουσιν. Οὐ γὰρ διὰ μόνην τὴν ψυχὴν τοῦ ἁγίου λῃστοῦ, Χριστὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν τὸν παράδεισον ἤνοιξεν· ἀλλὰ καὶ διὰ πάσας λοιπὸν τὰς τῶν ἁγίων ψυχάς. Ὁρᾶτε πῶς ἀντιλέγετε; Ὅμως εἰ ἐγινώσκετε τί ᾄδετε μεγάλῃ φωνῇ, οὐκ ἂν ἀμφιεβάλλετε, ὅτι καὶ ὑμεῖς τοῦτο αὐτὰ δοξάζετε. Ἀλλ' ἔπεισί μοι εἰπεῖν τι, εἰ καὶ σκληρὸν ὑμῖν ἂν δόξῃ. Ἀληθῶς ἀδολεσχία ἐστὶ μεγάλη ἐν τοῖς ὠσὶν ὑμῶν. Ἄδετε γὰρ αὐτὰ μεγάλῃ φωνῇ, οὐδὲν δ' ὅμως γινώσκετε, ἀλλὰ μᾶλλον καταγινώσκετε. Τὸ γὰρ ἀναγινώσκειν καὶ μὴ γινώσκειν, καταγινώσκειν ἐστὶ, τὶς τῶν σοφῶν ἔφη. Πᾶν γὰρ τὸ παρακλητικὸν βιβλίον, περὶ τούτου διαλαμ- D βάνει, καὶ τὰς ψυχὰς τῶν ἁγίων ἐν τῷ οὐρανῷ εἶναι, Δαμασκηνός τε καὶ Θεοφάνης οἱ τούτου ποιηταὶ, διαπρυσίως ἀναβοῶσι. Μεγάλας οὖν χάριτας δεῖ ἡμᾶς ὁμολογεῖν ὑμῖν, ὅτι οὐ κατεκαύσατε οὐδ' ἠφανίσατε ταῦτα, ἢ ἀπηλείψατε τέχνῃ τινὶ ἀπὸ τῶν βιβλίων· ὥσπερ καὶ οἱ πρὸ ὑμῶν ἔδρασαν ἐν τοῖς περὶ τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐκπορεύσεως λόγοις τε καὶ βιβλίοις. Ὅμως οὐδὲ ἐκείνοις προὔργου τὸ τοιοῦτον ἀπέβη, ἀλλὰ μένουσιν εἰς ἔτι τὰ βιβλία, καὶ μαρτυροῦσι τῶν κακούργων τὴν τόλμην. Ἐν ὑμῖν δὲ καὶ μάλα καλῶς σώζονται καὶ ᾄδονται μετὰ μελῳδιῶν

[58] Apoc. vi, 11. [59] Psal. LXXXVII, 7. [60] Job x, 21.

(1) Cato.

καθ' ἡμέραν· καὶ μηναῖα, καὶ τριῴδια, καὶ λόγοι, καὶ A μεταφραστής, καὶ πεντηκοστάρια, καὶ στιχηρὰ, καὶ τροπάρια· καὶ ἰδιόμελα, καὶ κοντάκια, καὶ οἶκοι, καὶ συναξάρια, καὶ ἐξαποστειλάρια, καὶ ἵνα μὴ καθ' ἕκαστον λέγω, πᾶσα ἁπλῶς εἰπεῖν ἡ τῆς Ἐκκλησίας ἡμῶν συγγραφὴ, ταύτην ἔχει τὴν δόξαν. Οἱ γὰρ τῆς Ἐκκλησίας θεολόγοι τε καὶ διδάσκαλοι, ποιηταί τε καὶ μελῳδοὶ, ὑψηλῇ διανοίᾳ διασκεψάμενοι, τοῦτ' ἐδογμάτισαν, ὡς ἐξ ἑνὸς κρατῆρος πλήρους ὄντος σοφίας, πάντες ἄρδην μεταλαβόντες. Διὸ καὶ οὐ διαφωνοῦσιν, οὐδ' ἀντιλέγουσιν ἀλλήλοις, οὐδ' ἀντίφασίς ἐστιν ἐν αὐτοῖς.

merem, omnis fere Ecclesiæ nostræ scriptura ita sentit: nam Ecclesiæ theologi ac doctores, poetæ melodique, profunda meditatione perpendentes, hoc statuerunt, quasi ex uno cratere sapientiæ referto omnes omnino hauriendo. Idcirco nec discordant, nec sibi contradicunt mutuo, nec dissentiunt inter se.

Ε'.

Πόθεν οὖν ἀρξόμεθα; ἀπὸ τῆς πρώτης τοῦ μηνὸς Σεπτεμβρίου, ἐν τοῖς ἰδιομέλοις τοῦ ἁγίου Συμεὼν τοῦ Στυλίτου. « Ἡ ἁγία σου ψυχὴ, φησὶ, Πάτερ Συμεὼν, ἀγγέλοις συνοῦσα ἀγάλλεται. » Καὶ ἐν ἄλλῳ, « Καὶ μετὰ τῶν ἀσωμάτων χορεύων ἐν οὐρανοῖς. » B Ἐν ἑτέρῳ δ' αὖθις, « Καὶ σὺν ἀγγέλοις Θεῷ παριστάμενος. » Τῇ εἰκοστῇ ὀγδόῃ τοῦ αὐτοῦ μηνὸς, τοῦ ἁγίου Κυπριανοῦ, καὶ νῦν οἰκεῖς τὸν παράδεισον, διὰ παντὸς εὐφραινόμενος. Ὀκτωβρίῳ πρώτῃ τοῦ ἁγίου Ῥωμανοῦ, μετὰ δικαίων ἔνδον εἰς θείαν δόξαν κατασκηνώσας, βλέπεις τὴν τερπνότητα τὴν ἄφραστον ἐκείνην· βλέπεις τὴν τρυφὴν τὴν ἄληκτον· βλέπεις τὰ κάλλη τῶν οὐρανῶν, τὰ ὄντως ἐράσμια· βλέπεις πατριαρχῶν τὰς χορείας, μακαριώτατε. Τῷ αὐτῷ μηνὶ εἰκοστῇ ἕκτῃ τοῦ ἁγίου μεγαλομάρτυρος Δημητρίου· ἔχει μὲν ἡ θειοτάτη σου ψυχὴ, καὶ ἄμωμος, ἀοίδιμε Δημήτριε, τὴν οὐράνιον Ἱερουσαλὴμ κατοικητήριον. » Καὶ αὖθις, « Εἰς τὰ ὑπερκόσμια σκηνώματα τὸ πνεῦμά σου, Δημήτριε μάρτυς σοφὲ, C Χριστὸς ὁ Θεὸς προσήκατο ἀμώμητον. » Καὶ ἀλλαχοῦ, « Τῷ Θεῷ ἀδιαλείπτως παριστάμενος. » Καὶ πάλιν τρανώτερον, « Τοῦ μακαρίου ἔτυχες τέλους, παριστάμενος Χριστῷ· ἐκτενῶς ἱκέτευε. » Καὶ αὖ, « Νῦν πρόσωπον Χριστοῦ καθορᾷς σὺ πρὸς πρόσωπον, ὦ Κύριλλε· τῶν ἐσόπτρων ἀληθείᾳ λυθέντων, ἡνώθης σου τῷ ἔρωτι. » Καὶ πάλιν, « Μνημόνευε καὶ ἡμῶν, Πάτερ Βασίλειε, παρεστὼς τῇ Τριάδι τῇ ὁμοουσίῳ. » Ἀλλαχοῦ δὲ, « Καὶ νῦν ἐν οὐρανοῖς τῶν ἐσόπτρων λυθέντων, Ἀντώνιε, καθαρῶς ἐποπτεύεις τὴν ἁγίαν Τριάδα, ἐντυγχάνων ἀμέσως. » Καὶ ἐν τοῖς τοῦ μεγάλου Γεωργίου, πῇ μὲν φησι, « Καὶ ἐδέξω ἐκ Θεοῦ τὸν τῆς νίκης σου στέφανον· » πῇ δὲ, « Συμβασιλεύεις Χριστῷ λαμπρότατα, πορφύραν ἐξ αἵματος ἐνδυσάμενος φαιδράν· καὶ τῷ σκήπτρῳ D τῶν ἄθλων σου εὐκοσμούμενος, καὶ στεφάνῳ τῆς δόξης διαπρέπων ἀπεράντους εἰς αἰῶνας. » Καὶ ἀλλαχοῦ· « Σήμερον τοῦ Χριστοῦ ὁ μάρτυς θριαμβεύων τὴν πλάνην, καταλαμβάνει τὰ οὐράνια· καὶ ἐν θρόνῳ δόξης τῷ καθημένῳ, προσφέρει τῆς σφαγῆς τὸ αἷμα. » Καὶ ἐν ἄλλῳ, « Ὁ λαμπρὸς ἀριστεὺς Γεώργιος, ἐν τῇ ἐνδόξῳ αὐτοῦ ἀθλήσει τὰς ἄνω δυνάμεις εὐφραίνων, καὶ σὺν αὐταῖς ἀγαλλόμενος νῦν. » Ἐν δὲ τῇ ἐνάτῃ τοῦ μεγάλου Παύλου, Ἰουνίου εἰκοστῇ ἐνάτῃ, « Νῦν οὐκ ἐν αἰνίγμασιν, οὐδὲ ἐν ἐσόπτρῳ Χριστός σοι ὀπτάνεται· πρὸς πρόσωπον δὲ μᾶλλον ὁρᾶται πρόσωπον, τελείαν σοι τὴν δόξαν ἀποκαλύπτων τῆς θεώσεως. » Καὶ ἐν ἄλλοις, « Ὑπὲρ Χριστοῦ παθόντες, ὦ ἀθλοφόροι μάρτυρες, ψυχὰς μὲν ἔχετε εἰς

V.

Unde igitur exordiemur? A prima die mensis Septembris in idiomelis divi Simeonis Stylitæ: « Sancta tua anima, inquit, pater Simeon, in societate exsultat angelorum; » et in alio: « Et cum incorporeis in cœlo tripudians; » rursus in altero: « Cum angelis Deo assistens. » Vicesima octava ejusdem mensis de S. Cypriano: « Et nunc paradisum incolis in omni lætitia constitutus. » Octobris prima, de divo Romano: « Cum justis intus in divina gloria inhabitans, oblectationem illam ineffabilem aspicis. Vides indesinentes delicias, aspicis cœlorum pulchritudinem, quæ vere est amabilis, aspicis, beatissime, choreas patriarcharum. » Eodem mense XXVI, de divo Demetrio magno martyre: « Habet quidem tua divina anima, et immaculata, gloriose Demetri, cœlestem pro habitatione Jerusalem. » Et iterum: « In ultramundanas sedes immaculatum spiritum tuum, sapiens martyr Demetri, Christus Deus recepit. » Et alibi: « Deo assidue assistens. » Et rursus: « Manifestius beatitudinis finem es consecutus Christo assistens, toto corde deprecare. » Et iterum: « Nunc tu Christi vultum intueris in faciem, o Cyrille, speculis vere confractis, tuo divino amori junctus es. » Et rursus: « Recordare nostri, pater Basili, consubstantiali Trinitati assistens. » Alibi: « Et nunc in cœlis speculis effractis, Antoni, sincere sanctam inspicis Trinitatem citra medium congressus. » Et de magno Gregorio: « Partim, inquit, victoriæ tuæ coronam recepisti, partim vero cum Christo regnas splendidissima ex sanguine purpura indutus, et sceptro tuorum certaminum ornatus, et corona gloriæ conspicuus in infinita sæcula. » Et alibi: « Hodie martyr de peregrinatione triumphans ad cœlestia pervenit, et in gloriæ throno sedenti offert sanguinem cædis. » Et in alio: « Insignis et strenuus Georgius in suo glorioso certamine supernas potestates lætificans et nunc una cum ipsis exsultans. » In nona, de magno Paulo Junii vicesima nona, « Nunc non in ænigmate neque in speculo Christus a te conspicitur; imo in faciem facies aspicitur, integram tibi divinitatis gloriam detegens. » Et in aliis: « Pro Christo passi, o decertatores martyres, animas in cœlos habetis in manu Dei. » Et rursus: « Tui, Christe, sacerdotes justitia induti sancti a sæculo gaudent, divinam tuam pulchritudinem clarius intuentes. » Et in aliis, « Nunc non in ænigmate, Pater, non in speculo aspicis lucem numinis

omnium principii, facie ad faciem, sapientissime, qui et splendoris et visionis divinæ dignus effectus es. » Et rursus : « Cum angelis tripudias, beate Onesime, martyrii corona exornatus, refulgenti throno Salvatoris assistis. » Et alibi : « Sanctorum ordines eum qui inter angelos requiescit magna voce laudantes, divinis nunc fruuntur deliciis, et lætantes tripudiant. » Et in alio : « Superintellectuali splendore exsaturati sancti, et divina lætitia splendide repleti, dii vocamini, ut ei proximi inter divinos splendores versantes, et gloriæ ineffabilis radiis illustrati. » Et rursus : « Sacris melodiis celebrentur, quasi cœlestis hæredes regni, quasi incolæ paradisi.» Et alibi ; «Concives angelorum.» Et rursus : « Sanguinis tui pretiosi intinctione martyr, purpuram tibi pretiosam comparasti, qua indutus cœlestem regiam vere inhabitas Deo supremo regi assistens. » Assistere vero supremo regi, quid aliud per Deum significat, nisi quod sancti quatenus animæ beatitudine perfruuntur? In aliis vero : « Patribus hymnum offeremus, qui ante legem et in lege refulserunt, et qui ex Virgine genito Domino et hero recta mente inservierunt, et inaccessibilem lucem hanc adepti sunt.» Et in alio: « Nunc, o beate, intercede apud Deum pro tuo grege. » Et rursus : « Cœleste regnum concupisti, quo nunc, beatissime, vere frueris. » Et in alio : « Super omnem virtutem positus, pater Antoni, cum angelis versaris in regno cœlorum. » Et rursus : « Dei præco Athanasi, qui pericula et perpetuas tentationes sustinuisti, nunc deliciarum paradisi dignus es factus, divinas mansiones consecutus, incorruptibilis vitæ ligno propinquus, ut justitiæ victor, corona et diademate cœlestis regni exornatus, decore conspicuus et forma præcellens.» Et rursus : « Splendidissimo et fulgentissimo lumine lucidius nunc illustratus.» Et rursus : « Non in ænigmate gloriam, quam a puero concupisti, vides, beate Eutychi, imo facie ad faciem nunc solutis carnis speculis, pater noster? » Et rursus : « Ex difficilibus angustiis et corruptione in amplam et jucundam paradisi latitudinem pervenisti, sanctorum visurus splendidam lucem et angelorum choreas Deo assistentes, et incessanter clamantes.» Et alibi : « Terra quidem nunc operuit corpora vestra, cœlum vero, o sancti, spiritus semper fert, throno gloriæ assidentes et cum angelis exsultantes. » Et alibi : « Nunc cœlos incolis martyrum pie sanctorum et justorum. » Et in alio : « Princeps sacrorum Eumeni, qui libertatem tibi apud Christum comparasti, juxta cujus thronum, sancte, in gloria assistis nunc cum angelis sanctis. » Et rursus : «Ad tranquillum portum appulisti a laboribus requiescens, et coronatus tripudias in paradiso, una cum Christi martyribus, Niceta divine, merito te glorificamus. » Et rursus in alio : «Qui a dextra assistis Trinitati et immediate versaris.» Et in ode 9 canonis S. Joannis Theologi : « Nunc non in ænigmate, sed facie ad faciem deliciarum torrentem

A οὐρανοὺς ἐν χειρὶ Θεοῦ. » Καὶ πάλιν, «Οἱ ἱερεῖς σου, Χριστὲ, δικαιοσύνην ἐνδεδυμένοι, ὁσίοις τοῖς ἀπ' αἰῶνος ἀγάλλονται, σοῦ τὸ κάλλος ὁρῶντες τὸ θεῖον τρανώτερον. » Καὶ ἐν ἄλλοις, « Νῦν οὐκ ἐν αἰνίγματι, Πάτερ, οὐκ ἐν ἐσόπτρῳ κατοπτεύεις τὸν τῆς θεαρχίας φωτισμόν· πρὸς πρόσωπον δὲ, πάνσοφε, πρόσωπον· τῆς ὑπὲρ νοῦν λαμπρότητος καὶ θεοπτίας ἀξιούμενος. » Καὶ πάλιν, « Σὺν ἀγγέλοις χορεύεις, μάκαρ Ὀνήσιμε, μαρτυρίου στεφάνῳ κατακοσμούμενος, θρόνῳ τῷ φαιδρῷ τοῦ Σωτῆρος παρίστασαι. » Καὶ ἀλλαχοῦ, « Ἁγίων τάγματα τὸν ἐν ἁγίοις ἀναπαυόμενον ἀσιγήτως ὑμνοῦντα, τρυφῆς ἐνθέου νῦν ἀπολαύουσι, καὶ γεγηθότες χορεύουσι. » Καὶ ἐν ἄλλῳ, « Τῆς ὑπὲρ νοῦν λαμπρότητος, ἐμφορούμενοι ἅγιοι, θείας εὐφροσύνης τε λαμπρῶς πλη-
B ρούμενοι, θεοὶ χρηματίζετε τῇ πρὸς αὐτὸν ἐγγύτητι, ταῖς θεουργικαῖς μαρμαρυγαῖς ὁμιλοῦντες, καὶ δόξης τῆς ἀφράστου φωτισθέντες ἀκτῖσι. » Καὶ πάλιν, « Εὐφημείσθωσαν ἱεραῖς μελῳδίαις, ὡς τῆς ἄνω βασιλείας κληρονόμοι, ὡς παραδείσου οἰκήτορες. » Καὶ ἀλλαχοῦ, « Συμπολῖται τῶν ἀγγέλων. » Καὶ πάλιν, « Αἱμάτων τιμίων σου βαφαῖς, μάρτυς κατεσκεύασας σαυτῷ πορφύραν πολύτιμον· ἣν στολισάμενος, κατοικεῖς τὰ ἄνω ἀληθῶς βασίλεια, Θεῷ παμβασιλεῖ παριστάμενος. » Τὸ δὲ παρίστασθαι τῷ παμβασιλεῖ Θεῷ, καὶ κατοικεῖν τὰ ἄνω βασίλεια ἀληθῶς, τί ἄλλο πρὸς Θεοῦ σημαίνει, ἢ ὅτι ἀπολαμβάνουσι καθὸ ψυχαὶ νῦν οἱ ἅγιοι, Ἐν ἄλλοις δὲ, « Πατράσιν ὕμνον προσοίσομεν, πρὸ νόμου καὶ ἐν
C νόμῳ ἐκλάμψασι· καὶ τὸν ἐκ Παρθένου Κύριον καὶ Δεσπότην γνώμῃ εὐθείᾳ τεθεραπευκόσι, καὶ ἀδύτου φωτισμοῦ νῦν ἀπολαύουσι. » Καὶ ἐν ἄλλῳ, « Νῦν δὲ παρίστασαι, μάκαρ, πρέσβυς τῷ Θεῷ ὑπὲρ τῆς ποίμνης σου. » Καὶ πάλιν, « Ἐπεπόθησας τῆς ἄνω βασιλείας, ἧς νῦν ἀπολαύεις ἀληθῶς, μακαριώτατε. » Καὶ ἐν ἄλλῳ, « Ὑπεράνω πάσης ἀρετῆς γεγονὼς, Πάτερ Ἀντώνιε, συναυλίζῃ ἀγγέλοις ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν. » Καὶ πάλιν, « Θεοκήρυξ Ἀθανάσιε, κινδύνους ὑπομείνας καὶ συνεχεῖς πειρασμοὺς, τρυφῆς τοῦ παραδείσου νῦν ἠξιώθης, ἔνδον γενόμενος τῶν θείων μονῶν· ξύλῳ προσπελάσας ζωῆς τῆς ἀκηράτου· δικαιοσύνης ὡς νικητής· στέφει κοσμούμενος, καὶ διαδήματι τῆς ἄνω βασιλείας· ὡραϊζόμενος, καὶ κάλλει διαπρέπων. » Καὶ πάλιν, « Φωτὶ
D τῷ τρισηλίῳ καὶ τριφεγγεῖ· τηλαυγέστερον νῦν ἐλλαμπόμενος. » Καὶ αὖ, « Οὐκ ἐν αἰνίγματι νῦν καθορᾷς δόξαν ἣν ἐπόθησας Θεοῦ ἐκ βρέφους, μάκαρ Εὐτύχιε· πρόσωπον δὲ μᾶλλον νυνὶ πρὸς πρόσωπον, λυθέντων τῶν ἐσόπτρων τῆς σαρκὸς, Πατὴρ ἡμῶν. » Καὶ πάλιν ἐν ἄλλοις, « Ἐκ χαλεπῆς στενώσεως, καὶ φθορᾶς, πρὸς εὐρύχωρον πλάτος παραδείσου καὶ τερπνὸν κατήντησας, ἁγίων ὀψόμενος φωτοειδεῖς λαμπρότητας, καὶ τὰς τῶν ἀγγέλων ἐποπτεύσων χορείας, Θεῷ παρισταμένας καὶ βοώσας ἀπαύστως. » Καὶ ἀλλαχοῦ, « Ἡ γῆ μὲν κατεκάλυψεν ὑμῶν τὰ σώματα νυνὶ, ὁ οὐρανὸς δὲ, ἅγιοι, φέρει τὰ πνεύματα ἀεὶ, τῷ θρόνῳ παρεστῶτα τῆς δόξης, μετ' ἀγγέλων ἀγαλλόμενα. » Καὶ ἀλλαχοῦ, « Καὶ νῦν οἰκεῖς τοὺς οὐρανοὺς, μαρτύρων ὅσιε ἁγίων καὶ τῶν δι-

καλῶν. » Καὶ ἐν ἄλλῳ, « Παῤῥησίαν πλουτήσας πρὸς τὸν Χριστὸν, ἱεράρχα Εὐμένιε, οὗ καὶ τῷ θρόνῳ ἅγιε ἐν δόξῃ νῦν παρίστασαι μετὰ ἀγγέλων ἁγίων. » Καὶ αὖ, « Ὅρμῳ γαληνῷ προσωρμίσθης, ἀναπαυσάμενος τῶν πόνων, καὶ στεφανηφόρος χορεύεις ἐν παραδείσῳ μετὰ μαρτύρων Χριστοῦ, Νικήτα θεσπέσιε, πάντες ἀξίως σε δοξάζομεν. » Καὶ πάλιν ἐν ἄλλῳ, « Παραστάτης δεξιὸς τῆς ἁγίας Τριάδος ἐντυγχάνων ἀμέσως. » Καὶ ἐν τῇ ἐνάτῃ ᾠδῇ τοῦ κανόνος τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου· « Νῦν οὐκ ἐν αἰνίγματι, πρὸς πρόσωπον δὲ πρόσωπον, τῆς τρυφῆς τὸν χειμάῤῥουν ὁρᾷν ἠξίωσαι, καὶ τὸν ποταμὸν τῆς εἰρήνης, καὶ τὴν πηγὴν τῆς ἀθανασίας, ἧς νῦν ἀρδευόμενος, ἀπολαύεις τῆς θεώσεως. » Καὶ Αὐγούστῳ τετάρτῃ, « Οὐκ ἔτι ὁρᾷς ἐν ἐσόπτρῳ καλῶν τὸ ἀκρότατον, ὁσία, πρὸς δὲ πρόσωπον μάρτυς θεωρεῖς πρόσωπον, ἤδη λυθέντων τῇ ἀληθείᾳ, Εὐδοκία, τῶν ἐμφάσεων. »

A inspicere meritus es, pacis flumen et fontem immortalitatis, qua nunc irrigatus divinitate perfrueris. » Et Augusti quarta : « Non amplius in speculo conspicis summum bonorum, o sancta martyr, ad faciem aspicis faciem, jam solutis vere, o Eudocia, imaginibus. »

Ἰδοὺ μὲν, ὡς ἐμοὶ δοκεῖ, οὐ φανερώτερον εὕροι τις ἂν τῶν ἤδη ἡμῖν εἰρημένων. Τουτέστι, πρόσωπον πρὸς πρόσωπον· καὶ, νῦν ἀπολαύουσι τῆς θεώσεως. Καὶ ἐν παραδείσῳ νυνὶ χορεύουσι στεφανηφόροι. Καὶ νῦν παρίστανται τῷ τοῦ Θεοῦ θρόνῳ μετὰ ἀγγέλων ἁγίων. Τί ἄλλο δυνάμεθα ἐννοεῖν, ἢ ὅτι ἀπολαμβάνουσι νῦν καθὸ ψυχαί; ὡς προεθέμεθα· καὶ ἤδη διαπρυσίως ἐδείξαμεν. Εἰ δ' οὐκ ἀρκεῖσθε τούτοις, δείξομεν καὶ ἄλλα ἐκ τῶν ὁμοίων Γραφῶν. Ἐν τῇ ἐνάτῃ ᾠδῇ τῶν ἁγίων Πατέρων, ἓν τροπάριον οὕτω λέγει, « Μεγάλων ἠξιώθητε τῶν τιμῶν ἐπὶ γῆς, οὐρανόφρονες ἅγιοι, ὅτι Χριστοῦ τύπον ἐτιμήσατε σχετικῶς. Καὶ νῦν σκιὰν ἐκθέμενοι, καὶ τὸ περικάλυμμα τῆς σαρκὸς, αὐτὸν αὐτοπροσώπως εἰς πρόσωπον ὁρᾶτε, καὶ τῶν μειζόνων ἀξιούμενοι. » Καὶ ἄλλοθι, « Ἀεὶ προΐστασο τῶν ὑμνούντων σε διὰ παντὸς, καὶ τὴν σὴν εὐφημούντων πανήγυριν, τῷ δεσπότῃ παρεστὼς, Ὀνήσιμε, ὅλος πεφωτισμένος, ὅλος ὑπέρλαμπρος, ὅλος ταῖς ἐκεῖθεν ἀστραπαῖς καταλαμπόμενος. » Καὶ ἀλλαχοῦ, « Καθορᾶτε, μάρτυρες, τὸ θεῖον κάλλος τρανώτερον καὶ λαμπρότερον. » Καὶ πάλιν, « Ὅπου τάξεις ἀγγέλων, ὅπου τῶν δικαίων οἱ δῆμοι ἀγάλλονται. » Καὶ ἐν ἄλλῳ, « Καὶ βασιλείας οὐρανῶν, σαφῶς ἠξιώθητε, καταλαμπόμενοι τῆς Τριάδος ταῖς αὐγαῖς ἀξιάγαστοι. » Καὶ πάλιν, « Σάββα παμμάκαρ, τῶν ἀγγέλων ἰσοστάσιε, ὁμόσκηνε ὁσίων, συνόμιλε προφητῶν, μαρτύρων καὶ ἀποστόλων συγκληρονόμε, φῶς τὸ ἀνέσπερον ὁ νῦν κατοικῶν, οὗ ταῖς φρυκτωρίαις λαμπόμενος ταῖς θείαις, τῷ ἀκροτάτῳ τῶν ἐφετῶν ὁ παρεστὼς παῤῥησίᾳ λελαμπρυσμένος. » Ἀκούεις; φῶς τὸ ἀνέσπερόν φησι· φῶς γὰρ ὁ Θεὸς ἀνέσπερον· κατοικεῖ δὲ νῦν μετὰ τοῦ Θεοῦ, εἶτα τὸ ἄκρον τῶν ἐφετῶν· τί δηλοῦν βούλεται; τὸ γὰρ ἄκρον τῶν ἀγαθῶν, τὸ ἄκρον τῶν ἐφετῶν, τὸ ἄκρον τῶν καλῶν, οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν, εἰ μὴ αὐτὸς ὁ Θεός. Οὗτος δὲ παρίσταται αὐτῷ, καὶ κατοικεῖ μετ' αὐτοῦ· τί οὖν ἄλλο πρὸς Θεοῦ σημαίνει, ἀλλ' ἢ τὸ ἀπολαμβάνειν τοὺς ἁγίους νῦν καθ' ὅσον εἰσὶ ψυχαί; Εἰ δὲ βούλει καὶ ἄλλα ἀκοῦσαι, ἰδοὺ λέγομεν. « Καὶ ἀδύτου φωτισμοῦ νῦν ἀπολαύουσι. » Καὶ ἐν ἄλλῳ, « Τῶν ἁγίων ὁ χορὸς εὗρε πηγὴν τῆς ζωῆς, καὶ θύραν παραδείσου. » Καὶ πάλιν, « Καὶ οἱ δίκαιοι λάμπουσιν ὡς φωστῆρες. » Καὶ ἀλλαχοῦ, « Ἐπιγείους ἄθλους διελθόντες, οὐρανίους ἔλαβον στεφάνους οἱ μάρτυρες οἱ ἀληθεῖς. » Καὶ πάλιν, « Οἱ ἀθλοφόροι μάρτυρες καὶ οὐρανοπολῖται, ἐπὶ γῆς ἀθλήσαντες, πολλὰς βα-

Ecce jam nihil apertius, ut mihi videtur, reperietur his quæ a nobis allata sunt, id est, « facie ad faciem, » et, « nunc divinitate perfrueris, » et, B « in paradiso nunc coronati tripudiant, » et, « nunc Dei throno cum sanctis angelis assistunt »; quid aliud possumus intelligere præterquam quod quatenus animæ perfruuntur, ut antea exposuimus et jam evidenter ostendimus? Quo si his non acquiescitis, et alia ex ejusdem generis scripturis afferemus. In ode 9 sanctorum Patrum antiphona ita dicit : « Magnum cultum meriti estis, cœlestes sancti, quia Christi figuram studiose imitati estis, et nunc umbra et carnis operimento deposito, eum facie ad faciem videtis et maxima meriti estis. » Et alibi : « Semper suffragaris iis qui te laudant, et tuum celebrant festum Domino assistens, Onesime, totus refulgens, totus resplendens, totus cœlestibus fulC getris coruscans. » Et alibi : « Inspicitis, martyres, divinam pulchritudinem manifestius et clarius. » Et rursus : « Ubi ordines angelorum, ubi justorum populi exsultant. » Et in alio : « Et regnum cœlorum aperte meriti, Trinitatis radiis illustrati, o admiratione digni. » Et rursus : « Sabba beatissime, angelorum æqualis, sanctorum contubernalis, prophetarum socius, martyrum et apostolorum cohæres, lucem non occidentem nunc incolens, cujus divinis facibus illustratus summo principi assistens, et aperte coruscans. » Audisne? Lucem non occidentem dicit; nam Deus est lux non occidens; habitat autem nunc cum Deo. Præterea summum principium quid significat? Summum enim bonorum, summum principium, sumD mum pulchritudinum, nil aliud est nisi Deus ipse. Hic ei assistit, et habitat cum eo, quid aliud per Deum denotat, præterquam quod sancti nunc, quatenus animæ, perfruuntur? Si vis et alia audire, jam dicimus. « Et inaccessibili luce nunc perfruuntur. » Et alibi : « Sanctorum chorus vitæ fontem et januam paradisi nactus est. » Et rursus: « Et justi veluti luminaria fulgent. » Et alibi : « Cum terrena certamina perlustrassent veri martyres, coronas sunt consecuti. » Et rursus : « Certatores martyres ac cœli cives in terra decertantes multos cruciatus pertulerunt et perfectam in cœlis coronam receperunt, ut pro nostris animabus intercederent. » Et rursus : « Celeberrimi martyres, vos non terra operuit, sed cœlum excepit; apertæ sunt,

vobis portæ paradisi, et intro profecti lignum vitæ estis asseculi, apud Christum intercedite. › Ubi sunt qui dicunt sanctos non esse, sive sanctorum animas nunc in paradiso non esse? Nonne audiunt Damascenum dicentem : ‹ Apertæ sunt vobis portæ paradisi? › Nonne audiunt, › introgressi? ‹ et non agnoscunt, ‹ lignum vitæ consecuti sunt? › et ‹ intercedunt pro nobis? › Si igitur neque receperunt, neque intercedunt, neque Christum vident, neque ipsi assistunt, neque divina luce perfruuntur, et ut uno verbo dicam, nemo ex sanctis, ut ipsi putant, nunc cum Christo est, ubi sunt quæ psallimus? Num falsa? Absit; ubi ‹ spiritus et animæ justorum laudant te, Domine; › et illud : ‹ Dilatatis speculis, sancti, facie ad faciem Deum videtis. › Si nunc cum Christo non sunt, non receperunt; si non receperunt, neque intercedunt; si vero non intercedunt, cur invocamus? Si enim nunc non intercedunt, nunquam intercedent, nam in futuro non est intercessio. Nonne audis illud? ‹ Non intercessione opus ibi est dimisso conventu. › Etiam novi theologi dicunt, Peculiariter recipiunt, et Deum in faciem vident, sed ineffabilia bona, ‹ quæ oculus non vidit, et auris non audivit, nec in cor hominis ascendit, › non receperunt adhuc; non enim omnino possumus diffiteri sanctos in præsentia non esse cum Christo. O insipientiam! Id, ut ego existimo, risu magis quam responsione dignum est, nam paulo ante ostensum est hæresim esse hanc absurdam argutiolam, nec de ea opus est amplius disputare.

A σάνους ὑπέμειναν, καὶ τέλειον ἀπέλαβον τὸν στέφανον ἐν οὐρανοῖς, ἵνα πρεσβεύωσιν ὑπὲρ τῶν ψυχῶν ἡμῶν. › Καὶ πάλιν, ‹ Πανεύφημοι μάρτυρες, ὑμᾶς οὐχ ἡ γῆ κατέκρυψεν, ἀλλ' οὐρανὸς ὑπεδέξατο. Ἠνοίγησαν ὑμῖν παραδείσου πύλαι· καὶ ἐντὸς γενόμενοι, τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς ἀπελάβετε, Χριστῷ πρεσβεύσατε. › Ποῦ εἰσιν οἱ λέγοντες ὅτι οὐκ εἰσὶν οἱ ἅγιοι, ἤγουν τῶν ἁγίων αἱ ψυχαί, ἐν παραδείσῳ τὰ νῦν; Οὐκ ἀκούουσι τοῦ Δαμασκηνοῦ λέγοντος, ‹ Ἠνοίγησαν ὑμῖν παραδείσου πύλαι; › οὐκ ἀκούουσι τό, Ἐντὸς γενόμενοι; οὐ γινώσκουσι τό, ‹ Τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς ἀπολαμβάνουσι, καὶ πρεσβεύουσιν ὑπὲρ ἡμῶν; › Εἰ οὖν οὐκ ἀπέλαβον, οὐδὲ πρεσβεύουσιν, οὐδὲ Χριστὸν θεωροῦσιν, οὐδὲ παρίστανται αὐτῷ, οὐδ' ἀπολαύουσι τοῦ θείου φωτός. Καὶ ἁπλῶς εἰπεῖν, κατ' B αὐτούς, οὐδεὶς τῶν ἁγίων ἐστὶ νῦν μετὰ τοῦ Χριστοῦ. Καὶ ποῦ ταῦτα ἃ ψάλλομεν; Ἄρα ψευδῆ; Ἄπαγε. Ποῦ δὲ καὶ τό, ‹ Πνεύματα καὶ ψυχαὶ τῶν δικαίων, αἰνοῦσί σε, Κύριε; › καὶ τό, ‹ Λυθέντων τῶν ἐσόπτρων, ἅγιοι, πρόσωπον πρὸς πρόσωπον τὸν Θεὸν καθορᾶτε; › ἂν γὰρ νῦν οὐκ εἰσὶ μετὰ τοῦ Χριστοῦ, οὐκ ἀπέλαβον· εἰ δ' οὐκ ἀπέλαβον, οὐδὲ πρεσβεύουσιν. Εἰ δ' οὐ πρεσβεύουσι, τί καὶ παρακαλοῦμεν; εἰ γὰρ νῦν οὐ πρεσβεύουσιν, οὐδὲ πώποτε πρεσβεύσουσιν· ἐν γὰρ τῷ μέλλοντι πρεσβεία οὐκ ἔστι. Οὐκ ἀκούεις τό, Οὐ χρεία πρέσβεων ἐκεῖ, λυθείσης τῆς πανηγύρεως; Καί φασιν οἱ νέοι θεολόγοι, ἀπολαμβάνουσι μερικῶς, καὶ τὸν Θεὸν ὁρῶσιν εἰς πρόσωπον· πλὴν τὰ ἀπόῤῥητα ἀγαθά, ‹ ἃ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδε, καὶ οὖς οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου C οὐκ ἀνέβη, › οὐκ ἀπέλαβον ἔτι. Οὐ γὰρ δυνάμεθα παντελῶς ἀρνήσασθαι μὴ τοὺς ἁγίους εἶναι τὰ νῦν μετὰ τοῦ Χριστοῦ. Ὢ τῆς ἀνοίας! Τοῦτο κατ' ἐμέ, ἄξιόν ἐστι γέλωτος μᾶλλον ἢ ἀπολογίας τινός. Ἐδείχθη γὰρ πρὸ ὀλίγου τὸ ἄτοπον τοῦτο λογίδιον μεστὸν πάσης αἱρέσεως· καὶ οὐ δεῖ περὶ τούτου παλιλλογεῖν.

VI.

Quod hoc sit hæresis æquanimiter disquirendum est. Si Deum vident nunc sanctorum animæ, ineffabilia vero bona non vident, procul dubio majora sunt illa quam Deus ipse, quoniam ea invisibilia sanctis sunt, Deus vero ab eis videtur. Hoc nemo sanæ mentis dixerit unquam. Sed hæc hæresis silentio involvenda. Præterea disquirendum est ita: Ineffabilia bona, vel quia majora, vel quia minora sunt, ea sancti non vident. Si quia minora, iis opus non est, nam majorum compotes facti, minora non curant. Hujus enim admodum aperte participes sunt, si majus sunt consecuti. Si vero quia majora, ea non recipiunt, absit blasphemia majora reperiri quam Dei visio et fruitio sit. Ostendendum est autem ea bona conspicere sanctos Ecclesiæ testimonio, ex iis quæ ibi occinuntur. Qui fidem non adhibet, scrutetur in secunda Septembris mensis, reperietque idiomelum sancti Mamantis ita se habens : ‹ Veluti nova oliva planta, ad Dei mensam accessisti, veluti filius eorum qui Domini viam ingrediuntur per martyrium, benedixit tibi Dominus, et cœlestis Sion bona aspicis in deliciis divinæ degens exsultationis. › Quid ad hoc respondere audebunt, qui hanc sententiam renuunt? Surdo aspidi profecto

Ϛ'.

Ὅτι δὲ αἵρεσις τοῦτο, σκεπτέον μετὰ μακροθυμίας. Εἰ τὸν Θεὸν ὁρῶσι νῦν τῶν ἁγίων αἱ ψυχαί, τὰ δὲ ἀπόῤῥητα ἀγαθὰ οὐχ ὁρῶσιν, ἀναμφιβόλως μείζονά εἰσιν ἐκεῖνα, ἢ αὐτὸς ὁ Θεός. Ἐπεὶ ἐκεῖνα μὲν ἀθεώρητα τοῖς ἁγίοις τυγχάνουσιν· ὁ δὲ Θεός, ὁρατὸς αὐτοῖς ὑπάρχει. Τοῦτο οὐδεὶς ὑγιᾶ τὸν νοῦν ἔχων εἴποι ἄν. Ἀλλὰ σιωπητέον τὴν αἵρεσιν ταύτην. Ἔτι σκεπτέον οὕτως. Ἐκεῖνα τὰ ἀπόῤῥητα ἀγαθά, ἢ ὡς μείζονα οἱ ἅγιοι οὐχ ὁρῶσιν αὐτά, ἢ ὡς ἐλάττονα. D Εἰ μὲν οὖν ὡς ἐλάττονα, οὐ χρεία. Τοῦ γὰρ μειζοτέρου ἀπολαμβάνοντες, οὐ φροντίζουσι τοῦ ἐλάττονος. Καὶ γὰρ δὴ καὶ τούτου πάνυ γε διαῤῥήδην ἀπολαμβάνουσι, τοῦ μειζοτέρου ἀπολαμβάνοντες. Εἰ δὲ ὡς μείζονα οὐκ ἀπολαμβάνουσιν, ἀπίτω τὸ βλάσφημον, ὅτι εἰσί τινα μείζονα τῆς τοῦ Θεοῦ θεωρίας καὶ ἀπολαύσεως. Δεικτέον δέ, ὅτι καὶ τὰ ἀγαθὰ ἐκεῖνα θεωροῦσιν οἱ ἅγιοι, διὰ μαρτυριῶν τῆς Ἐκκλησίας, ἀπὸ τῶν ἐν αὐτῇ ᾀδομένων. Ὁ μὴ πιστεύων, ἐρευνησάτω ἐν τῇ δευτέρᾳ τοῦ Σεπτεμβρίου μηνός· καὶ εὑρήσει ἰδιόμελον τοῦ ἁγίου Μάμαντος, ἔχον οὕτως· ‹ Νέον φυτὸν καθάπερ ἐλαίας, τῇ τοῦ Θεοῦ τραπέζῃ γεγένησαι· ὡς υἱὸς τῶν πορευθέντων τὴν τοῦ Κυρίου ὁδὸν διὰ μαρτυρίου εὐλόγησέ σε Κύριος· καὶ βλέπεις τἀγαθὰ τῆς ἄνω Σιών, ἐντρυφῶν τῆς θείας

ἀγαλλιάσεως. » Τί καὶ πρὸς τοῦτο εἴποιεν ἂν οἱ τὴν δόξαν ταύτην ἀρνούμενοι; Ὄντως ἀσπίδι κωφῇ καὶ βυούσῃ τὰ ὦτα, παρόμοιοί εἰσιν· οἱ τὴν ἕνωσιν μὲν μισοῦντες, τὸ σχίσμα δὲ ἀγαπῶντες. Οὐ γὰρ ἐθέλουσιν οὔτ' ἀκοῦσαι, οὔτε ἰδεῖν, οὔτε συνιέναι. Δαμασκηνὸς ὁ θεῖος ἐν τῷ δευτέρῳ ἤχῳ τῆς ὀκτωήχου φησί· « Ζωοδότα Χριστὲ, ἑκουσίως πάθος ὑποστὰς διὰ θνητοὺς, ἐν ᾅδου δὲ κατελθὼν ὡς δυνατὸς, τοὺς ἐκεῖ τὴν ἔλευσιν μένοντας τὴν σὴν, ἁρπάσας ὡς ἐκ θηρὸς κραταιοῦ, παράδεισον ἀνθ' ᾅδου οἰκεῖν δεδώρησαι. » Πρὸς θεραπείαν φησὶν ἡμῶν ταῦτα γέγραπται. Ἄρα ψεύδεται ἡ τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία, καὶ ψάλλει τι μὴ ὂν ἀληθὲς, καὶ ᾄδει τοῦτο πρὸς ἀπάτην καὶ πλάνην ψυχῶν. Καὶ τίς ἂν τοῦτο εἴπῃ νοῦ κύριος; ἆρα παραμυθεῖται καὶ τὸν Χριστὸν ἐν τῷ λέγειν ὁ ἅγιος οὗτος, Χριστὲ ζωοδότα, ὑπέστης ἑκοντὶ πάθος· καὶ κατῆλθες ἐν ᾅδῃ διὰ τοὺς βροτοὺς, καὶ ὡς δυνατὸς, ἀφήρπασας ὡς ἐκ θηρὸς κραταιοῦ, τοῦ ἀλλοτρίου δηλαδὴ ἐχθροῦ τε καὶ πολεμήτορος, τοὺς τὴν ἔλευσιν ἐκεῖ τὴν σὴν ἀναμένοντας. Καὶ ἀντὶ τῆς κατοικίας τοῦ σκότους καὶ ἀφεγγοῦς τόπου ἐκείνου, οὗ κατοικοῦντες ἦσαν, ἐδωρήσω αὐτοῖς οἰκεῖν τὸν παράδεισον. Παραμυθεῖται τὸν Χριστὸν, ἢ ὡς ἀληθὲς τοῦτο λέγει τε καὶ δοξάζει; Ὄντως ὁρῶν τις τὰς ὑμετέρας ἀπολογίας, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν ἀκαίρους φιλονεικίας, ἐκπλήξαιτο ἂν καὶ ἐκσταίη τῆς διανοίας. Μετὰ ἀληθείας ἐγὼ οὐ δύναμαι ἀκούειν λόγους οὕτω σαθροὺς καὶ ἀσυστάτους· οὓς καὶ ὑπολαμβάνω νηπίων εἶναι ψελλίσματα. Τί δὲ καὶ ὅταν ὁ αὐτὸς οὗτος λέγῃ, « Ξένη σου ἡ σταύρωσις, καὶ ἡ ἐν ᾅδου κάθοδος, φιλάνθρωπε, ὑπάρχει· σκυλεύσας γὰρ αὐτὸν, καὶ τοὺς πάλαι δεσμίους συναναστήσας σεαυτῷ ἐνδόξως ὡς Θεὸς, τὸν παράδεισον ἀνοίξας, ἀπολαβεῖν τοῦτον ἠξίωσας. » Ἤκουσας κἀνταῦθα· Κατῆλθες, φησὶν, ἐν τῷ ᾅδῃ καὶ ἐσκύλευσας αὐτὸν, καὶ τοὺς δεσμίους, ἤγουν τοὺς ἀπ' αἰῶνος ἁγίους ἐκεῖ καθεύδοντας, ἐξαναστήσας μετὰ σεαυτοῦ, ἠνοίξας τὸν παράδεισον, καὶ ἠξίωσας ἀπολαμβάνειν αὐτοῦ. Ἔτι Ἀναστάσιος ὁ θεοφόρος Πατὴρ ἡμῶν, ὁ ἁγίου ὄρους Σινᾶ λεγόμενος, ἐν ταῖς ἀποκρίσεσιν, ἃς ποιεῖται εἴς τινας ἐρωτήσεις, εὐλαβῶς πρὸς αὐτὸν ποιουμένας, φανερώτατα τὸ ζητούμενον διαλύει. Τῶν μὲν γὰρ ἁγίων τὰς ψυχὰς ἐν τῷ παραδείσῳ, τὰς δὲ τῶν ἁμαρτωλῶν ἐν τῷ ᾅδῃ εἶναι ἀποφαίνεται διαῤῥήδην τε καὶ σαφέστατα. Ἡ ἐρώτησις τοιγαροῦν καὶ ἡ ἀπόκρισις, ἥδε. Ἐρώτησις. « Ποῦ δὲ ὅλως θέλομεν λέγειν νῦν ὑπάρχειν τὰς ψυχὰς, καὶ εἰ ἄρα ἐν τῷ ἅμα πᾶσαί εἰσιν; » Ἀπόκρισις. « Οὐδεὶς μὲν ὁ περὶ τούτου σαφῶς ἀπαγγείλας· ὅμως ἐκ τῶν τοῦ Χριστοῦ λόγων μανθάνομεν, ὅτι αἱ μὲν τῶν δικαίων ψυχαὶ μετὰ τῆς ψυχῆς τοῦ ἁγίου λῃστοῦ ἐν τῷ παραδείσῳ ὑπάρχουσιν. Καὶ γὰρ καὶ ὁ θεῖος Ἀντώνιος περὶ τοῦ τόπου τῶν ψυχῶν οὕτως ἑώρακεν, ἐν τῷ παραδείσῳ ὑπάρχειν τὰς ἁγίας ψυχάς. Ὡσαύτως καὶ ὁ θεοφόρος Παμβὼ, καὶ ἕτεροί τινες τῶν Πατέρων. Ὡσαύτως καὶ Ἰωάννης ὁ τῆς κλίμακος οὕτω λέγει· Μνήμην μόνην ὁ λῃστὴς ἐκεῖνος ἐν τῇ βασιλείᾳ ᾐτήσατο, καὶ ὅλον τὸν παράδεισον ἐκληρονόμησεν. Πάλιν τε τὰς τῶν ἁμαρτωλῶν

A aures occludenti similes sunt, qui unionem oderunt, et schisma amplexati sunt; non enim videre, nec audire, nec intelligere volunt. Divus Damascenus in secundo tono octavi toni inquit : « Vitæ Christe dator, sponte passionem propter homines sustinuisti. In infernum vero descendens, ut potens eos qui ibi tuum adventum præstolabantur, tanquam ab forti abripiens fera, paradisum pro inferno habitare concessisti. » Ad medelam, inquit, nostram hæc scripta sunt. Ergo mentitur Christi Ecclesia, psallitque quod non est, docetque id ad decipiendas et seducendas animas. At quid id dixerit mentis compos? Num et Christum solatur sanctus hic, cum dicit? Christe vitæ dator, sponte passionem subiisti, et in infernum propter homines descen- B disti, et ut potens eripuisti veluti de forti fera, et extraneo videlicet hoste et bellatore, eos qui ibi tuum adventum exspectabant; et pro tenebrarum habitatione, et loco obscuro illo, ubi incolebant, eos paradisi habitatione donasti? » Consolatur Christum. An ut verum dicit hoc et sentit? Si quis profecto responsiones vestras viderit, vel, ut verius dicam, importunas contentiones, in stuporem adducetur et mente dimovebitur. Ego profecto audire non possum verba ita putida ac male cohærentia, arbitrorque eam esse infantium balbutiem. Quid quando hic idem dicit: « Admirabilis tua crucifixio et in infernum descensus, o hominum amator : nam spoliis ei detractis, et iis qui tam pridem in C vinculis detinebantur una tecum glorioso exsuscitatis, uti scilicet Deus paradisum aperuisti, et ut eum consequerentur dignos illos effecisti. » Audisti, et sic descendisti, inquit, in infernum, ipsum exspoliasti, et vinctos sive sanctos ibi obdormientes una tecum exsuscitasti, paradisum aperuisti, et ut eum consequerentur dignos effecisti. Quin etiam Anastasius divinus noster Pater a monte sancto Sinai appellatus, in interrogationibus quas ad responsiones quasdam pie ad eum factas facit, apertissime quæstionem dissolvit ; nam sanctorum animas in paradiso, peccatorum vero in inferno esse liquido et apertissime demonstrat. Interrogatio igitur et responsio hæc est : interrogatio : « Ubi omnino nunc animas esse dicemus? num in eodem D loco omnes? » Responsio: « Quanquam nemo de his clare enuntiavit, tamen ex Christi verbis percipimus, justorum animas una cum latronis justi anima in paradiso esse, quippe cum divus Antonius animarum locum et sanctas animas viderit esse in paradiso. » Similiter et divinus Pambo et alii quidam ex Patribus, eodem modo Joannes Climacus sic scribit: « Latro ille ut tantum sui meminisset in regno suo, postulavit, totumque paradisum in hæreditatem accepit. » Rursus, peccatorum animas omne Vetus et Novum Testamentum in inferni carcerem ablegari, veluti ad vincula, testatur, ut de divite illo dixit Dominus. Similiter et David Propheta dixit, « convertantur peccatores in infernum; » nam cum dicat, convertantur, designat eo

loci nunc esse animas, postea discedunt, et earum recipiunt corpora, suum singuli : ita postea a judice adversus eos sententia fertur, dicens, « Convertantur peccatores in infernum ; » qui autem revertitur, apertum est eo unde venerat eum reverti. Sed celeberrimus sane et divinus noster Pater, Cretæ dignissimus pastor Andreas, post sanctos omnes a nobis in testes in hoc argumento adductos, accedat et ipse ut mecum eadem testificetur. Is namque in quadam divina oratione, quam in immaculatæ nostræ Virginis dormitationem pulcherrime composuit, cujus principium : « Quicunque religiosum et venerandum locum hunc, » juxta principium de eo ita pertractat : « Cæterum, et sanctorum animæ tenebrosum quidem locum illum pertranseunt : at non ibi detinentur, præter eas quæ vitæ deliciis delinitæ peccatorum mortem attraxerunt. Nam quæcunque se divinis legibus subjicientes, eam quæ in cœlis degitur vitam Spiritu per carnem demonstraverunt, ad loca procul dubio resplendentia huic sanctorum sacro statui consentanea ablegantur, quæ Dominus custodit, et oculi ejus qui, ut Scripturæ tradunt, omnia conspiciunt, quorum pulchritudinem et magnitudinem, addam etiam, et supra captum hominis decorem, jure apertius et excelsius noscent qui Deo proxime accedunt, ibique rursum sistentes vacationem receperunt, quibus præcipue parata est a providentia, quæ cuncta sapienter administrat. » Audistis admirabilem et magnum virum hunc, quo pacto sanctorum et justorum animæ, hujus vitæ cursu perfecto, vacationem recipiunt? Hoc idem est ac si diceret, promissionem discipulis promissam, cum dicit, « Ut ubi ego sum, ibi et vos sitis? » quodque in loca refulgentia transmittuntur, Deoque propinquant, et beatitudinis mirifice arrhabonem recipiunt, imo pulchritudinem et magnitudinem et supra mentis captum decorem, id est Deum ipsum clarius et excelsius conspiciunt. Cur magis non versamini in his, o amici et fratres? sed potius occupati estis in iis damnandis qui hæc credunt atque amplectuntur, et ut in eos maledicta quotidie effundatis super omnia operam datis?

ψυχὰς, πᾶσα ἡ Παλαιὰ καὶ Καινὴ Διαθήκη, ἐν τῷ τοῦ ᾅδου δεσμωτηρίῳ παραπέμπεσθαι ὡς ἐν φυλακῇ, μαρτυρεῖ. Καθὰ καὶ περὶ τοῦ πλουσίου ἐκείνου ὁ Κύριος εἴρηκεν. Ὁμοίως καὶ Δαβὶδ ὁ προφήτης φησὶν, « Ἀποστραφήτωσαν οἱ ἁμαρτωλοὶ εἰς τὸν ᾅδην. » Τὸ δὲ εἰπεῖν, ἀποστραφήτωσαν, σημαίνει ὅτι νῦν ἐκεῖ αἱ ψυχαὶ τούτων ὑπάρχουσιν· εἶτα ἀπέρχονται καὶ ἀπολαμβάνουσι τούτων τὰ σώματα, τὸ ἴδιον ἕκαστος. Καὶ εἶθ' οὕτως ἡ ἀπόφασις τοῦ κριτοῦ κατ' αὐτῶν ἐξέρχεται, λέγουσα· Ἀποστραφήτωσαν οἱ ἁμαρτωλοὶ εἰς τὸν ᾅδην. Ὁ δὲ ὑποστρέφων, πρόδηλον ἔνθα ὑπῆρχεν ὑποστρέφει. « Ἀλλὰ καὶ ὁ πανηγυρικώτατος τῷ ὄντι καὶ θεοφόρος Πατὴρ ἡμῶν, ὁ Κρήτης Ἀνδρέας, ὁ ἀξιώτατος ποιμὴν αὐτῆς, μετὰ πάντας τοὺς ἁγίους, οἷς ἐχρησάμεθα μάρτυσιν, ἐπὶ τῇ τοιᾷδε ἡμῖν ὑποθέσει, παρίτω καὶ αὐτὸς τὰ αὐτὰ συμμαρτυρήσων ἡμῖν. Οὗτος γὰρ ἐν ἑνὶ τῶν θαυμασίων αὐτοῦ λόγων, ὃν εἰς τὴν τῆς πανάγνου Δεσποίνης ἡμῶν κοίμησιν ὑπερκάλως πεποίηται, ἡ δ' ἀρχὴ τοῦ λόγου, « Ὅσοι τὸ σεπτὸν καὶ σεβάσμιον τέμενος τοῦτο, » ἔγγιστά που τῆς ἀρχῆς, καὶ περὶ τούτου οὕτω διαλαμβάνει, « Καὶ μέν τοι καὶ τῶν ἁγίων αἱ ψυχαὶ τὸν ἀειδῆ τόπον ἐκεῖνον διέρχονται μὲν, οὐ κατέχονται δέ· πλὴν τῶν ὅσαι τῇ κατὰ τὸν βίον ῥᾳστώνῃ τὸν δι' ἁμαρτίας θάνατον ἐπεσπάσαντο. Ὅσαι γὰρ δήπου τυχὸν τοῖς θείοις νόμοις ἑαυτὰς ὑποζεύξασαι, τὴν ἐν οὐρανοῖς πολιτείαν ἐν πνεύματι διὰ σαρκὸς ἐπεδείξαντο, πρὸς τόπους δῆλον φωτοειδεῖς πρέποντας τῇ τοιᾷδε τῶν ἁγίων ἱερᾷ καταστάσει, μετατεθῆναι παραπέμπονται· οὓς ἐπισκοπεῖ Κύριος, καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ κατὰ τὸ λόγιον διὰ παντὸς ἐπιβλέπουσιν. Ὧν τό τε κάλλος καὶ μέγεθος, καὶ τὴν εἰς ἅπαν μακαριότητος θέσιν, προσθήσω δὲ καὶ τῆς ὑπὲρ νοῦν ὡραιότητος, εἴδεῖεν ἂν εἰκότως τρανώτερόν τε καὶ ὑψηλότερον οἱ μᾶλλον ἡμῶν Θεῷ πλησιάζοντες. Κἀνταῦθα τοῦ δρόμου λήξαντες, τὴν ἐκεχειρίαν ἐδέξαντο, οἷς καὶ μᾶλλον ἡτοίμασται παρὰ τῆς πάντα σοφῶς διεξαγούσης προνοίας. » Ἠκούσατε καὶ τοῦ θαυμασίου τούτου καὶ μεγάλου ἀνδρὸς, πῶς αἱ τῶν δικαίων καὶ ἁγίων ψυχαὶ, ληξάντων τοῦ δρόμου τοῦ βίου τούτου, λαμβάνουσι τὴν ἐκεχειρίαν; Τοῦτο δ' αὐτό ἐστι τὸ εἰπεῖν τὴν ὑπόσχεσιν ἣν αὐτοῖς μαθηταῖς ἐπηγγείλω λέγων, « Ἵνα ὅπου εἰμὶ ἐγὼ, καὶ ὑμεῖς ἦτε· » καὶ ὅτι πρὸς τόπους φωτοειδεῖς παραπέμπονται, καὶ Θεῷ πλησιάζουσι, καὶ τὴν μακαριότητα θαυμασίως ἀῤῥαβωνίζονται· ἢ μᾶλλον, τὸ κάλλος καὶ μέγεθος· καὶ τὴν ὑπὲρ νοῦν ὡραιότητα, ἥ ἐστιν αὐτὸς ὁ Θεὸς, τρανώτερόν τε καὶ ὑψηλότερον κατοπτεύουσι. Πῶς οὐ σχολάζετε ἐπὶ τούτοις, ὦ φίλοι καὶ ἀδελφοί; ἀλλὰ μόνον πρὸς τὸ κατακρίνειν τοὺς ταῦτα πειθομένους καὶ στέργοντας, καὶ βλασφημεῖν αὐτοὺς ὁσημέραι διὰ παντὸς ἐπιμελεῖσθε.

VII.

Ut autem omne os contrarium dicens obstruatur et obturetur, unum et solum testimonium addam, quod extremo loco reservavi. Id autem est ex Joannis evangelistæ Apocalypsi, nec renuere potestis; dicit enim : « Et cum aperuisset sigillum quintum, vidi subtus altare animas interfectorum propter Verbum Dei et propter testimonium quod habebant; et clamabant voce magna dicentes : Usquequo, Domine, sanctus et verus non judicas, et non vindicas sanguinem nostrum de iis qui ha-

Ζ'.

Ἵνα δὲ ἐπιστομηθῇ καὶ ἐμφραγείη πᾶν στόμα λαλοῦν τἀναντία, μίαν καὶ μόνην μαρτυρίαν προσκομίσομαι· ἣν τελευταίαν ἐταμιευσάμην. Αὕτη δ' ἐστὶν ἐκ τῆς Ἀποκαλύψεως Ἰωάννου τοῦ Εὐαγγελιστοῦ, καὶ οὐ δύνασθε ἀρνήσασθαι. Φησὶ γάρ· « Καὶ ὅτε ἤνοιξε τὴν πέμπτην σφραγῖδα, εἶδον ὑποκάτω τοῦ θυσιαστηρίου τὰς ψυχὰς τῶν ἐσφραγισμένων διὰ τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ, καὶ διὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ ἀρνίου ἣν εἶχον. Καὶ ἔκραξαν φωνῇ μεγάλῃ λέγοντες· Ἕως πότε, ὁ Δεσπότης ὁ ἅγιος

καὶ ἀληθινὸς, οὐ κρίνεις καὶ ἐκδικεῖς τὸ αἷμα ἡμῶν ἐκ τῶν κατοικούντων ἐπὶ τῆς γῆς; Καὶ ἐδόθη αὐτοῖς ἀνὰ μιᾶς στολῆς λευκῆς· καὶ ἐῤῥέθη αὐτοῖς ἵνα ἀναπαύσωνται ἔτι χρόνον, ἕως οὗ πληρώσωσι καὶ οἱ σύνδουλοι αὐτῶν, καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτῶν, καὶ οἱ μέλλοντες ἀποκτείνεσθαι ὡς καὶ αὐτοί. » Καὶ μετά τινα, « Καὶ ἀπεκρίθη εἷς ἐκ τῶν πρεσβυτέρων λέγων μοι· Οὗτοι οἱ περιβεβλημένοι τὰς στολὰς τὰς λευκὰς, τίνες εἰσὶ, καὶ πόθεν ἦλθον; Καὶ εἶπον αὐτῷ, Κύριέ μου, σὺ οἶδας. Καὶ εἶπέ μοι· Οὗτοί εἰσιν οἱ ἐρχόμενοι ἐκ τῆς θλίψεως τῆς μεγάλης· καὶ ἔπλυναν τὰς στολὰς αὐτῶν, καὶ ἐλεύκαναν ἐν τῷ αἵματι τοῦ ἀρνίου· διὰ τοῦτό εἰσιν ἐνώπιον τοῦ θρόνου τοῦ Θεοῦ, καὶ λατρεύουσιν αὐτῷ ἡμέρας καὶ νυκτὸς ἐν τῷ ναῷ αὐτοῦ. » Ἠκούσατε τοῦ υἱοῦ τῆς βροντῆς; Τίς φησι κρείττω καὶ βελτίονα καὶ ἀληθῆ, οὗτος, ἢ ὁ Ἐφέσου, καὶ ἡ κατ' αὐτὸν τῆς οἰκουμενικῆς συνόδου ἀποσκίρτησις, καὶ ἄλλος εἴ τις ἂν βούληται τοὐναντίον εἰπεῖν; ἐμοὶ δοκεῖν, Ἰωάννης φησὶ μείζω, ἢ οὗτοι. Ἐκεῖνος γὰρ τὴν θεολογίαν ἐκ τοῦ στήθους λαβὼν τοῦ Κυρίου, πᾶσαν τὴν κτίσιν ἐνέπλησε τῶν ζωῤῥύτων ναμάτων· οὗτοι δὲ ἐκ τῆς ἰδιωτείας καὶ ἀναισθησίας κινούμενοι, θορύβου, καὶ ταραχῆς, καὶ αἱρέσεως τὴν οἰκουμένην ἐπλήρωσαν. Οὐκ ἀκούετε; διὰ τὸ πλυθῆναι, φησὶ, τὰς στολὰς αὐτῶν, τουτέστι διὰ τὸ καθαρίσαι τὰ σώματα αὐτῶν ἀπὸ ἁμαρτιῶν, καὶ διὰ τὸ λευκᾶναι αὐτὰ ἐν τῷ αἵματι τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, διὰ τοῦτό εἰσιν ἐνώπιον τοῦ θρόνου τοῦ Θεοῦ, καὶ λατρεύουσιν αὐτῷ ἡμέρας καὶ νυκτός. Τί πρὸς τοῦτο ἔχετε εἰπεῖν; Ὄντως οὐδέν. Λοιπὸν πείσθητε· ἐπιστράφητε· ἐκνήψατε· ἀνάστητε· ὑποτάγητε τῇ ἀληθείᾳ ὡς καὶ ἡμεῖς· καὶ μὴ θέλετε προφανῶς οὕτω διαῤῥήδην ἀντιλέγειν τοῖς διδασκάλοις τῆς Ἐκκλησίας, καὶ προσκόπτειν τῇ ἀληθείᾳ. Ἡμεῖς γὰρ λέγοντες τοὺς ἁγίους παρίστασθαι τῷ Θεῷ, καὶ καθαρῶς αὐτὸν θεωρεῖν, ἀπολαμβάνειν λέγομεν, καὶ οὐ νοοῦμεν ἄλλο εἶναι τὴν πρὸς πρόσωπον αὐτοῦ θεωρίαν, καὶ ἄλλο τὴν ἀπόλαυσιν. Εἰ δὲ δύνασθε τοὐναντίον τούτοις ἡμῖν ἐπιδεῖξαι· ὅτι οἱ ἅγιοι παριστάμενοι τῇ Τριάδι, καὶ τῆς πρὸς πρόσωπον αὐτῆς θεωρίας ἀξιούμενοι, οὐκ ἀπολαύουσιν ἔτι, ἀλλ' ἐκδέχονται μείζονα ἀπόλαυσιν τῆς αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ θεωρίας, ἀποδείξατε καὶ αὐτοὶ, καὶ ἡμεῖς σιγήσομεν. Ἀλλ' οὐκ ἔχετέ τι πλέον δεῖξαι, εἰ μὴ τὴν θεωρίαν ταύτην τὴν πρὸς πρόσωπον τοῦ Θεοῦ. Ἢ οὐκ ἐπίστασθε ὅτι παροργίζετε τοὺς ἁγίους, καὶ βλασφημεῖτε εἰς αὐτοὺς, ἐν τῷ λέγειν ὑμᾶς ὅτι οὐκ εἰσὶν ἔτι μετὰ τοῦ Χριστοῦ, οὐδ' ἀπολαμβάνουσι τῆς ἑαυτοῦ θεωρίας; Ἐκεῖνοι μὲν γὰρ μετὰ τοῦ Χριστοῦ ὄντες, πρεσβεύουσιν ὑπὲρ ἡμῶν ἀμέσως τῇ Τριάδι, καὶ ἐλλάμπονται τῷ φωτὶ αὐτῆς· καὶ ὀρέγονται ἀεὶ μετ' αὐτῆς εἶναι· ὑμεῖς δ' ἀρνούμενοι ὅτι οὐκ εἰσὶν ἔτι μετὰ τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' οὐδὲ μέχρι τῆς παγκοσμίου ἀναστάσεως οἱ ἅγιοι ἀπολαύσουσιν, ἴστε ὅτι μεγάλως ἐνοχλεῖτε αὐτοῖς. Εἰ δὲ παροξύνετε καὶ ἐνοχλεῖτε αὐτοῖς, ὅπερ οὐκ ἄλλως ἔσται, πῶς αὐτοὶ πρεσβεύσουσιν, ἢ πῶς μεσῖται ὑπὲρ ὑμῶν γενήσονται, τῶν

A bitant in terra? Et datæ sunt illis singulæ stolæ albæ, et dictum est illis ut requiescerent adhuc tempus modicum, donec compleantur conservi eorum et fratres eorum qui interficiendi sunt sicut et illi [88]. » Et post quædam : « Et respondit unus ex senioribus, et dixit mihi: Hi qui amicti sunt stolis albis, qui sunt et unde venerunt? Et dixit illi, Domine mi, tu scis. Et dixit mihi : Hi sunt qui venerunt de tribulatione magna, et laverunt stolas suas et dealbaverunt eas in sanguine Agni. Ideo sunt ante thronum Dei et serviunt ei die et nocte in templo ejus [89]. » Audistis tonitrui filium? Quis potiora, meliora et vera dicit? Hic, an Ephesius, et tota cohors eorum qui ab œcumenica synodo resilierunt, aut quicunque ex aliis velit contradicere? Ut ego

B sentio, Joannes meliora dicit quam hic. Ille namque ex Domini pectore theologiam accipiens, omnem creaturam ejus vivificantibus aquis refersit; hi vero, sua inscitia et stupiditate permoti, tumultu, confusione et hæresi orbem repleverunt. Nonne auditis eo quod stolas laverunt suas, inquit, hoc est sua corpora laverunt a peccatis, eaque in Filii Dei sanguine dealbaverunt, idcirco sunt ante Dei thronum, et die et nocte inserviunt ei? Quid his respondere potestis? Nihil profecto. Credite tandem, convertimini, resipiscite, resurgite, veritati quemadmodum et nos subjicimini, neque ita aperte Ecclesiæ doctoribus contradicere, neque in veritatem impingere velitis; nos enim cum sanctos as-

C sistere Deo dicimus eumque pure inspicere, perfrui dicimus; nec aliud esse intelligimus ejus ad faciem visionem, et aliud fruitionem. Quod si contrarium nobis potestis ostendere, scilicet sanctos Trinitati assistentes, ejusque ad faciem visione dignos effectos, non perfrui adhuc, sed majorem fruitionem Dei visione exspectari, vos etiam demonstrate, et nos silebimus. Sed nihil amplius ostendere potestis præter hanc Dei ad faciem visionem. Nonne percipitis vos sanctos irritare et adversus ipsos blasphemos esse, cum eos dicitis non esse adhuc cum Christo, neque visione ejus perfrui? Nam ii cum Christo cum sint, immediate apud Trinitatem pro vobis intercedunt, et lumine ejus illustrantur, et perpetuo cum ea esse exstant; at vos eos non

D adhuc esse cum Deo abnegantes, nec usque ad universalem resurrectionem eos fruituros esse, scitote ipsis valde molestos esse. Si vero irritatis iisque molesti estis, quomodo pro vobis intercedent, aut quomodo pro vobis mediatores evadent, abnegantibus eos cum Deo esse, sed procul a Deo esse affirmantibus? Dicite, respondete; at non valetis. Unum tantum est quod multos ambiguos reddit, facitque ut arbitrentur esse discordes, quia partim quidem doctores dicunt, sanctos perfecte frui, partim imperfecte : nam cum de animabus tantum dicunt, perfecte frui aiunt; quando vero de toto homine, non perfecte. Quo pacto enim cum non-

[88] Apoc. VI, 9-11. [89] Apoc. VII, 13-15.

dum communis resurrectio advenerit, utrique recipere possunt? Ideo quatenus animæ perfecte recipere sanctos dicimus; quatenus vero non solum animæ, verum etiam corporibus indutæ sunt, imperfecte frui affirmamus. Nam ut forma animæ est in corpore, materia vero, quæ corpus est, nondum surrexit neque recepit: anima vero, cum sit immortalis, perfecte suscipit. Sed quia homo est utraque simul, et utrique decertarunt, nondum perfecte hominem recipere dicimus. At cum a parte de toto ratiocinamur, et de nobiliori intelligimus, tunc perfecte sanctos recipere dicimus. Quod autem nobilior et potior corpore anima sit, vel cæcis est manifestum, idque est quod nos antea ex Apocalypsi Joannis evangelistæ exposuimus, quod data singulis fuerit stola alba, dictumque iis est ut adhuc modicum exspectarent, id est corporum resurrectionem. Quicunque igitur singulas stolas acceperunt, geminas in judicio stolas recipient. Perspicuum namque est quod unius stolæ distributio animæ fruitio est, quæ perfecta dicitur et est; altera est corporis beatitudo, quam post resurrectionem recipiunt et judicium. Et quoniam de hoc satis dictum est, non opus est ulterius progredi.

A μὴ ὁμολογούντων αὐτοὺς μετὰ τοῦ Θεοῦ εἶναι, ἀλλὰ πόῤῥω τοῦ Θεοῦ λεγόντων βλασφήμως εἶναι; Εἴπατε, ἀποκρίθητε· ἀλλ' οὐκ ἔχετε. Ἓν μόνον ἐστὶν ὃ τοὺς πολλοὺς ἀμφιβάλλειν ποιεῖ, καὶ διαφωνοῦντας τοὺς ἁγίους νομίζειν· ὅτι ποτὲ μὲν τελείως οἱ διδάσκαλοι λέγουσιν ἀπολαμβάνειν, ποτὲ δὲ οὐ τελείως τοὺς ἁγίους. Ὅταν γὰρ περὶ τῶν ψυχῶν αὐτῶν μόνον λέγωσιν, ἀπολαμβάνειν τελείως φασίν· ὅταν δὲ περὶ τοῦ ὅλου ἀνθρώπου, οὐ τελείως. Πῶς γὰρ τῆς κοινῆς ἀναστάσεως μὴ ἐλθούσης, τὸ συναμφότερον ἀπολαμβάνειν δύναται; Διὸ καθὸ μὲν ψυχαὶ, τελείως ἀπολαμβάνειν τοὺς ἁγίους λέγομεν· καθὸ δὲ οὐ μόνον ψυχαὶ ἦσαν, ἀλλὰ καὶ σώματα ἐνεδέδυντο, οὐ τελείως ἀπολαμβάνειν αὐτοὺς φαμεν. Ὡς γὰρ εἶδός ἐστιν ἐν τῷ σώματι ἡ ψυχή· καὶ ἡ μὲν ὕλη, ὅπερ B ἐστὶ τὸ σῶμα, οὔπω ἀνέστη, οὐδ' ἀπέλαβεν· ἡ δὲ ψυχὴ ἀθάνατος οὖσα, τελείως ἀπολαμβάνει. Ὅτι δὲ τὸ συναμφότερόν ἐστιν ὁ ἄνθρωπος, καὶ τὸ συναμφότερον ἠγωνίσατο, οὔπω τελείως λέγομεν ἀπολαμβάνειν τὸν ἄνθρωπον. Ὅταν δὲ ἀπὸ μέρους τὸ πᾶν λογιζώμεθα, καὶ τὸ τιμιώτερον ἐννοῶμεν, τότε τελείως λέγομεν ἀπολαμβάνειν τοὺς ἁγίους. Ὅτι δὲ τιμιωτέρα καὶ κυριωτέρα ἐστὶν ἡ ψυχὴ τοῦ σώματος, καὶ τυφλοῖς δῆλον. Τοῦτο γάρ ἐστιν ὃ καὶ προεθέμεθα ἐκ τῆς Ἀποκαλύψεως Ἰωάννου τοῦ Εὐαγγελιστοῦ· ὅτι ἐδόθη αὐτοῖς ἀνὰ μιᾶς στολῆς λευκῆς, καὶ ἐῤῥέθη αὐτοῖς ἵνα προσμείνωσιν ἔτι ὀλίγον, δηλονότι τὴν τῶν σωμάτων ἀνάστασιν. Οἵτινες οὖν ἀπὸ μιᾶς στολῆς ἔλαβον, διπλᾶς ἐν τῇ κρίσει στολὰς λήψονται. Εὔδηλον οὖν ὅτι ἡ μία στολὴ ἡ δοθεῖσα, τῆς ψυχῆς ἐστιν ἡ ἀπόλαυσις, ἥτις καὶ τελεία λέγεται καὶ ἔστι· ἡ δ' ἄλλη, ἡ μακαριότης ἐστὶ τοῦ σώματος, ἣν ἀπολήψεται μετὰ τὴν ἀνάστασιν καὶ τὴν κρίσιν. Καὶ ἐπεὶ περὶ τούτου ἀρκούντως εἴρηται, οὐ δεῖ περαιτέρω λέγειν

VIII.

Ad Apostoli dictum, quod ut egregium et inexplicabile nobis affertis, ac multa cum audacia dicitis illud, sancti omnes testimonio fidei probati non acceperunt repromissionem, Deo pro nobis melius aliquid providente, ut non sine nobis consummarentur. Hic enim affirmatis beatum Paulum dicere, quod sancti non acceperunt repromissionem. Huic nos responsionem afferemus: petimus ut absque conturbatione nostra dicta audiatis. Cum sapientibus enim viris ita agere ausi non essemus, plane intelligentes, uti nos hoc scimus et cognoscimus, ita etiam multo magis eos ita cognoscere; sed vobiscum, quos scire ea non arbitror, idcirco vos contradicitis: si enim sciretis, veritati utique tam aperte non adversaremini. Quia ergo, ut existimo, omnino non nostis illud, « non receperunt a Deo repromissionem, » nos id pro virili declarabimus, nam ea verba beatus Paulus profert ob universalem et generalem corporum resurrectionem, quam veluti Christiani omnes futuram esse credimus: quando autem id futurum sit, nobis non est cognitum: verumtamen secundum sacrarum Scripturarum traditionem, in fine sæculorum credimus hanc futuram esse, quando omnis humana natura resurget, et unusquisque condigna suis operibus reportaverit, sive ea bona, sive mala fuerint, secundum sacrum Evangelium. Et hæc est promissio quam patribus in prophetis promisit, id est, se eos susci-

C Η'.

Πρὸς δὲ τὸ τοῦ Ἀποστόλου, ὃ ὡς γενναῖον ἡμῖν καὶ ἀναντίῤῥητον ἐπιφέρετε, καὶ μετὰ πολλῆς παῤῥησίας φατὲ, τὸ, « Οἱ ἅγιοι πάντες μαρτυρηθέντες διὰ τῆς πίστεως, οὐκ ἐκομίσαντο τὴν ἐπαγγελίαν, τοῦ Θεοῦ περὶ ἡμῶν κρεῖττόν τι προβλεψαμένου, ἵνα μὴ χωρὶς ἡμῶν τελειωθῶσιν· » ἐν τούτῳ γὰρ λέγετε, ὡς ὁ μακάριος Παῦλός φησιν, ὅτι οὐκ ἐκομίσαντο τὴν ἐπαγγελίαν οἱ ἅγιοι· πρὸς τοῦτο καὶ ἡμεῖς δώσομεν τὴν ἀπολογίαν. Μόνον δεόμεθα ἵνα ἀταράχως ἀκούητε τῶν λεγομένων. Πρὸς μὲν γὰρ ἄνδρας σοφοὺς οὐκ ἂν ἐτολμήσαμεν ταῦτα φάναι· εἰδότες ἀκριβῶς, εἰ ἡμεῖς ταῦτα οἴδαμέν τε καὶ ἔγνωμεν, πολλῷ μᾶλλον ἐκεῖνοι. Πρὸς δὲ ὑμᾶς οὓς οὐ νομίζω ὅλως εἰδέναι ταῦτα, οἵτινες διὰ τοῦτο D καὶ ἀντιλέγετε· εἰ γὰρ ᾔδειτε, οὐκ ἂν ἀντελέγετε τῇ ἀληθείᾳ, οὕτω φανερᾷ οὔσῃ. Ἐπεὶ οὖν ὡς ἐγὼ οἶμαι ὅλως τοῦτο οὐκ ἔγνωτε, τὸ, Οὐκ ἐκομίσαντο τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Θεοῦ, ἡμεῖς αὐτὸ ἑρμηνεύσομεν κατὰ τὸ ἡμῖν ἐφικτόν. Τὸν λόγον γὰρ τοῦτον ὁ μακάριος Παῦλος λέγει, διὰ τὴν καθολικὴν καὶ οἰκουμενικὴν τῶν σωμάτων ἀνάστασιν. Ἣν ὡς Χριστιανοὶ, πάντες μὲν πιστεύομεν ὅτι γενήσεται· πότε δὲ ἔσται τοῦτο, οὐκ οἴδαμεν. Πλὴν κατὰ τὰς ἱερὰς Γραφὰς, πιστεύομεν ταύτην γενήσεσθαι ἐν τῷ τέλει τῶν αἰώνων, ὅταν ἀναστῇ πᾶσα ἡ τῶν ἀνθρώπων φύσις· κομίζων ἕκαστος τὰ ἐπάξια τῶν ἔργων αὐτοῦ, εἴτε ἀγαθὰ, εἴτε φαῦλα, κατὰ τὸ ἱερὸν Εὐαγγέλιον. Καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ ἐπαγγελία ἣν ἐπηγγείλατο

ὁ Θεὸς τοῖς πατράσιν ἐν τοῖς προφήταις ἀναστήσειν αὐτούς. Ἐπαγγελία γὰρ, ἤτοι ὑπόσχεσις λέγεται· ὑπέσχετο γὰρ ὁ Κύριος ἀναστήσειν τὴν τῶν ἀνθρώπων φύσιν, ἐν τῷ ἀπιστεῖν τοὺς ἀνθρώπους τὴν τῶν σωμάτων ἀνάστασιν. Τοῦτο γὰρ εἰ ἐγεγόνει ἐν τοῖς πατράσιν, οὐκ ἂν ἡμεῖς ἤλθομεν εἰς τὸ εἶναι· καὶ τοῦτό ἐστιν ὅπερ ὁ Παῦλός φησιν· οὐκ ἐκομίσαντο οἱ πρὸ ἡμῶν τὴν τῶν σωμάτων ἀνάστασιν, τοῦ Θεοῦ περὶ ἡμῶν κρεῖττόν τι προβλεψαμένου ἵνα μὴ χωρὶς ἡμῶν τελειωθῶσιν· τουτέστιν ἵνα μὴ χωρὶς ἡμῶν ἐκεῖνοι ἀναστῶσιν. Εἰ γὰρ ἐγένετο ἐν ἐκείνοις ἡ ἐξανάστασις τῶν σωμάτων, καὶ ἀπέλαβον καὶ τὰ σώματα μετὰ τῶν ψυχῶν, οὔτε ἡ ἔνσαρκος οἰκονομία ἂν ἐγένετο, οὔτε Πέτρος, οὔτε Παῦλος, οὔτε ὁ λοιπὸς τῶν ἀποστόλων χορὸς, οὔτε οἱ Πατέρες ἡμῶν καὶ διδάσκαλοι, οὔτε οἱ ἱεράρχαι καὶ θεοφόροι, οὓς σήμερον πλουτοῦμεν ἁγίους καὶ θεοφόρους, καὶ χειραγωγούμεθα δι' αὐτῶν πρὸς θεογνωσίαν, καὶ πρὸς αὐτὴν τὴν σωτηρίαν ἡμῶν. Ἀλλ' οὔτε ἡμεῖς ἂν ἐγενόμεθα, οὔτε μεθ' ἡμᾶς ἄλλοι· καὶ τοῦτό ἐστιν ὃ περὶ ἡμῶν κρεῖττον ὁ Παῦλος νομίζει εἶναι· ἵνα μὴ χωρὶς ἡμῶν τελειωθῶσιν ἐκεῖνοι· ἀλλ' ἵνα περιμένωσι καὶ ἡμᾶς ἐλθεῖν εἰς τὸ εἶναι· καὶ τότε ἅμα καὶ ἡμεῖς μετ' αὐτῶν τὴν τῶν σωμάτων ἀνάστασιν ἐπενδυσόμεθα· καὶ τὰ γέρα σὺν αὐτοῖς καὶ τοὺς στεφάνους ἀποληψόμεθα παρὰ τοῦ ἐπαγγειλαμένου καὶ ἀρχηγοῦ τῆς ἀναστάσεως, καὶ τελειωτοῦ Ἰησοῦ. Γενομένης γὰρ τῆς καθολικῆς ἀναστάσεως τῶν σωμάτων, οὔτε γένεσις ἔτι ἔσται, οὔτε μὴν φθορά· ἀλλὰ ἀμφότερα παύεται, καὶ οὐδεὶς ἔτι γεννᾶται, οὔτε μὴν ἀποθνήσκει. Διά τοι τοῦτο, ἡ ἀνάστασις οὐκ ἐγένετο τότε. Καὶ διὰ τί ἄλλο; Διότι οὐκ ἐπληρώθη ὁ καταλειφθεὶς τόπος τοῦ πεσόντος ἐκείνου τάγματος. Λέγει γὰρ ὁ θεῖος Γρηγόριος ὁ τῆς θεολογίας ἐπώνυμος, «Πληρωθῆναι δεῖ τὸν ἄνω κόσμον. Χριστὸς κελεύει, μὴ ἀντιτείνωμεν· καὶ ὁ ὑπηρέτης πρὸς τὸν Κύριον· «Κύριε, γέγονεν ὡς ἐπέταξας, καὶ ἔτι τόπος ἐστί.» Τοῦ τόπου οὖν τούτου μὴ ὄντος τότε πεπληρωμένου, ἡ ἐξανάστασις τῶν νεκρῶν οὐκ ἐγένετο· καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ ἐπαγγελία, ἣν ὁ Παῦλος πρὸς Ἑβραίους φησὶν, ὡς οὐκ ἐκομίσαντο οἱ πρὸ ἡμῶν ἔτι, ἣν ἐγὼ οἶμαι οὐ γινώσκειν ὑμᾶς ἔτι. Ἡμεῖς δὲ ἀναλεξάμενοι καὶ αὖθις τὸ εἰρημένον, ἐπιδείξομεν ὑμῖν πῶς ἐπαγγελία· καὶ πότε τὴν ἐπαγγελίαν ταύτην ὑπέσχετο Κύριος ὁ Θεός· καὶ τίσιν αὐτήν, καὶ διὰ ποίαν αἰτίαν ὑπέσχετο, ἔνθεν ἐροῦμεν· ἐν τῷ τὸν Ἰσραὴλ ἀπογνῶναι τῆς σωτηρίας αὐτοῦ, ἐν τῷ μὴ νομίζειν τὴν τῶν νεκρῶν ἐξανάστασιν, ἐν τῷ λέγειν, «Διαπεφωνήκαμεν, ἀπώλωλεν ἡ ἐλπὶς ἡμῶν· φάγωμεν, πίωμεν· αὔριον ἀποθνήσκομεν.» Τότε ἐμπνέει Κύριος τὸν προφήτην εἰπεῖν πρὸς τὸν λαὸν μὴ ἀπιστεῖν τὴν τῶν σωμάτων ἀνάστασιν, καὶ ἐπαγγείλασθαι αὐτοῖς ὅτι ἀναστήσει Κύριος τὰ ὀστᾶ αὐτῶν τὰ ξηρὰ, καὶ ἐνδύσει αὐτὰ σάρκας καὶ νεῦρα καὶ δέρμα· καὶ πνεῦμα δώσει. Καὶ ἀποκαταστήσει αὐτοὺς εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ. Ἣ ὅρασις εἰρήνης ἐστί τε καὶ λέγεται. Ποῦ ταῦτα κεῖται; Ἐν τῷ Ἰεζεκιὴλ τῷ προφήτῃ· ἐν κεφαλαίῳ τριακοστῷ ἑβδόμῳ. Φησί·

A taturum; nam ea pollicitatio seu promissio dicitur: ideo promisit Dominus se humanam naturam suscitaturum, quia corporum resurrectioni diffidimus: nam si id patribus evenisset, nos utique non essemus; idque est quod dicit Paulus, non acceperunt, qui fuerunt ante nos, corporum resurrectionem, Deo pro nobis melius aliquid providente, ut non sine nobis consummarentur, id est, non sine nobis illi resurgant. Si enim in iis corporum resurrectio contigisset, suaque corpora una cum animabus recepissent, incarnata dispensatio nunquam fuisset, neque Petrus, neque Paulus, neque reliquus apostolorum chorus, neque patres nostri et doctores, neque hierarchæ et divini viri, quibus hodie locupletamur, sancti et divini, per quos ad Dei
B cognitionem quasi manu ducimur et ad nostram salutem, at neque geniti fuissemus, neque alii post nos; idque est, quod pro nobis melius Paulus esse arbitratur, ut non sine nobis illi consummarentur, sed quousque nos generemur exspectarent, et tunc nos etiam una cum illis corporum resurrectione induamur, præmiaque et coronas simul cum illis percipiemus a resurrectionis promissore, et auctore, et perfectore Jesu. Nam cum corporum universalis resurrectio fuerit subsecuta, neque generatio erit amplius, neque corruptio, sed utraque cessabunt, nemoque amplius generabitur neque interibit. Idcirco tunc non facta est resurrectio. Et propter quam aliam ob causam? Quia non adhuc repletus est locus illius ordinis qui de cœlo cecidit; nam
C scribit Gregorius, cognomento Theologus, superiorem mundum repleri oportere. Christus jubet, ne obsistamus. Et minister ad Dominum, Domine, factum est ut imperasti, et locus adhuc est. Cum igitur locus is tunc repletus non fuisset, resurrectio mortuorum non est subsecuta, hæcque promissio est quam Paulus ad Hebræos dicit, quod qui ante nos fuerunt adhuc non acceperunt, quam puto vos adhuc non intelligere. At nos id dictum resumentes, quomodo promissio sit ostendemus, et quando promissionem hanc pollicitus sit Dominus Deus, quibusque eam et ob quam causam pollicitus est, deinceps dicemus. Cum Israel salutem suam desperasset, nec mortuorum crederet resurrectionem,
D cum dicerent, Abscissi sumus, periit spes nostra, manducemus et bibamus, cras moriemur, tunc inspiravit Dominus prophetam, ut populo diceret ne corporum resurrectioni diffideret, polliceretur que iis se corpora eorum arida exsuscitaturum, seque carnibus, nervis ac cute induturum, spiritumque daturum et in Jerusalem restituturum quæ visio pacis est et dicitur. Ubinam sunt hæc? Apud Ezechielem prophetam capite tricesimo septimo; dicit enim divinus hic propheta: «Facta est super me manus Domini, et eduxit me in spiritu Domini, et dimisit me in medio campi qui erat plenus ossibus. Circumduxit me per ea in gyro. Erant autem multa valde super faciem campi, siccaque vehementer.» Et dixit ad me: «Fili hominis, putasne vivent ossa

ista. Et dixi : Domine Deus, tu nosti. Et dixit ad me : Vaticinare de ossibus istis, et dices eis : Ossa arida, audite verbum Domini. Hæc dicit Dominus Deus ossibus his : Ecce ego intromittam in vos spiritum, et vivetis, et dabo super vos nervos, et succrescere faciam super vos carnes, et superextendam vobis cutem, et dabo vobis spiritum, et vivetis, et scietis quia ego Dominus. Et prophetavi sicut præceperat mihi. Factus est autem sonitus prophetante me, et ecce commotio. Et accesserunt ossa ad ossa, unumquodque ad juncturam suam. Et vidi, et ecce super eam nervi et carnes ascenderunt, et extenta est in eis cutis desuper, et Spiritum non habebant. Et dixit ad me : Vaticinare ad spiritum, vaticinare, fili hominis, et dices ad spiritum : Hæc dicit Dominus Deus : a quatuor ventis veni spiritus, et insuffla super interfectos istos, et reviviscant. Et prophetavi sicut præceperat mihi, et ingressus est in ea spiritus et vixerunt, steteruntque super pedes suos exercitus grandis nimis valde. Et dixit ad me : Fili hominis, ossa hæc universa domus Israel est. Ipsi dicunt, Aruerunt ossa nostra, et periit spes nostra, et abscissi sumus. Vaticinare, et dices ad eos: Hæc dicit Dominus Deus, Ecce ego aperiam tumulos vestros, et educam vos de sepulcris vestris, populus meus, et inducam vos in terram Israel, et scietis quia ego Dominus, cum aperuero sepulcra vestra, et eduxero vos de tumulis vestris, et dedero spiritum meum in vobis, et vixeritis, et requiescere vos faciam super humum vestram, et scietis quia ego Dominus locutus sum, et feci, ait Dominus Deus [60*]. »

Num intellexistis quod a vobis dubitabatur? et quid significant ea verba, optime et verissime a beato Paulo prolata, a vobis vero ignorata, « non acceperunt scilicet promissionem, » qui præcesserunt omnes, Deo pro nobis melius aliquid providente, ut non sine nobis consummarentur. Nostis quo pacto hæc est promissio et quando eam promisit Deus? Cum mortuorum resurrectionem non crederet Israel, quia eorum corpora corrumpi videbat et ossa perire, de salute sua desperavit, et periit spes nostra et abscissi sumus. Arida facta sunt ossa nostra, id est corrumpimur. Ubi mortuorum resurrectio? quia corpora nostra corrumpuntur et in pulverem rediguntur, nam in hoc sæculo beatitudinem esse putaverunt. Tunc, inquit, dixit Deus ad prophetam propter id. In quo loco? Cum dicerent, Arida facta sunt ossa nostra : « Vaticinare super ossa ista et dices ipsis, » et cætera; postea subdit : « Vaticinare ad Spiritum. » Et prophetavit ut imperatum est; deinde et scietis, quia ego Dominus, cum aperuero sepulcra vestra populus meus, et inducam vos in terram Israel. Hæc est promissio quam promisit et

A γὰρ ὁ θεῖος οὗτος προφήτης· « Ἐγένετο ἐπ' ἐμὲ χεὶρ Κυρίου, καὶ ἐξήγαγέ με ἐν Πνεύματι Κυρίου, καὶ ἔθηκέ με ἐν μέσῳ τοῦ πεδίου, καὶ τοῦτο ἦν μεστὸν ὀστῶν ἀνθρώπων· καὶ περιήγαγέ με ἐπὶ αὐτὰ κύκλωθεν κύκλῳ· καὶ ἰδοὺ πολλὰ σφόδρα ἐπὶ πρόσωπον τοῦ πεδίου· καὶ ἰδοὺ ξηρὰ σφόδρα. Καὶ εἶπε πρός με, Υἱὲ ἀνθρώπου, εἰ ζήσεται τὰ ὀστᾶ ταῦτα; Καὶ εἶπα, Κύριε, Κύριε, σὺ ἐπίστασαι αὐτά· καὶ εἶπε πρός με, Υἱὲ ἀνθρώπου, προφήτευσον ἐπὶ τὰ ὀστᾶ ταῦτα· καὶ ἐρεῖς αὐτοῖς, Τὰ ὀστᾶ τὰ ξηρὰ ταῦτα, ἀκούσατε λόγον Κυρίου· τάδε λέγει Κύριος τοῖς ὀστέοις τούτοις· Ἰδοὺ ἐγὼ φέρω εἰς ὑμᾶς πνεῦμα ζωῆς· καὶ δώσω ἐφ' ὑμᾶς νεῦρα· καὶ ἀνάξω ἐφ' ὑμᾶς σάρκας· καὶ ἐκτενῶ ἐφ' ὑμᾶς δέρμα· καὶ δώσω εἰς ὑμᾶς Πνεῦμά μου, καὶ ζήσεσθε· καὶ γνώσεσθε ὅτι ἐγώ εἰμι Κύριος. B Καὶ προεφήτευσα καθὼς ἐνετείλατό μοι, καὶ ἐγένετο φωνὴ ἐν τῷ με προφητεῦσαι· καὶ ἰδοὺ σεισμὸς ἐγένετο μέγας· καὶ προσήγαγε τὰ ὀστᾶ, ὀστέον πρὸς τὴν ἁρμονίαν αὐτοῦ. Καὶ εἶδον, καὶ ἰδοὺ ἐπ' αὐτὰ νεῦρα καὶ σάρκες ἐφύοντο. Καὶ ἀνέβαινεν ἐπ' αὐτὰ δέρμα ἐπάνω· καὶ πνεῦμα οὐκ ἦν ἐν αὐτοῖς. Καὶ εἶπε πρός με, Προφήτευσον ἐπὶ τὸ πνεῦμα· προφήτευσον, υἱὲ ἀνθρώπου. Καὶ εἶπον τῷ πνεύματι· Τάδε λέγει Κύριος Κύριος· Ἐκ τῶν τεσσάρων πνευμάτων ἐλθέτω πνεῦμα, καὶ ἐμφύσησον εἰς τοὺς νεκροὺς τούτους καὶ ζησάκωσαν. Καὶ προεφήτευσα καθότι ἐνετείλατό μοι· καὶ εἰσῆλθεν ἐπ' αὐτοὺς πνεῦμα ζωῆς, καὶ ἔζησαν καὶ ἔστησαν ἐπὶ τῶν ποδῶν αὐτῶν συναγωγὴ πολλὴ σφόδρα σφόδρα. Καὶ ἐλάλησε πρός με λέγων, C Υἱὲ ἀνθρώπου, τὰ ὀστᾶ τὰ ξηρὰ ταῦτα, πᾶς οἶκος Ἰσραήλ ἐστιν. Αὐτοὶ λέγουσι, Ξηρὰ γέγονε τὰ ὀστᾶ ἡμῶν, ἀπόλωλεν ἡ ἐλπὶς ἡμῶν, διαπεφωνήκαμεν· διὰ τοῦτο προφήτευσον, καὶ εἰπὲ πρὸς αὐτούς· Τάδε λέγει Κύριος Κύριος· ἰδοὺ ἐγὼ ἀνοίγω τὰ μνήματα ὑμῶν λαός μου· καὶ δώσω τὸ Πνεῦμά μου εἰς ὑμᾶς, καὶ ζήσεσθε καὶ θήσομαι ὑμᾶς εἰς τὴν γῆν ὑμῶν, καὶ γνώσεσθε ὅτι ἐγώ εἰμι Κύριος. Ἐλάλησα, καὶ ποιήσω, λέγει Κύριος. »

Ἆρ' ἐνοήσατε τὸ ἀμφιβαλλόμενον παρ' ὑμῶν; καὶ τί δηλοῦν βούλεται τὸ λεγόμενον, ὀρθότατα μὲν καὶ ἀληθέστατα παρὰ τοῦ μακαρίου Παύλου, παρ' ὑμῶν δὲ ἀγνοούμενον, τὸ, « Οὐκ ἐκομίσαντο δηλονότι τὴν ἐπαγγελίαν, » οἱ πρὸ ἡμῶν πάντες, τοῦ Θεοῦ περὶ ἡμῶν κρεῖττόν τι προβλεψαμένου, ἵνα μὴ χωρὶς ἡμῶν τελειωθῶσιν. Ἔγνωτε πῶς ἐπαγγελία; Καὶ πότε ταύτην ἐπηγγείλατο ὁ Θεός; Ἐν τῷ ἀπιστῆσαι τὸν Ἰσραὴλ τὴν τῶν νεκρῶν ἐξανάστασιν· διότι ἑώρα τὰ σώματα ὅτι φθείρονται, τὰ ὀστᾶ πῶς ἀπόλλυνται, ἀπέγνω τῆς σωτηρίας αὐτοῦ καί φησιν, D Ἀπόλωλεν ἡ ἐλπὶς ἡμῶν· διαπεφωνήκαμεν· ξηρὰ γέγονε τὰ ὀστᾶ ἡμῶν, τουτέστι φθειρόμεθα· ποῦ ἡ τῶν νεκρῶν ἐξανάστασις; Ὅτι τὰ σώματα ἡμῶν φθείρονται, καὶ ἀποτελοῦνται κονιορτός· ἐνόμιζον γὰρ ἐν τῷ παρόντι τὴν μακαριότητα εἶναι. Τότε φησὶν ὁ Θεὸς πρὸς τὸν προφήτην· Διὰ τοῦτο, ἐν ποίῳ; ἐν τῷ λέγειν αὐτοὺς, Ξηρὰ γέγονε τὰ ὀστᾶ ἡμῶν, προφήτευσον ἐπὶ τοῖς ὀστέοις τούτοις, καὶ λάλησον πρὸς αὐτὰ, » καὶ τὰ ἑξῆς. Εἶτά φησι· « Προφήτευσον ἐπὶ τὸ πνεῦμα· » καὶ προεφήτευσε καθὼς ἐκελεύσθη. Εἶτα καὶ γνώσεσθε ὅτι ἐγώ εἰμι Κύριος,

[60*] Ezech. XXXVII, 1 seqq.

ἐν τῷ ἀνοῖξαί με τοὺς τάφους ὑμῶν λαός μου, καὶ ἀνάξαι ὑμᾶς ἐκ τῶν μνημάτων ὑμῶν· καὶ εἰσάξω εἰς τὴν γῆν τοῦ Ἰσραήλ. » Αὕτη ἐστὶν ἡ ἐπαγγελία ἣν ἐπηγγείλατο ὁ Θεὸς, καὶ ὑπέσχετο τοῖς πατράσιν ὑμῶν διὰ τοῦ προφήτου τούτου· ἀναστήσειν αὐτοὺς, καὶ δοῦναι αὐτοῖς, τοῖς ἀξίοις δηλονότι, καὶ κεκαθαρμένοις, ἀντὶ τῆς ἐπιγείου Ἱερουσαλὴμ, τὴν οὐράνιον καὶ ἀτελεύτητον, ἣν οὐκ ἐκομίσαντο ἔτι, ὡς φησιν ὁ μακάριος Παῦλος, τοῦ Θεοῦ περὶ ἡμῶν κρεῖττόν τι προβλεψαμένου, ἵνα μὴ χωρὶς ἡμῶν τελειωθῶσι, τουτέστιν, ἵνα μὴ χωρὶς ἡμῶν ἐκεῖνοι ἀναστῶσι μηδὲ τὴν στολὴν καὶ τὴν λαμπρότητα τοῦ σώματος ἀπολήψωνται, πρὶν ἂν καὶ τοὺς συνδούλους καὶ ἀδελφοὺς περιμείνειεν ἀναστῆναι. Γενομένης δὲ τῆς παγκοσμίου ἀναστάσεως, τότε πληρωθήσεται ἡ ἐπαγγελία τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Θεοῦ· καὶ ἀναστήσονται πάντα τὰ τῶν ἀνθρώπων σώματα· καὶ τὸ συναμφότερον, ἅμα ψυχὴ καὶ σῶμα, ἀπολήψονται τὸ τέλειον· τουτέστι τελείως τὴν μακαριότητα. Τούτῳ τῷ λόγῳ συμμαρτυρήσει μοι καὶ Λουκᾶς ὁ θειότατος εὐαγγελιστής· ἐν οἷς ἐν ταῖς τῶν ἀποστόλων ἐξέθετο Πράξεσι, λέγων πρὸς Ἰουδαίους· « Ἄνδρες ἀδελφοὶ, ὑμῖν ὁ λόγος τῆς σωτηρίας ἀπεστάλη· οἱ δ' ἄρχοντες ὑμῶν, τοῦτον ἀγνοήσαντες, ᾐτήσαντο Πιλᾶτον, ἀναιρεθῆναι τὸν δίκαιον Ἰησοῦν· καὶ τελέσαντες πάντα τὰ περὶ αὐτοῦ γεγραμμένα, καθελόντες ἀπὸ τοῦ ξύλου, ἔθηκαν ἐν μνημείῳ· ὁ δὲ Θεὸς αὐτὸν ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν· ὃς ὤφθη ἐπὶ ἡμέρας πλείους τοῖς συναναβᾶσιν αὐτῷ ἀπὸ τῆς Γαλιλαίας εἰς Ἱερουσαλήμ· οἵτινές εἰσι μάρτυρες αὐτοῦ πρὸς τὸν λαόν· καὶ ἡμεῖς εὐαγγελιζόμεθα τὴν πρὸς τοὺς πατέρας ἐπαγγελίαν γενομένην· ὅτι ταύτην ὁ Θεὸς ἐκπεπλήρωκε τοῖς τέκνοις αὐτῶν ἡμῖν, ἀναστήσας Ἰησοῦν. » Ἀκούεις; τὴν ἐπαγγελίαν φησὶ τὴν γενομένην πρὸς τοὺς πατέρας· ποίαν ἐπαγγελίαν; τὴν τῶν νεκρῶν ἐξανάστασιν δηλαδή· « Ἣν ἐβεβαίωσέ καὶ ἐδήλωσεν ὁ Θεὸς ἡμῖν τοῖς τέκνοις τῶν πατέρων ἐκείνων, δι' ἀναστάσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐκ νεκρῶν· οὗ ἡμεῖς ἐσμεν ἀψευδεῖς τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ μάρτυρες· αὐτοῖς γὰρ ὀφθαλμοῖς ἑωράκαμεν· καὶ αἱ χεῖρες ἡμῶν ἐψηλάφησαν. Καὶ ἰδοὺ εὐαγγελιζόμεθα ὑμῖν Ἰησοῦν Χριστὸν πρωτότοκον ἐκ νεκρῶν ἀναστάντα, εἰς βεβαίωσιν τῆς ἀψευδοῦς αὐτοῦ ἐπαγγελίας. Ἐδήλωσε γὰρ διὰ τῆς αὐτοῦ ἀναστάσεως καταργήσας τὸν θάνατον, τὴν παγκόσμιον ἐκείνην καὶ φοβερὰν ἐξανάστασιν, ἣν ὑπέσχετο τοῖς πατράσιν ἡμῶν, ὡς προείρηται. Καὶ αὐτός ἐστιν ὁ ἐπαγγειλάμενος· καὶ ἐν αὐτῷ πρώτως θελήσας ὑπέδειξεν αὐτὴν, γενόμενος ἐν νεκροῖς, καὶ ἀναστὰς ἐξ αὐτῶν πρωτότοκος· ἣν καὶ ἐπὶ συντελείᾳ τῶν αἰώνων, κοινῶς πᾶσι παρέξεται. Διὰ τοῦτο καὶ πρωτότοκος τῆς οἰκουμενικῆς ἐκείνης ἀναστάσεως ὁ Χριστὸς λέγεται, καθὼς Παῦλος βοᾷ ὁ μακάριος, ἵνα δείξῃ ἡμῖν ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ ἀρχηγὸς καὶ Κύριος καὶ τελειωτὴς ταύτης. Φησὶ γάρ· « Χριστὸς ἐγερθεὶς ἐκ νεκρῶν, ἀπαρχὴ τῶν κεκοιμημένων ἐγένετο· ἵνα ᾖ αὐτὸς τὰ πάντα ἐν πᾶσι πρωτεύων, καὶ ἵνα ὑπο-

A pollicitus est Deus patribus vestris per prophetam hunc, se excitaturum eos, et daturum iis, scilicet dignis et mundatis pro terrena Jerusalem sempiternam et sine fine, quam nondum acceperunt, ut beatus inquit Paulus, Deo pro nobis melius quiddam providente : ut non sine nobis ii resurgant, neque stolam et splendorem corporis recipiant antequam conservorum et fratrum resurrectionem exspectent et videant. Cum vero totius mundi fuerit resurrectio consecuta, tunc Salvatoris Dei nostri promissio adimplebitur, et universa hominum corpora resurgent; et utraque simul, anima et corpus, perfectionem una recipient, id est perfectam beatitudinem. Hujus rei testis mecum erit Lucas evangelista, in libro ubi apostolorum acta exposuit, cum B dicit ad Judæos : « Viri fratres, vobis verbum salutis hujus missum est. Principes vestri hunc ignorantes petierunt a Pilato, ut interficerent eum. Cumque consummassent omnia quæ a Deo scripta erant, deponentes eum de ligno posuerunt in monumento. Deus vero suscitavit eum a mortuis. Qui visus est per dies multos his qui simul ascenderant a Galilæa in Jerusalem, qui nunc sunt testes ejus ad plebem. et nos vobis annuntiamus eam quæ ad nostros repromissio facta est, quoniam hanc Deus adimplevit filiis nostris resuscitans Jesum [61]. » Audis? Promissionem dicit, quæ ad patres facta est. Quam promissionem? Mortuorum scilicet resurrectionem, quam confirmavit et declaravit nobis fi- C liis patrum illorum, per resurrectionem Jesu Christi a mortuis; cujus resurrectionis nos veri testes sumus : nostris enim oculis inspeximus, et manus nostræ palparunt. Et ecce vobis annuntiamus Jesum Christum primogenitum, qui a mortuis resurrexit ad veræ suæ promissionis confirmationem; nam per resurrectionem suam mortem evacuans, universalem illam et tremendam resurrectionem ostendit, quam pollicitus est patribus nostris, ut ante dictum est. « Et ipse est qui promisit, et in seipso primum volens ostendit eam, cum ad mortuos venisset et ab eis primogenitus resurrexisset, quam in fine sæculorum omnibus in commune præbebit. » Idcirco et primogenitus universalis illius resurre- D ctionis Christus dicitur, ut Paulus beatus exclamat [62], ut nobis ostendat eum auctorem esse Dominum, et perfectorem ejus. Inquit enim : « Christus resurgens a mortuis primitiæ dormientium factus est, ut ipse undequaque in omnibus primus esset, et ipsi omnia subjicerentur [63]. » Et iterum : « Christus mortuus est, et resurrexit, et vixit, ut et mortuorum et vivorum dominetur [64]. » Amplius : « Qui suscitavit Jesum, et nos cum Jesu suscitabit, et constituet nobiscum [65]. » Præterea : « Et nos rapiemur cum illis in nubibus obviam Christo in aera : et sic semper cum Domino erimus [66]. » Idem Paulus in Apostolorum Actis, ut Lucas scribit, inquit, cum Agrippa rege sermonem habens : « Vitam quidem

[61] Act. XIII, 26 seqq. [62] Coloss., I, 15. [63] I Cor. XV, 28. [64] Rom. XIV, 9. [65] I Cor. VI, 14. [66] I Thess. IV, 16.

meam Hierosolymis noverunt omnes Judæi, præscientes me ab initio si velint testimonium perhibere; quoniam secundum certissimam sectam nostræ religionis vixi Pharisæus, et nunc in spe, quæ ad patres nostros facta est a Deo, repromissionis, sto judicio subjectus: inquam duodecim tribus nostræ nocte et die deservientes, sperant devenire. De qua spe accusor a Judæis, rex. Quid incredibile judicatur apud vos, si Deus mortuos suscitat? »

A ταγῇ αὐτῷ τὰ πάντα. » Καὶ αὖ, « Χριστὸς ἀπέθανε, καὶ ἀνέστη καὶ ἔζησεν, ἵνα καὶ νεκρῶν καὶ ζώντων κυριεύσῃ. » Καὶ ἔτι, « Ὁ ἐγείρας Ἰησοῦν τὸν Κύριον ἐκ νεκρῶν, καὶ ἡμᾶς διὰ Ἰησοῦ ἐγερεῖ, εἰς τὸ παραστῆναι αὐτῷ. » Καὶ ἔτι, « Καὶ ἡμεῖς ἁρπαγησόμεθα ἐν νεφέλαις, εἰς ἀπάντησιν τοῦ Κυρίου εἰς ἀέρα, καὶ οὕτω πάντοτε σὺν Κυρίῳ ἐσόμεθα. » Ὁ αὐτὸς Παῦλος ἐν ταῖς τῶν Ἀποστόλων Πράξεσιν, ὡς γράφει Λουκᾶς, φησὶ, πρὸς Ἀγρίππαν τὸν βασιλέα διαλεγόμενος, « Τὴν μὲν οὖν βίωσίν μου τὴν ἐν Ἱεροσολύμοις ἴσασι πάντες οἱ Ἰουδαῖοι· προγινώσκοντές με ἄνωθεν, ἐὰν θέλωσι μαρτυρεῖν, ὅτι κατὰ τὴν ἀκριβεστάτην αἵρεσιν τῆς ἡμετέρας θρησκείας ἔζησα Φαρισαῖος· καὶ νῦν ἐπ' ἐλπίδι τῆς πρὸς τοὺς πατέρας ἐπαγγελίας γενομένης ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ἕστηκα κρινόμενος· εἰς ἣν τὸ δωδεκάφυλον ἡμῶν ἐκτενῶς νύκτα καὶ ἡμέραν λατρεῦον, ἐλπίζει καταντῆσαι· περὶ ἧς ἐλπίδος ἐγκαλοῦμαι, βασιλεῦ Ἀγρίππα, ὑπὸ Ἰουδαίων. Τί ἄπιστα κρίνεται παρ' ὑμῖν, εἰ ὁ Θεὸς νεκροὺς ἐγείρει; »

IX.

Audisti hic de beato Paulo quomodo promissionem intelligat, cum Hebræis exponit, scilicet se corporum resurrectionem designare. Idcirco ait: « Si hoc est promissio quam speramus, quid incredibile judicatis vos, si Deus suscitat mortuos, cum id pollicitus sit [67]? » Hæc est illa promissio quam pollicitus est, id est corporum resurrectio, ne quibusdam ansa præberetur dicendi, Manducemus, bibamus, cras moriemur; et ut crederent aliud esse sæculum, quod præsenti sit successurum. Reliquum igitur est, quod beatus Paulus dicit, « Non acceperunt repromissionem qui ante nos exstiterunt, sive corporum resurrectionem Deo pro nobis melius aliquid providente [68]. » Quid est hoc? Nil aliud nisi ut nos producamur et simus in natura, nec illos perfectionem posse adipisci antequam nos generemur et ad esse perveniamus. Sed et hoc recte declaratum a nobis est, ut arbitror, nec impedit apud Deum esse sanctorum animas, ut sæpe dictum est. Ideoque nobis molesti ne sitis, dicendo sanctos nondum consecutos esse. Expergiscamini, oro vos, fratres, per viscera Domini nostri Jesu Christi, qui nos dilexit, quamvis inutiles peccatores et desperati essemus, et qui animam suam pro nobis posuit: ne ob malam suasionem et spontaneam malitiam fratres vestros, ejusdem fidei domesticos, Deique gratia orthodoxos, abjiciatis; neque Christianos ejusdem fidei et linguæ participes repudietis, pro quibus Christus proprium effudit sanguinem, ut omnes salvaret. Sed huc accedite et nobiscum consistite, ut uno ore unanimiter credamus, sanctos, quatenus animæ sunt, cum Deo esse; et omnibus consentientibus ad Dominum exclamemus, Spiritus et animæ justorum laudant te, Domine, ut et ii a nobis glorificati, nos vicissim glorificent, et pro nobis enixe intercedant apud præmiorum datorem Jesum Christum et Salvatorem nostrum, ut nos societatis et ordinis dignos efficiat. Fiat. Fiat.

B

Θ'.

Ἤκουσας κἀνταῦθα τοῦ μακαρίου Παύλου, πῶς νοεῖ τὴν ἐπαγγελίαν ἣν λέγει πρὸς Ἑβραίους, ὅτι τὴν τῶν σωμάτων ἀνάστασιν ἐννοεῖ; διὸ καὶ φησίν· Εἰ τοῦτό ἐστιν ἡ ἐπαγγελία, καὶ ταύτην ἐλπίζομεν, τί ἄπιστα κρίνετε ὑμεῖς εἰ ὁ Θεὸς νεκροὺς ἐγείρει, ὅτι ὑπέσχετο τοῦτο; Αὕτη τοιγαροῦν ἐστιν ἐκείνη ἡ ἐπαγγελία, ἣν ἐπηγγείλατο, ἡ τῶν σωμάτων ἀνάστασις· ἵνα μὴ λέγωσί τινες, ὅτι φάγωμεν καὶ πίωμεν, αὔριον γὰρ ἀποθνήσκομεν· καὶ ἵνα πιστεύωσιν, ὅτι ἐστὶν ἄλλος αἰὼν, ὁ τὸν παρόντα διαδεξόμενος. Λοιπὸν τοῦτό ἐστιν ὅ φησιν ὁ μακάριος Παῦλος· ὡς οὐκ ἐκομίσαντο τὴν ἐπαγγελίαν οἱ πρὸ ἡμῶν, ἤγουν τὴν τῶν σωμάτων ἀνάστασιν· τοῦ Θεοῦ περὶ ἡμῶν
C κρεῖττόν τι προβλεψαμένου. Τοῦτο τί ἐστιν; Οὐδὲν ἄλλο, εἰ μὴ, καὶ ἡμεῖς ἵν' ἔλθωμεν εἰς τὸ εἶναι καὶ μὴ ἐκείνους τελειωθῆναι, πρὶν καὶ ἡμᾶς γενέσθαι, καὶ εἰς τὸ εἶναι ἐλθεῖν. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο, κατ' ἐμὴν γνώμην, καλῶς ἡρμηνεύθη παρ' ἡμῶν· καὶ οὐ κωλύει τὰς ψυχὰς τῶν ἁγίων εἶναι μετὰ τοῦ Θεοῦ, ὡς πολλάκις εἴρηται· διὸ μὴ ἐνοχλεῖτε ἡμῖν, λέγοντες τοὺς ἁγίους ὡς οὐκ ἀπέλαβον ἔτι. Ἐκνήψατε δέομαι ὑμῶν, ἀδελφοὶ, διὰ τὰ σπλάγχνα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ ἀγαπήσαντος ἡμᾶς ἀχρείους ὄντας καὶ ἁμαρτωλοὺς καὶ ἀπεγνωσμένους, καὶ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ θέντος ὑπὲρ ἡμῶν. Μὴ ἀποβάλλετε διὰ πεισμονὴν καὶ ἐθελοκακίαν, ἀδελφοὺς, οἰκείους τῆς αὐτῆς πίστεως, καὶ ὀρθοδόξους τῇ τοῦ Θεοῦ χάριτι· μηδὲ ἀποπέμπετε ὁμοπίστους Χριστιανοὺς καὶ
D ὁμογλώσσους, ὑπὲρ ὧν ὁ Χριστὸς τὸ ἴδιον αἷμα ἐξέχεεν, ἵνα τοὺς πάντας σώσῃ. Ἀλλὰ δεῦρο στῆτε μεθ' ἡμῶν, ἵνα δοξάσωμεν ὁμοθυμαδὸν ἐν ἑνὶ στόματι, τοὺς ἁγίους εἶναι μετὰ τοῦ Θεοῦ, καθὸ ψυχαὶ, καὶ κράξωμεν ὁμοφρόνως πρὸς τὸν Δεσπότην· « Πνεύματα καὶ ψυχαὶ τῶν δικαίων αἰνοῦσί σε, Κύριε· » ἵνα καὶ αὐτοὶ δοξαζόμενοι παρ' ἡμῶν, ἀντιδοξάσωσιν ἡμᾶς, καὶ πρεσβεύσωσιν ὑπὲρ ἡμῶν ἐκτενῶς, τὸν ἀθλοθέτην Ἰησοῦν τὸν Χριστὸν καὶ Σωτῆρα ἡμῶν, τοῦ καταξιῶσαι καὶ ἡμᾶς τῆς αὐτῶν ὁμηγύρεώς τε καὶ στάσεως. Γένοιτο, γένοιτο.

[67] Hebr. xi, 40. [68] Ibid.

ΑΠΟΛΟΓΙΑ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΠΕΜΠΤΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ

ΤΩΝ ΕΝ ΤΩ ΟΡΩ ΤΗΣ ΣΥΝΟΔΟΥ

Ὅτι δικαίως ἐῤῥέθη καὶ ἀληθῶς, ὡς ὁ πάπας ἐστὶ κεφαλὴ πάσης τῆς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας.

—

DEMONSTRATIO QUINTI CAPITIS

EORUM

QUÆ IN DECRETO SYNODI CONTINENTUR

Quod juste vereque dictum sit, papam caput esse totius Ecclesiæ Christi.

—

A

Α'.

Ἰδοὺ καὶ τὸ πέμπτον καὶ τελευταῖον τοῦ ὅρου κεφάλαιον, ἧκεν ἀπολογίαν λαβεῖν, καθὼς καὶ τὰ φθάσαντα. Ἐπεὶ οὖν οὐχ ὑπεστειλάμην εἰπεῖν τὰ δοκοῦντα περὶ τῶν παρεληλυθότων τεττάρων κεφαλαίων, οὐδὲ περὶ τούτου δέον ἐστὶν ἡμᾶς σιωπῆσαι, καὶ μὴ δοῦναι τὴν πρέπουσαν ἀπολογίαν. Εἰκὸς οὖν ἐστι μετὰ πάσης προθυμίας καὶ περὶ τούτου τὰ δυνατὰ φάναι, ἵνα μὴ ἄμοιρον μείνῃ· ἀλλὰ καὶ μετὰ τῶν ἄλλων αὐτὸ συναριθμηθείη ὠχυρωμένον ταῖς τῶν ἱερῶν Πατέρων καὶ διδασκάλων ἐκφαντορικαῖς καὶ θεολογικαῖς μαρτυρίαις· ὥστ' εἶναι πεπληρωμένην πᾶσαν τὴν ἡμετέραν ὑπόσχεσιν. Τί δὲ τοῦτ' ἐστιν; Ἡ τῆς Ἐκκλησίας ἀρχὴ, τὸ τοῦ πάπα πρωτεῖον· ὡς ὁ ἱερὸς τῆς συνόδου ὅρος διαῤῥήδην βοᾷ· « Ἔτι διοριζόμεθα τὴν ἀποστολικὴν καθέδραν, καὶ τὸν Ῥωμαϊκὸν ἀρχιερέα, εἰς πᾶσαν τὴν οἰκουμένην τὸ πρωτεῖον κατέχειν· αὐτόν τε τὸν Ῥωμαϊκὸν ἀρχιερέα, διάδοχον εἶναι τοῦ μακαρίου Πέτρου τοῦ κορυφαίου τῶν ἀποστόλων, καὶ αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ ἐπὶ γῆς τοποτηρητὴν, καὶ πατέρα, καὶ διδάσκαλον τῶν Χριστιανῶν ἁπάντων. » Τοῦτο ἀληθῶς οὐκ οἶδα τίς ἐστιν ὁ δυνάμενος ἀρνήσασθαι, προδήλως τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν διδασκάλων βοώντων βροντῆς γεγωνότερον. Ὁ μὲν οὖν Χριστὸς πρὸ καιροῦ τοῦ ἰδίου πάθους, τὴν πρὸς τὰ μέρη Καισαρείας τῆς Φιλίππου ὁδὸν ποιούμενος, ἠρώτησε τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, λέγων· « Τίνα με λέγουσιν οἱ ἄνθρωποι εἶναι τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου; » Καὶ ὅρα τὸν ἀκριβῆ τῆς θεολογίας νοῦν. Ὅταν μὲν οὖν περὶ τῶν κοινῶν ἐννοιῶν τῶν ἀνθρώπων ἠρώτησεν, οἱ ἀπόστολοι φθάνουσι τὴν ἀπολογίαν, λέγοντες ἀνὰ μέρος, οἱ μὲν Ἰωάννην τὸν Βαπτιστήν· ἕτεροι λέγουσιν εἶναί σε Ἠλίαν· ἄλλοι Ἱερεμίαν· ἕτεροι δὲ ὡς ἕνα τῶν προφητῶν. Ὅταν δὲ τὴν αὐτῶν γνώμην ἠρώτα μαθεῖν, καὶ τίνα ἂν ἔχωσι περὶ αὐτοῦ ὑπόληψιν, ἐν τῷ εἰπεῖν, Ὑμεῖς δὲ, τίνα με λέγετε εἶναι; Τότε οὐδεὶς τῶν ἀποστόλων ἐφθέγξατο· οὐδεὶς ἀπεκρίθη. Ἐκεῖνοι μὲν γὰρ πρόεδροι τοῖς ἄλλοις, ὁ δὲ Πέτρος, κἀκείνων πρόεδρος, καὶ τῆς οἰκουμένης ἁπάσης. Κἀκεῖνοι μὲν ὡς

I.

Ecce quintum et ultimum decreti caput accedit, ut suam responsionem accipiat, quemadmodum et præcedentia. Ergo quia laborem explicandi quæ mihi de quatuor primis capitibus viderentur, non defugi, nequaquam decet hoc aut silentio involvere, aut debita responsione fraudare. Æquum est igitur, omni adhibito studio, et de hoc capite quæ dici possunt afferre, ne et ipsum debita sibi careat portione; imo et aliis adjungatur sacrorum Patrum et doctorum divinis et theologicis testimoniis communitum, ut cumulate quod polliciti sumus præstemus. Quidnam vero hoc est? Ecclesiæ caput: papæ primatus, quemadmodum sacræ synodi decretum aperte clamat. « Præterea decernimus apostolicam sedem et Romanum pontificem in universum orbem primatum obtinere, eumdemque esse beati Petri principis apostolorum successorem, et ipsius Christi in terris vicarium, Patrem, magistrum omnium Christianorum. » Hoc profecto nescio quomodo quis inficiari possit, cum apertissime Christus et omnes doctores manifestius quam si vel tonitruum personaret, hoc ipsum vociferentur. Christus ergo ante suæ passionis tempus ad Philippi Cæsaream pergens, interrogavit discipulos suos dicens: « Quem me dicunt homines esse Filium hominis? » Animadverte exquisitum theologici sermonis sensum. Nam quando de communibus hominum sententiis percontatur, apostoli occupant responsionem, dicentes per singulos, quidam Joannem Baptistam, alii dicunt Eliam, alii Hieremiam, alii unum ex prophetis; quando vero de illorum sententia explicanda interrogat, et quam existimationem de eo haberent, cum diceret: « Vos autem quem me esse dicitis? » tunc nemo apostolorum locutus est, quia ipsi aliorum præsides erant; Petrus autem iis et toti orbi terrarum præsidebat. Et ii quidem tanquam præsides aliorum, aliorum sententiam explicabant; at cum Petrus apostolorum præses esset, pro illis affert responsionem. Illi enim

primatum velut ejusdem scholæ socii detulerunt; unde et audacter Christo respondet: « Magister, interrogas quem te dicimus esse? tu es Christus Filius Dei vivi. » Considera magnificam Petri confessionem; ideo et Salvator ad eum: « Beatus es, Simon Barjona, quia caro et sanguis non revelavit tibi, non humana sapientia hoc te docuit, neque ab hominibus didicisti, sed Pater meus qui in cœlis est hanc tibi admirabilem theologiam revelavit. Pater igitur meus te docuit. Ego autem tibi dico, quod tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, et portæ inferi non prævalebunt adversus eam. » Neque hic substitit, imo progrediens dicit, « Et dabo tibi claves regni cœlorum; et quæcunque ligaveris super terram, erunt ligata et in cœlis; et quæcunque solveris super terram, erunt soluta et in cœlis [91-1]. » Quis ergo se Christianum professus hæc abnegabit, nisi forte Christianismum exuere velit?

A πρόεδροι τῶν ἄλλων, τῶν ἄλλων τὰς γνώμας ἔλεγον· ὁ δὲ Πέτρος, τῶν ἀποστόλων ὑπάρχων πρόεδρος, ὑπὲρ ἐκείνων τὴν ἀπολογίαν ποιεῖται. Ὑπεχώρησαν γὰρ ἐκείνῳ τὰ πρωτεῖα οἱ θιασῶται. Ὅθεν καὶ μετὰ παῤῥησίας ἀποκρίνεται τῷ Χριστῷ λέγων, « Διδάσκαλε· ἐρωτᾷς τίνα σε γνωρίζομεν εἶναι; σὺ εἶ ὁ Χριστὸς, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος. » Σκόπει τὴν ὁμολογίαν τοῦ Πέτρου ὡς ὑψηλήν. Διὸ καὶ ὁ Σωτὴρ πρὸς αὐτόν· « Μακάριος εἶ, Σίμων Βὰρ Ἰωνᾶ, ὅτι σὰρξ καὶ αἷμα οὐκ ἀπεκάλυψέ σοι τοῦτο. » Οὐκ ἀνθρωπίνη σοφία σε τοῦτο ἐδίδαξεν· οὐδὲ ἐξ ἀνθρώπων μεμάθηκας· ἀλλ' ὁ Πατήρ μου ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ταύτην τὴν θαυμαστὴν ἀπεκάλυψέ σοι θεολογίαν. Ὁ μὲν οὖν Πατήρ μου ἐδίδαξέ σε ταῦτα. Ἐγὼ δέ σοι λέγω, ὅτι σὺ εἶ Πέτρος· καὶ ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ οἰκοδο-
B μήσω μου τὴν Ἐκκλησίαν· καὶ πύλαι ᾅδου οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς· » καὶ οὐ μέχρι τούτου ἔστη, ἀλλ' ἑπομένως λέγει· « Καὶ δώσω σοι τὰς κλεῖς τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν· καὶ ὅσα ἐὰν δήσῃς ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται δεδεμένα ἐν τοῖς οὐρανοῖς· καὶ ὅσα ἐὰν λύσῃς ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται λελυμένα ἐν τοῖς οὐρανοῖς. » Τίς οὖν ἐν Χριστιανοῖς τελῶν, ἀρνήσεται ταῦτα; εἰ μὴ προφανῶς ἀποβάλλοι ἂν τὸν Χριστιανισμόν.

II.

Sed quid hic objiciunt qui id oppugnant? Ad omnes hoc dixit Christus ubi dicit: « Accipite Spiritum sanctum. Quorum remiseritis peccata, remittentur eis, et quorum retinueritis, retenta sunt [2]; » et alibi: « Ecce dedi vobis potestatem calcandi supra serpentes et scorpiones, et super omnem virtutem inimici [3]; » et rursus: « Euntes in mundum universum, prædicate Evangelium omni creaturæ; » et alibi: « Quæcunque ligaveritis super terram, erunt ligata et in cœlo; et quæcunque solveritis super terram, erunt soluta et in cœlis [4]. » Hæc et nos confitemur, dicimusque quod in commune hos constituit magistros orbis terrarum, et omnibus gratiam tribuit peccata dimittendi, quoniam usque ad orbis terminos ipsos destinavit. Necesse enim erat eos habere potestatem baptizandi, docendi, prædicandi et omnibus gentibus dicendi quæ opus esset. Cæterum erat utile, vel potius necessarium hos caput habere, ut inter eos esset ordo et caput, ne sine capite aberrarent, unde confusio magis oriretur quam unio, ex quo dissolutio et ordinis perturbatio esset consecuta, quia ubi non est ordo, ibi dissolutio; nam ordinis perturbatio dissolutionis principium. Gregorius, cognomento Theologus, id confirmat. Nam mundanos principatus videmus perturbari, discindi atque aboleri, quando inter se juncti non sunt: quoniam si duo de primatu regna decertent, utrumque exstinguitur. Hoc et Salvator dixit: « Omne, inquit, regnum in seipsum divisum desolabitur [5]. » Igitur in commune ad omnes hoc Christus dixit (nemo negabit hoc), sed scorsum Petro: « Tu es Petrus et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, » et reliqua, ne oriretur inter eos divisio, ut diximus,

Β'.

Ἀλλὰ τί πρὸς τοῦτό φασιν οἱ ἀντιμαχόμενοι; Πρὸς πάντας τοῦτο ἔφησεν ὁ Χριστὸς ἔνθα λέγει, « Λάβετε Πνεῦμα ἅγιον· ἄν τινων ἀφῆτε τὰς ἁμαρτίας, ἀφίενται αὐτοῖς· ἄν τινων κρατῆτε, κεκράτηνται. » Καὶ ἀλλαχοῦ, « Ἰδοὺ δίδωμι ὑμῖν τὴν ἐξουσίαν τοῦ πατεῖν ἐπάνω ὄφεων καὶ σκορπίων, καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ. » Καὶ αὖ, « Πορευθέντες εἰς τὸν κόσμον ἅπαντα, κηρύξατε τὸ Εὐαγγέλιον πάσῃ
C τῇ κτίσει. » Καὶ ἑτέρωθι, « Ὅσα ἂν δήσητε ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται δεδεμένα ἐν τῷ οὐρανῷ· καὶ ὅσα ἐὰν λύσητε ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται λελυμένα ἐν τοῖς οὐρανοῖς. » Ταῦτα καὶ ἡμεῖς ὁμολογοῦμεν, καί φαμεν πρὸς αὐτούς· ὅτι κοινῶς τούτους κατέστησε διδασκάλους τῆς οἰκουμένης· καὶ πᾶσι τὴν χάριν ἔδωκεν, ὥστε ἀφιέναι ἁμαρτήματα· ἐπειδὴ εἰς τὰ τοῦ κόσμου πέρατα αὐτοὺς ἐξαπέστελλεν· ἀναγκαῖον γὰρ ἦν, ὥστε αὐτοὺς ἔχειν ἐξουσίαν βαπτίζειν, διδάσκειν, κηρύττειν, καὶ λέγειν πᾶσι λαοῖς τὰ προσήκοντα. Ἀλλὰ χρήσιμον ἦν, μᾶλλον δὲ ἀναγκαῖον, καὶ τούτους ἔχειν ἀρχὴν, ὥστ' εἶναι καὶ ἐν αὐτοῖς τάξιν καὶ κορυφὴν, ἵνα μὴ ἀκέφαλοι ὦσι, καὶ σύγχυσις μᾶλλον γένηται ἐν αὐτοῖς, ἢ συμφωνία· καὶ οὕτω λύσις καὶ ἀταξία αὐτοῖς ἐπακολουθήσει. Ἔνθα
D γὰρ οὐκ ἔστι τάξις, ἐκεῖ λύσις. Ἀταξία γὰρ ἀρχὴ λύσεως, Γρηγόριος ὁ τῆς θεολογίας ἐπώνυμος τοῦτο φάσκει. Ὁρῶμεν γὰρ ἐν ταῖς κοσμικαῖς ἀρχαῖς, τὰς συγχύσεις τε καὶ διαιρέσεις, καὶ ἀφανισμοὺς οὓς ὑφίσανται, ὅταν οὐκ εἰσὶν ἡνωμέναι· Ἀμιλλώμεναι γὰρ δύο ἀρχαὶ, περὶ τῶν πρωτείων, ἀμφότεροι διαφθείρονται. Καὶ ὁ Σωτὴρ ἔφη· « Πᾶσα γὰρ, φησὶ, βασιλεία μερισθεῖσα καθ' ἑαυτὴν, ἐρημοῦται. » Οὐκοῦν κοινῶς μὲν πρὸς πάντας τοῦτ' ἔφησεν ὁ Χριστὸς, καὶ οὐδεὶς τοῦτ' ἀρνήσεται. Ἀλλ' ἰδίως πρὸς Πέτρον ἔφη· « Σὺ εἶ Πέτρος· καὶ ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέ-

[91-1] Matth. xvi, 16-19. [2] Joan. xx, 23. [3] Luc. x, 19. [4] Matth. xviii, 18. [5] Matth. xii, 25.

τρᾳ οἰκοδομήσω μου τὴν Ἐκκλησίαν, » καὶ τὰ ἑξῆς· ἵνα μὴ γένηται ἐν αὐτοῖς σχίσμα ὡς ἔφημεν καὶ ταραχή. Εἰ οὖν ταῦτ' ἀληθῆ, ὡς αἱ κοσμικαὶ ἀρχαὶ, ὅταν μὴ ἡνωμέναι ὦσιν, ὄλεθρον καὶ ἀφανισμὸν ὑφίστανται, πῶς ὁ Χριστὸς ὤφειλεν ἐᾶσαι τὴν Ἐκκλησίαν αὐτοῦ χωρὶς κεφαλῆς; ἵνα σύγχυσιν ἔξῃ, καὶ ἐκ τῆς συγχύσεως διαφθαρῇ. Ἀλλ' ὡς ἁπάσης τάξεως ὑπεριδρυμένος, καὶ ὡς τὴν τάξιν αὐτὸς ὢν ὁ συστησάμενος, ἐν τάξει καὶ τὸ ἑαυτοῦ σύστημα, τὸ ἐκκλησιαστικὸν δηλαδὴ κατέστησε μένειν. Καὶ ὥσπερ αὐτὸς ἐπὶ γῆς ἦν κορυφὴ καὶ Κύριος καὶ διδάσκαλος τῶν μαθητῶν, καὶ πατὴρ καὶ ποιμὴν, οὕτω βουλόμενος πρὸς τὸν πατρικὸν ἀνιέναι θρόνον, τὸν Πέτρον αὐτοῖς ἐπιστάτην κατέστησε καὶ πατέρα καὶ διδάσκαλον· καὶ ἁπλῶς αὐτοῦ τοποτηρητὴν καὶ διάδοχον. Δείκνυσι δὲ καὶ ἀλλαχοῦ πρὸ τοῦ πάθους, τὴν ἀρχὴν καὶ τὸ πρωτεῖον δοθῆναι τῷ Πέτρῳ· ἔνθα φησί· « Πέτρε, πολλάκις ἠθέλησεν ὁ Σατανᾶς ἐπισινιάσαι ὑμᾶς ὡς τὸν σῖτον, ἐγὼ δὲ ἐδεήθην ὑπὲρ σοῦ, ἵνα μὴ ἐκλείπῃ ἡ πίστις σου· καὶ σύ ποτε ἐπιστραφεὶς, στήριξον τοὺς ἀδελφούς σου. » Ἀκούεις τὸ, Ἐγὼ ἐδεήθην ὑπὲρ σοῦ· καὶ τὸ, Σύ ποτε ἐπιστραφεὶς στήριξον τοὺς ἀδελφούς σου; Τί σοι δοκεῖ τὸ, ἐπιστηρίζειν τοὺς ἀδελφοὺς, ἢ τὸ εἶναι αὐτῶν ἀρχὴν, καὶ στηρίζειν αὐτούς; Καὶ ἀλλαχοῦ τὸ αὐτὸ δείκνυται, ἐν τῷ εἰπεῖν, « Σίμων, πορευθεὶς εἰς τὴν θάλασσαν, βάλλε ἄγκιστρον, καὶ τὸν ἀναβάντα σοι πρῶτον ἰχθὺν ἄρας, ἀνοίξας τὸ στόμα αὐτοῦ, εὑρήσεις στατῆρα· τοῦτον δὸς ἀντὶ ἐμοῦ καὶ σοῦ. Ἐν τούτῳ ἔγνωσαν οἱ μαθηταὶ, ὅτι τὸν Πέτρον αὐτοῖς πρῶτον κατέστησε. » Ταῦτα μὲν αὐτὸς ὁ Χριστὸς πρὸ τοῦ πάθους ὡς εἴρηται εἶπε. Μετὰ δὲ τὴν ἀνάστασιν, ὡς Ἰωάννῃ τῷ τῆς βροντῆς υἱῷ δοκεῖ, γεγραφότι τὸ ἱερὸν Εὐαγγέλιον, ὁ Πέτρος ἰδὼν τὸ γλυκύτατον τοῦ Δεσπότου πρόσωπον, φησί· « Κύριε, τί σοι ἀρεστόν ἐστιν ἐμὲ ποιῆσαι; ὁ Ἰησοῦς ἤρετο τοῦτον, τρὶς, Πέτρε, φιλεῖς με; Καὶ ἐν ἑκάστῃ ἐρωτήσει, ποιμένα προὐχειρίσατο αὐτὸν, ἐν τῷ λέγειν, Ποίμαινε τὰ πρόβατά μου· ποίμαινε τὰ ἀρνία μου· ὃς, ἀχθεσθεὶς τῇ τριττῇ ἐρωτήσει φησὶ μετὰ θερμῶν τῶν δακρύων, « Κύριε, σὺ πάντα οἶδας· σὺ γινώσκεις ὅτι φιλῶ σε. » Οὗ ὁ Κύριος τῇ τριττῇ ἐρωτήσει, τὸ τριττὸν τῆς ἀρνήσεως ἐξιάσατο· εἶτα τῆς οἰκουμένης προχειρίζεται ποιμένα καὶ διδάσκαλον. Καὶ τοῦτο πολλοῖς μὲν ἀποδείξομεν λόγοις καὶ μάρτυσιν. Οὐχ ἧττον δὲ καὶ Ἰωάννης ὁ μέγας τῆς Δαμασκοῦ ὀφθαλμὸς, ἐν τῷ βίῳ Βαρλαὰμ καὶ Ἰωασάφ τῶν Ἰνδῶν, μαρτυρεῖ λέγων ὧδε· « Ἔφυγεν ὁ πολέμιος διάβολος, αἰσχυνθεὶς τῇ μετανοίᾳ Πέτρου. Ὁ δὲ, κορυφαῖος αὖθις ἦν, ὥσπερ διδάσκαλος τῆς οἰκουμένης χειροτονηθείς. » Τοῦτο καὶ ὁ σοφὸς Λέων ὁ βασιλεὺς, ἐν τοῖς ἐξαποστειλαρίοις, Πῇ μὲν, λέγει, μετὰ τὴν θείαν ἔγερσιν, τρὶς τὸ, « Πέτρε, φιλεῖς με; » πυθόμενος ὁ Κύριος τῶν ἰδίων προβάτων προβάλλεται ποιμενάρχην· πῇ δὲ, Σίμωνι δέδωκε τὴν τῶν προβάτων νομήν· εἰς ἀγάπης ἀντέκτισιν, τὴν τοῦ ποιμαίνειν φροντίδα αἰτῶν. Διὸ καὶ ἔλεγεν· Εἰ

A ac perturbatio. Si ergo ea vera sunt, quod mundanæ potestates, quando disjunctæ sunt, intereunt et dilabuntur, quomodo Christus debuit Ecclesiam suam omittere sine capite, ut confusio sequeretur, et ex confusione destrueretur? Sed uti supra omnem ordinem potius, et uti exsistens is qui ordinem constituit, voluit et ordine suam societatem, videlicet ecclesiasticam, contineri. Et ut ipse in terris erat caput, Dominus et magister discipulorum, et Pater et Pastor, sic cum decrevisset ad paternum thronum ascendere, Petrum præfectum ipsis constituit Patrem et magistrum; et ut uno verbo dicam, suum vicarium ac successorem. Ostendit autem et alibi ante suam passionem, se principatum et primatum Petro tradidisse, ubi B dicit : « Petre, sæpius expetivit Satanas vos ut cribraret sicut triticum. Ego autem rogavi pro te ut non deficiat fides tua; et tu aliquando conversus confirma fratres tuos. » Audis hoc, « Ego rogavi pro te, » et illud, « Tu aliquando conversus confirma fratres tuos [6]? » Quid tibi videtur scilicet, confirmare fratres, nisi eum esse illorum principem, et eos confirmare? Et alibi idem ostendit dicens, « Simon, vade ad mare, et mitte hamum, et eum piscem qui primus ascenderit tolle, et aperiens os ejus, invenies stateram, illum sumens da pro me et te [7]. » Ex eo cognoverunt discipuli Petrum ipsis principem præfecisse. Hæc Christus ipse antequam pateretur enuntiavit, ut dictum est. C Post resurrectionem autem (ut Joanni tonitrui filio videtur, qui scripsit Evangelium) Petrus intuens in jucundissimum Domini vultum, inquit : « Domine, quid placet tibi ut ego faciam ?» Jesus interrogavit hunc ter, « Petre, amas me ? » et in unaquaque interrogatione pastorem illis designavit dicens, « Pasce oves meas, pasce agnos meos ; » qui terna interrogatione contristatus ait ubertim flens, « Domine, tu scis omnia, tu scis quia amo te [8]. » cujus Dominus triplici interrogatione voluit triplici abnegationi mederi. Postea terræ constituit ipsum pastorem et magistrum, idque multis ostendemus rationibus et testibus; præcipue vero Joannes Damasci oculus in Vita Barlaam et Josaphat Indorum testatur ita dicens : « Aufugit hostis diabolus D ob Petri pœnitentiam pudore suffusus. » At ille rursus princeps electus erat, veluti terræ magister. Id et sapiens Leo imperator in exapostilariis dicit : Partim quidem post divinam resurrectionem, ter, « Petre, amas me? » interrogans Dominus, suarum ovium constituit pastorem; partim vero Simoni oves tradidit ad pascendum, ut charitatem mutuam rependeret, requirens ab eo curam pascendi; et ideo dixit, « Petre, si amas me, pasce agnos meos [9]. » Petrus vero, intelligens, quod magnum est primatus et multæ virtutis egens, vidensque Joannem, quem valde Christus diligebat, qui sequebatur, ait : « Hic autem quid ? » quasi vero

[6] Luc. XXII, 31. [7] Matth. XVII, 26. [8] Joan. XXI, 15-17. [9] Ibid.

dicens, Me, Domine et magister, designas caput discipulorum: hunc autem a te dilectum, quid jubes esse? qui et petiit ab eo sedere a dextris suis; et antequam peteret, curavit a matre id fieri, ut vel a dextris, vel a sinistris collocaret ipsum in gloria Salvatoris. Ex quibus aperte colligitur hic cathedræ primatus. Quod si de cœlesti cathedra doctores hoc intellexerunt, tamen et hoc pacto possumus interpretari. Sed ne cui occasio præbeatur exponendi quod de omnibus dixit discipulis, « Quæcunque solveritis et quæcunque ligaveritis, » respondet Dominus velut eum increpans, « Petre, si eum volo manere, donec rursus veniam, quid ad te? Tu, sequere me[10]. » Nam « sequere » nil aliud ostendit nisi, Sequere me hoc baculo pastorali: ac veluti quando ego vobiscum eram, custodiebam vos, cum Pater essem vester, caput et magister, sic et tu sis pro me, et sequere me in hoc principatu, docens et confirmans fratres tuos; te enim in terra esse volo pro me. Ideoque manet usque ad hanc diem et manebit Petrus Christum sequendo per successores suos, ut in orationis progressu declarabitur. Ex his Salvator suam mentem ostendit, ut dictum est, antequam pateretur et post resurrectionem.

φιλεῖς με, Πέτρε, ποίμαινε τὰ ἀρνία μου· ὁ δὲ Πέτρος συνεὶς τὸ πρωτεῖον ὅτι μέγα, καὶ πολλῆς δεόμενον τῆς δυνάμεως, ἰδὼν τὸν Ἰωάννην ἀκολουθοῦντα, τὸν λίαν ὑπὸ Χριστοῦ φιλούμενον ἔφη· «Οὗτος δὲ, τί;» ὡσανεὶ λέγων· Ἐμὲ, Κύριε καὶ διδάσκαλε, προχειρίζῃ κορυφὴν τῶν μαθητῶν, τοῦτον δὲ τὸν παρὰ σοῦ φιλούμενον, τί προστάττεις εἶναι; ὃς καὶ ᾐτήσατο παρ' αὐτοῦ τὴν ἐκ δεξιῶν καθέδραν, καὶ τὴν μητέρα πρὸ τῆς αὐτοῦ αἰτήσεως ἐξαπέστειλε ζητῆσαι, ἢ ἐκ δεξιῶν ἢ ἐξ εὐωνύμων καθίσαι αὐτὸν ἐν τῇ δόξῃ τοῦ Σωτῆρος, ἐν οἷς δηλοποιεῖται ἡ πρωτοκαθεδρία αὕτη. Εἰ δὲ καὶ περὶ νοητῆς καθέδρας οἱ διδάσκαλοι ἐξέλαβον τοῦτο, ὅμως δυνάμεθα καὶ οὕτω νοῆσαι. Ἀλλ' ἵνα μὴ πρόφασιν ἔχωσί τινες ὅτι περὶ πάντων τῶν μαθητῶν εἶπεν, Ὅσα ἂν λύσητε, καὶ ὅσα ἂν δήσητε, ἀποκρίνεται ὁ Κύριος, ὡσανεὶ ἐπιτιμῶν αὐτῷ· « Πέτρε, ἐὰν αὐτὸν θέλω μένειν ἕως καὶ πάλιν ἔρχομαι, τί πρὸς σέ; Σὺ ἀκολούθει μοι. » Τὸ γὰρ, Ἀκολούθει μοι, οὐδὲν ἄλλο δηλοῖ, ἢ ὅτι ἀκολούθει μου τῇ ποιμαντικῇ βακτηρίᾳ ταύτῃ. Καὶ ὥσπερ ἐγὼ ὢν μεθ' ὑμῶν, ἐτήρουν ὑμᾶς, πατὴρ ὑμῶν ἦν καὶ κορυφὴ καὶ διδάσκαλος, φροντίζων καὶ ἀγρυπνῶν ὑπὲρ ὑμῶν, οὕτω καὶ σὺ ἴσθι ἀντὶ ἐμοῦ· καὶ ἕπου μου τῇ ἀρχῇ ταύτῃ, διδάσκων καὶ ἐπιστηρίζων τοὺς ἀδελφούς σου. Σὲ γὰρ θέλω εἶναι ἐπὶ τῆς γῆς ἀντ' ἐμοῦ. Διὸ καὶ μένει ἕως τῆς σήμερον· καὶ μενεῖ ὁ Πέτρος ἑπόμενος τῷ Χριστῷ διὰ τῶν διαδόχων αὐτοῦ, ὡς πρόσω χωρῶν ὁ λόγος δηλώσει. Ταῦτα μὲν ὁ Σωτὴρ, ὡς εἴρηται, πρὸ τοῦ πάθους καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν.

III.

Cæterum sancti Patres et acta œcumenicorum conciliorum manifestissime idem comprobant. Quid igitur jure adversus hæc potestis afferre? nisi fore id quod a multis audio prædicari, quod hi vitam Petri non vivunt: nam ille pauper, hi vero sunt divites; et, Aliud vitæ genus nunc papa ducit quam Petrus, quomodo est ergo successor ejus? Duo animadverto hic reprehendi quæ omitti possunt. Primum quod ille pauper erat, hic dives: secundum, aliud genus vivebat ille, aliud hic. Ad primum quidem illis sic respondendum est, scilicet quod opes et ea quæ possidet, non ipse sibi comparavit, neque per vim ab aliquo extorsit, sed ante multas ætates et annos, non tantum ante schisma et divisionem Ecclesiarum, sed paulo post Christi assumptionem in cœlum, et ante sanctam et primam synodum, magnus Constantinus imperator invictus, Sylvestro sanctissimo summoque pontifici largitus est, quemadmodum in edicto continetur et in sacris canonum libris invenitur. At et nos id ad verbum apponemus, ne aliud videamur afferre quam propria verba sonant.

Γ'.

Οἱ δὲ ἅγιοι καὶ τὰ Πρακτικὰ τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων, φανερώτατα τὸ προκείμενον παριστῶσι· τί οὖν δικαίωμα ἔχετε πρὸς τοῦτο εἰπεῖν, ἀλλ' ἢ ὃ παρὰ πολλῶν ἀκούω λεγόμενον, ὅτι τὴν ζωὴν οὗτοι οὐ βιοῦσι τοῦ Πέτρου; ἐκεῖνος γὰρ πένης ἦν· οὗτοι δὲ πλούσιοι· καὶ Ἑτέραν ζωὴν διάγει ὁ πάπας νῦν, ἣν ὁ μακάριος οὐκ ἔζησε Πέτρος. Πῶς τούτου διάδοχος; Δύο εἰσὶ τὰ ἐγκαλούμενα ἐνταῦθα· καὶ οὐ δεῖ παραλειφθῆναι. Πρῶτον μὲν, ὅτι ἐκεῖνος πένης· οὗτος δὲ πλούσιος· δεύτερον, ἐκεῖνος ἄλλην ἔζη ζωὴν, καὶ ἄλλην οὗτος. Καὶ πρὸς μὲν τὸ πρῶτον, οὕτως ἀποκριτέον αὐτοῖς, ὅτι ἅπερ πλουτεῖ καὶ κέκτηται, οὐκ αὐτὸς οὗτος ἐζήτησεν, ἀλλ' οὐδὲ δυναστείᾳ παρά τινος ἔλαβεν· ἀλλὰ πρὸ πολλῶν ἐτῶν καὶ ἐνιαυτῶν, καὶ οὐ μόνον πρὸ τοῦ σχίσματος καὶ τῆς διαιρέσεως τῶν Ἐκκλησιῶν, ἀλλὰ καὶ ἔγγιστά που τῆς Χριστοῦ ἀναλήψεως, καὶ πρὸ τῆς ἁγίας καὶ μεγάλης πρώτης συνόδου, ὁ μέγας Κωνσταντῖνος, ὁ ἐν βασιλεῦσιν ἀήττητος, Συλβέστρῳ τῷ ἁγιωτάτῳ ἄκρῳ ἀρχιερεῖ ἐδωρήσατο· ὡς ἐν τῷ θεσπίσματι φέρεται, καὶ ἐν τοῖς ἱεροῖς τῶν κανόνων βιβλίοις εὑρίσκεται. Ἀλλ' ἡμεῖς καὶ τοῦτο αὐτολεξεὶ θήσομεν· ἵνα μὴ ἄλλα δόξωμεν λέγειν, ἢ ἐκεῖνα αὐτοῦ τὰ ῥήματα.

Decretum invicti imperatoris et magni Constantini, ad sanctissimum Sylvestrum Romanum papam.

« Æquum esse judicavimus una cum omnibus

Θέσπισμα τοῦ ἐν βασιλεῦσιν ἀηττήτου καὶ μεγάλου Κωνσταντίνου, πρὸς τὸν ἁγιώτατον Σύλβεστρον Ῥώμης πάπαν.

« Δέον ἐκρίναμεν μετὰ πάντων τῶν σατραπῶν

[10] Joan. XXI, 23.

ἡμῶν, καὶ πάσης τῆς συγκλήτου καὶ τῶν ἀρχόντων, καὶ μετὰ παντὸς τοῦ λαοῦ τοῦ ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τῆς Ῥωμαϊκῆς δόξης, ἵνα ὡς ὁ ἅγιος Πέτρος ἐκ προσώπου τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ ἐστιν εἰς τὴν γῆν, οὕτω καὶ οἱ ἐπίσκοποι οἱ διάδοχοι τοῦ κορυφαίου τῶν ἀποστόλων ἀρχικὴν ἐξουσίαν εἰς τὴν γῆν ἐπέχωσι, πλέον παρ' ὃ ἔχει ἡ βασιλεία τῆς δόξης ἡμῶν. Καὶ τοῦτο παρεχωρήθη ἐφ' ἡμῶν καὶ ἀπὸ τῆς βασιλείας ἡμῶν· καὶ θέλομεν ἡμεῖς αὐτὸν τὸν κορυφαῖον τῶν ἀποστόλων καὶ τοὺς διαδόχους αὐτοῦ, ἐκ προσώπου αὐτοῦ, πρώτους πρὸς τὸν Θεὸν Πατέρας εἶναι καὶ δεφένσορας. Καὶ ὥσπερ ἡ βασιλικὴ ἐξουσία ἡμῶν εἰς τὴν γῆν σέβεται καὶ τιμᾶται, οὕτω θεσπίζομεν σέβεσθαι καὶ τιμᾶσθαι τὴν ἁγίαν τῶν Ῥωμαίων Ἐκκλησίαν· καὶ πλέον παρὰ τὴν βασιλείαν ἡμῶν καὶ τὸν γήϊνον θρόνον, τὴν ἁγίαν καθέδραν τοῦ ἁγίου Πέτρου δοξάζεσθαι καὶ ὑψοῦσθαι· διδόντες αὐτῇ δύναμιν καὶ δόξης ἀξίωμα· καὶ διακρίνοντες θεσπίζομεν ἵνα ἔχῃ ἐξουσίαν ἀρχικήν· καὶ εἶναι ταύτην κεφαλὴν τῶν τεσσάρων θρόνων, ἤτοι τοῦ θρόνου τῆς Ἀλεξανδρείας, τῆς Ἀντιοχείας, τῶν Ἱεροσολύμων, καὶ τῆς πόλεως τῶν Βυζαντίων· καὶ ἁπλῶς εἰς ὅλας τὰς Ἐκκλησίας πάσης τῆς οἰκουμένης. Καὶ ὁ ἐπίσκοπος ὁ μέλλων εἶναι εἰς τὴν ἁγίαν τῶν Ῥωμαίων Ἐκκλησίαν, ὀφείλει εἶναι ἔνδοξος καὶ ὑψηλότερος παρὰ πάντας τοὺς ἱερεῖς τοῦ κόσμου. Καὶ εἴ τι ἐστι πρὸς θεραπείαν τοῦ Θεοῦ καὶ διόρθωσιν καὶ στερέωσιν τῆς πίστεως τῶν Χριστιανῶν, ἵνα κρίνηται παρ' αὐτοῦ. Δίκαιον γάρ ἐστιν ἵνα ἐκεῖσε ὁ ἅγιος νόμος ἔχῃ τὴν κεφαλὴν καὶ ἀρχὴν, ὅπου ὁ ἅγιος νομοθέτης Χριστὸς Ἰησοῦς ὁ Σωτὴρ ἡμῶν, τὸν μακάριον ἀπόστολον Πέτρον, ἐκέλευσε κρατεῖν τὴν καθέδραν· καὶ ὅπου τὸ πάθος τοῦ σταυροῦ ἔπαθε, καὶ μακαρίου θανάτου ποτήριον ἔπιε, καὶ ἐγένετο ἀκόλουθος τοῦ μαΐστωρος καὶ κυρίου αὐτοῦ. Καὶ ἐκεῖ τὰ ἔθνη ἵνα κλίνωσι τὰς κεφαλὰς αὐτῶν, διὰ τὴν ἐξομολόγησιν τοῦ ὀνόματος τοῦ Χριστοῦ, ὅπου ὁ διδάσκαλος αὐτῶν ὁ μακάριος ἀπόστολος Παῦλος, διὰ τὸν Χριστὸν ἐκτείνας τὸν τράχηλον, τὸν στέφανον τοῦ μαρτυρίου ἐδέξατο. Καὶ ἕως τοῦ τέλους τοῦ κόσμου ἵνα ἀναζητῶσι τὸν διδάσκαλον, ὅπου τὰ τῶν ἁγίων αὐτῶν λείψανα ἀναπαύονται· καὶ ἐκεῖ ὕπτιοι καὶ εἰς τὴν γῆν ἡπλωμένοι, τοῦ οὐρανίου βασιλέως καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ δουλεύωμεν ὀφφικίοις, ὅπου ἐδουλεύσαμεν τῷ ὑπερηφάνῳ γηΐνῳ βασιλεῖ. Παραδίδομεν οὖν αὐτοῖς τοῖς ἁγίοις ἀποστόλοις, τοῖς μακαρίοις κυρίοις μου τῷ Πέτρῳ καὶ Παύλῳ, καὶ μετ' αὐτοὺς τῷ μακαρίῳ Συλβέστρῳ καὶ Πατρὶ ἡμῶν, τῷ μεγάλῳ ἐπισκόπῳ καὶ καθολικῷ πάπᾳ τῆς πόλεως Ῥώμης, καὶ πᾶσι τοῖς διαδόχοις αὐτοῦ, οἵτινες ἕως τοῦ τέλους τοῦ κόσμου μέλλουσι προκαθῆσθαι εἰς τὸν θρόνον τοῦ μακαρίου Πέτρου, ἀπὸ τῆς σήμερον, τὸ ἡμέτερον βασιλικὸν παλάτιον τὸ Λατερανέσιον, τὸ ὑπερβαῖνον καὶ ὑπερνικῶν τὰ ὅλα τοῦ κόσμου παλάτια. Ἐπέκεινα δὲ καὶ τὸ διάδημα, ἤτοι τὸν στέφανον τῆς κεφαλῆς ἡμῶν, ἅμα καὶ τὸν λῶρον καὶ τὸ ὠμοφόριον, ὅπερ περικυκλοῖ τὸν βασιλικὸν τράχηλον· ἅμα δὲ καὶ τὴν πορφυρᾶν χλαμύδα, καὶ χιτῶνα κόκκινον, καὶ πάντα τὰ

A satrapis nostris, et universo senatu, optimatibus et cuncto populo imperio Romanæ gloriæ subjacenti, ut sicut sanctus Petrus vicarius ex persona Filii Dei est constitutus in terris, ita et episcopi successores principis apostolorum ampliorem principatus potestatem, quam regnum gloriæ nostræ habet, obtineant. Hoc et a nobis, et a nostro concessum est imperio. Et volumus ipsum principem apostolorum et successores ipsius, ex ejus persona, primos apud Deum esse Patres et defensores. Et sicut nostra imperialis potestas in terris colitur et honoratur, ita ejus sanctam Romanam Ecclesiam veneranter honorari decernimus; et amplius quam nostrum imperium terrenumque thronum, sedem sacratissimam beati Petri gloriose exaltari. Sancimus etiam ut principatum teneat tam super quatuor sedes, Alexandrinam, Antiochenam, Hierosolymitanam, Constantinopolitanam, quam etiam super omnes universo orbe terrarum Ecclesias Dei; et pontifex qui per tempora ipsius sanctæ Romanæ Ecclesiæ exstiterit, celsior et princeps cunctis sacerdotibus totius mundi exsistat, et ejus judicio quæ ad cultum Dei, vel fidem Christianorum, vel stabilitatem procuranda fuerint, disponantur. Æquum est enim, ut ibi divina lex obtineat apicem et primatum, ubi sanctus legislator Christus Jesus Salvator noster misso beato Petro jussit cathedram tenere, et ubi crucis patibulum passus est, et beatæ mortis calicem bibit; vestigiis inhærendo sui nostrique magistri, et ibi gentes capita inclinare propter confessionem nominis Christi, ubi eorum magister beatus Paulus protensa cervice propter Christum coronam martyrii suscepit: et ut usque ad mundi consummationem ibi quærant magistrum, ubi sanctorum suorum reliquiæ conquiescunt; et ibi proni et in terram procidentes cœlestis regis Dei et Salvatoris nostri Jesu Christi ministeriis inserviamus, ubi servivimus illi superbo regi. Tradimus igitur ipsis sanctis apostolis beatis Petro et Paulo et post hos beato Sylvestro et omnibus successoribus ejus, qui usque ad consummationem mundi ascensuri sunt ad sedem beati Petri ab hoc die, palatium imperii nostri Lateranense, quod omnibus mundi palatiis præfertur et supereminet; deinde diadema sive coronam capitis nostri simulque et locum, nec non et superhumerale quod imperiale assolet circumdare collum; verum etiam chlamydem purpuream, atque tunicam coccineam, et omnia imperialia indumenta, seu etiam dignitatem imperialem præsidentium equitum; conferentes ei etiam imperialia sceptra, simulque cuncta signa, et banda, et reliqua ornamenta imperialis culminis, et gloriam potestatis nostræ. Viris etiam diversi ordinis reverendissimis clericis, sanctæ Romanæ Ecclesiæ servientibus, illud culmen singularis potentiæ et præcellentiæ habere sancimus, cujus amplissimus noster senatus videtur gloria adornari, id est, patricios et consules effici; necnon et cæteris dignitatibus imperialibus eos promulgamus

decorari. Et sicut imperialis est decorata militia, ita clerum sanctæ Romanæ Ecclesiæ adornari decernimus. Et quemadmodum imperialis potentia diversis officiis cubiculariorum, necnon et ostiariorum atque omnium excubitorum, ita et sanctam Romanam Ecclesiam decorari volumus. Et ut amplissime pontificale decus præfulgeat, decernimus ut clerici ejusdem Romanæ Ecclesiæ linteaminibus, id est, candidissimo colore decoratos equos equitent; et sicut senatus calceamentis utitur, sive sandaliis albo ex linteamine, ita et cœlestia sicut terrena ad laudem Dei decorentur. Præ omnibus autem licentiam tribuimus et concedimus beato Sylvestro episcopo papæ Romanæ urbis et successoribus ejus beatis episcopis, ad honorem et gloriam Dei et Salvatoris nostri Jesu Christi, et magnæ apostolicæ Ecclesiæ, ut si quis senator proprio consilio clericare voluerit, et in religiosorum numero clericorum connumerari in magna apostolica Ecclesia, nullus ex omnibus præsumat impedire. Præterea decernimus ut ipse religiosissimus Pater Sylvester magnus episcopus et ejus successores omnes episcopi ferant diadema sive coronam, quam ex capite nostro ipsi tradidimus ex auro purissimo et pretiosis margaritis, ut ipsi ad ornatum capitis utantur ad laudem Dei et honorem sanctorum apostolorum. Ipse vero beatus papa Sylvester sub corona, sive papalithria, quam habebat ad gloriam Dei et sancti Petri, noluit ferre coronam ex auro et margaritis; et ideo quia ipse noluit ex auro coronam, nos splendidissimum lorum, quod significat sanctam resurrectionem, capiti sancto ejus nostris manibus imposuimus, et tenentes frenum equi ipsius pro reverentia beati Petri, stratoris officium illi exhibemus: statuentes eodem loro omnes ejus successores singulariter uti in processionibus ad imitationem imperii nostri. Unde ut pontificalis apex non vilescat, sed magis quam terreni imperii dignitas, gloria et potentia decoretur, ecce tam palatium nostrum, ut prædiximus, quam Romanam urbem et omnes Italiæ sive Occidentalium regionum provincias, loca, civitates, castra beatissimo pontifici et Patri nostro et universali papæ Sylvestro tradidimus, atque reliquimus ipsi et successoribus ejus potestatem et robur firmum imperialis jussionis. Et per hoc divinum jussum et pragmaticum constitutum sanctis Patribus Romanæ Ecclesiæ in perpetuum decernimus permanenda. Unde congruum perspeximus, nostrum imperium et regni potestatem ad Orientales transferri regiones, et in Byzantiæ provinciæ optimo loco, nomini nostro civitatem ædificari, et nostrum illic imperium constitui, quoniam ubi principatus sacerdotum et Christianæ religionis caput ab imperatore cœlesti constitutum est, justum non est ut illic imperator terrenus habeat potestatem. Hujus vero imperialis decreti paginam propriis manibus roborantes, super venerandas reliquias sancti apostoli et principis Petri posuimus, et ibi

A βασιλικὰ ἐνδύματα καὶ ἀξιώματα τῶν βασιλικῶν ἀλόγων. Ὁμοίως καὶ τὰ βασιλικὰ σκῆπτρα, καὶ πάντα τὰ σίγνα καὶ βάνδα, καὶ τὰ λοιπὰ κοσμήματα τῆς βασιλικῆς μεγαλειότητος, καὶ τὴν δόξαν τῆς ἡμῶν ἐξουσίας. Ἄνδρας τε εὐσεβεστάτους κληρικοὺς πολλῶν τάξεων, τῇ αὐτῇ Ῥωμαϊκῇ Ἐκκλησίᾳ δουλεύοντας, θεσπίζομεν κοσμεῖσθαι καὶ ἔχειν ἐκείνην τὴν ὑψηλότητα καὶ μεγαλωσύνην, ᾗ κεκόσμηται ἡ μεγάλη σύγκλητος ἡμῶν, ἤτοι οἱ πατρίκιοι καὶ οἱ κώνσουλοι, ἤγουν ὕπατοι, καὶ τὰ λοιπὰ ἀξιώματα. Καὶ ὡς ἡ βασιλικὴ στρατιὰ κεκόσμηται, οὕτω θεσπίζομεν κοσμεῖσθαι καὶ τὸν κλῆρον τῆς ἁγίας Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας, καὶ οἷον τρόπον ἡ βασιλικὴ δύναμις διὰ πολλῶν ὀφφικίων κεκόσμηται, ἤτοι κουβικουλαρίων, πορταρίων, ἐξκουβιτώρων, οὕτω καὶ B τὴν ἁγίαν τῶν Ῥωμαίων Ἐκκλησίαν κοσμεῖσθαι θέλομεν. Καὶ ἵνα κατὰ πλάτος τὸ ἐπισκοπικὸν φῶς ὑπερλάμπῃ, θεσπίζομεν καὶ τοῦτο, ἵνα οἱ κληρικοὶ τῆς ἁγίας τῶν Ῥωμαίων Ἐκκλησίας, καβαλλικεύωσιν ἄλογα κεκοσμημένα διὰ ὀθονίων λευκῶν. Καὶ ὡς ἡ ἡμετέρα σύγκλητος φορεῖ ὑποδήματα ἤτοι σανδάλια λευκὰ δι' ὀθονίων, οὕτω καὶ τὰ οὐράνια ὡς καὶ τὰ γήϊνα πρὸς αἴνεσιν τοῦ Θεοῦ. Ἐπέκεινα δὲ πάντων, δίδαμεν ἄδειαν καὶ παραχωροῦμεν αὐτῷ τῷ ἁγιωτάτῳ Πατρὶ ἡμῶν τῷ Συλβέστρῳ, ἐπισκόπῳ καὶ πάπᾳ τῆς πόλεως Ῥώμης, καὶ πᾶσι τοῖς διαδόχοις αὐτοῦ μακαρίοις ἐπισκόποις, εἰς τιμὴν καὶ δόξαν τοῦ Κυρίου καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, εἰς τὴν αὐτὴν μεγάλην καὶ ἀποστολικὴν Ἐκ- C κλησίαν, ἵνα ἐάν τις τῆς συγκλήτου βουληθῇ μετ' ἰδίου θελήματος καὶ εὐαρέστου γενέσθαι κληρικὸς, καὶ ἐν τῷ ἀριθμῷ τῶν ἁγίων κληρικῶν συναριθμεῖσθαι, μή τις τολμᾷ ἀπὸ πάντων ἐμποδίζειν τοῦτο. Ἐθεσπίσαμεν δὲ πρὸς τούτοις, ἵνα καὶ ὁ αὐτὸς θεοσεβὴς Πατὴρ ἡμῶν Σύλβεστρος μέγας ἐπίσκοπος, καὶ πάντες οἱ διάδοχοι αὐτοῦ ἐπίσκοποι ἵνα φορῶσι τὸ διάδημα, ἤτοι τὴν στεφάνην ἣν παρεδώκαμεν αὐτῷ ἐκ τῆς κεφαλῆς ἡμῶν, ἐκ χρυσίου καθαροῦ καὶ μαργαριτῶν ἀτιμήτων, καὶ ἵνα αὐτοὶ χρήσωνται εἰς τὰς κεφαλὰς αὐτῶν εἰς αἴνεσιν τοῦ Θεοῦ, καὶ εἰς τιμὴν τοῦ ἁγίου καὶ κορυφαίου ἀποστόλου. Αὐτὸς δὲ ὁ μακάριος πάπας Σύλβεστρος, ὑπὲρ τὴν στεφάνην, ἤτοι τὴν παπαλήθραν ἣν εἶχε πρὸς δόξαν τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πέτρου, οὐκ ἤθελε βαστάζειν D στεφάνην ἐκ χρυσίου ἢ μαργαριτῶν· ἡμεῖς δὲ ὅτι οὐκ ἤθελεν ὁ ἅγιος Σύλβεστρος ἐκ χρυσίου στεφάνην, τὸν ὑπέρλαμπρον λῶρον, σημαίνοντα τὴν ἁγίαν ἀνάστασιν, τῇ ἁγίᾳ κεφαλῇ αὐτοῦ, ταῖς ἰδίαις χερσὶν ἐπεθήκαμεν· καὶ κρατοῦντες τὸν χαλινὸν τοῦ ἵππου αὐτοῦ διὰ τὴν προσκύνησιν καὶ τὸν φόβον τοῦ ἁγίου Πέτρου, στράτορος ὀφφίκιον ἐποιήσαμεν, θεσπίζοντες ἵνα πάντες οἱ διάδοχοι αὐτοῦ τῷ λώρῳ χρήσωνται εἰς τὰς προελεύσεις, πρὸς μίμησιν τῆς βασιλείας ἡμῶν. Διὰ τοῦτο δὲ, ἵνα μὴ τὸ ἀξίωμα τῆς ἐπισκοπῆς καταφρονῆται, ἀλλὰ πλέον παρὰ τὴν βασιλείαν ἡμῶν τὴν γηΐνην, καὶ κράτους δόξῃ κατακοσμῆται, ἰδοὺ τὸ παλάτιον ἡμῶν ὡς προείπομεν, καὶ τὴν Ῥωμαίων πόλιν, καὶ πάσης τῆς Ἰταλίας, καὶ δυσμικῶν χωρῶν ἐπαρχίας τόπους, καὶ κάστρα,

τῷ προγεγραμμένῳ μακαριωτάτῳ ἐπισκόπῳ καὶ Πατρὶ ἡμῶν Σιλβέστρῳ, καὶ καθολικῷ πάπᾳ, παραδιδόαμεν· καὶ ἀφήκαμεν αὐτῷ καὶ τοῖς διαδόχοις αὐτοῦ ἐξουσίαν καὶ δύναμιν στερεὰν βασιλικοῦ προστάγματος· διὰ ταύτην τὴν θείαν κέλευσιν καὶ πραγματικὸν σύστημα ἐθεσπίσαμεν διαμένειν· καὶ τοῖς Πατράσι τῆς ἁγίας τῶν Ῥωμαίων Ἐκκλησίας εἰς τὸν αἰῶνα παρεχωρήσαμεν. Διὰ τοῦτο δὲ χρήσιμον ἐνοήσαμεν τὴν βασιλείαν ἡμῶν, καὶ τὸ κράτος τῆς βασιλείας, εἰς τὰς ἀνατολικὰς χώρας μεταφέρειν, καὶ ἐν τῇ Βυζαντίων χώρᾳ, τόπῳ χρησίμῳ, τὴν πόλιν ἐπὶ τῷ ὀνόματι ἡμῶν ἱδρυνθῆναι, καὶ τὴν ἡμῶν βασιλείαν ἐκεῖ συστῆναι, διότι ὅπου ἐστὶν ἡ ἱεραρχικὴ ἱερατεία, καὶ ἡ κεφαλὴ τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας, ἀπὸ τοῦ βασιλέως τῶν οὐρανῶν δεδομένη, ἄδικόν ἐστιν ἵνα ἐκεῖ ὁ γήϊνος βασιλεὺς ἔχῃ ἐξουσίαν. Τοῦτο δὲ τὸ ὕψος τῆς βασιλείας ἡμῶν, ἰδίαις χερσὶ καταστρώσαντες, εἰς τὰ τίμια λείψανα τοῦ ἁγίου καὶ κορυφαίου ἀποστόλου Πέτρου ἐθήκαμεν· καὶ ἐκεῖ ὠμόσαμεν ταῦτα πάντα ἀπαράθραυστα διαφυλάττειν· καὶ τοὺς διαδόχους ἡμῶν βασιλεῖς, ἐν τοῖς ὑπομνήμασιν ἡμῶν ταῦτα φυλάττειν. Παραδεδώκαμεν δὲ τῷ Πατρὶ ἡμῶν τῷ ἁγίῳ καὶ καθολικῷ ἐπισκόπῳ καὶ πάπᾳ, καὶ δι' αὐτοῦ πᾶσι τοῖς διαδόχοις αὐτοῦ ἐπισκόποις, τοῦ Κυρίου καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ προσνεύοντος, παραδίδομεν ὅλα τὰ προγεγραμμένα καλῶς εἰς τὸν αἰῶνα διαφυλάττεσθαι. »

A juravimus hæc omnia inconcussa servare, et successores nostros imperatores in archiviis nostris hæc custodire, tradidimus Patri nostro sancto et universali episcopo et papæ, et per eum omnibus successoribus ejus episcopis, Domino et Salvatore nostro Jesu Christo annuente: jubemus omnia quæ supra scripta sunt firmiter in sæcula observari (1). »

Δ'.

Ὁρᾷς πῶς ὁ ἐν βασιλεῦσιν ἀήττητος, ὁ μέγας φημὶ Κωνσταντῖνος, ἦν ὁ ταῦτα ἃ ἡ Ῥωμαϊκὴ Ἐκκλησία κέκτηται, δεδωκὼς, καὶ οὐ δυναστείᾳ ἔλαβεν ἢ παρά τινος ἥρπασε· καὶ ὅτι πάντα εἰς δόξαν καὶ τιμὴν τοῦ ἐπουρανίου βασιλέως ὁ ἐπίγειος ἀφιέρωσεν· καὶ εὐλαβῶς καὶ εὐσεβῶς μετὰ πάσης ἐλευθερίας τῇ Ἐκκλησίᾳ παρέδωκε. Ταῦτα ἔλαβε Σίλβεστρος ὁ ἁγιώτατος, δι' αἰτίας δύο ταύτας· μίαν μὲν, διὰ τὴν ζέσιν τῆς πίστεως καὶ πρόθεσιν τοῦ βασιλέως, ἵνα μὴ σκανδαλίσῃ τὴν εὐλάβειαν τῆς ψυχῆς αὐτοῦ, ἀποπέμψας τὰ δῶρα· δευτέραν δὲ, ἵν' εἰς τιμὴν τὴν Ἐκκλησίαν ἀγάγῃ, πτωχὴν οὖσαν καὶ δεδιωγμένην καὶ καταφρονουμένην παρὰ τῶν διωκτῶν τυράννων, βασιλέων τῶν πρὸ αὐτοῦ Κωνσταντίνου· πρὸς τούτοις δὲ, ἵνα καὶ κοσμικὴν δύναμιν ἔχῃ· ἐπεὶ πολλοὺς εἶχε τοὺς ἀντιδίκους, καὶ τότε καὶ νῦν ἔχει πνευματικούς τε καὶ κοσμικούς. Ὁ νοῶν, νοείτω. Καὶ εἰ μὲν ἦν πτωχὴ, ἐδιώκετο ἂν αὖθις ὥσπερ ἐν τῷ καιρῷ τοῦ Σιλβέστρου, καὶ χεῖρον νῦν ἢ τότε παρὰ τῶν εἰς φανερὸν μὲν χριστιανιζόντων, ἐν τῷ κρυπτῷ δὲ ἑλληνιζόντων, καὶ παντελῶς τὴν ἔνσαρκον τοῦ Χριστοῦ παρουσίαν μὴ δεχομένων, καὶ πολλάκις θελησάντων σμικρῦναι αὐτὴν, καὶ εἰς τὸ μηδὲν ἀποκαταστῆσαι. Τρίτην δὲ ἀπολογίαν ταύτην εἰκότως παρέξομεν, ὅτι προεῖδον οἱ θαυμαστοὶ ἄκροι ἀρχιερεῖς ἐκεῖνοι οἱ πρῶτοι, καὶ πρὸ πάντων ὁ μακάριος Σίλβεστρος, ὡς ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις, ἡ πίστις ἐλαττωθήσεται παρὰ τοῖς ἀνθρώποις· καὶ οὐχ ἕξει τὴν αὐτὴν ζέσιν τε καὶ εὐλάβειαν ἣν εἶχε τότε κατ' ἀρχὰς πτωχὴ οὖσα ἡ τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία· καὶ ὑπερισχύσουσι μὲν οἱ ἔχοντες, οἱ δὲ μὴ ἔχοντες ὡς οὐδὲν λογισθήσονται. Διὰ τοῦτο ἔχουσαν καὶ ἀρκοῦσαν τὴν Ἐκκλησίαν ἠβουλήθησαν εἶναι, πρὸς τὸ μὴ καταφρονεῖσθαι παρά τινος. Ὁ γὰρ ἰδὼν τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ῥώμης, ὡς ἐγὼ εἶδον, καὶ ἣν οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς καὶ οἱ ἄρχοντες ἐρχόμενοι πρὸς αὐτὴν εὐλάβειαν καὶ αἰδῶ ἀποδιδοῦσι,

B IV.

Vides quo pacto invictus imperator, magnus Constantinus is fuit, qui elargitus est quæ nunc ab Ecclesia possidentur, quodque neque per vim accepit neque alicui extorsit; et quod cuncta ad honorem et gloriam cœlestis regis terrenus consecravit: quodque omni reverentia et pietate adhibita liberalissime Ecclesiæ donavit. Ea accepit Sylvester duas potissimum ob causas: unam quidem propter fidei fervorem et imperatoris propositum, ne ejus animi pietatem scandalizaret si munus rejecisset: alteram, ut Ecclesiæ reverentiam apud omnes excitaret, quæ egestate premebatur et persecutionem patiebatur, et contemnebatur ab impiis tyrannis et imperatori- C bus qui Constantinum præcesserant; ad hæc ut terrena potestate frueretur, quoniam complures habebat adversarios, et tunc et in præsentia habet spirituales et mundanos (qui mentem habet, intelligat): nam in egestate constituta, denuo fuisset exagitata, ut sub Constantino evenit; et sævior consecuta esset persecutio, quam tunc sub quibusdam, qui palam quidem Christianismum profitebantur, clam vero Græcam religionem amplectebantur (2), negantes penitus Christi in carne præsentiam, sæpiusque tentantes eam imminuere et ad nihilum redigere. Tertiam quoque responsionem merito adjungemus: quod primi admirabiles summi pontifices multo ante providerunt, et omnium D primus beatus Sylvester, scilicet quod in extremis apud homines fides imminuenda foret; nec eumdem fervorem et reverentiam habitura quam jam inde a principio obtinebat inops et egens Christi Ecclesia: quodque habentes prævalituri forent, non habentes autem pro nihilo futuros; propterea decreverunt ut aliquid haberet ad sumptus faciendos Ecclesia, ne ab ullo contemneretur. Quicunque enim Romanam Ecclesiam conspexerint, ut ipse conspexi, qualemque reverentiam terræ reges et

(1) Finis hujus decreti variat ab impressis.
(2) Hæc videntur referri ad Julianum Apostatam et alios imperatores hæreticos.

principes eo se conferentes ipsi exhibent, ii profecto mecum testabuntur me vera dicere; nam si inops esset, in nullo prorsus honore haberetur apud eos qui inani gloria tantum permoventur et per vim coli volunt. Quid ergo? Ideo non est Ecclesia, et hac de causa non debemus obedientiam et honorem præstare quod opulenta est et potestatem magnam habet? Absit tanta absurditas, nam et Christum met insimulabimus, qui mendicus natus est et mendicitatem exercuit, et inopiam prædicavit, postea docuit se esse terræ regem sempiternum. Et rursus: « Data est mihi omnis potestas in cœlo et in terra [11]. » Et iterum: « Quando veniet Filius hominis in potestate sua [12]. Num dices vera non esse? Minime profecto, minime. Itaque Ecclesiæ contigit ut sponso ejus Christo, scilicet inopem esse genitum ex infructuosa Judæorum synagoga, paulatim vero effectam divitem, ex aqua videlicet et spiritu; nunc autem opulentam magnamque potentiam consecutam.

Ad secundum, quod summi pontifices in præsentia Petri vitam non vivunt, respondendum, quanquam asperum alicui dictu videbitur. Si præsidem, fratres, Romanæ sedis incusatis, cur non et incusatis Orientis pontifices, qui veterum pontificum et apostolorum vitam non vivunt? hoc est Alexandrinum, qui non vivit sicuti Marcus? Antiochenum, sicut Ignatius, cognomine Deifer; Hierosolymitanum sicut Jacobus, qui fuit Domini frater; Constantinopolitanum, sicut Andreas protocletus, sed Romanum tantum reprehendere vultis. Quanam id de causa? Quia Latinus et barbam radit, atque quarta feria et parasceve oleum ac pisces comedit. Hæc igitur sunt quæ carpere scitis: avaritiam, ebrietatem, inscitiam nescitis carpere. Si peccatores, ut vos arbitramini, sunt Romani pontifices, quid ad vos? Non nostrum est disquirere et damnare nostros principes, propheta aperte clamante: « Principi populi tui non maledices. » Sed nec insurgere adversus pastorem ovibus licet. Audimus enim dicentem Dominum: « Super cathedram Mosis sederunt Scribæ et Pharisæi; omnia quæcunque dixerint vobis facere facite, secundum vero opera eorum nolite facere [13], » quoniam poterant et illi Domino respondere: Non tenemur pontificibus obedire, quamvis in Mosis cathedra sedeant, quia sunt peccatores. At illi non dixerunt, sciebant enim quod in cathedra Mosis sedere, ostendit eos potestatem Mosis habere, quanquam essent peccatores, et Mosis vitam non viverent, quod prophetæ et sancti non erant sicuti Moyses, ita et hi beati Petri sedem regunt, potestatemque illius habent, ac veluti principatum gerentes et domini jubent, nos vero subjicimur. Sin autem vitam Petri non vivunt, in villicationis die rationem verbo reddent; at nos pro illis non reddemus, quod enim eis non debemus, agimus; et obedientiam pro virili exhibe-

A μαρτυρήσει μοι τἀληθῆ λέγοντι. Εἰ γὰρ ἦν πενιχρὰ, τιμὴν οὐκ ἂν ἐτιμᾶτο παρὰ τῶν κενοδοξούντων, καὶ βουλομένων τὰς τιμὰς βιαίως ἔχειν. Τί οὖν, διὰ τοῦτο οὐκ ἔστιν Ἐκκλησία; καὶ ἕνεκεν τούτου, οὐκ ὀφείλομεν διδόναι ὑποταγὴν καὶ τιμὴν τὴν πρέπουσαν, ἐπεὶ πλουσία ἐστὶ, καὶ παῤῥησίαν μεγάλην ἔχει; ἄπαγε τῆς ἀτοπίας· ἐπεὶ καὶ αὐτῷ τῷ Χριστῷ ἐγκαλέσομεν, πτωχῷ γεννηθέντι, καὶ πτωχείαν ἀσκήσαντι, καὶ ἀκτημοσύνην κηρύξαντι, εἶτα διδάξαντι ἑαυτὸν βασιλέα αἰώνιον οὐρανοῦ τε καὶ γῆς εἶναι. Καὶ αὖ· « Ἐδόθη μοι πᾶσα ἐξουσία ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς. » Καὶ πάλιν, « Ὅταν ἔλθῃ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ δόξῃ αὐτοῦ. » Ἆρ' εἴπῃς ταῦτα οὐκ ἀληθῆ εἶναι; Οὐδαμῇ οὐδαμῶς. Ὥστε οὕτω καὶ τῇ Ἐκκλησίᾳ ἀπέβη, ὡς τῷ νυμφίῳ αὐτῆς B Χριστῷ, πτωχὴν γεννηθῆναι ἐκ τῆς ἀκάρπου τῶν Ἰουδαίων συναγωγῆς· κατ' ὀλίγον δὲ πλουτῆσαι αὐτὴν, ἐξ ὕδατος δηλονότι καὶ πνεύματος. Νῦν δὲ πλουσίαν εἶναι καὶ πολλὴν παῤῥησίαν ἔχειν.

Πρὸς δὲ τὸ δεύτερον, ὅτι οὐ βιοῦσιν οἱ νῦν ἄκροι ἀρχιερεῖς τὴν βιοτὴν τοῦ Πέτρου, ἀποκριτέον, εἰ καὶ σκληρά τισι δόξῃ τὰ ῥηθέντα. Εἰ τῷ προκαθεζομένῳ, ὦ ἀδελφοὶ, τοῦ θρόνου Ῥώμης ἐγκαλεῖτε, ὅτι οὐ βιοῖ ὡς ὁ μακάριος Πέτρος, πῶς οὐκ ἐγκαλεῖτε καὶ τοῖς ἀρχιερεῦσι τοῖς ἀνατολικοῖς, μὴ βιοῦσι τὴν βιοτὴν τῶν πρὸ αὐτῶν ἀρχιερέων καὶ ἀποστόλων; τουτέστι τῷ Ἀλεξανδρείας, μὴ βιοῦντι τὸν βίον τοῦ Μάρκου· τῷ Ἀντιοχείας, Ἰγνατίου τοῦ C Θεοφόρου· τῷ Ἱεροσολύμων, Ἰακώβου τοῦ Θεαδέλφου· τῷ Κωνσταντινουπόλεως, Ἀνδρέου τοῦ πρωτοκλήτου; ἀλλὰ μόνον τῷ Ῥώμης ἐγκαλεῖν οἴδατε. Διὰ τί; Διότι Λατῖνος, καὶ τὸν πώγωνα κείρει, καὶ τὴν Τετράδα καὶ Παρασκευὴν, ἐσθίει ἔλαιον καὶ ἰχθύας. Ταῦτα μὲν οὖν ἐγκαλεῖν οἴδατε· τὴν δὲ φιλαργυρίαν καὶ μέθην καὶ ἰδιωτείαν οὐκ οἴδατε ἐγκαλεῖν. Εἰ δὲ καὶ ἁμαρτωλοὶ, καθ' ὑμᾶς, εἰσὶν οἱ τῆς Ῥώμης ἀρχιερεῖς, τί πρὸς ὑμᾶς; Οὐχ ἡμέτερόν ἐστιν ἐξετάζειν καὶ κατακρίνειν τοὺς ἄρχοντας ἡμῶν· τοῦ προφήτου διαῤῥήδην βοῶντος, « Ἄρχοντα τοῦ λαοῦ σου, οὐκ ἐρεῖς κακῶς· » ἀλλ' οὐδ' ἐπαίρεσθαι κατὰ τῶν ποιμένων, πρόβατα ὄντας. Ἀκούομεν γὰρ τοῦ Σωτῆρος λέγοντος· « Ἐπὶ τῆς καθέδρας Μωσέως ἐκάθισαν οἱ γραμματεῖς καὶ οἱ D Φαρισαῖοι· πάντα οὖν ὅσα ἂν εἴπωσιν ὑμῖν τηρεῖν, τηρεῖτε καὶ ποιεῖτε· κατὰ δὲ τὰ ἔργα αὐτῶν, μὴ ποιεῖτε. » Ἠδύναντο γὰρ κἀκεῖνοι εἰπεῖν πρὸς τὸν Κύριον, ὅτι Οὐκ ὀφείλομεν ἀκούειν τῶν ἀρχιερέων, εἰ καὶ ἐπὶ τῆς Μωσέως καθέδρας κάθηνται, ἐπεὶ ἁμαρτωλοὶ τυγχάνουσιν· ἀλλ' οὐκ εἶπον· ἔγνων γὰρ τοῦτο, τὸ, Ἐπὶ τῆς Μωσέως καθέδρας ἐκάθισαν, δηλοῦν ὡς τὴν ἐξουσίαν ἔχουσι τοῦ Μωσέως, εἰ καὶ ἁμαρτωλοί εἰσι, τὴν βιοτὴν τοῦ Μωσέως οὐ βιοῦντες. Οὐ γὰρ προφῆται ὡς ὁ Μωϋσῆς, οὐδὲ ἅγιοι ἦσαν. Οὕτω καὶ οὗτοι τὸν θρόνον περιέπουσι τοῦ μακαρίου Πέτρου, καὶ τὴν ἐξουσίαν ἐκείνου ἔχουσι, καὶ ὡς ἀρχαὶ καὶ ἐξουσιασταὶ κελεύουσι· καὶ ἡμεῖς

[11] Matth. XXVIII, 18. [12] Luc. IX, 26. [13] Matth. XXIII, 2.

ὑποτασσόμεθα. Εἰ δὲ οὐ βιοῦσι τὸν βίον Πέτρου, ἐν καιρῷ λογοθεσίου λόγον τῷ λόγῳ δώσουσι, καὶ ἡμεῖς ὑπὲρ ἐκείνων εὐθύνην οὐ δώσομεν. Ὃ γὰρ ἡμεῖς ἐκείνοις ὀφείλομεν, ποιοῦμεν καὶ τὴν ὑποταγὴν ὡς ἐνὸν, δίδομεν, τοῦ μακαρίου Γρηγορίου ἀκούοντες λέγοντος· « Τὰ πρόβατα, μὴ ποιμαίνειν θέλετε τοὺς ποιμένας, μηδὲ ὑπὲρ τοὺς ἑαυτῶν ὅρους ἐπαίρεσθε· ἀρκεῖ ὑμῖν, ἂν καλῶς ποιμαίνεσθε. »

A mus, beatum Gregorium audite dicentem (1) « Oves, pastores nolite pascere, neque ultra fines vestros insurgere : satis est vobis si bene pascamini. »

Ε'.

Ἵνα δὲ τελείως ἐπιστομηθῆτε, ἀρξώμεθα δεῖξαι ὑμῖν καὶ διὰ μαρτυριῶν τῶν ἁγίων τῆς Ἐκκλησίας διδασκάλων, ὅτι ἡ Ῥωμαϊκὴ Ἐκκλησία τῶν ἄλλων προΐσταται, καὶ μοναρχίαν κατέχει ὡς τῶν ἄλλων προτέρα καὶ ὑψηλοτέρα πασῶν. Ὁ ἅγιος Ἀνάκλητος φησίν· « Ἱεραγία Ῥωμαϊκὴ Ἐκκλησία καὶ ἀποστολικὴ, οὐ παρὰ τῶν ἀποστόλων ἀλλὰ παρ' αὐτοῦ τοῦ Κυρίου καὶ Σωτῆρος τοῦ ἡμετέρου τὴν ἀρχὴν B ἔλαβεν· ὃς τῷ μακαρίῳ Πέτρῳ τῷ ἀποστόλῳ ἔφη, «Σὺ εἶ Πέτρος, καὶ ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ οἰκοδομήσω μου τὴν Ἐκκλησίαν.» Ἣν οἱ ἱερώτατοι ἀπόστολοι Πέτρος καὶ Παῦλος τῷ αὐτῶν μαρτυρίῳ καθιέρωσαν. » Μάρκελλος ὁ θεῖος οὕτω λέγει· « Παρακαλοῦμεν ὑμᾶς, ἵνα μὴ ἄλλο διδάξητε μηδὲ νοήσητε, ἢ ἐκεῖνο, ὃ παρὰ τοῦ μακαρίου Πέτρου τοῦ ἀποστόλου, καὶ τῶν λοιπῶν ἀποστόλων καὶ Πατέρων ἐλάβετε· ἐκεῖνος γάρ ἐστιν ἡ κεφαλὴ πάσης τῆς Ἐκκλησίας· ᾧ φησι Κύριος, Σὺ εἶ Πέτρος, καὶ τὰ ἑξῆς. Ἐκείνου γὰρ ὁ θρόνος παρ' ὑμῖν ἦν, ὃς μετὰ ταῦτα Κυρίου κελεύοντος μετήχθη· ὃν ἡμεῖς συνεργείᾳ καὶ χάριτι θείᾳ τὴν σήμερον ἔχομεν. » Ἔτι Λέων ὁ μακάριος πάπας φησίν· « Ἐπεὶ ὁ μακαριώτατος Πέτρος ὁ ἀπόστολος παρὰ τοῦ Κυρίου ἔλαβε τὴν C ἀρχήν· ἡ δὲ Ῥωμαϊκὴ Ἐκκλησία ἐν τοῖς ἐκείνου περιμένει θεσμοῖς, ἔννομόν ἐστι πιστεύειν ὅτι ὁ ἅγιος ἐπίσκοπος Μάρκος ὁ ἐκείνου μαθητὴς, ὃς τὴν τῆς Ἀλεξανδρείας πρῶτος διῴκησεν Ἐκκλησίαν, οὐχ ἑτέροις κανόσι τῶν διδασκαλιῶν αὐτοῦ τὰ ψηφίσματα ἐβεβαίωσεν· ἀναμφιβόλου ὄντος ὡς ἐκ τῆς αὐτῆς πηγῆς καὶ χάριτος τοῦ ἑνὸς Πνεύματος ἀνίμησε· καὶ μαθητὴς ὢν τοῦ διδασκάλου Πέτρου, οὐχ ἄλλο ἐτάχθη διδάξαι, ἢ ὃ παρὰ τοῦ τάξαντος ἔλαβε. » Βεβαιοῦται ἔτι τοῦτο τῷ προστάγματι Κωνσταντίνου, ὃ ἐν τοῖς κανονικοῖς συστήμασι τίθεται· ἐν ᾧ σὺν πολλοῖς ἄλλοις καὶ τοῦτό ἐστι· « Ψηφιζόμενοι ἀποφαινόμεθα, ἵνα ἡ ἱεραγία Ῥωμαϊκὴ Ἐκκλησία τὴν ἀρχὴν ἔχῃ· ὡς ἐπὶ τοῖς τέσσαρσι θρόνοις, Ἀλεξανδρείας φημὶ, καὶ Ἀντιοχείας, Ἱεροσολύμων D καὶ Κωνσταντινουπόλεως· οὕτω καὶ ἐπὶ πάσαις τοῦ καθόλου κόσμου ἐκκλησίαις. » Ἀφ' οὗ δίδοται νοεῖσθαι, τὴν Ῥωμαϊκὴν πασῶν προέχειν, ὡς τὴν ἀρχὴν κατέχουσαν· ῃ οὐ μόνον ἡ Ἀντιοχείας Ἐκκλησία, ἀλλ' ἔτι καὶ ἡ Κωνσταντινουπόλεως, καὶ αἱ λοιπαὶ παρατίθενται. Γρηγόριος δὲ ὁ Διάλογος, οὕτω φησίν· « Ἡ τῆς Κωνσταντινουπόλεως Ἐκκλησία, τῷ θρόνῳ τῷ ἀποστολικῷ ὑποκειμένη ἐστίν. » Ἔτι ἐκ τῆς συνόδου Κωνσταντινουπόλεως, τὸν Κωνσταν-

V.

Sed ut penitus os vobis obstruam, ostendere vobis ex testimonio sanctorum doctorum Ecclesiæ incipiamus, quod Romana Ecclesia alias antecellat, et monarchiam obtinet, tanquam inter cæteras potior atque excelsior. Inquit Anacletus (2), « Sacrosancta Romana et apostolica Ecclesia non ab apostolis, sed ab ipso Domino et Salvatore nostro primatum obtinuit, sicut beato Petro apostolo dixit : « Tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, » quam beatissimi apostoli Petrus et Paulus suo martyrio consecrarunt. » Divus Marcellus ita scribit : « Rogamus vos ut non aliud doceatis et sentiatis quam quod a beato Petro et reliquis apostolis et patribus accepistis, ipse enim est caput totius Ecclesiæ, » cui ait Dominus : « Tu es Petrus et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam. » Ejus enim sedes primatus apud vos fuit, quæ postea jubente Domino Romam translata est ; cui adminiculante gratia divina hodierna præsidemus die. » Item Leo papa ait : « Cum beatissimus Petrus apostolus a Domino acceperit principatum, et Romana Ecclesia in ejus remaneat institutis, nefas est credere quod sanctus episcopus, discipulis illius Marcus, qui Alexandrinam primus gubernavit Ecclesiam, aliis regulis et traditionibus sua decreta firmaverit : cum sine dubio de eodem fonte gratiæ unus spiritus discipuli fuerit et magistri : nec aliud ordinatus tradere potuit, quam quod ab ordinatore suscepit. » Præterea hoc decreto Constantini confirmatur, quod in canonicis constitutionibus legitur, in quo præter alia multa et hoc habetur : « Decernentes sancimus ut sacrosancta Romana Ecclesia principatum teneat tam super quatuor sedes Alexandrinam, Antiochenam, Hierosolymitanam, Constantinopolitanam, quam etiam super omnes (3) in universo orbe terrarum Ecclesias Dei. » Ex quo colligere possumus eum Romanam Ecclesiam velut principem omnibus præponere ; cui non solum Antiochiæ Ecclesia, verum etiam Constantinopolitana et reliquæ commendantur. Gregorius Dialogus ita dicit. « Constantinopolitana Ecclesia sedi apostolicæ subjecta est. » Item ex synodo Constantinopolitana : « Constantinopolitanæ, inquit, civitatis episcopum habere oportet primatus honorem post Romanum episcopum. » Ad hæc Anacletus dicit : « Romana sedes primatu, Dei gratia, exornatur, quæ a Domino, non ab alio cum cœpit ; et sicut cardine

(1) Orat. 7.
(2) Anacletus distinct 22, cap. *Sacrosancta* ; Marcellus decr. cap. 24. quæst. 1, cap. *Rogamus* ; Leo ibidem cap *Cum beatissimus*.

(3) Gregor. decr. dist. 25, cap. *De Constant.* Ex synodo Constantinop. ibid. Anacl. dist. 25, cap. *Sacrosancta*, Callisti decr. 12, c. *Non decet.*

ostium regitur, sic hujus apostolicæ sanctæ sedis auctoritate omnes Ecclesiæ Domino disponente reguntur. » Item Callistus dicit: « Non decet a capite membra discedere, » sed juxta Scripturæ testimonium, « omnia membra caput sequantur. » Nulli vero dubium est quod apostolica sedes mater sit omnium Ecclesiarum, a cujus regulis nullatenus nos convenit deviare. » Item Gregorius aperte dicit (1): « Nulli fas est vel velle, vel posse transgredi apostolicæ sedis præcepta, nec nostræ dispositionis ministerium. » Sit ergo ruinæ suæ dolore prostratus, quisquis apostolicis voluerit contraire decretis, nec locum deinceps inter sacerdotes habeat, sed exsors fiat a sancto mysterio. » Item Cyprianus sanctissimus dicit: « Quicunque Petri cathedram, in qua Ecclesia fundatur, dereliquerit, in ea ulterius esse non audeat. » Item Nicolaus summus pontifex ita scribit (2): « Romanam Ecclesiam solus Christus fundavit et supra petram fidei mox nascentis erexit, qui beato Petro æternæ vitæ clavigero, terreni simul et cœlestis imperii jura commisit (3). » Non ergo quælibet terrena sapientia, sed illud Verbum quo constitutum est cœlum et terra, per quod denique omnia condita sunt elementa, Romanam fundavit Ecclesiam. Illius certe privilegio fungitur, cujus auctoritate fulcitur. Unde non dubium est, quia quisquis cuilibet Ecclesiæ jus suum detrahit, injustitiam facit; qui autem Romanæ Ecclesiæ privilegium, ab ipso summo omnium Ecclesiarum capite traditum, auferre conatur, hic procul dubio in hæresim labitur: et cum ille vocetur injustus, hic est dicendus hæreticus: fidem quippe violat qui adversus eam agit, quæ est mater fidei. » Item Pelagius addit: « Turpissimum esse schisma, quodque homines eodem modo ab alienigenis potestatibus contererentur, et canonicæ Scripturæ auctoritas, et antiquorum canonum veritas docet. Qui igitur ab ecclesiastica sede scinditur, in schismate ipsum esse nemo ambigit, quodque adversus Romanam et œcumenicam Ecclesiam conatur mensam erigere, et ut schismaticum est Romanam Ecclesiam pro capite non habere, sic et hæreticum jura ejus auferre. Apertum est enim quod quicunque ab unitate fidei vel societate Petri apostoli quolibet modo semetipsos separaverint, tales nec vinculis peccatorum absolvi, nec januam possunt regni cœlestis ingredi. » Et hæc quidem Occidentales Patres doctores sine tergiversatione sic uti vides, et aperte pronuntiant. Secundum hos, Orientales doctores in testes adducemus, eosque inter se consentire manifestissime comprobabimus.

A τινουπόλεως φησὶν ἐπίσκοπον ἔχειν προσήκει πρὸ πάντων τιμὴν, μετὰ τὸν Ῥωμαϊκὸν ἐπίσκοπον. Ἔτι Ἀνάκλητος φάσκει· « Πρῶτος θρόνος ἐστὶν οὐρανίῳ χαρίσματι ἡ Ῥωμαϊκὴ Ἐκκλησία· κοσμηθεῖσα παρὰ τοῦ Κυρίου, καὶ οὐ παρ' ἄλλου τινὸς, συνίστη. Καὶ ὥσπερ στροφεῖ ἡ θύρα ἄγεται, οὕτω τῆς ἁγίας ταυτησὶ καὶ ἀποστολικῆς ἐξουσίας τῷ ἀξιώματι, πᾶσαι αἱ λοιπαὶ, τοῦ Κυρίου συναινοῦντος, διεξάγονται. » Ἔτι Κάλλιστος λέγει· « Οὐκ ἔξεστιν ἐκ τῆς κεφαλῆς τὰ μέλη χωρίζεσθαι· ἀλλὰ κατὰ τὴν τῆς Γραφῆς μαρτυρίαν πάντα τὰ μέλη τῇ κεφαλῇ ἕπεσθαι ὀφείλει. Οὐδεὶς δὲ ἀμφιβάλλει τὴν ἀποστολικὴν Ἐκκλησίαν πασῶν εἶναι μητέρα· ἧς τῶν κανόνων οὐδαμῶς προσήκει χωρίζεσθαι. » Ἔτι Γρηγόριος, ἀναφανδὸν λέγει· « Οὐδενὶ ἐξέστω, ἢ θέλειν, B ἢ δύνασθαι παρελθεῖν τοῦ ἀποστολικοῦ θρόνου τὰς ἐντολὰς, οὔτε τῆς ἡμετέρας διαθέσεως τὴν ὑπηρεσίαν. Ἔστω τοίνυν τῆς αὐτοῦ ἐκπτώσεως λύπης μεστὸς, ὃς ἂν ταῖς ἀποστολικαῖς ἐθελήσειεν ἀντειπεῖν ἐντολαῖς, καὶ οὔτε τόπον αὖθις ἐν τοῖς ἱερεῦσιν ἐχέτω· ἀλλ' ἀλλότριος γενέσθω τοῦ ἱεροῦ μυστηρίου. » Ἔτι Κυπριανὸς ὁ ἁγιώτατος φάσκει· « Ὃς ἂν τὴν καθέδραν τοῦ Πέτρου, ἐφ' ᾗ ἡ Ἐκκλησία ἐστήρικται καταλίπῃ, ἐν Ἐκκλησίᾳ ἑαυτὸν εἶναι μὴ θαῤῥείτω. » Ἔτι Νικόλαος ἄκρος ἀρχιερεὺς, οὕτω λέγει· « Τὴν Ῥωμαϊκὴν Ἐκκλησίαν μόνος ὁ Χριστὸς ἐθεμελίωσε· καὶ ἐπὶ τῇ πέτρᾳ τῆς πίστεως, μικρὸν ὅσον γενησομένην ἐστήριξεν· ὃς ἐν τῷ ἱερῷ Πέτρῳ καὶ κλειδούχῳ αἰωνίου ζωῆς, ἐπιγείου ἅμα καὶ οὐρανίου βασιλείας τοὺς νόμους παρέδωκεν. Οὐ τοίνυν πάντα C τὰ γήϊνα ἐρείσματα, ἀλλ' ἐκεῖνο τὸ ῥῆμα ᾧ συνέστησαν οἱ οὐρανοὶ καὶ ἡ γῆ, καὶ δι' οὗ πάντα τὰ στοιχεῖα γέγονε, τὴν Ῥωμαϊκὴν ἐστήριξεν Ἐκκλησίαν. Ἐκείνου ὄντως τοῦ δικαιώματος δίκαιον ὂν ἀπολαμβάνειν, οὗ τῷ ἀξιώματι συνίσταται. Ὅθεν οὐδεὶς ἀμφιβάλλει, ὅτι ὃς ἄν τινος Ἐκκλησίας τὸ δίκαιον ἀφέλοι, ἀδίκως ποιεῖ· ὃς δὲ τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας τὴν ἀξίαν, παρ' αὐτοῦ τοῦ πασῶν τῶν Ἐκκλησιῶν τὸ κεφάλαιον ἔχοντος, δοθεῖσαν ἀφέλοι, οὗτος ἀναμφιβόλως εἰς αἵρεσιν ὀλισθαίνει. Καὶ ὥσπερ ἐκεῖνος νοεῖται ἄδικος, οὕτω καὶ οὗτος αἱρετικός. Τὴν γὰρ πίστιν καταδυναστεύει, ὃς ἐναντίον ἐκείνῃ ποιεῖ, ἥ ἐστι μήτηρ τῆς πίστεως. » Ἔτι καὶ Πελάγιος λέγει· « Τὸ σχίσμα αἴσχιστον εἶναι· καὶ διὰ τῶν ἀλλοτρίων δυνάμεων τοιουτοτρόπως θλίβεσθαι ὀφεί- D λειν τοὺς ἀνθρώπους, καὶ τῆς κανονικῆς Γραφῆς τὸ ἀξίωμα, καὶ τῶν πατρικῶν κανόνων ἡ ἀλήθεια διδάσκει. Ὅστις ἂν τοίνυν τοῦ ἀποστολικοῦ διῃρῆται θρόνου, ἐν σχίσματι αὐτὸν εἶναι οὐδεὶς ἀμφιβάλλει. Καὶ κατὰ τῆς Ῥωμαϊκῆς καὶ οἰκουμενικῆς Ἐκκλησίας σπουδάζειν τράπεζαν ἀναστῆσαι. Ὅθεν ὡς σχισματικόν ἐστι μὴ ἔχειν κεφαλὴν τὴν Ῥωμαϊκὴν Ἐκκλησίαν, οὕτως αἱρετικὸν καὶ τὸ ταύτης δίκαιον ἀφαιρεῖν. Φανερὸν γὰρ ὅτι οἱ ἀπὸ τῆς ἑνώσεως τῆς πίστεως, καὶ ἐκ τῆς συνδιοικήσεως Πέτρου τοῦ ἀποστόλου, ὁποίῳ ἂν τρόπῳ ἑαυτοὺς διῄρησαν, οὗτοι μέν γε καὶ οἱ τοιοῦτοι, τῶν δεσμῶν τῶν ἁμαρτιῶν, οὔτε λύονται, οὔτε τὴν θύραν δυνηθεῖεν τῆς οὐρανίου βασιλείας εἰσελθεῖν. » Ταῦτα μὲν οἱ δυτικοὶ Πατέ-

(1) Dist. 12, *Nulli*.
(2) Dist. 13, c. *Omnes*.
(3) Hæc postrema verba Bedæ tribuuntur. Decr. cap. 14, q. 1, c. *Quicunque*. Pelagii verba sunt ea una cum superioribus. Gennadius habebat decretum Græca lingua translatum.

ρες τε καὶ διδάσκαλοι, ἀνυποστόλως οὕτω τε, ὡς ὁρᾷς, καὶ σαφῶς καταγγέλλουσι· μετ αὐτοὺς δε, τοὺς ἀνατολικοὺς διδασκάλους εἰς μαρτυρίαν παρέξομεν· καὶ ἐκείνοις ὁμοφωνοῦντας τούτους, λαμπρῶς παραστήσομεν.

Ϛ'.

Καὶ πρῶτος, ὁ τῆς Δαμασκοῦ μέγας φωστὴρ παρίτω· οὗτος γὰρ ἐν τῷ λόγῳ τῷ παρ' αὐτοῦ ποιηθέντι εἰς τὴν μεταμόρφωσιν τοῦ Κυρίου, οὗ ἡ ἀρχὴ, «Δεῦτε πανηγυρίσωμεν, ὦ θεόφιλον σύστημα,» μετὰ πολλὰ ἄλλα, οὕτω καὶ περὶ τοῦ προκειμένου φησίν· « Ὡς μὲν ἄνθρωπος τὴν πεῦσιν προβάλλεται· ὡς δὲ Θεὸς λαθραίως σοφίζει τὸν πρῶτον ἀκολουθήσαντα, ὃν τῇ οἰκείᾳ προγνώσει προώρισε, τῆς Ἐκκλησίας πρόεδρον ἐπάξιον· τούτῳ ὡς Θεὸς ἐμπνεῖ, καὶ δι' αὐτοῦ φθέγγεται. Τίς δὲ ἡ πεῦσις, « Ὑμεῖς δὲ τίνα με λέγετε εἶναι;» Ὁ δὲ Πέτρος, ἐμπύρῳ τῷ ζήλῳ καιόμενος, καὶ τῷ ἁγίῳ θεοφορούμενος Πνεύματι, ἔφησε· «Σὺ εἶ ὁ Χριστὸς, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος.» Ὦ μακαρίου στόματος· ὦ πανολβίων χειλέων!» Καὶ μετ' ὀλίγα, « Αὕτη ἡ πίστις ἀκλινὴς καὶ ἀκλόνητος, ἐφ' ᾗ ὡς πέτρᾳ ἡ Ἐκκλησία ἐστήρικται. Ἧς ἐπαξίως ἐπώνυμος γέγονας· ταύτης πύλαι ᾅδου, αἱρετικῶν στόματα, δαιμόνων ὄργανα, καταδραμοῦνται μὲν, ἀλλ' οὐ κατισχύσουσι· καθοπλίσονται, ἀλλ' οὐκ ἐκπορθήσουσι. Βέλη νηπίων αἱ πληγαὶ αὐτῶν γεγόνασί τε καὶ ἔσονται· ἀσθενήσουσιν αὐτῶν αἱ γλῶσσαι, καὶ ἐπ' αὐτοὺς ἔσονται. Καθ' ἑαυτοῦ γὰρ τεύχει κακὰ, ὁ τῇ ἀληθείᾳ ἀντικαθιστάμενος. Ταύτην αὐτὸς μὲν οἰκείῳ ἐκτήσατο αἵματι· σοὶ δὲ ὡς πιστοτάτῳ ἐγχειρίζει θεράποντι, ταύτην ἀκλόνητον καὶ ἀκύμαντον σαῖς λιταῖς διαφύλαξον. Ὅτι μὲν γὰρ οὐ περιτραπήσεται πώποτε, οὐ σεισθήσεται, οὐ πορθηθήσεται, ἀσφαλὴς ἡ πεποίθησις· ὁ Χριστὸς ἔφη· δι' οὗ οὐρανὸς ἐστερέωται· γῆ ἥδρασται καὶ μένει ἀκράδαντος. Τῷ λόγῳ γὰρ οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν. » Καὶ μετὰ πάνυ βραχέα, « Χριστὸν καθικέτευσον, τὸν σὲ κλειδοῦχον τῆς βασιλείας κηρύξαντα· τὸν τὸ δεσμεῖν εὐθύνας καὶ λύειν σοι δωρησάμενον. » Καὶ μετά τινα καὶ ἄλλα, πάλιν φησίν· « Ἀλλὰ τί Πέτρον καὶ Ἰάκωβον καὶ Ἰωάννην παρείληφε; Πέτρον, τὴν μαρτυρίαν ἣν ἀληθῶς μεμαρτύρηκεν ἐκ Πατρὸς μαρτυρουμένην δεικνύναι βουλόμενος, πιστούμενός τε τὴν οἰκείαν ἀπόφασιν, ὡς ὁ Πατὴρ ὁ οὐράνιος ταύτην αὐτῷ ἀπεκάλυψε· καὶ ὡς πρόεδρον καὶ πάσης τῆς Ἐκκλησίας δεξόμενον τὰ πηδάλια. » Ὁρᾷς ὡς προέδρῳ τῷ Πέτρῳ, καὶ πάσης τῆς Ἐκκλησίας ἔχοντι τὴν ἀρχὴν, προὐχειρίσατο τὰ πηδάλια; Οὕτως ἀσπίδι κωφῇ καὶ βυούσῃ τὰ ὦτα παρόμοιοί εἰσιν, οἱ μὴ ἀκούειν καὶ βλέπειν ἐθέλοντες, ναί φασιν. Ἀλλὰ τῷ Πέτρῳ μόνῳ ἐδόθη τοῦτο, οὐ μὴν δὲ καὶ τοῖς διαδόχοις αὐτοῦ. Τοῦτο δ' ὡς μωρῶν ἀνθρώπων ἀπόφθεγμα, καὶ μηδαμῶς αἴσθησιν ἐχόντων ὑπάρχον· ἔδει μὲν ἡμᾶς ἐᾶσαι ἀναπολόγητον, ὅτι κατὰ δίκαιον λόγον, οὐ χρήζει τοπαράπαν ἀπολογίας τινός. Διὰ δὲ τοὺς βουλομένους γενναίως ἐκείνους ἀμύνασθαι, ἐλέγξωμεν αὐτὸ, ὡς ἀπαιδευσίας ἀνάπλεων. Εἰ τοῦτο γοῦν δώσομεν, καὶ τὴν καθόλου πίστιν ἀνατρέψομεν· καὶ πλάνην κηρύξαντα Χριστόν· καὶ μυρία ἀτοπήματα ἐντεῦθεν φανήσονται· εἰ ἡ πίστις τοῦ Χριστοῦ, μέ-

VI.

Et primus Damasci præclarum lumen accedat, hic enim in oratione in Domini transfigurationem a se conscripta, cujus principium est: « Eia, festum diem celebremus, o Deo chara societas, » post alia multa sic de proposita quæstione disserit: « Ut homo quidem interrogationem proponit, ut vero Deus latenter ostendit, qui proxime secuturus est, quem sua præcognitione prædestinavit dignum Ecclesiæ præsidem, hunc tanquam Deus inspirat et per eum loquitur. Qualis autem est interrogatio? « Quem me dicitis esse? » At Petrus ardenti incensus zelo, et sancto actus Spiritu, respondit: « Tu es Christus Filius Dei vivi. » O beatum os, labia felicissima. » Et paulo post: « Hæc est fides recta et inconcussa, super quam ut super petram Ecclesia est firmata, ex qua digne cognomen accepisti. Hanc portæ inferi, hæreticorum ora, dæmonum machinamenta incursionibus vexabunt, at non prævalebunt; armis oppugnabunt, at non vastabunt. Tela infantium sunt et erunt eorum vulnera; languescent illorum linguæ et in ipsos convertentur. Sibi ipsi perniciem struit qui se opponit veritati. Hanc ipse suo redemit sanguine, tibi vero ut fidelissimo servo in manus tradit. Hanc inconcussam et mergi nesciam tuis precibus serva, quia nunquam subvertetur, nunquam vastabitur; secura fiducia Christus dixit, a quo cœlum firmatum est, terra fundata et manet inconcussa, nam verbo cœli firmati sunt. » Et paulo post: « Christum deprecare, qui te regni clavigerum prædicavit, qui peccata ligare et solvere est elargitus. » Et post alia quædam rursus dicit: « Sed cur Petrum, Joannem et Jacobum assumpsit? Petrum, ut vere ostenderet testimonium a Patre testificatum, verbaque a se dicta comprobaret quemadmodum Pater cœlestis ei revelavit: et ut eum qui princeps futurus erat, et totius Ecclesiæ clavum suscepturus. » Animadvertis quod Petro ut præsidi, et totius Ecclesiæ principatum obtinenti, clavum tradidit? Profecto surdo aspidi et aures obstruenti sunt similes, qui neque audire volunt, nec videre. Nimirum inquiunt: At Petro tantum hoc datum est, sed non ejus successoribus. Hoc ut a fatuis prolatum verbum, omnisque sensus expertibus, silentio præterire oportebat, quoniam nulla plane indiget responsione. Sed in gratiam eorum qui volunt eos strenue propellere, id ipsum ut omnis inscitiæ refertum refellamus; alioquin, si id concesserimus, catholicam fidem subvertemus, et Christum falsum prædicasse dicemus, et alia infinita absurda inde sequentur: si Christi fides usque ad Petrum et cæteros apostolos perduravit, postea vero non; si Petro tantum et apostolis tradita est, at non ejus successoribus. O stultitiam nimis apertam! o mentem perversam! Quomodo synodi sunt constitutæ in Ecclesiæ subsidium? Quomodo

canones synodales instituti sunt, si potestatem non habuerunt? Quomodo magnus Constantinus obedientiam Sylvestro exhibuit in omnibus tanquam Petro, ut antea ex ejus decreto scriptum est? Quomodo Romanorum imperator (1) Alexandro papæ inclinata cervice collum ejus pedi submisit, cum diceret : « Super aspidem et basiliscum ambulabis, et conculcabis leonem et draconem ; » at ille respondit : « Non tibi, sed Petro obedientiam exhibeo ; » et Pontifex : « Et mihi et Petro » Quomodo igitur non erubescitis hæc pronuntiando? Quomodo hæretici a summo pontifice fuissent expulsi, a sacrisque conciliis, si usque ad apostolos Ecclesia valuisset, postea vero non? Quomodo hæc non dixerunt qui per temporum vices hostes et inimici Ecclesiæ Dei exstiterunt, hæretici nimirum : illi enim ab œcumenica Ecclesia pulsi et exagitati hoc dicere non audebant, vos vero hæc afferentes illorum defensionem suscipere videmini. Oportet igitur, Arium, Macedonium, Nestorium, Dioscorum, Severum cæterosque impii illius cœtus hæreticos resurgere, gratiasque vobis reddere et obnoxios esse, quia quod illis ne in mentem unquam venit, vos, eorum suscepta defensione, affertis. Sed quod multæ et infinitæ absurditates hinc oriuntur et cæcis est manifestum, ideoque satis de his.

χρι τοῦ Πέτρου ὑπῆρχε, καὶ τῶν λοιπῶν ἀποστόλων· μετὰ δὲ ταῦτα, οὐδαμῶς. Εἰ τῷ Πέτρῳ μόνῳ καὶ τοῖς ἀποστόλοις ἐδόθη, οὐ μὲν καὶ τοῖς διαδόχοις αὐτῶν. Ὢ μωρίας φανερωτάτης· ὢ διανοίας διεστραμμένης! Πῶς αἱ σύνοδοι ἐγένοντο, συνανιστῶσαι τὴν Ἐκκλησίαν; πῶς κανόνες συνοδικοὶ γεγόνασιν, εἰ ἐξουσίαν οὐκ εἶχον; πῶς Κωνσταντῖνος ὁ Μέγας, τῷ Σιλβέστρῳ τὴν ὑποταγὴν δέδωκεν ὡς τῷ Πέτρῳ, καὶ οὐκ ἔλαττον; ὡς προγέγραπται ἐν τῷ τούτου θεσπίσματι. Πῶς δὲ καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Ἀλαμανίας, Ἀλεξάνδρῳ τῷ πάπᾳ κλίνας τὸν αὐχένα, τὸν πόδα αὐτῷ τῷ τραχήλῳ ἐδέξατο, λέγοντος, «Γέγραπται, ἐπὶ ἀσπίδα καὶ βασιλίσκον ἐπιβήσῃ, καὶ καταπατήσεις λέοντα καὶ δράκοντα.» Αὐτὸς δ' ἀπεκρίθη, «Οὐ σοὶ τὴν ὑποταγὴν δίδωμι, ἀλλὰ τῷ Πέτρῳ·» ὁ δὲ πάπας, «Κἀμοὶ καὶ τῷ Πέτρῳ.» Πῶς οὖν οὐκ αἰσχύνεσθε λέγει τοιαῦτα; Πῶς αἱρετικοὶ ἀπεσκορακίσθησαν παρὰ τοῦ ἄκρου ἀρχιερέως καὶ τῶν ἱερῶν συνόδων, εἰ μέχρι τῶν ἀποστόλων ἡ Ἐκκλησία ἐδύνατο, μετὰ δὲ ταῦτα οὔ; Πῶς δὲ οὐκ εἶπον τοῦτο οἱ κατὰ καιροὺς ἐχθροὶ καὶ πολέμιοι τῆς τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας, οἱ αἱρετικοὶ δηλονότι; ἐκεῖνοι μὲν γὰρ ἐλαυνόμενοι καὶ διωκόμενοι παρὰ τῆς οἰκουμενικῆς Ἐκκλησίας, τολμῆσαι εἰπεῖν τοῦτο οὐκ εἶχον. Ὑμεῖς δὲ νῦν λέγοντες τοῦτο, φαίνεσθε ὑπεραπολογούμενοι ἐκείνων. Δεῖ οὖν Ἄρειον, Μακεδόνιον, καὶ Εὐνόμιον, Νεστόριον, Διόσκορον, Σεβῆρον, καὶ τὴν λοιπὴν ἐκείνην τῶν αἱρετικῶν δυσσεβῆ χορείαν, ἀναστῆναι, καὶ χάριτας ὁμολογῆσαι καὶ ἀποδοῦναι ὑμῖν, ὅτι ἅπερ ἐκεῖνοι οὐδ' εἰς νοῦν ἐπεμνήσθησαν εἰπεῖν, ὑμεῖς ἐκείνων ὑπερασπιζόμενοι λέγετε. Ἀλλ' ὅτι πολλὰ καὶ ἄπειρα ἀπὸ τούτου ἀναφανήσονται ἄτοπα, καὶ τυφλοῖς δῆλον. Διὰ τοῦτο, ἅλις μὲν περὶ τούτων.

VII.

Afferemus etiam alia testimonia et sententias sanctorum doctorum Ecclesiæ aperte comprobantium propositam a nobis quæstionem, quod pontifex Romanus totius Ecclesiæ caput est et magister, et ipsi tantum datum est judicare, et de fide inquirere, et ordinare totum orbem terrarum, atque hæreticos sedibus pellere et orthodoxos restituere. Ac primum vobis sententiam latam contra sacrum Chrysostomum in hoc testem adducemus, qua injuste damnatus est ab iis qui Constantinopolitanas res gerebant, et exsilio mulctatus : cujus rei Innocentius papa certior factus, imperatorem cum uxore cæterisque sacerdotibus et pastoribus excommunicationi subjecit, ea conditione nisi Chrysostomum in suam sedem revocaret ; nam de Chrysostomo lata sententia, et in gratiam Eudoxiæ damnato, in Cucussum Armeniæ oppidum acerbo exsilio ablegarunt. Quam rem is ad Innocentium sanctissimum Romanum pontificem detulit. Non enim habebant alio quo confugerent Orientales pontifices, nisi ad Romanum pontificem, cum injuriis afficerentur, dictum Domini ad Petrum in memoriam revocantes : « Et tu aliquando conversus, confirma fratres tuos. » Quamobrem divus Innocentius, sacri Joannis acceptis litteris, Constantinopolim scribit, ut Joannem in suam sedem restituant ; quibus dicto

Ζ'.

Παράξομεν δὲ ἄλλας μαρτυρίας καὶ ῥητὰ τῶν ἁγίων τῆς Ἐκκλησίας διδασκάλων, φανερῶς δεικνύοντα τὸ προκείμενον ἡμῖν τοῦτο ζήτημα, ὅτι ὁ τῆς Ῥώμης ἀρχιερεὺς, πάσης ἐστὶ τῆς Ἐκκλησίας κεφαλὴ καὶ διδάσκαλος· καὶ αὐτῷ μόνῳ δέδοται κρίνειν τε καὶ ἐξετάζειν τὴν πίστιν· καὶ κανονίζειν πᾶσαν τὴν οἰκουμένην· καὶ ἀπελαύνειν τοῦ θρόνου αἱρετικοὺς, καὶ ἀποκαθιστᾷν ὀρθοδόξους. Καὶ πρῶτον ὑμῖν εἰς μαρτύριον, τοῦ ἱεροῦ Χρυσοστόμου τὴν κρίσιν ἐπάξομεν· ἣν κατεκρίθη ἀδίκως παρὰ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει, καὶ ἐξορίᾳ κατεδικάσθη, πῶς ὁ Ἰννοκέντιος ὁ πάπας μαθὼν τοῦτο, βασιλέα τε καὶ βασίλισσαν, καὶ πάντας τοὺς τότε ἱερεῖς καὶ ποιμένας ἀφορισμῷ καθυπέβαλεν, ἂν μὴ τὸν Χρυσόστομον εἰς τὸν ἑαυτοῦ ἐπαναγάγοιεν θρόνον; κρίναντες γὰρ τὸν Χρυσόστομον, πειθηνίᾳ τῆς Εὐδοξίας, καὶ καταδικάσαντες, εἰς Κουκουσὸν, πόλιν τῆς Ἀρμενίας, ἐξορίᾳ πικρᾷ καθυπέβαλον. Αὐτὸς δὲ γράφει πρὸς Ἰννοκέντιον τὸν ἁγιώτατον Ῥώμης ἀρχιερέα, οὐ γὰρ εἶχον ποῖ προσδράμοιεν οἱ τῆς Ἀνατολῆς ἀρχιερεῖς ἀδικούμενοι, εἰ μὴ πρὸς τὸν Ῥώμης ἀρχιερέα· μεμνημένοι τοῦ Κυρίου εἰπόντος πρὸς Πέτρον· «Καὶ σύ ποτε ἐπιστραφεὶς, στήριξον τοὺς ἀδελφούς σου.» Ὅθεν Ἰννοκέντιος ὁ θεῖος, δεξάμενος τὰ τοῦ ἱεροῦ Ἰωάννου γράμματα, γράφει πρὸς τοὺς ἐν Κων-

(1) Federicus primus Ahenobarbus. Fuit hic acerrimus hostis Ecclesiæ

σταντινουπόλει, ὅπως τὸν Ἰωάννην εἰς τὸν ἑαυτοῦ ἐπαναχαλέσωσι θρόνον. Ὧν μὴ ποιησάντων, καὶ τοῦ Ἰωάννου πρὸς Θεὸν ἐκδημήσαντος, ἐκ δευτέρου γράφει πρὸς Ἀρκάδιον καὶ Εὐδοξίαν τοὺς βασιλεῖς, ἐπιστολὴν ἔχουσαν οὕτως·

Ἐπιστολὴ Ἰννοκεντίου πάπα.

« Φωνὴ αἵματος τοῦ ἀδελφοῦ μου Ἰωάννου, βοᾷ πρὸς τὸν Θεὸν κατὰ σοῦ, βασιλεῦ, ὡς ποτὲ Ἄβελ τοῦ δικαίου κατὰ τοῦ ἀδελφοκτόνου Κάϊν· καὶ παντὶ τρόπῳ ἐκδικηθήσεται. Οὐ μόνον δὲ τοῦτο πέπραχας, ἀλλὰ καὶ ἐν καιρῷ εἰρήνης διωγμὸν μέγαν κατὰ τῆς τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας καὶ τῶν ἱερέων αὐτοῦ συνεστήσω. Ἐξέωσας τὸν μέγαν τῆς οἰκουμένης διδάσκαλον ἐκ τοῦ θρόνου αὐτοῦ ἀκρίτως· συνεξεδίωξας αὐτῷ καὶ τὸν Χριστόν. Οὔτε γὰρ οὕτως ὀδύρομαι περὶ αὐτοῦ, οὗτος γὰρ τὸν κλῆρον ἔλαχε μετὰ τῶν ἁγίων ἀποστόλων ἐν τῇ τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ βασιλείᾳ, κἂν ἡ ἀφόρητος ἡ συμφορὰ, ἀλλὰ θλίβομαι φροντίζων πρῶτον μὲν τῆς σωτηρίας τῶν ὑμετέρων ψυχῶν· ἔπειτα καὶ περὶ τῶν στερηθέντων καὶ λιμωξάντων τῆς ἐκείνου πανσόφου διδαχῆς καὶ νουθεσίας. Οὐ γὰρ μόνον ἡ Κωνσταντινουπολιτῶν Ἐκκλησία ἐζημιώθη τῆς ἐκείνου μελιῤῥύτου γλώττης, ἀλλὰ καὶ πᾶσα ἡ ὑφήλιος ἐχήρευσεν, ἀπολέσασα τοιοῦτον ἔνθεον ἄνδρα· πειθηνίας μιᾶς γυναικὸς παραχωρησάσης τοῦτο γενέσθαι τὸ δραματούργημα. Πλὴν ἐκδέξεται τὴν ἐντεῦθεν τιμωρίαν, καὶ τὴν μέλλουσαν ἀτελεύτητον κόλασιν, οὐ μετὰ πολλὰς ταύτας ἡμέρας ἀπερχομένη αὐτή. Εἰ γὰρ καὶ ὁ μακάριος Ἰωάννης τὸν βίον κατέλιπε, τὴν πίστιν τηρήσας, καὶ στηρίξας τοὺς σαλευομένους, ἀλλ' εἰς ἀλήκτους αἰῶνας τὴν ἀδαπάνητον τρυφὴν καὶ ἀθάνατον ἐκληρονόμησεν. Ἡ δὲ νέα Δαλιδὰ Εὐδοξία, ἡ κατὰ μικρὸν τῷ ξυρῷ τῆς πλάνης ξυρήσασά σε, ἐπήγαγεν ἑαυτῇ κατάραν, ἐκ πολλῶν στομάτων· δεσμεύσασα φορτίον ἁμαρτημάτων βαρὺ καὶ δυσβάστακτον, προσθεῖσα τοῦτο τοῖς πρώην αὐτῆς ἁμαρτήμασι. Διὸ ἐγὼ ἁμαρτωλὸς καὶ ἐλάχιστος, ὡς πιστευθεὶς τὸν θρόνον τοῦ μεγάλου ἀποστόλου Πέτρου, ἀφορίζω σέ τε κἀκείνην τῆς μεταλήψεως τῶν ἀχράντων μυστηρίων Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν· οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ παντοῖον ἐπίσκοπον ἢ κληρικὸν, ὄντα τοῦ τάγματος τῆς ἁγίας τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας, τολμῶντας ἐπιχειρῆσαι καὶ μεταδοῦναι ὑμῖν, ἀφ' ἧς ὥρας ἀναγνῶτέ μου τὸν παρόντα δεσμὸν, θέλω ὑπὸ καθαίρεσιν εἶναι. Εἰ δὲ βιάσησθέ τινα ὡς ἐξουσιασταὶ, καὶ παρεξέλθητε τοὺς δοθέντας ὑμῖν κανόνας, παρὰ τοῦ Σωτῆρος διὰ τῶν ἁγίων ἀποστόλων, ἔσεσθε ἐπιστάμενοι ὡς πρῶτον μὲν οὐ μικρὸν ὑμῖν τὸ ἁμάρτημα γενήσεται ἐν τῇ φοβερᾷ ἡμέρᾳ τῆς κρίσεως, ὅτε οὐ δυνήσεται ἀξίωμα βιωτικόν τινα ὠφελῆσαι· ἐκείνων δὲ τὰ ἐντὸς ἐκχυθήσονται, πρὸς ὑπόδειγμα πάντων. Ἀρσάκιον δὲ ὃν εἰσηγάγετε εἰς τὸν θρόνον τῆς ἐπισκοπῆς ἀντὶ τοῦ μεγάλου Ἰωάννου, καὶ μετὰ θάνατον καθαιροῦμεν, σὺν πᾶσι τοῖς

non parentibus, ac Joanne vita functo, iterum ad Arcadium et Eudoxiam imperatores literas scribit hujus exempli :

Epistola Innocentii papæ (1).

« Vox sanguinis Joannis fratris mei ad Deum clamat adversum te, o imperator, ut olim justi Abel contra fratricidam Cain. Sed omni ratione vindicabitur. Neque id commisisti tantum, verum etiam pacis tempore persecutionem magnam in Ecclesiam Dei et sanctos ejus instituisti, magnum terræ doctorem e sua sede indemnatum pellendo, Christum etiam una cum eo insectatus. Neque vero vicem ejus doleo, quia is hæreditatem accepit cum sanctis apostolis in Dei Salvatoris nostri Jesu Christi regno, quanquam non ferenda est ea jactura. Sed animo angor, primum reputans salutem animarum vestrarum, postea ob eos qui illo destituuntur et esuriunt suæ sapientissimæ doctrinæ præceptis ac monitis imbui. Neque solum Constantinopolitana civitas detrimentum sensit ejus mellifluæ linguæ, sed et omnis Occidentalis plaga est viduata, eo amisso divino viro, unius muliercul æ suasu, quæ hanc voluit excitari tragœdiam. Veruntamen hujus mundi ultionem ea non effugiet, et æternam postea paucis diebus interjectis sentiet, decedendo. Quamvis enim beatus Joannes hanc vitam reliquerit fidem tuendo et fluctuantes confirmando, in sempiterna tamen sæcula inexhaustam gloriam atque immortalem est consecutus. At hæc nova Dalila Eudoxia sensim erroris novacula te abradens, adversus semet maledictionem comparavit ex ore multorum (2), vinciendo onus peccatorum grave atque intolerandum, hoc præterea adjuncto proxime perpetratis facinoribus. Ideo ego peccator et minimus, ut cui sedes est credita magni Petri apostoli, interdico tibi et illi participatione intemeratorum mysteriorum Christi Dei nostri. Præterea qualemcunque episcopum vel clericum in ordine constitutum sanctæ Dei Ecclesiæ qui ausus fuerit auxilium præbere et communicare vobiscum, ex quo tempore legeritis præsens vinculum, deponi jubeo. Quod si vos ut potestatem habentes, alicui vim inferetis, et transgressi fueritis canones vobis traditos a Salvatore per sanctos apostolos, scitote quod non ad parvum vobis imputabitur peccatum in tremenda die judicii, quando non poterit ulla dignitas mundana prodesse, et quæ latent, in omnium conspectum aspicienda fundentur. Arsacium vero, quem vos in sedem episcopalem pro magno Joanne induxistis, post mortem etiam deponimus cum omnibus ejusdem sectæ episcopis atque sociis. Indignus enim est tanquam adulter episcopatus. Nam omnis plantatio quam non plantavit

(1) Hæc Epistola ita ad verbum reperitur apud Niceph. lib. XII.

(2) Eudoxia, ut scribit Zonaras, partu obiit nondum tribus mensibus expletis a Chrysostomi exsilio.

Pater meus cœlestis eradicabitur, nec nomen illius in sacris voluminibus inscribetur. Theophili depositioni addimus excommunicationem, anathematizationem et plenam a Christianismo separationem. »

συγκοινωνήσασιν αὐτοῦ τῇ προθέσει ἐπισκόποις. Οὗτινος μηδὲ τὸ ὄνομα ἐγγραφήτω τοῖς ἱεροῖς διπτύχοις· ἀνάξιος γάρ ἐστιν, ὡς μοιχεύσας τὴν ἐπισκοπήν. Πᾶσα γὰρ φυτεία μὴ φυτευθεῖσα παρὰ τοῦ Πατρὸς ἡμῶν τοῦ ἐν οὐρανοῖς, ἐκριζωθήσεται. Προστιθέμεθα τῇ καθαιρέσει Θεοφίλου, ἀφορισμὸν, ἀναθεματισμὸν, καὶ τελείαν ἀλλοτρίωσιν Χριστιανισμοῦ. »

Animadvertis ex hoc loco auctoritatem illius divinæ sedis? quod non solum viventem deposuit Arsacium, verum etiam defunctum Arsacium dicit, quem in sedem Joannis induxistis, et defunctum deponimus, quod idem est ac si dixisset, Nolumus eum pontificum in libro inscribi in futuro judicio, nam in eo facile jubemus Joannem aureum Constantinopolitanum pontificem esse, nunc et in futurum Arsacium nullo pacto. At Theophili Alexandrini depositione (eo quod in synodo Thessalonicæ coacta (1), in Eudoxiæ gratiam curavit ut damnaretur et in exsilium pelleretur Chrysostomus) non fuit contentus divinus hic summus pontifex, quanquam synodalis erat ea depositio coramque legatis, adjecit excommunicationem (o malum!) et plenam a Christianismo separationem. O rem admirabilem! qui semel baptizatus est in nomine sanctæ Trinitatis et in Christianorum albo inscriptus, hic de libro delet et exuit Christianismo. Hoc liquido ostendit potestatem quam habet ea divina sedes. Si ergo, ut vos creditis, Petro tantum tradita est, non ejus successoribus, quonam pacto Theophilus, Arsacius, Arcadius, Eudoxia et cæteri a Romano pontifice depositi et damnati non responderunt, Tuas reprehensiones non æstimamus, quod Petro tantum, non tibi datum est id. At id quidem non potuerunt nec dicere ausi sunt, imo veniam erratorum ab eo petierunt. Sed hoc plane sufficit, ut arbitror, ad comprobandum Petri et reliquorum apostolorum successores eamdem potestatem obtinere, neque minorem horum successores.

Βλέπεις κἀνταῦθα τὴν αὐθεντίαν ἣν ἔχει ὁ θεῖος θρόνος ἐκεῖνος; ὅτι τὸν μὲν Ἀρσάκιον οὐ μόνον ζῶντα καθῄρησεν, ἀλλὰ καὶ μετὰ θάνατον. Ἀρσάκιον δὲ, φησὶν, ὃν ἀντὶ τοῦ μεγάλου Ἰωάννου εἰσηγάγετε εἰς τὸν θρόνον, καὶ μετὰ θάνατον καθαιροῦμεν αὐτόν. Τοῦτο δὲ ταυτόν ἐστιν εἰπεῖν, ὅτι οὐ βουλόμεθα γραφῆναι αὐτὸν ἐν τῇ βίβλῳ τῶν ἀρχιερέων ἐν τῇ μελλούσῃ κρίσει. Ἐκεῖ γὰρ Ἰωάννην τὸν χρυσοῦν ἀρχιερέα τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ εἶναι καὶ ἔσεσθαι ῥᾳδίως ἀποφαινόμεθα· Ἀρσάκιον δὲ οὐδαμῶς. Τῇ δὲ Θεοφίλου καθαιρέσει τοῦ Ἀλεξανδρείας, τῇ παρὰ τῆς ἐν Θεσσαλονίκῃ συνόδου γενομένῃ, διὰ τὸ ἐπιμεληθῆναι αὐτὸν τῆς κατακρίσεως καὶ ἐξορίας τοῦ Χρυσοστόμου, χάριν τῆς Εὐδοξίας, οὐκ ἠρκέσθη ὁ θεῖος οὗτος ἄκρος ἀρχιερεὺς, καίπερ συνοδικῇ οὔσῃ, καὶ διὰ τοποτηρητῶν αὐτοῦ, ἀλλὰ προστίθησιν αὐτῇ, καὶ ἀφορισμὸν, καὶ ἀναθεματισμόν· φεῦ τῶν κακῶν! καὶ τελείαν ἀλλοτρίωσιν Χριστιανισμοῦ. Ὢ τοῦ θαύματος! τὸν ἅπαξ βαπτισθέντα ἐπὶ τῷ ὀνόματι τῆς ἁγίας Τριάδος, καὶ γραφέντα ἐν τῇ βίβλῳ τῶν Χριστιανῶν, οὗτος ἀπαλείφει αὐτὸν τῆς βίβλου, καὶ ἐκδύει αὐτὸν τοῦ Χριστιανισμοῦ. Τοῦτο δείκνυσιν ἀριδήλως τὴν ἐξουσίαν ἣν ἔχει ὁ θεῖος θρόνος ἐκεῖνος. Εἰ οὖν καθ' ὑμᾶς τῷ Πέτρῳ μόνῳ δέδοται, καὶ οὐ τοῖς διαδόχοις, πῶς Ἀρσάκιος καὶ Θεόφιλος, καὶ Ἀρκάδιος καὶ Εὐδοξία, καὶ οἱ λοιποὶ οἱ τότε καθαιρεθέντες καὶ καταδικασθέντες παρὰ τοῦ Ῥώμης ἀρχιερέως, οὐκ εἶπον, Οὐ προσέχομεν τοῖς παρὰ σοῦ ἐπιτιμίοις, ὅτι τῷ Πέτρῳ μόνῳ καὶ οὐχὶ σοὶ δίδοται τοῦτο; Ἀλλὰ τοῦτο μὲν οὐκ εἶχον, οὐδὲ ἐτόλμων εἰπεῖν, συγχώρησιν δὲ μᾶλλον ᾔτουν τοῖς ἐπταισμένοις, παρ' αὐτοῦ. Ἀλλὰ τοῦτο μὲν ἀρκεῖ κατ' ἐμὴν γνώμην, τὸ καὶ τοὺς διαδόχους Πέτρου καὶ τῶν λοιπῶν ἀποστόλων ἔχειν τὴν αὐτὴν ἐξουσίαν, καὶ οὐκ ἔλαττον τούτων τοὺς διαδόχους ἔχειν.

VIII.

Nunc ad alias probationes et indubitata testimonia accedemus, quod is et non alius caput est plenitudinis Ecclesiæ, ex epistola imperatoris Justiniani ad Epiphanium Constantinopolis patriarcham in sancta synodo Trulli ab ipso coacta, cujus principium: « Imperator Justinianus Augustus (2), » — « Cum recta et inculpata religio, quam profitetur et prædicat sancta Dei catholica et apostolica Ecclesia, nullo modo innovationem admittat, nos doctrinam sanctorum apostolorum, et eorum qui post illos in sanctis Dei Ecclesiis versati sunt, sequentes, æquum esse existimamus notam et testatam omnibus spem, quæ in nobis est relinquere, » et cætera ejusdem epistolæ, in qua aperte perspicitur fides et confessio

Η'.

Ἐλευσόμεθα δὲ καὶ εἰς ἄλλας ἀποδείξεις, καὶ μαρτυρίας ἀναντιῤῥήτους, ὅτι ἐκεῖνος καὶ οὐκ ἄλλος κεφαλὴ τοῦ πληρώματος τῆς Ἐκκλησίας ἐστίν. Ἐκ τῆς ἐπιστολῆς τοῦ βασιλέως Ἰουστινιανοῦ, πρὸς τὸν πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως Ἐπιφάνιον, ἀπὸ τῆς συναθροισθείσης αὐτῷ ἱερᾶς συνόδου ἐν τῷ Τρούλλῳ, ἧς ἡ ἀρχή· « Αὐτοκράτωρ Ἰουστινιανὸς Αὔγουστος. « Τῆς ὀρθῆς καὶ ἀμωμήτου πίστεως, ἥνπερ κηρύττει ἡ ἁγιωτάτη τοῦ Χριστοῦ καθολικὴ καὶ ἀποστολικὴ Ἐκκλησία, κατ' οὐδένα τρόπον καινισμὸν δεξαμένης, ἀκολουθοῦντες, ἡμεῖς τοῖς τῶν ἁγίων ἀποστόλων καὶ τῶν μετ' ἐκείνους διαπρεψάντων ἐν ταῖς ἁγίαις τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίαις διδάγμασι, δίκαιον ᾠήθημεν ἅπασι ποιῆσαι φανερὸν, ὅπως ἔχο-

(1) Vide Niceph. lib. XIII.
(2) Habetur tota hæc epistola apud Justinianum in nov. Const. 7.

μεν περὶ τῆς ἐν ἡμῖν ἐλπίδος. » Καὶ τὰ ἑξῆς τῆς αὐτῆς ἐπιστολῆς, ἐν ᾗ διαῤῥήδην δείκνυται ἡ πίστις τε καὶ ὁμολογία ἣν ἔχει πρὸς τὴν καθολικὴν Ἐκκλησίαν. Μετὰ δὲ ταῦτα ἐν τῇ ἑπομένῃ ἑτέρᾳ ἐπιστολῇ, ἧς ἡ ἀρχή· « Ὁ αὐτὸς βασιλεὺς Ἐπιφανίῳ τῷ ἁγιωτάτῳ καὶ μακαριωτάτῳ ἀρχιεπισκόπῳ τῆς βασιλευούσης ταύτης πόλεως, καὶ οἰκουμενικῷ πατριάρχῃ, » τοιάδε φησί· « Γινώσκειν βουλόμενοι τὴν σὴν ἁγιωσύνην πάντα τὰ εἰς ἐκκλησιαστικὴν ἀφορῶντα κατάστασιν, ἀναγκαῖον ἡγησάμεθα ταύταις πρὸς αὐτὴν χρήσασθαι ταῖς θείαις συλλαβαῖς, καὶ δι' αὐτῶν δῆλα αὐτῇ καταστῆσαι τὰ κινηθέντα· ἅπερ καὶ αὐτὴν εἰδέναι πεπείσμεθα. Εὑρόντες γάρ τινας ἀλλοτρίους τῆς ἁγίας καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας τῇ τῶν ἀσεβῶν Νεστορίου καὶ Εὐτυχέος ἀκολουθοῦντας πλάνῃ, καὶ ταῖς τούτων βλασφημίαις κεχρημένους, θεῖον προσεθήκαμεν ἴνδικτον· ὅπερ καὶ ἡ σὴ ἁγιωσύνη γινώσκει· δι' οὗ τὴν τῶν αἱρετικῶν μανίαν ἠλέγξαμεν· οὐδὲν παντελῶς ἐναλλάξαντες, ἢ ἐναλλάττοντες, ἢ παρεξελθόντες τῆς μέχρι νῦν σὺν Θεῷ κρατούσης καὶ ἐκκλησιαστικῆς καταστάσεως· καθὰ καὶ ἡ σὴ γινώσκει μακαριότης. Ἀλλὰ διὰ πάντων φυλάττοντες τὴν κατάστασιν τῆς ἑνώσεως τῶν ἁγιωτάτων Ἐκκλησιῶν, τῆς πρὸς τὸν ἁγιώτατον πάπαν τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης καὶ πατριάρχην, πρὸς ὃν καὶ τὰ ὅμοια τούτοις γεγράφαμεν, οὔτε γὰρ ἀνεχόμεθά τι τῶν εἰς ἐκκλησιαστικὴν ὁρώντων κατάστασιν, μὴ καὶ τῇ αὐτοῦ ἀναφέρεσθαι μακαριότητι, ὡς κεφαλῇ οὔσῃ πάντων τῶν ὁσιωτάτων τοῦ Θεοῦ ἱερέων· καὶ ἐπειδὴ ὁσάκις ἐν τούτοις τοῖς μέρεσιν αἱρετικοὶ ἀνεφύησαν, τῇ γνώμῃ καὶ κρίσει ἐκείνου τοῦ σεβασμίου θρόνου κατηργήθησαν. Ἔξεστιν οὖν καὶ ἡμῖν εἰπεῖν καὶ συμπεράναι οὕτως· πάντες οἱ θέλοντες αὐτὸν καὶ ἔχοντες κεφαλὴν, τοῦ Θεοῦ εἰσιν ὅσιοι καὶ ἀληθεῖς ἱερεῖς καὶ πιστοὶ δοῦλοι· οἱ δὲ μὴ θέλοντες, μηδὲ ἔχοντες ἐκεῖνον κεφαλὴν, οὐκ εἰσὶ τοῦ Θεοῦ ἱερεῖς. » Οὕτω γὰρ ἡ ἱερὰ ἐκείνη σύνοδος τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἀπεφήνατο· ἐν τῷ εἰπεῖν, Ὡς κεφαλῇ οὔσῃ πάντων τῶν ὁσιωτάτων τοῦ Θεοῦ ἱερέων. Ὅτι δὲ καὶ ἡ κρίσις πᾶσα τῆς τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας, ἐν αὐτῷ ἐστιν, ἄκουσον· Καὶ ὁσάκις ἐν τούτοις τοῖς μέρεσι τοῖς Ἀνατολικοῖς δηλαδὴ, αἱρετικοὶ ἀνεφύησαν, τῇ κρίσει ἐκείνου καὶ γνώμῃ κατηργήθησαν. Ὥστε οἱ μὴ τούτῳ ἑπόμενοι, σχισματικοί εἰσι, καὶ εἰς αἵρεσιν ὀλισθαίνουσι. Καὶ διὰ τοῦτο ὅσα ποιοῦσιν, ἀδόκιμα πάντα καὶ ἀνωφελῆ τυγχάνουσι. Καὶ τούτου μάρτυς, ἡ ἐν Καρχηδόνι σύνοδος, ἐκ τῆς ἐπιστολῆς ἣν πρὸς Ἰανουάριον ἡ ἐν Καρχηδόνι σύνοδος καὶ ὁ μέγας Κυπριανὸς ἔπεμψεν· ἧς ἡ ἀρχή· « Ἐν κοινοβουλίῳ ὄντες, ἀγαπητοὶ ἀδελφοὶ, φησὶν, ἑνὸς ὄντος τοῦ βαπτίσματος, καὶ ἑνὸς τοῦ ἁγίου Πνεύματος, καὶ μιᾶς Ἐκκλησίας ὑπὸ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν, ἐπάνω Πέτρου τοῦ ἀποστόλου ἀρχῆθεν λόγῳ τῆς ἑνότητος τεθεμελιωμένης· καὶ διὰ τοῦτο τὰ ὑπ' αὐτῶν, δηλονότι τῶν σχισματικῶν καὶ αἱρετικῶν, γινόμενα, ψευδῆ καὶ μάταια καὶ κενὰ ὑπάρχοντα, πάντα ἐστὶν ἀδόκιμα. » Ἀκούεις

A ipsius erga catholicam Ecclesiam. Postea in sequenti alia epistola cujus principium : « Idem imperator Epiphanio sanctissimo et beatissimo archiepiscopo hujus regiæ urbis et œcumenico patriarchæ, » hæc scribit (1) : « Cum tuam sanctitatem scire velimus omnia quæ ad ecclesiasticum statum pertinent, necessarium esse duximus hac epistola eidem significare, et per eam eidem aperire quæ innovata sunt, quæ et eamdem scire confidimus. Nam cum hic quosdam alienos a sancta catholica et apostolica Ecclesia invenerimus, sectantes errorem impiorum Nestorii et Eutychetis, et eorum blasphemiis uti, divinum promulgavimus edictum quod et tua sanctitas novit, quo hæreticorum insaniam confutavimus, cum nihil penitus immutaverimus, vel mutemus, vel
B transgrediamur ecclesiastici status, qui hucusque Deo favente perdurat, ut tuæ notum est beatitudini : sed per omnia servamus statum unionis sanctissimarum Ecclesiarum, quæ cum sanctissimo papa et patriarcha veteris Romæ transacta est, ad quem his consentanea conscripsimus. Nunquam enim feremus quin omnia ad statum ecclesiasticum pertinentia ad illius beatitudinem uti ad caput sanctissimorum Dei sacerdotum deferantur. Et quia quoties in his partibus hæretici exorti sunt, sententia et judicio illius venerandæ sedis sunt repressi, licet et nobis dicere sic et concludere quod omnes qui volunt et habent ipsum pro capite, sancti sunt et veri Dei sacerdotes et servi fideles; qui vero no-
C lunt, neque habent eum pro capite, non sunt Dei sacerdotes. » Ita enim sacra illa synodus decrevit, cum dicit, « capiti omnium sanctissimorum sacerdotum Dei. » Quod vero judicium omne Ecclesiæ Dei in eo situm sit, audi quod quoties in his partibus, Orientalibus scilicet, hæretici exorti sunt, judicio et sententia ejus sunt repressi; quare qui eum non sequuntur, schismatici sunt et in hæresim delabuntur. Ideo cuncta quæ agunt adulterina sunt et inutilia. Hujus rei testis est sancta synodus Carthaginensis ex epistola quam sancta synodus Carthaginiensis et magnus Cyprianus ad Januarium dedit, cujus est principium : « Cum in unum convenissemus, dilecti fratres, » inquit, « Cum sit unum baptisma, unus Spiritus sanctus, una Eccle-
D sia, unione fundata super Petrum apostolum jam inde a principio, ut Christus Dominus noster dixit; propterea omnia quæ ab ipsis scilicet schismaticis et hæreticis aguntur, falsa, stulta, inania et adulterina sunt. » Audis quod adulterina et inania vocat, quæ præter jussionem ejus sunt gesta? Sic cum ab omni parte fides exagitaretur, inde præsidium parabatur. Anastasius, S. Maximi discipulus, inquit : « Cum fides concordissime ab omnibus exagitaretur, nisi speciali gratia opem tulerit, qui semper succurrit, semine religionis apud veterem Romam nobis relicto, ad confirmandam promissionem mentiri nesciam quæ facta est principi apo-

(1) in vulgatis codicibus Justiniani deest hæc epistola. Antonius Augustinus postea Græcam edidit ex antiquo codice.

tolorum. Quænam est promissio quæ facta est principi? Si nosti, illud est: « Ego oravi pro te, ut non deficiat fides tua, » et illud: «Confirma fratres tuos, » et illud: « Portæ inferi non prævalebunt adversus eam. » Ex disputatione S. Maximi cum Theodosio quodam Cæsareæ episcopo. Theodosius: « Excipe vocem, neque scruteris illius sensum.» — Maximus: «Novas profecto, et ab Ecclesia alienas de vocibus inducitis leges. Si secundum vos non opus est Scripturarum et Patrum voces scrutari, totam Scripturam abjicimus veterem et novam. Audivi enim David dicentem: « Beati qui scrutantur testimonia ejus; in toto corde exquirent eum; » et iterum: « Mirabilia testimonia tua; ideo scrutata est ea anima mea [14]. » Et Dominus in Evangeliis: « Scrutamini, inquit, Scripturas [15]. » Certior ergo fiat dominus meus, qu'a non feram excipere vocem sine sensu, qui in ea latet, ne fiam manifeste Judæus. » — Theodosius: «Si quid dixerunt Patres, dico, et id scriptura facio, duas naturas, duas voluntates, duas operationes. Ingredere nobiscum, adjungere, et unio fiet.» — Maximus: «Domine, non audeo hac de re a vobis capere assensionem, cum sim simplex monachus, sed quoniam pupugit vos Deus ut exciperetis sanctorum Patrum voces, ut canon docet, Romam de hac re scribite, vel imperator, vel patriarcha, vel synodus quæ ibi est. » Et post alia: « Neque vitabit imperator vel patriarcha imitari Dei humilitatem, inter seque concorditer constituere, synodali petitione ad Romanum pontificem transmissa, et omnino si reperiatur ratio ecclesiastica quæ id concedat ob rectam fidei confessionem, convenite super hoc inter vos. »

A πῶς ἀδόκιμα καὶ κενὰ καλεῖ τὰ γινόμενα ἔξω τῆς ὑποταγῆς ἐκείνου; Οὕτω καὶ διωκομένης τῆς πίστεως πανταχόθεν, ἐκεῖθεν ἡ βοήθεια ταύτης προμηθεύεται. Ὁ ἅγιος Ἀναστάσιος, τοῦ ἁγίου Μαξίμου ὁ μαθητής, φησί· « Τῆς πίστεως συμφώνως ἐκ πάντων διωκομένης, εἰ μὴ τῇ οἰκείᾳ χάριτι βοηθήσαι συνήθως ὁ ἀεὶ βοηθῶν, σπέρμα θεοσεβείας κἂν τῇ πρεσβυτέρᾳ Ῥώμῃ καταλιμπάνων ἡμῖν, τὴν ἀψευδῆ πρὸς τὸν κορυφαῖον ἐπαγγελίαν αὐτοῦ συγκυρούμενος. Τίς δὲ ἡ ἐπαγγελία ἡ πρὸς τὸν κορυφαῖον; Εἰ ἔγνως, τὸ, «Ἐγὼ ἐδεήθην ὑπὲρ σοῦ, ἵνα μὴ ἐκλείποι ἡ πίστις σου· » καὶ τὸ, « Στήριξον τοὺς ἀδελφούς σου· » καὶ τὸ, «Πύλαι ᾅδου οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς. » Ἐκ τῆς διαλέξεως τοῦ ἁγίου Μαξίμου, μετά τινος Θεοδοσίου ἐπισκόπου Καισαρείας. — B Θεοδόσιος. «Δέξαι τὴν φωνήν, καὶ μὴ ἐρευνήσῃς τὴν ἔννοιαν αὐτῆς.» — Μάξιμος. « Προφανῶς καινοὺς καὶ ξένους τῆς Ἐκκλησίας καὶ περὶ τῶν φωνῶν εἰσάγετε νόμους. Εἰ καθ' ὑμᾶς οὐ δεῖ ἐρευνᾷν τὰς τῶν Γραφῶν καὶ τῶν Πατέρων ἐννοίας, ἐκβάλλομεν πᾶσαν τὴν Γραφὴν, τήν τε Παλαιὰν καὶ τὴν Καινήν· ἤκουσα γὰρ λέγοντος τοῦ Δαβὶδ, «Μακάριοι οἱ ἐξερευνῶντες τὰ μαρτύρια αὐτοῦ, ἐν ὅλῃ καρδίᾳ ἐκζητήσουσιν αὐτόν.» Καὶ πάλιν· «Συνέτισόν με, καὶ ἐξερευνήσω τὸν νόμον σου, καὶ φυλάξω αὐτὸν ἐν ὅλῃ καρδίᾳ μου.» Καὶ πάλιν· «Θαυμαστὰ τὰ μαρτύριά σου, διὰ τοῦτο ἐξηρεύνησεν αὐτὰ ἡ ψυχή μου.» Καὶ ὁ Κύριος ἐν Εὐαγγελίοις, « Ἐρευνᾶτε, φησὶ, τὰς Γραφάς.» Πληροφορηθήτω οὖν ὁ δεσπότης μου, ὅτι οὐκ ἀνέξομαι δέξασθαι φωνὴν χωρὶς τῆς ἐγκειμένης αὐτῇ C διανοίας, ἵνα μὴ γένωμαι προφανὴς Ἰουδαῖος.» — Θεοδόσιος. «Εἴ τι εἶπον οἱ Πατέρες, λέγω, καὶ ἐγγράφως ποιῶ· δύο φύσεις, καὶ δύο θελήσεις, καὶ δύο ἐνεργείας, καὶ εἴσελθε μεθ' ἡμῶν, κοινώνησον, καὶ γενήσεται ἕνωσις.» — Μάξιμος. «Δέσποτα, ἐγὼ οὐ τολμῶ δέξασθαι συγκατάθεσιν παρ' ὑμῶν ἔγγραφον περὶ τοιούτου πράγματος, ψιλὸς ὑπάρχων μοναχός. Ἀλλ' ἐπεὶ κατένυξεν ὑμᾶς ὁ Θεὸς τὰς τῶν ἁγίων Πατέρων δέξασθαι φωνὰς, καθὼς ἀπαιτεῖ ὁ κανὼν, πρὸς τὸν Ῥώμης περὶ τούτου ἐγγράφως ἀποστείλατε· ἤγουν ὁ βασιλεὺς καὶ ὁ πατριάρχης, καὶ ἡ κατ' αὐτὸν σύνοδος. » Καὶ μετά τινα· « Καὶ καταδέξεται ὁ βασιλεὺς καὶ ὁ πατριάρχης μιμήσασθαι τοῦ Θεοῦ τὴν συγκατάβασιν· καὶ ποιήσουσιν ὁμοῦ κέλευσιν παρακλητικὴν, ἡ δὲ, συνοδικὴν δέησιν πρὸς τὸν πάπαν Ῥώμης. Καὶ πάντως, εἴπερ εὑρεθῇ τρόπος ἐκκλησιαστικὸς τοῦτο ἐπιτρέπων διὰ τὴν ὀρθὴν ὁμολογίαν τῆς πίστεως, συμβιβάζετε ὑμῖν περὶ τούτου. »

IX.

Vides tu, qui non vis Petri successores eamdem cum Petro potestatem habere, quomodo non alius ex patriarchis potest de fide disquirere et ordinare tantum, nisi Romanus papa? Quo pacto hæc audetis dicere, et impudenter blasphemare? Nam hæc de vobis solum audire, exhorresco, nedum asserere, scilicet quod Christi fides usque ad Petrum permansit, post Petrum et usque ad hanc diem non permansit. Vos vero qua ratione id dicatis, quod totum est blasphemia, mirum est, quoniam si hoc concesserimus, tota fides dilabitur et perit. O tuam patientiam, Christe Rex! Quomodo tuam fidem et Ecclesiam tuam permisisti Petro tantum, at non ejus successoribus? Quomodo hucusque administrata est, quomodo sumus baptizati, quomodo

Θ'.

Ὁρᾷς σὺ ὁ μὴ βουλόμενος καὶ τοὺς διαδόχους τοῦ Πέτρου τὴν αὐτὴν τῷ Πέτρῳ ἐξουσίαν ἔχειν, πῶς οὐ δύναται ἄλλος τις τῶν πατριαρχῶν τὰ περὶ τὴν πίστιν ἐξετάζειν καὶ κανονίζειν, εἰ μὴ μόνος ὁ πάπας D τῆς Ῥώμης; Πῶς δὲ καὶ τολμᾶτε τοῦτο λέγειν, καὶ βλασφημεῖν ἀναιδῶς; ἐγὼ γὰρ καὶ ἀκούειν μόνον ὑμῶν εὐλαβοῦμαι· μή τί γε ὅλως λέγειν, ὅτι ἡ τοῦ Χριστοῦ πίστις μέχρι τοῦ Πέτρου ἦν· ἀπὸ δὲ τοῦ Πέτρου, καὶ ἕως τοῦ νῦν, οὐκ ἔστιν. Ὑμεῖς δὲ πῶς λέγετε τοῦτο, βλάσφημον ὅλως ὄν, θαῦμά ἐστιν· ἐπεὶ, τούτου τεθέντος, πᾶσα ἡ πίστις ᾤχετο καὶ ἀπόλωλεν. Ὦ τῆς ἀνοχῆς σου, Χριστὲ βασιλεῦ! πῶς εἴασας τὴν πίστιν σου καὶ τὴν Ἐκκλησίαν σου μόνῳ τῷ Πέτρῳ, καὶ μὴ καὶ τοῖς διαδόχοις αὐτοῦ; Πῶς δὲ καὶ ἕως τοῦ νῦν ἐκυβερνᾶτο; πῶς ἐβαπτίσθημεν,

[14] Psal. CXVIII, 2. [15] Joan. V, 39.

πῶς αἱ σύνοδοι ἐγένοντο; πῶς οἱ αἱρετικοὶ ἀπελάθησαν; πῶς ἡ Ἐκκλησία ἐλαμπρύνθη, μὴ οὔσης ἀρχῆς; Πῶς ὅλως Ἐκκλησία καὶ πίστις μέχρι τοῦ νῦν ἐπεκράτησε, τολμηρότερον ἂν εἴπω, εἰ μὴ πάντως ἀρχὴν εἶχε καὶ ἐξουσίαν, καὶ ἕνα τὸν ποιμένα καὶ βασιλέα, κατὰ τὴν εὐαγγελικὴν φωνήν, Μία ποίμνη καὶ εἷς ὁ ποιμὴν αὐτῆς; Πολλῶν ἀρχῶν οὐ δεῖται τὸ πρᾶγμα. Ὅπου γε πολλοὶ ποιμένες μὴ ὑποτασσόμενοι ἑνί, φθείρουσι μᾶλλον ἢ διασώζουσι· καὶ ἀνατρέπουσι σχεδόν, ἢ διορθοῦσι. Πῶς δὲ καί φησιν ὁ Σωτήρ, «Ἰδοὺ ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι πάσας τὰς ἡμέρας, ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος;» Οὐ γὰρ μέχρι τῆς τοῦ αἰῶνος συντελείας ἐν τῷδε τῷ βίῳ ὁ Πέτρος ἔμελλεν ἔσεσθαι. Ὅθεν τὸ ῥῆμα τοῦτο, μένειν ἐνταῦθα ἐν τῷ παρόντι αἰῶνι, καὶ μετὰ τῶν διαδόχων τοῦ Πέτρου καὶ τῶν λοιπῶν ἀποστόλων τὸν Χριστὸν δίδωσιν ἐννοεῖν. Ἀνάγνωτε καὶ ἴδετε, καὶ ἀκούσατε νουνεχῶς, ὅτι οἱ τοῦτο λέγοντες τὴν καθόλου πίστιν ἀνατρέπουσι, καὶ τὰς οἰκουμενικὰς συνόδους, καὶ πάντα ὅσα οἱ ἅγιοι ἐδογμάτισάν τε καὶ ἐδίδαξαν, πάντα κενὰ καὶ μάταια δεικνύουσιν. Ἀνάγνωτε πράξεις συνοδικὰς καὶ νοήσατε τὴν τῆς Ἐκκλησίας ἀρχήν, καὶ τὴν μοναρχίαν τοῦ Πέτρου, ὅτι καὶ τοῖς διαδόχοις αὐτοῦ ἐστιν. Οὐκ οἴδατε ὅτι τὴν κατ' Ἔφεσον γενομένην λῃστρικὴν σύνοδον παρὰ Διοσκόρου πατριάρχου Ἀλεξανδρείας, καὶ Ἰουβεναλίου Ἱεροσολύμων, καὶ τῶν περὶ αὐτοὺς ἐπισκόπων, κατὰ τῆς ὀρθῆς πίστεως τοῦ ἐν ἁγίοις Φλαβιανοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, ὁ ἁγιώτατος πάπας Ῥώμης, Λέων ὁ θεῖος ἐκεῖνος, μόνος αὐτὴν ἀνέτρεψε, καὶ ἀναθέματι κατέβαλε; καὶ ἐπιστολὴν γράψας πρὸς τὴν ἐν Χαλκηδόνι ἁγίαν σύνοδον ἔπεμψεν· ἣν δεξαμένη ἡ ἁγία ἐκείνη σύνοδος στήλην ὀρθοδοξίας αὐτὴν ὠνόμασε. Καὶ κατ' αὐτὴν τὸ προκείμενον ζήτημα ἡ σύνοδος ἔκρινε· καὶ οἱ ἐπίσκοποι ἐξεβόησαν, «Αἰωνία ἡ μνήμη Λέοντος· ὡς ὁ Λέων πιστεύει, οὕτω πιστεύομεν· ὡς ὁ Λέων διδάσκει, οὕτω κηρύττομεν.» Καὶ ἔτι τῆς συνόδου πραττομένης, μοναχοὶ Εὐτυχιανισταί, δεήσεις τῷ βασιλεῖ Μαρκιανῷ δεδώκασιν, ἀξιοῦντες ἀνατραπῆναι τὴν σύνοδον, καὶ ἀρκεσθῆναι τῷ συμβόλῳ τῷ ἐν Νικαίᾳ, καὶ μηδὲν περαιτέρω ζητεῖν, οἷς ἡ σύνοδος ἀπῄτει ὑπογράψαι τῇ ἐπιστολῇ τοῦ ἁγιωτάτου Λέοντος, καὶ μὴ πειθομένους, ὡς αἱρετικοὺς κατέκρινεν. Ὁρᾷς καὶ ἀκούεις ὅτι ἡ οἰκουμενικὴ τετάρτη σύνοδος ἑξακοσίους τριάκοντα ἁγίους Πατέρας ἔχουσα, οὐκ ἔπραξεν ἄλλο, ἢ ὅπερ ὁ ἁγιώτατος πάπας Λέων μόνος ἐδίδαξεν· καὶ ὅτι οἱ αἱρετικοὶ βουλόμενοι ἀνατρέψαι τὴν σύνοδον, ἡ σύνοδος ἀπῄτησεν, ἢ ὑπογράψαι αὐτοὺς τῇ ἐπιστολῇ Λέοντος, ἢ ἀναθεματισθῆναι· ὅπερ μὴ πεισθέντες, ἀναθέματι καθυπεβλήθησαν. Πῶς οὖν μέχρι τοῦ Πέτρου ἦν, καὶ οὐ μετὰ ταῦτα; ὅτι ὁ Λέων μετὰ πεντακόσια ἔτη σχεδὸν τοῦ Πέτρου ἦν. Πῶς δὲ καὶ Ἀθανάσιος πρὸς Ἰούλιον· Χρυσόστομος πρὸς Ἰννοκέντιον· Ἰγνάτιος τρίτος

A synodi constitutæ, quomodo hæretici ejecti, quomodo Ecclesia illustrata est, capite sublato? Quomodo Ecclesia hucusque perdurasset, dicam fortasse audacius, nisi omnino caput habuisset, et potestatem et unum pastorem et regem secundum evangelicam vocem, « Unum ovile ejus, et unus pastor [16]? » Multis capitibus res non eget: ubi pastores uni non subjiciuntur, destruunt magis quam construunt, et subvertunt prope potius quam dirigunt. Quomodo Salvator ait: « Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad sæculi consummationem [17]? » Non enim usque ad sæculi consummationem in hac vita Petrus mansurus erat; quare per hoc verbum « manere » hic in præsenti sæculo declaratur Christum manere una cum successoribus Petri cæte-
B risque apostolis. Legite et scitote, et attente audite, quod qui hoc dicunt catholicam fidem et œcumenicas synodos evertunt, omniaque quæ sancti tradiderunt ut docuerunt inania et stulta efficiunt. Legite Acta synodalia, et percipite ex iis Ecclesiæ caput, Petri monarchiam, ac quoniam et in ejus successoribus manet. An nescitis Ephesinam synonodum latronis more a Dioscoro patriarcha Alexandrino convocatam, et a Juvenali Hierosolymitano et ab aliis ejusdem sectæ episcopis contra veram fidem Flaviani, Constantinopolitani patriarchæ, sanctissimum Leonem papam illum divinum solum eam disjecisse et anathemati supposuisse (1)? epistolamque misisse ad Chalcedonensem sanctam
C synodum perferendam, qua accepta illam sanctam synodum orthodoxæ fidei columnam eam vocasse, et secundum eam de proposita quæstione judicasse, episcoposque acclamasse, « Æterna Leonis memoria: ut Leo credit, ita nos credimus: ut Leo docet, ita nos prædicamus? » ac dum synodus celebraretur, Eutychianistas monachos a Marciano imperatore petiisse, ut synodus disjiceretur, et symbolum Nicænum sufficeret: nihilque præterea quæreretur, ab eisque sanctam synodum postulasse, ut epistolæ sanctissimi Leonis subscriberent, ac non obtemperantes ut hæreticos condemnasse? Vides et audis quod œcumenica sancta synodus sexcentorum triginta Patrum nil egit aliud quam
D quod sanctissimus Leo papa docuit solus? quodque hæretici disjicere synodum conati, synodus postulavit ut vel Leonis epistolæ subscriberent, vel anathemate ferirentur: cui non parentes anathematizati sunt. Quomodo igitur usque ad Petrum mansit postea non? Nam Leo quingentos prope annos a Petro vixit. Quomodo Athanasius ad Julium, Chrysostomus ad Innocentium, Ignatius tertius ad Nicolaum, Theodoretus ad Leonem, Maximus ad Martinum et cæteri Orientis sacerdotes ejecti, ac suis sedibus pulsi, vel ipsi venientes confugerunt, vel litteras dantes significaverunt; unde litteris

[16] Joan. x, 16. [17] Matth. xxviii, 20.

(1) Vide Nicephorum lib. xv, et epistolam Nicolai papæ ad Michaelem imperatorem.

acceptis suas sedes receperunt, nisi ii summum pontificem ac Petri successorem agnovissent, ut qui poterat eis esse præsidio? Quomodo reges et principes inspectis papæ litteris tacuissent, ac illis permisissent suas recipere sedes, quibus expulsi sunt, si Petri tantum potestas fuisset, at non ejus successorum?

A πρὸς Νικόλαον· Θεοδώριτος πρὸς Λέοντα· Μάξιμος πρὸς Μαρτῖνον· καὶ οἱ λοιποὶ τῆς Ἀνατολῆς ἀρχιερεῖς, ἐλαυνόμενοι καὶ διωκόμενοι τῶν οἰκείων θρόνων, ἔτρεχον ἢ σωματικῶς, ἢ διὰ γραμμάτων; Ὅθεν γράμματα λαμβάνοντες, τοὺς οἰκείους ἀπελάμβανον θρόνους· εἰ μὴ ὡς ἄκρον ἀρχιερέα ἐγίνωσκον, καὶ διάδοχον Πέτρου, καὶ δυνάμενον αὐτοῖς βοηθῆσαι. Πῶς δὲ ἐσιώπων πάντες καὶ βασιλεῖς καὶ ἄρχοντες θεωροῦντες τὰ τοῦ πάπα γράμματα, καὶ παρεχώρουν ἐκείνοις λαβεῖν τοὺς θρόνους αὐτῶν, οἳ παρ' αὐτῶν ἐδιώχθησαν, ἐὰν μόνον τοῦ Πέτρου ἡ ἐξουσία ἦν, καὶ οὐ τῶν διαδόχων αὐτοῦ;

X.

Satis igitur, ut arbitror, ostensum est quod non solum ad Petrum tantum, verum etiam ad ejus successores eadem potestas extenditur usque ad hujus sæculi consummationem. Ostendetur præterea quod sine illius assensu non potest œcumenica synodus vel omnino vocari synodus, vel auctoritatem habere. Quod in multis quidem aliis licet intueri, ut in præcedentibus exposuimus, et in sequentibus exponemus, præcipue vero in Vita S. Stephani junioris, de quo Metaphrastes diligenter scribit vicesima tertia die Novembris, ubi divus Stephanus ab hæreticis accusatus, quod eorum se non subjiceret synodo quam antea condiderunt contra venerandas et sanctas imagines, cum eum subscribere decreto cogerent ab ipsis promulgato, « Legite mihi, inquit, vestrum decretum, » cœperuntque dicere, « Decretum sanctæ et œcumenicæ sextæ synodi, » — « Ne progrediaris ulterius, sacer Stephanus magna voce clamavit, quomodo sanctam vocare audetis vestram synodum, quæ sancta profanavit? Ipsa enim in suis actis constituit, non vocare apostolos et martyres sanctos. Sed quo pergis? Ad ædem Apostolorum, ad templum Georgii martyris. Unde venis? Ab æde Quadraginta martyrum. Propterea dicit divinus vir: « Quomodo vestram synagogam sanctam vocare audetis, cum ea sancta violarit, neque vult sanctos vocare sanctos? O magnam inscitiam! Apostolos Dei et Salvatoris nostri Jesu Christi non vultis vocare sanctos, et vestrum satellitium adversus Ecclesiam coactum vocatis sanctum. Quo pacto œcumenica appellabitur unquam in qua Romanus præses non præfuit, sine cujus assensu non possumus res ecclesiasticas ordinare? » Intelligis œcumenicam synodum non posse vocari, nisi Romanus pontifex eam constituat, ac sine eo impossibile est res ecclesiasticas ordinari? Quomodo ergo vos hæc non percipitis, quoniam peritos videre atque audire non vultis? Et ideo quia semel cor vestrum falsa credulitate imbutum est, non potestis audire veritatem vel cernere. Maximus præterea ab hæreticis exagitatus veterem Romam se contulit, ubi Martinum sanctissimum papam (1) nactus est, quem die decima tertia Martii et nostra Ecclesia pro sancto colit. Quanam de causa? Quia illum Ecclesiæ caput esse agnoscebat, eo confugit. Ex eo loco epistolam con-

Γ'.

Ἐδείχθη οὖν ἱκανῶς κατ' ἐμὴν γνώμην, ὅτι οὐ μόνον τῷ Πέτρῳ, ἀλλὰ καὶ τοῖς διαδόχοις αὐτοῦ ἔσται ἡ αὐτὴ ἐξουσία, μέχρι καὶ τῆς τοῦ αἰῶνος τούτου
B συμπερατώσεως. Δειχθήσεται δὲ ὅμως, καὶ ὅτι οὐκ ἄνευ ἐκείνου, τοῦ ἄκρου ἀρχιερέως, δύναται γίνεσθαι σύνοδος οἰκουμενική, ἢ ὅλως κληθείη ἂν οἰκουμενική, ἢ τὸ κῦρος ἕξει. Ὃ ἐν πολλοῖς μὲν καὶ ἄλλοις ἔστιν ἰδεῖν, ὡς ἐν τοῖς προειρημένοις προείπομεν, καὶ ἐν τοῖς ῥηθησομένοις λεχθήσεται· μάλιστα δὲ ἐν τῷ βίῳ τοῦ ἁγίου Στεφάνου τοῦ νέου· ὃν ὁ Μεταφραστὴς ἀκριβῶς γράφει τῇ εἰκοστῇ τρίτῃ τοῦ Νοεμβρίου· ἔνθα ὁ θεῖος Στέφανος ἐγκαλούμενος παρὰ τῶν αἱρετικῶν, ὡς οὐχ ὑποτάσσεται τῇ αὐτῶν συνόδῳ, ἣν φθάσαντες ἐκδεδώκασι κατὰ τῶν σεπτῶν καὶ ἁγίων εἰκόνων, ὃν ἐβιάζοντο ὑπογράψαι τῷ παρ' αὐτῶν ἐκτεθέντι ὅρῳ, φησίν· « Ἀνάγνωτέ μοι τὸν ὑμέτερον ὅρον· » καὶ ἤρξαντο λέγειν, « Ὅρος τῆς ἁγίας καὶ οἰκουμενικῆς ἕκτης συνόδου, Μὴ περαιτέρω
C πρόβαινε, μεγάλῃ τῇ φωνῇ ὁ ἱερὸς Στέφανος ἐβόησε· πῶς τολμᾶτε ἁγίαν καλέσαι τὴν ὑμετέραν σύνοδον, ἥτις τὰ ἅγια ἐβεβήλωσεν; Ἐκείνη γὰρ ἐν τῇ αὐτῆς πράξει, συνέθετο μὴ λέγειν τοὺς ἀποστόλους καὶ τοὺς μάρτυρας, ἁγίους. Ἀλλὰ ποῖ ἀπέρχῃ; Εἰς τὸν ναὸν τῶν Ἀποστόλων· εἰς τὸν ναὸν τοῦ μάρτυρος Γεωργίου. Πόθεν ἔρχῃ; Ἐκ τοῦ ναοῦ τῶν Τεσσαράκοντα. Διὰ τοῦτό φησιν ὁ θεῖος ἀνήρ, « Πῶς τολμᾶτε τὴν ὑμετέραν συναγωγὴν καλέσαι ἁγίαν, ὅτι αὐτὴ τὰ ἅγια ἐβεβήλωσε, καὶ οὐ θέλει τοὺς ἁγίους καλεῖσθαι ἁγίους; Ὢ τῆς ὑμετέρας ἀγνοίας! τοὺς ἀποστόλους τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ οὐ θέλετε καλεῖσθαι ἁγίους, καὶ τὴν ὑμετέραν κουστωδίαν, τὴν κατὰ τῆς Ἐκκλησίας συναθροισθεῖσαν, καλεῖτε ἁγίαν; Πῶς δὲ καὶ οἰκουμενικὴ
D ἂν κληθείη, ἐφ' ᾗ οὐχ ὁ Ῥώμης εὐδόκησε πρόεδρος, οὗ χωρὶς ἀδύνατον πάντως τὰ ἐκκλησιαστικὰ κανονίζεσθαι; » Ἀκούεις ὅτι οὐ δύναται καλεῖσθαι οἰκουμενικὴ σύνοδος, ἂν μὴ ὁ Ῥώμης συστήσει αὐτήν; καὶ ὅτι χωρὶς αὐτοῦ ἀδύνατόν ἐστι κανονίζεσθαι τὰ ἐκκλησιαστικά; Πῶς οὖν ὑμεῖς οὐ νοεῖτε ταῦτα; διότι οὐ θέλετε ἰδεῖν, οὐδὲ ἀκούειν τῶν εἰδότων· διὸ καὶ ἐβαπτίσθη ἅπαξ ἡ ὑμετέρα καρδία τῇ πεισμονῇ, καὶ οὐ δύναται ἀκούειν ἢ ὁρᾶν τὴν ἀλήθειαν. Ἔτι Μάξιμος διωκόμενος παρὰ τῶν αἱρετικῶν, τὴν πρεσβυτέραν Ῥώμην κατέλαβε, καὶ Μαρτῖνον τὸν ἁγιώτατον πάπαν εὗρεν, ὃν τῇ τρισκαιδεκάτῃ τοῦ Μαρτίου καὶ ἡ ἡμετέρα Ἐκκλησία δοξάζει ἅγιον.

(1) Martinus I, de quo Zonaras in lib. III. Vixit anno 645.

Τίνος ἕνεκεν; ἀλλ' ὅτι ὡς κεφαλὴν ἐκεῖνον τῆς Ἐκκλησίας ἐγίνωσκε, πρὸς αὐτὸν ἔδραμεν. Ἐκεῖθεν γράφει πρὸς Μαρτῖνον πρεσβύτερον Κύπρου ἐπιστολήν, ἧς ἡ ἀρχή· « Νόμῳ θείῳ κατὰ Θεὸν εὐθηνούμενος, θεοτίμητε Πάτερ· » μετ' ὀλίγα φησί· « Τῶν τοῦ νῦν ἁγιωτάτου πάπα Μαρτίνου συνοδικῶν. » Ὃν οὐκ ἂν ἔγραφεν ἁγιώτατον πάπαν, εἰ μὴ κύριον πάσης τῆς Ἐκκλησίας ἐγίνωσκε. Διὸ καὶ ἐδεήθη αὐτοῦ ποιῆσαι σύνοδον μετὰ τῶν ὑπ' αὐτὸν ἐπισκόπων, καὶ ἀναθεματίσαι τοὺς ἀρχηγοὺς τοῦ ἀσεβοῦς δόγματος, τῶν μίαν ἐπὶ Χριστοῦ θέλησιν ληρῳδούντων. Τοῦτο ἐν τῷ συναξαρίῳ τοῦ ἁγίου Μαξίμου γέγραπται, καὶ ἀναγνώτω ὁ βουλόμενος τῇ τρισκαιδεκάτῃ τοῦ Αὐγούστου. Εἰ οὖν καθ' ὑμᾶς οὐκ ἔστιν ἐκεῖνος ὁ δυνάμενος κανονίζειν, ἐξετάζειν, κυροῦν, διιθύνειν, κυβερνᾷν τὴν τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίαν, οἷα κυβερνήτης τὴν ναῦν διιθύνει, πῶς ταῦτα ἐγένοντο καὶ ἄλλα πλεῖστα καὶ ὅμοια τούτοις; ἃ διὰ τὸ μῆκος τοῦ λόγου ἐῶμεν. Εἰ γὰρ θελήσωμεν περὶ τούτων λέγειν, ἐπιλείψει ἡμᾶς διηγουμένους ὁ χρόνος. Πῶς δὲ καὶ ἀφορισμῷ αὐτοὺς καθυποβάλλοντος, οὐκ ἀντεῖπον οἱ παρ' αὐτοῦ ἀναθεματισθέντες; Καίτοι γε ἀρχιεπίσκοποι, καὶ ἐπίσκοποι, καὶ πατριάρχαι ἦσαν· ἀλλ' ὥσπερ Πατρὶ ἀκούοντες ὑπήκουον. Καὶ νῦν, οἱ μηδὲ τὰ ἐν ποσὶν εἰδότες, ἀντιλέγουσιν· οὓς ἐγὼ ἐναντίους κρίνω τῆς Ἐκκλησίας, ἐχθρούς τε καὶ πολεμίους, καὶ ἀντάρτας τῶν ἀποστολικῶν καὶ συνοδικῶν κανόνων· οἵτινες ὑποτάττεσθαι τῇ Ἐκκλησίᾳ καλῶς παρέδωκαν. Αὐτίκα γὰρ ἡ ρλη', Ἰουστινιάνειος Νεαρά, « Θεσπίζομεν, φησί, κατὰ τοὺς τῶν ἁγίων ὅρους, τὸν ἁγιώτατον τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης πάπαν, πρῶτον εἶναι πάντων τῶν ἱερέων· τὸν δὲ Κωνσταντινουπόλεως δευτέραν τάξιν ἐπέχειν μετὰ τὸν ἀποστολικὸν θρόνον. » Ἔτι ὁ πέμπτος τῆς ἐν Σαρδικῇ συνόδου κανών, τὰ αὐτὰ οὕτω λέγει. Ἔτι Ἀναστάσιος τοῦ ἁγίου Μαξίμου ὁ μαθητής, μετὰ τὴν συγγραφὴν τοῦ ἁγίου Μαξίμου φησὶ μετά τινα καὶ ἄλλα· ἔτι μὴν καὶ Μαρτίνου τοῦ παναγίου καὶ κορυφαίου ἀποστολικοῦ πάπα καὶ μάρτυρος, τοῦ πάσης ἀληθῶς τῆς ὑφ' ἥλιον ἐξάρχοντος. Ἔτι ὁ μέγας Γρηγόριος ὁ Θεολόγος ἐν τῷ εἰς τὸν μέγαν Βασίλειον ἐπιταφίῳ, φησίν, ὅτι ὁ πάπας τοῦ τότε καιροῦ ἀπέστειλε δύο ἐπισκόπους, Λουκίφερά τε καὶ Εὐσέβιον, εἰρηνεῦσαι τὴν Ἐκκλησίαν Καισαρείας Καππαδοκίας. Πῶς ἀπέστειλεν εἰς τὴν Ἀνατολὴν ὁ Ῥώμης ἀρχιερεύς, εἰρηνεῦσαι τὰς Ἐκκλησίας, εἰ μὴ ἄρχων ἦν καὶ κυβερνήτης πάσης τῆς οἰκουμένης; Ἔτι Ἀνατόλιος ὁ Κωνσταντινουπόλεως πατριάρχης ἐχειροτονήθη παρὰ Διοσκόρου τοῦ αἱρετικοῦ· ὁ δὲ ἁγιώτατος πάπας Λέων ἐν τῇ ἐπιστολῇ τῇ πρὸς Μαρκιανὸν βασιλέα μετὰ πολλὰ καὶ ἄλλα φησί· « Περὶ δὲ τῆς τοῦ πατριάρχου Ἀνατολίου χειροτονίας, ἀνεξέταστα εἰάσαμεν, διὰ τὸ προστεθῆναι αὐτὸν τῇ ὀρθοδόξῳ πίστει. » Ἰδοὺ φαίνεται ἀπὸ τούτου, εἰ ὁ Ἀνατόλιος προσέκειτο τῇ αἱρέσει τοῦ Διοσκόρου, ἐκρίθη ἂν παρ' ἐκείνου· καὶ οὐ δύνασθε

scribit ad Marinum Cypri presbyterum: « Divina lege secundum Deum locupletatus, Pater venerande. » Subdit paulo post: « Ex synodalibus actis Martini papæ nostri. » De qua nunquam scripsisset, ut de sanctissimo papa, nisi dominum totius Ecclesiæ cognovisset, eaque de causa rogavit, ut synodum suorum episcoporum cogeret, et impii dogmatis auctores anathematizaret, qui unam tantum voluntatem in Christo esse conviciabantur. Hoc in synaxario apud sanctum Maximum scriptum est: legat quilibet die decima tertia Augusti. Si ergo, ut vos arbitramini, is non est qui possit ordinare, inquirere, confirmare, dirigere, administrare Ecclesiam Dei, ut gubernator dirigit navim, quomodo hæc gesta sunt et alia multa his similia quæ propter sermonis prolixitatem omittimus? nam si de iis voluerimus dicere, in illis exponendis tempus nobis deerit? Quomodo cum ipsos excommunicationi subjecisset, qui ab eo anathematizati sunt non contradixerunt, quanquam essent episcopi, patriarchæ, archiepiscopi, sed tanquam patri obtemperantes paruerunt; nunc vero et qui neque ante pedes posita cernunt, contradicunt: quos ego Ecclesiæ adversarios, hostes et inimicos esse judico, et conspiratores adversus apostolicos et synodales canones qui recte docuerunt nos Ecclesiæ subjici oportere. Nam statim a principio 138 Justiniani novella (1): « Sancimus, inquit, secundum sanctorum decreta, sanctissimum veteris Romæ papam primum esse omnium sacerdotum, Constantinopolitanum vero secundum locum obtinere post apostolicam sedem. » Præterea quintus canon Sardicensis synodi eodem modo eadem scribit (2). Etiam Anastasius, S. Maximi discipulus, post historiam sancti Maximi, post quædam alia, inquit: « Ad hæc et Martini papæ sanctissimi, et capitis apostolici et martyris, totius Ecclesiæ Occidentalis principis. » Item magnus Gregorius Theologus in Epitaphio in magnum Basilium, inquit, quod ejus ætatis papa duos episcopos misit, Luciferum et Eusebium ad Ecclesiam Cæsareæ Cappadociæ pacificandam. Quomodo in Orientem misisset ad Ecclesias componendas, nisi princeps et gubernator fuisset totius orbis terrarum? Præterea Anatolius Constantinopolitanus patriarcha a Dioscoro hæretico est electus (3). Sanctissimus vero Leo papa in epistola ad Marcianum imperatorem post alia multa ait: « Electionem Anatolii patriarchæ nulla habita quæstione omisimus, eo quod orthodoxæ fidei se adjunxit. » Ecce ex hoc deprehenditur quod si Anatolius Dioscori hæresim secutus esset, ab eo utique fuisset judicatus: nec valetis contradicere, nam is erat Constantinopolitanus patriarcha: et si hujus judex, ergo et cæterorum, Alexandrini, Antiocheni et Hierosolymitani, itaque omnium judex. Agapetus papa

(1) Hæc novella Justiniani in impressis est 131, non 138. Idem scribitur et constit. de primatu papæ.

(2) Vide Theodoretum, lib. II, c. 21, et D. Thomam qui citat hunc locum.

præterea ipsemet (1) Constantinopolim est profectus, ubi Antimum Trapezuntium, qui erat Constantinopolitanus patriarcha, sed hæreticus, sede dejecit, in locumque ejus sanctissimum Menam sufficit. Unde hoc? nisi quod in omnes obtinet imperium, et quia jam inde ab initio id apostolo Petro a Deo tributum est et successoribus ejus. Proclus præterea de Romani pontificis assensu in sedem patriarchalem evectus est secundum Zonaram. Ecce ostensum est Romanum pontificem de Anthimo Constantinopolitano judicasse. Leo sanctissimus Dioscorum Alexandrinum et Juvenalem Hierosolymitanum condemnavit et ut de hæreticis judicium tulit. Felix sanctissimus Petrum Antiochenum deposuit et anathemati subjecit. Quamobrem cum Romanus sit summus pontifex, in omnes patriarchales sedes obtinet principatum. Quomodo ergo tunc, nunc vero non? Nemo dicere hoc audebit. Sed tunc, et nunc, et usque ad sæculi consummationem habebit imperium. Et ut plane intelligatis nos vera dicere, et quam habeat potestatem ea divina sedes, ad verbum Felicis epistolam adjungemus, quæ sic habet.

A ἀντειπεῖν, πατριάρχης γὰρ ἦν Κωνσταντινουπόλεως· εἰ δὲ τούτου κριτής, καὶ τῶν λοιπῶν ἄρα, τοῦ Ἀλεξανδρείας, τοῦ Ἀντιοχείας, καὶ τοῦ Ἱεροσολύμων· ὥστε κριτὴς πάντων ἐστίν. Ἔτι Ἀγαπητὸς ὁ πάπας ἦλθε σωματικῶς εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἔνθα καθεῖλεν Ἄνθιμον τὸν Τραπεζοῦντος, πατριάρχην γενόμενον Κωνσταντινουπόλεως, αἱρετικὸν ὄντα, καὶ ἀντ' αὐτοῦ χειροτονεῖ Μηνᾶν τὸν ἁγιώτατον. Πόθεν τοῦτο; ἢ ὅτι κατὰ πάντων ἔχει τὸ κράτος· καὶ ὅτι ἀρχῆθεν δέδοται τοῦτο παρὰ τοῦ Κυρίου τῷ ἀποστόλῳ Πέτρῳ, καὶ τοῖς μετ' αὐτόν. Ἔτι Πρόκλος συναινέσει τοῦ Ῥώμης, εἰς τὸν πατριαρχικὸν ἀνήχθη θρόνον, κατὰ τὸν Ζωναρᾶν. Ἰδοὺ ἐδείχθη ὅτι ὁ Ῥώμης ἔκρινε τὸν Κωνσταντινουπόλεως Ἄνθιμον· Λέων δὲ ὁ ἁγιώτατος, Διόσκορον Ἀλεξανδρείας, καὶ Ἰουβενάλιον Ἱεροσολύμων κατεδίκασε, B καὶ ὡς αἱρετικοὺς κατέκρινε. Φῆλιξ δὲ ὁ ἁγιώτατος, Πέτρον τὸν Ἀντιοχείας ἐκάθηρε, καὶ ἀναθέματι καθυπέβαλεν. Ὥστε ὁ Ῥώμης ἄκρος ὢν ἀρχιερεύς, κατὰ πάντων τῶν πατριαρχικῶν θρόνων ἔχει τὸ κράτος. Πῶς οὖν τότε, νῦν δ' οὔ; οὐκ ἔστιν ὅστις ἂν εἴπῃ, ἀλλὰ καὶ τότε καὶ νῦν, καὶ μέχρι τῆς τοῦ κόσμου συντελείας ἕξει τὸ κράτος. Ἵνα δὲ εἰδῆτε ὅτι ἀληθῆ λέγομεν καὶ ἥντινα ἐξουσίαν ὁ θεῖος θρόνος ἐκεῖνος ἔχει, αὐταῖς λέξεσι τὴν ἐπιστολὴν Φήλικος ἐπιθήσομεν, ἥτις καὶ ἔχει οὕτως·

Gloriosissimo et serenissimo filio Zenoni Augusto, Felix episcopus in Domino salutem (2).

Tuæ humanitati ea significari oportet quæ rerum ordo postulat, quod et significari par est in utilitatem serenitatis imperii tui. Ac veluti adessem rogo, ut meas preces admittas apud amicas et recens aures tuas, tanquam Christianissimus imperator, nulloque pacto pietas tua existimet nos alium magis benevolentia quam te prosequi, eo tamen excepto qui te cupit cum Deo pacem habere. Quoniam tu fideli corde permotus de temporalis sedis potestate non ambigis, atque æternæ vitæ retributionem ex superna voluntate pendere arbitraris, a mea parvitate suscipere digneris venerabilem et divinam beatissimi Petri principis apostolorum confessionem; cui cum regni claves creditæ sint, Christianissimo imperio tuo præparabit in cœlis cum angelis mansionem: qui cum primus incommutabilem et inculpatam in Dominum nostrum Jesum Christum fidem declarasset, ab ipso Salvatore beatificatus est; nam cum dixisset ad Dominum: « Tu es Christus Filius Dei vivi, » responsum ab eo tulit: « Beatus es, Simon Barjona, quia caro et sanguis non revelavit tibi, sed Pater meus qui in cœlis est; et super hanc confessionem tuam ædificabo Ecclesiam meam, et portæ inferi non prævalebunt adversus eam [18]; » ut ex ea tolleret, unde suum cognomen accepit, quod est Christus Jesus et Deus

Τῷ ἐνδοξοτάτῳ καὶ γαληνοτάτῳ υἱῷ, Ζήνωνι Αὐγούστῳ, Φῆλιξ ἐπίσκοπος ἐν Κυρίῳ, χαίρειν.

« Πρέπει τῇ σῇ φιλανθρωπίᾳ ταῦτα, ἃ πρέπει, τῇ τῶν πραγμάτων ἀπαγγεῖλαι τάξει· ἅπερ καὶ ἀνῆκεν ἀπαγγεῖλαι εἰς ὠφέλειαν τοῦ τῆς σῆς γαληνότητος C κράτους· καὶ καθάπερ ὡς ἐγγὺς τυγχάνων, παρακαλῶ, τὴν ἐμὴν ἱκετηρίαν δέξασθαι ταῖς φιλαγάθοις ὑμῶν ἀκοαῖς, ὡς Χριστιανικώτατος ὢν βασιλεύς· μηδαμῶς τε ἡ σὴ εὐσέβεια διανοηθείη, ἕτερόν τινα μετὰ καθαρᾶς τῆς διανοίας ἡμᾶς ἀγαπᾷν· πλὴν ἐκείνου τοῦ βουλομένου σε μετὰ τοῦ Θεοῦ εἰρήνην ἔχειν· ἐπειδήπερ ἐκ πιστῆς ὡρμημένος τῆς διανοίας, οὐκ ἀμφισβητεῖς τοῦ προσκαίρου θρόνου τὴν ἐξουσίαν, καὶ τῆς αἰωνίου ζωῆς τὴν ἀντίδοσιν ἐκ τῆς ἄνωθεν ῥοπῆς ἠρτῆσθαι· διά τε τῆς ἡμῶν βραχύτητος δέξασθαι καταξίωσον τὴν σεπτὴν καὶ θεόφραστον ὁμολογίαν τοῦ μακαριωτάτου Πέτρου, τοῦ πρωτοστάτου τῶν ἀποστόλων· ὃς καὶ τὰς τῆς βασιλείας κλεῖς ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος πιστευθείς, προευτρεπίσει τῇ φιλοχρίστῳ ὑμῶν βασιλείᾳ, τὴν ἐν D ὑψίστοις μετ' ἀγγέλων διαγωγήν. Ὃς καὶ τὴν ἀπαράλλακτον καὶ ἀμώμητον πίστιν εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν, καὶ μονογενῆ τοῦ Θεοῦ Υἱὸν, πρῶτος ἐκθέμενος, ἐμακαρίσθη ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Σωτῆρος· εἰπόντος γὰρ αὐτοῦ πρὸς τὸν Κύριον, « Σὺ εἶ ὁ Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος, » ἀκήκοε παρ' αὐτοῦ, « Μακάριος εἶ, Σίμων βὰρ Ἰωνᾶ, ὅτι σὰρξ καὶ αἷμα οὐκ ἀπεκάλυψέ σοι, ἀλλ' ὁ Πατήρ μου ὁ ἐν τοῖς

[18] Matth. XVI, 16-18.

(1) Vide Niceph. lib. XV.

(2) Vide eumdem lib. XVII et Platinam.

οὐρανοῖς· καὶ ἐπὶ ταύτῃ σου τῇ ὁμολογίᾳ οἰκοδομήσω μου τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ πύλαι ᾅδου οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς. » Τοῦ οὖν Σωτῆρος φήσαντος ὅτι πύλαι ᾅδου οὐ κατισχύσουσι τῆς αὐτοῦ Ἐκκλησίας, τοῦ ἐξᾶραι ἀπ' αὐτῆς τὴν ἀπ' αὐτοῦ ἐπωνυμίαν, ἥτις εἴρηται Χριστὸς Ἰησοῦς καὶ Θεοῦ τοῦ παντοκράτορος Υἱός. Πέτρος ὁ πρωτότοκος υἱὸς τοῦ διαβόλου, ὁ ἀναξίως εἰσπηδήσας τῇ Ἀντιοχέων ἁγίᾳ τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίᾳ καὶ μιάνας τὸν τῆς ἀρχιερωσύνης θρόνον Ἰγνατίου τοῦ μάρτυρος, ὃς τῇ δεξιᾷ Πέτρου τὴν ἀρχιερωσύνην ἐδέξατο, καὶ Εὐσταθίου τοῦ ὁμολογητοῦ καὶ προέδρου τῶν τριακοσίων δέκα καὶ ὀκτὼ ἁγίων Πατέρων, τῶν ἐν Νικαίᾳ ἀθροισθέντων, λέγειν ἐτόλμησεν, ὅτι οὐ δεῖ τὸν Χριστὸν καὶ Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ὀνομάζειν κατὰ τὴν θείαν τοῦ Σωτῆρος νομοθεσίαν, καὶ τὴν τῶν θείων Γραφῶν παράδοσιν, καὶ ἔκθεσιν τῶν Πατέρων· ἀλλὰ τὸν ἕνα τῆς Τριάδος, τὸ πάθος τὸ ὑπὲρ ἡμῶν ὑπομείναντα εἰς τὴν τῆς θεότητος οὐσίαν κατὰ τὴν Ἀρείου καὶ Ἀπολιναρίου καὶ Εὐνομίου παράδοσιν βουλόμενος διὰ τῆς τοιαύτης φωνῆς, ἀθετῆσαι μὲν τὴν σωτήριον ἐνανθρώπησιν· καθ' ἣν ὁ Χριστὸς καὶ τὸ πάθος ὑπέμεινε. Λέγεται δὲ καὶ εἷς ἐξ ἡμῶν, ὡς τοῦ σπέρματος Ἀβραὰμ ἐπιλαβόμενος; ἐπαυξῆσαι δὲ καὶ τὴν πολυθεΐαν· ὁ γὰρ νοῦς τοῦ λόγου τρεῖς θεοὺς παρεισάγει, ἕνα τεθνεῶτα, καὶ δύο ζῶντας. Λύει δὲ καὶ τὸ ὁμοούσιον· καὶ τὰς ἁγίας συνόδους ἐξωθεῖται, τήν τε ἐν Νικαίᾳ καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἐν Χαλκηδόνι. Ἀλλὰ καὶ τὴν ἁγίαν Παρθένον Μαρίαν μὴ προσδεχόμενος εὑρεθήσεται· εἰ γὰρ μὴ ἐξ αὐτῆς ὁ Λόγος σαρκωθεὶς ἐνηνθρώπησε, τίς χρεία τῆς Παρθένου; Διὰ τί δὲ καὶ ὁ Γαβριὴλ ἔλεγε πρὸς αὐτήν, «Τὸ γεννώμενον ἐκ σοῦ ἅγιον κληθήσεται Υἱὸς Θεοῦ· καὶ δώσει αὐτῷ Κύριος ὁ Θεὸς τὸν θρόνον Δαβὶδ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ; » Ἐπὶ πᾶσι δὲ τούτοις τοῖς ἀσεβέσι καὶ βλασφήμοις αὐτοῦ τολμήμασι, καὶ τὴν τρισάγιον λιτὴν νοθεῦσαι βουληθείς, διὰ τοῦ θέσθαι ἐν αὐτῇ, ὁ Σταυρωθεὶς δι' ἡμᾶς, μυρία ἄτοπα εἰργάσατο· καὶ πολλὰ παρ' ἡμῶν καὶ τῆς ἐν Χριστῷ ἀδελφότητος ὑμῶν τε καὶ τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ, καὶ τοῦ θεοσεβεστάτου ἀρχιεπισκόπου Ἀκακίου τῆς παρ' ὑμῶν βασιλευομένης καὶ φιλοχρίστου πόλεως παραινεθείς, ἐπιστρέψαι οὐκ ἠβουλήθη· καὶ διὰ τοῦτο νῦν ἡ ἁγία τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησία ταῖς μητρικαῖς αὐτῆς φωναῖς, ὡς πρὸς τὸν ἔξοχον αὐτῆς υἱὸν φθεγγομένη οὐ παύεται, ὦ φιλόχριστε βασιλεῦ, τῆς ἐμῆς τιμιότητος τὸν δεσμὸν ἐν ᾧ περισφίγγονται τὰ πλήθη τῶν πιστῶν, μὴ συγχωρήσῃς διαλυθῆναι τὴν τοῦ δεσπότου Χριστοῦ καὶ μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ ἐπωνυμίαν. Μὴ συγχωρήσῃς παραβιασθῆναι τὴν τρισάγιον ὑμνῳδίαν· ἥτις καὶ τὴν ὑμετέραν πόλιν διέσωσε κινδυνεύουσαν· ὡς ἀγγέλων παράδοσιν, ἀνόθευτον διαφύλαξον. Πέτρον τὸν τῇ Ἀρειανικῇ θρησκείᾳ ἐπακολουθήσαντα τῆς τῶν Ἀντιοχέων Ἐκκλησίας ἀπέλασον. Τίνος ἕνεκα Πέτρος τὴν ἐμὴν πίστιν ἀθετή-

A Omnipotentis Filius. Petrus primogenitus diaboli filius cum indigne se in Antiochenam Dei Ecclesiam insinuaverit, et pontificiam sedem Ignatii martyris coinquinaverit, qui Petri dextra pontificatum accepit, et Eustathii confessoris et præsidis 318 sanctorum Patrum qui apud Nicæam coacti sunt : ausus est dicere non oportere Christum vocare Filium Dei secundum divinam Salvatoris sanctionem divinarumque Scripturarum traditionem et Patrum expositionem, sed unum ex Trinitate passionem pro nobis sustinuisse secundum divinitatis essentiam, veluti Arius, et Apollinaris et Eunomius tradiderunt, his verbis adnixus salutiferam humanitatem convellere, secundum quam Christus passionem sustinuit. Fertur etiam et unus ex nostris tanquam
B de semine Abraham progenitus multiplicitatem deorum invexisse. Nam sensus verborum tres deos inducit, mortuum unum, duosque vivos, abolet autem et consubstantialem, sanctasque synodos reddit irritas, Nicænam, Constantinopolitanam et Chalcedonensem (1). Quin et Mariæ virginitatem non recipere reperietur. Si enim Verbum ex ea incarnatum non suscepit humanitatem, quid virgine opus est? Cur Gabriel dixit ad illam : « Quod ex te nascetur sanctum, vocabitur Filius Dei, et dabit ei Dominus sedem patris ejus [19]. » Præter hæc impia et contumeliosa facinora, cum adulterare trisagium conatus sit addendo, «Crucifixus propter nos, » in infinitas absurditates rem adduxit. Ac
C quamvis sæpius a nobis et a tua in Christo fraternitate sit monitus, et Orientalibus, et ab Acacio archiepiscopo vestræ regiæ urbis et Christi amicæ, convertere se nunquam voluit. Propterea nunc sancta Dei Ecclesia ex materno affectu non cessat tanquam ad præcipuum ejus filium verba faciens dicere : O Christi amice imperator, cultus nostri vinculum quo vinciuntur fideles, dissolvi ne patiaris, Christi Domini et unigeniti filii tui cognomen ne permittas violari, sanctissimam hymnodiam, quæ et urbem vestram servavit periclitantem, tanquam ab angelis traditam inviolatam conserva, Petrum Arianæ superstitionis sectatorem ab Antiochena Ecclesia deturba. Quamobrem Petrus mea fide abrogata scindit mundi consensum? Quanam
D de causa Petrus scindit tunicam meam desuper contextam? Deus Pater principi apostolorum præcipit, quomodo vocari suum filium oportet. Unigenitus in Petri confessione fundavit me, Spiritus sanctus quotidie testatur mihi dicens : « Ne quid judices scire, nisi Jesum Christum eumque crucifixum [20]. » Inimici, inobedientes, dolosi, extra vineam positi unigenitum Dei Filium mactantes et lapidantes et ligno crucis affigentes, ejus vestem non diviserunt, et Petrus vestem meam discindit? Portæ inferi non prævalebunt adversus me, et Pe-

[19] Luc. I, 32, 35. [20] I Cor. II, 2.

(1) Vide Niceph. lib. XVI et Platinam in Felice I.I.
(2) Vide octavam constit. Græc. apud Justinianum.

trus conatur meum parietem demoliri! Ego, religiosissime imperator, te regno pulsum reduxi, improbos et meis dogmatibus non parentes pro tuo funere tradidi, et potentiæ tibi viam reseravi, inimicos una cum eorum impio dogmate dejeci, antiquum tibi imperium a Deo impetravi, qui in cœlis regnat, a quo imperium accepisti. Respice ad tuum prædecessorem Marcianum, ejusque fidem libens amplectere. Hæreticam Petri tyrannidem radicitus quamprimum evelle. Valentini Eutychetisque discipulum ab arce dejice, et ab ecclesiastica administratione simulque et a sacerdotali dignitate præcipitari decernite. Reputa tecum, o maxime legitime fili et invicte imperator, quam certa ultione Chalcedonensis synodus sit vindicata, et quæ pœna de tuo hoste sumpta. Libera populos ab hæretica Petri doctrina. Hac tecum legatione fungitur sancta Dei catholica et apostolica Ecclesia; et ab ea ob jam expositas causas depositum in posterum in communionem ne recipiatis, vestrisque divinis litteris ut paries inter eum et Antiochenam Ecclesiam, intercedat, efficite. In locum vero illius virum sufficito qui operibus sacerdotium exornet, acerque sit custos Chalcedonensis sanctæ synodi suorumque decretorum. Omnipotens Deus imperium vestrum semper in pace custodiat. »

σας, ῥηγνύει τοῦ κόσμου τὴν σύνεσιν; Τίνος ἕνεκα Πέτρος ῥηγνύει τὸν χιτῶνά μου, τὸν ἄνωθεν ὑφαντόν; Ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ ἐνετείλατο τῷ κορυφαίῳ, τί δέοι καλεῖσθαι τὸν αὐτοῦ Υἱόν· ὁ Μονογενὴς ἐν τῇ ὁμολογίᾳ τοῦ κορυφαίου τῶν ἀποστόλων, ἐθεμελίωσέ με. Τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἐφ' ἑκάστης διαμαρτύρεταί μοι λέγον· Μὴ κρίνῃς εἰδέναι τε εἰ μὴ Ἰησοῦν Χριστὸν, καὶ τοῦτον ἐσταυρωμένον οἱ ἐχθροὶ, οἱ ἀπειθεῖς, οἱ ἐπίβουλοι, οἱ ἔξω τοῦ ἀμπελῶνος τὸν μονογενῆ τοῦ Θεοῦ Υἱὸν σφαγιάσαντες, καὶ λιθοβολήσαντες, καὶ τῷ ξύλῳ τοῦ σταυροῦ προσπήξαντες οὐ διεῖλον τὸν αὐτοῦ χιτῶνα, καὶ Πέτρος τῆς πίστεώς μου τὸν χιτῶνα διαῤῥήσσει; Αἱ τοῦ ᾅδου πύλαι οὐκ ἴσχυσαν κατ' ἐμοῦ, καὶ Πέτρος πειρᾶται τὸ τεῖχός μου καταβαλεῖν; Ἐγὼ, εὐσεβέστατε βασιλεῦ, ὠσθέντα σε τῆς βασιλείας ταύτης ἐπανήγαγον· καὶ τοὺς πονηροὺς καὶ ἀπειθεῖς τῶν ἐν ἐμοὶ θείων δογμάτων, δέδωκα ἀντὶ τῆς ταφῆς σου· δυνάμεώς τε ὁδὸν ἀνέῳξα ἔμπροσθέν σου· τοὺς σοὺς ἐχθροὺς καταβέβληκα μετὰ τοῦ ἀθεμίτου αὐτῶν δόγματος. Τὸ ἀρχαῖον κράτος ἐξῃτησάμην σοι παρὰ τοῦ ἐν ὑψίστοις βασιλεύοντος Θεοῦ, ἐξ οὗ καὶ τὸ βασιλεύειν εἴληφας. Ἀπόβλεψον εἰς τὸν προηγησάμενόν σου εὐσεβέστατον βασιλέα Μαρκιανὸν, καὶ τὴν ἐκείνου πίστιν ἀσμένως ἀσπάζου. Τὴν αἱρετικὴν Πέτρου τυραννίδα διὰ τάχους ἐκρίζωσον· τὸν Οὐαλεντίνου καὶ Εὐτυχέος μαθητὴν, ἀποδίωξον τῆς ἀκροπόλεως, καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς διοικήσεως, ἅμα καὶ τοῦ ἱερατικοῦ ἀξιώματος κατενεχθῆναι θεσπίσατε. Θεώρησον, ὦ γνησιώτατε υἱὲ καὶ ἀήττητε βασιλεῦ, ὁποία τῇ ἐν Χαλκηδόνι συνόδῳ ἀναμφισβήτητος ἐκδίκησις γέγονε, καὶ τοῦ σοῦ πολεμίου ἐκδίκησις, καὶ τῆς αἱρετικῆς διδασκαλίας Πέτρου τοὺς δήμους ἐκλύτρωσον. Ταῦτα πρεσβεύει ἡ ἁγία τοῦ Θεοῦ καθολικὴ καὶ ἀποστολικὴ Ἐκκλησία, ἵνα τὸν ὑπ' αὐτῆς καθαιρεθέντα διὰ τὰς προειρημένας αἰτίας, εἰς κοινωνίαν τοῦ λοιποῦ μὴ προσδέξησθε· ἀλλὰ διὰ θείων ὑμῶν συλλαβῶν τῆς Ἀντιοχέων πόλεως μεθόριον γενέσθαι παρασκευάσατε· ἀντ' αὐτοῦ δὲ καταστῆσαι ἄνδρα ἔργοις τὴν ἱερωσύνην κοσμοῦντα, φύλακά τε ἀκριβῆ τῆς ἐν Χαλκηδόνι ἁγίας συνόδου, καὶ τῶν ἐν αὐτῇ βεβαιωθέντων. Ὁ παντοκράτωρ Θεὸς διαφυλάξοι τὸ ὑμέτερον κράτος ἐν εἰρήνῃ διὰ παντός. »

XI.

Vides potestatem quam obtinet ea divina sedes? Audis quo pacto induit non solum Petri personam, verum etiam ipsius Jesu Christi, cum dicit: « Petrus fidei meæ tunicam scindit? » Inspicite igitur et videte sedulo totam epistolam, et agnoscite auctoritatem Romanæ Ecclesiæ: adjungamini illi et vos, nec veritati adversemini. Quamvis enim ex persona Ecclesiæ loquatur, is est tamen qui Ecclesiam dirigit ac gubernat. Addimus etiam præter hæc Orientalium doctorum testimonia. Cyrillus beatus Alexandriæ archiepiscopus, in *Thesauris* ita scribit (1): « Quod oportet nos tanquam membra caput sequi, id est, Romanum pontificem et apostolicam sedem, a qua debemus petere quid credere et sentire debemus ac tenere, quia ipsius tantum est confutare, redarguere, confirmare, ordinare, solvere et ligare. » Audis tu qui Cyrillo contradicis, nostri officii esse ut membra corpus, ita et nos apostolicam sedem

ΙΑ'

Ὁρᾷς ἣν ἔχει ἐξουσίαν ὁ θεῖος θρόνος ἐκεῖνος; Ἀκούεις πῶς ἐνδύεται οὐ τὸν Πέτρον μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τὸν Χριστὸν, ἐν τῷ εἰπεῖν, Πέτρος τῆς πίστεώς μου τὸν χιτῶνα διαῤῥήσσει; Βλέψατε οὖν καὶ ἴδετε ἀκριβῶς καὶ σκέψασθε τὴν ἐπιστολὴν πᾶσαν· καὶ σύνετε τὴν αὐθεντίαν τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας. Καὶ ἑνώθητε καὶ αὐτοὶ, καὶ μὴ μάχεσθε τῇ ἀληθείᾳ. Εἰ γὰρ ἀπὸ προσώπου τῆς Ἐκκλησίας ταῦτα λέγει, ἀλλ' αὐτός ἐστιν ὁ τὴν Ἐκκλησίαν ἰθύνων καὶ κυβερνῶν. Ἔτι προσθήσοιμεν καὶ ἀνατολικῶν διδασκάλων μαρτυρίας εἰς τοῦτο. Κύριλλος ὁ μακάριος Ἀλεξανδρείας ἀρχιεπίσκοπος ἐν τοῖς *Θησαυροῖς* οὕτω λέγει· « Ὅτι δεῖ ἡμᾶς ὡς μέλη ἐμμένειν τῇ κεφαλῇ ἡμῶν, τῷ τῆς Ῥώμης ἀρχιερεῖ, καὶ τῷ ἀποστολικῷ θρόνῳ, ἀφ' οὗ ἡμέτερόν ἐστι ζητῆσαι τί πιστεύειν καὶ τί δοξάζειν μέλλομεν καὶ κρατεῖν· ὅτι αὐτοῦ μόνου ἐστὶν ἐλέγχειν, ἐπιδιορθοῦν, ἐπιτιμᾷν, ἐπικυροῦν, διατιθέναι, λύειν καὶ δεσμεῖν. » Ἀκούεις ὁ ἀντιλέγων Κυρίλλῳ τῷ μα-

(1) Citat hunc locum etiam D. Thomas, sed aliter.

χαρίῳ, ὅτι ὀφείλομεν ὥσπερ τὰ μέλη τῷ σώματι, A οὕτω καὶ ἡμεῖς ἐμμένειν τῷ ἀποστολικῷ θρόνῳ· καὶ ὅτι αὐτοῦ μόνου ἐστὶ τὸ διευθύνειν καὶ κυβερνᾷν τὴν καθόλου τῶν Χριστιανῶν Ἐκκλησίαν. Εἰ οὖν οὕτω γράφει, ὡς οὕτω φρονῶν γράφει· εἰ δὲ οὕτως ἐφρόνει, οὕτω καὶ ἐποίει· εἰ δὲ ἐκεῖνος ὑποταγὴν καὶ αἰδῶ ἀπεδίδου τότε τῷ τῆς Ῥώμης ἀρχιερεῖ, τίς ἔσται ὁ ἀντιλέγων, ἀλλ' ἢ τινὲς ἀμαθεῖς καὶ ἀνόητοι; Τούτων οὖν μεμνημένῳ, ἔπεισί μοι καὶ σφόδρα γελᾷν· μᾶλλον δὲ κατ' ἀλήθειαν, οὐ γελᾷν, ἀλλὰ θρηνεῖν τε καὶ στενάζειν τοὺς οὕτως ἐθελοντὶ καμμύοντας τοὺς ὀφθαλμοὺς πρὸς τὸ φῶς, καὶ μηδ' ἀνεχομένους ἀκούειν τὸ ἀληθές. Τίς γάρ ἐστιν ὁ ἀρνησάμενος τὴν ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας ὁμολογουμένην ἐκφώνως ὁμολογίαν; ἤτοι τὸ τῆς πίστεως Σύμβολον; B ἐν ᾧ διαῤῥήδην ὁμολογοῦμεν, μίαν, ἁγίαν, καθολικὴν καὶ ἀποστολικὴν Ἐκκλησίαν, τὴν εἰς πάντα μέρη τῆς οἰκουμένης διεσπαρμένην. Ταύτην οὐκ ἄν ποτε μίαν τις εἴπῃ, ἂν μὴ αἱ λοιπαὶ πᾶσαι ὥσπερ μέλη συναρμολογούμεναι, κατὰ τὸν μακάριον Παῦλον, ἐμμένωσιν αὐτῇ ὡς κεφαλῇ· ἃ συναρμολογούμενα, ἓν ἀποτελοῦσι σῶμα. Καὶ ὥσπερ, κατ' αὐτὸν τὸν Ἀπόστολον, οὐ δύναται ὁ πούς, ἢ ἡ χείρ, ἢ ἄλλο μέλος τοῦ σώματος ἐρεῖν τῇ κεφαλῇ, Χρείαν σου οὐκ ἔχω, οὕτως οὐδὲ αἱ λοιπαὶ Ἐκκλησίαι δύνανται εἰπεῖν τῇ Ἐκκλησίᾳ τῆς Ῥώμης, Χρείαν σου οὐκ ἔχομεν. Πᾶσαι ἀπ' αὐτῆς τὸ κράτος ἔχουσι, καὶ πᾶσαι ὑπ' αὐτῆς στηρίζονται. Μαρτυρήσει τοῦτο πᾶσα ἡ τῶν διδασκάλων γραφή· καὶ ἐκείνη μὲν ὡς κεφαλὴ γινώσκουσα πάντα τὰ μέλη καὶ προμηθουμένη C τούτων ὡς ὑπερανῳκισμένη, ἀλγεῖ ἐπὶ τῇ ἀσθενείᾳ μέλους τινός, καὶ προμηθεῖται καὶ θεραπεύει ὡς προείρηται· λέγει γὰρ καὶ διαῤῥήδην βοᾷ· «Τίς ἀσθενεῖ, καὶ οὐκ ἀσθενῶ; τίς σκανδαλίζεται, καὶ οὐκ ἐγὼ πυροῦμαι;» Εἰ δὲ μέλος τι ἀποτμηθῇ ἀπ' αὐτοῦ τοῦ σώματος, σέσηπε καὶ ὄζει, οὐμενοῦν βλάπτει τὴν κεφαλήν, ἀνωτέραν πόνων καὶ ἀλγηδόνων οὖσαν. Δεῖ δὲ τοὺς τὸ Σύμβολον ὁμολογοῦντας, καὶ μίαν Ἐκκλησίαν κηρύττοντας, γινώσκειν τίς ἐστιν αὕτη ἡ μία ἁγία καθολικὴ καὶ ἀποστολική· ἢ γὰρ δυτική ἐστιν ἢ ἀνατολική, ταυτὸν δ' ἐστὶν εἰπεῖν· ἢ ἡ Λατίνων, ἢ ἡ Γραικῶν· ἄλλη γὰρ παρὰ ταύτας οὐκ ἔστιν· αἱ γὰρ ἄλλαι παρὰ ταύτας θρησκεῖαι παρασυναγωγαί εἰσι, καὶ πλήρεις αἱρέσεων. Ἀρίθμησον ἀκριβῶς D καὶ ἴδε, ὅτι εἰ μὲν τὴν τῶν Γραικῶν ἐννοεῖς Ἐκκλησίαν εἶναι ταύτην, ἣν τὸ Σύμβολον ἀξιοῖ, εἰς οὐδὲν τὴν ὁμολογίαν τοῦ Πέτρου συγκλείεις· ἧς πύλαι ᾅδου οὐ κατισχύσειν ἐπηγγείλατο ὁ Χριστός· πᾶσα γὰρ ἡ τῶν Γραικῶν Ἐκκλησία, μᾶλλον δὲ ἡ Ἀνατολὴ πᾶσα, κατεπόθη ὑπὸ τοῦ Μωάμεθ, ἢ οὐχ ὁρῶμεν ὅτι πάντες καὶ πατριάρχαι, καὶ ἐπίσκοποι καὶ ἱερεῖς, ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τοῦ Μωάμεθ εἰσί, καὶ ὑπ' αὐτοῦ λαμβάνουσι τὴν ἐξουσίαν τῆς ἀρχιερωσύνης; καὶ τὸν ποῦν αὐτοῦ κατασπάζονται, καὶ ὑπὲρ αὐτοῦ καὶ μὴ βουλόμενοι εὔχονται. Ποῦ ἄρα θήσεις, τό, Πύλαι ᾅδου, τουτέστιν αἱρετικῶν στόματα, οὐ κατισχύσουσι τῆς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας; Ἐκεῖ ἔνθα οὐ μόνον

sequi: quodque ad eam solum pertinet dirigere et gubernare catholicam Dei Ecclesiam. Si ergo ita scribit, ut sentit scribit. Si sic sentiebat, ita et agebat. Si is obedientiam et reverentiam tunc Romano pontifici exhibebat, quis contradicit, nisi indoctus fortasse vel stultus? Hæc igitur mecum reputanti subit mihi vehementer ridere, seu deflere potius, ac vicem eorum dolere qui sponte oculos comprimunt adversus lucem, nec veritatem sustinent audire. Quis est qui neget confessionem sublimi voce ab Ecclesia decantatam, sive fidei Symbolum? in quo aperte confitemur unam sanctam catholicam et apostolicam Ecclesiam, in omnes terræ partes disseminatam. Hanc nemo unquam dixerit unam, nisi cæteræ omnes tanquam membra coagmentatæ, secundum beatum Paulum, eam veluti caput sequantur, quæ omnia simul juncta unum conficiunt corpus; et ut secundum eumdem apostolum, non potest pes vel manus, vel aliud corporis membrum capiti dicere: Non opus habeo te, ita nec cæteræ Ecclesiæ Romanæ possunt Ecclesiæ dicere: Non indigemus te. Omnes ab illa auctoritatem capiunt, et omnes ab illa confirmantur. Testabuntur id omnes doctorum scripturæ. Illa namque ut caput omnia membra recognoscens, et [10*] de omnibus æque sollicita, ut quod in suprema situm sit parte, mœret si membrum aliquod langueat curamque illius gerit et ad sanitatem perducit, ut dictum est. Inquit enim et aperte clamat: «Quis infirmatur, et ego non infirmor? Quis scandalizatur, et ego non uror [11]?» Si vero membrum aliquod abscindatur, marcescit et male olet; sed caput (quod alioqui nec laboribus nec cruciatibus cedit) minime lædit. Oportet autem qui Symbolum confitentur, et unam Ecclesiam prædicant, nosse qualisnam ea sit, una, sancta et apostolica Ecclesia. Ea est aut Occidentalis aut Orientalis, quod idem est ac si dicas Latina vel Græca; alia namque præter has non reperietur: aliæ enim præter has superstitiones sunt, falsæ synagogæ et hæresibus refertæ. Enumera diligenter et vide. Quod si Græcorum arbitraris Ecclesiam esse hanc quam Symbolum designat, in nihilum Petri confessionem concludis, adversus quam portas inferi non prævalituras professus est Christus; nam omnis Græcorum Ecclesia, imo vero totus Oriens a Mahomete absorptus est. Nonne videmus omnes patriarchas atque episcopos ac sacerdotes in potestatem venisse Mahometis et ab eo petere sacerdotii facultatem? et pedibus ejus advolvuntur, et pro eo etiam inviti deprecantur? In quo loco collocabis; portæ inferi, id est hæreticorum, ora adversus Christi Ecclesiam non prævalebunt? Eo loco, ubi non solum ora hæreticorum dominantur illi, sed etiam impii et alienigenæ imperium tenent? eo loco ubi nec sacrificare tuto possis, nec nola, vel tintinnabulum, nec crucis signum apparet? eo loco, ubi nemo libere

[10*] I Cor. xii, 12-22. [11] II Cor. xi, 29.

potest dulce Christi nomen proferre? Si vero protulerit, in duas partes disciinditur; eo loco ubi si sacerdotes sacrificantes inventi fuerint, Christi hostes ingrediuntur atque subsannant? proterunt altaria et profanant et Sancta projiciunt, et plagas sacerdotibus infligunt, et protrudunt, et derident Christianorum religionem? Nequaquam. Sed ibi oportet esse, ubi Christi signum refulget, et Ecclesiæ exornantur, nola, imagines, et altaria omnia magno cum cultu conspiciuntur, et adorantur et sacerdotibus eminus reverenter assurgunt populi: ibi ubi palam Christi fides prædicatur; ibi (1) ubi terræ reges et principes venientes ad sacra loca inspicienda et apostolorum capita adoranda, una cum illis et præside eorum pontificem adorant et ejus pedibus advolvuntur; ibi ubi festi dies, psalmodiæ, preces, sine metu celebrantur, ubi nemo reformidat sibi quemquam adversari; ibi ubi summus pontifex doctores et prædicatores in omnem terram dimittit ad prædicandum et annuntiandum verbum Dei, Christi imitatione, imo Salvatoris nostri vices in terris gerens. Nam sicut is apostolis dixit: « Ecce mitto vos, euntes in mundum universum, prædicate Evangelium omni creaturæ [11], » ita et hic in universum orbem magistros mittit magna cum cura, qui non solum ad Christianos proficiscuntur. sed etiam ad omnes gentes; vel ex sancti Francisci ordine, vel Dominici, vel ex alia regula. Ergo ibi Ecclesiam confitebimur, ubi non est hæresis, nec iniquitas, neque infidelitas, imo vero firma fides et inconcussa. At non ita apud Orientales, ubi abundat iniquitas et infidelitas. Nec meus sermo est hic, sed Theodorus Studites prodeat et dicat hoc testimonium, quod nemo poterit inficiari, in decima quinta catechesi, quam legitis quidem, at non intelligitis, quia non vultis. Videtur enim doctor hic adversus oppugnatores imaginum pugnare, quando dicit: « Audio autem quod Romæ, principis apostolorum Petri claves proponuntur ad adorandum, atque in honore haberi: quanquam non claves sensibiles Dominus ei tradidit, sed intellectuales ad ligandum et solvendum. At illi argenteas populo proponunt ad adorandum, tanta igitur apud eos est fides, et ibi solida petra fidei secundum Dei verbum fundata. Hic vero, ut videtur, abundat infidelitas ac improbitas. » Vides quod et beatus hic ibi confitetur solidam esse fidem; nec in Petro tantum, sed et in ejus successoribus. Hæc quidem cum audiatis et videatis, nec possitis contra respicere, velut adversus refulgens et coruscans lumen veritatis, ad ea confugitis quæ nefas est dicere scilicet peccatorem esse Romanum pontificem et carnalibus voluptatibus inservientem, et ideo nolle vos honorem et reverentiam debitam exhibere.

A αἱρετικῶν στόματα, κατεκυρίευσαν αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ ἀσεβεῖς καὶ ἀλλότρια ἔθνη αὐτῆς κατεκράτησαν; ἐκεῖ ἔνθα οὐδὲ ἱερουργεῖν ἐπ' ἀδείας ἔστιν, οὐδὲ σήμαντρον, οὐδὲ τὸ τοῦ σταυροῦ σημεῖον ἐμφαίνεται; ἐκεῖ, ἔνθα οὐ δύναιταί τις εἰπεῖν παῤῥησίᾳ τὸ γλυκὺ τοῦ Χριστοῦ ὄνομα; εἰ δὲ εἴπῃ διχῶς διαιρεῖται· ἐκεῖ, ἔνθα ἱερουργούντων τῶν εὑρισκομένων ἱερέων, οἱ τοῦ Χριστοῦ ἐχθροὶ εἰσέρχονται καὶ μυκτηρίζουσι, καὶ καταπατοῦσι καὶ βεβηλοῦσι τὰ θυσιαστήρια, καὶ ῥίπτουσι τὰ Ἅγια, καὶ τύπτουσι τοὺς ἱερεῖς καὶ ὠθοῦσι, καὶ γελῶσι τὴν τῶν Χριστιανῶν θρησκείαν; οὐμενοῦν. Ἀλλ' ἐκεῖ δεῖ εἶναι, ἔνθα καὶ τὸ τοῦ Χριστοῦ σημεῖον διαλάμπει, καὶ αἱ Ἐκκλησίαι κεκοσμημέναι τυγχάνουσιν οὖσαι, καὶ σήμαντρα, καὶ σημαῖαι, καὶ θυσιαστήρια πάντα μετὰ τιμῆς ὁρῶνται B καὶ προσκυνοῦνται· καὶ τοῖς ἱερεῦσι μακρόθεν μετ' αἰδοῦς ὑπεξίστανται οἱ λαοί· ἐκεῖ, ἔνθα κηρύττεται διαῤῥήδην ἡ τοῦ Χριστοῦ πίστις· ἐκεῖ, ὅπου οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς καὶ οἱ ἄρχοντες ἐρχόμενοι ἱστορῆσαι τοὺς ἱεροὺς τόπους, καὶ τῶν κορυφαίων προσκυνῆσαι τὰς κάρας, σὺν ἐκείναις προσκυνοῦσι καὶ τὸν προκαθεζόμενον ἀρχιερέα, καὶ ἀσπάζονται τοὺς πόδας αὐτοῦ. Ἐκεῖ, ἔνθα πανηγύρεις γίνονται παῤῥησίᾳ, καὶ ψαλμῳδίαι καὶ προσευχαί. Ὅπου φόβος οὐδεὶς, τινὰ εἰπεῖν τοὐναντίον. Ἐκεῖ, ἔνθα ὁ ἄκρος ἀρχιερεὺς ἐκπέμπει διδασκάλους καὶ κήρυκας εἰς πᾶσαν τὴν οἰκουμένην, κηρύττειν καὶ καταγγέλλειν τὸν τοῦ Θεοῦ λόγον· μιμητὴς τοῦ Χριστοῦ ὢν, μᾶλλον δὲ ἀντ' αὐτοῦ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπὶ τῆς γῆς C ὑπάρχων. Ὥσπερ γὰρ ἐκεῖνος τοῖς ἀποστόλοις ἔφη, « Ἰδοὺ ἀποστέλλω ὑμᾶς, πορευθέντες εἰς τὸν κόσμον ἅπαντα, κηρύξατε τὸ Εὐαγγέλιον πάσῃ τῇ κτίσει, » οὕτω καὶ οὗτος ἀποστέλλει διδασκάλους εἰς πάντα κόσμον τῇ προμηθείᾳ αὐτοῦ· οἳ οὐ μόνον εἰς Χριστιανοὺς πορεύονται, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ ἔθνη πάντα· ἢ ἐκ τοῦ σχήματος τοῦ ἁγίου Φραγκίσκου ἢ ἐκ τοῦ ἁγίου Δομενίκου, ἢ ἐξ ἄλλου του τάγματος. Ἐκεῖ τοίνυν ὁμολογήσομεν εἶναι τὴν Ἐκκλησίαν, ἔνθα οὐκ ἔστιν αἵρεσις, ἢ ἀνομία ἢ ἀπιστία· ἀλλὰ μᾶλλον ὑπάρχει ἡ πίστις ἀῤῥαγὴς καὶ ἀκλόνητος· ἀλλ' οὐκ ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ἔνθα πλεονάζει ἡ ἀπιστία καὶ ἡ ἀνομία. Καὶ οὐκ ἐμὸς οὗτος ὁ λόγος· ἀλλὰ παρίτω Θεόδωρος ὁ Στουδίτης, καὶ εἰπάτω τὴν μαρτυρίαν ταύτην ἣν οὐ δυνήσεταί τις ἀρνήσασθαι· ἐν D τῇ πεντεκαιδεκάτῃ κατηχήσει αὐτοῦ, ἣν ἀναγινώσκετε μὲν, οὐ νοεῖτε δὲ, διότι οὐ θέλετε, τοιαῦτα εὕρομεν· φαίνεται γὰρ ὁ διδάσκαλος οὗτος κατὰ τῶν Εἰκονομάχων μαχόμενος, ἔνθα φησίν· « Ἀκούω δὲ ὅτι ἐν Ῥώμῃ καὶ τὰς κλεῖς τοῦ ἀποστόλου προτίθενται εἰς προσκύνησιν, καὶ διὰ τιμῆς ἄγουσι· καίτοι γε, οὐ κλεῖς αὐτῷ αἰσθητὰς ὁ Κύριος ἔδωκεν, ἀλλὰ τὰς διὰ λόγου πρὸς τὸ δεσμεῖν καὶ λύειν. Ἐκεῖνοι δὲ ἀργυρᾶς πεποιηκότες, προτίθενται τῷ λαῷ εἰς προσκύνησιν. Τοσαύτη αὐτῶν ἐστιν ἡ πίστις.

[11] Marc. XVI, 15.

(1) Opponit elegantissime Ecclesiam Romanam Græcæ. Idem potest dici de hæreticis nostri temporis, et eorum Ecclesiis.

Κἀκεῖ μὲν ἡ πίστις, ἀῤῥαγὴς καὶ ἀκλόνητος· ἐνταῦθα δὲ ὡς ἔοικε, πλεονάζουσα ἡ ἀπιστία καὶ ἀνομία. » Ὁρᾷς ὅτι καὶ ὁ μακάριος οὗτος ἐκεῖ τὴν ἀῤῥαγῆ πίστιν ὁμολογεῖ εἶναι, καὶ οὐ τῷ Πέτρῳ μόνῳ, ἀλλὰ καὶ τοῖς διαδόχοις αὐτοῦ. Ταῦτα μὲν ὁρῶντές τε καὶ ἀκούοντες, πρὸς ἃ οὐδ' ἀντιβλέψαι δύνασθε, ὡς τὸ λαμπρὸν καὶ ἀστράπτον τῆς ἀληθείας φῶς ὄντα, πρὸς ὃ οὐ θέμις εἰπεῖν καταφεύγετε· ὅτι ἁμαρτωλός ἐστιν ὁ τῆς Ῥώμης ἀρχιερεὺς, καὶ ἡδοναῖς δουλεύει σαρκίναις, καὶ διὰ τοῦτο οὐ θέλομεν εὐλάβειαν, καὶ αἰδῶ τὴν πρέπουσαν ἀποδοῦναι.

ΙΒ'.

Τοῦτο γὰρ εἰ καὶ φθάσαντες ἀπεκρίθημεν, ἀλλ' νῦν πάλιν τελεώτερον πρὸς ὑμᾶς λέγοιμεν, ὅτι ψεύδεσθε διαῤῥήδην· οὐ γὰρ διὰ τὸ εἶναι αὐτὸν ἁμαρτωλὸν οὐ θέλετε ὑπακούειν ἐκείνῳ, ἀλλὰ διὰ τὸ εἶναι Λατῖνον, καὶ διὰ τὸ κείρειν τὸν πώγωνα· εἰ γὰρ ἐφεύγετε ἐκεῖνον διὰ τὴν ἁμαρτίαν, ἐφεύγετε ἂν ὑμᾶς αὐτοὺς, ἁμαρτωλοὺς ὄντας. Πῶς οὖν ἐκεῖνον οἴδατε κρίνειν, τοὺς δὲ ὑμετέρους οὐ κρίνετε; Πάντες οἱ τῆς Ἀνατολῆς ἀρχιερεῖς εἰσιν ἅγιοι; Τοῦτο οὐκ ἔχετε δεῖξαι. Οὐκοῦν οὐχ ὡς ἁμαρτωλὸν φεύγετε, ὅτι οὐδ' ὑμεῖς ἀναμάρτητοι τυγχάνετε, ἀλλ' ὅτι ἐστὶ Λατῖνος, καὶ ὡς ἑτερόδοξον ἔχετε· τοὺς γὰρ Λατίνους ὑμεῖς ὡς ἀλλοτρίους τῆς πίστεως ἡγεῖσθε· καὶ φεύγειν ἀπ' αὐτῶν ὡς ἀπὸ προσώπου ὄφεως, τοὺς ἁπλουστέρους διδάσκετε. Καὶ τοῦτο δῆλον· εἰ γάρ τις Λατίνων φαίνεται ἅγιος, οὐ θέλετε κἂν τοῦτον προσαγορεῦσαι· ἀλλὰ μᾶλλον καὶ βλασφημεῖτε· τοὺς δὲ Γραικοὺς, εἰ καὶ ἀσελγέστατοι εἶεν καὶ μωρότατοι, μόνον εἰ λέγοιεν κατὰ Λατίνων, ἔχετε αὐτοὺς ἁγιωτέρους πάντων· ὥσπερ πολλοὺς μὲν καὶ ἄλλους, καὶ τὸν καλούμενον Παλαμᾶν, καὶ τὸν Ἐφέσου Μάρκον· ἀνθρώπους οὔτ' ἄλλως φρενήρεις, ἀλλὰ καὶ δοξοσοφίας ἐμπεπλησμένους· μηδεμίαν ἀρετὴν ἢ ἁγιωσύνην ἐν ἑαυτοῖς ἔχοντας, μόνον διὰ τὸ λέγειν καὶ συγγράφειν κατὰ Λατίνων, δοξάζετε καὶ ὑμνεῖτε, καὶ εἰκόνας ἐγκοσμεῖτε αὐτοῖς, καὶ πανηγυρίζοντες, στέργετε αὐτοὺς ὡς ἁγίους καὶ προσκυνεῖτε· τοὺς δὲ Λατίνους, εἰ καὶ φθάσασα ἁγίους ἡ Ἐκκλησία ἐδόξασεν, ὑμεῖς ἀφειδῶς βλασφημεῖτε. Οὕτω καὶ περὶ τοῦ ἄκρου ἀρχιερέως ποιεῖτε· οὐ γὰρ ἔχετε αὐτὸν ὅλως Χριστιανὸν, διὰ τὸ εἶναι Λατῖνον· τοῦτο γὰρ ὑπ' ὀδόντα τρύζετε βλασφημοῦντες. Καὶ αἰδούμενοι τὸν τῶν κρατούντων φόβον, πρὸς τὸ ἄλλο καταφεύγετε ὡς ἀράχνης ἀποσκίασμα· λέγοντες αὐτὸν ἁμαρτωλὸν, καὶ τὰ λοιπὰ λοιδοροῦντες. Ὁρᾶτε μὴ ἀκούσητε τὸ, « Ὁ ἀναμάρτητος ἐξ ὑμῶν, λίθον πρῶτος βαλλέτω· » ἤγουν, ὁ μὴ ποιήσας ἁμαρτίαν, ἀρξάτω κρίνειν περὶ ἁμαρτίας, καὶ « Μὴ κρίνετε, ἵνα μὴ κριθῆτε. » Μὴ οὖν προφασίζεσθε, ἀδελφοὶ, προφάσεις ἐν ἁμαρτίαις. Οὐκ ἔστιν ὑμέτερον ἐξετάζειν τοὺς ἄρχοντας ὑμῶν ὑπὲρ ἁμαρτιῶν· πάντων τῶν διδασκάλων βοώντων, καὶ Ἰωάννου τοῦ χρυσοῦ τὴν γλῶτταν, ἐν πολλοῖς μὲν καὶ ἄλλοις αὐτοῦ λόγοις, καὶ ἐν τῷ λόγῳ ὃς ἐπιγραφὴν ἔχει, « Ὅτι δεῖ τιμᾷν τοὺς πνευματικοὺς διδασκάλους καὶ μὴ λοιδορεῖν αὐτούς· » ἡ δὲ ἀρχὴ τοῦ λόγου, « Οὐδὲν οὕτως ἐλευθεροστομεῖν παρασκευάζει, » μετ' ὀλίγα φησίν· « Εἰ γὰρ οἱ κακολογοῦντες πατέρα ἢ μητέρα, γονεῖς σαρκικοὺς, κατὰ τὸν νόμον

A XII.

Ac tametsi his in præcedentibus responderimus, exactius rursus vobis dicimus quod aperte mendaces estis. Nam non quia peccator est refugitis ei obedire, sed quia Latinus est, et barbam tondet. Si enim illum vitaretis propter peccatum, vosmetipsos vitaretis, quia estis peccatores. Quomodo ergo nostis eum judicare, vestros vero non judicatis? Omnesne Orientis sacerdotes sancti sunt? Vos hoc non potestis demonstrare. Non ergo illum tanquam peccatorem devitatis, quia nec vos sine peccato estis, sed quia Latinus et ab opinionibus vestris evariat. Vos namque Latinos tanquam a fide alienos existimatis, et ab eis refugere tanquam B a facie serpentum simpliciores edocetis; idque liquido patet. Ac si quis ex Latinis videtur sanctus, vos hunc salutare non vultis, imo vero maledicta ingeritis. Græcos quamvis flagitiosissimos et stultissimos, si solum adversus Latinos dicant, omnium sanctissimos arbitramini: inter alios quidem multos quemdam, qui vocatur Palamas, et Ephesi Marcum, hominem nec satis mentis compotem, sed tumidum sapientiæ ostentatorem, nulla virtute vel sanctitate subnixos, quia loquuntur solum et scribunt contra Latinos, extollitis et celebratis, eorumque imagines exornatis, festumque agentes diem colitis ac veluti sanctos adoratis, Latinos vero quamvis jampridem Ecclesia pro sanctis colendos duxerit, vos incessanter blasphematis. Ita C et de summo pontifice facitis: nam illum omnino Christianum esse non existimatis, quia Latinus. Id enim sub dentibus stridetis maledictis incessentes, et eorum qui rerum potiuntur metum reveriti, ad aliud quasi aranei umbram confugitis, eum peccatorem appellantes, ac cætera convicia effundentes. Cavete ne id audiatis: « Qui vestrum est sine peccato primus lapidem tollat [23], id est, qui peccatum non commisit, incipiat judicare de peccato; et, Non judicate, ut non judicemini [24]. » Ne captetis occasionem, fratres, in peccatis. Non est officii vestri de peccatis principum vestrorum inquirere, doctoribus omnibus aperte clamantibus, et Joanne lingua aurea in multis quidem orationi- D bus, et in oratione cujus est titulus: Quod oportet colere suos magistros spirituales, non maledicere illis. Principium orationis: « Nulla res ad loquendi licentiam magis allicit, » paulo post inquit: « Si qui patri vel matri maledicunt parentibus secundum carnem, ex lege morte moriuntur: qualinam dignus erit pœna, qui virum spiritualem,

[23] Joan. VIII, 7. [24] Matth. VII, 1.

magis quam multos parentes necessarium, audet maledictis incessere? non reformidans ne terra dehiscens ipsum de medio tollat, vel fulmen de cœlo demissum maledicam linguam adurat. » Audistis quid Mosis sorori contigerit, cum fratrem suum accusasset et principem [25], *quomodo impura facta est, et in lepram incidit, maximamque infamiam subiit? fratreque de ea sollicito, Deumque deprecante, veniam non impetravit?* Et paulo post : « Et Deum placare non potuit, sed magnam pœnam perpessa est; » ut intelligamus quam magnum crimen sit principes redarguere, et de aliorum vita judicare. Et post pauca : « Si in carnalibus parentibus ita, quanto magis in spiritualibus parentibus hanc servare legem oportet, et unumquemque in vita laborare et sollicitum esse, ne in illa die audiamus, *Hypocrita, cur festucam vides in oculo fratri tui, trabem vero in oculo tuo non vides* [26]? » Et statim postea, cum principes a subditis coluntur, ipsis objicitur, ut Heli dixit Deus, « Cepi te ex domo patris tui [27]. » Si vero contumelia afficiantur, ut in Samuele, « Non te abjecerunt, inquit, sed me [27*]. » — « Qui sacerdotem honorat, Deum honorat. » — « Qui didicit sacerdotem contemnere in via progressus, et adversus Deum erit contumeliosus. — « Qui vos recipit, inquit, me recipit [28], » et : « Honorifica, inquit, sacerdotes tuos [29]. » — « Inde Judæi didicerunt Deum contemnere, quia Moysem contempserunt, eumque lapidibus impetiverunt. Ac si quis sacerdotibus debitam exhibuerit reverentiam, multo magis id erga Deum egerit, et quamvis improbus sit sacerdos, videns Deus, quod ejus causa etiam indignum honoras, ipse retributionem reddet tibi. » Et rursus post pauca : « An nescitis quod sacerdos nuntius Dei est? Non enim ex se dicit quæ dicit. Si contemnis sacerdotem, non eum contemnis, sed Deum qui ipsum elegit; et unde dignoscitur, (inquit,) Deum ipsum elegisse? Ergo si hac es in opinione, spes tua inanis est reddita. Si enim per eum Dominus nihil operatur, neque lavacrum habes, neque mysteriorum es particeps, et benedictionibus non frueris. Non igitur Christianus es. Quid ergo, inquit, omnes elegit Deus? Per omnes ipse operatur, quanquam indigni sunt, quia populus salvatur; nam si per asinam et Balaam scelestum hominem operatus est, multo magis per sacerdotem. Si per Judam operatus est, et per falsos prophetas prophetantes, quibus dicit : « Nescio vos, discedite a me, qui operamini iniquitates [30], » multo magis per sacerdotes operabitur. Nam si nos principum vitam scrutari oporteret, oporteret et nos magistrum eligere; et quæ supra sunt, infra fient : supra pedes, infra caput. Si fratrem tuum tibi judicare non concedit, multo magis neque tuum doctorem. » Et post pauca : « Tu ovis es, ne sis anxie curiosus adversus pastorem, ne de his quæ

A θανάτῳ τελευτῶσι, ποίας ἄξιος ἔσται τιμωρίας, ὁ τὸν πολλῶν τῶν γονέων ἀναγκαιότερον ὄντα πνευματικὸν ἄνδρα τολμῶν λέγει κακῶς, καὶ οὐ δεδοικὼς μή ποτε διαστᾶσα ἡ γῆ, παντελῶς αὐτὸν ἀφανίσει, ἢ σκηπτὸς ἄνωθεν κατενεχθεὶς, καταφλέξει τὴν κακήγορον γλῶσσαν; Οὐκ ἤκουσας τί πέπονθεν ἡ Μωσέως ἀδελφὴ, κατειποῦσα τοῦ ἰδίου ἀδελφοῦ καὶ ἄρχοντος, πῶς ἀκάθαρτος γέγονε καὶ εἰς λέπραν ἐνέπεσε, καὶ τὴν ἐσχάτην ὑπέμεινεν ἀτιμίαν; Καὶ τοῦ ἀδελφοῦ παρακαλοῦντος, καὶ τῷ Θεῷ προσπίπτοντος, οὐδεμιᾶς ἔτυχε συγγνώμης; « Καὶ μετ' ὀλίγον, « Καὶ οὐκ ἴσχυσεν ἵλεων ποιῆσαι τὸν Θεόν· ἀλλὰ καὶ σφοδρῶς ἐπετιμᾶτο, ἵνα μάθωμεν ἡμεῖς ὅσον κακόν ἐστι τὸ, τοὺς ἄρχοντας ἐλέγχειν, καὶ τοὺς ἑτέρων κρίνειν βίους. » Καὶ μετ' ὀλίγον· « Εἰ ἐπὶ B τῶν σαρκικῶν γονέων οὕτως, πολλῷ μᾶλλον ἐπὶ τῶν πνευματικῶν Πατέρων, τοῦτον φυλάττεσθαι χρὴ τὸν νόμον· καὶ ἕκαστον τὸν ἑαυτοῦ βίον ἐργάζεσθαι καὶ πολυπραγμονεῖν· ἵνα μὴ ἀκούσωμεν κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν, « Ὑποκριτὰ, τί βλέπεις τὸ κάρφος τὸ ἐν τῷ ὀφθαλμῷ τοῦ ἀδελφοῦ σου, τὴν δὲ ἐν τῷ σῷ ὀφθαλμῷ δοκὸν οὐ κατανοεῖς; » Καὶ μετὰ πάνυ βραχέα· Ὅταν τιμῶνται παρὰ τῶν ἀρχομένων οἱ ἡγούμενοι, καὶ τοῦτο αὐτοῖς προφέρεται, καθάπερ τῷ Ἠλεὶ ἔλεγεν ὁ Θεός· « Ἔλαβόν σε ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ πατρός σου. » Ὅταν δὲ ὑβρίζωνται, καθάπερ ἐπὶ τοῦ Σαμουὴλ, « Οὐ σὲ ἐξουθενήκασι, φησὶ, ἀλλ' ἢ ἐμέ. » « Ὁ τιμῶν τὸν ἱερέα, τὸν Θεὸν τιμᾷ· ὁ δὲ μαθὼν τοῦ ἱερέως καταφρονεῖν, ὁδῷ προβαίνων, καὶ εἰς τὸν C Θεὸν ὑβρίσει ποτέ » — « Ὁ δεχόμενος ὑμᾶς, φησὶν, ἐμὲ δέχεται. » Καὶ « Τοὺς ἱερεῖς σου, φησὶν, ἐντίμως ἔχε. » — « Ἐντεῦθεν ἔμαθον οἱ Ἰουδαῖοι τοῦ Θεοῦ καταφρονεῖν, ὅτι Μωϋσέως κατεφρόνησαν, ὅτι αὐτὸν ἐλίθαζον. Καὶ εἰ μὲν γάρ τις πρὸς τὸν ἱερέα εὐλαβῶς διατεθῇ, πολλῷ μᾶλλον πρὸς τὸν Θεόν· κἂν πονηρὸς ᾖ ὁ ἱερεὺς, ὁ Θεὸς ὁρῶν ὅτι διὰ τὴν εἰς αὐτὸν τιμὴν, καὶ τὸν οὐκ ἄξιον τιμῆς, θεραπεύεις, αὐτὸς ἀποδώσει σοι τὴν ἀμοιβήν. » Καὶ μετὰ βραχέα πάλιν, « Οὐκ οἴδατε ὅτι ὁ ἱερεὺς ἄγγελός ἐστι Κυρίου; Μὴ γὰρ τὰ ἑαυτοῦ λέγῃ; Εἰ καταφρονεῖς τοῦ ἱερέως, οὐκ αὐτοῦ καταφρονεῖς, ἀλλὰ τοῦ χειροτονήσαντος αὐτὸν Θεοῦ. Καὶ πόθεν δῆλον, φησὶν, ὅτι ὁ Θεὸς αὐτὸν ἐχειροτόνησεν; Οὐκοῦν, εἰ ταύτην ἔχεις τὴν ὑπόληψιν, ἡ ἐλπίς σου κεκένωται. Εἰ γὰρ μὴ D ἐνεργεῖ ὁ Θεὸς δι' αὐτοῦ μηδὲν, οὔτε λουτρὸν ἔχεις· οὔτε μυστηρίων μετέχεις· οὔτε εὐλογιῶν ἀπολαύεις· οὐκ ἄρα Χριστιανὸς εἶ. Τί οὖν, φησὶ, πάντας ὁ Θεὸς χειροτονεῖ; διὰ πάντων δὲ αὐτὸς ἐνεργεῖ; εἰ καὶ αὐτοί εἰσιν ἀνάξιοι; διὰ τὸ σώζεσθαι τὸν λαόν. Εἰ γὰρ δι' ὄνου καὶ Βαλαὰμ ἀνθρώπου μιαροῦ ἐνήργησε, πολλῷ μᾶλλον διὰ τοῦ ἱερέως. Εἰ γὰρ διὰ τοῦ Ἰούδα ἐνήργησε, καὶ διὰ τῶν ψευδοπροφητῶν προφητευόντων, οἷς φησιν, Οὐκ οἶδα ὑμᾶς, ἀποχωρεῖτε ἀπ' ἐμοῦ οἱ ἐργάται τῆς ἀνομίας· πολλῷ μᾶλλον διὰ τῶν ἱερέων ἐνεργήσει· ἐπεὶ εἰ μέλλοιμεν τοὺς βίους ἐρευνᾷν τῶν ἀρχόντων, αὐτὸν μέλλοιμεν χειροτονεῖν τὸν διδάσκαλον, καὶ τὰ ἄνω κάτω γίνεται·

[25] Num. XII, 1 seqq. [26] Matth. VII, 3. [27] I Reg. II, 27. [27*] I Reg. VIII 7. [28] Matth. X, 40. [29] Eccli. VII, 33. [30] Matth. VII, 23.

ἄνω οἱ πόδες, καὶ κάτω ἡ κεφαλή. Εἰ γὰρ τὸν ἀδελφόν σου οὐκ ἐπιτρέπει σοι κρίνειν, πολλῷ μᾶλλον οὐδὲ τὸν διδάσκαλόν σου. » Καὶ μετ' ὀλίγα· « Σὺ πρόβατον εἶ, μὴ περιεργάζου τὸν ποιμένα· μὴ καὶ ἐφ' οἷς ἐκείνῳ κατηγορεῖς, εὐθύνας δώσεις. Καὶ πῶς ἐμοὶ λέγει, φησὶν, αὐτὸς μὴ ποιῶν; οὐκ αὐτός σοι λέγει. Εἰ αὐτῷ πείθῃ, μισθὸν οὐκ ἔχεις· ὁ Χριστὸς ταῦτα παραινεῖ· μὴ κρίνωμεν τὰ ἀλλήλων, ἀλλὰ τὰ ἑαυτοῦ ἕκαστος. » Καὶ μετ' ὀλίγον· « Μὴ λέγωμεν, παρακαλῶ, κακῶς τοὺς διδασκάλους. Ἐάν τις πατέρα ἔχῃ μυρίων κακῶν ἔνοχον, οὐ συσκιάζει; Μὴ δοξάζου, φησὶν, ἐν ἀτιμίᾳ πατρός σου. Πολλῷ μᾶλλον ἐπὶ τῶν πνευματικῶν πατέρων ταῦτα λεκτέον. Αἰδέσθητι, ὅτι καθ' ἑκάστην ἡμέραν σοι διακονεῖται· ἀναγινώσκεσθαι ποιεῖ τὰς Γραφὰς διὰ σέ· τὸν οἶκον τὸν ἱερὸν κοσμεῖ διὰ σέ. Ἀγρυπνεῖ διὰ σέ. Εὔχεται ὑπὲρ σοῦ τὸν Θεὸν, ἕστηκε παρακαλῶν διὰ σέ· λιτὰς ποιεῖ ὑπὲρ σοῦ. Πᾶσα αὐτῷ ἡ εἰς Θεὸν λατρεία διὰ σέ. Ταῦτα αἰδέσθητι· ταῦτα ἐννόησον, καὶ μετὰ πάσης εὐλαβείας αὐτῷ πρόσιθι. » Καὶ μετ' ὀλίγον, « Ἄκουσον τί φησι περὶ τῶν ἀρχόντων τῶν Ἰουδαϊκῶν ὁ Θεός· Ἐπὶ τῆς Μωσέως καθέδρας ἐκάθισαν οἱ Γραμματεῖς καὶ οἱ Φαρισαῖοι· πάντα οὖν ὅσα ἂν λέγωσιν ὑμῖν ποιεῖν, ποιεῖτε· κατὰ δὲ τὰ ἔργα αὐτῶν μὴ ποιῆτε. Τί γένοιτ' ἂν τοῦ βίου χεῖρον ἐκείνων; Ἀλλ' ὅμως οὐδὲ οὕτω κατεβίβασεν αὐτοὺς ἀπὸ τῆς ἀξίας, οὐδὲ εὐκαταφρονήτους ἐποίησεν εἶναι τοῖς ἀρχομένοις. Καὶ μάλα εἰκότως· εἰ γὰρ ταύτης ἐπιλάβοιντο τῆς ἐξουσίας οἱ ἀρχόμενοι, ὀφθήσονται πάντες ἀποχειροτονοῦντες, καὶ ἐκ τοῦ βήματος καταβιβάζοντες· διὰ τοῦτο καὶ Παῦλος τὸν ἀρχιερέα τῶν Ἰουδαίων ὑβρίσας, καὶ εἰπὼν, Τύπτειν σε μέλλει ὁ Θεὸς, τοῖχε κεκονιαμένε. Καὶ σὺ κάθῃ κρίνων με; ἐπειδή τινων ἤκουσεν ἐπιστομιζόντων αὐτὸν καὶ λεγόντων, Τὸν ἀρχιερέα τοῦ Θεοῦ λοιδορεῖς; δεῖξαι βουλόμενος, ὅσην ἀπονέμειν δεῖ τοῖς ἄρχουσι τὴν αἰδῶ καὶ τιμὴν, φησὶν, Οὐκ ᾔδειν ὅτι ἀρχιερεὺς τοῦ Θεοῦ ἦν. Διὰ τοῦτο καὶ ἀλλαχοῦ φησι· Πείθεσθε τοῖς ἡγουμένοις ὑμῶν καὶ ὑπείκετε, αὐτοὶ γὰρ ἀγρυπνοῦσιν ὑπὲρ τῶν ψυχῶν ὑμῶν, ὡς λόγον ἀποδώσοντες. Διὸ πολλῆς θεραπείας ἀπολαύειν αὐτοὺς δεῖ. Καὶ μετ' ὀλίγα, Ἐννόησον τί φησι περὶ τῶν Ἰουδαίων ὁ Χριστός· Ἐπὶ τῆς Μωσέως καθέδρας ἐκάθισαν οἱ γραμματεῖς καὶ οἱ Φαρισαῖοι· πάντα οὖν ὅσα ἂν λέγωσιν ὑμῖν ποιεῖν, ποιεῖτε. Νῦν δὲ οὐκ ἔστιν εἰπεῖν, Ἐπὶ τῆς Μωσέως καθέδρας ἐκάθισαν οἱ ἱερεῖς· ἀλλ' ἐπὶ τῆς τοῦ Χριστοῦ· τὴν γὰρ ἐκείνου διδασκαλίαν ἐδέξαντο. Διὸ καὶ ὁ Παῦλός φησιν· Ὑπὲρ Χριστοῦ πρεσβεύομεν, ὡς τοῦ Θεοῦ παρακαλοῦντος δι' ἡμῶν. » Ἤκουσας τοῦ διδασκάλου τούτου, πῶς δεῖ τιμᾶν τοὺς ἱερεῖς; Εἰ οὖν ἐπὶ τῶν ἱερέων τοσαῦτά φησι, πολλῷ μᾶλλον ἐπὶ τῶν ἀρχιερέων, καὶ πατριαρχῶν, καὶ διδασκάλων τῆς Ἐκκλησίας· οὓς καὶ ὑμεῖς νῦν, οὐ μόνον οὐ τιμᾶτε, ἀλλὰ καὶ ἀναιδῶς ὑβρίζετε. Πόσην ἕξετε, εἰπέ μοι, τιμωρίαν; πολλὴν κατ' ἐμέ· μᾶλλον δὲ οὐ κατ' ἐμὲ, ἀλλὰ κατὰ τὸν χρυσοῦν τὴν γλῶτταν καὶ θαυμαστὸν Ἰωάν-

A tu arguis illum, plectaris. Et quo pacto me admones, ipse non faciens? Non ipse tibi dicit: Si ei credis, mercedem non accipies: Christus hæc docet: Ne judicemus nos mutuo, sed sua unusquisque. » Et paulo post: « Ne maledicamus, rogo, magistris. Si quis patrem habuerit multi criminibus obnoxium, nonne ea obtegit? Ne exsultes, inquit, in dedecore patris tui, multo magis in spiritualibus patribus hoc dicendum. Exhibe reverentiam, quia quotidie ministrat tibi, curat ut propter te legantur Scripturæ, sacram domum exornat propter te, vigilat propter te, orat pro te, Deo preces offert pro te, cultus ejus erga Deum et omnis propter te, hæc reverere, hæc tecum cogita, et omni præstita observantia ad eum accedito. » B Et paulo post: « Audi quid dicat de principibus Judæorum Deus: Super cathedram Mosis sederunt Scribæ et Pharisæi: quæcunque dixerint vobis, servate et facite, secundum vero opera illorum nolite facere. Quænam deterior eorum vita reperietur? Eos tamen nec dignitate dejecit, neque ut a subditis despicerentur curavit. Et recte. Si enim hanc sibi arrogaverint subditi potestatem, omnes statim abrogabuntur, et de tribunali dejicientur. Propterea et Paulus cum in pontificem Judæorum contumelias effudisset, ac dixisset: Percutiat te Deus, paries dealbate [31], et tu sedens judicas me? Sed monitus a quibusdam ut reticeret, dicentibus, Dei pontifici maledicis? ostendere C volens quanto honore et reverentia principes prosequi tenemur, inquit: Nesciebam eum esse Dei pontificem. Ideo et alibi dicit: Obedite præpositis vestris, et subjacete illis, ipsi enim pervigilant quasi rationem pro animabus vestris reddituri [32], ideo et hujus cultus fructu potiri eos æquum est. Et post pauca: Cogita quid dicat Deus de Judæis: Super cathedram Moysis sederunt Scribæ et Pharisæi; quæcunque dixerint vobis facere, facite: at nunc non possumus dicere: Super cathedram Moysis sederunt, sed super Christi. Propterea inquit Paulus: Pro Christo legatione fungimur, tanquam Deo exhortante per nos [33]. Audisti ab hoc doctore quo pacto colendi sunt sacerdotes. Si ergo de sacerdo- D tibus hoc dicit, multo magis de principibus sacerdotum et patriarchis et doctoribus Ecclesiæ, qui a vobis in præsentia non solum non coluntur, verum etiam impudentissime lacerantur, quas pœnas, quæso, subituri estis? Magnas, ut arbitror, imo vero non secundum meam sententiam, sed secundum aureæ linguæ, et admirandum Joannem, cum dicit: Qui sacerdotes injuria afficit, Christum injuria afficit. Qui vero Christum injuria afficit, quid respondebit illa tremenda die? Sic itaque concludit Chrysostomus. Si cognita sunt vobis quæ ex mellifluis ejus orationibus exposuimus, præsertim quo honore principes sunt colendi, quia super

[31] Act. XXIII, 3. [32] Hebr. XIII, 17. [33] II Cor. V, 20.

cathedra Jesu et Dei sedent, subjecti igitur estote illis, ut et nos subjicimur, non ut sanctis ex virtute, sed ut principibus : siquidem neque nos ut sanctum ex virtute Romanum pontificem colimus, sed ex primatu et sacerdotio, nam si sanctus est, me sanctum non facit, si peccator fuero ; si vero peccator est, mihi non obest, si justus fuero. An existimatis quia papa est, eum hæredem fore regni cœlorum? Minime gentium, sed ob ejus virtutes, si quas habet ; nam papæ multi hæredes erunt sempiternæ damnationis, non quod Latini sunt et summi pontifices Romani, sed propter peccata eorum. Multi etiam Constantinopolitani patriarchæ, Græci videlicet, et Alexandriæ et Antiochiæ et Hierosolymorum hæredes erunt perennis ignis, non quia Græci sint vel patriarchæ, sed propter eorum scelera ; et contra : non est enim acceptio personarum apud Deum, ut terrenæ hujus vitæ principes, protinus et futuræ conspiciantur hæredes, verum omnino qui probi sunt. An non auditis Sapientiam dicentem : « Tunc stabit justus in magna constantia adversus eos qui se angustiaverunt. Ii vero videntes suspirabunt et dicent : Hic est is quem aliquando habuimus in derisum, et in similitudinem improperii [34]? » Stulti : nunc vero computatus est in filium Dei, et inter sanctos sors ejus est ; ergo aberravimus a via veritatis. Quare non debemus de cujusvis vita judicare vel nimis esse curiosi, nam uniuscujusque opus in eo publico conventu manifestabitur. Igitur, fratres, resipiscite et pro salute vestra certate, hoc pro certo scientes quod qui Romano pontifici non subjicitur, Christo non subjicitur, qui Petro dixit, Tu es Petrus, etc., ac nunquam salutem consequetur. Nam cum dicitis vos illi subjici nolle, quia peccator est, id stultorum est hominum, et omnis prorsus sensus expertium. Cur judicas Ecclesiæ pontificem, quem nescis qualisnam sit? Nemo enim, dicit Scriptura, novit facta aliena. Quo pacto vos judicatis quem omnino ut peccatorem non nostis? Omnes, quæso, qui cathedram Petri adepti sunt, improbi sunt et peccatores? Num data opera cæteri Ecclesiæ pontifices atque proceres papam eligunt peccatorem? Nonne erubescitis Ecclesiæ electionem prosequi contumeliis? An nescitis quod et Constantinopoli eum creabant patriarcham, qui præcipue erat honore perspicuus et virtute? nam et apud hostem virtus est honorabilis ; ita et hic eum qui supra cæteros honore et virtute antecellit, constituunt suum sacerdotem et regem. Si vero peccator est, quid ad nos? Is pro se rationem reddet, quemadmodum et nos nostri ; nemo namque pro alio judicabitur.

A νην· ὅτι φησὶν, Ὁ τοὺς ἱερεῖς ὑβρίζων, Χριστὸν ὑβρίζει· ὁ δὲ Χριστὸν ὑβρίζων, τίνα ἀπολογίαν δώσει ἐν ἐκείνῃ τῇ φοβερᾷ ἡμέρᾳ; Οὕτως οὖν συμπεραίνει ὁ Χρυσόστομος· εἰ ἔγνωτε ὅσα τῶν ἐκείνου μελιῤῥύτων λόγων ὑμῖν προεθήκαμεν· καὶ ταῦτα, ὅσην τιμὴν ὀφείλομεν δοῦναι τοῖς ἄρχουσιν, ὅτι ἐπὶ τῆς καθέδρας κάθηνται τοῦ Ἰησοῦ καὶ Θεοῦ. Ὑποτάγητε οὖν αὐτοῖς, καὶ ἡμεῖς ὑποτασσόμεθα· οὐχ ὡς ἁγίοις τῇ ἀρετῇ, ἀλλ' ὡς ἄρχουσι· καὶ γὰρ οὐδ' ἡμεῖς ὡς ἅγιον τὴν ἀρετὴν τὸν τῆς Ῥώμης ἀρχιερέα τιμῶμεν, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν ἱερωσύνην. Ἂν γὰρ ἅγιός ἐστιν, ἐμὲ οὐχ ἁγιάζει ὄντα ἁμαρτωλόν· εἰ δὲ ἁμαρτωλός ἐστιν, ἐμὲ οὐ βλάπτει ὄντα δίκαιον. Ἢ δοκεῖτε, διὰ τὸ εἶναι πάπας κληρονομήσει τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν; Οὐμενοῦν· ἀλλ' ἢ δι' ἀρετὴν B αὐτοῦ εἴπερ ἔχει. Πολλοὶ γὰρ πάπαι τὴν κόλασιν κληρονομήσουσι τὴν αἰώνιον. Οὐ διὰ τὸ εἶναι Λατῖνοι καὶ ἄκροι ἀρχιερεῖς τῆς Ῥώμης, ἀλλὰ διὰ τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν· καὶ πολλοὶ πατριάρχαι Κωνσταντινουπόλεως Γραικοὶ δηλονότι, καὶ Ἀλεξανδρείας, καὶ Ἀντιοχείας, καὶ Ἱεροσολύμων, τὸ ἄσβεστον κληρονομήσουσι πῦρ· οὐ διὰ τὸ εἶναι Γραικοὺς καὶ πατριάρχας, ἀλλὰ διὰ τὰς κακίας αὐτῶν. Καὶ τὸ ἀνάπαλιν. Οὐ γὰρ προσωποληψία παρὰ τῷ Θεῷ· ἵνα οἱ τῆς παρούσης ζωῆς ἄρχοντες, καὶ τῆς μελλούσης φανήσωνται κληρονόμοι· ἀλλ' οἱ ἐνάρετοι πάντως. Ἢ οὐκ ἀκούετε τῆς σοφίας λεγούσης, ὅτι Τότε σταθήσεται ἐν πολλῇ παῤῥησίᾳ ὁ δίκαιος ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ, κατὰ πρόσωπον τῶν θλιψάντων C αὐτόν. Οἱ δὲ, ἰδόντες στενάξουσι καὶ ἐροῦσιν· Οὗτός ἐστιν ὃν ἔσχομέν ποτε εἰς γέλωτα, καὶ εἰς παραβολὴν ὀνειδισμοῦ· » οἱ ἄφρονες· νῦν δὲ κατελογίσθη ἐν υἱοῖς Θεοῦ· καὶ ἐν ἁγίοις ὁ κλῆρος αὐτοῦ ἐστιν· ἄρα ἐπλανήθημεν ἀπὸ ὁδοῦ ἀληθείας. Ὥστε οὐ δεῖ κρίνειν τινὸς βίον, ἢ περιεργάζεσθαι· ἑκάστου γὰρ τὸ ἔργον ἐν ἐκείνῃ τῇ πανδήμῳ πανηγύρει φανήσεται. οὐκοῦν, ἀδελφοὶ, σύνετε, καὶ μὴ μάχεσθε τῇ σωτηρίᾳ ὑμῶν· τοῦτο εἰδότες, ὅτι ὁ μὴ ὑποτασσόμενος τῷ τῆς Ῥώμης ἀρχιερεῖ, οὐχ ὑποτάσσεται τῷ Χριστῷ, τῷ εἰπόντι πρὸς Πέτρον, Σὺ εἶ Πέτρος, καὶ τὰ λοιπά· ἀλλ' οὐδ' ἕξει σωτηρίαν ποτέ· τὸ γὰρ λέγειν διὰ τὸ εἶναι ἁμαρτωλὸν, μὴ βούλεσθαι ὑποταγῆναι ἐκείνῳ, τοῦτο μωρῶν ἀνθρώπων ἐστὶ, καὶ μηδαμῶς αἴσθησιν ἐχόντων. Τί κρίνεις τὸν ἀρχιερέα τῆς Ἐκ- D κλησίας, ὃν οὐκ οἶσθα τί ἐστιν; οὐδεὶς γὰρ, φησὶν ἡ Γραφὴ, γινώσκει τὰ τοῦ ἑτέρου. Πῶς ὑμεῖς κρίνετε ὃν οὐκ οἴδατε ὅλως, ὡς ἁμαρτωλόν; Πάντες, εἰπέ μοι, οἱ τὸν θρόνον λαχόντες τοῦ Πέτρου, ἀσελγεῖς καὶ ἁμαρτωλοί εἰσιν; ἢ ἐξεπίτηδες χειροτονοῦσιν οἱ λοιποὶ τῆς Ἐκκλησίας ἀρχιερεῖς καὶ λογάδες πάπαν ἁμαρτωλόν; Οὐκ αἰσχύνεσθε καθυβρίζειν τῆς Ἐκκλησίας τὴν ἐκλογήν; Οὐκ οἴδατε ὅτι καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει τὸν τιμιώτερον καὶ τὸν ἐν πᾶσιν ἐνάρετον ἐποίουν πατριάρχην; Οἶδε γὰρ τὴν ἀρετὴν τιμᾷν καὶ πολέμιος. Οὕτω κἀκεῖ τὸν τιμιώτερον καὶ ἐνάρετον παρὰ πάντας, ποιοῦσιν ἀρχιερέα καὶ βασιλέα αὐτῶν. Εἰ δὲ καὶ ἁμαρτωλός ἐστι, τί πρὸς ἡμᾶς; αὐτὸς ὑπὲρ ἑαυτοῦ λόγον δώσει, ὡς καὶ ἡμῶν ἕκαστος. Οὐδεὶς γὰρ ὑπὲρ ἄλλου κριθήσεται.

[34] Sap. v, 3.

ΙΓʹ.

Ὡς λίαν ἐκθειάζεις τὸν πάπαν σύ· ἡμεῖς δὲ ἄνθρωπόν εἶναι αὐτὸν οἴδαμεν, ἁμαρτίᾳ καὶ βλασφημίᾳ καταποθῆναι δυνάμενον· διὰ τοῦτο ἀκολουθεῖν αὐτῷ τὰ περὶ τὴν πίστιν οὐκ ἀποδεχόμεθα. Ἡμῖν δὲ εἴρηται, ὡς τοῦτον οὐδέν ἐστιν· ἀνάγκη γάρ ἐστιν ἕπεσθαι ποιμένι τινὶ, ὃς κἀκεῖνος, ὡς ἄνθρωπος, καθ' ἡμέραν ἁμαρτάνει· εἰ γὰρ μία ὥρα ὁ βίος ἅπας ὑπῆρχεν ἡμῖν, οὐδ' οὕτως ἔξω ῥύπου εἶναι δυνάμεθα. Ἀλλ' ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν αὐτοῦ ἕκαστος, ὡς πολλάκις εἴρηται, αὐτὸς ἀπολογίαν δώσει. Ἀρκεῖ γὰρ ἡμῖν ἂν καλῶς ποιμαινόμεθα, κατὰ τὸν ἐν θεολογίᾳ μέγαν Γρηγόριον. Οὗ φησιν ὁ στασιώδης καὶ φίλερις, Ἁμαρτωλὸν οὐ θέλω ἀρχήν μου εἶναι. Πρὸς οὓς ἀπολογητέον· ὅτι καλῶς ἐννοοῦμεν τὰ διανοήματα ὑμῶν, ἃ παρακατιόντες ἀνακαλύψομεν, εἰ καὶ ὑμεῖς συσκιάζειν θέλετε δειλιῶντες. Νῦν δὲ πρὸς ὃ εἰς τὸ φανερὸν λέγετε, πρὸς ἐκεῖνο ἀπολογούμεθα· ὅτι ἀπὸ κακίας ψυχῶν τοῦτο λέγετε· οὐ γὰρ γινώσκετε αὐτὸν ἁμαρτωλόν· οὐδὲ τὸν ἐκείνου οἴδατε βίον. Ἀλλ' ἀναίδην συκοφαντεῖτε καὶ λοιδορεῖτε αὐτῷ Πέτρου διαδόχῳ ὄντι, καὶ Ἰησοῦ τοῦ Κυρίου σχῆμα φέροντι εἰς τὴν γῆν· οἱ γὰρ ἐκεῖνον ἁμαρτωλὸν λέγοντες, ὅμοια τοῖς Ἰουδαίοις λέγουσιν· ἐκεῖνοι γὰρ τὸν ἐκ γενετῆς τυφλὸν ἰδόντες βλέποντα, καὶ τῷ φθόνῳ τηκόμενοι, ἐρωτῶσιν αὐτὸν λέγοντες, « Τίς ἤνοιξέ σου τοὺς ὀφθαλμούς; Ὁ δέ φησιν, Ἄνθρωπος Ἰησοῦς λεγόμενος, ἐκεῖνός μοι ἔφη, Νίψαι εἰς τὴν κολυμβήθραν τοῦ Σιλωάμ, καὶ νιψάμενος ἀνέβλεψα· ἐκεῖνοι δὲ ὑπερζέοντες τῷ θυμῷ, φασὶ, Δὸς δόξαν τῷ Θεῷ· ἡμεῖς οἴδαμεν ὅτι ὁ ἄνθρωπος οὗτος ἁμαρτωλός ἐστι· πρὸς οὓς ὁ ποτὲ τυφλὸς ἀντέφη· Εἰ ἁμαρτωλός ἐστιν, οὐκ οἶδα· ἓν οἶδα, ὅτι τυφλὸς ὤν, ἄρτι βλέπω. Ἐν γὰρ τούτῳ τὸ θαυμαστόν ἐστιν, ὅτι ἁμαρτωλὸς ὤν, ἤνοιξέ μου τοὺς ὀφθαλμούς· ἐκ τοῦ αἰῶνος οὐκ ἠκούσθη ὅτι ἤνοιξέ τις ὀφθαλμοὺς τυφλοῦ γεγεννημένου· εἰ μὴ ἦν οὗτος παρὰ τοῦ Θεοῦ, οὐκ ἠδύνατο ποιεῖν οὐδέν. » Δυνάμεθα οὖν στρέψαι πρὸς τὸν διάδοχον τοῦ Πέτρου ταῦτα· ὅς ἐστιν ὁ ἱερὸς πάπας, ὅτι εἰ ἁμαρτωλός ἐστιν, πῶς κατηράσατο ὑμῖν, καὶ ἀφώρισε τοὺς Γραικοὺς, Νικόλαος πρῶτος ἐν τῷ καιρῷ τοῦ Φωτίου, καὶ ἐκ τοῦ ἀφορισμοῦ ἐκείνου, οὐκ ἔλειψεν ἰῶτα ἕν· ἀλλ' ἐγένοντο οἱ Γραικοὶ ὡς ἐκεῖνος ἐν τῷ ἀφορισμῷ ἔφη, αἰχμάλωτοι εἰς πάντα τὰ ἔθνη, ὥσπερ οἱ Ἰουδαῖοι; Εἰ ἁμαρτωλός ἐστι, πῶς ἐπηκούσθη; γέγραπται γὰρ ὅτι ἁμαρτωλῶν ὁ Θεὸς οὐκ ἀκούει. » Οὕτω μὲν οὗτος. Ὁ δὲ Ἰννοκέντιος πρὸ τούτου ἀφώρισε τὴν Εὐδοξίαν, διὰ τὴν ἐξορίαν τοῦ Χρυσοστόμου· καὶ ἔτρεμεν ὁ τάφος αὐτῆς, ἕως οὗ παρακαλέσαντες αὐτὸν, ἔλυσε τὸν ἀφορισμόν· καὶ ἔστη εὐθὺς ὁ κλόνος τοῦ τάφου αὐτῆς. Πῶς δὲ καὶ νῦν γέγονεν ἐν ταῖς ἡμέραις ἡμῶν, ἐν τῷ καιρῷ Νικολάου πέμπτου πάπα Ῥώμης,

XIII.

At tu ultra modum papam deificas; nos vero scimus eum hominem esse et peccato et probris posse demergi, propterea in iis quæ ad fidem pertinent nolumus ei inhærere. Sed a nobis jam antea dictum est, hoc nihil esse, quoniam necesse est nos aliquem sequi pastorem: ille namque ut homo peccat quotidie. Si enim una tantum hora esset vita nostra, nec ita sine sordibus esse possemus. Sed de propriis peccatis unusquisque pro sese rationem redditurus est, ut sæpe jam diximus. Satis est nobis si bene pascamur, secundum magnum theologiæ doctorem Gregorium. At seditionis et contentionis studiosus inquit, Peccatorem caput esse non probo. Ad quos respondendum, quod bene cogitata vestra percipimus, quæ postea inferius retegemus, etsi vos ob ignaviam obumbrare conamini. Nunc autem iis respondebimus, quæ palam dicitis, quia ex animi vitio hoc dicitis: non enim vobis cognitum est eum esse peccatorem, neque vobis ejus vitæ ratio satis est comperta, sed impudenter calumniamini et conviciamini illi qui Petri successor est, et Jesu Christi figuram in terris gerit. Nam qui eum peccatorem appellant, iis quæ Judæi afferebant similia afferunt, quoniam illi a nativitate cæcum cernentes videre, invidia torti, eum interrogant dicentes: « Quis aperuit oculos tuos? » respondit, « Homo qui vocatur Christus: is mihi dixit, Lavare in Siloam, et lotus recepi lucem [35]. » At illi ira accensi dicunt: « Da gloriam Deo, quia hic homo peccator est; » quibus ille qui nuper cæcus fuerat, respondit: « Si peccator est, nescio: unum scio, quod cæcus cum essem, modo video. In hoc enim mirabile est, quod peccator cum esset, aperuit oculos meos, qui cæcus eram. A sæculo non est auditum quia quis oculos aperuerit cæci nati. Nisi esset hic a Deo, non poterat facere quicquam. » Possumus igitur hæc ad successorem Dei traducere, qui est sanctus papa. Si peccator est, quomodo maledixit vobis? Et Græcos excommunicavit Nicolaus I temporibus Photii (1), et excommunicationi illi non defuit iota unum, sed facti sunt captivi, ut is in excommunicatione dixit, in omnes gentes, tanquam Judæi: scriptum est enim, Peccatores non audit Deus. Si peccator est, quomodo fuit exauditus? At hic quidem sic. Innocentius (2) ante hunc Eudoxiam ob Chrysostomi exsilium excommunicavit; et intremuit ejus sepulcrum, donec revocato eo excommunicationem remisit, et statim constitit illius tremor sepulcri. Sed quid evenit nostra memoria nunc sub Nicolao V pontifice maximo? cum legati a Constantino imperatore, qui vocabatur Dragases (3), ad eum missi adhuc supersint: quibus litteras dedit plenas ti-

[35] Joan. IX, 7.

(1) Vide ep. ad Michaelem imp. et apud Nicephorum.
(2) Innocentius I, de quo supra.
(3) Constantinus Dragases successit in imperio Joanni Palæologo fratri, qui interfuit Florentino concilio.

moris et horroris, ubi aperte cum exsecratione prophetizat excidium et internecionem extremam infelicium Græcorum; in quibus post alia multa (cum convicia et probata rescisset, quæ a Græcis quotidie impudentissime jactabantur), mire et hoc dicit: « Omnes gentes decretum quod sancitum est receperunt, Græci vero neque receperunt, neque spes est eos unquam esse recepturos quæ super concordia et unione decreta sunt. Procrastinationes enim procrastinationibus ab eis semper prætexuntur, excusationes et responsiones in singulis. Neque vero Græci arbitrentur Romanum pontificem ita esse mente destitutum, omnemque Occidentalem Ecclesiam, ut non intelligat quæ in singulis dilationibus respondendo nugantur. Optime cuncta novimus; sed toleramus in Jesum, respicientes sempiternum sacerdotem et Dominum, qui sterilem illam ficum usque ad annum tertium jussit asservari, agricola jam ad excidendam arborem se accingente, quia nullum fructum ferebat. » O magnam calamitatem! Anno 1451 hanc conscripsit epistolam, et 1453 capta est Constantinopolis. Num potestis dicere hæc vera non esse? Minime gentium, cum id sit manifestum, et res ipsa aperte loquatur. « Tres, inquit, annos exspectabimus, si vos forte a schismate et separatione converteritis, et vos vere decreto adjunxeritis, secundum Salvatoris de ficu præceptum. Si vero non, exscindemini, ne terram otiosam et inutilem reddatis. Hoc miraculorum miraculum maximum, quod (ut in epistola ipsa scribit Nicolaus papa) Græcorum gens illa magna et formidabilis, sapiens, clara, fortis, terrarum domina, ob divinam ultionem ita in Barbarorum servitutem abducta sit. » Hæc enarranti mihi subit lamentari et deplorare excidium gentis nostræ, quanquam vos non intuemini.

ἀρχιερέως μεγίστου; Καὶ οἱ παρὰ βασιλέως Κωνσταντίνου τοῦ λεγομένου Δραγάση πρέσβεις πεμφθέντες πρὸς αὐτὸν, ἕως τοῦ νῦν ζῶσι· πρὸς οὓς ἀπεκρίθη, καὶ ἐπιστολὴν ἔπεμψε γέμουσαν ῥήματα φόβου καὶ τρόμου· ἐν ᾗ διαῤῥήδην προφητεύει, καταρώμενος τὴν παντελῆ ἅλωσιν καὶ τὸν ἀφανισμὸν τῶν ἀθλίων Γραικῶν· ἐν ᾗ μετὰ πολλὰ ἄλλα, συνιεὶς τὰς λοιδορίας καὶ ὕβρεις ἅσπερ παρὰ τῶν Γραικῶν καθ' ἑκάστην ἀναιδῶς βλασφημεῖται, θαυμασίως καὶ τοῦτο λέγει· « Πάντα τὰ γένη τὸν γενόμενον εἰληφότα ὅρον ἐδέξαντο· Ἕλληνες δὲ, οὔτε ἐδέξαντο, οὔτ' ἐλπίς ἐστιν, ὡς ἔοικεν, οὐδεμία δέξασθαί ποτε τὰ ἐψηφισμένα ὑπὲρ ὁμονοίας τε καὶ ἑνώσεως· ἀναβολαὶ γὰρ αὐτοῖς ἐπ' ἀναβολαῖς ἀεὶ γίνονται· καὶ προφάσεις τε καὶ ἀπολογίαι αἱ αὐταὶ παντάπασιν ἐφ' ἑκάστοις. Μὴ γὰρ οἰέσθωσαν Ἕλληνες οὕτω παντὸς στέρεσθαι νοῦ τὸν τῆς Ῥώμης ἀρχιερέα, καὶ πᾶσαν τὴν ἑσπέριον Ἐκκλησίαν, ὥστε μηδὲν συνιέναι ἔχειν ποῖ ἅττα παρ' ἑκάστην ἀναβολὴν αὐτοὶ ἀποκρινόμενοι ῥαψῳδοῦσιν· εὖ μὲν γὰρ πάντα συνίεμεν, ἀνεχόμεθα δὲ, ἀποβλέποντες εἰς Ἰησοῦν τὸν ἀΐδιον ἀρχιερέα καὶ Κύριον· ὃς τὴν ἄκαρπον ἐκείνην συκῆν διατηρῆσαι ἄχρι τοῦ τρίτου ἔτους ἐκέλευσε· τοῦ γεωργοῦ ἀποκόπτειν ἤδη τὸ φυτὸν ἀξιοῦντος, διὰ τὸ μηδένα φέρειν καρπόν. » Ὢ τῶν κακῶν! τῷ χιλίῳ τετρακοσίῳ πεντηκοστῷ πρώτῳ ἔτει ἔγραψε τὴν ἐπιστολὴν, καὶ τῷ πεντηκοστῷ τρίτῳ ἑάλω ἡ Κωνσταντινούπολις. Ἆρα δύνασθε εἰπεῖν, ὅτι οὐκ ἀληθὲς τὸ πρᾶγμα τουτί; οὐμενοῦν· φανεροῦ ὄντος τοῦ πράγματος, καὶ τῆς συμφορᾶς διαῤῥήδην τοῦτο βιώσης. Τρία ἔτη, φησὶ, περιμενοῦμεν ὑμᾶς ἐπιστρέψαι ἀπὸ τοῦ σχίσματος καὶ τῆς διαιρέσεως, καὶ ἑνωθῆναι ἀληθῶς τῷ ὅρῳ, κατὰ τὴν ἐντολὴν τοῦ Σωτῆρος τὴν ἐν τῇ συκῇ· εἰ δὲ μὴ, ἀποκοπήσεσθε, ἵνα μὴ καὶ τὴν γῆν καταργῆτε. Θαῦμα θαυμάτων τὸ μέγιστον τοῦτο, ὅτι καθάπερ φησὶν αὐτὸς Νικόλαος πάπας ἐν τῇ ἐπιστολῇ αὐτῇ, ὅτι τῶν Ἑλλήνων τὸ γένος, τὸ μέγα, τὸ φοβερὸν, τὸ σοφὸν, τὸ ἔνδοξον, τὸ ἀνδρεῖον, τὸ κρατῆσαν πάσης γῆς, δοῦλον οὕτω βαρβάροις κατὰ δίκην Θεοῦ ἀποδείκνυται. Ταῦτα διηγουμένῳ, ἔπεισί μοι κλαῦσαι, καὶ θρηνῆσαι τὴν ἀπώλειαν τοῦ ἡμετέρου γένους, εἰ καὶ ὑμεῖς οὐχ ὁρᾶτε.

XIV.

In primis ergo, ut inde initium sumam, in memoriam revocate, fratres et patres, qualisnam et quanta exstiterit nostra natio. Fuit enim quondam sapiens, clara, generosa, prudens, fortis, et quæ omnem terram suo subjecerit imperio. Præterea virtutis studio et sanctitate omnes gentes est supergressa, jejuniis, vigiliis, orationibus, eleemosynis, et, ut uno verbo dicam, veluti spongia hausit omnem virtutem Deo semper accepta. At in præsentia (proh dolor!) omnia interciderunt. Constantinopolis capta est; cujus rei solum recordatione cogor prorumpere in verba cum clamore et ejulatu, et ultimum effundere spiritum. Quia urbe expugnata aræ sunt profanatæ, templum concul-

ΙΔ'.

Πρὸ πάντων τοίνυν, ἵν' ἐντεῦθεν ἄρξωμαι, μνήσθητε, ἀδελφοὶ (1) καὶ πατέρες, πόσον τε καὶ ποταπὸν ὑπῆρχε τὸ γένος ἡμῶν· ἦν γὰρ σοφὸν, ἔνδοξον, γενναῖον, φρόνιμον, ἀνδρεῖον, πᾶσαν τὴν οἰκουμένην ὑποτάξαν εἰς μοναρχίαν. Καὶ μὴν καὶ τῇ κατ' ἀρετὴν σπουδῇ τε καὶ ἁγιωσύνῃ, πάντα τὰ γένη νικῆσαν νηστείαις, ἀγρυπνίαις, προσευχαῖς, ἐλεημοσύναις· καὶ πᾶσαν ἁπλῶς ἀπομαξάμενον ἀρετὴν, καθάπερ σπόγγος τὰ νάματα, διετέλει εὐαρεστοῦν τῷ Θεῷ. Ἀλλὰ νῦν, φεῦ γε τῶν κακῶν! ἀπώλετο πᾶν· ἑάλω ἡ Κωνσταντινούπολις· ἧς μόνον ἐν τῷ μνησθῆναι, ἔστιν ἐκρῆξαι φωνὴν μετὰ κραυγῆς καὶ ὀλολυγμοῦ, καὶ πνεῦσαι τὰ λοίσθια. Ἁλούσης γὰρ, ἐμιάνθη θυσιαστήρια· κατεπατήθη τὸ ἱερόν· χύσις

(1) Verba Μνήσθητε, ἀδελφοί, etc., usque ad καὶ ἰλιγγιᾷ μου τὸ πνεῦμα, citat Martinus Crusius in *Turco-Græcia*, p. 100, ut partem Monodiæ ineditæ qua Gennadius Scholarius patriæ calamitates deploravit. Vide tom. CLX, col. 2 3. Edit.

αἵματος πολλὴ γέγονεν· ἐμιάνθησαν μονάστριαι· ἐφθάρησαν παρθένοι· ἀπεκεφαλίσθησαν βρέφη· ἀπέθανον μαχαίρας τῶν ἀσεβῶν, ἄρχοντες, ἱερομόναχοι, ἱερεῖς, ἡγούμενοι, ἄνδρες, γυναῖκες· γάμοι ἐχωρίσθησαν, ναοὶ κατεπατήθησαν καὶ ὑβρίσθησαν, σκεύη ἱερὰ συνεθλάσθησαν· εἰκόνες κεκοσμημέναι κατεπατήθησαν καὶ ἐνεπτύσθησαν. Οἴμοι τῷ ταλαιπώρῳ τε καὶ ἀθλίῳ! τίς ἱκανὸς ἐκτραγῳδῆσαι τὸ πάθος, καὶ ἀναγγεῖλαι τὴν συμφοράν; Φεῦ! ποῦ ἡ βασιλικὴ παράστασις καὶ παράταξις; ποῦ ἡ τοῦ παλατίου σύνταξις· ποῦ ὁ τοσοῦτος ἑσμὸς τῶν ἀρχόντων; ποῦ τὸ παιδευτήριον τῆς σοφίας; οἴμοι τῷ τάλανι! ποῦ ἡ πατριαρχικὴ διοίκησις; ποῦ ἡ τῆς Ἐκκλησίας καλλονή· ποῦ ὁ τοσοῦτος καὶ τηλικοῦτος τοῦ ἀρχιερατικοῦ τε καὶ ἱερομοναχικοῦ, καὶ μοναρικοῦ τάγματος, χορός τε καὶ ἀριθμός; ποῦ τὰ τῶν μοναχῶν τάγματα καὶ μοναστριῶν; Οὐχ ἰδοὺ κατεπόθησαν ὑπὸ τοῦ Μωάμεθ τὰ πάντα; Καὶ οὐκ ἐν αὐτῇ μόνῃ τῇ βασιλευούσῃ τῶν πόλεων ἐγεγόνει τουτὶ τὸ κακὸν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς μετ' αὐτήν, ἔτι πλείω καὶ χείριστα· καὶ ὁρῶμεν ἀνεῳγμένοις ὀφθαλμοῖς καθ' ἡμέραν καὶ νοοῦμεν. Τίνος ἕνεκεν ταῦτα; Ἢ ὑμεῖς εἴπατέ μοι διὰ τὸν Κύριον, εἰ μὲν εἴπητε ὡς εἰώθατε λέγειν ὅτι διὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν τοῦτ' ἐγένετο, οὐκ ἔστιν οὕτως, ἐγὼ λέξω· οὐ γὰρ μᾶλλον ἡμεῖς, ἢ τὰ λοιπὰ τῶν Χριστιανῶν γένη τοῖς ἰδίαις τὸν Θεὸν παροργίζομεν ἁμαρτίαις· εἰσὶ γὰρ ἄλλα γένη πλεῖον βλάσφημα καὶ ἁμαρτωλά. Πῶς οὐ πάσχουσιν οὕτως ὡς τὸ ἡμέτερον ἀθλιώτατον καὶ ἐλεεινὸν γένος; Οὐαί μοι τῷ ταλαιπώρῳ! ὅταν ἀποβλέψω πρὸς τοῦτο, ἄλλος ἐξ ἄλλου γίνομαι· καὶ ἡ ψυχή μου ταράττεται, καὶ ἰλιγγιᾷ μου τὸ πνεῦμα· ὅτι τῶν Ἰουδαίων τὸ γένος, δύο ἁμαρτίας ποιῆσαν, δίκην ἔδωκε κατὰ τὸν προφήτην· «Δύο καὶ πονηρὰ ἐποίησε, φησὶν, ὁ πρωτότοκος υἱός μου Ἰσραήλ· ἐμὲ ἐγκατέλιπε πηγὴν ὕδατος ζωῆς, καὶ ὤρυξεν ἑαυτῷ λάκκους συντετριμμένους·» καὶ ἡ Ἐκκλησία, Ἐμὲ ἐπὶ ξύλου ἐσταύρωσαν, τὸν δὲ Βαραββᾶν ᾐτήσαντο καὶ ἀπέλυσαν. Πρῶτον τοίνυν, εἰδωλολατρεῦσαν, ᾐχμαλωτίσθη εἰς Μηδίαν καὶ Βαβυλῶνα· δεύτερον, σταυρώσαντες τὸν Κύριον ἡμῶν καὶ Θεὸν, αἰχμάλωτοι γεγόνασιν εἰς πάντα τὰ ἔθνη. Τὸ δὲ ἡμέτερον γένος, ὢ τῆς συμφορᾶς, φεῦ τῆς ὀδύνης! οὔτε εἰδώλοις ποτὲ ἐλάτρευσεν, οὔτε τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ἐσταύρωσε· τίνος ἕνεκεν τὰ δεινὰ ταῦτα πάσχει; Καὶ οὐ μόνον τὰ αὐτὰ, ἀλλὰ καὶ χείρονα τῶν κακῶν Ἰουδαίων πάσχει. Ἐκεῖνοι γὰρ αἰχμαλωτισθέντες, πάντων ἐθνῶν γεγόνασι δοῦλοι, ὡς μισητοὶ καὶ ἐχθροὶ τοῦ Θεοῦ· οὗτοι δὲ, οὐ μόνον τοῖς ἔθνεσιν ἐγένοντο δοῦλοι, ἀλλὰ καὶ Ἰουδαίοις αὐτοῖς, τοῖς οὖσι δούλοις πάντων ἐθνῶν. Ὢ τῆς ἐμῆς συμφορᾶς! οὐκ ἔστι λοιπὸν κλαῦσαί τε καὶ θρηνῆσαι καὶ ἐξετάσαι, καὶ ἰδεῖν τὴν αἰτίαν, δι' ἣς ταῦτα πάσχομεν; Ἐγὼ μὲν οὐ δύναμαι συνορᾶν ἄλλην· οὐδὲ τὸ ἡμέτερον γένος χεῖρόν ἐστι πάντων γενῶν ταῖς ἀρεταῖς, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ βέλτιον. Εἴρηται γὰρ δὴ, καὶ ἀληθῶς εἴρηται, ὅτι τὸ ἡμέτερον γένος, πάντων γενῶν

A catum, magna sanguinis effusio secuta, pollutæ moniales, virgines corruptæ, caput infantibus abscissum, impiorum manibus principes occiderunt: monachi sacri, sacerdotes, præpositi, viri, feminæ. Connubia sunt divulsa, sacra vasa confracta, imagines ornatissimæ conculcatæ sunt! ac sputis conspurcatæ. O me miserum atque infelicem! quis poterit unquam tantam cladem deplorare et verbis acerbum casum exprimere? Heu! ubi regius apparatus et comitatus? ubi ordo palatii et disciplina? ubi tot principum examen? ubi scholæ sapientiæ? væ mihi misero! ubi patriarchalis administratio, ubi ornatus Ecclesiæ? ubi tantus et talis sacrorum monachorum ac non sacrorum ordo, chorus et numerus? ubi monachorum et monia-

B lium ordines? Ecce, nonne cuncta sunt a Mahomete absorpta? Nec tantum in ipsa urbium regina ea mala obvenere, verum etiam in subjectis regionibus plura ac deteriora; perque singulos dies hæc apertis oculis intuemur et intelligimus. Quamobrem ergo hæc? vel vos mihi dicite, per Dominum. Si dixeritis, ut dicere consuestis, ob nostra delicta hæc evenisse, non ita se res habet ego dicam, quoniam non magis nos quam cæteræ Christianorum gentes nostris criminibus Deum irritamus. Sunt enim et aliæ nationes magis sceleribus et peccatis obnoxiæ; quomodo non affliguntur ut nostra infelicissima et miseranda natio? Væ mihi misero! Alius ex alio subinde fio, cum ad hæc animum con-

C verto, et cor meum conturbatur et spiritus meus æstuat, quia Judæorum gens, quæ duo crimina commisit, secundum prophetam dedit pœnas, « Duo enim mala fecit, inquit, primogenitus meus filius Israel [26]: » me dereliquit fontem aquæ vivæ, et effodit sibi cisternam dissipatam: et Ecclesia, Me in ligno crucifixerunt, Barabbam vero postulaverunt et liberarunt. Primum igitur cum idolis inservisset, in captivitatem abductus est in Mediam et Babylonem; secundo cum crucifixissent Dominum nostrum et Deum, profecti sunt captivi in omnes gentes. Nostra vero natio (proh infortunium! proh dolor!) neque idolis servivit unquam, neque Dei Filium crucifixit: qua de causa tam acerbe vexatur? Sed non solum eadem, verum etiam

D multo pejora quam impii Judæi perpetitur. Ii namque in servitutem abducti, omnium gentium facti sunt servi, ut omnibus invisi et Dei hostes: hi vero non solum gentium facti sunt servi, sed et Judæis ipsis, qui sunt servi omnium gentium. O meam calamitatem! Nonne reliquum est plorare et lamentari, ac disquirere causam et videre propter quæ patimur hæc? Ego vero aliam non possum invenire (neque enim virtute nostra natio cæteris gentibus pejor est, imo vero melior; nam dictum est vereque dictum, nationem nostram omnes nationes virtute et moribus antecellere) nisi schisma, et quod se subtraxerit ab obedientia et subjectione

[26] Jerem. II, 13.

Romanæ Ecclesiæ. Eam et solam decerno esse causam interitus nostræ gentis, quia postquam ab ea divisi sumus, maledictionem accepimus et patimur quæ nos patimur; nec ideo pœnitet nos, sed deteriores evadimus, et maledictis impetimus ipsam Ecclesiam, dicenda et tacenda adversus eam impudenter evomimus. Quamobrem, fratres mei, per Christum, desperationem omittamus, accedamus veræ Christianorum unioni, agnoscamus peccata nostra, ne pejores Judæis evadamus, neve falsa suasione, malitia, et præsumptione, ita aures obstruamus ut nec audiamus nec intelligamus. Audiamus Christum clamantem apostolis: « Qui vos audit, me audit; et qui vos spernit, me spernit; qui vero me spernit, spernit eum qui misit me [37]. » Vere ergo licet dicere, qui papam audit, Dominum audit; qui vero papam non audit, Dominum non audit: qui vero Dominum non audit, audit captivos et gladiis comminutos (1). Vidi et recte memini, cum interfuerim disputationibus cujusdam monachi Barlaam, quæ habitæ sunt Constantinopoli cum quodam legato apostolico de primatu papæ, ubi concludens legatus dicit: Ego quidem possum cunctas objectiones vestras diluere (non enim Christi Ecclesia et præses illius summus pontifex misit hominem qui nesciat vestris dubitationibus respondere), sed vos semper in nugacibus verborum argutiis versamini. Quare mihi libet dicere tibi breve ac verum verbum, quod et aliis Græcis, mihi injunctum est dicere. Hæc dicit papa: Si volueritis et audieritis me, bona terræ comedetis, secundum prophetam; si vero nolueritis, neque audieritis me, gladius vos devorabit [38]. » Num pontificis os locutum est hæc? num habes huic quid contradicas? Lege et expende an evenerit sicut ipse dixit. Si ergo evenit, debetis, imo vero potius necesse est illum audire: secundum vero opera illius non facere, si mala fuerint. Ita et nobis præcepit Dominus: « Super cathedram Moysi sederunt Scribæ et Pharisæi; omnia quæcunque dixerint vobis facere, facite, secundum vero opera illorum nolite facere [39]. » Quando ergo et hic super cathedram Petri sedet, debemus ipsum tanquam Petrum audire et imitari sermones ejus, opera vero non imitari si prava sint. Ita vos sancti docent, ita leges et canones clamant, ut antea demonstravimus, et paulo post etiam demonstrabimus. Nunc detegere volumus quod vos intus adversus papam ac Latinos injuste continetis. Dicitur enim quod propter peccatum illum vitatis. At hoc verum non est, sed causas quæritis, fratres, parum veras. Maledixit enim vobis, et vos invenit excommunicatio deletique funditus estis. Sed alius est morbus ex quo ægrotat intus anima vestra, ut antea exposuimus, non audentes palam dicere, ne forte cum-

A διαφέρει τῇ ἀρετῇ καὶ τῷ ἤθει, ἀλλ' ἡ τὸ σχίσμα καὶ ἡ παρακοὴ καὶ ἀνυποταξία πρὸς τὴν Ῥωμαϊκὴν Ἐκκλησίαν αὐτὴν καὶ μόνην κρίνω αἰτίαν τῆς ἀπωλείας τοῦ ἡμετέρου γένους. Ἀφ' οὗ γὰρ ἐσχίσθημεν ἀπ' αὐτῆς, τὴν κατάραν ἐλάβομεν· καὶ πάσχομεν ὅσα καὶ πάσχομεν· καὶ πάσχοντες οὐ μετανοοῦμεν, ἀλλὰ καὶ χείρονες γινόμεθα· καὶ βλασφημοῦμεν κατ' αὐτῆς τῆς τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας· καὶ ῥητὰ καὶ ἄῤῥητα κατ' αὐτῆς ἀναιδῶς ἐμοῦμεν. Ὅθεν, ἀδελφοί μου, ἐάσωμεν τὴν ἀπόγνωσιν διὰ τὸν Κύριον, προσέλθωμεν τῇ ἀληθεῖ τῶν Χριστιανῶν ἑνώσει· γνωρίσωμεν τὸ πταῖσμα ἡμῶν· μὴ χείρονες τῶν Ἰουδαίων γενώμεθα· μὴ τῇ πεισμονῇ καὶ τῇ κακίᾳ σὺν τῇ προλήψει, κλείωμεν τὰ ὦτα τοῦ μὴ ἀκούειν καὶ συνιέναι. Ἀκούσωμεν τοῦ Κυρίου

B βοῶντος τοῖς ἀποστόλοις· « Ὁ ἀκούων ὑμῶν, ἐμοῦ ἀκούει· καὶ ὁ ἀθετῶν ὑμᾶς, ἐμὲ ἀθετεῖ· ὁ δὲ ἐμὲ ἀθετῶν, ἀθετεῖ τὸν ἀποστείλαντά με. » Ἔστιν οὖν εἰπεῖν τὸ ἀληθές· ὁ ἀκούων τοῦ πάπα, τοῦ Κυρίου ἀκούει· ὁ δὲ μὴ ἀκούων τοῦ πάπα, τοῦ Κυρίου οὐκ ἀκούει· ὁ δὲ μὴ τοῦ Κυρίου ἀκούων, ἀκούει αἰχμαλώτων καὶ κατακοπέντων μαχαίραις. Εἶδον καὶ καλῶς μέμνημαι, ἐν ταῖς διαλέξεσί τινος Βαρλαὰμ μοναχοῦ, γενομέναις ἐν Κωνσταντινουπόλει, μετά τινος λεγάτου ἀποστολικοῦ, περὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ πάπα· ἔνθα συμπεραίνων ὁ λεγάτος φησίν· Ἐγὼ μὲν ἱκανός εἰμι πάντα τὰ ὑφ' ὑμῶν προσφερόμενα διαλύσασθαι· οὐ γὰρ ἀπέστειλεν ἡ τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία καὶ ὁ προκαθεζόμενος ταύτης ἄκρος ἀρχιε-

C ρεὺς ἄνθρωπον, μὴ εἰδότα διαλύειν τὰς ὑμετέρας ἀμφισβητήσεις· ἀλλ' ὑμεῖς, ὡς ὁρῶ, ἐπ' ἐφευρεσιολογίαις ἀεὶ καλινδεῖσθε· ὅθεν ἔνεστί μοι εἰπεῖν πρὸς σὲ σύντομον καὶ ἀληθῆ λόγον, ὅνπερ καὶ πρὸς τοὺς ἄλλους Γραικοὺς παρήγγελμαι λέγειν, ὅτι τάδε λέγει ὁ πάπας· Ἐὰν θέλητε καὶ εἰσακούσητέ μου, τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς φάγεσθε, κατὰ τὸν προφήτην· ἐὰν δὲ μὴ θέλητε μηδὲ εἰσακούσητέ μου, μάχαιρα ὑμᾶς κατέδεται· τὸ γὰρ στόμα τοῦ πάπα ἐλάλησε ταῦτα. Ἆρα ἔχεις εἰπεῖν τοὐναντίον τούτου; Ἀνάγνωθι καὶ ἴδε, εἰ οὐκ ἐγένετο ὡς ἐκεῖνος ἔφη· εἰ οὖν ἐγένετο, ὀφείλετε, μᾶλλον δὲ ἀνάγκη ἐστὶν, ἀκούειν ἐκείνου· κατὰ δὲ τὰ ἔργα αὐτοῦ μὴ ποιεῖν, ἂν πονηρὰ ὦσιν· οὕτω γὰρ ἡμῖν ἐνετείλατο ὁ Κύριος· « Ἐπὶ τῆς Μωσέως καθέδρας ἐκάθισαν οἱ Γραμματεῖς καὶ οἱ Φαρισαῖοι·

D πάντα οὖν ὅσα ἂν λέγωσιν ὑμῖν ποιεῖν, ποιεῖτε· κατὰ δὲ τὰ ἔργα αὐτῶν, μὴ ποιεῖτε. » Ἐπεὶ οὖν καὶ οὗτος ἐν τῇ τοῦ Πέτρου καθέδρᾳ κάθηται, ὀφείλομεν αὐτοῦ ὡς τοῦ Πέτρου ἀκούειν, καὶ μιμεῖσθαι τοὺς λόγους αὐτοῦ· τὰ δὲ ἔργα αὐτοῦ μὴ μιμεῖσθαι εἰ πονηρὰ ὦσιν· οὕτως ἡμᾶς οἱ ἅγιοι διδάσκουσιν· οὕτως οἱ νόμοι καὶ οἱ κανόνες βοῶσιν, ὡς φθάσαντες ἀπεδείξαμεν καὶ ἔτι ἀποδείξομεν ἐν ὀλίγῳ. Νῦν δὲ βουλόμεθα ἀνακαλύψαι ὅπερ ὑμεῖς ἔνδον κατὰ τοῦ πάπα καὶ τῶν Λατίνων ἀδίκως ἔχετε· λέγετε γὰρ ὡς διὰ τὴν ἁμαρτίαν φεύγετε αὐτόν· ἀλλ' οὐκ ἔστι

[37] Luc. x, 16. [38] Isa. i, 19. [39] Matth. xxiii, 2

(1) Hæc dicit propter Januizeros, qui ex captivis eliguntur, et circumciduntur.

τοῦτο, οὐκ ἔστιν, ὦ φίλοι· ἀλλὰ προφασίζεσθε, ἀδελφοὶ, προφάσεις οὐκ ἀληθεῖς· κατηράσατο γὰρ ὑμῖν, καὶ εὗρεν ὑμᾶς ὁ ἀφορισμός· καὶ ἠφανίσθητε παντελῶς. Ἀλλ' ἄλλο ἐστὶν ὃ ἔνδον ἐν τῇ ψυχῇ νοσηλεύεσθε ὡς προείπομεν· αἰδούμενοι εἰς τὸ φανερὸν εἰπεῖν, μήπως χείρονες πάντων αἱρετικῶν ὀνομασθήσεσθε καὶ φανερωθήσεσθε· καὶ ἥδεσθε τοῦτο μασᾶσθαι ὑπ' ὀδόντα· καὶ ἄλλο ἐστὶν ὃ τοῖς χείλεσιν ἔχετε· ὅμως εἰσί τινες μωροὶ, οἳ καὶ φανερῶς λέγουσι τοὺς Λατίνους αἱρετικοὺς, καὶ πρό γε πάντων τὸν πάπαν· καὶ διὰ τοῦτο, οὔτε τὴν ἕνωσιν θέλετε, οὔτε τὸ μνημόσυνον τοῦ πάπα ἀκούειν ἀνέχεσθε· οὔτε τοὺς ἀσπαζομένους τὴν ἕνωσιν ἱερεῖς, ὁρᾷν ἀποδέχεσθε· οὔτε τοὺς συγκοινωνοῦντας αὐτοῖς, Χριστιανοὺς ὅλως ἔχετε· καὶ εἴ που εὑρεθείητε τὸ μνημόσυνον τοῦ πάπα ἀκούοντες, ἀντίδωρον οὐ λαμβάνετε· ἀλλὰ μαίνεσθε, καὶ τοὺς ὀδόντας κατ' αὐτῶν τῶν ἱερέων ὠμότατα βρύχετε, καὶ χείρονας τῶν Ἰουδαίων ἡγεῖσθε. Ταῦτα οὖν δειλιῶντες εἰπεῖν, θυμόν τινων φοβούμενοι, πρὸς τὸ πρόδηλον ἀποσκίασμα γενναίως ἐκφεύγετε. Μάχεσθε καὶ ὑμεῖς τὴν ἀλήθειαν, ὑπὲρ ὄνου σκιᾶς.

cris hæreticis pejores vocemini, et sitis cogniti apud omnes; magisque vultis mandere sub dentibus. Sed aliud quid est quod labiis premitis. Quidam tamen adeo stolidi sunt, qui aperte Latinos hæreticos esse dicunt, et papam præter cæteros omnes, ideoque unionem refugitis, neque papæ memoriam audire, neque qui unionem ex vestris sacerdotibus amplectuntur videre sustinetis: neque qui cum ipsis communicant omnino pro Christianis habetis; et si forte contingit ut in aliquod incurratis quod vos papæ commonefaciat, panem oblationis non accipitis, sed furiis agitamini ac dentibus adversus ipsos sacerdotes sævissime infrenditis, et Judæis deteriores esse putatis. Hæc igitur proferre reformidantes, ut iram quorumdam declinetis, ad apertum integumentum strenue confugitis, et adversus veritatem pugnatis, de asini umbra (ut fertur) decertantes.

ΙΕ'.

Ἀλλ' ἡμεῖς ἐν τοῖς πρότερον εἰρημένοις τέσσαρα βιβλία ἐκθέντες, πολλὰ περὶ τούτου εἰρήκαμεν, τὴν ἀλήθειαν ὡς ἐνὸν διαῤῥήδην κηρύξαντες, καὶ τοὺς Λατίνους ὀρθοδόξους εἶναι φανερῶς ἐν τοῖς δόγμασιν ἐτρανώσαμεν· καὶ ἀδίκως παρ' ὑμῶν συκοφαντουμένους παρεστήσαμεν μάλα γενναίως. Ἐν δὲ τῷ παρόντι, τῷ πέμπτῳ δηλαδὴ τούτῳ, οὐκ ὀλίγα εἰρήκαμεν· τὸν τῆς Ῥώμης ἀρχιερέα, διάδοχον ὄντα τοῦ Πέτρου ἀποδεικνύοντες· καὶ ἔτι ἀποδείξομεν τοῦ Πέτρου διάδοχον εἶναι αὐτὸν, καὶ τοποτηρητὴν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· καὶ αὐτὸν μόνον ἔχειν ἐξουσίαν πᾶσαν Ἐκκλησίαν ἁπλῶς διιθύνειν καὶ κυβερνᾷν, δεσμεῖν τε καὶ λύειν, εὐλογεῖν καὶ καταρᾶσθαι, ἐπιτιμᾷν καὶ ἰᾶσθαι· καὶ χώραν καὶ εὐπορίαν μόνον ἔχειν τὴν πίστιν καὶ τὴν ἱερωσύνην ἐξετάζειν. Αὐτίκα γὰρ ὁ μέγας Θεόδωρος ὁ Στουδίτης ἐν τῇ πρὸς Πασχάλιον πάπαν ἐπιστολῇ, τοιαῦτα φάσκει· « Ἄκουε, ἀποστολικὴ κάρα, θεοπρόβλητε ποιμὴν τῶν Χριστοῦ προβάτων· κλειδοῦχε τῆς οὐρανῶν βασιλείας· πέτρα τῆς πίστεως, ἐφ' ᾗ ᾠκοδόμηται ἡ καθολικὴ Ἐκκλησία· Πέτρος γὰρ σὺ, τὸν Πέτρου θρόνον κοσμῶν καὶ διέπων. » Καὶ μετά τινα· « Δεῦρο δὴ ἀπὸ δυσμῶν ὁ χριστομίμητος ἀνάστηθι καὶ μὴ ἀπώσῃ εἰς τέλος. Πρὸς σὲ γὰρ εἴρηκε Χριστὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν· « Καὶ σύ ποτε ἐπιστρέψας, στήριξαις τοὺς ἀδελφούς σου. » Ἀκούεις πῶς λέγει τὸν τῆς Ῥώμης ἀρχιερέα ὁ μέγας οὗτος Πατὴρ, Πέτρον καὶ κλειδοῦχον ζωῆς αἰωνίου, καὶ ποιμένα, καὶ ἀποστολικὴν κάραν; καὶ ἐπικαλεῖται ἀρωγὸν τῆς Κωνσταντινουπόλεως διὰ τὰς αἱρέσεις τῶν Εἰκονομάχων; Πόθεν τοῦτο, εἰ μὴ ὅτι ἐκεῖνος εἶχεν ἐξουσίαν στηρίζειν τὰς λοιπὰς ἐκκλησίας, ὡς αἱρέσεως πάσης ἀνώτερος ὢν, καὶ ὑπερανῳκισμένος πάσης ζάλης αἱρετικῶν; Καὶ τούτου μάρτυς ὁ αὐτὸς ἐν τῇ πρὸς αὐτὸν Πασχάλιον ἐπιστολῇ λέγων· « Ὑμεῖς οὖν ὡς ἀληθῶς ἡ ἀθόλωτος καὶ ἀκαπήλευτος πηγὴ ἐξ ἀρχῆς τῆς ὀρθοδοξίας. Ὑμεῖς ὁ πάσης αἱρετικῆς ζάλης ἀνῳκισμένος, ὁ εὔδιος λιμὴν

XV.

At nos in præcedentibus, quos antea edidimus quatuor libris, multa de iis eisdem tractavimus, veritatem pro viribus aperte prædicantes, Latinosque in dogmatibus orthodoxos esse liquido ostendimus, et falsis eos premi calumniis egregie demonstravimus, et in hoc quinto profecto non pauca attulimus, scilicet pontificem esse Petri successorem et vicarium Salvatoris nostri Jesu Christi comprobando; cumque solum obtinere potestatem omnem Ecclesiam absolute dirigendi et gubernandi, ligandi et solvendi, redarguendi, benedicendi, maledicendi, corrigendi ac medendi, solumque illum habere facultatem de fide et sacerdotio exquirendi. Nam statim magnus Theodorus Studites in epistola ad Paschalem papam hæc inquit: « Audi, apostolicum caput, a Deo electe, pastor ovium Christi, claviger regni cœlorum, petra fidei per quam ædificata est catholica Ecclesia. Nam tu es Petrus Petri sedem exornans et gubernans; » et post quædam: « Huc ades, ab Occidente exsurge, et ne repellas in finem; tibi namque dixit Christus Deus noster, et tu quandoque conversus confirma fratres tuos. » Audis quomodo appellat pontificem magnus hic Pater Petrum, et clavigerum vitæ æternæ, et pastorem, et apostolicum caput? rogatque ut Constantinopoli subsidium ferat propter eorum hæreses qui imagines oppugnabant. Undenam hoc? Non ob aliquid aliud nisi quia is habebat potestatem cæteras Ecclesias confirmandi, tanquam qui omnibus hæresibus superior esset, longeque positus esset ab omni procella hæreticorum. Hujus rei ipsemet testis est in epistola ad Paschalem dicens: « Vos igitur vere illimis fons ac sincerus jam inde a principio veræ fidei, vos ab omni hæreticorum procella longe positi: securus totius Ecclesiæ portus, vos a Deo electa civitas ad salutis refugium. » Intelligis quo pacto securum portum appellat totius Ecclesiæ Romanum pontificem? ad

quem ut navigia ab undis in medio maris agitata in portum profugiunt, ne foris relicta a fluctibus atque æstu mergantur; sic et omnes Ecclesiæ ab hæreticis tanquam a fluctibus vexatæ ad Romanum pontificem, veluti ad portum salutis confugiunt, ubi tranquillitatem et quietem omnem nanciscantur. Nam eo loci fidei claves Christus apud Petrum apostolum deposuit, ut Ecclesiam totam pasceret atque gubernaret, nec apud illum tantum, sed etiam apud ejus successores, ipsi dicens, « Et tu aliquando conversus, confirma fratres tuos; » quæ quidem non soli Petro contigerunt, sed et ejus successoribus. Nam Sylvester magnus papa Romanus post baptismum Constantini, Arii hæresim abolevit, et in eadem urbe Liberius ac Julius Athanasium confirmarunt, et Alexandriam remiserunt, cum ab Arianis persecutionem pateretur. Damasius papa Eunomii Constantinopolitani patriarchæ hæresim funditus sustulit. Divus Celestinus impii Nestorii et Constantinopolitani patriarchæ hæresim per Cyrillum theegorum delevit. Leo sanctissimus sacrilegam Eutychis et Dioscori hæresim damnavit. Martinus et Agatho Monothelitarum scelestam hæresim verbo et operibus sustulerunt. Gregorius magnus Dialogus impietatem eorum qui imagines oppugnabant anathemati subjecit. Deinde post inobedientiam et schisma, Nicolaus primus ipsemet Constantinopolim profectus est Photii tempore, ut tolleret schisma; quem cum non recepissent, excommunicationi ab eo suppositi sunt. Post hunc summi pontifices per temporum vices non destiterunt scribere et hortari Græcos ad Ecclesiæ conversionem et obedientiam, quousque coacta est synodus apud Lugdunum, quam Græci octavam vocant, cujus auctor exstitit Gregorius papa decimus, et unio est subsecuta. Sed iterum defecerunt, et iterum legatos Ecclesiæ receperunt. Cogitur synodus Constantinopolitana cum papæ legatis, Joannis Becci temporibus Constantinopolitani patriarchæ, et unionem amplexi sunt, ad breve tempus obedientiam ostendentes et pacem, sed postea rursus ad suum et primum vomitum reverterunt. Sed nec rursus defatigati sunt Ecclesiæ catholicæ præsides, eos ad obedientiam et pacem excitare. At illi cum semel obsurduissent, non paruerunt; protracta est igitur res usque ad nos, aspeximusque nostris oculis, quod multi ante nos patriarchæ et reges videre exoptarunt, nec viderunt. Nos vero vidimus beatissimum Eugenium IV Romanæ Ecclesiæ pontificem summum quanto studio in hoc sanctum opus incubuerit, triremibus missis et sumptibus, ut hoc magnum vulnus sanaretur; celebrataque est synodus ingens atque admirabilis Ferrariæ et Florentiæ, insignibus Italiæ urbibus magna doctorum et sapientum virorum frequentia, et theologiæ scientia ac virtute illustrium. Tandem decretum sancitum est omni sapientia et veritate conspicuum, quod ubique est promulgatum et ab omnibus gentibus receptum. Græci vero, et ex iis

A τῆς ὅλης Ἐκκλησίας. Ὑμεῖς οἱ θεήλεκτος πόλις τοῦ φυγαδευτηρίου τῆς σωτηρίας. » Ἀκούεις, πῶς εὔδιον λιμένα τῆς ὅλης Ἐκκλησίας ἀποκαλεῖ τὸν τῆς Ῥώμης ἀρχιερέα, ἵνα ὥσπερ τὰ πλοῖα μέσον τῆς θαλάσσης βασανιζόμενα ὑπὸ τῶν κυμάτων πρὸς τὸν λιμένα τρέχουσι, μὴ μείνωσιν ἔξω καὶ καταποντισθῶσιν ὑπὸ τῶν κυμάτων τε καὶ τοῦ κλύδωνος, οὕτω καὶ ἐκκλησίαι πᾶσαι κλυδωνιζόμεναι παρὰ τῶν αἱρέσεων δίκην κυμάτων, πρὸς τὸν τῆς Ῥώμης ἀρχιερέα, ὡς πρὸς λιμένα σωτήριον, τρέχωσιν· ἔνθα γαλήνην καὶ ἠρεμίαν πᾶσαν εὑρήσουσιν, ἐκεῖ γὰρ ἔθετο Χριστὸς τὰς κλεῖς τῆς πίστεως ἐν Πέτρῳ τῷ ἀποστόλῳ, ποιμαίνειν καὶ κυβερνᾷν ὅλην τὴν Ἐκκλησίαν, οὐκ ἐκείνῳ μόνῳ, ἀλλὰ καὶ τοῖς διαδόχοις B αὐτοῦ. λέγων πρὸς αὐτὸν, « Καὶ σύ ποτε ἐπιστραφεὶς στήριξον τοὺς ἀδελφούς σου· » ὅπερ οὐ τῷ Πέτρῳ μόνῳ συνέβη, ἀλλὰ καὶ τοῖς διαδόχοις αὐτοῦ. Αὐτίκα γὰρ Σύλβεστρος ὁ μέγας πάπας Ῥώμης μετὰ τὸ βάπτισμα Κωνσταντίνου, τὴν αἵρεσιν Ἀρείου κατέλυσεν. Καὶ ἐν αὐτῇ Ἰούλιος καὶ Λιβέριος Ἀθανάσιον ἐβεβαίωσαν, καὶ εἰς Ἀλεξάνδρειαν ἔπεμψαν ὑπὸ τῶν Ἀρειανῶν διωκόμενον. Δάμασος δὲ ὁ πάπας τὴν αἵρεσιν Μακεδονίου πατριάρχου ὄντος Κωνσταντινουπόλεως, εἰς γῆν κατηδάφισεν. Κελεστῖνος ὁ θεῖος τὴν τοῦ δυσσεβοῦς Νεστορίου αἵρεσιν, καὶ αὐτοῦ Κωνσταντινουπόλεως πατριάρχου ὄντος, διὰ Κυρίλλου τοῦ θεηγόρου ἀφανισμοῦ παρέδωκε. Λέων ὁ ἁγιώτατος, τὴν ἄθεον τοῦ Εὐτυχοῦς καὶ Διοσκόρου αἵρεσιν κατεδίκασε. Μαρτῖνός τε καὶ Ἀγάθων, C ταύτην τῶν Μονοθελητῶν τὴν μιαρὰν αἵρεσιν, λόγοις καὶ ἔργοις κατέβαλον. Γρηγόριος ὁ μέγας Διάλογος, τὴν τῶν Εἰκονομάχων δυσσέβειαν ἀναθέματι καθυπέβαλεν. Εἶτα μετὰ τὴν παρακοὴν καὶ τὸ σχίσμα Νικόλαος πρῶτος σωματικῶς εἰς Κωνσταντινούπολιν ἦλθεν, ἐν τῷ καιρῷ τοῦ Φωτίου, τοῦ θεραπεῦσαι τὸ σχίσμα· ὃν μὴ δεξάμενοι, ἀφορισμῷ παρ' αὐτοῦ ὑπεβλήθησαν. Μετὰ δὲ τοῦτον, οὐ διέλειπον οἱ κατὰ καιροὺς ἄκροι ἀρχιερεῖς ἐπιστέλλοντες καὶ καλοῦντες τοὺς Γραικοὺς ἐπιστρέψαι καὶ ἐπακοῦσαι τῆς Ἐκκλησίας, ἕως οὗ ἐγένετο σύνοδος ἐν Λουγδούνῳ, ἣν οἱ Γραικοὶ ὀγδόην καλοῦσιν· εἰς ἣν ἐξῆρχε πάπας Γρηγόριος δέκατος, καὶ ἡνώθησαν, καὶ πάλιν ἀπέστησαν· καὶ πάλιν πρέσβεις τοὺς τῆς Ἐκκλη- D σίας ἐδέχοντο· καὶ συγκροτεῖται σύνοδος ἐν Κωνσταντινουπόλει, μετὰ λεγάτων τοῦ πάπα, ἐν τῷ καιρῷ Ἰωάννου Βέκου πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως· καὶ ἡνώθησαν μὲν πρὸς ὀλίγον, δείξαντες ὑπακοὴν καὶ εἰρήνην· μετὰ δὲ ταῦτα, πάλιν πρὸς τὸν ἴδιον καὶ πρῶτον ἐστράφησαν ἐμετόν. Ἀλλὰ καὶ αὖθις οὐκ ἀπέκαμον οἱ τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας προϊστάμενοι, διεγείρειν αὐτοὺς πρὸς ὑπακοὴν καὶ εἰρήνην. Αὐτοὶ δὲ ἅπαξ ἐκκεκωφηκότες, οὐκ ἤκουον. Ἔφθασεν οὖν τὸ πρᾶγμα καὶ ἕως ἡμῶν. Καὶ εἴδομεν τοῖς ἡμετέροις ὀφθαλμοῖς, ὃ πολλοὶ τῶν πρὸ ἡμῶν, καὶ πατριάρχαι καὶ βασιλεῖς ἐπεθύμησαν ἰδεῖν, καὶ οὐκ εἶδον. Ἡμεῖς δ' εἴδομεν τὸν μακαριώτατον Εὐγένιον τέταρτον, τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας ἄκρον ἀρχιερέα, πόσην σπουδὴν προκατεβάλλετο διὰ τὸ ἅγιον ἔργον τοῦτο· καὶ τριήρεις

καὶ ἀναλώματα ἔπεμψεν, ἵνα τὸ τραῦμα θεραπεύσῃ τὸ μέγα τουτί· καὶ σύνοδος ἐγεγόνει ἐν Φεῤῥαρίᾳ καὶ Φλωρεντίᾳ ἀξιολόγοις τῶν Ἰταλίας πόλεων, μεγάλη καὶ θαυμαστὴ· λογίους ἔχουσα καὶ σοφοὺς ἄνδρας, θεολογίᾳ κεκοσμημένους καὶ ἀρετῇ· καὶ δὴ τελευτῶντες συνέθεντο τὸν ὅρον σοφίᾳ πάσῃ καὶ ἀληθείᾳ διαλάμποντα· ὃς ἐκηρύχθη μὲν πανταχοῦ, καὶ πάντα τὰ γένη τοῦτον ἐδέξαντο· Γραικοὶ δὲ, καὶ τούτων οἱ χείρονες καὶ ἰδιῶται καὶ ἀμαθεῖς, ἀντιλέγουσι τούτῳ· εἰ δὲ καί τις μέτοχος λόγου ἀντιλέγει τῷ ὅρῳ, οὐκ ἀπὸ σοφίας, ἀλλ' ἀπὸ κακίας καὶ ψευδοῦς, καὶ ματαίας προλήψεως, καὶ κενῆς δόξης, ἣν βούλεται καρποῦσθαι παρὰ τῆς ἀλογίας τοῦ πλήθους, ταῦτα λέγει. Ὅντινα ὅρον καὶ ἡμεῖς ἀνὰ χεῖρας λαβόντες διήλθομεν παντὶ σθένει· καὶ τοῦτον ἐκ μέσης ψυχῆς πιστεύσαντες ἀληθῆ εἶναι, προσεκυνήσαμεν καὶ κατησπασάμεθα. Ἐξ οὗ λαβόντες τὰς ἀφορμὰς, τῶν πέντε ἄρθρων αὐτοῦ ὑπεραπολογούμεθα· ὧν τὸ τελευταῖόν ἐστι τοῦτο περὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ πάπα. Ὃ οὐ δυνήσεταί τις ἀρνήσασθαι νοῦν ἔχων.

A qui pejoris sunt conditionis, vulgares quidam homines et indocti huic contradicunt; ac si quis rationis particeps decreto contradicit, id non a doctrina proficiscitur, sed ab animi pravitate, falsa et stulta præsumptione et gloria inani, quam ex vulgi imperitia aucupantur. Quod quidem decretum et nos in manus sumentes perlegimus omni studio, idque toto ex animo verum esse credentes, adoravimus atque amplexati sumus; unde subministrata est nobis materia respondendi quinque articulis qui in eo continentur, quorum extremus hic est de papæ primatu, quem nemo mentis compos poterit pernegare.

ΙϚ'.

Ἀλλ' οὐκ ὀρθῶς φρονεῖ, φασίν· παρὰ γὰρ τὰ τῶν κοινῶν Πατέρων καὶ διδασκάλων αὐτὸς ἐδογμάτισεν. Εἰ οὖν ἐκεῖνος ὁ θεῖος θρόνος οὐκ ὀρθῶς φρονεῖ, ψεύδεται ὁ Χριστὸς, εἰπών· « Ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ παρελεύσεται· οἱ δὲ λόγοι μου οὐ μὴ παρέλθωσιν· » αὐτὸς γὰρ αὐτῇ ἐπηγγείλατο μετ' αὐτῆς εἶναι, καὶ πύλας τοῦ ᾅδου οὐ κατισχύσειν αὐτῆς. Διὸ, ἵνα μὴ τὸν Χριστὸν ψεύστην φήσωμεν, ὅπερ βλάσφημόν ἐστι καὶ μόνον ἐννοηθῆναι, ἀπλανῆ τὴν τοῦ Θεοῦ λέγομεν Ἐκκλησίαν· καὶ τοῦτο πάλιν μαρτυρήσει αὐτὸς ὁ Στουδίτης Θεόδωρος, πρὸς Μιχαὴλ ἐπιστέλλων τὸν βασιλέα, ἀπὸ προσώπου πάντων τῶν ἡγουμένων, ὡδί· « Ἡμεῖς ἐπὶ τὸ αὐτὸ συνεληλυθότες κατὰ κέλευσιν τῆς θεοστέπτου ὑμῶν βασιλείας, ἐλάχιστοι ἐπίσκοποι καὶ ἡγούμενοι· » καὶ μετ' ὀλίγα φησίν· « Διελυσάμεθα πάντα τὰ ὑμῖν ἀπορούμενα· εἰ δέ τι ἀμφιβαλλόμενον ἢ ἀπιστούμενον τῇ θείᾳ ὑμῶν μεγαλονοίᾳ δοκεῖ, διαλύεσθαι παρὰ τοῦ ἀρχιερέως εὐσεβῶς· ἡ μεγάλη καὶ θεοστήρικτος αὐτῆς χεὶρ, ὡς ζηλοτυποῦσα τὰ πάντα ἐπ' ὠφελείᾳ τοῦ παντὸς, κελευσάτω παρὰ τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης δέξασθαι τὴν διασάφησιν· ὡς ἄνωθεν καὶ ἐξ ἀρχῆς, πατροπαραδότως ἐξεδόθη· αὕτη, χριστομίμητε βασιλεῦ, ἡ κορυφαιοτάτη τῶν Ἐκκλησιῶν τοῦ Θεοῦ, ἧς Πέτρος πρωτόθρονος· πρὸς ὃν ὁ Κύριός φησι· « Σὺ εἶ Πέτρος, καὶ ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ οἰκοδομήσω μου τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ πύλαι ᾅδου οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς. » Καὶ πάλιν ὁ αὐτὸς ἐν ἑτέρᾳ ἐπιστολῇ πρὸς Ναυκράτιον, ἧς ἡ ἀρχή· « Οὐ πλησθήσεται τὸ οὖς μου ἀπὸ φωνῶν ἀκροάσεως, » φησί· « Μαρτυρῶ ἄρτι κατενώπιον Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, ὅτι ἑαυτοὺς ἀπέῤῥηξαν τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, τοῦ κορυφαιοῦ θρόνου ἐν ᾧ Χριστὸς ἔθετο τὰς κλεῖς τῆς πίστεως, ἧς οὐ κατίσχυσαν ἀπ' αἰῶνος, οὐδ' ἂν κατισχύσωσι μέχρι συντελείας αἱ τοῦ ᾅδου πύλαι, τὰ τῶν αἱρετικῶν δηλαδὴ στόματα, ὡς ἡ τοῦ ἀψευδοῦς ὑπόσχεσις. » Ἀκούεις ὅτι ἐκείνη ἐστὶν ἡ κορυφὴ τῆς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, ἧς ὁ Πέτρος πρωτόθρονός ἐστι· καὶ ὅτι οὐ κατίσχυσάν ποτε αἱ πύλαι τοῦ ᾅδου, οὐδ' ἂν κατισχύσωσι ταύτης μέχρι τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος, τὰ τῶν αἱρετικῶν

B XVI.

At non recte sentit, inquiunt, quia præter communes Patrum et doctorum sententias ea perscripsit. Si ergo illa divina sedes non recte sentit, mentitur Christus cum dicit: « Cœlum et terra transibunt, verba autem mea nunquam transibunt; » is enim Ecclesiæ pollicitus est se cum ea fore et portas inferi non prævalituras adversus eam. Ideo ne Christum mendacem efficiamus (quod si vel cogitetur solum, est blasphemia) inerrantem Dei Ecclesiam esse dicimus. Quam rem testificabitur rursus ipse Theodorus Studites ad Michaelem imperatorem scribens ex persona omnium præpositorum hoc pacto: « Cum nos in unum convenissemus venerabilis imperii vestri jussu, minimi episcopi et C præpositi, » post pauca dicit: Nos diluimus omnes dubitationes vestras. Si vero aliquid dubitare vel non credere videtur vestra divina magnificentia, ejus rei explicatio a pontifice pie est postulanda. Magna et a Deo firmata manus vestra, ut publicæ cupida utilitatis, jubeat a veteri Roma capere declarationem, ut a principio a patribus nostris est traditum. Ea, o Christi imitator imperator, inter omnes Ecclesias Dei summum et supremum obtinet locum, cujus Petrus tenuit primam sedem, ad quem dicit Dominus: « Tu es Petrus et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, et portæ inferi non prævalebunt adversus eam. » Et iterum idem in alia epistola ad Naucratium, cujus principium D est, Non implebitur auris mea a vocibus auditionis, inquit, « Testor nunc coram Deo et hominibus, divisi sunt a corpore Christi, et a suprema sede, apud quam Christus deposuit claves fidei, adversus quam portæ inferi a sæculo non prævaluerunt nec prævalebunt usque ad consummationem ejus, hæreticorum videlicet effrenata ora, secundum promissionem veracis Domini. » Audis quo pacto ea est caput Ecclesiæ Christi, cujus Petrus est primus præses; et quod nunquam prævaluerunt neque prævalebunt usque ad consummationem sæculi hæreticorum effrenata ora, secundum promissionem veracis Salvatoris? Si ergo nunquam præ-

valuerunt hæretici adversus Christi Ecclesiam, quomodo audetis dicere eam errare, quæ inerrans a doctoribus prædicatur? Id etiam ostenditur in tertia sancta synodo, in qua, allatis ab apostolica sede litteris, Arcadius episcopus cum surrexisset ad synodum dixit: « Jubeat vestra beatitudo reverendissimi Patres, allatas ad vos litteras sancti et cum adoratione vocati, Celestini papæ apostolicæ sedis episcopi, legi: ex quibus percipere poterit vestra beatitudo quanto studio prosequitur omnes Ecclesias. Eadem et horum similia Projectus episcopus protulit. » Et paulo post: « Cyrillus Alexandriæ dixit: Litteræ acceptæ a sanctissimo apostolicæ sedis episcopo Romano Celestino cum decenti honore legantur. » Audis Arcadium et Projectum, quod omnium Ecclesiarum curam gerit Romanus pontifex? Ob quidnam aliud, nisi quia caput est omnium? Quod vero Cyrillus dicit, « cum decenti honore legi quæ scripta sunt a Celestino, » comprobaverunt Patres aperiendo capita sua, et reverenter audiendo quæ dicta sunt. In quarta vero sancta synodo, ut in titulo divinæ Scripturæ apparet, talia dicta sunt. « Ut beatissimus episcopus Romanæ urbis, cujus sacerdotium super omnes antiquitas esse voluit, potestatem et facultatem habet de fide et sacerdotibus determinandi. » Ergo quia de fide et sacerdotibus determinandi facultatem habet, merito caput et magistra omnium Christi Ecclesiarum in decreto scribitur, et a nobis colitur et adoratur, atque omnis obedientia et observantia ei a nobis exhibetur et exhibebitur, donec in hac vita permanebimus, recordati illius qui dicit, « Obedite præpositis vestris et subditi estote, ipsi enim vigilant pro animabus vestris, ut rationem reddituri [40-41], » et meminisse ejus nunquam cessabimus in sacris missarum precibus secundum sanctorum nostrorum traditiones, ne impiorum erroribus obsecundantes, a firmitate orthodoxæ fidei excidamus, pro comperto habentes, quod qui ipsi non subjicitur, nunquam salvabitur, simili modo, et qui ejus non meminit, neque sacerdos est, neque sacerdotis meretur habere potestatem, ut canon 13 primæ et secundæ synodi aperte testatur. Habet enim ad verbum sic: Hæreticarum zizaniarum semina in Christi Ecclesiam spargens adversarius, videns has gladio spiritus radicitus evelli, alia via aggressus est, sumpta secum schismaticorum insania, Christi corpus dividere. Sed et has insidias sancta synodus anticipans, undecunque decrevit in posterum, ut si quis presbyter vel diaconus tanquam ob aliquod delictum suum despiciens episcopum ante synodalem cognitionem et causæ disquisitionem ab ejus communione deficere ausus fuerit, et nominis ejus in sacris missarum precibus secundum Ecclesiæ traditionem non meminerit, hunc depositioni subjici et sacerdotali omni honore privari. Qui enim in presbyteri or-

δηλονότι ἀπύλωτα στόματα· κατὰ τὴν ὑπόσχεσιν τοῦ ἀψευδοῦς Σωτῆρος. Εἰ οὖν οὐδέποτε κατίσχυσαν, ἀλλ' οὐδὲ κατισχύσουσιν οἱ αἱρετικοὶ τῆς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, πῶς ὑμεῖς ὅλως τολμᾶτε λέγειν, ὅτι πεπλάνηται; ἥτις ἀπλανὴς παρὰ τῶν διδασκάλων κηρύττεται. Τοῦτο δὲ δείκνυται καὶ ἐν τῇ ἁγίᾳ τρίτῃ συνόδῳ, ἐν ᾗ προσενεχθέντων γραμμάτων παρὰ τῆς ἀποστολικῆς καθέδρας, Ἀρκάδιος ἐπίσκοπος ἐγερθεὶς πρὸς τὴν σύνοδον ἔφη· « Κελευσάτω ἡ ὑμετέρα μακαριότης, Πατέρες αἰδεσιμώτατοι, τὰ προσενεχθέντα ἡμῖν γράμματα τοῦ ἁγίου καὶ μετὰ προσκυνήσεως ὀνομαζομένου πάπα Κελεστίνου, τῆς ἀποστολικῆς καθέδρας ἐπισκόπου, ἀναγνωσθῆναι· ἐξ ὧν γνῶναι δυνήσεται ἡ ὑμετέρα μακαριότης, ὁποίαν ἔχει φροντίδα πασῶν τῶν ἐκκλησιῶν. Τὰ αὐτὰ καὶ ὅμοια τούτοις καὶ Προϊεκτος ἐπίσκοπος ἔφη. » Καὶ μετὰ πάνυ βραχέα, « Κύριλλος Ἀλεξανδρείας εἶπεν· Ὑποδεχθὲν τὸ γράμμα τοῦ ἁγιωτάτου καὶ κατὰ πάντα ὁσιωτάτου τῆς ἁγίας ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας ἐπισκόπου τῆς Ῥωμαίων Κελεστίνου, μετὰ τῆς προσφόρου τιμῆς ἀναγινωσκέτωσαν. » Ἀκούεις Ἀρκαδίου καὶ Προϊέκτου, ὡς πασῶν ἔχει τῶν ἐκκλησιῶν τὴν φροντίδα ὁ τῆς Ῥώμης ἀρχιερεύς; Διὰ τί ἄλλο, ἢ διότι πασῶν ἐστι κεφαλή; Τὸ δὲ εἰπεῖν Κύριλλον μετὰ τῆς προσφόρου τιμῆς ἀναγνωσθῆναι τὰ παρὰ τοῦ Κελεστίνου ἀπεσταλμένα, ἔδειξαν οἱ Πατέρες ἐν τῷ ἀνακαλύψαι τὰς ἑαυτῶν κεφαλὰς, καὶ μετ' αἰδοῦς ἀκροᾶσθαι τῶν λεγομένων. Ἐν δὲ τῇ ἁγίᾳ τετάρτῃ συνόδῳ, ὃν καὶ θεῖον γράμμα ἐπιγράφει, τοιάδε φησίν· « Ἵνα ὁ μακαριώτατος ἐπίσκοπος τῆς Ῥωμαίων πόλεως, οὗ τὴν ἱερωσύνην κατὰ πάντων ἡ ἀρχαιότης παρέσχε, χώραν καὶ εὐπορίαν ἔχει περὶ πίστεως καὶ ἱερέων ἀνακρίνειν. » Ἐπεὶ οὖν περὶ πίστεως καὶ ἱερέων εὐπορίαν ἔχει τοῦ ἀνακρίνειν, εἰκότως καὶ κεφαλὴ καὶ διδάσκαλος τῶν ἐκκλησιῶν τοῦ Χριστοῦ πασῶν ἐν τῷ ὅρῳ γράφεται, καὶ παρ' ἡμῶν τιμᾶται καὶ προσκυνεῖται, καὶ πᾶσαν ὑπακοὴν καὶ εὐπείθειαν ἔχει καὶ ἕξει παρ' ἡμῶν, ἕως οὗ ἐν τῷδε τῷ βίῳ ἐσόμεθα, μεμνημένοι τοῦ λέγοντος· « Πείθεσθε τοῖς ἡγουμένοις ὑμῶν καὶ ὑπείκετε· αὐτοὶ γὰρ ἀγρυπνοῦσιν ὑπὲρ τῶν ψυχῶν ἡμῶν, ὡς λόγον ἀποδώσοντες· καὶ μνείαν αὐτοῦ οὐ παυσόμεθα ἀεὶ ποιεῖσθαι ἐν ταῖς ἱεραῖς τῶν λειτουργιῶν εὐχαῖς, κατὰ τὰς τῶν ἁγίων ἡμῶν παραδόσεις, ἵνα μήτι τῶν ἀθέσμων πλάνῃ συναπαχθέντες, ἐκπέσωμεν τοῦ στηριγμοῦ τῆς ὀρθοδοξίας· καλῶς ἐπιστάμενοι, ὅτι ὁ μὴ ὑποτασσόμενος αὐτῷ, οὐχ ἕξει σωτηρίαν ποτέ· ὁμοίως καὶ ὁ μὴ μνημονεύων αὐτοῦ, οὔτε ἱερεύς ἐστιν, οὔτε μὴν ἱερέως ὀφείλει ἔχειν ἐξουσίαν· καθὼς ὁ τρισκαιδέκατος κανὼν τῆς πρώτης καὶ δευτέρας συνόδου ἀναφανδὸν μαρτύρεται. Λέγει γὰρ οὕτως κατὰ λέξιν· « Τὰς τῶν αἱρετικῶν ζιζανίων ἐπισπορὰς ἐν τῇ τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίᾳ ὁ πονηρὸς καταβαλὼν, καὶ ταύτας ὁρῶν τεμνομένας προῤῥίζους τῇ μαχαίρᾳ τοῦ Πνεύματος, ἐφ' ἑτέραν ἧκε διανοίας ὁδὸν, τῇ τῶν σχισματικῶν μανίᾳ, τὸ τοῦ Χριστοῦ σῶμα με-

[40-41] Hebr. XIII, 17.

ρίζειν ἐπιχειρῶν· ἀλλὰ καὶ ταύτην αὐτοῦ τὴν ἐπιβουλήν, ἡ ἁγία σύνοδος ἀναστέλλουσα παντελῶς, ὥρισε τοῦ λοιποῦ, ἵνα εἴ τις πρεσβύτερος ἢ διάκονος ὡς δῆθεν ἐπ' ἐγκλήμασί τισι τοῦ οἰκείου κατεγνωκὼς ἐπισκόπου, πρὸ συνοδικῆς διαγνώσεως καὶ ἐξετάσεως καὶ τῆς ἐπ' αὐτῷ τελείας κατακρίσεως, ἀποστῆναι τολμήσει τῆς αὐτοῦ κοινωνίας, καὶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐν ταῖς ἱεραῖς τῶν λειτουργιῶν εὐχαῖς κατὰ τὸ παραδεδομένον τῇ Ἐκκλησίᾳ οὐκ ἀναφέρει, τοῦτον ὑποκεῖσθαι καθαιρέσει, καὶ πάσης ἱερατικῆς ἀποστερεῖσθαι τιμῆς. Ὁ γὰρ ἐν πρεσβυτέρου τάξει τεταγμένος, καὶ τῶν μητροπολιτῶν προαρπάζων τὴν κρίσιν, καὶ πρὸ κρίσεως αὐτὸς κατακρίνων ὅσον τὸ ἐπ' αὐτῷ τὸν οἰκεῖον Πατέρα καὶ ἐπίσκοπον, οὗτος οὐδὲ τῆς τοῦ πρεσβυτέρου ἐστὶν ἄξιος τιμῆς ἢ ὀνομασίας. Οἱ δὲ τούτοις συνεπόμενοι, εἰ μὲν τῶν ἱερωμένων εἶέν τινες, καὶ αὐτοὶ τῆς οἰκίας τιμῆς ἐκπιπτέτωσαν· οἱ δὲ μοναχοὶ ἢ λαϊκοὶ ἀφοριζέσθωσαν παντελῶς τῆς Ἐκκλησίας, μέχρις ἂν τὴν πρὸς τοὺς σχισματικοὺς συνάφειαν διαπτύσαντες, πρὸς τὸν οἰκεῖον ἐπίσκοπον ἐπιστραφεῖεν. Ἆρ' ἔγνως κἀνταῦθα, ὅτι τοὺς μὲν ἱερεῖς τῆς ἱερωσύνης ἀπείργει, καὶ οὐδ' ὀνομασίαν ἱερέων ἔχειν, τοὺς μὴ μνημονεύοντας τῆς ἀρχῆς αὐτῶν, τοὺς δ' ἑπομένους αὐτοῖς, καὶ τούτων τοὺς ἱερωμένους ἀνιέρους κελεύει μένειν, τοὺς δ' ἀνιέρους, οἱασδηποτοῦν τάξεως ὄντας ἀφορίζει; Σύνετε λοιπὸν ἀδελφοὶ διὰ τὸν Κύριον, σύνετε· μηδὲ θέλετε ἀνθίστασθαι τῇ ἀληθείᾳ οὕτω φανερᾷ οὔσῃ, καὶ πρὸς τοὺς ἡγήτορας τῶν ψυχῶν ἡμῶν ἀντιφερίζειν· σκληρὸν γάρ ἐστι, μᾶλλον δὲ μωρὸν καὶ ἀνόητον γυμνοῖς ποσὶ λακτίζειν πρὸς κέντρα· ὃν γὰρ τρόπον τὰ ᾠὰ τῷ λίθῳ, οὕτως αἱ κεφαλαὶ ὑμῶν τῇ Ἐκκλησίᾳ συντρίβονται. Λίθος γὰρ καὶ σκανδάλου πέτρα ἡ Ἐκκλησία, καὶ αὐτὸς ὁ Χριστὸς παρεικάζεται. Παῦλος ὁ μακάριος οὕτω λέγει· « Ἔπινον γὰρ ἐκ πνευματικῆς ἀκολουθούσης πέτρας, ἡ δὲ πέτρα ἦν ὁ Χριστός· οὗτός ἐστιν ὁ λίθος ὁ ἐξ ὄρους παρθενικοῦ ἀποτμηθείς. » Ὁ δὲ Χριστὸς πρὸς τὸν Πέτρον, « Σὺ εἶ Πέτρος, καὶ ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ οἰκοδομήσω μου τὴν Ἐκκλησίαν, » καὶ τὰ λοιπά, ὡς πολλάκις εἴρηται. Ἰδοὺ οὖν δέδεικται ὅτι πέτρα καὶ λίθος, ἡ τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία ἐστίν. Ὡς τις οὖν ἐν αὐτῇ προσκόπτει, φῶς ἐν αὐτῷ οὐκ ἔστιν· ὁ δὲ κρατῶν τὰς ἐντολὰς αὐτῆς, οὐ προσκόπτει, τοῦ φωτὸς ἐν αὐτῷ ὑπάρχοντος τοῦ ἀληθινοῦ, τοῦ φωτίζοντος πάντα ἄνθρωπον εἰς τὸν κόσμον ἐρχόμενον· φῶς γὰρ ἡ ἀλήθεια καὶ γνῶσίς ἐστι· καὶ φωτίζονται παρ' αὐτῆς οἱ θέλοντες καὶ μένοντες ἐν αὐτῇ· οἱ δὲ μὴ βουλόμενοι ὑποτάσσεσθαι, τὸ τῆς ἀνοίας σκότος καλύπτει τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν, καὶ προσκόπτουσι καὶ συντρίβονται καὶ τέλεον ἀφανίζονται· καὶ τὴν ἀπόφασιν ἕξουσιν ἣν ὁ Κύριος ἐνετείλατο, ὅτι· « Τὰ ἐμὰ πρόβατα τῆς φωνῆς μου ἀκούει· τὰ δ' οὐκ ἐμά, οὐκ ἀκούει μου τῆς φωνῆς· καὶ ὁ λύκος ἁρπάζει αὐτά, καὶ σκορπίζει τὰ πρόβατα. » Οὕτως ἕξουσι καὶ τὰ λογικὰ πρόβατα, μὴ ἀκούοντα τῆς τοῦ ποιμένος φωνῆς· ὀλισθήσουσι γὰρ καὶ σκορπισθήσονται εἰς αἱρέσεις καὶ ἀτοπίας καὶ σχίσματα.

A dine est constitutus, et metropolitanorum prævenit judicium, et ante judicium (quantum in se est) condemnat suum Patrem et episcopum, hic neque presbyteri dignus est honore nec nomine; et qui hos sequuntur, si qui fuerint ex constitutis in sacris ordinibus, et ipsi suis dignitatibus excidant: monachi vero vel laici expellantur penitus ab Ecclesia, donec, relicta cum schismaticis conjunctione, ad suum episcopum revertantur. » Nonne ex hoc loco deprehendis quod sacerdotio abdicat, neque sacerdotis nomen vult obtinere, qui mentionem non faciunt primatus eorum, eorumque sectores, et si qui sacris sunt ordinibus insigniti profanos jubet esse? Qui in sacris non sunt, cujuscunque sint conditionis excommunicat. Resipiscite tandem, B fratres, per Deum resipiscite, nec amplius tam aperte veritati obsistatis, nec adversus pastores animarum vestrarum decertetis; durum est enim, imo vero fatui et dementis, nudis pedibus adversus stimulum calcitrare. Nam quemadmodum ova lapidibus, sic et capita vestra Ecclesia confringuntur: *Lapis namque et petra scandali est Ecclesia*, et Christus ipse illi se similem facit. Beatus Paulus ita scribit: « Bibebant enim de spirituali consequenti eos petra, petra autem erat Christus [62]. Hic est lapis de monte virginali abscissus [63]. » Christus vero ad Petrum: « Tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam, » et reliqua, ut sæpius dictum est. Ecce igitur ostensum est quod petra et C lapis Christi est Ecclesia; qui igitur in eam impingit, lux in eo non est; sed qui servat præcepta ejus non impingit, vera luce quæ in ipso est illuminante, « quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. » Lux enim veritas est cognitio ac illuminantur ab ea qui volunt et manent in ea. Sed qui nolunt obtemperare, insipientiæ tenebræ eorum oculos obtegunt, et impingunt, et conteruntur, ac tandem exterminantur, et responsum ferent, quod præcepit Dominus, quod oves meæ meam vocem audiunt; quæ vero meæ non sunt, vocem meam non audiunt, et lupus rapit et dispergit eas. Ita eveniet et rationalibus ovibus quæ vocem pastoris non audiunt; impingent enim et labentur in hæreses, absurditates et schismata.

ΙΖ'.

Ὅτι δὲ οὐ δυνατόν ἐστιν ἀπατηθῆναι, ἢ πλανηθῆναι, ἢ συντριβῆναι, ἢ ἀπολέσθαι τὴν Ἐκκλησίαν, ἀλλὰ μᾶλλον τοὺς μαχομένους αὐτῇ ταῦτα πάσχειν, δέδεικται μὲν καὶ πρότερον πολλοῖς καὶ καλοῖς λό-

XVII.

Quod vero non possit decipi, vel errare, vel confringi, vel perire Ecclesia, imo vero id evenire iis qui eam oppugnant, ostensum est antea multis egregiis argumentationibus; nunc efficacius quo-

[62] I Cor. x, 4. [63] Dan. II, 45.

dammodo per sacrum Chrysostomum aureæ tubæ divinum Joannem audiamus ex oratione in Pentecosten, cujus principium : « Cœlum hodie nobis facta est terra. » Dicit enim ibi post alia multa sic (1) : « Magno studio incumbit Deus in Ecclesiam, non parietibus fultam, sed gratia custoditam. Propter Ecclesiam constitutum est cœlum, terra firmata est, et mare effusum, et aer repletus, paradisus est plantatus, lex tradita, missi prophetæ, miracula facta sunt, mare dividebatur, et resarciebatur, petræ scindebantur et rursus jungebantur, manna de cœlo descendebat, et ex tempore mensa disponebatur; propter Ecclesiam prophetæ, propter Ecclesiam apostoli. » At cur tam multa? « Propter Ecclesiam unigenitus Dei Filius filius hominis factus est, ut Paulus ait, qui proprio Filio non pepercit, ut Ecclesiæ parceret, Filii sui sanguinem effudit propter Ecclesiam. Hic sanguis irrigat illam. Per eum non possunt illius plantæ tabescere, neque folia decidere. Non est obnoxia temporum necessariis vicibus, neque tempori inservit. Æstate quidem foliis vernat, hyeme vero non nudatur. Non enim temporum necessitates, sed gratia Spiritus eam colit; propterea non evellitur, neque mirum est eam non evelli. Quot jam inde a principio adversus Ecclesiam bellum gesserunt, cum erat planta recens, arma adversus eam sunt expedita? At nunc Dei gratia et sancti Spiritus robore, et imperator est pius, et milites, et omnis terra fide est repleta. At in origine ejus, in exordio, reges impii, milites irreligiosi ob jussa principum. Aræ ardebant, undique fumus et nidor, aer inquinabatur, dæmones bacchabantur, diabolus saltabat, pater filium abdicabat, filius patrem non colebat, natura scindebatur et religio. Ubi igitur qui ausi sunt adversus Ecclesiam in acie stare? Cum erat planta recens, non tamen injuriam passa est : cum cœlum attingit, speras illam posse debellare? Quando undecim erant apostoli, a nemine superati sunt : imo vero undecim, tot millia Ecclesiarum sunt expiscati. Nunc cum terra et mare, culta et inhabitabilis, regio et urbs, et omnes fines religione referti sunt, tunc speras ei dominari? At tu non potes. Christus dixit, quod portæ inferi non prævalebunt adversus eam. Facilius est cœlum deleri et terram exterminari, quam Ecclesiam exstingui. Quis hæc dicit? Ipse Christus, « Cœlum et terra transibunt, verba autem mea nunquam transibunt. » Et recte. Nam Dei verbum ipso cœlo est potentius, quia cœlum est opus verbi. Dixit Deus, Fiat cœlum, et verbum fuit opus. Excurrebat natura nemine impediente, quoniam ipse Dominus est naturæ et eam immutandi. Ego eam substruxi, qui cœlum constitui; sed pro cœlo sanguinem non effudi, pro cœlo cruci non fui affixus, pro cœlo cœleste corpus non assumpsi. Sed quid dico de cœlo? Angelorum corpus non assumpsi : ut intelligas me

A γοις· νῦν δὲ ἰσχυροτέρως πως διὰ τοῦ ἱεροῦ Χρυσοστόμου, τῆς χρυσῆς σάλπιγγος Ἰωάννου τοῦ θείου ἀκούσωμεν, ἐν τῷ λόγῳ τῷ εἰς τὴν Πεντηκοστήν· οὗ ἡ ἀρχή· « Ὁ οὐρανὸς ἡμῖν γέγονε σήμερον γῆ· » λέγει γὰρ ἐν αὐτῷ, μετὰ πολλὰ ἄλλα, ὡδί· « Πολὺ γὰρ τῷ Θεῷ περισπούδαστον ἡ Ἐκκλησία· οὐ τείχοις ἀσφαλιζομένη, ἀλλὰ χάριτι φυλαττομένη. Διὰ τὴν Ἐκκλησίαν ἐστάθη ὁ οὐρανὸς, καὶ γῆ ἐθεμελιώθη· καὶ θάλασσα ἐξεχύθη· καὶ ἀὴρ ἐπληρώθη· παράδεισος ἐφυτεύθη· νόμος ἐδόθη· προφῆται ἀπεστάλησαν· θαύματα ἐγένοντο· πέλαγος ἐσχίζετο καὶ ἐῤῥάπτετο· πέτραι ἐῤῥήγνυντο, καὶ πάλιν συνήπτοντο· μάννα κατεφέρετο, καὶ ἐσχεδιασμένη παρεσκευάζετο τράπεζα· διὰ τὴν Ἐκκλησίαν προφῆται· διὰ τὴν Ἐκκλησίαν ἀπόστολοι· καὶ τί πολλὰ
B λέγω; διὰ τὴν Ἐκκλησίαν ὁ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ Υἱὸς, υἱὸς ἀνθρώπου ἐγένετο, ὥς φησιν ὁ Παῦλος· ὅς γε τοῦ ἰδίου Υἱοῦ οὐκ ἐφείσατο, ἵνα τῆς Ἐκκλησίας φείσηται· τὸ αἷμα τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ ἐξέχεε διὰ τὴν Ἐκκλησίαν· τοῦτο αὐτὴν ἄρδει τὸ αἷμα· διὰ τοῦτο αὐτῆς τὰ φυτὰ μαρανθῆναι οὐ δύνανται, οὐδὲ φυλλοῤῥοεῖ· οὐχ ὑπόκειται καιρῶν ἀνάγκαις· οὐ δουλεύει χρόνῳ· ἐν θέρει μὲν κομῶσα τοῖς φύλλοις, ἐν δὲ χειμῶνι οὐ γυμνουμένη· οὐ γὰρ καιρῶν ἀνάγκη, ἀλλ' ἡ τοῦ Πνεύματος αὐτὴν χάρις γεωργεῖ· διὰ τοῦτο οὐκ ἀνασπᾶται. Ἀλλ' οὐκ ἔστι θαυμαστὸν, ὅτι οὐκ ἀνασπᾶται· πόσοι ἐξ ἀρχῆς ἐπολέμησαν τὴν Ἐκκλησίαν, ὅτε νεόφυτος ἦν ὅπλα κατ' αὐτῆς ἐκινήθησαν· νῦν μὲν γὰρ διὰ τὴν τοῦ Θεοῦ
C χάριν καὶ τὴν τοῦ Πνεύματος δύναμιν, καὶ βασιλεὺς ἐν εὐσεβείᾳ, καὶ στρατηλάται, καὶ ἡ οἰκουμένη πᾶσα τῆς πίστεως ἐμπίπλαται. Τότε δὲ ἐν ἀρχῇ ἐν προοιμίοις βασιλεῖς ἐν ἀσεβείᾳ· στρατηλάται ἀσεβεῖς· διατάγματα ἀρχόντων· βωμοὶ ἀναπτόμενοι· πανταχοῦ καπνὸς, καὶ κνίσσαις ἀὴρ ἐμολύνετο· δαίμονες ἐβάκχευον· διάβολος ἐχόρευε· πατὴρ ἀπεκήρυττεν υἱὸν, υἱὸς ἠτίμαζε πατέρα· ἡ φύσις ἐσχίζετο καὶ εὐσέβεια. Ποῦ τοίνυν οἱ τολμῶντες τῇ Ἐκκλησίᾳ ἀντιπαρατάττεσθαι; Ὅτε νεόφυτος ἦν, οὐκ ἠδικήθη· ὅτε τοῦ οὐρανοῦ ἥψατο, προσδοκᾷς αὐτῆς περιγενέσθαι. Ὅτε ἕνδεκα ἦσαν ἀπόστολοι, οὐδὲ εἷς αὐτῶν ἐκράτησεν, ἀλλ' οἱ ἕνδεκα τοσαύτας μυριάδας ἐσαγήνευσαν. Νῦν, ὅτε ἡ γῆ καὶ θάλασσα, οἰκουμένη καὶ ἀοίκητος, χώρα καὶ πόλις καὶ πάντα
D τὰ πέρατα, τῆς εὐσεβείας ἐπλήσθη, τότε ἐλπίζεις αὐτῆς κρατῆσαι; Ἀλλ' οὐ δύνασαι· Χριστὸς ἀπεφήνατο, ὅτι πύλαι ᾅδου οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς. Εὐκολώτερόν ἐστι τὸν οὐρανὸν ἀφανισθῆναι, καὶ τὴν γῆν ἀπολέσθαι, ἢ τὴν Ἐκκλησίαν παθεῖν. Τίς ταῦτα λέγει; αὐτὸς ὁ Χριστός· « Ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ παρελεύσεται, οἱ δὲ λόγοι μου οὐ μὴ παρέλθωσι. » Καὶ καλῶς· ὁ γὰρ λόγος τοῦ Θεοῦ, αὐτοῦ τοῦ οὐρανοῦ δυνατώτερος· ὁ γὰρ οὐρανὸς, ἔργον τοῦ λόγου. Εἶπεν ὁ Θεὸς, Γενηθήτω οὐρανὸς, καὶ ὁ λόγος ἔργον ἐγένετο. Ἔτρεχεν ἡ φύσις, καὶ τὸ κωλῦον οὐδέν· καὶ γὰρ δεσπότης ἐστὶ τῆς φύσεως, καὶ τοῦ αὐτὴν μεταβαλεῖν. Ἐγὼ αὐτὴν ᾠκοδόμησα, ὁ τὸν οὐρανὸν

(1) Ex Chrysostomo, quod omnia propter Ecclesiam fecit Deus.

στήσας· ἀλλ' ὑπὲρ οὐρανοῦ αἷμα οὐκ ἐξέχεον· ὑπὲρ οὐρανοῦ οὐκ ἐσταυρώθην· ὑπὲρ οὐρανοῦ οὐράνιον σῶμα οὐκ ἀνέλαβον· καὶ τί λέγω οὐρανοῦ; ἀγγέλων σῶμα οὐκ ἀνέλαβον· ἵνα μάθῃς ὅτι οὐρανοῦ καὶ ἀγγέλων καὶ πάσης τῆς κτίσεως ἡ Ἐκκλησία τιμιωτέρα. Διὰ τοῦτο, « Ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ παρελεύσεται, οἱ δὲ λόγοι μου οὐ μὴ παρέλθωσιν. » Εὐκολώτερον τὸν οὐρανὸν ἀφανισθῆναι, καὶ τὴν γῆν σβεσθῆναι, ἢ τοὺς λόγους τοὺς ἐμοὺς διαπεσεῖν. Τίνες ἦσαν οἱ λόγοι αὐτοῦ, ἐν μέσῳ παράξωμεν· ἴδωμεν μὴ διέπεσαν· οὐκ ἀμφιβάλλω ἐγώ, ἀλλὰ τὸν αἱρετικὸν ἐπιστομίζω. Τί οὖν εἰσιν οἱ λόγοι; Ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ παρελεύσονται, οἱ δὲ λόγοι μου οὐ μὴ παρέλθωσι. Ποῖος λόγος; « Σὺ εἶ Πέτρος, καὶ ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ οἰκοδομήσω μου τὴν Ἐκκλησίαν· καὶ πύλαι ᾅδου οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς. » Ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ, οὐκ εἶπεν ἐπὶ Πέτρῳ, οὐ γὰρ ἐπὶ τῷ ἀνθρώπῳ, ἀλλ' ἐπὶ τῇ πίστει τοῦ Πέτρου, τὴν ἑαυτοῦ Ἐκκλησίαν ᾠκοδόμησεν· τί δὲ ἦν ἡ πίστις; « Σὺ εἶ ὁ Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος. » Πέτραν ἐκάλεσε τὴν Ἐκκλησίαν, δεχομένην κύματα, καὶ μὴ σαλευομένην· καὶ γὰρ ἡ Ἐκκλησία δέχεται πειρασμούς, ἀλλ' οὐ νικᾶται. Τί οὖν ἐστιν ἐπὶ τῇ πέτρᾳ; τουτέστιν ἐπὶ τῇ ὁμολογίᾳ τοῦ Πέτρου, οὐκ ἐπὶ χρήμασιν· οὐ λίθους βάλλεις, οὐ ξύλα, οὐ σιδήριον; Οὐχί, φησίν· οὐ γάρ ἐστιν αἰσθητὴ οἰκοδομή· ταῦτα οἷα ἂν εἴη, τῷ χρόνῳ λύεται· ὁμολογίαν δὲ οὔτε δαίμονες νικῆσαι δύνανται· καὶ μαρτυροῦσιν οἱ μάρτυρες, οἱ τὰς πλευρὰς ξεόμενοι, καὶ τὴν πίστιν οὐκ ἀπολλύντες. Ὢ ξένων πραγμάτων! ὁ τεῖχος διορύττεται, καὶ ὁ θησαυρὸς οὐ συλᾶται· ἡ σὰρξ δαπανᾶται, καὶ ἡ πίστις οὐκ ἀναλίσκεται· τοιαύτη τῶν μαρτύρων ἡ δύναμις. Ἐπὶ τῇ πέτρᾳ οἰκοδομήσω μου τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ πύλαι ᾅδου οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς. Προσέχετε τῇ ἀκριβείᾳ ἐκείνου· καλεῖ πύλας ᾅδου, τοὺς θάνατον τίκτοντας. Τί οὖν; εἰς τὸν ᾅδην εἰσέρχεταί τις ὅτε κινδυνεύσει; ναί· ὥσπερ γὰρ πύλαι πόλεως εἴσοδος εἰς τὴν πόλιν, οὕτω πύλαι ᾅδου εἴσοδος εἰς θάνατον. Διὰ τί γάρ, φησίν, οὐ κωλύεις τοὺς πειρασμούς; οὐχί· ἵνα δείξω μου τὴν δύναμιν· ἐὰν μή τις αὐτὴν πολεμήσῃ, ἔχουσιν εἰπεῖν· Εἴγε ἐπολεμήθη, ἐνικᾶτο ἄν· διὰ τοῦτο ἀφίημι αὐτὴν πολεμηθῆναι, ἵνα μὴ τῇ ἐρημίᾳ τῶν πολεμούντων τὰ τῆς νίκης ἐπιγραφῇ· καὶ πύλαι ᾅδου, οὐκ εἶπεν, οὐ προσβαλοῦσιν αὐτῇ. Τί οὖν; πολεμηθήσεται μέν, οὐ νικηθήσεται δέ. Χειμάζεται ἡ Ἐκκλησία, ἀλλ' οὐ καταποντίζεται· ἀλλ' οὐ γίνεται ὑποβρύχιος. Δέχεται βέλη, ἀλλ' οὐ δέχεται τραύματα. Δέχεται μηχανήματα, ἀλλ' ὁ πύργος οὐ σαλεύεται. Καὶ τί λέγω ἡ Ἐκκλησία; ἕνα λόγον ὁ ἁλιεὺς ἐφθέγξατο, καὶ ἕστηκεν ὡς πύργος ἀσειστος. Πόσοι τύραννοι ἐφιλονείκησαν ἀφανίσαι τὸ ῥῆμα τοῦτο, καὶ οὐκ ἴσχυσαν. Ἐπὶ γὰρ τῇ πέτρᾳ τεθεμελίωται. Ἐννόησον πόσοι τύραννοι, βασιλεῖς, διαδήματα περικείμενοι· ξίφη ἠκονημένα· θηρίων ὀδόντες· θάνατοι προσδοκώμενοι· τήγανα· κάμινοι· καὶ τὴν μὲν βελοθήκην αὐτοῦ ἐξεκένωσεν ὁ διάβολος,

A Ecclesiam magis æstimare, quam cœlum et terram, et omnem creaturam, et ideo « cœlum et terra transibunt, verba autem mea nunquam transibunt, » facilius est cœlum aboleri et terram exstingui, quam mea verba intercidere. Qualia sint verba ejus in medium deducamus. Videamus an interciderint. Non revoco ego in dubium, sed hæreticis os obstruo. Qualia sunt verba? « Cœlum et terra transibunt, verba autem mea nunquam transibunt. » Quale verbum? « Tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, et portæ inferi non prævalebunt adversus eam. » — « Super hanc petram, » dixit, non in Petro; non enim super hominem, sed super fidem Petri Ecclesiam suam fundavit. Quid autem erat fides? « Tu es Christus
B Filius Dei vivi. » Petram vocavit Ecclesiam undas excipientem, sed non concussam: Ecclesia namque suscipit tentationes, at non superatur. Quid ergo est « super petram? » id est, super confessionem Petri, non super opes. Non (1) lapides jacis? non ligna? non spicula? Nequaquam dicit: non enim est sensibilis structura. Hæc, qualiacunque sint, tempore dilabuntur, confessionem vero neque dæmones possunt superare. Testantur martyres, qui latus perfossi, fidem non amiserunt. O rem admirabilem! murus foditur, et thesaurus non diripitur; caro absumitur, et fides non consumitur. Ea est martyrum vis. « Super petram ædificabo Ecclesiam meam, et portæ inferi non prævalebunt
C adversus eam. » Attendite sedulo, eos vocat portas inferi, qui mortem pariunt. Quid igitur? In infernum intrabit si in discrimen venerit? Utique, nam ut portæ urbis sunt ingressus in urbem, sic portæ inferni ingressus ad mortem. Cur, inquit, tentationes non prohibes? Nequaquam, ut ostendam vires meas, si nemo eam oppugnarit, possunt respondere: nam si fuisset oppugnata, fuisset utique et expugnata. Propterea eam permitto oppugnari, ne propugnatorum solitudini victoriæ titulus inscribatur, et portæ inferi, non dixit, non aggredientur eam. Quid ergo? Oppugnabitur quidem, sed non superabitur. Fluctuat Ecclesia, sed non mergitur, sed non petit profundum. Excipit tela, sed non admittit vulnera. Excipit machinas, sed
D turris non quassatur. Sed quid dico Ecclesiam? Unum verbum piscator locutus est, et turris stetit inconcussa. Quot tyranni conati sunt hoc verbum abolere, nec potuerunt! « super petram enim fundata est. » Cogita quot tyranni, quot reges diademate redimiti, enses acuti, ferarum dentes, mortes imminentes, sartagines, fornaces. Et pharetram suam exhausit diabolus, et Ecclesiæ non obfuit. Quanam de causa? « Quia portæ inferi non prævalebunt adversus eam. » Ipsa res testimonium perhibet, testatur eventus experientia. Quot bellum gesserunt, non evicerunt. Sed qui bellum gesserunt, silentio transiguntur et oblivioni mandantur,

(1) Interpres Latinus alium codicem secutus est.

Ecclesia vero floret. Ubi Claudius, ubi Augustus, ubi Tiberius? Nuda sunt nomina, eorum meminit nemo. Nam postquam Ecclesiam oppugnarunt, memoria eorum deleta est, et Ecclesia super solem refulget. » Audivisti verba doctoris aurei animo et corpore? audisti a Deo afflatum et theologum Patrem hunc? Scilicet quod Ecclesiæ oppugnatores abolentur et oblivioni mandantur, Ecclesia vero floret; et contorquent quidem tela pugnatores, at ipsi vulnerantur. Curnam hæc? Quia Christus ipsam firmavit, Christus ipsam suo redemit sanguine, per quem cœlum firmatum est, terra fundata. Domini enim verbo dicit David, « Cœli firmati sunt et spiritu oris ejus omnis virtus eorum. » Igitur verbo quo firmavit cœlum, firmavit Ecclesiam suam dicens, « Super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam. » Quam petram? Solidam fidei confessionem Petri piscatoris, quæ firmata manet inconcussa, et immota, et inexpugnabilis, quemadmodum et cœlum stat et permanet vi verbi. Ideo in cœlo et in terra Ecclesia Dei honorabilis et sancta est, imo vero secundum aureorum verborum et sermonum Patrem hunc, cœlo et angelis et omni creatura præstantior est. Ideo et subjicit Christus dicens, « Cœlum et terra transibunt, verba autem mea nunquam transibunt, » id est, facilius est cœlum et terram et omnia concuti quam Ecclesiam meam. Incursiones hæretici facient, at non prævalebunt; in petram impingent capita sua et dispergentur, quia super petram fundata Ecclesia est. Propterea Ecclesia tanquam petra manebit inconcussa, secura fiducia Christus dixit, nam qui a principio suæ prædicationis eam oppugnaverunt, deleti sunt, et memoria eorum cum sonitu periit; Ecclesia vero vernat et refulget super solem. Ubi reges qui in eam desævierunt? ubi principes? ubi hæretici? ubi Arius et Eunomius? ubi Nestorius et Dioscorus? ubi Severus et Eutyches? ubi qui præcesserunt et qui postea subsecuti sunt omnes? Nonne perierunt? nonne exstincti sunt? Sed Ecclesia tunc et nunc, et semper est, usque ad sæculi consummationem et finem.

τὴν δὲ Ἐκκλησίαν οὐκ ἔβλαψε· διὰ τί; πύλαι γὰρ ᾅδου οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς. Καὶ μαρτυρεῖ τὰ πράγματα· μαρτυρεῖ τῶν γενομένων ἡ πεῖρα· πόσοι ἐπολέμησαν· μὴ περιεγένοντο; ἀλλ' οἱ μὲν πολεμήσαντες, σεσίγηνται· καὶ λήθῃ παραδίδονται· ἡ δὲ Ἐκκλησία ἀνθεῖ. Ποῦ Κλαύδιος; ποῦ Αὔγουστος; ποῦ Τιβέριος; Ὀνόματά ἐστι ψιλά, τούτων δὲ οὐδεὶς μέμνηται· ἐπειδὴ γὰρ τὴν Ἐκκλησίαν ἐπολέμησαν, καὶ τὴν μνήμην ἀπώλεσαν· ἡ δὲ Ἐκκλησία ὑπὲρ τὸν ἥλιον λάμπει. » Ἤκουσας τοῦ χρυσοῦ τῇ ψυχῇ καὶ τῷ στόματι; ἤκουσας τοῦ θεοῤῥήμονος καὶ θεοφάντορος τοῦδε Πατρός; ὅτι οἱ πολεμοῦντες τὴν Ἐκκλησίαν ἀφανίζονται καὶ λήθῃ παραδίδονται· ἡ δὲ Ἐκκλησία ἀνθεῖ. Καὶ ῥίπτουσι μὲν οἱ μαχόμενοι βέλη, ἀλλ' αὐτοὶ βάλλονται. Διὰ τί ταῦτα; διότι Χριστὸς αὐτὴν ἐστερέωσε· Χριστὸς αὐτὴν τῷ ἰδίῳ ἀνεκτήσατο αἵματι· δι' οὗ ὁ οὐρανὸς ἐστερέωται· γῆ ἥδρασται. « Τῷ λόγῳ γὰρ, φησὶ, Κυρίου, οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν, καὶ τῷ πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ πᾶσα ἡ δύναμις αὐτῶν. » Οὐκοῦν τῷ λόγῳ ᾧ ἐστερέωσε τὸν οὐρανὸν, ἐστερέωσε τὴν Ἐκκλησίαν αὐτοῦ, εἰπών· « Ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ οἰκοδομήσω μου τὴν Ἐκκλησίαν. » Ποίᾳ πέτρᾳ; τῇ στεῤῥᾷ τῆς πίστεως ὁμολογίᾳ Πέτρου τοῦ ἁλιέως· ἥτις στερεωθεῖσα, διαμένει ἀσάλευτος καὶ ἀκλόνητος καὶ ἀπόρθητος, ὥσπερ καὶ ὁ οὐρανὸς ἵσταται καὶ διαμένει τῇ δυνάμει τοῦ Λόγου. Διὸ ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς ἡ Ἐκκλησία καὶ ἁγία ἐστί· μᾶλλον δὲ κατὰ τὸν χρυσοῤῥήμονα καὶ χρυσολόγον τόνδε Πατέρα, καὶ τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῶν ἀγγέλων καὶ πάσης τῆς κτίσεως, ἡ Ἐκκλησία τιμιωτέρα. Διὸ καὶ ἐπάγει λέγων ὁ Χριστὸς, « Ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ παρελεύσεται, οἱ δὲ λόγοι μου οὐ μὴ παρέλθωσι· » τουτέστιν, Εὐκολώτερόν ἐστι τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν καὶ τὰ πάντα σαλευθῆναι, ἢ τὴν ἐμὴν Ἐκκλησίαν. Ἐπιδραμοῦνται μὲν οἱ αἱρετικοὶ, ἀλλ' οὐ κατισχύσουσιν. Δώσουσι τὰς κεφαλὰς αὐτῶν ἐν τῇ πέτρᾳ, καὶ σκορπισθήσονται· ὅτι ἐν τῇ πέτρᾳ ἡ Ἐκκλησία τεθεμελίωται. Διὰ τοῦτο ἡ Ἐκκλησία ὥσπερ πέτρα, μενεῖ ἀσάλευτος· ἀσφαλὴς ἡ πεποίθησις· ὁ Χριστὸς ἔφη. Οἱ γὰρ ἐξ ἀρχῆς τοῦ κηρύγματος αὐτὴν πολεμήσαντες καὶ πολιορκήσαντες, ἠφανίσθησαν καὶ τὸ μνημόσυνον αὐτῶν μετ' ἤχου ἀπώλετο, ἡ δὲ Ἐκκλησία ἀνθεῖ καὶ λάμπει ὑπὲρ τὸν ἥλιον. Ποῦ οἱ βασιλεῖς οἱ αὐτὴν τυραννήσαντες; ποῦ οἱ ἄρχοντες; ποῦ οἱ αἱρετικοί; ποῦ Ἄρειος καὶ Εὐνόμιος; ποῦ Νεστόριος καὶ Διόσκορος; ποῦ Σεβῆρος καὶ Εὐτυχής; ποῦ οἱ πρὸ αὐτῶν, καὶ οἱ μετ' αὐτοὺς πάντες; οὐκ ἀπώλοντο; οὐκ ἠφανίσθησαν; Ἀλλ' ἡ Ἐκκλησία καὶ τότε καὶ νῦν καὶ ἀεί ἐστί τε καὶ ἔσται μέχρι καὶ αὐτῆς τοῦ αἰῶνος τῆς συντελείας καὶ περατώσεως.

XVIII.

Tot igitur et egregiis rebus expositis ex mellifluis sacri doctoris sermonibus, æquum est, quod illi dum oraret evenit, cum omni reverentia commemorare. Sic enim invenimus scriptum in ejus Vita, quam Metaphrastes enarrat, cujus initium, « Omnium qui secundum Deum in hac vita versati sunt, » post multa ait: « Cum is noctis in oratione perstaret, se obtulit quædam divina res, et sublimior quam ut oculis cerni posset: et quemad-

ΙΗ'.

Ἐπεὶ οὖν τοσαῦτα καὶ λίαν καλὰ ἀπὸ τῶν τοῦ ἱεροῦ ἐκείνου Πατρὸς μελιῤῥύτων προσεθήκαμεν λόγων, δέον ἐστὶν ἵνα καὶ ὅπερ συνέβη ἐκείνῳ προσευχομένῳ, εὐλαβέστατα διηγήσασθαι· οὕτω γὰρ εὕρομεν εἰς τὸν βίον αὐτοῦ, ὃν ὁ Μεταφραστὴς γράφει, οὗ ἡ ἀρχή· « Καὶ πάντων μὲν τῶν κατὰ Θεὸν πολιτευσαμένων ὁ βίος, » μετὰ πολλὰ ἄλλα φησί· « Τούτῳ δὲ νυκτὸς εἰς προσευχὴν ἱσταμένῳ, φαίνεταί τι θεῖον καὶ ὀφθαλμῶν ὑψηλότερον· καὶ ὥσπερ εἰς

μέσον αὐτὸ θεῖναι γλώττης ἀγὼν, οὕτω δὴ καὶ ἀκοῦσαι, καινόν τι καὶ φρικωδέστατον. Ἀλλὰ καὶ προσέχειν δέον τὸν νοῦν· καὶ γὰρ οὐδὲν ἧττον τοῦ φόβου, καὶ ἡδονῇ συγκέκραται τὸ διήγημα· δύο τινὲς ἄνδρες, λευκοὶ τὴν στολὴν, φοβεροὶ τὴν ὄψιν, οὐρανόθεν ἔδοξαν αὐτῷ κατελθεῖν· καὶ τῷ μεγάλῳ τούτῳ, καὶ αὐτῷ προσεύχεσθαι φαινομένῳ, κατὰ πρόσωπον προσελθεῖν· ὧν ὁ μὲν, τόμον, ἅτερος δὲ, κλεῖς κατέχειν ἐῴκει· τὸν Ἰωάννην δὲ, τὸ καινὸν αὐτῶν τοῦ εἴδους καταπλαγέντα, φόβῳ ληφθῆναι· τοὺς δὲ, τῶν χειρῶν ἐπιλαβομένους, διαναστῆσαι, λύειν τε τὸν φόβον αὐτῷ, καὶ θαρρεῖν ἐγκελεύειν· τῷ δὲ, πυθομένῳ τίνες ἂν εἶεν, οἵ γε τηλικαύτης δόξης ἠξιωμένοι, πρὸς αὐτὸν ἐληλύθασι, Μὴ φοβοῦ, τούτους εἰπεῖν· οἶδε, ἡμεῖς ἥκομέν σοι πεμφθέντες παρὰ Χριστοῦ· εἶτα τὸν μὲν τὴν χεῖρα ἐκτείνοντα, τὸν τόμον ἐπιδιδόναι, Δέξαι τε λέγοντα τὸ βιβλίον· Ἐγὼ γὰρ Ἰωάννης, ᾧπερ ἡ τοῦ Θεοῦ σοφία τὸ στῆθος ἀνῆκε, καὶ ἐπιπεσεῖν αὐτῷ παρεδέξατο. Ἥτις δέ σοι καὶ δι' ἡμῶν τὰ τῶν Γραφῶν εὔληπτα θήσει· καὶ χειραγωγήσει ταύτης πρὸς τὴν ἐπίγνωσιν· τὸν δ' ἄλλον, Δέξαι, καὶ τὴν χεῖρα ὀρέγοντα φάναι, τὰς δὲ τὰς κλεῖς· ἐμὲ δὲ Πέτρον ἴσθι, τὸν παρὰ Θεοῦ ταύτας ἐγχειρισθέντα· ὃν καὶ νῦν δι' ἐμοῦ πίστευε, τῆς αὐτῆς σε χάριτος ἀξιοῦντα· ὥστε ὅσα ἂν δήσῃς ἢ λύσῃς ἐπὶ τῆς γῆς, ἴσθι δεδεμένα ταῦτα εἶναι ἢ λελυμένα καὶ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Ἔγνως ἄρα κἀν τούτοις, ὅτι, ὁ μὲν, τὴν τῶν Γραφῶν ἑρμηνείαν εὔληπτον εἶναι αὐτῷ, καὶ τὴν τούτων ἐπίγνωσιν παρὰ τοῦ τῆς σοφίας χορηγοῦ ἐδωρήσατο· ὁ δὲ σὺν τῷ λύειν καὶ δεσμεῖν, καὶ τῷ γνῶναι καὶ εὐσεβῶς πιστεύειν Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ δι' αὐτοῦ ἐγκελεύεται· πείσθητι λοιπὸν, ὅτι ἄνευ τῆς τοῦ Πέτρου ὑποταγῆς σωθῆναι οὐ δύνῃ, καὶ εἰκότως· ἐκεῖνος γάρ ἐστιν ἡ θύρα τῆς σωτηρίας· ὁ μὴ εἰσερχόμενος δι' αὐτοῦ εἰς τὴν τῆς πίστεως ἐπίγνωσιν, τουτέστιν, ἵνα γινώσκῃ αὐτὸν τοποτηρητὴν τοῦ Χριστοῦ, οὐ δύναται εὑρεῖν ποτε σωτηρίαν. Ὥσπερ γάρ φησιν ὁ Χριστὸς, « Ἐγώ εἰμι ἡ θύρα, ὁ μὴ εἰσερχόμενος διὰ τῆς θύρας, ἀλλὰ ἀλλαχόθεν ἀναβαίνων, ἐκεῖνος κλέπτης ἐστὶ καὶ λῃστής· » οὕτω καὶ ὁ διάδοχος αὐτοῦ Πέτρος φησίν· « Ὁ μὴ πιστεύων δι' ἐμοῦ τὸν Υἱὸν τοῦ ἀοράτου Θεοῦ καὶ Πατρὸς γεννηθέντα σαρκὶ, καὶ παθόντα, καὶ ἀναστάντα, καὶ τἄλλα τῆς οἰκονομίας μυστήρια, οὗτος αἱρετικός ἐστι, καὶ σωθῆναι οὐδέποτε δυνήσεται. » Ταῦτα τοίνυν καὶ ἄλλα ἃ πλήρης πᾶσα τῶν διδασκάλων γραφὴ ἔχοντες, τῇ Ἐκκλησίᾳ ὑποτασσώμεθα καὶ ἐν αὐτῇ μένωμεν, καὶ ἐν τῇ ὑποταγῇ αὐτῆς εὐχώμεθα διαμεῖναι εἰς τὸν αἰῶνα τὸν ἅπαντα, ἵνα ἵλεων τὸν Κύριον εὕρωμεν ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ φοβερᾷ τῆς ἀνταποδόσεως. Γένοιτο, γένοιτο.

ΙΘ'.

Ἐπίλογος.

Ἤδη κατὰ δυνατὸν τὴν ἡμετέραν ὑπόσχεσιν ἐπληρώσαμεν, ὑπεραπολογησάμενοι τῶν ἐν τῷ ὅρῳ τῆς ἐν Φλωρεντίᾳ συνόδου πέντε ἄρθρων. Εἰρήκαμεν δὲ ταῦτα, ἀπὸ τῶν κοινῶν Πατέρων καὶ διδασκάλων λαβόντες ἀφορμὰς, οὓς ἡ Ἐκκλησία δοξάζει ἁγίους,

A modum rem in medium proponere lingua vix audeat, ita et audire novum videatur, itaque novum quiddam et horrore plenum audisse. Cæterum animadvertendum quod huic narrationi æque mista sunt timor et lætitia. Duo quidam viri alba amicti veste, aspectu horrifico, visi sunt ei de cœlo descendere, huicque præclaro viro dum oraret in conspectum venisse, quorum alter volumen, alter claves manibus continere videbatur. Cumque Joannes hanc novam speciem miraretur, timore esse correptum : hos vero manibus apprehensum erexisse et metum abstersisse, bonoque animo eum esse jussisse ; percontanti quinam essent ii viri tanta præditi gloria, qui accedere ad se dignati essent ; Ne timeas, eos dixisse, nos venimus a Christo missi.
B Alterum postea manu protensa volumen tradidisse, dicentem : Sume librum, nam ego sum Joannes cui sapientia Dei pectus tradidit, in quod et recumbere voluit, quæ quidem te et per nos ad Scripturas pernoscendas idoneum reddet, et te quasi manu ducet ad ejus cognitionem. Alterum vero manu extensa : Sume, dixisse, has claves, meque Petrum esse scito, cui Deus claves in manus tradidit, quem nunc, per me, crede te eadem gratia qua me, participem facere. Quare quæcunque ligaveris vel solveris super terram, erunt ea ligata vel soluta et in cœlis. » Nonne deprehendis ex his, alterum, una cum munere Scripturas facile interpretandi, et harum intelligentiam a datore sapien-
C tiæ adjunxisse ? alterum vero una cum facultate solvendi et ligandi et intelligendi, injunxisse, et pie in Jesum Christum Dei Filium per eum credendi ? Credite in posterum quod sine obedientia erga Petrum salvari non potestis. Et jure quidem. Nam is est porta salutis. Qui per eum in cognitionem fidei non ingreditur, id est, ut eum agnoscat esse Christi vicarium, non poterit unquam salutem consequi. Nam, ut Christus inquit, « Ego sum ostium ; qui non intrat per ostium, sed aliunde ascensum parat, fur est et latro [61] ; » ita et Petrus ejus successor dicit : « Qui non credit per me Filium invisibilis Dei et Patris in carne genitum, qui passus est et resurrexit, et cætera dispensationis mysteria,
hic hæreticus est et salvari nullo unquam tempore
D poterit. » Hæc igitur et talia tenentes, quorum refertæ sunt omnes doctorum scripturæ, Ecclesiæ subjicimur in eaque permanemus, et in obedientia ejus persistere in omnia sæcula deprecamur ut propitium Deum nanciscamur in tremenda die retributionis. Fiat, fiat.

XIX.

Epilogus.

Jam quoad ejus fieri potuit præstitimus quod polliciti sumus, allata ad quinque articulos responsione, qui in decreto Florentinæ synodi continentur. Conscripsimus vero hæc a communibus Patribus ac doctoribus desumpta materia, quos

[61] Joan. x, 1.

Ecclesia sanctos esse decernit, illorum vestigiis insistendo, et qui hæc litteris theologicis mandaverunt et tradiderunt ut veraces suscipiendo, quibus Ephesius Marcus non valens in synodo contradicere et sui incertus certamen detrectavit. Perfecimus autem hoc opus multo labore ac studio : propterea omnes qui hæc perlegerint, oro, ne dolose et cum præsumptione aut proprio affectu inducti, percurrant, sed sincera dispositione adhibita suam conscientiam judicem dictis præficiant. Arbitror enim eum qui hac conditione ad legendum accesserit, a morbo se vindicaturum magnamque gratiam habiturum ei qui hæc edidit et elaboravit, cum hanc commentationem ex multis locis collegerim et coagmentarim. Exantlavimus vero hunc laborem, ut Dominus scit, qui occulta cognoscit, non gloriam aucupando temporariam, neque opum comparandarum gratia, sed pura et pia mente pro virili parte veritati patrocinari exoptantes : quæ quidem iis qui aperte sanctis contradicere nolunt, liquido est demonstrata. Et ea præterea de causa hoc opus aggressi sumus ut qui horum studiorum sunt ignari, et tamen de hoc dogmate ambigunt, nequaquam amplius excusationem afferre possint, se sententias et dicta sanctorum plane ignorare. Ideo æquum mihi visum est volumen hoc rerum contexere, et resipiscere aliquando volentibus veluti sumptuosum quoddam convivium apponere. Ecclesia vero sponsa immaculata nullas sordes vel rugas admittens, sole lucidior denuo apparebit, ut fuit, et est, et erit, quanquam disrumpantur qui contra sentiunt, nam semper exstitit extra errorem, neque diversas opiniones prædicavit, sed easdem illas quas a divino ore Salvatoris accepit. Rogo vos iterum, o charissimi, ut hæc cum charitate legatis et spiritu fidei, ac si vera et justa visa fuerint, iis assentiamini ; si vero contra, confutetis et scriptis editis rationes afferatis, ut et nos iis perpensis sententiam nostram cum charitate dicamus, retractantes nostra vel delentes. Spero igitur Deo fisus, qui pacis est pater, vos his rationibus suasos veritati cessuros, animi candorem et obedientiam Deo præstando ; mutuoque accipiendo Paracleti gratiam et prudentiam : nam eo concedente nulla mutatio vel imminutio pii et patrii spiritus consequetur ; neque orthodoxa veritas imminuetur. Absit. Malo enim millies mori quam suadere vos ut tantillum quidem a vera fide declinetis. Resipiscite rogo, fratres, resipiscite. Quandiu vos in hac falsa suasione perdurabitis ? quandiu si non utroque, altero tamen pede claudicabitis ? Excitemini, segnes, qui humi repitis, exsurgatis, ne dum vos malum somnum stertitis, facile inimicus disseminet discordiæ zizaniam. Tollatur paries qui dirimit sepem, fiamus unum corpus sub eodem capite : est autem caput ipse Christus, quem ut magistrum ac vitæ datorem pie et pura conscientia sequendo, cognoscemus Deum et Patrem ejus, a quo ab æterno sine defluxu et sine passione est genitus, sanctissimum-

τοῖς ἴχνεσιν αὐτῶν ἑπόμενοι· καὶ τοὺς ταυτα θεολογήσαντας καὶ παραδεδωκότας, ἀληθεῖς ὄντας ἀποδεχόμενοι, οἷς ὁ Ἐφέσου ἐν τῇ συνόδῳ μὴ δυνάμενος ἀντιλέγειν, καὶ ἀποῤῥήσας τὸν ἀγῶνα ἐξέκλινε· τετέλεσται δὲ τὸ ἔργον ἡμῖν, οὐκ ὀλίγα μογήσασι καὶ πεπονηκόσι. Διὸ πάντας τοὺς διερχομένους ταῦτα παρακαλῶ, μὴ μετὰ σκαιωρίας ἢ πεισμονῆς, μηδὲ πρὸς τὸ ἴδιον ἀποβλέποντας βούλημα, διιέναι· ἀλλὰ μετὰ καθαρᾶς διαθέσεως τὴν ἑαυτῶν συνείδησιν κριτὴν ἐπιστήσαντας τοῖς ῥηθεῖσιν. Οἶμαι γὰρ τὸν ταῦτα τοῦτον ἐπιόντα τὸν τρόπον, τῆς νόσου ἀπαλλαγήσεσθαι, καὶ τῷ ἐκτεθεικότι καὶ πονήσαντι χάριτας ἀνομολογήσειν· συναγαγόντι τὰ ῥητὰ πολλαχόθεν καὶ συναρμόσαντι. Ὑπέστημεν δὲ τὸν πόνον, ὡς οἶδε Κύριος ὁ τῶν κρυπτῶν γνώστης, οὐ δόξαν τινὰ θηριώμενοι πρόσκαιρον, οὐδὲ κέρδος ἑαυτοῖς προσποιῆσαι βουλόμενοι, ἀλλὰ καθαρᾷ καὶ εὐλαβεῖ γνώμῃ, τῇ ἀληθείᾳ ὅσον οἷόν τε συναγορῆσαι γλιχόμενοι· ἥτις τοῖς μὴ προδήλως τοῖς ἁγίοις ἀντιλέγειν ἐθέλουσι, τρανῶς ἀποδείκνυται. Ἔτι κἀκεῖνο ἐφιέμενοι, τοῦ ἔργου ἡψάμεθα, ὡς ἂν οἱ λόγων τοιούτων ἄπειροι, καὶ ὅμως περὶ τὸ δόγμα τοῦτο διστάζοντες, μὴ προφασίζοιντο ἔτι, τὰς γνώμας καὶ ῥήσεις τῶν ἁγίων μὴ εἰδέναι σαφῶς· διὰ ταῦτ' ἔδοξέ μοι δίκαιον τὴν σύνταξιν τῶν ῥητῶν ταύτην ποιῆσαι, καὶ τοῖς βουλομένοις ἀνανῆψαί ποτε, ὥσπερ εὐωχίαν τινὰ πολυτελῆ προθεῖναι· κἀντεῦθεν ἡ τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησία, ἡ ἄσπιλος νύμφη, ἡ μηδένα σπῖλον ἔχουσα ἢ ῥυτίδα, λαμπροτέρα ἡλίου αὖθις ἀναφανήσεται, ὥσπερ ἦν καὶ ἔστι καὶ ἔσται, κἂν διαῤῥαγῶσιν οἱ τἀναντία φρονοῦντες· οὐδαμοῦ γὰρ εὕρηται πλανωμένη, οὐδ' ἑτέραν δόξαν κηρύττουσα· ἀλλ' αὐτὴν ἐκείνην, ἣν ἀπὸ τοῦ σωτηρίου παρέλαβε στόματος. Δέομαι δὲ καὶ αὖθις ὑμῶν, ὦ φίλτατοι, διελθεῖν αὐτὰ μετ' ἀγάπης καὶ τῆς ἐν πνεύματι πίστεως· καὶ εἰ μὲν ἀληθῆ καὶ δίκαια δόξῃ, πεισθῆναι· εἰ δὲ τοὐναντίον, ἀποδεῖξαι· καὶ τοὺς λόγους προθεῖναι, γραφῇ παραδόντας· ἵνα καὶ ἡμεῖς αὐτὰ διασκεψάμενοι, τὸ δοκοῦν μετ' ἀγάπης εἴπωμεν, ἢ μεταπεισθέντες, ἢ διαγράψαντες. Θαῤῥῶ μὲν οὖν καὶ πέποιθα τῷ Θεῷ τῷ τῆς εἰρήνης Πατρὶ, ὅτι καὶ αὐτοὶ τοῖς λόγοις πεισθέντες, τῇ ἀληθείᾳ ὑποχωρήσετε, εὐγνωμοσύνην καὶ εὐπείθειαν τῷ Θεῷ δόντες, ἀντιλαβόντες δὲ τὴν τοῦ Παρακλήτου χάριν καὶ σύνεσιν. Οὐδεμία γὰρ τούτου δοθέντος, ἐναλλαγὴ ἢ μείωσις τοῦ εὐσεβοῦς καὶ πατρίου φρονήματος γίνεται· οὐδὲ τὸ ὀρθόδοξον ἐλαττοῦται. Ἄπαγε· οὐ καινοτομία εἰσάγεται· μυρίους γὰρ ἂν εἱλόμεθα μᾶλλον θανάτους, ἢ φθορὰν ἡντιναοῦν τῆς ἀληθοῦς πίστεως καταδέξασθαι. Σύνετε τοίνυν, ἀδελφοὶ, παρακαλῶ, σύνετε. Ἕως πότε ἐπιμενεῖτε τῇ πεισμονῇ; ἕως πότε εἰ καὶ μὴ ἀμφοῖν, θατέρῳ γοῦν χωλανεῖτε ποδί; διεγέρθητε οἱ νωθεῖς· οἱ χαμερπεῖς ὑψώθητε· μὴ τὸν κακὸν ὕπνον ὑπνοῦσιν ὑμῖν, ῥᾳδίως ὁ ἐχθρὸς τὰ τῆς διχονοίας ἐπισπείρῃ ζιζάνια· λυθήτω τὸ μεσότειχον τοῦ φραγμοῦ· γενώμεθα σῶμα ἓν, ὑπὸ τῇ αὐτῇ κεφαλῇ· ἔστι δὲ κεφαλὴ αὐτὸς ὁ Χριστὸς, ᾧτινι ὡς διδασκάλῳ καὶ τῆς ζωῆς χορηγῷ, εὐσεβῶς καὶ καθαρᾷ τῇ συνειδήσει ἑπόμενοι, γνωσόμεθα τὸν

Θεὸν καὶ Πατέρα αὐτοῦ· ἐξ οὗ ἀϊδίως ἀχρόνως τε καὶ ἀῤῥεύστως καὶ ἀπαθῶς ἐγεννήθη· τό τε πανάγιον καὶ ζωοποιὸν αὐτοῦ Πνεῦμα, τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς, ὡς ἀπὸ προβολέως ἀϊδίως καὶ ἀρχοειδῶς προβαλλόμενόν τε καὶ ἐκπορευόμενον, καὶ δι' αὐτοῦ πηγάζον καὶ ἀναβλύζον οὐσιωδῶς καὶ ἐνυποστάτως, προϊόν τε καὶ χορηγούμενον· τὴν μίαν ἄκτιστον δύναμιν, καὶ ἀτελεύτητον βασιλείαν, καὶ ἀθάνατον ζωὴν καὶ μακαριότητα· ἧς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, καὶ μὴ τῆς ὀρθῆς ὁδοῦ ἐκτραπέντας, εἰς ὄρη καὶ ἐρημίας καὶ βάραθρα ἐμπεσεῖν, καὶ τόπους, οὓς οὐκ ἐπισκοπεῖ τὸ φῶς τοῦ προσώπου τοῦ Δεσπότου ἡμῶν καὶ Σωτῆρος Ἰησοῦ Χριστοῦ· ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

A que et vivificantem ejus Spiritum a Patre tanquam a productore ab æterno et a principio productum et procedentem, et per eum emanantem et scaturientem essentialiter et subsistenter, et prodeuntem et editum, unam increatam potentiam et sine fine regnum, immortalem vitam et beatitudinem, quam utinam omnes consequamur; ne de recta via declinantes in montes, solitudines et foveas delabamur, et in loca quæ non aspicit lux vultus Domini nostri et Salvatoris nostri Jesu Christi, cui gloria et victoria in sæcula sæculorum. Amen.

GLOSSARIUM

IN

LAONICI CHALCOCONDYLÆ HISTORIAM BYZANTINAM.

Numeri ciffras crassiores repræsentant.

A

Pag. 182. *Ἀγιάδες*. Ex Asia oriundi pedites.

Pag. 120. *Ἀζάπιδες*. Azapides, Genitzari. Ducas Hist. Byzantinæ c. 38: Εἷς τῶν Ἀζαπίδων λίθον ἄρας καὶ κατὰ κόῤῥης κρούσας; et cap. 39: Οἱ δὲ τῆς αὐλῆς τοῦ τυράννου Ἀζάπιδες, οἳ καὶ Γενίτζαροι κέκληνται.

Pag. 249. *Ἀλανικά*. Arma ærea quibus utebantur Alani. Pessime in codice quo usus fuerat Meursius, legebatur Ἀλινικά.

Pag. 122. *Ἀλοφάτζιδες*. Mercenarii milites.

Pag. 122. *Ἀμουραχόριοι*. Januæ milites.

B

Pag. 122. *Βιξέριδες*. Vide ξέριδες.

Pag. 176. *Βιταξίδες*. Milites Turcici.

E

Pag. 122. *Ἐμουραλάμιοι*. Signiferi Turcici.

Pag. 247. *Ἐξοδιαστής*. Dispensator. Sic exponit auctor Coronæ pretiosæ.

I

Pag 264. *Ἰανιτζίριοι*. Janitzari.

K

Pag. 129. *Κεντηρίων*. Centurio, κένταρχος, ἑκατόνταρχος. Vide ad Cedrenum.

Pag. 138. *Κομμέρκιον*. Commercium, vectigal. Vide Glossar. ad Cedrenum, Nicetam, et Glossarium nostrum Nomicum in eadem dictione.

Pag. 30. *Κόντιδες*. Comites.

Pag. 54. *Κόντε*. Κόντος, Κοῦντος. Comes, *conte*, Italicum. *Conde*, Hispanicum. Joannes Cantacuzenus, lib. I, cap. 11: Ἐπύθοντο ὡς τοῦ τῆς Σαβωΐας ἄρχοντος, ὃν κόντον ἡ Λατίνων γλῶττα καλεῖ. Vide Ibid. lib. III, cap. 4, pag. 361. Auctor Græco-Barb. Δουκάδες, κοῦντοι, πρίγκιποι, καὶ τὰ κουμούνια ὅλα.

Pag. 152, 187. *Κοντόσταυλος*. Contostaulus, vel Comestabulus. Joannes Cantacuzenus, *Hist.* lib. I, cap. 11, Κονοσταῦλον vocat, et lib. II, cap. 55. Auctor Chronici Beneventani: *Tactus dolore intrinsecus super dilecti filii sui Comestabuli expulsione.* Conestable. Vide ad Cedrenum in Κόμης.

Λ

Pag. 142. *Λέντιον*. Lentium, linteum. Unde Græcis λέντιον, Joannis Evangelistæ, cap. XIII, vers. 4, Καὶ λαβὼν λέντιον. Nonnus, λινέην μίτρην exponit. Arrianus in Periplo maris Rubri: Λέντια καὶ διχρόσσια. Georgius Alexandrinus in vita Chrysostomi: Καὶ γυμνοὶ περιῆγον τὴν πόλιν, καὶ τὴν πλατεῖαν ἐζωσμένοι μόνῳ λεντίῳ, καὶ κλαίοντες. A Lentio, Lentiarius negotiator in veteri inscriptione apud Gruterum, pag. DCXLIX, 3. Hesychius et Phavorinus: Λέντιον, περίζωμα ἱερατικόν.

Pag. 249. *Λωρίκιον*. Vide ad Cedrenum et Anastasium.

N

Pag. 186. *Ναζηραῖοι*. Turcorum monachi.

Π

Pag. 264. *Πασιᾶς*. Bassa Turcarum. Vide ad Nicet.

Σ

Pag. 122. *Σαραπτάριος*. Pincerna, πιγκέρνης.

Pag. 186. *Σειτίδες*. Monachorum genus.

Pag. 122 *Σιλικτάριδες*. Milites Turcici. Σιλικτάριοι, p. 264.

Pag. 264. *Σπαχογλάνοι*. Inter excubitores aulæ Turcicæ. Codex tamen quo usus est interpres, habebat, σπαθογλάνους, ut Regius.

T

Pag. 137. *Τζέχοι*. Boemi.

Pag. 233. *Τιμαράτοι*. Honorati.

Φ

Pag. 176. *Φάκξη*. Sic legebatur in editione priore. Sic etiam Regii codd.; in ora autem unius Latine explicatur, *factionem*.

Pag. 213. *Φλουρίν*. Φλουρίον. Florenus, nummus aureus. Auctor Græco-Barbarus: Νὰ μὴ τοὺς δώσουσιν ναφᾶ φλουρὶν ἢ καὶ δουκάτο. Item πεντήκοντα καὶ ἑκατὸν φλουρία διακόσια εἰς θάρος. Provinciales etiam *flourin* dicunt, et duodecim assium est. Vide Meursii Gloss. et ejusdem Notas in Bessarionis epistolam.

INDEX

RERUM ET VERBORUM

IN HISTORIA

LAONICI CHALCOCONDYLÆ

ET

IN ANNALIBUS TURCICIS

PRÆCIPUE MEMORABILIUM,

(Revocatur Lector ad numeros grandiores textui insertos qui paginas editionis Luparea repræsentant.

A

B

C

E

H

M

Q

R

S

T

ORDO RERUM

QUÆ IN HOC TOMO CONTINENTUR.

FINIS TOMI CENTESIMI QUINQUAGESIMI NONI.

Parisiis. — Ex Typis J.-P. MIGNE.

Digitized by Google